Universidad de Deusto
Biblioteca

Antiquitatum
Romanarum libri
Aut
Ioannis
Tarino

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM LIBRI III.

IN QVIBVS HEBRAEORVM, GRAECORVM, ROMANORVM ALIARVMQVE NATIONVM ANTIQVA CONVIVIORVM GENERA, necnon mores, consuetudines, ritus ceremoniæq; conuiuiales, atque etiam aliæ explicantur, & cum ijs, quæ hodie cùm apud Christianos, tùm apud alias gentes à Christiano nomine alienas in usu sunt, conferuntur: multa Grammatica, Physica, Medica, Ethica, Oeconomica, Politica, Philosophica denique atque Historica cognitu iucunda simul & utilia tractantur: plurima sacrorum prophanorumq; auctorum ueterum loca obscura illustrantur, corrupta emendantur: denique desperatus deploratusq; nostrorum temporum luxus atque luxuria graui censura damnatur.

AVCTORE IO. GVILIELMO STVCKIO TIGVRINO.

18093

INDEX EORVM QVAE CAPITIBVS SINGVLIS *toto volumine continentur (qui simul ordinem quo alia ex alijs nectuntur indicat) statim post præfationes sequitur.*

PROV. GERM. BIBL. SCRIPT. SOC. JESU
IHS DOM. COLON.

TIGVRI
EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS FROSCHOVERVS
ANNO M. D. LXXXII.

Ex libris [illegible]
Monasterij Augiæ Minoris.

Universidad de Deusto
Biblioteca

NOBILITATE, DOCTRINA, PIETATE, PRVDENTIA, OMNIQVE VIRTVTVM GENERE ORNATISSIMIS VIRIS, CONSVLIBVS

D. Diethoego Ringgio à Wildenberg, & D.D. I. V. Io. Conrado Meyero, totiq; Senatui inclytæ reipublicæ Scaphusianæ, dominis suis summa obseruantia colendis Io. Guilielmus Stuckius S. P. D.

VONIAM in more consuetudineq; reipublicæ literariæ, antiquissima sanè laudabilissimaq; est positum, vt qui scripta aliqua sua in lucem ædere cogitant, illa hominibus & illustribus, & sibi coniunctissimis ceu patronis beneuolis atq; fidelibus dedicent: multæ me graues sanè iustæq;, vt mihi quidem persuadeo, causæ ad hasce meas lucubrationes vobis potissimùm, viri amplissimi, dedicandum, quasiq; consecrandum impulerunt. Nam primùm etsi inter nos Heluetios omnes communis quædam, & quidem arctissima sanctissimaq; fœderis necessitudo intercedit (quam Deus pro sua clementia contra omnium aureæ nostræ libertati inuidentium insidiantiumq; conatus quàm diutissimè tueatur atq; conseruet) tamen cum patria mea charissima singularis quædam, & quidem antiquior vobis coniunctio fœdusq; iam per ducentos ferè annos extitit, mutua fide officijsq; diligentissimè cultum. Et certè non ita multò post fœdus illud cum nostra repub. initum, qui fuit annus domini 1345. patriæ meæ ob turbulentorum quorundam hominum coniurationē in summum periculum atq; discrimen adductę, ad hostes suos persequendū, iniurias sibi illatas vindicandum, omnesq; insidiarum periculorumq; reliquias delendum, egregiam profecto atq; fidelem operam præstitistis. Iam verò vt & à communi illa omniū Heluetiorum, & à peculiari illa vestra cum mea patria amicitia coniunctioneq; discedā, Deus, cuius consilio ac voluntate omnia fiunt, me adhuc vobis peculiari quadam necessitudine deuinctum iunctumq; esse voluit, ita vt Scaphusium ceu alteram meam patriam meritò mihi agnoscendam colendamq; esse existimem. Etenim cùm & coniunx mea fidissima, ex vestra sit ciuitate bono honestoq; genere oriunda, & sororum mearum vna apud vos sit ciui vestro bonæ similiter honestæq; familię viro nupta (quorum maiores amplissimis quondam vestræ reipub. muneribus functi, omne ingenium studiumq; suum pro sua pietate ad benè de patria sua merendum contulerunt) hinc certè fit, vt cum multis & amplissimi vestri collegij, & ciuitatis vniuersæ viris honestissimis affinitate iunctus sum atq; copulatus, atq; adeò iunctum me copulatumq; esse vehementer gaudeam, magnicq; boni beneficijsq; diuini loco ducam. Huc accedit aliud adhuc arctius & sanctius coniunctionis vinculum, nempe quod ipsum maternum quoq; meum Fulachiorum, Prümsiorumq; genus atq; familia vestram ciuitatem ceu antiquam & benignam suam matrem, nutricem atq; patronam meritò agnoscit, colit atq; veneratur: quippe cùm maioribus vestris iam per aliquot sæcula optimis ac fidelissimis dignitatis, honoris, fortunarumq; suarum omniū tutoribus & amplificatoribus vsa fuerit, & adhuc vtatur, licet illorum nonnulli quasi coloniis ex vestra vrbe deductis hinc atq; illinc alias atq; alias sedes sortiti sint atq; possideant. Huiusce autem rei, vt omittam alia innumera, vel vnicum saltem illustre exemplum proferam, cuius pręter annales nostros Iosias Simlerus, clarum illud patrię nostrę lumen, qui nunc æterno illo lumine fruitur, in Heluetica sua epitome luculentam mentionem facit. Nam

Universidad de Deusto
Biblioteca

cùm maiores mei materni ex arce illa vobis vicina Lauffen ad superiores Rheni cataractas (vnde nomen suũ sortita est) sita, ceu ex paternis & auitis suis sedibus atq; monumentis non ex iure manu consertum (vt Ennianis illis vtar) sed magevi atq; ferro ab Alberto Austrio fuissent eiecti, easdem Ioannes & Conradus à Fulach fratres, cùm Dei beneficio, tùm maiorum vestrorum opera atque consilio occultè per insidias recuperarunt. Quam sanè ob causam cùm fratres illi à Peregrino Hevvdorffio, acerrimo Heluetiorum hoste, Roteuilæ in ius fuissent vocati, maiores vestri pro æquitate iustitiaq; sua vel proscriptionis fortunam subire, quam ciues suos in æquissima iustissimaq; causa deserere maluerunt: qua tamen proscriptione mox ob bellicam illorum virtutem, cuius illo tempore multa præclara specimina ædiderunt, Sigismundi Austrij opera sumptuq; exempti fuerunt atque liberati. Sic itaque vno eodemq; tempore maiorum vestrorum cùm fides, clementia, atque iustitia in ciuibus suis defendendis, tùm bellica virtus atque fortitudo in hostibus propulsandis, clarissimè eluxit. Vobis igitur, vobis, inquam, ceu & patriæ meæ sociis confœderatisq; fidelissimis, & affinibus meis atque cognatis charissimis, & generis familiæq; meæ fautoribus atque patronis clementissimis, hunc qualemcunque literarium meum fœtum offerendum, illumq; vestræ tutelæ, vestræq; iam per multos annos spectatæ multis in rebus exploratæq; fidei humanitatiq; committendum duxi. Ad idem porrò faciendum non leui quoq; mihi incitamento fuit egregius vester literarum disciplinarumq; liberalium amor atque studium, & scientia quoque atque cognitio, qua non paucos vestræ ciuitatis, vestriq; ordinis atque collegij excellere noui. Plato, vt multa alia, præclarè sanè sapienterque dixit, illas demum florere ac beatas esse ciuitates, quas aut philosophi regerent, aut qui regerent, philosopharentur. Hanc diuini illius philosophi, quem Cicero philosophorum deum appellauit, vocem veluti oraculum sapientissimũ Marcus Antoninus & philosophus, & imperator Romanorum celeberrimus in ore semper habuisse, crebrisq; sermonibus vsurpasse fertur, vt testis est Iulius Capitolinus: qui etiam, eodem teste, tanto philosophiæ amore flagrauit, vt ad imperatoriam dignitatem euectus, tamen illius studium minimè abijceret, sed Apollonij domum discendi causa frequentaret, præstantissimorum quorumq; philosophorum familiaritate vteretur, cúmque illis potissimum omnia publica priuatáque consilia communicaret. Non sermone igitur solum, verumetiam exemplo suo præclaram illam Platonis sententiam comprobauit, quippe cum illo rerum potiente, ac iustè sapienterq; imperante Romanum imperium in optimo fuerit ac florentissimo statu. Idem porrò multorum quoque aliorum regnorum atque rerumpub. exemplis probari potest: quas tunc maximè floruisse constat, quando illis viri philosophiæ præceptis institutisq; abundantes præfuerunt. Testis est respub. Iudaica, quæ tandiu fœlix fuit atque beata, quandiu illam administrarunt viri sacrarum literarum, legumq;, ceu veræ solidæq; philosophiæ, studiosi atque periti. Testis est prima illa mundi monarchia Chaldaica, quæ tunc maximè opibus potentiaq; floruit, quando illius clauum tenuit Nabuchodonosor ille & re & nomine Magnus: in quo quantum philosophiæ studium extiterit, vel inde patet, quod multos pueros Iudæos atq; Chaldæos omni doctrinarum disciplinarumq; genere diligenter erudiri atq; institui curauit, vt illorum postea opera in imperij sui administratione tantò commodius atq; fœlicius vteretur. Tantam vir ille sapientissimus vim atq; momentum in literis reipub. fœliciter regendę, omnibúsque bonis cumulandę, positum esse iudicabat. Testis est Persarum monarchia, quæ & ipsa tunc fœlicitate maxima vsa est, quando illius reges magiæ, hoc est, philosophiæ maximè fuerunt dediti. Testis præterea est tertia illa mundi monarchia, quam Alexander ille Magnus fundauit atque instituit, breuique temporis spacio incredibili opum diuitiarúmque accessione auxit & amplificauit: quo etiam extincto illa imperij moles statim labascere, & ad occasum interitumq; suum inclinari

inclinari cœpit. At qualis ille quantusq; vir fuit? Omni doctrinarum genere, vt historiæ loquuntur, instructissimus, quibus Aristoteli facile tunc temporis omnium philosophorum principi, cuius disciplinæ à Philippo patre & rege commissus fuerat, operam dedit. Hanc illius ardentissimam inexplebilemq; qua flagrabat, literarum sitim nulla negotia, nulla bella, quæ breui tempore gesit maxima & grauissima, extinguere potuerunt. Homeri Iliada, quam rei militaris viaticum appellabat, assiduè lectitauit, illiúsque poetæ scriptis (quæ plurima vitæ morumq; documenta vtilissima continent) tantopere fuit delectatus, vt sub puluino posita semper in promptu haberet, dicere crebro solitus disciplinis se malle, quam diuitijs & opibus excellere. Et cum expugnata quadam vrbe capta aurea pretiosissimis gemmis distincta illi oblata fuisset, nihil pretiosius ea recondendum quàm Homeri poema putauit. O vtinam hodie Christiani reges, principes atque magistratus sacra illa veteris nouiq; Testamenti volumina, in quibus vera perfectaq; philosophia, optima ac saluberrima non huiusce modò vitæ benè feliciterq; degendæ, & reipub. fortiter sapienterq; administrandæ, verum etiam æternæ illius vitæ adipiscendæ præcepta continentur, tanti facerent, tantoq; studio lectitarent, quemadmodum illis faciendum esse Deus in lege sua præcepit, vt Deuter. 7. scriptum est. Pontieum præterea regnum tunc temporis opulentissimum ac potentissimum extitit, quando Mithridates ille post Alexandrum, vti à Cicerone appellatur, maximus, plurimarum gentium victor atque domitor illius gubernacula tractauit. Is autem, si historijs fides est adhibenda, XXII. gentium, quæ illius imperio erant subiectæ, linguas ita calluit, vt cum earum hominibus non minus scitè, quàm si inde fuisset oriundus, loqui potuerit: & cùm Musicæ, aliarumq; disciplinarum, tum Medicinæ in primis peritissimus fuit, à quo etiam primò veneni antidota feruntur fuisse inuenta, inter quæ vnum nobilissimum ab illo Mithridatium fuit denominatum, quod nomen etiamnum retinet. Quid dicam de repub. Thebana, quæ quandiu Epaminondæ (qui Lysis Pythagorei discipulus fuit) viri rebus bellicis, multiplicique artium cognitione clarissimi consilijs vsa est, tandiu libertate, omniq; fœlicitatis genere floruit: illo è viuis sublato, libertatem statim suam rursus amisit, ita vt gloriam Thebanam cum Epaminunda natam, cumq; illo mortuo rursus extinctam fuisse Xenophon testis locupletissimus scripserit. Quid dicam de repub. Athenienſi, quam totius Græciæ, imò Asiæ lumen verissimè appellare possumus? An non Solon, admirandum illud doctrinæ eruditionisq; exemplum, illam primùm optimis legibus institutisq; fundauit atque instituit? An non omni illo tempore quo Mineruæ (vnde etiam denominata fuit) hoc est, doctrinarum omnium fidelissima cultrix extitit, laude, gloria, potentia, omni bonorum fortunarumq; genere cumulatissima fuit? Denique (vt, vnde sum digressus, ad rempub. Romanam, quam omnium rerumpub. reginam atque dominam meritò quis dixerit, quasi in orbem redeam) an non constat ex omnibus historijs Africanos, Lælios, Furios, Fuluios, Metellos, Catones, Lucullos, Ciceones, aliosq; innumerabiles viros optimarum artium studijs excellentes maximo illi quondam adiumento ornamentoq; extitisse? Quid dicam de imperatoribus Iulio Cæsare, Augusto, Antonino, Traiano, Hadriano, quos doctissimos fuisse constat, qui quidem eandem mirum in modum auxerunt, & amplificarunt? Vnde Senatus Ro. in Curia Tacitum Cæsarem huiusmodi fausta acclamatione fertur prosecutus: Quis melius, quàm literatus imperat? Ex his ergo commemoratis exemplis satis liquet ciuitatum rerumq; publicarum gloriam atque fœlicitatem in literis consistere: id quod Mitylenei quoq; præclarè olim intellexisse videntur, qui quos populos bello deuicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi vt ne liberos suos literas edocerent: sentiebant videlicet eas tantùm ciuitates florere posse, in quibus literarum studia colerentur. Extat Plutarchi sapientissimi doctissimiq; philosophi libellus, in quo docet doctrinã reipub. principi ac moderatori vtilem, imò planè neces-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sariam esse. Vegetius quoq; grauissimus auctor verè grauiterq; dixit neminem plura vel meliora scire debere, quàm principem, cuius doctrina omnibus subiectis profit. Hisce porrò adhuc à me commemoratis exemplis ac testimonijs firmissimè illorum error, seu dementia potius coargui potest (quam sanè etiam ob causam in hanc orationem ab eruditis vestris auribus nequaquam alienam sum digressus) qui literas nihil cum repub. habere commertij, illas à principis atque magistratus dignitate alienas esse, denique viros doctos & eruditos ab omni reipub. munere ceu inepros summouendos longè atq; arcendos esse arbitrantur. Quàm bruta sit hæc hominum istorum opinio & oratio, Alfonsus quoque ille sapientissimus Aragonum rex indicauit, qui cùm audiuisset quendam contendentem non decere principem literas, fertur exclamasse: Eam vocem bouis esse, non hominis. Nec tamen hæc à me ita disputantur, vt contendam nisi literis eruditum reipub. neminem prodesse posse. Reperti enim olim sunt, & hodie reperiuntur plurimi excellenti animo & virtute homines, qui sine doctrina, naturę ipsius habitu prepè diuino, egregiam rebuspub. quibus præfuerunt, operam nauarunt. Sed hoc dico atq; contendo, eos qui ad naturam eximiam & illustrem doctrinam adiungunt, longè maiori reipub. emolumento ornamentoq; esse posse. Literæ namq; hominum animos emolliunt, & ad omnem humanitatem (vnde etiam humaniores vulgò dictæ) fingunt atq; formant, benè dicendi, faciendiq; viam commonstrant, veræ gloriæ facibus inflammant. Ex illis, ceu fontibus saluberrimis, non priuatæ modò vitæ, verum etiam reipub. benè sapienterq; regendæ præcepta optima hauriuntur. Possunt enim sibi, vt scitè sapienterq; Cicero dixit, rerumpub. rectores in historijs multas imagines non solùm ad intuendum, verum etiam ad imitandum proponere, quas expressas Græci & Latini scriptores reliquerunt, quas illi sibi in administranda repub. proponentes, possunt animum & mentem ipsam cogitatione hominum excellentium conformare. Vt nihil dicam, quod ex ijsdem curarum, molestiarum, laborum, quibus assiduè conflictantur atque vexantur, honestissimam liberalissimamq; requiem, & animi remissionē, recreationemq; petere possunt. Quis igitur quęso vestram, viri amplissimi, vt ad vos redeam, ciuitatem atque rempub. secundum non Platonis solùm, sed etiam innumerabilium aliorum philosophorum, regum, imperatorum, rerumpub. sententiam atque iudicium, fœlicem meritò atque beatam prædicet, illamq; summis laudibus efferat, quæ artium ac disciplinarum alma quædam est mater atque nutrix, nullisq; sumptibus parcit ad multorum studia alendum atque fouendum, qui aliquando reipub. ecclesiæq; vestræ cum dignitate vtilitateq; præsint, in qua denique viris doctis & eruditis non ad ecclesiastica solùm, verumetiam politica munera atque honores aditus, qui in alijs rebuspub. ferè est intercluſus, patet. Et hoc quidem ipso tempore Deus binos vobis dedit consules, quorum vnus (vt taceam alias vtriusq; animi ingenijq; virtutes) rei bellicæ, alter iuris ciuilis, aliarumq; disciplinarum cognitione excellit, ita vt pacis belliq; temporibus reipublicæ vestræ optimè sit consultum. Vobis igitur iterum, viri ornatissimi, ceu literarum Musarumq; patronis æquis atque beneuolis (quæ etiam alijs ante me literarios suos labores vobis potissimum dedicandi causa fuit) tenue hoc meum & exiguum opus commendo, vosq; rogo, vt illius vos non rigidos nimis censores, sed æquos potius beneuolosq; æstimatores præbeatis.

Postremò, præter illas adhuc à me commemoratas causas, alia quoque non parui, meo iudicio, momenti atque ponderis, & huic quidem ipsi meo operi perquàm accommodata causa me ad illud vobis nuncupandum impulit, quæ sequitur. In hoc enim meo opere varia à me tractantur explicanturq; conuiuiorum genera, inter quæ omnia palma meritò ijs videtur deferenda, ceu humanitati, charitatique Christianæ conuenientissimis, quæ hospitibus atque peregrinis præbentur. Hospitalitas enim, vnde illa promanant, inter omnes virtutes Christianas principatum facilè obtinet,

obtinet, Deo hominibusq; gratissima vire. Quāta aūt vestra sit erga peregrinos cuiuscunq; gentis, sexus conditionis, ordinis humanitas atq; liberalitas, experiētia quotidiana, plurimiq;, qui ferè quotidie ad vos veniūt, peregrini atq; hospites, quiq; à vobis humanissimè excipi atque tractari solent, id locupletissimè testantur, ita vt Scaphusium omnium peregrinorum hospitium, & quasi Pritaneum meritò appellari posse videatur. Hāc equidem ipse quoq; vnà cum meis multifariàm sum expertus: quàm quoniam reipsa atq; factis, id quod vehementer vellem, referre non possum, gratum saltem memoremq; meum animum publico hoc meo scripto testificari volui. Vos igitur, viri amplissimi, qui me sæpe publicè priuatimq; ad lautas & opiparas vestras epulas inuitastis, humanissimeq; tractastis, nunc vicissim ad literarias hasce meas viles admodum atq; tenues epulas ex ingenioli mei tenuissimi penu depromptas inuito, vosq; rogo vt illas pro singulari vestra humanitate equi boniq; cōsulatis. Legimus Theseum illum potentissimum, ac multis rebus gestis victorijsq; clarissimum Athenarum regem ab Hecale paupercula hospitio exceptum, cœnā eius inopem minimè fuisse aspernatum. Sic vos quoq; spero, quæ vestra est humanitas, hāc literariā meam cœnulam pauperē & inopē minimè repudiaturos, ad dantis potius animum vestri obseruantissimum, vestræq; dignitatis cupidissimum respicientes, quàm ad ipsius cœnæ tenuitatē. Deum, vt scribendi finem faciam, ne diutius vobis sim molestus, precor Opt. Max. vt pulchram ornatamq; reipub. vestrę nauem (vnde etiam vrbs vestra inclyta nonnullis videtur denominata) vosq; eius gubernatores sapientissimos, vnà cum vectoribus vestræ ab illo fidei commissis atq; concreditis, inter tot tantasq; seculi huiusce ceu pelagi fluctuosissimi procellas atq; tempestates, secunda semper gratiæ atq; fauoris sui aura prosequatur, & quam diutissimè saluos incolumesq; conseruet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

PRAEFATIO AD LECTOREM pium & candidum.

VERISSIME sanè Dominus noster Iesus Christus, ceu ipsissima Veritas, de temporum nostrorum, in quibus volutamur, intemperie, hoc est, de extrema intemperantia atq; luxuria, &, quæ illam comitatur, supina securitate atq; socordia, deniq; proiecta effrænataq; peccandi libidine, quæ nostris hisce temporibus regnat, est vaticinatus. Quod quidem illius vaticinium simul &, quam subiunxit, admonitionem fidelissimam ab Euangelistis ceu auritis locupletissimisq; testibus literis memoriæq; fideliter consecratam, vtinam nobis assiduè ante mentis nostræ oculos proponeremus. Comparauit hæc nostra tempora priscis illis Noachi tẽporibus, in quibus homines omni abiecto Dei timore pietatisq; studio, securi atq; socordes gulæ, ebrietati, amoribus impuris atq; voluptatibus indulgentes tandem repentino illo horrendoq; diluuio oppressi, & ad internecionem omnes, paucis exceptis, deleti fuerunt. Sic eodẽ planè modo futurum esse ait, vt extremis temporibus, quæ mundi occasum, Christiq; ceu Solis iustitiæ, ortum aduentumq; antecedent, plæriq; hominum ijsdem sceleribus flagitijsq; alligati, subito illo Christi aduentu, mundiq; ruina opprimantur, & æternis illis corporis animiq; cruciatibus addicantur. Monet itaq; omnes, quibus salus sua curæ est, vti capita, hoc est, mentes animosq; suos è terra excitatos ad Deum erigant, minimeq; corda sua crapula, gula, curis atque solicitudinibus terrenis aggrauari patiantur, sed potius precibus, ieiunijs, alijsq; virtutibus atque operibus bonis inuigilent, ne improuiso illo die veluti laqueo mortifero obruti ac irretiti ad diros funestosq; illos Gehennæ cruciatus deuoluantur: sed contrà vt & in extremo illo generali & futuro iudicio coram ipsius Dei tribunali consistere, & tandem sempiternis illis bonis atq; gaudijs, quæ Deus omnibus veris sui Nominis cultoribus præparauit atq; promisit, potiri fruiq; possint. Hisce consimilia plurima alia prophetarum & apostolorum oracula atq; monita fidelissima in sacrarum literarum monumentis extant: quæ quidem vaticinia omnia exitu euentuq; ipso partim iam fuisse comprobata, partim adhuc quotidie magis magisq; comprobari videmus. Nam cùm hæc mundi sanè immundissimi ad occasum interitumq; suum appropinquantis quasi decrepita atq; delira senectus plurimis alijs grauissimisq; vitiorum morbis affecta sit atque laboret: tum nullum hodie magis commune est ac peruagatum, quàm gulæ, crapulæ ebrietatisq; vitium, de quo Christus potissimum prædixit, & à quo nos grauiter est dehortatus, ex quo etiam ceu fonte, seu puteo potius putidissimo reliqua omnia vitia, scelera atque flagitia, quæ hodie passim dominantur, promanant. Hoc etenim vitio tetro atque capitali omnium ferè gentium, omnis sexus, ætatis, conditionis, ordinis, religionisq; homines infecti sunt atq; polluti: ita vt non solum Barbaros, & à Christiana religione alienos, sed ipsos quoque (siquidem hoc nomine digni sunt) Christianos, & in his non modò viros, verum etiam mulieres, non adultæ solum ac prouectæ ætatis homines, sed etiam impuberes adhuc pueros atque puellas, nec solum vulgus ignobile, verùm ipsos quoque rerumpub. ecclesiarumq; proceres, ac optimates: deniq; non prophanos modò atque politicos homines, quos vulgò laicos siue seculares appellant, verùm etiam ipsos clericos, cultui diuino consecratos, ipsos sacrorum religionisq; antistites huic vitio addictos planè ac mancipates esse videamus. Grauissimæ hodie acerbissimæq; sunt inter Christianos de fide religioneq; dissensiones & dimicationes, cum interim, quod vehementer est dolendum, omni ferè fide religioneq; neglecta atq; contempta, in Bacchi, Comi, Cereris, Veneris, Pluti, aliorumq; huiusmodi deorum atque dearum, seu dæmonum potius infernalium cultu impietatis plenissimo concordissimus sit inter plærosq; eorum consensus, seu conspiratio potius execrabilis atq; pernitiosa. Et, vt alia omittam, quorum impietatis progressi simus, vel ex hoc vno satis superq; apparet, quod illum, illum iniquam ipsum sacrum diem, Soli olim ab ethnicis, à Christianis primitiuæ ecclesiæ vero & salutari illi Soli iustitiæ, id est, Domino nostro Iesu Christo dicatum (vnde etiam Dominicus fuit appellatus) nos iam pridem nocti, tenebris, atq; impuris illis dæmonibus paulò ante commemoratis dedicauimus, & in illorum honorem celebramus, seu polluimus potius atq; contaminamus. Nullo etenim die, vt experientia quotidiana testatur, magis publicè priuatimq; comessationibus compotationibusq; immanissimis, &, quæ

illarum solent esse comites, libidinibus impurissimis plæriq; indulgent, quàm hoc ipso die, ita vt nostri respectu non tàm dominicus, quàm dæmoniacus appellandus esse videatur. Ab hac porrò intemperantissima luxuriosissimaq; nostra viuendi consuetudine Deus per multos iam annos partim verbi sui tuba, partim multis pœnis, multisque prodigijs atque portentis horrendis (de quibus ipsis quoque Christus ceu signis sui aduentus, finisque mundi pro sua bonitate nos fidelissimè admonuit) nos dimouere, & ad pietatis sanctitatisq; studium traducere sedulò est conatus, & adhuc conatur. Quanta enim, proh Deum immortalem, quamq; post hominum memoriam inaudita ferè annonæ caritas, atq; fames, quàm graues & atroces motus, tumultus, seditiones, bellæ intestina, quàm multi tristes, diri atque funesti terræmotus, aquarum inundationes, tempestates, incendia, partus prodigiosi, pestes deniq; in omnibus ferè Christiani orbis partibus grassatæ sunt iam per multos annos, & adhuc grassantur? Quoties iam cælum breui annorum spatio visis horrendis atque tristificis horruit? quoties diris & inusitatis ignibus exarsit? qui quidem ignem æstumq; iræ atque furoris diuini, & horrendum illud mundi vniuersi incendium atq; conflagrationem à S. Petro, cæteris q; sanctissimis viris multis ante seculis prædictã, deniq; funestissimum illum inextinguibilemq; Gehennæ ignem omnibus impœnitentibus portendere ac minitari videntur. An non igitur quæso omnia elementa, ac vniuersa natura præ insigni hominum intolerabili q; improbitate, ac diuini iudicij securitate tremere, gemere, horrere, nostram malitiam nobis exprobrare, ab illa nos auocare, ad improborum pestem pernitiemq; ceu fidelissima diuinæ vindictæ administra, videtur conspirare? Hisce certè paulò ante commemoratis malis, tot tantisq; prodigijs atq; portentis cœlo terraq; æditis, maiorum adhuc malorum calamitatumq; prænuntijs certissimis Deus, ceu clementissimus pater, nos quasi aurem vellicat, nosq; ab inueterata nostra malitia atq; improbitate deterret, & ad salutarem vitæ conuersionem pœnitentiamq; adhortatur. At plæriq; nostrum immani quodam mentis stupore, seu furore potius planè diabolico obcæcati, omnia hæc saluberrima Dei monita aspernantur, atq; contemnunt, in impiæ suæ vitæ curriculo obfirmatis obstinatisq; animis perseuerant, atq; adeò ad pristina peccata atq; scelera magnum quotidie impietatis cumulum addunt, ac proinde, id quod est consequens, iræ simul atq; furoris diuini maiores thesauros colligunt atq; coaceruant. Verè hîc mihi Virgiliana illa ceu luctuosis periculosisq; hisce nostris temporibus accommodatissima vsurpare posse videor.

Quippe vbi fas versum atq; nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies. & paulò post.
Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum,
Vicinæ ruptis inter se legibus vrbes
Arma ferunt: sæuit toto Mars impius orbe.
Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Quid igitur quæso nobis aliud quam Christiani, vel totius potius orbis occasus interitusq; secundum Christi, propheta rum apostolorumq; prædictiones est expectandus? De hac porrò desperata planè deploratag; nostrorum temporum morumq; nequitia atque luxuria, cum aliquot ante annis in doctorum cœtu, non quidem pro rei ipsius magnitudine atq; grauitate, sed pro tenui mea ingenij dicendiq; facultate, conquestus fuissem: multaq; simul de conuiuiorum origine, fine, vsu, & abusu (qui hodie latissimè patet atq; dominatur) nec non de eorundem generibus, ritibus, atq; cæremonijs varijs & antiquis ex veterum monumentis collecta atq; deprompta oratiunculæ illi meæ asperssissem: viri quidam pij atq; graues mihi magnopere auctores fuerunt, vt hoc antiquitatum conuiuialium argumentum plenius atque copiosius tractandum explicandumq; susciperem. Horũ, equidem voluntatem auctoritatemq; nequaquam mihi, saluo meo officio, videbar posse aspernari. Hoc autem ipsum tantò facilius mihi persuaderi sum passus, quod ab ineunte ætate cùm linguarum, omnisq; generis artium, disciplinarumq; liberalium, vti vulgò appellantur, tùm verò atq; in primis antiquitatum, hoc est, antiquos quosuis quarumuis gentium mores, consuetudines, ritus atque cæremonias cognoscendi miro quodam studio flagraui, quas etiam addiscendi, si ingenium modò mihi non defuisset, magnam mihi ipse Deus occasionem facultatemq; suppeditarat. Nam primò in ipsa patria mea charissimæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam re-
cordari vltimam, inde vsq; repetens Ludouicum Lauaterũ acerrimi ingenij iuditijq; virũ, omniq;
doctrinarum genere politissimum, quemadmodum præclara illius literarum monumenta testantur,
video mihi principem ad suscipiendam & ingrediendam hanc studiorum rationem extitisse. Quem-
admodum igitur illius pater piæ memoriæ, imò patriæ nostræ quondam pater consulq; fortissimus ac
sapientissimus, me ex sacrosancto Baptismi lauacro suscepit, ita hic illius tanto patre dignus filius
me ipsius disciplinæ à charissimis meis parentibus commendatum primus Musarum quasi sacris in
itiandum imbuendumq; suscepit. Deinde verò & in patria mea. Io. Frisio, Conrado Gesnero, Ro-
dolpho Collino, Samuele Pellicano, & postquam peregrina in loca à parentibus meis missus sum,
Lausannæ Io. Randono, & Francisco Beraldo, & Argentinæ Francis. Horomanno, Io. Sturmio,
& Lutetiæ Parisiorum (quò bis profectus sum, ante primi, & ante secundi belli ciuilis initia) San-
ctogermano, Carpentario, Ramo, Forcadello, Turnebo, Lambino, Aurato, Peregrino, Mercero,
Salignaco, Genebrardo, Quinquarboreo, Querculo, & Tubingæ Scheggio, Heylando, Crusio, Lie-
blero, Hizlero, & Patauij R. Menahemo Iudæo, Panzerollo & alijs linguæ Latinæ, Græcæ, He-
braicæ, totiusq; ἐγκυκλοπαιδείας optimis fidelissimisq; præceptoribus sum vsus, qui quidem omnes
me singulari quadam humanitate beneuolentiaq; fuerunt prosecuti. Hosce autem meos præceptores,
quorum alij viuunt adhuc florentq; cum laude, alij in cælestes illas sedes ex hac vita migrarunt, hic
honoris causa, sicuti illorum dignitas postulat, nominare volui, vt iustam debitamq; meam εὐχαρι-
στίαν, obseruantiam beneuolentiamq; erga illos publicè testificarer. Quoniã igitur, vt vnde deflexit
paululum, redeat mea oratio, cùm omnium doctrinarum, tùm in primis antiquitatum studiosissimus
semper fui, ad quas percipiendum præ cæteris Fran. Hotomannus, clarissimum illud reipub. litera-
riæ decus atque lumen, magno mihi olim incitamento adiumentoq; fuit: facilè doctorum ac piorum
illorum hominum petitioni auctoritatiq; cessi. Ac proinde quicquid mihi à publico meo docendi mu-
nere, & alijs grauioribus meis studijs atq; negotijs reliquum fuit temporis quasi subcisiui, id in anti-
quitatibus, hoc est, antiquis Hebræorem, Græcorum, Romanorum, aliarumq; nationum non conui-
ualibus tantùm, sed etiam quibusuis alijs moribus, atq; ritibus tam sacris, quã prophanis indagan-
dis, colligendis, conscribendis, ac disponendis, consumpsi. Quas quidem meas lucubrationes cùm illis
ipsis, qui me ad illas elaborandum impulerunt, monstrassem, ijdem mihi vehementer suaserunt, vt il-
las in lucem ederem, vt quas reipub. literariæ non ingratas, sed vtiles fructuosasque sperarent fore.
Nec enim ea tantum, quæ ad conuiuia propriè pertinent, tractaui, verum etiam plurima alia iucun
da, vti spero, & vtilia cognitu interposui, id quod mihi necessariò faciendum fuit. Nam cùm hæc
ipsa conuiuandi epulandiue ratio ac consuetudo per omnes ferè humanæ vitæ partes sit diffusa, quip
pe cũ conuiuia omnes ferè hominũ actiones tam sacras quàm prophanas vel antecedere, vel comita
ri, vel consequi videamus, mihi profectò de conuiuijs scribenti, simul de maxima vitæ humanæ par-
te necessariò fuit scribendũ. Multa itaq; ad priuatam publicamq; vitam atq; mores benè informan
dum regendumq; per quàm vtilia documenta ethica, oeconomica, politica atque etiam militaria ex
antiquis literarum monumentis deprompta in hoc volumine continentur. Multa præterea valetu-
dinis tuendæ atq; conseruandæ medica ac salutaria præcepta in eodem reperies. Habebunt adhæc
linguarum atq; Grammaticæ studiosi vocabulorum quorundam elegantium obsoletorum obscuro-
rumq; explicationẽ. Spero itaq;, absit inuidia dicto, omnibus quarumcunq; artiũ ac disciplinarum stu
diosis & professoribus hosce meos labores non fore inutiles, imò magno admodum illis ad quosuis au
ctores sacros & prophanos facilius intelligendum explicandumq; futuros adiumento. Quòd si quis
antẽ à Christiani hominis grauitate alienum esse existimat de conuiuijs & ad ea pertinentibus scri-
bere, is mihi grauiter hallucinari, & tota, quod aiunt, via videtur errare. Nam conuiuia ipsa cum
publica, tùm priuata, si sint tempestiua, moderata, atq; frugalia, res sunt non modò honesta, vtilis,
laudabilis atq; iucunda, verum etiam in hac vita necessaria ad mutuam hominum communionem
societatemq; fouendã atq; tuendã ab ipso Deo instituta & ordinata: quibus sublatis iã non hominũ,
sed ferarum potius vita esse videatur. Cumque, vt paulò antea attigi, conuiuia vniuersam ferè vi-
tam humanam complectantur, fieri non potest, quin is qui de conuiuijs scribit, simul de plurimis hu
manæ vitæ officijs scribat, cuius rei hæ qualescunq; meæ lucubrationes, si quis eas vel extremis digi
tis attigerit, inditio esse poterunt. Quamobrem mirum non est & ethnicorum quondam philosopho-
rum grauissi-

morum & sapientissimos, Athenæum, Plutarchum, Xenophontem, Aristotelem, Platonem,
aliosq; multos, quorũ Athenæus meminit: & inter Christianos post Clementem Alexandrinum,
& alios antiquos, Marsiliũ Ficinum, Pontanum, Platinam, Cœliũ Rhodiginum, Villichium, E-
rasmum, Stephanum Nigrum aliosq; plurimos multa symposiaca passim in operibus suis sparsisse,
atq; adeo peculiares de symposijs libros conscripsisse. Sed quem grauiorem, augustiorem, sanctiorem
que auctorem proferre possumus, quàm ipsum Spiritum sanctum omnis sanctitatis fontem & autho
rem, cuius verbũ, quod appellamus vetus & nouum Testamentũ symposiacis plenum est atq; referr
tum? An non enim statim ab origine mundi generis humani mentio fit luculenta iucundissimi illi-
us conuictus primorum nostrorum parentum, quos Deus connubiali simul atq; conuiuali consuetu-
dine ac societate deuinxerat? An non omnium antiquissima, & quidem prima lex, quam Deus in
ipso Paradyso, in beatissimo illo florentissimoq; rerum statu tulit, fuit lex cibaria, quæ primis illis no
stris parentibus omnium reliquarum arborum cibo concesso, vnius tantum arboris fructu, grauissi-
ma mortis pœna proposita, interdixit? Nam cùm illi legem tartarei illius Serpentis instinctu effla
tuq; violassent, ex beatissimo illo suo statu deciderunt, & se nosq; suos posteros in æternam miseriam
præcipitarunt. Secunda deinceps post horrendã illam primorum nostrorum parentum apostasiam,
& quidẽ dura acerbaq; lex cibaria à Deo hominibus fuit lata, nempe vt sudore vultus sui suo pane,
hoc est, cibo vescantur. Quid? totus ille cultus Mosaicus & ceremonialis à Deo diligenter acura-
tusq; descriptus ac mandatus, an non ferè maxima sui parte re cibaria constat? Nam multa illa &
varia sacrificia quid fuerunt aliud, quàm epulæ quædam sacræ, quæ partim pecoribus, partim fru-
gibus atq; fructibus constabant, & cum ad sacerdotes alendum ac sustentandum, tùm ad Christum
ceu vnicum & salutarem animarum nostrarum cibum, qui in cruce erat offerendus, adumbrandum,
tùm deniq; ad Dei hominumq; arctissimã cõmunionem societatemq; designandam erant instituta?
Hinc Deus apud Malachiam & altare ipsum, in quo hostiæ illæ offerebantur, suam mensam, & i-
psa sacrificia, suum cibum appellat, quo ostendit se Iudæorum quasi ὁμοτράπεζον, hoc est, vnius
eiusdemq; victus communione cum illis velle esse coniunctum. Sacrificiorum porrò illorum appendi
ces erant epulæ, quas quidem Deus summa cum lætitia hilaritateq; ab illis celebrari voluit. Huc
præterea pertinet & ciborum delectus, quo Deus Iudæos à gentilium communione consuetudineq;
segregatos esse voluit, & celeberrimum illud epulum Paschale, aliæq; epulæ festiuæ atq; solennes, nec
nõ panes azymi, panes propositionis, quæ omnia mysteriorũ maximorum fuerunt plenissima. Quam
multa præterea (vt à sacris discedamus) prophanarũ omnis generis epularum exempla commemo-
rantur, quas sanctissimos quosq; viros adisse, celebrasse, alijs adornasse legimus? Quàm multa cum
vniuersa scriptura sacra, tùm in primis liber ille Ecclesiasticus dictus vtilissima præcepta sympositi
ca continet? quæ quidem ipsa in hoc meo opere non exiguam mihi scribendi materiam suppedita-
runt. Adhæc non pauca luxuriosarum epularum exempla vt etiam alia vituperatione digna, no-
bis non ad imitandum, sed ad fugiendum atq; vitandum in sacris literis proponuntur, quarum tra-
gicos plærumq; euentus fuisse legimus. Multa etiam, quæ huiusmodi conuiuia comitari solent, de lu-
dis, choreis, vnguentis, cantu, alijsq; huiusmodi luxuriæ irritamentis ibidem scripta inuenies. Huc
præterea in primis referenda admirabilis illa ratio, qua Deus Israelitas in squalido horridoq; illo
deserto 40. circiter annorum spacio pauit ac sustentauit. Postremò, vt hoc quoq; addam, & admira
bilis illa planeq; diuina gentium ad fidem religionemq; Christiamam vocatio atq; conuersio ab Isaiæ
ca. 25. conuiuij apparatissimi imagine, & passim iustissima Dei vindicta, quã in impœnitentes exe
rit, epularum funestissimarum similitudinibus exprimitur, vt ex Ieremia. 7. 11. 12. Isaia 56. & vlt. E-
zech. 39. constat: quibus similia sunt quæ Apoc. 19. conscripta reperiuntur. Iam verò vt ad nouum te
stamentũ veniamus, in illo quoq; multa continentur, quæ ad conuiuia pertinent. Nam ipsum primo
Christum, perfectissimum virtutis sanctitatisq; exemplum, vnà cum suis discipulis nõ solum piorũ,
verum etiam impiorum atq; inimicorum suorum, conuiuia adisse ac frequentasse legimus, illos ni-
mirũ hac occasione à vitæ morumq; improbitate summouendi causa. Deinde in illis ipsis symposijs
cum alia vitæ moribusq; tum symposiaca multa vtilia & salutaria præcepta tradidit. Nec verò tan
tùm inuitatus ad aliorum conuiuia accessit, verùm etiam ipse alijs epulas admiratione dignissimas
præbuit, in quibus ingentem hominum turbam fame confectam exiguo panis atq; piscium cibo ad sa
tietatem vsq; pauit, ita vt reliquiarũ quoq; plurimum fuerit: quo quidẽ egregia suæ cum bonitatis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

tùm potentiæ diuinæ ſpecimina ædidit, & reipſa demonſtrauit, hominem non ſolo pane viuere, ſed omni verbo, quod exit ex ore Dei. Præterea conſtat Chriſtum plurimis ſimilibus à re conuiuiali cibariaque petitis, regni cœlorum, hoc eſt, Euangelij, & æterni cœleſtiſq; illius regni atq; vitæ myſteria abſcondita & abſtruſa illuſtraſſe. Se quoq; ipſum ceu vnicum vitæ & ſalutis æternæ auctorem, ſuáq; dona atq; munera cœleſtia corporei panis & aquæ quaſi inuolucris atq; integumentis propoſuit. Iiſdem ſimilibus apoſtoli quoq;, vt conſtat ex illorum epiſtolis, vſi ſunt partim ad ipſam vitam æternam, partim ad veram & ſalutarem doctrinam, quæ nobis ad illam dux eſt, ſignificandam. Quid dicam quod & ad arcanam illam corporis & ſanguinis ſui κοινωνίαν ſanciendam & obſignandam, & ad mutuam fidelium pacem, concordiam, charitatemq; tuendam ac confirmandam, & denique ad mortis paſſionisq; ſuæ ſalutiferæ memoriam aſſidue recolendam ac retinendam Epulum illud ſacroſanctum inſtituit, quod in eccleſia perpetuò ſumma cum fide, charitate, precibus ardentiſſimis atq; reuerentia vult celebrari? Infinitum eſſet omnia perſequi. Sed ex his, quæ adduxi, ſatis puto fit manifeſtum in ſacris literis multa contineri ſympoſiaca, quæ quidem in hoc meo opere vno quaſi faſciculo complecti, & exemplis atq; ſententijs ex prophanis ſcriptoribus petitis illuſtrare ſtudui, ita vt hunc meum laborem, etiam ſacrarum literarum ſtudioſis non parum vtilitatis allaturum ſperem. Et ſi ipſe ſpiritus ſanctus plurima conuiuialia diuino illi ſuo volumini mandari voluit, nequaquàm me iuſtam hominum reprehenſionem mereri exiſtimo, ſi de ijſdem ſcripſi, quæ quidem non ad ventrem hominum voluptuariorum ganeatis delitijs atq; cupedijs, ſed ad mentem potius philologorum & antiquitatum ſtudioſorum rebus cognitione iucundiſſimis paſcendum, nec ad gulam irritandam, ſed coercendam potius ac reprimendam ſpectant. Hæc de cauſis, quæ me adhanc ſcriptionem impulerunt, ac præſertim de fine, qui mihi in illa fuit propoſitus, ſint dicta. Methodo autem, vt de illa quoque nonnihil addam, vſus ſum huic materiæ, niſi me fallit animus, accommodata, ſimplici, maximeque naturali. Nam primò omnium exorſus à nominibus, definitione, fine vſu, & abuſu & ad diuiſionem progreſſus, varia conuiuiorum genera libro primo explicaui. Deinde illa quæ conuiuia ſolent antecedere, quæq; ad illorum apparatum pertinent, ſecundo libro ſum complexus. Tum ipſum conuiuialem actum (qui in cibi potuſq; ſumptione, & in colloquijs mutuis videtur conſiſtere) & ſimul ea quæ conuiuia partim comitantur, partim conſequuntur, libro tertio ſum perſecutus. In ſingulis autem locis ſeu capitibus explicandis exorſus à nominibus, primò Hebræorum, deinde Græcorum, tum Romanorum & aliarum deinceps gentium mores conſuetudinesq; antiquas propoſui, illasq; poſtremò cũ ijs, quæ nunc apud varios populos in vſu ſunt, diligenter contuli: quæ collatio, vti ſpero, & ad perditum noſtrorum temporum luxum luxuriãq; demonſtrandum, & ad multa veterum ſcripta illuſtrandum non parum momenti adferret.

Hæc autẽ omnia, humaniſſime lector, ab animo bono, ac reipub. literariæ quouis modo gratificandi cupidiſſimo profecta, bona quæſo beneuolaq; mente accipias, bonamq; in partem interpreteris: et ſi quæ in tam ampla & late patente materia ſunt errata (homo enim ſum, humanumeſt errare, humani autem à me nihil alienum puto) de ijs me fideliter beneuoleq;, ſicuti charitatis Chriſtianæ ratio poſtulat, admoneas. Quod ſi quæ etiam vel antiqua, vel recentia, vel extranea, vel vernacula atq; patria, cognitu iucunda atq; vtilia tibi in mentem venerint, quæ huic meo operi accommodata, ac proinde addenda videbuntur, ea quæſo mihi communicare non graueris, vt illud denuò, Deo volente, & emendatius, & locupletius atq; cumulatius aliquando in lucem exeat. Poſtremò Deum Opt. Max. vnà mecum precer is, vt omnibus ijs, qui ad reipub. Chriſtianæ gubernacula ſedent, eam mentem iniiciat, vt luxuriã ceu luem quandam tetram atq; funeſtã longè lateq; graſſantem, omniaq; depopulantem, partim vitæ ſuæ exemplo, partim legibus atque pœnis ſeueris coercere atq; reprimere ſtudeant: noſq; omnes ſancto ſuo ſpiritu regat atq; gubernet vt illius ductu auſpitioq; aduerſus omnes mundi diaboliq; illecebras atque lenocinia fideliſſimis Chriſti & apoſtolorum monitis obtempera re, & vitam ſobriam, caſtam, honeſtam & ſanctam hîc agere, tandemq; ad æternam illam infinitis bonis gaudijsq; cumulatiſſimam vitam peruenire poſſimus Vale.

INDEX

INDEX EORVM, QVAE SINGVLIS LIBRIS PER CAPITA TRACTANTVR.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.
De varijs conuiuiorum nominibus. folio 1
CAPVT II.
Conuiuij definitio. 4
CAPVT III.
De conuiuiorum origine, fine, vſu & abuſu multiplici, eius corrigendi ratione, de legibus ſumptuarijs. 5
CAPVT IIII.
De conuiuiorum diuiſione, quæ multiplex eſt. 12
CAPVT V.
Prima conuiuiorum diuiſio eſt ſecundum defectũ, medium, & exceſſum. De conuiuijs moderatis, frugalibus, atq; etiam nimis parcis, atque ſordidis. Ibidem
CAPVT VI.
De conuiuijs magnificis, ſplendidis atq; luxurioſis. 14
CAPVT VII.
Secunda conuiuiorum diuiſio ſecundum tempus diurnum atq; nocturnum, ita vt alia ſint matutina, alia meridiana, alia veſpertina, alia nocturna. De ſingulorum varijs nominibus, atq; conditione: ac primo de conuiuijs matutinis, ſiue ante meridianis. 16
CAPVT VIII.
Conuiuia meridiana, quæ vel paulò ante, vel circa meridiem aguntur. 18
CAPVT IX.
De epulis veſpertinis. 19
CAPVT X.
De conuiuijs nocturnis. 20
CAPVT XI.
Quoties in die, & quo potiſſimum diei, atq; etiam noctis tempore, veteres manducarint. 21
CAPVT XII.
Gentes quædam certas habuerunt cibi capiendi horas, aliæ non item. 26
CAPVT XIII.
Quæſtio, quoties in die cibus ſumendus. Ibidem
CAPVT XIIII.
Quæſtio, prandendũ ne an cœnandum largius. 27
CAPVT XV.
Quæſtio, ſatius ne ſit certam prandendi, cœnandi, ac omnino cibi ſumendi horam habere. 28
CAPVT XVI.
Tertia conuiuiorum diuiſio ſecundum quinque principes vitæ humanæ actus: & primò de conuiuijs natalitijs, & puerperalibus. 29
CAPVT XVII.
Secundus vitæ humanæ actus eſt educatio. De varijs conuiuiorum generibus, quæ in illum cadunt. De conuiuio ablactationis Hebræorum, Dentitionis Feſtanorum. De infantum nutricatione, lactatione (quæ magna ſunt Dei mira-
cula) ablactatione, atq; victu. Quibus de cauſis matres, ſi vllo modo fieri poteſt, ſuo lacte infantes alere debent. Exempla epularum puerilium, vt in comæ & barbæ depoſitione, veſtitus mutatione, &c. In genere de puerorum & adoleſcentum diæta, atque victu vel probo, vel malo. 35
CAPVT XVIII.
Tertius vitæ humanæ actus eſt munus qualecunque ſiue officium, in quem multa conuiuiorum genera cadunt. Ac primò de conuiuijs, quæ in ſacrorum, religioſorũ atq; ſcholaſticorũ munerũ ſuſceptione, ſiue initiatione adhibentur. 42
CAPVT XIX.
De decimis, ſtipendijs, atq; ſalarijs eorum qui eccleſijs ſcholisq; præſunt. 46
CAPVT XX.
De conuiuijs regum, imperatorum, quæ in illorũ creatione, coronatione, inauguratione ue fieri conſueuerunt. De conuiuijs conſularibus Romanorum. De conuiuio Cæſariano, ſeu imperatorio noſtris temporibus. 47
CAPVT XXI.
De conuiuijs militaribus, diæta, atq; victu militari veterum. De epulis ante & poſt prælium. De cœnis victorialibus, triumphalibus. De donatiuis, atque congiarijs. 51
CAPVT XXII.
De conuiuijs artificum, opificum, ſeruorumq; proprijs. Nec non de ſeruorum victu atq; diæta. 60
CAPVT XXIII.
De conuiuijs ruſticis. 61
CAPVT XXIIII.
Quartus vitæ humanæ actus eſt matrimonium. De conuiuijs matrimonialibus, quæ vel ante nuptias, vel in ipſis nuptijs, vel poſt nuptias agitantur. 65
CAPVT XXV.
De epularum nuptialium vſu, & abuſu, deq; conjugum ſyſſitijs. 69
CAPVT XXVI.
Quartus & vltimus vitæ humanæ actus eſt mors. De conuiuijs funebribus, feralibus, exequialibus, ſiue ſepulchralibus. 72
CAPVT XXVII.
Quarta conuiuiorum diuiſio ſecundum perſonas, ita vt alia dicantur eſſe ciuium, ſiue popularij, alia quæ cum peregrinis hoſpitibus, & aduenis agitantur. De Iudæorum, Græcorum, Romanorum antiquo hoſpitij iure, atque neceſſitudine eius contrahendæ, colendæq; modo. De populorum aliorum mirifica erga peregrinos liberalitate 81
CAPVT XXVIII.
De mercenaria peregrinos excipiendi ratione, de ſtabulis & diuerſorijs mercenarijs. De luxuria,

Universidad de Deusto
Biblioteca

et auaritia, quę in publicis diuersorijs inter Christianos exercentur, coercenda. Quæ cautio in peregrinis excipiendis & in conuiuijs, quæ cum illis ineuntur, sit adhibenda. De præpostera, & peruersa hospites tractandi consuetudine, cur in illis epulis quæ cum peregrinis ineuntur, sobrietati potissimum studendum, quàm periculosa sit in illis ebrietas. 96

CAPVT XXIX.

De conuiuijs quę vel ante, vel post quamcunq; profectionem, peregrinationem, loci, domicilique mutationem agirantur. 101

CAPVT XXX.

De conuiuijs sacrificijs, & alijs etiam cæremonijs, quæ quibusuis pactis, conuentis, fœderibus adhibentur: Apud veteres duo fuerunt in primis insignia & maximè vsitata fœderis, amicitiæq; symbola, panis nempe, & sal, de vtriusq; vsu plura. 102

CAPVT XXXI.

Quinta conuiuiorum diuisio, in publica, & priuata. Conuiuiorum publicorum nomina. De sysitiorum quondianorum fine. De Italorum, Cretensium, Lacedæmoniorum, Carthaginensium sysitijs. De Athenensium Prytaneo, Romanorum collegijs, et sodalitatibus, Pythagoreorum conuictu. De Christianorum ecclesiæ Apostolicæ communione victus. De Germanorum, Heluetiorum, Argentinensium, Scholasticorũ, Gymnosophistarum, Indorum veterum sysitijs. 107

CAPVT XXXII.

De conuiuijs priuatis amicorum, familiarium, quæ per vices agitantur.

CAPVT XXXIII.

Sexta conuiuiorum diuisio in sacra, & prophana. De epulis sacris Iudæorum veteris Testamenti, Christianorum noui Testamenti, de superstitiosis eiusmodi epulis, atque sacris, de horrendo festorum, epularumq; festiuarum apud Christianos abusu 114

CAPVT XXXIIII.

Septima conuiuiorum diuisio secundum symbolas. De symbolarum nominibus Græcis, Latinis, de conuiuijs symbolicis, seu collatitijs, & asymbolis. 130

CAPVT XXXV.

De cœna recta, & erogationibus, siue largitionibus alimentarijs cùm publicis, tùm priuatis. 132

LIBER II.

CAPVT I.

DE ijs, quæ conuiuium antecedunt, inter quæ primum locum obtinet inuitatio. De inuitandorum delectu. 134

CAPVT II.

De numero inuitandorum, seu conuiuarum. 138

CAPVT III.

De tempore inuitationis, necnon varijs inuitandi modis, atq; formulis. De seruis inuitandis. 140

CAPVT IIII.

De ijs qui non vocati impudenter se quibusuis epulis ingerunt. De parasitorum nominibus, natura, atq; moribus. 141

CAPVT V.

De ijs qui non vocati, vel honestatis, vel etiam necessitatis causa ad conuiuia accedunt. De mendicis, de canibus nonnunquàm mensæ adhiberi solitis. 145

CAPVT VI.

De vmbris, hoc est, ijs, qui non à conuiuatore, sed conuiuarum aliquo inuitati ad conuiuia accedunt. De inuitati officio, quoad ipsam inuitationem. 149

CAPVT VII.

De præparatione duplici ad conuiuium, conuiuatoris nimirũ, & conuiuæ. De conuiuatoris, seu magistri conuiuij nominibus, atq; munere. 151

CAPVT VIII.

De alimentorum nominibus, atq; generibus varijs. 154

CAPVT IX.

De absurdo, ac ferè monstroso populorum quorundam victu. De Ioannis Baptistæ acridophagia quæstio. De locustarum secundum sacras literas, Rabbinos, atque etiam Græcos generibus, atque nominibus. 165

CAPVT X.

De alimentorũ quorumuis receptaculis, seu promptuarijs, ea recondendi, asseruandiq; more, & consuetudine. 169

CAPVT XI.

De opsonatione, opsonatoribus, opsonandi varijs consuetudinibus. De locis in quibus omnis generis edulia venalia prostant. 173

CAPVT XII.

De eduliorum venditoribus, præpositis, atq; præfectis, eorundem munere de coercenda dardanariorũ, atq; propolarum auaritia, de modo in opsonatione adhibenda. 173

CAPVT XIII.

De ciborum præparatione, siue de re coquinaria. De coquorum nomiuibus, differentijs, muneribus. De loco coquinario, quæ conuiuatori in ciborum confectione, præparationéue obseruanda. 179

CAPVT XIIII.

De temporis, loci q; conuiuialis obseruatione, delectu, apparatu, varijsq; differentijs. De triclinijs. 184

CAPVT XV.

De supellectili, & vasis, instrumentisq; conuiualibus, eorundem cura, custodia, dispositione, vsu, & abusu. 191

CAPVT XVI.

De mensarum nominibus, significatione, vsu sacro, atque prophano. 195

CAPVT XVII.

De mensarum varia figura, atque forma. 199

CAPVT

CAPVT XVIII.

De materia mensarum. 200

CAPVT XIX.

De varia & multiplici mensas adornandi, insternendi, extruendi, mundandi, abstergendi, apponendi, remouendiq; consuetudine. 201

CAPVT XX.

De ministerio conuiuiali, ac primo quidem de nominibus generalioribus ministrorum, atq; seruorum. 202

CAPVT XXI.

De varijs ministrorum conuiuialium generibus, atque differentijs. 204

CAPVT XXII.

De ministrorum habitu, & officio. 210

CAPVT XXIII.

De Dominorum, atque etiam conuiuarum ipsorum erga ministros officio. 212

CAPVT XXIIII.

De præparatione conuiuarum ad conuiuia, quæ partim animo, partim corpore constat. De exercitatione corporis varia, atque multiplici ante epulas, eius vsu, modo atque generibus 213

CAPVT XXV.

De Balneis, atque vnctionibus veterum ante epulas vsitatissimis. De balnearum veterum vsu, forma atque partibus 216

CAPVT XXVI.

De vestitu conuiuiali. De vestium albarum (quæ in epulis potissimum vsurpari fuerunt solitæ) ac in genere coloris albi vsu, significatione, præstantia, ac dignitate. 221

CAPVT XXVII.

Plura de certis quibusdam vestium epularium generibus. De more veterum calceos, soleásue an tequam accumberent deponendi. De calceorum quatenus vel indui, vel detrahi, atque deponi solent, significatione symbolica, de eorundem abusu molli, atque luxurioso. 227

CAPVT XXVIII.

De varia, & multiplici tùm sacra, tùm prophana, atque ciuili in conuiuijs, in sacris, in luctu, atq; aliàs capita aperiendi, operiendiue consuetudine. De pileorum vsu, & significatione symbolica. 229

CAPVT XXIX.

De cingulorum, & zonarum vario, multiplicique vsu. De zonis, cinctuq; virginum, puerperarum, ministrorum, sacerdorum, prophetarum, militantium, iterfacientium, epulantium. De more antiquo nummos in zonis portandi. De modo in vestibus adhibendo. De more arma quoque gestandi inter epulas. 232

CAPVT XXX.

De conuiuæ aduentu, ne is nimis sit vel maturus, vel tardus. Ad ianuam ædium vbi peruentum, quomodo comiua, & conuiuator se gerere debeant. De ianuarum situ, eas pulsandi, aperiendi, custodiendiue antiqua consuetudine, de earundem ornatu, superstitione q; veteri. 235

CAPVT XXXI.

De salutationibus sacris & ciuilibus, ac primò de ijs quæ verbis constant, quas verbales posses. appellare, de varijs illarum modis, atque formulis. 239

CAPVT XXXII.

De salutationibus quæ vel totius corporis, vel certarum eius partium quodam gestu, motu, contactu, atque deosculatione fiunt. De earundem vsu, & abusu. 241

CAPVT XXXIII.

De manuum, pedumq; ablutionibus sacris, atque prophanis ante epulas, remque diuinam vsitatus. 247

CAPVT XXXIIII.

De more vestes nonnunquam quasdam, & arma deponendi, antequam ad mensam accumbatur. De more sedendi ad mensam. De sedilibus, atq; sellis. De more accumbendi mensæ, de lectis ac cubitorijs, eorum nominibus, materia, apparatu, numero. De consuetudine standi, atq; etiam inambulandi in cibo capiendo 252

CAPVT XXXV.

De conuiuarum collocatione, atque ordine. Quænam hac in re conuiuatoris, & conuiuarum sint partes. De locorum discrimine secundum varias gentes. 259

CAPVT XXXVI.

De consecratione mensæ, qua Iudæi, Christiani, & aliæ gentes olim vsæ sunt, & hodie vtuntur. 264

CAPVT XXXVII.

De libationibus ante, & post epulas adhibitis. De illarum nominibus, materia, cæremonijs, instrumentis, vsu. 268

LIBER III.

CAPVT I.

DE ciborum appositione, Ferculorum nominibus, personis apponentibus illa. De eorundem numero, & ordine. Cuiusmodi ciborum genera antiquitus primò fuerint appositia, & in genere quis ciborum ingerendorum salubris ordo de medicorum sententia 274

CAPVT II.

De mensis secundis, illarum nominibus, materia varia atque multiplici. De ferculorum, edulio rumue varietate vitanda, ceu valetudini aduersa. Gesneri iudicium de modo, & ordine in ferculis adhibendo. De certis cùm antiquis, tùm recentibus ritibus, ac instrumentis in ciborum appositione adhibitis 277

CAPVT III.

De more antiquo cibos diuidendi, distribuendiq; singulis conuiuis. De partium epularium nominibus, atq; differentijs, ac more conuiuas honoratiores partibus lautioribus honorandi, ac etiam absentibus de cœna mittendi. Quæ olim τῆς διαιτησεως disciplina, qui munus illud obire sint soliti. De more nonnunquam animalia integra cocta in mensis apponendi. 281

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT IIII.

De cibi sumptione, eius nominibus, gestibus inciuilibus, & in primis gula, & ingluuie ceu animo, corpori, atque fortunis pernitiosissima fugienda. De repletionis immoderatæ remedijs. 287

CAPVT V.

De abstinentia vel ab omni, vel à certis ciborum generibus, multiplicique eius forma, atque modo. 293

CAPVT VI.

De potatione, ceu altera substantiali conuiuij parte. De potationis nominibus, fine septuplici, materia varia. De aquarum vtilitate ac differentijs. An aqua nutriendi vim habeat, & quæ potu sit saluberrima. De aquæ nuatæ, frigidæ, calidæque vsu antiquo in epulis, de varijs modis aquæ refrigerandæ. 298

CAPVT VII.

De vino, eius definitione, nominibus, origine, auctore, commodis. 305

CAPVT VIII.

De ebrietate, eius nominibus, diuisione, incommodis animi, corporis, atque fortunæ. 309

CAPVT IX.

Ebrietas populis vniuersis, ac omnis ætatis, sexus, ordinis, conditionisue hominibus exitialis, omnis societatis, officijsque perturbatrix. De vinis factitijs, quorum duo sunt præcipua zythum atque sydra, de quibus pauca. 317

CAPVT X.

De bibendi modo partim medico, partim liberali & ciuili, partim illiberali & inhonesto. De propinationum nominibus, origine, fine, vsu, & abusu. 322

CAPVT XI.

Propinationum quibus hodie Christiani vtuntur, cum antiquis illis Græcorum, Romanorum, Scytharum, Thracum, aliarumque nationum Barbararum comparatio, atque descriptio, certis quibusdam constans circumstantijs, siue capitibus. Huiusmodi sunt primò certæ quædam corporis exercitationes, ceu progymnasmata, nec non antidota, siue antipharmaca, partim esculenta, partim poculenta, quæ propomata appellantur, quibus homines se addirum illud propinandi certamen, quasi præmuniunt. Deinde personæ ipsæ à quibus certamen illud exercetur, tùm vinum quo potissimum propinatores multifariam ad sese inebriandum abutantur. De vini, vel meraci, vel diluti, atque temperati vsu. De varijs veterũ vini temperaturis. 325

CAPVT XII.

De poculis, ceu præcipuis propinationum instrumentis. De eorum nominibus, materia, atque forma multiplici. 330

CAPVT XIII.

De poculorum quantitate. De more ad certam poculorum mensuram, atque numerum propinandi. De precatiunculis quibusdam atque etiam imprecationibus inter propinandum adhiberi solitis. De more pocula ad summum vsque implendi, certam vini, poculorumque mensuram conuiuis præscribendi. De poculo illo Christo in cruce propinato disputatio. 337

CAPVT XIIII.

De propinandi methodo atque modo multiplici. De antiquis Græcorum, & Romanorum propinationibus in orbem fieri, & à dextris inchoari solitis, quæ hodie Christianis quoque sunt familiares. De varijs loquendi formulis, salutationibus, cantiunculis, gratulationibus, acclamationibus, gesticulationibus, ludis, præmijs atque pœnis quibus potatores inter propinandum vtuntur. De amystidibus vt olim, ita hodie quoque vsitatissimis. De varijs vini effusionibus inter potandum fieri solitis, cùm superstitionis, tùm amoris ergô, cuiusmodi fuit cottabus, antiquus Siculorum ludus. 342

CAPVT XV.

De vnguentorum nominibus & vsu multiplici præsertim in epulis. Historia euangelica mulieris illius, quę Christum inter epulandum vnguento nardino inunxit. 346

CAPVT XVI.

De coronarum nominibus, forma, materia, vsu vario atque multiplici, præsertim in conuiuijs. 350.

CAPVT XVII.

De sermonum conuiualium (qui tertia sunt pars substantialis conuiuiorum) nominibus, vtilitate iucunditateque mirifica. De garrulitate & silentio perpetuo, ceu duobus extremis, inter epulas vitando. De griphis & ænigmatibus conuiualibus. De facetijs & cauillationibus, an, & quomodo ijs vtendum. 355

CAPVT XVIII.

An, & quatenus de rebus seriis, grauibus & philosophicis sit inter pocula differendum. De sermonibus, problematibus & parabolis conuialibus Christi. De lectiunculis cùm sacris, tùm prophanis & olim, & hodie inter epulas, postque adhiberi solitis. 362

CAPVT XIX.

De more quorundam populorum consulendi inter pocula. Quo tempore cœnæ, sermonibus sit vacandum. De vocis risusque moderatione: clamores, alios que sonos inciuiles & indecoros esse vitandos. Ea quæ dicta aut facta sunt, non temerè esse eliminanda. 365

CAPVT XX.

De Musicæ diuisione, vi, vtilitate ac suauitate, vsu multiplici in sacris, bellis, epulis, apud Hebræos, Græcos, Romanos, &c. De lyra & myrto ἀπαρχῇ dicta, in conuiuijs circumferri solita. De scolijs & cantiunculis epularibus. An & quatenus musica in epulis adhibenda, de eius abusu. 368

CAPVT XXI.

De saltationum siue chorearum nominibus, origine, differentijs, vsu quadripartito, nempe superstitioso, theatrico, militari, conuiuiali. De saltationum epularium vsu apud Græcos, Ionas, Sybaritas, Macedonas, quæ vt olim Romanis, ita hodie Moscouitis feruntur esse exosæ. Quot nominibus illæ sint improbandę, atque vitandæ, præsertim Christianis. 375

CAPVT XXII.

De ludis conuiualibus in genere, varijs illorum generibus, vt comœdijs, tragœdijs, ludo aleatorio vt olim, ita hodie in epulis frequentissimo, de pugnis, certaminibus, ludis obscœnis inter epulandum æditi solitis. 381

CAPVT XXIII.

De ijs quæ conuiuium consequuntur. Quando vetares cœnam finierint. De pernigilijs symposiacis, certamine & præmijs antiquorum vino tota nocte inuigilantium. Quomodo & conuiuæ, & conuiuator se circa consurrectionem è mensa gerere debeant. De manuum ablutione post cœnam. De poculo seu propinatione vltima vt olim, ita hodie vsitatissima. An cœna potu terminanda. 384

CAPVT XXIIII.

De precibus & cantiunculis post cœnam. De mutua conuiuarum & conuiuatoris gratiarum actione, salutationibus atque valedictionibus. De munusculis conuialibus, vt apophoretis, &c. De more comitas domum deducendi. De lucernarum vsu partim inter ipsas epulas, partim in conuiuis domum deducendis. 388

CAPVT XXV.

De somno siue quiete, & motu siue exercitationibus animi atque corporis post cibi potusque sumptionem adhibendis, vel non adhibendis. 390

CAPVT XXVI.

De reliquiarum nominibus, vsu multiplici, varia illa, vel colligendi ac recondendi, vel absumendi consuetudine. De ijs quæ sub mensam cadunt. 394

FINIS

Universidad de Deusto
Biblioteca

CATALOGVS AVTHORVM QVI IN HOC OPERE CITANTVR.

ABenezrà
Ælianus
Ælius Dionysius.
Ælius Spartianus
Æolus poeta Græcus
Æmilius probus
Æneas Sophista.
Æschylus
Achæus Tragicus
Actuarius
Acro Grammaticus
Adrianus Iunius
Adrianus Turnebus
Afranius
Agatharchis
Agretius
Agrippa
Alanus Monachus
Albertus Cranzius.
Alciatus
Alcimus poeta
Alexander ab Alexandro
Alexand. Aphrodis.
Alexander Sardus Ferrarienſis
Alexander Trallianus
Alexis poeta Comicus
Aloysius Mundella
Aloysius Trisinus
Ambrosius
Amerias
Amerinus
Americus Vesputius
Amosus
Ammianus Marcellinus
Ammonius Monachus
Amphis poeta Comicus
Anacreon
Anaxilas
Anaxandrides
Anastasius
Antias
Antiphanes Comicus
Antiphanes Delius
Antisthenes
Antonius Gazius
Antonius Schnebergerus
Appianus Alexand.
Apollonius
Apollonij Mirabileshisto.
Apollonij Interpres
Apuleius
Archestratus Syracusan9
Archilochus Poeta
Arias Montanus
AristonChius philosoph9
Aristænetus Nicæus
Aristophanes
Aristophanes Gramatic9
Aristoteles
Aristoxenus
Arnobius
Arthemidorus
Asclepiades
Asconius Pædianus
Ascensius
Astydamas poeta
Athanasius
Athenagoras
Athenæus
Augustinus
Augustinus Eugubinus
August. Zarath.
Ausonius
Auerroes
Auicenna
Aurelius Victor
Baal Aruch.
Bachilides poeta
Baptista Egnatius
Baptista Pius
Basilius
Bartholomæus Georgieuizius
Beatus Rhenanus
Beniaminus Iudæus
Benedictus Curtius
Rabbi Bensyra
Bereschit Rabba
Beroaldus
Bilibaldus Birkheimerus
Blondus Forolienſis
Boemus deAsia
Boetius
Boethius Seuerinus
Bonfinius
Brodæi Miscellanea
Bruno de Ceremoniis
Brusо
Bruyerius Campegius
Budæus
Buchananus
Callixenus
Callimachus
Calphurnius
Camerarius
Canteri nouæ lectiones
Canonistæ
Caper Grammaticus
Carcinus
Casparus Vuolphius
Cassius Iurisconsultus
Cassiodorus
Catius
Catullus poeta
Cedrenus
Censorinus
Cælius Rodiginus
Cæl.Augustinus Curio
Celtes poeta Lat.
Celsus
Cercides Megapolitanus
Chaldæus Paraph.
Chamæleon Ponticus
Claudianus
Cleantes
Clearchus Solensis
Cledemus
Clemens Alexandrinus
Clitarchus
Christianus Vrstisius
Christophorus de Vega
Chronicum Cassinense
Chrysippus
Chrysostomus
Columella
Conciliator
Conradus Gesnerus

Cordus

Cordubensis Princeps
Cornelius Balbus
Cornelius Celsus
Cornelius Nepos
Cornelius Tacitus
Cornarius
Cratinus poeta
Cranzius Hamburgensis
Crinas Massilienſis
Crinitus
Cuiatius Iurisconsultus
Cuspinianus
Cyprianus
Damascius Syrus
Demetrius Scepsius
Demosthenes
Dicæarchus
Dictis de bello Troiano
Didymus Grammaticus
Diogenes
Diogenes Laertius
Dion Academicus
Dion Cassius
Dion Chrysostomus
Dionysius Areopagita
Dionys. Halicarnassæus
Dionysius Samius
Dinus Florentinus
Diphilus poeta Græcus
Dipnosophistarũ author
Direchidas
R.Dosa
Dosiadas
Duris Samius
Durandi Rationale
Elearchi Amatoria
Elxai
Enneades
Epicharmus
Epictetus Philosophus
Epigenes
Epigrammatarius
Epiphanius
Erasmi Chil.
Erathostenes
Erotianus
Etymologici magni autor
Eubulus Comicus
Eumolpus
Euphron Comicus
Eusebius
Eustathius
Euripides
Fabius Pictor
Fagius
Festus Pompeius
Firmicus
Fl. Vopiscus
Fortunatianus
Franciscus Forerus Vlyssiponenſis Theologus
Franciscus Horomannus
Franciscus Marius
Franciscus Patritius
Franciscus Philelphus
Franciscus Robortellus
Fronto
Fulgentius Placiades
Fuluius Capitolinus
Fuluius Vrsinus
Galenus
Galatinus
Gaza
Gastius Brisacenſis
Gerdonius
Rabbi Gerson
Gellius
Gerbelij Græcia
Georgius Pictor
Gorrhæus
Gratarollus
Gratianus
Gregorius Palamus Thessalonicenſis
Gregorius Romanus
Gregorius Sauiræus
Gregorius Nazianzenus
Gregorius Nissenus
Gulielmus Plantinus
Gyraldus
Hadrianus Iunius
Hecathæus
Hegesander poeta Græc9
Hegendorphinus
Hephæst. Schol.
Heliodorus
Hellanicus
Henricus Stephanus
Heraclidis politica
Heraclitus
Hermippus
Hermon de linguis Cretensibus
Hermolaus Barbarus
Herodianus
Herodotus
Hesiodus
Hesychius
Hieronymus
Hieronymus Cardanus
Hieronymus Gabucinus
Hieronymus Magius
Hieron. Mercurialis
Hieronymus Rhodius
Hieron. Osorius Lusit.
Hieronymus Zanchus Cant.Lat.
Hippocrates
Hizkuni
Horatius
Homerus
Horomannus
Hyperides
Iabolenus Iurisconſ.
Iamblichus
Ianus Lascharis
Iauolenus
Ioannes Auentinus
Ioannes Fabricius
Ioannes Langius
Ioannes Leryensis
Ioannes Magnus
Ioannes Manlius
Ioannes Miletius
Ioan. Michael Brutus
Ioannes Peregrinus Petrosolanus
Ioannes Rauisius
Ioannes Russiæ Metropolitanus
Ion Comicus
Iosephus Indus
Iosephus de Antiquit. & bello Iud.
Ignatius
Isaaci diæcæ particulares
Isidorus
Isogonus
Isychius in Leuiticum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iuba Manusius
Julius Capitolinus
Iulius Firmicius
Iulius Paulus
Iunij Adagia
Iuuenalis
Iustus Lipsius
Kimhi
Labeo Amistius
Lactantius Firmianus.
Lambinus
Lampridius
Lazarus Bayfius
Laertius
Leo Africanus
Leonhardus Fuchsius
Leonhardus Thurneyserus
Leonicenus
Leuinus Lemnius
Libanius
Liber fidei
Liuius
Lucanus Poeta
Lucius Actius Poeta
Luc. Apuleius in Metamorph.
Lucianus
Lucilius
Lucretius
Ludouicus Barthema
Ludouicus Romanus Patritius
Lycus
Lycophron
Macrobius
M. Mantua
M. Minutius Felix Romanus
M. T. Cicero
Mamertinus
Mancinellus
Manardus
Maphæus in Supplem.
Marcellinus
Marcellus Pontifex
Martialis
Martianus Capella
Martianus Iurisc.
Martinus Dumiensis Episcopus
Martini Chronicum
Marsilius Ficinus
Massa
Massurius
Mathæus Curtius Papiensis
Mathiolus
Maximus Planudes
Megasthenes
Menander
Mercerus
Mercurialis
Mesue
Methodij Etym.
Michael Sauanarola
Michael Toxites
Miletius
Molpi de Laced. politia
Moscion
Rabbi Moses
Mureti variæ lectiones
Musonius
Nannij Miscellanea
Næuius
Nazianzenus
Neoptolemus Parianus
Nicander Colophonius
Nicesius
Nicolaus Contius
Nicolaus de Moribus gentium
Nicolaus Massa
Nicolaus Mirepsus
Nicolaus Liranus
Nicolaus Perottus
Nicephorus
Nicephorus Callistus
Nicetas de Imperio Isaaci Angeli
Nicostratus
Nigidius
Nonius Marcellus
Nonnus
Olaus Magnus
Odus
Olimpiodorus
Onosander Platonicus
Pachymerius
Palladius
Pandectarius
Paraphrastes
Paulus Ægineta
Paulus Burgensis
Paulus Diaconus
Paulinus
Paulus Iouius Nouicomensis
Paulus Iurisconsul.
Paulus Ticinensis
Papinius Poeta
Papinianus
Pædianus
Perotti Cornucopiæ
Perionius
Persius
Petrus Cieza
Petrus Marsus
Petrus Menenius
Petrus Pithœus
Petrus Ramus
Petronius Arbiter
Peutingerus de Germania
Phanias
Phauorinus
Pherecrates
Phidipides
Philo
Philander in Vitruuium
Philetætus poeta
Phileterus
Philochorus
Philostratus
Philoxenes
Phrynichre
Pierij Hieroglyph.
Pindarus
Plato
Placiades
Plautus
Platina
Plinius
Plutatchus
Poggius Florentinus
Polemon
Politianus
Polybino
Polybius
Polydorus Virgilius
Pollux
Pollio Trebellius
Pomp. Festus
Pomponius Iurisc.
Pompeius Lætus
Pomponius de Originelu ris
Pomponius Mela
Pontanus
Pontius Paulinus
Posidippus Comicus
Posidonius Stoicus
Proculus Iurisc.
Propertius
Prudentius
Pul. Callimachus
Publ. Callymachus
Pyrgion
Q. Curtius
Quintilianus
Rabanus
Rasis
Ritius
Robertus Constantinus
Samuel Heylandus
Satyrus
Saxo in Danica historia
Sabellicus
Sapho
Sardus
Seleucus
Seneca
R. Selomoh Iarchi
Septuaginta
Serenus
Seruius
Scaliger
Schola Salernitana
Scholiastes Aristophanis
Scholiastes Apollonij Rhodij
Scholiastes Theocriti
Scæuola
Sidonius Apollinaris
Sigismundus Baro in Herberstein
Simeon Bosius
Simeon Sethi
Simonides
Simplicius Physicus
Socrates
Solinus
Sophocles
Sophronius
Spartianus
Statius
Stapulensis
Stephanus
Stroeflerus
Strabo
Stratides
Stat. Papin. Syl.
Suetonius
Suida
Synesius
Tacitus
Thalmud
Tarrhæus Scholiastes Pindari
Theognis
Theocritus Chius poeta
Theodectes Phaselita
Theodorus Zuinggerus
Theophilus
Theophrastus
Theophylactus
Theopompus
Terentius
Tertullianus
Tibullus
Timon Phliasius
Thomas
Thomas Aquinas
Thomas super Ioannem
Thucidydes
Trebatius
Trebellius Pollio
Tremellius
Tryphon
Turinus
Tyletius
Valesius
Valerius
Valleriola
Varinus Hesychius
Varro
Vergilius
Vetrius Flaccus
Vitruuius
Vlpianus Iurisc.
Vopiscus
Vuolphgangus Lazius
Vulcatius Gallicanus
Vuillichius de Arte Magyrica
Xenophon
Zenodotus
Zonaras

Universidad de Deusto
Biblioteca

DE LIBRIS CONVIVIALIBVS DO. IO. GVILIELMI STVCKII ERVDITISSIME SCRIPTIS.

QVISQVIS amas lautis conuiuia regia mensis,
Seu ritu Græco cernere, seu Latio:
Quisquis amas tenues epulas, paruumq; salinum,
Et quæ grata bonis simplicitate placent:
Aspice quæ STVKIVS chartis apponit in istis:
Magno illi sumptu, sed tibi parta leui.
Néue putes parcum te conduxisse choragum,
Ille vna lectos, vasa, tapeta dabit.
Quin numerumq; locumq; vmbris, famulosq; paratos:
Et qua quisq; dapes veste decorus adit.
Vina quoq; è cellis si quæ generosa vetustis
Promuntur, larga porrigit ille manu.
Postq; dapes istas, bellaria lauta ministrat.
Quid non? Saltantes, Musica, dicta, iocos.
Ergo quid melius tantis accumbere mensis,
Quàsue epulas vnquam lætior esse potes?
Verùm fallor ego. Nanq; hæc imitata Platonem,
Mentis, non ventris, sunt tibi symposia.

L.D.L.B.

FElix qui potuit rerum cognoscere causas:
Ερχων τε βεοτέων πάντ' ἔθη εἰδέμεναι.
Quod verò ex paucis STVKIVS sit talibus vnus,
Βιβλία ταῦτα λέγει, ἄλλα τε μάρτυρίει.

ΑΛΛΟ.

Αρχαίων τε νέων τε ἔθη γνῶναι φίλε δ' εἰπεῖν
Βκλόμεθ', ΣΤΤΚΙΟΥ βιβλία γνῶθι τάδε.

ΑΛΛΟ.

ΕΙΣ ΧΡΙΣΤΟΝ ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΟΘΡΕΠΤΗΡΑ.

Αἰνετὸς ἐσσι ζέφων ψυχὰς καὶ σώματα ΧΡΙΣΤΕ.
Δὸς εἶδ' ἀρ φθαρτοῖς σώμασ' ἐπιχθόνιον.
Ψυχαῖς τ' ἀθανάτοις αἰεὶ μίμνουσαν ἐδωδὴν.
ΧΡΙΣΤΕ, καλὰς χρῆσθαι, μοι δόθι, ἀμφοτέροις.
Ὀφρα τυχὼν ποτε σεῖο ἐπουρανίοιο ξαπίζης
Χαίρω, αἰεὶ μετὰ σῶν εἰλαπινάζομεθ'.

Sadrachus Thomannus Tigurinus.

IN DOCTISSIMI VIRI D. IO. GVILIELMI STVCKII PRAECEPTORIS SVI SVMME obseruandi Libros de Conuiualibus Antiquitatibus Carmen Erhardi Schieggij.

שיר החרוזי שיש מזרבב
מהנערות ויתרים הברו ארחרדוס שיגיוס
להזהיר את בעלי משתים לקרא
בספר הזה היטב:

קום ביא חלום ערשח משתח במבטחח
חקשיב וכנת מה־נאיח ליום שמחח:
בעל גרל־חבבוח חזה לך ספר
חבר מלא־אמרי בינח והור שפר:
בוכל ספדים שחמח מקרשים
ואסת רברים הבכור מלבשים:
ויתחבם על גליון לפי סדר
לתת ראויים משפטים בטוב גרר:
על־בן במשתים אם תרצח חיות נבון
או לערוך את שלחנוח כתור נבון:
דע העלמות האלח ובקרות
בפי ובפי שחיו מפזרות:
בזה קרובים יש נגלים וחרושים
שיראו מחם בל־שבבר חישים
רק אך להחענג איפה בעת קרמח
נחיו ארחות בין איהבי הבמח:
שלא להשמין בטנו בכעירתי
בי אם לחלל את האל בתורתי
גולו אנוש: לבן איש אשר יבול
בוא לאבול לחם קורש ולא חחול:

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM LIBER PRIMVS.

DE VARIIS CONVIVIORVM NOMINIBVS. CAPVT. I.

QVONIAM, vt ille inquit, εἰς τὸ ὀρθῶς διδάσκειν, δεῖ πρῶτον ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα, id est, ad benè docendũ primò expendere oportet nomina, operæpretium mihi facturus videor, si de nominibus conuiuiorum varijs prius dixero, exordio ducto ab Hebræis ceu omnium antiquissimis. Inter ea autem maximè commune est nomen משתה Mischte derivatum à שתה quod bibere siue potare significat, cui affine est nomen Græcum συμπόσιον compotatio. Gene. cap. 19. & 21. Ierem. 16. Iud. 14. Esdræ 3. Esther 1. Esther 4. semel atq; iterum Mischte iain, id est, conuiuium vini appellatur. Hebræ.

Dicitur etiã ab ijsdem מסב Meseb, id est, discubitus epularis, vt Cicero, inquit, siue accubatio, propriè circuitus à סבב Sabab, quod accũbere significat, 1. Sam. 16. & Cantici 1. Dum esset rex במסבו in conuiuio suo: sic autem dicitur, quia in circuitu vt in mensa rotunda discumbebant.

Vox quoq; לחם Lechem (quæ propriè panem significat, & synecdochicôs pro quouis cibo accipitur) etiam pro conuiuio vsurpatur. Daniel. 5. Balsezar rex עבר לחם רב Abad Lechem rab, id est, adornauit conuiuium magnum.

Similiter יין Iain, id est, vinum pro compotationé tota aliquando accipitur, vt in illa sententia R. Dosæ, Somnus matutinus, & vinum meridianum, &c.

Item טבח & זבח Zebach & Thebach propriè quidem sacrificium siue victimam significant, sed crebro in sacris literis pro conuiuijs vsurpantur, quæ sacrificijs præsertim pacificis adhiberi fuerunt solita, vt suo loco dicetur. Vt Soph. 1. Præparauit Dominus sacrificium, & sanctificauit inuitatos suos. Item 1. Sam. 9. 16. & 20. vbi Dauid excusatur, quod non venerit ad conuiuium, eò nimirum quod Bethlehemam abierit ad sacrificium suæ familiæ, hoc est, ad conuiuium, non enim licebat illic sacrificare. Iudicum cap. 6. v. 18. Gedeon scribitur voluisse viro Dei, id est, angelo sacrificium apponere, quo tamen in loco dubitant interpretes, fuerit ne illud sacrificium, an prophanum conuiuium, verum posterior sententia videtur esse verisimilior.

Aliud quoq; vocabulum conuiuium significans reperitur Amos 6. v. 7. מרזח Marzeach, de quo sic Mercerus piæ memoriæ præceptor meus obseruandus differit in suis commentarijs: Marzeach epulum propriè significat, vel (vt nonnulli volunt) coctionẽ, qualis in exequijs mortuorum fiebat, vnde vertunt tabernam. Hebræi doctores exponunt pro luctu, Ierem. c. 16. v. 5. sed eo loco significat etiam conuiuium, sed funebre. Kimbi etiam hoc loco pro luctu exponit. Quidam Hebræorum inquiunt radicem רזח Razah (quæ hic tantum & Ierem. loco citato occurrit) significare vocem vel ob luctum, vel ob lætitiam attollere: ex lingua Arabica, vbi ita sumitur. Vnde Abenezra hoc loco exponit: Et facesset canticum. Hieronymus factionem reddidit, sed respicit ad consensum eorum qui simul conuiuium celebrant. Rectè ergo, si libet, compotationem verteris. Nam & in libro Siphre apud illos celeberrimo, in illud initium, Num. 25. מרזחין Mirzechim sunt epulæ, vbi agitur de filiabus Madianitarum quæ Israëlitas vocarunt ad epulas deorum suorum, & Baalpeori, & ita etiam in Targum Ionathæ hoc loco sumi necesse est. In Thalmud exponunt, vt docet Baal Aruch מרזח Mirzach, id est, luctum, vt sit vox constata ex מר mar, id est, amaro, & זח Zach, id est, educi, remoueri, quasi, vt ille inquit, sit luctus eductus cum amaritudine & commotus. Hæc ille. Septuaginta verterunt θίασον, de qua voce postea.

סעודה Seudach quoq; conuiuiũ Rabinis dicitur, nimirum à סער Saad, quod & corroborare, & prandere significat, 1. Reg. 13. Veni mecũ vt prandeas, nam cibi sumptio stomachũ corroborat. Hinc סעד משתי Said Misthe, recreatio potus siue conuiuij. Isa. 3. & סעודתא Seudatha cibus, 2. Reg. 11.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Huc adde ארוחה *Arucha, quod vulgò prandium siue conuiuium vertunt, Ierem. 4. & Prouerb. 15. cum tamen, vt Grammatici monent, propriè consuetum seu vsitatum cibi demensum significet. vel etiam viaticum ab* ארח *Arah, id est, iter fecit.*

ברח *Kerah quoque Hebræis est conuiuium, vt 2. Reg. 6.* וירח להם ברח גדולה *Et adornauit illis conuiuium magnum.* ברח *Karah propriè scindere, incidere significat, sed sæpe pro emptione, & venditione accipitur, sumpta significatione, vt nonnulli volunt, à ritu ementium & vendentium, quod illi (vt apud nos) dextras datas discinderunt percussione, siue discissione, qua emptionem factam ratam esse significare voluerunt. Sic quoq; in fœderibus contrahendis animalium dissectiones fiebant, quibus fœdera confirmabantur, de quo infra. Simili quoque ratione vertibum* שבר *Schabar in emptione, & venditione panis, vel frumenti, vel alterius escæ pro distribuere, seu comparare accipitur. Loca autem in quibus* ברח *Karah pro emere vsurpatur sunt, Deut. 2. Et aquas scindetis ab eis pro argento vt bibatis, id est, emetis. Iob. 6. Oseæ 3. Ego scidi mihi eam pro 15. argenteis. Conuiuium ergo Kerah dicitur ab emptione nimirum eorum quæ ad illud sunt necessaria. Quid si etiam sic appelletur vel à concisione siue mactatione animalium, vel eiborum dissectione, atque distributione, vt δαῖς apud Græcos, de quo infra.*

Chaldaicè siue Syriacè conuiuium nominatur משתיא *Misthaia, Iudic. 14. &* משתית *Maschthita, Matth. 22.* γάμος, *&* שרותא *Scharuta (quæ vox etiam Iob. 1. reperitur) Luc. 14.* δεῖπνον *vertitur. De voce Lechem, Dan. 5. supra dictum est. Hæc de nominibus Hebraicis atque Chaldaicis.*

Græca. *Græci porrò, quorum lingua & Hebræa & Latina est locupletior, multa habent nomina quibus conuiuium appellant, quorum alia quidem sunt generalia, alia vero specialia, quæ tamen ipsa quoque generatim sæpe & per synecdochen pro quouis conuiuio vsurpantur. Maximè autem commune & tritum Græcis est vocabulum* συμπόσιον, *quod Latinè compotium siue compotamentum nonnulli reddunt. Cicero compotationem vertit lib. de Senectute, vbi vocem Latinam conuiuij Græco vocabulo longè vrbaniorem atque honestiorem esse dicit. Idem porrò vocabulum, vt ex Athenæo & Polluce patet, non modo conuiuium, sed locum quoque significat in quo conuiuium agitatur, nec non librum qui conuiuij alicuius descriptionem continet, qua quidem significatione à Platone, Xenophonte, & Luciano vsurpatur. Nonnunquam συμπόσιον de ipsis conuiuis dicitur, vt conuiuium aliquando apud Latinos. Συμποσίας quoq; vocabulum in fœmineo genere à Polluce affertur, sed nullius Scriptoris authoritate confirmatur. Lib. 3. Machab. ὑ συμποσία, τὸν τῆς συμποσίας καιρὸν, id est, comporationis tempus significat.* Συμπόσιον

Πότος & πόλος. *Πόλον quoq; & πότον, & in plurali πόλοι, id est, potatio, comporationem siue conuiuium significat apud Menandrum,* πόλοι συνωχεῖς, κύβοι, *id est, compotationes assiduæ, lusus: Eadem voce Cyrillus quoque in hac significatione vtitur. Athen. lib. 4.* ὅταν ὁ βασιλεὺς πόλον ποιῇται, συμπότας ἑαυτῷ εἰσὶν εἰς μάλιστα δώδεκα. *Sic παρὰ πόλον apud Athen. & Plut. inter potandum: Item super conuiuium.* Ποτὸς *verò accentu in vlt.* ἔκπεμμα, *id est, poculum est Ammonio & Suidæ,* ποτὸς τὸ πινόμενον, πότος ὁ τὸ συμπόσιον. Σφοδρῶς ὁ πότος γινομένου, ἐνεδρεύων ὁ ἑστιάτωρ, ἀυτὸς μὲν ὀλίγον ἔπινεν, ἀυτοὺς ὁ πολὺ ἐγχεῖν τοῖς θεραπεύουσιν ἐκέλευσε. *Cum autem ferueret comporatio, ipse quidem conuinator veteratoriè agens parum bibebat, conuiuis autem iubebat multum infundi. Hæc ergo duo vocabula Græca respondent Hebræo Mischte, de quo supra.*

Δοχὴ. *Δοχὴ quoque conuiuium dicitur ab excipiendis conuiuis, Luc. 5.* ἐποίησε δοχὴν μεγάλην, *id est, fecit conuiuium magnum, & Luc. 14.* Δοχὴν ἐποιεῖτο *conuiuium scilicet dominicum celebrare, Ignatius, quod interpres reddidit missas celebrare. Item* ὑποδοχὴ *cum ipsum excipiendi actum, tum etiam aliquando conuiuationem, siue conuiuiũ significat quo quis excipitur. Bud. Com. ex Plut.* ἀπὸ τῆς ὑποδέχεσθαι, *conuiuio excipio. Athen. lib. 6.* τὸ ὑποθεὶς τὰς χεῖρας δέχομαι, *& δέξασθαι, φιλοφρονεῖσθαι, ἑστιᾶν. Bud. Com. Inde* ὑποδεκτὴν, *id est, cœna aduentitia, de qua infra, &* ὑποδοχεὺς, *id est, ἑστιάτωρ qui excipit conuiuio. Vocabulis δοχῆς & ὑποδοχῆς respondet Syriacum Kubala, Luc. 14. de quo supra, similiter à recipiendis hospitibus dictum.*

Ἑστίαμα. *Item* ἑστίαμα *Euripid. in Iphig. &* ἑστιάσις, *Plato de Rep. 1. Thucid. 6. Clem. Alexand. Paedag. epulationem siue epulum significat: his adde* ἑστιατορίαν *ex Græc. Bib. interpret. Reg. lib. 4. cap. 24.* ἀπὸ τῆ ἑστιᾶν, *id est, domo, siue conuiuio excipere.*

Συσσίτια. *Συσσίτια quoq; & συσσίτιον cibi communio, siue communis cibi participatio dicitur, & σίτησις Pollucii ius epulandi, siue cibum capiendi, victus.*

Συνουσία. *Συνουσία similiter cum pro consuetudine, colloquio, conuentu, coitu, tum pro conuiuio quoque sæpe accipitur. Plato Sympos.* μὴ ὄξη μέθης ποιήσασθαι πλὴ ἐν τῇ παρούσῃ συνουσίαν. *Plut. Symp.* συνουσίας ποιοῦνται μετ' ἀλλήλων ἐν ἀφθόνοις πᾶσιν *cœtus instituunt cõuiuales. Eadem significatione ab Ath. lib. 10. & alibi sæpe vsurpatur.*

Σωσθος. *Similiter* σωσθος *quoq; sæpe pro cœtu siue congressu conuiuiali vsurpatur, vt Ath. 5.* συνόδοι φιλοσόφων *conuiuia Philosophorum, & Athen. lib. 7.* συσθος *& παμμιγὴς ὄχλου conuiuium ex promiscua hominũ turba. Apud Diog. Laert. in Epicuri testamento,* καὶ εἰς τὴν γινομένην συνοδον ἑκάστε μηνὸς ταῖς εἰκοστῇ τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν εἰς τὴν ἡμῶντε, καὶ μηθος ὥρα κατὰ τεταγμένην, *quæ Cicero ita reddidit: Itemq; omnibus mensibus vicesimo die iunæ dent, ad eorum epulas, qui vna secum philosophati sunt, vt sui, & Metbrodori memoria colatur.* σύνοδος ἐν οἴνῳ Polluci, *id est, conuentus siue congregatio in vino.*

Εὐωχία. *Εὐωχία quoque conuiuium à Græcis appellatur, non vt inquit Athen.* ἀπὸ τῆς ὀχῆς, *id est, à cibo, vt nonnulli volunt, sed* ἀπὸ τῆ κατὰ ταῦτα ἓυ ἔχειν *quod in ijs se benè haberent, quasi* εὐοχία: *quippe cum ad ea conuenientes Dei cultores lætitiæ indulgerent: animumq; relaxarent, Eustathius veramq; notationem ponit & proinde approbare videtur. Ilᾳ. α 118.* ἀπὸ τῆς ὀχῆς *(quod cibum significat) secundum nonnullos deriuatur, &* τὸ εὐωχθεῖν *apud Hesiodum lætari, feliciter agere, &* εὐωχία *per ἔμπτασιν. Idem Ilᾳ. β. 212.* ἀπὸ τῆς ὀχῆς *fit* εὐωχία *per intentionem* ὡς ἓὖ συμέχησα, τὸ σῶμα: *alij tamen sic volunt, dictum* ἀπὸ τῆ ἓυ ἔχειν τὰς συνόντας εἰς εὐφροσύνην τιμὴν τῆ θείᾳ, καὶ εἰς ἄνεσιν ἑαυτὲς καθίεναι. *Clemens Alex. Pædag. lib. 2. ad eandem etymologiam alludens. In cœlis autem, inquit, est hoc cœleste conuiuium (*ἡ ἐπουράνιος *&* εὐωχία*) quod quidem dicit esse charitatem Dei & proximi. Hinc Xenophon lib. 3. de factis dictisq; Socratis* εὐωχεῖσθαι *dicit de ijs verè pronunciari, quæ sunt parabilia, & neq; animo, neq; corpori grauia, eosq; qui sobriè viuunt rectè* εὐωχεῖσθαι *dici ex verbi proprietate. Cel. lib. 9. cap. 13.*

Δαῖς. *Δαῖς quoque, poeticè* Δαΐτη *Appollon. 2. Argon.* Δαΐτην ἀμφίπορον, *&* Ilᾳ. χ. *(Eustath. id* σκληρότερον *esse dicit) &* δαυτὸς Ilᾳ. χ. *cum cibum, tum conuiuium significat. Deriuatur autem teste Athen. lib. 1.* ἀπὸ τῆ δαίεσθαι, ὅ ἐστι διαμοιράζεσθαι ἐπίσης, *hoc est, ab æquali diuisione, seu distributione cibi, atq; potus olim in conuiuijs vsitata. Hinc eodem teste,* δαῖτα *volunt sæpe ab Homero* ἔϊσην *dictam quasi* ἴσην ἀπὸ τῆς ἰσότητος *& secundum pleonasmum Ionicum literæ Iotæ, quia, vt Eustath. interpretatur,* ἰσομοίρως ἐδαίνυντο διὰ τὸ ἀφιλόνεικον, *id est, æqualibus portionibus cuique assignatis conuiuabantur contentionis vitandæ gratiæ: vnde* δαίτυς *teste Athen. dicebatur is qui carnes assabat, quique æqualem singulis portionem dabat. Hac autem æquabili portionum distributione idem author vult conuiuia (quæ olim summa cum contentione, atq; etiam cædibus fuerunt celebrata, singulis cibum auidè rapientibus, vnde etiam* ἀταδαλίαν *nonnulli volunt esse dictum) eis νόσμον ad modestiam, ac iustum legitimumq; ordinem fuisse redacta. Idem quoque vult hanc ob causam δαιτὸς vocabulum solis hominibus ab Homero merito tribui, bestijs non item: propterea quod soli homines, vt electionis, ita æquabilitatis seu æqualitatis sint capaces, atq; idcircò Zenodotum reprehendit, quod is vocem hanc de bestijs quoq; prædicarit. Seleucum tamen, idem testatur, δαῖτα voluisse literarum mutatione dictam quasi* δαιτὰν, *& priorem illam deriuationem ceu nimis coactam & violentam reiecisse. Δαιτὰ quoq; pro conuiuio videtur accipi apud Athen. lib. 4.* ἄκλητον ἐποίησεν ἐλθόντα τὸν χείρονα ἐπὶ τὴν τῶ ἀμείνονος διαιτὰν, *nisi forsan sit mendum, & δαῖτα legendum. Suidæ quoq; δαῖς videtur dicta quasi* δαιτὰ *literarum transpositione, illud autem etymon* ἀπὸ τῆ δαίεσθαι *esse βιαιότερον. Hinc* παντοδαπὰ αἰσια *quoq;* δαψιλὴς καὶ παντοία εὐωχία, *siue* ποικίλη, καὶ ἐκ διαφόρων ὄψων εὐωχία *vt tradit Aristoph. Schol Pace, id est, conuiuium magnificum, varijsq; ferculis constans.*

Ἀγάπαι. *Ἀγάπας quoq; hoc est, charitates nonnulli Clementis Alexandrini tempore prandia & conuiuia vulgo nominabant, vt ipsemet testis est Pædag. lib. 27. vbi hanc appellationem reprehendit: Nam sit quidem, inquit ille cœna propter charitatẽ, sed non est ipsa charitas, verum δεῖγμα* εὐνοίας κοινωνικῆς, καὶ εὐμενεδότου, *id est, signum beneuolentiæ ad cõmunicandum, largiendumq; propensæ. Et paulo post, Charitas, inquit, non est cœna, sed cœna à charitate pendet. Et tamen cœ*

Συσσίτια

Universidad de Deusto
Biblioteca

næ illæ Christianorum primitiuæ ecclesiæ quæ cœnæ dominicæ fuerunt appendices, agapæ fuerunt appellatæ, propterea quod mutuæ charitatis atq; coniunctionis tuendæ causa fuerunt institutæ.

Εἰλαπίνη.

Εἰλαπίνη (qua voce crebrò Homerus vtitur) propriè magnificum & opiparum conuiuium significat. Ιλ.χ.

Alcid' ἐν δ' αἴτησι κ' εἰλαπίνησι παρέσται: interpretantur ἑορταῖς, ὅτι κατὰ ἴλας πίνουσιν ἔρηται δὲ καὶ παρὰ τὸ ἔλαττον ἄζεσθαι τὰς ἰυωχίας, ὃ ἐστι παράστασθαι. Et Odyss.α. εἰλαπίνη δὲ γάμος, ἐπὶ ἀμφοτέροις δὲ τὰ δεῖπνά ἐστιν: vbi εἰλαπίνη & γάμος, quod ad splendorem & magnificentiam essent apparata, opponuntur ἐράνῳ ad quod plurimi, sed suo quisque sumptu conueniunt. Athen.lib.8.(id quod etiam docet Eustath. Ιλ.ρ. p.1160,201.) τὰς, inquit, θυσίας, καὶ τὰς λαμπροτέρας παρασκευὰς, id est, sacrificia, & splendidiores apparatus veteres nominabant εἰλαπίνας, & qui illis fruebantur εἰλαπινασὰς. Idem paulò post, εἰλαπίνας, inquit, vocarunt ab illorum apparatu, atq; sumptibus, nam λαφύσσειν, & λαπάζειν idem significat quod ἐκκενοῦν καὶ ἀναλίσκειν, id est, exinanire & absumere. Vnde & λαπαρὸς macilentus, & λάπαθος herba quod ventrem euacuet, & λαπάρα, id est, venter, Eustath. videtur dici Οδ.α. Poetis quoq; ἀλαπάζειν per pleonasmum literæ α idem est quod πορθεῖν, id est, depopulari, diripere, & ea quæ depopulando abrepta sunt λάφυρα, id est, spolia appellantur παρὰ τὴν λάφυξιν. Æschylus & Euripid. εἰλαπίνας volunt dici ἀπὸ τοῦ λελαπάχθαι, id est, euacuando, λάπτειν enim significat concoquere. Eustath. quoq; de Athenæi sententia à λάπτειν deriuat διὰ τὸ λαπτικὸν τῆς τοιαύτης λαμπρᾶς τρυφασευῆς καὶ δαπάνου, addit tamen antiquis Grammaticis εἰλαπίνην etiam ἰυωχίαν πολυτελῆ ἐν ᾗ κατὰ ἴλας, ἤτοι κὰ εἰλάμβροι πολλοὶ εἴπνου χαίροντος δηλονὴ τοῦ δειπνοκλήτορος. Οδ.α.50. Idem Οδ.ρ.646 in illa verba,

εἰλαπινάζουσιν πίνουσι τε αἴθοπα οἶνον,

πίνουσι, inquit, addit, quoniam εἰλαπίνη etiam dicitur ἐκ τοῦ λάπτειν, καὶ πίνειν, ἢ κατὰ ἴλας πίνειν. Pindarus ἐνθυμίῳ δ' φρονεῖς ἴλαι σὺν καλάμοιο βοᾷ θεὸν δ' ἔχονται. Cælius lib. 27. c. 24. Dici ilapinem interpretantur ab ἴλαι, quo nomine ordines intelligunt, ac vertigines, quas iuniores æderent in choris, cuiusmodi à commessantibus post victoriam exhibebantur. De voce εἰλαπίνη & ἴλαι, siue εἴλαι, vide plura apud Eustath. Οδ.α.50.

Θοίνη.

Θοίνη similiter epulum siue conuiuium significat, sic dictum, teste Athenæo lib.2. ὅτι διὰ θεὸς δινᾶσθαι δεῖν ὑπελάμβανον, id est, quia propter Deos largius vino indulgendum esse putabant. Addit idem ex Seleuco, antiquitus neq; vino, neq; vllis aliis lautitijs indulgere fuisse licitum, nisi id deorum gratia fieret: hinc & θοίνας, & θαλίας, & μέθας dictas esse. Θοινᾶσθαι quoq; apud Euripid. in Oreste, & θοίνα in epigram. & θοινητήριον apud Eurip. Hesych. pro dapibus passim, atq; epulis vsurpantur. Hinc θοινᾶν, & θοινᾶσθαι, id est, conuiuari, θοινήτωρ conuiua, θοινητικὸν ad conuiuandum aptum, θοινητικὰ ὄργανα. Xenoph. in Oecon. instrumenta ad epulationem, Cic. apud Columellam 12.c.13. πρωτοθοινία prima conuiuij portio Polluci. Item δημοθοινία, παρθοίνη, παρθοινοία Polluci. Suidæ idem quod παρδαισία, id est, publicum & magnificum conuiuium: & inde παρθοινεῖν epulari, & παρθοινεὶ aduerbium, id est, solenni epulo, siue per totum epulum. His adde εὐθοίνον splendidum conuiuium.

Θαλία.

Θαλία quoq; conuiuium propriè magnificum, ac omnibus rebus abundans significat, quasi dicas floridum siue virens, nimirum à θάλλειν, quod florere significat. Athen. lib.2. θαλίας à veteribus testatur nuncupata esse conuiuia festiua ὅτι θεῶν χάριν ἠλίζοντο, καὶ συνήεσαν, id est, quia deorum gratia congregari, & conuenire consueuerant: videtur ergo Athenæus hoc vocabulum deducere ab ἀλίζομαι. Vnde ab Hesychio exponitur πανήγυρις. Budæus quoq; apud Herodotum non tantum pro epulo, sed etiam pro die festo, & feria vsurpari annotat. Inde θαλλίζειν Plutarch. in Sympos. & alibi interpretatur φιλοφρόνως, καὶ ἱλαρῶς συνέναι ἀλλήλοις ἐν οἴνῳ, id est, summa cum hilaritate, & beneuolentia mutua celebrare conuiuia. Hinc Athenæus lib 1. ἀπὸ θαλίων vult esse dictum, quoniam homines ἐν ταῖς θαλίαις, hoc est, festis deorum atque conuiuijs, quæ in ijs agitari fuerunt solita, peccandi initium fecerunt. Notandum quoque δαῖτα θαλείαν, & εἰλαπίνην τε θαλίην ab Homero, & alijs Poetis sæpe poni pro conuiuio ornato, quod aut ipsum splendido apparatu quasi vireret, aut ipsos conuiuas quasi virere faceret, hoc est, conuiuium lætum, & festiuum. Eustath. ex quodam poeta, ἐπὶδ' ὀφρύσι σελίνων σεφανίσιν

νίσκης θέμβροι θάλειαν ἑορτὴν ἀγάγωμεν, id est, vt inquit, in qua ἔθαλλον ὑπερβάλλοντες τὰ εἰωθότα: vbi bene exprimitur quid sit θάλεια ἑορτὴ siue λαὶς, in qua nimirum στεφανίσκους ἐπὶ ὀφρύσι τιθέντες ᾄδωκεν, id est, in qua coronati lætiq;, ac hilares genio indulgebant: Ac deinde generalius hoc vocabulum vsurpatum pro quauis festa ac hilari celebritate.

Θίασος etiam conuiuantium cœtum siue conuiuium significat, vnde Hesychius quoq; non solum exponit βακχικὸν πλῆθος, sed etiam ἰυωχίαν. Et Athen.lib.8. quum ἔρανος esse dixisset τὰς ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων εἰσαγωγὰς subiungit, hunc ipsum ἔρανον vocari etiam θίασον, in deq; συνθιασώτας appellari τὰς συνιόντας ἐρανιστάς. Eodem sensu accipiendum quod initio lib. 5. dicit, τότε φυλετικὰ δεῖπνα, καὶ τὰ δημοτικὰ ἐφεστάτεσαν: ἐν ᾗ τὰς θιάσους, καὶ τὰ φρατρικὰ καὶ ὀργεωνικὰ. Et Plut. in Hel. de Ægin. ait: τοῦ ποσειδῶνος ἔτι θυσίαν ἄγουσι τὰς καλουμένας θιάσους, ἐν ᾗ καθ' αὐτὰς ἑφ' ἡμέρας ἐκκαίδεκα μετὰ σιωπῆς ἑστιῶνται. Hæc eadem porrò vocantur generatim pro quouis cœtu saltantium, ritu; diuinæ vacantium, tum, vt testis est Athenæus lib.8. pro turba hominum Bacchicos choros agitante vsurpatur, secundùm illud Euripid. ὁρῶ δὲ θιάσους τρεῖς γυναικείων χορῶν. Video autem thiasos tres mulierum chorearum. Eiusdem meminit Demosth. pro Coron. Virgil. Eclog. 5.

Θίασος.

Instituit Daphnis thiasos inducere Baccho.

Et Æneid. lib. 7.

Tum quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis ——— vndiq; collecti coeunt.

Thiasos autem alij ἀπὸ τοῦ τὰ θεῖα ᾄσαι, id est, à sacris carminibus, alij verò ἀπὸ τοῦ θεῖν, id est, currendo, volunt esse nuncupatos. Athen. vult ἀπὸ τοῦ θεῶ, id est, Deo esse dictos, quoniã dij Laconica lingua σιοὶ appellantur. Eadem ferè Suidas habet.

Ἔρανος.

Ἔρανος idem quod θίασος, teste Athenæo, conuiuium collatitium, quod à symbolarum collatoribus (vt Plautus loquitur) instruitur, conuiuium in quod suam quisque symbolam siue partem confert. Athen. lib. 8. ἔρανοι εἰ ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων εἰσαγωγαὶ ἀπὸ τοῦ συμφέρειν ἕκαστον ἔρανον, id est, conuiuium collectas conferentium. Didymus exponit, δεῖπνον ἐκ συμβολῆς, id est, conuiuium ex collecta. Idem etiam ἀπὸ σπυρίδος, id est, à sportula dicebatur, teste Athen. Eustath. in Οδ.λ. vbi tria hæc γάμος, ἔρανος, & εἰλαπίνη coniunguntur. Sciendum est, inquit, quod τὸ ἀπὸ συμβολῆς δεῖπνον, id est, conuiuium ex symbola, Hesiodus ἐκ κοινοῦ, id est, ex communi appellauit, & id est ἔρανος. Idem in Ιλ. α. annotat ἔρανον esse τὴν ἀπὸ κοινῆς συμβολῆς, ἥγουν καταβολῆς, καὶ δαπάνης ἰυωχίαν. Vbi annotat etiam ἔρανον fuisse κόσμιον, ac minime πολυτελῆ. Solitos enim fuisse τοὺς ἐρανιστὰς vt plurimum φειδωλῶς τοῦ εἰν parcè comedere, quoniam vnusquisq; τὸ ἴδιον ἤσθιε, id est, suum comedebat. Hesiodo huiusmodi conuiuia placuerunt, propterea quod in illis iucunditatis plurimum, sumptus haud multum ineesset. Quin & Romanis probrosum videbatur esse ἀλλοτριοφάγον, id est, alienis vesci ac proinde singuli ferebant quod essent ac biberent.

Συναγώγιον.

Συναγώγιον quoq; Græcis conuiuium dicitur, vt συνάγειν est compotare. Athen. lib. 8. sub finem, ἔλεγον ἢ συνάγειν καὶ τὸ μετ' ἀλλήλων πίνειν, & συναγώγιον τὸ συμπόσιον. Sed conuiuium propriè intelligendum quod ex symbolis fit, quod θίασον & ἔρανον paulò antea diximus appellari. Addit enim Athen. (interiecto Menandri loco) μήποτε ἢ τοῦτ' ἔστιν τὸ ἀπὸ συμβολῶν καλούμενον, id est, quod ex collectis siue collatis symbolis fit, quod etiam Athen. συναγώγιμον δεῖπνον appellat, id est, συμβλητὸν collecticium. Eadem Eustath. tradit. Ιλ. π. f. 1113.

Ἄριστον.

Ἄριστον, δεῖπνον, σύνδειπνον (Athen. lib. 8. quod concœnationem Cic. epistola 9. ad Patum vertit) δόρπος & δόρπον licet certas quasdam conuiuiorum species propriè significent, tamen in genere pro quouis conuiuio creberrimè apud authores vsurpantur, de quibus infra commodior erit dicendi locus.

Ἄικλον.

Ἄικλον quoq; & συναικλείαν à Doris δεῖπνα, & συνδείπνα dici, testis est Athen. lib. 4. & ἑπαικλα ab ijsdem secundæ mensæ appellantur.

ἠβητήριον.

ἠβητήρια quoq; conuiuia dici, testis est Athen. lib. 10. καὶ τὴν ἥβην ἤ τινες ἀνέπλασαν οἴνοχοῦσαν αὐτοῖς, ἴσως διὰ τὸ ἠβητήρια καλεῖσθαι τὰ συμπόσια, id est: Heben finxerunt Poetæ stare à poculis deorum, forsan quia conuiuia dicta sunt Hebeteria. Eustath. quoque annotas

Universidad de Deusto
Biblioteca

ἠβητήριον esse συμπόσιον, & interdum τὴν ἄσεμνον συναγωγὴν. Ιλ. ϕ. 1280. *Idem vocabulum* & Suidas ϖαιδευτήριον, *id est, ludum literarum, & Hesych.* ἐσιατόριον, & κατάλυσιν, *id est, locum amœnum comparatum ad conuiuia agitanda exponit. Suidas quoq;* ἠβητήριον *interpretatur* κατάλυσιν.

Κυλικεῖον. Κυλικεῖον *quod proprie calicum repositorium, siue locum calicibus reponendis destinatum significat. Aliquando pro cõuiuio vsurpatur, vt accipit Eustath. in illo loco qui citatur ab Athen. lib. 11. ex Cratino.* μόλις εἰς τὸ κυλικεῖον ἀνεγράφην, *id est,* εἰς τὸ συμπόσιον, *quasi videlicet* ϖολιτογραφηθεὶς ϖω.

Κώθων. Κώθων *quoque (quod est poculi Laconici, & militaris genus Athen. lib. 11.) etiam pro ipsa compotatione nonnunquam videtur accipi, quod horum poculorum maximus in compotationibus vsus esset. Athen. lib. 11.* τὸ δ' ἐκ κώθωνος & τοῦ μάλα ϖροβεβικότος. *Hinc* ϖερὶ κώθωνα διατρίβειν *potare seu compotare. Plutarchus in Pyrrho & Antonio.*

Κλητώριον. Κλητώριον *quoq; pro conuiuio à Græcis vsurpatur. Suidas* κλητώριον ἡ βασιλικὴ δόξα, ἢ τράπεζα, *id est, regia gloria, siue mensa. Cedrenus in Leone Basilij,* τὰ κατὰ τύπον ἐκτελεῖν κλητώρια, & *in Iustiniano* τὰ ἐξ ἔτους κλητώρια. *Anastasius prandia quæ ex more fiunt interpretatur. Videntur ergo regia & imperatoria conuiuia propriè hoc nomine intelligi.*

Atq; hæc de nominibus Græcis quibus conuiuium insignitur, quæ deriuantur vel à potu seu potatione, vt συμπόσιον, ϖότος, εἰλαπίνη, δεῖπνον: *vel à vino,* vt θοίνη: *vel à societate siue communione,* vt συνουσία: *vel à conuentu siue congressu,* vt σύνοδος & συνέλευσις: *vel à symbolarum collatione,* vt ἔρανος, θίασος, συναγώγιον: *vel à cibi potusq; æquabili distributione olim vsitata,* vt δαῖς, *siue δαίτη, δαιτὺς: vel à conuiuis peregrinisq; excipiendis,* vt δοχὴ, ὑποδοχὴ: *vel à charitate,* vt ἀγάπη: *vel à bona corporis, animiq; constitutione,* vt εὐωχία: *vel à calicibus,* vt κυλικεῖον, κώθων: *vel à flore,* vt θαλία, *&c.*

Latina nomina. Conuiuium. *Apud Latinos conuiuij nomen maximè tritum est, & vsitatum, cuius etymon eleganter à Cicer. his verbis exprimitur lib. de Senect. Benè enim maiores nostri accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius quam Græci, qui hoc idem tum compotationem (*συμπόσιον*) tum cõcœnationem (*σωὸς εἶπνον*) vocant. Idem ad Pætum: Sapientius nostri quàm Græci, illi* σύμποσια & σωὸς εἶπνα, *id est, compotationes aut cœnationes, nos conuiuia, quod tùm maximè simul viuitur. De eadem voce sic Isidorus lib. 20. Etym. Conuiuium apud Græcos à compotatione* συμπόσιον, *apud nos verò à conuictu rectius appellatur: vel quia vitæ collocutionem habet. Item conuiuium dicitur à multitudine conuescentiũ, nam priuata mensa victus conuiuium non est. Hæc ille. Conuiuium omnino à verbo antiquo conuiuere videtur deduci, quod conuiuari significat, quia nimirum tùm maximè, vt Cicer. inquit, simul viuitur. Sunt alia quoq; permulta vocabula magis specialia, quibus idem exprimitur, certa quædam conuiuiorũ genera significantia, de quibus suis in locis, quæ tamen sæpenumero ad quoduis conuiuium generatim significandum adhibentur: cuiusmodi sunt epulæ quasi edipulæ, epulum, epulatio Columellæ, prandium, cœna, comessatio, &c. Mensæ quoq; vocabulum præsertim plurali in numero crebro metonymicôs pro conuiuio vsurpatur, vt mensæ primæ, secundæ, Italicæ, Syracusanæ, &c. Pastus quoq; (vnde forsan Gallicum repas) pro conuiuio vsurpatur. Item sodalitas, conuentus, congressus, conuictus, cœtus, conuiuarum congregatio à Macrob. conuiuium appellatur lib. 1. Satur. c. 5. quibus respondent Græca* σωὸς & συνέλευσις.

Germanica vocabula. *Germanicè conuiuium vulgò* maal/ gastmaal/ gasterey/ banquet/ weerdt schap *à Belgis appellatur. Notabis præterea omnia ferè cõuiuiorum nomina Germanica desinere vel in* maal, *vt* abendtmaal / *id est, vesperna,* nachtmaal / *id est, cœna: vel in* suppen/ *quod pultem siue pulmentum significat, quo Germani maximè delectãtur, vt* morgensuppen/ *id est, ientaculum: vel in* truncke/ *id est, frustum, vt* frũstuck/, *id est, ientaculũ: vel in* truncke/ *id est, potum siue potationem, vt* abendtruncke/ *id est potatio vespertina,* schlaaffetruncke/ *quasi dicas* ὑπνοπόσιον, *id est, comessatio: vel in* ässen / *id est, edere, vt* morgen ässen/ abendt ässen/ znacht ässen/ imbiß/ *id est, ientaculum, vesperna, cœna, prandium: vel in* brot/, *id est, panem, vt* morgenbrot/ *id est, ientaculum,* abendtbrot/ *id est, vesperna: vel denique in* zächen & tiirten/ *quæ duo vocabula symbolã siue collectũ significant) vt* abentzächen/ abendtiirten/, *id est, vespertina cõpotatio.* *Gallicè*

Gallicè banquet, conuiue, festin: Ital. conuito: Hispan. combito de muchos: Polonicè biesiada à sedendo, quasi consessio, siue consessus.

Conuiuarum nomina Hebræa. *Conuiuarum porrò, hoc est, qui vno & eodem cibo potuq; simul vtuntur, siue qui cibi potusq; communione, & consuetudine vtuntur, ab Hebræis appellantur* מסבים *mesibbim à* סבב: *quod accumbere ad comedendum significat, 1. Sam. 16. Psal. 140. v. 10. Amaritudo conuiuarum meorum. Alij tamen à* סבא *saba volunt deriuari, quod significat potare, siue inebriari, id quod in cõuiuijs fieri solet. Nominantur etiam* קרים *kerijm, id est, inuitati: 1. Sam. 9. Soph. 1. sicut Chaldaicè* סמוזיא *samnaia 2. Reg. 13. Luc. 14. à* סמין *seman, id est, inuitauit: item viri panis apud Abdiam.*

Græca. *Apud Græcos autem varijs modis nominantur, vt ab inuitatione seu conuocatione* κλητοὶ, ἐπίκλητοι, σύγκλητοι, συγκεκλημένοι, συγκληθέντες *passim apud Ath. Vel ab accubatione, vt* συγκλῖται, σὺν κλῖται, σύγκλινοι, *Polluc.* ἀνακείμενοι, *Mat. 22.* σὺν ἀνακείμενοι, *Luc. 14.* ὁμοκλινέες *Nonnus Ioan. 2. Vel à mensæ cõmunione, vt* ὁμοτράπεζοι, σωτεράπεζοι, τραπεζεῖται, *siue* τραπεζεῖς *Poll. vel à potus communione, vt* συμπόται, *& in fœ.* συμπότριαι *siue* συμποτίδες: *vel ab ipsa cõsuetudine conuiuiali, vt* σωυσσιασταὶ, συμβιῶται, ὁμόβιοι *Plut. vel in genere à cibi, potus, conuiuij deniq; societate, vt* συμποσιασταὶ ὁμόσιτοι, σύσσιτοι, συσσίποι (*Aristoph. Scholiast.* σύσσιτον *interpretatur* σωτροφον καὶ διαιτήτην) συνέστιοι, ὁμότροφοι, σωτρόφοι, ἐσθίοντες *Mat. 14.* φάγοντες *Mar. 6.* σωὸς ὄρποι, σωὸς ὄρποιοι, ὁμοδόρποι, δ' αὐτυμόνες, δ' αὐτυμονεῖς, δαιταλεῖς, σωὸς δαίταλεῖς *Suid.* θοινήτορες *Non.* σωίθοινοι, σωθοίνιοι *Ath.* δωχη ταὶ, σωέυωχέδροι *Iud. 12. Pe. 2.* θιασῶται, σωθιασῶται, *Pol. Ath.* εἰλαπιναταὶ, οἰνοποτῆρες *passim apud Ho.* ὁμοχρίνικες *Plu.* ὁμοδαιτοι *Luc. Gre.* σωδαῖται. *Luc.* ἐν ὄινω ὄντες *Ath. li. 5. Philip. 2. confessores idem pro Flacco, combibones, commensales vulgò. Dicuntur etiam epulares non modò qui Ioui olim, cæterisq; dijs epulas instruebant, verum etiam qualescunq; conuiuæ, qui epulis interfunt, quos etiam veteres epulones dixerũt per secundam inflexionem. Inde coepulonus dicitur conuictor, & ijsdem epulis vescens. Plaut. Persa. O mi Iupiter terrestris, & coepulonus. Sodales etiam ferè in conuiuijs dicuntur, qui eadẽ mensa vtuntur* zächgesellen. *August. sodales vult dictos quod simul sederent, & simul epularẽtur, quod hodie in cœnobitis est videre. Contubernalis quoq; interdũ pro conuiua, aut hospite familiari ponitur. Symplator, vt testatur Beroaldus in Sueto. dicitur amicus sponsi, qui cum eo per conuiuia ambulat. Symplones dicebantur conuiuæ.*

Latina. *Latinè conuiuæ, conuiuiones compotores, siue compotatores, fœ. compotrices, cõpransores Cic. non modò qui Ioui olim, cæterisq; dijs epulas instruebant, verum etiam qualescunq; conuiuæ, qui epulis interfunt, quos etiam veteres epulones dixerũt per secundam inflexionem. Inde coepulonus dicitur conuictor, & ijsdem epulis vescens. Plaut. Persa. O mi Iupiter terrestris, & coepulonus. Sodales etiam ferè in conuiuijs dicuntur, qui eadẽ mensa vtuntur* zächgsellen. *August. sodales vult dictos quod simul sederent, & simul epularẽtur, quod hodie in cœnobitis est videre. Contubernalis quoq; interdũ pro conuiua, aut hospite familiari ponitur. Symplator, vt testatur Beroaldus in Sueto. dicitur amicus sponsi, qui cum eo per conuiuia ambulat. Symplones dicebantur conuiuæ.*

Conuiuium parare Hebraicè. *Conuiuiũ parare Hebraicè* πωγ, *id est, facere. Isa. 25. Gen. 19. 21. Est. 1.* עבד *aabad Dan. 5.*

Conuiuium parare Græcè. *Conuiuiũ parare Græcè* ποιεῖν δοχὴν *Luc. 5. & 14.* ποιεῖσθαι ὑποδοχὴν *Plut. Sym.* δοχὴν ἐπιτελεῖν. *Ignat.* ϖοιεῖν δεῖπνον, ἢ ἄριστον *Lu. 14.* ϖοιεῖν γάμους, *id est, συμπόσιον γαμικὸν Mat. 22.* δειπνοποιεῖν, & δειπνοποιεῖσθαι, ἀριστοποιεῖν & ἀριστοποιεῖσθαι *Xenoph.* συμπόσιον κατασκευάζειν *Pla.* ϖαρασκευάζεσθαι *Plu.* συσκευάζειν, σκευάζειν *Ath. 8.* ἑτοιμᾶν *Lu. 12.* ἐσκευάζειν δεῖπνον *Aristoph.* ϖαρατίθεσθαι, ἄριστον ἐπιχωρεύειν, *id est, constare, Diph. apud Ath. Ho. hæ ferè tritæ sunt phrases:* δαῖτα ἐφοπλίζειν *passim Ilias.* δ' ἐφοπλίζεσθαι *Ilias. 9.* δ' ὅρπον ὡπλίσαντο *Ilias. 5. Eust.* αὖτι τὰ ἐκείνασιν, ὅπλα δὲ ἀπὸ ϖολεμικῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ϖαντὸς ἔργου ὄργανα, *id est, parauerũt,* ὅπλα *enim nõ modò bellica verùm etiam cuiusuis operis instrumenta dicũtur. Nota obiter etiam in sacris literis vocem armorũ simpliciter instrumenta significare Ro. 6. exhibere membra sua arma iniustitiæ, & arma iustitiæ. Item δεῖπνον ἐφοπλίσαι Od. τ.* ὅπλεσε *Ilias. τ. Itẽ τεύχεσι Ilias. α. τετυκεῖν Od. ο. Itẽ δαῖτα ϖένεσι passim Od. γ.* ϖερὶ δεῖπνον ϖένεσι *Od. Δ. & Ω. δαῖτα ἀλεγύνειν Od. θ. δ' ὄρπακα ϖονέεσι Ilias. ω. δ' ὅρπον κοσμεῖν τινὶ Od. ν. ab initio. Item* ἐντύνειν *Bachilides apud Ath. li. 4.* ϖονέεσι *Appol. Argo. Itẽ δαῖτα τίθεσι Ilias. π. & Od. γ.* τιθέναι ϖαρὰ ϖασι *Ilias. ι.* ϖαρατίθεσι *Ilias. ϕ. δ' αὖθι συῶν ἱερεύσατε Eustath. δὸς δ' εἶπνον σφάζειτε, δ' εἶπνον δ' ὄτευ τινὶ Od. ο. τινὶ λαῷ ϖαρὰ δεῖπνον θέσι Ilias. τ.*

Conuiuium. *Latinè conuiuium parare & instruere. Cic. in Verrem, Omnibus curat rebus paratũ & instructum sit conuiuiũ. Ornare & apparare conuiuiũ. Ibid. Ornare magnificè, splendidèq; conuiuiũ. Idẽ pro Quintio, Conuiuium parũ scite exornat Sal. Magnificè & ornatè conuiuiũ comparare. Cic. in Ver. Cœnulas facere, idẽ ad Pæt. Instaurare epulas, Vir. Instituere epulas, Sil. Instruere epulas Liu. Onerare mensas epulis: Ponere epulas, Ouid. Conuiuiũ adornare, Cic. Prandiũ illicò fabricatur opiparè, Apul. Prandiũ accurarier, Plau.* parare Latinè.

Arma pro instrumentis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Conuiuari.

Conuiuari Græcè συμποσιάζειν, συμπόσια ἄγειν, *Lat. conuiuiũ agere. Ath.lib.5.* συνάγειν, *Ath.interpretatur* τὸ μετ' ἀλλήλων πίνειν, *id est,* συμπίνειν, *vnde* συναγώγιον, *id est cõpotatio.* ἐυωχεῖδζ, συνευωχεῖδζ. *Hom.* συμφαγεῖν, *&* συγκαταφαγεῖν, συγκλίνειν, *&* συγκλαλίνειν, συνεσιᾶδζ, συνουσίαν ποιεῖδζ, *Ath.8.* ἀρίστᾶν, ἀρίστοποιεῖδζ, συναριστᾶν, συναριστῶσαι, *Poll.* δειπνεῖν, *&* δεῖπνα, δειπνεῖν δεῖπνα πολυτελῆ. *Lucia.* δειπνῆσαι ἄριστον. *Hesiod.* συνδειπνεῖν σύνδειπνα, *Ath.lib.5.* συνακροατίζεδαι, κρατηρίζειν, *Athen.* θοινᾶν, θοινᾶδαι θοίνη θῆναι; *Od.* Δ. θᾶδαι *Doricè,* εἰλαπινάζειν, δαίειν, *&* δαίειν, δαιταλεῦν *apud Lycoph.* ἐνδαιτεῖδζ, ὅπὸ δαιτεῖδαι, *Hesych.* δαίδαι, μεταδαίδαι, *Hesych.* δόρπον ἑλέδαι, *Hom.* δεῖπνον ἑλέδαι. *Od.* β. δαίνυδαι, δαίνυδαι ἱερικυδέα δαῖτα. δαίνυδαι ἐνγάμῳ, δαίνυδαι κατὰ δῶμα. Ιλ.α. δαίνυδαι εἰλαπίνην *dicuntur venti.* Ιλ.ψ. δαίνυδαι κρέα *Apollon.* θ. δαίνυδαι παννύχιοι λέγονται ἀχαιοὶ. Ιλ.η. *in fine.* ἓυ δαίσαδαι *Apollon.* δαιτὸς κορήσαδαι θυμὸν. *Od.* θ. δαιτί παρήμδῳ & τέρπεται (*Neptunus*) *Od.* α *ferè ab initio.* δειπνω ἐφιζάνεδαι, Ιλ.χ. *in fine.*

Latinè, Conuiuari, conuiuium agere, Cic. Conuiuium agitare, Plaut. celebrare, concelebrare, inire, Cic. Conuiuium exercere. Tertull.lib.2. ad vxorem: Si ieiunia obseruanda, maritus eodem die conuiuium exerceat. *Conuiuere antiquum vocabulum, Plautus, Quintil. Epulari, epulis accumbere, Virg. Adire epulas, Ouid. Obsonare, & obsonari quoq; antiquitus pro conuiuari ponebatur, vnde obsonator, obsonatrix, obsonatio, & obsonito, id est, assiduè conuiuor. Naeuius,* Multi eo die mecum obsonitauere. *Commanducare. Spartianus in Pescenino,* Iussit ne in *zonis milites ad bellum aureos, aut argenteos nummos portarent, sed publicè commanducarent.*

Conuiuio aliquem excipere.

Conuiuio aliquem excipere, siue conuiuium præbere, Græcè ἑστιᾶν *quod & conuiuio excipere significat, & interdum cum accusatiuo rei pro celebrare agitando conuiuia, vt* ἑστιᾶν γάμους, *Athen.* ἑστιᾶν γενέθλιον, *vel potius* γενέθλια, *Luc.* ἑστιᾶν τὸ δεῖπνον τὸ ὀνητάριον, *Synes. Epist.* 3. *id est. celebrare nuptias, natalitia, exequias agitando conuiuia. Sic* δαίειν γάμον, Ιλ.τ. δαίειν ὑμεναίους *nimirum à ciborum diuisione olim vsitatissima. Item* ἀεικίζειν, δειπνίζειν δαίειν, & δαίειν. *Herod.* τὸν ἀσυάγη ἀνόμως ἑστιήτην ἔδαισε, *id est, mensa nefanda excepit.* δαίνυναι. *Hom.* δαίνυ (*pro* δαίνυδι) δαῖτα γέρασι, *id est, da conuiuium senibus.* δαίνυναι γάμον. *Od.* δ. δαμῦναι τάφον τισι, Ιλ.ω. ἀνωχεῖν, ἐφανίζειν, ἀναλαμβάνειν, & παρα λαμβάνειν ὅπὸ δεῖπνον, *Plut. Sympos.2. Prob.5.* ἐπὸ δεῖπνον ἔχεδαι, *Athen.lib.6. conuiuio excipere.* δεξιῦδαι ξαπὸ ξένη, ἢ σιτίοις, *Herod. id est, accipere epulis.*

Latinè. Cœnam alicui dare, Prandium alicui præbere. Cic. Accipere epulis apparatis, Liuius. Adhibere aliquem epulis, Sueton. Dare epulas alicui, Virg. Plautus in Captiuis. Æternum tibi dapinabo cibum.

CONVIVII DEFINITIO.

CAPVT II.

Conuiuium quid.

ATQVE *hæc quidem de nominibus quasi prima quædam ducta sint lineamenta, nunc ad rem ipsam aggrediamur exordio ducto ab eius definitione, quoniam vt sapientissimè Cicero monet, omnis quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio debet à definitione proficisci, vt intelligatur quid sit id de quo disputatur. Ac Cicero quidem conuiuium epularem amicorum accubationem vocat, quod plenius sic mihi videtur posse definiri. Conuiuium est honesta, suauis, & iucunda amicorum hominum eiusdem cibi atque potus (addo sermonis) communio, mutui amoris amicitiæq; cum Deo pariter, atque hominibus partim contrahendæ, partim tuendæ atq; confirmandæ caussa instituta. Huic descriptioni affines sunt elegantissimæ illæ duæ Plutarchi definitiones, vna quæ extat lib.7. Symposiacôn Probl.6.* συμπόσιον ὄτι κοινωνία καὶ φιλίας, καὶ παιδιᾶς, καὶ λόγων, καὶ πράξεων, *hoc est, Conuiuium est seriorum, atque iocorum, sermonum, actionumq; communio. Altera est lib.1. Sympos. probl.1. vbi definitur* διαγωγὴ ἓν οἴνῳ εἰς φιλίαν ἐπὸ χαίρειν & τελευτῶσα: *hoc est, oblectatio, seu viuendi ratio inter pocula cum gratia quadam in amicitiam desinens. Hæc definitio, vt & duæ illæ superiores,*

superiores, potissimum conuiuij finem complectitur, quem Plutarch. eodem in loco dicit esse συμπολιτικὸν, *nimirum* φιλίας ὄνησιν ἢ γένεσιν δι' ἡδονῆς, *id est, amicitiæ incrementum, siue generationem quæ cum voluptate fiat. Nunc videtur esse consequens vt de conuiuiorum origine, fine, vero legitimoq; vsu (quæ breuiter atq; summatim qualiscunq; illa nostra descriptio continet) nec non de eorundem abusu, atq; eius coërcendi corrigendiq; ratione generatim quædam dicamus.*

DE CONVIVIORVM ORIGINE, FINE, VSV ET ABVSV MVLTIPLICI, eius corrigendi ratione, de legibus sumptuarijs.

CAPVT III.

Conuiuium rès præclara.

CONVIVIVM *iustum atq; legitimum, rem esse non modò honestam, vtilem, & iucundam, verum etiam sacram quodammodo, diuinã & religiosam multis cum sacrorum, tum prophanorum authorum testimonijs videtur posse comprobari. Ac primo quidem eius inditio est solenne illud Scytharum iusiurandum per conuictum, seu conuiuendi conuiuandiue consuetudinem ab illis fieri solitum, quod quidem ab illis factum minimè fuisset, nisi conuiuiali huiusce consuetudini diuinam quandam vim tribuissent. Nam Ethnici vel ipsa natura duce & magistra nonnisi per ea quæ deorum loco atq; numero habebant, sibi iurandum esse existimabant. Athenæus quoq; li.5.* πᾶσα, *inquit,* συμποσίου συναγωγὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὴν αἰτίαν εἰς τὸν θεὸν ἀνέφερεν, *hoc est, omnis conuiualis cœtus apud veteres sui caussam ad Deum referebat. Et idcirco idem subiungit, veteres cum coronis, atq; hymnis deorũ proprijs, tum mensæ ministris non seruis, sed liberis & ingenuis in conuiuiorum celebratione vti solitos fuisse. Plut. quoq; in suis Symposiacis dicit veteres mensam rem sacram iudicasse, vnde etiam ab Homero sæpe videtur* αἰδοῖα & αἰδοῖα, *id est, veneranda fuisse appellata. Idem certè ipsos quoq; Deos & crebra inter se conuiuia agitasse, & hominum conuiuia sæpe sua præsentia cohonestasse finxit. Vnde Asclepiades, teste Pausania, moderatum conuiuium, deorum conciliabulum nominauit, dum ad tale non modo heroas, verum ipsum quoq; Iouem, deosq; omnes accedere posse credidit.*

Scytharum iusiurandum per conuictum.

Conuiuium res tractare.

Conuiuium res tractare iudicarũt rem esse diuinam.

Mensa res sacra.

Hæc autem Ethnicorum opinio à ratione, atq; veritate mihi minimè videtur abhorrere. Nam conuiuiorum siue originem, siue finem, vsumq; legitimum spectemus, facile patebit ea meritò ceu rem quandam sacram & religiosam existimari debere. Ac primo quidem conuiuiorum origo sanè est antiquissima, quæ ab ipso generis humani primordio repetenda, & ad ipsum Deum rentissimoq; mundi, rerumq; omnium statu, primos illos nostros parentes firmo stabilique matrimonio copulatos non μονοφάγους *instar Cyclopum, sed* ὁμοφάγους, & ὁμοξόφους, *id est victus communione coniunctos esse voluit. Qua tamen illi* συνξοφίᾳ, *id est, victus consortio (prohibitos nimirum à Deo cibos Diaboli instinctu commedendo) cum impiè nefarièq; fuissent abusi, se pariter atq; nos illorum posteros, in profundissimum malorum omnium gurgitem præcipitarunt. Deus itaq; vt matrimonij, sic conuiuij quoq; primus vt author, & institutor, ita dominus quoque & magister haberi debet, non nescio quis* Δειπνεὺς, *qui in Achaia, aut* δαίτης ἥρως, *qui à Troianis, aut* δαίτων, & κρεῶν *qui à Spartanis, aut* εἰλαπινασὺς, & σπλαγχνοτόμος, *qui in Cypro ceu dij quidam & cõuiuiorum præsides diuinis honoribus culti fuisse perhibentur, vt testis est Athen. & Eustath. Od.* δ. & *Od.* α. *pa.* 50.

Deus primus auctor conuiuium.

Conuiuiorum origo.

Primi nostri parentes conuiuatores primi extiterunt.

Iam vero si finem quoq; conuiuiorum consideremus, is cum augustus sit, atq; diuinus, ipsa quoque conuiuia rectè augusta atq; diuina iudicabimus. Stoici (vt passim Cicero in præclaris suis literarum monumentis, nec non alij authores testantur) cum multa alia, tum illud quoq; præclarè sanè, sapienterq; tradiderunt, nos nimirum ad communitatem, societatemq; communem esse natos, eaq; nihil naturæ humanæ aptius & accommodatius esse: quam quidem fecerunt duplicem. Vnam, quæ sit hominibus cum Deo, alteram quæ sit inter ipsos homines. Ad vtranq; autem societatem vel ineundam, vel fouendam, atque stabiliendam, vel denique redintegrandam, reconciliandamq;

Conuiuiorum finis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

conuiuia cum sacra, tum prophana plurimum sane momenti, atque ponderis habent, id quod plurimis & sacris, & prophanis testimonijs, rationibus, exemplisq; comprobari potest.

Conuiuiorum finis ex nominum etymis.

Ac primo quidem hunc esse proprium legitimumq; conuiuiorum finem, vel ex ipsorum nominum, quibus ea sunt insignita, notationibus satis constat. Nam conuiuium Latinis dicitur à conuiuendo, quia vitæ habeat coniunctionem & quasi conuictum epularis illa amicorum accubatio, vti Cicero in libro de senectute testatur. Sic cœnam Plutarchus vult dictam esse quasi κοινὴν, id est, communem ἀπὸ τῆς κοινωνίας, id est, communione, cuius nimirum ea sit interpres, conciliatrix atq; custos. Eandem ob causam, quauis etiam conuiuia veteres Ethnici, teste Clemente Alexand. pædagog. 2. ἀγάπας, id est, Charitates appellarunt, eò nimirum quod conuiuia optima sint mutuæ hominum charitatis vincula, atq; symbola. Eódem pertinet συνουσίας vocabulum quod cum propriè vitæ consuetudinem, atque coniunctionem significet, pro conuiuio quoque sæpe vsurpatur.

Cœnæ etymon.

Ἀγάπαι.

Συνουσία.

Plurima præterea scita atque præclara doctissimorum sapientissimorumq; dicta siue testimonia extant, ad hunc conuiuiorum finem demonstrandum perquàm accommodata. Cicero ad Pætum, Sed me hercule, inquit, mi Pæte extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè viuendum arbitror, vt cum viris bonis, iucundis, amantibus tui viuas. Nihil est aptius vitæ, nihil ad beatè viuendum accommodatius: nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ, atq; victus, remissionemq; animorum, quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est in conuiuijs dulcissimus: vt sapientius nostri, quam Græci: illi συμπόσια, aut σύνδειπνα, id est, compotationes aut concœnationes, nos conuiuia, quod tum maximè simul viuitur. Idem ad eundem. Sic igitur viuitur, quotidie aliquid legitur, aut scribitur: deinde, ne amicis nihil tribuamus, epulamur vnà non modo contra legem, si vlla nunc lex, sed etiam intra legem, & quidem aliquantò. Idem de amicitia, Verum illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, vt amicitiæ munus expletum sit. Hisce ergo verbis Cicero significat conuiuia subintellige modica, & moderata cum viris bonis honestis, iucundis, nostriq; amantibus inita, ad vitæ iucunditatem, ad sanitatem, ad amicitiæ, beneuolentiæq; mutuæ confirmationẽ plurimum facere. Huc quoq; facit illud Poetæ:

Ciceronis testimonia de conuiuiorum fine.

ἔχρη συμπαίσιοισι φίλοις ἀπὸ χαδὸν ἑταίρους
Δηρὸν, αἰδόμενος ἥδη γὰρ ὀξὺ φίλη.

Homerus.

Et Eustath. in illa Homeri Od. ε. παρέθηκε (Calypso Mercurio) τράπεζαν Ἀμβροσίης πλήσασα: illo nectare, atque Ambrosia nihil aliud Homerum allegoricè significare voluisse ostendit, quam φιλοτήσιον ὁμιλίαν τὴν συμποτικήν, id est, consuetudinem, colloquiumq; conuiuale amoris, amicitiæq; plenissimum. In eandem sententiam multa pulcherrima apud Plutarch. testimonia extant. Lib. 4. Sympos. Probl. 1. conuiuij finem dicit esse συμπολιτικὸν, id est, ciuilem, qui sit φιλίας ἕνωσις ἢ γένεσις δι' ἡδονῆς, id est, amicitiæ vel generatio, vel confirmatio coniuncta cum voluptate. Ac proinde ipsum conuiuium definit esse διαγωγὴν οὐ ὄινῳ εἰς φιλίαν ὑποχέοντα τελευτῶσαν, id est, viuendi rationem, quæ per vini vsum in amicitiam desinat gratia lenocinio. Idem lib. 1. probl. 1. τράπεζαν eleganter φιλοποιὸν, id est, amicitiæ procreationem, seu conciliatricem appellat. Sic in lib. de educatione liberorum συνδοσίαν, id est, conuictum εὐνοίας ἐπίτασιν, id est, beneuolentiæ intensionem, & in alio loco εὐνοίας νηὸν beneuolentiæ templum appellat. Idem Sympos. lib. 7. probl. 6. conuiuium definit κοινωνίαν καὶ ἀπολῆς, καὶ παιδιᾶς, καὶ λόγων, καὶ πράξεων, vnde concludit ibidem non quosuis, sed illos tantum qui familiaritate & amicitia inter se sunt deuincti, conuiuia inter se debere agitare.

Plutarchi testimonia de conuiuiorum fine.

Ambrosia.

Præterea in suo conuiuio mensam dicit dijs amicitiæ hospitijq; patronis esse consecratam, & paulo post conuiuia appellat, prima & humanissima hominum quæ inter ipsos sint commercia, quibus sublatis, id quod de igne Thales affirmauit, miram rerum confusionem ac perturbationem sequi sit necesse. Idem eodem in libro Sceletum illum Ægyptiacum conuiuijs inferri solitum conuiuis non ad potum, ac voluptates, sed ad mutuam potius beneuolentiam, atque amorem incitamento fuisse testatur. Lib. 2. Sympos. probl. vlt. Non edendi, inquit, & potandi, sed simul edendi potius, ac comportandi gratia nos inuitem ad conuiuia vocamus. Et ibidem antiquam illam suam cuiq; cibi potusq; portionem in conuiuio tribuendi consuetudinem vel hac maxime de causa improbari posse dicit, quod ἀκοινώνητον quiddam & ἀνελεύθερον, hoc est, à communitate alienum, atque

atque illiberale esse videatur. Et paulò post, Hoc ipsum, inquit, nos ad omnium rerum communitatem inuitat, quod & communi in conuiuijs sermone vtimur, & psaltriæ atque tibicinis nos oblectantis cantu ex æquo fruimur, & denique quod crater positus in medio, nullisq; circumscriptus cancellis, quasi largus quidam existit fons amicitiæ. His mox subiungit, laudandam potius esse priscorum hominum humanitatem, qui vt omnem communionem venerarentur, non victus modò, atque tecti, sed chænicis etiam atque cibi societatem honoris loco duxerunt.

Idem in præfat. 7. Sympos. dicit, Romanos festiui cuiusdam hominis, quisquis ille fuerit, scitum huiusmodi dictum semper ferè in ore habuisse, qui cum solus aliquando cœnasset, eo die se non cœnasse, sed edisse tantum dixit. Ὡς τὸ δεῖπνον κοινωνίαν, καὶ φιλοφροσύνην ἐφοδύνιον ἂν δοὺς πωθεῖντο, hoc est, cum cœna semper communione, & amicitia veluti condimento quodam indigeat. Et paulò post, Euenus quidem ignem suauissimum dixit esse condimentum. Homerus sadem diuinum, propterea quod is plurimis rebus admixtus, illas gustui commodas atq; gratas reddat: at cœnæ mensæq; condimentum diuinissimum est amicus, familiarisue præsens non ob cibi atque potus, sed sermonis potius communionem. Idem præterea in præfat. lib. 4. Sympos. sapientissime monet hunc debere omnibus ijs qui conuiuia ineunt finem esse propositum, vt sibi amicum aliquem comparent. Et huc appositè sanè Polybij illud sapientissimum præceptum accommodat, quod Africano discipulo suo dedit, vt nimirum nunquam inter ciuium negotia versans è foro discederet, quin aliquem sibi fecisset amicum. Sic inquit Plutarchus, nunquam è conuiuio nobis est discedendum, quin alicuius nobis è conuiuio amorem, amicitiamq; conciliauerimus. Nam inforum quidē nos ob nostra negotia, aliosq; vsus necessarios conferimus, at conuiuium qui adeunt, illi non tàm præsentes oblectandi, quàm amicos sibi parandi causa, siquidem sapiunt, venire debent. Ac inde quidem aliquid asporteare illiberale profectò est & importunum, amico vero aultum inde abire iucundum & honestum, quod facere qui negligit, næ ingratam ille sibi & inutilem conuiuialem huiusmodi consuetudinem facit, ac ita discedit, vt ventre non animo conuiuatus esse censeatur. Verus enim conuiua non obsonij modò, vini atque bellariorum, sed etiam sermonum, ioci, comitacis, quæ in beneuolentiam desinat, participandæ atque fruendæ causa venit. Concludit denique ad amicitiam beneuolentiamq; reconciliandam (qui conuiuiorum finis censeri debet) conuiuialem in primis sermonem magnam vim obtinere.

Idem in conuiuio 7. Sapientum (vbi inter alia quæritur an maximum sit bonum cibo non indigere) sub Cleodemi persona docet, alimento sublato mensam tolli amicitiæ, hospitijq; patronis consecratam: sublata vero mensa tolli πῦρ ἑστίαν, ἑσίαν, κοινωνίας, ὑποδοχὰς, ξενισμοὺς, φιλοπότησις, καὶ πρῶτα κοινωνήματα πρὸς ἀλλήλους, ignem vestalem, focum sacrum, crateras, conuiuia, hospitia, quæ prima sint atque humanissima hominum inter se commercia. Et sicut Thales igne dempto totius vniuersi confusionem secuturam esse dixit, sic mensa sublata totam vitæ rationem perturbari atq; deleri. Hæc Plutarchus philosophus præstantissimus de conuiuiorum fine, vsuq; germano ac genuino passim in præclaris suis literarum monumentis disputauit, quem quidem non, vt multi hodie Christiani, in Baccho atq; Cerere, hoc est, in cibi potusq; delicijs ac voluptatibus, sed potius in mutua animorum coniunctione, in mutuo amore atq; beneuolentia tuenda atque augenda consistere voluit.

Aristoteles similiter in Ethicis conuiuationes hominum amicitijs tuendis, stabiliendisq; per quam accommodatas esse scribit. His conuenienter Marsilius Ficinus nobilissimus philosophus scripsit, qui legitimi conuiuij finem dicit esse, sicut ipsum quoque nomen indicat, non comessationem, non compotationem, vt est apud Græcos, sed dulcem vitæ communionem, ita vt quemadmodum in eo communi vescimur corporis alimento, ita eodem mentis, vitæq; bono, & communi voluptate fruamur. Communis, inquit idem, Peripateticorum, medicorumq; sententia est, hominem ex corpore, animoq; constitui: Atq; corpus ex parte quidem altera crassiore, hoc est, membris, humoribusq;: alteram vero subtiliore, hoc est, vaporibus quibusdam sanguinis, spiritibusq; constare. Animam autem ex ratione, & sensu componi. Et quemadmodum humor se habet ad spiritum, ita se habere sensum ad rationem. Neque posse quenquam aliquando in rebus humanis contentum viuere, nisi quum vel parumper his omnibus hominis partibus fuerit satisfactum. Hæc omnino solum conuiuium comprehendit, conuiuium dico legitimum, quod quidem, vt singula

Aristotelis testimonium. Marsilij Ficini dicta egregia de cõuiuij fine & vsu.

Universidad de Deusto
Biblioteca

numerem, humores instaurat, spiritum recreat, oblectat sensus, fouet, & excitat rationem. Conuiuium laborum requies, remissio curarum, ingenij pabulum, amoris, & magnificentiæ argumentum, esca beneuolentiæ, amicitiæ condimentum, fomentum gratiæ, vitæ solatium. Idem, Seorsim ab alterutro non sine molestia viuimus, vnà iocundissimè conuiuamur. Meminerimusq; verum hominis alimentum non tam plantam, bestiamq; esse, quàm hominem. Alimentum quoq; integrum hominis non tam hominem esse, quàm Deum, cuius nectare, & ambrosia duntaxat sitis, & fames continuè excitatur & crescit, ac tandem tam admirabiliter, fœliciterq; impletur, vt illic solum, summa sit cum voluptate saturitas.

Pontani testimonium de vero conuiuij fine.

Conuiuia porrò ad vitæ societatem facere Pontanus quoq; egregiè testatur in libro suo, quem inscripsit de Conuiuentia. Tametsi, inquit, hominem homini natura conciliat, ad hanc tamen naturæ conciliationem duæ in primis res mihi videntur plurimum conferre, eorundem scilicet studiorum societas, consuetudoq; conuiuendi. Hæc ille. Huc quoque referri commodè potest Timoclis illud ænigma, apud Athenæum, quod nimirum conuiuialis consuetudo sit ἡ μάρψασα πόθων, πολιτικὰ λιμᾶς, φύλαξ φιλίας, ἰατρὸς ἀλύτου βελιμίας, hoc est, commoda & idonea vitæ nutrix, hostis mediæ, custos amicitiæ, & famis insaturabilis medicamentum. Egregia hæc est ἑαπίζας φιλοτησίου laus, vt Eustath. inquit, Od. β. 294. Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. Δι' ἀγάπην ἐμοὶ, dicit, γίνεσθαι τὸ δεῖπνον, ἀλλ' οὐκ ἀγάπην εἶναι τὸ δεῖπνον· δεῖπνα ἢ δαῖτας κοινωνικὰς, καὶ ὁμοτραπέζους, id est, Conuiuium fieri quidem propter charitatem, sed non ipsam esse charitatem, verum argumentum beneuolentiæ ad communicandum, largiendumq; proclius: Et paulò post dicit conuiuium non esse charitatem, sed à charitate pendere. Idem lib. 7. Strom. cap. 24. ad epulas conuiuiales veniendum quidem esse dicit, propterea quod mutuam consensionem, concordiam, atque amicitiam profitentur, sed rarius.

Legislatorũ finis in conuiuijs publicis instituendis.

Atque ad hunc quidem conuiuiorum finem spectasse Rerumpub. quarundam sapientissimos legislatores, atque moderatores in publicis quibusdam quotidianisq; conuiuijs instituendis satis superq; constat. Hoc enim modo existimarunt ciues arctiore firmioreq; societate, charitateq; conglutinari posse. Sic itaque (vt à sacris exordiar) supremus ille sapientissimusq; legislator Deus Opt. Max. ad primos illos nostros parentes, sicuti paulò ante dictum est, arctiore animorum, atque amoris vinculo constringendum, ipsos eiusdem cibi, victusq; communione vti voluit. Idem

Cur Deus Iudæis Ethnicorum conuictu interdixerit.

postea quo electum illum suum, vniceq; adamatum Iudæorum populum à cæterarum gentium societate, communioneq; abstraheret, illis non modo matrimonij, verum conuiuiorum consuetudine cum gentibus seueriter interdixit. Atque hanc quidem præcipuè ob causam illis certorum quorundam ciborum esum prohibuit, quo facilius nimirum illos & à conuictus consuetudine cum Ethnicis auelleret, ac ipsos tanto firmiore inter se amicitiæ fœdere copularet. Aristoteles enim lib. 1. Polit. c. 3. eleganter docet secundùm varia ciborum & alimentorum genera, varias quoq; & diuersas esse hominum, animaliumq; brutorum genera. Nam cum sine alimentis vita animalium sustentari non possit, αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς, vt ille inquit, τὰς βίους ποικίλους διαιρέσεις ἔχειν ποιοῦσι, hoc est, victus alimentiq; diuersitas, diuersas quoque ac dispares animalium vitas efficit. Cum itaque animalium alia sint ζωοφάγα, alia καρποφάγα, alia παμφάγα, hinc fieri vt alia quidem illorum sint ἀγελαῖα, alia vero αὐθεκαστικὰ, ipsa scilicet natura sic illorum vitas ad victum singulis accommodatum facilius comparandum distinguente. Sic inter homines quoq; idem docet varia esse vitæ genera & instituta, secundùm varia atq; disparia victus genera. Ex quibus omnibus constat vt victus communio magnam vim obtinet ad homines eiusdem vitæ, amicitiæq; vinculo coniungendum, ita contrà vitæ communionem, societatemq; non facile inter illos constare posse, qui dissimili ac dispari victu vtuntur. Sapientissimè itaque Deus ne Iudæi cum cæteris prophanis, impuris, & idololatricis gentibus conuiuiorum, ac proinde id quod erat consequens, morum quoque atque idololatriæ societate coniungerentur, victum illis à cæterarum gentium victu diuersum instituit, illumq; certis quasi terminis atque cancellis circumscripsit.

Iudæi hodie quoq; à Christianorũ conuictu abhorrent.

Hinc adhuc hodie quoque (vt ex libro qui inscribitur liber fidei constat) Iudæi sapientum suorum (quos verius insipientes dixeris) præceptis atque mandatis cum Christianis cibum potumq; capere prohibentur: Ac proinde omnis qui cum Christianis cibum capit perinde habetur impurus, & immundus ac si cadauere, aut animali in agris capto vesceretur. Atque adeò tam

grauem

grauem illis laqueum hi illorum magistri iniecerunt, vt ne caseum quidem aut butyrum à Christianis coctum, aut sale conditum comedere ausint. Sed et lacte, quod Christiani mulserunt, quidam Iudæorum vesci nefas ducunt, & quocunque alio cibo, quantumuis licito atque concesso ad vescendum, nisi is illis spectantibus, ac secundum illorum voluntatem coctus fuerit. Denique, quo magis acerbum illorum odium, quo Christianos prosequuntur, pateat, vasa quoque quo Christianus aliquis vsus sit, vt caldario, paropside, & hisce similibus Iudæi nequaquam vtuntur, donec illud priùs fernidis & bullientibus aquis semel atq; iterum eluerint, ac defricarint. Vasa quoq; fictilia Christianorum omnia confringunt. Atq; hæc quidem sunt sapientum illorum doctorum instituta, atq; præcepta, quæ superstitiosiores qui sunt inter illos diligentissimè seruant, ex quibus quàm graui & immani odio à Christianis Iudæi dissideant satis superq; constat. Quemadmodum autem Iudæi & olim Dei iussu ac mandato à gentilium conuictu abhorruerunt, & hodie quoq; pro immani quodam mentis stupore, superstitioneq; qua laborant, à Christianorum conuiuiali consuetudine abhorrent, ita Ægyptij quoque nephas ducebant cum Iudæis, quos grauissimè oderant, eodem pane (qui communionis est symbolum) vesci, vt ex 43. c. Geneseos colligere licet, vnde etiam ibidem legimus seorsim Ægyptijs & seorsim Iosepho, eiusq; fratribus panem fuisse appositum, verisimile est ipsas quoque mensas fuisse separatas.

Ægyptij luedæorum conuictu abhorruerunt.

Iam verò, vt ad propositum redeam, ipsa quoque sacrificia veteris Testamenti, quæ fuerunt quasi epulæ quædam sacræ, cui dubium esse possit quin & ad Dei cum hominibus, & ad hominum inter ipsos communitatem partim tuendam, partim testificandam spectarint. Quid dicam de epulis illis, quæ sacrificiorum fuerunt appendices (de quibus suo loco plura) quæq; non secus atq; ipsa sacrificia à Deo diligentissimè institutæ, à Iudæis religiosissimè vsurpatæ fuerunt, quid aliud sibi voluerunt nisi vt mutua inter illos pax, concordia, atque amicitia tanto facilius conseruari posset. Eodem quoque solenne illud, & augustum epulum Paschale, cæteraq; festiua conuiuia, de quibus suo loco, spectarunt. Præterea vt ad nouum Testamentum veniamus, an non Christianos illius quasi primogeniæ & Apostolicæ ecclesiæ, quò facilius omnium animi in vnam fidem, spem, charitatemq; coalescerent, non modo simul precari, verbum Dei audire, mysterijs sacris communicare, verum etiam simul epulari ac conuiuari solitos fuisse legimus. Quid dicam quod ipse Christus, quò facilius hominum sui temporis animos sibi vera fide atque charitate deuincire, non dubitauit quibusdam etiam sceleratissimorum, atque flagitiosissimorum conuiuijs interesse? Eodem referenda sunt conuiuia illa primitiuæ ecclesiæ statim post sacrosanctæ cœnæ communionem celebrari solita, quæ quidem ad mutuam Christianorum amicitiam, charitatemq; alendam atque fouendam spectasse, vel ipsum nomen ἀγάπης, quo fuerunt insignita, satis superq; testatur.

Epulæ post sacrificia.

Epulum Paschale.

Conuiuia Christianorum ecclesiæ primitiuæ.

Agapæ.

Verum præ cæteris omnibus luculentum in primis, & efficax eius quod volo testimonium, & argumentum est augustissimum illud, & sacrosanctum conuiuium dominicum, quod ab vnico nostro domino, & seruatore Iesu Christo ad geminam illam nostram cum ipso pariter atque nobiscum inuicem communionem, vt ita loquar, φιλάλληλον, atq; charitatem testificandã, obsignandam atq; corroborandã fuit institutum, quemadmodum Apostolus Paulus in sua illa Epistola ad Corinthios pluribus explicat. Poculum benedictionis (inquit) cui benedicimus nónne communio est sanguinis Christi? Panis quem frangimus nónne communio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus, nam omnes ex vno pane participamus. Hoc igitur vitale & salutare conuiuium verè conuiuium dicitur, quoniam verè in illo simul viuitur, veramq; vitæ veræ coniunctionem habet. Cœnæ quoque vocabulum, si vera est illa supra ex Plutarcho allata eius etymologia, eidem optimè conuenit, & idcirco etiam à veteribus σύνδειπνες, & ἑνιαίως, vt Dionys. Areopagitæ verbis vtar, συνάξεις καὶ κοινωνίαι fuit appellata διὰ τὸ συνάγειν, vt idem elegantissimè sanè interpretatur, ἕνωσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸ ἓν, id est, reducit, seu reuocat vnitatem, atq; communionem ad vnum, hoc est, ad Deum essentia vnum, hypostasi trinum. Idem quoque pater egregiè sanè verbis his explicat quomodo sacrosanctum illud conuiuium mutuæ nostræ charitatis, atq; communionis sit symbolum. Ἡ δὲ θειοτάτη τῶν ἑνὸς καὶ ταυτῶν καὶ ἄρτων, καὶ ποτηρίων κοινὴ, καὶ εἰρηναία μετάδοσις ὁμοψοπίαν αὐτοῖς ἔνθεον ὡς ὁμοτράπεζοις νομοθετεῖ καὶ τῶν θειοτάτων δείπνων, καὶ ἀρχισυμβόλου τοῦ τελουμένων εἰς μνήμην ἡμᾶς ἄγει, id est, Diuinissima vnius eiusdemq; panis atq; poculi communis, pacificaq; communicatio diuinam illis ceu conuictoribus vitæ morumq; coniun-

Cœnæ Dominicæ finis.

S. Pauli testimonium.

Cur cœna Dominica dicta συναξις, & κοινωνία.

Dionysij Areopagitæ testimonium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

S. Augustini testimonia de fine cœnæ Dominicæ.

ctionem sancit, & diuinissimi illius conuiuij ceu exemplaris horum mysteriorum memoriam sacram assert.

Idem quoque Augustinus theologus augustissimus, vt plurimos alios omittam, multis in locis testatur: *vt contra Faustum Manichæum: In nullum, inquit, religionis seu verum seu falsum cultum homines coagulari possunt, nisi aliquo signaculorum, vel sacramentorum consortio colligantur. Idem in hæc verba Pauli, vnus panis, vnū corpus multi sumus exclamat: ô sacramentū pietatis, ô signum vnitatis, ô vinculū charitatis. Qui vult viuere, habet vbi viuat, vnde viuat, accedat, credat, incorporetur, viuificetur. Eandem communitatem geminā quæ sacrosancto hoc epulo repræsentatur, idem pater copiosè admodum, eleganterq; explicat in sermone de sacramento ad infantes, in quo inter alia dicit, Christum symbolis illis panis & vini, quorum vtrumq; ex multis granis vnum existit, pacis & vnitatis nostræ mysterium in suam mensa consecrasse, & ideo subiungit: Qui accipit mysterium vnitatis, & non seruat vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Idem lib. 1. de ciuit. Dei cap. 6. Hoc est sacrificium Christianorum, multi vnum corpus sumus in Christo, quod etiam sacramento altaris fidelibus noto frequentat ecclesia: vbi ei demonstratur, quod in ea oblatione quam offert ipsa offeratur. Plura in hanc sententiam si legere cupis, vide quæ ille scribat lib. 3. c. 31. de doctr. Christ. & de ciuit. Dei lib. 10. c. 20. & lib. 21. c. 1. & Psalm. 30. Serm. 1. & Psal. 147.*

Cœna Dominica pax dicta.

Atque hanc quidem ob causam, cœna Dominica pax quoque à veteribus fuit appellata. Vnde moris quoq; olim in primitiua ecclesia fuisse legimus, vt quando præsules Romam veniebant, protenus ab Episcopo illis Eucharistiæ sacramentum mitteretur, quod quidem illi in signum pacis, & vnitatis fidei sumebant, de quo videre licet Euseb. lib. Eccles. histor. 5. c. 24. Hinc quoque maximos & potentissimos Christianorum principes sæpenumero sacrosanctæ Eucharistiæ communione

Fœdera Eucharistiæ cōmunione sancita.

fœdera quoq; prophana inter ipsos contracta, confirmare fuisse solitos legimus, vnde Gregorius Nyssæus multis rationibus probat, nefas esse in fœderibus cum infidelibus ineundis, sacrosanctum illud mysterium adhiberi, ac proinde Vladislao Vngariæ regi suadet, ne, quod Turci ab eo postulabant, in confirmandis pacis conditionibus prolata in medium Eucharistia iuraret, vt testis est Pul. Callimachus lib. 2. de Clade Varnensi. Quàm verò dolendum est perditis hisce nostris tempo

Dolendū cœnam Dominicam fieri rixarum seminarium.

ribus atq; moribus, sacrosanctum & salutare illud conuiuium, mutuæ illius nostræ cum Christo pariter atq; nobiscum inuicem communionis sacramentum, tot ac tantarum rixarum, contentionum, inimicitiarumq; acerbissimarum inter Christianos quasi seminarium extitisse.

Conuiuiorū prophanorum finis.

Iam vero (vt à sacris discedamus) multarum quoque aliarum gentium & Rerumpub. optimè constitutarum conuiuia commemorari possunt, quæ ad amicitiam, & concordiam inter ciues firmandam & conseruandam à sapientissimis legislatoribus fuerunt instituta. Athenæus lib. 5. statim ab initio de conuiuijs hospicalibus verba faciens, dicit vnum habere ἑλκτικόν τι πρὸς φιλίαν,

Vini vis.

hoc est, vim quandam philteri attrahendi, alliciendiq; ad amicitiam. Et idcirco à sapientibus ciuitatum legislatoribus conuiuia φιλικὰ, & δημοτικὰ, id est, amica & publica, vt Σπάρτης, φειδίτια, & ὁρχηστικὰ fuisse introducta ad priuatorum, quæ inter amicos erant, conuiuiorum exemplum. Huiusmodi porrò conuiuia publica fuerunt & illa omnium, vt vult Aristot. in Politicis, antiquissima Italorum συσσίτια ab Italo, & Cretensium ἀνδρία à Minoe, & Lacedæmoniorum φιδίτια quasi φιλίτια à Licurgo instituta, &, quæ Laconicis, teste Aristot. similia fuerunt, Carthaginensium sodalitatum atq; collegiorum syssitia: His adde Athenienſium συμπόσια in Prytaneo,

Conuiuia publica: eorum finis.

in Panatheneis, & Thesmophorijs, nec non Romanorum Charistia inter proximos, & cœnas in Capitolio, publicisq; sacrificijs fieri solitas. Huiusmodi omnium conuiuiorum publicorum, vnus finis fuit cuiusq; societatis, amicitiæ, concordiæq; conseruatio. His antiquis similia sunt publica illa

Conuiuia publica ducum Venetorum.

ducum Venetorum conuiuia, quæ quater in anno nobilibus exhibent, & illa quotidiana Reip. Ar-

Argentinenſium.

gentinensis, nec non φειδίτια, id est, tribulia Heluetiorum conuiuia, quæ quidem omnia ad ciues

Heluetiorū.

ab odijs, inimicitijs, vindicta studio, atque litibus ad pacem, ad amorem beneuolentiamq; mutuam

Neapolitanorum.

reuocandum antiquitus fuerunt instituta. Neapolitanorum quoque regum institutum fuit, singulis annis statis quibusdam diebus parare nobilitati epulum ad ædem Mariæ coronatæ, adhibitis etiam præstantissimis matronis, vt nobilium, & clarorum in vrbe hominum animi reconciliarentur, testis est Pontanus lib. de conuiuentia. Sic Cornelius Tacitus scribit Germanos veteres in

Germanorū priscorum.

conuiuijs

conuiuijs solitos fuisse inimicos sibi inuicem reconciliare, atque in gratiam reducere, amicitias, affinitates q; contrahere.

Conuiuijs sic multates sublatæ.

Multas præterea graues, & diuturnas priuatorum hominum simultates, & inimicitias conuiuijs olim extinctas atque sublatas fuisse legimus, vt etiamnum hodie sæpe homines diuturnis à se inuicem & capitalibus odijs, atque inimicitijs dissidentes conuiuiorum occasione sibi inuicem reconciliantur. Marcus Crassus ad bellum Parthicum profecturus maluit Ciceronem amicum, quàm inimicum relinquere. Quare eum amicè appellans, apud eum dixit se velle cœnare, quem

M. Crassus Ciceroni reconciliatus conuiuio.

Cicero comiter inuitauit. Paucis interpositis diebus adierunt Ciceronem amici aliquot rogatu Vatinij, vt illum quoq; Ciceroni (nam erat inter illos grauissima simultas) reconciliarent. Quibus Cicero, num & Vatinius apud me vult cœnare? testis est Plut. in Cicerone. Memorabile quoq; est illud exemplum quod Liuius lib. 8. secundi belli Punici commemorat. Syphax rex Scipionem, &

Scipio & Hasdrubal sibi inuicem reconciliati conuiuio.

Hasdrubalem ad se vno tempore casu venientes, ac pacem amicitiamq; suam petentes, etsi populorum duorum sibi inuicem infestissimorum legatos, tamen vtrumq; in hospitium inuitauit, quos ad colloquium simultatum dirimendarum causa contrahere conatus est. Verum Scipio id renuit cùm diceret, haud priuatum sibi cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret, nec de Repub. se cùm hoste agere quicquam iniussu Senatus posse: Verum ita rege contendente, ad easdem epulas venerunt, simulq; apud regem cœnauerunt, & eodem lecto Scipio atque Hasdrubal (quia regi ita cordi erat) accubuerunt. Pulchrum sanè barbari regis, & imitabile exemplum, quo monemur, per quan-

cumq; occasionem hostium animos inter se conciliare. Sed & in eo conuiuio Scipio quoque præstitit, quod legati magnorum principum meritò imitentur: Tam comem enim se in eo præstitit, vt non Syphacem modo barbarum, insuetumq; omnibus moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facundè alloquendo sibi conciliarit. Huic adde aliud non minus insigne exemplum, quod de

Rodolphus Habspurgensis cum Abbate S. Galli in gratiam rediit per conuiuium.

Rodolpho Habspurgense Cuspinianus scribit. Is enim cum Abbate S. Galli grauissimum bellum gerens, paucis comitatus, & inermis in monasterium S. Gallis ponte (dum Abbas adhuc cœnaret) venit, mensæq; assedit, atque ita inter cœnandum secum inuicem in gratiam redierunt, adeò vt mutua quoque auxilia aduersus alios quosdam suos hostes sibi inuicem polliciti fuerint. Huc quoque referri potest, quod Iustinus lib. 2. de Arthemeno, & Xerxe fratribus memoriæ prodidit. Hi enim cum de regno grauiter contenderent, certamine concordi animo ad Anapharnem patruum

De conuiuiorum abusu.

suum, veluti ad domesticum iudicem delato, in ipso litis tempore & munera inuicem miserunt, & iucunda quoque inter se, non solum Credula conuiuia habuerunt. Atq; huc facit præclara illa Bensyræ Rabbi sententia: Mensa parata, siue posita contentio tollitur, qua significatur mensæ communione, siue conuiuijs sæpe tolli contentiones, rixas, inimicitias, & gratiam reconciliari. Eius rei exemplum à Iudæis vulgò profertur de Isbosetho filio Saulis, in cuius ædibus cum exarsisset altercatio, seruus eius adornato conuiuio eam diremit. Ergo vt publica conuiuia ad publicam, & communem omnium ciuium, ita priuata quoque ad priuatorum hominum amicitiam concordiamq; sartam tectam tuendam: contraq; ad odia, dissidia, inimicitias delendum, atque tollendum plurimum faciunt, & ad id ceu optimum verissimumq; illorum finem referri omnino atque dirigi debent. Conuiuijs quomodo vtendum, & conuiuij ὀρθῶς παιδαγωγηθέντος, quanta sit vtilitas Plato pluribus docet libro 1. & 2. de legib. tradit ibidem νόμους συμποτικοὺς, hoc est, multas leges conuiuales.

Duo extrema vitanda.

Nunc quoniam de vero, legitimoq; conuiuiorum fine (quo quidem verus eorundem vsus, nec non dignitas atque vtilitas æstimari debet) dictum est, consequens videtur esse, vt de eorundem abusu, qui hodie passim regnat, ac dominatur, & varius est atque multiplex, quædam dicamus. Ac omnino vt in omnibus nostris actionibus, ita in conuiuijs quoque aurea est illa adhibenda mediocritas, duo vitanda extrema, quorum vnum est defectus quasi ad dextram, alterum excessus

Extremum defectus.

quasi ad sinistram. Extremum defectus appello, vt cum quis omnia prorsus quantumuis honesta, legitima, tempestiua, moderataq; conuiuia culpat atque damnat, eaq; à Christiani hominis officio, atq; munere prorsus aliena iudicat. Sunt enim nonnulli qui vel superstitione, vel misanthropia quadam cyclopica atque timonia, vel anaritia ducti ab omni prorsus conuiuiali consuetudine abhorrent, ita vt nec ad conuiuia alios inuitare, nec inuitati aliorum conuiuia adire, ijsq; interesse fas esse

Quidam ab omni conuiuiali consuetudine abhorrent.

Periclis exemplum.

existiment. Sic olim Periclem illum Athenienſem legimus ab omni conuiuiorum apparatu, & consuetudine ita fuisse alienum, vt nunquam apud quenquam vel amicissimum cœnarit, nisi semel

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud Eurytolemum nuptiarum die, licet aliàs liberalis admodum fuisse, ac plurimorum inopiam sua copia subleuasse, feratur ac sustentasse. Hunc tamen Archilochus poëta Parius, vt Athenæus testatur lib.1. scripsit, non vocatum Myconiorum more in conuiuium irruisse.

Inconuiuentia. *Hunc porrò defectum Pontanus in illo suo libro de Conuiuentia, putat non incommodè Inconuiuentiam posse dici, aut inconstantiam, incontinentiamq́, quod à conuictu prorsus abhorreat. Atq́ hoc quidem vitium testatur idem pleruńq́ ab auaritia oriri, quæ vtiq́ sordida est (quanquam & auari quandoq́ splendidiores videri volunt in conuiuijs, vt auaritiam dissimulent) nonnunquam etiam à quadam animi tristitia, & solitudinis studio gigni. Huiusmodi autem defectũ siue vitium non ineptè forsan μονοφαγίαν appellare possis. Nam μονοφαγεῖν, vt & μονοσιτεῖν, hoc est, solum cibum capere (licet hoc posterius etiam semel tantum in die cibum sumere significet) & συσσιτεῖν, id est, conuiuari, inter se opponuntur. Athenæus lib.1. dicit veteres solitos fuisse μονοφαγεῖν, sicut & Plut. 8. Sympos. prob: 6. Romanos in prandio quidem καθ' ἑαυτὸς, hoc est, solos & seorsim comedisse: cœnam autem cum amicis (vnde cœna ἀπὸ τῆς κοινωνίας videatur dicta) celebrare consueuisse.* Μονοφαγίαν *porrò olim probro ac dedecori fuisse habitam, ex illis Athenæi exemplis satis constat, lib.1. Ex Antiphane, μονοφαγεῖς ἤδη καὶ βλάπτεις με, solus comedis, nocet quod profectò mihi. Ibidem ex Amipsia, ἐρῶ σε κόρακας μονοφάγε καὶ τοιχρύχε, hoc est, abi in malam crucem solus comedens, & murorum suffossor. Hinc apud Aristoph.* Μονοφαγέσαι *& dicitur, qui maximè, & supra quosuis alios talis est, vt solus comedat, neminem ad conuiuium inuitet. Inter monophagos possis etiam referre Clodium Albinum Imp. Rom. qui, vt testis est Ful. Capitol. cum suis nunquam cœnauit: vel propter vinolentiam, vt dixit Seuerus, vel propter morum acrimoniam. Seneca solitudinem in conuiuio fugiendam esse docens, viscerationem sine amico leonis, ac lupi vitam esse dicit.*

Μονοφαγία olim probrosa.

Non omnia conuiuia fugienda. Exẽpla vet. & noui Testamenti. *Ac omnino eorum opinio, qualis ferè est Anabaptistarum, qui Christianos ceu μονοφάγους ab omni prorsus conuiuiali consuetudine alienos esse debere existimant, plurimis (vt alias rationes taceam) sacrarum literarum testimonijs & exemplis refutari potest. Nam & in veteri, & in nouo Testamento plurimos pios, religiososq́, homines & conuiuia alijs apparasse, & inuitatos aliorum conuiuia adijsse legimus. Deus quoq́ certa quædam conuiuia, quæ quidem cum lætitia atq́ gaudio sint celebranda, populo suo præscripsit, atque mandauit. Verum alijs omissis, vnicum profectò Christi exemplum (cuius vniuersa quidem vita perfectum, absolutumq́ nostræ vitæ exemplar iudicari debet) omnium exemplorum, rationumq́ loco nobis esse debet. Is igitur (vt testis est Euangelica historia) & conuiuio alios excepit, & ad aliorum conuiuia accessit, atque adeò cum malæ quoque notæ, improbæq́, famæ hominibus, vt cum publicanis, cum meretricibus sæpenumero conuiuia inire minimè dubitarit, ita vt speciosam admodum suis aduersarijs sui criminandi, calumniandiq́, ansam præbuerit. Conuiuium quoque illud nuptiale in Cana Galileæ vnà cum sanctissima sua matre, & Apostolis non modo sua præsentia, verum etiam insigni illo, quod quidem primum ædidit, aquæ in vinum conuersæ miraculo decorauit. Atque hanc quidem ob causam à Pharisæis vini potor, atque gulosus per contumeliam fuit appellatus. Verum ille non libidine, non immoderata quadam cibi, potusq́, auiditate, sed potius insatiabili illa, qua fuit affectus, humanæ salutis fame sitiq́ impulsus, huiusmodi sceleratorum quoque flagitiosorumq́ hominum conuiuiali consuetudine vtebatur, quo facilius illos hac occasione, ab improba sceleritaq́, vita ad bonam frugem perduceret. Atque ita clementissimus ille noster Dominus pro potu, ciboq́, mortali, atque caduco, quem ab illis accipiebat, ipse vicissim illos nectare, & ambrosia sui verbi, cibo potuq́, immortali, vereq́, vitali pascebat. In hanc sententiam sic Hieronymus c.9. Matthæi disserit, Ibat, inquit, Christus ad peccatorum conuiuia, sed vt occasionem docendi haberet, vtq́, illorum inuitationes cum spiritualibus epulis compensaret, neque alia ibi referuntur, nisi quæ Christus ipse dixerit, aut fecerit, quàue potentia illius doctrina fuerit, &c. His adde Salomonis regis sapientissimi testimonium, qui in suo Ecclesiaste, homini nihil ferè optabilius esse dicit, quàm lætari, conuiuari, & soluta quadam animi libertate esse: nec non Syracidis, qui conuiuia iucunda esse, & quomodo quis se in illis gerere debeat pluribus docet, c.31. & 32. Quod si igitur veteris pariter atque noui Testamenti sanctissimi homines, & ipse sanctorum omnium princeps dominus noster Iesus, non dubitauit conuiuiali huiusmodi consuetudine vti, non video cur non idem nobis quoq́ salvo officio, religioneq́ nostra facere liceat.*

Christi exẽplum.

Cur Christus improborum quoque conuiuijs interfuerit.

At obijciat aliquis Ieremiæ fuisse à Deo præceptum, ne ingrederetur domum conuiuij. Ierem.16. Respondeo id cum singulare quid, & extraordinarium fuisse (cuiusmodi fuit & illa Ioannis Baptistæ in solitudine μονοφαγία) tùm futuræ cladis, & calamitatis significationem habuisse. Quod præterea legimus scriptum, satius esse domum luctus quam conuiuij frequentare, illo dicto non omnino conuiuiorum vsus prohibetur, sed immoderatæ conuiuandi cupiditati modus statuitur.

Obiectio ex Ieremia.

Verum quæri potest an Christi exemplo, qui cum Pharisæis, cum Publicanis atque meretribus epulari solitus est, sicut Euangelicis literis est proditum, nobis quoque cum impuræ religionis, vitæ, morumq́, hominibus conuiuari liceat? Paulus quidem 1.Cor.10. non videtur omnem cum infidelibus conuictum prohibere: cum inquit, Quod si quis infidelium vos vocat (videlicet domum suam, non in phanum idololatricum, aut ad epulum sacrum) & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam &c. Loquitur hic non de sacris & solennibus conuiuijs, sed de priuatis, & ciuilibus, ad quæ neque iubet Apostolus vt accedant, neq, etiam prohibet, sed hoc liberum illis relinquit. Quod si omnino & simpliciter nefas esset conuiuari cum infidelibus, id omnino probibuisset. Et tamen in alijs sacræ scripturæ locis omnis sæpe cum impijs consuetudo vetatur, cum quibus nulla omnino nobis videtur debere esse societas, sed summa potius distractio. Ioannes hæreticum ne salutari quidem vult à nobis. Paulus quoque 1. Cor.5. cum fratre scortatore, auaro, simulachrorum cultore, conuitiatore, ebrioso, rapace ne cibum quidem nobis capiendum esse docet. Respondeo non simpliciter, & in vniuersum omnem Christianis conuiuandi cum impijs atque hæreticis libertatem sacris literis interdici, quam ipse Paulus, vti paulò antea dictum est, liberam relinquit. Sed ne huiusmodi vel conuiuiali, vel quacunque alia cum impijs, improbisq́, hominibus consuetudine nimium delectemur, illam nimis auidè, magnoq́ studio sectemur, vt multi facere solent, qui cum se Christianos esse profiteantur, atque simulent, interea impiorum, idololatrarum, atque hæreticorum consuetudine assiduè conflictantur, cum illis dies noctesq́ helluari, comessari, Bacchanalia denique viuere solent. Vitanda ergo est, & cane peius & angue fugienda frequens et assidua vt colloquiorum, ita conuiuiorum cum impijs consuetudo, vnde maxima in nos pericula redundant. Quod si vero vel necessitate, vel honestate aliqua, vt sæpe fit, ad cibum cum impijs idololatris & hæreticis capiendum compellamur, summopere nobis est cauendum, ne quem vel dictis, vel factis nostris illorum superstitionibus, impietatiq́, assensum præbeamus, nullius vel dicti, vel facti alicuius nostri turpitudine, & obscœnitate illis nos, religionemq́, veram criminandi occasionem subministremus: quin potius Christi exemplo, & imitatione omnem illos ab impietate, atque superstitionibus abstrahendi, & ad pietatis, veraq́, religionis cultum traducendi occasionem conuiuiali huiusmodi alacritate aucupemur. Et idcirco Paulus 1.Cor.10. cum liberam Corinthijs idololatrarum conuiuia adeundi potestatem permisisset, statim subiungit, siue igitur editis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, omnia ad Dei gloriam facite. Hic enim præcipuus vt omnium actionum, ita conuiuiorum quoque finis statui debet.

An cum impijs & infidelibus Christiano homini conuiuare liceat?

Verum vt ad propositum redeam, vitij huius siue extremi defectus, quatuor videntur species esse. Prima est, cum quis ita omnino à conuiuiali hac consuetudine abhorret, vt neque alios ad epularum suarum communionem vnquam inuitet, neque inuitatus ad aliorum conuiuia accedat, id quod ferè cuiusdam immanitatis videtur esse, quippe cum ipsa natura atque humanitas omnino hanc vitæ, cœnarumq́ consuetudinem postulet. Secunda species est, cum quis alios quidem inuitat, ijsq́ epulas suas impertit, at aliorum epulas & conuiuia aspernatur, id quod insolentiæ, superbiæ, atque morositati cuidam videtur ascribendum. Tertia est, cum quis inuitatus libenter quidem ad aliorum conuiuia accedit, at ille neminem inuitat, id quod cùm auaritiæ, tum ingratitudinis cuiusdam impudentissimæ vitium est, quo qui laborat ἀλλοξιοφάγος & dici potest. Quarta species est eorum qui inuitatos ad conuiuium nimis tenuiter atque sordidè tractant, semifamelicos, atq́ sitientes dimittunt, qui μικροξέπαροι possunt appellari, quo nomine sordidi Græculi olim fuerunt appellati. Sed in his omnibus excipi debent illi qui vel præ aduersa valetudine, vel negotiorum multitudine, vel denique inopia & egestate conuiuiali huiusmodi officio minimè fungi possunt.

Vitium seu extremum defectus, quatuor habet species.

Sequitur alterum extremum excessus nimirum, quo, vt olim, ita hodie quoque magis peccatur, quod Comessabilitatem Pontanus vult dici posse. Est autem illud nihil aliud quàm inordinata, immoderata, & effrænata conuiuiorum cupiditas, non ex honestatis, charitatisq́, erga Deum, atque

Extremũ siue vitium excessus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Comessabilitas à Pontano dicta.

proximum studio, sed ex ambitione, superbia, insatiabili quadam inexplebiliq; voluptatum cupiditate promanans. Pontanus vero illud à voracitate atq; ingluuie discernens sic describit, Ipsius autem, inquit, exuperantiæ, atque excessus nomen erit Comessabilitas. Nam voracitas et ingluuies ad corpus magis referuntur, suntq; homini cum belluis communes. Ipsa vero Comessabilitas, quod animum labe sua inficiat, atque perdat, solius est hominis. Hoc enim vitio ac labe infecti qui sunt, curare id solum videntur, vt comedant: neque conuiuia exercent conuiuandi gratia, sed comessandi, dumq; assidue, ac liberaliter potent, dum ventrem impleant, dum palato indulgeant, cæterorum obliuiscantur omnium. Hæc ille. Hoc porrò extremum consistit in nimia conuiuiorum crebritate, atq; frequentia, in eorum effuso, sumptuosoq; apparatu, ferculorum luxurioso splendore, varietate, atque copia, in conuiuarum nimia turba, in temporis ἀκαιρίᾳ, in dictorum factorumq; obscœnitate. Horum finis est non Dei gloria, non mutui amoris, beneuolentiæ, charitatisq; conseruatio, sed voluptatis amor, libido, superbia, auaritia, ambitio. Hac crebrò luxurioseq; conuiuandi libidine qui flagrant, eleganter à Græcis φιλόδειπνοι, ἑταιρόδειπνοι, ὀψοφαγοδείπνοι, δειπνομανεῖς, et ἀλληλοφάγοι appellantur, qui non cœlum, sed cœnam quærunt, vt Cicero in Epistola quadam ad Pætum loquitur. Hi sunt quos Philo quasi ἀὸ χους & ἀπὸ σίτου foris semper in cauponis atq; popinis volutari dicit. Non est autem opus huiusmodi intempestiuorum, profusorum, luxurioso rumq; conuiuiorum exemplа ex antiquis historijs depromere, (de quibus etiam suo loco) nostra hæc tempora passim in omnibus nationibus orbis terrarum eorum nobis quotidie plurima exempla suppeditant. Ac ne quid de gentibus à Christiano nomine, atque religione abhorrentibus dicam, apud nos, nos inquam Christianos, ille conuiuiorum luxus atq; luxuria, ceu lues quædam contagiosa atque pestifera breui tempore ita creuit, vt ad summum perducta, nihilq; ei amplius addi posse videatur. Imò, proh dolor, barbaros illos & à Christiano numine, atque nomine alienissimos hac in parte longè vincimus, & superamus, ita vt contra nos passim ab illis armis, belliq; vinci minimè profecto sit mirum. Nec vero in sumptuosissimis huiusmodi luxurioſissimisq; conuiuijs Dei gloria, non proximi salus, non mutuus amor, beneuolentia atq; charitas (quæ ab orbe Christiano omnino videtur exulare) quæritur, ad quæ ceu veros legitimosq; fines dixi conuiuia omnia dirigi, atq; referri debere: sed longè alij peruersi præposteriq; fines in conuiuijs nostris nobis plerunq; sunt propositi, de quibus quædam sunt dicenda. Nam vt verus conuiuiorum finis, eorundem verum legitimumq; vsum docet, ita contra nothi atque adulterini fines, quos homines in ijs plerunq; spectant, eorundem turpem, fœdumq; abusum, qui hodie passim dominatur, demonstrant.

Conuiuiorũ abusus luxurioſus apud Christianos.

Fines luxurioſorũ conuiuiorum.

Multi ergò sunt, & fuerunt semper, qui vana quadam & inani ducti seu potius seducti gloria, suæ magnificentiæ, potentiæ, atque opulentiæ, ostentandæ gratia huiusmodi conuiuiorum luxuriæ studeant, quò quidem Assuerum regem in magnificentissimi illius sui epuli apparatu spectasse Esthoræ primo capite legimus. Huiusmodi autem vana & inani ostentatione nihil aliud assequuntur, quàm quod plurimorum aduersus se odia, inuidiam, atque insidias concitant. Et dum nimis stultè suas opes ostentant, illas simul profundunt, quibus amissis vel diminutis omnium ludibrio, atq; risui exponuntur. Est autem hic finis regibus ferè atq; principibus viris propositus, qui quidem cùm aliarum rerum, tùm conuiuiorũ in primis (ô infœlix & funestum certamen) luxuria inter se certant, cum virtutibus potius inter se certare deberent. Stulta hæc & insana φιλονεικία, siue vt Athenæi verbis vtar, ξυφὴ ἐναμιλλᾶ (qualis olim inter Antonium & Cleopatram fuit teste Macrobio lib. 3. Saturnal. c. 17. Plin. lib. 9. c. 35: & inter Stratorem, atque Nicoclem, vt testis est Athenæus lib. 12. & qualis etiam hodie inter Christianos principes versatur) florentissimas Respub. atq; regna pessundat. Eandem vero tenuis quoq; sortis atq; conditionis homines plerunq; imitantur, qua quidem ambitiosa stultaq; sua æmulatione res suas dissipant, tantumq; in conuiuiorum celebritatibus atq; festis decoquunt, ac prodigunt, vt diebus deinde profestis esuriales, vt Plauti verbis vtar, ferias agere cogantur. Deinde multi sunt quibus in conuiuijs nihil aliud est propositum, quàm vt ventrem qui illorum Deus est, saginent, distendant, atq; saburrent immodico cibo, atque potu, cuius insatiabili quadam & inexplebili cupiditate flagrant. Sunt præterea qui auaritiæ quoq; suæ sordes conuiuiorum splendore tegere, & occultare conantur. Multi etiam vt maiora quædam commoda atq; emolumenta consequantur, lautis & opiparis conuiuijs alios inescare student. Atque Christus, vt inquit Theophylactus in c. 14. Lucæ, docet non gratiæ humanæ aucupandæ ergò, & ob celerem

Vana ostentatio.

Gula. Ἀπιταapen saugen. Auaritia.

celerem ἀνημεδίαν conuiuia esse facienda, vt facere solent μικροψυχοι, hoc est, qui angustis sunt abiectisq; animis. Nam μεγαλοψυχοι, id est, magnanimi retributionem futuram expectant ab eo, qui reuera dives est & opulentus, hoc est, à Deo. Plurimi quoq; quò suorum scelerum, atq; flagitiorum, quæ vel iam perpetrarunt, quorumq; conscientia dies noctesq; anguntur, vel quæ designare in animo habent, impunitatem consequantur, iudicum atq; magistratuũ ora, linguasq; huiusmodi quasi iniectis offis obturare, ac illorum mentis oculos, quò minus iustum & æquum cernant, excæcare nituntur. Nam, vt sacris literis proditum est, munera excæcant oculos prudentũ. Cui simile est illud,

Spes retributionis.

Vt scelerum suorum impunitatem consequantur.

Munera crede mihi placant hominesq; Deosq;,
Placatur donis Iuppiter ipse datis.

Quid dicam, quod vt olim, præsertim à Romanis factitatum legimus, ita hodie quoq; plurimi in ciuitatibus omnium, quoad eius fieri potest, summæ, mediæ, infimæ sortis hominum gratiam conuiuijs aucupari student, hocq; pacto viam sibi aditumq; ad quosuis honores, atq; munera cùm ecclesiastica, tum politica muniunt. Huc pertinent quæ Cicero in genere contra omnem largitionem, qua homines ambitiosi ad honores & dignitates viam affectant, egregiè disserit lib. 2. Offic. Et tamen hæc vt olim inter Ethnicos, ita hodie quoq; inter Christianos valde trita est & vsitata honores ambiendi via atq; ratio, cùm, vt verissime ille apud Plautum dixit, virtute ambire oporteat, non fautoribus. Cato grauissimus morum censor, cum L. Murænam consulem ambitus nomine accusasset, inter alia hoc quoq; illi obiecit, quod spectacula tributim dedisset, & ad prandium vulgò multos vocasset, quo nimirum facilius consulatum adipisceretur. Negabat ille verum esse cibo beneuolentiam alligari, negabat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere: indignum esse iudicabat summum imperium, summam authoritatem, gubernacula Reip. petere fouendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus, vt Cicero testatur in sua pro L. Muræna oratione. Et tamen hac potissimum ratione hodie multi Christianorum summos honores atq; dignitates consequi student. Sed sit sæpenumero, quemadmodum quotidiana docet experientia, idq; iustissimo sane Dei iudicio, vt qui hac via ad honores atq; dignitatem nituntur, præter iacturam rei familiaris, quam effusis istis conuiuiorum sumptibus fecerunt, spe sua frustrati pro honore & dignitate, dedecus & ignominiã reportent, & illis quos epulari largitione corrumpere fuerunt conati, non fautoribus, & suffragatoribus, sed aduersarijs potius acerrimis vtantur.

Ambitio.

Deniq; conuiuijs homines sæpe amicitiæ specie & simulatione ad aliorum exitium, interitumq; abuuntur, dum inuitatos vel vi aperta, vel clàm & veneno impiè, nefarieq; priuant. Huiusmodi vero tragica, tetra, funesta, et immania conuiuia Thyestea, Agamemnonia, atq; Cyclopica pertullandos suos ipsius liberos appositi, quorum nomina prodidit Euripidis Scholiastes esse Aglaum, Orchomenum, & Caleum. Ἐπὶ δὲ θυέστου τράπεζα ἡ δεῖπνον, id est, Thyestea mensa, aut cœna pro immitti, & cruento epulo ponitur. Athenæus libro de mortuorum resurrectione, & τὰ θυέστεια δεῖπνα θυέστεια, id est, & Tragicas Thyestæ epulas. Euseb. lib. 5. Eccles. historiæ in epistola Gallicanorum Christianorum, quæ est de martyribus in Gallia necatis & ἐμφορυσθέντα ἡμῶν θυέστεια δεῖπνα, καὶ οἰδιποδείους μίξεις, id est, Mentiti sunt de nobis Thyesteas cœnas, & Oedipodios incestus nobis obijcientes. Oppianus Cylix in Cynegeticorum 3. de Onagro loquens testes sui catuli absumente, conqueritur de natura, quæ non homines tantum in pignora sua diro exemplo armauerit, verum etiam bestias eadem immanitate imbuerit, sic inquiens, ὄφρα θυέστείλω ὀλόλιον παρὲξ ἐπιεῖπε τράπεζαν, hoc est, apposuit ferus epulum ferale Thyestæ. Philon in oratione de dirarum imprecationibus ἐπιφέρει τοιαῦτα τὰ θυέστεια παίδια καὶ συγκεινόμενα ταῖς ἀναβολαῖς τῆς συμφορᾶς, id est, execrandæ dapes Thyestæi liberi inter grauissimas calamitates adnumeratæ. Martial. lib. 1.

Conuiuiorũ abusus ad cædes.

Thyesteæ cœnæ.

— Qui scribit prandia sæui
Tereos, aut cœnam crude Thyesta tuam.

Et lib. 5.

Fugerit an Phœbus mensas, cœnamq; Thyestæ
Ignoro, fugimus nos Ligurine tuam.

Hæc Iunius in Adag.

Charmides Siculus apud Plaut. in Rudente,

Sceleſtiorem cœnam cœnaui tuam
Quam quæ Thyestæ quondam antepoſita eſt, & Tereo.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Terei cœna.

Cœna Agamemnonia.

Progne enim Tereo viro suo, quod is Philomelam Progne sororem vitiasset, eiq; postea, ne enunciaret, linguam præcidisset, Itym communem filium dilaceratum patri comedendum obiecit. Refert Homerus Od'. δ'. quomodo Ægisius adulter lautum apparauerit conuiuium ad Agamemnonem excipiendum, quo illum nil mali suspicantem interemit, sic enim ait, κατέπεφνε δ' ἐπιειάμενος, ὡς τίς τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ, id est, Cœnæ acceptũ mactat, vt si quis bouem mactaret in ipso præsepi. Iuuen. Sat. 8. Quippe ille (Oreſtes) deus vltoribus auctor Patris erat (Agamemnonis) cæsi media inter pocula, etc. Hinc Ἀγαμέμνονος δ' αἶσα, ἢ ξάπεζα, id est, Agamemnonium epulum, vel Agamemnonia mensa prouerbialiter dicitur de ijs, qui in exitiali mensa epulantur, vltimamq; cœnam sumunt. Torquebitur in eos qui amicè excepti medicatum hauriunt poculum, aut venenatam offulam, & Claudij Cæsaris boletum edunt, quod multis ex purpuratorum collegio contigit, qui ab Alexandro pontifice eius nominis sexto opiparè excepti, paulo pẽ interierunt, Iunius in Adag.

Medica mensa.

Astyagis crudele factum.

Medicam quoque mensam (quæ alias prouerbialiter pro sumptuosa accipitur) Athenagoras libro de mortuorum resurrectione pro immitibus, & cruentis epulis vsurpat, respiciens fortassis (vt Iunius in suis adagijs docet) ad crudele Astyagis Medorum regis factum, qui Harpago amico consiliorum omnium participi epulandum filium apposuisse legitur apud Iustinum. In conuiuio Godolias fortissimus heros, qui Iudeæ à Nabuchodonozore Babyloniorum rege præfectus fuerat, vnà cum multis alijs Iudæis atque Chaldæis in Mizbach immanissimè occisus fuit, sicuti scriptum est Ierem. 4. & 2. Reg. 25. Sic Ammon filius Dauidis ab Absolomo conuiuio excepitus magnifico, temulentus obtruncatur, 1. Reg. 13. Similiter Simon sacerdos vnà cum duobus filijs à Ptolomæo Alobi filio ad conuiuium vocatus, & inebriatus occisus fuit, 1. Machab. 13. Vespasianus, teste Suetonio, suspectissimum quenq; sibi, per theatra, et castra ad cœnam inuitando haud cunctanter oppressit. In his Aulum Cæcinnam consularem virum vocatum ad cœnam, ac vix dum triclinio egressum confodi iussit. Similiter Demetrius Poliorcetes, hoc est, expugnator vrbium cognominatus, Alexandrum ad cœnam vocauit, eum è cœnaculo egredientẽ multis vulneribus confodi iussit. Sic Ioan. Baptista ab Herode, Quintus à Perpenna, alij ab alijs oppressi sunt. Atq; hoc quidẽ sæpissimè fieri testes sunt sacræ, et prophanæ literæ, testis est, proh dolor, quotidiana experientia. Immane profecto et inexpiabile hoc scelus conuiuio, quod ad ineundã, tuendam atq; conseruandam mutuam hominum amicitiam plurimũ habet ponderis, ad hominũ perniciem atq; cædem abuti. Hinc trito et peruulgato Germanorũ prouerbio, ein ein banquet schencken/ donare alicui conuiuiũ idem significat, quod alicui malum aliquod ingens siue exitiũ conciliare. Sic φαγεῖν ἔγχελυς, id est, Phoci conuiuiũ dicitur, vbi quis suo malo conuiuas excipit. Nam aiunt Phoco cuidã fuisse filiam iam nuptijs maturã: is procos, nam erant complures, conuocare solitus præmia statuebat, et conditionibus subinde nouis propositis nuptias prorogabat. Quamobrẽ indignati iuuenes Phocũ in conuiuio trucidarunt, auctor est Zenodotus, etsi Plut. in amatorijs narrationibus fabulam hanc aliter narret. Eras. Chil. 2. Cent. 8. At dixerit hîc non nemo, Esterа tamen, quæ fuit sancta, & religiosa mulier, Hammanum amicitiæ specie, & simulatione ad conuiuium vnà cum Assuero rege inuitatum curat è medio tolli. An non hoc videtur fuisse à probæ, religiosæq; illius fœminæ officio alienum? Respondeo hoc illius factum fuisse extraordinarium, ac proinde non temerè ad imitationem trahendum. Id namq; fecit non solùm Mardocheì suasu & hortatu, verumetiam ipsius Dei singulari quodam impulsu, atque instinctu, vt nimirum vniuersus populus Iudæus præsentissimo funestissimæ internetionis periculo liberaretur, iustissimo Hammani supplitio, atq; ita simul Dei iustitia, atque gloria illustraretur. Illud ergo ipsum epulum licet sceleratissimo illi viro exitio fuerit, tamen innumeris alijs fuit saluti. Idem etiam dici potest de Iuditha, quæ similiter videtur esse vituperanda, quòd amicitiæ, & amoris prætextu accesserit ad Holophernis conuiuium, eo animo atque consilio, vt illum hac occasione è medio tolleret, sicuti scriptum est c. 12. illius historiæ v. 13. Hoc illa quoque fecit non suo quodam prauo affectu, sed Dei instinctu impulsa. Nam quoniam Holophernes non animo amico & honesto, sed inimico potius, et inhoneſto, illius nimirũ pudicitiæ violandæ gratia, illam inuitarat, factum est iusto Dei iudicio, vt ab ea quam ipse per summũ nefas virginali sua pudicitia spoliare est conatus, vita sua priuaretur, id quod simul cùm ad Dei gloriã, tum ad vniuersi populi salutẽ spectauit.

Phoci conuiuium.

Luxuriosa conuiuia exitialia sunt.

In genere autem omnia intempestiua luxuriosaq; conuiuia Thyestea, Agamemnonia, Medica, atq; Cyclopica meritò appellari possunt. Nam in ijs alij aliorum ceu Antropophagi quidam feri, et immanes

immanes deuoramus, alij alijs mortem, interitumq; & animi, & corporis, fortunarumq; omnium acceleramus. Nam primò immodicæ illæ intemperantesq; cibi potusq; ingurgitationes (ad quas nos mutuò in conuiuijs nostris inuitamus, seu potius cogimus) quid quæso sunt aliud quàm venenata quædam pharmaca, quibus omnis generis morbos, mortemq; nobis celerem & immaturam accersimus? Deinde sumptus illi infiniti, & immanes pecuniarum, quæ in conuiuia illa profunduntur iacturæ, quò quæso aliò spectant, nisi ad nostrimet ipsius perditionem? Nam, vt verè eleganterq; inquit Aristot. δοκεῖ δ' ἀπόλεια τὶς εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τὸ ζῆν δι' ὃ τοῦτον ὄντος, hoc est, videtur sui cuiusq; interitus esse quidam facultatum profusio, quod ijs vita sustentetur. Et idem dicit ἀσωτὸν suas opes consumendo, atq; perdendo per se ipsum perire. Hinc per Prophetam Deus impijs principibus exprobrat, quod comedant populum suum tanquam panem, dum nimirum illos partim vi aperta, partim fraudibus, bonis & facultatibus suis spoliarent, quibus ceu necessarijs vitæ humanæ præsidijs ablatis, atq; sublatis, illos interire sit necesse. Hinc ergo colligimus luxuriosis huiusmodi profusisq; conuiuiorum sumptibus, & magistratus suos deuorare subditos, & parentes Thyestis illius instar, suos liberos, vxorem, totamq; familiam, et denique vnumquemq; & seipsum, & alios deuorare, atq; consumere. Adhæc in luxuriosis profligatisq; istis conuiuijs homines vino, ciboq; nimium onerati, ac proinde mentis impotes, mutuis sese plerunq; conuitijs (vt Paulus ad Gal. loquitur) mordent, atq; comedunt. Vt nihil dicam, id quod creberrimè fieri experimur, quod in illis ipsis luxuriosis conuiuijs sæpe homines Bacchо atque Cerere ceu pessimis consultoribus impulsi in mutua verbera, corporis mutilationes, vulnera atq; cædes prosiliunt, atq; prorumpunt, φωμὸς, vt poëta ille inquit, de Cyclopibus & Vlyssis socijs verba faciens, ἐπεδίοντες ἀλλοφρονέοντες, ita vt Antropophagorum, Cyclopum, Centaurorum, atq; Lapithарum conuiuia, imò non conuiuia sed commouia potius, vt ita loquar, dici mereantur. Non enim qui eiusmodi conuiuijs indulgent conuiuere, sed potius (vt de Antonio & Cleopatra dictum est) ob paulò ante commemoratas causas, συναποθανεῖν, hoc est, commori verissimè dicuntur.

Conuiuiorũ luxuriosorũ effectus funestissimi.

Sunt ergo (vt concludam) conuiuia illa vero illi conuiuiorum fini (de quo iam supra dictum est) plane contraria, charitati geminæ erga Deum atq; proximum inimicissima. Nam primo ipsum Deum huiusmodi conuiuiorum luxu nobis ex amico inimicum infestumq; reddimus, nosq; ab illius communione atq; societate disiungimus. Nullum enim Deo cum Belial, hoc est, cum Bacchо, atq; Cerere eiusmodi conuiuiorum præsidibus, potest esse commerciũ. Deinde cum conuiuia illa plerunq; rixarum, litium, contentionum, turgiorum, atque conuitiorum sint semina, ex quibus funesta sæpe odia, inimicitiæ, atque cædes nascuntur, non ad tuendam, & conseruandam, sed disturbandam potius ac labefactandam hominum societatem, pacem, atque concordiam plurimum valent. Huc referri potest celebre illud Epicharmi dictum, cuius Athen. lib. 1. meminit, ἐκ θυσίας δοίνης πόσις γίγνεσθαι, ἐκ δὲ πόσιος κῶμον, ἐκ δὲ κώμου γένεσθαι θυμοῦν, ἐκ δὲ θυμοῦ λοιδορίαν, ἐκ δὲ λοιδορίας δίκην, ἐκ δὲ δίκης κρίσιν, κρίσις δὲ πάλαιτε, καὶ σκάφιλον, καὶ ξυμία, id est, ex sacrificio conuiuium, ex conuiuio potionem prouenisse, ex potione lasciuia, ex ea insania, ex insania iudicium, à iudicio condemnatio, hinc compedes, sideraciones, mulctæ: Quamobrem mirum profecto non est bene moratas & constitutas Respub. pernitiosam hanc & exitialem conmunibus pariter atque priuatis rebus comessandi libidinem atque luxuriam, seueris quibusdam legibus veluti vinculis atque frenis (quas leges sumptuarias, atque cibarias appellauerunt) coêrcere atque reprimere sedulo studuisse. Hæ leges vel conuiuarum numero, vel alimentorum pretijs, vel vasorum atque suppellectilis conuiuialis magnificentiæ, vel tempori, vel denique ferculorum copiæ & multitudini certum quendam modum præscripserunt.

Leges sumptuariæ.

Ac præ cæteris quidem illustres fuerunt illæ Romanorum antiquæ sumptuariæ leges, prophanorum Scriptorum monumentis admodum celebratæ, de quibus sic Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 17. Longum fiat si enumerare velim quot instrumenta gulæ inter illos vel ingenio excogitata sint, vel studio confecta. Et hæ nimirum causæ fuerunt, propter quas tot numero leges de cœnis & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari cœpit, vt patentibus ianuis pransitaretur, & cœnitaretur. Sic oculis ciuium testibus factis luxuriæ modus fieret. Prima autem omnium de cœnis lex ad populum Orchia peruenit, quam tulit C. Orchius Trib. Pleb. de senãtus sententia, tertio anno ante quàm Cato censor fuerit, qua præscribebatur summa conuiuarum tantum, luxui nihil derogabatur.

Lex Orchia de conuiuarũ numero.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Eiusdem Festus meminit lib.17. At XXII. *annis post Fannia lex lata fuit, non à prætoribus aut tribunis, sed ab ipsis consulibus, C. Fannio, M. Messala anno* D. XCII. *qua sumptus coercebantur, & modus præscribebatur assibus centum, vnde à Lucilio poeta Centussis festiuè vocabatur. Eo enim res redierat, vt gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, et libertatẽ suam venderent, plerique ex plebe vino madidi in comitium conuenirent, & ebrij de salute Reip. consulerent. Ea lex statuit, ne quid volucrum præter vnam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur: néue singulis diebus præterquam Saturnalibus, & Romanorum ludis, vel plebeis plures denis assibus domesticis cœnis impenderentur. Huiusce legis Tertull. quoque meminit in Apologetico his verbis. Leges sumptum comprimentes centum æra, non amplius, in cœnam subscribi iubebant: non amplius, quam vnam inferri gallinam, & eam non saginatam. Centenarias antiqui appellauere cœnas, ab impensa centenum sestertiorum. Eiusdem & Plin. lib.10.c.50. & Athen. lib.6. sub finem mentionem*

Lex Didia. *faciunt. Post annos* XVIII. *secuta est Didia duplici de causa, tùm vt vniuersa Italiæ, non sola vrbs lege sumptuaria teneretur, tùm vt non soli, qui prandia, cœnasue maiore sumptu fecissent, sed*

Lex Licinia. *etiam qui ad eas vocati essent, pœna legis tenerentur. Post Licinia, à Pub. Licinio Crasso diuite lata est, quæ in plerisq; cum Fannia congruit, & quæsita tantum fuit nouæ legis authoritas exolescente metu antiquioris. Summa eius fuit, vt Calendis, Nonis, Nundinis Romanis cuiq; in dies singulos triginta duntaxat asses edendi causa consumere liceret. Cæteris verò diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeret quam carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo, libra quod ex terra, vitè arboreue natum sit. Festus, Centenariæ cœnæ dicebantur, in quas lege Licinia non plus centussibus præter terna nata impendebatur, id est, centum assibus, qui erant breues num-*

Lex Cornelia. *mi ex ære. Eiusdem Cic. meminit lib.7. epist. ad Gallum epist.27. Has secuta lex Cornelia, à Cornelio Sylla dictatore lata, qua non gulæ modus factus, sed minora tantum pretia rebus imposita, nimirum vt vtilitas eduliorum animos hominum incitaret potius, quàm legis authoritas absterreret. Sylla luxu ipse diffluens sumptuosus q; (inquit Plutarchus in vitis) ciues compositi ad frugalitatem. Eo mortuo Lepidus & ipse legem tulit cibariam, sic enim Cato sumptuarias leges appel-*

Lex Lepidi. Lex Antia. *lat. Paucis deinde interiectis annis, Antius Restio optimam legem tulit, quam tamen vitiorum sit ma concordia nullo abrogante irritam fecit. Ipse Restio quoad vixit foris postea non recœnauit, ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset: Hæc Macrobius. De ijsdem vide Gellium lib.2.c.24. Noct. Attic. Quidam principes qui etiam Bacchanalia ipsi viuerent, tamen luxuriam suorum subditorum refrænare seueris legibus fuerunt conati, vt de P. Sylla Macrob. de Tiberio Cæsare, & alijs, testis est Plinius lib.14.c.14. Eundem vide lib.8.c.17. Hæ leges sumptuariæ (vt docet Ammianus Marcellinus) Romam fuerunt translatæ ex Rhetris Lycurgi, quæ diu obseruatæ tandem exoleuerunt. Rhetræ verò dictæ sunt Lycurgi leges, quasi ex oraculo decreta. Quantum præterea Lacedæmoniorum in hoc conuiuiorum luxu coercendo author Lycurgo studium extiterit, & Plutarchus in vita Lycurgi, & innumeri alij Scriptores testantur. Verum de huiusmodi legibus & institutis ad conuiuiorum effrænatam licentiam coercendam accommodatis plura dicentur, quando ad singulas conuiuiorum species atq; partes peruentum fuerit.*

Optandum sanè esset Christianos Rerumpub. atq; regnorum moderatores, ad Ethnicorum illorum exemplum, & imitationem insanam hanc & immanem conuiuiorum luxuriam, quæ maiora indies incrementa sumit, imò quæ ad cumulum summum videtur peruenisse, cùm seueris legum sanctionibus, tùm vero atque in primis sobriæ, & frugalis suæ vitæ, ceu viuæ legis exemplo refrænare conarentur. Id si fieret multo profectò meliore in loco Christiana Respub. staret. Verum quoniam, proh dolor, plerique Christianorum principes Vitellios, Neriones, Diocletianos, Hæliogabalos, Caligalas, & alios huius farinæ tyrannos, seu portenta potius atq; monstra naturæ luxuriosissima imitari malunt, & ipsi non modo huic luxuriæ pestifero morbo, nullam salutarẽ medicinam adhibent, verumetiam illum luxuriosæ profligataq; suæ vitæ exemplo magis magisq; augent. Hinc fit, vt vniuersa Respub. Christiana (ne quid de singulis illius membris dicam) magis magisq; diminuatur, ac deformetur, & quotidie ferè propius ad fatalem suum occasum interitumq; appropinquet. Hinc, inquam, fit, vt Respub. Christiana Moscouitarum, Tartarorum, Turcarum, aliarumq; immanissimarum gentium prædæ, depopulationi, atque tyrannidi magis magisq; subijciatur. Et huc quidem facit Christiani cuiusdam imperatoris dictum ad milites à Sarracenis victos. Illi enim cum cau-

sam acceptæ cladis in vini inopiam conijcerent, quod scilicet vinum soleat hominum animos accendere, & corpori vigorem agilitatemq; addere, dixit, at qui nos vicerunt aquam potant, quippe cum eorum legibus & institutis Mahometanis vini vsus prohibeatur. Sic quænam quæso etiam hodie alia est causa cur Christiani plerunq; immanissimis illis gentibus succumbant, nisi monstrosa ista conuiuiorum luxuria, quæ & summæ, & mediæ, & infimæ sortis hominibus est familiarissima, quaq; animi corporisq; vires franguntur ac debilitantur. Adhæc opes atque diuitias maximas, quæ sæpe vel acerbissimis tributis extortæ ad arma bellumq; contra illas gentes parandum atq; gerendum conferri debebant, istæ conuiuiorum quasi Scyllæ atque Charybdes deuorant & absumunt.

Atq; hæc quidem in genere de conuiuiorum origine, fine, vsu & abusu, abusus deniq; tollendi corrigendiq; ratione satis sint dicta, quæ quidem omnia in speciali explicatione magis adhuc patebunt.

DE CONVIVIORVM DIVISIONE.

CAPVT IIII.

CONVIVIORVM *quoniam varia sunt, & multiplicia genera, idcirco variè quoque diuidi possunt. Ac primo quidem conuiuium aliud dicemus esse corporeum (quod prorie conuiuium dicitur) quod quidem corporeo cibo potuq; constat. Aliud verò incorporeum & spirituale, quod spirituali mentis pasta pabuloq; constat, quod improprie & translatè conuiuium dicitur. Illud Thomas Aquinas super Isa.25. facit triplex nimirum animæ, ecclesiæ, & beatorum, quorum vnumquodq; rursus dicit habere tres species.* Conuiuium aliud est corporeum, aliud incorporeum.

Conuiuia porro corporea propriè sic dicta, de quibus nunc disputamus, multis modis diuidi possunt, cum variæ sint illorum species atque formæ. Illa enim longè lateq; in humana vita patent, perq; omnes humanæ vitæ partes, actionesq; sunt diffusa, ita vt nulla ferè sit hominum actio, quam conuiuia non aut antecedant, aut comitentur, aut consequantur, adeò vt conuiuia omnium ferè humanarum actionum principia, media, atque termini appellari possint. Et quemadmodum apud Veteres, teste Valerio, non solum publicè, sed etiam priuatim nihil gerebatur nisi captato prius auspicio, sic & olim, & hodie quoque nihil vel publicè, vel priuatim, vel domi, vel militiæ, vel sacri, vel prophani geritur, nisi conuiuium aliquod interceſſerit. Conuiuia corporea vtrie diuidi possunt.

Ac prima quidem conuiuiorum diuisio cum præcedentibus maximè cohærens videtur posse sta tui secundùm eorum vel defectum, vel medium, vel excessum, ita vt alia moderata, atque frugalia, alia nimis parca, & sordida, alia splendida, & magnifica, alia nimis sumptuosa, luxuriosique dici possunt. Prima conuiuiorum diuisio.

DE CONVIVIIS MODERATIS, FRVGALIBVS, ATQVE ETIAM NIMIS PARcis, atque sordidis. CAPVT V.

CONVIVIVM *itaq; primi generis, mediocre, moderatum, temperatum, tenue, frugale, siue frugi, & parcum à Latinis appellatur. Conuictus facilis, sine arte mensa, Martial. Cœnula diminutiuè. Cic.5. Tusc. Quid vos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis, me pecuniæ non egere? A Græcis dicitur συμποσιον λιτον, id est, tenue, μέτριον, id est, mediocre, moderatum, temperatum, ἁφελὲς, id est, simplex, ἀτελὲς (vt Λεπτον ἀτελὲς ἁ ποιεῖ παροιμίαν, id est, cœna sumptu facilis non parit debachationem) & ὀλιγάπανον, id est, parui facilisq; sumptus. Item ἄθυμον, id est, durum & austerum, ἀφλέγματον quod nullam inflammationẽ gignit. Clem. Alexand. huiusmodi conuiuium Λέπτον λιτὸν καὶ ἐυζωνον, ἐμπυρεύτιον εἰς ὑγείαν φερον, ποικίλαιο ἀνεπίμικτον ποιότησι, ὦκ ἀπαγδαλώτον eleganter vocat. Idem præterea exprimitur variis propriis sumptis vel à dijs, vel ab hominibus, qui eiusmodi conuiuiorum tenuitate vsi, & delectati sunt, vel denique ab ipsis cibis.* Vt cœnæ Deûm. *Horat.* Cœnæ Deûm

O noctes, cœnæq; Deûm.

Suas frugi, & modicas, sed iucundas & suaues cœnas comparat epulis, quæ in honorem Deûm

Universidad de Deusto
Biblioteca

in templis apponebantur tenues, & parabiles, non sumptuosæ et splendidæ, vt testatur Dionys. Halicarnass. lib. 1. Antiquit. Credidisse videntur prisci deos non tantum nectare, & ambrosia pasci, verumetiam vilibus quibusdam cibis, vt Romulus rapis, credo de paupertate illius sæculi, quo Romulus vixerat. Proinde quasi in cœlis ijsdem cibis victitet, quibus in terra alebatur. Seneca sic scripsit in Apocolocynthesi, sitq; è Repub. esse aliquem, qui cum Romulo possit ferventia rapa vorare. Vnde Martialis quoque,

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus in cœlo Romulus esse solet.

Cel. lib. 28. c. 7. cœnas deorum vult dici, quæ citra omnem fiunt sollicitudinem. Erasmus contra in Adag. suis cœnas deûm apud Horat. interpretatur prælautas, & opiparas, & vult nectar, & ambrosiam indicari. Nam hæc, inquit, illis tantum à poëtis tribuuntur, si quando domi cibum capiunt, alioquin si contingat aliquô ad opimam victimã inuitari, nidore carnium magis delectantur.

Cœna Saturnia.

Cœna quoq; Saturnia dici potest κρόνιος βίος, hoc est, vita siue victus Saturnius dicitur proverbiali tropo, pro beata, & luxus exotici doliq; ignara, qualis aureo sæculo tribuitur à poëtis, quem admodum Iunius in suis Adagijs multis testimonijs probat.

Hecatæ cœnas.

Hecatæ quoque cœnam perparcam, & impendiò frugalem appellabant, quod apud inferos tenuissimo victu, minimoq; cibo, eoq; vilissimo vivi putabatur, iuxta poëtarum fabulas, de quo sic Erasmus in suis Adagijs, veteres cœnam perparcam, & impendiò frugalem. Hecatæ cœnam appellabant, quod apud inferos tenuissimo victu minimoq; cibo, eoq; vilissimo vivitur iuxta poëtarum Theologiam. Siquidem umbræ plebeiæ malua porroq; victitant. Hecate (vt Antiphanes testatur apud Athen. lib. 6.) mœnidas ac triglidas pisces, apud nos contemptissimos, habet in delitijs, vt sibi sacros. Verum illud expendatur, an prouerbium accipi possit de cœna illa quam singulis mensibus in triuijs collocabant diuites, diripiebant pauperes. Cuius rei meminit etiam Aristophan. in Pluto.

— Παρὰ τῆς ἑκάτης ἔξεστιν τἄλφιτα πυθέσθαι
Ητε τὸ πλουτεῖν ἤτε τὸ πεινᾶν βέλτιον, φησὶ γὰρ αὐτὴ
Τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλουτοῦντας, δεῖπνον ἀγαθὸν προσάγειν
Τοὺς δὲ πένητας τὴν ἀνθρώπων ἁρπάζειν ὁρμὴν καταθεῖσαι, Χρέμυλε & πρὸς πενίαν.

Quo quidem loco in hanc sententiam scribit interpres. Olim in triuijs venerabantur Hecatem, quod eadem tribus nominibus appelletur, Luna, Artemis & Hecate. Cæterum sub nouilunium diuites mittebant cœnam vespere, veluti cœnam Hecate in triuijs, pauperes autem esurientes diripiebant ac deuorabant, quæ erant apposita, dicentes quod Hecate comedisset. Ipsius Scholiastis verba hæc sunt, κατὰ νουμηνίαν οἱ πλούσιοι, ἑσπέρας δεῖπνον ἐπιφέρουσιν ὡς θυσίαν τῇ ἑκάτῃ ἐν ταῖς τριόδοις, οἱ δὲ πένητες ἅρπαζον τὰ κείμενα καὶ ἤσθιον αὐτὰ, καὶ ἔλεγον ὅτι ἡ ἑκάτη ἔφαγεν αὐτά. ἄλλως ἦθος ἦν ἄρτους καὶ ἄλλα τινὰ κατὰ νουμηνίαν τιθέναι τῇ ἑκάτῃ τοὺς πλουσίους, λαμβάνειν δὲ ἐξ αὐτῶν τοὺς πένητας, ὅπερ τῷ ἱερῷ δὲ οἱ πλούσιοι ζῶσιν. Lucianus quoque Dialog. 1. Necricorum meminit δείπνου ἑκάτης, cui canes immolasse priscos Brodæus probat lib. 1. Miscel. c. 24. Hecates similiter cœna de frugali admodum, tenuiq; apparatu effertur, ab Hecate paupercula, cuius apud Ouid. fit mentio, & cuius egenam cœnam non aspernatus fuisse Theseus legitur. Iulianus Cæsar ad Iamblichum philosophum, πάντας ἀφελὲ τῆς ἑκάλης ὀθησεὺς τὸ δεῖπνα τὸ λιτὸν ἀπηξίωσεν, ἀλλ' ἤδεως καὶ μικροῖς ἐς τὸ ἀναγκαῖον ἀρκεῖσθαι, id est, nimirum Theseus non detrectauit tenuem Hecates cœnam, sed norat etiam paruis esse contentus, cum ita ferret necessitas. Dicitur autem Hecale anus Theseum iam tùm iuuenili in ætate hospitio solita excipere, proq; illius ad pugnam profecturi sospite reditu vota dijs nuncupasse, in cuius beneficij memoriam Theseus instituit postea Hecalesion festum, quo Ioui ab illius nomine Hecale dicto sacrificabatur. Callimachus scribit in opere, quod ab illa anu inscripsit Hecalen, habuisse illam φιλοξενίης τε & ἀκλισίου, id est hospitij labares nemini clausas, cunctis q; patentes. Hæc Iunius in Adagijs. Hecales meminit quoque Plautus in Cistellaria,

Hecales cœna.

Siquidem eris, vt volo, nunquam Hecale fies.

Icci cœna.

Item Ικκυ δεῖπνον, id est, Icci cœna, testle Iunio in Adagijs paræmiacè de perparca & frugali cœna dicitur, vt commemorat Eustath. Iccus Tarentinus fuit medicus, ὃς ὅλη βίῳ διετέλεσε ἐν παροιμίαις

παροιμίαν κεῖται, id est, cuius vitæ parsimonia in prouerbium abijt, illudq; dici, vt inquit, ὅλῃ τῇ ἀπειρίτως δειπνοῦντων. Meminit Ælianus lib. 11. variæ historiæ Icci Tarentini non medici, sed luctatoris, quem toto certationis tempore, temperatissimo victus genere vsum, veneriq; omnis expertem fuisse scribit. Græcè est κακολαστμὸν ζοφῆ δλαβιώσας. Huiusmodi omnium Christianorum, quibus in hoc mundo periculosa luctuosaq; est cum diabolo, mundo, atque carne lucta, commixta esse oportebat.

Cœna quoque philosophica pro frugali nonnunquam vsurpatur: nam, vt inquit Lazius, cœna philosophica frugalissimè erat instructa, non multum à sportula diuersa, quod philosophi frugalissimè, & differendo de rerum natura solerent cœnare. Huiusmodi συσσίτια φιλοσόφων. Athen. lib. 5. statim ab initio, vt Diogenistarum, Antipatristarum, & Panætiastarum Athenis fuisse scribit. In ea reliquit Theophrastus pecuniam, non vt intemperanter agerent vna conuiuantes, sed vt σωφρόνως καὶ πεπαιδευμένως, id est, moderate, eruditeq; in conuiuijs dissererent: & paulo post, δημοσίᾳ ἦν τοῖς φιλοσόφοις συνάγεσι τὰς νέας μετ' αὐτῆς πρὸς τινα τεταγμένον νόμον ἐνεχεῖσθαι. Dabant operam vt iuuenes secum adducentes ad certum legitimumq; modum conuiuarentur. Hæc fuit philosophorum illorum veræ sapientiæ expertium in conuiuijs frugalitas, temperantia, atque modestia. Pudeat ergo nostros philosophos, illos præsertim qui summæ illius verissimæq; sapientiæ, hoc est, religionis Christianæ studium, cognitionemq; profitentur, suæ luxuriæ, intemperantiæ, immodestiæ, cui cum summa pernitiosaq; plebis Christianæ offensione atque scandalo, & cum ipsius religionis, ecclesiæq; detrimento, nimis effrænate indulgent. Quorum sermones conuiuiales non sunt quales Athenienſium illorum philosophorum Athenæus scribit fuisse, σώφρονες, καὶ πεπαιδευμένοι, id est, temperantes, & eruditi, sed, Baccho nimirum, Como, atq; Venere per illos loquentibus, vani, futiles, scurriles, turpes, & obscœni, qui non ad iuuentutis institutionem, sed offensionem potius faciunt. Quamobrem vt illæ Athenienſium philosophorũ cœnæ virtutis, & industriæ, ita hæ philosophorum Christianorum cœnæ cœnosæ, vt ita loquar, vitiorum omnium scholæ appellari possunt.

Cœna Philosophica.

Vt autem philosophicum, ita musicum quoq; conuiuium & apparatus pro mediocri, temperatoq; passim apud authores accipi Iunius in Adagijs testatur. Damascius Syrus in historia, quam de philosophis scripsit: τὸν ἡ Ῥοῦφον σὺν πρώτοις μέτριον τινα καὶ ἄθρυπτον, ὅτε κακυργοῦσαν δεῖπνον πενίαν, ὅτε δὲ πλοῦτον βλακεύουσαν, ἀλλὰ μέσον, καὶ μουσικὸν, καὶ τὸν δίκαιον ζόφον τῆς τύχης ἀληθῶς ἁρμοσμένον, id est, victum sortitus est, moderatum, & frugalem, neque ob egestatem præparcum, neque propter opes diffluentem, sed medium, atque musicum pro fortunis verè temperatum, ad instar Doriorum modorum. Plutarchus in præceptis salubribus Timotheum Athenienſium ducem cœnasse dicit in Academia apud Platonem μουσικὸν, καὶ λιτὸν δεῖπνον, id est, musicam & frugalem cœnam: quod repetit idem in Sympos. sexto his verbis ἐδείπνισε μουσικῶς, καὶ ἀφελῶς, id est, tractauit ipsum musicè & mediocriter absque graui apparatu. Similiter Athen. lib. 10. ἑστιαθεὶς ἀφελῶς καὶ μουσικῶς, id est, conuiuio exceptus mediocri & musico. Euphron Comicus, ἄλας δὲς μουσικῶς, id est, mediocri salis copia iniecta. Huc referri puto illud Plauti in Mostellaria,

Cœna Musica.

Musicè hercle agetis ætatem, ita vt vos decet,
Vino, & victu, piscatu, probo, electili vitam colitis:

Quum vellet innuere mediam viuendi rationem illos sequi, neque vilis & minimi pretij, neq; rursus maximi dapibus victitando, sed medio victu contentos. Lambinus musicè illo in loco interpretatur concinnè, & lepide: licet etiam, vt idem inquit, musicè accipere propriè, vt referatur ad fidicinas, & tibicinas, quæ fidibus & tibijs apud Philolachetem canebant. Musicum conuiuium latinè mundum quoque appellare possis, nam mundum est medium inter sordidum, & luxuriosum seu profusum, vt pluribus Lambinus docet, in Horat. lib. 2. Sat. 2. Notabis etiam hic conuiuium virorum sapientum, μουσεῖον eleganter à Luciano appellari.

Cœna quoque Platonica prouerbialiter nonnunquam pro mediocri & frugali vsurpatur, propterea quod is philosophus eiusmodi cœna delectatus fuisse scribitur. Eius rei testis est Plut. lib. 6. Sympos. Plato, inquit ille, Timotheum Cononis filium, vt illum à sumptuosarum ac militantium cœnarum consuetudine abduceret, ἐδείπνισε μουσικῶς, καὶ ἀφελῶς ταῖς ἀφλεγμάντοις, ὡς φησιν,

Cœna Platonica.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ὁ ἴων Τραπέζαις, ἂῖς ὕπνοι τε καθαροὶ, καὶ βραχυνόμενοι φαντασίαι, τὰ σώματα & ψυχὰς, κ' γαλήνιον ἔχοντες ἦθος τὰ, hoc est, excepit tenui, & musico, id est, moderato victu, inflammationem nullam parente, qualem somnus tranquillus, nec crebris interruptæ somnijs imaginationes, sed cum corporis alacritate tranquillitateq; coniunctæ sequuntur. Timotheus itaque postridie discrimine suarum, quibus adhuc vsus fuerat, & Platonicæ cœnæ animaduerso, dixit eos qui apud Platonem cœnarent, etiam sequenti die bene se habere.

Cœna rustica. *Cœnas rusticas Horat. lib. 2. Satyr. 5.* Vocat tenues, & minimè sumptuosas, post quas dicit se noctes ducere quietas, & tranquillas, somnosq; capere placidissimos, neque à cibo immoderato, neq; immiaq; potione interruptos.

Cœna Laconica. *Cœna Laconica* similiter pro parca, atq; tenui sæpenumero accipitur, propterea quod Lacedæmoniorum summa fuit in publicis illis fyssitijs, de quibus suo loco, parsimonia, atque temperantia, vt Athenæus, innumeriq; alij authores testantur.

Sacrificiũ nephalium. Νηφάλιον θυσίαν, hoc est, nephalium seu abstemium sacrificium (quod etiam ἄοινον, id est, vini expers dictum) pro conuiuio vehementer frugali & sobrio vsurpari posse, Erasmus vult in suis Adagijs. Idem quoque testatur accipi posse, pro quouis prandio ἄοινα, id est, vino carente, siue abstemio, in quo videlicet nihil vini potatur, quod etiam caninum dicitur, quod canis vino careat, teste Gell. lib. 13. c. vlt. Eiusmodi Adriani imperatoris fuisse prandia, Dion Cassius testatur.

Sacrificium ἄκαπνον. Ακαπνον & quoq; θυσία, id est, sacrificium absq; fumo, teste Erasmo, dicitur de nimium tenui conuiuio, & in quo nihil cocti obsonijq; apponitur, translatum à pauperculorum sacris, molas, thus, sculum, lac, aut corollas offerentium, cum dij nidorem illum expectant, vna cum fumo subuolantem iuxta Homerum. Lucianus in amoribus βωμὸν μὴ ὁ Λύκιος ὁ λυκίνε, καὶ τοῖς ἀκάπνοις, ὡς φασι, θυσιῶν ἥκιστα τερπόμενος, id est, sane perquam edax est deus, ὁ Lycine, quiq; fumi expertibus sacris haudquaquam gaudeat. In eodem sensu vsus est & Athenæus. ἀκάπνια γὰρ ἀεὶ ἀοιδοὶ θύομεν, id est, poetæ semper sacra sine fumo sacrificamus. Sic parcum tenueq; prandium Grippus piscator apud Plaut. in Rudent. his verbis describit,

Sed hic rex cum aceto pransurus est sine bono pulmento,
Nam miseris obsoniorum loco est sal cum aceto.

Cœna Cynica. *Cœna Cynica pro nimis tenui, & sordida accipitur.* *Petronius arbiter,*

Ipsi qui Cynica traducat tempora cœna.

Quibus verbis Turnebus in suis aduersarijs eos significari putat, qui miserè viuunt, vt siliquis, & leguminibus, quiq; vilissimis cibis se tolerant, & sustentant: nam talis erat Cynicorum philosophorum victus. Sic Lucianus de Cynico quodam, ἐν ἑδώδιμος τῆς ἡμέρας τὸ δεῖπνον φαγόντα, καὶ τὰ σκόρδα καθαρσίων τὰ ὠά, φρὸς τούτοις τε σπονδὴν ὠίλυ δεπαίου, id est, cœnis agitur Hecates, & ouis lustrationum, vt mendici, & sæpius crudis viuebant.

Cœnæ Timoniæ. *Cœnæ quoque Timoniæ* eodem sensu videntur vsurpari. *Seneca*, Non est, quod nunc existimes me dicere Timoneas cœnas, & pauperum cellas, Puto, inquit Turnebus in suis aduersarijs, verum esse Timoneas à Timone dictas, cui humanum genus exosum erat, vitamq; quandam inhumanam, & feram sequebatur, in cibisq; non modo vulgaribus, sed vilissimis, & à reliquis hominibus prope damnatis acquiescebat.

Cœnæ terrestres. *Cœnæ tenues*, quæ nil nisi terra natum habent, terrestres à Plauto appellantur, quas Horatius egregiè cœnas sine sanguine vocat imitatione Græcorum, vt videtur. Apud Diphilum Parasitus augurio captans ex fumo culinæ.

Εαὶ ἡ πλάγιος, καὶ λεπτὸς, εὐθὺς νοῦ·
Οτι τἄρ τὸ μοι τὸ δεῖπνον ἀλλ' ἐδ'' ἄμ' ἔχει.

Huc potest referri illud Salom. Prouerb. 15. Melius est conuiuium oleris, vbi sit dilectio, quam bouis saginati, in quo sit odium.

Prandium passerinum. *Prandium passerinum* pro exiguo bolo, & minuto eleganter extulit Pomponius, quantum passer absumat: poterit etiam vsurpari pro tenui conuiuio. Germanicè, vulgo hominem exigui cibi dicimus comedere instar passeris. De frugalitate conuiuiorum antiquorum, vide Eustathium, Ιλιαδ. β. fol. 185. v. 49. in illa Homeri verba:

Κάπησαν

Κάπησαν ἢ κατὰ κλισίας (Græci iussu Agamemnonis) καὶ δόρπον ἕλοντο.
Αλλ' & δ' ἄλλο ἔρεζε θεῶν.

Atque hæc quidem de conuiuijs vel frugalibus atque moderatis, vel nimium sordidis. Omnino autem, vt in genere supra dictum est, medium hic est nobis tenendum, vt nimirum conuiuia nostra, præsertim quibus alios accipimus, sint munda, parca, frugalia, moderata, nec tamen nimis sordida, quæ Cynica & Timonia verissimè appellari possint. Est enim parsimoniæ frugalitatiq; ita studendum, vt repellantur nimiæ sordes.

DE CONVIVIIS MAGNIFICIS, SPLENDIDIS, ATQVE LVXVRIOSIS.

CAPVT VI.

NVNC *de conuiuijs splendidis, magnificis, sumptuosis, atque luxuriosis dicamus. Conuiuium magnificum ab Hebræis* רב *Rab appellatur, Daniel. 5. Item Esa. 25. v. 6. Conuiuium splendidum, quo conuiuium spirituale adumbratur, appellatur* משתה שמנים & משתה שמורים *Miste Schemanim, Miste Schemarim (notanda elegans paranomasia) Hic Kimbi vult Miste Schemanim significare, conuiuium ebriosorũ, cui opponatur conuiuium Schemarim, id est, sobriorum, qui cauent ne nimiũ bibant. Alij per Miste Schemanim intelligunt, conuiuium pinguium, scilicet carnium, Miste Schemarim, conuiuiũ vinorũ asseruatorum: nam deriuatur à custodiendo, & significat non vinum quod Latini fecatum vocant, id est, ex fecibus expressum: sed quod immediate supra feces residet, quod quidem suaue est, & odoriferum. Addit Esaias, Schemanim Memuhaim, Schemarim Mezukakim, id est, pinguium medullatorum, vinorum defecatorum. Conuiuij hæc est periphrasis delicatissimi, quod duobus potissimum constat, carnibus pinguibus, & medullatis, & optimo vino.*

A Latinis varijs nominibus insignitur, cuiusmodi sunt illa quæ sequuntur. Conuiuium, mensa Latina nomina. *siue cœna lauta, opipara, exquisita, magnifica, splendida, nitida, elegans, copiosa, omnibus rebus instructa, parata, ornata, &c.* *Martialis,*

Illa quidem lauta est, dapibusq; instructa superbis.

Apuleius, Gaudiales instruunt dapes.

Cœna dapalis, dapsilis, dapsatica. *Cœna dapalis. Plinius lib. 10. c. 10. Pauonem cibi gratia primus occidit Hortensius dapali cœna sacerdotij. Varro, Primus pauones Q. Hortensius augurali dapali cœna posuisse dicitur. Dapalis dicta, teste Marcello, quod diuersis & amplis dapibus constat. Eadem etiam dapsilis à Sueton. in Vespasiano, & dapsatica appellatur. Plautus, dapsaticè excepti. Dapticè, inquit Festus, se acceptos antiqui dicebant significantes magnificè, & dapticum negotium amplum, ac magnificum. Dapes appellata sunt lautæ & magnificæ epulæ, à δαψίλιον quod largum, & δαψιλία quod largitatem significat.*

Cœna pollucibilis. *Cœna pollucibilis, Macrob. lib. 3. Satur. c. 17.*

Cœna recta. *Cœna recta, Sueton. in Vespasiano, sed & conuiuabatur assiduè, ac sæpius recta & dapsili, vt macellarios adiuuaret: alij legunt rectè & dapsilè. Sic rectè viuere pro lautè, & opiparè Seneca vsurpauit, cum inquit, Hanc petunt omnes isti, qui vt ita dicam, rectè viuunt. Apud eundem rectus apparatus est lautus. Non, inquit, magnam rem facis, quod viuere sine recto apparatu potes. Nero cœnas alias rectas & opiparas dicitur instituisse, alias per sportulam: at Domitianus sportulas publicas sustulit, reuocata cœnarum rectarum consuetudine. Cœna recta dabatur à diuitibus clientibus, & erat opipara, & modis omnibus instructa, sic dicta quod recto ordine in hac conuiua assidebant. Sueton. in Augusto, Conuiuabatur assiduè, nec vnquam nisi recta, non sine magno ordinum hominumq; delectu. Huc alludit Martialis,*

Promissa est nobis sportula, recta data est.

Cœna vncta. *Cœnam quoq; vnctam possis appellare, vt cibum vnctum Horat. pro apparatu condito accepit.*

Cœna epularis, ganeata, gliscera. *Cœna item epularis, ganeata, gliscera à nonnullis dicitur. Cœnas epulares Cyprianus dixit pro affluentibus, Cicero epulas profusas vocat in oratione pro L. Muræna.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cœna dubia

Cœna item dubia appellatur, id est, variis ferculis instructa. Phormio apud Terentium, Cœna dubia apponitur. Quid istuc verbi est? Vbi tu dubites, quid sumas potissimum. Exponit parasitus verbum suum alioquin anceps. Nam dubium etiam periculosum significat, vt dubia cœna possit intelligi, quæ non careat suspicione veneni. Horat. in Serm.

— Vides vt pallidus omnis
Cœna desurgat dubia, &c.

Dubium tamen pro sordida Hen. Stephanus festiuè admodum in festiuo illo suo epigrammate, in Posthumum quendam vsurpat,

Conuiuis dubiam dico te apponere cœnam
Posthume, sed dubiam nomino more nouo.
Non etenim dubia est cœna, vt fuit illa Terenti
Quum dubitat primum quem velit esse cibum.
Sed quoniam hanc dubitat quisquis cœnatus abiuit,
Verè an per somnum sit data cœna sibi.

Cœna popularis.

Cœnam popularem Philto ille Plautinus in Trinummo appellat, vt vult Erasmus in Adagijs, magnificam, egregiéq; lautam, atque adeò gratuitam quoque quales solent exhiberi populo. Sic enim ille loquitur,

PH. *Quid tum si in ædem ad cœnam veneris,* *Atq; ibi opulentus tibi par fortè vt venerit*
Apposita sit cœna, popularem quam vocant. *Si illi congestæ sint epulæ à clientibus.*

Cœna ebria.

Cœna quoque ebria Plauto est opipara in Casina,

Facite cœnam mihi, vt ebria sit
Cœnare lepidè, nitidéq; volo.

Cœna adipalis.

Adipalem quoque & adipsialem nonnulli vocant cœnam lautam, quæ votes non reperiuntur apud probatos authores, melius forsan adipatam dixeris: nam adipatum veteres honestè propingui, & succulento, & opimo posuerunt. Cic. de Orat. Asciuerunt suis artibus opimum quiddam, & tanquam adipatæ dictionis genus.

Epulæ regales.

Epulæ regum Horat. regales Ouid. Cœna regia, Sidonio. Epulæ carnifices (bánckermaal) Claudiano, Epulæ dulces Horat. Geniales Claudiano, Lautiores Statio, Liberæ Tacito, Solennes Tacito, Apparatæ Liu. Parasitus apud Plaut. in Menæch.

Cereales cœnas dat, ita mensas extruit
Tantas struices concinnant putinarias, &c.

Cereales cœnæ.

Cereales cœnas, inquit Turnebus in suis aduersarijs, appellari suspicor opimas, & lautas, & multis ferculis oneratas, quod Cerealibus populariter solerent genio indulgere. Vnde Maro,

In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in aruis
Extremæ sub casum hyemis iam verè sereno
Tunc agni pingues, tunc sunt mollissima vina.

Sed & ante messem ei sacra faciebant, ac epulabantur, vt ex eodem Marone intelligitur. De cœnis Cerealibus, vide Turneb. in aduersarijs.

Nocturna conuiuia.

Sic nocturna illa conuiuia quæ post cœnam aguntur, quoniam reuera sunt intempestiua, & luxuriosa, lasciuiæ petulantiæq; plena, hinc κῶμοι & Græcè, Latinè comessatio (quibus illa exprimuntur) pro quouis intempestiuo luxuriosoq; conuiuio accipiuntur. Aristoph. in Pluto:

Εοικα δ' ὅτι κῶμον βαδίζειν, *id est, videtur ad comessationem ire, hoc est, ad conuiuium lasciuum, & immoderatum. Menedemus consultanti Antigono an κῶμον adiret, renunciare iussit, memento regis te esse filium. Laert. lib. 2. interpres vertit luxuriosum conuiuium.* Εαν ὅτι κῶμος κληθῇς, μὴ ταχύνεις, *Nazianz. id est, si ad conuiuium luxuriosum, vel ad vitam voluptuariam vocatus fueris, ne properes. Eadem vox κῶμος, vt illud quoque addam, & deum comessationum, nocturnarumq; saltationum præsidem, quem Philostratus imagine tertia περὶ εἰκόνων eleganter depingit, & iuuenum contubernium nocturnumq; discursum, qui coronati noctu cum facibus musicisque instrumentis ad amicarum fores, saltandi cantandique gratia concurrebant procacitérque lasciuiebant, adeò vt fores confringerent (vt apud Christianos in Bachanalibus*

bus potissimum fieri consueuit) & genus saltationis atq; carminis (vnde forsan nostrum gumpen) & tibiam atq; fistulam in comessationibus vsitatam, & deniq; tempus à cœna vsq; dum cubitum itur significat.

Græca nomina.

A Græcis splendida sumptuosaq; conuiuia huiusmodi ferè nominibus designantur. Ac primo quidem nomina δαῖς, ἐυωχία, εἰλαπίνη licet pro quouis conuiuio vsurpentur, tamen propriè laute & opipara conuiuia significant, vti supra pluribus explicatum est.

Πανδαισίαν inquit Cæl. lib. 9. c. 12. *Græci vocant aditiale conuiuium ac ganeatum, dubiumq; & omnifariam obsonijs differtissimum. Id nos exiuratum glisserumq; dicere possumus, & saliare. Sunt tamen qui eo nomine intelligi malint ad quod, vbi vescerentur publicè, commeantes passim domo portionem quisq; ferrent, in medium tamen quod attulissent, collaturi. Aristoph. inquit,* πανδαισία.

Ωσπερ μάζα, καὶ πανδαισία, hoc est, δαψιλὴς καὶ παντοία ἐυωχία, seu ποικίλη, καὶ ἐκ διαφόρων ὄψων ἐυωχία. *Quemadmodum vnusquisq; sua obsonia secum portans in medium conferebat, aut cum multis propositis edulibus, caperet quisq; quod vellet, vt tradit Arist. Scholiastes. Apud Herodotum in Terpsichore pro conuiuio opiparo & velut saliari vsurpatur,* Ω περσα, ὁικατε πανδαισίη τελείη εισιπᾶσι, *Quod paulò ante vocarat* δεῖπνον μεγαλοπρεπές. *Gregor.* ἀπειδή σοι παίγματα πρόδηλα ἡ φύσις ὡς ἐν πανδαισίᾳ κοινῇ.

Conuiuium præterea lautum huiusmodi epithetis à Græcis exprimitur. Δεῖπνον μέγα, *Luc.* 14. λαμπρὸν *splendidum,* πολυτελὲς *sumptuosum,* λιπαρὸν *pingue, opimum, seu adipatum,* δαψιλὲς *dapsile, dapale, dapsaticum,* μεγαλόεργον, & μεγαλοπρεπὲς *magnificum,* ἀειπάρθενον *Athen. summo studio apparatum,* ἐκλελεγμένον *electum, electile, eximium. Ath.* ποθεινὸν *desyderabile ibid.* Τράπεζα ἁβρὸς δαῖς *Athen. ex poëta quodam, mensa delicatis cibis instructa,* δαῖτες ἔυοχθοι *Bacchilid. apud Athen.* δαῖτες ἔυδειπνοι *Euripid.* δεῖπνον ἄπεμπτον, (*forte* δεῖπνον ἀμεμπτον) *cœna perfecta, omnibus q; numeris absoluta. Cel. 28. c. 1.* Conuiuium lautum Græcè.

Τράπεζαν φλεγμαίνουσαν *Synes. appellat mensam saliaribus dapibus instructam. Nazianz. libro de recto ordine,* ἡ φλεγμαίνουσα, καὶ σκιαίνουσα τράπεζα, *id est, turgida & insana mensa. Plutarchus Sympos. 4.* ὥσπερ ἀλεξιφάρμακα πρὸς ἅπα πολυτελεῖς, καὶ φλεγμαινούσας τραπέζας περιάψαντες, *velut amuleta aduersus sumptuosas & turgidas mensas epulas suspendentes. His opponit Ion comicus, vt supra dictum est,* ἀφλεγμάντους τραπέζας *mensam tenuem, neq; turgidam. Athen.* ἅτε τεθαμμένους, ἀφλεγμάντως ἔχ) τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς. *Huc spectat Antiphanis comici cœna frugalis ex bulbis & fungis.* τοιοῦτος βιὸς ἀπύρετος φλέγμα οὐκ ἔχων, *id est, eiusmodi victus febrium vacuus est, tumore omni carens, Iunius in Adagijs. Homerus hisce ferè epithetis conuiuium eximium insignit* Δεῖπνον ἠδύ, καὶ μενοεικές, Οδ. γ. λαχόν, Ιλ. ε & τ. μέγα δῶρον Ιλ. τ. δαῖς ἀγαθὴ Ιλ. ψ & Οδ. ο. ἐσθλὴ Ιλ. α. θαλεία, Οδ. θ. θοὴ Οδ. θ. ἐερικυδὴς Οδ. κ. Ιλ. α. ἴσον. ἴσῳ δ' αὖτα (*inquit Eustath. fol. 22.*) ἤ τῳ ἴσῳ καὶ πλεονασμὸν ἰωνικὸν, ἰσομοίρως δὲ ἐλαίνων φησὶ, δῆλα τὸ ἀφιλόνεικον) ἢ παρὰ τὸ εἶμι, τὸ πορεύομαι, ἢ δῆλα παντὸς ἐκνεμῶν τὰ σώματος. πείρη Ιλ. τ. *pinguis. Eustath.* 1244. δ' αὖτα λέγει πίειραν τῳ δὲ τὸ δὲ καὶ θαλείαν.

Multis præterea et varijs prouerbijs conuiuiũ magnificum, atque sumptuosum cùm apud Græcos, tùm apud Latinos authores exprimitur. Ac primò certæ quædam lautissimorum conuiuiorum species synecdochicôs, atque generatim pro quibusuis lautis & opiparis conuiuijs accipiuntur. Sic exempli gratia, quoniam fabulosa vetustas commenticijs suis dijs epulas tribuit, eaſq; lautas esse credidit, hinc cœnæ deûm apud Horat. Erasmus vult accipi pro lautis, & magnificis, de quo supra. Item quoniam epulæ illæ vna cum sacrificijs in honorem deorum apparatæ (quæ dapes vulgò dictæ sunt) magnificæ fuerunt, hinc dapes dicuntur non solum deorum, vel nostræ in sacrificijs deorum epulæ, sed quiuis magni, & opipari conuiuiorum apparatus. Sic Θυσίαν *veteres regale, sacrum magnificum, & opiparum quoduis conuiuium appellarunt teste Erasmo in Adag. Præterea quoniam regum magna solet esse in conuiuijs magnificentia, hinc regum epulæ apud Horat. sic vocantur regales, vt est apud Ouid. pro quibusuis splendidis epulis accipiuntur. Vnde Virgil. paratas epulas luxu regifico dixit. Sic apud Plautum in Persa, Basilice agite Eleutheria: & paulò post, Basilico accipiere victu. Conuiuia quoque militaria olim fuerunt luxuriosa, hinc apud Plutarchum Sympos. 6. in præfatione* Δεῖπνα πολυτελῆ *etiam* στρατιωτικὰ *appellantur. Adhæc quoniam vt hodie, ita olim quoq; nuptialium conuiuiorum magnus fuit splendor (de quibus suo loco) hinc quod-*

Cœnæ deorum.

Θυσία.

Epulæ regiæ

Epulæ militares.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Epulæ nuptiales.

uis conuiuium exquisitum & splendidum γαμικὸν, id est, nuptiale dicitur. Aristot. libro 4. Ethic. Βέλτιον τὰς ἑορτὰς γαμικῶς, δαψιλῶς, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἑστιᾶν indecorum est Sodales nuptiali ritu magnificè splendideq; accipere. Eodem modo cœnæ sacerdotales, vt Pontificales, augurales. Saliares (de quibus plura suo loco) quoniam earum, vt hodie quoque, magnus fuit luxus, creberrimè apud authores prophanos pro quibusuis sumptuosis, luxuriosisq; conuiuijs vsurpantur,

Cœnæ saliares, augurales.

Saliares cœnas cœnasse credidit, Apuleius de suo equo lib. 4. Martialis in lautum imitatorem.

Non Albana mihi sit comessatio tanti,
Nec Capitolinæ Pontificumq; dapes.

Cœnæ Pontificales.

Cœnæ Capitolinæ.

Iam verò à gentibus quoque conuiualis huiusmodi lautitiæ, atque luxuriæ studiosissimis (quæ illis tandem exitium pepererunt, vt testantur historiæ) quæuis magnifica, sumptuosáque conuiuia apud scriptores denominantur. Exempla subijciam. Vt mensæ siue cœnæ Persicæ. Horat. apparatus Persicos pro opiparis dixit. Fuit enim Persica opulentia luxuriaq; admirabilis, vt ex historijs Græcis & Latinis satis patet, de qua vide Herod. libro 1. & 5. Athen. libro 4. & innumeros alios.

Mensæ Persica.

Sic μηδικὴ τράπεζα, id est, mensa Medica pro exquisitè sumptuosa, & ingentis apparatus mensa prouerbialiter accipitur à Synesio lib. de insomnijs qui Persis vicini eodem luxuriæ morbo laborarunt. Synesij verba sunt, Φαιδέτω τράπεζα εἰ μὲν βέλτιστο σικελικὴν, εἰ δὲ βέλτιστο μηδικὴν, id est, mensam apponit, si velit Siculam, aut si malit Medam. Vsurpat & Dion Chrysostomus in Orat. 33. ἅμα σπάνεσι, καὶ ἀλφηστίδες, καὶ μηδικὴ τράπεζα, καὶ τὸ γέ & αὐτῷ ἐξέλιπεν. Defecerunt pariter sceptra, paludamenta, mensa Medica, ipsorumque prosapia. Thucid. libro 1. de Pausania elatius se gerente, τράπεζαν τε μηδικὴν παρετίθετο, id est, mensam apponebat Medicam, quanquam Scholiastes Græcus προικὴν legisse videatur, sed exponit rectè ἐυσταλῆ, id est, opiparam, delitijs affluentem. Diuerso tamen sensu μηδικὴν τράπεζαν, id est, Medicam mensam posuit Athenagoras libro de mortuorum resurrectione pro inimicitijs cruentis, epulis, de quo supra Junius in Adag. Porrò de Medorum ἀβρότητι & καὶ μαλακίᾳ. Vide Athen. lib. 12. & Xenoph. lib. 8. Eiusdem & Persicæ & Medicæ luxuriæ luculenta testimonia sunt magnificentissima illa, vereq; regalia Darij, & Assueri (qui Persarum atq; Medorum reges fuerunt) conuiuia, quorum descriptionem habes 3. Esdræ 3. & 1. c. Esther.

Mensa Medica.

Sybariticum conuiuium.

Sic quoniam Sybaritarum monstrosa olim plurimorum Scriptorum monumentis celebratissima luxuria extitit, de qua Athen. lib. 12. Plutarch. in conuiuio sapientum, Suidas. Quintil. libro 3. & innumeri alij, hinc prouerbiali locutione & luxuriosi Sybaritæ, & quoduis luxuriosum conuiuium, Sybariticum, & voluptatibus delitijsq; indulgentes συβαρίζειν, Sybarissare dicuntur, de quo vide plura apud Erasm. in Adagijs. Sed animaduersione dignum est quod vt luxuria, ita clades quoque & calamitas illius gentis (quæ luxuriæ semper solet esse comes atque pedissequa) valde insignis atque funesta fuit, ita vt illa quoque in prouerbium abierit, de quo vide Eras.

Mensæ Syracusanæ.

Sic mensæ quoque Syracusanæ atq; Siculæ quoniam luxu fuerunt percelebres, & ideò à Platone damnatæ, pro quibusuis lautis & opiparis conuiuijs passim accipiuntur, de quo idem Erasmus pluribus in suis Adag.

Mensæ Italicæ.

Eodem sensu mensæ Italicæ, vt ibidem Erasmus docet, à Scriptoribus vsurpantur, de quarum luxu Athenæus scribit. Basilius σικελικὴν, ἢ ἰταλικὴν ξυφὸν dicit. Eiusdem Philo quoque testis est in lib. de vita Theoretica his verbis, ὅσους δ' αἱ τῆς ἀποδέξατο τὸν ὑπερβάλλουσαν τρυφὴ πανταχῇ τῆς συμποσίου δαπάνην, καὶ πότον τῆς ἰταλικῆς πολυτελείας, καὶ ξυφὸς ἢν ἐζηλωσαν ἑλληνίς τε, καὶ βάρβαροι. Quis forsan demonstrauerit conuiuiorum rationem, quæ nunc passim apparet, iuxta cupiditatem Italicæ luxuriæ, atque delitiarum, quas & Græci & Barbari imitantur. Italiæ porrò omnium delitiarum & voluptatum abundantissimæ elegantem sane descriptionem habes apud Dionysium Halicarnasseum libro primo, vbi illam regionem non dubitat totius orbis terrarum ferè κράτιστον, id est, optimam, πάμφορον καὶ πολύτιλη, πάσης ἡδονῆς, καὶ ὠφελείας ἔμπλεον, omni voluptate, vtilitateq; refertam appellare. Eandem πολύκαρπον, σιτοφόρον, ἐλαιοφόρον, φιλάμπελον, omnis generis frugum atque fructuum feracissimam, denique πολύβοτον, αἰγονόμον, ἱππόφορβον, βυκολίδα, hoc est, pecorum abundantissimam nominat, vt mirum non sit veteres illam Saturno Sacram existimasse, quem quidem opinati sunt, ma-

Italiæ præstantiæ.

σης Δαιμονίας δοτῆρα, καὶ πλουτιστὴν, hoc est, omnis felicitatis authorem, & largitorem extitisse, id quod de vero & vnico illo Deo Schaddai verissimè est affirmandum. Mensas Siculas, Syracusanas, Italicas pro lautis & opiparis à veteribus accipi, tametsi aridè & frugaliter posteris temporibus Itali, & Siculi agerent. Brodæus probat lib. 5. Miscel. c. 33.

Vt autem Persicas, Medicas, Sybariticas, Syracusanas, Siculas, Italicas, sic eodem modo Syras, Lydias, Thyrrenas, Agrigentinas, Cyrenenses, Chias, Tarentinas, Ægyptias, Babylonicas, Iapygias, Massilienses, Mylesias, Scythicas, Abydonas, Ephesias, Samias, Colophonias, Ionias, Byzantinas, Thessalas, Ætolicas, Arycandeas, Zacynthias, Campanas, Cumæas, Asiaticas mensas siue cœnas rectè pro luxuriosissimis quibusuis conuiuijs vsurpare possis, propter immanem gentium illarum luxum, atque luxuriam, quam præter cæteros innumeros authores. Athen. libro 12. & 4. & Ælianus lib. 12. copiosissimè describunt. Acomnino quæ olim Monarchiæ, eadem luxuriæ quoq; fuit inter gentes successio. Sic enim à Babylonijs atque Assyrijs ad Medos & Persas, ab his ad Græcos, à Græcis demq; præsertim debellata Asia ad Romanos vna cum imperio luxuria quoq; deuoluta est, vt ex historijs omnibus satis liquet. Sed quid dico de antiquis illis gentibus? hodie Christianorum proh dolor, tanta est luxuria, vt antiquarum illarum gentium, quarum ab historicis fit mentio, luxuriæ non modo æquiparanda, verumetiam longè anteponenda esse videatur. Sybariticæ planè non Christianæ sunt Christianorum mensæ atq; cœnæ, quæ profectò orbi Christiano, & plurima iam maximaq; mala dederunt, & πανωλεθρίαν, hoc est, exitium interitumq; celerem minantur. Mensa Ægyptia, Democratica, Satrapica, quæ Cœl. lib. 7. c. 11. docet.

Gentes luxuriosissimæ.

Christianorum luxuria

Verum vt gentium, ita hominum quoque certorum insignis prodigiosaq; luxuria quibusuis luxuriosis, sumptuosisq; conuiuijs nomen imposuit. Sic exempli gratia mensæ Ciceronianæ, pro quibusuis cœnis sumptuosis à Tertulliano videntur vsurpari, cuius hæc sunt verba de animæ Metempsychôsi & Metensomatôsi, Quod funus inter cocos pretiosissimos inuenit, quod condimentis Apicianis, & Lucullanis humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splendidissimis Syllanis effertur, quod exequias conuiuium patitur, quod à coæqualibus deuoratur potius, quàm à miluis & lupis, &c. Simili modo Antonianæ, Neronianæ, Diocletianæ, Domitianæ, Vitellianæ, Apicianæ mensæ siue cœnæ prouerbialiter quæuis luxuriosa conuiuia appellantur, propterea quod illi vnde sunt denominata conuiuiali luxuriæ præter omnem modum atq; rationem dediti fuerunt. Cleopatricas similiter dapes Sidonius sumptuosas, atque profusas appellat. Sic eandem ob causam quasuis nimis sumptuosas, luxuriosasq; cœnas, Nini, Niciæ, Sardanapali, Annari, Stratonis, Nicoclis, Charetis, Themistoclis, Artemonis, Archidami, Isanthis, Ptolemæi, Philadelphi, Antiochi Epiphanis, Calliæ, Alexandri M. Antiochi, Demetrij, Phalerei, Alcibiadis, Vanthis, Pausaniæ, Lysandri, Luculli cœnas siue mensas dixeris, propterea quod hi omnes cum dignitatibus atq; honoribus, tum delitiarum voluptatumq; studio atq; amore valde celebres extiterunt, vt Athen. lib. 5. 12. & alijs in locis, nec non alij scriptores prophani testantur. Philosophorum quoque nonnullorum (qui quidem hoc tam augusto nomine indignissimi fuerunt) desperata deploratáq; luxuria similibus prouerbijs locum dare possit, ita vt intempestiuas quasuis cœnas, Epicuri, Speusippi, Aristippi, Sophoclis, Polyarchi, qui Tarentinus fuit Philosophus, Parrhasij, qui pictor fuit nobilis, Archiæ, Gnosippi, Æthi conuiuia siue cœnas nominare possis, de quorum luxuria cùm apud Athen. tùm apud alios authores multa leguntur.

Mensæ Ciceronianæ.

Virorũ quorundam illustrium luxuria.

Philosophorum quorundam luxuria

Conuiuiorum magnificentissimorum atq; luxuriosorum exempla atq; testimonia in sacris literis habes Is. 25. Amos 6. Oseæ 4. Naum 1. Conuiuium Darij 3. Esd. 3. Conuiuium Assueri Esther 1. Pateris Samsonis Iud. 14. Conuiuium Absolomi, in quo Amon fuit occisus. Herodis conuiuium natali suo. Nabali in tonsura ouium, 1. Sam. 25. Conuiuia Dauidis, et Salomonis. Conuiuiũ Balthasaris regis Babyloniorum Dan. 5. Non est autem existimandum omnia splendida, magnifica, sumptuosaq; conuiuia esse vituperanda, sed quæ Arist. in genere de μεγαλοπρεπείᾳ, id est, magnificentia sapienter admodũ meo iudicio præcipit, ea conuiuijs quoq; debent accommodari. Considerandũ enim diligenter esse monet, quis sit ille qui vult esse magnificus, & quæ suppetant facultates. Nam si quis cui tenues et exiguæ sunt opes, magnificentiæ conuiuiali, vel etiã alijs in rebus, studere velit, is merito stultus sit habendus, cum id faciat quod sit præter dignitatẽ et decorũ. Nobiles ergo et illustres, magnisq; opibus præditos homines conuiuialis huiusmodi magnificentia decet. Deinde videndũ ne

Conuiuiorũ magnificorũ & luxuriosorum exempla.

Quæ conuiuia nomine luxuriæ sint vituperanda

Universidad de Deusto
Biblioteca

in res, atq; personas viles, et abiectas, sed claras potius, & illustres huiusmodi magnificentia conferatur. Qui secus facit, is non μεγαλοπρεπὴς, hoc est, magnificus, seu munificus, sed βάναυσος & ἀπειροκάλος, & proinde illius quoque conuiuia non μεγαλοπρεπῆ, hoc est, magnifica, sed βάναυσα potius, & ἀπειροκάλα, καὶ ἄσωτα, id est, illiberalia, honesti expertia, & luxuriosa censeri, dicíq; debent, quippe cum non honesti causa, sed vel diuitias ostentandi, ac popularem auram, famamq; captandi gratia, vel etiam alia aliqua illiberali de causa adornentur, atque celebrentur. Quanta autem sit luxuriosorum conuiuiorum siue publicorum, siue priuatorum pestis, atque pernicies supra pluribus dictum est.

SECVNDA CONVIVIORVM DIVISIO, SECVNDVM TEMPVS DIVRNVM, ATQVE NOcturnum, ita vt alia sint matutina, alia meridiana, alia vespertina, alia nocturna. De singulorum varijs nominibus, atq; conditione: ac primo de conuiuijs matutinis, siue antemeridianis. CAPVT VII.

SECVNDA conuiuiorum diuisio non incommodè videtur posse fieri, secundùm tempus diurnum, atq; nocturnum, in quo illa fiunt, ita vt alia dicantur esse diurna alia nocturna. Diurna porrò conuiuia rursus trifariam diuidi possunt, secundùm tres principes diei naturalis partes, ita vt alia sint matutina, siue antemeridiana, alia meridiana, alia vespertina.

Conuiuia antemeridiana, siue matutina, quæ vel ante lucem, id est, diluculo, vel mane quum solis lux videtur, vel ad meridiem, vt veteres loquebantur, hoc est, paulò ante meridiem aguntur, hisce ferè nominibus à Græcis exprimuntur, quorum diligens consideratio nos multorum monet: Illa sunt ἀκράτισμα, siue ἀκρατισμὸς, ἄριστον, & δόρπησις, δόρπησμός.

Ακράτισμα, siue ἀκρατισμὸς quid, & vnde dictum.

Athenæus lib. 1. ἀκράτισμα, siue ἀκρατισμὸν dicit esse πρωϊνὸν ἔμβρυμα, id est, cibum matutinum, ἀπὸ τοῦ ἀκράτου, hoc est, à vino mero, non lympharo, ὅτι τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν, καὶ πρωΐ, ὅθεν τὰς ψωμὶς, hoc est quoniam panis buccellas, siue offulas meraco tinctas atq; imbutas matutino tempore comedebant. Idem, Philemona dicit 4. tradidisse epularum genera veteribus vsitata, nimirum ἀκράτισμα, ἄριστον, ἰατήριστμα, δεῖπνον: ibiq; addit Philemona per ἀκράτισμα intellexisse ὄψωνησιμὸν: per ἄριστον, δορπησὸν: & nomine δείπνου, ὅτι δεῖ πνίδα. Eustath. in illum versum Hom. Ιλ. ω.

Εασυμφώς ἐπήνοτε, καὶ ἐντύνοτε ἄριστον,

Ακράτισμα Athenæo & Plutarcho idem quod ἄριστον.

Αριστον, inquit, nunc vocat τὸ πρωϊνὸν, id est, matutinum, quod nos appellamus ἀκράτισμα: vt rursus quod nobis est ἄριστον, poëta vocat δεῖπνον, post quod oportet πονεῖν, id est, laborare: δεῖπνον autem δόρπον, id est, cœnam. Plutarchus in Symposiacis primo Soolari testimonio probat ἀκράτισμα dictum, ὅτι τὴν ἀκρασίαν, id est, intemperantiam, propterea quod olim probro ducebatur mane cibum sumere. Deinde Theonis testimonium subiungit, qui affirmat veteres ἐργατικὺς καὶ σώφρονας, hoc est, laboris, sobrietatisq; studiosos mane solitos fuisse, pane tantum vino macerato vesci, & nulla alia re, & idcirco ἀκράτισμα appellasse, ὅτι τὸν ἄκρατον, id est, vinum non dilutum. Οψον autem, hoc est, obsonium, illis ad δεῖπνον, hoc est, cœnam parari fuisse solitum. Nam illos ὀψὲ, id est, sero, post actiones nimirum, & ex anhelatos labores, cœnasse. Athenæo ergo & Plutarcho ἀκράτισμα, idem est quod ἄριστον, hoc est, epulum matutinum, siue dictum ab antiqua Græcorum consuetudine, qua bucella panis vino meraco macerata matutino tempore vesci consueuerunt, qui idem hodie mos Gallorum. Quidam etiam sic dictum volunt, quod iuxta medicorum consilium in ientaculo vino meraciore sit vtendum, quàm in prandio, atq; cœna. Eadem voce Aristot. quoque vtitur lib. 6. de natura animal. c. 8. Palumbium, inquit, fœmina incubat à pomeridiano incipiens, totaq; nocte μέχρι τοῦ ἀκρατίσματος, id est, ad tempus ientaculi, siue matutinum perseuerans. Idem, Aquilam, scribit, non venari, sed quiescere μέχρι ἀκρατίσματος, id est, tempus matutinum, quo ientari veteres consueuerunt, siue ad tempus ientandi. Τὸν δὲ φαγεῖν ἢ μὴ θήλεια ἀπὸ δείλης ἀρξαμένη τοῦ τε νύκτα ὅλην ἐποάζει, καὶ ἕως ἀκρατίσματος τοῦ ἄριστος,

τὸς ὥρας, ὅ ἐστι ἄρρεν τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας, id est, Plinio interprete lib. 10. c. 58. Palumbes incubat fœmina post meridiana in matutinum, cætero mas. Theocriti Scholiastes annotat, ἀκρατισμὸν esse quum πρωΐας ἔτι οὔσης ὀλίγον τινα ἐσθίομεν ἄρτον, καὶ ἄκρατον οἶνον πίνομεν, vt validius operi manum admoueamus. Ακρατίζεσθαι itaq; vnde ἀκράτισμα deriuatum est, idem est quod ientari, & propriè offulas meraco imbutas assumere. Canthor apud Athenæum ἄκων ἀκρατοποιεῖται, ζέσθαι ἐν ἰσθμῷ τὸ ἀριστᾶσθαι: Ientemur igitur, nam in Isthmo prandebimus, siue cœnabimus. Ibidem Aristomenes ἀκρατίσαι μικρὸν, εἶθ' ἥξω πάλιν, ἄρτι δὲ, ἡνίκ' ἂν δοκῇ. Sic Antoninus pius senex, antequam salutatores venirent, panem siccum comedebat ad sustentandas vires, vt Iul. Capitol. testatur. Hinc συνακρατίζεσθαι, hoc est, vnà ientare, siue ientaculum sumere, & ἀκρατιστὴς, qui non ientauit, siue gustauit, ἄγευστος, vt quidam apud Theoc. Idyll. 1.

— Τὸ πρόσθεν, ἀ πρὶν ἀνύσῃ, Φασὶ, πρὶν ἢ ἀκράτιστον δεῖν ξενίσαι καθίζοι.

Διανηστισμὸν similiter Athenæus lib. 1. τὸ ἀκράτισμα, id est, ientaculum appellat, cui respondet Gallicum desiuner? nos vernacula nostra lingua id vocamus, sich entnüchteren / id est, iejunij fraenum valedicere, cum mane parum quid comedimus. Idem Angli, biegfasten / id est, ieiunij fraenum appellant.

Διανηστισμὸν similiter Athenæus lib. 1. τὸ ἀκράτισμα, id est, ientaculum appellat, cui respondet Gallicum desiuner? nos vernacula nostra lingua id vocamus, sich entnüchteren / id est, iejunio valedicere, cum mane parum quid comedimus. Idem Angli, biegfasten / id est, ieiunij fraenum appellant.

Αριστον quoque Athenæus similiter atque ἀκράτισμα lib. 1. definit esse πρωϊνὸν ἔμβρυμα, id est, epulum matutinum, Vnde Eumæum scribit Homerus ἄριστον parasse, ἅμ' οἱ φαινομένῃ, id est, sub auroræ ortum. Idem in illum Palimedis versiculum,

Αριστα, δεῖπνα, δόρπα θ' αἱρεῖσθαι ἕητε:

Αριστον μὲν, inquit, ἔστι τὸ ὑπὸ τινῶν ἕως λαμβανόμενον: δεῖπνον δὲ μεσημβρινὸν, ὃ ἡμεῖς ἄριστον. Hinc apparet ἄριστον antiquitus pro ientaculo, à recentioribus pro prandio, siue epulo meridiano fuisse vsurpatum. Ioan. quoque 21. ἀριστῆσαι pro ientaculum sumere accipitur. Nam ibi Christi discipuli, qui tota nocte piscando nihil ceperant, ac cibo omni erant destituti, πρωΐας γενομένης, Christi beneficio ingentem piscium vim extraxisse, & panem, piscemq; prunis tostum sibi à Christo apposituum ἀριστῆσαι, id est, comedisse dicuntur. Luc. 11. Pharisæus dicitur Christum rogasse ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ, & paulò post miratus quod non se abluisset, πρὸ τοῦ ἀρίστου. Hoc vocabulum apud Homerum bis tantùm reperitur, in Ιλιαδ. ω. ferè ab initio, & Οδυσσ. π. statim ab initio, vt Eustath. vtroq; in loco annotauit. Eius variæ ab authoribus etymologiæ afferuntur. Plutarchus in Symposiacis ἄριστον (quod idem vult esse quod ἀκράτισμα) vult dictum esse vel quasi ἄνυστον, ὅτι τοῖς ἐωθινοῖς ἄρχει, id est, propter matutinam horam, in qua fuit adornatum, vt ex illo Homeri versu paulò ante citato constat: vel quasi ῥᾷστον, id est, facile, tanquam ἀπραγμόνως πεφθὲν, καὶ ῥᾳδίως διὰ τῆς τυχόντων. Eustath. Οδ. β. f. 76. sciendum est veteres tribus epulis vsos esse, quorum primum ἄριστον fuit appellatum, quod quidem πρωΐ, id est, mane sub aurorae ortum fieri consueuit. Idem tradit Eustath. Οδ. π. f. 589. 31. ἄριστον ἰσχνὸν, id est, marte imminente: illud ergo sic vult dictum quod πρὸς τὸν ἄρεα, id est, in bellum pergentibus apparari consueuisset. Quidam ἄριστον dictum volunt quasi ἀορίστου τινὸς, id est, indesinitum, quod nullo certo desinitoq; tempore agitaretur. Sunt quibus illud videtur à precibus dictum, quæ ἀραὶ à Græcis appellantur, propterea quod veteres Græci non sine precibus ad cibum capiendum accedebant. Nonnulli, ὅτι δεῖ ἀρίστου. Suidas eius horam ordinariam tertiã apud veteres fuisse dicit, & παρὰ τὸ εἰς ἄριστον πορεύεσθαι, dictum esse. Quid si, vt tempus matutinum apud Latinos à bonitate (nam manum veteribus idem est quod bonum, vnde mane, teste Seruio) dictum est, quia illud quibusuis actionibus est accommodatissimum: sic epulum illud matutinum à veteribus ἄριστον dictum esse dicamus, quasi omnium optimum, & iucundissimum. Notandum etiam ἄριστον tùm generatim aliquando pro quouis conuiuio, tùm speciatim & antiquitus pro ientaculo, vt ab Homero: & posterioribus temporibus, vt ab Hippocrate, & alijs, pro prandio, siue conuiuio meridiano vsurpari. Athenæus in illas 4. epuli species, ἀκράτισμα, ἄριστον, ἰατήριστμα, δεῖπνον, quas ex Philemone poëta citat, dicit ἀκράτισμα quidem significare ὄψωνησιμὸν: ἄριστον, δορπησὸν: δεῖπνον, ὅτι δορπίδα. Hæc de vocis istius varia significatione, atque notatione. Hinc ἀριστᾶν, ientari: ἀριστίζειν ientaculum præbere, siue apparare, Aristoph. in Equit. &, quod idem significat, ἀριστοποιεῖσθαι cum ientaculum apparare, tum ientare, tum ientaculum siue prandium alicui apud se condicere significat. Συναριστεῖν, & συναριστᾶσθαι Me-

Αριστον antiquitus pro ientaculo, à recentioribus pro prandio fuit vsurpatum.

Τῷ ἄριστον etymologiæ variæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

mandro apud Gell. ἀπὸ ientare, & οὐσάρεις & Xenoph. ientaculi socius, siue particeps. Ἀριστικὸς, ὁ πρὸ ἔχων ἀριστεῖν, id est, qui ientare, siue prandere solet: & ἀριστῶται ab Hippoc. in lib. de Aere, aq. & loc. videntur edaces appellari, qui tam in prandio, quàm in cœna impleri volunt. Ἀριστοφόρον quoque vas dicitur in quo prandium, siue ientaculum fertur. Eustath. in Od. β. fol. 76. 44. dicit δεῖπνον quidē à pluribus dici τὸ πρωϊνὸν ἔμβρωμα, μεθ' ὃ πόνος δεῖ, id est, cibi sumptionē matutinam, postquā sit laborandum: ἄριστον verò, addit ibidē, id esse, quod vulgo γεῦμα dicitur, ἃ παρὰ τὴν ἄρνη, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀρίστως ἔχειν κατ' ἐξοχὴν: nō à Marte, sed quod optimè se habeat, quasi per excellentiam. Ex his apparet matutinum epulum, δεῖπνον quoque (de qua voce postea pluribus) & γεῦμα, id est, gustum dici, vt à Gallis merenda, vulgo gonster, id est, gustus appellatur, nimirum quod vtroq; tempore, & matutino, & vespertino non tam comedi, quàm gustari nonnihil cibi atque potus soleat, & debeat. Idem Eustath. ιλ. β. fol. 183. 30. δεῖπνον, inquit, ἐστὶ τὸ ἰωθινὸν ἄριστον, vt dicunt veteres, quod κατ' ἀνάγκην πρὸ τοῦ δέους & πονεῖσθαι καιροῦ, ὡς ἂν ἐν τῷ πονεῖν σπίζοιντο τῇ τροφῇ: hoc est, quod necessitate quadam homines ante iustum legitimumq; tempus adornare solent cibo sese ad futuros labores muniendi, torroborandiq; causa. Vnde subiungit, tale ἔμβρωμα πρωϊνὸν, id est, epulum matutinum δεῖπνον dicitur. Ergo, vt hæc concludam, epulum matutinum à Græcis πρωϊνὸν, ἰωθινὸν: item ἀκράτισμα, ἄριστον, δόρπον, γεῦμα, δεῖπνον

ientaculum. appellatur. Latini cibum matutinum, qui sumi solet antequam homines aggrediantur opera, ientaculum vocant. Afranius, Hæc ieiuna ientauit. Idem, Dum exeo domum, ientare nulla inuitat. Plautus in Curculione:

Nunc ara Veneris hæc est ante horum fores,
Me inferre Veneri voui iam ientaculum,

Hoc est, interprete Lambino, voui me Veneri prima luce sacra facturum, quo tempore pueri ientant, vel, vt Simeon Bosius, quo tempore ientacula venduntur, secundùm illud Martialis lib. 14.

Surgite iam pueri, vendit ientacula pistor.

Licet etiam hoc modo explicare, vt Simeoni Bosio videbatur: *Voui me ante alios omnes Veneri sacra facturum*, quæ sint ei pro ientaculo. Quærit deinde Palinurus seruus, *Quid antepones Veneri ientaculo?* Ideò autem quærit, vt vult Lambinus, quia nihil præter vinum videt. Plautus in Truculento:

— *Huius pater pueri ille est, vsque ad ientaculum*
Iussit ali, &c.

Pomponius, *Nihil habens ientaculi, præter nauticum panem.*
Martialis, *Surgite iam pueri, vendit ientacula pistor,*
Cristataq; sonant vndiq; lucis aues.

Ientaculum dicitur à iento, & hoc à ieiuno, quod tunc maximè ieiuna sint corpora. Lambinus. Ientaculum primus erat cibus apud Romanos, vt apud Græcos ἀκράτισμα, quem sequebatur apud illos prandium, deinde vesperna, postremo cœna: apud Græcos ἄριστον, deinde ἀπόδειπνον, postremo δεῖπνον. Isidorus, Ientaculum est primus cibus, quo ieiunium soluitur, vnde est nuncupatum. Nigidius, Nos ipsi ieiunio ientaculis leuibus pollicimus. Lambinus in Plautum, Ientaculum est cibus matutinus, aut matutina cibi degustatio, vt veteres quidam Grammatici volunt. Fulgentius Placiade authore ientaculum dicitur gustatio, & est quasi prægustatiua comestio. Apuleius eleganter ientaculum ambulatorium dixit, quod sensim ambulando carpit equus in prato. Idem gustum vocat ientaculum, nec non cibum primum, quem nonnunquam antequàm discumbamus, & ante legitimam cœnam præsumimus, seu carpimus. Germani appellant ein beitmumpffel. Eadem voce Cyprianus quoq; vtitur. Inde forsan Gallorum gouster, quod merendam significat, quod nimirum cibi aliquid degustetur ante cœnam. Ientacula etiam vulgo collationes dicuntur. Actio etiam ientatio dicitur. Scaliger lib. 1. c. 5. poët. Ientatione præparca ac minima contenti (à quo etiam ientare verbum ὅτι δεῖ ieiv, & vt Dores loquuntur ἰεῖν) haud multò largius merendabant, quod ab hora mediæ diei, in qua eum cibum caperent, appellatur. Prandiculum quoque à Festo, & prandiolum à nonnullis pro ientaculo accipitur, quod sit paruum prandium, hoc Cicero eleganti vocabulo prandiusculum dixit, sic enim in epistolis ad Atticum legendum putat Beroaldus in Apuleium. Silatum, inquit Festus, pro eo, quod nunc ientaculum dicimus, appellabant, quia ieiuni

Silatum.

num sili conditum ante meridiem absorbebant. Est autem Sili herba, quam alio nomine Seselin vocant, cuius vel radice, vel semine vinum condiebant, quod ante meridiem sumere mos erat. Σέλι, τὸ Σίσελι, apud Hippoc. vt scribit Galenus: Sili, id est, Siler, vel Seseli & Siseli, Pandectarius. Germani ientaculum appellant frühstuck/*id est, frustum matutinum,* frühsuppen/*id est, pulmentum matutinum,* morgenbrot/morgensuppen. *Belgæ,* den oubyt. *Galli, l'edefiuner, quod effine est* δέαν τὴν σιτισμῶ. *Itali, collatione. Hispani, almuerzo de manana. Angli, breakefaste. Polonini, sniadanize, quasi ieesna iadanize, hoc est, ex somno manducatio, seu quæ statim post somnum fit.*

Sili, herba, alio nomine Seseli vocata.

CONVIVIA MERIDIANA, QVAE VEL PAVLO ANTE, VEL CIRCA MERIDIEM aguntur. CAPVT VIII.

CONVIVIVM *siue epulum meridianum, quod circa meridiem ferè fieri solet, à Græcis* δεῖπνον *appellatur, seu* δειπνοσοφία, *quod poëticum est vocabulum apud Athen. de quo vocabulo, quoniam est πολύσημον, paulò copiosiùs dicendum. Primò igitur, vt & πνοσοφία eius compositum σοφιδεῖπνον, generatim pro quouis conuiuio siue epulo accipitur, quocunque tempore illud celebretur, & apud Homerum quidem non est definiti temporis, vt ex multis locis constat. Deinde speciatim idem trifariā ab authoribus vsurpari reperio. Primò enim, de quo etiam supra dictum, antiquitus pro cibo siue epulo matutino vsurpatum fuit, vt ιλ. β.*

Νῦν δ' ἐρχεσθ' ὅτι δεῖπνον, ἵνα ξωΐα γωμὲν ἄρηα. *Athenæus,* δεῖπνον, *inquit, aliquando σιωπωνυμεῖ τῷ ἀρίστῳ, id est, eiusdem est nominis & significati cum ἀρίστῳ: addit deinceps, ὅτι τὸ τῆς πρωϊνῆς πυ τροφῆς ἔφη, hoc est, nam de cibo matutino quodam in loco verba faciens, Homerus inquit,*

Οἱ δ' ἄρα δεῖπνον ἕλοντο, ὅπὸ δ' αὐτοῦ θωρήσσοντο, *hoc est, Isti dipnum sumpserunt, post ipsum armati sunt. Statim enim, inquit idem, post ortum Solis δεῖπνον sumentes, ad pugnandum se conferebant. Idem lib. E.* τὸ αὐτὸ ποτὲ μὲν ἄριστον, ποτὲ δὲ δεῖπνον ὀνομάζεται, *hoc est, vnum idemq; epulum siue cibus modò ἄριστον, modò δεῖπνον nominatur. Eustath. in Od. β. 76, 44. δεῖπνον dicit dictum esse, μεθ' ὃ δεῖ πονεῖν, id est, post quod est laborandum, quod etiam ἄριστον nonnulli appellant. Idem, Od. κ. in illum versum,*

Χαῖρε ξεῖνε……δεῖπνά περ ἀμεῖ & μυθήσεαι,

δεῖπνον, inquit, ἐνταῦθα φυσικῶς τὸ πρωϊνὸν ἔμβρωμα. Idem, Od. π in illum versum, ἐν τύρσῃσι, id est, Vlysses & Eumæus, ἄριστον ἅμ' ποιῆ κειαμένω πύρ, statim ab initio fol. 589. 31. τὸν ἐνταῦθα δεῖπνον, καὶ ἄριστον σιωπωνυμίας λόγῳ. χρώμενον τὸ μὲν παρὰ τὸ δεῖ πονεῖν, τὸ δὲ παρὰ τὸ ἄρδην πνικαῦτα σωίζεσθαι, ὥσπερ αὖ παλιν ἑσπέρας δόρυ πάυεται, (inde δόρπος) τοῦτ' ἔστιν, ἄριστον παρὰ τὸ εἰς ἀρίστειαν παρίρχεσθαι, καὶ δεῖπνον μεθ' ὃν δεῖ πονεῖν: εἶτα ὀψὲ ἄρχον ἑνὸν, δόρπον παρὰ τὸ δόρυ πάυειν. Et hæc de prima speciali δείπνου significatione. Deinde idem vocabulum cibum epulumue meridianum significat, in qua significatione nunc à nobis ponitur. Athen. lib. 1. in illud Palamedis, ἄριστα, δεῖπνα, &c. ἄριστον, inquit, est quod sub auroram sumitur: δεῖπνον ὃ μεσημβρινὸν, id est, matutinum, quod nos ἄριστον vocamus: δόρπον ὃ τὸ ἑσπερινὸν, id est, vespertinum. Hinc ergo apparet δεῖπνον antiquitus, præsertim apud Homerum, & pro ientaculo, & pro prandio, siue epulo meridiano fuisse vsurpatum. His addam; quòd ιλ. λ. in illo versu,

Ἡμος δ' ἁρότρυνε πρ ἀνὴρ ὠπλίσατο δόρπον.

Videtur esse mendum, & pro δόρπον legendum esse δεῖπνον. Etsi enim illo in loco duo diuersa exemplaria, Bryllingeri videlicet, & Frobenij cum Commentarijs Eustathij, δόρπον habeant, δεῖπνον tamen probatur legendum esse ex sequentibus Eustathij verbis 766. 16. quæ subijciam, quoniam ex ijs magis adhuc vocabuli δείπνου varia significatio, simulq; notatio patet: ἄρα ὁ μέχρι πότε βούλεται ὁ ποιητὴς διήκειν τὸ δεῖπνον: ἐωθεν μὲν ἄρχ καὶ μέσης ἡμέρας, ὅτε καὶ ὁ ἁρότρυνε, μάλιστα κάμνει τὰμωνα δηϊόωντα: ὅτι δὲ τὸ δεῖπνον ἀορίστως εἴλεν: ὧδε μὲν δή,

Δεῖπνον, seu δειπνοσοφία, quod poëticum vocabulum apud Athen. de eius compositum σοφιδεῖπνον, generatim pro quouis conuiuio siue epulo accipitur, quocunque tempore illud celebretur, & apud Homerum quidem non est definiti temporis, vt ex multis locis constat. Deinde speciatim idem trifariā ab authoribus vsurpari reperio. Primò enim, de quo etiam supra dictum, antiquitus pro cibo siue epulo matutino vsurpatum fuit, vt ιλ. β.

Δεῖπνον generalis significatio.

τῷ δείπνῳ specialis significatio triplex.

Primæ significatio.

Δεῖπνον aliquando συνωνυμεῖ τῷ ἀρίστῳ.

Δεῖπνον vnde dictum.

Secunda.

Δεῖπνον ab Homero & pro matutino, & pro meridiano epulo accipitur.

Mendum in Homeri versu.

Universidad de Deusto
Biblioteca

τὸ ἀεὶ μεσημβρίαν δηλοῖ, ἀλλαχοῦ δὲ τὸ πρωΐθεν, ἐν δὲ τοῖ πίλει τῆς Κ. ραφωσίας, τὸ ἅμα τῇ ἕω, ἔνθα δεῖπνον εἶπῶν τὰς κώπας, ἐπάγει ἡνίκα δ' ἀκλινέων, καὶ τὰ ἑξῆς. ἴσως δὲ δεῖπνον ἄρτι τὸ ἀεὶ μεσημβρίαν, διότι πνικαῦτα δεῖ (τετιῆσθαι ἐλλείπει) τὸ πονεῖν ἐργάτας, κορεννύμενοι & τὰς χεῖρας καὶ τὸν ποιητὴν· ἀ περὶ ἀναπαλιτ. δεῖπνον τὸ ἑωθινὸν, ἐπεὶ τότε δεῖ (ὀέσι χρεία ἔδεσι) πόνου τοῖς ἐργατικοῖς. *Ex his ergo verbis apparet δεῖπνον, & pro matutino, & pro meridiano epulo ab Homero accipi, & vtrumq; ἀπὸ τοῦ δεῖν τὸ πονεῖν. sed diuerso respectu, pro diuersa nimirum verbi δεῖν significatione, dici.*

Tertia δείπνου significatio.

Sequitur tertia illius significatio, recentioribus vsurpata, qua pro cœna, siue epulo vespertino accipitur, & τὸ ἀεῖσφ, hoc est, ientaculo, siue prandio sæpè opponitur, de qua licet postea commodior forsan esset dicendi locus in explicatione conuiuiorum vespertinorum, tamen nunc quoq; dicemus, vt omnia huius vocabuli significata simul coniungantur. Eustath. Οδ. α. δεῖπνον, inquit, λέγεται καὶ τὸ δόρπον, vt Athenæus testatur his verbis, ὅτι δαιτυμονισμὸς ἔνθα δορπισμὸς τὶς ἐστι, καὶ δεῖπνον ἕτερον. Xenoph. ἐργασόμενοι μὲν ἠείσαν, ἐργασάμενοι δὲ ἐδείπνεον, antequam ad labores aggrederentur, ientabant, at laboribus exantlatis, cœnabant. Idem Hell. 5. καὶ ὅταν ἀφύλακτον ἀεῖσαι, καὶ δεῖπνον ποιησάμενοι ἅμα πονεῖσθαι. Alluditur hic ad etymologiam δείπνου, quam nonnulli afferunt, illud volentes dici quasi δεῖπαν πονημένον, hoc est, summo studio paratum & elaboratum. Plato quoque δεῖπνον pro cœna accipit lib. 1. de Repub. ἐξαναστησόμεθα μετὰ τὸ δεῖπνον. Aristoph. νεφελ. ἐχθὲς δ' ἡμῖν δεῖπνον ἀκλεῶς ἐπέρας. Huc facit illud Alexandri apobtheg. apud Plutarch. χρείττονας (inquit) ἔχειν αὐτὸς ἐλπίσοις, ἐπεὶ μὲν ἄεῖσαι ἢ διὰ νυκτὸς πορείαν, ἐπεὶς δὲ δεῖπνον ὀλιγαρκίαν, id est, dicebat ille se meliores habere coquos, ad ientaculum quidem siue prandium ambulationem profectionémue nocturnam, ad cœnam cibi pauciratem, seu frugalitatem. Idem auctor de fortuna Alexandri, νύκτα μὲν ἐν δείπνοις, ἡμέραν δὲ ἐν ἀεῖσοις διῆλθασαν. Hinc Athen. lib. 3. ἄεῖσον eleganter δεῖπνα ἐπεδρόμου appellat. Cœnam autem siue epulum vespertinum sic volunt dictum, vel ὅτι τῇ πόνου δέμνια παύει, pausam facit laboribus, vel quod sit ὥσπερ δέμνια πονημένου τὸ παρεσκευασμένον. id est, summo studio elaboratum, & exquisitum, vt contra ἄεῖσον dicatur quasi ῥᾴδιον ex obuijs non anxiè comparatum: vnde etiam ἄεῖσον, id est, obsonium videatur dictum, quia non manè, sed ὀψὲ, id est, sero in cœna, finitis nimirum laboribus, & actionibus sumi sit solitum. Hæc Cœl. Rhod. lib. 27. c. 24. ex Plutarcho. Quid si dicamus δεῖπνον dictum, ἀπὸ τοῦ δεῖ πίνειν, secundùm illud tritum Græcorum, ἢ πίθι, ἢ ἀπιθι. Cœnas porrò apud antiquos liberaliores fuisse prandijs, postea dicetur. In sacris quoque literis noui Testamenti eorundem vocabulorum fit mentio: Luc. 14. ποιῆς ἄεῖσον, ἢ δεῖπνον. Tempora, inquit Camerarius, cibi capiendi veteres distincta habuêre præcipuè duo, matutinum, & ad vesperum vergens, quorum illud ἄεῖσον, hoc δεῖπνον vocarunt. Luc. 14. Christus mysterium regni cœlorum, siue vocationis hominum ad regnum cœleste depingit conuiuij magni similitudine, quod δεῖπνον appellat, cuius hanc elegantem sanè rationem reddit Theophilactus, δεῖπνον ἐκάλεσε τὸν οἰκονομίαν ταύτην, ἐπειδὴ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, καὶ οἷον ὅτι δυσμαῖς, τῶ αἰῶνι & ἤλθεν ὁ κύριος, hoc est, Dipnon appellauit Oeconomiam istam, quoniam extremis temporibus, & ferè sub occasum sæculi Christus venit. Quoniam autem idem mysterium à Matthæo c. 22. ἄριστον appellatur, verisimilq; appellationis rationem idem Pater pulchrè his verbis tradit, ἄριστον ἢ ἐνταῦθα ὀνομάζει, καὶ τοι ἀλλαχοῦ (nimirum Luc. 14.) δεῖπνον αὐτὸ λέγων, ἐκ ἀλόγως: δεῖπνον μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τελείως φασίν & τῶ τοιούτῳ χάμει, καὶ πρὸς τὴν ἑσπέραν, ἤτοι τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος: ἄριστον ἢ διότι καὶ ἐν τοῖς πρότερον αἰῶσιν ἀπεκαλύπθη τὸ μυστήριον, ἢ καὶ ἀμυδρότερον, id est, Aristo hîc appellat, quod alibi dipnon; non sine ratione: Dipnon enim dicitur, quia postremis demum temporibus, & ad vesperum, siue in fine sæculorum hæ nuptiæ perfectè apparuerunt. Aristo autem, quia prioribus quoque temporibus, licet obscuriùs, hoc mysterium fuit patefactum. Ex hac igitur Theophilacti allegorica istorum verborum interpretatione constat, ἄριστον quidem pro prandio, siue conuiuio matutino, δεῖπνον autem pro cœna accipi. Possumus tamen simpliciter quoque dicere vnum idemq; epulum à Luca δεῖπνον, à Matthæo ἄριστον appellari, propterea quod hæc duo vocabula, vt supra ex Athenæo probauimus, sæpenumero apud auctores confunduntur, & vnum pro altero vsurpatur. Cœna quoque illa dominica sacra & augusta, quæ vesperi fuit celebrata, δεῖπνον appellatur Luc. 22. & alibi, & μετὰ τὸ δειπνῆσαι, Christus dicitur accepisse poculum, &c. His porrò

Δείπνου hoc mihi videtur verisimilimum etymon.

Δεῖπνον etiam in sacris literis pro cœna accipiur.

Cur vnum idemq; epulum allegoricum in Euangelio δεῖπνον & ἄριστον vocetur.

Cœna Dominica δεῖπνον.

tribus δεῖπνου significatis, quartum etiam addi potest: nam aliquando δειπνίδιον, id est, postcœnium significat, teste Athenæo, de quo supra. Denique videtur etiam δεῖπνον speciatim pro cœna collatitia accipi. Aristoph. Scholiast. in Pace, φασὶ γὰρ τὸ δεῖπνον ἐν ᾧ ἔκλαιε & αὐτὸ κομίζων εἰς κοινὸν καταθέσθαι, καὶ πάντες πάντων μετέχειν. Ergò, vt summatim quæ dicta sunt de hoc vocabulo complectar, δεῖπνον cùm generatim pro quouis epulo, siue cibo, tum speciatim quadrifariam vsurpatur. Antiquitus quidem & ientaculum, & epulum meridianum, & δειπνίδιον significabat: at posterioribus temporibus pro cœna, siue epulo vespertino fuit vsurpatum. A δεῖπνον fit δειπνάριον, & δειπνίδιον, diminutiuum, id est, prandiolum, siue cœnula. Δειπνεῖν prandere, siue cœnare, δειπνοποιεῖν, δεῖπνον ποιεῖν, Luc. 14. cœnam parare, siue condicere, δειπνοπιεῖσθαι cœnare, δειπνίζειν cœna prandioue excipere, siue prandium præbere. Δειπνητὸς, Od. ρ. & δειπνητὸς, siue δειπνητὸν, cùm pro cœna prandioue, tùm pro cœnandi prandendiue tempore accipiuntur. Quidam hæc ita distinguunt, vt δειπνητὸς, accentu in vltima, sit ipsa cœna: δειπνητὸν autem, accentu in penultima, prandendi, cœnandiue tempus. Δειπνίας vicus Thessaliæ, vbi cœnasse ferunt Apollinem. Δειπνητικαὶ διατροφαὶ, Athen. lib. 4. Δειπνεύς nomen cuiusdam qui in Achaia à cocis colebatur, teste Athenæo. φιλοδείπνος, & εὐθυμοδείπνος, & δειπνομόνης, ἐγχέδειπνος, qui libenter comessatur. φιλοδειπνιστὴς, qui alios libenter conuiuio excipit. αὐτόδειπνος, qui vocatus secum ipse affert, quod cœnet. Hesych. αὐτόδειπνος, Luciano dicitur conuiua qui sufficitur in locũ alterius, qui inuitatus non venit. Apud Latinos cibus epulumue meridianum duobus vocabulis antiquitus fuit appellatum, nimirum cœna, & merenda. Quoad priùs, de illo sic Festus, Cœna apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium. Vesperna, quam nunc cœnam appellamus. Idem, meridianum cibum cœnam vocabant. De altero idem sic: Merendam antiqui dicebant pro prandio, quod scilicet medio die caperetur. Nam meridio, & meridior aliquando est meridianum cibum capere. Plautus, ientando, meridiando, comessando, pergræcando vitam ducere. Aliquando significat meridianum somnum capere. Cornel. Celsus, Longis diebus meridiari potiùs ante cibum vtile est: sin minus, post per hyemem potiùs totis noctibus conquiescere. Suetonius de Caligula, Gloriatusq; est expergefactæ somno Cesoniæ quantum egisset, dum ea meridaret. Merenda postea pro cibo post meridiem, siue vesperi sumpto vsurpata est, teste Nonio. Recentius vocabulum, quo meridianum epulum exprimitur, est prandium, cuius ipsius tamen duplex est potestas. Nam aliquando etiam pro cibo epulóue matutino, siue ientaculo vsurpatur, & idcirco Plutarchus libro 8. Sympos. de Græcis quibusdam Latinorum vocabulorum etymis differens, hæc de prandio dicit: τὸ ἢ ἄριστον ὀνομάσθαι ἀπὸ τῆς ὥρας: ἐνδιον γὰρ τὸ δειλινὸν, καὶ τοῦ μετ' ἄριστον ἀναπαυσιν ἐνδιάζειν, ἢ προϊόντα τινα σημαίνοντες ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι, ἢ ξοφλῶ ἢ χεῶντας φῶν ἐνδεεῖς γίγνεσθαι. His verbis duplicem videtur afferre prandij etymologiam, quasi illud inde dictum sit, vel quod πρὸ τοῦ ἐνδιου, vel quod πρὸ τῆς ἐνδείας sumatur. Quamobrem cùm Festus inquit. Prandium ex Græco - - - est dictum, nam meridianum cibum cœnam vocabant, verbum Græcum, quod hîc desyderatur, videtur fuisse ἔνδιον, quoniam hîc prandium pro ientaculo sumit, antiquo more, sicut & Græci olim τὸ ἄριστον. Hæc est Canteri coniectura in libro nouarum lectionum. Festus, prandicula antiqui dicebant, quæ nunc ientacula. Deinde prandium significat cibum epulúmue, quo homines circa meridiem fruuntur, sic dictum, quasi ἔνδιον τὸ δειλινὸν, id est, meridianum, vnde ἐνδιάζειν, ἐνδιᾶν, & idem quod μεσημβριάζειν meridiare, siue meridiari, hoc est, à prandio quiescere, teste Plutarcho. Prandium nonnulli ab edendo, quasi peredium volunt dictum. Pollio Trebellius prandium scribit dici, quod ad bellum milites paret à cinctis initum, quod à discinctis cum imperatore cœnaretur. Nam & prandium militare à multis astruitur, Cel. lib. 27. c. 24. Beza prandium existimat dictum, quasi perendium, quod nihil ferè eo ipso die coctum, sed ex perendiarum epularum reliquijs aliquid ferè, & quidem non accumbendo sumeretur. Isidorus, prandium ab apparatu edendi vult fuisse dictum, propriè autem veteres prandium vocasse omnium militum cibum ante pugnam: inde est illud ducum alloquium, Prandeamus tanquam ad inferos cœnaturi, lib. 20. cap. 1. Scaliger similiter prandium vult dictum esse, quia iterum ad opus parati essent illicò, qua ratione à Græcis δεῖπνον dictum est, ὅτι δεῖ πονεῖν, libro 1. Poët. cap. 5. Hinc prandeo, pransito frequentat. Pransor, compransor, impransus, &c. Germanicè epulum meridianum, imbiß vulgò dicitur, vel quasi ainbiß/id est, vnum frustum, quod vno ex ferculo tale

Δείπνου quarta significatio.

Anacephaleosis de significatis δείπνου.

Cœna.

Merenda.

Meridio, & meridior quid.

Prandij duplex significatio.

Secunda.

Prandium vnde dictũ.

Imbiß germanicè.

Universidad de Deusto
Biblioteca

prandium consteт, vel quasi anbiß/ quod cibum primo degustare significat. Gallicè, ie disner. Italicè, prandio, desinar, pransar. Hispanicè, comida temprana, siue ayantar. Polonicè, obiad ab obiesz, quod cibo satiari significat.

DE EPVLIS VESPERTINIS.

CAPVT IX.

EPVLAE pomeridianæ, quæ inter prandium, & cœnam fiunt tribus ferè horis post prandium, Athen. lib. 1. videtur Δειλινον appellare, citans illud Homeri Οδ. ρ. οὐδ' ἐρχο Δειλήσας, quod, inquit, Athenæus nonnulli vocant Δειλινὸν, quod quidem est inter prandium, & cœnam. Idem tamen lib. 5. ridiculos sibi videri ait, qui ex illo Homeri loco probare contendunt, heroas illos quater in die cibum sumere fuisse solitos. Δεῖλης & δείλη crepusculum significat: vnde Cic. ad Attic. ἀπὸ τῆς δείλης dixit, pro vespertino tempore. Idem ἐπείσιμα dicitur, teste Athen. lib. 1. cui respondet vocabulum vesperna, de quo supra. Latinè, merenda, teste Nonio, à recentioribus vsurpatur pro cibo qui post meridiem sumitur, quia sit à merendo, siue mercede, quod operariorum atque mercenariorum sit propria. Apuleius antecœnium appellat, quasi cœnæ πρόδρομον, Lib. 2. Prorsus gladiatoria Veneris antecœnia. Germanicè, abentbzoot abentessen/abentüirten/abentzäch/ abentrunck / zunderneſſen / vulgò appellatur. Belgæ, tuesperbroot appellant. Galli, gouster, à gustando, cui respondet Græcum, γεῦμα & vocabulum, de quo supra: & le reciner, forsan à raisins, id est, racemis, & alijs fructibus, qui illo tempore comeduntur. Itali, merenda. Hispani, la merenda del medio die. Polonicè, yusina, vel poranieczorek à vespera, quæ Polonis wieczora, quasi diceres, sub vesperam. Hebræi, סעירת בוקיר Seudah Benonith, cibū intermediū, merendā appellant. Isidor, Merenda est cibus, qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda, & proxima cœnæ. Vnde & antecœnia (siue antecœna) à quibusdam vocabatur: item merendare quasi meridie edere, lib. 20. c. 1. Idem c. 3. Merum, dicimus vinum purum. Nam merum dicimus quicquid purum, & syncerum est: sicut & aquam meram, nulli rei mixtam. Hinc & merenda, quod antiquitus id temporis pueris, & operarijs panis meræ dabatur, aut quod meridient eodem tempore, id est, soli, ac separatim, non vtique in prandio, aut in cœna ad vnam mensam. Inde credimus etiam illud tempus, quod post medium diem est, meridiem appellari, quod purum sit. Cyprio boui merendam, Festus Pompeius ostendit conuenire, quoties conuiua sordidus, & insipidus, sordido atque insipido accipitur conuiuio. Festiuius erit, si ad res animi deflectatur, vt si quis apud spurcos, spurcè loquatur, apud indoctos, indoctè.

Epulum quod sub noctem, suprema tempestate, vt veteres loquebantur, hoc est, dici nouissimo tempore, siue etiam post solis occasum agitur à Græcis appellatur δεῖπνον, de quo vocabulo supra satis, quibus illud tantùm addam, quod Eustath. Οδ. β. f. 76. 44. δεῖπνον pro cœna à recentioribus sumptum dicit, παρὰ τὸ δεῖν τότε ὕπνου, hoc est, quod tunc opus sit somno, siue quietem. Idem Ιλ. β. fol. 183. 30. Δεῖπνον primò pro tentaculo siue prandio accipi à veteribus docet, παρὰ τὸ δεῖν πονεῖν, deinde addit, Ἢ λέγον ὅτι δεῖπνον καὶ τὸ πρὸς ἑσπέραν ἐλαφρὸ, manifestum est Δεῖπνον etiam illud dici quod sub vesperam sit, vt etiam ab Euripide in Hecate vsurpatur, & generatim omnem cibum. Magis proprium vocabulum, quod semper pro vespertino epulo vsurpatur est δόρπος, siue δόρπον, δορπορὴ apud Suidam, & in plurali. δόρπα, Xenophon δόρπησον vocat. ἀπὸ δορπίου. Arist. σφῆκες. Interpres ibi, λυκόφεγγον inquit, ἀπὸ δείπνου. Οἱ δ' ἄλλοι πάντες δόρπα τὰ δεῖπνα. Athenæus lib. 1. in illum Palamedis versum, ἄεισα, δεῖπνα, &c. addit, δόρπον δὲ τὸ ἑσπερινὸν. Idem citans illud Οδ. ξ. δόρπον ἕλον, addit, παρὰ τὸ δόρυ πάνειν, ab hasta scilicet iam deponenda. Eustath. Οδ. β. f. 76. 44. ἔστιν ἡ δόρπος ἐναντίον ἀείρω, ἵνα δόρυ πάνεται quod nos dipnon appellamus. Οδ. β. f. 76. 44. δόρπον ἡ κοινὴ ὅς ἀμφίβαλε μὴ ἀπονενεμῆσθαι τῇ ἑσπέρᾳ. Scaliger lib. 1. Poët. cap. 5. Græci δόρπον παρὰ τὸ δόρυ πάνειν, militaris sane vox: non enim curarent corpora, neque arma deponerent, nisi opere absoluto. Hinc δορπεῖν, & δορπίσασθαι apud Polluc. id est, cœnare. Δορπία, vt apud Pollucem, siue δόρπεια, vt apud Suidam scriptum reperitur, dicebatur primus dies festi cuiusdam apud Athenienses, quod ἀπατούρια vocabant, sic dictus,

Ἐπείσιμα. Vesperna. Merenda. Antecœnia.

Δεῖπνον pro cœna à recentioribus sumptū, vnde dicatur

Δόρπος, siue δόρπον.

Δορπία, siue δόρπεια

tus, quod qui ex eadem tribu essent, ad cœnam in illo festo conuenire solebant. Δορπὴς ὁὲ apud Aristoph. siue vt apud Hesych. & Suidam scribitur cum accentu in penultima, δόρπης Θ', ἡ ὥρα τοῦ δεῖπνου, id est, hora cœnæ, quam Non. ὅπου δόρπιον ὥραν vocat. Δόρπη quoque apud Erotianum dicitur tempus vespertinum, παρὰ τὸ δόρυ πάνειν. Ἐπιδορπίσματα, ὁπιδορπίδες, secundæ mensæ, & ὁπιδορπίζεσθαι, secundam mensam apponere. Ἀπὸ δείπνου, inquit Eustath. Ιλ. σ. Lycijs idem sunt quod ὁπιδορπίδες, ἐπιφερνὰ ἐδέσματα ἐφ' ἡμάτων δὴ μετὰ κρέα, ἢ ἰχθύς. Cœna quoque ἐπείσιμα à Græcis dicitur, de quo supra. Latinè, Cœna dicitur, quod vocabulum olim, teste Festo, pro prandio fuit vsurpatum, & vesperna apud Plautum, quod nomen, vt idem vult, antiquitus, quoque propriè pro vespertino epulo vsurpatum fuit, cui respondet ἐπείσιμα & vocabulum. Cœna porrò, (quæ sæpe generatim pro quouis conuiuio accipitur) dicta est, teste Plutarcho, quasi κοινὴ ἀπὸ τῆς κοινωνίας, hoc est, communis, à communione, quid nimirum, vt Athenæus quoque testis est, Romani in prandio quidem soli atque seorsim, (vnde etiam μονοφάγοι à Græcis fuerunt dicti) in cœna autem cum amicis accumbentes cibum capere consueuerunt. Isidorus, Cœna vocatur à communione vescentium, κοινὸν quippe Græci commune vocant, vnde & communicantes, quod communiter, id est, pariter conueniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem cœna vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In vsu enim non erant prandia, libro 20. c. 1. Sic Scaliger lib. 1. poët. c. 5. In sero diei, opere perfecto, lautius, largiùsue se accipiebant, tum vberiore epularum apparatu, tum familiarium, atque affinium societate. Idcirco cœna dicta, quia κοινῇ vescerentur, non primato dimenso diurno. A cœna fit cœnula diminut. Cic. Græcè, δειπνίδιον: cœnare, aui, & atus, cœnam sumere: cœnitare, Cic. id est, frequenter cœnare: cœnaturire, cœnandi cupiditate affici: cœnaticus, ad cœnam pertinens. Plautus, spes cœnatica: Varro, sermo cœnaticus. Concœnatio, συνδεῖπνον Cic. Cœnipeta cœnam aliorum affectans, nec libenter domi cœnans. Incœnis, vt impransus, qui nondum cœnauit. Domicœnium, οἰκοσιτία, id est, cœna quæ domi fit: Martialis,

Si tristi domicœnio laboras.

Cœnatiuncula, Plinius epist. μικρὸν δειπνοτήριον, locus paruus ad cœnandum aptus. Germanicè cœna nachtmaal/nachteſſen/id est, nocturnum conuiuium appellatur. Belgæ, auendtmaal. Galli, soupper, & cene. Italicè, Hispanicè, cena. Poloni, wieczerza vocant à vespera.

Ἐπιδορπίσματα, ὁπιδορπίδες. Vesperna. Cœna. Cœna quasi κοινὴ dicta.

DE CONVIVIIS NOCTVRNIS.

CAPVT X.

CONVIVIA, siue epulæ nocturnæ, quæ post cœnam aguntur, à Græcis κῶμοι appellantur, de qua voce supra: item ὁπιδορπισμάτων, ὁπιδορπισμοὶ, & ὁπιδορπίδες, ὁπιδόρπιαι ἑφάπτειαι, δευτέραι ἑφάπτειαι, μεταδόρπια, ὁπιδείπνια, & ὁπιδειπνίδες appellantur, vt passim ex Athenæo, & alijs auctoribus constat. Epidipnidas quoque voce Græca Martialis pro Latina vsus est libro 11.

Hinc feras epidipnidas parabat.

Posteriores illæ voces sæpe pro quibusuis mensis secundis, etiam post prandium appositis, vsurpantur, de quibus suo loco. Latinè conuiuium huiusmodi comessatio vocatur, siue vt Fuluius Vrsinus, Lambinus, & doctiores quiq; legendum scribendumq; existimant, cōmissatio, siue etiam comassatio. Vulgus legendum putat comessationem, & comessari existimans à comedendo, aut comesse dictum esse. Festus comissationem legit, & à vicis, quos Græci κώμας dicunt, vult appellari, in his enim habitabant prius, quàm oppida conderentur, quibus in locis alij alios conuictus causa inuitabant. Lambinus in suis Commentarijs in Horat. & Plautum, comissare, siue (vt potius vult legendum) comassari, & comassationem secundùm Varronem vult dictam, ἀπὸ τῆς κώμης, deo intempestiui, luxuriosiq; conuiuij seu comparationis: siue ἀπὸ τοῦ κωμάζειν, quod est conuiuium inire meretricium, & impudicum, cum scortis & meretricibus comparare, lasciuire, saltare (vnde forsan nostrum vernaculum gumpen) nocturnas comparationes cum mulieribus impudicis agitare:

Comessatio. Comissatio. Comassatio. Comissatio. Κωμάζειν quid.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Paulus hoc nomine vtitur, Rom. 13. Vt interdiu compositè ambulemus, μὴ κώμοις, καὶ μέθαις, non in comessationibus & ebrietatibus, alludens ad illum morem comessantium. Hinc comissatio conuiuium meretricium, proterum, & lasciuum: comporatio nocturna, peculans, & libidinosa cum scortis, & mulieribus impudicis, Hæc Lambinus. Plutarchus Symposiacôn 1. lib. 2. τὰς ἐπὶ αὐλητρίσι καὶ κώμοις ἑλληνικῶς πομπαζόμενον (id est, comissationem) λέγεσθαι (à Romanis scilicet: qui prandium cœnam & alia huiusmodi, Græcis nominibus efferunt, oinion ego tên hellênôn, vt idem ibidem testatur.) Scaliger libro 1. poët. c. 5. κωμάζειν est per vicos vagari animi gratia. (Gassatum gehen.) Iuuentus enim vacui temporis otio, atque licentia noctis abusa, secura imperiorum, vel heri, vel patroni, vel parentum, per pagos (nondum enim in vrbes conuenerant) discurrere. Qui mos simul cum nomine ad nos deductus est. Legimus enim apud Liuium comessationes. Vnde ij lusus, quos vicatim exercerent, παρὰ τλὼ αὐλῶν, κατὰ τὰς κώμας, aptè comœdiam dixere: quoniam non in pascuis, aut in aruis, aut ad tumulos, aut ad aras canerent. Lucianus in Discategorumeno, Lunam, ait, splendere τοῖς κωμάζουσι. Sunt qui Græcum κῶμος (quo & Deus temulentiæ, & conuiuium procacius, cantiones, atque saltationes lasciuæ, significantur) deductum esse à בעור Cemosch, quod est nomen Dei, seu idoli Moabitarum, Num. 21. 1. Reg. 11. & 2. Reg. 23. Ierem. 28. Iud. 11. Ammonitarum Deus esse dicitur, verisimile enim est finitimas has gentes eadem idola coluisse. 70. verterunt χάμας, forsan dictus est, hic Deus à במס Camas, id est, occultare, abscondere, vt Bacchus νυκτέλιος, intelligatur, nisi malis Plutonem, siue Ditem, hoc est Deum subterraneum, seu inferorum intelligi. Lambinus non commissari cum duplicato m, vult esse legendum, quamuis ita scriptum reperiatur in libris veteribus, cum ratio, & veritas reclament, & o, in comissari natura sit longum, sine alterius consonantis appositione. T. Liuius comissationis meminit lib. 11. vbi refert, Demetrium post cœnam, qua sodales acceperat, dixisse: Quin comissatum ad fratrem imus? & mox subdit, comissatores tanquam ad cædem suam venientes, aditu ianuæ arcet. Legitur etiam Perseus apud eundem Liuium, tanquam reprehendens fratrem Demetrium, Conuiuam me tibi committere ausus non sum, comissatorem te cum armis recipiam? Huc pertinet illud Suetonij in Vitellio, sed vel præcipuè luxuriæ, sæuitiæq; deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, & prandia, & cœnas, comessationesq;. Idem, in Domitiano, conuiuabatur frequenter, & largè, sed penè raptim, certè non vltra solis occasum, nec vt postea comessaretur. Idemq; in Vespasiano, Præter sæuitiam, insignita in eo etiam luxuria erat, quod ad mediam noctem comessationes cum profusissimo quoque familiarium extenderet. Ex his locis apparet comessationes propriè dici cibos potusq; qui post cœnam extraordinariè ex luxu sumuntur, & comessari propriè esse post cœnam epulari: & conuiuam à comessatore distingui, ita vt conuiua sit qui ad conuiuium, cœnámue vocatur: comessator verò post cœnam ad comessationem. Vnde apud Liuium loco paulò ante citato Perseus criminans fratrem Demetrium, Conuiuam me tibi, inquit, committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis recipiam? Perottus quoque in Cornucopiæ, Propriè comessatio, inquit, est cibus qui post cœnam sumitur, sicut merenda cibus, qui sumitur ante cœnam, & ientaculum cibus, qui sumitur ante prandium. Interdum tamen comessationes generali vocabulo epulationes, compotationesq; intempestiuas cum luxuria, & crapula significant, veluti voragines mensarum. Ad huiusmodi comessationem, siue vespertinam potationem post cœnam, alludit Lampridius in historia Alexandri Cæsaris, cum amicos militares habuisset, vt vsum Traiani, quem ille post secundam mensam potandi vsque ad pocula instituerat, reseruaret, vnum tantum poculum exhibebat in honorem Alexandri Magni. De metaphoricis translationibus, apud Ciceronem, vt sunt tempestas comessationis, comessatio tempestatis, comessatores coniurationis, vide Turnebum in Aduers. libro 9. cap. 1. Nonnulli postcœniam, siue, vt Hermolaus Barbarus, pocœnium, huiusmodi nocturnum conuiuium existimant posse appellari, vt Apuleius lagenam Veneris antecœniam vocat, tanquam prægustatio quædam sit, & præludium ac præparatio ad palæstram Veneream exercendam. Dicitur autem Antecœnia, quasi ante cœnam sumpta, vt Martialis finxit Domicœnium, quod domi cœnare significat. Germani illud vocant Schlaafftrunck / ὑπνοπόσιον Græcè commodè dici posset, id est, compotatio ante somnum. Belgæ, slapen gaet/slaptdranck. item een banckecken cermen. Galli, vng petit banquet apres auoir souppe, siue vne collation. Itali similiter, vne collation dopo cena. Poloni, collacia. Hispani, manijar despues de la cena appellant. Collatio à Germanis etiam, vt à Gallis, Italis, Polonis appellatur, forsan quia vt olim, ita hodie quoque eiusmodi conuiuia sæpe sint collatitia, ad quæ symbola à singulis conuiuis conferantur.

Comessationes propriè quid.

Conuiua à comessatore distinguitur.

QVOTIES IN DIE, ET QVO POTISSIMVM DIEI, ATQVE ETIAM NOCTIS TEMPORE, veteres manducarint. CAPVT XI.

NVNC quoniam de conuiuijs secundùm tempus diurnum atque nocturnum diuisis, varijsq; eorum nominibus est dictum, videtur omnino esse consequens, vt dicamus quoties in die, & quo potissimùm diei, atque etiam noctis tempore prisci sæculi homines cibum capere consueuerint, quæq; hodie sit multorum populorum ea in re consuetudo. Inter doctos quæstio fuit diu admodum agitata, semel ne in die tantùm, an sæpius veteres manducarint. Verum ex historijs non vnam aliquam certam, & fixam, sed varias & diuersas fuisse veterum hac in parte consuetudines constat.

Græcorum in comedendo consuetudo.

Græci, vt inde exordiar, Troiani belli temporibus, si Philemoni apud Athenæum libro 1. est credendum, quater in die cibis vtebantur. Hinc Muretus in suo variarum lectionum libro, Ego, inquit, in Græcorum commentarijs reperio, quater die ipsos cibo ac potu corpus reficere solitos: quod etiam hodie multis locis fit apud quosdam transalpinas nationes. Primum quidem diluculo, id vocabant ἀκρατισμόν, aut ἀκρόπαμα, quod non dilutum, sed merum, vt ait Ausonius, biberent: aut etiam δεῖπνισμον, quam vocem vnà cum re ipsa nostrates (desiuner) retinuerunt. Quidam tamen δεῖπνισμὸν non ἀπὸ τῆ νηστεύειν, id est, ieiunando, quod nimirum ieiuno corpore sumeretur, sed ἀπὸ τῆ ἀνίστημι, hoc est, surgendo volunt dictum, propterea quod simul atque è lecto surrexissent, eo fruerentur, quam ob causam etiam à Polonis Sniadanye dicitur, quod statim somnum sequeretur. Sequebatur ἄριστον, ita dictum, quod postea oporteret ἀριστεύειν, quod, vt supra dictum, aliquando δεῖπνον ab Homero appellatur. Inde ἑσπερισμὸς, cuius hora erat, cum iam noctescheret, antequam tamen contenebrasset. Postremò δόρπος, quod recentiores δεῖπνον appellarant: qua posteriore voce Philemon in hac quadripartita conuiuiorum diuisione vtitur. Palamedes autem apud Æschylum, eodem Athenæo teste lib. 5. tres tantùm Græcis illis antiquis in die vsitata epulas facit, ἄριστα, δ' εἶτα, δόρπου πρεῖσθαι ζίτα: vbi Athenæus ἄριστον, epulum matutinum: δεῖπνον, meridianum: δόρπον, vespertinum interpretatur. His idem δεῖπνον, hoc est, epulum inter prandium & cœnam interiectum (quod merendam vocant) à nonnullis perperam addi, tefstatur ex quodam Homeri loco malè intellecto. Eustath. quoque Od. β. Sciendum est, inquit, veteres tribus cibis vsos fuisse, quorum primus vocatus fuit ἄριστον, secundus δεῖπνον, tertius δόρπον: subiungit deinde Æschyli versum paulò ante commemoratum. Idem tamen Il. β. f. 183. 30. citans eundem Æschyli versum de tribus illis epulis, quæ sunt, ἄριστα, δ' εἶτα, δόρπου ζία, addit μᾶλλον δὲ ζίτα κατὰ τοὺς παλαιοὺς, καλεῖσθαι ῥηθῆναι κεῖνον οἱ παλαιοὶ· ὡδὶ δὲ μνησθῆναι αὐτὸ φάσιν, ὡδὶ κύκλωψ· ζίτοι ζοφαῖς ἐχρῶντο. Quidam ergo existimant hanc siue ter, siue etiam quater in die cibum sumendi consuetudinem à Græcis illis heroibus in bellis tantùm, quæ ob magnos labores largiorem cibum potumq; requirunt, seruatam fuisse, aliàs non item. Hinc Lambinus in Horat. Nestris erant, ter die cibum capere consuetisse, ac primum quidem cibum, & matutinum ἄριστον esse nominatum: secundum δεῖπνον, id est, prandium: tertium δόρπον id est, cœnam, cum hodie δεῖπνον idem quod cœna valeat, ἄριστον autem prandium. Verùm vt Hieron. Mercurialis in suo variarum lectionum lib. 4. c. 17. annotat, apud Græcos, Hippocratis præsertim temporibus, nullam huiusce consuetudinis legem firmam fixamq; fuisse ex veterum monumentis constat: sed multos ter, vel etiam quater, plures semel, plurimos bis cibum sumere consueuisse. Vnde Cardanus, quòd tempore Hippocratis ter, et plus ederent, totidem etiam eos cacasse in Comment. in 2. Prognost. scripsit, quod sane est ridiculum. Hippoc. autem verba 2. de rat. vict. in acut. morbis hæc sunt, vbi sanorum hominum consuetudinem multis verbis exponit: ἐπεὶ καὶ τοῖσι διαιτωμένοισι τὰς ἡμέρας, καὶ τοῖσι μὲν σιτία πουσὶ, αἱ ἐξαπιναίοι μεταβολαὶ βλάβας καὶ ἀρρωστίας παρέχουσιν. Καὶ τοὺς μὲν ἐξ μὲν

Græcorum consuetudo in comedendo varia & diuersa.

Cardanus deridetur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

μεμψιπότας ἀεισίτους, εἰ ἀεισίτησουσιν, ὀλιθίως ἀρρώστους ποιεῖ καὶ βαρέας ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ἀδυνατεῖς, καὶ ὀκνηρούς. Ης ὁ ὅπαξ λειπνήσασιν, ὀξυρεγμιώδεας, id est: Quippe siue bis, siue semel duntaxat in die, quis cibum capere solitus est, si subitò consuetudinem mutauerit, noxam, imbecillitatemq; subibit. Etenim prandium assumens, qui id non consueuit, protinus imbecillus, grauis, ægrotus, segnisq; redditur. Et paulò post: καίτοιγε πολλοί εἰσιν οἱ ὀλφόρους φέρουσι ξυσιτεόμενοι τῆς ἡμέρης ἐς πλῆθος, εἰ αὖ ἅπαξ ἐθισθῶσιν, id est: Quanquam sunt nonnulli, quibus nihil molestiæ affert, ter in die cibo repleri, præsertim si ita assueuerint. Ex his & alijs multis eo in loco scriptis facilè colligitur, mores hominum Græcorum in comedendo diuersos fuisse. Quòd verò Plato miratus est Siculos, atq; Italos bis in die impleri cibis (vnde nonnulli veteres Græcos semel tantùm die cibum sumpsisse colligunt) id Muretus atque Mercurialis ita intelligendum existimant, quod rari essent, qui vsque ad satietatem bis die cibum caperent, vnde Plato vritur in nobili illa sua epistola verbo ἐμπλᾶσθαι, & Hippocrates quoque loco paulò ante citato scribit: ἢν δ' αὖ μᾶλλον πονέσειεν ὁ τοιοῦτος, ἢ ἐς σιτοῖο τῆς ἡμέρης ἐς κόρον, ἢ μᾶλλον εἰ πλεονάκις, hoc est, Maiori tamen molestia afficietur is, qui ter eadem die ad satietatem vsq; cibum ingesserit, ac multò magis, si crebrius etiamnum assumpserit. Beroaldus ad probandum Græcos non semel tantùm, vt Seruius putauit, sed bis die, licet non ad satietatem vsque cibum sumpsisse, his testimonijs & exemplis vritur. Primum est Magacreontis Abderitæ celebre dictum, qui, vt Herodotus est testis lib. 7. magnam aiebat se Xerxi gratiam habere, quod non bis in die cibum caperet. Fore enim vt Abderitæ, si iuberentur, vt etiam prandium simile cœnæ instruerent, pessimè de ipsis ageretur. Hoc ergo in Xerxe admiratus est Abderites, vnde constat illo quoq; tempore, quod proculdubio antiquissimum fuit, prandere, & cœnare moris fuisse. Idem apparet ex illo Alexandri Magni apophtegmate, quod à Plutarcho celebratur: Is enim dicere solebat, ad prandij condimenta nocturnas profectiones optimas esse, ad cœnæ autem, prandij parcitatem. Idem Aristot. in Probl. suis, prandendum est largè, cœnandum parcè dixit. Huc quoq; facit peruulgatum illud Leonidæ Spartani dictum: Prandete commilitones, apud inferos forsan cœnaturi. Hinc à Satyro dictum, Prandebat ibi quisq; Deus. Ex his apparet apud Græcos veteres prandia quoq; in vsu fuisse. Sed illud quoq; silentio non est præteundum, ientacula illa, siue prandia Græcorum parca fuisse atq; tenuia, ita vt qui illis ad saturitatem vsq; vterentur, nimiumq; indulgerent, infamia notarentur. Atq; hoc quidem testantur nomina, quibus ientaculum, atq; prandium à veteribus exprimitur, notationes. Nam & ἀκρατισμὸς vel ἀπὸ τοῦ ἀκράτου, id est, mero, quod solum cum pane veteres manè sumebant, vel ἀπὸ τῆς ἀκρασίας, id est, intemperantia, cuius nomine accusabantur ientantes: & ἄριστον, quasi ῥᾷστον, quod facilè esset paratu, teste Plutarcho, dictum fuit. Idem & γεῦμα à gustatione, & δεῖπνισμὸς, quod à ieiunis sumeretur fuit appellatum. Plutarchus 8. Sympos. 6. tradit olim infames fuisse, qui ante cœnam quicquam edebant: quemadmodum etiam Hippoc. in lib. de Aere, aq. & loc. monens, vt hominum viuendi ratio à medico consideretur, scilicet πότερον φιλόποται, καὶ ἀεισηταὶ, ἢ ἀταλαίπωροι, videtur ἀεισήτας, id est, ientatores, siue pransores inter eos collocare, qui non rectam viuendi normam sequerentur. Clemens Alexand. lib. 2. c. 2. Pædag. Οἱ δ' ἀκμάζοντες μεθημέραν μὲν ἄριστον μεταλαβόντες οἷς καταλληλον τὸ ἄριστον, ἄρτον μόνον ἀποζευσάμενοι, ἀπεχέσθων πάμπαν τῶν ποτῶν, ἕως τὸ ἀναπινεσθαι τῷ ἀδιψήτῳ ὑγρότητα αὐτὴν ἀναφυγγιζομένῳ τῇ ξηροφαγίᾳ, &c. & paulò post, εἰς δὲ ἑσπέραν τὸ δεῖπνον ἀεὶ τῷ ὥρᾳ οἴνου χρηστέον, &c. id est: Qui autem sunt in ætatis flore, cum interdiu ientaculum, siue prandium sumpserint, quibus conuenit prandium, pane solo gustato, à vino omnino abstineant, vt ebibatur, atque consumatur superflua eorum humiditas, aridorum esca, veluti spongia quadam exhausta. Vespero autem tempore cœnæ vinum vtendum est. Atque hæc de Græcorum consuetudine.

Plato cur miratus sit, Italos atq; Siculos bis in die impleri cibis

Prandia quoque apud Græcos veteres in vsu fuerunt.

Alex. Magni apophtegma

Græcorum ientacula, seu prandia, parca & tenuia fuerunt

Ante cœnam edentes olim infames fuerunt.

Latinorum & Romanorum in prandendo & cœnando consuetudo.

Nunc de LATINORVM & ROMANORVM consuetudine, quàm Celsus his verbis describit lib. 1. c. 1. bis die potius, quàm semel cibum capere: & semper quàm plurimùm, dummodo bene concoquant. Sed qui aut laboribus corpora fatigant, aut pueri, aut senes, aut ex fœminis quàm plures ientaculum accipiunt summo mane, & quidam ex eis quinta à meridie hora paruam refectionem ex fructibus aut oleribus. Sunt etiam nonnulli, qui hyemis tempore ventriculi calefaciendi gratia aut ne frigore, & aëre ambiente occupetur, summo mane parum panis tosti ex vino merace (τὸ ἀκρατισμα) accipiunt, quidam oui vitellum, quidam conditum aliquid. Sed hæc iam præseruatio-

nis potiùs sunt, & hominibus aut non admodum valentibus, aut ægrotantibus debentur. Sanis vero simpliciter, quibus etiam sanitatis custodia propriè debetur, interim dum valent, consuetudo est seruanda in numero refectionum. Ab initio vero probè instituendi sunt, natura tamen ciborum, & quantitas pro ætate, & anni tempore varianda, vti diximus. Licebit quoq; sensim pro ætatum mutatione refectionum numerum mutare, & pro mutatione temporum, sed id minus. Apud Romanos igitur, vt ex his Celsi verbis constat, maior pars hominum semel saturari consueuit, atq; id vesperi. Romanos quoque ὡς δεῖ τὸ πλεῖον bis in die cibum cepisse, & prandia apud illos fuisse vsitata, ex multis veterum monumentis constat. Cicero in 5. Tuscul. quæst. scribit, Platonem solitum improbare vitam Italicorum, quoniam in die bis saturi fiebant. Apud Plautum quoque atque Terentium prandia celebrantur. Plautus, in Amphit. Hoc adeò commemini, quia illo die impransus fuit. Sueton. de C. Caligula, Nono Cal. Februarias hora quasi septima cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis, egressus est. Idem, de Claudio imperatore: Bestiarijs, meridianisq; (gladiatoribus, qui hora meridiana digladiabantur) adeò delectabatur, vt à prima luce ad spectaculum descenderet, & meridie dimisso ad prandium populo, persederet. Opilius Macrinus, teste Iul. Capitolino, vini cibiq; auidissimus, nonnunquam vsq; ad ebrietatem, sed vespertinis horis. Nam si prandisset vel priuatim parcissimus, in cœna effusissimus. Quin etiam Macrobius refert morem fuisse antiquorum Romanorum, vt patentibus ianuis prandi aretur, & cœnaretur. Sicuti & Valer. Max. antiquos in propatulo prandere, & cœnare fuisse solitos, scribit. Plinius quoq; in suis epistolis testatur, Plinium Naturalis historiæ scriptorem, cibum sumpsisse interdiu leuem, & facilem veterum more, vt prandium esset parcius, cœna copiosior. Hisce testimonijs Beroaldus refellit Seruij sententiam, qui negabat prandere veteres fuisse solitos. Idem quoq; Galeni testimonio comprobari potest: Is enim in lib. de tuend. val. 5. vbi senes nutriendi rationem exponit, satius esse dicit illos ter cibum sumere, atq; illud factitasse Antiochum medicum, ac Telephum grammaticum scribit, quasi hoc præter communem aliorum morem esset. Præterea in 6. eiusdem tractationis lib. eorum victus rationem docens, qui negotijs districti sunt, considerandum esse monet, meliúsne sit in die semel, an bis comedere, atq; hoc ex consuetudine definiri debere: quasi certò sciret homines Romæ (nam librum illum ad Romanos potissimùm dirigi certum est) modò bis, modò semel, rarissimè verò ter comedere fuisse solitos: id quod etiam ex Celso in principio librorum de Medicina intelligi potest. Idem etiam ex Plutarcho, de quo postea, & multis alijs auctoribus constat. Apud Romanos ergo prandia fuisse in vsu satis constat, licet Seruius aliter senserit, cui etiam suffragatur Isidorus. Is enim cœnam dicit esse vespertinum cibum, quam vespertinam antiqui dicebant, quoniam prandia non erant in vsu. Alexander quoq; ab Alexandro, prandia apud priscos in vsu fuisse negat lib. 5. c. 21. Idem ante medium diem, vel ante lucem cibum cepisse crimini datum esse testatur. Et paulò post, Romanos antiquissimos licet noctu cœnasse nonnulli opinati fuerint, constat tamen post multas ætates vsum inualuisse, vt meridianis horis vescerentur, hæc ille. Lambinus in illũ versum Horat. li. 1. epist. ad Villicum suum:

Quem bibulum liquidi media de luce Falerni. Et lib. 2. Sat. 8.
— dictus here illic,
De medio potare die.

Romani quoties in die cibum caperent solliti.

Inquit, Atq; hoc tempore diem frangere dicebantur homines inertes, voluptuarij, luxuriosi, in cute curanda occupati, conuiuiaq; ad multam noctem nonnunquam producebant. Ego igitur (inquit) qui cœnis à meridie vsq; ad multam noctem productis olim delectabar, nunc breuibus delector magis. Licet igitur prandia, vti probatum est, Romanos fuerint vsitata, tamen notissimum est, vt Lambinus in Horat. Satyr. 1. verè scribit, prandia Romana aut breuissima, aut parcissima fuisse, aut si qua fuerunt sumptuosiora, et liberaliora, ea vel festis diebus vsurpari solita, vel nuptialia fuisse, vel ambitionis, & largitionis, vel luxuriæ causa instituta: his causis exceptis, & similibus, parcè admodum prandebant, cœnabant liberalius: ientaculo autem, merenda, & vesperna puto pueros duxaxat, & mercenarios homines vsos esse. Idem in illum Horat. versum lib. 1. Sat. 6:

Prænsus non auidè, quantum interpellet inani,

Significat, inquit, se non tantum vorare in prandio, vt cibo, & potione ventrem referciat, atq; oneret: sed quantum satis sit ad ieiunitatem famemq; depellendam, viresq; corporis reficiendas, donec

Universidad de Deusto
Biblioteca

cænæ tempus adueniat. Si quis enim non prandeat, sed cibi & potionis vsum in vesperum &, cæna tempus differat, ieiunus & inanis diem totum durare dicendus sit. Nunc autem cum prandet tenuiter, & parcè, saltem hoc prandium eum interpellat, hoc est, obstat, quo minus inanis ad vesperam permaneat. Partem quoque solido demere de die Horat. lib. 1. Od. 1. idem valet, quod frangere diem, hoc est, labore & opere vsitato, & quasi legitimo intermisso, atque interrupto, corpus cibo & potione curare, genioq; indulgere. Solebant enim magna ex parte Romani illi veteres totum ferè diem (vnde solidus, & integer dicebatur) in rebus agendis ponere: sub vesperum autem, aut certè post meridiem corpora curare, vinoq; & epulis indulgere. Hæc Lambinus. Celsus lib. 1. c. 4. iis quibus caput est infirmum, aut aliquas corporis partes infirmas habent, cibum modicum necessarium esse dicit, quem facilè concoquant, eumq; (si ieiuno caput læditur) etiam medio die assumendum censet. Hinc Sidonius in epistol. Prandebamus breuiter, copiosè, senatorium ad morem. Plutarchus quoque Symposiacôn 8. priscos Romanos scribit moderatè, κθ' ἑαυτὸς, id est, seorsim prandere solitos, cum amicis verò cænare consueuisse: ideoq; cænam quasi κοινὸν, id est, communè illis fuisse appellatam. Prandebant ergo Romani parcè quantum ad ieiunitatem, famemq; arcendam, vires & corporis reficiendas satis esset, vesperi autem circa horam ferè nonam accumbentes, largiùs atque liberaliùs cænabant. Hinc Papinius,

Iam moriente die rapuit me cæna benigni, *Vindicis.*

Nam mori dies dicebatur, quando iam erat exactus, sicut vesperum. Sic & componi dies vt mortuus, id est, sepeliri dicebatur. Maro,

Ante diem clauso componit vesper olympo.

Romani vesperè cœnare soliti.

Sic dici morte atq; sepulchro, metaphoricè vespertinum cœnandi tempus intellexit Menæchmus apud Plautum, his verbis iocans: Clam vxorem vbi sepulchrum habeamus, & hunc comburamus diem, interprete Turnebo in aduersarijs suis, vbi mortuo die, & exacto genium curemus, & epulemur, perinde quasi cœna sit eius busium, & sepulchrũ. Vel, vt Lambinus interpretatur, vbi hunc diem iam quasi moribundum, & in occasum præcipitantem consumamus, atq; adeo absumamus, iucundè scil. et hilariter viuendo, epulando, et cõpotando. Sic ferè dixit Horat. condere diẽ, Od. 5. li. 4.

Condit quisque diem collibus in suis.

Vesper pro cœna.

Ac quoniam Romani vesperi solebant cœnare, idcirco Plautus vesperum metony. pro cœna vsurpat duobus fere in locis. Primò, in milite glorioso, Qui de vespere viuat suo, hoc est, interprete Lambino, qui domi suæ, & sumptu suo cœnet, qui habeat vnde cœnet, per vesperũ cœnam significat, quia scilicet Romani vesperi cœnabant. Secundò, in Rudentibus: Si tu de illorum cœnaturus vesperi es, hoc est, interprete Lambino, de illorum cœna, seu cibo cœnaturus es. Hoc ideò, quia veteres vesperi cœnabant, quemadmodum & nos (Galli) quanquam nos non omni tempore vesperi cœnamus, sed Vere, & Autumno duntaxat. Nam & Æstate longè ante vesperam, & Bruma longè post vesperam cœnamus. Horat. Sub lumina prima. Satyr. lib. 2. id est, paulò ante vesperam, paulò ante solis occasum, quod erat tempus cœnæ, Lambino interprete. Idem Epist. 11. libro 1.

Lecto Samnitas ad lumina prima duello.

Obseruabis etiam hîc λύχνων ἅμιλλαν, id est, lucernis accensis à Galeno ἀπὸ τοῦ φαινεσθαι vsurpari pro hora vespertina, qua lucernæ accendi solent. Prima autem fax à Latinis vesper dicitur, non quòd faces, & lucernæ vesperi accenderentur, vt quidam tradunt, sed quoniam Venus & Vesperugo, fax cœlestis, et stella post solis occasum prima tum lucere incipit, vt vult Brodæus lib. 4. Miscel. c. vltimo.

Hora cœnandi apud Romanos ordinaria, quæ.

Hora autem ordinaria, cœnæ destinata, fuit nona apud Romanos (vt etiam apud Hebræos) sicuti ex veterum scriptis potest colligi. Cic. in Epistol. quadam ad Pœtum ad horam nonam dicit se accubuisse, quæ ordinaria cœnæ. Eundẽ Alexander ab Alexand. lib. 5. c. 21. nisi ante solis occasum discubuisse dicit. Nonam autem horam cœnæ apud Romanos fuisse destinatã, liquidò apparet ex eleganti illo Martial. Epigram. in quo testatur, Romanos Cæsares solicos curare sua negotia vsq; ad 6. & 7. horam, deinceps autem reliquas horas curando corpori, animoq; à laboribus reficiendo impendisse. Eius versus hi sunt lib. 4. Epigram. ad Euphemũ dapũm structorem Domitiani, vt creditur.

Prima salutantes, atque altera continet hora,
Exercet raucos tertia causidicos.

In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua palæstris.
Imperat extructos frangere nona thoros.
Hora libellorum decima est Eupheme meorum.
Temperat ambrosias quum tua cura dapes.
Et bonus æthereo laxatur nectare Cæsar,
Ingentiq; tenet pocula parca manu.
Tunc admitte iocos, gressu timet ire licenti
Admatutinum nostra Thaleia Iouem.

Diei distributio apud Romanos, quid singulis horis fieri sit solitum.

Prima ergo & secunda (vt ex hoc epigrammate constat) quæ nobis est quarta, & quinta, siue quinta & sexta, salutationibus illis officiosis impendebantur.

Hora tertia, quæ nobis est 7. aut 8. in causis, & iudicijs versabantur. Hinc Gell. lib. 17. c. 2. In duodecim autem tabulis verbum hoc, inquit, ita scriptum est: Ante meridiem causam conjecto, cùm perorant ambo præsentes. Post meridiem præsenti litem addicito: Si ambo præsentes, sol occasus, suprema tempestas esto. Vnde apparet ante meridiem causidicorum horam fuisse.

Quarta & quinta, quæ nobis est decima ferè & vndecima, familiaribus atque domesticis suis negotijs incumbebant. Vnde Persius iuuenes sui temporis desidiæ nomine accusat, quod hora quinta, qua in negotijs homines maximè exercebantur, somno indulgerent. Sic enim inquit,

Dum clarum mane fenestras,
Intrat & angustas extendit lumine rimas,
Stertimus indomitum quod despumare Falernum,
Sufficiat quinta dum linea tangitur vmbra.

Sexta & septima, quæ nobis est duodecima, & prima pomeridiana partim meridiabantur, id est, somnum capiebant, partim otio indulgebant. Obseruabis etiam hîc, id quod Brodæus lib. 4. Miscel. c. 32. annotat, quoniam maxima populi olim circa horam sextam, id est, meridiem, in foro esset frequentia: hoc à Græcis hominibus tempus, ἀμφὶ πλήθουσαν ἀγορὰν fuisse appellatum. Id quod loco quodam Luciani ἐν φιλοψεύδει probat.

Octaua, quæ nobis est secunda à meridie, lauabant, & palæstris se exercebant.

Nona, quæ nobis ferè est tertia pomeridiana, cœnabant.

Idem, *Nunciat octauam Phœbæ sua turbà iuuencæ*
Temperat hæc thermas, nimios prior hora vapores *Halat.*

Id est, hora octaua lauabantur, nona decumbebant. Hinc meretrix (quam verè Boëtius inferni ianuam vocat) à Iuuenale, & Persio dicta est nonaria, quod post nonam in lupanari prostabat, Persius Satyr. 1.

Si Cynico barbam petulans Nonaria vellat,
His mane edictum, post prandia Calliroën do.

Id est, hora diei tertia causas agant apud prætorem. Nam edicta sunt prætorum, secundùm illud,

Exercet raucos tertia causidicos.

Post prandia legant fabulas. Alijs meretrix videtur dicta Nonaria, tanquam infausta, infœlix, & omnino damnosa iuuenibus, quos pessundant meretrices, expilant, & ad miseriarum voraginem sæpe detrudunt, à Nonis, quæ inter dies atros numerantur ab antiquis: cuius rei causam referunt Verrius Flaccus in 4. de verb. sig. Liuius, Macrobius, in 1. & Gell. lib. 5. c. 17.

Hac porrò eadem de re extat lib. 1. Epigrammat. Græc. epigramma incerti auctoris huiusmodi,

Ἐξ ὧραι μοῦνοις ἐκπώτασαι, αἳ ἦμεν αὖτας
Τέσσαρσι Λειτυμέδραι, ζῶσι δὲ λέγουσι βροτοῖς.

Id est, vt incertus quidam auctor Latinè reddidit:

Sex horæ tantùm rebus tribuantur agendis,
Viuere post illas, litera zetha monet. *Siue vt Gyraldus vertit,*
Sufficit in sextam labor horam, deinde sequenter
Vt vivas numeri littera, ζῆθι, monet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In hoc Distichon, quia arguum & obscurum est, sic commentatur Maximus Planudes. Ad sextam vsque diei horam (quæ nobis est meridiana) rem suam, & opus curare oportet: postea perfecto absoluto ad cibum capiendum accedere oportet: id quod intelligitur ex notis & horologij literis. Nam si Græcas literas, quæ septimam, octauam, nonam, & decimam horam significant, hoc est ζ η θ ι coniungas, ζῆθι expresseris, quod est Latinè, Viue, quasi dicat, Ede vt viuas. Hæc ille. Monet ergo hoc epigramma ad sextam vsque horam laborandum esse, quæ etiam propterea melior diei pars videtur esse. Vnde & Paulus Iureconsultus lib. 1. ad edictum scribit, cuiusque diei maior pars est horarum septem, primarum dixi, non supremarum: quæ verba leguntur, & in Pandect. tit. de verborum & rerum signif. In hanc sententiam quidam etiam Virgilianum illud interpretantur:

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei est.

Iuuenalis quoq; Sat. 1. hanc horarum diei distributionē Romanis vsitatam his versibus perstringit:

Ipse dies pulchro distinguitur ordine rerum
Sportula, deinde forum, iurisq; peritus Apollo
Atque triumphales, &c.

His verbis ignauiam partim, & auaritiam diuitum Romanorum carpit, qui mane à clientibus suis salutati, postea in forum illis comitantibus prodeuntes, ac inde rursus redeuntes domum, lassos clientes non cibabant. Sportula, id est, sportulæ tempus, scilicet distinguitur: prima enim & secunda hora salutabant sportulæ causa. Deinde Forum: tertia enim hora iurisdicendi tempus erat. Eandem consuetudinem Galenus his verbis luculenter describit libro 1. de Meth. Therapeut. Περσαχορδοιμι ἢ ἀθειρχόμβρ & ἴωθεν, εἰς ἑαυτέραν σωδλειτρεῖμι τοῖς δ' ὠαμβύης. Ex τῶν γὰρ καὶ φιλεῖσθαι, καὶ θρασύνεσθαι, καὶ τὰς τέχνας πιστεύεσθαι, ὑπ' οὐ τῆς οἰκείας παρασκευῆς; ἀδ' ἐ γὰρ εἶ τὰς κρίνοντας ἐκείνων, ἁπάντων δ' ὅλης ἡμέρας ἀγοραμβύων, ἴωθεν μὲν ἐν τρισαχορδύσεσι κοινῇ, μετὰ ταῦτα δ' ἤδη χιζομβύων, ὅπῃ μὲν πλωΐζοιεν, καὶ τὰς δίκας, ἀ σμικρᾷ τινὸς ἔθνος, ὅπῃ δ' αὐτὰς ὀρχήσας τε καὶ τὰς πιόχας, ἑτέρη πλείοι &. Οὐκ ὀλίγοι ἢ πιὸς ἄλλοι πὶς κύβοις, ἢ πσὶν ἔφοσιν, ἢ λυκρόις, ἢ μέθαις, ἢ κωμοις σχολάζοιτ &, ἢ πσὶν ἄλλαις ἢ δυναῖς τὸ σῶμα τος, ἐς ἑαυτέραν ἢ κοινῇ πίνταις αὐδὲς συναθροιζομβύων εἰς τὰ συμπόσια. Καὶ πειδὰν ἐμπλησθῶσιν οἴνᾳ, ἀλύρας ἐν κύκλῳ ἀθειφερομβύης, ἢ κιθάρας, ἢ τινὸς ἄλλου τῷ μικρῶν ὀργάνων, ὧν ἀπλῶς πᾶλαι κῇ τὰς τοιαύτας σωόδ ας καλὸν ἐν ἐμέσῳ, καὶ διεπᾶς αἰχρὸν τὐναντίον ἰῶ. Αλλ' ὅδ' ἀλλὰ γων ἀναχιτμβύων, οἷας ἐν πῖς συμποσίοις συμέχραψαν πρῖ οἱ παλαιοὶ χιτομβύας, ἀλλ' ὅδ' ἀλλα τῷ καλῶν ὁδηνός, ἀλλὰ ωρπινόι των μβύ ἀλλήλοις, ἁμιλομβύων ἢ ἀθει μεχθυς σκπομβύων. Ἀεις & ὃ ἐν τύποις, ἐχὸ πλείσων ἀφάμβυ & ὀρχάναν μικπῶν, ἢ λόγων φιλοσόφων, ἀλλ' ἢ παμπόλλας καὶ μεζίσας σκπιὼν κύλικας. *Id est: Et mane salutando circumeam, & vesperi apud potentes cœnem. His enim artibus tum amari, tum amicitias conciliari, tum verò pro artificibus haberi, nequaquam ex priuata, ac domi parta industria. Neque enim esse, qui de ea iudicent, vbi omnes totum diem diuersis studijs transigant: manè quidem omnes salutationibus occupati, post autem distracti, ad forum quidem, & lites non exigua turba, ad saltationes autem, & aurigas alia maior. Iam vel aleæ, vel amoribus, vel balneis, vel ebrietati, vel comessationi, vel demum alicui corporis voluptati deditus sanè non exiguus numerus. Vesperi verò omnes rursum ad Symposia simul collecti, vbi postquàm se vino impleuêre, non lyra cytharáue, aut aliud musicum instrumentum circumfertur (quod sicuti olim in eiusmodi congressu tetigisse, honestum: sic contrà, non tetigisse admodùm erat turpe) sed nec sermones vlli habentur, quales in Symposijs agitari solere veteres prodiderunt, nec aliud honestum quicquàm: imò inuicem sibi propinant, & de magnitudine poculorum certant, vtpote inter quos optimus censetur, non qui plurimis instrumentis musicis, sed etiam sermone philosophico vti nouit: sed qui multos, eosq; maximos calices exiccauit. Iuuenalis in eadem Satyra 1.*

Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur Dis
Iratis, &c. Hoc est,

Interprete Mancinello, Marius Priscus qui exulabat propter spoliationem Aphricæ, bibit ab octaua, hoc est, statim post octauā voluptuosiùs indulget genio suo, et agit lætam conuiuā, cum secundùm ritum Romanū solummodo hora nona inciperent discumbere, et frangere thoros discubitorios. Nam octaua

Salutationes Forensia. Lusus. Balnea. Cœna. Musica. Sermones conuiuiales.

octaua hora palæstris, & exercitantibus corpora debebatur. Nec ante nonam licebat meretrici publicè prostare, vnde aspersio nonaria dicta est. Hæc ille. Sic decima hora, hoc est, post cœnam vsurpatur à Martiali in Epigrammate ad Gallum. Ex his apparet horam nonam pomeridianam (quæ Christi morte est celebris) cœnæ apud Romanos fuisse destinatam, vt etiam apud Græcos, & Hebræos. Hinc Isidorus. Annona tractum est à tempore, quo Romani veteres ad cibos aduocabantur, sicut Martial. Imperat. excelsos frangere nona toros: quod ad vsque hodie Persæ faciunt, lib. 20. c. 1. Inde nonaria quoque meretrix dicta à Persio, ab hora nona qua se prostituebat. Plin. lib. 3. epistol. scribit Spurinam in sole solitum nudum ambulare, vbi hora balnei nuntiata esset, quæ hyeme erat nona, æstate octaua, deinde lotum accubare apposita cœna non minus nitida, quam frugi.

Notandum præterea cœnandi horam vespertinam à Græcis σκιὰ & στοιχεῖον δεκάπους fuisse appellatam. Veteres enim, (vt hodie quoque rustici) vt scribit Col. lib. 12. c. 9. vmbris notabant dici horas. Lucianus in Gallo, σωτηρὶς ὀπιοκοπῶν ὁποσαπῶν τὸ στοιχεῖον εἴη, id est, assiduè observans, quot pedes haberet linea. Et apud eundem in Saturnalibus inter leges conuiuales hæc quoque traditur. Λύεσθαι μὲν ὁπόταν τὸ στοιχεῖον ἐξάπους εἴη, id est, lauari, cum linea iam est sex pedum. *Poëta in Bucolicis:*

Maioresq; cadunt altis de montibus vmbræ,

Cui simile illud Hierem. 6. Vmbræ vespertinæ appetunt, id est, tempus vespertinum. Aristoph. Ἐκκλησιάζουσ - - - - σοὶ ἢ μελήσῃ, ὅταν ἡ δεκάπους τὸ στοιχεῖον, λαπαρῶς χωρεῖν ὅπῃ δεῖπνον, *hoc est, cum hoc fuerit tibi curæ, vbi facta sit linea decempes, ad lautam decurrere cœnam, in quæ verba sic interpres:* δεκάπους, *id est,* ἡ τῆς ηλίου σκιὰ ὅταν ἡ δέκα πηχῶν, θέλοι ἂν εἰπεῖν ὅτε γίνεται ὥρα, *id est, quando solis vmbra fuerit 10. cubitorum, hoc est, quando erit serò. His addit, illos, qui olim vocabant ad cœnam, designasse ad quam vmbram solarij vellent conuiuas adesse: & itidem illos, qui vocabantur, ne venirent ante tempus, rogasse ad quotam lineam esset venendū. Sic* δωδεκάπους & *alibi ellipticè, vt subaudiatur* στοιχεῖα, *vel* σκιᾶς. *Huc quoq; referenda illa Eubuli comici apud Athen. lib. 1. c. 3. Quem aiunt vocatum ad cœnam ab amico quodam, amico dicente:*

— ὁ πηνίκ' αὖ
Εἰκοσι ποδῶν μέτρῃτι τὸ στοιχεῖον ἥ
Ηκειν ἴωθεν αὐτὸν ὄθνεῖος ηλίου
Μέτρειν ἀνέροντ &, μακροτέρας δ' ὄσης ἔτη
Πλεῖν ἢ δυοῖν ποδοῖν παρεῖναι τῆς σκιᾶς
Επειτα φᾶναι, μικρὸν ὑφαιτέρω
Δι' ἀσχολίαν παρόντ' ἥκειν αὖθ' ἡμέρᾳ, *Id est.*
Elatus vt Phœbus pedes mensoribus
Viginti erit, tum prandio hunc accedere
Cœpisse mane sole vix orto statim
Vmbram meciri, cum pedes maior foret
Etiam duos, tunc aduenire, postea
Dixisse paulò forte tardiusculus
Negotijs veni retentus cum die.

Cœnandi hora vespertina, à Græcis quomodo appellata. Veteres dicti horas vmbris notabant.

Erasmus, quoniam vmbra illa 10. pedum erat gratissima parasitis cœnæ spem faciens, quemadmodum & fumus largior exiliens è culina, existimat prouerbialiter posse vsurpari de homine vehementer edace, si illi dicamus magnopere placere vmbram decempedem, aut nihil agere quempiam, nisi obseruare vmbram decempedem, quomodo vetitur Aristoph. loco ante citato. Horologij sciotherici, id est, vmbratilis inuentionem Diogenes Laertius tribuit Anaximandro. Plinius verò illius magistro Anaximeni Milesio, sacræ tamen literæ horologij solaris in agrotatione Ezechiæ regis meminerunt, quod tempus fuit annis ferè 200. ante Anaximenem.

Vmbra decempes.

Porrò, quoniam Romani, vt & Græci, cœnas suas sæpe in multam noctem producebant, hinc in illis crebra fit lychnorum, & lucernarum mentio. Horat. Od. 8. lib. 3. Carm.

— & vigiles lucernas Perfer in lucem:

Mos producendi cœnā, in multam noctem.

In qua verba sic annotat Lambinus: Compotationem, & cœnas sumptuosiores ac liberaliores no-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hinc lucernarum cerebro fit mentio apud auctores.

ctu fieri solitas esse, cùm ex hoc poëta, tum ex multis alijs scriptoribus intelligere licet. Od. 21. lib. 3. ad Amphoram.

Te, Liber, & si læta aderit Venus,
Segnesq; nodum soluere Gratiæ,
Viuæq; producent lucernæ,
Dum rediens fugat astra Phœbus. Epist. lib. 1. ad Torquatum,
Supremo te sole domi Torquate manebo. Et epist. ad Manatem 3. lib. 1
Hoc simul edixit, non cessauere poëtæ
Nocturno certare mero, putere diurno. Idem lib. Satyr. 2. Sat. 6.
O noctes, cœnæq; deûm, quibus ipse, meiq;.

In quem versum Lambinus: Cur noctes cum cœnis coniunxit, an quod cœnæ veterum plærunq; noctu agitabantur, totamq; noctem producebantur? Theognis,

Τῷ πίνειν δ' ἐθέλοντι παρὰ στιδὸν οἰνοχοεῖτο
Οὐ πάσας νύκτας γίγνεται ἄβρα παθεῖν.

Lucres. lib. 2. Lumina nocturnis epulis vt suppeditentur. Hinc Cœnæus lib. 7. medicum quendam Daphnum nomine inducit ita loquentem: ὡφελιμώτερα ἐστὶ φιλάτατε τοῦ παντὶ σώματι τὰ νυκτερινὰ δεῖπνα. Τὸ γὰρ σελήνης ἄστρον πρὸς τὰς τῆς ἕξεως ἁρμόττει πρόσεις σπλικὸν ὑπάρχον, καὶ οὐψιν δ' ἡ πρόσις: *Id est, vtiliores sunt omni corpori nocturnæ cœnæ. Nam Lunæ astrum ad cibum concoquendum valde accommodatum est, cum vim habeat putrefaciendi, concoctio autem putrefactione constat. Eodem pertinet locus ille Horat. Od. 26. lib. 1.*

Vino & lucernis Medus acinaces
Immane quantum discrepat, &c.

Ad hanc vesperi, siue noctu cibum capiendi consuetudinem alludit Paulus 1. Thess. 5. cùm inquit, Estote sobrij, nam qui dormiunt, noctu dormiunt, & qui inebriantur, noctu inebriantur: nos autem cum simus filij Dei, sobrietati studeamus.

Nox, & amor, vinumq;, nihil (vt ille inquit) moderabile suadent.

Huc etiam pertinet illud Persij Sat. 5.

Et tecum primas epulis decerpere noctes,

Id est, primas partes noctis, vel pueriles, vt alij volunt.

Ex his ergò quæ adhuc de Romanorum consuetudine dicta sunt, patet Romanos & bis vt plurimùm die cibum capere fuisse solitos, & parcè quidem atque tenuiter prandisse, cœnasse autem largè atque copiosè ab hora nona initio ducto sæpe vsq; in multam noctem. Quod autem legimus quosdam ter, vel etiam quater die cibum sumpsisse id cùm à paucis, tùm vel valetudinis, vel etiam luxuriæ causa factum fuisse legimus.

Valetudinis ergò, vt de Antiocho medico, et Telepho Grammatico supra ex Gal. indicatū est.

Luxuriæ autem nomine (vt omittam alia exempla) malè audiuit Vitellius imperator, qui, Suetonio teste, epulas suas contra communem Romanorum consuetudinem, sæpe trifariam, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientaculum, prandium, cœnam, comessationem, quibus omnibus vomitandi consuetudine sufficere poterat. Idem, vt testis est Sueton. manè singulos iam ne ientasse sciscitabatur, seq; feciße ructu quoque ostendebat. Sergius quoque Galba cibi plurimi fuisse traditur, quem tempore hyberno etiam ante lucem capere consuesse, testis est idem auctor.

Ientaculo pueri soli manè vtebantur apud antiquos.

Quo ad ientacula, quorum à Latinis auctoribus fit mentio, pueros ferè solos ipso vsos fuisse legimus, id quod hodie quoque vbiq; ferè gentium moris est, vt pueri summo manè semper aliquid cibi capiant. Idcirco in Curculione Plautus facit Phædromum adolescentulum Veneri ientaculum vouere. Similiter & in Truculento Phronesium meretrix sic ait:

— non nouisti obsecro?
Qui illic apud me erat, cuius pater pueri ille est, vsque ad ientaculum,
Iussit ali.

Idem significat Martialis lib. 14. hoc disticho:

Surgite iam pueri, vendit ientacula pistor
Cristataq; sonant vndiq; lucis aues.

Prætet

Senes quoq; apud antiquos valetudinis gratia ientabant.

Præter pueros & senes, nec non valetudinarios, qui valetudinis gratia vtebantur ientaculo, si qui alij ientabant, illi incontinentes habebantur. Sic Antoninus Pius senex antequam salutatores venirent, panem siccum comedebat ad sustentandas vires, teste Iulio Capitolino. Ita quoque de merenda apud Afranium (quæ erat, vt Nonius docet, cibus post meridiem sumptus) videtur esse iudicandum. Sed præter antenominatos, mercenarij quoque atque operarij, qui laboribus corpus fatigabant, videntur sine infamiæ nota ientaculo, atque merenda vsi fuisse. Diodoro grammatico, quoniam si irasceretur, aut ludi literarij negotijs, aut actione forensi occupatus diutius inediam sustineret, morbo comitiali corripiebatur, Galenus suasit, vt ad corroborandum stomachum manè quotidiè ἀκροτίσματι, hoc est, ientaculo, pane scilicet in vino subaccerbo macerato vteretur, quo quidem stomachi subsidio vir ille 30. annis integra valetudine vitam transegit. Clemens Alexand. in 2. Pædagogiæ vehementer in pueris quoque prandiola, cœnas, atque merendas (quæ omnia ἀγάπας, id est, charitates aliqui appellabant) damnat. An, quibus, & quomodo ientaculum manè sumendum, vide Leuinum Lemnium de Occul. naturæ miraculis lib. 2. c. 21. Diluculo vinum bibere naturæ aduersissimum, ibid. Non consulcum diu ieiunum persistere.

Quoad comissationes, seu cibos post cœnam sumptos, qui illis vtebantur, infames ferè habebantur, & comissatores per contumeliam appellabantur, quibus hodie inter Christianos nihil est peruulgatius.

Apud Iudæos prandia, & cœnas in vsu fuisse, ex illorum ieiunandi consuetudine cõprobatur.

Apud Iudæos quoque & prandia & cœnas fuisse in vsu ex sacris literis constat, idq; vel ex ieiunij apud illos vsitati ratione videtur posse comprobari, quo nimirum à prandio, omniq; cibo abstinebant vsq; ad vesperam, siue nonam diei horam: id quod exemplis aliquot probabimus. Iud. 20. v. 26. Ieiunarunt illo die vsque ad vesperam. 2. Reg. 1. Ieiunauerunt vsque ad vesperam propter Saulem & Ionathanem. Act. 10. Vsq; ad horam nonam sedebam ieiunus, & precabar domi meæ. 2. Reg. 3. v. 35. Post sepulturam Abner cum vniuersus populus venisset ad Dauidē cibum cum illo capiendi gratia, iurauit Dauid se ante solis occasum, nec panem, nec quicquam aliud gustaturum. Ex hoc loco manifestè colligi potest prandia fuisse Iudæis vsitata. Erat enim meridies, cum prandere voluit populus Abneri peractis exequijs. Nam si fuisset vespera, Dauid non recusasset, neque iurasset, quippe cum comedendo ad vesperam ieiunium non violaretur: nam vespera finis erat ieiunij. Saul quoque cum Palæstinos profligasset, ieiunium indixit vsque ad noctem. Quando vero vesperi ieiunium soluebatur, vel vna die, vel post plures dies, tunc vesperi lautius se tractabant: vt Iuditha cap. 6. vocatis presbyteris fecit magnam cœnam, & confecto ieiunio illos refecit. Idem 1. Reg. 12. finito ieiunio Dauidem fecisse legimus: nam aliàs nondum soluto ieiunio, ne vesperi quidem licebat illis nimijs ciborum lautitijs atque delitijs indulgere. Cum igitur ieiunium apud Hebræos fuerit abstinentia ab omni cibo vsq; ad vesperum, siue nonam horam, (vt ex commemoratis exemplis patet) inde colligimus extra ieiunium Iudæos ante vesperum quoque prandere, ac proinde bis in die cibum capere solitos fuisse. His addere libet quæ Iosephus de Essæis in libris de Antiquitate, & bello Iudaico scribit: Illorum enim νῆψις, hoc est, sobrietatem, frugalitatem, seu temperantiam hanc fuisse dicit, quod scilicet à laboribus quinta hora, quæ nobis est vndecima, conuenerint ad prandium, & vesperi ad cœnam, vbi panis, & vasculum ex vino & eodem ἐδέσματι, id est, edulio (quod pulmentum interpres vocat) singulis fuerit appositum. Philo autem Iudæus Essæorum quosdam, dicit, practicam vitam coluisse (de quibus Iosephus loco ante citato:) alios verò circa θεωρίαν fuisse occupatos, qui vulgò θεραπευταὶ vocati fuerint. Horum vitam peculiari libro descripsit, in quo inter alia hanc illorum ἐγκράτειαν, id est, temperantiam, seu abstinentiam fuisse scribit, vt cibum, aut potum nemo illorum ante solis occasum ceperit.

Essæorũ frugalitas in cibo & potu.

Iudæorum ieiunandi consuetudo in Primitiua quoq; ecclesia vsurpata.

Illam porrò antiquam Iudæorum ieiunandi consuetudinem, qua ab omni cibo ad vesperum vsque, precibus reiq; diuinæ tanto melius vacandi gratia, abstinebatur, in Primitiua quoque ecclesia nonnunquam vsurpatam fuisse constat, ex qua ipsa quoque patet, extra ieiunandi tempus, prandia Primitiuæ ecclesiæ Christianis fuisse vsitata. Quæ, quoniam in ieiunijs intermitti consueuerant, hinc fit, vt prandere, & ieiunare sæpe apud Patres inter se opponantur. August. epist. 86. Prandere, ieiunare, item prandentes, & ieiunantes aliquoties inter se opponit, ieiunantes enim prandio abstinebant, & ad vesperam primum cibum capiebant in cœna: quando verò non ieiunabant, tum prandebant. Epiphanius in compendiaria doctrina dicit, ieiunium seruari vsque ad nonam horam,

Prandere, et ieiunare apud Patres sæpe opponuntur, & cur.

Epiphanius.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Augustinus. hoc est, ad vesperam vsq; Augustin. de moribus ecclesiæ catholicæ cap. 33. Ieiunia, inquit, prorsus incredibilia multos exercere didici, non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quòd est vsquequaq; vsitatissimum, sed continuum triduum, vel amplius sæpissimè sine cibo, ac potu ducere. Idem, in Sermone in die Calendarum Ianuarij: Gentes inebriantur, vos ieiunate, aut si ieiunare non potestis, saltem cum sobrietate prandete. Basil. Homil. 1. de ieiunio: Verum enim ieiunium est, ab omnibus vitijs esse alienum, expectas vesperam, vt cibum capias, sed diem totum absumis apud tribunalia. Idem innuit Chrysostomus, Homil. 36. in Matthæum ad finem his verbis: Veniat tibi, oro, in mentem, quoties ieiunij tempore mensa vesperi apposita, si minister vocatus tardiusculè accesserit, &c. Tertullianus quoq; contra Psychicos ait, Ecclesiam ieiunia producere vsq; ad vesperã. Augustinus de moribus ecclesiæ contra Manichæos: Visitata, inquit, ieiunia ecclesiæ continuantur vsq; ad noctem. Sola enim die celebrabantur sacri cœtus, preces publicæ habebantur, sub vesperam dimittebantur, & cibum sumebant. Thomas quoq; in 22. ait, sua ætate ieiunia fuisse producta vsq; ad horam nonam, & adducit Chalcedonensis concilij decretum, quo statuitur vt ne, qui ante horam nonam comederit, putetur ieiunare. Huc quoq; facit Cabilonensis concilij decretum huiusmodi: Nullatenus ieiunare credendi sunt, si ante manducauerint, quàm vespertinum celebretur officium. Vetus enim erat constitutio, in reliquis ieiunijs ante horam nonam non esse soluendum ieiunium: in Quadragesima verò, ante horam vespertinam non esse sumendum cibum.

Tertullianus. Thomas. Cabilonensis Concilij decretum.

Christianorum nostri temporis ieiunandi consuetudo.

Hanc veterum cum Iudæorum, tum Christianorum primitiuæ ecclesiæ ieiunandi consuetudinem dum nostrorum temporum Christiani imitari volunt, vespertino officio ante meridiem decantato prandent, hoc est, ante meridiem cœnant, & tamen volunt videri per totum diem vsq; ad vesperam ieiunasse, sed fictione iuris, sicut summa Angelica dicit. Deinde post tale prandium, sub vesperam non cœnam sumunt, sed collationem, vt vulgò loquuntur, faciunt, ita vt mensa non solenniter sternatur, sed tantùm mantili circumposito confectiones, electuaria, placentas, ficus, nuces, dactyli, poma, pyra, & aliæ huiusmodi cupediæ apponuntur. Hæc ieiunandi ratio, quàm propè ad antiquam illam accedat, cuiuis liberè iudicandum relinquo. Ergò, vt ad propositum redeam, Iudæos vt & Christianos primitiuæ ecclesiæ, prandijs quoq; vsos fuisse inde constat, quòd vetus illorum ieiunandi consuetudo in abstinentia à prandio consistebat. His adde locum illum Luc. 14. Cum, inquit Christus, paraueris ἄριστον ἢ δεῖπνον, vbi per ἄριστον prandium per δεῖπνον Cœna omnino videtur esse intelligenda.

Iudæi quo tempore dici prandere soliti.

Prandij vero tempus fuisse meridianum, vel ex illo loco Gen. 43. v. 16. satis videtur posse colligi, vbi Iosephus Bazaharaim, id est, in meridie dicit fratres suos secum cibũ capturos, ac proinde in illud tempus apparari iubet. In illius loci interpretatione, memini aliquot ante annis Mercerum præceptorem meum obseruandum piæ memoriæ dixisse, videtur meridie prandium sumi solitũ in illis regionibus. Et tamen meridianæ compotationes videntur repudiari illa celebri sententia Rabbi Dosæ ben Harkinon: Somnus matutinus, & compotatio meridiana, & confabulatio de rebus puerilibus, atq; commoratio in conciliabulis vbi homines plebei confluunt, educunt hominem de mundo.

Bazaharaim. Chaldæus paraphrastes vocem illã Bazaharaim vertit בשירותא Beschirutha, in quo loco notat R. Selomoh Iarchi, nomine Schirutha designari שעירי ראשונה Seudah rischonah, primum prandium, sæpiusq; in hac significatione in Thalmud occurrere affirmat, quamuis aliàs זהרים Zaharaim, id est, meridies, vertatur Chaldaice טיהרא Thihara. Notat etiam Elias in suo Meturgemam paraphrastas Hagiographorũ vertere Hebræum משׁתה Misthe, id est, conuiuium בשירותא Schiruta. Ergo vox Schiruta cùm pro quouis conuiuio generatim, tùm speciatim pro primo prandio, qui circa meridiem sumebatur, accipitur. In eum porrò Geneseos locum annotat, Rabbi Bachaiam tempus, quo principes, & iudices edere solent, debere esse meridiem, quod scil. totum tempus matutinum in Reipub. negotijs expediendis collocare debeant. Scripturam enim sacram eos vituperare qui mane edunt, iuxta illud Ecclesiastis cap. 10. v. 16. Væ tibi terra, cuius Rex puer est, & Principes tui manè edunt: ibiq; eos laudat, qui in meridie edunt, Beata terra, cuius rex, &c. & principes tui in tempore edunt. Iosephus in vita sua, quam ipse conscripsit, testatur Iudæos hora sexta die Sabbathi prandere solitos: Verba eius hæc sunt καθ' ἣν, inquit, (scil. horam sextam) τοῖς σάββασιν ἐθος ἐστὶν αὐτοῖς ἀριστᾶν νόμιμον ἐστὶν ἡμῖν.

Schiruta vox dupliciter accipitur.

Verisimile autem est, vt apud Romanos, sicuti supra dictum est, ita apud Iudæos quoque prandia

prandia fuisse parca atq; tenuia, ita vt non iustarum epularum instar essent, quibus communiter accumberetur, cœna autẽ & accumbebant, & largius atq; copiosius cibum, potumq; sumebant. Hunc morem Christus sequutus ὁμοίως γενόμενος, vt testatur euangelista, hoc est, vespere potius, quàm mane mysticum & sacrosanctum illud suum epulum cum discipulis suis celebrauit atque instituit. Cuius altera quoq; ratio reddi potest, quòd nimirum voluit nouum, quod instituerat Sacramentum veteri eius ἀντιτύπῳ comparare. Pascha enim inter duas vesperas celebrabatur. Rectè tamen consuetudo postea obtinuit, vt in matutino potius tempore, & à ieiunis, quàm prandio cœna Dominica celebretur, quo maiore id cum reuerentia animorumq; attentione fieret.

Christus cur vespere potius, quàm mane mysticum illud suũ epulum cum discipulis celebrauerit.

Cœna Dominica cur hoc tempore mane celebretur.

Cœna autem, vt supra demonstratum est, apud Iudæos, vt etiam apud Romanos, & Græcos, vesperi sub nocte circa nonam ferè horam pomeridianã (quæ nobis est tertia, siue quarta) agebatur.

Quòd ientacula, illa apud Iudæos non fuisse vsitata, vel ex illo videtur posse colligi, quod 2. Actor. Petrus se, & reliquos apostolos non ebrios esse probat circumstantia horæ tertiæ ante meridiem, quæ in nostris regionibus ferè est octaua ante meridiem, quæ illius excusatio nullius fuisset momenti, si ientacula apud illos fuissent in vsu. Quod autẽ Isaias cap. 5. sui seculi hominibus exprobrat matutinas compotationes ad noctem vsq; ab illis productas, id ab illis non modò contra legem Dei, sed etiam contra morem & consuetudinem fieri docet, ibiq; optimates potissimum videtur perstringere. Sic Solomon quoq; Ecclesiastis 10. maledictam dicit esse illam terram, cuius principes manicant (vt Hebræi loquuntur, quo verbo etiam Gellius vtitur) hoc est, manè surgunt ad comedendum. Obijciat enim non nemo, discipulos Christi, vt Ioan. 21. scriptũ est, ὀψωίας γενομένης ἀριστήσαι, manè ientasse post ingentem, admirabilemq; illam piscium capturam, quam Christi beneficio fuerunt consequuti: vnde videtur posse colligi ieiunia apud Hebræos fuisse in vsu. Respondeo, ex singulari non posse colligi vniuersale. Nam discipulos totius noctis laboribus, vt ibidẽ legitur, confectos, ac proinde viribus exhaustos, fameq; affectos Christus cibo reficere voluit, ita vt inde non possit probari, ieiunia omnibus fuisse communia. Deinde fieri potuit, vt non manè, sed aliquot horis post illam piscationem atq; capturam circa consuetam prandij horam cibum sumpserint.

Ientacula non fuerunt vsitata Iudæis.

Quod autem de ientaculo dixi, idem etiam de merenda dici debet: nihil enim post prandium cibi ante cœnam illos cepisse, est verisimile. Excipiendi tamen hic videntur esse, vt supra quoque, pueri, senes, operarij, valetudinarij, quos præter prandiũ atq; cœnam, ientaculo quoq; nonnunquam, atq; merenda vsos fuisse non omnino est negandum. Adhuc ergo demonstratum est, veteres Græcos, Romanos, atq; Iudæos bis in die ἄριστον τὸ πλεῖον cibo potuq; se refeciisse, in prandio quidẽ tenuiter, in Cœna verò sub vesperum liberalius.

Merẽda quoq; non fuit vsitata Iudæis.

Arabas (vt de aliarum quoq; gentium moribus dicam) bis tantùm in tribus diebus comedere, Christophorus Vega testatur. Alexandrienses octies & decies cibũ capere, testis est Ludouicus Barthema, Hispani ferè omnes adultæ ætatis, vt Christoph. Vega tradit, bis in die comedunt, iuxta meridiem, & rursus 7. aut 8. horis transactis. Hic mos hodie quoq; apud omnes ferè populos obtinet, apud quos duo in die iustæ sunt & ordinariæ epulæ prandium & cœna. Excipio senes, pueros, mercenarios siue operarios, ægrotantes, atq; luxuriosos siue intemperantes (quorum hodie, proh dolor, maxima est turba) qui vel necessitate id postulante, vel intemperantia illos impellente non modò ter, quater, quinquies, aut etiam sæpius, die comedunt: verùm etiam diem noctemq; comedendo atq; potando continuant, vt de Germanis antiquis Tacitus memoriæ prodidit, de plærisq; nostri temporis idem verissimè affirmari potest.

Semel quoq; die gentes quasdam olim cibos cepisse quos μονοσίτας & μονοσιτοῦντας Græci appellant, in historijs legimus. Persas olim semel tantùm, circa meridiem nimirum, vesci solitos fuisse testis est Alexand. ab Alexand. Idem Æthiopas quoq; olim vnico in die cibo contentos, corpus singulis diebus aluisse, non saginasse scribit. Iberas quoq;, sed auaritiæ causa semel die cibum sumpsisse Athenæus, atq; Cæl. lib. 27. cap. 24. testantur.

GENTES QVAEDAM CERTAS HABVERVNT CIBI CAPIENDI HORAS, aliæ non item. CAPVT XII.

Universidad de Deusto
Biblioteca

OBSERVARE præterea operæpretium est, gentes quasdam, vt de Iudæis, Græcis, atq; Romanis dictum est, certas quasdam & definitas prandendi, cœnandi, cibi deniq; capiendi horas habuisse, ita vt hora tertia matutina ientaculo: sexta aut septima, prandio: nona aut decima cœnis esset dicata: alias verò non item, sed quoties suadebat venter, cibum sumpsisse. Ammianus Marcellinus lib.23. de Caspijs gentibus verba faciens, ait: Venter vnicuiq; solarium est, eoq; monente, quod inciderit, editur. Hoc Adrianus Iunius in suis Adagijs vult proverbij instar aptissimè posse accommodari gulonibus, qui nulla habita horæ prandendi, aut cœnandi ratione, quotiescunq; libido edendi suadet, ventrem saburrant sagina cibi, nati tantùm fruges, vt ille ait, consumere, his namq; ventrem solarium esse appositè, & cum gratia dicemus. Hæc ille. Apud Plautum in Comœdia, cui nomen Boëotia, (quæ hodie non extat) parasitus esuriens, his verbis in solarij inuentorem inuehitur:

Vt illũ Dij perdant, primus qui horas reperit,
Quiq; adeò primus statuit hîc solarium,
Qui mihi comminuit misero articulatim diem.
Nam, me puero, vetus erat solarium
Vbi iste monebat esse, nisi cùm nihil erat,
Nunc etiam quod est, non est, nisi soli lubet.
Itaq; adeò iam oppletum est oppidum solarijs
Maior pars populi aridi reptant fame.

Multò omnium istorum optimum, & verissimum.

Hos versus, quos Plautinissimos vocat, citat Gell. lib.3. cap.3.

Cassiæ gentes.

Solarium quid.

Est autem solarium, vt illud obiter dicam, horologij genus, quod ad Solem horarum discrimina indicat, gnomone vmbram eiaculante: cuius inuentio, apud Romanos Lut. Papyrio Cursori adscribitur: à Græcis, Anaximeni Milesio, à quo etiam ἀπὸ τῆς σκιᾶς Sciotericon fuit appellatum.

INDI.

Verùm vt ad propositũ redeam, INDOS quoq; horam prandij, aut cœnæ non nouisse, sed quando cuiq; libitũ erat, comedere consueuisse, testatur Alex. ab Alexand.

Canarienses.

Canarienses similiter non certis & statutis horis, sed siue interdiu, siue noctu, quotiescunq; edendi libido illos impellit, cibum capere, testis est Americus Vesputius.

Diogenes Cyn.

Diogenes Cynicus, teste Laërtio, dicere est solitus, congruam cibi capiendi horam, esse habenti quando esurit: nõ habenti, quum habere potest. Hodie apud omnes fere populos, plærumq; certæ, & definitæ cibi sumendi horæ obseruantur. Adhuc explicatum est, vt pacies, quæ dicta sunt, reperam, quomodo epulæ secundùm diei partes, atq; etiam noctem, in 4. siue 5. species partésue diuidi possint: quæ sunt, ientaculum, prandium, merenda, cœna, comissatio: & quomodo illa à Græcis, atq; Latinis, & alijs etiã populis appellentur. Deinde, quoties & quando potissimùm veteres die cibum capere sint soliti. Adiuæ, quinam certas cœnandi, prandendi, cibi deniq; capiendi horas obseruarint, & qui non: quæ sint hodie nonnullorum populorum consuetudines.

Hodierna populorum consuetudo.

Obseruabis etiam hîc ἀναγκοφαγεῖν, & ἀναγκοφαγεῖν, Græcis significare certum quendam statoq; tempore & modo cibum necessario sumere: quod athletæ non modo ad amussim obseruare, sed eum etiam ambulando perficere consueuerunt. Rationem dandi cibi ægrotis, & obseruandi horas maximè instituit Crinas Massilienses ad syderum motus. Olim nonnullos nimis superstitiosè nullis prorsus cibum capiendum putasse, nisi præfinita prius hora ab astrologo ex illo Iuuenal. versu videtur colligi posse Saty.6. Ægra licet iaceat, capiendo nulla videtur Aptior hora cibo, nisi quã dederit Petosiris, id est astrologus. De Petosiri vide Plin. lib.7.

QVAESTIO, QVOTIES IN DIE CIBVS SVMENDVS. CAPVT XIII.

OCCVRRVNT porrò ex his quæ dicta sunt, quæstiones quædam & vtiles, & iucundæ, quas propterea silentio præterire non possum, licet illarum explicatio ad Medicos priùs pertineat.

Vitia varia in ijs qui semel tantum in die comedebant. Aristotel.

Plinius.

Prima est, quoties die cibus sit sumendus: in quo medici quidem valetudinis: Christiani verò omnes pietatis quoq; religionisq; rationem ducere debent. Aristot. in Physicis quæst. quemadmodum refert Apollonius in Mirab. historijs, scribit, τὰς μονοσιτούντας πικρατέρα τὰ ἥδη ἔχειν μᾶλλον ἢ τοὺς δὶς ἑσθίοντας χολώδεις, hoc est: Eos qui die semel tantùm cibis vescuntur, amarulentiores esse moribus, quàm eos qui bis, quoniam aucta in ipsis vtraq; bilis, animum magnopere perturbat, eosq; iracundos & melancholicos facit. Plinius quoq; lib.28. cap.5. ex sententia Hippocratis tradit non

non prandentiũ exta celerius senescere. Vndè ante illum Celsus dixerat, assuetis bis in die comedere, si semel solùm cibis impleantur, aluũ astringi. Hippocrates, ex quo Plinius & Celsus sua illa dicta videtur deprompsisse, lib.2. de Diæta: μονοσιτὶν ἰσχναίνει, καὶ ξηραίνει, καὶ τῶν κοιλίων ἰσχναίνει διότι τοῦ τῆς ψυχῆς θερμοῦ τὸ ὑγρὸν ἐκτὸς σαρκὸς καταναλίσκεται. ἄριστον δὲ τὰναντία διὰ φρόνησιν τῆ μονοσιτίῃ, id est, Semel in die cibum capere extenuat, & exiccat, & aluum supprimit. Prandium contraria facit. Ἄριστον, quo nomine prandiũ intelligitur, opponit μονοσιτίῃ, hoc est, consuetudini semel edendi, vt supra diximus ieiunium prandio opponi. Ex his autem colligimus, τὸ μονοσιτεῖν, hoc est, semel in die cibum capere non omnibus esse tutum: quemadmodũ noxium & inutile videtur esse omnibus, si cibis quotidie bis repleantur, quod Plato in Syracusanis reprehendit. Cel. lib.1. c.1. Bis die potius, quàm semel cibum capere prodest, & semper quàm plurimùm, dũmodo hunc concoquat. Verum, vt benè sapienterq; monent Medici, pro ætatis, temperaturæ, corporis habitus, temporis, consuetudinis ratione, aut semel, aut bis, aut minus, aut amplius cibi est sumendum.

Celsus. Hippocrates.

AETAS.

Quo ad ætatem, pueri sæpius comedere debent, quoniam eorum ventres non possunt multum semel superare, quo tamen illis ad nutritionem, & augmentum maximè est opus. His itaq; omnium ferè populorum & antiqua, & hodierna consuetudine, tentacula, atq; merendæ maximè congruunt. Similiter extremæ ætatis senes, quoniam vires habent languidas, copioso cibo superando & concoquendo nequaquã pares, partitione ipsius indigent. Mediæ ætatis, medio modo se habent: Senes tamen medij propriè sic appellati, maximè omniũ famem, & inediam ferunt, teste Hippoc. Inediam, inquit Cels. l.1. facillimè sustinent mediæ ætates, minus iuuenes, minimè pueri, & senectute confecti. Quò minus fert quisq;, eò sæpius debet cibum assumere, maximeq; eo eget, qui increscit.

Temperaturæ.

Quoad deindè temperaturas: Qui sunt calidæ, facilè famis tolerantia delinquunt animo, & exoluuntur: sæpè igitur alendi, maximè in quibus bilis in ventrem cursus timetur. Frigidæ verò temperaturæ diutius famem tolerant, tùm quod calor minus celeriter humidum dissoluit, tùm quòd pituitosi, & crassi humores se offerunt mutandi per famem. Quapropter pituitosis famem adhibere conuenit, quoniam exiccat, inquit Hippoc. Aphor. 59. Sectione septima.

Habitus corporis.

Quantum verò ad corporis habitum attinet, graciles, & qui latas habent poros, frequentius sunt edendi: Pingues autem, & angustis poris prædicti, rarius. Quàm μονοσιτίαν graciliori corpori, quàm no xia, supra quoq; dictum est.

Anni tempora.

Hyeme quæ maxi gis conueniãt.

Vere quæ ad victũ magis conueniant.

Aestate quæ ad victum magis conducant.

Autumni tempore quæ ad victũ magis conferant.

Præterea anni quoq; tempora sunt consideranda. Hippoc. Secunda Aphoris. sectione, Æstate & Autumno, testatur, homines grauissimè cibos ferre: Hyeme verò facile: Ver secundum locũ obtinet, quod lib. de Victus rat. priuatorũ auctor seruauit. Hyeme itaq; cibus abunde offerendus, sed rarò, ita vt semel multum adhibeatur, eritq; cibus siccior & calidior, & veluti caro esse: potus verò vinum, idq; meracius. Vere autem impertiendus est cibus magis, & vinum dilutum bibendum, & maiori quantitate, quàm hyeme. Æstate frequentius, quàm alijs anni temporibus, cibus est adhibendus: & potus dilutior sit, & maiore quantitate: carnes verò elixæ erunt. Autumno paulò maiorem, quàm æstate cibi quantitatem adhibere licet: & vinum adhuc meracius, & quantitate minus. Idem tradit Cels. lib.1. cap.3. & Hippoc. lib.3. de Victus ratione.

CONSVETVDO.

In omnibus tamen ætatibus, temperaturis, temporibus, & reliquis, CONSVETVDO (quàm rectè ille alterum naturã esse dixit) est seruanda, cuius maior est vis, quàm verbis explicari possit, adeò vt qui luxuriosè, & intemperanter viuere consueuerunt, si id protinus facere desinant, cotimò nonnunquã se ægrius habeant, vt Aristot. testatur Sect. 28. probl. 1. Hinc Dionysius tyrannus, quòd in vrbis suæ obsidione aliquantò diutius consuetũ potum intermiserit, tabe è vestigio correptus traditur. Cels. itaq; lib.1. cap.3. Periclitatur, inquit, & qui semel, & qui bis die cibum incontinenter, contra consuetudinem assumit. Item neq; ex nimio labore, subitum ocium: neq; ex nimio ocio, subitus labor, sine graui noxa est. Ergo cùm quis mutare aliquid volet paulatim debebit assuescere. Hippoc. lib.2. de ratione vict. acutor: Qui bis comedere assuetus, si prandium intermiserit, inflammabitur, & bilis in eius ventre augebitur, & excrementa omnia mordentia fient, & vrina flaue scet. Notum enim est, quàm ægrè ferant sani homines, qui ientaculũ accipere solent, ieiunium, aut eius ablationẽ. Præterea, auctore Hippoc. lib.2. de rat. vict. acutor. Qui prandere assueuerunt, si pransi nõ fuerint, deindè cœnauerint, ventris prauitatẽ patientur, & malè cubabunt. Qui verò cœnare assueuerunt, vbi non cœnauerint, sequenti nocte non dormient, & manè sequentis diei languidi à lecto resurgent,

Celsus.

Hippocrates.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& inualidi, & suspensis visceribus. Huc quoq; facit illud Celsi lib.1.cap.3. Aluum astringit labor, sedile, creta figuralis corpori illita, cibus imminutus, & is ipse semel die assumptus ab eo, qui bis solet. Idem lib.1.cap.1. Bis die potius, quàm semel cibum capere: & semper quàm plurimum, dummodo hunc concoquat. Hæc de prima quæstione Christophorus à Vega lib.2. de arte medendi ex Hippoc. Gal. atq; Celso disserit. His idem addit id, quod ad antiquam pariter, atq; hodiernam consuetudinẽ vbiq; ferè obtinentẽ, pertinet. Sed qui aut laboribus corpora fatigant, aut pueri, aut senes, aut exfœminis quàm plures, ientaculũ accipiunt summo mane: & quidam ex eis quinta à meridie hora paruam refectionem ex fructibus, aut oleribus. Sunt etiam nonnulli, qui hyemis tempore ventriculi calefaciendi gratia, aut nè à frigore, & aëre ambiente occupentur, summo mane parum panis tosti ex vino meraco accipiant: (hoc est ἀκρόκρασμα propriè dictum, vt veteribus Græcis, ita hodie quoque Gallis, & alijs populis vsitatum:) quidam oui vitellum: quidam conditũ aliquod. Sed hæc iam præseruationis potius sunt, & hominibus, aut non admodũ valentibus, aut ægrotaturis debentur. Sanis verò simpliciter, quibus etiam sanitatis custodia propriè debetur: interim, dum valent, consuetudo est seruanda in numero refectionum. Ab initio verò probè instituendi sunt, natura tamen ciborum, & quantitas pro ætate, & omni tempore varianda. Licebit quoq; sensim, pro ætatum mutatione, refectionum numerum mutare, & pro mutatione temporum, sed id minus.

QVAESTIO, PRANDENDVM NE AN COENANDVM LARGIVS.

CAPVT XIIII.

An cœna prandio maior, & plenior esse debeat.

Rationes conciliatoris, quibus probat prãdium cœna maius esse debere

VM verò prandere, atq; cœnare assueuerint omnes ferè homines in sanitatis conseruatione, secunda hîc mouetur quæstio, inter iuniores medicos multũ agitata, An cœna prandio maior & plenior esse debeat. QVIDAM igitur, inter quos & Auicenna, Conciliator, Mesue, Actuarius, Massa, prandiũ volunt, maius esse debere cœna, his adducti rationibus, quæ sequuntur: Primò, quoniam interdiu calor natiuus à calore solis iuuatur ad ciborum concoctionem. Deinde, Exercitandi cibo egent, vt ad labores valeant: sed interdiu vigilantes exercentur: tunc igitur cibo egent copiosiore. Præterea, Exercitatione alimenta facilè digeruntur: ergo interdiu copiosior competit cibus. Adhæc plus cibi sumendum in æstate, quàm in hyeme: quia in æstate maior fit resolutio: ergo etiam in prandio, quod æstati respondet. Item, Cum natura tempore somni intenta sit concoctioni noxiorũ humorum, atq; distributioni, cibo non est impedienda. Has rationes Cõciliator affert. Idem etiam, ad eandem hanc suam sententiã confirmandam, Auicennæ auctoritate vtitur, quo teste athletæ prisci temporis, qui exercebantur, in prandio sola carne, in cœna solo pane fuerunt contenti. Vnde vult effici, prandiũ debere esse cœna copiosius. Cardanus dicit falsò hæc citari, nam aliter Galenum de athletarũ diæta tradidisse. Idem Conciliator, Telephi Grammatici quoq; exemplum adducit, qui diutius vixit Antiocho, nam centesimum annum attigit, teste Galeno lib.5. de tuenda sanitate: Atqui is, hora diei ferè tertia, mel crudum cum aqua cocta permixtũ, edebat: septima, prandebat, oleribus primò sumptis, inde piscibus saxatilibus, aut auibus: Vesperè autem panem cum vino permixto erat contentus. His addi potest illud peruulgatum scholæ Salernitanæ:

Auicennæ authoritate conciliator vtitur.

Telephi Grammatici exemplum adducit conciliator.

Ex magna cœna, stomacho fit maxima pœna.
Vt sis nocte leuis, sit tibi cœna breuis.

Aristot. in problem. prandendum esse largè, cœnandum esse parcè vult, ijs potissimùm, qui rẽ Venereæ operam sunt daturi, vt cruda insint, quàm concocta, pauciora. Secundum hoc Aristot. præceptum, Domitianus, teste Suetonio, lauabat de die, prandebat ad satietatem, vt non temerè super cœnam præter Martianum malum, & modicam in ampulla potiunculam sumeret. Contrà alij, vt Fuchsius, Aloysius Trissinus, Cœlius Rhodiginus, Cardanus, Langius, Christoph. à Vega affirmant, potius cœnam, ὡς ὅτι τὸ πλεῖον, prandio copiosiorem, vberioremq; esse debere, nixi cùm auctoritatibus Galeni, Cor. Celsi, Hippocratis: tùm rationibus, meo iudicio, validioribus quàm illis, quæ

Rationes, quibus nonnulli vtuntur ad probandum cœnã prandio maiorem esse debere.

contrariam sententiã tuentur. Galenus lib.7. Methodi artis curatiuæ, vult cibum leuiorem in prandio sumendum, quàm in cœna: cuius suæ sententiæ has rationes affert: Prima ducta est à temporis interuallo maiore inter cœnam, & prandium, quàm sit inter prandiũ & cœnã, quo quum plus cibi concoqui possit, plus etiam in cœna est sumendum. Secunda ducta est à somno, qui cœnæ succedens, concoctionem adiuuat, teste Hippoc.1. Aphorif.15. & alibi, lib.6. Epidem. part.5. & 4. Nam sanguis in somno magis ad interiora refugit. Idem testatur Galen. lib.1. de Symptomatum causis, cap.8. & Paulus lib.1.cap.97. Vigilia contra cruditates affert, teste Hippoc.2. de victu in acutis. Tertia ratio sumpta est à quiete, quæ & ipsa ad concoctionem facit, cum qualiscunq; motus, assumpto cibo, sit noxius. Ad hanc rationem obijciat quis, rustici tamen, quorum teste Hippoc.1. aphor.3. bona est temperatura, & habitus laudabilis, à cibo statim exercentur. Respondetur ex Galeno 1. de Aliment. qui dicit, illos licet diu viuant, tamen ob validas has exercitationes à cibo, in validos morbos incurrere: quibus addi potest, consuetudinem esse alteram naturam. Quarta ab experientia athletarum, qui in cœna carnes cum pane, in prandio solum panem sumebant. Præter has rationes, aliæ quoq; ab ijs, qui in eadem sunt sententia, afferuntur. Huiusmodi est illa à frigore nocturno sumpta. Nam frigus nocturnum, quum externum calorem intrò pellat, ac proinde fortiorem reddat, concoctioni magno est adiumento. Huc facit quod Hippoc. affirmat, ventres hyeme, & vere natura esse calidissimos, ac somnos longissimos: vnde efficitur copiosiora alimenta illis temporibus esse exhibenda: Atqui vt aurora, veri: meridies, æstati: crepusculum, autumno: ita nox, quæ somno est dicata, hyemi respondet, ac proinde plenius, & copiosius alimentum requirit. A Luna quoque concoctionem adiuuante, apud Athenæum lib.7. quidam argumento ducto, probat nocturna conuiuia maximè vtilia esse: cuius hæc sunt verba: ὠφελιμώτερον ὅτι φίλτατε τοῖς παντὶ σώματι τὰ νυκτερινὰ δεῖπνα. τὸ γὰρ σελήνης ἄστρον πρὸς τὰς τῆς τροφῆς ἁρμόττει πέψεις, σηπτικὸν ὑπάρχον: κατὰ σῆψιν δὲ ἡ πέψις. δύσπλοτέρα γὰρ τὰ νύκτωρ θυόμενα τῶν ἱερείων, καὶ τῶν ξύλων τὰ πρὸς τὸ σελήνιον κοπτόμενα, καὶ τῶν καρπῶν δὲ τὰ πλεῖστα πρὸς σελήνιον πεπαίνονται, hoc est, conducibiliores sunt, ô amice, omni corpori nocturnæ epulæ: nam Lunæ astrum ad cibariorum concoctiones multùm confert, putrefaciendi enim vim habet: concoctio autem, quædam est putrefactio. Victimæ sanè, noctu in sacrificijs mactatæ, sunt putrefactu faciliores: nam & ligna ad lunæ splendorem cæsa, citius putrescunt, & fructus quidam maturescunt. Ad idem porrò probandum, vtuntur exemplo diætæ veterum, qui parcè prandere, largiter copioseq; cœnare consueuerunt. Antiquorum ientaculum, atque prandium solo pane, & modico mero constabat, vti supra dictum est. Athletæ, palæstritæ, pancratiastæ, pugiles, à Græcis βαρεῖς dicti, in prandio solum panem coliphium edebant, vt supra quoque dictum est: in cœna liberius genio indulgebant, & præcipuè carne suilla, maximam nutriendi vim habente, vescebantur. Iulius Capitolinus refert, Antoninum Pium Cæsarem, senem iam, & silicernium, mane, antequam salutatores venirent, solo pane sicco robur virium sustentasse. Aristoxenus perhibet, Pythagoricos non aliud, quàm panem cum melle Attico prandere solitos. Erat autem id placentæ genus, quod ex butyro, semidale, & melle conficiebatur, gratum palato obsonium. Gallenus lib.5. de tuenda sanitate, ad eandem sententiam comprobandam vtitur Antiochi medici experientia, qui validus atque robustus 80. annos exegerat, ter in die cibum capiens: Hora die tertia, ad summum quarta, panem sumebat cum melle Attico crudo, vel cocto: inde post horam sextam diei fricabatur, exercebatur, lauabatur: post prandebat tenuiter, cœnabat vberius. Ac omnino veterum exemplo recte nonnulli vtuntur ad idem probandum, qui non valetudinis modò, verum etiam honestatis ciuilis ergò, matutinum tempus, ingeniorum exercitijs, & sapientiæ studijs per quàm aptum, & accommodatum, totum, partim in actionibus publicis, atque priuatis: partim in meditationibus bonis, & honestis collocarunt, & vel ab omni cibo atque potu abstinuerunt, vel parcè admodum, atque tenuiter illo vsi sunt. His atque alijs huiusmodi rationibus, nonnulli vtuntur ad probandum, cœnam prandio maiorem vberioremque esse debere, quæ certè verisimilior videtur esse sententia. Verum benè, sapienterque monet Christoph. à Vega, qui eandem sententiam sequitur, diuersam esse quæstionem, si quis modum excedat: expedire enim id prandij hora facere, quippe quum postea exercitatione, & abstinendo à cœna, excessum illum seu abundantiam emendare possit, minusque grauetur, quàm si in cœna nimio sese potu ciboq; onerasset. At verò si iusta adhibeatur cibi, potusq; quantitas, tunc du-

Somnus cœnæ succedens conco ctionem adiuuat.

Vigilia cruditates affert.

Panis cum melle Attico quid.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hieronymi Gab. sententia.

bitari posse, an cœna debeat esse maior: qua in re, vt in alijs omnibus, cum Hippoc. moner, consuetudini esse seruiendum, quæ quidem optima fuerit, si cœna prandio sit maior, licet hac tempestate homines, qui nullam viuendi ratione seruant, & soli appetitui seruiunt, plenius prandeant, quàm cœnent. Hæc ille. Non contemnenda etiam videtur esse Hieronymi Gabucini sententia de hac medicorum controuersia, cuius ille hanc rationem reddit lib. 3. de morbo comitiali, quæ ad antiquitatis consuetudinem melius intelligendam facit: Prisci illi, inquit, diem, quicunq; ille fuisset, siue æstiuus, siue hybernus, in 12. horas diuidebant, ad cuius tertiã prandebant, cœnabant ad nonam: quumq; supereſſent horæ diei tres post cœnam ante solis occasum, (quatuor enim ventriculo ad concoctionẽ cibi ingesti ascribuntur horæ) ideò lautius, copiosiusq; cœnabant, haud veriti vapores, qui à copiosiore cœna esse runtur ad cerebrum, quum iam discussi fuissent, antequàm dormiendi instaret necessitas. Actuarius verò, (intellige etiam reliquos, qui eiusdem fuerunt sententiæ) vt qui hodiernum morem in exhibendo cibo tenebat, in quo per horam, ad summùm duabus à somno abstinemus, minorem prandio cœnam esse voluit, vt qui, si copiosior foret cœna, ob somnum imminentem caput multis vaporibus repleri, atq; ita spiritus illos animales lædi posse, existimauerit. Atq; hæc quidẽ de hac quoq; quæstione satis sint dicta, de qua, quoniam multa in vtranq; partem, probabiliter sanè, disputari possunt, qui plura cognoscere cupit, legat Langium in epistol. medic. Hieron. Gabucinum lib. 3. de morbo comitiali. Cardanum de abusu medendi, & in tractatu 5. contradict. 18. Christoph. à Vega. lib. 2. de arte medendi. Fuchsij Paradoxa 72. 21. Dinum Florentinũ in epistola Andreæ Thucini. Nicol. Massam in 4. tom. epist. medic. epist. 4. de tuenda valetudine. Cœlium Rhodig. lib. 14. cap. 9. cur veteres largius cœnarint, quàm pransi sint. Valleriolam lib. 3. cap. 13. loc. comm. Aloysium Mundellam Dialog. 6. Aloysium Tristinum prob. 4. cap. 99. Scholam Salernitanã fol. 24. Matthæi Curtij Papiensis libellum de prandij, ac cœnæ modo. Eadem de re Turinus & Odus disseruerunt.

Diei diuisio in 12. horas secundum veteres.

Actuarij opinio.

QVAESTIO, SATIVS NE SIT CERTAM PRANDENDI, COENANDI, AC OMNINO cibi sumendi horam habere, necne.

CAPVT XV.

TERTIA quæstio consideratione, meo iudicio, non indigna hîc moueri potest: Satius ne sit certã prandendi, cœnandi, ac omnino cibi sumendi horam habere, nec ne: ac multæ sanè vtramq; in partem probabiles admodũ rationes videntur posse afferri. Verùm illis omissis, sic simpliciter, vereq; hac de re mihi videtur esse statuendum. Omnino, cum valetudinis, tùm etiã ordinis, ac honestatis ciuilis ratio videtur postulare, vt quemadmodum in alijs actionibus, munijs nostris obeundis: ita quoq; in cibi potusq; sumptione, corporisq; refectione, certum diei tempus obseruemus, & sequamur id quod ab humanioribus gentibus, vt Iudæis, Græcis, atq; Romanis factitatũ esse suprà diximus. Certas enim illi diei horas, vt alijs actionibus, prandijs quoq; atq; cœnis suis destinarunt. Quod si enim in domo, familiaue aliqua, nulla certa, & ordinaria prandij, cœnæq; hora teneatur, multa inde incommoda, perturbatam, & confusam totius rei familiaris rationem, consequi est necesse, quemadmodũ in quibusdam familijs cernere licet. Verùm id valetudinis quoq; ratio postulat, cui incerta, inordinata, & tumultuaria cibi capiendi consuetudo multùm officit. Est autẽ consuetudo illa diligenter seruanda, cuius mutatio, subita præsertim, & repentina, maximas sæpè valetudini incõmoditates affert, vt Hippoc. testatur, quando nimirum is, qui hora certa & constituta consueuit cibum sumere, eam præterit. Incidunt tamen nonnunquam tempora, vt vel valetudinis, vel etiam pietatis, honestatisq; ergò consuetum cibi capiendi tempus sit negligendum. Valetudinis causa, vt quùm quis vel inedia, aut imbecillitate quadam conflictatur, vel stomachi cruditate laboret, huic consultum erit, solito vel tardius, vel etiam celerius cibũ capere. Honestatis ergò, vt quùm negocia aliqua necessaria, pia & honesta, ad Dei gloriam, proximiq; salutem pertinentia tibi incumbunt, illa quauis cibi potusq; sumptione, atq; adeò valetudine tua, priora potioraq; ducere debes, quùm honestati potius, quàm valetudini sit seruiendum. Satius ergo multò est, consuetũ cibi capiendi tempus, etiamsi id cum aliquo valetudinis tuæ damno, atq; incommodo fiat, quàm res negotiaq; illa à te negligi. Sed deinceps, quum id tibi & per valetudinem, & honestatem licebit, ad pristinam consuetudinem redibis.

In cibi potusq; sumptione, quẽ admodũ in alijs quoq; actionibus obeundis, certũ diei tempus obseruãdũ.

Incerta ac inordinata cibi capiendi cõsuetudo valetudini multum officit.

Cõsuetum cibi capiendi tẽpus quando negligendum.

TERTIA

TERTIA CONVIVIORVM DIVISIO, SECVNDVM QVINQVE PRINCIPES VITAE humanæ actus, & primò de conuiuijs natalitijs, & puerperalibus.

CAPVT XVI.

CONVIVIA præterea non incommodè forsan secundùm quinq; præcipuos vitæ humanæ, ceu Comediæ, siue potius Tragœdiæ cuiusdam actus videntur posse diuidi. Hi sunt, natiuitas, educatio, muneris cuiuscunq; susceptio seu adeptio, matrimonium, & mors: in quibus omnibus secundùm & antiquum, & hodiernum omnium ferè gentium morem, & consuetudinem conuiuia aut antecedere, aut consequi solent.

Primò itaq; omnium ferè gentium consuetudine tritum semper fuit, & adhuc est, vt dies illi, quibus quis primùm lætã hanc lucem aspexit, (qui à Græcis γενεθλιακοὶ, siue γενέθλια: à Latinis, dies natales, seu natalitij, item natalia, & genitales dies appellantur) illustris præsertim dignitatis hominum, summa cum lætitia, pompa, cõuiuiali alacritate atq; magnificentia ornentur, ac celebrentur. Quæ sanè consuetudo vetus & peruagata, probabili admodùm ratione videtur niti. Quid enim quæso rationi magis videtur esse consentaneum, quàm diem illum, in quo homo προεδνὸς, hoc est, ad Dei imaginem fictus & formatus, ex tetro caliginosoq; illo vteri materni carcere, in iucundam hanc lætamq; lucem erupit, & mater tot, tantis, tamq; periculosis gestationis, parturitionisq; doloribus, atq; cruciatibus liberata est, lætis huiusmodi & gratulatorijs conuiuijs celebrare: quibus & Deo pro tanto, tamq; admirabili beneficio gratiæ agantur, & parentes vnà cum tota familia ex innumeris curis, sollicitudinibus, laboribus, atq; terroribus recreentur ac reficiantur?

Mos natales celebrandi antiquus.

Sunt autem natalitia huiusmodi conuiuia ferè duplicia: alia, quæ statim post partum, aut aliquot diebus post agitantur: alia, quæ quotannis eo ipso die, quo quis in hanc lucem fuit aditus, agitari, celebrariq; consueuerunt.

Conuiuia natalitia sunt duplicia.

Quò ad priora, illa Puerperij, siue Puerperalia conuiuia vulgò appellantur: Repotia Ausonio, epulæ nimirum, quæ æditis in lucẽ liberis adornantur. Verba Ausonij hæc sunt. Coniugioq; dapes, & sacra repotia patrum. Ecce, inquit Turneb. Aduersar. lib. 3. c. 7. eorum epulas dicit, qui susceptis liberis facti sunt parentes: & paulo ante in illa Horatij Licebit ille repotia, natales, aliosue dierum, Festos albatus celebret. Festus quoq; Pompeius, repotia postridie nuptias interpretatur, cum apud nouum maritum cœnatur, quia quasi reficitur potatio, asseritq; exemplum Pacuuij, ab hoc depulsum mamma pædagogandum accipit Repotialis liber. Et interpretantur Grammaticorũ tribules, septimum à nuptijs diem, quo iterum epulabantur: alij secundum, quo virgo in habitum muliebrem componebatur. Sed crediderim etiã Repotia celebrari solita liberis natis, & cum maritis noua quotannis soboles nascatur, vt renouanda sit epulatio, idcirco ea conuiuia repotia appellata: cui interpretationi Pacuuij exemplum nõ repugnat: nec verò Auidieni personæ conuenit nuptiale conuiuium. Ea, nisi me fallit, voluit dicere Acro Grammaticus κνιδόφορια Græcè vocari, velut sublatis & susceptis liberis, & parentibus eos alere decernentibus. Nam in Græcorum potestate erat liberos exponere, nec alere. Qui igitur ali volebat, depositum humi infantem tollebat, vnde & dea quædam Leuana dicebatur, vt scribit S. Augustinus. Vnde apud Terent. Quicquid peperisset, decreuerunt tollere. Et in Heauton: Si puellam parerem, nolle tolli, Hæc Turneb. in suis aduersar. de hac voce Repotia. Huiusmodi conuiuij (vndè illa apud Romanos in vsu fuisse constat) meminit Iulius Capitolinus in vita Clodij Albini his verbis: Cùm rarum esset aquilas in his locis videri, quibus natus est Albinus, septima eius diei hora conuiuij, quod celebritati pueri deputabatur, cum ei fierent nomina, septem aquilæ paruæ de nidis allatæ sunt, & quasi adiocum circa cunas pueri cõstitutæ. Hîc dubium videtur esse, an hoc acciderit eodem die, quo natus est Albinus, an verò alio die, quo nomina ei fuerunt imposita. Nam omnino cõstat cùm apud Græcos, tùm apud Romanos, dies illos, quibus infantibus recens natis nomina fuerunt imposita, conuiuijs fuisse celebratos, quæ nominum impositio apud Iudæos in circumcisione: apud Christianos in Baptismo fieri consueuit. Sic apud Athe-

Repotia.

Puerperalia.

Dies quo nomina infantibus imponebantur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Δεκάτη Athenienſium.

nienſes moris fuit, decimo die congregatis neceſſarijs, & amicis, & infantibus nominibus impoſitis, peracta re diuina, ſplendidum parare conuiuium, quod idcirco illi appellabant δεκάτην ἱερᾶσαι, id eſt, decimam diem, nominum impoſitioni conſecratam, conuiuio celebrare, teſte Suida, & Cel. lib. 22. cap. 12. Ariſtophanis ſcholiaſtes in illa verba in Auibus.

Ες δεκάτην ὃ ποτε παιδαρίοις κληθεὶς ὑπέπτευεν ἐν ἄσει.

ὅτι, inquit, τὴν δεκάτην εἰσίων ἐπὶ τοῖς γενηθεῖσι, καὶ ἐν αὐτῇ τὰ ὀνόματα ἐτίθεντο τοῖς παισί, καθάπερ Εὐριπίδης ἐν Αἰγεῖ. ἵσπερ μάτηρ ἐν δεκάτα τόκον ὠνόμασεν, Diem hunc in nominis impoſiti memoriam celebrem ὀνομαστήρια Graeci, teſte Gregorio Nazianzeno, Latini luſtricum, & luſtrarium, Tertullianus Nominalia (quae vox Graeco reſpondet) appellauit. Addit idem Cel. quinto à nato infante die, Amphidromia agebatur, qua manus expurgabant, quae obſtetricum munere fuerant perfunctae, curſuq; ad focum ferebatur puer, mittebanturq; à propinquis polypodes, ac ſepiae munerum loco. Ad hanc morem alludit Socrates apud Platonẽ in Theaeteto his verbis: τῶτο μὲν δή, ὡς ἔοικε, μόλις ποτὲ ἐγεννήσαμεν, ὅτι δ' ἤποτε καὶ τοῦ χάνει ὄν. μετὰ δὴ τὸν τόκον τὰ ἀμφιδρόμια αὐτῆς ἀληθῶς ἐν κύκλῳ περιθρεκτέον τῷ λόγῳ, σκοπουμένους μὴ λάθῃ ἡμᾶς ἐκτὸς ὂν ἄξιον τροφῆς τὸ γιγνόμενον, ἀλλὰ ἀνεμιαῖόν τε, καὶ ψεῦδος, ἢ σὺ οἴει πάντως δεῖν τόκον τέκνου, καὶ μὴ ἐκτίθεναι, Id eſt, Hunc tamen, qualiſcunq; tandem fuerit, aegrè tandem, vt perſpicuum eſt genuimus: poſt partum verò amphidromia celebrando, (feſtum nimirum illud, ex patrijs moribus ita nuncupatum) reuera circulatim diſcurrendum eſt, ſermone attentius inſpicientes, ne fallamur, an ille minimè dignus fuerit educatione, an ſubuentaneus ſit, & euanidus, tunc exiſtimes omnino illum eſſe nutriendum vt tuum, & nullo modo exponendum. Eiuſdem quoq; meminit Ephippus apud Athenaeum lib. 9. Heſychius tamen amphidromiam (ἀμφιδρομίαν, Plato & Athenaeus in neut. gen. ἀμφιδρόμια) ſeptimo die ſcribit, celebrari ſolitam. Huiuſmodi autem feſti, & munuſculorum, quae infantibus dari conſueuerunt, meminit Terentius in 1. Phormionis ſcena, vbi Dauus de Geta verba faciens, inquit.

Amphidromia Athenienſ. die quinto poſt natum infantem.

Munuſculo infantibus recẽnatis data.

—— porrò autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt, omne hoc mater aufferet. Puer cauſa erit mittundi.

In haec verba ſic Turnebus lib. 3. Aduerſ. c. 6. Liberis ſuſceptis epulae fiebant, tum autem etiam ſerui & liberi munera dabant, quod Terentius ſignificat, dabant & nuptialia, & natalitia. Amphidromia quoq;, vt Grammatici grati referunt, dies erat familiae feſtus, quo natum puerum circum focum ferebant, propinquiq; & amici & familiares dona dabant, quas ferias Terentium in pallia ta fabula intellexiſſe crediderim, aequè è Graecorum moribus: vbi initiabunt, intelligendum arbitror, non de Edulia, & Potica, & Cuba. Nam Athenienſes ſuos liberos Cereri & Libero initiare ſolebant. Hac ille. Et Plautus in Truculento, in qua fabula Phroneſium meretrix,

HP. Quin dis (inquit) ſacruficare hodie pro puero volo
Quinto die, quod fieri oportet. DIN. Cenſeo.
PH. Non audes aliquod dare mihi munuſculum?
DIN. Lucrum hercle videor facere mihi voluptas mea,
Vbi quippiam me Poſcis. PH. At ego vbi abſtuli?
DIN. Iam faxo hìc aderit, ſeruolum huc mittam meum.
PH. Sic facito. DIN. Quicquid autem erit, boni conſulas.
PH. Aecaſtor munus te curaturum ſcio,
Vt cuius me non pœniteat, mittas mihi, &c.

Lambinus ἀμφιδρομία, inquit, dicebantur haec ſacra, quae fiebant die quinto à puero nato: ſic dicta, quod curſim circa focũ geſtabatur puer. Eraſmus in Chiliad. ex priſca haec conſuetudine prouerbiũ elicit, ἀμφιδρομίαν ἄγεις, quod dicit, ad varios vſus poſſe accõmodare: vel ad eos, qui pueros oſtentant, ac circumferunt: aut qui munuſcula captant, & ambiunt. Ex hac porrò antiqua munerũ, die poſt partum quinto, mittendi conſuetudine, videtur promanaſſe mos ille, qui hodie apud Germanos obtinet, vt nimirum & eo die, quo infans ſacris aquis initiatur, munuſcula ab ijs, qui illum ex ſacro fonte ſuſcipiunt ei donentur, quae vulgò ynbinderen appellantur, & puerperae quoq; ouas, gallinas,

Vnde mos apud Chriſtianos muneris dandi infantibus.

gallinae, aliasq; eius generis dona à vicinis atq; neceſſarijs mittantur. His quoq; adde induſia, taſcos, liba mellita, & alia quae à compatre atq; commatre circa anni noui initium ſtrenae loco mittuntur atque donantur.

Quo die apud Rom. infantibus nomina impoſita.

Vt igitur apud Graecos, Athenienſes praeſertim, infantes & quinto poſt partum die, ſiue, vt vult Heſychius, ſeptimo ſacrificijs quibuſdam, circumgeſtatione celeri circa focum, donorumq; miſſionibus luſtrari conſueuerunt, & decimo illis nomina fuerunt impoſita interpoſitis conuiuijs: ſic idem ferè à Romanis quoq; factitatum fuiſſe legimus, licet de tempore impoſitionis nominum inter auctores Latinos non ſatis conſtet. Feſtus inquit, Luſtrici dies infantium appellantur, puellarum octauus: puerorum nonus, quia his luſtrantur, atq; eis nomina imponuntur. Plutarch. in Quaeſtionibus Romanis huiuſmodi inter alia problema proponit: Cur pueris nono, puellis octauo die nomen imponatur: Reſpondet, an cauſa eſt naturalis, quod prius puellis? fœmina enim citius augetur, ad vigorem peruenit, atq; abſoluitur, quàm mas. Dies porrò poſt ſeptimam ſumunt. Septima enim periculoſa eſt infantibus, cùm alijs de cauſis, tùm quòd ea die vmbilicus decidit plerisq;, quod antequam fit, plantae, quàm animali ſimilior eſt infans. Aut maribus & fœminis hunc dierum numerum cenſuerunt congruere, Pythagoricos ſequuti? Hi enim marem, imparem numerum vocant: parem, fœminam. Impar enim fœcundus eſt, & in compoſitione praeſtat pari: diuiſisq; in vnitates ambobus, par inſtar fœminae, vacuum in medio relinquit ſpatium: impar ſemper medium habet plenum. Aut quia omnium numerorum nonus primus eſt quadratus, natus ex ternario, qui eſt impar, & perfectus: octonarius autem primus eſt cubus natus è binario pari? Oportet autem marem quadratum eſſe, & agilem & perfectum: fœminam cubi inſtar ſtabilem, domi affixam, & non facilè mobilem. His addendum, ſicut nonus quadratus eſt ternarij, octauus cubus binarij: ita mares, tribus: fœminas duobus vti nominibus. Haec ille. Ante ſeptimum rarò data ſunt nomina: Ratio eſt, praeter illa, quae ex Plutarcho fuerunt allata, quod ante hunc diem infans pluribus caſibus ſit expoſitus, teſte etiam Ariſtot. quae ratio etiam afferri poteſt, quod Deus apud Iudaeos octauo die circumciſionẽ adminiſtrari voluerit, & ſimul imponi nomina, vtpote corpuſculo infantis per dies iam octo confirmatiore. Addunt Phyſici ſeptimum diem climactericum eſſe, & infirmitatibus in primis ſubiectum, vnde anni critici & climacterici, qui fatales ferè eſſe ſolent, ex impari numero, nominatim ex ſeptenario & nouenario in ſe reducto, qualis eſt 63. qui annus magnis viris ſolet eſſe fatalis. Hinc Nundinam Romanorum Deam, teſte Macrobio, volunt à nono die naſcentiũ nuncupatam, & ſi fœminae ſint, luſtratrices: qui verò luſtrantur, luſtrati nominantur: & actus ipſe, luſtratio, id eſt, expiatio, quae aſperſione aquae fieri ſolebat. Perſius quoque Satyra. 2. huiuſmodi pueros expiandi morem fuiſſe tradit his verbis:

Dies Luſtrici.

Cur non niſi poſt ſeptimum diem nomina infantibus impoſita.

Nundina Romanorum dea, nono naſcentiũ die nuncupata eſt.

Luſtratio aſperſione aquae fieri ſolita.

Ecce auia, aut metuens diuum matertera cunis
Exemit puerum, frontemq;, atq; vda labella
Infami digito, & luſtralibus ante ſaliuis
Expiat, vrentes oculos inhibere perita. (Hic mos ad Chriſtianos promanauit)

Saliua hominis efficaces habet vſus. Illa deſpuimus, inquit Plinius, comitiales morbos, hoc eſt, contagia regerimus, ſimili modo & faſcinationes repercutimus ſiniſtro, dextroq; clauditatis occurſu. Varro etiam tradit non eſſe paucos in Helleſponto circa Parium, quorum ſaliuae contra ictus ſerpentum medeantur.

Valerius, vt ad propoſitũ redeam, pueris non priuſquàm togam virilem ſumerent: puellis non antequam nuberent, nomina, dicit, fuiſſe indita. At Iulius Capitolinus in Antonino philoſopho: Inter has, inquit, liberales cauſas ita puniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarij Saturni munus de Idololatria, illuſtrẽ impoſitionis nominũ, magna cum cæremonia à Romanis vſurpatæ, mentionẽ facit, Nominalium ſolemnitatẽ appellans: Circa officia verò, inquit, priuatarũ, & communiũ ſolennitatum, vt Togæ puræ, vt Sponſalium, vt Nuptialium, vt Nominalium, nullũ putem periculum obſeruari deſtatu idolatriæ, quæ interuenit. Cauſæ enim ſunt cõſiderãdæ, quibus præſtatur officiũ. Eas mũdas eſſe opinor per ſemetipſas, quia neq; veſtitus virilis, neq; anulus aut coniunctio maritalis, de alicuius idoli honore deſcẽdit. Nullũ denig; cultũ à Deo maledictũ inuenio, niſi muliebrẽ in viro.

Antoninus luſtrationis nomina ferre tertio à partu die.

Nominalium ſolennitas.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Maledictus enim inquit Deut.22.qui muliebribus induitur. Toga verò etiam appellationis virilis est. Nuptias quoq; celebrari non magis Deus prohibet,quàm nomina imponi. Sed his accomodantur sacrificia,&c. Solennitates ergò hîc à Tertulliano priuatæ, & communes, (quas publicis & sacris puto opponi) quatuor commemorantur,in quibus omnibus certæ quædam ceremoniæ, sacrificia,atq; conuiuia adhibebantur. Prima est solennitas puræ togæ,id est, vestitus virilis,quando is sumebatur,de qua postea. Secunda est solennitas sponsalium, quæ anulo fiebat. Tertia nuptialium, hoc est, coniunctionis maritalis. Quarta Nominalium, quando nomina (quæ Plin. lib.28.cap 4.impositiua vocat) pueris imponebantur.

Cõparatio circũcisionis atq; Baptismi cum Græcorum,Romanorumq; Nominalibus.

Hisce porrò & Græcorum ὁμομαστρίοις, ἀμφιδρομίοις, atq; λαχνατοις, & Romanorũ solennitatibus,lustricis,siue nominalibus, vt illas Tertul.appellat,(quibus sacrificia atq; conuiuia interponi consueuerant) respondent & Circumcisio veteris,& Baptismus noui Test.sacramenta,infantibus potissimùm vere initiandis,lustrandis,nominandisq; ab ipso Deo destinata, quæ & ipsa cùm ceremonijs certis,tùm conuiuijs quoq; celebrari consueuerunt. Nam quemadmodũ in illis,infantes certis quibusdam cæremonijs, igne præsertim, & aquæ aspergine, initiati atq; lustrati fuerunt: ita & in Circumcisione olim vet. Testament.præputij amputatione, & in Baptismo nostro cùm extrinsecus aquæ aspersione, (qui est baptismus Luminis.) tum intrinsecùs igne S.Spiritus, (qui est baptismus Flaminis) vere initiantur, atq; lustrantur: Vnde Baptismus à nonnullis lustricus, & initiale signum dicitur.

1 Lustratio igne, & aquâ fieri solita.

Dies certus qu nomina imposita.

Deindè,quemadmodum in illis, infantibus, apud Græcos quidem decimo, apud Romanos vel nono, vel octauo, vel etiam tertio pòst partum die,nomina fuerunt imposita: ita & in Circumcisione octauo ab ortu die, & in Baptismo eodem die, quo baptizantur, nomina simul illis induntur.

2

Munusculadata.

Tertiò, vt in Amphidromijs Græcorum,sicuti dictum est, certa quædam munuscula ab amicis,atq; necessarijs,infanti atq; puerperæ missa fuerunt:ita & in Circumcisione (vti postea dicetur) hodie adhuc à Iudæis,atq; Mahometanis vsurpatur,& in Baptismo nostro,dona quædam & infanti, & ipsi quoq; puerperæ dari solent. Munera autem illa pecuniaria, quæ ab ijs,qui infantes ex sacro fonte suscipiunt, dari consueuerunt, quæq; nos vulgò **ynbinderen** *appellamus, nonnulli volunt esse λύτρα, siue pretia, quod pro redemptione, seu liberatione exponunt, ne eum,cui fuerunt testes in Baptismo,alere cogantur. Malim ego illa interpretari veluti arras, seu pignora quædam,quibus infanti sese obstringunt ad officium dilectionis, atq; institutionis ad pietatem, vt quod verbis quoq; in baptismo pollicentur.*

3

Conuiuia luxuriosa adhibita.

Postremò,quemadmodum illæ Græcorum,& Romanorum festiuitates conuiuijs luxuriosis fuerunt celebratæ:ita & Iudæi atq; Mahometani suam Circumcisionem,& Christiani suum Baptismum luxuriosis plerunq; sumptuosisq; conuiuijs concludunt, atq; terminant,sicuti nunc seorsim de vtroq; dicetur.

4

Conuiuiũ Circumcisionis.

Ac primò quidem, quoad Circumcisionem,qua olim in veteri Testam. seuero Dei iussu atque mandato,infantes octauo ab ortu die circumcidi consueuerunt, amputato præputio, (vnde Iudæi apellæ,quasi sine pelle, recutiti à restituta cute post circumcisionẽ verpi à versa pellicula quæ mutilatur à Iuuenale, Persio, Martiale fuerunt denominati) dubium profectò non est,quin læta ei ceremoniæ conuiuia adhiberi sint solita,licet nulla eiusmodi conuiuij, quod sciam,in sacris literis expressa fiat mentio. Hodie quidem Iudæi cæremoniã illam, vt & alias, Christi aduentu abrogatam, mordicus retinentes,conuiuium illi adhibent,quod ab illis משתה המילה *Misthe Hamilah, hoc est,circumcisionis conuiuium vulgò appellatur. In Polonia, nato puero die Veneris, quæ occurrit inter natiuitatem & circumcisionem,quidam circuit plateas,clamans* זרג צון, *id est, ad masculum,& die Sabbathi quius patris ædes adeunt,ijsq; conuiuium datur, quod similiter* Z unsecar *vocant Germani Iudæi. Die autẽ proxima,quæ est ante circumcisionem,ij,qui inuitati sunt in diem crastinum ad prandium,serò ædes adeunt vbi natus est puer, ibiq; totam noctem insomnem trahunt, pro puero agentes excubias,ne is à cacodæmone abripiatur. Die,quo circumcisio celebratur, ad conuiuium,quod vocant* משתה מילה *Misthe milah,& si sit primogenitus, post tricesimum diem fit conuiuium, ad quod sacerdotem, cum affinibus inuitant, quod vocant* משתה פדיון הבן *misthe pidion ha ben,conuiuium pro redemptione filij, daturq; Sacerdoti munus ceu λύτρον, vt puerum absoluat,quùm secundum legem primogenitus sit ipsius. Turcæ quoq; in multis Iudaizantes circumcisionem,(quam Tsuneth vocant) magna conuiuiorũ celebritate peragunt, non octauo die secundum antiquum Iudæorum morẽ atq; ritum, ab ipso Deo præscriptum,sed postquàm puer septimum,(ante*

mum, (ante quem annum, teste Valerio, Persæ liberos suos non asspiciebant) aut etiam octauum annum attigerit,sermonis iam peritus. Id autem faciunt (eo quos Anabaptistæ sui erroris patronos habeant) propter verba confessionis, quæ ante circumcisionem à circumcidendis erecto pollice requirunt. Atque ob id puer non in templum defertur, sed in parentum ædibus circumciditur huiusmodi adhibitis cæremonijs. Primò amici vocantur ad conuiuium, omni ferculorum delicatissimorum genere refertum. Carnes omnis generis,quibus quidem illis vesci licet,apponuntur: à diuitibus quoq; bos mactatur,in quem excoriatum, & exenteratum ouem, in qua gallinam,& in illa ouum,quæ integre assantur ad illius diei splendorem. Deindè inter epulas, cænæq; tempus puer circumcidendus adducitur, cuius glandem medicus illius artis peritus retegit, & pellem replicatam forpiculis apprehendit: deinde,quò metum puero adimat, ait, se proximo die circumcisionem perfecturum,atque ita discedit:mox simulans quasi omissum aliquid esset, quod ad præparationem pertinet,ex improuiso præputium abscindit,vulneri parum salis,& bombasini apponens, tunecq; vocatur Musalam,id est circumcisus. Nec verò die circumcisionis illis nomina induntur, sed ipso die natali,quo in lucem æduntur. Postea continuato trium dierum conuiuio, circumcisus ducitur in balneum maxima cum pompa,eorundemq; conuiuarum comitatu domum redit, cui parata munera offeruntur. Alij vestes sericas,alij scyphos argenteos,alij pecunias,vel etiam equos: mulieres indusia,sudariola,& alia huiusmodi. Vnusquisque conuiuarum pro voluntate, & facultate sua donat. Hæc Bartholomæus Georgeuiz oculatus testis scripta reliquit in suo libello de Turcarum moribus.

Anabaptistæ rum patroni.

Turcarum in circumcisione ritus.

Conuiuia.

Bos mactatur.

Nomina infantibus imponuntur ipso die natali.

Munuscula dantur.

Apud Fessanos quoq; circumcisio est in vsu, quæ septimo natiuitatis die celebratur,in quo magnificum apparatur conuiuium. Huic incisor vna cum affinibus, & consanguineis interesse solet: quo transacto,quisq; conuiuarum munuscula, pro facultatũ suarum ratione,confert, idq; in hunc ferè modum: Suas quisq; pecunias in facie cuiusdam pueri,quem circumcisor adducit,affigit: puer pronunciato cuiusq; nomine,gratias agit. Deinde puero circumciso,dies non minore cum lætitia transigitur,quàm si essent nuptiæ. Hæc Leo Affricanus lib.3.de Affrica. His adde quòd Æthiopes quoq;,teste Osorio Lusitano,mares octauo ab ortu die circumcidere solent, & fœminis etiã aliquid amputatur, vt non omnino incircumcisæ videantur. Quadragesimo deinde à circumcisione die,mares:octogesimo autem fœminæ,salutaribus aquis expiantur, & eucharistiam eo die infantes initiati in mica panis assumunt. Atq; hæc de circumcisione,eius conuiuijs, atq; ritibus nonnullis.

Circumcisio Fessanorum.

Epulum circumcisionis.

Aethiopum circumcisio.

Vt autẽ circumcisionis,ita Baptismi quoq; conuiuia,Christianis hodie valde vsitata,natalitijs atq; puerperalibus conuiuijs meritò annumerantur: quippe quum ipsum partũ statim consequantur. Deinde ipsum Baptismum,qui circumcisioni Vet. Testamenti successit, vere spiritualia nostra γενέθλια, sine γενεθλια, atq; lustrica appellare possumus: quia eo initiamur, lustramur, atq; regeneramur. Vndè etiam Dionys. Areopagita illum θεογενεσίαν, hoc est, diuinam generationem: & Gregor. Nazianzenus λέβητα παλιγγενεσίας, id est, lauacrum regenerationis appellauit. His non modò apud Anglos, (vt Polydorus Virgilius scribit) verùm etiam apud cæteros Christianos plærunq; in ipso die natali celebratur, quemadmodum faciendum esse B.Cyprianus epistol.3. ad Fidum multis rationibus probat. Veteres verò, vt ex Primitiuæ ecclesiæ historia constat, ad nullum licet certum tempus fuerint alligati,quo baptizarent:tamen potentiores ferè solennia festa,vt Paschatis,& Pentecostes,obseruarunt, quibus potissimùm voluerunt liberos suos baptizari. Sed Gregorius 11. Rom.pontifex in epistola ad Thuringos, conatus est Baptismum ad certum tempus adstringere,cum inquit: Nemo citra mortis necessitatem,nisi Paschali,& Pentecostes festiuitate,cæleſti lauacro mergatur, Auentinus lib.3. Annalium. Idem decretum Gregorius 111. in epistola ad sacerdotes Bauariæ confirmat,teste eodem auctore. Verùm, vt ad propositum redeam, lustricus hic Baptismi dies hodie apud Germanos,& alias gentes Christiani nominis, sumptuosis plærunq; luxuriosisq; conuiuijs celebratur:in quibus, vt infans aqua fuit baptizatus, ita viri pariter atq; mulieres vino immodico ita baptizantur,obruunturq;, vt neq; mens,neq; sensus ipsius mentis satellites, amplius officium suum facere possint. Est autem hæc consuetudo multis nominibus vehementer improbanda. Nam primò maxima Deo fit iniuria,cuius augustum venerandumq; sacramentum (quo infans initiatus,& in sanctorum album ascriptus est) fœdissimè polluitur, atq; contaminatur. Illud est symbolum,quo monemur, nos Christi sanguine agnati nostri peccati sordibus esse abluros:ita vt vnà cum Christo,ceu capite nostro,& crucifixi,& sepulti, & mortui, & excitati, cor-

Baptismus Christianorum

De tempore Baptismi.

Conuiuia Baptismalia.

Consuetudo illa, lustricũ Baptismi diem luxuriosis conuiuijs celebrandi,improbanda

Universidad de Deusto
Biblioteca

purq; peccatorum carnis exuti regeneremur, sanctificemur, in sanctorum numerum & societatem accenseamur. Quî igitur conuenit nos eodem statim die, quo ea quæ paulò ante commemorata sunt, & nostro & infantis nomine, sanctè spopondimus, ebrietatis rursus gulæq; sordibus inquinari? An non hoc est & canis instar ad vomitum, & suis instar lutulentæ ad pristinũ statim cœnum, lutumq; reuolutari? Non ergò vel nobis, vel infanti Dei gratiam, sed iram potius, atq; furorem horrendum, insana ista tanti sacramenti prophanatione, cõciliamus. Deinde iusanis huiusmodi, luxuriosisq; conuiuijs ipsis quoq; miseris puerperis, quæ tot, tantisq; paulò antea exantlatis laboribus, otium & quietem desyderant, plurimùm laboris, atq; molestiæ exhibetur. Adhæc sumptuosis istis epulis, opes aut puerperarum, atq; infantum miserorum sustentationem per quàm necessariæ absumuntur: ita vt & puerperas, & infantes misellos fame postea, siti, omniumq; rerũ inopia premi, atq; venari sit necesse. Rectè ergo vernacula nostra lingua luxuriosis huiusmodi cõpotationibus dicimus das kind vertrincken: quippe cùm quantum in nobis est, misellum infantulum inopiæ, mendicitati, atq; seruituti addicamus. Quid dicam quod sæpe propter insanum baptismalium huiusmodi epularum apparatum ipse Baptismus differtur, quo magna & ipsi Deo, & infantibus fit iniuria? Quid quod intemperantissimis huiusmodi comportationibus virorum mulierculârumq; ebriarum incuria atq; negligentia infantes misselli in summũ vitæ suæ, quam vix aspexerunt, periculum adducuntur? Atq; hæc de Baptismali epulo.

Mos antiquus lac, mel, vinũ, panem eucharisticum dandi infantibus.

Huc quoq; videtur referendus esse mos ille veterum cùm lac, & mel: tum lac & vinum: tum panem eucharisticum dandi baptizandis. Quò ad primùm, Tertullianus eius luculentam mentionem facit in lib. de Coronamilitis: Inde suscepti (hinc susceptorum nomen) lactis, & mellis concordiam prægustamus. Idem lib. 1. aduersus Marcionem: Sed ille quidem (Marcion) inquit, vsq; nunc nec aquam reprobauit creatoris, qua suos abluit: nec oleum, quo suos vngit: nec mellis, & lactis societatẽ, qua suos infantat. B. Rhenanus hanc cæremoniã (quam Tertullianus inter traditiones numerat) ex veteri Testamento vult fuisse desumptã, in quo subinde fit mentio terræ fluentis lacte, & melle. Quò ad secundum morem, eius D. Hieronymus aduersus Luciferianos, vt & primi, mentionẽ facit. Nam explicans illud Isaiæ: Venite, emite absq; vllo argento, & absq; vlla commutatione vinum, & lac. Prouocat nos Isaias, inquit, non solùm vt vinum emamus, sed & lac: quod significat innocentiam paruulorum, qui mos & typus in occidentalibus ecclesijs adhuc hodie vsq; seruatur, vt renatis in Christo vinum, & lac tribuatur. Quò ad tertiam consuetudinem antiquam, eucharistiam nimirum infantibus dandi, obseruandum apud Æthiopes quoq; vt testis est Osorius lib. 9. de rebus gestis Emmanuel, infantes eo die, quo salutaribus aquis mirtati sunt, eucharistiam in panis mica assumere. His adde quòd Sigismundus Liber Baro scribit in suis comment. rerũ Moscouit. Moscouitas pueris 7. annorum sacramentum porrigere, dicuntq; tum hominem peccare, & si puer forte aut infirmus fuerit, aut animam cœperit agere, ita vt de pane sumere non possit, infunditur ei gutta ex calice.

Non vnum tantùm, sed plura etiam puerperalia huiusmodi conuiuia apud Germanos vsurpantur. Nam primò eo die, quo puerpera enixa est fœtum, obstetrici, cæterisq; mulierculis, quæ parturienti adfuerunt, epulum datur, quod nonnulli frõudsuppen, hoc est, pulle Lætitiæ vocant. Sequitur deinde conuiuium Baptismale, de quo dictum est, quod vulgò appellatur das Tauffmal/ & Tauffsuppen. Tum tribus quatuorue septimanis à partu elapsis, rursus conuocantur ab vicinis, atq; cognatis, quo tempore illa, quæ infantem ex Baptismo suscepit, puerperam reuisere, & munuscula quædam, vt indusium, pecunias, adferre solet, aliud rursus conuiuium exhibetur, quod alij, vt Austriaci, kindelmüß/ id est, infantile pulmentum: alij küchlerẽ siue küchlermaal/ id est, conuiuium laganorum: alij kindsbadeten/ id est, infantis balneationem: alij vesterlege/ nescio qua de causa, appellãt. Galli puerperalia huiusmodi cõuiuia le couuine de relevée, quando puerpera è lecto rursus surgit, & conuine de commeres, hoc est, epulum commatrũ appellant. Ital. festino di gioia, quando è nato il figliolo. Hisp. combite de alegria assi que nascio el hyo, obsequium.

Non vnum tantùm, sed plura conuiuia puerperalia apud Germanos vsurpantur.
Frõudsuppen.
Tauffmal.
Küchlerẽ.

Equidem vt non omnino puerperalia huiusmodi cõuiuia, si sint frugalia, & moderata, temporis loco, & facultatibus accommodata, ad amicitiam, lætitiamq; modestam facientia, improbarim: ita eorundem, qui hodie apud Germanos potissimùm regnat, insanum luxum à Christianis magistratibus cõerceri tam esset optandum, quàm quod maximè. Atq; hæc quidem de puerperalibus conuiuijs

siue repotijs sint dicta: ad quæ ablactationis conuiuium, Iudæis olim vsitatum, & alia huiusmodi, forsan non incommodè referri possint: sed illa commodius secundo vitæ humanæ actui, qui est educatio, subijcientur.

Conuiuia natalitia.

Quòd autem ad conuiuia natalitia attinet, alia sunt, vti suprà dixi, quæ quotannis eo die, quo quis natus est, celebrantur: idq; cùm à viuis, tum in mortuorum honorem atque gratiam, quorum illustria quædam exempla subijciam.

Aegyptiorum.

Apud Ægyptios, vt inde exordiar, natalitia conuiuia fuisse in vsu, argumento est illustre illud Pharaonis Ægyptiorum regis conuiuium, quod illum die suo natali (qui Hebræis יום חלדת Iom Hullædæth, hoc est, dies natiuitatis dicitur) seruis suis apparasse Moyses testatur, in quo recordatus magistri pincernarum & principis pistorum, illum quidem in pristinum locum officiumq; suum restituit, vt illi poculum ministraret: hunc verò patibulo affigi curauit, vt Iosephi coniectoris veritas, ipso euentu comprobaretur. Gen. 40.

Persarum natalitia.

Persarum quoq; vt testis est Athen. lib. 4. legibus sancitũ fuit, eum præcipuè diem præ reliquis omnibus venerari, in quo quis in hanc lucem susceptus erat, quem idcirco pluribus conuiuijs celebrabant. Ac diuites quidem in illo boues, asinos, equos, & camelos integros in fornacibus assatos apponebant: Pauperes verò die suum natalẽ minoribus pecoribus agebant, cibisq; vtebantur perpaucis, bellarijs multis quidem, sed non admodum bonis. Hæc Athen. ex lib. 1. Herodoti. Plato quoq; Alcibiad. 1. testatur, postquàm regis Persarũ filius primogenitus, ad quẽ ius regni pertinebat, natus erat, primùm quidem omnes Persico regno subiectos, festiuum illum diem celebrasse: Deinde verò in reliquum tempus hac ipsa die, qua rex natus erat, vniuersam Asiam τὰ γενέθλια θύειν, καὶ ἑορτάζειν, hoc est, natalia solenni in hunc vsum festo instituto, solennibusq; sacrificijs celebrare fuisse solitam.

Iudæorum Genethlia.

Apud Iudæos vsitata fuisse genethliaca conuiuia, inditio esse potest illa funesta, atq; tragica Herodis γενέσια, hoc est, natalitia: in quibus regni sui proceribus, atq; Chiliarchis, & primarijs Galileæ δεῖπνον, hoc est, cœnam adornasse dicitur, quæ quidem Ioanni Baptistæ, Christi prodromo sanctissimo, indignissimam mortem attulit, testibus Matth. 14. & Marc. 6. cap. de quo obseruatu digna sunt, quæ scribit D. Chrysostomus in Matth. homil. 49. Multa, inquit, etiam nunc huiusmodi Sympotia celebrantur, in quibus etsi Ioannes non interficitur: Christi tamen membra dilaniantur, &c. & si non adsit Herodiadis filia: tamen adsit diabolus.

Græcorum Genethlia.

A Græcis hæc festiuitas & γενέσια (qua voce Matth. 14. & Marc. 6. vtitur) & γενέθλια appellantur. Atticis tamen γενέσια, vt est apud Herodotum in μελπομένῃ, etiã sunt annua sacrificia in memoriam parentum. γενέθλια Suidæ ἡ δι' ἐνιαυτοῦ ὅτι φοιτῶσα τὸ τεχθὲν. & ἑορτὴ: & γενέσια, ἡ δι' ἐνιαυτοῦ ὅτι φοιτῶσα τὸ τεχθὲν & μνήμη. Ammonius hæc duo vocabula ita inter se distinguit: γενέθλια τὰ ἐπὶ τῶν ζώντων, ᾧ ἂν ἡ ἡμέρα ἐγένετο, δύτη καλεῖται γενέθλιος ἡμέρα: γενέσια δὲ ἐπὶ τῶν τεθνεώτων, ἂν ἡ ἡμέρα τελευτήσῃ. ὁ δὲ λέγων ὅτι τῶν ζώντων ἀκυρολογεῖ, hoc est, Genetlia tribuuntur viuis, & dies, quo quis natus est, natalitius, siue natalis dicitur. Genesia autem de mortuis dicuntur, & is dies, quo quis diem suum obijt. Qui igitur γενέσια viuis tribuit, is impropriè loquitur. Plutarchus lib. 8. Sympos. prob. 1. mentionẽ facit γενεθλίων Socratis, quæ sexto die, mensis Thargelionis dicti, fuerint celebrata: & Platonis, quæ postridie eius diei ab illis fuerunt agi solita, quo in loco notabis, γενέθλια appellari festiuitates natalitias in mortuorum honorem celebratas, contrà illam paulò ante commemoratam Ammonij distinctionem. Ibidem & Euripidem die natali Dionisij senioris, Siciliæ tyranni, mortuum esse: & regem Attalum in natalitijs suis diem suum obijsse: & Platonẽ atq; Carneadem, ambos die septimo, Thargelionis mensis, Apollini sacro, (vnde Hebdomagenes dictus fuit) natos fuisse, commemorat.

Differimẽ inter τὰ γενέσια, & γενέθλια.

Naucratitarũ epulæ genethliacæ.

Naucratitæ, teste Athen. lib. 4. in Prytaneo conuiuia soliti sunt agitare in genethlijs, hoc est, natalibus Dionysiacis, & Vestæ, quam Prytanitida vocabant, albis induti vestibus, quas etiam Prytanicas vocant.

Romanorum natalitia.

Romani quoq; cùm suos, tum aliorum & viuorum, & mortuorum dies natales, genitalésue mul tis cum cæremonijs, sacrificijs, atq; conuiuijs celebrare consueuerunt: id quod ex multis literarum monumentis colligere licet. Virg. Eccelog. 3.

Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola:
Cùm faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In quos versus sic Seruius commentatur: Amicam communem, causa natalis diei, in cuius tantùm sacrificio licebat voluptatibus operam dare. Nam in alijs sacrificijs erat castitatis obseruatio, quod etiam sequentia indicant, vbi dicit: Cùm faciam vitula, id est, cùm pro frugibus sacrificare cœpero, tu tantummodo venito. Iuuenalis Satyr. 12.

Natali Coruine die mihi dulcior hæc lux: quo, *inquit interpres Ascensius, tamen maximè genio, & voluptati indulgere solebant. Britannicus, Summa, inquit, hilaritate antiqui diem, quo nati erant, quotannis celebrabant, gratias Dijs agentes pro hac luce, quam acceperant.*

Munera natalitia.

Amici verò, & clientes natalē celebrantibus munera mittebant: Vndè multi auaritia adducti, non solùm diem natalem semel, sed sæpius in anno, quò plura ab amicis munera acciperent, celebrabant, quare à Mart. sic taxatur Clytus:

Vt poscas clyte munus, exigasq́, *Vno nasceris octies in anno.*

Terent. in Phor. Porrò autem alio ferretur munere, vbi puero erit natalis dies. Persius Satyr. 1.

Et natalitia tandem cum Sardonyche albus, *Sede leget celsa.*

Sardonyche natalitia, hoc est, secundum Britannicum interpretem, quæ die natali dono missa fuit: nam diem natalē celebrantibus dona ab amicis mitti solebant. Martial. de natali Restituti lib. 10.

Certent muneribus beatiores *Pugnorum reus, ebriæq́, noctis*
Agippæ tumidus negotiator *Cœnatoria mittat aduocato, &c.*
Cadmi municipes ferat lacernas:

Augustus à Mœcenate sodali, singulis annis phialā dono in natalitijs accipiebat, teste Plutarcho. Extat Virg. Epigramma in diem natalem:

Clarus inoffenso procedat lumine Titan,
Lætificusq́, dies eat omnibus æthere puro,
Vosq́, simul iuuenes animis, & voce fauentes
Concelebrate diem votis fœlicibus almum:
Prosper vt is semper redeat, vatiq́, quotannis
Asmenidæ referant alacres sua munera nati.

Munerum hic quoq, fit mentio: vbi notabis hodie quoq, apud Germanos quosdam moris esse, vt munera mittantur ab amicis illi, cuius dies est natalis: id quod volunt signum esse amicitiæ, vt testentur illis muneribus, se gaudere natum esse in hunc mundum eum, cui illa mittunt. Cic. Philippica.

Natalitia conuiuia.

Hodie nō descendit Antonius: Cur? dat natalitia in hortis: (quod vulgus soluere festū dicit) Cui? neminē nominabo. Putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni, &c. Vbi interpres: Natalitia sunt conuiuia luxuriosa ad celebrandū diem natalem peculiariter structa. Cic. ad Att. Is dies casu Bruti natalis erat. Idem de Finibus: Diem suum natalem quotannis agebat. Iuuenalis Satyr. 11.

Moris erat quondam festis seruare diebus,
Et natalitium cognatis ponere lardum,
Accedente noua, si quam dabat hostia, carne, &c.

Toxilus apud Plaut. in Persa: —*Hoc age, accumbe, hunc diem*
Suauem meum natalem inter nos agitemus amœnum:
Date illi aquam manibus, apponite mensam.

Sic Leno apud eundem in Pseudolo:

—*Facite vt offendam parata omnia*
Vorsa, præsterga, strata, lautaq́, coctaq́, omnia vti sint:
Nam mihi hodie dies natalis est, decet eum omnes vos concelebrare.

Et paulò post:

Facite hodie vt mihi munera multa huc ab amatoribus conueniant
Nam nisi penus annuus hodie conuenit, cras populo prostituam vos,
Natalem scitis mihi esse diem hunc, vbi isti sunt, quibus vos oculi estis?
Quibus vitæ, quibus deliciæ estis? quibus suauia, mamillæ? mellitæ?
Manipulatim mihi munerigeruli facite ante ædes iam hìc adsint.

(Hic obserua morem mittendi munera in die natali:)

Et in Scena sequent. Pseudolus:

Mittam

Mittam hodie huic (lenoni) suo die natali malam rem magnam & maturam.

De natali amicæ suæ conscripsit Martial. elegiam 9. lib. 3. Lucianus natalitij muneris loco mittit Quintillo libellum μαχροβίων. Alexander Seuerus, teste Lampridio, cum natalem diem commendaret, hostia cruenta effugit: & albam eius vestem, cum qua constiterat, cruentauit: id quod mortis eius videtur fuisse prænuntium.

Nec verò priuatim tantùm nonnulli dies suos natales summa cum lætitia, ac voluptatibus celebrare consueuerunt: verùm etiam publica & solennia quædam fuerunt natalitia, ab vniuerso populo celebrari solita, in illorum etiam mortuorum honorem, qui de Repub. benè meriti fuerunt. id quod Lazius lib. 3. de Repub. Rom. testatur, cùm inquit: Apud Romanos natalitia huiusmodi conuiuia publica fuerunt, atq́, adeò post mortem etiam (vt apud nos beneficia sacra) reditu in hoc pecuniæ locato, memoriæ eius, qui obierat, retinendæ, conseruandæq́, causa, celebrata. Ad quod quidem genus conuiuij alludunt inscriptiones vetustatis in Italia repertæ. Natalitia publica.

Spoleti in æde S. Pontiani.

TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS ET LEG. V. MACEDONIC. HIC LEGAVIT TESTAMENTO MVNICIPIB. HS. LXVI. C. MONET. VT EX REDITV EIVS SVMMAE QVOTANNIS VIII. IDVS NOVEMB. NATALI SVO MVNICIPIB. EPVLVM ET CRVS. ET MVLSVM DARETVR.

Reatæ.

T. FVNDILIO GEMINO VIVIR. AVG. MAG. IVV. AVGVSTALES PATRONO ET QVINQ. PERPETVO OPTIME MERITO HIC ARCE AVGVSTALIVM SE VIVO HS. XX. DEDIT: VT EX REDITV EIVS SVMMAE DIE NATALI. SVO. IIII. KAL. FEBRV. PRAESENTES VESCERENTVR ET OB DEDICATIONEM. STATVAE DECVRIONIB. ESE VIRIS ET IVVENIBVS SPORTVLAS ET POPVLO EPVLVM ET OLEVM EADEM DIE DEDIT.

Ipsius quoq, vrbis Romæ diem natalem, qui fuit 12. Calendarum Maij, in quo Romulus augurio capto, vrbem aratro designauerat, celebrare consueuerunt. Sacra, quæ illo die fiebant pastorali deæ Pali, hoc est, telluri, Parilia dicta fuerunt, vel à Pario, quod pro partu pecorum celebrabantur, vel, vt vult Varro, quasi Palilia à Pale dea, cui illa offerebantur. Ouidius à paleis frumenti deducit, cum id aliquando augustius prouenisset: & illa à Numa Pompilio vult fuisse instituta, cùm alij à Romulo. Solinus, & alij à partu Iliæ volunt fuisse vocata. Propertius lib. 4. Eleg. Parilia siue Palilia festa quæ, & vnde dicta.

Vrbi festus erat, dixere Palilia patres, *Hic primus cœpit mœnibus esse dies.*

De die illo natali Genethliacon carmen extat non illepidum P. Marsi, & aliorum. Variè verò eo die fieri solebant purgationes & expiamina: de quibus vide Ouid. in Fastis, Propertium, Persium, Tibullum, Dionys. Halyc. lib. 1. Seruium in Georg. Plutarchum, Varronem, & alios. Cic. pro Flacco: Hunc ego diem verè natalem huius vrbis, aut certè salutarem appellare possum. Sueton. in Caligula: Decretum autem, vt dies, quo cœpisset imperium, Palilia vocaretur, veluti argumentū rursus conditæ vrbis. Saltabatur in Palilijs per ignem, vt apud nos, inquit Lazius, die S. Ioannis Baptistæ fieri solet: item vulpibus ignis alligabatur, & lac potabatur, qui fructus pecoris est. Vnde Propert. lib. 4. Mos saltandi per ignem in Palilijs.

Annua pro accenso celebrate, Palilia fœno.
Dum licet apposita, veluti cratere canella,
Lac mueum potes, purpureamq́, sapam,
Moxq́, per ardentes stipulæ crepitantis aceruos,
Transilias celeri strenua membra pede.

Ouid. in 4. Fast.

Tibull. *Ille leuis stipulæ sollemnis potus aceruos,* *Accendet flammas transilietq́, sacras.*

Hinc sumosa fœno à Persio fuerunt dicta. Solinus scribit, obseruatum fuisse, ne qua hostia Parilibus cæderetur, vt dies iste à sanguine purus esset. (Pharao tamen, & Herodes natales suos sanguinis humani profusione (vt Origenes inquit) cruentarunt.) Idem scribunt Plutarchus in Romulo, Euseb. lib. temp. Censorinus cap. 5. de die natali recenset Varronis verba: Id moris, inquit, in- Natales Pharaonis & Herodis. Hostia in Palilibus cadere nefas.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Natales Romuli, Ser. Tullij, Iulij.

ſtitutiq́ maiores noſtri tenuerunt, ne die, qua ipſi lucem accepiſſent, alijs demerent. Vnde liquet, non in Parilibus tantum, ſed alijs quoq́ diebus natalibus nullam hoſtiam fuiſſe mactatam: id, quod ex illis Virg. verbis, Cùm facîa vitula, &c, videtur poſſe colligi. Romani ſimiliter Calendas Martias, quod eo die natum crederent Romulum, qui fundamenta imperij iecerat, ad tantaq́ rerum incrementa ſemina dederat, celebrarunt: nec non nonas Ianuarias, quod ea die Ser. Tullius in lucem editus exiſtimaretur. Alexandri quoq́ Seueri, & eius matris dies natalis magna feſtiuitate, religioſiſimeq́ fuit à Romanis cultus, vt teſtis eſt Æ. Lampridius. Octauius quoq́ Auguſtus, Iulij natalem maximis honoribus decorauit. Sic apud Syracuſanos Timoleontis natalis publicè cultus, quod inſignes victorias ſemper ſuo natali reportarit patriæ. Adoptionis quoq́ natalem à Romanis celebrari fuiſſe ſolitum illa Æ. Spartiani teſtantur de Hadriano. Quinto iduum Auguſti die legatus Syriæ literas adoptionis accepit, quando & natalem adoptionis celebrari iußit. Tertio iduum earundem, quando & natalem imperij ſtatuit celebrandum, exceſſus ei Traiani nuntiatus eſt.

Natalitia eum publica, tum priuata.

Ex his ergo adhuc cõmemoratis ſatis conſtat, cùm priuatim & promiſcuè cuiſq́ conditionis & fortunæ homines, vitæ ſuæ auſpicia, atq́ natalem, nõ vno ſacri genere pro ſuis facultatibus, inuocato prius genio, cui naſcentes committi arbitrabãtur, ad redintegrandã eius lucis memoriam, quam primam aſpexerint, diuerſis rationibus honorificè ornaſſe: tùm publicè quoq́ vniuerſum populum eorum, qui benè de repub. fuiſſent meriti, & viuorum, & mortuorum, natalem diem egiſſe, & memoriam eorum præconio ſolenni celebraſſe, cùm ſuæ erga illos gratitudinis teſtificandæ, tùm alios, cupiditate laudum, ad ſimilis virtutis, atq́ beneficentiæ imitationem, inflammandi cauſa. Illa porrò ſiue priuata, ſiue publica natalitia cùm ſacris nonnullis, (vnde Plin. lib. 18. cap. 8. hodie, inquit, ſacra priſca, atq́ natalium pulte fritilla conficiuntur) tum conuiuijs plærunq́ luxurioſis, (quæ natalitia à Cic. appellantur) omniq́ voluptatum, atq́ libidinum genere celebrari fuerunt ſolita: ac proinde cùm ſuperſtitionis, tùm luxuriæ pleniſſima fuerunt.

Natalitia quomodo celebrata.

Dij natales.

Soliti etiam fuerunt illis diebus Iunonem præſertim, & Genium, ceu deos vitæ huiuſce, atq́ lucis almæ largitores, potiſſimùm colere, vnde etiam natales à poëtis fuerunt cognominati. Tibullus:

Natalis Iuno ſanctos cape thuris aceruos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Idem de Genio:

At tu natalis quoniam Deus omnia ſentis.

Græci γενέθλιον, quo nomine etiam Iouem, & Lucinam appellarunt. Pindarus in Olymp. εἰδ. τὰ Alcimedonti & Timoſtheni ait,

Τιμόσθενες ὕμμε δ' ἐκλάρωσεν πότμος, Ζηνὶ γενεθλίῳ.

Timoſthenes, nos autem conciliauit fortuna, Ioui generationis auctori. Idem in Olym. εἰδ. τγ. Xenophonti Corinthio meminit τῷ γενεθλίῳ δ' ἄλμος, penè ſub finẽ. Cic. lib. 3. de Nat. Deor. ait: Natio quoq́ dea putanda eſt: cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus: quæ, quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt.

Chriſtiani primitiuæ eccleſiæ cur à natalium celebratione abhorruerint. Origenis teſtimonia.

Quamobrem mirum profectò non eſt, ob hanc ethnicorum cùm ſuperſtitioſam, tùm luxurioſam natales ſuos celebrandi cõſuetudinem, Chriſtianos primitiuæ eccleſiæ à natalium ſuorũ celebratione prorſus abſtinuiſſe, imò abhorruiſſe: de quo operæpretium mihi videtur eſſe, aliquot ex Origine luculenta admodum teſtimonia proferre, quæ ad antiquitatis cognitionem faciunt. Is igitur lib. 3. in Iob inquit: Animaduertamus ô homines, quæ immutatio facta eſt in hominibus. Nam priores diem natiuitatis celebrabant, vnam vitam diligentes, & aliam poſt hanc non ſperantes. Nunc verò nos nõ celebramus diem natiuitatis, cum ſit dolorum, & tentationum introitus: ſed diem mortis, vtpote omnium dolorum depoſitionem, & omnium tentationum effugium: quia non moriuntur, ſed perpetuò viuent hi, qui mori videntur. Idem homil. 8. ſuper Leuit. Primò quærit, quid cauſæ ſit, cur mulier nõ modò cum ſuſceperit, ſed etiam cum pepererit, pro expiatione ſua iubeatur offerre pullos columbinos, atq́ turtures pro peccato? & reſpondet, id non carere myſterio: hoc enim ſignificari, & illam eſſe tum mundam, & tanquã peccati ream, piaculari hoſtia indigere: & ipſum quoq́ infantem, etiamſi vnius diei ſit vita eius, tamen, teſte Sacra ſcriptura, non mundum eſſe à ſordibus. Deinde ſubijcit: Nemo ex omnibus ſanctis inuenitur diem feſtum, vel conuiuium magnum egiſſe in die natalis ſui. Nemo inuenitur habuiſſe lætitiam in die natalis filij, vel filiæ ſuæ. Soli peccatores ſuper huiuſmodi natiuitate lætantur. Inuenimus enim in veteri quidem Teſtamento, Pharaonem regem Ægypti diem natalis

Mos celebrandi natalitia nõ videretur omnino improbandus.

Natalium eorũ qui mortui ſunt celebratio ſuperſtitionis fuit cauſa.

Mos celebrandi ſanctorum natales.

B. Rhenani de his iuditium.

Natalis S. Fœlicis.

natalis ſui cum feſtiuitate celebrantem: in nouo vero Teſtamento, Herodem: vterq́ tamen eorum, ipſam feſtiuitatẽ natalis ſui, profuſione humani ſanguinis cruentauit. Ille enim præpoſitum piſtorũ: hic ſanctũ Ioannem prophetam, obtruncauit in carcere. Sancti verò non ſolùm non agunt feſtiuitatem in die natalis ſui: ſed & ſpiritu ſancto repleti, execrantur hunc diem: Subijcit Ieremiæ, & Iobi exempla, quorum vterq́ diem natiuitatis ſuæ diris deuouit. Vnde concludit natiuitatẽ noſtram corpoream, eſſe immundam: vndè & maledictione digna ſanctis viris viſa ſit, & expiationis indiga. Idem lib. 3. in Iob: Plæriq́, inquit, hominũ ſub cælo, hac ſola ſe oblectantes vita, ſolaq́ terrena, quæ fragilia ſunt atq́ caduca, reſpicientes, diẽ natiuitatis ſuæ ſumma cum delectatione celebrare ſtudẽt, eoq́ die ſplendidè iocundantur. Nam hanc exiſtimant portionem, & hæreditatem ſuam, & per hæc ſperant ſe diutius victuros in corpore, &c. Et paulò poſt: Meritò terrenã hanc, atq́ carnalem vitã ſolam diligentes, celebrant diem natiuitatis ſuæ: diem verò mortis nec nominari patiuntur: Iob contra odio carnalis huius vitæ adductus, pro celebratione diei natalis ſui, eum maledicit, quia ſit peccatorum & delictorum principium. Hieron. in comment. in Matth. lib. 2. Nullum, inquit, alium inuenimus obſeruaſſe diem natalis ſui, niſi Herodem & Pharaonem, vt quorum erat par impietas, eſſet & vna ſolennitas.

Pharaonis, & Herodis natalitia funeſta.

Natalitia Chriſtianorum noſtris temporibus.

Noſtris verò temporibus, natalitiæ huiuſmodi feſtiuitates, atq́ conuiuia apud multos populos Chriſtianos ſunt in vſu, ita vt, cùm, decurſo anno, natalis dies redierit, tum ferè amicos quiſq́ cognatoſq́ ſuos cõuiuio excipiat. à quibus vicißim ille munera quædã, vt ſupra dictũ eſt, accipere ſolet, quæ idcirco munera natalitia appellantur. In primis verò magnæ dignitatis, auctoritatiſq́ homines, vt reges, principes, optimates, magna ſæpè cũ pompa, atq́ ſplendore dies ſuos natales agũt, atq́ celebrãt.

Nec equidem huiuſmodi diem natalitiũ celebrandi morem, vt olim apud omnes ferè gentes, ita hodie quoq́ apud nonnullos vſitatum, per ſe & ſimpliciter improbarim, modò pia adhibeatur moderatio, abſit luxus atq́ ſuperſtitio. Nam cùm ingens ſit Dei donum hominem naſci, vitæ luciſq́ huius iucundæ, atq́ ſalutaris participẽ fieri, nõ alienum, meo iudicio, eſt à pij honeſtiq́ viri officio, de eo gratias Deo agere, & animi hilaritatẽ in gratijs agendis, modeſti alicuius conuiuij quaſi externo ſymbolo, teſtificari. D. quoq́ Auguſt. lib. 2. de ord. cap. 1. fatetur ſe diem natalem ſuum celebraſſe, & non paruam de hac re diſputationẽ cum conuiuis ſuis habuiſſe, eamq́ in libellũ contuliſſe: quã nihil aptius veræ Philoſophiæ ſibi videretur. Et lib. 1. Retract. cap. 2. ex occaſione diei natalis, ſe ſcripſiſſe refert librum de Beata vita. Quòd verò mortuorũ natales, qui olim ab ethnicis, vti ſupra dictũ eſt, magna cæremoniarũ, epularumq́ magnificentia fuerunt celebrati, multis illi ſuperſtitionibus maximas occaſiones præbuerunt, dum nimirum illos, quorũ dies natales egerunt, non tam humanis, quam diuinis honoribus coluerunt. Et huc facit veriſimilẽ illud antiquiſſimi, ſanctiſſimiq́ martyris Iuſtini dictum in lib. de monarchia: ὃι μὲν γὰρ τὸ καθαρὸν εἰς πιστὸν τῶν ὑπαρχόντων τελείας, καὶ λειτουργίας τελοῦντες, ἀμωμησίαν τοῖς μετ' αὐτὸς τῆς καθολικῆς δόξης ἐνέβαλλον. hoc eſt, Illi, qui primùm feſta ſacraq́ in honorẽ magnorum hominũ inſtituerunt & peregerunt, poſteris obliuionẽ attulerunt catholicæ ſeu vniuerſalis opinionis, nimirum de vno vero Deo mundi monarcha. Hodie quoq́ Chriſtiani ſanctorũ dies γενεθλιακὰς nõ tam religioſe, quàm ſuperſtitioſe, luxurioſeq́ colunt, ita vt ethnicis illis hac in parte nihil inferiores eſſe videãtur. Tertullian. lib. de corona militis: Oblationes, inquit, pro defunctis natalitijs annua die facimus. In quæ verba ſic B. Rhenanus: Hoc, inquit, tamẽſi ethnicorum aliquandiu tolerauit eccleſia: Concilium Nicenum, & ſequentia, apertè damnãt, vt primorum Conciliorũ Canones oſtendunt. Author eſt Pontius Paulinus populum, qui ad Natalem D. Fœlicis Nolam cõſluebat, epulari ſolitũ in æde ſacra: ac proinde ipſe picturis ex Vet. Teſt. deſumptis templi parietes ornari curauit, quibus accumbentes in menſa, temperantiæ admonerentur. Id quod propterea duxi referendum, vt mos comeſſandi in dedicationibus templorũ, & natalibus diuorum diebus, antiquus eſſe cognoſcatur. Opus autẽ erat olim multa Chriſtianis indulgere, qui plærunq́, iam ſenes, de paganiſmo ad noſtram religionem cõuertebantur: difficulter ea relinquentes, quibus per omnẽ vitam aſſueuerant. Secus eſt hodie. Porrò in celebrando natali die, genialis ethnicorum lætitia, de qua Macrinum ſuũ Perſius admonet, Funde merum genio, à præſulibus Chriſtianis rectè in oblationes, quæ in eleemoſynam pauperum conferebantur, mutata eſt, quum ad noſtram religionem illi tranſiſſent: Hæc ille. Ex quibus conſtat ſanctorũ natales epulis agitandi conſuetudinem ethnicã eſſe, & ab antiqua eccleſia aliquandiu toleratam, à Concilio Niceno, & alijs ſequentibus damnatam fuiſſe.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quæ vera & præparatio celebrandi Natales.

Iam verò quid dicam in vniuersum de natalitijs Christianorum priuatis, publicisq; festiuitatibus, annon illa plena sunt, vt illa antiqua ethnicorum, libidinis, superbiæ, luxuriæ, voluptatum? ita vt non natalia, sed mortualia potius dici mereantur. Debebant illi in recolenda dierũ suorum natalium memoria, primò debitas meritasq; Deo, ceu vero natali siue genethlio, gratias agere pro acceptæ iucundissimæ, saluberrimæq; huius lucis vsura, proq; fœlici in hanc vitam introitu: Deinde illi ardentibus votis supplicare, vt & breuem, lubricumq; caducæ huius vitæ cursum, piè honesteq; ad ipsius gloriam, proximiq; salutem conficiendi: & cum vera fide, certa exploratag; æternæ illius vitæ atq; lucis spe hinc rursus emigrandi, sibi facultatem largiatur. Adhæc animis suis reputare debebant, quàm funesti sint dies illi sui natales, ob originalem nimirum illam labem, qua nos omnes, ab ipso statim conceptu, infecti atq; polluti nascimur, quamq; in ipso ætatis progressu peccatis, vt vocant, actualibus magis augemus. Quæ sanè cogitatio nobis ad Dei gratiam, atq; veniam tanto ardentius implorandam, eiq; pro sanctissimo filij sui vnigeniti natali, quo impuros nostros natales expiauit, gratias agendum: deniq; ad spiritualia illa χριστια, seu potius παλιγγενεσια per totum vitæ nostræ curriculum tanto maiori cum studio agendum moliendumq;, stimulus acerrimus esse deberet. Hæc verò meo iudicio, optima esset, vtilissimaq; dies nostros natales agendi, celebrandiq; ratio, cui si epulæ modestæ moderataeq; adiungantur, non tàm ferculorum, quàm sermonum piorum honestorumq;, quasi condimentis refertæ, cùm ad se, suosq; lætificandum, tùm ad pauperes quoque atq; inopes pascendum comparatæ, illas equidem minimè culpandas esse existimarim. Verùm, proh dolor, hodie Christianorum plærique, vt nihil de externis, barbarisq; nationibus loquar, ethnicorum illorum priscorum more & imitatione dies suos natales cum summa Dei, lucis huiusce datoris ac largitoris, conuiuelia, totos libidinibus, pompis epulisq;, luxuriosissimis transigunt, ita se cibo potuq; immoderato ingurgitant, vt nihil pij, honestiq; cogitare possint, seq; lucis huiusce, quam à Deo acceperunt, vsura indignissimos esse ostendant. Quin imò semetipsos, quantùm in se est, hac luce priuant, diemq; suum natalem, vt ille apud Plautum loquitur, sibi emortualem faciunt. Hæc sunt Christianorum non Christiana profectò, sed Herodiana potius natalitia, ethnicorumq; illorum natalitiorum simillima. Nec verò suos tantùm natales, verùm etiam, id quod vel cogitatu est horrendum, sacrosanctum illum, illum, inquam, omnium natalium principem, & lustratorem (quem Chrysost. omnium festorum metropolim in orat. de Philog. appellat,) Christi, imò totius mundi natalem, salutaremq; diem, quem omnes pijs meditationibus, diuini numinis collaudationibus, gratiarumq; actionibus, colere ac venerari optimo iure debebant, plurimi hodie Christianorum diurnis nocturnisq; compotationibus, comessationibusq; contaminare non dubitant, ita vt non Christi natalia, sed Bacchanalia potius, atq; Lupercalia agere videantur. Quò etiam fit, vt nox illa, cuius memoria celebratur, ob Christum in illa natum **Wienacht**/ *hoc est sancta vernaculo nostro sermone appellata, ob fœdum illius abusum potius* **Weinnacht**, *hoc est, nox vini, epicureorum illorum respectu, sit dicenda. Gregorius Nazianzenus veram iustamq; natalitia Dominica celebrandi rationem his verbis docet in præclara illa sua oratione in Natalem Domini. Festiuitatẽ primò hanc & θεοφανια, & χριθλια rectè dicit appellari, ὅτι ἐφάνη θεὸς ἀνθρώποις διὰ γενήσεως, hoc est apparuit Deus hominibus per natiuitatem. ἐπιφάνια quidem διὰ τὸ φανῆναι, διὰ δὲ τὸ γηγενὰς χριθλια. Hanc igitur festiuitatem celebremus, μὴ παν ηγυρικῶς, ἀλλὰ θεϊκῶς, μὴ κοσμικῶς ἀλλ' ὑπερκοσμίως, &c. hoc est, non panegyrico, sed diuino, non mundano, sed supermundano modo. Verum quo pacto id perficiemus? μὴ προθυρεστιφανώσομεν, μὴ χορὺς συστησόμεθα (obserua hic tritam olim & vsitatam quæuis festa celebrandi consuetudinem) μὴ κοσμήσωμεν ἀγυιάς, μὴ ὀφθαλμοὺς ὕδασι πλύνωμεν, μὴ ἀκοὰς καταυλήσωμεν, μὴ ὄσφρησιν σαθηλύνωμεν, μὴ γεύσιν καταπορδώσωμεν, μὴ ἁφὴν χαρισώμεθα ταῖς προχείροις εἰς κακίαν ὁδοῖς, καὶ εἰ σόδοις τῆς ἁμαρτίας: μὴ ἐσθῆσι μαλακιζώμεθα, ἀπαλῇ καὶ περιῤῥέσῃ, καὶ ἧς τὸ κάλλιστον, ἀγρηστία, μὴ λιθοκολλήτοις, μὴ χρυσῷ περιλάμψωμεν, μὴ χρωμομάτων σοφισμασι ψαυομένων τὸ φυσικὸν κάλλος, καὶ πᾶσαν εἰκόνα ἐξευρημένων, μὴ κώμοις, καὶ μέθαις, οἷς κοίτης, καὶ ἀσελγείας οἶδα συνεζευγμένας, id est, Nequaquam fores coronemus (de hoc more alibi pluribus) non choros instauremus, non compitum viarum exornemus, non oculos pascamus, non auditum oblectemus, non odoratum effœminemus, non gustui lenocinemur, non tactui obsequamur: (hæc enim ingressus sunt ad peccatum, & viæ pronæ) non vestimentis teneris ac fluidis, ex quibus id quod pulcherrimum, planè est inutile, molliter induamur,*

Mos natalitia celebrãdi à pietate Christiana alienus.

Christi natalẽ quomodo hodie Christiani celebrent.

induamur, non gemmarum splendoribus, non auri fulgoribus, non colorum fucis naturalem mentientibus pulchritudinem, & propter imaginem repertis: non comessationibus, & ebrietatibus, quibus cubilia atq; libidinem scimus esse coniunctam. Addit non thoros altos, veluti delitias concinnantes, sternamus, non οἴνων αἰθοσμείας, ὀδοποιῶν μαγγανείας, μύρων πολυτελείας, vini fragrantiam coquorum commenta, vnguentorum sumptus honoremus. Et hæc de dierum natalitiorum & sacrorum, & prophanorum fœdissimo abusu.

Würgeten.

Natalitijs porrò conuiuijs non ineptè, mea quidem sententia, accenseri adiungiq; possunt vstata illa apud Germanos conuiuia **Wiirgeten** *vulgò appellata, quæ cum antiquis illis Græcorum ὀνομαστηρίοις magnam videntur affinitatem habere. Moris namq; est apud Germanos nonnullos, vt tàm viri, quàm mulieres sanctorum illorum, qui in Calendario scripti reperiuntur, sibi cognominum diebus, veluti natalibus suis, à familiaribus & amicis suis collo obtorto, tam diu strangulentur, donec illis stipulantibus cibi aliquid, potúsue, aut etiam iustum epulum, ceu λύσεις, promittant, quod quidem idcirco* **Wiirgeten**/ *ceu dicas strangulatoria, appellant: quiq; illud exhibent, strangulatoria vulgò dicuntur dare, vt Cic. dixit natalitia dare. Sæpe etiam accidit, vt idem dies alicui fuerit natalis, quippe cùm secundùm antiquũ morem, & consuetudinẽ infantes sæpenumero illius sancti, in cuius die nati fuerunt, nomine fuerint insigniti. Quò fit vt non immeritò hoc quoq; epuli genus ad natalitia cõuiuia videatur esse referendum. Atq; hæc de natalitijs, & puerperalibus conuiuijs satis sint dicta: quibus tamen illud quoq; adijciendũ, silentioq; minimè videtur esse prætermittendum, quod de Thracum consuetudine, reliquarũ gentium consuetudini planè contraria, scriptum legimus. Nam cùm, quemadmodum suprà pluribus explicatum est, omnes ferè gentes suorum natales lætitia, conuiuijsq; celebrarint, Thraces soli, vt testis est Herod. lib. 3. infantem recens natum circumsedentes ploratu, atq; lachrymis fuerunt prosequuti, commemorantes quot, & quantæ illi, vitam hanc ingresso, clades atq; calamitates subeundæ sint, atq; perferendæ. Contrà autem hominem defunctum cantu, tripudijs, omniq; lusus lætitiæq; genere fuerunt prosequuti, narrantes quantis malis, atq; ærumnis ille sit liberatus. Valer. Max. lib. 2. Thratiæ verò illa natio, inquit, meritò sibi sapientiæ laudes vendicauerit, quæ natales hominũ flebiliter, exequias cum hilaritate celebrans, sine vllis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum præuidit. Remoueatur itaq; naturalis omnium animalium dulcedo vitæ, quæ multa & facere, & pati turpiter cogit, si ea mortua, aliquantò eius felicior, & beatior reperietur finis. De hoc ipso Thracum more vide & Solinum, & Melam Pompon. lib. 2. quem etiam Archias eleganti carmine græco expressit. Cic. lib. 1. Tusc. Hac sententia, inquit, in Cresiphonte vsus est Euripides:*

Thraces natales suos non lætitia, sed luctu fuerunt prosequuti.

Nam nos decebat, cœtus celebrantes, domum
Lugere, vbi esset aliquis in lucem æditus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala.
At, qui labores morte finisset graues,
Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

Sed quid dico de Thracibus? Ipsum quoq; Iobum, atq; Ierem. sanctissimos viros legimus natalia sua fuisse execratos: & Solomon quoq; mortuos viuis prætulit: vtrisq; autem eos, qui nunquam nati, miserias huius vitæ experti non essent. Vnde etiam, vt suprà ex Origine probatũ est, nõ natiuitatis dies, sed mortis potius, siue exitus ex hac vita, Christiani primitiuæ ecclesiæ sibi celebrandos esse duxerunt. Et hinc, id quod obseruatione sanè dignissimũ est, dies illos, quibus olim martyres pro Christo mortem fortissimè appetierunt, χριθλια, hoc est, natalia, seu natalitia ipsorum fuisse vocatos, propterea quod per mortem in Christo ad vitã verè vitalem, hoc est æternam, & immortalem transirent, atq; renascerentur, secundùm illud Christi Ioan. xi. de Lazaro, Non est mortuus, sed viuit. Item, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet: vndè etiã cœlestis patria vocatur regio viuentium. Orig. lib. 3. in Iob. Nõ maledicatur, inquit, dies mortis, neq; dies finis, neq; exitus ex hac vita. Est enim cõsummatio, & requies, & dolorum omniũ transitus, ac depositio. Sed dies natiuitatis, ceu omnium angustiarum, ærumnarum, dolorum peccatorum, atq; impietatũ initium atq; introitus. Sic apud Euseb. l. 4. c. 14. Ecclesia Smyrnensis scribit, se diem martyrij Polycarpi, tanquam natalitiũ, cum gaudio, & exultatione, coacto cœtu ecclesiastico, celebraturã: & additur finis εἰσὶ τῶν προγεγονότων μνήμη, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησιν, καὶ ἑτοιμασίαν, hoc est, ad memoriã eorum, qui certamẽ illud

Iob & Ierem. suos dies natales execrati sunt.

Martyrũ dies, quibus mortem pro Christo oppetierunt, χριθλια dicti, & cur.

Dies mortis nõ maledicendus, sed dies natiuitatis, Origeni.

Universidad de Deusto
Biblioteca

iam certarunt: & ad eorum, qui idem certamen sunt subituri, exercitationem, & præparationem. Verùm de his in funebribus cõuiuijs plura forsan dicentur. Postremò, vt hunc de natalitijs locum concludam, notandum est, natalem sacrorum ab Apuleio lib.11. appellari illum diem, quo quispiam consecratur, sitq; sacris initiatus, quem non minus religiosè celebrare debemus, quàm diem natiuitatis: quoniam ex illo vita tantùm, ex hoc verò vita religiosa producitur: Hæc Beroaldus interpres. Ipsius verò Apulei verba hæc sunt: Ex hinc festiuissimam celebraui natalem sacrorum, & suaues epulas, & facetа conuiuia. Verùm hæc pertinent ad illud conuiuiorum genus, quod in alicuius muneris susceptione celebratur.

Natalis sacrorum dies ab Apuleio quis dicatur.

SECVNDVS VITAE HVMANAE ACTVS,

EST EDVCATIO. DE VARIIS CONVIVIORVM GENEribus quæ in illum cadunt. De conuiuio Ablactationis Hebræorum, Dentitionis Festanorum. De infantum nutricatione, lactatione (quæ magna sunt Dei miracula) ablactatione, atque victu. Quibus de causis matres, si vllo modo fieri potest, suo lacte infantes alere debent. Exempla epularum puerilium, vt in comæ & barbæ, depositione, vestitus mutatione, &c. In genere de puerorum & adolescentum diæta atque victu vel probo, vel malo.

CAPVT XVII.

SEQVITVR secundus vitæ humanæ actus, nimirum educatio, qui quidem reliquorum trium qui sequuntur quasi basis est, & fundamentum. Nam qualis præcessit educatio, talis plærunq; & muneris cuiuslibet, & matrimonij & mortis deniq; ratio conditione, sive bona, sive mala consequi solet. Nolo autem hîc de ipsius educationis, institutionisve puerilis vi, qua in bonam pariter, atq; malam partem maxima est, deq; vera illius, legitimaq; ratione disputare, de qua præ cæteris & Plutarchus in aureolo illo suo libellio περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων, & Plato in lib. de Repub. de Legibus, nec non in Dialogo, qui Laches inscribitur, sapientissimè disseruerunt. Verùm de conuiuiorum tantùm nonnulis generibus, quæ ex multarum gentium more, & consuetudine cum puerili hac educatione sunt coniuncta: deq; ipsa puerilis diætæ ratione, atq; consuetudine, quæ apud gentes quasdam olim obtinuit, & adhuc obtinet, proprius hîc mihi videtur esse differendi locus. Sunt autem conuiuia, quæ in teneram illam ætatem incurrunt, duplicis ferè generis: alia quæ à maioribus natu in illorum gratiam celebrantur: alia quæ ab ipsismet pueris agitari solent.

Conuiuia puerilia duplicia.

Quòad prioris generis conuiuia, primum meritò inter illa locum obtinet, antiquissimum illud, Iudæis olim vsitatum, Ablactationis conuiuium: cuius duo illustria in sacris literis exempla habemus. Primum est Gene.21. vbi Abrahamus eo die, quo Isaacus filius eius à lacte fuit depulsus, magnum conuiuium dicitur adornasse: de quo sic Origenes Homil.7. in Gene. Huius pueri diem natalem non celebrat Abraham, sed celebrat diem, quo à lacte fuit depulsus, magnumq; conuiuium facit. R. Selomoh tradit Saram, vt supposititij partus suspicionem, quæ vulgò increbuerat, amoliretur, omnibus conuiuarum infantibus, quos illi secum adduxerant, lac exhibuisse: atque hoc tam largo lactis fonte, qui omnibus potuit satisfacere, fidem fecisse, se non supposititio, sed vero partu gaudere. Verùm de hoc quoniam nihil affirmant sacræ literæ, eadem facilitate, qua asseritur, reijci ac repudiari potest. Quæritur autè à nonnullis, cur potius conuiuati sint, quando puer à lacte fuit depulsus, quàm vbi est circumcisus: & respondetur, propterea quod circumcisio & infanti, quæ vulneratur, ac spectantibus quoq; parentibus, cognatis atq; alijs, molestiâ afferat: deinde, quod amor parentũ non tantus sit ab imtio erga infantes, quantus postea. Verùm primò superuacanea videtur illa esse quæstio, nec certò potest affirmari circumcisionis die nullum conuiuium ab Abrahamo fuisse celebratũ, licet sacræ literæ nullam eius mentionẽ faciant: quippe cùm non omnes semper rerum gestarum circumstantiæ in sacris literis exprimantur, & ex supra cõmemoratis satis constet, circũcisionis diem hodie à Iudæis, atq; Mahometanis magnificis conuiuijs celebrari. Deinde ratio, quæ reddi[tur] admodum

Ablactationis conuiuium. Primum exemplum conuiuij ablactationis.

Quæstio. Cur olim Iudæi potius conuiuati sint, quãdo puer à lacte fuit depulsus, quàm vbi est circumcisus.

admodum videtur esse leuis: quippe quũ & ablactatio, non minus quàm circumcisio, infanti pariter, atq; parentibus dura sit atq; molesta: & conuiuia non solùm in lætu, verùm etiam in tristi rerum statu, vt in funeribus, nonnunquam agitari soleant, ad illos, qui mœrore sunt consternati, nonnihil erigendum atq; consolandum. Alterum exemplũ est 1. Sam. 1. vbi Hannah scribitur filium suum Samuelem, postea quã eum à lacte depulit, cum iuuencis tribus, & modio vno farinæ, atq; vtre vini ad domum Iehouæ in Silo adduxisse. Ibi R. Dauid Kimchi existimat ex tribus illis iuuencis vnũ sacrificio fuisse destinatũ, reliquos verò duos epulo quod sacrificium fuit consequutum, quæ sententia doctis quibusdam videtur esse verisimilis: quidam tamen vnum iuuencum ad holocaustum, reliquos duos ad pacifica volunt fuisse destinatos. Ex duobus ergo illis locis constat, tempus ἀπολακτισμὸς (quod Moschion in gynæcijs anno, & mensibus sex, aut biennio integro post partum definiuit, cùm nimirum infantis dentes iam solidiores, solidiorem cibum facilius diuidere, atque manducare possunt) sacrificijs, conuiuijsq; fuisse apud Iudæos celebratum: quorum finis, vsusq; partim gratulatorius seu eucharisticus, partim consolatorius, partim deniq; typicus, seu mysticus videtur fuisse. Nam primò parentes læti, quod infantes sui eò ætatis iam progressi, tantumq; viribus aucti essent, vt iam non amplius lacte indigerent, sed solidiore cibo vti possent, huiusmodi sacrificijs, atq; conuiuijs, ceu externis symbolis, animi sui lætitiam, atq; χαριστίαν erga Deum, vicinis, amicis, atq; cognatis suis declarabant, quò nimirum illi vnà secum, non modò ad gaudendum, verùmetiã ad gratias Deo, pro tanto beneficio agendum, incitarentur. Deinde quoniam hæc infantum à maternis vberibus, maternoq; lacte, ceu naturali, iucundissimoq; cibo atq; potu, repentina auulsio atq; abstractio, & ipsi infanti & matri φιλοστόργῳ, magnos animi, corporisq; dolores conciliat: huiusmodi conuiuijs, mutuisq; amicorum, cognatorumq; suorũ colloquijs, illos proculdubio lenire, atq; mitigare tentabant. Postremò, quoniam omnes veteris Testam. cæremoniæ, atq; actiones rerum spiritualium, eorum quæ noui Testamenti temporibus futura atq; euentura erant, typi atq; figuræ fuerunt, dubiũ profectò non est, quin ablactatio quoq; spiritualium quorundam mysteriorum imago fuerit: ita vt mirum non sit, illam à veteribus, sacrificijs, conuiuijsq; fuisse celebratam. Primò igitur ablactatione ista corporea, spiritualis ablactatio adumbrata fuit, qua nimirum veri, & spirituales Isaaci, hoc est, fideles, & electi, Sancti Spiritus vi atq; virtute, à lacte materno, atq; naturali, hoc est, ab originalis labis prauitate, quam vnà cũ lacte materno suxerũt, depelluntur, vt solidi cibi, hoc est, veræ solidæq; pietatis & innocentiæ, seu ipsius potius Christi, compotes fiant. Deinde eadem quoq; signum fuit admirabilis illius, quæ post Christi aduentũ extitit, futuræ ablactationis: qua nimirum Isaaci spirituales, lac infantiæ illi veteris Testam. conuenientissimũ, hoc est, legis elementa ac rudimenta cum solido cibo, hoc est, cum euangelio commutarunt. Adhæc infantium, qui modò à materno lacte remoti fuerunt, imagine egregiè in sacris literis veri Isaaci secundum spiritum, hoc est, electi depinguntur, qui, vt infantes ad matrem, ad Deum solum respiciunt, in illo solo mentis, cordisq; sui oculos defixos habent, secundùm illa Dauidis carmina à Buchanano elegantissimè his versibus latinis expressa:

Qualis puer tenellus
Vix lacte pulsus, vnam
Suspirat in parentem,
Hanc spectat, hac ab vna
Dependet, ambit vnam.

Æterne rector orbis
Te mens mox intuetur
Vnum, vni adhæret, vnum
Te vindicem salutis
Agnoscit.

Ablactationis tempus.

Conuiuij ablactationis finis vsusq; triplex.

1 Eucharisticus.

2 Consolatorius.

3 Typicus seu mysticus.

Quæ mysteria corporea illa ablactatione significentur.

Primum mysterium.

Secundum mysterium.

Eadem metaphora vtitur quoq; Isaias cap.28. Præterea hac eadem ablactatione significatum fuit, Spirituales Isaacos in hac vita, ceu infantia insciticæ, ignorantiæq; plena, lacte tantum, hoc est, caduco cibo sustentari, qui quidem post hanc vitam solido æternoq; quasi nectare, atq; ambrosia pascentur. Postremò, vt Isaacus, atq; Samuel à lacte matrum suarum fuerunt depulsi, ita futurũ erat, vt illorum posteri, iusto Dei iudicio, à terra Canaan, ceu matris suæ lacte & melle fluentis vberibus depellerentur, & exterarũ gentium crassis, sordidisq; cibis vesci cogerentur. Hæc atq; alia huiusmodi mysteria, quùm corporea illa ablactatione significentur, quid mirum est illam tanta à veteribus sacrificiorum, conuiuiorumq; festiuitate fuisse decoratam?

Tertium mysterium.

Quartum mysterium.

Hisce autem festiuis ablactationis epulis, similia videntur fuisse illa Spartanorum ἀποδιο-δία, quasi dicas nutricalia, pro pueris celebrari solita, quorum Athen. lib.4. meminit. Illo enim tempore nutrices infantes mares in agros exportabant, ad Dianam Corythalliam cognominatam,

Spartanorum ἀποδιοδία, similia festiuis ablactationis epulis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cuius ædes erat iuxta Tiassum in locis vicinis Cletæ. Tunc igitur copidas (genus id erat Spartani conuiuij) agitabant, sacrificabant præterea γαλαξιηρὰς ὀρθαγορίσκους, hoc est, porcellos adhuc lactentes, & in conuiuio apponebant panes furnaceos: Hæc ille. Verisimile igitur est, eo tempore, quo infantes erant ablactandi, illud sacrificij, epuliq; genus celebrari fuisse solitum. Cato Edusam, & Potinam vocauit deas præsides puerorum: has enim nutrices inuocare solebant, cum pueri lac dimittere incipiebant.

Edusa & Potina Deæ præsides puerorũ.

De infantũ nutricatione, lactatione, & ablactationis tempore.

Infantes eloquentissimi diuinæ gloriæ præcones.

Menstruo sanguine infans in vtero materno alitur.

Nunc & loco huic, & proposito in vniuersum nostro videtur esse consentaneum, vt de infantum nutricatione, atq; lactatione, nec non ablactationis tempore, atque victu, quædam dicamus. Verissimè Dauid Psal. 8. cecinit Deum in infantum, atq; lactentium ore laudem suam fundasse, ita vt infantes adhuc lactentes, licet ne verbulum quidem adhuc fari possint, tamen eloquentissimi, vocalissimiq; sint diuinæ laudis, atq; gloriæ præcones. Nam vt alia omittam, quid quæso admirabilius, & ad diuinam laudem illustrius, quàm illud epulum, quod Deus infantibus adhuc vtero materno inclusis adornat præbetq; quod quidem, vt Hippoc. & Galenus, medicorum facilè principes testantur, menstruo sanguine, quo nihil fœdius, ac pernitiosius, constat: cuius quidem ex venis defluxu infans alitur, ac incrementa suscipit. Hæc sunt infantum illorum fercula, hæ cupediæ, atq; delitiæ, quæ cùm suapte natura sint virus monstrificum, atque perniciosum, vt Plinius, & alij Physici, atque adeò ipsa experientia testatur, excrementum, admirabili Dei virtute, atq; potentia in vtile, alendoq; fœtui accommodum alimentum, conuertuntur. Huiusce epuli consideratio diligens & accurata, nos & ad ipsius Dei potentiam, benignitatemq; cognoscendam, ac collaudandam: & ad fastum, superbiam, luxuriamq; nostram compescendam ac coërcendam, meritò inuitare deberet.

Promptitudo infantiũ ad lac sugendum.

Prouidentiæ diuinæ duo maxima munera secundũ Philonem.

Vnum idemq; nutrimentum infantibus cibi, potionisq; simul vsum præstat.

Lactatio infantum ingens Dei miraculum.

Infantes matrum lacte alendi.

Iam verò postquam infans ex illis materni vteri tenebris, atque tetro fœdoq; carcere in lucem hanc almam atque iucundam euasit, ecce aliud illi à Deo epulum apponitur, quod quidem eodem oculo constat, quo in vtero adhuc inclusus, nutritus fuit, nempe sanguine illo, qui quidè singulari Dei virtute atq; potentia in lac commutatus in mammillas sursum fertur, ad infantem recens natum alendum atq; nutriendum, de quo sic egregiè Phauorinus apud Gellium disserit: Nonne hac quoque in re solertia naturæ euidens est, quòd posteaquàm sanguis ille opifex in penetralibus suis omne corpus hominis finxit, aduentante iam partus tempore, in supernas se partes profert, & ad fouendæ vitæ, atque lucis rudimenta præsto est, & recens natis notum, & familiarem victum offert? Cogitatu quoq; ne dum dictu est admirabile, quanta sit tenelli illius oris dexteritas, ac promptitudo ad lacteum illud suum alimentum ex maternis vberibus sugendum, atq; deglutiendum, ex quo ipso quoq; singularis Dei virtus elucet, atq; apparet. Philo in lib. περὶ τῆς φιλανθρωπίας scitè admodum, elegantérq; inquit, diuinæ prouidentiæ duo esse maxima munera: nimirum & γέννησιν, δι' ἧς τὸ μὴ ὂν ἄγεται εἰς τὸ εἶναι). hoc est, generationem, qua id quod non est, in esse producitur: & τὸ τῇ γαλακτοδόκῳ θηλῇ, hoc est, lactis affluxum, quo quidem, ceu mollissimo nutrimento infans ἀφ' ἧς ὥρας, hoc est, recens natus alitur atq; nutritur. Nam, vt ibidem addit, singulari Dei prouidentia fit, vt vnum idemq; nutrimentum partim aqueum, partim crassum infantibus cibi simul, potionisq; vsum præstet, & ad illorum sitim pariter, atque famem vno eodemq; tempore restinguendum optimum sit, efficacissimumq; pharmacum.

Cum itaque, vt ex pauculis his, quæ attigi apparet, hæc infantum nutricatio, atque lactatio ingens sit Dei miraculum, & illustre diuinæ potentiæ, atque clementiæ documentum, vel hæc sola ratio omnes matres ad illa sua viscera, suo proprio lacte alendum nutriendumq; optimo iure impellere debebat. Quam enim quæso maiorem voluptatem simul, ac vtilitatem capere possint, quàm ex ingenti tanti miraculi diuini inspectione, & consideratione, si, inquam, tantum Dei miraculum consideratione, admirationeq; dignissimum, non oculis solum atque auribus: verùm etiam tactu, cæteris; sensibus assiduè vsurpent? An non hoc ad illarum animos cùm diuini amoris, atq; laudis studio inflammandum: tum aduersus innumeras molestias, curas, solicitudines, dolores, atq; ærumnas, quibus matrimonialis vita obnoxia est, vera fide fiduciaq; muniendum plurimum valeret? Pudeat ergo mulieres multas suæ ignauiæ atque mollitiæ quæ semetipsas tanto fructu priuant, dum partum suum alijs committere, quàm illum alere malunt. Verùm præter illam à me commemoratam rationem, multæ aliæ, validæ admodum, & efficaces, ab Hippoc. Galeno, Phauorino apud Gellium, Macrobio, Quintiliano, Plutarcho in lib. de liberorum educatione, rationes afferuntur, quæ

quæ docent matrum munus atq; officium esse, vt infantes suo lacte nutriant atq; educant: siquidem illis liberorum suorum salus curæ est, atq; cordi. Prima ratio est, quia infans iam in vtero, vti supra dictum est, nutrimento illi assueuit: quamobrem illius nutratio infanti non parum periculi creabit. Non decet igitur, vt bene pieq; Christoph. à Vega dixit, infantem orbari sua hæreditate, qua creator summa clementia, liberalitate, & prouidentia ipsum donauit. Quod enim per vmbilicum intra vterum capiebat, id sibi tradi voluit in mammis confectum, ad easdem traducium per venas vtero, ipsisq; communes. Secundò, matres σπλαγχνον, vt Plutarchus inquit, hoc est, maiori cum affectu, atq; etiam iure infantes suos alent, vt quos ex intimo corde, atque ex vnguiculis, vt dicitur, amant, quàm nutrices, quarum benevolentia non naturalis, sed aduentitia est, atque supposititia, ex mercede, qua conducta sunt, promanans. Tum illa quoq; non leuis est ratio, quæ matres ad infantes suos lacte suo alendum impellere debet, quod periculum est, ne illorum & animi & corpora alieno nutricis alicuius lacte corrumpantur. Nam, vt eleganter Phauorinus apud Gellium disputat, non frustra creditum est, sicut volet ad fingendas animi, corporisq; similitudines vis, & natura seminis, non secus lactis ad ingenia, & proprietates valere. Neq; id in hominibus solùm, sed etiam in brutis animadversum. Nam si ouium lacte, hædi: caprarum, agni alantur, constat fermè in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. Compertum quoq; est, canem lacte cati nutritum, perinde mures capere, atq; catum. Hinc poëtæ hominum quorumuis crudelitatem depingentes, illos fingunt tigridum, leænarum, aliarumue ferarum mammas suxisse. Habidem Iustinus narrat, quod ei cerua vbera admouerit, summa pernicitate præditum, inter ceruorum greges, saltus montesq; peragrasse. Sic Tiberij libidines, Caligulæ crudelitas, illorum nutricibus accepta fertur: quarum altera temulenta mulier fuit, Tiberiumq; ablactando vinolentis ossis pauit: altera cùm suapte natura crudelis fuit, atq; barbara: tùm mamillæ extremitatem sanguine imbuit, vt illam Caligula sugeret. Ac omnino constat, nutricũ cum animi, tum corporis vitia in infantum animos, atq; corpora deriuari. Vnde Alaidem S. Bernhardi matrem, illustrem fœminam, legimus septem suos liberos non alienis vberibus nutriendos commisisse, quasi cum lacte materno, materni quodammodo boni infundens eis naturam. Quamobrem non ignauiæ modò, atq; mollitiæ, verùm etiam inhumanitatis, immanitatisq; nomine accusandæ sunt matres illæ, (si matres sunt appellandæ, ac non potius duræ, tristesq; nouercæ) quæ miserellos suos infantulos à se ablegant, & alienis nutricibus cum illorum maximo animi, corporisq; periculo tradunt, seu produnt potius atq; prostituunt. Præterea si matres suo lacte infantes suos alant, id ad mutuum matris atq; infantis amorem augendum & confirmandum plurimùm valet: de quo, si secus fiat, multum detrahi atq; diminui est necesse. Nam vt scitè admodum, vereq; Plutarchus inquit, ὥσπερ ὄντος τοῦ τῆς οὐσίας, hoc est, conuictus est incrementum, seu quasi intensio quædam benevolentiæ: ita vt ipsas quoq; femas ab illis, quarum conuictu vsæ sunt, abstractas, illarum desiderio tangi videantur. Hinc Phauorinus apud Gellium, quis, inquit, illud etiam negligere, aspernariq; possit, quòd quæ partus suos deserunt, ablegantq; à se, & alijs nutriendos dedunt, vinculum illud, coagulumq; animi, atq; amoris, quo parentes cum filijs natura consociat, interscindunt, aut certè quidem diluunt deteruntq;? Nam vbi infantis alior sum dati, facta ex oculis amolitio est, vigor ille maternæ flagrantiæ sensim atq; paulatim restinguitur, omnisq; impatientissimæ solicitudinis strepitus conflescit: Neq; multò minor amandati ad nutricem aliam filij quàm morte amissi obliuio est. Ipsius quoq; infantis affectio animi, amoris, consuetudinis, in ea sola, vnde alitur, occupatur: & proinde (vt in expositis vsu venit) matris, quæ genuit, neq; sensum vllum, neq; desiderium capit. Ac propterea obliteratis & abolitis nativæ pietatis elementis, quicquid ita educari liberi amare patrem atq; matrem videntur, magnam fere partem non naturalis ille amor est, sed ciuilis & opinabilis: Hæc ille. Iam verò ipsa quoq; natura, vt inquit Plutarchus, docet matribus lactandam esse atq; alendam suam progeniem: quæ idcirco vnicuiq; animanti parienti alimentum lactis suppeditauit, ac proinde sapienter bina mulieribus vbera dedit, vt si gemellos edidissent, vtereq; suum lactis fontem haberet. Hinc Phauorinus, An tu quoq; inquit, putas naturam fœminis mammarum vbera, quasi quosdam næuulos venustiores, nõ liberorum alendorum, sed ornandi pectoris causa dedisse? Sic enim plereq; istiæ prodigiosæ mulieres, fontem illum sanctissimum corporis generis humani educatorem arefacere & extinguere, cum periculo quoq; auersi corruptiq; lactis, laborant, tanquam pulchritudinis sibi insignia deuenustet. Idem

Matrũ munus atq; officium esse infantes lacte nutrire, & educare.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Lactis materni vis & efficacia

Quarta ratio.

Mulieribus cur bina à natura data sint vbera

Universidad de Deusto
Biblioteca

auctor prodigiosas istas, vti vocat, mulieres, quæ partum suum alere detrectant, parricidij reas facit. His addè, quòd cùm ipsa quoq; animalia bruta, quantumuis fera, suos fœtus vel ipsius naturæ impulsu alant, nutriant, foueant diligenter ac delicatè, mulieres illas, quæ idē officij infantibus suis præstare recusant, vel ipsis feris immaniores ac deteriores esse. Præterea legimus, apud gentes, quantumuis non religionis modò veræ expertes, verùm etiam barbaras atq; feras, moris fuisse, vt matres infantes suos lactarent. Nobilissimas Romanorum matronas suis vberibus liberos lactare solitas legimus: quo nomine cùm aliæ, tùm Catonis Censorij insignis vxor laudatur, quod non passa est alio, quàm suo lacte, infantem ali. Idem de Germanis memoriæ prodidit Cornel. Tacitus: Suam, inquit, quenq; mater vberibus alit, nec ancillis, ac nutricibus delegatur. Quod si ergò mulieres etiam à vera religione alienæ, natura duce atq; magistra, sobolem suam omnino sibi lactandam esse duxerunt, pudeat mulieres Christianos se hoc pietatis officio ab illis superari. Deniq; in populo Dei Saram, & Annam & Elisabetam, Ioan. Baptistæ matrem confectæ iam ætatis mulieres (vt ceam de alijs) legimus hoc lactationis officium filijs liberisq; suis fidelissimè præstitisse, à quarum pietate se alienissimas esse illæ produnt, quæ idem officij charis suis pignoribus præstare grauantur. Atq; hæc satis sint dicta de mollibus illis & delicatis mulieribus, quæ cùm per ætatem, & valetudinem illo maximè naturali, pio, honesto, debitoq; infantes suos lactandi officio fungi possent, illud vel superbia, vel ignauia atq; mollitie quadam (dum lactationis labores atq; molestias fugiunt) rursum cum summo liberorū suorum periculo atq; pernitie deserunt, & catulos sæpè potius melitæos ac delicatos, quàm naturales illos suos amores atq; delitias in sinu gremioq; suo fouere malunt. Vt autem hæ meritò sunt culpandæ: ita excusandæ sunt piæ & honestæ quædam matronæ, quæ quum libenter hoc officij charis suis liberis præstarent, illud vel ob ægritudinem, vel conceptum, vel aliam denique necessariam ob causam facere non possunt. Illæ tumen dabunt operam, vt non temere obuias quasuis, sed, vt Plutarchus monet, delectu habito, maximè σωφρόνας, hoc est probas & honestas nutrices infantibus suis asciscāt: quæ nimirum sint moribus verecundæ, castæ, sobriæ, hilares, placidæ, sermone expedito, blando, & verecundo: à garrulitate alienæ, corporis bona & inculpata valetudine: lacte bono præditæ, quod nimirum & substantia mediocre sit, nec tenue nimis, nec nimis crassum, sed ex omni parte æquale & colore vel, vt vult Gal. candidum, vel, vt Aristot. ad liuorem tendens, & sapore dulce, nun salsum, acidum, aut amarum: odore deniq; non ingratum, neq; fœtidū, aut putrilaginem redolens. Hæ sunt bonæ nutricis, (cuiusmodi olim Lacænas fuisse tradunt, quarum operam etiam exteri vsi sunt, teste Plutarcho in Alcibiade) animi, corporisq; virtutes: quibus opposita vitia in nutricibus maximè vitanda, ne illa contagione quadam in infantes transfundantur. Porrò de nutricatione, lactatione, & ablactatione infantum, eiusq; modo, si plura cupis cognoscere, lege medicorum libros, & in primis Christophorum à Vega, qui lib. 2. de arte medendi, de his omnibus benè & pienterq; scripsit. Ex Homero, vt idem auctor annotat, videtur colligi posse, Troianos olim infantes suos medulla, aut pinguedine onili lactis, quam butyrum appellamus, aluisse. Eius versus hæc sunt. Ιλ. χ.

Ἀστυάνακτ', οὐ σοί γε μάλ' ἔμμορε δῖος Ἀχιλλεὺς
μυελὸν ὀϊόντες ἔσκε, καὶ οἰῶν πίονα δημόν. hoc est,

Astyanax qui solebat ante in genibus patris solam medullam edere, aut ouium pingue. Huiusmodi cibum sexto ætatis mense infantibus concedendum esse arbitratur.

Quid mulieres filias facere deceat, quæ ipse necessarias ob causas, infantes suos lactare non possunt.

Nutrices quales infantibus asciscendæ. Vide Quintil. lib. 1. cap. 1. de Sermone.

Lactis boni conditiones.

Troiani quo cibi genere infantes suos aluerint.

Dentitionis conuiuium.

Ablactationis porrò conuiuio, *Hebræus* vsitato, non absimile videtur esse dentitionis conuiuium, quod apud Fessanos in vsu fuisse legimus. Parentes enim, vt testis est Leo Africanus, vbi primùm infans dentes edere incipit (quod Græci ὀδοντιᾶν, & φύειν: Latini dentire vocant: quod quibusdam nonnullis quinto mense, vt vult Moschion: plurimis septimo mense accidit vt Macrob. testatur lib. 1. de somn. Scip.) lautum conuiuium parant, quod ὀδοντοφύας, siue ὀδοντοτομίας, Latine dentitionis conuiuium commodè appellare possis. Quoniam autem hanc infantum dentitionem plerunq; dolores gingiuarum (quibus non secus vexantur, ac si aculeis pungerentur) nec non febres, ventris immodicum profluuium, aliaq; incommoda atq; pericula consequuntur, vt Hippoc. 3. Aph. 25. & Celsus lib. 2. cap. 1. testantur, verisimile est, Fessanos ad sese, ex illis dentitionis infantū molestijs, maleſto odioſoq; illorum ploratu, nonnihil reficiendum atq; recreandum, conuiuia huiusmodi vsurpare: vt nihil dicam, quod inexplebile hominum abdomen quauis ex re, etiam minima, conuiuandi, gaudiq; occasionem captet.

Nunc

Nunc ad alias quoq; festiuitates pueriles cùm sacris, & ceremonijs, tùm conuiuijs celebrari solitas, accedamus. Inter illas autem, non postrema est illa Athenienſium χυρεῶνες, scil. ἡμέρα, siue ἑορτὴ, quæ fuit tertia dies Apaturiorū, in qua κοῦρος, hoc est pueros triennes, quadriennesue (vnde κυρεῶνες, id est, puerilis dicta) sodalitati ascribebāt, & in classes tributim diuidebant, teste Suida. Eodem quoq; die pueri, vt quisq; ingenio valebat, certatim poëmata recitabant, alter alterum superare contendens: cuius consuetudinis Plato in Timæo mentionē facit: cum inquit, parentes in illo die pueris certaminis loco rapsodias fuisse proponere solitos. Totum verò illud ἀπατουρίων festum, 4. diebus distinctum, Suidas sic describit: ἀπατούρια, inquit, celebritas Athenis celebrabatur, in qua Sitalei Thracum regis filius ciuitati fuit ascriptus. Quatuor autem dierum ea fuit. Primùm diem δορπίαν appellabant, quòd sodales ad vesperam in vnū coetū epularentur. Secundùm, ἀνδρούσια, à sacrificando, nam Ioui Sodali, & Palladi sacrificabant. Tertium κυρεῶνα, id est, puerilem siue puellarem vocabant, quod κοῦρος & κόρας, id est, pueros, & puellas sodalitati ascribebant. Quartus dies δεκάς dictus est. De hoc festo vide plura apud Herod. lib. 1. Xenoph. Hellan. Tertul. Simplicium in Physicis, Aristot. Hesych. Euseb. in lib. de Temporibus, & alios.

Athenienſium κυρεῶνες.

Festi ἀπατου ρίων descriptio.

Huic verò κυρεώνι & festiuitati, videntur similes esse, quædam nostris temporibus apud Christianos vsitatæ festiuitates puerorum, ludum literarium frequentantium, quæ certis anni temporibus illis, animos suos à scholasticis pulueribus relaxandi recreandiq; causa, parentum, præceptorumq; indulgentia, conceduntur. Sic, exempli gratia, apud Basilienses die S. Georgij omnes pueri literarum tyrones militari habitu, atq; pompa, cum tympanis atq; tibijs, extra vrbem in latum & amœnum quendam campum progrediuntur, ibiq; ad aliquot horas, propositis illis præmijs quibusdam, currendo, luctando, iaculando, alijsq; ludis inter se certant: tandemque sub vesperam illis, in scholam suam reuersis, vesperna, pane mulsoq; constans, præbetur. Similiter apud Tigurinos, æstiuo tempore quotannis singularum scholarum pueri, omni militarium armorum genere instructi, cum vexillis, tympanis, atq; tibijs in pratum, hortumue aliquem spatiosum atq; amœnum excurrunt, præceptoribus ac ludimagistris illos comitantibus: ibique cum varijs ludis puerilibus sese mutuò oblectant: tùm vnà epulantur, quæ epulæ, quoniam lacte potissimùm, atq; pane constant, hinc tota illa festiuitas vernaculo sermone prosectio in lac appellatur, In die milch ziehen/ quod Græcè non incommodè γαλακτοπορεία vocari posset. His Bernensium puerorum solennis festiuitas (quæ Tischlintag appellatur) potest annumerari. Similium festiuitatum, epularumq; puerilium, dubium non est, multa apud alios quoq; populos exempla reperiri. Apud ethnicos olim septima mensis cuiusq; die, propter Apollinis natalem, scholastici, feriæ erant, vt Musas magis haberent propitias: & per septimanam dies Mercurij, quod eloquentiæ sit antistes. Eidem 4. cuiusq; mensis dies sacer erat. De puerorum scholasticorum more à scholis vacandi quinquatribus (vt etiam Saturnalibus & Calendis) sic scribit Horatius in extrema epistola.

Solennes festiuitates puerorum ludum literarium frequentantium.

Basilienſiū puerorum solennis festiuitas.

Tigurinorum tyronum literarum solennis festiuitas.

Bernenſiū puerorum solennis festiuitas.

Ac potius puer vt festis quinquatribus olim,
Exiguo, gratoq; fruaris tempore raptim. *Item Ouid. in Fastis.*
Nec vos turba feri censu fundata magistri,
Spernite, discipulos attraheri illa nouos.

Apud nos in Autumno ferè, & diebus canicularibus vacationes dantur scolasticis.

Legimus præterea in antiquis literarū monumentis, & comæ barbæq; depositionem, & vestitus mutationem (quæ circa pubertatis ferè tempus fieri solita est, cum pueri iam ex ephœbis excessissent) multis cum cæremonijs, sacrificijs, atq; epulis fuisse à veteribus celebratam. Hinc κυρόσυνον, vt à Suida, siue κυρέσυνα in plurali numero, vt à Greg. Nazianzeno in oratione de Baptismo, appellatur, festiuitas fuit Athenienſium, aliorumq; Græcorum celebris, qua illi, qui ex ephœbis excesserant, capillum, barbamq; primam tondebant, illiusq; primitias & Apollini, (qui idcirco κυρεοτρόφος dictus fuit) & fluminibus consecrabant, propterea quod corporea illa excrementa ex humore, & caliditate constent. Scholiastes Ιλ. ϕ. ΤΟΥΣ ἦν τοῖς ἀρχαίοις μετὰ τὸ παραγενέσθαι τῆς νεότητος, τὰς κόμας ἀποκείρειν τοῖς ποταμοῖς· τοῦτο δὲ ἐνόμιζον τῶν ἀναβιώσεων αἴτιας εἶναι. Idem Tarrhæus in 4. Odam Pythiorum, & Eustath. ΤΟΥΣ ἦν, ξυρᾶσθαι κόμην τὰς ἐκ μέσης καὶ ἀκμῆς, εἶτα κείρειν ἀυτὰ τοῖς ἐγχωρίοις ποταμοῖς, &c. Athenis, vbi puberes facti erant, publicè illis ostendebantur artium omnium instrumenta, quæ quis apprehendisset, illam artem, tanquam inuitante na-

Apud nos in Autumno ferè, & diebus canicularibus vacationes dantur scolasticis.

κυρόσυνον, κυρέσυνα, festiuitas Athenienſium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Curiositas.

cum exercebat. Mox primam barbam, comamq; deponebant: prius tamen certa vini mensura in Herculis templū illata, quam libabant, & his, qui cōuenerant, propinabāt: vnde illa festiuitas ὀνοσπάσια, quasi dicas Latine vinalia, fuit appellata, vt testis est Hesychius, & pollux, qui ait ὀνοσπάσια, inquit, ὅνος δόσις ὑπερ τῶν παίδων ἐν τοῖς φοίτοσιν. Cœlius idem tradit lib. 7. cap. 32. Et Perionius lib. 2. de Græc. magist. Lacedæmonij, vt testis est Plutarchus in Apophtegmatis Laconum, comam alebant, idq; Lycurgi instituto, qui comam formosis pulcritudinem augere, deformes terribiliores reddere, affirmabant: Idem tamen postea comam deponere, illamq; Apollini in Delphis consecrare consueuerunt, vt auctor est Plutarchus in Theseo, vbi etiam Theseum Delphos tulisse, ibiq; Apollini comam suam dedicasse scribit, anteriore capitis parte abrasa. Nam alij temporum comam offerebant, alij posteriorem, vt est apud Pollucem. Apud Homerum Achilles Sperchio fluuij deo comam suam vouit: apud Sophoclem Oreſtes comā in patris tumulum deposuit. Capillus autem ille Deo dicatus θρεπτήριος & ab Æschilo fuit appellatus, forsan quod ceu præmium nutricationis Dijs offerretur, quod θρεπτήρια Græci vocant, vt reliquus νενσπτήριος à luctu, vt Cœlio videtur, quod vsitatissimi moris apud Græcos fuerit in luctu comam recidere, & inter nauigandū, tempestate vrgente, eam euellere fusis precibus, vt testis est Libanius in lib. de sua vita. Longobardos quoq; testis est Gregorius Romanus, primam barbam apud amicissimos deposuisse, futuræ in posterum amicitiæ symbolum. Romani quoq; altero & vigesimo anno, conuiuio acceptis amicis, comam barbamq; attondebant, & numini alicui offerebant. Hinc arbor capillata, vel capillaris sic dicta, teste Festo, quod in illa capillum tonsum suspendebant, vel, vt Plin. lib. 16. cap. 43. quod Vestalium virginum capillus ad eam deferebatur, quam ibidem 450. annis antiquiorem, atq; adeò incertam eius ætatem esse, testatur. Nota sunt etiam Nazaræorū κειρόσυνα, Num. 6. Iud. 16. qui, quandiu voto illo suo erant obligati, comam nutriebant: quo soluto, vel interrupto, adhibitis sacrificijs, illam deponebant, & in ignem abijciebant, coramq; Domino concremabant. Ab illis autē & Græcorum, & Romanorum, Vestalium præsertim, & Nazaræorum κειρομένοις, videntur sacerdotum, atq; monialium apud Christianos κειρόσυνα, quæ & ipsa multis cum cæremonijs, atq; conuiuijs celebrantur, promanasse. Concil. Carthag. cap. 44. In veteri Testamento (Leuit. 21.) Leuiticis sacerdotibus capitis barbæq; tonsura fuit interdicta, cùm contra, vt ex lib. Baruch constat, cap. 6. Babylonij sacerdotes rasis essent capitibus, scissisq; vestibus.

Capillus Deo dicatus, quomodo ab Æschilo dictus.

Vestitus mutatio.

Vt autem comæ barbæq; depositio circa pubertatis tempus à veteribus fuit sacrificijs, epulisq; celebrata: ita etiam vestitus mutatio. Tertullianus, vti supra dictum, in lib. de idololatria nominalium, sponsalium, atq; nuptialium solennitatibus addit Togæ puræ solennitatem, quam postea virilem appellat, & addit: Nullum deniq; cultum à Deo maledictū inuenio, nisi muliebrem in viro. Maledictus enim, inquit, qui muliebribus indutur. Toga verò etiā appellationis virilis est. Hæc ille. Ex quibus constat, illam togæ puræ siue virilis sumptionem festiuā apud Romanos fuisse. Idem patet ex illis Suetonij verbis de Claudio Cæsare. Et togæ virilis die, circa mediam noctem, sine solenni officio (hoc est, sine pompa, & magnificentia in illo die vsitata) lectica in Capitolio latus est. Puerorum porrò apud Romanos impuberum & ingenuorum, duo fuerunt insignia, quibus ad 14. vsq; ætatis suæ annum (quo vel Musarum, vel Martis tyrocinio initiabantur) vti solebant, postea quasi pueritiæ, atq; nucibus, vt ita loquar, renunciantes, (quod nos vernaculo nostro peonubio vocamus, pueriles calceos exuere) illa deponebant, & cum alio vestitu commutabant. Primum insigne fuit bulla aurea, vt inquit Festus, quæ dependebat eis in pectore, vt significaretur, eam ætatem alterius regendam consilio. Dicta autem est à Græco sermone βυλὴ, quod consilium dicimus latine: vel quia eam partem corporis bulla contingat, id est, pectus, in quo naturale manet consilium. Asconius Pæd. in 3. Verr. simul cum prætexta etiam bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi bullientis aquæ sinus communiens, pectusq; pueri. Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6. Nonnulli, inquit, credunt ingenuis pueris attributum, vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si cordē præferrent. Hanc pueri pueritiæ annos egressi apud lares familiares suspendebant: quemadmodum puellæ virginitati renunciantes, Veneri puppas donabant: Persius Satyr. 2.

Puerorum impuberum apud Romanos insignia.

Primū insigne Bulla aurea.

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ. & Satyr. 5.
Bullaq; succinctis laribus donata pependit.

Alterum

Alterum insigne puerorū impuberum, fuit toga prætexta, vestis sic dicta, quòd, vt inquit Macrobius, ei prætexebatur purpura: ex cuius rubore, vt idem testatur, monebantur, vt ingenuitatis pudore regerentur. Hinc pueri dicti sunt prætextati, quos olim Senatores secum in curiam ducebant, teste Macrobio: & puerilis amicitia, prætextata à Martiale dicta est:

Alterum insigne toga prætexta.

Tu mihi simplicibus Manui dilectus ab annis,
Et prætextata cultus amicitia.

De vtriusq; origine, & vsu sic scribit Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6. Tullus Hostilius, rex Romanorum tertius, debellatis Hetruscis, sellam curulem, lictores q; & togam pictam, atq; prætextam, quæ insignia Magistratuum Hetruscorum erant, primus vt Romæ haberentur, instituit. Sed prætextam illo seculo non vsurpabat puerilis ætas: Erat enim, vt cætera, quæ enumerauí, honoris habitus. Sed postea Tarquinius Demarati exulis Corinthij filius Priscus, rex tertius ab Hostilio, quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphum. Quo bello filium annos 14. natum, quod hostem manu percusserat, pro concione laudauit, & bulla aurea, prætextaq; donauit, insigniens puerum vtrisq; annos sortem, præmijs virilitatis & honoris. Nam sicut prætexta magistratuum: ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, ineluſis intra eam remedijs, quæ crederent aduersus inuidiam valentissima. Hinc deductus mos, vt prætexta & bulla in vsum puerorum nobilium vsurparentur ad omen, & vota conciliandæ virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt: Hæc ille, & adhuc plura, quæ ibi legere poteris: Vbi dicit, Libertinus & peregrinis olim non fuisse licitum prætextam & bullam gestare: at postea illis propter casum quendam, & prætextam, & lorum in collo, pro bullæ decore, gestare concessum fuisse. Postquam igitur 14. annum attigerant, & ex ephœbis excesserant, & bullam illam auream deponebant, & togam illam puerilem, siue prætextam commutabant cum alio togæ genere, quæ & virilis, & pura siue candida fuit dicta. Persius Sat. 5.

Origo & vsus horum insignium.

Cum primum pauido custos mihi purpura cessit,
Bullaq; succinctis laribus donata pependit.

Hoc est, postquàm ex ephœbis excessi, deposita bulla, atq; toga. Gell. lib. 18. cap. 4. Cum iam adolescentuli Romæ prætextam, ac puerilem togam mutassemus, magistrosq; tunc nobis exploratores quæreremus. Dicta est virilis, & pura, seu candida ad discrimen togæ puerilis, & quod non esset purpura prætexta. Nonnulli etiam non malè, meo iudicio, volunt puram illa candidaq; togam adolescentes fuisse admonitos, vt puerilibus nugis, atq; ineptijs valedicentes, vitæ, morumq; candori, ac puritati, nec non Musis studerent. Huic togæ puræ solennitati comparari possunt illa monialium vestialia, vt ita loquar, quibus, quando initiantur, vestibus certis induuntur ceu insignibus vitæ monasticæ. De hoc monialium habitu sic Alcimus:

Toga puerilis cur pura, & candida.

Monialium vestitus mutatio.

Sed tibi cùm geminum tetigerunt tempora lustrum,
Mox stola syncero velat te candida cultu.
Virginis os, habitumq; decens, quæ mater amictus,
Religiosa suis manibus confecerat, &c.

Vnde Plin. lib. 8. Tanaquil, inquit prima texuit reflam tunicam, quæ simul cum toga pura induitur tyrones, neuæq; nuptæ. Cic. 9. epistola ad Atticum. Ego meo Ciceroni, quoniam Romæ caremus, Arpini potissimum togam puram dedi, idq; municipibus nostris fuit gratum. Et iterum alio loco: Quinto sororis tuæ filio togam puram iubeo dari, & lib. eodem: Neq; me Arpini hoc tempore abdam, nisi Ciceroni meo togam puram cum dare Arpini vellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus cum Cæsare. Et sic intelliguntur loca poëtarum. Lucani septimo Pharsaliæ:

Togam puram dare.

——Pura venerabilis æque
Quàm currus ornante toga. Catullus ad Mallium.
Tempore quo primùm vestis mihi tradita pura est
Iucundam cum ætas florida ver ageret. Persius Satyr. 5.
Cum primum pauido custos mihi, &c. & paulò post:
Cum blandi comites, totaq; impune suburra.
Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

Hic vmbonis candidi nomine quidam interpretum candidam illam & virilem togam intelli-

Vmbo candidus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

gunt, & idcirco vmbonem volunt dictam, vt vult Britannicus interpres, quia vt scuto aduersus hostem audacius insurgimus, & omnia pericula subimus: ita pueritiam egressi, sumptaq; toga virili licentius liberiusq; omnia facimus, secundùm illud Terentij:

Nam vt postquàm excessit ex ephœbis Sosia,
Liberius viuendi fuit potestas.

Vnde contra purpura illa puerilis custos dicta, quia illa induti, erant sub custodia magistrorum: vt contra virilis libera, & liberior dicta. Alij, vt Cœl. lib. 14. cap. 15. quoniam Gabino habitu recurrit ad humerum sinistrum vestis vmbonis formam representat. Ascensius verò eiusdem Persij interpres, non vestem vult intelligendam vmbonis candidi nomine, sed breue scutum, & album, quod tyronibus, id est, nouis militibus dabatur, quum primum militiæ sacramento obstringerentur. Sic apud Germanos, teste Corn. Tacito, arma sumere non ante cuiquam moris, quàm ciuitas suffecturum probasset. Tum in ipso Concilio vel principii aliquis, vel pater, vel propinquus scuto, frameaq; donauit: Hæc Tacitus. Idem mos hodie quoq; in Principum German. aulis obtinet, in quibus non licitum est adolescentibus gladios gestare, quàm id illis à Principibus fuerit concessum, quod vernacula lingua **weerhafft**, id est, armorum capacem facere, vocant. Hadrianus Iunius in suo Calendario Fastor. tradit pueros ingenuos virilem togam induere fuisse solitos 17. die Martij. Atq; hæc quidem de conuiuijs puerilibus sint dicta, quæ partim puerorum gratia, partim ab ipsismet pueris celebrari solent.

De puerorum, atq; etiam adolescentiũ victu atq; diæta.

Nunc consequens esse videtur vt in genere de puerorum, atque etiam adolescentum victu atq; diæta, cuius varia apud alios atq; alios populos, vt olim, ita hodie ratio est ac consuetudo, nonnulla dicamus. Victus autem, siue diæta puerorum, vt vno verbo dicam, optima atq; saluberrima illa est, quæ in mediocritate consistit, hoc est, quæ moderata est, simplex, atq; frugalis: nec nimis exquisita, austera, atq; ieiuna, nec nimis etiam mollis, delicata atq; copiosa. Duo igitur hîc extrema puerorum & animis & corporibus infesta vehementer, atq; inimica sunt fugienda.

Duo vitanda extrema.

1. Extremum.

VNVM extremũ est, ne illorum corpora vel nimia fame, inedia atq; ieiunijs macerentur, atq; consciantur, vel cibis crudis, insalubribus, atq; noxijs repleantur: quorum vtrumq; cum magno valetudinis, roborisq; illorum detrimento fieri est necesse. Nam primò corpora quæ crescunt, vt iuuenum, adolescentum, & maximè puerorum, ob natiui caloris abundantiam, copiosiore cibo alimentoq; indigent, quo si destituantur, illa marcescere, atq; tabescere est necesse. Vnde ieiunia ante 16. annos, aut circiter in pueris non admodum esse requirendas, Hieronymus ad Lætam docet. Deinde alimenta nimis crassa, κακόχυμα, difficilisq; concoctionis, tenellis adhuc puerorum & corporibus prauos vitiososq; humores: (ex quibus omnis generis morbi nascuntur) & animis stuporem, stupiditatemq; ingenerant. Nam qualis est cibus, talis sanguis esse solet, qui quidem seruit spiritui: spiritus sensibus: sensus, rationi & intellectui. Sanguinis enim tenuissima pars, vt medici docent, cordis fontem fluit, vbi vitalis virtus viget: indeq; creati spiritus, in cerebri arcem ascendunt, quibus sentiendi, mouendiq; virtus dominatur. Itaq; vt Marsilius Ficinus lib. 1. cap. 2. è medicorum placitis tradit, talis ferè est contemplatio, qualis sensus: talisq; sensus, qualis sanguis: quoniam τὸ αἷμα πλεῖστον συμβάλλεται μέρος & συνεσ. & vt Hippocrates dicit. Alimentis igitur humidioribus & mollioribus, & vino aquoso, minimeq; frigido alendos esse pueros, Hippoc. & Galenus docent. Huiusmodi autem victus maximè conuenit illis hominibus, qui musis, reiq; publicæ administrationi sunt destinati. Nam quod ad illos attinet, qui vel rei militari, vel rei rusticæ, vel artibus sordidis, atq; illiberalibus, quas vulgò manuarias vocant, addicuntur, illi minimè tàm exquisito victus atq; diætæ generi assuefieri debent. Et hæc sint dicta de primo extremo.

2. Extremum.

ALTERVM extremum, in quo hodie præsertim & frequentius, & periculosius peccatur, in excessu qualitatis quantitatisq; alimentorum consistit.

Pueri nõ assuefaciendi delicatis cibis.

In qualitate peccatur, dum pueri à teneris statim annis lautissimis atq; delicatissimis quibusq; cibis assuescunt, cum maximo & valetudinis ipsorum, & rei familiaris, vbi ad ætatem virilem peruenerint, incommodo. Nam huiusmodi ciborum cupedijs atq; delitijs assueti, primò pereuntes in locis, ad quæ literarum causa mittuntur, difficulter, magnaq; cum molestia, atq; etiam cum valetudinis suæ damno, atq; periculo, exoticis, & inusitatis, præsertim grossioribus alimentis vtuntur, vel certè vulgaribus cibis non contenti, omnes exoticas delitias atq; lautitias studiosissimè con-

tantur, cum maxima temporis, studiorum, rei pecuniariæ, valetudinis denique suæ iactura. Deinde vbi domum redierint, & patres familiâs facti fuerint, cùm domesticarum, tum externarum deliciarum, quibus assueuerunt, studio, patrimonium paulatim abligurient, & se, familiam, remq; familiarem omnem perdent. Satius itaq; fuerit, illos præsertim, quibus negotiosum laboriosumque vitæ genus erit subeundum: peregrinationesq; suscipiendæ, nisi corporis, valetudinisque infirmitas obstiterit, duriusculo, parabiliq; cibo assuescere, varioque victus generi, quò facilius se, si ita res & necessitas postularit, cuiuis diætæ, quantumuis duræ & inusitatæ, sine molestia magna, valetudinisque suæ incommodo, sese accommodare possint, vt Celsus quoque libro primo, capite primo, ex Hippocratis aphorismo videtur præcepisse his verbis, quæ sequuntur: Sanum, inquit, hominem vitæ genus varium habere oportet: modò ruri esse, modò in vrbe: sæpiusque in agro, nauigare, venari, quiescere interdum, sed frequentius se exercere. Siquidem ignauia corpus hebetat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit. Nullum cibi genus fugere, quo populus vratur: interdum in conuiuio esse, interdum ab eo se retrahere: modò plus iusto, modò non amplius assumere: bis die potius, quàm semel cibum capere. Hæc ille. Huiusmodi victus atque diætæ generi ab ineunte statim ætate si homines assuefierent, facilius postea quemuis victum, quantumuis durum, quosuis labores, famem etiam atque sitim, si id vel honestas, vel necessitas flagitaret, tolerare possent. Hinc ille, qui S. Bernhardi vitam descripsit, monachus Clarevallensis, Alanus nomine, testatur Axalaidem S. Bernhardi matrem, piam religiosamq; fœminam, septem suos liberos, quos non tàm viro, quàm Deo genuerat, non passam esse delicatioribus cibis assuescere, sed grossioribus, & communibus pauisse, & sic ad Eremitarum durum atq; austerum vitæ genus præparasse. De educatione & disciplina puerorum à Numa instituta, vide Plutarch. in eius vitæ sub finem.

Varium vitæ genus sanis conuenit.

Vinum pueris vel omnino dandum, vel parce.

Quoad potum, Galenus vinum aquosum, minimè tamen frigidum, pueris dandum esse suadet. Pueris certè vel à vino omnino abstinendum, vel parciore certè illo, & meractiore videtur esse vtendum. Ab alijs quoq; poticionibus fortioribus, atq; calidioribus, arte confectis, vt aromatite, trimate, sibi temperare debent. Nam cùm succi sint pleni, siti non grauiter admodum vexantur: & quia calidiores sunt natura, si calidior illis potus, vel etia cibus præbeatur, perinde est, ac si oleum igni infundatur, vnde plurima & maxima valetudinis incommoda consequi est necesse. Quamobrem mirum non est, in Gallia, Italia, & Hispania pueros vinum ante adolescentiam non gustare, nisi vehementer dilutum, & perparcè. Plato quoq; ante annum decimum octauũ ætatis à vino planè abstinendũ existimat. Germanos priscos, testis est Cornel. Tacitus, olim vini vsu omnino caruisse, cereuisiaq; tantùm vsos esse, id quod de alijs quoq; nationibus historiæ testantur. Puerorum potus apud Persas olim fuit, vt testis est Xenophon lib. 1. de educatione Cyri, aqua, qua Spartanorum quoq; pueri olim vsi fuerunt, vt ex historijs colligere licet. Eodem potu Danielem, eiusq; socios, reiudicato, quod illis offerebatur, vino regio, contentos fuisse, sacræ historiæ docent. At hodie nõ modò apud Germanos, verùm alias quoq; nationes, vini vsus, seu potius abusus ita inualuit, vt ipsi quoq; pueri ab ipsis statim incunabilis, atq; adolescentes, vinum non dilutum, parcè, ac moderate: sed meracum ad ebrietatem vsq; hauriant, atq; ita ætatis, corporis, ingenij, memoriæq; suæ florem atq; vigorem in ipsa statim herba, vt ita loquar, opprimant ac extinguant. Atq; hæc de cibi potusq; quoad qualitatem, excessu.

Puerorum potus apud Persas aqua. Dan. 1.

Nunc de quantitatis excessu dicamus. Pueri licet, quemadmodum dictum est, ob caloris naturalis copiam copiosiore alimento indigeant, ac proinde non sint inedia nimia, rigidisq; ieiunijs affligendi, vt à nonnullis puerorum non tàm educatoribus, quàm tortoribus atq; carnificibus lucri quæstusq; gratia fieri consueuit: tamen cauendum quoq; est, ne ijdem immodico, immoderatoq; cibo atq; potu ingurgitentur, atq; obruantur, vnde maxima in illorum corpora animosq; vitia atq; incommoda redundant. Modus itaq; vt in alijs rebus, ita in hoc quoq; puerorum victu est adhibendus. Nec satietas, inquit Hippoc. 2. aphoris. 4. nec fames, nec aliud quicquã bonum est, quod naturæ modum excedit. Idem πόνοι, σιτία, ποτὰ, ὕπν. & ἀφροδίσια, πάντα μέτρια, hoc est, labor, cibus, potus, somnus, venus, moderata debent esse omnia. Insigne eiusdem hoc quoq; est eandem in sententiã dictum: 6. Epidem. ἄσιτον δι᾽ ἡμέρης, ἄχρι ἑσπέρης, ἀσιτίη πόνων, hoc est, valetudinis exercitatio atq; studium optimum est non impleri cibo, sed citra saturitatem edere, & esse ad laborem impigrum. Hæc vtinam aurea doctissimi illius medici præcepta, cuius ætati conuenientia cùm pueri & adolescen-

Pueri non obruendi immoderato cibo, atq; potu.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cibi potusq; intemperantis quam noxia.

tes: tùm illorum nutricatores, & educatores sibi semper ante mentis oculos haberent proposita, & ad aureàm illam mediocritatem puerilem victum, atq; diætam accommodarent. Eodem spectat Celsi simile superioribus dictum lib.1.cap.2. Vbi ad cibum ventum est, nunquam vtilis est nimia satietas: sæpe etiam inutilis nimia abstinentia. Meritò itaq; Cynicus ille philosophus irridebat eos, qui pro sanitate sacrificarent, & interim immodico cibo & potu se ingurgitarent. Athenæus quoq; Dipnosoph.1. quantum cibi potusq; moderatio, animi corporisq; viribus ac incremento prosit: intemperantia contrà eidem obsit, eleganti hac similitudine docet: Nam quemadmodum plantæ si nimio imbre, & inundatione obruantur, non possunt in altum surgere, neq; oportuno tempore fructum producere: contrà si moderato, naturaeq; accommodato liquore aspergantur, & lætiores crescunt, & maturos vberesq; fructus edunt: ita & corpora nostra moderato cibo atq; potu optimè aluntur, crescunt & augentur: contrà verò immoderata cibi potusq; ingurgitatione corporis simul, atq; mentis vigor debilitatur atq; opprimitur. Ab hac autem cibi potusq; intemperantia cùm omnes pueri atq; adolescentes: tùm verò atq; in primis artium liberalium atq; sacrarum tyrones arcendi, temperantiaq; contra, ceu optimæ mentis corporisq; custodi ac conseruatrici, sunt assuefaciendi. Nam cibi potusq; redundantia non modò cruditatem efficit, corporisq; vires eneruat atq; debilitat: verumetiam mentis aciem obtundit, languorem animis affert, desidiam, ignauiam, stuporem, tarditatemq; ingenerat, ac proinde homines ad literarii studia, & ad quoduis vtile honestumq; vitæ munus obeundum, exequendumq; ineptos reddit. Huc facit Gellij Noct. Att. lib. 4. cap. 19. dictum: Pueros, inquit, impuberes compertum est, si plurimo cibo, nimioq; somno vterentur, hebetiores fieri: aduertimusq; hinc elici tarditatem, corporaq; eorum improcera fieri, minusq; adolescere. Idem plerisq; alij medicorum philosophorumq;, & M Varro in Logistorico scripsit, quæ inscripta est Capis, aut de liberis educandis. Eandem ob causam Plato Siculos & Italos scientiæ atq; virtutis minimè capaces esse censuit eo tempore, quo ille eas oras peragrauit, propterea quod se bis in die extructis epulis satiarent: quippe cùm corpus cibis expletum, saginaq; grauatum, nõ solùm virtutis imperium sequi non possit: verum etiam mentis altitudinem deprimat, ac de sanitate sua deijciat. Hinc Sophocles:

Quotquot, inquit, philosophantes excludunt aliquid,
Ante omnia ventri vt dominentur decet:
Quo sine nihil pulchrum est dicere, & facere.
Magistra consiliorum frugalitas est prudentium.

Cùm itaq; tantùm sit in moderato legitimoq; puerorum & adolescentum victu momenti, mirum profectò non est, in omnibus benè moratis, & constitutis ciuitatibus atq; rebus pub. magnam illius & publicè, & priuatim curam, rationemq; fuisse habitam. Persarũ legibus, vt testatur Xenophon lib.1. ἀεὶ κύρι παιδείας, pueri discebant, ἐγκρατεῖς εἶναι γαστρὸς, καὶ ποτῦ, id est, ventris potusq; esse continentes. Ad id autem, eodem teste, plurimùm conferebat, & quòd pueri seniores videbant non prius ventris causa discedere, quàm à principibus fuissent dimissi, & quòd non apud matres cibum capiebant, sed apud præceptorem illis à principibus præfectum. Cibus autem, quem domo secum afferebant, erat panis, obsonium, nasturtium: nec non ad bibendum cothonem, (vas fictile) quo vrgente siti, ex fluuio aquam hauirent, secum asserebant. Addit deinceps, ephœbos ad venationem exeuntes ἄριστον, hoc est, ientaculum, siue prandium copiosius quidem, vt par erat puerorum cibo, sed illi simile secum portare fuisse solitos, quod venationi intenti non statim sumebant. Sed si vel feræ alicuius gratia, vel aliàs animus illis erat diutius in venatione commorari, prandio illo per cœna quoque sumpto posterum quoque diem in venationibus consumebant ad cœnam vsque, vnico per biduum cibo contenti. Id autem faciebant, quò facilius in bellis quoque, si ita esset necesse, inediam ferre possent. Obsonium autem illis erat id, quod venando ceperant: quod si nihil cepissent, nasturtio vtebantur. Quod si verò quis existimet, illos aut nasturtij solùm ejus insuauiter edisse, aut aquæ potu minus iucundè bibisse, is animo secum reputet, quàm & maza atq; panis, esurienti: aqua, sitienti suauis sit vehementer, atq; iucunda. Atq; hæc quidè fuit puerilis victus atq; diætæ apud Persas olim ratio atq; consuetudo, dura admodum atq; seuera, qua nõ tenuis modò, verùm etiam summæ equidem regiæ sortis, conditionisq; homines, tractari, educariq; consueuerunt. Hac eadem ille sacris atq; prophanis literis celebratissimus totius ferè orbis terrarũ domitor atq; moderator, secundæ mundi monarchiæ auctor atq; fundator Cyrus, diligentiss ĩm inuitus & edu-

Cyri educatio. Persarum educatio.

catus fuit: qui quidem eximiæ suæ temperantiæ præclarum specimen edidit in lauto magnificoq; illo conuiuio, quo vnà cum Mandane matre ab Astyage auo materno fuit exceptus: cuius lautitias atque cupedias omnes aspernatus est, atq; contempsit. Eius descriptionẽ prolixam vide apud eundem authorem eodem in libro. Persicæ verò illi puerorũ nutricationi atq; diætæ, similis fere apud Spartanos diæta ac disciplina extitit. Apud illos enim Lycurgi institutis atq; legibus pueritia atq; iuuentus laboribus, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuandoq; studiosissimè exercebatur. Lycurgus cum videret apud Græcos pueros pro ventris capacitate repleri, ipse in Repub. sua instituit, ne pueri crapula grauarentur, & inediam ferre discerent: ac proinde illos iussit se decimo quoq; die ephoris ostentare, quò ab illis cæderentur, si molliores pinguioresue essent. Hac disciplinæ severitate atq; duritia, illos ab immoderata cibi potusq; cupiditate arcere est conatus, qua sæpe adeps & aruina (vnde obesus, quasi ob esum) non modò noxia, & incommoda, verùm etiam deformis aspectu contrahitur. Sic Gallorum olim proprium fuisse, Strabo testatur, laboribus exerceri, ne crassi & ventrosi fierent: iuuenemq;, qui zonæ modum excessisset, plecti & mulctari, cui illud Romanæ censuræ simile fuit, obesum equitem publico equo priuari. Indorum quoq; consuetudo laudabilis fuit, quòd pueri, qui literis operam nauabant, cibum sumpturi, gymnosophistas magistros suos adibant, & referebant eo die quæ bona fecissent: qui nihil habebat, quod diceret, impransus ad opus mittebatur, Sardus de gentilium ritibus. Romam quoq;, vt docent historiæ, seuera admodum disciplina, ac temi frugaliq; diæta pueros atq; adolescentes suos educabant, apud quos Principum liberi, & alij eiusdem ætatis nobiles, sedentes in propinauorum conspectu, propria & puriore mensa cibum capere fuerunt soliti. Claudius imperator, teste Suetonio, adhibuit omni cœnæ & liberos suos cum pueris, puellisq; nobilibus, qui more veterum ad sulcra lectorum sedentes vescebantur. Hæc consuetudo vtilis sanè, cùm apud Germanos, tùm alios quoq; populos obtinet, vt nimirum pueri & adolescentes, vel in eadem cum parentibus, ac præceptoribus suis mensa epulentur: vel mensam habeãt propriam quidem, & separatam, sed in parentum præceptorumq; conspectu positam, quò facilius ab ipsis illorum omnia dicta, facta, gestus, moresq; obseruari: & si sint indecori, incompositi atq; agrestes, (cuiusmodi sanè illius ætatis esse consueuerunt) ab ijs partim verbis, partim etiam verberibus, prout res ratioq; postulabit, corrigi ac emendari possint. Alexander quoque imperator, adhuc puer a matre in poculentis, & esculentis magna diligentia custodiebatur, vt testatur Herodianus lib.5. In sacris literis pueriles diætæ egregium sanè exemplum extat apud Danielem cap.1. Rex Nabuchodonosor principi eunuchorum, Aspenaz nomine, mandarat, vt cùm ex Iudæis, tùm ex Chaldæis pueros sibi deligeret liberali forma, eximiaq; indole præditos, qui omni artium disciplinarumq; liberalium genere excolerentur, vt illorum opera vti posset. His autem certum cibi vimq; regij dimensum constituit, quod illis singulis diebus daretur. Daniel vnà cum socijs ac popularibus suis, qui tres erant numero, leguminibus vesci, & aquam bibere maluerunt, quam regijs delitijs, atque vino frui, ne illis polluerentur. Triennio exacto, quod temporis spatium à rege puerorum illorum institutioni constitutum ac definitum fuerat, Daniel eiusq; socij, & corporis robore, ac pulchritudine, & sapientia atque scientia Chaldæis illis, qui regio cibo potuq; vsi fuerant, decuplo, hoc est, longè superiores exiterunt, cuius periculum Nabuchodonosor interrogationibus suis fecerat. Ex optimam pulchrimamque puerilis educationis atque diætæ ideam siue formam, quam vtinam Christiani nostrorum temporum sibi ad imitandum proponerent. Multa hæc nobis sub Nabuchodonosoris regis, nec non magistrorum discipulorumque persona laude, admiratione, imitationeque dignissima proponuntur, quæ paucis perstringemus. Ipse Nabuchodonosor totius ferè mundi domitor atque Monarcha egregium sanè speciosumq; singularis suæ sapientiæ atque prudentiæ specimen in hac actione edidit, quam omnes mundi reges atq; principes sedulò imitari debebant. Nam primò ministros atq; consiliarios sibi comparare studuit sapientia, linguarum doctrinarumq; scientia probè instructos, quorum & consuetudine ac familiaritate, & opera in amplissimi sui regni administratione vteretur. Hæ enim sunt amplissimæ regum opes, præsidia & ornamenta. Hodie contrà plerisq; Christianorũ regum atq; principum, morionesq; scurras, adulatores, homines omni scientia doctrinaq; vacuos secum habere volunt, horum consuetudine & colloquijs stultis atq; scurrilibus delectantur, pios contra, sapientes doctosq; homines consuetudine sua indignissimos, & in vltimas potius terras ablegandos censent. Deinde Nabuchodonosor cum sapienter animaduertisset quantũ

Spartanorum puerorũ diætæ Cic lib 5. Tusc.

Obesus, quæ sit obesum.

Obesorum pœna apud Spartanos, Romanos.

Indorum disciplina.

Puerorum Romanorũ diæta.

Pueri in conspectu parentum cibum capientes.

Claudij imper. disciplina.

Alexãdri imp. Rom. educatio

Danielis, & eius sociorum educatio, egregium puerilis diætæ atq; disciplinæ exemplũ

Nabuchodonosor quales sibi consiliarios, atq; ministros comparare studuerit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nabuchodonosoris diligentia in puerorum educatione. Eiusdē sapientia in puerorū delectu.

in puerili educatione vel ad benè, vel ad malè agendum esset momenti, pueros quosdam à teneris statim annis omni artium doctrinarumq; genere imbui atq; institui voluit, quibus postea ceu optimis fidelissimisq; ministris in Monarchiæ suæ administratione vteretur. Nec verò, quod ipsum quoq; singularis illius sapientiæ est argumentū, quosuis pueros eligi voluit, qui ad regia & ardua illa munera educarentur, sed illos potissimum, qui & genere essent honesto ac illustri, & corporis specie atq; forma liberali, & ingenio docili, scientiæq; capace prædicti. Hodie contra citra vllū delectum feri, atq; temerè ignobilissimi, deformosissimi, stupidissimi & ineptissimi quiq; pueri deligi, & ad grauissima munera tùm politica, tùm Ecclesiastica suo tēpore obeunda educari consueuerūt, cū maximo, ve

Non populares tantū, sed etiā peregrinos pueros delegit.

ipsa experientia quotidie docet, reipub. Ecclesiæq; Christianæ dedecore atq; damno. Obseruatione etiam dignum, quòd non suæ tantum nationis, hoc est, Chaldæos atq; Babylonios, sed externos quoq; atq; adeo captiuos ex Iudæis pueros, qui quidem regia educatione sint digni, & in quibus aliqua virtutis species appareat, eligi iubet. Vnde colligimus id quod ipsa quoq; experientia docet, vtile esse non modò illos, qui nostræ sint patriæ atq; nationis, verùm etiam peregrinos nonnunquam & externos pueros, in quibus eximia aliqua indoles & virtutis spes elucet, in alumnorum, qui ad futura munia atq; officia educantur, numerum asciſci ac cooptari.

Nabuchodonosoris cura in alumnorum suorum educatione adhibita.

Iam verò id quod maximè ad nostrum propositum pertinet, cōsideratione digna est singularis, quam Nabuchodonosor suscepit, educationis horum puerorum cura, nec non modus eius atq; ratio sanè optima, quam constituit. Primò vult illos non otio ac voluptatibus indulgere, sed literarū atq; artium liberalium, atq; adeo Philosophiæ, quæ illarum omnium mater est ac procreatrix, præceptis & institutis, nec non linguæ Chaldaicæ, cuius vsus tunc latissimè patebat, cognitione institui & erudiri. Deinde magistros illis atq; doctores artium atq; morum aptos & idoneos præposuit. Tum certum illis discendi tempus, triennium nimirum, præscripsit ac definiuit, quo & magistrorū ad docendum, & discipulorū ad discendum alacritas atq; diligentia tantò magis incitaretur. Præterea certum quoq; pueris victum atq; diætam præscripsit, in quo ipso modum optimè tenuit. Nam illum

Nabuchodonosoris exemplū omnibus rerūpub. atq; ecclesiarum rectoribus imitandū.

nimis parcum, atq; sordidum esse voluit, sed liberalem: nec etiam nimis copiosum & effusum, sed temperatum, certisq; quasi terminis circumscriptum ac definitū. Deniq; triennio exacto ipsemet pueros illos interrogationibus suis examinauit, illorumq; in literis atq; artibus progressum explorauit, ad quod illius cum scientiæ atq; intelligentiæ (qua si caruisset, illos non potuisset benè interrogare, ac illorum scientiæ periculum facere) tùm industriæ atq; diligentiæ singularis fuit documentū. Quàm pauci sunt, prob Deum immortalem, hodie Christiani reges atq; principes qui non dicam tantam quantam Nabuchodonosor, sed vel leuem solùm atq; exiguam suorum alumnorū tùm politicorum, tùm Ecclesiasticorum, qui patriæ Ecclesiæq; maximo vel commodo, vel incommodo esse possunt, curam suscipiant atq; gerant? Hæc de Nabuchodonosore.

Boni pædagogi præclarum exemplum.

Ipsius porrò principis Eunuchorum Aspenazij nomine, cui rex educationis puerorū curā commiserat, laude digna est egregia sane in regijs mādatis conficiendis alacritas atq; diligentia. Quanquam verò Danielis eiusq; condiscipulorū pædagogū, cui Melsar nomen fuit, in illo boni sapientisq; pædagogi atq; magistri luculentū habemus exemplum. Nam primò quāta ab illo in pueris illis, suæ fidei cōmissis, erudiendis instituendisq; adhibita fuerit diligentia, ipse euentus, hoc est, eximia illorū eruditio atq; doctrina docuit. Deinde illū sese discipulis illis suis (id quod cuiusuis pædagogi est officium) nec nimis facilem & indulgentē, nec nimis acrem & seuerum præbuisse illud nō leui est argumento, quod illorū petitioni de abstinentia à regio cibo & potu, ab ipso rege præscripto, nec nisi periculo proper decem dies facto cedere voluit, nec postea, cum id ratio illorumq; salus postularet, illā pertinaciter repudiauit. Danielis verò eiusq; sodalitū laudanda est cùm pietas, tùm temperantia, atq; frugalitas eximia. Pietatis indicium fuit, quòd alimentis lege diuina prohibitis vesci, ac proinde ipsam Legem diuinā violare noluerunt. Nam cibi illi regij procul dubio maxima ex parte erant ex illorum numero, quorū esu Deus Iudæis interdixerat, vel certè ex illorū more & cōsuetudine Dijs erant primò libati, quibus vesci nefas omnino erat. Vinū quoq; libatū illis degustare non licuit, adde quod, vt Abenezra ex patris sui traditione docet, omnino vinū gentilium bibere nefas ducebatur. Vnde Iuditham quoq; piam religiosamq; fœminam Holophernis cibaria atq; vinum sibi ab illo oblatum, reppudiasse legimus. Frugalitatem autem illorum atq; temperantiam quis satis admirari, nedum prædicare potest, qui non modò regij cibi atque potus delitias sunt aspernati, verum etiam vilissimis

Danielis, & sodalitū illius pietas, atq; temperantia.

tenuissimoq; cibo atque potu, leguminibus nimirum & aqua vti voluerunt, cum meliore delicatoreq; frui potuissent? Pudeat ergo nostri seculi pueros atque adolescentes insignis effrænataeq; suæ intemperantiæ, qua ne liberali quidem cibo potuq; contenti, omnis generis delitias, cupediasq; lautitias quantumuis corpori animoq; noxias auidissimè appetunt, & ad illas deuorandum omni impetu feruntur.

Dei clementia, atq; potentia, quæ in hac Danielis, & illius sociorum educatione illuxit.

Admiranda deniq; hoc in loco & prædicanda est immensa Dei clementia atq; potentia, qui & pædagogi illius animum ad Danielem eiusq; socios amandum, illorumq; precibus pijs atq; honestis satisfaciendum flexit, & ipsum Danielem eiusq; commilitones tenui duroq; illo leguminum (à quibus ceu corpus animamq; instantibus Pythagorei abstinendum esse duxerunt) cibo & aquæ potu vsos quasi contra naturam non modo corporis robore atq; pulchritudine, verùm etiam sapientia omniumq; diuinarum humanarumq; rerum cognitione mirabiliter ornauit & instruxit.

Educatio, atq; diæta puerorū, nostri temporis planè corrupta.

Hæc voluì de hoc puerilis educationis atq; diætæ exemplo paulò vberius dicere, propterea quod valdè præclarum est & illustre, imitationeq; dignissimum. A quo cùm mentem animumq; meum ad mollem, delicatam, imò perditam profligatamq; puerorum educationem atq; diætam nostris temporibus vsitatam conuerto, non possum non vehementer animo meo cohorrescere, maleq; vniuersæ Reipub. Christianæ ominari. Pueris & adolescentibus nostris hodie nihil est petulantius, libidinosius, intemperantius, qui siue sint in patria, siue peregrinis in locis atq; scholis, in omni libidinum, delitiarum ac voluptatum cœno volutantur: cuius duplex causa afferri potest. Vna est parentum, præceptorum ac pædagogorū supina negligentia, languidaq; indulgentia, certissima pueritiæ pestis atq; pernities. Nam, vt verè Quintil. inquit, Lib. 1. cap. 3. mollis educatio, quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Altera causa est eorundem, quos paulò antea nominaui, at quibus puerorum salus curæ esse debet, libidinosæ flagitiosæq; vitæ exemplum, quod quidem pueris & adolescentibus qui suapte natura à labore ad otium, à virtute ad vitia valdè prompti sunt atq; proclines, maximum est & efficacissimum ad similis vitæ impuritatem calcar & incitamentum. Omne conuiuium, vt Quintiliani verbis vtar Lib. 1. cap. 3. obscœnis canticis strepit, pudenda dictu spectantur. Fit ex his consuetudo, deinde natura: discūt hæc miseri, antequàm sciant esse vitia. Quando itaq; pueri & adolescentes suos vel parentes, vel præceptores ac pædagogos sæpè vel plerunq; ebrios, ac per ebrietatem multa turpia & obscœna dicentes atq; facientes, sensim ac paulatim ad similis intemperantiæ imitationem deducuntur ac impelluntur. Iuuenalis similiter Satyr. 14. statim ab initio docet quomodo plærunq; filij suapte natura ad aleam, ad ludos turpes, ad luxuriam & voluptates procliues prauis parentum suorum exemplis ad vitia illa atq; flagitia magis incitentur.

Plurima sunt, Fuscine, & fama digna sinistra,
Et nitidis maculam, ac rugam figentia rebus,
Quæ monstrant ipsi pueris, traduntq; parentes.
Si damnosa senem iuuat alea, ludit & hæres
Bullatus, paruoq; eadem mouet arma frritillo.
Nec de se melius cuiquam sperare propinquo
Concedit iuuenis, qui radere tubera terræ,
Boletum condire, & eodem iure natantes
Mergere ficedulas didicit, nebulone parente.
Et, cana monstrante gula, quum septimus annus
Transierit, puero nondum omni dente renato,
Barbatos licet admoueat mille inde magistros
Hinc totidem, cupiet lauto cœnare paratu
Semper, & à magna non degenerare culina.

Huc adde, quod in Academijs atq; Scholis publicis feriarum atq; festiuitatū maximus est ob doctorum præceptorumq; ignauiam atq; negligentiam numerus, quæ quidem à scholasticorum turba ludis epulisq; intemperantissimis agitantur. Eorundem quoq; si quotidiana ουσιτια, hoc est, commilitonum & contubernalium, quos bursales vocant, conuiuia spectes, illa ὡς ὄντι τὸ πλεῖστον ita fabula atq; conuiuia dici possint,

teuuissimoq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

TERTIVS VITAE HVMANAE ACTVS EST MVNVS QVALECVNQVE SIVE OFFICIVM: IN quem multa conuiuiorum genera cadunt. Ac primò de conuiuijs quæ in sacrorum, religiosorum, atque scholasticorum munerum susceptione siue initiatione adhibentur.

CAPVT XVIII.

Actus tertius vitæ humanæ.

ATQVE hæc quidem de secundi actus vitæ humanæ, hoc est, educationis, (cui quidem pueritia & adolescentia subiecta est) proprijs conuiuijs atq; dicta sint dicta. Sequitur nunc tertius & quidem maximus humanæ vitæ actus, qui quoniam est amplissimus, latissimèq; patet, multa conuiuiorum genera complectitur. Is autē est muneris officiique qualiscunque susceptio atq; functio, quæ educationem naturali ordine consequitur, imò ad quem ea ad finem suum ipsa educatio accommodari atq; dirigi solet & debet. Est itaq; hic omniū ferè populorum & antiquus & hodiernus mos ac consuetudo, vt ob muneris qualiscunq; honorifici præsertim vel susceptionem seu initiationem, vel benè fœliciterq; administrati laudem, vel deniq; depositionem conuiuia quasi gratulatoria lautissima splendidissimaq; celebrentur, quæ quidem secundum ipsa, in quorum gratiam fiunt, varia vitæ munia commodissimè videntur posse diuidi. Verùm de his antequam dicere aggrediamur, prius illud quoq; de quo supra, cum de conuiuiorum abusu ageremus, dictum est, hîc videtur esse repetendum, quod nimirum vt olim, ita hodie quoq; pessimus hic pernitiosissimusq; mos inualuit, vt multi epulis dandis exhibendisue ad munia honorifica præsertim atq; fructuosa viam affectent. Fuit hoc olim Romanis valdè familiare & vsitatū, vt ex multis historijs patet, qui cùm alijs muneribus, tùm epulis splendidis atq; magnificis popularis benevolentiæ aurum sibi comparare studebant, cuius afflatu tanto facilius atq; commodius ad quosuis honores siue munera honorifica proueherentur. Ad hanc pernitiosam sanè honores ambiendi consuetudinem coërcendam multæ à Romanis vtiles laudabilesq; leges latæ fuerunt. Sed quid dico de Romanis? hodie apud Christianos nihil ferè magis tritum est, & vsitatum: quò fit, vt ineptissimi & indignissimi quiq; ad optima & honestissima & fructuosissima quæq; munera proueh antur, quibus illi deinde cum maximo patriæ suæ damno atq; dedecore ad libidinem, ad luxuriam, ad vsuram, deniq; ad turpem & inhonestum quemuis quæstum (dum sumptus quos in muneribus epulisq; illis fecerunt, resarcire student) turpissimè abuntur. Esset itaq; vehementer optandum, vt turpis hæc atque nefaria ambiendi ratio atque consuetudo seueris legibus coërceretur.

Mos pernitiosus munera atque honores ambiendi epularum largitione.

NOTA.

Munera sunt duplicia.

Sed de hoc hactenus, de quo supra quoq; nonnulla fuerunt dicta. Ipsa porrò munera atq; officia quoniam duplicia sunt, alia quidem sacra & religiosa: alia verò prophana: primo quidem loco illorum conuiuiorum exempla videntur esse proponenda, quæ in illorum honorem & gratiam, qui sacris, religiosis, ecclesiasticis atq; etiam scholasticis muneribus ornantur atq; initiantur, agitari consueuerunt. Apud Iudæos olim, vt inde exordiar, pontificis summi, reliquorumq; sacerdotum consecratio siue inauguratio in loco sacro per septem dies integros (quibus tabernaculum templumue egredi illis nefas erat) partim sacrificijs, partim epulis celebrari fuit solita, vti ab ipso Deo institutum atq; præceptum fuerat. Sacrificia erant tria, primùm fuit vitulus pro peccato ad ipsum altare holocausti expiandum: Secundum arietis holocaustum: tertium arietis similiter fuit sacrificium pacificum siue gratiarum actionis, qui aries מלאים Milluim, hoc est, impletionum seu plenitudinum dicitur. Chaldæus vertit sanctificatorum: vulgatus interpres, consecrationis: propterea quod in consecratione manus sacerdotum partibus sacrificij implebantur. Ex huiusce autem sacrificij implementis reliquijs, carnibus nimirum, quæ eodem in loco sacro coquebantur, nec non panibus in canistris oblatis, conuiuium adornabatur, quo nō nisi ijs, qui ex sacerdotali siue Aaronica erant familia, frui licebat: alienigenis enim, sicuti scriptum est, hoc est, vt Abenezra interpretatur, qui non erant ex Aaronis semine, illius aditus erat interclusus. Reliquias porrò illarum epularum sequenti die non audebant comedere, sed illas igne iubebantur concremare. De his vide Exod. 29. Leuit. 6. & 8. cap.

De sacrificijs, atque epulis in Pōtificis Max. atq; sacerdotū inauguratione apud Iudæos.

Apud Romanos olim magnificentissima splendidissimaq; fuerunt conuiuia pontificalia, auguralia.

auguralia. Ac pontificalis quidem cœnæ vetustissimæ, omniq; lautitiarum genere instructissimæ descriptionem habes apud Macrobium lib. 3. Saturn. cap. 13. huiusce modi: Accipite, inquit, inter grauissimas personas nō defuisse luxuriam. Refero enim Pontificis vetustissimam cœnam, quæ scripta est in indice quarto Metelli illius pontificis maximi in hæc verba: Ante diem nonum Calendas Septembris, quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus est, domus ornata fuit. Triclinia lectis eburneis strata fuerunt. Duobus triclinijs pontifices cubuerunt. Quint. Catulus, M. Æmilius Lepidus, D. Syllanus, C. Cæsar rex sacrorū, P. Scæuola Sextius, Quint. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinouanus, & L. Iulius Cæsar augur, qui eum inauguravit. In tertio triclinio Popilia, Perpenia, Licinia, Aruncia vestales virgines, & ipsius vxor Publicia flaminica, & Sempronia soror eius. Cœna hæc fuit. Ante cœnam echinos, ostreas crudas quantum vellent, peloridas, sphondylos, turdum, asparagos, subtus gallinā altilem, patinam ostrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos. Iterum sphondylos, glycomaridas, vrticas, ficedulas, lumbos capragines, aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas, murices & purpuras. In cœna, sumina, sinciput aprugnū, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amylum, panes picentes. Vbi luxuria tunc accusaretur, quando tot rebus farta fuit cœna pontificum? Cœnam pontificalem bis in anno dari solitam fuisse legimus, nimirum nono Calend. Augusti & 13. Calend. Nouemb. teste Lazio. Cœnæ quoq; augurales, quam Q. Hortensius parauit, magnificæ seu potius luxuriosæ crebra fit à scriptoribus mentio, quam Plinius lib. 10. cap. 10. cœnam dapalem (nonnulli legunt aditialem) sacerdotij appellat, quam dabant capescentes sacerdotium. Varro auguralem dapalem cœnam appellat, in qua Hortensium primum pauones (id quod antea factum non est) posuisse Varro & Plinius testantur. Hoc, inquit Euangelus apud Macrobium, potius factum cum luxuriosè, quàm seuerè boni viri laudabant. Quem citò secuti multi extulerunt eorum pretia, vt ouа eorum denarijs veneant quinis, ipsi facilè quinquagenis, &c. Vide ibidem plura de monstrosa Oratoris istius luxuria. Huius cœnæ Cicero meminit lib. 7. Epist. ad Gallum: In eos cum incidissem in cœna augurali apud Lentulum. Plura de hac re scribit Varro lib. 3. de re rustica. Hæ pontificales augurales q; cœnæ quoniam valdè sumptuosæ luxuriosæq; fuerunt, hinc factum est, vt prouerbij loco pro quibusuis luxuriosis magnificisq; cœnis συνεδοχικῶς crebrò apud auctores vsurpentur. Horat. Od. 14:

Cœnis Pontificalis.

Cœna Auguralis.

Absumet hæres Cæcuba dignior
Seruata centum clauibus, & mero
Tinget pauimentum superbo
Pontificum potiore cœnis.

Hoc est, vino meliore quam quod adhibetur in Cœnis Pontificijs, quæ solent esse magnificentissimæ atq; apparatissimæ, ὑπερβολικῶς dictum. Ex hoc ergo loco, vt interpres admonet, apparet prælautas cœnas prouerbio pontificales appellari solitas. Ab eo quod scripsit Horatius, inquit Erasmus in suis adagijs, non abhorret quod hac tempestate apud Parisios vulgari ioco vinum theologicum vocant, quod sit validissimum minimeq; dilutum. Et festiuè admodum quidam huiusce prouerbij causam rogatus, respondit à iureconsultis occupari quas vocant prælendas, decanatus, & archidiaconatus, theologis nihil reliquum fieri, præter curata, vt vocant, sacerdotia. Cæterùm quoniam de pastoribus, scriptum est: Peccata populi comedetis, nimirum ad cibi tàm duri concoctionem opus esse vino efficacissimo. Atq; hinc esse natum vulgi dictum. Hæc ille. Salij quoq; (quod vetustissimum sacerdotum genus fuit apud Romanos, sic dicti, quòd Ancylia, quæ credebantur cœlo delapsa, saltantes ferrent) quoniam opiparis lautissimq; conuiuijs fuerunt vsi, hinc opiparum quoduis magnificum q; conuiuium Saliare dicitur. Horatius in Odis.

Vinum theologicum.

Salij. Cœnæ saliares.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus, nunc saliaribus
Ornare puluinar Deorum,
Tempus erat dapibus sodales.

Erasmus existimat Horatium saliares pro pontificales dixisse, hoc est, speciem pro genere. Apuleius lib. 4. Vt equus quidem meus tanta copia, & quidem solus potitus, saliares cœnas cœnasse crederet, hoc est, vt Beroaldus interpretatur, lautas & opulentas: nam à Salijs sacerdotibus cœnæ appellantur amplæ & esculentæ, amplissimiq; apparatus, quia per festos dies Salij luxuriosas cœnas facere dicebantur: Vnde in prouerbio est, Saliares cœnas dicere opiparas, & copiosas, quarum mentio apud omnes.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sacerdotum initiationes epulis celebratæ.

Sacerdotum porrò initiationes seu consecrationes cùm aliarum ceremoniarum, tùm conuiuiorum festiuitatibus fuisse celebratas manifestè apparet ex illis Apulei verbis lib. 11. Exhinc festiuissimum celebrauit natalem sacrorum, & suaues epulæ, & faceta conuiuia. Dies etiam tertius pari ceremoniarum ritu celebratus, & ientaculum religiosum & teletæ legitima consummatio: in quæ verba sic eleganter Beroaldus commentatur. Natalis sacrorum dicitur, ille dies, quo quispiam initiatus sacratur, sitq; sacris initiatus: quem non minus religiosè celebrare debemus, quàm diem nactuitatis: quoniam ex illo vita tantum, ex hoc verò vita religiosa, & sancta producitur. Natalem autem solitum antiquis solenniter coli, quis ignorat? quo lautiora conuiuia & festa fiebant, quæ M. Tullius natalitia appellat à natali celebratione natalis diei, quo & munera mittitabantur. Sic qui initiantur sacris dicere possunt: Hic nobis natalis erit. Et illud: Hæc vitæ genitalis est origo. Ientaculum addet religiosum. Quàm multa (dij boni) in nostra religione consimilia sunt religioni Ethnicorum? quàm multi ritus propè germani? de quibus plura aliàs, quorum iam magna quoque pars superius explicata est, ex quibus & hoc est: Nam quando nostri sacerdotes consecrantur (quoniam sacerdotium aliquod adipiscuntur) consueuere ientaculo non tam religioso, quàm gulose accipere Symmystas, id est, consacerdotes, vt auspicentur introitum sacerdotalem. Hæc ille, quibus similia sunt illa Polydori Virgilij, lib. 5. capa. Quin etiam iam vsu venit, vt non censeantur esse solennitas, nisi sit opiparo comitata conuiuio. Est & illud ab ijsdem ethnicis, vt sacerdotes nostri cum primum rem diuinam faciunt, hoc est, primam celebrant missam, consacerdotes & amicos conuiuio excipiant, eundemq; diem non minus religiosè, quàm natalem colant, vti bene auspicantes sacerdotalem introitum. Et id quidem non immeritò, quoniam ex illo vita tantum, ex hoc verò vita sancta producitur, &c. Huc referuntur monachorum quoque atque monacharum initiationes, quæ non secus atque nuptiæ (quo nomine etiam appellantur) luxuriosissimis profusissimisq; epulis, necnon ludis, scripudissq; petulantibus atque lasciuis celebrari solent. Sed præ cæteris omnibus insigne est Pontificis Romani solenne conuiuium, quo ille in die coronationis, & feria quinta in Cœna Domini Cardinales, Episcopos atque alios excipit, magnificeq; tractat, ita vt cum priscis illis pontificalibus, auguralibusq; epulis merito comparandum esse videatur. Eius descriptio in sex illis cæremoniarum Romanæ Ecclesiæ libris huiusmodi extat: Sed quoniam maiores nostri consueuerunt in die coronationis, & feria quinta in Cœna Domini solenne conuiuium celebrare iisdem fermè cæremonijs: aliquid etiam de solenni papali conuiuio hoc loco dicemus. Maximè cum etiam nostra ætate factum sit à Pio secundo: & Paulo item secundo summis pontificibus.

Inauguratio sacerdotum nostri temporis cum luxuria coniuncta.

Epuli Pontificalis descriptio.

Aulæ apparatus.

Parabitur igitur aula conuiuij aulæis, & pannis sericeis, aureisq;, pro temporis, & loci conditione. In capite aulæ erit suggestus, ad quem triplici gradu ascendetur, longus pro latitudine aulæ, in medio surget quadratus thalamus palmi altitudine: super quo mensa paratur Pontificis: ad parietem erit sedes Papalis, ad quam paruo, & deinde magno scabello ascendetur, ornabitur sedes cum panno aureo pendente supra caput: mensa erit alta ad iustam proportionem sedentis à suggestu super suggestum. Parabitur alia mensa pro credentia Papæ cum vasis aureis, & argenteis vino, & aqua, & alijs consuetis. Credentiam appellant mensam, supra quam vasa argentea, siue aurea ad conuiuium opportuna præparantur. Et similiter in diuinis supra quam ad sacrificandum necessaria continentur. Dicitur & credentia actus ipse prægustationis cibariorum, & aliarũ rerum. Hæc exponere volumus, quoniam crebrò de credentia mentionem facturi sumus: Antiqui cæremoniarum codices Dressatorum dixerunt. A dextra parte aulæ, infra suggestum parabuntur mensæ pro Episcopis, & Presbyteris Cardinalibus: & paulò inferius pro alijs Prælatis: & pro Cardinalibus erunt aliquanto altiores, & sedilia habebunt gradum vnum, super quem tenebunt pedes Cardinales. A sinistra è regione mensæ Cardinalium parabitur mensa pro Diaconis Cardinalibus, eiusdem altitudinis, & cum gradu. Et inferius aliæ mensæ pro oratoribus, nobilibus, & Officialibus: In fine aulæ, vel in aula præcedente, si erit commoda parabitur magna credentia cum pluribus gradibus ad magnificentiam: & alia super longam mensam cum vasis, quibus in communi vtentur.

Mensæ Papæ.

Mensa credentia Papæ.

Dressatorium.

Mensa Diaco. Cardinal.

Mensa oratorum nobilium.

Credentia.

Si huic conuiuio interesset Imperator, paratur pro eo sedes ad dexteram Pontificis, & mensa super plano suggesta, super quam solus comedet Imperator. Sedes habebit scabellum paruum vnius, & erit ornata panno aureo, non tamen habebit pendentem supra caput: similiter parabitur pro eo credentia iuxta credentiam Papæ à sinistris, & ibi erunt familiares imperatoris pro suo seruitio. Si

Imperatoris Sedes.

verò adesset Rex aliquis, paratur credentia pro eo paulo remotior ab ea. Sedes verò nulla paratur: quia sedet in mensa post primum Episcopum Cardinalem. Imperator siue Rex habebunt tot seruitores, quot eis opportunum videbitur. Cardinalibus verò singulis sufficiunt quaterni ministri, quorum vnus vinum propinet, alter carnes concidet, alter de culcello fercula inferat, quartus prægustet vinum & aquam, & alia subministret. Pontifici seruire solent nobiliores, qui sunt in curia, laici, etiam si sint fratres aut filij Regum, præsertim in illorum præsentia. Pontifex igitur cum paramentis Pontificalibus si celebrauit illa die vsq; ad Dalmaticam inclusiue, & cum sandalis indutus supra Dalmaticam manto rubro aperto à parte anteriori, & mitram habens in capite supra fanonem, medius inter Diaconos ducitur ad mensam. Cardinales, & prælati omnes habent superpelliceum super rochettum, siue supra vestes sui ordinis, si sint religiosi, & mitram albam in capite supra superpelliceum. Cardinales, & Prælati seculares habent mantellum sine cauda apertum à parte ante violacei siue obscuri. Religiosi verò coloris sui ordinis, sed eodem modo aperros. Cæteri omnes in suo habitu quotidiano. Aderunt familiares Pontificis, & alij seruitores in copia. Aderunt etiam seruientes armorum benè ornati, cum suis baculis argenteis qui præire debent ante portantes fercula, & remouere multitudinem à via.

Sedes regis nulla.

Ministri Pontificis.

Cardinalium vestitus.

Ministrorum habitus.

Magister sacri hospitij, & magister domus prouideant in tempore de modo, & ordine ferculorum, de seruitoribus, qui prius & qui posterius: & quod quælibet mensa habeat præfectos suos: quæ verò prius, quæ deinceps, & per quos ferenda, & sic de alijs rebus opportunis. Pontifex remota prius mensa, ad partem, sedeat vt sede cum mitra, & mantum post collum apertum, vt nihil ante pectus dependeat. Cardinales, Principes, & Prælati, & alij conuiuæ stent ante mensas paratas. Nobilior laicus, etiam Imperator aut Rex, aquam ad lauandas Pontificis manus, primo ferat hoc ordine. Magister sacri hospitij cum clerico cæremoniarum, quem adesse oportet in ordinandis his rebus omnibus, cum seruientibus armorum, & si Imperator, aut Rex, aquam ferre debet cum aliquibus etiam principibus sociatus, Imperatorem, aut Regem ad credentiã ducit. Si est nobilis inferior: solus erit, & in credentia aquam prius à ministris probatã accipit in peluibus, ferq; consuetis cæremonijs ad Pontificem, præeunte vno ex auditoribus cum mantili ad tergendum manus. Prior Episcoporum Cardinalium, & duo Diaconi assistentes, depositis in manibus seruitorũ mantellis & mitris, sic in rochetto seruiunt Papæ dum lauat, Episcopus aquam cũ portante infundendo: & Diaconi mantile, quod ab auditore acceperant, hinc inde tenendo. Dum Papa lauat manus, Prælati, & laici omnes genu flectunt, Cardinales, & Prælati stant capite detecto. Cum Papa lauerit reapte tur mensa ante eum: & tres Cardinales, qui illi seruierant capiunt suos mantellos, & mitras, & vadunt ad loca sua, & Imperator apud sedem suã primo stans lauetur, suis cæremonijs: deinde domini Cardinales lauentur stantes ante mensam cum mitris in capite, post eos lauentur Prælati stantes sine mitris, & seculares (si qui sunt) detectis capitibus. Stabunt ante mensas lauantes eo ordine, quo sedere debent in mensa, Prior Episcoporum in capite ad dextram: si aderit Rex aliquis erit in secundo loco, si plures Reges, mixti erunt cum primis Cardinalibus: Primo Cardinalis, deinde Rex succeßiue. Si erunt mixtim principes, aut filij, vel fratres Regum. Si non seruiunt Papæ, debent sedere inter Diaconos Cardinales, vel post eos pro eorum dignitate, & conditione. Primogenitus autem Regis, quia Rex futurus putatur, post primum presbyterum Cardinalem erit. Sed nullo modo inter Episcopos. Et hoc tàm in conuiuijs, quàm alijs publicis actibus: quamuis nostro tempore aliquorum siue ambitione siue ignorantia aliquando sit seruatum contrarium.

Magister sacri hospitij eius officium.

Pontificis habitus.

Manuum ablutio.

Consueuerunt antiqui ponere Patriarchas quatuor Ecclesiarum principalium inter Episcopos Cardinales mixtim, nostro tempore ponuntur immediate post Cardinales. Deinde assistentes Papæ, tùm Oratores Prælati, inde Archiepiscopi, Episcopi, Protonotarij, Abbates, Subdiaconi, Auditores, Clerici cameræ, Aeoluthi. Ad sinistram verò erunt, & cum eis Principes, quos prius diximus (si aderunt) post eos autem si præsentes erunt & alij principes inferiores, illi tamen qui solent præcedere Oratores Regum. Deinde erunt Oratores laici, & non Prælati, & cum eis Senator, & tres Conseruatores vrbis. De alijs autem Laicis qui sunt extraordinarij, nihil ponimus, nam admitti solent ad voluntatem Pontificis, & non ordinariè.

Conuiuarum ordo.

Aduertat tamen magister domus vt prius cum Clerico cæremoniarum ponat in scripturis nomina, & ordinem inuitatorum ad conuiuium, & maximè laicorum: & si quæ sunt contentiones de

Conuiuarum nomina, & ordo in libello.

Universidad de Deusto
Biblioteca

præsidentia componantur prius, quod si ibi orirentur, si nolunt componi, ambo contendentes honestè iubeantur exire, si tamen esset colorata contentionis causa, & non temeraria, quia tunc solus temerarius ejiciendus esset.

Quod autem de imperatore dicimus, intelligimus de imperatore Romanorum, non autẽ Græcorum, nam ille vt rex tractatur. Poterunt lauare post primos plures eodem tempore. Postquã omnes

Benedictio. lauerunt, Pontifex benedicit mensam, stans sine mitra: & tunc Diaconi assistũt: finita benedictione sedet, imponitur mitra, & Diaconi vadunt ad loca sua, & sedentibus omnibus ordine, quo steterãt,

Fercula. portantur fercula. Primum ferculũ portabit nobilior princeps, siue imperator, siue Rex sit. Secundũ alius dignior postẽum, & sic succesiuè, et si erunt ex illis qui debeant sedere in mensa, portato ferculo, sedeant in loco suo. Et notandum quod Imperator, Rex, seu maximus princeps capit ferculum quod portare debet ad pontificem, extra portã aulæ conuiuij ab aliquo familiari Pontificis illuc apportatum. Alij inferiores pro ferculo ad coquinã vadunt: magister sacri hospitij, & magister domus baculos in manibus tenentes, & in habitu sibi condecenti deducunt, portantes fercula, quæ quidem fercula ad pontificẽ, & imperatorẽ tantum cooperta portari debent: alijs autem, etiã Regibus detecta, & similiter vinum: possunt tamẽ portari, & debent maximis principibus vsq; ad aulam cõuiuij, & deinde, antequàm appareãt in conspectu Papæ, detegi. Item in præsentia Pontificis nulli omnino

Prægustatio. sit publicè prægustatio nisi ipsi Pontifici, & imperatori tantum: pro Rege autẽ aut maximo principe poterit fieri à suis, si voluerint, in credentia, vel vbi capiũt fercula. Pro Pontifice, & imperatore, fiunt ibi, vbi capiuntur à dantibus, & in mensa à portante, & de omnibus rebus. Cum primum conuiuium incipietur in loco conuenienti, ponatur pulpitũ: & Diaconus, siue Capellanus, Papæ aliquid

Lectiones. de sacra scriptura legat vsq; in fine cõuiuij. Interim cum silentio, & sine strepitu omnia administretur, quàm diligentissimè. Cum Pontifex biberit, consueuerunt omnes astantes propter Episcopos, & superioris dignitatis viros genuflectere, quod seruari nostris temporibus vidimus, quamuis in nullis

Manuum lotio secunda. cæremoniarum libro id legerimus. Epulis abunde subministratis fit secunda lotio manuum, & tunc secundus nobilis laicus portat aquam consuetis cæremonijs. Prior Episcoporum, Cardinalium, & duo Diaconi dimissis mantellis, & mitris, vt supra, seruiũt: Deinde reuertuntur ad loca sua: lauatur & alij ordine suo, quo supra, sedentes tamen, & dum Cardinales lauant, vnus seruit alteri de

Mensa secũda. mantili, illud explicando, & tenendo dùm alius lauat, & sic succesiue. Ponuntur deinde vinũ, & confectiones, siue species, vt habent antiqui codices: & demùm finito cõuiuio lector dicit: Tu autem

Gratiarum actio. Domine miserere nobis: nisi sit in Cœna Domini: quia tunc non profertur: Tunc autem surgit Pontifex sine mitra, assistunt ei Diaconi, & redduntur gratia, vt in ordinario. Omnibus completis reducitur Pontifex ad cameram suam, & alij ad propria diuertuntur.

Si autem solenne conuiuium huiusmodi fiet in die quo Pontifex sacra publicè non celebrauerit, omnia, vt prædicta sunt, seruabuntur nisi de sacris vestibus. Papa indutus amictu, alba longa, cingulo, stola pretiosa, & manto rubro cum paruo caputio subtus: siue, si calores erunt, sine manto cum caputio tantum ducetur ad mensam. Cardinales, & Prælati erunt in mantellis consuetis sine superpellicijs, & sine mitris: alia omnia, vt supra. Aduertendum tamen, quod nunquam in conuiuio Pontificis admittuntur mulieres, etiam si Imperatrix, Regina, vel Pontificis consanguineæ esset.

De sacerdotum nostri temporis luxuria. Atq; huiusmodi quidem sunt sacerdotũ summæ, mediæ, infimæ sortis nostris temporibus vsitatæ initiationes, seu, vt vulgò appellantur, cõsecrationes atq; purificationes luxus luxuriæq; plenissimæ, quæ quidem quantũ à pietate, religioneq; Christiana sint alienæ, quid opus est mulcis verbis? res ipsa loquitur. Debebant illi qui tam graui, difficili, arduo, periculosoq; muneri, quo Dei gloria, ipsorũ tutius q; gregis æterna salus agitur, initiantur, ieiunijs potius atq; precibus ardentissimis Deo supplicare, vt sibi tanti muneris benè feliciterq; incundi obeundiq; gratiam largiretur, quæ sanè optima esset inaugurationis ratio olim & in Veteri Testamento, & in primitiua Ecclesia vsurpata. At hodie contra plærique illum initiationis inaugurationisue diem, & sæpè etiam duos sequentes immanissimis comportationibus cõmessationibusq; consumunt, ita vt illi dies non natales, sed emortuales, nec initiatio, sed vinitiatio potius (si ita liceret loqui) dierum illorum actio dici mereatur. O auspicia inaugurata, ô inaugurationes infaustas, ô cõsecrationes (seu pergræcationes potius) diras, ô purificationes impuras, quæ quidem ad Dei iram atq; furorem inflammandum maximè faciunt. Ac talis quidem cum sit sacerdotalis muneris initiatio, quid miri est, si talis quoq; eiusdem progressus, cursus atq; finis consequatur. Nam in omnium rerum initio ac fundamento multum momenti esse ponendum quis dubitet: cùm qualia sunt rerum principia, tales plærunq; exitus consequantur? Mirum itaque profectò non est totam quoq; reliquam plurimorum sacerdotum vitam talibus initijs siue initiationibus similẽ, hoc est, non tam religiosam, quàm gulosam, ebriosam, flagitiosamq; existere, ita vt & ipsi antiquis illis Romanorum pontificibus, putrijs, septemuiris epulonum, Salijs atq; Lupercis, & illorum cœnæ luxuriosissimæ illis antiquis pontificalibus, auguralibus, Cerealibus atq; Saliaribus cœnis optimo iure comparandæ esse videantur.

In hunc insanum sacerdotum luxum, qui iam ab illo statim tempore in Ecclesiam Christianam inuasit, quo illa primum à tyrannorum vi atq; latrocinijs respirauit, & pacis atq; tranquillitatis luce frui cæpit, acerrimè grauissimèq; S. Bernhardus cum aliàs, tum in primis in Remensi concilio inuectus est hisce ferè verbis, quæ eadem etiam suis in Cantica Cant. doctissimis cõmentarijs Serm. 34. sub finem inserit. Sic serpit, inquit, hodie putrida tabes per omne corpus Ecclesiæ, quò latius, eò desperatius, eoq; periculosius, quò intestinius. Et paulò post: Et quæ sua sunt, quærunt omnes. Ministri Christi sunt, & seruiunt Antichristo, honorati incedunt de bonis Domini, cui honorem nõ deferunt. Vnde vinc est eis, quẽ quotidie videmus, meretricius nitor, histrionicus habitus, regius apparatus. Inde aurum in frænis, aurũ in sellis, & in calcaribus. Plus nitent calcaria, quàm altaria. Inde mensæ splendidæ & cibis & scyphis. Inde cõmessationes & ebrietates. Inde cythara & lyra & tibia: redundantia torcularia & promptuaria plena, eructantia ex hoc in illud. Inde doliæ pigmentaria, inde referta marsupia. Huiusmodi sunt & volunt esse Ecclesiæ præpositi, decani, episcopi, & archiepiscopi. Et paulò post: Pauci admodum sunt, qui quæ sua sunt non quærant. Diligunt munera, nec possunt pariter diligere Christũ, qui manus dederunt Mãmonæ. Intuere quomodo incedunt nitidi & ornati, circumamicti varietate tanquã sponsa procedens de thalamo suo. Vnde verò hanc illis exuberare æstimes rerum affluentiam, vestiũ splendorem, mensarum luxuriam, congeriem vasorũ aureorum, & argenteorũ, nisi de bonis sponsi? Inter hæc est quòd illa pauper & inops & nuda relinquitur, facie miseranda, inculta, hispida & exanguis: propter hoc non est hoc tempore ornare sponsam, sed spoliare, non est custodire, sed perdere, non est defendere, sed exponere, non est instruere, sed prostituere, non est pascere gregẽ, sed mactare & deuorare, dicente Domino de istis, qui deuorant plebẽ meam, vt cibum panis: & iterum, quia comederunt Iacob, & locũ eius desolauerunt: Et in alio propheta: Peccata populi comedent, quasi dicat, peccatorũ pretia exigunt, & peccantibus solicitudinẽ non impendunt. Idem ad pastores in Synodo quadam: Dicite ergo archidiaconi, dicite presbyteri, dicant etiã pontifices, in frænis, in sellis quid facit aurum? & in vestimentis tantus ornatus? In cibis tam superfluus apparatus? Esca ventri & venter escis: Deus autẽ & hunc & has destruet. Multus erat nitor vestium, & delicatus ciborũ apparatus apud illum diuitem Euangelicũ, qui induebatur purpura & byssо, & epulabatur quotidie splendidè. Mortuus tamẽ est & sepultus in inferno. O dirũ & execrabile & horrendũ sepulchrum, vbi est fletus & stridor dentiũ: vbi sunt aquæ niuium, vbi vermis, qui non moritur: vbi ignis, qui non extinguitur, &c. Hæc sancti religiosiq; illius viri fuit de luxuriosa sui temporis sacerdotũ vita, instissima grauissimaq; querela, cum tamen non adeò corrupti & deprauati essent illorũ temporũ mores, quales nostris temporibus experimur. Quanto igitur grauiorem instioremq; idem sanctus Pater, si nunc viueret, de perdito profligatoq; antistitũ Ecclesiæ luxu, qui hodie grassatur, & ad extremũ gradum peruenisse videtur, conquerendi, illumq; vnà cum pijs omnibus, qui rari sunt in hac vasto mundi gurgite, deplorandi detestandiq; causam haberet? Similes multæ Augustin. quoq; in sacerdotum gulam & ebrietatem acerrimæ grauissimæq; inuectiuæ extant.

S. Bernhardi inuectiuæ in luxuriam sacerdotum.

Psalm. 52. Psalm. 78. Oseæ. 4.

Qualis porrò sacerdotum atq; pastorũ Ecclesiæ, tales monachorum quoq; atq; monacharũ hodie sunt initiationes, quibus & ipsis nihil ferè intemperantius, luxuriosius, petulantius, libidinosius dici fingiue potest. Totus ille dies nuptialis, vt illũ vocant, initiationis dies belluando, potando atq; tripudiando consumitur, quod quàm sit nõ modò à religione, sed ab omni ratione alienũ quis non videt? Profitentur monasticũ illud vitæ genus ineundo velle se mundo, eius pompæ, delitijs, ac voluptatibus omnibus valedicere, seq; totos Deo, eiusq; cultui consecrare. sed vnde quæso statim sanctum illud vitæ suæ genus, quod verbis præ se ferunt, auspicantur? ab ipso certè mundo, hoc est, ab impuris & immundis belluationibus atq; tripudijs, quæ, vti dixi, ab illis statim incredibili cũ luxu atq; lasciuia exercentur. Quod si quis verbis præ se ferret atq; iactaret se velle corpus suum ab omnibus sordibus purum conseruare, ac mox se in voluebrum cœnosum aliquod atq; lutulentum totum ad mentũ vsq;

Monachorum & monacharũ initiationes, atque vita luxu perdita.

Universidad de Deusto
Biblioteca

immergeret, nonnè is cùm mendacij, tùm insaniæ quoq; meritò argueretur? Quid igitur dicemus de illis, qui, dum monasticam vitam ingrediuntur, sanctè religioseq; affirmant se velle corpus animumq; suum ab omnibus vitiorum peccatorumq; sordibus, quantum quidem fieri posset, per omne vitæ suæ tempus, purum purum conservare, ac mox sese eodem die ebrietatis atque gulæ grauissimorum peccatorum cæno lutoq; totos immergunt atq; polluunt, an nõ hi quoq; leuitatis, inconstantiæ, periurij, summæq; dementiæ nomine sunt accusandi? Simili luxuriæ atq; intemperantiæ morbo legimus olim Iudaicos quoq; sacerdotes, postquã purior religio paulatim in deterius ruere, multisq; superstitionibus contaminari cæpit, grauissimè laborasse: vnde meritò à S. Prophetis Dei instinctu atq; impulsu acerrime acerbissimeq; fuerunt obiurgati. In primis verò Ezechiel cap. 34. & Isa. cap. 56. illorum & ignorantiam brutam, & socordiam atq; securitatem dissolutã, & auaritiam inexplebilem, & ingluuiem atq; voracitatẽ caninam, & libidinẽ insatiabilem, & deniq; diurnas nocturnasq; perpotationes atq; helluationes, ad quas alios quoq; verbis exemploq; suo inuitare fuerunt soliti, sunt quasi coloribus depinxerunt, grauissimeq; perstrinxerunt. Quæ si cum nostris temporibus, nostrorumq; Ecclesiæ pastorũ moribus conferas, nõ tàm ouum ouo simile reperies.

Ab huiusmodi itaq; initiationibus impuris & immundis mirum profectò non est impurã quoq; atq; immundam vitam sequi, qualem hodie plærosq; monachorum atq; monacharum transigere luce meridiana clarius est. Mundo profitentur se renũciasse: sed vbi quæso mundus, hoc est, (vt in Scripturis accipitur) luxus atq; luxuria, pompa, ambitio, auaritia, gula, ebrietas, libido, inuidia, odia, inimicitiæ, calumniæ, discordiæ, ac in primis diurnæ nocturnæq; potationes magis dominantur, quam in plærisq; monasterijs siue cœnobijs? Exiguum est sanè illud tempus, quod rei diuinæ se impendere iactitant, si cum illo conferatur, quod in helluationibus, potationibus atq; libidinibus consumunt. Quod si mundus pro puro accipiatur, rectè dicũt se mundo, hoc est, vitæ morumq; puritati renunciare, vt impurissimis cupiditatibus atq; voluptatibus seruiant. Quamobrẽ plæraq; nostrorum, temporũ monasteria, proh dolor atq; pudor, quæ olim doctrinarũ atq; virtutũ fuerunt ἀσυντήρετα atq; χοιρώδια, Ecclesiæq; Christianæ seminaria, hodie multorũ scelerum atq; flagitiorũ sunt officinæ: ita vt ea monasteria, sed ὀνοστήρετα, nec tam κοινόβια, quàm ablata litera κ. ὀινόβια, hoc est, popinæ, dici possint. Nec verò ab hac culpa immunes reperiuntur plurimi ecclesiarum reformatarũ euangelici ministri, vt vulgò appellantur, quorũ similiter & initiationes intemperantissimis sæpe epulationibus potationibusq; celebrari consueuerunt, & vita quoq; vuida, madida atq; luxuriosa ab euangelica apostolicaq; quam profitentur, atq; docent, doctrina διὰ παστῶν, hoc est, longissime dissidet ac discrepat. Inter vtrosq; autem, catholicos, inquam, & euangelicos huiusmodi (vti vulgò appellantur) ecclesiarum præsules (pransores verius (vnde Germani prasser) seu præsultores dixeris) grauissima licet acerbissimaq; sit de religione dissensio atq; contentio, tamen ad sympotia vbi est ventũ, ibi cessat omnis de Deo religioneq; quæstio, ibi potius de exiccandis exhauriendisq; multis fœcundis poculis acerrimè certatur, ibi deniq; concordissimã inter germanos huiusmodi fraterrimosq; fratres ad se inuicem plurimo vino obruendum concordiam, seu conspiratione potius est videre. Hæc autem quæ adhuc cum summo profectò animi mei dolore à me dicta sunt de pastorum Ecclesiæ, nec non monasticæ vitæ sectatorum impuritate, ijs dicta velim, qui eiusmodi culpæ atq; vitijs à me commemoratis sunt affines, vt tandem, aliquando, si ipsis & sua & Christianæ plebis salus cordi est, vt certè esse debet, resipiscant, & verè atq; reipsa, id quod verbis profitentur, mundo immundo, hoc est, immundis impurisq; cupiditatibus atq; voluptatibus renuncient, seq; totos Deo, sacris atq; diuinis meditationibus actionibusq; addicant & mancipent.

NOTA.

Conuiuia rectoralia, doctoralia, magistralia.

Atq; hæc quidem sint dicta de conuiuijs, quæ in sacerdotum atq; monialium inaugurationibus celebrari consueuerunt. His autem annumerari debent Scholastica, hoc est rectoralia, magistralia atq; doctoralia conuiuia, quæ in omnibus ferè literarum Academijs atq; Scholis valdè trita sunt & vsitata, quæq; omnẽ plærunq; modũ excedunt, & magno cum luxu, eorumq; qui illis honoris insignibus decorantur, detrimento, atq; sumptu celebrantur. Quas enim pecunias par erat in libros, in vestes, in res alias vtiles & necessarias conferri, hæ in luxuriosa atq; superuacanea illa conuiuia ad honorum illorũ candidatis profunduntur, vnde æris sæpe alieni ab illis tantum contrahitur, cui soluendo vix vel ipsi, vel illorum parentes pares vnquam esse possunt. Quamobrem hunc quoq; conuiuiorum istiusmodi luxũm sumptumq; superuacaneum, qui literarũ studiosos, illorumq; parentes sæpe ad æris alieni atq; paupertatis scopulos detrudit, à Christianis magistratibus, penes quos illarũ Scholarum

larum est potestas, vel omnino tolli, vel certè imminui, & ad mediocritatẽ reuocari vehementer sanè esset optandum. Atq; hæc satis sint dicta de sacris, hoc est, Ecclesiasticis Scholasticisq; conuiuijs, quæ ob munerum atq; honorum Ecclesiasticorum atque Scholasticorum adeptionem inauguratione-mue celebrantur.

DE DECIMIS STIPENDIIS ATQVE SALARIIS EORVM QVI ECCLESIIS SCHOlisq; præsunt. CAPVT XIX.

COMMODISSIMA, & ijs quæ modò posita sunt peraccommodata hìc se videtur offerre occasio differendi in genere de stipendijs, atq; salarijs siue alimentarijs, siue pecuniarijs eorum qui sacris, hoc est, ecclesiasticis atq; scholasticis muneribus funguntur. Constat igitur cùm ex sacris, tum ex profanis literarum monumentis, antiquissimã ferè gentium laudabilissimamq; fuisse consuetudinem, vt ijs qui rem diuinam administrabant, honesta atq; liberalia ad illos alendum stipendia essent constituta. Nam, vt ab antiquissimis illis Patriarcharum temporibus exordiar, quis, vel mediocriter in sacris literis versatus, ignorat priscis illis seculis, quæ legem latam, & constitutam politiam Iudaicam præcesserunt, primogenios sacerdotali munere fungi fuisse solitos, quibus iure suo duplex hæreditatis portio obueniebat, quæ quidem illis stipendij loco erat ad illorum vitam tantò honestius atq; commodius sustentandam. Deinde ijsdem temporibus legimus Genes. 14. Hebr. 7. Abrahamum sanctissimum illum celeberrimumq; omnium gentium patrem, posse insignem illam qua potius est victoriam, Melchizedecho sacerdoti Dei altissimi, ipsius nimirum Dei afflatu impulsuque omnium eorum quæ recuperauerat, decimas obtulisse.

Sipendia antiquissima eorũ qui sacris operantur.

Primogenij olim sacerdotes.

Abrahamus decimas Melchisedecho dedit.

Iacobus similiter (vti Genes. 28. scriptum est) votum Deo sanctissimum fecit, decimas se ei ex omnibus bonis, quæ ab illo accepisset, daturum, quæ nimirum, vt rectè Theologi colligunt, vel ad pauperes, vel ad rei diuinæ administros, vel etiam ad vtrosq; alendum, atque fouendum conferrentur. Hinc apparet consuetudinem decimas dandi etiam antè legem fuisse vsitatam. Verisimile etiam est ethnicos ab illis commemoratis exemplis trirum illud suum & vsitatum prædæ, spoliorum, & quicquid ab hostibus captum esset decimam Ioui (vnde is prædator fuit cognominatus) cæteris q; dijs vouendi soluendiq; morem traxisse, cuius multa sanè illustria exempla extant apud Alexand. ab Alex. lib. 3. Geneal. cap. 22.

Iacobi votum de decimis.

Decimæ etiam ante Legem dari solitæ.

Ethnici prædæ partẽ dijs suis vouere, ac soluere soliti.

Postea constituta politia Mosaica, cùm populus vniuersus in duodecim tribus fuisset distributus, & tribus Leuitica cultui diuino destinata, ac mancipata nullos agros, vineas, possessionesue proprias haberet, quò nimirum Leuitæ atque sacerdotes omni rei familiaris cura atque solicitudine liberi, & soluti, tantò commodius faciliusq; rei diuinæ vacare possent, constitutum est lege diuina, vt sacrificijs, primitijs, & decimis omnium rerum, quæ offerebantur, à reliquis vndecim tribuum hominibus alerentur.

Decimæ tribui assignatæ.

Decimæ porrò, quibus quidem potissimùm victus sacerdotum constabat, quadruplices erant. Primæ & commmunes, quas Leuitis omnis populus soluebat, dicebantur decimæ primæ. Secundæ, quas Leuitæ ex suis decimis summo Pontifici & sacerdotibus dabant: quæ quidem ab Hebræis מעשר מין מעשר maasar min maasar, id est, decimæ de decimis, aliquando מעשר שני maasar schani, id est, decimæ secundæ, ab Hieronymo δευτερονομικὰς Græcè appellantur. Hæ decimæ omnino erant sanctæ, quæ nec extra Hierosolymam commodari, nec vendi, nec commutari saluæ religione poterant. Tertium genus decimarum erat, quas vnusquisq; de populo sebrsim tertio quoque anno remissionis reponebat, vt profectus Hierosolymam ex his conuiuia, quibus Leuitæ & sacerdotes excipiebantur, celebraret, Deut. 14. Quartum genus erat, quas aduenis, viduis, pupillis, pauperibus alendis, ac fouendis tertio quoque anno colligebant, quæ ab Hebrais מעשר עני maasar aani, id est, decimæ pauperum, Græcè ab Hieronym πτωχοδοκικὰς, id est, decimæ mendicorum appellantur, Deut. 14. Harum etiam descriptionem accuratam vide Leuitici 18. & 27. Num. 18. Deut. 14. & 26. De decimarum solutione habes quoque testimonia illustria Tobiæ 1. & Ecclesiastici 25. Vide de ijsdem Hieronymum in 45. caput Ezechielis.

Decimæ quadruplices.

Decimæ primæ.

Decimæ secundæ.

Tertium decimarum genus.

Quartum decimarum genus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ezechiæ edictum de decimis.

Ezechias quoq; rex sanctus atq; iustus vniuerso populo mandauit edicto publico, vt decimas sacerdotibus soluerent. Quo facto, maxima dicitur fuisse consequuta Dei benedictio, hoc est frugum atq; fructuũ abundantia, sicuti 2. & 3. Paralipom. 31. cap. scriptum est. Post reditum quoq; ex Babylone populus adigebatur ad decimas dandum, sicuti Nehem. 10. & 13. est traditũ. Verum cùm populus ea in re officio suo deesset, nec, qua par erat fide, decimas debitas solueret, Malachias Propheta Dei impulsu eo nomine illum grauissimè obiurgauit, vt cap. 13. est scriptum. Ac primo quidẽ non sacerdotes & Leuitas modò, sed multò magis ipsum Deum, quem loquentẽ inducit, iure suo defraudari, grauissimaq; ab illis iniuria affici docet. Item ostendit hanc esse potissimam causam maledictionis, hoc est, caritatis annonæ & egestatis extremæ qua vexentur & affligantur. Deinde illos ad officium suum adhortatur, dum ait, Decimationem omnẽ inferte in domum thesauri (id est, in horrea, loca decimis deputata) & sit cibus in domo mea, id est, ad sacerdotes & pauperes alendum. Id si præstent, sibem illis facit fertilitatis maximaq; frugum abundantiæ, quæ sit sequutura. Hodie quoq; Iudæi qui sunt religiosiores, decimam ex omnibus suis bonis & facultatibus conferunt ad pauperes alendum, vsurpantes vulgò dictũ illud תעשר בשביל שתעשר *Theasser bischuil schetheascher, id est, da decimas, vt diteris.*

Decimarũ officium à Iudæis neglectum.

Ethnici quoq; suos sacerdotes alere soliti.

Vt autem antiquitus (sicuti iam explicatum est) apud Iudæos lege diuina certa hæc erant reddituæ administris salaria assignata, quibus alerentur: sic ethnicos quoq; legimus partim Iudæorũ vt verisimile est, imitatione, partim ipsa natura duce & magistra vel decimas, vel alias etiam portiones falsis suis sacerdotibus dedisse. Sic Ægyptij (vt Gene. 47. traditur) suos magos. Babylonij suos sacerdotes, Iesabel sacrificulos suos Baaliticos, aliæ gentes itidẽ suos mystas aluerunt. Plinius lib. 12. cap. 14. memorat Arabes deo, quem Sabin vocant (forsan à Deo Sebaoth nomine deducto) decimas persoluisse, quæ procul dubio in sacerdotum vsum cedebant. Exempla plura vide apud Alexandrum ab Alexandro lib. 3. cap. 22. Exempla etiam illustria extant Iud. 17. & Gene. 27.

Decimæ etiam Christi temporibus dari solita.

Christi quoq; temporibus decimarũ solutionem in vsu fuisse constat ex Matt. 27. vbi Pharisæus reprehendit, quod decimas quidem ex omnibus etiã herbis & oleribus diligenter soluerent (id quod illos debuisse facere docet) sed interim maioris momenti officia, nempe iudiciũ & charitatẽ negligerent. Decimas porrò illas impia illa sacerdotũ cohors possidebat, & occupabat, ita vt nullus illarum fructus in Christũ, & illius discipulos, id est, veros doctores redundaret. Legimus etiam impios illos sacerdotes tandẽ nefarij huiusce sui decimarum abusus iustas & atroces pœnas dependisse. Nam vt scribit Eusebius Ecclesiasticæ historiæ lib. 2. cap. 20. Nerone imperante, Fœlice Iudææ præside, pontifices sacerdotibus decimas ex atrijs abstulerunt, eaq; de causa multi fame interierunt, motoq; inde tragici fuerunt consequuti.

Christi & apostolorum victus vnde.

Christus igitur summus doctor atq; sacerdos & illius discipuli atq; Apostoli cùm decimis illis, quas impij illi sacerdotes acerbissimi illorũ hostes in sua potestate tenebant, frui non possent, piorum quorundam hominum opibus ac facultatibus nutriti sustentatiq; fuerunt, vt passim ex Euangelica historia constat. Habuit Christus pecunias à pijs illius temporis hominibus tributas, habuit procul dubio earum quæstorem, ac dispensatorem, perfidum nimirũ illum Iudam. Quin etiam cùm discipulos suos primùm ad Euangelium in Iudæa promulgandum, & ad miracula edendum emisisset, victum illis necessariũ dari præcepit, cùm inquit operarium, τροφης *(vt Matth. 10. scriptũ est) hoc est, alimentum siue (vt Luc. 10. legitur)* μισθου, *id est, mercede sua, dignum esse. Vbi Theophilactus in voce* τροφης *eleganter annotat,* τροφης *inquit, non* τυτης ου δει τους διδασκαλους, *id est, cibo, dixit non delitijs: non decet enim doctores delitijs indulgere. Idem (vt Luc. 10. est scriptũ) ad 70. illos suos discipulos ait: In ea autẽ ipsa domo manete edentes, & bibentes, quæ apposita sunt. Et mox hoc ipsum repetens ait, Sed & quamcunq; in vrbẽ ingressi fueritis, & excipient vos, edite quæ vobis apponuntur. Paulus quoq; Apostolus licet sæpe manuum labore, tentorijs nimirum conficiendis, sibi victum compararit, quo minori Ecclesijs quibusdã oneri esset (vt ex 20. Act. 1. Cor. 4. 2. Cor. 11. 2. Thess. 3. apparet) tamen & ipse à Philip. (vti ex 4. cap. epistolæ ad illos constat) ad victum necessaria accepit, & stipendia atq; salaria euangelij Ecclesiæq; ministris iusta debita, q; persoluenda esse 1. Cor. 9. militum, vinitorum, pastorum, boum triturantiũ, sacerdotum atq; Leuitarum vet. Test. similibus atq; exemplis egregiè docet. Idem etiam 1. Thim. 5. & ad Gal. 6. firmis rationibus probat.*

Mos primitiuæ ecclesiæ.

Apostolica & primitiua Ecclesia aluit verbi diuini precones, atq; ministros priuatis sumptibus. Piæ familiæ dabant victum, alij boni viri illis suppeditabant viaticum, amictum & alia necessaria. Item bona in cõmune conferebant, quæ à fidis ministris dispensabantur in vsus necessarios pauperibus. Erat hæc ratio illis temporibus & ecclesiæ conditioni accõmodata, quia ecclesia carebat publicis magistratib. & agebat inter priuatos parietes, vnde de priuatis prospiciebat suis pastoribꝰ.

Magistratus Christiani decimas, aliasq; stipendia constituerunt.

At postquam principes, & magistratus, & politiæ integræ Christianam religionẽ fuerunt amplexatæ, tunc magistratus ceu ecclesiæ alumni curam hanc ad se transtulerunt, vt sub quorum manibus sunt bona cõmunia, vt vectigalia, census decimæ, ærarium publicum. Multi itaq; pij reges, imperatores, ac magistratus, Ezechiæ sanctissimi regis exemplo & imitatione, ecclesiarũ ministris atq; pastoribus decimas, aliosq; redditus, & salaria ad illos alendũ, assignarunt. Hac in re in primis liberales ac munificos sese præstiterunt, & Constantinus ille, & Carolus & re & nomine magni Imperatores. Carolum M. scribit Cranzius in sua metropoli lib. 1. ca. 8. tributa populo Christiano remisisse, & decimas ecclesijs & episcopis assignasse. Idẽ princeps Vindekindo superato, cùm Saxonibus Episcopum Vibonem constituisset, suum ei sustentando salarium ordinauit. Decimas autẽ Carolus magnus iussit diuidi in 4. portiones: quarum vna episcopis, altera clericis, tertia pauperibus, quarta ecclesijs in fabricis applicetur, sicut in decretis Gelasij Papæ continetur. In iure Canonico causa 12. quæst. 2. citatur ex Gregorio fragmentum epistolæ, in quo similiter horum bonorũ vsus ita describitur. Vocatur stipendiũ Ecclesiæ, idq; in quatuor portiones distribuebatur. Vna portio dabatur episcopo, hoc est ministro & familiæ eius in vsus suos & aduenarum, hospitales enim debebant esse & aduenas suscipere. Altera clero, hoc est, scholasticis impendebatur, ex quibus alerentur futuri ministri. Tertia pauperibus cedebat. Quarta Ecclesijs reparandis, scholis & ædificijs ministrorũ. Hic certè optimus censeri debet bonorũ ecclesiasticorum vsus. Hæ decimæ atq; census, siue bona ecclesiastica postea, collapsa veteris ecclesiæ disciplina, partim fuerunt vendita, partim per nobiles ecclesijs erepta, multa principum decretis alio translata, id quod hodie quoque fieri consueuit, & ea in re grauissimè peccatur.

Decimarum vsus quadruplex.

Decimarum abusus.

Vt ergo impie agunt illi magistratus, qui bona ecclesiæ dicata vel ad se rapiũt, vel ad alios vsus transferunt: ita impij & sacrilegi sunt priuati homines, qui nõ modò nihil pro suis facultatibus conferunt ad ministerij ecclesiastici & scholarũ conseruationẽ, sed decimas & census debitos iam antea ecclesiæ dicatos, vel omnino non soluunt, vel non ea qua par est fide. Vnde S. Augustinus 16. quæst. 1. decimas dicit ex debito deberi, & eos qui dare noluerint, alienas res inuadere. Idem, si decimas (ait) dederis, non solùm sanitatem fructuum, sed & sanitatem corporum consequeris. Item, cum decimas dando cœlestia ac terrena possis promereri, pro auaritia duplici benedictione fraudaris. Hæc est enim domini iustissimi consuetudo, vt si tu illi decimas non dederis, tu ad decimam reuoceris: dabis impio militi, quod non vis dare sacerdoti. Et eadem quæst. Non Deus noster, inquit, postulat præmium, sed honorem, & qui dignatus est nobis totum dare, decimum dignatur à nobis recipere, non sibi, sed nobis procul dubio profuturum. Et 16. quæst. 7. cap. maior. Quod, inquit, non accipit Christus, accipit fiscus. Hæc ille. Itaq; mirum non est, multa quotidie cùm priuata, tum publica mala, annonæ præsertim caritatem ingruere, cùm decimæ alijq; census ad ecclesiarum scholarumq; conseruationem pertinentes vel negentur, vel malignè persoluantur.

Graulter præcari cum non soluuntur quæ par est fide.

Decimarum abusus.

Deniq; ipsorum etiam ministrorum ecclesiæ religionisq; grauissima est culpa, qui huiusmodi bonis ad necessarium, vel etiam liberalẽ vitæ vsum, victum, cultumq; corporis collatis impiè nefariè, ad fastum, ad pompam, ad superstitionem, ad libidinem, ad gulam & ebrietatẽ, ad corporis voluptatem, ad auaritiam, vsuras, & fœnerationẽ abluuntur, vt hodie vulgò fieri videmus. De quo impio bonorum sacrorum abusu, qui hodie maximè viget, Hieron. quoq; suis temporibus grauissimè conqueritur est in 2. Epist. ad Nepotianum, vbi contra luxum clericorum agit, qui iam tum inualuerat. Nonnulli, inquit, sunt ditiores monachi, quàm fuerant seculares, & clerici qui possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete & fallaci diabolo nõ habuerant, vt suspiret eos Ecclesia diuites, quos mundus tenuit antè mendicos. Idem paulò post de eodem luxu, Turpe est, inquit, ante fores sacerdotis Christi crucifixi & pauperis, & qui cibo quoq; vescebatur alieno, lictores consulũ & milites excubare, iudicemq; prouinciæ melius apud te prandere, quàm in palatio. Et hæc quidem de eorum, qui ecclesiæ scholæq; inseruiunt, victu, alimentis, decimis, stipendijs, atq; salarijs satis sint dicta. Qui autem plura vult de decimis legere, legat Augustinum 16. quæst. 1. Thomam Aquinatem 1. 2. quæst. 87. Joannem Vuolphium in Neemiam. Martyrem in 7. Iudic. Bylling. de functione Episcop. li. 2. ca. 9.

Universidad de Deusto
Biblioteca

DE CONVIVIIS REGVM, IMPERATORVM, QVÆ IN ILLORVM CREATIONE, CORONATIONE, INAUGURATIONÉVE FIERI CONSVEVERVNT. De conuiuijs consularibus Romanorum. De conuiuio Cæsariano, seu Imperatorio nostris temporibus.

CAPVT XX.

NVNC de illis dicendum conuiuijs, quæ ob ciuilium seu prophanorum munerum, siue illa sint vrbana, siue prouincialia, siue rogata, siue militaria, siue liberalia, siue mechanica, vel initiationem, vel felicem laudabilemq; functionem, vel etiam eorundem depositionem celebrari consueuerunt. Inter hæc autem monarcharum, regum atq; imperatorum conuiuia, quæ supra κλητωρια propriè à Suida & Cedreno dixi appellari, principem facilè locum obtinent, ita vt ab illis omnino exordiendum esse videatur. Ac apud Iudæos quidem conuiuia in regum inaugurationibus fuisse vsitata argumento esse potest illud conuiuium, quo Samuel Samlem excepit, cum esset inaugurandus, primo Samuel. nono capite. Item illud Dauidis conuiuium, quod in illius inauguratione per triduum summa cum lætitia ab vniuerso populo celebratum fuit, cuius hæc est descriptio: Fuerunt q; ibi, scilicet in Hebrone, cum Dauide diebus tribus comedentes & bibentes: præparauerant enim eis fratres eorum. Quin etiam qui illis vicini erant vsque ad Issachar & Zebulon & Nephthali afferebant panem in asinis, & camelis & mulis, & bobus escam, farinam, palathas, vuas passas, & vinum & oleum, & boues & oues plurimas: lætitia enim erat in Israele. Fuit triduanum hoc conuiuium cùm ipsius Regis Dauidis, quo nullus in terris sanctior religiosiorq; rex extitit, inauguratione: cùm ipsius populi ceu conuiuarum, & numero ingenti (fuerunt enim ex omnibus tribubus circiter 340822.) & vnanimi concordissimoq; consensu, quo Dauidem regem crearunt, & denique singulari erga Dauidem regem suum pietate atque liberalitate, qua cibaria, quæ tantæ hominum multitudini cibandæ sufficerent, libenter ac sua sponte plurima aduexerunt, sanè celeberrimum, perpetuaq; memoria atque prædicatione dignum. Idem porrò postquàm arca domini ex alieno solo aducta, & pristinæ suæ sedi dignitatiq; restituta fuit, liberali simo munificoq; potius epulo vniuersum populum excepit atque tractauit. Idem fecit Solomon in templi Hierosol. dedicatione, de quo suo m loco. Sic Adonias Dauidis filius cùm regnum, quod iure fortasse primogenituræ ad se pertinere existimabat, inuadere vellet, more eorum qui regno inaugurantur, sacrificium epulare & quidem magnificum, mactatis ouibus, bobus, altilibus animantibus in loco celebri iuxta fontem Rogel, ad lapidem Zoheleth adornari curauit, ad quos omnes regis filios, excepto Salomone, nec non ministros, regni proceres, qui illius factionis erant, inuitauit, qui quidem illum faustis & vsitatis acclamationibus (viuat rex) fuerunt prosequuti. Quod cum Dauid resciuisset, illic continuò Solomonem regem vngi ac proclamari voluit: cuius rei fama simul atque ad Adoniæ & eius conuiuarum aures peruenit, illi metu perculsi & consternati illicò dilapsi sunt, & huc atque illuc diffugerunt. Ipse Adonias in templum se ceu in asylum tutissimum recepit, & altaris cornua apprehendit. Atq; hic quidem læti illius conuiuij initialis tristissimus exitus fuit.

Conuiuia in regum inauguratione apud Iudæos.

2. Par. 12.

2. Sam. 6.
1. Par. 16.
1. Reg. 1.

Iam verò apud Persas quoque regiam inaugurationem conuiuijs magnificentissimis fuisse celebratam, cùm ex sacris, tùm prophanis quoque literis constat. Artaxerxes Persarum rex postquàm susceptum imperium, & constitutos ab India in Æthiopiam vsque, qua regnum illius patebat, 127. satrapas, anno regni tertio amicos & duces gentium Susis accepit epulo, centum octoginta dierum apparatum ostentans, cui plurimæ gentes, earumq; legati interfuerunt. Id autem erat instructum in hunc modum. Tabernaculum fixit aureis & argenteis columellis sustultum, prætextũ relis linteis & purpureis, multorum millium capax. In eo ministrabatur aureis & argenteis & gemmatis poculis, quæ ad delectationem simul & admirationem affabrè erant elaborata. Mandauit etiam ministris, ne quem more Persarum ad bibendum cogerent, sed quemq; pro arbitratu suo apposito cibo potuque frui sinerent. Dimissis quoque per totam suam ditionem nuntijs edixit, vt omnes feriati ab operibus

Conuiuia in regum Persicorũ inauguratione. Artaxerxis epulum magnificentissimum.

operibus festiuitatem pro regis incolumitate celebrarent. Regina quoq; Vasthi pari modo mulierum in regia celebrauit conuiuium. De his Esthera cap. 1. & apud Iosephum lib. 1. cap. 6. plura inuenies. Inter inaugurationis coronationisue conuiuia illud quoq; videtur ponendum, quod Assuerus rex Persarum Esthera, quam repudiata Vasthi sibi matrimonio iunxerat, in palatium suum recepta, regioq; diademate illius capiti imposito, principibus atq; ministris suis magnifice instruxisse fertur, additis præterea largis effusisque pro regia potentia munerum largitionibus, vti cap. 2. historiæ Esther scriptum est. Maximus D. Dionysij interpres Hilaria dicit fuisse appellata cùm alias festiuitates priuatas, tum publicas celebrari solitas ob regis alicuius creationẽ. Verba eius obseruatione digna hæc sunt, ἦσαν δὲ τινες ἡμέραι τοῖς εἰδωλολάτραις, ἃς ἱλάρια ἐκάλουν, καὶ αἱ μὲν ἦσαν ἴδιαι καὶ ἱλάριοι, ὡς ὅταν τις ἔγημεν, ἢ τὸν σκύτατον (en nuptialia & natalitia) αἱ δὲ κοιναὶ καὶ δημόσιαι ἱλάρια ἐκάλουντο, ὅταν βασιλεὺς ἀναγορευόμενος τὰς δημοσίας ἱλαρίας παρεῖχε, καὶ ὅτε πανήγυρις ἐν ταύταις φέρειν ἔξην, ἀλλὰ καὶ θέαι καὶ θυσίαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐτελοῦντο δημόσιαι, καὶ οἱ πενθοῦντες ἐπαύοντο, καὶ ἐθεώρουν, καὶ ἐν ἀγορᾶις ἀπαύστοις ἐλοῦον τὰς ὡρισμένας ἡμέρας ταῖς τοιαύταις ἱλαρίαις, Id est, Erant quidam dies idololatris, quas Hilarias seu festiuitates vocabant. Horum alij erant priuati & festiui, vt cum quis vxorem duxerat, aut alicui filius natus erat. Communes autem & publicæ festiuitates Hilaria dicebantur, vt cum quis rex creatus erat, is publicas festiuitates populo exhibebat. In his nulla erat licitum luctus insignia gestare, luctus omnis cessabat, spectacula, ludi, sacrificia, epulæ per totos illos dies agitabantur.

Assueri epulũ.

Legimus præterea semel quotannis apud Persas eo die quo quis rex creatus fuerat, magnificam splendidamque cœnam adornari fuisse solitam, quæ idcirco illorum lingua Τύκτα, græcè τέλειον, id est perfecta, omnibusque suis quasi numeris absoluta dicta fuit, in qua rex solo capite ornatus erat, Persasque strenis donabat. Itaque quoniam quauis cœna regia apposita nefas veteri instituto ducebatur orantem, & à rege suo aliquid petentem, non exaudiri, huiusce diei festiuitatisque occasione captata Amestris à rege Xerxe petijt, vt se Masistis germani sui vxore, quam deperibat, donaret: cuius petitioni turpi & inhonestæ Xerxes quamuis inuitus, ne patrium morem violaret, satisfecit. Testis est Herodotus libro nono. Sic Hestiera heroicæ virtutis pietatisque fœmina in dissimili causa, pia nimirum atque honesta, captata conuiuij occasione, ad quod Assuerum rex atque Hammanum inuitauerat, petitione sua, cui rex satisfecerat, Iudæos certissimo præsentissimoque mortis interitusque periculo liberauit. Cœnæ illius Tyctæ nomine Athenæus quoque ex Herodoto meminit libro quarto, vbi verbum illud γένητα videtur esse ambiguum, & dubium an significet natus est (& ita ad natalitia conuiuia fuerit referendum) an verò creatus siue designatus est. Ibidem plura Athenæus de portentoso regiarum cœnarum apud Persas luxu differit, qui & homines græcos opulentissimos & ciuitates integras (à quibus reges illi conuiuio exciti fuerant) ad extremam egestatem atque penuriam redegit, atque adeò solum mutare coëgit. Quamobrem, vt idem refert, si bis Xerxes in eadem ciuitate cibum sumpsisset, illa continuò extorris efficiebatur. Addit tamen Athenæus, cœnam illam, quæ regi apparabatur, famam quidem fuisse splendidam & sumptuosam, sed si attentius consideretur, fuisse οἰκονομικῶς καὶ ἀκριβῶς συντεταγμένον, propterea quod illius simul multi Persarum principes atque proceres participes fierent, vt ibidem pluribus explicat. Cum hoc Persicorum regum victu non ineptè forsan possis conferre Salomonis regis sapientissimi locupletissimique victum quotidianum, qui fuit 30. cori similæ, & 60. cori farinæ, 10. boues pingues, & 20. boues pascuales, 100. oues, præter ceruos, capreas, bubulos & gallinaceos saginatos. Sed quid opus est de Persicorum regum luxu multa dicere, cum hodie quoque Christianorum regum atque principum, qui opibus atque diuitijs illis Persarum regibus longè sunt inferiores, monstrosus sit in conuiuijs luxus, quo quidem ceu gurgite quodam immanissimo miserorum subditorum opes absumuntur, ipsique ad sitim, ad famem, ad extremam mendicitatem atque exilium detruduntur.

Tyctæ Persarũ.

Regum Persicorum luxus.

Salomonis victus quotidianus. 1. Reg. 4.

Apud Romanos quoq;, vt ad propositum redeam, moris fuit, vt magistratus designati atque creati populo cùm alia munera, tùm magnificas splendidasq; epulas exhiberent. C. Iulius Cæsar, teste Plinio, lib. 14. cap. 15. epulum in tertio suo consulatu populo dedit, in quo vinũ Falernum, Chium, Lesbium & Mamertinum fuit appositum, quo primum tempore quatuor genera vini apposita con-

Consulum Romanorum epulæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aedilitæ epulæ.

stat. Ac inprimis ædiles huiusmodi munerum conuiuiorumq; magnificentia populi animos demalcendo viam sibi ad altiores dignitatis gradus atq; magistratus munisse legimus. Cicero lib.2.Off. in ciuitate Romana inueteresse scribit iam bonis temporibus (verius dixisset malis) vt splendor ædilitatum ab optimis viris postuletur,& subiungit atq; commemorat aliquot exempla præstantissimorum virorum, vt fuerunt L.Crassus Dives, Q.Mutius, C.Claudius Appij filius, Lucullus, Hortensius, Silanus, P.Lentulus, Pompeius, qui maximis & magnificentissimis ædilitijs functi sunt muneribus,vt ad maiores honores ac dignitates peruenire possent. Oresti quoq; nuper prandia in semitis decimæ nomine magno honori fuisse, Mamerto contra homini ditissimo ædilitatis (hoc est,ædilitiorum huiusmodi munerum atq; epularum) prætermissionē consulatus repulsam attulisse scribit. Idem tamen huiusmodi largitiones multis nominibus damnandas esse dicit. Prodigi,inquit, sunt,qui epulis & viscerationibus & gladiatorum muneribus,ludorum venationumq; apparatu pecunias profundunt, in eas res,quarum memoriam aut breuem, aut nullam sunt relicturi omnino. Idem scribit Philippum præclarè in epistola quadam Alexandrum filium suum accusasse, quod largitione beneuolentiam Macedonum consectetur. Quæ te (malum) inquit ratio in istam spem induxit,vt eos tibi fideles fore putares,quos pecunia corrupisses? præclarè etiam largitionem corruptelam dixit. Aristoteles quoq; Alexandri magister,vt idem inquit,has pecuniarum effusiones,quæ ad multitudinem deliniendam fiunt,dixit nos non debere admirari. Et paulò post: Hanc multitudinis delinitionem ad breue tempus exiguumq; durare dixit,& à leuissimo quoq; animo. Hæc Erbincius ille de istis epularum munerumq; largitionibus, quibus Romani quondam ambitione impulsi populum delinire,seu potius corrumpere conabantur, quò facilius honores atq; munera adipiscerentur, & sensit & scripsit. Quam turpe est igitur Christianos hodie ijsdem vti epularum munerumq; largitionibus ad honoribus suis velificandum, id quod hodie à plerisque superbis ambitiosisq; hominibus fieri videmus.

Epulæ ambitiosorum.

Hunc porrò munera epulasq; post magistratuum adeptionem largiendi morem posterioribus quoq; temporibus,cum Romana Respub.ad pristinam formam,hoc est, ad monarchicam rediisset, visitatissimum fuisse historiæ satis testantur. C. Caligula, teste Suetonio, qui quatuor consulatus gessit, & duos nouissimos coniunxit, congiarium populo bis dedit trecentos H-S. toties abundantissimum epulum senatui,equestriq; ordini,etiam coniugibus ac liberis vtrorumq;. Posteriore epulo forensia insuper,viris,pueris ac fœminis fascias purpuræ ac conchilij distribuit. Eius exemplum illustre extat apud Flauium Vopiscum in epistola Valeriani Augusti ad Ælium Xifidium ærarij præfectum,cum Aureliano, qui postea Cæsar factus est, consularem dignitatem detulisset, cuius hæc sunt verba: Aureliano,cui consulatum detulimus ob paupertatem,qua ille magnus est cæteris maior, dabis ad editionem Circensium aureos Antoninianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria millia,in ære H-S.quinquagies,tunicas multicias viriles decem, lineas Ægyptias viginti,mantilia Cypria paria duo,tapetia Afra decem, stragula Maura decem,porcos centum,oues centum. Conuiuium autem publicum edi iubebis senatoribus,equitibus Romanis: hostiis maiores duas,minores quatuor,&c. Obseruatione quoq; digna sunt ipsius Vopisci historici verba, quibus paulò post hunc munerum epularumq; luxum suis temporibus dominantem deplorat. Post, inquit,superius epistolam, qua sumptus Aureliano ad consulatum datus est. Vidimus proximè consulatum Furij Placidi tanto ambitu in Circo editum, vt non præmia dari aurigis, sed patrimonia viderentur, cùm darentur tunicæ subsericæ lineæ paragandæ, darentur etiam equi,ingruescentibus frugi hominibus. Factum est enim,vt iam diuitiarum sit,non hominum consulatus: quæq; si defertur virtutibus,editorem spoliare non debent. Perierunt casta illa tempora, & magis ambitione populari peritura sunt. Hæc ille.

Conuiuium decurionale.

Consulari autem illi siue senatorio conuiuio, quo nimirum consul designatus senatores excipiebat,simile vult Lazius esse decurionale conuiuium siue epulum. Qui enim Romæ senatores & Constantinopoli, hi in cæteris colonijs, municipijsq; Decuriones nominabantur, qui in causis ciuilibus iudicabant. Manet huiusce conuiuij apud nos Viennenses vmbra quædam. Solent enim in festo Petri & Pauli,cum naumachia hîc editur in Danubio,simul epulari Senatores & Consul. Porrò illud silentio transeundum non est,huiusmodi conuiuia testamento morientis in memoriam fuisse constituta,vt apud nos quæ fundatione fiunt. Meminerunt verò huiusce conuiuij subinde inscriptiones vetustatum.

Conuiuia senatoria,vt consularia Viennæ.

Mediolani.

Mediolani,in Lombardia.

AESCVLAPIO ET HYGIAE SACRVM COPIVS C. F. LEONAS VIVIR ET AVG. HONORATVS IN TRIB. C. L. PATRVM ET LIBERVM CLIENTIVM ET AD CENSVS PATRONI SANCTISSIMIS COMMVNICIPIBVS SVIS DD. QVORVM DEDICATIONE SINGVLIS DECVRIONIB. * II. AVGVSTALIBVS ET COLONIS COENAM DEDIT.

Epuli Decurionalis monumenta aliqua.

Auximi,in Italia.

L. SALENO T. F. VEL. SEDATO VETERANO AVG. GG. ACEPT. HONEST. MISSION. EX COH. XLII. VRBAN. PR. QQ. QVAESTORI R. P. AVXVMAT. PATRONO COLLEG. CENTONARIOR. MANSVETA LIBERTA PATRONO OPTIMO, CVIVS DEDICATIONE DECVRIONIB. SINGVLIS IIIIII. N. ET COLONIS SINGVLIS III. N. DEDIT L. D. D. D.

Florentiæ,in Italia.

TI. CAESARE TERT. GERMANICO CAESARE ITER. COS. CN. ACCEIO. CN. F. ARN. RVFO. LV. TATIO T. PETILLIO. P. F. QVI IIVIR AEDICVLAM ET STATVAS HAS HOSTIAM DEDICATIONI VICTIMAM NATALI AVG. VIII. KAL. OCTOBR. IMMOLENTVR. ITEM NATALI TI. CAESARIS PERPETVE ACTVRI DECVRIONES ET POPVLVS CENARENT. QVAM IMPENSAM Q. CASCELLIO. LABEONE. IN PERPETVO POLLICENTI VT GRATIAE AGERENTVR MVNIFICENTIAE EIVS EOQ. NATALI VT QVOTANNIS VITVLVS IMMOLARETVR.

Ibidem.

L. AVRELIO MARCIANO AVG. LIB. EXCEPTORI AVXVMATES D. D. M. AVG. LIB. PROC. PATER. H. A. I. REMISIT, CVIVS DEDICATIONEM DECVRIONIBVS XIIII. COLONIS. * II. DIVISIT.

Lazius lib.3.de Repub.Rom.

Cœnæ Imperatoriæ.

In primis autem mirum, imò monstrosum in morem sumptuosa luxuriosaq; planè exiterunt illa historijs celebratissima conuiuia,siue cœnæ Imperatoriæ,quas Romani vel vbi primùm à militibus & senatu populoq; Rom. Imperatores erant appellati,vel etiam alijs certis & solennibus diebus consulibus, senatoribus,vniuersoq; nonnunquam multitudini dare fuerunt soliti. Harum exempla multa in historijs occurrunt. Pertinax Imperator Commodi successor,cum,vt testis est Iulius Capitolinus,eodem die simul & Augustus fuisset appellatus, & Flauia Titiana vxor eius Augusta,& patris patriæ nomen,nec non imperium proconsulare, & deniq; ius quartæ relationis recepisset,ad palatium profectus eodem die etiam ad conuiuium magistratus & proceres senatus rogauit, quam consuetudinem Commodus prætermiserat. Hinc ergò colligimus Imperatorum Rom. consuetudinem fuisse, quam Iulius à Commodo neglectam fuisse scribit, vt magistratus atq; senatum ad conuiuium vocarent. Idem colligitur ex eo quod Hadrianum scribit Ælius Spartianus statim solitum fuisse ad conuiuium venientes senatores excipere. Verùm de imperatorijs istis Rom. Cæsarum cùm quotidianis & ordinarijs, tùm solennibus & festiuis epulis multa apud historicos videre licet. Quidam,vt Iulius Cæsar, Augustus, Hadrianus, Pertinax, Seuerus modicis & temperatis, alij verò intemperantissimis luxuriosissimisq; vsi sunt, vt Caligula, Nero, Otho, Vitellius, & qui omnes luxuria vicit Antoninus Heliogabalus, qui nunquam minus C. H-S. hoc est, argenti libris triginta, aliquando autē tribus milibus H-S. cœnauit, supputatis omnibus, quæ impendit, vt testis est Ælius Lampridius, qui multa sanè de incredibili illius imperatoris luxu prodidit, quæ fere omnem fidem superant.

Epulum Cæsarianum.

Hic porrò in imperatorum, regum, principum atq; magistratuum creatione atq; inauguratione mos conuiuia agitandi nostris quoq; temporibus cum apud Christianos, tùm alios quoq; populos sanè est visitatissimus. Ac apud Germanos quidem illustre in primis atq; magnificum est conuiuium Cæsarianum siue Imperatorium, quod post imperatoris alicuius electionem his ferè cæremonijs celebrari consuevit, cuius exemplum nobis suppeditat præclarum Maximiliani Austrij II.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rom. regis electio & inauguratio, quæ Francofurti ad Mœnum anno 1562. facta estꝯ. Celebratis in fano omnibus cæremonijs, in curiam inde ad prandium pro Cæsare, Rege, ac reliquis imperij ordinibus sumptuosissimè apparatum proceditur. Ponè tres regij stipatores insequuntur, qui equis insidentes, in vulgus missilia iactant, nummos scilicet aureos & argenteos, ita vtrinq; signatos, vt in altera parte Maximilianus D.G. Bohemiæ rex: in altera, Coronatus estꝯ in regem Romanorum, anno 62. legeretur. In Curiam vt ventum estꝯ, vbi Cæsar & Rex suæ mensæ, omnibus alijs septem gradus editiori, considere cœperunt, electores singuli sua ex aureæ Bullæ ordinatione officia obeunt.

Electorum singulorum munera in illo epulo.

Brandeburgicus pocillator.

Et quidem omnium primò Brandeburgicus, qui pocillatoris munere fungitur, Curia descendens, generosum equum ascendit, & ad mensam quandam medio foro stratam properans, auream inde peluim & mappam accipit, ijsq; in Curiam rediens Cæsari & Regi vt manus lauent & abstergant, administrat, postꝯ pelui, mappa & equo Comiti Zollerano ex iure antiquo cedentibus. Deinde Saxo, qui Ensiferum & Mareschallum agit, in equum agillimè insiliens, eo in auenaceum acerrumpotè Curiam effusum incitato celerrimè fertur, indeq; modium implet argenteum, semper modio & equo inferiori Mareschallo, Friderico Pappenheimio attributo, auena autem pro derelicto habita vulgiq; direptioni concessa. Postea Palatinus Archidapifer, ad coquinam extra Curiam propter Franciscanorum ædem constructam expeditus in equo aspirat, indeq; assumptis ferculis, Curiam versus reditum maturat, ibi equo relicto, fercula ad mensam Cæsaris, ei Saxone nigrum bacillum præferente, defert. Eius equum vnà cum argenteis, quibus fercula gestabantur, patinis iure quædam peculiari dominus Seldekius adipiscitur. Consecrant mensam Archiepiscopi, Treuerico verbis præeunte, cui reliqui duo respondent. A consecratione Moguntinus, se comitantibus Treuerico & Colonienſi, codicillos imperij, sigilla ex oblongo argenteo bacillo plus minus duodecim marcarum pretio, dependentia Regi affert, Rex sigilla allata Moguntini collo accommodat, recipiens se sibi tum ipsos Archicancellarios, electoresq; reliquos ac vniuersos imperij ordines quàm commendatissimos habiturum: tùm iura atq; priuilegia ipsorum non modò ab omni defensnrum violatione, sed cum res ita feret, etiam amplificaturum esse.

Saxo ensifer, & Mareschallus.

Palatinus Archidapifer.

Archiepiscopi tres mensam consecrant.

Hisce officijs posteaquam Electores solenniter sunt defuncti, singuli separatim mensis in eadem aula splendidissimè instructis dispositisq; ad vtrumq; Cæsaris & Regis mensæ latus discumbunt. A latere dextro primam occupat Moguntinus, alteram Palatinus. Ad sinistram positarum primam tenet Colonienſis, secundam Saxo, tertiam Brandeburgicus. Contra Cæsarem & Regem mensa posita erat, cui Treuericus iuxta Legis Carolinæ formulam accumbit. Hæ autem mensæ omnes tàm Cæsarum, quàm Electorum aureis adornatæ stragulis magnificentissimè nitebant, suprà etiam & à tergo aureis aulæis affabrè sumptuosissimoq; opere confectis dependentibus. Præterea dictas mensas aliæ duæ oblongæ in eadem stabant aula, ad quas collocantur Teutonicæ familiæ magister, Vuirtziburgicus & Spirensis Episcopi, item Bauarus, Iuliacensis & plures alij duces atq; principes viri. In contiguo aulæ hypocausto etiã quatuor aliæ mensæ instructæ erant, quarum primæ legati Colonienſes, secundæ Aquisgranenſes, tertiæ Norici, quartæ Francofurtenſes accumbebant. Mensis singulis singuli abaci omnis generis aureis atq; argenteis vasis in triclinijs expositis, opulentissimi adiecti. Mensam Cæsarianã procurabant præter cæteros duodecim præcipui imperij comites, Electorum vicem obeuntes. Habebant quoq; Electores, & Principes suos singuli comites, nobiles, qui illis à dapibus & poculis erant. Legatis quatuor ciuitatum certi etiam attributi ministri. Cæterùm licet conuiuium insigni magnificentia, ingentiq; epularum apparatu instructissimum sensus sic præberetur ferculis, vt dena simul edulia apponerentur: inter ea tamen plurima non esui apta, digna solùm erant, quæ cum admiratione oculos pascerent. Bellarijs etiam secundæ præsertim mensæ conquisitissimis, viniſque pretiosissimis fuerunt instructæ. Interim dum sic

Regificè extructis celebrant conuiuia mensis,

Ante Curiam album & rubens merum, duabus fistulis per speciem bicipitis Aquilæ, editæ columellæ impositæ, subterranea derivatione profundebatur. (Sic Neapoli in Federici Cæsaris aduentu pluribus diebus nobilissima vina in speciem aquæ extemporarijs fontibus vbertim fluxere. Sabellic. lib. 8. cap. 7.) Veteri etiam consuetudine Bos integer, multis alijs animalibus fartus, ligneo verubi in foro torrebatur, ex quo parte alia ad inauguratum Romanorum regem delata, reliquum multitudinis direptioni cessit. Mensis remotis Treuericus gratias egit: postea Cæsar & Rex suis ornatis insignibus

Bos integer multis alijs animalibus fartus assatur, & distribuitur.

insignibus ab Electoribus, cæterisq; principibus, Ducibus, Comitibus, Baronibus & anteambulonibus domum deducuntur, quibus deductis singuli in sua se receperunt palatia.

Simile imperatorium siue Cæsarianum epulum in Caroli V. Cæs. coronatione apud Aquisgranum magnificentissimè celebratum plenius Hartmannus Maurus ceu testis oculatus hunc in modum descripsit. Regia maiestas. Imperiali habitu atque ornatu induta, delatis ante se imperij insignibus maximo Electorum, cæterorumq; principum comitatu, palatium tota Germania celeberrimum, cuius latus foram spectans Imperatorum marmoreis statuis est spectabilissimum, ascendit, vbi omnia ad splendorem gloriamq; magnificentissimè, aureis peristromatibus, stragulisq; aureis sic adornata fuêre, vt maximam rationem publicæ dignitatis habitam fuisse dixisses, solenniq; conuiuio, præter Principes Germanos statusq; Romani Imperij nemo interponebatur.

Epulum in coronatione Caroli V. apud Aquisgranum.

Statim atque Rex ascendisset, minor Imperij Marescalcus Vlricus de Pappenheim, equo cui insidebat in cumulum auenæ vsque ad pectus, adacto argenteo modio duodecim marcarum, publicè in foro, ex more vice ducis Saxoniæ, auenam demetiebatur. Aqua deinde aurea pelui Regijs manibus à Marchione Ioanne de Brandenburg, & minore Imperij Pincerna dabatur: tenuitq; Comes Palatinus & alij astantes Principes mappam, qua aspergebantur manus Regiæ.

Comes deinde Palatinus Archidapifer, præcedente Submarescalco gestante eleuatum bacillum, cum D. de Roy magno, & alijs minoribus magistris curiæ, ad coquinam descenderunt Regiam.

Antequam reuerterentur Electores, Ecclesiastici benedictionem mensæ legerunt. Quamuis autem hoc antiquæ annotationes Archiepiscopo Colonienſi coronatori saltem illa die tribuerunt, tamen Treuerenſis sibi hoc competere contendebat ob causam, quod senior in consecratione foret. Archiepiscopus meus Colonienſis ob ea, quæ in aurea bulla continentur, cuius authoritas in dubijs merito sequenda, æquo animo cessit.

Postꝯ benedictionem Archiepiscopus Moguntinus, associatis duobus Archicancellarijs Colonienſi à dextris, Treuerenſi à sinistris, sigilla Regia à baculo argenteo duodecim marcarum pendentia, regiæ mensæ oblata, cum retraderentur, Moguntinus ea collo aptauit, totaq; die publice inde dependentia gestauit. Tametsi Treueri contendebant, Aquisgranum esse Archicancellatus Gallici.

Ante dapes venere tubicines atque æneatores Regis. Heroldi quoque insigniter ornati: inter quos Anglicus quoq; Heroldus, cum insignibus Regis sui honoris causa conspiciebatur.

Tubicines præcinentes vbi ad medium atrij peruenere, substitêre: tubis tamen omnia personabant, quousque Dominus Palatinus per deuexum ascendendo septem gradus, primum ferculum coopertum, Regiæ Maiestati reuerentissimè apposuisset. Controuersia erat inter Legatum Regis Bohemiæ & Subpincernam Imperij N. de Limpurch, vter eorum Regi vinum aqua dilutum ex more propinaret. Sed excussum pridie fuit, pro Friderico agnomine, & officio Pincerna, cum ille semel & primo propinasset. Postꝯ durante prandio Palatinus Fridericus pocillator Regis fuit.

Omnibus Principum Electorum officijs solenniter defunctis ad mensas ipsis præparatas, Principes sese reposuere. Singuli suos Comites atque nobiles habuere, quibus inter epulas ministris vtebantur.

Hic opportunum de ordine mensarum relationem facere. Regia mensa posita latere dextro, quod forum respicit inter columnas, in meditullio aulæ, & parietem substructas, eleuataque fuit fastigio septem pedum. Electorum verò mensæ, modicis internallis positæ, pedalis altitudinis fastigium habuere, & tàm Regis quàm Electorum mensæ aureis stragulis stratæ. Aulæa quoque aurea supra, & à tergo propendebant, magnificentissimi operis. Licet prandium prælautum, omnibusq; cupedijs ciborum instructissimum abundantissimè quinquaginta scilicet ferculis sic præberetur, vt dena semper edulia apponerentur, inter ea tamen multa non esui apta, digna solum erant, vt cum admiratione spectarentur. Licebat enim videre species castellorum, arborum, leonum aquilarum, vnde Romani Imperij regnorumq; Hispaniæ vexilla dependebant, mensis singulis, singuli abaci ordinatim dispositi, primis primi ministri quoq; fuêre.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Marchio Casimirus structor, siue prægustator Regiæ Maiest. fuit. Regem sedentem in aurea sella circumstabant dexteriore latere D. Marchio de Arschot, & Episcopus Leodiensis, sinistro latere Comes de Zorn sceptriger, pluresq; alij principes, atque Comites, Germaniæ atq; Hispaniæ. A sinistro erat abacus regius, ornatus spectabilissimis vasis veteris cælaturæ, omnis vsus, duo præsertim vnicornua, admirandæ prodigiosæque magnitudinis. Vas item aureum ingentis capacitatis, Regiæ Maiestati dono à Rege Anglorum, gratulandi causa missum, vt ferebatur, visebatur.

Latere dextro, duobus passibus infra regem primæ mensæ assedit Archiepiscopus Colonien-sis. Qui secus contenderunt, ob annotationes imperitorum scilicet, quod primus discubitus regi Bohemiæ deberetur, illi auream bullam, normam Ceremoniarum Principum non viderunt, quæ his rebus statum modum præfinit, moriq; imperij non satis gnari, cæcutierunt. Tametsi secundo loco mensa regi Bohemiæ strata præparataq; fuisset, vacua tamen edulio mansit.

Tertia mensa pro duce Saxoniæ vacua. In quarta prandium sumpsere Episcopi Vuormatien-sis, Ratisponensis, Dux Otto Heinrici Bauariæ. Quinta ad tempus fuit vacua: postea occupabatur à regijs consiliarijs. Sextæ assidebat Magistratus Aquisgranensis. Nurembergensis Legati, qui Imperialia ornamenta aduexerunt, ad septimam mensam collocati fuêre. Reliquæ duæ mensæ conuinarum vacuæ mansêre.

Latere sinistro prope columnam, prima mensa Moguntini Archi præsulis. Secunda D. Palatini. Marchionis de Brandeburg tertia, sed esculentorum vacua, ob Marchionis absentiam. Quarto loco duces Braunsuicenses & Iuliacenses, accubuêre. Quintam occuparunt missi à ciuitate Colonien-si.

E regione Regis directe posita fuit mensa Treuerensis Archiepiscopi. Paulum infra mensæ Colonien-sis, atque Moguntini Archiepiscoporum. Conuiuium Regium oppiparum, lautissimumq; quatuor propè horis, quasi regali cum silentio agebatur.

Expleto prandio, gratissq; à Treuerensi dictis, omnia tubis, tympanisq; personabant, strictoq; diui Caroli gladio, iterum Regia maiestas viros equestris ordinis creauit.

Omnibus absolutis, Rex Imperialibus ornamentis indutus, cum Electoribus suo quoq; peculiari habitu vestitis, ingentiq; Principum frequentia atque comitatu, præcedentibus æneatoribus, hospitium intrauit: Regeq; deducto singuli Principes ad sua quoq; hospitia diuerterunt. Archiepiscopus Moguntinus statim regi sigilla cum argenteo illo baculo, cuius antea mentio facta, insuper cum didum eximiumq; equum dono misit. Quæ omnia à Cæsare mox remittebantur. Rege subiungente, se fidem Moguntini adeo exploratam, perspectamq; habere, vt sigilla regia nulli tutius quàm eius fidei credi possint. Regem insuper futurum suæ personæ gratiosissimum Dominum, Episcopatumq; Moguntinum potenter, efficaciterq; protecturum. Moguntinus fidei eius commissa sigilla quidem retinuit, argenteum autem baculum, equumq; D. Nicolao Ziegler homini solerti, suo Vicecancellario pro honorario liberaliter dedit.

Epulum in coronatione Caroli V. Bononiæ celebratũ.

His porrò addere libet tertiũ epuli Cæsariani exemplum, quod in eiusdem Imperatoris Caroli V. coronatione apud Bononiam celeberrimã Flaminiæ vrbem præsente Clemente VII. Rom. Pontifice magnifico apparatu, agitatũ fuit, & à Corn. Agrippa eleganter admodũ literis memoriæq; prodi-tum.

Hac magnificentissima pompa inclinante se iam die, reuersus ad Palatium Imperator descendit equo, primum eos qui signa & vexilla præferebant, tum vmbraculum gestauerant, & alios plerosq; cum nobiles, tùm ciues & scholasticos equestris ordinis auratos milites, procreauit. Deinde Basilicam amplissimam aulam auratis laquearijs, & Babylonicis peripetasmatibus suspensam capessit, instratam, principibus comitantibus ascendit. Cernebantur ibi appensi laquearibus argentei pensiles myxi, pensiliaq; candelabra, quæ luminosis cereis redolentibusq; lychnis referta, lumina latè propinabant. Conspiciebatur ibi etiam extructus amplissimus abacus, varij generis aureis escarijs & poculis, puta lancibus, & lebetibus, ænophoris, amphoris, phialis, scyphis, cyathis, pateris, tragematarijs miro artificio cælatis, gemmatisq; calicibus, & id genus epitrapezijs confertus. Ad caput autem Basilicæ sub aureo conopæo Imperatoris mensa sita erat, & iuxta non longè altera mensa, qua magnificentissimus Sabaudiæ dux, cæteriq; principes qui coronationis insignia portarunt, recubuerunt essent. Erant etiam cæteris principibus ac prælatis primoribusq; satrapis suspensa peristromatibus & instrata aulæis, suisq; abacis & mensis magnifice parata cœnacula. Iam hora aderat conuiuij & instructis mensis accumbebat summum chronum Imperator, ac deinde per ordinem cæteri principes suas mensas accumbunt. Dantur aquæ manibus & solenni Oratione mensæ benedicitur. Tunc primores Satrapæ (Dapiferos idcirco vocant) præeuntibus cum suis scipionibus architriclinis, argenteis canistris panem, & auratis patinis naria tuceta, leucophaga, frictellas, tortas, & quicquid præclarum ars Apitia excogitare potuit, inferunt. Deinde secundis mensis grandioribus lancibus exquisitissimas per ordinem epulas copiose apponunt, assa, elixa insculenta, frixa, pastilia, promulsidaria, pultaria, crustulenta, aliaq; lautissimorum eduliorum genera sapidissimis succorum multiugis condimentis suffusa, multa quoque supra appetentiam discumbentium magnificentiæ causa illata sunt. Porrò tertijs mensis, quæ cænam clauderent, variegata coquinarijs artificijs multarum figurarum tragemata, bellariaq; ministrabantur: nec deerant toto conuiuio varij generis generosissima vina, stabantq; præsto pincernæ pocula singulis pro libito ingerentes, propinatoresq; ad omnes epulas & pocula prægustabant. Illud quoq; magnificæ liberalitatis spectaculum multis admirationi fuit, quod post singulas dapes leuatæ mappæ & mantilia, vnà cum auratis, argenteisq; patinis & lancibus, cumq; cibarijs è fenestris in forum præda plebi proijciebantur: structoribus interea alia supra alia imponentibus. Cumq; iam absoluta esset cœna, dilutis, pro more, oderatissima aquæ manibus, remotis mensis, iterum solennibus precibus redditæ sunt Deo gratiæ. Tunc Imperator accepto in manus gladio sacro, plurimos rursus cùm nobiles tùm consulares viros ad equestris ordinis honorem dignitatemq; prouexit. Magna denique parte noctis transacta principes singuli consalutato Imperatore ad sua diuersoria cubitum facessunt, populo Bononiensi adhuc pluribus florulentis diebus ignitisque noctibus festiuitatis celebritatem iugiter continuante. Eiusdem festiuitatis sanè magnificentissimæ Iouius quoque meminit libro 37. de Caroli V. coronatione. Is, inquit, dum Bononiæ coronabatur, è lacubus, qui in summo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti per siphones rubra & alba vina fundebantur, panes ab alto in subiectos milites spargebantur, torrebaturque in machina versatili bos integer, ingens, hœdis, veruecibus, ac omni ferè volucrum genere farctissimus, vt in tanta festa hilaritate milites sub armis in acie stantes, ad manum paratis obsonijs cum iucunditate vescerentur. Talis fuit porcus Troianus veteribus, farctus alijs animalibus, in cuius ventre erãt turdi aliæq; auiculæ, suminis, vuluæq; frusta, aliaq; complura, vt est apud Athen. lib. 9. cap. 6. & Macrob. Satur lib. 3. cap. 13. Nam Cincius in suasione legis Fanniæ, obijcit sæculo, quod porcum Troianum mensis inferat. Quem illi ideò sic vocabant, quasi alijs inclusis animalibus grauidum, vt ille Troianus equus grauidus armatis fuit. Hæc de regijs & imperatorijs, & quæ se illis æquarunt, magistratuum Romanorum conuiuijs in illorum imitatione siue creatione agitari solitis.

Conuiuia apud Heluetios in honorem nouorũ magistratuum.

Apud plærosque Heluetiorum pagos bis ferè in anno ab vniuerso populo in honorem nouorum senatorum atque magistratuum conuiuia publica tributim celebrantur, quæ vulgo **Schenckinen** quasi dicas dona siue donaria appellantur, quo vocabulo omnia ferè honoraria conuiuia, quæ in alicuius gratiam quacunque de causa fiunt, appellantur. Moris etiam est, vt cum nummi argentei, tum etiam nuces et alia huiusmodi pueris distribuantur, ad vsurpationem nimirum vetustæ consuetudinis, qua olim (id quod etiamnum hodie in regum & imperatorum coronatione fieri consuevit) Romani magistratus & imperatores omnis generis munera missilia (donatiua vulgò atque congiaria dicta) vt vestes, vnguenta, cibaria omnis generis multitudini atque militibus largiri fuerunt soliti. Huc præterea pertinent conuiuia iudicialia, quæ à iudicibus nouis toti collegio exhibentur, quæ idcirco vulgò **Richtermal** id est, iudicialia conuiuia appellantur. Item conuiuia quæstoria, & vt ita loquar, rationalia omnis generis, quæ à quæstoribus ærarij publici, nec non præfecturarum, prouinciarumque rectoribus, postquam muneris pecuniæque administratæ rationem reddiderunt, consulibus atque senatoribus præberi solent. Huc denique referuntur omnia illa conuiuia quæ ob ciuilia munera atque magistratus celebrantur, quæ quidem varia sunt atque multiplicia.

Conuiuia iudicum, quæstorum, &c.

Bibliotheca Fratrum Praedicatorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

DE CONVIVIIS MILITARIBVS, DIAETA ATQVE VICTV MILITARI VETERVM. DE EPVLIS ante & post prælium, de cœnis victorialibus, triumphalibus. De donatiuis, atque congiarijs.

CAPVT XXI.

QVONIAM verò illa ipsa munera ciuilia atq; prophana, partim sunt togata siue pacis: partim bellica siue militaria, partim etiam mixta, vt sunt regum, imperatorum, principum (quorum maiestatem, vt rectè Iustinianus imperator inquit, non solùm armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, vt vtrunq; tempus bellorum & pacis rectè possit gubernari) atq; etiam magistratuum nonnullorum: idcirco de ijs quoq; conuiuijs nobis dicendum, quæ ob bellicas actiones, ac præsertim ob victorias partas, ab imperatoribus atq; ducibus ob imperatorum appellationes militibus exhibentur. Ac omnino militaria seu castrensia conuiuia, quæ σπαρτικὰ & παρεμβολικὰ Plutarchus appellat, sunt duplicia, alia quidem quotidiana & ordinaria: alia verò extraordinaria, solennia siue festiua.

2. Probl. 10. Conuiuia militaria partim sunt ordinaria, partim extraordinaria. Conuiuia sine συσσιτια militū, qualia esse debeant.

Quotidiana & ordinaria ea voco, quæ quotidie inter milites agitantur, quorum ipsos quidem imperatores seu duces summam decet curam suscipere atq; gerere. Ac primò quidem dabunt operam, vt milites non singuli seorsim, sed in certas quasdã turmas atq; cohortes diuisi simul cibum potumq; capiant, quæ quidem militum συσσιτια ad mutuam animorum coniunctionem plurimum faciunt. Huc facit Pescennij imperatoris institutum, qui teste Spartiano in eius vita, iussit ne milites in zonio ad bellum aureos & argenteos nummos portarent, sed potius vt publicè commanducarent, (commendarent in nonnullis exemplaribus legitur.) Iosephus quoq; in historia belli Iudaici de castrorum Rom. forma ac dispositione verba faciens testatur non fuisse in cuiusuis potestate prandere atq; cœnare seorsim, cum ipse vellet, sed simul & vna prandendi, cœnandi atq; etiã dormiendi certa fuisse & statuta tempora. Cœnæ autem illæ atq; prandia in tentorijs per contubernia decorè ordinateq; apparabantur, cum singula sua certa haberent ministeria. Deinde danda opera vt illa militum conuiuia sint admodum liberalia atq; copiosa, quibus nimirum illorum vires multis bellicis laboribus atq; vigilijs fractæ reficiantur. Nam militares labores atque vigiliæ abundantiorem aliquantò copiosioremq; victum requirunt, cuius inopia atq; defectu illorũ vires debilitari est necesse. Quàm sanè ob causam Romanos imperatores summam legimus curam adhibuisse, ne milites fame & commeatus reiq; cibariæ penuria premerentur, ac id quidem Iulium C. Cæsarem in primis curasse, ex illius commentarijs satis liquet. Alexander Seuerus, teste Spartiano, dicere est solitus, militem non timere imperatorem, nisi sit vestitus, calceatus, armatus, & satur, & habens aliquid in zonula. Nihil enim profectò magis militum animos vires q; frangit, quàm fames, nec est aliud, quod illos magis abalienet ab imperatore, quàm eius rei negligentia. Vnde multa in Romanorum historijs de illorum frumenta atque annonam largè liberaliterq; militibus distribuendi dimetiendiq; consuetudine legimus.

Verum vt militibus de liberali sufficientiq; victu est prospiciendum: ita contra summopere cauendum ne illorũ victus atq; conuiuia nimis sint delicata atq; luxuriosa, quæ quidem ad illos emolliendum effœminandumq; plurimum faciunt. Atq; hanc quidem ob causam Homerica illa conuiuia bellica, Plutarchus ἀπολιθωθῆναι & δι' ἁλείας, hoc est, à fame atq; siti non omnino libera appellauit: credo quòd prisci illi Heroes ac bellatores belli tempore moderato atq; frugali victu vterentur, nec se ad saturitatẽ extremam vsq; immo dico cibo potuq; onerarent. Nam cibi potusq; luxuria cum in pace, tùm in primis in bello valdè est periculosa, maximarumq; sæpe cladium atq; calamitatum causa, quemadmodum plurimis exemplis probari posset. Quamobrem fortis sapientisq; ducis officium est, vt se primùm, deinde milites suos, quoad eius fieri potest, ab immoderata cibi potusq; ingurgitatione contineat atq; cohibeat, nec delitijs atq; cupedijs, sed duro potius victui se militesq; suos assuefaciat. Hac in re Romanorum potissimum, qui omnium ferè gentium victores extiterunt, eluxit sapientia ac fortitudo, historicorum literis celebratissima, qui quidem milites suos austera, arcta, alteraq; disciplina continuerunt, minimeq; molli delicatoq; victu emolliri atq; languefieri passi sunt.

Cibi militares siue castrenses, vt vulgò vocabantur, erant laridum, caseus, posca, (teste Ælio Spartiano in vita Hadriani) & buccellatum atque acetum, teste eodem in vita Pescennij, quem imperatorem scribit iussisse vinum in expeditione neminem habere, sed aceto vniuersos esse contentos, & pistores expeditionem sequi prohibuisse, buccellato iubens milites & omnes contentos esse. Eiusdem victus militaris luculenta mentio seu descriptio potius extat in L. 1. C. de erog. Milit. annonæ his verbis: Repetita consuetudo monstrauit expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoq; atq; acetum, sed & lardum, carnem etiam veruecinam milites nostros ita solere percipere. In duobus diebus buccellatum, in tertio die panem. Vno die vinum, alio die acetum: vno die lardum, biduo carnem veruecinam. Hæc ille. Buccellatum est panis ad vsus diuturnitatem excoctus, quo milites pasci in castris solebant, vti scribit Marcellinus lib. 17. Idem panis ab Hippocrate διὰ σταφυλῆς & διαμείμματος, à Suida διπυρος: à nonnullis ξηρὸς ἄρτος, Romanis priscis, auctore Suida, παξαμάδιον siue παξαμας fuit appellatus, qua voce Leo vtitur de re militari, & deducitur ab inuentore Paxamo coco. Hieron. aduersus Iouin. Elaboratas carnes aduira Apitij, & Paxami: à Gallis, Italis & Hispanis bis coctus siue bis assus, aliàs panis cibarius, panis nauticus (propterea quod nautæ eo vtuntur) & rubidus quoq; panis à Plauto appellatur, in Casina. Festus interpretatur, parum coctum. Hermolaus Barbarus & apud Festum, & apud Plautum ruidum, Lambinus ruuidum legendum putat. Ruidum autem siue ruuidum Lambinus interpretatur, rude, scabrum & impolitum, quales sunt panes non benè pisti, alij tamen panem rubidum siue ruidum bis coctum esse volunt. Martialis:

Cibi militares.

Buccellatum.

Oret caninas panis improbi (buccellatum videtur intelligere) buccas: id est, buccellas.

Hinc Buccellarij equites cataphracti per orientem, auctore codicis præfecturarum Scoto ad Theodosium Augustum, nominantur, hoc est, qui minima annona viuebant. Erant autem natione ἀλλογαλάται Gallogræci, vt auctor est Suidas. Panis militaris duo fuisse genera ex Valeriani imperatoris epistola, quæ est apud Fla. Vopiscum in eius vita apparet: petit enim duci Romam misso dari panes militares mundos sedecim: castrenses quadraginta. Vtebantur Romani pane ex tritico tanquam validissimo, & saluberrimo, pane ex hordeo antiquis vsitato, damnato, & vsui iumentorum destinato, quod minus alere videretur. Milites sæpe ob aliquod delictum hac pœna afficiebantur, vt hordeaceis panibus vesci cogerentur, vt ex Polyb. lib. 6. & alijs constat, vt nimirum nõ tanquam homines, sed tanquam bestiæ tractarentur, cum hordeum brutorum potius, quam hominum cibus æstimetur. Hæc possunt accommodari meo iudicio, ad illustrandum illum locum Hoseæ 3. v. 2. vbi propheta Dei personam sustinens vxorem sibi comparat 15. argenteis, & sesquicoro hordei: quibus verbis indicatur rudem ac quasi bruteum illum populum tenuissimo vilissimoq; cibo tractandum atq; alendum esse, nempe hordeo modico, quo antiquitus vix serui, nedum homines ingenui vel vxores, sed iumenta potius ali solebant. Vilis igitur, abiecta, dura & austera populi illius conditio in seruitute describitur. Item Imp. Constant. lib. 12. Cod. tit. de Salgamo hospitib. &c. Salgama inter ci bos castrenses numerat, quæ quidem, vt vult Laxius sub se continebant oleum, butyrum, & omnes condituras & ligna, denique cuncta in dies necessaria: ad quod Ausonius alludit hoc carmine:

Ruidum.

Buccellarij.

Salgama.

Salgama non hoc sunt, quod balsama, cedite odores.

Et Columella in carminibus de cultu hortorum:

Tempore non alio vili quoq; Salgama merce.

L. vnica. C. de Salgamo hospitibus non præbendo, hæc est: Ne quis comitum, vel tribunorũ, aut præpositorũ, aut militum nomine, Salgami gratia, culcitras, lignum, oleum à suis extorqueat hospitibus. Cuiatius ibi. Salgami nomine scio significari conditas herbas, veluti enulam, brassicam, betam, quæ etiam à Turcis condiri solent. Sed huius nominis obtentu exigebant etiam transeuntes milites culcitras, ligna, oleum, quod hæc cõstitutio tollit. Hinc vas Salgamarium, & Salgamarij venditores.

Laridum est caro suilla salita: vnde Macrob. lib. 7. Saturnal. Sæpè appositæ salita carne, quam Laridum vocamus, opinor quasi largè aridum. Eam Cicero in libr. de Senect. Succidiam appellauit. Varro in lib. 2. rerum rusticarum: Et qui non audierit patres nostros dicere ignauum & sumptuosum esse, qui Succidiam in carnario suspenderit, potius è lanario, quàm domestico fundo. Et M. Cicero. Iam hortum agricolæ ipsi succidiam vocant. Succidiam alij à suibus cædendis (nam id pecus primum occidere, & salire, vt seruarent, patres fam. cæperunt, auctore M. Varrone)

Laridum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Posca.

alij quòd paulatim succiditur, appellatam volunt. Lardum militarem esse cibum Nazianzenus quoq; in Athanasio testatur. ὑείων κρεῶν πάσσοδον ὀχέα, οἷς τὸ σταπωτικὸν φέρεται. Quo ad poscam (cuius Spartianus in vita Hadriani meminit, & cuius loco idem in vita Pescennij acetum videtur ponere, cuius etiam lex illa Constantini meminit) illa est potio ex aceto parti modo maiori, modò minori aquæ mixto confecta, qua vini loco messores vti Christophorus Vega testatur lib. 2. de arte medendi, cui, vt idem inquit, si oleum & panem addas, cibum conficies refrigerantem, vtilem laborantibus & iter agentibus sub æstu solis. Eiusdem in Italia quoq; messis tempore in magno æstu vsus esse fertur. Vnde licet nobis intelligere cur cap. 2. historiæ Ruth Booz iusserit Ruthæam cum messoribus cibum capere, & buccellam suam in acetum tingere, vt Lud. Lauaterus in doctissimis suis in illum libellum commentariolis annotat. Poscam, inquit Brodæus lib. 1. Miscell. cap. 11. plurimi Grammatici lorum esse suspicantur, ego semper apud Plin. oxycratum. Qui zythum apud eum esse existimant, nugantur, ipse enim poscæ, & zythi, vt diuersarum potionum, mentionē infert.

Acetum.

De aceti natura (quod Hebræi חמץ Homez Græci ὄξος vocant) vide Plin. lib. 23. cap. 1. Seruius.

Et potu & fotu stomacho conducit acetum.

Et Dioscor. vim aceti dixit esse ὀξυμελιτώδη. Cùm igitur acetū, siue potiones atq; cibi ex aceto confecti maximā habentes vim refrigerandi, laborantibus, vt messoribus atq; militibus, valdè sint accommodati atq; vtiles, mirum profectò non est illo Romanos in expeditionibus suis plurimū vti fuisse solitos. Mirum quoq; non est (id quod nonnulli mirantur) cur Suetonius scribat Asiaticū Vitellij imperatoris libertum Puteolis poscam vendidisse, cum is potus non solùm medicum in vsum, vt nonnulli opinantur, intus & extra adhiberetur, sed etiam cùm milites, tùm vilis plebecula illo in quotidiano victu in magnis præsertim caloribus vterentur. M. Catonem in militia semper aquam bibisse ferunt, nisi quando ardenter sitiebat, tunc enim acetum potasse legimus. Mirum itaque non est milites Rom. Christo sitienti acetum præbuisse. Hodie quoq; milites semper secum acetum ferunt. Sciendum enim, nec vinum per se, quia calidum, nec acetum, quia siccum, nec aquam, quia tardius permeat & distribuitur, mistam autem aquam alterutri horum certa potione, sitim protè extinguere. Nam hæc vini caliditatem, & aceti siccitatem sua frigiditate & humiditate corrigit. Tam vinum autē, quàm acetum essentiæ suæ tenuitate ipsi aquæ celeritatem, & permeandi promptitudinem impertit. Quare prudenter quidam aquam insalubriorem admisto aceto corrigunt: præterquàm enim quòd vt celerius hypocondria aqua transeat, præstat: etiam contra venena valet, & à putrefactione tuetur. Apud Plautum in Rudente Grippus piscator parcum & tenue prandium quale militibus conuenit, exprimit his verbis: Hic rex cum aceto pransurus est atque sale.

Allium.

Allium quoq; meritò inter cibos militares est referendum, quod veteribus militiæ fuit hieroglyphicum. Hinc prouerbiū ἓν μὴ φάγῃ σκόροδα, μηδὲ κυάμους, id est, Ne edas allia, & fabas: quod teste Suida, significabatur trāquillæ vitæ amatoribus, & à bellis (in quibus allij maximus erat vsus) & à iuditijs, atque actionibus ciuilibus (cùm & fabis olim in suffragijs ferendis vterentur, & fabas esitarent ad somnum arcendum) ceu otio atque tranquillitati plane contrarijs omnino esse abstinendum, de quo vide etiam Erasm. in Adag. Athenienses quoq; (auctore Suida) ad nauigationes & expeditiones suas allia potissimum commercari fuerunt soliti: vnde prouerbium σκόροδον ὠνεῖσθαι. *Allium* in retibus, de vili commeatu, Erasmo interprete. Hinc Aristoph. in Equitibus, milites coemptis prius allijs & cepis naues ἐπαναγωγὰς, id est, equis transportandis aptas alacriter conscendisse dicit. Et ibidē chorus Alantopolam incitans ait, ἐν ἄλλοις, ὦ τᾶν, ἐσκόροδισο μᾶλλον. id est, vt, ô amice, in alliatus strenuè magis pugnes. Nam allium creditur bellatorum mentes excitare, vnde gallinaceos allio prius dato ad pugnam præmuniri atq; incitari aiunt, quod Græcè est σκορδίζειν. Plinius contra pituitam & gallinæ & gallinaceis prodesse mixtum in farre testatur lib. 20. cap. 6. In obsidionibus similiter vrbium allium olim in magno fuisse pretio Suidas testatur, quò pertinet illud, ἀπόλυμαι τὰ σύσκορδα πορθικῶς, id est, Perdo allia in obsidione.

Cœlius lib. 4. cap. 14. idem de Celtis testatur.

Thraces idem auctor frigidam regionem incolentes meritò σκορδοφαγεῖν, id est, allijs vesci atq; eò quòd allium calefaciendi vim obtinet. Romanis quoq; nautis allij esum familiarem fuisse testantur illa Anthemonidis militis Punicè loquentis apud Plautum in Pœnulo,

—*Tum autem plenior*
Allij, vlpiciq;, quam sint Romani remiges.

Vlpicum, teste Plinio lib. 19. cap. 6. Græci appellauere allium Cyprium, alij antescorodon, præcipuè Affricæ celebratum inter pulmentaria ruris, grandius allio. Vt autem militum & nautarum, ita quoq; rusticorum & olim & hodie, vsitatus cibus fuit. Hinc Galenus allium rusticorum theriacam appellauit, lib. 12. meth. med. cap. 8. Et Plinius lib. 19. cap. 6. ait, *Allium* ad multa ruris præcipuè medicamenta prodesse creditur. Huc faciunt Plautina illa in Mostell. Tranio seruus vrbanus ad Grumionem rusticum.

—*At te Iuppiter*
Dijq; omnes perdant, oboluisti allium
Germana illuuies, rusticus, hircus, hara suis, &c.
Cui respondet Grumio. *Quid tu vis fieri?*
Non omnes possunt olere vnguenta exotica. *Et paulò post.*
Sine me alliato fungi fortunas meas.

Id est. Sine me fortunis meis, quæ in alliato (panis est allio intinctus, atq; perunctus) consistit, contentum viuere. Contrà Vespasianus Imp. teste Suetonio, adolescentem fragrantem vnguento, quum ei pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit, Maluissem allium obolusses: literasq; reuocauit. Allij grauis est sapor atque odor, vnde & alliuni latine ab olendo, & σκόροδον græce, vt vult Suidas; quasi σκαιόνπτ ἐσθλὸν ὄν, παρὰ τὸ σκαιὸν ὄζειν, id est, sinistro odore, & Hebraice שׁוּמִים Schumim Num. 11. (quo solo in loco vox hæc repertitur, quam alij Chaldaicam, alij Ægyptiam esse putant) à שָׁמַם Shamem, quod eius afflatum aspernamur, dictum volunt. Plinius, Asperi est saporis, tædium quoq; huic halitu, vt cæpis, nullum tamen coctis. Hinc mirum non est Horatium allium fuisse execratum his Carminibus. Od. 3.

Edat cicutis allium nocentius,
O dura messorum ilia,
Quid hoc veneni sæuit in præcordijs? *Vitia allij, inquit Plin. lib. 20. cap. 6. sunt, quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachū lædit copiosius sumptum; sitim gignit. Mirum est, inquit Ambrosius, allio delectari homines, quod fugit leopardus: nam sicubi parietes litu infecerit, exilit protinus, nec resistit. Cuius tamen venenata fera odorem non patitur, in mensam admittunt plerique, ac internis infundere visceribus non desinunt. Sed doloribus, dicat aliquis, medetur quandoq; : sit ergò medicamentum, non cibus. Allium comedentibus, templum matris deorum ingredi nephas erat. Itaque cum Stilpon hoc neglecto templum intrasset, per quietem oblata est ei deæ species illum ob hanc legis violationem obiurgantis. Cui ille: Da quo vescar, & allijs abstinebo, teste Athen. lib. 10. Ægyptij contra, vt auctor est Plinius lib. 20. cap. 6. allium cepasq; quæ apud illos fœliciter prouenerunt (vt ex cap. 11. Num. patet) inter deos iureiurando habebant. Idem lib. 2. scribit Ægyptios per cibos fœtidos, & alia similia iurare fuisse solitos. Et tamen ijdem, teste Persio, alliorum capita gustare fuerunt soliti; cùm id ad multarum noxarum depulsionem valere vetustas crederet. Versus Persiani hi sunt:*

Incussere deos instantes corpora, si non
Prædictum ter mane caput gustaueris alli.

Eadem allij capita ouis, quæ incubantur, substerni vtiliter aduersus tonitrua Columella putauit. Ne allij quidem caput dat, apud Aristoph. in Vespis, prouerbium est de homine sordido, nimisq; parco, Erasmo interprete. De allij generibus, satione, cura, Plin. lib. 19. cap. 6. Allij, vt idem docet lib. 20. cap. 6. magna vis est, & vtilitas contra aquarum, & quorum libet locorum mutationes, serpentes abigit & scorpiones odore, &, vt aliqui tradiderunt, bestiarum omnium ictibus medetur potu, vel cibo, vel illitu. Illius suffitu secundas partus euocari Hippocrates existimauit. Valet contra hæmorrhoidas, araneorum atq; eorum morsus venenatos, serpentium ictus, morbum regium, sacros ignes, tenasmum, phthiriases, dentium atq; temporum dolores, pectorum suppurationes, capitis vlcera manantia, alium, anginam, distillationes, raucitatē. Medetur insanis, phreneticis, phthisicis, hydropicis, suspiriosis vt Plinius loco ante citato testatur.

Allij odorem fœtidum edentibus extingui testatur Plinius lib. 19. cap. 6. si vel cruda faba, vel secundum Menandrum, radicē betæ in pruna tostam quis superederit. Idem præstat apij vulgò Petroselini dicti radix eodem modo sumpta: cruda post manducata. Et pedoariæ etiam radix allij fœ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

torem ab ore pellit. Denique vt odore careant omni, seri debent cum luna est sub terra, colligi, cùm est in coitu, vt Plin. testatur.

Cepe. *Allijs annumerandæ cepæ, quæ similiter bellatorum vires exacuunt, vt testis est Socrates in Xenophontis Symposio. Eaſdem sanitati conducere Asclepiades docuit, vnde prouerbium vetus* σοὶ ἥμισυ κρόμμυον μόνον λαβών, *id est, sanus eris, si cepe tantum sumpseris,* κρόμμυον *graecè dictum Eustath. vult* ἰλ. π. εἰ ἕνεκα κόρης μύομεν, *vt & sinam ibidem* ἐπεὶ ἢ σινεται τὴς ὄψεως ἐντῇ ὁδῷ. *Hodie quidam præcipiunt, vt viginti vasa, qualia salsamentaria harengorum sunt, allijs repleta, totidemq; cepis referta, inter menstrua cibaria mille militibus ad nauale pugnam abducendis satis futura nauiferantur. Hoc illorum præceptum à veterum consuetudine videtur promanasse.*

Cœnatica. *Cibi castrenses qui militibus dabantur etiam Cœnatica fuerunt appellati. Vt lib. 3. tit. de erogat. militar. annonæ in Cod. Cœnaticorũ nomine milites, & super his stantes, nihil penitus à prouincialibus accipere audeant, Cuiatius ibi. Ne prouintiales militibus conferant cœnatica, quod quidã pro cœna nouum nomen expilandarum prouintiarum causa excogitarant.*

Imperatorum victus, atque dieta dura. *Hic igitur Romanorum militum vilis, asper durusq; victus atque dieta fuit, qua non solùm milites, sed ipsos quoque duces seu imperatores vsos fuisse legimus, quò nimirum suo exemplo, quod in omnire est efficacissimum, milites tantò facilius in officio continere & temperantiæ assuefacere possent, quorum exempla quædam subijciam. Scipionem tradunt cum amicis ambulantem solo ciba-*
Scipio. *rio pane vesci solitum.*
Masinissa. *Sic etiam de Masinissa scribunt, qui nonagesimum ætatis annum agens adhuc ante tabernaculum, vel ambulans cibum capiebat.*
Hadrianus. *Hadrianum imperatorem scribit Spartianus militem suum quasi bellum immineret, semper exercuisse, & tolerantiæ documentum imbuisse, ipsum quoque inter manipulares vitam militarem magistrasse (id est, moderatum esse) cibum etiam castrensibus in propatulo libenter vsum, hoc est, larido, caseo & posca, exemplo Scipionis*
Traianus. *Æmiliani & Metelli, & auctoris sui Traiani, delicata omnia vndiq; summouisse, multa ibidem de*
Pescennius. *militari disciplina omnibus ducibus bellicis cognitu factuq; vtilia subijcit. Eadem de Pescennio imperatore idem auctor tradidit. Is enim cum & vinum in expeditione bibere, & pistores expeditionem sequi prohibuisset, omnes aceto & buccellato volens esse contentos, noluisseq; tota in expeditione quenquam in commanipulatione (id est, contubernio, sic commanipulones Spartiano, commanipulares Tacito, Cic. contubernales dicti) focum facere, vel vnquam recens coctum cibum sumere, sed pane & frigidis vesci, quo facilius hac in re milites haberet morigeros sibiq; obsequentes, ipsemet ante omnes militarem cibum sumpsit ante papilionem, nec sibi vnquam vel contra solem*
Alexander Seuerus. *vel contra imbres quæsuit tecti suffragium, si miles non haberet. Alexander quoq; & re & nomine Seuerus, teste Ælio Lampridio, in procinctu atque in expeditionibus apertis papilionibus prandit atque cœnauit, cum militarem cibum cunctis videntibus atque gaudentibus sumeret, &c. Idem sub finem de eodem: Prandebat fortè publico, vt solebat, conuiuio, id est, apertis papilionibus cibo mi-*
Milites cum imperatorib. vel certè in illorũ conspectu cibũ capere soliti. *litari accepto: neq; enim aliud à discumbentibus militibus in tentorio est repertum. Solebant quoq; milites cum imperatoribus, vel certè in illorum conspectu cibum capere, id quod ex illis Trebellij Pollionis verbis de vita Saloninj siue Gallieni Imperat. videtur colligi posse. Mos fuit, vt ille requit, vt cingula sua plæriq; militantium, qui ad conuiuium venerant, ponerent. Hora itaq; conuiuij Saloninus puer siue Gallienus, militibus auratos constellatosq; baltheos rapuisse perhibetur, & cum esset difficile in aula palatina requirere quod perijsset, ac taciti militares viri detrimenta permisissent, postea rogati ad conuiuium cincti accubuerunt. Cumq; ab his quæreretur, cur non soluerent cingulum, respondisse dicuntur, Saloninò deserimus. Atque hinc tractum morem, vt deinceps cum imperatore cincti discumberent. Negare non possum, addit idem auctor, alium plærisq; videri huius*
Prandium militare vnde dictum. *rei orcum esse morem. Dicunt enim militare prandium, quod dictum est prandium ab eo quod ad bellum milites paret, à cinctis initum: cuius rei argumentum est, quod à discinctis etiam cum imperatore cœnatur. Nec tamen semper, sed nonnunquam milites videntur cum imperatoribus suis cibum sumpsisse. Omnino autem optandum esset, vt duces suorum militum conuiuia diligenter inspicerent: cum oculus domini optimus sit & præstantissimus officij magister.*
Imperatorum, & militum luxuria pernicioſa. *Verùm vt hæc Romanorum militum, & imperatorum etiam quorundam cibi potusq; tenuitas atq; frugalitas qua vsi sunt, ipsis gloriam victoriasq; opimas & præclaras peperit: ita contra cum ipsorum*

ipsorum militum, tùm ducum seu imperatorum siue Romanorum siue aliorum etiam intemperantia atque luxuria illis ignominiosissima simul atque pernitiosissima plærunque extitit, vt historiæ testantur. Annibalem eiusq; exercitum armis inuictum Campana luxuries voluptate vicit, vt Cicero inquit Oratione 2. agraria, de quo sic Liuius Decad 3. lib. 3. Capuam in hyberna concessit, ibiq; partem maiorem hyemis exercitus in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpè ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. Itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ, & eò impensius, quò auidius ex insolentia in eas se immerserant. Somnus enim & vinum, & epulæ & scorta, balneaq; & otium consuetudine indies blandius ita enerauerunt corpora, animosq;, vt magis deinde præteritæ victoriæ eos, quàm præsentes tutarentur vires. Idem de Romanis scribit Sallustius in Coniurat. Catilin. Nam L. Sylla, vt ille inquit, exercitum, quem in Asia ductauerat, quo sibi fidum faceret, contra morem maiorum luxuriosè nimisq; liberaliter habuerat. Loca amœna, & voluptuaria facilè in otio feroces militum animos molliuerunt. Ibi primum insuevit exercitus populi Rom. amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa cælata mirari, ea priuatim ac publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaq; omnia polluere, &c. Verùm ante Syllam Cn. Manlius Volso qui de Gallis qui Asiam incolunt, triumphauit, disciplinam militarem, teste Plinio, à L. Scipione, cui successerat, seuerè conseruatam successor ipse omni licentiæ genere corruperat. Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in vrbem est. Ij primùm lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas & alia textilia, & quæ tùm magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam aduexerũt: tunc psaltriæ, sambucistriaq;, & conuiualia ludorum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipsæ & cura & sumptu maiori apparari cœptæ: tùm coquus vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & vsu in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa quæ tùm conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. Atq; hanc quidem ob causam cum in ius esset vocatus, iudices illi infensiores fuisse Liuius testatur. In eandem sententiam digna sunt memoratu illa Decad. 4. lib. 4. M. Portij Catonis verba legem Oppiam suadentis: Sæpe me quærentem de fœminarum, sæpè de virorum, nec de priuatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis, diuersisq; duobus vitijs, auaritia & luxuria ciuitatem laborare, quæ pestes omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego quò melior lætiorq; indies fortuna reipub. est, quò magis imperium crescit, & iam in Græciam Asiamq; transcendimus, omnium libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus opes, eò plus horreo ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Decad. 4. li. 9.

Disciplinæ Romanorum belli cæ instauratores. *Ex his ergo omnibus patet corrupta Græcis Asiaticisq; deliciis militari disciplina, ab exercitu luxuriam in ipsam ciuitatẽ Romanam penetrasse, ac maiora indies incrementa sumpsisse. Sed tamẽ hæc ipsa disciplina bellica postea ab imperatoribus nõnullis, vt C. Iulio Cæsare, Pompeio, Augusto, Traiano & alijs, quorũ supra facta est mentio, ad pristinã seueritatẽ frugalitatemq; fuit reuocata, quò etiã factũ vt ab illis ipsis imperatorib. pristinæ disciplinæ instauratorib. maxima difficillimaq; bella gesta atq; confecta, potentissimæ gentes atq; reges deuicti, populiq; Rom. imper. latissimè dilatatum fuerit, vt ex hist. patet. Egregia ea in re & Pescennij & Seueri Imp. opera emicuit, vt Ælius Spartianus testatur. Extat epist. Seueri quam scripsit ad Rogoniũ Cels. Gallias regentẽ, seuera & vehemens, qua illi militaris disciplinæ corruptelã grauissimè hisce verbis exprobrat. Miserũ est, inquit, vt imitari eius disciplinã nõ possimus, quẽ per bellũ vicimus. Milites tui vagãtur, tribuni meridio die lauãt, pro triclinijs pepinas habent, pro cubiculis meritoria: saltant, bibũt, cantant, (Hæc Christianorũ est, præsertim German. militum disciplinæ militaris forma) & mensuris conuiuiorũ vacant, cũ sme mensura potent. Hæc si villa vena paternæ disciplinæ in nobis viueret, fierẽt? Emenda igitur primũ tribunos, deinde militẽ, quẽ quandiu timueris, tandiu timeberis. Pescẽnius auiẽ tantæ seueritatis fuit, vt cũ milites quosdã in caneo (catino forsan) argenteo expeditionis tẽpore biberẽ vidisset, iusserit omne argentũ submoueri de esu expeditionali, addito eo, vt ligneis vasis verentur. Suuatoslaus Rutenorũ princeps Helenæ primæ inter Ruthenos Christianæ filius (vt hoc obiter inseratur) tantæ seueritatis fuit, vt in bello nulla impedimenta, ne vasa quidẽ coquinaria exercitui suo permiserit, vt testis est Sigismun. Baro. Sequuntur plura de austera disciplina, qua Pescennius milites à delitijs & voluptatibus, quibus Cõmodi potissimùm luxuriosissimi Imp. temporibus assueuerant, ad pristini victus atq; diætæ militaris tenuitatem frugalitatemq; traducere sedulò est conatus quorũ suprà facta est mentio. His adde quod idem imperator ob surreptum gallinaceũ ea epu-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

lones assecit ignominia, nequid cocti obsonij sumeret, sed pane, & frigidis vescerentur. Hæc ille sua seueritate, vt testis est Spartianus, sibi viuo quidem odium & inuidiam apud milites capitalem, at mortuo laudem & gloriam magnam comparauit. Auidius quoq; Cassius, vt testis est Vulgatus Gallicanus, dissolutam militum Rom. licentiã magna seueritate refrænauit. Præter laridum, buccellatum, atq; acetum militem in expeditione portare prohibuit, & si aliud quippiam reperit, luxuriem non leui supplicio affecit. Extat de eodem epistola D. Marci ad præfectum suum talis. Auidio Cassio legiones Syriacas dedi, diffluentes luxuria, & Daphnicis moribus agentes, quas totas excaldantes se reperisse Cæsonius Vetilianus scripsit, & puto me non errasse, siquidem & tu notum habeas Cassium hominem Cassianæ seueritatis & disciplinæ. Neq; enim milites regi possunt, nisi ea veteri disciplina. Scis enim versum à bono poëta dictum, & omnibus frequentatum:

Moribus antiquis res stat Romana virisq;.

Tu tantum fac adsint legionibus abundè commeatus, quos si benè Auidium noui, scis nõ perituros. Marco præfectus hunc in modum respondit: Rectè consuluisti, mi domine, quòd Cassium præfecisti Syriacis legionibus. Nihil enim tàm expedit, quàm homo seuerior Græcanicis militibus. Ille sanè omnes excaldationes, omnes flores de capite, collo (hypothymiades dictæ sunt corollæ collo circumpositæ) & sinu militis excussit. Annona militaris omnis parata est, neq; quicquam deest sub bono duce: non enim multum quæritur, aut impenditur. Plura deinceps subiungit de habitus, cultus & exercitationum militarium disciplina, tandemq;, id quod est animaduersione dignum, concludit. Ergo correcta disciplina (en quanta sit bonæ disciplinæ vis & efficacia) & in Armenia, & in Arabia & in Ægypto res optimè gessit: amatusq; est ab omnibus orientalibus, & speciatim ab Antiochensibus, qui etiam imperio eius consenserunt.

In hac epistola Daphnicis moribus agentes videtur idem esse quod libidinosis luxuriosisq; moribus viuentes: à Dapòni Syracusio, Mercurij filio, siue, vt alij volunt, amasio formosissimo atque amoribus turpissimis infami, Bucolici carminis auctore, qui postremò luminibus captus est, quòd ebrius cum aliena fœmina congressus esset, vt prædictum ei fuerat à Nympha, auctor Suidas, de eodem vide plura apud Diod. Siculum lib. 5. & Ælian. lib. 10. Var. historiæ. Vel, vt mihi verisimilius videtur, à Daphne ingenti luco, & opaco, aquis fontanis irriguo, distante 40. stadijs ab Antiochia Syriæ: in cuius medio phanum fuit, & asylum Apollinis, auctore Strab. lib. 15. Huius in hac ipsa epistola paulò post fit mentio his verbis: Programma (edictum) in parietibus fixit, vt si quis cinctus inueniretur apud Daphnem, discinctus rediret. Et apud Iulium Capitolinum in vita Antonij Imp. Et Verus quidem postquam in Syriam venit, in delitijs apud Antiochiam & Daphnen vixit. Ammianus Marcell. lib. 19. sub finem, Daphnen amœnum & ambitiosum Antiochiæ suburbanum vocat. Sozomenus histor. eccles. lib. 5. cap. 19. eiusdem suburbij amœnitatem insigniter copiosè admodum describit, vbi inter alia scribit, Daphnen adire turpe & ignominiosum fuisse existimatum ab hominibus probis, cum natura loci atq; situs, nec non, quæ ibi exercebantur, superstitiones ad ignauiam, ad libidines ac voluptates homines inuitarent. Eiusdem loci idem auctor meminit lib. 7. cap. 14. vbi Iulianum apostatam illo ipso in loco per 7. dies superstitionibus, atque epulis vacasse scribit. Quoniam ergò in Daphne loco amœnissimo delitijs & voluptatibus indulgebant, hinc Daphnicis moribus agere est libidinibus & voluptatibus inseruire.

Per excaldationes videntur balneæ intelligendæ, quibus forsan in Daphne indulgebant, vt Romani in Baijs ciuitate Campaniæ, situs amœnitate & aquarũ cum frigidarum, tum calidarum salubritate celeberrima, vnde Cic. pro M. Cœlio: Baijs acta conuiuia, comessationes, cantus, symphonias, nauigia iactant. Vox excaldationis etiam à Spartiano ponitur in Albino, cuius hæc sunt verba. Nam cùm Cæsariana familia hoc speciale habuerit, vt paruuli domus eius in testudinem alueis lauarentur, nato infantulo testudo ingens patri eius munere piscatoris allata est, quod ille homo literatus omen accipiens, & testudinem libenter accepit, & eam curari iussit, atq; infantulo ad excaldationes pueriles dicari. Hinc quoque apparet voce excaldationum significari lauationes seu calidis, siue frigidis in aquis, cum præpositio ex in compositione aliquando priuandi, aliquando intendendi vim obtineat.

Atq; hæc de militari siue Castrensi potentissimi illius populi totius ferè orbis terrarum domitoris atq; domini victu atq; disciplina sint dicta, quæ vt non minus eleganter, quàm verè Valerius Max.

Max. lib. 2. cap. 3. de militari disciplina scripsit, acriter retenta illi principatum Italiæ peperit, & multarum vrbium, magnorumque Regum, validissimarum gentium regimen largita est, fauces Pontici sinus aperuit: Alpium Tauriq; montis conuulsa claustra tradidit: ortumq; e parutula Romuli casa, totius terrarũ orbis fecit columen, ex cuius sinu omnes triumphi manarunt. Hæc ille de militaris Romanorũ diætæ atq; disciplinæ fructibus egregijs præclarè disseruit, quæ quidem alijs quoq; gentibus accommodari possunt. Sic enim exempli gratia quandiu Persæ illo suo nasturtio (quod à narium tormento dictum esse volunt, Fressich Ger.) & aquæ potu in pace pariter atq; bellis fuerunt contenti, & cæteris quoq; in rebus disciplina acris apud illos viguit, tandiu illorum imperiũ magis magisq; amplificatum fuit atq; floruit: at verò simulatq; illi sese delitijs, voluptatibus atq; luxuriæ dediderunt, florentissimum illorum imperium breui tempore deletum fuit atq; extinctum. Idem de Spartanis dici potest, qui & ipsi quandiu duro illo suo horridoq; victu atq; cultu & in pace & in bello vsi sunt, opibus, potentia atq; diuitijs floruerunt, at verò simulatq; voluptuariam luxuriosamque vitam consectari cœperunt, illorũ robur atq; potentia paulatim diminui cœpit, donec tandem omnino corruerit. Idem de Athenientibus, Cretensibus & innumeris alijs populis dici potest, quos sobrietatis temperantiæq; studium, & cùm pacificæ, tùm militaris disciplinæ seueritas opibus atq; diuitijs auxit & amplificauit, contrà verò intemperantia, luxus, disciplinæ militaris remissio atq; dissolutio afflixit atq; perdidit.

Turcarum disciplina victusque militaris.

Sed quid opus est diutius veterum exemplorum commemoratione immorari? Veniamus ad nostra tempora, & exemplorum satis habemus. Turcæ, quorum imperium longè lateq; patet, seuera rigidaq; (vt testis est Bartholomæus Georgeuiz de moribus Turcarum) in bellis disciplina vtuntur, à vino abstinent, cibo exiguo viliq; sunt contenti, videlicet lacte coagulato & aqua temperato, & immisso pane vel recenti, vel bis cocto, necnon caseo, & carnibus siccis, Pastarma dictis. Hi sunt militares siue castrenses illorum cibi, quibus pacis quoq; temporibus assuefiunt, quibusq; in expeditionibus bellicis non serui modò, verumetiam domini atq; duces vtuntur. Hac itaq; illi sua abstinentia disciplinaq; militari grauissima bella fœliciter administrant, victorijs maximis potiuntur, imperijq; sui fines quotidie latius extendunt. Confer nunc cum illis Christianorum mores, victum atq; disciplinam, belli pacisq; temporibus vsurpatam, dissimillimam profectò reperies, qua nihil mollius, delicatius, languidius atq; dissolutius dici potest. Mirum itaq; profectò non est cum luxu luxuriaq; Turcas tantum vincamus ac superemus, nos armis contra bellis q; ab illis plerunq; cum maximo nostro dedecore atq; detrimento vinci ac superari. In Turcarum castris viget sobrietas, temperantia, parsimonia, castitas, continentia, vigilantia, fidelitas, & summa obedientia. Contrà in Christianorum castris versatur luxus & omnis luxuriæ cõmeatus, gula, crapula, libido, ita vt maior ferè adsit meretricum, quàm militum turba. Germani illi prisci simplici, tenui duroq; victu pacis belliq; temporibus vsi fuerunt. Is fuit, vt Cæsar scribit, lac, caseus, caro: vt Cornelius Tacitus, potus ex ordeo aut frumento, poma agrestia, fera recens, lac concretum, quibus Plinius addit pultem auenaceam, habermüß/ quo victu, vt Tacitus eleganter inquit, sine apparatu, sine blandimentis famem expulerunt. Tunc temporis igitur Germani opibus, robore, potentia, victorijs floruerunt, cæterisq; ferè omnibus populis terrori fuerunt. At hodie cum plusquam Sybariticis delitijs ac voluptatibus toti sint immersi, famis sitisq; impatientissimi: mirũ profectò non est, illorum potentiam atq; imperium Turcarum, Moscouitarum, Tartarorum aliarumq; barbararum gentium famis sitisq; patientissimarum crebris irruptionibus imminui quotidie atq; labefactari. Nam vt Turcarum, ita Moscouitarum atq; Tartarorum tenuis imò horridus est victus, qui quidem vt olim, ita hodie quoq; carnibus crudis carnibus victitare dicuntur. De Moscouitarum victu militari sanè tenuissimo, vide Sigismundum Baronem in Comment. rerum Moscouit. Tartaros idem testatur lacte equino plurimum delectari, quod eo homines & fortes & pingues fieri credunt, vnde Hippomolgi olim dicti sunt. De eorundem victu immani, vide plura apud eundem.

Christianorũ disciplina atq; diæta bellica.

De Iudæorum victu militari.

De Iudæorum antiquo victu atq; diæta militari hîc quædam postremò adijcienda, quæ ex 1. libro Samuelis cap. 17. videtur posse colligi. Nam cùm Saul primus rex Iudæorum bellum aduersus Palæstinos gereret, Isai Dauidis pater, qui tres filios in Saulis castra habebat, Dauidem ad illos misit, vt illis ephi polentæ ac decem panes, tribuno autem decem caseos adferret. Hinc primò apparet moris fuisse apud Iudæos, vt non stipendia à rege acciperent, sed singuli à suis alerentur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Kali Heb. quid

Iam verò quoad ipsa alimenta, quorũ hîc fit mentio, primò ponitur קלי *Kali, quæ vox etiam reperitur 2. Regum 17. Leuit. 23. Ruth 2. sine Aleph finali. Rab Solomon, far tostum in fornace interpretatur. Hieronymus polentam vertit. Deriuatur à* קלח *Calah (vnde forsan calidum & calefacere) quod est torrere, frigere: vnde etiam* קלחת *Calachat, id est, caldare. Primò enim torrebant grana, deinde frigebant, postremò coquebant pultem. Polenta est farina tosti frictine hordei, à polline, vt nonnullis videtur, dicta: cuius variam & multiplicem conficiendæ rationem, vide apud Plinium libro 18. c. 8. vbi etiam hordeum antiquissimum in cibis esse dicit, sicut Athenienſium ritu, Menandro auctore, apparet, & gladiatorum cognomine, qui hordearij appellabantur. Vide etiam Galenum de Aliment. facultat. lib. 1. vbi docet laudatissimam polentam fieri ex recenti hordeo mediocriter frixo, & tosto. De polenta vide Manardum lib. 3. epist. 3. Quoniam autem hordeum, ita polenta quoque ex eo confecta, teste Galeno, exiguum alimentum præbet, idcirco & panibus hordeaceis & polenta Romani milites abstinuerunt. Rab Solomon, vt dixi, Kali interpretatur far tostum in fornace, quod Latini pultem vocant. Puls enim est cibus ex farre in farinam comminuto redactus, quo diu veteres Romani pro pane vsi sunt. (πολτὸν & πολτάριον vocant more Latinorum.) Plautus in Mostellaria:*

Polenta.

Puls.

Romani pultiphagi.

Non enim hæc pultiphagus opifex opera fecit
Barbarus, Id est, Italus.

Et in Pœnulo: Latinè Plautus, patruus pultiphagonides, id est, Romanus, siue Latinus, vt & Lambinus interpretatur, & Turnebus Aduers. lib. 19. cap. 11. Persius Satyra quarta:

Ingemit, hoc bene sit tunicatum cum sale mordens
Cepe, & farratam pueris plaudentibus ollam.

Hoc est, vt Hegendorphinus annotat, Pueri oppidò læti sunt, si eis ollam pulte ex farre facta referram quis adponat. Plinius libro 18. cap. 8. Far primus antiquis Latio cibus, magnoq; argumento in adoreæ donis. Pulte autem, non pane longo tempore vixisse Romanos manifestum, quoniam inde & pulmentaria hodie quoq; dicuntur. Et Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, ossam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca, atque natalium pulte fritilla (quæ frigebatur in sartagine, Græcè ὀπλὸν ἄλσδρον, Plinio) conficiuntur: videturq; tam puls ignota Græciæ fuisse, quàm Italiæ polenta. Tritici semine auidius nullum est, nec quod plus alimenti trahat. Valerius lib. 2. cap. 1. Erant autem (Romani antiqui) adeò continentiæ attenti, vt frequentior apud eos pultis vsus, quàm panis esset. Hinc promanauit prouerbium, Inter os & offam: quasi dicas, inter os & cibũ, de quo Gellius ex Oratione Catonis: Sæpe audiui inter os & offam multa interuenire posse. Verùm inter offam & herbam ibi verò longum interuallum esse. Festus ita refert, Inter manum & mentum. Puls veteribus parabatur ex diuersis farinis, tritici puto, alicæ, zeæ, & vt Columella lib. 18. cap. 17. ait, quolibet frumento. De pulte Punica, quæ ex farina, caseo, ouo, melle, aqua conficiebatur, vide Catonem de re rustica cap. 85. Puls simplex ex farina tritici sæpius crassiore, rarius tenuiore, & sale & aqua parabatur. Hac pulte augebatur corpus, auctore Plinio: triticum enim abunde alit. Lib. 22. cap. 25. Simili ferè cibo Heluetios quoq; olim vsos fuisse, ex Cæsaris Commentarijs libro 1. belli Gallici videtur conijci posse. Scribit enim ipsos finitimis Gallis bellum illaturos, trium mensium molita cibaria sibi quisq; domo efferre iussisse. Puls auenacea vt olim (teste Plinio libro 18. cap. 17.) ita hodie quoque Germanis est vsitata, quæ ex auena densa, butyro ac sale condita, in magno abeno super ignem cocta in vasis ponitur, ac cum reliquo commeatu in bellum ducitur, nec ad pulmentarium quicquam additur, quàm aqua calefacta esurientibus militibus dulce condimentum. Hebraicè בריה *Biriah cibum & pulmentum interpretantur 2. Regum 13. bis ponitur, à* בר *Bar siue* ברי *Beri, id est, frumento, siue* ברח *Barah, comedere. Sic* ערס *Aaris dicitur massa, seu pasta ex farina & aqua consperſa. Hieronymus pulmentum vertit, Num. 15. cap. Ezechielis 44. Pulmentorum vsus apud Hebræos frequens videtur fuisse. De pultibus, offis, & varijs illarum generibus vide Vulichium de arte Magirica. Hæc de pulte seu pulmento, quod Dauid iubetur fratribus suis adferre. Notandum porrò mensura, quæ fuit Epha siue Ephi. Epha autem continet decem gomer: gomer autem (*עשרון *Iscaron, id est, decimam vocarunt) dimensum fuit vnius diei, id quod patet ex historia Exodi 16. Vbi quisq; accipiebat gomer mannæ, id quod cuiq; satis erat in diem. Gomer ergo rectè*

Puls.

Romani pultiphagi.

Far primus Latij cibus.

Pultis genera.

Puls auenacea

Epha.

Gomer dimensum vnius diei.

det Græcorum semodio, quæ χοῖνιξ appellatur, quæ quidem similiter ea est frumenti mensura, quam vnus homo quotidie absumere potest, capitq; duas libras & quadrantem, paulòq; minus vncia. Vnde Herodotus lib. 7. de copijs Xerxis Græciam inuadentis verba faciens, singulis militibus chœnicem frumenti in singulos dies statuit. Hæc si quis diligentius consyderet, omnino conueniunt cum ordinaria militum Romanorũ annona. Nam vt Polybius de Castrametatione Romana scribens auctor est, triticum dabatur peditibus, Attici medimni ex tribus duæ fermè partes: equitibus hordei septem medimni singulis mensibus, tritici duo: socijs, peditiæqua portio, equiti tritici medimnus, & tertia pars, hordei quinq; medimni. Hæc ille. Sunt autem in medimno Attico, vt & Romano seni modij: & in modio octonæ chœnices: & chœnix cibarium diurnum: itaq; medimno duodequinquaginta homines quotidie satiantur. Non idemautem pondus est panifitio & tritico, quod aliquid humoris in pane resident. Certa verò lex naturæ est, auctore Plinio, vt in quocunq; genere frumenti pani militari, tertia portio ad pondus grani accedat. Ideo modius tritici vicenas libras & vnam, si quis granum ipsum penderet, pendens, panis militaris pondo viginti octo redder.

Chœnix Græcorum militum dimensum quotidianum.

Militum Rom. annona ordinaria.

Porrò præter polentam siue pultem, adfert Dauid fratribus suis decem panes. In regione illa fertilissima optimi frumenti, delicato pane vescebantur: ac proinde panis ille Ezech. 4. partim ex tritico & hordeo, partim ex leguminibus, vt faba, lente, milio, vicia constatus (qui ibidẽ עגה *agah, id est, panis pistus, seu subcineritius, seu (vt alij vertunt) placenta hordeacea appellatur, quẽ Propheta coquere iubet, symbolum fuit magnæ inopiæ atq; famis, quæ illis in futura vrbis obsidione fuerit subeunda. Panis illius descriptioni aliquo modo congruunt illa Apulei libro sexto, vbi frumentum, hordeum, milium, papauer, cicer, lens, faba aceruatim comminuta, & in vnum glomulum confusa fuisse dicuntur. Vox glomus & pro glomere, siue glomeratione & quadam quasi aceruatione accipitur, & in sacris significat crustulum, cibi figura, quod obsonij genus est. Tertiò Chiliarchæ siue tribuno (vox Hebræa sonat eum qui præest mille) mittit Isai per Dauidem decem caseos lactis, seu lacteos, idq; vel donarij siue muneris gratuiti, vel etiam forsan debiti, seu tributi loco. Casei lactis dicuntur forsan quia recentes fuerunt, qui quidem (teste Varrone, Plinio, Auicenna) boni sunt succi, magis alunt, stomacho sunt vtiliores quàm veteres. Aliàs caseus lactis filius appellatur, quoniam ex lacte conficitur. Galen. lib. 3. de alimentis, recentem caseum veluti omnium probatissimum saluberrimumq; laudat, quem vocari ait à Pergamenis municipibus suis oxygalactieum. Caseus aliàs ab illis animalibus, quorum lacte formatus est, cognomi nari solet: vt bubulus, (qui maximi est cibi, quoque Octauius Augustus vesci est solitus, teste Suetonio) ouillus, caprinus, asininus, equinus, Græcè ἱππάκη, &c. Israelitica regio vt pecorum, ita lactis (vnde lacte melleq; fluens sæpe in sacris literis appellatur) fuit abundantissima, ac proinde mirum non est caseorum quoque frequentem apud illos vsum fuisse. Ex hoc quoque loco videtur posse colligi, caseos magno in pretio atque in delitijs fuisse habitos, cùm Isai non filijs, sed ipsi duci decem hosce caseos ceu munus honorarium miserit. Omnino autem caseum cibum esse militarem, & ex hoc loco potest colligi, & ex 2. Samuel. 17. Vbi similiter inter cibos castrenses caseus recensetur. Apud Romanos quoque militaris cibus fuit habitus, vnde Spartianus de Hadriano: cibis etiam castrensibus in propatulo libenter vtens, hoc est, lardo, caseo, & posca, exemplo Scipionis Æmiliani, & Metelli, & auctoris sui Traiani.*

Caseus lactis.

Caseus recens.

Caseus cibus militaris.

Aliud exemplum victus atque diætæ castrensis habes 2. Samuel. 17. vbi Israëlitæ trans Iordanem habitantes, Dauidi, cum quo Absolomus bellum gerebat, in Masanaim commoranti munera misisse leguntur: nempe lectum craterq;, siue phialas (Kimchi voce Hebraica Sippoth generatim omnis generis vasa domestica, præsertim vinaria intelligit) vasa figulina. Deinde frumentum, hordeum, farinam ex quolibet scilicet frumento, polentam siue pultem (Kali) fabam, lentem, פול *Pol (vnde forsan puls deriuata est) genus leguminis, quod alij fabam, alij pisum esse volunt. Lentes Hebraicè* עדשים *Adaschim dicuntur Ezech. 4. Genes. 25. vbi mentio fit pulmenti confecti ex lentibus, cum quo sibi à fratre obiato Esau primogenituræ suæ ius commutauit. Ex lentis & pisanæ commixtione optimum edulium dicitur componi, quod Asiatici, auctore Galeno, φακοπισσάλωι nominarunt. Heraclides quoque Tarentinus πυτλοφάγλωι composuit apud Græcos ex beta & lente: in cuius tamen esu vel saturetam vel pulegium admiscendum esse volunt, ne ventriculus suffletur. Iacobus edulium hoc ex lente dicitur coxisse, quò referri potest illud Stoicum dogma, cuius Athen:*

Faba.

Lens.

Edulia ex lente

Universidad de Deusto
Biblioteca

meminit li.4. *Quod sapiens omnia bene faciet, lentẽ quoq; φρονίμως ἀριστοῦ sapienter condiet. Vnde Timon Phliasius dixit, Zenonium etiam esse φακὴν ἑψεῖν, lentem coquere. Ibidẽ φακὴ ἡδύσμον ἑψον suauissimum obsonium dicitur: & φάκινον βρῶμα & ἄρτος, appellatur cibus & panis ex lente. Sunt qui æquanimitatem lente vescentibus fieri existimant, vnde Lentulorum nomina.*

Lens aciem oculorum obtundit, & stomachum inflat, sed aluum sistit in cibo, magisq; discocta cælesti aqua. De lentis vsu in funeribus vide infrà.

Frumentum, triticum.

Hittim frumentum seu triticum significat. Frumentum Latinè aliquando generatim ponitur. Vt cùm Plinius duo prima frugum genera facit: frumenta, vt triticum & hordæum: legumina, vt faba & cicer. Aliquando frumentum speciatim pro tritico vsurpatur. Frumenta autem & fruges à fruendo dicta: Frui est vesci, à frumine quæ est summa pars gulæ, per frumen enim escula delabantur.

Frumen.

Lac & caseus bubuli.

Addit postremò, mel, butyrum (fuit enim regio Israëlitica melle lacteq; fluens) & caseos bubulos. Plinius lib.28. E lacte inquit, fit butyrum, plurimum ex bubulo, & inde nomen. Idem aut aluum maximè subduci bubulo lacte: & bubulum lac caseo fertilius esse, quàm caprinum ex eadem mensura penè altero tanto. Sextius eosdem effectus equino caseo tradit, quos bubulo.

Butyrum.

חמאה *Hæmach butyrum dictum, à chamam calore, quia semper calet, & nunquam frigescit, aut congelatur. Rabbi Solomon Schomæn Hahælaf, id est, pinguedinem lactis interpretatur Prou. cap.30. Qui exprimit lac, educet butyrum & mel comedet. Deut.32. butyro boum, & lacte ouium. Isaiæ cap.7. Butyrum & mel comedet: Est pueritiæ seu infantiæ periphrasis, quæ lactea & dulcia appetit, acria autem & acetosa aspernatur. Abrahamus Gen. 18. præter alios cibos butyrum & lac hospitibus suis apposuit. Verùm de lacte & butyro humano, camelino, caprino, asinino, bubulo, ouillo, verno, æstiuo, variis deniq; generibus, medicamentis, multa Plinius lib.28.cap.9. De mellis natura, quod hic quoq; inter cibos castrenses numeratur, generibus, probatione, vide Plin.lib.11.cap. 12.13.14.15.16. Idem lib.22.cap.24. Mellis, inquit, natura talis est, vt putrescere corpora non sinat, iucundo sapore atq; non aspero, alia quàm salis natura. Faucibus, tonsillis, anginæ, omnibusq; oris defluxionibus vtilissimum, arescentiq; in febribus linguæ. Iam verò peripneumonicis, pleuriticis decoctum. Item vulneribus à serpente percussis: paralyticis in mulso. Mel auribus instillatum cum rosaceo prodest, lendes & fœda capitis animalia necat. Verùm & de mellis, & aquæ mulsæ cùm recentis, tum inueteratæ, melititis (quod ex musto & melle conficitur) deniq; ceræ natura, medicamẽtis, vsu vario & multiplici, vide ibidem plura. Primo Sam.14. in bello illo quod Saul gessit aduersus Palæstinos, cùm Saul graui edicto prohibuisset militibus ante vesperam & partam victoriam cibum vllum capere, Ionathan edicti eius ignarus, fame impulsus mel quod in sylua quadam decurrebat, cæteris ab eo abstinentibus, degustauit, cuius esu oculi eius fuerunt illuminati, hoc est, totius corporis vires tum edia fractæ atq; debilitatæ fuerunt instauratæ. Nam vt inedia oculi excæcantur & caligant, ita cibo reficiuntur, ac quasi illuminantur. Mel quidem, & præsertim mulsum, corporis animiq; viribus reficiendis & augendis peraccommodatum esse Plinius scribit lib.22.cap.24. & Pollionis, Romuli, & Augusti Imperatoris exemplis probat. Vt autem lactis, ita mellis terra Ismelitica abundantissima fuit, vt Exod.33. Num.13. Deuter.6.8. Hierem.11.32. & multis alijs in locis scriptum est. Quòd autem mel hoc quod Ionathan edit, in sylua dicitur fluxisse, notandum apes mellificare in locis syluestribus, in cauis arboribus, atq; petris (vnde Deut.32. Psal.81. mellis de petra fit mentio) quò sæpè examina confugiunt, nisi custodiantur atq; præueniantur. Sed id in terra Chanaan persimilium fieri tradunt. Forsan igitur vel ventus cauas aliquas arbores perrupit, vel Sol suo ardore fauos resoluerat in cauæ arbore, aut petra existentes, vnde mel fluxisse dicitur. Aliàs mellis & butyri torrentes hyperbolicẽs rerum vtilium copia significatur Iobi 21.cap. Mel sylueſtre, quo Ioannes Baptista in deserto vesci fuit solitus, de vero melle intelligi potest, quod in sylua ab apibus fuerit congestum. Est tamen etiam genus apium quæ vocantur sylueſtres, & mellificant plerunq; in cauernulis sub terra, sed mel hoc & insipidum est & parum.*

Mellis mulsiq; vtilitas.

Mel sylueſtre.

Zon Heb.

Adduntur etiam hîc Zon, quæ voce secundùm Grammaticos propriè animalia minora pascualia, vt sunt oues & capræ intelliguntur, sicut nomine בקר bakar significantur omnia animalia maiora pascualia, vt sunt boues, vaccæ, vituli, cameli, asini. Ex his autem duobus locis colligi potest, non delicatum nimis atq; luxuriosum, sed tenuem, frugalem, moderatumq; fuisse Iudæorũ priscorum militarium victum atq; diætam.

Notan-

Notandum postremò, quòd vtroq; in loco nulla fit vini, siceræ, aut cuiusq; alterius potus mentio. Verisimile est potum illorum in militia fuisse aquam, non vinum. Vnde 1.Sam.26. Scyphus aquæ (Hebraicè צפחת zaphahat, vnde forsan scyphus dictus) ad caput Saulis stetisse dicitur, non vini, vt hodie sæpenumero magni viri noctu quoq; ad lectum solent habere vini cantharos, atq; pocula ad potandum, & inexplebili illi suæ siti, quam sibi assidua immoderataq; vini ingurgitatione comparârunt, satisfaciendum. Dauid cùm in bello quod gerebat cum Philistæis, grauissima siti torqueretur, ac proinde aquæ quæ erat in cisterna quadam ad portam vrbis Bethlehem, desyderio æstuaret, tres viri per Philistæorum castra irruptione facta, aquam inde haustam Dauidi attulerunt: quam ille bibere noluit, cùm diceret nefas sibi videri aquam illam cum tanto virorum illorum vitæ discrimine compæratam potare, ac proinde illam Domino libauit. Aquam illam, quod obiter notandum, vocat sanguinem virorum illorum, eò quòd cum periculo sanguinis effundendi erat acquisita. Vt aqua Baptismi sanguis Christi à veteribus appellata est, quia est symbolum siue sigillum sanguinis Christi, qui nos quidem ab omnibus sanguinibus, id est, peccatis mundat.

Aquâ.

Ac omnino in regione illa calidissima, in qua maior vini, quàm aquæ bonæ atq; salubris copia extitit, aquæ potus in communi quotidianaq; vitæ consuetudine, tam in pace quàm in bello, videtur fuisse vsitatissimus: vini autem vsus rarior, ita vt illud non nisi festiuis ac solennibus in epulis adhiberetur. Vnde passim in sacris literis quoties ciborum epularumq; fit mentio, aqua plerunq; additur, non vinum. Id autem cùm prisci illius sæculi hominum sobrietati est tribuendum, tum quod in calidissima illa regione, quo rarior, tanto carior maioriq; in pretio habita fuit bona atq; salubris aqua. In Estheræ autem historia & alibi Misthe iain, hoc est, epulum seu compotatio vini, liberalioris seu copiosioris videtur esse epuli periphrasis, in quo vinum præter communem ac quotidianam consuetudinem fuerit adhibitum.

Aquæ potus apud Hæos communis.

In bellis porrò vini vsum vel omnino nullum, vel parcum certè moderatumq; esse debere, satis constat. Carthaginensium milites militiæ tempore à vino omnino feruntur abstinuisse, id quod faciendum esse Plato quoq; lib.2. de legibus præcipit. Megarenses cùm Apollinis oraculum consuluissent, quinam Græcorum essent præstantissimi. Responsum est illis: Viri qui bibunt sacræ Arethusæ aquam: id quod multò melius sacris oraculis comprobari potest. Apud Homerum Iliad.6. Hector qui heros fuit fortissimus, vini poculum sibi à matre Hecuba oblatum, accipere noluit, cùm diceret

De vini vsu in militia.

Μὴ μοι οἶνον ἄειρε μελιφρονα ποτνια μῆτερ
Μὴ μέ ἀποτηώσῃς μενεαίνοντα, ἀλκὴς τε λάθωμαι, id est,
Ne mihi, ne veneranda parens, huc dulcia vina
Protuleris, ne me enerues, animiq; vigorem
Obtundas potus, roburque à corpore demas.

Pescennius Imperator, teste Spartiano, militibus suis vini potum omnino interdixit, vniuersosque voluit aceto esse contentos. Illis item vinum flagitantibus respondit: Nilum habetis, & vinum quæritis? Mahumetes, vt in Alcorano scriptum est, non solùm vini potu sectatores suos prohibuit, verumetiam in ebrios 80. plagarum pœnam constituit. Contrà Constantinus voluit vinum dari militibus, quod & Imperatores Honorius & Arcadius probasse videntur, dum censent militibus à Nouembri mense de nouello vino dari; quod veteris dispendiosa videretur erogatio: ita tamen vt & vinum & acetum alternis diebus concedantur. Omnino vini potus non videtur prorsum militibus denegandus, cùm animi corporisq; viribus augendis recreandisq; sit aptum. Moderatum enim vtilissimum esse testantur & Hecubæ verba apud Homerum Iliad.6.

Αὐδὴ δὲ κεκμηῶτι μάχῃ μένος οἰνοβαρείων
id est, —— corpora magna virorum,
Dulcia vina leuant, animisq; & viribus augent.

Vnde Plato in Legibus dicit: πάντα ἄνθρωπον ἥλεων ἢ πρότερον γίνεσθαι, ἀγαθῆς δ' ἐλπίδος καὶ δυνάμεως πλουσίας, παῤῥησίας τε μεστὸν εἶναι καὶ ἐλευθερίας, ἀποβάντ' εἰκότως, καὶ φειδωλίας ἄκρον, hoc est, hominem postquam bibit hilariorem fieri, spe bonâ atq; viribus augeri, & ad dicendum liberum, & ad agendum impigrum, atq; alacrem reddi. Quam ob causam Lacedæmonij bibendo armabantur, vt testatur Eustathius. At verò immoderatus vini vsus, seu potius abusus cùm in pace tum in bellis potissimùm periculosissimus pernitiosissimusq; solet esse, maximarum cladium

Universidad de Deusto
Biblioteca

& calamitatum causa, vt & veteres historiæ, & nostrorum temporum experientia quotidiana locupletissimè testatur: de quo infrà pluribus dicetur. Atq; hæc quidem de quotidiano ordinariog; ducũ militumq; victu atq; conuiuijs satis sint dicta. Extat etiam Antonij Schnebergeri Tigurini, medici & philosophi libellus doctissimus de Sanitate militum tuenda, in quo pluribus de militum victu atque diæta disserit.

Epulæ militares festiuæ & extraordinariæ.

Epulæ diræ ab ijs qui vel imperatorium vel aliud honorificum munus bellicum erant adepti.

Venio nunc ad extraordinaria atq; festiua conuiuia in bellis vsitata, cuiusmodi sunt illa, quæ vel in ducis alicuius, alteriusue personæ principis electione, vel quæ ante prælium, vel etiam post prælium (siue clades aliqua sit accepta, siue parta victoria) maiori solito cibi potusq; abundantia atq; lætitia celebrantur. Ac primò quidem hoc semper moris fuisse legimus, vt qui vel Imperatores appellati, vel aliud aliquod honorificum munus militare erant adepti, militibus vel suæ erga illos benevolentiæ atq; gratitudinis pro accepto beneficio testificandæ, vel animos illorũ sibi magis magisq; conciliandi gratia, magnificum aliquod splendidumq; epulum exhiberent, exempla passim apud auctores occurrunt. Huc quoq; referri potest epulum prætorium, quod, vt Lazius lib. 3. c. 3. scribit, dabatur in exercitu vel limite, Prætore siue Præfecto prætorio designato. Atq; id vocatur Munus septem solidorum, de quo omnes Iureconsulti intellexere locum in duodecimo Codicis, in l. secunda, vbi septem solidorum functionis fit mentio, & glebæ & follis & clauis: nam ista vt solennia recens electo dabantur. Instituebatur verò huiusmodi conuiuium partim sumptu prouincialium, partim sumptu legionum limitanearum. Alludunt porrò ad huiusmodi epulum inscriptiones monumentorum quorundam, quæ Romæ eruta sunt, &c.

Epulæ ante prælium.

Deinde ante prælium præsertim periculosius, quod imminere videbatur, dederunt operam Imperatores, vt milites prius epulis paulò liberalioribus atq; copiosioribus corroborarentur atq; animarentur, quò maioribus nimirum viribus, animorumq; alacritate pugnam capescerent. Hinc & à Latinis prandium militare dictum, vt Trebellius Pollio testatur, quod ad bellum milites paret, actus nimirum iniri solitum, & Græcis ἄριστον μεθ' ὃ δεῖ ἀρίστευειν, & δεῖπνον μεθ' ὃ δεῖ πονεῖν, vti supra pluribus fuit explicatum. Huiusmodi autem paulò liberalioribus epulis militum animos corporaq; ad mox futuram pugnam præparanda esse. Homerus omnium officiorum atq; virtutum sapientissimus magister pluribus in locis docet, cuiusmodi & illud, vt ex multis vnum proferam, quod Vlysses ad Achillem verba faciens, illumq; admonens, ne Græcos ieiunos ad pugnam educeret. Ιλ. τ. inquit:

—— Τρῶσὶ μαχησομένους
Ἀλλὰ πάσασθ' ἄνωχθι θοῶς ὀτρυνέμεν ἀχαιοὺς
Σίτου, καὶ οἴνοιο. Τὸ γὰρ μένος ἐστὶ καὶ ἀλκή.
Οὐ γὰρ ἀνὴρ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα
Ἀκμὴν ἐστὶ σίτοιο δυνήσεται ἄντα μάχεσθαι.
Ἤπερ γὰρ θυμῷ γε μενοινάᾳ πολεμίζειν,
Ἀλλά τε λάθρη γῆα βαρύνεται, ἠδ' ἐκιχάνει
Δίψατε καὶ λιμός, βλάβεται δ' ἐν γούνατ' ἰόντι.
Ὃς δέ κε καὶ ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς
Ἀνδράσι δυσμενέεσσι παρημένοις πολεμίζῃ,
Θαρσαλέον τό οἱ ἦτορ ἐνὶ φρεσὶν, ἠδέ οἱ γυῖα
Πρὶν κάμνειν, πρὶν πάντας ἐρωῆσαι πολέμοιο.
—— Sed nunc age corpora curent.
Intra castra iube, quo viribus auctior omnis
Sufficiat sibi susceptis exercitus armis,
Quis consistat enim decertans Solis ab ortu
Vsque sub occasum ieiuno corpore miles?
Nam licet excellant generoso in corpore vires,
Membra tamen si fluxa sitiq; fameq; laborent,
Languescunt, genua ægra labant, & crura vacillant.
At si pasta cibo vinoque refecta suaui
Copora sint, tolerant æstus, pugnæq; laborem.

Vulnifico

Vulnifico totis stratum sub Marte diebus,
Crescit, & accedens vires audacia firmat.

Huic simile est illud Ιλ. β.

Νῦν δ' ἔρχεο δῦσι δεῖπνον, ἵνα ξωὰ ζωοῖσι φέρηαι.
Εὖ μὲν τις δόρυ θηξάσθω, εὖ δ' ἀσπίδα θοάζω,
Εὖ δέ τις ἱπποισιν δεῖπνον δότω ὠκυπόδεσσιν,
Εὖ δέ τις ἅρματος ἀμφὶς ἰδὼν, πολέμοιο μεδείω,
Ὡς κε παντημέριοι συνάοροι κρινώμεθ' ἀρηϊ.
Οὐ γὰρ παυστωλὴν γε μετέσσεται οὐδ' ἠβαιὸν.
Nunc autem venite ad cœnam, vt conducamus martem.
Bene quidem aliquis hastam acuat, bene & scutum ponat,
Bene & aliquis equis cœnam det veloces pedes habentibus,
Bene & aliquis currum vtrinque videns, belli curam habeat,
Vt per totam diem sæuo decernamus Marte,
Non enim cessatio postea erit, neque paululum.

Eustathius hoc in loco ait etiam alibi poëtam inducere milites prandentes ante pugnã. Nam δεῖπνον esse veteribus ientaculum matutinum, quod ante iustum & ordinarium tempus sumitur, ὡς ἂν ἐκ τοῦ πονεῖν φυλάττοιτο τῇ τροφῇ, id est, vt ad laborandum cibo firmentur atq; fulciantur, vnde etiam δεῖπνον sit dictum. Onosander Platonicus in suo libello de optimo Imperatore, & eius officio, inter alia milites primo mane cibo potuq; ad pugnam capessendam, muniendos esse docet, ne fortè prœuenti, ieiuni arma capere, & prælium inire cogantur. Miles enim mediocri cibo potuq; non tamen ad satietatem vsq; firmatur, robustior alacriorq; arma capit, & in aciem procedit: contrà coactus, priusquam corpus cibo firmauerit, subitò raptimq; in aciem prodire, sæpissimè procedente die viribus deficit, ad id etiam insidiosè sæpenumero diem extrahente hoste, vt sera pugna sit, atque ita milites æstu meridiano & laboribus standi sub armis, denique fame sitiq; confecti atq; defatigati, tanto facilius vincantur. Hoc quidem stratagemate Scipio vsus, milites Asdrubalis pedes referre coegit, tandemq; in castra compulit, vt testis est Liuius Decad. 3. lib. 1. & 8. Leo itaq; Imperator iubet eo die, quo pugnandum sit, vnumquenq; militem gestare ad sellam suam secum aquam, non vinum, in lagena, & panem bis coctum in clitellis, vt tempore & necessitate flagitante hæc habeant, ad se aliosq; in animi corporisq; defectum aliquem incidentes, reficiendum atq; recreandum. Lacedæmonijs Spartam contra Pyrrhum defendentibus, adstabant mulieres cibum potumq; eo indigentibus, porrigentes, vt testis est Plutarchus in vita Pyrrhi. In hisce tamen conuiuijs summa adhibenda cautio, ne milites atq; duces ita sese nimio cibo potuq; obruant, vt si manus cum hostibus sint conferendæ, neq; mens neq; corpus officium suum amplius facere possint, atq; ita ab hostibus opprimantur. Vnde Eustath. Ιλ. τ. ante pugnam ad satietatem vsque prandere vituperandum esse dicit, idq; Ephippi testimonio comprobat, qui cùm dixisset, Argiuos semper ebrios prælium inire, addit, eosdem quoq; semper turpi sese fugæ mandare. Iam verò finito prælio rursus opus est militũ, qui superstites remanserunt, corporis animiq; vires largioribus lautioribusq; epulis refici & instaurari, quò ad pugnam si ita necessitas postularit, denuò capessendam atque redintegrandam sufficere possint: id quod ipsum quoque Homerus sub Vlyssis persona Achillem hunc in modum alloquentem docet, Ιλ. τ.

Epulæ finito prælio.

Γασίει δ' ὅπως ὀτὶ νέκυων πενθήσαι ἀρχαιὸς.
Λίτεσθαι πολλοὶ καὶ ἐπήτριμοι ἤματα πάντα
Πίπτωσιν, πότε κέν τις ἀναπνύσειε πόνοιο;
Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι,
Ὅσσοι δ' ἂν πολέμοιο φυγὴ συνάορος λίπωνται
Μεμνῆσθαι πάσι, καὶ ἐπ' ὀτρύνειν, ὄφρ' ἔτι μᾶλλον
Ἀνδράσι δυσμενέεσσι μαχώμεθα.

Horum verborum summa est, mortuos lugendi finem esse faciendum postulante id ventre, illosq; qui ex prælio superstites euaserint, mortuis humo mandatis debere cibum potumq; capere, quò rursus si ita sit necesse, cum hostibus prælio contendere valeant. In eandem sententiam & Pisistratus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nestoris filius Od. δ. Menelaum atque Telemachum Vlyssis calamitatem deflentes, & Od. ι. Vlysses Alcinoum atq; reliquos Phæaces alloquitur, idemq; vterq; suadent. Similis conuiuij post pugnam exemplum habes 1. Sam. 14. Nam Israelitæ parta de Palæstinis victoria atq; præda, oues, boues, vitulos humi mactasse, & cum sanguine (hoc sanè contra legem diuinã) comedisse dicuntur. Sed vt in epulis quæ ante prælium, sic in his quæ post agitantur, durante præsertim adhuc bello, summoperè cauenda est atq; vitanda effusa immoderataq; cibi potusq; sumptio, quæ victoribus sæpè securis & lætitia gaudioq; nimio gestientibus luctuosam ex improuiso cladem calamitatemq; adfert, id quod & multa literarum monumenta & ipsa experientia quotidiana testatur.

Epulæ victoriales

In primis verò communis & peruagata omnium ferè gentium cõsuetudo semper fuit, & adhuc est, vt præclaræ nobilesq; victoriæ omni lætitiæ genere omniq; cùm sacrificiorum atq; ceremoniarũ sacrarum, tum ludorum epularumq; pompa atq; magnificentia celebrarentur. Apud Iudæos quidem hunc fuisse morem sacræ literæ testantur. Nam vniuersus populus cum mulieribus, virginibus atq; pueris ex vrbe effusus magna cum lætitia, cum cantu, instrumentis musicis atq; tripudijs victoribus obuiam procedebat, illorum laudes carminibus celebrabat, illosq; tandem in templum vsq; deducebat atq; comitabatur, vbi sacrificia fiebant, Deoq; gratiæ pro parta victoria agebantur. Hinc sequebantur cõuiuia lætissima, quæ sæpè per dies aliquot durabant. Exempla huiusce cõsuetudinis habes Iud. 16. 1. Reg. 18. 2. Par. 20. Iudith. 15. Apud Chaldæos idem moris fuisse ex sacris literis constat. Nabuchodonosor enim rex Chaldæorum Arphaxado Medorum rege interfecto, captis Ecbatanis metropoli, Niniuem reuersus, cum omni exercitu otia atq; conuiuia per centum viginti dies agitasse scribitur Iudith. 1. cap. Græci huiusmodi festiuitatem atq; epulas post victorias vsurpari solitas, τὰ νικητήρια quasi dicas postuictorialia appellarunt, quorum passim plurima apud historicos exempla reperiuntur, cuiusmodi sunt illa quæ ab Athen. lib. 1. Dipnosoph. cõmemorantur. Conon (non Alexander, vt vult Suidas) cum apud Cnidum Lacedæmonios bello nauali superasset, Pyræum mœnibus munijsset centum boues mactauit (vera hæc non ficta fuit victima) atq; omnes Athenienses ad conuiuium conuocauit. Alcibiades cum in Olympicis primus, secundus & quartus curru vicisset (quarum victoriarum epinicium scripsit Euripides) Ioui Olympio sacris factis, vniuerso populo congregato conuiuium magnificentissimum exhibuit. Idem fecit Leophron in Olympijs, cuius epinicij auctor est Simonides Cæus. Empedocles similiter Agrigentinus cũ equestri certamine Olympico vicisset, bouem ex myrrha, thure, & pretiosissimis aromatum generibus composuit, eumq; spectatoribus occurrentibus distribuit, quippe qui Pythagoricus erat, & ab animatis omnibus abstinebat. Antiochi Epiphanis triumphus & victoriale seu triumphale conuiuium magnifici seu potius insani luxus pluribus describitur ab Athen. lib. 12.

Idem mos fuit Chaldæorum. Exemplum Nabuchodonosor. Græcorum ἐπινίκια.

De Romanorũ triumpho atq; epulo triumphali.

Verùm Romanus ille omnium terrarum princeps populus, vt victorijs, ita victorialium bonorum, præmiorũ conuiuiorumq; magnificentia cæteris omnibus populis atq; regibus longè videtur antecelluisse. Fuerunt autem duo præcipui honoris genera, quibus Imperatores, rebus in bello fortiter præclareq; gestis, victorijsq; partis decorari cõsueuerant, quorum vnum Triumphus: alterũ Ouatio dicebatur. Vtrumq; autẽ consequebantur splendidissimæ magnificentissimæq; epulæ, de quibus antequam dicam, de ipso Triumpho atq; Ouatione operæpretium fuerit quæ dã breuiter atq; summatim dicere, de quibus passim multa apud Liuium, Dionys. Halicar. Cor. Tacitum, Plin. Pomp. Lætũ & innumeros alios Romanarum rerum scriptores, cognitu iucundissima leguntur. Triumphũ Pompeius Lætus vult primò omniũ à Bacho (qui idcirco Bachus Triumphus, teste Varr. dictus est) postea dicam victoriam fuisse vsurpatũ, sic dictũ, quod milites eius solijs ficorum, quæ θριαὶ dicũtur, vultum cooperuerũt, iambos & scommata canentes, quæ sunt licentiosè dicta mixta salibus in eũ qui triumphat. Vnde clamabant omnes: Io triambe Bacche Io. Alij triumphũ scriptum dicunt ix τῶ θριαμβεύω hoc est, tribus velut ordinibus, senatorio, populari, & militum, à quibus celebris est triumphus. Primus Romanorum, qui triumpho vsus est, perhibetur fuisse Priscus Tarquinius. Illius autem talis ferè forma fuit. Is cui senatusco consulto vel à populo comitijs centuriatis hic honor erat decretus, qui ideo circo triumphalis est dictus, corpus habens mimio illitũ (quo etiã Iouis ipsius simulachri facies diebus festis illini solebat) coronam in capite aureã, aliquando lauream, in collo bullã auream, inclusis eam remedijs, quæ crederent aduersus inuidiam valentissima, indutus tunica palmata (aurea enim tunica Tarquinium Priscũ triumphasse Verrius tradit Plin. lib. 33. cap. 3. gemmata Diocletianea, teste

Pomponio Læto) supra quam toga picta inijciebatur, dextra scipionem eburneum & sinistra aureum pateram, nec non digitis annulos aureos gestans, sedens in sella curuli eburnea, curru inaurato (Diocletianus aureo gemmatoq; vsus est) quatuor equis albis cum ducentibus, in quibus triumphantium filij prætextati sedere solebant, per portam Capenam in vrbem inuehebatur perq; viam Appiam 8. millia passuum amplam, in Capitolium recto & amplo itinere vehebatur, in quo lignei primùm continuiq; arcus, post marmorei columnis suffulti erant, vnde multitudo satis cõmodè triumphum spectare posset. Templa Deorum immortalium tota vrbe patebant, ornata sertis atq; floribus, spirantia Arabicos odores, itinera vbiq; repleta pinguibus mensis & lætis poculis, vt festi victores se recrearent. Præferebantur fercula fabricata cum signis & monumẽtis victoriæ, quæ possent manibus militum ferri, antè præcinentibus & saltantibus lætitia militibus, quibus libertas erat scommata effundere in ipsos triumphantes, omnesq; clamabant, Io triumphe, Io triumphe. Præferebantur etiam in vehiculis omnis generis spolia, argentum, aurum & purum & signatũ, arma, vasa, supellex, vestes, thesauri. Aderant tibicines bellicum clangorem intonantes, boues quoq; auratis cornibus, quorum medios vittæ cingebant, & frontibus vittati ad sacrificiũ succincti popæ h. e. ministri agebant. Hostes deuicti currum sequebantur, quorum colla cathenis erant onerata. Sic præeunte Senatu in Capitolium ascendebant ad templum Iouis Opt. Max. vbi mactato tauro albo, qui triambos dictus est, laureaq; corona in Iouis gremio posita, eadem comitatus pompa domum reuertebatur. Corona triumphalis, cuius suprà facta est mentio, quæ Imperatori ob honorẽ triumphi mitti solebat, aurũ quoq; coronarium dicta est, pro quo soliti erant in Italia populi & prouinciales quasi tributi vice pecuniæ summam Imperatoribus persoluere. Hinc laudatus Adrianus, quod aurũ coronarium Italiæ remiserit. Corona olim ex lauro, postea ex auro fieri cæpta. Hæc ex Pomponio Læto & alijs scriptoribus vno quasi fasciculo collegi. Idem ouationis ritum his verbis describit. Cum hostes sine pugna & sanguine cum ducibus nostris conuenissent, quoniam res peracta sine cæde esset, ouatio erat. Pedes ingrediebatur vrbem, qui sic vicisset, sine ferculorũ pompa, myrto coronatus vnà cum militibus, quia ea arbor dicata Veneri, quiescere ab armis ostendit. Tibicines ouantem præcedebant, quæ paciferæ choreæ instrumenta sunt. In sacris mactabantur oues, vnde ouationis nomen. Prima ouatio data est P. Postumio Tuberto de Sabinis triumphãte, Plin. lib. 18. c. 29. In triumpho clangor tubarum, in ouatione concentus tibiarum: ille Martis, hic Veneris est.

Itinera repleta mensis pinguibus atq; poculis.

Ouationis ritus.

Huiusce porrò triumphi magnificentiæ atq; pompæ non minima pars erant cœnæ triumphales (sic enim vulgò dicebantur) quibus Imperatores, vt testis est Plutarchus, post victoriam populũ Romanum in loco publico excipiebant, à quo deinde cœna peracta honoris ergò domum deducebantur, qui honos, vt idem scribit, quoniam Consulibus præsentibus Imperatoribus tribui non poterat, idcirco illi consules ad conuiuium quidem inuitabant, sed postea illos rogabant, ne accederẽt. Cœnas autem hasce insani fuisse immanisq; luxus ex historijs constat, quæ vt testis est Varro, vt & epulæ collegiorum frequentes annonam incendebant. Iu ijs testus est Plinius lib. 33. cap. 7. minium vnguentis fuisse additum, quo & corpora triumphantium & ipsius Iouis simulacri facies diebus festis illini fuit solita. Verùm operæpretium fuerit epularum huiusmodi triumphalium atq; victorialium subijcere exempla, inter quæ antiquissimum est illud epulum victoriale, quod L. Paulus Æmilius deuicto Perseo exhibuit. In quo admirantibus Græcis, quod in magno splendidoq; apparatu curiosus esset, dicere solebat: Eiusdem esse animi & aciem & conuiuium instruere, illam quidem vt formidolosus hostibus, hoc vt amicis gratus esset: testis est Plutarchus in Rom. Apoph. & in Æmilio, necnon Liuius. Idem auctor de bello Macedonico facta mentione triumphi Manlij: Epulæ quoque, inquit, ipsæ & cura & sumptu maiori apparari cœptæ, &c. C. Iulij Cæsaris cœna triumphalis à Suetonio, Plinio & alijs auctoribus maximè celebratur, quam ille in Africano triumpho exhibuit. Nam in illa præter obsonia apparatissima vno die in duobus & viginti millibus tricliniorum instructis paratisque mensis & vini Falerni amphoras centum, & Chij cados totidem populo dedisse fertur, & sex murænarum millia, quas C. Hircus in ponto mutuò dedit. Plinius lib. 14. cap. 15. Quid non & Cæsar Dictator triumphi sui cœna vini Falerni amphoras, Chij cados in conuiuia distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium & Falernum dedit. Suetonius in eius vita illius 5. triumphos commemorans primum & excellentissimum Gallicum, secundum Alexandrinum, tertium Ponticum, huic proximum Africanum, nouissimum Hispaniensem, dicit illum

Cœnæ triumphales.

Universidad de Deusto
Biblioteca

adiecisse semper epulum & viscerationem, & post Hispaniensem victoriã duo prandia. Nam quum prius parcè, neq; pro liberalitate sua præbitum iudicaret, quinto post die aliud largissimum præbuit. Donatiuum præterea & congiarium eiusdem Cæsaris in triumpho memorabile fuit, pecuniarum illatarum summam ad sexaginta quinq; talentûm millia fuisse ferunt. Tiberius Cæsar eo die quo triumphum Germanicum egit, prandium populo mille mensis, & congiarium tricenos nummos viritim dedit, vt testis est Suetonius in eius vita. Athen. lib. 5. sub finẽ testatur triumphantes duces in Herculis templo conuiuia illa ciuibus exhibuisse, cuius rei testes sunt multi poëtæ atq; historici. Idem lib. 4. ex Posidonio Stoico: ὅταν, inquit, διωχῶνται ἐν τῷ τῆ ἡρακλέους ἱερῷ, δεῖπνίζονῖ & τῆ κῶμαθεμαλθδονῖ, καὶ ἡ τῶ ἡρακλέους διωχὴ τῆς διωχῆς ἡρακλειωτική, id est, quando in Herculis templo conuiuantur Romani à triumphante conuiuio excepti, ipse quoq; conuiuij apparatus est Herculeus. Nam potus est οἰνόμελι, hoc est, mulsum, cibi autẽ sunt panes magni, & carnes fumosæ elixæ, necnon recens mactatarum victimarum carnes assatæ multæ. Mulsum porrò, quod veteres Romani in delitijs habebant militibus in triumphali pompædari consueuisse illa Liuij manifestè testatur lib. Annal. 48. Ad hunc prætorem Q. Terentium Culleonem adeò amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romæ mortuum, elatumq; P. Scipionem (est enim ea quoq; fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho erat, in funere quoq; ante lectum isse memoriæ prodiderunt, & ad portam Capenã prosecutis mulsum dedisse, &c. His verbis significat Culleonem in Africani funere renouata memoria triumphi eius pileatum dedisse mulsum. Adhanc consuetudinem Chrysalus ille Plautinus alludit in Bacchid. Sed spectatores vos nunc ne miremini,

Quod non triumpho, peruulgatum est, nihil moror: Veruntamen accipientur, mulso militi.

Atq; hæc quidem satis sint dicta de victorialibus atq; triumphalibus cænis. Quoniam autem præter epulas, de quibus dictum est, dona quoq; atq; munera quædam & alimentaria & pecuniaria cum in magistratuum atq; imperatorum inaugurationibus, tum post victorias populo militibusq; distribui fuerant solita (quorum creberrima apud historicos fit mentio) non alienum à nostro proposito erit de illis quædam subijcere. Fuerunt autem illa duplicia, alia quæ populo, alia quæ militibus fuerunt data, quorum illa quidem, congiaria: hæc verò, donatiua proprie fuerunt appellata: id quod vel ex illis locis satis patet, quæ subijciam. Lampridius in Alexandri Cæsaris historia: Concionas in vrbe multas habuit, more veterum tribunorum & consulum. Congiarium populo dedit, donatiuum militibus, ter carnem populo addidit. Quô alludit & Capitolinus: Congiarium, inquit, populo dedit, militibus donatiuum. Et Plinius in Panegyrico Traianum laudat, quod congiarium dedisset populo, quo locupletatæ essent tribus, & militibus exhibuisset donatiuum. Ex his ergo locis satis patet, donatiuum propriè fuisse donum militare, militibus datum vel post victoriam, vel cum alicui creabatur Augustus, pecunia scilicet quæ vltra stipendium, quô magis essent addicti, adijciebatur. Congiarium autem propriè dictum illud, quod populo eadem ob causas dabatur, siue essent liberi, siue pecunia. Nomen autem illud quod idcirco Quintil. lib. 6. Instit. commune & liberalitatem & mensuræ esse dicit, ductum est à congio, quo pecunia mensurari & in populum distribui spargiq; consueuerant. Vnde Fabius Max. perstringens Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, vnitatem, heminarium dixit esse, alludens ad alterũ mensuræ genus. Ac primò quidem huiusmodi congiaria in magistratuum inauguratione dari fuisse solita, ex his testimonijs patet. Titus Liu. lib. 5. Decad. 3. Ædilitia, inquit, largitio hæc fuit, ludi Romani pro temporis illius copijs magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati. Hæc videtur congiariorum esse origo. Idem libro 7. Decad. 4. cum multi & clari viri Censuram petijssent, dixit in M. Acilium Glabrionem, qui Antiochum ad Thermopylas, Ætolosq; vicerat, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauorem populi se inclinasse. Sic Heliogabalus, Herodiano teste libro 5. diuiso congiario in populum, vt mos est imperium suscipientibus, spectacula omniuariam edidit magnificentissima. Septimius Seuerus, eodem teste, libro 3. initio imperij peractis templo Iouis omnibus sacrificijs reuersus in palatium, magno congiario populum Romanum Victoriæ nomine prosequutus est, & nummos militibus largitus est. Idem auctor de eodem Imperatore scribit libro 2. illum ante expeditionem in Orientem, & populo congiarium vberrimum dedisse, & militibus abundè multa donasse. Caligula, teste Suetonio, in consulatu suo congiarium populo dedit tricenos sestertios, præter epulum abundantissimum. Sic cum Nero vicesimo aetatis anno

De congiarijs & donatiuis.

anno Consulatum inijsset, atq; interim designatus, proconsulare imperium extra Italiam haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur, additum nomine eius donatiuum militi, & congiarium plebi, vt testis est Corn. Tacitus lib. 12. Sic Iulius Capitolinus in Marci & Veri Antoninorum inauguratione. Actis igitur quæ agenda fuerant in senatu, pariter castra prætoria petiuerunt, & vicena millia nummûm singulis ob participatum imperium, militibus promiserunt. Ad huiusmodi donatiuum alludit & Claudianus poeta lib. 2. in Russinum, hoc carmine:

Nunc epulas tempus socij, nunc larga parare
Munera, donandumq; nouis legionibus aurum.

Congiariorum autem & donatiuorum, quæ post victorias fuerunt data, passim multa exempla reperiuntur. Tiberius de Germanis triumphans præter prandium mille mensarum & congiarium tricenos nummos viritim dedit. De his plura licet videre apud Lazium lib. 4. cap. 9.

Quemadmodum autem in munerum quorumuis susceptione, inauguratione conuiuia siue epulæ celebrantur, sic in eorundem depositione siue abdicatione idem fieri consueuit. Sic L. Sylla deposita Dictatura, cum vniuersi sui patrimonij (quod rapinis, cædibus, proscriptionibus ciuium, alijsq; sceleribus auxerat) decimam Herculi consecrasset, populo epulum per multos dies præbuit adeò copiosum, seu potius luxuriosum, vt quotidie magna cibariorum copia in amnem proijceretur, vinum quoq; 40. annis vetustius populo dari curauit, teste Plutarcho in Sylla. Hoc modò ille populi animos sibi ob iniurias, quibus illum per multos annos vexauerat, infestissimos lenire rursus atq; placare est conatus. Syllæ simillimi hodie multi principes atq; magistratus Christiani reperiuntur, qui postquam publici fisci, ærarij, totiusq; populi spolijs atq; rapinis ingentes sibi opes atq; diuitias iniustè nefarieq; compararunt, ac proinde & Deo & populo vniuerso infensissimo vruntur, ipsum quidem Deum vanis quibusdam adumbratæ religionis cæremonijs: populum verò luxuriosis epulis, munerumq; largitionibus sibi conciliare rursus atq; placare contendunt.

Conuiuia in muneris alicuius depositione

DE CONVIVIIS ARTIFICVM, OPIFICVM, SERVORVMQVE PROPRIIS: NEC NON de seruorum victu atque diæta.

CAPVT XXIII.

ATQVE hæc quidem de magistratuum & munerum honorificorum, siue pacis siue belli conuiuijs sint dicta. Nunc consequens esse videtur, vt de munerum vita inferiorum, sordidorũ, illiberalium viliorumq; quæ partim sunt vrbana, partim rustica, partim mixta, proprijs & peculiaribus epulis dicam, quæ ipsa quoq; varia sunt & multiplicia. Nam primò quidem artificum, mercenariorum, opificum, omnium denique illorum, quorum vita manuum opere atq; labore constat, certæ sunt festiuitates, certæ peculiaresq; epulæ, quas vel ipsi inter se agitant, vel illis præbentur ab ijs, qui illorum operis vsi fuerunt: quarum exempla quædam subijciam. Apud Phœnicas fuerunt conuiuia quædam publicanorum ἀγχυρόβαλα dicta, vt testis est Varinus Hesych. inde ἀγχυροβαλλειν, eodem teste, idem quod δεῖπνεῖν. Addit mercedem quoq; in portu exigi solitam eodem nomine fuisse appellatam. His adde θυώδιον, ὃ, τὸ, sacrum quo piscatores Neptuno chynum immolabant in spem fœlicioris capturæ, Cælius lib. 15. cap. 7. Apud Christianos præter publicas & communes festiuitates, singuli ferè artifices atq; opifices certos quosdam habent diuos atq; diuas, ceu vitæ artificijq; sui patronos atq; tutores, vt pictores Lucam, fabri Eulogium, calcearij Crispinum & Crispinianum, sarctores Gutmannum, figuli Goarem, venatores Eustachium, in quorum honorem dies illis sacros cõmessationibus compotationibusq;, vti fit, celebrare consueuerunt. Deinde alias quoq; habent singuli opifices ferias proprias & vsitatas, quibus epulis genioq; indulgent, quas enumerare omnes longum foret. In Germania communis ferè est & peruagatus opificum artificumq; mos, vt quo die primùm noctu ad candelam siue lucernã, vel incipiunt vel rursus desinunt operari, vnà liberalius solito epulentur, quæ cõuiuij genera vernacula lingua **liechtbraaten/kelbraaten/** & **scheidwecken** appellantur. Huc quoq; pertinent omnes illæ epulæ, quæ artificibus vel quibuscunq; operis, post operis alicuius perfectionem absolutionemue exhiben-

Artificum atq; opificum conuiuia.

Αγχυροβαλα Phœnicum

Liechtbraaten vnd Scheidwecken.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur. Huiusmodi est illud quod post erectam domus alicuius contignationem fabris exhibetur, vulgò appellatur das vfrichtmaal. Item quod mulieribus post vestium ablutiones, vulgò wlschermaal & bestrychmaal dictum, & alia huiusce generis innumera. Mos quoq; est admodum laudabilis artificum nonnullorum, quo peregrinos ad se aduentantes & ὁμοτέχνους hospitum conuiuijs liberalibus excipere humaniterq; tractare solent. Opificum, atq; mercenariorũ luxuria. Verùm vt in genere de huiusmodi mechanicorum hominum epulis quid sentiam, dicam, illorum nonnulla quæ ad honestam recreationem à laboribus vitæq; coniunctionem spectant, non videntur esse culpanda, sed modus in illis, vt omnibus in rebus, est adhibendus, vt nimirum nec nimis crebra sint atq; frequentia, nec nimis sumptuosa atq; luxuriosa. Hodie namq; plerique illorum hominum, vt est omnium hominum ingenium à laboribus ad otium atq; voluptates procliue, plerunq; in popinis volutantur, et quauis data et oblata vel minima occasione epulantur cum maxima temporis, reiq; familiaris iactura. Interea illorum liberi vxor atq; familia, quam alere debebant, fame, siti, rerumq; aliarum ad victum cultumq; corporis necessariarum inopia premitur. Sæpe vno die vel vno conuiuio multorum dierum lucrum atq; mercedem, quam ad familiæ suæ sustentationem conferre debebant, profundunt atq; dilapidant. Hanc illorum hominum luxuriem, quæ ad multarum familiarum ruinam pertinet, magistratus omni studio atq; opera sua refrænare debet.

Seruilia conuiuia. Ad hoc porrò conuiuiorum genus non ineptè meo iudicio referuntur seruilia conuiuia, quæ à dominis olim seruis atq; famulis adornari consueuerant, quorum exempla aliquot ab Athenæo ponuntur lib. 4. Dipnosoph. Apud Romanos Saturnaliorũ diebus moris fuit, vt domini famulos suos conuiuio exciperent, ipsiq; seruorum officio fungerentur. Hanc consuetudinem Græcam fuisse exemplis quibusdam probat. Nam in Creta festo Mercurialium conuiuantibus seruis domini ministrant. Idem mos fuit apud Trezœnios, apud quos mense Geræstione per aliquot dies multæ festiuitates celebrantur, quorum in vno serui cum ciuibus astragalis ludebant, & seruis domini conuiuium præbebant. Idem auctor Berosi atq; Ctesiæ historicorum testimonijs comprobat 16. Calend. Septemb. festum Sacean dictum in vrbe Babylone 5. dierum spatio celebrari fuisse solitum, quibus moris fuerit, vt serui dominis imperarent, & illorum aliquis stola regiæ simili indutus (quem Zoganem appellabant) vniuersæ familiæ præesset. Sic apud Gallos die Iouis pridie Veneris magnæ vti vocant, rex Galliæ 12. mendicis epulum lautum præbet, illorum pedes lauat, illis vnà cum aulicis suis ministrat, primum ferculum ipsemet apponit, singulis apophoreti loco dat vestem. Item die Epiphan. aliquis aulicorum ministrorum rex eligitur, cui rex ipse, cæteriq; inter epulandum ministrant. Verùm in sacris quoque literis huius rei nobis ab ipso Christo exemplum proponitur Luc. 12. vbi inquit: Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis, hoc est, interprete Theophylacto, promptus & paratus erit ad seruis suis dandam plenam & perfectam quietem animi atq; corporis (ὁ γὰρ ἀναπαυόμενος ὅλον τὸ σῶμα ἀναπάυει.) & illorum fida officia atque ministeria remunerandum. Δαψιλῆ αὐτοῖς παρέχων τὴν τράπεζαν, καὶ τοῖς πνευματικῶν χαρισμάτων τρυφὴν χορηγῶν, hoc est, lautam illis mensam atque spiritualium donorum delitias largiendo. Hæc ille. Non est ergo absurdum, quod Christus hîc Deum Opt. Max. dominum dominorum hominibus ceu vilissimis & abiectissimis seruis seruientem ac ministrantem inducit. Nam si rem verè æstimare volemus, inueniemus reuera non homines Deo, sed Deum potius hominibus licet ingratissimis assidere, seruire & ministrare, imò homines pij licet fida, tamen imperfecta sua ministeria Deo præstare non possunt, nisi illis Deus eius facultatem submitteret. Eleutheria. Huc quoque referri possunt Eleutheria, quæ erant dies festus & epulæ lætiores, quas serui libertate donati celebrabant. Horum mentio fit apud Plautum in Persa: Basilicè agito Eleutheria. Dicta sunt etiam ἐλεύθεια sacra quædam, quæ Samios τὰ ἔρωτα, hoc est, amori Deo dedicata. Huiusmodi commemoratæ festiuitates atque epulæ tantò sunt admirabiliores, quò vilior & abiectior olim seruorum fuit conditio, quibus ex communi omnium ferè gentium more ad herilem mensam & ad ingenuorum liberorumq; conuiuia atq; sacrificia accedere minimè licebat, vt in sequentibus Athenæus docet & ex multis historijs patet. Itaque apud Romanos serui quando ad dominorum suorum mensam admittebantur, id erat manumissionis signum ex lege Iunia Norbana. Ad quod alludit Tertull. lib. de resurrect. carnis his verbis: Atqui (seruus manumissus) & vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patronus nomine, et

Sacean festum Babyloniorum

ne, ac tribu mensaq; honoratur. Verùm de his plura suo in loco, quando de conuiuarum qualitate atq; delectu tractabimus. Fuit etiam apud Romanos peculiare quoddam ancillarum festum, dictum Nonæ Caprotinæ, quod epulis fuit ab illis celebratum, teste Plutarcho in Camillo sub finem.

Seruorum victus atq; diæta. Quoniam verò de seruorum festiuis quibusdam atq; solennibus epulis dictum est, nunc in vniuersum de seruorum famulorumq; victu atq; diæta quædã videntur esse adijcienda. Hîc vt plerisq; alijs in rebus, aurea est adhibenda mediocritas. Primò igitur cauendũ, ne serui atq; ancillæ molliter nimis & delicatè tractentur, ne, id quod plærunq; fieri consueuit, non modò langueſcant atq; torpescant, verùm etiam equorum instar bene saginatorum insolescant, & aduersus dominos suos insurgant. Nam, vt verissimè Salomon dixit, (id quotidiana docet experientia) qui seruum suum nimis delicatè nutrit à pueritia sua, illum tandem sentit contumacem. Itaq; Athenæus lib. 6. (vt etiam Plato lib. 6. de Legib.) minimè vult dominos cum seruis & ancillis suis iocari atq; nugari, sed illorum verba quæ cum illis faciunt, mera esse iussa atque mandata: ne & illis parendi seruiendiq; & sibi imperandi conditionem difficiliorem reddant. Apud Romanos, teste Polybio, vt mulieres liberæ, ita serui quoq; à vino abstinebant, necnon ephœbi omnes ad annum vitæ tricesimum. Aristoteles similiter in Oecon. lib. 1. cap. 6. quoniam vini potus multos etiam liberos sæpenumerò ad iniurias inferendum impellit, multæq; liberæ gentes à vino abstinent, vt Carthaginenses in bellis, seruis quoque vel nihil prorsus, vel parùm admodum vini dandum esse existimat. Sed contrà cauendum est, ne ijdem nimis durè contumelioseq; tractentur, illisq; debitus ac necessarius victus denegetur, quò fit vt & laboribus ferendis minimè pares esse possint, ijsq; succumbant, & siti atq; fame malesuada ad furta aliaq; terra scelera atq; facinora impellantur. Quamobrem Græcos olim atq; Romanos, vt de alijs taceam, diligentem olim acuratamq; seruilis victus atq; diætæ curam gessisse legimus. M. Cato in libro suo de re rustica mensuram cibariorum, vini atq; pulmentarij familiæ dandi diligenter accurateq; præscripsit hunc in modum. Familiæ cibaria, qui opus facient per hyemem, tritici modios IIII. per æstatem modios IIII. S. vilico, vilicæ epistatæ, opilioni modios III. Compeditis per hyemem panis P. IIII. Vbi vineam fodere cœperint panis P. V. vsque adeo dum ficus esse cœperint: deinde ad P. IIII. redito. Vinum familiæ, vbi vindemia facta erit, loram bibant menses III. Mense quarto heminas in dies, id est, in menses congios II. S. Mense quinto, sexto, septimo, octauo in dies sextarios, id est, in mense congios quinq; nono, decimo, vndecimo, in dies heminas ternas, id est, amphoram. Hoc amplius Saturnalibus & Compitalibus in singulos homines congios. Summa vini in homines singulos inter annum cum compeditis vti quicquid operis facient proportione addito. Eos non est minimum in annos singulos vini quadrantalia X. ebibere. Pulmentarium familiæ oleæ caducæ quàm plurimum condito. Postea oleas tempestiuas, vnde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, vti quàm diutissimè durent, vbi oleæ comesæ erunt, halecem & acetum dato. Oleum dato in menses vnicuiq; sextarium, id est, salis vnicuiq; in anno modium satis est. His subiungit descriptionem vestimentorum quæ familiæ sint danda. Certum igitur seruis & quidem largum satis copiosumq; victum quotidie suppeditarunt. Hunc Græci Chœnice olim illis distribuerunt, vt illi vicissim operis pensum persoluerent: vnde & Chœnix, teste Suida, ἡμερήσιος ξοτὴ, hoc est, diurnus siue diarius cibus dicitur, & idcirco Apollo Pythius Corinthios, quòd seruos possiderent quadragies sexies mille, χοινικομέτρας appellauit, vt testis est Athenæus lib. 6. Dipnos. Item apud Homerum quoq; Chœnix pro dimenso, cibo q; diurno vsurpatur Od. τ.

Chœnix.

Οὐ γὰρ ἀιρρὸν ἀνέξομαι, ὅσσον ἐμοὶ πὰρ
Χοίνικα πάντα. Hoc est

Namq; operæ immunem haud patiar, quicunque meam vnquam Chœnica contigerit. Eustathius, Chœnix, hic est ξοτὴ, id est, cibus: nam vox Chœnicis cum ipsum vas quo, tum rem, quam dimetimur significat. De hac voce, & mensurarum generibus varijs vide plura apud eundem P. 686. De Pythagorico prouerbio (Chœnici ne insideas: quod Hieronymo est, de victu non debere quem esse solicitum in diem crastinum, Plutarcho in Sympos. Non indulgendum otio, sed victum industria prospiciendum, ne desit in posterum: Demetrio Byzantio apud Athenæum: Non in diem viuendum, sed crastinum expectandum. Erasmo deniq; Non alienam per otium sectandam mensam, sed proprium labore victum esse comparandum) vide Erasmum in Adagijs. Apocal. 6. in vaticinio illo de futura summa annonæ difficultate atq; caritate scriptum est: Chœnix tritici denario vno;

Universidad de Deusto
Biblioteca

& tres Chœnices tritici denario vno, &c. Ὁμοσίτιος Plutarchus in Sympos. eiusdem mensæ participes appellat. De Chœnice vide Cœlium Rhodigin. lib. 16. cap. 16.

Demensum & Diaria.

Victus ille certus & definitus seruorum à Rom. demensum, necnon diaria fuit appellatus. Hinc illud apud Terentium in Phorm. Quod ille vnciatim vix de dimenso suo, Suum defraudans genium comparsit miser. Donatus in illa verba notat seruos in mensem quaternos modios frumenti accipere solitos fuisse. Iuuenal. Satyr. 14.

Seruorum ventres modio castigat iniquo.

Quò alludit Antipho apud Plautum in Stycho, cum seruos suos alloquens inquit:

Vos meministis, quos (id est singulis)
Kalendis petere dimensum cibum,
Qui minus meministis, quod opus sit facto, facere in ædibus?

Demensum à dimetiendo est dictum, non à mense, vt nonnulli putant. Menstrui seruorum Sentea quoque meminit epistola 81. Seruus est, inquit, accipit quinque modios & quinq; denarios. Hinc colligimus seruos singulis calendis, hoc est, primo die mensium dimensum illum cibum petere fuisse solitos. Horatius lib. 1. epist. ad Villicum: Cum seruis vrbana diaria rodere mauis. *Diaria* idem quod victus diuturnus, quem etiam διαιτᾶν à Græcis appellari testatur Cœlius Rhodig. libro 12. c. 18. In Euangelio Lucæ cap. 12. œconomus ille parabolicus dicitur toti seruitio fuisse præpositus, vt tempore certo & opportuno daret conseruis σιτομέτριον, hoc est, dimensum, destinatam singulis mensibus frumenti mensuram. Verum sapientissima, vt alia, hæc Syracidis præcepta extant, quibus docet, quomodo serui tractari debeant cap. 33. Asino, inquit, pabulum debetur & flagellum & onus, ita seruo panis, castigatio, (hoc prouerbium à Gregorio Palamo Thessalonicensi quoq; commemoratur) labor. Seruo tuo iniunge laborem, & pacem habebis. Si otio assueuerit, contra te insolescet. Pluribus deinceps docet, quomodo serui contumaces baculis, & virgis sint castigandi, & pœnarum metu, qui quidem bonus sit officij custos, in officio obsequioq; esse continendos. Adhibendi laboribus quidem exercendos, ne otio ignauiaq; torpescant, non tamen nimium onerandos, ne illis succumbant, ab alienis denique iniurijs esse defendendos. His simillima sunt, quæ Aristoteles tradidit in suis œconomicis, vbi inter alia tria dicit seruis deberi, nimirum ἔργον, κολάσεις καὶ τροφὴν, hoc est, opus, punitionem, & alimentum: quæ debeant esse coniuncta. Nam si neque operentur, neq; castigentur, sed cibum habeant, id illis ad iniurias esse incitamentum. Si verò & pœnas & labores habeant, sed cibo sint destituti, id violentum esse, illorumq; vires frangere. Reliquum igitur esse, vt illis & labores imponantur, & τροφὴν ἱκανὴν, id est, alimenti quantum sat sit suppeditetur. Difficile enim ijs esse qui mercede carent, imperare, serui autem mercedem esse cibum. Denique concludit & cibi & vestitus & otij & castigationis modum pro illorum meritis atque dignitate intendendum, vel remittendum esse. Huc quoque facit illud Catonis dictum, qui interrogatus, quid maximè in re familiari expediret, respondit, benè pascere: quid secundum, satis benè pascere, &c. Cicero Offic. libro 2. sub finem. Memorabile quoque est illud Ciceronis libro 1. Offic. Meminerimus, inquit, & aduersus infimos iustitiam esse seruandam. Est autem infima conditio & fortuna seruorum: quibus non malè præcipiunt, qui ita iubent vti, vt mercenarijs ad operam exigendam & iusta præbenda. Per iusta hoc victum cultumq; corporis necessarium videtur intelligendum. Notandum etiam est apud populos nonnullos famulos & ancillas dominorum mensis adhibere, apud alios verò ab illis longissimè arceri, & reliquijs mensæ herilis pasci. Sunt multi Christianorum qui famulos & ancillas suas quantumuis fideles multò durius & contumeliosius tractant, vexant & affligunt, quàm vel olim vel hodie Ethnici sua mancipia. Laboribus illos diurnis nocturnisq; pene intolerabilibus fatigant, inedia, siti, algore, atque æstu mirificè excruciant, verberibusq; durissimis tantùm non enecant, ita vt illos non hominum, sed pecorum potius loco habere videantur. Imò pecora sæpe sua melius tractant atque curant, quàm illos. His cogitent quod scriptum est in Leuitico cap. 25. Seruum tuum ne affligas per potentiam, sed metuito Deum tuum. Item quod Ecclesiasticus inquit cap. 7. Seruus sensatus sit tibi delectus quasi anima tua, non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas eum. Et eodem in cap. Seruum ne lædas in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam. M. Cato in libro de re rustica disserens de villici officijs inter alia inquit: Familiæ malè ne sit, ne algeat, ne esuriat, opere benè exerceat, facilius malo & alieno prohibebit. Idem paulò post: Villicus ne sit ambulator, sobrius sit semper. Ad cœnam ne quò eat, familiam exerceat, &c. Sed vt culpanda est hæc dominorum quorundam in ministros suos sæuitia & asperitas, cuius Deo omnium inopum & oppressorum tutori atque vindici iustissimo iustas debitasq; pœnas exoluent: ita contra seruorum & ancillarum plurimarum damnanda est ignauia, mollities, contumacia atque perfidia, cuius & ipsi acerbas grauesq; pœnas luent. De illorum autem officio multa præclare & Paulus 1. Tim. 6. Ephes. 6. Colos. 3. & Petrus 1. Epist. 2. cap. disseruerunt.

Serui quomodo tractandi.

DE CONVIVIIS RVSTICIS.

CAPVT XXIII.

Rusticum vitæ genus olim honorificum.

AD hanc postremam conuiuiorum secundum varia vitæ genera atque munera diuisionem, rustica quoque conuiuia pertinent. Fuit autem olim rusticum ac pastoritium vitæ genus apud Iudæos præsertim atque Romanos magno in pretio & honore, atque adeò regum, principum atque magistratuum fœlicissimum extitit seminarium, quemadmodum ex sacris atque prophanis historijs constat: de quo vide Cicer. in Orat. pro Roscio Amerino, & lib. de Senectute. Plinium lib. 18. c. 3. M. Varronem de re rustica libro 1. statim ab initio. Columellam libro 2. c. 1. de re rustica, & multos alios, qui de vitæ illius laudibus multa scripserunt. Verùm illis omissis, cùm de certis ac peculiaribus quibusdam rusticorum conuiuijs, tùm in vniuersum de eorundem victu atque diæta, quæ ad propositum nostrum faciunt, explicabo. Vt olim igitur, sic hodie quoque rustici (sub quibus agricolas atq; pastores comprehendo) certa quædam atq; festiua habent conuiuia, quæ ab illis post operum præsertim atque laborum perfunctionem animi recreandi reficiendiq; causa agitantur. Huiusmodi fuit illud apud Hebræos, in ouium tonsura tritum & vsitatum conuiuij genus, cuius aliquot illustria sanè exempla in S. literis occurrunt. Absolomus certè eo tempore quo oues suas in Baalhasor Ephraimiticæ ditionis loco tonderi curauit, magnificum seruis suis conuiuium adornasse, & ad illud Dauidem patrem fratresq; suos omnes inuitasse legitur, in quo Amnonem fratrem ob stuprum Thamari sorori biennio antè illatum obtruncari curauit. Similis conuiuij mentio fit 1. Sam. 25. Nabal enim Ziphæus vir dives, cui tria ouium millia, & mille capræ fuisse dicuntur, (nam veterum res erant in pecore & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi & locupletes dicti. Cic. lib. 2. de Repub. & Plin. lib. 18. c. 3.) oues suas, quas in Carmelo (qui locus fuit tribus Iudæ) habebat, totondisse legitur. Id cum Dauid in deserto, fame sitiq; grauiter conflictatus rescisset, seruos suos ad illum misit, qui commemoratis suis in illum eiusq; pastores beneficijs collatis, humanissimis verbis ab illo peterent, vt se quoq; nunc festiuitatis illius atq; conuiuij participes faceret. In die bono, inquiunt illi, hoc est, læto atque festiuo ad te venimus. At verò Nabal & re & nomine stultus, iustæ huic Dauidis petitioni satisfacere noluit, simulq; durum illius nutum & inhumanum responsum dedit. Tollam ne, inquit, panem meum, & aquam meam, & victimam meam, quam mactaui tonsoribus meis, vt dem illam viris, quos non noui, vndenam illi sint? Huiusce ille sui inhumani contumelioiq; responsi, nisi Abigaelis vxoris eius deprecantis interfuisset pietas atque prudentia, graues sanè iustasq; pœnas dedisset:

Conuiuium tonsorum in tonsura ouium.

Ex his autem omnibus colligimus id quod nostri est propositi, conuiuia huiusmodi tonsoria, vt ita loquar, magnifica fuisse. Sequitur enim eodem in capite conuiuium hoc Nabalis fuisse quasi regium, id est, valdè luxuriosum, in quo videlicet ille se vino nimio obruit. Sic Iudas, vt in libro Geneseos scriptum est, animi sui ex dolore ob amissam vxorem reficiendi recreandiq; caussa vnà cum quodam amico suo ad ouium tonsuram iuisse dicitur. Huiusmodi quoque festiuitatis occasione Iacob vnà cum Rabele vxore sua fugam arripuit, vt constat ex 31. cap. Geneseos, vbi sic scriptum est: Laban autem abierat ad tondendum oues suas, furata est interim Rabel simulachra patris

Conuiuia tonsoria magnifica.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sui. Hos eriduo pòſt Labanus fuit inſecutus, &c. Apud Latinos oues tondere, vt & ſementem facere omnino non fuit licitum, priuſquam catulatio (Græcis eſt ἀβλιτχυλαχισμὸς) hoc eſt, ex tanue ſacrum fieret: vt Gyraldus teſtatur de Dijs Gentium. Ex his ergò omnibus conſtat illam ouium tonſuram (quam luna decreſcente à veteribus fieri fuiſſe ſolitã M. Varro teſtatur: de tempore autem oues lauandi atque tondendi vide Plin. lib. 18. c. 17.) magna cum feſtiuitate, lætitia atque conuiuijs fuiſſe celebratam: id quod mirum non eſt. Nam, quemadmodum paulò antea attigi, priſci illi Hebræi, vt ex multis ſacræ Scripturæ locis conſtat, paſtoritiæ rei mirum in modum fuerunt dediti, et proinde illorum etiam opes atque diuitiæ cùm aliorum pecorum, tùm in primis ouium, quarum maxima eſt fœcunditas, atque vtilitas, multitudine æſtimabantur. Nam, vt verè eleganter ait M. Varro lib. 2. de re ruſtica inquit, In animalibus primũ non ſine cauſa putant oues aſſumptas, et propter vtilitatem, & propter placiditatem: maximè enim hæ natura quietæ, & aptiſſimæ ad vitam hominum. Ad cibum enim lac, & caſeum adhibitum: ad corpus veſtitum, & pelles attulerunt. Itaque cum in illis tot præſertim numero tondendis plurimùm paſtoribus atque famulis eſſet laboris exantlandum, iuſta profectò de cauſſa patres familiâs atque domini illos conuiuiali huiuſmodi lætitia recreare rurſus atque exhilarare voluerunt. His adde quod illa ouium tonſura typus videtur fuiſſe atque figura futuræ illius tonſuræ, hoc eſt, mortis atque paſſionis ſalutiferæ Domini noſtri Ieſu Chriſti, ceu ouis puræ et immaculatæ, quæ cum tonderetur atque mactaretur, nullam vel minimam vocem impatientiæ teſtem ædidit, ſecundum illud Iſaiæ cap. 53. vaticinium: Ouis inſtar ducis eſt ad victimam, & quaſi agnus coràm tonſoribus ſuis obmutuit ad hominum ſcilicet contumelia, & os ſuum non aperuit, ad conuiuia ſcilicet regerendum. Tonſura ouium, vt illud obiter addam, Germanis inſignem aliquam cùm miſeriam, tùm lætitiam videtur ſignificare trita illa ac peruulgata dicendi phraſi: Das Schaafſcheren wirt angon */hoc eſt, ouium tonſura incipietur.*

Daps eiuſq; faciendæ ratio.

Huc quoque videtur referenda daps, quæ, feſte Feſto, res erat apud antiquos diuina, quæ fiebat aut hyberna ſemente, aut verna: quod vocabulum ex Græco deducitur, apud quos id genus ſpectarum δαὶς dicitur. Dapis faciendæ rationẽ M. Cato ſic deſcribit lib. de re ruſtica: Dapem, inquis, hoc modo fieri oportet: Ioui dapali culignã vini quantũuis polluceto. Eo die feriæ bubus et bubulcis, & qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis quod tibi fieri oportet, eo domo familiaq; mea culignam vini dapi eius rei ergò. Macte vino inferiori eſto. Macte hac illace dape pollucenda eſto. Manus interluito. Poſtea vinum ſumito. Iupiter dapalis macte iſtace dape pollucenda eſto. Macte vino inferiori eſto. Veſtæ ſi voles dato. Daps Ioui aſſaria pecuina vna vina Ioui caſte, profanato ſine contagione. Poſtea dape facta, ſerito milium, panicum, allium, lentem. Idem vide rationem porcæ præcidaneæ ante faciendæ, antequam meſſem facerent. Ethnici antequam vel ſementem vel meſſem facerent, habuerunt ſua ſacrificia, libationes atque precationes, quibus falſorum deorum gratiam & fauorem demereri ſtudebant, quò & ſemente & meſſe felici vterentur, quantò magis nos Chriſtianos decet verum Deum veris ſacrificijs, hoc eſt, ſerijs & arduis votis placare, vt nobis & ſementem atque meſſem ſecundam vberemq; largiri velit?

Mutſimäler ſiue farciminũ conuiuia.

Μυλοσφαγίαι ὑσπλία. Sacrificia & conuiuia antiquitus agricolis vſitata.

Huiuſmodi porrò conuiuijs in ouium tonſura apud Hebræos antiquitus celebrari ſolitis videntur ſimilia eſſe illa quæ apud nos cùm in vrbe, tùm in pagis poſt pecorum quorundam, vt ouium, boum ac præſertim ſuum mactationem ſumma cum lætitia agitari ſolent, quæ idcirco Mutſimäler */hoc eſt, farciminum conuiuia vulgò appellantur. Huiuſmodi videntur fuiſſe & μυλοσφαγίαι, hoc eſt, ſacrificia ab ouibus iugulandis nuncupata, teſte Heſychio: & ὑσπλία Ath. ſacra, quæ de ſue fiebant.*

Iam verò apud Græcos atq; Romanos legimus antiquitus & ſacrificia & conuiuia hilaritiæ agricolis maximè collectis iam & reconditis frugibus perquàm vſitata fuiſſe, cuius rei teſtis eſt Ariſtot. lib. 8. de Moribus ad Nicomachum his verbis: Αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι καὶ συνόδοι φαίνονται γίγνεσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς, οἷον ἀπαρχαὶ, μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐχρῆσθησαν τοῖς καιροῖς. Tale eſt illud Virgilij Georg. 1.

Frigoribus parto agricolæ plærunq; fruuntur,

Mutuáque inter ſe (vnde mutuandi antiquum vocabulum videtur promanaſſe) læti conuiuia curant.

Inuitat genialis hyems, curasq; reſoluit

Cæ

Ceu preſſæ cum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

Cereri item primitias dabant, eamq; venerantes epulabantur; & conuiuia agitabant inter ſe, quod declarat locus Theocriti in θάλυſι:

—— ἦγε δ' ἑταῖροι
Ἀνέρες ἀπερχόμενοι, μάλα γὰ σφισὶ πίονι μέτρῳ.
Ἀ δαίμων δ' ἄχειρον ἀνεπλήσθην ἀλωᾶν.

Eundem morem Horatius quoque exprimit lib. 2. Epiſt. ad Auguſtum his verbis:

Agricolæ priſci, fortes, paruoq; beati
Condita poſt frumenta leuantes tempore feſto
Corpus, & ipſum animum ſpe finis dura ferentem
Cum ſocijs operum, & pueris & coniuge fida
Tellurem porco, Syluanum lacte piabant.
Floribus, & vino Genium memorem breuis æui
Feſcenina per hunc inuenta licentia morem
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit, &c.

Ἀλῶα huiuſmodi agricolarum feſtiuitas dicta fuit, vt teſtis eſt Philochorus, quæ ſubuectis ex agro frugibus in honorẽ Cereris & Bacchi Athenis celebrabatur, ſic dicta quòd in areis, quæ Græcè ἅλως dicuntur, præcipuè moras traherent homines: vnde & Cererem ἀλωάδα nuncupatam legimus, quæ & ἀλωὶς & Euhaloſia cognominata eſt. Sic Vacunæ Deæ apud Romanos, quæ præeſſe vacantibus & otioſis credebatur, agricolæ cùm à laboribus vacarent, poſt perceptos fructus, & agrorum cultus per hyemem ſacra faciebant, de quibus Ouidius 6. Faſtorum. Ἀλῶα.

Nam quoque cum fiunt antiquæ ſacra Vacunæ,
Ante Vacunales ſtantq; ſedentq; focos.

His ſimiles apud Hebræos feſtiuitates atq; conuiuia fuiſſe legimus, à quibus etiam illa & Græcorum atque Romanorum & Chriſtianorum quoque ſolennitates, atque conuiuia nonnulla videntur eſſe profecta. Sic enim feſtum Pentecoſtes, quod etiam hebdomadum atque primitiarum feſtum dicitur, ſexto die menſis Siuan, cui Maius noſter reſpondet (quo Menſe Plinius lib. 8. c. 18. auctor eſt in Ægypto & in Syria ei vicina meſſem peragi) meſſe confecta celebrari conſueuit ſummo cum gaudio, & epulis, cum panes nouis è frugibus pro gratiarum actione Deo offerrentur, de quo vide Deut. 16. Num. 28. Leuit. 23. Exod. 34. Præterea ex Dei inſtituto atque iuſſu meſſe vindemiaq; peracta, omnibus iam terræ frugibus atque fructibus conditis; à die decimo quinto menſis Thiſri, (qui Septembri vel Octobri noſtro reſpondet, à Thiroſch, hoc eſt, muſto dictus, quod in illo vindemia fieret) Iudæi per ſeptem continuos dies ſimul feriari, ſummaq; cum lætitia conuiuari conſueuerunt: quæ quidem Tabernaculorum feſtiuitas dicta fuit. Leuit. 23. Deut. 16. Iudæorum conuiuia in feſto Pentecoſtes & Tabernaculorum.

Plutarchus quoque Sympoſ. 4. Probl. 5. in quo diſputat de Iudæorum abſtinentia à carne ſuilla, feſtiuitatis huiuſce Tabernaculorum luculentam mentionem facit, illamq; ξυνεχῆ παῦλαν, hoc eſt, feſto illo triennali, quod in Bacchi honorem olim agitabatur, comparans, inde probare conatur, Iudæos Bacchi ſacris initiatos eiusq; cultores eſſe. Operæpretium itaque fuerit illam Plutarchi deſcriptionem huiuſce feſti cum ea quæ in ſacris literis continetur, conferre. Primò itaq; feſtiuitatem illam μεγίστην & τελειοτάτην, maximam & perfectiſſimam vocat, & quidem meritò. Nam feſtum illud Iudæorum feſtiuiſſimum ſanè lætiſſimumq; fuit, quod collectis iam repoſitisq; omnibus terræ frugibus atque fructibus ſumma cum lætitia gaudioq; celebratum fuit. Quod maximum vocat, illud congruit cum eo quod Ioa. 7. dies octauus & vltimus feſti, qui fuit 22. menſis, dies magnus appellatur: qui etiam vocatur dies Azaräth, id eſt, retentionis. Perfectiſſimum etiam ratione menſis ſeptimi, in quo celebrabatur, dici poteſt: eſt enim numerus ſeptenarius ſecundum ſacros & prophanos auctores perfectiſſimus, perfectionis atque quietis ſymbolum. Quod autem feſtum hoc Nouenarium, hoc eſt, ieiunium appellat, in eo, niſi ſit mendum in ipſa voce, hallucinatus eſt. Non enim ieiunijs, ſed epulis lætiſſimis, quemadmodum ipſemet confitetur, in illo feſto indulgebant. Verùm notandum eſt eiuſdem menſis ſeptimi, quo hoc feſtum celebrabatur die 15. diem tertium ſacrum fuiſſe ieiunio ob interitum Godoliæ ſtrenui herois, vnde Zom Godóliah, hoc eſt, ieiunium Godoliæ fuit Deſcriptio feſti tabernaculorum ex Plutarcho.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dies ille dictus. Atq; hæc quidem Plutarcho erroris videtur fuisse causſa, vt quoniam eodem in mense festiuissimo Deus forsan ad temperandam populi sui lætitiam ieiunium die tertio interpoſuit, Plutarchus hoc ipsum festum, quod 15. eiusdem mensis die agitabatur, ieiunium existimes fuisse appellatum. Idem tamen diem huiusce festi priorem σκηνὴν, id est, Tabernaculum dicit fuisse appellatum, in quo propius ad veram huiusce festi appellationem accedit. Dictum enim est Hag Hassuccoth, hoc est, festum tabernaculorum siue tentoriorum, eò quod septem dierum spatio sub tabernaculis degebant ad recolendam memoriam suæ peregrinationis in deserto horrido atque inculto, in quo 40. annis vitam egerunt sub tentorijs, & protectionis diuinæ. Leuitici 23. cap. primus dies festi & octauus Sabbatum appellatur.

Ratio porrò siue formæ illius festi, quam Plutarchus proponit, cum sacris literis benè admodum congruit. Nam ἀκμάζοντι τρυγητῷ, id est, feruente vindemia (die nimirum 15. mensis septimi, qui ob vindemiam Thisri à Tirosch, hoc est, musto fuit appellatus) ξαπίζας φορτιζοντας παντοδαπῆς ὀπώρας, hoc est, mensas proponunt plenas omnis generis frugum. Sic enim in S. literis legimus Iudæos per 7. dies vnà fuisse epulatos. Et sub σκηναῖς, id est, tabernaculis degunt ἐκ κλημάτων καλλίστα, καὶ κιττοῦ ἐξαπλεγάδων, hoc est, ex palmitibus potissimum, & hedera contextis. Ex quo patissimum materia tabernacula illa siue vmbracula fuerint compoſita, in S. literis non exprimitur. Leuit. 23. vers. 40. Iubentur primo die (quem σκηνὴν Plutarchus vocat) sumere fructum arboris decoris. (Hebræam vocem Hadar quæ aliàs formosam significat, citrum interpretantur) & spatulas siue frondes palmarum, & ramum arboris densæ siue perplexæ (Chald. Hadaschim, id est, myrtos exponit) & salices torrentis: sed non additur ad quem vsum. Iudæi addunt ex his quatuor, hoc est, ex pomis citreis, frondibus palmarum, myrtis atq; salicibus confectum fuisse fasciculum, quem manè 7. illis diebus gestarunt, nec cibum cuiquam sumere fuisse licitum, nisi prius id fasciculum portasset. Hoc congruit cum eo quod Plutarchus dicit fuisse apud Iudæos festiuitatē quandam, κλαπηφορίαν & θυρσοφορίαν, in qua nimirum θύρσους gestantes templum ingrediebantur. Ab hac ergo fasciculorum gestatione festum illud κλαπηφορίαν & θυρσοφορίαν vocat. In priore membro videtur esse mendum et pro κλαπηφορία legendum κλαδηφορία, ἀπὸ τῆς κλάδης. Est autem κλάδα siue κλάδη medicis, ramus ficulnus siue folliculus caprificorum, vel etiam Nicandro ficus, & summum ficorum germen, quod plantari consueuit. Quid si ῥισοφορία legendum? Ergo Plutarchus hanc quoq; fasciculorum, qui ex ramis arborum fuerunt contexti, gestationem exprimit. Vel forsan etiam quoniam hoc peculiare quoddam festum videtur fuisse à Tabernaculorum festo seiunctum, significat festum Palmarum, quod eiusdem mensis die octauo magna cum pompa fuit celebratum. Illud vocatum est חג ערבה Hag Aaraba, hoc est, festum palmarum, in quo sumebantur optimi arborum fructus, quos citra vocabant, & spatulas palmarum, ad significandum quod Deus illos per desertum squallidum ad amœnam omniq; delitiarum genere refertam terram deduxisset. Circumibant etiam septimo die septies altare portantes palmas ad memoriam refricandam eorum verbis Hierichuntis. Et hoc est quod Plutarchus dicit illos festo illo manibus tenentes thyrsos siue fasciculos frondium templum intrare fuisse solitos, quid autem ibi egerint, sibi non constare: verisimile tamen esse Baccho sacra fecisse. Dicit præterea hoc ipso in loco Iudæos μιχθεῖς σάλπιγξι, vt Argiui in Dionysijs suis, vsos fuisse ad Deum euocandum, & Leuitas citharas pulsasse, quos ipse vult dictos fuisse, quod ad λύειν siue Διόν, hoc est, Bacchum (qui sic cognominatus fuit) colendum homines cithararū clangore incitarent. Alludit hic Plutarchus cum ad morē communē Leuitarum & sacerdotum qui tubarum clangore non ad Bacchi, vt ipse mentitur, sed ad veri Dei cultum atq; sacra celebrandum populum conuocabant: tùm ad festum illud tubarum, quod primo die mensis huiusce septimi factum fuit in memoriam liberationis Isaaci ab immolatione, vt Hebræi volunt. Festi huius fit mentio Leuit. 23. vers. 24. & Sikron Hatheruah, id est, monumentū clangoris vocatur.

Hæc Plutarchus de celebri illa Tabernaculorum festiuitate scripsit, quorum quædam sacris literis congruunt, quædam non item. Quod autem ex festo illo colligit Iudæos Bacchum coluisse, id videtur ideò potissimum factum, quod Iudæi festo illo ad immoderatas epulationes comparationem fuerunt abusi, atque ita speciosam sanè Plutarcho & reliquis Ethnicis sui calumniandi ansam præbuerunt. Huc quoque facit, quod Sabbatum quoque illorum (vnde Iudæi à Martiali & alijs Sabbatarij fuerunt appellati) dicit non esse ἀπροσδιόνυσον, propterea quòd in illo se mutuò ad

bibendum & ebrietatem denique ad merum gustandum inuitarint. Augustin. Tract. 4. in Ioan. Iudæi, inquit, seruiliter obseruant diem Sabbati, ad luxuriam, ad ebrietatem. Quantò melius fœminæ eorum lanam facerent, quàm vt illo die in Neomenijs saltarent. Hinc Sidonius lib. 1. epist. ad Agricolam, luxum Sabbatarium eleganter vocat nimis profusum. Quoniam enim illi Sabbato ad Dei cultum & honorem, ad rerum sacrarum meditationem, ad virium recreationem institutο (vnde Sabbatum quietis & conuocatio sancta dicitur Leuit. 23.) ad voluptates, ad gulam, & ebrietatem, ad saltationes lasciuas abusi sunt, inde Ethnici suspicati sunt illos Bacchum colere. Et vt de Iudæis taceam, annón nos quoque Christiani hodie luxurioso illo nostro libidinoso q; sacrorum dierum abusu non dico speciosam & probabilem, sed iustam & idoneam gentibus à religione Christiana alienissimis similium suspicionum occasionem præbemus, ita vt nos non Deum, sed ventrem, Venerem, Bacchum atque Cererem colere existiment. Sed quoniam hìc in Sabbati mentionem incidi, obseruandum est poëtas Ethnicos Iudæis superstitiosum quoq; illius diei cultum carminibus suis exprobrasse. Iuuenal. Satyr. 6.

Sabbata iudeorum plena luxuriæ.

Luxus Sabbatarius.

Superstitiosæ sabbati obseruatio.

Obseruent vbi festa mero (nudo) pede Sabbata reges.

Hinc colligitur Iudæos sacra sua pedibus nudis peregisse, quæ à Tertull. & Hieron. Nudipedalia appellantur, id quod Iosephi hist. de Berenice regina lib. 2. belli Iudaici testatur. Idem poët. Sat. 14.

Quidam sortiti metuentem Sabbata patrem. Et paulò post,
Sed pater (Moyses) in causa, cui septima quæq; fuit lux,
Ignaua, & partem vitæ non attigit vllam.

Superstitiosam quietis, & otij obseruationem perstringit, vnde Iudæi Christum accusabant, quod in Sabbato cæcum sanasset. Nec vero operum omnium intermissione tantum, sed etiam ieiunijs superstitiosis Sabbata Iudæos coluisse Martialis indicat, dum vocat ieiunia Sabbatariorum, id est, Iudæorum Sabbatum colentium. Ieiunij Tranquillus quoq; meminit in Augusto. Et rursus ne Iudæus quidem, mi Tyberi, tam diligenter Sabbatis ieiunium seruat, quàm hodie ego seruau. Huiusce ieiunij hanc Ethnici finxerunt causſam. Moses enim Damascena patria antiqua repetita, montem Sinai occupuit, quò septem dierum ieiunio per deserta Arabiæ cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis Sabbatum, id est, diem quietis appellatum in omne æuum ieiunio seruauit, & quiete, quoniam illa dies famem eis erroremq; finierat. Sic Iustinus, Tacitus & alij veræ antiquitatis ignari tradiderunt: aliter Moyses & Iosephus. Lact. Firm. lib. 4. c. 17. scribit à Iudæis iræ atq; inuidiæ plenis Christum accusari, quod legem Dei per Mosem datam solueret, id est, quod Sabbatis non vacaret operibus salutem hominū, quod circuncisionem vacuefaceret, quod abstinentiā suillæ carnis auferret Pers. similiter Sat. 5. Sabbati luculentā mentionē facit his verbis:

Ieiunia Sabbataria.

Herodis venere dies (sabbata & alia Iudæorum festa) vncta q; fenestra,
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Enneamyxon intelligit, id est, lucernam nouem lychnorum quam Iudæi in fenestella sub lumina prima diei præcedentis sabbatum in ipso limine domus ponebant, quam fenestram vnctam vocat propter oleum quod ex lucernis exudabat: Addit,

Portantes violas, rubrumq; amplexa catinum, Cauda natat thynni, tumet alba fidelia vino,
Labra mouet tacitus (dum orat) recutitaq; sabbata palles, Id est, veneraris, colis.

De festo porrò tabernaculorum vide quæ scribat Tremellius in Ioan. c. 7. & Matth. 21. Vide etiam Crinit. lib. 3. c. 15. de Sacabaytis sacerdotibus Ægyptijs maximis hypocritis, qui Augusti & Hieronymi temporibus Hierosolymam proficiscentes hoc festum sic celebrare fuerunt soliti. Huic festo simillima fuerunt Lacedæmoniorum Carnia, de quibus Athen. lib. 4. Demetrius Scepsius scripsit Carniorum festiuitatem apud Lacedæmonios, Μιμημα τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς, hoc est, militaris vitæ atq; instituti similitudinem habere. Τόποι enim, id est, loci nouem numero erant (sic enim σκιάδες, id est, vmbracula ab illis vocabantur) scenis simillimis in quibus singulis viri nouem cœnabant, quæ omnia ex mandato per præconem pronuntiabantur. Vnaquæq; autem scena habebat tres ἑστιάτορας, celebrabatur q; hoc Carneorum festum per nouem dierum spacium.

Carnia.

Hinc Saturnaliorum illa festiuitas apud Ethnicos suam videtur traxisse originem. Nam Maerobius libro 1. cap. 10. probat Philochori testimonio Cererem primum Saturno & Opi ceu frugum atque fructuum repertoribus aram in Attica statuisse, eosq; Deos pro Ioue & Terra coluisse, instituisseq; vt patres familiàs & frugibus & fructibus iam coactis passim cum seruis vescerentur,

Saturnaliorum festiuitas.

Universidad de Deusto
Biblioteca

eum quibus patientiã laboris in colendo rure tolerauerant: delectari enim Deum honore seruorũ contemplatu laboris. Hæc ille. Idẽ auctor Luc. Accij vers. de hac festiuitate huiusmodi profert: li. 1. c. 1.

Maxima pars Graium Saturno & maximæ Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis.
Cumq; diem celebrant, per agros, vrbesq; ferè omnes
Exercent epulis læti, famulosq; procurant.
Quisq; suos, nostriq; itidem, & mos traditus illinc
Iste, vt cum dominis famuli epulentur ibidem.

Propriæ rusticorum conuiuia apud Germanos.

Apud Germanos porrò multa sunt hodie rusticorum propria conuiuia, quorum exempla nonnulla subijciam. Vt conuiuium posẽ sementem factam fieri solitum, à nonnullis Saatbasen / id est, leporis satio appellatur. Sic conuiuium posẽ papaueris sementem quibusdam in locis vsitatum dicitur, Eyer in ancken / à cibo nimirum, qui in illo dari consueuit, is sunt oua frixa in butyro. Conuiuium posẽ fœnisectionem à nonnullis Krãhanen / id est, Gallicinium appellatur. Conuiuium item absolutæ messe tritici & auenæ summa cum lætitia ab agricolis agitari solitum, (cuius exempla tibi Ruthæ historiola suppeditat) à nonnullis Sichellõse / hoc est, falcium solutio: ab alijs Sichellege / id est, falcium depositio: à quibusdam Schnirrhanen / hoc est, gallicinium messis siue sectio, ab alijs Krãhanen / hoc est, gallicinium appellatur, & à Gallis Ripaille. Huiusmodi autem festiuitati atque epulis similis fuit illa Pentecostes festiuitas Iudæis vsitata, de qua paulò antea. Huc quoque referenda sunt antiqua illa rusticorum apud Romanos festa. Compitalia dicta, in quibus rustici finitis sationibus in compitis suspensis ibi aratris magna cum animorum relaxatione sacrificia atque conuiuia ganeata & opipara in deorum larium honorem agitare solebant, de quibus sic Persius Satyr. 4.

Qui quandoque iugum pertusa ad compita figit — Id est, suspendit.
Seriolæ veteris metuens deradere limum.
Ingemit, hoc bene sit: tunicatum cum sale mordens,
Cæpe, & farratam pueris plaudentibus ollam. Ventidij auaritiam perstringit.

Conuiuia præterea vindemialia summa cum hilaritate, imò vt verius dicam, cum lasciuia vuarum collectione agitantur. Nam pueri atque puellæ vuas legentes, qui vindemiatores olim dicti sunt, posẽ prandium quod ferè pulmento quodam constat confecto ex millio, ludere inter se ac lasciuire solent, puerq; puellarum mammas denudare conantur: qui sanè lusus à Christiana castitate, pietateq; alienissimus vulgò den Hirß dõuwen / hoc est, millium concoquere nominatur. Galli epulas vindemiales vocant, Les chous de vendange, id est, olera vindemiæ.

Vindemiale conuiuium.

Absolutæ autem vuarum calcatione & expressione, totaq; vindemia confecta lætissimum conuiuium fieri consueuit, quod vulgò Suntren / à nonnullis etiam Herbstbad / id est, balneum vindemiale vocatur. Huiusmodi conuiuij vindemialis exemplum in sacris quoque literis habemus Iud. 9. cap. Sichemitæ enim dicuntur collegisse vuas in vindemijs suis atque calcasse & inebriasse lætitiæ, ingressiq; domum Dei sui (is fuit Baal) comedisse, bibisse, regemq; Abimelechum conuitijs proscidisse. Chald. Paraph. hîc chorearum quoque mentionem facit, quæ conuiuij lasciui solent esse comites. Vtebantur autem antiquitus, vt hodie quoque fit, magna licentia atque lasciuia in vindemijs, ex qua quidem consuetudine tragœdiæ atque comœdiæ apud Græcos natæ creduntur: Bacchus quoque cum victor ex India redijsset, populus in illius honorem choreas ad torcularia duxisse fertur. Athen. lib. 2. Ἀπὸ μέθης καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις, ἐν ἰκαρίᾳ τῇ Ἀττικῆς δήμῳ. καὶ κατ' αὐτὸν τῆς τρυγῳδίας τὸ πρῶτον ἀνῆλθεν ἡ κωμῳδία, id est, Ab ebrietate comœdia atq; tragœdia inuenta in Icario vrbe Atticæ, idq; ipsius vindemiæ tempore, vnde etiam Trygœdia ab initio fuit appellata. Arnobius quoque libro 7. testatur vindemiatores et qui torcularibus vinum expresserant, finita vindemia et vini expressione Æsculapio diem festum egisse, in quo noua vina gustabant, (vt apud nos in Martinalibus fieri solet) quod festum ab illo Æsculapij vindemia appellatur. Hæc enim illius sunt verba: Æsculapij geritur celebraturq; vindemia. Colunt enim Dij vineas, & ab suasionibus contracti vindemiatores premunt vinum. Qualis autem olim Ethnicorum, talis hodie Christianorum quoque in vindemijs solet esse petulantia atq; lasciuia, qua quidem Deus ad grauissimam iustissimamq; iram atque vindictam prouocatur. Non itaque mirum nobis videri debet, si vindemiæ nobis sæpe vel nullæ prouentus

Æsculapij vindemia.

sus sint, vel admodum miseræ & infœlices, cum nos ingratissimi erga Deum, non modò illi debitas meritasq; pro acceptis beneficijs gratias agamus, verum etiam per summam nefas atque contumeliam, sacrosanctum illius numen effrænata nostra lasciuia petulantiaq; violemus.

Epulæ post triturationem.

Iam verò post triturationem quoque epulæ nonnullis in locis apud rusticos agitantur, quæ vernacula lingua Pflegelbencke / hoc est, flagellorum, quibus triticum excutitur, suspensio: siue Pflegellege / id est, flagellorum depositio, vel denique Pflegelrecke / id est, flagellorum requies à nonnullis appellantur. Huiusmodi autem omnibus conuiuiorum generibus, quæ finita messe, vindemia, collectis reconditisq; frugibus ab agricolis agitantur, respondent illæ Tabernaculorum festiuitates atque epulationes, de quibus suprà dictum est. Sed præter hæc à me commemorata epularum rusticarum genera, plura sunt alia singulis pagis peculiaria. Sic, exempli gratia, conuiuij quoddam genus Früuf appellatum quibusdam in pagis die proxima ante Christi natalem celebratur. Mulieres per totam noctem fila ducentes, media nocte panem butyro frixum comedunt. Sic quibusdam in locis vere ineunte rustici vnà epulantur, farcimen quoddam, quod tota hyeme de fumario dependit, comedentes, quod idcirco, vt & ipsas epulas, Inhenckel appellant. Est quoque apud rusticos nonnullos conuiuij admodum inhonesti genus, quod Schebeten & quidem rectè à scabendo dicitur. Vt cum quis ære alieno obstrictus, cui non sit soluendo, & ita per amicitiæ speciem iusto maiora à conuiuis symbola exigit, vt lucrum faciat. Verùm infinitum esset omnia huiusmodi rusticorum conuiuia persequi. Illud profectò summoperè est dolendum, non modò in vrbibus, in quibus, vt eleganter admodum sciteq; Cicero in Orat. pro Roscio inquit, luxuries creatur, ex qua deinde auaritia existit, & ex auaritia erumpit audacia, indeq; omnia scelera atque flagitia gignuntur: verùm etiam in agris, in vita rustica & agresti, quæ, vt idem inquit, parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæq; quondam magistra exticit, immoderatam huiusmodi conuiuiorum frequentiam atque luxuriam grassari. Et quidnam quæso à Christianorum hominum munere atque officio magis abhorret, quàm quòd eo ipso tempore quo perceptis nimirum iam repositisq; fructibus Deo cenunifico illorum datori gratias agere debebant, illumq; precari, vt illis benè fœliciterq; frui possent, illi contrà omni luxuriæ, lasciuiæ, petulantiaq; genere Deum grauissime offendunt? Nec tamen hæc mea verba ita accipi velim, quasi omnia huiusmodi rusticorum conuiuia posẽ exantlatos laboret animi relaxandi recreandiq; caussa fieri solita damnanda existimem. Nam ipse quoque Deus, qui nihil mali præcipit, voluit populum suum collectis de area & torculari fructibus, per septem dies lætitia epulisq; mutuis indulgere, nec liberos solùm atque ciues, verùm etiam seruos, ancillas, peregrinos, ipsos adhæc Leuitas, pupillos atque viduas voluit lætitiæ illius epularumq; esse participes: eòdem quoque pertinet Pentecostes festiuitas, de qua suprà. Hinc colligimus hodie quoque agricolis postquam magnis perfuncti sunt laboribus, licitum esse conuiuijs sese mutuò recreare atque exhilarare, modò absit luxus, luxuria, dictorum factorumq; petulantia, quæ hodie plerunq; cum illis suprà commemoratis conuiuiorum rusticorum generibus sunt coniuncta.

Rusticorum luxuria.

Rusticorum victus antiquus.

At vt nunc in vniuersum de rusticorum victu quædam dicam, is olim facilis, simplex, tenuis atque frugalis fuit, quem nimirum ipsa terra φερέσβιον & ζείδωρον à poëtis ideò appellata, proferebat. Vnde Hesiodus lib. 1. Oper. & dierum inquit.

— Καρπὸν δ' ἔτερπε ζείδωρος ἄρουρα
Αὐτόματον πολλόν τε καὶ ἄφθονον· οἳ δ' ἐπὶ ἔργοις
Ἤνυτον ἐρσήεντα νέμοντο συὶ ἠδὲ βόεσσιν πολέεσσιν.

Huc facit illud Virgilij libro 2. Georgicorum.

O fortunatos nimium bona si sua norint
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

Atque huiusmodi quidem victu olim Romanorum nobilissimi quique proceres atque principes fuerunt contenti. Vnde Iuuenalis Satyr. 11. qui in suorum temporum luxuriam grauissimè inuehitur, postquam fercula quædam enumerauit, nullis vt ipse loquitur, ornata macellis, vt sunt hædus, asparagi, oua, vuæ, pyra, poma subiungit,

Hæc olim nostri iam luxuriosa senatus
Cœna fuit, Curius paruo quæ legerat horto

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ipse focis breuibus ponebat holuſcula, quæ nunc
Squallidus in magna faſtidit compede foſſor,
Qui meminit calidæ ſapiat quid vulua popinæ.
Sicci terga ſuis rara pendentia crate
Moris erat quondam feſtis ſeruare diebus,
Et natalitium cognatis ponere lardum
Accederet noua, ſi quam dabat hoſtia, carne.
Cognatorum aliquis titulo ter conſulis atq;
Caſtrorum imperijs, & dictatoris honores
Functus ad has epulas ſolito maturius ibat
Erectum domito referens à monte ligonem, &c.

Hæc Iuuenalis de priſca Romanorum frugalitate, inter quos fortiſſimi ac virtutibus rebuſq; geſtis clariſſimi quiq;, vt rei ruſticæ maximè fuerunt dediti, ita ruſticano quoque, hoc eſt, tenui victu optimè fuerunt contenti. Illis itaque temporibus Reſpub. Romanorum opibus atque imperijs magis magisq; aucta & amplificata fuit, quæ ſimul atque in illam immigrauit luxuria, paulatim in deterius labi, imminui atque deformari cœpit, donec tandem omnino interijt. Hodie uer Chriſtianos, id quod vehementer eſt dolendum, ruſticani homines vrbanis conuiuiorum luxuria nihilo ſunt inferiores, vnde multarum locupletiſſimarum familiarum ruinæ atque naufragia conſequuntur, id quod experientia quotidiana ſatis ſuperq; teſtatur. Atque hæc quidem ſint dicta de ruſticorum cùm ſolennibus & feſtiuis conuiuijs: cùm quotidiana victus ratione, quæ quidem à priſca illa maiorum noſtrorum parſimonia atque frugalitate longiſſimè receſſit. Ac omnino hic finis eſto dicendi de varijs conuiuiorum generibus ſecundum varia vitæ genera, atque munera, quorum alia quidem ſacra, alia prophana: alia pacifica, alia militaria: alia liberalia, alia illiberalia & ſordida: alia vrbana, alia ruſtica eſſe diximus, vnde totidem quoq; conuiuiorum genera & antiquitus & hodie vſitata exiſtunt.

Anacephalæoſis eorum quæ dicta ſunt de varijs cõuiuijs ſecundum varia vitæ genera.

QVARTVS VITAE HVMANAE ACTVS EST MATRIMONIVM, DE CONVIVIIS MATRIMONIALIBVS, quæ vel ante nuptias, vel in ipſis nuptijs, vel poſt nuptias agitantur.

CAPVT XXIIII.

SEQVITVR *nunc quartus vitæ humanæ actus, Matrimonium nimirum ſiue connubium (quo vt inquit Plato lib. 5. de Leg. maxima ſit humanæ vitæ mutatio) quod vt noſtro ſæculo, ita omnibus ferè temporibus & apud omnes gentes plurimis cæremonijs, ſacrificijs, ludis, ſpectaculis, epithalamijs, tripudijs, magnificentiſſimis denique ſplendidiſſimiſq; conuiuijs celebratum fuit. Ex quo ſanè apparet, connubium iuſtum præſertim atque legitimum in maximo ſemper apud omnes ferè gentes pretio atque honore extitiſſe. Huiuſmodi porrò matrimonialia ſiue connubialia conuiuia, quæ ab Hebræis* משתה התינות *Miſthe Hathonoth appellantur, omnium ferè ſæculorum gentiumq; conſuetudine vſitata, non incommodè triuariam mihi videntur diuidi poſſe, quorum alia quidem ante nuptias: alia verò in ipſis nuptijs, alia poſt nuptias fiunt.*

Sponſalitia ſiue conuiuia ante nuptias.

Iudæorum.

Conuiuia ante nuptias, ſponſalitia dicuntur, quæ tempore ſponſaliorum, quibus mutua futurarum nuptiarum fit repromiſſio, aguntur. Sponſalia ab Hebræis & קדושים *Kiddaſchim, appellantur à ſanctitate & caſtitate, &* חתנה *Chahuggah, ipſæ nuptiæ,* חפה *Chippah, nimirum à* חפה *Chaphah, quod operire ſiue tegere ſignificat, propterea quod ſponſæ erant velatæ, vnde etiam nuptiæ ſunt dictæ à nubendo, quod tegere ſignificat. Huiuſmodi conuiuium fuit illud Gen. 24. quod in Nahor vrbe Aram Naharaim, hoc eſt, Meſopotamiæ ſiue Syriæ Interamnis, in ædibus Bethuelis celebratum*

fuit, poſtquam nimirum Bethuel Rebeccam filiam ſuam Iſaaco Abrahami filio, ambiente, ſtipulanteq; Abrahami ſeruo, deſpondit. Nam cum ante ſponſionẽ Abrahami ſeruus pro egregia ſua erga dominum fide cibum ſibi oblatum capere noluiſſet, peracta ſponſione & dona atque munera pretioſa, vt vaſa aurea & argentea, atque veſtes Rebeccæ (quæ quidem à Græcis προγάμεια, à Latinis iuriſconſultis ſponſalitiæ largitiones appellantur) necnon fratri eius atque matri domini ſui nomine dediſſe, ipſiq; omnes vnà cibum potumq; ſumpſiſſe leguntur. Simile exemplum extat in Tobiæ hiſtoria. Nam cum Raphael angelus, & Tobias in Ecbatanis à Raguele humaniſſimè fuiſſent excepti, & epulæ illis liberales lautæq; fuiſſent appoſitæ, Tobias nihil quicquam cibi potuſue guſtare voluit, antequam Sara ſibi deſponderetur. Raguel itaque benè primùm precatus, vt fœlix fauſtumq; eſſet hoc matrimonium, Saram filiam ſuam ad ſe vocauit: quæ cum veniſſet, apprehenſa illius dextera, dextræ Tobiæ tradidit hac precatione vſus: Deus Abrahami & Deus Iſaaci & Deus Iacobi vobiſcum ſit, & ipſe coniungat vos, impleatq; benedictionem ſuam in vobis. Poſtea aduocata Edna vxore, accepto libello ſyngraphum conſcripſit & conſignauit. Quibus peractis vnà epulari cœperunt benedicentes Deum, poſt epulum ipſa primùm Sara ſponſa in thalamum Raguelis iuſſu adornatum ab Edna matre cum fauſta precatione, deinde Tobias quoq; ſponſus ad illam introductus fuit.

Iudæorum ritus in ſponſalibus.

Notandæ autem ſimul ſunt obiter in vtriusq; matrimonij commemoratis exemplis cæremoniæ atque ritus à Iudæis in ſponſalibus olim vſurpati. Vt quod vel patres vel ſerui pro filijs ac dominis ſuis, vel ipſi filij ſponſas ambierunt, quòd puellarum conſenſus quæſitus, quòd arrhæ & munera quædam à ſponſo & ſponſæ & fratribus eius atque parentibus data, quòd patres apprehenſa vtriusq; dextera, fauſtaq; vſi precatione, illos matrimonio coniunxerunt, quod ſyngraphæ matrimoniales confectæ, epulum celebratum, poſt illud ſponſa primùm à matre eam conſolante, eiq; fauſta precante, deinde ſponſus in thalamum introducti fuerunt. Poſtremò quod diſcedentibus patres benè fuerunt precati. Huiuſmodi ritus à Chriſtianis quoq; hodie ferè vſurpari experientia quotidiana teſtatur. Verùm quoad ipſas epulas ſponſalitias & Iſaaci & Tobiæ nomine celebratas obſeruatione dignum eſt, quod nulla in illis cantus, ſymphoniæ, tripudiorum, epithalamiorum, geſtuum atque ludorum leuium, ſed benedictionis, hoc eſt, gratiarum actionis tantum fit mentio. Quod autem poſt epulas ſponſus atq; ſponſa in thalamum fuerunt introducti, inde colligimus ex antiquo more & conſuetudine veſperi fuiſſe celebratas. Sequitur deinde nuptialis conuiuij deſcriptio: de quo ſuo loco.

Græcorum ſponſalitia.

Προτέλεια.

Græci ſimiliter habuerunt ſua προγάμεια, qua voce cùm dona, quæ ante nuptias dabantur: tùm ſacrificia atq; conuiuia, quæ ante nuptias celebrabantur, ſignificantur, quod ſacrificij genus etiam προτέλεια, id eſt, initiatio, dictum eſt, teſte Polluce. Προτέλεια apud Pauſaniam, ἃ πρὸ τῶν γάμων θέα, ἵσως τὰ λεγόμενα Διώρυξα, inde etiam τέλειοι οἱ γεγαμηκότες, & τελειαθῆναι, τὸ γῆμαι. Euſtathius Ιλιαδ. λ. Scaliger libro tertio poëtices. Poſt auſpicia ſacra faciebant, porcumq; Iunoni immolabant, quam τέλειαν fas erat nuncupare, vt & Iouem τέλειον, quod nonnulli minus ſanè benè interpretati ſunt Iouem & Iunonem adultam. An quia non niſi adultis nubere, atq; etiam vxorem ducere liceret? Alij τὸ προτελεῖν, quod verbum attribuit Pollux ſponſalibus ſacrificijs, initiari Latinè dixerunt. Τελεταὶ enim ſic dicebantur. Verum haud ita eſt. Τέλος veteres aiunt idem fuiſſe, quod γάμος, propterea quòd humanæ vitæ perpetuatio nuptiarum merito perficeretur. Idcirco τέλειον nuptiale ſacrificium, & nuptiarum diem æquè dixerunt: atque etiam tum à nuptijs, tùm ab earum numine idem ſacrificium προτέλειον, vt ait idem Pollux: προτέλεια verò ſacrificium pridianum: quam vocem etiam apud Lucianum habes, περὶ τῆς ἐν τοῖς μισθωταῖς συνόντων. Erit igitur Ζεὺς τέλειος Iuppiter nuptialis. Cælius ipſas quoque nuptias vult τέλειον dici, & qui vxorem duxêre, protelios poſſe dici: addit etiam προαύλια dici diem, qui nuptias præcedit, vt ἐπαύλια dies qui nuptias ſubſequitur. Scaliger libro 3. poët. Nuptiarum dies legitimi erant tres. Primus à Græcis dicebatur προαύλια, non peſſimè à nobis Latinè Deſponſalia: in eo enim deſponsebatur virgo. Alter dies appellabatur ἐπαύλια, in quo nuptiæ fiebant, Latinè potes Decubationem appellare. Sic enim erat in Legibus Flaminis Dialis. Decto ſuo trinoctium ne decubato. In ſoceri namq; ædes transibat ſponſus, vbi fiebant nuptiæ, qui eum illò deducebat dicebatur Paranymphus: alij νυμφοστολῶ, alij πάροχον vocant. Diem tertium ἐπαύλια, Latini repotia, in quo ſponſi affines de ſuo faciebant conuiuia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Romanorum sponsalitia.

Apud Romanos quoq; illa in vsu fuisse satis constat. Vnde sponsalia dicuntur, cùm ipsa promissio siue contractus stipulationis futurarum nuptiarum, cùm conuiuia, quæ illis ex more Romanorum adhibebantur. Cicero ad Quintum fratrem: Ad VIII. iduum Aprilis sponsalia Crassipedi dedi, cui conuiuio Quintus tuus defuit. Idem ad Atticum: Certos homines ad mulieres miseram sectis sponsalibus. Tertullianus quoque in libro de Idololatria, vt togæ puræ & nominalium, de quibus suprà: ita sponsalium quoque & nuptialium solennitatum mentionem facit: & addit: Neque anulus (in sponsalibus scilicet dari solitus) neque coniunctio maritalis de alicuius idoli honore descendit. Eorundem exemplum illustre extat apud Plin. lib. 9. c. 35. Lolliam Paulinam, inquit, quæ fuit Caij principis matrona, nec serio quidem, aut solenni cæremoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna, vidi smaragdis, margaritisq; opertam, alterno textu fulgentibus toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisq;, quæ summa quadringenties H.S. collegebat, &c. Adhæc sponsalia interpositis quoq; sacrificijs contrahi solita fuisse, vel ex illo Festi dicto apparet, qui vult sponsum & sponsam dictam esse, quòd σπονδὰς interpositis rebus diuinis facerent. Huiusmodi conuiuia sponsalitia apud Germanos quoque frequenti sunt in vsu, quæ idcirco ab illis Herramaal *appellantur. Ad illa apud nos noctu potissimum agitari solita eodem die quo sponsalia fuerunt contracta, proximi sponsi sponsæq;, agnati, cognati atq; affines vocantur, qui mirum ipsis sponsalibus interfuerunt, & viri quidem plærunq; in sponsi ædibus, illiusq; impensis: mulieres autem atque puellæ in sponsæ domo, illius similiter impensis, cibum potumq; vnà capiunt.*

Conuiuia nuptialia Iudæorum.

Iam verò quoad conuiuia quæ in ipsis nuptiarum festiuitatibus celebrantur, illorum plurima passim & in sacris & in prophanis literis extant exempla. Ac primo illa apud Hebræos in vsu fuisse exemplis quibusdam cùm veteris, tùm noui Testamenti satis fit manifestum. Inter illa autem antiquissimum est, quod Labanus in nuptijs filiæ suæ Leah atque Iacobi, vocatis ad illud omnibus eius loci viris, hoc est vicinis, apparauit, post quod vesperi ipsum Labanum filiam suam ad Iacobum introduxisse legimus. Volunt nonnulli Iacobum ita se se vino nimio obruisse, vt Leam illi à Labano pro Rahaële suppositam non agnouerit, donec manè illuxit. Celebre quoque est illud Samsonis nuptiale conuiuium, quod ille in Thamnatha Palæsthinorum vrbe, postquam Palæstinâ quandam in vxorem duxerat, ex more iuuenum celebrasse legitur, quod quidem 7. diebus durauit, & quo socijs suis, qui triginta fuisse dicuntur, ænigma quoddam obscurum sanè (de comedente exiuit cibus & de forti egressa est dulcedo) proposuit, proposito ei qui id intra 7. dies soluisset, triginta linteaminum & totidem vestium mutatoriarum præmio. Præterea insigne quoq; fuit illud Tobiæ nuptiale conuiuium, quod Raguel socer eius adornasse scribitur. Nuptiæ illæ 14. diebus fuerunt celebratæ, iussitq; Raguel vxori suæ, vt conuiuium instrueret, omniaq; quæ iter facientibus ad victum essent necessaria præpararet. Duas itaq; vaccas pingues & quatuor arietes mactari epulasq; omnibus vicinis & amicis suis parari curauit, quas, id quod obseruatione imitationeq; est dignissimum, cum timore Domini agitatas fuisse sacræ literæ testantur. Dies ergò nuptiarum Samsonis quidem septem: Tobiæ verò duplo plures, hoc est, quatuordecim fuerunt. Augustl. lib. 1. quæst. super Gen. 989. nuptias vult olim 7. dies durasse. Nonnulli verba illa Labanis ad Iacobum: Impple hebdomadam istam: volunt esse intelligenda de 7. diebus, qui ex communi more nuptiarum celebritatibus fuerint destinati. Sed alijs (in qua sententia etiam fuit Mercerus, piæ memoriæ, vt ex ipsomet audiui) videtur illo in loco annorum potius septenarius esse intelligendus. Hîc addere libet conuiuium illud quod Assuerus rex postquam Estheram, quam Vasthi repudiata, vxorem duxerat, in palatium suum recepit, eiusq; capiti regium diadema imposuit, omnibus principibus atq; seruis suis instruxisse, & pace omnibus suis prouincijs concessa, magnifica pro regijs suis opibus dona atq; munera dedisse legitur. Hoc tamen exemplum ad Persarum potius hac in re consuetudinem comprobandam facit. Potest etiam idem exemplum ad inaugurationis regiæ conuiuia referri, de quibus suprà. Celeberrimum porrò in sacris noui Testamenti literis est illud quod in Cana Galileæ celebratum fuit, cui Christus vnà cum sanctissima sua matre atq; discipulis interfuit, nec interfuit solùm, verùm etiam illud primo illo suo & quidem insigni aquæ in vinum conuersæ miraculo decorauit. Ad eandem verò nuptialium epularũ consuetudinem apud Iudæos vsitatam Christus quoq; Luc. 14. alludit, cum inquit: Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, hoc est, ad nuptiale conuiuium, ne accumbas primo loco, &c. Sic Christus Matth. 22. regnum cœlorum dicit simile esse regi

qui nuptias, id est, nuptiale conuiuium filio suo apparauit, multos ad illud inuitauit, inter quos cum fordidatus quidam nec nuptiali veste indutus vnà cum reliquis accubuisset, à ministris regis iussu, pedibus manibusq; colligatus, in exteriores tenebras fletu dentiumq; stridore funestas exturbatus fuit. Harum nuptiarum, epuliq; nuptialis imagine Christus spirituales nuptias atq; conuiuium adumbrauit, de quo sic eleganter Theophylactus: γάμος πνευματικὸς ἡ πρὸς χριστὸν συνάφεια καὶ ἑνίωσις, τοῦτο ἂς δεῖ τὸ πλεῖστον. διὸ τυγχάνουσιν οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ἢ ἀφ' ἑτέρου τὰς φιλοκερδείας καὶ &c. *i.e. Spirituales nuptiæ sunt coniunctio atq; conuiuium cum Christo. Hoc plerunq; homines duabus de causis frustrantur, vel ob corporeas voluptates, vel ob auaritiæ affectum. Quoniam igitur nuptiarum, præsertim regiarum, nuptialiumq; conuiuiorum maxima semper fuit, vt hodie quoq; est, celebritas, pompa atq; lætitia, mirum non est Christum regni cœlorum magnificentiam atq; lætitiam illorum imagine expressisse. Idem alia quoq; fecit parabola à decem virginibus ducta, quarũ quinq; prudentes spirituale illud fidei charitatisq; oleum in cordibus suis quasi in lampadibus gestantes vnà cum sponso ad nuptias ingressæ sunt, reliquæ verò quinq; fatuæ eiusdem olei expertes, excluſæ fuerunt. Apocalypseos quoq; 19. cap. arctissima illa indissolubilisq; Christi ceu sponsi, & Ecclesiæ ceu sponsæ coniunctio nuptialis festiuitatis imagine exprimitur, vbi inter alia dicitur:* Μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον (γαμικὸν) τῆς ἀρνίου κεκλημένοι, *id est, beati qui ad cœnam nuptialem agni sunt vocati.*

Epulæ nuptiales Græcorũ.

Apud Græcos similiter nuptiæ cum alijs ceremonijs, tùm epulis splendidissimis celebratæ fuerunt, quarum innumera passim apud scriptores exempla reperiuntur, de quarum primò nominibus quædam dicam. Γάμος *generalissimum nomen (quod nonnulli ἀπὸ τοῦ γαννύσθαι ἅμα, id est, simul gaudere: alij ἀπὸ τοῦ γεννᾶν ἅμα, id est, simul generare dictum volunt) cùm pro ipso matrimonio, tùm pro vniuersa celebritate nuptiali: tùm denique pro conuiuio nuptiali ceu præcipua illius celebritatis parte* μετωνυμικῶς *sæpè vsurpatur. Quontam nuptiæ non modò conuiuijs, verumetiam sacrificijs celebrari fuerunt solitæ, hinc* γάμοι ἄθυτοι καὶ ἄγαμοι *dicuntur nuptiæ, quibus non adhibetur res diuina, teste Suida.* Θεογάμεια *dicebantur Proserpinæ festa cum Plutoni nupsisset. Eustath. Odyss. α. p. 50. vbi pluribus disserit de vocibus* ἑορτή, ἑλαπίνη, γάμος *definit* ὁμιλία συνέλευσιν δεῖ νυμφίων συναρμογῆ. *Homerus:* εἰλαπίνη, *ne* γάμος *Odyss. α. Ioan. 2. cap.* γάμος ἐγένετο *Syriacè vertitur Mæschhuta, id est, conuiuium. Sic etiam Matth. 22.* ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, *id est, cœna nuptialis. Et ibidem* γάμος משתתא *Mæschhuta, id est, conuiuium vertitur. Ibidem paulò post:* καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων, *Syriaca translatio* γάμον *interpretatur domum conuiuij. In octauo tamen exemplari pro* γάμος *legitur* συμποσίων *quod melius conuenit. Hinc igitur* γάμον ποιεῖσθαι, γάμος ἐπιτελεῖν, γάμος ἑστιᾶν *Athenæo,* ἀναύειν γάμον *Homero. Odyss. δ.* λαίνυσθαι ἐν γάμῳ. *Il. α.* γάμος λαίειν *Euripidi, sicut & συμπόσιον λαίειν Athenæo & nuptias & conuiuia nuptialia agitare significat. In eadem significatione vox quoque* γαμηλίων *vsurpatur. Gregor. Nazianz. in orat. de Baptismo:* Καὶ γὰρ ἔπρεπε χαρμόσυνα θεῖναι σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ γαμήλια καὶ γενέθλια καὶ ὀνομαστήρια, τοῖς σαρκὸς φίλοις κηδομένοις καὶ καταστάσια καὶ ἑτήσια, ὅσαπερ ἄλλα πανηγυρίζουσιν οἱ ἄνθρωποι, *id est, Etenim ob salutem nostram lætari decebat & longè magis quàm ob carnalium amicorum nuptialia aut natalia, aut nominalia, aut comæ primitias, domesticalia & annuersaria, aut ob quæ cunq; alias festiuitates, quæ ab hominibus celebrari solent. Hinc* γαμηλιῶν *mensis ab Athenienſibus dictus est à statis nuptialium dierum festiuitatibus, quem volunt esse Ianuarium nostrum. Et* γαμήλιος ὁ εἰς τοὺς γάμους πλακοῦς, *id est, nuptialis placenta dicitur Hesychio; necnon Phileterò poëtæ apud Athen. lib. 7.* Οὐδὲ ἐν νεκροῖσιν πέπλεται ὁ γαμήλιος, *Eustathio* γαμηλιῶν *dicitur. Aristoph. in Pace* ἡ παῖς (*sponsam intelligit*) λέλουται, καὶ ὁ πλακοῦς πέπεπται, σησαμῆν ξυμπλάττεται. *Scholiast. Hæc dicit secundum morem nuptialem. Nam in nuptijs moris erat σήσαμον dare. Est autem σήσαμος siue σησάμη πλακοῦς γαμικὸς ἀπὸ σησάμης (est frumenti species)* πεποιημένος & ἀφ' ὧν, *de quibus infrà.* Γαμηλία ἡ Διδυμάρχη τοῖς φερομένοις ὅτι γάμοις, ἢ τῇ γυναικὶ νὴ εἰς τὰς φερνὰς εἰσαγωγή. *Sic Didymus Grammaticus & hinc prouerbium* γαμηλίαν εἰσενεγκεῖν, *quando quis duxerat vxorem* πρὶν γενέσθαι παῖδα. οὕτως μετενεγκόντος δεῖ τὸ γάμος κατὰ τοὺς γάμους ἀπολύσθαι τοῖς φερομένοις εἰς λόγον ὀψώνιας. *Et hoc est,* γαμηλίαν εἰσενεγκεῖν. *Huius mé*

Placenta nuptialis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

minit Demosth. in Orat. ad Eubulidem: nam pater meus quando vxorem duxit, καὶ γαμηλίαν τῆς ἑορτὴν εἰσηνέγκατο, Γαμηλία quoq; sportulæ nuptiales sunt Demostheni. Dicuntur etiam ὑμεναῖοι vnde ὑμεναίους δαίειν, id est conuiuia nuptialia celebrare. Ab Athenæo quoq; γάμων συμπόσια, à Plutarcho γαμικὰ δεῖπνα, γαμήλιοι τράπεζα, item ἑστιάσεις φίλικαι καὶ συγγενικαὶ appellantur. Lib. 4. Symp. probl. 3. Aristoteles lib. 4. de Moribus ad Nicom. βάναυσος, inquit, hic est, operarius siue insolens in sumptu faciendo, λαμπρύνεται παρὰ μέρος οἷον ἐρανιστὰς γαμικοὺς ἑστιῶν, id est, præter decorum splendidus est, vt qui sodales symbolum conferentes nuptiali ritu hilare, splendidè & magnificè excipit. Hinc ergo colligimus nuptialia illa Græcorum conuiuia & magnifica fuisse & ἀσύμβολα, vnde & hoc in loco & apud Homerum ἐράνῳ opponuntur. Apud Homerum nuptialium huiusmodi conuiuiorum quibusdam in locis fit mentio. Menelao nuptias celebrante sponsus Megapenthes vinum propinat, vt obseruauit Athenæus lib. 1. cap. 11. Homerus Od. δ. ab initio:

Τὸν δ' εὗρον Λάινυτα γάμον πολλοῖσιν ἔτησιν
Υἱῷ ἦδ' ἑῷ Θυμάρους ἀμύμονι· ᾧ ἐνὶ οἴκῳ
Ὡς οἱ μὲν Λάινυτος κλυτὸν ὑψερεφὲς μέγα δῶμα.
Γείτονες ἦδ' ἑταῖροι Μενελάου κυδαλίμοιο
τερπόμενοι. μετὰ δὲ σφὶν ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδὸς
Φορμίζων, δοιὼ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτὼς
Μολπῆς ἐξάρχοντε ἐδινεύοντο κατὰ μέσσον.

Hinc colligimus epulas illas nuptiales inuitatis ad illas vicinis, necnon sponsi sponsæq; socijs & aqualibus, qui Symplatores dicebantur (cuiusmodi fuerunt triginta illi socij in Samsonis nuptijs, de quibus suprà) cum musica atq; ludis celebrari fuisse solitas. Similis conuiuij descriptio habes ibidem ferè ab initio, cui omnes Deos interfuisse, & in quo Apollinem citharam pulsasse, poëta fingit. Scaliger lib. 3. poet. Parata ergo cœna nuptiali ex Hethrusca disciplina porcum mactabant: qui etiam ad acuendam Venerem bulbos, pineos, nucleos, erucas, piper, præter cæteras epulas apponebant, ab Hethruria, &c.

Carani Macedonis epulum nuptiale luxuriosissimum, cui tamen viginti tantum conuiuæ interfuerunt, qui omnes pretiosissimis donis fuerunt cumulati, pluribus describit Athen. lib. 4. fatim ab initio. Est quoque ibidem alia descriptio nuptialis conuiuij, quod Cotys rex Thraciæ luxuriosissimus in filiæ suæ nuptijs apparari curauit. Alexandri quoque nuptialium conuiuiorum, quæ eodem immanissimo cum sumptu atque luxu celebrata fuerunt, amplam descriptionem habes apud eundem auctorem lib. 12.

Conuiuia nuptialia Romanorum.

Romanorum similiter in nuptialibus conuiuijs summam olim magnificentiam seu luxuriam potius fuisse, passim prophani auctores testantur, ita vt exemplorum, quæ passim plurima occurrunt, commemoratione mihi supersedendum existimem. Varro lib. 5. c. 2. Apud Apuleium lib. 6. cœna nuptialis, & quidem magnificæ huiusmodi quædam extat descriptio: Necmora, cum cœna nuptialis affluens exhibetur, Accumbebat summum torum maritus, Psychen gremio suo complexus, sic & cum sua Iunone Iuppiter, ac deinde per ordinem tori Dei. Tunc poculum nectaris, quod vinum deorum est, Ioui quidem suus pocillator ille rusticus puer, (Ganymedes) cæteris verò Liber minister strabat. Vulcanus cœnam coquebat. Horæ rosis, & cæteris floribus purpurabant (purpureo colore nitentia reddebant) omnia. Gratiæ spargebant balsama. Musæ quoque canoro personabant. Imperatorum repotijs, & nuptijs lex Iulia sesterties millies insumi permittebat, sumptusque harum cœnarum adeo fuit propagatus. Cœnarum nuptialium sumptus illa quoque Iuuenal. arguunt. Satyr. 6.

—— Ducendi nulla videtur
Causa, nec est quare cœnam, & mustacea perdas,
Labente officio, crudis donanda.

Mustacea, siue, vt Cato in re rustica, in genere masculino protulit, mustacei fuerunt panes, suæ plerunque aureæ, pelues, vestes, smegmata, pectines, alabastri, sandalia, thecæ, myralipteræ. Polux τὰ παρὰ τὰ ἀνδρόγυνα λιβανώματα λέγει, id est, dona quæ à marito dantur, vult & ἐδώνια & ὀπήθεια & ἀνακαλυπτήρια dici: & addit, Non ille solùm dies quo sponsa retegitur, verùm etiam dona quæ illo die conferuntur, sic appellantur. Anacalypteria autem etiam προσφθεγκτήρια nominari idem testatur. Ἀνακαλυπτήριον (inquit Hesychius) ὅτε τὴν νύμφην πρῶτον ἐξάγουσι τῇ

Apud nos nuptiarum celebratio huiusmodi ferè est, vt sequitur. Antequam eatur in templum ientaculum sponsæ & inuitatis apponitur, serta atque corollæ distribuuntur. Postea certo ordine viri primùm cum sponso, deinde puellæ atque mulieres cum sponsa in templum procedunt, finita concione fit matrimonij consecratio siue initiatio. Peracta re diuina sponsa ad sponsi domum deducitur, in de[illegible] panis proijcitur, qui à pueris certatim rapitur. Paulo post prandetur, prandium sequitur merenda siue vesperna, quæ vulgò Schencky/id est, donatio dicitur, propterea quòd in honorem nouorum coniugum atque peregrinorum, qui ad nuptias venerunt, à ciuibus publicè agitatur. Hanc sequitur cœna, cœnam comessatio, quas epulas omnes tripudia atque saltationes comitantur. Postremò sponsa abrepta ex saltatione subitò, atque sponsus in thalamum deducuntur. Hæc porrò ipsa conuiuia modò in sponsi ædibus priuatis, modò in publicis tribuum ædibus, vel etiam in diuersorijs agitantur. Adhæc modò sunt symbolica, in quibus sua quisque confert symbola, vnde Hirtenhochzeyt/h.e. symbolicæ nuptiæ vulgò appellantur, (Galli vocant les nopces contees) quæ ferè in diuersorijs fiunt: modò nullum quidem certum symbolum datur, sed statim à prandio singuli qui sunt inuitati pro facultate vel etiam liberalitate sua nouis coniugibus nuptialia dona atque munuscula largiuntur, quæ inde Gaabetehochzeyt/ à donorum nimirum collatione, vocitantur. Conuiuarum denique numerus modò certis definitus est legibus, modò liber relinquitur. Apud Iudæos ad nuptiales epulas tot licet inuitare, quot aliquis vult, ita tamen vt decem ad minimum illis intersint. Nam aliâs non possent hæc precationis formula in nuptialibus conuiuijs vsitata vti ברך אלהינו Nebarek Elohenu, &c. His omnibus adde & illam cœnam, quæ pridiè nuptiarum peregrè aduenientibus apponitur, & illam quæ post nuptiarum dies (qui duo ferè sunt) in peregrinorum similiter honorem publicè ab omnibus ciuibus agitantur, quæ & ipsa Schencki nen, hoc est, donatiua siue honoraria conuiuia appellantur.

Conuiuia post nuptias.

Conuiuia post nuptias vt hodie, ita olim quoque admodum fuerunt vsitata. Huiusmodi videntur fuisse illa Græcorum γάμβρια, quæ alij dona, alij conuiuia à genero dari solita interpretantur, Hesychius δεῖπνα exponit. Item ἀνακαλυπτήρια. Anacalypteria dies fuit festus post nuptias, cum sponsa reuelabatur, vt ab omnibus conspiceretur. Eodem quoque die viri domestici atque amici, sponsæ munera contribuebant, quæ quidem & ipsa à Philostrato ἀνακαλυπτήρια, vocantur ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως, id est, reuelare, eò quòd sponsa tunc primùm retecta facie se visendam præberet. Scaliger: Adlectum, inquit, genialem, (qui à Græcis παράβυος & dictus fuit, quòd velo esset obtectus) sponsa perducta à sponso detegebatur, ablato velo quo illius caput atque faciem operiri solebat, quod à Græcis ἐανὸς & καλύπτρα, à Latinis Flammeum fuit appellatum, propterea quod lutei coloris esset. A sponsa etiam detectionis causa dona accipiebat, quæ idcirco & ἀνακαλυπτήρια; & quia tunc ab eo quasi primùm videretur, ὀπτήρια quoque: & quòd eum alloqueretur, προσφθεγκτήρια etiam dicta sunt. Nam sanè ὀπτήρια apud Callimachū dona sunt affinium & parentum, cum primùm vident infantes: sicuti μαίωσις quæ darentur obstetricibus, & σώτρα seruatoribus, & λύτρα suis ἄποινα seruatoribus, & διδακτρα præceptoribus. Hinc sunt qui Pindarum putent, inquit Cælius lib. 21. cap. 26. Agrigentum ideo in Olympijs nuncupasse sacrum, quod olim esset Proserpinæ concributum ab Ioue ἐπὶ τὰ ἀνακαλυπτήρια. Nam & in Timoleone Plutarchus scribit, esse Proserpinæ sacram Siciliam, καὶ ἐν τοῖς γάμοις ἀνακαλυπτήριον αὐτὴν δοθῆναι, id quod sexto Bibliotheces, opinor, indicasse Diodorum, etiamsi aliud præfert Latina translatio. Hæc Cælius. Idem lib. 28. cap. 18. dona illa ab alijs θεώρετρα vult dici. Idem quoq; alio in loco ex Suida Græcorum morem fuisse dicit, vt postriduano nuptiarum die sponsæ pater pompæ cuiusdam imagine quadam, sponso atque sponsæ proferret munera egregia, quæ illi nuncupabant λάφυρα ἐπαύλια, id est, dona eupalia, quod in sponsi aulam tum primùm diuertisset sponsa. Puer præibat veste indutus candida, & lampadem gestans accensam: post hunc καναφόρος puella canistrum gerens. Hanc deinceps sequebantur aliæ, quæ dona illa portabant. Illa autem erant

ἀνακαλυπτήρια.

προσφθεγκτήρια.

Universidad de Deusto
Biblioteca

τρίτη ἡμέρα, id est, quando primum sponsam educunt, id quod sit tertio die. At ἀναγλυπτήρια plurali numero, dona quæ dantur sponsæ à marito, & à propinquis & amicis, quando primùm retecta, in virorum conspectum prodit. Sunt qui epaulia diem ipsum post nuptias secundum appellari opinentur, in quo sponso primum ἐπαυλίζεται ἐν νύμφῃ. Idem Cælius lib. 28. cap. 24. Qui (inquit) anteit nuptias dies proaulia, qui subsequitur, epaulia vocatur. Sunt quibus placeat oblata sponsæ dona, dici epaulia.

Apud nos quoq; dona atq; munera post nuptias nouis coniugibus à parentibus, necessarijs & amicis conferuntur, quæ haußsteüren vulgò appellantur, illis Græcorum anacalypterijs, bednis, opterijs, theoretris & epaulijs meo iudicio non dissimilia.

Repotia. Apud Romanos Repotia, teste Festo, dicebatur dies postremus à nuptijs, quo ad nouum maritum cœnabatur, quia quasi reficiebatur, hoc est, reparabatur potatio. Ad huiusmodi conuiuij genus alludit Horatius hoc carmine Satyr. lib. 2.

Ille repotia, natales aliósue dierum
Festos albatus celebret, &c.

Repotia à Græcis ποδοσεφία dicitur, de quo vtroque vocabulo animaduersione digna sunt, quæ Cuiatius Iurisconsultus doctissimus in suis Obseruationum Commentarijs annotauit, Obseruat. lib. 16. cap. 39. Ἀλληλοκληρονομία, est conuentio mutuæ successionis, quæ legibus reprobatur: & paulò post, Mirum est autem hanc ἀλληλοκληρονομίαν, viri & vxoris, quod Suidas scribit, Latinè appellari ῥευζωρίαν. Hæc enim sunt verba Suidæ: ῥευζωρία παρὰ ῥωμαίοις ἡ μετὰ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀλληλοκληρονομία. Sed vt solent Græci Latina quæcunque efferre depravatè, ita Suidam illo loco depravato nomine arbitror significasse Repotia, quæ post dies nuptiarum agitabant inter se vir & vxor vnà cum adfinibus, quasi reficientes compotationem, & inde nomen. Græci id deducebant à pedibus, & repotia vel repedia dici arbitrabantur, quasi repedationes, ideoque Acroni & glossis repotia est ποδοσεφία, id est, repedatio, & δειποδία scilicet ἀναστροφή, eodem errore quo ijsdem profectitia dicitur ἀποδημητική, quasi à profectione, id est, peregrinatione & aduentitia ἐπαγωγή, quasi ab aduentu & præsentia personæ. Inuenio & in ijsdem glossis, eodem ferè errore, quo apud Suidam, scriptum Reoria, ἡ τρίτη τῶν ἀγάμων ποδοσεφία, pro Repotia, ἡ τρίτη τῶν γάμων ποδοσεφία. Et ex hus iam, vt arbitror, liquet epud Suidam pro ἀλληλοκληρονομία esse reponendum ἀλληλοκλητωρία, quo nomine significantur mutuæ inuitationes ad conuiuia, & conuiuia ipsa, vt apud Cedrenum in Leone Basilij F. τὰ κατὰ τύχην ἐκτελεῖν κλητώρια: & in Iustiniano, τὰ ἐξ ἴσης κλητώρια sit legendum. Nam & Anastasius prandia quæ ex more fiunt interpretatur, & ita Acro, quem manuscriptum habeo. Repotia dicuntur dies, qui sequuntur nuptias, quoniam mutuis conuiuijs se frequenter inuitant, quæ Græcè ποδοσεφία, aut mutuæ inuitationes. Hæc ille de voce Repotia, in alia significatione, suprà quæ ex Turnebo dictum est.

ποδοσεφία

Vt autem olim apud Græcos & Romanos, sic apud nos quoque conuiuia quædam post nuptias celebrantur, quæ duplicis sunt generis. Alia quæ postridie eius diei, quo nuptiæ fuerunt celebratæ, agitantur, quæ Nachbochzeyt, id est, postnuptiæ siue postnuptialia vernaculo sermone appellantur, ad quæ pauciores, nimirum proximi nouorum coniugum agnati, cognati atq; propinqui plærunq; inuitantur. Alia deinde sunt, quibus sponsi primùm, deinde etiam sponsæ consanguinei aliq; affines proximi nouos coniuges, seq; mutuò excipere solent, quæ quidem vernacula nostra lingua Brautmäler, id est, sponsæ conuiuia appellantur. Videntur illa in nouorum coniugum & affinium gratiam & honorem esse instituta, quo nimirum maior inter illos omnes notitia amicitiaq; contrahatur. Hæc autem commemorata conuiuiorum genera illis Græcorum gambrijs, anacalypterijs, epaulijs, & Romanorum repotijs antiquis videntur esse persimillima.

Fessanorum epulæ nuptiales.

Apud Fessanos quoque & nuptiarum & epularũ nuptialium ante, in, & post nuptias insignis est celebritas, cuius accuratam descriptionem, quæ est Leonis Affricani lib. 3. cap. 34. describit. Affr. mihi subijciendum putaui. Vbi pater filiam cuidam despondit proco, mox ad templum, atq; sponsum ac sponsam comitantur parentes, & consanguinei, duo item accersuntur notarij, qui præsentibus omnibus dotem, pactaque conscribunt. Quibus ita peractis, quotquot vtrinque interfuerunt, ad cœnam vocantur, quæ vt sit suis delitijs optimè referta, panis adfertur frixus, quem ante

tea melle temperatum diximus, cui adduntur carnes assæ, idque primò sponsi sumptibus, deinde & sponsæ pater suum apparare iubet conuiuium. Interponit auctor longam enumerationem dotis, quæ à patre datur, atque munerum pretiosissimorum, quæ ab eodem doti adduntur, quæ, vt idem testatur, sæpè nobiles ad paupertatem redigunt. Continuat deinde nuptialis pompæ epularumque descriptionem hoc modo. Sponsus suam ducturus domum sponsam, primò tabernaculum ligneum octogenale serico tectũ, intrare iubet, in quo à baiulis defertur, comitantibus parentibus & affinibus multo cum tubarum ac tibiarum sonitu, tympanorumq; strepitu, necnon maximo facum numero. Præcedunt sponsi affines cum facibus, sponsæ verò sequuntur: sicq; maximum itur ad forum, temploq; præterito, sponsus socerum & reliquos omnes salutat, domumq; quantum potest properat, atque in cubiculo sponsæ aduentum præstolatur. Pater, frater & patruus sponsam ad cubiculi ingressum deducunt, eamq; pariter omnes sponsi matri tradunt. Quam primum verò sponsa cubiculum ingreditur, maritus pede suo vxoris pedem tangit, statimq; ambo recluduntur. Interim apparatur conuiuium, & fœmina quædam præ foribus expectat, donec sponsa deuirginata linteolum sanguine tinctum illi porrigat, quod manu gestans hospitibus ostendit, alta voce clamans, virginem hactenus incorruptam fuisse. Hanc cum alijs quibusdam fœminis primò sponsi, deinde sponsæ quoq; parentes excipiunt splendidè. Quòd si fortasse non virgo esse deprehendatur, mox maximo cum dedecore, nuptijsq; infectis, ad parentes relegatur.

Tria ferè parari solent conuiuia, quorum primum eodem celebratur die, quo marito coniuncta est puella: secundum postridie mulieribus tantum paratur. Tertium septimo à celebratis nuptijs die, cui omnes sponsæ necessarij & parentes interfunt, quo etiam sponsæ pater pro facultatum ratione magnifica ad generum deferri curat edulia. At quàm primum maritus domum egreditur (quod septimo ferè fit die) bonam emit piscium copiam, quos aut per matrem, aut quamuis aliam mulierem super pedes vxoris proijcere iubet: id enim ex antiquo consuetudine pro bono habent auspicio. Solent & alia præterea duo in soceri ædibus apparari conuiuia, alterum pridie quàm elocetur filia, quo tempore totam noctem saltando atque ludendo transigunt. Postridie, cum mulieres ad exornandam sponsam veniunt, capillos comunt, genas minio tingunt, manus verò ac pedes nigros reddunt (quæ tinctura & elegantia mox perit) alterum exhibetur eodem die conuiuium. Sponsam autem loco quodam eminentiore collocant, vt ab omnibus facilè conspici possit, & illæ quæ sponsam adornarunt, lautè excipiuntur. Vbi ad viri domum est deducta, solent mariti parentes grandia quædam vasa oleo frixo, mulsoq; referta, ad sponsam mittere, cum alijs quibusdam edulijs, quæ omnia ab amicis à sponso vocatis, absumuntur. Hæc ita geruntur quando sponsa est virgo. Viduarum autem nuptiæ minore cum pompa sumptuq; peraguntur. Coquunt bubulam, arietinam, gallinas elixas, quibus varia interponunt edulia. Conuiuis apponunt vice quadræ duodecim scutellas rotundas, adhibitis in conuiuium saltem decem aut duodecim: estq; hic inter nobiles & mercatores mos receptus. Qui tenuioris sunt fortunæ, offulas quasdam ex pane lagani persimili vorant, quem carnium iure madidum digitis tantum, non cochlearibus ex maiusculo vase liguriunt, quorum singulis non plures, quàm duodecim circumstare solent.

Mos Hybernorũ inhonestus in epulis nuptialibus.

Detestandus fuit incolarum Hyberniæ mos in conuiuijs nuptialibus, siquidem vera sunt, quæ de illis Bæmus, de varijs gentibus literis memoriæque prodidit. In illis quæ quidem cum domesticis & amicis celebrabantur, singuli conuiuæ ex ordine secundum ætatem nouam nuptam cognoscebant, vltimus sponso locus ad vxorem dabatur. Herodotus libr. 4. testis est, hunc Nasamonibus morem fuisse, cum quis primam duxerat vxorem, vt prima nocte sponsa singulos conuiuas obiret Veneris gratia, & vt quisque cum ea concubuerat, donum illi aliquod daret, quod domo secum attulisset.

Mos matrimonia contrahẽdi in conuiuijs.

Nec verò tantum in nuptijs, contracto iam matrimonio, conuiuia celebrari fuerunt solita, qui mos hodie quoq; passim obtinet: verum etiam apud gentes quasdam in ipsis conuiuijs, siue per conuiuia connubia contrahendi morem fuisse legimus. In Bosphoro proci solebant in conuiuijs puellas ambire, genus ac virtutem suam proferentes, simulque in mensa vinum spargebant. In conuiuio Ialchlenes Lybici se vicissim cauillabantur, & cui arriserat puella, illi nubebat, vt apud Segorgios Ligures, cui aquam præbuisset. Apud Massilienses similiter Athenæus lib. 13. ex Aristotelis libro de Repub. Massilienſium, probat nuptias hoc modo fieri fuisse solitas. Oportebat puellam post

Universidad de Deusto
Biblioteca

cænam ingredi in triclinium, phialam miscere, & illam cuicunque vellet conuiuarum atque peregrinorum præsentium porrigere, cui porrexerat, is sponsus erat. Hoc pacto Euxenus hospes & peregrinus, Nani regis filiam adeptus est, cum ille fortè fortuna ad conuiuium nuptiale, quod rex Nanus filiæ suæ adornarat, vocatus esset. His adde, quod apud Græcos moris fuisse legimus, vt in nuptijs, quæ ante aras Deorum celebrabantur, genero socer in conuiuio auream phialam traderet, quo arctiore vinculo coniungerentur, ad quem morem manifestè Pindarus alludit Od. 7. his carminibus.

Φιάλαν ὡς εἴπις ἀ-
φνειᾶς ἀπὸ χειρὸς ἑλὼν
ἥδον ἀμπέλου καχλάζοι.
Σαν ἀρέσσῳ, δωρήσεται
Νεανίᾳ γαμβρῷ προπίνων
οἴκοθεν οἴκαδε, πάγ-
χρυσὸν κορυφὰν κτεάνων
Συμποσίου τε χάριν, καὶ λόστε τιμάσας ἑόν. ἐνδε φίλων
Παρεόντων, θῆκε μιν ζά-
λωτον ὁμόφρονι δυνᾶς.

Phialam vt si quis à diuite manu sumptam, intus rore vuæ bullientem, donec
iuueni genero præbibens, è domo in domum, totum aureum verticem possessionem,
conuiuijq; decus, affinitatemq; honore prosequutus suam, amicisq; præsentibus, facit eum beatum prædicari ob concordem thorum.

DE EPVLARVM NVPTIALIVM VSV ET ABVSV, DEQVE CONiugum sysitijs.

CAPVT XXV.

VERVM vt in genere adhuc quædam de connubialibus conuiuijs dicam, non videntur illa omnino & simpliciter esse improbanda, cum & in veteri Testamento sanctos religiososq; homines illis vsos fuisse legamus, & in nouo Testamento ipse Christus vnà cum matre & Apostolis suis nuptiali conuiuio non modò interesse, verùm etiam illud miraculorum suorum primitijs consecrare minimè dubitauit. Non damnanda ergo sunt nuptiarum conuiuia, quidem etiam symbola sunt iustæ debitæq; lætitiæ. Præcipit enim nobis Paulus Apostolus non solùm vt fleamus cum flentibus, sed etiam vt cum gaudentibus gaudeamus. Quæ autē iustior gaudij lætitiæq; causa esse possit, quàm & virum tutam & fidelem ærumnosæ huiusce vitæ sociam & adiutricem: & mulierem caput quo regatur, atque opitulatorem nactam esse? Ad quam lætitiam testificandam si agitentur conuiuia, id à Christianorum atque piorum hominum officio minimè videtur abhorrere. Maior etiam quidam splendor & elegantia in illis meritò videtur posse adhiberi. Nam id primo ipsius matrimonij requirit excellentia atque dignitas. Deinde, quo rationes (vt Pontanus inquit in suo libello de Conuiuentia) in vnaquaque domo solent esse nuptiæ, tanto magis splendori in illis est studendum. Adhæc, vt verè idem sapienterque monet, si qui in illius, conuiuiorumque celebritate nimis restricti sunt atque sordidi, auaritiæ sibi suspicionem pariunt, ac proinde cùm in publicum populi vniuersi, tùm in priuatum cognatorum, affinium, familiarium atque amicorum contemptum odiumque incurrunt. Atque huc quidem facit illud Plutarchi libro 2. Sympos. probl. 3. Διὰ τί πλείοσι τῷ ἄλλων ὀδὶ τὰ γαμικὰ δεῖπνα φιλοφρονοῦνται, id est, Cur in nuptijs quam plurimi ad cœnam inuitentur? Ex hoc problemate satis constat antiquitus nuptialia illa conuiuia magna hominum frequentia celebrari fuisse solita. Vnde Iuuenal. Satyr. 1.

Signatæ tabulæ, dictum fœliciter ingens
Cœna (id est, conuiuarum multitudo) sedet, gremio iacuit noua nupta mariti.

Nota etiam hic obiter, tritam in nuptijs acclamationē, de qua etiam Tranquillus in Domitiano. In reducendo post diuortium vxore acclamari audijt, libenter domino & dominæ fœliciter.

Sed animaduersione quoque dignæ sunt rationes illius conuiuarum multitudinis, quæ ibi adferuntur, quarum hæc prima sub Hecatæi Abderitæ antiqui Philosophi persona proponitur: Vt sponsus

sponsus atque sponsa plures habeant libertatis ingenuitatisque suæ testes atque conscios. Hæc tamen ratio alijs minus videtur probabilis, propterea quòd contrà Comici τὰς πολυτελεῖς καὶ περιβλέπτους λαμπρότητι λειτῶν καὶ σκευῇ γαμοῦντας, hoc est, eos qui magno conuiuiorum splendore & apparatu nuptias celebrant, suspectæ libertatis nomine perstringunt. Sic hodie, vt illud addam, multi vt magna amicorum cognatorumque nobilium copia abundare videantur, plurimos ad nuptias inuitant, qui quidem contrà huiusmodi multorum inuitatorum turba, genus suum magis suspectum reddunt. Secunda ratio, quam Plutarchus affert, est, quod nullius conuiuij causa, ita manifesta sit atque celebris, vt nuptiarum. Nam & rem diuinam facere, & amicum vel peregrinaturum, vel peregrè redeuntem excipere licet conuiuio, quamuis multi necessariorum id ignorent. At nuptialis mensa latere non potest, quæ indicem habet hymenæum, alta voce personantem & facem atque tibiam, quæ quidem Homerus ait mulieribus ad fores stantibus esse admirationi. Itaque cum nuptiale conuiuium celari non posset, præ pudore verecundiaque omnes familiares, omnesque quacunque necessitudine iunctos coguntur inuitare. In hac secunda ratione notabis obiter à Plutarcho vno quasi fasciculo comprehendi tria præcipua ferè nuptialiū cæremoniarum genera, quæ ab omnibus ferè gentibus fuerunt vsurpata: ea fuerunt Hymenæus, fax atque tibia. Hinc Plato lib. 5. de Repub. Igitur festi quidam dies erunt legibus constituendi, in quibus sponsos & sponsas congregemus, & sacra & hymni, qui nuptijs illis conueniunt, à poëtis nostris instituantur. Primum autem nuptialium ceremoniarum genus est, ὑμὴν & ὑμέναιος, quod Pollux ἆσμα τὸ γαμήλιον, id est, canticum nuptialem. Item τι τοῖς γαμοῦσιν ἐπαυλήθρον: Athenæus libro 14. ὕμνον γαμικὸν & τὴν ἐν γάμοις ᾠδὴν, Hesychius ᾠδὴν ἐπιγάμιον & ἐπιθαλάμιον, quod nimirum ad thalami fores decantari solet. A Latinis carmen nuptiale, epithalamium, hymnus & hymenæum appellatur. Huiusmodi autem carminis creberrima passim apud Græcos & Latinos auctores, poëtas præsertim, fit mentio. Vide Statium in Epithalamium Stellæ, Catulli epithalamium Iuliæ. Athen. lib. 1. & 14. Homerum Il. 9. Hesiodum, &c. Secundum est fax, quæ nuptæ præferebatur, cuius Homerus meminit Il. σ.

Νυμφὰς δ' ἐκ θαλάμων δαΐδων ὑπολαμπομένων
Ηγίνεον ἀνὰ ἄστυ, πολὺς δ' ὑμὼν ὀρώρει.

Cicero pro Cluentio. O audaciam singularem non timuisse, si minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque nuptiales. Liuius de bello Punico lib. 10. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam conquerebatur. Plinius libro 16. cap. 18 Spinam nuptiarum facibus dixit esse auspicatissimam, quoniam inde fecerint pastores, qui rapuerunt Sabinas, vt auctor est Massurius. Nunc facibus carpinus, & corylus familiarissima. Apud Romanos fax, quæ nuptiarum maiestatis & æternitatis, quam Græci ἀντρόγυνον dixerunt, index erat, à prætextato puero patrimo matrimoque præferebatur, duobus alijs eiusdem ordinis & conditionis nuptam deducentibus. Noctu autem prima aut secunda hora ducere mos erat ominis causa, quod ita optima & secundissima euentura sibi promittebant, quod nonnulli existimant in honorem Cereris institutum. In hoc autem sacro ea superstitio vana & anilis accesserat, vt fax ea ab vtrisque amicis certatim raperetur peracto munere, ne aut vxor eam sub viri lecto ea nocte poneret, aut vir in sepulchrum comburendam curaret, siquidem vtraque mors propinqua alterutrius captari putabatur. De antiquis autem nuptiarum ritibus, vide Scalig. lib. 3. poët. Hæc de facibus nuptialibus. Hinc in Euangelica quoque illa parabola lampadum fit mentio, quibus sapientes illæ virgines sponso dicuntur præluxisse. De tibiarum quoque vsu in nuptijs multa passim apud scriptores exstant. Cicero ad Herennium: Non illæ tenuptiales tibiæ eius matrimonij commouebunt? Huiusmodi autem cæremoniarum commemorata genera, vt taceam alia, hodie quoque in Christianorum nuptijs, vsurpari notius est, quàm vt de eo multa dici sit opus. Tertia porrò, vt ad propositum redeam, apud Plutarchum ratio est, quòd nuptialia huiusmodi conuiuia latius pateant, nec ad amicos tantum, verùm etiam ad cognatos pertinent, affinitate alterius familiæ in gentem ascita. Quamobrem cum duæ familiæ in vnam coeant, hinc fieri, vt & ille qui vxorem ducit, illam sibi despondentis amicos atq; familiares, & ille qui despondit ducentis sibi comiter excipiendos esse existimet: ac proinde, id quod est consequens, maioris humanitatis gratia inuitatorum numerus duplia-

Cæremoniæ nuptiales sex terum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

catus augeatur. Quarta postremò ratio additur, quòd cùm multa, imò plæraq; in nuptijs factu necessaria per mulieres peragantur, vbi adsunt mulieres, viros quoq; illarum adhiberi sit necesse. Hæ sunt Plutarchi rationes, propter quas non alienum à decoro esse videatur, si nuptiæ earumq; conuiuia maiori hominum frequentia fiant: quod vt antiquitus, ita hodie quoq; apud omnes fere gentes in more videmus esse positum.

De insano nuptialium festiuitatum epulatumq; luxu.

Verùm vt in omnibus conuiuijs atque adeò omnibus in rebus: ita in nuptialibus quoque hisce epulis mediocritas ceu optima rerum actionumque omnium norma atque regula est adhibenda, ratioque habenda temporis, personarum atque facultatum. Nam vt splendor aliquis & elegantia solito maior in illis concedatur, tamen vitanda est summopere effusa illa immoderataque luxuria, quæ vt olim apud Ethnicos: ita hodie quoque apud Christianos in nuptialibus illis festiuitatibus dominatur ac multorum malorum atque damnorum funestissimorum causa existit. Nouis coniugibus præsertim ab initio pecunijs maximè ceu neruis rei familiaris opus est ad supellectilem, multaque necessaria rei familiaris instrumenta, & ad ea, quæ ad quotidianum corporis victum cultumque pertinent, sibi comparandum. At illæ, vt plærunque fieri solet, in vestium, epularum, aliarumque rerum luxum inutiliter conferuntur, ita vt paucorum ille dierum splendor atque pompa mox in egestatem summamq; ignominiam desinat. Quamobrem valdè sanè esset optandum, perditum hunc profligatumque nuptiarum conuiuiorumque nuptialium luxum, qui passim hodie apud Christianos dominatum tenet, & cùm ad vniuersæ Reipub. tùm singularum familiarum ruinam pertinet, seuerioribus legum sanctionibus à Christianis magistratibus coerceri, id quod olim à bene moratis & constitutis Rebuspub. sapientissimorum illarum rectorum ductu auctoritateq; factum fuisse legimus. Sic Naucratitarũ olim legibus prohibitum fuerat oua atque μελίπηκτα, id est, mellitas placentas nuptialibus conuiuijs inferre, teste Athenæo lib. 4. de Naucratitarum victu. Plutarchus lib. 4. Sympos. 3. dicit legumlatores eos, qui omni conatu luxum oppugnant, numerum maximè eorum, qui ad nuptias vocarentur, certis terminis definijsse. Sic Iabensibus (vt docet Calius lib. 27. cap. 17.) lege lata indictum erat, ne in conuiuijs celebrandis plures vocarent, quàm decem viros & totidem mulieres, neque nuptiarum celebritatem vltra biduum producerent, teste Heraclide in Politicis. Lege quoque Iulia in nuptijs & repotijs H-S. millies sumptus fuerunt definiti, vt Gellius lib. 2. cap. 24. scriptum reliquit. De ijsdem Plato quoque Philosophorum facilè princeps sic sanxit lib. 5. de Legibus. Quod autem ad nuptiale conuiuium attinet, non plures quàm quinque amici totidemque amicæ ex parte patris vocentur: ex cognatis & propinquis totidem. Imprimis ex facultatum modulo & ratione fiant: ditissimus minam impendito: alius dimidiam minam, & sic deinceps, seruata illa proportione, & vt minor est census, ita minor sit impensa. Qui legem obseruerit, ab omnibus laudatur: qui non paruerit, legis custodes in eum animaduertunto, eumq; velut disciplinæ expertem, importunum hominem, connubialiumque legum auspicibus musis sacrorum imperitum denuntianto. Quod si itaq; Ethnici homines, hoc est, religionis Christianæ experes, tantum operæ studijq; in coercendo effrænato isto epularum nuptialium luxu posuerunt, quantò magis Christianos magistratus decet enixè dare operam, vt immanes has iacturas & infimitos sumptus in utiles, ex quibus rerumpub. familiarumq; opulentissimarum ruinæ consequuntur, circumcidant & ad mediocritatem reuocent. Sed quid? Leges quidem habemus bonas & salutares, quibus & conuiuarum numerus & impensarum modus egregiè est definitus, verùm nulla illarum est sanctio, sine qua profectò quæuis leges vanæ sunt atq; irritæ, quasiq; mortuæ.

De potationibus & saltationibus nuptialibus.

Iam verò quid dicam de potationibus immanissimis, saltationibusq; lasciuissimis, quæ nuptialia illa nostra conuiuia plærunque comitantur? Fuit olim vetus hæc Ethnicorum opinio in nuptialibus festiuitatibus potissimum vino esse indulgendum, vnde etiam Bacchum volunt dictum esse Hymenæum, propterea quod in nuptijs maximè potationi sit opera danda. Sed quid dico de Ethnicis? eadem sanè peruersa impiaque opinione hodie Christianorum quoque mentes plærasque sunt imbutæ, vt indecorum & à liberalis ingenuique hominis officio alienissimum, atque adeò quasi nephas esse existiment, nuptiali tempore non inebriari, vulgatum illud Terentij imprimis sermonibus vsurpantes: Sine Cerere & Baccho friget Venus. Quidam etiam eò vsque progrediuntur impudentiæ atque dementiæ, vt ad impiæ huiusce suæ nefariæque opinionis defensionem

Bacchus cur dictus Hymenæus.

primum insigne illud Christi miraculum in Cana Galilææ, in nuptiali illo epulo editum, detorquere minimè dubitent. Nam idcirco postquam vinum defecit, aquam à Christo in vinum conuersam fuisse dicitant, quo vberior nimirum conuiuis illis vino genioque indulgendi facultas suppeditaretur, indeque volunt effici nobis quoque idem in nunptijs licitum atque concessum esse. Verùm impia hæc absurdaque opinio, ne dicam verbo Dei, vel ipsorum Ethnicorum, qui sapientiores inter illos extiterunt, testimonijs egregiè refelli potest, qui quidem vel in nuptijs potissimum sobrietati studendum, & ab ebrietate prorsus abstinendum esse censuerunt. De quo sic Plato, grauissimus auctor, libro sexto de Legibus disserit: Bibere ad ebrietatem vsque, nec alibi vspiam decet (nisi id indulgendum sit in solenni illius Dei sacro, qui vini vsum largitus est hominibus) neque sanè tutum est. Mala hæc & impia est Platonis exceptio, duplici nomine damnanda. Primum quòd Bacchum & Deum appellat, & ei vini inuentionem fert acceptam. Deinde quòd in illius festiuitatibus, quæ Bacchanalia appellantur, licitum vult esse vini potum vel ad ebrietatem vsq;. Reliqua benè, vt & illa quæ sequuntur, quæ quidem Christianæ pietati religionique sunt consentanea. Nam cùm nec alibi vsquam ad ebrietatem vsque bibere deceat ac tutum sit, tùm verò atque in primis id in nuptiarum celebratione est cauendum, propter causas, quas subiungit, sanè grauissimas.

In nuptijs sobrietati maximè studendum.

Platonis testimonium.

Nam in primis sponsus atque sponsa mentis compotes tùm debent esse maximè, quum non leuem vitæ mutationem subeant, & vt ex prudentibus hominibus proles suscipiatur. Ferè enim incertum est ecquænam dies vel nox eam prolem, Dei beneficio, sit genitura. Deinde in sequentibus docet pluribus τὴν σωφροσύνην, id est, liberorum suscipiendorum primordium non debere fieri corporibus vino madidis atque diffluentibus, vnde postea animi corporisque vitia à parentibus in ipsum fœtum promanent eique imprimantur. Tandem itaque concludit: Hæc quidem in vniuersa vita adhibenda est cautio viro bono & prudenti, tùm verò ab illa intemperie abhorreat maximè, quum procreandis liberis operam dabit, ne sciens & volens morbosam prolem suscipiat, & in qua turpes & inhonesti mores inserantur. Hæc enim vitiorum semina in eorum, qui generantur animis & corporibus imprimi atque informari necesse est, ac proinde deteriores omnino fœtus huiusmodi nasci. A quibus peccatis nox illa præcipue immunis esse debet, quæ coniugio auspicium facit. Nam principium & numen diuinum in hominibus sedem habens, omnia conseruat, siquidem legitimum sibique debitum conueniente mque honorem sortiatur. Platoni Athenæus quoque hac in re abstipulatur, qui quidem eadem hæc Platonis verba lib. 10. sui operis citat. Hac de re vide etiam Plutarchum in libro de Liberorum educatione statim ab initio. Quod si igitur Ethnici illi philosophi, vel solo naturæ ductu, existimarunt nuptiali illo tempore sponso atq; sponsæ ebrietatem maximè esse vitandam, pudeat nos Christiæ nostræ insaniæ atq; dementiæ, qui in illo potissimum tempore ebrietati maximè inseruiendum esse existimamus.

Anima duersione quoque dignum est elegans illud scitumq; Athenæi lib. 5. statim ab initio de Nuptialium huiusmodi conuiuiorum fine: ὡς νενόμισαι ἄγειν συμπόσια ἐπὶ τοὺς γάμους τῶν τε γαμηλίων θεῶν ἕνεκα, καὶ τῆς οἰονεὶ μαρτυρίας, hoc est, Sic lege sancitum est, vt symposia nuptiarum tempore celebrarentur, idque cùm Deorum nuptialium, tùm testimonij cuiusdam causa. Duas ille adfert rationes, cur nuptialia illa conuiuia legum sancito, sint celebranda. Prior est, vt id fiat in honorem Deorum nuptialium, quos Ethnici plures mentis errore finxerant. De his sic Augustinus lib. 3. de Ciuit. Dei: Dei, inquit, coniugalibus quid opus erat commendare nubentes, vt bene coniugarentur, &c. Hi erant apud Romanos, teste Plutarcho, quinq; numero, nimirum Iupiter τέλειος, qui etiam γαμηλιος est dictus, & Iuno τέλεια, necnon γαμηλία cognominata, & Venus, & πειθὼ, id est, suadela, & Diana, at iq; circo quinq; etiam in nuptiis adhibebantur cerei. Iunoni autem, quoniam præ alijs iugalia vincla curæ esse credebant, idcirco varia illi nomina imposuerunt. Dicebatur enim Pronuba & Interduca, quòd sponsam ad mariti domum deducere crederetur: Nuptialis, quòd illius auspicijs nuptiæ celebrarentur: Vnxia, quòd sponsæ mariti domum ingressuræ, postes axungia vel oleo, vel lupino adipe inungerent, vt inde mala omnia procul arcerentur, vnde etiam vxores, quasi vnxiores, Isidorus vult dictas, (quid sit vxor potius quasi iunxor à iungendo sic dicta, vt quæ sit iuncta viro.) Cinxia item, à Græcis λυσιζωνη, quòd in thalamo cingulum ponentes protegeret: Socigena, quod nubentes consociare & copulare putaretur.

Numina nuptialia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dicta est etiam Iuga, quòd matrimonia coniungat, vnde vicus Iugarius Romæ dictus, in quo eius fuit ara. His adde & Hymenæum, qui apud Græcos, & Thalassum siue Thalassium, qui apud Romanos peculiares fuerunt nuptiarum Dij. Hos ergo Deos coniugales siue nuptiales cùm precationibus, tùm sacrificijs venerari atq; placare studebant, de quo inter alios scriptores multa tradiderunt Dionysius Halicarnass. περὶ τῶ γαμηλίων, & Plato libro 5. de Legibus, vbi dicit, nuptiarum inaugurationem fieri debere per sacerdotes, adhibitis sacrificijs atque precibus, vt ex bonis meliores, & ex vtilibus vtiliores nascantur: ac paulò post, dies festos, sacra & hymnos nuptijs dicandos esse dicit.

Alter finis nuptialium conuiuiorum secundum Athenæum est testificatio, cùm libertatis & ingenuitatis vtriusq; coniugis (de quo suprà dictum est) tùm mutui inter nouos coniuges, atque affines amoris & beneuolentiæ.

Nota. *Eundem duplicem hunc finem multò magis Christiani debebant in nuptiarum suarum, epularumque nuptialium celebratione sibi ante mentis oculos proponere, qui profectò illis optimus modestiæ sobrietatisque magister esset. Nam primò cum omnia nostra dicta & facta ad Dei gloriam optimo sint merito referenda, ipsas quoque nuptias, epulasque nuptiales in eiusdem honorem esse, quis quæso dubitet? Illum itaque ceu nuptiarum, conuiuiorumque illorum nostrorum, vt & omnium dictorum, factorumque nostrorum oculatissimum testem, si nobis, vti par erat, ante mentis nostræ oculos proponeremus, maiori profectò cum reuerentia, pudore, castitate, sobrietate & nuptiales illos dies ageremus, quàm hodie fieri, quotidiana experientia testatur. Ac in primis quoniam illa vitæ cœlibis cum matrimoniali commutatio, cum plurimis maximisq; animi, corporis, famæ, fortunarumq; omnium periculis sit coniuncta, ac plurimi grauissimiq; in nouo illo vitæ genere subeundi sint labores, ærumnæ atque pericula, illius exordium par erat non à diuini numinis offensione, sed illius potius seria & ardenti imploratione veneratione q; duci: id quod Ethnici quoq; ductu & magistra natura sibi faciendum esse iudicarunt. Nam quemadmodum dictum est illi statim ab initio sacrificijs, hymnis, atque precibus operam dederunt, ijsque fictitiorum illorum suorum Deorum fauorem atque gratiam sibi conciliare sedulò studuerunt, quo nimirum illorum fulti ope atque gratia, tantò facilius omnia matrimonialis vitæ onera, labores atque ærumnas perferre ac superare possent.*

Nuptialium epularum luxuris. *Verum, prob dolor, hodie plærq; Christianorum, vt nuptiæ, ita conuiuia quoque nuptialia non Deo Opt. Max. sed ijsdem, quos Ethnici quondam coluerunt, Dijs seu potius dæmonibus, nimirum Veneri, Cupidini, Priapo, Cereri, Baccho atque Como sunt consecrata. Hi sunt Dij seu potius dæmones, quibus Christianorum plærique in illis nuptiarum celebritatibus turpissimè seruiunt. Et vt olim apud Ethnicos nuptis faces præferebantur, ita tartareæ illæ furiæ funestas dirasque illas suarum cupiditatum libidinumq; faces nuptialibus hominibus intentant, quibus inflammati ad quæuis scelera atque flagitia rapiuntur. Ex inauspicatis ergo istis initijs mirum non est inauspicatissima quoque funestissimaque connubia consequi, cùm, vt verissime Æolus ille poëta dixit: κῆς κακῆς τέλ& κακὸν, hoc est, mali principij malus soleat esse plærunque & infœlix exitus. Sæpè quoque numero fit, vt in his ipsis Christinnorum nuptialibus celebritatibus ob insanas nimirum luctuosasq; comporationes, necnon lasciuas petulantesque saltationes, grauissima odia, inimicitia atque adeò tragicæ funestæq; cædes existant, quæ quidem Ægypti nuptiæ prouerbiali sermone decuntur. Sumptum est prouerbium à notissima Ægypti fabula, qui filios quinquaginta, totidem filijs filiabus maritos dedit, qui præter vnum omnes à sponsis iugulati sunt. Erasmus Chiliad. 3. Cent. 1. Non incommodè, vt illud quoq; addam, inauspicatæ huiusmodi nuptiæ Raguelis quoq; (qui Tobiæ socer fuit) nuptiæ dici possent, qui cum septem viris filiam suã in matrimonio collocasset, omnes ea nocte, qua erant cum illa concubituri, interierunt, à dæmone Asmodæo interfecti. Is cacodæmon cum pio Tobiæ idem exitium moliretur, singulari Dei beneficio cohibitus, & in extremas Ægypti partes pulsus relegatusq; fuit. Hinc quoq; verisimile est illam poëtarum de Ægypto viro fabulam promanasse, qui ex regione Ægypti virum eiusdem nominis finxerunt. Multas enim constat poëtarum fabulas ex veris & quidem sacris historijs profluxisse, illarum circumstantijs variè mutatis, addendo*

Ægypti nuptiæ.

Ad huiusmodi porrò (vt ad propositum redeam) nuptiarum festiuitatem conuiuiorumq; lib-

bidinem atque luxum coercendum ecclesiastica quoq; nonnulla decreta extant. Hormisda Episcopus Romanus nuptias publicè, non occultè fieri præcepit, multa nimirum scelera atque flagitia, quæ nuptiarum tempore designari consueuerunt, ac parietum domesticorum integumentis facilius occultantur, euitandi gratia. Extat quoque Synodi Ilerdensis decretum, vt in Christianorum nuptijs non saltetur, sed modestè cœnetur, atq; prandeatur. Tempus quoq; nuptiarum celebrandarum certum à veteribus definitum & constitutum esse inuenio. Concilij Ilerdensis 33. q. 4. Non oportet in 70. Et in decreto Iuonis lib. 6. Non oportet à septuagesima vsq; in octauam Paschæ, & tribus hebdomadibus ante festiuitatem S. Ioannis Baptistæ, & ab Aduentu Domini vsq; post Epiphaniam nuptias celebrare. Quòd si factum fuerit, separentur. Sic apud Romanos olim mense Maio nubere inauspicatum habebatur: vnde Ouid. in Fastis:

Ecclesiasticæ decreta ad coercendam nuptiarum luxuriam.

Maius mensis nuptijs inauspicatus.

Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora: quæ nupsit, nec diuturna fuit.
Hac quoque de causa, si te prouerbia tangunt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

De hac Romanorum consuetudine, eiusq; causis, vide plura apud Erasmum in Chiliadibus. Denique cum olim quoque (licet non tantus, quantum hodie videmus esse) magnus nuptialium solennitatum conuiuiorumq; luxus extiterit, mirum non est Ecclesiasticis olim hominibus h. e. ijs qui Ecclesiæ rebusque diuinis præsunt, earum frequentatione fuisse interdictum. Ac monachis quidem & abbatibus Concilij Anchistiodorensis canone 25. penitus fuit nuptiarum solennitatibus interdictum. At hodie nulla ferè celebrantur nupciæ, quibus illi non intersint. De reliquis verò Ecclesiastici ordinis hominibus huiusmodi extat Concilij Agathensis decretum, distinct. 34. c. Presbyteri. Presbyteri, diaconi, subdiaconi vel deinceps, quibus ducendi vxorem licentia non est, etiam aliarum nuptiarum euitent conuiuia, nec his cœtibus misceantur, vbi amatoria cantantur & turpia, & obscœni motus corporum choreis, & saltationibus efferuntur, ne auditu & contuitu sacris ministerijs deputati, turpium spectaculorum atque verborum contagione polluantur. Hæc verò non eo animo atque consilio profero, quasi nefas esse existimem Ecclesiastici ordinis hominibus nuptijs interesse, quibus ipse quoque Christus, illius mater sanctissima & Apostoli interesse minimè dubitarunt, sed vt intelligatur, quanta proh dolor, iam à multis sæculis Christianarum nuptiarum conuiuiorumque nuptialium (vt nihil de alijs dicam) prophanatio extiterit, ita vt & olim Ecclesiastico ordini Conciliorum decretis prohibitum fuisse, ne illa adirent, non sit mirandum: & hodie quoque illa verè pijs religiosisque hominibus fugienda potius, quàm frequentanda esse videantur. Huc pertinent Cypriani verba in libro de habitu virginum: Nuptiarum festa improba, & conuiuia lasciua vitentur, quorum periculosa contagio est, &c.

Atque hæc satis sint dicta de connubialibus epulis, quæ in ipso matrimonij contractu ante nuptias, in nuptijs, & post nuptias agitantur, quibus pauca quædam de quotidiano coniugum conuictu siue syssitijs videntur esse adijcienda. Primò igitur omnium hinc, vt suprà quoque dictum, origo omnium syssitiorum conuiuiorumque videtur esse petenda. Primos namque illos coniuges Adamum atque Enam ceu primos generis humani parentes, Deus victus quoque eiusdem communione coniunctos esse voluit, ad quos posteà alij ex illis prognati conuictores dulcissimi accesserunt, charissima nimirum illorum pignora. Vt ergo coniugum ipsum, ita coniugum quoque syssitia omnium sunt antiquissima, ex quibus reliqua omnia syssitia conuiuia q; suam originem traxerunt. Vt verò antiquitate, ita iucunditate quoque omnia reliqua syssitia atque conuiuia longè videntur superare. Nam quid quæso quotidiana illa mensa victusq; communione, quæ est inter coniuges, suauius aut dulcius cogitari dicue potest, quæ quidem ad illorum animos amore mutuo magis magisq; conglutinandum incredibilem vim obtinet? Hoc cum ita sit meritò damnanda est summoperè ac improbanda cùm vxorum, tùm maritorum quorundam consuetudo, qui iucundissimum hunc vtilissimumque conuictum mutuum fastidientes, omnem foris cœnitandi epulandiq; occasionem captant, vnde multæ prauæ & sinistræ suspiciones, odia, simultates, plurimaq; rei familiaris incommoda ac detrimenta plærunq; consequuntur, vt id quotidiana experientia satis superq; docet.

De coniugum syssitijs.

Sæpè quoq; numero fit, vt quando mariti foris sæpè cœnitant in popinis atq; cauponis volutantes, vxores interea vel ipsæ quoq; ex ædibus sæpè excurrant, huc atq; illuc vagantes, vel domi in-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tra priuatos parietes cum minus probatæ fidei probitatisq; mulierculis conuiuia agitent, atque ita maritorum suorum bona abliguriant. Sic igitur fit, vt coniuges mutuas quasi operas non ad cõseruandam atq; iuendam, sicuti par erat: sed ad profligandam potius ac euertendam familiam remque suam familiarem, sibi inuicem tradant. Vt autem maritorum improbitas sæpè vxoribus cùm externarum, tùm incernarum & quidem damnosissimarum huiusmodi cœnitationum occasionem præbet: ita contrà vxorum sæpissime morositas morumq; difficultas maritos vel inuitos ædibus extrudit, foris q; cœnitare atq; pranditare cogit. Quamobrem si vtriusq; cordi est, vt certè esse debet, mutua vtriusq; necnon liberorum, totiusq; familiæ salus & incolumitas, danda est illis opera, vt mutuam hanc non lecti solũ, verumetiam mensæ & quidem suauissimam dulcissimãq; societatem & cõmunitatem sartam tectam tueantur, sine qua nulla domus familiaue quantumuis potens ac opulenta diu consistere potest. Sit denique mutuus hic coniugum conuictus cùm tenuis & frugalis, tùm maximè communis, ita vt non alio cibo potuq; vir, aliò vxor vtatur, nisi forsan id vel valetudinis vel alterius alicuius necessitatis ratio postulet. Atq; hæc quoq; de mutuo coniugũ conuictu satis sint dicta.

DE CONVIVIIS FVNEBRIBVS, FERALIBVS, EXEQVIALIBVS SIVE sepulchralibus.

CAPVT XXV.

Funerationis duæ sunt membra. Exequiæ.

VLTIMVS restat vitæ humanæ actus, mors nimirum, quam non malè poeta ille vltimam rerum, scilicet humanarum lineam esse dixit, &, quæ mortẽ sequitur, funeratio, seu parentatio, quæ quidem, vt nonnulli volunt, duabus partibus constat, exequijs nimirum, & luctu. Exequiæ sunt officiũ funebre, quod in funere exequimur, & (vt Cicero vocat) celebritas supremi diei, quæ ab amicis, atq; etiam alijs, quibus id muneris est impositum, præstatur. Atq; hæ quidem exequiæ, siue iusta, magis amicorum sunt solatium, quàm mortuorum subsidium. Non est autem mihi nunc propositum de varijs parentationis funerationisue ritibus atque ceremonijs (de quibus Gyraldus in illo suo de sepulchris, & vario sepeliendi ritu libello, nec non Sardus de varijs gentium ritibus, & alij scriptores passim multa tradiderunt) sed de epulis tantum scribere, quæ vt olim, ita hodie parentationis solent esse quasi comites. Nam vt dies natiuitatis, ita mortis quoque, atq; funerationis, principum præsertim vtriusq; sexus personarum, cùm alijs ceremonijs atq; ritibus, sacrificijs, ludis, spectaculis, tùm epulis quoq; celebrari antiquissimo sanè omnium ferè gentium more, qui hodie quoq; obtinet, receptum fuit. Hæ autem vel statim post mortem, vel in ipsa funeratione, vel finito luctu agitari consueuerunt, idq; partim ad amicorum solatium, partim in defunctorum gratiam atq; memoriam, partim denique in deorum inferorum (cuiusmodi fuerunt apud Etrvscos Pluto, Libitina. Proserpina, Venus Epitymbia cognominata, & alij) factitatum fuisse legimus. Verum hæc omnia exemplorum appositione illustriora erunt.

Iudæorum conuiuia exequialia.

Ac primò quidem apud Iudæos (vt ab illis potissimum pro meo more exordiar) in funeribus, postq; funera conuiuia agitandi consuetudinem fuisse, ex quibusdam sacræ scripturæ locis videtur posse colligi. Sic enim post Abneris sepulturam atq; exequias, populus Dauidem dicitur fuisse sequutus, τὸ ἐξελεῖπνιστεῖν ἐνεκα (vt Græcus interpres vertit) hoc est, vt funebre conuiuium (quod quidem ἐξελεῖπνον propriè à Græcis appellatur) cum eo iniret, cùm Dauid prius iurisiurando interposito affirmasset, se ante Solis occasum nihil quidquam cibi capturum. 2. Sam. 3. v. 35. Idem quoque Hieremiæ ille locus satis manifestè ostendit. Ne adeas, inquit Deus ad Hieremiam מרזח (τὸ θίασον 70, Hieron. domũ conuiuij verterunt, de qua voce supra satis) & ne eas ad plangendum, hoc est, ne te sacrilegis istis commisceas, in publicis illis epulis funeralibus (quas Murzach propriè ab Hebræis appellari, suprà dictum est) neque plangas defunctos, eorumq; propinquos consoleris. Et paulò post, Et morientur in terra ista magni & parui, neq; sepelientur, neq; plangentur. Nemo se pro illis incidet, aut radet, hoc est, neq; vestium, corporisue aliarum partium dilaceratione, neq; capillorum euulsione, siue capitis tonsura aut rasura (quæ apud veteres pro mortui fieri consueuerunt) vllum luctus signum præ se ferent. Hinc Hieron. lib. 3. in Hierem. Mos, inquit, hic fuit apud veteres, & vsq; hodie in quibusdam permanet Iudæorum, vt in luctibus incidant lacertos, & caluitium faciant: quod & Iobum fecisse legimus. Hæc ille. Huiusmodi porrò luctus signa à Deo prohibita fuisse ex Leuit. 19. & Deut. 14. satis constat. Sequitur in Hieremia, Non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo (siue, vt est in Hebræo, diuident, quod alij ad stipem, alij ad panem referunt) hoc est, amici defuncti non conuenient more consueto, ad capiendum cum eo cibum, cuius propinquius defunctus est, nec erunt qui lugenti huic cibum præparent ad illum, ob propinqui mortem tristem mœstumq;, consolandum. Nec (addit) propinabit illi בית אבלים Cos Thenuhumim, id est, poculum consolantium, hoc est, consolatorium propter patrem eius, & matrem eius, hoc est, ad illos consolandum, qui parentibus suis sunt orbati. Hinc Hieronymus in suis Commentarijs, in hæc ipsa commemorata verba Hieremiæ, dicit, Moris olim fuisse lugentibus cibos ferre, conuiuiũq; apparare, quod Græci ἐξελεῖπνον, Latini parentalia vocent, eò quod parentibus iusta celebrentur. Atq; hunc quidem ipsum morem illis quoq; verbis, quæ extant Prouerb. 31. cap. probat, Mœrentibus, inquit, date siceram, & vinum his qui amaro sunt animo, vt poti obliuiscantur inopiæ suæ, & lugentes nonnihil obliuiscantur dolorum suorum. Ex Bereschit Rabba fol. 31. col. 1. חבראה appellatur primus pastus, qui fit ab ijs, in cuius domo aliquis mortuus est. Prohibitum namq; est, ne domestici atq; contubernales de suo aliquid edant, sed vicinos oportet de suo cibum illis afferre, & vnà cum illis capere.

Funebriũ conuiuiorum finis laudabilis.

Atq; hic quidem laudabilis videtur esse funebrium huiusmodi conuiuiorum finis, ob quem instituta, non omnino videntur esse improbanda, vt nimirum illis lugentium animi mœrore afflicti & consternati, consolatione aliqua alleuentur. Ad eundem morem alludit Tobias, cum inquit, Panem tuum, & vinum tuum, super sepulturam iusti constitue (nimirum ad lugentium consolationem) & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus. Hinc patet moris fuisse, vt in ipsis sepulchris mortuorum epulæ ponerentur, atq; celebrarentur, idq; partim ad consolationem superstitum, partim ad testimonium honestatis eorum, qui defuncti fuerunt, qui mos à gentilibus (vt plærique volunt) profectus, tandem (vt suo in loco dicetur) ad Christianos transijt. Ad illum manifestè alludit Ecclesiasticus 30. cap. cum inquit, Tolerabilior est mors ipsa, quam valetudo aduersa, & morbus pertinax. Perinde enim est vt ferculum splendidum, quod palato ægroto proponitur, & sicut cibi positi ad bustum sepulti, &c. Huic simile est illud Socratis apud Stobæum, ὁτῶν φιλαρχύεσν β. & ἔοικε νεκρῶ λείπειν· πάντα δὲ ἔχων, τον δ' ἐφεστηκότα μὴ ἔχει. Sic Baruch quoque de sacerdotum Babyloniorum habitu (cuiusmori fuerunt tunicæ scissæ, capita & barba rasa, capita nuda) alijsq; cæremonijs verba faciens, inter alia inquit, Vociferantes (scilicet sacerdotes) coram Dijs suis rugiunt, quasi ἐν ἐξελείπτῳ νεκρῶ, id est, cœna mortui, hoc est, quæ ad memoriam mortuorũ adhibetur, aut ad consolationem propinquorum celebratur. Baruch. cap. 6. v. 27. Ezechielis quoque 24. cap. allusio videtur fieri ad funebria huiusmodi conuiuia, vbi prohiberur liberorum interitum lugere, ac vllum omnino luctus signum dare. Ibi igitur inter alia luctus signa, quæ commemorat, Panem quoque, inquit, Enaschim, hoc est, hominum calamitate afflictorum ne comedas, id est, ne lugentium conuiuijs interfis. Lauaterus in illum locum, In luctu, inquit, diuites excipiebant pauperes conuiuijs, vel, vt hodie quoq; solemus, mittebant eis fercula, vt eos recrearent. Item diuites alios q; funebri epulo excepisse, probabile est, vt illi, qui suos amisissent, dolorem suum hominum consuetudine lenirent. Fieri potest, vt ditiores apud Iudæos etiam huiusmodi conuiuia haberent. Iosephus lib. 2. de Bello Iudaico à principio scribit Archelaum Herodis filium septem diebus, defuncti patris mortem Hierosolymis luxisse, & exhibuisse populo lautum epulum ferale (quod ἐπιτάφιον ipse nominat) & addit, hanc epulandi consuetudinem circa luctus multos Iudæorum ad inopiam redegisse, quia vulgus necessariò adesse cogebatur, quod qui neglexisset, pro impio habebatur. Atque hæc de conuiuijs funebribus, quorum in sacris literis fit mentio, quæq; apud Iudæos videntur fuisse in vsu. His adde Iudæorum traditionem, qua affirmant antiquitus eos qui erant in luctu lentes potissimum vesci fuisse solitos, cuius traditionis Hieronymus quoq; meminit ad Paulam, de Blesillæ obitu his verbis, Iudæorum simul superstitionem perstringens. Flentes, inquit, vsq; hodie Iudæi nudis pedibus in cinere volutati, sacco induti, ex superstitione Pharisæorum, prius cibum lentis accipiunt signatæ quasi quo edulio primogenituram perdiderunt. Hæc ille. Hanc itaq; ijdem ob causam

Luctus signa apud Iudæos.

Mos epulas imponendi ipsis sepulchris.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iacobum (Gen. 25.) edulium ex lentibus coxisse fabulantur, in Abrahami luctu funebri, iuxta veterem traditionem atq; consuetudinem: cuius quidem hanc rationem reddunt, quod leguminis illius esus homines æquanimes reddat. Plin. lib. 18. cap. 13. Inuenio apud auctores æquanimitatem fieri sentientibus ea. Hinc lentum & lentitudinem nonnulli volunt dici, teste Cælio lib. 23. cap. 23. Paulus Ægineta lib. 1. scribit, lentem esse κακόχυμον καὶ μελαγχολικὴν. Idem Rasim, Dioscoridem, Galenum tradere, Cælius loco ante citato, testatur. Vide Plinium lib. 22, cap. 25. Auctor est Plutarchus in Crasso à Romanis quoq; lentem ac salem πένθιμα credi, hoc est, lugubria, ac proinde apponi mortuis consuesse: hinc q; ingruentium malorum præsagium Crasso factum, quod militibus suis hæc prima in necessariorũ distributione sint data. Idē auctor, quod etiam huc pertinet, in prob. Rom. testatur, in genere olim omnium leguminum maximum fuisse apud Romanos, eicum δεῖπνα, καὶ προκλήσεις τῶν νεκρῶν, hoc est, epulas funebres, atq; mortuorum euocationes vsum.

De Græcorum epulis feralibus. Nomina epularum feralium.

Apud Græcos quoque funera cum multis alijs cæremonijs, sacrificijs, libationibus, tùm epulis quoq; atq; cænis magnificis celebrari solita fuisse legimus, de quarum primo nominibus, deinde exemplis dicam. Nomen maximè commune, quo feralis cæna ab illis appellatur, est δεῖπνον. Suidas δεῖπνον τῶν νεκρῶν. καὶ τὸ τοῦ ἐπενεγκεῖν τὸ ἀπὸ τούτου δεῖπνον. Pollux, δεῖπνον ἢ ὅλως τοῖς ἀποθανοῦσιν ἑστίασις, id est, epulum quod ob defunctos celebratur. Item ἢ ὅλως τὸ πένθος οὕτω. Budæus ex Luciano. ὅλως πάσι τούτοις τὸ δεῖπνον, καὶ πάρεισιν οἱ προσήκοντες καὶ τὰς γονίας δεδαμυθῶνται τὸ τετελευτηκός. In omnibus his est parentale epulum: & adsunt propinqui, qui parentes consolantur ob defunctum. Ad hanc vocem alluſit Græcus interpres, 2. Sam. 3. v. 35. vbi sic scriptum est, Sequuti sunt Regem (Dauidem) post Abneris exequias, τοῦ δειπνῆσαι, id est, funebre conuiuium agitandi gratia.

Appellatur etiam δαὶς ἐπιτάφιος, id est, epulum sepulchrale. Τάφος ὁλοσχερῶς, & τάφος simpliciter, vt Homerus ιλ. λ. ab initio de funere Patrocli verba faciens,

αὐτὰρ ὁ τοῖς, τάφον μενοεικέα δαῖνυ.

At ille his epulum sepulchrale præbebat. In quæ verba sic commentatur Eustath. 1393. 70. τάφος, id est, sepulchrum, non est τὸ δεῖπνον, id est, epulum parentale, quod post sepulturam fieri consueuit, sed simpliciter quod super mortuo fiebat. Nam Patroclo nondum sepulto huiusmodi τάφος, id est, epulum sepulchrale celebratum fuit, quod quia sub vesperam fieri consueuit, etiam δόρπος à poëta appellatur, vt ex illis verbis constat:

τάφος & περιδείπνου differentia.

—— δορπήσομεν ἔνθαδε πάντες, id est,

Omnes hic cænabimus. Ex his Eustathij verbis constat, τάφον à δεῖπνον, secundum nonnullos ita distingui, vt τάφος proprie dicatur illud epulum, quod in ipsa sepultura, siue sepulchro, δεῖπνον autem quod post sepulturam agitari solitum fuit. Suidas tamen τάφος, inquit, καὶ τὸ παρὰ τοῖς θύταις σημεῖον, καὶ τὸ περιδείπνιον. ὅμηρος, τάφον ἑκτορος ἱππόδαμοιο, ὅτον τυμβον. Hesiodus lib. 2.

Μήδ' ἀπὸ δυσφήμου τάφου ἀπονόσφιν ὀμόντα Σπερμαίνειν γαμετῆς.

Proclus τάφον ibi interpretatur δεῖπνον, ὁλοτάφιον δεῖπνον, Synesius funebre epulum vocat, quod etiam ὁλοτάφιον dici potest, tametsi ὁλότάφιον, & in plurali ὁλοτάφια, totæ exequiæ, siue inferiæ appellantur.

Varia conuiuiorum funebriũ nomina.

Iam verò nomina alia, quibus Græci cùm in vniuersum totam parentationis festiuitatem atque pompam, tùm speciatim (quæ quidem potissima illius sunt pars) sacrificia atque conuiuia funebria appellant, hæc sunt, quæ à Polluce commemorantur, ἐναγίσματα, κτερίσματα, ὁλοτα, τρισκαιδεκατίδες, γενέσια, νεκύσια ταῦτα γὰρ ὅλη θεραπεία τῶν ἀπηλλαγμένων νενόμισται.

ἐναγίσματα

Ἐναγίσματα sicut ὁλοκαυτώματα. Plato ποιεῖσθαι ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι parentare mortuis. Herod. 4. ἑκατόμβας τε ὧν κελεύειν ἐναγισμοὺς τε παντοδαπούς, id est, parentationis omne genus, Politiano interprete. ἐναγίζειν inquit Suidas. Herod. χοὰς φέρειν, ἢ θύειν τοῖς κατοιχομένοις, ἢ τὸ ὑπὲρ τυμβου δαπανᾶν. Sic καταγίζειν quoq; iusta soluere, exequias peragere, offerre mortuo sacrificium, aut epulum super sepulchrum. Lucia. de luctu, τρέφονται ταῖς παρ' ἡμῶν νηφαῖς, καὶ τοῖς καθαγιζομένοις ὅπη τῶν τάφων, id est, nostris libationibus, inferijsq;, quæ sepulchris inferuntur, vnde καθαγισμὸς parentatio.

κτέρισμα.

Sic κτέρισμα & κτέρος, parentationem, funus, iusta, quicquid demq; in mortuorum honorem fit, significat.

ἔνατα.

Ἔνατα, hoc est, nona, siue nonæ, erant cæremoniæ, sacrificia, atq; epulæ, quæ in defuncti honorem nono post illius obitum die, celebrabantur, cuiusmodi fuerunt Romanorum Nouendialia, de quibus postea.

τριακοντάδες.

Τριακοντάδες, quæ & τριακάδες tricesimæ, id est, sacra quæ post trigesimum diem Mercurio (à quo animas, vt à tellure corpora, suscipi credebant) offerebantur. Nam, vt inquit Gyraldus in suis Sepulchralibus, cum nonnulli suorum vel propinquorum, vel amicorum minus desiderii ferre possent, tertium, septimum, nonum, & quidem trigesimum, & quadragesimum, non sine quadam numerorum religione, dies defunctorum manibus, & memoriæ statuerunt: quorum dierum non modò apud gentes mentio, & summa obseruationis cura; sed etiam in præsens à nostris ij magna diligentia custodiuntur.

γενέσια.

Γενέσια similiter teste Ammonio, dies quo quis fato est functus, & eius festiuitas appellatur, sicut γενέθλια, quo quis est natus. Sic Christiani quoq; primitiuæ ecclesiæ dies, quo Martyres pro Christo mortem oppetierunt (quorum memoriam quotannis celebrarunt) natales, & natalitia appellarunt.

Νεκύσια.

Νεκύσια cùm generatim omnia iusta, siue parentalia, tùm speciatim, teste Eustathio, festum quoddam certum in Bithynia vsitatum significat, quo ᾠκχόμενοι τρὶς ἐκάλουν τὴν ὁλὴν ξένης ἀποθανόντων ψυχάς, id est, Conuocantes ter animas eorum, qui in peregrina regione fato defuncti fuerant, euocabant.

ταρχήματα & ἔγκυσμα. Probl. 24.

His adde, ταρχήματα, siue τάρχεα, siue τάρχας, τὰ ἀποκομιζόμενα τοῖς νεκροῖς πρὸς καθαρσίαν ἀπὸ τῆς ταραχῆς, id est, à perturbatione dicta, teste Eust. (quæ vox iusta siue exequias significat) & ἔγκυσμα Argiuorum, de quo sic Plut. in prob. Græcis. Quid est Enchnisma Argiuorum? Qui cognatum, aut familiarem amisisset, solebat statim à luctu rem sacram Apollini facere, & 30. post diebus Mercurio. Existimabãt enim sicut corpora mortuorum terra, ita à Mercurio animas excipi. Apollinis autem ministro hordeum dantes, carnem hostiæ accipiebant, ignemq; vt pollutum extinguentes, aliunde nouum accendebant, quo carnem eam coquebant, eamq; ἔγκυσμα appellabãt à nidore ducta voce. Ἀποφράδες quoq;, teste Suida, Græcis dicti fuerũt dies, quibus defunctis choas inferebãt. Atq; hæc de nominibus quibus cùm parentalia in genere, tùm sacrificia atq; epulæ à Græcis insigniũtur. Nunc sepulchralium, siue funebrium huiusmodi epularum exempla subijciam, ac ea primo loco, quorũ apud Homerũ fit mentio, quæ quidem splendida admodũ, atq; magnifica fuerunt.

Conuiuiorum funebrium exempla.

Achilles igitur in honorem Patrocli demortui, splendidissimum conuiuium apparari curauit, quod Homerus his verbis describit ιλ. φ. statim ab initio,

Achillis in honorem Patrocli defuncti conuiuium.

καδ δ' ἴζον παρὰ νῆ' ποδαρκεος αἰακίδαο
μυρμιδόνων αὐτὰρ ὁ τοῖσι τάφον μενοεικέα δαῖνυ.
πολλοὶ μὲν βόες ἀργοὶ ὀρίχθιον ἀμφὶ σιδήρῳ
σφάζοντο, πολλοὶ δ' οἶες, καὶ μηκάδες αἶγες.
πολλοὶ δ' ἀργιόδοντες ὗες θαλίην ἐτανύσσθην
ἐμμενὲς αὐθομένῳ δᾳδὶ φλογὶ νιφαίσειο.
πάντῃ δ' ἀμφὶ νέκυν κοτυλήρυτον ἔρρεεν αἷμα. id est,

Discubuerunt apud nauem velocipedes Æacidæ
Infinitæ, ac hic illis epulum funebre lautum instruxit.
Multi quidem boues candidi mugiebant circa ferrum
Dum iugularentur: multæ etiam oues & balantes capræ
Multæ etiam albis dentibus fucs fluentes pinguedine
Vsti, extendebantur per flammam ignis,
Vndiq; autem circum cadauer multus fluebat sanguis.

De epuli huiusce funebris magnificentia sic disserit Eustath. p. 1393. Notandum est hîc Homerum in sepulchri, id est, sepulchralis huiusce conuiuij apparatu eadem ferè commemorare, quæ nuptiali festiuitati, publicæq; panegyri conueniunt. Obseruandum præterea hæc eadem quæ hic de funebri isto epulo narrantur, neque quam conuenire priscæ illi heroum & τελεία καὶ ἀφιλεία, id est, frugalitati, atque tenuitati, verum sepulchrale hoc epulum ipsis personis esse accommodatum. Achilles e-

Universidad de Deusto
Biblioteca

enim qui Græcorum facilè fuit princeps, illud in Patrocli, quem quidem singulari amore fuerat prosequutus, honorem curauit celebrari. Et tamen hæc ipsa epuli huiusce magnificentia, si cum illorum temporum magnificentia conferatur, quæ Homerum fuerunt consecuta, pro minimo reputabitur. Nam vt author Dipnosophistarum, præter alia quæ ab illo cõmemorantur, testis est, Persarum regi mille quotidie victimæ mactabantur. Hæ autem non erant Græca Chiliombe, sed, vt idem inquit, equi, cameli, boues, asini, cerui, plurimæ oues. Præterea omnis generis aues, struthiones Arabici (quod magnum est animal) anseres, galli gallinacei, quorum tamen eduliorum maxima pars satellitibus impertiebatur, & in illorum vsum cedebat. Hæc Eustathius de hoc epulo funebri, quod in Patrocli obitum celebratum fuit.

Aliud quoq; Hectoris epulum sepulchrale ab eodem poëta, his verbis describitur, in fine lib. 24.

χίυαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν χίον· αὐτὰρ ἔπειτα
Εὖ συναγειρόμενοι, δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα
δώμασιν ἐν πριάμοιο. Hoc est,

Aggesto à tumulo redibant, ac deinde
Bene collecti conuiuabantur splendidum conuiuium
Ædibus in Priami.

Apolonius quoq; in suis Argonauticis magnificum describit epulum funebre, siue sacrificium, quod Argonautæ propter Idmona mortuum celebrarunt. Eius verba hæc sunt, lib. 2.

ἤματα δὲ τρία πάντα γόῳ (Argonautæ Idmona) ἐτέρῳ δὲ μοῦ ἦδ' ἢ
τάρχυον (ταρχύειν & ταρχύειν Eustath. idem quod ἐντοφιάζειν μετὰ συνήθους ταφῆς)
χή) μεγαλωστὶ (μεγαλαπρεπῶς interpreti) συνεκτερίζε δὲ λαός.
αὐτὰρ ὁμῶς βασιλῆϊ λίχῳ πέρι δ' ἄσπετα μῆλα
ἠθείης οἰχομένοισι ταφὴϊα λαιμοτόμησαν.

Triduò ergo post obitum defuncti, vt & hinc apparet, & Sardus testatur lib. 1. de Moribus gentium, Græci apparabant cœnam necessarijs, qui coronati lugentes adhortabantur, vt cibum caperent, quod quidem ipsi cunctanter faciebant, ne post charissimorum mortem, vitã exoptare viderentur. Quare & sæpius cibum recusat Achilles apud Homerum, interfecto Patroclo. Idem author (Apolonius) alterius quoq; sacrificij meminit, quod ad Dolopis, qui Mercurij filius fuit) sepulchrũ celebratum fuit. lib. 1. Numero 23.

κοὶ μὲν (Dolopa) κυδαίνοντες ὑπὸ κνέφας ἔντομα μήλων
κεῖαν, &c.

Ibi interpretes annotãt moris fuisse, vt mortuis in occasu Solis iusta peragerẽtur, cœlestibus verò in Solis ortu: ἔντομα autem proprie σφάγια esse τὰ τοῖς ὑπηρεῖς ἀναιρούμενα, id est, pecora quæ mortuis iugulabantur, sic dicta propterea quod humi illorum capita in terrã conuersa amputabãtur, quia quidem τοῖς χθονίοις inferis & mortuis sacrificandi mos fuit, nam cœlestibus sacrificantes vultum colla sursum vertebant: alij ἔντομα volunt dicta, quasi castrata, quod mortuis ac inferis οὐ ἀχθύοις ἄρρενα, cœlestibus autem dijs ἔνορχα, id est, testiculata, siue coleata sacrificabant.

Conuiuiorum porrò funebrium apud alios quoque authores Græcos crebra admodum fit mentio. Athen. lib. 7. Hegesandri poëtæ citat testimonium, apud quem coquus quidam iactabundus hoc modo inducitur loquens, ὅταν ἐν ταφείῳ τυγχάνῳ δεῖπνον ἐπὰν ταχὺς ἔλθωσιν ἐκ τῆς ἐκφορᾶς, quando fortè ministro in funebri cœna, quum celerrime ex funere redierint. Idem lib. 8. meminit Dioclis cuiusdam opsophagi: qui cum vxori suæ defunctæ ταφίδειπνον celebrasset, multum simul cum fletu obsonij deuorauit, id quod illi Theocritus Chius poëta, his verbis exprobrauit,

παῦσαι κλαίων ἀεὶ πονηρὲ· οὐδὲν γὰρ πλέον ὀψοφαγῶν ποιήσεις.
Noli flere, ô improbe, nihil enim obsonia comedendo proficies

Athenis per funeris præfectos epulum apud defuncti necessarios dari consuetum esse, testis est Lex. ab Alexandro.

Massilienses inter Gallos olim eruditissimi, vtpote à Græcis oriundi eodem die quo funus efferet elatum, domestico sacrificio adhibito, necessariorum & cognatorum conuiuio celebrato, luctum finire consueuerunt, eodem teste.

Epiphanius

Epiphanius in sermone Ancora testatur Græcos (id quod Romani quoq; & alij, vt postea dicetur, fecerunt) solitos fuisse cibum potumq; ad monumenta ferre additis insolentibus clamoribus. Nam ad sepulchra accedentes, nomina sepultorum alta voce proferentes, Resurge (dicebant) tu, comede, & bibe. Similis ferè mos hodie fertur esse in Liuonia. Nam quando funus effertur, ad portam paratæ sunt epulæ, conuiuæ defunctum alloquuntur huiusmodi ferè prosopœia vtentes: Quæ tibi causa fuit moriendi? Quin surgis & vnà nobiscum comedis & bibis, &c.

Platæenses manibus peremptorum ciuium dabant inferias, præcedente tibicine, vehicula lauro, & myrto fusca cum cortynis sequebantur, tum lactis, mellis, & olei libationes succedebant, mox princeps indutus purpuram, seruis erectis, taurum ante pyram immolabat: Iouemq; ac Mercurium deuenerabatur, eorum matres, qui pro patria occubuissent, ad cœnæ epulas conuocabat, cratere libans vinum, idq; se defunctorum manibus propinare affirmabat, atq; ita apud eos fiebat expiatio, testis est Gyraldus.

Sic Alani (teste Sardo de Moribus gentium) qui Samagithiam incolunt in ea Sarmatiæ parte, quæ Lithuania dicitur, rogo extructo in sylua, parataq; cœna, quæ ali dicunt defunctum, parentant. Non est quoq; silentio præcurrendum, quod cum in feralibus illis cœnis moris fuerit nomina mortuorum exprimere, eorum contra qui sibimet gulam laqueo fregerunt, nomina fuerunt à domesticis ijsdem in cœnis supprimi solita, ac proinde exitij præsagium cuidam fuisse, quod is nomen se amisisse somniarat. Hæc Cæl. Rhod. lib. 17. cap. 22. testatur Arthemidorum scribere libro primo Oneirocriticorum. Deniq; Lucianus in lib. de Luctu cùm aliorum rituum atq; cæremoniarum, tum ad extremum cœnæ quoq; exequialis lauticiæ mentionem, his verbis facit. Posthæc omnia, inquit, restat περὶ δεῖπνον, id est, cœna funebris. Iamq; adsunt necessarij, vt defuncti parẽtes cõsolẽtur, suadentq; vti cibum capiant, quanquam illi per Iouem non inuiti ad id compelluntur, cum perpetuum iam triduum enecti sint fame. Quod si cibi deliberatum est omnino fiere, vel ob hoc ipsum cibus est capiendus, quò tanto luctu par esse possis. Tum denique ex omnibus contexuntur duo versus Homerici.

Nam cœpit meminisse cibi Niobe auricapilla Tum illud
Vita defunctos deflere haud sinit aluus Achiuos.

At capiunt quidem illi, sed initio pudebundi, verentesq;, ne post charissimorum obitum videantur adhuc affectibus humanis cõmoueri. Meminit quoq; supra libationum & inferiarũ, quæ sepulchris inferebant. Summatim in illo opusculo cõplectitur omnes ferè cæremonias olim in exequijs adhiberi solitas. Idem auctor in lib. de Mercede conductis parasitos, qui sæpe vnguentis obliti, coronisq; redimiti esurire atq; sitire cogũtur, columnis sepulchralibus, vetusti cuiuspiam cadaueris, comparat, quibus vnguenta infundi, ac coronæ, nec non alia, quæ manibus inferebant, imponi consueuerant, cum interim alij epulis paratis atq; appositis vescerentur.

Apud Romanos quoq; funebrium huiusmodi sacrificiorum epularumq; frequentem multiplicem q; vsum fuisse legimus, de quorum primo nominibus dicam. Romanorum funebria conuiuia

Feralia, inquit Festus, sunt diis manibus sacrata festa, à ferendis epulis (scilicet ad tumulum) vel à ferendis pecudibus appellata. Hinc Ouid. 2. Fast. Feralia:

Hanc quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem
Vltima placandis manibus illa fuit.

Turnebus in suis Aduer. lib. 4. cap. 22. in illa Virgil.

Infernum tepido spumantia cymbia lacte.

Inde, inquit, inferiarum nomen ortum est, quod mortuorum sepulchris inferuntur, γοαὶ à Græcis vocantur. Fundebant autem lac, mel, aquam, vinum, oliuas, flores etiam spargebant. Id probat Æschili testimonio illustri. Ipsa quoq; cœna, quæ ad tumulum ferebatur, dicta est feralis. Iuuenal.

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Beroaldus in illa verba, Cœna qualis mortuis dabatur, vnde Apuleius in 4. Florid. Exclamauit viuere hominem, procul ignes amoliri entur, rogum demoliri entur, cœnam feralem à tumulo ad mensam referrent. Feram enim veteres mortem appellauere. Hinc feralem pompam Apuleius lib. 8. de asino aureo, id est, exequialem, quæ cadauere ferendo, & defuncto funerando exhibebatur, & officia inferialia ibidem, necnon feralia lib. 9. quæ exhibentur defunctis funerandis, & manibus condendis, & ferales vittas Ouidius, hoc est, funeri accommodatas dixit. Plinius epulam ferale, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

epulas feroles. Cicero epulum funebre huiusmodi conuiuium appellauit. A Catullo vocatur funeris cœna.

Sed cœnam, inquit, funeris hæres Negligit iratus.

Huiusmodi cœnam Catullus intellexit, cum inquit: Vidistis ipso carpere è rogo cœnã. Sic illud Terentij: E flamma cibum petere Turnebus censet referendum ad epulas, quæ pro inferijs in rogum mittebantur.

Parentalia. Parentalia quoq, dicuntur cum vniuersa officia feralia siue inferialia, vt ab Apuleio nominantur, tum speciatim conuiuia quæ in parentum, aut propinquorum mortibus fieri consueuerunt, vt testis est Perottus in suo Cornucopiæ. Vnde parentare, iusta celebrare, & sacra facere ad sepulchrũ,

Parentare. vel à parendo, quod ita parerent mortuis, qui viuentes ita iusserant facere, vel quod filij parentibus hoc præstarent. M. Tullius 11. Philip. vt cuius sepulchrum nusquam extet vbi parentetur, &

Parentatio. publicè supplicetur. Annua parentatio dicta sacrificium, quod quotannis fieri solitum fuit in honorem mortuorum. Macrobius & Cato tradunt, Laurentiam annuæ parentationis honore dignatum.

Iusta. Iusta quoque vocabantur, quod iure fierent ijs, qui de nobis viuentes benè meriti fuerunt, de quibus Virgilius,

Quique sui memores alios fecêre merendo.

Silicernium. Silicernium, inquit Donatus, cœna est, quæ infertur Dijs manibus, vel quod eam silentes cernant vmbræ, id est, vmbræ possideant: vel quod qui inferunt, cernant, sed non degustent: Nam de his quæ libantur inferis, quisquis ederit, aut biberit, funestabatur. Nonius silicernium dicit esse conuiuium quod apud veteres senibus exhiberi solebat dictum, quod cum silentio edentes cernerentur, vel propter defuncti memoriã, vel quod cogitarent se mox illũ secuturos, quapropter abeuntes è conuiuio, veluti se amplius non visuri mutuò se salutabãt. Varro, Funus executi lautè ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus, id est, conuiuium, in quo pransi discedentes, dicimus alij alijs Vale. Mortuis in fine sacrorum feralium, alta voce dicere solebant, Salue æternùm, Vale æternùm, quod & Virgilius in Pallantis funere Æneam protulisse ait:

——Salue æternum mihi maxime Palla, Æternumq, vale.

Cui simile illud Achillis in Patrocli funere Ιλι. ψ.

χαῖρε μοι ὦ πάτροκλε καὶ εἰν ἀϊδαο δόμοισι. Et de Polydoro,

—— Animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Ideo autem Varro mortuis salue, & vale dici solitum ait, non quod valere & salui esse possint, sed quod ab ijs recedimus, eos amplius minquam visuri. Hinc etiam ortum ait Seruius, vt etiam mortuo dicti significationem interdum vale obtineat, vt Terentius, Valeant qui inter nos dissidium volunt, hoc est, Ita à nobis discedant, vt nunquam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo ea ratione, Vale mortuis dicebatur, quasi à nobis recedentibus. Festus silicernium scribit fuisse genus farciminis, quo familia à fletu in luctu purgabatur, sic dictum, quia, cuius nomine ea res instituebatur, is iam silicem (alia exemplaria silentium, alia solum habent) cerneret. Cæcilius,

Credidi me silicernium eius esse esurum.

Silicernium quoque Terentius senem vocat, atq, detrepitum, hoc est, dignum vel cui silicernium fiat, vel qui ad silicernium vocetur. Donatus dicit silicernium esse senem, qui iam iamq, silentibus vmbris, sit cernendus: nec putat silicernium dici senem, quasi qui silicem cernendo sit inuenturus; at Placiades id probat, silicernijq, vocabulum inde deducit, quod sanè etymon Beroaldus in suis in Lib. 4. Apuleium commentarijs probat. Hæc de silicernio.

Circumpotatio. Circumpotatio quoq, quam Cic. lib. 2. de Legibus, iubet à funeribus aufferri; funebris cœna dicitur, quæ vox respondet Græco περιπωτικῷ vocabulo.

Pollinctura & pollinctus. Dicta quoq, est cœna funeralis pollinctura, siue pollinctus, quo tamen nomine etiam tota funeris curatio intelligitur. Et pollinctor qui antequam efferebatur cadauer, illud vngebat odoriferis aromatibus, & vnguentis, vel à liniendo dictus, vel à polluendo, quasi pollutor, quasi pollutorum vocator, id est, cadaueris curator, vel quod in funeribus cœnas opiparas celebrabat, & panes ex polline comparabat. Plautus in Sticho:

Dum quidem hercle quisque veniat cum vino suo, nam hinc quidem Hodie

Hodie pollinctura, præter nos iam dabitur nemini. Martialis,

Iam scrobe, iam lecto, iam pollinctore parato,

Hæredem scripsit me Numa, connaluit. Plautus,

Carthaginenses fratres duo fuere, eorum alter viuit, alter est mortuus.

Propterea apud vos dico confidentius, quia mihi pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.

In pollinctu cœna funebri apium, lentem, atq, sal lugubria fuisse, Alex. Sardus testatur in lib. 2. de Moribus gentium ex Plutarcho. Mulsum ij qui funus efferebant, prius in funesta domo bibebant, lib. 1. Propriè camẽ, vt illud quoq, obiter addam, pollinctor dicitur quicunq, mercenarius operarius, præsertimq, in pistrino: vnde pollincere est farinam in pistrino lucrifactam diuidere, & pollinctio ipsa diuisio dicitur.

Exequiari. Exequiari quoq, est in exequijs conuiuari, & epulari. Varro, Ipsum propter ius liberti semitecti exequiantur. Hæc de nominibus, veniamus ad rem.

Romanorum funebria conuiuia. Romani, vt cõstat ex multis historijs, in funeribus suorum præter alios ritus atq, cæremonias, cum sacrificia atq, libationes, tum epulas adhibere fuerunt soliti, idq, partim in ipsa sepultura, partim post illam. Liuius lib. 9. Decad. 4. testatur P. Licinij funeris causa visceration em datam, & gladiatores 120. pugnasse, ludosq, funebres per triduum factos: post ludos epulum, in quo cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis orta coegere plerosq, tabernacula statuere in foro. Huc alludit & Tacitus lib. 14. historiæ Augustæ, loquens de morte Agrippinæ Neronis matris, Cremata est nocte eadem conuiuali lecto, & exequijs vilibus. Huc pertinent, quæ de tali conuiuio lib. 3. & 5. Æneidos scribit Virgilius,

Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamidem Helenum Graias regnare per vrbes.
Coniugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisq, potitum
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui, miroque incensus pectus amore
Compellare virum & casus cognoscere tantos
Progreditur portu, classes & littora linquens.
Solennes tum forte dapes & tristia dona
Ante vrbem in luco falsi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesq, vocabat. Et iterum lib. 5.
Vinaque fundebat pateris, animamq, vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Nec non & socij, quæcunque est copia, læti
Dona ferunt, onerantq, aras, mactantq, iuuencos.
Ordine ahena locant alij, fusique per herbam
Subijciunt veribus prunas, & viscera torrent.

Festus præterea alterius sacri descriptionem, admodum copiosam habet apud eundem authorem, libro 6. Æneidos,

Quattuor hic primùm nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontique inuergit vina sacerdos, &c.

Porrò & Statius lib. 5. Theb. Archemori exequias describit, qui item in quarto Tiresiam inducit ferale sacrum facere, his verbis,

Tum fera cæruleis intexit cornua fertis
Ipse manu tractans, notæque in limine syluæ, &c.

Silius quoq, Italicus lib. 13. Punicorum Scipionem inducit similiter patri apud Auernum huiusmodi ferale sacrum peragere. Autonoe Grynea Phœbade monente.

Romanorum Nouendialia. Fuit apud Romanos sacrum siue sacrificium Nouendiale, quod ex priscorum instituto factum est pro mortuis nono die post obitum, quo quis sepultus fuisset. Hinc Apuleius lib. 9. Iamq, nono die rite completis apud tumulum solennibus erat. Horat. in Epod.

Nouendiales dissipare puluere.

Seruius Virgilianus interpres, enarrans illud ex 5. Æneidos,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Præterea si nona diem mortalibus almum Aurora extulerit, &c.

Morem fuisse apud maiores exponit, vt vbicunque quispiam extinctus fuisset, ad domum suam referretur, vbi dies septem seruatis, octauo die incenderetur, nono sepeliretur. Ludi quoque qui in honorem mortuorum celebrabantur, nouendiales fuerunt dicti. Donatus quoque in Commentario Phormionis tradit, in funere nonum diem voti instaurationem habere. Hæc Beroald. in Apuleium & Polyd. Virg. lib. 6. cap. 10. Hinc igitur addit vterque, apud nos hodie solennia defunctorum septimo die à funere, demptis ex veterum instituto illis duobus diebus, peraguntur, ideoq; in Canonicis decretis distinct. 44. præcipitur vt nullus presbyter ad septimana defuncti solennia celebranda vocatus, se inebriari vllatenus audeat, quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit vigesimonono die, postquam defunctus est sepultus. Nos videmur septimo die sacrificium pro mortuis facere, sicut in nuptijs apud priscos septima dies instaurationem voti habebat, vt quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam eodem die finis cuiusq; solennis haberetur. Hæc illi. Cælius Rhod. lib. 17. cap. 21. Ethnicorum, inquit, moris erat, diebus nouem mortuos flere, vnde & Nouendialium sacrarum enata consuetudo. Ex qua & Cottam Messalinum quandoq; coargutum legimus, quod quum die natali Augustæ inter sacerdotes epularetur, Nouendialem eam cœnam dixisset, ceu lessum planè tunc foret factum. Idem quoq; in sequentibus rationem reddit cur pro nouendialibus hodie septimana à Christianis celebrentur, de quibus partim iam dictum, partim plura dicentur quando de Christianorum consuetudinibus dicetur. His porro Romanorum sacris atq; cœnis Nouendialibus, Græcorum ἐννάτα, de quibus suprà, & re & nomine videtur respondere. Nouendiales feriæ, inquit Festus, à numero dierum sunt dictæ. His adde, quod vt nonus dies nascentium, qui lustricus dictus est, fuit celebris, ita quoq; nonum diem morientium similiter festiuum veteribus fuisse. Gyrald. Syntag. 17. Nouendiale sacrum, inquit, dupliciter actum apud Romanos obseruauimus, vno modo cum defunctis parentabant, seq; lustrabant, vt in sepulchralibus docui: alterum cum prodigium aliquod accidisset, quod Nouendiali sacro expiare solebant, vt est frequenter cùm apud alios, tùm maximè apud Liuium obseruatum, ita verò perficiebatur, vt video doctis placere. Nouem dies assiduè deis sacrum faciebant, quod sacrum indici solebat vel à Pontifice Max. vel à Prætore vrbano & Senatus decreto.

Feriæ Denicales.

Fuerunt etiam apud priscos feriæ Denicales nominatæ, quæ, teste Festo, colebantur, cum hominis mortui causa familia purgabatur. Græci enim νεκρὸν mortuum dicunt, quanquam non indiscrete fortassis, vt Gyraldo videtur, à denarij numero deriuentur. Post nonum enim diem, quo tumulo cineres condebantur, decimo peragebantur. Harum feriarum meminit Columella his verbis, Nos apud Pontifices legimus, ferijs tantum Denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Sed & Marcus Tullius in libris de Legibus earundem meminit, licet locus ille parum integer legatur.

Februa.

Februa quoq; apud Romanos dicta sunt defunctorum piamina, quod Sabinorum lingua februm purgamentum significaret, vel vt alij volunt, à femore, quoniam adolendo, & flammis feruentibus fierent. Vnde & Februarius mensis nomen inuenit à februando, eo enim mense populus februabatur, id est, purgabatur. Nam per dies duodecim cõtinuos februa celebrabantur pro defunctorum manibus, hisq; diebus pro impetranda mortuorum animabus quiete, omnis populus piaculis, sacrificijsq; circa sepulchra accensis facibus, cæreisq; intentus erat. Huc facit quod Plutarchus Februarium mensem Græcè καθάρσιον, id est, expiatorium sonare annotat, in vita Romuli. In quam sententiam Iuba Manusius nomen ei esse à tollendis atque abolendis spectrorum terriculamentis, maniumq; quibus parentabant phantasmatis scripsit, Athenæo teste. Hæc Adrianus Iunius de annis & mensibus, & Gyrald. Syntag. 17. de Dijs, & in libro de Annis & mensibus ex Sexto Pomp. Plutarcho in Numa, & Ouid.

His Romanorum Februis persimilia videntur esse illa Christianis vsitata omnium animarum solennia & anniuersaria iusta, quæ postridie Calendarum Nouemb. fiunt, de quorum origine (licet alij aliter tradant) vide Polyd. Virgil. lib. 6. cap. 9. qui sub finem capitis sibi scribit verisimile videri Odilonem monachorum Cluniacensium morem hunc anniuersarias defunctorum exequias celebrandi instituisse, ad imitationem veterum ethnicorum apud quos mos iste ad sepulchrum parentandi iampridem inoleuerat.

Lemuria.

Lemuria quoq;, quæ à nonnullis Lemuralia dicuntur, Romani dijs inferis instituerunt, ad placandas in primis Remi manes, vnde & quidam Lemuria quasi Remuria dicta putauere, vt ait Porphyrion. De his vide & Gyrald. Syntag. 17. & Had. Iunium de annis & mens. &c. Lemuria.

His adde Exuerras, quæ sunt purgatio quædam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quæ fit per euerriatorem (is fuit, teste Pompeio, qui accepta hæreditate iusta facere defuncto debet) certo genere scoparum adhibito, ab extra verrendo dictas volunt.

In parentalibus porrò, vt Gyraldus docet, fabas assumere moris fuit: sicut & in peruigilijs cicer, & ad ferales cœnas, lentesq; & offas ad sepulchra illorum ferre, quibus parentare ius erat, quæ & feralia à ferendis epulis dicta putantur, vt ait Festus: seu à feriendis pecudibus, quas in defunctorum sepulchris super nuda silice apponebant. In his cœnis præter legumina, & appium quoq; apponi solitum obseruaui, quod contra ebrietatẽ facere existimaretur. De his feralibus seu parentalibus, eorumq; tenuitate sic Ouidius,

Est honor & tumulis animas placare paternas,
Paruaque in extructas munera ferre pyras.
Parua petunt manes, pietas pro diuite grata est
Munere, non auidos stygis habet ima deos.
Fogula porrectis satis est vallata coronis,
Et sparsæ fruges, paruaque mica salis.
Inque mero mollita Ceres, violæque solutæ
Hæc habeat media testa relicta via. Et idem mox.
Hanc quia iusta ferunt dixère feralia lucem,
Vltima placandis manibus illa diei.

Obseruatione quoq; dignum est, quod Plinius lib. 9. ca. 10. dixit, miluum rapacissimam, & famelicam semper alitem, nihil esculenti rapere vnquam ex funerum ferculis, nec Olympiæ ex aris.

Hisce autem sacrificijs, libationibus, epulisque sacris vulgò sibi persuadebant mortuorum animas plurimum adiuuari atque releuari, & ex Stygijs paludibus ad campos Elysios in requiem, & refrigerium deduci. Illas verò animas quæ viuentium orationibus, atque sacrificijs essent destitutæ, in cruciatibus torqueri, vel vagam miseramque vitam agere. Ita Elpenoris vmbra conqueritur apud Homerum Odyss. 12. & Palinurus apud Virg. Æneid. 6. De huiusmodi autem sacrificijs, & libamentis, si vis vide plura apud Gyraldum de dijs gentium, Luxium, & alios. Hic de epulis potissimum, quæ cum sacrificijs ferè semper fuerunt connexæ, proprius est dicendi locus. Multi apud Romanos testamento quoq; legauerunt epulum quotannis ad sepulchrum rosis, & variijs respersum floribus atq; odoribus pro hæredum facultatibus exhibendum. Iuuenal. Sat. 3.

Vnde epulum possis dare centum Pythagoreis.

Cicero pro Muræna, Q. Tubero, cum epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine populo Romano daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret: cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atque ille homo eruditissimus, ac Stoicus, strauit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia, quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur, &c. Idem in Orat. pro L. Plancio, Sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisque celebratum est. A. Vitellius, teste Suetonio, medio Martio campo adhibita publicorum sacerdotum frequentia (hic ferè mos est Christianorum) inferias Neroni dedit, id est, Neroni sacrificauit (inferiæ enim dicuntur exequiæ, & sacrificia, quæ dijs manibus inferũtur,) ac solenni conuiuio citharœdum placentem palàm admonuit, vt aliquid de Domitiano diceret, inchoantique Neronia cantica (in Neronis laudem edita, vel ab ipso Nerone inuenta, & vsurpata) primus exultans etiam plausit, id est, plausu excepit, & approbauit. Lazius libro tertio de Republica Romana, hoc genus epuli duobus vetustis exemplis confirmat, quorum alterum Rauennæ, alterum Romæ erutum est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rauennæ.

OB MEMORIAM PATRIS SVI: DEC. VIII. COLLEGII FABR. M. R. HS. S. N. LIBERALITATE DONAVIT, SVB HAC CONDITIONE VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT ET IBI EPVLENTVR DVNTAXAT IN V. IDVS IVLIAS, QVOD SI NEGLEXERINT TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDITIONE SVPRA DICTA.

Romæ O. M.

P. CORNELIA ANNIA NE IN DESOLATA ORBITATE SVPERVIVERET, MISERA VIVAM ME VLTRO IN HANC ARAM CVM VIRO DEF. INCOMPARABILI AMORE DIL. DAMNAT. DEDO CVM QVO VIXI. ANN. XX. SINE VLLA DO. LIB. LIBERTIS BVSQ. NO. VT QVOTAN. SVPER ARCAM NO. PLOTONI ET OXORI PROSERPINAE OMNIBVSQ. SACRIFICENT ROSISQ. EXORNENT DE RELIQ. IBI EPVLENTVR.

Huiusmodi autem epulas funebres apud Romanos magna cum pompa, at magnificentia celebrari fuisse solitas. Ci in sua illa interrogatione in Vatinium clarissimè testatur, in qua epuli funebris quod à Q. Ario fuit exhibitum mētionem facit: eius verba hæc sunt. Atq; illud etiam scire ex te cupio, quo cōsilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arij familiaris mei cū toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Et paulò post, Cedò, quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulū est funebre, vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum, populi Romani festum diem, argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo: quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla nunquam data est: cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus Q. Arius albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Figulo atrato cæterisque tuis furijs funestum intulisti, quis tum non ingemuit? Paulò post mentionem faciit epuli magnificentissimi Fausti adolescentis, tandemque concludit hunc locum, his verbis, Quæ te tanta tenuit amentia, vt tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos ciuium, morem veterum, eius, qui te inuitarat, authoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare.

Albæ vestes in epulis funebribus vsitatæ.

Ex his Cic. verbis quoque colligimus epulas hasce funebres partim fuisse publicas, partim priuatas atque domesticas. Præterea Romanos in epulis illis albis vsos fuisse vestibus, quas quidem in luctu vsurpatas fuisse ex alijs quoque authoribus constat. Argiui ex Græcis omnibus, in funeribus albis vestibus, ablutis aqua, teste Socrate, soli induebantur. Plutarchus in problemat. testatur, fœminas in luctu purpuram atque aurum deposuisse, albasque vestes induisse, idemque propinquos facilitare voluerunt, quemadmodum & mortui corpus albis vestibus velabatur. Alba autem veste idcirco corpus exornabant, quia solus albus color, syncerus ac purus, minimeque inquinatus est, & ob id mortuis aptissimus. Sic in Euangelio legimus corpus domini sindone indutum fuisse, quo vocabulo lineum velamen significatur. Mox eandem purpuram, & aurum, cum eluxissent, sumebant, author Liuius. Hinc arbitror natum vt hodie reginæ Francorum post mortem viri, albis tantum induantur vestibus, & si qua vidua sit, regina alba vulgò vocitetur. Hæc Polyd. Virgil. lib. 6. cap 9.

Porrò, vt ad propositum redeam, epularum huiusmodi funebrium magnificentia inde quoq; patet, quod in illis institutum fuit, vt omnia carius vænirent, quare ad pollinctum emere iussere crebuit. Feruntq; Numæ edictum ne pisces, qui squamosi non essent, ad pollinctum emere fas esset, scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur, quam cœnam pollincturam dixere. Ita qua ets nihil deesset, omniaq; affatim suppeditarent, lætari tamen minimè decebat, suitq; institutum vt per vini, cibiq; lenimen defuncti desiderium leuaretur, vt testis est Alex. ab Alexandro. Operæpretium quoq; hic erit addere illa Iulij Pauli verba lib. 1. Sententiarum sub titulo De sepulchris & lugendis, Qui luget, inquit, abstinere debet à conuiuijs, ornamentis, & alba veste. Fuit hic Iulius Paulus Papiniani discipulus, & floruit L. Septimij Seueri temporibus.

Epulæ funebres mōstrosæ.

Nunc de ferarum quarundam gentium epulis funebribus monstrosis sanè quædam dicamus. Herod. lib. 4. de Scytharum epulis funeralibus sic scribit: Illos cum decesserunt proximi quique in palustris collocant, ad amicos per quadraginta dies circumferunt. Eos singuli amicorum excipientes, epulum cadauer comitantibus præbent tam propinquis, quàm cæteris. Ad hunc modum priuati homines (de regum sepultura paulò antea dixit) circumaguntur, deinde humantur. Hæc ille.

Thraces.

Thracum Herodotus hanc sepeliendi consuetudinem prodidit. Triduo, inquit, cadauer proferunt, mactatisq; quotidie victimis comessantur, &c.

Persæ.

Persæ in regum funere solebant sacrum ignem extinguere, regiq; cadauer indutum armis in suggestu locare inter decem lectos mortuorum, sustinentes simulachra, septem dies diuisi in contubernia milites epulabantur, næniasq; canebant, testis est Sardus lib. 1.

Maßilienses.

Maßilienses, teste Valerio Max. liberorum atque seruorum corpora ad sepulturæ locum plaustro vehere sunt soliti, sine lamentatione, sine planctu, sine luctu funeris, dies domestico sacrificio, ad tectoq; necessariorum conuiuio finiebatur. Addit Valerius, Etenim quid attinet humano dolori indulgere? aut diuino numini inuidum fieri, quod immortalitatem suam nobiscum partiri voluerit?

Essedones.

Essedones Scythiæ & ipsi populi, parentum suorum funera cantibus læti prosequi fuerunt soliti, conuocatisq; propinquorum cœtibus, cadauera ipsa (ô horrenda parentalia) dentibus laniarunt, pecorumq; visceribus, mixta conuiuij inter epulas apposuerunt. Osse autem capitis, quod cranium vocamus, & caluarium, poculi loco vsi fuerunt, quod & auro circum ornarunt, vt Solinus author est, & Mela. Alij Celtis hoc attribuunt, quod modo de capitis osse dixi. Vnde Silius Italicus libro 13. Celtæ.

Punicorum,

At Celtæ vacui capitis circundare gaudent
Ossa (nefas) auro, & mensis ea pocula seruant.

Plinius & Paulus Ticinenſis testantur, Germanos caluā auro cælare solitos fuisse. Hinc teste Liu. Decad. 3. lib. 3. Boij caput Posthumi ducis sui in prælio cæsi præcisum ouantes templo, quod sanctissimum apud eos erat, intulerunt. Purgato inde capite caluam auro cælauerunt, idq; sacrum ijs vas erat quo solennibus libarent, poculumq; idem sacerdotis, ac templi antistitis erat. Auentinus lib. 1. annal. Boiorum. Vidi, inquit, ego nostrates ex ossibus capitum humanorum bibere, & diuorum capitibus pro pateris vti. Aliter ab Herodoto traditur, ait enim defuncti caput denudatum purgatumque inaurare, eoq; pro simulachro vtuntur, agentes illi quotannis maiores & hostias & cæremonias. Hæc filius patri facit, quemadmodum Græci natalitia.

Indi.

Indorum quoq; quorum multiplex variaq; sepeliendi consuetudo fuit, nonnulli qui Calati nominantur, parentes suos priusquā annis, aut morbo aliquo in maciem seniumq; abirent, velut Deorum hostias mactare, cæsorumq; visceribus epulari fas, maximeq; pium iudicabāt. Quamobrem Darius accitos (qui in sua ditione erant) Græcos, percontatus est, quanta pecunia vellent defunctis parentibus vesci. Illis negantibus, vlla se pecunia hoc esse facturos, Darius deinceps Græcis præsentibus, & quæ dicebantur, per interpretem discentibus, interrogauit illos Indos, quantum accipere pecuniarum vellent, vt patres defunctos comburerent, Indi vehementer reclamantes, meliora illum ominari iubebant: vnde Herodotus horum omnium testis addit, rectè Pindarum dixisse, morem omnium esse regem.

Padæi.

Padæos gentem Indicam, pecuariæ rei deditam, scribit Herodotus ægrotantes interimere, ac epulari, mulieresq; mulieribus idem officij præstare, etiam si se negent ægrotare. Qua causa, inquit, pauci apud eos ad senectutem peruenire dicuntur, etsi perueniant, mactati itidem comeduntur.

Massagetæ

Sic Massagetæ quoq; Scythica gens eos miserrimos, ac infœlicissimos putabant, qui infirmitate ac morbo decumbentes morerentur, taleſq; feris, bestijsq; vorandos proijciebant. Vnde cum parentes & propinqui in senium vergerent, iugulabant, eosq; in frusta concisos, & ouium pecudumque carne permixtos in mensa appositos absumebant, satius rati à se illos, quàm à vermibus consumi. Langnore extinctos non edebant, sed terra operiebant, damni loco putantes, quod ad immolationem non veniissent, testis est Herod. lib. 1.

Pontice gētes.

Idem Ponticis quoq; gentibus ascribit Tertullianus in libris aduersus Marcionem. Parentum, inquit, cadauera cum pecudibus cæsa conuiuio conuorant: qui non ita decesserat, vt escatilis esset, maledicta mors existimabatur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Derbices.

Derbices similiter gens Scythica, Hircanis proximi, eos qui septuagesimum annum iam exceſſiſſent, iugulabant, & in conuiuijs appoſitos, neceſſarios, & propinquos ad epulas conuocabant, abſtinebant verò vetularum carnibus, eas tantum præfocatas condebant. Atqui ſi ante id temporis ſpacium aliquis fato ceſſiſſet, non eſſe, ſed terra condere ſolebant. Lucianus in libro de Luctu, Græcus, inquit, cadauer exurit, Perſa defodit, Indus adipe ſuillo oblinit, Scytha deuorat, ncuria condit Ægyptius. Atq; hic quidem (rem à me viſam narro) deſiccatũ cadauer, conuiuam & compotorem adhibet. Atq; hæc de Androphagorũ, ſiue Anthropophagorum illorum antiquorũ ferißimi immaniſſimiſq; epulis funebribus, quarum fercula potiſſima fuerunt demortuorũ carnes, quas pecoribus permixtas deuorare conſueuerunt. His perſimilia ſunt Americenſium aliorumq; noſtri temporis Anthropophagorum conuiuia immaniſſima, in quibus hoſtium ſuorum, quos præſertim in bello cæperunt, per dies aliquot prius benè ſaginatorum cadauera aſſata, ceu ſuauiſſimas delitias magna cum lætitia, laſciuia, atq; tripudijs deuorare conſueuerunt. De Americenſium huiuſmodi conuiuijs funeſtiſſimis, vide quæ ſcribat Ioannes Leryenſis Gallus, oculatus teſtis, in ſua illa Nauigationis hiſtoria, recens Gallico ſermone in lucem edita. Atq; hæc de antiquis Iudæorum, Græcorum, Romanorum, aliarumq; gentium barbarum funebribus epulis ſatis ſint dicta.

Americenſes.

Chriſtianorum funebria conuiuia.

Ab illis porrò cùm aliæ cæremoniæ exequiales, tum varia & multiplex in funeribus, poſtque funera continuandi epulandiq; conſuetudo ad Chriſtianos promanauit. Græci, Romani, atque etiam Iudæi, gentilium illorum, vt nonnulli volunt, imitatione, ſtatis quibuſdam diebus, cùm alia quoque quædam ſacra pro mortuis obirent, epulas dapesq; ad ſepulchra deferebant, ibique epulabantur, ex quibus commodum aliquod ſiue ſolatium in mortuos redundare ſibi perſuadebant, vnde ſunt apud authores ferales cœnæ, ſilicernia, funerum fercula, de quibus ſuprà. Hunc morem Chriſtianorum nonnulli primitiuæ eccleſiæ ſtrenuè fuerunt imitati, qui ad martyria, id eſt, martyrum ſepulchra non modò precari, vigilias agere, verum etiam liba offerre, & epulari conſueuerunt, in quo compeſcendo veteres patres plurimum laborarunt. Auguſtinus lib. 8. de Ciuitat. Dei, cap. 27. Nec tamen, inquit, nos eiſdem martyribus, templa, ſacerdotia, ſacra & ſacrificia cõſtituimus, quoniam non ipſe ſed Deus eorum nobis eſt Deus, & paulò poſt, Quicunq; etiã epulas ſuas eò (ſcilicet ad martyrum monumenta) deferunt, quod quidem à Chriſtianis melioribus non fit, & in plærisq; terrarum nulla talis eſt conſuetudo, tamen quicunq; id faciunt, quas cum appoſuerint, orant, & auſferunt vt veſcantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, ſanctificari ibi eas volunt, per merita martyrum in nomine Domini martyrum. Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrum nouit, qui nouit vnum quod Deo illic offertur ſacrificium Chriſtianorum. Nos itaque martyres noſtros nec diuinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, ſicut colunt illi deos ſuos, nec ſacrificia illis offerimus, nec eorum probra in eorum ſacra conuertimus. Eiuſdem moris idem pater mentionem facit, lib. 7. confeſſionum, vbi luxum eiuſmodi epularum ſepulchralium grauiter reprehendit, necnon Pſal. 64. & in ſermone quodam de cathedra Petri, epiſtol. 119. & 64. vbi hunc morem ſublatum & abolitum eſſe cupit. Comeſſationes, inquit epiſt. 64. ad Aurelium Epiſcopum, & ebrietates ita cõceſſæ & licitæ putantur, vt in honorem beatiſſimorum martyrum, non ſolùm per dies ſolennes, quod ipſum quis nõ lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inſpicit, ſed etiam quotidie celebrentur, & paulò poſt: Sed feramus hæc in luxu & labe domeſtica, & eorum conuiuiorum quæ priuatis parietibus continentur, accipiamusq; cum eis corpus Chriſti, cum quibus panem edere prohibemur: ſaltem de ſanctorum corporum ſepulchris, ſaltem de locis ſacrorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim audet vetare priuatim, quod cum frequentatur in ſanctis locis, honor martyrum nominatur? Et paulò poſt: Sed quoniam iſtæ in cœmiterijs ebrietates, & luxurioſa conuiuia, nõ ſolùm honores martyrum a carnali & imperita plebe credi ſolent, ſed etiam ſolatia mortuorum, etc. Item de moribus Eccleſiæ catholicæ c. 34. Nolite, inquit, conſectari turbas imperitorum, qui in ipſa vera religione ſuperſtitioſi ſunt. Noui multos eſſe ſepulchrorum, & picturarũ adoratores, potiũ quàm cultores, cum luxurioſiſſimè ſuper mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes ſuper ſepulcra ſepeliunt. Ambroſius quoq; in lib. de Helia & ieiunio cap. 17. eandem conſuetudinem his verbis perſtringit: Sicut illi qui calices ad ſepulchra martyrum deferunt, atq; illic in veſperam bibunt, & alter ſe exaudiri poſſe non credunt. O ſtultitia hominum, qui ebrietatem ſacrificium putarent, cum ebriamant illos ebrietate placare, qui ieiunio paßiones ſuſtinere didicerunt. Hæc ille. Cyprianus de flagellici mar-

Epulæ ſepulchrales Chriſtianorum primitiuæ eccleſiæ Auguſtinus.

Ambroſius.

plici martyrio. Temulentia, inquit, adeò communis eſt Africæ noſtræ, vt propemodum non habeant pro crimine. Annon videmus ad martyrum memorias Chriſtianum à Chriſtiano cogi ad ebrietatem? An hoc leuius crimen eſſe dicimus, quàm Baccho hircum immolare?

Cyprianus.

Similis conſuetudo, quam antiquiſſimam eſſe, & non modò Ethnicis à vera religione auerſis, verum etiam Chriſtianis primitiuæ eccleſiæ familiarem fuiſſe, teſtimonijs quibuſdam probatum eſt, hodie quoque apud Turcas, & Americenſes obtinet. De Turcis ſic ſcribit Bartholomæus Georgeuizius in ſua hiſtoriola, quam conſcripſit de Turcarum moribus vitæq; conſuetudine: Sæpius, inquit, ad monumenta mortuorum cum luctu redeunt, & inferias ciborum monumento ſuperpoſito, panes, carnes, caſeum, oua, lac, Nouendialis cœna, more Ethnicorum pro anima defuncti, deuoratur à pauperibus, aut auibus cœli & formicis. Dicunt enim æquè gratum eſſe Deo, offerri eleemoſynam tam brutis animantibus, quàm hominibus, cum ob amorem Dei offertur. Multos vidi, qui auiculas data pecunia, quanta illæ æſtimabantur, euolare iuſſerunt, alios panes piſcibus in flumen proijcere amore Dei, cum dicerent, ſe pro tali officio, pietateq; erga egentes ampliſſimam à Deo mercedem conſecuturos. En quo homines nonnunquam progrediantur amentiæ, quando quicquid bona, vti loquuntur, intentione, Deiq; nomine agunt atq; moliuntur, id Deo ſiue id verbo eius conſentaneum ſit, ſiue non, gratum & acceptum eſſe, eiusq; illum ſe remuneratorem habituros eſſe ſibi perſuadeant.

Turcæ.

De Americenſibus autem hæc literis memoriæq; recens prodidit Ioannes Leryenſis teſtis autor me, (de quo paulò ante dictum eſt) A prima ſtatim nocte, poſtquam cadauer defuncti, eo quo quo dictum eſt, ritu terræ fuit mandatum, magnas patinas farinæ, volucrum, piſcium, aliorumque ciborum prius bene coctorum plenas vna cum potu caouin dicto, defuncti ſepulchro imponunt, idque more planè diabolico tandiu facere continuant, dones ipſum cadauer putrefactum eſſe exiſtimant. Id autem faciunt, quia huiuſmodi mentis errore ſunt imbuti, vt exiſtiment diabolum, (quem ſua lingua Ayguam appellant) niſi alios cibos, quos deuorer, ibi præſentes habeat, ipſum cadauer effoſſurum rurſus, atque deuoraturum eſſe. Ab hoc errore, addit author, illos abducere eo nobis fuit difficilius, quod Nordmanni quidam interpretes, qui ante nos in regionibus illis verſati ſunt, ſacerdotum Belis imitatione, cibos illos ſepulchris impoſitos, noctu clam ſurripuerunt, quos miſeri illi homines à diabolo illo ſuo deuoratos fuiſſe crediderunt. Hæc itaque Nordmannorum fraus ita illos in ſuo illo errore obſtinatos reddidit, vt quantumuis vel ipſa experientia ſummo ſtudio illis demonſtrare ſimus conati cibos illos, quos veſperi in ſepulchro collocarant, craſtino die illibatos adhuc reperiri, vix tamen paucis quibuſdam id perſuadere potuerimus.

Rabbinorum error.

Atque hic quidem agreſtium illorum hominum error parum admodum à Rabbinorum, hoc eſt, doctorum Iudaicorum, necnon Pauſaniæ delirijs videtur differre. Rabbini enim, quorum multa alia ſunt errorum opinionumque falſarum monſtra atque prodigia, defunctorum corpora credunt diaboli cuiuſdam poteſtati eſſe permiſſa, quem illi Zazelum aut Azazelum appellant, quemque in Leuitico aiunt deſerti principem appellari. Atque ad hanc quidem impiam abſurdamque ſuam opinionem confirmandam, quædam ſacrarum literarum loca, vt Leu. 16. Iſa. 65. & in primis illa Dei verba ad ſerpentẽ Gen. 3. (veſceris puluere toto vitæ tuæ tempore) impiè impudenterq; detorquent. Quoniam enim, inquiunt illi, corpus humanũ ex terræ puluere atq; luto (qui quidem diaboli eſt cibus illi à Deo aßignatus) eſt conſtatũ, idcirco illud eius poteſtati eſſe ſubiectum, donec in ſpiritualem naturam fuerit conuerſum. Pauſanias ſimiliter dæmonis cuiuſdam mentionem facit, cui nomen Eurinomus, à quo oraculorum Delphicorum interpretes mortuorum carnes omnino deuorari, nec quicquam ab illo præter oſſa reliquum fieri conſtanter affirmarunt. His adde quod Græci μελιτόεντα, id eſt, placentam mellitam mortui ori ſtatim impoſuerunt, quam obijceret latranti cerbero, ſicuti & δβολὸν Charontis naulum, teſte Alexandro Sardo, Ferrar. lib. 1. de Moribus gentium. In Peruanorum ſimiliter exequijs, cùm multa alia abſurda, tùm hoc maximè, quod aliquot ſui liquoris (quem illi Cicha appellant) pocula in ſepulchrum inuergentes, eum per calamum vſque ad mortui os pertinentem, ſeu infundibulum tranſmittunt, auctor eſt Aug. Zarat. hiſtoriæ Peru lib. 1. cap. 12. Sic mortuis quoque olim Euchariſtiam à Chriſtianis nonnullis dari fuiſſe ſolitam, videtur poſſe colligi ex Antiſiodorenſis Concilij, canone 12. quo decernitur, ne mortuis Euchariſtia aut oſculum detur, nec velo, aut pallijs corpora eorum inuoluantur. Præterea vt olim Ethnici, præ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Christianorum error.

sertim Romani congiaria, visceraciones, sportulas in funeribus populo largiri consueuerunt, ita quoque Christiani primitiuæ ecclesiæ ad defunctorum memoriam cibos, & alia donaria in pauperum, & clericorum vsum contulerunt, vt ex Origenis lib.3.in Ioelem colligitur, hinc qui ea conferebant, sportulantes vulgò vocabantur. Huiusmodi porro sportularum collationes in pauperum atque clericorum vsum oblationes quoque sæpenumero à patribus appellantur. Vt Tertullianus in libro de Monogamia, Enimuero pro anima eius orat, & refrigerium interim postulat, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus (annuè recurrentibus) dormitionis eius. Hinc, inquit B. Rhenanus, Anniuersariorum sacrorum cum eleemosynis origo, quæ apud nos perpetua instituuntur. Sed in conciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam sic scribit in calce secundi libri ad vxorem suam. Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam fœlicitatem eius matrimonij, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum Angeli renuntiant, Pater ratò habet? Idem pater in exhortatione castitatis ad maritum (quem librum Hieronymus aduersus ecclesiam scriptum esse dixit) inter alia inquit, Et iam repete apud Deum pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas: has orationes oblationesque paulò post sacrificium appellat. Idem de Corona militis. Oblationes, inquit, pro defunctis, pro natalitijs annua die (singulis annis recurrente) sumus. In hæc posteriora verba sic B. Rhenanus commentatur. Hoc tametsi Ethnicum aliquantisper toleratum fuisse ecclesia, Concilium Nicenum & sequentia apertè damnant, vt primorum Conciliorum canones ostendunt, qui in pluribus adhuc Bibliothecis extant digni, qui in lucē emittantur. Author est Pontius Paulinus, populum qui ad natalem D. Fœlicis Nolam confluebat, epulari solitum in ædes sacr. Proinde ipse parietes templi picturis ex veteri Testamento desumptis, ornandos curauit, vt accumbentes in communi mensa spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Id quod propterea duxi referendum, vt mos comessandi in dedicationibus templorum, & natalibus diuorum diebus antiquus esse cognoscatur. Opus autem erat olim multa Christianis indulgere, quibus plerunque iam senes de paganismo ad nostram religionem conuertebantur. Porrò in celebratione natali die genialis Ethnicorum lætitia à præsulibus Christianis rectè in oblationes (quæ in eleemosynam pauperum conferebantur) mutata est, quum ad nostram illi religionem transissent. Hæc Rhenanus, qui illam martyrum natales epulis celebrandi consuetudinem Ethnicam esse, & aliquandiu à Christianis toleratam, sed tamen Concilij Niceni, aliorumque sequentium canonibus damnatum fuisse confitetur. Sed quod ille de natalitijs affirmat, idem quoque de anniuersarijs natalis Christianorum sacris atque oblationibus pro defunctis dici posse, nemini cui Ethnicorum vana sacra atque sacrificia pro defunctis fieri solita, de quibus suprà, nota sunt, dubium esse potest. Quorum illorum quoque origo ad Ethnicos sit referenda. Notabis quoque non omnes consuetudines antiquitatis solo nomine approbandas esse. Adhæc, id quod ad propositum præsens maximè facit, obseruatu dignum est, oblationum nomine, B. Rhenano ecclesiasticarum antiquitatum peritissimo auctore atque interprete, ea quæ in pauperum eleemosynam conferuntur, intelligenda esse, id quod in Canone quoque illo Carthaginensi & Vafrensi 13.q.2. clarissime constat, Qui oblationes defunctorum aut negant ecclesijs, aut difficulter reddunt, illi tanquam egentium voratores, qui paupertatis consolatione, alimonia, & necessaria sustentatione defraudant, habendi sunt. Huiusmodi autem sportularum oblationumque mos antiquus hodie quoque apud multos Christianos cum funeribus, epulisque funebribus est coniunctus, quæ partim in pauperum, partim in sacerdotum vsum cedunt.

De diebus defunctorum memoriæ destinatis.

Præterea olim Græci atque Romani, sicuti suprà dictum est, certos quosdam ac definitos dies in tertium, septimum, nonum, & quidem trigesimum & quadragesimum, non sine quadam numerorum religione defunctorum manibus, atque memoriæ statuerunt, illosque partim sacris nonnullis (de quibus suprà dictum) partim epulis celebrarunt. Huiusmodi fuerunt Græcorum quidem Necysia, Ennata, Enagismata, Cterismata, Enchnismata, Tarchymata, Triacontades: Latinorum verò Iusta, Exequiæ, Inferiæ, Parentationes, Nouendialia, Denicalia, Februa, Feralia, & alia huiusmodi, de quibus suprà dictum. Eundem ferè morem, atque consuetudinem hodie Christianorum quoque quàm plurimi diligenter studioseque obseruant. Habent enim & illi certos quosdam dies, quos mortuis dedicatos, partim sacris quibusdam atque cæremonijs, partim lautis epulis celebrant. Apud Germanos quidem illi, qui se Catholicos profitentur, hoc ferè more vsurpant. Primò

Primò quidem illo ipso die quo defuncti corpus inhumatur peractis ad sepulchrum iustis & funeralibus domi conuiuium lautum atq; splendidū amicis, propinquis, atq; sacerdotibus, qui funeralia procurant, exhibetur, in quo & demortui laudes, & viuentium solatia à sacerdotum aliquo, vel etiam ab alio post epulas funebri oratione referuntur. Sportulæ quoq; cum pauperibus, tum sacerdotibus ad funeralia vocatis eroganter. Deinde septimus dies post defuncti obitum eodem ferè modo, nempe missæ administratione, precularum quarundam ad sepulchrum demurmuratione, & aquæ lustralis inspersione, sportularū largitione, deniq; lautissimo conuiuio, vocatis ad illud similiter cognatis, necessarijs, atq; sacerdotibus celebratur. Hæc solēnia vernaculo sermone sibende/hac est, septimana appellant, quæ quidem à Romanorū Nouendialibus, immutato parum dierum numero, promanasse Polyd. Virg. & Cæl. Rhod. testantur, sicuti suprà dictum est. Illorum hanc Cæl. Rhod. ratione reddit, Dei cultores, inquit Strabus, septem diebus exequias celebrant, vnde Ecclesiast. 22. Luctus mortui septem dies, luctus autem fatui omne tempus vitæ eius. Septenarius quippe quietem significat, vnde septima dies sabbatum, id est, requies dicitur. Celebrant ergo septimum diem mortuorum, optantes illos cum domino conquiescere, exantlatis vitæ huiusce ærumnis impatibilibus. Dici quoq; illud potest, sicuti tertia dies mortui agitur à fidelibus, vt anima quæ est triplicis naturæ requiescat, ita septimus celebratur dies, vt anima corpori reconcilietur, quæ carne illiciente peccauit. In septenario enim tria sunt & quatuor: ternarius pertinet ad animam, quæ irascibilis & concupiscibilis, ac rationalis est: quaternarius corporis, quod ex quatuor consurgit elementorum potestatibus. Hæc ille de septimana hac solennitate scripsit, quæ vt olim, ita hodie quoq; comessationibus potissimum celebratur, ita vt mirum non sit presbyteris fuisse canonicis decretis præceptum, ne in illa ebrietati indulgeant.

Septimana porrò sequuntur trigesima (huiusmodi fuerunt Græcorum τριακοντάδες, & Argiuorum ἑγκυστικά, quod sacrum similiter 30. die post mortem Mercurio factum fuit) quæ & ipsa parcim missæ celebratione, atq; alijs nonnullis cæremonijs, partim epulationibus effusis agitantur, quæ vulgò der dreyssigest/id est, trigesimus, siue trigesima appellantur. Post hæc anno elapso anniuersaria (vulgò jartzeyt vocant) simili modo celebrantur. Verùm quoad dierum horum funebrium, atq; solennium numerum notandum est illum non similiter & antiquitus fuisse obseruatum, & hodie quoq; obseruari. Nam, vt Ambrosius in libro de Theodosij obitu scriptum reliquit, alij etiam diem tertium (de quo paulò antea ex Cælio) alij tricesimum (quoniam filij Israel Mosem 30. dies luxerunt) alij septimum (quoniam Iosephus 7. dies patris mortem luxit) alij etiam quadragesimum diem obseruarunt, propterea quod 40. dies Iacobo mortuo completi fuerunt. Apud Russianos, teste Boemo lib.2. qui amplioris sunt fortunæ, quadragesimo die à funere conuiuantur in defuncti memoriam, quorum autem res sunt angustiores, quinques hoc temporis interuallo solenni modo epulantur, obseruant etiam dies obitus, quos anniuersarijs celebrant epulis.

Septimana

Trigesima.

Anniuersaria.

Ac omnino quoad commemeratas illas Christianorum epulas, atq; conuiuia funebria (quæ Germanicè vulgò rodten oder leichmaal appellantur) incredibile dictu est, quanta illa cum luxuria, lasciuia, sumptibus effusis, immanibus pecuniarum iacturis agitentur. Rectè itaq; à nonnullis peritis locum Rappenmaal/hoc est, coruorum cœnæ nominantur, propterea quod cum cæteri conuiuæ, tum verò atq; in primis sacerdotes, in quorum vsum illæ potissimum cedunt, quibus etiam finito epulo sportulæ pecuniariæ dantur, ceu corui quidam ad cadauer adulantes, demortui quasi carnes, hoc est, bona atq; fortunas deuorant & absumunt. Vnde Gyraldus in quodam suo Hendecasyllabo, rudes, inertes, & ebriosos huiusmodi sacerdotes semper sepulturis & cadaueribus quasi vultures inhiantes, sacerdotes Nouendiales, & vulturios nominat, quos sanè eandem ob causam ex illis Bactrianorum, Hyrcanorumq; canibus sepulchralibus, quibus mortui deuorandi olim obijciebantur, & illis Antropophages, qui suorum defunctorum carnes deuorabant, non impropè forsan comparare possis. Vulgò etiam illi qui huiusmodi epulis feralibus fruuntur, tàm laici (vti vocant) quàm sacerdotes dicuntur, den todten verdrincken/ hoc est, mortuum potando absumere, siue perdere, & quidem verè, quoniam illius bona hæredibus relicta, vel certè magnam illorum partem, quantum in se est, immanissimis illis suis potationibus absumunt atq; perdunt. Simili dicendi forma, & eandem ob causam, vti suprà dictum est, in puerperalibus, siue natalitijs conuiuijs ipsi conuiuæ infantes, quoq; dicuntur, verdrincken/ hoc est, potando abalienare, quasiq; perdere. Huiusmodi verò

Epularum suæ nebrium luxuria.

Universidad de Deusto
Biblioteca

conuiuia exequialia, in quibus gulæ, ebrietati, insanis & immanibus propinationibus, dictis gestibusque lasciuis indulgetur, quam sint, non dico à religione Christiana, sed à ratione, adeoque ab ipso sensu communi aliena, quis quæso, nisi ipsius sensus communis expers, non intelligit? Funera luctum (eum tamen moderatum) requirunt. In luctu autem ita effrænatè, immoderateque epulari, inebriari, & id quod est consequens, iocari, cantare, cachinnari, aliosque huiusmodi indecoros, incompositos petulantesque gestus ædere, qui conuenit? Annon quæso Christiani in hoc barbaris, stimulentesque illis Thracibus sunt comparandi, qui inuita quasi repugnanteque natura suorum naturales luctu, mortes autem atque funera effusa futilique lætitia, omnique petulantiæ, atque lasciuiæ genere fuerunt prosecuti? Nec verò nuper tantum hæc luxuria in Christianam Rempublicam inuasit, sed aliquot ante annis, id quod ex Conciliorum quorundam canonibus atque decretis ad illam moderandam pertinentibus satis superque constat. Arelatense Concilium tertium, in titulo, De his, qui vanitates in excubijs exercuerint, ita statuit, Laici, qui excubias funeris obseruant, cum timore, terrore & reuerentia hoc faciant: nullus ibi diabolica carmina præsumat cantare, nec ioca, nec saltationes facere, quæ Pagani docente diabolo adinuenerunt. Quis enim nesciat diabolicum esse, & non solùm à religione Christiana alienum, sed etiam humanæ naturæ esse contrarium, ibi lætari, cantare, inebriari, & cachinnis ora dissolui, & omni pietate, & affectu charitatis postposito, quasi de fraterna morte exultare, vbi luctus & planctus fidelibus vocibus deberis resonare pro amissione chari fratris, &c. Extat quoque in decretis Canonicis Distinct. 44. Canon. Nullus ex Concilio Nauclensi. Nullus presbyterorum, quando ad anniuersarium diem, trigesimum, aut septimum, aut tertium alicuius defuncti, aut quacunque vocatione ad collectam conuenerit, se inebriare nullatenus præsumat, nec rogatus amore sanctorum, vel ipsius animæ bibere, nec alios ad bibendum cogere, vel se aliena precatione ingurgitare, nec plausus & ritus inconditos, & fabulas inanes ibi referre, aut cantare præsumat. Huiusmodi decretis atque statutis veteres illa conuiuiorum funebrium luxuriæ modum aliquem statuere voluerunt, quibus neglectis hodie tam sacerdotes, quàm laici, vt quotidiana docet experientia, in illis ipsis lugubribus funestisque epulis maximè potando, belluando, lasciuiendoque insaniunt, ita vt non funeralia, sed Bacchanalia potius celebrare videantur. Nec tamen idcirco omnem funebrium huiusmodi conuiuiorum vsum improbarim, siquidem illa sint frugalia, & moderata, nec ad gulam, ebrietatem, luxuriam, atque lasciuiam, sed ad mutuam potius animorum recreationem atque consolationem, luctusque mitigationem adhibeantur, quem ob finem antiquitus illa & instituta, & vsurpata esse crediderim. Atq; hæc quidem satis sint dicta de Christianorum epulis funebribus, quas illi post defunctorum suorum obitum tanto plerũq; cum luxu atq; luxuria agitare solent, vt verè quidem funestæ atq; ferales dici ac cum antiquis illis Græcorum, Romanorum, ne dicam Scytharum feralibus, immanissimisq; conuiuiis optimo iure comparari possint.

Martyrũ festa

Non incommodè quoque, meo iudicio, ad funebres cœnas referendæ sunt illæ epulationes, quæ in Martyrum diebus festis hodie à Christianis agitari solent. Illi namque dies festi, dies sunt beatæ glorioséque illorum mortis, quam illi pro Christo, veraque religione fortissime constantissimeque oppetierunt, qui quidem à veteribus diligenter annotati, & quoniam per mortem illam suam pro Christo, veritatis testem locupletissimam, ad verè vitalem æternamque vitam renascebantur, γενέθλια, id est, natalitia dicti, & quotannis multis partim precibus, partim cohortationibus ad similem pietatis, religionisq; constantiam, circa ipsa plerunque martyrum sepulchra atque monumenta culti & celebrati fuerunt. Hodie verò quanta illi ipsi dies à Christianis non modò superstitionum, verum etiam cibi potusque intemperantia, omni libidinis, ludorumq; obscœnorum, atque flagitiosorum genere celebrentur, imò vt verius dicam, polluantur, quid opus est multis verbis, res & experientia ipsa quotidiana satis loquitur. Verum de his forsan plura dicentur in sacrarum epularum conuiuiorumq; explicatione.

Iudei.

Nunc de aliarum quoque gentium à Christiana religione abhorrentium cœnis epulisque funebribus hodie vsitatis, quædam adijciamus. Iudæi hodie ieiunijs potius, quam conuiuijs die septimo, trigesimo, atque anniuersario vacant, & primis septem diebus non nisi humi cibum capiunt. De ijsdem eorumque more ex S. Hieron. suprà dictum est. Alex. Sard. lib. 1. de Moribus gentium dicit inter alia, Iudæos populo dare epulas ferales.

Turcarum

Turcæ.

Turcarum luctus (de quorum consuetudine epulas ad sepulchra deferendi, suprà dictum est) tertio plerunque die finitur, & nonnunquam octauo vocatis ad epulas & conuiuia amicis & propinquis, vbi & sermones habentur tempori & rei congrui. Non ideò tamen fœminæ, matres scilicet & vxores, sororesq;, ac reliquæ eiusmodi mulieres à luctu cessant, quoniam frequentius sepulchrũ adeunt, suamque sortem deflent, ciulatum nostratium non parum imitantes, testis est Gyraldus in li bello de Sepulchris.

Vessani.

Apud Fessanos moris est, vt aliquo mortuo omnes quotquot adsunt amici, atq; propinqui accedant, mœstam solentur viduam, variosq; ad illam cibos mittant. Non enim in funebri domo culinam curare nisi peracta funeratione licet, teste Africano.

Indi.

Indi Caranganoræ vrbis incolæ, vt Iosephus Indus in suæ nauigationis historia scribit, si quis illorum diem suum obijt, mox quàm plurimi conueniunt, & diebus octo continuis comessantur.

Epulæ funestæ ante mortem agitari solent.

His porrò epulis funebribus post mortem alicuius agitari solitis, merito quoque videntur esse annumerandæ epulæ illæ funestissimæ, quæ nonnunquam paulò ante mortem agitantur. Sic olim in Ceo insula (Theophilus Chium vocat, Menander Iulidem Cei vrbem) sexagenarij (qui olim Romæ è ponte deijciebantur) cum se non amplius ad rempublicam administrandam viderent esse viles, lege conuocatis necessarijs post sacrificium, & conuiuium coronati cicutam bibebant, atq; ita vitam suam finiebant.

Sic Beniaminus Iudæus, qui ante 400. ferè annos maximam orbis terrarum partem perlustrauit, in suo Itinerario scribit insularum Chenerag incolas, qui ignem colunt, & Dughijn appellantur, nonnunquam sese viuos igni deuouere, atque id quidem à magnatibus illius regionis plerunque fieri. Quo igitur die votum, quo se quis obstrinxit, exoluendum est, magno conuiuio primum excepto, si dues fuerit, equo vehitur: sin verò pauperior, pedes suorum aliorumq; turba comitatus ad campi vsq; initium deducitur (in quo ingens ignis omnibus diebus ardet, quẽ ipsi Elhora vocant, per quem filios quoque suos transmittere expiandi causa, & in quem mortuos suos conijcere solent) inde cursu inito ingẽs insilit, tumq; familiares cognatiq; omnes & consanguinei tympanis, & choreis summa cum lætitia exultant, & ludunt, quoad ille omnino combustus fuerit. Triduò autem post (vt hæc quoq; addam, ex quibus tartarei illius serpentis fraus perspicitur) duo ex præcipuis sacrificulis illius domum adeuntes, familiæ omni præcipiunt domum parari patri ipsorum eadem die ipsis assuturo, atque quid ipsos facere oporteat declaraturo. Aduocantur igitur ex ciuitate testes aliquot, & ecce Satan (qui non modo hominũ, sed Angelorum quoq; formam, teste sacra scriptura non nunquã homines decipiendi causa induit) illius speciem imitatus adest, quem vxor & filij rogant, quemadmodum cum illo in altero sæculo agatur, quibus ille respondens, Veni, inquit, ad socios meos, à quibus non excipior, donec ea exoluam, quæ familiaribus & propinquis meis debeo. Extemplò filijs res distribuit suas, iubetque debita omnia creditoribus persolui, & à debitoribus quicquid debeatur exigi, testibus omnia ipsius verba excipientibus atque describentibus, à quibus tamen non videtur: tum verò se viam suam repetere dicens, euanescit. Huiusmodi itaque errore mendacio, & fraude sacrificulorum illorum calliditate, & artibus magicis extructa, vanitatem suam gens hæc tuetur, ac mordicus retinet, seque nationum omnium terræ beatissimam esse iactat. Hæc Beniaminus ille de ignicolis illis, ex quibus constat rectè Athanasium quæstione 11. qua quærit, Cur Deus non permiserit animas defunctorum redire, & enarrare quis status apud inferos, & qualis ibi necessitas, respondisse, Quoniam multi inde errores orirentur. Dæmones enim formas humanas induere possent, & dicere à mortuis se resurrexisse, & inde multas res mentitas, & falsa dogmata de ijs, quæ ibi fiunt, spargere, idque ad seducendum nos, atque perdendum. Vide quæ eandem in sententiam à Chrysostomo Homilia 29. in Matth. & concione 4. de Lazaro pie, prudenterq; disseruntur, ex quibus quantum mortuorum spectris, visionibus, atq; reuelationibus sit tribuendum, quãtaq; in illis adhibenda cautio satis constat.

Verum, vt ad propositum redeam, epulis huiusmodi funestis mortis quasi prodromis accenseri possunt illæ epulæ atque dapes, quæ illis qui mox capitis supplicio sunt afficiendi, exhibentur, quas vernacula nostra lingua, Henckermaal/ hoc est, carnificis epulas appellamus, quæ, quoniam lautiores nonnunquam esse solent, hinc fit, vt eadem vox Synecdochicòs aliquando pro quauis lauta cœna vsurpetur. Hisce epulis non malè, meo iudicio, comparari potest extrema illa cœna, quam

Universidad de Deusto
Biblioteca

bestiarij sumebant in publico, quam Tertull. in Apolog. c. 42. his verbis perstringit. Non in publico liberalibus discumbo, quod bestiarijs suprema cœnantibus mos est. Atque hæc quidem satis hactenus de funebribus epulis, de reliqua vero pompa exequiali, deq; varia & multiplici Iudæorum, Romanorum, Græcorum aliarumq; nationum cum antiqua, tum hodierna funerandi ratione, ritibus atque cæremonijs qui plura cognoscere cupit, is legat Gyraldi libellum de sepulchris, & vario sepeliendi ritu, Lazium de Repub. Ro. Polydorum Virgil. lib. 6. c. 19. & 10. Cœlium Rhod. lib. 17. c. 19. 20. 21. &c. Brunonem de Cæremonijs cap. 2. 3. 4. 5. Alex. Sardum Ferrariensem de moribus ac ritibus gentium lib. 2. De antiquo Iudæorum sepeliendi ritu, vide Tremell. in Testamento p. 139. Hæc de tertia conuiuiorum diuisione secundum quinq; vitæ humanæ actus.

QVARTA CONVIVIORVM DIVISIO

SECVNDVM PERSONAS, ITA VT ALIA DICANTVR ESSE ciuium, siue popularium, alia quæ cum peregrinis hospitibus, & aduenis agitantur. De Iudæorum, Græcorum, Romanorum, antiquo hospitij iure atq; necessitudine: eius contrahendæ colendæq; modo. De populorum aliorum mirifica erga peregrinos liberalitate.

CAPVT XXVII.

Conuiuiorum hospitalium nomina.

QVARTA conuiuiorum diuisio nō incōmodè secundum personas hoc modo videtur posse fieri, vt alia dicantur esse ciuium siue popularium, hoc est, quæ inter eos, qui eiusdem sunt ciuitatis, agitantur, de quibus partim iam multa dicta sunt, partim plura dicentur: alia verò quæ cum hospitibus, peregrinis & aduenis ineuntur, quæ Græcè Athenæus lib. 5. statim ab initio συμπόσια ξενικὰ & συμπότια πρὸς τοὺς ξένους: Pindarus, τραπέζας ξεναρίας appellauit: appellantur etiam δοχαὶ & ὑποδοχαὶ. Latinè hospitalia possunt dici, vt Cicero hospitalem mensam dixit. Laudatissimū sanè hoc conuiuij genus, quo aduenæ atq; peregrini excipiuntur,

Hospitalitatis laus.

existimari debet. Virtus namq; vnde hoc proficiscitur, nobilissima præstantissimaq; est, hospitalitas Latinis, Græcis ξενία & φιλοξενία dicta, qua nimirum peregrinos & aduenas quocunq; possumus humanitatis, benignitatis, beneuolentiæq; genere prosequimur, illis ædes domosq; nostras patefacimus, cibum potumq; liberaliter præbemus. Hinc Cicero lib. 2. Offi. Rectè etiam, inquit, à Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim vt mihi videtur, valdè decorū patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus, idq; etiam Reipub. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe nostra non egere. Huic simili illud Pontani: Est autem non modò priuatorum ciuium, verum etiam vrbium ipsarum summa laus, priuatas domos patere peregrè venientibus. Ambrosius lib. 1. Off. cap. 21. Commendat, inquit, pleroſq; etiam hospitalitas. Est enim publica species humanitatis, vt peregrinus hospitio non egeat, suscipiatur officioſe, pateat aduenienti tecta. Valdè id decorum totius orbis existimatione, peregrinos cum honore suscipere, non deesse mensæ hospitalitatis gratia, occurrere officijs liberalitatis, explorare aduentus hospitum, Abrahami atq; Lothi exemplo. Virtuti huic præstantissimæ contraria est inhospitalitas, quæ secundum Cic. definitionem est opinio vehemens eaq; inhærens & penitus insita, valdè fugiendum esse hospitem, Græcè ἀξενία, ἀμιξία, κακοξενία & ἀλεξενσία dicta, non legi modò diuinæ, verùm ipsi quoque naturæ contraria & inimica.

Inhospitalitas.

Hospitalium epularum exempla.

Ac in sacris quidem literis, vt inde pro more nostro exordium ducamus, hospitalitatis, conuiuiorumq; hospitalium illustria sanè extant exempla patriarcharum aliorumq; sanctissimorum hominum, qui peregrinos & aduenas, & inter hos sæpè angelos, imò vt Theologi nonnulli volunt, ipsum Dei filium, ἀνθρωποειδῆ, id est, humana specie atq; forma præditum in ædes suas humanissimè inuitarunt, receperunt, omniq; officiorum genere fuerunt prosequuti. Sic namq; magnus & illustris ille omnium gentium pater Abrahamus circa meridiem, quo ferè tempore propter vim æstus in calidis præsertim illis regionibus viatores diuertere solent, ad tabernaculi sui ostium sedisse scribitur, ho-

Abrahami hospitalitas. Gen. 18.

tur, hospites scilicet, vt benè Basilius inquit, quasi venandi aucupandiq; gratia. Is itaq; cum sublatis oculis tres angelos, quos ille homines peregrinos esse putabat, conspexisset, illis illicò magna cum celeritate obuiam occurrit, illosq; honorificè humaniterq; partim demisso humiliq; corporis gestu, partim verbis huiusmodi non modò salutauit, verùm etiam in ædes suas inuitauit. Mi domine, inquit, si gratiam inueni in oculis tuis (dominum in singulari numero tres illos appellando sacrosanctæ Trinitatis ὁμοούσιον vnitatem Theologis nonnullis innuere videtur) ne quæso transeas à seruo tuo. Capiatur obsecrò parum aquæ, & lauate pedes vestros, & recumbite sub arbore. Interim accipiam buccellam panis ad fulciendum cor vestrum, quò facilius postea iter vestrum perficere possitis. Hæc fuit humana pariter atq; honorifica illius salutatio, inuitatio, officiorumq; hospitalium promissio. Cum verò illi precibus illius satisfacerent, ipse confestim summa cum celeritate ad vxorem suam se se in tabernacum recepit, illamq; festinanter ex tribus satis farinæ similagineæ panes subcineritios conficere iussit. Ipse interim ad armenta cucurrit, indeq; vitulum tenerum & optimum accipiens, illum puero, hoc est, famulo suo mactandum coquendumq; tradidit. Deinde butyrum, lac, vitulumq;, quem parari curarat, illis apposuit, stansq; sub arbore illis cibum capientibus ministrauit. Postremò illos è mensa surgentes, & aditer suum redeuntes deduxit.

Amplificatio hospitalitatis Abrahami.

Annon hoc quæso perfectæ, omnibusq; suis numeris absolutæ hospitalitatis exemplar est, quod Spiritus sanctus nobis non modò ad diligenter attenteq; contemplandum, verùm etiam ad imitandum proposuit. Nam primò quasi occasionem omnem peregrinos excipiendi captans potissimum circa meridianum tempus, quo (vti suprà dixi) viatores ob summam caloris vim tecta atque diuersoria quærunt, non intra domesticos tabernaculi parietes latitans (vt multi solent) sed stans foris, quasi speculabatur, vt Ambrosius inquit, ne fortè præteriret peregrinus aliquis, & diligenter præcendebat excubias, vt occurreret, & præueniret, vt rogaret. Sic Tegeſdelti oppidi Africæ incolæ custodibus portarum mandant, simul ac peregrinus quispiam appulerit, inquirant ab eo, habeat ne certum aliquem in ciuitate amicum: quod si habere se neget, ab ijs ad hospitium deducitur, testis est Cæl. Augustinus Curio, in Marochensi regni descriptione. Deinde cum tres illos conspexisset, non expectauit donec illi ad se venirent, multò etiam minus fugiens sese intra tabernaculum suum recepit, sed vltrò ac sponte sua illis alacriter honoris gratiam obuiam processit, illosque cùm gestibus, tùm verbis honorificis atque humanis inuitauit. Præterea aquas illis ad pedes abluendum (pro more illius regionis) adferri, illosque sub arbore ceu opaco & amœno in loco, requiescere iussit. Postea cibos illis suaues admodum & delicatos summa cum celeritate apparari curauit. Tum cibos illos coctos iam & paratos illis apposuit, ipseq; in tanta famulorum copia, qua abundauit, solus stans illis dapiferi atq; pincerna officium gnauiter præstitit. Postremò, vt amicè, beneuolè honorificeq; illos exceperat, inuitarat, tractarat, eodem modo abeuntes humaniter deduxit aliquò vsq; atq; comitatus est secundum illud Homeri præceptum:

χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν,

Hoc est, hospitem oportet præsentem liberalitate excipere atque tractare, abire autem volentem amicè dimittere atque deducere. Huiusce verò egregiæ suæ hospitalitatis fructum statim vberrimum accepit, lætissimum nimirum nuntium de futura sobole, siue, vt Ambrosij verbis lib. 2. Offic. vtar, pro hospitalitatis mercede, fructum posteritatis recepit. Similis omnino atque germanæ hospitalitatis exemplum habemus in Lotho Abrahami nepote. Is enim in porta Sodomorum sedens, ac duos angelos, quos putabat esse homines, conspicatus, surrexit statim, illisq; obuiam processit, deinde illos amicè honorificeq; huiusmodi verbis alloquutus est & ad se inuitauit: Obsecrò vos, mei domini, ad domum serui vestri diuertite, ac mecum pernoctate, lauate pedes vestros, vt manè consurgentes persequamini iter vestrum. Cui illi: Non, inquiunt, sed in platea pernoctabimus. At cum ille vehementius & acrius instaret & vrgeret vt apud se diuersarentur, illi tandem domum illius sunt ingressi, quibus cœnam admodum liberalem instruxit, placentas infermentatas apposuit, illosq; noctu aduersus Sodomitarum vim atq; violentiam cum summo vitæ suæ, filiarumq; suarum pudicitiæ periculo tutatus fuit. Hanc quoq; insignem sanctissimi illius viri hospitalitatem Deus insigni beneficio remunerauit, dum illum vnà cum tota sua familia angelorum illorum opera ex horrendo, funesto illo Sodomorum incendio clementissimè liberauit atq; eripuit.

Lothi hospitalitas. Gen. 19.

Illustria sane hæc duo sunt atque præclara hospitalitatis exempla, de quibus egregiè S. Ama-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ambrosij encomium hospitalitatis.

brosius Officiorum lib. 2. cap. 21. hunc in modum disserit: Tanta est, inquit, apud Deum hospitalitatis gratia, vt ne potus quidem aquæ frigidæ à præmijs remunerationis immunis sit. Vides quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quærit? Vides quia Loth Angelos suscepit? Vnde scis an & tu cum hospitem suscipis, suscipias Christum? Licet in hospite sit Christus: quia Christus in paupere est, sicut ipse ait: In carcere eram, & venisti ad me: nudus eram, & operuisti me. Suaue est igitur non pecuniæ, sed gratiæ studere. His similia sunt illa Augustini: Disce, inquit, Christia-

Augustini testimonium.

ne, sine discrimine exhibere hospitalitatem, ne fortè cui tu domum clauseris, cui humanitatem negaueris, ipse sit Christus. Melius igitur est malum sub specie boni etiam recipere, quàm hominem excludere: melius fertur bonus, quàm excluditur malus: tolerabilius est ingratum recipere, quàm Christum excludere. Huc quoque faciunt illa Pauli Apostoli verba ad Hebr. 13. Hospitalitatis ne sitis immemores: per hanc enim quidam inscientes excepere Angelos hospitio. Sic Gedeon

Gedeonis hospitalitas. Iud. 6.

quoque Angelo, quem prius inuitarat, quiq; procul dubio hominis speciem referebat, sacrificium, hoc est, magnificum conuiuium adornasse scribitur. Nam & hædum caprarum coxit, & ex modio farinæ panes azymos confecit, hæcq; omnia cocta atq; parata illi apposuit.

Duo hîc ciborum genera ponuntur, de quibus operæpretium fuerit quædam dicere, quæ ad hunc & alios quosdam sacræ scripturæ locos illustrandum facient. Primò hædi caprarij fit mentio. Hesiodus libro secundo, ἐρίφων τε τοκάδων, hoc est, hædorum primogenitorum carnem maximè commendat, nec id sanè immeritò, est enim ἰσχυρὸς καὶ ἀπεπτος, id est,

Hœdi hospitibus appositi.

succi boni & cococtionis facilis, quin etiam multi nutrimenti. Ibidem lac quoq; caprinum, quæ primùm desinunt lactare, commendat, quod putatur plus & salubrius nutrire, quàm alia lactis genera.

Secundò, Angelo hospiti suo dicitur Gedeō apposuisse (vt etiā suprà suis hospitib. Lothus) מצות mazoth confectos ex epha (mensura aridorum secundùm Hebræos, decima pars cori tria sata capiens: satum verò 144. ova) farinæ. מצה mazah autem in plurali מצות mazoth Hebræis est placenta, siue panis azymus, non fermentatus (Auctor fasciculi myrrhæ, panem afflictionis & tu-

Mazoth Hebraicè quid.

complectum vocat) sic dictus, vel à נצה nazach, id est, acceleravit, maturavit, quòd celeriter conficeretur in vsum præsertim hospitum, seu peregrinantium: vel, vt alij volunt, à בוץ mazaz expressit, quòd farina purissima extraheretur atque educeretur ex viliore. Veteres igitur, quo hospites suos lassos citius reficerent, azymis placentis, quas ex tempore coxissent, vtebantur. Quidam Rabbinorum hoc in loco, vt & suprà, fabulantur, azymorum idcirco mentionem fieri, quod hæc paschali tempore acciderint. Verùm ex sacris literis constat azymos panes legis diuinæ præsertim

Panum seu placentarum azymarum vsus apud Hebræos.

pto ad sacrificia, non in Paschate solùm, verum etiam alijs temporibus fuisse adhibitos, præsertim eos qui ad altare Domini comburendi erant: itaque friuola admodum est hæc Rabbinorum coniectura. Ac quoniam in panum azymorum mentionem incidimus, obseruandum est ex veteri Lege in plerisque sacrificijs atque festis fermenti, atque fermentatorum panum vsum fuisse prohibitum, vt Exod. 12. Deuter. 16. de festo Paschatis iubentur septem continuis diebus omne fermentum eliminare. Vnde Suidas ait: Ab hora sexta, diei decimi quarti, mensis primi ad clangorem tubarum panes ζυμίτας, id est, fermentati, qui Iudæis reliqui erant, concremabantur. Exodi 34. Non macta bis super fermento. Leuit. 2. Omne munus quod offertur Domino, non facies cum fermento. Nec verò apud Iudæos solùm, sed etiam apud Gentes panem azymum in solennitatibus fuisse adhibitum, vel illa Galeni libro primo, de Alim. facultat. satis indicant, vbi de azymis loquens, ait: Panis purè azymus nulli est vtilis, etiamsi caseus admisceatur, quemadmodum apud nos in agro parare solent hi, qui festa celebrant. Quibus verbis significat, circa Pergamum rusticos Asiaticos etiam azymo vsos pane diebus festis. Notandum porrò apud Iudæos & fermentata nonnunquam in sacrificijs & infermentata etiam profanis in epulis sæpe fuisse adhibita.

Quod ad primum attinet, certum est Leuitici septimo in sacrificio pacifico placentam addi fermentatam, & Leuitici vigesimo tertio, in festo Pentecostes panes fermentatos offerri in sacrificio. Quare dicunt nonnulli fermentata in alijs sacrificijs prohiberi, quòd in certis admittatur, & præcipiatur: deinde prohiberi in his quæ super altare Domini debebant incendi, non autem vt offerrentur sacerdoti, qui fermentatis etiam panibus vtebatur ad vsum carnium. Deinde azymorum vsum non sacrum solùm, sed etiam profanum fuisse ex duobus suprà commemoratis, & a-

lijs sacræ scripturæ locis patet. Panem autem azymum copiosioris quidem, sed deterioris esse nutrimenti, & ad Venerem magis inciture, ex varijs item componi, vt melle, lacte, caseo, tritici farina, alijsq;, constat: cùm fermentatus panis laudatior sit, melioris succi, vires melius reficiat, simplicior sit eius conficiendi ratio. Hæc de panibus azymis, & infermentatis sint dicta.

Porrò Hebræorum מצה mazah videtur Græcorum μᾶζα (quam Megarenses μάδδαν vocant) & nomine & re respondere. Nam primò nominis vtriusq; magna est affinitas, ita vt Græcum omnino ab Hebræo videatur profluxisse. Deinde quoad rē ipsam magna videatur vtriusq; esse similitudo. Primò enim Hebræorū mazah (vt ex hoc loco apparet) ex farina scilicet vel aqua, vel lacte, vel oleo, vel alio liquore mixta, dicitur fuisse confecta. Tales ferè sunt mazæ Græcorum descriptiones. Athenæus lib. 14. scribit, initio μάζαν vocatam esse δημοτικὴν τινα καὶ κοινὴν τροφὴν ἐκ τῆς ἀλφίτων, popularem quendam & communem cibum ex farina. Hesychius exponit: ἄλφιτα πεφυρμένα ὕδατι καὶ ἐλαίῳ. Leuitici octauo & Exodi vigesimonono, placentarum mixtarum oleo fit mentio. Et Erotianus apud Hyppocratem, φύραμα ἐξ ἀλφίτων γινόμενον, ποτὲ μὲν μετ' ὀξυμέλιτος, ποτὲ δὲ μετ' ὄξους κεκραμένον ἢ ὑδρομέλιτος, ἢ μεθ' ὕδατος, farina hordei aliquo liquore subacta, siue oxymelite, siue mulsa, siue posca, siue aqua pura. Xenophon Pæd. 6. ὅστις ἀλφιτοσιτεῖ, ὕδατι μεμιγμένην ἀεί τινα μᾶζαν ἡδέως ἐσθίει. id est, Qui libenter farina vescitur, is mazā aqua mixtā edit. Et Aristoph. interpres, in illa Aristophanis Pace: ὡδεὶς γὰρ ἂν φαίη μὲ μάττοντα ἐσθίειν: Soliti, inquit, sunt famuli μάττειν, hoc est, παρασκευάζειν ἐκ τῆς ἀλφίτων μᾶζαν, id est, conficere ex farina mazam, eamque comedere. Ἀλφιτον enim quanquam Græcorum vulgo quamlibet farinam atq; adeò omnium fructuum molitorum, molituram significat, tamen Hippocrates & medici propriè sic appellant hordei tosti siue fricti farinam, quæ Latinè polenta dicitur. Quæ si liquore quopiam subacta est, ab eodem Hippocrate μάζη appellatur. Eustath. quoq; ἰλ. λ. Ἄλφιτον, inquit, οὐκ ἁπλῶς τὸ ἄλευρον, ἀλλὰ κυρίως τὸ κρίθινον: id est, propriè farinam hordeaceam significat. Et paulò post, Nonnulli simpliciter aiunt, Ἄλφιτον τὸ ἐκ πεφυρμένων κριθῶν παρὰ τὸ ἄλφαι τὸ πρῶτον εὑρεθῆναι, id est, propriè dicitur quod ex hordeis subactis sit ab inueniendo, quod primò sit inuentum. Aetius auctor est, mazam appellari polentam hordeaceam, quæ sit humido conspersa. Plutarchus ἐκ τῆς κριθῆς τὰ τῶν μάζαν φαγόντας, ἄρτον, qui mazam ex eo hordeo comederint, aut panem. Obseruabis etiam hic (id quod Iudi. 7. scriptum est) tortæ siue placentæ hordeaceæ ad Madianitarum castra deuolutæ, ac illud euertentis somnium fuisse præsagium victoriæ, quam Iudæi, duce Gedeone, de Madianitis & Amalechitis essent reportaturi. Nam panis siue placenta illa hordeacea, quæ inter viles cibos numeratur, symbolum fuit Gedeonis atq; populi Iudaici, cuius vilis tunc erat, & abiecta conditio, euersuri Madianitarum castra, vt bene Iosephus interpretatur. צלול tzelil autem vocem Hebræam, quæ ibi ponitur, Grammatici exponunt tortam seu panem super cineres siue carbones coctum, vel à צלח tzalach, id est, assare, vel à צלל tzalal, quod strepere & sonare significat, propterea quod dum super prunas coquitur, magnum strepitū edit, qui & ipse militaris strepitus atque crepitus imago fuit. Aristophanis Scholiastes & Suidas μᾶζαν volunt propriè significare, τὴν τροφὴν τὴν ἐκ τοῦ γάλακτος καὶ σίτου, cibum ex lacte & frumento confectum. Hinc Hesiodus μᾶζαν ἀμολγαίην, hoc est, lacteam vocat. Athenæus libro 3. ἀμολγαίην interpretatur ποιμενικὴν, καὶ ἀκμαίαν, id est, pastoralem & maturam: nam ἀμολγὸν τὸ ἀκμαιότατον: Sunt qui caseum pinguiorem exponunt. Hæc de materia vtriusq; mazæ Hebræorum & Græcorum. Deinde vt maza Hebræorum fuit placenta recens, subitò & ex tempore facta, vnde etiam nomen videtur esse sortita à festinatione, sicuti dictum est: ita etiam μᾶζαν Græcorum Theocriti interpres, νεομάλακτον καὶ νεοφύραμον ψώμιον, id est, buccellam recens pistam atq; subactam vocat. Vnde Aristophanis interpres in Pluto, ἄρτον καὶ μᾶζαν, hoc vult à se inuicem differre, quòd panis iam pridem μεμαλαχῖσθαι, id est, subactus est, maza autem recens. Constat etiam viliorem fuisse μᾶζαν quàm ἄρτον, & illam ex hordeo plerunq;, hunc ex tritico confici solitum. Vnde apud Athenienses Solon in Prytaneo vescentibus mazam iussit apponere, in festiuitatibus autem addere panem. Vnde & prouerbium apud Zenodotum: Bona etiā maza posse panem. Præterea vt mazah Hebræorum dictus est panis afflictionis: ita Aristoph. interpres in Pace, in illa verba: μᾶζα καὶ παρδαυσία, mazam vocat σκυφρὸν ἄρτον, id est, rigidum panem. Nonnul-

Mazah Hebræorum comparatio cum mazah Græcorum.

Ἀλφιτον quid

Universidad de Deusto
Biblioteca

li hoc nomine panem nauticum, vulgò bis coctum intelligunt. Ac omnino μᾶζαν rudem quendam ac tenuem cibum à veteribus fuisse iudicatũ, ex antiquis monumentis constat. Vnde est apud Athen.

πεινῶντι γὰρ ἀνδρὶ μᾶζα τιμιωτέρα
χρυσοῦ τε καὶ ἐλέφαντος,

Maza modò pro vili, modò pro delicato cibo acciptur.

Id est, Esurienti maza pretiosior auro & ebore. Xenophon Pæd. ἥδιστον μᾶζα καὶ ἄρτος θεραπόντων φαγεῖν, id est, maza & panis esurienti suauis est esu. Apud Plutar. οὐκ ἔστιν ἐν μάζῃ καὶ φακῇ τὸ ἥδιστον, Non est in maza & lente iucunditas. Idẽ indicant Prouerbia illa: Maza esurienti, Mazam Scarabæo, Maza post panem bona: de quibus vide plura apud Erasmum. Sunt tamẽ qui hanc inter delicatiora edulia numerarũt. Vnde μαζῶντες Suidæ, τρυφῶντες, & ὑπερμαζᾶν Athenæo atque Luciano, τὸ τρυφᾶν κατ' ὑπερβολήν, id est, supra modum delitijs indulgere. ὑπερμαζᾶν quoque prouerbium de ijs, qui delitijs diffluunt. Cælius libro 9. cap. 12. Quod igitur maza modò pro vili, modò pro delicato cibo vsurpatur, ideo factum puto, quoniam, vt testis est Athenæus lib. 14. cibum hunc tenuem atq; necessarium ex farina ferè hordeacea confectum, posteri pro sua intemperantia, varijs artibus ad delitias transtulerunt: vnde etiam nomen ipsum μᾶζα in ματτύην fuit commutatum: quo nomine πᾶν τὸ πολυτελὲς ἔδεσμα, id est, omne edulium pretiosum significatur. Et ματτυᾶζειν idem est, quod parare huiusmodi delitias, siue sint pisces, siue aues, siue olera, siue victimæ, &c. ijsq; frui ac indulgere. De adagijs Mazam pinsuit à me pistam, & albam mazam pinso tibi, vide Erasmum. His adde, quòd vt Hebræorum mazah in sacrificijs quoq; fuit vsitata: ita Athenæus lib. 1. testatur, μᾶζαν τὴν διδομένην ἐν ταῖς θυσίαις, ἵνα ὑπογευσονται, id est, mazam, quæ dabatur degustanda in sacrificijs ὑγείαν, id est, sanitatem fuisse appellatam, forsan quia putarent illam ad sanitatem conferre. Pollux quoq; ὑγιείαν mazæ sacræ dicit esse speciem. Ibidem mazas facit duplices, alias quidem sacras deorum, alias verò profanas, quibus homines vtuntur.

Mazæ siue placentæ sacræ.

Quod ad sacras attinet, alias facit cõmunes omnibus Dijs, quæ ab illo γάλανοι appellãtur, alias proprias atq; peculiares certis Dijs, vt erãt ἀμφίφωνες quæ Dianæ, affixis circumquaq; accensis cereis in ipsius templo Munychia dicto (teste etiam Pausania apud Eustath. ιλ. λ.) offerebantur. Vt ὀβελίαι quæ Dionysio erant sacræ, & à certis ministris, qui inde ὀβελιαφόροι dicti, in illius templum ferebantur. Item βῶς placentæ genus fuit à cornuum forma sic appellatum, quod Apollini, Dianæ, Hecatæ atq; Lunæ offerebatur. Similiter μελιττῶται, id est, placenta mellita, quæ etiam ἀφίδρυτα & ὑγίειαι dicta, Trophonio fuit sacra. Ορθοσάτης quoq; panis sacri species fuit. Huiusmodi fuerunt placentæ illæ quas Israelitæ Ethnicorum imitatione reginæ cæli (alij Solem, alij Lunam interpretantur) obtulerunt, vt Ierem. 7. & 44. scriptum est. בוננים Cauanim Hebraicè vocantur à בוא Caua, id est, excurere, comburere (vnde forsan Græcũ verbum καίειν comburere, & inde κανσὼν quod comburi potest, &c.) sic dictæ quod adignẽ torrefactæ triangulari erant forma, vt quidam volunt. Epiph. lib. 3. contra Hæres. Tomo 2. c. 78. & 79. cum hac Israelitarum superstitione antiqua comparat hæreticorum quorundam in Arabia idololatriam, qui Collyridiani fuerunt nuncupati: eò quod certæ quædam mulieres in curru sellãue ornata, ac velo passo obducta collyrida siue placentam illustri quadam die per aliquot dies proponere, ac Mariæ ἀειπαρθένῳ καὶ θεοτόκῳ nomine offerre solebant, quo simul omnes cõgregatæ participabant. Hocille impium, nefarium, ac planè diabolicum opus, & impuri spiritus doctrinam vocat: ita vt illud Apostoli vaticinium ipso euentu fuerit comprobatum: Deficient quidam à sana doctrina, attendentes fabulis & doctrinis dæmoniorum. Erunt enim, inquit, mortuis diuinum cultum præstantes, quemadmodum etiam in Israel coluerunt. Et sanctorum iuxta tempus in Deum gloria facta est, alijs non videntibus veritatem, in errorem. Hæc ille. Apud Hebræos olim (vnde forsan Arabicæ istæ mulierculæ suæ superstitionis occasionem sumpserunt) fuit certum quoddam placentæ genus חלה Challah dictũ est (Hiero. collyridam, alij crustulam, alij placentam rotundam verterunt) quã mulier volens conficere & pinsere panes, prius de subacta farina, seu massa frumenti tollere & sacerdoti offerre tenebatur. Hodie quum non sit amplius templum, nec sacrificiorum vsus, huiusmodi placentam Iudæorum mulieres excurere solent, eò quòd, vt aiunt, nefas sit inde aliquid vtilitatis capere. Cæterum quum tollunt illam massam huiusmodi benedictione vtuntur, Benedictus sit Dominus Deus noster rex mundi, qui sanctificauit nos, & præcepit nobis separare placentam de pasta. Omnino autem huiusmodi panes siue placentas ad

Collyridiani.

Challah placentæ genus.

consecrandi,

consecrandi, ac in illorum honorem offerendi consuetudinem Ethnici κλοζηλία quadam à prisca Iudæorum religione traxisse videtur, qua legis diuinæ præscripto placentæ quædam atq; panes Deo offerebantur. Huiusmodi fuerunt præ cæteris insignes illi Propositionis panes vulgò dicti. Hodie quoq; in Christianorum templis panis sacer ponitur, qui vulgò panis benedictus appellatur.

Quod ad etymon huius vocabuli attinet, mihi omnino ab Hebræo מצה mazah videtur deriuatum. Apollodorus apud Athenæum deriuari scribit ἀπὸ τῆς ματᾶσθαι. Suidas παρὰ τὸ μάζεσθαι. Ipse Athenæus à μάττειν deducit τὸ φυράσσειν αὐτήν. Eustath. illum sequitur, μάττειν exponens φυρᾶν ἄρτους. μαζᾶν quoq; Hesych. est maxas pinsere seu coquere. Ab eodem verbo etiam μαγὶς, μάγος, μαγεῖος, μάττρα videtur deriuari. A μάζα porrò, & μαζοπώλης dicitur, qui mazas coquit Hesychio: & μαζονόμιον, siue μαζονόμιον Polluci, discus quo distribuebãtur mazæ: Hesych. orbem vel lancem ligneam, Athenæus κανέον χαλκὸν, id est, canistrum seu lancem æream. Acron apud Horatium 2. Serm. Sat. vlt. lancem grandiorem exponit, qua voce etiam Varro de Re rustica cap. 4. vtitur. μαζιγόας Hesychio, ὁ ὅτι μάζη μεμιγμένος, qui ob mazã flet: μαζοφόες eidem cistella ferendis mazis: μαζισκιον diminutiuum (vt & μάζιον apud Athen.) ἀπὸ τοῦ ὁλοῦ μαγμῶνα apud Aristoph. Equit. Scholiastes interpretatur ἄρτον πεφυραμμένον. Idem testatur mulieres olim mazas confecisse rotundas, ne viderentur πολυφάγοι, sed ὀλιγοφάγοι, hoc est, non multi, sed pauci cibi. A μάζα nonnullis Marcipanis vulgò notus videtur esse dictus, vt Hermolaus in quodam Epist. ad Cardinalem Senensem scribit. Alij tamẽ Marcipanes ab auctore principe dictos volunt, quando & Martiatum legimus vnguentum, & Marci pastillos in medenäi ratione celebrant Græci. Μάζωνες, teste Athen. lib. 4. Arcadibus dictæ fuerunt cœnæ atq; congressus Dionysiaci à iuuenibus celebrari soliti, in quibus ius, mazæ atq; panes affatim apponebantur. Addit, θαυμαστὸν δὲ καὶ περιβόητον παρ' αὐτοῖς πολυφαγία: Amazones, inquit Cæl. lib. 9. cap. 12. pro pauperioribus, & tenuiori vulgariq; victu vtentibus apud Græcorum scientissimos reperias, veluti qui mazam non habeant. Sed & Amazones fœminæ bellicosissimæ, Eustathio & alijs videntur dictæ ab α & μαζὸς, eò quòd nõ mazæ siue pane, sed lacertis & testudinibus & id genus bestijs vescerentur, vnde etiã Sauromatidas, siue Sauropatidas (nam σαῦραι sunt lacertæ) dictas volunt. Hæc de μάζα Hebræorum atq; Græcorum sint dicta. Verùm in genere de panum, placentarum, tortarum, ciborum, seu collyridarum varijs ac penè innumeris generibus, qui plura cupit cognoscere, is legat Athen. lib. 3. & 14. Polluc. lib. 6. cap. 11. & lib. 2. cap. 12. Cælium Rhodiginum lib. 9. cap. 16. Villichium de Arte magirica. Bruyerĩ Campegium de Re cibaria, Mercurialem lib. Variarũ lectionũ: & multos alios.

μάζης etymon & deriuata.

Marcipanes.

Mazones cœnæ Arcadicæ.

Amazones vnde dictæ quorundam opiniones.

Insigni porrò, vt ad propositum redeam, hospitalitate Rebecca quoq; atq; Labanus illius frater Abrahami seruum fuerunt prosequuti, cuius ipsius quoq; egregia fuerunt statim à Deo præmia consequuti. Ge. 24. Rebecca enim paleas & pabulum multũ domi esse peregrinis promittit: Laban ipse nõ minus hospitalem se præbet, egreditur obuiam, salutat amicè, iubet ingredi, parata omnia offert, officiosè statim subministrat aquam & panes, amicè tandem dimittuntur. Non est etiam silentio prætereunda senis illius Ephraimitæ in Gabaa habitantis insignis hospitalitas, qua erga Leuitam quendam vsus est, quem quidem vnà cum famulis illius atq; asinis in domũ suam humanissimè recepit, illisq; omnibus largè copioseq; cibum potumq; præbuit. Detestanda contra fuit Gabaonitarum inhospitalitas atq; immanitas, qua eundem omni contumeliarum iniuriarumq; genere dilacerarunt, cuius illi tandem graues & atroces pœnas luerunt. Magnam quoq; laudem præmiaq; consequuta est Rachab illa Ios. 2. quæ exploratores illos hospitio excepit, illorũq; saluti diligentissimè consuluit, quo quidem suo facto totius suæ familiæ saluti optimè consuluit. Quid dicam de Sunamitide illa vidua, quam illa sua erga Helisæum propheram hospitalem præstitit, quem vel inuitum retinuit, vt cibum secum caperet? annon illa quoq; pro hac sua hospitalitate magnis à Deo muneribus fuit affecta? 2. Reg. 4. Moses etiam, vt Exod. 18. scriptum est, socerum suum ad se venientem in deserto hospitali conuiuio excepit. Item hospitalis conuiuij exemplum extat 1. Sam. 9. quo Samuel Saulem excepit, & 2. Par. 18. quo Achabus Iosaphatum generum belliq; socios splendidè accepit.

Labani atq; Rebeccæ hospitalitas.

Ephraimitæ Gabaonensis hospitalitas.

Gabaonitarum hospitalitas.

Rachab hospitalitas.

Sunamitidis viduæ hospitalitas.

Mosis & Saulis epulæ hospitales.

Solomon quoque ille vel ipsius Dei iudicio omnium hominum sapientissimus rex, idem hospitalissimus quoque fuisse fertur, qui quidem, vti sacræ testantur literæ, non modò familiæ suæ per suos ministros de victu quotidiano optimè prospexit, verùm etiam peregrinis quotidie aduentantibus, largas honorificas q; epulas apparari curauit. Multi namq; diuinæ illius sapientiæ fama, quæ passim

Solomonis hospitalitas.

Universidad de Deusto
Biblioteca

percrebuerat, permoti ex multis & quidem longinquis regionibus ad eum confluebant, vt illius conspectu colloquioq; frui, illumq; de rebus diuinis & ciuilibus consulere possent. Præfecti itaque rei cibariæ non ipsis solum aduenis mensas instruebant, verùm etiam illorum equis, mulis atq; iumentis pabulum atque paleas affatim subministrabant, idq; non vno tantum in loco, sed vbicunq; opus erat. Solomon enim non eodem semper in loco sedem ac domicilium suum habebat, sed ex vno loco in alium, prout vsus & necessitas postulabat, (qui hodie quoque regum mos est) commigrabat. De hac eximia Solomonis hospitalitate, vide plura, si vis, 1. Reg. 4. Plura his commemoratis exempla hospitalitatis, epularumq; hospitalium in veteris Testamenti libris reperiuntur, quibus addere licet præcepta quoque diuina de peregrinis excipiendis, alendis, humaniter benigneq; tractandis: quæ extant Leuit. 23. Deut. 1. & 10. cap. Sic Iobi 31. cap. scriptum est: Peregrinus non foris negligendus, viatori ostium pateat piorum.

Hospitalitatis præcepta.

Non minus verò clara & insignia eius virtutis conuiuiorumq; hospitalium exempla atq; præcepta noui Testamenti liber complectitur. Huiusmodi namq; fuerunt illa conuiuia, quibus Zachæus, Matthæus, Petrus, Lazarus cum sororibus suis Maria atq; Martha Christum exceperit, eiq; omnia hospitalitatis humanitatisq; officia præstiterunt. Sed in Martha (Luc. 10.) hospitalissima sanè fœmina, vitia simul quædam obiter animaduertenda, quæ ijs, qui hospitio alios suscipiunt, summoperè sunt vitanda, quæ quidem Christus reprehendere minimè dubitauit. Primum est, quod præ nimia rei familiaris atq; cibariæ cura verbū Dei neglexit, & ab eiusdem auditione attenta Mariam sororem suam abstrahere conatur. Hic Theophilactus, Magnum quidem, inquit, hospitalitas est bonum, sed maius est bonum spiritualibus sermonibus esse intentum, propterea quod illo corpus pascitur, hoc autem anima viuificatur. Hospitalitas ergo colenda tantisper, donec nos non auocat à rebus magis necessarijs, hoc est, cœlestibus atque diuinis. Deinde culpat in illa μεριμνας, hoc est, nimis anxiam curam atq; solicitudinem de victu, cum inquit, ἵνα τί μεριμνᾷς, quid nimis anxia es atq; solicita? Hinc μεριμνοφρονησαι eleganter à Græcis dicuntur, homines nimis anxij. Tum addit, καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, id est, περισπᾷ καὶ ταράττῃ, id est, distraheris & perturbaris? τύρβη, quæ & σύρβη (vnde Iureconsultus turbæ nomen deducit) Theophilact. interpretis? περισπασμος & ταραχὴ, id est, distractio & turbidæ operæ solicitudo. Addit Christus, Vnū autem opus est: quod Theophilact. dupliciter interpretatur: vel cibo opus est idoneo tantùm, non delicato & opiparo, vt etiam discipulos suos iubet, ὑποδοχῆ λιτῇ, hoc est, tenui victu esse contentos. Vel, τὸ προσεχειν τῇ διδασκαλίᾳ, Attendere animum ad doctrinam: quod magis videtur appositum, & hoc studium vocat bonæ partis electionem. Contrà Samaritani inhospitales sese illi præbent, Luc. 9. die palmarum in hospitalis est Ierosolyma, vt Christus sub vesperam cogatur Bethaniam petere. Bethlehem quoque nascituro Christo, vix angulum concessit apud iumenta: quem locum postea publico hospitio exornauit Paula, teste S. Hieron. Bethlehemitæ illi statim inhospitalitatis illius suæ graues & atroces pœnas dederunt, illorum infantibus ab Herode immanissimè trucidatis. In primigenia quoque illa atq; Apostolica Ecclesia hospitalitas multis officijs egregiè culta fuit, vt ex Actis Apostolorum satis constat. Talis enim & Lydiæ illius purpurariæ erga Apostolos, & Publij erga Paulum hospitalitas extitit, quæ quidem non caruit egregijs suis commodis atq; fructibus, qui narrantur. Ad hospitalitatem denique non minus nouj, quàm veteris Testamenti literæ nos passim inuitant. Hospes eram, dicet Christus in extremo illo suo iudicio, & me collegistis, suos in vniuersi mundi conspectu hospitalitatis nomine commendaturus: contrà verò reprobos ad sinistram collocatos ob inhospitalitatis culpam condemnaturus. Idem Luc. 7. ad Simonem verba faciens, præcipua hospitalitatis officia in illis ferè regionibus vsitata complectitur, quæ sunt non modò illos pascere atque nutrire, verùm etiam humaniter primùm osculo illis dato salutare, illorum & pedes aquis abluere, & caput oleo, siue vnguentis fragrantibus perfundere, &c. Sic Paulus iubet nos τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθαι, διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες τοὺς ἀγγέλους, hoc est, hospitalitatem summo studio atque diligentia colere, quippe cum per eam nonnulli præter omnem suam opinionem atque spem Angelos hospitio exceperint, id quod illis maximo non solùm vsui atque emolumento, verùm etiam honori ornamentoq; fuit. Sic Petrus alter ille circumcisionis Apostolus: πρὸ πάντων δὲ (inquit 1. Epist. 4. cap.) τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες, ὅτι ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους ἄνευ γογγυσμοῦ. Ante omnia verò vos inuicem

Luc. 10. Ioan. 11.

Luc. 2.

Præcepta.

inuicem firma constantiq; charitate complectimini: charitas namq; peccatorum multitudinem tegit. Hospitales estote alij erga alios sine murmurationibus. Episcopum Paulus, iubet esse φιλόξενον 1. Tim. 4. & ad Titum c. 1. Idem c. 5. diaconissas vult eligi, quæ fuerint hospitales, sanctorum pedes lauerint, afflictis subuenerint. Lege tamen Constantini Clerici non tenentur hospitem recipere, l. 1. C. de Episcopis & Clericis. Vbi Imp. Constantinus Clericis his verbis scribit: Iuxta Sanctionem, quam dudū meruistis & vos, & mancipia vestra nullis nouis collationibus obligabimini, sed vacatione gaudebitis, præterea neq; hospitem suscipietis. Dat. 6. Cal. Nouemb. Placido & Romulo Co.

Etiam hospitalitatis.

Nec verò tantum in populo Dei, qui ipso Deo ceu optimo familiarissimoq; omnium virtutum ductore atque magistro vsus est, ac plurimis saluberrimisq; vitæ morumq; præceptis atq; documentis per illius ministros institutus & informatus fuit, multa præclara hospitalitatis exempla reperiuntur: verùm etiam, id quod multò magis est admirandum, alias quoque gentes, vera licet Dei notitia veraq; religione caruerint, tamen vel ipsius naturæ ductu impulsu, præ cæteris ferè virtutibus omnibus hospitalitatem præcipuè summo studio religioneq; coluisse, & aduenas atq; peregrinos humanissimè officiosissimeq; excepisse atque tractasse legimus.

Græci hospitalissimi.

Ac in primis quidem Græcos, vt ab illis potissimum omnium ferè liberalium artium atque virtutum moralium inuentoribus atq; doctoribus sapientissimis exordiar, hospitalitatis officia non solùm egregiè docuisse, verùm etiam reipsa & priuatim & publicè præstitisse ex antiquis literarum monumentis liquidò constat. Idipsum vel ipsa quoq; nomina multa pulchra & elegantia, ad munus hoc hospitalitatis pertinentia, satis superq; testantur, de quibus operæpretium mihi facturus videor, si quædam dixero. Ac generalissimum quidem nomen, quo & is qui hospitio alios excipit; & is qui excipitur, vulgò appellatur est ξενος, cui respondet Latinum Hospitis vocabulum, quod similiter & actiuè & passiuè pro excipiente, & pro eo qui excipitur, passim apud auctores vsurpatur: (vt infra ξενίης & ἐπιξείνωσε & ἐπιξεύξεις: sic ξενος & δεχόμενός τινα εἰς ξενίαν, & δεχθεὶς Eustath. Il. δ. p. 369.) qua ipsa profectò vtriusq; vocabuli ambigua & quasi reciproca vi & potestate mutuum atque commune hospitalitatis officium quo omnes homines (cum omnes simus in hoc mundo peregrini & aduenæ) sibi inuicem obligati sunt atq; obstricti videtur significari. Clemens Alexan. Strom. lib. 2. hospites qui excipiuntur ὁσπιξενις quoq; appellat, eosdemq; amicos & fratres nominat. Eustath. Φιλικὴ λέξις ὁ ξενος apud Homerum: alijs ξενος est ἀλλόφυλος, id est, alienus. Herodotus testis est Lacedæmonios ξενους appellasse τοὺς βαρβάρους. Ab Homerico ξένῳ deriuatur ξενία, ξενοδόκος & τὸ ξενίζειν: ab altero τὸ ἀποξενοῦσθαι, in Iliad. p. 321. Præterea ab ijsdem hospitium receptor siue susceptor ξενοδόχος quoq; & ξενοδόκος dicitur: & is qui hospitibus siue peregrinis dux est viæ ad visenda singula vrbium loca ξεναγὸς siue ξεναγωγός, hoc est, interprete Pollucē ὁ τῶν ξένων ἡγεμών, Suida ὁ τῶν ξένων ἡγεμών, id est, hospitum dux siue ductor appellatur, vnde ξεναγεῖν & ξεναγωγεῖν hospitem ad ea quæ sunt visenda ducere. Item is cui priuata est hospitalis amicitia cum aliquo, & non cum tota ciuitate communis ἰδιόξενος fuit dictus. Vnde Suidas ἰδιόξενος ὁ ἰδίᾳ καλ' ἑαυτὸν ξένος ὤν. Ammonius ξένος & ἰδιόξενος ὁ εἰς ἑνὸς: & ἰδιοξενία Suidæ priuata huiusmodi hospitalis amicitia. Ἰδιόξενος Eustath. ὁ ἰδίᾳ, ἢ παρόδιον ξένος, vt Menelao Telemachus & Mentes fabulosus (id est, Minerua) Telemacho. Il. δ. p. 370. Luciani: Οὐτε ἀκραγαντίνων προξένος ὢν, οὔτ' ἰδιόξενος αὐτοῦ φανερός. Is verò qui peregrinos hospites excipiebat, non suo peculiariter, sed totius ciuitatis nomine, necnon qui excipiebatur προξενος fuit appellatus. Ammonius, προξενος πόλεως καὶ ἔθνους, Thucydides: ξένος ἢ πρὸ ἰδιόξενος ὁ εἰς ἕνος. Suidas: προξένους ἐκάλει τοὺς τεταγμένους εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ξένους τῶν ἄλλων πόλεων ἥκοντας, καὶ προξενία ἡ πρὸς ξένων ὑποδοχή. Ælius Dionysius: προξένοι οἱ ἐλθόντες πρὸ λεως ξένοι, παρ' οἷς ἕτεροι κατάγονται, καὶ αὐτοὶ πρισβείας πρεσβεύουσι πρὸς τὸ δημόσιον. Eustat. Il. δ. p. 369. ὁ ὑπὸ πόλεως ἐπιτιμώμενος ἐν τῇ σφετέρᾳ θείσθαι ξένων qualis Antenor apud Troianos, & quales οἱ βασιλικοὶ διοπλαὶ. Sic ἐθελοπροξένους qui vltro nō iussus hospites recipit. His adde ἀξένορον, ὁ γάνος μὴ ξένος, τιμῇ ὃ ἄξενος Polluci, id est, qui peregrinus cum sit eodē est in honore, quo ciuis, vel vt alij volunt, eodem teste, ὁ φύσει μὴ ἀστὸς, ὁ δὲ θέσει ξένος, id est, qui cum natura sit ciuis, hominum opinione est peregrinus. Eustath. Il. δ. p. 370. ἀστοξενεῖν ὁ οὐ περιόντων τῶν ὁπλοφόρων, vt Atreus Phrygibus, & Teucer Troianis: ἀπὸ γὰρ περιόντων, Phryx quidem Peloponnesius Atreus, Troianus autem Teucer Salaminius. Et δορύξενον quoque adde τὸν οὐ

Nomina ad hō spitalitatē pertinentia.

Ξένος vocabulū ambiguū.

Ἐπίξενοι.

Ξενοδόκος.

Ξενοδόχος.

Ξεναγωγὸς.

Ἰδιόξενος.

Πρόξενος.

Προξενία.

Ἐθελοπρόξενος.

Ἄξενος.

Δορύξενος.

Universidad de Deusto
Biblioteca

τῆς κατὰ τὸν πόλεμον ὁπηνίκα τῳ γνῶσιν πεποιημένον Polluci, hoc est, qui hospes in bello, & amicus ex hoste factus est vt Glaucus & Diomedes apud Homerum. Eustath. ιλ. δ. p. 370. ὁμοίως ξεν& ὁ πολέμιος χάριν, ἢ ἐκ πολέμων φιλιωθείς, qui belli gratia vel ex bello diligi cœpit, vt Glaucus & Diomedes.

Hospitio excipere Græcè. Ξενοδοχεῖν. Ὑποδέχεσθαι ξενῶν.

Iam verò hospitio excipere vel suscipere Græcis est ξενοδοχεῖν & ξενίζειν *quod posterius, teste Polluce, veteribus idem fuit quod* ἐστιᾶν; *id est, conuiuio scilicet hospitali excipere, recentioribus est idem quod peregrina vti lingua, teste Polluce & Suida.* Ὑποδέχεσθαι *quoque & ξενῶν idem est quod* ξενοδοχεῖν, & ξενοτροφεῖν *Demosth. hospites alere, vnde* ξενοτροφία *Polluci. Item* ξενῶσθαι & πεξενῶσθαι τὸ ξένον ὄντα εἰς ἄλλην πόλιν ἐλθεῖν.

Hospitium susceptio. Hospitalis.

Iam verò ipsa actio, hoc est, hospitium exceptio ξενοδοχία, ξένισις & ξενισμὸς *appellatur. Et hospitalis necessitudo* ξένισις, ξενισμὸς, ξενία, πεξενία, ξενοσύνη *poëticè dicitur. Hospitalem, hoc est, ad hospites excipiendum, benignè liberaliterq; tractandum procliuem atque propensum* ξένιον, ξενικὸν, εὔξενον *siue* ἴυξενον, φιλόξενον & πολύξενον *vel* πολύξεινον *(tametsi hoc posterius ab Hesiodo vitio vertitur) appellant. Contrà inhospitalem* ἄξενον, μισόξενον, *&c. Ipsa verò virtus sanè pulcherrima in hospitibus peregrinis q; humaniter officioseq; tractandis occupata,* ξενία & φιλοξενία *eiq; contrariũ vitium inhospitalitas* ἀξενία, *et aliis vocabulis suprà commemoratis insignitur. Munera porrò atque dona hospitalia, hospitibus dari solita* ξένια, & ξενῆια, *necnon diuersoria* ξένια, *Latinè xenia atque lautia, necnon epulæ ijsdem exhiberi solitæ* συμπόσια ξενικὰ & πεξὰ τὰς ξένας *appellantur, vti suprà dictum est. Locus postremò hospitibus destinatus* ξενοδοχεῖον, ξενοδοχεῖον & ξενὼν *Hesychio & κατάλυμα, qui etiam annotat* ξενῶνας *à Phrygibus dici aedificandos. Athenæo libro quinto, significat etiam* ξενὼν νοσοκομεῖον. *Suidas* ξενῶνα *interpretatur* δόμον ὑποδεχόμενον τοὺς ξένους, καὶ ἀῤῥώστους ὄντας. *Pollux* καταγωγὴ *siue* καταγώγιον. Κατάλυμα, ὁ τῆς ξενίας τόπος, ἐν ᾧ δηλαδὴ τὰ ὑποζύγια ἢ τὰ φορτία λύονται, ἀ καταλύειν αὐτὰ τῷ ξενοδοχεῖσθαι. *Eustath. in Od. δ. statim ab initio, pag. 145. Item* ξενίσασις *apud Sophocl. Inachus.* πανδοκεῖον ξενίσασις, *id est, locus in quem recipiuntur peregrini siue hospites. Item* πανδοκεῖον *cauponam siue diuersorium publicum significat, in quod quiuis diuertit. Stratonicus Citharœdus, teste Ælian. libro 14. cap. 14.* ἀμφιλαφῶς, *hoc est, perhumaniter & lautè à quodam exceptus, in modum gaudisus est* inuitatione. *Neque enim hospitem aliquem habuit (*καταγωγὴν*) quippe qui in peregrinam regionem venisset. Proinde maximas homini gratias habuit, quòd ipsum sui tecti participem fecisset. Cum verò mox alium videret introire, iterumq; alium, atque hoc modo nulli diuertere volenti domum illius non patere, Facessamus, ô puer, hinc, inquit ad famulum suum. Etenim pro columba palumbum nacti esse videmur, cum pro hospitio pandochæum siue cauponam inuenerimus.*

Homerus optimus hospitalitatis magister.

Atq; hæc quidem de nominibus, quæ & ipsa argumento sunt non leui Græcos illos antiquos fuisse diligentissimos hospitalitatis cultores extitisse. Verùm id magis adhuc docent plurima & pulcherrima præcepta atque exempla quæ ab illis literis memoriæq; traditæ sunt, quorũ nonnulla subijciam. Ac præ cæteris quidem scriptoribus omnibus Homerus omnia iusta legitimaq; hospitalitatis officia egregiè sanè mihi expressisse, ac suis quasi coloribus depinxisse videtur in præclaris illis suis literarum monumentis, quæ quidem aliorum quoque officiorum vitæ humanæ præclara documenta atque præcepta continent.

Hospitalitatis exempla in Odyssea.

Odyssea quidem hospitalitatis conuiuiorumq; hospitalium exemplis quàm plurimis scatet. Nam libro primo Telemachi erga Mineruam, quæ Mentoris regis Paphiorum habitu ad illum Ithacam venerat, singularis hospitalitas describitur. Tertius Nestoris & illius filiorum humanitatem, qua Mineruam, quæ similiter Mentoris personam induerat, atque Telemachum hospitio exceperunt, tradit. Quartus & 15. testis est singularis hospitalitatis, qua Menelaus Telemachum atque Pisistratum ad se venientes fuit prosecutus. Quintus docet quomodo Calypso cùm Vlyssem naufragum, tùm Mercurium à Dijs ad se missum hospitio exceperit. Sextus Nausicaæ, septimus & aliquot sequentes libri Alcinoi regis Phæacum: decimusquartus & aliquot sequentes Eumæi pastoris, necnon Telemachi atque Penelopes hospitalitatem eximiam, qua omnes erga Vlyssem peregrini atque mendici specie atque formæ præditum vsi fuerunt, lucu-

Hospitalitatis exempla in Iliad.

lenter admodum expressérunt. Libro 14. fit mentio Thesprotarum regis qui Vlyssem naufragum hospitio excepit, vestiuit, cibauit, &c. Ilias quoque similium nobis exemplorum copiam suppedi-

tat, in qua & Achillis erga Agamemnonis licet à se alienati legatos, & Iobatis erga Bellerophontæ & aliorum atque aliorum hospitalitas vehementer commendatur. Athenæus quidem Iobatis regis Lyciæ hospitalitatem, qua Bellerophontæ prosequutus est, summopere laudat, quem quidem suo exemplo docuisse scribit libro 5. cuiusmodi conuiuium, quo hospes excipitur, esse conueniat, Bellerophontæ μεγαλοφρόνως δεξάμενον *secundum poëtam.*

Ἐντυμὸν ξείνισε καὶ ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν, *Id est,*
Excipit hospitio peregrinum fortè diebus,
Ille nouem totidemq; boues mactauit ad aras.

Inhospitalis exempla Homerica.

Vt autem sub commemoratis personis Hospitalitatis virtus pulcherrimæ: ita sub procorum seu porcorum potius illorum Ithacensium atque in primis Antinoi personæ libro præsertim 17. necnon Polyphemi atque Cyclopum personis libro decimo, inhospitalitatis vitium turpissimum graphicè describitur.

Hospitalitatis officia.

Hospitalitatis porrò officia hæc ferè laude imitationeq; dignissima locis antè citatis à poëta proponuntur. Primum est ἀσπασμὸς, *hoc est, salutatio atque exceptio, siue inuitatio peregrini blanda & humana partim verbis, partim gestibus quibusdam constans. Eius exemplum habes illustre in Telemacho Mineruam excipiente, quod his verbis à poëta describitur.* Od. α.

Salutatio humana.

— Νεμεσσήθη δ' ἐνὶ θυμῷ.
Ξείνον δηθὰ θύρησιν ἐφεστάμεν· ἐγγύθι δ' ἦας,
Χεῖρ' ἑλὼν δεξιτερὴν, καὶ οἱ ἐξέτο χάλκεον ἔγχος.
Καί μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.
Χαῖρε ξεῖνε, πάρ' ἡμῖν φίλος ἔσσεαι· αὐτὰρ ἔπειτα
Δεῖπνα πάσασθαι, μυθήσεαι ὅττεο σε χρή.

Ἐπισπὰς, ἐπισπᾶν.

Telemachus igitur primò quidem ægrè fert peregrinum procul à foribus stare. Vtitur Homerus verbo ἐφίστασθαι, *quod, vt testatur Eustathius, sæpè mendicantibus tribuitur, vnde* ἐπιστὰς *aliquando* ἐπίτηλυς, ἢ προσήλυς, *id est, supplex siue mendicus significat. Deinde manum illius dexteram apprehendit: vnde Eustathius.* ὅτι τὸ τῆς δεξιᾶς ἅπτεσθαι, ὅπερ καὶ νῦν τοῖς πολλοῖς δηλοῖ χειραγωγεῖν, ἐστὶ σύμβολον φιλοφροσύνης ἦν ἀσφαλέστερον. ὅθεν καὶ δεξιοὶ λέγονται οἱ ἀγαθοὶ καὶ δεξιοῦσθαι μὲν χρὴ νῦν τὸ φιλοφρονεῖσθαι λέγεται. *Et paulò post,* λαιὰ μὲν τοί χρεὼ ἔσκε, δόρυ δ' ἔμπεδα λάβρον ἀκωκὴν ἔχειν, ἐπεὶ ἐν κακὴ μοῖρα οἱ παλαιοὶ ἐτίθεντο τὰ μὴ δεξιά. *Paulò post,* τὸ δεξιῶν χειρῶν συμβολὴν *putat à Græcis ad Latinos & ad alias gentes promanasse: Vt & το* ἀλλήλοις δεξιοῦμενοι σκιρτῶμεν. *Huc videtur alludere Cicero pro rege Deiotaro: Per dextram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti. Hanc, inquam, dexteram non tàm in bellis & in prælijs, quàm in promissis & fide firmam. Tituli honorifici quibus hospites insigniunt: Eumæus Vlyssem* ξεῖνον δαμόνιον & ξεῖνον πατέρα *crebrò appellat. Mineruam præterea Telemachus huiusmodi oratione humanitatis plenissima alloquitur:* Χαῖρε ξεῖνε πάρ' ἡμῖν φίλήσεαι: *in quæ verba sic Eustathius commentatur.* Οτι ἔθος ἦν τοῖς ἐπιφωνεῖν τοῖς ξενιζομένοις τὸ, χαῖρε ξεῖνε, *id est, quia moris erat hospites qui excipiebantur, huiusmodi verborum formula affari: Salue hospes. Inde verbum* χαίρειν *vult idem auctor ad epistolarum inscriptiones fuisse traductum hoc modo* ὁ δεῖνα τῷ δεῖνα χαίρειν, *id est, hic illi salutem dicit. Nomen autem* φιλεῖν *addit idem* καὶ ὅθεν ξενοδοχικῆς φιλοφροσύνης ὑσυρπάρη, *vt* χαῖρε ξεῖνε, πάρ' ἡμῖν φιλήσεαι *prò* ξενοδοχήσῃ φιλικῶς, *cuiusmodi est & illud:* χρὴ ξεῖνον παρόντα φιλεῖν.

Χαῖρε.

Δεξιᾶσθαι.

Δεξιοῦσθαι.

Ἀσπασμὸς quid.

Quoad verò illam hospitalem dextræ apprehensionem similia exempla alibi quoque eiusdem apud poëtam reperiuntur. Sic enim Nestor & eius filijs

ὡς ἂν ξεῖνος (*Mineruam & Telemachum*) ἴδον, ἀθρόοι ἦλθον ἅπαντες
— χερσὶν τ' ἠσπάζοντο, *&c. Hoc est,*

Interprete Eustathio, ἐπιφωνοῦσι, καὶ εἶλκον ὅλῳ δεξιώσεως εἴς ἑαυτοὺς, καὶ τοῦτον ἀεὶ τοῖς ἁπλουστέροις ὁ ἀσπασμός. γενομένης τῆς λέξεως ἀπὸ τοῦ ἄσθαι καὶ πλεονασμὸν τοῦ α. & dicitur το χειρὶν ἀσπάζεσθαι *manibus salutare, ad differentiam τῶν λόγοις ἀσπαζομένων, id est, eorum qui verbis salutant, quemadmodum idem verbum ad osculum significandum adhibetur, quod quoniam olim non erat in vsu, idcirco veteres id hoc modo exprimebant:* ἀσπάσασθαι ἀλλήλους φιλήματι. *Sed est etiam obseruatione dignum quod Eustathius ibidem addit: Licet autem, inquit, etiamnùm hodie*

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud multas gentes videre moris esse ἐν τῷ ἀλλήλοις σωσαντῶν δήπτεται ὠτος τῶ χεῖρε, καὶ πάτησιν πελάζοντας καὶ τὰς χεῖρας ὀπικυρτοῦντας, καὶ εἰς κύκλον ἀφιαζοῦσας καὶ ἀφιπλεγνυμένας ἠρέμα: atque hoc illis est ἀσπασμός. Hæc Eustath. Nestoris porrò filius Pisistratus, vt inquit Homerus,

— ἐγγύθεν ἐλθών,
Ἀμφοτέρων ἕλε χεῖρα, καὶ ἵδρυσεν παρὰ δαιτὶ,

Id quod inquit Eustath. vel sic intelligi potest, quod ἰδίᾳ τῷ ἑκατέραν ἔλαβε χεῖρα ἑκατέρας ταῖς ἑαυτῶ χερσὶν ὡς ἐν πυγμῇ τῷ χρῷ, ἤ μίαν ἑ μίαν ἐξ ἑκατέρων τὰς δεξιὰς, τῇ ἑαυτῶ δεξιᾷ δηλαδὴ: λάθρᾳ δὲ οὐκ ἦν ἀπιέναι.

Hospitalitatis officium hospites oneribus quæ gestant liberare.

Est deinde hospitalitatis quoque officium onera si qua gestant & in his arma quoque, ijs illos statim liberare. Sic enim Telemachus Mineruam excipiens non solùm χεῖρ' ἕλε δεξιτερὴν, verùm etiam ἐλίξατο χάλκεον ἔγχος, id est, accepit ensem illius æneum, quo erat accincta, & illum vt postea sequitur, intro portauit & certo quodam in loco collocauit.

Ἔγχος μὲν ῥ' ἔστησε φέρων πρὸς κίονα μακρὸν
Δυερὸν ὀκνης ἔντοσθεν ἰὴξόου ἐνθάπερ ἄλλα
Ἔγχεα ὀδυσῆος παλασίφρος ἰσάζε πολλά.

Equorum cura

Præterea hospitalitatis est si peregrinus aut hospes in equo curruue veniat, equos curru soluere, in stabulum ducere, illis pabulum affatim præbere. Hoc quoque officium Homerus Od. δ. egregiè expressit sub Menelai persona, qui Telemachum atque Pisistratum in curru ad se venientes hospitio excepit. Nam cum Eteoneus nuncians primò hospitum aduentum dixisset Menelao:

— Εἰ σφῶιν καταλύσομεν ὠκέας ἵππους
ἢ ἄλλον πέμψωμεν ἰκανέμεν ὅππι φιλήσῃ.

Respondet Menelaus inter alia: Ἀλλὰ λύ' ἵππους ξείνων.

Καταλύειν. Κατάλυμα.

Eustath. Καταλύσομεν subintellige τὴν ἅρμον, vnde τὸ καταλύειν, pro ξενοδοχεῖν ἤγουν ξενίζειν dicitur, & inde κατάλυμα, id est, hospitij locus. Idem, φιλοξένει, inquit, λοιπὸν, ἀλλὰ λύε ἵππους. Et paulò post sequitur quomodo famuli domini sui imperium fuerint executi:

Οἱ δ' ἵππους μὲν λῦσαν (hoc inquit Eustath. καταλύσεως ξενικῆς φαντικὸν.)
— ὑπὸ ζυγὸν ἱδρόωντας.
Καὶ τοὺς μὲν κατέδησαν ἐφ' ἵππείῃσι κάπῃσι, id est, φάτναις.
Γαρδ' ἔβαλον ζειὰς: ἀνὰ δ' ἤρῖλευκον ἔμιξαν.
Εθος ἱπποκομικὸν τὸ ζειὰς ἀναμιγνύειν κριθῇ.

Eustath. Ἁρματα δ' ἐκλιναν πρὸς εὐώπια παμφανόωντα.

Sed hoc animaduersione quoque dignissima est Menelai summa promptitudo atque propensio ad peregrinos quantumuis sibi ignotos excipiendum, qui Eteoneo famulo suo hospitum aduentum nuncianti & dominum suum interroganti, an illi excipiendi essent vel dimittendi, indignabundus respondit.

Οὐ μὲν νήπιος ἦσθα βοηδόκε Ετεωνεῦ
Τὸ πρὶν, ἀταρ μὲν νεῦνε παῖς ὡς νήπια βάζεις.
Ἡ μὲν δὴ νῶι ξεινήια πολλὰ φαγόντε
Ἄλλων ἀνθρώπων δῶρ' ἰκόμεθ' αἴκε ποθι ζεύς
Ἐξοπίσω πὴρ παύσῃ ὀίζυν.

Eustath. Λόγος δ' ἔτος σύγκρισις πλάνητος, ὁμολογοῦντος τὴν ξενίαν. Primò ergo faciendi sui dubitationem num peregrini essent recipiendi stultitiæ nomine condemnat, docens peregrinos sine vlla dubitatione recusationéue esse recipiendos. Deinde argumenta duo obseruanda, quæ veluti stimuli quidam vt Menelaum, ita omnes ad peregrinos alacriter prompteq; recipiendum, & benignè humaniterq; tractandum incitare debent. Primùm est animi gratitudo siue ius talionis, quod cùm olim peregrinando multis beneficijs ab alijs hominibus fuerit affectus, ipse quoq; eadem officia peregrinis præstare teneatur. Alterum est spes remunerationis à Ioue accipiendæ. Hanc enim ratione sperat se ærumnis, in quibus erat constitutus, fortasis esse liberandum.

Hospes in domum introducendus.

Hospes præterea siue peregrinus comiter leniterq; est in domum introducendus, id quod à Poëta multis in locis exprimitur. Sic Telemachus Mineruam postquam salutauit,

Ηγεῖθ', ἅδ' ἕαν ἐς πολλὰς ἀλόωσι. Od. α.

Sic Menelai famuli domini sui iussu & imperio:

Αὐτὰς δ' (Telemachum & Pisistratum) εἰσῆγον θεῖον δόμον:
Οἱ δ' ἰδόντες, &c. Od. δ.

Sic Telemachus: ξεῖνον (Vlyssem patrem suum) παλαιτέρου ἦγεν ἐς δῆμον. Huc faciunt prouerbia: Αεὶ τὶς ἐν κύδωνι, id est, semper aliquis in Cydonis domo. Cydon enim Corinthius quispiam erat adeò insignis hospitalitate, vt huic prouerbio locum fecerit. Item: Haud vnquam arcet ostium: In eos qui impendio sunt hospitales, quorum fores semper patentes neminem excludunt. Eleganter potest accommodari vel ad credulum, qui quoduis mendacium admittat auribus: vel in mulierem nulli negantem.

Semper aliquis in Cydonis domo. Prouerb.

Haud vnquam arcet ostium. Prouerb.

Nec verò hospites tantùm introducere, verùm etiam de via plærunq; defessos benè & molliter collocare decet: id quod ipsum quoq; Homerus pluribus in locis docet. Sic enim Telemachus. Od. α.

Αὐτὰρ ὁ (Mineruam) εἰς ὑρόνον ἔσσεν ἄγων, ὑπὸ λῖτα πατάσας,
Καλὸν, δαιδάλεον· ὑπὸ δ' θρόνους ποσὶν ἧκεν, &c.

Hospites molliter collocandi.

Sic Nestoris filij cum Mineruam atque Telemachum conuiuio superuenientes conspexissent:

Χεροὶν τ' ἠσπάζοντο, καὶ εἵδρυσαν ἄνωγον:

Et paulò post de Nestore verba faciens, inquit:

Ἀμφοτέρων ἕλε χεῖρα, καὶ ἵδρυσεν παρὰ δαιτὶ.
Κωὠνεσιν ἐν μαλακοῖσιν, ὅπι φαμάθοις ἁλίησι, &c.

Sic Vlysses cum in foco in cineribus sederet Echeneus heros Phæacum facile nobilitate, prudentia atq; eloquentia princeps, hunc in modum Alcinoum regem alloquitur:

Ἀλκίνοε, κέ μοι τόδε καλλιον, οὐδ' ἔοικε
Ξεῖνον μοι χαμαὶ ἥσθαι ὅπι ἠχαρὴ ἐν κονίῃσιν·
Ἀλλ' ἄγε δὴ ξεῖνον μὲν ὅπι θρόνῳ ἀργυρόηλῳ
Εἶσιν ἀναστήσας, &c. Hoc est,
Alcinoe, non sanè tibi hoc honestum, neque conuenit
Hospitem quidem humi sedere ad focum in puluere hirs.
Sed age dum hospitem in sede argentea clauo distincta
Colloca erectum. Et paulò post Alcinous benè monenti obtemperans:

Χειρὸς ἑλὼν ὀδυσῆα δαΐφρονα ποικιλομήτεω·
Ὧρσεν ἀπ' ἐσχαρόφιν, καὶ ὅπι θρόνῳ εἶσε φαεινῷ. Id est,
Manu prehensum Vlyssem prudentem varium consilio
Leuauit à foco, & in sedem locauit splendidam.

Supplices ad focum sedebant.

Notabis hoc simul obiter moris fuisse apud antiquos, vt illi qui ad aliquem opis gratia confugiebant, ad focum sederent, quemadmodum Coriolanus apud Attium Tullium Volscum: Themistocles apud Admetum Molossorum regem, eius liberis manu sumptis. Eodem planè modò Vlysses auxilium petens ab Arete Alcinoi vxore manibus elatis ad eius genua stetit, mox sedet humi inter cineres, quem sublatum Alcinous ad mensam cum filio Laomedonte collocauit, vti dictum est. Sic Nestor ad Patroclum:

Ἐς δ' ἄγε χειρὸς ἑλὼν, κατὰ δ' ἵδρυσαθαι ἄνωγε. Sic Calypso Mercurium:
Εν θρόνῳ ἱδρυσασα φαεινῷ σιγαλόεντι. Od. ε. Sic Eumæus Vlyssem:
Εἶσεν δ' εἰσαγαγὼν, ῥῶπας δ' ὑπέχευε δασείας
Εσόρισεν δ' ἐπὶ δέρμα ἰονταῖον ἠδ' ἀγρίου αἰγὸς
Αυτὸς ἐνδυκέως μιγα, καὶ δασὺ χαῖρε δ' ὀδυσσεὺς
Οτλι μιν ὡς ὑπέδεκτο.

Hospites lauare & vngere.

Fuit præterea moris in Orientalibus illis regionibus, sicuti suprà ex sacris literis dictum est, hospites lauare & vngere: ad quem similiter morem Homerus pluribus in locis alludit. Sic enim famulæ Nauſicaæ illius iussu Vlyssi peregrino:

Δῶκαν δὲ χυσείη ἐν ληκύθῳ ὑγρὸν ἔλαιον
Ηνωγον δ' ἄρα μιν λοῦσαι ποταμοῖο ῥοῇσι, &c. Et paulò post.
Αυτὰρ ἐπειδὴ πάντα λύσαντο, καὶ λίπ' ἄλειψεν.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nam cum famulæ ipsæ, vti moris erat, illum lauare atq; vngere vellent, Vlysses id fieri non passus est, sed ipse semetipsum lauit & vnxit. Sic Telemachus à Nestore hospitio exceptus lauatur & vngitur. Od. 3. Vlysses similiter ab Eurynome. Od. 23. Aliud exemplum hospitalis huiusmodi officij habes. Od. δ'.

Ες ῥ' ἀσαμύνθους βάντες ἰὼξέως (*Minerua atq; Telemachus*) λόεσθον.
Τὼς δ' ἐπεὶ οὖν δ' μωαὶ λόεσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ·
Ἀμφὶ δ' ἄρα χλαίνας ὕλας βάλον ηδὲ χιτῶνας.

Epulæ hospitales.

Sequuntur epulæ hospitales, quibus peregrini atque hospites liberaliter sunt tractandi, quarum plurima exempla apud Homerum occurrunt. Telemachus ad Mineruam. Od. α.

——Αὐτὰρ ἔπειτα.

Hospites post cœnam interrogandi.

Δείπνα (cuius descriptio paulò post sequitur) παρὰ μνηστήρσι, μυθήσεται ὀπτὶ δὲ σε χρὴ. Notabis hoc quod post prandium demum cupit ex illis cognoscere, cuius rei caussa venerint, aut quæ nam re indigeant, id quod partim humanitatis singularis, partim prudentiæ cuiusdam esse videtur. Humanitatis, quod peregrinos iam antea lassos & defatigatos non vult quæstionibus suis adhuc magis defatigare, quàm illi cibo potuq; prius sint refecti atq; recreati. Prudentiæ quoque hoc ipsum videtur esse singularis, quoniam ex ijs liberaliter pastis potiùs facilius se atq; commodius vera elicere posse arbitrabatur, quàm si omnino fuissent ieiuni. Sic Nestor post prandium demùm Telemachum atq; Mineruam interrogat, qui sint, vnde venerint. Nam cum illi cibo potuq; fuissent satiati:

Νῦν δὴ καλλιον ὄζυ μεταλλησαι καὶ ἐρεσθαι
Ξεινες ὁτινες εἰσι, δὴ τάρπησαν ἐδωδῆς
Ω ξεῖνοι, τινες ἐστὲ, &c. Od. γ.

Sic Calypso Dea Mercurium Iouis nuntium, primùm quidem quid nuntiatum venisset interrogauit, sed ipsius tamen postulata non prius audiuit, quàm eum conuiuio excepisset, ac mensam ipsi dem Ambrosia refertam apposuisset. Od. ε. Similiter Achilles legatos Agamemnonis comiter excepit, & prius quàm mandata eorum audiret, & in sellis eos inter purpurea tapeta collocauit, & Patroclo, vt splendidum illis conuiuium appararet, manduuit. Il. θ. Sic Legato Abraham ad Bathuelem misso filio suo vxorem ambiendi conciliandiq; gratia, appositus fuit panis, sed illo legatus non antea vesci voluit, quàm mandata sua exposuisset. Non comedam, inquit, donec loquar sermones meos, Gen. 24. Quidam etiam temulentos reddunt, vt per eam occasionem secreta eorum percunctentur, id quod Bonosum imperatorem admodum vinosum facere fuisse solitum Fl. Vopiscus testatur. Sic Menelaus Telemacho atq; Pisistrato conuiuium iussit apparari, quo demum peracto illos interrogauit, qui nam essent & vnde venissent. Eustathius tamen annotat Telemachum statim post prandium voluisse rem omnem propter quam venerant cognoscere, cuius etiam in sequentibus exempla inueniuntur, cum tamen sæpè 9. dies in hospitalibus huiusmodi interrogationibus consumpti fuerint, quæ tamen non similia videantur ijs, quæ in Iliade scripta reperiuntur, vbi Iobates cum per 9. dies Bellerophonta hospitio excepisset, decimo demùm die illum interrogauit:

Πεφραδίως μὲν τίεν ἄναξ λυκίης εὐρείης
Ἐννῆμαρ ξείνισε, καὶ ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν·
Αλλ' ὅτε δὴ δεκάτη ἐφάνη ροδοδάκτυλος ἠὼς·
Καὶ τότε μιν ἐρέεινε, καὶ ἤτεε σῆμα ἰδέσθαι: Il. ζ.
Prompte ipsum honorauit rex Lyciæ spatiosæ
Per nouem dies hospitatus est, & nouem boues sacrificauit
Sed quando iam decima apparuit roseis digitis aurora
Et tunc ipsum interrogauit, & petijt literas videre.

In hunc locum annotat Eustathius id factum est, quia antiqua fuerit secundum quorundam opinionem consuetudo hospites decimo demum die post illorum aduentum interrogare, id quod etiam in Alexandro factum fuisse tradunt, quando à Menelao hospitio exceptus, Helenam rapuit. Hæc ille. Sed in primis obseruatu digna quæ Athenæus libro 5. Dipnosoph. statim ab initio hac eadem de re differit huiusce ipsius hospitij mentione facta. Δοκεῖ δὲ ἔχειν πρὸς φιλίαν τὸ οἶνος & ἐκκαλύπτειν. *Videtur enim vinum vim quandam habere ad amicitiam alliciendi cum animum calefaciat & diffundat. Subiungit deinde: Atque idcirco*

Vinum.

non primo statim interrogabat quinam essent, sed postea, ὡς πλεῖ ξενίας αὐτοὺς τιμῶντες, *Hoc est, quasi amicitiam hospitalem ipsam venerantes, non autem hospites singulos. Verùm epularum huiusmodi hospitalium passim plurima apud Homerum exempla occurrunt.*

Hospitibus post cœnã lecti mollesparandi.

Nec verò cibo tantum potuq; liberaliter fouendi sunt hospites, verùm etiam danda opera, vt mollibus & delicatis in lectis stratisq; recubent, somnumq; capiant. Sic enim Alcinous Vlyssi hospiti lectum à famulis optimè parari curauit, de quo vide plura sub finem. Od. ν. Sic Nestor quoque Telemachum atque Mineruam voluit omnino in ædibus suis cubare. Od. γ. Vestes quoque peregrinis atque hospitibus si ijs indigeant nonnunquam subministrandas esse, idem poëta docet, dum Vlyssem à mulieris vestitum fuisse indicat. Telemachus ad Eumæum de Vlysse sibi ignoto. Od. π.

Vestes hospitibus nonnunquã dandæ.

Λλλ' ἄγε δή τον ξεῖνον ἐπεὶ τεὸν ἵκετο δῶμα
Εσσω μιν χλαίναντε, χιτῶνατε καὶ εἵματα καλὰ.
Δώσει δ' ξίφος ἀμφήκες, καὶ ποσὶ πέδιλα.

Hospites ad cibũ potũq; capiendum alliciendi.

Notaetiam quòd non modò cibum potumq; hospitibus atq; peregrinis apponere decet, verùm etiam illos blandis verbis ad cibum potumq; capiendum adhortari, vt Eumæus facit sic Vlyssem sibi ignotum allocutus. Od. ξ.

Ἐσθιε δαιμόνιε ξείνων καὶ τέρπεο τοῖς δὲ
Οἷα πάρεστι, θεὸς δ' τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει,
Οπλιεν ᾧ θυμὸς ἐθέλει, & ὥσατο γὰρ ἄπαντα.

Munera hospitibus danda.

Præter epulas autem alia quoq; hospitibus atque peregrinis dona atque munera, vt vestes & vasa aliaq; huiusmodi nonnunquam danda esse Homerus multis in locis docet, quæ quidem ab illo ξεινήια *appellantur. Hinc frequentissimè apud illum legitur:* νὶ δυθιδαι ξεινήια καλὰ. *Sic Telemachus Mineruæ dona atque munera offert his verbis: Od. α.*

Λλλ' ἄγε νῦν δόλιμεινον ἐπειγόμενόν περ ὁδοῖο
Οφρα λοετράμενός τε, τεταρπόμενός τε φίλον κῆρ
Δῶρον ἔχων δὴ νῆα κίης χαίροντι νὶ θυμῷ
Τιμῆεν, μάλα καλὸν· ὃ, τοι κειμήλιον ἔσται
Ἐξ ἐμεῦ· ὅια φίλοι ξεῖνοι ξείνοισι διδῶσι.

Hic annotat Eustath. non omnem peregrinum amicum esse: respondet qui accepit, σοὶ δ' ἄξιον ἔσαι ἀμοιβῆς ita *munerantem remuneratur. Sic Calypso ad Mercurium. Od. ε.*

Αλλ' ἔπεο πρόφρων ἵνα τοι παρ ξείνια δείω. *Ita Patroclus. Il. λ.*
Ξείνιατ' ἴυ παρέθηκεν ὅτε ξείνοις θέμις ἔστιν.

Menelaus similiter Telemachum atque Pisistratum magnificis donis hospitalibus affecit, quæ δῶρα ὁσπιδέξια appellat: & memorabilis est illa Homeri sententia sub Pisistrati persona Od. ο.

Τὰ δὲ τε ξείνου μιμνήσκεται ἤματα πάντα
Ανδρὸς ξεινοδόκου, ὅστε φιλόπτολος, (*hoc est,* δῶρα φιλικὰ *Eustathio interprete*)
πάρεστιν.

Hospites ab aliena vi atq; iniuria sunt defendendi.

Nec verò peregrini atque hospites solùm humaniter sunt & excipiendi & tractandi, verùm etiam ab aliorum vi atque iniurijs fortiter sunt defendendi: id quod ipsum quoque Homerus egregiè docet. Sic Telemachus cum Mineruam hospitio excepisset, separatim illi epulas instruxit, ne quid illi à procis molestiæ exhiberetur. Verba Homeri sunt hæc: Od. α.

Παρ δ' αὐτὸς κλισμὸν θέτο ποικίλον, ἔκ θεν ἄλλων
Μνηστήρων· μὴ ξεῖν & ἀνιηθεὶς ὁρυμαγδῷ, (*Id est,* θορύβῳ *siue* ὁμάδῳ)
Δείπνῳ ἀδ' ἡσεῖεν (ἀνδιθῆ) ὑβριφιάλοισι μετελθών.

Hospites nõ inuiti retinendi, sed dimittendi, & deducendi.

Idem quoque quàm de Vlysse patre suo sibi ignoto sollicitus fuerit, ne is conuitijs incesseretur à procis, facilè indicat dum illum vult apud Eumæum pastorem commorari: sic enim inquit: Od. π.

Κεῖσε δ' αὖ ἀ μὲν ἔγωγε μετὰ μνηστῆρας ἰὼν μὴ
Ερχωδαι, λίλιω δὲ ἀτάσθαλον ὕβριν ἔχωσι
Μή μιν κερτομέωσιν, ἐμοὶ δ' ἄχθ' ἔσσεται αἰνὸν.

Postremò hospitem non inuitum esse retinendum, sed quando ita illius fert vsus atque voluntas humaniter dimittendum, atq; etiam deducendum esse Homerus præclarè sanè docet sub Menelai persona, qui huiusce modi verba ad Telemachum dimissionem petentem facit. Od. ο.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Τηλέμαχ' οὔπω σ' ἔγωγε πολλὸν χρόνον ἐνθάδ' ἐρύξω
Ἱέμενον νόστοιο· νεμεσσῶμαι δ' ἤ κεν ἄλλῳ
Ἀνδρὶ ξείνοδόκῳ, ὅς κ' ἔξοχα μᾶλλον φιλέῃσιν
Ἔξοχα δ' ἐχθαίρῃσιν· ἀμείνω δ' αἴσιμα πάντα.
Ἰσὸν τοι κακόν ἐσθ' ὅστ' ἐκ θέλοντα νέεσθαι
Ξεῖνον ἐποτρύνει, καὶ ὃς ἐσσυμένως κατερύκοι·
Χρὴ ξείνοισι παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν. *Hoc est,*
Telemache non ego te multum tempus hoc detinebo
Cupientem reditus: iniscor autem & alij
Viro hospitali, qui eximie quidem diligit,
Eximie autem odit: meliora autem moderata omnia.
Æquale malum est, qui & nolentem redire
Hospitem impellit, & qui ruentem retinet.
Hospitem oportet præsentem diligere, volentem autem dimittere.

Hirundo hospitis imaginem gerit.

Hinc Ælianus lib. 1. c. 52. scitè admodum dicit homines hirundinem (quæ cum sit avis φιλάνθρωπος, & idcirco ei ad tempus aliquod ὁμοροφος, id est, contubernalis, hospitis imaginem gerit) secundum Homericam hospitalitatis legem excipere, quæ quidem præcipit hospitem præsentem esse diligendum, discedere verò volentem amicè dimittendum. Nam vt hirundinis aduentum (quæ vt vis est prænuntia, suoq; garritu totam æstatem suauiorem reddit) hilari vultu excipimus: illiusq; discessum minimè impedimus, sic eodem modo nos erga hospites & peregrinos, qui commorandi, non habitandi locum apud nos habent, gerere debemus.

Hospitis dimittendi ratio quæ

Dimittendi autem hospitis ratio consistit partim in verbis blandis & humanis: partim in epularum apparatu: partim in munerum quorundam largitione: partim denique in eorum deductione & comitatu. Hæc omnia in hoc exemplo exprimuntur. Quoad verba inquit Pisistratus ad Telemachum exspectandum sibi nec discedendum esse, priusquam Menelaus, qui illos hospitio exceperat:

Καὶ μύθοις ἀγανοῖσι (μειλιγίοις) φραζώμεθα δαιτὸς ἔπειτα.

Deinde Menelaus epulas illis curat adornari:

Αὐτίκ' ἄρ' ἤ ἀλόχῳ κῆδε δμωῇσι κέλευσε
Δεῖπνον ἐνὶ μεγάροις τετυκεῖν ἅλις ἔνδον ἐόντων. *De cuius apparatu vide ibidem plura.*

Tum dona Telemacho præclara dantur, à Menelao quidem crater argenteus: ab Helena illius vxore peplus, vestis pretiosa: quæ vocat Telemachus κειμήλια πολλὰ καὶ ἐσθλά.

Sequitur postremò ipsum conuiuium, libatio, mutuæ salutationes & discessus. Alcinous ad Phæacum principes de Vlysse deducendo sic loquitur. Od. η.

Ξεῖνον ἐνὶ μεγάροις ξεινίσσομεν, ὅς τις ἵκηται
Ῥίγιον ἠὲ καλά· ἔπειτά γε καὶ σὲ πομπῆς
Μνησόμεθ' ὡς τὸ πάρος γε· σὺ δ' ἄφρων πόνυ καὶ ἀνίης
Πομπῇ ἐφ' ἡμετέρῃ ἧν πατρίδα γαῖαν ἱκηται·
Χαίρων καρπαλίμως, εἰ καὶ μάλα πολλὸν ὄφελλεν ἔχειν.

Nestor Telemacho filium suum & alios comites itineris attribuit, qui illum Lacedæmona usque deducerent.

Præter hæc autem præclara hospitalitatis præcepta quæ ab Homero sub multorum personis proponuntur, extant præterea apud eundem multæ egregiæ sententiæ, quæ ad eiusdem virtutis commendationem plurimum faciunt. Nam primò vt in sacris literis Deus Opt. Max. crebrò dicitur peregrinorum esse atq; hospitum tutor, patronus atq; defensor, id quod partim ipsos peregrinos præsertim inopes & mendicos consolari: partim quosuis ad humaniter se benigneq; erga peregrinos gerendũ incitare debet: ita Homerus auoq; Ioui (quo nomine illi summum Numen intelligebant) peregrinos, mendices atq; supplices curæ cordiq; esse fingit. Atq; hanc quidem ob caussam Iouem sæpè ξένιον, id est, hospitalem appellat; seu hospitum custodem, tutorem atque præsidem: quem Herodotus ξένιον vocat.

Sententiæ Homericæ hospitalitatem commendantes.

Iuppiter ξένιος. Homerus Iouẽ fingit, peregrinorum, et mendicorum patronum.

Vt Eumæus Vlyssem quem ignorabat suum esse dominum interrogans, ait: Od. ξ.

Καί σ' γέρον πολυπενθές, ἐπεὶ σέ μοι ἤγαγε δαίμων
Μὴ τί μοι ψεύδεσσι χαρίζεο, μηδὲ πιθήσῃ· Οὐ γὰρ

Οὐ γὰρ τέκεν' ἐγὼ σ' αἰδήσομαι, οὐδὲ φιλήσω·
Ἀλλὰ δὴ ξένιον δείσας αὐτὸν τε ἐλεαίρων. (*alij* ἐλεήσας.)
Et tu senex multa passus, postquam te ad me duxit Dæmon
Ne mihi mendacijs gratificeris, neque mulceas.
Non enim ob id ego te honorabo, neque diligam:
Sed Iouem hospitalem veritus, teq; ipsum miseratus.

En quem nobis vt in omni actione nostra ita in hospitalitate quoq; exercenda finem proponere debemus, ipsum scilicet Deum, quem nos colere, ac venerari docet. Item Od. ξ.

— Δὴ γὰρ κεχολώατο λίην
Ἀλλ' ἀπὸ κεῖνόν ἔρυκε· Διὸς δ' ὠπίζετο μῆνιν
Ξεινίην, ὅστε μάλιστα νεμεσσᾶται κακὰ ἔργα. *Hoc est,*
— *Namq; irati erant valdè*
Sed ille (rex Ægyptiorum) eripuit: Iouis autem veritus est iram
Hospitalis, qui maximè ægrè fert mala opera.

Vlysses similiter verba sua quæ ad Eumæum fecit de suo reditu huiusmodi iureiurando per Iouem scilicet hospitalem, per mensam hospitalem atq; Vlyssis focum concepto confirmauit.

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖ- ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσι
Γίνεται, ὅς πενίῃ εἰκὼν, ἀπατήλια βάζεις.
Ἴστω νῦν Ζεὺς πρῶτα θεῶν, ξείνη τε τράπεζα·
Ἵστιν' ὀδυσσῆι- ἀμύμονι- ᾧ ἀφικάνω
Ἦ μήν τοι τὰ δὴ πάντα τελείεται ὡς ἀγορεύω. *Hoc est,*
Inimicus enim ille mihi non minus Ditis ianua
Est, qui egestate coactus fallacia loquitur.
Sciat nunc Iuppiter primum deorum, hospitalisq; mensa
Penatesq; Vlyssis irreprehensi, quos adibo:
Certè quidem hæc omnia perficientur, sicut dico.

Mensa hospitalis.

Hinc apparet ipsam quoq; mensam antiquis sacrosanctam visam, per quam iurarunt. Item Vlysses ad Polyphemum Cyclopa Od. ι.

Ἡμεῖς δ' αὖτε κιχανόμενοι τὰ σὰ γοῦνα
Ἱκόμεθ' εἴτι πόροις ξεινήϊον, ἠὲ καὶ ἄλλως
Δωῆς δωτίνεω, ἥ τε ξείνων θέμις ἔστιν
Ἀλλ' αἰδοῖ φείσασθε θεούς, ἱκέται δέ τοι εἰμέν.
Ζεὺς δ' ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε ξείνων τε
Ξεινίου, ὃς ξείνοισιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ. *Hoc est,*
Nos autem rursus tua procumbentes ad genua,
Supplicamus, si quid præbeas hospitale, sin etiam aliter
Donum dares, quod hospitibus dari fas est.
Sed verere optime Deos: supplices enim tibi sumus.
Iuppiter autem vindex est supplicum, hospitumq;
Hospitalis, qui hospitibus simul verecundis opitulatur.

Iuppiter supplicum, hospitũq; vindex.

Sic Echeneus ad Alcinoum regem Phæacum: — Σὺ δ' κυρήνεσσι κέλευσον
Οἶνον δαικρῆναι, ἵνα καὶ τερπικεραύνῳ
Σπείσωμεν, ὅς θ' ἱκέτῃσιν ἅμ' αἰδοίοις ὀπηδεῖ.

Sequitur deinde libatio. Eustath. Διὰ δὲ τοῦτο θεόθεν ἐφωρείαν ταύτην τῷ ἱκετῇ καὶ ὁ ἱκέσιος ἐρρήθη καὶ ὁ ξένιος θεός. Sic Penelope ad Antinoum dixit. Od. φ.

Iuppiter ἱκέσιος.

— Οὐ μὲν καλὸν ἀτέμβειν, οὐδὲ δίκαιον
Ξείνους πολεμάχους ὅσσον τε σὲ δώμασθ' ἵκηται.

Præclara quoq; est & planè diuina eiusdem poëtæ sententia, quæ non semel ab illo vsurpatur: Vt sub Nausicaæ Vlyssem excipientis persona, quæ his verbis famulas suas alloquitur:

Ἀλλ' ὁδὸς ἧς δύσιν- ἁλώμεν- ἠυθάδ' ἱκάνει
Τὸν υἱῶ χρὴ κομίσειν, ὅσσοι γὰρ δῆμοι ἔασιν ἄπαντες

Universidad de Deusto
Biblioteca

Peregrini, & mendici Ioui sunt cordi.

Ξεῖνοίτε πῶχοίτε. δ' ὅσις δ' ὀλίγη τε φίλητε
Αλλὰ δοτ' ἀμφίπολοι ξείνω βρῶσίντε πόσιντε.
Λύσατε δ' ἐν ποταμοῖο, &c. *Hoc est:*
Verùm huc aliquis infœlix errans venit
Quem nos oportet curare. A Ioue enim sunt omnes
Hospites & egeni, donum autem quantumuis exiguum, gratum tamen.
Quare date ancillæ hospiti cibum & potum,
Et lauate in fluuio, &c,
Αιδοῖός μέντ' ὀξὺ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι
Ανδρῶν ὅστις ἵκηται ἀλώμενος, ὥσπερ ἐγώ νῦν.
Nam diuis reuerendus & immortalibus ille est
Quicunq; appulerit multis erroribus actus: Nunc ut ego.

Hæc oratio inquit Eustath. Φιλοξένου ἔθους λόγος ὀξὺ. *Sic Vlysses cum ab Eumæo pastore comiter fuisset exceptus, si his verbis fausta precatur à Ioue nimirum Xenio. Od. ξ.*

Ζεῦ τοι δύη ξεῖνε, καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι
Οἵη μάλις' ἐθέλεις, ὅτι μοι παρέφερον ὑπέδυξο.

Cui Eumæus hunc in modum respondet:

Hospes non est ignominiæ asficiendus.

Ξεῖν' ἔμοι θέμις ἐστ', οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι,
Ξεῖνον ἀτιμήσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
Ξεῖνοίτε πῶχοίτε· δ' ὅσις δ' ὀλίγητε φίλητε
Γίνηται ἥμετέρη.

Huc quoque facit illa Vlyssis imprecatio cum ab Antinoo scabello fuisset petitus. Od. ρ.

Αλλ' εἴπερ πῶχῶν γε θεοί, καὶ ἐρινύες εἰσιν
Αντινόῳ πρὸ γάμου τέλος θανάτοιο κιχεῖν.

Imprecationes in eos qui peregrinos iniurijs afficiunt.

Huc etiam facit Menelai imprecatio aduersus Alexandrum ingratum hospitem:

Ζεῦ ἄνα, δ' ὃς τίσασκε ὅ μὲ πρότερος κακὸν ἔργον
Δῖον Αλέξανδρον, καὶ ἐμῆς ὑπὸ χερσὶ δάμασσον
Οφρα τις ἐρρίγησι ὀπιγόνων ἀνθρώπων
Ξεινοδόκον κακὰ ῥέξαι, ὅτεν φιλότητα παράσχη. *Hoc est*
Iuppiter rex da vlcisci, qui me prius iniuria affecit
Nobilem Alexandrum, & meis sub manibus doma
Vt aliquis timeat & posterorum hominum
Hospitem iniuria afficere, qui amicitiam præbuerit.

Similis ferè imprecationis exemplum Liuius tradit Dec. 4. lib. 9. Annibal enim cum se à Prusia rege Bithyniæ hospite suo nefariè proditum animaduertisset, execratus in caput, regnumq; Prusiæ, & hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculum veneni, quo sibi mortem conscierat, exhausit.

Homerus fingit deos oberrantes peregrinorũ, & mendicorũ habitu.

Porrò vt in sacris literis, vti suprà dictum, sæpè angelos, atque adeò ipsum Deum peregrinorum hominum specie atq; forma oberrasse, & ad pios quosdam viros diuertisse legimus, id quod maximè nobis ad hospitalitatis benignitatisq; erga peregrinos & inopes studium incitamento esse debebat: Sic Homerus quoque sæpè fingit Deos suos humana specie latentes oberrasse, ac peregrinatos esse, quò nimirum peregrini & inopes homines cunctis sacrosanctiores videantur, ac proinde nulla contumelia, iniuriaue afficiantur, sed potius humaniter ab omnibus tractentur. Atq; hoc quidem ipsum iuuenis cuiusdam persona expressit, qui cum miser Vlysses mendici habitu atq; specie obtrunc à cæteris procis, tum verò atq; in primis ab Antinoo contumelijs verberibusq; læderetur, huiusmodi verbis Antinoum est alloquutus:

Αντινό', οὐ μὰν καλ' ἔβαλες δύσμορον ἀλήτην
Οὐλόμεθ' εἰδότες ἅπαντες ἐπιχθόνιοι θεὸς ἐσθλὸ
Καὶ τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι
Παντοῖοι τελέθοντες, ὁδοὺς ἐφέπουσι πόληας

Ανθρώπων ὕβριντε καὶ εὐνομίαν ἐφορῶντες. *Hinc Plato in dialogo qui Sophista inscribitur, cum Theodorus dixisset se peregrinum adducere, sic Socratem respondentem inducit.* Αρ' ἴσθ' ὃ Θεόδωρε ὑ ξένον, ἀλλὰ πιᾶ θεὸν ἄγων κατὰ τὸν Ομήρου λόγον λέληθας, ὃς φησιν ἄλλως τε θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὁπόσοι μετέχουσιν αἰδοῦς δικαίας, ξ' δὴ ξ τὸν ξένιον ἐκ ἥκιστα θεὸν συμπαιδιὰν γιγνόμενον, ὕβρεις τε καὶ εὐνομίας ἅμα ἀνθρώπων καθορᾶν. Ταχ' ἂν οὖν καὶ σοὶ τις οὗτος ἅμα κρείττόνων συμπαίζων, φαύλους ἡμᾶς ὄντας ἐν τοῖς λόγοις ἐποψόμενός τε καὶ ἐλέγχων, θεὸς ὢν τις ἐλεγκτικός. *Hinc* Θεοξένια *sacra à Deorum hospitalitate & commertio sic dicta videntur profluxisse,* Θεοξένια. *quæ à Castore & Pollace instituta in omnium Deorum honorem celebrabantur, de quibus vide plura apud Hesychium, Pollucem, necnon Pindari interpretem. Apollo quoque Theoxenius, id est,* Apollo Θεοξένιος. *hospitalis Deus à Pellenensibus in Achaia vocatus cultusq; fuit, apud quos eius Dei templum fuit, ad quod certamen Theoxenia nomine celebratum fuit, victoriæ eius præmium fuit argentum, teste Pausania, siue vt Pindari interpretes volunt, chlæna vestis. Vide Cælium libro 18. capit. 5. Pythagoras,* Ξένος ἀνὴρ δίκαιος, ἃ μόνον πολίτης, ἀλλὰ καὶ συγγενὴς διαφέρει, *id est, Peregrinus vir iustus, non modò ciue, sed etiam cognato maioris faciendus est. Verba quibus Homerus vtitur ad singularem amorem humanitatémque exprimendum, qua peregrinum siue hospitem tractari oportet, sunt* φιλεῖν, ἀμφαγαπάζειν, κομίζεσθαι *siue* κομίειν, ξενοδόκησθαι ὀπάζειν, φιλότητα παρέχειν, *&c.*

Officia eorum qui hospitio excipiuntur.

Nec verò, vt hoc quoque addam, ξενοδόκος *tantum, hoc est, eius qui hospites atque peregrinos excipit, verùm etiam eorum qui hospitio excipiuntur, officia passim tradit sub Vlyssis præsertim persona, qui erga* ξενοδόκους *suos se valdè gratum humanum atque benevolum exhibuit, ijs fausta precatus est. Huc faciunt præclara hæc illius verba, quibus se cum Phæacensibus quibusuis, à quibus prouocabatur, pugnare paratum esse ostendit, præterquàm cum Laodamante hanc rationem egregiam subiungens: Od. θ.*

Ξεῖνός γὰρ μοι δὴ ὅγε· τίς κ' ἐθέλοντι μάχοιτο.
Αφρήν δὴ κεῖνός γε καὶ ὑπερφίαλος πέλει ἀνὴρ
Ος τις ξεινοδόκον ἔριδα προφέρηται ἀέθλων
Δήμῳ ἐν ἀλλοδαπῷ, ἔστ' αὐτῷ παύτα κελεύει. *Hoc est.*
Hospes enim ille mihi est, quis cum amico pugnaret?
Insipiens ille & nullius pretij est vir
Quicunq; cum hospite contentionem obtulerit certaminum
Populo in alienigena, suijpsius omnia perturbat.

Simillimum huic exemplum habes apud Val. Max. lib. 5. c. 1. de Quintio Crispino. Is enim cum à Badio Campano, quem hospitio benignissimè domi suæ exceperat, & aduersa valetudine correptum, attentissimà cura recreauerat, post illam nefariam Campanorum defectionem in atie ad pugnam fuisset prouocatus, cùm & viribus corporis & animi virtutibus aliquantò esset superior, monere ingratum, quàm vincere maluit. Nam quid agis, inquit, demens? aut quò te prava cupiditas transuersum rapit? Vnus tibi Romanorum videlicet Quintius placet, in quo scelesta exerceas arma, cuius penatibus & honoris vicissitudinem & salutem tuam debes? At me fœdus amicitiæ dijq; hospitales, sancta nostro sanguini, vestris pectoribus vilia pignora, hostili certamine congredi tecum vetant. Quin etiam si in concursu exercituum fortuitò vmbonis mei impulsu prostratum agnouissem, applicatum iam ceruicibus tuis mucronem reuocassem. Tuum ergo crimen sit, hospitem occidere voluisse, meum non eris hospes occisus: proinde aliam qua occidas dextram quære, quoniam mea te seruare didicit. Præclarum hoc sanè & eximium est exemplum & hospitalitatis fidelissimæ in Crispino, & perfidiæ atque ingratitudinis in Badio. Vtrique autem addit Valerius, cœleste numen debitum exitum dedit, siquidem in eo prælio Badius obtruncatus est, Quintius insigni pugna clarus euasit. De eadem historia vide Liuium Decad. tertio, libro quinto.

Officia peregrinorum, siue eorum qui hospitio excipiuntur egregiè sanè Menander his carminibus expressit:

Ξένος πεφυκὼς τὴς ξενοδόχους σέβου,
Ξένος ὢν ἀκολούθει τοῖς ὁπιχωρίοις νόμοις.

Platonis eadem de re testimonium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ξεῖν' ὧν ἀφραδίῃσιν ἴδῃ, κὴ φείξεις κηλῶς.
Ξείνῳ μάλιστα συμφέρει τὸ σωφρονεῖν
Ξένου δ' σιγᾶν κρεῖττον ἢ κεκραγέναι
Χρὴ δ' ξένον μὴ κάρτα φερόχωρεῖν πόλει.
Peregrinus si sis, hospitio te excipientes cole.
Peregrinus moribus illius loci pareto.
Peregrinans ne curiosus sis, & bene viues.
Hospiti maxime conducit temperantia.
Peregrinum decet silentium magis, quam vociferatio.
Valde se accommodare ciuitati peregrinus debet.

Sic Christus sese modestum, frugalem, gratum ijs præbuit, à quibus hospitio fuit exceptus, ac ita primis vtilia ac salutaria vitæ documenta illis tradidit, vt Luc. 11. & 13. & alibi scriptum est. Idem apostolos suos noluit de domo in domum cursitare, sed mandauit vt in quam domum essent ingressi, in eadem manerent edentes quæ apponuntur, hoc est, contenti essent tenui victu, & modestè sese gererent.

Hospitij porrò ius & quasi hæreditarium fuisse, ita vt à parentibus ad posteros traduceretur, & quænam illius vel contrahendi vel etiam renouandi & instaurandi ratio fuerit Homerus egregiè docet sub Diomedis atq; Glauci persona, qui in ipso prælio paternam hospitij necessitudinem renouarunt, de quo sic canit: *Nam cum illi manus inter se conferre vellent, Diomedes prius Glaucum interrogauit, quonam esset genere oriundus, quod cum Glaucus Diomedi exposuisset, Diomedes illum paternum esse hospitem agnouit, atque idcirco hasta humi fixa illum verbis huiusmodi mulcit, id est, blandis est affatus.*

Ἡε νύμοι ξεῖνός πατρώϊός ἐσσι παλαιὸς
Οἰνῆος γὰρ πότε δῖος ἀμύμονα βελλεροφόντην
Ξείνισ' ἐνὶ μεγάροισιν, ἐείκοσιν ἤματα ἐρύξας,
Οἱ δ' καὶ ἀλλήλοισι πόρον ξεινήια καλά.
Οἰνεὺς μὲν ζωστῆρα διδ' ἀ φοίνικι φαεινὸν,
Βελλεροφόντης δ' χρύσεον δέπας ἀμφικύπελλον
Καὶ μιν ἐγὼ κατέλιπον ἰὼν ἐν δώμασιν ἠμοῖσι. *Et paulò post:*
Τῷ, νιῷ σοι μὲν ἐγὼ ξεῖνός φίλος ἄργεϊ μέσῳ
Εἰμὶ, σὺ δ' ἐν Λυκίῃ, ὅτε κεν τὴν δῆμον ἵκωμαι.
Εγχεσιν δ' ἀλλήλων ἀλεώμεθα καὶ δι' ὁμίλου. *Hoc est*
Certè mihi hospes paternus es antiquus.
Oeneus enim olim nobilis eximium Bellerophontem
Hospitatus est in ædibus viginti dies detinens.
Hi verò etiam sibi mutuò dabant xenia pulcra,
Oeneus quidem balteum dedit purpura lucidum.
Bellerophontes autem aureum poculum vtrinq; cauum,
Et illud ego reliqui proficiscens in ædibus meis.
Quare nunc quidem tibi ego hospes amicus in Peloponneso media
Sum, tu verò in Lycia quando eam ad gentem venero.
Hastas autem mutuas euitemus etiam in turba.

Postea antiquam hanc hospitij necessitudinem renouandi stabiliendiq; gratia & verbis inter se pacti sunt se non amplius inter se dimicaturos, & arma inter se commutarunt, & denique de equis desilientes:

Χεῖρας τ' ἀλλήλων λαβέτην, καὶ πιστώσαντο.
Manusq; mutuas apprehenderunt, fidemq; dederunt & acceperunt.

Hospitalis amicitia etiam posteris veneranda.

Eustath. Πίστιν ἀλλήλοις ἐποίησαν ἡ διὰ τῆς συνήθους δεξιώσεως, πίστωσις γὰρ δηλωτικὸν τῆς δεξιῶν χειρῶν συμβολῆς. *Addit idem id quod obseruatione est dignissimum, hospitij amicitiam non ijs modò, qui illam primò inter se contraxerant, sed etiam illorum posteris per successionem quandam αἰδέσιμον, hoc est, venerandam sanctamq; fuisse. Sic enim cum Bellerophontes olim atq; Oeneus se mutuò*

se mutuò hospitio excepissent, Glaucus quoque atque Diomedes illorum posteri hospitij bonum reueriti εἰρηναῖα ἀπενδυναι, id est, pacem inter se contrahunt. Imò τὸ συγγενικὸν δεσμὸν κρεῖττον τοῖς παλαιοῖς ἦν ὁ κῦδος τῶν ξενιῶν, hoc est, prior ac potior fuit veteribus hospitij, quàm sanguinis conuinctio. Teucer enim Troianus cum Priamo esset sanguine iunctus, tamen non dubitauit cum Troianis pugnare, seq; popularium sanguine inquinare. At Glaucus & Diomedes quia paterni erant hospites in media etiam acie atq; turba à mutuo congressu abstinent sibiq; temperant. Consuetudo erat apud maiores, inquit Seruius in Vergil. Æneid. lib. 9. vt inter se homines hospitij iura mutuis muneribus copularent, vel in præsenti, vel per internuncios. Hinc Vergil,

Hospitij coniunctio melior sanguinis communione.

Mos hospitalē amicitiam muneribus contrahendi.

Eurÿalus phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula Tyburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona hospitio, cum iungeret absens
Cedicus. *Hoc est,*

Cedicus quidam Remulo, cum eum sibi absens hospitio vellet iungere, misit phaleras & cingula bullis aureis, hoc est, clauis insignita.

Hisce ergo cùm præceptis, tùm exemplis (quæ quasi viua sunt præcepta) Homerus suis illis fabularum quasi inuolucris hospitalitatis iura atque officia tradidit atque sanxit, ex quibus ipsis planè constat hospitij ius apud Græcos cùm antiquissimum, tùm sanctissimè, religiosissimeq; cultum fuisse. Nec verò eos tantum peregrinos, cum quibus amicitia nobis est contracta, vel vinculum necessitudinis intercedit, sed quoslibet etiam ignotos vel solius Dei nomine humaniter comiterq; excipiendos, tractandos atq; dimittendos esse (quæ quidem vera hospitalitas censeri debet) idem multorum exemplis suprà commemoratis satis superq; docuit.

Platonis testimonia de hospitalitate.

Post Homerū autē optimo sanè præstantissimoq; cùm reliquarum virtutum atq; disciplinarū, tùm hospitalitatis quoq; doctore atque magistro Græci vsi fuerunt diuino illo suo Platone, quem Cicero non dubitauit Philosophorum deum appellare. Is igitur lib. 5. de Legibus præclarè hunc in modum disserit: πρὸς δ' αὖτὸς ξένους ξένον ἀγαθότατα συμβόλαια ὄντα; *hoc est, Cum ipsis verò peregrinis sanctissimum nobis pactum commerciumq; intercedere est existimandum. Omnia namque, addit ibidem, vel ipsorum peregrinorum, vel ciuium peccata atque delicta aduersus peregrinos admissa in ipsum potissimum Deum ceu vltorem ac vindicem redundant. Nam cùm peregrinus socijs sit atque cognatis destitutus, ideo hominum pariter atque deorum misericordia magis videtur dignus. Quò quis igitur maiori vindicandi potestate pollet, tanto is promptior est ad opem ferendam. Atqui potestate longè omnibus antecellit, ὁ ξένιος ἐκ θεῶν δ' ἄλλων καὶ θεὸς, τῷ ξενίῳ συνεπόμενος Διί, id est, singulorum hospitalis dæmon atq; deus. Quamobrem summa cuiusquis, qui vel minimum sapit, adhibenda est cautio atque diligentia, ne per totum vitæ suæ curriculum quicquam in peregrinos peccet, vllaue re illos offendat. Subiungit postremò omnium peccatorum quæ vel contra peregrinos vel populares atque ciues designantur grauissimum illud esse, quo quis in supplices peccat. Nam postquam is qui alicui supplex est factus Deum testem est nactus, profectò iniuria affecti custos est atq; vindex grauissimus, ita vt ille non inultus existat.*

Peregrinorum quatuor genera.

Idem porrò Philosophus lib. 12. de Legibus quatuor peregrinorum genera facit. Primum genus est mercatorum atque negotiatorum, qui aliquid instar trans mare volitantium quæstus & lucri gratia certis anni temporibus ad nos veniunt. Secundum eorum, quos ὁμήθεις ὄντας θεωρὸς appellat, qui nimirum res peregrinas visendi ac discendi, multaq; cognoscendi causa veniunt. Tertium eorum, qui publicè à populo aliquo missi legatiuè veniunt. Quartum eorum, qui fortuna aut casu aliquo ad nos deferuntur. Singuli hi quonam modo hospitio sint excipiendi atque tractandi diligenter docet. Sed tandem in genere totam hanc rem ita concludit. Secundum has leges excipere nos decet omnes peregrinos, peregrinantésue πανδήμους ξένιον Δία, hoc est, hospitalem Iouem colendi veneran di q; causa. Vides quomodo Plato non secus atque Homerus, de quo suprà dictum est, verissimè sapientissimeque summum hospitalitatis finem, ad quem illa sit referenda, ipsum Deum statuat.

Mos Græcorū hospites excipiendi.

De Græcorum porrò antiquo hospites excipiendi more atque consuetudine sic scribit Vitruuius lib. 6. cap. 9. Nam cum Græci, inquit, fuerint delicatiores, & opulentiores à fortuna, hospitibus aduenientibus instruebant triclinia & cubicula, cum penu, cellas: primoq; die ad cœnam inuitabant,

Universidad de Deusto
Biblioteca

postea mittebant pullos, oua, olera, poma reliquasq; res agrestes. Ideò pictores ea, quæ mittebant hospitibus, picturis imitantes, xenia appellauerunt. Ita patresfamiliâs in hospitio non videbantur esse peregrè, habentes secretam in hospitalibus libertatem. Hæc ille. Ad illum autem hospitibus munera esculenta missitandi morem Apuleius alludit lib. 2. his verbis: Commodum meridies accesserat, & mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum & quinq; gallinulas & vini cadum non ingratæ pretiosi. Apud Xenophontem quoq; multa extant testimonia, ex quibus constat, non priuatos modò homines priuatim, verùm etiam ciuitates publicè hospitia inter se contrahere, eaq; sanctè religioseq; colere fuisse solitos. Huc faciunt illa Agesilai verba ad Pharnabazem: Non te latere, inquit, arbitror homines in ciuitatibus Græcis cõsueuisse hospitalitatem inter se contrahere. At cum bellum inter vrbes ortum est, illi quoq; pro communi patria etiam contra hospites pugnare non dubitant, & si ita euenit, etiam illos obtruncant. Idem testatur lib. 7. rerum Græcarũ, Phliasios Pellenensium victores summam laudem fuisse consecutos, eò quod Pellenensem πρόξενον in potestatem suam redactum, quamuis summa rerum premerentur inopia, absq; pretio dimisere. Nonne meritò hi, inquit Xenophon, qui id fecerunt, generosi ac fortes appellandi sunt? Ita contrà apud eundem lib. 4. Anabas. Tissaphernis perfidia vehementer culpatur, qui Clearchum ipsum ὁμοτράπεζον suum, nihil Iouem hospitalem veritus, per summum scelus perdiderat. Nota heic quod hospitem ὁμοτράπεζον, hoc est, eiusdem mensæ, quæ & ipsa hospitalis dicta est, cõmunione cõiunctum appellat.

Munera esculenta emittendi consuetudo.

Hospes ὁμοτράπεζος.

Vt autem Græci, vt hoc quoq; addam, hospitalissimi & in xenijs, hoc est, muneribus hospitalibus mittendis largiendisq; liberalissimi fuerunt: ita mirum non est illos aliorum quoq; populorum similem beneficentiam expertos fuisse. Sic enim eodem Xenophonte teste, lib. 3. de Cyri expeditione, & Armenius Cyro, eiusq; exercitui ξένια misit, & Trapezuntij Græcos hospitio accepernut, donum etiam hospitalibus datis bubus, farina, vino. Sinopenses quoque Milesiorum coloni ijsdem farinæ medimna ter mille, vini amphoras M. D. & Heracleenses farinæ medimnum M M M: vini amphoras M M. Boues XX. oues C. xeniorum loco miserunt, vt idem auctor testatur libro 5. & 6. de Cyri expeditione.

πρόξενία

Munus in oppidis Græciæ fuit quoddam publicum recipiendorum hospitio senatorum, legatorum & magistratuum peregrinorum, quod, vt suprà dixi, πρόξενία appellabatur, quibus eos recipiebant, qui hospitio publico cum ciuitate erant coniuncti, πρόξενοι dicebantur, quos Budæus publicos hospites vertit. Idem propterea ciuitatum πρόξενοι dicebantur & φίλοι καὶ προξενεῖς. Proxeni appellationem post Homerum irrepsisse scribit Eustath: eligi porrò solitos vel à populo, vel à rege. Inde Herodotus tradit: Spartanis fuisse decorum regibus quem voluissent demonstrare, qui proxeni obiret functionem. Cæl. lib. 11. cap. 1. Huiusce muneris atq; moris luculenta apud Ciceronem in Verrinis est mentio, vbi Philodamus Lampsacenus, cum Verres Rubrium ad illum deduci iussisset, huiusmodi apud Verrem excusatione vsus est: Munus illud suum (πρόξενίας) non esse: se, cum suæ partes essent hospitum recipiendorum, tùm ipsos tantum prætores & consules, non legatorum assecias recipere solere. Ibidem & de Ianitoris, apud quem Verres diuersatus erat, & de Philodami hospitalitate, qui Rubrio magnificè & ornatè conuiuium comparauit, plura videre licet. Πάροχοι quoq; & Græcè & Latinè dicti sunt ij, quorum munus erat peregrinis ijs præsertim, qui publicè mittebantur, ligna & salem & similia præbere & suppeditare, sic dicti ἀπὸ τοῦ παρέχειν, quod valet præbere. Hinc Horat. Satyr. 5. lib. 1.

munus publicũ hospites & peregrinos excipiendi.

πρόξενοι.

—Et parochi, quæ debent, ligna salemque.

πάροχοι.

Hos Porphyrius copiarios à Latinis vocatos esse tradit, qui victum, salem & ligna ijs præstabant, qui Reipub. causa peregrè ibant, de quo vocabulo etiam infrà. Sub horum autem nomine omnia hospitibus necessaria intelliguntur, teste Acrone & Lambino, qui Satyr. vlt. lib. 2. parochum voluit ab Horatio per translationem poni pro eo, qui cœnam præbet & pro conuiuatore:

Copiarij.

—Vertere pallor
Tum parochi faciem vel sic metuentis, vt acres
Potores, &c.

πάροχοι, vt tradit Turnebus in suis Aduersarijs, non solũ dicuntur, qui prębenda magistratibus redemerunt, verum etiam equi, qui cursus publici causa præbentur, &c. Dicti quoque sunt ξενοπάροχοι πάροχοι, illi, qui peregrinis res ad victum necessarias præbebant, quos Arcad. inter eos, qui personalibus

ξενοπάροχοι

sonalibus muneribus funguntur, numerat. Et paulò post. §. 2. inquit: Emporia (siue elæmporia olei coemendi cura) & ospratura (vocabulum fictum ex Græco ὄσπρια, quod varias fruges minutas & leguminа significat) apud Alexandrinos patrimonij munus existimatur, id est, minutarum frugum publicè coëmendarum cura. Susceptores quòque vini per prouinciam Africam patrimonij munus gerunt. Eodem quoq; nomine paranymphus appellatur à παράνυμφος. Pausanias enim scribit in Græcia moris fuisse, vt in nuptiali curru, quo sponsa vehebatur, tres duntaxat sederent, & media sponsa, à lateribus sponsus, & quem vocant παράνυμφον, qui amicitia vel sanguine coniunctus esset, & cui plurimum deferrent. Idem Suidas tradit. Hinc, vt illud quoque obiter addam, Ecclesiæ antistites parochos volunt dictos ab exhibitione sacramenti, & parochias quibus singuli ministri destinati sunt. Budæus autem non parochias primùm, sed paræcias appellatas esse censet. Parochi significationem rectè Lauaterus in Ezechielem ministros Ecclesiarum, ideò pulchrè conuenire existimat, quòd ipsi hominibus, qui hospites & peregrini sunt in hoc mundo, mensam verbi Dei apponunt, & Sacramentum Eucharistiæ administrant: deinde sponsam Christo adducunt. Æschines quoque quàm sanctum hospitij ius apud veteres Græcos fuerit, ac quomodo id salis & mensæ consortio contrahi fuerit solitum, egregiè sanè his verbis ostendit in illa sua oratione de perperam obita legatione: τὰς δὲ τῆς πόλεως ἅλας, καὶ τὴν δημοσίαν τράπεζαν ὡδὶ πλείστου δεῖν φησὶ ποιεῖσθαι, hoc est, Etenim ciuitatis salem publicamque mensam ait se plurimi facere. Quod autem Æschines salis mentionem facit, ideo fit, quia hospitibus olim, sal ante cibos alios apponebatur, ceu amicitiæ symbolum, vt testis est Eustath. in Ιλ. α. Cælius lib. 12. cap. 1. Sic, teste Erasmo, apud Germanos acceptus à propinante cyathus admit omne ius agendi iniuriam. Vnde Eustath. quoque in illa Vlyssis verba ad Antinoum: Οὐ σύγ' ἀνὴρ ξείνοισιν ἐοικότα δαῖτα θάμιζε, ἀλλὰ δολοφρονέων, exponit, ἀδὲ τὸ ἅλας τὸ ὅτι ξενίας διὰ ὁμβρον, hoc est, neque sal, quod hospitalitatis nomine dari consuevit: addit deinceps: ὅτι δὲ τὸν ξένιον ἅλα, θεῖον ὁ ποιητὴς οἶδε, καὶ ἥλωται ἐν ταῖς λιταῖς, quod autem sal hospitale diuinum agnouerit poëta, apparet ex supplicationibus, in quibus quædam scribit ex sale fuisse composita. Vide infrà de Fœderalibus cõuiuijs. Vt autem sal primò omnium apponi hospitibus consueuit: ita Germani conuiuantes hospiti siue peregrino aduenienti poculum vini primò porrigere solent, ex quo si bibere is recuset, inhumanus & incivilis habetur. Moris quoque est apud nobiles præsertim vt à patresfamiliâs hospiti, qui nunquam antea in illius domo fuit, poculum satis amplum proponatur, quod illi est exhauriendum, quod quidem willkom/hoc est, salutatorium poculum nominatur, quo nouus hospes excipitur, & quasi hospitalis amicitia cum illo contrahitur.

Paranymphus vtiã παράνυμφος dictus.

Parochi cur dicti ecclesiæ antistites.

Hospitij ius sacris & mensæ consortio contrahi solitum.

Sal hospitibus olim ante omnia alia appositum.

Sal hospitalitatis symbolum.

Atque hæc quidem de Græcorum hospitij hospitalitatisque cùm publicæ, tùm priuatæ iure, more atque consuetudinibus in genere sint dicta: nunc de singulorum quorundam Græciæ populorum hospites excipiendi more atque consuetudine quædam adijciamus. Hospitalissimi olim fuisse feruntur Cretenses, hodie Candiotæ dicti, qui quidem, vt testis est Athen. lib. 4. passim per totam suam insulam binas habuerunt semper in illis syssitijs extructas domos, vnam quam ἀνδρεῖον appellarunt, alteram, in qua hospites diuersari atque dormire solebant, quam idcirco κοιμητήριον (quasi dicas dormitorium) nominarunt. In domo autem cõuiuali (συσσιτικὸν ὄκον vocant) in qua conuiuabantur, duæ stratæ erant mensæ, ξενικαὶ, id est, hospitales dictæ, propterea quod hospites, qui aderant, ijs primò assidebant. Post illas verò aliæ ordine quæque suo repositæ erant mensæ. Ad hæc erant & sedilia hospitalia & mensa tertia, quæ à dextra ingredientibus ἀνδρεῖα occurrebat, quam ξενίου Διὸς, ξενίαν τε, hoc est, mensam Iouis hospitalis, & hospitalem vocabant. Heraclides similiter in Politijs Cretensium hospitalitatem commendans, ait, Illos eorum quæ in conuiuijs apponebantur, partem peregrinis & hospitibus primũ dedisse: post hospites principi quatuor portiones præbuisse, vnam quam etiam reliquis, alteram principalem, tertiam familiæ, quartam vtensilium. Idem auctor tantam Cretensium ergo peregrinos humanitatem extitisse dicit, vt ad magistratus quoque gerendos illos sæpè vocarint.

Cretensiũ hospitalitas.

Domus, mensæ, sellæ hospitales

De Megarensibus atq; Corinthijs literis memoriæq; proditum est, illos cùm de imperio certaretur, captiuos in bello velut hospites inuicem humaniter tractasse, illosq; sine pretio dimissos Doryxenos appellasse. Illis enim Iupiter ξένιος in præcipuo cultu erat. Quare etiam milites cùm hostibus extra aciem familiaria iura seruabant, in acie verò pugnabant vehementissimè. Testis est Alexander ab Alex. lib. 4. cap. 10.

Megarensiũ & Corinthiorũ hospitalitas

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lacedæmoniorum erga hospites benignitas.

Celebris est Lacedæmoniorum liberalitas, qui legatos & peregrinos in suis Phyditijs, necnon copidibus atq; æclis, de quibus suo loco, vt Cretenses in Syssitijs excipere & benignè liberaliterq; tractare consueuerunt. Vnde Cratinus apud Athenæum Cœnæ copis dictæ mentionem faciens, inquit:

Ἀρ' ἀληθὲς τοῖς ξένοισιν ἐστὶν, ὡς λέγουσ' ἐκεῖ
Πᾶσι τοῖς ἐλθοῦσιν ἐν τῇ κοπίδι θοινᾶσθ καλῶς.
Verè, vt ferunt, quiuis potest ibi aduena
Conuiuium lautum, bonamque hinc copidem
Qui accesserit, sumpsisse, &c.

Paulò post Æcli, quæ & ipsa fuit quædam conuiuij Spartani species, mentione facta lib. 4. dicit, non incolis solùm atq; ciuibus, sed omnibus peregrinis hospitibus ad illud aditum patuisse. Plura passim apud auctores præclara græcanicæ hospitalitatis exempla reperiuntur, quæ omnia colligere nimis longum ac operosum foret. Hæc quæ dicta sunt, sufficiunt opinor ad antiquam ξενίας, id est, hospitij & hospitalitatis publicæ pariter atq; priuatæ rationem Græcis vsitatam demonstrandam: id quod mihi hoc in loco fuit propositum.

Hospitalitas à Romanis religiosè fuit culta

Nec minor verò hac in parte Romanorum laus censeri debet, ad quos vt omnium ferè gentium atq; populorum monarchia, omnesq; artes liberales & disciplinæ: ita hospitalia quoq; iura, mores atque consuetudines ab ipsis Græcis fuerunt deuolutæ. Vnde Roma omnium patria dicta est, teste Athenæo lib. 1. cap. 1. Nam primò, vt apud Græcos, ita apud Romanos quoque erant & publica & priuata hospitia, ita vt hospitij necessitudo non modò inter priuatos, sed etiam inter populos contraheretur, neque id quidem modò, sed etiam inter singulos priuatosq; homines & ciuitates. Deinde vt hæc cùm publici cùm priuati hospitij necessitudo Græcis sacrosancta visa est, quam violare nefas esset: ita Romanis quoq;, qui idcirco non minore cultu atq; religione Iouem Xenium, id est, hospitalem, quàm Græci coluerunt. Vnde Cicero in oratione pro Deiotaro: Si veneno, Iouis illius quidem hospitalis numen nunquã celare potuisset, homines verò fortasse celauissent. Idem ad Q. Fratrem: Non faciam vt illum offendam, ne imploret fidem Iouis hospitalis. Apuleius lib. 3. Sed prob

Hospitalitas & publica & priuata.

Iupiter Xenius seu Hospitalis à Roman. cultus.

Iupiter hospitalis, & fidei secreta numina, &c. Et Virg. Æneid. 1.

Iuppiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyrijsque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.

Dicit illum dare hospitibus iura, & idcirco δημιώτωρ, id est, vltor siue vindex supplicum atque hospitum ab Homero fuit appellatus. Eò pertinet illa Lycaonis fabula, qui cum hospitio susceptos hospites necaret, à suscepto Ioue postquam ei epulas humanas apposuit, versus in lupum exemplo suo ostendit, hospitij iura non esse violanda. Vt autem Iupiter ξένιος, à Cicerone hospitalis, ita ab Ouidio Hospes dictus est. Metamorph. 10.

Lycaonis fabula.

Ante fores horum stabat Iouis hospitis ara.

Iupiter hospes dictus.

Hospes autem apud Latinos, vt apud Græcos ξένος, tàm is qui recipit, quàm qui recipitur, dici solet. Ouid. Non hospes ab hospite tutus. Cicero pro Deiotaro: Per dexteram istã, quam hospiti porrexisti.

Hospitis nomen æquivocum.

Quanta fuerit veteribus Romanis hospitum obseruantia, Gellius quoq; egregiè docet lib. 5. c. 13. vbi de Officiorum gradu atq; ordine, moribus populi Romani obseruato, agit. Cumq; quærerentur inquit, quibus nos ea (officia) prioribus potioribusq; facere oporteret, si necesse esset in opera danda, facundoque officio alios alijs anteferre, non constabat. Conueniebat autem facilè constabatque ex moribus populi Romani. Primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelæque nostræ creditos. Secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrocinium que nostrum dederant. Tum in tertio loco esse hospites, postea esse cognatos affinesq;. Hæc ille. Vides hîc in opera danda obsequioq; præstando hospites & peregrinos ipsis quoque cognatis & affinibus fuisse præpositos. Vnde patet verum esse id, quod suprà ex Eustathio proculimus, nempe hospitalitatis necessitudinem antiquis vel ipsa sanguinis coniunctione sanctiorem augustioremque visam esse. Addit præterea Gellius eodem in loco: Massurius autem Sabinus in libro Iuris ciuilis III. antiquiorem locum hospiti tribuit, quàm clienti, cuius hæc sunt verba: In officijs apud maiores ita obseruatum est, primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tùm cognato, postea affini.

Officiorũ gradus apud Romanos.

Hospitalitatis necessitudo sanguinis coniunctione prior apud veteres.

Firmum atq; clarum isti rei testimonium perhibet auctoritas C. Cæsaris Pont. Max. qui in oratione quam pro Bithynis dixit, hoc principio vsus est: Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin proximis retineatur, neq; clientes sine summa infamia deseri possunt, quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus.

Romani religiosi fuerunt hospitalitatis cultores.

Quanta hospitij religio & necessitudo Romanis fuerit, Liuius quoq; indicat lib. 7. de Bello Macedonico: Princeps legationis, expositis amicitiæ cum pop. Rom. meritis q; Rhodiorum: Nihil, inquit, nobis rota nostra actione P. C. neq; difficilius neq; molestius est, quàm quod cum Eumene nobis disceptatio est: cum quo vno maximè regum, & priuatum singulis, & (quod magis nos mouet) publicum ciuitati nostri hospitium est. Cicero quoq; in suis inuectiuis in Verrem inter alia crimina illi sæpe hospitij violationem exprobrat. Vt in actione vlt. Pater, inquit, aderat Dexio Tindaritanus, hospes tuus: cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaueras: eum cùm illa auctoritate, & miseria videres præditum, num te eius lachrymæ, num senectus, num hospitij ius atq; nomen à scelere aliquam ad partem humanitatis reuocare potuit? Sed quid ego hospitij iura in hac tãm immani bellua commemoro, qui Sthenium absentem hospitem suum in reos retulerit. Fuerunt etiam nonnullæ aliquando domus scelestæ, quas non licuit amplius habitare (vt ex probatis scriptoribus patet) quod ibi violata fuerint hospitia. In ff. de nautis & cauponis lib. 1. datur actio duplex contra hospitem, si quid ex hospitio subtractum sit.

Liuij testimonium.

Cic. Verrem violati hospitij perstringit.

Domus scelestæ ob violatũ ius hospitij.

Quanta Romanorum erga peregrinos quosuis humanitas fuerit, inde quoq; videtur posse colligi, quod peregrinum antiquitus, teste Cicerone, Varrone atque Festo, hostem appellarunt, ab hostiendo, vt nonnulli volunt, hoc est, æquando, propterea quod inter ciues & peregrinos debeat esse æquabilitas. Cicero: Hostis apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus, indicant 12. tabulæ. Aut status dies cum hoste: Itemq; aduersus hostem æterna auctoritas. Romanos verò tantum humanitatis peregrinis præstitisse non videtur esse mirũ, cum ipsi quoq;, vt ex historijs patet, ex peregrinis & aduenis vndiq; confluentibus in vnũ coaluerint. His adde quòd Romæ exteris & peregrinis magistratus dabatur regius, cõsularis & prætorius, vt Numæ & Tarquinij temporibus, Consules multi peregrini & externi fuerunt. Habebant & prætorem peregrinum, qui peregrinis ius dixit. Huiusmodi magistratus creandos & instituendos esse in vsum peregrinorum Plato quoq; in sua Repub. suasit, de quo vide suprà.

Peregrinus olim hostis dictus.

Prætor peregrinus.

Præterea vt apud Græcos certæ quædam erant ædes peregrinis hospitibusq; recipiendis destinatæ, de quibus etiam Plato in lib. de Legibus præcipit, quæ ab illis ξενοδοχεῖα, ξενῶνες, καταγωγαὶ siue καταγώγια, καταλύματα, à Phrygibus peculiari nomine ἀνδρῶνες, à Cretensibus κοινητήρια fuerunt appellatæ: sic quoq; Romani domus habuerunt certas in peregrinorum atq; hospitum vsum extructas, quas Hospitalia vocarunt: de quibus sic Vitruuius libr. 6. Præterea dextra ac sinistra domunculæ constituantur, habentes proprias ianuas, triclinia & cubicula commoda, vt hospites aduenientes nõ in peristylia, sed in hospitalia recipiantur. Eodem modo nostra ætate, quæ ædes publicæ parantur ad egenos recipiendos, hospitalia appellantur. Nã illæ quæ viatoribus peregrinisq; mercede parent, cauponæ diuersoriaq; vocantur. Hospitium quoq; & pro domo vbi diuersamur, nonnunquam accipitur, & frequentius pro ipsa consuetudine amicitiaq; hospitali. Huc quoque facit quod Cic. lib. 1. Off. in priuatarum ædium ædificatione hospitum quoq; rationem censet esse habendã, sic enim inquit: Vt in cæteris habenda ratio non sui solùm sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominis cuiusq; generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis.

Hospitalita Romanorum.

Hospitij porrò morem inter priuatos coniungendi hunc fuisse, quem Zanchus in suis in Sallustium commentarijs tradit, ex scriptoribus passim colligi potest. Cum quis peregrè proficisceretur, è seruis aliquot præmittebat ad vrbem eam, vbi diuersurus esset, qui inquirerent, an domini hospes amicusue paternus ibi quisquam esset. Si nullus erat, quærebant diuersorium. Si nullum erat, magistratum adeuntes, hospitalitatẽ postulabant, sibi verò quamq; à magistratu datã accipiebant. Nonnunquam tamen vsu veniebat, vt veriusq; hospitum voluntate hospitiũ iungeretur, cum vterq; alterius virtute illectus hanc hospitalitatem postulabat, & huius priuati hospitij nota pigniq; erat tessera hospitalis, de qua postea pluribus. Populus Romanus cũ alijs vel populis vel regibus vel etiam

Hospitij contrahendi quæ ratio apud Romanos.

Universidad de Deusto
Biblioteca

priuatis hominibus Senatusconsulto legimus aliquando hospitium contraxisse. Liuius lib.5. de Tismatheo Liparensi loquens: Qui legatos Romanorum hospitio exceptos, ad Delphos vsq; deductos, retrò in vrbem hospites reduxerat, Hospitium, inquit, S.C. factum est, donaq; publica data.

Munera hospitalia. Apophoreta, Xenia, Xeniola.

Munerum hospitalium, vt apud Græcos, sic apud Romanos crebrum frequentemque vsum fuisse legimus, quæ ab illis similiter xenia & apophoreta fuerunt dicta: tametsi apophoreta, vt recte monet Beroaldus in suis in Apuleium Commentarijs, non tàm dicta fuerant munera, quæ remittebantur ab his, qui xenia acceperant, quàm vasa & id genus alia, quæ conuiuis apponebantur, vt secum posset conuiuium aufferrent, donaq; haberent, de quibus plura suo in loco. Xeniola Apuleius munera hospitalia appellauit per diminutionem. Xeniorum Iurisconsulti quoque crebram mentionem faciunt, vt Politianus docet in Miscellaneis, & eum sequutus Budæus. Vlpianus pro muneribus quæ prouincialibus magistratibus eorumque comitibus dari solent, vsurpat l.6. §.3. ff. de Offic. Proconsul. Notabis quoque munera illa, quæ legatis peregrinis per quæstores dabantur

Lautia. Lautia fuisse dicta, de quo sic Plutarchus in Quæstionibus Romanis. Quæstio est, cur legati vndecunque Romam missi, ad Saturni ædem primò accesserint, ibique nomina sua dederint præfectis ærarij. Respondet: Aut hoc fit eò quod Saturnus cùm fuerit peregrinus, hospitibus gaudeat: Aut historia potius quæstionem soluit. Antiquitus enim, vt apparet, quæstores legatis mittebant, quæ Lautia dicebantur, ægrotantium curam suscipiebant, mortuisque funus è publico faciebant. Nunc autem ob multitudinem legatorum, qui veniunt, sumptu omisso, tamen moris antiqui hæc seruantur vestigia, vt Legati accedant præfectos ærarij, qui eorum nomina in tabulas referunt.

Romanorum hospitalitas erga legatos. Exempla.

Hinc apparet insignem antiquitus Romanorum, erga legatos potissimum hospitalitatem, liberalitatemque extitisse, quibus per vrbanum quæstorem publicum hospitium, & munera, quæ Lautia dicebantur, sæpe etiam commeatus largè & hospitaliter, & vestimenta publico nomine præstabant, id quod ex vno atque altero exemplo, quæ subiungam, melius adhuc patebit. Sic enim Senatus, cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ regem, Perse defuncto, venire audisset, obuiam illi Pub. Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit: censuitq; vt ei domus Romæ quàm optima conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiàm comitibus eius publicè præberentur: testis est Valerius Max. lib.5. ca.1. Rex similiter Ptolemæus, eodem teste, à minore fratre regno spoliatus peredi auxilij gratia, cũ paucis adeò seruis squalore obsitus, cum Romam venisset, ac se in hospitiũ Alexandri Pictoris contulisset: Senatus vbi hoc resciuit, accersito iuuene, quàm potuit accurata excusatione vsus est, quod nec quæstorem illi more maiorum obuiam misisset, nec publico hospitio eum excepisset: eaq; non negligentia sua, sed ipsius subito & clandestino aduentu, facta dixit. Et illum subito è Curia ad publicos Penates duxit, hortatusq; est, vt depositis fordibus, adeundi ipsius diem peteret. Quin etiam curæ habuit, vt munera ei quotidie per Quæstorem darentur. Vide aliud exemplum apud eundem lib.5. cap.1. de Musitano Masinissæ filio.

Tessera hospitalis.

Quemadmodum præterea apud Græcos, vti suprà dictum est, hospitij necessitudo atque ius ad posteros transibat: ita apud Romanos idem moris fuisse legimus. Cicero Famil. epist. XIII. Auitum mihi hospitium est cum Lisone Lisonis filio Lilybitano. Plurima exempla passim occurrunt. Posteri itaq; parentum siue maiorum suorum hospitia sibi sanctè religioseq; tuenda atque conseruanda existimabant, atque idcirco tesseram hospitalem, quæ quidem amicitiæ eius symbolum erat atque pignus diligenter obseruabant. De quo more Græcis quoq; vsitato, sic scribit Euripidis Scholiastes in Hippolyto: Οἱ μὲν ξενίζοντες τίσιν ἀτράγαλον κατατέμνοντες, θάτερον μὲν καταλιμπάνουσιν τῷ ἰδιώτῃ, ἵνα εἰ δ' ἔτι πάλιν αὐτὸς, ἢ τὰς ἐκείνων ἐπιξεῦξαι, πρὸς ἀλλήλους ἐπαγόμενοι τὸ ἡμιδέξαμβρον, ἵνα εἰ δ' ἔτι πάλιν αὐτὸς, ἢ τὰς ἐκείνων ἐπιξεῦξαι, πρὸς ἀλλήλους ἐπαγόμενοι τὸ ἡμισυ ἀστραγάλιον ἀνενεῦκαν τὴν ξενίαν, hoc est, Qui hospitio excipiebantur tesseram incidentes, dimidiam eius partem relinquebant ijs, à quibus erant excepti, vt si opus esset, vel ipsos vel ipsorum posteros & amicos eodem rursus vti hospitio, dimidiata illa prolata tessera, hospitij ius atque necessitudo renouaretur. Nam quemadmodum apud Græcos mutua quædam munera vltrò citroq; data & accepta, hospitalis fœderis cum paterni & auiti, tùm recens contracti erant notæ atque pignora, vti ex illo Diomedis atque Glauci exemplo suprà citato satis apparet: Ita quoq; Romani tesseram solebant dare hospitibus dimidiatam, quam quicunque attulisset ad hospitem, continuò agnosci posset, & hospitio accipi tanquam amicus & vetus hospes. Fiebant autem hæ tesseræ ex ligno longiusculo

longiusculo & vtrinq; exæquato, & complanato: vt Lambinus in Plautum, & Beroaldus in Suetonium scribunt. Omnino autem quatuor ferè tesserarum genera apud Latinos auctores inuenio. Erat enim tessera frumentaria, hoc est, signum frumentarium, quo exhibito vnusquisq; frumentum pro portione accipiebat à principe: de qua Iuuenalis:

Tesserarum quatuor genera apud Romanos. Tessera frumentaria.

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumenti. Et Persius:
——Scabiosum tesserula far Possidet, &c.

Isidorus, Tesseræ sunt, quibus frumentorum numerus designabatur. Erant tesseræ nummariæ, quas Augustum duplicasse, Suetonius testatur in eius vita. Erant illæ similiter signa, quibus exhibitus vnusquisque nummos pro portione accipiebat. Erat etiam tessera militaris (vt nihil de ludicra dicam, qua in alueolo ludi consueuit, sic dicta, Isidoro teste, quia quadra ex omnibus partibus. Græcè κύβος) vt eam Beroaldus definit, præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum exercitus mouebatur: vnde à Vegetio tesserarij nominantur, qui tesseras per contubernia militum nuntiabant. Seruius autem explanans illud 7. Æneid. In bello tessera signum: dicit intelligi symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur confusionis scilicet euitandæ gratia, quam Vegetius duplicem facit, vocalem & mutam. Denique tesseræ fuerunt hospitales siue hospitij, de quibus nunc agimus, quas hospites eorumque liberi secum ferebant, vt facilius à veteribus & paternis hospitibus agnosci possent. Hinc Hanno Pœnus apud Plautum in Pœnulo, cum Antidamo hospite esset vsus, apud Agorastoclem Antidami filium adoptiuum diuertere non dubitauit: nam

Tessera militaris. Tesserarij. Tessera hospitalis.

Deum, inquit, Hospitalem, ac tesseram mecum fero.

Et postea idem Pœnus ipsum Agorastoclem sibi ignotum affatus:

Ego, inquit, hîc hospitium habeo, Antidami filium
Quæro.

Cui cum Agorastocles respondisset, se illum ipsum esse, quem quæreret, dicit ille:

——Si ita est, tesseram
Conferre si vis hospitalem, eccam attuli: cui Agorastocles:
Agedum huc ostende: est par probè: nam habeo domum. Pœnus igitur:
O mi hospes salue multum (χαῖρε ξεῖνε Homerus, de quo suprà) nam mihi tuus pater
Pater tuus ergo hospes Antidamas fuit
Hæc mihi hospitalis tessera cum illo fuit. Cui Agorastocles:
Ergo hoc apud me hospitium tibi præbebitur:
Nam haud repudio hospitium, &c.

Tesseram hospitalem confringere.

Sic is qui ius hospitij violauerat, tesseram hospitalem confregisse dicebatur Plautus in Cistel.

Abi quærere, vbi tuo iureiurando satis sit subsidij.

Hic apud nos fidei iam confregisti tesseram (hast das habermüß verschütt) hoc est, interprete Lambino, ius hospitij violasti, & amicitiam consuetudinemq; pristinam, quæ tibi nobiscum erat, dissoluisti, natum ex veterum consuetudine, qui hospitibus tesseras quasdam dabant, quibus ostensis eos, vel eorum filios longo interuallo venientes agnoscerent. Vide Eras. in Adag.

Hospitium renuntiare.

Vt autem certa fuit hospitij contrahendi ratio, quæ tesseris vltrò citroq; datis, vti dictum est, fiebat: ita si quem contracti hospitij pœnituisset, renuntiare hospitium solebat, tesseram confringendo, ne hospitij ius violaret. Cicero in Verrem act. 4. Itaque vehementer iste Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat, domo eius emigrat, atque adeò exit: nam iam antè emigrarat. Sic Badius ille Campenus, de quo suprà, Q. Crispino Rom. in conspectu duorum exercituum hospitium solenniter renuntiauit, vt cum eo hostili animo congredi posset, teste Liu. Decad. 3. lib. 5.

Hæc de Romanorum hospitalitate satis sint dicta in genere. Nam singulorum hominum exempla persequi, esset infinitum, nec etiam id propositi mei ratio postulat, quod est ritus tantum atque consuetudines varias hospites excipiendi significare. Vt autem Iudæi, Græci atq; Romani illi antiqui, sicuti adhuc explicatum est, hospitalitatem summo studio coluerunt, seq; erga hospites atq; peregrinos valdè comes, humanos atq; beneficos præbuerunt: Sic alios quoq; populos licet nõ tanta vel potentia præditos, vel morum disciplinarumq; humanitate excultos: tamen hospitalitatis studio illis ipsis nihilo inferiores fuisse legimus, quorum exempla quædam maximè illustria proponam.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Leucanorum hospitalitas.

Leucanorum hospitalitas literis antiquorum vehementer celebratur, apud quos huiusmodi fuisse legem, Ælianus libro 4. de Varia historia cap. 1. scribit: Si sub occasionem Solis venerit peregrinus, volueritq; sub tectum alicuius diuertere, & is hominem non acceperit, mulctetur, & κατὰ ξενίας, id est, inhospitalitatis pœnas luat, vt mihi quidem videtur, addit Ælianus, Et venienti & Ioui ξενίῳ, id est, hospitali. Idem tradit Heraclides in Politijs. Cæl. lib. 21. ca. 48. Lucanos, vel (vt enuntiant Græci) λευκανὸς esse ferunt φιλοξένους, id est, hospitum amantes & iustos. Eosdem Nicolaus de Moribus gentium: vt aliorum criminum, ita ἀσωτίας καὶ ἀργίας, id est, luxuriæ & ocij causas agere testatur, ita vt si quis homini luxurioso mutuasse aliquid conuincatur; mutuo dato priuetur.

Gallorum hospitalitas.

Galli, Diodoro teste, tanta humanitate olim fuerunt præditi, vt hospites statim ad epulas vocarent, qui essent, quáue causa aduenissent, postea rogantes. Similia exempla suprà ex Homero protuli quorundam qui hospites non prius interrogarunt, quinam essent, aut quæ illorum aduentus causa esset, quàm illos conuiuio liberaliter excepissent.

Celtæ hospitales.

Celtæ quoque, qui fuerunt populi Galliæ comatæ, inter Garumnam & Sequanam fluuios, grauius in illum animaduerũt, qui peregrinum, quàm qui ciuem occidisset. Huic enim exilium, illi mors pœna statuebatur, ianuas ædium nunquam claudebant, testis est Nicolaus de Moribus, & Stob. serm. 145. Gallos adhuc antiquum obtinere, singulariq; humanitate peregrinos prosequi, & ipsemet expertus sum, & experiuntur omnes qui in illorum regionibus commorantur. O vtinam non istis ciuilibus bellis efferati, peregrinorumq; armis atq; fraudibus miserrimè vexati ab antiqua illa sua ingenuitate, erga peregrinos humanitate nonnihil deflexissent.

Germanorum aliquorum hospitalitas.

Gallorum porrò Germanos antiquos vt alijs quoq; moribus (vnde Strabo Germanos quasi legitimos fratres cognatosq; Gallorum legibus, moribus, lingua interpretatur) ita hospitalitatis quoque studio cultuque similimos fuisse, veteres historici abundè testantur. Cornelius Tacitus in suo illo de Germania & Germanorum moribus libro: Conuictibus & hospitijs, inquit, non alia gens effusius indulget. Quemcunque mortalium arcêre nefas habetur, pro fortuna quisque apparatus epulis excipit. Cum defecere, qui modò hospes fuerat, monstrator hospitij, & comes proximam domum non inuitati adeunt. Nec interest, pari humanitate accipiuntur, notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. Abeunti si quid poposceris, concedere moris, & poscendi inuicem eadem facilitas. Gaudent muneribus, sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim à somno, quem plerique in diem extrahunt, lauantur, sæpius calida, vt apud quos plurimum hyems occupat. Lauti cibum capiunt, separatæ singulis sedes & sua cuique mensa. Confer singula hæc cum Homericis illis hospitalitatis exemplis, summam profectò affinitatem simulq; & similitudinem reperies. Eiusdem Germanorum antiquorum hospitalitatis Iulius quoque Cæsar testis est, de quibus sic scribit libr. 6. Germani hospitem violare phas non putant, qui quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctos habent: ijsq; omnium domus patent, victusque communicatur. Et Mela lib. 3. Tantum hospitibus boni, mitesq; supplicibus. In primis verò notandum est quod Tacitus dicit hospitia apud Germanos notis ignotisq; fuisse communia, ita vt notum ignotumq; quantum ad ius hospitis nemo discreuerit, cui affine est illud Eumæi pastoris ad Vlyssem sibi ignotum ΟΔ. ξ.

Ξεῖν' οὐ μοι θέμις ἐστ', οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι
Ξεῖνον ἀτιμῆσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
Ξεῖτοί τε πτωχοί τε.

Huc quoq; facit pium illud sanctumq; Augustini dictum: Disce Christiane sine discrimine exhibere hospitalitatem, ne forte cui tu domum clauseris, cui humanitatem negaueris, ipse sit Christus. Melius igitur est malum sub specie boni etiam recipere, quàm bonum excludere: tolerabilius est ingratum recipere, quàm Christum excludere: melius fertur malus, quàm excludatur bonus. Huc quoque pertinet antiquissimum, Christianissimumq; illud Epigramma Xenodochio Constantinopolitano olim inscriptum, quod Latinè sic à quodam est versum:

Qui prius errabas tota male notus in vrbe,
Siue solo venias aduena, siue salo

Ponito

Ponito nunc curas, metus exulet anxius, & nunc
Siste pedem, domus est ecce parata tibi,
Tecta tamen si forte velis cognoscere, quisquam
Struxerit hæc primus, præsul erat Pharies. *Et paulò post:*
Ciuis & hospes erit gratus, nam qualis, & vnde
Natus es, hospitij quærere iura vetant.

Germanorum hospitalitatem sanctus quoque Athanasius expertus est, apud quos duobus fere lustris hospitio clàm exceptus, Imperatoris ab Ario seducti furores euasit, atque fidei symbolum, aliaq; apud eosdem conscripsit. De Germanorum hospitalitate vide plura apud Crantzium lib. 1. cap. 4. Metrop. vbi Lenderici Episcopi Bremensis inhospitalitatem vehementer culpat: verùm quod Gallicæ nationi magis, quã Germanicæ id se deputare ait, vt ille loquitur: in eo ipso Crantzius mihi videtur esse reprehendendus, cum ex historijs suprà citatis constet, antiquorum Gallorum insignem beneuolentiam humanitatemq; in peregrinos fuisse Germanorum hospitalitate nihilo inferiorem, qualis etiam num cernitur. Alexand. quoq; ab Alexandro de eadem Germanorum hospitalitate scribit libr. 4. cap. 10.

Calabrorum hospitalitas.

Laudatur præterea à veteribus Calabrorum hospitalitas, qui hospites cõmiter & benignè inuitare, pyra, quibus abundabant, illis apponendo, solebant, cum maiora non haberent. Itaq; in prouerbium abijt: Calabri hospitis dona, pro nullius pretij muneribus, quæ donanti oneri magis sunt, quàm vsui. Vide Eras. in Adag. Hanc rusticam Calabrorum hospitalitatem falsè irridet Horatius in epistolis ad Mecœnatem, vt Mecœnatis erga se beneficentiam exaggeret. Sed tamen grata est, vt vulgò dicitur in muneribus mens. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 10.

Mosynorum hospitalitas.

Mosyni quoq; (quos Orpheus μοσύνους, Plinius Mossynos, Strabo, Xenoph. Apollonius & alij Μοσυνοίκους Mosynoecos, hoc est, turricolas vocant; nam Mosyni sunt turres lignei) non sunt silentio prætereundi, qui prouenientes ipsis frumentum æqualiter distribuerunt, partem aliquam communiter pro hospitibus aduenientibus seponentes. Stob. serm. 145. ex Nicolai de Gentium moribus historia. Obseruabant scilicet præclarum illud præceptum prouerbij quoq; loco vsurpatum: λείπε τι καὶ ξένοις ἐπελθοῦσιν, id est, relinquito aliquid & hospitibus aduenientibus, cuius Plutarchus meminit, in Sympos. id quod etiam vulgò hodie dictitant, vt Erasmus in suis Prouerbijs monet. Mosynos tamen inhumanos erga peregrinos extitisse, Strabo & Xenophon testantur, de quo vide mea Comment. in Periplum Ponti Euxini.

Nota.

Sed hæc satis de priscorum hominum atq; populorum hospitalitate sint dicta, ex quibus quæ nam illius ratio atq; modus fuerit, quamque sanctè religioseq; ab illis fuerit culta, facilè colligi potest. Quod si autem populi illi antiqui, vt explicatum est, vera fide religioneq; vacui, vel solo naturæ ductu & impulsu hospites & peregrinos tanto amore, beneuolentia, officijsq; fuerunt prosequuti, hospitijq; contracti ius atq; fidem tanta religione coluerunt: quantò magis nos Christianos verissimis verbi diuini documentis institutos, sanctissimisq; sacris initiatos, tàm certis nobis amplissimisq; non huiusce solùm, sed alterius quoque vitæ præmijs propositis, cùm in primis inter nos mutuò, tum etiam cum externis populis atque hominibus quantumuis à Christiana religione alienis hospitalitatem exercere atque colere decet?

Iudæorũ mutuo hospitalitas.

Verum vt à priscis illis temporibus ad nostra veniamus, primò quidem negari non potest, quin cùm apud Christianos, tùm etiam alios populos à Christiana religione auersos antiquæ illius hospitalis necessitudinis atq; consuetudinis vestigia quædam reperiantur. Nam Iudæi quidem, qui post illud horrendum vrbis templiq; excidium à patria sua extorres & per totum terrarũ orbem dispersi ac dissipati, iam per aliquot secula vagam miseramq; vitam persequuntur, mutuam erga se inuicem hospitalitatem summo studio exercent, ita vt simul atq; peregrinus aliquis Iudæus in ædes alicuius aduenerit, illi statim mensa (ceu hospitalitatis symbolum antiquitati quoq; vsitatum) apponatur, & cibus, potus cæteraq; hospitalitatis officia illi exhibeantur. Ac est omnino gens illa ad mutuam inopiam egestatemq; subleuandam ac sustentandam promptissima, ita vt raro Iudæum mendicantem reperias, memor scilicet adhuc tenaxq; antiqui illius præcepti diuini, quo illorum maioribus interdictum fuit, vt ne quem inter se mendicandi gratia oberrare paterentur.

Mensa hospiti statim apponitur.

In Germania quoq; nostra antiquæ illius hospitalitatis, cuius maiores nostros multis ante secu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hospitij antiqui vestigia apud Germanos.

lis studiosissimos fuisse historici testantur, non pauca, nec leuia adhuc vestigia extant. Nam & nobiles multis in locis, & Ecclesiastici ordinis homines & mercatores & artifices quoq; cum in peregrinam ciuitatem venerint, non in publica diuersoria diuertunt, sed apud se inuicem diuersantur, atq; ita mutuum hospitij ius atq; officia inter se studiosè exercent:

Tedneſtani Africani antiqui hospitij similitudinem retinent.

Memorabile quoq; laudabileq; mihi in primis videtur esse illud Tedneſtanorum Affricanorum institutum, quod quidem ad antiquæ illius hospitalitatis similitudinem proximè accedere videtur. Nulli illi in suo oppido (quod quidem antiquissimum, amplissimũ amœnissimumq; esse fertur) diuersorium, nullum hypocaustum aut œnopolium habent. Quod si quis igitur peregrinus aut mercator illuc appulerit, ad notum aliquem se conferat necesse est. Si verò huiusmodi non occurrat, nobiles inter se sortiuntur, quis nam ignotum hunc mercatorem hospitio excipiat, ita vt nemini quamuis barbaro hospitium aut humanitatem suam deesse patiantur, qua peregrinos quosuis splendidè honorificeq; excipere solent. Qui autem hospitio exceptus fuit, is discedens hospiti suo munus aliquod ceu gratitudinis symbolum dare consueuit, quo gratior illi in posterum reditus pateat. Si verò aduena ille non fuit mercator, illi licitum est, quamcunq; voluerit procerum alicuius domum sibi hospitio deligere, nulla doni aut mercedis cuiuscunq; persoluendæ necessitate astrictus. Deniq; si mendicus aliquis peregrinus illac transeat, huic mox apparatur cœna in quodam Xenodochio, quod in paucis perum vsum extructum publico fouetur ære. Testis est Leo Africanus lib. 2. de Africa.

Gothorum & Suecorum insignis hospitalitas.

Huic Africanorum hospitalitati simillima est vel etiam maior Gothorum atq; Sueonum siue Suecorum hospitalitas, quam Saxo Danicæ historiæ scriptor & Cranzius Hamburgensis in principio suarum historiarum, & Olaus lib. 4. cap. 2. maximis laudibus efferunt. Nam quamuis omnes hyperboreæ gentes hospitalitate sint insignes, tamen Gothi atq; Sueones non illis modò, verùm omnibus Europæis populis hac virtute longè videntur antecellere. Nam aduenas quosuis non solùm alacriter, humaniterq; admittunt & excipiunt, verùm etiam omnia quæ ad liberalem victum cultumq; corporis pertinent illis, quandiu apud illos commorantur, gratis sine vlla mercede prompti ſſimè liberalissimeq; exhibent, illosq; omni humanitatis officijq; genere prosequuntur. Discedentes autem equis vel iumentis ad vicinos deducunt, & amicis in itinere, quod instituerunt, commorantibus commendant. Fit etiam non rarò inter illos contentio, quis aduenam peregrinumue hospitio excipiat. Quò quis enim plures aduenas hospitio excepit, tantò ille maiorem laudem meretur: contrà autem is, qui cibum, potum, hospitiumq; peregrino denegauerit, communi odio probroq; dignissimus iudicatur. In ipsis quoque pagis agricolæ aduenis omnia alimenta gratis largiuntur, maioriq; hospites, quàm filios suos liberalitate prosequuntur. His namque in mensa viliora apponunt, pretiosiora aduenis reseruantes.

Pœna eorum, qui peregrinos tecto arcent.

Hanc verò singularem Gothorum atq; Suecorum erga peregrinos humanitatem Olaus Carolo regi Gothorum trigesimo primo existimat potissimum accepram esse ferendam. Is enim omni virtutum genere ornatus, quibus populo illi præluxit, cùm alias præclaras leges, tùm illam quoq; tulit, qua sancitum erat, vt Gothi & Sueci & inter se, & in omnes aduenas atq; peregrinos hospitalitate vterentur, summumq; nefas ducerent viatorem quemcunq; à tecto arcere. Id si quis fecisset, & ædibus testibus ter hospitium negasse fuisse conuictus, illius ædes subiectis ignibus comburi iussit, vt ædibus proprijs iustè priuaretur, qui earũ alijs vsum inhumanissimè denegasset. Addit idem auctor lib. 5. c. 1. Suiceros Suecorum colonos esse non modò historijs posse probari, verumetiam summa illorum humanitate, qua Suecos ad se venientes prosequi solent, quam se quoq; expertum esse confiteatur.

Suitzeri Sueorum coloni.

Sclauorum hospitalitas.

De Sclauorum mira hospitalitate, vide Hermolaum cap. 83. qui inter alia indicat, Si quis quod rarissimè fieri consueuit, peregrinum hospitio remouisse conuictus fuerat, illius ædes & facultates incendio consumere licitum erat, atq; in id omnium vota conspirabant.

Heluetij hospitales.

Ac Heluetiorum quidem omnium (qui vulgò à Germanis, Gallis, Italis, Hispanis & alijs nationibus Suitzij siue Suitzeri appellantur) summam & antiquitus, & etiam nunc in peregrinos atq; aduenas humanitatem existere, cùm historiæ, tùm ipsa experientia quotidiana satis opinor superq; testatur. Nam vt de Tiguro patria mea potissimum loquar, illius incolas hospitales esse, & mirifico erga peregrinos quosuis amore beneuolentiaq; affici, nemo credo qui ibi commoratur atq; aquando fuit, inficiabitur. Nam primò quidem peregrinis sæpenumero cum armis, fistulis, buccinis atq; tympanis partim pedibus, partim in equis honorificè procul admodum ab vrbe obuiam procedere, illos

Tiguri norum hospitalitas.

dere, illos in latissimo aliquo campo circumcursare, verbis honorificis salutare, in vrbẽ magna cum pompa, cum tubarum clangore atq; tormentorum bellicorum sonitu strepituq; introducere & ad diuersorium vsq; publicum, siue aliã ciuis alicuius domum comitari atq; deducere consueuerunt. Hoc modo & sponsæ peregrinæ huc primùm aduenientes vnà cum suo comitatu, necnon principes viri & regum nonnunquam legati excipiuntur.

Iam verò quo ad reliquas cæremonias atq; ritus, quibus peregrini, illi præsertim, qui illustris sunt fortunæ atq; dignitatis, quiq; vel priuatim animi atq; negotiorum priuatorum causa, vel cum mandato siue legatione aliqua ad nos veniunt, excipi atq; tractari consueuerunt, illi ferè sunt huiusmodi. Primò quidem deliguntur à Senatu viri nonnulli boni graues q;, & illi potissimum, qui cum peregrinis illis vel moribus, vel vitæ genere atq; professione, vel etiam alia aliqua notitia quodam modo sunt coniuncti: adsunt sæpè etiam consules. Hi magistratus atq; Reipub. nomine illos honorificè salutant, omnia illis humanitatis hospitalitatisq; officia prolixè deferunt ac pollicentur, vnà cum illis cibum capiunt, illosq; honestis humanisq; suis colloquijs exhilarare student. Deinde mox in conuiuij principio adsunt publici ministri siue apparitores, qui cantharos aliquot vini plenos (quod Schenckweyn / id est, donatarium siue honorarium vinum vulgò vocatur) illis magistratus nomine offerunt. Eundem morem vinum hospitibus donandi apud Romanos quoq; fuisse, ex hisce Isidori verbis potest intelligi: Honorarium vinum quod regibus & potentibus honoris gratia offertur. Cato de Innocentia sua: Cum essem in prouincia legatus, quàm plures ad prætores & consules vinum honorarium dabant: nunquam accepi, ne priuatus quidem.

Vinum honorarium.

Præterea si diutius commorentur sæpissimè publico atq; magnifico conuiuio in publicis quibusdam locis atq; ædibus excipiuntur, cui vrbis proceres atq; optimates, necnon ecclesiastici atq; scholastici ordinis homines intersunt, quod conuiuium summa cum lætitia atq; gaudio celebratur, & vulgò ein schencky / id est, donatio (quia peregrini omnes sunt ἀναμβοῦλοι) appellatur. Ad illud autem conuiuium & à diuersorio honorificè ab honestis & primarijs viris deduci, & illo peracto rursus ad diuersorium reduci solent. Ludi quoq; sæpenumero & omnis generis spectacula in illorum gratiam ædiuntur. Præterea per totam vrbem ad loca, ædificia resq; alias visu dignas spectandum deducuntur. Sæpè quoq; per lacum admodum piscosum, qui Limagus dicitur, & vrbem interfluit, naui tecta omni alimentorum genere instructa vehuntur. Ciues qui in naui sunt, cum piscatoribus obuijs quibusq; ad quos deferuntur, de futura piscium captura licitantur atque pacisc untur. Piscatores impigri rete in lacum eijciunt, & quicquid ceperunt piscium licitatoribus tradunt, & in illorum nauem exonerant, quos mox craticulæ impositos torrent atque comedunt. Sæpe quoque fit, mirabile simul atque iucundum visu, vt pisces ipsa craticula ex aquis excipiantur, & in eadem prunis statim imposita viui adhuc atque salientes torreantur. Hoc modo itaque per horas aliquot animi gratia in lacu vagantur, epulantur, seque vario instrumentorum musicorum genere oblectant. Huiusmodi autem nauticæ deambulationis atque conuiuationis lacustris sanè iucundissimæ genus vulgò Trachr / hoc est ferculum, à piscium nimirum ferculis, quæ ibi sunt potissima, siue potius retis piscium q; tractu, denominatur. Hoc ferè modo peregrini præsentes publicè tractari atque honorari consueuerunt.

Iam verò non desunt priuati quoq; homines, qui eosdem si qua illis vel minima cum ijs intercedat notitia, vel in priuatis suis ædibus conuiuio excipere, vel certè vini honorarij munere afficere consueuerunt. Nec verò viri tantum, verum etiam fœminæ, nec politicæ solùm, verum etiam Ecclesiasticæ sortis conditionis q; homines, doctrinæ præsertim laude præstantes atq; clari, ijsdem honoribus afficiuntur, quibus etiam plærunq; à doctorum collegio conuiuium exhibetur, conuenientibus eò non modò scholæ ecclesiaq; ministris, verum etiam politicis viris.

Vt autem præsentes hospites amare atq; honorare, ita discedentes quoq; honorificè sæpenumero aliquò vsque comitari atque deducere consueuerunt. Sæpè quoque impensæ quas in diuersorio fecerunt, ex publico ærario soluuntur, & principibus quidem non modò vina, verum etiam frumenta, auenæ, carnes atque pisces donantur. Quid dicam de illis xenijs & donis honorarijs, quæ & publicè à magistratu, & priuatim à multis ciuibus ijs qui ad thermas nostras Badenses quatuor horarum spacio ab vrbe distantes, valetudinis gratia ex multis peregrinis atq; remotis locis accedunt, mitti consueuerunt? Incredibile sanè dictu est quanta sit quamque effusa in eiusmodi munusculis, quæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

carnibus ferè atque piscibus constat missitandis nostrorum liberalitas. Non solùm autem claris & splendidis viris, vt principibus, comitibus, baronibus, legatis, magistratibus, nobilibus, mercatoribus opulentis atque alijs huiusmodi huc venientibus plurimùm honoris exhibetur, verùm etiam si qui tenuioris sortis conditionisq; homines, vt artifices atq; opifices huc veniunt, ijs quoque non deest nostrorum, ac eorum præsertim qui eodem vitæ genere vtuntur, humanitas hospitalitatisq; officia. Atq; adeò non vilis modò & abiectæ, verùm etiam miseræ afflictæq; fortunæ hominibus patria nostra apertissima fuit, & adhuc est. Nam vt peregrinos quosuis religione quantumuis à se discrepantes humaniter officioseq; excipere, fouere atq; tractare consueuit: ita illis quoq; qui eiusdem religionis communione cum illa sunt coniuncti, ac propter illam nonnunquam natale suum solum mutare, atq; exulare coguntur, tutum fidumq; hospitium præbet. Huius rei testes esse possunt multi Angli, Germani, Itali exules, supplices miseri & afflicti, quos patria nostra sinu gremioq; suo excipere atq; fouere minimè dubitauit.

Iam verò inopes, mendici, valetudinarij, quorum magna quotidie copia ad nos ex plurimis peregrinis locis confluit, sua habent in vrbe agroq; nostro receptacula, atq; domos, (quæ à Græcis ξενοδοχεῖα, πτωχεῖα, πτωχοτροφεῖα, νοσοκομεῖα, l. vlt. C. de sacrof. Eccles. Latinè hospitalia appellantur) in quibus humaniter admodum benigneq; excipiuntur, curantur atq; foouentur, in quos incredibile est dictu quantos magistratus noster quotidie sumptus faciat. Iisdem quoq; per vrbem ostiatim mendicandi facultas plærunq; est concessa. Hæc de patriæ meæ charissimæ erga quosuis externos atque peregrinos hospitalitate humanitateq; sint dicta, qua illa sibi magnam apud multos populos laudem atque gratiam peperit. Etsi autem insignis sit atque celeberrima ceterorum quoque Heluetiorum omnium erga peregrinos liberalitas atque benignitas: tamen patriæ meæ, cum illorum pace atque venia, libenter hac in parte palmam dederim, nisi forsan naturalis amor, qui plærunque cæcus est, me fallit ac decipit.

DE MERCENARIA PEREGRINOS EXCIPIENDI RATIONE, DE STABVLIS ET DIVERSORIJS mercenarijs. De luxuria & auaritia, quæ in publicis diuersorijs inter Christianos exercetur, coercenda. Quæ cautio in peregrinis excipiendis, & in conuiuijs, quæ cum illis ineuntur, sit adhibenda. De præpostera & peruersa hospites tractandi consuetudine. Cur in illis epulis, quæ cum peregrinis ineuntur, sobrietati potissimum studendum, quàm periculosa sit in illis ebrietas.

CAPVT XXVIII.

Duplex peregrinos excipiẽdi ratio, gratuita et mercenaria

NVNC proposito meo congruere omnino ac consentaneum esse videtur, vt quoniam satis iam multa de illa & antiquitus potissimum, & hodie quoq; apud nonnullas gentes non parùm vsitata hospitij amici atq; gratuiti ratione atq; consuetudine dixi: nunc de altera quoq; illa mercenaria olim quidem rarius, nunc verò crebrius, meo iudicio, vsurpata, peregrinos & aduenas excipiendi consuetudine, & de vtriusq; discrimine dicam. Nam duplex omnino, mea sententia videtur posse statui peregrinos & aduenas excipiendi ratio. Vna, de qua iam multa dicta sunt, quáue certi quidam homines ex certo quodam pacto atque conuentu vel recens inito, vel paterno & auito sese mutuò in peregrinationibus amoris & beneuolentiæ ergò gratis hospitio excipiunt, ita vt non alienæ, sed suæ domi esse videantur. Et hoc quidem propriè hospitium dicitur, hospitalis nimirum illa necessitudo & amicitia, vnde hæ natæ sunt, quæ apud Ciceronem & alios auctores crebrò occurrunt, dicendi formulæ, hospitium cum aliquo facere, hospitio coniungi, hospitium esse alicui cum aliquo, hospitio aliquem accipere, hospitio inuitare, hospitium renunciare. Tametsi eadem vox crebrò etiam pro loco domus, quæ gratis liberaliterq; venienti hospiti patet, vsurpatur. Qui verò huiusmodi necessitudine consuetudineq; sunt coniuncti, illi propriè hospites dicuntur, vnde etiam

vnde etiam videtur fieri, vt hospitis nomen non secus atque Græcum ξένος vocabulum tàm pro eo qui excipit, quàm qui excipitur (sunt enim hæc correlata) crebrò apud auctores vsurpetur. Hospitis quoque nomen differre à peregrino & aduena illa Ciceronis verba satis demonstrant: Nos autem tam non hospites, sed peregrini atque aduenæ nominabamur. Hanc autem amicitiam & necessitudinem partim publicam, partim priuatam fuisse diximus: de cuius vtriusq; ratione satis dictum est.

Altera verò illa peregrinos & aduenas excipiendi ratio, de qua nunc dicendum est, qua certi quidam homines vel in agro, vel in vrbibus commodi acque lucri sui causa viatores atque peregrinos quosuis pro mercede accipiunt, illisq; vel tecti solius vsum, vel etiam alimenta præbent. Vtriusq; exemplum. Vtriusq; exemplum habes illustre apud Ciceronem lib. 1. de Diuinat. Cum duo quidam, inquit, Arcades familiares iter vnà facerent & Megaram venisset, alterum ad cauponum diuertisse, ad hospitem alterum. Qui vt cœnati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnijs ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, vt subueniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur, &c. En duplicem hîc habes diuersandi rationem, alteram hospitalem, alteram cauponariam siue mercenariam, vnde constat vtramque apud veteres olim fuisse in vsu. Illi igitur qui aduenientes quosuis viatores pro mercede accipiunt, illisq; cibum potumq; præbent à Latinis caupones siue copones dicuntur, à rerum (hoc est, esculentorum, poculentorumq;, quas cauponarum merces Apuleius lib. 1. vocat) copia quas venditant vt Grammatici volunt. Caupones etiã siue copones dicuntur non hi tantum, qui statã habent in vrbibus cauponã, sed etiã qui aliis copiarij appellantur (in quibus erant etiã parochi, qui lignũ etiam salemq; præbebant) qui nimirum magistratibus præbenda, & eorum familiæ præstabant publicè conducta, qui peregrinantes principes & magistratus sectabantur, vinum cibariaq; vendentes. Dè quibus cauponã Caupones. vtrisque nonnulli intelligunt illud Flacci, Perfidus hic copo. Item illud Ciceronis in Commentario de Petitione consolatus. In petitione autem consulatus copones omnes compilare per turpissimam legationem maluit, quàm adesse, & populo Romano supplicare. Coponis nomen, inquit Turnebus in suis Aduersarijs, de copiarijs intelligi fortasse posset, nisi omnes vniuersitatis particula officeret. Illud autem Flacci 2. Satyr.

Differtum nautis, cauponibus atque malignis.

Caupona. Apertissimum est de ijs intelligi, qui certam statamq; vsſiam habent cauponam, quos malignos vocat, propterea quod malignè et illiberaliter ferè victũ præbẽt. Ipsa verò domus siue taberna, cui caupo præest, & in quam viatores diuertunt, copona siue caupona dicitur. Cic. in Pisonẽ: Tibi solitudo erat pro frequentia, caupona pro oppido. Idem Philip. 11. Cum hora diei decima ferè ad saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atq; ibi se occultans perpotauit ad vesperum. Caupona quoq; mulier quæ tabernæ præest, dicitur, vt docet Priscian. 5. Dicitur etiam à Latinis, Hospitium mercenarium, taberna meritoria, diuersoria, & simpliciter taberna, et is qui illam exercet, tabernarius: quo cuique siue ciui siue peregrino & aduenæ introire licet danti mercedem. Tabernas Isidorus vult olim vocatas, ædiculas plebeiorum paruas, & simplices in vicis, axibus & tabulis clausas, vnde & tabernariæ, quòd ibi soleant considere. Dictas autem tabernas, quod & tabulis ligneis erant constructæ. Taberna.

Stabulum. Stabulum quoq; non solùm significat receptaculum equorum & iumentorum, vt vulgò dicitur, sed etiam pro caupona et hospitio accipitur à stando. Apuleius lib. 1. Ego verò quod primum ingressu stabulum conspicatus sum, accessi, de quadam anu caupona illicò percontor. Et ibid. Ego tibi solus hîc pro isto credam, & quod ingressui primum fuerit stabulum prandio participabo, id est, mecum prandebis asymbolos, & immunis: ego enim pro te soluam & stabulario satisfaciam. Tertullianus in Apologet. cap. 42. Itaque non sine foro, non sine macello, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis. Cypr. epist. 13. li. 3. Aut si, inquit, in via stabulũ aliquod obsideri, & teneri à latronibus cœperit, vt quisquis ingressus fuerit, insidentiũ illic infestatione capiatur, nonne commeantes, hac opinione cõperta, stabula alia in itinere appetunt tutiora, vbi sint fida hospitia, & receptacula commeantibus tuta? Augustinus Tract. 41. in Ioan. pie scitéq; disserens, Vtere, inquit, mũdo, non te capiat mundus. Quod intrasti iter, agis, exiturus venisti, non remansurus. Iter agis, stabulum est hæc vita. Vtere nummo, quomodo viator in stabulo vtitur mensa, calice, vrceo, lecto, dimissurus, non permansurus. Hinc stabularius idem qui caupo. Tertullianus in Apologet. cap. 39. Herculanarum decimarum, pollinctorum sumptus stabularij supputabunt, id est, diuersoriorum magistri. Stabularius.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vlpianus Iurisconsultus: Caupones, inquit, & stabularios eos accipimus, qui cauponam vel stabulum exercent. Vitellius per stabula et diuersoria mulieribus ac viatoribus præter modum comis, vt mane singulos iámne ientassent sciscitaretur, seq; feciſſe ructu quoque oſtenderat. Suetonius in Vitellij. Petronius: Sed nec viam diligenter tenebã, quia nec quò ſtabulũ eſſet ſciebã. Idem: Cum errarem, inquit, per totam ciuitatem, nec inuenirem quo loco ſtabulũ reliquiſſem. Plautus: Pallium ſtabulario dedi. Apuleius: Et vt, inquit, immeritò ſtabularios hoc omnes hoſpites deteſtamur. Idem: Sume ſarcinulam, & pretio manſionis ſtabulario perſoluto capeßamus viam. Stabulũ, vt illud quoque addam, ſæpè pro quacunq; habitatione & loco, vbi quis ſtare conſueuit, accipitur: hinc veſtibulum volunt dictum Grammatici, &c. Et Caius ait: Stabularium accipere mercedem, vt permittat iumenta apud eum ſtabulari, cuſtodiæq; nomine teneatur. Iuriſconſultus titulo pro ſocio: Viatica meritoriorum & ſtabulariorum ait rectè imputaturum, ſi quis ex ſocijs iter fecerit. Auguſtinus libro de Ciuit. Dei 8. Stabularias vocat mulieres, quæ exercent ſtabulum & viatores mercede paſcunt. Stabularij ſunt Catoni famuli villatici, qui ſtabulo præſunt. Sic enim inquit: Oportet habere villicus ſtabularios. Stabularium Græcè dici πανδοχέα Beroaldus exiſtimat colligi poſſe ex illo Ioſephi lib. 3. Antiquitatum: Neq; ancillam neq; captiuam eis nubere voluit, & eas quæ de cauponibus & pandochibus vitam agunt. Hinc ſtabulo quoque ſiue ſtabulor, id eſt, ſto, diuerto commoror & quaſi ſtationem habeo: & ſtabulatio, manſio in ſtabulo. Vnde & proſtibulæ, proſedæq; meretrices dictæ, quòd quæſtus copioſioris gratia concurrentibus illuc aduenis, manſiones ante ſtabula habuere.

Stabulariæ mulieres.

Stabulor. Stabulatio.

Diuerſorium. *Diuerſorium quoq; locus, ad quem viatores diuertunt, dicitur. Iſidorus diuerſorium vult eſſe dictum, quòd ex diuerſis vijs ibi conueniatur. Cicero Fam. 7. Næ ego libentius emerim diuerſorium Tartarinæ, ne ſemper hoſpici moleſtus ſim. Idem de Orat. 11. Perpauca quidem mihi reſtant, ſed tamen defeſſus iam labore atque itinere diſputationis meæ, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Idem de Senectute: Ex vita iſta diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non tanquam ex domo: commorandi enim natura nobis diuerſorium, non habitandi dedit. Idem VI. Fam. Nam & villa & amœnitas illa commorationis eſt, non diuerſorij. Diuerſorium itaque vel eſt publicum, vt taberna meritoria: vel priuatum. Diuerſari eſt manere apud aliquem hoſpitij iure, vel alio modo, & diuerſor pro eo qui diuerſatur. Cicero de Inuent. libro 2. Caupo non multò poſt clamat, hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illum qui ante exierat, conſequitur.*

Diuerſari, diuerſor.

Græcè verò huiuſmodi hoſpes publicus, qui aduenas & viatores quoſuis mercedis ergò recipit dicitur πάνδοχος, ὁ πάντας ὑποδεχόμενος, interprete Suida, & πανδοχεὺς, Ionicè παντοδοκεὺς in fæmin. παντοδοκεύτρια, id eſt, caupona. Idem κάπηλος, & in fæmin. κάπηλις παρὰ τὸ κηπεύειν τὸν πηλὸν, id eſt, à corrumpẽdo vino (qui mos eſt cauponum): nam πηλὸς idem quod οἶνος. Ξενοδόκος quoque, vnde ἀμπελος quaſi ἐμπηλος ἢ ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα πηλὸν, Suida teſte. Ξενοδόκος quoque, ſiue Euſtathio ὁ δ. posteris dictus eſt ὡς ξυνὸς, hoc eſt, κοινὸς ὑποδεχεύς, id eſt, communis omnium ſiue peregrinorum quorumuis receptor. Item ξενανόμος caupo dicitur, vnde ξενανομεῖον ces quæ cauponi datur. Hoſpitium porrò ſiue diuerſorium mercenarium ξενοδοχεῖον, ξενοκομεῖον & propriè πανδοχεῖον dicitur, quod Suidas τὸ πάντας ὑποδεχόμενον οἴκημα interpretatur. Ασώπιον quoque à Græcis ganea & popina appellatur. Stratis apud Athen. lib. 4. εἰς ἀσώπιον τρέχειν in popinam diuertere. Germanicè vulgò wirtzhauß/*ſiue* herberg: Gallicè, hoſtelerie, logis, Italicè, hoſtaria, allogiamento, albergo. *Hiſpanicè, tauerna, poſada, aluegneria appellatur. Ipſa actio πανδοκεύειν & πανδοκεία latinis cauponatio & ſtabulatio appellatur. Illi qui in publica & mercenaria huiuſmodi hoſpitia diuertunt, κατάκται, id eſt, diuerſores, teſte Polluce, dici poſſunt. Hæc de nominibus: nunc de ipſa re.*

Hoſpitia Græcè.

κατάκται.

Cauponatio apud veteres ignominioſa habita.

Ac primò quidem antiquitus cùm apud Græcos, tùm apud Romanos huiuſmodi cauponationem, id eſt, cauponam exercendi faciendiue artem ac conſuetudinem illiberalem atq; ignominioſam fuiſſe exiſtimatam, paſſim ex prophanis auctoribus conſtat. Lydos omnium primos cauponem inſtitutores fuiſſe, aliqui ex Græcis memoriæ mandarunt, à quibus etiam aleæ, teſſerarum atque pilæ luſum (qui quidem in cauponis & diuerſorijs illis mercenarijs maximè dominatur) volunt fuiſſe excogitatum: quo argumento ludi à Lydis videri poſſunt appellati. Sunt qui ſcribunt Cyrum Lydis ſuperatis ademiſſe arma, & talares geſtare veſtes iußiſſe, qua de cauſa ipſos emollitos atq; effœminatos cauponariã factitare cœpiſſe: teſtis eſt Herodotus lib. 2. De horum monſtroſo ac portentoſo luxu atq; libidine, qui vxores ſuas caſtrare, & quibuſuis proſtituere atq; exponere conſueuerunt, vide Athen. lib. 12. Celſ. lib. 20. cap. 14. Quales igitur Lydi fuerunt primi rei cauponariæ auctores, tales & olim & hodie quoq; pleriq; ſolent eſſe caupones, homines nimirum molles, delicati, libidinoſi, ludis turpibus & obſcœnis dediti, quiq; lucri ſui & emolumenti cauſa non vinum modò adulterare, verùm etiam vxores nonnunquam atque filias ſuas adulterandas atque corrumpendas quibuſuis proſtituere ſolent. Plato lib. 11. de Legibus interdicit ciuibus ſuis cauponationem tanquam rem illiberalem, quæ per peregrinos ſit exercenda, vel certè, enumeratis pluribus cauponum maximis vitijs, eos ex viliori ciuitatis gente tanquam prauos omnino futuros creari mandat. Iuriſconſultus tit. de Nundinis, meminit Platonicæ ſententiæ de cauponationibus. Plutarchus 2. Problem. Sympoſiac. 10. Italos caupones prauitatis & auaritiæ accuſat, cum dicit Homericis cœnis, quæ quidem à fame & ſiti non ſint omnino liberæ, præſſe reges: Italicis cauponibus δεινοτέρους, id eſt, ad rem attentiores.

Cauponum mores.

Noſtris temporibus, in orbe præſertim Chriſtiano, vt nihil de externis & barbaris nationibus loquar, mercenariorum huiuſmodi diuerſoriorum atq; hoſpitiorum ſiue pandochæorum maximus eſt & frequentiſſimus vſus. Sunt autem illa triplicis ferè generis. Nam in alijs tecti tantùm ſiue domicilij vſus: in alijs eſculenta tantùm atq; poculentum plerisq; honeſtioribus præſertim & amplioribus, vtrunq; viatoribus atq; peregrinis exhibetur.

Diuerſoriorũ publicorum triplex ratio.

Apud Hiſpanos, qui alias erga peregrinos humaniſſimi eſſe perhibentur, audio in diuerſorijs nihil præter tectum viatoribus præberi, edulia ipſi peregrini in foro atq; ijs in locis in quibus venduntur, emere coguntur, quæ quidem hoſpiti ſuo dant coquenda.

In vrbe Feſſa totius ferè Africæ celeberrima, ducenta ferè hoſpitia eſſe dicuntur: quæ quamuis magna admodum ſint & ampla: ſordidiſſimè tamen hoſpites in ijs excipiuntur. Nullus enim ibi neq; lectus, neq; lectica reperitur, hoſpes lodicem ſaltem quandam cum ſtorea exhiber. Quod ſi cœnam tibi parari velis, neceſſe eſt vt macellum ipſe adeas, atq; tuo hoſpiti des coquendum, quod inde tibi comparaueris. Fouentur & in his hoſpitijs viduæ Feſſanæ, quæ neque bona habent, neq; propinquos, à quibus alantur. Horum ſingulis aut interdum binis cubicula aſſignantur, proque egregio hoc hoſpitio mulieres lectorum & coquinæ curam gerunt. Hæc Leo Affricanus lib. 3. cap. 24. vbi de pandochæorum Feſſanorum ſtirpe Elchena dicta (ex qua omnes originem habent) de illorum veſtitu, ſermone atq; moribus planè fœmineis, barbæ raſura, meretricibus cum quibus ceu cum vxoribus viuunt, de illorum conſule certo, de tributis, quæ vrbis rectori pendunt. ſummaq; vitæ improbitate videre licet plura. Hinc fieri dicit, vt diuerſoria illa æneonum tantùm, & nebulonum ſint receptacula, in quibus maiori cum licentia atq; impunitate flagitijs indulgent. Quamobrem viri probi, literati atq; mercatores à pandochæorum illorum commercio atq; adeò colloquio quoq; abhorrent, ac illis vicißim interdictum, vt ne templum aut mercatorum collegium aut balneum intrent. O vtinam non tales plurimi hodie inter Chriſtianos pandochæi reperirentur, qui tamen apud plærosq; magno ſunt in precio & honore.

Feſſanorũ foredes in excipiendis hoſpitibus.

Verùm quod de Hiſpanicis ſuprà diuerſorijs dixi, id etiam in Gallia, Italia & alijs in locis moris eſt, vt nimirùm peregrini cum pandochæo vel ſtabulario de habitatione tantùm paciſcantur, cibum potumq; ipſi pro ſua voluntate ſibi aliunde comparent. Ac omnino diuerſam ac diſſimilem eſſe apud alios atque alios populos in diuerſorijs illis publicis ſiue pandochæis peregrinos excipiendi atq; tractandi rationem, optimè norunt illi qui multum peregrinantur. Alibi enim hoſpites atq; peregrini humanius & lautius: alibi ſordidius atq; illiberalius tractantur.

De Gallicorũ & Germanicorum hoſpitiorum diſcrimine.

De Gallicorum atque Germanicorum hoſpitiorum diuerſitate vide feſtiuum elegantemq; Eraſmi dialogum, qui Diuerſoria inſcribitur, tameſſi Germanicorum hoſpitiorum mores ab illo tempore multum immutati et ad humanitatem propius acceſſiſſe videantur. Eſt tamen hodie quoque, id quod ipſemet expertus ſum, non parua inter vtriuſq; regionis pandochæos diſſimilitudo. Galli enim viatores & aduenas, quos aduentare norunt, illis vltrò vel ipſimet obuiam procedentes vel ſeruulos mittentes ſuos, blandiſſimis verbis atque promiſſis ad ſe inuitant & allicium. Sapè etiam, qui tamen Italorum magis mos eſt, vini cantharum, illis deguſtandum offerunt, & opimos delicatoſq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

anseres, columbas, gallinas, pullos manibus gestant illisque ostentant, quo facilius nimirum ad emendum apud se commoueri possint. Deinde vbi illos verborum suorum humanitate in hospitium suum pertraxerunt, illis & cubiculorum & vini optionem dant, coquinam atque cellam vinariam adeundi, indeq; esculenta poculentaq; quibus potissimum delectantur, pro arbitrio eligendi potestatem faciunt. Hæc quæ commemorani quàm sint à Germanicorum hospitum moribus aliena, norunt optimè qui illa sunt experti.

Iam verò quoad ipsas epulas, illæ certè apud Gallos, apud quos etiam maior est omnis generis delitiarum cupediarumq; copia, longè sunt lautiores atq; delicatiores, quàm apud Germanos. Et quos autem aliaq; iumenta quibus viatores vtuntur, melius & commodius in Germanicis, quàm in Gallicis hospicijs tractari vel tritum & per vulgatum illud dictum satis ostendit, quo Gallia hominum paradisus, & equorum infernum esse dicitur.

Denique quod ad pretij siue mercedis atque symboli solutionem attinet, magna quoq; est dissimilitudo, quòd nimirum in Gallia, Italia, vt etiam alijs regionibus de illa inter actionum, vti loquar, & passuum hospitem disceptatur, & ita grauiter quidem sæpenumero atque vehementer, vt res ad conuicia, ad verbera, ad iudicium denique deueniat. At in Germania pretium atque symbolum omnino hospitis qui excepit, iudicio arbitrioque est permissum, vt quantum ille petierit, siue æquum illud sit siue iniquum diuersori sine vlla recusatione sit persoluendum. Plura de diuersis hospitiorum atque diuersoriorum moribus atque consuetudinibus apud alias atque alias gentes vsitatis dici possent, quæ persequi omnia (præsertim cum illa indies immutentur) longum nimis operosumq; foret.

Diuersoriorũ vsus vtilis & necessarius.

Nunc in vniuersum quædam de mercenariorum horum diuersoriorum ratione adijciamus. Ac illorum quidem vsum in oppidis atque agris propter viatores atque peregrinos vtilem, imò necessarium esse ipsa vitæ communis consuetudo omniumq; seculorum experientia satis docet. Nam antiquis quoque illis temporibus, quibus amici gratuitoque hospitij vsus maximè florui: tamen cauponæ quoque atque diuersoria meritoria siue mercenaria in vsu fuerunt, ad quæ viatorum atque peregrinis quibuslibet aditus patuit, vt in ijs cibo, potu atque quiete refecti iter suum possent tantò facilius atque commodius peragere atque perficere possent. Verùm vt & vtilis & necessarius est huiusmodi diuersoriorum vsus, ita pernitiosissimus est eorundem abusus, qui non minus hodie passim inter Christianos, quàm olim inter Ethnicos, regnat atque dominatur. Quamobrem pij atque prudentis magistratus est officium, cui populi suæ fidei commissi salus atque incolumitas cura est, vt certè esse debet, vt omni studio, cura atque consilio, bonis legibus atque institutis hunc abusum corrigere, coercere atque tollere omnino conetur. Primò itaque dabit operam vt diuersoria atq; cauponæ sint, quàm paucissimæ earumq; numerus viatorum peregrinorumq; frequentia definatur. Nam, vt ipsa docet experientia quotidiana, quò plures sunt cauponæ atq; diuersoria, tanto maior solet esse scelerum omnium atque flagitiorum occasio atque licentia. Nam cum ipsa hominum ingenia maxima ex parte à negotijs actionibusq; honestis ad otium, ad voluptates atque luxurium procliuia sint atque propensa, tum ipsi caupones atq; tabernarij plerunque sui lucri causa quosuis ad se allicere & inuitare consueuerunt. Sic itaque fit, vt illæ domus non tàm viatorum atque peregrinorum, quàm ciuium & indigenarum sint plenissimæ, in quibus illi res fortunasq; suas absumunt atque perdunt. Mirum itaque profectò non est, & Claudium Cæsarem, teste Dione, olim potatorum cauponas Romæ sustulisse, & hodie Tednestanos, teste Leone Africano, nulla in vrbe sua diuersoria mercenaria pati.

Diuersoriorũ atq; cauponum abusus eiusq; corrigendi ratio.

Diuersoria sint pauca.

Verùm hodie, proh dolor, apud Christianos passim & in pagis & in vrbibus maxima est cauponarum copia, in quibus non modò viatores atque peregrini ad certum tempus diuersantur, verùm etiam ciues atq; indigenæ in illis dies noctesq; volutari, helluari, aleæ, stupris alijsq; sceleribus atque flagitijs indulgere consueuerunt, cum maximo & totius Reipub. & suæ famæ, existimationis, salutis, rerum fortunarumq; suarum omnium dispendio & detrimento. Sunt itaque plerique hodie Christianorum diuersoria omnis generis sceleratorum flagitiosorumq; hominum receptacula, omnis nequitiæ, libidinum, improbitatisq; officinæ, adeò vt non tàm hominum diuersoria, quàm pecudum stabula, imò dæmonum domicilia appellari possint. Quamobrem pij magistratus officium fuerit, huiusmodi diuersoriorum & cauponarum magnam accuratamq; curam suscipere atq; generatim

Cauponarum multitudo pernitiosa.

ac quoad eius fieri potest severissimis legum sanctionibus ciues suos ab illarum frequentatione deterrere. Deinde si propter peregrinos & aduenas vel necessitatis vel honoris ergò (vt sæpenumero fit) vel etiam alias honestas ob causas diuersorijs illis vti cogãtur, vt ne illis vel inter se vel etiam cum viatoribus atq; peregrinis totam ibi noctem perpotare ac pergræcari, aleæ, tripudijs alijsq; inhonestis ludis operam nauare liceat. Prandij quoq; atq; cœnæ tempus certis horarum terminis definiatur, vltra quos si potationes comessationesq; producantur, in ipsos caupones atq; tabernarios animaduertatur. Præterea vt in tabernis illis caupones rusticis atq; alijs plebeis nihil credant, sed symbolum statim peractis epulis exigant: id si neglexerint, non habeant ius exigendi. Deniq; cum diuersoria illa publica non in ciuium & incolarum, sed peregrinorum potissimum vsum sint instituta, vt illis tectum, cubicula, lecti, alimenta necessaria pro iusta legitimaq; mercede præbeantur, magistratus omnem dabit operam, vt hæc omnia iusto legitimoq; modo atq; ordine fiat. Ac in primis cum mercenarij illi hospites sæpè peregrinos & aduenas pro sua auaritiæ decipiant, inhumaniter sordidèq; tractent, iusto maiora ab illis pretia atq; symbola (quæ locaria dici Varro testatur, Græcè τιμὴ καπήλικα appellãtur) exigant, ac proinde non sibi solùm, verumetiam vniuersæ ciuitati maximum odium, inuidiam, ignominiam atq; dedecus apud peregrinos concilient, magistratus prudens hanc illorum auaritiam seuerissimis legibus atq; pœnis coercere studebit, ac illis certum pro annonæ ratione cœnæ exhibendæ, stabulandiq; pretium præscriber. Apud Bernates quidem certum est prandij atque cœnæ pretium constitutum. His itaq; atq; alijs huiusmodi legibus & institutis magistratum decet hospitia illa publica regere atq; moderari, quod ni fiat, plurima inde mala, incommoda ac detrimenta in vniuersam rempub. plærunq; redundant.

Luxuria quæ in diuersorijs exercetur coercenda.

Cauponum auaritia coercenda.

Hæc de hospitiorum, hospitalitatis communiorumq; hospitalium ratione varia atq; multiplici satis sint dicta, quibus operæpretium erit nonnulla de ijs quæ hospitalitati veræ repugnant, adijcere, quorum alia excessus, alia defectus nomine sunt improbanda. Nam primò quidem vt hospitalitate nihil est iuris diuino, naturali atq; gentium conuenientius, nihil cùm vniuersis ciuitatibus, tùm singulis hominibus gloriosius, ornatius, iucundius: ita inhospitalitate nihil est tetrius & immanius, nihil legi diuinæ atq; naturali magis contrarium & inimicũ, nihil quod & vniuersæ ciuitati, & singulis hominibus maius hominum odium & inuidiam maioremq; ignominiam atque dedecus pariat. Hæc à Græcis generali nomine & ἀξενία, id est, inhospitalitas, & ξενηλασία, id est, hospitum expulsio, & κακοξενία, id hospitum mala tractatio, & ξεναπάτη siue ξεναπατία, id est, hospitum deceptio dicitur. Et qui tales sunt, ἄξενοι siue ἀξεινοι, δεινόξενοι, κακόξενοι, ξενηλάται et ξεναπάται nominantur. Διεπαιώξενοι quoq; dicti sunt hospitum deceptores Aristoph. Nota est Samaritanorũ in hospitalitas erga Christum. Luc. 9. Huiusmodi fuerũt, exempli gratia, Ægyptij (quos Plato lib. 12. de Leg. eo nomine perstringens Nili pecora appellat) qui, vt cestis est Strabo lib. 17. peregrinos non admittebant, sed ex finibus suis pellebant, vel etiam illos per simulationem & ironiam decipere fuerunt soliti, vnde Dyronoxeni à Comicis fuerunt appellati. Cæl. lib. 18. cap. 5. Item Lacedæmonij, quorum ξενηλασία historijs celebratur: siquidem non omni tempore peregrinis licebat Spartam adire, sed certis ac statutis diebus: eosdem etiam iure illo suo nigro, & pane igne durato sordidè admodum tractabant, testis est Cælius lib. 18. cap. 5. Alex. ab Alexand. lib. 4. cap. 10. tametsi ab alijs eorundem hospitalitas celebretur, vti suprà dictum est. His adde Indos, apud quos nisi triduò hospiti diuersari non licebat: Apolloniatas, qui Spartanorum ritu peregrinos omnes vrbe expellebant, teste Æliano lib. 13. ex varia historia. Eratosthenes auctor est ξενηλασίαν, id est, peregrinos expellendi consuetudinem communem fuisse omnibus barbaris gentibus.

Inhospitalitatis vituperatio

Exempla inhospitalitatis. Samaritani. Ægyptij. Lacedæmonij. Indi. Apolloniatæ.

Sed non opus est multa antiqua exempla commemorare, cum nostra hæc perdita prostigataq; tempora plurimorum non barbarorum, sed Christianorum (siquidem illi Christiani sunt appellandi) exempla nobis suppeditent, qui peregrinos & aduenas acerbissimè oderunt, vexant, affligunt, conuitijs atque opprobrijs dilacerant, omni iniuriarum atque contumeliarum genere efficiunt, dolis atque fraudibus circumscribunt, qui quidem summi ac verè hospitalis illius Iehouæ iram atq; furorem tandem experientur.

Nonnullos etiam priscis illis temporibus legimus eò immanitatis fuisse progressos, vt peregrinos & aduenas quosuis trucidare, vel etiam Dijs suis immolare soliti fuerint. Sic enim Carthaginenses immani quodam peregrinorum odio flagrantes, quosuis qui in Sardiniam, aut ad Herculis

Ξενοκτονία. Carthaginẽses

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tauroscythæ. Busyris.

columnas appulerant, mari demergebant. Nota est Tauroscytharum crudelitas, qui Dianæ hospites atq; peregrinos immolarunt: notissimæ sunt Busyridis immanissimi Ægyptiorum regis ac funestissimæ, peregrinorum sanguine cruentari solitæ. Deniq; Lycaonis, Fauni, Geryonis, Ixyonis, Lyci ξενοφονίαι, id est, peregrinorum cædes atq; latrocinia plurimis poëtarum fabulis decantata, quis ignorat nisi in poëtica omnino sit hospes & peregrinus? Talis est hodie Americensium, aliorumq; anthropophagorum nostri temporis consuetudo. Vide Ælianum lib. 2. Variæ historiæ de Macareo, & Herodotum lib. 6. de Glauco, duas pulcherrimas historias, quas hic recensere nimis longum esset. Sed quid de barbaris cùm antiquorum, tùm nostrorum temporum ξενοκτόνοις loquor, cùm inter Christianos quoq; plurimi reperiantur, qui peregrinos & aduenas vel aperta vi, vel dolo ac veneno, iuris quoq; sæpenumero atq; religionis prætextu & specie è medio tollere minimè dubitant. Ac vt Tauroscythæ quondam aliæq; gentes feræ atq; barbaræ rem se ficititijs illis suis Dijs seu potius dæmonibus gratissimam facere existimabant, si ijs peregrinos immolarent: Sic quoq; Christianorum nonnulli peregrinorum à religione suâ dissidentium cædibus atq; supplicijs verum ac supremum illud Numen se optimè placare atq; venerari posse credunt.

Christianorum ξενοφονίαι.

Porrò illa suprà commemoratis hospiticidijs sanè immanissimis accensenda, ac eiusdem cum illis sceleris affinitate coniungenda videtur esse Iahel illa Hebri Kenæi vxor, de cuius facinore commodè hîc quæri potest, in laudene, an in vitio illud sit ponendum, de quo sic scriptum legimus Iudicum 4. cap. Sisera imperator exercitus Iabini regis Chenaan (cuius immani dominatu Hebræi diu grauiter oppressi afflictique fuerunt) cùm à tribu Nephthali atque Zabulon, Baraci ductu, seu ipsius potius Dei auspicio atque beneficio, ad torrentem Kison prælio victus fuisset, vniuerso eius exercitu internecione deleto, ipse solus vix elapsus, fuga ad Iahelis tabernaculum contendit, seu ad tutum asylum, cùm inter Iabinum regem & Hebri Kenæi familiam pax atque fœdus intercessisset. Iahel itaque Siseræ fugienti obuiam occurrit, illum seu confœderatum, hospitem atque suppliantem humaniter honorificeque ad se in tabernaculum suum & inuitauit & recepit, illum metu consternatum, bono esse animo, omnemque metum deponere iussit, data illi quasi securitatis fide, integumentis diligenter cooperuit, denique illi sitienti, ac proinde aquam postulanti, lac abunde potandum præbuit, quæ quidem omnia egregia videntur fuisse hospitalitatis officia. Sed quid? diruus tandem ac tragicus exitus fuit consecutus. Nam eundem quem hospitali modo inuitarat atque exceperat, tandem graui arctoque somno correptum transfixis clauo illius temporibus, terræque affixit hostili planè modo è medio sustulit. Annon igitur quæso, doli mali, violati fœderis, hospitij, fidei promissionisque recens datæ, ac proinde summæ impietatis crudelitatisque nomine accusanda meritò videtur esse atque damnanda? Et tamen hoc illius facinus à Deborah vate sanctissima, summum tunc temporis apud Hebræos magistratum gerente, & prædictum antea sancti Spiritus afflatu, & postea in carmine epinicio, quod cecinit, summoperè collaudatum fuit. Dubium itaque non est, quin hoc quod fecit, ipsius Dei instinctu impulsuque fecerit, quo quidem aliquid iubente nunquam vel arctissimarum necessitudinum iura optimo iure solui possunt. Quamobrem non vituperationem, sed laudem potius meretur, vt quæ voluntatem diuinam, cui sine vlla recusatione semper est parendum, necnon Hebræorum religionem, libertatem atque salutem (quæ vtique & superstite Sisera hoste populi Dei infestissimo, rursus periclitata fuisset) omni necessitudini sibi longè anteponendam duxit. Ac proinde non hospiticidij nomine damnanda, sed potius hospitij, imò tyrannicidij, atque adeò singularis erga Deum patriamque suam pietatis nomine iuxta ipsa sacrarum literarum testimonia, meritò summis laudibus efferenda est atque celebranda. Nobis verò hoc singulare illius fœminæ & extraordinarium factum non est temerè ad imitationem trahendum, sed potius fœderis hospitijque iura sanctè inuiolateq; sunt seruanda, quemadmodum diuina humanaq; iura nobis præcipiunt.

Quæstio, An Iahel ξενοκτονίας nomine damnanda.

Verùm, vt vnde digressus sum, reuertar, quemadmodum hospitum atque peregrinorum odia, expusiones, deceptiones, atque circumscriptiones, cædes denique non Christianæ modò charitati, sed ipsi quoque humanitati repugnantes, planeque diabolicæ summoperè sunt fugiendæ: ita quoque in peregrinis admittendis excipiendisque summa adhibenda est cautio atque vigilantia, vitanda nimia negligentia atque socordia, quæ ciuitatibus atque rebuspublicis magno sæpè malo damnoque consueuit esse. Multi enim sæpè latrones, prædones, incendiarij, exploratores atque proditores amicitiæ speciem præ se ferentes, ac mendicorum sæpè habitu tecti (quorum hominum nostris temporibus, vt Plauti verbis vtar, vel vberrimam segetem licet metere) vrbes intrare, ac ijs pestem perniciemq; moliri tentant. Ad horum itaque insidias præcauendum benè morata & constituta ciuitates habebunt suos vel in turribus, vel in portis, vel etiam per totam vrbem excubitores, vigiles atque custodes, qui nundinarum præsertim alijsq; periculosis temporibus peregrinorum primo aduentum significabunt, quinam sint, vnde veniant, cur veniant, quo cogitent vti in vrbe diuersorio, diligenter studioseq; exquirent, illorũ quoq; vestes, sarcinas, currus atq; iumenta, quib. vehuntur, non nunquam excutient, num quæ in illis arma atq; instrumenta infesta occultentur. Singulorum numerum, atq; etiam si fieri potest, nomina eorum præsertim qui in vrbe pernoctant, vel etiam diutius aliquanto commorantur, magistratui indicabunt. Præterea eosdem per plateas vrbis oberrantes noctu præsertim diligenter obseruabunt, ac ipsi præsertim hospites publici illos obseruabunt, ac notabunt, quoad eius fieri potest, intra diuersorij sui parietes continere studebant. Mimi, histriones & qui se mentiuntur Ægyptios, item vrsos saltantes ac feras exoticas circumducentes, quia horum sodalitio exploratores nonnunquam atque perditores continentur, & ciuibus pecunias emulgent, non sunt tolerandi.

Prudenter itaq; imperialibus sanctionibus cautum est, vt hoc hominum genus proditionis suspectum non toleretur, sed ditionibus expellatur, sicut & plani illi atq; errones, qui militum titulo se venditant, pagatim grassantes, ac stipem per villas postulantes, qui intolerabili petulantia gentē rusticam vexant. Magna itaq; seueritate cohibendi sunt, & ad laborem compellendi. Ac omnino externi & ignoti non tolerandi, nisi certis testimonijs testentur se dignos esse, quibus detur.

Constitutio Imp. Augusti anno 1500.

Massiliensium quoq; & laudanda & omnibus ciuitatũ atq; rerumpub. rectoribus imitanda videtur esse prudentia, qui omnibus, teste Valerio Maximo lib. 2. cap. 5. per aliquam religionis simulationem vrtiæ alimenta quærentibus vrbis suæ portas intercludebant, mendacem atque fucosam superstitionem summouendam esse existimantes. Apud eosdem similiter (id quod etiamnum hodie apud nonnullos populos in belli præsertim periculis atque suspicionibus moris est) intrare oppidum nulli cum telo licebat, præstoq; erat, qui id custodiæ gratia acceptum, exeunti reddebat, vt hospitia sua, addit Valerius, quemadmodum aduenientibus humana erant, ita ipsis quoque tuta essent. Sic ergo vna eademq; opera ciuitates atq; respub. & hospitalitatis, & salutis atq; incolumitatis suæ rationem debent ducere.

Massiliensium prudentia in arcendis peregrinorum insidijs.

Quamobrem vt Spartanorum, Epidamniorum, aliorumq; populorum culpanda ξενηλασία, qui sine discrimine peregrinos quosuis certis præsertim temporibus vrbe sua expellebant: ita Apollonia eorum contrà damnãda esse videtur socordia nimia atq; securitas, qua illi cum magno ciuitatis suæ periculo atq; discrimine peregrinis quibusuis vrbem suam immigrandi incolendiq; potestatem faciebant, vt testis est Ælianus de Varia historia lib. 13. cap. 16. Nec vituperanda solum, verumetiam detestanda est Indorum, Babyloniorumq; antiquorum insania, qui, teste Sardo libro de Varijs gentium moribus, hospitibus atq; peregrinis non solùm ædibus suis cedebant, verumetiam vxoribus suis alijsq; rebus omnibus pro sua libidine abutendi facultatem concedebant. O vtinam non hodie quoq; Christianorum multi reperirentur, qui lucri quæstusq; gratia vxores liberosq; suos & ciuibus & peregrinis prostituerent atq; ita execrandum lenocinium facerent. In publicis Academijs atq; scholis, ad quas ex omnibus orbis partibus plurimi peregrini literarum ergò confluunt, quàm id frequenter fiat, tàm notum est quàm quod notissimum.

Apolloniatarũ nimia socordia.

In peregrinis tractandis delectus habendus.

Verùm vt in peregrinis admittendis adhibenda est, vt dixi, cautio prudens atq; diligentia: ita quoq; in eorundem tractatione delectus videtur esse habendus, nec pari omnes modo liberalitate atque tractandi. Consyderationem diligenter & attentè, qui quales ue illi sint, & quibus de causis ad nos veniant. Alij enim sunt priuati, & priuatas ob causas atq; negotia veniũt: alij sunt magistratus, vel legati à principe, populoue aliquo publicas ob causas missi. Item alij vel amicitia & familiaritate antiqua, vel cognatione & affinitate, vel eiusdem muneris, gentis, religionisue societate, vel quacunq; deniq; necessitudine magis minusue nobiscum sunt coniuncti, vel nulla prorsus. Quamobrē non eadem & similis omnibus peregrinis à nobis exhibenda est benevolentia atq; benignitas, sed circumstantiarum huiusmodi diligens & accurata habenda est ratio.

Cautio adhibenda in excipiendis peregrinis.

Peregrinorum duo sunt genera.

Duo autem in primis peregrinorum genera sunt, qui à ciuitatibus quibusuis & publicè & pri-

Universidad de Deusto
Biblioteca

uatim honorificè, officioſe humaniterq; excipi & tractari debent. Primi ſunt legati, aliiq; illuſtri fortunæ, dignitatis auctoritatisq; homines cum politici, tũ Eccleſiaſtici, quibus meritò omnis generis honores ſunt deferendi. Secundi ſunt homines pauperes, inopes, egeni, mendici (inter quos tamen ſæpè multi latent illuſtris dignitatis atque fortunæ homines) omnes deniq; qui noſtra ope atque auxilio indigent. His igitur tanquam ipſius Chriſti legatis atque vicarijs omnia pro noſtra virili iuſta debitaq; humanitatis atque beneficentiæ officia & publicè & priuatim promptiſſimè libentiſſimeq; præſtare debemus, non huiuſce modò animalis, ſed æternæ quoq; vitæ præmijs ampliſſimis nobis propoſitis.

Epulorum hoſpitalium abuſus duplex. Nimiæ ſordes.

Nunc poſtremò (vt locum hunc totum concludam) de conuiuiorum hoſpitalium, quæ in peregrinorum vſum & honorem adornantur, abuſu eſt dicendum, qui quidem duplex eſt. Alius qui in deſectu conſiſtit, cuiuſmodi fuit Lacedæmoniorum ſmicrologia atq; ſordes, qui peregrinos ſanè illiberaliter ſordideq; exceperunt. In conuiuijs igitur illis, quæ peregrinis præſertim dignitate auctoritateq; aliqua præditis vel publicè vel priuatim exhibentur, ſplendori in primis eſt atq; magnificentiæ ſtudendum, fugienda Laconica illa parſimonia atq; illiberalitas.

Ebrietas in epulis quæ cum peregrinis agitantur, quam periculoſa.

Alter abuſus, qui hodie in Germania præſertim eſt peruulgatus, luxuria atque immaniſſimis illis propinationibus continetur, quæ cùm ſemper, tùm in huiuſmodi præſertim conuiuijs, quæ cũ peregrinis agitãtur, pernitioſæ periculoſæq; eſſe conſueuerunt. Sunt igitur hodie quàm plurimi, qui cum perhoſpitales atq; benigni erga peregrinos videri volunt, inhoſpitaliſſimi, funeſtiſſimiq; peregrinorũ hoſtes atque inimici meritò ſunt habendi. Hi verò ſunt vinipotentes illi potatores, qui peregrinos partim multis verborum blanditijs atque illecebris, multisq; dolis & impoſturis, partim etiam minus atque nonnunquam vi ad immodicam vini ingurgitationem impellunt atque cogunt. Nec contenti illis in ipſa menſa hoſpitali immaniſſimis illis ſuis propinationibus plurimùm moleſtiæ negotijq; exhibuiſſe, illos præterea poſtquam è menſa conſurrexerunt, ad iter ſeſe accingentes, atq; adeò ipſis iam equis inſidentes, vt fit, illis ſuis benedictionis, vti vocant, poculis (maledictionis verius dixeris) magis adhuc onerant ac defatigant. Hi ſanè incredibile eſt dictu, quantũ mali atq; periculi peregrinis concilient. Nam primò ſummam illis, quantum in ſe eſt, ignominiæ atque dedecoris labem aſpergunt, dum illi mentis ſuæ, quam vinum, vt Hoſeas ait, adimit, non amplius compotes, dictis, factis atque geſtibus ſeſe plerunque non modò ridiculos, verumetiam turpes exhibent, occulta atque ſecreta pectoris ſui arcana vitiaq; produnt & exerunt, vnde non modò contemptus, verum etiam odia, inimicitiæ, dedecora magnaq; ſæpè vitæ pericula illis creantur. Vt nihil dicam quod ijdem ſæpè amicorum atque patriæ ſuæ arcana produnt, quibus patefactis plurima in amicos, patriamq; ſuam mala atq; pericula redundant. Deinde morbos ijſdem, ac ſæpenumero mortem repentinam violentãq; mortiferis atq; lætalibus illis ſuis poculis conciliant. Nam cum omnis generis cibi potusq; intemperantia plurimorum ſit atq; mortiferorum morborum effectrix atq; conciliatrix, tum verò atq; in primis peregrinos eius vini, cibiq;, cui non aſſueuerunt, immoderato vſu grauiſſimè lædit & in aduerſæ valetudinis diſcrimen adduci eſt neceſſe, quippe cum omnis cibi potusq; ſubita ac repentina mutatio pernitioſa vehementer periculoſaq; eſſe ſoleat.

Iam verò quot auctores nobis quotidiana ferè experientia eorum exempla ſuppeditat, qui nimio vino obruti vel in ipſo hoſpitio vel in itinere aliquo caſu, lapſu, errore (qui vari) ſunt atq; multiplices) vel repentè interierunt, vel grauiſſimè læduntur. Annon ergo hi qui peregrinis cyclopicis illis ſuis propinationibus tot ac tantorum malorum ſunt auctores, non hoſpitales, ſed ξένους κακοῦργους & ξενοπάτρας atq; adeò Tauroſcythis illis hoſpiticidis immaniores ſunt exiſtimandi, quippe quum quantum in ſe eſt illos in ſummum famæ, exiſtimationis, vitæ non huiuſce modò temporalis, verumetiam illius æternæ diſcrimen adducant. Nam quæ ſpes ſalutis de illo eſſe poſſit, qui ebrius repentina morte extinguitur, omniſerè Deum inuocandi, pœnitentiamq; agendi facultate deſtitutus, cùm præſertim, teſte Paulo, ebrietas hominibus ad cœlum viam aditumq; intercludat. Et tamẽ hæc apud multos Chriſtianos optima cenſetur humaniſſimaq; peregrinos tractandi ratio, qua nihil inhumanius eſt atq; periculoſius.

Verum præter iam crmmemoratas cauſas, aliæ quoq; ſunt, propter quas in huiuſmodi conuiuijs quæ cum peregrinis ineuntur, ab ebrietate abſtinendum atque ſobrietati ſtudendum eſſe videatur. Multi namque ſæpè ad nos veniunt peregrini vel negotiorum quorundam cùm priuatorum, tùm publicorum, vel etiam amicitiæ cuiuſdam prætextu, reuera autem noſtræ ciuitatis reiq; pub. ſtatum explorandi atque prodendi cauſa. Periculum itaq; eſt ne nos nimio vino obruti, arcana noſtra illis prodamus, vnde illi (ſi maligni ſint atque maleuoli) nobis patriæq; noſtræ plurimum nocendi occaſionem arripere poſſint. Ac omninò ſæpè fit, vt ipſi ciues intemperantiſſimis illis ſuis potationibus atque propinationibus & ſe & rempub. religionemq; ſuam peregrinis atq; exteris hominibus non modò irridendam atq; calumniandam, verùm etiam grauiſſimè lædendam, ac omnino quantum in ſe eſt delendam propinent.

Legatis cur vitanda ebrietas.

Vt autem ciues, ſic quoq; peregrinos legatos præſertim, quorũ fidei res atq; negotia publica ſunt commiſſa, quiq; totius ciuitatis atq; patriæ ſuæ perſonam ſuſtinent, in hoſpitalibus illis conuiuijs ſummam cautionem adhibere decet, ne ſe vino nimio obrui patiantur, vnde maxima, de quibus ſuprà, non in illos modò, verùm etiam in illorum patriã damna atq; detrimenta redundent. Nam præter quam quòd (vino nimirum illorum memoriæ ingenijq; vires debilitante) negotia atq; mandata ſua minus commodè fœliciterq; conficiunt, multa quoq; ſæpè temerè, inconſideratèq; effutiunt, quæ & ipſis & patriæ maximam ſæpe ignominiam atq; damnum pariunt. Vinum namq; tormenti inſtar eſt ad arcana quæuis eliciendum atque extorquendum validiſſimi: vnde Bonoſus ſeu Vinoſus potius ille Imperator, teſte Fl. Vopiſco, legatos ad ſe miſſos temulentos reddere ſtudebat, vt illa occaſione ſecreta & arcana quæuis tantò facilius expiſcari atq; cognoſcere poſſet. Quamobrem ſapienter ſanè fide lis ille Abrahami ſeruus ad vxorem filio ſuo ambiendam miſſus noluit quicquam prius cibi potiſue ſumere, quàm domini ſui mandata ſuiſſet executus, quod exemplum omnes legati, ſi ſapiunt, & cùm ſuæ, tùm patriæ ſuæ exiſtimationi atq; ſaluti optimè conſultum volunt, ſedulò imitari conabuntur.

Etſi igitur omnibus in conuiuijs ebrietas ceu præſentiſſima animi corporiſq; peſtis ſummoperè eſt vitanda: tamen in illis potiſſimum, quæ cum peregrinis agitantur, ab illa eſt cauendum, cum quemadmodum dictum eſt, & ipſa quotidiana experientia docet, plurima & ciuibus & peregrinis pericula atq; damna conciliet. Atq; hæc quidẽ de hoſpitalitate, hoſpitij antiqui iure atq; neceſſitudine, varia atq; multiplici hoſpites peregrinosq; accipiendi ratione, hoſpitalibus deniq; conuiuijs eorumque abuſu ſint dicta: quibus illud poſtremò adijciatur, quod quemadmodum ciues peregrinos, ſic peregrini ciues atq; incolas, illorum nimirum amicitiæ beneuolentiæq; ſibi conciliandæ gratia ſæpenumero conuiuijs excipere ſolent, in quibus mutua debet eſſe, quaſiq; ἀντιτυπία & inter ciues atq; peregrinos humanitas.

DE CONVIVIIS QVAE VEL ANTE, VEL POST QVAMCVNQVE PROFECTIONEM, PEregrinationem, loci, domicilijue mutationem agitantur.

CAPVT XXIX.

Conuiuia ante profectum.

DISCE porrò epulis, quæ cum ijs qui reuera peregrini ſunt, agitari illiſq; adornari conſueuerunt, illæ quoq; annumerari debent, quæ in ciuium gratiam atq; honorem ante & poſt peregrinationem, boni ominis gratulationisue ergò agitantur. Nam vt hodie, ita olim quoq; ſplendida atq; magnifica conuiuia fuerunt acta in illorũ gratiam atq; honorem, qui in peregrina loca atq; regiones vel priuatis vel publicis de cauſis atq; negotijs erant profecturi, quæ conuiuia partim publica, partim priuata ſolent eſſe.

Hebræorum epulæ ante migrationem.

Hebræi olim ſuos diſceſſuros cum gaudio, cum canticis, tympanis & cithara deducere conſueuerunt, id quod apparet ex 31. cap. Gen. vbi Labanus Iacobum generum ſuum alloquitur: Cur clàm me & me inſcio fugam capeſcere voluiſti? Quin mihi indicaſti, & te cum gaudio amandaſſem, deduxiſſemq; cum canticis, cithara & tympanis. Sub his verò canticis atq; inſtrumentis muſicis, videntur conuiuia quoq; poſſe intelligi, quorum, vt ſuo loco amplius dicetur, apud veteres quaſi individua comes fuit Muſica. Huc quoq; videtur referendum eſſe illud Eliſæi epulum, quod diſceſſurus, & Eliam ſecuturus populo dedit, duos enim boues macta-uit, populoq; comedendos appoſuit. 2. Reg. 19.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Propter viã sacrificium profectionis causa

Apud Romanos moris fuit, vt peregrinationis ergô & sacrificia & cœnæ atq; etiam vota fierent. Hinc Festus: Propter viam, inquit, fit sacrificium, quod fit proficiscendi gratia Herculi aut Sanco, qui scilicet idem Deus est. Et statim post: Profecturi viam Herculi aut Sanco (alij Sancto, alij Sango, quidam Sanio, nonnulli Fauno legunt) sacrificabant. Sic Plautus in Rudente: S. Vt mea est opinio, propter viam illi vocati sunt ad prandium. P. Quid? S. Quia postea cœnam credo lauerunt. Macrobius testis est sacrificium fuisse apud veteres proteruia dictum. In eo mos erat, vt si quid in epulis superfuisset, igne consumeretur. Hinc Catonis iocus est. Namq; Albidium quendam, qui sua bona comedisset, & nouissimè domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidisset, proteruiam fecisse dicebat, quod comesse non potuerit, combusisse. Turnebus in suis aduersarijs: Propter viam legendum putat, quasi proteruia fuerit illud sacrificium atq; epulum, quod, teste Festo, itineris ineundi gratia fieri solitum fuit. Hinc sacrificio propter viam comparari possunt illa Græcorum Διαβατήρια *διαβατήρια, id est, sacrificia, quæ ob transitum alicuius loci difficilem atq; periculosum fiebant. Plutarchus in Lucullo:* ἔθυσε τοῖς θεοῖς διαβατήρια, *id est, sacrificauit Euphrati sacra pro transitu.*

Vota, & sacrificia itineris iundi causa.

Sic quoq; moris fuit, vt vota susciperentur à Romanis pro principibus in expeditionem euntibus, vt sospites incolumesq; irent & reuerterentur. Hinc ait Seneca, olim Rufum senatorij ordinis virum inter cœnam optasse, ne saluus rediret Cæsar ex ea peregrinatione, quàm parabat, & adiecisse idem omnes & tauros & vitulos (qui scilicet sacrificabantur) optare. Horatius voto prosequitur Cæsarem profectionem parantem in vltimos Britannos. Sic Sueton. de Tyberio Cæsare: Ad extremum vota pro itu & reditu suo suscipi passus. Dij quos olim Ethnici peregrè profecturi, & ad viam se accingentes, inuocare solebant, à Græcis θεοὶ ἐνοδίοι *dicti sunt, quo cognomento etiã Mercurius colebatur. Sic Charinus apud Plautum in Mercator. discessum parans, Lares viales inuocat, vt illum benè iuuent, ceu viæ præsides. Hodie Christiani Missæ sacrificium iter aliquod imituri ac suscepturi, sibi fieri curant.*

Heluetiorum mos.

Apud Heluetios quoq; moris est, vt in illorum gratiam, qui vel priuatas ob causas, vt studiorum aut negotiationũ causa, vel publicas, vt cum legatione publica, aut cum imperio ac potestate peregrè sunt profecturi, & publicè ab omnibus ciuibus, & priuatim ab amicis, vicinis atq; propinquis conuiuia celebrentur. His autem partim peregrinaturi ciues & amicos & vicinos suos excipiunt, partim ab illis excipiuntur, idq; vel publicè, vel priuatim, quæ vernaculo sermone Letzemaal & Letzcessen *quasi dicas, valedictoria appellantur. Non videntur autem huiusmodi conuiuia ratione carere, cùm boni quasi ominis ergô peregrinaturis ac proinde plurimas molestias, labores atq; periculà subituris valedicendi, ijsq; benè ominandi atq; precandi causa fieri videãtur. Huc adde quod ad mutuam amicorum consolationem faciunt, qui futura vel perpetua, vel ad tempus aliquod eorum distractione, mutuiq; conspectus, colloquij consuetudinisq; priuatione plurimum contristari solent. Verùm cum valedictoria huiusmodi conuiuia (vt ita loquar) magna plerunq; cum luxuria atq; lasciuia agitentur, inauspicati potius atq; diri, quã fausti atq; felicis ominis vim videntur obtinere.*

Letzemaal.

Conuiuia ob reditum.

Iam verò illi quoq; qui peregrinis ex locis in patriam redierunt, magnificentissimis olim conuiuijs gratulationis instar obtinentibus & publicè & priuatim excipi, fuerunt soliti. Huiusmodi conuiuia à Græcis ἐπανοδεκτικὰ *fuerunt appellata, apud quos illa fuisse in vsu, cùm ex multis aliis literarum monumentis, tùm ex Græca illa Plutarchi Quæstione: (Qui nam sint illi, qui in Ægina Monophagi appellantur) facillimè colligi potest. Nam in illius quæstionis explicatione hæc sunt Plutarchi verba: Æginetarũ qui ad bellum Troianum sunt profecti, magna pars in prælijs, maior in mari vi tempestatum perijt. Cum itaq; paucos superstites in patriam q; reduces necessarij recepissent, viderentq; reliquos ciues in luctibus atq; mœrore esse, rati sunt neq; gratulandum publicè, neq; palàm Dijs sacrificandum: sed domi suæ singuli eos, qui seruati erant conuiuijs, comiter excipiebant, parentes, patres, cognati, fratres aut familiares, ipsi mensis ministrauerunt, alieno nemine in domum admisso. Eam rem repræsentantes Sacrificium Neptuno celebrant, quod Thiasi dicitur, vbi seorsim per 16 dies conuiuia agitant, nullo adhibito seruo: deinde Veneri operantes finem ferijs imponunt: hinc Monophagi, hoc est, seorsim comedentes nominantur. Hæc ille.* Ὁδοιπόριον *quoq; Græcis dictum est conuiuium, quod dabatur pro itinere confecto. Telemachus apud Homerum Od. ο. sub finem socios suos quibuscum in patriam redierat, ita alloquitur:*

Ἠῶθεν δ' κεν ὑμῖν ὁδοιπόριον παραθείμην, Δαῖτ' ἀγαθὴν κρειῶν τε, καὶ οἴνου κηδυτόποιο. *Eustath.*

Eustath. ὁδοιπόριον *interpretatur* μισθὸν, ἢ ἀμοιβὴν ὑπὲρ τῆς πλεύσεως. *Addit ibidem. Sciendum autem* πᾶν δόσιν τι ὑπὲρ συνοδείας ἢ τὸ ὁδοιπόριον *posse appellari.*

Cœnæ hypodecticæ, viaticæ, aduentitiæ apud Romanos.

Apud Romanos quoq; huiusmodi cœnæ vsitatissimæ fuerunt, quibus cùm principes, tùm amici peregrè longo interuallo reuersi excipiebantur, quæ ab illis & hypodecticæ, teste Plutarcho in Symposiacis, et viaticæ, necnõ aduentitiæ siue aduentoriæ fuerunt appellatæ. Plutar. li. 5. Sympos. prob. ὑποδοχὰς, *inquit, faciebant singuli amicorũ inuitantes nos redeuntes ex Alexand. Plaut. in Scicho: Sorori meæ cœnam hodie dare volo viaticã, Saluos cum peregrè aduenis cœna detur. Item: Et magis par fuerat me dare vobis cœnã aduenientibus. In illa Comœdia multa huiusmodi cœnarũ, cùm Epignomus peregrè domum redijsset, exempla occurrunt. Apud eundem in Epidico. EP. Dij dent quæ velis. Venire saluum gaudio. TH. Quid cæterùm? EP. Quod adeò assolet: Cœna tibi dabitur. TH. Spondeo. EP. Quid? TH. Me accepturum si dabis. Eodem referendum est illud quod est in Curculione. Salue saluos cum aduenis, In Epidaurum, hìc hodie apud me nunquã delinges salem. Mil. Bene vocas. Et illud in Bacchid. Venire tu me gaudes, ego credo tibi, hospitium, & cœnã pollicere, vt conuenit, peregrè aduenienti, ego autem venturum annuo. Et in Truculento. PH. Salue. hìc ne hodie cœnas, saluus cum aduenis? In Mercatore. Iam redij exsulio. Salue mi sodalis Euryce. Vt valuisti? quid? parentes mei valent? cœna dabitur. Bene vocas. In Pœnulo. Patruo aduenienti cœna curetur volo. Eodem alludit Sosia in Amphit. Ita peregrè aduenienti hospitio publicitus accipiar. Alludit, inquit Lambinus, ad eos, qui peregrè venientes honoris causa hospitio publicè accipiuntur. Fortassis id quoq; spectauit, quod ciuibus in patriam redeuntibus cœna dabatur. Et apud Terent. Haut. Act. 1. Scen. Aduenientem è naui egredientem ilico, Adduxi ad cœnam. Suetonius in Vitellio: Famosissima super cæteros fuit cœna ei data aduentitia à fratre, in qua duo millia lectissimorum piscium, septem auium apposita traduntur. Martialis eleganter aduentoriam epistolam appellauit, quæ aduentanti amico obuiam mittitur. Euiusmodi conuiuij genus illud est in Euangelio, quo pater filium suum prodigum peregrè redeuntem excepit, quod quidem summa cum lætitia, vocatis ad illud vicinis celebratum fuit. Viaticis hisce cœnis illæ quoq; Christianorum antiquorum Agapæ, de quibus suo in loco, similes videntur esse.*

Apud Heluetios quoq; cùm priuati homines, tùm præfecturarum præsides, vbi domum reuersi sunt, & publicè & priuatim lætissimis conuiuijs excipi consueuerunt, quæ à Germanis **willkum-maal** */ à Gallis La bien venue* vulgò appellantur.

Huc quoq; videntur referri posse illa conuiuia, quæ ob migrationem ex vna domo in aliam, nouæq; domus inhabitationem celebrantur. Apud Græcos fuerunt καινιστήρια. *quorum Nazianzenus in oratione de Sancto lauacro meminit, quæ Bilibaldus de mesticalia vertit, quæ videntur fuisse feriæ celebrari solitæ ob loci alicuius inhabitationem, siue festa quæ quotannis agebantur eo die, quo quis habitatum aliquò venerat.*

Bußröucken.

Apud nos moris est, vt quando quis in nouam aliquam domum atq; vicinià migrat, nouos suos vicinos vnà cum amicis & propinquis cõuiuio excipiat, quod nos vulgò **bußröucheren**, *quasi dicas, Domus fussumigationem appellamus, ob fumum nimirum atq; nidorem, qui ex culina exit, & ten. quod quis nouum fumum nactus est. Nam fumi nomen sæpe pro domo siue habitatione accipitur. Hinc* συόκαπνοι *eleganter à Græcis vocantur contubernales, quasi vnius eiusdemq; fumi participes, & vernacula nostra lingua,* **ein eignen rauch haben** */ hoc est proprium habere fumum, idem significat quod propria domo atq; victu vti, non alterius esse conuictorem ac contubernalem.*

Solent quoq; apud nos amici atq; necessarij nouis coniugibus in domum nouam immigrantibus munuscula quædã, vt vasa omnis generis atq; instrumenta conferre, quæ vulgò **haußstür** *nominantur. Illi contrà tenentur eos à quibus munuscula huiusmodi acceperunt, conuiuio excipere, quod similiter* **bußröucheren** *dicitur, quasi dicas, domus initiatio: sicuti encœnia ædis sacræ initiationes appellantur, quæ et ipsa conuiuijs, vt suo in loco dicetur, celebrari solent. Huc quoq; refer illas in Academijs vsitatas scholasticorũ compotationes ob domicilij mutationem fieri solitas. Nam quando scholasticorum aliquis in nouam domum migrat, condiscipulis suis merendam cœnámue dare cogitur, quam vulgò* **ti schzuckeren** */ hoc est, mensæ conuersionem mutationémue appellare consueuerunt, quæ plerunq; magno cũ luxu atq; petulantia ab illis celebratur. Huiusmodi ergò Germanis vsitatæ epulæ ob domus habitationis ue mutationẽ illis Græcorũ catæcesijs simillimæ videntur esse.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM

DE CONVIVIIS SACRIFICIIS, ET ALIIS ETIAM CAEREMONIIS, QVAE QVIBVSVIS PACTIS, conuentis, fœderibus adhibentur. Apud veteres duo fuerunt in primis insignia, & maximè vsitata fœderis amicitiæq; symbola, panis nempe & sal, de vtriusq; vsu plura.

CAPVT XXX.

PORRO quoniam cum hospitalibus conuiuijs, quibus amicitiam cum hospitibus atq; peregrinis vel primum contrahi, vel instaurari atque confirmari dixi, magnam affinitatem videntur habere illæ epulæ atque comporationes, quæ quibusuis contractibus, pactis, conuentis atq; fœderibus vt olim, ita hodie quoq; interponi & adhiberi solent, idcirco consequens videtur esse, vt nunc de illis verba faciam.

Ac primò quidem omnium satis constat, hanc & olim fuisse & nunc quoq; esse omnium ferè gentium consuetudinem, vt partim sacris quibusdam cæremonijs, libationibus atq; victimis: partim symposijs adhibitis fœdera atq; contractus quiuis ineantur, stabiliantur atq; confirmentur. Nam vt ab Hebræis incipiam, apud illos in fœderibus faciendis victimas simul atq; conuiuia in vsu fuisse cùm ipsius nominis Hebraici notatione, tùm exemplis quibusdam probari potest. Fœdus enim ab Hebræis ברית Berith appellatur, quasi ברית Cerith, vt nonnullis videtur, quod in fœderibus ineundis victimæ cædebantur, ac proinde sæpè construatur cum verbo כרת Carath, id est, ferire, percussit. Sic fœdus quoque Latinè nonnulli à feriendis victimis volunt esse dictum. Alij vocabulum Hebræum à בתר Batar, quod diuisionem significat, literarum tantum facta transpositione, & sic volunt fœdus dictum ab illa diuisione victimæ in duas partes & pacisicentium per illas transitu olim vsitato, de quo mox dicetur. Sunt qui ita volùt dictũ ברית barach, quod cibũ capere significat, ab epulis nimirum atque conuiuijs quæ adiungebantur. Nonnullis tamen, vt hoc quoque addã, magis placet vocabulum Berith deriuari à ברר Barar, quod & eligere & purum esse siue purgare significat, idq; vel quod in fœderibus ineundis voluntatum consensus requiratur: vel ab electione tum personarum, cum quibus amicitiam inire volumus, tùm capitum fœderis quæ sanctè religioseq; sunt seruanda, tùm victimarum, quæ adhiberi debent: vel denique quòd ingenuè atq; candido & syncerè sine omni fuco atq; dolo fœdera & inire & seruari debeant.

Hebræi in fœderibus pangendis victimas epulasq; adhibuerunt. Berith vnde dictum.

Hæc de nomine: nunc de exemplis, ex quibus clarius adhuc patebit & victimas & epulas ab Hebræis fœderibus contrahendis fuisse adhibitas. Antiquissimum sanè & clarissimum est illud fœdus, quod Deus (qui verus est fœderum auctor, non Theseus, vt vult Plinius: aut Mercurius, vt Diodorus lib. 6. tradit) cum Abrahamo & tota illius progenie huiusmodi ferè cæremonijs percussit. Sume, inquit Deus, mihi vaccam triennem & capram atq; arietem triennes, turturem quoq; & pullum columbarum. Abrahamus itaque Dei iussu & mandato animalia illa accepit, & tertia quidem mactauit, ac duas in partes diuisit, & vnamquamq; è regione alterius posuit, aues autem non diuisit: cumq; super cadauera illa cœli volucres descendissent, illas abegit. Postea cum Sol occubuisset, sopor atq; terror Abrahamum inuasit, eiq; Deus per insomnium sobolis illius cùm seruitutem Ægyptiacam, quæ annis 400. sit duratura, tùm liberationem significauit. Tandem caligo exorta est, & fumus ingens apparuit, ac post illum lampas ignea effulsit per diuisiones. hoc est, partes illas hostiarum diuisas, sibiq; è regione oppositas transiens. Ex hoc exemplo satis constat, huiusmodi olim apud Hebræos fœderis ineundi ritum fuisse. Diuidebant mactata quadrupeda, illisq; dissectis frusta ponebant in duo latera, vnum contra alterum, in medio tantum spacij relinquentes, vt qui fœdus inibant, per illas carnium partes transire possent: à qua cæremonia, vt paulò antea explicatum est, nonnulli ipsum fœdus ab Hebræis volunt fuisse dictum.

Exemplum fœderis quod Deus cum Abrahamo iniit. Sacrificium.

Alind exemplũ ex Ieremia.

Ad eundem morem Hieremias quoq; cap. 34. perspicuè alludit, dum Deum ipsum loquentem & populo suo fœderis violationem his verbis exprobrantem inducit: Viros, inquam, istos, qui fœdus meum transgressi sunt, neq; rata habuerunt verba pacti coràm me in templo meo iniri, quando mactatam buculam in duas diuidentes partes inter ipsas, imita pacta confirmaturi transierunt principes regni Iudaici & proceres Hierosolymorum, eunuchi, sacerdotes & omnis populus, qui inter diuisas buculæ partes pro more confirmandi pacti transierunt. Hanc cæremoniam sic explicat Petrus Martyr in Genes. Primò videntur in eo transitu malum imprecari violantibus fœdus, vt scilicet ita discerpantur, vti dissecta erant illa animalia, quorum frusta vtroq; ex latere iacebant: quemadmodum fœciales veterum gentilium porcam mactantes, vt ita ferirentur, precabantur, qui pactis non starent. Præterea cum pactum ineatur minimum inter duos, idcirco frustorum carnium duplex ordo struebatur, vt transeuntes per medium, denotarentur se recipere quod pro sua parte facturi essent, quicquid tunc promittebant. Adhæc animal quod erat vnum sic aperiebatur, vt cum ineuntes fœdus per eius medium transirent, viderentur quodammodo coniungi atq; colligari in vno & eodem corpore. Hoc ergo symbolo significabant velle se artissimè coniungi. Hæc ille. Similis autem cæremoniæ exemplum Dictis lib. 1. de bello Troiano refert. Nam cum Græcorum principes de repetenda Helena consulturi Argis conuenissent, Chalcas Thestoris filius futurorum præscius, porcum marem in medium forum asserri iubet, quem in duas partes dissectum Orienti Occidentiq; diuisit, atq; ita singulos nudatis gladijs per medium transire iussit. Deinde mucronibus sanguine eius oblitis, adhibitis etiam alijs ad eam rem necessarijs, inimicitias sibi cum Priamo per religionem confirmant, neq; prius se bellum deserturos, quàm Ilium, totumq; regnum euertissent. Quibus perfectis Martem atque Concordiam multis immolationibus sibi conciliarunt.

Conuiuij fœderalis exemplũ.

Conuiuij autem fœderalis, vt ita loquar, exemplum illustre extat Genes. 26. vbi Isaacus cum Abimelecho eiusq; amicis fœdere percusso conuiuium magnum apparasse, & vnà cum illis cibum potumq; sumpsisse dicitur. Ita Dauid inito fœdere cum Abnere, & eius socijs conuiuium illis adornasse dicitur, quod quidem fœderis illius indicium fuit 2. Sam. c. 3. v. 20. Huiusmodi illud quoq; Labani & Iacobi conuiuium fuit, de quo sic scriptum est Genes. 31. Erecta statua, necnon lapidũ tumulo excitato, super eum vnà panem, hoc est, cibum sumpserunt ad mutuam nimirum animorum reconciliationem significandam. Illum autem tumulum, qui illis mensæ loco hospitalis fuit, Laban quidem lingua sua Syriaca Iegar Schachadatha, Iacob autem sua Galeed, hoc est, tumulum testimonij, necnon Misspach, hoc est, speculam appellauit, propter caussas quæ ibi commemorantur. Ac paulò post vers. 54. iureiurando ad fœderis confirmationem ab vtroq; facto, Iacob in illo monte (is fuit mons Mizphah) mactationem mactasse, hoc est, conuiuium instruxisse, & ad illud fratres suos vocasse dicitur, qui vna & cibum illo in loco ceperunt & pernoctarunt. Abrahamus cum Abimelecho fœdus iniens septem agnas statuit in testimonium, quod is numerus absolutus & iuramenti instar esset, vt Gen. 21 scriptum est. Nomine autem זבח Sebach prophanam mactationem seu conuiuium Gen. 31. intelligendum esse memini me ex D. Mercero piæ memoriæ Hebraicarum literarum professore regio, præceptore meo obseruando olim audiuisse, in qua quidem significatione idem vocabulum crebrò in sacris literis accipitur. Nec tamen meo iudicio absurdum & à ratione alienum fuerit sacrificium quoque illo in loco intelligi, quod in fœderibus pangendis vsitatissimum fuit, quoq; peracto veteres conuiuari consueuerunt.

Sebach & sacrificium, & epulũ significat

Ac quoad sacrificia apud Hebræos in fœderibus adhiberi solita non, est silentio prætereundum illud sacrificium, quo Deus per Mosen fœdus cum vniuerso populo Israelitico pepigit, illumq; ad legi suæ obediendum obligauit & obstrinxit, cuius descriptionem habes in Exodo. Nam cum Moses ad radices montis Sinai altare adificasset, & duodecim titulos secundum 12. tribus excitasset, iuuenes Mosis iussu holocausta, victimas pacificas, ac duodecim vitulos Domino immolauerunt. Tunc Moses dimidia sanguinis parte crateras implenit, reliquam partem effudit super altare. Deinde sumpto legis volumine, illud populo audiente legit, qui dixit: Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, eiq; obtemperabimus. Tunc ille populum sanguine aspersit, talia fatus: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super omnibus sermonibus istis. Ex his ergo commemoratis exemplis satis liquet Hebræos olim fœdera partim sacrificijs, partim epulis atq; conuiuijs inire atq; sancire solitos fuisse. Vnde etiam fœdus salis, hoc est, firmum atq; perpetuum dicitur 1. Reg. 15. propterea quod in fœderibus ineundis sacrificia adhibebantur, quæ quidem sine sale non fiebant, vt scriptum est Leu. 2. cap. Hæc autem & fœdera veteris Testamenti omnia, & sacrificia atq; conuiuia, quæ illorum fuerunt quasi symbola atq; sigilla, typi fuerunt atq; figuræ vniuersalis illius ac sanctissimi firmissimiq; fœderis, quod Deus cum vniuerso electorum cœtu vnigeniti sui filij sanguine

Fœdus salis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

in crucis ara profuso, ceu vera piaculari hostia inijt atque sanciuit.

Illum verò Iudæorum morem ritumque fœdera sacrificijs, libationibus atque compotationibus ineundi, alia quoque gentes sedulò fuerunt imitatæ. Ac apud Græcos quidem illum fuisse vsitatissimum, ex multis scriptoribus satis constat, id quod etiam ipsa nomina testantur. Sic enim σπονδὰς vocant & libationes & fœdera, pacta atque inducias, quæ libatione intercedente sanciebantur. Hinc σπένδεσθαι, & σπένδεσθαι σπονδὰς, ποιεῖσθαι σπονδὰς, σπένδοποιεῖσθαι illis idem est, quod fœdus inire: σπονδὰς contrà λύειν siue καταβαίνειν, id est, fœdus soluere, transgredi: Item ἄσπονδος & fœderis expers, ἔκσπονδος & à fœdere excluſus, ἔνσπονδος & ὁμόσπονδος & fœderatus, confœderatus, seu vt antiqui, teste Festo, loquuti sunt, confœdustus, παρασπονδος & fœdifragus. Similiter ὅρκια ταμεῖν, quod frequens est apud Herodotum & Homerum, idem valet, quod mactata hostia fœdus sancire, quod Latini eandem ob causam fœdus icere, ferire atque percutere appellant: qua phrasi, vt suprà dictum est, Hebræi quoque vtuntur. Eustath. in illum Homeri versum: Οἱ δ' ἄλλοι φιλότητα, καὶ ὅρκια πιστὰ ταμόντες: τὸ φιλότητα καὶ ὅρκια ταμεῖν αὐτὶ τοῦ φιλίαν καὶ ὅρκους ποιῆσαι δηλοῖ αὐτόθεν, ἤγουν θυσιῶν, hoc est, amicitiam, & iusiurandum siue fœdus fecisse est, amicitiam atque fœdus contrahere, inire, partibus incisis siue hostijs. Sic Liuius: Fœdus cum eo, atque amicitiam iungit his legibus. Item: τὸ ταμεῖν ὅρκια apud Homerum & Herodotum. τὸ θύσαι τὰ ὅλα ὅρκωσφάγια δηλοῖ. Est autem Ionica dictio τὸ τάμνειν ὅλα τοῦ θύειν, &c. Notabile etiam ipsas victimas, vinum, craterem atq; pocula ab Homero ὅρκια, id est, fœdera appellari. Ita:

Κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστυ θεῶν ἴερ' ὅρκια πιστὰ,

Hoc est, interprete Eustathio. σύναγον ὅρκια, vt alibi Homerus loquitur, siue συνῆγον τὰ ἐν ἅλατι χρεώδη, id est, quæ in fœderibus, ac iureiurando erant necessaria. Sequitur enim:

Ἀρνε δηλύ καὶ οἶνον ἐΰφρονα κάρπιμον ἀρούρης
Ἀσκῷ ἐν αἰγείῳ. φέρε δὲ κρητῆρα φαεινὸν
Κῦρυξ δηλαῖος, ἵδε ὠρύσεια κύπελλα. *Et paulò post:*
——Ἵνα ὅρκια πιστὰ τάμηται. *Item:*
Οἱ δ' ἄλλοι φιλότητα, καὶ ὅρκια πιστὰ ταμόντες. *Et paulò post:*
—— Ἀταρ κήρυκες ἀγαυοὶ
Ὅρκια πιστὰ θεῶν σύναγον (sic Liuio fœdus agere idē quod facere) κρητῆρες δ' ἔπιον οἶνον
Μισγόνα ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἔπι χεῖρας ἔνειαν.

His verbis quasi præparatio describitur ad sacrificium, vt quod hostias & alia eò pertinentia adduxerunt, vinum quo libaturi erant, miscuerunt, manus abluerũt. Notabis heic obiter ab Homero agnos atq; vinum, quæ fœderis duntaxat symbola seu instrumenta erant, ὅρκια, hoc est, fœdus appellari, non secus ac (si licet sacra miscere prophanis) vinum in cœna Dominica, siue poculũ vinum continens dicitur ipsum nouum Testamentum, siue fœdus, quum sit fœderis, aut eius potius quo fœdus sancitur, nimirum sanguinis dominici symbolum ac tessera.

Sequitur deinceps apud Homerum sacrificij, libationis atq; imprecationum, quibus execrabantur eos qui pactis non starent, descriptio, de quibus ex ordine. Ac quoad sacrificium, primo quidem de more soliro (de quo alibi pluribus) pilos ex immolandorum agnorum capitibus abscidunt, illosq; Troianorum atq; Græcorum optimatibus per præcones seu ministros publicos distribuendos curarunt. De cuius cæremoniæ significatione sic Eustathius disserit: Vt hoc pacto omnes viderentur συνεφάπτεσθαι τῆς θυσίας, hoc est, sacrificio coniungi atq; copulari. Symbolũ autem hoc erat, omnia mala conuersum iri in capita eorum, qui fœdus violassent. Et vt apud Sophoclem huiusmodi ijs imprecatio: κακῶς κακῶς ἄδυπτον ἐκπέσοι γένος ἅπαν ῥίζαν ἐξημηλόν, αὔτως ὥσπερ τὸν δ' ἐγὼ τόνδε πλόκον. Male male inhumatus ex terra exterminetur, prorsus

Universidad de Deusto
Biblioteca

tradita, rectissimaq; ea esse fidei mansuræ signa. Verùm hic Macronum, non Græcorum mos fuit. Hic obiter notabis alios quoq; populos lanceis alijsq; instrumentis bellicis fœdera fuisse facere solitos. Sic enim Pannonij olim pacem cum hoste facturi, eductis mucronibus, quos pro numine colebant, inrabant se in amicitia mansuros, vt testatur Auentinus lib. 2. Annalium Boiorum. Sic Tartari, vt auctor est Cromerus lib. 30. cum Ioan. Alberto Polonorum rege anno 1501. fœdus ferirent, more suo, iuramentum dederunt, aqua strictis frameis infusa & sorpta, mala imprecantes ei, qui fœdus violasset.

Romani macta tione porcæ fœ dera iungebãt Fœdus vnde di ctum.

Romani quoque porcæ mactatione fœdera solebant facere, vnde fœdus ipsum nonnulli, teste Festo, volunt dictum à feriendo, siue, vt alij volunt, à fœdando, id est, fœdè cædendo porcam, quæ immolabatur. Secundum illud Virg. lib. 8. Æneid.

Posti idem inter se posito certamine reges
Armati, Iouis ante aram, paterasq; tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.

Hinc fœdus ferire, icere, percutere tritus apud Latinos dicendi formis metonymicis pro ægere, facere, iungere, pangere, inire, &c. cum non fœdera propriè, sed pecora, quæ fœderum erant symbola, ferirentur. Alij tamen fœderis vocabulum à Fœcialibus, id est, sacerdotibus deriuant, per quos olim apud Romanos fœdera fiebant. Alij à fide, quæ in fœderibus interponebatur. Fœderis autem pangendi hæc fuit apud Romanos olim consuetudo atq; cæremonia. Si quando fœdus feriendum esset, præbat senatus consultum in hæc verba: Vt priuas verbenas, priusq; lapides Prætorem faciales ponerent (sancire enim aut pacta concipere Fœciales non aliter poterant, quam si Consulis aut Prætoris auctoritate intercedente, S. C. iussuq; populi permissum esset) qui verbenã ex arce, & sagmina (herbæ genus est) ac lapidem silicem ex templo Iouis Feretrij daret, Fœcialesq; ea secum ferrent. Ac porca adhibita, vetere præfatione, priscis carminibus ad præstitutum diem in foro, seu vbi eorum erat, enuntiatis, Fœcialis sceptrum manu tenens, pro Iouis simulachro, tanquam is fœderi adhiberetur, filo lanæ capite velatus & verbena coronatus, Iouem, Martem, cæteros obtestari Deos, & dira obsecratione precari solebat, vt si quis eorum fœdera violasset, aut illa sciens falleret, ita Iouem Iupiter feriret, quemadmodum ipse porcam percuteret. Quibus obtestationibus quàm sanctissimè prolatis, secundum rem diuinam, precationemq; lapide silicè porcam percutiebat: mox aqua & igne in sacris adhibitis illam immolabat: qua cæsa iura pacis & fœdera conuenta rata rité esse putabant, hanc q; fidem socialem & sanctissimum fœdus esse arbitrabantur, quo nihil firmius esset. Id verò ante meridiem & primo diluculo fieri solebat. Nam post meridiem eas precationes facere, aut fœdus percutere non licebat.

Fœdera pangẽ di quis mos a pud Romanos.

Fœdera percutiebantur ante meridiem.

Pro verbena myrtus olim in fœderibus adhibita.

A principio cõditæ vrbis, in fœderibus pacis, pactionibusq; pro verbena myrtus sumebatur. Fœdera pactionesq; postquàm cum exteris & vltimis gentibus inita erant, Romani in templo Capitolini Iouis, columnæ aut æneis tabulis insculpta, vt perpetua monumenta extarent, nõnunquam in fastos & annales referebant.

Hæc de Romanorum antiqua fœderis percutiendi more, quem ex Liuio (Dec. 1. lib. 1. vbi fœdus inter Albanos & Rom. initum describit: & lib. 10. de bello Punico 1.) Dionysio & alijs auctoribus colligere licet. Claudius Cæsar cum regibus, teste Sueronio, fœdus in foro icit, porca cæsa & verre Fœcialium præfatione adhibita. His addere licet vetustissimũ iurisiurandi morem à Liuio & Dionysio prætermissum, quem Polybius lib. 3. his verbis describit: Carthaginenses Deos patrios attestati sunt: deinde Romani per lapidem, secundum vetustissimũ ritum, Martis Quiriniq; nominibus additis, iusiurandum præstiterunt. Ritus lapidis fuit huiusmodi: Fœcialis populi Romani sumpto in manu lapide postquam inter patres de fœdere conuenit, sic loquitur: Si recte & sine dolo malo fœdus hoc atq; iusiurandum facio, Dij mihi cuncta fœlicia præstent. Si aliter aut ago aut cogito, cæteris omnibus saluis in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris solus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidit. Nec locutus plura, lapidem manibus deiecit. Eiusdem meminit Sab. lib. 6. Enn. 4. Gellius lib. 1. cap. 21. Iouem lapideum quod sanctissimum iusiurandum est habitum, paratus sum iurare. Macrobius.

Iurisiurãdi mos vetustissimus.

Lapide fœdus & iusiurandũ fieri solitum.

Nunc vt de aliarum quoq; gentium fœderis contrahendi moribus atq; cæremonijs vsitatis dicam, illas quoq; partim sacrificijs atq; libationibus, partim symposijs in fœderum pactionibus vsitatas

Mos reliquarũ gentium in fœderibus ineundis.

fuisse ex historijs satis patet. Molossi, vt testis est Suidas, fœdera inituri bouem in multa minuta frusta dissecabant: vnde natum prouerbium: βοῦς ὁ μολοττικός, Bos Molossorum, de ijs qui multis negotijs implicati tenentur. Apud Scythas, vt testis est Lucianus in Toxaride, si quis fortè læsus erat, nec supperebat vlciscendi facultas, immolato boue carnes minutim sectas coquebat, ipse in tergore huius strato sedebat, manibus in tergum reductis. Id quod maximum supplicandi apud illos genus habebatur. Accedebat quicunq; vellet opitulari, & carnium portione gustata, dextroq; pede tergori impositio, pollicebatur pro viribus auxilio futurum. Atq; hoc fœdus apud Scythas sanctissimum habebatur. Hinc natum prouerbium: ἐπὶ βύρσης ἀκαθέζεσθαι, id est, in tergore bouis desedit, id est, supplex implorat auxilia. Eras. in Adag.

Molossi. Bos Molossorũ Scytharũ mos.

In tergore bouis dejedit pro. uerb.

Persas, testis est Herodotus, inter vinum & epulas frequenti conuiuio, vxoribus & liberis, cæterisq; quos charos habebãt, adhibitis, inter sacra mensæ velut inter hospitales Deos fœdera amicitiamq; contraxisse. Hoc more Germani quoq; olim fuerũt delectati, teste Corn. Tacito, qui de pace & bello, deq; fœderibus, societatibus, amicitijs, sponsalibus & pactis in cõuiuijs inter pocula plærunq; decreuerunt, quem morem etiamnum hodie obseruant. Iam verò vini libationibus nũ modò, verum etiam propinationibus mutuis amicitias fœderaq; iungere vt olim, ita hodie quoq; admodum est vsitatum. Nasamones, qui sunt Lybiæ populus, teste Herod. lib. 4. porrecto vini poculo, ac de manu alterius sumpto, & sibi inuicem propinato fœdus, pacemq; componere fuerunt soliti. Quod si nihil haberent humoris, sumptum è terra cinerem lingebant. Sic Thraces & Ægyptij è cornibus boum (quæ veteribus poculorum loco erant) vina sibi inuicem propinantes, id firmissimum contracti fœderis vinculum esse putabant, teste Alexand. ab Alexand. lib. 5. cap. 2.

Persæ inter epulas fœdera contraxerunt. Germanorum mos similis. Propinationibus mutuis fœdera amicitiæ què initæ. Nasamones, Thraces et Ægyptij.

Idem hodie Germanorum mos est pertulgatus, mutuis nimirum vini potationibus inimicitias quasuis dirimere, pacem componere, fœdera atq; contractus quosuis inire, vnde vulgò den friden trincken / hoc est, pacem bibere, illis idem est quod compotationibus interpositis pacem reconciliare: & den wynkouff trincken / idem quod vini potu emptionis contractum sancire atq; confirmare. Verùm, vt quotidiana docet experientia, immoderatæ huiusmodi compotationes plærunq; non pacem, amicitiam atq; fœdera, sed diras potius atq; funestas inimicitias discordiasq; pariunt.

Germanorum consuetudo.

Vt autem illi διοπροσίαις, sic Indi ὑδροποσίαις, id est, aquæ potu amicitiam contrahebant. Illis namq; firmissima arctissimaq; societas erat de Tantali aqua potare: de qua si qui vnà bibissent, ea obtestatione tenebantur, vt eiusdem fati & fortunæ fœdus inisse conferentur: testis est Philostratus Alex. ab Alexand. lib. 5. cap. 2. Sed & αἱματοποσίαις, hoc est, mutuis sanguinis humani, quem ex corporibus suis eliciebant, propinationibus legimus gentes quasdam amicitias atq; fœdera iniisse. Sic enim Medi atq; Lydi, teste Herodoto, feriendo brachia, quà illa humeris connectuntur, ac mutuum sanguinem delingendo fœdera sanciuerunt. Carmani similiter in epulis percussa faciei vena, profluentem cruorem vino miscere, ac sibi inuicem propinare in iungendis fœderibus consueuerunt: summum amicitiæ fœdus existimantes mutuum gustasse sanguinem. Alexand. ab Alexand. & Cæl. lib. 28. cap. 32. Posidonius tamen apud Athenæum lib. 2. cap. 2. hoc Germanis tribuit, qui addit post huiusmodi potum sanguinis caput vnguentis perungere fuisse solitos, maximè rosaceo, nõnunquam melino oleo, vel irino vel nardino.

Indi ὑδροποσίαις amicitiã contrahebãt. αἱματοποσίαις in fœderibus adhibitæ. Medi atq; Lydi. Carmani.

Similis Scytharum olim, teste Herodoto lib. 1. Luciano lib. de Amicitia, cum quibusuis gentibus fœderis paciscendi consuetudo fuit. Infuso namq; in grandem calicem fictilem vino, commiscebant eorum sanguinem, qui fœdus feriebant, percussa cultello, aut incisa gladio aliqua corporis parte. Deinde in calicem tingebant acinacem, sagittas, securim, gladium. His peractis sese mutuis verbis deuouebant, ac postea vinum illud humano cruore permixtum epotabant, non ij solùm, qui fœdus fecerant, sed etiam illorum comites, qui maximæ erant dignitatis. Simili ferè modo Catilina populares suos conspirationis contra patriam fœdere fœdissimo deuinxit. Nam cum eos adiurandum sceleris sui adduxisset, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulit. Inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in solemnibus sacris eo tempore fieri consueuerat, dicitur eis consilium suum aperuisse. Testis est Sallustius. Floris lib. 4. Additum est, inquit, pignus coniurationis, sanguis humanus, quem circumlatum in pateris bibere, summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt. Plutarchus in Cicerone: Καὶ κατασπάσαντες ἀνθρώπου, ἐγεύσαντο σαρκὸς προσφάτου, id est, mactato homine, carnes gustarunt, ac ita fidem inter se firmarunt. Dion.

Scythæ. Catilinarium conspiratio sanguinis propinationib. sanctita.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lib.37. Παῖδα γὰρ τινα καταβύσας, καὶ ὅπλα ἧψε σπλάγχνων αὐτοῦ τὰ ὅρκια ποιήσας, ἔπειτα ὁπλάγχνευσεν αὐτὰ μετὰ τῶν ἄλλων.

Armenij et Iberi.

Armenij similiter & *Iberi*, teste Corn. Tacito lib.12. *Auguſt. hiſt.* manuum pollicibus coniunctim inuicem connexis atq; arctiſſimo nodo perſtrictis leuiq; ictu collecto ſanguine expuncto, ac deinde guſtato, fidem ſanctiſſimam ſocietatemq; confirmarũt. Huiuſmodi fœderis contrahendi ritu Mithridates à Rhadaniſto deceptus, & proditus fuit. Idem teſtatur Alex. ab Alexand. lib. 5. cap. 3. & Cælius lib. 17. cap. 12. Princeps Saracenorum & Byzantinus imperator amicitiam contrahentes, vterq; vena in pectore incisa, ſuum alteri ſanguinem propinauerunt, vt teſtis eſt Nicetas lib. 2. de Imperio Iſaacij Angeli.

Fœdera ſancita ſanguine, veſtibus, armis, atq; corporibus aſpergendo.

Nec verò ſanguinem tantùm bibendo, verumetiam veſtibus, armis atq; corporibus aſpergendo fœdera quidam populi ſanciri fuerunt ſoliti. De Græcis atq; Barbaris ſuprà ex Xenoph. dictum eſt, qui hoſtiarum ſanguini enſes, haſtaſq; tinxerunt. Item, de Scythis, qui in vino ſanguine permixto, antequam illud hauirent, acinacem, ſagittas, ſecures atq; gladios tingere fuerunt ſoliti. Huic ad ſimilem Arabum morem, de quo ſic Herod. lib. 3. & Sabellicus lib. 7. Ennead. 2. Polyd. Verg. lib. 2. cap. 15. Quoties fœdus volebant inire, alius quidam medius inter vtrunq; ſtans, acuto lapide ferebat volam iuxta maiores digitos eorum, qui fœdus inibant. Deinde ſumpto flocco ex vtriuſq; veſtimento, inungebat eo ſanguine ſeptem lapides in medio poſitos, inter inungendum inuocans Dionyſium & Vraniam. Hoc peracto idem qui fuit ſequeſter fœderis inter amicos contrahendi, vocatur hoſpitem aut fortè ciuem, ſi cum ciue res agatur. Quod fœdus & ipſi qui amicitiã contraxerunt, ſeruare inſtum cenſent. Sic Hiſpani ductu Ferdinandi Magellanis per fretum Antarcticum ad Moluccas penetrantes, dum Moluccarum legunt inſulas, cum Calamaro rege Calemandi inſulæ ſocietatem inierunt more gentis ſanguinem de brachio ſiniſtro mittentes, eoq; os & linguam illinentes: teſte Petro Cieza Tom. 2. hiſt. Pern. c. 94.

Arabum mos.

Panis et ſal duo fuerunt inſignia apud veteres fœderis & amicitiæ ſymbola.

Panis.

Panes propoſitionis.

Macedonum ritus.

Panis cæremonia in nuptijs adhiberi ſolita.

Fuerunt præterea apud antiquos duo maximè inſignia fœderis & amicitiæ ſymbola, panis mirum atq; ſal, quorum quidem vſu eſuq; fœdera atq; amicitiæ olim contrahi ſolebant. Nam de pane primò loquar, cui dubium eſt quin ſacri & myſtici illi veteris Teſtamenti panes propoſitionis ſiue facierum ſymbola fuerint cùm Chriſti, tùm fœderis illius, quod eſt inter Deum atq; homines? Apud Macedones patrio ritu fœdus quod ſanctiſſimum vellent haberi, ſic ineibant, vt panem gladio diuiſum vterq; libaret. Itaq; Alexander Mag. totius ferè Orientis victor ac domitor, cùm erga Rhoxanem Satrapis barbari filiam, in conuiuio viſam, amore exarſiſſet, panem ſibi (id quod ritu Macedonico ſanctiſſimum coëuntium pignus erat) afferri iuſſit, quem cum gladio diſſectum vterq; libaſſet, illam ſibi matrimonio iunxit: teſtis eſt Q. Curtius lib. 8. Cæl. lib. 28. cap. 15.

Panem ne frangito Pythagoræ ſymbolum.

Panis amicitiæ ſymbolum.

Panis cœnæ dominicæ.

Panis ſacratus.

Apud nos ſimilis ferè mos eſt: nam panis, poſtquam ſponſus atque ſponſa cum ſuo comitatu è templo poſt nuptiarum conſecrationem ad ſponſi ædes peruenerunt, ex ædibus affertur in fruſta diſſectus, ex quo ſponſus primò fruſtum accipit, ac deguſtat, deinde illum ſponſæ porrigit, quæ & ipſa poſtquam ſimiliter partem accepit, & deguſtauit, reliquum panem poſt tergum reijcit, quã pueris ac reliquis nuptialis pompæ ſpectatoribus certatim arripitur. Huc quoq; facit Pythagoræ ſymbolum: Αρτον μὴ καταγύειν, hoc eſt, panem ne frangito, quo admonebat non dirimendum eſſe amicitiam: quæ antiquitus pane conciliabatur. Sic Galatinus, Eraſmus interpretantur & aſſentitur. Panis enim, vt Galatinus inquit, myſterium eſt amicitiæ. Vnde & Chriſtus, inquit Eraſmus, prudens noſter diſtributo pane, perpetuam inter ſuos amicitiam cõſecrabat. Præter panem autem illum myſticum cœnæ dominicæ, qui quidem expreſſum eſt & luculentum, vt Paulus Apoſtolus pluribus docet, Chriſtianæ φιλαδελφίας ſymbolum. In primitiua Eccleſia in vſu fuit panis quidã ſacratus, qui Catechumenis dabatur, antequam illi ad Euchariſtiæ communionem admitterentur, quem Latini buccelatum, Græci ἀντίδωρον & εὐλογίαν vocabant. Auguſt. epiſt. 36. bucellatum fraternitatis vocat. Erat ergo hic panis Catechumenorum proprius his coctus (abhorrebant enim Chriſtiani à delitijs) ita vt Chriſtianæ non charitatis ſolum, verumetiam frugalitatis eſſet ſymbolum.

Apud Moſcouitas panis amicitiæ ſymbolũ.

Apud Moſcouitas quoq; hodie panis amicitiæ atq; beneuolentiæ eſt ſignum. Nam vt Sigiſmundus ille Baro in ſuis rerum Moſcouiticarum commentarijs teſtatur, rex Moſcouitarum eo maximè ſuam erga aliquem beneuolentiam atq; gratiam teſtatur, ſi illi in cõuiuio de ſua menſa panem atq; ſal mittat, idq; maximi honoris loco habetur, quo honore ſe quoq; cùm primò Maximiliani imperatoris, ac iterum eius nepotis Rom. regis Ferdinandi fuiſſet legatus, à Baſilio rege affectũ fuiſſe ſcribit. Ac in priori quidem ſua legatione dicit ſe iuxta illorum conſuetudinem huiuſmodi dicendi forma ab illo Moſchorum rege ad prandium fuiſſe inuitatum: Sigiſmunde comedes ſal & panem noſtrum nobiſcum. En hîc ſalis potiſſimum atque panis meminit, quorum vnum alimenti, alterum condimenti inſtar obtinet: vtrunq; verò amicitiæ atq; beneuolentiæ ſignum eſt atq; teſſera.

peratoris, ac iterum eius nepotis Rom. regis Ferdinandi fuiſſet legatus, à Baſilio rege affectũ fuiſſe ſcribit. Ac in priori quidem ſua legatione dicit ſe iuxta illorum conſuetudinem huiuſmodi dicendi forma ab illo Moſchorum rege ad prandium fuiſſe inuitatum: Sigiſmunde comedes ſal & panem noſtrum nobiſcum. En hîc ſalis potiſſimum atque panis meminit, quorum vnum alimenti, alterum condimenti inſtar obtinet: vtrunq; verò amicitiæ atq; beneuolentiæ ſignum eſt atq; teſſera.

Sal mutuæ pacis, amoris, & amicitiæ ſignũ.

Vt de pane adhuc eſt dictum, nunc de ſale dicamus. Certè illud quoq; cùm in ſacris, tùm in prophanis literis mutuæ pacis, amoris & amicitiæ eſt ſymbolum. Iam antea dictum eſt, ſal olim Dei iuſſu in omnibus ſacrificijs fuiſſe adhibitum, vnde etiam ſal dicitur fœderis Dei, hoc eſt, fœderis diuini ſymbolum. Sic namq; ſcriptum eſt Leuit. 2. Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies, nec facies ceſſare, id eſt, nunquam deerit, ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo, ſed in omni munere tuo ſal adhibebis. Item Num. 18. omnes deuotiones tradidi tibi, ac filijs tuis atq; filiabus in ſtatutum perpetuum, fœdus ſalis perpetuum ſit coràm Domino, id eſt, firmum, ſtabile, quaſi non putreſcens vetuſtate. Vt ergo in Leuitico ſal dicitur ſal fœderis, cuius erat ſymbolum: ſic vicißim Num. 18. fœdus ſale, hoc eſt, ſacrificijs ſalitis percuſſum, ſalis fœdus appellatur, vt & 2. Par. 13. Deus Dauidi, & eius filius filijs regnum ſalis fœdere, hoc eſt, firmo inuiolabiliq; pacto dediſſe dicitur, vbi ſimiliter alluſio fit ad ſal illud in ſacrificijs adhibitum, quod cùm vitæ morumq; puritatem, tùm diuini fœderis cum populo ſuo firmitatem ſtabilitatemq; adumbrabat. Eodem quoque Chriſtus ſpectauit illis ſuis verbis, quæ Marc. 9. extant: Omnis, inquit, homo igni ſalietur (δοκιμασθήσεται, hoc eſt, explorabitur, Theophylactus exponit) & omnis victima ſalietur. Senſus videtur ſimpliciſſimus eſſe: Vt olim ex Dei præſcripto omnis victima ſale condiebatur: ita omnes homines igne atq; ſale illo cæleſti, hoc eſt, Spiritu ſancto condiri atq; mundari oportet, vt Deo grata ſint & accepta victima, & vt mutui amoris, charitatisq; fœdere atq; vinculo coniuncti alij alios ſaliant, hoc eſt, pro virili iuuent. Tandem concludit: Habete in vobis ipſis ſalem, & pacem inter vos inuicem colite: vbi ſalem habere per epexegeſin videtur interpretari εἰρηνεύειν, id eſt, pacem colere, cum ipſum ſal pacis atq; fœderis ſit ſymbolum. Hinc idem etiam ijs in aquis fuit adhibitus, quæ propter viri Zelotypiam vxori, quæ ſuſpectæ erat pudicitiæ, propinabantur, vt nimirum ſale coniugalis amoris & amicitiæ ſides probaretur.

Omnis victima ſalietur.

Salis vſus in Ethnicorum ſacrificijs.

Vt autem apud Hebræos, ſic etiam apud Ethnicos κατοχὴ quædam perpetuus ferè ſalis in ſacrificijs vſus fuit: de quo ſic Plin. lib. 31. cap. 7. Maxima autem, inquit, ſalis auctoritas è ſacris veterum intelligitur, apud quos nulla ſacra ſine mola ſalſa conficiebantur. Sic enim vocabant far toſtum ſale conſperſum, quod eo molito hoſtia aſpergeretur. Omnino mola trita inſpergebantur, ignis, caput victimæ, cultri. Vnde Iuuenal. Satyr. 11.

Mola ſalſa.

Sertaque delubris, & farra imponite cultris, id eſt,
Molam, quæ ex farre toſta, & ſale conſtabat. Tibull. lib. 3. Eleg. 4.
Ac vanum in curas hominum genus omnia noctis,
Farre pio placant, & ſaliente ſale. Idem lib. 4. ad Meſſal.
Paruaque cæleſtes placauit mica, &c. Horat. lib. 3. Od. 23.
Farre pio, & ſaliente mica.

Οὐλοχύται.

Hordea ſale conſperſa.

Hordea cura adhibita.

Hordea cur χριθαὶ dicta.

Tales erant apud Græcos οὐλοχύται, hoc eſt, vt Euſtathius interpretatur ὁλ. α. χριθαὶ μετὰ ἅλατος, ἃς ἐπέχεον τοῖς βωμοῖς πρὸ τῆς ἱερουργίας, hoc eſt, hordea ſalibus mixta, quæ altaribus imponebantur ante ſacrificium. Talia hordea ſalita atque ſacra propriè ὁλαὶ ſiue οὐλαὶ dicta ſunt, quæ victimis infundebantur. Huius cæremoniæ ab Euſtathio rationes aliquot aſſeruntur. Nam vel id faciebant ὡς πολυπλήθειαν τῶν καρπῶν οἰωνιζόμενοι, hoc eſt, fructuum abundantiam ominandi gratia, quorum ceu quædam primitiæ hordea illa offerebantur. Vel id faciebant ſuæ erga Deum gratitudinis ceſtificandæ gratia, cuius munere atque beneficio ab antiquo illo & aſpero glandium victu, ad mitiorem, hordeorum nimirum victum fuiſſent traducti. Atq; hanc quidem ob cauſam hordea rectè χριθὰς dici, propterea quod illis inuentis διεχρίθησαν τῶν ἀλόγων ζώων ἄνθρωποι, id eſt, homines à brutis animantibus fuerunt diſtincti, ac ſequeſtrati. Ad gratam igitur memoriam antiqui victus hordea in victimas proijciebantur, quæ quoniam nondum molendi vſu reperto integræ fuerunt deuorata οὐλαὶ dicta ſunt aſſumpta litera υ. quaſi ὅλαι, id eſt, tota ſeu integra. Hæc ille de hordeis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cur hordea sale conspersa.

Quòd autem sales, quos hordeis illis permiscebant, id dicit factum esse non solùm δι' ἡδυσμα, καὶ τῆς ἐν ταῖς τροφαῖς χρείας & νόσιμον: ἀλλὰ διὰ φιλίας οἱ ἄλες σύμβολον, hoc est non solùm propter fertilitatem, & repetitam in alimonijs gratiam, verumetiam quia sales sunt amicitiæ symbolum. Quam ob causam, addit idem, ijs qui hospitio sunt excepti, ante omnes alios cibos apponi consueuerunt. id' ἧς τὸ τῆς φιλίας νόσιμον καὶ παραμόνον, hoc est, ob amicitiæ reintegrationem, & firmitatem. Sal enim multis corporibus firmitatis atq; durationis causa existit. Sal etiam vt sit symbolum τῆς κατὰ φιλίαν ἑνώσεως, hoc est, vnionis & amicitiæ: ὡς δ' ἄλες ὄντες ἐκ πολλῶν ἀριθμῶν καὶ φυτῶν πυγεῖς, εἷν στερεὸν γένοτε σῶμα. ἄτοπον καὶ οἱ συνελθόντες εἰς ξενίαν διεζωτο εἰς εν πρέπε τόπω, καὶ τῷ φιλικῷ δεσμῷ συνήλθησαν, hoc est, vt sal ex multis aquis liquidis atq; fusilibus in vnũ corpus solidum coalescit, sic etiam qui ex diuersis locis longè à se inuicem dissitus in vnũ hospitium cõueniunt, nõ loco solùm, verumetiã affectu amico vniuntur atq; copulantur.

Salem apponito Pythagoræ symbolum.

Hæc Eustathius præclarè sanè de salis vsu in Ethnicorum sacrificijs disserit, vbi simul vidicat non in sacrificijs tantùm, verùm etiam extra illa in victu quotidiano ac præsertim in hospitij sal fœderis amicitiæq; symbolum fuisse. Quò alludit etiam Aeschines in illa sua oratione de peracta obita legatione hisce verbis: ὡς γὸ τῆς πόλεως ἅλας, καὶ τὴν δημοσίαν τράπεζαν οὐδὲν πλείους δεῖ, φησὶ, ποιεῖσθ', hoc est, Etenim ciuitatis sales, publicamq; mensam ait se plurimi facere. Huc quoq; facit illud Pythagoræ symbolum, τὸν ἅλα παρατίθεσθαι, hoc est, Salem apponito: quo cùm iustitiæ, & æquitatis, vt vult Erasmus: tum, vt mihi videtur, amicitiæ hospitalitatisq; admonemur. Eodem pertinent prouerbia illa: Salem & caseum edere, quod est apud Plinium. Item Salem & fabam: & salem & mensam ne prætereas: de quibus vide plura apud Erasmum in Adag.

Prouerbia de sale.

Quibus adde tritum maximè & peruagatum illud prouerbium, cuius & Aristoteles lib. 8. Morall. & Cicero lib. de Amicitia meminit. Verum illud est, inquit Cicero, quòd vulgò dicitur, multos mediocres salis simul edendos esse, vt amicitiæ munus expletum sit.

Sal hospitalitatis signum.

Ex his omnibus constat sal antiquitus in communi hominum consuetudine atq; victu fœderis amicitiæq; signum fuisse. Vnde Esdræ quoq; lib. 1. cap. 4. sic scriptum legimus: Nos ergo memores salis, quod in palatio comedimus, quia læsiones regis videre nephas ducimus. Veteres mensam salis appositione consecrare fuisse solitos, ex illis Arnobij verbis videtur posse colligi: Sacras, inquit, facit mensas salinorum appositu, & simulachris deorum. Eodem nonnulli referunt illud Horatij:

——Splendet in mensa tenui salinum.

Sed Turnebo videtur potissimum significare tenuem, & pauperem parcumq; victum hominum prò obsonio salem lingentium, quod pauperes olim faciebant, vt apud Persium:

Varro regis statum digito terebrare salinum,
——Contentus peragis. Item Satyr. 3.
Est tibi far modicum, purum & sine labe salinum.

Hic quoq; salinii nomine victum tenuem & sufficientem significat. Huc referri potest sententia illa Rabbini: Bucellampanis cum sale edas, & aquam in mensura bibas, super terram dormias, vt tam miseram agas, modò operam nauare possis legi. De Moscouiticorum regum legatos ad salem suum inuitandi, & illis hæc eadem de mensa sua mittendi more & consuetudine, antiquo illis hospitibus ante omnem cibum sal apponendi consuetudini simillima iam dictum est, quibus addit quod Sigismundus inquit: Pane ipso princeps suam erga aliquem gratiam, sale verò amorem ostendit. Neq; verò maiorem honorem potest alicui exhibere in suo conuiuio, quàm si alicui sal de sua tabula mittit. His adde quod apud Germanos salis effusio in mensa mali & infausti ominis loco habetur, vnde illum qui casu aliquo fortuito salinum in mensa euertit salq; effudit, bellum habiturum, hoc est, rixam, iurgium atq; contentionem aliquam subiturum esse vulgò dicitant. Hoc inde natum esse puto, quod sal amoris amicitiæq; symbolum vt olim, ita hodie quoq; habetur. Per salem, vt etiam per aquam, panem, terram, cælum, æthera, ventum iurandum esse Elxai (qui Ossenorum hæreticorum sectator, Traiani temporibus vixit) docuit atq; præcepit, teste Epiph. lib. 1. Tom. 1. contra Hæres. quem errorem refutans, per solum Deum iurandũ esse ait secundum illa in Lege scripta: Non erunt tibi dij alij præter me. Non assumes nomen alterius alicuius in iusiurandum. Hæc de panis salisq; in fœderibus, hospitijs, amicitijsq; iungendis & antiquo & hodierno vsu satis sunt dicta. De lotis vsu in sacris vide multa pulchra apud Fagiũ in c. 3. Leu. v. 13. Salis vsum multis gentibus Troiano sæculo incognitum fuisse Hom. Eustath. & Paus. testimonijs probat Brod. Miscel. lib. 6. ca. 3.

Salis effusio in mensa mali ominis.

Vt autem & Iudæi olim, sicuti dictum est, & peruersa illorum imitatione reliqui quoq; populi sacrificijs (quæ omnia fuerunt salita) atq; libationibus interpositis fœdera inire fuerunt soliti: sic Christiani quoq; Principes nonnunquam sacrosanctæ Eucharistiæ communione fœdera atq; pacem initam solent confirmare. Verùm cum compositis inter Vladislaum Vngariæ regem & Amurathem Turcarum imperatorem rebus omnibus, de modo sanciendæ pacis ageretur, Turcæ iuramentum in Eucharistiam à rege postularunt, id quod Gregorius Sanocæus, siue vt alij illum appellant, Sanicæus minimè faciendum esse docebat, ne arcana mysteria, quæ nulla ratione, nisi fide tantum pura, munita sunt, infidelibus prodantur, multis quoq; alijs allatis rationibus. Conuentum tandem vtrinq; est, vt in Euangeliũ Christiani, in Alcoranũ Turcæ iurarent. Scriptis igitur eodem argumento, lingua tamen duplici, conditionibus pacis, eas inter se perpetuas inuiolatasq; fore, sanctissimo vtriq; iuramento asseuerarunt. Testis est Bonfinius lib. 6. Decad. 3. & Publ. Callimachus lib. 2. de Clade Varnensi. Ex hoc quoq; exemplo facilè colligi potest, quanam tuta atq; secura inter populos religione à se inuicem discrepantes fœderis pacisq;, si ita opus sit, conciliandæ ac iuramenti concipiendi ratio iniri possit, si nimirum vtriq; parti secundum suam religionem atq; conscientiam per sua numina iurandi, fidemq; dandi libera potestas permittatur: id quod ab Ethnicis quoque sæpè factitatum fuisse legimus.

Epulum Dominicũ inter conuiuia fœderalia principem meritò locum obtinet. Nota.

Cæterùm inter omnia conuiuia fœderalia principem meritò locum augustissimum religiosissimumq; illud epulum Dominicum obtinet, in quo quidem Christiani partim eiusdem panis viniq; externa corporeaq; degustatione, partim vnius eiusdemq; corporis sanguinisq; Christi spirituali, quæ per fidem fit, communione, sacrosanctum illud suum inuiolabileq; fœdus, quo & cum Deo & inter se sunt coniuncti, ipsius Christi pretiosissimo sanguine percussum, testari sanctè religioseq; solent. Et quænam sanctior, religiosior, augustior fœderis, amicitiæ, charitatisq; nostræ, qua cum Deo & nobiscum inuicem coniuncti sumus, attestatio sanctiouè dici aut excogitari posset? Vnde apparet quàm diro inexpiabiliq; perfidiæ crimine sese obstringant omnes ij, qui datam hanc publicè in sacrosancto illo conuiuio Deo hominibusq; fidem impiè nefarieq; frangunt, & cùm ipsum Deum scelerata flagitiosaq; viuendi consuetudine, tùm homines quosuis quauis data & oblata occasione iniurijs violandi, odia, contentiones, inimicitias excitandi, ac pacem concordiamq; cùm publicam, tùm priuatam perturbandi, nullum finem faciunt. Quod si Christiani ea, qua par erat, reuerentia assidue sacrosanctum illud epulum animis suis reuoluerent, non tot tantisq; odijs & inimicitijs mutuis flagrarent, & fœdera, pacem, amicitiam, fidem, concordiamq; mutuam, etiamsi nulla alia iurimenta sanctionesq; intercederent, sanctissimè religiosissimeq; obseruarent atq; colerent.

Conuiuiorum in fœderibus atq; contractibus quibusuis abusus.

Etsi autem illa quoq;, de quibus suprà dictum est, prophana conuiuia atq; epulæ, quæ vt olim, ita hodie quoq; quibusuis fœderibus pactisq; sanciendis ac cõfirmandis adhiberi solent, minimè sunt reprehendendæ, si moderatæ sint atq; frugales: tamen culpanda vehementer & improbanda est luxuria atq; temulentia, quæ in illis plærunq; exerceri solet, qua fit vt ad infirmanda potius, quã confirmanda pacta atq; fœdera valeant. Interea igitur dum fœdera homines contrahere secum inuicem cogitant, Dei fœdus legemq; violant, & cum Bacchо atq; Cerere, hoc est, cum ipsis dæmonibus fœda feraliaq; fœdera immanissimis illis suis compotationibus atq; helluationibus ferunt, & corpora animosq; suos turpissimè fœdant.

Iam verò quid dicam de crebris illis immoderatisq; compotatiunculis quæ apud Germanos quibusuis vel minimis leuissimisq; pactis atq; contractibus adiungi solent, quibus, vt experientia quotidiana docet, plus sæpè pecuniæ absumitur, quàm quanti res illa, de qua contractus fuit initus, consti terit? Vt nihil dicam de rixis, iurgijs, dimicationibus atq; fraudibus, quibus pacta, quæ satis firmæ videbantur esse atq; rata, inter immania illa pocula rursus vel omnino rescinduntur, vel infirmantur, ac in dubium reuocantur: indeq; forenses lites, controuersiæ, mulctæ, omnisq; deniq; generis damna consequuntur. Quàm multa quoq; sæpè inter ipsas compotationes iniqua, iniusta illegitimaq; pacta contractusq; fiunt, dum astuti quidam fraudulentiq; homines alios qui simpliciores sunt, compotatiunculaꝝ huiusmodi occasione circumscribere ac circumuenire, & amicitiæ specie atq; simulatione bonis fortunisq; suis spoliare conantur. Testantur id fora atq; iudicia, in quibus plurima quotidie huiusmodi pacta atq; contractus inter scyphos initi tandem cum maximo vtriusq; partis dedecore atq; damno tractari disceptariq; consueuerunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Denique vt homines ad honesta legitimaque fœdera atque conuenta sancienda, honestis maximè ratisque symposijs vti solent, & etiam possunt saluo officio atque religione: ita contrà homines atrocissimi & epicurei sæpenumero inter immanes suas epulas, postquam vino nimio obruti, omnem ferè mentis rationisque vsum amiserunt, sese inuicem impijs nefarijsque contra Deum, religionem, patriam, omnemque honestatem pactis fœderibusque obstringunt, vnde maxima mala atque damna nascuntur. Atque hæc quidem de illo conuiuiorum genere, quæ in fœderibus atque contractibus adhibentur, illorumque abusu satis sint dicta.

QVINTA CONVIVIORVM DIVISIO IN PVBLICA, ET PRIVATA. CONVIVIORVM PVBLICORVM nomina. De Sysitiorum quotidianorum fine. De Italorum, Cretensium, Lacedæmoniorum, Carthaginensium, Athenienſium Sysitijs. De Athenienſium Prytaneo, Romanorum collegijs & ſodalitatibus, Pythagoreorum conuictu. De Chriſtianorum eccleſiæ Apoſtolicæ communione victus. De Germanorum, Heluetiorum, Argentinenſium, Scholaſticorum, Gymnoſophiſtarum Indorum veterum ſyſsitijs.

CAPVT XXXI.

Publica conuiuia.

CONVIVIA porrò non incommodè hoc quoq; modo videntur posse diuidi, vt alia dicantur publica, alia priuata.

Publica conuiuia videntur illa esse, quæ vel ab vniuerso populo, siue ciuitate, vel certa illius parte in publicis locis, siue sacra illa sint, siue prophana, cùm symbolis collatis, tùm ex ærario publico, tùm vnius pluriúmue liberalitate, atque magnificentia agit ari consueuerunt. Hæc à Græcis ἑστιάσεις seu δεῖπνα δημόσια, & δημοτικὰ, hoc est, publicæ, siue populares cænæ, necnon δημοθοινίαι, παιδαισίαι, ἐυωχίαι, θαλίαι, συσσίτια, teste Polluce, & Cælio Rhodig. appellantur. Addit Pollux, ἀπὸ σίτου καὶ quoque non incommodè forsan eadem posse dici. Athenæus lib. 5. δεῖπνα φυλετικὰ, & φρατρικὰ, siue, vt alij legunt, τατρικὰ, hoc est, tribulia, atque curialia, necnon θιάσους, & ὀργεωνικὰ (de quibus suo loco pluribus) inter publica videntur recensere, quæ quidem omnia ad conuiuiorum priuatorum, quæ inter amicos priuatim fiunt, imitationem à legislatoribus dicit fuisse instituta. Latini conuiuium publicum quod in propatulo exhibetur, proprie epulum vocant, veteres epulam quoq; dixere in singulari numero. Paulus l. 122. D. de Legat. & Fideicom. lib. 30. epulum conuiuium plebi datum esse dicit.

Nomina Græcæ conuiuiorũ publicorum.

Epulum siue epula.

Publica conuiuia duplicia.

Publica porrò siue popularia huiusmodi conuiuia rursus sunt duplicia. Alia enim sunt, quæ quibusdam tantum temporibus atq; festiuitatibus siue sacris, siue prophanis, siue solennibus, statis atq; ordinarijs, siue extraordinarijs cùm ab vniuerso populo, siue ciuitate, tùm certa illius parte agitantur, de quibus partim iam dictum est, partim plura dicentur. Alia verò sunt quotidiana atque perpetua, quæ vel ab vniuerso populo atque ciuitate in certas partes (cuiusmodi fuerunt Græcorum ἑταιρεῖα, φυλαὶ, atque φρατρίαι, Latinorum quæ illis respondent, collegia, sodalitates, tribus, atque curiæ) diuiso: vel ab vna aliqua illarum partium quotidie celebrari consueuerunt.

Syßitia cur à legislatoribus instituta.

Ac legislatores quidem sapientissimi olim publica huiusmodi & quotidiana conuiuia, συσσίτια Græcis vulgò dicta instituerunt, quò facilius ciues omnes in officio, in parsimoniæ, frugalitatisque studio, ac in primis in mutuo amore, benevolentia, concordiaque continerent. Hinc Plato in illa sua, quam sibi finxit optima Repub. cùm bonorum omnium, tùm vitius quoque communem quotidianam instituit. Is in lib. 5. de Legibus, καθ' ἑκάστους, inquit, τοὺς ἄνδρας ἐν ἑνὶ κοινῇ τινὶ διαιταν ποιητέον ἅπασιν, hoc est, singulis in locis oportet esse Syßitia, in quibus simul

Plato quoq; in sexta sua Rep. vitius communem instituit.

simul est omnibus conuiuandum. Aristoteles illam Platonicam quidem bonorum omnium, atque vxorum communionem ceu absurdam, & à ratione alienam, ac discordiarum potius, quàm concordiæ effectricem pluribus argumentis, in Politicis suis refellit, atque refutat, ac docet vsum, non possessionem bonorum debere esse communem, operamque dandam, ne quis ciuium victu indigeat. Idem tamen, περὶ συσσιτίων, inquit, συνδοκεῖ πᾶσι χρήσιμον εἶναι ταῖς εὖ κατασκευασμέναις πόλεσιν ὑπάρχειν, hoc est, Syßitia communi omnium consensu bene constitutis ciuitatibus videntur esse conducibilia. Et eodem in libro: δεῖ τὸ μὲν πλεῖθος τὴν πολιτῶν ἐν συσσιτίοις κατανεμεῖσθαι, hoc est, multitudinem oportet in Syßitia siue sodalitates esse distributam.

Lib. 7. Polit. Aristot. quoq; Syßitia approbat.

Syßitiorum antiquitas.

Nec verò vtilem solum verum etiam antiquam esse τὴν συσσιτίων τάξιν, Aristoteles probat, quorum omnium antiquissima vult fuisse Italica, à quibus reliquorum populorum Syßitia fuerint deducta. Ferunt enim Italum quendam nomine, regem fuisse Oenotriæ (à quo postea Itali dicti sint, qui prius Oenotrij vocati fuerint) ac ab illo littus Europæ, quod intra Scylleticum, & Lamaticum sinum est, Italiæ nomen accepisse. Hic Italus Oenotrios, qui antea nomades, atque pastores erant, agricolas effecit, ac inter cæteras leges etiam Syßitia illis constituit: vnde etiam nunc Syßitijs, atq; legibus nonnullis ab illo latis vtuntur.

Syßitia Italica Aristot. lib. 7. Polit. cap. 10.

Cretensium ἀδρεῖα.

Post Italica antiquissima vult fuisse Cretensium Syßitia à Minoe illorum legislatore instituta, quæ quidem illi ἀδρεῖα appellarunt, de quibus sic Dosiadas lib. 4. Rerum Cretensium scripsit, teste Athenæo lib. 4. Lyctij (Lyctus vrbs fuit Cretæ, edito in loco sita, vnde & Lython quidam appellarunt, teste Stephano de Vrbibus, & Strabo lib. 10.) sic τὰ κοινὰ συσσίτια συνάγουσι, hoc est, communia conuiuia celebrant. Singuli decimam partem fructuum nascentium conferunt, εἰς τὴν ἑταιρείαν, hoc est, sodalitatẽ, siue collegium, & ad ciuitatis πρόσοδον, id est, ingressum (forsan vel reditus, vel conuentum melius verteris) quas ciuitatis præsides postea in singulorum domos distribuunt. Diuisi autem sunt ciues omnes in ἑταιρείας, hoc est, sodalitates, siue collegia, & Syßitij quidem curam gerit mulier, quæ tres, quatuórue ex popularibus in ministerium sibi assumit, quorum singulos duo sequuntur serui liguа ferentes, quos καλοφόρους appellant. Sunt autem vbique in Creta binæ domus Syßitijs destinatæ, quarum vnam quidem ἀνδρεῖον, alteram verò in qua hospites dormire solent, κοιμητήριον, quasi dicas, dormitorium appellant. In domo autem in qua conuiuantur, duæ primæ ponuntur mensæ ξενικαὶ, hoc est, hospitales dictæ, ad quas peregrini siue hospites, qui adsunt, accumbere solent, deinde mensæ collocantur aliorum. Æqua singulis præsentibus portio apponitur, at iunioribus dimidium tantum carnis apponitur, qui nihil præterea ex alijs attingunt. Poculum deinde singulis in mensis aqueo humore mistum apponitur, ex quo communiter omnes bibunt, qui communi mensa vtuntur, ac post cænam aliud quoque apponitur. Omnibus (πᾶσι, quidam παισὶν, id est, pueris legunt) communis miscetur crater, senioribus autem plus, si voluerint, bibendi potestas est permissa. Mulier περιττικῦα τῆς συσσιτίας, quæ conuiuationi publicæ est proposita, optima ac delicatissima eorum, quæ fuerunt apposita, ex mensa palam aufert, & ijs qui vel bellica virtute, vel rerum prudentia excellunt, apponit. Post cænam de rebus publicis primum consultare solent, deinde rerum in bello gestarum mentionem faciunt, eosque qui viri & boni & fortes exiterunt, summis laudibus efferunt, iuuenesque ad probitatis atque fortitudinis studium extimulant. Hæc Dosiadas de Cretensium Syßitijs. De ijsdem Pyrgion quoque libro tertio, νομίμων, id est, legitimorum Cretensium, hæc teste Athenæo scripta reliquit. Cretenses sedentes cibum aptè, atque decenter capiunt, cùm quia orphanis ἀβαμβάκευτα, non colla in furno apponuntur, tùm quia his iuniores stantes ministrant, tùm quia cum laudibus facta dijs libatione, omnibus ea, quæ fuerunt apposita distribuunt. Dant autem filijs, qui iuxta patrum sedilia assident, dimidiam eius partem, quod viris est appositum. At verò vt orphani æquam portionem sortiantur, apponuntur ἀβαμβάκευτα, hoc est, non in furno colla iusta missione singulorum legitimorum. Aderant & sellæ peregrinæ, siue hospitales, & mensa tertia, quæ à dextra occurrebat ingredientibus ἀνδρεῖα, quam Iouis xenij, & xeniam, hoc est, hospitalem mensam appellarunt. Hæc duo illi historici Dosiadas, atq; Pyrgion, teste Athenæo, de Cretensium antiquis Syßitijs literis memoriæq; prodiderunt.

Pyrgionis testimonium de Cretensiũ Syßitijs.

Spartanorum Syßitia.

A Cretensibus porrò ad Spartanos Syßitiorum huiusmodi consuetudinem promanasse inde vsq; colligi posse Aristot. lib. 2. Polit. cap. 8. quod Spartani antiquitus illa non φιδίτια, sed ἀνδρεῖα

Universidad de Deusto
Biblioteca

qua voce sua, vti dictum est, Syssitia Cretenses olim insignierunt) appellarint. Idem Strabo quoque testatur lib. 10. Spartani igitur sua illa Syssitia antiquitus voce Cretica, Andria nominarunt, postea φιδίτια, cuius quidem posterioris appellationis à Plutarcho in vita Lycurgi triplex affertur notatio. Syssitia, inquit, Cretenses Andria, Lacedæmonij φιδίτια nominant, vel quod amicitiam & beneuolentiam concilient, quasi φιλίτια ἀπὸ τῆς φιλίας καὶ φιλοφροσύνης, λ in δ commutato: (vnde Dionys. Halicar. lib. 2. illa non φιδίτια sed φιλίτια vocat, nisi sit mendum) vel quod ad frugalitatem & ad parsimoniam assuefaciant, à dictione φειδῶ deducentes: vel etiam priori diphthongo aliunde adiecta, vt nonnulli volunt, quasi ἰδίτια à diæta, & ἐδωδῇ, id est, esu fuerunt appellata. Hæc autem à Lycurgo, vt testis est Plutarchus in eius vita, & in Laconicis institutis, meritò non Strabo lib. 10. & Aristoth. in Politicis, Athenæus lib. 4. primùm fuerunt Lacedæmone instituta, partim ad mutuam ciuium amicitiam, atque beneuolentiam tuendam, atque fouendam, partim ad illos frugalitati atq; temperantiæ assuefaciendum, quorum rationem hoc modo Plutarchus describit. Quò magis, inquit, luxuriam reprimeret, & diuitiarum æmulationem tolleret, terminos hoc & quidem pulcherrimum Syssitiorum institutum excogitauit. Voluit namque simul omnes in publico communibus, & præscriptis obsonijs, atque cibis vesci, non autem domi cibum capere, & in lectis, atq; ad mensas sumptuosas accumbentes, voracium instar pecudum semetipsos saginare, atq; ita simul cum corporibus animos moresq; simul emollire, atque corrumpere. Deinde hac victus communione, atque frugalitate effecit, vt πλοῦτος ἄσυλος, seu potius ἄζηλος, vt Theophrastus loquitur, καὶ ἀπλοῦς efficeretur, hoc est, diuitiæ & opes non modò à rapinis tutæ essent, atq; liberæ, verumetiam despectæ, ac contemptibiles haberentur, cum illarum vsu ac ostentatione sublata ad vnam eandemq; mensam pauper simul atq; diues conuenirent. Quamobrem cæcus in sola hac ciuitate Plutus, iuxta illud Prouerbium: Cæcus iacuit, picturæ instar inanimus, & immotus. Neque enim licebat sumpta prius domi cœna repletos ad syssitia illa accedere, cum cæteri illum qui non secum edisset, atque bibisset acriter obseruarent, ac illum ceu intemperantem, & communis illius diætæ impatientem, male multarent. Itaque hoc instituto Lycurgus sibi maximum diuitum odium remisit, diamq; conciliauit, & in vitæ discrimen fuit adductus altero amisso oculo, quem illi fugienti quidam Alcander nomine baculo excussit. Cœtus erant quinûm denûm, aut aliquantò his pauciorum vel plurium. Singuli conuictorum conferebant, vnoquoque mense farinæ medimnum, vini congios octonos, casei quinas libras, ficuum binas libras, & selibras: præterea ad esculenta parum admodum pecuniæ conferebant. Adhæc qui sacrificauerat primitias, vel qui venatus erat, mittebat portionem ad conuiuium: nam ei qui sacrificasset, vel venatus esset liberum erat domi cœnare, reliquis adesse cogebantur.

Phiditia vnde dicta.

Phiditiorum auctor Lycurgus.

Syssitiorum a pude Lacedæmonios ratio.

Hanc conuiuiorum consuetudinem diu mordicus retinuerunt. Quamobrem cum rex Agis ex bello, quo Athenienses deuicerat, reuersus domi apud vxorem cœnare vellet, portionem postulanti non miserunt Polemarchi: cui, quia postridie solennia sacra offensus non fecit, mulctam dixerunt. Syssitia illa pueri quoque frequentabant veluti gymnasia temperantiæ, omnisq; ciuilis disciplinæ, assuescere ibi vrbanis sermonibus, iocarij, comiter, ac sine scurrilitate cauillari, atque aliorum cauillum sine offensione excipere. Videbatur enim in primis Laconicum cauillum posse sustinere, impatienti autem licebat deprecari, cui parcebatur. Vt quisque intrabat, natu maximus commonstrabat foribus, His, inquit, verba non egrediantur. Qui admitti desyderabant ad conuiuium hoc modo probari aiunt solitos. Quisque conuictor frustillum pastilli manu tenebat, id in vas, quod ferebat in capite ministeri, tacitus vt calculum iaciebat: qui probaret, simpliciter, qui reprobaret, manu valde compressum. Nam compressum perforati calculi vim habebat, nec si vnum tale reperissent, recipiebant aduentitium, volebant enim vt epularentur inter se læti. Eum qui ita erat reiectus κακὸν εἶεν dicebant, κάδδ & enim vas nominabant, in quod frusta illa conijciebant. Inter pulmenta prima laus erat iuri nigro, ita vt neque carnes maiores natu peterent. Fama est quendam regem Ponti (Plut. in Lacon. institutis Dionysium Siciliæ tyrannum nominat) huius iuris gratia coquum Laconicũ comparasse, ac illi iussisse, vt nulli parcens impendio ius illud coqueret, coctum autem cum gustasset indignatum expuisse, tumq; ei cocum dixisse, Hoc ius parandum rex est ijs, qui in Eurota lauarunt. Postquam verò mediocriter biberunt, sine face domum se recipiunt. Non enim ijs permittitur tunc, neque etiam aliàs ad lumen quoquo versus incedere, quò assuescant noctu ac in tenebris confidenter, & intrepidè ambulare. Hæc Plutarchus de Laconicis syssitijs, in vita Lycurgi, necnon in libro de Lacon. Apophtegmat. & institutis.

De eorundem origine & vsu præclarè sanè eleganterq; Dionys. Halicar. lib. 2. Antiquitatum hunc in modum disserit. Nam de Curiarum singularum & sacris, & epulis communibus à Romulo institutis, verba faciens, τοῦτο τὸ πολίτευμα, inquit, δοκεῖ μοι λαβεῖν ἐκ τῆς Λακεδαιμονίων ἀγωγῆς. ἔθος γὰρ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπῆρχε Λακεδαιμονίοις, ἵνα λυκᾶργος εἰσηγήσατο, δοκεῖ παρὰ κρητῶν μαθών, καὶ μεγάλα τὴν πόλιν ὠφελήσαι· ἐν εἰρήνῃ μὲν, εἰς εὐτέλειαν ἀνάγων τὰς βίας, καὶ σωφροσύνην τῆς καθ' ἡμέραν δίαίτης, ἐν πολέμῳ δ' εἰς ἀνδρείαν, καὶ φειδοῦς κατασκήσας ἕκαστον τοῦ μὴ καταλείπειν τὸν ὡρισμένον, ὃν καὶ συνέστησε, καὶ συνέθυε, καὶ κοινὸν ἱερὸν ἵδρυσεν, hoc est, Hoc institutũ mihi videtur desumpsisse à Lacedæmonijs Philitia sua (nota Philitia dici, quæ Phiditia vulgò nominabantur) ex more frequentantibus, quem Lycurgus à Cretensibus (idem Aristot. visum fuit) mutuatus videtur, magno suæ ciuitatis commodo. Nam hoc pacto ciues pacis tempore ad frugalem vitam, & moderatum victum instituit, in militia verò pudorem eis ingessit, ne quis manipularem suum desereret eorundem libaminum atque sacrorum socium. De ijsdem Athenæus lib. 4. ex Dicæarchi libro, qui Tripoliticus fuit inscriptus, hoc habet, Cœna prima fuit apposita, quæ nihil cum alio habebat commune, postea & placenta, quantam quisque volebat, & potus, quoties cuique lubebat, datus fuit. Obsonium autem omnibus vnum & idem erat caro suilla elixa, aliquando autem exiguum præterea aliquid obsonij, ac præter id nihil aliud nisi ius, aut forsan etiam oliua aliqua, vel caseus, aut ficus. Conferunt autem singuli in Phiditia farinæ tres semimedimnos Atticos, vini autem choas vndecim, vel duodecim, libram insuper casei, & ficuum, in obsonium obulos circiter decem Æginæos. Quomodo autem hæc phiditiorum antiqua frugalitas atque tenuitas tandem in luxum paulatim atque delitias deserit, pluribus ibidem explicat.

Dionys. Halic. de origine & vsu Syssitiorũ.

φειδίτια scribitur.

Præter Phiditia autem duo præterea fuerunt Laconicarum cœnarum genera, quorum vnum κοπὶς, alterum αἴκλον dictum fuit, quæ pluribus ab Athenæo describuntur.

Κοπὶς, teste Molpi in lib. de Lacedæm. politia, cœna fuit maza, pane, carne, olere crudo, iure, ficubus siccis, bellario, atque lupino constans, vt est apud Athen. lib. 4. In copidibus capras mactari, nec aliud præterea sacrum animal, adhæc carnes vnà cum appellato physicillo distribui solitos fuisse, Athenæus Polemonis testimonio confirmat. Erat autem physicillus panis, ἐγχρίς, id est, bellario ex oleo, melleq; confecto persimilis, forma tamen magis rotundus. Copidas in Tithenidiorum festo, de quo suprà, agitari fuisse solitas, ibidem Athenæus testatur. Hinc κοπίζειν idem quod κοπίδας ἄγειν, hoc est, copidas celebrare. Vide Athen. lib. 2. & 4. & Cæl. lib. 27. cap. 25. Videntur autem dictæ ἀπὸ τῦ κόπτω, id est, labore, quo se ante exercere solebant.

Copis.

Physicillus quid.

Αἶκλον à Lacedæmonijs necnon à Dorienſibus omnibus δεῖπνον, id est, cœnam fuisse appellatam, Polemon testatur, vt est apud Athen. lib. 4. vnde & συναικλείας vocarunt, τὰ συνδείπνια. ἐπαίκλια erant τὰ μετὰ δεῖπνον τελούμενα, siue οἷον δαιτυμόνημα τῦ συντελουμένου τοῖς θεοῖς θύμασιν ἄλλου. Horum epæclorum duplicem fuisse apud Lacedæmonas apparatum Athen. eisdem docet: verum de his suo in loco, vbi de secundis mensis atq; bellarijs agitur.

Aeclon.

Phiditiorum autem Cicero quoque luculentam mentionem facit lib. 6. Tuscul. quæst. hisce verbis, Quid, inquit, victum Lacedæmoniorum in phiditijs nonne videmus? Vbi cum tyrannus cœnasset Dionysius, negauit se iure illo nigro quod cœnæ caput erat, delectatum: tum is qui illa coxerat, Minime mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille, labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. His enim rebus Lacedæmoniorum condiuntur epulæ. Quanquam hæc fabula aliter à Plutarcho narratur, vti suprà explicatum est. Aristoteles lib. 2. cap. 7. hæc Lacedæmoniorum Phiditia reprehendit, ijsq; Cretensium syssitia siue andria anteponit. Nam apud Laconas quilibet viritim constitutam partem conferre cogebatur, aut à Repub. prohibebatur. Quamobrem multi pauperes, quibus angusta nimis erat res familiaris, à politiæ communione repellebantur, id quod erat contra legislatoris institutum, atque propositum, qui commoda huiusmodi volebat esse democratica ad ciues tantò arctiore amoris vinculo inter se constringendum. Verum apud Cretenses ratio erat communior. Nam ex prouentu fructuum, pecorum, ex vectigalibus publicis, & tributis, quæ Periæci conferebant, vna pars ad res diuinas, & publica munera destinata

Phiditiorum à Cic. fit mentio.

Aristot. Lacedæmoniorum phiditia perstringit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

erat: altera tribuebatur syßitijs, ita vt ex publico omnes & mulieres, & viri, & pueri alerentur.

Cic. de Lacedæmon. et Cretensium syßitijs.

Cicero in Oratione pro Muræna simul & Laconicæ & Creticæ diætæ austeritatem, his verbis perstringit, Neque tamen Lacedæmonij authores istius vitæ, atque orationis (austeræ) qui quotidianis epulis (sic Phiditia appellat) accumbunt, neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cenans (nam vt Athenæus inquit lib. 4. ex Pyrgione, ἐν συσσιτίοις καθήμενοι δοιπῶν) melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, Reßub. suas retinuerunt, quorum alteri vno aduentu exercitus nostri deleri sunt, alteri nostri imperij præsidio disciplinam suam, legesq; conseruant.

Carthaginiensium syßitia.

Celebria quoq; fuerunt Carthaginiensium sodalitatum & collegiorum syßitia, quæ Aristoteles in Politicis Laconicorum phiditiorum simillima fuisse testatur. Idem cres hasce politias, Cretensem, Laconicam, & Carthaginensem valde inter se similes fuisse, & cæteris longè præstisse affirmat.

Athenienſium syßitia.

Apud Athenienses quoque publica huiusmodi quotidianaque conuiuia in vsu fuerunt, quorum alia politica fuerunt, alia sacra. Politica, cuiusmodi fuerunt illæ quotidianæ Prytanensium senatorum, necnon aliorum quorundam epulæ in Prytaneo, quarum crebra apud authores fit mentio, de quibus antequam dicam, operæpretium, propositoq; nostro admodum erit conueniens, de senatu illius Prytanensis ratione quædam præmittere.

Conuiuia Prytanenſia.

Senatus Atheniensis duplex.

Ac duplex omnino fuit Atheniensium senatus, vnus Areopagiticus sine certo senatorum numero perpetuus, alter Prytanensis, quingenarius, seu quingentorum virorum senatus (βουλὴ πεντακοσίων) vulgò dictus, qui quidem in decem classes quinquagenarias, seu quingentorum virorum fuit diuisus. Vniuersus namque populus Atheniensis in decem φυλὰς, hoc est, tribus distributus fuit, id quod cum multis alijs ex locis, tum perspicue ex illis Herodoti verbis lib. 4. colligi potest, μετὰ ἢ τεφάφυλος ὄντας ἀθηναίους δεκαφύλους ποίησε. Hoc est, Cliſtenes (de quo ibi loquitur) Athenienſes cum prius fuiſſent quatuor tribuum, fecit 10. tribuum. Tandem duabus additis, duodecim extitisse pollux teſtatur libro 8. Sect. 45.

Senatus Prytanenſis. Populi Atheniensis diuiſio in tribus, φυλὴ, φρατρία, φρατρίαι.

Singulæ autem hæ tribus (vt Romanorum tribus, quæ tres ab initio fuerunt, in decem curias) in tres rursus partes fuerunt diuisæ, quarum vna φυλὴ (quod vocabulum Latino tribus respondet) secunda ἔθνος, tertia φρατρία, siue φρατρία fuit appellata: teſte Polluce, vel potius vnaquæque illarum partium tribus illis nominibus fuit insignita, id quod ex illis Suidæ verbis colligitur: ἐπὶ δὲ φυλὴ πάλιν εἰς φρατρίας διηρῆτο: ἑκάστου μέρους, φυλὴ, καὶ φρατρία ἀνομάζετο. Ἰστέον δὲ ὅτι φασὶ δὲ τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι, φυλὴν, ἤτοι τὴν φρατρίαν, ἢ φρατορίαν. Eadem autem gens, vicus, tribus, phratria, siue phratoria dicitur. Idem etiam Pollux videtur innuere, cùm inquit, εἰς φρατρίας διηρῆτο, καὶ τὸ μέρος τοῦτο φυλὴ, ἔθνος, φρατρία vocabatur, id est, tribus, gens, phratria. Sic enim illarum partium tribus illis nominibus fuit insignita, id quod ex illis Suidæ verbis colligitur: ἐπὶ δὲ φυλὴ πάλιν εἰς φρατρίας διηρῆτο: ἑκάστου μέρους, φυλὴ, καὶ φρατρία ἀνομάζετο. Item: ἦν δὲ φυλὴ πάλιν εἰς φρατρίας διηρῆτο: ἑκάστου μέρους, φυλὴ, καὶ φρατρία ἀνομάζετο. Eadem autem gens, vicus, tribus, phratria, siue phratoria dicitur. Idem etiam Pollux videtur innuere, cùm inquit, εἰς φρατρίας διηρῆτο, καὶ τὸ μέρος τοῦτο φυλὴ, ἔθνος, φρατρία vocabatur, id est, tribus, gens, phratria. Singulæ porrò decem illæ tribus ſucceſsione quadam atque viciſſitudine, quæ ſortiebatur, per quinquaginta viros ex ſe delectos Rempublicam administrabat, idq; 35. dierum ſpatio, & amplius: quam nimirum duodecim tribus effectæ ſunt. Tribus itaque illa, cuius 50. viri erant in imperio (quod illi φρυτανίειν appellabant) πρυτανεύουσα, & φρυτανεύουσα, Senatores autem φρυτάνεις, tempus denique 50. dierum & amplius, quo illorum imperium fuit definitum πρυτανεία fuiſſe appellatum, vt Suidas & Pollux teſtantur. Suidæ verba hæc ſunt, φρυτάνεις τὸ ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων: πεντήκοντα ἄνδρες ἐκ μιᾶς φυλῆς οἱ διοικοῦντες αἱ δὲ λῖπαι φυλαὶ τὰ τὰ ἴσα τῆς βουλῆς φρατόμενα: ἐφρυτάνευον δὲ ἐν διαδοχῇ ἀλλήλαις αἱ λῖπαι φυλαὶ κλήρῳ λαχοῦσαι.

Tribus φρυτανεύουσα. φρουρεύουσα. Senatores φρυτάνεις. φρυτανεία. Prytanenſium ἐπιστάτης.

Præterea 50. illi Senatores vnum aliquem ex ſe ſortiebantur principem, qui ἐπιστάτης τῶν φρυτανέων fuit dictus, qui quidem ærarij publici claues, atque Reipublicæ ſigillum cuſtodiebat, nummus tantum dicti munere fungens. Hic vero Prytanenſium ἐπιστάτης ex vnaquaq; nouem reliquarum tribuum, quæ non in imperio erant, vnum aliquem ſortiebatur, qui ſimul omnes nouem numero πρόεδροι τῶν φρυτανέων dicebantur, quoniam πρεσεύουσι τῶν ἄλλων ἁπάντων, vt Suidas inquit, hoc est, primum in ſedendo locum occupabant, qui ſeptenos dies imperabant, & ex his ipſis nouem proedris vnum aliquem ἐπιστάτην ſortiebantur, qui dabat operam, vt omnia ſecundum legem fierent, & iudices de omnibus rectè edocerentur. Itaque duo erant ἐπιστάται, vnus qui ex Prytanenſibus, alter qui ex proedris ab illo ipſo Prytanenſium epiſtate ſorte eligebatur. Hæc Suidas.

πρόεδροι τῶν φρυτανέων.

Prytanenſes

Prytanenſes igitur hi ſenatores, penes quos ſumma Reip. iudiciorumq; erat poteſtas, ſingulis diebus in Prytaneo ſimul conuiuari ſolebant, in domo quadam rotunda quæ θόλος fuit appellata. Suidas, θόλος ὁ τόπος ἔνθα ἐδείπνουν οἱ πρυτάνεις διὰ τὸ οἰκοδομεῖσθαι αὐτὸν στρογγύλον: & Pollux, θόλος ἐν ᾗ σιτεῖσθαι ἐκάστης ἡμέρας πεντήκοντα τῆς τῶν πεντακοσίων βουλῆς πρυτανεύουσα φυλή. Hoc est, Tholus est locus, ſeu ædificium rotundum in quo ſingulis diebus Prytanenſes illi 50. ſenatores ſimul cœnabant. Nec vero Prytanenſes tantum hos ſenatores, verum etiam alios quoſdam in Prytaneo quotidie epulari ſolitos fuiſſe ex multorum ſcriptis conſtat. Πρυτανεῖον, inquit Pollux, καὶ ἑστία τῆς πόλεως παρ' ᾗ ἐστιῶντο κατὰ δημοσίαν θρισχίλιοι ἥκοντες, καὶ οἱ δεῦρο ξένοι τινὰ σιτήσεως ἀξιωθέντες; καὶ εἰ τις ἐκ πομπῆς ἄδοιτο ἢ λῴη. Et Suidas, Πρυτανεῖον, δεσμωτήριον, θόλος. Παρὰ δὲ τοῖς ἀθηναίοις οἰκίσκος δημόσιος ἔνθα ἐστιῶντο οἱ δημόσιοι ἐν τῷ Πρυτανείῳ ἑστιώμενοι: ἐλέγοντο δὲ καὶ οἱ ἐκ τῆς Σικελίας ἐλθόντες. Περιεπόδισεν δὲ καὶ τῆς ἑαυτοῦ δωρεᾶς τυχεῖν: ὅτι γὰρ μεγάλοις καθορθώμασιν ἑαυτὸν ἀπεδίδου χάριν: ἢ πυρὸς ταμεῖον ἔνδια ὧν ἀσβεστον πῦρ. Hinc Cic. lib. 1. de Orat. Socrates, inquit, in iudicio interrogatus, quam quasi æſtimationem commeruiſſe ſe maximè conſtereretur: reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſſimis honoribus, & præmijs decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. Hinc Prytanei digna alimentis, Cælius lib. 3. c. 32. exiſtimat dici prouerbialiter poſſe, quæ cum virtute ſunt perpetrata. Ariſtophanis Scholiaſtes in Pace Lamponis teſtimonio probat, ὅτι χρησμῳδοῦσι μετεῖχον τῆς ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως, id eſt, oraculorũ interpretes victus illius Prytanenſis fuiſſe participes. Ariſtoteles in libro de Mundo celebris huiuſce in Prytaneo conuictus luculentam mentionem facit, vbi diuerſas ciuium in eadem vrbe vni legi, ſeu imperio ac poteſtati legitimæ parentium actiones atque munia hiſce verbis eleganter ſane deſcribit. Ἐφ' ἑπτὰ μὲν γὰρ αὐτοῦ (τόπου) δηλονότι ἐξίασιν, ἄρχοντες μὲν ὅλῃ τὰ ἀρχεῖα, διατιθέμενοι δὲ εἰς τὰ οἰκεῖα δικαστήρια, βαλλόμενοι δὲ καὶ ἐκκλησιάζοντες εἰς συνέδρια τὰ προσήκοντα, καὶ ὁ μὲν τις εἰς τὸ πρυτανεῖον βαδίζει σιτησόμενος; ὃς δὲ πρὸς τὰς δίκας ὑπολογισόμενος, ὁ δὲ εἰς τὸ δεσμωτήριον δικασόμενος. γίνονται δὲ καὶ δημοτελεῖαι νόμιμοι, καὶ πανηγύρεις ἐνιαυσιοι, θεῶν τε θυσίαι, καὶ ἡρώων διαφοραὶ, καὶ χοαὶ κεκμηκότων. Hoc est, Et ciues quidem eam conſectantes eiq; obtemperantes in medium, ſeu in publicum prodeunt. Principes quidem ad prætorium ſe conferunt, Legulatores autem ad propria tribunalia: ſenatores denique atque concionatores ad conſeſſus ſibi contributos conueniunt. Kurſus is in Prytaneum it, cui ſcilicet id datum eſt, in eo publico vt victu epuletur: alter rapitur ad iudicium, cauſam vt ibi dicat: in carcerem alius compingitur, vt ſupplicio illic afficiatur. Tùm verò epulones in ciuitate celebres ad epulas legitimas q; conueniunt. Iam verò aguntur dies feſti, iam ludicra ſolennia: iam anniuerſaria ſacrificia fiunt diuis, heroesq; ritu ſuo coluntur: poſtremò inferiæ mortuis inferuntur.

Prytanenſium ſenatorum conuiuia.

Tholus.

Prytaneũ quid & qui ibi quotidie in uno epulari fuerint ioannes.

Prytaneum nonnulli dictum volunt quod in eo triticum (quod πυρὸν Græci vocant) ſeruaretur, quaſi πυρὸς ταμεῖον, teſte Cel. libro 13. cap. 32. Plutarchus 4. Symp. prob. 4. eleganter ſanè ſcribit Cimonem Athenienſem liberaliſſimum domum ſuam feciſſe φρυτανεῖον κοινὸν, hoc est, publicum Prytaneum, quoniam illos munificè crebroq; domi ſuæ epulo excipiebat, atque adeò domus illius omnibus patebat. Athenæus libro 5. ſtatim ab initio, συνδειπνοῦσιν ὁσημέραι οἱ ἐκ τοῦ φρυτανείου τὸν σύσσιτον, καὶ σωτῆρα τῆς πόλεως σωθέντα, hoc est, Cœnabant quotidie ij qui in Prytaneo verſabantur cœnas moderatas, ac ciuitatibus ſalutares, ad quod ſympoſium Demoſthenes dixit Elateæ occupationem fuiſſe relatam: nam veſperi acceſſit quidam ad Prytanes Elateam occupatam eſſe nuncians. Solon, vt idem teſtatur libro 4. Prytanenſibus illis conuictoribus mazam, hoc est, placentam iuſſit dari, diebus autem feſtis panem inſuper apponi; Homerum, vt ille vult, imitatus, qui optimatum apud Agamemnona conuiuium commemorans, μίσγε δ' ἄλφιτα, hoc eſt, miſcebatur autem farina inquit. Idem paulo ante dicit Athenienſes quando Dioſcuris in Prytaneo prandium parabant, menſis imponere fuiſſe ſolitos caſeum, φυσίῳ (fuit placentæ ſpecies) oliuas maturas, atque porros, antiqui victus memoriam reuocantes. Plutarchus in vita Solonis hanc in publico epulandi conſuetudinem proprium Solonis inſtitutum fuiſſe ſcribit, quod ille παρατεθεῖν appellauit: addit etiam illum non permiſiſſe eidem frequenter illic epulari, ei vero, qui illam epulandi licentiam ſibi oblatam fuiſſet aſpernatus, pœnam inflixiſſe, ratus illud qui-

Prythaneum vnde dictum.

Cimonis Athenienſis domus dicta eſt Prytaneum publicũ ciuitatis.

Prytanenſium conuiuia quæ lia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dem esse auaritiæ, hoc vero contemptus atque fastidij publicorum. Hæc de sysitijs Athenien-sium politicis.

Sysitia Athenienſium ſacra

Sed sacra quoque atque religiosa quædam apud illos fuerunt sysitia, cuiusmodi fuerunt illa autem (quæ etiam φρατρία, ab Homero & Dionysio Halicarnaß. φρήτη, à Suida & alijs φρατρία fuit dicta) pars tribus (vnde etiam φύλαρχος dicta est, vti supra est dictum) est quædam societas, siue sodalitas hominum ijsdem sacris communiter vtentium, qui quidem φρήτορες, φράτορες, σύφρητες, & φρατριασταὶ fuerunt appellati, quos Cicero lib. 2. de officijs, curiales videtur vocare, quos Cimonem, teste Theophrasto, in suos Curiales Laciadas hospitalem fuisse scribit. Hinc et capra quæ ab ijs immolari consueuit teste pollvce, & ipse Iuppiter apud Aristoph. φρήτωρ, id est, Curialis fuit dictus, & locus ipse templumq, in quo sodales illi sacris suis operandi gratia conuenire solebant, φράτριον, siue φρήτριον fuit appellatum: & pueri quorum nomina primum ascribebantur curiæ, (id quod teste Suida die tertio Apaturiorum κουρεῶτις dicto fieri consueuit) εἰς τὰς φρήτρας εἰσάγεσθαι & ἐγγράφεσθαι, hoc est, ascribi, & nomen profiteri inter Curules, siue Curulium albo ascribi vulgò dicebantur: & parentes qui filij nomen apud phratoras, hoc est, Curiales ascribi curabant, εἰσάγειν εἰς τὰς φρήτορας παῖδα, & ἐγγράφειν apud Demosthenem & alios dicuntur.

Capra φράτριος. Iuppiter φράτριος. Φράτριον.

Φρήτρια siue φράτρια vnde dicta.

Ipsam autem sodalitatem φράτραν, siue φρήτριαν alij quidem, vt Orus apud etymologum, & Suidas, volunt dictam quasi πάτριαν, siue πατρικὴν, quod eiusdem essent familiæ, alij vero ἀπὸ τῆς φρεατος (quem Dores vocant) hoc est, ob vnius eiusdemq, fontis vsum volunt fuisse appellatum. φρέαρ, hoc est, à puteo, quod vno quasi puteo vterentur, vnde etiam pagum ἀπὸ τῆς πηγῆς (quem Curiam Latinè possumus vertere, quoniam Dionysius Halicarnaß. libro primo, comparans morem Romanorum Athenienſium instituto, tribum quidem Græcè φυλὴν φρήτραν & λόχον, tribunos plebis φυλάρχους & φρητυάρχους, Curiones denique, hoc est, Curiarum præfectos φρητριάρχους καὶ λοχαγοὺς verti posse existimat. In hoc autem est dissimilitudo, quod tribus Romanorū in decem Curias, quarum vnaquæq, rursus in decurias, quarum præsides Decuriones fuerunt dicti, tribus autem Athenienſis in tres solum partes fuit distributa, quarum φρήτρια vna, aut etiam vnaquæq, diceretur.

Φρήτρια siue φράτρια vnde dicta.

Φρήτριαι Athenienſ. reſpondent Curijs Romanorū

Phratriarum Athenienſium cum Curijs Ro. comparatio.

Quemadmodum igitur apud Romanos ex Romuli instituto, & Græcorum imitatione, vt testis est Dionysius Halicarnasseus, singulæ Curiæ peculiaria sua habuerunt & sacra, quæ communiter ex publicis ærarij sumptibus fecerunt Curionia sacra, teste Festo, dicta, (vnde Curionium ait, eodem teste, quod dabatur Curioni ob sacerdotium Curionatus) quibus ipsi Curiones præfuerunt, & peculiares Deos atque dæmonas, quos coluerunt perpetuò, & conuiuia publica, quæ singulis diebus festis simul agitarunt, peculiares denique focos, atque cœnacula (quæ singulis Curijs destinata & ipsa Curiæ fuerunt appellatæ) in quibus partim rei diuinæ, partim epulis operam dederunt: sic apud Athenienſes quoque (nam à Græcis hic mos Dionysio videtur ad Romanos promanasse) singulæ phratriæ communia quædam simul & sacra, & conuiuia (quæ Athenæus φρητρικὰ δεῖπνα appellat) obire consueuerunt, in certis locis atque cœnaculis, quæ supra dixi phatria, siue phratria à Græcis appellari, quæ quidem à Dionysio πρυτανεῖα appellantur. Nam præter Athenienſe illud omnium celeberrimum Prytaneum, omnia in genere loca, atque ædificia publicis sacris epulisq, destinata atque consecrata πρυτανεῖα appellat, τὰ γεῖτα καλούμενα πρυτανεῖα, inquit, παρ' Ἕλλησι) ὅξιν ἱερὰ καὶ θεραπεύεται παρὰ τῆς ἐχόντων μέγιστον ἐν ταῖς πόλεσι κράτος. Hoc est, In his enim Prytaneis quæ vocantur sacrata sunt, & ad summum magistratum cura eorum pertinet. Ab his autem & Curialibus Romanorum, & phratricis Athenienſium sodalitatibus, Perionio & alijs illæ Gallorum Confrairies (quod nomen à φρατρίας voce, cum qua soni similitudine omnino congruit, videtur deriuatum) hoc est, opificum priuatis sacris communiter vtentium collegia, atque sodalitates videntur promanasse.

Φρητρικὰ δεῖπνα.

Vt Curiæ Romanæ in Decurias, ita Phratriæ Athenienſ. in γένη ſuerunt diſtributæ

Quemadmodum autem Curiæ Romanæ à Romulo rursus in decurias fuerunt distributæ, quarum vnicuiq, suus præerat decurio, vti eum nominant, teste Dionys. Halicarnaß. ita singulæ phratriæ Athenienſes (quæ Curijs Romanis respondent) vt Suidas testatur rursus diuisa fuerunt in triginta γένη vti vocabant, hoc est, genera siue familias, quarum vnaquæq, triginta viris constabat, qui γεννηται fuerunt dicti, hoc est, οἱ τὸ αὐτὸ γένος κοινωνοῦντες, siue οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ πρώτου γένους τῆς ξιάκου & γενῶν, siue οἱ νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν, interprete Suida, quos etiam ὁμογάλακτας antiquiores fuisse appellatos, idem author Philochori testimonio probat. Habuerunt ergo γεννηται quoque illi communia quædam & sacra, quæ Suidas ἱερὰ γεννικὰ vocat, & conuiuia, vnde ὁμογάλακτες forsan, id est, collactanei quasi eiusdem lactis participes fuerunt appellati.

γεννηται. ὁμογάλακτες

Quoad δεῖπνα ὀργεωνικὰ, quorum similiter Athenæus meminit libro quinto, ὀργεῶνες quidem in genere omnes qui sacris, reiq, diuinæ præsunt dicuntur, οἱ τὰ περὶ τιμὴν θεῶν, ἢ ἡρώων συνιόντες, interprete Suida, cum ὀργιάζειν, vt idem inquit, sit τὸ θύειν, καὶ τὰ νομιζόμενα ὁρᾶν, ἢ παρὰ τὸ ὀρέγειν τὰ χεῖρε: ἢ παρὰ τὰ ὄρια; (quæ alij ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est, furore, alij ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id est, montibus in quibus præcipuè celebrabantur, alij ἀπὸ τοῦ εἴργειν, id est, arcendo, quod à sacris prophani arceri debeant, dicta volunt) ἢ ὅτι τὸ ἐν ταῖς ὀργάσι καὶ τοῖς ἄλσεσι δρᾶν, hoc est, Qui ob deorum, atque heroum honorem conueniebant ab orgijs, hoc est, sacris mysterijs dicti, vel à verbo ὀργιάζειν, quod sacrificare & sacra instituere significat, vel quia inter sacrificandum porrigant, & extendant ambas manus: vel denique quod in orgadibus, in terris alicui deo sacris, aut lucis rem diuinam facerent, qui etiam ὀργιασταὶ fuerunt appellati. In specie autem vt ὄργια Bacchi sacra appellantur, ita ὀργεῶνες Bacchi sacerdotes, & ipsa cùm sacra, tùm epulæ ab illis communiter celebrari solitæ ὀργεωνικὰ ab Athenæo videntur dicta.

ὀργεωνικὰ δεῖπνα. ὀργεῶνες. ὀργιάζειν quid & vnde dictum.

His adde δημοτικὰ δεῖπνα quorum Athenæus meminit, καὶ ἱερὰ, id est, sacra, quorum Suidas mentionem facit, cum inquit, δημοτικὰ ἱερὰ διέφερεν ἀλλήλων, καὶ τῶν ὀργεωνικῶν, καὶ τῶν γειτόνων. Δήμους Athenienſes vocabant τὰς συνοικίδας, id est, coniuncta ædificia vicina vrbibus, vicos, siue pagos, quos Megarenses κώμας appellabant, teste Aristot. de poëtica, vnde comædiæ ab illis primum, vt nonnulli volunt, inuentæ nomen suum fuerunt sortitæ. Hinc δημόται qui eiusdem fuerunt pagi, siue vici, & ἐγγράφειν εἰς τοὺς δημότας apud Demosthenem in oratione contra Bœotum, in paganorum numerum ascribere, ex qua ipsa oratione constat apud Athenienſes in nomine profitendo hunc fuisse seruatum ordinem, vt primùm, Apaturiorum nimirum tertio die, in Curialium siue phratrorum numerum, deinde εἰς τοὺς δημότας, hoc est, paganorum numerum ascriberentur. Nam vt apud Romanos fuerunt tribus vrbanæ, & rusticæ, ita φρήτριαι & δήμοι apud Athenienſes. Δημόται ergo, vt ex his omnibus liquet, communia quædam & sacra, & sympoſia habuerunt, quæ δεῖπνα ἱερὰ δημοτικὰ à Suida, & Athenæo appellantur.

δημοτικὰ δεῖπνα. δήμοι quid. κῶμαι. δημόται.

His porrò adhuc commemoratis Phratricis, Genicis, Orgeonicis, atque Demoticis Athenienſium sysitijs, illa quoque philosophorum sysitia sunt annumeranda, de quibus sic Athenæus initio libri quinti disserit: Sunt & aliæ, inquit, multæ phylosophorum synodi, hoc est, conuentus, atque sympoſia in ciuitate, vt Diogeniſtarum, Antipatriſtarum, & Panætiaſtarum, quæ publicis sumptibus eorum qui huic vel illi sectæ fauebant, eiusq, propagandæ studio tenebantur, agitari consueuerunt. Legauit Theophrastus in eiusmodi conuentū, non vt intemperanter agerent vnà conuiuantes, sed vt moderatè eruditeq, in sympoſijs disserere liceret. Curæ erat præterea ipsis philosophis, vt iuuenes statuto quodam ordine ad conuiuium secum adducerent: nam & Xenocratis lex erat in Academia, & Aristot. conuiuialia quædam instituta. Huiusmodi autem conuiuia cùm philosophicis disputationibus, tùm frugaliter celebrari fuisse solita ibidem docet, atq, confirmat partim Antipatri, Arcesilai, Zenonis, atq, Socratis exemplo, quorum ille conuiuas de Sophismatis disserere iussit, hic voraces quosdam liberè reprehendit, partim quòd illa Lacedæmoniorum phiditijs, atq, Cretensium Andrijs (quorum ibidem meminit) videtur comparare. Hæc eadem porrò conuiuia cùm in Academia, tùm in Lycæo, quæ duo fuerunt celebria Athenis loca philosophicis disputationibus destinata, celebrari fuisse solita, idem testatur lib. 4. Itaq, cum quondam coquus ollam ad alium quendā vsum in Academiam intulisset, omnes τῶν ἱεροποιῶν, id est, sacerdotes fictile illud fregisse narrant, cum ollam inferri ipsis à decoro alienissimum esse videretur. Adhæc cùm alius quidam in Lycæo carnem salsam in salsamento parasset, is tanquam improbè desineret, loris cæsus fuit. Ex his similiter cœnarum illarum frugalitatem colligere licet. Tametsi dubium hic videtur an per duas has non admodum antiquas cœnas, quarum vnam in Academia, alteram in Lycæo dicit celebrari fuisse solitam, illas philosophorum, an alias quasdam siolennes & sacras cœnas intelligat. Atque

Philosophorū sysitia.

Philosophorū conuiuiorum frugalitas & modestia.

Loca hisce conuiuijs destinata

Universidad de Deusto
Biblioteca

hæc quidem de Athenienſiũ cum politicis, tùm ſacris & philoſophicis ſyſſitijs ſint dicta, de quorũ in genere cœnis, atq; cõuiuijs ob nimiã tenuitatẽ à poëtis irrideri ſolitis, vide plura apud Ath. li. 4. c. 3.

Nauceratitarũ ſyſſitia.

Apud Naucratitas quoque (Naucratis, teſte Stephano, Ægypti fuit ciuitas à Mileſijs condita, qui tum mari potiebantur, teſte Strab. lib. 17.) cùm quotidiè, tum ſolennibus quibuſdam feſtis diebus cœnas in Prytanæo celebratas fuiſſe, teſtis eſt Athenæus lib. 4. Nam primò genethliis ſuis Prytanes Prytanideos atque Dionyſiacis, nec non Apollinis Cumæi celebritate albis veſtibus, quas Prytannicas nominabant, induti ſacrificia, cœnaſque in Prytanæo ſimul agitabant, quarum modum rationemque, certè legibus cibuſque definitam Athenæus ibidem deſcribit. Deinde verò cæteris diebus omnibus totius anni licebat vnicuique eorum, qui in Prytanæo paſcebantur, ſi quis in Prytanæum ad cœnam accedere vellet, etiam alios, quos illi libitum eſſet cibos (id quod in paulò ante cõmemoratis feſtiuitatibus prohibitũ fuerat) nec non vini cotylam domo ſecum aſſerre. Mulieri autẽ præterquã ſoli tibicinæ in Prytanæũ ingredi, ac ne matulam quidem in illud inferre licitum fuerat. Ex his ergo conſtat apud Naucratitas quoq; publicæ quotidianæq; huiuſmodi ſyſſitia in vſu fuiſſe.

Collegia quid ſint.

Illis porro Græcorum ſyſſitijs, de quibus adhuc dictum eſt, non inepte Romanorum ſodalitium, ſiue collegiorum epulæ videntur comparari poſſe. Sunt autem collegia, ſiue ſodalitia, ſiue ſodalitates (nam hæc vocabula plerunque confunduntur, vnde lege 1. Digeſt. de colleg. collegia, ſodalitia & ſimili forma à Dione lib. 38. collegia ἑταιρικὰ, id eſt, ſodalitia appellantur, & Caine iuris conſultus ſodales definit, qui eiuſdem ſunt collegij, quam ſodalitatem Græci ἑταιρείαν vocant l. 4. Digeſt. de colleg.) certorum hominum eodem aliquo munere, officio, artificio, ſiue vitæ genere, atque inſtituto prentium ſocietas, cœtus atque coitiones, quæ à Græcis ἑταιρεῖαι, & in libris βασιλικῶν ἑταιρικὰ συστήματα appellantur. Illa autem ſunt ampliciæ, alia quidem politica & prophana, alia vero ſacra & religioſa.

Collegia politica.

Politica atque prophana collegia ſunt, quæ ob ciuilem aliquem vſum ſunt inſtituta, cuiuſmodi ſunt, exempli gratia, magiſtratuum atque iudicum, mercatorum, militum, agricolarum, artificum denique atque opificum certam aliquam artem factitantium, vt piſtorum, fabrũ, nauculariorum & aliorum huiuſmodi collegia, quæ quidem poſterioris generis hominum collegia, à Numa fuiſſe inſtituta Plutarch. in eius vita, Vale. lib. 1. Plin. lib. 34. cap. 1. teſtantur, de quibus etiam Cicero in oratione pro domo, & in Sextiana mentionem facit.

Sacra collegia.

Sacra autem ſiue religioſa collegia illa ſunt, quæ religionis ergò ſunt inſtituta, cuiuſmodi ſuerunt ſacerdotum, atque augurum collegia, ſiue ſodalitates, quæ quidem variæ fuerunt atque multiplices, quibus addi poſſunt doctorum, philoſophorum, atque poëtarum collegia. Nec verò conuenit Romani ſuis imperatoribus certos ſacerdotes ſacrarunt. Sodales Auguſtales Aureliani Antoniani. tantum gentium Dijs, verum etiam ſingulis Auguſtis, & imperatoribus ſuis, qui quidem à Sebnatu diuinos habere honores meruerunt, certos ſacerdotes Romani ſacrarunt, qui perpetuò tali diuo Auguſto ſacra facerent, qui quidem ſodales cognominati ſunt à nomine illius qui creabantur, ſiue ſodales Auguſtales, quos primos imperio conſtituto extitiſſe legimus, qui Iuliæ genti, Aurelianæ, Heliotæ teſte Julio Capitolino, Hadriano, Antoniani, qui, eodem teſte, Antonino pio, Heluiani, qui Heluio Pertinaci, Alexandrini, qui, vt teſtis eſt Lampridius, Seuero Alexandro fuerunt conſecrati. Horũ ſimilitudine hodie ſodales appellari poſſunt, quos vulgò fratres vocant, vt ſodales Dominicales, ſodales Franciſcani. Tale ſacerdotium olim Tatio regi à Romulo fuiſſe dedicatum, teſtis eſt Cornel. lib. 18. Verum de his vide plura apud Lazium lib. 3. communis Reipub. Roma. cap. 14. vbi ſodales antiquiſſimos nominat Titios à Titijs auibus, quas in augurijs obſeruabant, dictos ſe eundos Diales, Quirinales, & Martiales: tertios Auguſtorum, de quibus modo dictum eſt.

Collegia & ſacra & prophana ſua habuerunt conuiuia. Sodales vnde dicti.

Omnia porrò illa collegia ſodalitiaue ſiue ſacra ſiue prophana communia plerunque habuerunt ſympoſia atque conuiuia cum ſolennia, tùm etiam quotidiana. Hinc ſodales Auguſtinus vult dictos quaſi ſimul edales, quod ſimul ederent, vel quod ſimul ſederent in menſa, quod hodie in cœnobijs eſt videre: (hinc Apuleius aſinum ſuum ſodalem, quaſi ſimul eſit autem vocat) nonnulli tamen volunt ſic dictos quòd ſimul ſuaderent, quod commodum eſt, Iſidoro ſodales dicuntur qui ad ſymbolum conuenire conſueuerunt (zächgſellen) quaſi ſuadentes, aliàs quaſi ſedales. Hinc ouoσίτους Græcè dicta nonnulli ſodalitates, et ouoσίτους ſodales vertunt. Collegas autem nonnulli Iurisconſultorum eos proprie dici opinantur, qui ſimul habitant, quaſi vnà ſe colligant. Alij, quod Alciato magis placet, ab eligendo volunt eſſe dictos, quaſi in idem munus collectos diceremus, Alciat. de verborũ ſignificatione: Varro, collegæ qui vnà lecti ſunt.

Curialium ſacrorum conuiuia.

Ac antiquiſſima quidem fuerunt illa Curiarum ſingularum (quæ etiam collegia & ſodalitia dici poſſunt) ſacra atque conuiuia à Romulo inſtituta, de quibus ſupra dictum eſt. Cato ſenior apud Ciceronem in lib. de ſenectute, ſodalitates, inquit, me Quæſtore conſtitutæ ſunt ſacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodalibus modicè. Tertullianus in lib. ad vxorem, Diſcumbit, inquit, cum marito in ſodalitijs, ſæpè in popinis, quo loco Rhenanus collegia, inquit, gentilium innuit. Eadẽ menſa ſodales vtuntur vnde et Græcis ouoσίτια dictæ ſodalitates Quint. Et tempeſtiua conuiuia, & perui giles iocos, aduocata ſodalium turba ſoluetus atque affluens agerem. Ac omninò conſtat, vt Cuiatius lib. 7. cap. 30. obſeruat. annotat, cùm ob factionum merum, tùm vero atq; in primis ob comeſſationum & compotationum intemperantiam ceu maximorum malorum procreatricem, non quæuis à Romanis collegia fuiſſe admiſſa, ſed illorum alia quidem licita, & legitima, alia verò illicita fuiſſe iudicata, nonnulla quoq; fuiſſe abrogata, qua de re et vetus fuit lex 12. tabularum & innumeræ conſtitutiones, leges, S.C. extant.

Romani non quæuis collegia admiſerunt

Numa rex primus collegia artificum Romæ inſtituit, ac tibicinum quidem, aurificum, architectorum, tinctorum, coriariorum, fabrorum, ſigulorum (vnde Plin. 35 lib. de plaſticæ et figulinis ſcribens, ſubiungit, propter quæ Numa rex ſeptimum collegium figulorum inſtituit) collegia ſingularia eſſe voluit, reliquos verò artifices omnes in vnum collegium coëgit, ſingulis autem collegijs peculiares communiones, conciliabula, conuiuia, ſacra aſſignauit. Hoc illius inſtitutũ ad ciuitatis factiones tollendum, omneſq; ciues inter ſe conciliandum accommodatiſſimum fuiſſe fertur, teſtis eſt Plutarchus in vita Numæ. Hæc autem collegia à Tarquinio ſuperbo primum ſublata ſunt, teſte Dionyſio Halycar. qui omnes populi cœtus prohibuit, atq; etiã ipſum ſenatum tollere eſt conatus, verum illo expulſo rurſus fuerunt in integrum reſtituta, ac diu durarunt: donec tandem ſenatus, & numero (erant enim circiter 500. & amplius) & poteſtate auctus plærag; collegia L. Cæcilio & Q. Martio Coſſ. ſuſtulit, quæ aduerſus Rempub. eſſe credebantur. Poſt nouem deinde annos, quàm fuerant ſublata, P. Clodius, vt eſt apud Pædianũ, legẽ tulit de collegijs reſtituendis, nouisq; in ciuitate inſtituendis. Vnde Cicero, collegia inquit, non ſolum quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quædam ex omni fæce vrbis, ac ſeruitio concitata. Poſtea imperio conſtituto, de his collegijs, atq; ſodalitatibus variæ imperatorum Ro. conſtitutiones, ac S.C. exiterunt. Li. 47. Digeſtorum tit. de collegijs illicitis, præcipitur, vt collegia illicita, & noua diſſoluantur: ibiq; Martianus ſcribit collegiũ fieri non poſſe niſi ex ſenatus conſulti authoritate, vel Cæſaris. C. Julius Cæſar ſimul atq; dictatura fuit potitus, collegia euertit, teſte Suetonio in eius vita. Suæ potentiæ tuendæ, & populi vires infringendi cauſa, quæ Auguſtus poſtea, cum poteſtatem ſuam ſtabiliuiſſet, ac in tuto, vt ſibi videbatur, collocaſſet, reſtituit, quibuſdam tamen, quæ non erant antiqua, & legitima, diſſolutis. Nero, teſte Tacito li. 14. illa omnia aboleuit, cui omnes cœtus hominum, atq; conuiuia ob illius tyrannidem fuerunt ſuſpecta, ita vt noctu ſæpè per vrbem oberrans obuios quoſuis ex amicorum cœtu domum redeuntes ferire, atq; vulnerare ſit ſolitus. Sic omnibus tyrannis populorum cœtus, ſocietates, collegia valdè inuiſa ſunt, atq; ſuſpecta, vnde Dionyſius quoq; tyrannus, teſte Plutarcho, omnem ciuibus amicos ſuos viſendi facultatem adimere fuit conatus, illos, qui id officij amicis præſtitiſſent, domũ redeuntes diripiendi, violandiq; licentia quibuſuis permiſſa. Et religionis quidè cauſa, vt Cuiatius lib. 7. obſeruat. c. 30. refert, tam exteræ, quã patriæ plerunq; collegia ſenatus, et principes P. R. permiſerunt, lib. 1. Dig. de collegijs. Patriæ religionis collegiũ fuit Dendrophororũ (qui arbores cædebãt, et torrebant, Alciat. de verb. ſignif.) & collegiũ Centonariorũ, de quibus eſt tit. in C. Theodoſiano. Et ne quis an ad religionẽ Paganã ea pertinuerint amplius dubitet hæc verba ſufficient ex conſtitutione Honorij, & Theodoſij ad populũ Carthaginenſem de Paganis ſacrificijs abolendis, quæ eſt l. 20 C. Th. de pag. ſacrificijs et temp. Omnia loca, quæ Frediani, quæ Dendrophori, quæ ſingula quoq; nomina, et profeſſiones gentilitiæ tenuerunt ephodia, vel ſumptibus deputata, fas eſt hoc errore ſubmoto compendia noſtræ domus ſubleuare. Chiliarchas inſuper uel Centonarios, vel qui ſibi plebis diſtributionẽ uſurpare dicuntur, cenſuimus remouendos. Chiliarchis iunguntur Centonarij. An igitur Centonarij pro Centenarij, vt l. 162. C. Th. de decur. et Hecatontarchæ ſynodi ſextæ in Trullo c. 61. Cẽtonarios Alciatus de verb. ſignificat. vocat qui vilia artificia exercent, quorum artificum quam plures alibi nominantur. Permiſſa etiam ſunt addit ibidem Alciatus Maſtigophororum quos diſciplinatos vocant collegia, quod rei ſacræ cauſa conueniant ea & ſcholæ, & confratriæ appellantur.

Tarquinius ſuperbus primus hæc collegia ſuſtulit.

Pub. Clodius eadem reſtituit

Illicitæ collegia diſſoluuntur.

C. Iulius Cæſar collegia euertit.

Nero omnia collegia abolere uiſ..

Tyrannis populorum cœtus inuiſi ſunt.

Collegia religionis cauſa permiſſa.

Collegia patriæ religionis. Dendrophori.

Chiliarchæ Cẽtonarij.

Maſtigophororum collegia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Exteræ religionis collegium fuit Iudæorũ.

Exteræ autem religionis, addit Cuiacius loco paulo ante citato, fuit Iudæorum collegium, quod inter legitima habuisse Cæsarem ex actis publicis Iosephus ἀρχαιολογιας decimo quarto his verbis refert, καὶ γὰρ ἰουδαίους καίσαρ ἐν τῷ διατάγματι κωλύων θιάσους συνάγεσθαι τὰ πάτρια μόνοις ἰουδαίοις ἐκέλευσεν ὅτε χρήματα συνεισφέρειν, ὅτι συνόδια ποιοῦσιν. *Ait non prohiberi Iudæos stipem conferre, aut agitare conuiuia. Hæ collegiorum conditiones sunt.*

Collegia propter comessationes dissoluuntur.

Ganearum correctio.

Itaque l. 1. Digest. eodem tenuioribus, quorum collegia illicita non sunt, stipis collatio conceditur, & nominatim à Traiano apud Plinium libro 10. epist. de petitione Amisenorum, & authore Dione, à Claudio dum collegia dissoluuntur, nominatim de comessationibus exprimitur ne sint, & rursus ne sint popinæ, nè caro elixa, assaue, ne calida publicè veneant. Cui consequenter Nero quoque & Vespasianus ne quid veneat in popinis præter olera, & legumina. Et in eundem finem Ampelius Antiochensis vrbis præfectus apud Marcellinum libro decimo octauo, gulæ irritamenta, & ganeas tetras aliqua ex parte correxit. Namq; statuerat ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, néue aquam vulgarium calefaceret quisquam, vel vsque ad præstitutum diei spatium lixæ coctam proponerent carnem, vel honestus quidam mandens videretur in publico. Fuit autem hoc collegiorum semper maximum vitium, quam ob causam etiam Franciscus rex Gall. edicto attificum collegia sustulit. Philo in Flaccum de Alexandrinorum collegijs, θιασοι κατὰ πᾶσαν πόλιν εἰσὶ πολυάνθρωποι· ὧν κατέχει τὰς κοινωνίας ὀδὲν ὑγιὲς ἀλλ' ἀκρατῶς, καὶ μέθη, καὶ παροινίαι· *& initio libri primi,* τὰς τε ἑταιρείας καὶ συνόδους, αἱ ἀεὶ ὅτι θεοφάσεις ἦρθ' ὑπῶν ἐπονομάζουσιν, ἐπιτρίψω τοῖς θεάτροις ἐμπαροινῆσαι, φήλυς. *Ex his apparet collegia atque sodalitates ob comessationum & compotationum potissimum intemperantiam aliquando dissolutas atque sublatas fuisse. Hinc Augustus apud Philonem collegia, & coitiones Iudæorum (synedria quædam Codicis vocat, qua voce & Iudæorum doctores in suis libris vtuntur) ideò se permittere testatur, quod non sint crapulæ primùm, & vinolentiæ, deinde quod non seditionum nutriculæ, sed scholæ temperantiæ, & iustitiæ hominum summo ardore animi omne virtutis genus amplectentium. Ac omnino vt collegia atque sodalitates bene constitutæ atque moratæ ciuitatibus atque Reipublicæ ceis vtiles sunt, ac salutares, & ad mutuam ciuium amicitiam beneuolentiamq; fouendam plurimum habent momenti: Ita contrà si modo ratione, atque ordine certo legitimoque carent, ijs nihil est perniciosius. Ex illis enim compotationes intemperantissimæ, factiones, seditiones, monopolia, conspirationes nascuntur, quas consequitur plærunque vniuersæ Reipublicæ ruina, atque interitus.*

Iudæorum collegia cur permissa.

Collegia quomodo pernicio sa sint.

Collegia religionis speciequanta scelera pepererunt.

Quam multa præterea collegia religionis specie atque simulatione execrabilem impietatem, detestanda scelera, atque flagitia concepisse, atque peperisse legimus. Exempli luculentissimi loco nobis esse potest Romana illa Bacchanalium sodalitas, in qua circiter 7000. hominum tetterrimorum scelerum, atque flagitiorum fuerunt conuicta, quæ quidem Romanis illam sodalitatem fecerunt, tantemque Romæ, atque in vniuersa Italia abolendi causa iustissima sanè fuit, id quod longo ante tempore Athenienſibus vir sapientissimus suaserat, cum nocturnos cœtus sibi mirum in modum suspectos esse diceret. Est autem obseruatione dignissima illa consulis Romani qui illam Bacchanalium abolitionem suaserat, sententia, Nihil, inquit, in speciē fallacius praua religione, vbi Deorum numen prætenditur sceleribus, & cæt. Paulò ante Liuius de sacrorum illorum in Italia origine verba faciens, inquit: Additæ voluptates religioni vini et epularum, quo plurimum animi illicerentur: cum vinum & nox & misti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent. Sic Pythagoreorum in Italia collegia plurimarum tandem corruptelarum, atque malorum causæ exiterunt, vt historiæ testantur. Huiusmodi quoque fuit fera illa & planè pastoritia atque agrestis Germanorum Lupercorum sodalitas, quorum coitio illa syluestris ante est instituta quam humanitas, atque leges, vt Cicero dixit in oratione quo M Cælio. Sic ab nullo genere, vt Cicero censor apud Liuium inquit, non summum periculum est, si cœtus, & concilia, & secretas consultationes esse sinas. Atque hæc quidem de Romanorum collegijs, atque sodalitatibus, illarumque ijs pra dictum est.

Pythagoreorũ collegia causæ plurimorum malorum.

Sodalitas Lupercorum.

Cœtus secreti, & nocturni periculosi.

Collegia quo rum nomina.

Verum vt dira, & immanis fuit illa antiqua & superstitiosa Lupercorum, Bacchicolarum, vis

supra dictum est, sodalitas: ita contrà pietatis, humanitatis, charitatisq; plenissima fuit illa Christianorum primigeniæ illius & apostolicæ ecclesiæ non sacrorum modo, religionisq;, verùm etiam bonorum victusq; communio atque societas, cuius sæpe in Actis Apostolorum fit mentio: de qua sic Lucas cap. 2. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε, καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον μετελάμβανον τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ ἁφελότητι καρδίας αἰνοῦντες τὸν θεὸν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν: *Id est, Omnes autem qui credebant conueniebant, siue coniungebantur. Nam vt scitè Theophilactus interpretatur erant,* ὅτι τὸ αὐτό, οὐ τόπῳ ἀλλὰ διαθέσει, καὶ γνώμῃ, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀδιαστάτῳ συναφῇ, *hoc est, erant simul non loco, sed animorum affectionumq; coniunctione, & concordia, atque inseparabili beneuolentia. Tametsi vt animi, ita locis quoque erant coniuncti. Præterea, vt Lucas addit, habebant omnia communia, & possessiones, ac facultates vendebant, & dispertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat. Et quotidie perdurantes voncorditer in templo, ac frangentes domi, siue domatim (Theopilactus tamen οἶκον hoc loco ἱερὸν interpretatur, id est templum, ibi enim cibum capere eos solitos fuisse testatur) capiebant cibum cum exultatione, & simplicitate cordis laudantes Deum, & habentes gratiam apud populum. Item suprà dixit versu 42.* ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς, *hoc est, Erantq; perdurantes in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fractione panis, & precibus. Acceperunt hoc aliqui de vsurpatione instituti à Christo Sacramenti corporis & sanguinis ipsius: cum Hebraica phrasi in sacris literis trita & vsitata frangi panem significet distributionem, & vsum cibi, vel paulò post,* κλῶντες ἄρτον, *id est, frangentes panem, inquit Theophilactus,* τιμῶ πολλῶ αὐτὸν ἐγκρατειαν καὶ λιτότητα δηλοῖ τῆς τροφῆς. Μετελάμβανον γὰρ τροφῆς, ἀλλ' οὐκ ἐτρύφων, *id est, Magnam continentiam ipsorum, & parsimoniam indicat cibi. Cibum enim illi quidem capiebant, sed non delicatum neque opiparum. Hinc profectæ sunt quæ huc omnino referri debent illæ Christianorum ecclesiæ primitiuæ Agapæ, quæ illis Romanorum Charistijs vt nomine, ita re quoque ipsa aliquo modo comparari possunt, verum de his suo in loco plura. Hæc de syssitijs antiquorum temporum.*

Collegiũ Christianorum Apostolicæ ecclesiæ

Epulæ communes Christianorum.

Agapæ.

Nostru verò temporibus eorundem exempla quædam non pauca reperire licet. Ac in Germania quidem superiore in democraticis præsertim Rebuspublicis comessationes publicæ & quotidianæ frequenti admodum sunt in vsu, vbi Basilicæ cum amplis cœnaculis publicæ in hoc extructæ cernuntur, quas vulgò à potatione gentilitia lingua appellant **Trinckſtuben** */ hoc est, stufæ siue hypocaustæ potationi destinatæ, vocantur quoque* **Geſellenhuß** */ hoc est, sodalium domus. Apud Heluetios quidem huiusmodi syssitia quotidiana magno sunt in vsu, apud quos non festis tantum, atque solennibus diebus, sed quotidie magna ciuium pars post meridiem in tribuum publicis ædificijs ad compotandum conuenire solet, quæ quidem Sympoſia à tempore* **Abentürten** */ hoc est, vespertina appellantur. Huiusmodi quotidianæ ciuium coitiones atque compotationes, quia non modo ad luxum & ebrietatem, verùm etiam ad ambitionem suffragiorumq; corruptelam plurimum faciunt, tolli potius, quam tollerari debebant. Plurimi nanq; ciuium huiusmodi conuiuia obeunt, quò facilius sese in multorum gratiam insinuantes, publica aliqua munera atque honores adipiscantur, cum interea non modo res atque fortunas suas, verùm etiam tempus, corpus ingeniumque suum perdant, ac se, vxorem liberósque suos extremæ egestati, ignominiæque immergant.*

Collegia siue sodalitates Germanorum.

Heluetiorum syssitia.

Sed in primis illustria, ac antiquis illis persimilia sunt quotidiana illa Argentoratensis Reipublicæ atque ciuitatis syssitia in publicis illis ædibus, quæ vulgò **Ammeiſter ſtuben** */ hoc est, stufæ siue hypocaustæ magistri populi, (qui summus est apud illos magistratus) appellantur. Singulis nanque diebus prandia, atque cœnæ publicæ in publicis illis cœnaculis, quæ ad Ammeisteri tribum pertinent, apparantur, ad quas quibusuis tàm ciuibus, quàm peregrinis patet aditus, singulis certum datur vini dimensum, certum quoque ac definitum est symbolum, quod singuli eorum qui ibi conuiuantur, pendere solent. Illis semper* **Ammeiſter** *atque* **Stettmeiſter** *(quorum ille*

Argentinensis syssitia quotidiana.

Universidad de Deusto
Biblioteca

plebeius, hic nobilis est magistratus) & qui dem vel ambo simul, vel alteruter certè illorum interesse cogitur, vt nimirum illorum præsentia conuiuæ in officio, atque modestia contineantur, omnisq; motus, atque tumultus cohibeatur. Nam, quemadmodum rectè sapienterq; dixit Aristot. libro 7. cap. 12. polit. ἡ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀρχόντων παρουσία μάλιστα ἐμποιεῖ τῷ ἀληθινῷ αἰδῶ, καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον, Magistratuum præsentia maximè verum pudorem, atque ingenuorum metum efficit. Peracto prandio, siue cœna, collectis q; symbolis surgitur, atque disceditur.

Collegia scholastica.

Huc quoq; referenda sunt collegiorum scholasticorum συσσιτια in academijs vsitata, quæ Bursæ appellantur, vnde illud vulgò iactatum,

Regula bursalis est omni tempore talis,
Prandia fer tecum si vis comedere mecum.

Optandum sane esset vt illa scholasticorum syssitia quæ plærunque sunt intemperantissima, ad temperantiam, frugalitatemq; ab academiarum moderatoribus reuocarentur.

Gymnosophistarum apud Indos syssitia. Nota.

Apud Indos similia videntur fuisse illa Gymnosophistarum syssitia, apud quos omnes adolescentes diuersis ex locis atque officijs ad prandium conuenire quotidie solebant. Magistrique antequam cibus caperetur, vnumquemq; interrogabant quidnam boni à lucis ortu ad id vsque diei egisset, qui nihil proferre poterat, is impransus ad opus foras extrudebatur. Laudabilis sane hic fuit illorum mos imitatione dignissimus. His adde monachorum κοινόβια, de quibus supra dictum est. His postremò conuiuijs publicis, & quotidianis meritò videtur esse annumeranda illa Solis mensa Æthiopum quæ veterum historijs celebratur. Illa, teste Herodoto lib. 3. fuit pratum omnium quadrupedum assa carne refertum, quam per noctem singuli ciuium magistratus summa festinatione pernebant, & vbi illuxisset, cuilibet licebat illuc accedere epulatum. Indigenæ existimabant copiam popularum diuinitus suppeditari, & hanc idcirco Solis mensam nominabant, ad quam inspiciendam olim Cambyses misit legatos in Æthiopiam. Hanc Solinus Heliotrapezam vocat. De eadem scripsit Pomponius Mela: Est locus in Æthiopia paratus semper epulis refertus, & quia vt libet vesci volentibus licet, Heliotrapezam appellant & passim apposita sunt, quia affirmant immissa subinde diuinitus. Eiusdem mensæ & S. Hieronym. in prologo veteris testam. & Pausanias in Attica meminerunt. Atque hæc quidem de antiquis, & hodiernis syssitijs satis sint dicta.

DE CONVIVIIS PRIVATIS AMICORVM, FAMILIARIVM, QVAE PER VICES AGITANTVR.

CAPVT XXXII.

Priuata conuiuia.

CONVIVIA porro alia dixi esse publica, alia priuata, de publicis dictum est, nunc de priuatis. Priuata conuiuia illa voco, quæ inter paucos amicos familiares, propinquos versantur, & cum quadam familiaritate, victusq; suauitate fiunt. Fuit enim hic mos antiquus, qui hodie quoque obtinet, vt amici familiares, cognati, atque vicini inter se mutitarent (vt antiquo vocabulo vtar) hoc est, mutua inter se per quasdam vices conuiuia amicitiæ tuendæ & conseruandæ gratia læti agitarent. Hæc à Græcis φιλικὰ, id est, amicalia festa sunt, Germanice **Freindmäle**, eo quod nulla alia de causa nisi mutui amoris, amicitiæq; festificandæ, atque fouendæ gratia agitentur, nec non ἑταιροβατία, id est, vicissitudinaria, propterea quod per vices plærunque fiunt. Nonnulli etiam volunt huiusmodi conuiuij genus à Latinis circumpotationem, à Græcis ἐγκυκλοποσίαν appellari, cum tamen vtroque vocabulo potius circularis illa potatio, siue in orbem potandi consuetudo vt olim, ita hodie quoque vsitata significari videatur, de qua Cic. 2. de legibus: quidam etiam περὶ στρογγύλου, hoc est, funebre conuiuium vocant circumpotationem à Cic. dici de quo supra. Ad harum autem cœnarum, quæ inter amicos & necessarios agitantur, imitationem testis est Athenæus lib. 5. publica illa conuiuia, atque syssitia à legumlatoribus esse instituta, de quibus supra.

Huiusmodi porrò conuiuij exemplum admodum illustre extat in Iobi historia. Pij enim illius patien-

patientissimiq; viri liberi huiusmodi sese mutuo conuiuijs per vices excipiendi consuetudine vsi fuerunt, de qua sic cap. 1. scriptum est, Solebant autem ipsius filij apparare conuiuia, quisque domi suæ per vices dierum, ac misso nuncio (accersebant) suas tres sorores, vt vnà ederent, ac biberent. Quumque per vices conuiuij exhibendi circulum absoluissent, Iob misso nuncio, & cæt. Conuiuia filiorum Iobi.

Sunt Hebræorum nonnulli qui existimant hæc verba non ita esse accipienda quasi singulis diebus per vices symposia inter se agitarint, neque enim id patrem permissurum fuisse, sed semel quoquo anno id factum esse. Quare enim, inquiunt illi, pro ijs sacrificia semper obtulisset, veritus ne peccarent, si craftina die reparandum semper esset conuiuium? At Chaldæus, Nicolaus Liranus, & alij septem hebdomadæ dies volunt designari, agentibus illis conuiuia, donec hebdomada expleretur, septem diebus septem filijs adiudicatis. Chrysostomus præterea, & Olympiodorus mirabilem eorum fuisse charitatem testantur, quod non ad alios, sed ad suos diuerterent, nulla inter illos esset dissensio, ac nullus eorum sibi primatum vsurparet. Quod autem sorores vocarent, id argumentum esse illorum probitatis ac temperantiæ, quod non alienas mulieres introducerent. Verum mihi potius, pace tantorum virorum dixerim, ex quotidianis illis Iobi sacrificijs, & ex graui atque horrenda illa pœna, qua à Deo fuerunt affecti, certò videtur colligi posse illos luxuriæ, atque petulantiæ potius, quam probitati, temperantiæque in illis suis symposijs operam dedisse. Plura de his vide apud Lauaterum in pulcherrimis illius in Iobum Commentarijs.

Huiusmodi conuiuiorum apud Homerum quoq; luculenta fit mentio. Οδ. α.

—— ἄλλας δ' ἀλεγύνετε δαῖτας
ἧμὲ κτήματ' ἔδοντες ἀμειβόμενοι κύνας οἴκους.

In quem locum sic Eustath. annotat: ὅτι παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἦσαν κύνες συμπότια τινα ὧν τῷ παρ' ἑκάστοις κειμηλίων, vt indicat poëta his verbis. Et hoc erat ἔρανος ad quod conuiuij genus Telemachus procos adhortatur, quasi diceret, ἐαν δὲ φιλίαν ὁμονοητικὴν καὶ φιλαλληλίαν ποιεῖσθε τὰς συμβολὰς ἔστιν ὑμῖν ἄλλως τε ποιεῖν ἐν τῷ ὑμετέροις καὶ ἡ τοιαῦται δαῖτες κοιναὶ ἔσονται τῶν καλουμένων δαιτυμόνων, διασωτευσόμεναι.

Ad amica hæc conuiuia etiam solennæ illud Romanorum conuiuium 11. Kalend. Mart. celebri solitum, quod à suo fine Charistia nominarunt, referri poterit, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur, vt si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis tolleretur, teste Val. Max. lib. 2. cap. 1. Ouid. in Fastis. Charistia Romanorum.

Proxima cognati dixêre Charistia patres
Et venit ad socios turba propinqua Deos.

Principum conuiuia mutitare

Eodem pertinere videntur mutua illa principum ciuitatis Rom. conuiuia, quæ inter se antiquo ritu ludis Megalensibus agitare consueuerunt. Et hoc est mutitare, id est, mutua agitare conuiuia vt Gellius exponit lib. 2. c. 24. quod Ouidius circumloquutione quadam poëtica expressisse videtur 4. Fastorum, vbi historiam Cybelis memorans ait,

Cur vicibus factis ineant conuiuia quæro. Sic apud Maronem.
Mutuaq; inter se læti conuiuia curant.

Turnebus in suis Aduersarijs pro mutitare (quod & infrequens, & insolens verbum) mutuitare existimat legendum, vt mutuitare sit mutuò conuiuia agitare. Mutitare tamen quidam retinent, quod epulas inter se mutarent, & vicissim conuiuia conuiuijs.

Nobilium & doctorum conuiuia.

Huiusmodi quoque fuerunt illa nobilitatis Rom. procerum, atque doctorum virorum conuiuia, quæ in ferijs Saturnalibus sibi inuicem mutua comitate, ac grata quadam vicissitudine præbuerunt, cum per omne feriarum spatium meliorem diei partem ferijs disputationibus tribuentes, cœnæ tempore genio indulgerent, & conuiuiales sermones plenos salium atq; iocorum inter se conferrent, vt testis est Macrob. lib. 1. Saturnal. de quibus plura infra.

Philosophorũ cœnæ.

Huc quoq; referri possunt illæ antiquæ Philosophorum Athenienſium cœnæ, quæ non tàm compotandi, quàm simul philosopandi studio celebrari consueuerunt, vt Athen. scribit li. 5. Nostris temporibus huiusmodi conuiuia apud Germanos præsertim frequenti admodum sunt in vsu, quæ vulgò **schlegel** appellantur, à nonnullis etiam **Kräntzle**, vt à Gallis le bouquet, hoc est, corollæ, propte- Schlegel. Kräntzle.

Universidad de Deusto
Biblioteca

rea quod à conuiuatore corolla ei imponi solet, ad quem cæteros conuiuio excipiendi vices peruenerunt. Habent hæc conuiuia plurimum & iucunditatis, & vtilitatis, sunt enim quasi vincula quædam mutuæ beneuolentiæ atq; amoris, modo illa sint temperata, atq; frugalia, caueatur nimius sumptus, luxus, atq; petulantia. Atq; hæc de quinta conuiuiorum diuisione in publica, & priuata.

SEXTA CONVIVIORVM DIVISIO IN SACRA, ET PROPHANA, DE EPVLIS SACRIS IVDAEorum veteris testamenti, Christianorum noui testamenti, de superstitiosis Ethnicorum epulis atq; sacris, de horrendo festorum, epularumq; festiuarum apud Christianos abusu.

CAPVT XXXIII.

Conuiuia sacra

SEXTO illa diuidemus in sacra & prophana, de prophanis ferè adhuc dictum est, nunc de sacris. Conuiuia porrò sacra siue religiosa illa appello, quæ vel in veri et vnius Dei, vel etiam in falsorum, & alienorum Deorum honorem, cùm religionis, tùm superstitionis ergo diebus potissimum festis, & quidem in locis sacris & religiosis celebrantur. Hæc rursus conuiuia duplicis sunt generis, alia quidem verè sacra, & religiosa, alia verò superstitiosa.

Verè sacra conuiuia quæ & quotuplicia sint

Verè sacra & religiosa illa sunt, quæ ab ipso Deo sunt instituta, & ad illius præscriptum atque mandatum celebrantur, quæ quidem non tam ad ventrem, quam ad ipsam mentem salutaribus documentis, ceu suauissimis alimentis condimentisq; pascendum, oblectandumq; pertinent. Hæc verò rursus sunt duplicia, alia enim sunt veteris testamenti, alia noui.

Conuiuia veteris testamenti.

Quod ad porro illa quæ sunt veteris testamenti, illa fuerunt partim anniuersaria atque solennia certis quibusdam, atque statutis temporibus, partim quotidiana: quæ vel quotidie, ac quouis tempore fieri sunt solita.

Solennia seu anniuersaria conuiuia.

Inter solennia & anniuersaria conuiuia facilè primum, & principem locum obtinet celeberrimum illud Paschatis epulum, cuius descriptionem amplam habes Exodi 12. & alibi: quo quidem quotannis magna cæremonia instaurato partim accepti beneficij, hoc est, liberationis ex Ægypto memoria in Iudæorum animis inprimebatur, partim mentes illorum incendebantur ad beneficij multò ampliores expectationem, quod Christi beneficio erat conferendum. Fuit ergo duplex potissimum sacri illius epuli vsus. Nam & specialis illius Iudæorum ex Ægyptiaca seruitute redemptionis monumentum, & (qui quidem vsus longè fuit præstantior) futuræ illius atq; vniuersalis redemptionis, generis humani per Christum factæ, nec non piæ sanctæq; vitæ documentum fuit, de quo posteriore operæpretium fuerit quædam dicere.

Conuiuium Paschale, & quotuplex eius vsus.

Agnus Paschalis typus Christi. 1. Pet. 1.

Agnus ergo ille Paschalis agnum illum Dei ἀμνὸν καὶ ἄμωμον, hoc est, castum sanctumq; & immaculatum Petrus vocat, ἄμωμον καὶ ἄσπιλον, id est, omnis næui maculæq; expertem, à Ioanne Baptista digito demonstratum, tollentem peccata mundi, hoc est, Christum præsignificabat secundum etiam illud Pauli, Pascha nostrum immolatus est Christus. Agni autem illius Paschalis sanguis liminibus aspersus, qui sæuientem gladium ab ædibus fidelium arcebat Christi sanguinem pretiosissimum pro salute omnium profusum significabat, quo quidem omnium hominum, quorum ille cruentis per fidem aspergitur, sanguines, hoc est, scelerum flagitiorumq; sordes eluuntur, cælig; templa primorum nostrorum parentum peccato clausa rursus aperiuntur, & immanis ille diuinæ leuitatis atq; iræ gladius, hoc est, mors æterna, in omnes infideles intentus arcetur. Agni porrò eius carnes non aquis elixæ, sed ardentibus prunis assæ Christi cum passionem atque cruciatum, tum eximium charitatis ardorem designabant. Erant autem cum celeritate comedendæ, vt ducerentur Christum ceu verum animi pabulum inflammata fide, atq; animo esse comedendum, ardentissimoq; quasi cupiditate vorandum, & in intimis animi visceribus condendum, vt in illius similitudinem rapiamur. Ossa nefas erat conterere, vt esset testatum, posse quidem Christum mortem oppetere, non posse autem virtutem illius atq; robur infringi. Erant ossa cum reliquijs in ignem conijcienda, mihiq; in posterum diem reseruandũ, vt videremus ea, quæ mente capere nequimus, eò quod intelligentiam nostram

Agni sanguis Christi sanguinem significabat.

Agni carnes assæ Christi mortem præfigurabant.

Cur celeritas adhibenda in edendo agno Paschali.

Quare ossa nefas fuerit confringere.

nostram superent, esse fidei quasi flammis, & incendio committenda, & simul intelligeremus, non esse tutum aliquid, quod ad veram animi synceritatem pertineat, differre atq; procrastinare. Azymi panes animi innocentiam, & integritatem significabant, secundum illud Pauli 1. Cor. 5. Epulemur in azymis sinceritatis & veritatis. Septem continui dies quibus vesci fermentato nefas erat. Perpetuum vitæ cursum atq; spatium (quod numero septenario non incommoda ratione designatur) ab omni criminis contagio purum conseruandum esse demonstrabant. Herbarum agrestis amaritudo est dolor ex flagitiorum recordatione susceptus. Calcei induti, vestes accinctæ, & reliquus itineris confestim ineundi apparatus, & susceptæ in epulo celeritates docebant, nihil esse in rè tanta cunctandum, nihil de die in diem differendum, sed omnem nobis quasi in procinctu stantibus celeritatem ad manissimi nos pertinaciter insequentis sæuitiam fugiamus, & concento studio, cursuq; ad fœlicissimam iustitiæ, vitæq; æternæ hæreditatem properemus. Hæc atq; alia huiusmodi rerum maximarum mysteria sacrosanctũ illud epulum cõtinebat. Hodie quoq; à Christianis festum illud Paschale licet non ijsdem cæremonijs quibus antiquitus ad gloriosæ Christi resurrectionis memoriã gratis animis recolendam celebratur. Vnde Osteren/*a Germanis contracta voce, hoc est,* Ostende *resurrectio appellatur. In illo similiter conuiuia agitantur, quæ à Germanis* Ostermaal *vulgò appellantur, quæ ferè ouis, & mellitis quibusdam libis coctis atq; placentis constant. Et plerisq; in locis cùm scholastici, hymnum illum canentes, Christe qui lux, &c. cùm cætera quoq; puerorum atq; puellarum turba ostiatim oua colligentes illa simul comedunt, id quod vulgò* osterlen *vocant. Ipsa verò oua quæ ab illis colliguntur ac simul comeduntur* zumpfeltag *appellantur, quasi* symboltag/*propterea quod illis ouis ceu symbolis collatis atq; collectis vnà epulari consueuerint.*

Azymi panes.

Herbæ amaræ.

Calcei, vestes.

Cur hodie festum Paschale à Christianis celebretur.

Paschale porrò illud festum atq; epulum vernum secuta fuit æstiua illa Pentecostes festiuitas, quæ in sacris literis etiam hebdomadum, necnon primitiuorum siue primitiarum festum appellatur, cuius descriptionem habes Num. 28. & Deut. 16. Illud similiter partim sacrificijs, ac nouarum frugum oblationibus, partim lætissimis epulis fuit celebratum. Ethnici quoq; fictis suis numinibus soliti sunt fructuum primitias, quas Græci vocabant ἀπαρχὰς, offerre. Vnde Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Pentecostes festiuitas.

Et quodcunque mihi pomum nouus educat annus,
Libatum agricolæ ponitur ante Deos.

De quibus Porphyrius in libro περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων secundo ait: ῥᾴων γὰρ ὁ πόρος τῶν καρπῶν, καὶ τῶν ἐκ τούτων γινομένων, ἢ τῶν ζώων.

Tertium deinceps secutum fuit festum autumnale Succoth, Græcè σκηνοπηγίας, hoc est, tabernaculorum dictum, quo septem diebus sub tabernaculis degentes vnà summo cum gaudio atque lætitia conuiuari consueuerunt, cuius mentio fit Leu. 23. & Ioan. 7. de hoc supra pluribus.

Festi tabernaculorum festiuitas.

Hisce verò & Paschæ, & Pentecostes atq; Tabernaculorum conuiuijs adde si placet Encæniorum siue repurgationum festiuitates atque epulas, quæ in templi, quod Antiochus polluerat, recuperati atq; repurgati memoriam agitatæ fuerunt die 25. mensis Cisleu, qui partim Nouembri, partim Decembri nostro respondet. Huc referendum epulum quod Salomon die dedicationis templi populo dedit 1. Reg. 8.

Encæniorum epulæ.

Item hisce addere potes epulas diei 14. & 15. mensis Adar (qui partim Februario, partim Martio nostro respondet) qui dies Purim, id est, sortium appellatur, propterea quod impius ille Aman sortilegijs vsus vniuersos Iudæos illis diebus delere cogitarat, ex quo periculo Deus illos mirabiliter conseruauit. Itaq; ad tanti beneficij diuini memoriam conseruandam à Mardochæo atq; Estera institutum fuit, vt illi dies in posterum à Iudæis tùm in vrbibus quàm in pagis summa cum hilaritate atq; epulationibus mutuis, nec non donis vltro citroq; missis celebrarentur. Hinc dies decimusquartus ἡμέρα τεσσαρακαιδεκάτη, id est, Mardochæus dies appellatur à Mardochæo nimirum. De his vide Esteræ historiam c. 9. nec non 2. Machab. c. vlt. Hodie quoque hi dies Purim sunt Iudæorum Bacchanalia, in quibus epulis, atque voluptatibus solent indulgere. Illis diebus legunt historiam Esther in synagogis ac quoties mentio fit Amani, pugnis, atque malleis scamna pulsant.

Dies sortium.

Denig; & diei septimi, & Nouilunij epulæ huc sunt referendæ. Nam primò diem septimum cùm otio, tùm lautioribus epulis celebrare consueuerunt. Philo in libro de vita Theoretica, viram quorundam qui rerum diuinarum contemplationi erant dediti, describens inter alia diem septimum

Universidad de Deusto
Biblioteca

illis dicit πανήγυν, καὶ πανήρτου fuisse, in quo postquam curarunt animam, corpus quoq; ex assiduis laboribus reficere, atq; recreare consueuerunt victu perquàm tenui: is fuit panis frugalis, obscurij loco sal, cui delicatiores addebant hyssopum, potus erat aqua ex flumine. Verùm Iudæos olim quoq; vulgò legimus septimum diem cùm epulationibus luxurioſis, tùm tripudijs lasciuis agitasse, de quo alio in loco pluribus.

Calendæ.

Præterea in Calendis mensium cùm victimas pacificas Iudæos Deo obtulisse, tum conuiuia inter se agitasse ex sacris literis patet. Vnde Psa.81.v.3. Clangite in Nouilunio tuba: in operimento, in die (in honorem diei) festiuitatis nostræ. Hic notandum diem coniunctionis Solis & Lunæ, unde menses suos inchoabant, & חדש Chodesch dici, quod tunc Luna quasi renouetur, & nouum lumen hauriat à Sole, qua de causa dies ille à Græcis νουμηνία dicitur. Deinde eundem diem primum vocat operimentum, propterea quod in coniunctione illa Luna tegitur à Sole ne conspiciatur. Sic Prou.7. Ad diem operimenti, id est, Nouilunij veniet domum. Quanquam alij non incommodè de tabernaculo & tuguriolis, quæ frondibus tegebantur, intelligendum affirmant. Isidorus: Neomenia apud nos Kalendæ. Erant enim apud Hebræos ipsi dies Kalendarum ex legali institutione solennes, de quibus in Psalmo: Canite initio mensis tubâ, in die insigni solennitatis vestræ. Eius rei illustre in primis testimonium extat 1. Sam.20.v.5. Ecce cras, inquit Dauid, Calendæ sunt, & sedendo sedere soleo apud regem ad vescendum. Et mox v.15. Cras sunt Calendæ, inquit Ionathã, itaq; requiraberis, vacabitq; sessio tua. Legimus autem v.27. postridie quoq; Calend. epulas fuisse à Martyre exhibitas, cum tamen in Nouilunio dies secundus Dei verbo non fuerit festus. Eius duæ à Martyre in Comment. afferuntur causæ. Vna est, quod Leuit.cap 7. præcipitur, vt siquid de sacrificijs superesset, in posterum diem ex eo aliud conuiuium institueretur. Verisimile itaq; est regē sibidē sacrificasse, cumq; omnes illæ epulæ consumi non potuerint priori die, ex illius reliquijs posterdie fuisse conuiuatum. Altera causa erat, vt religiosiores, & sacrorum obseruantiores esse videretur, quam lex ipsa postulabat. Saul ergo, quamuis Dauid priore die non adfuisset, quod illum arbitraretur esse immundum, tamen postero die sperabat illum adfuturum. Nam si quis aut immundus fuisset, aut in itinere, cũ oporteret Pascha celebrare, is iubebatur mense secundo seorsim habere Pascha suum. Id illi transtulerunt ad alios festos dies.

Δημόνια.

Obseruabis hìc præterea apud Græcos quoq; olim singulis mensibus certa quædam sacrificia atque conuiuia fieri fuisse solita, quæ δημόνια fuerunt appellata, quorum Athenæus meminit. Suidas δημόνια τὰ ὑπὲρ ὅλα τὸν μηνὸς ἅπαξ ποτὲ γινόμενα θύματα. Turnebus Aduers. lib.3. cap.4. In illud Virgil.

Bissenos cui nostra dies altaria fumant:

In magna, inquit, religione velut numinis potentissimi, & præsentissimi dictum est. Nam menstrua sacra Dijs maximis celebrari solebant, atq; eæ erant feriæ religiosissimæ, cùm solennibus & anniuersarijs non satis esse putarent defungi sacris, sed memoriam cultus quot Calendis, aut Idibus nouandam putarent: ea sacra Græci vocant ἔμμηνα. Sophocles: παύει γὰρ χορὸς ἱερὸν, καὶ μαντεῖα γᾶ. Θοίσιν ἔμμην' ἱερὰ τοῖς σωτηρίοις. Obseruabis etiam hîc Neomenias ab Horatio tricesima sabbata dici. eò quòd Iudæorum menses, vt Athenienſium, erãt 30. dierum. Sabbatum autem ab hac ratio ponitur pro die festo, & neomeniæ tricesima sabbata vocantur, ad discrimen sabbati septimani. Hæc notat Turnebus lib.15. Aduers. c.19. Idem lib.24. cap.45. In illa Horatij:

Da Lunæ propere nouæ, Da noctis mediæ.

Lunæ autem nouæ, inquit, cyathum poscit, quod mensis calendis vesperi epuletur, quæ festa semper erant. Menses enim Luna olim ducebat, primaq; primus mensis dies habebatur: postea tamen ad cursum Solis ex Iuliani anni correctione exacti sunt, quod tametsi obtinebat Horatij ætate, tamen is è prima & nascente Luna mensis principium, vt mihi videtur, lib.3. intellexit, cum ait:

Cælo supinas si tuleris manus,
Nascente Luna rustica Phidile.

Quod est, si Calendis deos precibus, & sacris placaris. Quod autem ait: Da noctis mediæ, id vero facit, quia & Lunæ meminerat, & ad mediam vsque noctem epulari decreuerit, & Nox ritu Romano dea censebatur. Extat apud Hesychium prouerbium: σεαυτῷ νουμηνίαν χρῆσον, id est, Tibi ipsi Nouilunij diem, aut Calendas edicito: quod ductum est ab antiqua illa consuetudine, qua

sacerdotes (penes quos olim omnis erat potestas, & à quibus omnis feriarum ratio petenda erat) præconis publici voce diem initialem mensis, quem feriatum habebant, in vulgus edere solebant. Vide Iunium in Adagijs. Adhæc apud Athenienses, teste Suida, nouilunijs serui vendebantur, belliq; duces creabantur, erantq; dies illi honorati, id quod Aristoph. testimonio probat. Sed ex eodem poëta colligi potest die 30. Siue vltimo mensis, quem ἕνην καὶ νέαν appellat, moris fuisse eos qui non matura fœnus aut debitum persoluebant, ceu κακόρους in ius vocare. Hæc Scholiastes in illa verba:

Εἰθ' ἥν τις μάλιστα πασῶν ἡμερῶν
Δισδοιχα καὶ πέφευγα, καὶ βδελύττομαι
Εὐθὺς μετὰ ταύτην ἕβδ' ἑνὴ τε καὶ νέα.

Sic apud Romanos moris erat Calendis pecuniam & collocare in fœnore, aut quæstu, & exigere. Vnde tristes Calendæ ab Horatio appellantur lib.1. Saty.3. nempe debitori. De hoc more & Calendis, & Idibus (vnde Kalendariorum, & Iduariorum corpora videntur dicta) pecuniam exigendi consuetudine, vide P. Pithoeum Aduersar. lib.1. cap.4. Sic rustici nostri Martinalia maximè timent, horrent, execrantur, quibus ad debitorum persolutionem coguntur. Ad Calendarum porrò fine Nouilunij epulas Hebræis, & Græcis vsitatas, non incõmode meo iudicio retuleris epulas Nundinarias, quarum mentio fit in l. Cùm societas. l. XIX. ff. pro socio, vbi sic legitur: Cum societas ad emendum coiret & conuenirent, vt vnus reliquas Nundinas, id est, epulas præstaret, &c. Cuiatius in alijs editionibus sic legi affirmat, vt vnus reliquas nundinarias epulas præstaret. Et c.x. hic fit nundinariarum epularum mentio, quales autem fuerint non explicat glossa. Nundinariæ epulæ fuerunt forsan, quas Germani vocant ein weyntauff. Hîc quoque simul notabis, vt prima mensis cuiusuis dies propter Nouilunium, sic quarta etiam, & septima sacra erat propter natalem Apollinis, hinc Scholasticis feriæ, vt Musis magis vterentur propitijs. Atq; hæc quidem de soleunibus illis atq; festiuis Iudæorum epulis sacris sint dicta:

Epulæ Nundinariæ.

Conuiuia sacra quæ vel quotidie ac quouis tempore fieri sunt solita.

Iam verò omnia in genere veteris Testamenti sacrificia, quæ non modò solennibus illis suprà commemoratis, verum alijs quoq; diebus offerebantur, nihil aliud fuerunt quàm epulæ quædam sacræ Deo hominibusq; communes, ad mutuam Dei hominumq; cõmunionem atq; societatem designandam perquàm accommodatæ. Nam cùm semper inter eos qui cõmuni mensa vterentur summa fuerit necessitudo, Deus ad suam cum populo illo familiaritatem consuetudinemq; arctissimã testificandam sibi ab illo carnes, sanguinem, fruges in altari atq; mensa offerri voluit, non quod his indigeret, sed vt ostenderet se quæ si cõmunem in illo populo habere mensam, esse illius conuiuam perpetuum atq; ita familiariter cum ipsis habitare, & illorum consuetudine, & officijs delectari. Vicissim etiã se illis benignè velle facere, à quibus tam piè atq; amanter ad communem mensam inuitetur. Hinc & mensa siue altare, in quo dapes illæ Deo offerebantur, Domini mensa, & ipsæ dapes, Domini panis atq; cibus à Malachia appellantur. Deinde cum plærisq; sacrificijs coniuncta erant conuiuia, mutuæ hominum coniunctioni cuendæ atq; fouendæ destinata. Hæc quo facilius intelligantur, operæpretium fuerit pauca quædam de his sacrificiorum, siue sacrarum epularum generibus dicere.

Sacrificia ipsa fuerunt epulæ quædam sacræ

Malach. 1.5. & 12.

Fuerunt itaq; illa duplicis omnino generis. Alia enim enim erant ἱλαστικὰ, hoc est, propitiatoria, alia εὐχαριστικὰ.

Sacrificiorum diuisio.

Quoad priora illa sic dicta sunt, non quod ipsa per se peccata expiandi, iramq; diuinam placandi vim obtinerẽt, sed quòd essent typi illius vere ἱλαστικοῦ, hoc est, piacularis victimæ Domini nostri Iesu Christi, qua generis humani peccata delata sunt, ac proinde Deus nobis reconciliatus fuit. Hæc verò rursus fuerunt duplicia. Alia enim offerebantur pro peccatis hominũ vulgarium & priuatorum, alia pro peccata vel sacerdotis vel totius populi.

Sacrificia propitiatoria quare sic dicta & quotuplicia sint.

Quoad illa quæ pro peccatis vulgarium hominum & priuatorum fiebant, in ijs totum quod offerebatur cedebat in vsum sacerdotum, quod in atrio in ipso die sacrificij comedebant, præter adipem, qui coram Domino incendebatur, & sanguinem, qui circa altare fundebatur. Hæc verò ipsa in duo rursus genera secari possunt. Aliud enim erat quod חטאת Hatbat dicebatur, quod genus sacrificij offerebatur pro peccatis ἀκουσίοις ex errore, aut ignorantia commissis. Interpretes Græci θυσίαν περὶ ἁμαρτίας, Germani sündopffer appellant. Alterum dicebatur אשם Aschem, Græcis θυσία περὶ πλημμελείας, καὶ πλημμελήματος quod offerebatur pro peccatis ἀκουσίοις, καὶ ἐκ προαιρέσεως, hoc est, data opera, siue de industria commissis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iam verò quoad sacrificium, quod vel pro vniuersi populi, vel sacerdotis peccato offerebatur, illud ab Hebræis עולה *olah dictum est, ab ascendendo quod eleuaretur super altare, oderò eius in altum ascenderet in Dei conspectum, & Calil Psal.51. à Celil, id est, consummatum est, eò quod totum igne consumeretur. Vnde à Græcis* ὁλόκαυστον ὁλοκάυτωμα, *&* ὁλοκαύτωμα *dictum est sacrificium, vt Isidorus definit, quod totum igne consumitur dum offertur. Huic respondet Romanorum Proteruia, & Græcorum* τελετὴ. *Germani* **Brandopffer** *appellant.*

Sacrificia Eucharistica. Cibarium sacrificium.

Sacrificia porrò εὐχαριστικὰ *erant tria. Primum* מנחה *minha, id est, cibarium sacrificium, quod erat multiplex, sed semper è frugibus constabat, non tamen eodem modo paratis. Eius species tres cõmemorantur, Leu.2. Offerebatur enim far tostum in spicis aut farina siue simila mundi nondum cocta, aut certè paratus ex farina panis: qui sanè triplici forma siue ratione parabatur. Vel enim eoquebatur in furno aut clibano: vel in cacabo aut sartagine, vel in frixerio crustularũ plenо. Accedebat his sal, oleũ thus vel ve auctarium & cõdimentum. Remouentur autem generali canone ab omnibus sacrificijs mel, & fermentũ. Non enim admittebantur libæ melleæ. In epulo tamen Eucharistico admittebatur panis fermentatus ad esum. Proinde siquis offerret farinam, vngebatur ea prius à sacerdote oleo & condiebatur sale, mox ei imponebatur thus: inde volam plenã accipiebat sacerdos (in sacrificio pro sacerdote comburebatur totum) & adolebat in ara, reliquum sibi conseruebat. Et in omnibus quidem cibarijs oblationibus ponebatur thus, præterquam in sacrificio pro peccato, & in sacrificio zelotypiæ. Sacrificio cibario connumerari possunt libamina. His enim vinum Domino fundebatur in sacrificijs. Est autem Christus vinum, potus & gaudium nostrum ad vitam æternam. Cibarijs item oblationibus annumerari possunt sacrificia primitiarum, primogenitorum, & decimarum. Græci interpretantur* δωρεὰν θυσίαν. *Germani* **Speysopffer.**

Sacrificium pacificum.

Secundum erat זבח שלמים *zebach schelomim, sacrificium pacis, siue pacificum, quo gratitudo propter accepta beneficia (quæ pacis nomine Hebraicè exprimitur) declarabatur, Græcè* θυσία σωτηρίας, *Germanis* **danckopffer.** *Fiebat cæsis vel bobus masculis, aut fœmellis siue discriminis vel ouibus, vel agnis, vel capris.*

Θυσία αἰνέσεως.

Tertiũ erat תודה *thodah,* θυσία αἰνέσεως. *Ger.* **lobopffer,** *quod differebat ab hostia pacifica rũ, quod simul fiebat in hoc sacrificio & pecudũ mactatio, & oblatio libamentorũ confessionis causa.*

Quæ partes ex his sacrificijs ad sacerdotes, & ad offerentes redierint.

Quod autem ad hæc gratulatoria, siue pacifica sacrificia attinet, illorum pars vna, renes nimirum & reticulum epatis, agnæ item cauda & omnis adeps coràm Domino comburebatur, pars altera pectusculũ, armus dexter, maxillæ sacerdoti cedebant, vt ijs hilari animo coràm Domino vesceretur, reliqua ad offerentem redibant, & mox illo ipso die debebant comedi. Quia verò nõ sempер ad ea comedenda cum suis sufficiebat, qui illa obtulerat, solebãt ferè ad epulas eiusmodi inuitari vicini & amici, quibus omnibus liberius etiam lætari licebat, modò id coràm Domino cum gratiarum actione facerent, & interea pauperum non obliuiscerentur. Neq, mysterio mos iste carebat. Siquidem Christũ in sacrificijs omnibus adumbratũ fuisse, qui vt pro nobis hostia aut victima expiatoria factus est: ita vnicus est omniũ, quæ à Deo nobis obtingũt, bonorũ mediator. Dum ergo ex victimis conuiuia instruere iubebat Deus, nõ obscurè re stabatur, quòd sua mensa cultores suos dignari, & eosdem per filium suũ, promissum humani generis seruatorem ad vitam æternã alere vellet. Idem ergo veteribus in sacris epulis aduumbratum est, quod nobis cœna Dominica repræsentat, & ideo illi eandem escam spiritualem nobiscũ edisse dicuntur. Quòd verò ad sacerdotem, habuit ille, vt aiunt Hebræi, ex tribus victimæ partibus aliquam portionem. Nam ex trunco pectusculum habuit, ex cruribus armum dextrum, ex capite maxillas cum lingua. Neq, contemnenda est hæc de re satis elegans Origenis allegoria, qui pectusculum vbi sedes cordis est, significasse ait sacerdotum oportere sapientiam egregiam esse: maxillam & linguas, oportere illos recta & sana loqui, ac populum vera, & vtilia docere: armum verò dextrum, qui manus quædam est victimæ, vt benè ageret, & sanctè viueret, atq, ita doctrinæ suæ salutarem authoritatem conciliarent. Quod si fuisset sacrificium pacificum pro Nazaræo dabatur insuper sacerdoti fœmur. Hæc de sacrificijs siue hostijs veteris Testamenti, quæ ipsa, vti dixi, fuerunt sacræ quædam epulæ cùm Dei cum hominibus coniunctionis testes & indices, tum Christi, qui verus, salutaris atq, viuificus noster est panis, typi & figuræ.

Mysterium huius consuetudinis.

Origenis de partibus quæ ad sacerdotes ex sacrificijs redibant, elegans allegoria.

Porrò cum plærisq, sacrificijs coniuncta erant cõuiuia (vnde crebrò in sacris literis immolationis siue sacrificij vocabulum pro conuiuio etiam prophano vsurpatur) quæ quidem fuerũt duplicia.

Conuiuia sacrificialia & sacerdotum.

Alia quæ à solis sacerdotibus fiebant. Nam, vti suprà dictum est, & constat ex 6.c. Leu. sacrificia illa quæ offerebantur pro peccatis vulgarium hominum, & priuatorum, tota cedebant sacerdotibus, ex pacificis autem partes quædam, vt similiter suprà fuit explicatum. His itaq, sacerdotes in atrio in ipso sacrificij die simul vescebantur. In illis autem sacrificijs filij Heli sacerdotis duplici nomine grauiter peccarunt. Primò quod legitimis & debitis portionibus lege diuina præscriptis non contenti, ea accipiebant, quæ illorum animi libido suadebat. Deinde quòd partem suam præripiebant antequam adeps adoleretur.

Conuiuia sacrificialia populi.

Alia verò fuerunt conuiuia, quæ à populo siue offerentibus summa cum hilaritate atq, lætitia, si cuti Deus iusserat, celebrabantur. Ad illa amicos & vicinos suos inuitabãt, & in ijsdem Deus pauperum atq, peregrinorum, pupillorum atq, viduarum rationem haberi, omnes q, has personas ad conuiuiorum illorum communionem admitti voluit, vt scriptum est Deut.14. & 16.12. & Leuit.7.

Exempla huiusmodi conuiuiorum sacrorum.

Huiusmodi autem epularum sacrificialium, vt ita loquar, plurima passim in sacris literis exempla occurrunt, vt 1. Reg.1. Helcana dicitur sacra fecisse, & vxori, atq, filijs partes dedisse. 1. Reg. 16. Samuel Bethlehemitas ad sacrificiũ inuitauit, in quo tamen noluit prius accumbere, quàm Dauidem regem consecrasset. 1. Reg.9. mentio fit & sacrificij & conuiuij, quo Samuel Saulem, quem postea inaugurauit, honorificè excepit atq, tractauit, in quo duo obseruanda. Primò quod v.13. scriptum est, inuitatos non antè cibum capere fuisse solitos, quàm ciborũ facta esset consecratio. Deinde quòd v.22. Samuel Saulem eiusq, puerum in cœnaculum introduxisse, & cùm locum eis in capite inuitatorum, qui erant 30. numero, assignasse, tùm coquo iussisse dicitur, vt Sauli armum apponeret. Duplici ergo illum honore affecit, primum loci, deinde cibi. Dat enim illi primum & supremũ locum in conuiuio. Deinde armum illi iubet apponi, cuius rei duplex ab interpretibus affertur ratio. Prima, quòd cùm armus in sacrificijs pars esset sacerdotũ propria, Samuel illum hoc symbolo admonere voluit, vt rex factus cum sacerdotibus coniunctè viueret, sta enim beatum & florens futurum ipsius regnũ. Secunda, quòd cùm armus maximè valeat ad onera ferenda, Saul cogitaret se non ad iocum, ad lusum, ad voluptates, sed ad maxima onera ferenda atq, sustinenda vocari. 3. Reg.8. Solomon in templi dedicatione cùm sacrificia, tùm conuiuia 14. diebus celebrauit. 1. Par.16. Dauid cum holocausta atq, pacifica offerendi finem fecisset, benedixit populo in nomine Domini, & singulis distribuit tostã panis, & partem carnis bubulæ, & frixam oleo similam. Similium epularum mentio fit Esd.lib.2.c. 8. & lib.3.c.9. Nehem.quoq, 8.c. similis conuiuij sacrificatorij fit mentio, in quo pinguia comedisse, mulsum bibisse, & partes misisse magna cum lætitia dicuntur. Voluit namq, Deus illa conuiuia magna cum animorum hilaritate, remoto omni mœrore atq, tristitia agitari, vt eodem ex loco, & ex multis alijs manifestè colligi potest.

Armus cur Sauli in epulo datus.

De tempore et loco huiusmodi conuiuiorum.

Nec verò nisi peractis diuinis illis conuiuari licebat. Quamobrem impij illi Eli sacerdotis filij cùm in alijs, tum in hoc quoq, grauiter peccasse dicuntur, quod partem suam præripiebant, priusquam Domino adeps adoleretur. Curabant, inquit R. Ben Gerson, prius suam mensam, quàm Dei. Nam sacrificium erat quodammodo mensa Domini, conuiuium quod sequebatur mensa seruorum. Vt autem sacrificia, sic conuiuia quoq, eodem in loco, nempe coram Iehoua, vt sacræ literæ loquuntur, hoc est, in tabernaculo siue in templo agitabantur, id quod constat ex Deut.12. vbi prohibentur intra portas, hoc est intra priuatos parietes illa celebrare. De reliquijs quoq, illorum conuiuiorum eadem die comedendis, non reseruandis in crastinum, atq, etiam concremandis nonnunquam, diligenter eadem lege diuina cautum fuit, vt apparet ex Leuit.7. cap. de quo suo in loco pluribus. Huc quoque referenda illa conuiuia, quæ ab Israelitis, Hierosolymam festa solennia proficiscentibus, in ipsa vrbe, & in templi vestibulo celebrari solebant ex decimis, quas vnusquisq, de populo seorsim in suis horreis, eum ad vsum, separabat ac reponebat: ad quæ conuiuia Leuitæ, atq, sacerdotes inuitabantur, vt testis est Hieron. in cap.45. Ezech. Fuerunt autem hæc conuiuia amoris Dei erga humanum genus maximi signum, quod nempe nullum ab hominibus officium exigit, cuius non in illos ipsos aliquis fructus redundet, ita vt cum illis ceu amicis suis omnia sua velit esse communia. Hæc autem meritò inter sacras epulas videntur referri, partim quia sacrificiorum erant appendices, partim quia non nisi sacris in locis fiebant, quibus respondent illæ Christianorum primitiuæ ecclesiæ ἀγάπαι, de quibus mox dicetur. Hæc sint dicta de sacris epulis siue conuiuijs veteris Testamenti. sequuntur conuiuia noui Testamenti.

Conuiuiorum sacrorum finis & vsus.

Conuiuia noui Testamenti.

Quemadmodum in veteri Testamẽto principem facile locum, vti dictum est, inter omnia alia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cœna Dominica.

conuiuia sacra obtinuit solenne illud epulum Paschale, sic in nouo Testamento Dominicum illud nostrum conuiuium augustum sanè atq; magnificum, quod ab ipso Domino nostro Iesu Christo in illa ipsa nocte, qua à Iuda proditus fuit, post Paschale epulum institutum ac celebratum fuit, sua dignitate, vtilitate q; facilè omnia veteris Testamenti sacrificia, atq; conuiuia vincit, ac superat. Eius descriptionem claram, illustrem, & ἐμφατικὸν habes Matth. 26. Marc. 14. Luc. 21. & 1. Cor. 11.

Cyprianus de Cœna Domini

Quomodo autem hoc epulum noui Testamenti veteri illi successerit, egregia sunt hæc D. Cypriani verba, Cœna ita q; deposita inter sacramentales epulas obuiarunt sibi instituta antiqua & noua, & consumpto agno, quem antiqua traditio proponebat, inconsumptibilem cibum magister apponit discipulis, nec iam ad elaborata impensis, & arte conuiuia populi inuitantur, sed immortalitatis alimonia datur à cõmunibus cibis differens, corporalis substantiæ retinens speciẽ, sed virtutis diuini inuisibili efficientia probans adesse præsentiã. Sub finem, eiusdem epuli vsum fructũq; his verbis egregiè depingit, Hæc in Christi cõmemoratione retractãtur à fidelibus, & defæcata animis carnis eius edulium non est horrori, sed honori, potuq; sancti & sanctificantis sanguinis spiritu delectatur. Hæc quoties agimus, non dentes ad mordendum acuimus, sed fide sincera panem sanctum frangimus, & partimur, dum quod diuinũ & humanũ est distinguimus & separamus, itemq; simul separata ingerentes, vnũ Deum, & hominem fatemur. sed nos ipsi corpus eius effecti, sacramento, & re sacramenti capiti nostro connectimur, & vnimur, singuli alter alterius membra, ministeriũ dilectionis pro inuicem exhibentes cõmunicamus charitate, participamus solicitudine, eundem cibũ manducantes, & eundem potum bibentes, qui de petra spirituali profluit, & emanat, qui cibus & potus est Dominus noster Iesus Christus. Hæc diuinus ille Cyprianus diuinitus sanè de sacrosancto ac mystico hoc nostro epulo scripsit, quæ vtinã nos Christiani diligenter attenteq; consyderantes illo ad mutuam nostram cum Deo, & nobiscum inuicem communionem (qui quidem verus est illius finis, atq; vsus) tuendam & confirmandã vteremur, nec, quemadmodũ hodie proh dolor fieri consueuit, illo pacis concordiæq; symbolo ad odia potius, discordias, factiones, rixas atq; inimicitias mutuas impiè nefarieq; abuteremur.

Ayaπαι Christianorũ primitiuæ ecclesiæ.

Quemadmodum porro in veteri Testamento pleriq; sacrificijs adiuncta fuerũt conuiuia lætæ, sicuti suprà est explicatum, ita quoq; Apostolicæ & primitiuæ ecclesiæ Christiani cum cœna Dominica coniunxerũt conuiuia, quæ quidem ab illis dicta sunt ἀγάπαι, hoc est charitates, eò quòd Christianæ erant charitatis symbola atq; tesseræ. Ad illa ditiores conferebant panes, vinũ, pecunias, & alia necessaria, & in illis diuites cum pauperibus promiscuè discumbebant, absentibus etiam missebantur partes tanquam eleemosynæ. Harum epularum cùm in sacris literis, tùm in scriptis patrũ crebra admodum fit mentio. Ac primò quidem illas Apostolorum quoq; temporibus fuisse in vsu, cùm ex Act. Apost. tùm ex Petri, Iudæ atq; Pauli scriptis satis constat, qui illarum abusum, qui in ecclesiam irrepserat, grauiter perstrinxerunt. Harum mentio fit Act. 2. & 4. quæ à fidelibus Hierosolymitanis fuerunt vsurpatæ. Dubitant illis in locis interpretes num panis fractione atq; cõmunione, Eucharistiæ, siue cœnæ Dominicæ communio, an prophani cibi participatio sit intelligenda: neque iudicio cum epulæ fuerint cum cœna Dominica tunc temporis coniungi solitæ, recte Petrus Alexandrinus exeris. Iudæ autem Apostoli hæc sunt de ijsdem verba, οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες, hi sunt velutæ maculæ (Oecumenio cautes occultæ) in Agapis vestris, dum vobiscum conuiuantur absq; vllius metu, seipsos pascentes impudenter, absq; vlla vel Dei vel ecclesiæ reuerentia. De ijsdem sic Petrus 2. Epist. c. 2. ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν, quia pro voluptate ducunt quotidianas delicias, labes ac maculæ, qui fraudibus suis se oblectant, dum vobiscum epulantur. Vetus interpres & Erasmus in conuiuijs suis verterũt, ac si ἀγάπαις pro ἀπάταις esset legendum. Sed videtur pulchra potius & elegans esse vocũ allusio, quæ significat illos ἀγάπας, hoc est, fraternis illis conuiuijs πρὸς ἀπάτας, hoc est, ad fraudes & deceptiones mutuas abusos fuisse. Paulus similiter in 1. epist. 11. Corinthios acriter reprehendit eo nomine quod in illis ipsis conuiuijs non charitati, cuius quidem testificandæ, exercendæq; causa fuerant instituta, sed potius æmulationibus, odijs, dissidijs, gulæ, ventriq; studerent, adhæc pauperes contemnerẽt. Dubitari tamen potest an hoc conuiuij genus præcesserit apud Corinthios, an consecutum sit sacra mysteria. Chrysost. quidem apertè scribit consecutum fuisse, id quod veterum moribus atq; consuetudini videtur esse consonum, quia ieiuni ante cibum communem Christiani antiquitus sacramentum accipere consueuerunt. Vide de Tertull. ad vxorem, Non sciet maritus quid secretò ante omnem cibum gustes.

Ayάπαι huiusmodi Apostolorũ temporibus in vsu fuerunt.

Hæc

Hæc porrò conuiuia post Apostolorum quoq; tempora frequenti fuisse in vsu ex patrũ scriptis liquet. Tertul. in suo Apolog. c. 39. ea his verbis describit, Cœnulas nostras (agapas intelligit) præterquàm sceleris infames vt prodigas suggillatis: & paulò post, Comeditur quantum ad famẽ valet depellendam, tantum bibitur, quantum satis est pudicis & castis, oratio auspicatur & claudit cibum, confabulantur inter se quasi Dominum præsentem habeant, qui audiat, cumq; ventum est ad aquam manualem & lumina posita sunt, tum prouocatur vnusquisq;, vt quantum è sacris literis nouit, aut de suo ingenio potest, cantet, & disserat. Inde non egrediuntur ad vagationes, aut libidines, vt qui sciant noctu quoq; orandum esse, sed est, quasi comederint aut biberint disciplinam. Ex his Tertulliani verbis satis constat illa conuiuia antiquitus inter Christianos summa cum pietate, castitate, atq; modestia acta fuisse, à quibus quantum nostra conuiuia hodie discrepent, quid opus est multis verbis? experientia quotidiana id satis superq; testatur.

Agapæ post Apostolorũ tempora vsitata.

Et tamen Ethnici vt ipsam cœnam Dominicam Christianorum, sic has quoq; epulas illius appendices tetris calumnijs, atq; conuitijs infamarunt. Ac ipsam quidem cœnam infanticidij crimine, ceu Thyesteam cœnam traduxerunt, hoc verò epulum solenne Christianorũ promiscui, incestiq; concubitus nomine perstrinxerunt. Vnde Tertul. lib. 2. ad vxorem: Quis ad conuiuium Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione admittet? Idem ex Cæcilij illius impudentissimi Christianorum calumniatoris verbis apparet. Quoad cœnam Dominicã, de illa sic loquitur. Iam de initiandis tirunculis fabula, tã detestanda, quàm nota est infans farre contectus, vt decipiat incautos, apponitur ei, qui sacris imbuatur. Is infans à tirunculo farris superficie quasi ad innoxios ictus prouocatus cæcis occultisq; vulneribus occiditur. Huius (pro nefas) sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra dispertiunt, hac fœderantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignorantur, hæc sacra sacrilegijs omnibus tetriora. Hac igitur calumnia Ethnici sacrosanctam cœnam Dominicam deformare sunt conati, quæ quidem paulò post Traiani tempora cœpit, & ad Constantini ætatem perdurauit. Tam tetri autem criminis suspicio ex peruersa atq; præposteta (qualis olim fuit Capernaitarum) verborum cœnæ Domini intelligentia, atq; interpretatione videtur nata esse sicut è diuerso narrat August. quosdã aliquãdo existimasse, à Christianis adorari Cererẽ, & Bacchũ, cum audirent in eorum mysterijs tanti fieri panem, & vinum, neq; rem benè intelligerent. Vt nihil dicam quod Epiphanius narrat, quosdã hæreticos, qui Gnostici, & Cataphryges, & Pepuziani appellabantur, se verò Christianos mentiebãtur, cõmisisse, quod Cæcilius hic omnibus Christianis obijcit. Sequitur nunc altera calumnia de honesto, religioso, pudico, castoq; Christianorum solenni conuiuio, quod ἀγάπην appellant. Et de conuiuio (Agape intellige) notum est, inquit ille, passim omnes loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solenni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. Illic post multas epulas, vbi conuiuium caluit, & incestæ libinis ebrietate feruor exarsit, canis qui candelabro nexus est, iactu offulæ vltra spacium lineæ, qua vinctus est, ad impetum, & saltum prouocatur. Sic euerso, & extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertum sortis, etsi non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti, &c. Hæc impudens ille canis in illud Christianorum epulum conuitia euomuit, quæ M. Minutius Fœlix in sua Apologia, quam Octauium inscripsit sic refellit, Conuiuia non tantum pudica colimus, sed & sobria. Nec enim indulgemus epulis, aut conuiuium mero ducimus, sed grauitate hilaritatem temperamus casto sermone, corpore castiore, plærisq; inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius, quàm gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, vt nonnullis rubori sit etiam pudica coniunctio. Eandem calumniam Tertullianus quoq; antea refutauit, in sua illa Apologia, de qua suprà: nec non Plinius in quadam sua epistola ad Traianum, vbi inquit inter alia, Christianos conuenire solitos ad capiendum cibum promiscuum tamen, & innoxium.

Quibus calumnijs Ethnici cœnam Dominicam, & agapas eius appendices infamarint

M. Minutius Felix hæc conuitia refellit.

Hæc conuiuia, vti suprà quoq; attigi, constat ex collectis (quæ & ipsæ ἀγάπαι, nec non oblationes fuerunt appellatæ) hoc est, contributis donationibus fuisse agitata. Id ipsum ex illis quoq; Cypriani verbis colligi potest, qui in sermone de Eleemosynis viduam reprehendit locupletem, & auaram, quod de oblationibus Domino factis comederet, & ipsa nihil, vt loquitur, in Dominum inferebat. Hinc liquet pauperes, & diuites simul comedisse de his quæ Domino, hoc est, pauperibus Domini vicarijs offerebantur, siue ex mutuis donis, quas collectas & oblationes appellabant. Hoc nomine Lacedæmoniorum Phiditijs comparari possunt, quæ & ipsa ex mutuis collectis

Agapæ Christianorum ex collectis mutuis agitabantur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Agaparum descriptio ex Zonara & alijs.

promiscue inter summæ, & infimæ sortis homines agitari consueuerũt. De ijsdem luculenter sic scribit Zonaras in Can. 74. Concilij Laodiceni: Antiquus mos erat posᖴ cõmunionem diuinorum mysteriorum συαξιν, & συμποσια, hoc esᖴ, coepulationes, & cõporationes fieri, diuitibus epulas suppedirantibus & præterea pauperibus inuitantibus. Idem in Can. 2. Concilij Gangrensis docet huiusmodi epulas quæ per charitatem & dilectionem fraternã præparabantur pauperibus Agapas fuisse appellatas, quod essent mutuæ charitatis testeræ, atq; symbola. Sic & omnia munera sine dona, quæ charitatis ergò exhibentur, eleemosynæ, hoc esᖴ, misericordiæ, & Agapæ, id esᖴ, charitates appellantur: vnde mẽdici hac stipem petendi formula vtũtur, vt faciamus ipsis charitatem. Hæc Zonaras de Conuiuiorum horũ nomine, fine, atq; vsu. Eorundem quoq; mentio fit in Constitut. Apost. Clementis li. 2. c. 22. vbi pluribus explicatur, quomodo in illis sacerdotes, presbyteri, presbyteræ viduæ, diaconi, lectores, cantores, ostiarij, sint portionum distributionibus honorandi. Eorundem meminit Clemens epist. 4. ad ecclesiam Hierosolymitanam. Huius consuetudinis Irenæus quoq; meminit c. 4. Iustinus apol. 2. Orig. li. 3. Cõment. in Iobum, quam suo quoq; adhuc sæculo durasse Augᵘˢ. testatur. Nam lib. contra Faustum Manich. 20. c. 20. Nec sacrificia gentium vertimus, inquit, in agapas, sed sacrificium illud, quod paulò ante cõmemorauí, intelleximus, dicente Domino, Misericordiam volo, potius volo, quam sacrificium. Agapæ enim nostræ pauperes pascunt siue frugibus, siue carnibus. Nam scitur enim creatura Dei, de creatura Dei, quæ hominis dapibus congrua esᖴ. Vincentius quoque scribit lib. 23. c. 100. Ausbertum Rhotomagensem episcopum expletis cœnæ Dominicæ solennibus cantes in templum duci iußisse ad præparata conuiuia.

Agaparũ abusus.

Hæc porrò conuiuia & bono animo atq; zelo ab initio instituta, nempe mutuæ charitatis fœdæ, atq; pauperum inopiæ, famis, sitisq; subleuandæ causa, & diu summa cum modestia, sobrietate agitari solita, tandem prauum in abusum, in luxuriam, lasciuiam, atq; petulantiam fuerunt conuersa. Concilij Laodiceni cap. 28. cautum esᖴ, ne illa in templis fierent, ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς ἢ ταῖς ἐκκλησίαις τὰς λειτουργίας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τῶ θεῶ ἐσθίειν, καὶ ἀκκουβιτᾶν. Hoc est, Non oportet in basilicis seu ecclesijs Agapem facere, & in domo Dei manducare, vel accubitus sternere. Idem postea Carthaginensi concilio statutum fuit. Temporibus Augustini in æde Fœlicis Martyris epulæ hæ parum sobriè celebrari fuerunt solitæ, à quo quidem luxu atq; luxuria Pontius Paulinus episcopus Nolanus historiam vtriusq; Testamenti, nec non sanctorum imaginibus in parietibus depictis sui temporis atq; diocæseos homines auocare esᖴ conatus. De ijsdẽ extant quoque canones Constantinopolitani, quæ quidem nunc omnino in desuetudinem & oblivionem abierunt. Hæc de Agapis quæ quoniam & cœnæ Dominicæ fuerunt quasi comites & sacris religiosisq; in locis & quidem summa cum pietate castitateq; celebrari solitæ (vnde disciplinæ à Tertulliano appellantur) non dubitaui illas inter sacras, religiosasq; epulas referre.

Agapas in templis celebrari prohibitum.

De superstitiosis epulis.

Adhuc igitur de sacris & religiosis epulis dictũ est, nunc de superstitiosis. Ethnici namq; à veri Dei cognitione, religioneq; auersi Iudæorũ ϛοιχειωσιν, hoc est, peruersa præposteraq; imitatione cũ sacrificia, tùm epulas quasdã in fictitiorũ suorum deorũ seu dæmoniũ potius honorẽ instituerũt, quæ ab illis nõ modò vanissima superstitione, verumetiam effrænata libidine atq; luxuria diebus festis, siue ferijs celebrari consueuerũt. Festis enim, vt inquit Macr. lib. 1. Satur. c. 16. insunt sacrificia, epulæ, ludi, feriæ, & paulò posᖴ: Sacra celebritas est, vel cũ sacrificia dijs offeruntur, vel cũ dies diuinis epulationibus celebratur, vel cum ludi in honorem aguntur deorũ, &c. Hinc ferias ipsas nõnulli vocant. Festus, à feriendis victimis appellatas volunt, alij, vt Macrob. à ferendis epulis, propterea quòd ijs epulæ fiebant ex pecudum fructuumq; prouentibus. Ex his igitur cõstat Ethnicos certos quosdã dies instituisse in deorum suorum honorem dies, in quibus illos partim sacrificijs, partim epulationibus, partim deniq; ludis coluerunt. Verùm iuuat hic paulò copiosius Iudæorum morem, cum Ethnicorum consuetudine conferre, ex quo epularum illarum superstitiosarum ratio melius patebit.

De superstitiosis epulis dictũ est.

Feriæ vnde dictæ.

Festiuitatum Iudaicarum, et Ethnicarum comparatio.

Primo igitur quemadmodum Iudæi ex diuinæ legis præscripto certos quosdam atq; solennes habuerunt dies, quibus remoti ab omnibus alijs negotijs soli rei diuinæ operam dederũt, sic Ethnici quoque cõmentitiorum illorum suorum deorum honori certos quosdam dies consecrarunt, vt paulò antea dictum esᖴ. Deinde vt apud Iudæos sacri festiq; illi dies partim sacrificijs, partim epulis fuerũt celebrati, sic Ethnici quoq; suas ferias partim sacrificando, partim epulando transegerũt, id quod duplex illa paulò ante allata vocis feriarum notatio satis indicat. Addiderũt autem ludos, vt ex Macrobij verbis constat, qui Iudæis lege diuina fuerunt prohibiti. Præterea vt & Iudæi cum sacrificijs gratulatorijs epulas, & Christiani (Iudæorum, vt videtur, imitatione) primogeniæ ecclesiæ cum cœna Dominica (quæ sacrificijs illis succesᖴ) suas illas ἀγάπας, hoc esᖴ, cœnas charitatis, pietatisq; plenas coniunxerunt, vti pluribus explicatum esᖴ, sic apud Ethnicos quoq; sacrificiorum quasi individuæ comites fuerunt epulæ, vt passim ex plurimis literarum monumentis constat, quas Paulus damoniorum poculum (quo libationes proprie intelligit) atq; mensam appellat 1. Cor. 10. à quarum communione fideles acriter dehortatur. Ac vt de sacrificijs, de quorum varijs generibus, atq; ritibus aliàs forsan dicetur, nunc taceam, epulas Ethnicorum sacras seu potius superstitiosas, cum Iudæorum illis epulis libet comparare.

Collatio superstitiosarũ epularum quæ apud Ethnicos post sacrificia instituæ fuerunt, cũ sacris Iudæorum conuiuijs.

Primò igitur vt Iudæi posᖴ peractũ in altari sacrificium, de partibus seu reliquijs sacrificij instruere mensas atq; solennes illas suas epulas consueuerunt, sic Ethnici ex reliquis hostiæ partibus siue membris cœnam apparabant, quibus, qui sacris interfuissent, vesci licebat. Hæ partes siue portiones à Græcis μερίδες, à Latinis interdum Missæ fuerunt appellatæ. Festus quoq; testatur omniũ carnium sacrificatarum partes Strobula Vmbronum lingua fuisse appellatas. Has autem cũ præsentibus distribuere, tum absentibus quoq; mittere consueuerunt. Et (vt testis est Aristoph. Scholiastes in Plutũ, in illa verba, τοῦτο δὲ τὸ κρεάδιον τῆς ἐσθῆτος τῆς εἰσηγχαλῶ λαβεῖν) annotat οἱ ἐκ θυσίας ἰόντες ἔφερον ἐξ αὐτῆς τῆς θυσίας τοῖς οἰκείοις κατὰ νόμον τινα. hoc esᖴ, ex legis præscripto illis, qui ex sacrificio domum redibant, portiunculam aliquã domesticis asserre, & impertiri fas fuit. His adde quod sæpè carnes quæ ex epulis illis sacris reliquæ fiebant, in macello publicè vendebantur, & ex his collecta pecunia ad sacerdotes redibat, cuius sanè moris Augᵘˢ. in expositione propositionis 78. ex epist. ad Rom. meminit. Vterq; mos colligi potesᖴ cùm ex illis Pauli verbis ad Corinth. Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiã, tùm ex illis quæ sequuntur, Quod si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam. At si quis vobis dixerit, Hoc idolis immolatum est, ne edite propter illum qui indicauit, & propter conscientiam, &c. Apud Iudæos autem neutrum horũ fuit concessum, nam in ipso templo reliquias omnes absumere, nonnunquam etiam comburere cogebantur.

1. Cor. 10.

Deinde apud Iudæos nefas fuit re diuina nondum peracta cibis vesci, quo nomine filij Eli grauiter reprehenduntur: idem moris fuisse apud Ethnicos vel prouerbium illud vulgò iactatum, Haud immolata sacra sæpe deuorat, satis testatur, quod in intemperãtes & ventri deditos dici solet. Hinc Plutar. in Sym. scribit prisci sæculi homines inter res sacras mensas habuisse, & prius ἀπαρχὰς, id esᖴ, primitias dijs consecrasse, quàm ad edendum accumberẽt. Tum vt Iudæi, ita Ethnici quoq; ad sua illa sacrificia, atq; epulas sacras amicos, cognatos, familiares, & vicinos, quos volebant inuitabant, ad quas extraneis non patebat aditus. Præterea vt Iudæi in templo simul & sacrificare, & epulari consueuerunt, sic idem ab Ethnicis factitatum fuisse legimus.

Re diuina non dum peracta non licebat cibis vesci.

Amici & familiares ad epulas sacras inuitabantur.

Adhæc suprà dictum esᖴ Deum præcepisse Iudæis vt sacras illas epulas depositò omni mœrore cum summo animi gaudio celebrarẽt, id quod trita & vsitata in sacris literis loquendi consuetudine esᖴ lætari coràm Domino: quo quidem gaudium non futile, lasciuum, ac petulans, sed pium, verecundum, modestũ, moderatumq; exprimitur ceu Deo ipso præsente, omniaq; audiente, ac inspectante. Eodem modo Ethnici in suis illis sacrificijs, epulisq; sacris cum hilaritatem, atq; lætitiã, tum verecundiam, atq; modestiam adhibendam esse censuerunt, ceu dijs ipsis, in quorum honorem illa fiebãt, præsentibus, & auritis oculatisq; omnium, eorum quæ agerentur, testibus. Huius rei luculentum testimonium Athen. perhibet lib. 8. Dipnosoph. his verbis, Antiqui, inquit, cum Deos αὐθρωποειδεῖς, hoc esᖴ, humana specie, atq; forma præditos esse statuerent, his ea quæ in festis fiunt accommodarunt. Nam cum vidissent hominum impetum, quo rapiuntur ad voluptatem, non omnino reprimi ac cohiberi posse, vtile autem in primis ac conducibile esse, si his ipsis ἀτάκτως, καὶ κοσμίως, hoc esᖴ, composite moderateq; vti assuescerent, certo quodã definito ac constituto tempore, ac prius re diuina facta, illos ad animi remissionem dimiserunt, ita vt quisq; eorum persuasum habens ipsos deos ad primitiarum oblationem atq; libamina accedere, tanto maiori cum pudore atq; verecundia cœtus, conuiuiaq; illa concelebrarent. Hinc Homerus:

Ἦλθε δ' ἀθήνη ἰρὴν αὐτήσασα, id esᖴ, Pallas venit obuia sacris: & alio in loco:

Ἀλλοτε μετειχίαθον πλοθ' ἱόντας

Αντιόων τάνυσσοντι, καὶ ἀρειῶν ἐκατόμβης, hoc esᖴ,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Æthiopas ad longinquos venit, adfuit ille
Mactatis agnis, ac tauris forte sacratis. *Item.*
— Καὶ ὁ Ζεὺς
χθιζὸς ἔβη μετὰ Αἰθίοπας, θεοὶ τ' ἅμα πάντες, *id est,*
— *Et Iuppiter*
Iuit ad hesternos conuiuia cauta, secuti
Pone Dei simul omnes.

Addit idem, Si vir quispiam adsit proiectioris ætatis, atq; honestatis studiosus, pudet homines turpe quid dicere, aut facere, secundum illud Epicharmi, ἀλλὰ καὶ σιγῆν ἀγαθὸν ὅκα παρέσυτι κἀρόπος. *hoc est, sed & silere bonum est si meliores adsint. Quantò igitur magis cum ipsos Deos sibi persuaderent esse præsentes, festiuitates illas* κοσμίως καὶ σωφρόνως, *hoc est, decorè temperanterq; celebrabant. Vnde neque accumbere moris apud antiquos, sed sedentes epulabantur, neque ad ebrietatem vsque bibebant, sed libatione prius peracta tantum quisque bibebat, quantum illi suadebat animus, ac deinde singuli domum abibant. Hæc ille. Hic nunc sic animis nostris reputemus. Quod si Ethnici impura atque sacrilega sua sacra ob deorum seu dæmonum potius præsentiam sibi magna cum reuerentia atque modestia facienda esse duxerunt, quantò maiori cùm animi corporisq; puritate atque castitate nos Christiani vera illa nostra atque salutaria sacra nobis ab ipso Deo mandata obire atque peragere debemus, ipso Deo præsente, cui omnia nostra non dicta solum, atque facta, verumetiam cogitata, atque adeò intimos animorum nostrorum recessus perspectos penitus, explorataq; esse certò scimus.*

Veterum modestia in festiuitatibus.

Veteres non accumbebãt, nec ad ebrietatem bibebant.

Quantò maior modestia Christianis in festis adhibenda.

Verum, vt ad propositum redeam, quemadmodum & sacræ illæ Iudæorum epulæ, & illæ Christianorum Agapæ, sicuti dictum est, tandem in luxuriosam lasciuiam abierunt, sic Athenæus quoque in sequentibus conqueritur illa antiquorum Ethnicorum sacra atque epulas in lasciuiam, luxuriosumque abusum fuisse commutata. At verò, inquit ille, qui nunc se dijs sacra facere simulant, vocatis ad sacrificia illa sua epularia amicissimis, atque familiarissimis, tandem (vbi nimirum vino bene sunt saburrati) & liberos suos diris deuouent, & vxores maledictis proscindunt, & domesticos atque seruos malè verberibus tractant, & deniq; obuijs quibusq; dira quæuis minantur, tantum non Homericum illud vsurpantes:

Epularum sacrarum & festiuarũ abusus.

Νῦν δ' ἔρχεσθε δεῦρο λέπτον. ἵνα ξυνάγωμεν ἄρνα, *hoc est,*
Quod superest læti gestis bene corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.

Festiuarũ Christianorum epularũ luxuria.

Huc facit graphica illa festorum gentilium descriptio facta à Iuuenal. Satyr. 14.

— *Sed tempore festo*
Alterius populi rapienda occasio cunctis
Visa inimicorum primoribus, ac ducibus, ne
Lætum, hilaremque diem, ne magna gaudia cœnæ
Sentirent positis ad templa, & compita mensis
Peruigilique thoro, quem nocte, ac luce iacentem
Septimus interea Sol inuenit. *Et paulò post:*
— *Inde virorum*
Saltatus nigro tibicine (Æthiope scilicet) qualiacunque
Vnguenta, & flores, multæque in fronte coronæ
Hinc ieiunum (id est, acre) odium, sediturgia prima sonare
Incipiunt animis ardentibus: hæc tuba rixæ
Dehinc clamore pari concurritur, & vice teli
Sæuit nuda manus: paucæ sine vulnere malæ
Vix cuiquam, aut nulli toto certamine nasus
Integer, aspicies iam cuncta per agmina vultus.
Dimidios, alias facies, & hiantia ruptis
Ossa genis, plenos oculorum sanguine pugnos
Indere se credunt ipsi tamen, & puerilex *Exercere acies, &c.* *Exhi*

Ex his verbis nostrorum festorum, atq; conuiuiorũ festiuorum clarissimam habes expressam q; imaginem, in quibus plurimi exuto omni ferè, non dicam Christiano, sed humano quoq; sensu atq; ratione in bestias quasdam feras, seu furias potius infernales αὐθαιρέτως illius δαίμονος, *vt eum Chrysostomus appellat, hoc est, Bacchi vi atq; efficientia transformantur, ita vt non modò in alienos & extraneos, sed etiam in amicos, familiares, atq; domesticos, atq; adeò in fidissimas suas thori consortes, in dulcissima sua pignora atq; viscera, dictis factisq; immanissimè debacchentur atq; sæuiant. Verum quanta illa Ethnicorum conuiuia non modo superstitione, verumetiam* ἀσωτίᾳ καὶ ἀσελγείᾳ *celebrari fuerint solita, Athen. lib. 2. Seleuci testimonio confirmat, qui literis memoriæq; prodidit, antiquitus hac opinione homines fuisse imbutos, vt n que vino neq; voluptatibus sibi indulgendum esse existimarent, nisi id deorũ gratia fieret, vnde & θοίνας, & θαλίας, & μέθας ab illis fuerunt dictæ: Ac θοίνας quidem, ὅτι δι' ἃ θεοὺς οἴνῳ δ' ἐν ὑπελάμβανον, hoc est, quia deorum gratia fas esse putabant vino se liberalius inuitare.* θαλίας *autem ὅτι θεῶν χάριν ἠλίζοντο, καὶ συνήεσαν, hoc est, quia deorum gratia conuenire solebant, hoc enim esse, δ' αἶτα θάλειαν, quod sæpe apud Homerum occurrit. Inde quoq; vt vult idem lib. 1.* ἀταθαλία, *hoc est, impietas dicta est, ὅτι ἐν ταῖς θαλίαις τὰ πρῶτα ἐξημάρτανον οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀλλήλους, hoc est, quia in splendidis illis deorum festiuitatibus, atque epulis primò homines cœperunt mutuis sese iniuriis afficere.* μεθύειν *quoq; addit idem, Aristoteles vult dictum ὅτι τὸ μετὰ θύειν αὐτοῖς χρῆσθαι, hoc est, post sacrificia liberalius se inuitabant, ac mero genio q; indulgebant.* εἰλαπίναι *quoq; vt idem docet lib. 8. vetereς appellarunt τὰς θυσίας, καὶ τὰς λαμπροτέρας παρασκευάς, hoc est, sacrificia, & splendidiores apparatus, quorum qui erant participes, dicti sunt* εἱλαπινασταὶ *coepulones. Sic idem eodem in loco* θίασοι. θιάσους *dicit τοὺς ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, (quoniã Lacedæmonij deos σύσσιτους appellabãt) & ὀμωχίας non ἀπὸ τῆς ὀχῆς, id est, cibo, sed ἀπὸ τοῦ οὐ ἔχειν vult dictas, εἰς ἃς ὅλη συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς ἀφροσύνην, καὶ ἀθεσίαν αὐτὰς μεθιέντες, τὸ μὲν ποτὸν μέθυ, τὸν δὲ τοῦτο θωρηκτάμβροτον θεόν, μεθυσταῖον, καὶ λυαῖον, καὶ Εὔιον, καὶ Ἰήϊον προσηγόρευον, hoc est, Sed quod in ijs bene haberent, ad quæ conuenientes, qui numen venerantur, & ad lætitiam animique remissionem sese demittentes, potum quidem μέθυ (ἀπὸ τοῦ μεθύειν) eius datorem Methymnæum, Liæum, Euium, & Iesum appellarunt. Eandem ob causam etiam ipsum Dæmonium* ἰλεών, *hoc est, propitium (quæ vox idem est quod* ἱλαρὸς) *sibi precabantur, acclamationibus vocis, Io Io, & ipsum locum, in quo hæc peragebantur,* ἱερὸν, *quasi* ἱλεών, *siue* ἱλαρὸν. *Ex his omnibus apparet, Ethnicos in sacris illis seu sacrilegis potius suis epulis (quas idcirco* θοίνας, θαλίας, εἱλαπίνας, θιάσους, *& ὀμωχίας appellarunt) existimasse sibi fas esse tùm in reliquorum deorum, tùm in primis in Bacchi ceu vini lætitiæque datoris honorem, lætitiæ, lasciuiæ, atque petulantiæ effusè effrænateque indulgere. Vnde Demetrius apud Liuium Dec. 4. lib. 10. Non est res qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus. Hinc Plato lib. 2. Leg. statim ab initio,* οἱ θεοὶ, *inquit,* οἰκτείραντες τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς μὲν ἐορτὰς ἀμοιβὰς τοῖς θεοῖς, καὶ μούσας, Ἀπόλλωνά τε, καὶ Διόνυσον συνεορτασταὶς ἔδοσαν, ἵν' ἐπανορθῶνται τὰς πεπλανημένας τροφὰς ἐν ταῖς ἑορταῖς μετὰ θείου, *hoc est, Dij idcirco genus humanum ad labores, miseriamque natum miserati, laborum intermissiones, atque relaxationes constituerunt, dierum videlicet festorum celebritates in illorum honorem, & Musas, & Apollinem Musarum ducem, & Liberum patrem, quasi festiuitatum illarum præsides tribuerunt, vt corrigerent, & ad modum mediocritatemque reuocarent dapes illas, quæ fiunt post rem diuinam. Idem potest colligi ex illis verbis Simonidis apud Xenophontem in Hierone, quibus probat, tyrannorum voluptates, priuatorum voluptatibus minores esse. Namque vsitata & solennia superare, hoc præber voluptates. Idcirco etiam omnes homines diebus festis delectantur, præterquam tyranni. Eorum enim mensæ omnibus epulis semper instructæ, ac refertæ, nullum in diebus festis augendi apparatus relinquunt locum. Itaque hac primum spei iucunditate priuatis cedant necesse est. Huc quoque facit illud Epicharmi, quod ab eodem citatur, Ex sacrificio, inquit, epulum, ex epulo potatio, ex potatione Comus, ex Como* θυμέλη, *id est, ludus, ex ludo iudicium, ex iudicio condemnatio, ex hac compedes, flagellus, mulctatio prouenit. Notanda hic est tartarei illius serpentis astutia. Deus, vt suprà dictum est, voluit Iudæos in epularibus illis sacrificijs coram se lætari, hoc est, pias, castas,*

μέθυ. Bacchi epitheta.

ἱλεὼς idem quod ἱλαρὸς. ἱερὸν quasi ἱλεών, siue ἱλαρόν.

Festiuitatum finis secundum Platonem.

Diaboli astutia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Omophagia. ὠμοφαγία etiam quasi dicas cruduora Bacchi sacra dicta fuisse, Arnobius his verbis testatur, Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen Omophagijs Græcum est, in quibus furore mentito, & sequestrata pectoris sanitate, circumplicatis vos anguibus: atque vt vos plebus furore mentito, & sequestrata pectoris sanitate, circumplicatis vos anguibus: atque vt nos Dei numine ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis. Capri facit mentionem propterea quòd Baccho antiquitus hircus, seu caper mactabatur, quod hoc animalis genus vites maximè rodat, vt Virg. 2. Georg. Ouid. in Fastis, Prudentius contra Symmachum & alij testantur.

Θοίνια. Θοίνια similiter Hesych. fuerunt θοιλαι, id est, sacra Dionysij apud Athenienses, qui θοινεὺς & fuit appellatus, id est, Deus vini.

Trieterica. Prætereà æquè Græcis & Latinis Trieterica Bacchi sacra, hoc est, Triennalia dicta sunt, vt Ouidij, Vergilij, Statij, & aliorum testimonijs facilè probari potest, & ipse dictus est Trieterius. Plutarch. Sympos. lib. 4. Probl. 5. festum tabernaculorum Iudaicum τριετερικὴ πανήγυριν confert, de quo suprà satis dictum est.

Νυκτέλια. Iam verò quoniam detestanda illa sacra nocturnè antiquitus peragebantur, νυκτέλια, teste Seruio in 4. Æneid. fuerunt nominata, hoc est, nocturna, & ipse Bacchus νυκτέλιος à Plutarcho, Ouidio, Pausania, hoc est, nocturnus à νυκτελίω, id est, in nocte perficio. Vnde Virgil.

—— Vbi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.

Dictus quoq; est eandem ob causam & φαυσήλιος, id est, Phausterius & λαμπήριος, cuius templum fuit apud Pallinenses, in quo celebritas agebatur, quam à deo illo λαμπήρια vocabant, mirum ὅτι τῷ λαμπήρων, id est, à lampadibus atq; facibus. Nam, vt Pausanias author est, nocturno ea solennitas celebrabatur, faces q; ad templum ferebant, atq; ita benè poti crateras per coronam bem statuebant, quò melius quisq; deum coleret: Nam, vt Paulus inquit, qui inebriantur, nocte inebriantur, cui congruit illud,

Nox, & amor, vinumque nihil moderabile suadent.

Hinc rectè Bacchanalia quæ hodie quoq; à Christianis noctu potissimum agitantur summo cum furore, atq; amentia, à Germanis Faßnacht corrupta voce, quasi nox Bacchi appellatur, tametsi nonnulli dicta volunt Faßnacht, id est, nox doliorum, propterea quod plurima vini dolia in illa nocte exhauriantur. Poloni Gody à gaudio nimirum, Itali Cameuaille, Galli Carmentarium vocant, id est, carnispriuium.

Ambrosia. Ambrosia quoq; Dionysij festum apud Ionas fuisse Gyraldus scribit.

Anthisterion mensis Baccho apud Athenienses sacer. Prætereà apud Athenienses mensis Anthesterion dictus (quem alij, vt Gaza, autumnalem faciunt, plures, vt Macrobius, & Philostratus, vernalem, sic dictum, teste Harpocratione, quod tum flores ex terra nascuntur) totus Baccho fuit sacer, in quo illius sacra quædam peragebantur, quæ ἀνθεστήρια, πιθοιγία, χόες, χύτροι fuerunt appellata. Theophilus scribit Anthesteria ab Atheniensibus Dionysia appellari. Thucid. lib. 2. Baccho sacra fieri 10. mensis Anthesterionis. Apollodorus, teste Suida, in genere totam celebritatem Bacchi vult Anthesteria vocari, illius partes Pithœgiam, Choas, & Chytram. Verum de singulis seorsim dicemus.

Anthisteria. In Anthisterijs, vt à Latinis in Saturnalibus, seruos conuiuijs liberalibus excipi solitos fuisse ex prouerbio illo videtur posse colligi, Ite foras cares (χαρες θύρηζε, quasi dicat serui) non amplius Anthisteria, vt Gyraldus in suis annis, & mensibus annotat. Fuit & prouerbium alterum, κισσοῦ μετ' ἀνθεστήρια, hedera post Anthisteria, cum serius quippiam fit & post tempus. Nam hedera Baccho fuit sacra, & in sacris Bacchi κιττοφόροι erant, id est, hederigeri.

Pithœgia. Πιθοιγία, inquit Suidas, ἡ τῶν πίθων ἀνοιγὴ, festum erat Bacchi, in quo dolia relinebant, & amicis potum præbebant. Cæl. lib. 15. cap. 25. De eodem sic Plutarch. 3. Sympos. 71. Athenis vndecimo die mensis Anthesterionis primitias noui vini delibant, diemq; illum à dolijs reseruandis πιθοιγίαν (corruptè in quibusdam exemplaribus πιθοινία legitur) vocant, vtque apparet antiquitus de vino antequam gustarent libantes, vota faciebant, vt sibi vsus eius medicamenti salutaris, & innoxius foret. Apud nos mensis προσατήριος dicitur, quasi Patronalis, sextaque eius die statuum est sacris boni genio (ἀγαθῷ δαίμονι) factis gustare vinum post flatum Fauonij, is enim omnium maximè vina mouet, ac mutat, & quod vinum hunc subterfugit, id putatur perdurare. His

His Pithœgijs respondent Romanorum vinalia, & nostra Martinalia, quibus similiter vinum nouum primò degustamus.

Festum χοαῖα. Χόες, siue χοῦς sacrum fuit institutum à Themistocle in honorem Bacchi à mensura seu vase vocabulo, vt videtur, deflexo, vnde & ipse Dionysius Choopotes fuit cognominatus. De illo festo sic scribit Suidas. Choes festum est, quod Athenis agebatur mense Anthesterione, cuius hæc ratio, atq; origo traditur. Oresthes cum interfecta matre Athenas venisset, Athenienses illam hospitio, communioq; exceperunt, nec tamen eodem cum illo vino participarunt, verum choas illi vini plenos seorsim apposuerunt. Dicodem sic idem scribit, nec non Aristoph. Scholiastes, in Equitibus, in illa verba, δίνος χοῦ. χοῦς Chus mensura est Attica capiens ñ cotylas. Est præterea festum Athenienſium hac de causa sic appellatum. Oresthes propter matris cædem profugus, Athenas se contulit ad Pandionem cognatum suum, Atheniensium regem. Is cum publicum quoddam epulum eo tempore forte celebraret, & Orestem neq; præ pudore dimittere, neq; præ religione ad potus, mensæq; communionem admittere auderet, cùm nondum esset expiatus, ne ex eodem cratere biberet, singulis conuiuis choem siue choam apposuit. Ibidem Suidas testatur, festum hoc 12. mẽsis Anthesterionis die celebratũ fuisse, & teste Apollodoro, solam quidem illam Bacchi festiuitatem αἰθεσήρια dictam fuisse, illius autem partem πιθοιγίαν. Epuli huiusce χοῶν apparatum Aristoph. in Λαρνῆσι egregiè his verbis describit,

——ὅπῃ σὺ εὖπνον ταχὺ
Βάδιζε, τὴν κίστην (ὀφθήκιν) λαβὼν, καὶ τὸν χοᾶ
ὁ τὸν διοῦσα δ' ὁ ἱερεὺς μεταπέμπεται. Epulo posse:
Ταδ' ἄλλα πάντ' ὄζιν παρεσκευασμένα
Κλίναι, τράπεζαι, στέφη κεφάλαια, στρώματα
Στέφανοι, μύρον, τετάγμεθ' αἰπόρναι πάλιν
Αμυλοι, πλακοῦντες, σησαμοῦντες, ἰτρία
ὀρχηστρίδες, τὰ φίλτατ' ἁρμοδίου, καλά. id est,
——Ad cœnam citò
Te confer cistam accipiens atque choa.
Nam Dionysij te sacerdos accersit.
Reliqua verò omnia sunt parata,
Lecti, mensæ, pului ni, strata.
Coronæ, vnguentum, bellaria, scorta adsunt.
Amyli, placentæ, sesami, irria siue liba (certa sunt placentarum genera, de quibus postea.)
Saltatrices, Harmodij carmina, pulchræ.

His verbis vno quasi fasciculo habes comprehensa omnia, quæ cùm ad huiusce χοῶν, tùm cuiusuis alterius epuli antiqui apparatum pertinebant. Horum autem quædam ab inuitatis afferebãtur in illo epulo choôn, alia ab inuitantibus subministrari solebant, vt Scholiastes in hunc locum annotat. Inuitati enim secum adferebant ἐψήματα cibos coctos, nimirum ἀμύλας (βρῶμα τὸ μὴ πεπεωκὸς ὑπὸ μύλων, teste Eustath. Ἀλιπ id est, placentæ genus ὀλυρίτης, in quo comminuendo dentes molares non laborant) πλακοῦντας placentas, σησαμοῦντας (σησαμοῦς εἶδος & πλακοῦντος, σησάμου ὄντος καλυμμα σησαμίδα. teste Scholiast.) ἴτρια (τὰ πυρόδη πλάσματα) Afferebant præterea secum κίστην, id est, ὁ φοβήκιν (vnde forsan Latinum cista, & vernaculum nostrum Kisten) nec non χοᾶ poculum, ne alio poculo communicarent, id q; propter causam supra de Oreste commemoratam. Illi verò qui vocabant solebant suppeditare, & apponere coronas, vnguenta, bellaria, & alia huiusmodi, nimirum lectos, mensas, puluinaria, strigulas vestes. His accedebant meretrices, saltatrices pulchræ, & τὰ φίλτατα ἁρμοδίου, hoc est, Scholiaste interprete, τὰ ὡς ἁρμοδιον σκολιὰ ἄσματα, secundum illud suprà ἁρμοδίου μέλος ἄσεται.

Χύτροι. Iam verò quoad festum χύτροι, id est, ollæ dictum, de illo sic scribit idem Aristoph. interpres in Λαρνῆς in illa verba,

ἐπὶ τὰς χόας δ', καὶ χύτρους αὐτοῖσι πις, &c.

Chytri festum apud Athenienses percelebre, in quo omne seminum genus in olla coquere solebant,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dionysij Epiphanis in huiusmodi Bacchanalium contemptores Iudæos crudelitas.

cogitare, ac diuinis honoribus afficere, qui homines ad insaniã adigat. Dionysius Epiphanes, seu potius Epimanes crudelissimus tyrannus miseros Iudæos, cùm alias superstitiones, tum Bacchanalia quoq; celebrare, (quod Bacchanalia facere Plautus appellat) & hedera coronatos Bacchopompam ducere coegit, ac eos qui nefarijs hisce suis iussis atq; mandatis obtemperare noluerunt, immanissimè trucidari curauit, vt scriptum est lib. 2. Mach. cap. 6.

Christianorum Bacchanalia.

Hæc aliquantò latius atque copiosius de Bacchanalibus dicere volui, quò magis appareat Christianorum Bacchica planè, hoc est, insana ac furiosa impietas, qui tam immania tam tetra, omnis sceleris flagitijsque plena festa, ab ipsis Scythis damnata, à Romanis ob insignem illorum fœditatem sublata, non dubitarunt quasi postliminiò in ecclesiam introducere. O scelus, ô crimen horrendum, & ingens, quo procul dubio grauem, & horrendam nobis iram atque furorem diuinam conciliamus. Iudæi olim, vt Macchabæorum historia testatur, nec non Christiani primitiuæ ecclesiæ millies mortem quamuis acerbissimam oppetere maluerunt, quàm vt immanibus atque sacrilegis huiusmodi sacris sese polluerent. Romani illorum turpitudine cognita, illa ex vrbe sua totaque Italia exterminauerunt. Scythæ gens barbarissima ipsius naturæ instinctu ab illis vehementissimè semper abhorruerunt. At nos Christiani, proh dolor, atque pudor, illa mordicus tenemus, illis mirum in modum delectamur, illa non mimore, quam olim Ethnici, furore atque insania, diurnis nimirum nocturnisque discursibus, ludis, spectaculisque obscœnis, clamoribus atque ululationibus insanis, belluationibus atque compotationibus monstrosis, libidinibus vagis, atque stupris agitamus, ita vt non homines, sed Stygiæ illæ Bacchæ, Furiæ, atque Eumenides cum ardentibus suis facibus ex inferis excitatæ passim discursare videantur. Nec paucos tantum hæc dira sunt, sed omne illud tempus quod à Natali Domini nostri Iesu Christi ad quadragesimale vsque tempus intercedit, sceleribus huiusmodi atque flagitijs impenditur. Itaque cùm ipsum vulgò turpissimis huiusmodi ludis deditum graui sese scelere obstringit, tùm verò longè grauissimo, quasque inexpiabili crimine sese populi duces atque præsides cùm politici, tùm ecclesiastici contaminent, qui tantam scelerum atque flagitiorum licentiam impunè cum summa Christiani nominis, numinisque diuini ignominia atque dedecore, cum extrema Reipublicæ ecclesiæque permicie grassari patiuntur. Quid dicam, quod plurimi reperiuntur, qui furiosam hanc impietatis multitudinis temeritatem atque audaciam exemplo atque authoritate sua magis adhuc incitant, atque inflammant. Annon quæso Romani illi magistratus, in extremo & vniuersali illo iudicio, Christianos hosce nostros magistratus condemnabunt, quòd ipsi veræ licet religionis expertes, tamen vel naturæ solius ductu ac magisterio turpissima illa Bacchanalia prorsus sustulerunt, at verò hi Christianæ religionis sacris initiati, documentisque sanctissimis instituti, atque imbuti, quibus Deus populi, ecclesiæque suæ salutem commisit, impuras, nephandas, ac planè dæmoniacas hasce Bacchanaliorum ceremonias atque ritus, fouent, alunt, atque tuentur. Iam verò quid dicam, quòd plurimi eorum, qui se Christianos profitentur atq; simulant, quotidie ferè Liberalia, atq; Bacchanalia viuunt, vt poëta illius verbis vtar, hoc est, dies noctesque intemperantia, libidinibus, atque voluptatibus turpissimis inseruiunt.

Cereris sacra.

Vt autem Bacchum, quem vini datorem existimarunt, ita Cererem quoque, quam frumenti inuentricem opinabantur, luxuriosis epulis, nefarijsque libidinibus coluerunt Ethnici. Illa autem sacra, atque conuiuia à Græcis Θεσμοφόρια, atque δημήτρια, à Latinis Cerealia dicta sunt. His autem Romanos genio indulgere, & opiparè epulari solitos fuisse, vel ex Vergilio intelligere licet Georgicorum, vbi ita canit,

In primis venerare Deos atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis.
Extremæ sub casu hyemis, iam vere sereno.
Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, denseque in montibus vmbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte fauos, & mite dilue Baccho, &c.

Cereales cœnæ

Hinc Cereales cœnæ apud Plautum in Menæchmis, hoc est, opiparæ, & multis ferculis refertæ.

Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 11. affirmat in sacrificijs Cereris vinum non adhiberi solitum fuisse, idq; Plauti testimonio confirmat, cuius hæc sunt in Aululari verba,

Staph. Cererin' Strobile istas facturi nuptias?
Strob. Qui? Staph. Quia temeti nihil allatum intelligo.

Sed contrà Cato de Re rustica cap. 134. in extremo. Postea Cereri exta, & vinum date: nec non Virgilius paulò ante citatis carminibus, docet cum vino quoque fuisse celebrata. Nodus, inquit Lambinus in Plautum, mihi inexplicabilis, nisi alium dicamus in hac re fuisse Græcorum, alium Romanorum morem. Nam Θεσμοφορίοις, id est, Cerealibus, seu festis diebus Cereris, vini vsu interdictum est, neque vinum libabatur, neque vinum in sacris adhibebatur, ex quo ὑδροφόρια νηφάλια sunt dicta. Tum mulieres ea sacra tractabant, atque administrabant, quæ perpetuò apud Romanos temeto carebant, apud Græcos verò saltem ijs diebus sese à vino abstinebant. Nonnulli sic soluunt, vt dicant Cererem eandem esse atque Vestam, seu potius Terram. Hæcille. Verum de his sacris, si vis, vide plura apud Gyraldum de Dijs gentium, & Lazium de Republica Romana, Dinoys. Halyc. lib. 2. & alios.

Eleusinia.

Eleusinia quoque Græcis sacra dicta sunt, quorum immanis fuit turpitudo. Arnobius libro octauo, Ceres facibus accensis, & serpente circundata, errore subreptam, & corruptam Liberam anxia & solicita vestigat, hæc sunt Eleusinia. Idem libro quinto, Vultis enim consideremus mysteria, & illa diuina quæ Thesmophoria nominantur à Græcis, quibus gente ab Attica Sancta illa pernigilia consecrata sunt, & pannychismi graues. Describit deinceps illorum originem atque fœditatem pluribus. Idem libro septimo, Lectisternium Cereris erit proximis Idibus, habent enim dij lectos, atque vt stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur, & excitatur impressio. Eorundem Eleusiniorum sanè turpissimorum Tertullianus quoque mentionem facit libro Aduersus Valentinianos sub initium, Nam & ipsa Eleusinia hæresis est ipsa Atticæ superstitionis (nam Eleusis vrbs est Atticæ) quod tacent pudorem scilicet, propter occultum obscœni virilis. Et paulò post, Sequitur iam silentij officium, attentè custoditur, quod tardè inuenitur. Cæterum tota in adytis diuinitas, tot siparia (vela) portarum, totum signaculum linguæ, simulachrum membri virilis reuelatur. His verbis Tertullianus Valentinianorum turpes & obscœnas concubitus, abditis & abstrusis illis, sed turpissimis Eleusinijs comparat, in quibus mentula colebatur. Ex his ergo constat Cererem à Gentilibus non luxuriosis modò epulis, verumetiam nefarijs libidinibus fuisse cultam. O vtinam non nos quoque Christiani vt Bacchanalia, ita Cerealia quoq; atq; Eleusinia tàm festis, quàm profestis diebus ageremus.

Sacra Veneris.

Tertia dea, quam Ethnici, omni luxuriæ petulantiæque genere coluerunt, fuit Venus, quæ, vt ille inquit, sine Cerere & Baccho friget, in cuius honorem Aphrodisia, Apaturia, & alia festa instituta, ac celebratæ fuerunt.

Saturnalia.

Quartus deus, quem & Græci, & Romani veteres cùm multis alijs cæremonijs atque ritibus, tùm verò atque in primis lætissimis, lautissimisque epulationibus coluerunt, fuit Saturnus, cuius festi dies à Græcis κρόνια, à Latinis Saturnalia fuerunt appellata, de quibus, quoniam multa habent cum Christianorum moribus communia, paulò copiosius scribam. De his primò L. Accius poëta antiquissimus sic cecinit,

Maxima pars Graiûm Saturno, & maximè Athenæ
Coficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis
Cumque dies celebrant per agros, vrbesque ferè omnes
Exercent epulis læti, famulosque procurant
Quisque suos, nostrique itidem, & mos traditus illinc
Iste, vt cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

Iustinus similiter ex Trogo scribit, in Saturnalibus exæquato omnium iure passim in conuiuijs seruos cum dominis recubare, ob memoriam exempli Saturni regis Aboriginum. Is enim tantæ iustitiæ fuisse dicitur, vt neque seruierit sub cælo quisquam, neque quicquam priuatæ rei habuerit, sed omnia communia & indiuisa omnibus fuerint, veluti vnum cunctis patrimonium esset. De illorum & origine, & tempore sic Macrobius scribit libro primo Saturnaliorũ, capite decimo, Apud

Universidad de Deusto
Biblioteca

Saturnalium origo, & tempus quo celebrata fuerint.

veteres dicit opinionem fuisse septem diebus peragi Saturnalia, id quod nonnullis testimonijs confirmat. Sed tandem concludit, Saturnalia antiquitus vno tantum die, id est, decimoquarto Calendarum Ianuariarum fuisse celebrari solita, quo solo die apud ædem Saturni conuiuio soluto, Saturnalia clamitabantur, qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cùm primùm Saturno pariter, atque Opi fuerit ascriptus. Sed posteà in triduum propagata, primum ex adiecto à Cesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, qui trium dierum ferias Saturnalibus addixit. A decimo sexto igitur cœpta, in decimum quartum desinunt, quo solo fieri anteà consueuerant. Sed Sigillariorum adiecta celebritas in septem dies discursum publicum, & lætitiam religionis extendit. Deinde rursus detractis duobus diebus, ad quinque dies Saturnalia redierunt. Hinc Martialis Saturnaliorum dies modò quinque nominat, modò septem. Cur autem vno eodemque in mense & Saturnalia, & Opalia egerint, hanc idem author rationem reddit, quòd nimirum Saturnus eiusque vxor tàm frugum, quàm fructuum repertores esse crederentur. Itaque omnium tam fatu agrorum coacto ab hominibus hos deos coli, quasi vitæ cultioris authores, quos etiam nonnullis collibus & terram esse persuasum est, Saturnumque à satu dictum, cuius causa à cœlo est, & terram Ope, cuius ope humanæ vitæ alimenta quæruntur, vel ab opere, per quod fruges, fructusque percipiuntur. Huic deæ sedentes vota concipiebant, terramque de industria tangebant, demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus appetendam. Idem porrò Philochori testimonio probat Cecropem primum Saturno, & Opi in Africa statuisse aram, eosque deos pro Ioue, & terra colui fecisse, & fruges vt patres familiarum, & frugibus, & fructibus iam coactis, passim cum seruis vescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant, delectari enim Deum honore seruorum contemplatu laboris. Hinc est, addit idem, quod ex instituto peregrino huic deo sacrum aperto capite facimus. Hæc Macrobius.

Cur Saturnalia & Opalia eodem in mense fuerint celebrata.

Saturnus vnde dictus.

Saturnalia videntur originem traxisse ex festo tabernaculorum.

Ex his autem omnibus diligenter perpensis videtur posse colligi antiquissimum hoc Saturnaliorum festum promanasse ex illo longè antiquiore tabernaculorum, siue Scenopegias festo, quod peractis messe atque vindemia, collectis iam, reconditisque frugibus atque fructibus mense septimo à Iudæis Dei iussu atque præcepto septem dierum spacio celebratum fuit, quo tempore tam seruis, quàm liberis sub tentorijs feriari, epularique summa cum lætitia fuerat concessum, vt constat ex Leuit. 23. Deuter. 16. Hic mensis septimus à Iudæis dictus est cùm Thisri, à thirosch, id est, mustum, quod eo mense fuerit vindemia, tùm אתנים *Ethanim, id est, fortitudines, siue mensis fortunatus, vel quod totus ferè fuit festiuus, vel propter fruges & fructus in illo colligi solitos, qui sunt robur hominis, vel, vt alij volunt, quod in illo mense arca fœderis in templum Solomonis recens extructum à viris fortibus translata sit, & tum validæ preces, multaque sacrificia Deo oblata sunt. Appellatur etiam Roschhaschana, id est, caput, seu initium anni Ezech. cap. 40. vers. 1. Veteres Hebræi primum vocabant à creatione mundi, quem eo mense conditum esse dicunt: ex quo autem ex Ægypto egressi sunt, Tischri mensem septimum, & Nisan primum cœpisse dici. Ergo vt Iudæis mensis Tischri Deo dicatus, ita Romanis December Saturno sacer, totus ferè festiuus fuit.*

December genialis.

Vnde ab Ouidio acceptus genijs, hoc est, genialis fuit dictus Fasto. 4. quoniam in illo indulgebatur genio, hoc est, voluptatibus. Quoties enim voluptati operam damus indulgere dicimur genio, teste Seruio. Vnde genialis nomen deducitur. Iuuenalis:

— Genialis agatur iste dies.

Gaudet enim noster genius voluptate, ad quam natura proclives sumus. Hinc & genialia convivia dicitur, qui lautius viuit, & contra genium fraudare dicuntur, qui necessaria & iucunda naturæ subtrahunt. Et quia December voluptatibus fuit consecratus, hinc forsan veteres illum pinxerunt in modum lanij iugulantis procellum. Ergo (vt ad propositum redeam) festum hoc olim in solitos Dei Opt. Max. honorem ceu veri Saturni, atq; Opis (quem Deum Schaddai, hoc est, Coniugem in sacræ literæ appellunt) ab ipso Deo institutum, ac celebrari solitum, posteà gentiles caecidemonij impulsu ad fictitiorum suorum deorum cultum transtulerunt.

Saturnaliorum consuetudo siue mos.

In hoc autem festo domini seruos suos conuiuijs liberalibus & opiparis excipiebant, ipsumque neribus seruilibus fungebantur, seruis impunè, quicquid liberet loqui licebat, teste Macrob. lib. 1. & Athenæus lib. 14. his verbis, ταῖς γὰρ χρονίαις ἡμέραις ἔθος ἐστὶ ῥωμαίοις πᾶσιν ἐτοῖς τοὺς οἰκέτας τοῖς αὐτοῖς τοῖς τῶν δεσποτῶν ἀπολαύειν χορηγίας, *hoc est, Saturnaliorum diebus mos est apud*

apud Romanos, vt seruos suos conuiuijs excipiant, ipsique seruorum munere fungantur. Quale etiam festum fuerunt Nonæ Capratinæ, in quo ancillæ Romæ splendidè vestitæ vrbem circumeunt, pugnam conserunt, tandem ἐστιῶνται καθέζονται πλάδοις συκῆς σκιαζόμεναι *epulantes considunt siculneis ramis obumbratæ. Plutarchus in Camillo & Romulo. De festis diebus atq; conuiuijs seruorum & ancillarum Idibus Augusti apud Romanos, & de nonnullis apud Indos, vide Alex. ab Alex. 1.* 49. *Hunc verò Saturnaliorum morem Macrobius eodem in loco Græcum esse dicit, cuius aliquot exempla cõmemorat. Nam in Creta in Mercurialibus idem fieri,* ἐνεκωμάζων δὲ τῷ οἰκείῳ οἱ δεσπόται ὑπηρετοῦσι τοῖς δούλοις, *hoc est, epulantibus seruis domini seruiunt atque ministrant. Sic in Traxene mense Geræstione conuentus per multos dies celebrabatur, in quo serui vnà cum ciuibus astragulis ludebant, & domini seruis conuiuium exhibebant. Similiter in Babylone ad 15. Calend. Septemb. festum agi fuit solitum Sacean dictum, quinque dierum spacio, in quo moris erat, vt serui dominis imperarent, quorum vnus indutus stola regiæ simili familiæ præerat, quem Zoganem appellabant. Idem author Batti Sinopensis testimonio confirmat, hoc Saturnaliorum festum omnino Græcum esse, cui simillima sit certa quædam Thessalorum festivitas Peloria dicta, cuius hæc fuit ratio. Ioui Pelorio dicto sacrificantes, eidem mensas splendidè paratas apposuerunt, ac omnino tanta cum humanitate, iucunditateque festum illud celebrare fuerunt soliti, vt in illo peregrinos omnes conuiuio exceperint, vinctos soluerint, & serui vnà cum suis dominis summa cum licentia accubuerint, atque epulati sint, atque adeò ipsis domini ministrarint. Similis moris in Athenienſium Anthisterijs, supra facta est mentio, in quibus similiter serui conuiuijs liberalibus à dominis suis excipiebantur. Ad hunc porrò Saturnaliorum morem Horat. alludit lib. 2. Satyr. 2.*

Saturnalia à Græcis. Mercurialia Cretensia. Conuentus Trœzensium. Festum Babyloniorum.

Thessalorum Peloria.

— Age, libertate Decembri
(Quando ita maiores voluerunt) vtere, narra.

Hinc & pileos, quod signum est libertatis, gestabant, & ingenuorum calceis induebantur, teste Porphyrio. Catullus ad C. Licinium, Caluum Saturnalia optimum diem appellat, propterea (opinor) quod aurei illius sæculi, quod Saturno regnante fuisse dicitur, imaginem referebat, memoriamque repræsentabat, quo nondum erat auditum nomen seruitutis. Lucianus quoque ἐν τοῖς περὶ κρόνου, *de Saturnaliorum more plura tradit. In primo Dialogo ipsum Saturnum sic loquentem inducit,* καὶ ἁπάντων ἀπάντων κρόνος, καὶ ὠδὴ, καὶ παιδιὰ, καὶ ἑορτὴ πᾶσι καὶ πανδήμοις, καὶ ἐλευθερία· ἀδοῦλοι γὰρ ἐπ' ἐμοῦ πάντες ἦτε, *id est, Atque idcirco vbique plausus, & cantus & ludus, & honoris æqualitas omnibus cùm seruis, tùm liberis. Neque enim me regnante seruus erat.*

Serui pileos in Saturnalibus gestabant. Saturnalia cur optimus dies dictus.

Quòd autem hunc Saturnaliorum antiquorum morem, quo nimirum serui, vti dictum est, dominis imperare, & epulis ab illis excipi consueuerunt, eundem Polyd. Virgil. apud Anglos quoque obtinere his verbis tradit, Est & illud ab ijsdem (Ethnicis) profectum, quod nunc per Dominica natalitia nostri ministri potestatem in dominos habent, atque vnus eorum dominus creatur, (idem supra de Babylonijs dictum) cui cuncti familiares simul lasciuientes parent, vnà cum ipsis dominis, hoc est, patribus familiarium. Siquidem hanc libertatem serui apud Romanos, vt in Iustini Epitome est, habebant. Institutum hoc apud Anglos præcipuè custoditur. Hæc ille. Apud Germanos idem fieri solet in festo trium Regum, vti vocant.

Lib. 8. cap. 2. Anglorum Saturnalia.

Bellum porrò (vt in Saturnaliorum descriptione pergam) in illo festo sumere nefas habitum, quoniam regni eius tempora fœlicissima fuerant, nullis bellis vexat, nullis infestata latronibus, quæ sanè causa fuit, vt Romani ædem Saturni ærarium esse voluerint, quod nullum sub eo furtum in Italia fuisset commissum, siue quia sub illo nihil erat cuiusquam priuatum, nec signare solum, aut partiri limite campum fas erat, testis Macrobius libro primo. Pœnas quoque ijsdem diebus exigere piaculare erat, teste eodem libro primo capite decimo. Vt autem domini Saturnalibus, sic matronæ mense Martio seruis cœnas apponebant. Illæ, vt principio anni ad promptum obsequium honore seruos inuitarent, hi quia gratiam perfecti operis exsoluerent, Macrobius libro primo capite duodecimo. Præterea in Saturnalibus non modò serui à dominis conuiuijs excipiebantur, verumetiam amici atque familiares inter se mutitabant, hoc est, mutuas inter sese cœnas, epulationesque agitabant.

Bellare & pœnas exigere nefas Saturnalib. Ades Saturni cur ærario destinata.

Matronalia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Saturnalitia munera vtro citroq; missa.

Adhæc munera sibi vltrò citroque mittebant, quæ Tertullianus Saturnalitia vocat, libro de Persecutione sub finem, Scilicet enim, inquit, talem pacem Christus ad patrem regrediens mandauit à militibus per Saturnalitia redimendã. Eadem ab Hieron. Saturnalium sportulæ vocãtur, de quibus hæc sunt illius verba notatu digna, in Epist. Pauli ad Ephesios, quæ etiam in Canonicis Decretis inueniuntur. Legant, inquit, Episcopi atque Presbyteri, qui filios suos secularibus eruditis literis, & faciunt illos Comœdias legere, & mimorum turpia scripta cantare, de Ecclesiarum sumptibus forsan eruditos, & quod in corbonam pro peccato virgo, vel vidua, vel substantiam suam totam effundens quilibet pauper obtulerat, hoc in Calendarum strenam, & Saturnalium sportulam, & Mineruale munus è mercedula magisterij à Scholasticis dari solita (quæ etiam Minerual dicta) Grammaticus & Rhetor aut in sumptus domesticos, aut in templi stipes, aut seruis didum conuertit in lucrum. Dicta quoque sunt Xenia, & apophoreta, sigillaria siue sigillaritia scilicet munera, quæ sigillaribus (quæ pars fuit Saturnaliorum) mittebantur. Ratio autem mittendorum Saturnalibus munerum hæc erat, vt viderentur sibi inuicem gaudere, & gratulari, & Saturno, atque Opi gratias agere, quod fruges, fructusq; ad vitæ cultum necessarios percepissent. Mittebantur autem inter cætera munera Cerei (quæ consuetudo etiamnum hodie apud Christianos festo Purificationis D. Mariæ obseruatur) & sigilla. Erant autem sigillaria paruæ imagines fictilibus descriptæ à signis dicta. Martialis in Apophoretis,

Xenia.

Cerei.

Sigillaria quid.

Gloria tam parui non esset obscura sigilli. Et rursus:
Sum fragilis, sed tu, moneo, ne sperne sigillum.

Spartianus, Saturnalitia, & Sigillaritia frequentur amicis inopinantibus misit. Suetonius in Vita Claudij, Scripsit quadraginta aureos in Saturnalia, & Sigillaria misisse ei. Sigillaria autem pueris in primis dari fuisse solita, ex illis Spartiani verbis videtur posse colligi. Quæ à parentibus sigillariorum gratia acceperat, id vel clientibus, vel magistris sponte donauit. De his muneribus Martialis,

Omnia misisti mihi Saturnalibus Imber
Munera, contulerant quæ tibi quinque dies.

Hoc est, Saturnaliorum munera Saturnalitia. Sigillaria pro signis & sigillis vsurpari, nec non hoc nomine locum fuisse Romæ, vbi libri resq; aliæ promercales venibant, & auctiones fiebant, testatur Turnebus in suis Aduersarijs.

Strenæ quid, et vnde dictæ.

Strenæ quoque huiusmodi munera vocabantur. Strenam, inquit Festus, vocamus munus, quod datur die festo, ominis boni gratia, à numero quo significatur alterum, tertiumque venturum simulatq; commodi, veluti trenam, preposita s. litera, vt in loco & lite solebant antiqui, dicentes Stlocum, & Stlitem. Nonnulli strenas à strenuitate volunt dictas, quod inferiores dirioribus seu strenuis viris eas mitterent. Hæc strenarum origo, qua fœlicem ominamur annum ipsius auspicio & initio, à Tatio Rege manasse dicitur, qui primum Romuli hostis, deinde collega in regno Romano fuit, vt Turnebus in suis Aduersarijs annotat, idque Symmachi auctoritate probat. Adeoque pene vrbis Martiæ strenarum vsus adoleuit, auctoritate Tatij Regis, qui verbenas fœlicis arboris ex luco Strenuæ anni noui auspices primus accepit, D. D. Imperatores: nomen indicto vtrisque strenuus hæc conuenire ob virtutem. Strenuam, vt alibi legitur, deam à strenuè agendo denominatam ait S. Augustinus. Suetonius testis est populum Romanum Calend. Ianuarijs, hoc est auspicio principio ex ritu veteri Augusto strenam dedisse etiam absenti. Tyberius Cæsar, teste eodem, & quotidiana oscula prohibuit edicto, & strenarum commercium, ne vltra Calendas Ianuarias exerceretur. Strenarum commercium vocat vicissitudinem dandi, & accipiendi strenas. Xenia quoque mittebantur, & apophoreta remittebantur. Vnde Martialis strenas Saturnalitias duobus libris distinxit nomine Xeniorum, & Apophoretorum. Cùm igitur strenarum dies legitimus esset Calendæ Ianuariæ, hoc est principium anni, noluit Tyberius vltra illum diem strenas vicissim mitti dari. Consueuerat, addit Suetonius de Tyberio, quadruplam strenam (hoc est quadruplò maiorem quam acceperat) & de manu reddere, sed offensus se interpellari toto mense (Ianuario) abstinuit, qui potestatem sui die festo (Calendis Ianuarijs) non habuissent, vltrà non reddidit. Edixit eodem, quòd Calendis Ianuarijs Magistratum ineuntibus, lauri soliã à populo dabantur cum ipsis dibus boni ominis ergò. Nam laurus efficax esse aduersus venena, & sanitatem conciliare credebatur, vt testis est Cælius libro 5. cap. 7. Strenæ illæ veterum fuerunt quoque stipes æreæ. Vnde Ouid.

Mos donandi strenam initio noui anni.

Tu tamen auspicium cur sit stipis vtile quæris. Ausonius,
Curam pro strenis excubuisse tuis. Pomponius,
Aßide, si qua ventura est alia strena strenæ.

Suetonius de Vespasiano, sicut Saturnalibus dabat viris apophoreta, ita & Calendis Martij fœminis. Calendæ Martiæ erant Saturnalia fœminarum, sicut ostendit Martialis ad fœminam,

Calendæ Martiæ Saturnalia fœminarum.

Sciò puto vestra iam venire
Saturnalia, Martias Calendas. Plautus in Milite,
Da mi vir Calendis mittam, cum Martiæ venerint.

Nam tunc fœminis munera missitabantur, quia Calendæ Martiæ, vt inquit Porphyrio, matronarum dies festus erat, & Matronalia dicebatur: quas eleganter Iuuenalis Fœmineas vocat, perinde ac fœminus peculiariter dicatat. Sic enim ait,

Munera fœmineis tractas secreta Calendis.

In his Matronalibus matronæ seruis cœnas apponebant, vt eo honore ad promptius obsequium prouocarent, teste Solino. Tibullus ad Neream,

Martis Romani festa venere Kalendæ
Perque vias vrbis munera, perque domos.

Causa autem cur Calend. Martijs Matronalia celebrarentur, & mulieribus munera mitterentur fuit, quod eo die Iunonis Lucinæ ædes coli cœpta sit, teste Sex. Pompeio, quæ in Exquilino monte posita fuit. Ouidius autem, & alij volunt, ob memoriam belli Sabini per fœminas compositi celebrari fuisse solita. De Kalendis Martijs, vide plura apud Lambinum, in Horat. carm. lib. 3. Ode. 8. Hæcde muneribus vltro citroque in Saturnalibus, Calendis Ianuarijs, atque Martijs dari Romæ solitis.

Matronalium ratio.

Fuit præterea moris in Saturnalibus, vt serui sumerent vestitus dominorum, & contrà domini seruorum. Sumebant omnes illis diebus togis depositis Synthesim, hoc est, vestem breuem, & negotijs aptã. Fuit ergo Synthesis vestis Saturnalitia, in Saturnalibus vsurpari solita, vt constat ex illo Martialis Epigrammate, cui titulus est Synthesis,

Vestium permutatio. Synthesis vestis.

Dum togæ per quinas gaudet requiescere luces (hinc collige per quinque dies Saturnalia agi fuisse solita)
Hos poteris cultus sumere iure tuo. Et iterum:
Synthesibus dum gaudet eques, dominusque senatus
Atque decent nostrum pilea sumpta Iouem.

Hinc Seneca, Voluptatis causa, ac festorum dierum vestem mutauimus. Fortasse autem Synthesis, inquit Beroaldus in Sueton. dicta videri potest, quòd consuta, contextaque esset compositione quadam versicolore. Turnebus in suis Aduersarijs existimat Synthesin elegantiorem & lautiorem fuisse vestem, qua populo Romano certis diebus publicè, vt Saturnalibus, vti licebat, cùm Romæ quo quis vestitu vellet, vti non liceret, togasque ferre cogerentur, & idcirco Synthesim putat dictam, quod cùm ea rarò vterentur, domi compositam habebant in arcis aut prelis. Martialis:

Synthesis vnde dicta.

De palatinis dominæ quod ferica prelis.

Prela sunt, quæ pressoria à Marcellino vocantur. Ea tamen domestica vtebantur, vt cum conuiuium dabant. Martialis:

Vndecies vna surgenti Zoile cœna,
Et mutata tibi Synthesis vndecies. Et rursus:
Frigus enim magnum Synthesis vna facit.

Zoilus vestes ostentabat, eas in conuiuio subinde mutans, & septenas aut octonas vestes in singulis arcis aut prelis habebant, quæ septenæ aut octonæ vestes Syntheses dicebantur propriè: sed & vniuersa etiam vestis, vt Scæuola scribit, quod, vt opinor, in vestiario composita erat. Alciatus lib. 2. Pareng. cap. 21. Synthesin vocat ordinem quendam, & conformem compositionem vestium cùm tunica, sagum, chlamys, caligæ, eiusdem coloris sunt, vulgò liuream vocant.

Universidad de Deusto
Biblioteca

De Synthesi vide etiam Brodeum Miscell. lib.6.cap.7.

Huiusce mutationis vestium Lucianus quoq; meminit in Dialogo, quem Chronosolon inscripsit, & Macrobius in Saturnalibus. Hinc Suetonius Neronem Synthesiatum, discalceatumq; fuisse per lasciuiam prodit. Meminit huius vestium mutationis consuetudinisq; in Saturnalibus & Iureconsultus in l. Titia §.1.ff. de auro & argento leg. Quare, inquit, an ex vniuersa veste, id est, Synthesi, tunicas singulas, & palliola Sempronia eligere possit. Hæc autem vestium mutatio non tantum in Saturnalibus, verumetiam in Quinquatribus minoribus, in Megalensibus, in Lupercalibus, in Bacchanalibus, & alijs festis fieri solita fuit. Illam ab Hercule defluxisse ostendit Naso libro 2. Fastorum, vbi Fauni sacra, quæ sunt Lupercalia, describit quo pacto cum Hercules cum Lyda puella in sacris Bacchi vestem mutasset, Faunus, qui puellam deperibat, in antro obscuro, nocte comprimere cum puellam vellet, in Herculeum vestitum, quem mentita scilicet mulier erat, incidebat, & pudefactus aufugerat.

Vestium mutationis origo.

Christianorum Saturnalia.

Nunc agedum cum illis antiquis Ethnicorum Saturnalibus, Christianorum Saturnalia conferamus, & maximam inter veraque affinitatem, similitudinemq; reperiemus. Nam vt olim in Saturnalibus frequentes, luxuriosæq; cœnationes inter amicos fiebant, munera vltro citroq; mittabantur, vestium mutationes fiebant, ita hodie etiam apud nos Christianos eadem fieri videmus à Natalibus dominicis vsque ad festum Epiphaniæ, quod in Ianuario celebratur. Hoc enim tempore omni & crebro conuiuamur, & strenas, hoc est, vt nos vocamus, noui anni donaria missitamus. Eodem tempore mutationes vestium, vt apud Romanos quondam, vsurpantur, vicinique ad vicinos inuitati hac ratione commeant, quod nos Germani hodie nostra lingua nimirum à Latina voce mutare, Mummerey vocamus, quibus etiam, qui ita laruati vicinos suos salutant, occilla & oscilla secum deferunt, & ita pecuniam extorquent, quod nos vernaculo sermone vmbschantz appellamus, & hoc ad imitationem ludorum sigillarium, oscillarium, & occillatorum (qui & ipsi pars, siue species erant Saturnaliorum) mense Ianuario passim in domibus priuatim inter familias non publicè exerceri soliti. Ciues enim sigilla, quæ erant parua signa siue simulachra ærea, argentea, aurea, fictilia sibi mutuo donabant. Rustici autem siue pagani oscilla, id est, ossa quibus oculi erant insculpti, vt apud nos in tesserulis est receptum, mutuo donabant. Sic apud Germanos circa festum Epiphaniæ & panibus dulciarijs, & oscillis quibusdam amici sese mutuò honorant. De his ipsis vide plura apud Polyd.lib.5.cap.2. & Lazium lib.10.cap.9. de Rep.Rom. & Langium epist.61. Sed quid opus est multis testimonijs? ipsa experientia quotidiana huius rei testis est locupletissima. Nam vt Ethnici olim & in mense Decembri Saturnalia, & in Ianuario Sigillaria, & in Februario Lupercalia, & Bacchanalia immanissimo luxu atque lasciuia celebrarunt, ita apud nos quoque Christianos hi tres menses compotationibus, comessationibus, ludisq; turpibus atque obscœnis ioci sunt dedicati, his & annum veterem terminamus, & nouum auspicamur inauspicatis sanè diris quibusque auspicijs. Ethnicam illam Calendarum Ianuariarum solennitatem, quæ hodie à Christianis omnis luxuriæ, petulantiæq; genere exercetur, Zacharias pontifex olim tollere est conatus, cuius hoc de illis decretum extat, Si quis Calendas Ianuarias ritu Ethnicorum colere, vt aliquid plus noui facere propter nouum annum, aut menses cum lampadibus, vel epulas in domibus præparare, & per vicos, & plateas cantatores, & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit.

Sigilla. Oscilla. Wellseten.

Zachariæ pontificis de solennitate Calend. Ian. decretum.

Tertullianus de Saturnalibus.

Saturnaliorum porrò Tertullianus quoque crebram admodum luculentamq; mentionem facit, vt Apologetici cap.42. Non lauor diluculo Saturnalibus, ne & noctem, & diem perdam. Atqui tamen lauor honesta hora, & salubri, quæ mihi & colorem & sanguinem seruet. Item in libro de Idololatria, Quid minus est inquinamenti, eo quem præstat quæstus, & nominibus, & honoribus idolo nuncupatis, quam Minerualia Mineruæ, quam Saturnalia Saturni, quem etiam strenuæ captant (forsan seruiculis legendum) sub tempore Saturnalium celebrari necesse est? Etiam strenæ captandæ, & Septimontium (dies Festus sic dictus, teste Festo, quod in septem locis faciebant sacrificium. Suetonius Septimontialem diem vocat, in quo Domitianus epulum Senatui, equitique panarijs plebi sportellis cum obsonio distributis dedit) & Brumæ, & charæ cognationis honoraria (charistia forsan intelligit) exigenda omnia. Floreſcolæ coronandæ (Floralia) Flaminicæ & ædiles sacrificant, Cereariſcola honorantur ferijs. Eodem in libro, Nimirum Saturnalia, inquit, & Calendas Ianuarias celebrari hominibus placebat, an modestia, & patientia, an grauitate, an humanitate, an integritate? Et paulò post, Quis hoc sustinere, aut defendere potest? Iudæis dies suos festos ex-

probrat Spiritus sanctus, Sabbata, inquit, vestra, & neomenias, & cæremonias odit anima mea: nobis quibus Sabbata extranea sunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à Deo dilecta, Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt. O melior fides nationum in suam sectam quæ nullam solennitatē Christianorum sibi vendicat, non Dominicum diem, non Pentecosten etiam si nossent, nobiscum communicassent, ne Christiani viderētur. Nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur. Tertullianus verbis acriter grauiterq; sui temporis Christianos reprehendit, atque cælpat, quod Ethnicorum festa mutuis muneribus, ludis, atque conuiuijs celebrarent. Huiusmodi autem aduersus illos argumentationibus vtitur à minori ad maius efficacibus ad illos suæ amentiæ conuincendum. Primum si Iudæorum festa Deus odit (scilicet propter illorum abusum) quæ tamen ab illo præcepta ac instituta fuerunt, quanto magis odit Ethnicorum festa à diabolo institutа ad Dei contumeliam. Deinde si hæc ipsa Iudæorum festa, quæ olim Deo grata fuerunt, nunc Christianis debent esse extranea, quanto magis ijdem alieni esse debent, & abhorrere toto pectore ab Ethnicorum festis, quæ Deo non modò nunquam grata, sed semper inuisa atq; odiosa extiterunt. Postremò si Ethnici tam fideles sunt suæ sectæ cultores, vt nullum Christianorum solennitatem colant, ne Christiani esse videantur, quæ (malum) hæc est Christianorum inconstantia, atque perfidia, qui dum Ethnicorum dies festos sequentur atque colunt, videntur esse Ethnici. Iusta hæc grauisq; Tertulliani reprehensio certè ad nos quoque Christianos, qui nunc sumus, optimo iure pertinet, vt qui sacrilega huiusmodi Saturnaliorum, Matronalium, Lupercalium, Bacchanalium, Floralium, atq; alia eiusdem generis festa cum magna Christiani nominis ignominia, atq; dedecore pertinacissimè colimus. Nunc alia quoq; nonnulla festa epularionibus potissimum celebrari solita subiungamus. De Matronalibus supra dictum est.

Tertullianus conqueritur Saturnalia, Ianuarias, Brumas, Matronalia à Christianis celebrari.

Tertulliani argumenta.

Tertulliani reprehensio ad nos quoq; pertinet.

Hercules quoque sacrificijs, epulisq; lautissimis cultus fuit, quò Tertullianus alludit Apologetici cap.39. Herculaneum decimarum, inquit, polinctorum sumptus tabularij supputabant. In quæ verba sic commentatur B. Rhenanus. Loquitur de diuitibus, qui decimā partem bonorum suorum Herculi pollucebant (hinc polluctorum putat legendum) epulo votiuo, cuius lautitiam impensarum arguit magnitudo. Putabatur ea res homines fortunatos reddere. Proinde L. Sylla. M. Crassus, & L. Lucullus patrimonia sua polluxerunt. In huiusmodi decimarum Herculanarum sacrificio, epulisq; supra quam dici possit lauto, maximus sumptibus opus erat, quos à tabulis domesticis cuiusque in diarum domini sui referebat, ad Expensi titulum, supputabatq;. De Potitijs & Pinarijs dapum, quæ Herculi offerebantur, procuratoribus, vide Dionys. Halicar. lib.2.

Hercules sacra.

Ibidem quoq; Tertullianus Apaturiorum meminit, Apaturijs, inquit, Dionysij mysterijs Atticis coquorum delectus inducitur. Hæc autem celebritas quatuor continuis diebus durabat, quibus Athenienses publicè, priuatimq; sacrificabant, atq; epulabantur. Addit Tertullianus cœnæ Serapicæ mentionem. Ad fumum cœnæ Serapicæ sparreoli excitabantur.

Apaturia.

Cœna Serapica.

Mater quoque illa magna Deum (des ſtarken gotsmutter) à Romanis culta fuit mutuis epulationibus. Ouid. Fastor. 4.

Cum vicibus factis ineant conuiuia, quæro
Tunc magis indictas, concelebrantque dapes.

Magnæ deum matris sacra.

Per vices illas, mutuas sodalitates intelligit, de quibus Cicero in Catone maiore, Sodalitates enim me quæstore constitutæ sunt sacris Idæis magnæ matris acceptis. Indictæ autem forsan fuerunt vel à Pontifice, vel à Gallis comitibus matris deum, vel ab epulonibus. Idem,

Quod benè mutauit sedem Berecynthia, dixit
Captant mutatis sedibus omen idem.

In quæ verba commentator, Mutantur, inquit, à nobis sedes, cùm è conuiuijs discedimus, ad diuersa conuiuia, quod Romani faciebant boni ominis causa, quoniam Cybele è Phrygia Romam transłata benè ac fœliciter sedem mutauerat. In his sodalitijs siue sysitijs magnæ matris apponebatur moretum (Itali Rauiolo vocant) è lacte, caseo, & herbis ob conuenientiam eius cibi cum dea. Lac enim & herbæ fuerunt veterum cibus, ipsam autem deam vetustissimam esse credebant, vt quæ esset deorum mater. Hinc Ouidius,

Non pudet herbosum, dixi, posuisse moretum

Universidad de Deusto
Biblioteca

In dominæ mensis? an sua causa subest?
Lacte mero veteres vsi narrantur, & herbis
Sponte sua si quas terra ferebat ait.
Candidus elixæ miscetur caseus herbæ
Cognoscat primos vt dea prima cibos.

Moreti descriptionem vide apud Virg. Arnobius lib.5. de Sacris matris deûm, Quid temperetur fabæ alimento panis, cui rei dedistis nomen castus: nónne illius temporis mutatio est, quo se numen ab Cereris fruge violentia mœroris abstinuit. Idem lauationis quoq; deûm matris meminit, his verbis, Lauatio, inquit, deûm matris est hodie. Sordescunt enim diui, & ad sordes eluendas lauentibus aquis opus, atque adiuncta antiqua cineris frictione. Turnebus Aduersar. lib.24. cap.45. Hilaria existimat fuisse Matris deûm ferias, quæ principio veris celebrabantur maxima populi lætitia, & nobilissima pompa, quouis è populo insignia cuiusque dignitatis mentiente atque simulante liberè, & impunè, vt internosci magistratus à simulatore non posset, vt ab Herodiano in Commodo describitur, vbi Hilariorum nomen desyderatur. Vopiscus, Hilaribus, quibus omnia festa & fieri scimus, & dici. Maximus D. Dionysij interpres de iisdem sic scribit: ἣν δὲ ἑλαία ἐορτὴ ἐπὶ τῶν ῥωμαίων εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς θεῶν, μᾶλλον δὲ Δαμένων, ὡς σφοῖ δημόφιλ& ἐν τῷ ΘΕ τῶν παρ' ἀρχαίοις θυσιῶν.

Terminalia. *Terminaliorum dies institutus, vt per epularum festiuitatem cæsis agnis fines seruari faciat, vt testis est Acron.*

Floralia. *Floralia quoq; cùm maxima lasciuia, ludis, atque iocis turpibus & obscœnis, conuiuijs luxuriosis, coronis, saltationibus, cultu versicolore, tum luminibus celebrari fuisse solita, constat ex Ouid. Fastorum 5. Christianorum cuiusmodi sint hodie Floralia eodem mense Maio Polyd. Virgilius docet libro 5. cap. 2.*

Charistia. *Charistia 11. Kalend. Mart. conuiuio solenni inter amicos & consanguineos celebrari fuerunt solita, Valer. Max. lib. 2. & Ouid. 2. Fastorum.*

Proxima cognati dixere charistia chari
Et venit ad socios turba propinqua Deos. *Et paulò post:*
Dijs generis date thura boni, concordia feruet
Illo præcipuè mitis adesse die
Et libate dapes, vt grati pignus amoris
Nutriat intinctos missa puella cibos
Iam tibi suadebit placidos nox humida somnos
Larga precaturi sumite vina manu.
Et bene nox, bene tu patriæ pater optime Cæsar
Dicite, suffuso per sacra verba mero.

Monophagia Aeginetarum. *Monophagorum quoq; apud Æginenses celebritas fuit, quam Plutarch. in Quæstionibus Græcis his verbis describit, Cum in bellum Troianum profecti essent multi Æginetæ, ac pauci inde diuersis de causis redijssent, clàm quisque suos domi comiter excipiens, ipsimet in conuiuijs ministrabant, nec alienum quenquam admittebant. Hocigitur imitantes Neptuno rem diuinam facere solebant, thyasos exercebant, & sexdecim dierum spacio silentio inter se conuiuia celebrantes, tandem solenne festum soluebant, inde μονοφάγοι, id est, solitariè vescentes fuerunt appellati. Illorum sacrorum, epularumq; præses θυσιάρχης, & locus in quo conuiuia exercebantur, θιασῶν fuit appellatus, teste Hesychio.*

Theseæ sacra. *Celebria similiter fuerunt Thesea festa in honorem Thesei instituta, in quibus dabatur populo congiarium, & conuiuia luxuriosissima celebrabantur, teste Cæl. lib. 7. cap. 23. Eiusdem festi apud Aristoph. in Pluto mentio fit, vbi interpres dicit, omnes in illo festo gratis ἀβάες, id est, farinam siue pultem, & alia quædam comedisse.*

Panathenæ Athenienſium. *Adhæc celeberrima fuerũt illa Athenienſiũ παναθηναῖα Panathenæa, in quibus singulæ Atticarum coloniæ bouem mittebant, vnde omnes propter carnium magnam copiam supra modum se cibis ingurgitabant, testis est Aristoph. interpres in νεφέλαις.*

Hecatæ cœna. *Hecatæ quoq; cœnæ non est silentio prætereunda, quam idem interpres in Pluto ita describit, Sub nouilunium diuites mittebant cœnam vesperi ceu sacrificium Hecatæ in triuijs, vbi culta fuit, vnde à Latinis triuia, à Græcis τριοδῖτις fuit cognominata. Macrob.*

Nocturnúque Hecate triuijs vlulata per vrbes.

Pauperiores autem esurientes diripiebant ac deuorabant ea, quæ erant appositа, cum dicerent, Hecatem ea comedisse. Sic idem aliter eadem de cœna, Moris fuit vt singulis mensibus diuites panes atque alia edulia Hecatæ apponerent, quæ pauperes, qui ex sacrificijs viuunt, sumebant atque comedebant. De eadem vide Brod. lib. 1. Miscel. cap. 24. & 29. Vtinam Christiani ipsi Christo, hoc est, pauperibus illius vicarijs multas huiusmodi dapes atq; epulas apponerent.

Hecatæ epulæ non licebat gustare.

Memorabilis quoq; est illa Solis mensa apud Æthiopas, cuius Herod. lib. 3. meminit. Mensa illa fuit pratum quoddam in suburbanis omnium quadrupedum assa refertum carne, quam per noctem singuli ciuium magistratus apponere solebant, ad quam vbi illuxerat, cuilibet epulatum liebat accedere. Verum infinitum esset omnes festiuas epulas persequi, cum vt deorum, ita festorum quoq; apud Ethnicos ingens fuerit numerus, quæ quidẽ omnia, paucis exceptis, epulationibus luxuriosissimis fuerunt celebrata, quarum exempla quædam maximè illustria posui.

Solis mensa.

Encænia. *His addere potes encænia, quæ vt olim à Iudæis mense Octobri, atq; Ethnicis, ita hodie quoq; à Christianis cùm superstitiosissimè, cum luxuriosissimè, libidinosissimeq; agitantur.*

Alia sacrorum epularum diuisio. *Hæ ipsæ porro epula sacræ seu potius superstitiosæ, in quarum explicatione versamur, rursus bifariam videntur posse diuidi, ita vt aliæ ipsis dijs, hoc est, illorum simulachris fuerint appositæ, quas non nisi sacerdotibus degustare atq; comedere concessum erat, aliæ quæ in sacrificijs, seu potius post illa fiebant diebus præsertim festis, quarum omnes qui sacris interfuerant, erant participes, de quibus adhuc dictum est. Hæc autem diuisio ex illis Varronis verbis videtur posse elici, Dapes, inquit, non sunt deorum duntaxat epulæ, aut nostræ in sacrificijs deorum, sed largiores & opipari apparatus.*

Epulæ Beli & Draconis. *Prioris generis epulæ fuerunt illæ quæ Belo, atque Draconi à Babylonijs fuerunt appositæ, quas noctu sacerdotes deuorabant, cùm miseræ plebi persuasissent illas à dijs illis deuorari, donec tandem illorum fraus Danielis prudentia detecta fuit, vt sacræ literæ testantur.*

Similis fuit illa Hecatæ cœnæ, de qua paulò antea dictum est. Plutarch. 7. Probl. Sympos. testis est, eos qui Hecatæ, & ἑστιοδοτοῖς (hoc est, Auerruncis dijs, vt Apollini, & Herculi) epulas apponere consueuerunt, neq; ipsos, neq; illorum domesticos ex illis quicquam degustasse, sed fumi tantum, atq; tumultus participes fuisse.

Iouis epulum. *Huiusmodi apud Romanos fuit Iouis epulum, & lectisternia, quæ reliquis dijs parabantur. Iouis epulum, vt testatur Lazius, in publicis ludis celebrabatur, potissimum Natalitijs, & Circensibus, quotannis Idus Nouemb. & ob Iouis ceu deorum regis ac principis excellentiam, propriam seorsim appellationem sortiebatur, cum reliqua conuiuia in cæterorum deorũ ædibus habita, omnia vna voce lectisternia dicerentur. Meminit huius epuli crebrò T. Liuius. Lib. 5. Decad. 3. Ludi plebei per triduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Et iterum lib. 7. eiusdem Decadis, Eo anno primùm, ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est, &c. & Iouis epulum fuit ludorum causa. Idem lib. 10. eiusdem Dec. P. Ælius Tubero, & L. Lentulus ædiles plebis vitio creato magistratu se abdicarunt, cũ ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex mulratitio argento facta in Capitalio posuissent. Idẽ li. 1. Dec. 4. Et plebei ludi per totos restaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo, qui ædilitate prætor creatus erat, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Eiusdem epuli Arnobius meminit lib. 7. illudq; irridet his verbis, Iouis epulum cras est, Iuppiter enim cœnat, magnisq; implendus est dapibus, iam dudum inedia gestiens, & anniuersaria interiectione ieiunus. Ita Ecclesiasticus cap. 30. Et quid iuuat dolo profunt hostiæ? tamen nec edere potest, neq; odorari.*

Iupiter dapalis. *Hinc Iupiter videtur dictus dapalis à Latinis, vt à Græcis εἰλαπινάστης, quod nimirum ei sacra dapali epulo fierent. Nam vt cœnam dapalem, Marcello teste, dicimus, quæ amplis dapibus plena est, & à Græcis εἱλαπίνη dicitur, ita & Iupiter dapali videtur esse dictus. M. Cato in lib. de Re rustica, Dapem, inquit, hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam vini quantamuis pollucetoto die feriæ bubus, & bubulcis, & qui dapem facient: cum pollucere oportebit sic facies: Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo, familiaq; mea, culignam vini dapi eius rei ergò. Macte hac illace dape pollucenda esto. Minus inter-*

Dapem quomodo fieri oportet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

luito. Postea vinum sumito. Iupiter dapalis, macte istæce dape pollucenda esto. Macte vino inferiori esto. Vestæ si voles dato. Daps Ioui assaria pecuina, vrna vini Ioui casti. Profanare sine contagione. Postea dape facta ferito milium, panicum, allium, lentim. Hæc de ratione faciendæ dapis Ioui dapali. Erat autem daps antiquis, teste Festo, res diuina, quæ fiebat aut hyberna seminte, aut verna, quod vocabulum à Græco deducitur, apud quos id genus epularum δαῖς dicitur. Nec verò Ioui tantum, verumetiam cæteris dijs dapes fuerunt appositæ, quæ lectisternia fuerunt appellata. Lectisternia, inquit Lazius, sacra erant conuiuia ex victimis & immolatis in templis deorum, à stratis lectis, quibus ordine discumbebatur, sic dicta. Horum crebra à T. Liuio fit mentio, vt lib. 9. decade 3. libro secundo eiusdem decadis. Lectisternia tribus dijs Ioui, Iunoni, & Mineruæ, Romæ in Capitolio hoc modo fiebant. Iouis simulachrum statuebatur in lecto recubans: Iunonis & Mineruæ imagines in sellis considebant, vnde Val. Max. colligit viros antiquitus in lectulis, mulieres verò in sellis discubuisse: deinde multa nocte appositis epulis, septem epulones introducebantur, qui ibos sacratos comedebant. Huiusmodi lectisternia impendente, aut iam premente atque vrgente magno aliquo malo à Romanis fieri consueuerunt, quorum crebra à T. Liuio, & alijs scriptoribus fit mentio. Exempla si vis multa vide apud Lazium libro vndecimo capite quinto. Lectisternium facere, celebrare, habere, curare, deos stratis lectis placare, tritæ sunt Liuio dicendi formæ. Arnobius libro septimo, Lectisternium Cereris erit Idib. proximis: habent enim dij lectos, atque vt stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impressio. Christiani ab huiusmodi lectisternijs ita abhorruerunt, vt mortem oppetere, quàm illa celebrare maluerint, vt Marcelli Pontificis, ac multorum aliorum historiæ testantur.

Daps quid.

Lectisternia.

Lectisternia quid.

Ratio faciendorum lectisterniorum.

Puluinaria deorum.

Hiusmodi porrò lectisternia atque epulæ puluinaria quoque deorum appellantur à Cicer. lib. 4. Tusc. vel interprete Flacco, qui scribit,

Nunc saliaribus ornare puluinar deorum
Tempus erat dapibus sodales: ficuti annotat Turnebus in suis aduersarijs. Vtrum autem addit idem, rei diuinæ tibias, sic dapibus deorum, & puluinaribus adhibebantur fides, imitatio, vt opinor, veterem poetam, apud quem Ioui epulanti Apollo fidibus canit. Puluinaria propriè, Teste Seruio in Virgil. erant lecti, qui in templis sterni consueuerunt in honorem deorum: dicuntur autem puluinaria quasi pluminaria, quia plumis replebantur. Synecdochicôs siue metonymicôs autem puluinaria, vt & lectisternia pro toto illo sacrarum epularum apparatu atque celebratione accipiuntur.

Puluinaria quid.

Huiusmodi autem epulas Ioui cæterisq; dijs indicendi instruendiq; potestatem qui habuerunt, ij tres primùm belli Macedonici temporibus Romæ creati fuerunt, qui triumuiri epulones fuerunt appellati, vt testis est Liuius libro tertio belli Macedonici. Hinc Cicero libro tertio de Oratore, Veteres, inquit, Pontifices propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti. Idem in Oratione de aruspicum responsis, Vos q; pontifices, ad quos epulonet Iouis Opt. Max. si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt, quorum sententia illa eadem renouata, & restaurata celebrantur. His autem tribus postea duo additi vt quinque essent, ac tandem theatralium ludorum, atque Circensium ambitione ad septem vsque fuerunt producti, qui Septemuiri epulonum fuerunt appellati. Epulonos dicebant antiqui, inquit Festus, quos nunc epulones dicimus. Datum autem est eis nomen, quod epulas indicendi Ioui, cæterisq; dijs potestatem haberent, vt epulares qui in quibusdam locis nocte epulabantur, teste eodem. Hos Arnobius libro secundo irridens: Sacras, inquit, facitis mensas salinorum appositu, & simulachris deorum: Augustinus de Ciuitate Dei, asseruit epulones perpetuos fuisse, qui ad auream Iouis mensam statuæ oppositam perpetui erunt conuiuæ, vt mimorum potius & parasitorum contubernia, quàm Dei sacra celebrarentur.

Triumuiri epulones.

Septemuiri epulonum.

Animaduersione quoq; dignum est has ipsas epulas, quæ in honorem deûm in templis apponebantur, antiquitus apud Romanos tenues, & parabiles fuisse, non sumptuosas, neque splendidas, id quod Dionysius his verbis testatur libro secundo: ἐγὼ γὰρ ἐθαύμαζον ἐν ἱεραῖς οἰκίαις ἀλλ' οὐκ ἐν ἑστιάσεσι θεοῖς ἐν τραπέζαις ξυλίναις ἀρχαικαῖς, ἐν κανοῖς, καὶ πινάκοις κεραμέοις ἀλφίτων μάζας, καὶ πόπανα, καὶ ζέας, καὶ καρπὸν πυρῶν ἀπαρχὰς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λιτὰ, καὶ εὐτελῆ, καὶ πάνυ, καὶ πάνυ, ἀπειρακαλίας ἀπολλαγμένα. Hoc est, Ego igitur vidi in sacris ædibus epulas dijs

Epulæ sacræ antiquitus tenues & parabiles fuerunt.

tas dijs appositas in mensis lapideis antiquo opere elaboratis, in canistris atque patinis fictilibus, pultem, placentas, far, atque fructuum quorundam primitias, aliaque huiusmodi tenuia, parabilia, omnisque magnificentiæ immoderatæ expertia. Eodem spectat illud Valerij libro secundo capite 1. Primitus, inquit, ex libamentis victus sui deos eò efficaciùs, quò simplicius placabant. Hinc Horatius suas cænas frugi, atque modicas, sed iucundas & suaues, cænas deum appellat, illis scilicet antiquis cænis eas comparans. Atque hæc quidem satis sint dicta de superstitiosis, luxuriosisque ethnicorum veterum epulis atque conuiuijs, quæ illi in sacrificiorum suorum deorum honorem, diebus festis agitare consueuerunt.

Nunc vt hunc tandem locum de sacris conuiuijs concludam, luce meridiana clarius est, nos Christianos hodie dies nostros festos cùm in Dei, tùm in sanctorum honorem instituros, ethnicorum plane more atque imitatione, partim ritibus atque cæremonijs quibusdam inepris atque superstitiosis, partim epulationibus seu potiùs belluationibus immanissimis, partim denique ludis turpibus & obscœnis celebrare, seu potius, vt antiqua dicendi forma vtar, profestos facere. Nam profestum facere, referente Festo, dicebatur, qui ferias vitiabat & profanabat, inauspicatasque reddebat et prò sanas. Non ergo Deo, non sanctis, sed potius id quod experientia quotidiana testatur, Baccho, Cereri, atque Veneri, hodie plærique, proh dolor, Christianorum festa sua celebrant, ita vt antiquis illis Ethnicorum Saturnalibus, Bacchanalibus, Eleusinijs, Floralibus, atque Lupercalibus simillima esse videantur. Festa mundanorum, inquit Thomas super Iuannem 7. lect. 1. in fine, sunt in epulis atque delicijs corporum, sed festa Spiritualium sunt in delectatione Spiritus. Vnde constat nos Christianos, nõ spirituales, sed mundanos planè esse, quorum animi diebus illis toti sunt in patinis. Nam cum deberemus sacris illis diebus animos nostros verbi diuini nectare & ambrosia, ac rerum cœlestium meditationibus pascere, nos contrà corpora, cordaque nostra immoderato cibo potuque ita aggrauamus atque obruimus, vt neque corpus, neque mens nostra amplius officium suum facere, hoc est pij honestique aliquid vel agere, vel meditari possit. De diei dominici prophanatione Gregorius suo quoque tempore conquestus, in epistola ad Augustinum Anglorum, Distinctione 4. Canon Denique. De ipsa verò die dominica, inquit, hæsitamus, quid nam dicendum sit, cum omnes laici atque seculares illo die plus solito cæteris diebus accuratius cibos carnium appetant, & non nisi noua quadam auiditate vsque ad medias noctes se ingurgitent. Quantò iustiorem bonus iste pater, si nostris hisce temporibus viueret, haberet conquerendi causam, quibus non laici modò atque seculares, vt illo loquitur, sed etiam clerici, verbisque diuini ministri, dominicum illum diem potando belluandoque consumunt. Verè sapienterque Isychius dixit lib. 4. in Leuiticum, capite 1. dies festos animo, non corpore celebrandos esse: sic enim Christum festa eloquio sacro celebrasse. At nos Christiani non animis, sed corporis potius delitijs ac voluptatibus, non sacris eloquijs, sed scurrilibus potius dictis factisq; festa nostra celebramus, seu potius contaminamus atque polluimus. De comessationibus, quæ diebus festis exercentur, vide grauissimas iustissimasque Augustini querelas epistola ad Auentinum episcopum, Distinctione 44. Can. Comessationes. Item de Sabbato ad Bonifacium libro 1. contra 2. epistolas Pelag. Idem in Psal. 91. Iudæos reprehendit, quod sabbatis suis cessent à bonis operibus, non autem à malis, cùm, vt Chrysostomus quoque scitè admodum dixit Concione 1. de Lazaro: Sabbatum non otij, sed spiritualis negotij causa datum sit. Ibidem satius esse dicit arare in Sabbato, quàm saltare, quum admodum etiam idem libro 10. de choris satius esse dicit Iudæos in sabbatis operari, quàm spectaculis interesse, & mulieres eorum die Sabbati nere, quàm tota die in neomenijs impudici saltare. Hæc sanctus ille pater de Iudæis sui temporis conqueritur, annon multò iustius de nobis Christianis, si hodie viueret, conqueri posset, qui diebus dominicis cæterisq; festis partim ludorũ turpissimorum spectaculis, partim tripudijs atq; saltationibus lasciuissimis toti sumus intenti? Ac omnino Iudæos sancto illo Sabbati otio, quod à Deo institutum fuerat, ad Dei cultum celebrandum, ad voluptates atq; delitias illicitas & inhonestas abusos fuisse, ex Plutarchi quoq; illo prob. Sympos. lib. 4. prob. 5. constat, vbi dicit illorum Sabbatum nõ fuisse ἀνεορτόβιον, id est Baccho alienũ, propterea quod illo die merũ gustare, & ad libendum ebrietatemq; se inuicem incitare fuerint soliti. Vnde colligit illos Baccbum coluisse, qui etiam Sabbus nonnunquã fuerit dictus, quod ipsum Sabbi nomen forsan ab Hebræo Sebaoth promanauit. Ethnici diebus festis saltationibus omnino fuerunt dediti: Hinc Virgil.

Christianorum festa luxuriosissima.

Diei dominicæ prophanatio.

Sabbati abusus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pars pedibus plaudunt terras, & carmina dicunt. — *Idem:*
Immemores nostri festas duxêre choreas.

Cyrilli de abusu sacrorum festorum iusta querimonia.

Sic hodie quoq; apud Christianos, vt Polyd. Virg. inquit, nulla alia de causa sit gratior, dies festus iuuentuti, quam vt otium sit ad choreas ducendas, & id cum primis apud Italos. Cyrillus in Euang. Ioan. lib. 8. cap. 5. in illa verba: In Pascha insidias tendebant: de hoc luxurioso festorum abusu grauissimè conqueritur his verbis: O impietatem, inquit, quum magis virtuti est incumbendum, magis à sceleribus abstinendum, tum innocentè capere conantur. Sed, próh dolor, quàm plurimi inter Christianos hanc Iudæorum improbitatem imitantur, qui diebus festis, aut ludis illiberalibus, crapulæ, choreis, aut alijs mundi vanitatibus dediti, quum Deo diligentius obsequium exhibere, quum templa Dei frequentare, orationibus insistere, atq; ecclesiastico interesse officio deberent, tunc maximè Deum dissolutissimis suis moribus irritant, &c. Nec verò patres tàtum, verumetiam imperatores Christiani hunc feriarum abusum qui paulatim magis magisq; inualuit, seueriss imis suis edictis atq; sanctis reprimere sunt conati. Extat hac de re lex Leonis & Antonini imp. in Cod. de feriis, Dies maiestati altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari, nec vilium exactionum vexationibus profanari. Dominicum itaq; diem ita semper honorabilem decernimus & venerandum, vt à cunctis executionibus immunis habeatur.

Imperatorum Christianorũ studium colendi festorum abusum.

Huiusmodi ergo & sancti illi patres monitis, & imperatores edictis atq; legibus sanctis certè atque seueris impium hunc atq; prophanum festorum abusum coercere sunt conati, verum ille nihilominus paulatim magis magisq; creuit, ita vt nostris hisce temporibus ad summum impietatis improbitatisq; gradum peruenisse videatur. Mirum itaq; profectò non est, Christianum orbem hodie tanta malorum mole premi atq; vexari, cum iustum & æquum & iustitiæ diuinæ consentaneum sit, vt seriæ hæ nostræ ferè atq; immanes, hæc inquam nostri festa, Deo hominibusq; infesta atq; funesta secundum Amos & aliorum prophetarum oracula, in luctum conuertantur. Nam si ille, qui die sabbati ligna paucula ad vitæ necessitatem collegit, ipsius Dei iussu atq; mandato lapidibus fuit obrutus, quàm grauem quæso & atrocem pœnam nos Christiani meremur, qui vsuris, fœnorum iniustis rum exactionibus acerbis, qui gula, ebrietate atq; libidinibus impuris hosce Deo consecratos dies adue polluimus atq; contaminamus. Verùm colophonus loco Censoris longè me grauiora verba, Polydori nunc rum Virgilii mihi subijcienda putaui, quibus ille de festorum & multitudine & abusu hoc modo conqueritur. Deinde dies alij alijs festi festis ex paruis quandoq; causis accumulati sunt, id quod haud scimus an expediat, cùm præsertim videamus, eò redijsse Christianorũ mores, vt quàm olim ex religionis vsu erat, hæc instituere, tam nunc præstare videatur eadem antiquare, cum bona pars hominum otium illud festorum dierum non ad orandum, non ad diuina scripta audienda, cuius rei causa datum est, sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, indies magis magisq; impudenter consumat, dictitans se id animi gratia facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum Deum eiusmodi sacra festa instituisse dicebat. Atq; ita bellè Ethnicos perinde hac re, vt in nimis multis alijs æmulamur, quod tantum aberat, vt maiores nostri facerẽt, vt etiam illud ipsum audacter ijsdem Ethnicis vitio darent, teste Tertulliano in apologetico, cum de Cæsarum solennibus loquitur, vbi inquit: Propterea igitur publici hostes Christiani, quia imperatoribus, neq; vanos, neq; mentientes, neq; temerarios honores dicant. Grande videlicet officium, focos & cibos in publicum ducere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, certatim curs itare ad impudentias, ad iniurias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? O nos meritò damnandos: aut enim vota & gaudia Cæsarum casti & sobrij & probi expungimus, &c. Non putauit Tertullianus futurũ, vt ista omnia in nostros Christianos aliquando caderent, qui hoc loco ethnicos deridet, & tamen venit tempus, quum eas pestes Cæsarum, quàm Christi solennitates celebramus. Faxit igitur Deus, vt pontifices nostri tandem aliquando istos festos dies veiles reddant, quod facient, si minuendos ac castè celebrandos curarint. Similis huic de festorum & multitudine & abusu fuit olim Michaelis archiepiscopi Alexandrensis, Porti de Aliaco, Gazæ, aliorumq; piorum ac doctorum virorum oratio & querela. His addere postremò iuuat Gregorij Nazianzeni verba in Orat. 2. contra Iulianum, quibus ille egregiè ethnicam, tum veram Christianisq; dignam festiuitates celebrandi consuetudinem describit. Τὸν μὲν ἀδελφοὶ πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότητι σώματος, μηδὲ ἡδονῆς ἐξαλλαγαῖς, καὶ τοῖς

Lib. 6. cap. 8.

κιλίαις, μηδὲ κέρμοισι καὶ μέθαις, ὧν κόπτας καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἔμαθες. Μηδὲ ἄθεσι σύλλογοι ἀγυιὰς, μηδὲ μύρων αἰχύναις ζαπέζας, μηδὲ ῥοδοδρόσοις καλλωπίσωμεν, μὴ τοῖς αἰθηρίοις φωτὶ καταλαμπέσθωσαν οἰκίαι, μηδὲ συναυλίαις καὶ κρότοις ἀθεηγεσίαν ὑποκρίνωμεν: ὕπνος μὲν γὰρ ἑλλιπὴς ἱερομηνίας ὀνόμαται. Primùm igitur fratres festiuitatem peragamus non corporis hilaritate, neq; vestimentorum cultu, & varietate, non comessationibus, & ebrietate, quarum fructum cubilia, & libidines esse didicimus. Non floribus vias coronemus, nec vnguentorum opprobrijs mensas, neq; fores ornemus, non lumine sensibili domus resplendeant, neque concentibus resonent, ac plausibus. Hæc enim gentilium solennitatum lex est. Subiungit deinceps germanum atque genuinum dies festos piè sanctèq; celebrandi modum. Nos autem, inquit, Deum honoremus, ψυχῆς καθαρότητι, καὶ διανοίας φαιδρότητι, καὶ λυχνοις τοῖς ὅλον τὸ σῶμα φωτίζουσι τῆς συνάξεως, θείοις λόγοις θεωρήμασι, καὶ νοήμασι, id est, Sed animæ potius puritate, mentisq; hilaritate, lampadibus quoq; quæ totum corpus ecclesiæ illuminent, diuinis inquam contemplationibus, & cogitationibus, quæ ad sacram suscitent lampadem, & vniuersum terrarum orbem illuminant. His addit vnguenta, mensam, flores, atque spirituales coronas, hymnos pro tympanis, psalmodiam pro carminibus atque cantilenis turpibus, plausum δεξιοσήκιον gratias agentem, pro plausu theatrico, ac manuum complosione benè resonante, grauitatem pro risu, sermonem ἔμφρονα prudentem pro ebrietate, σεμνοπρέπειαν decorem venerandum pro delitijs, deniq; tripudia non mortiferæ illi atq; lasciuæ Herodiadis, sed castæ, religiosæque Dauidis circa aram Domini saltationi similia.

SEPTIMA CONVIVIORVM DIVISIO SECVNDVM SYMBOLAS, DE SYMBOLARVM NOminibus Græcis, Latinis, de conuiuijs symbolicis, seu collatiuis, & asymbolis.

CAPVT XXXIIII.

SEQVITER septima conuiuiorum diuisio secundum symbolas. Συμβολὴν Græci, & symbolam Latini vsucapto vocabulo, necnon collectam Latino & proprio vocant portionem siue pecuniariam siue penuariam, quam pro sua quisq; parte confert in cœnam communem. Terent. in And. ehò, quid Pamphilus? quid? symbolam dedit. Plautus in Sticho, eadem no ℓe symbolam dabo, & iubebo ad Sagarinum cœnam coqui. Idem in Curcul. Symbolarum collatores apud forum piscariũ, id est, qui conferunt symbolas. Item in Epidico: Sine meo sumptu paratæ iam sunt scapulis symbolæ. Iocus est elegans à symbolis & cœnis collatiuis tractus, quo significat paratas esse suis scapulis plagas frequentes & crebras, quæ tãquam symbolæ, diuersis ex partibus in suas scapulas conferrẽtur. Symbolam autem, non symbolum, vt vulgò legitur, in locis antè cõmemoratis & alijs legendum esse Turnebus, Lambinus & alij viri docti satis iam docuerunt. Symbolum tamen in eadem significatione dicitur apud Gell. lib. 6. c. 13. Talia apud Taurum symbola, &c.

Symbola, siue collecta quid.

Symbolarum collatores.

Symbolam, nõ symbolum legendum.

Συμποσιώδραquoq; (aliqui συμποσιάρχα legunt) apud Pachymerium lib. 1. ca. 2. huiusmodi collectæ siue symbolæ appellantur. Vocantur etiam à nonnullis αἴτηταὶ, nempè quod à singulis petì siue exigi solent. Item ἔρανοι, de qua voce postea. Præterea cùm ipsa conuiuia, de quibus suprà: tum portiones, quas singuli in illa conferebant, συσσίτια videntur fuisse appellata, secundum illud Athen. lib. 4. Οἱ δὲ λύκιοι συνάγουσι μὲν τὰ κοινὰ συσσίτια ὅτως. ἕκαστον γὰρ μοιρῶν καρπῶν ἀναφέρει τὴν δεκάτην εἰς τὴν ἑταιρείαν, &c. Εισφοραὶ quoq; & καταβόλαια à Proclo in Hesiodum appellantur. Latinè proprio vocabulo collectæ appellantur, à colligendo. Cicero de Orat. lib. 2. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis. Collecta, inquit Turnebus in suis Aduers. est pecunia, quæ exigitur. Posset & eo nomine etiam censeri symbola, id est, collatio quæ à conuiuis in cœnam aut prandium confertur, siue pecuniaria, siue penuaria sit. Est etiam collecta, cœna, quæ à Græcis ἔρανος vocatur, vt sodalium epulæ, & accubatio epularis iuuenũ, vt tetradista rum symbolam conferentium. Ausonius, Aut parasitorum collectas Plautinorum. Collectæ vulgò collationes & comessalia appellantur.

Συμποσιάρχα. Αἴτηταὶ. Εισφοραὶ καταβόλαια Collectæ vulgò collationes, & comessalia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cœnæ duplices.

Animaduertendum porrò est cùm apud Græcos, tùm apud Latinos, quemadmodũ & hodie apud omnes fere gentes, cœnas alias fuisse conuiuatoris sumptu apparatas & instructas, alias in quam suam quisq; partem conferebat. Posteriores generis cœnæ, quæ olim fuerunt vsitatissimæ, à Græcis hisce vocabulis appellantur. Primò appellatur ἔρανοι, *de qua voce præter illa quæ supra dicta sunt,*

Nomin. quibus cœnæ collatitiæ Græcis insigniuntur.

hîc alia quædam adijciam notatu digna. Suidas: Ἔρανος ἡ ἐκ κοινῆ ἐστίασις. *Eustath. ex Athenæo:* Ἔρανος *dicitur* τὸ ἐκ συμβολῆς γινόμενον δεῖπνον. *Idem Od. α. dicit veteres olim tribus ferè modis ad epulas conuenisse, nimirum* ἐν εἰλαπίνῃ, ἐν γάμῳ, καὶ ἐν ἐράνῳ. *Addit:* Καὶ ὁ μὲν ἔρανος κόσμιον καὶ ὀλίγον πολυτελὲς, ἀλλὰ καὶ φειδωλῶς ἥδιον, ὡς τὰ πολλὰ ἐρανίζεσθαι, ὡς αὖθίς φησιν ἐστίασιν τὴν ἐκ τῶν ἐράνων, *hoc est, cœna collatitia moderata erat atq; frugalis, minimeq; sumptuosa, plerunq; tum parcè eramistæ comedebant, cum quisq; suo frueretur. Deinceps* ἔρανον *definit* τὴν ἀπὸ κοινῆς συνόδου λῆξιν ἄγουσαν καταβολῆς καὶ δαπάνης πολλῶν πολλῶν δώρων, *id est, conuiuium multorum ex communi collatione atq; sumptu. Addit Hesiodi testimonium, de quo postea. Idem Od. λ. de voce* διασόν *& ἐράνῳ ex Athenæo pluribus disserit, vbi* συνεγδῦσαι (*in exemplari Athenæi legitur* συνερᾶσαι) *vnde Athenæus* ἔρανον *vult dictum, nouam vult esse vocem. Idem lib. π. 113. Sciendum est, inquit, π. δεῖπνον* συμβολῆς δ' εἶπον *cœnam ex symbola Hesiodo idem esse, quod* ἐκ κοινῆ, *id est, ex commuui, quæ*

Δεῖπνον ἐκ συμβολῆς. Σὺν δ' εἶπον συμβολιμαῖον.

ἔρανος *dicitur, ἐν ᾧ συνέβαλλον ἕκας τὰ πρὸς ἰσχὺν εἰς χρείαν συνδεῖπνα, in qua quisq; pro sua facultate conferebat ad vsum conuiuij collatitij: quæ autem non erat huiusmodi,* ἀσυμβόλ *dicebatur, ἀφ' ὧν ἀπρακτοι δεῖπνοι καὶ δαπάνης. Vocem* ἔρανον *non malè meo iudicio deduxerunt* ἀπὸ τοῦ ἔρως, *id est, amore, vel quia* ἔρασται, *id est, amabiles, iucundi & suaues illis fruerentur: vel quia qui ad eas conuenirent essent* ἐρασινόοι, *hoc est, animorum ac voluntatum mutuo amore colligati. Idem Eustathius lib. ρ. de voce* εἰλαπίνης, διάσ, ἐράνῳ, ἔρανον *definit* τὴν ἀπὸ συμβολῶν συναγωγὴν, *quæ etiam* θίασος *dicatur: & qui ita coepulabantur, dicti sunt* ἐρανίζαι, διασῶται *&* διασῶται. *De hac voce* θίασος, *quæ idem significat, quod* ἔρανος, *supra satis est dictum, inde petes quæ huc pertinent.*

Δεῖπνον συναγώγιμον. Δεῖπνον συμβλητὸν, ἐκ συμβολῆς. Δεῖπνον ἀπὸ σπυρίδος.

Dicitur præterea huiusmodi conuiuium συναγώγιον, & δεῖπνον συναγώγιον ἀπὸ τοῦ συνάγειν, *teste Athen. lib. 8. sub finem & Eustath. Idem verbum ponitur Apoc. cap. 19. vbi angelus inuitans aues ad deuorandum carnes occisorum, ait:* δεῦτε καὶ συνάχθητε εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ θεοῦ. *Adeste & congregamini ad cœnam magni Dei. Item* δεῖπνον συμβλητὸν, *&* ἐκ συμβολῆς *& συμβολιμαῖον passim apud Athen. & Eustath. Vocatum etiam fuit* δεῖπνον ἀπὸ σπυρίδος, *id est, cœna è sportula, teste Athen. lib. 8. sub finem: ὅταν τις αὐτὸς αὑτῷ σκευάσας δεῖπνον, καὶ σπυρίδος θεὶς εἰς σπυρίδα παρά τινα δειπνήσων ἴῃ, hoc est, quoties aliquis sibi parasset cœnam, eamq; sportulæ imposita iret apud alium cœnaturus. Arrianus in Epicteto id vocat* σπυρίσαι. δεῖπνῆσαι. *Eiusmodi cœnas veteribus notas fuisse probat illis Pherecratis versibus:*

Σπυρίδος ἅπτου δεῖπνον ἐν τῷ σπυρίδιον Ἐβάδιζεν ὡς πρὸς ὠφέλειαν.

Id est, Cum præparasset cœnam vt habens sportulam, ibat vt ad vtile. Idem tradit Eustath. Od. β. 294. vbi dicit cibaria quondam non solim κανέοις καὶ πίναξι, *verumetiam* σπυρίσι *fuisse composita, vnde dicta sint* δεῖπνα ἀπὸ σπυρίδων. Σπυρίδα *autem dici παρὰ τὸν πυρὸν, quod significat* σῖτον, *vnde &* σῖτα, *& Homerici* πύρνοι *deducuntur. Brod. lib. 6. Miscell. cap. 17. Hoc genus, inquit, durat hodie inter locupletes aulicos: nam Gallicum vulgus cœnam coctam ac paratã, lanciibus deferendam curat. Athen. lib. 8. à veteribus etiam* ὁπλοδόσιμα *dicit fuisse appellata, quæ ab Alexandrinis dicta sint* ἐξ ὁπλοδομάτων: *quæ forsan eadem sunt, quæ cœnæ ex symbolis, siue ex sporcula dicuntur, tametsi hæ paulò post separatim ab Athenæo ponuntur. Deniq; huiusmodi conuiuium ab Hesiodo* ἐκ κοινῆ *appellatur lib. 2.*

Σπυρίδος ὑπὸ δεῖπνα. Δεῖπνα ὁπλοδόσιμα. Conuiuium ἐκ κοινῆ.

Μηδ' ἐπολυξείῃς Λαιτὸς δυσπίμφελος (σκληρὸς, δυσαγωγὸς) ἔπαι, Ἐκ κοινῆ πλείσης δ' ἐχάρις, δαπάνη τ' ὀλίγίστη. *Id est,*
Neque ad conuiuium publicum grauiter accesseris.
Nam ex communi plurima gratia, minimus sumptus.

Epularum collatitiarũ vsus.

His verbis Hesiodus cœnarum huiusmodi collatitiarum dignitatem vtilitatemq; describit, ac proinde illas non fugiendas, sed adeundas esse docet: quemadmodum Proclus in suis commentarijs idegregiè explicat. Τζετζες *ibidẽ* ἐκ τῆς πολυξείνης δαιτὸς *interpretatur* ἐκ τῆς συναστίου, *ἢ εἰσφορᾶς, ἢ ἐράνου, καὶ ἀκαλήφην καταβόλαια, ὅταν κοινᾷς δι' ὀντες δαπάνην τινὲς συμπεσιάζωσιν. Εἶτα* Τζετζες

Τζετζες symbola συσσίτια, εἰσφοράς, ἐράνους, *& καταβόλαια vocat. Eustath. quoq; idem epularũ genus vehementer cõmendat, cùm alibi, tùm verò atq; in primis Od. α. in hæc verba Telemachi:*

——Ἀλλας δ' ἀλεγύνετε (ἀρτύσατε, σκευάζετε) δ' αὖτας
Τιμὰ κτήματ' ἔδοντες ἀμειβόμενοι κατὰ δῖκης.

Quoniam apud veteres, inquit, erant conuiuia quædam ἐκ τοῦ παρ' ἑκάστοις κειμηλίων, quorum posta his verbis mentionem facit. Huiusmodi cõuiuij genus ἔρανος *dicitur, ad quod Telemachus procos adhortatur, quasi diceret: Quod si ὑμῖν φιλίαν ὁμονοητικὴν καὶ φιλαλληλίαν ποιεῖσθε τὰς συνελεύσεις, hoc est, propter amicitiam concordem, mutuamq; beneuolentiam conuiuia agitatis, licet id vobis facere ex vestris bonis. Addit: Αἳ δ' ὧδε θιαῦται δ' αὖτις, κοινωνίαν ἐποίευν τοῦ καλεμμένων δαιτὸς παλαιὸν ὄπαρ εἰσὶ δ' αἰτυμόνες, διασῶνται, συμπόται. Huiusmodi epulæ cõuiuantium coniunctionem gignebant, qui coepulones atq; compotores appellantur. Aristoph. interpres in Pace in illa verba:* Ὡς καλὸν τὸ σῖτ' αὐτοῦ φαίνεται καὶ πυκνὸν καὶ χορτῶδες, ὥσπερ μάζα καὶ πανδαισία. Ὅταν δὲ εἰς κοινὸν ἐσιόντες ἕκαστοι φέροντες ἑαυτοῖς δεῖπνον, πυκνὰ πάντα φαίνεται, πᾶν μὲν τὸ πρόσφαγμα φερόντων, πᾶν δὲ αὐτῶν ἰσιωμένων. *Ibidem δεῖπνον dici vult secundum quosdam, in quo vnusquisq; cibaria afferens, illa in commune deponit, & omnes omnium sunt participes.*

Συμβολὴ *autem dicitur ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, id est, conferendo, quod Germani vocant* zůsamen schüssen oder tragen. *Eustathius Od. α. 40.* συμβάλλεσθαι *idem quod* συγκρατεῖν καὶ βοηθεῖν ὁμοῦ ὄντα. ὅθεν καὶ συμβολὴ ἡ ὅτι ἐράνου. *Ibidem plura tradit de variijs significatis vocabuli* συμβολὴ & συμβάλλειν. *Idem Od. λ.* συμβολὰς συμποσιακὰς *dicit per periphrasin ab Athenæo* εἰσαγωγὰς ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων *appellari, quibus verbis ille* ἐράνους *definit. Aristoph. Scholiast. Dicitur* συμβολὴ ὅτι δεῖπνα τὰ ἐκ κοινῆ συντελεμένα, *quos* ἐράνους *Homerus vocat. Athen. lib. 8. sub finem,* συμβολὴν *dicit appellari* τὴν εἰς τὰ συμπόσια ὑπὸ τῶν πινόντων εἰσφερομένην, *id est, symbolam dici, quæ à bibentibus in symposia inferretur. Hinc etiam Theologi nonnulli, vt illud obiter addam, insignem illam Christianæ fidei religionis q; epitomen Symbolum Apostolicum volunt esse appellatum, ducta similitudine à collatitijs illis epulis. Nam quemadmodum ad illas singuli conuiuæ certas quasdam portiones vel pecuniæ vel esculentorum atque poculentorum conferre solent. Sic ad hoc quasi spirituale fidei religionis q; epulum instruendũ singuli Apostoli certa quædam capita ceu symbola contulerunt. Vnde etiam nõnulli Canonistarũ, vt Durandus in Rationali diuinorum, symbolum à σὺν, quod est simul, & βοὶνς, quod est morsellus, voluerunt esse deriuatum: quia vnusquisq; Apostolorum suum quasi bolum siue morsellum, id est, partem suam apposuit. Alij tamen illam religionis Christianæ summam, symbolum volunt esse dictam, metaphora ducta à symbolis siue tesseris militaribus, eò quòd Christiani veri & orthodoxi, ceu spirituales Christi summi Imperatoris milites ab exploratoribus atque hostibus, hoc est, idololatris atque hæreticis optimè dignoscuntur. His adde, quòd, vt Turnebus docet in suis Aduersarijs, tesseræ, quibus Græci in pactis conuentisque vti solebant, σύμβολα fuerunt appellata, quæ loco tabularum & syngraphorum erant, atque ex his ius dicebatur, id quod Aristotelis, Demosthenis, atque Suidæ testimonijs confirmat. Eodem modo ciuitatis Dei, hoc est, ecclesiæ ciues symboli huiusce Apostolici atq; catholici communione coniuncti, eodem iure fruuntur.*

Symbolum Apostolicum.

Argiui, *teste Athenæo,* τὴν ὅτι συμποσίου συμβολὴν, *appellabant* χαὶν, τὴν δὲ μερίδα, ἄλσαν. *Eustath. lib. π. hæc citans, addit:* χαὶν *deriuari ἐκ τοῦ* χῦν, *quod quidem est vas conuiuiale, quod etiam* χοῦς *Atticè appellatur, vnde* χοΐνιξ, χᾶς *& Doricè* χᾶς, *sicut* βῦς βῶς *Doricè appellatur. Terentius in Eunucho: Heri aliquot adolescentuli coimus in Pyræo in hunc diem, vt de symbolis essemus, Chæream ei rei præfecimus:* ἐρανάρχης *dicebatur, qui symbolis colligendis præerat. Hîc obiter nota adolescentes in Pyræum (qui portus erat Atticæ) conuiuia agitandi causa conuenire fuisse solitos. Est eiusdem nominis portus Corinthiacus, vbi consentaneum est maiorem fuisse luxum. Hinc videtur tractum scomma illud prouerbiale, quod Iulius Pollux libro sexto, capite sexto refert ex Aristotele,* Τὸν πειρᾶν μὴ καναχίαν ἄγειν, *id est, Pyræum non vehere vasa inania, in eos qui gaudent semper cibo potuque distendi, vt Erasmus in suis Adagijs annotat.*

Χῶν Argiuorum.

Mos epulandi in Pyræo.

Hæc de Græcorum epulis συμβολιμαίοις, *quas constat olim diligenter sanctèque ab illis coli plurimùque fieri fuisse solitas, ceu optimas amoris, amicitiæque mutuæ effectrices. Epulæ autem quæ solius conuiuatoris sumptibus constabant, ab illis* εἰλαπίναι *& ἀσύμβολοι fuerunt appellatæ.*

Epulæ quæ solius conuiuatoris sumptibus constant.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Δεῖπνον ἀσύμβολον. Ἀσύμβολοι. Ἀλλοτριοφάγοι.

Eustat. Od. α. Δεῖπνον ἀσύμβολον, *Athenæo* τὸ δωρεὰν, καὶ ἄνευ ἐράνου. Cōuiuæ similiter qui il ù fruebantur, dicti sunt ἀσύμβολοι (*vt* & βραχυσύμβολοι parùm ad conuiuia pro sua parte conferentes) quique huiusmodi cœnas nimis auidè consectabantur, ἀλλοτριοφάγοι per contumeliam fuerunt appellati: cuiusmodi erant parasiti. *Eustat.* in hæc verba Telemachi de procis Od. α. ἀλλοτριον βίοτον νήποινον ἔδ' κτι. Sciendū est, inquit, ὡς οἱ ἀλλότριον βιὸν ἔδοντες, dicuntur ἀλλοτριοφαγεῖν & δειπνομανεῖς εἶναι. Et paulò post: Ἀλλοτριοφαγῶν autē, id est, qui alienis vescitur, *ut* dicat possit τεχνίτης τὸ ἀσυμβόλως δειπνεῖν (*Germanicè* ein Schmotzer) ἤγουν δωρεάν, ἀψάμενος συμβολῆς, ἤτοι δαπάνης οἴκοθεν. *Talis fuit Ctesibius ille Chalcedonensis, qui cùm interrogaretur, quidnam emolumenti ex Philosophia sua percepisset, respondit inde se habere τέχνην τοῦ ἀσυμβόλως δειπνεῖν, id est, artem cœnandi sine symbolis. Erat enim valdè facetus atque festiuus, vnde sæpè à multis inuitabatur. Athenæus libro 1. parasitorum quorundam verba, qui cœnis huiusmodi a symbolis gaudent, recitat. Huiusmodi est illud Eubuli Comici:*

Ἀσυμβόλου δείπνου γὰρ ὅσις ὑγιαίνει
Τἄθον τεχνίως νόμιζε καὶ τάξιν λιπεῖν. *Item illud Chrysippi:*
Ἀσύμβολον κώθωνα (comportationem) μὴ παραλίμπανε
Κώθων δ' ὁ παρλιπὼν ἀσύμβολος, ἀλλὰ διωκτός.
Comportationem a symbolon ne vnquam deseras.
Comportatio a symbolos non relinquenda, sed appetenda. *Item illud Antiphanis.*
Βιὸς θεῶν γὰ ἐστιν, ὅταν ἔχῃς πόθεν
Τ' ἀλλότρια δειπνεῖν μὴ προσέχων λογίσμασι.
Vita Deorum est, quando potes
Alienis vesci, immunis à rationibus.

Parasitorum mos.

Hæc fuerunt verba Parasitorum (quorum hodie quoque magnus est numerus) qui ad alienas mensas cupidè aduolabant, quibus ñ, nihil erat prius, aut antiquius, quàm aliena comedere sine suo sumptu. At verò homines liberales & ingenui apud Græcos ab huiusmodi consuetudine maximè abhorrebant, contraq; epulis illis communibus ac collatitijs summopere delectabantur.

Apud Romanos similiter cœnæ collatitiæ erāt in vsu.

Venio ad Romanos, apud quos similiter, vt Suidas egregiè testatur, antiquitus ὁτιοῦν τὸ ἐξ ἀλλοτρίων ἐδίετο, καὶ ἑκάστου ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἴδιον βρῶμα καὶ πόμα ἐκέμιζε, ὥστε τὸ μὴ ἀκλεὲς ἀλλοτριοφάγου. *Hoc est, probro ducebatur aliena viuere quadra, & idcirco vnusquisque suum & cibum & potum in symposia afferebat. Huiusmodi infamiæ diluendæ & summul maiori sibi ciues liberalitate obligandi causa Brumalia, eodem teste, Romulus instituit, quibus à Rege Senatus & milites hyemis tempore, (quo vacabant à militia) alerentur. Nomen autem* ἀρίστου, *id est, prandij vocauit* βρουμάλιον, *quod Romana lingua significat, ex* πρὸ ἀλλοτρίου τεταφῆναι, *id est, alieno victitare. Hic Suidas videtur lapsus linguæ Romanæ ignorantia. Nam Brumalia dicta sunt à Bruma, hoc est, ab hyeme in qua conuiuia illa agitabantur, ita vt Brumalia idem sit quod hyemalia. Nam Bruma cùm propriè diem Solstitij hyemalem, qui est 10. Decembris, significat, sic dicta, vt volunt Grammatici, quasi* βραχὺ ἦμαρ, *id est, breuis dies: tum Synecdochicōs sæpè pro hyeme vsurpatur.*

Brumalia quid, cur instituta, vnde dicta.

Ab huiusmodi porrò antiqua symbola conferendi consuetudine tentacula, necnon comessationes, siue posticœnia, collationes à posterioribus fuerunt appellatæ, quas voces Galli, Itali atque Germani vsurpant. Beroaldus in Suetonium, Vulgus, inquit, tentacula vocat collationes ab eo quod vnusquisque coepulonum confert pecuniam ad cibaria coemenda, quæ & symbola vocantur. Inde elegantè vocabulo a symbolos & etiam immunis dicitur ab A. Gellio is qui symbolum non dedit, & sine collatione accessit ad comessationem, lib. 6. cap. 13. Ne omnino (vt dicitur) immunes & a symboli veniremus, coniectabamus ad cœnulam non cupedias ciborum, sed argutias quæstionum. Immunis nomine Horatius quoq; vtitur lib. 4. Od. 12. Immunem meditor tinguere poculo, id est, inanem, nihil afferentem, a symbolon. Eodem nomine vtitur Terent. in Phorm. Te ne a symbolum venire vnctum atq; lautum è balneis? In Canonicis decretis distinct. 44. prodituṁ est, non oportere clericos celebrare conuiuia ex symbolis, quæ vulgus comesalia vocat: eadem, teste Beroaldo in Apuleium, etiam Conferta dicuntur. A collationibus illis sacrificium quoq; olim collatinum dictum est, teste Festo, quod ex conlatione offertur.

tentacula cur dicta collationes.

a symbolos, & immunis.

Sacrificium conlatinum.

Porrò

Porrò collatitiarum huiusmodi cœnarum, illustria exempla fuerunt ἀγάπαι *illæ Christianorum primitiuæ Ecclesiæ, de quibus suprà dictum est, quæ quidem inter diuites & pauperes promiscuè agitari consueuerunt ex collectis siue symbolis, quæ à ditioribus in illum vsum conferebantur: quas etiam oblationes nō nulli volunt fuisse appellatas. Huc quoq; referenda antiqua illa, de συσσιτια qui bus suprà, quæ quidem fuerunt collatitia.*

Hodie quoq; apud omnes ferè gentes in vsu sunt collatitiæ huiusmodi cœnæ amoris, beneuolentiæ mutuæ plenissimæ, quæ ab amicis, propinquis, vicinis agitantur, singulis certas quasdam portiones ad illas conferentibus: id quod Germani ollas conferre seu comportare vulgò vocant. Paschales similiter illæ epulæ, quæ apud Christianos nonnullos summa cum hilaritate, lætitiaq; quotannis celebrari consueuerunt, sunt collatitiæ. Constant enim ex collectis siue symbolis, quæ à singulis conferuntur: vnde Germanicè cum ipsa festiuitas, tum dona atq; munera, vt sunt oua, placentæ, panes, carnes, vina, quæ ad illius celebrationē hinc inde colligi atque conferri solent, Zümpfelrag *quasi* symboltag, *à symbolis nimirum, videntur appellari.*

Collatitiarum cœnarum vsus hodiernus.

Epulæ Paschales.

DE COENA RECTA, ET EROGATIONIBVS, SIVE LARGITIONIBVS ALIMENtarijs cùm publicis, tùm priuatis.

CAPVT XXXV.

NVNC postrèmo loco, quoniam crebra apud auctores latinos cœnarum rectarum, & quæ illis opponuntur, sportularum fit mentio, nō incommodè, meo iudicio, octaua conuiuiorum diuisio in cœnas rectas, & in sportulas fieri poterit.

Cœna recta.

Cœnam rectam veteres appellauerunt, qua conuiuæ, seu conuictores legitimo, rectoq; apparatu, & recto discumbentes ordine, lautè, eisdemq; epulis accipiebantur. Hanc Germani videntur appellare, Ein gesetztmaal. *Sueton. de Augusto: Conuiuabatur assiduè, nec vnquam, nisi recta, (cœna) non sine magno ordinum hominumq; delectu. Vespasianus similiter, vt idem auctor testatur, cōuiuabatur assiduè, ac sæpius rectè, & dapsile. Huic opponuntur Sportulæ, Martial.*

Promissa est nobis sportula, recta data est.

Sportulæ quid.

Sportulæ autem, sportellæ, & sporta propriè sunt, cùm pecuniarum, tum ciborum receptacula, sic dicta à Sparto, herba hiberica, ex qua conficiebantur. Plautus in Menæchmi,

Sportulam cape, atq; argentum. ecce tres nummos habes!

Asconius in Verrinas Cic. sportam, & sportulas dicit esse nummorum receptacula, ac spartea vtensilia ad maioris summæ pecunias capiendas. Metony. autem eodem vox sæpe cùm pro cibis, qui vel publicè, vel priuatim erogantur, tum pro pecunijs, quæ cibariorum loco quandoq; dari solebant, vsurpatur. Turnebus in Aduersarijs in illa Cic. verba: Dediscendæ tibi sunt sportellæ & arcolagani tui, &c. dicere cum puto, inquit, viriles sporcellas, quibus artolagani & bellaria ferebantur. Sed & interdum sportulis obsonia cœnarum ferebantur, cum ad aliquem cœnatum ibant, et in cœnationem domesticam portabant. Nam & apud Pollucē sunt κίσται, ὀψοφόροι, & σπυρίδες. Pro, cibus, sportula accipitur, vt Iuuenal. Satyr. 3.

Sportula pro cibis.

Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?
Centum conuiuæ, sequitur sua queq; culina.

His verbis diuitum Romanorum arguit gulam, & sportulæ desyderium, seruorumque miseriam narrat. Tanto enim studio atque concursu obsonia, quæ distribuebantur ex sportula, homines ceratim excipiebant, vt illa cum foculis exciperent, ne intepescerent. De quo sic Seneca scribit lib. 11. ad Lucil. Non tumultus coquorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est, ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum fieret, cœnam cuiusdam sequitur. Hinc igitur air poeta,

Universidad de Deusto
Biblioteca

——*Sequitur fua quenque catina.*

Turnebus in fuis Aduerſarijs in hæc carmina. Iam non intelligo, inquit, centum quadrantes, ſed cœnam, quæ, quòd initio in ſportula dabatur, inde nomen meruit: vnde à Græcis δεῖπνον εἰς σπυρίδα vocatur, id eſt, cœna in calatho. Item pro pecunijs ſportula accipitur. Martial.

Sportula, pro pecunijs.

Dat Baiana mihi quadrantes ſportula centum
Inter delitias quid facit ista fames? Sic Iuuenal.
—— Denſiſſima centum Quadrantes lectica petit.

Quadrans.

Idem ſublatis à Domitiano ſportulis, & reuocata rectarum cœnarum conſuetudine exultans, inquit:

Centum miſelli iam valete quadrantes, Anteambulonis congiarium laſſi,
Quos diuidebat balneator elixus, Regis ſuperbi (Neronis) ſportulæ receſſerunt. 11. Epig.

Quadrans autẽ nummus fuit (qui idem triuncius, ſiue triunx, & teruncius dicitur, à tribus vncijs, vt Varro dicit) quarta pars aſſis, id eſt, vnciæ tres, idem quod Germanis **pfenning**. *Martial.*

Inuitas centum quadrantibus, & benè cœnas.

Quadrans merces balneatoris.

Notabis etiam hîc obiter, Quadrantem balneatori dare moris fuiſſe Romæ. Horat. lib. 1. Satyr. 3.

—— Dum tu quadrante lauatum Rex ibis. Iuuen. Sat. 6.
Cedere Syluano porcum, quadrante lauari.

Hinc Seneca, Balneum rem quadrantariam appellauit: Cur, inquit, exornaretur res quadrantaria, & in vſum, non oblectamentum reperta. Cicero item pro Cælio: Niſi fortè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Vulgò Germani de paupere aliquo dicunt, **Er hat nit drey haller in ein bad**, *hoc eſt, deſunt illi tres oboli ad balneũ, quo ſumma paupertas exprimitur: forſan quia, vt apud Romanos tres vnciæ, quibus conſtabat quadrans, ſic apud Germanos tres oboli erant merces balneatoria. Vocem κοδράντου deprauato nomine Latino etiam Matth. 5. & Marc. 12. ſcriptam reperimus. Marc. 12. explicatur per δύο λεπτά. Plutarch. in Cic. ex ærario numiſmatis minimum ait, κοδράντην appellari. Ibidem quadrantes immiſſi ſunt ſe proſtituturum pretium, vbi dicit, Adoleſcentem quendam in Clodij ſororis loculos pro argenteis nummis, quadrantes immiſiſſe æreos, quo nomine deluſa puella, Quadrans eſt cognominata ex cubitus precio. Hinc Hieronymus quoq; prouerbialiter dixit, Rideo aduocatum qui patrono ſic gerat, quadrante dignam eloquentiam nare ſubſanno. Sportulæ quoq; iudicum pro honorario ſine ſalario vſurpantur, ſub Rub. de Sport. iud. c. & l. trigeſima prima, 8. executorib. c. de Epiſc. & Cler. Sic Viſcerationem Græci διανομὴν κρέως: Sportulam διανομὴν χρυσίου ἢ δ' ἀργύρου definiunt. Pecunia apud Græcos ab actore & reo conſtituendi iudicij gratia contributa & depoſita, Prytanea fuit nuncupata, quæ ſportulæ reſpondet. Apul. lib. 6. ſportulam vocat ſtipem, ſiue pecuniam, quæ conferunt qui in ſodalitij ſocietatem cooptantur. Omnino ſportularum nomine intelliguntur quæuis erogationes, ſiue tibariæ, ſiue pecuniariæ, ſiue publicæ, ſiue priuatæ.*

Sportula pro honorario ſiue ſalario iudicũ. Pecunia Prytanica.

Salutatoribus, atq; clientibus modò cœnæ rectæ modò ſportulæ datæ. Veſtibulum. Sportulæ etiã ab alienis & diuitibus rapiebantur.

Huic porrò apud Romanos moris, vt diuites ſuis clientibus, ſalutatoribus, & aſſectatoribus modò cœnas rectas darent, (vnde Iuuenal. Votaq; deponunt quanquam longiſſima cœnæ) modò ſportulas tantùm, hoc eſt, munera alimentaria ſiue pecuniaria. Hinc Veſtibulum, locus ſportularis, qui & ipſe ſportula dicebatur: vbi proponebantur eo die, quæ dono danda erant. Sportulæ illæ non nunquam etiam ab alienis, & quidem diuitibus rapiebantur. Vnde Iuuenal. Satyr. 1.

—— Nunc ſportula primo
Limine parua ſedet, turbæ rapiendæ togatæ.

Hoc eſt, Quam viliores, & pauperes clientes deberent capere.

Ille tamen faciem primus inſpicit, (an ſcilicet ſit ex clientibus) & trepidat, ne
Suppoſitus venias, ac falſo nomine poſcas.
Agnitus accipies.

His verbis Iuuenalis oſtendit tantam fuiſſe Romanorum auaritiam, vt & nobiles, diuites, & magiſtratus non pudeat ſportulam captare (ſportulantes à Tertulliano eleganter appellantur ſportulis accipiendis operantes) quam olim pauperes tantùm captare erant ſoliti. Hinc Tertullianus quoque alludit lib. 3. aduerſus Martionem: Nunc ſi nomen Chriſti, vt ſportulam furunculus capturus, miſſe ad publica frumenta, teſte Plinio in Panegyrico. Tabulæ publicæ, in quibus deſcripta nomina eorum, quibus deberentur frumenta, depoſitæ fuerunt apud præfectum annonæ. Hadrianus exem-

In quæ verba ſic commentatur B. Rhenanus. Hîc verò arbitror Tertullianum de furo rumorum loqui, ſed ſportulam eam intelligere, quæ pauperculis, clientibus, ſalutatoribusq; dabatur à diuitibus olim apud Romanos, & cæt. Sub Nerone imperatore, vt ſcribit Suetonius adhibitus ſumptibus modus, publicæq; cœnæ ad ſportulas fuerunt redactæ. At Domitianus poſtea ſportulas publicas ſuſtulit, renouata cœnarum rectarum conſuetudine. Hinc Martialis ei aſſentiens, ait:

Veſcitur omnis eques tecum, populuſq; parentis.

Papinius quoq; hoc nomine longo carmine principi gratias agit, eiusq; facilitatem laudat, quod cum populo Romano diſcumbere ſit ſolitus. Sic enim ait:

—— Tecum veſcitur omnis
Ordo Menſa.

Ordo, ſcilicet plebeius, equeſtris, ſenatorius. De eodem ſic ſcribit Suetonius: Epulum largiſſimum dedit populo, Septimontiali ſacrorum quidem die (quo feriæ agebantur Septimontium, de quibus Varro lib. ...) ſenatui, equitiq; panarijs, plebeis ſportellis cum obſonio diſtributis. Initium veſcendi primus fecit. Panaria quorum hîc fit mentio, dicuntur vaſa, quibus panes reponi inferuntur in menſa: ſicut granaria dicta, quibus granum reconditur. Papinius primo Syluarum: Septimontium dies. Panaria.

Hi panaria, candidaſq; mappas
Subnectunt. Indè panariolum diminutiuum. Martialis,
Cum panariolis tribus rediſſe.

Mortuo Domitiano, veriſimile eſt, pro rectis cœnis rurſus ſportularum vſum inualuiſſe, vt ex Iuuenali apparet. In eundem porrò illum Suetonij locum de Domitiano hæc Turnebus in ſuis Aduerſarijs annotat, quæ ad ſportularũ & cœnarum rectarum diſcrimen melius adhuc intelligendum ſpectant: Locum autem primò illum ſic legendum putat. Et equiti panaria, plebi ſportellas cum obſonio diſtribuit. Addit: Ab hac conſuetudine dandi in ſportulis obſonij, aut cœnæ in ſportulis ferendæ, ſportulæ nomen ortum videtur eſſe, quòd obſonij, & cibi loco pecunia donaretur in victum, quæ cum cœnam ementiretur & cœnæ loco daretur, rectæ cœnæ opponebatur, quòd recta ſit cœna, cùm clientem lautè accipimus, & paſcimus, non recta cœna, ſed in locum cœnæ aſſes cœnæ cauſa numerati, id eſt, ſportula data.

Porrò erogationes ſiue alimentariæ, ſiue pecuniariæ apud Romanos erant partim publicæ partim priuatæ.

Erogationes publicæ.

Publicæ, quæ fiebant ex publico ærario, idq; vel in pace, vel in bello: quæ quidem frumentationes fuerunt dictæ, de quibus operæ precium fuerit hîc addere, quæ Iuſtus Lipſius Elect. lib. 1. cap. 8. ſcripſit ex varijs authoribus collecta. FRVMENTATIO, *eſt gratuita in plebem annona, Græcis σιτηρέσιον dicta. Frumentaria largitio antiquiſſima apud Romanos, & ferè ſemper conciliandæ plebi adhibita, ſtatim poſt reges eiectos, teſte Liuio. Plinius eius originem ad Manlij Marcium Ædilem refert, lib. 18. Poſtea diuiſum frumentum ſæpius & ferè ſemper ab ædilibus, quorum videtur fuiſſe ea cura. Hæc cùm largitio omnis voluntaria adhuc eſſet, &, vt videtur, in arbitrio ſenatus, exorti mox Tribuni, qui per hanc occaſionẽ gratiam & opes ſibi quæſiuerunt apud plebem, legem tulerunt, quibus non incerta, vt antea, ſed perpetua ſtataq; frumentatio eſſet. Prima fuit lex C. Gracchi, qua frumentum plebi è publico datum, modico aliquo precio definito. Optimates poſtea etiam tulerunt placandæ plebis gratia, quæ Menſtruum deſiniebat in capita, nõ plus quinq; modios. De alimentis carceris, quæ Diaria item dicebantur, vide Senecam patrem lib. 9 controuerſia 4. Lex optimatum videtur irrita fuiſſe, quia non ita multò poſt alia frumentaria lata, cuius ferundæ auctor M. Cato, teſte Plutarcho. Sed mox videtur irrita facta. Succeſſit enim P. Clodij ſub idem tempus Tribunitia, de qua Aſconius in Milonianã. Imperatores legem Clodianam retinuerunt, ſpreto nomine, & ſub iijs inſtituta Romæ perpetua frumentatio, non alibi tàm effuſe vſurpata in vlla Reſpub. vllius ætui. Iulius Cæſar dictator certum frumentantium numerum deſiniuit, teſte Suetonio. Dio Caſſ. lib. 43. Recenſus, quem Iulius Cæſar (teſte Suetonio) egit, examen eſt, & diſquiſitio breuis in eos, qui iurè aut iniuria capiebant publicum frumentum. Auguſtus frumentantium numerum auxit. Creuit hic numerus multò magis ſub Traiano optimo principum, qui etiam pueros ad-*

Frumentatio quid.

Leges frumentariæ.

De alimentis carceris diaria dicta.

Frumentantium numerus. Recenſus.

Pueri alimentarij.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Distributores frumenti qui, & quot olim fuerint.

plum Traiani sequutus est. Antoninus puerorum, & puellarum alimentariorum numerum auxit.

Quò ad eos, qui distribuerunt, in antiqua Repub. frumenti distributio fuit penes Aediles, atque etiam custodiæ curatores. Caius Cæsar supra legitimum numerum creauit ædiles duos, qui frumento præessent: quos ea de re dicit Cereales, Pomponio de Orig. Iuris, & Dione lib. 43. testibus. Sed non diuturna ijs hæc cura, successitq; præfectus annonæ. Augustus duumuiros, id est, duos curatores creari iussit, quorum esset annonæ diuisio & distributio. Postea cum duo non viderentur huic functioni pares, quatuor viros sorte eligi iussit, eosq; ordine præesse frumento publicè diuidendo: postea ad 28. excreuisse videntur. Præfectura annonæ summæ fuit dignitatis, quam Cassiodorus facit proximam à præfectura vrbis. Munera præfecti annonæ Cassiodorus explicat lib. 6. variar. & Seneca de Breuitate vitæ cap. 18. & 19.

Aediles Cereales.

Præfectus annonæ.

Præfectura annonæ.

Distribuendi modus.

Porrò ratio distribuendi per tesseras erat. Non enim frumentum ipsum à Curatoribus (vile id & magnarum molestiarum munus fuisset) sed tesseras frumentarias, siue symbola quædam in ligno aut plumbo capiebant: quibus acceptis, ijs ire licebat ad horrea publica peticum frumentum. Frumento si non opus, tesseras eas vendebant. Harum tesserarum aliquot in locis Iurisconsulti mentionem faciant: quas verisimile est ad certum locum, vt ad Minutiam Frumentariam dari fuisse solitas, vt ex Apulcio videtur posse colligi.

Minutia frumentaria.

Tempus distribuendi eas tesseras, principium cuiusq; mensis. Iam inde à Graccho largitio eius videtur fuisse menstrua: & Appianus aperte dicit, eum definiuisse σιτηρέσιον ἐνιαυτον. frumentationem menstruam. Ex Suida colligimus solitum id fieri sub ipsas Nonas: vnde etiam annonas derivat à Nonis. Mutare eam consuetudinem tentauit Augustus, sed destitit propter aduersam populi voluntatem.

Tempus distribuendi.

Numerus est incertus, nec in Græca nec in Latina historia vsquam expressus. Si coniecturis agendum, verisimile est, vt minimum sex modios, siue medimnum Atticũ accepisse eos in mense.

Annona.

Horrea.

Horrea Romæ ad capiendum frumentum publicum in quaq; regione vrbis complura: cognomina etiam plerisq; addita ab auctore. Frumenta hic reposita posterior ætas simpliciter appellauit Condita. Condita militum in horreis prouincialibus, vt ciuium, in vrbis. His horreis appositi Frumentarij mensores, qui populo admetiebantur. Lucilius:

Frumentarius est, modium hic secum, atq; rutellam
Vnum habet

Frumentarij.

Frumentarij etiam dicti, qui vltrò citroq; cursitabant per prouincias, per domos ad frumenta conquirenda, conuehendáue, quos Græci πυροφόρους dixerunt: Latini alio nomine Agentes in rebus de quibus Turnebus lib. 13. Et olim quidem frumentum ipsum datum ciuibus, postea cœpit pauxillatim credo, quia id commodius visum in egenam plebem, quæ hac ratione operas & impensas pistorias facieb at lucri. Hic panis, qui vicarius frumenti, distribui in gradibus solitus: vnde panis gradilis dictus, de quibus Prudentius lib. 1. contra Symmachum.

Panis gradilis.

Item.

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis.
Quæ regio gradibus vacuis ieiunia dira
Sustinet? aut quæ Ianiculo mola nota quiescit.

Loquitur de pane gradili, & de molis pistrinorum, vbi pinsebatur. Videntur in singulis vrbis regionibus, gradus ad hanc diuisionem fuisse erecti. Eodem modo Congiaria, & omnia donatiua dari solita. Res ipsa suadebat, vt scilicet in alciori loco exempti, & secreti distributores essent à premente turba. Tanta autem vis frumenti è prouincijs, è Sicilia, Sardinia, & præsertim Affrica, & Aegypto, quæ bina horrea populi Romani.

Modus porrò vniuersæ huius largitionis pro immensis populi Romani opibus immensus fuit. Certus eutẽ frumenti numerus, qui in vna aliqua vrbe quotannis absorbebatur, Canõn dictus est. Ita Canon Alexandrinus, Canon vrbis Romæ, Constantinopolitanæ, passim apud historicos superioris ævi, & Iurisconsultos.

Canon.

Oleum quoque & cetera distribui solita.

Nec verò frumentum solum gratuitum ciuibus fuit, sed etiam oleum & caro. Olei creber vsus Romæ propter balnea quotidiana: ideo largitio ea antiqua. Carnis diuidundæ principium ab Aureliano, teste Flauio Vopisco in eius vita. Caro porcina diuisa, & vinum, & vinum idem Aurelianus dare cœperat. Sic largitio non habet fundum neq; finem. Non ergo mirum multos Romã ciuitatem Hinc ap-
appetijsse.

His similes sunt in multis ciuitatibus, atq; cœnobijs hodie vsitatæ frumenti, cibariorum, pecuniarumq; largitiones, atq; distributiones in pauperes fieri solitæ. Apud Basilienses, vt testis est Christ. Vrstisius in sua Epitome historiæ Basilensis, Xenodochium est Germ. Ellendherberg dictum, superiore seculo à Conrado Zumhaupt opulentissimo spectataq; auctoritatis ciue, pro egenis hospitibus, votiuas præsertim peregrinationes facientibus institutum, ita vt tum der Bilgenherberg vulgò diceretur. Hodie magistratus moderatione, omnis sexus ætatisq; pauperes, stipem aliquam in plateis mendicaturi, hic excipiuntur hac lege. Quoniam per plateas oftiatim mendicare, solis leprosis exceptis, iustas ob causas vetitum est, ideò egeni omnes hac iter facientes, ante portas in domunculis eius rei gratia factis, expectare iubentur, donec sub horam prandij cœnæue (fit enim id quotidie bis) quibus hoc mandatũ, eos simul hunc in locum deducturi, aduenient. Mane accedentibus prandium datur, vesperi autem præstolantes per noctem fouentur, ac pro cuiusq; necessitate reficiuntur. Cibo sumpto cuilibet capiti (ne infantibus quidem exceptis) nummi aliquot dantur, & per præfectus singuli ad eas portas, per quas iter facere cupiunt, deducuntur. Into pum verò ciuium inquilinorumq; liberis omnibus, & quotquot statuta hora eò conuolant, magna indies panis copia distribuitur. Apud nos præter innumeras alias largitiones eleemosynarias passim in agri nostri cœnobijs fieri solitas, in ipsa vrbe. OLLA est, (vti vulgò vocant) pulmentaria, (Büßhafen) ad quam ingens quotidie pauperum, & inopum cum laicorum, tum Scholasticorum turba confluit, & singulis pulmenti, atq; panis certa portio, nonnullis etiam pecuniæ nonnihil dari, atq; distribui solet. Huic similis est liberalis illa, seu potius munifica Schaffusianorum in pauperes cibariorum pariter, atq; pecuniarum erogatio, singulis septimanis celebrari solita, quam vulgò Spend vocant, quod vocabulum vel à sportula: vel à Græco ἀπένδειν, vel, quòd mihi videtur verisimilius, ab expendendo, siue expensa est deriuatum. Sic, vt hoc quoq; obiter addam, pauxillus ille, qui apud eosdem magistratibus atq; senatoribus, nec non viduis quibusdam, quarum mariti de Repub. optimè fuerunt meriti, singulis septimanis dari solet (quem tamen certa quadam pecuniæ summa, nempe 20. florenis redimere coguntur) Gredling appellatur, vocabulo, vt mihi videtur, deducto à gradili illo Romanorum pane, de quo alio in loco dictum est. Sigismundus Baro in Comment. rerum Moscouit. testatur in Moscouiæ præcipuum esse monasterium S. Trinitatis, quod admirabili populorum concursu celebratur, quoniam S. Sergius ibi sepultus, multa miracula edere dicitur. Eò Princeps ipse sæpè, vulgus verò quotannis, certis diebus confluit, monasterijsq; liberalitate alitur. Fertur ibi olla esse cuprea, in qua certi cibi, & plærunq; olus coquitur. Fit autem, vt siue pauci, siue multi eò venerint, semper tamen cibi tantum remaneat, quo eius monasterij familia saturetur, ita vt nihil vnquam desit, vel superfit.

Schaffhusiano rum Spenda.

Spend vnde dicta.

Gredling.

Olla cuprea.

Priuatæ porrò erogationes sunt, quæ à ciuilibus locupletioribus ex priuatis bonis in pauperes fieri solent. Huiusmodi fuerunt illæ antiquæ Romanorũ sportulæ, de quibus supra dictum: quæ quidem etiam in nuptiali festiuitate dari fuerunt solitæ, vt testis est Apul. in Apologia: Quippe ita placuerat, inquit, in suburbana villa potius vt iungeremur, ne ciues aenuò ad sportulas cõuolarent. sportulæ. Sic hodie quoq; plurimi Christianorum vel quotidie, vel certis diebus, cùm ordinariè, tum extraordinariè, in suos clientes, colonos, atq; etiam homines alienos, pauperes, inopes, atq; mendicos cibaria, pecunias q; erogare solent, quæ quidem largitiones eleemosynariæ, vti appellantur, antiquis illis Romanorum sportulis optimè comparari possunt, ac diebus præsertim festis, in natalitijs, in nuptijs, in exequijs magna cum liberalitate exerceri solent. Huiusmodi autem Christianorum liberalitas, atq; beneficentia erga pauperes, vt hoc postremo loco addam, quæ quidem Deo est gratissima, ab Hebræis צדקה Zedaka, id est iustitia: (1. Ioan. 3. qui facit iustitiam) Græcè ἐλεημοσύνη, hoc est misericordia: (vnde Gall. aulmosne, & German. Allmüsen) à Paulo λογία, quasi συλλογία collectio, 1. Cor. 16. ibidem χάρις, hoc est, gratia, διακονία, officium, Act. 11. 2. Cor. 9. λογία, benedictio, 2. Cor. 9. λειτουργία, 2. Cor. 9. Rom. 15. ministerium, seu sacrificium, κοινωνία, communicatio. 2. Cor. 8. σπόρος, semens, 2. Cor. 9. à Christianis Primitiuæ Ecclesiæ collecta (quia pecunia illa ex diuersis personis, & locis esset lecta) fuit appellata: vnde collectarius dictus, qui stipem illam colligebat.

Priuatæ.

Christianorum sportulæ.

Largitiones eleemosynariæ.

FINIS LIBRI PRIMI.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM LIBER SECVNDVS, DE IIS QVAE CONVIVIVM ANTECEDVNT, INTER quæ primum locum obtinet Inuitatio. De inuitandorum delectu.

CAPVT I.

ADHVC de varijs conuiuiorum nominibus, atque generibus, de eorundem fine, vſu, & abuſu generatim libro primo eſt explicatum. Nunc ſpeciatim ad ſingula, quæ ad illorum rationem pertinent, & ad varios atque multiplices cùm antiquos, tum quos hodie ſunt vſitati multarum gentium ritus, atq; ceremonias explicandas aggrediar. Illa autem ferè ſunt triplicia: alia enim ſunt quæ conuiuia antecedant, alia quæ comitantur, alia quæ conſequuntur.

Inuitatio. Nomina Hebræa.

Inter illa quæ conuiuium antecedunt, primum videtur locum obtinere inuitatio, ac proinde de illa primo loco dicemus, exordio ducto à nominibus varijs, quibus actio illa exprimitur. Hebræi in hac ſignificatione vtuntur vocabulo קרא Kara, id eſt, clamauit, ſeu vocauit. Num. 25. Hinc קרואים Keruim inuitati, vocati: 1. Samuel. 9. Soph. 1. Deus, inquit, parauit, וקרא Kerauſ mactationẽ victimam, ſeu epulum, & ſanctificauit, hoc eſt, vocauit ſiue præparauit. קראיו Sæbach, id eſt, id eſt, vocatos, ſiue inuitatos ſuos. Syriacè חסמין Hiſmin, Luc. 14. 2. Regum. 13. idem ſignificant: inde מסמנים ſiue ומיניא, Miſmaim, ſiue Saminaia, id eſt inuitati. Græci idem exprimunt his ferè vocabulis, καλεῖν Luc. 14. vnde κλητοὶ & κεκλημένοι ibidem, hoc eſt, vocati, conuiue, & κεκληκώς, & κλήσας ibidem, is qui vocauit ſeu inuitauit. Et ἀντικαλεῖν, id eſt, vicißim aliquem ad conuiuium vocare, quod Theophilactus vertit ἀνθεστιᾶν: κατηγγέλλειν τινὶ δεῖπνον vocare eodem in cap. Mà aliquem ad conuiuium, Einem zů dem ãſſen verkünden. Item φωνεῖν eodem in cap. Mà φωνει τὰς φίλους σου, noli vocare tuos amicos. κικλήσκειν Homero, κλῆσιν ποιεῖσθαι, Plutarcho, προκαλεῖν, vnde παρακληθεὶς Athenæo lib. 5. idem ſignificant. Ipſa actio κλῆσις, id eſt, vocatio, ſeu inuitatio ad cœnam. Xenophon in Sympo. ἐπαινέντες τὴν κλῆσιν, ἐχ ὑπίσχνεντες συνδειπνήσειν, collaudata inuitatione, noluerunt promittere ſe vnà pranſuros. Plutarchus de Perſuad. κλήσεις τὰ δεῖπνα, καὶ τὴν ποικίλην πᾶσαν φιλοφροσύνην, καὶ συνήθειαν ἐξέλιπεν. κατάγεσθαι quoque (forſan quia, vt ſæpe fit, inuitandorum nomina ſcribebantur (& συνάγεσθαι, συναθροῦσαι, συγκαλεῖσθαι Polluci lib. 6. idem ferè ſignificant. Latini in hac ſignificatione potißimùm vtuntur vocabulo inuitandi. Iſidorus, Ad cibum, inquit, vocare, inuitare dicitur. Cic. lib. 3. Officiorum. Et ſimul ad cœnam homines in hortos inuitauit, in poſterum diem. Inuitare videtur proprie dicta à conde conuiuijs, quaſi in, ſiue ad vitam vocare: vnde etiam pro liberaliore potu idem vocabulum vſurpatur. Plautus in Amphit. de ſole: Mirum eſt, ſi inuitauit ſeſe in cœna plusculum. Vocare quoque Latinis idem ſignificat. Cicero Verrina 6. Verrem ad Cœnam vocaſſe. Martialis:

Græca.

Latina.

Inuitare.

Cum vocor ad cœnam, non tam venalis, vt antè.

In Gallum lib. 3.

Nunquam me reuocas, venias cùm ſæpè vocatus:
Ignoſco nullum, ſi modò, Galle, vocas.
Inuitas alios. Vitium eſt verùm. Quod? inquis.
Et mihi cor non eſt, nec tibi Galle pudor.

Idem lib. 2. In Naſicam.

Inuitas tunc me cum ſcis, Naſica vocatum.
Excuſatum habeas me, rogo, cœno domi.

Suetonius in Tyb. Quondam verò inter cœnam porrecta à ſe pocula guſtare non auſam etiam vo-

care deſijt. Inde vocatores dicti, qui alios vel ſuo, vel alterius nomine ad cœnam inuitant. Quare Martialis in carmine Phaleucio: Vocatores.

Iam dices mihi vapulare vocator.

Et inuitationes ipſæ vocationes nominantur. Catullus: Vocationes.

Quærunt in trivio vocationes.

Vocatum quoque Suetonius dixit, pro vocatione de Caio Caligula: Huic poſtero die ſedenti in auctione miſit, qui neſcio quid friuoli ducentis millibus traderet, diceretq; cœnaturum apud Cæſarem vocatu ipſius, id eſt, vocatione, & inuitatione facta per ipſum Cæſarem. Condicere quoque quod, vt Feſtus, & Iuris conſulti in Digeſtis docent, priſca lingua dicendo denunciare ſignificat (vnde condictio in diem certum eius rei, quæ agetur, denunciatio) crebrò ad conuiuia à veteribus accommodatur, vel cùm ſe quis apud aliquem cœnaturum prædicit, atque denunciat, vel alium ad ſe inuitat. Cicero: Iam enim Craſſus penè à meis laribus in prouinciam profectus eſt. Nam cùm mihi condixiſſet, cœnauit apud me in mei generi Craſſipedis hortis. Suetonius in Tyberio: Sextro Claudio cœnam ea lege condixit, ne quid ex conſuetudine immutaret, aut demeret, atque nudus puellis miniſtraretur. Idem in Claudio: velut ad ſubitam, condictamue cœnulam inuitare ſe populum, hoc eſt, interprete Beroaldo, vt inter priuatos ſolet communiter, ſimulq; conſtitutam ac determinatam. Plautus in Sticho: Atque id ne vos miremini homines ſeruulos potare, amare, atque ad cœnam condicere. Ibidem, Eo condictum ſymbolum ad cœnam. Idem in Menæchmi: Hodie ducam ſcortum ad cœnam, atque aliquò condicam foras, id eſt, denunciabo alicui amico, me apud eum cœnaturum, vel denunciabo alicui ſcorto Germanicè Laden/berüffen. Italicè Inuitar. Hiſpani cè combidar. Gallicè, Inuiter, conuier ſemondre, ſue faire la ſemonce. Hæc de vocabulis.

Condicere.

In inuitatione duæ conſyderandæ perſonæ.

Iam verò, vt ad ipſam rem accedam, duæ nobis ſunt conſyderandæ perſonæ, nimirum inuitans, & quæ inuitatur: ex quibus rectè Theophilactus in 14. cap. Luc. Omne conuiuium dicit eſſe compoſitum. Vtriuſq; nobis munus, & officium eſt conſyderandum.

Inuitanti 4. cõſyderanda.

Quoad eum qui inuitat, illi quatuor ſunt conſyderanda, videlicet quos vocet, ſeu inuitet, quot quando, quomodo.

Conuiuarum delectus.

Primò ergo omnium conuiuatori ſeu inuitatori habendus eſt delectus (Plutarchus αἵρεσιν vocat) eorum, quos inuitare cogitat, ſiue quoad qualitatem, ſiue quoad numerum. Ac de primo quidem ſæpè & multùm à veteribus quæſitum eſt, & adhuc quæri ac diſputari ſolet, quinam, qualeſue ad conuiuium à nobis inuitari debeant. Inuitare enim ad Cœnam, vt Ariſt. inquit, lib. 2. Rhetor. cap. 44. honorificum exiſtimatur, vnde Achilles apud Tenedum Græcis grauiter ſuccenſuit, quod ab illis non fuit inuitatus, eam enim ob cauſam ſe contemptum ab illis, atque neglectum arbitrabatur. Non igitur quoſuis temere ad conuiuium eſſe inuitandos, cùm ipſa lex naturæ, & ratio, ſenſuſque communis, tùm multa ſapientum virorum præcepta, atque monita docent. Athenæus lib. 5. ſtatim ab initio Homerum dicit egregiè præcipere, qui nam ſint inuitandi, nimirum ἄριστοι, καὶ κύριμοι, viri optimi, & honorati, ſiue laudati, ſecundum illud:

Qui nã ſecundum Homerũ vocandi.

κίκλησκεν δὲ γέροντας ἀρίστους παὶ ἀχαιῶν.

Idem eodem in loco Heſiodum reprehendit, qui præ cæteris vicinos eſſe inuitandos his verbis docet:

An vicini præ cæteris inuitandi ſecundum Heſiodum.

Τὸν φίλεοντ' ἔπὶ δαῖτα καλεῖν, τὸν δ' ἐχθρὸν ἐᾶσαι.
Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅς τις σέθεν ἐγγύθι ναίει. hoc eſt:
Amicum ad conuiuium inuita, inimicum dimitte.
Eum verò potißimùm voca, qui propè te habitat.

Huiuſmodi conuiuium Athenæus dicit reuera βορτικῆς cuiuſdam ἀναιδησίας, hoc eſt, voracis ſtupiditatis eſſe, quodq; proximè accedat ad odioſißimum illud prouerbium vulgò iactatum: τὰλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶν φίλοι, hoc eſt, non ſunt amici qui procul degunt. Addit elegantißimam ſententiam: πῶς γὰρ ἂν ἄλογον τόπῳ τὴν φιλίαν, καὶ οὐ τρόπῳ κρινοῖμεν, hoc eſt, Annon enim abſurdum, & ab omni ratione alienum eſt, amicitiam locis, non moribus æſtimari? NOTA.

Verum ad hoc noſtrũ propoſitum de conuiuarum delectu, in primis facere videtur aureum illud Ciceronis præceptũ, quo in beneficentia docet delectum eſſe debere dignitatis, in quo & mores eius ſint ſpectandi, in quem beneficia conferuntur, & animus erga nos, & communitas ac ſocietas vitæ,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Præcepta aliquot de conuiuarum delectu

& ad nostras vtilitates officia antè collata. Hæc vt concurrant omnia, inquit idem, optabile est, sin minus, plures causæ maiores, plus ponderis habebunt. Hæc quæ Cicero in genere de beneficentia præcipit, omninò mihi in hac quoque beneficentia atque liberalitate conuiuali videntur esse obseruanda. Primò igitur omnium secundum Ciceronis præceptum mores sunt spectandi, vt nimirum inuitemus homines καλοὺς καγαθούς, vt Græci loquuntur, pios, probos, modestos, temperantes, aliisque huiusmodi virtutibus præditos. Huc facit illud Ecclesiastici capite nono versu vigesimo secundo. Viri inquit, iusti sint conuiuæ tui, & in timore Domini sit gloriatio tua. Hinc Tobias, quem imitari debemus, viros Deum timentes, ad prandium dicitur inuitasse. Homerus quoque, vt paulò ante dictum est, ἀρείσσας καὶ ἐσθλοὺς suadet esse inuitandos. Pontanus libro de Conuiuentia capite sexto: Sanè, inquit, in hoc genere laudis etiam delectus habendus est. Nam vbi ad conuictum, præsertim frequentius vocati fuerint indigni homines, absque infamiæ nota fieri non potest. Arguitur enim morum similitudo, & eorundem vitiorum studium. Huc facit sententia illa Rabbinorum: Sit domus tua domus conciliabuli pro sapientibus, & esto pulueris sans te in puluere pedum eorum, atque bibe cum siti verba eorum: hoc est, consuetudo est barbenda non cum potatoribus, helluonibus, & aleatoribus, sed cum sapientibus. Item: Elongato à vicino malo, ne associes te impio: hoc est, vitanda est malorum consuetudo. Laudabile quoq; est hac in re Ciceronis exemplum: Victor (inquis ille in epistola quadam ad Tyronem) familiaribus, & quotidianis conuictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus & doctis, & illis probatissimis. Atq; idcirco idem Pisoni in grauissima illa sua interrogatione inter alia hoc quoq; exprobrat, quòd cõuictoribus vteretur Græculis, Epicureis, quos quidem illum dicit audire fuisse solitum, in præsepibus, in stupris, in cibo, & vino. Sic Tyberius quoq; teste Suetonio, conuictoribus Græculis leuissimis, atq; voluptuarijs hominibus vsus fuisse dicitur. Sit ergo hoc primum in præceptis, vt conuiuialis huiusmodi beneficentia erga eos potissimum vtamur, qui moribus sunt pijs, probis, honestis, atq; modestis, impiorum contra consuetudinẽ omnem, ceu pestem maximam vitemus, atq; fugamus.

Cur impij non vocandi ad cœnam.

Ac omninò ij, qui impios ad se imitare solent, multis nominibus grauiter sunt reprehendendi, pessimeq; famæ existimationiq; suæ consulunt. Nam primò beneficium pijs debitum contra ius & æquitatem transferunt atq; deriuant in impios. Deinde periculum est, ne assidua huiusmodi impiorum familiaritate, atq; consuetudine illorum similes reddantur, hoc est, paulatim vitijs flagitiosis, illorum moribus, ceu nigris quibusdam coloribus imbuantur. Nam cùm omnis, tùm in primis conuiualis huiusmodi consuetudo, maximam hominum mores variè afficiendi commutandiq; vim obtinet. Adhæc impiorum conuictu qui delectatur, is facilè sinistram sibi impietatis suspicionẽ, atq; famã conflat: talis enim existimatur, quales sunt illi, quos crebrò ad se inuitat. Denig; omne quod in impios confertur beneficium, atq; gratia reuera χάρις est ἄχαρις, & λῶπον ἀδωρον, vt elegantèr Græci loquuntur, hoc est, non modo irrita est atq; vana, verumetiã pernitiosa. Nam quæ gratia ab impio expectanda, qui tantũ abest, vt gratus erga te esse cogitet, vt potius conuiuiali huiusmodi consuetudine omne tibi, tuisq; dedecus, ignominiam, omniq; generis damna conciliandi occasionem arripere cupiat? Quæuis ille domus familiæq; tuæ secreta, atq; arcana, quæ præsertim vitij aliquid atq; culpæ habent, patefaciet, atq; in vulgus enunciabit, & tibi ita aliquam dedecoris labem aspergere tentabit. Vt nihil dicam, quòd multa in ædibus tuis dicet, atq; faciet, quæ tibi familiæq; tuæ perpetuam ignominiæ notam inurent. Non imitandi ergo facilè, sed vitandi potius omninò sunt impij. Huc pertinet sententia R. Iosæ, qui filius fuit Ioezer. Sit domus tua domus conciliabuli pro sapientibus, & voluteris in puluere pedum eorum (sis eorum discipulus attentus, vt Paulus ad pedes Gamalielis, Maria ad Christi pedes sedit) atq; bibe cum siti verba eorum. Hoc est, in domum tuam recipe & inuita non potatores, helluones, aleatores, sed viros sapientes, quorum colloquijs & consuetudine melior ac doctior euadas.

Ciceronis exẽplum.

Mos regum & principum adhibendi mensæ suæ aliquos honoris ergò.

Exempla ex sacris literis.

Hoc autem præceptum etsi omnis generis, atque conditionis homines, tamen principes præcipuè viri diligentissimè obseruare debent. Fuit hæc olim regum, atque principum laudabilis sanè consuetudo, quæ etiam hodie est in vsu, vt mensæ suæ nonnullos adhiberent, id quod summi honoris loco ducebatur. Apud Iudæos id moris fuisse, sacræ literæ testantur. Sic enim Dauid victo, atque prostrato Goliatho gigante id honoris atque præmij à Saule rege consequutus est, vt nouissimo die cum illo in conuiuio accumberet. Dauid postea Mephibosetho Ionathæ filio, Saulis nepoti eundem

eundem honorem concessit. Eodem honore Berzellaum quoque Galaaditem pro magnis eius in se meritis exulem beneficijs afficere voluit: quem cum ille recusasset, eum in illius filium, Chimham nomine, transtulit. Sic Euilmerodachus rex Chaldæorum Ioachimum regem captiuum mensæ suæ adhibuit Babylone, & eum honorificè tractauit. 4. Regum 25. cap. Idem mos Romanorum quoque Imperatorum fuit, à quibus ad mensam admitti valde honorificum existimabatur. Vnde olim Vespasianus egit gratias principi apud Senatum, quòd se honore cœnæ dignatus esset, vt Suetonius tradit. Augustus, eodem teste, conuiuabatur assiduè, nec vnquam nisi rectè, nec sine magno hominum ordinumque delectu. Opilius Macrinus, teste Iulio Capitolino, adhibuit conuinio literatos, vt loquens de studijs liberalibus, necessariò ab immoderato cibo potuque abstineret. Et idem author in Caligula testatur, prouincialem quendam locupletem ducenta sestertia numerasse vocatoribus, (qui erant in familia principum, & opulentiorum, & quorum officium erat conuictores inuitare ad principis mensam) vt per fallaciam Caligulæ conuiuio interponeretur. Non tulerat autem molestè Imperator, tàm magno æstimari honorem cœnæ suæ. Itaque prouinciali illi postero die sedenti in auctione misit, qui nescio quid frivoli ducentis millibus traderet, diceretque cœnaturum apud Cæsarem vocatu ipsius: quasi diceret Caligula, Si tu vocatus à vocatore meo, ad cœnam dedisti ducenta, debes longè plura mihi ipsi persoluere, cùm meo ipsius vocatu ad cœnam Cæsaream fueris inuitatus. Sic L. Paulus, teste Valerio Maximo, libro quinto capite primo, Persen regem captiuum introductum in tabernaculum, lateri suo proximum in consilio sedere fecit, nec honore mensæ indignum iudicauit. Ad hunc porrò regum, atque principum honoris ergò quosdam ad mensas suas adhibendi morem, auctore Theophilacto, Christus quoque alludit Lucæ vigesimo secundo, Ego dispono vobis, sicut disponit mihi pater regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, hoc est, situs fœlicitatis, & omnium bonorum participes in altera vita. Nam, vt eleganter Theophilactus inquit, οἱ συνδειπνοῦντες τῷ βασιλεῖ δοκοῦσιν πάντων ἀφωτεύειν. Cum itaque splendida illustris dignitatis, auctoritatisque viri mensa, secundum illa exempla paulò antea commemorata nunquam debeat esse sola, illos potissimùm in quibus ingenij aliqua vis inest, & virtutis opinio, singulis ferè diebus, nunc hos, nunc illos adhibebunt, quorum colloquijs atq; sermonibus pijs, doctis atq; sapientibus, pietate sapientiaq; augeri possint.

Reges, & principes hodie plærunq; impios mensæ communione honorãt.

Contrà reges & principes hodie hoc beneficio, atque honore afficere solent plærunque homines impuros, improbos, blandiloquos, adulatores, scurras, quorum conspectu colloquijsque turpibus, & impuris maximè delectantur: contrà homines graues, seueros, doctrina atque virtutibus præstantes & mensæ communione, & omni consuetudine sua longissimè arcent, atque repellunt. Ac omninò in genere homines leues, scurræ, histriones, cauillatores, atque blasphemi omnium optimi, commodissimi, iucundissimique conuiuæ ac hominum conuictu consuetudineq; dignissimi habentur. Contrà ij, qui naturæ morumq; grauitate, honestate, probitateq; præstant, non solùm conuiuali hac consuetudini indigne, sed tanquam Timones quidam, atque misanthropi, ab omni hominũ commercio atq; consuetudine repellendi, & ad Garamantas vsq;, vt ita loquar, atq; Herculis columnas relegandi videntur.

Pollucis epitheta quibus boni conuiuæ morẽ egregiè depingit.

Verùm operæpretium fuerit subijcere, quibus epithetis Pollux boni commodiq; conuiuæ (quem ἑδέσιον & δαιτρόξιον appellat) naturam, mores, sermones, atque gestus describat: nempe qui sit συμποτικὸς, δμικτὸς, εὐδιάμικτος, ἀξιοκοινώνητος, κοινωνικὸς, συνεστιατικὸς (Aristophani συμποτικὸς, καὶ συνεστιατικὸς dicitur) hoc est, Ad hominum societatem propensus, atque prochius: cui opponitur ἄμικτος. Deinde qui sit ἀγροικος, ἀβαρμόνος, ἀμελὴς, hoc est, Vrbanis, apris, atque decoris gestibus prædituς: cui opponitur ἀγροικος, βαρὺς, φορτικὸς, ἰπνοχθὴς, id est, agrestis, grauis, durus, odiosus, importunus item qui sit δύσκολος, & δύμορος, mitis, æquus, mansuetus, ciuilis, moderatus, non ἀλάζων, ἀλαζονικὸς, κομπαστὴς, κομπώδης, superbus, arrogans, fastitiosus, iactator: φιλόφρων, non ὑπέρφρων, humanus, non nimis altum sapiens: σπουδαῖος, non tamen περίσπουδος, & ὑπέρσπουδος honestus & probus, non nimium rebus serijs gaudens. Qui præterea sit ἐξομολογητικὸς, apertus & ingenuus in dicendo: non πλαστικὸς, κρυπτοποιὸς, ἐπίκρυφος, fictus, personatus, simulator, & dissimulator: ἵλεως, non δυσπρόσιτος, placabilis, non implacabilis: φαιδρὸς, non δυσκυθρωπάζων, hilaris, non tristis, & tetricus: φιλόγελως, nec tamen

Universidad de Deusto
Biblioteca

γελοιαστὴς & καγχαστὴς, ad risum pronus, nec tamen futili, immoderataque lætitia gestiens: φιλοπαίγμων & φιλοπαίστων, nec tamen φιλοσκώμμων & πεδυστὴς, hoc est, Cauillator facetus, nec tamen scurrili dicacitate laborans. Præterea qui non sit λάλος, λῆρος, φλύαρος, κυλικροδών, hoc est, Loquax, garrulus, nugator. Deinde qui sit αὐτάρκης, ὀλιγοδεὴς, ὀλιγόσιτος, νήφων, μετριώτατος, μετρόσιτος, hoc est, Tenui atque frugali victu, potuque contentus: non ἀπλήστος, πάσων, ἄσχος, μεθύων, κραιπαλὼν, id est, Insatiabilis, vinosus, ebriosus, crapulæ deditus. Ex hac descriptione apparet, & qualis debeat esse conuiua, & quales conuiuæ, quoad vitam atque mores nobis sint deligendi. Cælius quoque lib. 30. cap. 36. docet, quales debeant esse conuiuæ: ἱλαρόπιτα δὲ διαζητῆσαι αἱ ἰσοχίσια, σεμνὸν, καὶ αὐτηρὸν συμπότην ποιεῖσθαι δεχόμενοι, inquit Philo de conuiuio Iosephi. Varro, teste Gellio lib. 13. cap. 11. bellos homunculos, & nec loquaces, nec mutos conuiuas legi oportere dicit.

Secundum præceptum, vt inuitemus bene de nobis meritos.

Secundum Ciceronis præceptum est, vt ei plurimùm tribuamus, à quo plurimùm diligimur, & vt referamus gratiam iis, à quibus beneficia accepimus. Sin erunt, inquit, merita, vt non inficiunda, sed referenda sit gratia, maior quædam cura adhibenda est: nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Iuxta hoc igitur Ciceronis præceptum, conuiualem hanc beneficentiam exercebimus erga eos, à quibus diligimur, & à quibus cùm similibus, tùm alijs quibusdam beneficijs affecti sumus, vt nimirum mutuũ nostrum erga illos amorem, ac pium gratumq; animum testificemur. Et huc facit illud Hesiodi:

Τὸν φιλέοντα δεῖ δαῖτα καλεῖν.

Etenim si, vt Cicero inquit, in eos quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre, quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Et cùm duo genera liberalitatis sint, vnum dandi beneficij alterum reddendi, demus nécne, in nostra potestate est: non reddere viro bono non licet, si modò id facere possit, sine iniuria.

Tertium præceptum, vt inuitemus eos, qui opis nostræ indigent.

Tertium Ciceronis præceptum pietati, & religioni valdè consentaneum est, quod his verbis exprimit. Sed in collocando, inquit, beneficio, & in referenda gratia, si cætera paria sint, hoc maximè officij est, vt quisque maximè opis indigeat, ita ei potissimùm opitulari: quod contrà fit à plerisque: à quo enim plurimùm sperant, etiamsi hus ille non eget, tamen ei potissimùm inseruiunt. Hoc quoque præceptum ad conuiualem hanc benignitatem maximè facit, cuius quidem & ipsum Christum grauissimum sanè auctorem habemus. Is enim in Euangelio Luc. 14. non amicos, fratres, cognatos, vicinos, diuites, à quibus spes sit ἀνταποδόσεως, sed potius pauperes, valetudinarios, claudos, cæcos, de quibus nulla sit spes recompensationis, nobis inuitandos esse docet. Beatus, inquit ille, eris, quia non possunt tibi reddere: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hoc præcepto minimè Christus amicorum, fratrum, vicinorum, atque diuitum inuitationem simpliciter, & absolutè prohibet, sed liberalitatem potius, benignitatemque erga pauperes, & inopes commendat, ac præcipit, simulque illorum auaritiam, ambitionemque perstringit, qui huiusmodi vitæ officia non ad Dei gloriam, & ad proximi vtilitatem, sed ad suum potius quæstum, emolumentumque referunt. Sic enim plærique hodie illos potissimùm inuitare solent, à quibus commoda plurima sperant, quæ quidem non tam beneficentia, quàm fœneratio censeri debet, nec impietatis solùm, verumetiam stultitiæ nomine illi sunt accusandi. Plus namque illis & corporeorum & æternorum commodorum, atque bonorum certò sperandum, expectandumque esset, si pauperes, inopes, peregrinos ad conuiuia sua crebrius inuitarent. Nam qui illos excipit, & inuitat, is Christum ipsum excipit. Qui autem Christum habet in suis membris conuiuam, quid quæso illi deesse boni poterit? hunc (inquam) qui habet conuiuam, illi non huiusce modò vitæ commoda, quantum fas est, abundè & affatim affluent, verumetiam certa exploraque erit vitæ æternæ atque gaudiorum spes, & expectatio. Vtinam hoc animis nostris penitus infixum, persuasumq; esset. Huc facit, quòd Deus ad sacrarum illarum epularum veteris Testamenti communionem viduas, pupillos, peregrinos, atq; inopes admitti, minimeq; excludi voluit.

Pauperes in conuiuium peregrini inuitandi sunt.

Quartò, habenda est ratio cõiunctionis.

Quartum Ciceronis præceptum est, vt societatis quoque & coniunctionis habeatur ratio: ita vt quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. Hoc præceptum ad conuiualem quoque hanc liberalitatem optimè potest accommodari. Nam ciues, amicos, propinquos, cognatos, vicinos, collegas aliáue nobis necessitudine coniunctos potius nobis esse inuitandos, quàm extraneos, alienos, atque peregrinos, vel ipse sensus communis dictat. Sic Seruius apud Plutarchum Sympos. 1. Problematum 5. Hesiodo maximè obtemperandum esse dicit, qui amicos iubet ad conuiuium inuitari, sin minus notos maximè, atque idoneos esse vocandos ad hanc libationem mensæ, sermonumque qui in vino habentur, atque iocorum communicationem. Eodem pertinent illa Luciani verba in libro de Parasito: Quoniam nemo inimicum hominem, atque ignotum, sed ne mediocriter quidem familiarem ad cœnam vocat. Sed necessarium est, vt antè cum illo amicitiam contraxerit, quàm eum libationis, atq; mensæ participem fecerit, &c. Nec hoc est contrarium illi Christi præcepto, sicuti paulò antea dictum est.

Quintò, inuitandi qui amicitia, morumq; similitudine nobis sunt coniuncti.

Quintum præcedenti non dissimile est, vt erga illos simus liberales, qui nobis amicitia morumque similitudine sunt affines. Iucundissima enim sunt illa conuiuia, quæ inter illos agitantur, quorum natura moresq; inter se maximè congruunt.

Sextò, nonnunquam temporis habenda ratio in inuitatione.

Sextum est, quòd nonnunquam non tam necessitudinis, quàm temporum est habenda ratio. Sunt enim officia, quæ alijs magis, quàm alijs debeantur: vt vicinum citius adiueris in frugibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem. Huc aliquo modo Hesiodi illud præceptum, quo vicinum potissimùm vult inuitari, posse accommodari videtur. Hæc igitur Ciceronis præcepta generalia de beneficentia diligenter animaduersa, ad iustum debitumq; conuiuarum habendum delectum, nobis vsui esse possunt.

Inuitandi illi, qui natura, moribus amicitiaq; sibi inuicè sunt coniuncti.

Præterea illud quoque sit in præceptis, vt illos inuitemus, qui natura, moribus, & amicitia maximè inter se congruunt. Quod præceptum Lucius Lucullus tàm diligenter obseruauit, vt cùm videret propter continuarum diuersitatem, non vnam conuiuiorum rationem sequendam esse, diuersa in sua domo cœnacula instituerit, definito singulis certo pretio, & apparatu. Hac de re scitè admodum Plutarchus disserit. 7. Problemat. οὐ τὰς τυχούσας, inquit, ἀλλὰ τὰς προσφιλεῖς καλεῖν δεῖ, καὶ συνήθεις ἀλλήλοις, ὡς ἡδέως συνεσομένους, hoc est, Conuocare ad conuiuium oportet non quoslibet, sed eos qui sibi inuicem amicissimi, moribusque simillimi existunt: sic enim suauissimè conuiuabuntur. Nam, vt idem inquit paulò antea, ὅτ' ὄλον, ὅτε οἶνος, ὅτε μύρον, ὅτε ἡδέως ἔχειν δύναιντο, ὡς σύνδειπνον λυποῦς, καὶ προσηνὲς, hoc est, Neque obsonium, neque vinum, neque vnguentum tanta dulcedine afficit, quanta conuiua beneuolus, atque commodus. Contrà verò, vt idem testatur, οὐδὲ τὸ συμπλεῖν, οὐδὲ τὸ συνοικεῖν, οὐδὲ τὸ συνδικάζειν μᾶλλον ἂν ἢ βούλεταί τις ὑπομένοι ἀνδρὶ, ὡς τὸ συνδειπνεῖν, καὶ τοὐναντίον οὐδὲν, hoc est, Neque nauigationis, neque contubernij, neque iudiciorum societas, cùm ijs, à quibus quis abhorret, tàm odiosa est, atque molesta, quàm victus communio. Idem vtitur ad hoc ipsum probandum huiusmodi quadam non ineleganti dissimilitudine. Coqui quidem, inquit, obsonia sua præparant diuersa ex diuersis humoribus: austeris, piaguia, dulcibus acria commiscentes: at verò conuiuium gratum & iucundum esse nequit, si ex hominum μὴ ὁμοφίλων, & συμπαθῶν, id est, amicorum sibi inuicem, atque affectibus similium numero constet. Quamobrem qui conuiuium suum vult gratum esse & iucundum, is det operam, vt eos potissimùm conuocet, qui amore, moribus, atq; affectibus sibi inuicem maximè cognati sint, atq; coniuncti. Nam & Horatius lib. 1. Epist. ad Torquatum idem his verbis suadet:

—Vt coëat par, Iungaturque pari.

Significat certè boni conuiuatoris esse operam dare, vt pares sint conuiuæ, aut saltem non admodum dispares. Nec tamen hoc præceptum strictè semper est obseruandum, aut etiam obseruari potest. Sæpe enim vel vtilitate aliqua, vel honestate, vel ipsa quoque necessitate id postulante, illi nobis sunt inuitandi qui moribus atque affectibus & à nobis, & à reliquis conuiuis toti dissident, ac discrepant. Idē Plutar. quoq; docet lib. 7. Symp. Probl. 5. Vt cùm, inquit ille, principes, aut peregrini inuitantur, tunc simul oportet omnes eos, qui vnà cum illis venerunt, illosq; comitatur, inuitare, siue illi grati sint, siue ingrati, siue commodi conuiuæ, siue incommodi atq; molesti. Sæpe etiam vel nobis, vel conuiuarum alicui inimicissimos inuitamus vtiliter sanè, ac laudabiliter, pacis nimirũ atq; gratiæ reconciliandæ gratia. Vt Iulius Cæsar, teste Suetonio, Valerium Catullum inimicum cœnæ adhibuit: Christus Iudam proditorem suum è cœna sua non exclusit. Et rex Solomon, qui diuinoraculo mortalium sapientissimus est iudicatus, Si, inquit, esurierit inimicus tuus, cibum dato illi, si

Sæpe etiam inimici inuitantur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sitierit, dato ei potum. Sic enim (vt primo libro est fusius explicatum, cum de conuiuiorum ratione ageretur) grauissimæ sæpe atq; diuturnæ inimicitiæ, conuiuiali huiusmodi consuetudine, & hilaritate dissoluuntur, & in gratiam amicitiamq; conuertuntur.

Nunc de alijs quoque nonnullis conuiuarum differentijs, & certis gentium quosdam ad conuiuium admittendi, vel non admittendi moribus dicemus. Ac primò quidem quoad mulieres, disparfuit atque dissimilis Græcorum & Romanorum consuetudo. Sic enim apud Ciceronem Verrina 3. Philodamus hospes Rubrio petenti vt filiam suam ad se in conuiuium intrò vocari iuberet, ve aliquid responderet, negauit moris esse Græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres. Idem ex nobilissimi Oratoris Isæi, quem veteres Demosthenicæ in dicendo facultatis fontem vocarunt, verbis cognosci potest: Ita enim loquitur, in Oratione, qua de Pyrrhi cuiusdam hæreditate contenditur: καὶ τοι οὐδ' ὅπου δεῖ γαμετὰς γυναῖκας, οὐδεὶς αὖ πεμψ ζειν τολμήσειεν, οὐδὲ αἱ γαμεταὶ γυναῖκες ἔρχονται μετὰ τῶν ἀνδρῶν ὅπου τὰ δεῖπνα, οὐδ' οὗτοι εἰσπνεῖν ἀξιοῦσι μετὰ τῶν ἀνδρῶν τρίων, καὶ ταῦτα μετὰ τῶν ὁπωσχόντων, Hoc est, (interprete Mureto) Et verò non fas quisquam ad nuptas mulieres comessatũ ire audeat: neque nuptæ mulieres eunt cum viris ad conuiuia: neque æquum censent conuiuari cum alienis, præsertim cum quibuslibet. Cuius Græcorum consuetudinis & Muretus rationem eleganter his verbis reddit: In conuiuijs libertas & hilarius ferè loqui homines solent: neque quisquam ita seuerus est, qui non inter vinum & epulas tùm iocetur interdum ipse, tùm libenter iocantes alios audiat. Fieri autem vix potest, animo vacuo & soluto animo iocantibus nonnunquam parum verecundũ aliquid excidat: quodque si libi diceretur, reprehensione merito non careret. Quocirca prudenter olim Græcorum consuetudo multebrem sexum à conuiuijs amouerit: neque vlla in virorum symposijs accumbebat mulier, ni si quæ quiduis non audire modo, verum etiam perpeti posset. Videbant enim alioqui fore, vt aut matronalem, virginalémue pudorem libertas iocantium offenderet, aut iocandi libertatem illius habita ratio retardaret. Inde igitur est, quod cum apud Terentium Thraso introduci iussisset Pamphilam, indignata Thais, minimè inquit, gentium. In conuiuium tu illam? Quia enim sertes matrem eam, ac pudicam reddere cupiebat, vix id consequi posse videbatur, si hoc, quod postulabat, legis passa esset. His adde, quod secundum L. consensa, C. de Repud. mulier, quæ contra viri voluntatem, vel eo ignorante, extraneorum conuiuia petierit, repudiari poterit. Conuiuia enim Veneris ludia sunt. Accurs. in l. quod ait lex ff. ad l. Iuliam de adult.

Apud Græcos mulieres non accumbebant in conuiuio virorum.

Ratio cur Græci mulieres nõ temerè ad conuiuia virorum admiserint.

Lib. 2. cap. 1. Mos Romanorum.

Contra verò apud Romanos antiquitus id moris fuisse, vel ex illo Valer. Maximi patet, cum dicit, fœminas cum viris cubantibus sedentes cœnitasse, quæ consuetudo, vt addit idem, ex hominũ conuictu ad diuina penetrauit: Nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iunõ & Minerua in sellas adnam inuitabantur. Sic in cœna Pontificali Metelli Pontificis, quam Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 13. copiosè describit, in tertio triclinio Popilia, Perpenia, Licinia, Arruncia virgines Vestales, & ipsius vxor Publicia flaminica, & Sempronia socrus eius cubuisse dicuntur. Muretus in suis variarum lectionum, Romani, inquit, innuptas modò virgines, quod quidem sciam, à conuiuijs amouebant: quod hæc Varronis verba ostendunt: Virgo de conuiuio abdicatur ideo, quod maiores nostri virginis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.

Lib. 2. cap. 1. Mos Romanorum.

Cur innuptæ modo virgines à conuiuijs abdicatæ.

At Commodum quidem Imperatorem Romanum conuiuia cum meretricibus instituisse, Suetonius scribit. Illyrij verò, vt Athenæus lib. 10. testatur, mulieres suas secum in conuiuium ducebãt, ijs propinabant, & ab ijsdem ebrij iam facti, domum abducebãtur. Apud Parthos, vt testatur Calo lib. 28. cap. 5. fœminæ non modò à conuiuijs arcebantur, sed omni prorsus virorum conspectu illæ interdiu erat. Idem scribit Iustin. lib. 4. Persa (authore Plutarcho lib. Sympos. 1. Prob. 1. & Marcrobio, qui eos Parthos vocat, lib. 1. Saturnal. cap. 1.) non cum coniugibus, sed cum concubinis suis pellicibusq; suis conuiuia inire, & ebrietati atq; tripudijs indulgere solebant, tanquam has & in vinum produci, & lasciuire quoq; illas non nisi domi abditas tueri deceat tectum pudorem. Apud eosdem tamen pignus, ac fœdus hospitij, & ius familiaritatis habebatur, vxores & filias conuiuijs adhibere, si quando hospites lautè, ac splendidè excipere vellent: vt testis est Herodotus lib. 5. & Iulianus lib. 7. sub finem. Nam cum Darij regis Persarum legati septem numero ab Amynta Macedonum principe (ad quem ad terram & aquam Dario petendam fuerant missi) hospitio conuiuio magnifico fuissent excepti, postquam à cœna ad potum peruenerunt, suæ esse consuetudinis dixerint,

Cõmodus imp. cum meretricibus epulari solitus.

Mos Persarũ.

Persæ in epulis hospitalibus vxores & filias adhibuerunt. Excerptum ex Iustrei.

in magnificis epulis concubinas & vxores ad assidendum introducere: itaq; ab Amynta petierunt, vt idem faceret. Quibus Amyntas: Nobis, inquit, Macedonibus ista consuetudo non est, sed viros à fœminis semouendi. Paruit tamen illis, & fœminas adesse iussit. Quæ è regione Persarum primò sederunt, deinde illis assiderunt. Persæ itaq; vino madidi, & illarum mammillas tractare, & etiam nonnulli eas suauiari sunt conati. Quod Alexander filius Amyntæ ægrè ferens, callidè Persis persuasit, vt illas dimitterent: deinde viros muliebribus vestibus exornatos, pugionibusq; sub vestibus armatos introduci, & singulis Persis assidere iussit: qui postquam ab illis fuerant attractati, omnes illos obtruncarunt. Rex autem Persarũ (vt testis est Athen. lib. 4.) plerunq; solus cœnat, aliquando vxor cum illo, & nonnulli liberorum. Esthera in conuiuio illo, ad quod regem Asserum maritum suum, atq; Hamanum inuitauerat, videtur vnà cum illis accubuisse. Etenim sic scriptum est cap. 7. eius Historiæ: Ingressus est itaq; rex, & Hamanus, vt biberent cum Esthera regina, & paulò post: Quum rex ex horti Palatij redijsset in locum, in quo conuiuium vini erat, Hamanus cecidit super lectum (tricliniarem) super quo Esther sedebat (forsan more Romanorum supra dicto, viri cubabant, mulieres sedebãt) Tùm ait rex, Num & reginam compumere vult in domo me præsente? Quin Rutha (vt eius Historiæ cap. 2. traditum est) cum messoribus Boazi cibum capiens, dicitur è latere illorum sedisse, non ex aduerso eorum, ne inspiceretur: quemadmodum Ludouic. Lauaterus in suis in illam historiam Comment. benè obseruauit. Et Phæaces apud Homerum μετὰ σφῇ οἰκείων γυναιξὶν, καὶ δυνατέσσιν ἐποίηντο τὲ πότας, cũ proprijs vxoribus atq; filiabus potabãt. Athen. lib. 2. At verò Straton Babyloniæ præfectus vir luxuriosissimus, cum tibicinibus, psaltrijs, citharistrijs, saltatricibus, meretricibus conuiuia agitabat. Iobi filij ad sua illa symposia etiam suas tres sorores accersuerunt. Balthasar rex Babyloniorum luxuriosissimo illi suo conuiuio, vxores quoq; & concubinas suas adhibuisse legitur. Iudithæ, cùm noluisset Holofernis cibo, vinoq; vti religionis ergò, separatim mensa fuit apposita. In conuiuio illo nuptiali in Cana Galilææ Mariam virginem, Θεοτόκον vnà cum Christo filio suo, atq; Apostolis accubuisse verisimile est. Et Benjaminus in suo Itinerario testatur, in Oriente esse gentem quandam decem miliaribus à Syadam (quæ Sidon olim) distantem, cui nomẽ ipsorum lingua Dogzijn, alijs dicti Pagani, quia nullius sint religionis & secta. Apud hos festo annuo, quod solenne habent, tàm viri quàm fœminæ omnes ad commune conuiuium conueniunt, ibiq; vxores inuicem permutant. Hodie apud quasdam gentes, vt Germanos & Polonos, mulieres vnà cum viris mensæ assident, apud alias verò id indecorum habetur, & vxores non modò mensas, verumetiam cœnacula habent à viris separata. His adde quòd sæpè promiscua huiusmodi vtriusq; sexus hominum conuiuia matrimoniorum occasiones existunt, & ea de causa etiam sæpè agitantur, quo personis illis, quas connubio coniungi volumus, honesta mutui conspectus colloquijq; occasio præbeatur. Apud Ialchleuenses Libyes mirus mos fuisse traditur à Nicolao de Mor. gent. Nam, quando multi vnam vxorem ambiebant, apud futurum socerum cœnabant, & singulis, præsente sponsa futura, varia dicteria narrantibus, cuicunque mulier arriserat, illi cohabitabat. Turpis ab eodem auctore & inhonestus mos narratur, qui apud Dapsolibyes fuit. Congregati enim omnes vno die vxores vnà ducebant posse Vergiliarum occasum. Nam posse epulas mulieribus seorsim discumbentibus, exincta lucerna, viri ad ipsas ingrediebantur: & quilibet, quamcunque contigerat, ducebat. Huiusmodi ferè Anabaptistarum fertur esse consuetudo.

Phæacum mos

Iob 1.

Dan 5.

Ioan. 2.

Mos mulieres in conuiuio permutandi.

Quantum ad seruos attinet, Romani illos non admittebant ad mensam, nisi manumissos, ita vt mensæ communicatio esset manumissionis signum. Hinc Tertullianus libro de Resurrectione carnis: Atqui (inquit) & vestis albæ honore, & annuli aurei nitore, & patroni nomine, & tribu, mensaque honorantur. Iisdem tamen (vt testatur Plutarchus lib. 7. Symp. 4.) semper aliquid censebant relinquendum, ita vt reliquiæ in illorum vsum cederent. Moris tamen fuit cùm apud Græcos, tùm apud Romanos, vt in Saturnalibus serui exæquato cum dominis iure conuiuarentur, imò vt domini seruis ministrarent: vt de hoc supra pluribus in Saturnaliorum explicatione dictum est. Eundem morem & apud Cretenses in Mercurialibus, & apud Træzenios mẽse Geræstione & apud Babylonios in festo Sacea quod mense 11. Loo dicto celebratũ fuit; & apud Thessalos in Pelorijs fuisse, vt nimirũ serui, non modò cum dominis in conuiuio accumberent, sed domini illis ministrarent, plurimis testimonijs Athen. lib. 14. comprobat. Coos contrà, quando Iunoni sacrificabant, seruos ad sacrificiũ illud epulare nõ admisisse Athen. lib. 14. Macarei historici, atq; Philarchi poetæ testimonijs probat.

Serui apud Romanos non admittebantur ad mensam.

Quando, & vbi serui ad dominorum mensam admissi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Athenæus lib. 4. cap. 4.

Sic Hyacinthiorum die tertio (nam festum illud tres dies durabat) apud Spartanos, quo omnis generis spectacula, sacrificia, atq; conuiuia fiebant, ciues omnes sibi notos, familiares, atq; proprios suos ad sacrificia, epulasq; inuitabant. Nam aliàs, vt apud Romanos, ita apud Græcos seruus ad sacrificia non patebat aditus. Sic Exod. 12. peregrinus et mercenarius siue operarius ab epulo paschali arcetur: vbi tamen non quiuis mercenarius, sed tantum ex gentibus significatur: sic Deut. 24. duplices mercenarij ponuntur, nimirũ ciues & peregrini. Solebant enim gentiles ventitare ad Iudæos eisq; seruire pro mercede. Persarum reges, sicut fertur, non amicis modò & proceribus, & stipatoribus solebant de cœna portiones mittere, sed semper seruorũ quoq; atq; canum cœna in ipsorum mensa proponebatur, cum, quantum omninò fieri poterat, omnes, quorum vtebantur opera, suæ mensæ facerent participes: nam cibi communicatione etiam ferissima ciurantur animalia. Hodie in quotidianis familiaribus, atq; domesticis illis sysitijs apud Heluetios, & alios populos ministri, famuli, ancillæ mensæ à patribus, atq; matribus familiàs adhibentur: apud alios populos, & quamplarosq; is mos non est.

Plutarch. lib. 7 Prob. 4.

Pueri apud Romanos ad fulcra lectorum sedentes epulabãtur.

Quoad pueros illi more veterum Romanorum ad fulcra lectorum sedentes cibum capiebant. Claudius imperator (teste Suetonio) adhibuit omni cœnæ & liberos suos cum pueris, puellisq; nobilibus, qui more veteri ad lectorum fulcra sedentes vescebantur. Mos enim erat (vt Cornelius Tacitus quoq; testatur) vt principum liberi cum cæteris eiusdem ætatis nobilibus sedentes vescerentur in aspectu propinquorum, propria atq; puriore mensa. Atq; apud Arcadas (authore Athenæo lib. 4.) liberi cum patribus suis lapidibus insidentes nudi conuiuabantur. Verùm pueros ad publica conuiuia adhiberi cum decoro, tùm illorum vtilitati minimè videtur esse consentaneum. Nam & pueros stando potius ministrare, quàm mensæ assidere conuenit, & quoniam multa fiunt atq; dicuntur in illis conuiuijs, quibus tenera illa flexibilisq; ætas corrumpi facilè ac depraui possit, illos abesse quàm interesse eiusmodi conuiuijs longè videtur satius. Quocirca Clemens Alexandrinus lib. 2. Pædag. c. 7. adolescentes atq; adolescentulas vult ab ijs conuiuijs, in quibus θεάματα, καὶ ἀκούσματα turpia & inhonesta versantur, prorsus abstinere, cùm partim ob ætatis infirmitatem, partim ob fidei leuitatem, & inconstantiam ad cupiditates ferantur præcipites. Sed in priuato atque domestico conuictu, patres, matresq; familiàs, nec non præceptores atq; pædagogi, qui illorum curam gerunt pueros atq; puellas vel mensæ suæ adhibebunt, vel certè in conspectu suo, mensula separata, illos vescisci curabunt, quò facilius ineptos atq; incompositos illorum mores, gestusq; inspicere, & partim verbis, partim verberibus corrigere, & emendare queant. Athenæus auctor est lib. 5. Philosophos Athenienses ipsos quoq; iuuenes ad modestia, & frugalia illa suæ sysitia (de quibus supra) adducere solitos fuisse: in quibus illos scribit περὶ τέλους νόμον, hoc est, certa ac definita lege, atq; modo cibum sumpsisse. Huiusmodi moderatis frugalibus, atq; honestis priorum, & doctorum virorum conuiuijs, teneræ illius ætatis homines adhibere consultissimum fuerit, quò facilius eiusmodi exemplis atq; colloquijs pijs, & eruditis ad virtutem atq; doctrinam formari, & institui possint. Hic etiam dici posset de pueris qui olim ad cœnæ dominicæ communionem admittebantur, temporibus Tertulliani et Cypriani, vt etiam olim pueros ad paschale illud epulum fuisse admissos Iudæorum libri non negant. Idem etiã ex Philonis lib. 3. de vita Moysis colligi potest, vbi Iudaicam Paschatis celebrandi consuetudinem describit. Hæc de inuitandorum seu conuiuarum qualitate varia & multiplici-

DE NVMERO INVITANDORVM, SEV CONVIVARVM.

CAPVT II.

Numerus ternarius.

NVNC *de numero dicemus, in quo veteres ethnicos vehementer religiosos, vel superstitiosos potiùs fuisse reperio. Marcus Varro (teste Gellio lib. 13. cap. 11. in libro quodam lepidissimo ex Satyris Menippæis, qui inscribitur,* Nescis quid vesper serus vehat) *de conuiuarum numero, deq; ipsius conuiuij habitu, cultuq; differens, dicit conuiuarum numerum incipere debere à Gratiarum numero, & progredi ad Musarum, id est, proficisci à tribus, & consistere*

sistere in nouem: vt cum paucissimi conuiuæ sunt, non pauciores sint quàm tres: cùm plurimi, non plures, quàm nouem. Nam multos esse non conuenit, quoniam turba plerunque est turbulenta. Et Romæ quidem, addit Gellius, constat, sed & Athenis, nunquam autem plures cubabant. Plinius lib. 28. cap. 2. scribit, Seruium Sulpitium hanc fuisse commentum causam, cur olim ominosum fuerit mensam relinquere, nempe quòd illis temporibus nondum conuiuæ numerabantur plures tribus. Pausanias quoque nunquam plures tribus antiquitus coijsse, priscorum Annalibus comprobat, eius rei causam affert, quòd hunc numerum sacrum atq; perfectum veteres crederent, idq; vel propter Gratiarum, vel propter Furiarum concentum. De ternarij numeri perfectione, religione, vsu in sacrificijs veterum, plura vide apud Cœlium Rhodig. lib. 12. cap. 9. Nobis Christianis meritò numerus hic sacer, & augustus est, propter sacrosanctam nimirum illam, & credendam potius atque adorandam, quàm curiosè nimis scrutandam τριάδα, quæ Abrahamo olim, ceu patri omnium gentium, manifestè fuit patefacta, quando Iehoua trium virorum (quos ille hospitio, conuiuioque excepit) specie ad illum venit. Nam tres illi viri, quater aut quinques Iehoua appellantur, quod nomen non nisi in Diuinam naturam conuenit. Vnde constat non angelos (vt Iudæi volunt) sed ipsum Iehoua essentia vnum, hypostasi trinum fuisse Abrahami conuiuam. Hoc ergo trinitatis mysterium quoniam Ethnicis quoque obscurè, & quasi per nebulam quandam atque caliginem innotuit, hinc factum puto, vt ternario numero diuinam quandam vim tribuerint, & eundem cùm in sacrificijs, tùm in epulis quoque suis, quæ & ipsæ illis sacræ visæ sunt, sibi obseruandum esse duxerint: præsertim cùm communis ille omnium populorum pater, ipsum Deum trium virorum specie (de quo aliquid audire potuerunt) hospitali conuiuio perhumaniter, liberaliterque exceperit. Lege quoque Fannia, vt ad propositum redeam, extra domum non plures tribus, in foro non plures quinque licebat conuiuio excipere, vt testis est Athenæus lib. 6. sub finem, vbi hanc legem à Mutio Scævola diligenter fuisse obseruatam scribit. Eiusdem legis Macrobius quoque meminit lib. 3. Saturnal. cap. 17. Huc quoque faciunt Poëtæ Archestrati Syracusani versus, qui ab Athenæo lib. 7. citantur:

NOTA.

Tres Abrahami conuiuæ.

L. Fanniæ de numero conuiuarum.

Archestrati poetæ iudicium de conuiuarum numero.

Πρὸς δ' ἐμὲ μὴ πάντας ἑλειπνεῖν ἀβρόδαιτι τραπέζῃ
Εἴκοσιν δ' ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρες οἱ ξυνὰ πάντες.
Ἢ τοὶ δὲ πέντε γε μὴ πλείους, ἢδ' ἢ τὸ καὶ εἶη
Μιξοφόρων ἁρπαξιβίων σπουδὴ γραπτωτέρη. id est,

Cœnare vnà omnes homines hinc diuite mensa
Atque adsint illi vel tres, vel quatuor omnes,
Non plures vel quinque, foret nam cœna parata.
Militibus rapidè promptas rapientibus escas.

Hinc triclinia quoq; veteribus dicta à tribus lectis, in quibus singulis antiquitus singuli conuiuæ accumbebant. Huc alludere etiam videtur Horat. Flac. cùm inquit:

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur,
Poscentes vario multùm diuersa palato.

Numerus septenarius.

Olim septenarium quoq; veteribus placuisse ex prouulgato illo dicto constat, Septem conuiuium, nouem vero conuitium: cuius Iulius Capitolinus in Vita Lucij Veri Imperatoris meminit. Hunc autem numerum veteres magni fecerunt, quòd esset virginitatis numerus Palladi sacer, quia nihil ex se pariat, quod intra denarij limites potest coaceruari duplicatum.

Denarius.

Homero secundo Iliados, denarius videtur placuisse. Nam in Decadas Sympostarcham distribuisse docet conuiuium, dignitatem sortasis denarij respiciens, quem circularem numerum Proclus vocat, & numerorum finem, principiumq;, quod dissolutus in monodum redit, & monodus coaceruatur in denarium. Verba sunt Agamenonis Iliad. 2.

Ἡμεῖς δ' εἰς δεκάδας διακοσμηθῶμεν ἀχαιοὶ
Τρώων δὴ αὖ δεκάτον ἑλόμεθα οἰνοχοεύειν.

Plures decem accumbere solitos, olim non fuisse moris, testis est Eustathius ibidem. Et Agamemnon quidem λ. β. sex Græcorum præstantissimos ad conuiuium vocat, septimus sua sponte supernenit Menelaus, non cam cibi causa, quàm vt fratri suo, si cubi opus esset, opera sua præsto esset. Et in Pythagoricis conuiuijs non interfuisse plures, Iamblichus auctor illustris prodidit: vt Cæl. lib. 18.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cap.8. *Apud Iudæos in conuiuijs nuptialibus tot licet inuitare, quot vult aliquis, ita tamen vt decem ad minimum his conuiuijs intersint, aliàs vti non possunt hac formula precationis, qua apud eos in conuiuijs illis vsitata est.* ברך אלהינו *Nebarck Elohenu. Iosephus lib.7. de Bello Iudaico indicat in Paschali epulo, ab hora nona decimi quarti diei vsq; ad vndecimam, hoc est, secundum Germanorum obseruationē, ab hora tertia vsq; ad septimam, hostias mactatas: singulis vero edendis adhibitos conuiuas denos interdum & vicenos.*

Duodenarius.

Iulius Capitolinus Veri Imperatoris conuiuium notissimum describit, in quo primum duodecim accubuisse dicuntur, cùm sit notissimū dictum de numero conuiuarum, Septem conuiuium, nouem verò conuiuium. Numerus duodenarius Iouis est numerus, quod eorsum suum duodecim annis perficiat. Huc quoq; referri potest δωδεκάθεον *illa Augusti Imperatoris cœna, in qua duodecim conuiuæ Deorum, Dearumq; habitu accubuerunt, cuius Suetonius meminit in eius vita. Huc refertur potest quod apud Gallos numerus decimustertius mali & infausti ominis habetur, ita vt vnum aliquem conuiuam eo anno moriturum esse superstitioso mentis errore nonnulli sibi persuadeant, vt testatur Petrus Menenius in Eunucho Terentij. Quamobrem si quando accidit, vt tredecim ad vnam mensam accumbant, venus illorum surgere atque discedere mali illius ominis euitandi causa cogitur. Non ergo minus hodie Christiani, quàm olim Ethnici in conuiuarum numero solent esse superstitiosi. De numeri duodenarij perfectione vide Augustin lib.20. de Ciuitat. Dei cap.5. ad illa Christi verba, Matth.19. Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel, vbi & iudicum, & iudicandorum numero duodenario, vniuersam quandam multitudinem dicit intelligendam. Plato ex viginti & octo rectissimè constare voluit conuiuium, pro Lunæ cursu, quæ viginti octauo die redit ad idem Zodiaci punctum, vnde processit. Xenophon octo tantùm vnà cum conuiuatore sint nouem. Charephon apud Athenæum lib.6. ex 20. rectum conuiuium existimauit. Heliogabalus Imperator (vt scribit Ælius Lampridius in eius vita) simul ad conam vocare est solitus octo caluos, octo luscos, octo podagrosos, octo surdos, octo raucos, octo insigniter vngues octo insigniter longos, octo præpingues & obesos, & octo nasutos, delectatus illo Graecorum prouerbio* ὀκταυτόχθων, *id est, omnia octo, de quo vide plura apud Erasmum in Adag. Veteres ergo conuiuarum numerum diligenter obseruarunt, & alius alijs placuit, vt ex superioribus liquet. Verùm in genese numerorum veteribus tanta fuit obseruatio, vt omnia, sicut Boethius Seuerinus ait, quæ à primæua rerum natura constructa sunt, numerorum ratione viderentur esse constructa. Pythagoras in primis ea in re valde fuerunt superstitiosi, & Pythagoras (vt testis est Plutarchus in libro de placitis Philosophorum) numerum pro mente accepit.*

Vigínti & octo conuiuæ.
Octonarius, siue Nonarius.
Triginta conuiuæ.
Octonarius.
Veteres numerorum obseruantissimi.

Videtur autem conuiuarum numerus non esse nimis ad vnum resecandus, sicuti à veteribus legimus factitatum: sed omnino ad ipsius conuiuij, ad temporis, loci, alimentorum, facultatum, aliarumq; huiusmodi circumstantiarum rationem esse accommodandus. Christus conuiuas habuit quinq; millia virorum præter mulieres, atq; parulos, quos in deserto duobus piscibus, & quinq; panibus infinitæ suæ potestate satiauit. Cæterum hîc cùm circumstantiarum (vt modò dictum) habenda est ratio, tùm vt omnibus in rebus, seruandus modus, vt nec nimis paucos, nec nimis multos inuites, præcatum tamen communius, & quidem periculosius committitur in excessu. Multi enim plures sæpe inuitant, quàm vel locus possit capere, vel ciborum, facultatum, aliarumq; rerum ratio possit, cum magno non solùm detrimēto, & rei domesticæ naufragio, verumetiam dedecore, atq; ignominia. Veteres (vt intellectum est) à conuiuarū copia atq; multitudine abhorruerunt, quoniam multitudo quæ hodie plærisq; arridet, plærunq; pacis (vt eleganter Seneca loquitur) est inimica, & (vt vulgò dicitur) confusionē parit. Ita Archestratus conuiuas plures quinq; militum rapto viuentiū manipulo comparat. Et prouerbium antè commemoratū huc maximè pertinet: Septem conuiuium, nouem conuitium. Ex quo Erasmus conuitium pro clamore dixit, quasi conuocium, cùm quæuis in re tam confusionem excitet, ac molestiam. Verùm hac de re præclarè sanè ac pluribus Plutarchus differit lib.5. Sympos. Probl.5. sub Lampria & Onesicratis medici persona: Οὐ καλὸν τὰ δεῖπνα μέτρα τῆς ἡδονῆς, *non in conuiuijs sequit Lamprias,* ἀλλὰ καὶ καλὸν τὰς κλίσεις διέμετρα τῆς ἑταιρείας, *hoc est, non in conuiuijs solùm, verùm in ipsis etiam inuitationibus est moderatio adhibenda. Nam (vt idem subiungit)* ὕβρεως *quoq;* καὶ φιλαργυρίας, *hoc est, humanitatis aliqua est incontinentia, neminem temperantem præmittens, sed omnes tanquam ad spectaculum, aut acroama aliquod trahens. Absurda autem etiam incommoda, quæ immoderatam illam turbam inuitatorum cōsequuntur, ibidem commemorantur. Nam primò eiusmodi conuiuia* δορυβώδεις συμπεριφορᾶς, *& τοχειας δεομένους, id est, tumultuarias habent ciborum circumlationes, celeremq; finem. Deinde loci angustiæ, spatijq; inopia magnæ sæpe, quàm panis vel vini defectus conuiuatorem omnibus deridendum propinat, eiusq; socordiam ac imprudentiam manifestè arguit, cùm loci copiam semper oporteat paratam esse, non inuitatis tantum, sed etiam vltrò, forteq; fortuna superuenientibus hospitibus atq; peregrinis. Nam si panis atq; vinum deficiant, culpam licet in seruos conferre, tanquam illi furto rem minuerint, ac verò loci defectus, atq; inopia inuitantis socordiæ, negligentiæq; imputetur. Ac vt Hesiodium illud magnopere laudatur, quod verbis illis:*

Incōmoda multitudinis conuiuarum secundum Plutarch.

Ἠτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετο. *id est,*
Primò omnium quidam chaos extitit.

In Theogonia.

Locum prius sedemq; rebus, quæ erant nasci turæ, subijcit: Sic conuiuator quoq; prudens de loco satis capaci, & idoneo conuiuis excipiendis primò omnium cogitare debet. Præterea cùm conuiuia sermonis potissimùm colloquijq; mutui causa, quo amicitia mutua alitur & auctior fiat, instituta sint, atq; celebrentur, ita vt vnum satius sit, quàm sermonem è conuiuio tollit: numeroso medius fidius huiusmodi conuiuarum cœtu mutui colloquij facultas impeditur, seu potius tollitur, cùm sæpe ne videre quidem se inuicem, nedum colloqui ob locorum interualla conuiuæ possint. Duo enim aut tres proximi inter se confabulari possunt, longius remotos neq; norunt, neq; aspiciunt. Quamobrem non rectè diuites faciunt, qui domos περιστυλίους, *id est, triginta lectorum capaces, & his laxiores adhuc, ampliores q; ædificant. Ac proinde* πολυθρύπτους *huiusmodi, hoc est, populosa conuiuia* NOTA.
elegantor ἀπαξιοῦσι, *& φιλοτίμου περιόδους, cōmunionis, amicitiæ, colloquiorumq; mutuæ expertia appellantur: quorum apparatus Panegyriarcham potius, hoc est, solennis pompæ præsidem, quàm Symposiarchem requirat. Imò ne conuiuia quidem verè nominari posse dicit. Nam quemadmodum cuneus, Platone auctore, certum habet atq; definitum magnitudinis terminum, quem si transiliuerit, ne cuneus quidem est amplius nuncupandus: sic conuiuium quoq; certos suos habet magnitudinis fines atq; terminos, vtra quos nullam id amplius conuiuij formam, rationémue obtinet, atq; idcirco ne nomine quidem conuiuij amplius dignum censeri debet. Etenim in conuiuio iusto, & legitimo tanquam in choro quodam opus est,* τὸ κρατεῖσθαι τῷ κοσμεῖσθαι *sit ouvrez &, id est, vt postremus seu imus, primum vel supremum possit exaudire, minimeq; opus sit velut in exercitu alicuo, internuncijs, vel vt in triremi* κελευσταῖς, *id est, proretis iussa gubernatoris renunciantibus, sed vt vnusquisq; pro se cum alijs colloqui possit. Hæc sunt incommoda quæ Plutarcho, imò experientia ipsa teste, conuiuarum nimiam multitudinem, atq; turbam plærunq; comitantur.*

Plutarchi præcepta de inuitatione conuiuarum.

Subiungit postremò duo præcepta in inuitatione obseruatu digna, & ad hanc conuiuarum turbam cauendam perquam accommodata. Primum est vt sæpius paucos inuitemus. Qui enim rarò admodū, & (quod aiunt) Ἀπὸ ξύλου, *hoc est, cunctanter, sero, nimisq; anxiè conuiuia instruunt, cogunturue rumquenq; eorum, qui illos quacunq; necessitudine, notitiaue attingunt, conuiuarum albo ascribere. Qui autem frequentius id faciunt, ternos aut quaternos vocando, illi conuiuia nauium instar quibus amnes traijciuntur laxa & leuia reddunt. Alterum præceptum est vt ipsius conuiuij causam geniumue spectemus. Nam vt ad alias res, atque negotia non omnis generis hominem temerè vocamus, sed eos qui ad vnamquamq; rem maximè apti sunt, & idonei, vt ad consultationem prudentes, ad causam dicendam disertos, ad peregrinationem eos quibus vicinus est expeditus & otium: sic ad conuiuia alia atque alia, alij atque alij maximè idonei sunt vocandi. Sic enim exempli gratia principi conuiuium præbenti apti sunt principes, & ciuitatis proceres, si illi sint amici. In nuptijs autem, & natalitijs genere propinqui, quiq; suus homogenij sunt participes. Atque in eiusmodi conuiuijs, & festiuitatibus maximè illi sunt conuocandi, qui bona vicissim se inuicem sunt in gratia. Neq; enim cum Deo alicui sacrificanti, omnibus etiam simul vota facimus quemadmodum eodem in templo, eodem altari colantur: sed cùm tres miscearue crateres, alijs è primo, alijs è secundo, sunt quibus è tertio libamus: inuidia namq; extra Deorum stat chorum. Diuinus autem viri mirum etiam est amicorum chorus, benevolè distributus in conuiuijs, siue conuiuali circumpotatione. Hæc Plutarchus de numero conuiuarum ad mediocritatem reuocando, bene sapiens, & vtilem sententiam, disserit.*

Veteres numerorum obseruantissimi.

Conuiuarum numerus non ad vnum resecandus.

Christi conuiuæ 5000.

Modus seruandus in conuiuarum numero.

Conuiuarum multitudo vitanda, & cur.

Conuitium.

NOTA.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lex Fannia.

Lex Orchia. Macrob. lib.3. Satur.cap.17.

Lex Iabensiũ.

Ad nuptiales epulas plurimi inuitantur.

Reges maximã hominum multitudinem solẽt conuiuio excipere

Exempla. Plin lib.33. cap.10.

Mos conuiuas numerandi. Athen. lib.6. γυναικονόμοι.

Nomẽclatores

Bene quoq; moratæ, & scienter constitutæ ciuitates atq; Respub. conuiuarum numerum sæpe certis quibusdam quasi cancellis atq; finibus circumscribunt: cuiusmodi fuit apud Romanos Lex Fannia, (de qua & suprà) nec non lex Orchia, quæ prima omnium de cœnis lex ad populum pertenuit. Hanc tulit C. Orchino tribunus plebis de senatus sententia, tertio anno antè, quàm Cato Censor fuerat. Summa eius præscribebat numerum conuiuarum. Et hæc est Lex Orchia, de qua Cato mox Orationibus suis vociferabatur, quòd plures quàm eius præscripto cauebatur, cum ad cœnam vocarentur. Sic Iabensibus lege lata interdictum erat, ne in celebrandis conuiuijs plures vocarent, quàm decem, & totidem mulieres, vt author est Heraclides in Politicis. Apud nos quoq; sæpe feruntur leges, quibus in nuptialibus festiuitatibus atq; epulis inuitandorum numero modus præscribitur, ad ritus inutilesq; sumptus, quos cum noui coniuges, tum ij qui inuitantur facere coguntur, euitandos. Plutarchus quoq; lib.4. Sympos. Prob.3. legumlatores dicit, qui summa contentione atq; conatu luxum oppugnarunt, numerum modumq; definiuisse eorum, qui ad nuptias inuitarentur. Nam ad nuptiales potissimùm festiuitates, atque epulas plurimi solent inuitari, cuius rationes aliquas Plutarchus affert, de quibus priore libro est dictum. Regiæ tamen est magnificentiæ, maximam hominum multitudinem nonnunquam conuiuijs excipere, quorum exempla passim plurima occurrunt. Sic enim Pompeius, cùm circa Iudæam res gereret, mille conuiuas totidem aureis potoreis matentes vasa cùm ferculis saginauit, vt Plin. lib.33. cap.10. Ptolomæi Varronis testimonio confirmat. Pythius Bithynus, qui platanum auream, vitemq; nobilem Dario regi donauit, Xerxis copias hoc est 88. millia hominum epulo excepit. Huiusmodi in sacris libris Danidis, Solomonis, Assueri conuiuia commemorantur.

Nunc quoniam de conuiuarum numero egimus, illud quoq; est adijciendum, moris nemirum fuisse, vt inuitati siue conuiuæ postquam conuenerant, numerarentur, & illi quibus id datum erat negotij γυναικονόμοι fuerunt appellati. Ibidem narratur fabula non illepida talis: Parasitus quidam, quum inuitatus ad nuptias postremus accumberet, γυναικονόμος numeratis conuiuis iusserunt illum abire, quòd contra leges, supra numerum triginta sequutus esset. At ille: Numerate (inquit) denuò, & à me sumite initium, hoc nanq; pacto non ero suprà numerum. At à Latinis ijdem appellati sunt Nomenclatores, de quibus illustris locus extat apud Ammianum Marcellinum, cuius hæc sunt verba: Cùm autem interuallata temporibus conuiuia longa, & noxia cæperint apparatu, vel distributio solennium sportularum anxia deliberatione tractatur, an exceptis hus, quibus vicissitudo debetur, peregrinum inuitari conueniet? Et si digesto plenè consilio id placuerit geri is, adhibetur, qui pro domibus excubat aurigarum, aut artem tesserariam profitetur, aut secretiora quædam se nosse confingit. Homines enim eruditos, & sobrios, vt infaustos & inutiles vitant quoque accedente quoque quòd & Nomenclatores assueti hæc & talia venditare mercede accepta, cuiusquosdam & prandijs inserunt subdititios ignobiles & obscuros. Hæc de inuitandorum, atq; conuiuarum qualitate, & numero.

DE TEMPORE INVITATIONIS, NEC NON VARIIS INVITANDI MODIS, ATQVE formulis, de seruis inuitantibus.

CAPVT III.

Varia temporis obseruatio in inuitationibus.

NVNC de tempore, quo fit inuitatio, dicendum. Sybaritæ (vt testis est Plutarchus in conuiuio septem sapientum) ante annum mulieres consueuerunt ad cõuiuia inuitare, quòd satis haberent temporis (nam, vt ille inquit, mulieres dum molinuntur, dum comuntur, annus est, cuius illustre exemplum habes lib. Esth. cap.2.) ad sese pretiosis vestibus ornandum. Ac omnino inuitatio fit longè, vel paulò ante conuiuium, vel conuiuio iam parato & instructo secundum varias vel circumstantias, vel mores, atq; consuetudines, quibus est seruiendum. In Euangelio Luc.14. cùm illi, qui ad cœleste illud epulum fuerant inuitati, denuo vocati per seruum venire recusassent, conuiuator paratis iam omnibus per eundem suum seruum, obnios quosq; subiùs vocari cu-

rauit. Sic enim sæpe fit, vt quando illi, quos aliquanto ante tempore inuitauimus, venire vel nolunt, vel non possunt, alios quos nobis commodum est, in illorum locum vel subitò inuitemus. Ipsa certè Esthera (sicut pluribus cap.5. scriptum est) regina cum magno vitæ suæ periculo Asuerum regem, atq; Hamanum eodem die, quo epulum adornauerat, inuitauit. Apud nos verò ad conuiuia, præsertim lautiora, biduo ante fit inuitatio. Iudæi in Italia ad nuptiale conuiuium triginta, ad alia verò conuiuia octo ante dies inuitare consueuerunt. Verùm quot ferè sunt populi, quot etiam circumstantiæ, tot sunt vel maturius, vel serius inuitandi consuetudines, quas omnes persequi esset infinitum. Omnino (vt est in prouerbio) Lex regio: seruiat igitur vnusquisq; suæ ciuitatis, atq; gentis hac in parte consuetudini.

Consuetudini seruiendum.

Modus et forma inuitandi ad conuiuium.

Iam verò quoad inuitationis modum siue formam, illa quoq; varia est, & multiplex. Nam vel inuitamus absentes, & peregrinos, vel eos, qui in eadem vrbe, locoue, in quo nos sumus, versantur. Item inuitamus vel ἀμέσως per nos metipsos, vel ἐμμέσως, idq; rursus bifariam, vel per literas, vel per ministros, famulos, atq; nuntios, vel vtroq; modo. Inuitationis ἀμέσου illustre exemplũ habemus in historia Esthera. Ipsa namq; Esthera regina cum magno vitæ suæ periculo Asuerum regem, atq; Hamanum inuitat. cap.5. Serui autem quorum opera olim beati, lautiq; homines ad inuitandum vtebantur à Græcis κλήτορες, & δειπνοκλήτορες, nec non ἱλεάτεγι, siue ἱλειάτεγι. Athen. lib.4. Ἱλεάτεγι autem, vt inquit Pamphilus, vocantur, qui ad regiam mensam vocant παρὰ τὸ ἵλεως, id est, mensa. Artemidorus autem eos appellauit δειπνοκλήτορας. Latini eosdem vocatores appellarunt. Plin. lib.3. cap.10. de Apelle: Inuitatus ad regis cœnam venit. Indignantiq; Ptolomæo, & vocatores suos ostendenti, vt diceret, à quo eorum inuitatus esset, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineauit, agnoscente vultum plani regem ex inchoato protinus. Martialis:

Iam dices mihi vapuler vocator.

Priscæ inuitandi forma quædam.

Sueton. in C. Caligula. Compererat prouincialem locupletem ducenta sestertia numerasse vocatoribus, vt per fallaciam conuiuio interponeretur. In Euangelio Luc.14. conuiuator ille seruo mandat, vt ad conuiuium homines vocet, quem similiter δειπνοκλήτορα, seu vocatorem appellare possumus. Apud Lucianum in Dialog. de Mercede conductis & famuli sit mentio, ad cœnam vocantis, & mercedis, quæ illi nonnunquã ab inuitatis dari consueuerat. Primùm, inquit, adest tibi quispiam, qui te iubeat ad conuiuium accedere, famulus non incomis, qui tibi prius placandus datis in manum, ne videaris inciuilis, vt minimum quinq; drachmis. At ille recusans, seq; quum maximè cupiat, cupere dissimulans: Apage, inquit. Ego ne quicquam abs te? Addit & illa, Absit, Dij prohibeant. Tandem flectitur, & obtemperat, atq; discedit, te latè diducto rictu subsannans. Apud nos ancillarum ferè id est munus, quæ comptius & nitidius solito vestitæ illud obeunt, mulieribus quoque ad nuptialia conuiuia inuitantibus mercedula à sponso dari consueuit.

Porrò inuitandi formulæ Hebræis vsitatæ huiusmodi ferè fuerunt. Esthera regem Asuerum his verbis inuitauit: Si super regem bonum (hoc est, si illi gratum atq; cõmodum) veniat rex & Haman hodie ad conuiuium, quod apparaui ei. Item in ipso conuiuio, verunq; rursus hoc modo in crastinum inuitauit. Nam cùm rex dixisset: Quæ est postulatio tua, & dabitur tibi? quæ petitio tua vsq; ad dimidium regni, & fiet? Respondit illa: Petitio mea, & postulatio hæc est: Si inuenta sum gratiam in oculis regis, & si regi visum fuerit, vt annuat petitioni meæ, & præstet quod peto, Veniat rex & Haman ad conuiuium, quod parabo eis crastino die, &c. Humana sanè, modesta, atque honorifica fuit hæc inuitationis forma. Simili vsus est Abrahamus, cùm tres illos viros inuitaret, Gen.18. scriptum est. Nam cùm illis occurrisset, seq; ad illorum pedes abiecisset, Amabo Domine, inquit, si inueni gratiam in oculis tuis, ne quæso prætereas seruum tuum, &c. Similiter Lothus duos illos angelos pronus, facie terram versus demissa, his verbis inuitauit: En obsecro domini mei, diuertite quæso ad domum serui vestri, & pernoctate, & lauate etiam pedes vestros, & mane consurgentes proficiscimini viam vestram. At illi dixerunt: Non, sed in platea pernoctabimus. Ille verò effligitabat vehementius, vt ad se diuerterent. Matth.22. cap. est & inuitandi formula simplex, qua seruuli vtuntur: Δεῦτε ἐς τὰς γάμους, id est, Venite ad nuptias, nã omnia sunt parata. Ioan.21. Christus ad discipulos dixit: Δεῦτε ἀριστήσατε, Venite ad prandendũ. Hodie in Italia Iudæi hac inuitandi ad nuptias formula vtuntur: N. Orat te vt velis se honorare tua præsentia in cõuiuio nuptiali suæ

Iudæorum mos inuitandi ad nuptias.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Inuitandorum nomina olim in tabella scripta vocatoribus dabantur. Heluetiorum mos.

filiæ, &c. tùm מזל טיב *mazal tob* fausto omine dicit inuitatus ei, qui inuitat: cui ab inuitatore respondetur ברוך תהיה *baruk tihe* ich, id est, benedictus eris. Et inuitandi formulæ hodierno die apud alias, atq; alias gentes variæ sunt, & multiplices, quas operosum esset nimiùm recensere. Illud quoq; olim videtur fuisse moris, vt inuitandorum nomina in tabella inscripta vocatoribus darentur, id quod ex verbo καταγράφειν, quod Plutarchus pro inuitare vsurpat, videtur posse colligi. Apud nos quidem mulier vnà cum puero aliquo ad nuptias inuitare solet, puer manibus tenet charam, cui inuitandorum nomina sunt inscripta, & inuitatione per mulierem facta, eos qui vel præmittunt, vel recusant puer diligenter notat. Præterea vt locus, ita tempus quoq; atq; hora conuiuij inuitatis vt olim, ita hodie etiam significari consueuit. Olim enim qui vocabant ad cœnam, designabant, ad quam vmbram solarij vellent adesse conuiuas. Itidem qui vocabantur, ne venirent ante tempus, rogabant, ad quam lineam esset veniendum: inde prouerbium, Decempes vmbra, de quo primo in libro, vbi explicatam pluribus, qua ferè hora dici veteres cibum capere sint soliti.

Locus & tempus cœnæ in inuitatione indicatur.

Inuitationem amicam, modestam & seriam esse oportere. Penulam scindere, Prouerb.

Inuitatio porrò siue ea per nos fiat, siue per alios, sit humana, amica, non simulata, languida & remissa, sed seria, acris, ita vt is qui inuitat, seriò rem & ex animo agere, non ludere videatur. Huiusmodi fuerunt illæ paulò ante commemoratæ Esthera reginæ, Abrahami, atq; Lothi inuitationes humanitatis, amoris, officijq; plenissimæ. Qui enim aliquem seriò, & ex animo inuitant, ij penulam scindere dicuntur antiquo prouerbio, hoc est, manu iniecta in penulam, aliquem quasi vi retinere, & remorari, & ad manendum diuertendúmue inuitare. Cicero ad Atticum lib.13. de Varrone verba faciens: Venit, inquit, ad me, & quidem id temporis vt retinendus esset. At ego ita egi, vt non scinderem penulam. Memini enim tui, & multa erant, nosq; imparati. Quid refert? paulò post Capitonem T. Carinate. Horum ego vix attigi penulam, tamen remanserunt. Huiusmodi est apud Terentium: Mida Getam resupinat pallio. Et Apuleius id sæpe appellat, iniecta manu firmiter aliquem ad epulum trahere. Cuiusmodi feriæ, vehementissq; inuitationis exemplum apud eundem habemus lib.2. Fortè, quadam die mecum magnopere Byrrhena contendit apud eam cœnulæ interessem, & cum impendio excusarem, negauit veniam, id est, dixit se mihi non veniam daturam, nisi promisissem, me apud eam cœnaturum. Contrà igitur leniter, remisse atq; languidè aliquem inuitare, eum aliquem lacinia tenere, non scindere penulam, vix attingere penulam. Cuiusmodi dicendi formin ne strates quoq; hodie vtuntur: Einem den rock/oder den geeré nit zerreyssen/oder zerzerren. Omnino hic quoq; adhibendus est modus, vt nimirum neq; languida nimis & remissa, vel etiam ficta simulataq; sit inuitatio, nec etiam nimis importuna, odiosa, violenta, molesta, ita vt aliquem vel inuitum, cum aliquo illius incommodo atq; molestia ad epulas, hospitiumq; inuitare, seu potius trahere, & diutius quàm par sit, retinere conemur. Mirum, simulatumq; inuitationis genus fuit, quo viri Triumphales olim apud Romanos vsi fuerunt. Illi namq; (vt testis est Plutarchus) consules ad epulum Triumphale inuitabant, sed postea illos rogabant, ne accederent, idq; ob eam causam, vt post epulum honoris ergò à populo Romano deduci possent: qui honos præsentibus consulibus non poterat ex populi Romani moribus, ac institutis Imperatoribus tribui. Eadē de re sic scribit Val. Max. lib.2. c.3. Moris erat ab Imperatore triumphum ducturo Coss. inuitari ad cœnā: deinde rogare, vt venire supersedeant, ne quis illo die, quo ille triumphauerit, maioris in eodem conuiuio sit imperij.

Lacinia aliquē tenere, nō scindere penulam. Prouerbium.

Quis modus in inuitationibus tenendus.

Mirus virorum Triumphalium apud Romanos mos inuitandi.

DE IIS QVI NON VOCATI IMPVDENTER SE QVIBVSVIS EPVLIS INGERVNT, DE PARASITORVM NOMINIBVS, NATVRA, ATQ; MORIBVS.

CAPVT IIII.

De iis, qui non vocati, ad conuiuia accedunt

IAM de ijs, qui non vocati ad conuiuia accedunt, nec non de eorum, qui inuitant sunt, munere & officio (quoad inuitationem) operæpretium erit dicere. Quemadmodum igitur ij, qui inuitati & vocati sunt κλητοὶ, & κεκλημένοι à Græcis appellantur: ita contrà μὴ κεκλημένοι, ἄκλητοι, αὐτόκλητοι, (selbs gladen gest) & αὐτόματοι, suo αὐτομάτως ἐπελθόντες, ab iisdem dicuntur: qui Latinis non vocati, & inuocati à Plauto & Cicerone appellantur, quiq; sua sponte ad conuiuium accedunt.

Duo genera nō inuitatorum.

Hi verò sunt duplices: alij, qui omnino non sunt vocati, alij, qui à conuiuarum aliquo sunt inuitati: qui à Græcis ἔπιλητοι, & σιναὶ, à Latinis vmbræ vocantur, & conuiuarum comites, vt eos Apuleius lib.5. appellat. Nam probè, inquit, dispositæ cœnula balneas obeunt (en balneandi consuetudinem ante epulas) dehinc lauti quendam fortissimum rusticanum, industria laterum, atq; imis ventris bene præparatum, comitem cœnæ secum adducunt.

Non est temere, & iniustiā causa ad conuiuia accedendū.

Ac omnino hoc primò omnium sit in præceptis, vt ne quis, si non est inuitatus, temere & sine iniusta causa ad conuiuiū accedat: quod qui facit, multis nominibus malè audit. Hoc nomine Myconij olim fuerunt notati, quod ob tenuitatem alienas cœnas captarent: vnde prouerbium natum est, vt qui ἀκλήτους, id est, inuocatè ad conuiuium venirent, Myconij more venire dicerentur. Hinc Archilochus apud Athenæum lib.1. in Periclem inuehitur, ὡς ἄκλητον ὅπτο παίοντα εἰς τὰ συμπόσια, μυκονίων δίκα, hoc est, velut qui inuocatus ingereret se ad conuiuia Myconiorum more. Videntur enim Myconij propter paupertatem, quod infœcundam insulam incolerent, sordium & auaritiæ nomine infame accusati: vnde Ischnomachum sordidum Cratinus Poëta, Myconium appellat. Antiphanes Poëta Syracusius apud eundem huiusmodi homines, qui in vrbibus, vt sæpe fieri solet, non inuitati ad conuiuia accedunt, muscis comparat, quæ in Olympijs aduolantes bouem fœdè feriebant: quo simili illorum impudentiam perstrinxit. Versus eius hi sunt apud Athen. lib.1.

Myconiorum more ad conuiuium venire Prouerbium.

Ἀεὶθ' ὥσπερ ὀλυμπιάσι φασὶ τὰς μύας ποιεῖν
Βοῦν τοὺς ἀκλήτους παίοντα κόπτειν πανταχοῦ. Id est:
Muscæ velut fœdè solent Olympicæ
Boues ferire non vocatæ, idq; vndiq;, &c.

Hinc apud Antiphanem Comicum Parasitus hoc modo inducitur:

Θύρας μοχλεύειν, σεισμὸς εἰσπεπήδακεν, ἀκεῖς
Δειπνεῖν ἄκλητος, μῦαι μὴ ἐξελθεῖν, φρίαρ.

Muscis comparantur non inuitati conuiuæ.

Nec verò à Græcis tantùm, verùm etiam à Latinis impudens hoc genus hominum muscis comparatur. Plautus in Pœnulo:

LYC. *Hospitium te aiunt quæritare.* COL. *quærito.*
LYC. *Ita illi dixerunt, qui hinc à me abierunt modò,*
Te quæritare à muscis. COL. *Minimè gentium.*
LYC. *Quid ita?* COL. *quia à muscis si mihi hospitium quærerem,*
Adueniens huc irem in carcerem recta via.

Quærebat ille adolescens hospitium à muscis, hoc est, ab arbitris, & aduentoribus liberum, in quo ne muscæ quidem sint arbitræ, secundum illud: Ne musca quidem. Id enim suprà aduocati dixerant:

Potare, amare volt. LYC. *Locum lepidum dabo.*
ADVO. *At enim clàm furtim hìc esse volt, ne qui sciant:*
Neue arbiter sit, &c.

Hoc cùm Colabiscus aliorsum acciperet, quasi dictus sit à muscis quæritare hospitium, negat se à muscis quæritare. Nam si à muscis quærerem, inquit, rectà in carcerem inissem, vbi solet esse magnus muscarum numerus. Ita Lambinus interpretatur. Posteriora autem verba, Iustus Lipsius in Antiquis suis lectionibus aliter interpretatur. Addit deinde, inquit, ludens de carcere. Nam cerè in carcerem periculum non erat, ne quis inuocatus veniret. Atque idem Poëta in Mercatore:

Musca est, inquit, meus pater, nihil potest clam illum haberi,
Nec sacrum, nec tàm prophanum quicquam, quin ibi sit illicò.

Cur illi qui nō inuitati se epulis impudenter ingerunt, muscis comparentur.

Ælianus lib.11. de Animalibus cap.8. testis est, in Leucade insula promontorium fuisse excelsum, & sacrum in eo Apollinis Actij fanum, cuius honori dedicatum tempus festum cùm instabat, in quo saltando etiam certabatur, bouem muscis feriebant, cuius illæ sanguine saturatæ recedebant, veluti munere ad id faciendum persuasæ. Et cap.17. quinti libri scribit, muscas Pisatides eo tempore, quo Olympiæ festum celebrabatur, inter tot sacrificia, & sanguinis passim fluentis copiam, & carnes suspensas, quasi Dei reuerentia moras discedere, ac vltrà Alphæum flumen auolare consueuisse, ac soluto iam festo vnà cum mulieribus (quæ & ipsæ lege & imperio aberant) tanquam decreto aliquo exules reuocatas, in Elidem reuersas esse. Sed quoniam musca (vt Ælianus lib.7. cap.19. &

Universidad de Deusto
Biblioteca

lib.2.cap.29. nec non experientia ipsa docet) impudens animal est, & importunum, & audax, & vorax, quodq; non facilè repelli potest: mirum sanè non est, huiusmodi homines, qui sese conuiuijs temerè & audacter ingerunt, ac illa per flammam & ignem petunt, à Græcis pariter atque Latinis muscis comparari, ac muscas μεταφορικῶς appellari. Eandem enim ob causam, vt illud quoque addam, immanis ille animarum belluo, qui leonis instar feri, atque famelici circumquaq; circuit, omnem homines deuorandi, atq; perdendi occasionem captans in sacris literis Beelzebub, hoc est, muscarum princeps, siue dominus appellatur. 4. Reg. cap. 1. Matth. 12. Marc. 3. Nam muscæ instar hominibus assiduè molestus est, atque infestus, nullam illos tentandi vexandiq; intermittit-nem facit. Hic videtur esse ille Myodes, cui (vt testis est Plinius lib.29.cap.6.) in Olympiæ sacro certamine immolato tauro, muscarum nubes extra territorium illud abierunt. Eundem muscarum Deum, lib.10.cap.28. Achorem vocat (Gregorius Nazianzenus Acaron, ab Acaron vrbe Palæstinæ, vbi præcipuè cultus fuit) cui Cyrenaicos (lib.4.Regum.cap.1. Accaronitarum Deum dicitur) quibus muscarum multitudo pestilentiam afferebat, scribit sacrificare fuisse solitos, ac sic mulatq; illi Deo litatum fuerat, protenus omnes interijsse. Appellatus etiam est, teste Cælio lib.22. cap.2. ἀπομυῖος, muscarum abactor, à fugandis pellendisq; muscis. Iam verò, vt ad propositum regrediar, impudenter hi atque audaces epularum sectatores, qui non inuitati sese quibusuis epulis non amicitiæ & honestatis, sed ventris sui causa immiscent, à Græcis λειπνομαγεῖς, ἀπὸ τοῦ λειπνομαγεῖν, id est, ad cœnam pugnare, vocantur. (Sic Nicolaus Myrepsus, φιλόδειπνοι, δειπνοσοφισταί, φορικὲς δειπνοι, παράσιτοι, ἀλλοτριοφαγοι

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod est animaduersione dignissimum: Reuera adulator Protei instar videtur esse παντοδαπὴς ὢ μόνον κατὰ τὴν μορφὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς λόγους, ἃ τῶ ποικιλόφρων τις ὄζυν, id est, sic enim non solùm forma, atque facie, sed etiam sermonibus sibi est dissimilis, varius, & inconstans.

Alia epitheta græca, quibus adulatorũ mores depinguntur.

Multis porrò alijs nominibus, atque epithetis adulatores à Græcis eleganter designantur, quibus illorum natura, atque mores egregiè exprimuntur. Nam & δειπνολόχοι, & ἀλειτοφεγγεῖς, id est, cœnipetæ, cœnarum insidiatores (sic δειπνολόχη ab Hesiodo dicitur mulier, quæ præter maritiviti voluntatẽ ad aliena conuiuia se confert) & ξαπεζεῖς, ξυνεξαπεζοῦσι, & ab Eupolide ὁμοτάγνιοι, καὶ μετ' ἀρίστου φίλοι, ollæ amici, qui non ex animo, sed cibi ventrisq; causa alios colunt. Huc pertinet prouerb. χύτρης φιλία, id est, ollæ amicitia, de quo Erasm. in Chiliad.

Eandem ob causam etiam dicti sunt ἀκλήτευοι, quòd sponte ad lecythum commeauerint, & inuocati præstò essent in conuiuijs. Dicti sunt etiam, teste Eustat. Od. 2. ξαπεζολοιχοι mensarum liguritores (Täller schlãcker) κνισολοιχοὶ siue κνισαλοιχοὶ, κνισοφύλακες, Alicatillones, qui nidore seu pinguedine delectantur. Sic καπνοσφρήτης fumum olfaciens proculque liter dicitur homo sordidus, vt annotat Eustat. ιλ. θ. aut etiam parasitus qui nidore alienæ culinæ mensæue ducitur. Vide Iunium in Adag. (Braatenschmöcker) γάστεις, γαστεμάργη, γαστρολάτρης, γαστρολιγίς, παντοφάρυγγις, ventris mancipia, & gulæ inexhaustæ, ἐνδοτὶς δοῦλοι, γαστρὸς ὠμὸν κρέας, bucceatum, siue bolorum, offularumq; mancipia: πάνθαι, à voracitate, siue ciborum cupediarum & uiditate insatiabili, qua laborant.

ξαπεζορήτορες.

Appellati etiam sunt ξαπεζορήτορες, à loquacitate futili, & à Cratete Cynico eleganter κατανδυσιφάγοι, id est, conniuepulones, siue ad nucum manducones, qui conniuendo epulantur: dictisq; omnibus ventris causa annuunt. Vnde etiam à Plutarcho in symposiacis non minus elegãter, quàm verè τῇ γαστρὶ, τῇ λυχνῇ σύνδειπνοι vocantur. Huc facit illud Menand. πολλοὶ ξαπέζης ἀκόλαθοι φίλοι. Multi mensæ non veritatis amici sunt. Greg. Nazianzen. in Athanas. adulatorem eleganter vocat ξαπέζης ἀλλοτρίας δοῦλον καὶ μάζης ὠνιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν μεμαθηκότα δι' τὴν γαστρὶ, id est, Alienæ quadræ seruum, maxaq; venalem, ventris gratia quiduis & facere & dicere edoctum. Inde etiam parasitus eleganter ἐγγλωττογάστωρ dictus, qui lingua sua nutrit, sicut ἐγχειρογάστωρ qui manuum labore sibi victum comparat. Eustath. Od. 132. 346. 636. ιλ. 216. Idem ab Eubulo Comico apud Athenæum λοπαδαγχόνοι seu λοπαδάγχναι dicuntur, ceu sartaginum pestes, ac pernicies cuncta abligurientes: & ab eodem ἀλλοτρίων κτεάνων παρασπινδίκες, id est, gulæ exitiales, alienarum opum subaccensores appellantur. Ταγηνοριθοθήκας, apud Suidam, parasitus vocatur, quod patellas ventres & uiscera pariter, & Athenæum κοιλιοδάιμονα, quod ventris studio felicitatem metiatur, κοιλοδουλεύειν apud eundẽ & ἀλᾶν quod ventri seruiat, nec non ὀλβιογάστωρ. Talis etiam λιβητοχάρων vocatur à Cerinthio Megalopolitano, quòd lebetibus, id est, ferculis gaudeat. Item πατελλοχάρων patellis gaudens. Eustath. Od. Σ. etiã θυεάπαξ (Iunio videtur legendũ θυεάρπαξ) quòd alienis foribus insideret, alienam quadram ambiens. Videtur & nouo vocabulo κοσκυλμοπροκίστης apud Suidam parasitus designari, veluti teredo & cossus mensarum. Hipponax apud Athenæum, Bupaltum hostem suum μεσογυαλοπροκίστην appellauit, tanquam qui voracitatis implacabilis studio sæpius inter cœnandum alui suburram poneret, vt nouo onere ventrem subinde impleat, voce composita à μεσογύης, καὶ ὀλόπτω καὶ κίζειν. Pindarus adulatores λιβύρνας appellauit, hoc est, susurratores, & illorum dixit esse ἄμαχον κακὸν, id est malum inexpugnabile.

Dicti sunt etiam parasiti γελοιαστὰι, γελωτοποιοὶ à studio captandi risum. Apud Athenæum. Vnde Gelasinus dictus est parasitus ille Plautinus in Stycho, vt ipsemet de se his verbis comparetur, Hoc adeò nomen reperi, quia iam inde à pusillo puero ridiculus fui. Celtæ, teste Posidonio, bella gerentes secum semper adducebant συμβιωτὰς, quos parasitos vocant, sua lingua βάρδους (Athenæus). Hi sermonibus atque cantu illorum laudes passim apud omnes decantabant. κερκοδίζειν (Aristophani κερκίδιζε ἀπαιρεῖν) quoque verbum adulatoribus congruit, quando subblandiendo sinciput, os, pilosq; ex vestibus legunt (Germ. fäderläsen) quos vocant Græci κροκίδας, item ψάλας & ψύλλας, similiter κερκωπίζειν verbum est adulatorum proprium (Germ. schwäntzlen fuchßschwäntzlen/translatum à brutis, quæ caudam (quam dicunt κέρκον) mouentes subblandiri assueuerunt, vnde ipsi κέρκωπες dicuntur, κροκοδίσμους. Hesych. κροκολίγμους palparis. A Latinis

huiusmodi homines generalibus nominibus appellantur parasiti parasitastri, adulatores, assentatores.

Parasitum Scaliger in ceparum comœdia Cœnaturionem vocat, nouo vocabulo. Hinc parasitari, supparasitari, parasitatio, ars parasitica apud Plautum.

Parasitus quis.

Adulari Sexto Pompeio videtur compositum ex accedendo, & adludendo. Quid si adulator sit dictus, quasi adulterator rerum & verborum? Verùm etymon maximè verisimile videtur esse, quòd sit à Græcis deriuatum, quasi ἅμα δοῦλεύειν. simul seruire: nam qui alijs adulantur, simul ijs turpissimè seruiunt. A enim Græcis sæpe idem quod ἁμα siue ὁμοῦ in compositione, vt in voce ὁμηλικὸς, & ὅλος & cernere licet. Grammaticis etiam nonnullis adulatio dicta videtur quasi adulatio, eò quòd malum hoc in principum aulis potissimum regnat, atque adeò ibi natum videtur, quò etiam alluisse apparet Ouidium, canentem:

Adulari quid.

Agmen adulantum media procedit ab aula.

In hac igitur velut arena se exercet adulator, Chamæleontem aut Polypum mutabilitate vincens.

Assentari est, quasi omnibus consensum præstare: vt ille apud Terentium: Ait, aio. Negat nego. Nonnulli tria hæc assentari, adulari, blandiri sic volunt differre, quòd assentari propriè sit voce, vel laudando, vel assentiendo captare. Adulari quoquo modo vel voce, vel gestu fauorem quærere. Blandiri propriè tactu. Veruntamen hæc sæpe confundantur. Blandus videtur dictus, quasi planus, id est, deceptor: hinc blandiculus, blandicellus, blandidicus, blandiloquus, quæ sunt propria adulatorum epitheta.

Assentari quid.

Differentia horum vocabulorum.

Parasiti etiam ventris operarij eleganter à Tertulliano in libro de Patientia appellantur: quos Græci γαστρὶ δουλευοντας, ventris mancipia vocant. Apud Plautum in Captiuis, ridiculi (Græci γελοιαστὰι & γελωτοποιοὶ) appellantur, qui risum mouendo cibum quærunt: nec non Lacones, imi subsellij viri, plagipatidæ, quibus sunt verba sine penu & pecunia. Laconas appellat parasitos, quia vt pueri Lacedæmonij in ara Dianæ se vltrò flagris concidere solebant, sic & parasiti plagas, & verbera perferre assuescunt. Hinc parasitus ille apud Terentium in Eunucho. At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum. Et Iuuenal. Satyr. 5. eos qui diuitum mensas sectantur parasitis comparans, ait:

Ventris operarij.

Ridiculi.

Plagipatidæ.

Lacones.

Ille sapit, qui te sic vtitur, omnia ferre
Si potes, & debes: pulsandum vertice raso
Præbebis quandoq; caput, nec dura timebis
Flagra pati, his epulis, & tali dignus amico.

Sic Nicolaus poëta: ὃ παντὸς ἀνδρὸς δεῖ ξάπεζαν ἐσθ' ὁ πλοῦς, id est, Non cuilibet licet ad mensam nauigare. Addit, Nam hunc habere oportet: πρόσωπον ἰταμόν, χεῖλος δ' ἀμύθητον, γνάθον ἀκάματον (vnde Gnathones dicti) δύβδς δυναμένην πληγὰς φέρειν, hoc est, Faciem impudentem, colorem stabilem, maxillam indefessam, quæ continuò possit alapas sustinere. Hæc vocat στοιχεῖα. id est elementa huius artis. Qualis omnino apud Homerum Irus fuit, cuius antagonistam se Vlysses simulat. Hi etiam à flagris eleganter flagrones, siue, vt in vetustis codicibus legitur, flagriones vocantur. Parasiti etiam scorta vocati: vt apud Plautum in Captiuis Ergasilus parasitus loquitur:

Parasiti scorta vocati.

Iuuentus nomen indidit scorto mihi,
Eò quod inuocatus soleo esse in conuiuio:
Scio absurde dictum hoc derisores dicere.
At ego aio rectè. Nam scortum in conuiuio,
Sibi amator talos quom iacit, inuocat.
Est ne inuocatum, an non? planissumè.
Verùm hercle, verùm nos parasiti planius,
Quos nunquam neque vocat, neq; inuocat.

Verum parasiti etiam aliam ob causam scorta fuerunt appellati, de quo Turnebus in suis Aduersar. Item vocantur scurræ: vt Horatius in Epistola 2. ad Lollium.

Scurræ.

Si benè te noui, metues liberrime Lolli
Scurrantis speciem præbere, pro fessus amicum:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vt matrona meretrici dispar erit atque discolor, ita fido scurræ distabit amicus. Habes in hac Epistola graphicam descriptionem. *Scurram Græci* βωμολόχον *vocant. Neque verò multum interest inter scurram, & assentatorem: aut si quid interest: tamen hoc in loco scurram pro assentatore accipit. Scurra, inquit Isidorus, qui sectari solet quempiam cibi gratia, à sequendo dictus, vnde idem etiam assecla est appellatus. Verrius similiter scurras vult à sequendo dictos, quod vt teneantur fortunæ homines, & cæteri alioqui, qui honoris gratia prosequerentur quempiam, non antecederent, sed sequi sint soliti. Mihi potius scurra vel à discurrendo, vel quasi sine cura videtur appellatus, ob quod huiusmodi genus hominum securum atque socors esse solet, & huc atque illuc ventris causa modo ad hanc modò ad illam mensam discurrere. Huiusmodi fuit Mænius ille, sub cuius persona omnium scurrarum seu parasitorum mores Horat. lib. 1. epistola ad C. Nummæunum graphicè sunt his verbis descripti.*

Mænius, vt rebus maternis, atque paternis
*Fortiter absumptis, vrbanus (*ὠθεάτελος*, vt risu mouendo sibi ad diuitum*
mensas aditum compararet) cœpit haberi.
Scurra vagus (rectè ergo scurra discurrendo à deriuatur) non qui certum præ-
sepe teneret.
Impransus non qui ciuem dignosceret hoste
Quælibet in quemuis opprobria fingere sauus,
Pernicies, & tempestas, barathrumq; macelli,
Quicquid quæsierat, ventri donabat auaro. *Et paulò post:*
Quicquid erat nactus prædæ maioris, vbi omne
Verterat in fumum, & cinerem, id est, confecerat, consumpserat.

Eorundem mores improbos. Megaronides senex apud Plaut. in Trinummo his verbis exprimit:

Nihil est profectò stultius, neque stolidius,
Neque mendaciloquius, neque arguto magis,
Neque confidentiloquius, neque periurius,
Quam vrbani assidui ciues, quos scurras vocant.
Qui omnia se simulant scire, nec quicquam sciunt.
Quod quisque in animo habet, aut habiturus sit sciunt,
Idq; quod in aurem rex reginæ dixerit,
Sciunt, quod Iuno fabulata est cum Ioue
Quæ neque futura, neque facta sunt, tamen ij sciunt
Falsón, an verò laudent, culpent, quem velint
Non flocci faciunt, dum illud, quod lubeat, sciant, &c.

Sycophantæ. *Nominantur etiam sycophantæ, vt Plaut. in Amphit.*

Nimis hîc situs est sycophanta
Obseruatote quàm blandè mulieri palpabitur.

Vernilitas quoque à veteribus pro adulatore vsurpatur, quod hæc viuendi ars vernarum propria sit, Cæcil. Credò nimis tandem hic sit Vernilitas. Vernæ propriæ sunt serui domo nati, quorum quoniam propria est scurrilitas, hoc est, impudens quædam, & stolida dicacitas, hinc verna & vernaculus accipitur pro scurra, qui improba, & seruili dicacitate vtitur. Mart. Vernaculorum dicacula, sordidum dentem appellat. Tibullus inquit:

——Consuescit amantis
Improbus in dominæ ludere verna sinu.

Vernas Festus, & Nonius volunt dictos vere ex ancillis, in villis natis, quòd tempus illud maximè naturale fœturæ est.

Plato in Phædro κόλακα *vocat* λεπτὸν θηρίον, καὶ βλαβερὸν μεγάλων, *id est, ferum pernitiosum, & magnam noxam. Thales similiter orta alicubi de bestijs disputatione pronunciauit, Ferarum pessimam esse tyrannum, cicurum adulatorem, vt est apud Plutarchum in conuiuio.*

Vnde Demosthenes interrogatus quod nàm animalium pessimum morderet, dixit: Ferorum quidem calumniator, cicurum autem adulator. Et certè molestissima, pernitiosissimáq; animalibus

libus comparantur, vt muscis, de quo supra. Item canibus ob audaciam, impudentiam & voracitatem. A Diogene, Plutarcho, Epicteto, Demosthene, Antisthene coruis, (vnde κόλακας, *quasi* κόρακας) *ab Anaxila tineis (vnde* κέρκωπες *quasi* σκόληκες) *fuerunt comparati. Corui vt Plutarchus & Epictetus dixerunt mortuorum oculos effodiunt, atq; corrumpunt, at adulatores viuorum animos, & quidem animorum oculos, hoc est, rationem atque mentem humanam extinguunt, atque corrumpuntur.* Muscæ. Canes. Corui. Tineæ.

Apud Plautum in Persa eleganter muribus comparantur, quoniam quasi mures semper edunt alienum cibum, neque edacitate eos quisquam potest vincere. Sic in Captiueis. Mures.

Quasi mures semper edimus alienum cibum.

Vnde ἀλλοτριοφαγοὶ *à Græcis dicti: Homerus appellat* ἀλλότριον βίον ἔδοντες. *Terentius in Eunucho.*

Viden' otium, & cibus quid faciat alienus?

Loquens de parasito. Itaque facetè (vt multa alia) Diogenes Cynicus, qui cùm videret mures ad mensam suam subrepentes: En sibi, inquit, etiam Diogenes parasitos alit. Cochleis parasiti comparantur.

Plautus porrò eodem in loco paulò post parasitos, & cochleas comparat, & canibus his verbis.

——Quom rus homines eunt,
Vbi prolatæ res sunt nostris dentibus:
Quasi cum caletur, cochleæ in occulto latent
Suo sibi succo viuunt, res si non cadit.
Item parasiti rebus prolatis latent,
In occulto miseri vitilitant succo suo
Dum ruri rurant homines, quos liguriant.
Prolatis rebus parasiti venenatici (id est tenues, macri, & ad cibum quærendum expediti.)
Sumus: quando rure redierunt molossici, id est, pingues, obesi, proceri, mordaces.
Odiosi, & multum incommodi.

Apud Plautum, & Curculio nomen est parasiti proprium, sic dictus quasi gurgulio, à verme edacissimo frumenti, & alius dictus saturio in Persa per Antiphrasim à satietate, quasi qui nunquam expleri posset. Sic in milite glorioso Artotrogus à deuorandis panibus nomen sortitur. Sic Peniculus in Menæchmo, quòd tanquam spongia mensam, ita ipse reliquias omnes ciborum deuoret. Atque omnino Plautus parasitorum edacitatem, mores, facta, & dicta ridicula graphicè passim in suis Comœdijs descripsit. Basilius ille magnus in Commentarijs de gentilium librorum lectione adulatorem Polypo comparat, cuius verba mollia feriunt interiora ventris. Nam vt Polypus inquit ille ad speciem subiecti soli colorem commutat: Sic etiam assentator ad voluptatem audientium variabit sermonem: qua de causa ab Hieronymo Blandus dicitur inimicus. Ab Epicteto Lupis comparantur cum inquit: Veluti lupus est animal cani simile: ita & adulator, & adulter, & parasitus amico similis est. Animum igitur aduorte, ne canum custodum vice pernitiosos lupos nescius admittas. Hûc accommodari potest illud Hegionis pueri apud Plautum in Captiueis de Ergasilo parasito. Clades, calamitas, intemperiesq; modò in nostram aduenit domum, quasi lupus esurient, metui ne in me quoque faceret impetum. Parasitus Polypo cõparatur.

Clemens Alexandrinus lib. 2. pædag. cap. 1. dicit ἀχρειοτάτων παρασίτων φῦλα, *immane parasitorum genus esse, & ob illorum ingluuiem* μῦας, ἢ ἅλας, μονομάχας, *muscas, ruerras, gladiatores appellat, quorum alij ventris voluptate rationem, alij amicitiam, alij vitam ipsam vendunt. Eosdem vocat* θηρία αἱδρεικελα, *belluas hominibus similes, imaginem patris sui ceu voracissimæ belluæ referentes,* κολακείαν *idem eleganter* νόσον φιλίας, *hoc est, amicitiæ morbum vocat, vnde non minùs scitè Diogenes dixisse fertur in adulatione veluti sepulchro solum amicitiæ nomen esse inscriptum. Heliogabalus Imperator parasitorum licet consuetudine plurimum sit delectatus, ob animi sui lenitatem: tamen eosdem miseris sæpe modis pro sua seuitia accepit. Illis enim hominibus in secunda mensa sæpe cereum cœnam, sæpe ligneam, sæpe eburneam, aliquando fictilem, nonnunquam vel marmoream etiam, vel lapideam exhibuit: ita vt omnia illis exhiberentur videnda de diuersa materia, quæ ipse cœnabat, cùm tantum biberent, per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent. Hæc de illo scribit Lampridius. Et paulò* Clem. Alexan. quibus animalibus parasitos comparet. Heliogabalus parasitos miseris modis accepit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

posſ idem testatur illum parasitis misisse per cellarios (qui penui asseruando præerant, quos hodie vulgò Cellerarios vocant) cellaria annua vasa cum rants & scorpijs, & cum serpentibus, & huiusmodi monstris. Claudebat in eiusce modi vasis infinitum muscarum numerum, apes mansuetas ea appellans. Huiusmodi forsan donis miseris illis homuncionibus suam naturam, nempe ranarum, scorpionum, serpentum, muscarum simillimam exprobrare voluit. Exhibuit etiam parasitis cunas & de vitreis, & nonnunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his edulibus picta quæ apponerentur, quot missus esset habiturus, ita vt de acu, aut de textili pictura exhiberentur. Nonnunquam tamen & tabulæ illis pictæ exhibebantur, ita vt quasi omnia illis exhiberentur, & tamen fame macerarentur. Eosdem quoq; in triclinijs versatilibus oppressit violis, & floribus ſu, vt animam aliqui efflauerint, cùm eripi ad summum non possent.

Definitio artis Parasiticæ.

Extat Luciani libellus de arte parasitica, vbi illam definit esse, τέχνλω ποτέων, καὶ βορτίων, καὶ τῶν ὅσα τοῦτα λεκτέων, τέλος δ' αὐτῆς τὸ ἡδύ, id estſ, Artem ciborum, atq; potuum, & sermonum qui horum conquirendorum gratia dicendi sunt, cuius finis estſ voluptas. Theophrastus similiter κολακείαν definiens ὁμιλίαν ἀσχέδον, συμφέρουσαν δὲ τῷ κολακεύοντι, id estſ, rempe colloquium, adulatori vtile, item ἀρέσκειαν assentationem ἔντοξιν ἀπ' ὀλίγου τοῦ βέλτιστα κολούνς παρασυλλογιζομένου, id estſ, congressum affabilem, non virtutis atque probitatis, sed voluptatis gratia comparatum, ipsorum adulatorum & assentatorum mores, gestus, atq; sermones graphicè depingit.

Pollucis epitheta, quibus parasitorum mores exprimuntur.

Sed à Polluce quoque multa epitheta collecta sunt, atque congesta, quibus parasitorum natura, mores, gestus, sermones, actionesq; improbæ egregiè sanè depinguntur.

Nam primò quoniam mira sunt præditi calliditate, atque astutia, qua in varias sese formas, atque facies vertere, simulare atque dissimulare, & ita homines decipere atque fallere possunt, idcirco πανοῦργοι, γόητες, ἀπατεῶνες, ἀπατηκοὶ, ἐπίφρονες, hoc estſ, callidi, astuti, veteratores, deceptores, præstigiatores, simulatores malitiosi appellantur, Proteo atque Chamæleonti comparandi. Deinde quoniam blandiloqui sunt, & assentatores pernitiosissimi, κόλακες, κολακίνοντες, συμπαλακίνοντες, θεὸς χάριν ἐντυγχάνοντες, χαριτολογλωτίζοντες, πεδάται, & πεδαγικοὶ, θωπεύοντες, κύνες σεσαίνοντες, adulatores, ad gratiam loquentes, palpatores, canes adulantes vocantur. Præterea eorundē quosuis irridendi, cauillandi, conuitiandiq; studium his epitheris egregiè exprimuntur, dum vocatur βωμολόχοι, χλευασικοὶ, χλευασμοῦ γέμοντες, χλεύης μεστοὶ, θαδαὶ, ἰωθασικοὶ, σκωμμάτων συνθέται. Adhæc & à gula, atq; ingluuie ἔμπτοις φίλοι, ἑστιοῦχοι, λιχνοτέθαι, παράσιτοι, ὀψάριστοι: & à superbia κομψοὶ: & à seruili ingenio μόθωνες, βέκκται, ἐμπέλυγντες: & ab anarritia ἀσύμβολοι: & à dictis turpibus & obscœnis αἰσχρολόγοι, ποιηταὶ αἰσχρῶν ἀσμάτων: & à gestibus obscœnis κορδακίζοντες: & quoniam dictis, factis, gestibus ridiculos præbent, risum omnium captare student, γελοῖοι, καταγέλαστοι, γελοτῶν siue γελοίων ποιηταὶ, γελοτοποιοὶ, γελοιάζοντες, γελοιασταὶ, μίμοι nominantur. Deniq; quoniá hisce omnibus vitijs, atq; artibus permitiosissimis prædicti, certissima sunt cùm omnis generis hominū, tum verò in primis iuuentutis (in cuius gratiā se potissimùm insinuare studēt) pestis atq; pernities, idcirco τῆς νεότητος λυμεῶνες, & λυμαίνοντες τὸν νέον τα, iuuentutis corruptores ab eodem vocantur.

Verùm de parasitis, illorum nominibus, natura, moribus, pernitie qui plura videre cupit, legat Athen. lib. 6. cap. 6. Cel. Rhodig. lib. 20. c. 33. Stob. Serm. 64. & 65. Franciscum Patritium lib. 2. tit. 2. de regno & regis institutione. Plutarch. libel. de discrimine amici, & adulatoris. Osorium lib. 2. de Regum Institutione & disciplina, vbi parasitos chimæras, harpijas, atq; sphingi egregiè comparat, & quam pestiferum sit illud genus hominum regibus, atq; principibus pluribus demonstrat.

DE IIS QVI NON VOCATI, VEL HONESTATIS, VEL ETIAM NECESSITATIS CAVSA, AD CONVIVIA accedunt. De mendicis, de canibus nonnunquam mensæ adhiberi solitis. CAPVT V.

Licet nonnunquam non vocatus ad epulas accedere.

NONNVNQVAM tamen non vitio vertitur, si quis vltrò, ac sua sponte non inuitatus ad conuiuium accedat. Nam, vt Athen. lib. 1. inquit, in ciuitatibus etiam ἀκλητοι non inuitati sæpe δεξιῶς πίνονται, hoc estſ, dextrè aduolant ad epulas. Idem lib. 4. Homerum

Homerum dicit docuisse, quos non sit necesse vocari, sed quia sua sponte αὐτόκλητος, decenter ad conuiuia accedant. Et vnius quidem consanguineorum exemplo vniuersam similium rationem patefecit, cum inquit:

Αὐτόματος δὲ οἱ ἦλθε βοὴ ἀγαθὸς Μενέλαος.
Sponte sua venit vocem bonus hic Menelaus.

Manifestum estſ enim, quòd neque fratrem, neque filios, aut vxorem aduocare oportet: esset enim ψυχρὸν, καὶ ἄτοπον, res absurda, & ab amicitia prorsus aliena. Subiungit deinceps proverbium, cuius Plato in sympotijs meminit: ὡς ἄρα καὶ ἀγαθῶν δαὶ δαῖτας ἴασιν αὐτόματοι ἀγαθοὶ, id estſ, Viri boni non vocati ad bonorum conuiuia accedunt. Huic simile illud Bachylidis:

Αὐτόματοι δ' ἀγαθῶν δ' αἴτας ἰνόχθους
ἐπέρχονται δ' ἱκμαῖοι φῶτες, Id estſ:
Vltrò bonorum nam petunt conuiuia
Viri boni. Proverbium:
Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ ἀγαθῶν δαῖτας λαῖτας ἴασιν,
Sponte boni accedunt conuiuia læta bonorum. Aliud,
Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ δειλῶν δαῖτας λαῖτας ἴασιν,
Sponte boni veniunt timidi ad conuiuia læta.

Ex his ergò liquet licitum nonnunquam, minimèq; à decoro alienum esse, si quis inuocatus ad epulas, præsertim bonorum, amicorum, atque familiarum accedat.

Mendici qui necessitate impellente ad conuiuia accedunt.

Nonnunquam etiam necessitas cogit homines, vt licet non sint inuitati, tamen vltrò ad epulas accedant. Quo in numero sunt mendici, qui ostiatim stipem victumq; sibi comparare coguntur: quos Homerus pandemios (Landfarer) vocat Porphyrio interprete, qui tota vagantur vrbe, non vna contenti domo. Cel. lib. 14. cap. 4. Dicti etiam sunt ἀγύρται, ἀπὸ τοῦ ἀγείρειν πύρνα, à colligendis panibus, siue buccellis, teste Eustat. in Od. ρ. Vnde ἀγυρτεύειν idem quod πωχεύειν mendicari. Item μηδαγυρτὰν τὸ μετὰ τυμπάνων, καὶ τῶν τοιούτων παρέχειν, καὶ δαὶ τῆ μητρὶ ἀγείρειν ζοφὴν. (Bättlen durch vnser lieben Frauwen willen) ὅ ἐστιν δαὶ τῆ ῥέα, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ Διονύσ. & μηδαγυρτῶν, καὶ τυπανιζομένῳ, οἰκτρῶς τὸν βίον κατέσρεφεν. Hoc estſ μηδαγυρτεῖν estſ cum tympanis, atque alijs huiusmodi adesse, & nomine matris Rheæ cibum cogere, vt constat ex eo, quòd Dionysius stipem cogens, & tympana gestans dicitur miserabiliter vitam egisse. Sic hodie cæcos, & alios mendicos videmus ostiatim oberrare, tympana gestantes & pulsantes, & canentes. Erasmus in prouerbio Mithragyrtes, existimat Mithragyrtas dici, qui obambulant cum simulatis mysterijs, ac rudibus imponunt. Nam hoc genus hominum & olim fuisse declarat Apuleius Asinus, non dissimiles ijs, qui hodie D. Antonij, Cornelij, aut Ioannis Baptistæ reliquias ob quæstum circunferunt potius, quam ob pietatem. Horum personam, formamq; apud Homerum gessit Vlysses, atque Minerua, qui procorum mensas obeuntes, victum ab illis supplices petierunt. Melanthius impius Vlyssem πωχῷ λόγῳ ἀλέα ἐναλίγκιον, mendici senis forma, atque specie præditum diris conuitijs proscindit: illum enim vocat μολοβρὸν, hoc estſ, ἀγύρτην καὶ μολόντα εἰς πλῶ βορὰν, erroneum, & cibi causa aduenientem, licet alij μολοβρὸν quasi μονοβρὸν, hoc estſ, μονοφάγον dictum velint. Idem πωχὸν αἰνὸν & λαιτῶ, ἀπολυμαντῆρα, mendicum molestum, & importunum, τὰς δαῖτας ἐξ λαμπρῶν λυμαινόμενον, hoc estſ, epulas sua voracitate corrumpentem, siue τὰ τῶν δαιτῶν λύματα, ὁ ἐστι καθάρματα, δῖοι ψυχίᾳ, καὶ εἴτι τοιοῦτον ἀποφόρητον, hoc estſ, cænarum sordes, purgamenta, vt micas, & alia huiusmodi aufferentem: siue τὰ λύματα τῶν δαιτῶν ἐξ ἀπογόνων ἀφανῆ, ἃ δὴ ἰκλῶ ἀπόγκη, id estſ, epularum sordes spongia, siue spongiæ instar abstergentem. Sic Antinous eundem πτωχὸν, & δαιτὸς ἀνίλω, nocumentum & conuiuij tristitiam appellat, Nam inquit iratus:

Item nominat Θρασαλέον καὶ ἀναιδέα πρόκτιλον, id estſ, audacem impudentem mendicum. Nec verò conuiuijs tantùm, verùm etiam verberibus eum petijt, cuius suæ inhumanitatis iustas tandem vertitas, pœnas luit. Et Homerus his exemplis docere voluit, mendicos epulis nostris superuenientes non esse repellendos, & inclementer inhumanèq; tractandos, sed potius cibi potusq; aliquam illis portionem communicandam. Idem multò verius, & efficacius Christus docuit Luc. 16. Parabola

Humanitas mendicis præstanda.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lazari & epulonis parabola euangelica.

illa mendici, cui Lazaro nomen, & epulonis diuitis. Mendicus enim miser & vlcerosus proiectus erat ad vestibulum epulonis, desiderans saturari micis, quæ cadebant è mensa diuitis, sed & canes veniebant, & lingebant pedes eius. Contrà epulo ille purpura, byssoq; indutus quotidie magnificè splendideq; epulabatur, nulla mendici illius tactus misericordia, ad illi benè, benigneq; faciendum. Itaq; tandem mendicus ille cùm diem suum obijsset, & angelorum manibus in Abrahæ sinum deportatus, æternæq; beatitudinis compos factus est: epulo contrà in tartaream plagam æternamq; miseriam fuit deturbatus. Hac siue historia, siue parabola Christus inter alia demonstrare voluit, quàm atrox grauisq; pœna illos maneat, qui pauperes, inopes, atq; mendicos negligunt, nec illam illis benignitatem, misericordiamq; præstant. Quid ergo dicendum de illis, qui eosdem non modò non benignè, atq; humaniter, verùm duriter etiam contumelioseq; verbis factisq; tractant? Nam & apud Homerum Vlysses mendici habitu inquit:

NOTA.

πτωχῶν γε θεοὶ καὶ ἐρίνυες εἰσὶν, Hoc est,
Dij sunt mendicorum vindices.

Quoties ergo mendicos mensis, epulisq; nostris supervenientes, & oberrantes vel audimus, vel etiam videmus, toties nobis fidelissimæ huiusce CHRISTI admonitionis in mentem veniat, Christumq; ipsum clementer nos benigneq; pascentem in hisce suis vicarijs, atq; membris vicissim pascere minimè grauemur.

Comparatio descriptionis Euangelicæ mẽdici, cum Homerico.

Sed iuuat paululum Euangelici illius mendici descriptionem, cum Homericis mendicorum, (quales fuerunt Vlysses, Minerua, Irus) descriptionibus conferre.

Primò appellatur πτωχος, quod nomen Homero vsitatissimum Grammatici deriuari volunt ἀπὸ τοῦ πτώσσειν, quod Ionicè idem significat, quod πτοᾶσθαι, id est, timere, formidare, quia mendici perpetuo metu, atq; formidine conflictantur, secundum illud Iuuen. Satyr. 5. de mendicis. Et tremere, & sordes farris mordere canini. Et Satyr. 6. Arcanam Iudæa tremens mendicat in aurem: Vnde πτωχὸς, id est, timidus, & lepos, quod animal est timidissimum. Illud volunt differre à vocabulo πένης, quòd πένης ἀπὸ τοῦ πένεσθαι propriè dicatur, qui πόνῳ, id est, labore manuum victum quærit. Hoc discrimen eleganter indicatur apud Aristoph. in Pluto. χρ. οὐκοῦν ἅλλο τι πενίας πτωχεία ἐστὶν μᾶλλον εἶναι ἀδελφώ, & paulò post, πεπτωχὼς μὲν γὰρ βίον οὐ σὺ λέγεις, ζῇν δὲ δεῖ ὅπως ἂν ἔχοντα· πένητα δ' ἐκεῖνον, ὃς τοῦ δ' ἐνδεὴς ἐστὶ καὶ οὐκ ἔχοντος· ὁ δὲ πένης. ζῇν φειδόμενον, καὶ τοῖς ἔργοις προσέχοντα Vide ibid. Scholiastem.

Πτωχεύειν ab Homero vocati mendici.

Mendicos præterea Homerus appellat πτωχεύοντας, παρὰ τὸ ἐφιέμενος testè Eustath. vt πτωχεύειν ἀδελφὸν ἄλλα δοίης mendico ne salem quidem dederis. Homerus:

Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ προΐκτῃ.
Pudor non est vtilis indigenti, vel mendico viro adesse.

προΐκτης.

προΐκτης Eustathio ὁ προϊκτεύων ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν, ἢ ὁ προϊκα ζητῶν λαμβάνειν, παρὰ τὸ προϊκα, προϊξω, hoc est, qui antè supplicat vt accipiat, vel qui gratis vult accipere. Vnde προῖξ τὸ δῶρον, quoduis munus secundum veteres, postea pro nuptiali munere vsurpari cœptum. Hinc προϊκεύειν, & κατα προίξειν τὸ δοῦναί τι δωρεὰν, gratis aliquid dare.

Ἀλήτης.

Ἀλήτης quoq; & ἀλήμων, & παλλήμων, hoc est, erro seu vagabundus ab eodem appellatur mendicus, quoniam vaga plerunq; est mendicorum vita.

Ἐπαίτας.

Dicuntur præterea à Græcis ἐπαίτας, quòd est ἀπὸ τοῦ αἰτεῖν, à postulando, vnde latinum petere, & inde Germanicum nostrum bätten quod petere, & bättlen interposita l. quod propriè mendicari significat: sunt enim mendici peraces.

Ἀγύρται. Mendici notatio.

Item ἀγύρτης, & ληξαγύρτης, de quibus vocibus suprà.

Latinè mendicus dicitur vel, (vt nonnulli volunt) quod mentem eius fefellerit fortuna, vel (vt alij) à medendo, quia precetur omnes, vt vitæ suæ medeantur cibo. Quid si à mentiendo, quia mendici plerunq; mendaces, vt experientia quotidiana testatur, vel à menda, id est, errore, quia mendici multis & animi & corporis erroribus obnoxij, vel quia alios suis mendacijs in multos sæpe errores impellunt? Isidoro mendicus videtur dictus quasi manu dicens, propterea quod mendici oblitos os clandere, genu, atque manus extendere solebant.

Lazarus vnde dicatur.

Nomen proprium euangelici illius mendici fuit Lazarus, quod Hebræi Dei adiutorium, quo mendici maximè indigent, & atrium Dei, in quo ille iacuit, interpretantur.

Homerus Ithacensem illum mendicum binomium facit: à matre enim illi Arnæi nomen fuisse, à patre

Irus binomius.

à natiuitate impositum fuisse, (quid si moris fuerit, à matribus potissimùm infantibus nomina imponi?) postea à iunioribus Irum fuisse appellatum testatur. Is cum Vlysse, & ipse mendici formam induerat, certamen infœliciter iniit. secundum illud Hesiodi:

Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.
Et mendicus mendico inuidet, cantorq; cantori.

Vlcerosus Lazarus.

Hic præterea mendicus Euangelicus ἑλκεμβόλος, vlcerosus, cuius vlcera, vt postea sequitur, canes linxerunt. Hic obserua, mendicos plerunq; & animo & corpore malè esse affectos, & hi quidem potissimùm ferendi sunt, atq; fouendi. At mendici validi, & robusti, quiq; manuum labore facilè sibi victum comparare possunt, coërcendi, & ad opera atq; labores sunt compellendi, vt leges diuinæ atq; humanæ præcipiunt.

Mendicus Lazarus fouendus.

Priscus mendicorum vestitus qualis.

Pera mendicorum.

Mendicorum præterea antiquum habitum, qualis procul dubiò Lazari quoq; huius fuit, hîc considera. Is fuit, vt cum Homerus in Vlysse describit, primò πήρη ἀεικὴς, ἀμφιλίν, πυκνὰ ῥωγαλέη, hoc est, pera turpis, atq; rimosa, quæ humeris imponebatur loro, quod ἀορτῆρα φορον appellat, alligata, in quam cibos colligere atq; recondere solebant, vt etiam hodie fieri cõsueuit. Hinc prouerbia: πτωχοῦ πήρη ἀπίμπλαται, mendici pera non impletur (bättlersack ward nie voll) & illi simile, πτωχῶν ἐλαὰ (Erasmus ἐλαδ' ας, quæ sunt vasa farinaria, putat legendum) ἀεὶ κενεὰ, id est, mendicorũ loculi, siue sacculi semper sunt vacui: cuius vtriusq; Suidas meminit. Deinde βάκτρον, siue σκῆπτρον, baculum, quem manibus tenebant ad iter faciendum. Peram & baculum, & peram aliquando etiam Philosophi, sed inprimis Cynici. Christus discipulis suis, quod ad euangelium inter Iudæos prædicandum miserat, prohibet, ne peram & baculum secum gestent ad iter faciendũ, Matthæi 10. Baculus est quoq; paupertatis symbolum in sacris literis, vt cum Iacobus patriarcha dicit se cum baculo transiuisse Iordanem, id est, pauperem & absq; comitatu: quo sensu Germani quoque baculum gestatis (bättelstab) pro mendicitate, & miseri mendicantium conditione vsurpant. Eodem sensu illud Iuuenal. accipiendum Satyr. 9. Ategete & baculo. i. mendicatione. Notabis quoq; hic Iudæos olim vt pauperes & mendicos solitos fuisse cophinum gestare, quo stipem & reliqua erogata exciperent: Vnde Martial. lib. 5.

Baculus.

Dum te posse negas nisi lato Gellia clauo,
Nubere, nupsisti Gellia cistiferò, Hoc est, Iudæo: nam cophinus est corbis sine cistæ genus. Iuuenal. Sat. 6. cophino fœnoq; relicto. Deniq; λυγρὰ περὶ χροῒ εἵματα, miseræ laceræq; vestes. Similem Homericæ descriptionem habes apud Martialem Epigrammatum lib. 4.

Vestes laceræ.

Hunc, quem sæpe vides inter penetralia nostra
Pallados, & templi limina, Cosme, noui.
Cum baculo, peraq; senem, cui cana, putrisq;
Stat coma, & in pectus sordida barba cadit.
Cerea quem nudum tegit vxor ab olla grabati
Cuiq; datis latrat obuia turba cibis
Esse putas Cynicum, deceptus imagine falsa
Non est hic Cynicus, Cosme, quid ergo? Canis.

Sedes priscorũ mendicorum.

Huiusmodi procul dubio Euangelici illius mendici, siquidem reuera extitit, habitus et vestitus fuit miser, deformis & lacerus: qui opponitur purpureis atq; byssinis epulonis illius vestibus. Præterea, vt Lucas inquit, ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου, proiectus erat ad vestibulum diuitis. Hunc fuisse mendicantium locum ex Homero quoq; passim colligitur. Sic de Vlysse: Οδ. ρ.

Ἰζὲ δ' ὅτι μελίου οὐδ' ἔντοσθε θυράων
Κλινάμενος σ' αθμῶ κυπαειρίνῳ, &c. Item,
Αὐτὶς ὅπη ἐλθὼν ἰων πρὸς δῶμα γένωμαι, Αχαιῶν. Item,
Αψ δ' ἀρ' ὅπη ἐλθὼν ἰων κατ' ἄρ' ἕζετο. Et Irus ad Vlyssem:
Εἶκε γέρον προθύρου, μὴ δ' ἦ τάχα καὶ πόδος ἕλκη. Et Vlysses ad Irum.
Οὐδ' ὃς δ' ἀμφοτέρης ὀδὰξ χείσεται ἐλθὴ τί σε χρὴ Αλλοίων φθονέειν.

Et Melanthius ad Eumæum, atq; Vlyssem. ὃς πολλήσι φλιῇσι παρασὰς φλιὴν ἀγαθὴν ὤμους αἰτίζων ἀκόλως. Quoniam, inquit Eustath. οἱ πτωχοὶ περιστρίβόμενοι φλιαῖσι καὶ περιπλινόμενοι, καὶ ἐπ' ἀντῶν βιαίως ἑλκόμενοι θλίβονται τὰς ὦμους, hoc est, quia mendici adhærentes, atq; innixi liminibus, vel etiam vi ad illa protracti humeris suis atteruntur. Videtur autem Homer. alla

Universidad de Deusto
Biblioteca

dere verbo φλίβεται, ad notationem φλιᾶς, quasi dictum sit, ἀπὸ τῆς ἔμβασεως, id est, quoniã atteritur. Sedebant ergo in vestibulis, atq; limimibus & ad ianuas, vnde canes, sues, aliaq; animalia abigere, & aditu arcere fuisse solitos, ex illis Vlyssis verbis ad Irum à se victum, atq; prostratum, videtur colligi posse. Nam cùm illum ad Ianuam protraxisset, illiq; sceptrum dedisset, inquit:

Εν ταυδοῖ νῦν ἧσο κύνας τε σύας τ' ἀπείρυκων.
Hinc nunc sede, canes, sues q; arcens.

Ex suo porrò illo loco consurgere, & ad mensas epulantium accedere solebant, ad cibum stipemq; à singulis conuiuarum porrectis manibus petendum, quo accepto ad locum suum reuertebantur. Sic enim Eumæus Telemachi iussu Vlyssi iubet:

Αιτίζειν μᾶλλα πάντας ἐποιχόμενον μνησῆρας. *Et paulò post:*
Βῆ δ' ἴμεν αἰτήσων ἐνδαίσια φῶτα ἕκαστον
Παί τοσε χειρ ὀρέγων, ὥστε πλωχὸς πάλαι εἶη.
Οἱ δ' ἐλεαίροντες δίδοσαν, &c. *Et paulò post:*
Οἱ δ' ἄλλοι πάντες δίδοσαν, πλῆσαν δ' ἄρα πήρην
Σίτου καὶ κρειῶν, τάχα δὴ καὶ ἐμέλλεν Οδυσσεὺς
Αὖθις ὅπι ἰδέμεν ἰὼν Φερσικὸς γούνασθαι Αχαιῶν.

Cibus antiquorum mendicorum. Dura Lazari & extrema fames.

Notabis etiam hic obiter locum vbi solent mendicantes sedere stipem petentes, Proseucham olim fuisse dictam ἀπὸ τῆς προσεύχεσθαι. Iuuenal. Satyr. 3. *In qua te quæro proseucha.* De hac tamen voce proseucha, vide pulchra apud Turneb. Aduers. lib. 1. cap. 23. Scribit præterea Lucas Lazarum cupiuisse χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου, id est, saturari micis quæ de mensa decedebant diuitis. Fames extrema Lazari exprimitur, quæ mendicorum comes perpetua esse solet, quæ illos ad stipem, atq; alimoniam à quibuslibet audacter, impudenterq; postulandam, seu potius flagitandam impellit. Huc faciunt illa Homerica:

Γαστέρα δ' οὔπως ἔστιν ἀποκρύψαι μεμαυῖαν
Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κακὰ ἀνθρώποισι δίδωσιν.
Τῆς εἵνεκα καὶ νῆες ἰοῦχοι ὁπλίσσονται
Πόντον ἐπ' ἀργύεον, κακὰ δυσμενέεσσι φέρουσαι. *Item:* γαστέρ' οὐκ ἀλογεῖς
Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κακ' ἀνθρώποισι δίδωσιν. *Item:*
Ζεῖνός τις δύσηνος ἀλητεύει (inde ἀλῆται, & ἀλήμονες dicuntur) κατὰ δῆμον
Ανέρας αἰτίζων (inde ἰπαίτας dicti) ἀχρημοσύνῃ δὲ ἀνώγει.

Venter causa multorum malorum.

Panis atq; carnium frusta.

Quòd præterea hìc fit mentio ψιχίων, micarum, notabis id, quod crebrò apud Homerum occurrit, mendicos panis, atq; carnium frusta, siue particulas à conuiuis petere, atq; colligere fuisse solitos: Hinc illa apud Homerum: αἰτίζων ἀκόλας, hoc est, Eustathio interprete, σμικροτάτους, καὶ ψιχώδεις φωμούς, minimas atq; tenuissimas panis particulas, sic dicta vel ab α & κολέειν, quasi quòd magis frangi, atq; diuidi non possint, vel quòd κόλον quoq; cibum significet. Huiusmodi autem ἀποκλάσματα panis particulæ, quarum aliæ maiores, aliæ minores à Græcis quoq; πύρνα (vnde Homero sæpe πύρνα ἀγείρειν de mendicis, & inde, teste Eustathio, ipsi mendici ἀγύρται, quasi ἀγειρόντες πύρνα, bucellas colligẽtes dicti) & ψωμοί, ψωλία, ἀπλάσσαγοι, ἢ καφοί, βλωμοί, κόλλαβοι appellantur: de quorum nominum notatione vide plura Eustath. in Odyss. p. 617. בבר לחם Chaldaicè פתא דלחמא (bitzen brot) bucella panis appellatur.

Panis particulæ quomodo à Græcis appellentur.

Micis sub mensa excidentibus saturari.

Sed obseruabis præterea, quòd non simpliciter micis panis, sedijs, quæ sub mensam ceciderant, saturari cupiebat, quæ quidem in canum vsum cedebant. Vnde Cananæa illa muliercula Matt. 15. Cùm Christus dixisset, non bonum, hoc est, iustum & æquum esse, panem liberorum accipere, & id canibus proijcere: respondit magno & excelso animo, *Et tamen catuli comedunt micas, quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Hinc Athenæus quoq; lib. 4. apud Parthos eos, qui abillorum regibus erant inuitati, humi sedentes ea, quæ à regibus erant obiecta κυνιστὶ συνεσθίειν canum more, rituq; comedere fuisse solitos scribit. Simile ferè exemplum habemus in sacris literis Iudicum cap. 1. vbi Adonibesekus tyrannus 70. reges manuum, pedumq; pollicibus mutilatos, (sic Athenienses Æginensium iuuentuti pollices abscíderunt, teste Val. Max. lib. 9. cap. 2.) cogebat canum more cibum sub mensa colligere. Hic mihi in mentem venit Francisci Dinduli Veneti Oratoris, missi ad Gallia ad Clement. Pontif. Max. vt eum Venetis propter Ferrariã receptam infestiorẽ placaret.

Cananæa mulier.

Canum more sub mensa cibũ colligentes.

Adonibesekus Tyrannus.

Is multis ab initio frustra tentatis, tandem quo tempore Clemens canabat, quadrupes effectus, catenaq; ferrea collo pressus, ad Pontificis pedes canum in morem sese prostrauit. Quo nouo spectaculo Pontifex attonitus illum in gratiam recepit, Venetisq; veniam dedit. Vnde idem postea Venetum princeps factus, & canis cognominatus fuit: Testis Baptista Egnatius li. 6. c. 2. & Sabellicus. Eodem modo Lazarus quoq; κυνιστὶ συνεσθίειν, hoc est, micis de mensa cadentibus canum instar vesci cupiebat. Et vt hi canes, (quorum hic fit mentio) Lazari vlcera lingendo, diuitum illum canem humanitate longè superarunt: sic Ithacenses quoq; illi canes, Vlyssem dominum suum agnouerunt, illiq; blanditi sunt, cùm contrà à ciuibus & popularibus suis indignis modis acceptus atq; tractatus fuerit. Ex quibus omnibus liquet, canes quoq; antiquitus, id quod hodie quoq; fieri solet, mensis fuisse adhibitos: qui quidẽ idcirco canes τραπεζῆες, & τραπεζεῖται, & τραπεζῖνες, hoc est, mẽsales à Græcis fuerunt appellati. Suidas τραπεζεῖται κύων ὁ συνεσθίων τῇ τραπέζῃ: τραπεζίτης δὲ ὁ καταλλακτής: Αργυρομοιβὸς Homerus Iliad. χ. Οὓς ἔφορ' ἐν μεγάροισι τραπέζας πυλαωρούς, id est, θυρωρούς. Eustath. τραπεζῆες κύνες, οἱ καὶ τραπεζεῖται, οὓς ἀγλαΐης ἕνεκεν κομέουσιν ἀνακτες: qui etiam παρόσιτοι, οἰκοφαφεῖς appellantur (falices Spartæ catuli; canes Melitæi, gudeschen hündly/tisch hündly) horum periphrasis, οὓς ἔφορ' ἐν μεγάροις.

Franciscus Dandulus quomodo Pontif. Max. supplex factus.

Canes mensales, Græcè τραπεζῆες vocati.

Animalia, quæ præter canes in deliciis olim habita.

Canes portarũ custodes.

Nec verò canes tantùm, verumetiam alia animalia homines olim elegantiæ gratia alebant. Sic Ptolomæus Phasianum non gustabat: anseres Romanis, pauo Lybijs sacer erat, quem qui læserat, is mutilabatur. Dianæ ceruus, & Solis boues Poëtarum fabulis decantantur. Ibis quoq; sacra Lybiæ, vt Eustath. loco ante citato docet. Idem canes appellantur πυλωροί, id est, portæ custodes: vnde paulò post: κεῖσονται ἐν προθύροις. Eustath. πρόθυρα βύρα. Homero ἐπαύλιοι, ἃς ἔνιοι περιέδραν τὰ πρὸ κυνῶν, quas etiam πρόδυρα manifestius dicit.

Αὐτὰρ δ' αὖ πυμάτην μὲ κύνες πρώτηνι θύρηνι
Ωρσαινον αἰ ἐρύουσι, &c. Il. χ. & Od. ρ.
Η αὗτας οἵ τε τραπεζῆες κύνες ἀρσῶν
Γίγνονθ' ἁγλαΐης δ' ἕνεκεν κομέουσιν ἀνάκτες.

Eustath. τραπεζεὺς δὲ ὁ κύων ὁ μὴ ἐπὶ τῷ ἀγρεύειν ζῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τραπέζῃ, qui non ex venatione, sed ex mensa victitat. Huiusmodi autem canes homines opulenti, elegantiæ & splendoris gratia alere solent, cuiusmodi canes etiam Telemachus habebat.

Plutarchus lib. 7. Sympos. Prob. 4. Persarum reges dicit, in mensa sua non solùm seruorum, verumetiam canum cænam proponere fuisse solitos, vt omnes, quorum vrebantur opera, quoad fieri poterat, mensæ suæ participes redderent, cùm illis esset persuasum, cibi communicatione ferissimæ quæq; animalia cicurari.

Canes autem mensis adhiberi non est mirum. Nam (vt Plin. inquit lib. 8. cap. 40.) fidelissimi ante omnia homini canes, & equi: Et (vt Columel. lib. 7. de Re rustica, cap. 12. eleganter differit) quis hominum clarius, aut tanta vociferatione hostem, vel furem prædicat, quàm ille latratus? (vt de falsò dicit canem custodem mutum dici) Quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inuentri potest vigilantior? quis denique vltor, aut vindex constantior? Quare meritò Virgil. Georg. lib. 3.

Cur canes antiquitus mensis adhibiti.

Canum fidelitas & amor erga suos dominos.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed vnà
Veloces Spartæ catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui, nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.

Huius similia sunt illa Hesiodi:

καὶ κύνα καρχαρόδοντα κομεῖν, μήδ' φείδεο σίτου.
Μὴ ποτέ σ' ἠμερίοιτ' ἀνὴρ δασὺ χρήναθ' ἕληται. id est,
Et alas canem serratis dentibus præditum, nec parcas cibo,
Ne quando vir interdiu quiescens tibi detrahat res.

Eustath. Od. ρ. Quoniam, inquit, canis animal est φιλάνθρωπον, id est, hominis amans, inde etiã nomen suum est sortitus ἀπὸ τῆς κύειν, ὅ ἐστι φιλεῖν, est enim animal φιλητικὸν. Hinc ab Horatio catuli fideles appellantur, & Cicero lib. 2. de Nat. deor. Canum tam fida custodia, tamq; amans dominorum adulatio, &c. Lucr. lib. 5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et leuissima canum fido cum pectore corda.

*Theoc. similiter Idil. 20. hoc animal in primis ad hominum conuictum aptũ esse ait, & ἐπιτηδειότατον esse, prouidum, vnde vigiles ab Horat. vulgò sagaces dicti. Ælianus lib. 7. cap. 10. κυνὸς, inquit, ἐστὶ προνοητικὸν

Universidad de Deusto
Biblioteca

Socrates author existimatus moris vmbras ad conuiuia ducendi.

Deinde consuetudinis huiusce quæ sit origo, patefacit. Videbatur eius auctor esse Socrates, qui Aristodemo persuasit, vt non inuitatus secum veret ad Agathonis conuiuium: & quidem ridiculum quid tum Aristodemo accidit. Nam cum inter eundum is non sentiret Socratem à tergo relictum, prior ingressus est, planè velut vmbra corpus præcedens, lumine à tergo sequente. Posterioribus autem temporibus in excipiendis conuiuio hospitibus, maximè principibus viris necesse fuit, cùm ignoraretur, qui nam eos sequerentur, quòs ij magnifacerent, ipsi hospiti facultate inuitandi quos illi commodum esset, permitti, certo tamen constituto, atq; definito conuiuarum numero: ne id ei vsui veniat, quod aliquando Philippum regem ruri inuitanti accidit. Venit nanq; rex ad cœnam multis comitantibus, non multis apparatam hominibus. Itaq; cùm vidisset hospitem valde anxium esse, & sollicitum, cùm non satis alimentorum esse videretur, quæ tanti hominum multitudini sufficerent, huiusmodi dolum commentus est. Circummisit qui amicos clàm moneret, vt locum placentæ reliquerent, cuius expectatione cùm illi cibis primo appositis parcius vescerentur, cœna omnibus suffecit. Huiusmodi porrò inuitationis exemplum egregium habes apud Ciceronem in Verr. 3. Nam cùm Philodamus Lampsacenus Rubrium in domum suam recepisset, & magnificè & ornatè conuiuium comparasset, rogat Rubrium, vt, quos ei commodum sit, inuiter: locum sibi solo, si videatur, relinquat: vt etiam filium suum lectissimum adolescentem ad propinquum suum quendam mitteret ad cœnam.

Philippus rex vmbras ad conuiuium adduxit.

Deinceps Plutarchus de hac vmbrarum consuetudine, in veram q; partem pluribus disputat sub alienis personis, quarum aliæ illam probant, aliæ improbant.

Rationes quibus consuetudo adducendi non vocatos ad conuiuia improbatur.

Ac primùm Cæcilius rationes quasdam affert, ob quas illa videatur esse improbanda: nimirum quòd hoc pacto conuiuarum tollatur delectus: quòd videatur esse illiberale, & Gnathonicum non ab ipso conuiuij domino vocatum ad conuiuium accedere: quòd conuiua huiusmodi μὴ γνήσιος ὢν, μηδ' αὐτόκλητος, ἀλλὰ πρόπου τινὰ νόθος, καὶ παρεγγεγραμμένος, & εἰς τὸ συμπόσιον, hoc est, non genuinus, neque vocatus, sed spurius quodammodo, & qui in conuiuium irrepsit, non positus illa in conuiuijs maximè concessa iocandi, atque dicteria iactandi libertate sine calumnia vti. Deniq; quòd ipsum vmbræ vocabulum leuiculum videatur esse atq; scurrile: periculosum autem sit homines turpibus & illiberalibus vti nominibus, quibus sit, vt paulatim etiam rerum turpitudini assuescant. Itaq; se alios inuitantem, vmbras quoq; ijs adhuc concessisse, cùm ἰσχνὸν sit τὸ σκόλιον, validæ ciuitatis consuetudo: sin verò ipse vmbræ loco sit inuitatus, minimè accedere.

Rationes quibus probatur.

Florus contrà sic inuitare necesse esse dicit, cùm peregrinis hospitibus conuiuium paramus, quia neque absque amicis illos excipere par est, neque facilè scitu quibuscum amicis hospes adueneri. Itaque hic inuitationi, & conuiuarum delectui nullum esse relictum locum, sed qui cum ijs venerunt, accipiendos esse. Aliàs autem qui conuiuium præbet, amicitias esse, si ipse conuocet, quos ipse nouit maximè & sibi & inter se amicos, notos atque familiares esse. De quo suprà pluribus. Deinde ad hanc rem totam facilius & commodius explicandam, personarum, quæ in illa sunt spectandæ, diuisione, distinctione q; vitur, & singulis suum decorum præscribit. Nam quemadmodum Peripatetici docent esse quoddam primum mouens, quod ipsum non moueatur, & extremum quod moueatur, neq; vim ipsum mouendi habeat, & deniq; intermedium, ac quasi subalternum quod & moueatur & moueat, & ab alijs ipsum quoq; moueatur: ita ratio docet, tres esse in hac conuiuandi re, & inuitatione: vnum qui inuitet duntaxat, alterum qui duntaxat inuitetur, tertium qui & inuitet & inuitetur.

Officium eius qui ab aliquo inuitatus, alios simul inuitat, & adducit.

Ac quoniam de primo, eo nimirum qui duntaxat inuitat, primo loco dixit, deinceps de reliquis, quid sibi videatur, exponit.

*Ac quo ad eum, qui ab alio ad conuiuium vocatus alios eidem inuitat, primò vult illi vitandum esse multitudinem, vt ne tanquam ex hostico commeatum petens, omnes suos ad eum secum rapiat: neque instar eorum, qui oppida capiunt, multitudine nimia suorum amicorum regiæ amicos exturbet. Sic namque fieri, vt qui conuiuium præbet, eadem fortuna vratur, quæ ij qui Hecatæ, & δεισιδαίμοσι, auerruncatoribus cœnas exponunt, de quibus nihil ipsi, aut familia gustant, sed ijs ἀποτροπαίοις

Universidad de Deusto
Biblioteca

claudere aures non potes, prohibere putatur superbiæ. Surrepunt etiam præter voluntatem pocula, melius est tuæ domui semel excuses necessitati satisfaciendo, quàm aliena frequentes, & vt ipse sobrius surgas. Hæc Ambrosius de extraneorum conuiuijs, quantum fieri potest, vitandis docet. His similia sunt illa Epicteti philosophi præcepta Enchiridio cap.41. Δειπνυς τῆς ἔξω, καὶ ἰδιωτικὸς τὸ πολὺ ἀποτάξαι, ἂν δὲ γένηται καιρὸς φυλάσσειν. ἴσθι ὃ ὅπ ἂν ἕτερῳ ἢ μὴ μολυσμὸς τοῦ καὶ τὸν ἕτερον ἐμπλησθῆναι ἀνάγκη, ὅταν γυμνοὶ συνδιατρίβωντας, id est, conuiuia cum extraneis, & vulgaribus vt plurimum declina: quod si quando tempus incidat, caue. Scias enim necesse esse, qui cum inquinato conuersatur, etiamsi purus fuerit, etiam ipsum inquinari. Huc quoq; referenda sunt illa D. Gregorij in Expos. Moral. lib. 1. cap. 5. Conuiuia quia vix carent peccatis, sobrijs, & sanctè celebranda videntur: idq; Iobi exemplo docet. Sed hoc nobis, inquit, soleter intuendum, quod peractis diebus cõuiuij purgatio per singulos adhibetur holocausti. Vir quippe sanctus nouerat quia celebrari conuiuia sine culpa vix possent. Nonnulla quippe sunt vitia, quæ conuiuijs separari vix possunt, aut certè nequaquam possunt. Nam cum corpus in refectionis delectatione resoluitur, cor ad inane gaudium relaxatur. Vnde scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Exod. 32. Idem lib. 2. eiusdem cap. 10.

Christianorum epulæ pleræq; impietatis sunt plenæ.

Nostris his temporibus Christianorum, proh dolor, conuiuia, vt nihil de extraneis, & barbaris nationibus loquar, eiusmodi sunt, vt verè pio & cordato homini illa similiter secundum D. Ambrosij præceptum, euenda potius, atque fugienda, quàm obeunda videntur esse. Nam quid illis quæso, siue dicta, siue facta spectes, intemperantius? quid scurrilius? quid libidinosius? quid impudentius? quid denique furiosius dici, aut fingi potest? Non opus est longa probatione, res est meridiano sole clarior. Quamobrem mirum profectò non est, si verè pij Christianiq; homines eiusmodi conuiuia, ceu pietatis, omniumq; virtutum scopulos fugiunt, & ab ijs maximè abhorrent. Ne dicam, quòd id Solomonis quoque sententia moti faciunt, qui Prouerb. 23. cap. ita ait: Ne edas cibum mali oculo, id est, inuidi, neque desyderes edulia eius. Nam intus in animo suo metitur, idque faciens dicit tibi ede, & bibe: cor autem eius non est tecum. Bucellam tuam, quam edisti euomes, & iucunda perdes verba.

Secundum, ne aliquo rapti affectu amantiũ nos hominum conuiuia defugiamus.

Alterum extremum est, ne inhumanitate, morositate, auaritia, superbia, aut alijs prauis adducti affectibus, quæuis etiam piorum amicorum, atque familiarium hominum honesta conuiuia refugiamus, nosq; inuitantium humanitatem negligamus, atque aspernemus. An verò, & quatenus etiam cum impijs, & à religione nostra alienis Christi, & Corinthiorum exemplo, nobis nonnunquam conuiuari liceat, de illo in primo libro est explicatum, in Titulo de conuiuij vsu & abusu. Vt autem inuitans, quemadmodum dixi, eorum quos inuitare cogitat, debet habere delectum: ita inuitatus quoque cùm inuitantis ipsius, tùm cæterorum quoque, qui vnà cum illo sunt inuitati, seu inuitandi rationem habebit, quò facilius quid sibi sit faciendum, dijudicare possit. Rectè, inquit Plutarchus in septem sapientum conuiuio, Chilon qui vnus ex eorum numero fuit, priùs vocatus ad conuiuium, non prius ὡμολόγησεν, id est, promisit se venturum, quàm cognouisset singulos conuiuas. Dicebat enim σύμπλουν καὶ σύσκηνον, hoc est, vectorem, & contubernalem esse ferendum etiam ignotum, quibuscum nauigare, atque militare esset necesse: at verò in conuiuio quibuslibet se commiscere, non esse hominis prudentis. Quamobrem sapientissimi illius viri exemplo, licebit nonnunquam ex vocatoribus perconctari, quinam præterea sint adsuturæ conuiuæ: quo facilius, atque commodius, si illi insigniter sint improbi, intemperantes, vel etiam sibi inimici atque infesti, specioso aliqua honestaq; excusatione conuiuium detrectare possit.

Licere inuitato de reliquis conuiuis perconctari.

Chilonis exemplum.

Præterea vt conuiuator, siue ipsemet, siue per alios inuitet, summam & in verbis, & in gestibus humanitatem adhibere debet: sic inuitatus quoque siue promittat, siue recuset, magnam verbis atq; gestibus humanitatem beneuolentiamq; præ se ferat, seq; conuiuatori ob tàm humanam, benevolamq; eius inuitationem magnas animo suo gratias habere ostendet, & ad referendum, si qua se obtulerit occasio, illi se minimè defuturum indicabit.

Inuitatus magnam humanitatem præ se ferat.

Adhæc si iustus, necessarijsq; de causis conuiuatoris petitioni tibi satisfacere non licebit, cùm magnas nihilominus illi gratias ages, teq; voluntatem hanc illius propensam, inuitationemq; humanam perinde æstimaturum significabis, ac si conuiuale hoc illius beneficium reipsa accepisses. tùm diligenti accurataq; recusationis tuæ excusatione veteris, (vt illi in Euangelio Luc. 14. ad se-

In recusatione quomodo quis se gerere debeat.

num vocatorem, Rogo te, habeas me excusatum) ne ille vel contemptu, vel maleuolentia aliqua te petitioni suæ deesse suspicetur.

Cauendum quoq; summopere, ne si à quodam primò sis inuitatus, atq; recusaueris, postea alteri promittas, & ad illum venias, ne prior ille se à te contemptum existimet, atq; ita in grauem illius offensionem odiumq; incurras.

Si promisisti te venturum, omnino promissis standum.

Deniq; vt omnibus pijs & honestis: sit hoc quoq; conuiuali promisso tibi omnino standũ esse existimes, nisi grauissima quædam, iustissimaq; causa id impediat: quam etiam cõuiuatori, cum primum poteris, significari curabis, quò ille vel operæ, vel impensis tanto magis parcere, vel etiam alios, quos illi lubitum commodumq; fuerit, inuitare possit. Nam cum turpe est promissa vel minima non præstare, si id fieri possit, tùm conuiuatori valde molestum est, & odiosum, si, cum ille plurimum operæ, laboris atq; sumptus in conuiuij apparatu insumpserit, postea conuiuæ illi desint, atq; ita operam oleumq; (vt vulgò dicitur) perdere cogatur. Idipsum Christus quoq; Luc. 14. & Mat. 22. in illa cœlestis spiritualisq; cõuiuij parabola docuit, ad quod qui iam antea inuitati fuerant, cùm denuò per seruum vocati venire recusassent, multis vtentes in specie honestis iustisq; excusationibus, ipsum conuiuij dominum, siue patrem familiâs ad grauissimam iram prouocarunt. Hi fuerunt nimirum Iudæi, qui cùm à Deo multis seculis per Prophetas ceu optimos ἱλεάρχους, & δ' εἰπνοκλήτορας, seu vocatores ad cœleste, & immortale illud conuiuium, hoc est, ad regnum cœlorum fuissent inuitati, ac postremò rursus per illius Filium vnigenitum, qui humanam seruilemq; formam induit, summa contentione vocati fuissent, in recusando repudiandoq; tanto munere valde se præfractos ac contumaces præbuerunt. Itaq; iustissima in illos, grauissimaq; ira diuina exarsit, qua non modò multis coporalibus atq; horrendis pœnis afflicti sunt, & adhuc affliguntur, verumetiam æterni, beatissimiq; illius epuli, hoc est, regni cælorum communione sunt exclusi, & in illorum locum vocati Gentiles, qui quondam pauperes, claudi, cæci, mutili, hoc est, omni virtute religioneq; vera vacui, cœlestium sacrorumque rerum cognitione destituti, multis tetris, pestiferisq; animorum morbis infecti, contaminatique fuerunt.

NOTA.

Atque hæc quidem de primo membro eorum, quæ conuiuia antegrediuntur, hoc est, de inuitatione, & cùm de inuitatis, tùm inuitantorum partibus sint dicta.

DE PRÆPARATIONE DVPLICI AD CONVIVIVM CONVIVATORIS NIMIRVM, ET conuiuæ. De conuiuatoris, seu magistri conuiuij nominibus atq; munere.

CAPVT VII.

De apparatu conuiuij.

VNC de conuiuij apparatu, siue præparatione dicendum. Nam vt rectè, sapienterque monet Cicero, ad omnem rem præparatio est adhibenda diligens, & accurata.

Apparatus duplex.

Est autem conuiualis παρασκευὴ, præparatio duplex, vt Plutarchus in conuiuio septem sapientum monet: vna τῶ ἐστιῶντος, hoc est, conuiuatoris, altera τῶ δειπνοῦντος, hoc est, conuiuæ:

1. Apparatus conuiuatoris.

De vtroque dicam, exordio ducto à conuiuatoris apparatu, qui multum operæ, studij atq; diligentiæ requirit: vnde non sine causa clarus ille Macedonum victor (teste Liuio Decad. 5.) dicere solitus est, & conuiuium instruere, & ludos parare eiusdem esse, qui vincere bello sciret. Quod si vt natura, ita homines paucis essent contenti, non tam laborioso luxurioso q; apparatu esset opus. Nolo etiam hìc pluribus disputare subtiliter inuitatione, an conuiuij apparatus prior existimari debeat, cùm diuerso respectu atque tempore aliud alio prius, aut posterius dici, existimari, & esse possit. Quod si conuiuatoris mentem, consiliumq; spectes, ille quidem primò omnium conuiuas sibi in animo suo proponit, illorum & numerum & qualitatem consyderat, ac deinde ad illos alimenta, locum, tempus, totum denique conuiuij apparatum accommodat. Verùm si consilij exequutionem spectes, primò quidem alimentorum, loci, temporis, aliarumq; rerum, quæ ad conuiuium requiruntur cura,

Quæstio: Inuitatio ne an apparatus sit prior.

Universidad de Deusto
Biblioteca

seu procuratio videtur locum habere, hanc deinde sequi imitatio. Nam imprudenter contrà bi faciunt, qui imitant homines ad conuiuium prius, quàm certo exploratos sciant, alimentorũ, aliarumque rerum (quæ ad conuiuas benè legitimeq; tractandum sint necessaria) copiam sibi ac facultatem futuram. Et tamen temerè quoq; ij faciunt nonnunquam, qui obsonant, & multum operæ sumptusq; in conuiuio adornando collocant ante imitationem, cùm ignorent qui nam, & quot sint venturi conuiuæ: quò fit, vt vanus & irritus sæpe sit omnis illorum labor atq; sumptus. Euangelicus ac parabolicus ille conuiuator, quem Christus inducit Luc. 14. conuiuium magnum fecisse, & multos ad illud inuitasse dicitur: vbi primò cõuiuij apparatio, deinde inuitatio ponitur: verùm multa in sacris κατ' ἐξοχὴν πρῶτον dici notissimum est. Sed de his satis.

Nunc prius, quàm de ipso conuiuij apparatu dicamus, operæpretium erit de conuiuatore, seu tutius conuiualis apparatus procuratore, & administratore quædam dicere.

De conuiuatore, vel de rectore totius conuiuij

Sunt autem eorum, qui epulis conuiuijsue procurandis, regendis, & administrandis præsunt varia genera, differentiæ, atque nomina. Extat Ecclesiastici cap. 32. Inter alia præcepta conuiualia, quæ in illo Capite & præcedente continentur, sententia atque præceptum illustre de conuiuij domino: quod licet de illo propriè, qui secundum tritam antiquorum consuetudinem (quæ etiamnum hodie nonnunquam obtinet) intelligi debeat, qui ab ipsis conuiuis sorte, siue voce eligi consueuerat, vt totum conuiuium, ipsosq; conuiuas pro suo arbitrio regeret, & gubernaret: tamen in genere ad quemuis conuiuatorem, qui alios conuiuio excipit, & tractat referri potest. Verba Ecclesiastici hæc sunt, ad quorum explicationem Plutarchi, Athenæi, & aliorum scripta eccommodabimus:

Ἡγούμενον σε κατέστησαν, μὴ ἐπαίρου, γίνου ἐν αὐτοῖς, ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. Φρόντισον καὶ οὕτως ἔχειν, καὶ εὐδοκιμήσεις, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τελείαν χρείαν σου, φησὶν Σίραχ, καὶ εὐφρανθήσῃ ἐν αὐτοῖς, καὶ ὁ κόσμιος χάριν λήψεται σέφανον, hoc est, Si conuiuij dux, siue rector es constitutus, ne te supra alios efferas, sed quasi vnum ex illis, hoc est, illis æquabilem te præbeas. Habeto curam eorum, atq; ita conside. Et cùm ritè munere tuo omnium approbatione perfunctus fueris, acquiesce: vt lætaris eorum causa, ornamentique coronam accipias.

Hic primò de nominibus, deinde de electione, tum de munere & officio, deinde de accubatione, postremò de præmio, siue corona domini conuiuij Ecclesiasticus verba facit, quæ prophanorum scriptis egregiè illustrari potuerunt.

Nomina varia eorum qui conuiuijs præsunt.

Quod nomen eum ἡγούμενον, ducem siue præsidem scilicet conuiuij, appellat. Genes. 4. עבת *qui super domum, τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας διοικοῦντα, nec non ἐπιτρόπευε, & δεσπότην, hoc est, domus curatorem, atq; dominum interpretatur: quo nomine licet propriè perpetuus familiæ, atq; apparatus conuiualis præfectus significetur: tamen ad hunc quoq; conuiuij, qui ad tempus erat constitutus, accommodari potest. Esth. cap. 1. in descriptione conuiuij Assueri* רבבר *rabbeth, id est magister domus (Gall. maistre d' hostel) vocatur, cui rex totius conuiuij curam procurationémue mandarat. Daniel. 1.* מלצר *mælzar dispensator, siue præpositus domus appellatur, seu archimagirus. R. Selomoh Iarhi vertit maistre des esquelles: vide eadem de voce R. Kimhi in lib. Radicum. Quidam volunt nomen esse proprium. Ioannis 2. cap. in nuptiali illo conuiuio, quod* CHRISTVS *sua præsentia atque potentia decorauit, ἀρχιτρίκλινος sit mentio, cui Christus aquas illas in vinum conuersas afferri iussit, quiq; illas primus omnium degustauit. Hic à Nonno Poeta, εἰλαπίνης μάδεων, εἰλαπίνης πομπὸς, & ἁλατὸς ταμίης eleganter appellatur. Syriacè* ריש סבורא *risch semaka, hoc est, caput siue princeps accubitus dicitur. Erhardus Schegius præclaræ eruditionis adolescens, in Hebraica sua Euangelij huiusce versione, vertit nomine* מלצר*, putat etiam verti posse* בעל משתה *Baal misthe, id est, conuiuij dominus. Ἀρχιτρίκλινος de verbo ad verbum dicitur triclinij dominus, siue princeps: quem Theod. Beza putat cum eo à nonnullis confundi, qui à Latinis magister conuiuij, à Græcis συμποσιάρχης appellatus fuit, & eum potius esse, quem Græci ἑλέατρον vocabant, διοικητὴν τῆς ὅλης ἀκολουθίας, qui & θεωρὸς nc erat, id est, prægustator, & θεοθέντης, id est, cuius officium erat dapes conuiuio apponere, vt Athenæus libro quarto testatur. Mihi quidem non incommodè, vt ex Syriaca & Græca Nonij interpretatione patet) pro conuiuij magistro, siue sympotiarcha propriè dicto videtur posse accipi: cenius etiam munus erat vinum prægustare, atque præbere. Nomen ἀρχιτρικλίνου quod sciam, nusquam alibi reperitur. Videtur autem idem planè fuisse, qui Triclinarcha à Ro-*

Architriclinus

Triclinarcha.

manis (vt & ipsum vocabulum sonat) fuit appellatus. Id nomen in antiqua quadam inscriptione inuentum fuit, cuius Laxius in suis Commentarijs de Republica Romana meminit, quæ sic se habet: Theopræpen. Aug. lib. Proc. Domini nostri M. Aurelij Seueri Alexandri Pij felicis Aug. Prouinciæ Achaiæ, & Epiri & Thessaliæ rat. purpurarum proc. ab Ephemeride proc. à mandatis proc. & à prædia Gallicana proc. Saltus Domitiani Triclinarcha in præpositum à Fibris, præpositus à Chrysallinis hominem incomparabilem, &c.

Nomina Græca quibus conuiuij magister, seu moderator exprimitur.

Apud Græcos nomina admodum multa, & elegantia sunt, quibus cùm in genere quiuis conuiuator, tùm peculiaris ille conuiuij magister, quem Ecclesiasticus ἡγούμενον appellat, exprimitur. Pollux ὁ μὲν συνιστὰς τὸ συμπόσιον, *inquit (hoc est, qui conuiuium constituit, siue adornat)* ἑστιάτωρ *(Suida interprete,* ὁ εἰς ἀφροσύνην, καὶ εὐωχίαν καλῶν) ἑστιεύς, ἑστιοῦχος. *Secundum Aristophanem,* ξενίζων, συμποσιάρχος, συμποσίου ἄρχων, ὁ τῆς συνουσίας ἡγεμών (quem Ecclesiasticus ἡγούμενον) appellatur. Nam οἰκοδέγμων, domo excipiens, Tragicum est vocabulum. Πρυτανεύς, eodem Polluce interprete, dicitur ὁ τῆς ἑστιάσεως ἀφορτοφάτης, conuiuij præses. Ἑστιάμονα quoque, & ἑστιοπάμονα (nam πάμματα idem quod κτήματα: vnde πολυπάμμων) hoc est, pater familiàs Æolicè, siue Doricè appellatur. Sic ἑστιάρχης domus princeps, siue custos Iuppiter appellatur. Δαιτυμόνες similiter, (vt Eustathius annotat Od. δ. & χ.) antiquitus dicta sunt ὁι τὰ δαῖτα ἱτοιμάζοντες, siue κοσμοῦντες, hoc est, adornantes, secundum illud Od. λ.

Δαιτυμόνες δ' ἐς δόματ' ἴσαν θείου Βασιλῆος.

Et paulò post:

ὡς ὁι μὲν τότε δεῖπνον ἐν μεγάροισι πένοντο.

Ab Homero etiam ὁι ἁπλῶς δαινύμενοι, secundùm illud Od. χ.

——Τίσιν' ὄισιν δὲ μετ' ἀνδράσι δαιτυμόνεσσι.

A posterioribus κλητοὶ φίλοι propriè ea voce fuerunt insigniti, qui etiam δαιταλεῖς, διασῶται, & δαιτυμόνες appellantur. Δεσπότης quoque in fam. δεσπότης, δεσπότειρα, δέσποινα: videtur dici quasi δοὺς, siue θὴς φόσιν, quasi δεσπότης, hoc est, qui familiæ suæ cibum potumq; præbet. Δεσπότης.
Item ὑποδεχεύς, qui excipit aliquem conuiuio, à ὑποδέχεσθαι. Apud Cretenses mulier erat, teste Athenæo lib. 4. θεοξενηχὼς τῆς συσσιτίας, *siue vt idem loquitur,* ὁπωσδήποτε ἔχουσα τὸ συσσίτιον, hoc est, sodalitati præposita, quæ cibos optimos quosq; è mensa auferre, atq; ijs, qui vel bellica virtute, vel rerum peritia excellebant, apponere consueuit. Sic apud nos quoque mulieres sæpe viduæ in publicis tribuum ædibus habitare solent, quæ ad publica, & solennia conuiuia inuitant, obsonant, cibis coquendis, conuiuioq; adornando sunt intentæ: quam Strubenfrauw vulgò appellamus. Sed tamen singulis annis, vel etiam biennijs tribulium aliquis creatur, cui similiter tota illa conuiuiorum procuratio & administratio incumbit: quem Strubenmeister/id est, magistrum stufæ, siue hypocausti vocant.

Sympotiarcha

Nomina præterea, quibus ille propriè dictus conuiuiorum moderator antiquitus fuit à Græcis appellatus, hæc sunt: Συμποσιάρχης, *siue* συμποσιέρχης, *qui (vt Pollux luculenter definit)* ἄλλους καλεῖται ὁ ἐν ἑστιάσει τινὶ κοινωνίας κατὰ κλῆρον, ἢ κατὰ δόγμα φορμαρέτης τὸ συμποσιάρχειν, ἢ συμμελητής, hoc est, *aliter siue peculiari modo is dicitur, qui in æquali aliqua conuiuarum societate, sorte vel suffragio electus, conuiuij curam gerit. Idem à Plutarcho* ἄρχων, διοικητὴς, πόσεως, συμποσίου βασιλεύς, ἑστιάρχης: *ab Athenæo lib. 5.* ὁ τομεὺς τελέτης, τῷ λείπνου ταμίᾳ, ἢ ἀρχιτρίκλινος. *lib. 2.* τῷ λείπνου ταμίᾳ (*qua voce Nonnus Poeta Euangelicum illum* ἀρχιτρίκλινον nominat) nec non γαστρολόγος, & γαστρονόμος appellatur. *Eundem Dores apud Siculos, teste Plutarcho lib. Sympos. 1. Probl. 1.* μάμονα *vocarunt (quem Plutarchus* διοικητὴν *interpretatur.) Itaq; prouerbium illud* μισῶ μάμονα συμπότην, *odi bibendi magistrum, ad bibendi magistros, siue arbitros referendum putant, qui plærunque ea in re* φορτικοὶ, καὶ ἀκάιρωτοι, *importuni sunt & molesti, & præter modum vrgent & instant in conuiuijs, ad bibendum impellentes, exigentesq; præscriptum poculi modum. Solent enim nonnulli (vt Erasmus in suis Adagijs ad huiusce adagij explicationem addit) non admodum auidum bibendi sic effugere, vt interiectis sermonibus, conuiuas in obliuionem auocent. Deinde si quis fortè memor exigat, mentiuntur iam ebibisse sese.* διοικητὴς. *Quoad autem vocabulum* διοικήτου, *quo Plutarchus* μάμονα *interpretatur, mihi quidem, vt & Erasmo, hic conuiuiorum, seu mensurarum præfecti videntur intelligendi. Aliàs vocabulum* διοι-

Universidad de Deusto
Biblioteca

σάθμου, vt Stephanus in suo Lexico annotat, præfectus τῷ σαθμοῖ, mansionem curator dicitur. Aliquando iuxta Budæum δεκσαθμοι appellantur ij, qui super hospitia sunt in comitatu principis, aut legati, ducisue exercitus, hodie Mareschalli hospitiorum à Germanis, & Gallis dicuntur: quos designatores mansionarios Latinè appellare possumus, & cretarios designatores à creta, qua vtuntur. Apud Isocratem Satrapam intelligit, vnde & Suidas huic loco hanc expositionem subijcit: ὑστερῶ ἢν ἢ κατὰ σωτραπείαν, καρίας κυρῶ. Mihi cùm hæc scriberem in mentem venit, si forsan apud Plutarchum pro δεκσάθμων, δεκσάτων esset legendum, quo vocabulo Plutarchus vt paulò ante dictum, pro conuiuij magistro vtitur. Alij eodem teste, adagium illud imperare censent ἀμνησίαν, obliuionem omnium, quæ inter scyphos dicuntur, atq; aguntur Θυσπάρχης Hesychius dicitur festiuitatum, epularumq; sacrarum præses. Οἰνόπας, id est, vini inspectores, ab alijs ὀφθαλμοὶ. μὺς, id est, oculos dictos (quorum Athenæus lib.11. Pollux lib.6.cap.3.meminit) voluit hos ipsos ξαπεζοποιὸς fuisse conuiuiorum magistros. Τεραπεζοποιὸν, vt est apud Athen. lib.4. vocarunt τὸν τεραπέζων ἐλίαρχος. δαιμελητὴν, καὶ τὰς ἄλλας εὐκοσμίας, hoc est, qui mensam curat, datq; operam vt omnia decenter fiant. ἐλίαρχος, vt est ibidem, nunc δεκσάτης γεγονε τῆς ὅλης ἀγκονίας. ἢν δὲ δεκσατὴς, καὶ ἀρχιτρίκλινος. Sic enim Ptolomæum Sotera dicit Alexandri ἐλίαρχον fuisse declaratum. Verùm τιμὴ & χρεία. Sic enim Ptolomæum Sotera dicit Alexandri ἐλίαρχον fuisse declaratum. Verùm hæc ναυτολόγου, & ναυτονόμου vocabula ad ministerium potius, quàm ad magisterium videntur referenda. A Latinis appellatur magister. Iuuenal Satyr.3. Dictata magistri. Horatius lib.2. Sermonum, Satyr.2. scribit: Magister. Rex mensæ.

Post hoc ludus erat cupa potare magistra.

Id est, nullo alio libendi magistro adhibito, quàm ipsa cupa, potare. Sic Germani conuiuiorum antelæq; præfectum, Stubenmeister/& Hofmeister: Galli maistre d'hostel vocant. Rex quoque mensæ, siue conuiuiorum Græco more dicitur à Macrob.1. Saturnal. cap.1. & alibi: vt cap.7. eiusdem libri: Nullus, inquit, sodalitatem hanc, vel ipsum conuentus regem repudiabit. Sidon. lib.9. Epist. Dum rex conuiuij circa ordinandum moras nectit oxigarum. Cui aliquo modo respondet rex ille, quem Germani in festo trium Regum creant. Item cœnæ pater ab Horatio dicitur Satyr.6. lib.2. his verbis: Cœnæ pater.

In primis Lucanus aper, leni fuit austro
Captus, vt aiebat cœnæ pater.

In eadem herus, conuiuator, & parochus idem valent. Vt: Parochus.

Tum parochi faciem nil sic mentientis, vt aceti Potores.

Hic parochum vocat conuiuatorem, qui cœnam præbet. Aliàs parochum appellant παροχεὺν, eum, qui salem, acetum, oleum, ligna, & similia præbet legatis, aut magistratibus: ex quo parochia. M. Tull. Epist. ad Atticum lib.13. Epist... Omnino eum Sextius noster parochijs publicis occupauit, quod quidem facilè patior. Verùm tamen, quod mihi magno beneficio meo magna cum fratribus illius necessitudo est, inuito eum per literas, vt apud me diuersetur. In eadem Satyr. Conuiuator.

Sed conuiuatoris, vti dicis, ingenium res
Aduersæ nudare solent: celare secundæ.

Id est, quemadmodum Imperatoris ingenium in rebus aduersis perspicitur & elucet, in secundis obscurum est: sic & conuiuatoris prudentiam declarat casus aliquis aduersus, qui in conuiuio interuenerit. Pacer quoq; domus ab Horat.2. Satyr.6. idem appellatur, qui cœnæ pater Satyr.7. Gellius Conuiuij dominus. Modiperator. Arbiter. Dictator. Strategus. conuiuij dominum lib.13. cap.11. Varro modiperatorem vocat (quasi modum imperantem) Rerum humanarum lib.20. In conuiuijs qui sunt instituti putandi (forsan potandi) modiperatores magistri. Horat. Od.7. arbitrum quoq; vocat. Plautus in Persa, dictatricem vocat mulierem. Et in Sticho Strategum vocat his verbis:

Strategum te facio huic conuiuio.

His adde quod Thaliarchum in Horatio aspiratè & anhelatè Turnebus in suis Aduersarijs scribendum censet, vt nomen proprium sit, in quo insit significatio magistri & domini conuiuij, qui & Symposiarchus vocabatur. Nam Thalia conuiuium etiam Græcis significat. Hæc de nominibus conuiuij præsidis, & quasi antistitis: nunc de eiusdem dicemus electione, seu creatione. De electione, seu creatione magistri conuiuij.

Ecclesiasticus inquit: ἐν ἐμοὶ σὺ κατέστησεν, id est, ducem te constituerunt, sub. reliqui conuiuæ. Hunc partim suffragio, partim sorte fuisse electũ, illa Poll. συμποσιάρχου describio paulò ante allata, ostendit.

Ac sorte potissimùm hos conuiuij magistros à conuiuis ante, quàm accumberent, vel cœnare inciperent, eligi fuisse solitos, multis testimonijs comprobari potest. Plutarch. in Apophteg. Agesilaus magnus παρὰ πότον ποτὲ λαχὼν συμποσιάρχου, &c. In Symposio sorte electus sympositarcha. Ad sortem adhibebantur tali. Horat. Od.4. lib.1. Sorte. Talorum iactu electus Symposiarcha.

Et domus exilis Plutonia, quò simul mearis:
Nec regnà vini sortieris talis.

Regna vini hæc magisteria appellat. Huius moris multa extant testimonia apud Plautum: Vt in Mostellaria, cùm Philomatium meretrix decumbere vellet, statim quærit: Regina vini.

Vide tali vbi sunt? vbi vnguenta?

Et in Asinaria Argûs:

Iace pater talos, vt porrò nos iaciamus.
Dem. Maxime. Tu Philænium mihi, atq; vxori mortem.
Hoc Venereum est, pueri plaudite.

Hoc ergo in omni prorsus conuiuio observabant.

Sed cùm varij talorum iactus essent, Venus, Canis, Senio, Chius, is qui primus è conuiuis Venerem iecerat, magister erat. Horat. Od.7. lib.2. Talorum iactus varij. Veneris actus.

——Quis vdo Deproperare apio coronas,
Curátue myrto? quem Venus arbitrum
Dicet bibendi?

De Venere autem, seu talo Venereo sic Marc. Tullius de Diuinat. lib.1. Quatuor tali iacti casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, si CCCC. talos iecerit, casu futuros putas? Huc pertinet illud Plutarchi de Catone maiore in eius vita. ἐν δὲ τοῖς ἀλείπτοις καλημερῦτα τῷ παιδὶ τῷ μαχίδων. εἰ δὲ ἀπολάχοι, ῥᾳδίτον ἄρειν τῷ φίλων κελευόντων, ἄλλο μὴ καλῶς ἔχειν ἀκέσης τῆς Ἀφροδίτης. Suetonius in Augusto: Talis enim iactis, vt quisque canem, aut senionem missem, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat: quos tollebat vniuersos, qui Venerem iecerat. Verùm de hoc talorum lusu infrà pluribus, quando de ludis conuiuialibus agemus. Plautus in Curculione Act.2.

Talos arripio, inuoco almam meam nutricem Heram:
Iacto Basilicum, propino magnum poculum, ille ebibit.

Hic Iustus Lipsius benè meo iudicio Basilicum Venereum esse censet intelligendum. Cùm enim Græci magistrum vulgò βασιλέα dicerent. Quid causæ est, quin iactum illum proprium regi crearit? Idem auctor interdũ sola corollæ impositione magistros dictos fuisse, illo Plauti è Persa testimonio comprobat: Iactus Veneris Basilicus dictus. Magistri dicti sola corollæ impositione.

Do hanc tibi florentem florenti, tu sic eris
Dictatrix nobis.

Hoc idem mihi ex illo Horatij videtur posse colligi.

——Quis vdo Deproperare apio coronat,
Curátue myrto? Plautus in Cistellaria:

Iacit vulturios quatuor & mox, Herculem iacto basilicum.

Turnebus in suis Aduersarijs: Quædam erat talorum species, in quibus effigies quædam sculptæ, vel pictæ erant, vt Vulturis, Herculis, & aliarum rerum. Vulturis autem iactus infœlix erat, Herculis basilici, id est, regij fausti & fœlix. Ergo qui eum iecit, vicit. Herculem autem basilicum accipio, non qui laboribus erant blandis leonis exuuio esset vestitus, sed qui omnibus laboribus perfunctus, cultu regio esset ornatus. Plutarchus quoq; lib.1. Sympositõ Probl.4. vbi de magistro conuiuij disputatur: Statim ab initio disputabant, inquit, me στεφανοφορῦντα corollam gestantem, non debere veterem negligere consuetudinem magistrum creandi. Hinc Ecclesiasticus quoque noster hic coronæ mentionem facit.

De more in Symposijs sortiendi quempiam, qui conuiuio præsideret, vide etiam Erasmum in Chil.1. Cent.10. Adag.47. Similis ferè mos hodie in Gallia obtinet in festo trium Regum: Placenta enim (gasteau vocant) in qua est inclusa faba, in partes aliquot diuiditur, quæ singulis distribuuntur, ac is cui portio illa obtingit, in qua faba inest, epuli futuri rex eligitur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

De munere magistri conuiuij.

Hæc de constitutione, siue electione magistri. Nunc de eiusdem munere, atque officio dicendum est.

Ecclesiasticus primò ei præcipit, ne sese efferat super alios conuiuas, sed ijs sese æquabilem gerat, deinde vt eorum curam habeat, suoq; munere diligenter fungatur.

Magisterium.

De hoc pluribus disputat Plutarchus loco paulò ante citato. Ac primò quidem ipsum munus hoc, seu officium conuiuiale eleganter ab illo βασιλεία (*vt ipse magister* βασιλεύς) *dicit. Quæ* συμποσία, *vel* συμποσιμαθία, *vel* διακοσμήσις, *hoc est, legitima conuiuij moderatio, &* ὀρθὴ σύμποσις παιδαγωγία, *quod idem significat, appellatur. Munere illo fungi Græcis est* συμποσιαρχεῖν, *& magistri* συμποσιαρχεῖν. *Illius leges, decreta, iussa, præcepta, quibus erat parendum, vulgò* νόμοι συμποσιακοί, *leges conuiuiales, nec non* πρόσταγματα, *&* παραγγέλματα *à Plutarcho, à Iuuenale dicta, ab Horatio vini regna, à Cicerone magisteria eleganter appellantur: vnde magistram Plautus dictatricem vocat, sic magistrum rectè dictatorem dixeris.*

Magistri iussa.

Ecclesiastici atque Plutarchi præcepta de magistro conuiuij inter se conferuntur.

Quoad primum Ecclesiastici præceptum, ne nimirum dignitate illa elatus insolentius se gerat, sed potius cæteris sese æquabilem præbeat, ei vicinum planè est illud Plutarchi, illum debere ὁμοίως ἔχειν, καὶ φιλικῶς πρὸς ἅπαντας, ὑπουλον δὲ μηδενὶ, μηδὲ ἀπεχθῆ εἶναι, hoc est, familiariter, amicè, benevolè, erga omnes conuiuas esse affectum, nemini insensum & inimicum: nam aliàs, inquit idem, neque imperando tolerabilis, neque distribuendo æqualitatis obseruans, neque colludendo inculpabilis erit. Huc quoque pertinet illud Epicteti præceptum: Μὴ συγκεφάσας ἅμα ὀργὴν πολυτελείᾳ πρόσενεγκαι. πολυτέλεια μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ σῶμα παρασκευάσαι, μετὰ δὲ πολλῆς ὀργῆς ταῦτα, ἢ δὲ ὀργὴ ἐνδιατρίβουσα τῇ ψυχῇ δῆλόν ἐστι τὸ μέγιστον μέρος σαπροῦ ποιεῖ. ὅταν οὖν τράπεζαν ἴδῃς πολυτελῶς ἐσκευασμένην, μὴ ὑπολάβῃς ὀρθῶς ἔχειν, ἂν ἐν αὐτῇ ὀργὴν ἴδῃς πολυτελῶς ὑβρίζουσαν, ἀλλὰ μᾶλλον μάθε ἡμερότητα καὶ εὐτελῶς εὐφραίνεσθαι. Fac ne pretiosas epulas cum ira misceas assumas. Eximiæ enim epulæ postquam breui mora corpus transfilierint, paulò post abeunt. At ira cum animum subierit diutissimè immorabitur. Videgitur sis ne vrgente ira in conuiuas eximiè iniurius, sed potius cum mansuetudine & simplicitate illos exhilares. Item quòd illum iubet συμποσίου φροντανέειν εὐχημοσύνην καὶ ὁμόνοιαν, *hoc est, conuiuio ornatum, decorum atq; concordiam conciliare.*

Sed operæpretium erit, ad Ecclesiastici illustrationem alia quoque Plutarchi præcepta, de hoc conuiuiali munere addere.

Primùm ergo, vt Plato vigilem præfectum vult esse vigilantissimum: sic sympostarchum quæque vult esse συμποτικώτατον, *compotationibus maximè aptum, ita vt neque τοῦ μεθύειν sit dilatus, hoc est, ebrietate facilè obruatur, neq; sit πρὸς τὸ πίνειν ἀπρόθυμος, hoc est, ad bibendum impiger sit & alacer. Nam & vinosus contumelioſus fuerit, & indecorus, & omnino sobrio iniucundus,* παιδαγωγεῖν μᾶλλον ἢ συμποσιαρχεῖν δυνατός ἐστι, *id est, moribus, quàm conuiuio regendo aptior. Deinde vt Pericles (quoties prætor creatus chlamidem primùm indueret) secum soliebat colloqui, tanquam semetipsum commonefaciens: Animum aduerte Pericles, liberis hominibus imperas, Græcis imperas, Athenienſibus imperas: ita conuiuij moderator secum reputabit, amicis se præesse, vt neq; permittat eos turpiter agere, neq; voluptatibus omnino prohibeat. Itaq; operæ eum cùm serijs libentium studijs esse accommodatum, tùm à iocis eorundem haud alienum, sed ad vtraq; probè temperatum: sit tamen vt boni instar vini nonnihil ad austeritatem ingenio sit propensum: ita enim vino emollietur, & ad mediocritatem redigetur. Atq; vt Xenophon ait, Clearchum hominem alioqui austerum & agrestem, in prælijs ob audaciam iucundum, hilaremque fuisse visum: ita qui natura non est* πικρός, ἀλλὰ σεμνὸς καὶ αὐστηρός, ἐν τῷ πίνειν ἀνειμένος καὶ φιλόφρων, *hoc est, non morosus, sed grauis, austerus, ille inter potandum mitescens, iucundior sit & amicior. Hæc Plutarchus de magistri natura, atq; moribus, quales illi esse deberent. Subiungit idem duo præcepta, quomodo is se & in compotationibus, & in colloquijs conuiuarum (quæ duo fuerunt potissima illius muneris membra) gerere debeat.*

lib. 2. de Expeditione Cyri.

In propinationibus siue compotationibus quomodo se gerere debeat.

Nam primò quidem solebant magistri illi conuiuales, conuiuij bibendi modum præscribere, idq; ferre, quas Horatius insanas vocat, propterea quòd plærunq; conuiuis omnibus æquales calices ebibendos dabant. Nam lib. 2. Satyr. 6. scribit:

Siccat inæqualeis calices conuiua, solutus
Legibus insanis.

Leges insanæ.

Hoc est,

Hoc est, bibit quisque quantum libet, siue multum siue parum. Nemo cogitur à bibendi magistro calices æquales exhaurire, sed suo quisque arbitratu bibit: nemo necesse habet ex magistri præscripto bibere. De quo & prius dictum, cùm citatus esset hic eiusdem versus: Posthoc ludus erat cupa potare magistra.

Ad illam porrò modiperatoris, suam cuique vini portionem, quam hauriret, definiendi & præscribendi consuetudinem, videntur referendæ illæ calicis metaphoræ in sacris literis, quibus cum bona, tum mala, quæ Deus cuique certò dimensus est, atque constituit, significantur. De hac autem modiperatorum consuetudine antiqua (de qua alio in loco copiosius) hæc extant Plutarchi præcepta.

NOTA.

Debet is quàm maximè peritus esse, quam vnicuiq; conuiuarum mutationem vinum afferat, & ad quod affectionis genus sit proclivior, ac quomodo merum ferat. Non enim vini quidem est alius alia ad aquam contemperatio, quàm pincernæ regij habentes cognitam, aliàs plus aliàs minus suffundunt aquæ: homo autem ad vinum non habet suum temperamentum. Sed & est, & magistro conuiuij cognitum esse debet, ab eoque obseruari, vt musici in morem aliorum animos porrigendo contentiores, aliorum abstinendo remissiores reddens, diuersitate æquabilitatem, atque consonantiam efficiat. Non ergo κοτύλη καὶ κυάθοις, ἀλλὰ καιρῷ τινι μέτρῳ, καὶ σάμμασι καὶ δυνάμει, τὸ οἰκεῖον ἑκάστῳ, καὶ προσφορον ἀπονέμεται, hoc est, non hemina & acetabulis æqualitas æstimetur (secundùm leges insanas, quas Horatius vocat) sed modo quodam opportunitatis, & vi corporis sua cuique portio tribuatur. Quod si hoc difficile est, ad minimum cognoscet, qui facilius, qui minus facile inebrientur (sic enim senes facilius quàm iuuenes, qui subinde mouentur, quàm quiescentes, insomnijs & curis vexati, quàm qui animo quieto sunt & hilari) quò facilius iustum cuique vinum dimensum tribuere possit. Sic Deus quoque (vt ad illam tritam in sacris literis metaphoram redeam) ceu optimus magister atque modiperator, cùm singulorum hominum naturas, affectionesque optimè cognitas exploratasque habeat, optimè singulis suum vel furoris, vel amoris iustum, conuenientemq; calicem temperare, atque assignare consueuit. Hæc Plutarchus de magistri officio circa potam.

Suum cuiq; dimensum quomodo tribuendum.

De magistri munere circa colloquia.

Iam verò, quoad sermones, iocos, atque colloquia conuiualia, quomodo illa quoque moderari magister debeat, egregiè præcipit. Primò ergo dabit operam, vt ij duntaxat sermones, spectacula, atque ludicra in conuiuio adhibeantur, quorum vsus ad conuiuij finem, scopumq; ciuilem quàm proximè accedat. Is autem est, amicitiæ vel confirmationem, vel initium cum voluptate quadam inter conuiuas efficere. Ac quoniam ἄκρατον, hoc est simplex, ac nulla alia re permixtum, omnibus in rebus fastidio est finitimum, ac noxium, ipsa autem mixtio nisi debito tempore, modoque adhibeatur, omnia turbat: idcirco conuiuij dominus sedulò dabit operam, vt seria iocis temperet, & vt iocantes serium quid sectentur, & seria agentes veluti è nausea reficiantur, & recreentur. Et quod vulgò dici solet, iucundissimam esse nauigationem propè terram, & deambulationem iuxta mare, id huc transferet, & seria iocis temperabit. Iocos præterea lususq; futiles, & inanes, nihil serij habentes, vel etiam cum alterius contumelia coniunctos, prohibebit. Et vt rex Assyriorum præconis vocem præmium ei pollicitus est, qui nouam aliquam voluptatem excogitasset: ita rex conuiuij meritò honorem, præmiumque ei defert, qui παιδιὰν ἀνύβριστον, hoc est, iocum contumelia carentem, & oblectatione vtilem, risumque non Momi, atque contumeliæ, sed gratiæ, & comitatis socium in conuiuium intulerit. Denique illius προστάγματα, dictata, siue mandata debent spectare ad voluptatem, & vtilitatem, eaque imperare, quæ iusso sunt familiaria, & ab eo præstari possunt. Sic enim exempli gratia, musicos iubebit canere, oratores dicere, philosophos quæstionem aliquam obscuram soluere, Poëtas carmina recitare, &c. Facilè enim quisque, libenterque ad eam rem se deduci patitur, in qua nouit se excellere. Hæc Plutarchus de conuiualis domini munere. Ecclesiastici præceptis breuissimis admodum consentanea disseruit. Atque (vt Tacitus scribit) Rex conuiuij, regnum lusu sortitus, imperabat huic vt biberet, illi vt vinum misceret, alij vt abiret, alteri rursus, vt adesset, vt in Epicteto commemorat Arrianus, Saturnalium licentiæ eum morem tribuens, vt etiam Tacitus in Nerone: qui mos in Regalibus hodie obseruatur. Aristoteles 2. Polit. legem circa ebrietatem esse dicit, τὸ τοὺς νήφοντας συμποσιαρχεῖν, hoc est, sobrios debere sympostarchum agere. Vnde Theophilactus in 2. Ioannis: Christus, inquit, τῷ ἀρχιτρικλίνῳ διατάττεται τὰ

Muneris conuiualis descriptio ex Tacito

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sympofiarcha maximè debet esse sobrius.

φησιν νήφοντι. καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις οἱ τελῶ δ' ἐτελῶ διακονίαν ἐμπεπιστευμένοι μάλιστα νήφειν, ἵνα ἐν τάξει, καὶ εὐκοσμίῳ τὰ πάντα δι' αὐτῶν γίνωνται, hoc est, Architriclino permittit degustationem vini sobrio. Nam in huiusmodi festiuitatibus quibus eiusmodi minus est commissum, sobrietati maximè student, quo illorum iussu atque mandato omnia ordinate atque decenter agantur. Et tamen hodie Germani vulgò cantillant in suis symposijs:

Der Wirt iſt der aller beſte/
Kann er iſt völler dann die geſte.

Varronis sententia de magistro conuiuij. Pollux epitheta egregie describit qualē deceat esse conuiuij præfectū.

Gellius lib.13.cap.11.ex Varrone conuiuij dominum, inquit, esse oportet non tam lautum, quàm sine sordibus. His addamus Pollucis epitheta, quibus elegantis splendidique conuiuatoris mores, ingeniumq; optimè depinxit. Ea sunt, λαμπρὸς, μεγαλοπρεπὴς, ἔυξεν⊙, φιλόξεν⊙, λιμπαρὸς, ὑβριστ⊙, καταστόμαχος, διακριβωμέν⊙, ἐυδίαιτ⊙, μεγαλόφρων, φιλοφρόσυνος, γένειον, ἐυάρμοσ⊙, φιλοπερπήνορ⊙, παντευχὸς τὸ ἦθος, ἀβέβηλ⊙, ἀβρόδιαιτ⊙, hoc est, splendidus, magnificus, hospitalis, hospitum amans, popularis, lautè mensa excipiens, munditia gaudens, accuratus, bonæ diætæ, magnanimus, comitatis plenus, commodus, affabilis, popularis moribus, lauti delicatiq; cibi atq; vitæ. His adde, quod scitum conuiuatorem Liuius appellat elegantem, & nitidum in conuiuiali apparatu: apud quem sic loquitur Titus Flaminius: Est autem res similima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, & boni & sciti conuiuatoris. Huic contrarij sunt, ξυνόβιοι, κακόβιοι, μικροξεναῖοι, ἀνελεύθεροι, hoc est, duri sordidiq; victus, nimis parci, illiberales, &c.

Conuiuij magister conuiuas collocare fuit solitus.

Quartum cuius Ecclesiasticus meminit, est quod illum, postquam munere suo perfunctus fuerit, sedere, & requiescere, siue recumbere iubet. Ex quo videtur posse colligi, illum non solitum fuisse ab initio vnà cum reliquis conuiuis accumbere, sed stantem, & huc atq; illuc cursitantem dedisse operam, vt omnia rite, ordineq; peragerentur. Hic quoq; notabis, illum conuiuas collocasse, ac vnumquemq; nomine suo appellando, singulis locum suum assignasse, vnde etiam ὀνοματοκλήτωρ dictus est: verum de hoc alio loco vberius. Sic hodie quoq; is, qui in nobilium atq; principum conuiuijs nuptialibus creari solet, conuiuij dominus, siue magister (quem Germani Hofmeiſter appellant) idem facere solet.

Coronæ conuiuij magistro impositæ.

Postremò mentionem facit coronæ ceu præmij, in quo similiter respicit ad antiquam consuetudinem conuiuiorum, in quibus conuiuæ coronas ex floribus confectas, capiti impositas gestabant, in primisque is, qui symposio præfectus erat. Et huc facit, quod supra quoq; dictum est, coronæ impositione olim conuiuij dominum creari fuisse solitum, ita vt corolla esset illius insigne. Huiusce consuetudinis antiquæ vestigia quædam hodie cernere licet apud Germanos & alios populos, in quorum nonnullis conuiuijs, præsertim vicissitudinarijs, conuiuator coronæ impositione creari, atq; insigniri consueuit.

Hæc in genere de conuiuatore, cuius quæ sint partes, magis adhuc ex singulorum, quæ ad conuiuia pertinent, explicatione patebit.

DE ALIMENTORVM NOMINIBVS, ATQVE GENERIBVS VARIIS.

CAPVT VIII.

Conuiuij apparatus in quinq; consistit.

His præmissis nunc de ipso conuiuij apparatu dicemus, quem Varro apud Gellium dicit debere esse non neglectum, & in his quinque potissimùm videtur consistere: numirum in alimentis, loco, tempore, suppellectili, & ministerio, de quibus ex ordine agemus.

Conuiuatori primo alimenta cōparanda.

Primò itaque omnium conuiuatori alimentorum cura est suscipienda, & ea quidem duplex: primò vt illa emat, aut quocunque alio modo sibi compararet, deinde vt illa præparentur, atque coquantur.

Alimenta sunt duplicia.

Alimenta autem, vt illa hoc in loco accipimus, sunt duplicia alia esculenta, alia poculenta. Esculenta, siue cibi ab Hebræis his ferè nominibus appellantur. Primò לחם Lachæm pri-

Esculentorum, siue ciborum nomina Hebræa.

Prè quidem panem significat, sed creberrimè in sacris literis synecdochicōs pro quouis cibo vsurpatur, propterea quod panis cibus est præcipuus, maximè communis, parabilis ac necessarius, à לחם Lacham, quod comedere, & cōsumere significat: siue (vt alij volunt) propriè cædere, incidere, concidere, vnde etiam Milchamu, id est, bellum dictū. Gen.43. Non potuerunt Ægyptij cum Hebræis comedere panem, id est, cum ijs cibum capere: φαγεῖν ἄρτον Luc.14. cibum capessere, vt plura exempla passim extant. Sic מים Maim, id est, aqua (quæ sæpe panis nomini additur) pro quolibet potu ponitur. Vt 2. Regum 6. Pone panem, & aquam coram eis, vt comedant, id est, cibum & potum. Nam mox sequitur: Fecit eis conuiuium, aut prandium magnum: vnde colligitur, regem illos prophetæ iussu, cibo potuq; magnificè excepisse. Sunt hæc duo, panis nempe & aqua & maximè necessaria, & αὐταρκέστατα hominum alimenta secundum illud Menandri.

Επεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυοῖν μόνοιν
Δήμητρ⊙ ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου
Απορ πάρεστι, καὶ πέφυχ' ἡμᾶς ἔχειν. Id est: Nam quid est quod desiderent homines, præter duo solum, Nempe Cereris fruges, & aquæ potionem. Quæ in promptu sunt, & nutrire nos possunt. Aliquando etiam vox panis adhuc generalius, res quasuis ad vitam hanc sustentandam necessarias significat. Vt cum in precatione Dominica petimus à Deo panem quotidianum, hoc est, res omnes vitæ quotidianæ necessarias, vel ad victum, cultumq; corporis pertinentes. Germani quoque panis vocabulum à pascendo dictum, teste Nonio Marcello brot (quod forsan à Græco βρῶσις, siue βρῶμα deriuatur) pro quibusuis vitæ necessarijs vsurpant: vt cùm dicunt: Einem das brot vor dem maul abſchneyden. Item: Er kan ſein brot wol erwerben/oder gewinnen.

Culter Hebræis dictus ab edendo.

אבל Ochæl, Gene. 41.42. siue אבילה Achilah, 1. Reg.19. אביל Ochil, Oseæ 11. siue אכילה Achilah, 1. Reg.19. מאבל Maachal, Gene.2. מאכלת Maachalet, Isaiæ 9. est eam siue cibum significat, ab אכל quod absumere, siue consumere significat (hinc, fruges consumere nati) vnde etiam מאכלת Maachælæth, culter, ensis, ab edendo, & quo aliquid absumitur. Iud.19. כעורה Sendah quoque Hebr. idem quod pastus, (Gallis repas, Græcis ἐφόδιον) à סער Saad, quod proprie fulcire, per Metaphoram sæpe cibum sumere significat. Vt Iud.19. Fulci cor tuum buccella panis. Psal.104. Et panis cor hominis fulciet. Inde panis & aquæ baculus, ponitur pro quauis necessaria cibi potusq; copia, propterea quòd victus perinde hominem fulcit atque scipio, siue baculus. Etinc Virg. Tum victu reuocant vires: & Liuius sæpe, Cibo corpora refecta. Vnde frangere baculum panis, (Leuit.26. Exech.5.14. Psal. 105. Esaiæ 14.) id est efficere, vt panis siue cibus non habeat vim homines alendi, seu nutriendi.

Cibus Hebræis dictus à fulciendo.

Baculus panis.

ארוחה Aruchah, quaq; (de qua voce supra quoq; dictum) cùm cibaria in genere, tùm specialiter diaria, viaticum, siue dimensum vnius diei cibum significat. Iere. vlt. Et cibaria eius cibaria perpetua tradantur ei, à rege Babylonis statuta per singulos dies, Prouerb.15. Melior est cibus, siue victus oleris (cœna terrestru à Latinis dicitur) quàm vitulus saginatus cum odio. שבר Schæber similiter escam significat: Quasi diceret, fractionem, siue distributionem annonæ. Et forsitan frumentum ipsum, seu quauis alia annona sic vocatur, quòd famem frangat, atq; conterat, vt testatur R. David Kimchi in lib. Rad. ex eo quod dicitur Psal.104. רשברו Iscberu, conterent onagri sitim suam. Vnde illud Gene.42. שבר רעבון בתיכם Schæber raabon Battechæm, fractionē, siue frangendam famis domum vestrarum, id est, frumentum, annonam, qua famem frangatis. De voce שבר Schabar, frangere, comparare, distribuere annonam postea. מטעמים Matammim, cibi propriè delicati, & delectabiles, palato grati (cupediæ Latinè) Genes.27. Prouerb.23. Non concupiscas cibos sapidos, à טעם Taam, gustauit, degustauit, sapuit, & est palati, ac linguæ, per metaphorā probare & experiri. Psal.34. Prouerb.31. Hebræorum doctores aiunt, gustantem non oportere benedicere: item ieiunium gustatione non frangi. Vnde colligitur gustare non esse propriè idem quod comedere, pro quo tamen aliquoties synecdochicōs vsurpatur.

Frumentū cur dictum à frangendo.

ברה & בריה & ברוה Barah, Baruth, Biriah, Similiter cibum significat (quidam carpsellum, siue morsellam vertunt) à ברה Barah, quod est vesci, cibum capere. 2. Sam.12. & 13. צידה & צירה Said, Sed, Sedah, propriè venatio catachresticōs, sæpe generaliter pro quauis esca, & victico vsurpatur. Kimchi vertit sufficientiam cibi in Hithpaël תעשרבו Ios.9.12. in venationem seu viaticum accipere. Ios.1. paratæ vobis cibum:

Universidad de Deusto
Biblioteca

בשאה *Masceh*, pro cibo posito videas 2. Sam. 11. 8. בג vel בג *Bag*, Chaldæum videtur, & cibum significat: nec nisi apud Danielem occurrit cap. 1. & 11. vbi Hebræum פת *Path*, cum Chaldæo iunctum cap. 11. פ ת בג *Path Bag*, dimensum significare videtur, quod Galli l'ordinaire vocant, quod etiam ארחה *Arucha* dicitur, de qua voce supra.

פת *Path* quoque propriè fragmentum, seu bucellam panis significat, à פתת *Patath*, id est, frangere, diuidere: & in genere pro pane, seu cibo accipitur. 2. Reg. 11. & Prouerb. 23.

טרף *Tæraph* (teste Kimchi) propriè feræ prædam significat: quæ ei pro victu est, & transfertur ad hominis victum significandum, quem ille feræ more sibi comparat, & accipit ab alio, tametsi vi non capiat ferarum instar. Alij simpliciter hoc nomine escam dici putant, quod carpatur. Malach. 3. Psalm. 111. Prouerb. 31.

רחנן *Rachanan*, Danielis 6. cibum, siue cœnam significat: tametsi Hebræi volunt significare musicum instrumentum.

נזיר *Nasid*, ebulitio, efferbitio, vt ita loquar, id est, quicquid ebulitione coquitur, ζέσττεα. 2. Reg. 4. Et coque ebulitionem pro filijs prophetarum. Et iterum: Et inuenit vitem agrestem, & collegit ex ea colokyntidas agrestes, plenitudinem vestis suæ, & venit, & concidit in ollam ebullitionis. Et iterum: Cum ipsi comederet de ebulitione. Hagg. 2. Quando tetigerit cùm ala sua panem aut ebulitionem, aut vinum aut oleum, aut quemcunque cibum. Gen. 25. ebulitio lentium.

Nomina Græca cibum significantia.

GRAECE *cibus* varijs nominibus appellantur. Εδεσμα, ἐδωλὴ, ἐδητὺς, ἐδλεσὸν δὲπο τὸ ἔδλειν. Εδεσμα νόσιμον dicitur (interprete Eustathio) τὸ ἡδὺ, ὅ ἐστὶ τὸ ὑδλὺ τὲ τοιᾶτα νόσου, id est, cibus redux, hoc est, suauis, ob dulcedinem diei reducis.

Εἰδαρ similiter (quæ voce crebrò Homerus vtitur) dicitur quasi ἔδλαρ. ab ἔδω, vt Eustath. annotat in Od. 676. 24. & 884. *Idem* in illa Homeri Od. A. Εἰδατα πολλ' ὀπιθέσα: ἐδώδιμα, inquit, videtur appellare κατ' ἐξοχὴν, τὰ ὄψα, obsonia, ad differentiã frumentaceorũ, siue panum.

Βρῶμα, siue βρώμη ἀπὸ τὲ βέβρωμαι, & βρῶσις ἀπὸ τὲ βέβρωσται, & βρωτὸν atque βρῶτις ἀπὸ τὲ βέβρωται, cibum significant. Eustath. Od. 390. 40. *Idem* Od. 15 21 βρῶσις quasi ῥῶσις τὲ ζῆν τὲ βίβρωται, cibum significant. Eustath. Od. 390. 40. *Idem* Od. 15 21 βρῶσις quasi ῥῶσις τὲ ζῆν τὲ ῥῶ. CHRISTVS Ioan. 4. ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Et paulò posτ: Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὲ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτὸ τὸ ἔργον. *Quæ verba Nonnus sic vertit:*

εἶδαρ ἐμὸν πελε μῦθος, ἐμὸν πότον ἔργα τοκῆος
ἔδλαρ ἐμὸν πελε μῦθον, ὅπως ἄρεπτον ἔελδωρ
πυθὸς ἐμὴ τελέοιμι, καὶ εὖθεον ἔργον αὐσω.

Εμβρωμα quoque Eustath. cibum sæpe nominat. Hinc forsan βροτὸς homo dicitur ὡς in ὁ versus: quia homo cibo indiget, & Brot panis.

Τροφὴ quoque alimentum quoduis significat, ἀπὸ τὲ τρέφειν, id est, alere, nutrire. Plutarchus dici putat ἀπὸ τὲ τηρεῖν τὴν φύσιν, quod naturam sustentet.

Ὀχὴν similiter teste Eustath. Iliad. β. 212. 37. Achiui vocant τὴν τροφὴν, cibum. Vnde ὀχεῖα dicta, de qua voce suprà. *Idem* Iliad. 64. 45. Ὀχὴ idem quod τροφὴ, vnde ζεὺς αἰγιόχος, qui (secundùm fabulas) simulatque natus est, in Creta insula, ἀπὸ τὲ αἰγὸς ἔυρηκε τὴν ὀχὴν, Hoc est, τροφὴν.

Φαγήματα, & προσφάγια Ioan. 21. appellantur ἀπὸ τὲ φαγεῖν, id est, edendo: vnde fagum volunt dictam, quod illius arboris fructus, primus fuerit mortalium victus, vel cibus.

Ὄψα quoque, & ὀψώνια, & προσοψήματα (de qua voce infra pluribus) generatim aliquando quiuis cibi appellantur.

Ονείατα sæpe ab Homero cibi appellantur, ἀπὸ τὲ ὀνεῖν τὸ ὀφελεῖν, à iuuando teste Eustathio. Od. 36. 29. ὅτι ὀνήσιμον ἡ τροφὴ. Vnde Homerus. Il. β.

ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὀνήσεαι πιών.
Αἶψα δ' ἂν τὸν ἄριστον ἵνα ξείνῳ ἱερεύσω
Τηλεδ' ἀπῶ, πρὸς δ' αὐτοὶ ὀνησόμεθ'.

Eumæus ad seruos subulcos. Eustath: λέγει δὲ καὶ ὀνήσεσθαι, τὸ ὀφεληθῆναι ἀπὸ τὲ φαγεῖν, ἀφ' ᾧ καὶ τὸ ὄνειαρ τὸ βρῶμα.

Προσφαγια quoque ἃ τῷ σώματι προσφυὴς τροφὴ, alimentum corpori familiare, & adhærescens. *Idem* Il. 500. 44. τὰ προσφάγματα ἤγουν αἱ τροφαὶ ἀπὸ τὲ ἀείρω γίνεται, inde etiam ἄρτος nonnullis videtur dicti.

Μάζαξ (teste Eustath. Iliad. 1. 655. 8.) *Idem* est quod μάσημα, siue μεμασημένη τροφὴ, cibus mansus, siue mastitatus. *In* Od. autem δ. 168. 47. *sic appellatur, ἐὸ quòd sit causa* τῆς μασήσεως.

Ηία vox (vt testis est Eustath. Od. α. 96. 52.) apud Homerum aliquando generatim significat quemuis cibum: aliquando τὰ ἐφόδια, ὅ ἐστι βρώματα εἰς ὁδὸν ὄντα ἡδεῖα, παρὰ τὸ ἰέναι, id est viaticum, hoc est, cibos ad iter necessarios, ab eundo: (cui respondet Hebraicum ארוחה viaticum, siue dimensum, ab ארח *Arach* iter facere) aliquando paleas, nonnunquam etiam cibaria, quæ ad nauigationem pertinent. *Idem* testatur, Il. 890. vbi addit ἤια significare τὰς τροφὰς, cibos, παρὰ τὸ ἴέσθαι, τὸ πορεύεσθαι, τὰ αἴτια τὲ ζῆν καὶ πορεύεσθαι ὡς δ' ἀνώνυμα ὅλα τῷ σώματι, ὅθεν καὶ ἕλκος ἕλκη, id est, ab eundo, sic dicta propterea quòd vitæ atque motus, siue progressus sunt causa: totum enim corpus permeant, vnde etiam epulæ dictæ sunt ἔδη: vel etiam ἤια τὰ βρώματα, παρὰ τὸ ἔω τὸ ὑπάρχω, ὡς αἴτια τὲ εἶναι.

Sic σῖτα, σιτία, σιτὰ, ὄψισιτα, ὄψισιτισμοὶ Luc. 9. appellantur quæuis cibaria, nonnunquam tamen σῖτος & σιτίον pro solo pane accipitur, vt cibus apud Latinos. Hom. Il. τ.

Σῖτε καὶ οἰνοποτὸν ἐπὶ μοῦνος ἔξι καὶ ἀλκήν.

Σιτιᾶ Matth. 22. altilia, à σιτίζειν cibare, alere: vnde apud Irænæum legitur Saginata, & Luc. 15. τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε, vitulum saginatum mactate.

Δαὶς, δαίσιον, δαίσιμον, ὀψοδαίτιον esca, cibus, edulium esui aptum.

Επίφαπτα ζώματα test. Athen. lib. 4. Olim dicebantur τὰ ὀπιτιθέμενα τῇ ἐφαπτῇ βρώματα, cibi qui mensæ imponuntur. Eustath. Od. α. 35. 6 in illud Homeri:

εἶδατα πολλ' ὀπίθησα.

Hinc à veteribus ἐπίφαπτα ζώματα dicti sunt cibi mensis impositi. Sic impomenta, testu Festo, dicta sunt quasi imponimenta, quæ posset cœnam mensis imponebant.

Βοσκὴ quoque Græcis est pabulum, cibus, edulium. Φορβὴ teste Eustat. Ιλιαδ. 408. 13. propriè cibus animalium brutorum, vt & ἐρεπτὰς verbum ἀλόγοις ζώοις οἰκεῖον, ijsdem propriè tribuitur. Contrà ἕλωδὴ, id est, βρώμη cibus hominum proprius.

LATINE victus (vt à generalissimo exordiar) Græcè βίος & βίοτος, significat omne id, quod ad cibum potumq; pertinet, à vivo. Donatus victum à cibo sic vult differre, quòd cibus etiam delicatis præbeatur, victus in paruis, aridisque alimonijs sit constitutus. Isidorus: Victus, inquit, propriè vocatur, quia vitam retinet. Victare, & victitare idem quod vesci, & quasi victu vti: Vt Sarmatæ victitant lacte. A Iurisconsultis verbum victus latinis accipitur: Victus verbo continentur, inquit Vlpianus, quæ vsui, potui, cultuique, quæque ad viuendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus habere vicem Labeo ait, & cætera, inquit Caius, quibus tuendi, curandiue corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur 43. & 44. ff. De Verb. signif. Hinc Aleiatus leg. 43. de verbo significat: si quis legauerit victum, censebitur omnia legasse quæ ei ad viuendum necessaria sunt. Ideo & vestiarium, & calcearium & habitatio & lectus debebitur. *Idem* que & si alimenta legata sint, &c. *Idem* leg. 44. ibidem intelliguntur hoc Doct. Vt qui victum debeat, etiam ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur: sine his enim curatur nemo: qui verò cibaria debet, satis est, si ea præstat, quæ ad cibum pertinent, vt pullos, &c. Viuere verbum, inquit Caius, quidam putant ad cibum pertinere, sed Offilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta, & stramenta contineri: sine his enim viuere neminem posse l. 234. §. 2. ff. de verborum significatione. Latina nomina cibum significancia. Victus.

Alimentum quoque generatim significat omne id, quod datur ad sustentationem vitæ. Hinc (vt Iuris consulti scribunt) legatis alimentis cibaria, & vestitus, & habitatio debebitur, quia sine his ali corpus non potest. le. ff. de Alim, vel lib. leg. aqua quoq; emptitia alimentorum legato continetur. l. 1. ibid. Alimenta puero puellæue legata, in omnem ei vitam debentur, vsq; ad pubertatem: puero adusq; annum 18. puellæ ad 14. debentur. Nam cùm de alimentis agitur, pubertas his finibus terminatur. l. 14. ibid. Hinc alimentarij, quibus alimenta legata sunt eadem ratione, qua donata- Alimentum. Alimentarij.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alimenta & cibaria quomodo differant.

rij, aut legatarij. *Alimenta & cibaria Iurisconsulti ita volunt differre, quod eorum nomine omnia continentur, sine quibus ali corpus non potest: horum verò tantum quæ ad cibum pertinent. Iauolenus alimentorum legato & cibaria, & vestitum, & habitationem contineri tradit l.6.D.de Alim.& cib. Vlpianus autem cibariorum legato ea contineri negat.l.21.D.eod. Alimonia Macrobio, & alimonium Varroni idem quod alimentum, seu nutrimentum, Isidorus: Alimonia dicitur eò, quòd eius sumptu corpus alatur. Hanc iuuenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam. Neque enim subsistere potest caro, nisi alimentis. Alimentum enim est quo alimur, alimonia alendi cura. Hinc puellæ alimentariæ, quæ publicè aluntur. Penus similiter est omne quo vescuntur homines ait Cic.de Nat.Deorum,2. Multaq; in hanc sententiam Gellius lib.4.cap.1. Vt Ponus, authore Q. Mutio, est quod esculum aut poculentum est, quod enim ipsius patresfa. aut liberorum patresfa.eiusq; familiæ quæ circum eos, aut liberos eius est, & opus non facit, causa parentum est, vt Mutius ait, penus videri debet, nam quæ ad ēdendum bibendumq; in dies singulos promuntur aut cœnæ causa parantur penus non sunt, sed ea potius, quæ huiusce generis longæ vsionis gratia conditaque trahuntur & recondantur, ex eo quod non in promptu sint, sed intus & penitus habeantur, penus dicta sunt, Hæc Gell. Cibus omne id quo vescimur, Terentius in Eunucho:*

Puellæ alimentariæ.

Penus ea omnia continet, quæ esui potui que sunt l.ff.3. de.pen.leg.

Cibus.

Viden' otium, & cibus quid faciat alienius? Idem è flamma cibum petere (in Paunum) pro quiduis cibi causa pati, & facere. Cibus Isidoro dictus quia capiatur ore, sicut esca quia eam os capit.

Cibatus.

Cibatus idem ferè quod cibus. Plautus in Milite glorioso:

Interclude inimicis commeatum, tibi muni viam,
Qua cibatus, commeatusq; ad te, & ad legiones tuas
Tutò possit peruenire. Apul lib.1. Et aliquid cibatus refouendo spiritui desidero. Cibaria similiter alimenta non modò hominum, verùmetiam quorumuis animalium.

Cibaria.

Cicero ad Atticum lib.6. Respondi, me nō instituisse ijs dare cibaria, quorum opera non essem vsus. Idem pro Sexto Rosc. Amerino: Asseribus cibaria publicè locantur. Hinc leges cibariæ, quæ & sumptuariæ, quæ coërcebant sumptum in emendis cibis. Cibarium oleum Columellæ, quo ad cibos vtimur. Plin.lib.22. Nec ignoro, etiam cibarium oleum esse faciendum, hoc est, vile, paruiq; pretij. Sic cibarius panis dicitur, à quo furfur excretum non est, Græci ἀυτόπυρον nominant, & vinum cibarium, pro ignobili sumitur: &c. Cibale Varrone quod ad cibum pertinet βρώσιμον (quæ vox Luc.vlr.ponitur) siue ἐδώδιμον. Lac, inquit, est omnium rerum, quas cibalis causa capimus, liquentium maximè alibile, & id ouillum, inde caprinum.

Leges cibariæ

Oleum cibarium

Esca.

Porrò ab edendo deriuatur esca, cibus non solùm hominum, verumetiam omnium animalium: vnde escarius, a, um, quod ad escam pertinet. Vt escaria vasa Plin.lib.36.cap.36. Escaria mensa Festo quadrata, in qua homines epulantur. Vincula escaria Plauto cibi, quibus homines vinciuntur nonnunquam solent. Esculenta quoq; dicuntur, quæ esui sunt apta, vt poculenta, quæ potui. Cicero lib.2.de Natura Deorum: Escale argentum, & potorium vulgò supellectilis nomine continentur Paulus in l. Quum aquam, ff. supellect.leg.

Vincula escaria.

Esculenta.

Edulia dicuntur, quæ ad edendum parantur, præter panem.

Epulæ quoq; quasi edipulæ, sunt cibi in vsum hominum quotidianum comparati. Cic.3. Philip. Vino & epulis retentus, & alea est, si epulæ potius quàm popinæ nominandæ sunt. Epulæ etiam bestiarum quotidianus cibus dicuntur. Vergilius Æneid. Epulasq; draconi, Quas dabat. Horat. Serm.2.Satyra3.

——cui stragula vestis
Blattarum, ac tinearum epulæ, putrescat in arca

A manducando quoque obsonium olim dictum est manducum. Focula etiam dicuntur nutriæ apud Plautus in Pers. Ædes,

Nam iam intus ventris fumant focula.
Calefieri iussi reliquias. Hinc & foculari: idem quod ἐσθίειν, vt te Nonio. Et hæc de varijs ciborum nominibus. Pappa quoque & bua pro cibo & potu vsurpata sunt à pueris. Vnde Cato de liberis educandis, cum cibum atq; potionem buas atq; pappas vocat, & matrem mammam, & patrem tatham. Pappare idem quod comedere. Plautus in Epidico.

Nouo liberto opus est quod pappet & comedat. Diarium

Diarium à die fit, & significat victum quotidianum, id est, quod in vnius diei cibum datur, ὃ σιτηρέσιον. Martial.lib.11.

Sed lupus vsuram, puerique diaria poscunt.

Horat.lib.1.epistol.

Cum seruis vrbana diaria rodere.

Vlpian.lib.21.ff.de supell.leg. Diarijs, inquit, vel cibarijs relictis, neque habitationem, neque vestiarium deberi palàm est.

Illorum porrò differentiæ sunt innumeræ, quas paucis percurram, vberiorem illorum tractationem medicis relinquens.

Ciborum diuisio quadripartita secundum materiam.

Primò distinguuntur secundum materiam: nam cibi sumuntur aut ex plantis, siue terræ nascentibus, aut ex animalibus, aut animalium partibus, aut tandem ex ijs, quæ ab animalibus proueniunt, nec illorum sunt partes: vt sunt oua, lac, mel, sanguis.

Cibi ex plantis

Ex plantis: vt arboribus, fruticibus, aut suffruticibus, aut herbis. Arbores appellant, quæ ab radice simplici caudice, vt trunco procedunt. Frutices multiplici procedentes ab radice, vt rubus. Suffrutices herbæ sunt, sed fructum ferunt, vt melonum plantæ, & fragaria. Ex his edendo est aut tota planta, aut radix, aut folia, aut fructus, aut semen, aut flos. Tota planta, vt raphanus. Radix, vt napus, aut pastinaca, aut bulbus. Folia lactucæ, brassicæ, borraginis. Fructus pyri, cotonei. Sem ē triticum, ordeum, legumina. Flores, borraginis, violæ, rosæ, citranguli. His adde, quæ terra sponte vt superuacua proijcit, tubera ac fungos. Tubera in cœnis apponi solita, cur illa à cotonei. Sem ē triticum, ordeum, legumina. Flores, borraginis, violæ, rosæ, citranguli. His adde, quæ terra sponte vt superuacua proijcit, tubera ac fungos. Tubera in cœnis apponi solita, cur illa à nitru crescere videantur, quære à Plutarcho Symp.Problem.2. His omnibus ali animantium corpora perquàm commodè possunt, vt Galen.lib.de Alim.facult.de boni & mali succi cibis: & Isaac Israelita libris diætarum amplissimè docent.

יבול Iebul Hebraicè, Generale nomen ad omne quod terra profert in vsum animantium, aut hominum, quasi productionem dicas. Differt à פרי Peri, quòd פרי Peri, propriè de arborum fructu dicatur, & metaphoricè hominum vel animantium, & interdum rerum aliarum. יבול Iebul autem terræ nascentia significat, graimen aut germen, plantam, fruges pro loci ratione licebit reddere. Chaldæus vertit עלהא Aladatha prouentum. Fructus autem ARBOREOS *primum & antiquissimum fuisse hominum victum, cùm sacræ, tum prophanæ literæ docent. Atque inter hos quidem è glandibus primum fuisse mortalium victum vetustas credidit: vnde φάγειν nonnulli ἀπὸ τῆς φηγοῦ, à fagis volunt deriuari, quoniam (teste Seruio) victus iste in glandium genere fuit è fago. Hinc Arcades, quos, teste Pausania in Arcadicis, Pelasgus primus glandium vsum docuit, βαλανοφάγοι fuerunt dicti à Pythiæ oraculo, vt Plutarchus testis est in Coriolano. Hinc tracta antiquorum Prouerbia: ἔλις δρυὸς, id est, satis quercus, cuius Cicero meminit ad Attitum, & ἄλλην δρῦν βαλανίζε. Item, δρυὸς πεσούσης πᾶς ἀνὴρ ξυλεύεται. Ex quercubus & saxis nati: quercum aliam excute: quercus bachatur: quercus multis ictibus deijcitur: glandes mihi coquam, glande cassa, glande victitantes: de quibus Erasmus in suis Adagijs. Tibullus 2.Eleg.3.*

Glandes priscus hominum cibus.

Arcadum cibus glandes.

Glans alat, & prisco more bibantur aquæ.
Glans aluit veteres Iuuenalis Satyra 6.
Et sæpe horridior glandem ructante marito,

Id est, qui glande pascebatur rudis illa ætate. Vide Eustathium in Od. 494. Commentaria Ouid. Fast.4.fol.253. Vbi docetur antiquorum victum fuisse herbas, & glandes. Vide Iuuenal. Satyr.6. de Saturnijs seculis:

Caulibus & pomis, & aperto viueret horto.

Horatius glandem frugis nomine appellat lib.1 Epist.ad Quinctium:

Multa fruge pecus, multa dominum iuuet vmbra.

Cùm tamen glans & fruges, vt Lambinus annotat, quodammodo videantur inter se opponi: vt apud Ciceronem in perfecto Oratore: quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus glande vescantur? Idem Verrina.6. Nam & natas esse his in locis Deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur. Verùm de hominum & etiam aliorum animalium victu ex glandibus, & aliarum arborum fructibus, cùm antiquo, tum recentiore, multa iucunda lectu legere licet apud Benedictum Curtium lib.1. Hortorum cap.4.5.6.7.8. vsque ad 19.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Fructus fugientes.

Fructus fugientes, hoc est non durabiles: quos Græci ὡραίους nuncupant, ferè omnes (vt testantur Medici) paucis exceptis, vitiosi succi sunt crudi comesti. Præstantissimi ab ipsdem censentur vuæ, & ficus, hæ quidem probè maturæ, illæ verò & pensiles & maturæ: sic enim quicquid in ipsis flatuosum est pulchrè abijcitur, & omni tum vitio carent. Συκάσι & ζύις *apud veteres dicebatur ὁ καθάρσιος: nam ficu antiquitus vtebantur ἐν καθαρμοῖς. Eustath. Od. λ. 275. Cur Homerus μηλέας, id est, malum ἀγλαόκαρπον, & Empedocles μήλα, id est, mala scil. Punica ὑπέρφλοια appellârit, vide Plutarchum in Problemate octauo libro quinto Sympositorum. Problemate Cur item ficus arbor amarissimi saporis dulcissimum fructum producat, sequente 9. disquiritur.*

Ficuum vsus in lustrationibus.

Frugum 2. genera.

Frumenta.

Frugum porrò, vti propriè appellantur, duo sunt genera prima, frumenta & legumina. Frumenta à fruendo (auctore M. Varrone, & Donato interprete) dici possunt omnia quæ spicas habent cum arista, aut spicam muricam. Legumina verò, quæ siliquis includuntur seu thecis. Vnde Calpburnius:

—— tandemque legumina plenis
Vix resonant siliquis ——

Isidorus: Prima ceres cœpit vti frugibus in Græcia, & habere segetes translatis aliunde seminibus. Vnde Ouidius:

Prima Ceres voto glebam dimouit aratro:
Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris.

Frumenta sunt propriè quæ aristas habent: Fruges autem reliquæ, veraq; autem à fruendo dicta, id est, à vescendo: nam frumen dicitur summa pars gulæ. Operæpretium forsan hic fuerit, primum varia Hebræorum nomina frumentum significantia inserere. Vt חטה *Hittah triticum, frumentum quod ex folliculis protrudatur & promineat. Quidam tradunt hoc nomen esse generale, vt Latinus frumentum ad omnia frumentorum genera, præter hordeum & legumina, quæ è folliculis grana non protruduntur: sed speciale esse, vt Latinis triticum.* דגן *dagan Frumentum postquam excussum & ventilatum est.* בר *bar pro frumento propriè à paleis purgato, vel nitidiore & mundiore, à* ברר *barar, etsi Kimhi generaliter pro* תבואה *Thebuah frugibus exponat, sed dilatato nomine.* עבור *abur, est frumentum præteriti anni ab* עבר *abar, quod est transire, præterire. Prouentus verò futuri anni vocatur* תבואה *Thebuah, Item,* זמרה הארץ *Simrah haarets optimi fructus terræ. Genes. 43. 11. à* זמר *canere, sic dicitur eo quòd digni sunt qui omnium ore prædicentur, & decantentur.* גדיש *Gadisch, fruges quæ postquam demessæ sunt congeruntur in area.* בן גרני *ben garni, Isaiæ 21. filius areæ meæ, id est, frumentum, vel palea sic appellata, quòd triturentur, & spargantur per aream.*

Frumenti nomina Hebraica

Hordeum.

Hordeum (Hebraicè שעורה *seorah, fortasse quòd sit hirsutum, Græcè* κεθὴ *) in cibis antiquissimum, sic dictum Isidoro, quòd præ cæteris generibus frumenti aridum fiat (nam inter frumenta primas demetitur) vel quòd spica eius ordines habeat. Quid si hordeum dicatur, quasi cibi mangestionis exordium? Hinc ὄλβος beatus, quasi ὁ ἐκ τῆς ὅλης, id est, ex hordeo, vt ex specie genus, pro opum quarumlibet affluentia. Triplex est Isidoro, Hexaticon, distichon, trimense dictum: optimum candidissimumque, quod alij distichum, nonnulli Galatinum vocant, de quo Columella lib. 2. Vnde crebrò apud Homerum κρὶ λόγχον, Eustath. Od. 2. Ex hordeo & panis conficitur, qui veteribus fuit vsitatus, imbecillior, ac minoris nutrimenti (vnde magus adhuc Christi diuina potentia, qui quinque panibus hordeaceis, & paucis piscibus ingentem hominum multitudinem pauit, elucet) & polenta olim à Græcis, & potus à nonnullis gentibus vini penuria laborantibus, Cereuisia (forsan à Cerere) à ζῦθος dictus, quem à Dionysio primo monstratum dicunt, & ex eius humore ptisana, de qua vide Langium Epistola 57. & Mercurialem Variarum lectionum lib. 4. cap. 18. Suidas* Δημήτηρ ἡ πλείστην δοὺς τῷ σίτῳ ἐπηβολὴν. *Dicta autem est,* παρὰ τὸ δαίεσθαι, *id est, ab epulando, quòd primum cibum antè panis inuentionem sic conficiebant: & denique ex crassiore eius farina puls, & pulticula conficitur. Martialis:*

Ex hordeo panis.

Polenta.

Cereuisia.

Ptisana.

Puls ex hordeo.

Mutio quod non det taciturus accipe mulis,
Hæc ego cauponi, non tibi dono dedi.

De hac plura vide apud Dioscoridem, & Barbarum, Leuin. Lemnium, de herb. sacr. script.

Far.

Far veteribus dictum (teste Varrone) ab edendo, vt vult Isidorus: quoniam primo eo vsi sunt Romani (vnde & farina à farre dicta) siue quia in sacrificio panis ex farre ad aras offerebatur: vnde adorea sacrificia dicta, sicuti etiam adorea dicta laus, quòd gloriosum putabatur farre abundare. Vide Plinium lib. 18. cap. 8. Isidorus sic ait esse dictum, quoc imitio frangeretur. Apud antiquos enim molarum vsus nondum erat, sed frumentum in pila missum frangebant, quod erat molendi genus. Dionysius Halicarnassens lib. 2. Antiquitatum: Quemadmodum nos Græci, inquit, antiquissimam hordeaceam frugem rati, hordeo, (quòd ἕλαι, id est, molam salsam vocant) hostias initiamus: sic Romani quoniam far, quòd nos ζεαν appellamus, fructum antiquissimum honoratissimumq; esse existimant, illo quoduis sacrificium igne adolendum respergunt. Ibidem nuptias sacras Farreas à Romanis dicit fuisse appellatas, ob farris ceu sacratissimi & primi cibi communionem, quæ inter coniuges erat. Festus & Boëtius scribunt, farreo libo adhibito, genus id matrimonij contrahi solitum, vnde sit dicta farreatio: sicuti cùm dissoluerentur nuptiæ, diffarreatio. Vide plura apud Cæl. lib. 28. cap. 17. Dionysius ζεαν vult idem esse Græcis, quod Latinis far. Quidam tamen distinguunt: vnde Plinius: Qui zea vtuntur, non habent far. Zea Latinis dicitur Spelta, ex qua apud veteres fiebat Attica potio, sic dicta, quòd aleret corpus.

Adorea.

Farreatio.

Zea.

Triticum.

Triticum, quod principem inter fruges seu frumentacea locum obtinet, Varroni dictum, quòd spicis tritum sit. Isidoro triticum vel à tritura dictum, quod purissimum horreo condatur: vel quia granum eius commolitur & teritur. Siligo. *Siligo tritici flos,* weitzen, *Plinio tritici delitiæ lib. 18. cap. 8. Homero* ὄλυρα *dicta, iumentis à Græcis dari solita, Eustath.* λ. *Ex siligine laudatissimus panis confici solitus. Isidoro genus tritici à selecto dictum, quòd in pane eius species est præcipua,* Dinkelkorn. *Auena Græcis* βρῶμος, *apud plerosque est iumentorum cibus. Quædam nationes ex ea polentam conficiunt, quæ auenacea dicitur, qua Germani potissimùm delectantur. His adde milium,* κέγχρος *Græce sic dictum, vt volunt Grammatici, à granorum multitudine. Oryzam vulgo, & deprauatè ryzum, Germanicè* ryß, *quod Theoph.* ὄρυζον, *nonnulli ordeum Galeaticum nominant. Item Panicum* fenck *à paniculis dictum, quibus semen inest, siue, vt vult Isidorus, quòd in multis regionibus eo panis vice homines vtantur, quasi panis vicium. Græcis, vt Dioscoridi, Theophilacto, Galeno est* ἕλυμος, *& μελίνη. Item Gith, quæ Græcè* μελάνθιον, *vulgò à nigrore* nigella, *alias papauer nigrum, cuius semine olim panem condiebant. Denique Sesamum, quòd ita passim seri desijt, vt multis in locis nomen frugis ignoretur. De his vide etiam Leuinum Lemnium in Explorat. Herb. bib.*

Milium.

Oryza.

Panicum.

Gith.

Sesemus.

Legumina.

Legumina, siue (vt à nonnullis appellantur) Legumenta, siue etiam Legaria voce Gallica (teste Varrone) à legendo dicta sunt, quod non secentur, sed vellendo legantur. Ab Hebræis צרעים *seroim à* צרע *sara, id est, seuit, seminauit (serere ab Hebræo Sara videtur deriuari) à Græcis* κέδροπα & ὀσπρια, *à* σπείρειν, *vnde* ὀσπριώνες *qui coëmundis leguminibus præfecti sunt, &* ὀσπριωνία *munus ipsum. Ex medicorum sententia cacochymiam, & flatus pariunt, excepto piso, quod secundum Galenum, inflatione caret. De more Idola consecrandi leguminibus sic scribit Aristophanis Scholiastes in illa in Pluto:*

Mos consecrandi leguminibus

Καρ. Τὰς χύτρας αἷς τὸν θεὸν (Plutum) ἱδρυσόμεθα;
λαβοῦς ὅπῃ τῆς κεφαλῆς φέρε σεμνῶς.
ἔχουσα δ' ἅλθας αὐτὴ ποικίλα.

Scholiastes: ἔθος ὢν τοῖς ἱδρύσεσι τῶν ἀγαλμάτων ὀσπρίων ἐψημένων χύτρας περιπατεῖσθαι ὑπὸ γυναικῶν ποικίλως ἠμφιεσμένων, καὶ τοῦτον ἀπῄρχοντο χαριστήρια· οἷς θεοῖς ἀπονέμοντες τῆς ὡρῶτης δ' αἰτεῖσθαι. *Memini tamen Gilbertum Genebrardum virum doctissimum, & historiarum antiquitatumq; peritissimum (quo olim Lutetiæ præceptore fidelissimo humanissimoq; vsus sum) in Prophetiæ Danielis explicatione affirmare, Danielem cum suis socijs cùm sobrietatis, tum religionis quoque causa leguminum potissimùm esu vti voluisse, eò quòd legumina non offerrentur idolis, vt nec olera, quò videtur allusisse Paulus ad Rom. 14. infirmus olera comedit. Moris*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mos spargendi legumina super caput serui.

etiam fuit, vt seruo primùm domini ædes ingresso, legumina super eius caput spargerentur boni ominis causa. Genera leguminum coctorum ad conuiuium propter luxuriæ continuationem ταρὸ vocabat Commodus Antoninus, teste Lampridio. Senerum Imperatorem Romanum cibi parcissimum, patrisque leguminis auidum fuisse, Ælius Spartianus testatur. Sergium Galbam ordinario dispensatori breuiarium rationum offerenti, pareps idem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse, testis est Suetonius in eius vita.

Fabæ.

Faba (vt ait Isidorus) quasi phaga, ἀπὸ τῦ φαγῖν, à comedendo dicta, quod primum homines hoc legumine vsi sunt. Κυαμοι, olim πύαμοι dicta: vnde πυανέψια festum à coquendis fabis dictum, quasi κυαμέψια, vide Eustath. ιλ. χ. De Pythagorea abstinentia à Fabis passim multa extant. Erasmus in Adagijs: κυαμων ἀπέχεσθαι, à fabis abstineto. Fabarum esus, secundum Pythagoreos, sterilitatem, secundum Galenum, fœcunditatem affert. De quo vide Mercurialem in libro Variarum Lectionum: ibidem de Fabæ Ægyptiæ pondere, de fabis Philipporum, de pane fabaceo vide plura. Ἔτι & (teste Aristophanis Scholiasta in Pluto) ὀνῦν φάβα οἱ ἰδιῶται καλοῦσι τὸ ἁλιλυόμενον ὑπὸ τῆς ἐψήσεως, καὶ τῆς ὠρύνης. Gaza ἔτι & fresum vertit. Galenus, τὸ ἐν τῷ ἱερῷ θυόμενον ὀπώριόν τε καὶ χεδρόπον παρεσκευάζωσι, edulium à leguminibus fractis, fresisq; concinnatum. Clemens Alexandrinus & Athenæus, & Mercurialis lib. 4. Variarum Lectionum Cap. 5. docent fabam viridem poſt carnes loco bellariorum olim estitatam fuisse.

Ἔτι &.

Prouerbia de faba.

Faba albæ: faba nummus, fabam & salem: fabarum arrosor, fabas ne comedas: vide apud Erasmum. Κυρβιαστὴς, id est, fabilibus vilitare, de homine nimis sordido: qui quibusuis cibis vilissimis, etiam fabarum furfuribus & repurgamentis (quæ κυρβίαι & ἀποβράσματα τῦ κυάμου Græcè dicuntur) præ nimia parsimonia vescitur. Fabarum vna est alba, altera nigra. Illa quidem Athenienses fœlicitatem, hac verò infortunium significabant, vt Thraces albedine & nigredine calculorum.

Fabilibus vilitare.

Fabacia.

Fabacia, à veteribus dicebatur genus libi ex fabis, κυαμίτης: Plinius lib. 18. Cap. 12. Quin & prisco ritu Fabacia suæ religionis diis in sacro est. Κυαμοθοῦς, & κυάμους ἔθυον dicebatur ὁ ἰκάζων, siue ὁ ἱκασὴς ὁ ψηφοφόρος, iudex qui victum habet à suffragijs, in quibus ferendis olim vrebantur fabis, teste Suida. Sic Pericles fabis vsus est ad sortem, cùm Atheniensis milites in obsidione Samiorum tædio afficerentur. Nam quibus alba faba obuenerat, ijs epulari, atque in otio esse permisit, cæteris pugnantibus. Inde posteri diem quo voluptatibus indulgebant, ab alba faba nuncuparunt, teste Plutarcho in eius vita.

Lomentum.

Lomentum appellatur farina fabacea, quo ad eruganda corpora vsa est antiquitas. Vnde Epigrammatista:

Lomento rugas veteri quòd condere tentas.

Cicer.

Cicer, Græcè ῥέβινθος dicitur. Ciceris emptor fricti, & nucis ab Horatio de arte Poëtica appellatur aliquis de plebe pauper, & egens, qui vescitur cicere & nucibus. Emebat enim frictum cicer plebecula, vt eo interea dum agebantur fabulæ, & quouis alio tempore solaretur, ac leuaret famem, vt annotat Lambinus, & Erasmus in Adagijs. Persius Satyra 5.

—— & cicer ingere largè
Rixanti populo, nostra vt Floralia possint.

Nam in ludis Floralibus missio quædam fiebat leguminum in ipsum populum, ab his qui honores peterent ad populi fauorem promerendum. Hæc autem fieri videbantur in memoriam Floræ Deæ, cuius numine legumina & cæteræ fruges florescerent. Vnde Horatius:

In cicere atque faba bonam tu perdes lupinis.

Plautus in Bachide:

Tam frictum ego illum reddam,
Quàm frictum est cicer, &c.

Lens.

Id est, ego senem ita versabo, vt cicera coquus in sartagine versare solet, dum frigitur. A ciceris satione (si Plinio credimus) Cicerones dicti sunt, sicut à lente Lentuli, à faba Fabij, à piso Pisones cognomina traxerunt. Lens, lenticula (Græcè φακὴ, φακὸς) olim philosophis in cibo maximè placuit, & apud Græcos magno in pretio fuit, vt passim ex antiquis literarum monumentis colligi potest. Apud Athenæum Zenonem solitum fuisse lentos coquere inuenimus. Inde Stoicorum dogma erat (teste Athenæo lib. 4.) Sapientem omnia rectè agere, & lentem diligenter condire.

Pherecrates:

μὴ μοὶ φακοὺς, μὰ τὸν Δί' ἤδ' οὐκ ἔδομαι. ἢν γὰρ φάγῃ τις, τῦ στόματος ὄζει κακῶς,

Id est, Ne mihi lentes, quæso per Iouem, non enim mihi placent. Si enim quis comederit, ore malè olet. Martialis in Xenijs:

Accipe Niliacam, Pelusia munera, lentem,
Vilior est alica, carior illa faba.

Nam quidem optima nascitur circa Pelusium oppidum: à quo Nili ostium Pelusiacum dictum. Virgilius:

Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis.

Ex hoc legumine multa prouerbia nata sunt: vt, Lente gaudere desijt: Lenticulam angulo tenes: Lenti vnguentum infundere: antè lentem augere ollam, Zenonium est, & lentem coquere: de quibus Erasmus. Esau cum pane & ebulitione lentium commutauit suam primogenituræ dignitatem. Genesis 25. Sic pariter multi cibo potuq; vendunt libertatem suam. His adde pisum, πίσον, à Piso dictum: Viciam, saseolum, siue fasclum, lupinum, θέρμον, eruum ἔρσβον, eruilium ὤχρον non dissimilem eruo, &c.

Brassica.

Ex herbis, siue oleribus (quæ λάχανα seu λαχανάρια Græcè) Brassica (quamuis Catoni laudata) statu non vacat, & melancholicum succum gignit. Dicta est à Latinis veteribus prius atum olus, à Græcis κεφάβαρ, quasi κεφάλβαλλ, quod oculis inimica existimetur. Pupulas enim oculorum (quæ Græcis κόραι dicuntur) bebetare fertur. Vnde Prouerbium: Crambe bis repetita mors est. Κόρχορος ἐν λαχάνοις, etiam corchorus (oleris genus est vilissimi, teste Plinio) inter olera: Prouerbium in homines nullius pretij, qui tamen in numero aliquo haberi volunt, teste Erasmo. Brassicam iurare, de quo idem.

Corchorus.

Lactuca.

De Lactuca (quæ à lacte, aucloribus Plinio, & Varrone nominata est, & à Græcis θρεδλαξίνη, apud Dioscoridem θρίδαξ vocatur) eius natura, viribus, quibus illa prosit, vel officiat, vide Leuinum Lem. lib. 2. de miraculis naturæ, cap. 42. Similes habent lactucas, Prouerbium, de quo Erasmus. Lactucas Aristoxenus comedere fuit solitus sub auroram, eas placentas virides appellans, testibus Eustathio & Athenæo. Augustus pristinam olim veletudinem lactuca recuperauit, Musæ medici prudentia: cui ideirco Populus Romanus statuam iuxta ædem Æsculapij erexit, teste Suetonio. Columella lib. 11. rei rusticæ:

Iamq; salutari properet lactuca sapore
Tristiaq; reuelet longi fastidia morbi.

Tacitus similiter Imperator (teste Flauio Vopisco) in conuiuio præ omnibus oleribus assatim ministratis, lactucis impatienter indulsit. Somnum enim se mercari illa sumptus effusione dicebat: amariores cibos appetiuit. Pertinax Imperator Romanus, cùm verbis esset affabilis, re erat illiberalis, ac propè sordidus, vt dimidiatas lactucas, & carduos in priuata vita conuiuis apponeret, testis Iulius Capitolinus. De hac Vergilius in Morero:

Grataq; nobilium requies lactuca ciborum.

Lactuca ὑπνοφόρος, id est, soporifera, Æginetæ, refertur inter ἀφροδισιακὰ, & compescit Venerem, συνουσίαν διασρέφει, Dioscoride teste. Atque hæc est μυθολογία, quòd apud Callimachum Adonis in lactuca occultatur a Venere. Cur medium lactucæ à mulieribus non comedatur Plutarchi sunt Problema 10. lib. 4. Sympos. cuius præter titulum nihil extat.

Cepa.

Cepæ Ægyptiacæ בצלים bezolim laudantur, Num. 11. 5. De ceparum vsu vide quædam obseruatu digna apud Mercurialem in libro Variarum lectionum. Κρόμμυα ἐσθίειν cepas edere, aut olfacere dicebantur ioco prouerbiali, qui lachrymari videbantur: de quo plura Erasmus in Chiliad. Cepa oculos mordet, vnde à Græcis κρομμυὸν dicta, quasi pupillam oculi comprimi cogat, vt scribit Aristoteles in Problematibus: inde etiam lachrymosa à Columella dicitur. θύμος cepa est agrestis, siue porrum: inde ἄλας θυμίτας apud Aristophanem, sales cum cepa contusi, teste Scholiaste. Malua ἀλμυρὸς, & ἁδρὸς, id est, famem, sitimq; sedans ab Athenæo dicitur lib. 2. cap. 19. θύμος Aristophani est species herbæ vilis (vt videre est in Pluto) qualis μολόχη, & ἀσφόδελος Hesiodo, vt testatur Scholiastes.

θύμος.

Malua.

Beta quoque notissima herba olim pauperum cibus fuit. Persius Satyr. 3.

Putre, quòd haud deceat plebeia radere beta.

Beta.

Et Martialis:

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.
O quàm sæpe potat vina, piperq; cocus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hinc fatuum Bononienses videntur Betanum appellare. Sunt qui betam blitum quoque nominant, vnde est Latinis pro stupido blitcus, in qua sententia hodie sunt quidam medici & pharmacopolæ, sed optimi quiq; auctores hæc discernunt. Græcè τεῦτλον, τεύτλιον, & σεῦτλον dicitur, Germanicè **mangolt**. *Τευτλοφάκη edulium ex beta & lentibus Heraclidi. Apud Aristophanem commemoratur, anguillas eum beta coqui solitas in Acharn.*

Cænæ ex leguminibus & oleribus.

Huiusmodi porrò cænæ tenues, frugales, atque parabiles hominum pauperum & plebeiorum, quæ leguminibus oleribusq; terra enatis constant, à Plauto eleganter cænæ terrestres, à Petronio cænæ cynicæ, ab Horatio cænæ sine sanguine, & dapes inemptæ appellantur. Plautus in Captiuis ita facetè iocatur:

Æ. Terrestris cœna. E. Sus terrestris bestia est.
Æ. Multis oleribus. E. Curato ægrotos domi.

Huiusmodi autem cœnæ vt antiquissimæ, ita omnium videntur saluberrimæ. Vnde Horatius lib. 3. Carminum, Od. 31.

Impunè me pascunt olivæ:
Me cichorea, leuesq; maluæ.
Frui paratis, & valido mihi
Latoë dones, & precor, integra
Cum mente: nec turpem senectam
Degere, nec citharâ carentem.

Idem in Epod. Od. 2.

Dapes inemptas apparet.
Non me Lucrina iuuerint conchylia
Magisne rhombus, aut scari:
Si quos Eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare:
Non Afra auis descendat in ventrem meum,
Non attagen Ionicus
Iucundior, quam lecta de pinguissimis
Olivæ ramis arborum:
Aut herba lapathi prata amantis & grami
Maluæ salubres corpori.

Hortus pauperis est macellū. Inferorum cibus malua & porrum. Holerum appositiones, prou.

Huc quoq; pertinet dictum celebratissimum: Hortus pauperis est macellum. Hinc factum ipsi quòd & macellum foro olitorio competat, & horti ostia macellotæ iuxta Varronem appellentur: quod est frugalitatis veterum argumentum. Inferorum quoq; cibum tenuissimum fuisse veteres maluam, & porrum, teste Erasmo in Chiliadibus. Holerum appositiones: de re nullius momenti prouerbium, sumptum videtur vel ab holeribus appositis in mensa, vili nimirum cibo, vel auctarijs olerum, quæ nonnunquam emptores sordidi ac tenues requirunt. Hinc in sacris quoq; literis olera ceu cibus tenuis atque vilis aliquando opp. carnibus, vt Prouerb. 15. Ad olera vocari cum charitate melius est, quàm ad vitulum saginatum cum odio. Et ad Rom. 14. Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet, alius autem infirmus (fide) edit olera. Didimus Iulianus Imperator Romanus (teste Ælio Spartiano) tantæ parsimoniæ fuisse perhibetur, vt per triduum porcellum, per triduum leporem diuideret: sæpe autem nulla existente religione, oleribus leguminibusq; contentus, fine carne cœnauit. Persarum magi (vt testatur Eubulus) & Apollonius (teste Philostrato) non nisi olera ferè vescebantur. Prophetas quoq; oleribus victitasse, ex illo loco colligi potest. 2. Reg. 4. Elisæus in Gilgal, cùm magna tunc temporis esset fames, à Prophetarũ filijs (discipulis) per famulum suum pulmentum ex oleribus in olla parari voluit. In Hebræo est אורות, *Oroth quam vocem interpretantur olera. Et cùm virida sint, videntur confirmare atq; illustrare aciem oculorum. Hebræis enim* אור *or est lux. Rabbinorum quidam Erucam peculiariter voluerunt significari, sic dictam quòd vim habeat acuendi visum, alij cucurbitam syluaticam, vulgò colloquintidam dictam interpretantur. Notandum etiam ibidem, quòd Elisæus pulmentarij illius esculenti amaritudinem in dulcedinem transtulit. Cùm enim conuiuæ degustassent pulmentum, clamauerunt: Mors in olla, hoc est, venenum nobis est exhibitum. Elisæus igitur non imperitus rerum natura, iniecta olla farina saporem illum amarum correxit & emandauit. Nam farina polentaria, præsertim ordea cea, ex qua polenta conficitur, vim habet, amarulentum saporem diluendi & abolendi, teste Lemnio in expositione herbar. Bib. Olus aliàs Hebræis etiam* ירק *ierak dictum à viriditate. Huiusmodi porrò cœnam terrestrem extat elegans huiusmodi Ammiani epigramma apud Stobæum:*

Ὡς κῆπον τὐθυχὼς δεῖπνον παρέθηκεν Ἀπελλῆς,
διόμενος βόσκειν αὐτὶ φίλων πρόβατα, &c.

Olera ferè coquuntur in olla (vnde fortasse nomen habent) quòd & olim in vsu fuisse indicat illud dictum ex paronomasia olla olera legit. Olitorij conuiuij (eines krautmals) solennis exemplum est apud Tigurinos in pago quodam, quod solis oleribus constat, & à rusticis celebratur. Forum olitorium Græcè λαχανοπωλεῖον, Germanicè **krautmarckt** *appellatur, vbi olera venduntur.*

ALIMENTA *porrò secundi ordinis ab animantibus petita, in tria omnino genera diuiduntur: quadrupedum, volatilium, & natantium. Nam piscibus, alitibus, & gressibilibus animantibus alimur, eorumq; partibus tùm externis, tùm etiam internis. Ac primò quidem pisces, vt ab illis exordiar, cùm apud Græcos, tum apud Romanos semper magno in pretio, atq; honore fuisse, eorundem multi libri satis superq; testantur. Hinc pisces ὄψα & ὀψάρια dicti κατ' ἐξοχὴν, eò quod inter obsonia principatum obtinent, teste Plutarcho 4. Sympos. Probl. 4. Hinc ὀψοφάγοι, & tritones piscinarum prægulæ proceribus apud Ciceronem lib. 2. Epistolarum ad Atticum. Vide Iunium in Prouerb. Δύο ὀψάρια Nonnus (Ioan. 6.) ἰχθύας ὀπταλέους vertit. Ἀνθακίδες, teste Suida, minuti pisces assi dicuntur, & quæcunq; in pruna assantur. Piscium esum Christo familiarissimum fuisse legimus. Post resurrectionem quoq; (teste Luca cap. vltimo) piscem ὀπτὸν, id est, assatum degustauit. Homeri temporibus piscium & auium esum fuisse vsitatum Athenæus docet lib. 4. cap. 5. eorum tamen in conuiuijs heroum nullam mentionem facit, propterea quod ijs in dignitate constitutis non conuenire huiusmodi alimentum existimabat. Eustath. Gadarei Melegni testimonio comprobat, veteres non fuisse appetentes piscium, sed eorum esum post Homeri tempora inualuisse. Homerum præterea ceu Syrum nationè secundum gentis illius instituta Heroas fecisse abstinentes à piscibus. Quanto in pretio fuerint apud paulò vetustiores Romanos pisces, & præsertim muræna, Macrob. docet lib. 3. Saturnal. cap. 15.*

Alimenta ex animalibus triplicia. Pisces.

De acipensere, mulo, ecaro, lupo, vide eundem cap. 16. Hinc Horat. lib. 2. Satyra 2.

At mihi cum longum post tempus venerat hospes:
Siue operum vacuo gratus conuiua per imbrem
Vicinus: bene erat, non piscibus vrbe petitis,
Sed pullo atq; hædo, &c.

Acipenser.

Cicero in Pisonem: Extructæ mensæ non conchylijs, aut piscibus, sed multa carne subrancida: quo loco Pisonis sordes ostendere conatur. Horat. lib. 2. Sermonum Satyra 2. de acipensere, qui olim nobilissimus habitus est piscium (teste Plinio) sic scribit:

——haud ita pridem
Galloni præconis erat acipensere mensa
Infamis.

Gallonij luxus.

Erat autem hic Gallonius præco, de quo sic M. T. Cic in Oratione pro Quintio scribit, Qui relicta bonorum virorum disciplina & quæsturâ & sumptum Gallonij sequi maluerunt: atq; etiam quod in illo non fuit, cum audacia perfidiâq; vixerunt. Et Lucillius apud M. Tull. lib. 2. de Finibus, O Publi (inquit) o gurges Gallonie: es homo miser, cœnasti in vita nunquam benè, cum omnia in ista cõsumis squilla, atq; acipensere cum decumano. Et ipse Tullius de eodem multa ibidem. Apparet autem ex ijs versibus Lucillij, hunc Gallonium obsoniorum gurgitem acipensere, vt carissimo & suauissimo pisce ornasse instruxisseq; conuiuium. Archestratus apud Athenæum li. 8. existimat, γαλεὸν eundem piscem esse, atq; eum qui apud Romanos cum tibijs & coronis ad cœnas cum pompa quadam circumfertur, coronatus etiam ijs quu eum ferunt: qui appellatur acipenser. Verba Athenæi sunt hæc: Ἀρχέστρατος δὲ τὸν αὐτὸν Σαρδαναπάλῳ ζήσας βίον, ὥστε τὸ ὃν Ῥόδῳ γαλεὸν λέγων, τὸν αὐτὸν εἶναι ἡγεῖται τοῖς παρὰ Ῥωμαίοις μετ' αὐλῶν καὶ στεφάνων εἰς τὰ δεῖπνα φερόμενον ἰχθῦν στεφανωμένον καὶ τῷ φορυτῷ αὐτὸν, καλούμενον δ' ἀκιπήνσερα. Sed Appio Grammaticus (vt idem Athenæus refert) in libro de Apicij delitijs & luxuria, eum piscem quem ἄλοπα vocant Græci, acipenserem Romanorum dicit esse. Rob. Constantinus in suo Supplemento linguæ Latinæ de eodem sic scribit: Acipenser, vel aquipenser Festo, nec ἄλοπ licet ita Plinius lib. 9. cap. 17. nec ὄξυρυγχος, nec silurus, sed ὄνιον & Dorionis apud Athenæum, γαλαξίας, siue γαλῆξιας Galeni lib. 5. Aliment. (licet apud Athenæum γαλεριδας, & γαλλιρίας) vulgò Græcorum ξύεγχος (sumpta voce ab ὀξύρυγχος) Gallicè estourgeon, & creat Burdigalæ: Italicè sturio, & qui minor porcelleto, qui porculus marinus Plinij. Is de acipensere lib. 9. cap. 7. Ex eius ouis nigris, conditis, est illud edulium quod Venetijs laudatissimum caniaco appellatur. Mihi inassueto tantum non mouebat, vbi assuefactus sum, gratissimũ fuit. Ex eius carne salita (vt etiam ex thunno)

Acipenser cũ tibijs & coronis illatus conuiuijs.

Acipenserem alij γαλεὸν alij ἄλοπα dictum volunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

fit quæ ibi Morona vocatur, &c. De eodem illa quoque Ciceronis verba ex libro de Fato legun-
tur apud Macrob. lib. 13. Nam cùm esset apud se ad Lauernium Scipio, vnáq; Pontius, allatus
est forsè Scipioni acipenser, qui admodum mirò capitur: sed est piscis, vt ferunt, in primis nobilis.
Cùm autem Scipio vnum & alterum ex ijs, qui cum salutatum venerant, inuitasset, plureisq; etiam
inuitaturus videretur, in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas: acipenser iste paucorum
hominum est. Traiani temporibus non videtur magno fuisse in pretio, vt Plinius testatur de illo
loquens, cùm inquit: Nullo nunc in honore est, quod equidem miror, cum rarus sit inuentu. Commen-
datur tamen à Martiale, qui Traiani & Plinij σύγχρονος fuisse creditur, hoc distichо:

Ad Palatinas acipensera mittite mensas
Ambrosias ornent munera rara dapes.

Pisces cur agris antiqui mediti facile concesserint, & pisces antiquitus carnes vocatos Mercuria-
lis in suo libro Variarum lectionum testatur: & ibidem tradit quædam obseruatu digna, de pisce qui
κορακῖνος dicitur, & de pisce ruminante, qui μήλη appellatur, nec nõ de stella, qui à Græcis ἀστροπὸς
fuit vocatus. Diodorus Ichtyophagos tradit, vitam totam ferè sine morbis viuere, quod vno pisce
cibo (vnde nomen adepti) vtantur. Quantis hodie in delitijs apud Orientales sint pisces, multi lite-
ris prodiderunt. Prouerbia à piscibus ducta sunt: Pisce senior: piscem, aut florem olet: piscis magnus
nullus, nisi malus: piscem natare doces: piscibus abstineto: piscis eget sale, piscis mutus, piscis nequam
nisi recens, piscis primum à capite fœtet, piscis repositus: de quibus vide Erasmum. De Romanorum
opsophagia, hoc est, immoderato luxuriosoq; piscium appetitu, vide Iuuenalem Satyr. 5. vbi inter
alia inquit:

Et iam defecit nostrum mare dum gula sæuit,
Retibus assiduis penitus scrutante macello, &c.

Prouerbia à piscibus ducta.

Pisces quinam saluberrimi.

Ex piscibus Galenus saxatiles (de quibus vide Langium in Epistolis) pelagicos, & litorales val-
de probat, & squamigeros, minimeq; viscidos. Contrà verò lentorem tenacem habentes, sunt pessi-
mi: inter pisces anguillæ deterrimæ. Hinc pertinet elegans illud Plutarchi Prob. 4. Sympos. lib. 4.
Vtrum mare, an terra præstantiora opsonia præbeat?

Caro suilla.

EQVADRVPEDVM genere animantium caro suilla (quæ præter cæteras animalium
carnes cum humana maximam similitudinem habet) ad bonos gignendos humores aptissima à Ga-
leno censetur: quam (si modò probè in ventriculo concoquatur) & probatissimum esse cibum, & pro-
batissimos item gignere succos, idem affirmauit. Assa tamen salubrior est quàm elixa, & sale in-
ueterata melior quàm recens. Plutarchus 4. Sympos. Prob. 5. rationem reddit, cur Iudæi carnibus
suillis abstineant. De illo loco, & simul de carnis suillæ natura vide Mercurial. lib. 3. Lect. Antiq.
cap. 8. Et Langium Epist. 61. Var. lib. 2. de Re rustica: Suillum pecus donatum à natura dicunt ad
epulandũ. Et Cicero lib. 2. de Nat. Deor. Sus, inquit, quid habet præter escam: cuius quidem caro ne
viuenti quidem putresceret, animam ipsi pro sale datam dicit esse Chrysippus: qua pecude, quòd aptis-
simum ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Iuuenalis.

Apri.

Quanta est gulæ quæ sibi totos *Et sub finem:*
Ponit apros, animal propter conuiuia natum.
Semesum leporem, atque aliquid de clunibus apri.

Alludit Poëta ad P. Seruilium Rullum (patrem eius Rulli, qui Consulatu Ciceronis legem Agra-
riam promulgauit) qui primus Romanorum aprum solidum epulis apposuit. Idem lib. 3. Sat. 5.

—— Et flaui dignus ferro Meleagri *Fumat aper.*

Grammatici quidam porcellos à seruis olim edi solitos tradunt, quòd macri & strigosi ferè sint, par-
cio besiores: id colligunt ex illo Homeri Od. ξ.

Ἰδὼν δὲ σῦν ὃν ξεῖνε τάδε μνώεται πάρεστι. Χοίρεια

Carnes quæ ab Homero celebrantur.

Brod. lib. 6. Miscell. cap. 1. Apud Homerum in epulis celebrantur χρέα ἴεια, καὶ ἄρρενα, carnes suil-
læ & agninæ: quæ teste Eustathio ferebãtur ἀδηκότατοι, & ob pinguedinem corruptu faciles. Non
non carnes αἰγῶν, caprarum (quæ δικὸ τῦ διοχεύειν ab exultando dictæ sunt) quas veteres dixerunt
esse τεθριπποτάτας, id est, maximam habere vim nutriendi. Vide Eustath. Od. ξ.

Caro bubula.

In carnium genere salubris quoq; habetur boum iuniorum, vitulorum atq; hædorum caro. At
bubulæ carnis esum Homeri temporibus fuisse vsitatum Athenæus probat libro primo capite quar-
to. Et

to. Et passim apud Homerum animantia, quorum carnibus vesci fuerunt soliti, occurrunt. Μῆλα,
ἴρια, βοῦς ἕλικες, ἑλικτοδέες, οὖες θαλεθοντες ἀλοιφῇ, siue σύαλοι, αἶγες τριονες, μυκηθμὸς, ἄνις
μῶλοι. De carne caprina cur iniucunda, sacerdotibus vetita, comitialem morbum adducat: nec non
de leporina atq; vulpina, vide Mercurial. libro secundo capite septimo. Idem de hædorum carne,
quis fuerit hædus ex Ambraria apud Gellium, scribit libro primo capite vicesimo quinto. Cur hædo-
rum è lupi faucibus ereptorum caro sit iniucundissima, ibidem.

Caro caprina.

Caro agnina.

Hierosolymitanis & Samaritanis Amos capite sexto exprobrat, quod comederent Carim, id
est, agnos de grege, hoc est, egregias, pingues, lectissimas ouium ex toto grege. Quanquam בר car,
ex nonnullorum sententia significat, arietem iam scilicet adultiorem, à בר car, *quod locum pascuum*
significat: quasi pascualem dicas. Nec non vitulos de medio saginarij, id est, altiles & saginatos.
Nam מרבץ *Marbec, locum significat, vbi includuntur vituli vt saginentur: quod nomen atq; a-*
deò radix tota quater omnino in scriptura reperitur, vt Masoreth etiam notauit, nimirum præter
hunc locum Malachiæ quarto, primo Samuel. vicesimo octauo, Ierem. quadragesimo sexto.

Vituli saginati

Vituli olim opportunis in locis sagina tenebantur, atq; ad conuiuia paranda suauiores fiebant:
cuiusmodi epulas incantatrix illa fœmina Sauli paratis, primo Samuelis vicesimo octauo. Mulier
autem illa habebat vitulam pascualem in domo. Idem nomen Marbeg ibi est, quod saginarium lo-
cum significat. Sic in Euangelio pater perdito filio vitulum saginatum mactari & apponi curauit.

Caro leporina.

Viuere carnibus leporinis Prouerb.

Caro leporina quoq; olim in delitijs habita: vnde (teste Aristophanis interprete) leporinus car-
nibus viuere dicebantur, qui ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς καὶ εὐφῇ, lautè atq; in delitijs vitam agebant. Hinc
etiam prouerbia, tute lepus es, & pulmentum quæris. Leporem non edit: de quibus vide Erasmum.
Pulmentaria ex lumbis leporinis confecta, dicta sunt à pulte. Horatius in Epistola ad Lollium:

Cœnes vt pariter pulmenta laboribus empta.

Alexan. Seuer. imp. leporina carne delectatus

Mercurialis quoq; libro primo capite septimo Lectionum Variarum, multa de carne leporina tra-
dit, animaduersione dignissima: cur lepus inter quadrupedes primas obtineat (vnde Martialis:

Inter quadrupedes gloria prima lepus)

Cur habeat coagulum, cur leporinus sanguis omnium suauissimus, &c. Μιμαρχις farcimen quod-
dam ex intestinis & sanguine leporino confectum. Pollux libro sexto. Alexander Seuerus impera-
tor Romanus (teste Ælio Lampridio) quotidie in epulis leporem habuit, vnde Poëta quidam ita in
illum vocatur:

Pulchrum quod vides nostrum esse regem
Quem Syrum sua detulit propago.
Venatus facit, & lepus comestus,
Ex quo continuum capis leporem.

Hos versus cum ad eum quidam ex amicis detulisset, respondisse ille dicitur Græcis versibus in hãc
sententiam:

Pulchrum quod putas vestrum esse regem
Vulgari miserande de fabella:
Si verum putas esse, non irascor.
Tantum tu comedas velim lepusculos
Vt fias animi malis repulsis
Pulcher, ne inuideas liuore mentis.

Hi versiculi compositi sunt ex opinione vulgari, qua existimabatur quis esu leporis per septem dies
pulcher euadere: vnde notus Martialis iocus in Gelliam. Lepus Grammaticis videtur dictus quæ
sileuipes, à pedum celeritate, inde lepidus videtur denominari venustus, ingenij acumine celeritate-
que præditus. Ceruinam carnem olim esitasse horis matutinis principes fœminas ceu febris antiphar-
macum, testis est Plinius.

Aulum caro.

Phasiani.

Ex auium genere Phasiani (de quorum coctione ex Diuo Hieronymo vide Mercurialem li-
bro Variarum Lectionum & Cælium lib. 28. cap. 8.) perdices, attagenes, columbi tenelli, merulæ, tur-
di, turtures, pulli cohortales, & iuuenculæ gallinæ, non valetudini tantum, verum etiam cerebro, in-
genioq; cõducere, passerculos item in libero aere, dumetis & montibus victũ quæritantes, optimi esse
tibi Auerrois, atq; Galeni testimonijs Valeriola probat in Locis suis cõmunibus. Aues in stagnis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

aut paludibus, aut lacustribus locis degentes malam, & excrementosam habere carnem similiter medici tradunt. Lege Fannia apud Romanos cautum erat, ne quid volucrum in mensa proponeretur, præter vnam gallinam, quæ non esset altilis. Alexander Seuerus (teste Ælio Lampridio) ludis Ianuarijs & Hilarijs matris Deûm, & ludis Apollinaribus, & Iouis epulo, & Saturnalibus, & huiusmodi festis diebus phasianum adhibuit. Anserem quoque ab eodem diebus festis adhibitum fuisse idem testatur, vt hodie apud Christianos in Martinalibus. Tacitus Imperator (teste Flauio Vopisco) phasianam auem nisi suo & suorum natali, & diebus festissimis, non posuit. Anser.

Pauonem quoque siue pauum inter delicatissima edulia à veteribus habitum fuisse illa Senecæ ad Lucilium indicant. Num, inquit, esuriens fastidit omnia præter pauonem rhombumq. Ambitiosa non est fames, contenta desinere est: quo desinat, non nimis durat. Apud Rom. (teste Macrob. lib. 3. Satur. cap. 13. ex M. Varronis lib. 3. de Agricultura) primus pauones Quintus Hortensius in gurali cœna dicitur posuisse. Quod potius factum tum luxuriosè, quàm seuerè boni viri laudabant. Hunc citò secuti multi, extulerunt eorum pretia: vt ova eorum dænarijs væneant quinis, ipsi facilè quinquagenis. Memorabile est, quod S. August. grauissimus auctor scribit lib. 22. de Ciuit. Dei cap. quarto. Pauonis carnem non putrescere, id quod se expertum esse dicit. Verba eius hæc sunt: Quis enim nisi Deus creator omnium dedit carni pauonis mortui ne putresceret? Quod cum auditu incredibile videretur, euenit vt apud Carthaginem nobis cocta apponeretur hæc auis. De cuius pelle pulparum quantum visum est decerptum seruare iussimus. Quod postea dierum tantum spatium quanto alia caro quæcunq, cocta putresceret prolatum atq, oblatum, nil nostrum offendit olfactum: Itemq, repositum est postea dies amplius quàm triginta: idem quod erat, inuentum est. Idemq, postea annum, nisi quod aliquantum corpulentiæ sicciorisq & contractioris fuit. Hæc ille. Martialis tardum cæteris auibus anteponit, cum inquit: Paulo. Pauonis carnes non putrescere. Turdus.

Inter aues turdus, si quis me iudice certet,
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Græcè κίχλα siue κίχλη dicitur, cuius sæpe in Aristoph. fit mentio, & in Acharn. turdus ceu cibus delicatissimus, ἀκρόιον, id est, locustis ceu omnium vilissimo obs. Inde κιχλίζειν turdos edere, immodeste & lasciuiter ridere, & in genere gulæ atq, delitijs indulgere.

Ex animalium partibus mammillæ, testes, & alæ alimenti probitate primas tenent: iecusculæ item, si ab laudatis auiculis aut animantibus sumuntur improbanda non sunt, Teste Valeriola in locis communibus. Animaliũ partes quæ maximè delicatæ.

Leporis armos reliquis partibus palato esse gratiores & suauiores illud Horatij ostendit libro secundo Satyra quarta: Armi leporis.

Fœcundi leporis sapiens sectabitur armos.

Cur hic fœcundum leporem appellet, ex Aristotelis & Varronis, & Plinij libro nono cap. 55. lectio ne intelligere licet. Sic omasum bubulum in mensarum delitijs olim numeratum esse, ex illo Horatij versu constat lib. 2. Satyra 5. Omasum bubalum.

——seu pingui tentus omaso
Furius hybernas cana niue conspuet Alpeis.

Plin. lib. 8. cap. 46. damnatus est à populo Rom. die dicta, qui concubino procaci rure omasum edisse se negante, occiderit bouem, actusq, in exilium, tanquã colono suo interrempto. Horat. lib. 1. Epistolarum ad C. Nummonium Valam, omasum agninum contrà pro vili & plebeio cibo ponit, de Matrinio scurra loquens:

——patinas cœnabat omasi
Vilis & agnini, tribus vrsis quod satis esset.

Omasi tabulæ, pro quadris & segmentis omasi frustulatim sectis. Anseris similiter iecur Athenæus scribit lib. 9. tanto in pretio fuisse veteribus, vt essent apud eos χηνοβοσκαὶ anserum pastores: qui anseres ita alerent, vt eorum iecur mirificè augeretur. Quod item tradit Plinius lib. 10. cap. 22. Iecur, inquit, fartilibus in magnam amplitudinem crescit, exemplumq, lacte mulso augetur. Hoc inuentum alij Scipioni, alij Marcello viro consulari, nonnulli Marco Seßio eadem ætate equiti Romano ascribunt. Huc alludit Horatius Sermonum lib. 2. Satyra 8. Anseris iecur.

——Non sine farre Pinguibus & ficis pastum iecur anseris albi:

Videsne, Iecur saginatum, & auctum pinguibus ficis. Lambinus in Horatium, Idem (inquit) in Italia vidi factitari: sed quomodo, aut qua arte id fieret, non quæsiui. Et Martial. lib. 13.

Aspice quàm tumeat magno iecur anser e maius,
Miratus dices: hoc rogo creuit vbi?

Vulua quoque suilla apud veteres, quanti in pretio fuerit, Mercurialis ex veterum monumentis docet lib. 2. cap. 5. Var. Lect. In eodem capite de Varijs antiquorum edulijs multa iucunda lectu scribit: vt de catulorum lactentium carnibus, de carne camelina, de rennis, de grynibus, de fumine, &c. Vulua.

Apri (quod animal propter conuiuia natum Iuuenalis appellat) lumbus omnibus alijs partibus eius præponebatur: quem Plautus, & Cato aprugnum vocauere: cuius tenera durities commendata, ipsi etiam Calli nomen dedit, propter quod etiam Horatius longa ova extollens callosa nuncupauit, tanquam compacta illa teneritudo in omnibus ciborum generibus, & dentibus, & palato, & omni corporis parti valde grata sit. Hæc Mercurialis lib. 2. cap. 23. Vbi etiam addit: Hodie in nonnullis Italiæ regionibus, ac Venetorum præsertim, suum domesticorum lumbos inter suauia æstimari. Capita equorum, vt apud nos aprorum, in delitijs apud Tartaros Hippophagos haberi, & præstantioribus tantùm apponi, testis est Sigismundus Baro in Comment. rerum Moscouitarum. Verùm de his singulorum animalium partibus delicatioribus, vide Bruyerinum, Christophorum à Vega, &c. Lumbi apri.

Sequuntur nunc postremo locò, quæ ab animalibus proueniunt: inter quæ lac & ova principatum tenent, de quibus similiter pauca quædam dicenda. Lac igitur (quod nihil est aliud quàm sanguis concretus, siue concoctus) inter cibaria omnia optimi, probatissimiq, succi esse omnium iudicio medicorum, Galenus affirmat, modo à probo sit animante desumptum: inter quæ caprinum ille præfert recens mulctum, & melle aut aqua, saléue modico (ne in ventre tugatur) respersum. Hac ætate nonnulli mellis loco sacharum immiscent. De lacte equino, & alijs eius generibus vide Mercurialem lib. 3. cap. 26. & 27. Var. Lect. & lib. 2. cap. 26. Item de gentibus lac potantibus equinum vide Brodæum Miscell. lib. 4. cap. 3. Ac Nicolaus de Moribus gentium Galactophagos Scythicam gentem, solo lacte equino pro cibo potuq, vti, & confectos inde caseos edere docet: vnde illos dicit esse δυσμαχωτάτους, difficiles impugnatu, cùm vtilium semper secum habeant. Eorundem Homerus quoque sæpe meminit. Vt autem olim ita hodie quoque Tartari plurimum delectantur lacte equino, eoq, homines & fortes & pingues fieri credunt, vt testis est Sigismundus Baro, &c. Lacte mero, & herbis vetores vsi (vnde herbosum moretum) in epulis matris Magnæ deorum, vt docetur in Commentarijs in Ouidij Fast. lib. 4. Aphricanos illos, qui olim Numidæ fuerunt dicti, neque pane, neque cibo aliquo vel quorumque modo cocto vesci, sed solo camelorum lacte contentos esse solitos fuisse, testis est Leo Africanus. Pro ientaculo (vt idem testatur) ingentem lactis tepentis cyathum epotant: in cœnam nonnullæ carnes siccæ lacteo butyro condiri solent, ex his suam quisque potionem accipit, ac sic è manu vorat. In cœna rursus lactis pateram exhauriunt, & sic est cœnæ colophon. Pro aqua plærunq, lactis potu vtuntur. De butyri (quod Hebraicè חמאה chemah dicitur, quia semper calet, & nunquam frigescit, aut congelatur) variis apud veteres generibus, eius vsu cùm in cibo, tùm in vngendis corporibus post balneo olei loco: de butyro Scytharum confecto ex lacte equino, vide digna lectu apud Mercurialem lib. 1. cap. 16. Var. Lectionum. Huiusmodi apud Belgas butyri esus hodie est vsitatissimus, vnde Butyrophagi vulgò appellantur. Lac. Lac camelinum. Butyrum.

Caseus à Iudæis רביעה Gebinah dictus est, ab eminentia גב excelsum, siue eminens significat: & חריץ charitz compressione (vnde Vergilius: —— Et pressi copia lactis.) quod caseorum confectio trituratione, quæ fit tribulis non dissimilis videatur, teste Kimchi 1. Samuel. 17. שפיח schepho quoque pro caseo inuenitur 2. Sam. 17. 29. sic dictus à שפח schapha, quod est contundere: quòd contundantur & comprimantur. Et quoniam שפח schapha etiam eleuare significat, caseum volunt nonnulli dictum שמר schapha à figura excelsiore. Græcè τυρὸς dicitur, & τυρίον diminutiuum caseolus: à τυρεῖν cogere, coagulare, quòd lacte agitato, coagulato q, conficitur. Eodem modo caseus à coëundo, vel (vt Varro inquit) à lacte coacto dicitur, quasi coaxens. Casei vt hodie ita olim frequentissimus fuit vsus: maximeq, eo delectantur remiges & nautæ, vt Aristophanes tradit. Vergil in Bucolicis Caseus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pinguis & ingratæ premeretur caseus vrbi.

Turneb. Aduers. lib. 5. cap. 15. apud *Vergilium*, Preßi copia lactis, Poëtica circumlocutione vult caseum significari, qui & coagulo cogitur & premitur, & ipsa interdum manu premitur, formatur, atque figuratur. *Tranquillus*: Et caseum bubulum manu pressum. *Columella*, Illa verò, inquit, notissima est ratio casei faciendi, quem dicimus manu pressum. Premitur etiam (*authore Columella*) ne fistulosus sit, quod ei accidit, qui laxius remissiusq; in formis suis habetur, nec satis coagitur. *Suetonius de Octauio Augusto*: Secundarium panem, & pisciculos minutos, & caseum bubulum manu pressum. De quo sic Columella, quòd in mulctra dum est tepefacta, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur: Caseus fit fistulosus si parum pressus fuerit. Cicero in libro de Senectute: Villa quæ tota locuples est, abundat porco, hœdo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Caseorum varia genera, vide apud Plinium lib. 11. cap. 24. Caseus quis purior, aut valetudine melior aptiorue? nec non de more condensandi apud veteres, vide Mercurial. lib. 2. cap. 26. *Variar. Lectionum.* Idem lib. 4. cap. 11. de More veterum caseos fumo exiccandi, iuxta illud Martialis:

Non quemcunque focum, nec fumum caseus omnem
Sed velabrensem (in velabro conditum) qui bibit, ipse sapit.

Caseus recens singulis accumbentibus in copide Laconica dari fuit solitus, vt testatur Athenæus lib. 4. Hodie apud Germanos à nonnullis schreckden gast, id est, hospitum seu conuiuarum terror dicitur. *Apud Heluetios quibusdam in locis caseus cœnæ prœmium*, & terminus esse consuuit. *Xenocratis caseolus* prouerbialiter dicitur de cibo, qui perquàm diu durat, priusquam absumatur: transferri etiam ad alia potest, de quo *Erasmus in Adag. Τροαστρεμ* legimus in desertis caseo vixisse annis 20. ita temperato, vt cariosam vetustatem non sentiret. Εἰ τυρὸν εἶχον, οὐκ ἂν ἐδείπνουν ὄψον, si caseum haberem, non desiderarem opsonium, apud Plutarchum in Laconicis, Prouerbium, vbi quis minimis, vilissimisq; est contentus, *Erasmo* interprete. Salem & caseum edere, Prouerbium ex veterum consuetudine (teste *Varrone*) pulmentarij vice salem cum pane, & caseum edere consueuerunt, qui hodie quoque ferè Germanorum mos est quibusdam in locis.

Mel. Porrò quoniam mel quoque ab animantibus, licet non solis, prouenit, idcirco hîc quoque de illo quædam breuiter dicendi videtur esse locus. Μέλι ἄγριον mel syluestre, quo Ioannes Baptista deserto vsus est pro cibo, *Theophilactus* 3. *Mar.* interpretatur, τὸ ἀπὸ ἀγρίων μελισσῶν γινόμενον ὑδρον ἐν δένδροις διεστηκόμενον καὶ πέτραις. Mel biliosis, vtpote siccis obesse: corporis mortua melle, in quo olim sepeliebantur, optimè conseruari, & alia quædam digna cognitu *Mercurial.* tradit lib. 2. cap. 23. *Var. Lect.* Ibidem etiam tradit ex Eudoxo Cnidio apud Apollonium, Cyssanetas quæ gens fuit Africæ, ex floribus collectis in illis locis mel confecisse ea copia, vt qualiate etiam apum æquaret mellificium. *Eustathius* similiter Ιλ. χ docet mellis vsum apud veteres plurimum fuisse, & mel esse πρόσυμον, Pythagoræ testimonio comprobat: qui cùm frugalissimè viueret, saepe solo melle erat contentus. *Lycus arbitratus est*, Cyrnios qui Sardiniam incolebant ideò diutiùs vixisse, quòd perpetuum mel illis escarium erat. *Valleriola* in suis locis Communibus lib. 3. melle (quod detergendi calefaciendiq; maximam potestatem habet) senibus plurimo vtendum consulit, si medè suæ valetudinis rationem habere velint, illæsamq; senectam in multum æui producere. *Id probat* cùm Antiochi medici & Telephi Grammatici exemplis, qui senes annosi, Attico melle & pane, alicáue excepto, plurimum vtebantur, Galeno teste lib. 5. de Sanitate tuenda: tum Pollionis Romani exemplo, quem excedentem annum centesimum, cùm Augustus Imperator interrogasset, Quánam ratione maximè vigorem illum animi corporisq; custodisset, ille respondit: Intus mulso, foris oleo. *Plin. lib. 22. cap. 24.* Melle etiam plurimum delectatus est Democritus Abderites senex, quo vitam propagasse fertur. Idem interrogatus, Quónam pacto quispiã sanè degeret? Respondit, Si interiora melle, exteriora oleo madefierent. Christus quoque post resurrectionem spectantibus discipulis suis de pisce assato, & fauo mellis comedit, vt Luc. 24. scriptum est: οὐ φυσικῶς (inquit Theophilactus) quoniam cibo amplius non indigebat, sed οἰκονομικῶς, nempe & resurrectionis & veri sui corporis confirmandi gratia. *Fauus* autem ille ex apibus, interprete *Theophilacte*, γλυκύτατον τοῦ λογίου, id est, dulcissimorum oraculorum diuinorum fuit symbolum. Nam vt κηρίον τοῦδε fauus ex fucis, sapientiæ Græcanicæ, ita κηρίον μελισσιον sapientiæ diuinæ est symbolum. *Plutarchus* 4. *Sympos. Probl.* 5. docet mel olim à Iudæis sacrificijs ideirco non fuisse adhibitum, quod eius admixtione vinum corrumpi videatur. Eius quoq; olim ad libationes, ebrietatemq; vsum fuisse antequam vitis extitisset. Hodie quoq; addit ibidem, barbari qui vino carent μελίτειον mulsum bibunt, dulcedinem radicibus austeris & vini saporem æmulantibus medicantes. Ac Græci Nephalia id est, sobria, & μελισπονδα, id est, libationes melleas diis offerunt, quòd vino maximè aduersam naturam mel habeat. Mulsum olim contrà quàm Plutarchus tradit, in sacrificijs à Iudæis fuit adhibitum, ad significandum τὴν τοῦ θεοῦ ἄφθαρτον φύσιν, id est, nulli corruptioni obnoxiam naturam Dei. Hoc ipsum volunt interpretes Nehemiæ 8. nomine מַמְתַּקִּים Mamtakim exprimi, à verbo מָתַק matak, quod significat aliquod dulce efficere, deducto.

De mellificatione apum in cadauere leonis planè admirabili ac mystica, quod mel Samson vnà cum patre & matre sua comedit, vide Iudic. 14. cap. Plinius & Virgilius 4. Georgicorum ex iuuencis & bubus mortuis apes, & ex equo vespas, & ex asino crabrones nasci testantur. Plutarchus similiter in vita Cleomenis idem testatur, & ita ex hominis cadauere, & præsertim ex medulla & humore defluente in terram, scribit nasci serpentes, &c. Melle litus gladius, In perniciosam adulationem dici solitum adagium. Melle temetipsum perungis, Prouerb. Id est, suauiter molliterque vitam agis, &c. Mellis medulla, Prouerb. de re maiorem in modum grata dicitur: de quibus Erasmus. Atque hæc quidem de prima ciborum diuisione sint dicta, secundum illorum materiam variam, multiplicem, atque copiosam: quam præpotens ille cœli terræque conditor & Dominus nobis è summæ beneficentiæ suæ thesauro ad fluxam atque caducam nostram naturam, vitamque tuendam ac sustentandam est largitus. Ipse nanque est (vt Dauid canit Psalm. 135. & 144.) qui dat escam omni carni, & pullis coruorum inuocantibus eum. Ipse est, qui implet omne animal benedictione, & quo manum aperiente bonis omnia satiantur. Ipse est, qui dat esurientibus escam. Psalmo 146.

Aliter quoque cibi diuidi possunt, vt alia propriè dicantur alimenta, alia condimenta, id est, gulæ irritamenta, quæ ad condienda opsonia fiunt, Græcè ἀρτύματα, οὐδὲ ὀψώματα, ζωμεύματα dicta. Optimum cibi condimentum est fames, potionis sitis, vt Cicero scitè scribit lib. 1. de Finib. Condimenta varia & multiplicia, maxima solent esse valetudinis nocumenta. Principem verò inter illa locum tenent, sal, saccharum, mel & acetum. Numidæ (teste Salustio in Bello Iugurthino) plærunque lacte & ferina carne vescebantur, & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærebant. Sal enim condimentum est iucundissimum, atque adeò τὸ ὀψον ὄψον καὶ ἡδυσμα, id est, opsoniorum atque condimentorum reliquorum opsonium ac condimentum, quibus suauitatem conciliat. Vnde etiam Gratiarum nomen salibus à nonnullis impositum videtur esse, eò quòd sales cibi necessitatem in suauitatem conuertant. Plutarchus 5. *Sympos. Problemat.* 10. Ibidem adagium οἱ σοὶ ἅλες καὶ κύμινον, id est, qui circa salem & cuminum, exponitur de amicis qui inter se sunt familiares, vt etiam sale & cumino solis propositis vnà cœnent. Præterea, cur Homerus salem θεῖον, id est, diuinum dixerit, & Aegyptiorum sacerdotes castissimi à sale omnino abstineant, ita vt pane quoq; insulso vescantur, deniq; de salis vtilitate, de eiusdem vi ad generandum, & a duersus pudendi admirabili, in eodem Problemate multa cognitu vtilia atq; iucunda continentur. De eius dem natura, viribus & vsu vide eundem auctorem 4. *Sympos. Probl.* 4. & *Lemn. Lem. lib.* 2. cap. 36. de miraculis naturæ. Sal raphano liquescere, & stomachi fastidium tollere, id quod columbæ quo que nouerunt, Langius probat Epist. 97. De adagio, Salem & Fabam scilicet proposuerunt, de ijs qui simulant se scire quod nesciunt, ducto à diuinis salem & fabam proponere solitis, vide Erasmũ in Chiliadibus. Sal & nitrum à quibus soluantur, vide Mercurialem lib. 4. *Var. Lect.* cap. 9. De more Ægyptiorum mortuos sale condiendi atq; ita à putredine conseruandi (vnde ταριχεύειν id est, salire corpora, pro condire vsurpatur) vide eundem libro tertio capite secundo. Sales extenuandi potius, quàm calefaciendi vim obtinere, idem probat libro quinto capite quarto, vbi Plutarchi simul de salitis sententiam explicat & emendat. Quod sal carni, Prouerbium, quæ significatur aliquid proprium & peculiari alicui rei, vt Iunius in Adagijs ostendit. Sal fatuus, de homine insipido dicitur. Vnde Hecobolius Sophista legitur se humi prostrasse ante templi vestibulum, exclamasseque, πατήσατε με τὸ ἅλας τὸ ἀναίσθητον, id est, proculcate me salem insensilem, teste Nicephoro Callisto. De salis vsu sacro & prophano, eius allegoria vide plura apud Pierium in Hierog. ταρίχ & omnis generis salsamentum, muria, ius piscis, caro sale condita. Prouerbium:

Mulsum. Libationes melliteæ. NOTA. Mellificatio apum in cadauere leonis. Prouerbia à melle sumpta. NOTA. Alia diuisio alimentorum. Condimenta. Sal. Sal diuinus. Aegyptij sacerdotes à sale abstinent.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tarichus assus est simul ac viderit ignem : Et Tharichus boni consulitur vbi desunt carnes, & Tarichus non feret se digna: de quibus Erasmus id Adag. Cibus militaris erat τάριχος, apud Aristoph. ταριχοπώλης salsamentarius: τάριχα opsonia pretiosa, & probè condita. ὄρχαι vasa fictilia, quibus reconduntur salsamenta, duas ansas habentia.

Saccharum.

De saccharo, quod & sal Indicus, & mel arundinaceum dicitur, quia in India & quidem in arundinibus nascitur colore sal, sapore mel referens, vide plura apud Brod. Miscel. lib. 4. cap. 44. & in meis Comment. in periplum maris Erithræi.

Acetaria.

De melle & aceto suprà est dictum. Hic tantùm addendum, quòd acetaria à quibusdam dicuntur herbæ, seu cibaria, quæ ex aceto sumuntur ad excitandum appetitum, quales sunt herba virentes, quas aceto oleoq; guttatim instillato concinnamus. Salât oder saussen von essig. Fiunt & ex radicibus herbarum. Plin. lib. 20. c. 20. Stomachũ in acetarijs sumpta corroborat. De portulaca loquitur, Græcè ὀξύβαφον appellata, quasi aceto tinctum, παρὰ τὸ ὄξος & βάπτω. Acetaria quoq; dici possunt carnes minutim concisæ, quæ ex aceto sumuntur.

Tertiò alimenta non incommodè videntur posse diuidi in naturalia, & artificialia, quæ hominum ope & artificio constant, inter quæ quoniam panes, & quæ ad eos referuntur placentæ, primas tenent, de ijs quoque breuiter hic quædam percurremus. Nam plura de panibus atq; placentis, qui cognoscere cupit, is legat Athenæum lib. 3. cap 17. & 18. et lib. 14. ca. 19. Pollucem lib. 6. cap. 11. & lib. 2. cap. 12. Plin. lib. 18. cap. 7. 9. 10. 11. vbi de panis faciendi ratione, generibus, de pistorijs, pistura, molitura, quando primum pistores Romæ fuerint, pluribus disputat. De medicinis ex pane lib. 22. cap. 25. Ex recentioribus de panibus atq; placentis copiosissimè scripserunt Bruyerinus de re cibaria, Cæl. Rhod. lib. 9. cap. 16. & 17. quæ partim ex Athenæo, partim ex Plinio sunt deprompta. Isidorus lib. 20. cap. 2. Perottus in Cornucopiæ. Nonius Marcellus panem à pascendo dici vult. Isidorus à πᾶν omne quod cum omni cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat. Plutarch 8. Sympanis & placẽtarum genera.

probl. 6 panem ὡς πεῖναν ἀπώσασθαι, id est, quod famem sedet, Romanis vult esse dictum. Idem lib. 6. prob. 8. panem testatur ex omnibus alimentis maximè reficere non homines modò, sed iumenta quæque, vt vel minimo panis frustulo accepto confirmentur atq; progrediantur. Sub pane & placentas intellige, quæ si ex amygdalis fuerint, vulgò Marcepan: si ex issdem & vuis passis κῶς & Græcis est: panis ex milio, miliaceus: ex panico paniaceus. Panis lingua Phrygia βέκος dicitur, Germanis weck / sed is tantùm, qui forma cunei est: & beck pistor. In furno coctus πλακοῦς, & λομὸς est, & πλόος, ex farina depurgata, σταῖς, ex hordeo καχρυδίας. Illius frustum λωμὸς est, & λομίον, & ὄψωνις, id est, buccea, & buccella, pro qua & pleriq; ofellam capiunt, nempe pro frustin panis, quod iuri intinctũ est. Hesiodus autem ἄρτον τετραπυρον, καὶ ἀκταβλωμον seruo aranti tribuendum esse admonet. Hic dicitur à materia siligineus. Græcè σιλιγνίτης, quem veteres cæteris præferebant. Vnde Seneca ad Lucilium, Malum panem, inquit, expecta, etiam illum tene tibi, & siligineum fames reddet, triticeus, πύρινος, auenaceus, furfuraceus, vt cui furfur simul cum tritico commiscetur, qui aliâs dicitur αὐτόπυρος, seu συγκομιστος, cui nonnihil pollinis tenuissimo incernicula adimitur, qui à Celso quoq; atq; Hypocrate laudatur: hic quoq; ciuilis dicitur à frequenti ciuium vsu, in autopyro nihil cribro excussum est, in quo triticum totum est, ideò & συγκομιστὸς dicitur, in quo omnia simul collata sunt. Apud Ciceronem cibarius panis, quem Budæus à ciuili segregat: apud Galenum πιτυρίας: aut à commixtione fermenti ζύμιτες, ζυμίτης, id est, fermentatus: azymus non fermentatus, qui tamen plus illo nutrit. Acrizymus leuiter fermentatus, quasi azymus Isidoro. Aut ex ratione panificij nomẽ sortitur. Nam si sub cinere coctus fuerit, encryphias (qualis à simylo pistus in Moreto Vergilij) seu subcinericeus (Encryphiæ, azyma subcinericia, inquit Ambrosius) à furno furneus, seu artopticius. Nam Græcis ἀρτόπτης furnus est, vel potius testus, aut testum, id est, vas in quo panis excoquitur. Ἀρτοπώλης autem caupo panarius dicitur. Sic aquaticus qui per aquam trahitur. Spongia siue spongia (vt alij legunt) Isidoro est panis aqua diu & testuaceus: ex melle, vuis passis, & odoramentis confectus, νασός, Marcepan. Subcinericius spissimè laxatus, qui similã modicam, & fermentum modicum accipit, humectationis plurimũ habet, vnde & spongiæ nomen accepit. Aut ab obsonijs, ostrearius: aut à delitijs, ἀρτολάγανος: aut ex nouo frumento, quadrimestri, aut vix trimestri, sitanius: aut ab vsu, vt nauticus. Semidalites autẽ panis est ex similagine confectus, vnde nostrum videtur Germanicũ esse deductum. Est autẽ similago, seu simila, Græcè σεμίδαλις, tenuissima farina tritici : σφυρὸς ἄρτος, asper panis: sinauticus bis coctus. Ἄζυμος panis, id est, infermentatus. Παξυμὰς Græcis, aut παξυμάδιον, (zwey backen) Suidæ Romana vox est, ἀντὶ τοῦ δίπυρος ἄρτος, id est bucellatum Am. Marcell. Huiusmodi cum Ptolomæo regi per Ægypti deserta fugienti, atque esurienti, in casula fuisset oblatus, nihil illo pane iucundius vnquam se comedisse affirmauit. Hic autem paululum libet expatiari in panificij disciplinam, vt verba tantùm rectius percipiantur. Quoties triticum mola seu fractum, siue tritum cernitur tenuissimo cribro, tunc totum in tres partes secernemus. Tenuissimus enim pulus qui in molis, aut parietibus panificium ferè adhærer, pollen dicitur, Græcè γύρις. Eodem modo in siligine flos erit: hæc prima. Altera, quæ in cribro excussario subsidet, crassissimum & grumosum furfur nominatur. Tertia mediocri modo se habet, & in quodam labrum secernitur, similago, seu simila dicta, de qua sic Martialis:

Panis confici endi ratio.

Nec poteris similæ dotes numerare, nec vsus
Pistori toties cùm sit & apta coquo.

Hoc genus panis vsitatissimum & Græcis erat, sicut chondrites, à chondro, id est, alica. Hic tamen obseruare oportet illud quod dicitur, Lex, & regio. Nam & Æthiopes ex orindio semine panem pinsebant, qui dicitur orindes, ex re qua confectus est. Et Oritæ Ichthyophagi ex piscibus (quos vnguibus dissectos Sole torrebant) panes conficiebant, teste Plinio libro 7. cap. 2. Et Ægyptij pastores ex semine loti simili milio, maximè aqua vel latte subacto, quo pane negatur quicquam & salubrius, aut leuius dum calet, vt idem auctor testatur lib. 22. cap. 21. Sicut à lente (φακῆ) phacinus. Sic & militaris panis in vsu militiæ. Panis amylus, ex amylo (id est, molita) farina factus. Sordidus, id est, frumentaceus. Ita apud Budæum primarius, secundarius, ciuilis. Sunt & obeliæ (Spießkücheu) vel à figura, vel à precio oboli. Nastus panis ex melle vuis passis, ac aromatibus conficiebatur, vnde erant nastocopi. Mystile panis excauatus est, quo ius sorbetur, vt in aulicis videtur, quoties cochlearia præsentia non adsunt, quem quoque & ipsis canibus obijciunt, ideò Pompeius canicam vocat. Boues, à præfixis cornibus dicti panes. Selene, à forma lunæ cornicularis, Hörner. Bomilij Latinè quadrati, Pomeln quibusdam Germanis, & sunt Romboides. Hic referuntur & formæ placentarum, veluti quæ ex tritico est pyramus: ex sesamo sesamus. Crepis (κρηπὶς) ex melle & farina, & aliæ id genus, quas frequens authorum lectio suppeditabit. Nam has nostri panifices seu artopæi, quos Plato ἀρτοκόπους vocat, non facilè pinsunt. Pistores tamen dulciarij, qui etiam crustularij dicuntur, in quibusdam locis ex saccaro, pineis nucibus, aut amygdalis contusis panes conficiunt, qui ab alijs massa panes, quasi mazæ, ab alijs Marij panes dicuntur. Caligula imperat. Rom. panes & obsonia ex auro contusis apposuit, teste Suetonio. Nostra quoque tempestate in cœnis saliaribus nonnunquam panes, bellaria, offulæ insulatæ, carnes, & id genus cætera inaurata apponuntur.

Quartò cibi diuiduntur multifariam, secundum varias & multiplices eorum succos, vires & facultates.

Alia ciborum diuisio secundum varias eorum vires & facultates.

Ex alimentis quædam sunt, quæ alendi tantùm corporis, non etiam alterandi potestatem habent: quæ eadem corpus eius, qui sumpsit in qualitate non immutant: & hæc alimenta propriè dicuntur. Alia corpus non solùm alere, sed & alendo alterare ad vnam quampiam qualitatem possunt, corpus aut calefacientia, aut refrigerantia, humectantia, aut exiccantia: quæ alimenta nutrimentosa à medicis appellantur.

Item cibaria alia sunt εὐχυλα boni succi, vt carnes auium montanarum, & piscium saxatilium: alia κακόχυλα, quæ malum succum generant, vt caseus vetus, & salsamenta. Nam χυλὸς Græcis succus est, siue liquor.

Sic alia dicuntur δυσανάλοτα, quæ facilem digestionem habent: alia δυσανάλοτα, quæ difficilem.

Porrò cibi ijdem varias quoque, atque diuersas, sæpe etiam contrarias sortiuntur facultates, pro locorum, temporum, repositionis atque præparationis diuersitate: de quibus, quoniam id animis foret longum atq; operosum, dicere supersedeo. Et hæ quidem adhuc commemoratæ ciborum differentiæ ex ipsismet cibis petuntur.

Alia ciborum diuisio.

Iam verò secundum illos quoq; qui cibis vtuntur, variæ ciborum differentiæ, diuisionesq; asserri possunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tria ciborũ genera. Deorum. Hominum. Brutorum Animalium. Cibi deorum.

Prima & generalissima est, cibos alios esse deorum, alios hominum, alios animantium. Dijs quoque suis fictitijs Ethnici cibos peculiares tribuerunt: vt Ambrosiam & nectar Dijs cœlestibus, inferis maluam, & porrum ceu victum tenuissimum. Hinc prouerb. θεῶν τροφὴ, id est, cibus deorum & cœnæ deûm. Horatio, & μακέδνον ἐυωχία, Aristoph. de quibus suprà.

De ambrosia, & nectare sic scribit Eustath. ιλ. Α. 121. Nectar & ambrosia sunt nomina τροφῆς θείας alimenti diuini. Nectar quidem alimentum est humidum, vino respondens: sic dictum à vt priuatiua particula & κτάω τὸ κτᾶμαι possideo, tanquam ἄκτητον, quod nullius hominum mortalis potest esse κτίαρ, siue κτῆμα, id est, possessio. Ἀμβρόσια autem, quæ est alimentum siccum, vel dicitur ab α. priuatiua & βροτὸς, quòd nullus homo illud habet, vel potius ἀπὸ τῦ ἀφαναβαίνειν ῥοὴν, ἤγουν ἀφάνω εἶναι φθορᾶς, quòd motum corruptionemque vincat, ac superet. Alij contrà ambrosiam alimentum liquidum, nectar siccum vocãt. Eundem de his vocibus vide Ιλ. fol. 462. Plutarchus tamen in libello de Homeri vita annotat Homerum finxisse, Deos non indigere cibo, quo animalium corpora indigent. Οὐ γὰρ σῖτον ἐδυς, οὐδὲ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον, ideireo sunt ἀναίμονες sanguinis expertes, & ἀθάνατοι immortales appellantur. De Poëtarum figmento de conuiuijs piorum in campis Elysijs, vide Crinit. lib. 5 cap. 11. Sic Iudæi somniant Dominum paraturum omnibus Israelitis in paradiso conuiuium ex immani bone, & ingenti pisce, quem Leuiathan vocant, ac optimo vino, de quo Rab. Salom. fabulatur in 1. cap. Genes. statim ab initio. Sed mile huic est Turcarum figmentum atque somnium. Nos certè scimus neque* DEVM *nostrum verum, quem colimus, cibo indigere, neque etiam angelos atque mentes beatas, quæ ex hac vita migrarunt. Quibus si quando cibus tribuitur in sacris literis, cibus non corporeus, sed spiritualis & immortalis est intelligendus: qui nihil est aliud, quàm contemplatio atque fruitio beatæ* DEI *rerumque diuinarum atque cœlestium. De quo tamen Theologos consulere poteris. Quòd autem Manna à Dauide appellatur panis Gibborim, hoc est (vt Septuaginta interpretantur) angelorum (vox eadem potest reddi principum, aut heroum) non ita accipi debet, quasi angeli pane, aut alio cibo vescantur, sed vel quòd (vt Chaldæus Paraphrastes videtur exponere) Man fuerit demissum ex loco habitationis angelorum: vel (vt alij volunt) quòd eorum opera in nubibus præparatum fuerit: vel intelligitur panis nobilissimus, quo angeli vti potuissent, si pane vescerentur: vt vulgò dicimus de præstantissimis epulis, dominorum, & principum victum esse. Luc. 14. exclamat quispiam de turba, Beatus qui comedet panem in regno cœlorum, hoc est, qui fruetur æterna illa gaudijs, & voluptatibus, qua significatione etiam mensa accipitur, Luc. 22. de qua Christus dicit discipulos suos comesturos ac bibituros esse.*

Deum, angelos & beatos in altero seculo non vti cibo.

Quod ad animalium victum attinet, non satis admirari possumus singularem Dei clementiam atque benignitatem, qua cuncta animalia pascit, idque propter nos, vt nobis alendis atq; pascendis sufficere possint. Fit tamen sæpenumero iusto Dei iudicio, vt homines cùm viui, tùm morientium ipsorum animalium brutorum fiant esca atq; pabulum. Admiranda quoq; est meritò atq; prædicanda Dei sapientia atq; clementia, qua singulis animantium generibus certos quosdam atq; peculiares cibos assignauit, qua de re piè sapienterq; Origenes Homil. 27. super Numeros disserit, ideam alimentorum varietatem ad sacram scripturam ceu verum & salutare animi pabulum egregiè accommodans.

Cibi hominum varie diuidi possunt secundum varias hominum qualitates.

Quoad hominũ alimenta, illa diuidi possunt secundum vel illorum naturam, vel complexionem, vel ætatem, vel sexum, vel vitæ genus atq; conditionem, vel consuetudinem, religionem, superstitionem, palatum, festiuitates, epulas.

Quo ad primum, biliosis & siccis refrigerantia, & humectantia conueniunt. Pituitosis calefacientia, & exiccantia. Melancholicis quæ calefaciunt & humectant. Sanguineis refrigerantia & humectantia. Contrarij enim corporis habitus ad contrarium victum benè, similes ad similem malè se habent, vt Gal. Aphorif. Comment. testatur.

Quod ad secundum attinet, manifestum est, alia cibaria sanis, alia ægrotantibus conuenire.

Quoad tertium dubium non est, quin alij cibi infantibus, alij adolescentibus, alij senibus conueniant. Delicatiores pueris, valentiores adultis, senibus viliores, & labentis naturæ ceu fomenta quædam infirmitatem iuuantia, magis sunt ex vsu.

De quarto similiter medici diligenter præcipiunt, quæ edulia maribus, quæ fœminis magis conueniant, vel

Iam verò si vitæ genus atq; conditionẽ spectes, pro illa diuersum quoq; victum, ac proinde diuersa quoq; nomina victus esse cõstat. Sic enim (exempli gratia) alius est victus militaris, de quo multa præclare Schnebergerus in peculiari libello: alius athleticus olim ἀναγκοφαγία, teste Aristot. in Politicis, dictus: alius seruorum, nautarum, vt his coctum, easeus, teste Aristoph. alius rusticorum, operariorum, alius iter facientium, qui ἐφόδιον viaticum: alius denique literatorum, otio deditorum: & sic de cæteris. Hæc de esculentis.

Poculentorum 4. genera.

Quod ad poculenta attinet, eorũ quatuor sunt potissimùm apud omnes nationes genera, aqua, uarum succus vinum appellatus, pomorum succus sidra dictus, & ordei succus appellatus ceruisia, ac ζythum, de quibus infrà quædam. De singulis porrò hisce alimentis tum esculentis, tùm poculentis copiosè, vtilitercq; disseruit Ioan. Bruyerinus Campeg. libris 22. quos inscripsit de Re cibaria: nec non Christophorus à Vega Hispanus, Villichius de Arte magirica, Francisc. Marius de Partibus ædium, & ante hos Galenus in libris de Alimentorum facultatibus, & libello de Cibis boni & mali succi: Theophrastus, Plinius, multiq; alij medici atq; Philosophi. Itaq; ego, cui mores in primis, ritus atq; ceremonias conuiuiales persequi est propositum, de ijs breuiter quædam dicere volui, de quibus qui plura cupit cognoscere, ea ex modò commemoratis auctoribus haurire poterit.

DE ABSVRDO AC FERE MONSTROSO FOPVLORVM QVORVNDAM VICTV. DE IOAN. Baptistæ acridophagia quæstio. De locustarum secundum sacras literas, Rabbinos atq; etiam Græcos generibus atq; nominibus.

CAPVT IX.

VERVM antequam hunc de alimentorum varietate atq; generibus locum concludam, libet hîc postremò addere populorum quorundam, eorum præsertim qui Arabiam, Troglodyticam, Æthiopiam, Indiam, Scythiam incolunt peculiarem, & quidem ferè absurdum atq; monstrosum victum, à communi & vsitato hominum victu abhorrentem: vnde etiam cognominari consueuerunt, qui constat vel plantis, vel animalibus. Ac prioris quidem generis sunt hi qui sequuntur. Βαλανοφάγοι, glandiuori, vt Arcades olim, teste Pausania, Lusitani Boemo, & in genere prisci sæculi homines ante repertas fruges Cereales, Cæl. lib. 16. 3.

Φοινικοφάγοι, palmiuori, vt Nasamones Pœni, teste Herod. lib. 4.

Λωτοφάγοι. Eustath. qui loto arbore victitant. Apud quos Vlyssis socij, degustata loto, redire ad nauem noluerunt, nisi verberibus adacti, Home. Od. θ. Od. 337. vt Ægyptij Palustres, Herod. lib. 2. Plin. lib. 22. 20. Item Africæ populi. Herod lib. 4. Prou. Lotum gustauit, de quo Eras. in Chil.

Σπερμοφάγοι. Æthiopes qui & seminibus quibusdam victitabant, & ijs deficientibus pomis nutriebantur atq; herbis. Diod. lib. 3. c. 3. Strabo 16. His vicini Τλοφάγοι teneris ramorum sumitatibus victitantes. Diod. lib. 3. cap. 3.

Ριζοτάγοι, qui etiã Elij dicti Arriano & Strab. quod ex paludibus euulsis radicibus massulas confectebant, illisq; ad solem coctis vescebantur, quos Strabo Σπερμοφάγοις vicinos facit, Sic Osorius lib. 5. Suæ historiæ incolas insulæ Laurentij, quæ est in Æthiopia, radicibus variis, quas terra illa effert, panis loco vesci testatur.

Posteriorvs generis sunt hi qui sequuntur, κρεοφάγοι carnivori, Straboni lib. 16. supra Antiphili portum hodie Vella dictum, cuiusmodi erant, teste Eustath. plærique veterum μὴ φιλιχθυες, Od. κ.

Μοσχοφάγοι, carne vitulina victitantes, Arrianus in periplo maris Erych.

Ἀγειοφάγοι, Elephantiuori, Indi Philost. στρουθοφάγοι Indi eidem struthionũ carne victitãtes.

Ἱππηκοφάγοι, seu Κερκοφάγοι, simijs vescentes, vt Gygantes Afri, Herod. lib. 4.

Ἱππομολγοί, carnis equinæ esu vtentes, qui etiam ἱππομολγοί, & γαλακτοφάγοι dicti equino lacte vescentes. Eustath. ιλ. Ν.

Φθειροφάγοι pediculos esitates, Scythiæ populi Budini, olim etiam Salæ dicti, quorum Arrianus in periplo Ponti Euxini, Ptolomæus in Sarmatica Asia, nec non Mela & Strabo mentionem fa-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ciunt. Sabell. lib. 6. sic dictos esse vult à sordibus & fame, quemadmodum nos vernacula nostra lingua hominem remũ, sordidam, **lusig** appellamus.

Κυνοφάγοι, canivori, vt Corsycæ insulæ accolæ, teste Card. de Subtil. lib. de Plantis.

Ἀγρῖοι, qui & Κυναμολγοί. Strab. lib. 16. Plin. lib. 6. cap. 30. & lib. 8. cap. 29. Æthiopes caninis capitibus vescentes.

Καμηλοφάγοι, Camelorum carnibus atq; lacte victitantes, vt Arabes, Cæl. lib. 28. cap. 2.

Ἰχθυοφάγοι, Pisciuori, de quibus Arrianus in periplo maris Eryth. S. Hieron. contra Iouinianum, Strab. lib. 6. 15. 16. Plin. lib. 6. c. 39. lib. 23. c. 29. lib. 1. c. 7. Arrian. lib. 8. Philost. lib. 5. de Vita Apollonij. Diod. Sic. lib. 4. Agathar. de Rubro mari. De Ægyptiorũ Ichtyophagia vide Herod. li. 4.

Χελωνοφάγοι, Testudiniuori, de ijsdem vide eosdem auctores. Diod. Sic. lib. 3. c. 3. Plin. lib. 9. c. 10. lib. 6. c. 24. Strab. 16. Agatarchidem.

Ὀφιοφάγοι, Serpentiuori, Troglodyticæ populi Candri dicti, Plin. 6. c. 29. Boëm. lib. de Asia. De viperinarum carnium esu, vide Diosc. lib. 2. c. 16. Prouinciæ quoq; Mangi incolas serpentibus vesci cum maximis delitijs, testis est Nicol. Contius de Indis. Plin. lib. 7. c. 2. Æthiopas, nec non Seres, & qui montem Athon incolunt, ab Isogono Μακροβίους, hoc est, longæ vitæ existimari eã ob causam, quod viperinis carnibus alantur: itaque nec capiti, nec vestibus eorum noxia corpori messe animalia.

Populi locustis victitantes.

Βατραχοφάγοι, ranivori Itali olim ob ranarum esum fuerunt appellati, vide Mercurial. lib. Variarum lect.

Τεττιγοφάγοι, Cicadis vescentes. Ath. lib. 4. c. 3. dicit veteres cicadis & cercopis εἰς ἀναζωμασιν, id est, venarum aperiendarum causa vesci solitos.

Ἀκριδοφάγοι, Locustiuori. Plin. lib. 6. c. 30. Pars quædam locustis tantùm viuit, fumo & salsuris in annua alimenta, vj 40. vitæ annum non excedunt. Idem lib. 7. c. 2. de ijsdem tradit, & Agatarchidis testimonio cõprobat eos populos à Clitarcho & Megasthene Mandros appellari. Item lib. 11. c. 29. Parthis quoq; in cibo locustas gratas esse dicit, & eodem in cap. docet, quantũ illa insecta mesibus damnũ importent. De Æthiopibus Acridophagis hæc scribit Diod. Sic. lib. 3. c. 3. Æthiopes Acridophagi, deserto cõtermini, homines cæteris paulò breuiores, macilenti, ac supra modum nigri. Veris tempore Zephyrus, ac Lybicus venti infinitum penè locustarum ex deserto ad eos deferunt numerum. Hæ permagnæ sunt. sed colore alarum turpi, ac squalido. Æthiopes ad id assueti, in quandam latam, longamq; multis stadijs cõuallem plurimum materiei ex propinquis ingerunt. Cum tempore locustarum tanquam nubes à ventis supra vallem defertur, materiem congestam, omnemq; loci herbam antea succisam incendunt. Locustæ desuper volantes ingenti fumo enectæ paulum vltra vallem ad terram tanta decidunt copia, vt victum omni gente abundè præbeant. Has enim sale, quod regio plurimum fert, superinfuso, diutius seruant, cibum gustu eis suauem. Hic est solus totius per omne tempus locustarum victus.

Leo quoq; Africanus lib. 9. descriptionis Africæ c. 3. locustarum in Africa plærunq; tanta fertur quantitas conspici tradit, vt volantes instar nebulæ, Solis radios operiãt, & arboribus atq; segetibus magnam perniciem afferant, vnde magnam annonæ caritatem relinquãt. Verùm Arabiæ deserti & Lybiæ populi locustarum aduentu fœlici omine gaudere: nam vel elixas, vel ad Solem desiccatas in farinam tundunt atq; comedunt.

Solinus similiter refert, confines Mauritaniæ Æthiopas locustas legere, inq; vitæ præsidiũ seruare duratas salsugine. Cui subscribens D. Hieron. lib. contra Iouinianum 2. ca. 6. Orientales tradit & Lybiæ populos quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes operiant, locustis vesci solere. Hoc verum esse, inquit, Ioan. Baptista probat.

Scaliger Exercitat. 192. contra Cardanum de Subtilitate: Apud Africanos, inquit, Syros, Persas in cibum recipiuntur illæ, quæ carent alis. Asraci & Onisciȷ à Dioscoride nominantur, à Plinio Attelabi. Mihi videntur quiduis potius quàm Asellorum vel speciem, vel lentitudinem referre, ad appellationem consequendam. Elixis vescuntur Arabes: tostas etiam rediguntur in pollinem. Nostrates aliæ virides, aliæ fuluæ, aliæ colore squillarum marinarum. Æthiopicæ aut rubræ, aut luteæ sunt. Troglodytæ vocant Ambat, Arabes Gierard, ἀκρίδας Græci, & eo, quo Plinius vsus est, nomine. De ijsdem vide ibidem plura. Eustath. Od. β. 303. in illa Homeri οἵτ' ἐδόνεε inquit,

inquit, dictum esse ad differentiam aliorum hominum, qui non tales sunt, cuiusmodi Æthiopas Marobios esse historia testatur, qui cùm panem vidissent illum stercori compararũt. Sunt etiam, qui locustis ac piscibus victitant, qui idcirco ἀκριδοφάγοι, & ἰχθυοφάγοι dicebantur. Scythica autem gens atq; Massagetica carnibus victitans, ne ipsa quidem vult σιτοφαγεῖν.

Dioscorides quoq; Aphros ad Leptim habitantes ἀκρίσιν abunde vti dicit scilicet in cibo, vt Cornarius in commentarijs in eundem interpretatur & Mathiolus. Quin & Aristophanes in Acharnis facit huius cibi mentionem, cùm inquit:

Δ. Οὐκ ἀλλ' ἐγὼ χῶ παῖς ἐρίζομεν πάλαι βούλει πρὸς αὐτὸ δῶμεν,
καὶ πῖσι καὶ λαμάγῳ πότερον ἀκρίδες ἥδιον ὄζειν ἢ κίχλαι;
Λα. ὁμὲ ὦ ὑβρίζεις. Δι. τὰς ἀκρίδας κρίνει πολύ.

Id est, Non. Sed ego & puer iam dudum contendimus. Vis paciscì, & Lemacho committere vtrum locustæ suauiores sint, aut turdi. La. Eheu quàm me contumelia afficit, Di. Iudica, locustas longè iucundiores esse. Hinc & apud Plutarchum in Symposio Thales ita loquitur: γεωργοῦ γὰρ ἀκρίδας καὶ ὄρνιθας ἀντὶ πυρῶν, καὶ κριθῶν συγκομίζειν ἐθέλοντος ἁδὲν διαφέρει τύραννος, ἀνδρα πόλεων μᾶλλον ἄρχειν, ἢ ἀνδρῶν βλάπτοντα. Id est, Nihil enim esse discriminis inter colonum qui loco tritici & hordei locustas comportare velit atq; aues, atq; tyrannum, qui mancipijs quàm vtris malit imperare.

Sed quorsum hæc, inquies, de locustarum esu tam multa? Vt quoniam cùm sacræ, tum prophanæ literæ testantur locustarum esum olim populis nonnullis fuisse vsitatum, non miremur insignem quoq; Christi πρόδρομον Ioannem Baptistam, qui duro omnino ac aspero corporis cultu victuq; vsus est, ijsdem in deserto vesci fuisse solitum, quemadmodum S. Euangelistæ Luc. 3. Matth. 3. Marcus 1. capite locupletissimè testantur. Quid ergo opus est nodum, vt ita loquar, in scirpo quærere, & quemadmodum nonnulli cùm veterum, tum recentiorum fecerunt, vocem ἀκρίδ, quæ in Euangelio ponitur contra omnem grammaticorum consensum in alienum sensum detorquere, vel etiam (quod videtur esse nephas) corruptam suspicari? Nonnulli enim (teste Theophilacto) ἀκρίδας vocarunt esse herbas, quas μέλαγρα appellant, alij etiam ἀκρόδρυα, siue ὀπώρας ἀγρίας, id est, arborum gemmas, aut fœtus, aut syluestrium fructuũ cibos, quibus Ioannes vsus sit. Sed vox ἀκρίδ nusquam in illa significatione apud vllos authores reperitur. Hieronymus Montius in libro de tutela salubritatis putat ἀκρίμονας esse legendum, quæ vox turiones, asparagos, cymas, summitates arborum significat, Theophrastus similiter Paracelsus, vbi de melle scribit, & qui eum sectantur, Michael Toxites in Onomastro suo super Theophrastum, & Leonhardus Thurneyserus, per ἀκρίδας, siue locustas plantarum extremitates, non insecta illa venenosa intelligenda esse volunt. Nam, vt Toxites inquit, etiam nos solemus lupulos, asparagos, & similium locustas cum oleo et acetо edere, veterum autem cibus olim herbis potius quàm carnibus constabat. Hæc ille: Sed nusquã constat in vllo authore vel vocem Græcam ἀκρίδ, vel Latinam locustæ in illa significatione vsurpari, quam illi fingunt linguarũ forsan illarum ignoratione decepti. Sunt etiam qui ἀκρίδας scriptum fuisse existimant exigua mutatione dextro nomine, quas pyrastros, siue pyros agrestes interpretantur apud Theophrastum & Dioscoridem.

De Ioannis Baptistæ acridophagia.

Epiphanius contra Ebionæos annotat nonnullos Iudæos deprauatè pro ἀκρίδες legisse ἐγκρίδες, quod nomen interpretatur bellaria ex melle siue oleo, veritatis sermone, ita in mendacium conuertentes, vt Epiphanius ait. Eustath. ιλ. 6. inquit, ἐγκρὶς πυμάτιον ἐν μέλιτι ἢ ἐλαίῳ, εἶτα μελιτόμβρον, id est, bellarium in oleo, siue melle coctum. Idem ιλ. 2. ἐγκρίδα, etiam panis speciem esse ex Epicharmo probat. Acceperunt etiam quidam hoc loco genus esse Cancrorum marinorum, qui ab Athenæo καρίδες, & ἀχαρίδες (nam vtroque modo scriptum reperi) appellantur, quorum Apitium ita appetentem fuisse scribit, vt & Minturnis (quæ vrbs est Campaniæ) plurimum sit commoratus pretiosos cancros, quorum ibi magna erat copia, comedendi gratia, & in Lybiam vsque, cùm ibi mira magnitudine nasci cognouisset, peregrinationem susceperit.

Ἐγκρίδες.

Quidam ἀκρίδες exposuerunt cancros.

Καρίδες, id est squillæ.

Gaza in Aristotelem squillam, siue squillum vertit, de qua sic scribit Robertus Constantinus in supplemento linguæ Latinæ: inquiens Squilla, καρὶς (quia capite quod κάρη, magno est: vel quia ἀκρὶς marina) & καρὶς, & χαρὶς apud Athenæũ lib. 3. Gallis cheurette, & Northmanis creuete est. Differentiæ plures. Est enim καρὶς πλατεῖα, squilla lata, Liguribus Orchetta, & Massacara

Universidad de Deusto
Biblioteca

Siculis, ac Neapolitan. Magnitudinis hæc locustarũ multò latior. Altera est cœlata, tota rubra, quæ τέττιξ ἐνάλιος & Ælian lib. 13. cap. 25. id est, cicada marina, Cammarus, siue Gammarus Columel. ac Plinij. Tertia κάραβος, siue κάραβη. Arist. l. 4. c. 2. Histor. Animal. Cui crusta tenuis, candida, interdũ rubescens, longitudo palmi maioris. Quarta, squilla gibba, κάρις κυφή: Est & squilla parua, κάρις μικρὸς (aliàs, quæ καρίδιον in pinnis) Monspelij Ciuade, Italis Gambarello. Vltima squilla μάντις (à μάντις, magnæ locustæ specie) dicitur: Cui duo brachia locustæ magnæ terrestres, siue ἀκρίδες appellentur, & desertum à mari procul absit, & cancri illi marini in deliciis habeantur, à quibus Ioannem Baptistam constat omnino abstinuisse, duro, rigidoq; victu contentũ. Nos ergò repudiatis omnibus illis opinionibus simpliciter credamus Ioan. Baptistam vesci locustis fuisse solitum, cùm & vox ἀκρὶς & nusquam nisi pro locusta apud auctores græcos accipiatur, & constet cùm olim, tùm hodie quoq; illas quorundam populorum cibum esse, & demq; doctissimi quiq; cùm patrum veterum, tum recentiorũ interpretum in eadem sint sententia, quorum nonnulla exempla subiungã. Chaldaica versio pro voce ἀκρὶς habet חַרְגּוֹל Kamza, quod locustam significat Nahum. 3. & Esaiæ 40. sic dicta à colligendo. Suidas eandẽ vocem in Euang. interpretatur εἶδος ζῳύδιον, id est, genus animalculi. S. Chrysostomus scribit parua fuisse animalcula, quorum in deserto Iudeæ maxima fuerit copia, oleo coqui solita, qui pauperum fuit cibus. S. August. quoq; in Epist. ad Roman. Ioan. Baptist. locustis vesci solitum dicit. Idem testatur Theophilactus, qui tamen simul esum illum locustarum allegoricòs interpretatur, id, quod etiam facit Adamantius (id est Origenes) Homilia in Lucam 11. cap. De S. Hieronymo supra dictum est, qui & ipse simpliciter vocem ἀκρὶδες Locustas interpretatur, de quo etiam Cælius lib. 28. cap. 2. Hieronymus Cardanus hac ipsa de re, & de locustarum in genere cùm pernitie, tùm vtilitate, atq; esu lib. 9. de Animalibus, quæ ex putredine generantur, sic disserit. Aduersus humanum genus contraria ratione Locustæ paratæ videtur, non passim abundant, sed Africa fermè sola hac peste, & quod magis mirum est, alternis fermè annis laborat. Cælum, pro ostento in Italia vt vidimus, paucis ab hinc annis, non secus ac densa nubes obtegebant. Prouinciæ in quas calamitas hæc decideret, satis, ac germine omnia vna nocte spoliantur: diceres enim niuẽ decidisse nocte tota, si candidæ tam essent, quàm sunt nigræ. Forma earum est vt locustarum Italicarum, sed rubro obscuro colore, maiores paulò, & volandi facultate præditi. Sunt qui ventis illas ad nos ferri supra mare, non sponte, ob multitudinem, & regionis distantiam existiment. Gignuntur iuxta paludes, & cùm in cultam Africæ terram volant, non generant, vel parum. Quæ in paludibus relinquuntur, non possunt adeò multiplicari, vt euolare adhibulum necesse sit, sed contentæ sunt sarmentis, algaq; palustri, ob id cùm frequentissimè, non nisi alternis annis, plerunq; etiam rarius in prouinciam grassantur. Quæ verò exeunt absumptis satis, cùm euolare cogantur quærendi cibi gratia, tandem à ventis præcipitantur in mare. Quandoq; verò vero eorum perseuerantia, roboreq; earum vsq; ad aduersas Africæ regiones deferuntur: cuius mali Siciliæ primùm, post Italiæ haud expers est. Experimento compertum est curam ad oua delenda ignibus profuisse, nam sobole priuantur. Si tamen cura non adhibeatur, hoc malum visum est sequenti anno repullulare, non leui incommodo: præter enim certam sterilitatem periculum etiam pestilentiæ afferunt, ac omen ad futurum bellum.

Locustarum esus.

Quibusdam tamen vtiles: adeò nihil ex quaq; parte aut beatum, aut ingratum. Arabes enim, & Lybiæ populi siccatas sole redigunt in panes: recentes quoq; edunt. Nec mirum, cùm Moses in salutaribus cibis diligentissimus, locustas Hebræis vt salutares comedere permiserit. Et Ioannes Baptista illis cum agresti melle in deserto vescebatur. Naturæ autem rerum imperiti, ignariq; de hoc admirantur, & multa perperam fabulantur, ne vir solitarius locustas ederet in deserto: cùm Germani quidam milites bombyces nostros in serici speciem nutritos, in tanta etiam rerum copia deliciarum causa frixos ederint, idq; iure. Nam quæ innoxia sunt, & sapore, & odore tetro carent, sola opinione constant. Itali enim mustelas solo colore à vermibus distinctas, cùm hæ nigræ sint, vermes rubri, comedunt, atq; inter cupedias ponunt, cùm tamen ex putredine, non ex ouis, quemadmodum locustæ, & bombyces, generentur: Simili ratione ostrea, conchyliaq; ta mauidè, vt etiam eruda deuorem us, quæ ex putredine procreari scimus. Nec tamen scio præter hæc tria, vllum animal quod ex sola putri materia ortum habeat in vsu esse culinarum, &c. Mercurial lib. 2. var. lect. cap. 20. de hoc

Bombycum esus.

Mustelarum esus.

de hoc ipso locustarum esu hunc in modum disputat. Agatharchides & Diodorus scripta reliquerunt quosdam populos ob frequentem locustarum esum non modò breuiori cæteris vita esse, verùm etiam sæuissimo quodam pediculorũ alatorum genere, nec admodum dracunculis prædictis dissimili morbo conjumptos interire. Vnde vehementer mirari soleo, quomodo Parthi, ac Iudæi potuerint (vt Leuit. 11. narratur) locustis victitare: nisi Dei immortalis beneficio id perinde factũ est in ipsis, ac in Ioanne Baptista obseruatum legitur apud Matth. Alioquin, vt Galenus 5. de Loc. aff. nec non Suidas tradunt, Seleucidas aues in Asia locustis vescentes, statim ipsas excernere, & proinde nil ferè nutriri, sic par erat homines eo vnico cibo haud quaquam diu superesse posse. Historiam ab Agatarchide relatam, quoniam medicos adiuturam, ac delectaturã spero, eam Latino sermone expositam hìc subiungam. A prædictis non multum differunt locustarum esores, gens quidem staturæ alijs breuioris, aspectu macilens, ac supra modum nigra. Sub æquinoctiũ vernum, quando apud ipsos Aphrici, & Zephyri spirant, ex loco quodam incognito ineffabilis magnarum locustarum multitudo vnà cum illis ventis ad ipsos peruehitur, quæ ab auibus volandi facultate parum, at corpore longè differunt. Ab hoc animalium genere toto tempore nutriuntur, ijs salitis, atq; alio modo paratis vescentes: venantur autem ipsas fumo ex aëre in terram deijcientes. Atq; hi agilitate quidem, & pedum velocitate pollere dicuntur, sed cum valdè siccum nutrimentum capiant, vltrà quadragesimum annum vitam non producunt: imò vita miseriorem, sanè mortem obeunt. Siquidem appropinquante senectute eorum corporibus alata pediculorum quædam genera innascuntur, figura quidem taninis muscis similium, sed alioquin minorum. Incipunt à pectore, ac ventre, breuiq; vniuersam faciei cutem depascuntur. Atq; horum alij primùm scabiosorum instar afficiuntur, deinde seipsos grauiter dilacerant, tandemq; morbo consistente nec non cum bestiolarum exortu tenuibus essu ijs humoribus intollerabiles cruciatus subire miseri coguntur, sicq; vel ob succos, vel ob alimentum vel ob aëris prauitatẽ intereunt, &c. Stapulensis & Erasmus in suis cõmentarijs in nou. Testam. pluribus contendunt aduersus Liranum, Rabanum, Perottum & alios per ἀκρίδας locustas esse intelligendas, & his Ioan. Baptist. vesci fuisse solitum, de quo etiam extat illud Ecclesiæ carmen:

Præbuit hic cum tegimen camelus,
Artubus sacris strophium bidentes,
Cui latex hausium sociata pastum,
Mella locustis.

Equidem an illis ipsis locustis, quæ apud nos sunt, populi olim nonnulli, & sanctissimus ille Christi præcursor: vesci fuerint soliti, dubitandum esse puto, mihi potius aliud quoddam videtur fuisse locustarum genus nostro dissimile. Deinde cum plurimi regiones illas peragrarint, & adhuc peragrare soleant, mirum forsan alicui videatur neminem eorum vel talem aliquam locustam esui aptam secum attulisse, cum multa alia nobis inusitata ex regionibus illis asferant, vel minimam aliquam in suarum peregrinationũ libellis, quorum non pauci extant, huiusmodi locustarũ, quas Ioan. Baptist. comedit, mentionem fecisse. Nam verisimile est regionem illam in qua versatus est, adhuc animalculis illis, quibus in cibo vsus est, abundare. Nunc quoniam de locustarum esu multa satis dicta sunt, non inutile forsan, nec etiam iniucundũ fuerit, de earundem secundum sacras literas & rabbinorum scripta generibus atq; nominibus, nominumq; interpretationibus varijs quædam adijcere, quæ ad multa sacræ scripturæ loca illustranda non parum conducent. Secundum ergò sacras literas & rabbinorum monumenta 7. ferè locustarum sunt genera: quatuor tamen inter aues mundas numerantur, quibus licebat Iudæis vesci, vt Leuit. 11. scriptum est.

Hæc 4. genera erant quadrupedia, quarum hæ sunt differentiæ atq; nomina. Prima species ארבה Arbe dicitur à multitudine, à רבה rabach, id est, augescere, seu multiplicari. R. D. Kimchi super Ioelem sic putat nominari quòd hæc locustarum species omnium sit maxima & copiosissima, vnde nomẽ speciei pro genere vsurpatur: vel quòd agminatim atq; turmatim aggregentur. Id genus locustarum in Ægyptios agros Moysis tempestate diuino iudicio orientali vento immissum, horribilem illis vastitatem intulit, sicuti Exod. 10. scriptum est. Itaq; mirum non est numerosissimarum pernitiosissimarumq; huiusmodi bestiolarum similitudinibus crebrò in sacris literis hostium multitudinem, vim, impetum atq; pernitiem quam adferunt adumbrari, vt Iud. 6. Ierem. 45. Nahum 3. Prou. 20. Iob 31. Psalm. 72. & alibi videre licet. Psal. 109. ver. 23. Sicut vmbra, inquit Dauid de-

Incommoda locustarum esus.

Seleucides aues locustis vescuntur.

Locustarum genera secundum sacras literas & rabbinos septem. Arbe.

Similia ducta à locustis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

plorans miserrimum rerum suarum statum, dum inclinat, transeo, excussus sum quasi locusta. Hanc similitudinem alij ad corporis maciem nimio mœrore contractam referunt, quòd locustæ tenues sint atq; leues: alij ad iniurias, quibus animalculum hoc est expositum, cùm sæpe ventorum vi magna agmina locusturum abripiantur & præcipitentur vel in mare, vel in loca deserta. Sunt qui hoc similitudine instabilem eius conditionem exprimi volunt, quod locustarum instar huc atque illuc migrare quasiq; saltare cogatur, nec habeat certam aliquam & quietam sedem.

Attelabus.

Vocem porrò arbeh nonnulli vertunt voce ἀκρίδα, quæ & ipsa videtur esse generalior ad quoduis locustarum genus significandum: dicitur autem ἀκρὶς secundum grammaticos παρὰ τὸ πικρὰ τῆς δρεπάνου καὶ δρεπάνων τέμνειν, vnde ἀκρίδιον locustula diminut. & ἀκρίδοβόσκα capsula ad venandas locustas. Sunt qui βρῦχον vertunt, de qua voce infrà. Nonnunquàm 70. & Hier. vertunt ἀττέλαβον (scribitur etiam ἀττελάβη) quod Aquila in comessorem vertit. Ἀττέλαβος Græcis genus est locustæ minutum, de quo sic Hieron. Attelabus parua locusta est inter locustam, & bruchum, & modicis pennis reptans potius, quàm volans, semperq; subsiliens. Et ob hanc causam, vbicunq; orta fuerit, vsque ad puluerem cuncta consumit, quia donec crescant penna, abire non potest. Ioel. 1. & Nahum. 3. Chaldaicè arbeh vertitur גבא Goba, ab altitudine, sine, vt alij volunt, Goba dicitur collectio à גבב gabbeh, id est, congregauit, quòd videlicet in magno numero veniat, atq; vt Prou. 3. legitur, veluti turmatim procedat. Eadem vox etiam Nahum. 3. ponitur. Paruuli tui Cegob gobai, id est, quasi locusta locustarum. 70. simpliciter transtulerunt ἀκρίδα. Kimchi, Abraham & Ionathan intellexerunt etiam eximiæ magnitudinis locustas, nam plerunq; geminatio verbi ἐπίτασιν habet R. Sel. exercitum locustarum exposuit. Amos quoq; 7. v. 1. גבי Gobai ponitur, vbi per examen locustarum fœnum cordum seu autumnale depascentium, terræ fœtæ futura depopulatio ac deuastatio à numerosissimo Assyriorum, Babylon. & Roman. exercitu designatur. 70. interp. ἐπιγονὴ ἀκρίδων, id est, fœtum locustarum reddiderunt.

Gobas.

Porrò vt apud Hebr. Arbeh, apud Græcos ἀκρὶς, sic apud Latinos locustæ nomen videtur esse generalissimum. Locustam autem volunt grammatici dictam esse ab vredine locorum, quasi locus vrens, siue exustulans. Isidoro & Lirano sic videtur dicta quod longis sit pedibus, quasi longa hasta: vnde & eam tam maritimam quàm terrestrem (addit Isidorus) Hastago appellant.

Locusta vnde dicta.

Secunda species est Leuit. 11. סלעם Salaam, nusquam alibi in sacris literis reperitur. R. Abraham ben Ezra, & Hizkuni putant sic Hebraicè dici eo quod ascendat & saliat super rupes & silices. Nam סלע Sæla Latinè silicem saxum siue rupem significat. Alij sic volunt dici à סלם Salal, id est, viam complanauit, seu consullam inserta litera ν, quod scalam significat, à סלל Salal, id est, viam complanauit, seu construxit, exaltauit, conculcauit. R. Dauid Kimchi definit genus esse locustarum altum, gibbosum, & sine cauda cum capite oblongo, quod à Chaldæis & rabbinis רשון Raschon appellatur. 70. interp. & post illos Hieron. ἀττέλαβον Attacum verterunt.

Salaam.

Raschon.

Tertia spes est חרגל Chargol. Hebraicum Chaldæus paraph. retinet, qui vocat חרגלא Chargola. Vetus interpres pertit ὀφιόμαχον. Est autem ophiomachus, vt quidam scribunt, genus vermis lucrus, aut lacertæ pugnantis cum serpentibus, vnde nomen est sortita. Sed Chargol probabilius est esse genus locustæ, vt Kimchi videtur.

Chargol.

Quarta species Hebraicè חגב Chagab, Chaldæis Chargeba dicitur, Chagab. Hieron. Ecclesiast. vlt. dicit esse ambiguum, quod & locusta & ἀττέλαβος potest transferri, & metaphoricè ibi nomine significari senum crura tumentia & podagræ tumoribus prægrauata. Hæ 4. commemoratæ locustarum species Iudæis concedebantur in cibum, quibus verisimile est Ioan. Baptist. vesci fuisse solitum. R. Selom. in Leuit. scribit Iudæos non posse has 4. locustarum species à se inuicè discernere.

Chagab.

Sunt præterea aliæ 3. locustarum species, de quibus Ioel scribit cap. 1 & Amos 4. Prima dicitur גזם Gazam à גזז Gazas quod tondere, radere, excindere significat. Ioel. 1. & Amos 4. quibus omnia è terra nascentia detondeat, depascat & absumat. Chaldaice Ioel. primo וחלא זחיל Zachalah Sechale ærats, id est, reptilia terræ Mich. 7. Apud rabbinos passim ad significandam Gazam vsurpatur. Kimchi quoq; Ioel. 1. Gazam scribit esse vermem olera & præsertim brassicas abrodentem, sic dicitur quod per humum rependo omnia absumat & perdat. Mercerus Ioel. 1. putat βρῦχον posse verti, de qua voce infrà. Quinquarboreus in Amos 4. cap. dentibus, inquit, durioribus valida ita vt arbores etiam comedere possit, vnde apud Amos scriptum est: Et oliuas vestras comedet. 70. verterunt κάμπτων. Est autem κάμπη (qua voce etiam Latini vtuntur) vermiculus hortenses maximè herbas, & arborum frondes erodens, dicta à κάμπτειν, id est, flectere, quia in arcum arrependo incuruatur. Columel. Nec solùm teneras audent erodere frondes Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe. Porrò & vocem Græcam κάμπην, vt Gaza, & Heb. Gazam, vt Hier. & alij plærunq; vertunt Erucam. Est autem Eruca, vt Liranus inquit, propriè vermis in oleribus nascens. Idem, eruca ab erodendo dicitur vermis, quod erodit frondes, & maximè olerum; vnde eruca quasi eroda. Plin. lib. 17. cap. 24. sunt eadem causa nascentes & erucæ dirum animal, erodunt q; frondem, aliæ florem: oliuarum quoq; vt in Mileto, ac depastam arborem turpi facie relinquunt. Nascitur hoc malum tempore humido & lento. Fit aliud ex eodem, si sol acrior insecutus iusserit ipsum vitium, ideoq; mutauerit. Idem lib. 11. cap. 32. Multa autem insecta & aliter nascuntur, atq; in primis ex rore. Insidet hic raphani folio primo vere, & spissatur sole in magnitudinem milij cogitur. Inde oritur vermiculus paruus, & triduò mox eruca, qua adiectis diebus crescit, immobilis duro cortice ad tactum mouetur aranei. Hæc eruca quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio. Quomodo sata contra erucas & alia venenata animalia conseruanda vide eundem lib. 18. cap. 28. Gazam porrò quidam locustam, nonnulli cicadam (perperam meo iudicio, cùm iucunda hæc magis sit æstatis nuntia, quàm nocens) Galli chenille, Ital. erucho, Hisp. erugo.

Eruca.

Secunda species apud Ioelem est ילק ielæk, quasi dicas liguritio, à לקק lakak (vnde lecken Germ.) quod lambere & lingere significat, quia herbas lambant & deuorent. R. D. Kimchi in 1. Ioel. definit animalculum alatum instar crabronis, sed minoris quantitatis, quod arborum folia depopulatur, & in maxima multitudine vastat. Ioel. 1. Ielek Chaldaice verticur גזרת Coret, id est, incidens. Nahum 3. Gladius deuorabit te Caiælæk congregare, siue vt R. Abraham, & Kimchi interpretantur, aggrauare Caiælæk: & v. sequente iælæk expansus est, & auolauit. Hic Chaldaica versio nomen Ielek interpretatur partim nomine וחלא Sochala, id est, reptilis, siue vermis, partim nomine קמיצא Kameza, quod & ipsum locustam sic dictam signif. de quo suprà, à collectione seu congregatione (vnde & Camez punctū à collectione oris dictum volunt) quòd ea gregatim siue agminatim volant. Syriaca quoq; noui Test. versio eadē voce pro nomine ἀκρὶς & vtitur. Ioel. 1. eandem vocē Ielek Chald. paraph. interpretatur nomine פרחא Pirha, quasi dicas motatio seu cursitatio, à פרח Perah, id est, motū est, volitauit, cursitauit, eò quòd huc atq; illuc vastando fruges cursitet & subsiliat. Secundum cōmemoratas ergò illas Chaldæas interpretationes colligitur Ielæk locustæ genus esse quod præter copiam & numerum volatu etiam præstat celeriore, & latius quàm cætera extenditur, plurēsq; agros celerius conficit atq; consumit: vnde & Ier. 51. legitur, Adducite equos quasi Ielæk aculeatum: & 51. Nisi impleuero te hominibus quasi locustis, & Psal. 105. v. 34. de plaga Ægyptiacis, Dixit & venit arbe veielæk absq; numero. Exod. 10. vox arbe tantum ponitur, quæ est generalis. Et locusta absq; numero. Hinc rectè grammatici Ielæk definiunt genus esse locustarum numerosum, turmatim volans, quod aculeo tanquam lingua vtitur herbis & frugibus allambendis atq; corrumpendis accommodato.

Ielæk.

Porrò 70. interp. vocem Ielæk plærunq; vertunt βρῦχον. Hieron. & pleriq; græcum vocabulū retinentes Bruchum vertunt (vnde forsan Germ. brüchen & brächen, quod consumere & conficere significat) Βρῦχος autē, vel, vt Hesych. scribit, βρῦκος, alij, eodem teste, βρῦκα, est propriè λαμπρὰ ἀκρὶς virens adhuc locusta. Phauorinus inquit, ἡ νεοττὸς καὶ ἄπτερος ἀκρὶς, id est locusta recens nata, & pennis carens, sic dicta παρὰ τὸ βρύκειν quod vt & βρύτειν, & βρυχᾶν (vnde forsan nostrum fräſſen) comedere significat, Liranus similiter Nah. 3. Bruchum dicit appellari fœtū locustæ antequàm habeat alas, vnde etiam βρῦχος quasi βραχὺς, id est, breuis, vel à βρύκειν consumere, quod consumat totū in circuitu suo: iacet enim vno in loco, & radicitus consumit fructus, cùm autem volat appellatur locusta, quasi longa hasta, Græci verò basticon appellant. Idem paulò post: Differunt autem locusta & bruchus vt perfectum & imperfectum in eadem specie. Fœtus enim locustæ antequam habeat alas vocatur bruchus, sed quando est alatus, dicitur locusta. Secundū hanc græcorum & qui eos sequitur, Lirani descriptionem non rectè ielæk vertitur βρῦχος, cùm ielæk, vt suprà dictum est, secundum grammaticos propriè sit genus locustæ aculeatum pennatum, atq; volans, βρῦχος autem locusta recens nata, pennarum adhuc expers. Mercerus Ioel. 1. ielæk vertit trucam, quod mihi magis placet, de qua voce suprà.

Βρῦχος.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Chasil.

Tertia porrò locustarum species apud Ioelem est חסיל *Chasil, quasi dicas perditio, siue absumptio, siue depastor, à* חסל *Chasal, quod absumere, perdere & deuorare, nec non consummare (vnde Chasal Hasepher, id est, finitur liber) significat, quod omnia vastet & perdat, ita vt nihil reliquum faciat, Deut.28. Sementem multam sparges in terra, & modicum congregabis, quia à locusta Iechhazilu, id est deuorabunt omnia. Chal paraph. Ioel 1. vertit* שמיטתא *Schemota, vel, vt tradit Mercerus, quòd longa sit & subtilis (id enim hoc nomen Thalmudicis significat, teste Aruch) vel quòd terram inultam reddat, qualis anno 7. qui annus est* שמיטתא שמט *Shemitha, id est, remissionis terræ Exod.23. à* שמט *reliquit remisit. Sed quoniam eadem vox* שמט *Shemota mat etiam rapere, euellere, extrahere, in Targ. Esther, nec non exilire Deut.20. sig. Schomota unde videtur esse dicta locusta quod huc & illuc saltando (vnde etiam ab Italis Caualletta, à Gallis Sauterelle vocatur) fructus & grana euellit, atque perdit. 1. Reg. 8. arbe & chasil communiuntur.*

Shemota.

Ερυσίβη.

Interpretes 70. Ioel.1. verterunt ἐρυσίβῃ *per υ in antepenultima (nam* ἐρεσύβη *per iota aliud est, etsi vtrumque frugum est vitium) id est, rubiginem vel robiginem, forsan quòd nomen Hebræum respondens, non inuenirent. Res tamen ipsa communis videtur: vt sicut vermis siue locusta Chasil totum exhaurit & absumit, sic rubigo in segetibus nihil relinquat, quod sit vsui. Chasil autem locustæ aut vermis noxij genus esse alia quoque scripturæ loca testantur. Rubiginem quidam recentiorum putant vermem esse, qui maximè rorem sequatur. Hier. Rubigo rorem noxium sequitur. quum in folia depluit, sole superueniente animatur & viuit, varieq; plantis nocet. Μίλη & quoque dicitur rubigo segetem infestans, teste Pausania & Eustath. in Bocot: inde fortè Germ. mitraut. Quarta species à Ioele additur Arbe, de qua suprà. Hæc de nominibus atque generibus locustarum apud Hebræos & Chaldæos.*

Locustarum species secundum Græcos.

Græci plures species agnoscunt, quarum nonnullas paucis perstringam. ἀκρὶς *Dioscorid. & Æginetæ dicta: ὃν & alijs, fortasse à motus segnitie, &* ῥιζοχάουης. *Deinde* μάντις *quasi vates dicas, quod vbicunque appareat, famem portendat, quæ in stipulis enascitur, corpore viret, intermedijs pedibus oblongis, sed exilibus, (vnde Theocr. Idyl. 1. præmacram ac prætenuem puellam* μάντιν *vocat) & segetes depascitur Dioscor. Noxij est molestiq; aspectus, vnde adagium. Mantis te vidit, in eos quibus fascinator oculis mali quippiam obiecit. Vide Eras. in Chil.* μάσταξ *quoque genus est locustæ, quod nonnulli bruchum vocant. Item* κορτὼψ & κορυδὼπις: *à* πέτομαι, *& ὤψ per omicron. Aristoph. in Acharn.* ὅσον τὸ ζῆμα παρνόπων προσέρχεται *Scholiast. exponit* εἶδος ἀκρίδων, *aut* κονοπίων *vnde Apollo æneus Athenis* παρνόπιον *locustarum dictus, eò quòd locustas olim regionem infestantes expulsurum se dixerit.* μολπὶς *quoque animal quoddam locustæ simile Nicandro frumentum depopulans, fortè gurgulio* ἀτέλαβος *& locustarum minimum pennis carens,* κάραβος *quoque insecti genus, quod Gaza aliàs sullonem, aliàs scarabeum tantum interpretatur. Est etiam* κάραβος *& καράβις Tralliano (quam & ἄσακον vocauit Aristostratus, vt ex Epicharmo confirmat Athenæus) piscis, qui Latinis locusta dicitur, de quo vide Plin. lib.9. cap.51. & 32. Est etiam astacus siue Elephantus Plinio locustarum species.*

Animalcula hæc minima sint licet atque tenuissima, tamen maxima sæpe Dei iudicio herbis segetibus atque arboribus damna important, vnde dira sæpe horrendaq; fames consequitur, id quod sacræ prophanæque literæ, omniumq; temporum experientia testatur. Vnde Plin. lib.11. c.29. Longinqua etiam ab illis maria transeuntur, continuata plurium dierum profectione. Quod maximè miremur, famem quoque, quam propter externa pabula petiere, sciunt imminere. Ac deorum ira pestis ea intelligitur. Nam & grandiores cernuntur, & tanto volant pennarum stridore, vt alia alites credantur, solemq; obumbrent: sollicitè suspectantibus populis, ne suas operiant terras. Sed faciunt quippe vires, & tanquam parum sit maria transire, immensos permeant tractus, diraq; mole sibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morsu erodentes, & fores quoque tectorum. Italiam ex Africa maximè coortæ infestant, sæpe populo ad Sybillina coacto remedia confugere inopiæ metu. Plura ibidem tradit de illarum generatione, & ortu interitu, magnitudine praesertim Indicarum locustarum, illas oppugnandi enecandiq; consuetudine in regione Cyrenaica, in Lemno insula, in Syria.

Locustarum damna.

NOTA.

Quàm grauiter anno 1542. ex paludibus Mœotidibus profectæ Pannoniam, Germaniam, Italiam infestarint. Mathiolus in Dioscorid. & anno 1545. Germaniam, Gualt. in Ioel. & anno

1547. & 1548. Bæticam Arias Montanus in caput secundum Ioelis: & anno 1556. agrum Mediolanensem, & Heluetiam anno 1364. mense Augusto afflixerint, Lauaterus in Ezechielem testantur. Sic anno 594. tempore Gregorij Magni Pontificis cum omne viride ex terra nascens absumpsissent, horrenda fames & pestis secuta est, quæ totam Italiam toto biennio durissimè vexauit. Et postea Ludouici 11. Imp. tempore magnam Galliæ partem locustæ vastarunt. Vnde mirum non est illas exercitum Dei magnum Ioel.2. appellari, & potentissimorum immanissimorumq; hostium irruptiones tristes atq; pernitiosas illarum similitudine sæpe adumbrari; de quo præter suprà commemorata testimonia vide Apoc. cap.9. vbi locustarum imagine falsi doctores, seu potius seductores, ac impostores, vt Mahometani & alij, videntur depingi. Hæc de locustis sint dicta, quibus ceu natis consumere fruges Deus pro iniquitia sua atq; clementia partim ad hominum fame puniendum, partim etiam alendum atque pascendum vtitur, ira vt vnum idemq; animalculum admirabili Dei potentia atq; prouidentia hominibus nonnunquam alimentum, aliquando famis inediæq; causa existat. Huc quoque pertinent illa Ambrosij obseruatione dignissima lib.5. Hexamer. cap.23. Vsque ad locustam quoque gratia diuina penetrauit. Quæ cùm agmine conferto regionis cuiusce occupauerit latitudinem, innoxio primum fertur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi diuinæ signij præceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus eæ quæ cœlestis vltionem offensionis exequitur, piæ ministra vindictæ. Hanc quoque auis deuorat Seleucis, data ad remedium malorum, quod locusta consueuit inferre. Cui creatori inexplebilem deuorandi naturam, vt insatiabili pastu plagam, quam suprà diximus, poscit extinguere. De locustis extat Iodoci Villichij dialogus (in quo tractat quæstionem illam de cibo Ioan. Baptistæ) & Hadriani Iunij collectanea, quorum neutrum vidi. Gesnerus quoq; noster piæ memoriæ de omni insectorum genere fœtum post se reliquit inchoatum ac imperfectum, quem & speramus & optamus D.D. Vuolffij affinis mei obseruandi opera atq; studio tandem aliquando perfici & absolui.

Superioribus porrò addi possunt παμφάγοι *omnia mandentes, de quibus Plin. lib.6. c.29.* πολυπφάγοι *pultiuori, quo nomine olim Latini à Græcis fuerunt appellati, ob frequentem pultis esum.* Σκατοφάγοι *stercoriuori, medicorũ epitheton apud Aristoph. Galenus 10. de Simp. med. cap.1. Xenocratem damnat, quòd stercora ægris voranda daret, ac probrum ait grauius esse* κοπροφάγον, *id est, stercoriuorum audire, quàm fellatorem, aut cinædum.* ἀνθρωποφάγοι & ἀνδροφάγοι *humana carne vescentes, cuiusmodi & olim, & hodie multi populi reperiuntur de quibus vide multa in meis comment. in periplum Ponti Euxini, & maris Erythræi. De Carmanorum immani consuetudine occisorum capita suspendendi, & eorum linguis esitandis vide Crinit. lib.6. cap.13.* Αλληλοφαγίαν *Philo. lib.* Θεὶ ἀρῶν, *ponit inter vindictæ diuinæ species, qua nimirum homines nonnunquam fame dira atq; funesta compulsi seinuicem deuorant, ita vt parentes quoq; contra* στοργὴν *naturalem liberos suos aliquando deuorasse legamus: Huc addere potes* ἑαυτοφαγίαν *si ita loqui licet, cùm nimirum homines malesuada similiter rabiosaq; fame concitati in semetipsos sæuiunt, & brachia cæteraq; membra sua carpunt ac deuorant, cuius sanè horrendæ vindictæ diuinæ non pauca in historijs exempla reperiuntur.*

DE ALIMENTORVM QVORVMVIS RECEPTACVLIS SEV PROMPTVARIIS, EA RE condendi asseruandiq; more ac consuetudine.

CAPVT X.

HAEC de alimentorum nominibus atq; generibus varijs sint dicta, nunc consequens videtur esse vt de ijsdẽ, quatenus ille vel reponi atq; custodiri, vel coemi, vel deniq; coqui solent, verba faciam, qua quidem tripertita alimentorum consyderatio multa ad cognoscendum vtilia atq; iucunda continebit. Quod ad primum attinet, pulcherrimum Horatius existimauit onerare mensas dapibus inemptis, cuiusmodi sunt hortensia, siue olera, arborum poma, atq; baccæ: probrò contrà vertit è macello viuere, & talis fuit antiqua rusticorum vita. Quo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

circa nequam patrẽ familiâs antiqui putabant illum, qui illa emeret, quæ fundus parare posset. Hinc pertinet Iudæorum prouerbium זרע ולאה זבין Sera velo Tisbin, id est, tantum semines, quantum sufficit pro familia, neq; cogaris emere. Quamuis enim possis emere, & fortasse cum lucro nihil ominus præstat id tritumquod apud te nascitur, eo quod comparabis. Quis, inquit Varro, non audiuit patres nostros dicere. Ignauum, & sumptuosum esse eum, qui succidiam in caxario sustenderit à lenio potius empram, quàm à domestico fundo? Verum hodie non vrbani modò, verum etiam rustici homines è macello victitant, cum summo rei familiaris dispendio.

Primum itaq; patres familiâs dabunt operam, vt habeant penuarium omni esculentorũ genere instructissimum, vnde illis cùm suæ familiæ quotidiè alendæ, ac nutriendæ, tùm honestis, ac necessarijs conuiuijs instruendis facultas suppetat. Itaq; cùm esculenta, ac poculenta omnis generis, quæ habent domestica, vel ex pecoribus, vel ex agris, pomarijs, atq; hortis suis diligenter colligent, recondent, atq; custodient: tùm illa quæ nõ habent domi suæ, nec ex prouentibus suis colligere possunt, illa tamen sunt necessaria, commodis & opportunis temporibus, in quibus moderato pretio venduntur, emere, atq; in locis, vt cellis armarijs (vnde German. armãrgiẽ) horreis promptuarijs, atq; Apothecis cõmodis reponere, atq; recondere studebunt, vnde illa si opus fuerit, vel ad domesticos vel ad familiares suos quotidie alendum, vel ad alios quoq; conuiuijs excipiendum, atq; tractandum proponere possint. Hæc præcipua patrum, matrumq; familiâs cura, atq; prouidentia esse debet.

Sic CHRISTVS quoq; in Euangelio Lucæ 12. boni & prudentis Oeconomi dicit esse officium, thesauros cibarios repositos habere, atq; reconditos, quos suo tempore ad familiæ suæ sustentationem proferre, atq; depromere possit. Huic simillimum est illud M. T. Ciceronis: Semper enim boni (inquit) assiduiq; domini referta cella vinaria, olearia, & penuaria est. Sed tamen hic cauendũ, ne vel nimis de victu, cultuq; corporis simus solliciti, quod CHRISTVS expressè prohibet, vel cellis nostris, atq; promptuarijs plenis nimium cõfidamus, ac gloriemur, inde belluandi, & pergræcandi occasionem capeamus, vt voluptuarius ille, cuius in Euangelio fit mentio: qui, vbi cellas suas omnis cibariorum, atq; poculentorum genere repleuerat, nulla inopum habita ratione, genio, & voluptatibus indulgere statuit: quem illius nefarium conatum, atq; propositum Deus inopinata morte fregit, & ad nihilum redegit. Hic operæ pretiũ fuerit in genere quædam dicere de nominibus, atq; generibus varijs locorum, seu receptaculorũ, quibus ea quæ ad victum sunt necessaria, à frug alibus patribus atq; matribus familiâs reponi, recondi, atq; custodiri, & inde rursus, si opus fuerit, deprompta lent. Sunt hæc omnino duplicia, secundum duplex nimirum alimentorum genus qua continent, quorum alia sunt animata, vt animalia viua, alia inanimata, vt sunt vinum, oleum, sal, carnes, lana, oua, omnis denique generis fruges, atque fructus.

Lucæ 12.

Alimenta vt duplicia, ita duplicia illorum sunt receptacula.

Prioris generis loca, ædificia, seu receptacula, in quibus nimirũ animalia viua inclusa seruari, pasci, atq; saginari solent, stabula generatim appellantur, à Græcis σταθμοὶ, αὐλαὶ, κλεῖσια. Dorice κλίσιον, quæ etiam domum seruilem significat, in qua cibum capiebant, nec non vestibulum (vnde κλίσιον dicatur quasi κλιδ'ιον) vide Eustath. Οδ. Ω. Dicitur etiam præsepe Columellæ, præsepia Virgilio, non tantum locus in quo iumenta, cæteraq; huiusmodi pascuntur, sed omnia loca clausa, in quibus animalia continentur. Vergilius: Ignauum fucum pecus à præsepibus arcent.

Animalium receptacula quo modo in genere appellentur

Præsepe.

Idem: Aut intus clausos satura ad præsæpia seruant.

Idem: Stabant trecentum vituli è præsepibus alti. Quidam tamen præsepium propriè locum esse volunt, in quo pabulũ animalibus porrigitur, siue apponitur. Vnde metaphorikῶς eleganter etiam de loco dicitur, in quo homines pascuntur. Palinurus apud Plautum in Curculione de parasito: Tormento non retineri poterit ferreo,

Quin reciperet se huc esum ad præsepim suam.

Huc referri potest prouerbium, quod est apud Suidam, de Epicureis, οἱ ἀπὸ τῆς ἀυτῆς διανὸς φάτνης ἐσθόντες, qui ex eodem quasi præsepi ederunt, de ijs qui eandem doctrinam hauserunt, in eodem studio fuerunt instituti. Columella, In stabulo sunt, inquit, ampla præsepia, super quæ transuersi asseres in modum iugeri, à terra septem pedibus elati, configantur, ad quas religari possint iuuenci. Præsepe tamen propriè ipsum stabulum dicitur: lignum verò ad quod equos, cæteraq; iumenta capistrata (ita enim ipsa lora dicuntur) religare solemus, non aliter quàm ad ansulam, vel vncinum, vacerras nominantur. Columella, claustrorũ genus vacerras appellat, quibus robore factis caueæ munientur.

Vacerra.

Φάτνη Græcè idem significat quod præsepe Latinis ὀπὸ τῦ φαγεῖν mutata litera γ in τ, siue παραδοχῇ teste Eustathio Οδ. ο. & ιλ. ε. & cum pro stabulo generatim, tum pro loco in quo pabulum iumentis apponitur, vsurpatur. Inde & superiorem & inferiorem partem dentium molarium coniunctim simul φάτνας vocant. Suidas φάτνῃ interpretatur βάσεις, est enim hæc iumentorum quasi mensa. Christus recens natus à sancta sua matre fascijs inuolutus, & ἐν τῇ φάτνῃ dicitur fuisse repositus, eò quòd non erat illi alius locus in diuersorio. ibi φάτνη cùm pro stabulo, tum pro præsepi speciatim dicto potest accipi, nam etiam præsepium dicitur, & βουκάνη Pindari Scholiasta, id est boum præsepe. Φάτνη.

אבוס, id est, ebus, Isaiæ 1. locus est, in quo & iuxta quem caleant, & aluntur animalia, vnde videtur deriuatum אבוס abus, id est, altus, saginatus, seu pinguefactus. Vulgò vertunt præsepe. Cognouit asinus præsepe suum. Isa. 1. Præterea saginariũ, hoc est, locus siue stabulũ in quo vituli aligati saginantur Hebraicè propriè מרבק marbek dicitur, 1. Sam. 28. Iere. 46. Amos. 6. Malac. 4.

Porrò Marcus Varro libro de re rustica 3. villaticæ pastionis genera tria dicit esse, nempe ornithones, leporaria, piscinas. Animalium ergo vt tria sunt genera, nimirum quadrupeda, aues, pisces, sic tria sunt receptaculorum genera. Animalium receptacula sunt triplicia.

Quadrupedum primò ædificia in genere stabula, & præsepia appellantur, in quibus greges, & armenta tenentur, siue clauduntur: de quibus nominibus suprà. Hæc deinde secundùm varias quadrupedum species, quas continent, speciales quoq; appellationes sortiuntur. Exempli gratia equile Varroni, vbi equi stabulantur, Græcè ἱππῶνες, ἱππος ασις, ἱππος τάσιον, ἱππος ασία. Ouile Ouidio, caula Vergilio, Græcè σηκὸς, ἔπαυλις, σαβυλὸς Hom. μέσαυλοι. Hom. κλησίον, μηλιαυθμὸς Lycephroni, αὐλιον Theoc. μάνδρα schaaffstal, vbi oues pascuntur, & tenentur. Hara Cic. suile Colum. Græcè ὑφεῶς, συφεὸς, συβόσιον, μανδρόμα, χοιροξοφεῖον, ἀυλὴ Homero, Sauwoder Schweynstal. Item χοιρομοιεῖα vasa texta, in quibus porcellos vinctos saginabant, siue pertica cui alligati porcelli pascuntur. Bubile Columellæ, & Varroni (bouile dictio minus Latina est) Græcè βυσαθμον, βυσασία, βύσασις, βυαύλιον, βυκάνη, βυσαυη, Rinderstal/Küstal: à bos. Varro de re rustica lib. 1. cap. 14. In villa, inquit, faciunda stabula, ita vt bubilia sint ibi, hyeme quæ possint esse calidiora. Caprile à caprís, hædile ab hædis, agnile ab agnis nomina traxerunt. Quadrupedũ receptacula. Equile. Ouile. Suile. Bubile. Caprile. Hædile.

Leporaria Gellius lib. 2. cap. 20. vult accipi non ea tantùm, quæ maiores dicebant, vbi soli lepores sunt (quæ Græcis λαγωόφοβεῖα appellantur) sed omnia septa ædificia quæ sunt & habent inclusa animalia, quæ pascuntur. Vnde Varro, Cùm, inquit, emisti fundum Thusculanum à M. Pisone, in leporario apri fuere multi. Roboraria eadẽ à tabulis roboreis dicta sunt, quibus septa fuerunt, antequam macerias, & mœnia nosceremt, vt idem testatur ex Varrone. Dicuntur etiam Viuaria. Græcè θηριοτροφεῖα, δρύδακτα, Thiergarten. Huiusmodi nostri temporis principes ad venationum voluptatem, rarò ad pugnam in harena antiquioribus vsitatam parare consueuerunt. Leporaria. Roboraria. Viuaria.

Loca omnium alitum quæ intra pariteres villæ solent pasci ornithones appellantur, vt ex M. Varrone scribit A. Gellius lib. 2. cap. 20. Auiaria quoq; dici possunt, quòd aues ibi pascuntur inclusæ, quæ primus instituit, clausis omnium generum auibus, M. Lælius Strabo Brundusij equestris ordinis. Ex eo cepimus (inquit Plinius) animalia coercere carcere, quibus natura cœlum assignauerat. Loca in quibus aluntur apes μελισσῶνες & μελισσοτροφεῖα Græce, latinè, mellaria dicuntur, teste Columella. Vbi verò opimabantur altilia, Latinè saginarium à sagina dixere (Græcè σιταγώγιον, Germ. mest stal.) Vnde Marcus Varro scribit in re rustica, pullos anserinos includi saginario. Est & cors, quam cohortem quoq; dicimus, locus cinctus parietibus, quo gallinas, anates, & id genus reliqua habere in villa solemus. Vnde cohortales apud rei rusticæ scriptores gallinæ vocantur. Ouidius: Alitum receptacula. Ornithones. Auiaria. Saginarium. Cors siue cohors Gallinæ cohortales.

Abstulerat multas illa cohortis aues.

Et Varro, Cors, inquit, in qua pascebantur gallinæ, Græci ὀρνιθοτροφεῖον nominant, à gallinis pascendis, quas ὄρνιθας nuncupant, præ cæteris in eo includi solitas. Hinc ὀρνιθογονία ornithogonia fuerunt dicti commentarij de auitij natura. In vrbana quoq; domo cortem facere poterimus, in qua pascere ciconias, grues, pauones, gallinas, anseres, & similes aues dabitur ad vsus quotidianos. ὀρνιθοτροφεῖον.

Excreta autem purgamenta tritici minuta ad cibos cõmodè dabuntur gallinis, & cæteris auibus cohortalibus, & maximè cùm annonæ caritas fuerit. Seclusorium Varroni dicitur auiarium

Universidad de Deusto
Biblioteca

Secluſorium Cauea.

minus, quod alteri cum oſtio coniungitur ad ſecludendas aues. Cauea quoq; domuncula, ſeu carcer auicularum vocatur, ein Kefe.

Gallinarium.

Præterea à ſingulis auium generibus loca, ſine ſepta quæ illas continent, denominantur. Vigallinarium Columellæ, chors ſiue cohors Varroni locus parietibus incluſus ad paſcendas gallinas oſficina, Colum. ὄρνιθοβοσκεῖον hünerhauß.

Columbariũ.

Columbariũ columellæ περιστερῶν, περιστερεῶνος, taubenhauß. Columbarium etiam Varroni dicitur loculamentum ſingulis columbarum paribus deputatum, taubennäſt.

Χηνοβοσκεῖον Apiaria.

Sic locus propriè vbi anſeres aluntur χηνοβοσκεῖον Græcis dicitur. His adde appiaria, nà vulgo appellata ſunt loca in quibus ſtei ſunt aluei apum, vt teſtatur Gellius lib.2.cap.20. Sed, vt idem addit, neminem eorum fermè qui incorruptè locuti ſunt, aut ſcripſiſſe memini, aut dixiſſe. Nã autem Varro de re ruſtica 3. μελισσῶνες, & ἀμπελῶνες, id eſt, ἀμφιῶνες, inquit, ita facere oportet, quæ quidem mellaria appellabant, &c.

Piſcium receptacula.

Venio ad piſcium receptacula. Lacus verò (inquit Gellius ex Varrone lib.2.cap.20.) & ſtagna, quæ piſcibus viuis coërcentur clauſa, ſuo atq; proprio nomine piſcinas nominauerunt. Hinc Martialis: Piſcina Rhombum paſcit, & lupos vernas.

Piſcinæ quid.

Viuaria.

Viuaria quoq; dicuntur (Germanicè weyer/fiſchgrüben) quibus piſces incluſi paſcuntur. Plin. oſtrearum, inquit, viuaria primus omnium Sergius Orata in Baiano inuenit, Lucij Craſſi Oratorii ætate. Et mox: Eadem (inquit) tempeſtate prior Libinius Muræna reliquorum piſcium viuaria inuenit.

Romani piſcinarum ſtudioſiſſimi.

Apud Romanos etenim piſcinarum ſtudia celebrata ſunt, pretioſiſſimisq; piſcibus referta ἰχθυοτροφεῖα habuerunt: adeò vt Cato tutor Luculli grandi ære ſeſtertiũ millium quadringentorum, auctore Columella pupilli ſui piſcinas venditauerit: & velut antè à deuictis gentibus Numantinus, & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna à piſcibus cognominarentur. M. quoq; T. Cic. Luc. Philip. & Hortenſ. (qui piſcinam apud Baulos habebat) piſcinarios appellauit à piſcinis. Idem Paradoxo quinto, Reminiſcat, inquit, M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil ſplendidum, nihil ornatum fuit præter ipſos: & videat aliquem ſummis beneficijs populi vſum barbatulos mululos exceptantem de piſcina, & murænarum copia gloriantem, &c. Hinc tritones piſcinarum à Cic. dicti lib. epiſt. ad Atticum 2. cupidiuori ganeones, gulos proceres, qui piſcinis ſummopere delectabantur, cum luxus antiquitus eſſet in piſcium eſu. Vide Iunium in adagiis.

Piſcinarũ duo genera.

Piſcinarum autem genera duo ſunt, dulcium & ſalſarum: & (vt verbis M. Varronis vtar) alterum apud plebem, & ſine fructu, vbi Lymphæ aquam piſcinis noſtris villaticis miniſtrat, magno autem maritimæ piſcium nobilium, quibus Neptunus aut aquam, ſic & piſces miniſtrat, magis ad oculos pertinent, quàm ad veſicam, & potius marſupiũ domini eximaniunt, quàm replent. Primum enim ædificantur magno, ſecundò implentur magno, tertiò aluntur magno. Hirtius circum piſcinas ſuas ex ædificijs duodena millia ſeſtert. capiebat: eam enim mercedẽ eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Cæſari memini ſex millia murænarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſeſtertia villam veniſſe. Vide M. Varronem de re ruſtica lib.3. cap.3. & Columellam de re ruſt. lib.8. cap.16. de piſcinis & piſcibus alendis.

Piſcinæ vocabulum æquiuocum.

Quod piſcinæ vocabulum, notandum eo ſignificari apud Latinos etiam aquas in quibus piſces non eſſent, ad natationes collectas. Piſcinæ publicæ (inquit Feſtus) hodieq; nomen manet, ſed non extat: ad quam & natatum, & exercitationis alioqui cauſa veniebat populus. Huiuſmodi fuit Hieroſolymis illa κολυμβήθρα, id eſt, piſcina à natando dicta, cuius mentio fit Ioan.5. quæ Chaldaicè fuit cognominata בת חסרה beth cheſda, id eſt, domus benignitatis: quòd nimirum Deus ea benignè potentiam ſuam exereret in curandis quibuſdam morbis populi ſui. Quidam ſcribunt בתיאשר Bethaſchæd, id eſt, domus effuſionis, quod ibi aquæ effundantur tanquam in ſentinam. Nonnius κολυμβήθρων Homerico ἀσαμίνθων nomine interpretatus eſt. Syriaca verſio interpretatur locum מרעמורייתה, id eſt, maamudita ablutionis. Duplex etiam hic eſt lectio. Vna βοὸς ἐν προβατικῇ κολυμβήθρᾳ, id eſt, piſcina erat in regione, ſiue foro (tale enim quippiam eſt intelligendum) probatico, id eſt, pecuario, ſiue ouili. Altera quã & Nonnius in ſua paraphraſi, & Latinus interpres expreſſit, & Theophilactus ſecutus eſt. Eſt autẽ in Hieroſolymis προβατικὴ κολυμβήθρα, id eſt, piſcina probatica, quam Theophilactus ſic vult appellatã, quòd pecudes ſacrificijs deſtinatæ ibi congregarentur, & inteſtina ipſarum ibidem eluerentur. Hæc de animalium quibus ad veſcendũ vtimur, receptaculis varijs ſint dicta.

Alimentorũ inanimatorum repoſitoria.

Nunc dicendum de alimentorum inanimatorum, ſiue illa ſint liquida, ſiue ficca, ſiue poculenta, ſiue eſculenta repoſitorijs, atq; promptuarijs, eorumq; nominibus primò generalioribus, deinde ſpecialibus. מצרים, id eſt, Mezauim Pſal.144. accipitur pro reconditorijs, & locis ædium penitioribus (vnde penuaria Latinè) accipitur, in quibus reponi ſolent frumenta, & alia ad victum neceſſaria. Hieronymus promptuaria vertit: alij angulos interiores, ſiue receſſus, ſicut צייות Zauioth angulos exteriores ſignificat. Anguli noſtri (inquit Dauid) pleni producentes à ſpecie in ſpeciem, id eſt, varia genera annonæ. Varietas enim in victu grata eſt plæriſq;, nam vna res faſtidium parit.

Ozar.

אבוס בר Ebus bar, apotheca frugum, horreum, alio modo אסם Aſam (quod inuenitur tantùm in plural. numero) Deut.28. Emittet dominus benedictionem ſuper cellaria tua. Prou.3. & implebuntur horrea tua ſaturitate. Kimchi Aſamim exponit חרצרות התבואה Ozeroth Hatebuah, id eſt, theſauros, ſiue repoſitoria frugũ, Caldaicè ſimiliter ozaroth. Generale videtur pro penuario, ſeu apotheca quorumcunq; fructuum atq; frugum.

Generaliſſimum eſt vocabulum אוצר Ozar, id eſt, theca, apotheca, theſaurus, penu, cella: omnis locus abſtruſus, atq; reconditus, in quo aliquid reponitur, atq; recondiur, ab חצר azar, id eſt, repoſuit, recondidit, recluſit in arctum, ſeu arcam. 2. Par. 33. pro theſauris auri, argenti, lapidum pretioſorum. Nehem. 23. 2. Paralip. 11. pro theſauris, ſeu cellis frumentarijs, vinarijs, olearijs accipitur. Græcè ταμεῖον, & ταμεῖον (quæ duo vocabula Luc.12. ponuntur) generatim quamuis cellã promptuariã ſignificant. ταμίευε promere apud Ariſtoph. & ταμίη Homero ancilla promens, & condens neceſſaria ad victum. Apotheca tamen Latinè plerunq; apud Plinium & alios auctores Latinos ſpeciatim pro cella vinaria vſurpatur. Colum. lib.1. cap.6. Apothecæ rectè ſuperponentur his locis, vnde plerunq; fumus earum exoritur: quoniam vina celerius vetuſteſcunt, quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatem trahunt. Obiter hic nota fumo vina maturari, & denſa ſpiſſaq; effici, de quo vide Brodæũ miſcell. lib.1. cap.13. & Lambinum in Horat. lib.3. Carm. Od.8.

Ταμεῖον.

Apotheca.

Entheca.

Entheca ſimiliter Latinè pro quouis repoſitorio accipitur. Auguſt. in libro de vita clericorum, enthecam, inquit, nobis habere non licet, non eſt epiſcopi ſeruare aurum. Et paulò poſt: Nõ habeamus enthecam, &c. Hæc Auguſt. verba in Decret. Canon.12. Quæſt.1. percenſentur. Ab entheca enthecatiũ deriuatur, pro eo quod in repoſitorio conditum & cellario meluſum. Sidonius, Quicquid Helicon verbalibus horreis enthecatum poſſederat. Hoc Turneb. in ſuis Aduerſ. affectatiſſimè & ineptiſſimè dictum eſſe ſcribit. Enthecam memoriæ pro theſauro, & cella ponit Fulgentius: Iſidorus, ἐνθήκην, inquit, Græco ſermone repoſitam rei copioſam ſubſtantiam appellamus. Papinianno Dotes prædiorum, inquit, quæ Græco vocabulo enthecæ appellantur, Turnebus in illa verba. Enthecæ ſupellex quæ in prædio poſita eſt, tanquam eius dos.

Reconditoria, repoſitoria.

Latinè huiuſmodi loca, atq; vaſa vulgò reconditoria, & repoſitoria vocantur: Latinius cellæ, penuaria, & promptuaria. Varro lib.4. de lingua Latina, circum, inquit, cauũ ædium erant vnius cuiuſq; rei vtilitatis cauſa parietibus diſſepta: vbi quid conditum eſſe volebant, à celando cellã appellarunt. Celare autẽ idem quod abſcondere, vnde etiam cœlum dictum, quod omnia tegit. Ouidius:

Cella.

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cœlum.

Cella carnaria &c.

Inde à carne carnaria, à farina farinaria, à lignis lignaria, à libris libraria, à caſeo caſearia, ab oleo olearia, à vino vinaria, à penu penuaria dicta eſt. Cicero quinta Verrina, Marc. Cato, inquit, ſapiens cellam penuariam Reipub. noſtræ, nutricem plebis Romanæ Siciliam nominauit. Cellariũ quoq; à S. Hieronymo pro loco in quo ad victum neceſſaria reconduntur, vſurpatur. Vt Lucæ duodecimo: conſyderate coruos, quibus non eſt cellarium, neq; horreum (ὃ τοῦτο ἐστὶν ἀποθήκη) & Deus paſcit illos. Hinc cellarius dictus, qui cellæ curam gerit apud Plautum, qui aliàs promus condus dicitur. Vocatur etiam huiuſmodi locus edulijs reſeruandis, ac reponendis deſtinatus promptuariũ Varroni, & cella promptuaria Plauto, quod pleraq; ſint in promptu, ſiue quod inde depromantur alimenta atq; cibaria. Iſidorus, promptuarium, inquit, dictum, quod inde neceſſaria victui promuntur, id eſt, proferuntur. Cellarium, quod in eo colliguntur miniſteria menſarum, vel quæ neceſſaria victui ſuperſunt. Inter promptuarium autem & cellarium hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorum dierum, promptuarium verò temporis longi. A penu ſimiliter ſiue penore is locus penarium dicitur (vt Pompeius & Varro teſtantur) & cella penuaria, ſiue penaria Ciceroni. Penus autẽ non eſt locus, ſiue repoſitoriũ, vt vulgò nonnulli putant, ſed quicquid victus gratia ſiue eſculentum ſit, ſiue poculentum conditur,

Cellarium.

Cellarius.

Promptuariũ ſiue cella promptuaria.

Promptuarij & cellarij differentia.

Penarium.

Penus propriè quid.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ac seruatur, vt Gel. lib.4.cap.1. Scæuolæ Iurisconſ. & aliorum teſtimonijs probat. De hac voce penu, ſiue penoris, & quæ illa intelligantur vide plura ibidem lectu iucunda. Cellariũ Perottus vult differre à penu, quòd cellarium ſit paucorũ dierum, penu verò temporis longi: quæ eadem differentia Iſidoro ſtacuitur. Germ. huiuſmodi repoſitoria ſpeyßgaden/keller/kamer/kåller appellantur.

Cellarium quo modo differat à penu.

Promptuaria diuerſa Oporotheca.

Nunc vt olim, ita hodie quoq; in magnatum ædibus hæc promptuaria, ſiue cellæ ſunt diſtinctæ, & diuerſa quoq; pro diuerſis alimentorũ generibus nomina ſortiuntur. Exempli gratia oporotheca Varroni ὀπωροθήκη dicitur vbi conduntur autumnales fructus, obsgaden/obskåller. De pomariorum ſitu, deq; pomis ſeruandis Vitruuius lib.1.cap.4. Plinius lib.15.cap.16.

Pomaria.

Horreum Hebraicè ebusbar (de qua voce prius) ἀποθολῶν Heſych. σιτοβολιον Atticè, Germanicè ein kornhauß oder ſcheur. Horreum penſile, granarium kornkaſt/oder ſpeycher, Varro lib.4. de lingua Latina, Granarium, inquit, dictum vbi granũ frumenti cõdebant: vnde dictum niſi ab eo quod Græci κόχνον, à quo Græcis quoq; granum dictum: & in quo eadem conduntur horreum, ab horrendo. Petſius in Satyr. Iam nunc aſtringas, iam nunc granaria laxes. Horreum aliquando dicitur locus ad cuſtodiam non ſolùm frugum, ſed rerum aliarũ ſepoſitarum à quotidiano vſu: veluti apud Luc. Apuleium in Metamorphoſi, demonſtrat horreum vbi veſpera ſagaciter argentũ copioſum recondiderat. Apud eundem hoc vocabulũ ita generatim pro quarumuis rerum repoſitorio vſurpatur. Item à iuriſconſultis. Sic ab Vlpiano videtur vſurpari, cùm ait: Vina quæ in apothecis ſunt, fundo inſtructo legato non cedere, ſi ſint illic non vſus, ſed cuſtodiæ gratia: & ſic quæcunq; ibi quaſi in horreo habentur. Et in titulo de emptione, & venditione, clauibus traditis, inquit, ità merces in horreis conditarũ poſſeſſio tradita videtur, ſi claues ad horrea traditæ ſunt. Item Paulus, dolia inquit, in horreis defoſſa, ſi non ſunt nominatim in vẽditione excepta, horreorum venditioni ceſſiſſe videri. Item in titulo de officio præfecti vigilum, In horreis, ait, homines pretioſiſſimam partem ſuarum fortunarum reponunt. Item titulo Locati. Dominus horreorum effractis & compilatis horreis tenetur: nanq; vt ſcriptum eſt 4. Cod. Dominus horreorum periculum vis maioris, vel effractum latronum, conductori præſtare non cogitur. Exiſtimant grammatici, & id memorat Fortunatianus in lib. de Dialect. horreum ab horreo deo mutata litera nominatũ. Antiqui (teſte Feſto) farreum à farre dixerunt. Ouidius Horrea formicæ veniunt ad inania nunquàm

Horreum vnde dictum, & quot modis accipiatur.

Granarium.

Farreum.

Horrearius.

Nullas ad amiſſas ibit amicus opes. Diuus Auguſt. quid ſit horreum planiſſimè oſtendit, ſic ſcribens lib. de Opere monachorum: Apothecæ vel horrea verbum ex verbo repoſitoria dici poſſunt. Apotheca (inquit Iſidor.) vt & horrea repoſitoria vel recõditoria dici poſſunt, eò quòd in ijs homines elaboratas fruges reponunt. Ab horreo horrearius eleganti vocabulo dictus eſt, qui pro horreorum conductore poni videtur apud iuriſconſultos, titulo de his qui deiecerunt, his verbis: Si horrearius aliquid deiecerit, vel effuderit. Romæ fuerunt Sempronia horrea ad cuſtodiam frumenti publici. De horreorum granariorum, farrariorum, piſtrinorũ, fænilium ſitu optimo, quomodo frumentũ aduerſum mures, curgulliones, & reliquos beſtiolas, quæ frugibus ſolent nocere, deniq; temperie atq; calorem conſeruandum, vide Vitruuiũ lib.6.cap.9. & lib.1.cap.4. Varron. de re ruſtica lib.1.cap.6. Plinium lib.18.cap.38. Palladium lib.1.cap.29. Columel. lib.1.cap.6 Franciſcum Marium lib.2.cap.10. in Lexic. de partibus ædium.

Carnarium, Penarium, Vini repoſitoria. Cella Vinaria.

Carnarium Plauto in quo carnes aſſeruantur fleiſchgaden. Panarium Varro inquit, in quo panes condebant, quod & panarielum dicitur, & paſceolus, Græcè θύλαξ &, bzorkaſten. Porrò vini (quod inter liquores principem facilè locum obtinet) repoſitoria à Græcis οἰνῶνες, οἰνθήκαι, & οἰνοθήκαι appellantur. Latinè cellæ vinariæ, & abſolutè cellæ, & apothecæ. Vitruuius, habeatq; inquit coniunctam cellam vinariam, habentem à ſeptentrione lumina feneſtrarum. Cùm enim alia parte habuerit quàm ſol calefacere poſſit, vinũ quod erit in ea cella calore consumetur. Cùm verò fuſum, efficietur imbecillum. Plin. lib.14. Latus cellæ vinariæ, aut certè feneſtras vult obuertiri Aquilonem oportere, vel vſq; in exortũ æquinoctialem, ſterquilinia & arborũ radices procul abeſſe, omniaq; odoris euitandi facillimo in vino tranſitu. Atq; apothecæ vocabulũ quamuis generatim pro aliarum etiam frugum reconditorio vſurpatur: tamen ſpeciatim à Plinio, & alijs auctoribus Latinis crebrò pro cella vinaria accipitur. Seruius in illud Vergilij:

Apotheca.

Nec cellis ideo contende Falernis cellis expoſuit apothecis.

Plinius apothecas, inquit, fuiſſe, & diffundi ſolita vina anno 633. Vrbis apparet, indubitato vini opimiani

opimiani argumento. Item, vina in apothecis canis ortu mutantur quædam, poſteaq; reſtituuntur. Cellam autem vinariam concluſam, & ſubterraneam, ſi loci conditio patitur (nam in pluribus regionibus, Hypogea, id eſt, ſubterranea loca fieri in ædibus vliginis mador non ſinit) ac ſubdiali pauimento cum lacunula in medio ſternere habereq; conducet, vt & vina incorruptiora ſeruentur, & ſi quid cadorum, vel ſeruorum vitio fuerit effuſum, colligi poſſit. Lacuna ipſa, & lacunula dicitur liquidorum in terra concauum receptaculum. M. T. Cic. Lacunam impropriè ex furto dixit in auro factam. In hac veteres dolijs fictilibus vina ſeruarunt, quæ ſi duas aures, vel anſas habuiſſent, Diotæ nominantur. Horat.

Lacuna.

Dolia fictilia.

—deprome quadrimum Sabina à Thaliarche merum Diota.

Diota, inquit Turnebus in ſuis Aduerſ. eſt amphora ex eo nominata, quod vtring; ferri poſſet, cum vtring; ſit anſata: vnde ἀμφορεὺς vt ἀποφορεὺς à Græcis appellatur, & explicatur ἀγγεῖον κεραμεοῦν ἀμφοτέρωθεν φερόμενον, ὅ ἐστι διωτόν. Item:

Diffugiunt cadis cum fece ſiccatis amici. Item lib.1. Od.20.

Vile potabis modicis Sabinum

Cantharis, Græca quod ego ipſe teſta

Conditum leui (id eſt, gypſum) datus in theatro Cum tibi plauſus.

In teſtis antiqui vina condebant. Teſta Græca.

Lambinus condebant, inquit, vinum in teſtis antiqui, obturabantq; gypſo: quarum optimæ erant, quæ fingebantur in Græcia. Propterea Græcam teſtam dixit, vel Samiam intellige. Huc etiam pertinet illud Od.14. lib.3.

Spartacum ſi qua potuit vagantem Fallere teſta. Iuuenal. Sat.5.

—Cuius patriam, titulumque ſenectus

Deleuit, multa veteris fuligine teſtæ.

Alludit hîc ad morem veterum, quo tabella pendebat è vaſis vinarijs, in qua, ipſo Galeno teſte, vini ætas ſcripta erat: id eſt, quo tempore, quibúsue coſſ. conditum eſſet, id cum ex multis alijs Poëtarum locis, tum ex illo quoq; Martial. conſtat lib.7.

Potaui modò conſulare vinum Quæris quam vetus, atque liberale?

Ipſo conſule conditum. Et Iuuenal. Satyr.5.

Ipſe capillato diffuſum conſule petat. Id eſt,

—Vinum vetus tempore L. Opimij Coſſ. conditum Horatius:

Vina bibes iterum Tauro diffuſa, Id eſt,

Tauro coſſ. condita, non admodum vetuſta. Hunc morem notis & titulis amphoras & cados, in quibus vinum erat conditum, ſignandi conſuetudinem, Cicero quoq; in Bruto indicat his verbis: Vt ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita nouo, vt proximis Coſſ natum velit, nec rurſus ita vetteri, vt Opimium aut Anitium Conſ. quærat. Atqui hæ notæ ſunt optimæ, credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuauitatem, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Hinc commendare aliquem de meliore nota Catullo & Curio in epiſt. ad Cic. Turnebo & Lambino videtur translatio à vino ducta. Vinum autem diffuſum, vt Turnebus in ſuis Aduerſ. monet, eſt quod in amphoras, & cados apothecarum ad aſſeruandum fuſum eſt. Plin. Apothecas fuiſſe, & diffundi ſolita vina anno 1133. vrbis apparet indubitato vini Opimiani argumento. Defundere autẽ vinum eſt de dolio in crateram, aut de cratere in pateram fundere. Vnde rectè in Horat. conijcit Lambinus ſcribendũ:

Et niſi mutatum parcit defundere vinum.

Id enim eſt, in pateram vel cyllam fundere & bibere. Et lib.2. de Finibus: Quibus vinum defuſum ſit è pleno œnophoro, id eſt, deorſum in pateram aut poculum fuſum. Et apud Maronem.

Hæc ait & liquidum Ambroſiæ defudit odorem.

Vino porrò diffuſo (de quo paulò ante) Turnebus opponi putat vinum doliare, cuius rei Proculum Iuriſconſultum teſtem citat, eius hæc ſunt verba. Ego (inquit) etſi dolia in vaſis vinarijs non ſunt, tamen non concederem Trebatio, quod in dolijs eſſet, id eſt, quod in vaſis non eſſet, legatum. Illud verum eſſe puto, cui vinum legatum cum vaſis erit, ei amphoras & cados, in quibus vina diffuſa ſeruamus, legatos eſſe. Hæc ille. Vinum autem doliare, inquit Turnebus, vinum eſt nouum, quod quia vetuſtatem non habet, quæ diffuſo quæritur, & vino maturitatem & ſuauitatem affert, ideò minoris erat pretij. Vinum de dolio appellat Cicero, vt in Bruto. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare

Universidad de Deusto
Biblioteca

velit, de dolio sibi hauriendum putet? Appellat & vinum de cupa, vt in Pisonem. Panis & vinum à propala (sic enim in bonis libris legitur, vulgò propola) & de cupa. Plutarchus quoq; vinum de dolio nouum esse ostendit, his verbis: τὸν δὲ ἀνδρομέαν ἀπωσάμενοι τινὲς, καὶ ἡμερίδιον, ἀγεωπεῖον πίνομεν ἐκ πίθου κεντώντων χορῷ θέρους ἔμφορον. Id est, Isto veteri & miti vino reiecto, durum & immite, de dolio bibimus, culicum turba perstrepens. Apud Catonem tamen doliare vinum pendenti opponitur, apparetq; eius ætate nondum frequenter solitum esse vinum diffundi in Italia. Similiter apud Vlpianum vinum doliare omnes fere exponunt, quod in dolio conditum est, ad vini pendentis discrimen, præsertim cum vinum pendens, ipsas vuas significet, & vindemiam nondum collectam. Nam vinum pro vuis dici locus ille Plauti clarissimè indicat. Tum vinum priusquam coactum est, pendet putidum. Turnebus tamen apud Vlpianum doliare putat dictum à discrimẽ diffusi, de quo suprà pluribus. Postea primi in alpibus rustici cados ligneos circulis cinctos excogitarunt. Cadi ipsi seriæ, dolia, vasa dicuntur, quibus vinum conditur. Epigrammat. Poeta.

Cadi, dolia, seriæ vini repositoria.

In Vaticanis condita musta cadis.

Plinius. Dolijs etiam, inquit, interualla dari, ne inter se vitia serpant contagione vini semper exitiosissima. Terent.

Releui omnia dolia, omnes serias.

Releui inquit, hoc est, aperui, & quasi regypsans. Nam moris fuit olim vasa vino repleta picis aut gypso obturare, ne vina exhalarent, vt ostendit Columell. lib. 12. A. Pers. Satyr. 4.

Seriolæ veteris metuens deradere limum,

Id est, gypsum, vel picem, quæ in Italia ad vasa vino condendo maximè probatur brutia, vt auctor est Plin. lib. 14. Hic quoque notandum Orientales olim, vt etiamnum hodie solitos fuisse vina in vtribus recondere: vnde in sacris literis vtrium vini crebra fit mentio. Vt cùm Christus prouerbialiter ait, Vinum vetus in vtres veteres, & nouum in nouos infundendum. Quo indicauit certam proportionem, ac conuenientiam inter auditores, & disciplinam institutionemue, obseruandam esse, & mollius nouitios curandos esse, quàm veteranos. Et Iob. cap. 32. Venter meus tanquam vter vini, qui non est apertus, & sicut vter vini noui rumpitur. Hoc est (Augustino Eugubino interprete) magnam verborum vim concepit vterus meus: nempe mens, animus tanquam cogitationibus tumescit, & premitur. Vt vina noua feruent in vtribus, exundantq; spuma, nec tam capit se liquor, ita oratio gestit erumpere. Adhanc cùm vinum, tum oleũ, & alios liquores in vtribus seruandi consuetudinem Dauid quoq; alludit Psal. 56. Pone lachrymas meas in vtre tuo, id est, mor esto lachrymarum, & calamitatum mearum, sicut qui in vtre aut lagena aliquem bonum liquorem vini aut olei reponunt, vel etiam secum circumferunt. Mox sequitur, certè in libro annotabis. Oseæ 7. Dies regis nostri ægrotare fecerunt principes vtre vini, hoc est, natalitia regis onerarunt principes crapula, & helluatione, vnde morbus est consequutus. Sic Gabaonitæ vtres vini secum tulerant in signum simulatæ longinquitatis, Ios. 9. Vtrem aquæ Abraham ponit in scapulas Hagar, & filium dat, Gen. 22. Aristot. lib. 4. Meteor. scribit in Arcadia vinum in vtribus à fumo ita exiccari, vt bibatur abrasum ac defectum. Atq; hæc quidem satis sint dicta de alimentorũ omnis generis receptaculis, siue repositorijs, quibus addere libet Francisci Patritij hac de re sapientissima monita, atq; præcepta omnibus patribus matribusq; familiâs diligenter obseruanda, vt extat lib. 4. de Repub. cap. 5. Nam esculenta, inquit, quibus in diem vescuntur, pròptuarijs disponat (scilicet materfamiliâs de cuius officio ibi loquitur) non longè ab instrumentis, quibus cibos præparamus, quæ quidem non modò ordine sua disposita, verùm nitida & splendida esse debent, cum elegantia & gratia. Alia verò cibaria conseruanda ad vsum plurium mensium, quæ vno penoris nomine propriè nuncupantur, de qua voce suprà ex Gellio. Addit, Ea igitur reconditiora habere debent magis abscondita, quæ sæpius tamen reuisenda sunt, & à puluere situq; extergenda, ne à blatta, tinea, aranea, noctuaue exedantur. Et ne multus in his verbis penè vulgaribus sim, ita singula domi disponat matrona, vt omnia suo tempore conseruentur, hospitum aspectum non reformident, & cùm adsint, non desiderentur. Præterea quæ esui potuiq; in dies singulos sunt, & prandij cœnaue gratia parantur, ita ad manum sint, vt nec ad ingluuiem atq; ebrietatem familia ingurgitetur, nec ad nimiam parsimoniam esuriat, ac sitiat. Mediocritatem igitur seruet, & sic vno eodemq; tempore valetudini vtriq; familiari optimè consultum velit. Hæc ille.

Mos Orientalium in vtribus vina recondendi.

Testimonia ex sacris literis.

DE OPSONATIONE, OPSONATORIBVS, OPSONANDI VARIIS CONSVETVDINIbus. De locis in quibus omnis generis edulia venalia proftant, &c.

CAPVT XI.

ATQVE hæc quidem de alimentorum omnis generis repositione, ac ipsis repositorijs seu receptaculis sint dicta. Verùm quoniam plærunq; alimenta ad conuiuium vtilia, atq; necessaria emi solent, de illorum coëmptione (quæ opsonatio vulgò dicitur) & simul de eorum delectu (qui conuiuatori adhibendus) de foro siue locis, vbi ea vendi atq; etiam non nunquam præparari solent, de ciborum siue coctorum, siue cruduorum venditoribus, deniq; de cibario rum præfectis atq; episcopis, qui in omnibus bene moratis & constitutis ciuitatibus semper esse consueuerunt, quædam forsan lectu non iniucunda, nec inutilia trademus, exordio à nominibus ducto.

De ciborum coemptione.

Græcis itaq; ὀψωνεῖν est, opsonia coëmere, ἀπὸ τοῦ ὄψου ὠνεῖσθαι, quod etiam ὀψοπωλεῖον dicitur. Suidas ποιμέσι παρ' ὀψοπωλεμένοις, (ὄψα ὠνημένοις) ἐχθὲς ἀπεδόμην. Inde παροψωνεῖν, id est, λάθρα ὀψωνεῖν Aristot. de Mulieribus improbis.

ὀψωνεῖν quid sit.

Est autem ὄψον (vt vult Eustath. in Ιλ. λ. p. 814.) secundum veteres πᾶν τὸ συνάμμα σιτίοις ἐδιώμβρον, id est, omne id quod vnà cum frumento, siue panibus editur: ἀπὸ τοῦ ὄψε serò, ἰδίᾳ vel quod vel serò siue vesperi, non manè huiusmodi cibi proferebantur, vel potius quòd delicatis, & opiparis huiusmodi cibis serò voluptatis causa homines vti cœperunt, cùm ab initio simplicioribus fuissent vsi. Nonnulli (eodem teste) illud ἀπὸ τοῦ ἕψειν dictum volunt, quod illi non placet. Idem Ιλιαδ. λ. dicit, pisces & carnem opsonium esse carnis, eò propter illa plus panis, & quidem maiori cum voluptate comeditur. Sal esse opsonium pani, & alijs edulijs: cepas denique & alia bellaria probabili admodum ratione dici posse opsonia poculenti. ὄψον πατρὸς, id est, τὸ νῦν ὀψάριον, ὡς σφόδρα δ' ὄψας ὠφελησεναι κόν. Ath. lib. 7. docet ὄψον propriè appellari, quicquid cibi igneo quatur, πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδὴν: sed ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἰχθύν ἐδωδὴν, quòd cibus iste exquisitior ceteris sit, solos pisces istam appellationem apud posteros obtinuisse. Vnde (vt Eustath. loco paulò ante citato addit) ὀψάριον & τέμαχος ὅλη μόνων τῶν ἰχθύων ἐξηνρῶν propriè à veteribus dicitur. Inde Ioan. 6. ὀψάρια, pisciculi. Manifestum præterea est, (inquit idem) ὀψάριον accipi prò omni προσφάγιον, & vulgò προσφάγιον idem esse, quod ὀψάριον, hoc est, cibum, siue omne id, quod in macello venditur, ἀπὸ τοῦ ὀπτᾶν, id est, assando, vt nonnulli volunt. ὀψάρια πολλαὶ ἡδονὰς ὅλη ἐχθύος παρὰ τοῖς παλαιοῖς. Eustath. Plutarchus lib. 4. Sympos. Problem. 4. vbi quæritur, Terráne an mare opsonia suppediret commodiora? statim subijcit, Cùm multa sint opsonia, pisces tamen obtinuit, vt vel solus, vel præcipuè opsonium, ὄψον appellaretur: quia virtute reliquis omnibus multò antecellat, per Antonomasiam. Nam ὀψοφάγους, & φιλόψους opsoniuoros, & opsoniorum cupidos vocamus, non qui bubulis carnibus delectantur, vt Hercules, qui post carnem virides ficus edit: non qui ficubus, vt Plato: non φιλοβότρυς, qui vuis, vt Arcesilaus: sed qui subinde in foro piscatorio versantur, & tintinnabulum celeriter exaudiunt. Inde πάροψις quoq; vas, & opsonium quoddam dicitur. Hinc in cœna Domini, quæ Matth. 26. paropsis: Marc. 15. catinus vocatur. Paropsis leguminis Sueton. in Galb. ὀψάδες ὡς βάδες, & ἀνοψία ἡ τῶν ὄψων ἀπορία, opsoniorum copia: contrà ἀνοψία opsoniorum penuria: Suidæ ὀψοδεία, ἡ περὶ ὄψων ἀνδρεία: & ὀψοφαγῖν supra modum opsonijs vti, vnde ὀψονόμοι Athenis creati à senatu duo, aut tres. Et ὀψοφάγος, ὀψοφάγις, & ὀψοφαγίστωρ idem quiblaxis & dicitur, opsoniorum helluo, siue voracissimus. Et quia ὄψον speciatim pro piscibus accipitur, hinc ὀψοφάγοι qui piscibus summopere delectantur. Ὀψώνια quoq; veteres vocarunt cibaria militum: quas antiquiores dixêre τροφὰς: Latini stipendia, cùm pecunia numeraretur ad necessarium victum. Vnde ὀψωνιάζειν, stipendium præbere. Diod. lib. 16. Hinc Luc. 14. ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν. Suidas: ὀψώνια χάρισμα. Apost. τὰ δὲ ὀψώνια τῆς σαρκὸς, θάνατος. De voce ὄψου & eius derivatis vide plura apud Eustath. Ιλ. λ. p. 814.

Ὀψώνια.

A Græco promanauit Latinum opsonandi vocabulum, quod eiusdem est significationis. Nam & opsonare, & opsonari idem, quòd opsonium (vnde forsan nostrum opsonium) emere.

Opsonare apud Latinos quid sit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Opsonium autem à Latinis, vt Græcis ὄψον, propriè est omne id, quo præter panem vescimur, siue quod vnà cum pane comedimus.

Antiquitus opsonare, seu opsonari idem quod conuiuari: vnde frequentatiuum opsonitare. Cato in suasione, vt legi Orchiæ derogaretur: qui antea opsonitauere, postea centenis obsonitauere: significat autem conuiuari. Neuius: Multi mecum eo die obsonitauere.

Est autem varia huius vocis constructio apud auctores. Nam vel dicimus opsonare absolutè, vt Plautus in Captiuei:

Ipsi opsonant, quæ parasitorum erat prouincia.

Vel opsonare aliquid, Idem in Sticho: Opsonabo opsonium.

Vel opsonare duobus, aut tribus talentis, aut quouis alio pretio. Terentius:

Vix drachmis opsonatus est decem.

Opsonare quoque & parare, siue comparare opsonium, & pecuniam præbere significat, quo opsonium ematur. Plautus in Menæchmis:

Bachil. Tu facito opsonatum (paratum emptùmue)
Nobis sit opulentum opsonium. Et rursus idem:
Benè opsonaui (bona & opipara opsonia paraui)
Atque ex mea sententia bonum anteponam prandium pransoribus.
Prius iam conuiuæ ambulant ante ostium,
Quàm ego opsonatu redeo, Id est, quàm ego ab emendo opsonio redeo. Item:
Ego opsonabo, Id est, pecuniam suppeditabo, qua illud ematur. Germani opsonare est, Einkauffen. Hæc de nominibus: nunc de reipsa, ac primò de personis opsonantibus.

Personæ opsonantes.

Apud Romanos antiquitus moris fuit, vt vel ipsi patres familiàs opsonarent, vel illorum serui, nonnunquam etiam parasiti: id quod ex Plauti, & Terentij Comœdijs satis constat.

Plautus: Postquam obsonauit herus, & conduxit equos.
Terentius: Vix drachmis opsonatus est decem. Plautus in Captiuis:
Ipsi, scilicet heri, obsonant, quæ parasitorum antea erat prouincia.

Opsonatores qui.

Seruorum præsertim olim vsi sunt opera ad opsonia emendum: qui à Græcis ὀψῶναι, & ἀγορασταὶ: à Latinis opsonatores appellabantur, teste Athenæo. Hi dicto citius edulia iuxta communium oumerum coemebant. Vnde opsonator apud Martialem:

Dic quotus est? quanti cupias cœnare? nec vnum
Addideris verbum: cœna parata tibi est.

Apud Plautum in Menæchmi Erotium meretrix ad coquum:

Sportulam cape atque argentum. Eccos tres nummos habes?
Cylindrus: Habeo. Erot. Abi atque opsonium affer tribus,
vide quod sit satis.

Sportæ.

Sportæ, inquit Nonius, dictæ sunt vel à sparto, vnde fiebant, vel ab asportando. Sunt autem sportæ opsoniorum vasa, & receptacula. Græci ταρχάνας vocarunt. Varro de Vita populi Romani: Neque enim opsonium in tota cœna coemptum, ex varijs rebus cum coniectum in vnam sportulam perspicitur, &c. ex Nonio. Plautus in Casina, Senex ad villicum seruum.

Tene marsupium abi, atque opsona properè.

Obsonitor.

Ambrosius in libro de Helia & ieiunio capite octauo: Ieiunium & quietem dilegie, luxuriæ inquietudinem. Obsonitor est, qui ante quàm luceat, fores pulsat alienas, & tanquam bellum aliquod immineat, excitat dormientes. Turbatum vides, anhelitum aduertis. Interrogas, quæ causa perturbationis sit. Poscit, inquit, dominus meus, vbi vinum melius veneat: quærit, vbi duriora cua curetur, vbi iecur mollius, vbi phasianus pinguior, vbi pisces recentior. Cursitat per diuersa, & cum inuenerit, summo cursu properat. Inquierat dominum somnolentum, auctionatur pretia. Si pretium mouerit piscis, nunquam meliorem asserit inueniri, immò deesse. Heri, inquit, tempestas, hodie procella, vix istum potui latenter deprehendere: multi concurrant in macello, si tu reddideris, alter plus dabit. Seneca: Adijce obsonatores, quibus dominici palati nouitia subtilis est, qui sciunt cuius illum rei sapor excitet. CHRISTI obsonatores fuerunt Apostoli: quorum obsonationis mentio fit Ioan. 4. Nam discipuli inquit, eius in vrbem Samariæ, Sichar dictam, ascenderant vt γα-

γορασόμενοι, cibos emendi causa. Cùm itaq; rediissent, rogarunt illum, vt cibum caperet, quibus ille: Est mihi cibus quem comedam, quem vos quidè ignoratis. Discipulis autem inter se colloquentibus, & dubitantibus, nunquis illi cibum attulisset? dixit IESVS: meus cibus est, vt exequar voluntatem eius, qui me misit, & perficiam eius opus. O vtinam nos quoque Christiani exemplo eius cibum hunc appeteremus, hæ nostræ essent cupediæ, atque delitiæ. Hodie quoque apud multos populos vel ipsi patres matresque familiàs opsonantur, vel liberorum, vel etiam ancillarum atque famulorum opera eam ad rem vtuntur. Apud Hebræos viri potius, quàm mulieres opsonare solent. Nam mulieres sæpius domo exire inhonestum ducitur. Vnde huiusmodi vxores sæpius in publicum prodeuntes, per contumeliam vocant יוצאות iozeoth vagas, exeuntes (außfrauwen/non haußfrauwen) quæ sæpius ob hoc in periculum pudicitiæ incurrunt. Cuius rei exemplum est Dina. quod etiam prohibendum vtuntur versu 14. Psal. 54. כל כבודה בת מלך פנימה Cal cebudah bath malæk penimah, id est, Tota gloriosa est filia regis intrinsecus. Hæc de personis opsonatricibus.

Hebræorum mos.

Nunc de locis, in quibus omnis generis edulia, atque opsonia emi, vendiq; solent, nec non de personis vendentibus aliquid dicemus.

Loca in quibus edulia venduntur atq; emuntur.

Ἀγορὰ Græcè generatim quemuis locum quibusuis rebus vendendis, emendisue destinatum significat. Idem vocabulum etiam annonam, commeatum, omnia quæ ad victum necessaria in foro venire solent, (vnde ἀγορὰ ἐστράπτεσθαι eleganter à Plutarcho dicta lib. 4. Problemat. 4.) nec non pretium significat. Vnde ἀγοράζειν τὸ ὠνεῖσθαι, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀγορᾶς διαρίθμειν, & ἀγοραστὴς, ἀγορανόμος, &c.

Ἀγορά.

Ἀγορᾶς vocabulo respondet Latinum Fori nomen, à ferendo appellatum, vt Grammatici volunt, quòd sit locus, quò venalia omnis generis feruntur. Varro lib. 4. Quò conferrent suos controuersias, & quæ vendere vellent, & quò quæque ferrent forum appellarunt. Vbi generatim additum est ab eo cognomen: vt forum boarium, forum olitorium, quod erat antiquum macellum, vbi olerum copia. Ea loca etiamnum Lacedæmonij vocant μακελλώτας. Sed Iones ostia hortorum, & cæsselli μακέλλας. Secundum Tyberim ad Iunium forum piscarium vocant. Ideo ait Plautus: Apud piscarium vbi variæ res. Ad corneta forum cupedinis, à cupedio, quod multi fórum cupedinis, à cupiditate vocant. Symmachus forum cupedinarium appellat: Coëmpta, inquit, ex foro cupedinario. Hæc omnia postquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus, appellatum macellum (vt quidam scribunt) quòd ibi fuerit hortus: alij, quòd ibi domus fuerit, cui cognomen fuit Macellus, quæ ibi publicè diruta: è qua ædificatum hoc quod ab eo vocatur macellum. Hæc ille. Macellum (inquit Paulus) dictum à Macello quodam, qui exercebat in vrbe latrocinia, quo damnato Censores Æmilius, & Fuluius statuerunt, vt in domo eius opsonia venderentur.

Forum.

Forum cupedinarium.

Macellum.

Macellum quidam à macerando deductum arbitrantur, quòd pecora dum eo ducuntur, ibique tenentur, macerantur. Isidorus macellum vult dictum, quod ibi mactentur pecora, quæ mercantibus venundantur. Hebraicè dictum, בית המטבחת domus mactatorum, siue lanionum. Hinc Germanicum metzg/locus in quo pecora cæduntur, excoriantur, atq; venduntur: & inde metzgen/Italicè ammazare, cædere siue mactare. Quid si macellum à mactandis pecoribus sit dictum? A macello macellerij dicti Varro, Sueton. ὀψοπώλαι, qui macellum exercent non solùm carnium, sed omnium opsoniorum: quin etiam panis & frumenti venditores: quippe hæc omnia in macello venderentur. Cic. Si Epicuri de Voluptate liber corrosus esset, putauit annonam in macello cariorem esse. Idem de Diuinat. Annona in macello cara est. Plautus in Aulularia:

Macellarij.

Venio ad macellum, rogito pisces, indicant
Caros, agninam carnem, carnem bubulam,
Vitulinam, cetum, porcinam, cara omnia.
Atque eò fuerunt cariora, æs non erat.

Festus. Piscatorij ludi vocantur, qui quotannis mense Iunio trans Tyberim fieri solent à Prætore Vrbano pro piscatoribus Tyberinis, quorum quæstus non in macellum peruenit, sed ferè in aream Vulcani, quod id genus pisciculorum viuorum datur ei Deo pro animis humanis. Idem Græcis est ὀψοπώλιον, siue ὀψοπωλία. Athenæus lib. 1. Ex his apparet macellum dici locum, in quo quæ ad

Universidad de Deusto
Biblioteca

victum pertinent, vendi solent: vnde annona macelli tàm de piscibus, quàm de carnibus, reliquisq; ad victum pertinentibus Latinè, & eleganter dicitur. Nam locus vbi carnes tantummodò venduntur, carnarium appellatur. (κάπηλα apud Tarentinos) Plautus:

ὀψοπώλιον. Annona macelli.

Cœnam è carnario emit, iam factus satur.

Varro tabernam carnariam vocat. Carnarium tamen propriè dicitur, vbi salitæ carnes domi reponuntur. Plinius: Quippe è macello aut carnario viuendum est. Qui verò carnes in carnario venundant, etiam lanios constat appellatos fuisse. Plautus: In velabro vel pistorem, vel lanium, vel barruspicem. Vnde lanienæ dicuntur officinæ, in quibus venduntur carnes, Idem:

Carnarium.

Per myropolia, & lanienas, ciuiumque argentarias.

Lanienæ.

Carnarium quoque Plautus accipit pro ipsa carne:

Carnarium pro ipsa carne.

Qui mihi carnarium parauit ridiculus ad ientaculum.

Item carnarius dicitur masculino genere, & qui carnem vendit, & qui in edenda carne delectatur. Martialis:

Carnarius.

Carnarius sum, pinguiarius non sum.

Ergo vt apud Græcos ἀγορά, & πωλητήριον, ita apud Romanos forum generatim pro loco quarumuis rerum venalium accipitur: vt apud Germanos vocabulum **marckt**/ quod à mercatu ductum deriuatum. Iam verò singulorum eduliorum (nam de alijs rebus venalibus hîc non est dicendi locus) crudorum, atque coctorum, nec non poculentorum loca, in quibus venalia prostant, singulorum appositione denominantur. Sic enim exempli gratia locus in quo boues venduntur, à Latinis forum boarium, Græcè βουπώλιον, Germ. **Rindermarckt**: in quo pisces, forum piscarium, piscaria Vlpiano: macellum cetariorum Varro: Græcè ἰχθυοπώλιον, Germanicè **Fischmarckt**: in quo poma, in quo olera, forum olitorium, Græcè λαχανοπωλεῖον, Germanicè **krautmarckt**: in quo pomarium, ὀπωροπωλεῖον, Germanicè **Obstmarckt**: in quo pomorum forum pomarium, ὀπωροπωλεῖον, Germanicè **Vpomarckt**: in quo sues, forũ suarium, χοιροπωλεῖον, Germanicè **Sauwmarckt**: in quo cupediæ lautiores cibi, forum cupedinis Varro & Apuleio, cupedinarium Symmacho, Græcè ματτυοπωλεῖον appellatur, & sic de reliquis.

Nonnunquam cibi calidi, atque cocti venduntur. Sic Thermopolium Plauto, θερμοπώλιον, locus in quo cibi calidi venduntur.

Thermopolia.

Εφθοπωλεῖον, siue ἑφθοπώλιον, Athenæo locus vbi assata veneunt, forum cupedinarium, siue cupedinis: vnde ἑφθοπῶλαι, qui se eo quæstu fouent.

Popina quoque Ciceroni (vt Thermopolium Plauto) locus, vbi cibi calidi venduntur, aut vbi publicè opsonia, & delicatiores cibi assari, aut apparari, atque etiam comedi consueuerunt. Nam in illis helluabantur, vnde ab Horatio vncta vocantur, quia cibaria vncticra cocta in illis vendebantur. Dicta videntur à popa, quæ pinguitudo est, de qua Persius:

Popina.

——Aſt illi tremta omento popa venter.

Isidorus propinam Græco sermone vult dici, quæ apud Latinos corruptè popina dicitur: & ipsa locum iuxta balnea publica, vbi post lauacrum à fame & siti reficiuntur, & dictam vult à πεῖν, fame, quod hic locus famem tollat. De popina Horatius:

Fornix tibi, & vncta popina
Incutiunt vrbis desiderium. Idem:
——Quin omnia malit
Quæcunque immundis feruent allata popinis. Manilius:
Infamem, fœdam, turpemque odisse popinam.

Hinc popinones apud priscos dicti, & ipsi coci, ac propinariam exercentes, & ἀσωτεύεσθαι: qui se popinis dediderunt, quos alio nomine vocant tabernarios, & ganeones. Et popinatio dicitur à Gellio, quæ alio nomine helluatio: quam Græci ἀσωτίαν vocant. Extat luculentum Adriani Imperatoris rescriptum ad Florum Poëtam:

Ego nolo Florus esse
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas, &c.

Popina sellariola Martiali dicitur. Iuuenalis Satyra 8.

Sed cum peruigiles placet instaurare popinas. Idest

Idest, noctu diuq; patentes propter multitudinem cõfluentium: siue in quibus tota nocte popinones vino, libidinique inuigilabant. Scribit Iulius Firmicus, quòd Luna à Venere defluens, si feratur ad Mercurium, faciat popinarios. Venus quoq; si domina actus fuerit, in delectis locis faciet popinarios, & tabernarios. Popinari significat helluari, & indulgere popinis. Iulius Capitolinus: Dum Gallienus, inquit, popinatur, & balneis, ac lenonibus reputat vitam.

Sic ganeæ quoq; erant loca vinolenta (vt ea Marcellus vocat) gulæ & libidini aptæ: à quibus ita ganeones dicti, vt à popina popinones. Existimat Donatus ganeum dictum à terra, quam Græci γῆν, siue γαῖαν vocant, quasi terrarium, meretricis domicilium, non superius, vt cœnaculum. Apud Plinium frequens est, & penè peculiaris hæc dictio, accipiturq; pro loco, in quo cibaria guloſorum esculentiora concinnantur: & pro ipsa quoq; ingluuie, & cibarijs. Ait enim in decimooctauo, loquens de sue: Neq; alio ex animali numerosior materia ganeæ, quinquaginta propè sapores, cum cæteris singuli. Idem in 19. Quoniam portenta quoq; terrarum in ganeam vertimus. Sidonius: Diſruptum ganeæ stomachum nulla res sarcire melius, quàm parsimonia solet. Columella: Vt apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis (sunt loca in balneis, in quibus sudor elicitur sicco calore, teste Celso in lib. 2. & Vitruuio in 5.) excoquimus. Ganeum in neutro genere (inquit Festus) antiqui locum abditum, ac velut sub terra dixerunt. Terentius: Vbi illum quæram? credo abduxit in ganeum. Varro: Et hoc interest inter Epicurum & ganeones nostros, quibus modulus est vitæ culina.

Ganeæ.

Tabernæ quoque Latinis dictæ, in quibus olim omnis generis edulia vendi, ac in quibus commessari epulariq; solebant. Tabernæ diuersoriæ à Suetonio in Neronæ dicuntur, cauponulæ, & loca ad diuersandum comparata, ad differentiam earum, quæ venales habent merces. Sic taberna carnaria, in qua: carnes vinaria, in qua vina: vnguentaria, in qua vnguenta veneunt. A taberna procul dubio Gallicum tauerne promanauit. Sed taberna pro quouis loco, siue ædificio accipitur, in quo non edulia tantum, sed quæuis res aliæ venales prostant: & differt (vt volunt Grammatici) ab officina, quòd officina est vbi opera efficiuntur, taberna vbi venduntur.

Tabernæ.

Caupona similiter Latinis est taberna vinaria, sic dicta propter copiã rerum atq; eduliorum, quæ ibi venduntur. Inde dicti caupones, quos tamen Isidorus à cupis, vasis vinarijs, siue aquarijs vult dictos.

Caupona.

Græcè huiusmodi loca siue ædificia, in quibus edulia cocta venduntur, atque etiam manducantur ὀπταναία, θερμοπώλεια, & καπηλεῖα appellantur. Germanicè **bräterey**n/ **paſteten**heiſer/ **ſpeck**heüſer. Gallicè cabarets, rotisseries, & patisseries appellantur. Οἰνοπώλια sunt tabernæ vinariæ **weynhe**uſer/ &c.

Apud Hebræos in portis videtur fuisse rerum venalium mercatus, in quibus etiam ius dicebatur, resq; forenses exercebantur. Hinc porta ouium Nehemiæ 2. quæ (vt Lyranus annotat) etiã porta mercatorum dicitur, ex eo quòd mercatores ibi stationes suas haberent. Porta piscium, cuius fit mentio Nehem. 3. & 12. & Sophon. 1. forsan, quiv ibi erat forum piscarium. Porta equorum Ieremiæ 31. Nehemiæ 3. Hæc de locis.

Portæ Hebræorum.

DE EDVLIORVM VENDITORIBVS, PRAEPOSITIS, ATQVE PRAEFECTIS, EORVNDEM MVNERE, de coercenda dardaniorum, atque propolarum auaritia, de modo in obsonatione adhibenda.

CAPVT XII.

ETIAM verò varia quoq; sunt edulia quæuis vendentium nomina, vt: ἀρτοπώλης, ἑφθοπώλης, κρεωπώλης, ἰχθυοπώλης, ῥοβατοπώλης, ὀψοπώλης, θερμοπώλης, ἀλφιτοπώλης, ἀλλαντοπώλης, οἰνοπώλης, Id est, qui panes, carnes, pisces, oues, opsonia, cibos calidos, farinam, farcimina, vinum vendit. In ἰχθυοπώλας extat Ialsum Diphili carmen, quo illorum mores perstringuntur.

Nomina vendentiũ edulia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ωμαν ἐγὼ τὰς ἰχθυοπώλας τὸ πρῶτον
εἶναι πονηρὰς τὰς Ἀθήνησι μονοσὶ
τὸ σ' ὡὸ ἔοικε, τὸ γέ Θ', ὥσπερ θηρίον
ἔπιβουλὸν ὄζει τῇ φύσει, καὶ παντα χῆ. Hoc est,

Arbitrabar ego piscarios prius
Esse prauos Athenienses solos
Hoc verò, vt videtur, genus, veluti ferâ
Naturæ insidiatur, & vbique.

Vnde forsan Germani vulgò, Ein loser fischer. *Eorundem superbiam Amphis quoq; postea comicus carminibus perstringit. Item Alexis comicus in eorundem fastum atq; auaritiam inuehitur. Idem facit Antiphanes qui illos Gorgonibus comparat. Latinè caupo, popino, tabernarius, propolæ, narius, qui esculenta, aut poculenta delicatiora, cocta vendunt. Tertullianus de Fuga in persequ-*
tione: Nescio dolendum an erubescendum sit, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones, & lenones, Christiani quoq; vectigales continentur. Propala quoq; dicitur, qui panem, vi-
Propola. *num, & alias merces propalam velut ante palum, aut de palo pendentes habet, & vendit. Vt Cicero in Pisonem: Panis & vinum à propala & de cupa. Vocem propalam, vt annotat Turnebus in suis Aduersar. deprauarunt in propolam, cùm apud Græcos (quorum vocabulum videri volunt) hæc vox proxenetam significet, venditionisq; conciliatorem, vt scribit Pollux. Ea integra bodieq; apud Varronem remanet, sic scribentem: Deniq; ipsæ exruminantes ad propalam vitam diu prænducunt, id est, apud propalam. Apud Nonium quoq; Lucilius ipso syllabæ modulo satis indicat vocabulum Latinum esse, cuius verba sunt:*

Olitores. *Vt cum primitijs ficus propala recentes Protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos.*

Olitor, qui olera vendit, Apul. in Apolog. Olitori & cauponi meritò est concessum bolus & vinum ex nobilitate commendare. Holitores olim in abiectissimis & contemptissimis habebantur, vt prouerbium indicat:

Sæpe etiam est olitor valde opportuna locutus.

Mulieres vilissimæ olera vendebant, & per vrbem promercalia clamitabant. Sic Petronius mulierem agreste olus vendentem dixit, & ab Aristoph. Euripidi mater exprobratur oleraria, id est λαχανοπωλήτεια *quin & ipsum* σκανδικοπώλην *ea de causa appellat, quod ne hortense quidem olus, sed (quod* σκάνδιξ *Latinè herba scanaria dicitur) agreste mater eius venderet.*

Heb. Sonab. *Hebraicè* זונה *sonah caupona siue hospita sic dicta themate* זן *son, quòd escas præparet, & vendat. Eadem vox meretricem significat, à themate tamen* זנה *quòd scortari est: quia vt plurimum hospitæ eædem & meretrices, vt de Rahab dicitur Iosuæ 2. Iacob. capite 2. & Auctor epistolæ ad Hebræos* πόρνην *reddiderunt, id est, meretricem, quam Suidas sic vult dictam* ἀπὸ τῦ πέρνα, *id est, venditur, eò quod corpore se venalem prostituit. At Chaldæus Paraphrastes vertit* פונדקיתא *Pundekita, id est, cauponam seu hospitam. Sic 1. Reg. 3. duas mulieres Sonoth, id est, meretrices, vt vulgò vertitur, reddidit* פונדקין *Pundekin, id est, cauponas.*

De publica annonæ cura. *Verùm in primis operæpretium queq; mea sententia fuerit, & huic loco de opsonatione perquàm accommodatum, vt in genere de annonæ, hoc est, rei cibariæ, siue alimentaria cura, quæ quibusnam sapientibus Rerumpub. rectoribus est suscipienda, eiusq; præfectis quædam dicantur.*

Annona quid. *Ac annona quidem apud Romanos nomen latissimè patuit, quo omnia esculenta, non solùm quæ ex agris colliguntur, verùm reliqua omnia comprehenduntur. Vnde Liuius libro 9. Decad. 3. de secundo Punico bello ait: Vectigal nouum ex annona salaria statuerunt: sextante sal & Roma, & per totam Italiam erat. Nec sine ratione vniuersum cibum annonæ verbum significat. Tum dictum est enim (vt suprà ex Varrone fuit dictum) à tempore, hoc est, hora nona, qua veteres Romani cænare consueuerunt. Hinc annonâ macelli, cum macellum (teste Varrone) locũ significet vbi omnia quæ ad victum pertinent, & præcipuè frumentum (cuius vsus in primis est necessarius) venduntur. Annonæ igitur bonus, prudensq; magistratus, ceu bonus pater familiâs, sedulò dabit operam, vt populo suæ fidei curaq; cõmisso copia sit atq; facultas. Parua nanq; vrbis præsidia essent, parum admonitæ leges, sanctiones, institutaq; ciuitatis prodessent, si populus esuriret. Quid enim periculosius populo famelico? quẽ non arma, non magistratus, non iura diuina, aut humana, non leges, non pudor aliquis coërcere valet? Oportunè enim Lucan. ait:*

Nescit plebs ieiunia timere.

Fames male suada. *Et verè scitè, fames à Vergilio malesuada dicta est. Quam fidem principibus suis subditi seruare possunt, quorum filij fame pereunt? Idcirco magna cura adhibenda, vt populus non modò frumento, sed omni genere victus abundet.*

Præfecti annonæ fuere primùm creandi. *Profuerit ergo in qualibet Republica annonæ præfectos creari, qui frumento in publicum coemundo, condendo, asseruando, ac (prout opus fuerit) dispensando præsint. Quod autem de frumento dico, idem de reliquis quoque ad victum necessarijs intelligendum. Deinde vt ij res ad victum necessarias aduehi, & importari curabunt: ita contrà esculenta, poculentaq; exotica, & peregrina ceu gulæ irritamenta ad luxum potius atq; luxuriam, ad ciuium animos emolliendum, effœminandũq;, illorumq; opes exhauriendas, quam ad vtilitatem, necessitatemq; pertinentia importari atq; distribui summopere prohibebunt: cuius instituti multa ex historijs exempla proferri possent.*

Cauendæ exportationes rerum necessariarũ in Rep. *Præterea curæ illis erit, ne cibaria atq; alimenta necessaria exportata annonæ caritatem egestatemq; in Repub. pariant, neue hostibus mercatorum auaritia subministrentur, quæ patriæ defendæ ac conseruandæ seruire debebant. Hoc nanq; modo sæpe mercatores se in regum, ac principum gratiam insinuant, eorum opes nouis illecebris importandis exugunt, ac potentes fiunt, ciues interea ad penuriam, egestatemque redigunt. Proinde rectè Naum Propheta bruchos Niniuitarum mercatores cap. 3. appellat: quod perinde atque bruchi segetes absumunt, ijsq; absumptis auolant: sic mercatores vbi opes principum ac ciuium imposturis, ac fœnerando emunxerint, tandem bene saginati auolant.*

Propolæ et fœneratores coercendi. *In primis verò illis est coërcenda propolarum, monopolarum, atq; dardaniorum, ceu bruchorum, circulitorum, atq; harpyarum auaritia. Dicuntur dardanarij, siue dardani, qui annonam flagellãt, id est, annonam mercesue coëmptas tantisper supprimunt, dum carius eos vendendi occasio se offerat, à Dardano (vt quidam aiunt) magonominati proflagitatissimo: qui maleficis artibus annonam in granaria sua conuertere, mensuras in ad metiendo minuere, fraudemq; facere credebãtur. Hu-*
Dardanarij qui Dardanus magus. *ius commentarijs diligenter perlectis longe doctissimus euasisse, Democritus memoratur. Consule Plin. 30. cap. 1. Apule. ibi: Vel ipse Dardanus, vel quicunq; alius post Zoroastrem. Euseb. lib. 2. Euang. Præpar. 2. εἴτε ὁ Δαρδανὸς & οἷς μύθοις θεοὶ κατεδείξας, τὰ μυστήρια. Tertullianus, vt ipsis iam vocabulis vtar, quibus auctrix opinionum istarum magica sonat: ostentantes & Typhon, & Dardanus, & Damigeron, & Nechabis, & Berenice. Sidonius Epistol lib. 5. ad Aquilinum: Cùm in Constantino inconstantiam, in Iouino facilitatem, in Geroncio perfidiam, singula in singulis, omnia in Dardano crimina simul execrarentur. Magi huius in Apologetico meminit Lucius. Et in hortulo Dardanias artes Columel. lib. 10. vocauit magicas incensiones, & præstigiosa iurgumina, cuius hæc verba sunt: At si nulla valet medicina repellere pestem, Dardaniæ veniunt artes. Germanicè* Fürkäuffler/ bodler *vocantur, quæ vox omnium mutata hominem nequam, siue nebulonem significat. Vlpian. ff. de Extraordinarijs crim. l. Annonam: Annonam, inquit, attentare, & venare, vel maximè Dardanarij solent. Idem Lucinis aliâs Annonarij, à Plin. annonæ flagellatores appellantur, vt diligenter Aciatus annotauit in Mercis appellatione. homines ff. de verb. signif. & idem Dardanarij vocem inter eas dictiones numerat, quæ alijs in auctoribus nusquam eo sensu reperiuntur. De hac voce Dardanarij vide etiam Turneb. lib. 9. Aduers. cap. 17. & l. 2. c. 4. Dardanarius in veteri lexico exponitur* παντοπώλης, παντοπατροβολος, σιτοκαπηλος. *Hi à Latinis quoq; propolæ vocantur. Cic. De qua voce suprà. Lampridius in Commodo: Imitatus propolas circum foraneos, equos sibi comparant.*

προβίνται. *Græcè (teste Suida) προτέρβαι, οἱ πρὸ καιροῦ τῆς πρόσοδων ἀπογραφόμενοι. οἱ προαρπάζοντες, ἢ μετὰ πίπρασκοντες πλείονος, οἱ νῦν μετάβολοι καλούμενοι, οἱ προλαμβάνοντες τὰ ὠνία πρὶν εἰς τὸν ἀγορὰν κομισθῆναι. Iulius Pollux,* ἁλισπράσται, *& ἀποκλῆται, hoc genere hominum appellari scribit. Nam propolas eos nominat: quos Iurisconsulti Proxenetas, hoc est, interpretes, siue conciliatores rerum contrahendarum. Dardanarius non malè Thales ille sapiens ap-*
Thales sapiens Græciæ. *pellari potuisset: qui olearum inopiam prouidens omnes coëmit, & anno insequenti vendidit, vt scribit Aristot. siquidem quæstum turpissimum factitare voluisset. Sordidi (inquit Cicero in Officijs) putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant: nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur: nec verò quicquam turpius est vanitate.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pestes Reipub. auari, & deridanarij.

Propolarũ pœna diuina.

NOTA.

Coërcendi itaq; sunt seueris legibus atq; pœnis in Repub. auari isti homines (vera Reipub. pestes) qui pro more & consuetudine sua vinum, annonam, omnis deniq; generis fruges coëmendo, atq; recondendo, præpropera hac sua emptione, (vt Plauti verbis vtar) flagellant, accendunt & excalefaciunt, hoc est, grauem, difficilem, caramq; reddunt, & quæstum sic cum totius Reip. pernicie, atq; detrimento maximum facere gaudent. Hi enim veri sunt Reipub. tyranni atq; hostes teterrimi existimandi, qui ipsos suos ciues, atq; populares in ipsa pace inopia atq; fame excruciant atq; conficiunt. Hi, inquam, sunt veri & quidem immanissimi ἀνθρωποφάγοι, qui, vt Psal. 14. scriptum est, populum comedunt vt panem, qui, vt Micheas loquitur de huiusmodi hominum genere cap. 6. Carnem populi deuorant, pellem illis detrahunt (zeühend jnen die haut über die oren ab/schindend vnd schabend sy) atq; ossa eorum nudant, quin & frustulatim dissecant ceu in abenum pro sieuri, & vt carnem in ollam. Imò huiusmodi homines vel ipsis Anthropophagis veris sunt immaniores, illi enim mortuos tantum deuorant, hi etiam viuos. Eosdem quoq; verè δημοβόρους, id est populiuoros dixeris, quod est tyrannorum apud Hom. epitheton. Ilλ. A de quo Eustath. Ilλ. 68. 26. & 1195. 5. δημοβόρος & ὁ δυνάστης ὁ τὰ τὰ δήμου βιβρώσκων, qui populi bona comedunt, cuiusmodi fuerunt illi, de quibus Dauid & Micheas loquitur. Mirum itaq; profectò non est Deum ferè quotidie horrenda suæ vindictæ exempla in eiusmodi homines ædere, dum sæpenumero fruges, quæ ab illis reponuntur, auolant, aut aliàs corrumpuntur, atq; pereunt, ac ipsi suspendio, aut alio modo, (cum spem communis mali se fefellisse sentiunt) mortem sibimetipsis consciscunt, nec hac solùm temporis, verumetiam æterna illa beatissimaq; luce, atq; vita semetipsos priuant: quo nihil tristius atq; infelicius dici, aut cogitari potest. Nam prohibenti (inquit sapiens Prouerb. 11.) frumentum, maledicit populus: benedictio autem super caput vendentis frumentum. Cui simile illud 5. Ambros. lib. 3. cap. 6. de Iosepho, & diuite auaro in Euangelio. Famis tempore subueniendum, nec auarè parcendum, nec pretia capranda. Item: Frumenti largitorem esse decet, non pretij captatorem. Quamobrem magistratus atque principes, si Reipub. atq; ciuium suorum saluti consulere volunt, huiusmodi pestes seuerissimis legibus atque pœnis coërcebunt, nec illos pro libidine sua in Repub. grassari patientur. Quod si hac in re conniuebunt, ac negligentes fuerint, ipse Deus (qui vindex, hoc est, vindicem habet oculum) populi sui esurientis precibus, querelis atq; clamoribus incitatus, in ipsos grauissimè animaduertet. Sed quid dicam, quod, proh dolor, perditis hisce nostris temporibus ipsos nobiles, reges, principes atq; etiam Ecclesiarum antistites non pudet execranda hac negotiatione turpissimum quæstum facere? cùm καπηλικὴ olim etiam principum constitutionibus, tanquam res sordida, & illiberalis nobilibus familijs fuerit interdicta? l. nobiliores C. de comm. & merc. Thebanorum lex (teste Aristotele) olim erat, vt nemini ad Reipub. munera accedere permitteretur, nisi per decem annos à mercatura destitisset.

Annonæ incorruptæ, & iusto pretio constans procuranda. Artes voluptuariæ tollendæ.

Præterea annonæ præfecti diligenter curabant, vt alimenta incorrupta, & iusto pretio legitimaq; mensura vendantur, de quo in sacris literis multæ seuerissimæ leges extant Leuit. 19. Deuteron. 25. Amos 6. &c.

Optandum quoq; esset, vt Christiani magistratus cupedinariorum, atq; popinorum, hoc est, artificum delitiarum atq; voluptatum numerum, qui passim ferè in immensum excreuit, in sua redigerent potestate, & pro publ. imminuerent. Minimè (inquit Cicero Off. 1.) artes probandæ, quæ ministræ sunt voluptatis, cetera, lanij, coqui, fartores, piscatores, vt ait Terentius: adde his si placet vnguentarios, saltatores, totumq; ludum talarium. Chrysostomus carnium, viniq; venditores, mercatores, & cauponas omnes veluti impurissimos homines, etsi homines Christianos, tamen à cœtu Ecclesiastico summouet, quasi omnes illi homines sint venales.

Iosephus exemplum prudentissimi magistratus.

Nunc ea, (de quibus adhuc dictum est) exemplis nonnullis illustrentur.

Ac primò quidem memorabile, imitationeque dignissimum est illud Iosephi consilium, quod Pharaoni regi Ægyptiorum dedit: vt nimirum frumentum atque annonam plurimam per ciuitates homines colligi atq; recondi curaret, quò deinde populo grauissima illa 7. annorum fame (quam illi Deus reuelarat) afflicto oppressoq;, tanto facilius subuenire, opitulariq; posset. Eodem modo sapientes magistratus frumenti curatores designabunt, qui dum vilis est annona, frumentum è prædiis recondant, & aliud insuper in futuram necessitatem coëmant, non quæstus causa, sed vt annonæ difficultate premente tolerabili pretio subditis succurrant, memores sententiæ Salomonis Prouerb. 11.

uerb. 11. Qui iniuat egentes, & communicat frumentum, huic dominum benedicere: contra frumentum ad lucrum occultantes, ab omnibus diris deuoueri. Hebræis illi qui frumentis coëmendis, reseruandis, atq; vendendis & distribuendis populo præfuerunt משברים Maschbirim appellãtur, quasi dicas fractores, seu fragmẽtarios, à שבר schabar, quod propriè frangere, sed sæpe in sacris literis escam, frumentum, siue annonã comparare, coëmere, distribuere, vel dispertiri, & in Hiphil vendere significat, vt Gen. 41. 47. Prouerb. 11. Sic Ioseph dicitur Gen. 42. fuisse dominator, & משביר maschbir distributor, & quasi fragmentator super omni populo terræ, &c.

Annonæ præfecti apud Græcos.

Iam verò quoad Græcos, quantam illi hac in re in ius Rebuspub. adhibuerint diligentiam, nomina multorum magistratuum, qui ab illis hanc ob causam fuerunt instituti, satis declarant. Dicti ergo sunt ἀγορανόμοι, διοικοῦντες τὰ τῆ πόλεων ὠνία, οἱ τὰ κατὰ τὴν ἀγορὰν ὠνία διοικοῦντες ἀρχοντες, hoc est, principes siue magistratus, qui res venales vrbium inspiciebant, siue qui eas, quæ erant in foro venalia, administrabant. Aristoteles. Pol 8. & Plat. de Legibus lib. 6. eorundem meminerunt. Plato tria facit ἀρχόντων genera, nimirum ἀγωνόμους, τὸ δὲ περὶ ἀγορᾶς κοσμον, ἀγορανόμους, ἰσραὶν δ' ἀστυνόμους. Dionysius lib. 5. Dion & alij Græci, qui Romanam tractarunt historiam, ædiles Romanos ἀγορανόμους vocarunt. Plautus quoq; aliquoties eadem voce Græca ceu Latina vtitur, vt in Captiuis:

Agoranomi.

Euge ædilitiones ædilitias hic habet quidem,
Mirumque adeò est, ni hunc fecêre sibi Ætoli
Agoranomum, &c.

Hi verò non annonæ tantum, sed omnium rerum venalium curatores, atque præfecti fuerunt. Illorum munus ἀγορανομία, id est, ædilitium munus, siue dignitas. ὀψανόμοι similiter magistratus Athenis (dicti ab administratione eorum, quæ ad opsonia pertinebant) qui immodicum luxum opsonatorum coërcebant. Eustathius in Il. B. 15. Καὶ τὸ ὀψοφαγεῖν, ὅπερ ἔστι παρὰ τὸ δέον ὄψοις χρῆσθαι, & ἐνίκων ἦσαν ὀψονόμοι Αθήνησιν αἱρεθέντες ἀπὸ τῆς βουλῆς δύο ἢ τρεῖς. Ὀψονομεῖν, tamen pro ὀψωνεῖν, id est, obsonari vsurpauit Critias, teste Polluce lib. 6. cap. 7. Σιτώνης interprete Suida, ὁ παρὰ τοῖς τὰ δημόσια σιτα, præfectus publici frumenti, mercator frumentarius, siue frumentator publicus, qui nimirum frumento publico emendo, asseruando, diuendendo, distribuendoq; præerat. Gregor. οἱ σιτῶναι, καὶ σιτοκάπηλοι, frumentarij negotiatores, Kornkäuffler. Ipsum munus σιτωνία dictum est. Σιτοφύλακες, quasi dicas frumenti custodes, Suida interprete, ἀρχὴ τῶν Αθήνησιν, ἣ πρὸς ἐπιμελεῖτο ὅπως ὁ σῖτος & δικαίως πραθήσεται, καὶ τὰ ἄλφιτα, καὶ οἱ ἀρτοποιοὶ ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν ιε μὲν ἐν ἄστει, ε δὲ ἐν πειραιεῖ, magistratus erant, qui frumento asseruando præerant, curabantq;, vt iusto pretio venderetur, quod ipsum etiam fiebat in pane & farina: erant enim numero in vrbe 15. & 5. in Pyræo. Σιτοφυλακεῖον, Suida teste, locus, siue vas in quo asseruatur frumentum, Kornkammer/der Kornkasten. Σίταρχος similiter, siue σιτάρχης dicebatur annonæ præfectus coëmundæ, asseruandæ, ac dispensandæ, quum opus erat. Alij commeatui, siue ciborum sumptui præfuisse volunt. Harmodius apud Athenæum lib. 4. ὁ καταστὰς παρὰ φυλαῖσι σίταρχος. Budæus σίταρχον exponit comitij curatorem. Vt cùm ciuitates publicè epulantur, id quod ex Athenæi verbis videtur posse colligi. Nam ibi certa quædam ciborum genera enumerantur, qui à Sitarcha in epulis sacris fuerunt suppeditati. Hinc σιταρχία, & σιτάρχημα (Athenæus libro 6. αὖ ἡ τὸ σιταρχημα, δεῖπνον δὲ πρατὸς) munus præfecti annonæ, idem propè cum σιτωνία: & σιταρχεῖν annonæ esse præfectum. Σιτοδότης frumenti largitor, seu distributor dicitur: vnde σιτοδοτεῖν frumentum dare, & distribuere, dimetiri, idem quod σιτομετρεῖν: & σιτοδοσία frumenti largitio, siue distributio: quam Suetonius frumentationem appellat. Σιτομέτρης, idem qui σιτοδότης, (vt in pandectis legitur) frumenti mensor, qui annonæ publicè certa mensura dispensandæ, erogandæq; munere fungitur. Aristot. Polit. 4. cap. 15.

Σίταρχος. Σιταρχεῖν etiam publici curator dicitur. Σιτοδότης. Σιτομέτρης. Σιτοφύλακες. Σιτοφυλακεῖον.

Hæc fuerunt ferè nomina eorum, qui apud Græcos cùm frumento, & annonæ publicæ coëmundæ, ex prouentibus colligendæ, asseruandæ, ac distribuendæ præfuerunt, tùm rerum venalium omnium, ac in primis alimentorum curam gesserunt, vt illa incorrupta, & iusto legitimoque pretio, atque mensura venderentur.

Annonæ apud Romanos quãta cura

Ex his autem satis constat quanta Græcorum ea in re cura, & diligentia extiterit, quos Romani studiosissimè fuerunt imitati. Tanto nanque illi studio rem frumentariam coluere, vt alueus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aedilitas Romanorum.

à singulis regionibus Ægypti ære publico in Nilum ducendos curârint, quibus frumenti vis ingens Alexandriam, atq; inde Romã deferri posset. Et si quis alueos illos perfodisset, Honorius & Theodosius eum viuum cremandum sanxiuerunt, L. Vna. C. de Nili agge. non rump. Summum munus, seue magistratus qui in vrbe tàm frumentationi, quàm annonæ præpositus erat, fuit ædilitas, seu vt alij legunt edulitatis ab edendo, siue edulijs, quibus præerant, nomine deducto. Hinc est illud Lamp. in Alexandro Cæs. Cùm edilitatẽ P. R. ab eo peteret, interrogauit per Curionem, quam speciem annonæ caram putarent? Illi continuò exclamauerunt, Carnem bubulam atque porcinam. Tunc ille non quidem edilitatem proposuit, sed iussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactantem, ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumq; inter biennium, vel propè annum porcinæ carnis fuit, & bubulæ, vt cum fuisset octominutalis libra, ad duos vnumq; veriusq; carnis libra redigeretur. Dionys. Halicar. li. 6. Antiq. scribit ædiles tribunorum ministros ac socios fuisse, eosq; annoniæ forensis, copiæq; cibariorum curam habuisse, similesq; quodammodo fuisse agoranomis apud Græcos. Hinc Plautus in Captiuis:

Euge edictiones ædilitias hic habet quidem,
Mirumque adeò est, ni hunc fecêre sibi Æcoli
Agoranomum, &c. Idem in Curculione:
Nec strategus, nec tyrannus quisquam, nec agoranomus, &c.

Ædilium Romanorum officium.

Apuleius lib. 1. Annonam curamus, aie, & ædilem gerimus, hoc est, ædilitatem, siue (vt veteres dicebant) ædilatum gerimus: & si quid opsonare cupis, vtique commodabimus, hoc est, dabimus operam, vt opsonia moderato iustoque pretio tibi comparare possis. Hinc quoque constat ædiles præfuisse rebus venalibus, & dedisse operam, vt edulia iusto legitimoque pretio distraherentur. Hinc ædictiones ædilitiæ Plauto, ad moderanda nimirum cibariorum pretia. Sic Plato 8. de Legibus præcipit Censoribus venalia curæ esse, ne quid vendatur, ematurq; pluris minorisue, quàm lex iusserit, quàm rerum venalium mensuræ, & pretia constituta sunt. Pomponius Iurisconsultus prodidit Iulium Cæsarem ædiles duos constituisse, qui frumento præessent, & à Cerere Cereales appellatos. Præerant etiam ædiles cibarijs, quæ in popinis cocta venduntur. Suetonius de Tyberio: Annonam quæ macelli Senatus arbitratu quotannis temperandam, dato Ædilibus negotio popinas, ganeasq; vsq; eò inhibendi, vt ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Huc quoque facit illud Senecæ in libro ad Gallionem de Vita beata: Voluptatem inuenies latitantem sæpius, ac tenebras captantem circa balnea, & sudatoria ac loca (scilicet popinas, ganeas, cauponas) ædilem metuentia. Hinc etiam colligi videtur posse, ædilitiæ fuisse potestatis, popinis & ganeæ ciuibus interdicere. Suetonius de Claudio: In ædilitate inquilinos prædiorum suorum contra veritum cocta vendentes multauit. Ædilium ergo officium erat punire eos, qui venderent cibaria cocta contra legem. Hinc apud Apuleium loco paulò ante citato: Pythias ædilis cùm piscator quidam seniculus hospiti pisces frusilis iniquo pretio vendidisset, illum confestim pro ædilitatis imperio voce asperrima increpans, Non impunè, inquit inter alia, subintellige feres. Iam enim faxo scias, quemadmodum sub meo magistratu mali debeant coërceri. Et profusa in medium sportula, iubet officialem suum (ministrum) insuper pisces inscendere, ac pedibus suis eos obterere. Ex his apparet, quanta olim ædilium illorum in eduliorum emprione, atq; venditione cura fuerit, quantaq; seueritas in ijs castigandis atq; puniendis, qui iniquis pretijs edulia venderent.

Ædiles Cereales.

Ædiles popinarum quoq; curam gesserunt.

Hi verò ædiles Cereales etiam inclinante imperio, non in vrbe tantùm, verùmetiam in colonijs, prouincijs atq; limitibus imperij Romani fuerunt, qui frumentum & annonam procurabant, vt ex multis monumentis constat.

Annonæ præfectus.

Fuit præterea præfectus annonæ magistratus extraordinarius, vtilitatis causa constitutus, vt scribit Pomponius l. 2. §. 17. de Orig. Iuris. Liuius lib. 4. Lucium Minutium nominat: quem præfectum Vrbi à plebe creatum fuisse scribit. Constat eius munus fuisse, vt videret, ne plebs annonæ inopia, & caritate laboraret. Itaque si quid ad annonam pertinens commissum erat, ipse cognoscebat. Marcianus l. 13. D. de Accusat. Mulierem, inquit, propter publicam vtilitatem ad annonam pertinentem audiri à Præfecto annonæ deferentem, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. Eiusdem munus, ac dignitatem Cassiodorus lib. 5. Variar. luculenter describit his verbis: Tui siquidem studij est, vt sacratissima vrbi præparetur annona, vbique redundet panis copia, & tam

& tam magnus populus tanquam vna mensa satietur, per officinas pistorum, &c. Huc quoq; referenda illa Senecæ eiusdem muneris luculenta admodum descriptio, quæ extat in lib. de vitæ breuitate, Tu quidem (alloquitur Paulinum annonæ præfectum) sub Claudio orbis terrarum rationes administras tam abstinenter, quam alienas, tam diligenter, quàm tuas, sed tamen mihi crede, satius est vitæ suæ rationem, quàm frumenti publici nosse. Et statim. Simile tu putas esse, verum cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram, pondusq; respondeat: an ad hæc sacra, & sublimia accedas. Hunc nonnulli volunt eum esse, qui οἰκόνομον πόλεως à Paulo appellatur in epistola ad Romanos cap. vlt. tametsi alij quæstorem interpretantur. Forsan non incommodè ædilem intellexeris, cui tùm ædium, tum eduliorum cura fuit.

Verùm de his annonæ atq; frumenti præfectis cùm vrbanis, tùm prouincialibus, atq; militaribus, nec non varijs annonæ generibus, vide (si vis plura) apud Lazium lib. 2. commentariorum Reipub. Romanæ cap. 15.

De Sitonia, id est cura, siue munere emendi fumenti (quo verbo Græco Latini quoq; vsi sunt) supra dictum est.

Episcopi quib.

Sed obseruandum præterea, episcopos, id est, speculatores quoq; dictos olim fuisse, qui præerant pani, & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatũ populis ad quotidianum victum vsui sunt, & personalibus muneribus funguntur, vt accipitur à Iurisconsulto in explicatione l. Arcadij ff. de muner. & honor. Et talis episcopus oræ Campaniæ fuit Cicero in bello ciuili, vt ipse de se testatur lib. 7. Epist. 10. ad Atticum. Vult enim, inquit, me Pompeius esse, quem tota hæc Campania, & maritima ora beat episcopum, ad quem delectus & negotij summa referatur.

Dicti sunt etiam episcopi, teste Suida, qui ab Atheniensibus ad res sociorum inspiciendas mittebantur: qui etiam φύλακες, id est, custodes fuerunt appellati: quos Lacedæmonij ἁρμοστὰς nominarunt. Et in hac forsan significatione potius episcopi nomen vsurpatur loco paulò antè citato.

Episcopi eccle siæ.

NOTA.

Ἐπισκοποι eodem teste, dicti sunt ὑποπλοι inspectores, siue speculatores. Quacunq; significatione accipiatur episcopi nomen apud veteres, illud Ecclesiæ præsidibus optimè conuenit, & ad illorum officij, muneris q; rationem exprimendam valde est accommodatum. Illi enim cœlestem illum panem siue cibum, hoc est, CHRISTVM, verbumq; diuinum populo Dei (cui præsunt) fideliter studioseq; dispensare, ac distribuere debent, & oculos suos in Ecclesia semper habere defixos, eiusq; ciues todes, ac moderatores sese fidelissimos præbere. Sed hæc obiter.

Imperat. Rom. annonæ & edu liorum summã curã habuerũt.

Imperatores Romanos annonæ, eduliorumq; quæ vendebantur, summam curam habuisse, historiæ testantur. Caius Iulius Cæsar, (teste Suetonio) legem præcipuè sumptuariam (lex sumptuaria dicitur) sumptum in cibis emendis coërcens: quam cibariam Cicero vocat) exercuit, dispositis circa macellum custodibus (hi etiam episcopi possunt appellari) qui opsonia contra vetitum (legis sumptuariæ præscriptum) retinerent, deportarentq; ad se, submissis nonnunquam lictoribus atq; militibus, qui si qua custodes sefellissent, iam apposita è triclinio auferrent. Tyberius similiter (eodem teste in eius vita) annonam macelli senatus arbitratu quotannis temperandam censuit, dato ædilibus negotio, popinas, ganeasq; vsq; eò inhibendi, vt ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Idem auctor Neronem quoq; prodidit sumptibus adhibuisse modum, publicasq; cœnas ad sportulas redegisse. Præterea interdixisse, ne quid in popinis cocti præter legumina, aut olera veniret, quum antea nullum non opsonij genus proponeretur.

Tyberij cura.

Hæc Græcorum & Romanorum instituta prudenter imitati Veneti, Duumuiratum constituerunt in Repub. sua, qui annonæ præfectus & frumentum, & opsonia conuehenda procurat: Prouidadorios vocant. Quinetiam Turcus eandem rem non negligens ædiles habet, qui sedulò, vt populo frumenti sit atq; oryzæ copia, dant operam. Apud Gallos magistrorum hospitij (quos maistres d'hostel vocant) olim erat ius annonæ, quæ in comitatum regium importabatur, per præconem statuendi pretium, eosq; pœnis grauioribus multandi, qui societatem coiissent, vt annona grauior esset.

Venetorum præfectura annonæ. Turcæ.

Apud nos quoq; sunt, qui edulijs alimentisq; præsunt: vt qui frumento Kornmeister / qui bubyrõ anckenmeister / qui foro piscario fischschetzer / qui carnario fleischschetzer / qui panibus brotschetzer / siue brotschouwer / quasi dicas piscium, carnium, panum episcopi, seu inspectores appellantur. Hæc de alimentaria rei præfectis, & eorum munere.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sed notandum quoq; est quibusdam in locis certa esse carnibus, piscibus, panibus alijsq; edulijs constituta, ac definita pretia, in alijs non. Lex Cornelia (quam Cornelius Sylla dictator tulit) minora rebus pretia præscripsit. Lutetiæ carnes non certo pretio, vt apud nos, venduntur, sed pronior emptorem atq; lanium conuenire potest. Hoc nos Germanicè appellamus bym ouns verkouffen.

Nunc postremò de conuiuatoris officio atq; munere quoad ipsam opsonationem, est dicendum. Vt igitur in inuitatione conuiuarum, sic in opsonatione, seu coemptione alimentorum delectus conuiuatori est adhibendus, isq; ad ipsorum conuiuarum cùm qualitatem, tum quantitatem siue numerum est accommodandus. Hinc obsonator ille apud Martialem quærit ex domino, quot & quales sint futuri conuiuæ, & quanti velit cœnare, quo melius deinde atq; commodius opsonari possit.

Incorrupti & salubres cibi comparandi.

Primò itaq; omnium dabit operam, vt alimenta incorrupta atq; salubria coëmat, sanitatis conuiuarum habita ratione. Summopere contra culpandi sunt homines quidam auari atq; sordidi, qui vt pecunijs parcant carnes, pisces, aliaq; edulia putrida atq; corrupta emunt: quò fit, vt cõuiuarum atq; conuiuarum suorum valetudini plurimum officiant, ac quibus se bene benigneq; facere simulant, ijsdem amicitiæ atq; liberalitatis specie plurimum obsint.

Modus in obsonando adhibendus. Luxuria et sordities in obsonando vitanda

Deinde opsonabit tantum, quantum conuiuis sat erit: in quo conuiuarum non modò numerum, verumetiam qualitatem considerabit. Nam & quò plures erunt conuiuæ numero, & quò maiorum cibi, tanto plus erit obsonandum. Cauendum itaq; est, ne vel modum in opsonando excedas, & ita frustra magnos sumptus facias, luxuriosusq; habearis, vel etiam nimis parum opsoneris, vnde postea dolor tibi postea, si conuiuis victus necessarius desit, incutiatur, & ignominiæ nota inuratur. Certè si in alterutro sit peccandum, satius est atq; tutius nimis multum, quàm nimis parum opsonari. Hinc CHRISTI *discipuli Lucæ 9. cùm Christum magnam illam hominum turbam (quam verbo suo pauerat) externo quoque cibo pascere velle intellexissent, cumq; Christo quantum ciborum haberent interroganti respondissent: quinq; tantùm panes, atque duos pisces: aiunt præterea εἰ μήτι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα, nisi id nos faciamus, vt abeuntes ipsi tantæ populi vniuersi multitudini cibos emamus, quasi dicerent, id nequaquam esse in promptu, vel omnino fieri non posse. Boni illi Christi opsonatores existimabant minimè fieri posse, vt cibos, qui tantæ multitudini sufficerent, sibi comparare possent. At Christus immensa illa sua potestate tantum opsonauit, vt non modò quinque illi panes, atque duo pisces tantæ multitudini satisfacerent, verùmetiam ijsdem auctis & multiplicatis, multum reliquiarum superfuerit. Vnde colligimus, Christum esse, qui vt alijs rebus omnibus, ita cibis quoque benedicit, ita vt vel panci sæpe cibi plurimos expleant, atq; satient, secundum illud, te aperiente manum tuam, cuncta satiantur. Sic contra eiusdem maledictione (quam homines suis peccatis merentur) fit, vt in magna ciborum copia fame, atque inedia conflictentur, nullisq; ferè cibis expleri satiarique possint. Iuuenalis profectò opsonatores nimis prodigos atque emaces egregiè his verbis perstringit Satyr. 11.*

NOTA.

Mulcos porrò vides, quos sæpe clusus ad ipsum.
Creditor introitum solet exspectare macelli,
Et quibus in solo viuendi causa palato est.
Interea gustus elementa per omnia quærunt
Nunquam animo pretijs obstantibus, &c.

Item:

Interim si ——
Attendas magis illa iuuant quæ pluris emuntur.

Ibidem paulò post.

Noscenda est mensura tua, spectandaq; rebus.
In summis, minimis etiam, quum piscis emetur
Nec mullum cupias, quum sit tibi gobio tantum,
In loculis, quis enim te desiniente crumena,
Et crescente gula manet exitus, ære paterno, &c.

Laudabilis Corinthiorum cõsuetudo.

Et laudabilissima Corinthiorum consuetudo erat, vt immoderatam opsonandi libidinem cohercerent: de qua sic Diphilus apud Athen. lib. 6. Erasmo interprete:

Hoc lege cautum est hic apud Corinthios:
Si quempiam opsonare semper splendidè
Videmus, hunc rogamus, vnde viuat? &
Quid faciat operis? Si facultates habet.
Vt reditus soluere harum expensas queat,
Perpetimur illum frui bonis suis.
Sin fortè sumptus superat ea, quæ possidet,
Prohibemus huic ne faciat hoc in posterum.
Ni pareat, iam plectitur multa graui.
Sin sumptuosè viuit is, qui nihil habet,
Tradunt eum tortoribus, Proh Hercules.
Nec enim licet vitam absq; malo vllo degere
Talem, sciat. Sed est necesse aut noctibus
Abigere prædam, aut fodere muros ædium,
Aut hæc pactum iungier commercio,
Aut in foro agere sycophantam, aut perfidum
Præbere testem. Nos genus hoc mortalium
Eijcimus hac ex vrbe, velut purgamina.

Quàm esset optandum, vt inter Christianos huiusmodi institutum, consuetudoq; vigeret, multò profecto meliore, faliciореq; in loco Res publicæ, atq; priuatæ essent, nec tot calamitatibus, atq; naufragijs obnoxiæ. De emacitate in genere fugienda, vide Senecam lib. 14. Epist. 93. Emat nõ quod opus est sed quod necesse. Hæc de quantitate.

Cibi conuiuarum natura ac commodati cõparandi.

Quoad eorundem qualitatem, ibi quoq; maximè est habenda conuiuarum ratio, vt nimirum huiusmodi coëmantur comparenturue edulia, atq; poculenta, quibus conuiuarum suorum vel plærosq; vel certè illos, qui cæteris ætate, dignitate q; præstant, ac quorum potissimùm in gratiam conuiuium est instructum, maximè delectari conuiuator nouerit. Hic ergo consyderanda est conuiuarum ætas, sexus, natio, conditio, valetudo, temperamentũ, palatum, religio, & alia huiusmodi, atq; ad illa accommodanda est obsonatio, vt etiam præparatio, de qua postea. Sic enim exempli gratia, alia alimenta iuuenibus, alia senibus, alia viris, alia mulieribus, alia Gallis, alia Germanis, alia rusticis, alia vrbanis, alia operarijs, alia otiosam vitã agentibus, alia sanis, alia ægrotis, alia denique hoc vel illo temperamento atq; natura, & hac vel illa religione prædictis conueniunt, suntq; accõmodata. Quanta sit in palatis humanis diuersitas, illa Horatij docent:

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur
Poscentes vario multùm diuersa palato.

Ita vix duos reperias, quos eadem iuuent. Per multi sunt, qui butyri ac casei ne olfactum quidem ferrent: sunt quibus carnes nauseæ sint, alius elixis, alius assis abstinet. Multi aquam vino præferunt. Quorundam palato gratior est piscium, quàm carnium esus. Et sic de reliquis.

Tempus in obsonando observandum.

Porrò in opsonatione temporis quoq; habenda est ratio, ipsumq; conuiuij genus est sæpe consyderandum. Nam quoad illud, dubium non est, quin alia atq; alia opsonia, atq; cibaria hoc vel illo tempore meliora sint, & salubriora. Deinde sunt certa quædam epularum, præsertim solennium atq; sacrarum genera, quæ certus quoque atque peculiaribus quibusdam alimentis constant, ac secundum quæ ipsæ aliquando epulæ nomina sua sortiuntur, cuiusmodi multa apud veteres exempla extant. Sic nos Germani à cibis præcipuis, qui in epulis quibusdam apponuntur, ipsas epulas denominare consueuimus, vt: fleischmaal/fischmaal/krautmaal *hoc est, conuiuium carnarium, piscarium, olitorium, &c.*

Hæc de opsonatione: vbi postremò illud quoq; notatu dignum, singulos nonnunquam conuiuas edulia atq; poculenta conferre, quibus deinde vnà fruuntur: qui amicorum atq; familiariũ frequens admodum mos est, & consuetudo, id quod nos Germani vulgò appellamus, die häfen zůſamen tragen *hoc est, collas comportare, seu in vnum conferre: cuiusmodi conuiuia symbolica appellantur, de quibus in primo lib. est explicatum.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM

DE CIBORVM PRAEPARATIONE,

SIVE DE RE COQVINARIA. DE COQVORVM NOMINIBVS, differentijs, muneribus. De loco coquinario, quæ conuiuatori in ciborum confectione, præparationeúe obseruanda.

CAPVT XIII.

Edulia aliquando cocta emuntur aliquando cruda.

NVNC consequens est, vt de alimentorum, eduliorumue præparatione, siue coctione dicatur. Nam (vt Sidonius ait) cibi arte, nõ pretio: fercula nidore, non pondere æstimantur. Aliquando (vti supra dictum est) edulia iam cocta atq; condita opsonantur: aliquando verò & quidem plerunq; cruda emuntur, quæ deinde præparanda sunt, atq; coquenda. Apud Plutarchum obseruatur, caupones consuesse carnes, atq; pisces non ab ipsis emptos, sed ab alijs sibi traditos instar coquorum apparare. Scribit enim quendam, cum pisces caponi, vt coqueret, tradidisse, ipsi; piper & alia quæda pro condiendis illis poposcisse, respondisse: Si hæc mihi essent, profectò pisces non emissem. Idem mos est in Hispania, & alijs in locis, vbi hospites ipsi opsonari, & carnes piscesue caponi, siue stabulario (apud quem diuersantur) coquendos tradere solent.

In præparandis & coquendis cibis tria sunt notanda. 1. Personæ coquentes cibos.

Iam verò quoad hanc rem coquinariam, seu culinariam in genere attinet, tria sunt consyderanda: nimirum personæ, à quibus cibaria parantur: loca, in quibus: & ipsa cibos coquendi, parandi; ratio atque modus.

Quoad personas in cibis coquendis occupatas, illæ variæ fuerunt, atque multiplices apud multas gentes, ac varia illorum nomina. Et vt à Iudæis exordiar, primò mihi occurrit illa omnium antiquissima, optima, fidelissimaq; mater familiâs Sara Abrahami coniunx: quæ cum illius maritus tres viros hospitio excepisset, illius iussu statim summa adhibita festinatione, ex tribus satis farinæ similæ panes subcinericios seu placentas ipsis parauit. Deinde vitulum quoq; puero, hoc est, seruo suo dedit, vt illum pararet, hoc est, iugularet atq; coqueret. En duos hic habes cocos, Saræ virum & famulum. Hinc colligimus, ipsas quoq; matres familiâs antiquitus rem culinariã fecisse atque curasse, id quod hodie quoq; apud nos in bene moratis & constitutis familijs fieri consueuit. Et certè si ipsæ matres familiâs Saræ illius exemplo, & imitatione rem culinariam diligenter tractarent atq; curarent, multorum res familiares longè meliores essent in loco. Nunc verò plærasq; vel superbia, vel mollitia & ignauia, vel etiam imperitia artis coquinariæ illam non attingunt, totam; ancillis cum maximo rei familiaris detrimento atq; dispendio committunt. In libro Iudicum legimus Gedeonem in apparandis epulis angelo (qui illi apparuerat) & coqui, & pistoris, & dapiferi quoq; postea in ijsdem apponendis munere functum fuisse. Hædum enim caprarum apparauit, panes axymos confecit, panes in canistro, & ius in olla posuit, & illa eduxit ad angelum, id est, illi apposuit, sicuti cap. 6. legitur.

Mulieres olim panes & placẽtas conficiunt. Matrum familias officium circa culinarium curare. NOTA.

Vocabula Hebræa coquere significantia.

Verba autem quæ Hebræis coquere significant, sunt אפה apha, quod propriè pro panis coctione in fumo accipitur, vt Gen. 19. & coxit azyma, & comederunt. Exo. 12. Coxerantq; farinã, quam dudum de Ægypto conspersam tulerant. Exo. 16. Isa. 44. Leuit. 24. Hinc אפה ophe, panificus, siue pistor Gen. 40. Os. 7. Et princeps pistorũ Gen. 40. & in fœmin. genere אפית ophot 1. Sam. 8. Ethaquoq; vestras faciet tibi vnguentarias, & focarias, & panificas. Et inde מאפה Maaphe, coctura siue coctum. Leuit. 2. בשל Baschal videtur esse generalius. Exod. 23. Non coques hædum in lacte matris suæ. 2. Reg. 4. Pone illam magnam, & coque pulmentum. Quidam tamen illud verbum minuunt propriè significare idem quod elixare, vel coquere in aqua, excepto vno loco 2. Par. 35. vers. 13. vbi est assare: reperitur & aliàs Deut. 16. v. 7. de assatione agni Paschalis, quod propriè צלה zalach dicitur assare ad primas scil. vel ad ignẽ torrere carnem. Hinc מבשלים mebaschelim, Ezech. 46. istæ sunt domus coquorum. בשל baschel coctio, coctura. Exod. 12. & מכשלית mebascheloth fornus super quo coquitur, siue coquinæ. Ezech. 46. טבח tabach, mactator Hebræis accipitur pro coquo, propereæ quòd bi etiam mactabant pecudes, quæ coquendæ erant. 1. Sam. 9. & suspendit mactator armum, & dicit Samuel mactatori, id est, coquo. Gene. 37. 2. Reg. 25. Ierem. 25. Et in genere fœm. טבחות tabbahoth, mactatrices, id est, coquæ. Gen. 27. per principem חטבחים Hatabachim quidam

Baschal.

dam præfectum laniorum, alij præfectum coquorum, alij præfectum militum siue sicariorum significant: ita vt Chaldaica quoq; ambigua sint. Nam per principem siue magistratum interfectorum intelligi potest, vel qui regijs pecoribus mactandis, coquendis, ac in cibum parandis præerat: Germanice Kuchymeister, vt R. Selomoh, & Iudæi vulgò etiam exponunt. Quam lectionem & 70. sequuti sunt, qui ἀρχιμάγειρον reddiderunt, hoc est, coquorum principem. Vel qui carceri & carnificinæ præerat, id est, damnatorum plectendorũ curam habebat, quem vulgò profos appellant. Vel qui militum & sicariorum dux erat, quam lectionem sequitur Latina vulgata editio, quæ habet magistrũ militum. 1. Sam. 8. נזר Nazad coquere scil. pulmentum Gen. 25. Coxit autem Iacob pulmentum, & inde נזיד Nazid, pulmentum siue coctio. Gene. 25. 4. Reg. 4. Aggæi 2. עשה Aasa quoq; quod generatim facere significat, aliquando pro coquere vsurpatur. Gen. 18. Seruus Abrahami dicitur vitulum fecisse, id est, præparasse, mactasse, atq; coxisse. זבח mactare, iugulare, & mactatũ pecudem sapius immolare seu offerre in sacrificio. נזר Sud, vnde forsan Germ. Süden. coquere, quidam à נזר Nasad quod est efferri & intumescere deducunt, quasi exponas efferuescere, ebullire, vnde נזיר ebullitionem propriè exponunt decoctum, quod ebullitione coquitur ius, pulmentum, Gen. 25. 29. Cùm ex commemoratis, tum ex alijs quoq; sacræ scripturæ locis constat, apud Hebræos cùm seruos, tùm liberos, & cùm viros, tùm mulieres rem coquinariã facere, & exercere fuisse solitas. Quoad sacrificia & epulas sacras, ipsi quoq; sacerdotes coquendi munus obierunt. Hæc de Iudæis.

Nomina græca Μάγειρος.

Venio ad Græcos, qui varia habent nomina, quibus eos, qui circa ciborum præparationem sunt occupati, significant. Maximè commune ac generale est nomen μάγειρος, quod secundum Grammaticos dicitur ἀπὸ τῦ μάττειν, hoc est, placentas ex farina parare, siue etiam comedere. Athen. Eustath. ιλ. δ. pro fermentare, & panes subigere exponit, vel ἀπὸ τῦ τὰς μάζας μερίζειν, à diuidendis placentis. Μαγειρίσκος coquulus, μαγειρεύειν mactare, quòd coqui occidant coquendas pecudes, respondet Hebraico טבח de quo suprà. Μαγειρικὴ τέχνη ars coquinaria, ἀποδιδομένη τοῖς ὄψοις ὀψαρτυσία, καὶ προσήκοντα τούτοις, id est, ars coquinaria, quæ cibis adhibet condimenta debita, atq; conuenientia, vt eam Plato definit Polit. 1. Inde ἀρχιμάγειρος princeps coquorum. ὀψοποιὸς similiter coquus dicitur, communij conditor & instructor: qui etiam ὀψοποιὸς & ὀψοποιεῖν, & ὀψοποιεῖσθαι opsonia parare: ὀψοποιία & ὀψοποιϊκὴ ars coquinaria. Plato in Gorgia, in Symposio. Aristot. lib. 1 polit. cap. 4. & lib. 7. Ethic. cap. 11. Athenæus tamen lib. 7. ὀψοποιὸν & μάγειρον ita à se inuicem vult differre, vt miles & dux, siue imperator, ὀψοποιὸς enim, inquit, ἐστὶ σκεδάσαι ἢ τεμεῖν τὰ ὑσμάτα, ψῆσαι τε, καὶ φυσῆν τὸ πῦρ: ὁ δὲ μάγειρος munus esse τὸ συνιδεῖν ἐν τόπῳ, ὥραν, τὸν καλοῦντα, τὸν πάλιν δυνάμενον ποτὲ δεῖ, καὶ πῶν ἰσχύον ἀφελῆσαι. Ibidem commemorantur, μαγειρικῆ quædam παραγγέλματα. Ὀψαρτύτης quoq; & ὀψαρτῶν Pollucis est coquus, opsoniorũ conditor, siue concinnator: inde ὀψαρτυσία Athen. ars condiendi cibaria, quæ vitiã ὀψαρτυτικὴ dicitur. Ὀψοδαίδαλοι similiter, qui opsonia variè condiunt Cel. lib. 28. cap. 7. ψύξις quoq; Athenæ, coquũ vocat, apud quem male ψύκτης & legitur. Δημιοργοὺς olim vocatos eos qui bellaria atq; placentas præparabant Athenæus probat nonnullis testimonijs lib. 4. Ibidem hanc δημιουργῶν & μαγείρων differentiã tradit, quòd δημιουργοὶ πέμματα, id est, bellaria curabãt (quos πεμματουργοὺς Lucianus in Chronosel. vocat) μάγειροι autẽ τλω ὀψαρτυτικῶν, id est condimenta opsoniorum. Qui panibus atq; placentis conficiendis sunt intenti σιτοποιοὶ, σιτοπόνοι Hesych. & ἀρτοποιοὶ appellantur, pistores panifici, & σιτοποιεῖσθαι panes cõficere. Antiqui (vt testis est Athenæus lib. 14.) coquum vrbanum appellarũt μαίσονα, μαίσονα, ἀκτοπίοι, id est, peregrinum τέτληκα, hoc est, cicadã. Μαίσων (teste Chrysip. Philosopho) dicitur ἀπὸ τῦ μαίεσθαι, id est, mandendo, veluti rudis quidã & ventri deditus. Athen. 14. Eustath. Od. Ξ. p. 532. Et quoniam coqui cibos diuidere frustulatim solebant, hinc δαῖτες quoq; & δαιτρόνοι dicti, & δαιτάλυρία ars coquendi.

Differentia ὀψοποιοῦ & μαγείρου.

ὀψοποιὸς.

ὀψοποιία.

ὀψαρτύτης.

ὀψοδαίδαλοι.

Coqui apud Græcos non inimi homines habiti.

Fuerunt autem coqui apud Græcos in magno pretio atq; authoritate: id quod multis testimonijs atque exemplis Athenæus confirmat lib. 14. Coquos antiquos dicit τῆς θυτικῆς, hoc est, artis sacrificandi peritos, nuptijs atq; sacrificijs præfuisse, & Atticos præcones coquorum victimasq; cædentium ordinem, locumq; obtinuisse: vnde constet, μαγειρικὴν artem coquinariam σεμνότητι studiosam esse. Κρέμασαι apud Homerum boues mactare, præparare, coquere, atque diuidere fuisse solitos, nec non vinum quoque ministrare: vnde κρείσσονες quasi κρείττονες, id est, meliores, ab illorũ præstantia ac dignitate fuerint dicti. Hinc ῥιζεῖν καὶ δρᾶν Homero & antiquis idem quod θύειν, id est,

Coqui sacrificia curabant olim.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sacrificare, θύειν pro mactare (vnde forsan Gallicum tuer, id est, occidere) Matth. 22. σπκτὰ τὰ τυμένα, animalia saginata sunt mactata. In epistola ad Corinth. ἐτύθη ὁ χριστὸς, id est mactatus, occisus. Sic & ἱερεύειν sæpe apud Homerum idem quod σφάζειν, teste Eustath. in Odyss. p. 79. 49. Agamemnon quoque rex apud Homerum θύει, id est sacrificat, & Thrasymedes Nestoris filius

Cadmus Dionysij auus coquus.

securi bouem cecidit, ὅτις εὔδοξον ἦν, καὶ μέγιστον τὸ τῆς μαγειρικῆς τέχνης ἀξίωμα, id est, adeò honorabilis, & magna fuit artis coquinariæ dignitas. Apud Romanos quoque similiter censores (qui maximus fuerunt magistratus) purpuram induti, & coronati victimas securi percutiebant. Pluribus deinceps de coquorum artis, coquinariæ dignitate atque præstantia disserit, eamq; multorum poëtarum testimonijs confirmat. Inter alia Alexim poëtam dicit in quodam suo opere significare, ὅτι ἡ μαγειρικὴ τέχνη ὅπιτηδὲς ἅπασι καὶ ἐλεύθερον, id est artem coquinariam instituisse esse vitæ liberis hominibus conueniens. Cadmum Dionysij auum coquum fuisse testatur: neminem quoque veterum Poëtarum, excepto solo Posidippo, in antiquis comœdijs μάγειρον, id est, coquum seruum introduxisse: vnde constat non seruile, sed liberale & ingenuum hoc illis visum fuisse vitæ genus. Accesserunt (addit ibidem) ὀψοποιοί, id est obsonatores & opsoniorũ instructores primùm à Macedonibus, qui eiusmodi artem exercuerunt ob infœlicitatem vrbium subiugatarum. Sed mi-

Græci natura voluptuarij.

rum non est, Græculos homines cupedijs & voluptatibus summopere deditos, huiusmodi voluptatum artifices & architectos plurimi fecisse. Idem auctor eodem in libro μαγείρους σκωπτικούς, id est, cauillatores à Poëtis scribit induci, vnde σκώμματα μαιστωνικὰ, cauillationes Mæsonicæ dictæ sunt, cuiusmodi sunt coquorum. Et lib. 9. coquorum πολυμαθειαν simul, & ἀλαζωνείαν multis testimonijs comprobat. Philo. lib. de ebrietate sub finem, tres dicit esse humani generis ἐπιτηδεύσεις, hoc est, conuiuatores, nimirum ἀρχισιτοποιὸν, ὀινοχοὸν, ὀψαρτυτικὸν, propterea quòd trium horum, nimirum σιτίων, ὀψῶν, καὶ ποτῶν, id est, frumenti, panis, obsonij, atq; potus vsum appetimus. Nonnulli ὀλιγοδεεῖς, id est, paucis contenti, non nisi necessarijs, & ijs, quæ ad salubriter liberaliterq; viuendum pertinent, vtuntur, & idcirco non indigent ὑπηρετῶν ποικίλων, καὶ πανέδρων τλλ' τὰ χείλη. At verò qui in voluptatibus ponunt omnia, cupiunt vti ἀρχιμαγείροις, ἀρχιοινοχόοις, & ἀρχισιτοποιοῖς ὑπηρσίαις summis opsoniorum, vini atque panis coquis, atque conditoribus. Idem plurà de hac luxuriosa σιτοποιΐα, hoc est, cibos parandi condiendiq; ratione scribit. Coqui similiter atque medici hanc differentiã esse dicit, quòd medici omni cum studio illa præparant, quæ sint salubria, etiamsi nõ sint iucunda, at coqui nulla ferè habita sanitatis ratione, voluptatem tantùm

Coquorum et medicorũ diuersi fines.

sectantur. Idem de vita Theoretica: πεμμάτων, ὄψων, καὶ ἡδυσμάτων ποικιλία, φεῦ ἃ σπουδάζοι, καὶ ὀψαρτυταὶ πονοῦνται, φερνύντες ἡ γαῦσιν, ὅπερ ἀναγκαῖον ἐῶ ἡδύνειν μᾶλλον, ἀλλὰ κατὰ ὄψιν τὴν καθαρειότητα, hoc est, Huc accedunt variæ bellariorum, obsoniorum, condimentorum species, elaboratæ à pistoribus & cupediarijs, quorum est cura non tantùm gustui satisfacere, verùm etiam oculos exhilarare munditijs. Alexander magnus coquos & pistores contempsit. Nam (teste Plutarcho in eius vita) Adam mater Cariæ regina multa quotidie fercula ei & bellaria mitteret, coquos denique & pistores, quos putabat intelligentissimos: Nihil, ait, his sibi opus esse, meliores habere se coquos à pædagogo donatos Leonida: ad prandium νυκτπορείαν iter antelucanum, ad cœnam verò ὀλιγαρκίαν angustum prandium.

Quomodo apud Latinos coquere dicatur.

A Latinis illi, qui cibos coquunt atq; vendunt, siue coquinariam artem exercent, coqui appellantur, à coquendo: coquere autem à cogendo deducitur, quoniam coctum cogendo coërcetur, & ad vtilitatem vescendi perducitur. Isidorus: coctum quasi coactum, id est, ab igne & aqua vtili modo actâq; comestioni aptatum. Coquito frequentatiuum. Coquinarius homo, qui artem coquinariam exercet, & coquinaria cum est substantiuum, ars ipsa μαγειρικὴ dicta, & coquinor, id est, coquinam facio. Vox quoq; græca magirus pro coquo à Latinis vsurpatur. Sic Lampridius in Heliogabalo magirum vocat. Hinc archimagirus, id est, coquorum princeps à Sidonio, & poëta Satyrico appellatur. Sat. 9. vbi archimagiros vocat carptores, id est, qui semper aliquid ad comedendum rapiunt, & auferunt, ex epulis Domini. Plautus:

Neque ego vnquam nisi hodie ad Bachas veni,
In Bachanal coquinatum.

Coqui olim è foro conducti adhibebantur.

Veteres Romani (vt Plinius scribit lib. 18. cap. 11) coquos non habuerunt in seruitijs, eosq; ex macello conducebant, id quod ex Plautina quoque lectione passim constat, in Aulularia:

Postquam opsonauit herus, & conduxit coquos: adeò vile antiquis erat mancipium. Sed (vt testis est Liuius) post Asiaticam victoriam crescente luxuria, coquus vilissimum antiquis mancipium & æstimatione, & vsu in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Plinius lib. 9. cap. 17. quosdam ait in conquestione luxus quiritasse, coquos emi singulos pluris quàm equos. At nunc coqui (addit ibidem) triumphorum pretijs parantur, & coquorum pisces, nullusq; propè iam mortalis æstimatur pluris, quàm qui peritissimè censum homini mergit. De more autem antiquo coquos conducendi, & simul illorum moribus improbis Plautus in Pseudolo pluribus disserit. Solebant in foro stare, aut sedere expectantes donec ab ijs, qui cœnam aliquibus dare cogitabant, conducerentur. In aululatia.

Plinius de coquis.

Plautus.

Postquam opsonauit herus, & conduxit coquos,
Tibicinasq; hasce apud forum.

Idem in Pseudolo:

Forum coquinum qui vocant, stultè vocant.
Nam non coquinum est, verum furinum est forum.

Forum coquinum.

Et paulò post:

Sed cur sedebas in foro si eras coquus,
Tu solus, præter alios. Et mox:
Qui enim cùm extemplò veniunt conductum
Coquum, nemo illum quærit, qui optimus & carissimus est
Illum conducunt potius, qui vilissimus est.
Hoc ego fui hodie solus obsessor fori, &c.

Hodie quoque mos est, in conuiuijs magnificis, vt aliunde accersantur, atque conducantur coqui artis coquinariæ periti. Quoad mores antiquorum illorum coquorum, illi à Plautò egregiè exprimuntur. Nam militi atrociter minitanti coquus respondet:

Mos antiquorum coquorũ.

Sis tu in legione bellator si vis, at ego in culina Ares.

Auxit coquus bellatoris verbum. Mars enim Deus belli est. Quòd autem dixit Ares pro Mauors, non est Plauto nouum Græcas voces admiscere Latinis. Quanquam in nonnullis exemplaribus habetur aues, in nonnullis Aries, sed mendosè. Sic Ballio coquum suum, quem conduxerat, multiloquum, glorioſum, insulsum, inutilem vocat. Coquus ipse:

An inuenire postulas quenquam coquum,
Nisi miluinus, aut aquilinis vngulis? Cui Ballio:
An tu coquinatum te ire quòquam postulas,
Quin ibi constrictis vngulis cœnam coquas.

Iubet deinde seruo suo, vt illum diligenter obseruet, atque custodiat, ne quid furtificæ illius manus auferant. Idem mores in Aululatia quoque egregiè depinguntur, vbi rapacidæ, hoc est, fures atque rapaces appellantur. Euclio:

Quid sit me rogitas? qui mihi omneis angulos
Furum impleuisti in ædibus misero mihi
Qui mihi intromisisti in ædes quingentos coquos
Cum senis manibus, genere Geryonaceo.
Quos si Argus seruet, qui oculeus totus fuit,
Quem quondam Ioui Iuno custodem addidit,
Is nunquam seruet, &c.

Inde etiam colligimus, illos ob furtum, vel etiam furti suspicionem sæpe comprehendi, vinciri, verberari, in puteum condi solitos fuisse. Sic enim Strobilus seruus loquitur:

Coquorum in improborũ pœnas

Hic apud nos magna turba, ac familia est.
Suppellex, aurum, vestes, vasa argentea,
Vbi si perit quippiam (quod te scio
Facilè abstinere posse, si nihil obuium est)
Dicant, coqui abstulerunt: comprehendite,
Vincite, verberate, in puteum condite.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Puteus. Puteus hic (vt Lambino & Turnebo placet) intelligendus, non in quo sit aqua perennis, sed locus subterraneus, & suffossus, & quasi barathrum quoddam. Eiusmodi (vt illud addam) sunt puteus ille, in quem Iosephus, & in quem Ieremias fuerunt coniecti. Conijciebant in puteum etiam eos coquos, à quibus sibi cauendum esse, ne quid furarentur, existimabant, quibus nihil committendum arbitrabantur: vt Plautus:

Curate, ego interuisam quid faciant coqui,
Quos pol vt ego hodie seruem, cura maxima'st,
Nisi vnum hoc faciam, vt in puteo cœnam coquant,
Inde coctam sursum subducemus corbulis, &c.

Nundinalis coquus quis. Notandum etiam, quòd nundinalis coquus ibidem appellatur, qui in nonum diem solet ire coctum, hoc est, malus, imperitus, ignobilis, qui non quotidie, sed nono tantùm quoquo die conduci solebat. Alluditur autem ad nomen Nundinarum, quæ à nono die, siue à nouem diebus dictæ sunt, propterea quòd cum rustici dies octo rure in opere faciendo versati essent, nono in vrbem venirent ad leges cognoscendas, quæ promulgatæ erant, & ad mercatum. Coqui præterea ad hunc modum possunt diuidi, vt alij dicantur priuati, alij publici.

Alij ex coquis priuati. Priuati, qui alicui seruientes coquinariam exercent: de quibus illud Martialis intelligi potest:

Non satis est ars sola coquo seruire palato,
Nanque coquus domini debet habere gulam.

Alij publici. Publici coqui sunt, qui vt dapes vendant publice popinam tenent, hoc est, tabernam in qua dapes coctas, & vina vendunt: à qua popinones dicti, & ipsi coqui & popinam exercentes, & luxuriosi atque in popinis viuentes. Artes præterea ministræ voluptatis sunt, (vt inquit Cicero) Cetarij, lanij, fartores, piscatores, vnguentarij: his adde pistores. De pistoribus Rom. elegans est ille Plauti locus sub Ergastili persona in Captiuis.

Pistores. Tum pistores Scrophipasci (scrophas pascentes, vt molitores) qui alunt
furfure sues
Quarum odore præterire nemo pistrinum potest.

Antiquitus fornacem in pistrinis habebant farinarijs, & Pistores dicebantur, qui frumenta pinsebant & panem faciebant, nunc pistrinarij. Vnde Martial. de Cipero pistore:

Et panem facit, & facit farinam.

Plinius testis est lib. 18. cap. 11. pistores Romæ non fuisse ad Persicum vsq; bellum, annis ab Vrbe condita super 580. Ipsi panes faciebant Quirites, mulierumq; (quas pistrinas idem vocat, dicta etiam sunt panificæ, vt ipsa factura Panificium) id opus erat, sicut etiam nunc in plerisq; gentibus, Et paulo post: Certumq; fit Attei Capitonis sententia tostum panem lautioribus esse solitos, pistoresq; tantùm eos, qui far pinsebant, nominatos. Plutarchus tamen in Problem. Romanis testatur, antiquitus mulieribus neq; molere, neque coquere licuisse, idq; forsan memoria pudorum cum Romanis imitorum. Post raptum enim Sabinarum, & pace bellum mutatum, id quoq; in pactis scriptum fuit: Mulierem viro Romano neq; molere debere, neq; coquere. Apud Iudæos mulieres panem pinsere, atq; coquere fuisse solitas constat ex sacris literis. Leuit. 26. Decem mulieres coquent panem in clibano, siue furno vno, id est, Cum alioqui ibi plærunq; singuli suos clibanos, aut furnos habuerint, tamen tanta erit penuria frumenti & annonæ, & tam parum panis coquere poterunt, vt possint in vno clibano simul coquere panem. Hinc quoq; colliges mulieres apud Iudæos panem facere solitas. Clemens Alexandrinus lib. 3. cap. 10. Pædag. de exercitijs honestis atq; virtutibus verba faciens, mulieribus congruere dicit, τὴν ἀστυργίαν, καὶ ἐυεργίαν, id est, lanæ, atq; telæ confectionem, & vt adsit τῇ πατρίδι, id est, pistrici. Præterea decet illas ἀυτουργικὰς φροντίζειν ἐκ τοῦ ταμείου, id est, ipsas per se ex penuario depromere ea, quibus opus est; καὶ τὸ μύλῃ φοιτᾶν ἐλθεῖν, id est, ad pistrinum, aut molendinum accedere illis non est turpe: quia etiam ἐν οἴκῳ ἀσχολεῖσθαι, id est, in opsonio coquendo versari τὴν ἀνδρὶ καὶ βουλῇ, id est, domus curam gerere, & auxiliatrici non est ignominiosum, siquidem id gratum sit marito. Libet hic paulo plura addere de pistoribus, & coquis. Apuleius lib. 10. Ac illorum alter pistor dulciarius, qui panes & mellita concinnabat edulia. (Lucianus ἄρτοις πάσσειν καὶ μελίπηκτα χειρᾶν ὄψοις ἁπάσῃ, & , est, qui panes conficere, & cibaria ex melle concinnare sciebat) Alter coquus, qui sapidissimis condimentis succum, id est, succorum pulmenta condita vapore mollibat. En hic differentiam pistoris & coqui.

Mulieribus Romanis olim neq; molere neq; coquere licuit.

Iudaicæ mulieres coquere solitæ.

Clemens Alexandrinus de officijs probæ mulieris.

NOTA.

& coqui. Pistores in genere dicuntur, qui panem faciunt, quos Græci ἀρτοποιοὺς vocant, item σιτοποιοὺς, ἀρτοκόπους, ἀρτοπώλας, ἀλφίτας. Sed antiquitus (teste Plinio) vocabulo ἀρτοποιῶν nominabantur, qui far pinsebant. Hinc pistor dulciarius is dicitur, qui dulcia conficit & mellita cibaria, quæ Græcè μελίπηκτα dicuntur, qualia sunt, quæ à Latinis bellaria dicuntur. Sic lactarius dicitur, qui ex lacte facit lacticinia, quæ etiam lactaria vocantur. Lampridius Heliogabalum scribit, habuisse dulciarios & lactarios, qui omnia coquorum edulia exhiberent ex dulcibus & lactarijs: vbi lactaria significant lacticinia, quæ Cornel. Cels. Lactantia vocat, sic scribens: Aluũ mouent mel crudum, lactantia omnia. Apuleius loco paulò ante citato, pistorem dulciarium dicit reportasse reliquias largissimas, nimirum panes, crustula, placentas, edulia mellita operisq; pistorij, (quorum etiam Horatius & Iuuenalis meminerunt) iucunculos, hamos, lacertulos (nomina sunt operis pistorij à similitudine nuncupata) plura scitamenta mellita, id est, edulia ex eo dicta, quòd sciti, hoc est, egregij & præcellentis sint saporis. Vt autem pistor ἀρτου & πλακόεντων, ita coquus carnium & piscium reliquias domum reportabat. Huc pertinet illud Tranquilli in Vitellio: Continuò igitur abstrusas gestatoria sella, duobus solis comitibus pistore & coquo, Auenticum, vt paternam domunculam, petijt. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios. Et lib. 9. Epistolarum Famil. ad Pœtum: In ea cœna coquus meus præter ius seruens nihil potuit imitari. Scitum est illud Ciceronis, quod à Quintil. lib. 6. citatur: Cùm is candidatus, qui coqui filius habebatur, coram eo suffragium haberet, Ego quoq; inquit, tibi iure fauebo. Alludens scil. ad coquinarium ius. C. Iulius Cæsar, teste Suetonio, domesticam disciplinam in paruis ac maioribus rebus diligenter adeoq; seuereq; rexit, vt pistorem alium, quàm sibi, panem conuiuis subijcientem, compedibus vinxerit. Apponebat enim Cæsari siligneum & delicatiorem, conuiuis vero secundarium & cibarium.

Pistores à Græcis quomodo vocentur.

Pistor dulciarius.

Pistor Lactarius.

His adde alios eduliorum confectores, conditores, atq; venditores, cuiusmodi est ὠμογατοπώλης iuris faciendi artifex (ein suppenschmid) & crustularius Senecæ, qui crustula venundat, offlatenbacher. Libarius Senecæ, qui liba & placentas parat venalia, fladenmacher/ Küchlybacher: qui sub pistore dulciario (de quo supra) continentur. Item Lactarius Lampridio Cæsarius τυροποιὸς, τυροπώλης. Qui è lacticinijs edulia concinnat Tragematopola, ταγηνιστὴς καὶ τραγηματοπώλης Hesych. ein zuckerbacher. Salgamarius Columellæ, qui salgama & fructium muria conditos vendit, ταριχοπώλης, ἁλμαιοπώλης, ἁλμυρὸς, der eyngesaltzne Krëuter verkaufft. Salsamentarius Cornificio, Salarius Martiali, qui salsamenta, hoc est, piscolenta, aut carnulenta edulia vendit, ταριχόπωλος & Laërtio ταριχοπώλης, eynsaltzer. Salarius quoq; est, qui salem in micas, siue ramenta (vtroq; enim vocabulo Plinius vtitur) cogit, & concrescere facit, ἁλοπηγὸς Nicandro: & qui salem vendit saltzmacher/ oder verkauffer. Piscarius Varroni, siue Piscator ἰχθυοπώλης, fischverkauffer. Cetarius Ciceroni, κητοπώλης, der die grossen meerfisch verkauffr. Lanius & Lanio Ciceroni, Liuio carnarius, κρεωπώλης, κρεοπράτης, metzger/ Kurtler/ schlachter. Fartor Terentio & Ciceroni, qui farcimina & farta implet ad esum, teste Donato, ἀλλαντοπώλης. ein wurstmacher. Fartor Columellæ, qui aues altiles farcit & saginat, σιτευτὴς. Pomarius Horatio, ὀπωροπώλης, ὀπωρόφυης Demosth. qui poma venalia prostituit. Omnino hi qualescunq; cibi præparandi, conficiendi, condiendi, ministri ad duo summa genera videntur posse reuocari.

Nomina eorũ, qui varia edulia conficere, condire, vendere solent.

Vnum est eorum, qui panes atq; placentas omnis generis conficiunt: qui in genere pistores, à Græcis σιτοποιὸι, Hebraicè אפים ophim appellantur.

Alterum est eorum, qui in opsonijs, hoc est, piscibus, carnibus, atq; etiam pomis coquendis, condiendisue sunt occupati, qui ab Hebræis generatim Tabbahim, id est, mactatores, à Græcis μάγειροι & ὀψοποιοὶ, à Latinis coqui appellantur.

Notabis etiam apud Græcos, & Romanos ὡς δεῖ τὸ πλεῖστον viros rem coquinariam exercuisse, vt hodie mulieres: nisi quòd in principum aulis viri potissimùm coquinarium illud munus obeunt. Dixi suprà apud Romanos cùm viles & conductitios antiquitus quosdam homines, tùm posteris temporibus seruos artificium hoc coquinarium exercuisse. Pudeat ergo nos Christianos, qui hodie tantum coquinariæ illi arti tribuimus, cui nobiles inprimis puellas atq; matronas passim mirum in modum addictas esse videre licet, quæ quidem nullum nouas subinde delitias, atq; lautitias

Universidad de Deusto
Biblioteca

NOTA.

excogitandi conficiendiq; finem faciunt, quibus hominum non modò res atq; fortunæ, verùmetiam corpora atq; valetudo corrumpuntur. Memorabile quoq; est illud, quod Fabritius Tigurinus & alij in suis peregrinationibus commemorant. Alcairi (quæ olim Memphis dicta est) quotidie citer 12. ferè millia coquorum passim per vrbem obambulare foculos in capitibus gestantes: qui quibusuis id postulantibus pro mercede cibos statim in platea coquere, atq; parare solent. Nam tanta est ibi lignorum penuria, vt priuatas in ædibus culinas non habeant.

Hæc sint dicta de personis cibos, siue edulia qualiacunq; quocunq; modo præparantibus, coquentibus, mollientibus, conficientibus, condientibus.

2. Locus coquendis cibis accommodatus.

Nunc locus in quo illa parantur atq; coquuntur, significandus videtur.

Locus parandi coquendiq; cibos in genere à Græcis μαγειρεῖον, & ὀπτανεῖον, à Latinis nunc ab ipso coquo coquina, nunc à colendo igne (secundum Varronem) culina, quasi colina dicitur. Marro de re rustica lib. 1. In primis culina videnda vt sit admota, quòd ibi hyeme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur ac capitur. Et Columel. de re rustica. lib. 1. cap. 6. Ac in rustica parte, alta, & magna culina ponetur, vt & contignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni anni tempore morari queant. Hebraicè מבשלות Mebaschelot, & foci & culinæ appellantur. Hæc si publica fuerit, toti Reipub. non priuatim singulis inseruient.

Culinæ publicæ sunt popinæ

rectius popina dicitur, in qua opsonia iam cocta venditantur, & addicuntur cuilibet licitanti, vnde vncta ab Horatio dicta, in qua etiam olim belluabantur, vt hodie quoq; fieri consuevit.

Culinæ priuatæ.

Quoad priuatas culinas, Seruius vult illas olim fuisse in illa ædium parte, quæ atrium dicitur, vnde à fumi nigrore nominis ratio. Focus locus magis specialis, in quo ignis seruatur, à fouendo, quod propriè est calidum tenere, siue calefacere: Græcè πυρατήριον, & ἑστία, & ἐσχάρα siue ἐσχάρα dicitur. Ouidius:

Focus, & eius deriuata.

At focus à flammis, & quòd fouet omnia dictus.

Hinc apud Plautum in Captiuis:

Ignem ingentem fieri volo. *Item post:*
Laridum, atque epulas foueri foculis, &c.

Focillare.

Eius diminutiuum foculus, & inde aliud focillus, à quo focillo calefactio, vnde aliud compositum refocillo, id est, recreo, & inde focillatio, & refocillatio, id est recreatio. Veteres foculare quoque aliquando pro focillare vsurparunt, & focula pro nutrimentis, teste Nonio. Plautus in Persa:

Iam intus ventris fumant focula, id est, nutrimenta.

A foco quoque deriuatur focaria. Hieronymo, culinaria ministra, quæ focum colit, Græcè μαγειρεῖα, Latinè focaria, vt ab ἑστία: Græcè focum significante, deducitur ἑστιάδες Polluci, qui foco præsit. Lares ribus autem sacer erat focus, thure, & floribus ibi sacrificante rudi illa maiorum antiquitate. Vernaculus sermo focum nunc foculare nominat, quasi laris focum. Ferramenta, quibus ligna sustentantur, dum ardent in foco, non ineleganter meo iudicio quidam alaria dixerunt, quasi alarem parata. Isidorus focum à colendo ignem, & ligna vult ab antiquis fuisse appellatum, quòd eum Græcè, Latinè ignis est. Varro autem focos ait dictos, quod foueant ignes: nam ignis ipsa flamma est: quicquid autem ignem fouet focus vocatur, seu ara sit, siue quod aliud in quo ignis foueatur. Fo co superstructus est Caminus vel cum pariete, vel extra parietem productus, quo fumus excipiatur & deinde per infumibulum, seu fumarium transpirat. Vbi accurate cauendum est, ne quid nigredinis fumo subsideat, quod fuligo dicitur, ne aut frigentibus, aut elixantibus aut assantibus obsit. Deuote, κελίβανος, κλίβανος, ἰτνὸς, vide Brodæum Miscell. lib. 5. cap. 21. Hebr. אור Vr (vnde forsan vox Latina vro) focum, & תנור Thannur clibanum siue caminum significat. Leuit. 2. coniunguntur, Vr & thannur, id est, focus, & caminus, destruentur. Furnum (quasi furni. Et cap. 11. furuo, id est, atro dictus est, teste Pompeio) extra domum, quæ magno ædificatur, vt sæpe quoq; atque lignilia, propter ignis periculũ Franciscus Marius censet esse debere in suo lib. de partibus ædium. Idem veteres fornacem dicit habuisse in pistrinis farinarijs. Hæc de loco coquinario.

3. Cibos coquendi parandiq; ratio.

Nunc de ipso officio atq; operibus coquinarijs, coquendi denique modò, atque ratione generatim quædam dicenda.

Officia & virtutes coqui.

In iusto & fideli coquo has conditiones Villichius in sua magirica requirit, vt sit artificiosus, vt experiens, vt laboriosus, vt laudis cupidus, vt mundus, vt gustatu excellat, vt denique non sit gulosus

gulosus & edax: quæ singulæ ab illo pluribus explicantur capitibus primo. Deinde vult illum habere in promptu σκεύη μαγειρικὰ, instrumenta atque vasa coquinaria, ita vt non sit illa opus à vicinis vsque ad cædium poscere: quorum ab illo quædam genera commemorantur. Eorundem catalogum vide apud Pollucem lib. 6. cap. 13. & Baysium lib. de vasculis. Franciscum Marium de partibus ædium lib. 2. cap. 4. Idem auctor eodem in loco περὶ μαγείρων, id est, coquorum opera, actiones & proprias vno quasi fasciculo complectitur. Eæ sunt primò καπνίζειν (quod tamen postremo loco ab illo ponitur) hoc est, interprete Eustath. Ιλιάδ. τὸ πῦρ ἀνάπλεον ὅτι θυσία τε, καὶ ὅτι ἀναγκαίῳ ἔπεσε τῷ θεῷ τῆς μαχῆς: ἐπακολουθεῖ δὲ τῇ περὶ ξύλων καῦσει καπνός, id est, ignem accendere sacrificij conuiuiiq; gratia: secundum illud Homeri:

Κάπνισαν τε κατὰ πλησίας, καὶ δεῖπνον ἕλοντο.

Vbi tamen illud κάπνισαν pro ἔθυσαν quoque vult posse intelligi, hoc sensu, primò sacrificarunt, & fumo atque nidore Deos placarunt, deinde cibum sumpserunt. De eodem verbo vide Eustath. Ιλιάδ. & Cælium lib. 14. cap. 21. Hinc ligna arida & exiccata ad exardescendum facilia ἀκαπνα à Martiali appellantur, quæ amurca conspersa, nullius fumi tædio ardere docent M. Cato, & Plin. Cælius lib. 13. cap. 48. & Cæsar, teste Aristophanis Scholiaste (vnde forsan nostrum schyren, id est, scindere ligna) propriè dicebantur à veteribus ligna sacrificijs adhibita, secundùm illud Homeri:

——καὶ δ' ὅτι κ' ξύλα γείρῃ.

Ignis autem (qui auctore Varrone à nascendo dictus est, quod inde omne nascitur) faciendi, seu accendendi rationem eleganter his verbis Vergilius describit:

Ac primùm silicis (πυρίτης Græcè lapis, quo ignis excutitur) scintillam
excudit Achates:
Suscepitq; ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitq; in fomite flammam.

Ratio conseruandi ignem ex Moreto Vergilij liquet:

Paruulus exusto remanebat stipite fumus,
Et cinis obductæ celabat lumine prunæ.

De his omnibus vide multa lectu digna apud Francis. Marium in Lexico de partibus ædium lib. 3. cap. 4.

Alia porrò coquorum opera sunt καθαρσαι, id est, purgare, siue mundare, quòd cùm ad culinam atque vasa, tum ad edulia ipsa referri potest, quæ omnia pura ac munda debent esse. Item κόψαι, πυρεῖν, διαπυρεῖν, ἐκχύσαι, id est, pisces, carnes, aliaue edulia ritè & & aptè diuidere ac dissecare: vnde coqui & αἴσηοι quoque dicti sunt: Quò etiam Paulum nonnulli verbo illo ὀρθοτομεῖν verbum Dei, alludere volunt in Epistola 2. ad Timotheum capite 2. Sed maximè propriæ illorum actiones sunt ἑψῆσαι, ὀπῆσαι, κρᾶσαι, ἀρτύειν, ὀπτᾶν, ὀβελίζειν, torrere, elixare, assare, dulcorare, exquisitè apparare, condire: vnde ὀψαλίσεις, & μυροθλίψεις Polluci αἱ περιττοὶ σκεύασίαι, exquisitiores ciborum apparatus, & lenocinia coquorum, &c.

Triplex cibos coquendi ratio

Est autem triplex omnino cibos præparandi coquendiq; ratio: nimirum assare, elixare, frigere siue torrere, braten/siden/etc östen. In vsu mortalium primò assa, secundò elixa, tertiò inuenta fuerunt, vt docet M. Varro. Assum dictum, quod ab igni assudescit, sudando enim assum distillat calore. Assum Isidoro quod ardeat, quasi arsum. Quidam assum ex eo dici arbitrantur, quod sine pigmento saporis alieni in opsonijs inferebatur. Assum enim solum veteres dixerunt: vnde & assa vox nominantur ore prolata, non admixtis alijs inuisis vocibus. Elixum verò nuncupatum quod ex aqua decoctum est (nam lixam aquam veteres dixerunt) vnde & lixæ dicti ministri ministrare, qui aquam ad tentorium solent ferre. Iurulentum à iure dicitur, quod & iussulentum posse appellari testis est Apuleius in Apologia. Frixum Isidoro à sono dictum, quod in oleo ardet. Cornelius Celsus ait, carnem magis alere iurulentam, quam assam, assam magis quàm frixam. Bonæ igitur valetudini potius, quàm paruæ voluptati consulendum. Elixam frequentius apponere præstabit, tùm propter salubritatem, tum quia familia commodior erit. Eumæus apud Homerum Od. Ξ. coqui functus officio, Vlyssi domino suo sibi ignoto summa celeritate epulas apparauit: quem apparatum hoc modo Poëta describit. Dicit illum ad porcorum stabulum accurrisse, indeque

1. Assare.

2. Elixare.

3. Frigere.

Homerica descriptio epparatus coquinarij.

Universidad de Deusto
Biblioteca

duos porcellos sumpsisse (confer hunc locum cum illo conuiuij apparatu, quo *Abrahamus* vsus est Gene.18.) addit deinceps:

——καὶ ἀμφοτέρους ἱέρευσιν.

ἱερεύειν. Nota hic verbum ἱερεύειν, vt & verbum θύειν, pro occidere, siue mactare vsurpari. Deinde

ἐυσσέλμοις, μυχλοῖσιν, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειρεν,
Ὤπτησας δ' ἄρα πάντα φίλον παρέθηκ' Ὀδυσῆι
Θερμὰ αὐτοῖς ὀβελοῖσιν, &c.

Eustath. in hunc locum, *Obserua* inquit, *Eumæum* carnes assatas domino suo apponere, ob festinationem adhibitam. Aliàs enim elixatio magis laudatur, quàm assatio, non solùm enim (vt alunt) crudi tatem tollit, verùm etiam dura emollire, ac reliqua concoquere potest. Ἀδηφιέστερον καὶ ἀκινδυνότερον συμπέττει τὸ ἕψαι. Carnes assas elixis humidiores esse, an sit existimandum. *Aristotelis & Galeni* sententiæ, quæ pugnare videbantur, nullo negotio conciliatæ ab *Hieronymo Magio. Miscell.* libro primo capite decimonono. *Athenæus* tamen libro primo. *Carnes*, inquit (de *Homericis* epulis verba faciens) solùm assabant, nusquam enim quenquam eas elixantem fecit. Hinc *Eustath.* quoque in Od. M. p. 494. ὁπτᾶν δὲ τὸ ὀπταῖ ἐπιχωριάζει τοῖς τότε μᾶλλον ἢπερ τὸ ἑφεῖν, δηλοῖ καὶ τὸ ὀπταλέον: ἀϑ' ἑτέρου ἠξιώθη τὸ μαγειρεῖον καλεῖσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀπταῖ. Hinc sæpe κρέα ὀπταλέα, id est, carnes assæ. *Eustath.* in illa verba Od. A.

Carnium assatarum vsus apud veteres. Cur Græcis dicta ὀπταλέον.

Μυχλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειρεν,
Ὤπτησάν τε πεῖρέ τ' ἴσως: Dicit Heroes plerunque carnibus assatis vsos fuisse ex quibusuis animalibus. πεῖρεσθαι autem ὀπταν *Homero* idem quod ὀπτησιμαίους quoniam (vt aiunt) ἐμπειρείας χρεία τοῖς ὀπτῶσι, καὶ ἐποπτείας συχνοτέρας ἢπερ τοῖς ἕψουσι, hoc est, quoniam assatio experientiam, atque inspectionem crebriorem requirit, à qua ipsa ὀπτησις vocatur dicta, vt & ὀπταίνω, quod non est in vsu, à quo ὀπταλέον, locus in quo edulia assantur. *Attici* autem ἀπαυθαδιάζειν appellant ὀπταᾶ. Hinc ὄψον quoque, & ὀψάριον siue generatim pro quouis opsonio, siue speciatim pro piscibus accipiatur (de quo suprà) non tam ab ὀπτῶ (vt *Plutarcho*, *Eustathio*, & alijs placet) quàm (vt *Beza* vult in suis commentarijs in *Nouum Testamentum*) ἀπὸ τοῦ ὀπταᾶ, id est, assando dicitur, propterea quòd vt carnes, ita pisces quoque assari potissimùm à veteribus consueuerant. Et huc facit locus ille *Ioannis* vigesimo secundo. Cùm (inquit *Ioannes*) descendissent in terram, viderunt ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον, id est, vident prunas positas, & piscem impositum, & panem. Sed nolo hic pluribus de ratione atque modo quo suis cibos coquendi, conficiendi atq; condiendi verba facere: de quo & *Apicius* olim summus eius rei artifex, & *Villichius* vir doctus atque pius in suo *Magirico* libello, & *Bruyerinus Gallus* de re cibaria copiosè admodum scripserunt. Extant præterea in omnibus ferè linguis multi libri, atque opera ὀψαρτυτικὰ, siue μαγειρικὰ, quæ consulere poterunt illi, qui eius rei sunt studiosi. Item de coquinaria arte, seu potius illius abusu vide *Agrippam* in libris de *Vanitate scientiarum*. Sed optandum profectò esset, omnes eiusmodi delitiarum, atque lautitiarum inuentores, inuenta, atque libros è medio esse sublatos.

ὀπτησις, id est assatio vnde dicta.

Conuiuatoris imprimis quoad ciborum præparationem.

Illud tamen in genere monendum, conuiuatori primò dandam esse operam, vt cibi in tempore atque maturè sint parati, atque cocti, ne conuiuis, vbi aduenerint, diu sit exspectandum. Deinde vt debito iustoq; modo parentur. *Vnde Plato* (vt *Lucianus* in libro de *Parasito* citat) dixit: τῷ μέλλοντι ἐστιᾶσθαι, μὴ μαγειρικὴν ὄντα, σκοπεῖσθαι δοινῆς ἀκινδυνίης καὶ ἀσφαλείης, id est. Qui conuiuas epulis accepturus est, neque rei coquinariæ fuerit peritus, eius in adornando conuiuio pertenue iudicium est. Hic in primis non tam voluptatis, quàm sanitatis habenda ratio, & ad illam potissimùm ciborum confectio, atque præparatio est accommodanda.

Deinde speciatim cùm ipsa edulia, tùm conuiuæ, tùm denique conuiuij genus est considerandum. Nam quoadipsa edulia, alia hoc, alia alio modo omnino sunt coquenda. Sic enim, exempli gratia, pisces quidam sunt, quos assari conueniat potius, quàm elixari, vt testis est *Athenæus* libro tertio. Vnde etiam apud *Horatium* de piscibus quibusdam assandis præcipitur libro secundo Satyra quarta. Idem de carnibus, & alijs cibis existimandum.

Quoad

Quoadipsos verò conuiuas, illorum quoq; vel omnium, vel maximæ partis, vel certè præstantissimorum quorumq; palatum, vt ita loquar, conuiuatori debet esse cognitum, vt ad illud ciborum copia, seu præparatio possit accommodari. Huc facit illud Martialis:

Non satis est ars sola coquo seruire palato,
Namque coquus domini debet habere gulam.

Sæpe quoque ipsum conuiuij genus certam quandam, & peculiarem ciborum præparationem requirit. Sic (vt ex multis vnum proferam exemplum) epulum illud Paschale carnibus non elixatis, sed assatis, ac pane non fermentato, sed azymo seu infermentato (quem Tacitus paxim Iudaicum appellat) ex ipsius Dei præscripto, atque mandato antiquitus erat celebrandum: quæ omnia mysticas suas, seu typicas habuerunt significationes. Paxis Iudaicus

DE TEMPORIS LOCIQVE CONVIVIALIS OBSERVATIONE, DELECTV, APparatu, varijsq; differentijs. De triclinijs.

CAPVT XIIII.

HAEC de alimentis partim emendis, seu quocunque alio modo comparandis, partim parandis, atque coquendis.

Temporis ratio habenda.

Sed vt omnibus alijs in rebus & actionibus, ita in hac quoq; potissimùm actione, apparatuq; conuiuali temporis, cuius magna est vis atq; momentum, diligens habenda est ratio. *Vnde Varro* apud *Gellium*, inter quatuor boni conuiuij conditiones, tempus quoq; lectum numerat. Et *Plinius* epist. 12. lib. 5. *Nostræ tamen cœnæ*, inquit, *vt apparatus & impendij, sic temporis modus constet. Conuiuator* itaq; *hoc est, omnis qui cuiuscunq; conuiuij adornandi instituendiq; curam negotiumq; suscepit, sedulò dabit operam, vt illud tempore commodo, opportuno, nec tam sibi quàm ipsis conuiuis accommodato celebretur. Hinc in antiquis scriptoribus conuiuium sæpe legimus aliud tempestiuum dici, aliud, quod illi est contrarium, intempestiuum. Cicero in Verrem: Staturitur Lollius in illo tempestiuo gladiatorum conuiuio: & de Senectute, Ego propter sermonis delectationem conuiuijs tempestiuis delector. Apuleius: Nuptiæ illæ fuerunt, an aliud celebratum officium, an conuiuium tempestiuum? Cic. pro Muræna: Neq; in conuiuio moderato atq; honesto: intempestiui conuiuij, &c. Tempestiuum conuiuium Turnebus in suis Aduers. putat esse, quod non sit de die (Nam id turpe, & nequam & intempestiuum habebatur, de die conuiuia agitare) neq; in multam noctem producitur, sed quod tempori sit. Ad tempestiuum quoq; conuiuium fortasse pertinent diebus festis potius, quàm alijs conuiuas vocare, vt diebus potius festis, quàm profestis, & quibusdam pro tempestiuis, non in eo plus latere significationis, quàm explicatum est, è Plutarcho ostendi potest, qui de eodem homine & de eadem re ita scribit:* ἦν δὲ καὶ τὸ δεῖπνον ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀκριβέστατον. καλεῖ δὲ τὴν ἀγοραγειτόνων καὶ φειδωχόρων τὰς συνήθεις, καὶ συνδήγεν ὀλιγοῖς, ἢ τοῖς καθ' ἡλικίαν μόνοις οὐδ' ὡς ὧν συγγενέσθαι ἡδὺ πολυνὸς, ἀλλὰ καὶ τοῖς νέοις. *Vt igitur alia, ita conuiuia quoq;* si sunt ἄκαιρα, & ὡραῖα, id est, tempestiua & opportuna, grata sunt, iucunda atque vtilia: sin verò ἄκαιρα, καὶ ἄνωρα, id est, intempestiua, & importuna, odiosa, ingrata, atque etiam nonnunquam pernitiosa esse solent. *Hinc in Euangelio* quoque conuiuator ille *Optimus Maximus*: Τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου, id est, certo ac definito cœnæ tempore per seruum suum homines vocasse dicitur, tempestiua, ac fidelis ac prudens ille seruus à domino famulitio reliquo præfectus fuisse dicitur, διὸ οὐ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἐν καιρῷ, id est, vt tempore opportuno cibum cæteris suis conseruis subministret. *Vnde colligimus*, in dandis exhibendisue epulis habendam esse temporis rationem: quò spectat etiam illud Homeri:

Conuiuia alias intempestiua.

Οὐ μὰν οὐδὲ τὸ χέρειον ἐν ὥρῃ δεῖπνον ἑλέσθαι,

id est, Non est malum in hora, id est, certo & opportuno tempore cœnam sumere. *Secundum*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Varie conuiuiorum genera secundum temporũ differentias variã.

ipsas autem temporum differentias, conuiuiorum quoq; varia sunt genera. Nam quemadmodum, exempli gratia, tempus aliud est diurnum, aliud nocturnum, & diurnum vel matutinum, vel meridianum, vel vespertinum: ita conuiuia quoq; alia sunt diurna, eaq; partim matutina, partim meridiana, partim vespertina: alia verò nocturna, de quibus in priore libro pluribus est dictum, & simul explicata illa quæstio, Diurnúmne, an nocturnum tempus epulis cibisq; sumendis sit accommodatius. Dictum quoque est de veterum noctu potissimum cibum sumendi consuetudine. Quæ tempus vespertinum, atque nocturnum licet epulis videatur accommodatius, tamen cauendum est (quæ & olim Ethnicorum, & hodie Christianorum consuetudo est nefaria, atque pernitiosa) ille in multam noctem protrahantur, vel etiam tota nocte durent. Nox enim non epulationi, sed moderatæ quieti, atque somno potius à Deo est consecrata, hominibusq; ad virium recreationem concessa. Tempus autem matutinum, (qui veterum etiam Ethnicorum fuit mos) seriis grauibus actionibus, quibus est apcissimum, impendendum. Deinde vt tempus aliud est festum, aliud profestum, aliud sacrum, aliud profanum: ita quoque conuiuia alia festa, alia profesta, alia sacra, alia profana dici possunt: de qua diuisione suprà quoque est dictum. Conuiuia inquit Gellius lib. 2. cap. 24.) vel diebus profestis, vel Calendis, Idibus, Nonis & aliis diebus festiuis celebrantur. Vt autem Ethnici olim, sicuti suprà dictum est, dies festos fictitiorum suorum Deorum, sic hodie quoque Christiani dies sacros atque festos cultui diuino consecratos, luxuriosissimis plærunque conuiuijs consumunt, cum summa Dei religionis q; Christianæ contumelia ac detrimento. Præterea conuiuia alia (vt quidem plæraque) fiunt lætis temporibus, cuiusmodi sunt natalitia, nuptialia, victoralia: alia temporibus tristibus, vt sunt funebria, siue exequialia: quorum similiter explicationem habet primo in libro. Hic quoque obseruandum, si tempora sunt nubila atque tristia, vel ob priuatas calamitates, easq; vel impendentes, vel præsentes, atque vrgentes, tum seruandum vel ob priuatas calamitates, easq; vel impendentes, vel præsentes, atque vrgentes, tum seruandum potius, quàm conuiuandum esse. Tunc, inquam, non tam ad cibum simul capiendum, epulandúmue, quàm ad sacras conciones, verbumq; Dei audiendum, ad eleemosynas largiendum, ad preces castas, atque sobrias ὁμοθυμαδὸν, id est, communi quasi animorum conspiratione ad Deum fundendas, conuentus fieri, & agitari debent. Hoc enim modo ignis ille iræ, atque furoris diuini extinguitur: illo autem accenditur magis, & inflammatur.

Non conuiuia non protrahenda in multam noctem.

Tempus matutinum seriis, et grauibus actionibus tribuendum.

Conuiuia vel festis, vel profestis diebus celebrantur.

Festorum abusus.

Item conuiuia alia sunt, quæ non nisi statis, certis, atque solennibus temporibus fiunt, alia verò quæ quouis tempore fieri, ac celebrari possunt. Huc quoque referri potest quæstio illa primo libro explicata, Satiúsne sit in priuato præsertim, domestico q; conuictu certam habere cibum sumendi horam, nec ne? Hic quoque notandum, tempus cænæ in inuitatione à veteribus diligenter indicari fuisse solitum: quemadmodum hodie quoque fieri consueuit, atque etiam debet: de quo suprà quoque, cum de inuitatione ageremus, facta est mentio. Omnino (vt hanc quoque apparatus conuiualis partem absoluam) danda est opera, vt cùm temporis, quo nihil est pretiosius, maximam partem pijs honestisque meditationibus, actionibusque tribuamus, tùm conuiuia nostra & priuata, & publica etiam ἔκκλητα sint, & ὀλιγοχρόνια, id est, tempestiua, breuique tempore durent.

Quando ieiunijs potius, quã conuiuijs vacandum.

NOTA.

De loco conuiuiali.

Vt autem tempus, sic quoque locus conuiuij lectus (Varrone teste) hoc est, commodus & opportunus esse debet, cuius similiter conuiuatori magna habenda est ratio. Hinc Christus quoque epulum Paschale vnà cum discipulis suis celebraturus (Marc. 14. Luc. 22.) duos suorum discipulorum misit in vrbem, ad locum aptum atque idoneum inuestigandum, atque parandum: qui ad eum מְשֻׁרְיָא, ἱερωμένον, ἕτοιμον appellatur. Locus autem conuiualis, ab Hebræis dicitur בֵּית מִשְׁתֶּה Beth maschraia id est, domus conuiuij: In Græco est κατάλυμα, id est, diuersorium. Ecclesiastici 7. Satius est in domum luctus, quam domum conuiuij intrare. בֵּית חַמְטוֹרֹת Beth Hammithoth, id est, domus lectorum ab Hebræis locus conuiualis appellatur, a lectis nimirum, in quibus discumbebatur. Item תְּרַקְלִין Thedaklin, vt in illa sententia Rabbi Iaacob, Mundus iste similis est vestibulo ante sæculum futurum: Præpara teipsum in vestibulo, vt intrare possis in triclinium.

Hebræa nomina locorũ conuiualium.

Nomina Græca locorum conuiualium.

συμπόσιον.

Græcè Pollux lib. 6. cap. 5. locum conuiualem in genere συμποτικὸν χώριον vocat: deinde συμπόσιον, quæ vox propriè ipsum conuiuium significat, nonnunquam pro loco, in quo illud agitatur, vsurpari

vsurpari solet. Item Ἀνδρεὼν Suidas vocat, οἶκον ἔνθα οἱ ἄνδρες εἰσόδου ἀθροίζεσθε, domum, in qua viri congregari solent. Pollux: Dicitur autem ἀνδρὼν ἵνα συνίασιν οἱ ἄνδρες, vbi conueniunt viri. Deinde ξυστὰ, ἵνα συγκάθηνται, vbi considunt. Sextus Pomp. Andron locus domicilij appellatur angustior longitudine, in quo viri plurimum morabantur, vt gynæceum à mulieribus. Ac omnino Græci ædificium in duas partes distribuerũt. Nam in qua parte viri sine fœminarũ interpellationibus versabantur, eam (teste Vitruuio lib. 6. Andronitida sine ἀνδρεῶνα appellarunt: vbi autem conuenêre mulieres, gynæconitida, seu gynæceum. Gynæceum quoq; ea pars domus fuit appellata, in qua quidem mulieres præcipuè lanificio, & textrinæ operam dabant. Isidorus: Gynæciũ Græcè dictum, eò quòd ibi conuentus fœminarum ad opus lanificij exercendum conueniat. Plautus in Mostellaria:

Ἀνδρεὼν.
Aedificij duæ partes.

Gynæconitis.

Dare vult vxorem filio quantum potest ✠
Ad eam rem vult facere gynæceum nouum.

Æmilius Probus in Proœmio operis. Materfamilias apud Romanos primum locum tenet ædium atq; in celebritate versatur, quod multò aliter fit in Græcia: nam neq; in conuiuium adhibetur, nisi propinquorum, nec sedet nisi in interiore parte ædium, quæ γυναικωνῖτις appellatur. Alexander Molossus dicere, vt ferunt, solitus est, se in Ἀνδρωνῖτιδα, Alexandrum Macedonem, in γυναικωνῖτιν profectum, cùm ille aduersus Italos gentem bellicosissimam, hic in Persas, & Barbaros imbelles exercitum duxisset. Legimus apud Paulum Diaconum lib. 8. vbi de Narsete loquitur, ei Augustum quòd eunuchus esset, mandasse, vt cum puellis in gynæceo lanarum pensa faceret, atq; diuideret. Vnde Valentinianus & Valens Imperatores lib. 2. Cod. de Muricilegulis & gynæc. eos intelligunt gynæciarios, qui fœminis mixti ea opera exercent. Oeci quoq; (quæ vox Græcis in genere domos significat) proprie dictæ sunt illæ domus partes, in quibus viri epulabantur, quemadmodũ ex his Vitruuij verbis lib. 6. cap. 10. colligi potest. Græcorum domus habent triclinia Cyzicena, quæ ad Septentrionem spectant: ad Meridiem verò spectantes œcos quadratos tam ampla magnitudine, vt faciliter in eis, triclinijs quatuor (id est, lectis discubitorijs, siue accubitorijs) stratis, mimi stratorum ludorumq; operis, locus possit esse spatiosus. In his œcis fiunt virilia conuiuia. Non enim fuerat institutum matres familiarum eorum moribus accumbere. Hæc ille. De œcis Corinthijs, tetrastylis Ægyptijs, Cyzicenis vide eundem cap. 5. Hinc asaroton œcon vocat Plin. lib. 6. cap. 25. quasi dicas non scopis mundatum, non versum, quòd quæ solent conuerri, è tessulis tinctis in pauimento erant elaborata, & veluti purgamenta cœnæ in eo relicta ac repræsentata. Stat. Papin. Syl. lib. 1.

Gynæciarij.

Oeci.

—— Subeuntq; nouis asarota figuris.

Συστατικὸν.

Ἀνδρεῖον.

Παστὰς.

Συναγώγιον.

Δειπνοτήριον.

Ἐβδητήριον.

Ἐσιατόριον & κατάλυμα.

Ἐβδητήριον (teste Suida) apud Herodotum dicuntur τὰ ἐνευνητήρια, id est, cœnaculum. Συστατικὸν quoq; locum conuiualem Pollux appellat: Athenæus τόπον συστατικὸν lib. 4. Idem eodem in libro auctor, Syssitiorum Cretensium duas olim domos fuisse dicit, quarum vnam ἀνδρεῖον appellarunt, alteram quæ hospitibus inseruiebat, κοιμητήριον. Παστὰς quoq; ἀπὸ τῶ πάσασθαι, id est, sedendo, vnde pastophoria quoq; pastophorum sacerdotum ædes, de quibus Apuleius li. 11. sicut Flamonia, sine Flaminia apud Sidonium ædes flaminis. Παστὰς aliàs thalamus nuptialis propriè dicitur, qui & νυμφίδιον: vnde Venus Pastophoros appellata, quòd thalamũ nuptialem curet. Et συναγώγιον ἀπὸ τῶ συνάγεσθαι, id est, congregando, locum conuiuijs destinatum appellatum fuisse Pollux testatur. Δειπνοτήριον similiter, & ἐσιατόριον (Ionicè ἐσιητόριον Herodoto, ἐβδητήριον Plutarcho) pro eodem accipiuntur. Θιασῶν quoq; dicitur locus in quo monophagi sua conuiuia exercebant, teste Hesych: & στιβάδιον cùm locum in quo homines conuiuantur, tùm Atticis μισθὸν τῶ πανδοχεῖ significat, teste Eustath. Od. Ξ. f. 546. πατρυλλεῖον locum esse aiunt, in quo versantes vetulæ comessaturas, aut se mutuò inebriaturas suscipiunt. Eustath. ιλ. Γ. πορνεῖον, id est, lupanar interpretatur. ἐβδητήριον Hesych. ἐσιατόριον & κατάλυσιν, id est, locum amœnum, comparatum ad conuiuia agitanda exponit. Κατάλυμα (Luc. 12.) & κατάλυσις, cùm in genere pro quouis habitationis vsu, ac loco vsurpatur, ἀπὸ τῶ καταλύσαι, id est, diuertere, tùm speciatim pro loco conuiali accipitur, vt Marc. 14. vbi κατάλυμα Syriacè vertitur domus conuiuij. Sic Ὄρπυ λύσιν Pindarus dixit Od. 5. τὸ δὲ κύκλῳ πέδον, ἐδηκε δ' ὄρπυ λύσιν, id est, Aream autem quæ in circuitu fecit cœnæ diuersorium. Sic Marc. 14. locus in quo Christus cum discipulis suis paschale epulum agitauit, cùm κατάλυμα, tùm ἀνώγαιον dicitur, quod vulgò triclinium exponitur, & idcirco ἑτοιμον dicitur, id est,

Universidad de Deusto
Biblioteca

instructum ad epularũ apparatum, lectulis nimirum stratis, in quibus olim discumbebatur. Dicitur autem ἀνώγεων proprie locus in ædibus superior ἀπὸ τοῦ ἀνω, & γαῖα, in quo olim cœnitare consueuerũt, & idcirco Syriaca versio pro eo habet עלייתה Aalita, id est, superior pars domus, ad quam erat ascendendũ. ὑπερῷον quoq; sine ὑπερῶιον, Suidæ idem quod ἀνώγεον. De qua voce sic Eustath. Od. A ὑπερῷον dicitur τὸ ὑπερκείμενον οἰκημα: ὦα enim dicuntur τὰ οἰκήματα. Idem Ιλ. Β. ὑπερῷον erat δίστεγον. Veteres autẽ thalamos ὑπερῴους virginibus faciebant, propterea quod illæ sunt δυσέντυκτοι, id est, difficilis aditus. Idem Ιλ. Π. anilla, εἰς ὑπερῷα ἀναβάς, &c. Scribunt veteres mulieribus fuisse thalamos ἀναγεῖς ædificatos, vt ne facilis ad illas virus aditus pateat. Idcirco Penelope in Odyss. ἐν ὑπερῴῳ opera sua fecit. Aiunt etiam τὰ ματέωρα τῶν οἰνοπαίων, ἃ fuisse à Lacedæmonijs appellata, vnde ὑπερῷον dicitur quasi ὑπερύλιον, Athen. lib. 11. Appellarunt veteres ea, quæ à nobis appellantur ὑπερῷα, ὦια, vt testis est Elearchus in Amatorijs. Sic contrà κατάγεων dicitur, pars domus inferior, & οἰκίαι κατάγειοι, habitationis loca sub terra, cuiusmodi fuerunt ganea Romanis: quæ similiter Donatus vult dicta, quòd erant sub terra, in quibus olim tibi dimibus atq; compotationibus intempestiuis indulgebant. Sic hodie Septentrionales quædã gentes in cryptis subterraneis comessari consueuerunt: de quibus sic Celtes cecinit,

Est mos Arctoo, quo se Germania claudit
Æquore, quo rigidum temperat aura gelu:
Sub terra effossis facimus conuiuia cellis.

Ἀνώγεων.

Κατάγεων.

Mos epulandi in cryptis subterrancis.

Διαιτα quoq; (teste Cel. lib. 14. c. 9.) locum domus significat, vbi tantùm versamur nullo negotio, aut vsu: alij cœnationem volunt significare, vnde & diætarij ministri diætæ deseruientes: quorum meminit Vlpian. tit. de Fundo instructo, in l. quæsitum. Apud eosdem Iurisconsultos tit. de Extraordinarijs criminibus legimus, diætarios appellari eos, qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo (quod cœnaculum diæta etiam non malè vocari possit, cùm sit in diæta) quos plus quàm furem puniendos esse docet Vlpian. Ibi (vt Beroald. obseruauit) detrectarij legitur, pro diætarij, id est, qui in diætis furantur. De quibus Papin. lib. 2. Syl. Vna tamen cunctis procul eminet, vna diætarius. Turnebus in suis Aduers. in quibus libris dicit, se legisse directarios, quæ lectio manasse è Iurisconsultorum oratione videtur, quòd eos se ad aliena dicat cœnacula dirigere, in quam etiam lectionem sese propensiorem esse dicit, vt quemadmodũ transuersaria tigna & arrectaria dicuntur, transuersarij & arrectarij asseres: item directarij dicantur, qui directè in cœnaculum eunt arte maleficæ illud tamen alterum obelo confodere nullo se modo audere. Sidonius in Epist. Ex triclinio in diætam, hinc cœnatiunculam sit transitus. Ibi diætam interpretari videtur cœnatiunculam. Dicta diæta ἀπὸ τῆς διαίτης, id est, conuiuijs, quæ in ea peragebantur: siue (vt alij volunt) à διαιτάομαι, id est, versor, quòd in his cœnaculis viuimus, & versamur: vnde etiam diæta nominatur victus, & medicinæ pars diætetica nuncupatur, quæ victu medetur. Est enim medicina in tres partes diuisa, in diæteticam, quæ victu, in pharmaceuticam, quæ medicamentis, & chirurgicam, quæ manu morbos curat. Quanquam Varro Latinam vocem esse existimat, ita dictam, quòd in ea per diem deteratur. Suetonius in Claudio: In diætam, cui nomen est Hemicæum, recesserat. Diæta (inquit Baroaldus commentator) significat cœnationem, siue locum in domo in qua habitamus. Scæuola Iurisconsultus de diæta sic scribit lib. 3. de Legatis: Liberto meo ex domo mea, quam libertis meis dedi, diætam, in qua habitant. Idem cellarium iunctum ei diætæ ab hærede meo ei concedi volo.

Διαιτα.

Diætarij.

Dieta vnde dicta.

Medicinæ tres partes.

Zetam quoq; Lampridius in Heliogabalo appellat, ἀπὸ τοῦ ζεῖν, quòd in eo hilarius viuerent. Plin. iun. etiam zeteculam (de qua voce suprà pluribus) dixit. Brod. lib. 3. Miscel. ca. 14. pro loco in quo suscipiuntur hospites, vti & diætam, vsurpari dicit, nõ ab huius literæ imagine ac similitudine, sed ἀπὸ τοῦ ζεειν, ab aquæ feruentis in hoc fornice euripo, aut παρὰ τὸ ζάν, Dec desunt, qui Dorice zetam pro diætam, vt ζαβάλλω, pro διαβάλλω efferre testatur:

Zeta.

Latina nomina locorum conuiuialium. Cœnaculum.

Latinè cœnaculum antiqui vocabant, vbi cœnabant: sed postquam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus vniuersa (Græcè ἀνώγεων) cœnacula dicta sunt, auctor M. Varro. Cui astipulatur Festus, scribens cœnacula dici, ad quæ scalis siue cochlide ascendebatur (vnde עלייתה Syriacè) Varro, Postquam ibi, inquit, cœnabant, plura facere cœperunt: vt in castris ab hyeme hyberna, hybernum domus vocarunt, contrà æstiuum, &c. Vitruuius etiam libro 6. capite 8. testatur ædes Romæ prius vnius contignationis fuisse, sed postea propter incolarum multitudinem

multarum. Ad auxilium (inquit) altitudinis ædificiorum res ipsa coëgit deuenire. Itaque pilis lapideis altitudines extructæ, cœnaculorum summas vtilitates perficiunt. Isidorus, cœnaculum dictum à communione: vnde & cœnobium congregatio. Antiqui enim publicè & in commune vescebantur, nec vllius conuiuium singulare erat, ne in occulto deliciæ luxuriam gignerent. Ea autem cœnacula inquilinis, & his qui domos conducerent, locare solebant. Hinc illud:

——Varus venit in cœnacula miles.

Quo versu Satyricus Poëta significat, ad inquilinos & pauperes, qui in cœnaculis conductis (quæ meritoria dicta sunt) habitare consueuerunt, rarò mitti à principibus ingulatores. Idem:

Nam quæ meritoria somnum Admittunt?

Fuisse Romæ ædificia frequentia (vt etiam paulò ante ex Vitruuio dictum) pluribus cœnaculis constructa, edita in altum (quæ postea ab Augusto certa subtracta mensura cohibita sunt) multis testimonijs probatur. Hinc Cic. in Orat. in Rull. Romam in montibus positam, & cœnaculis sublatam, at suspensam vocat. Apud Iurisconsultos scriptum est, de his qui cœnaculariam faciunt, siue exercent (vbi cœnaculariam exercere nihil aliud est, quàm cœnacula locare inquilinis, & eam exercere negotiationem) titul. de his qui deiecerunt, vel effuderunt. Si quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus. Vitellius (teste Suetonio) egestate pressus, cœnaculum meritorium conduxit discessurus ab vrbe, vt in eo vxor cum liberis ipso absente manisitaret: domum verò suam pretio locauit, vt ita confecta summula, paratoq; viatico in proximam proficisceretur. Turnebus in suis Aduersarijs in illa Plauti: In superiore qui habito cœnaculo. Sic perlepide, inquit, iocatur pauper histrio, qui personam Iouis susceperat pro Amphitruone subditi. Se enim pauperculum dicit cœnacularium, qui habiter in superiore domus cœnaculo ad tegulas, non in inferiore in prima contignatione, sed in suprema. Idem lib. 13. cap. 11. Homines Romæ mediocris fortunæ suarum ædium partẽ superiorem inquilinis locare solebant: inam sibi retinebant: sed & erant qui cœnaculariam faciebant. Itaq; pauperes cœnacula conducebant, cùm in suo non habitarent. Horat.

Quid pauper? ride, cœnacula mutat. Prudentius.
Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus.

Qui autem omnium tenuissimi erant, cœnacula tegulis proxima conducebant. Iuuenal.

Vltimus ardebit quem tegula sola tuetur,
A pluuia, molles vbi ponunt oua columbæ.

Sueton. in Orbilio, Namq; iam senex pauperem se, & habitare sub tegulis quodam scripto fatetur. Et in epigrammate de Valerio Catone grammatico.

Quem tres colliculi, & selibra farris,
Racemi duo tegula sub vna,
Ad summam propè nutriant senectam. Et Martial.
Et scalis habito tribus, sed altis.

Significat enim se in vltimo cœnaculo habitare sub tegulis. Græci verò contrà superiora domus, & alta penetralia sibi recipiebant, ad inferiora autem vestibula, & sub porticu (Homero teste) hospites diuertebant: vt Alexander ab Alexandro tradit lib. 3. ca. 14. Cœnatiuncula quoq; diminutiuum Plinio est locus cœnaticus. Item cœnatio Columellæ locus ad cœnandum aptus dicitur, qui in imo domus, & hortis potentiorum erat. Vnde Iuuenalis:

——Et algentem rapiet cœnatio solem.

Sueton. in Nerone: Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus vice mundi circumageretur. Hanc volunt esse inferiorem loco, vt cœnaculum in superiore.

Ædem ipsam (teste Isidoro) quidam ab edendo volunt nomen sumpsisse, secundùm illud Plauti:

Si vocassem vos in ædem ad prandium.

Hinc & ædificium (addit idem) eò quòd prius fuerit ad edendum factum.

Præterea tùm à Græcis, tum à Latinis, atque etiam Hebræis loca cœnatoria, siue cœnatica à lectis in quibus olim discumbebatur, appellata fuerunt. Hinc ab Hebræis Beth hamithoth, id est, domus lectorum, à Græcis τρικλίνιον, & τρίκλινος (scilicet οἶκος) à Latinis triclinium, locus cœnitalis dictus est, à tribus nimirum lectis, qui antiquitus sterni, siue à tribus mensis, quæ apponi

Cœnaculum sidoro vnde dictum.

Cœnacula Romæ inquilinis locabant.

Cœnacula meritoria dicta.

Cœnaculum facere.

Vitellius cœnaculum cõduxit.

Cœnatiuncula.

Cœnatio.

Ædes vnde dicta.

Ædificium.

Loca cœnatoria à lectis denominata.

Triclinium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tres mensæ.

à veteribus solebant. Legi alicubi (inquit Philander in Vitruuium) nec occurrit locus, apud antiquos tres mensas fuisse, vnde & triclinium vocatum esset: primam domini & vxoris, liberorum secundam hospitum, tertiam seruorum, & domesticorum. Ergo triclinium vel à tribus lectis discumbitorijs, vel à tribus mensis, vel ab vtroque dictum, ita vt stratori, & à poculis puero quarum mensæ latus esset liberum, ac reliquum. Hoc Cicero etiam conclaue appellat. Nam Quintilianus (vt & Valerius Maximus) de loco vbi Simonides artem memoriæ traditur inuenisse, Vix eo limen egressō (inquit) triclinium illud super conuiuas corruit. Cicero eundem locum interpretans lib. 2. de Orat. non triclinium, sed conclaue dixit. Propriè tamen conclaue Terentio, Ciceroni (conclamium Plauto) appellatur omnis locus secretior, in penetralibus intimus domus (Græcè forsan ταμιεῖον) in quo vel viri colloqui, vel mulieres confabulari solent, habetq; clauem vnam communem domesticis, nec est omnibus ad eum eundi potestas. Vitruuius: In triclinijs autem, cæterisq; conclauibus (vnde colligitur conclauis nomen esse generalius) maximus est vsus luminum: ab hoc conclauatæ res dicuntur, quæ sub eadem sunt clau. Triclinia veterum Paulus Iouius Nouicomensis existimauit, non admodum fuisse diuersa à monachorum staticorum triclinijs (quæ refectoria vocant, à reficiendo cibis corpore) vbi sternuntur mensæ tres, ad caput vna, & ad latera duæ: tantùm hoc interesse, quòd illi in lecto sederent, hi autem nostri sedilibus vtantur, testis Guil. Philander in Vitruuium. De tricliniorum magnitudine, vide plura apud Vitruuium lib. 6. cap. 5. Triclinij quanta latitudo fuerit, inquit ille, his tanta longitudo esse debet symmetrica ratione. Isidorus: Triclinium est cœnaculum, à tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco vbi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη enim Græcè lectus, vel accubitus dicitur, ex quo confectum est, vt triclinium diceretur. Triclinia primò aurea, deinde argentea quoque Romanos habuisse, testis est Plinius lib. 6. cap. 5. Sic Philo de sui temporis luxu differens, ait: Τρίκλινα, ἢ περίκλινα χελώνης (sic Martial. Hexaclinum testudinem vocat) ἢ ἐλέφαντος κατασκευασθέντα, καὶ τραπέζιον ἔχοντα ὅλης, οὐ τὰ πλεῖστα λιθοκόλλητα. Hic tamen in locis triclinia videntur esse tori discubitorij. Sed versatilia quoque luxus priscorum excogitauit triclinia, vt scilicet ita circumagerentur discumbentibus conuiuis, sicut horologia cœnationum. Hinc legimus Heliogabalem oppressisse inspicimus versatilia, quorum meminit Vitruuius lib. 11. Hinc legimus Heliogabalem oppressisse in triclinijs versatilibus parasitos suos violis, & floribus. Tales erant (teste Suetonio in eius vita) Neronis cœnationes laqueatæ, tabulis eburneis versatilibus compactæ, vt in versatione flores dispergerentur, & per fistulas vnguenta fistulatim expressa effunderentur in subiectos conuiuentes. Præcipua (addit idem) cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus vice mundi circumagerentur, hoc est (interprete Beroaldo) vt mundus æterna vertigine circumagitur: ita cœnatio versatilis continenter versabatur. Minimè prætereundum quòd idem interpres ex Seneca de versatilibus laquearibus profert, ex lib. 14. Epistol. quæ ad hanc rem maximè conducunt. Hodie, inquit, vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem horum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat, aut versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies, atque alia succedat, & parietes tecta, quoties & fercula mutentur: an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quàm nihil habet natura durum ac difficile impemerit. Ex superioribus constat, triclinium bifariam vsurpari, quando pro cœnatione, siue loco conuiuiali (sicuti iam dictum est, & Beroaldus in Annotationibus in Seruium contrà Seruium probat) aliquando pro lecto discubitorio. Vt Varro libro de Rustica 3. cap. 13. Erat locus celsus, vbi triclinio posito cœnabamus. Et lib. 1. cap. 58. In quo quidam etiam triclinium sternere solent cœnandi causa. Vitru. li. 6. c. 10. Vti faciliter in eis triclinijs quæ stratis &c. Triclinium (inquit Perot. in Cornucopiæ) propriè instrumentum est, à quo locus ipse nominatur, & tres toros, siue tres mensas ita habet coniunctas, vt transferri huc atque illuc possint. Plinius, Antiquissima æris gloria Deliaca fuit, mercatus in Delo celebrante toto orbe, & vbique cura officinis tricliniorum pedibus, fulcrisq; ibi prima nobilitas æris. Idem: Nam triclinia æratis abacisq; & monopodia Cneum Manlium Asia deuicta, primū inuenisse triumpho suo, quem duxit anno quingentesimo sexagesimo septimo, Lucius Piso author est. Idem: Antias quidem refert Licinium Crassum hæredem Lucij Crassi oratoris, multa etiam triclinia ærata vendidisse. Triclinium idem quod triclinium, vel quod ad triclinium pertinet. Varro 1. de Re rustica. Quò elaborant vt ples

Tricliniorum veterū forma.

Triclinium cōclaue dictum.

Conclaue.

Tricliniorum materia pretiosa.

Triclinia versatilia.

Triclinium modò pro loco conuiuali modò pro lecto discubitorio vsurpatur.

Triclinij proprie quid sit.

lent sua æstiua triclinaria ad frigus Orientis. Plin. 19. Qua purpura quis iam non triclinaria facit. Triclinaris etiam adiectiuum in vsu est, pro quo alij triclinaris, siue etiam triclinarius dicere malunt. Vt triclinarius, minister qui in triclinio ministrat. Lectos triclinares tres. Plin. l. 37. quos Varro triclinij lectos vocat, cùm inquit: Nemo facit triclinij lectos, nisi pares & materia & altitudine & figura. Sic triclinaria, & vestes triclinares vocantur, vestes domesticæ, quæ etiam cœnatoria, & vestes cœnatoriæ atque cibariæ appellantur. Plinius similiter triclinaria Babylonica peristromata vocauit. Sic mappas triclinarias, & palmiros Varro dixit. In triclinio ebou apud Quintilianum, ænigmaticè dictum in bibacem arbitratur. Cæl. Rhod. 29.

Porrò notandum domos antiquitus ex lectorum conuiualium, siue discubitoriorū numero fuisse appellatas. Hinc Pollux lib. 6. cap. 5. & lib. 11. cap. 8. οἶκον τρίκλινον, πεντάκλινον, & ἑνδεκάκλινον, & ἐννεάκλινον appellat. Et apud eundem lib. 5. Callixenus scribit, ad prorum nauis Philopatoris fuisse οἶκον τετράκλινον καὶ δεκάκλινον: & lib. 12. δεῖπνον ἐν πενταπλάκλινον: & commemoratur, in qua Alexander nuptiale conuiuium celebrauit, vbi suus cuiq; lectulus magnificè erat stratus. Antiphanes & Anaxandrides τρίκλινον dixerunt, Phrynichus, vt est apud Athenæum lib. 2. ἑπτάκλινον ἐνάκλινον vsurpauit. Huc quoque facit illud Plutarchi Sympos. 5. qui diuites illos dixit πανταδυσσεῖν, hoc est, luxuriare, seu ineptire, qui domos τριακοντακλίνους, id est, triginta lectorum, & ampliores ædificant. Plautus à duobus lectis biclinium formauit, ait enim:

Animaduerte Mnesiloche, & tu Pisteclere, iam facile,
In biclinio eum amica sua vterq; accubitum eatis.
Ita negotium est, atque ibi in lectis stratis poteris citò.

Hic biclinij nomine quidam locum ipsum intelligunt, alij, quod Philandro, & Gesnero quoque verisimilius videtur, lectum in quo bini discumberent, accipere malunt. Martialis Hexaclinon appellat torum discubitorium, qui sex capiebat:

Et testudineum mensus quater Hexaclinum.

Omninò τρίκλινος vocabuli constat quintuplicem esse significationem. Nam & generatim pro quauis cœnatione, & pro certæ formæ & magnitudinis cœnatione, & pro lecto qui tres accumbentes capiat: & pro certa cuiuslibet rei mensura, vt fontis, vt pellis, denique pro toto conuiuij in triclinio apparatu vsurpatur, quemadmodum Gesnerus noster libro primo de Quadrupedibus, dum de bepraclino bona, si pelle, apud Arist. (Gaza locum septem accubantium vertit) diligenter inquirit, copiosè docet, quæ Gesneri παράρτημα ad hoc nostrum ἔργον maximè pertinent. Hæc de triclinijs.

Seruius in illud Vergilij,

Fit strepitus tectis, vocemq; per ampla volutant
Atria—— Tangit, inquit, Romanorum historiam: nam (vt ait Cato) & in atrio, & duobus ferculis epulabantur antiqui. Est autem atrium ab atro colore nominatum, pars domus tanta, quanta fumo nigrescere potest. Vitruuius, In vrbe, inquit, atria ianuis proxima esse debent, ruri à pseudourbanis statim peristylia. Hinc (vt vult Lazius) Germanis nobis adhuc domus cum cohorte Aitet, & decimæ inferiores, ein ayttet zehend nominantur. Luc. 12. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet. Hinc atriarij serui, siue atriensor iurisconsulti: dicti, qui in atrio seruiebant: de quibus postea. Basilica quoq; cum palatium aut integram domum (vt ὀπίσω subaudias) regiam aut regiæ similem, propriè significet: aliqui ad partem domus, splendidiorem scilicet, transtulerunt. Quælem plerique hodie in diuersis linguis recepto vocabulo, sallam appellant, siue corrupto à basilica nomine: siue à salutatione. Est enim Basilica, vt Sipontinus scribit, locus amplus, vbi à diuitibus expectantur salutatores, & conuiuia fiunt maxima, & saltationes & ludi. Posteriores ædem sacrum priuatim Basilicam nominarunt. Vnde Isidorus, Basilicæ prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomen habent. Nunc autem ideò diuina templa basilicæ nominantur, quia ibi Regi omnium Deo sacrificia & cultus offeruntur. Secundum Sipontini quoque interpretationem templa sic vocantur, quia ibi Deus salutatur, ibi conuiuia, ludi atque tripudia spiritualia celebrantur. Baptista quoque Albertus Salas à salrando putat dictas. Hæc de nominibus locorum conuiualium generatioribus, sint dicta. Nunc de eorundem differentijs varijs dicatur.

Est ergo primò locus, in quo homines epulantur, alius quidem publicus, alius verò priuatus:

Domus à lectis nomē sortitæ.

Alexander triclinium magnificentissimum habuit.

Biclinium Plaut.

Atrium.

Mos antiquorum epulandi in atrijs.

Basilica.

Diuisio locorū conuiualium, & differentiæ eorundem.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vnde ipsa quoque conuiuia, alia quidem sunt publica, quæ publicis in locis, alia priuata, quæ priuatis ferè in locis celebrantur. Deinde conuiuia fiunt, vel sub dio, vel sub tecto, sub tabernaculis, tentorijs, papilionibus: vel in vrbe, vel in agro, in pomarijs, pratis, hortis, nemoribus. &c. In festo Annæ Perennæ, teste Ouid. lib. 3. Fastorum:

Pars virides passim disiecta per herbas
Potat——
Sub Iouepærs durat, pauci tentoria ponunt.
Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.

His similia sunt illa Tibul. lib. 2. Elegia 5. Pubes discumbet in herba
Arboris antiquæ, qua leuis vnda cadet.

In hortis. In hortis etiam conuiuia, præcipuè verò festiuiora, atque celebriora peragebantur. Sic in Philippicis Cicero: Dat natalitia in hortis, vbi de Marco Antonio loquitur. De hortorum amœnitate, & vtilitate vide plura apud Benedictum Curtium libro sexto Hortorum. In lucis veteres diebus festis in deorum honorem epulari fuisse solitos, idem Benedictus Curtius testatur lib. 4. Hortorum, cap. 2. ex Seruio in illa Vergilij Æneid. 11.

In lucis olim et sacrificatum. & epulatum.

——Ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Hinc ἄλσος πολύδυτον ab Euripide dictum, in quo multa fiunt sacrificia. De more veterum in nemoribus vmbrosis iuxta flumina amplissima, & in montibus excelsis sacrificãdi, epulandiq; passim multa in sacris & profanis literis videre licet. Vnde Ezec. c. 18. Super montes non comedit, quibus verbis indicat, iustum virum non accumbere in epulis sacrificialibus idolorum, quæ in collibus & montibus potissimum agitabantur, vt etiam Lauaterus annotat. In patria mea in media vrbe lucus est peramœnus, in quo sæpenumero diebus festis ludi atque epulæ celebrantur, quem Ioannes Fabricius Montanus, Tigurinæ quondam Scholæ lumen clarissimum, in suo libello de Cos. Tigurinis eleganter admodum hisce carminibus expressit.

Lucus vrbis Tigurinæ.

Lucus in vrbe viret media, qui mœnibus altis
Altior, ad cœlum ramis frondentibus exit.
Vitiferos circa colles, infraque iacentes,
Pontemque, & vitreas aspectat desuper vndas.
Area lata supra, positæque ex ordine mensæ
Marmoreæ, viuoque excisa sedilia saxo.
Hic latis epulis soliti considere patres,
Et celebrare diem, morem si quando frequentat
Vrbs patrium, priscosque suos instaurat honores.
Cætera pars iuxta ludis vacat, atque theatris.
Illic se cursu exercet Tigurina iuuentus.
Ingentesque iacit lapides, & pondera trudit.
Eludunt arcus alij, contentaque rursus
Spicula componunt neruis, ictusque lacessunt.

Calepsus. Plutarchus 4. Sympos. Problemat. 4. statim ab initio meminit loci Eubœæ amœnissimi, qui Calepsus fuit dictus, thermis, alijsque voluptatibus referti, ac proinde multis cœnaculis atque conclauibus exædificati, ita vt præ communi totius Græciæ οἰκουμένῃ, id est, habitaculo vsurpetur. Ibi multa & terrestria capi animalia, & volucria, & non minus mare ἀγρεύειν ἰατρικῶς, id est, annonam mensæ commodam suppeditare. Quamobrem multos illuc confluere, & colloquia atque conuiuia mutua illic summa cum voluptate celebrare. Addit quoq; ibidem & Cimonem olim multis omnis generis conuiuas amicè crebroque ad cœnam vocare fuisse solitum, & Celeum primum nobilium ac bonorum virorum institutisse κοινοδεῖπνον σύνοδον, id est, quotidianum conuentum, sibi Prytaneum appellasse. Sed cæteris locis amœnissimis orbis terrarum plurimis sanè antiquorum monumentis celebrantur Thessala tempe, quæ olim Græcorum cœtibus atq; conuiuijs summa cum hilaritate frequentari consueuerunt. Hæc à T. Liuio lib. 43. Ouidio lib. 1. Metamorph. Plinio lib. 4. Æliano lib. 3. de Varia historia elegantissimè describuntur. Ælianus descriptionem suam vel loco ipso quem depingit elegantiorem atque amœniorem, his verbis concludit: Ταῦτα ὁ περίοικος συνεγρα-

Thessala tempe.

φεν ἄλλοις σωὶ ἄλλοις, καὶ θύουσι, καὶ σωτηρίας ποιοῦνται, καὶ σωτήρια ἄττα ἐν πολλῷ ἔτει τῷ διόντων, καὶ τῷ καταιζόντων σὺν οἰκέταις, εἰκότως, καὶ τοῖς βαδίζουσι, καὶ τοῖς πλέουσι δόμοι συμπεσεῖν καρτοῦσιν ἥδ' ἴσασι. οὕτως ὅσα ἡ τιμὴ ἀξέρωτος, ἢ καὶ τὸ κρεῖττον εἰδόσι τὸν τόπον: Hoc est, Homines qui apud Peneum fluuium commorantur, frequenter inter se cœtus alijs atq; alijs locis celebrant. Re diuina sacrificij, rite peractis, lepidissimè conuiuantur. Itaq; cùm eorum qui sacris dant operam, magna sit multitudo, minimè mirum est, si ambulantium illic, eorumque qui in Peneo nauigant, naribus suauissimus odor illabitur. Hunc in medium hic locus summis honoribus, diuinisque muneribus est consecratus. Super lacus quoque aliquando (vt apud nos in lacu nostro Tigurino) conuiuia agitantur. Suetonius de Claudio Cæsare conuiuia agitauit & ampla & assidua, ac ferè patentissimis locis, vt plærunque sexcenti simul discumberent. Conuiuatus & super emissarium Fucini lacus, ac penè submersus, cùm emissa impetu aqua redundasset. Idem tradit Cornelius Tacitus, Quin (inquit) & conuiuium effluuio Fucini lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quando vis aquarum prorumpens, conuulsis vlterioribus, fragore, & somitu exterruit. Plutarchus Sympos. lib. 4. Problem. 4. dicit, Olim ad oblectationem mutuam se inuitantes, dicere fuisse solitos, Hodie in acta cœnabimus, eò quòd in littore cœnam, vt est, suauissimam esse sentiebant. Non quidem propter fluctus, aut lapillos, sed quod copiosi ac recentes pisces cœnam sunt instructuri. His adde, quod aliquando & in ipso Rheno, & Tiguri in Limago, mensis sellisque positis, epulæ fuerunt agitatæ, aquis vtriusque fluuij vi æstus diuturni attenuatis, ac planè exiccatis quibusdam in locis.

Claudius Cæs. in Fucino lacu conuiuatus penè submersus est.

Locus item alius est sacer, seu consecratus, alius profanus, in illo sacræ, in hoc profanæ epulæ plærunque celebrantur. Tametsi nonnunquam sacræ epulæ in priuatis, atque profanis ædibus celebrabantur: vt olim sacrum illud Paschatis epulum singuli in suis ædibus celebrabant, & epulum, siue cœnam Dominicam olim etiam in priuatis, & profanis ædibus Christiani agitarunt, cùm illis templa deessent. Sic contrà etiam profanæ epulæ in sacris ædibus olim fuerunt agitatæ, vt suprà de Agapis dictum est primitiuæ Ecclesiæ. In propatulo nonnunquam, & in plateis homines cibum sumere solent. Equidem Ægyptij olim palàm, & extra sua tecta, vescebantur, teste Mela, cùm dicerent, ea quæ sunt turpia, in occulto fieri debere, quæ honesta, in propatulo. Et apud Romanos olim (vt Macrobius libro 3. capite 16. Valerius Maximus libro 2. Gellius libro 12. capite 15. testantur) ad coërcendum conuiuiorum luxum imperari cæpit, vt in propatulo & parentibus tantùm præsentaretur, & cœnitaretur, vt sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Sic Lycurgus quoque, teste Plutarcho, quò facilius conuiuiorum apparatus, & mensas lautiores ad mediocritatem frugalitatemque reuocaret, instituit, vt ne quis in loco abdito, & clauso cibum sumeret, sed publicis omnes epulis in Phiditijs vterentur. Idem Iustinus libro 3. his verbis testatur: Conuiuari omnes publicè iussit, ne cuius diuitiæ vel luxuria in occulto essent. Idem plura tradit de Lacedæmoniorum moribus, legibus ac institutis. Diogenes cum nonnulli illum carperent, quòd in foro comederet, In foro, inquit, esurio. Idem in foro prandens à circumstantibus canis appellatus, Vos, inquit, canes estis, qui me prandentem circumstatis. Sed nolo hic omnes locorum conuiuialium differentias persequi, illud enim esset infinitum. Vnum hoc tantùm addam, quòd vt olim, ita hodie quoque voluptatis animis, ergo, non modò in locis, quæ arboribus sunt consita, vt in hortis, pomarijs, lucis atque nemoribus, verumetiam supra ipsas arbores, & sub illis, quæ palàm sunt diffusæ ramis, conuiuia agitantur. Plinius libro 12. cap. 1. duo prodit exempla de Platano (quam arborem, inquit idem, quis non miretur vmbræ tantùm gratia ex alieno petitam orbe?) ad conuiualem vsum accommodata. Vna fuit clara in Lycia socia gelidi fontis amœnitate, itineri apposita, domicilij modo cauæ 80. atque vnius pedum, specu, nemoroso vertice, & se vastis protegens ramis, arborum instar, agros longis obtinens vmbris. Acne quid desit speluncæ imagini, saxea intus crepidinis corona muscosos complexa pumices, tam digna miraculo, vt Licinius Mutianus ter Coss. & nuper proinciæ eius legatus, prodendum etiam posteris putarit, epulatum intra eam se cum duodenis comite, largè ipsa toros præbente fronde, ab omni afflatu securum, optantem imbrium per folia crepitus, lætiorem quàm marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubuisse in eadem. Aliud exemplum (inquit idem auctor) Caij principis, in Veliterno rure mirati vnius tabulata, laxisque ramorum trabibus scamna patula, & in ea epulati, cum ipse pars esset vmbræ,

Lycurgi lex de cõuiuijs in propatulo celebrandis.

Apophtegma Diogenis lepidissimum.

Cõuiuia suprà arbores, & sub illis fiunt.

Platanus apta conuiuijs.

Laus Lyciæ Platani apud Plinium.

Veliterna platanus.

Aegyptij in publico conuiuanti sunt.

Romani palàm epulari soliti.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quindecim conuiuarum ac ministerij capace triclinio, quam cœnam appellauit idem nidum. Hæc Plinius de platano, cuius arboris (vt idem testatur) commendatio non alia maior est, quàm Solem æstate arcere, hyeme admittere: vnde constat, illam epulantibus tam hyeme, quàm æstate commodissimum locum præbuisse. Vnde Petronius Arbiter in Satyr.

Nobilis æstiuas platanus diffuderat vmbras.

Hinc platano tantum honoris tributum, vt vino infuso nutriretur, compertum id maximè prodesse radicibus, quod primus excogitauit Hortensius, teste Plinio & Macrobio lib. 3. Saturnal. Penelinus: Nam platanus, inquit, ramos expandit in vmbras. Genialis ab Ouidio dicta est, quasi voluptuosa & ad delitias nata, quod sub eis veteribus conuiuari mos esset. Huius vmbra in terra Lydia delectatus Xerxes, diem integram sub ea consumpsit, nulla postulante necessitate, cæstimque sua circa platanum in solitudine posuit. Eamque monili aureo tanquam pellicem donauit, & Macedonium quendam, vt munus illius ab ea auferetur, delegauit, vt testis est Ælianus. Apuleius in Cosmographia. Platani (vt ait Poëta) vmbras potantibus ministrantes. Conuiuij in prato vicini sub platano (quæ ἀμφιλαφὴς τε κὴ πυκνὴ, & appellatur, hoc est, ad opacandum locum patulis diffusa ramis) agitati elegantem descriptionem habes in epistolis Amatorijs Aristæneti, epist. 5. Hinc etiam Virg. 4. Georg.

Xerxes vmbra platani in Lydia delectatus est.

Iamque ministrantem platanum potantibus vmbram. Ex Homero.

Cicero 1. de Orat. Nam me hæc platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, &c. Idem de Diuin. 2.

Sub platano vmbrifera, fons vnde emanat aquai.

Horatius lib. 2. Carm. Od. 2.

Cur non sub alta vel platano, vel hac
Pinu iacentes sic temere, & rosa,
Canos odorati capillos, dum licet,
Assyriaque nardo, potamus vncti.

Gerbelius in sua Græcia ex Strabone tradit, iuxta Pierum fluuium platanorum fuisse nemus adeò vetustate excauatarũ, tantaq; magnitudine, vt in ipsarum secessibus & conuiuia celebrare, & dormire etiam consueuerint. Fertur etiam hæc arbor ea vi imbuta, vt venenata quæque arceat, ac serpentes longè abigat, adeò vt vespertilionibus aduersetur, nec facilè sub ea nidulentur, cumq; vmbram ferre sustineant. Vnde mirum non est Ecclesiastici 24. ipsam sapientiam, secundum nonnullorum opinionem, platano comparari: de quo vide Leu. Lem. in Explic. verb. Bibl. Io. Michael Brutus, cuius equidem hospitalitatem humanissimam, humanitatemque hospitalissimam Lugduni, cùm illac in Italiam transirem, expertus sum in elegantissimis suis Annotat. in Horat. elegantem platani, quæ nostris temporibus viget, descriptione posit, quam nolui hîc silentio præterire. Alii, inquit, hoc tempore longè pulcherrimam (platanum) Lopiliana villa Vincentius Malpitius Lugdunensis, nobilitate ille quidem, populari gratia, splendore familiæ, sed multò magis virtute, liberalitate, magnitudine animi clarus: latè enim diffusis ramis, fontem medium totum complectitur, quo miro artificio per tenuissimas fistulas, ingentem aquæ vim eiaculando, à summo, ab imo, à media parte subitò erumpentis, eius rei imprudentes opprimit, magna cum astantium voluptate, quibus eorum, qui ita eluduntur, gratissimus error contingit. Verùm non minus clara, & illustria arborum quorundam triclinariorum, seu conuiuialium exempla extant in Helvetia nostra. Huiusmodi est Basileæ Sampetrea illa quercus, à Petro Ramo piæ memoriæ præceptore meo obseruando, vtibus Christiani lumine clarissimo celebrata, & illustrata. Hæc Martia, inquit ille, & annosa quercus, tiliam illam (cuius similiter paulò ante mentionem fecerat) vincit amplitudine. Brachia e truncis septem pedes alto circumquaque decem primaria deflectuntur, singulaque in alia deinceps bina, terna, quaterna, etiam quædam dissecta ramis per totam caueam infinitis expanduntur: columnæ ligneæ triplici ordine faciunt figuram primò sexangulam, deinde nonangulam, postremò sedecangulam. Postea Lyciæ illius platani (cuius paulò antea facta est mentio) descriptionem ex Plinio subijcit, tandemque concludit. Atqui Martia quercus fontis amœnitate, vel vmbræ opacitate consimili etiam Imperatorem hospitem, & conuiuam meruit. Literis enim proditum est Imperatorem Fridericum cum filio Maximiliano, anno 1474. vmbra nostræ quercus tam patulis diffusæ ramis delectatum, sub ea cum toto imperiali comitatu cœnauisse: vt quanto maior est imperator consule, tanto Sampetrea quercus Lycia platano gloriosior habeatur. Eiusdem quercus descriptionem pulchram habes apud Christianum Vrstisium in Epitome historiæ Basiliensis capite duodecimo. Vt ergo & Mariana illa Arpinatium quercus (cuius Cicero in principio libri primi de Legibus meminit) Marij Poëtæ versibus, & Lycia illa platanus Plinij monumentis celebrata: ita quoque Basiliensis ista quercus Rami illius aurei, semperque florentis illustrata eloquentiæ luminibus manet, semperque manebit, & (vt Poëtæ illius verbis vtar) canescet seclis innumeralibus. Nam, vt verè eloquenterque Cicero inquit, nullius agricolæ cultu stirps tam diuturna, quam Poëtæ versu seminari potest. Sic illæ quoque quercus Mamre Abrahami domicilio, hospitioque, quo sub illis ipsum Deum, qui illi trium peregrinorum virorum specie apparuerat, humanissimè liberalissimeque excepit, celebres, ac diuinis literarum monumentis celebratæ, perpetua omnium sæculorum memoria vigebunt, licet illas iampridem tempestas, vetustasq; consumpserit. Gedeonem similiter legimus angelo illi, qui ei apparuerat, epulas sub quercu apposuisse, Iud. 6. Cui simile est illud apud Homerum lib. Σ.

Helvetia habet illustres conuiuiales arbores.

Sampetrea quercus Basiliensis.

Κάρυκες δ' ἀπάνευθεν ὕπὸ δρυὶ δαῖτα πένοντο.

Eustathius lib. 1. in illud: Εἰ σὺν ὑπ' αἰγιόχοιο διὸς φηγῷ, id est, Collocarunt (Sarpedonem) sub pulcherrima fago Iouis, &c. Veteres, inquit, quoniam Iouem siue aërem existimarunt vitæ esse auctorem, & etiam veterum cibus ex quercu fuit (vnde quercus φηγὸς, id est, fagus dicta παρὰ τὸ φαγεῖν, id est, ab edendo) idcirco φυτὸν ζωοτρόφον, plantam illam vitæ alumnam Iouis ceu ζωογόνον, id est, vitæ datori consecrant. Erat autem etiam ante Troiam quercus Ioui sacra, vnde Lycij Sarpedonem collocant sub quercu, non vmbræ tantùm causa, verumetiam ceu sacro quodam in loco, vt etiam Apollinem in Apollinis adyto. Hinc quercus etiam φηγαλὴς, ἀμφιλαφὴς, & ἀμφιθαλὴς à Poëtis dicta, quod religio erat illam attingere, vel ex illa aliquid decerpere. De Helia prudente sub Rhamno, vide 3. Regum cap. 19. Vt autem Basilea sua illa quercu plurimum gaudet, & delectatur: ita Tigurum, atque Schaphusium tilias habent amplas, & amœnas, quæ patulis diffusæ ramis, ac quaqua versum exporrectis, scenas, vmbracula, atque triclinia amœnissima præbent. Ac Schafusiana quidem tilia tricliniaris octodecim circiter mensarum est capax, fontemque habet in medio ad pocula abluendum refrigerandumque, magnam admodum aquarum frigidissimarum vim profundentem. Tigurinæ verò duæ tiliæ admodum annosæ, anno 1571. 15. Kalendarum Mart. ex pristino loco, propter noui ædificij molitionem, in alium, triginta trium fere pedum interuallo, tribus pueris eis insidentibus, funibus atq; cochleis translatæ sunt, & quidem, id quod multis magnæ est admirationi, adhuc virent, vigentque ambæ. Coryx rex Thraciæ, qui omnes Thraciæ reges voluptatum studio superauit, circumibat regionem, & vbi videbat loca arboribus consita & opaca, & agris irrigua, illic construebat ὑσιατόρεια, id est, cœnacula. Athenæus lib. 12. Ad hanc sub arboribus & ad fontes (vnde forsan fontaneum dictum vulgò pro epulari festiuitate, Germanicè Laubertag) epulandi consuetudinem iucunditatis plenam Horatius quoque alludit lib. 1. Od. 1.

Tigiri & Schaphusij perpulchræ tiliæ conuiuiales.

Est qui nec veteris pocula Massici,
Nec partem solido demere de die,
Spernit, nunc viridi membra sub arbuto,
Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ.

Et illa Virg. Æneid. 7.

Corpora sub ramis deponunt arboris altæ.
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas,
Subijciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.

Eodem videntur pertinere illa Mich. cap. 4. Et sedebit vir subtus vineam suam, & subtus ficum suam, quibus genialis securitas atq; tranquillitas exprimitur. Quineriam, vt hoc quoq; addam, habitasse quasdam gentes in arboribus legimus, vt Heptacometas Ponti populos, & alios, de quibus vide Zuinggeri Theatrum p. 2569. Hæc de locorum conuiuialium differentijs.

De delectu loci conuiuialis habendo.

Est autem conuiuatori loci habendus delectus, vt nimirum is sit amœnus, salubris, clarus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& illustris, bene temperatus, neque nimis frigidus, neque nimis calidus, cùm vterque comedentibus sit noxius. Loci delectum Cordubensis princeps in suis Canticis edocet, quando tranquillum esse debere scribit, benè euentatum, & æstiuo tempore frigidum, ne calor extraneus (inquit Auerroes) naturalem debilitet. Sit is anni temporibus accommodatus, ita vt hyberno tempore sit calidus, æstiuo frigidus: vnde apud Romanos triclinia alia fuerunt æstiua, alia hyberna, vt testatur Varro libro septimo, de Lingua Latina, & libro primo capite decimoquarto, de Re rustica. Nunc contra vt villam vrbanam quàm maximam, ac politissimam habeant, dant operam, ac cum Metelli & Luculli villis pessimo publico ædificatis certant, quò elaborant, vt spectent sua æstiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentem potius, quàm vt antiqui in quam partem celabant vinaria, aut olearia fenestras haberet, cum fructus in eo vinarius quærat, vt dolia aëre frigidiorem, item vt olearia calidiorem. Sic Amos 3. vbi scriptum: Percutiam domum hyemalem cum æstiua, interpretantur nonnulli, triclinia æstiua, & hyemalia. Lycurgus Lacedæmonius edicto statuit, vt hyeme ad forum, æstate in aprico discumberet. Nimirum ne splendidius alter altero cænitaret, etiã sine mensa. Athenis quoq; vere interdum, & æstate sub sole, & dio cænitare solebant. Vnde Terentius in Adelph. Lectulos in sole ligneis pedibus faciundos dedit, vbi potetis vos. Huc referri potest quòd Persarum reges æstate in Ecbatanis, hyeme in Susis degebant, teste Athenæo, & Leonic. lib. 3. cap. 93. Germanorum triclinia hyemalia sunt hypocausta, quas Stubas vocant, in quibus bibendo solent desudare. Huc facit, quod Aristot. in genere præcipit de domo. Πρὸς ἔκθεσιν, inquit, καὶ πρὸς ὑγείαν δεῖ εἶναι εὔπνουν μὲν τὰ θέρη, εὐήλιον δὲ τὰ χειμῶνι &. Talia debent esse in primis cænacula, nimirum frigidiuscula, atq; perspirabilia in æstate, in hyeme verò aprica atq; calidiora. Tota itaq; domus versus meridiem spectare debet, vt hyeme solem recipiat, æstate vmbrã habeat.

Reges Persici æstate in Ecbatanis, hyeme Susis agebant.

Germanorũ hypocausta.

Situs optimæ domus.

Sortitio quoq; nonnunquam veteres conuiuij locum eligere fuisse solitos, ex illis Aristophanis versibus in Ἐκκλησ videtur posse colligi, quæ etiam à Suida citantur, in κληρωτήρια:

Τὰ δὲ κληρωτήρια ποι τρέψεις, Πρ. εἰς τὸ λῴδορεῖν καθιστάσθαι.
κἄπας ἅπαντα παρ' ἀρμοδίῳ. κληρώσω πάντας ἑως ἂν
Εἰδῶς ὁ λαχὼν ἁπίῃ χαίρων ἐν ὁποίῳ χρήματι δειπνεῖ,
καὶ κηρύξει τὰς ὥρας τὰς τοῦ βῆτ' ὅπῃ τῷ σοιᾶν ἀκολουθεῖν
Τῷ Βασίλειον δειπνήσοντας, τὸ δ' ἐπὶ θῆτ', εἰς τὸ παρὰ ταύτῃ
Τὰς δ' ἐν τῷ κάππ', εἰς τὸ σοιᾶν χωρεῖν τῷ Ἀφιτόπολιν
ἵνα κἀμπίωσι. Βλ. μὰ δι' ἀλλ' ἵνα ἐκεῖ δειπνῶσιν. ὅτῳ δὲ τὸ χρῆμα
μὴ ἐξελυνθῇ καθὸ δειπνήσει, τούτους ἀπελᾶσιν ἅπαντας.
Πρ. Ἀλλ' οὐχ ἕξει τοῦτο παρ' ἡμῖν.
κἀσὶ γὰρ ἄφθονα πάντα παρέξομεν,
ὡς τε μαθοῦσι αὐτῷ σ' ἐφάνω
πᾶς τις ἄπεισι τῷ δ' αἰδὼς λαβών,

Sortitio olim conuiuij locus delectus est.

Idest, Sortiones quò conferes? In foro deponam, sortrice iuxta Harmodium constituta. Sortes omnium iaciam, donec is cui fors obuenerit, lætus abeat, sciens in qua litera sit cænandum. Proclamabit præco: Quibus Β. euenerit sequantur in porticu regia cænaturi. Quibus Θ. in ea quæ est viciproxima capitecensorum. Quibus Κ. in porticu farinaria, vt se inflectant: imò (erraui) vt tibi conueniat. Quorum verò litera prolata non fuerit, in qua cænent, hos cæteri expellunt omnes. Sed apud nos nõsta sit. Omnibus enim abundè omnia suppeditabimus, vt vnusquisq; ebrius, cum ipsa corona & face accepta abeat. Obseruatu quoq; dignum est, veteres solitos fuisse indere nomina cænationibus, & cubiculis à nominibus deorum, sicut Lucullus triclinium habebat nomine Apollinem, in quo Lautiores cænas parare solebat: vnde illud celeberrimũ est: Cænabitur in Apolline. Sic Hermãum, quod diætam Sueton. in Claudio vocat, ab Herme, id est, Mercurio videtur dictum. Alexander Imperator Romanus fecit in Palatio diætas, nomine Mammeat, in honorem matris Mammeæ: quas vulgus imperitum postea ad Mammam vocitauit. Hac etiam tempestate in ædibus principum sunt cubicula varij nominis, vt aliud Psittaci, aliud Pauonum, aliud columbarum vocitetur. A nominibus quoq; diuorum nominamus cubicula & cænationes, vt Apostoli Pauli, Petri, &c. Hæc Beroaldus annotat in Suetonium. Non videtur etiam hic silentio prætereundus iocus Martialis, quo perstringit quendam habentem ædes amœnas, cùm interim neminem in illas ad cænam vocaret:

Loca conuiuialia à nominibus deorum vocata.

Apollo.

Hermæum.

Mammeæ diætæ.

Locus Martialis in diuitem inhospitalem.

Daphnonas, platanos, ac aërias cyparissos,
Et non vnius balnea solus habes.
Et tua centenis stat porticus alta columnis,
Calcatusq; tuo sub pede lucet onyx.
Puluereumq; fugax hippodromon vngula plaudit,
Et pereuntis aquæ fluctus vbiq; sonat.
Atria longa patent, sed nec cænantibus vsquam,
Nec somno locus est: quàm benè non habitas.

Daphnonas

Vt autem qualitas, sic quanticas quoque loci consyderanda: vt nimirum non sit nimis arctus & angustus, sed amplus & conuiuarum capax. Præterea locus conuiualis non debet esse immundus, & impurus, sed purgandus, mundandus, atque euerrendus est scopis, & alijs instrumentis secundum illud Iuuenalis Satyra 14.

De quantitate loci conuiualis.

Locus conuiuij purus esse debet.

Hospite venturo cessabit nemo tuorum
Verre pauimentum, nitidas ostende columnas,
Arida cum tota descendat aranea tela.
Hic lauet argentum, vasa aspera tergeat alter,
Vox domini fremit instantis, virgamq; tenentis.
Ergo miser trepidas ne stercore fœda canino
Atria displiceant oculis venientis amici,
Nec perfusa luto sit porticus, & tamen vno
Semodio scobis hæc emendat seruulus vnus.
Illud non agitas, vt sanctam filius omni
Aspiciat sine labe domum, vitioq; carentem, &c.

His verbis arguit illos Poeta, qui hospite venturo domum totam expurgant, non autem dant operam, vt eam filius sine labe & vitio carentem aspiciat. Huiusmodi munditiem cùm loci conuiualis, tum vasorum, & instrumentorum tricliniariorum Horatius quoq; requirit Sat. lib. 2. his verbis:

Vitibus in scopis, in mappis, in scobe quantus
Consistit sumptus? neglectis flagitium ingens
Ten' lapides varios luculenta radere palma,
Et Tyrias dare circum illota tomlia vestes.

Hoc est (interprete Lambino) danda est opera vt pauimentũ sit mundum, vt conuiuatori mapparum mundarum copia suppetat, quæ distribuantur conuiuis ad manus vnctas tergendas, vt patinæ & cætera vasa defricata sint, ac splendeant. Quantulus enim sumptus inest in scopis, mappis, scobe? certè minimus. Est autem scobes propriè puluisculus, qui è ligni decidit, aut alia huiusmodi materia, cum scobina, id est, lima tenuatur, vel serra secatur. Per lapides autem varios arbitrabatur significari pauimenta marmorea versicolora (nam pauimenta olim marmorea fieri solita quibusdam Ciceronis atque Catonis testimonijs probat) palmæ autem nomine scopam ex palma intelligit, secundum illud Martialis 14. In pretio scopas testatur palma fuisse.

Scobes.

Pauimenta marmorea.

Scopæ ex palma.

Sic Leonidas ille apud Plautum in Asinaria:

Insin' scelestè, ab ianua hoc stercus aufferri?
Iussin' columnis deijcier operas aranearum?
Iussine in splendorem dari bullas has foribus nostris?

Sic apud eundem Ballio lento in Pseudolo ad lorarios seruos:

Tibi hoc præcipio, vt niteant ædes, habes quod facias, propera abi intrò. Et paulò post:
Hæc cùm ego à foro reuertor, facite vt offendam parata,
Vorsa, præsterga, strata, lautaq;, coctaq; omnia vti sint.
Nam mihi hodie natalis dies est, decet eum omnes vos concelebrare.

Huc quoq; alludit Apuleius lib. 7. Gnauiter, inquit, cuncta præministrat, verrit, sternit, coquit, &c. Et Cato præcipit, vt villica villam versam, mundamq; habeat. Item in Andromacha Euripidis:

σκέρνον γε δ' ὦμα—— Τῶ μὲν, ὅτι χρυσλάτων τοὐχίων
Πλειστοσίεγυσαν ἀχλὺν δρόσον,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hermione ait, oportuisse Andromacham inter alia seruilia opera, domum quoque verrere consuesam aqua. Et Eurycalus apud Homerum ad ancillas, Od. γ.

——αἱ κλῖνάς δ' ὧμα κορήσατε, ποιπνύσασαι, (ποιπνύειν est properare, μετὰ συντόνου, Eustath. ιλ. α. 121.)

Ῥάσσατέ τε, id est,

Ædes verrite, purgate, atque irrigate.

Scopæ. *Instrumenta porrò præcipua scopandis pauimentis, amouendis aranearum telis è parietibus, lorica quearibusq; idonea sunt scopæ, siue scopa in singulari numero, licet rarius (Græcè σάρῳθρον, σάρωμα, κόρημα, siue κόρηθρον, ὄφελλον, ὄφελμα, Hebr. מטאטא Matata, Isa. 14.) quæ antea fuerunt ferè ex palma, hodie ex vlice, rusco, tamarice, & id genus cæteris fruticibus confici solent. Deseruit autem scopæ, ad munditiem faciunt, sed etiam ne putrescentibus sordibus humidis, vel pauimentum vel pulices, & muscæ impendiò molestæ nascantur, ex quibus solent prouenire, vt testatur Aristoteles lib. 1. de Animal. generat. Vnde pulices fortasse à puluere appellati. Scopæ ipsæ quasi scobe, quæ his purgamenta veluti scobem educimus. Hinc serui conuerritores scoparij dicti, & (quod sanè ridiculum fuit) Deuerram Deam antiquitus venerabantur, vt bene scopis domum verrere possent, auctor Varro, & S. Augustinus. Σάρ, & Græcè ædituus, qui ædem conuerrit.*

Scoparij.

Deuerra dea.

De ornatu loci conuiualis. *Nec verò mundanda tantùm, & à sordibus repurganda, verùm etiam ornanda sunt triclinia vestibus stragulis (quæ aulæa, vela, cortinæ, peripetasmata, peristromata, nec non tapetia, siue tapeta, seu tapetia nominantur) sparsi flores, accendi odores, exponenda vasa aurea, argentea, & alia quæ ad loci ornatum faciunt. Triclinij ornatissimi & splendidissimi mentio fit Ephes. 1. vbi magnificentissimum illud Assueri regis epulum, quod principibus suis dedit, describitur. Celebratum fuit in atrio horti palatij regis, quod quidem exornatum fuit aulæis candidis, carbasinis, & hyacinthinis, quæ suspensa erant funibus byssinis & purpureis, super arcus argenteos, quos innitebantur columnis marmoreis. Lecti erant aurei, & argentei super pauimento constrato lapide marmoris vario, & varicolore. Nazianzenus ἐπὶ φιλοπωλίας, Oportet, inquit, nostrum pauimentum ἄνθεσιν ἀῤῥοσίν, id est, odoriferis regi floribus, idq; sæpius & extra anni tempus: mensam autem vnguentis, iisq; fragrantissimis, ac diuersissimis, quo magis efœminemur, inspergi. Plutarchus lib. 1. Symp. prob. 1. scribit veteres aqua verbenarum, adiantorumq; succis imbuta solum conciliare putaretur. Heliogabalus teste Lampridio, strauit, & triclinia de rosa, & lectos ac peruncus omni florum genere, liliis, violis, hyacinthis, & narcissis, & sic per ea deambulauit. Æliæ quæque Spartianus de Ælio vero imp. Iam illa, inquit, frequentatur à nonnullis, quod & accubationes ac mensas de rosis & liliis fecerit, & quidè purgatis, &c. Idem testatur Crinitus lib. 18. cap. 4. & lib. 23. cap. 2. vbi Horatij, Lucretij, Plinij, Suetonij, & aliorum testimonijs probat, veteres consuesse eiam scenas theatrales, tum mensas etiam, & triclinia croco varijsq; floribus spargere. Hinc etiam illud peruulgatum:*

Triclinium Assueri ornatissimum.

Pauimenta floribus cõstrata.

Mos solum irrigandi verbenarum & adiantorum succis.

Pulpita solennes non oluere crocos.

Martialis libro primo.

Et Cilices nimbis qui maduere suis.

Id est, croco Cilicio, cui prima nobilitas. Spartianus in Hadriano: In honorem Traiani balsama & crocum per gradus theatri fluere iussit. Seneca epist. 51. Hodie verum tandem sapientiorem passas, qui inuenit, quemadmodum ad immensam altitudinem crocum latentis fistulis exprimat. Cruentum hic pro Orcum legendum monet Brodæus in suis Miscell. quo cum vino mixto theatra, vt Plinius tradit, replebant. Cùm quæstor Caius Verbinus Metellum pium ad cœnam inuitasset, vino Romanorum ac mortalium etiam morem curauit ædes aulæis, & insignibus exornari, scenas quoque ad ostentationem histrionum fabricatis. Simul croco sparsa humus, & alia in modum templi celebrarimi, testis Macrob. 3. Saturnal. cap. 13. Verres similiter cùm regem Siciliæ ad cœnam vocasset, primò dicitur triclinium ample, magnificèq; exornasse, exposuisse ea quibus abundabat plurima ac pulcherrima vasa argentea. Cic. Orat. 6. In Verrem. Sic postea rex quoq; cùm Verrem vicissim ad cœnam vocasset, dicitur exposuisse suas copias, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro. Hæc autem collocabantur, vt etiamnum hodie fieri consueuit, in abacis, atq; mensis certis.

Deuerrarum dea.

Cic. in descriptione magnifici conuiuij quod Dionysius Syracusanorum tyrannus Damocli iussit apparari, inter alia, abacosq; complures, inquit, ornauit argento, auroq; cælato. Idem pro Murena: Quum Quintus Max. Africani patrui sui nomine epulum populo Romano daret, rogatus est Quint. Tubero à Maximo, vt triclinium sterneret: cùm esset Tubero eiusdem Africani sororis filius. Atqui ille strauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia. Fuerunt olim vasa Samia in magno pretio, vt ex hoc Tibulli distichо constat, lib. 2. Elegia 3.

At tibi læta trahant Samiæ conuiuia testæ,
Fictaq; cumana lubrica terra rota.

Ad hunc ædes in hospitum præsertim, atq; conuiuarum gratiam purgandi, ornandiq; morem Christus quoq; videtur alludere cap. 12. Matth. vbi spiritum immundum eiectum ex homine quando non reperit locum in quo acquiesceat, dicit ad priorem domum respicere, & si illam σχολάζοντα, σεσαρωμένον, καὶ κεκοσμημένον, id est, vacantem, verfam, atq; ornatam repererit, assumptis 7. alijs spiritibus se deterioribus in illam quasi postliminio intrare & habitandi gratia. Hæc Theophilactus de non baptisatis interpretatur, in quibus non quærit spiritus, inquit, impurus requietem, prius enim illos in sua habet potestate, quasi scilicet istud iam domicilium fastidiat, requirit igitur baptizatos. Liberati autem à dæmonijs, si deinde securi, & ocioſi, atque desides sint, & ita habitationem præparatam, & excultam hospiti illi præbeant, multò deinceps deteriore sunt conditione, & est difficilior, & operosior liberatio. Videntur etiam his ipsis Christi verbis illi perstringi, qui vt in corporibus ita etiam in ædibus suis purgandis, exornandisq; multum operæ sumptusq; collocant, interim verò non dant operam vt sui potius, & illorum, quorum curam gerere debent, animi à vitiorum sordibus repurgentur, & contrà virtutibus exornentur. Vnde rectè sapienterq; Epictetus, ne tabulis & picturis, inquit, domum tuam exorna, sed temperantia ipsam depinge. Illud enim alienum est, & oculorũ modò ἐπίκηρον & γοητεῖα, id est incundæ præstigiæ. Hoc verò σύμφυτον & ἀνεξάλειπτον, καὶ ἀίδιον εἰκόνας κόσμον, genuinus, indelebilis, & æternus domus ornatus. Eodem pertinet aliud eiusdem dictum operam quidem dare vt domus incrustata gypso albedine sua resplendens in admirationẽ spectantes trahat, hominis est imperiti: Ingenium verò commoda familiaritate exornare, honestatis humanitatisq; studium testatur. Colophonis loco operæpretium fuerit addere, quæ Valeriola lib. 2. cap. 6. hac eadem de re eleganter sanè disserit his verbis: Finem præparationis ciborum faciam, si id tantùm addidero, quod à Galeno proditum est, munda esse debere omnia, quæ ad rem escariam pertinent, nitida, culta, probè apparata, & suo ordine posita. Hæc enim ad appetentiam excitandã tum sanè tum ægris plurimum faciunt. Itaq; pro tempore anni paranda mensa, hyeme locis clausis, & calidis, æstate frigidis & apertis. Vere in triclinium, & mensam sternantur flores, hyeme suffitus odoriferi. Æstate pauimentum frondibus odoriferis sternatur. Autumno odorati fructus à laqueari huc pendeant. Albæ sint mappæ, candida mantilia, vasa tum potoria tum escaria pellucida, nitida atq; à situ detersa. Culcros habeat mensa minimè hebetes, tersos, & acie prolixa, & cute exacuta. Salino niteat bene instructa mensa. Lautities enim hæc, & nitor residentem etiam appetentiam excitat, & concoctioni prodest: quod auidius & maiore cũ voluptate sic apparata sumantur. Et hæc sint dicta de loci conuiualis differentijs, delectu, purgatione atq; exornatione.

NOTA.

DE SVPELLECTILI, ET VASIS INSTRVMENTISQVE CONVIVIALIBVS, EORVNDEM CVra, custodia, dispositione, vsu & abusu.

CAPVT XV.

De supellectili, & vasis conuiualibus.

NVNC de supellectile, & vasis instrumentisq; conuiualibus dicendum, quorum similiter cura est conuiuatori suscipienda. Nam quemadmodum ad omnes actiones apta & idonea requiruntur instrumenta: ita ad hanc quoque honestam vtilemque actionem, hoc est, ad conuiuia, quis dubitet, quin vasa instrumentaque maximè commoda, & idonea requirantur? Sunt autem illa varia & multiplicia, quorum alia quidem sessioni, seu accubationi, alia manuum pedumque ablutioni, alia luminibus, alia cibis vel coquendis, vel dissecandis vel distribuendis, vel apponendis, vel sumendis, vel recondendis, alia poculentis inseruiunt, alia denique alium,

Universidad de Deusto
Biblioteca

atque alium vsum habent. Verùm infinitum esset singula huiusmodi vasorum, & instrumentorum genera persequi, de quibus Pollux, Baysius & alij scripserunt. Mihi quidem propositum est, cùm de maximè necessarijs & vtilibus suis in locis dicere, tum hoc in loco generatim quædam de supellectilis domesticæ, ac præcipuè conuiualis vsu & abusu in medium proponere, exordio ducto à nominibus.

Vasa quemcunque hominum vsum comparata.

בלים Celim Hebraicè dicuntur omnis generis vasa, instrumenta, suppellex, vtensilia, ad miliaria sunt duo nomina συνώνυμα, quæ cùm militaria, tum in genere quæuis vasa, & instrumenta significant. Ea sunt ὅπλα, inquit Eustath. Ιλ. Λ. 766. ἀπὸ πολεμικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἔργου, καὶ ἁπάσης τέχνης ὄργανα. Et Ιλ. Δ. p. 364. ὅπλα πάσης τέχνης ἐργαλεῖα, ἀπὸ τοῦ ὁπλίζεσθαι τὸ εἰς ἔργον ἑτοιμάζεσθαι, item σκευάζειν: & ὁπλότεροι οἱ μόνον οἱ νεώτεροι, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ μάχιμοι, καὶ ὅπλα ἄρειν δυνάμενοι: ἔτι δὲ καὶ οἱ καπλῶς ἐργατικοὶ, καὶ ὑπηρέται. Sic ἔντεα, teste eodem. Ιλ. Ε. τὰ ἁπλῶς ὅπλα τῆς ἐν ἀνθρώποις ἐργασίας, ἤτοι ὄργανα. Vnde ὑποζυγίζειν, ὁπλίζειν. Et Athen. lib. 5. in illum locum Homeri:

Ἀμφίπολοι δ' ἀπεκόσμεον ἔντεα καλὰ,

Δῆλον, inquit, ὡς τὰ ἀγγεῖα, καὶ τὸ τῆς ὅπλων τὰ σκευοποιικὰ θώρακα, καὶ κνημίδας, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐμφερῆ λέγεσιν ἔντα, καθάπερ αἴτια τῆς τοῦ σώματος μερῶν ὄντα. Grammatici ἔντεα dicta τὸ ἐντὸς περιέχειν, καὶ σκέπειν τὸ σῶμα volunt esse dicta.

Arma. Vtensilia. Suppellex.

Vt autem & Hebraicè Chelim, & Græcè ὅπλα, & ἔντεα cùm militaria, tum alia quæuis vasa & instrumenta significat: sic à Latinis vox arma similiter vsurpatur, & pro bellicis, & pro quarumuis artium instrumentis. Vnde arma cerealia, rustica & nautica Vergilio, coquinaria Plauto, tonsoria Martiali dicta. Eadem vtensilia quoque ab vsu, & supellex, siue (vt veteres, teste Festo, vocarunt) supellectilis appellatur: quam Iurisconsulti domesticum patrisfamilias instrumentum definiunt. Hinc supellectilarij serui ab ijsdem eleganter dicuntur, qui sunt in supellectili, item qui supellectilem curant, & etiam qui eam faciunt. Supellectilis nomen meta ῥοϊκῶς à Sidonio videtur pro penu, seu cibarijs vsurpari, cùm inquit, medullica supellectilis epulones, &c. Verùm ea quæ propriè conuiuijs inseruiunt, σκέυη σιμποτικὰ, & μαγειρικὰ, ὅπλα siue ἔντεα Ἀττικῶς Homero, ὄργανα θοινητικὰ Xenophonti, Latinè supellex, arma, vtensilia, vasa, seu instrumenta conuiualia, siue epularia, instrumenta ad epulationem à Cic. apud Columellam nominantur.

Supellectilarij serui.

Ἐπιξαπάτια

Ἐπιξαπάτια quoque omnis mensis apta (vt sunt vascula potoria, & escaria) vocantur. Vnde Papinius in Syluis Vindicis poculum Epitrapezion celebrat, cuius Martialis quoque meminit. Eustat. Od. Α. Manifestum, inquit, est etiam hodie quasdam gentes, & quidem principes earum gaudere vasis ligneis, quæ & κάνεα, & ἐπιξαπέζωματα appellantur. Hæc de nominibus.

Modus tenendus in vasis & supellectili. Clem. Alexandrini sententia de vitando luxu supellectilis.

Quoad ipsam rem, vt omnibus in rebus, sic hac quoque in parte adhibendus est modus, & ad mediocritatem reuocandus, eademq; mediocritas ad necessarium, honestumq; vitæ vsum cultumq; referenda. Huc facit Clementis Alexandrini sententia lib. 2. Pædag. cap. 3. qui & alimenta & vestes, & vasa atque supellectilem, & quæcunq; in domo sunt, ipsam denique vitam dicit recta Christiani hominis institutioni debere esse consentaneam, prout conducibile fuerit accommodatam personæ, ætati, studio, tempori. Eodem in loco pluribus docet, cur πολυτέλεια σκευῶν, id est, vasorum magnificentiæ non nimis sit studendum, quæ quidem partim in eorum numero atq; copia immoderata, & superuacanea, partim in materia nimis pretiosa, partim denique in formis exquisitis nimium, & elaboratis, ac proinde sumptuosis consistit.

Ac primùm quidem poculorum (idem de alijs quoque vasis intelligendum) aureorum, argenteorum, atque gemmatorum vsum dicit esse inutilem, & ὕλεως solùm esse ἀπάτιλα, id est, ad oculos inani spectaculo pascendum, atque fallendum pertinere. Deinde huiusmodi vasa εἰς δεκτικὰς ἐδωδῆς, id est, ad cibi ministerium pertinentia, si nimis sint pretiosa, scitè admodum vetat appellare ἀπειροκάλου τυφῆς τεκμήρια, φθόνου καὶ βλακείας ἐπιβάλλα πλουσιακτήματα, hoc est, ostentationis rum insolentium argumenta, inuidiæ mollisq; ignauiæ incommoda. Ac in genere omnium huiusmodi opum atque bonorum possessionem non magnifaciendam, sed fugiendam potius esse Pauli 1. Cor. Christi Matth. 19. atque Baruch. cap. 3. testimonijs probat. Sequere, inquit, Deum nudus ab erogantia, nudus à pompa momentanea, id quod tuum est, quod bonum, quod auferri non potest, nempe fidem

fidem in Deum, beneficentiam in homines, atq; confessionē veram possidens, quæ quidam κτῆμα sunt πολλοῦ τιμητον, hoc est, possessio pretiosissima. Ac quoniam opes diuitiasq; ostentandi gratia plærunque homines huiusmodi supellectilis, atq; vasorum luxuriæ student, eleganter sanè τὸν πλεῖστον οὐκ ὀρθῶς κυβερνώμενον τῆς καρδίας ἄκροπλουν, id est, opulentiam non benè administratam vitiorum arcem appellat, φιλαργυρίαν item, vt Paulus radicem, sic ille ἀκρόπολιν τῆς καρδίας vocat. Contrà πλοῦτος ἁπλοῦς (vt idem verissimè inquit) est ἡ τῷ ὄντι εὐμοιρία, id est, vera diuitiæ sunt cupiditatum paupertas, & inopia, καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη ἡ ἀληθὴς οὐ τὸ ὅτι πλούτου μεγαλοφρονεῖν, τοῦτο δὲ καταφρονεῖν, id est. Vera animi magnitudo est, non diuitijs efferri, & magnos sibi fumere spiritus, sed illos contemnere. Itaque stultum esse ait, de supellectilis & vasorum magnificentia gloriari, quæ quiuis sibi pecunia è foro comparare possit. In primis vsum esse in vasis spectandum: nam eorum modum esse χρείαν, & πολυτέλειαν, id est, vsum, non sumptum atque magnificentiam. Nam quemadmodum in agricultura ligonem, aratrum atq; falcem non auream & argenteam, sed aptam ad opus efficiendum quærimus: ita quoq; vasa domestica non nisi vtilia & idonea ad opus: id quod probat argumento ducto ab enumeratione quorundam instrumentorū, quibus, etiamsi vili constent materia, tam benè & commodè quæuis effici possint, quàm si ex pretiosissima materia essent constlata. Tertullianus quoq; in lib. de habitu muliebri, grauiter inuehitur in hunc Vtensilitatis (vt ipse vocat) id est, vtensilium luxum. Inter alia inquit, & annuli ferro fiunt, quædam esui & potui vascula exære adhuc seruat memoria antiquitatis. Videris si etiam ad spurca instrumenta auri, & argenti demens copia deseruit. Platonis adhæc testimonium adducit, qui minimè laborandum esse dicit, vt opes aureas, & argenteas habeamus, atque vasa inutilia, quæ non cum vsu necessario sint coniuncta, ac quorum vnumquodq; non ad multos vsus accommodari possit, contrà πολυκτημοσύνην, id est, multorum vasorum possessionem esse reijciendam. Quod autem ille de Platone dicit, idem de alijs quoque cùm gentibus, tum personis quibusdam illustribus affirmari potest, quæ in vasis, atq; supellectili frugalitati potius, quàm magnificentiæ atq; luxuriæ studendum esse existimarunt.

NOTA. Vtensilitas. Vasa escaria, & potoria ex ære.

Athenæus lib. 6. multa de antiquorum cùm frugalitate in vasis sacris, atq; profanis, tum luxu differens, inter alia testatur, vasa, anathemata, atque donaria ferè ærea in antiquis templis fuisse reperta: & addit sententiam memorabilem. Natura, inquit, auri & argenti venas fecit subterraneas, earumq; ἐργασίαν fecit πολύπονον, καὶ χαλεπὴν, vt illorum studiosi magnis cum laboribus fibi illa comparare cogerentur. Deinde addit, Ἀλλ' ἐχ οἱ μεταλλεύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ μεταλλευθέντα συναγείροντες, μυρίοις μόχθοις ἐπεξιόντες τῷ περιβλέπτῳ ταύτῃ πολυκτησίᾳ, hoc est, non modò qui illa effodiunt, sed etiam qui illa iam effossa colligunt, atque coaceruant, & ex vili materia confectis fuerunt contenti. M. Curius Dentatus cùm interuersæ pecuniæ argueretur, eadem ligneum, quo vti ad sacrificia consueuerat, in medium protulit, iurauitq; se nihil amplius de præda hostili in domum suam conuertisse, testis est Plinius lib. de viris illustribus. Quàm paucis hodie ducibus, seu capitaneis Christianis huiusmodi facere iusiurandū liceret? Catus Ælius, cùm legati Ætolorum in consulatu prandentem in fictilibus adissent, missa ab his vasa argentea non accepit, neque aliud habuit argenti ad supremum vitæ diem, quàm duo pocula, quæ L. Paulus soceri ob virtutem deuicto Perseo rege donauit, Plin. lib. 33. cap. 11. Confer cum hac Cati Ælij continentia Christianorum ducum δωροδοκίαν & luxuriam, ac magnam sanè dissimilitudinem reperies. Et vt tantus imperator non nisi duo pocula aurea possedisse dicitur: ita hodie nullus ferè est operarius tam vilis & abiectus, qui non plura possideat. Inuenimus (inquit idem auctor) legatos Carthaginensium dixisse, nullos homines benigniùs inter se viuere, quàm Romanos: eodem enimargento apud omnes cænitauisse seipsos.

Veterum frugalitas in vtensilibus.

C. Fabricius censor ne Imperatores quidem bellicosos plus quàm pateram, & salinum ex argento habere voluit, & vt milites vasis ligneis tantùm vterentur ēdixit, testis est Plinius lib. 33. cap. 12. & Alex. ab Alexandro lib. 2. cap. 29. ex Plutarcho. M. quoque Catonis superioris, qui Celtiberos Hispaniæ populos, robur prouinciæ, secundis prelijs fregit, cùm totam illam prouinciam administraret, pellibus hædinis pro tapetis vsus est, teste Val. Max. lib. 4. cap. 3. Publium Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis consulem, & dictatura fun-

Romanorum veterum frugalitas in vasis.

Cadus ligneus ad sacrificia.

C. Fabricij & in gente Rom. priscorum in suppellectili frugalitas.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tum Plutarchus, Gellius, & Valerius motum Senatu narrant à censoribus C. Fabritio Luscino, Q. Æmilio Papo, quòd cum comperissent argenti factū, id est, vasorum argenteorum (sic enim Max. vt ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Eiusdem frugalitatis Romanorum veterum in supellectili, vasisq; domesticis Marius quoque auctor est in Oratione sua apud Sallustium: Ex parente, inquit, meo, & alijs sanctis viris ita accepi. Muliebritas mulieribus, virus laborem conuenire, omnibusq; bonis oportere plus gloriæ, quàm diuitiarum esse: arma, non supellectilem decere esse. Item Cic. pro Luc. Flacco, Hæc ratio inquit, ac magnitudo animorum maioribus nostris fuit, vt cum priuatis in rebus, suisq; sumptibus minimo contenti, tenuissimo cultu viuerent, in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremq; reuocarent. Quæritur enim in re domestica continentiæ laus, in publica dignitas. Celsus quoq; turis consultus ait, veteres aut fictilibus, aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectile fuisse vsos, nunc ex ebore, aut testudine, atque argento, iam ex auro etiam atque gemmis supellectili vti untur. De veterum Romanorum frugalitate in supellectile vide Iuuenal. Satyr. 11. docet illos arma potius, quàm supellectilem ornata habuisse.

Tales ergò cibi, qualis domus atque supellex.

Id est, vt domus & supellex fuit tenuis & frugalis, ita etiam cibi. Hæc fuit priscorum Romanorum cum in in vniuersa vita, tum in supellectili, atq; vasis domesticis frugalitas, quæ postea deniq; Asiam in extremam desperatamq; luxuriam fuit conuersa, vt multis exemplis Plinius probat lib. 33. cap. 11. Id testantur vasa coquinaria ex argento, lecti aurei, & argentei, triclinia argentea, aliaq; vasa, lances pretiosissimæ, quorum ibidem mentionē facit. Asia, inquit Plinius, primum deuicta misit luxuriam in Italiam. Siquidem Lucius Scipio transtulit in Triumph. argenti cælati pondo millia quadringenta L. & vasorum aureorum pondo C. millia, anno conditæ vrbis 565. Eadem Asia domita multò etiam grauius afflixit mores &c. Iam verò Romanorum Imperatorum, præsertim Tiberij, Neronis, Vitellij, Heliogabali, quàm monstrosa fuerit hac in parte luxuria Suetonius, Plinius, Lampridius, & alij historici abundè testantur. De Heliogabali vasis ceterarijs argenteis, nec non mensis, capsis, cacabis argenteis vide Ælium Lampridium, & Cuiacium lib. 14. cap. 6. Idem ventris onus auro excepit, in myrrhinis & onychijs minxit. Drusillanus quoque Rotundus Claudij Imperatoris seruus, dispensator Hispaniæ citerioris, lancem quinquagenariam habuit argenteam, cui fabricandæ officina prius exædificata fuerat, & comites eius octingentas quinquaginta octo librarum. Quare quæso? nisi vt quàm multi eas conserui inferrent. Aut quibus cœnantibus? inquit Plin. lib. 33. cap. 11. Augustus tamen, teste Suetonio in eius vita, supellectili tenui fuit contentus, cuius hæc sunt verba. Instrumenti eius, & supellectilis parsimonia apparet etiam nunc residuis lectis, atque mensis, quorum pleraq; vix priuatæ elegantiæ sunt. Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili, & modico instrato, non valdè pretiosis stragulis ornato. Idem tamen, vt Suetonius similiter testatur (sed falsò) in adolescentia notatus est, & vt pretiosæ supellectilis, Corinthiorumq; præcupidus, & aleæ indulgens. (Corinthia vasa dicta sunt à materia, quæ Corintho Achaiæ vrbe à Romanis incensa ex varijs metallis fuit constata.) Hinc proscriptionis tempus ad statuam eius ascriptum est: Pater argentarius, ego Corinthiarius, quum existimarentur quosdam propter vasa Corinthia inter proscriptos curasse referendos. Tiberius quoq; Cæsar, teste Suetonio, Corinthiorum vasorum pretia in immensum exarsisse grauiter conquestus adhibendum supellectili modum censuit. Tacitus lib. 2. sic scribit: Proximo Senatus die multa in luxum ciuitatis dicta à Quinto Haterio Consulari, Octauio Frontone prætura functo: decretum ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros fœdaret. Excessit Fronto, ac postilenti modum argento, supellectili, familiæ, &c. Alexander quoque Seuerus, teste Lampridio, in conuiuijs aurum nescijt, pocula mediocria, sed nitida semper habuit. Sardolybies olim aliud vas, aut instrumentum non possidebant, præter calicem, culterum, & gladium, vt testis est Nicol. de moribus gentium, & Stob. serm. 42. & Athen. lib. 11. Nostris temporibus Turcæ parua, exigua, atque vilis supellectili sunt contenti. Contrà Sybaritarum olim maximus fuit luxus, qui primi amicas exoptarunt, id est, matulas quas conuiuijs intulisse Græci gaudebant, teste Athen. lib. 1. Persas scribit Xenophon lib. 8. de disciplina, maximè gloriari fuisse solitos, si plura haberent pocula, nec eos pudebat ea sibi iniustè comparasse, cùm apud eos iniuriarum turpisq; lucri studium maximè vigeret.

Hodie apud Christianos reperiuntur quàm plurimi Persarum illorum similes, qui per fas & nefas supellectilem suam augere, atque ornare student, nec id sibi vitio, sed laudi potius vertendum existimant. Nec opus sanè est plura ex antiquis historijs huiusmodi luxuriæ exempla depromere, cùm perdita hæc nostra tempora exemplorum eiusmodi sint plenissima. Nam vt nihil de barbaris nationibus loquar, Christiani hodie insano quodam supellectilis augendæ, & exornandæ studio flagrant, cum summo rei familiaris incommodo, ac detrimento. Nam quas pecunias in vsus necessarios conferre oportebat, eas profundunt in supellectilem, atque vasa, quæ innumeris modis vitiari, corrumpi, auferri, surripi, amitti denique possunt. Sunt nanq; illa furtis, incendijs, improborum negligentiumq; famulorum, atque famularum infinitis iniurijs, atque periculis exposita. Magna itaq; illorum stultitia (quod mulierum maximè commune est vitium) qui tantos in fragilibus, atque caducis illis fortunæ ludibrijs sumptus faciunt. Vt nihil dicam de illis, qui bellis iniustis, atque rapinis, fœneribus, iudicitorum corruptelis, atque alijs iniustis rationibus sibi huiusmodi vasa comparant, ac proinde iram, atque furorem diuinum aduersus se irritant. Itaque illa vasa licet, auro, argento, ebore, gemmis constent, atque fulgeant, tamen sanguinea verè appellare possumus, & iræ diuinæ instrumenta, quibus vix tertius, vt ille ait, hæres gaudet. Tandem, vt sæpenumero fit, lautæ & copiosæ huiusmodi supellectiles siue iniustis, siue etiam iustis rationibus comparatæ, cum summo etiam dedecore tuorum, totiusq; familiæ dedecore & ignominia in publicis auctionibus diuenduntur, atque distrahuntur, & in alienorum, sæpe etiam inimicorum manus peruenit.

In sacrificijs porrò, sacrisq; epulis ethnicos veteres vilibus admodum vasis vsos fuisse legimus. Varro lib. 4. antiquorum vasa in sacris lignea, atque fictilia fuisse scribit. Harum capidum (siue capularum à capiendo dictarum) inquit, figuras, in vasis sacris ligneas, & fictiles antiquas etiam nunc videmus. Hinc Cicero in Paradoxis, Quid autem, inquit, Numa Pompilius? Mimisne gratas dijs immortalibus capedines, & fictiles vrnulas, quàm filicatas aliorum pateras arbitramur? Capedo vasis erat genus in sacrificijs vsitatum, à capiendo dictum, quia multi liquoris capax erat, siue, vt vult Varro, quòd ansatæ, vt prehendi possent, id est, capi. Filicatas autem (pro quo aliqui delicatas legunt) pateras appellat, quæ extrinsecus filicis imagine celatæ erant. Idem in libris de Repub. Quæ sunt, inquit, imperia Pontificum Dijs immortalibus grata sine Samijs? Vasa Samia hic intelligit, quæ etiam capedines, & capeduncula appellantur, de quibus vide plura apud Crinitum lib. 22. cap. 10. Idem lib. 2. de Leg. Ad diuos adeunto castè, pietatem adhibento, opes amouento. Item: aurum & argentum in vrbibus, & priuatum in prophanis inuidiosa res est. Plinius lib. 35. cap 12. In sacris quidem etiam inter has opes, inquit, non murrhynis, crystallinis, sed fictilibus probabatur sympulis innocentius, templorum quoque fastigia fictilibus ornabantur. Idem sentit Apuleius. Suprà dictum est M. Curium Dentatum cado ligneo ad sacrificia vsum fuisse, teste Plin. de viris illustribus. Porphyrius δι' τοῦτο καὶ τοῖς πεπαμένοις ἀγγείοις, καὶ τοῖς ξυλίνοις, καὶ πλεκτοῖς ἐχρῶντο, καὶ μᾶλλον πρὸς τὰς ἡμοτελεῖς ἱεροποιίας τοιούτοις χαίρειν πεπεισμένοι θεοῖς, Hoc est. Idcirco & fictilibus vasis vtebantur, atq; ligneis, plectilibus præsertim ad publica sacrificia, hisce enim persuasum habebant numen delectari. Sic Dionysius quoque Halicarnas. Antiquitatum Romanarum lib. 2. Romanos antiquos in sacris ædibus dijs suis epulas apponere solitos scribit in mensis ligneis, in canistris, atque patinis fictilibus. Idem libationes olim dicit misceri solitas non in aureis, & argenteis vasis, sed in testaceis. κυλίσκαις καὶ πρόχοις id est, cu lignis & ampullis, qua hominum in ritu patrio constantia plurimùm se delectatum esse scribit, nihil ex antiquis sacris eis ἀλλαζόνα πολυτέλειαν, hoc est, in luxuriam superbam demutantium. Huc facit illud Persianum:

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?
Nempe quod Veneri donatæ à virgine puppæ:

Quem versum S. Bernhardus aliquantulum immutauit, cùm sua iam ætate aurum in ephippijs equorum episcopi haberent.

Idem: *Dicite Pontifices in freno quid facit aurum?*
Aurum vasa Numæ, Saturniaq; impulit æra,
Vestalesq; vrnas, & Thuscum fictile mutat.

Alexander Seuerus, teste Ælio Lampridio, in templis nunquum præter quatuor, aut quinque argenti libras, aurine guttulam quidem, aut bracteolam posuit, subscribens prædictum Persei versum. Hæc de ethnicis.

Asia deuicta luxuria Romam occupauit.

Heliogabali luxuria.

Lanx argentea quinquagenaria Drusillani.

Augustus imp. tenui supellectili contentus fuit.

Tiberij Cæs. frugalitas.

Alexandri Seueri parsimonia.

Sardolybier. Turcarum parsimonia.

Sybaritarum & Persarum luxuria.

Christi mortis luxuria in supellectili.

NOTA.

Veteres in re diuina tenui vsi fuerunt supellectili.

Vasa lignea atque fictilia.

Samia vasa.

Sympula fictilia.

Mensæ ligneæ canistræ, et patinæ fictiles in Romanorum sacris.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sacra Iudæorum supellex pretiosissima.

Iudæorum veteris Testamenti supellectilem, atque vasa sacra splendida, sumptuosaq; fuisse legimus, ex Dei præscripto, de quibus vide 1. Reg. 7. cap. & alibi.

Sacra supellex noui testamenti qualis esse debeat.

Quòd ad nouum Testamentum Clemens Alexandrinus lib. 2. pædag. cap. 3. disputans non minimum esse studij atque impensarum in sumptuosam vasorum suppellectilem conferendum, inter alia ipsius Christi exemplum producit, qui (vt ipse inquit) ἐυβλίῳ ἐπώλατο ἰυτελεῖ, id est, vili testino cibum sumpsit, (vnde Brodæus Miscell. lib. 4. cap. 19. vas illud pulcherrimum quod Genua spectatur, siue è smaragdo, siue ex alia insigni gemma constet, negat lancem illam fuisse, in quam Christus manum cum Iuda immisit, vt vulgus opinatur) fecitque discipulos suos super herbam accumbere, & pedes eorum lauit linteo accinctus, Deus ἀνυπόδητος, id est, à fastu alienus, & dominus omnium nunquid argenteum lauacrum è cœlo deferens? Et à Samaritana potum petijt, quæ aquam vase fictili hauriebat è puteo, aurum regale non requirens, sitim autem docens facile extinguere. Finem enim vasorum constituebat vsum, non τὸ ἀπείρατον πάλιον, id est, nimiam & inutilem magnificentiam. In conuiuijs autem comedebat, & bibebat non terræ metalla effodiens, neque auri & argenti, hoc est, rubiginem redolentibus vasculis vtens.

Chrysostomi sententia. NOTA.

Quodammodo enim spirat incensa rubigo materiæ. Clementi suffragatur Chrysostomus, qui clamabat in cœna Domini peragenda non aureis vasis, sed aureis animis opus esse: neque id spectandum, vt aurens esset calix è quo sanguinem Christi bibimus, sed vt anima propter quam fusus est Christi sanguis aurea fide ornata sitiret. Nihil enim prodest externum patinæ splendere, si quod intrinsecus est squalet, & est friuola omnium ceremoniarum elegantia in templo, nisi verum Domini templum, id est, pectus nostrum fidei puritate coruscet. Non enim in templis, nec templorum vasis, sed in cordibus credentium habitat dominus. Idem pater Homil. in Matth. 51. Non erat, inquit, ex argento mensa illa, nec ex auro illa calix, quo Christus discipulis suis præbuit sanguinem suum, pretiosa tamen erant omnia, & venerationis plena, quia spiritu abundabant, &c. Calices sacros principio ligneos fuisse (inquit Polyd. Verg. lib. 6. cap. 12.) satis constat: atque id pauperum Apostolorum institutum dixerim, qui sic voluerunt modis omnibus materiam auferre sacerdotibus inhiandi opibus, quas ipsi in primis neglexissent. Idem etiam apparet ex illo Bonifacij martyris & episcopi responso, quod extat in Decretis Pontificijs de consecrat. Canon Triburiensis Concilij Vasa in quibus sancta conficiuntur mysteria calices sunt, & patenæ, de quibus Bonifacius interrogatus, An liceret in vasculis ligneis sacramenta conficere? respondit, Quondam sacerdotes non aureis, sed ligneis calicibus vtebantur. Nonnulli aliter hoc illius responsum referunt, hoc nempe modo: Cùm aurei sacerdotes essent, habuerunt ligneos calices, nunc lignei sacerdotes calices volunt habere aureos. Atque ad hunc modum propositam quæstionem irrisit. Laudatus est ab Hieronymo Exuperius Episcopus Tolosanus, qui destructis in pauperum vsum mensæ sacræ vasis, corpus Christi in canistro vimineo, & sanguinem in vitro portauit.

Calices sacri lignei.

Bonifacij scitum dictum.

Vasa vitrea.

Gratianus tradit Zepherinum, qui 16. fuit Romanus Episcopus, primum omnium ligneis vasa mensæ Dominicæ mutasse, & vitrea substituisse. In Remensi concilio vsus etiam vitreorum calicum, propter eorum fragilitatem abrogatus, & stannei fuerunt probati. Antiquatum est (inquit Polyd. Vergilius) id decretum Zepherini (nimirum de vitreis calicibus) paulatim, cautum ne in ligneo vase sacerdos rem diuinam faceret, propter materiæ raritatem, qua liquor imbiberetur, neque vitreo, quia fragile, neque ex metallo, ob tetrum saporem, quem inde concipit, sed in auro, aut argento, aut si vtrumque desit, in stanno, auctor Gratianus. Sunt tamen qui hoc primum Victore (qui Pontificatum iniuit anno Christi 227. Alexandri Seueri anno 3.) assignent, quod is omnia ministeria sacra fecerit argentea.

Constantinus Magnus vasis aureis & argenteis mirum in modum templa locupletauit: sed Iulianus Apostata non multò post eadem diripuit, vt Historia Ecclesiastica testatur.

Ambrosij testimonia de supellectili sacra.

Vt autem Clemens Alexandrinus, Chrysostomus, Hieronymus, Bonifacius aurum in sacris non magnifecerunt: sic Ambrosius quoque. Is enim lib. officiorum 2. inquit: Qui sine auro Apostolos misit, & Ecclesias sine auro congregauit. Aurum Ecclesia habet non vt seruet, sed vt eroget, & subueniat in necessitatibus. An ignoramus, quantum auri & argenti de templo Domini abstulerint Assyrij? Nonne melius constat Sacerdos propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desunt, quàm sacrilegus contaminata asportet hostis? Nonne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame emori? Et certè habebas aurum, vt ministrares alimoniam. Cur captiui deducti in commertium sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat vt vasa viuentium seruares, quàm metallorum. Huc facit Lex 17. in Cod. lib. 1. Tit. 3. l. Sancimus. Si necessitas fuerit in redemptione captiuorum, tunc & venditione præfatarum rerum, & hypothecam, & pignorationem fieri concedimus, cùm non absurdum sit, animas hominum quibuscunque vasis, vel vestimentis præferri. Quin Ambrosius loco prædicto de sacramentis verba faciens, quæ in die communionis aureis argenteisq; vasis videbantur: Aurum (inquit) sacramenta non quærunt, neque in auro placent, quæ auro non emuntur. Ornatus sacramentorum redemptio captiuorum est, & valde illa sunt vasa pretiosa, quæ redimunt animas à morte. Ibidem Laurentium Diaconum laudat, quòd appellatus de thesauro Ecclesiæ suæ, dixit crastino se demonstraturum, postridieq; pauperibus productis, eos esse thesaurum Ecclesiæ confirmauit. Veri enim (inquit Ambrosius) thesauri sunt, in quibus Christus est, & in quibus Christi fides est. Sanctus quoque Bernhardus damnans ostentationem auri, & argenti in templis monachorum, & iniquè ferens sanctorum reliquias tam sumptuosè, & splendidè ornari à religiosis, omnem causam eius luxus auaritiæ tribuit, quæ his modis ad largiendum offerendumq; alliciat. Tandem hæc verba subiungit: Ipso quippe vsu sumptuosarum, sed & mirandarum vanitatum accenduntur homines magis ad offerendum, quàm ad orandum. Sic opes opibus quæruntur, sic pecunia pecuniam trahit, quia nescio quo pacto vbi amplius diuitiarum cernuntur, ibi offertur libentius, &c.

S. Bernhardi testimonium.

Idem sensit Lactantius, cuius hæc sunt verba lib. 2. Institutionum Cap. 4. Non placebat, inquit, Persio, quòd aurea vasa templis inferantur, superuacuum putauit esse inter religiones, quòd non sanctitatis, sed auaritiæ sit instrumentum. Illa enim satius est Deo, quem recte colas inferre pro munere:

Lactantius.

Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus,
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Tertullianus in lib. de Idololatria: Frequentior est, inquit, omni superstitione luxuria, & ambitio. Lances & Scyphos facilius ambitio, quàm superstitio desyderabit. Coronas quoque magis luxuria, quàm solennitas erogat. Hæc de vasis sacris, quæ cùm in Apostolica, & primitiua Ecclesia fuissent lignea, atque vitrea, postea aurea & argentea facta sunt: de quibus, si vis, vide plura apud Beatum Rhenanum in annotationibus in lib. Tertulliani de corona militis, de thesauris veteris Ecclesiæ Moguntiacensis. Huiusmodi fuerunt quæ ab illo commemorantur aurei calices ingentis ponderis, cruces aureæ, grues argenteæ odorem impositorum in cauo ventre thymiamatum per rostra ac colla mira arte exhalantes iuxta aram maximam, vestes sacræ auro intexto rigentes, gemmæ incomparabiles: fistulæ argenteæ sex ad hauriendi sacrosancti sanguinis vsum destinatæ. Sic eodem teste, Pontifex Romanus quando publicè sacrificat, aureo calamo fugit sanguinem Dominicum è calice cum Diacono & Subdiacono, &c. Quod ad catinum illum attinet, quo nonnulli existimant Christum in vltima sua cœna vsum esse, de illo sic scribit Erasmus Stella. Mirantur, inquit, catinum è smaragdo apud Genuam ciuitatem Liguriæ, quo nullus pretiosior visus vnquàm, nulla gemma nobilior, nulla species vasis mirabilior, quo dicunt Christum in vltima cœna sua vsum fuisse ex apparatu Herodis regis, qui à Galilæa Hierosolymam ad agnum Paschalem commanducandum venire decreuerit, sed diuina prouidentia, consilio mutato alio diuerterit. In Gallia Narbonensi in cœnobio quodam Lugdunensis agri, alia paropsis cernitur, qua similiter Christum vsum ferunt in ea cœna, sed minor multò superiore, nobilitateq; inferior.

Tertullianus.

Mensa sacra Iustiniani.

Iustinianus Imperator, teste Cedreno, sacram mensam fecit opus sanè admirabile, & nulla imitatione æquandum. Constabat auro, argento, omnis generis lapidibus, lignis, metallis, omnibusq; rebus, quas terra fert & mare, & totus mundus. Ex omni materia pretiosiora plura, viliora, pauciora collegerat, liquatisq; ijs, quæ fluunt, sicca illis immiserat, atque in formam mensæ absoluerat. Itaque varium illud opus intuentibus stuporem injiciebat.

Vasa necessaria & vtilia comparanda.

Verùm quemadmodum in supellectili, atque vasis, vti dictum est, vitanda est luxuria: ita danda opera vt vasa maximè vtilia, atque necessaria pro facultatum ratione comparentur, ne opus sit à vicinis ad tædium vsque poscere culirum, securim, pistillum, mortarium; quemadmodum fit apud Plautum in Aulularia. Atque vt Hesiodus fratrem suum admonet, vt arma rusticana

Universidad de Deusto
Biblioteca

domi prius habeat reposita, ita idem in omnibus vasis domesticis fieri debet. Nam etiamsi vicinis egenis subueniant aliquoties, postremò tamen grauatè exhibent, aut penitus recusant. Quod Hesiodus quoque cecinit, quando prudentiam in nobis requirit:

Δὶς μὲν γὰρ ἥξεις πάλιν ἀνθρώπους· ἴσθι δ' ἐπὶ λυπῇ
Χρῆμα μὲν οὐ φράζεις, σύ δ' ἐτώσια πολλὰ μοροδύσεις.

Improbanda ergo est illorum auaritia, qui cùm facultatem habeant vtensilia sibi maximè necessaria comparandi, tamen illa à vicinis suis commodatò assiduè accipere malunt, atque ita vicinis suis multum molestiæ exhibent, damnúmq; inferunt. sibiq;, id quod est consequens, illorum malevoletiam, ac sinistram auaritiæ suspicionem conciliant. Sunamitis tamen illa vidua (vt 2. Reg. cap. 4. scriptum est) multa vasa vacua & inania à vicinis, Elisæi iussu, commodatò petijt, cùm illa non nisi vnum olearium in ædibus habuisset. Verùm illud ad diuinam potentiam singulari miraculo declarandam spectauit. Eadem vidua (vt illud quoque obiter addam) suæ erga Prophetam gratitudinis testificandæ gratia, marito suo persuasit, vt illum hospitio exciperent, eiq; cùm cœnaculum parietis paruum nimirum à familiæ strepitu remotum extruerent, tum lectum, mensam, sellam, candelabrum, hoc est, omnis generis supellectilem necessariam subministrarent. Hoc olim parochi ferè fuisse munus, supra dictum est. Iudæorum pauperiem, atque supellectilem sordidam Iuuenalis his verbis perstringit. Satyr. 3.

Sordes in supellectili.

Iudæis quorum cophinus, fœnumq; supellex.

Cophinus.

Idem Satyra sexta.

Cophino fœnoq; relicto.

Cophinus verbum græcum corbem significat teste Prisc. Sidon. Ordinis res est, vt Ægyptius Pharao cum diademate incedat, Israelita cum cophino. Horatius quoque libro secundo Satyra quarta his versibus:

Immane est vitium, dare millia terna macello,
Angustoq; vago pisces vrgere catino, &c.

Reprehendit (interprete Lambino) eos, qui in opsonijs quidem cœmendis magnum faciunt sumptum: in supellectili autem comparanda, in patinis, lancibus, catinis, cantharis, & similibus conquirendis neq; vllam curam adhibent, neque insumere quicquam volunt. Magnum, inquit, vitium est, tria millia sestertium insumere in piscibus emendis, pisces autem illos grandes, & caros angustis patinis coërcere: par est enim, si grandes sint pisces, grandes quoque patinas esse. Ptolemæum quoque regem Lagi filium legimus non veritum esse vasa nonnunquam commodatò ab amicis sumere, straguláq; item, & id genus alia, quod ipse in domestica supellectile nil admodum præter necessaria haberet, testis est Cæl. lib. 20. cap. 24. ex Plutarcho. Licet quidem interdum, & quidem sæpe etiam, si id est necesse, à vicinis & amicis cùm vasa, tum etiam cibaria commodato poscere, secundùm parabolam illam Euangelicam Luc. 11. tamen cauendum est primò ne id fias crebrius, deinde vt & quam primùm, & integra, incorrupta, atque pura reddantur.

Vasa quatenus à vicinis commodatò poscere liceat.

Iam verò vt in conquirenda comparandaue supellectili, atque vasis domesticis modus est vti diximus, adhibendus, sic in ijsdem disponendis, custodiendis, atque tractandis ratione, diligentiaque summa vtendum. Nam primò vt omnibus in rebus, sic in supellectili quoque adhibenda est διαταξία, vt nimirum commodis singula, & opportunis in locis disponantur, non confusè ac ceant, quò illa vti volentibus sint in promptu. ὅτι γὰρ κἀν ἐν ἅπασι δεῖ κόσμον, ὅτι καλὸν αἱρεῖται προσφορὰς ὡς ἐπὶ τὰξις, id est, nihil est melius, nec pulchrius ordine. Itaque magnificè apud Xenophontem ordo prædicatur, & commendatur tam in partibus domus, quàm in supellectili. Huc facit illud Aristoteles, πρὸς ἰσχνείαν δ' οἰκοδομῶν τὸ λακανικὸν. Χρὴ γὰρ εὖ ἔκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ κεῖσθαι. Hoc autem in primis conuiuiorum temporibus fieri debet. Videntur olim Indæi vtensilia sua in inferiore domus parte habuisse collocata, id quod ex illis Christi verbis aliquo modo videtur posse colligi Luc. 17. Si quis est, inquit, ἐπὶ τοῦ δώματος (scilicet in cœnaculo, siue superiore parte domus, Theophilactus ὑψηλοτέρᾳ ἀρετῇ, id est virtutum altitudinem allegoricè interpretatur) καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά.

Supellex diligenter disponenda atq; custodienda.

Deinde supellectilis custodiendæ, ac sartæ tectæ tuendæ summam curam patres, matresfamiliàs suscipere debent, ne illa famulorum atque ancillarum incuria, negligentia, aut etiam malitiis

probitate imminuatur, corrumpatur, atque pereat. Atque hoc est quod Aristot. his verbis præcipit eodem in loco: ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ σκευῶν χρήσεως πρὸς καθ' ἡμέραν καὶ πρὸς ὀλιγάκις, ταῦτα παραδοτέον τοῖς ἐφεστῶσιν. ὅλῃ τούτοις καὶ τῶν ὄντων σκεῦν ἀνάγκη τι ἀεὶ καινὸν ποιητέον, ἵνα μὴ λανθάνῃ τὸ σωζόμενον, καὶ τὸ ἐλλεῖπον. Ergo secundum Aristotelem vasa, seu instrumenta domestica in sua genera & tempora (alia enim singulis diebus, alia singulis mensibus, alia rarius, & semel in anno vsui sunt) & locos, seu sedes digesta sint. Est ergo cùm patris familiàs, tum verò atque inprimis matris familiàs, secundum Xenophontem, atque Ciceronem, officium, vt vasa & instrumenta domestica diligenter custodiat, rectéq; dispenset. Ea enim, quorum vsus quotidianus est (vt quæ ad panificium, lanificium, rem coquinariã pertinent) famulicio ostendere oportet, quo loco reponenda, & quomodo salua, & integra conseruanda sint, vt cùm in eorum eundum est, sciant famuli famulæq; vbi sumenda, & in quem locum rursus restituenda sint. Quæ verò non nisi diebus festis, aut eo tempore cùm hospites conuiuio excipimus (τῶν ξενοδοχίας) vsui sunt, illa promo condæ (τῇ ταμίᾳ der beschliesserin) commendabit, ita tamen vt numeret prius singula, & inuentarium eorum conscribat.

Vasa & vtensilia diligenter purganda.

Præterea vasa, atque vtensilia diligenter purgari, mundari, atque extergi debent, ne conuiuis nauseam, & fastidium pariant, de quo egregiè Horatius lib. 2. Satyra 4.

Magna mouent stomacho fastidia, seu puer vnctis
Tractauit calicem manibus, dum furta ligurit:
Siue grauis veteri crateræ limus adhæsit.
Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus
Consistit sumptus? neglectis, flagitium ingens.
Ten' lapides varios lutulenta radere palma:
Et Tyrias dare circum illota toralia vestes,
Obliuia, quanto curam, sumptumq; minorem
Hæc habeant, &c.

Ergo munditiem, nitorem, & elegantiam in vasis conuiualibus vult adhiberi. Idem lib. 1. Epist. 1.

Hæc ego procurare & idoneus imperor, & non
Inuitus, turpe toral, ne sordida mappa
Corruget nares (offendat, solent enim qui odore aliquo offenduntur, nares contrahere) ne non & cantharus & lanx.
Ostendat tibi te, Idest, splendeat instar speculi, tibiq; intuenti tui reddat imaginem.

Vasa ergo coquinaria, escaria, atque potoria purganda diligenter, & eluenda sunt, ne cibi quantumuis delicati tetrum aliquem fœdumq; ex illis saporem contrahant, & conuiuis sint fastidio, atque nauseæ. Apud Pharisæos, & Iudæos omnes ποτηρίων, ξεστῶν, καὶ χαλκίων, καὶ κλινῶν βαπτισμούς, id est, poculorum, sextariorum, vasculorum aheneorum, atque spondarum ablutiones fuisse vsitatas Marcus cap. 7. testatur, idq; non tam munditiæ, & elegantiæ, quàm superstitionis ergò. De quo sic Luc. 11. cap. Vos quidem Pharisæi (inquit Christus) τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου, καὶ τοῦ πίνακος (Matth. 23. παροψίδος) καθαρίζετε, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς, καὶ πονηρίας, id est, exteriorem poculi patinæq; partem purgatis, sed quod intus vos est, plenum est rapina & scelere. Matt. 23. ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς, καὶ ἀκρασίας, id est, Intus autem pleni sunt rapina, & intemperantia. Addit, Pharisæe cæce, purga primum quod est intra poculum, & patinã, vt id quoq; quod extra est, purum fiat. His adhuc commemoratis similima hæc sunt verba Franc. Patrit. l. 4. de repub. obseruatione dignissima. Supellectilẽ in primis vxor, & lauta quæ magis sunt, & ad vsum melioris vitæ reseruãda intra penetralia tutiora suo ordine disponat, vt si quando vsus poposcerit, in promptu sint, nec quærentẽ fallant. Est enim certissima paupertas, cùm rem quam habeat, desyderes, & eius indigeas, ignorésq; quo loco proiecta sit. Diligẽter apud Xenophon. Socrates Ischomachum illum audit recensentem suis locis singula instrumenta, & domesticam supellectilem, vbi ille secernit quæ ad rem diuinam pertinent, quæq; ad mundam muliebrem, dieisq; festos comparata erant, deinde quæ ad virilem vsum & ornamenta dierum solennium, arma & tela, artiumq; instrumenta disposita vsque ad muliebrem lanificium. Taliter igitur matrona omnia quæ domi

Universidad de Deusto
Biblioteca

habet disponere debet, vt ad vsum facile depromantur, rectè conseruentur, oculum dominæ non fallant: vt si quando res aliqua ex suo loco translata sit, eam requirat vacuitate admonita, rursusq; collocet: quæ res quidem eam magno labore liberabunt, & penetralia ac reconditoria aspectu longè honestiora reddent. Hæc ille.

Obseruandum quoque est, in vasis conuiuialibus adhibendum esse modum & delectum pro ratione vel personarum, vel elementorum. Nam primò alijs vasis & quidem elegantioribus, atque pretiosioribus est vtendum, si conuiuio excipias splendidioris fortunæ, atq; conditionis hominem, alijs verò si conuiuæ tibi sint vilioris sortis, tunc enim vilioribus quoque vtendum est vasis, seu instrumentis. Deinde cùm non quæuis materia quibusuis cibis, atque poculentis sit accommodata, ac sæpe vel ex vasculorum materia cibi potusq; licet iucundi atque salubres, tetros & insalubres quosdam odores, sapores, atque etiam colores contrahant, vel contrà vasa ipsa cibis, atque liquoribus, quibus non conueniunt, vitientur, atque corrumpantur, idcirco diligens danda est opera, vt vtamur vasis, quorum materia singulis alimentis apta sit, atque idonea, quemadmodum factum esse optimè norunt ij, qui rei coquinariæ atque escariæ sunt periti. Hic etiam obseruandum est multos conuiuis suis cænam aureis atque argenteis lancibus potius, quam cibis necessarijs instructam exhibere, quæ ad oculos potius oblectandum, quam ventrem pascendum facit: cuius modi cænam pulchram & iocularem descriptionem habes apud Martialem 4. epigrammate.

Ad cænam nuper Varus me forte vocauit
Ornatus dives, paruula cæna fuit.
Auro non dapibus oneratur mensa, ministri
Apponunt oculis plurima, pauca gulæ
Tunc ego non oculos, sed ventrem pascere veni:
Aut appone dapes Vare, vel auffer opes.

Huc pertinet prouerbium λαμπρὸν δεῖπνον τὸ πενθοῦν ἃ παύεται, id est splendida cœna famem non sedat & argentea fame conuiuari, de quibus vide Iunium in Adagijs.

Postremò obseruatu videtur esse dignum, conuiuas nonnunquam vasa, seu instrumenta quædam conuiuialia secum adferre debere, quibus inter edendum vtantur. In Festo χόαν mortis etiam conuiua vicissim secum deferret, atque χόα, id est poculum. Sic hodie sæpe conuiuæ cultres, cochlearia secum afferunt. Atque hæc quidem de vasis seu instrumentis conuiualibus in genere sint dicta.

DE MENSARVM NOMINIBVS, SIGNIFICATIONE, VSV SACRO atque prophano.

CAPVT XVI.

De mensis.

PORRO quoniam mensæ principem ferè inter instrumenta conuiualia locũ obtinẽt, quas antiquitus conuiuis, postquàm accubuerant, fuerunt appositæ (secundum illud Plautinum, φέρε δὴ κατακλιθῶ, οὐ δ' ἔστρωσαι φέρε *Agedum accumbant: tu verè mensam adfero*) commodus hìc ac ferè proprius de ijs videtur ei dicendi locus. Exordium autem ducam à nominibus, quæ quidem in omnibus linguis sunt πολύσημα.

Nomina mensarum.

Hebræis Mensa שלחן *Schulchan* dicitur, à שלח, quòd & mittere, & extendere, & mutare significat: à missione, seu extensione sic dicta, quòd erat tabula longior, quàm lata, vt nonnulli volunt. *Chaldaicè* dicitur פתורה *Patorah Iud.* 1. Mensa autem in sacris literis Veteris & Noui Testamenti cùm propriè pro tabula, cui cibaria, vel etiam alia imponuntur, tùm tropicè pro cibo, conuiuio, conuiuio, quibusuis denique bonis, atque commodis tàm corporis, quàm spiritualibus vsurpatur. Vt Psalm. 23. vers. 5. *Paras*, siue instruis, adornas (verbum enim עלה proprie apte, & ordine disponere significat) in conspectu meo mensam meam coràm hostibus meis: hoc est, me, vel inuitis, ac frustrà furentibus inimicis meis, omni bonorum genere cumulas. Hunc Psalmum Iudæi scelerati, quoties inuitantur à Christianis (id quòd Mollerus, vir doctissimus, in suis commentarijs in Psalmos, se aliquoties expertum esse dicit) ad mensam recitare solent, & in primis hunc versum, tanquã triumphantes, & insultantes nobis, alta voce pronunciant. Iob. 36. v. 16. *Faciet mensam tuã plenam pinguedine*: hoc est, te benignè, lautèq; tractabit. Psal. 69. v. 23. *Sit mensa eorum coràm ipsis in laqueum*: hoc est, omnium bonorum corporalium affluentia in illorum perniciem, interitumque conuertatur. Paulus Rom. 11. interpretatur, Messiam, & sacram scripturam, quæ illis fuit tanquam mensa saluberrimis epulis instructa, in extremum, ob obstinatam illorum contumaciam, exitium fuisse conuersam. Sic Psal. 78. v. 19. *Parare mensam in deserto*, hoc est, in tristi, squallidoq; deserto alere, atq; fouere. Prouerb. 9. Sapientia dicitur ædificasse domum, & præparasse mensam, aut conuiuium, ad eamq; omnes inuitare: mensa ibi pro præclaris vitæ præceptis, atq; documentis vsurpatur. Sic mensa, quam Christus promittit suis Apostolis in suo regno, Luc. 22. nihil est aliud, quàm æternorum illorum bonorũ plena, cumulataq; fruitio. Act. 6. διακονεῖν τραπέζαις, ministrare mẽsis, est victum atq; eleemosynas pauperibus distribuendi munere fungi. Malach. 1. Mensam Kimhi, altare interpretatur, vt & Ezechielis 41. altare mensæ nomine insignitur. Vnde etiam 1. Cor. 10. mensam nonnulli volunt pro altari accipi.

Græci mensam τράπεζαν vocant, quasi τετράπεζαν, hoc est, τετράπουν, tribus pedibus insistentem, teste Athenæo & Eustathio ιλ. λ. & οδ. α. Alio quoq; nomine à tribus pedibus τρίποδα vocarunt. Pollux, ἃ δ' ἐπικειμένη τῆς ὄψεως τράπεζα, καὶ τρίπους αὐ καλοῖτο, hoc est, Ea quæ τρίπους supponitur cibis mensa, etiam tripus appelletur. Aristoph. in πλουτῳ, τρίπουν τρίποδα appellat: eadem voce τρίποδ' & vtitur etiam in ἐκκλης. Cratinus, inquit Eustath. οδ. α. τρισπλαλήσει τὼ τρίπουν, cùm dicit, τράπεζα τρισκελὴς σφενδάμινος. Porrò vox τράπεζα apud Græcos varia significata habet. Nam primò discum, siue tabulam illam epularem significat, cui vasa escaria, & cibi imponuntur, in qua significatione hìc à nobis accipitur. Deinde metonymicõs cùm in singulari, tùm in plurali numero creberrimè pro conuiuio, cibis, atq; ferculis vsurpatur. Pollux τραπέζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτὴν τιθέμενα. Eustath. ἐπιβεβλημένα τράπεζαις βρώματα (quæ idcirco etiam ἐπιτραπεζώματα vno vocabulo appellantur, quasi dicas mensalia) Athen. lib. 2. πάντων τραπέζας καλούντων τὰς ὑποδοχὰς ταύτας, hoc est, cum omnes mensas vocarent ista fercula, siue cibaria, quæ apponebantur. Hinc τράπεζαι πρῶται, δευτέραι, τρίται, hoc est, mensæ primæ, secundæ, tertiæ, auctore Polluce, pro ferculis. Τράπεζαι quoq;, eodẽ teste, dicebantur αἱ ὑπολυόμεναι, καὶ ἀρόμεναι, ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν, hoc est, orbes, lances, siue disci, qui mensis imponebantur. Τραπεζοφόρα, trapezophora appellantur columellæ, siue pedes, quibus impositæ sustinentur mensæ apud Paul. in l. 3. de Spp. leg. Germanicè tischfüssen/oder füß Cic. Epist. Famil. 7. ad Fabium Gallum: Quòd tibi destinamus trapezophoron, si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habeo. De hac voce sic Pollux lib. 10. Licet porrò mensam, in qua pocula reponuntur, dicere τετράπουν τράπεζαν, aut etiam μονόπουν: vel si quis ambitiosè ne nouis quidem abstineat, trapezophorum, velut qui mensam gestet. Cæl. lib. 7. cap. 11. Trapezophorum apud Ciceronem intelligi vult statuam, quæ poculorum mensam sustineret. Nam ex Vitruuij doctrina manifestò liquet, imagines hominum exsculpi solitas, quæ columnas subiectæ sulcirent, aut rigna, vel id genus alia, quas Græci atlantas vocant, Latini telamonas: quo in genere habentur, quæ caryatides vocantur, nec non epistylia sustinentes statuæ Persicæ. Hæc Cælius. Bayffius eadem putat esse, quæ à Latinis Repositoria vocantur, à reponendo, quòd in ijs mensæ reponebantur. Plin. lib. 33. cap. 11. Iam verò & mensas repositorijs imponimus, & ad sustinenda obsonia interradimus latera, mensarum intellige, inquit Bayffius. Idem in eodem, cap. 11. Cornelius Nepos tradit, ante Syllæ victoriam duo tantum triclinia Romæ fuisse argentea: Repositorijs argentum addi sua memoria cœpium. Funestella dicit, qui obijt nouissimo Tyberij Cæsaris principatu, sed & testudinea tum in vsum venisse: Ante se autem paulò lignea, rotunda, solida, nec multò maiora, quàm mensas fuisse. Se quidem puero, quadrata & compacta, aut acere operta, aut cedro cæpisse. Mox additum argentum in angulos, lineasq; per commissuras. Cùm verò Plinius, addit Bayffius, solida dicat repositoria, damnantur insciticij, qui pro loculis, & reconditorijs interpretati sunt.

Mensæ significationes in sacris literis cùm propriæ, tum tropicæ.

Repositoria.

NOTA.

τράπεζα.

τρίπους.

τῆς τραπέζης significationes

τραπεζοφόρα.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hæc eadem de voce obseruatu digna sunt quæ scribit Gesnerus lib.1.de Quadrup. Repositorium, inquit, *Grammatici interpretantur, id quod super antiquorum mensa reponebatur ad fercula colligenda, quæ subinde vnà cum ipso repositorio adferebantur, & auferebantur. Plin.lib. 28. Bibente conuiua mensam & repositorium tolli, inauspicatissimum indicatur. Videtur autem per exegesin additisse & repositorium, innuens non integram mensam, sed repositorium tantùm cum ferculis auferri solitum. Proinde cùm veteres afferri, & auferri mensas meminerunt, per Synecdochen de repositorijs tantùm intelligo. Solent etia nostri mensis repositoria* (tiſchblat) *id est, opercula lignea imponere (quæ commode eis demi reponiq; possint, vnde & appellata mihi videntur) vel munimenti gratia, vt pretiosis: vel vsus, vt calculatio per cretam super eis fiat: vel ornatum, vt cùm diuersis coloribus florum aliisue inducuntur: vel denique, vt latiusculæ mensæ fiant: sunt enim repositoria ipsis quas tegunt mensis latiora, vt constat ex Plinij verbis 33.11. Repositorijs, inquit, argentū addi, &c. & paulo post: Ante se autem paulò tignea rotunda solida, nec multò maiora, quàm mensas fuisse. Quod si quis, addit Gesnerus, nec vsu nec figura repositoria veterum (quibus tamen nec ipsis certa figura fuit) nostris conuenire dicat, hoc certe conuenit (respondebo) quod vtraq; mensis imponatur, & possent nostra, si mores esset, eundem vsum præstare. Errant igitur Grammatici qui repositorium simpliciter exponūt loculos vel reconditoria, vbi aliquid reponatur vel recondatur, quod & Bayfius ante nos animaduertit. In illis autem Plinij verbis paulò ante citatis: Iam verò & mensas repositorijs imponimus, Gesnerus suspicatur legendū, mensis repositoria, cùm hæc illis maiora fuerint.*

θύβη. *Repositorium ex Athe. θυβη appellatū, ibidem docet Bayfius, & id genus repositori Gallicè chapelet vocari, quorum vsus sit ad sustinendas lances & discos: in quo quidem, inquit Gesnerus, parum bi constare videtur. Inuenio χβης per iota solum apud Grammaticos pro calathō ex foliis cōtexta in arcæ vel cistæ formam. Hæc habet Ges. in suo illo Cornucop. Sic enim mihi verè videor posse expellare libros illos animaliū, multiplici rerum vtilissimarū atq; iucundissimarū varietate, plurimarumq; locorū correctionibus referros, ita vt dolendū sit indicē rerū atq; verborū in illis desyderari.*

Mensa Latinis vnde dicta. *Mensam Latinè nonnulli volunt dicta à mandendo, siue edendo. Isidorus: Ab esu, & comessatione mensæ factum dicitur vocabulum, nullum enim alium vsum habet. Varro, quòd à nobis mediatus quit, à Græcis μεσα, mensa dici potest, nisi etiam quòd ponebant plærag; in cibo mensa. Lampridius apud Plutarchum lib.8. Symp. Prob.6. multa vocabula Latina à Græcis deducens, vt prandium ab ἐν δίον, quod meridianum tempus significat: Cænam, ὅτι κοινὴ: comessationem: δεῖπνον τὸ κλᾶσαι: mordere, à κλάσις: panem, ὡς πεῖσαι ἀπὸ τοῦ πίνειν, quòd famem minuat: cædere, à δέρειν: dentes, ceu edisserere, à κερματίζειν: frangere, ὅθεν τὸ λαμβάνειν τῶν βορῶν, à capiendo cibo: mensam similiter vult dictam quòd ea ponatur: labra, ὅτι τὸ λαμβάνειν τῶν βορῶν, à capiendo cibo: mensam similiter vult dictam quòd ea ponatur: hoc est, medio ponatur. Vt autem apud Hebræos & Græcos, ita apud Latinos quoq; mensa modò discum significat, in quo manditur, Virgil.*

Mensæ apud Latinos significationes.

Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ.

Modò ipsa cibaria: vnde primæ & secundæ mensæ dicuntur, hoc est primi & secundi cibi, Virg.

Non ego te Dijs, & mensis accepta secundis. *Idem lib.3. Æneid.*
Quàm nos dira fames, nostræque iniuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.

Aliquando pro conuiuio toto, siue epulis accipitur: Vt mensa Ciceroniana, &c. Mensam escariam, cibillam antiquitus, à cibo dictam fuisse, Varro testatur.

Vox German. tiſch à disco dicta. Mensæ & sellæ fabricator. Mensarū vsus.

Germani mensam tiſch *nimirum à disco: Itali, tauola: Galli, table, hoc est, tabulam nuncupant: qua voce etiam Germani vtūtur, tafel dicentes. Hæc de nominibus. Pædalium primùm mensam, & sellam feciſſe, Isidorus testatur.*

Numulariorū, & fœneratorū mensæ reipub. damnosæ.

Est autem mensarum varius & multiplex vsus, ad scribendū, ad rationes excepti & expensi publicas, priuatasq; computandas, ad monetam permutandam, mercaturam, negotiationemue exercendā, & ad innumera alia opera efficiendum: cuiusmodi sunt mensæ scribarum, œconomorum, negotiatorum, artificum atq; opificum, deniq; numulariorum, atq; fœneratorum, qui pecuniæ vel ēmendandæ, vel transcribendæ, vel etiam ad fœnus erogandæ sunt intenti, quæ postremi generis mensæ plærunq; Rebusp. valdè sunt damnosæ. Vnde Antisthenes apud Athen. lib.6. τράπεζαν οὐδεμίαν *nullum dixit esse ὄφελος. Hi igitur ab Hebræis propriè* שלחנים *vocantur à supputando, à* סלס *cæsas, vnde* מסלמות *mæcas propriè mensam numulariorum significat.*

à Græcis appellantur τραπεζῖται, *ab Isocrate* ὡς ὄντες δεῖ τῆς τραπέζης: *ab Hesychio* ἐπικαθήμενοι τῇ τραπέζῃ: *à Latinis mensarij, nimirum à mensis, quibus vtuntur. Sueton. in Galba: Numulario non ex fide versanti pecunias, manus amputauit, mensæq; eius affixit. Appellātur etiam à Græcis* ἀργυραμοιβοί, ἀργυρεμπόροι, καταλλακται, κερματισται, κολλυβισται: *à Latinis argentarij, numularij, collybistæ, vulgò etiā campsores, Matth.21. & Ioan.2. Christus huiusmodi numularios, nec tō boum, ouium, atq; columbarum venditores, è templo flagello eiecisse, illorum æs (κέρμα Ioan. vocat) effudisse, mensas, atq; sedes subuertisse dicitur. Dicti à Ioan.* κερματισται, *nimirum ἀπὸ κέρματος, id est, moneta minore: à Matthæo* κολλυβισται *appellantur: κολλυβισται, inquit Theophilus Matth.21. sunt, qui à nobis appellantur* τραπεζῖται. Κόλλυβος *autem est genus νομισματος* κόλλυβος quid. ἀττικῆς, *numismatis tenuis, vt sunt apud nos oboli, siue argentei. Idem Ioan.2. Collybistæ sunt, qui numisma tenue (λεπτὸν) vendunt. Nam collybus dicitur Græcis τὸ λεπτὸν νόμισμα, quod Romani nummum vocant. Pollux,* κόλλυβον ἀργύριον ἀλλαττόμενον *vocat, hoc est, pecuniæ permutationem. Cic. Verrina 5. Collybus, inquit, qui potest esse, cùm vtantur omnes vno genere nummorum? Idem Verrem dicit pro spectatione, & collybo, deinde pro cerario deductiones pecuniarum in solutione fecisse, quæ omnia, vt ait idem, improbissimorum furtorum sunt vocabula. Obseruatione etiam dignum, quòd idem auctor Christum negotiatores illos, atq; numularios è templo suo exturbasse dicit, partim* τῆς ἐκκλησίας τῶν ἱερῶν φραγτιζοντας: *partim* τῶν μετασυρόντων τὴν θυσίαν σημαίνοντος: *deniq; addit, Idcircò spheluncam latronum templum suum appellare, quoniam* τὸ φιλοκερδὲς, ληστρικὸν ἐστιν. *Vnde Cato quoq;, vt hîc Christus, fœnerationem latrocinijs comparauit. Ad huiusmodi numulariorum mensas, artesq; Christus quoq; Luc.19. alludit, in parabola illa: Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, vt ego veniens cum vsuris exegissem illam? Hæc à Christo dicta sunt, non danistarum, seu fœneratorum improbas artes approbandi: sed potius spiritualem illum munerum diuinorum, hoc est, pium, iustumq; vsum commendandi, præcipiendi, causa. Vt autem hi numularij, in quos Christus animaduertit, rei nummariæ negotiationem in ipso templo exercebāt, ibiq; mensas suas habebant: ita Romæ idem genus hominum, apud quos deponebantur ab ijs pecuniæ, qui eas occupare, & exercere volebant (inde enim fœnori sumebantur) ponè ædem Castoris, in qua pecuniæ depositæ recondebantur, circum forū tabernas, mensasq; suas argentarias (vnde æs circumforaneum Cic. appellat Epist.1.lib.ad Attic.2.) habuerunt, ibiq; argentariam fecerunt, teste Liu. lib.26. & Dionys. Halic. lib.3. Ad tabernas illas, etiam auctiones fieri solitas, patet ex l.88. D. de Solutionibus. De æde Castoris testimonia sunt illa Plauti in Curcul.*

Numulariorū Romæ habitatio, tabernæ, ingenium mores q; improbi. Ædes Castoris.

Sub veteribus ibi sunt qui dant, quiq; accipiunt fœnore,
Ponè ædem Castoris, illi sunt, quibus credas malè.

Idem in eadem Comœdia sub Curculionis parasiti persona argentariorum mores improbos graphicè describit,

Habent hunc morem plærique argentarij;
Vt alius alium poscant, reddant nemini:
Pugnis rem soluant, si quis poscat durius. *Et alio in loco:*
Argentarijs malè credi qui aiunt, nugas prædicant.
Nam & benè, & malè credi dico: id adeò hodie ego expertus sum.
Nam malè creditur, qui nunquam reddunt, sed prorsus perit.
Vel decem minas dum hic soluit, omnis mensas transijt. *Item:*
Eodem herclè vos (lenones, & trapezitas) pono & paro, parissimi estis hibus;
id est, his, scilicet lenonibus.
Hi (lenones) saltem in occultis locis prostant: vos (trapezitæ) in foro ipso.
Vos fœnore, hi malè suadendo, & lustris lacerant homines.
Rogitationes plurimas propter vos populus scinit;
Quas vos rogatas rumpitis, aliquam reperitis rimam.
Quasi aquam ferentem, frigidam esse ita vos putatis legem.

Hæc de mensariorum mensis, tabernis, habitatione, ingenio atq; moribus improbis sint dicta: quæ ad illa Euangelistarum commemorata loca illustranda, forsan non parum conducent.

Christus cur negotiatores è templo suo exturbarit.

Christus cur templum suum spheluncam latronum appellauerit.

Verùm nos omissis alijs, nunc potissimùm de conuiuiali mensarum vsu dicemus, qui vt anti-

Universidad de Deusto
Biblioteca

quissimus, ita commodissimus, maximeq; necessarius videtur esse. Nam sine mensa bestiarum instar in terram abiecti indecorè admodum cibum, potumq; caperemus, sicut à barbaris quibusdã gentibus fieri consueuit. Socrates tamen apud Platonem Polit. lib. 2. fictæ illius suæ Reipub. ciues accumbentes in thoris stratis hederæ, atq; myrti foliis cibũ capere iubet. Cui cùm Glaucon diceret, hoc esse porcorum instar pasci, respondit ille, Homines non sanæ, sed φλεγμονὴν, hoc est, luxuria affectæ naturæ κλίνας, καὶ τράπεζας, hoc est, lectos, mensas, & alia huiusmodi adhibere.

Conuiualis mensarum vsus duplex.

Conuiualis porrò mensarum vsus rursus duplex videtur posse statui, sacer nimirum, & prophanus: vnde mensæ aliæ sacræ dicuntur, siue sacratæ: aliæ prophanæ, siue, vt Macrobij verbo vtar, humanæ.

Mensæ sacræ, siue sacratæ.

Mensæ sacræ, siue sacratæ sunt, quæ rei diuinæ, epulis, atq; vasis sacris sunt destinatæ, & plerunq; in locis sacris atq; religiosis collocantur. Hæc rursus bifariam diuidi possunt, ita vt aliæ dicuntur verè sacræ & religiosæ: aliæ superstitiosæ, quarum illæ veræ religioni, atq; cultui diuino: hæ superstitionibus, atq; idololatriæ inseruiunt.

Mensæ verè sacræ, & religiosæ vet. Test.

Mensa Mosaica.

Mensa Salomonia.

Mensa Propositionis.

Prioris generis fuit mensa illa Mosaica in tabernaculo collocata, cõfecta ex lignis Sittin, auro purissimo obducta, longa, cubitis duobus, lata vno, alta vno & dimidio: cui panes illi Propositionis, siue Facierum (ab Hebræis Phanim, hoc est, facierum, & Sanctæ sanctorũ à Græcis ἁγίων ἁγίων, & προθέσεως appellari) imponebantur. Huius mensæ descriptionem vide Exod 25. & 37. Celebris quoq; atq; magnifica fuit mensa illa Solomonia, cuius fit mentio 1. Reg. 7. quæ similiter 12. illos panes Propositionis (de quibus Cæl. lib. 9. cap. 16.) sustinebat, ac propterea Mensa propositionis fuit appellata. Collocata erat in intima, & sacratissima templi parte, quæ Sancta sanctorũ fuit nuncupata. Præter hanc Solomon alias quoq; decem partim aureas, partim argenteas fieri curauit in templo, quarum quinq; à dextris, quinq; à sinistris stabãt, vt 1. Par. 28. & 2. Par. scribit est. Iosephus lib. 8. Antiq. ait, Pelues aureas, & argenteas fuisse positas: sed præ cæteris omnibus excellere fuisse illã, cui panes Propositionis erant impositi. At Lyranus probabile esse dicit, singulis his mensis etiam panes illos sacros fuisse impositos, ita vt in omnibus mensis fuerint 132. panes. Mensa porrò illius panariæ, siue Propositionis, huiusmodi quandam allegoricam explicationẽ affert Clemens Alexand. Strom. lib. 6. Mensa, inquit, in templo erat sex cubitorum, & cuius pedes 4. erant circiter vnius cubiti & dimidij. Colligunt ergo omnes cubitos duodecim, conuenienter 12. mensũ conuersiones, quæ fit per circulum anni, quibus terra omnia producit, & conficit, cum 4. temporibus anni iuxta consuetudinem. Terræ autẽ, vt arbitror, imaginẽ mensa significat, quæ 4. fulcitur pedibus, æstate, autumno, vere, hyeme, per quos annus ingreditur. Quocirca dicit etiam mensam habere vndulas vtrinq; tornatiles, aut quòd temporum conuersionibus omnia circumagantur, aut fortasse significauit terram, quam Oceanus circumfluit. Hæc ille. Iosephus similiter & Theodoretus atq; alij mensam illam volunt fuisse sphæricæ figuræ, in qua fuerint 12. signa Zodiaci, ac proinde significasse annum 4. temporibus diuisum, quibus singuli fructus ex terra nascuntur, alij mensam terræ volunt fuisse typum, panibus autem frugum prouentum fuisse adumbratũ. Sed hæ significationes videntur esse extorquendæ, nõ enim physica, sed metaphysica, seu spiritualia Deus voluit his figuris adumbrare. Sunt igitur forsan dicemus, mensa illa vel Christum, & eius verbum siue doctrinam (quarũ vtrumq; est mensa, siue panis vitæ) fuisse adumbratam. Vel etiam mensa illa Propositionis, Ecclesiæ: panis autem Propositionis, siue Facierum, Christi (qui est panis vitæ, quem pij, & in primis Verbi ministri semper in conspectu, atq; ante oculos sibi propositum habere debent) fuerunt symbolum. Duodenarius autem numerus signum est perfectionis, Christus enim vnicus est & quidem perfectissimus, & αὐτεπόδοτος, panis vitæ vniuersæ ecclesiæ, quæ & ipsa 12. tribuũ numero in sacris literis designatur. Hæc de mensis sacris veteris Testamenti.

In nouo Testamento mensæ fit mentio 1. Cor. 10. in qua nimirum cœna Dominica celebrata fuit. Non potestis, inquit Paulus, mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum: quo tamen in loco Mensa etiã Metonomicõs pro epulo vsurpatur. Christũ in mensa sacrosanctum illud suũ conuiuium primo instituisse, ac cum charissimis suis discipulis celebrasse, Euangelica historia testatur. Hanc mensam auro purissimo coopertã, atq; infinitis propemodum gemmis ornatam, ex Toleto deportatã Musem Arabum ducem secum reportasse testatur Leo Afric. lib. 5. c. 79. In primitiua quoque Ecclesia mensarum in celebratione cœnæ Dominicæ vsum cùm alia literarum monumenta tum illa Ni-

illa Nicenæ Synodi verba testantur: In diuina mensa ne humiliter intenti simus ad propositum panem, & poculum: sed exaltata mente, fide cõsideremus, situm esse in sancta illa mensa Agnum Dei, tollentẽ peccata mundi, qui non victimarũ more à sacerdotibus sacrificatur: & pretiosum illius corpus & sanguinẽ verè sumentes nos credere hæc esse nostræ resurrectionis symbola. Prisci mẽsas suas appellauêre altaria, procul dubio ad imitationem patrum veteris Testamenti. Ergo Christi, Apostolorũ, & primitiuæ Ecclesiæ exemplo, magis videntur quadrare mensæ, quàm altaria. Verissimè ille, impletis, ait, legalibus, & peracto in cruce sacrificio per Christum, aliam hic rationem Ecclesiæ, quàm olim Synagogæ instituit. Mensam dedit in qua epuletur, nõ autem in qua offerretur victima. Nec sacerdotes consecrauit, qui offerrent sacrificarentq; sed ministros dedit, qui epulum sacrum distribuerent. Aræ fixæ, & statæ, pecudibus macłandis, & ignibus fouendis magis sunt idoneæ, quæ tamen damnari non debent, si Dominicæ cœnæ inseruiant. Hæc de mensis sacris, siue religiosis.

Mensæ superstitiosæ.

Mensæ porrò superstitiosæ, quas verè mensas dæmoniorum, secundum Paulum, appellare possumus, fuerũt illæ gentium idololatricarum mensæ, in quibus & macłare, seu immolare, & epulari, & omnis generis vasa reponere consueuerunt, quarum creberrima apud auctores fit mentio. A Græcis θυωρὸς, & τράπεζα θυωρὸς, mensa sacris vsibus dicata, teste Hesychio, fuit appellata, hoc est, in qua reponebantur ea, quæ dijs offerebantur, ἡ τὰ θύματα φυλάσσουσα, καὶ τὰς ἱερεῖς, καὶ μυρεψικὰς, ab ὠρέω, id est φυλάττω, custodio, seruo. Dioge. Laert. in Pherec. ἐλέγετο, ὅτι θοὶ τὴν τράπεζαν θυωρὸν καλῶσι. Pollux lib. 4. de partibus Theatri: καὶ τραπέζια τέμματα ἔγκυκλα, ἃ θυωρίδες, ἃ θυωρὶς ὀνομάζεται. Hinc θυωρήσας, qui sacræ mensæ ministrat, vel simpliciter mensarius, & θυωρεῖσθαι, in sacra mensa epulari, ἐυωχεῖσθαι Hesychio. Arnobius lib. 2. Sacras, inquit, facitis mensas, salinorum appositu, & simulachris deorum. Cic. de Natura Deorum, Mensarum argentearum in delubris mentionem facit. Idem, Verrem dicit, mensas Delphicas è marmore, vimq; maximam vasorum Corinthiacorum ex omnibus ædibus sacris Syracusijs abstulisse. Anclabris (inquit Festus) est mensa ministerijs diuinis apta. Vasa quoque, quibus sacerdotes vtuntur, appellarunt Anclabria, nimirum ab anclare antiquo verbo, quòd haurire significat, à Græco ἀντλεῖν deductum. Asidelæ similiter, teste Festo, fuerunt mensæ, ad quas sedentes Flamines, sacra faciebant. Mensas sacras Romanorum in templis ligneas fuisse, Dionys. Halicar. testatur. Festus, Monsas olim apud Ethnicos in ædibus sacris, ararum vicẽ obtinuisse, testatur. Idem luculenter testatur. Macrob. lib. 3. cap. 11. in illum locum Virg. 8. Æneid.

θυωρὸς.

θυωρήσας.

θυωρεῖσθαι.

Anclabris.

Anclabria.

Asidelæ.

In mensam læti libant, diuosque precantur.

Mensæ apud Ethnicos in sacris ædibus, ararum vicem obtinuerunt.

Cùm non in mensam, sed in aram, secundum morem, libare debuerint, ad illius quæstionis explicationem, sic ait: In Papyriano iure euidenter relatum est, Aræ vicem posse præstare mensam dedicatam, vt in templo, inquit, Iunonis populoneæ augustata mensa est. Namq; in fanis alia vasorum sunt, & sacræ supellectilis: alia ornamentorum. Quæ vasorum sunt, instrumenti instar habent, quibus semper sacrificia conficiuntur. Quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ, libationesq;, & stipes reponuntur. Ornamenta verò sunt clypei, coronæ, & huiusmodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. At vero mensa, arulæq; eodem die, quo ædes ipsæ dedicari solent. Vnde mensa hoc ritu dedicata, in templo aræ vsum, & religionem obtinet puluinaris. Ergo apud Euandrum quidem fit iusta libatio: quippe apud eã mensam, quæ cum ara maxima, more vtiq; religionis, fuerat dedicata, & in loco sacro, & inter ipsa sacra, in quibus epulabantur. In conuiuio verò Didonis, quòd tantùm regium constat, non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam, in triclinio, nos in templo, quia non erat religiosa, sed vsurpata libatio, solam fecit libasse reginam, (Et in mensa laticum libauit honorem) in cuius persona nulla obseruationis necessitas, & multa ad vsurpandum in potestate permissio. At verò hic omnes in mensa læti libãt, diuosq; precantur: quia quòd rectè fieri nouerat, ab omnibus simul in templo epulantibus, & vni sacratæ assidentibus mensæ factum esse memorauit. Seruius in illud Virg. Æneid. 1.

Mensarum vsus prophanus triplex.

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem.

More, inquit, sacrorum, tangitq; ritum Romanorum, qui paniceas, sacratasq; mensas habebant, in quibus libabant. Heus etiam mensas consumimus? inquit Iulus.

Mensarum vsus prophanus, est in epulis prophanis, & is quidem triplex. Nam vel in ijs ponuntur tantùm, aliaq; vasa epularia collocantur, vel pecora in ijs macłantur, cibiq; omnis generis dis-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mensarum pro phanarum nomina.

secantur, vel denique cibi in ijs collocantur, & ex ijsdem à conuiuis ad illas accumbentibus, assidentibus, aut etiam astantibus capi solent. *Horum nunc nomina, & exempla quædam subiungam.*

Αβαξ. Αβακ⊙ & ἀβάκιον significationes.

Αβαξ *Græcè,* ἀφ' ἅπερ πράγματα θιγγάνεται, *inquit Ammonius, id est, in quo res deponuntur.* Suida teste, *proprie* ἄβαξ *dicitur* ὁ μὴ ἔχων βάσιν, *inde diminutiuum* ἀβάκιον. *Vtrumque vocabulum vsurpatur cũ pro tabula quadra, quæ supponitur crustusculæ summitati columnæ: tum pro tabula calculatoria, in qua logistæ, seu calculatores numeros delectiles: mathematici, lineas et figuras ducunt* (*Persius, Nec qui abacos numeros, veteres Pythagoricam mensam appellarunt*) *tum pro tabula lusoria:* (*Suetonius de Nerone, quotidie in abaco luderet. Macrob. lib. 1. Quem diem, inquit, omnes plærique abaco, & latrunculis conterunt*) *tùm denique pro mensa, in qua omnis generis vasa exponuntur. Ammonius tamen hæc ita vult differre, quòd* ἄβαξ *propriè sit mensæ genus in triclinijs, vbi vasa omnis generis exponi solent:* ἀβάκιον *autem tabula illa calculatoria, in qua vel numeri, vel lineæ ducuntur.* Αβαξ *quoque, teste Eustathio, Od. Δ. significat* ἄλλον, ἀσώματον, ἀποιον, *à priuat. & βάζειν, id est, loqui: vnd* ἀβακεῖν, *idem quòd* ἀγνοεῖν, *&c. sed hoc obiter. Latinè similiter Abacus, & Abaculus, quæ à Græcis deriuantur, aliàs ornamentum columnarum, siue columnarum cubile, Vitruuio, hoc est, planities structa, ad sessum habilis: aliàs tabulam Geometricam: aliàs tabulam supputatoriam, seu calculatoriam: aliàs denique mensam poculorum, siue vasorum significat, in qua postrema significatione hîc à nobis vsurpatur. Huiusmodi autem mensarum vsus & antiquissimus est, & communis vehementer ac peruagatus. Iuuenal. Satyr. 3.*

Discrimẽ inter ἄβακον, & ἀβάκιον. Vide Cœl. lib. 7. cap. 6. & 31. & lib. 24. cap. 12. Abacus, & abaculus.

Lectus erat Codro Procula minor, vrceoli sex
Ornamentum abaci. *Ausonius,*
Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpè onerasse luto.

Mensæ poculorum seu vasorum.

Varro, Sic, vt abacum argento ornari videmus, vt alia paria sint, alia disparia, sic in Orationem. Cic. 4. Tuscul. *Abacos complures ornauit auro, & argento cælato. Idem in Verrem, Ab hoc abaco vasa omnia, vt exposita fuerunt, abstulit. Liuius, Cn. Manlio Volsone de Asiaticis triumphante, inter alia quæ magnificæ supellectilis habebantur, monopodia quoque & abacos dicit fuisse adductos. Plin. lib. 37. cap. 2. de Pompei triumpho: Vasa ex auro, & gemmis abacorum nomen. Idem eodem in lib. & capite, Abacis etiã, escarijsq; vasis inde expetitis. Et paulò infrà eodẽ in cap. Murrhina humorem putant sub terra calore densari: amplitudine nusquam paruos excedunt abacos. Apuleius lib. 2. Abacum pascuè vinulentam vocat, interprete Beroaldo, opiparè, lautè, copioseq; omni vinorum genere instructam, vt sit epitheton mensæ vinariæ accommodatum: in alijs tamen exemplaribus legitur Hirulentam, quidam corrigunt iurulentam. Sidonius lib. 2. epistol. ad Demetium, abacum nitentem vocat, interprete Baptista Pio, locum sessui non ingratum, in qua significatione vult etiam à Plinio accipi, cùm aliàs, vt idem addit, abacus sit custodiarum repositorium, & peculiariter promptuarium pororiorum. Vitruuius lib. 8. Extructas cum habeant argenteorum vasorum mensas, hîc mensæ, pro abacis ponuntur. Apud Lucianum in Lexiphane, mensæ poculorum* Δελφινὶς *appellatur,* ποτήρια δ' ἔκειτο παντοῖα ἐπὶ τῆς Δελφινίδ⊙ τραπέζης, *id est, mensis generis pocula iacebant in Delphinide mensa. Hãc Porphyr. Latinè Delphicam vocauit, quam alludit Horatius in Sermonibus,*

Δελφινὶς.

Mensa Delphica.

Et lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet, &c. *Iuuenalis item,*
——Et recubans sub eodem marmore Chiron.

Cæl. lib. 8. cap. 6. *Hoc vocabulum obscurum, & obsoletum: nam in illo Dialogo irridet affectatores obscuri, & inusitati sermonis, qui verbis plærunque obsoletis, vetustis, vel etiam nouis, & à se prolatis, vtuntur. Videtur alludere ad tripodem Delphicum.* βύβη *quoque ab Athenæo huiusmodi conflictis vtuntur. Videtur alludere ad tripodem Delphicum. βύβη quoque ab Athenæo huiusmodi conflictis vtuntur. Verba Athenæi habentur lib. 4. vt vult Bayffius, repositorium, in quo lanx cum obsonio reponitur. Verba Athenæi hæc sunt:* πίναξ, ὀπτὴ χοῖρος πυτίνη ὀξάμεργον εἶδος βύβη καταχεόμεν⊙ ἁρυτῇ, πλήρης ἰχθύων ὀπτῶν. *hoc est, Lanx dimetientis, magnitudine bicubitalis, in repositorio collocata argenteo, piscium assatorum referta. Hodie mensæ huiusmodi poculorum, atque vasorum, siue structuræ valdè sunt celebratæ, & vulgò mensæ credentiæ appellantur. Germani* Credentztisch/buffet/anrichtetisch/ oder tafel/ *Galli* buffet, dressoir, chapelet. *Itali* Buffeto, Credenza *vocant.*

βύβη.

Mensæ credentiæ.

Mensa

Mensa coquinaria.

Mensa porrò coquinaria, vt eam Plinius vocat, Græcè τραπεζητικὴ, *in quibus coqui pecudes macellant, dissecant, atque diuidunt, cibos coctos imponunt: à Græcis antiquitus, teste Polluce lib. 6.* ἑλεὸς: *à recentioribus comœdis* ἑλεόπινον *fuit appellata, quæ vox posterior etiã apud Menandrum reperitur. Eadem etiam, teste Polluce lib. 10.* ξάνιον, *&* ξύλιξ⊙ *& appellatur,* ein hauwklotz/hauwbanck. *Vide Erasmum Chiliad. 2. Centur. 10. Adag. 83.* ξύλιξ⊙ *& truncus, in quo cò qui secant carnes.* ἑλεὸς *vox Homero est vsitata,*

Αὐτὰρ ἐπεὶρ ὤπασε, καὶ εἰν ἑλεοῖσιν ἔθηκε.

Athen. lib. 4. Mensa, inquit, est μαγειρικὴ, *id est, coquinaria: vnde* τραπεζοποιοὶ, ἑλεοδύται, *&* ἑλεατρὶ *dicti fuerunt, de quibus alio in loco. Germanicè* fleischbanck/ kuchibanck/ anrichttisch.

Mensa vinaria Cylibatum.

Mensam vinariam rotundam, Varro dicit κυλίβατον *olim fuisse nominatam, vt etiam nunc in castris, declinatum, vt videtur, à Græco* κύλιξ⊙. *Altera vinaria mensa, inquit idem, erat lapidea, quadrata, oblonga, vna columella, Cartibulum vocata. Hanc, dicit, se puero ad compluuium apud multos poni fuisse solitam, & in ea, & cum ea ænea vasa, itaque à gerendo gestu Cartibulum, inde Cartibulum postea fuisse dictam. Erat præterea, vt idem inquit, tertium genus mensæ, & quadratæ vasorum, quod vrnarium fuit dictum, quòd vrnas cum aqua potitas ibi ponerent, siue vasorum nitidissimùm habebant in culina. Ab eo etiam nunc antè balneum locus, vbi poni solebant vrnæ, Vrnarium vocatur.*

Cartibulum.

Vrnarium.

DE MENSARVM VARIA FIGVRA, ATQVE FORMA.

CAPVT XVII.

Mensæ apud Romanos primùm quadratæ, postea rotundæ factæ fuerunt.

MENSAS escarias, antiquitus Cibilas dictas, Varro testatur apud Romanos primùm quadratas fuisse, cuiusmodi etiam suo tempore in castris fuerint: postea factas esse rotundas. Cartibulum, mensa vinaria, & Vrnarium, mensa vrnarum, quadrata fuit: at cylibatrum mensa vinariæ genus ipsum quoq; rotundum fuit. Athen. lib. 14. dicit veteres cùm sibi persuasissent mundum esse rotundum, mensam quoq; fabricasse κυκλοειδῆ, *hoc est, rotundam, nec non tripodas Dijs consecratos, adhæc placentas, (*φθόεις*) pocula, panes fecisse rotundos. Inde* ἄρτον *dictum, quoniam forma rotunda* ἀπηρτισαι, καὶ ἰσοτέλεσ⊙, *perfecta, & absoluta. Apud Plutarchum similiter lib. 7. Sympos. Probl. 4. Lucius mensa sibi dicit videri terræ esse μίμημα, hoc est, simulachrum: propterea quòd & nos alit, & rotunda etiam est, & stabilis (*στρογγύλη, καὶ μόνιμ⊙*) vnde rectè* ἑστία, *hoc est, Vesta à quibusdam appellatur. Scaliger lib. 1. Poët. & tibias conuiuiales, mesoviue dictas, pares, & æquales, easq; pusillas fuisse, ad significandum æqualitatem conuiuiorum: & rotundam olim mensam, ne quem sibi prælatam quispiam conqueretur. Mensas Celtarum ligneas, humiles & circulares fuisse Athenæus testatur lib. 4. Ab hac forma rotunda, mensæ orbes quoq; fuerunt appellatæ. Cic: Quingentis millibus orbem sibi emit. Martialis:*

Mensæ quæ rotundæ fuerint. Mensæ veterũ aliæ quatuor pedibus, aliæ tribus, aliæ vno solùm fulciebantur.

Mensæ à forma rotunda, orbes dictæ.

Vt Mauri Lybicis centum stent dentibus orbes. *Iuuenal. Satyr. 1.*
Nam de tot pulchris, & latis orbibus, & tàm
Antiquis, vna comedunt patrimonia mensa,

Hoc est, Mensis citreis orbiculatis. Eustath. Od. A. in illud

παρὰ δὲ ξεστῷ ἐτάνυσσε τράπεζαν,

Quod hemistichium crebrò apud Homerum occurrit, sic commentatur, τράπεζαν δὲ τανύεσθαι εἶπεν, ἀμφαίνει μήπω κυκλοτερὰς εἶναι τότε τὰς τραπέζας, ἀλλὰ τετανυσμένας εἰς μῆκος, *hoc est, Cùm mensam dixerit extendi, significat mensas tum temporis non adhuc fuisse orbiculatas, sed extensas in longitudinẽ. Addit deinceps: Forsan postea excogitatæ fuerunt rotundæ, propter* τὸ ἀνυπέρβλητον ἰσότητος, καὶ πρὸς ὁμοιότητα τῆς περιφορᾶς ἀλῶ⊙, *hoc est, propter summam æqualitatem, vel ad similitudinem areæ victum ferentis. Mensæ quoque veterum aliæ quatuor pedibus siue fulcris fulciebantur, quæ* τράπεζαι *propriè, quasi* τετράπεζαι *fuerunt ap-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

pellatæ, de quo supra. Aliæ tribus, quæ tripodes dictæ sunt, & antiquitus erant militares, de quibus Athen. lib. 2. cap. 7. Horatius Carm. lib. 3. Ode 8.

Donarum tripodas, præmia fortium
Graiorum

Idem 1. Sermone,

——modò mihi sit mensa tripes, & Concha salis puri.

Homerus in Odyssea memorat Alcinoum inter cætera Xenia Vlyssi tripodem magnum dedisse. Mensa quoq; Delphica Cic. mensa tripodanea, nonnullis videtur dicta à Delphici tripodis similitudine, Δελφινὶς Luciano, de qua voce suprà. Monopodia deniq; Liuio mensæ, quæ vno solùm pede fuerunt suffultæ, quæ olim pulcherrimæ lautissimæq; censebantur, qualia ex Asia deuicta C. Manlius Romam in suo triumpho aduexerat. Guil. Philander in suis commentarijs in Vitruuium testatur, se Romæ vidisse in æde D. Eustachij, & alijs locis, nec non Mutinæ, sculptum in marmoribus singulis iacentem in lecto hominem subiecto puluillo cubito, appositæ ad lectum tripodi mensa, aliquando monopodio. Venetijs quoq; duo eiusmodi marmora dicit ostendisse Ioannem Framisa, aliquando Venetum, Romanum vnum, pusillum illud quidem: alterum è Peloponneso vsq; ad Iouem Valerium Venetum, Romanum vnum, pusillum illud quidem: alterum è Peloponneso vsq; ad lectum. Bayffius vult, veteres non vsos fuisse mensa bipede, etiamsi apud Martialem dicatur lib. 12. in Vacerram,

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa,
Et cum lucerna, corneoq; cratere.

Mensæ, vel sublimes, vel humiles.

Mensæ quoq; vel sunt sublimes, vel humiles. Celtarum mensæ fuerunt humiles, non multum à terra exaltatæ, teste Athenæo. Apud Indos, vt Philostratus scribit, mensa in regio conuiuio fuit aluearis instar, vsq; ad hominis genu sublimis, quæ in medio striuebatur, quamq; in semicirculum compositam, triginta homines, quasi chorus, ad manducandum circumsistebant. Fuit porrò apud veteres mensæ genus, Sigma Græcæ literæ capitalis, priscis vsitatæ, effigiem referens, figuram C. siue lunæ speciem. Vnde Martialis Epigram. lib. 14.

Mensa figma, Græcæ literæ effigiem reficiens.

Accipe lunata scriptum testudine signa
Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Et alibi,

Septem signa capit, sex sumus, adde Lupum.

Heliogabali cõsuetudo.

Lampridius dicit, Heliogabalum hanc habuisse consuetudinem, vt octo caluos rogaret ad cœnam, item octo podagrosos, octo surdos, octo nigros, octo longos, octo pingues, cùm caperi non posset nec eodemq; figmate, vt ea ratione maior subinde risus spectatoribus moueret. Idem, eodem teste, primus adinuenit figma humi consternere, siue lectulis, vt à pedibus vires ad reflandum spiritum sublauerent. P. Crinitus lib. 19. cap. 10. in hæc duo loca, mensæ dicit fuisse genus, quæ lunæ similitudinem haberet, formãq; præferret C. literæ Græcæ. Bapt. Ignat. in Lampridiũ, Sigma, inquit, veteres scribebant in formam C. literæ constantem dixêre, spiris inuolutam, ab elemento C. Sidonius quoque lib. 2. epistol. ad Domitium: Ita vt ministeriorum sese non impediente famulatu, tot possit recipere fulas, quot soli figma personas. Ioan. Baptista Pius in illum locum, Sigma mensula ea potissimùm figura affabrè lænigata, & exculta, vti sex caperet maiori ex parte conuiuas, in similitudinem testudine, quemadmodum zeta, siue zetecula à Z. literæ figura: etiamsi sint, qui ἀπὸ τοῦ ζέειν, hoc est, vituere deflectant. Lampridius in Heliogabalo, recenset figma inuenibus esse stratum: vbi perperam Syma, non figma scriptum. Legimus & antisigma. Cælius lib. 12. cap. 18. Sigma apud Lampridium, dicit, non semel inuenti pro diæta positum, siue stibadio, siue cœnatione. Idem figma, vel à Græci elementi figura dici tradit, vel ab eius elementi titulo, qui foribus superponebatur: qua nota discubitoris silentium indici videbatur, vt à conuiuio surgentes, si quid fortè licentius foret dictum, ne volentes obliuiscerentur. S. enim silentij habet notam, & ipsa litera sigma creditur appellata παρὰ τὸ σίζειν. Hoc ridiculè à Cælio dici vult Brodæus lib. 3. Miscel. cap. 14. Hæ sunt doctorum quorundam virorum de hac voce sigmatos opiniones: quarum illa mihi verisimillima videtur, assentium figma esse mensæ genus literæ C. (vnde etiam dicti) siue lunæ dimidiatæ similitudinem referens, vt ex Martiali patet. Falluntur ergo, vt Iunius quoq; in suo Nomenclatore vult, qui vnà complicatæ literæ σ. similitudine expressam mensam figurari existimant. Sic & processus vnus omnibus, qui alibi

Lampridius. Antisigma. Cælius.

Opinio de voce sigmatos vera qua.

qui aliàs etiam ἀγκυροειδὴς, & κορακοειδὴς appellatur, συμφυὴς ἀπόφυσις, & sinus seu cauitas semicircularis in cubito, inter duas cubiti apophyses comprehensa, in quam brachij extremum, trochleæ simile, inseritur, σιμοειδὴς, & σιμαινοειδὴς, & cartilagines, quibus aspera arteria contexitur, semicirculares χόνδροι σιμοειδεῖς, & deniq; tres membranulæ, ad orificiũ venæ arterialis positæ, quæ intus ortæ extrorsum feruntur, σιμοειδεῖς appellatur: propterea quòd hæ partes omnes semicirculares sunt, & antiquæ Græcorum literæ C. imaginem referunt, vt Gorrhæus tradit in suo libro Definitionum medicinalium. Mensa perpetua Virgilio est longa, & à capite atrij exaculiue in extremum recessum excurrens: cuiusmodi hodie fere Gallorum, Italorum, Polonum, aliarumq; gentium mensæ sunt. Ac omnino nostris temporibus omnis generis, atq; formæ mensas, vt rotundas, quadratas, monopodas, dipodas, tripodas, tetrapodas, fixas, portatiles affabrè, artificioseq; elaboratas videre licet.

Mensa perpetua.

DE MATERIA MENSARVM.

CAPVT XVIII.

VERVM vt forma, ita materia quoq; mensarum & olim, & hodie varia est, atq; multiplex. Conficiuntur enim ex auro, argento, marmore, ebore, lapidibus, gemmis, ex lignis pretiosis & odoratis: quarum nunc exempla quædam antiqua subiungam. Mensæ illæ sacræ veteris Testamenti, vti suprà dictum est, confectæ fuerunt ex ligno Sittim, auro, argento, obductæ. Exod. 25. De ligno illo Sittim variæ sunt, & discrepantes Hebræorum sententiæ. Alij enim Cedrum fuisse, & quidem Cimbi optimam Cedri speciem fuisse dicit. Fuerunt autem olim mensæ cedrinæ magno in pretio, de quo inferius. Alij piceam, alij buxum esse dicunt. Non desunt qui volunt hoc genus ligni à filijs Israël ex Ægypto in desertum fuisse adsportatum, quod est incertum. Paulo Fagio, linguæ Hebrææ peritissimo, in Commentarijs in Exodum probabilis maximè videtur esse Aben Ezræ sententia, qui coniicit hoc genus ligni circa montem Sinai creuisse, cui adstipulatur & auctor Hizkuni, qui scribit in deserto syluas fuisse, in quibus hoc lignum creuerit: fuisseq; lignum leue, & pulchrum, ex quo & filij Israël sua tabernacula fecerint, iuxta illud, Habitauit verò Israël in Sittim, Num. 25. Septuaginta transtulerunt ξύλα ἀσηπτὰ, hoc est, ligna putredinis expertia. Quidam etiam spinam albam interpretantur. Mensarum argentea rum in delubris Cic. meminit lib. 3. de Natura Deorum his verbis: Iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri (Dionysius Siciliæ tyrannus) in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset Bonorum Deorum, vti se eorum bonitate velle dicebat. Antonius Heliogabalus primus mensas, capsas, & caccabos argenteos habuit, si Æ. Lampridio credimus: quæ tamen Bayffius interdigit priuato vsui habuisse. Nam publico in vsu Romæ antea fuisse, quodam Plutarchi loco probat, vbi lecti, mensæ, & sellæ aureæ Romam à quodam Iberorum rege missæ fit mentio. Mensas Delphicas è marmore Verrem Syracusis abstulisse, testis est Cic. in Verrinis. Pedes mensarum olim ex ebore confici fuisse solitas, ex antiquis literarum monumentis patet. Sic Nero, teste Dione, mensas habuit cedrinas, ἐλεφαντόποδας. Hinc Plin. lib. 21. cap. 1. Ex arbore & simulachra numinum fuêre, non pretio excogitato beluarum cadaueri, antequam, vt à Dijs nato iure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, & mensarum pedes. Ita Clemens quoq; Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 3. reprehendens luxum sui temporis, Ergòne, inquit, indignabitur mensa, quæ est pedibus eburneis instructa, si panem vnius oboli portauerit? Idem eodem in loco, κιδρουτρικλίνου, καὶ βύσσου, καὶ ἐλεφαντοτορήτους τραπέζας πολυτελεῖς, hoc est, tripodas ex cedro sectili, & byssi virguleo (forsan thyam arborem significat) ebenoq; & ebore confectos fuisse testatur à luxuriosis hominibus. Apud Romanos, vt ex veterum monumentis constat, in cœnaculo mensa, collocabatur rotunda, humilis, inferiorum quidem hominum tripes, & ex simplici ligno: lautiorum citrea, aut aterna, aut lamina argentea intecta, quam pes eburneus affabrè factus, puta in modum pardi, aut leonis, sustinebat. De priore mensa Tigellius ille apud Horat. adfectata paupertate,

De ligno Sittim variæ Hebræorum sententiæ.

Mensæ argenteæ.

Mensæ ex marmore.

——Modò sit mihi mensa tripes, & Concha salis puri.

Universidad de Deusto
Biblioteca

De altera Iuuenalis Satyra vndecima. *Putere videntur*

Vnguenta, atque rosæ latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu
Dentibus ex illis quos mittit porta Syenes, &c. *Lucan.*
Dentibus hic niueis sectos Atlantide sylua
Imposuêre orbes, quales ad Cæsaris ora
Non capto vertere Iuba, &c.

De sacris Romanorum priscorum mensis ex ligno simplici suprà ex Dionysio Halicar. dictum est. Communes quoq; illorum mensas antiquitus ex arboribus vernaculis, non ex longinquo peritis confici fuisse solitas. Iuuenal. Satyr. 11. testatur.

Illa domi natas, nostraque ex arbore mensas
Tempora viderunt, hos lignum stabat in vsus
Annosam si fortè nucem deiecerat Eurus.

Mensæ acernæ. *Ac omnino materiei apud antiquos accuratissimùm sanè ad mensas habitum fuisse delectum constat. Mensæ olim ex acere eximiæ habitæ sunt, qui ob id acernæ dictæ sunt, Horat. lib. Serm. 2.*

His vbi sublatis, puer altè cinctus, acernam
Gausapè purpureo mensam præterfit.

Has in precio fuisse olim, quamuis citreis inferiores, declarat distichon illud Martialis,

Non sum crispa quidem, nec syriæ filia Maurae:
Sed norunt lautas, & mea ligna dapes.

Acer arbor. *Est autem Acer arbor amplissima, operum elegãtia, ac subtilitate cedro secunda, vt scribit Plin. lib. 16. cap. 15. Vnde nonnulli sic dictã volunt, quòd acria in ea artificum ingenia exerceantur. Acres autem cùm plura sint genera, pulcherrimum esse bruscum, multoq; etiamnum excellentia mollescum, Plinius testatur eodem in loco, sed bruscum intortius crispum, molliscũ simplicius sparsum. Si magnitudinem mensarũ caperet, haud dubiè præferreretur cedro. Nũc intra pugillares, lectorumq; sticios, aut laminas raro vsu spectatur. E brusco fiunt & mensæ nigrescentes. Hæ fuerunt non tàm raritate, quàm materiei vel soliditate, vel diuturnitate insignes.* Mensæ cedrinæ. *Cedrinæ mensæ olim apud Romanos pretiosissimæ fuerunt habitæ, de quarum pretio, atq; luxu sic scribit Plin. lib. 13. cap. 15. Confines ei (Atlanti monti) Mauri, quibus plurima arbor cedri & mensarum insania, quas fauces viros contra margaritas regerunt, &c. Mensarum cedrinarum pretium magnum fuit, ob materiei raritatem, ac venum, & regionis distantiam, cùm apud Atlantem Mauritaniæ montem perquirerentur. Quòd testatur Martialis his verbis lib. 14.*

Accipe felices Atlantica munera syluas:
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

Ibidem de dentibus eboreis loquens,

Grandia taurorum portant qui corpora, quæris
An Lybicas possint sustinuisse crabes?

Illæ fuerunt rotundæ, ita vt ab eodem Poëta periphrasticôs orbes appellentur. Lucanus:

Vt Mauri Lybicis centum stent dentibus orbes
——Sectosque Atlantide sylua
Imposuêre orbes, quales ad Cæsaris ora
Nec capto venière Iuba. *Idem lib. 9.*
Sed penitus terra est, tantùm Mauritia genti
Robora diuitiæ, quarum non nouerat vsum:
Sed citri contenta comis viuebat, & vmbra.
In nemus ignotum nostræ venêre secures,
Extremoq; epulas, mensasq; petiuimus orbe. *Et idem lib. 1.*
——Mensasque priores
Aspernata fames. *Martial. Epigram. lib. 9. in Mauurrum:*
Et testudineum mensus quater hexaclinon,
Ingemuit citro non satis esse suo, *Hoc est*

Hoc est mensæ citreæ, metony. Seneca etiam dum sui temporis luxuriam detestatus est, quòd citri radices insanis licitarentur pretijs ad mensarum, & lectorũ ornamenta. Multi eas è citro fuisse arbitrantur. Mensæ citreæ. *Quidam tamen contrà, quòd citri materies mensarum amplitudinis minimè capax sit. Verior opinio, vt non è citro, quæ citrea fert, verùm ex alia eiusdem generis, quæ in Anchorario monte, citerioris Mauritaniæ, & Atlante nascitur. Citrearum mensarum etiam meminit Paulus Iurisconsul. lib. 20. Digest. Cic. sexta in Verrem: Tu maximam & pulcherrimam mensam citreã à Q. Lucadio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sylla ciuis Rom. est omnibus scientibus abstulisti. Harum Tertull. quoq; meminit lib. de Pallio sub finem, his verbis: Adigo cauterem ambitionis, qua M. Tullius quingentis millibus non vnum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Galba pro mensa eiusdem Mauritaniæ numerat. Hem quantis facultatibus æstimatũre ligneas maculas? De mensis citreis vide etiam Hermol. Barbarum Corollariorum in Dioscor. lib. 1. cap. 17. Beroald. in Annot. in Lucanum. Mederæ insulæ incolæ ex cedro mensas conficiunt mirì odoris, non absimiles cupresso, nec non ex nasso pulcherrimo, teste Aloysio Cadamusto. Hæ mensæ ornabantur coronis aureis, vel argenteis, gemmis distinctis: quarum coronarum meminit Pomponius in l. Etsi non vt clauo. §. Peruentamus, ad sto titulo. Cedrus arbor est odorata, speciosa, diu durans, teredines & tineas nec gignens, neq; alens. Quin è cedro liquor exprimitur, quem Graeci κεδρέλαιον appellãt: quo si libri, aut tabulæ inungantur, neq; carie, neq; vermibus consumuntur. Vnde Persius inquit,*

——Et cedro digna loquutus.

Vide Plin. lib. 16. cap. 39. & 40. Quare non mirum est, mensas ex cedro olim maximi fuisse pretij, ex qua & templum illud Solomonium 1. Reg. 5. & 2. Sam. 7. & templum Ephesinæ Dianæ (vt Vitruuius refert, & Plin. lib. 16. & 40. cedrina materia tectum fuit, & simulachrum ipsum Deæ cedrinum fuisse aiunt: quamuis alij vitigineum illud faciant, alij ex ebeno. Plì. lib. 13. cap. 5. Materiæ verò ipsi (cedro) æternitas. Itaq; & simulachra Deorum ex ea factitauerunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus, è Seleucia aduectus. Quoniam autem (vt hoc obiter dicam) è cedro, & similibus arboribus, quãdoq; sponte humor, vt pix, resina secernitur, hinc statuæ, atq; simulachra ex ea materie confecta, nonnunquam sudare, atq; lachrymari visa sunt, id quòd ignari putarunt Deorum esse miraculum, cùm opus fuerit naturæ. Ægyptij olim mensas, & alia huiusmodi selecta opera ex Persea sibijpsis fecerunt. Apud illos enim arbor hæc satis honorata, & materie robusta, atrò colore, & visu decora. Ex trogete etiam (quæ ab alijs thya vocatur, Homero quoq; nota) fiebant, ob materiei raritatem, & firmitatem, Laudatissimæ. Plin. lib. 13. cap. 16. Theophrastus, inquit, magnum huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, quandamq; immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ. Radice nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera. De mensis tamen tacuit, vt aliàs nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, ex quo nouitiæ apparent. Laconibus è robore fuerunt, quòd tardissimè cariem, & vetustatem sentit, Plin. lib. 16. cap. 40. Iulius Pollux, Principibus è myrto olim apponi solitas scribit. Hodie passim apud omnes gentes fiunt ex omni materie. Apud Gallos, & alias gentes fiunt ex cupresso, tum ob odoris, tùm diuturnitatis præstantiam. E inglande etiam, teste Benedicto Curtio Symphoriano, in Gallia ornatissimæ fiunt: quò verò nigriore materie, & crebrioribus venis intercursantibus cernuntur, eò pretiosiores habentur, quas etiam oleo, vt nitidiores sint, atq; lucidiores inungunt. De eius porrò materiei præstantia idem sic disserit: Nulla alia (cedrum, cupressum, citrum, ebenum, & alias raras excipio) siue operum elegãtia, & facilitate, magis laudata, nec quæ ad tot opera vtiliter requisita sit: vt, quæ nullum siue torno, siue tonsura artificum recuset. Nec quæ item magis subtiliora opera exprimat. Siquidem in picturas, & omnes rerum imagines, molli, & absq; rimis materie, ductili opere, & breui filo patefacit. Glutinis verò patientissima. Idem author testatur aduehi ex Germania ad illos mensas è fraxineis radicibus: quæ ob varias, & incurrentes venas, quas vulgus madratas passim appellat, spectabiles, cum alterius circum materiei prætextura. Porrò apud Plinium lib. 13. cap. 15. describuntur mensæ Tigrinæ, Pantherinæ, Vndulatæ, Apiatæ. Mensa Tigrina. *Tigrina Plinio est mensa oblongo venarum discursu maculosa, aut in venam crispa, à Tigride, quæ fulua nitet, nigrantibus segmentis interundata, vt Solinus ait. Sic nuncupare non abs re fortasse liceat, quam cupressinam, vel acernã cum Ouidio dicimus, inquit Iunius in suo Nomenclatore. Mensæ Pantherinæ Plinio in paruos vertices crispa (sic Iunius se legisse dicit ex antiquissimi*

Mensa Pantherina.

Universidad de Deusto
Biblioteca

exemplaris indubitata fide apud Plin.) vel crispo, ac intorto macularum discursu variegata: cuiusmodi est & de ligno nostris hominibus Prouinciali nuncupato compaginata, à Pantheta scilicet, quæ minutis orbiculis, siue oculatis è suluo circulis distinctam habent tergi supellectilem, vt Scholiastes loquitur. Mensa vndulata Plinio, vndatim crispa, quæ pauonum caudæ oculos imitatur, quales è buxi radicum ligno constructa fuerit. Mensa apiata Plinio densa quadam quasi granorum congerie crispata, aut consperſa: sic dicta forte, quòd apum excrementa passim aspersa imitetur. Antiquitus fissis arboribus, mensarum genera circumabantur, cùm alioqui vena in orbem cæsa fragilis foret. Mensa Turcarum, Thophra dicta, ex corio fit, & explicatur, & contrahitur, vt marsupium, Barthol. Georgeu. supra quam vescuntur, vt plurimùm è corio bubulo parata est, aut ferumino non continuato, & adhuc hirsuto, rotunditatem habens, quatuor, vel quinq; palmarum latitudinis circulos multos, per circuitum insutos, ferreos, quibus quū corrigia inducta sunt, instar hastæ claudicur, expanditur, & portatur, Barthol. Georgeu. & Boëmus. Apud nostros hodie tetrasma, fraxineæ, acerinæ, & abiegnæ: apud magnates marmoreæ, & eboreæ, eburataq; ebore intextæ, & præsiniæ in vsu habentur. Sunt & segmentatæ, id est, tessellis, ac præsegminibus diuersi coloris distinctæ, quas segmentatas quidam nominant. Mensæ fiunt non solùm è ligno, sed etiam lapidibus, & marmore. Item siue solidæ siue marmore, aut lapide fissili incrustatæ duntaxat, Gesnerus lib. de Figuris Lapidum. Hæc de mensarum materia.

Mensa vndulata
Mensa apiata.

DE VARIA, ET MVLTIPLICI MENSAS ADORNANDI, INSTERNENDI, EXTRVendi, mundandi, abstergendi, apponendi, remouendiq; consuetudine.

CAPVT XIX.

MENSAS olim summo studio extergere, & emundare, siue emaculare consueuerunt, ad quod spongia vtebantur, Martial.

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis,
Vtilis expresso quum ieiuna umbra tumet.

Item penicillo, è penis extremitate, vnde nomen traxit.

Mappis quoq; mensas antiquorum Romanorum non fuisse opertas, Bayffius ex antiquis literarum monumentis ait constare. Siquidem pro se quisq; conuiua mappam secum ad conuiuium adferebat, quòdipsum ita esse coniicitur ex eodem Martiale in 12.

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,
Mantile è mensa sustulit Hermogenes.

Quòd verò mensas opertas non ponerent, ait Martial. lib. 11. qui id ridiculum putat,

Mensas Ole bonas ponis, sed ponis opertas
Ridiculum est: possum sic ego habere bonas.

Mappæ dicuntur, quæ super mensam sternuntur. Isidorus mappas conuiuij & epularum appositorum esse dicit, sic dictas quasi manupas: cuius Diminutiuum est mappella. Persotus mappam vocat dictam, quòd manibus pendeat, dum sumus in mensa. Plin. lib. 19. de lino scribens, quod vsum apportat, ardentes in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis, quàm possent aquis. Villosæ apud veteres habitæ sunt in pretio. hinc Martial. in Apophor. de mappis nimirum loquens,

Mappæ.

Nobilius villosa tegunt tibi linteа citrum.

Mapparum (quæ à Germ. tischlachen/oder tischtüch: Gall. nappe: Ital. tonaglia: Hisp. toualja, appellantur) hodie quoq; creberrimus est vsus, quæ mensis insterni solent. Mappa quæ mensis insternitur ad manus abstergēdas cuiusnam rei fuerit symbolum, vide Pierium in Hieroglyphicis. Iisdem imponuntur orbes, siue quadræ, salina, cochlearia, cultri, pocula, cibi. Apud Gallos, Italos, & alios nationes, pocula non in mensis, ad quas accumbitur, sed in abacis reponuntur. Porrò

Porrò toties mensas, quoties fercula, & obsonia olim mutari: & quidem obsonijs onustas à duobus seruis ferri, conuiuisq; accumbentibus apponi fuisse solitas, ex Alexi poëta apud Athen. lib. 9. & Plutarcho in vita Pelopidæ Guilielmus Philandor conijcit in suis commentarijs in Vitruuium: vnde toties in vno conuiuio mensarum appositarum, atq; remotarum apud auctores fit mentio. Idem testatur Bayffius lib. de Vascul. his verbis: Dicebantur deniq; mensæ, quibus reponebantur vasa escaria, & fercula, quas sic obsonijs onustas, conuiuis apponebant duo serui. Neque enim singuli serui singula fercula ferebant, vt hodie facitare solemus, sed mensam ferculis onustam adferebant, atque adeò accumbentibus conuiuis apponebant, mediam inter duos, vt conijcere est ex Luciano in Dialogo, qui ὄνειρος, ἢ ἀλεκτρυών inscribitur, in hæc verba: εἶτα μετ' ἐνὸς ἀνέκομεν τράπεζαν κατακείσθαι αὐτῶν ἐμὲ καταλιπόντες φέροντες ὡς ὁμόδαπον ὄντα. Quare non absre conqueritur Martialis de Annio, qui vt lautior videretur, ministrantes seruos habebat, qui singula gestarent fercula. Verba Martialis sunt lib. 6.

Mensæ apponendi, remouendiq; mos veterum.

Cum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros,
Transcurrunt gabatæ, volantq; lances.
Has vobis epulas habete lauti,
Nos offendimur ambulante cœna.

Hunc morem etiam antiquum fuisse, idem conijcio ex versiculis citatis ab Athen. lib. 9.

Ὡς εἶδε τὼ ζαπέζαν ἀνθρώπους δύο
Φέροντας ἔσω, ποικίλων παρ' ἡδέων
Κόσμου βρύουσαν.

Mensam ponere, & apponere antiqui dicebant: Græcè τραπέζαν τιθέναι. Cic. ad Atticum: Hæc ad te scripsi apposita secundæ mensæ apud Nest. Cibis autē mensæ onerari, instrui, & extrui dicebantur. Cic. ad Pisonem: Extructa mensa non conchilijs, aut piscibus: sed multa carne suabruncida. Idem in Tusc. Mensæ conquisitissimis cibis extruebantur. Idem, caret epulis, extructisq; mensis. Athen. li. 1. testatur, mensas antiquitus toto conuentus tempore adfuisse cibis oneratas: (quæ consuetudo etiam suo tempore apud multos barbaros obtinuerit, vt varijs cibis cooperiantur) ac demum postquā conuiuæ discesserant, famulas cibum, pocula, & mensas abstulisse. Idem etiam testatur li. 5. Vbi inquit, ἀναλαγέντων δὲ τῶν δειπνούντων, αἴρεσθαι ἐκέλευε καὶ βαστάζειν, hoc est, postquàm conuiuæ discesserant, mensæ deportabantur, siue auferebantur. Lambinus in illa Plauti in Truculi.

— Cedò, soleas mihi
Properate, auferte mensam. — Hinc intelligimus apud veteres vbi è lectis surrexerant, in quibus accubuerant, mensas remouere solitos. Virgil.

Postquàm exempta fames epulis, mensæq; remotæ.

Sic apud Plautum in Amphit: Am. quid postquam cœnauimus? Al. Te dormitare aibat, mensa ablata est, cubitum hinc abijcimus. Lambinus. Mensæ veteribus cœnaturis statuebantur, seu apponebantur, vt in Asin. Pueri mensam apponite: cœnatis remouebantur.

Hucfacit mos, & consuetudo Romanorum antiqua, qua nefas erat mensam tollendo inanem facere: semper enim aliquid in ea volebant relinqui. Eius consuetudinis Plutarchus cùm in Quæst. Rom. quæst. 64. tùm lib. 7. Sympos. Probl. 4. hasce rationes affert: 1. Significabant semper ex parte aliquid in futurum reseruandum, & in præsenti die subsequuturæ aliquam habendam rationem. 2. Quòd scitum putabant appetitum cohibere, eumq; reprimere, dum adhuc aliquid ad fruendum in promptu est: minus enim appetunt absentia, qui præsentibus abstinere didicerunt. 3. Quòd mos iste humanitatis aliquid erga famulos videtur habere, qui sic videntur quodammodo à Dominis ad societatē mensæ admitti: non enim tantùm delectātur accipiendo, quantùm participando. 4. Quòd mensa sit res sacra, nulla autem rerum sacrarū vnquam debeat inanis relinqui. 5. Quòd mensa terræ videatur esse simulachrum. Nam præterquàm quòd nos alit, rotunda etiam est, & stabilis, & re ipsa vestita à quibusdam appellatur. Sicut ergo terrā semper volumus aliquid nobis vtile producere, & efferre: ita censemus mensam quoq; nunquā debere vacuam, & omni destitutā apparatu relinqui. Multis mensis antiquos vsos fuisse Bayffius in lib de Vasculis quibusdam Plutarchi testimonijs confirmat. Sunt qui existimant apud Homerū mensas singulis viritim fuisse appositas, de quo

Universidad de Deusto
Biblioteca

tamen à nonnullis dubitatur. Vide Athen. l. 1. c. 4. & Eustath. Od. A quo in loco ait, mensas πλυτελεῖς à quodam veterum dictas fuisse καπηρεφεῖς παντοίων ἀγαθῶν. Apud Germanos antiquis, teste Cor. Tacito, separatæ singulis conuiuis erant inter epulandum sedes, & sua cuiq; mensa.

Mensa denique, quoniã veteribus res sacra atq; religiosa visa est, hinc mulcæ opiniones, atq; auguria superstitiosa promanarunt, quorũ huiusmodi quædã à Plinio exempla cõmemorantur l. 28. c. 2.

Incendia inter epulas nominata aquis sub mensa profusis abominamur.

Bibente conuiua, mensam, vel repositorium tolli, inauspicatissimum indicatur.

Seruij Sulpitij principis viri commentatio est, quamobrem mensa linquenda non sit.

Sternutamento reuocari ferculũ, mensamue, si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur.

Cibus etiam è manu prolapsus, reddebatur, vtique per mensas, verabantq; munditiarum causa destare.

Si Pontifici accidat ditis causa epulanti, in mensa vtiq; id reponi, adoleriq; ad larem piatio est.

Medicamenta, priusquàm adhibeantur, in mensa fortè deposita, negantur prodesse. Hæc ille.

His adde, quòd de mensa, quæ cadebant tollere nefas erat, quæ mortuis amicis, & heroibus consecrabantur.

Item, quòd mensam, quando tollebatur, omnino inanem esse, nefas ducebatur: semper in ea aliquid relinquendum esse censebatur.

Mensa res honorifica, & augusta. Hinc mensæ adhiberi, à principibus præsertim viris, magni semper honoris loco habitum fuit.

DE MINISTERIO CONVIVIALI, AC PRIMO QVIDEM DE NOMINIBVS GENERalioribus ministrorum atq; seruorum.

CAPVT XX.

NVNC de Ministerio conuiuiali, cuius similiter cura, & administratio ad conuiuatorem, siue conuiuij dominum pertinet, est dicendum. Nam quemadmodum vasa & instrumenta, vt paulò antea explicatum est: sic ministri quoq; (qui sunt ὄργανα ἔμψυχα, imò ὄργανα θεῶν ὀργάνων, teste Aristotele) apti & idonei ad cuiusuis, præsertim celebrioris conuiuij celebrationem requiruntur. Nam quoniam ipse conuiuator, siue conuiuij dominus, non facile omnia, quæ ad conuiuium iustum legitimumq; pertinent, efficere, atq; præstare potest, idcirco ministros illi est opus peritis, fidelibus atq; industrijs, quorum opera ad illud partim adornandum, partim regendum, moderandumq; vtatur. Ministerij porrò conuiuialis egregium nobis exemplum Christus in Euangelio proponit his verbis: Quis vestrùm, inquit, seruum habet arantem, aut pascentem, qui egresso ab agro, dicat statim, accede, & discumbe? Annón potiùs dicet ei, Para quòd cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero, & bibero: & postea edito tu, & bibito? Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ipsi præcepta fuerant? non puto. Ita & vos, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam quòd debuimus facere, fecimus. His verbis Christus, ceu perfectus omnium officiorum magister, cùm seruorum erga dominos, tum dominorum erga seruos suos officia egregiè sanè expressit, atq; descripsit: in quibus continentur fermè omnia, quæ in ministerio hoc nobis conuiuiali sunt consyderanda, quæ quidem ad 4. hæc capita videntur posse reuocari. Primum est de nominibus generalioribus ministrorum. Secundum, de varijs eorum generibus atq; differentijs. Tertium, de eorundem habitu, atq; officio in genere. Quartum, de Dominorum, atque etiam conuiuarum ipsorum erga ministros officio.

Poiit. 1. cap 3.

Luc. 17.

Quòd ad nomina, Ministri ab Hebræis משרתים Mescharetim. Esther. 1. Ministrantes regi. 1. Reg. 1. Et Abisag Sunamithis ministrabat regi: vbi ministerij conuiuialis fit mentio. Differunt autem secundum Grammaticos nonnullos à עברים Abadim, hoc est, seruis, quòd Mescharetim sint ministri liberi, & ingenui: Abadim autem propriè, qui vel pecunia sunt empti, vel capti belli, & à Latinis propriè serui, atq; mancipia appellantur. Græcè δοῦλος (qua voce Lucas loco anteà citato vtitur) cùm speciatim, & quidem plærunq;, pro seruo accipitur, qui libero, seu ingenuo opponitur,

Mescharetim.

Abadim.

Δοῦλος.

nitur, secundùm illud Aristoph. in Auibus, δοῦλος ὢν, κόμην ἔχεις, hoc est, cùm seruus sis, comam alis (quòd, teste interprete, liberorum erat proprium) tùm etiam nonnunquam pro liberto, & inseruiente, pro quouis ministro vsurpatur. παρὰ τὸ δέλεαρ, ἢ παρὰ τὸ δέω, τὸ δεσμεύω. Hinc Theocriti interpres, δοῦλος, inquit, & οἰκέτης differunt, vti in secundo de Concordia prodit Chrysippus, quòd οἰκέτης eum, qui etiamnum seruit: δοῦλος autem ἀπολέλυθερον indicat, id est, liberum: & in genere, quemuis ministrum, ac etiã subditum, vt prodit Ammonius. Eodem modo Hebr. עבד vsurpatur. Δοῦλοι, inquit eleganter Suidas, omnes sunt τῇ φύσει, id est, natura Dei: δεσπόται autem οἱ τότε τῶν διαφορείαν ἀπασίως αἱρούμενοι. Est etiam alia δουλεία ἐν ταπεινώσει: & tertia ἐκ κτήσεως, καὶ ταπεινώσει.

Δοῦλος, & οἰκέτης differunt. Οἰκέτης.

Οἰκέται, inquit Suidas οὐ μόνον οἱ θεράποντες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν οἰκίαν. Aristoph. interpres in illud in Nubibus, οἱ δ' οἰκέται ῥέγκουσι, id est, βαθέως καθεύδουσι. οἰκέτας δὲ νῦν οὐ τοὺς θεράποντας μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκίαν. Eustath. in illud Il. E.

φίλους οἰκῆας ἀγείρει,

Hic inquit, οἰκῆας, vt videtur antiquis, non seruos poëta vocat: sed simpliciter eos, qui in domo sunt, siue familiares. Ac secundùm Aristophanis commentaria οἰκέται dicebantur non modò οἱ κατ' ἀγρὸν ὑπηρέται, hoc est, coloni, siue serui rustici: verùm etiam liberi, qui sunt in ædibus. Idem in Il. o. οἰκεὺς, & οἰκέτης, inquit, cùm seruos, tùm eos qui in domo versantur, quantumuis liberos, significat.

Διάκονος, minister ac seruus talis, qui μετὰ τῆς κονιῶν κονεῖ, id est, vsq; ad sudores pulueulentas desudat: sic dictus à voce κόνις, teste Eustath. Il. P. siue κονία, quæ puluerẽ significat propriè athleticum: vndè κονίσρα idem, quòd παλαίστρα. Hinc κονεῖν idem quod seruire, & in pulueribus desudare: inde ἀγκονεῖν, & διακονεῖν, (vnde forsan nostrum vernaculum dienen) qua voce Latini hoc in loco vtuntur, & cap. 10. de ministerio conuiuiali verba faciens. Item διάκονος Matth. 22. & Ioa. 2. pro ijs, qui mensæ ministrant: διακονούμενοι, σὺν διάκονοι, & ὡσεὶ διάκονοι Athen. διάκονοι καὶ αἰδρανόδια Philom. Idẽ ἐλεύθεροι ὑπηρετοῦντες τὰς διακονικὰς χρείας ἐπιτελοῦντες. Aristoph. in Achar. μαγειρικὸς, κοινωφελὴς τις, καὶ λειτουργικὸς, ἀντὶ τοῦ διακονεῖται. διακονούμενοι, ἱσταμένοι Luciano. διακονία (cui synonyma ὑπουργία, ὑπηρεσία, λειτουργία) pro ipso ministerio epulari Athenæo lib. 4. & Luc. 10. ἡ δὲ Μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν, & cap. 22. Quis maior est, inquit Christus, ὁ ἀνακείμενος, ἢ ὁ διακονῶν, hoc est, qui accumbit, an qui ministrat? vbi accumbens, & ministrans, inter se opponuntur. Et mox: Ego autem sum in medio vestri ὡς διακονῶν, id est, ministrans. Αὐτοδιάκονος Eustathio ὁ αὐτοχειρὶ δ' ἑλκύων, qui sua sponte seruit: & αὐτοδιακονία prisorum Athenæo lib. 9. cùm sibimetipsis in conuiuijs ministrarent. Διακόνιον, vt illud quoq; addam, placentæ est species Eustath. atq; Suidæ. Nonnulli tamen διακόνιον appellant locũ quendã ædis sacræ penitiorẽ, & secretiorem, in quo sacra Ecclesiæ vasa reponuntur (Repositorium Plinius huiusmodi locum vocat) & conduntur: quod Secretarium alio nomine nuncupant: & indè διάκονος secretarios, quòd huius loci claues gestent, curamq; habeant, quæ significatio ex Concilij Laodiceni C. Non oportet, distinct. 23. videtur esse sumpta. Vox porrò διάκονος in sacris quoq; Vet. Testamenti literis tritæ admodùm est, & vsitata, quæ partim Politicum ministerium (vndè Magistratus Rom. 13. dicitur διάκονος Dei: & paulò pòst, λειτουργὸς) partim Ecclesiasticũ, partim denique vulgare quoduis etiam conuiuiale, vt Luc. 4. 10. 17. Ioan. 12. & alibi significatur. Quando verò pro Ecclesiastico munere accipitur, aliàs generatim significat quemuis Ecclesiæ ministrum (vnde etiam Apostoli aliquoties se διάκονος vocant. Col. 1. 1. Cor. 23. 2. Cor. 3. & Christus Rom. 15. circumcisionis διάκονος appellatur) cùm speciatim eum, qui in Ecclesia Dei Ærarij pauperum curam, administrationem q; habet, & circa pauperum ministerium, & subleuationẽ occupatur: quales erant ij, de quibus Act. 6. & Philipp. 1. Rom. 12. 1. Tim. 3. scriptum est: quo ferè significato accipitur, cùm ab Episcopis in Ecclesia Diaconi distinguuntur. Hinc Diaconissæ 1. Tim. 5. quæ ministrabãt mulieribus pauperculis, & puerperis, alijsq; ægris puellis, ac fœminis. Talis Phoebe fuit apud Cenchreenses Rom. 16. Hinc etiã collecta ipsa διακονία dicitur 2. Cor. 9. Rom. 15. 1. Cor. 16. Act. 11. Quilibet etiam cultor Dei διάκονος vocatur Ioan. 12.

διάκονος.

Διακονία.

αὐτοδιάκονος.

αὐτοδιακονία.

Διακόνιον.

Διακόνων vocis invet. Test. significatio.

Diaconissæ.

Λειτουργία, inquit Suidas, propriè dicitur ἡ δημοσία ὑπηρεσία, hoc est, publicum ministerium, παρὰ τὸ λήϊον (λήϊτον videtur legendum, quòd significat publicum, & prytaneum, id est, locum publicum, in quo Magistratus versabantur. Sic λεία quoque dicta præda, quòd publicè diuiλειτουργία propriè quid. λειτουργία vnde.

Universidad de Deusto
Biblioteca

λήϊτον quid. deretur. Herodotus certè in Polymnia ait, ab Achiuis λήϊτον (quod est λειτὸν Ionica solutione) appellari ædes publicas, seu Curiam, id est, φρυτανήιον) & ἔργον, id est, opus. Vndè commutatis aliquot literis videntur dicti, qui in his locis Magistratibus inseruirent. Idem, λειτουργικὴ, inquit,

λειτουργικὴ propriè quid. λειτουργίας significatio. propriè ἡ ἱερατικὴ: catachristicôs autẽ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ In sacris literis vt διακονία, ita λειτουργία Ecclesiasticum docendi munus significat: & λειτουργεῖν τὸ κυρίῳ Act.13. hoc est, κηρύττειν prædicare, interprete Chrysostomo, & Theophilacto. Luc.1. Postquàm completi sunt dies λειτουργίας, hoc est, muneris, seu curationis eius, hoc est, Zachariæ. Latini officia interpretati sunt. Sic Angeli Heb.14. appellantur πνεύματα λειτουργικὰ, hoc est, Spiritus ministratorij: & ex Psal.104. λειτουργοὶ, id est, ministri: & martyrium ad Philip.2. λειτουργία vocatur, & ad Hebr.cap.10. Sacerdotes Vet. Testamen. dicuntur λειτουργεῖν, hoc est, sacrum officium obire: & cap.9. eiusdem Epist. dicuntur vasa λειτουργίας, hoc est, ministerij, quæ ad cultum diuinum pertinebant. Ex quibus locis

λειτουργεῖν. λειτουργοὶ. omnibus constat, verbum λειτουργεῖν significare in genere seruire, & ministrare certo aliquo officij genere, quòd debetur superioribus, vel inferioribus, vel etiam paribus. λειτουργοὶ dicuntur ipsi ministri Rom.15.1. Pet.2. de Prophetis. Ipse Christus ad Hebr.8. Sanctorum dicitur λειτουργὸς. Magistratus quoq; Rom.13. Dei διάκονοι, & mox λειτουργοὶ appellantur (vide Aristot. lib.4. cap.4. de Magistratuum liturgia in Repub.) λειτουργία quoq; vt διακονία 2.Cor.9. pro collatione, quam conferebant pij pauperibus, vsurpatur: & ad Rom.15. & ad Philipp.2. Epaphroditus, qui Electus fynas colligebat λειτουργὸς, & ipsum munus λειτουργία dicitur. Leiturgi Athenæo lib.11. dicuntur, qui in Alexandri epulis nuptialibus ministrarũt: & λειτουργία ab eodem ministerijũ conuiuiale appellantur. Mirum itaq; non est, cœnam Dominicam λειτουργίαν à Græcis fuisse appellatam.

ὑπηρέτης. ὑπηρεσία. ὑπηρέσιον. ὑπηρέτης Suidæ ἐκ τοῦ ὑπὸ ἐρέτου, Philoni, & Athen. ministri mensæ dicuntur: & inde ὑπηρεσία, ipsum ministerium. Pollux, ἡ δὲ ὑπηρεσία, παῖδες, οἱ ἀνοχοὶ, ξαπαζόμενοι, τομεῖς, &c. li.6. cap.1. Eustath. Od.θ. ὑπήρεσιον secundùm veteres est locus, in quo remiges sedent: inde ὑπηρεσία pro ἐλεεία ponitur, & ὑπηρετεῖν.

θέραψ. Θεράποντες Suidæ ἐκ τοῦ ὑπηρέται. θέραψ similiter ἐκ τοῦ ὑπηρέτης. θεράπαινα, ἐκ τοῦ θεραπεύω, οἱ τῷ ἱερῶν θεσιάρχοι Eustath. Il.o. vult θεράποντα vocem, vt & δμὼς partim pro seruo, partim pro quouis ministro, etiam in genuo vsurpari. Idem Il.τ. θεράποντα, inquit, lingua Cretensi ἐκ τοῦ ὁπλοφόρον significat: verùm apud poëtam (Homerum) nusquam θεράποντες ἐκ τοῦ ἕλου, ἀλλὰ τῷ φίλων οἱ δρασικώτεροι. διὸ θεράποντα δαίμονα Iacobus Pontanus adesse dicuntur Vlyssi à Telemacho, Od.π.

θεράπων.

ὑπουργεῖν, et ὑπουργία. ὑπουργεῖν similiter, & ὑπουργία cùm pro quouis, tũ speciatim pro cõuiuiali ministerio accipiuntur.

Δρησῆρες. Quatuor Circes ancillarum officia. Δρησῆρες quoq;, & ὑποδρησῆρες, & in fœm. δρήσειραι, Homero dicuntur ministri, qui conuiuium parant, mensæq; ministrant: ipsumq; ministerium δρησοσύνη, & illud obire δραῦ eidem significat. Od.κ. 4. Circes ancillarum (quas ἀμφιπόλους, & δρήσειρας appellat) officia describit. Hæ rum enim alia thronos sternebat stragulis pulchris atq; purpureis: alia, mensas argenteas antè thronos explicabat, ijsq; imponebat canistra aurea: tertia, vinum miscebat dulce in argenteo cratere, & aurea porrigebat pocula: quarta, aquam adferebat, ignemq; accendebat sub magno tripode. δρῆσαι, ibi interpretatur Eustath. ἀπὸ τοῦ ἕλειν, παρὰ τὸ δρᾶν (vnde forsan nostrum verbum thun) τὸ ὑπουργεῖν: inde δρηστὴρ, & ὑποδρηστὴρ, ὁ ὑπουργός. quoniam δρᾶν non modò πράττειν, hoc est, facere, verum etiam ὑπουργεῖν, hoc est, seruire, & etiam θύειν, hoc est, sacrificare significat, secundùm Athenæum. Od. præterea o. Vlysses ad Eumæum dicit, se procis optimè ministraturum esse, cibi sibi comparandi gratia.

δρᾶν.

Αλλα κεν εὖ δρώοιμι μετα σφίσιν ὅττι θέλοιεν. τὸ εὖ δρώοιμι Eustath. exponit, εὖ διακονοίμην ὑπηρετοίμην: δρᾶν γὰρ τὸ ὑπηρετεῖν, & cum adiectione εὖ δρᾶν, καὶ ὑποδρᾶν: καὶ δρασῆρες οἱ ὑπηρέται. καὶ δρήσεια fœm. καὶ δρησοσύνη, ἡ ταπεινὴ διακονία, hoc est, ministerium humile, quòd paulò post his verbis exponitur, Δρησοσύνη δ' ἐκ αἴ μοι ἐείσατο βέσσας ἄλλῳ, &c.

Πῦρ τ' εὖ νήησαν, (hoc est, τὸ σκεῦσαι Eustathio: quidam tamen scribunt ἐυνήσαι, quod significat, vel φυλάξαι, κατευνάσαι, ζωπυρῆσαι εἰ ἀσωλιᾷ) δῖά τε ξύλα δαιὰ (id est, ξηρὰ, εὐπατήλεια εἰς τὸ καίεσθαι) κεάσαι.

Δαιξεῦσαί τε, καὶ ὀπῆσαι, καὶ οἰνοχοῆσαι.

Οἷά τε τοῖς ἀγαθοῖσι θόδα δρώωσι χέρηες,

Hoc

Hoc est, πένητες, πλουσιοὶ, ac veluti χρεωγοὶ Eustath. interprete. Subiungit postea descriptionem ὑποδρηστήρων, hoc est, ministrorum splendidorum, quorum opera proci vtebantur.

Κήρυκες quoque apud Homerum crebrò legimus, omnia huiusmodi munia coquinaria, atque conuiuialia obijsse, de quo suprà, vbi de coquis agitur. Il.Σ.

Κήρυκες δ' ἀπανευθεν ἀπὸ δρυὸ δαῖτα πένοντο. Vbi famulos regis cuiusdam prandium ministrantes eius parasse scribit.

Ελλοδόται quoque, & δαλλοὶ Athenæo dicuntur mensæ ministri, quos ταμιαζοποιοὺς, & alios huiusmodi διακόνους interpretatur, lib.4. εἰσκομίζοντες τὰ εἰς τροφὴν. Hæc sunt ferè nomina generalia, quibus Græci mensæ, epularumq; ministros insigniunt.

Latinus minister à manibus, sic dicti, quasi manister, & administratores Cic. vocantur, nec non ad pedes, de qua loquutione infra pluribus: et ministrare Cic. est mensæ ministerium obire, Tusc. disp.5. Ministerium quoque pro ministris sæpe vsurpatur, Plin. lib.12. Quindecim conuiuarum, ac ministerij capax fuisse triclinium. Facere ministerium Apuleio lib.4. pro ministrare, & ministrorũ fungi officio. Cic. Sed vt omnes comites atq; ministratrices esse diceres. Gallicè seruir à table: Gervffwarten/zũ tiſchdienen. Et ipsi ministri, tiſchdiener (& per iocum, qui oscitanter munere suo funguntur, tiſchginer) item tiſchwarter/& vffwarter appellantur. Hæc de nominibus. Nunc de varijs eorum generibus, siue differentijs.

DE VARIIS MINISTRORVM CONVIVIALIVM GENERIBVS ATQVE differentijs.

CAPVT XXI.

PRIMO distinguuntur secundùm ætatem, alij enim sunt iuuenes, alij senes. Eumæus apud Homerum Od.ο. ad Vlyssem.

ὔτοι τοιοίδ' εἰσὶν ὑποδρηστῆρες ἀοιδοὶ,
ἀλλὰ νέοι, &c. Hic sæpè κοῦροι apud eundem dicuntur ministrasse.

Puerorum olim, atque iuuenum maximè opera veteres vsos fuisse, id quòd etiamnum hodie fieri solet, passim ex historijs constat. Cic. Tusc.5. Damoclis epulum describens, quod illi Dionysius apparari curauit: Tùm ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere. Vndè idem Pisoni exprobrat, quòd serui forditati, nonnulli etiam senes ei ministrarent. Hinc παῖδες Polluci, & alijs non modò pueri ætate: verùm etiam serui atque ministri dicuntur, propterea quòd ætas puerilis administrandum est aptissima. Idem testatur Eustath. Il.α. 103. vbi similiter iuniores vtriusque sexus huiusmodi ministeria obijsse scribit, ac proinde παῖδας & παιδίσκας appellari consueuisse. Apud Hebr. quoque & Latinos puer crebrò pro seruo, seu famulo vsurpatur. Gene.14. armauit pueros domus suæ, hoc est, famulos, & seruos: & 18. tulit vitulum tenerum, & bonum, dedit puero, id est, ministro, qui illum parauit. Germani similiter suos seruulos vulgò Jung/id est, iuuenes appellant.

Secundò distingui possunt secundũ sexum: nam alij sunt virilis, alij fœminei sexus, qui cõuiuijs inseruiunt. Apud Homer. vtriusq; sexus hominum fit mentio, qui conuiuialia illa munia obierunt. Fœminæ appellantur δμῶαι, ἀμφίπολοι, δρήσειραι. Amphipoli. Eustath. δαλίδρε. Herodotus: καὶ τὰς ἰαλθιέας καὶ τὰς ἀμφιπόλας. Sic autem vocantur, διὰ τὸ ἀμφὶ τὰς δαπάνας πολεῖν: inde etiam θεράποντες, & θεράπολοι. Veteres θεράπολον virorum: ἀμφίπολον mulierum famulam faciunt, Eustath. Il.Γ. ἀμφίπολος, inquit idem Il.ζ. οὐ μόνον ὄνομα δούλικὸν, hoc est, nomen seruile, sed etiam epitheton τύμβῳ ἀμφιπολιμβρύκω, ὅ ἐστι κύκλῳ περιδρομβρύω. De 4. Circes famulis epulum apparantibus, paulò antea dictum est. Il.λ. fit mentio famulæ Nestoris, quæ ipsi, & Machaoni prandium parauit. Sic. Od.ο. Menalus:

——ἢ ἀλόχῳ ἠδὲ δμωῇσι κέλευσε
Δεῖπνον ἐνὶ μεγάροισι τετυκεῖν ἄλιος ἔνδοθι οἴκου. Et Od.τ. eiusdem rei habet exemplum, vbi Euryclia iubet ancillis suis epulas adornare: opera porrò, actionesue ad conuiuia pertinentes, quæ ab Homero ancillis tribuuntur, hæc sunt: Domos verrere, atq; aspergere, siue tingere, secundùm illud Od.τ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

——αἱ μὲν δῶμα κορήσατε ποινύσασαι,

Id est, πονησάμεναι, hoc est, summo studio atque labore ædes verrite: τὸ κορήσατε δ' ὧδε, ἐκ τοῦ σαρώσατε, καλλύνατε: vnde κορημα, τὸ σάρον, siue στέρημα, & scopæ quibus verrimus (quas etiam κόρυθρον) & sordes, quæ domum verrendo abijciuntur: Addit ῥάσατε, &c. inspergite, irrigate, scil. vnguentis odoriferis. Item thronos, siue sedilia stragulis vestibus sternere: vt,

——ἐν δὲ θρόνοισ' ὑποποιητοισι τάπησιν

Βάλλετε πορφυρέης. *ibid. Sic Od. κ. de Circes ancillis.*

——ἦ μὲν ἔβαλλε θρόνοις ἐνὶ ῥήγια καλὰ.

Πορφύρεα καθύπερθε, &c. *Item mensas spongijs abstergebant, & pocula emundabant, secundùm illud Od. Υ.*

——αἱ δὲ κατὰ τραπέζας

Πάσας ἀμφιμάσαθε, καθήρατε κρητῆρας,

Καὶ δέπα ἀμφικύπελλα τετυγμένα. *Mensas item extendebant, ijsdem cùm pocula, tùm canistra imponebant, secundùm illud Od. κ. de Circes famulis.*

ἡ δ' ἑτέρη πορπάξασ' ἐθὲ θρόνον ἐτίταινε τραπέζας

ἀργυρέας, ἐπὶ δὲ σφι τίθει χρύσεα κάνεια.

Item vinum in Cratere miscebant, & pocula porrigebant, Ibidem,

ἡ δ' ἐτέρη κρητῆσι μελίφρονα οἶνον ἐκίρνα

καδ' ὦν ἐν ἀργυρέοισι, τίθει δ' ἐπὶ κύπελλα.

Solebant item aquam adferre, & ignem accendere: Ibidem,

ἡ δ' ἐτέρη ὕδωρ ἐφόρει, καὶ πῦρ ἀνέκαιε

Πολλὸν ὑπὸ τρίποδι μεγάλῳ, &c.

Item Od. Υ. ταὶ δὲ μετ' ὕδωρ

ἔρχεσθε κρήνηνδε, καὶ ὄτρυνε θᾶσσον ἰοῦσαι.

Manibus item aquas infundebant, secundùm illud Od. A.

Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ὑπέχουε φέρουσα

Καλῇ, χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος.

Νίψασθαι. ——

Cibos quoque mensis imponebant. Hinc tritum illud apud Hom.

Σῖτον δ' αἰδοίη παρέθηκε φέρουσα,

ἔδεσσι πολλ' ἐπιθεῖσα, χαριζομένη παρεόντων.

Et eodem in libro,

Σῖτον δὲ μνῶαι παρενήνεον ἐν κανέοισιν.

Ministri autem masculi θεράποντες, ὑπηρέται, ἀγήνορες, ἀκόλουθοι, ἄμωες, κήρυκες appellantur δ' μῶες καὶ δ' μῶϊδες παρὰ τὸ δεδμῆσθαι, metaphorâ ductâ à iumentis subiugalibus, quæ domita facilius iugum subeunt, & commodius atq; tranquillius incedunt. δ' μωὸς, δ' μῶος, ὁ δ' μῶϊδ. vnde & δμωαὶ, δμωίδες, eodem teste. Hodie quoq; passim partim pueri, partim puellæ atq; adolescentes solent mensæ ministrare.

Tertia differentia est secundùm vitæ conditionem atq; sortem vel seruilem, vel liberam: nam vel serui vel liberi & ingenui solent ministrare. Veteris olim, ὡς ὅτι τὸ πλεῖστον, seruorum opera cùm alijs in rebus, tùm in conuiuiorum apparatu & administratione vtebantur, vt passim ex veterum monumentis constat. Erant autem seruorum atq; seruarum apud alias atq; alias gentes variæ nationes, conditiones atque differentiæ, de quibus plura videre licet apud Athen. lib. 6. vbi Ægineticarum, Atheniensium, Chiorum, Cretensium, Corinthiorum, Heracleotarum, Nicia, Romanorum seruorum meminit, variasq; singulorum conditiones explicat. Ab Hebræis generali nomine עבדים Græcis, δοῦλοι, à Latinis, Serui & Mancipia. Appellantur οἱ δοῦλοι, vt Clitarchus inquit in libro de linguis, ἄζοι, θεράποντες, ἀκόλουθοι, διάκονοι, ὑπηρέται: præterea πάλμονες, λάτρεις. Amant as ἰρκίτας, vult appellari τὺς κατὰ τὺς ἀγρὺς οἰκέτας: Hermon. de linguis Cretensibus, μώτας vult dici τὺς ἐυγενεῖς οἰκέτας. Seleucus autẽ ἄζης, τὰς θεραπαίνας, & θεράποντας: Χαιρήμων δὲ τὸν δοῦλον, καὶ βολίζειν: σύνδρομα autem δουλέκδουλον, ἀμφίπολον δὲ, τὸν ἐφ' ὑφ' ὑποπτερομφίνλω. οἰκέτης vocabulum ibidem partim ποινὰς θεράπαινας. ἀκόλουθον δὲ, τὸν ἀκροδρομφίνλω.

δοῦλον, hoc est, seruum: partim τὸν κατὰ τὴν οἰκίαν διαφέροντα, etiamsi liber sit, significare demonstrat. Ibidem etiam οἰκέτης, & δοῦλον ex Chrysippo hanc affert differentiam, quod δοῦλος sit etiam ἀπελεύθερος, libertus: οἰκέτης autem, δοῦλος τῆς κτήσεως μὴ ἀφειμένος, ἀλλα κτησαμένος καὶ τεταγμένος. Athenienses suos clientes θῆτας, à seruitute: Lacedæmonij εἵλωτας, Helotas, qui bello victi, victoribus seruiebant, Mariandyni διφθόρους hastiferos. Thessali seruos suos πενέστας appellabant, ob paupertatem, τὺς μὴ γόνει δ' ἁλῶς, ἀλλὰ πολέμου δὲ ἑλωκότας, ab initio μενέστας dictos ἀπὸ τοῦ καταμένειν, hoc est, permanendo: quòd Boeoti qui Arnæam incolebant, pacta cum Thessalis seruarint, quibus se in seruitutem addixerant, ne educerentur ex regione, aut perimerentur: dicti sunt etiam θητοπελοικέται. Cretenses famulos in ciuitate χρυσοκτήτους: in agris ἀμφαμιώτας: (forsan quòd circà hamas versarentur) eos qui erant indigenæ, in bello autem vicissim, ex sorte κλαρώτας vocabant. Κλαρώτας inquit Cretenses seruos appellabant ἀπὸ τῆ γενομένη κλήρη, ab ea sorte, quæ eorum gratia fiebat. His statuta, atq; solennia erant festa, quibus liberi ciuitatem non ingrediebantur, sed serui rerum omnium erant domini: atq; liberos flagris cædere poterant, si voluissent. Verùm de variis hisce seruorum nominibus, si vis, vide plura apud Athen. lib. 6. & Pollucem, Suidam, & Cæl. lib. 25. cap. 8. vide etiam de ijsdem Eustath. in Il. O. Est autem hîc obseruandum, in sacris quibusdam apud veteres nefas fuisse seruorum opera vti. Sic enim apud Coos, quando Iunoni sacrificia fiebant, nefas erat seruum templum ingredi, multò minus degustare aliquid eorum, quæ erant appositа, vt testis est Athen. lib. 6. & lib. 14. idem confirmat Macarei, & Phylarchi testimonijs, cuius hæc sunt carmina:

Σάρεται οἱ μᾶναι μὲν ἐλεύθεροι εἰς ἱερουργοὶ,

Ἀνδρασι θεσπεσιοσιν ἐλεύθερον ἄμαρ ἔχοντες,

Δοῦλον δ' οὐκ ἄμπαυε εἰσέρχεται οὐδ' ἠβαιόν.

Idem testatur lib. 6. Phorbantis quoq; sacrificia per liberos tantum ministros fieri fuisse solita, nec seruum quenquam accedere fas fuisse: cuius ibidem consuetudinis causa commemoratur. Exempla contra lib. 14. festorum atq; constitutorum quorundam ab Athenæo afferuntur, in quibus Domini seruis ministrant, de quibus lib. 1. dictum est. Luc. 12. dicitur Dominũ succinctum seruo vigilanti, quem accumbere facit, ministraturum esse. Philo de vita victuq; Theoretarum, hoc est, contemplationi deditorum differens, dicit illos in solennibus suis conuiuijs liberorum tantum, non mancipiorum ministerijs vti, propterea quod seruitutem cum natura pugnare existimant, quæ omnes liberales, & æquales genuit: cuius legum auaritia contemptrix inæqualitatem, ceu malorum fontem, ei præferent, inferioribus necessitatem imposuit, vt iussa potentiorum facerent. Itaq; in sacris illorum conuiuijs nemo adest seruus, ingenui tantum ministrant. Hodie inter Christianos, quoniam seruitutis locum non habet, huiusmodi ministeria epularia per seruos atque ancillas conductas peraguntur.

Quarta, & quidem latissimè patens ministrorum quorumcunq; siue illi sint serui, siue liberi, est secundùm illorum opera, actiones seu ministeria. In loco Euangelij, quem proposuimus, mentio fit ἀλλὰ ἀφεστώτων, & ποιμαίνοντ, hoc est, arantis atq; pascentis, scil. oues. Nam ποιμήνας, vt Grammatici volunt, propriè sunt cuium pastores seu custodes (vnde perperam in Latinis libris additur, boues, cum oues fortasse auctor scripserit) vt bum, βικόλοι: caprarum, αἰπόλοι: suum, συβόται: equorum, ἱπποφορβοί. Sunt itaq; alij serui rustici, quos ἀμφαμιώτας, & ἐρκίτας: alij vrbani, quos χρυσοκτήτους Cretenses nominarunt, vt paulò antea dictum est. Verùm nos omissis alijs operibus, de conuiuialibus tantùm dicemus, id quod nostri est propositi.

Primò ergò illi, qui ad conuiuia vocabant, seu inuitabant, à Græcis κλήτορες, & λειτουκλήτορες communiter, & speciatim, teste Athenæo, qui Regibus ea in re ministrabant λειδάξοι, siue λιδάξοι: à Latinis Vocatores sunt appellati, de quibus vide suprà tit. de Inuitatione. Κλήτορες, Vocatores.

Deinde qui obsonia coemebant, eaq; coquis tradebant, à Græcis ὀψῶναι, & ἀγορασταὶ: à Latinis obsonatores fuerunt dicti, de quibus vide similiter suprà tit. de Obsonatione. σπάνιον δὲ καὶ ἀγορασίλω τὸν τὰ ὄψα ἀνούμενον, νυνὶ δὲ ὀψωνοῦντα πᾶν. Xenoph. lib. 2. Apomnemoneu. δήκουον δ' ἂν καὶ ἀγορασίλω τὸν τοιοῦτον θεσσαλικῷ θεσσικὰ λαβεῖν. & apud Menandrum: φειδωλὸς ἦν, καὶ μίζ, & ἀγορασὴς, ὀψώνλω Aristoph. vocauit. Athen. lib. 4. Obsonatores.

De ijs porrò, qui in cibis parandis, coquendis, condiendisq; sunt occupati, suprà satis est dictum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Scoparius. Scoparius eleganter vocatur conuerritor, hoc est, minister ille, qui scopis verrit domum, pauimentum, & cuncta venustat, quòd Homerus ancillis tribuit, vti supra dictum est.

Peniculi. Peniculos similiter Lazius vult dictos esse seruos, qui peniculo, seu penicillo mensam abstergebant, ac insternebant. Erat namq; peniculus instrumentum ad mundandi vsum accommodatum, à pene, id est, cauda animalis denominatũ. qua similiter, vt nunc, mensæ abstergebantur, Ein par wisch. Meminit Plautus in Menæchmis, sub persona parasiti,

Inuentus nomen fecit Peniculo mihi,
Ideo quia mensam, quando edo, detergeo.

Moris fuit apud veteres, vt primis mensis sublatis, puerorum alius mensam pertergeret, alter quæ in humum ceciderant, sublegeret, id indicat Horat. 2. Satyr. 8. his carminibus:

His vbi sublatis, puer altè cinctus acernam
Gausape purpureo mensam prætersit: & alter
Sublegit quodcunq; iaceret inutile, quodq;
Posset cœnantes offendere. Et Lucil.
Purpureo cersit tunc lætas Gausape mensas.

Spongis quoq; vsos ad mensas tergendas, ex illo Martial. carmine apparet,

Hæc tibi fortè datur tergendis spongia mensis,
Vtilis expresso quum lenis imbre tumet.

Hinc sæpè apud Homerum ἀσύγοισι τραπέζας δαινυμένοισιν. Od. A. de ministris verba facientis.
Οἱ δ' ἄλλοι ἀσύγοισι πολυχρύσοισι τραπέζας Nίζον.

Lectisterniator Lectisterniatorem Plautus eleganti vocabulo appellat eum, qui lectis, mensisq; sternendi præest: Sic enim ait in Pseudolo,

Tu esto lectisterniator, tu argentum eluito, atq; id extruito,

Hoc est, ex thecis expromptum dispONito, seu componito. Sedilia, lectos, mensas, sternendi ministrium, vt & pocula eluendi, Homerus Od. Υ. ancillis assignat, vt paulò antea dictum.

Atriarij. Serui atriarij, siue atrienses dicebantur, qui supellectilem, signa, tabulas, cælatum argentum, custodire, tergere, vngere, verrere, spargere, exponere solebant, vt ex Cic. paradoxo vltimo, Columell. lib. 12. & alijs ex locis constat, qui etiam supellectilicarij videntur in Iure dici. Hodie qui in cõuiuijs solennioribus vasorum aureorum, atque argenteorum custodiæ præst, vulgò Silbermeister/ hoc est, argenti magister Germanicè appellatur.

Dapiferi. Sunt præterea alij, qui ciboriam coctos inferunt, mensæq; apponunt, qui dapiferi à Latinis, à dapibus ferendis, dicuntur, teste Perrotto, quæ dictio apud nullum antiquum auctorem, quòd sciam, reperitur: Germ. Truckſäß/ quasi trug das äſſen, à ferendis epulis appellantur. Apud Athen. lib. 5. δεῖπνοι τὰς παραθέσεις (fercula apposita) φέροντες appellantur in descriptione conuiuij Ptolemæi. Possint forsan etiam λεπτροφόροι dici, secundum illud Nonij, Λεπτροφόρ& lati. & τὸν λεπτροφόρον Pollux dixit ex Lysia. Διτροφόρον, discifERum Hier. appellat: Talem, inquit, Διτροφόρον inedia meruerat hebdomadis, de Abacuc verba faciens, qui Danieli ferebat prandium. Plutarch. 1. Symp. prob. 2. dicit τοῖς ὀψοποιοῖς, καὶ ταπεζοκόμοις, hoc est, coquis, & mensis ministris curæ fuisse, quid primò, quid secundò, medio, vltimoue loco apportarent. Id porrò μαγειρικὸν fuisse officiũ, cùm ex hoc, tùm ex illo Athenæi loco videtur posse colligi lib. 2. cap. 7. vbi dicit, morem fuisse in conuiuijs, vt conuiuatori, postquàm is accubuisset, libellus daretur prius, in quo descripta erant fercula, vt sciret quòd nam obsonium coquus adferret. Officium cibos apponendi apud Homerum crebro τῇ ταμίῃ, hoc est, promæ, & ancillis tribuitur. Abrahamus cum tres illos viros hospitio excepisset, ipsemet butyrum, lac, & vitulum paruum illis apposuit, & stans iuxta eos sub arbore illis scil. ministrauit. Sic sæpenumero ipsi vel patres, vel etiam matres fam. cibos inferre, atq; apponere solent. Cotym quoq; regem Thraciæ in nuptiali conuiuio filiæ suæ legimus apud Athen. lib. 4. accinctum, ζωμὸν, hoc est, ius in choa argentea intulisse, & conuiuis apposuisse: qui etiam ibidem primus dicitur ebrius fuisse. Apud Homerum plerunq; legimus ταμίλω, & ἀμφὰς, hoc est, promam, & ancillas panem mensæ imposuisse: λαῖτας autem patinas carnium,

Gene. 18.

Δαῖτας δ' ἐκ πρειῶν πίνακας παρέθηκεν ἐδητύος Sic
Πασσάων. Od. A.

Sic 1. Sam. 9. Tabach, id est, coquus Samuelis Sauli armum apposuit. In Euangelio aliquoties legimus ipsos Christi discipulos dapiferos egisse. Sic enim Marc. 8. cibum à Christo acceptum, & benedictum παρέθηκαν (vnde fercula ab Athen. παραθέσεις dicta) apposuerunt. Marci similiter 6. & Matth. 14. Christus pisces duos, & panes quinq; primò dedit discipulis, vt illi deinceps populo ea distribuerent. Id quòd fecit, auctore Theophilacto, vt discipuli suis manibus cibos illos attrectarent, tantò altius miraculum illud memoriæ suæ imprimerent, atq; infigerent. Apud Gallos Panetarij dicti cibos offerunt, & apponunt, & aperientes patinas, frusto panis cibum degustant, qui per Valetsrenchans dictos dissecatur.

Diuisores ciborum. Sunt qui cibos apte, artificioseq; diuidunt, dissecant, atq; distribuunt, qui à Græcis τομεῖς, & δαῖτροι appellantur. Homerus Od. Λ.

Καὶ δοιὼ θεράποντε δατὴρ ἐν μοῖρα δαίζετον ἀνδρῶν.

Hinc Eustath. colligit Heroum illorum frugalitatem, qui, cùm tot essent numero, duos tantùm habuerunt ciborum diuisores. A Latinis structores fuerunt vocati obsonia incidendi periti. Iuuenal. Satyr. 5. Structores.

Structorem interea, (ne qua indignatio desit)
Saltantem spectas, &c. & Satyr 9.
Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis Pergula, &c.

Martialis, Et quæ non egeant ferro structoris ofellæ.

De his infrà plura. Athenæus lobæ regis testimonio comprobat ταπεζοκόμον Græcorum, & structorem Romanorũ eundem esse. Porrò μαγειρικὸν, hoc est, coquorũ olim munus fuisse cibos diuidere vel ex illo Platonis loco apparet, vbi Dialecticos rudes, & imperitos res benè diuidendi ineptis coquis comparat, qui cibos malè diuidunt, ac potius discerpunt: ad quod etiam Paulus verbis illis διστομεῖν τὸν λόγον videtur alludere. In Euangelio ipsum aliquando Christum in miraculosis illis suis epulis legimus panes frangentem, καὶ τοὺς ἰχθύας μερίζοντα, hoc est, diuidentem, Mar. 6. Sic sæpenumero ipsi conuiuatores, atq; patresfamiliàs munere illo funguntur. Galli regis structores Valets trenschans appellant: Germanicè ſtirſchneyder vocantur. Eustath. vult ἐλιαῖον quoq; esse, qui à posteris sic dictus Λαίδε.

Præguſtatores. Sunt qui cibos, pocula, præguſtant, qui à Græcis, teste Athenæo lib. 4. προγεύσται, & ἐλαιαῖοι fuerunt vocati ἀπὸ τοῦ ἐλαίου τοῦ βασιλέως πρὸς ἀσφάλειαν. Ibidem etiã dicit, eum qui à Romanis προγεύστης, hoc est, præguſtator dictus est, à Græcis προτένθλιν fuisse appellatũ. προτένθλις, teste Suida, etiam μετάβολον, hoc est, propolam, & λιχνὸν, siue ὀψοφάγον, & πρὸ καιροῦ τοῦ προσφαγοῦ δόμβον, hoc est, voracem significat. Eustath. id ἐλαῖον quoq; vult προγεύειν dici. Fuit ergò hæc præguſtandi consuetudo antiqua, cùm Græcis, tùm Romanis vsitata. Herodianus, auctor grauissimus, scribit Principes olim solitos vti medicamento, quo venenum arceretur, non ignaros, opinor, suam vitam dolis, insidijsq; peti solere. Nam, vt ait Xenophon, nusquam homines faciliores captu sunt, quàm in potu, cibo, balneis, lecto, & somno. Quamobrem Mithridatem ferunt veneni metu, antidoto, quæ Mithridatica dicitur, præmuniri solitum: & apud Abyssinos cornu Monocerotis regijs mensis imponitur, quo explorant ministri, si quod toxicum epulis inditum sit. Quæ ratione factum est, vt Principes fidissimos ministros ab epulis habuerint, qui cibum mensæ apposítum, & in frusta dissectum præguſtarent, & explorarent, ne venenum misceretur. Hinc Suetonius in Claudio: Et veneno quidem occisum conuenit: vbi autem, & per quem dato, discrepat. Quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus, per Halotum spadonem præguſtatorem. Alij domestico conuiuio per ipsam Agrippinam, quæ boleti medicatum auidissimo ciborum talium obtulerat. Tacitus idem tradit, scribens: Halotum solitum inferre epulas, & gustu explorare. Idem lib. 13. Illic epulante Britannico, quia cibus, potusq; eius delectus ex ministri gustu explorabatur, ne omitteretur institutum, aut vtriusq; morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. In monte Viminali in quadã vinea talis reperta est inscriptio, teste Lazio: Votum Syluano soluit libens merito. T. F. Diadumenus Luruesianus præguſtator Augusti. Alexandro Magno ab Iola Antipatri filio præguſtatore venenũ fuit porrectum. Xenophon in lib. qui inscribitur Hieron, vel Tyrannus, inquit, neq; cibis, neq; potui confisus bibit, sed priusquàm primitias horum Dijs persoluat, ministri securitatis gratiæ guſtare iubentur, ne quid mali in his bibant, aut comedant, Athen. lib. 4. Ad eandem consuetudinem alludit Iuuenal. lib. 1. Satyr. 6. his verbis:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vos ego pupilli moneo, quibus amplior est res,
Custodite animas, & nulli credite mensæ.
Liuida materno seruent adipata veneno.
Mordeat ante aliquis, quicquid porrexerit illa
Quæ peperit, timidus præguſtet pocula pappas.

Item Horat. in illo apologo muris vrbam, qui ruſticum hoſpicio conuiuioq; excepit 2. Satyr. 6.

——nec non vernaliter ipſis Fungitur officijs, prælambens omne, quod affert.

Præguſtator quis.

Hoc est, Lambino interprete, præguſtans: an, vt hoſpitem ad liberaliter epulandum inuitet, ac prouocet? an, vt omnem veneni ſuſpicionem remoueat? Hinc ergò præguſtatorem miniſtrum appellamus, qui primitias ciborum, antequam dominus, guſtat, quo ſine ſuſpicione veneni dominus ſecurus epulis fruatur. Germanis Credentzer / *quia nimirum illi domini ſui ſalus concreditur. à Gallis eſcuyer trenchant, & eſchauſon appellatur.*

His proximi ſunt illi, qui poculis, atque poculentis miſcendis, temperandis, infundendis, præguſtandis, porrigendisq; præſunt, qui à Polluce ſimiliter τῇ ὑπηρεσίᾳ συμποτικῇ, hoc est, miniſterij conuiuialis annumerantur.

Maſthe.

משקה *Maske apud Hebræos cùm potum, atq; poculum: tùm eum, qui potum dat, ſiue pincernam ſignificat, Gen. 40. vbi pincernæ regis Pharaonis fit mentio: & Nehemiæ cap. 1. ſub finem. Nehemias appellatur Maſce regis Artaxerxis: vndè initio cap. ſequentis, vinum, quod erat ante regem, leuaſſe, eiq; dediſſe dicitur. Nomen autem* משקה *Maskè factum est ex participio, & deriuatum à verbo* שקה, *quòd emittere liquorem aliquem propriè, vereq; ſignificat. Cumq; & potanda animantibus aquæ per canales emittantur, & ad præbendum hominibus potum, vina, reliquaq; potionum in pocula è cantaris effundantur, ad officium præbendi potus, huius verbi vſus non inepte tranſlatus est. Dictus quoq; est Nehemias* חתרשתא, *Hathersata quòd illi Iudæorum primates liberum vini vſum fecerint, quò ſine culpa officio pincernæ regij vti poſſet, cùm Iudei caeteri Danielem imitati, cibo, vinoq; regio, ceu re immunda, abſtinerent. Vnde voluns compoſitum eſſe à* חתר *Hethir, hoc eſt, licentiam dedit, ſeu facultatē conceſſit, &* שתא *Schata, id eſt, bibere Chaldæorum lingua. Quo fortaſſis pertinet etiam quòd R. Abenezra perbibet, hoc apud Chaldæos eſſe dignitatis nomen. Idem autem* חתיר שתא, *Hetir ſchata, id est, diſpenſans, aut præbens potum Hebræis eſſe poteſt, qui modò* משקה *Maskè hoc eſt, pincerna dici ſolet.* מסך *Maſac quoq; Hebræis est vinum infundere, vel etiam miſcere, Iſa. 19. Pſal. 102. Fuit autem hoc munus apud veteres plenum dignitatis.*

Οἰνοχόοι.

Græcè, qui illo funguntur, οἰνοχόοι *ſiue etiã* οἰνοχοάμβροι *Philoni appellantur,* ἀπὸ τοῦ οἰνοχοεῖν *ſeu* οἰνοχοάειν, *hoc est, vinum infundere, pocula miniſtrare. Cic. quod licet propriè, vt Euſtath. annotat in Ιλ. Α. de vino dicatur, vndè etiam* οἶνον οἰνοχοεῖν (νι βελλὼ βαλέειν) *ſæpe legimus tamen etiam de nectare dicitur, ſecundùm illud Homeri Ιλ. Α.*

Βυκολέειν.

Ωινοχόει, γλυκὺ νέκταρ ἀπὸ κρητῆρος ἀφύσσων.

Vt βυκολεῖν *apud eundem poëtam catachriſticῶς de equis dicitur, ſecundùm illud,*

Τὰ ἔριφοι μὲν ἵπποι καὶ τὸ ἴλαος (*eſt enim equus animal φιλόλυδον, καὶ χαίρον ὕλῃσι, καὶ τοῦ θαλερῆς πόᾳ ὑδ' ἀτάρ*) βυκολέοντο: *cum equorũ paſtores propriè ἱπποφορβοὶ appellentur. Sic* ἑορτομεῖν σκέλεσι, οἰκοδομεῖν πόλιν ἢ θυσιαστήριον. Τὸν πότον δ' ξηκονεῖτες *apud Celtas. Ath. Lacedæmonij Pincernæ munus obeuntes.* οἰνοχόη *vas, in quo vinum in pocula infunditur: trullam nonnulli interpretat. at Budæus vrceolum Latinè dici annotat,*

Οἰνοχόη.

Μηδ' ἔποτ' οἰνοχόλου πιθήμενος κρατῆρος ὕπερθεν
Πινόντων, ὀλοὴ γὰρ ἐπ' αὐτῷ μοῖρα τέτυκται. *Heſiod. 2.*

Οἰνοχόημα. Οἰνοχοΐα. Ἀρχοινοχόος Ἀρχοινοχοεία. Gen. 40.

Οἰνοχόημα, *id quod à pincerna infunditur. Plutar. in Phocione accipit pro vino, quod in epulis infunditur cõuiuio.* οἰνοχοεία, *vini infuſio, munus pincernæ apud Suidam.* ἀρχοινοχόος, *qui Principem inter Pincernas, ſeu Pocillatores locum habet. Vnde* ἀρχοινοχοεία, *dignitas, & officium eius, qui principem inter pocillatores locum obtinet: cuiuſmodi fuit ille Pharaonis regis pincerna ſter, qui etiam* שר *Schar, id est, princeps pincernarum appellatur. Ab Herod. lib. 3.* οἱ ἀφ' ἑστίης ταμίαι, ἀνὰ κύλικες, *hoc est, à calicibus, ſeu poculis pincernæ appellantur. Fuiſſe autem munus hoc cùm antiquum, tum honorificum, cùm ex ſacris, vt paulò antea dictum est, cùm ex prophanis quoque liberum conſtat*

conſtat. Athen. lib. 5. Veteres ſua conuiuia ad Deum referentes, coronis deorum proprijs vtebantur, & hymnis, atque odis: nec erat vllus ſeruus qui miniſtraret, ſed liberorum virorum pueri pocula miniſtrabant: affert exemplum filij Menelai, & Mercurij, qui apud Sappho vino infundendo præfecti. Idem lib. 10. οἰνοχόων, *inquit,* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ εὐγενέστατοι παῖδες, *hoc est, Pincernæ munere fungebantur apud veteres pueri nobiliſſimi, vt filius Menelai, ſecundum illud Od. ο.*

οἰνοχόει δ' υἱὸς Μενελάου κυδαλίμοιο.

Filius eximij Menelaï vina miniſtrat.

Hinc Euſtath. in Od. Α. non oportet exiſtimare Homericos pincernas ſeruos fuiſſe: nullus enim ſeruus, ſed iuuenes liberi, & ingenui munus illud obibant, vt Menelai filius, licet ſponſus, in ipſis nuptijs. Euripidem quoque poëtam, cùm esſet puer, vinum miniſtraſſe Athenis ijs, qui ὀρχησταί, *hoc est, ſaltatores dicti ſunt, (propterea quòd circa Apollinis Delij aram, in Thargeliorum feſto, ſaltabant) Theophraſti, & Hieronymi Rhodij teſtimonijs probat. Sappho quoque, inquit, ſapiens Larichum fratrem vbique laudat eo nomine, quòd Mitylenæis in Prytaneo vinum miniſtrarit. Apud Athenienſes non ſolum* οἰνοχόοι, *ſed* οἰνοπῶλαι *quoque erant, qui fuerunt magiſtratus* οἱ ἐφεώμενοι τὰ ἐν τοῖς λείπνοις, εἰ κατ' ἴσον πίνοιεν οἱ συνόντες, *hoc est, qui obſeruabant an æquè biberent ij, qui conuenerant, qui magiſtratus erat frugalis, teſte Philino Rhetore, qui etiam docet tres fuiſſe* οἰνόπωλας, *qui cœnantibus* λύχνους, καὶ θυμιαλλίδας, *hoc est, lychnos, & funalia miniſtrabant, quos etiam nonnulli* ὀφθαλμοὺς, *hoc est, oculos vocarunt. Ariſtoph. interpres* οἰνόπωλας τοὺς οἰνοφυλακας *interpretatur: vt* λιτόπωλας τοὺς τὰ ἁπλούστικὰ λίνα φυλάττοντας, *in comœd. Pace. Polluci* οἰνόπωλος, *ὁ τὸν οἶνον ἐπιβλέπων. Verùm hi, vt ſuprà dictum, potiùs conuiuiorum dominis, quàm miniſtris videntur annumerandi. Apud Epheſios addit Athenæus* οἱ οἰνοχοοῦντες πίθοι, *hoc est, vinum miniſtrantes iuuenes in feſto Neptuni* ταῦροι, *hoc est, Tauri nominantur, teſte Amerin.* Ταῦροι. *Helleſpontici Pincernam* ἐπαγχύτην, *hoc est, infuſorem appellarunt: vt* κρεονομίαν, κρεωδαιτίαν, *hoc est, carnium diſpenſationem, carnium diuiſionem, teſte Demetrio Scepſio. Deorum quoque pocillatricem nonnulli* Ἁρμονίαν, *id est, Harmoniam, ſine Concordiam finxerunt: Alcæus, atque Sapho, Mercurium: nonnulli etiam* ἥβην, *hoc est, Hebem (poſtea Ganymedem) forſan quia* συμπότια ἡβωντήεια *appellantur. Sic Vulcanum quoq; Homerus Deorum pincernam facit* Ιλ. Α. *Veteres quoq; κήρυκας appellarunt huiuſmodi munere vtentes, Homerus* Ιλ. γ. Κήρυκες

Κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστυ, φέεσθον θεῶν ὅρκια πιστὰ,
Ἀρνε δ' ἰδὼν, καὶ οἶνον ἐυφρονα, καρπὸν ἀρούρης
Ἀσπὸν ἐν ἀϊγείῳ, φέρε δὲ κρητῆρα φαεινόν.
Κήρυξ δ' αἶψ', ἢ δ' ἐκ χρυσείας κύπελλα. *Hoc est.*
Fœdera fida Deûm præcones ferte per vrbem
Cernere erat, binos agnos, iucundaq; vina
Agrorum fructus, portarunt vtre caprino
Idæus præco ſimul his cratera nitentem
Attulit ex auro ſplendentia pocula ſuluo. *Et rurſus,*

ἀτὰρ κήρυκες ἀγαυοὶ
ὅρκια πιστὰ θεῶν σύναγον, κρητῆρα δ' ἰὸν οἶνον
Μίσγον, ἀτὰρ βασιλῆσιν ὑδωρ δόσαν χεῖρας ἔχεσθαι.
Sed præcones ſplendidi
Fœdera fida Deûm tulerant, crateréq; vinum
Miſcebant, manibus fuderunt regibus vndam.

Cledemus autem τὰς μαγείρους vult κήρυκας appellari. Denique Clinæ, quæ Ptolemæo Philadelpho pocula miniſtrauit, exemplum adducit, cui, teſte Ptolemæo Ageſarchi filio, multæ ſtatuæ in Alexandria vrbe fuerunt erectæ μονοχίτωνες, hoc est, tunicatæ, χιτῶν (*quòd fuit pocula genus*) *manibus tenentes. His exemplis Athenæus probat pincernarum munus in magno apud veteres præmio, atque æſtimatione fuiſſe.*

Οἰνοχόη *porrò munus (quod Homerus non viris ſolum, verùm etiam fœminis tribuit) in his ferè conſistebat.* Οἰνοχόη munus in quibus conſistat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Primò, vt vult Pollux lib.6. cap.15. τὰ σκεύη τὰ κατὰ πόμα ἐκπλύνειν, ἐκμάττειν, κλύζειν, καὶ καθαίρειν, *hoc est, pocula eluere, abluere, & purgare.*

Κρατὴρ unde. *Deinde vinum aqua miscere atque temperare in cratere, qui inde denominatus fuit.* Κεραννὸς enim ἀπὸ τοῦ κεράω, κεράσω, *Ionicè* κρητὴρ ἀπὸ τοῦ κρῶ, κρήσω; *vnde etiam* ἔκκρησον, & ἔκκεσον, ἔκκητον τὸν κέρατον, *ex cratere, vel* κατακρίζειν τὸ συμπίνειν. *inde etiam forsan* κρήτη, & κρὶς, *id est, Creta, & Cretensis, Eustath. in Odyss. A. Hom. Odyss. A. de Procorum ministris, quos* κήρυκας, & ὑδροχόους ἀναβάπτοντας *vocat,*

Οἱ μὲν ἀρ' οἶνον ἔμισγον ἐνὶ κρητῆρσι καὶ ὕδωρ.

Eustath. Alludit ad notationem Crateris, qui sic dictus, ὁμὰ τὸ τοιαῦτα συγκεράδαι, ἤτοι μίσγεσθαι: unde & μισγάγκεια *in Iliad. Et Odyss. E.*

ἐν δ' ἄρα κισσυβίῳ κίρνα μελιηδέα οἶνον.

De Eumaeo Vlyssem hospitio excipiente. Et Odyss. E.

θεὰ (Calypso) παρὲθηκε (Mercurio) ἐδώδιμα πάντα,
ἀμβροσίης πλάσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν. *Et Il. Iota,*
Μείζονα δ' ἦ κρητῆρα μολοντιὺς ἷδε καθίσα
Χωρότερον δὲ κέραιρε. *Et Odyss. K. de Circes famulis,*
ἣ δ' ἐξίτ' κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἔμειρα
ἡδὺ κεράσσασα.

Crateras autem vino aqua mixta implebant ad summum. Hom. Odyss. A.

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο
Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσιν ἐπάρξαμενοι δεπάεσσιν.

Eustath. dicit pincernas illos heroum, sedulò dedisse operam, vt incrateras bene, atq; decenter vinum infunderent. ἐπιστέφεσθαι *autem* κρατῆρας, *hoc est,* στέφεσθαι ἐπὶ τοῖς χείλεσι ἐμπιμπλάμενα, *coronari, est vsque ad labra implere. Implebant autem ad summum boni ominis ergò, ex* ἐπιστέφεσθαι κρατῆρας *malloni vperxeleis potè tus kratheras poiein: cui oppon.* σκεδάσαι *apud Pausaniam, id est,* σκεδάσαι, *vt* ἐπιστέψαι *est potum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Item poculum vini alicui administrare. Apul. lib. 6. Tunc poculum nectaris, quòd vinum Deorum est, Ioui quidem suus pocillator ille rusticus puer, cæteris verò Liber ministrabat. Item ministrare bibere. Cic. in Tusculana: Ne cũ ego audio Ganymedem à Dijs raptum ait propter formam, vt lo. ui bibere ministraret. A crystallinis quoq; (scilicet poculis) dictos fuisse seruos quosdam pocillatores Laxius inscriptione quadam vetusta probat. Apud Romanos, vt testis est Athenæus lib. 14. ὑγιείαι τῷ παίδων τῶν λειτουργίαν ταύτην ἐπιτελοῦσιν ἐν ταῖς δημοτελέσι τῷ Διονύσῳ, hoc est, etiam nobilissimi puerorum huiusmodi ministerio fungebantur in publicis populi sacrificijs, Æoles omnino imitantes. Hæc de Pincernis, seu Pocillatoribus veterum, quibus addatur id, quod Ambrosius inquit in libro de Helia, & Ieiunio cap. 8. Instar statuæ pincernæ dextera summo gelu riget. Ille infrigidas exercet manus, marmora lauaturi, &c. Videtur ad consuetudinem antiquam vina niuibus atq; glacie refrigerandi alludere, de qua suo in loco. Hodie pincernarum, ac pocillatorum (quo ministerio vtriusq; sexus homines funguntur) maximus est vsus: quorum similiter maximus improbis vina depromendi, & infundendi laboribus defatigantur, quasiq; rigent. Et vt antiqui Reges, atq; Principes, sic multò magis nostris quoq; temporibus crescente nimirum hominum per fidia, imò iam ferè ad summum perducta, ijdem cibi, potusq; prægustatoribus vti coguntur, (quos nonnulli per iocum Beschleuner appellant) qui porum Regibus, atq; Principibus administrantes, scypho aureo, vel argenteo hausium vinum in alium infundere, & prægustare solent, ad antiquorum imitationem. De Imperatoris recens creati dapiferis, atq; pocillatoribus (qui sunt Electores, Principes) suprà in descriptione epuli Imperatorij dictum est. Plæraq; eorum quæ adhuc commemorata sunt ministeria vno quasi fasciculo Maphæus eleganter his carminibus est complexus in suo Supplemento.

Beschleuner

Dat manibus crystallus aquas, mensisque reponunt
Flauentem Cererem: tum læta fronte ministri
Innumeri magno distinguere ordine curas:
Pars dapibus reficit mensas, pars pocula miscet.
Crateras replet, nunc hac nunc voluitur illac
Turba frequens varios miscentq; per atria motus.

Nunc de alijs quoq; ministerijs conuiuialibus dicamus. Persæ, vt testis est Athenæus lib. 10. in conuiuijs adhibebant μυοσόβας, hoc est muscarum abactores, quorum Erasmus quoq; in suis Adag. meminit. His adde qui canes, atq; mendicos importunos abigebant: quiq; ventulum flabello faciebant, quorum omnium hodie quoq; communis est vsus. Nazianzenus in Orat. περὶ φιλοπτωχίας de conuiuiorum luxu verba faciens, alios ministrorum, dicit, flabelli motu ventum capiti artificioſe facere, ac auris manufactis carnis molem refrigerare. Hinc Muscaria instrumenta sunt abigendis è mensa muscis aptissima: pretiosiora texuntur è cauda pauonis. De huiusmodi muscario pauonio extat Poëtæ Epigram. distichon:

Lambere quæ turpes prohibet tua prandia muscas
Alitis eximiæ cauda superba fuit. Propertius,
Et mihi pauonis cauda flabella superbæ.

Flabellum enimã dicitur, quo & muscæ fugantur, & ventulus excitatur in nimio calore per æstatem hus, qui in conuiuio, aut alio quouis loco, & tempore sudant. Terent. in Eunuch. Venit vnà Hegio tu Dore, cape hoc flabellum, & ventulum huic facito, dum lauamur. Ouid. in Arte,

Profuit & tenui ventos mouisse flabello.

Hoc autem est ministerium delicatorum seruorum, vt scribit Donatus.

Ministri à voluptatibus.

Erant præterea apud veteres ministri conuiuiales à voluptatibus, hoc est, qui dicti, facetijs atq; gestibus ridiculis conuiuas exhilarare studebant, vt erant illi apud Græcos, quorum Philo quoq; in lib. de Vita Theoretica meminit, ὠλυξιδρόμους, ὀρχηστάς, θυμελικοποιούς, καὶ πάντας γελοίους (quos ipse λοιποποιοὺς vno nomine appellantur) ἐπὶ τῷ σοφίζεσθαι, καὶ χαριεντίσεσθαι μέγα φρονοῦντες, quorum hodie quoq; maxima turba passim Christianorũ conuiuia circumuolitat, de quibus infrà. Hinc quoq;

Parasiti, adulatores.

referuntur κόλακες, hoc est, adulatores, seu parasiti, de quibus suprà in tit. de Conuiuis copiosè dictum, qui partim mendicis, partim seruis possunt annumerari.

Erant

Promi, procuratores peni, cellarij.

Erant præterea qui alimentis vel depromendis, vel recondendis, asseruandisue præerant, qui à Columella promi: à Plauto procuratores peni, cellarij, promicondi: Græcè ταμίαι, siue ταμίεται, & ταμῖχοι, & in fœm. ταμίαι siue ταμιὰι appellantur. Plautus in Captiuis,

Sume, posce, prome, quid vis, te facio cellarium. Idem in Pseudalo. Harpax. Túne es Ballio? P. Imò verò ego eius sum Subballio, id est, vicarius.
H. Quid isthuc verbi est? P. Condus, promus, procurator peni.
H. Quasi te dicas atriensem. P. Ego? imò atriensi ego impero.

Promus & condus vnde dicti.

Promus dictus est à promendo, qui præest promendis cibarijs ex promptuario, hoc est, cella penuaria: & condus, qui condit, auctor Fulgentius Placiades. Horat. 2. Sat. 2.

Ni biberis diluta, foris est promus.

Apuleius in Apologia graphicè promum librorum dixit, qui præest promendis libris, & quasi Bibliothecarius est. A Boëtio promptuaria memoriæ eleganti translatione dicta sunt, quasi repositoria, quibus doctrinas memoria cõcredidit, quæ præstò sunt, ac depromũtur eodem exigente. Promus quàm condus magis Ausonio. Ein güter gsell/aber ein böser haußuatter. Horatius, Forum est promus, quo loco piscis genus perperam Nouellus interpres exponit. Vide præter Lamb. Beroald. Annotat. in Horat. in hunc locum. Germ. Speyßmeister/Käller/beschliesser/siue in fœm. (quoniam id mulierum ferè apud Germanos est munus) beschliesserin vocantur. Apud Homerum mulierum id fuit officium, hinc crebrò illud apud Homer. occurrit Od. A.

Speyßmeister/Käller/Beschliesser.

Σῖτον δ' αἰδοίοις ταμίη παρέθηκε φέρεσκεν
Εἴδατα πόλλ' ἐπιθεῖσα, χαριζομένη παρεόντων.

Vbi Eustath. annotat, ancillam promentem & condentem ad victum necessariæ, rectè αἰδοίην ab Homero nominari, propterea quòd famulas in his ministrantes σωφροσύνας, hoc est, modestas, atq; temperantes esse oporter, hoc namq; pacto dominorum domos non exhauriri. Illæ autem vt cibos de promere, & apponere: ita illorum reliquias recondere rursus, atq; asseruare fuerunt solitæ quemadmodum passim apud Homerũ cernere licet. Hinc ταμεῖον, & ταμιεῖον, promptuarium, penu, item cubiculum, thalamus, & domus pars intima. Eustath. Od. Υ. Thalamus multis in locis ταμιεῖον appellatur. Vnde ταμίευειν, idem quod θαλαμηπολεῖν, quòd Eurynomes fuit munus. Æolus eleganter apud Hom. Od. κ. ταμίας ἀνέμων dicitur, quòd ventos modò excitat, modò reprimit, quem admodum promi condi facere solent, alia promentes, atq; proferentes, alia recõdentes, vt Eustath. exponit. Apud Athenienses, vt illud quoq; addam, ταμίαι magistratus fuerunt, teste Suida, qui in templo, atq; arce Mineruæ sacras, publicasq; pecunias custodiebant. Aristoph. similiter interpres ταμίας publicarum, sacrarum pecuniarum, & mercedis iudiciariæ dispensatores, & denique σιτοστάτας τῆς δημοσίας σιτήσεως, hoc est, publici victus, seu alimoniæ præpositos vocat. Idem in illa Aristoph. verba in ἐκκλησιάζ.

ταμεῖον, & ταμιεῖον.

ταμίαι apud Athenien. qui.

Ταῖς γὰ γυναιξὶ φημὶ χρῆναι τὴν πόλιν
ὑμᾶς φυλάττειν· καὶ γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις
ταύταις ὀλίγοπις, καὶ ταμίαις (ἰφόροις φύλαξι, διοικητρίαις) χρώμεθα.

Hinc colligitur Athenienses quoq; vsos esse mulierum ministerio ad domestici victus dispensationẽ, atq; custodiam, quarum mores improbos in sequentibus depingit.

Sunt qui conuiuas, vel etiam dominos suos domũ deducunt, comitantur, ijs prælucent, qui λυχνοῦχοι, λυχνοφόροι, & δαδοῦχοι appellãtur, de quibus infrà pluribus: huiusmodi fuerũt 10. illæ Sponsi virgines in Euangelio famulæ. Ger. heimzünder. Hæc atq; alia huiusmodi sunt ministeria conuiualia, quæ quidem commode ad 2. præcipua genera videntur posse reuocari, quorum in Euangelico isto ministro, quem Christus hîc inducit, fit mentio.

Vnum est quòd in epularum præparatione, apparatuue (quem Hom. πόνον vocat, Eustath. ἑτοιμασίαν δ' αὐτὸς interpretatur) consistit, quòd his verbis exprimitur: ἑτοίμασον τί δ' ἐπιτηδές, hoc est, para quòd cœnem: sub quo genere vocatorum, obsonatorum, coquorum, scopariorum, penicorum, lectisterniatorum, promorum, atq; aliorum huiusmodi ministeria continentur, quæ vel in cibis alimentisue emendis, promendis, coquendis, vel in cœnaculis, atq; uasis conuiualibus verrendis, sternendis, purgandis, extergendis, abluendis, ac disponendis versantur.

Alterum genus ministerij, quod in ipso actu conuiuij consistit, quod quidem his verbis expri-

Universidad de Deusto
Biblioteca

mitur: καὶ ἕως ζωσίμῃ & δέχεσθέ μοι ἐωθινὸν, καὶ πίω, hoc est, & præcinctus ministra mihi donec edero, & bibero. Sub hoc comprehenduntur, dapiferorum, structorum, prægustatorum, pocillatorum, atq; alia huiusmodi ministeria, de quibus dictum est.

Notandum porrò in hac quarta mimstrorum conuiuialium, secundum ipsa ministeria diuisione, aliquando plures, aliquando paciores esse ministros, dum nimirum sæpè vnus & idem multa munera, ad conuiuium pertinentia, obit. Cic. Pisoni exprobrat auaritiæ nomine, quòd idem illi esset coquus, idem atriensis. Sed tamen, vt vasorum, sic seruorum quoque atque ministrorum conuiuium, nisi vsus atque necessitas aliud postulet, multitudo, quæ plærunque confusionis atque perturbationis solet esse causa, vitari debet. Nam, vt Homerus verè, sapienterque dixit, ἐκ ἀγαθῶν ἐστὶ πολυκοιρανίη: ita quoque (si magnis licet componere parua) vere dicemus, ἐκ ἀγαθῶν esse πολυθρησσίην, hoc est, multorum mimsterium. Nam, vti quotidiana docet experientia, vbi multi sunt vnius & eiusdem rei administri, ibi malè negligenterque omnia geruntur, dum nimirum vnus alterius fretus ope, & auxilio, ministerium suum tantò negligentius & oscitantius administrat. Epictetus quoque sapienter idem monet, his verbis: Μελέτω σοι ἐντοῖς σιτίοις, ὅπως σοι οἱ ὑπηρετοῦντες μὴ πλείους τῶν ὑπηκρεμένων ὑπάρχωσιν. ἄτοπον γὰρ, ὀλίγαις σιβάσι πολλὰς ἀναλίσκειν ψυχὰς, hoc est, Cura ne conuiuiorum ministri plures sint, quàm quibus ministratur. Decet enim paucis toris, quibus accumbitur, multas animas inseruire. Huius rei in Euangelio quoque hoc patrefamiliâs exemplum habemus, qui vnius & eiusdem famuli opera non ad rustica modo, verum etiam ad vrbana, vt coquinaria, atque conuiuialia ministeria vtitur. Eosdem Græci non incepit ταμίας quoque, seu ταμιοῦχους (de quibus suprà) Latinè dispensatores dixerus. Dispensator, inquit Alciatus de Verb. sig. seruus est, qui impendia domus curat, & victui præst. Huic obsonatores, piscarij, coqui, idque genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniam, vel quòd nutriones dispendat, id est, procuret, & consyderet, calculumque ducat. Talis fuit secundùm hanc Alciati descriptionem οἰκόνομος ille Euangelicus atque parabolicus (quem etiam σκεῦος vocat) ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, hoc est, quem dominus præfecit familiæ, seu famulitio suo, vt daret in tempore conseruis suis dimensum, id est, singulis mensibus destinatam mensuram frumenti. Triclinarchæ quoque (quod nomen in re tusta quadam inscriptione est, cuius Lazius meminit lib. 12. cap. 5.) videntur dicti, qui triclinio, siue toti ministerio conuiuiali præerant, eiusdem significationis cum architriclino illo Euangelico de quo suprà. Athenæus lib. 4. de Regum Persarum conuiuijs verba faciens, τῆς τραπέζης ἔπαρχον λαμβάνον vocat, qui præest regiæ mensæ. Huiusmodi Architriclini, siue Triclinarchæ, Oeconomi, seu Promicondi Regis Galliarum, magistri hospitij dicti, maximæ sunt inter aulicos auctoritatis: quoniam soli Acarnanij, & Apitij, rei tamen Oeconomicæ periti, ad tantum munus euehuntur, quibus, vt eminere præter cæteros, & suspici possint, pro insigni scirpus inditus est argentatus. Quibus, impensa omnis regia constare debet, & ab his non nisi venia impetrata, neminẽ licet per Fyscum conuiuari. Olim verò illis ius erat annonæ, quæ in comitatum regium importabatur, per præconem statuendi pretium, eosq; pœnis grauioribus mulctandi, qui societatem coijssent, vt annona carior esset, meretricesq; aulicas pro delicto corrigendi, fustibus cædendi, extremo supplicio afficiendi, absq; appellatione. Nec non Philippi Pulchri cõstitutione, ad eos actionum personalium iurisdictio pertinebat, quæ à ministris regijs intendebantur, omniumq; criminum cognitionem sibi vendicabant, quæ in comitatu regio committebantur.

Dispensator.

Luc. 12.

Triclinarchæ.

Obseruabis quoque hîc simul ministrorum gradus, alij enim superiores sunt, alij inferiores, alij qui vniuerso ministerio præsunt, quos Athen. lib. 4. ἱλεάρχας à nonnullis, hoc est, ὅλης δικονίας, vt ipse interpretatur, (à Macrob. lib. 2. ca. vlt. seruilis moderator obsequij, & familitij præsul appellatur.) Pollux lib. 6. cap. 5. τραπεζοποιὸς, hoc est, τῆς ὑπηρεσίας ἀπάσης ἐπιτάττοντας, vt ipse similiter exponit, volunt appellari. Sic τραπεζοποιὸν olim dictum fuisse τὸν τῆς τραπέζης ἐπιμελητὴν, καὶ τῆς ἄλλης διακοσμίας, Athenæus testatur lib. 4. Hinc Alexander Severus, teste Ælio Lampridio, Aulicum ministerium in id contraxit, vt essent tot homines in singulis officijs, quot necessitas postularet. Vtinam hoc Alexandri factum Principes Christiani imitarentur, nec tanta, tamque superuacanea ministrorum aulicorum copia subditos suos misserimè grauarent. Sic מלצר Mælzar Daniel. 1. alij dispensatorem, alij præpositum ciborum, quidam architriclinum,

clinum, nõnulli archimagirum interpretantur. Gen. 15. v. 1. filius משק mæschæk procuratoris domus meæ, vel potius procurationis: iuxta illum derelictionis, cui omnia mea relinquo, & committo, hoc est, procurator: alij vertunt, filius discursationis, hoc est, obnoxius discursationi, quæ ad procurationem rerum mearum domesticarum necessaria est: Procurator meus, rerum mearum dispensator & administrator. Hos Gallicè maistres d'hostel. Germanicè Hofmeister / dixi nominari.

Quinta postremò ministeriorum conuiuialium diuisio superioribus addenda, videtur posse fieri secundùm ipsas epulas vel sacras, vel prophanas. Nam vt olim apud Iudæos ex ipsius Dei instituto, & apud Ethnicos κακοζηλίᾳ quadam: ita apud Christianos quoq; certi quidã & peculiares sunt sacrorum, epularumque sacrarum ministri. Apud Iudæos Leuitica tribus sacrificiorum, quæ fuerunt sacræ quædam epulæ, ministerio fuit consecrata, quæ aliis obire minimè licebat. Ethnici similiter in suorum sacrificiorum, atque epularum sacrarum administratione non nisi certis, atque peculiaribus vtriusque sexus hominibus vsi sunt, qui quidem illis ministerijs erant deputati. Huiusmodi fuerũt, exempli gratia, ἀσκοφόροι, ministri sacrorum Bacchanalium, veres ferentes: καναφόροι virgines canistrum, teste Suida, aliaq; ad sacra pertinentia in Panathenæis, alijsque solennitatibus gestantes, siue, vt eas Cicero in Verrinis describit, quæ manibus sublatis sacra quædam reposita in capitibus sustinebant, de quibus plura Pausanias in Attic. παράσιτοι quoque, vt Athenæus lib. 6. multis testimonijs probat, olim dicti sunt sacerdotum in sacris peragendis administri: Παράσιτος, inquit, ὄνομα, πάλαι μὲν ἦν σεμνὸν, καὶ ἱερὸν. Item, Δρίσκομον τὸν παράσιτον ἱερεῖ κριθῆς, καὶ τοῦ συνθοίνου παρόμοιον. Item, τὸ ἱερὸς σῖτος παράσιτοι, quod σῖτος dictum appellarunt. Sic ἑλεοδύται quoque (quæ tamen vox aliquando quemuis mensæ ministrum significat) dicti sunt sacrorum ministri, ἀφ' τὸ τοῖς ἑλεοῖς (τὰς θυσίας) συνδύεσθαι διακονοῦντες ἐν ταῖς θυσίαις, hoc est, quoniam mensas subeunt in sacrificijs ministrantes. Nam ἑλεὸς mensa est coquinaria. Hinc Delij, teste eodem Athen. lib. 4. ἑλεοδύται, nec non παράσιτοι, & καφοκοποιοὶ ob sacrificiorum, epularumq; sacrarum studium dicti sunt. ἱεροδοῦλοι quoque sacris inseruientes, item ædituι appellati, & peculiariter ancillæ templi Delphici, hoc nomine fuerunt insignitæ. Sic Popæ Latinè dicebantur ministri sacrorum, qui victimas immolabant, alio nomine victimarij dicti, & cultrarij, qui cultro victimam victimabant, hoc est, mactabant. Apud Christianos primitiuæ Ecclesiæ, vt testis est Iustinus in sua Apologia pro Christianis, διάκονοι, peractis à sacerdote, atque populo vniuerso precibus, quibus panis atque vini fiebant consecratio, δίδοασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου, καὶ οἴνου, καὶ ὕδατος: καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι, hoc est, Diaconi quos vocamus, dant singulis præsentibus partem panis, & calicis diluti, super quos facta est gratiarum actio: atq; etiam absentibus adferunt. Et paulò post eorundem fit mentio: καὶ ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάληψις δοτὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἑκάστῳ γίγνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται, hoc est, Consecrata distribuuntur singulis, & absentibus mittuntur per diaconos. Diaconi ergo fuerunt olim Dominici, & sacrosancti illius epuli quasi dapiferi, atque pocillatores. Dionysius quoq; Areopagita (de ijsdem Christianorũ ministerijs sacris verba faciens) in descriptione moris atque consuetudinis, qua cœna Dominica olim fuit celebrari solita, ἱερὰν ἀρχὴν (quam Iustinus loco ante citato πρόεδρα, hoc est, antistitem nominat) ministros adiungit, quos λειτουργοὺς (vt Iustinus διακόνους) vocat. Per hos, ceu anagnostas, antequam οἱ κατηχούμενοι, ἐνεργούμενοι, & ἐν μετανοίᾳ ὄντες, egredi iuberentur, τῶν ἀμυήτων ἀναγνωσις, hoc est, sacrarum literarum lectio fiebat. Deinde iam missa concione, (vnde missa nonnullis videtur dicta) horum alij quidem ceu πυλωροὶ, hoc est, ianitores, stabant ad templi clausas ianuas, illasque custodiebant, quos ἔξω διακόνους Pachymerius interpretatur: alij ἀλλότι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργεῖ, hoc est, aliud quid eorum, quæ ad sacra pertinebant, obibant: alij denique τῆς λειτουργικῆς διακοσμήσεως ἐκκριτοι (quos πρώτους διακόνους Maximus interpretatur) vnà cum sacerdotibus in altari sacro panem sacrum, & poculum benedictionis proponebant.

Ελεοδύται.

ἱεροδοῦλοι.

Popæ.

Diaconi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM

DE MINISTRORVM HABITV ATQVE OFFICIO.

CAPVT XXII.

SEQVITVR tertium caput conuiuij ministerialis, nimirum de ministrorum quorumcunq; situ, habitu, cultuq; corporis, officio atq; munere, quæ in Euangelico hoc ministro nobis consyderanda proponuntur.

Quo ad situm, habitumq; corporis, is exprimitur partim his verbis: ἀνάκλινον μέρ. & δεῦρο: partim illis, non dicit illi statim, Accede, atq; accumbe, vbi accubationi opponitur statio. Egregiè ergo ministri situm habitumq; describit, qui est, vt præcinctus stet ad ministrandum. Nam potiùs ministri non sedere, aut accumbere, sed stare debent quò promptius, & expeditius ministeria præstare obire possint. Hinc crebrò in sacris literis stare coràm aliquo, pro seruire atq; ministrare alicui ponitur. Sic Ioseph tricenarius dicitur stetisse coràm Pharaone, Gen. 41. Et pueri coràm rege Babylonis, Dan. 1. Et puella coràm Dauide decrepito, 1. Reg. 1. Et Dauid stetit coràm rege, Saule. Hinc apud Romanos quoque serui ad pedes stantes eleganter dicuntur, qui ministrabant dominis accumbentibus. Horum meminit Seneca lib. 3. de Beneficijs: Seruus qui cœnanti ad pedes stetерat, narrat, quid inter cœnam ebrius dixisset. Suetonius in Galba circa finem: Inter cœnam verò, inquit, vsque eò abundantem, vt congestas super manus reliquias circumferri iuberet, spargiq; ad pedes stantibus, hoc est, ministris sic dictis, quòd cœnãtibus dominis ad pedes stabant. Ad hos Martialis videtur alludere hoc carmine,

Serui ad pedes

Misto lagenam replet ad pedes vino.

A pedibus, & circum pedes Latinis videntur dici ministri, aliàs anteambulones, atque pedissequi dicti: Lagkey Germ. & Gall. Agretius, Circumpedes, inquit, sunt obsequia seruorum: Antepedes, amicorum. Cic. Circumpedes autem homines formosos, & literatos suos esse dicebat. Idem tamen dixit in Epistolis ad Atticum, Pollucem seruum à pedibus Romam missum. Et Martialis,

Lagkey. Circumpedes. Antepedes.

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus.

Idem Cicero ad pedes eos appellat, inquiens: Illic retroflexus ad pedum turbam. Nonnulli ergo à pedibus, & circumpedes distinguunt ab ijs, qui ad pedes dicuntur, quos propriè volunt esse ministros. Lazius lib. 3. de Repub. magis distinctè seruorum, & puellarum ministrantium loca describit, sed sine auctore, his verbis: Serui adstare solebant ad pluteum distincti, quorum alij erant pocillatores, alij discerptores, alij qui sputa ex pauimentis verrebant, alij denique qui murmur comprimebant. Puellæ verò, quæ vinum solitæ erant, & potus genera adferre, ad fulcra thori adstabant, pescebant. Puellæ quoque ad pedes alicuius esse, subiectionem significat, sicut contrà, In caput esse. Denique Hebræis quoque ad pedes alicuius esse, subiectionem significat, sicut contrà, In caput esse. Deuter. 33. Adiunxerunt se pedibus tuis, hoc est, te, tuaq; vestigia secuti, quocunq; eis præiuisti. 1. Sam. 25. Abigail ad Dauidem: Benedictio hæc, quam attuli, detur ministris domini mei, qui ambulant ad pedes ipsius Alicui eius, id est, qui ei seruiunt. Sic paulò post: Quinque puellæ, quæ ambulabant ad pedes ipsius Abigail, hoc est, ei ministrabant. Iud. 4. Congregauit Baras Zabulon, & Neptalim, & fecit ense descendere ad pedes suos, hoc est, duxit secum vt suos milites. Iud. 8. Date torras panis populo qui est in pedibus meis, hoc est, qui me sequitur, mihiq; seruit militando. Eadem locutio est 1. Reg. 20. Sic venire in pede alicuius. 2. Sam. 15. Viri qui venerant in pede eius de Gath. 2. Sam. 21. Egressus est rex Dauid, & vniuersa familia in pedibus eius, hoc est, secuta est eum, ministrans ei.

Venire in pede.

Vocare ad pedem. Sedere ad pedes alicuius.

Vocare ad pedem suum, hoc est, vocare vt se sequatur. Item sedere ad pedes alicui, hoc est, alicuius disciplinæ sese subijcere, alicui discendo operam dare. Nam cum præceptor docet, sedet in loco editiore, quàm auditores, ita vt ei discipuli sint ad pedes, cùm ipse sit ad caput. Act. 22. Paulus dicit se ad Gamalielis pedes sedisse, hoc est, eius fuisse auditorem, atq; discipulum.

Ministrorum cinctura.

Quo ad habitum, seu vestitum, Euangelicus hic seruus περιζωσάμενος, hoc est, præcinctus seu succinctus iubetur administrare. Proprius hic ministrantium habitus. Nam quoniam vestes largæ, laxæ, fluctuantes, atque prolixæ (cuiusmodi Orientales ferè vsi sunt) impedimento sunt ad iter, & ad quoduis aliud opus efficiendum, idcirco succingũtur. Ad hunc morem alludit Horat. lib. 2. Sat. 6.

—Veluti succinctus cursitat hospes.
Continuatque dapes (nouas subinde dapes apponit, dapes dapibus accumulat) nec non vernaliter ipsis
Fungitur officijs, Hoc est, vernarum in morem ipse ministeria & munera necessaria obit. Item lib. 1. Satyr. 8.
Vidi egomet nigra succinctam vadere palla,
Canidiam. Et Satyr. vlt. lib. 2.
His vbi sublatis, puer altè cinctus (ὑζώνυς &) acernam
Gausape purpureo mensam pertersit, &c. Simile est illud Virg. lib. 4.
Vnum exuta pedem vinclis in veste recincta.

Suetonius in Caligula: Admota altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato altè malleo, cultrarium mactauit. Ouid.

Nominus esse potest succinctus causa minister,
Hostia cœlitibus quo feriente cadit. Propertius,
Succinctique cadent ad noua sacra popæ,

Id est, victimarij, ministri sacrificialis. In sacris quoque literis crebra fit huiusmodi habitus mentio, vt in hoc ipso Luc. cap. 12. ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, hoc est, lumbi vestri sint circumcincti, id est, estote parati, expediti ad excipiendum Dominum, (vt & Petrus, διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, hoc est, succingite lumbos mentis vestræ.) Et paulò post: Beati serui illi quos Dominus inuenerit vigilantes, Amen dico vobis, ὅτι περιζώσεται, καὶ ἀναπλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς, hoc est, præcinctus faciet vt discumbant, id est, ad conuiuium, & prodiens ministrabit ijs. Sic ipse Christus Rex regum, & Dominus dominorum, lauaturus à cœna discipulorum suorum pedes deposito pallio, accepto linteo (Clemens Alexandrinus lib. 2. cap. 3. σάβανον vocat) præcinxit se. Nam vt ipsemet de seipso testatur Matth. 20. Filius hominis non venit vt illi ministretur, sed vt ipse alijs ministret. Apud Parthos, testis est Athen. lib. 4. viros μαχαιροφόρους, ensibus accinctos Regibus ministrare fuisse solitos, id quod etiam apud nos in Heluetia moris est, vt nimirum viri gladijs accincti ministrent in splendidioribus atq; solennioribus conuiuijs. Philo contra Theoretas testatur in sacris suis conuiuijs liberorum, non seruorum ministerio vti, ac proinde ministros ἀζώνους, καὶ καθειμένους τοὺς χιτῶνας eiusmodi, id est, discinctos, & promissis tunicis accedere ad ministrandum, vt abstr omnis seruilis species ab his conuiuijs. Notandum autem præterea, ministros mensæ antiquitus eleganti corporis habitu, atque vestitu vsos fuisse, id quod Ambrosius libro de Helia, & Iouinio cap. 13. perspicuè indicat his verbis: Igitur hinc, inquit, ad adolescentes lubricos, ad conuiuia prælatorum veniamus, inter arma prandendum est, stipatores hi sunt bellici, qui ministrant succincti auro, & Babylonicis lumbos fulti balteis, aureis torquibus nitent colla, infantum aureis bullis zonam tegunt, aureis thecis cultros includunt suos, quibus dimicent. Cum epulis diuidendis assistunt pueri, coma nitentes, ex gente barbarica ad hos vsus electi, per singularum distincti ætatum vices. Similem descriptionem habes apud Philo. in libro de Vita Theoretica: Ministrant, inquit, διακονικὰ σώματα εὐμορφότατα, καὶ σωματολλέστατα, hoc est, mancipia pulcherrima, & formosissima, ita vt non tam ad ministrandum, quàm ad conuiuarum oculos eximia sua venustate oblectandum aduenisse videantur. Horum οἱ μὲν παῖδες ἐπόντες οἰνοχοοῦσι, pueri adhuc pocula ministrant, οἱ δὲ βάπτιδες λελουμένοι, καὶ λελειαμμένοι, hoc est, at qui adulteriores sunt ætatis, æquam, scilicet frigidam, atq; calidam (cuius veriusq; vsus fuit in conuiuijs) adferunt, loti benè atq; politi, nitidi, fucati, & concinnatuli: alunt enim capillitium, vel omnino intonsi, vel à fronte tantum præsecti in orbem crinibus, tenuissimas, candidissimasq; præcincti tunicas, anteriore parte ad genua demissas, posteriore ad popliteς, vtrinque mollibus tænijs adstricti commissuras tunicæ, propendentibus ad latera finibus. Sic ornati adstant nutus obseruando, quid quisque postulet. Adsunt & alij adolescentes prima lanugine malas vestiti, qui paulò ante amatorum suorum delitiæ fuerant, curiosè docti graciores momenti ministeria. Mera ostentatio conuiuatoris opulentiæ seu potius ἀπειροκαλίας. Deinceps pluribus corporis eorum cultum, habitumq; nimis comptum, & elegantem, imò lasciuum, petulantemq; describit. Similis hodie ferè solet esse puellarum mensis Christianorum ministrantium

Ministri mensæ antiquitus eleganti corporis vestitu vsi fuerunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vestitus, ad conuiuarum libidinem irritandam perquam accommodatus, splendidior, & compti-
quàm castas puellas atq; virgines, quales ipsæ haberi volunt, deceat. Sic Iuuenal. Satyr. 5. elegan-
ter describit discrimen elegantium, & deformium ministrorum, quoniam hi quidem diuitibus, illi
pauperibus, qui diuitum quadra viuunt, ministrare solent:

Tibi (pauperi) pocula cursor,
Getulus dabit, aut nigri manus ossea Mauri
Et cui per mediam nolis occurrere noctem
Cluosæ veteris dum per monumenta Latinæ
Flos Asiæ ante ipsum (diuitem) hoc est, formosissimus pocillator ex Asia, pretio
maiore paratus,
Quam fuit & Tulli pugnacis census, & Anci
Et ne te teneam, Romanorum omnia regum
Friuola: quod cum ita sit, tu Getulum Ganymedem, id est, ministrum à poculis
deformem, & nigratum, nepote Sole vstulatum
Respice, cum sities: nescit tot millibus emptus
Pauperibus miscere puer, sed forma, sed ætas *Digna supercilio.*

Homerus quoq; Od. ο. procorum illorum petulantium ministros mensales his verbis describit sub Eumæi persona,

οὔ τοι τοιοὶ δ' εἰσὶν ὑποδρηςῆρες ἐκείνων, *Hoc est, scilicet non tam senti-*
atque sordidi, squalidi, sicuti tu es Vlysses.
ἀλλὰ νέοι χλαίνας τε εἰμένοι ἠδὲ χιτῶνας,
Αἰὲι λιπαρεῖ κεφαλάς, καὶ καλὰ πρόσωπα *Id est,*
Sed iuuenes, lænas bene vestiti, seu tunicas,
Semper nitidi caput, & pulchra sunt facie *Qui illis ministrant.*

Cic. Tusc. lib. 5. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere. Et paulò post: Nec pulchros illos administratores aspiciebat. Athen. lib. 4. ex Heraclide Cymæo, qui Persica de-
scripsit, οἱ θεραπεύοντες τὺς Περσῶν βασιλεῖς δεκανύγται, ἅπαντες λελουμένοι ὑφαντὰς ἐσθῆ-
τας καλὰς ἔχοντες, hoc est, regis Persarum famuli, ministrant ijs loti, elegantibus induti vesti-
bus, & dimidia fere diei parte circa epulas commorantur. Sic Apuleius lib. 2. apparatum magnifici
conuiuij describens inter alia, diribitores, siue, vt alij legunt, diribitores (id est, ministri, distribu-
toresq;, qua voce etiam Ammianus Marcellinus vsus est) plusculi, splendidè amicti: fercula
copiosa scitè submistrata: pueri calamistrati, pulchrè inclusiati: (hoc est, eleganter vestiti, Bernal-
dus indusiati mauult legendum, ab indusio) gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter of-
ferre, hoc est, offerebant. Nazianzenus in Orat. περὶ φιλοπτωχίας, puerosq; astare quosdam or-
natu decoro, comaq; prolixa & effœminata, ac circa faciem plus curiosè attonsa, quàm deceat, splen-
didis oculis decoratos, &c. Imperatorum Romanorum temporibus vel auratas nonnunquam fuisse
ministrorum vestes, ex illis Ælij Lampridij verbis colligi potest de Alexandro Seuero. Anni-
tam vestem ministrorum vel in publico conuiuio nullus habuit. Sueton. in Domitiano, Generum
fratris indignè ferens, albatos & ipsum ministros habere proclamauit, hoc est, albis vestibus indu-
tos, & ob hoc elegantiores, cultioresue. His adde morem pedes seruorum creta notandi. Plin. lib.
35. cap. 16. Est quoddam genus cretæ, quæ argentaria appellatur, nitorem argenteum reddens, est
& vilissima, & qua pedes seruorum venalium trans mare aduectorum denotare consueuerunt ma-
iores. Vnde Iuuenal. Satyr. 1.

Nuper in hanc vrbem pedibus qui venerat albis,
Id est, gypsatis, & cretatis. *Tibullus,*
Barbara gypsatos ferre catasta pedes. *Ouid. in Amor.*
Nec tu si quis erit capitis mercede retentus
Despice gypsati nomen inane pedis.

Apud Tyrrhenos, teste Athen. lib. 4. magna formosorum seruorum multitudo adstabat, qui sum-
ptuosis errant induti vestibus. Idem ex Timæo scribit, nudas etiam seruas illis discumbentibus mi-
nistrare fuisse solitas. Sic Tyberius, teste Sueton. Sexto Claudio cænam ea lege condixit, ne quid ex
consuetudine

consuetudine immutaret, aut deme ret, atq; nudis puellis ministraretur, id quòd summæ fuit petulan-
tiæ atq; libidinis. Sed quid dicemus de Tyrrhenis & Tyberio, an non etiam in Christianorum con
uiuijs, præsertim in publicis diuersorijs, videre licet puellas, si non toto corpore, at saltem nonnullis
partibus maximè illecebrosis, vt mammis, atq; pedibus nudas cõuiuantibus ministrare cum summo
illarum pariter atq; conuiuarum castitatis periculo atq; discrimine? Succinctæ sunt plærunq; nimis
altè vestibus, non vt tantò facilius, & promptius ministrare possint, sed vt cõuiuis libidinis ansam
præbeant. Sic ergo illis non tantùm luxuriæ, verumetiam impudicitiæ, atq; libidinis ministris multi
reuuntur. Equidem mensæ ministros, cuiuscunq; illi sunt sexus, debere esse mundos, lotos, politos, cul-
tos, à sordibus, omniq; deformitate vacuos, ad omnem munditiem, & hilaritatem specioſam assue-
factos, atq; eruditos. Horat. 2. Satyr. 4. egregiè docet:

Magna mouent stomacho fastidia, seu puer vnctis
Tractauit calicem manibus, dum furta ligurit.

Hinc Pisoni Ciceroni obijcit, quòd in illius epulis serui sordidati ministrarent. Omnino ergo, vt hunc de
ministrorum, atq; ministrarum mensæ habitu, cultuq; corporis locum concludam, danda est opera,
vt is neq; sit nimium comptus, splendidus, atq; lasciuus: neq; nimis sordidus, impurus, & immundus,
qui nimirum conuiuis fastidium, atq; nauseam pariat. Nam sæpe vel exquisitissimi, delicatissimiq;
cibi atq; potus conuiuis fordescunt, ipsiq; sunt fastidio, propter impuras, sordidasq; illas ministrantiũ,
atq; tractantium vestes, corporisq; partes. Obseruandum etiam in principum aulis, atq; nobilium
ædibus in Germania, & alijs in locis ministros pallio amictos ministeria illa sua obire, at in Helue
tia pallia deponunt, quò nimirum sint promptiores, & expeditiores.

Iam verò, vt in vniuersum de ministrorum conuiuialium munere, atq; officio, gestibus atq; mo-
ribus paucis dicã, illa in Euangelico quoq; hoc ministro vno quasi fasciculo comprehensa nobis pro-
ponuntur. Sint igitur primò gnari, industrij, laboriosi, agiles, alacres, & expediti ad cõuiualia hæc
suæ muneris obeundum, quemadmodũ Euangelicus hic minister, exantlatis licet rusticis, seu pastori
jjs laboribus, tamen διάκονος, id est, promptus & expeditus, indefesso quodam studio conui-
uialia quoq; hæc officia suo Domino præstat. Idem quoq; vox διακονεῖν denotat, quæ propriè quasi
pulueretum, hoc est laboriosissimum ministerium significat.

Deinde, id quòd est consequens, domini atq; conuiuarum iussis, atq; monitis sint obsequẽtes, ad
illorum nutum intuentes diligenter ministrent, ne quid conuiuis desit solicitè circumspiciant, atq; e-
tiam non moniti, sed sua sponte iussa non expectando, sed præueniendo alacritate voluntaria conui-
uis, quibus illis opus est, prospiciant.

Cautionem quoq; summam adhibeant, ne vel ignauia, vel temeraria quadã festinatione ruant,
conuiuas offendant, atq; lædant, cibos potusq; effundant, vasa cõuincialia frangant, atq; corrumpãt.

Sint præterea temperantes, ita vt non, nisi cœna ministerioq; suo peracto, cibum potumq; sumãt,
vt Euangelicus hic minister. Valdè enim absurdum, & à decoro alienum est, quando ministri, atq;
ministræ interea dum munus suum obeunt, cibo, atq; potui indulgent. In primis verò caueant, ne vel
sua sponte seipsos vino obruant, vel à conuiuis impleri patiantur, ita vt conuiuis, conuiuijq; domino
postea maiori sint impedimento, ac detrimento, quàm vsui.

Sint quoq; humiles, atq; modesti, qui de ministerijs suis non Thrasonico more glorientur, eaq; ja-
ctent, vt hîc in primis Christus præcipit. Et tamen, vt verè Iuuenal. ait Sat. 5.

Maxima quæque domus seruis est plena superbis.
Ecce alius quanto porrexit murmure panem, &c.

Adhæc & verbis, & oculis, vultu, totiusq; corporis gestibus liberalibus atq; compositis singularem
quandam hilaritatem, comitatem, modestiam, beneuolentiamq; erga conuiuas omnes, spumãq; con-
uiuatorem præ se ferant.

Postremò, si plures sint ministri, mutuam inter se concordiam colent, mutuasq; sibi tradent ope-
ras si ita opus sit, suam tamen quisq; prouinciam, quam nactus est, sedulò curabitur, secundum illud
Maphæi Poëtæ,

Tum læta fronte ministri
Innumeri magno distinguunt ordine curas.
Pars dapibus reficit mensas, pars pocula miscet, *Craterasq; replet, &c.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

DE DOMINORVM, ATQVE ETIAM CONVIVARVM IPSORVM ERGA MINIstros officio.

CAPVT XXIIII.

SEQVITVR postremum membrum, quomodo domini conuiuij, atq; patresfamiliâ, necnon ipsi quoq; conuiuæ sese vicissim erga ministros gerere debeant. Idipsum in hac eque parabola docetur. Hic enim dominus, atq; conuiua, quem Christus inducit, primò quaedam non nimis molliter & delicatè seruum, atq; ministrum suum tractat, dum illum ex rure redeuntem, ac rusticanis laboribus defatigatum nõ statim discumbere, & cibum potumq; capere iubet: sed plura adhuc illi negotia imponit, sibiq; prandium parare, atq; epulanti ministrare cogit. Et hoc est quòd Syracides cap. 18. & 33. præcipit, seruos laboribus exercendos, ne otio, ignauiaq; torpescant. Non etiam illum vnà secum accumbere, atq; cibum capere iubet, sed sibi ministrare, quoniam nimia familiaritas, vt vulgò dicitur, contemptum parit. Non ergo domini seruis suis nimiũ indulgere debent, cùm plærunq; molli hac, remissaq; indulgentia ad contumaciam, atq; malorũ licentiam abutantur. Nec tamen rursus illos inedia, atq; fame excarnificare, sed iustum debitumq; illis victum submini strare debent: id quòd ab Euangelico hoc patrefamiliâs fieri videmus, qui ministro suo, peracta cœna atq; ministerio illius, liberam edendi, bibendiq; facultatem facit. Et hoc est, quòd Syracides inquit: Asino pabulum debetur, & flagellum, & onus: ita seruo panis, castigatio, labor. Est autem hic notandum mores antiquitus fuisse, vt ciborum reliquiæ seruis darentur. Athen. lib. 4. Conuiuijs regum Persicorum verba faciens, dicit τοι τραπεζοις δειπνελόμενον, hoc est, mensæ regiæ præpositum reliquias carnium, atq; panum famulis, ceu cibum diurnum, distribuere. Sic Sergius Galba, teste Suetonio, congestas super manus reliquias circumferri iussit, spargique ad pedes stantibus, id est, ministris. Id magis adhuc perspicuè testatur Seneca lib. 11. Epistolarum. Quemadmodum, inquit, cœna peracta, reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid peringis his, qui totius vitæ ministri fuissent. Idem Epictetus præcipit his verbis: Αειξον ὡς ἐπὶ κάμων τὸν παράτιτα, ὠδαιτυμάις χειρουργῶν, κὰν ταῖς τεσφαῖς ἐσιὼν & κοινωνεῖς τῆς διαφόρου τὰ μερίσματα. εἰδὲ τὸ τοιόνδε δυσχερὲς τῷ καιρῷ ὑπάρχοι, μέμνησο, ὅτι μὴ χάμωνον ὁ παρὼν ὑπηρετῶν, ἀλλ' εἰ δὲ τὸ τοιόνδε δυσχερὲς τῷ καιρῷ ὑπάρχοι, μέμνησο, ὅτι μὴ χάμωνον ὁ παρὼν ὑπηρετῶν, ἀλλ' ὧν, πίνων ὑπὸ μὴ πινόντων, λαλῶν, ὑπὸ σιωπώντων, ἀνεκτικὸς & ὑπὸ συνεσταλμένων, καὶ ὑπὸ τοὺς φλυαροῦντας ἀνόητον εἶσιν, ἐὰν & ἕτερον ἀχρειάσας χαλεπὸν ἐργάσῃ. Id est, optimum quidem fuerit, si etiam ipse in apparatu laboraueris, & ferculis tibi propositis aliquid præsentium famulis quoque communicaueris. Si verò tempus non ita ferat, saltem memento quod tibi otioso à laboribus inseruitur, edenti à non edentibus, bibenti à non bibentibus, loquenti à silentibus, denique illuso, & animo remisso, à sollicitis & accinctis. Hoc enim pacto nec inflammatus absurdi quicquam pateris, nec alium commotus officies molestiæ. Ad hanc consuetudinem antiquam, quæ hodie quoque apud populos quosdam obtinet, in hac parabola Euangelica videtur alludi, dum peracta domini cœna, ministro vescendi scilicet reliquijs facultas conceditur. Verùm illud quoque hic in præceptis, vt nimirum conuiuator non nimiùm ministris fidat, sed ipse quoque fidam conuiuij, & conuiuarum curam gerat, circumcurrat nonnunquam, atq; circumspiciat omnia, detq; operam, quo ad eius fieri potest, vt ministri officijs suis nequaquam desint, & vt omnia bene, atque decenter administrentur. Sic, teste Athenæo lib. 5. conuiuij illius magnificentissimi, quod Ptolemæus Epiphanes fecerat, διαχειρισιὰδε, hoc est, administratio per ipsum regem facta est, qui equo vectus cursum tabernaculum assiduè obibat, dabatque operam, vt ministri singuli munera, ac ministeria sua optimè exequerentur. Oculus enim Domini optimus est conuiuarum pastor, conuiuij que rector, & gubernator. Ipsi quoque conuiuæ se erga mensæ administratores humanos, benevolosque præbebunt. Cauebunt etiam summoperè ne vel dictis, vel factis atque gestibus turpibus, atq; obscœnis (vt hodie sæpè fieri solet) pueros, atq; puellas liberas & ingenuas offendant, atq; corrumpant. Nam, vt bene sapienterq; Iuuenal. Satyr. 14. cecinit,

Nil dictu fœdum, visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est, procul hinc, procul inde puellæ

Lenonum, & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reuerentia, si quid
Turpe paras, ne tu pueri contempseris annos, &c.

Quoniam, vt idem paulò ante inquit,

docilis imitandis
Turpibus, ac prauis omnes sumus.

Ergò vel circumstantium ministrorum cohors conuiuas meritò à turpibus dictis, factisq; deterrere debet. Obseruandum quoq; est, ipsos aliquando conuiuas sibimetipsis ministrare, non alieno vti ministerio. Sic Athe. lib. 1. cap. 9. ex Homero probat, antiquos sine risu, atq; pudore sibimetipsis obsonia parasse, id quòd αὐτοδαισίαν appellat. Idem lib. 6. docet, veteres non vsos fuisse seruis, sed αὐτουργοις, hoc est, per seipsos omnia, quæ ad epulas pertinent, parasse, ac præstitisse. Sic Æginetæ Neptuno sacrificantes, atq; conuiuia 16. dierum spacio celebrantes, sibimet ipsis ministrabant, seruorum neminem admittebant, de quo in primo libro dictum est. Iuuenal. hoc vocat sibi prandere Satyr. 13. Prandebat sibi quisq; Deus, id est, quisq; deus sibi ministrabat & seruiebat. De seruis atque ministris, illorum differentijs secundùm sexum, ætatem, officium, vide plura apud Scaligerum lib. 1. Poetices. Hæc de conuiuatoris apparatu, qui, vti dictum est, partim in imitatione, partim in alimentorum obsonatione, atq; coctione, partim in temporis, lociq; delectu, partim demiq; in supellectili, atque ministerio conuiuiali consistit.

DE PRAEPARATIONE CONVIVARVM AD CONVIVIA, QVAE PARTIM ANIMO, PARTIM CORpore constat. De exercitatione corporis varia atq; multiplici ante epulas, eius vsu, modo atque generibus.

CAPVT XXIIII.

NVNC, id quod est consequens, de inuitatorum, seu conuiuarum præparatione est dicendum, quæ quidem est duplex: alia animi, alia corporis. Plutarchus in conuiuio sapientum non ἐσιάσοντ& modò, verumetiam δειπνήσοντ&, hoc est, non conuiuatoris solùm, verumetiam conuiuæ δαισυλῶ, hoc est, apparatum iustum, atq; peculiarem esse dicit. Sybaritæ, vti suprà dictum est, feruntur toto ferè ante anno mulieres ad conuiuia inuitasse, quò nimirum satis haberent spacij (nam, vt ille inquit, dum comuntur, dum moliuntur annus est) ad se auro, vestibusq; pretiosissimis exornandum. Verùm, vt scitè, sapienterq; Plutarchus ibidem inquit: multò plus temporis requiritur ad veram, legitimamq; præparationem, quæ quidem est animi, eò quòd χαλεπώτερον ἐστὶ νοῦν τὸν ἀφρονα κόσμον, ἢ σῶμα τὸν ἄσχολον ἐχθρεῖν, κ; ἄχρηστον, hoc est, difficilius est mores decorè componere, & exornare, quàm corporis superuacaneum, inutilemq; ornatum conquirere. Qui enim sapit, is non sese tanquam vas implendum ad cœnam apporare venit, sed vt seriò, iocóue aliquid acturus, auditurus, atq; dicturus, prout res & occasio postulabit, quò suauis sit, & iucundus ille cõuictus. His verbis Plutarchus, ceu optimus, & sapientissimus vitæ, morumq; magister, animum in primis cõuiuia aditurus certo quodam modo præparandum esse monet. Cogitet ergo is, qui ad conuiuium aliquod est accessurus, se veluti ad Dei, vbiq; præsentis, hominumq; conciliabulum (quo nomine veterum nonnulli ipsum conuiuium definierunt) accedere. Proinde primò omnium Deum ardenter oret, vt & suum, & conuiuarum suorum animum, mores, affectus, linguam, gestusq; ita regat, ac moderetur, vt ne quid cogitent, dicant, faciantúe, vnde vel in ipsum, vel in se inuicè ignominia, offensioue aliqua existere ac redundare possit: sed potius vt hac iucunda corporum vno in loco congregatione, atq; coniunctione, mutua animorum coniunctio, atq; charitas magis magisq; corroboretur atq; confirmetur, omnesq; simultates, odia, suspitiones sinistræ ex animis tollantur. Deinde in animum suum planè inducat, non, vt hodie vulgus hominum facere solet, se, aliosq; immoderato cibo, potúq; obruere, mordacibus dictis, atq; conuitijs conuiuas suos lædere

Universidad de Deusto
Biblioteca

re illos inter se committere: sed potius esse temperantem, sobrium, castum, modestum, dictorum, facto-
rumque, quæ illius animum offendere possint, patientem, arcanorum subticentem, lætum, hilarem,
humanum erga omnes: denique ea dicere, agere, atq; etiam discere pro virili, quæ ad Dei gloriam, &
ad suam, aliorumq;, qui conuiuio interfuerint cùm delectationem honestam, tùm ædificationem, atq;
salutem facere possint. Huc facit illud Pauli 1.Cor.10. Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid aliud
facitis, facite omnia ad Dei gloriam. Cum huiusmodi pia, honestaq; precatione, meditatione, ani-
mique inductione, si singuli Christianorum ad mutua illa sua conuiuia accederent, multò profectò in
illis sese (quàm hodie, prob dolor, fieri solet) temperantius, modestius, atq; honestius gererent, ac prou
de multò plus etiam cùm voluptatis, tùm vtilitatis ex illis perciperent. Verum in primis diligen-
studiosaque nobis ad sacrosanctum illud epulum, siue conuiuium Dominicum accessuris, animorum
prius adhibenda est præparatio secundùm illa Pauli Apostoli grauissima dicta, atque mysti-
1.Corinth.11. Probet autem seipsum homo, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui
edit, & bibit indigne, iudicium sibi ipsi edit, & bibit, non discernens corpus Domini. Hæc autem ab-
χιμαστία, quam Paulus præcipit, secundùm Theologorum sententiam in tribus potissimùm consi-
stit: nempe, in vera & vigente fide, in charitate, & in firmo pœnitentiæ studio atq; proposito. Hinc
veteres in actione Cœnæ solenbant accedentes admonere officij sui, huiusmodi fere illis verba occi-
nendo, διαθρώπτε μὴ ἁπλᾶ, γνώμην τε, καὶ νοῦν ἀδιάφθορον, τεύχεσθαι, λάβε δὲ πίνε τὸ
βίον, &c. Hæc dicta sint de præparatione animi, siue ad prophana siue ad sacra conuiuia accu-
datur: nunc de corporis præparatione dicendum, quæ videtur esse tripertita. Constat enim partim ex-

Corporis præparatio tripertita 1.Tim. 4.

ercitatione eius vtili: partim ablutione vnctioneue: partim denique vestitu seu habitu.

Quòd ad exercitationem, memorabilis in primis est illa D. Pauli, Timotheum ad pietatis stu-
dium cultumq; adhortantis, sententia: γύμναζε δὲ σεαυτὸν, inquit, πρὸς εὐσέβειαν· ἡ γὰρ σωματικὴ
γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγε-
λίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης, hoc est, sed exerce teipsum ad pietatem, siue pieta-
tis exercitationem suscipe. Nam corporalis exercitatio ad pauca est vtilis, siue exiguum ad tem-
pus: (vt γρόνον subintelligatur, cum vita hæc nostra sit ὀλιγοχρόνιος, id est, breuis aui. Otiumque
ninus illud πρὸς ὀλίγον exponit ἄγει τὸ σῶμα, καὶ τὸ παρόν βίον) at pietas ad omnia, suo
in omne tempus præsens, & futurum, vtilis est: vt, quæ promissiones habeat vitæ præsentis ac fu-
turæ. Exercitatio hîc (vt de nomine prius dicamus) à Paulo appellatur γυμνασία, ἀπὸ τοῦ γυμνά-
ζειν, quo verbo idem vtitur. γυμνασία autem, siue (quod apud prophanos auctores magis est vsi-
tatum) γυμνάσιον, exercitatio propriè denominatur à loco, quem γυμνασιον Græci appellant. Is lo-
cus erat in publica aliqua vrbis regione extructus, in quo vngendi, fricandi, luctaturi, discum ia-
cturi, aut tale quippiam facturi, confluebant, teste Galeno lib.2. de Sanitate tuenda. Omnino vox
hæc γυμνασίας siue γυμνασίου olim nudorum corporũ exercitationem propriè significabat, γυμνά-
ζειν illa dictam, qua Græcorum adolescentes ex Solonis instituto vsi fuerunt, non solùm vt animo-
siores fierent, & ad rem militarem magis idonei, sed etiam ἰυεξίας, id est, bonæ habitudinis ac-
quirendæ, & sanitatis conseruandæ causa, quam Plato lib.7. de Legibus vehementer commendat.
Postea hæc vox pro quauis exercitatione vsu: pari cœpit, vt & γυμνάσιον pro quouis loco, siue cor-
poris, siue animi, vt artium ac disciplinarũ, exercitationibus destinato. Exercitatio porro alias à
Græcis πόνος, & ἄσκησις, Latinè labor, exercitium, seu exercitatio appellatur. Secundò duplex
hîc à Paulo exercitatio proponitur vna, quam πρὸς εὐσέβειαν appellat, id est, pietatis exerci-
tium: alteram, quam vocat γυμνασίαν σωματικὴν, id est, exercitationem corpoream, quam Chry-
sostomus corporis motum agitationémue definit, quæ sanitati conducit: vt est venatio, ludus, fossio,
aut quæ à Medicis iubentur fieri ad superuacaneos corporis humores consumendum. Suidas quoq;
duplex exercitationum genus facit: vnum τὸ σῶμα, id est, corporis, quæ si arte fiant, corpori;
alterum, τῆς ψυχῆς, id est, animi, quæ animo ἕξιαν id est, bonum habitum conciliant.

Exercitationis nomina. γυμνασία siue γυμνάσιον propriè quid significet. Exercitatio duplex à Paulo proponitur. Exercitationis definitio.

Quòd ad corpoream exercitationem, quæ, Galeno auctore, is est corporis motus, qui & vehemen-
tior est, & anhelitum alterare potest, hæc ferè illius genera ab eodem recensentur: πάλη, id est, lu-
cta: παγκράτιον, id est, certaminis genus id, quo intentis omnibus corporis viribus, magna contentio-
ne certatur, πυγμὴ, pugillatus: δρόμος, cursus, saltus, disci iactus, coryci, follis, pilæ palmaris,
& alterũ lusus. Item τὸ πτυλίζειν, id est, summis pedibus ingredi, tensis in sublime manibus, atq;
& retrò agitatis: τὸ ἐπιπλοκίζειν, in plethro prorsum, retrorsumque currere: τὸ σκιομαχεῖν, seu
σκιομαχία, umbratili armorum pugna exerceri: τὸ ἀκροχειρολιζᾶν, siue ἀκροχειρισμὸς, summis
manibus concertare: τὸ διακοβολεῖν, discum iactare. Coryci, follis, & alterum lusus, cuiusmodi fue-
rint vide Valleriolam lib.2.locor.comm. cap.10. His adde venationem, equitationem, iaculatio-
nem, ambulationem, choream, modulationem vocis, siue cantus, frictionem, lectionem. Horat. lib.2.
Satyr. quinque enumerat exercitationum genera, venationem, equitationem, militiam, disci ia-
ctum, ludum pilæ. De pilæ ludo, quem Horatius dixit lippis & crudis inimicum esse, vide Hiero-
nymi Magij Miscellan. lib.1. cap.11.

Omnes porrò huiusmodi exercitationes corporis diuiduntur multifariam. Vel secundùm si- Exercitationũ differentiæ.
nem: sunt enim aliæ, teste Galeno, tantùm exercitationes, quæ exercitij solùm, & animi, aut etiam
honoris gratia suscipiũtur: vt lucta, pancration, pugillatus, cursus: aliæ sunt exercitia simul, & ope
ra, vt fodere, arare, remigare, vites putare, gestare onus, naues fabricare, domos extruere, venari,
piscari, iter facere. Vel diuiduntur secundùm qualitatem. Sunt enim aliæ exercitia δυνατα καὶ σφο-
δρὰ, id est, robusta, valida, violenta: aliæ mitiora. Illorum item differentia petitur à partibus: alijs
enim lumbi, alijs thorax, alijs superæ, alijs inferæ partes, alijs totum corpus agitatur. Verùm de
his exercitationum generibus, qui vult plura cognoscere, is legat Gal. lib. 2. de sanitate tuenda,
Celsum lib.1. cum commentarijs Paulini, Oribasium lib.6. collect. ad Iulianum, Heresbachium in
lib. de educandis Principum liberis, cap. 30. Leuinum Lemnium in libro de vita optimè insti-
tuenda cap.44. vbi exercitatione docet defatigatas vires instaurari cùm animi, tùm corporis:
Valleriolam lib.2.locor.com.cap.10. Christoph. à Vega lib.2. Sect.2. Hæc de exercitationis nomi-
nibus, definitione, diuisione, atque generibus sint dicta.

Nunc de eius vtilitate in genere quædam dicam. D. Paulus cùm animi & pietatis, tùm cor-
poream exercitationem vtilem esse fatetur: sed tamen verè sapienterq; primas pietatis, atq; virtu-
tum exercitationi tribuit. Ad sanitatem tuendam quantum momenti exercitatio habeat, cùm Exercitiorum ad tuend. sanit. vtilitas. Lib 6 Epid. par. 4. cap. 20.
constanti auctorum omnium consensu, tùm ipsa experientia est exploratissimum. Huc facit gra-
uissima illa Hippoc. sententia, ἄσκησις ὑγιὴς, ἀκαρὴς τροφῆς, ἀοχνὶη πόνων, id est, Sanitatis, stu-
dium est, non satiari cibis, & ad labores esse impigrum. Idem, ἢ μὲν χρῆσις, inquit, τὰ μέλη μεγα-
λύνει, ἡ δὲ σχολὴ τήκει, id est, Vsus membra magna reddit, otium verò tabefacit. Galenus lib.2.
de tuend. valetud. Sanitatis tutela, inquit, à labore est auspicanda. Et paulò post: A laboribus
erdiendum. Libro item de boni, & mali succi cibis: Ad tuendam sanitatem mirum in modum pro-
dest, corpora moderatè exerceri: at contra quies, & otium diuturnum maximo nocumento est.
Idem eodem in libro, quòd ipse vnà cum suo sodali multos ad annos incolumis vixerit, exercitijs
commodis fert acceptum, quibus cruditates vitauerit. Idem Aristot. affirmat in Problematis, 2. Probl. sect. probl. 47.
dum illud inquirit; Cur cibum minuere, laborem autem augere, salubre sit: An, inquit, quia causam
ægrotandi affert excrementorum copia, quæ tum certè existit, cum aut cibus superest, aut labor
deest. Celsus lib.1. cap.1. Ignauia, inquit, corpus hebetat, labor firmat: illa maturam senectutem,
hic longam adolescentiam reddit. Idem cap.2. Prima corporis curatio, exercitatio est. His suffra-
gatur Plato, qui in Timæo dicit, exercitium roborare, quietem verò contabefacere. Galenus lib.1.
de tuend. sanit. Exercitationibus firmitas quædam membris accedit, & naturalis calor accendi-
tur, & ex partium inter se attritu duritia quædam, indolentiaq; comparatur. Idem lib.2. de sanit.
tuenda magis disertè probæ exercitationis cõmoda hæc tria refert: nimirum, membrorum duritiẽ
ob partium vehementiorẽ attritum: genuini caloris augmentum: & spiritus concitatiorẽ motum.
Ad hæc verò magna sequuntur commoda. Nam ex duritie membra valida redduntur ad reliquos
motus, ita vt minus ab ijsdem, & similibus lædantur: consueta namq; longo tempore, minus incon-
suetis molestare solent. Ex caloris autẽ augmento omnes naturales functiones fœlicius perficiuntur,
attractio potissimũ, nutritio, & coctio: deinde verò solidorũ mollitio ex humectatione: humidæ verò
partes attenuãtur, & meatus laxantur. Spiritu quoq; vehementius cõcitato, pelluntur excremẽta,
& meatus exigui purgantur, Hac Gal. de exercit. comm. scripsit. Vnde Hip. quoq; his consentaneæ
lib.6. de morb. popul. part.5. dixit: Labor articulis, & carnib. cibus, & somnus visceribus est vtilis.
Labor enim articulos roborat, & carnẽ auget, delato sanguine per vniuersam corporis molẽ: cibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

verò recens sumptus alit viscera, vti ventrem: & somnus viscerum functiones adiuuat, & perficit. Exercitationes salubberrimæ sunt, & veri comparatæ, quod inter tempora saluberrimum est, Gal. lib. 4. aphor. com. 20. Exercitatio supplet vicem purgationis humorum, qui sunt in profundo corporis, ibidem. Exercitia, collectas singulis diebus superfluitates expurgare possunt, Idem lib. 2. aphor. com. 15. Ab exercitijs anima vniuersa, illius virtutes augetur, & robur accipiunt, Gal. li. de affect. Exercitatio excrementa soluere potest, tum per sudoris meatus eijcere, Idem lib. 1. de sanitat. tuend. Exercitijs modicis tùm corporis, tùm animi custoditur intra sanitatis fines calor nativus, Ibidem. Deniq; quantam vim cùm animi, tùm corporis exercitatio possideat, ad vtriusq; statum tuendum salium, & incolumem, egregiè sanè Plato omniũ philosophorũ facilè princeps, in Theæteto his verbis testatur: ἡ τῶν σωμάτων ἕξις ὑπὸ ἡσυχίας μὲν & ἀργίας ἐξόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ πόνων σῴζεται· ἡ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ἕξις ὑπὸ μαθήσεως μέν, καὶ μελέτης κτᾶται τε μαθήματα καὶ σώζεται, & γίνεται βελτίων; ὑπὸ δὲ ἡσυχίας ἀμελείας τε καὶ κωφότητος ἐπιλανθάνεται μαθήματα καὶ σώζεται, & γίνεται βελτίων; ὑπὸ δὲ ἡσυχίας ἀμελείας τε καὶ κωφότητος ἐπιλανθάνεται. Hoc est, corporum habitus quiete, & ab ocio corrumpitur: exercitijs, & motibus magna parte conseruatur. Itidem animæ habitus instituitur, ac meditatione, quæ motiones quædam sunt, doctrinas consequitur, seruatur, melioríq; euadit. Otio autem, quod ab omni meditatione, disciplinaq; vacatio est, neq; discit quicquam, & si quæ didicerit, obliuiscitur. Hæc vera sanè, planeq; aurea Platonis sententia ad animi, corporisq; nostri honestam, moderatamq; exercitationẽ nos meritò incitare: & contrà ab otio & ignauia, ceu maximis vtriusq; partis pestibus, auocare atq; deterrere debet. Hinc illas potissimùm exercitationes antiqui maximè laudarunt, quæ simul & bonam corporis valetudinem, partiumq; concinnitatem, & animi virtutẽ efficere atq; conciliare possint: cuiusmodi est paruæ pilæ lusus, vt testatur Galen. lib. de eiusdem exercitatio: Exercitationum omnium, inquit, ea est optima, quæ non modò corpus fatigare, verùm etiam animũ oblectare potest. Hæc de exercitationis siue animi, siue corporis vtilitate (quã Paulus perstringit) sint dicta. In primis verò, auctore, ac monitore Paulo sapientissimo, pietatis, cæterarumq; virtutũ exercitatio nobis est suscipienda, ex qua in animum pariter, atq; corpus nostrum, non temporales modò, verumetiam æterni lætitiæ, voluptatis, atq; gloriæ fructus redundabunt.

Lib. 4. Epid. part. 4. aph. vlt.

Sed quoniam de corporis potissimùm exercitatione nunc agimus, tempus eius maximè commodum & oportunum, de medicorũ ferè omnium consilio atq; sententia, est ante cibi potusq; sumptionem: postquàm ea, quæ in ventre, & in vasis subsunt, probè elaborata atq; concocta fuerint, vt tum demùm cibum sumendi tempus instet. Hoc egregiè Hippocrates his verbis docet: πόνοι σιτία, πόνοι, ὕπνοι, ἀφροδίσια, πάντα μέτρια, Labor, cibus, potus, somnus, venus, mediocria omnia. Hic à labore inchoat, id est, labores cibos præcedant. Idem, li. 6. Epid part. 6. aphor. 6. πόνοι, σιτία, πόνοι, ὕπνοι, ἀφροδίσια, πάντα μέτρια, Labor, cibus, potus, somnus, venus, mediocria omnia. Hic à labore inchoat, id est, labore cibus præcedat

Universidad de Deusto
Biblioteca

Galenus. teste Herodoto. Galenus quoq; non præceptis tantùm, sed etiam exemplo suo, ante cibi potusq; sumptionem laborandum esse docuit. Nam ipse aliquando in agro tum ligna findere, tum fodere, & alia quædam opera rusticana, exercendi corporis causa, facere deprehensus est. Hinc profectò fieri potest, quòd, vt experientia quotidiana testatur, rustici, opifices, operarij, nautæ, bauli, aliiq; laboriosam vitam agentes, licet mali succi alimentis vtantur, tamen saniores sint atq; robustiores, quàm homines diuites & otiosi, qui exquisitissimis cibis fruuntur. Nam quoniàm illi, diuino & antiquissimo Dei præcepto obsequentes, laboribus atq; sudoribus victũ sibi comparant: hinc fit, vt singulari Dei beneficio bona valetudine fruantur, rarissimeq; morbis conflictentur, etiamsi in victu grauissimè delinquunt. Nec verò vtilitatis tantùm, salubritatisq; (adde etiam iucunditatis) ratio: verùm etiam honestas, pietas, ipsaq; lex diuina nos ad labores ante cibum potumq; suscipiendos, meritò impellere debet, secundum illud, in sudore vultus tui vesceris pane, id est, cibo tuo: &, qui non laborat, non debet edere. Danda est igitur Christianis omnibus opera, non vtilitatis tantùm, verùm etiã pietatis gratia, vt non prius cibo potuq; necessario vtantur, quàm pio, honesto, vtiliq; aliquo opere atq; labore sese exercuerint.

An statim ab exercitatione cibus sumẽdus. Sed quæritur etiam à Medicis, an statim cibus sumendus sit ab exercitatione, an verò aliquo temporis interuallo interposito. Hanc quæstionem rectè soluit Galenus in Comment. qui negat ab exercitatione, neq; a balneo (idem de balneo Hippoc. lib. 3. de rat. vict. acut. Sect. 55. docet) statim cibos sumendos esse censet, inquiens: Sedata, quæ ex balneo est, turbatione, tum esse, tum bibere melius est, veluti & composita ea, quæ ab exercitatione oritur. Rationem addit. Nam cibum potumq; aut potum sumere caput replet, deuoratumq; interdum superfluitare facit. Nam per exercitationẽ & balneum agitatur, spiritus & calor ad extremas partes effunduntur, internis partibus calore destitutis. Nõ igitur licebit cibum accipere, donec agitatio sedetur, & calor ad intima reuocetur, id quod ad libro 2. sect. 2. horum coctionem est necessarium. Sed de hac quæstione vide plura apud Christ. à Vega lib. 2. sect. 2.

De Frictionum vsu. Nunc de iusto legitimoq; exercitationis cuiuscunq; modo atq; ratione quædam dicenda. Olim Frictionis, quam ἀναξυσμὸν Græci appellant, maximus & frequentissimus vsus apud veteres fuit, vt ex Hippoc. Galeni, & aliorum medicorum libris constat. Hæc exercitationẽ antecedebat, & cõsequebatur. Quæ fiebat ante exercitationẽ, κατατριβὴ, id est, præparatoria, seu præcursoria: quæ post, ἀποτριπτικὴ, Latinè recuratoria dicta est. Vtriusq; accuratam descriptionem secundùm veterum consuetudinem habes apud Pantinum in eius commentarijs in Cels. lib. 1. cap. 1. & Valleriolã lib. 2. loc. com. cap. 11. Christoph. à Vega lib. 2. sect. 2. & in primis Hipp. lib. de med. officina. Frictio, siue chirurgiæ officina, & Gal. in lib. de sanit. tuenda. Desuetudine abolita est frictio, quæ antiquitus senibus, & sedentariam vitam degentibus, exercitijs vicaria erat: etiam nunc, vt vult Antonius Niger lib. de conseruanda valetudine, vtilitatem allatura maximam, si in nostros mores reuocaretur. Valleriola tamẽ existimat, nos frictionibus illis, præparatoria, inquam, & apotherapia, nõ magnopere indigere, vt quæ magis athletis, quàm his, qui tuendæ valetudinis causa exercentur, conueniant. Illis enim ob immodicos, quos instituti gratia obeunt labores, vtraq; opus est: qui tamen tùm valetudini, non robori, & viribus augendis studemus, frictionibus illis opus non est: vt quibus nec immodicos labores adire vtile sit, nec à laboribus immodicis lassitudinem sentire, vt ad eam leuandam apotherapia, ceu salutari, præsidio egeamus. Obseruandum præterea est, optimum medicorum consilium, qui exercitationẽ non prius adhiberi volunt, quàm & hesterno cibo probè confecto, & alui, vesicæq; excrementis eductis. Quòd ad prius, qui non concoxit, inquit Celsus lib. 1. cap. 2. ex turbato, vtilibus, atq; temperatis ante cibum vtendum est sanitatis ergò, quibus nimirum corpora nostra, ad cibum potumq; validius attrahendum, promptius permutandum & concoquendum, quasi præparentur: ita contrà eorum damnanda est consuetudo, qui non sanitatis, sed potius vel auaritiæ, vel voracitatis, atq; ebrietatis causa, huiusmodi progymnasijs vtuntur: quò nimirum maiori cibi potusq; copia sese ingurgitare, ac immanissima illa potandi certamina, tanto facilius ferre, ac sustinere possint. Quid dicam, quod multi non modò corporis exercitationibus, verùm etiam antipharmacis, & antidotis quibusdam, vt amygdalis amaris, persicorũ nucleis, atq; foliorũ eius arboris expresso succo, absinthij Pontici diluto, nuce muscata, & in primis brassica, Catoni ad fastidium usq; nobilitata, aliisq; huiusmodi vtuntur ad sese aduersus ebrietatẽ muniendum: cum optimum aduersus illam animi corporisq; pestem antipharmacũ sit, timor domini, verbum Dei, crebra cogitatio quam turpe, quàm inhonestũ, quàm animi, corporisq; saluti dãnosum, atq; pernitiosum sit illud vitiũ.

Exercitatione quando vtendum. conquiescere, neq; labori se neq; exercitationi, neq; negotio credere. Periculum namq; est, ne prius probè concocta sunt, quæ cruda manserunt, in habitũ corporis, ipsius exercitationis vi & potius deducantur: quo nihil nocentius corpori accidere potest. Concoxisse autẽ nouimus, vt Medici docent, ad laborem, exercitiumue subeundum probè apparatos esse, vrinæ à somno redditæ color testatur. Siquidem quæ dilutæ est & aquæ speciẽ referens, crudum in venis subesse succum, nec satis elaboratum indicat, tuncq; quiescendum. Vnde est illud eiusdem Celsi: Qui benè concoxit, mane tenuis, qui minimè, in lecto quiescere debet, &c. Sin verò turbida, & biliosa vrina mane apparet, cohibenda est huiusmodi succum demonstrat, tumq; exerceri conuenit. At exonerare prius excrementa vesicæ & alui, apponet, ne ea spiritus motionisue impetu impulsa meatus corporis obstruant: aut solida parcius excrementis onustæ, noxam ab ipsis percipiant, aut conuulsæ, vel ruptæ, vel immodicè distentæ.

Habendum

Habendam adhæc, & ipsius personæ, quæ exercetur, & loci, & temporis rationem, diligenter medici præcipiunt. Vide hac ipsa de re Scholam Salernitanam, quæ monet, cibum non esse sumendũ, cum ventriculus adhuc vitiosis humoribus plenus, & cibis primus nondum benè concoctus fuerit.

Quòad personas, certùm est non omnes omnibus conuenire, sed alias alijs. Gracilibus enim, & attenuatis, mitiora atq; remissiora: fortibus & robustis, validiora, ac robustiora cõueniunt exercitia, de quo vide plura apud Hippoc. in lib. de Salubri diæta. Sic alia exercitia senibus, alia pueris, alia iuuenibus conducunt, de quo Gal. lib. 6. de Sanit. tuend. De exercitationibus valetudini puerili conuenientibus, vide plura apud Heresbachium in lib. de educandis Principum liberis, cap. 30. Studiosis literarum, iisq; qui vel politicam, vel ecclesiasticã, vel aliam vitam quietam, grauiq; labore vacuã tractant, Plutarch. in lib. de Sanitate tuenda, vocis, sermonis, lectionisq; exercitationes (de quibus ibi plura legere poteris) adhibendas suadet. Pilæ quoq; palmariæ lusus (cuius vtilitatem Gal. libro peculiari descripsit, quiq; hodie in Galijs vsitatissimus est) literatis hominibus videtur apprimè conducibilis. Nec minus commoda deambulatio (qua Socratem vsum fuisse suprà diximus) mediocris per amœna, & virentia loca, placido & sereno cœlo, censeri debet: qua quidem probè & vniuersum corpus exercetur, & appetentia excitatur, & calor natiuus excitatur, & membra roborantur, & color blandus, ac suauis redditur, excrementisq; corpus exoneratur. Iamblichus quoq; testis est, Pythagoreos cùm manè, tùm etiam vesperi deambulationibus vti fuisse solitos: post quas lauabantur: lati cœnabant. Vtile verò est, vt medici monent, mane circa montes: vesperi verò ad amœni fluminis ripas spaciari, vti Aelius Saunatius elegantissimo hoc epigrammate testatur:

Sol iubet exoriens Faunos, Dryadasq; puellas
Quærere, & herboso ducere monte choros:
Decliuis vitreas suadet descendere ad vndas,
Doridaq;, & lusus ô Galateæ tuos.
Causa patet: quia sublimes cùm tendit in arces,
Nos quoque per saltus, & iuga summa rapit.
Quum verò Hesperios petit imæ Tethyos amnes,
Exemplo ad fontes nos vocat ipse suo.
Hinc adeò natura hominum loca manè requirit
Ardua cæruleis vespere gaudet aquis.

Quò ad locum, melior Celso videtur deambulatio sub diuo, quàm in porticu: melior (si caputpatitur) in Sole, quàm in vmbra: melior in vmbra, quam parietes, aut viridaria efficiunt, quàm quæ tecto subest. Galenus quoq; exercitationis cuiusuis differentias petit à loco, quòd aut sub dio fiat, aut sub tecto, aut in mista vmbra, Lib. 2. de tuend. sanitate.

Quod ad tempus attinet, illius quoq; ratio habenda: In æstate enim remissior, & leuior atq; in vmbra: in hyeme, concitatior, diuturnior, atq; in Sole exercitatio cõuenit, vt volũt medici. Sic Hippocrates lib. de salubri diæta: Exercitijs qui vtuntur, hyeme currere, ac luctari debent: æstate vero luctari quidem parum, currere autem minimè: sed multũ deambulare ad ventum & frigus. Sed plura de exercitationum differentijs pro anni temporibus, vide apud Gal. lib. de salubri diæta.

Consuetudinis quoq; in primis ducenda est ratio, cùm omnis subita mutatio, si modũ excesserit, noxia sit, teste Hipp. lib. 2. de Curat. vict. acut. text. 55. ad finem. Vt autem exercitationibus honestis, vtilibus, atq; temperatis ante cibum vtendum est sanitatis ergò, quibus nimirum corpora nostra, ad cibum potumq; validius attrahendum, promptius permutandum & concoquendum, quasi præparentur: ita contrà eorum damnanda est consuetudo, qui non sanitatis, sed potius vel auaritiæ, vel voracitatis, atq; ebrietatis causa, huiusmodi progymnasijs vtuntur: quò nimirum maiori cibi potusq; copia sese ingurgitare, ac immanissima illa potandi certamina, tanto facilius ferre, ac sustinere possint. Quid dicam, quod multi non modò corporis exercitationibus, verùm etiam antipharmacis, & antidotis quibusdam, vt amygdalis amaris, persicorũ nucleis, atq; foliorũ eius arboris expresso succo, absinthij Pontici diluto, nuce muscata, & in primis brassica, Catoni ad fastidium usq; nobilitata, aliisq; huiusmodi vtuntur ad sese aduersus ebrietatẽ muniendum: cum optimum aduersus illam animi corporisq; pestem antipharmacũ sit, timor domini, verbum Dei, crebra cogitatio quam turpe, quàm inhonestũ, quàm animi, corporisq; saluti dãnosum, atq; pernitiosum sit illud vitiũ.

Vera & optima aduersus ebrietatem antidota.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Exercitationis denique, auctore Celso lib.1.cap.2. plærunq; finis esse debet sudor, aut certè lassitudo, quæ citra fatigationem sit: idq; ipsum modò minus, modò magis faciendum est. Galenus lib.2. de Tuend. Sanit terminum exercitationis vult esse anhelitus mutationem. Paulus Æginet a lib.1. cap.16. animæ ad spissitudinem alterationem. Hæc de exercitatione, qua primò corpus ad salubrem, vtilemq; cibi potusq; sumptionem est præparandum.

DE BALNEIS ATQVE VNCTIONIBVS VETERVM ANTE EPVLAS VSITATISSIMIS.

De balnearum veterum vsu, forma, atque partibus.

CAPVT XXV.

NVNC de *Ablutione, siue balneis, atque vnctione (quæ exercitationem apud veteres plærunque fuerunt consequuta) dicendum. Celsus lib.1.cap.2. Exercitationem, inquit, recte sequitur, modò vnctio, vel in sole, vel ad ignem: modò balneũ. Sed in conclavi, quæ maximè & alto, & lato, & spatioso. Ex his verò neutrum sæpe fieri oportet, sed sæpenumero alterutrum pro corporis natura. Post hæc paulùm conquiescere opus est. Idem lib.1.cap.1. Proinde etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis vti: modò vngi, modò ipsum negligere. Fuit omnino mos hic antiquorum frequens, ac penè quotidianus, vt ante cœnam in balneis lauarentur: Vitruvius, Tempus lauandi, inquit, à meridiano ad vesperum est maximè constitutum. Huiusmodi crebra in Plinianis epistolis fit mentio, vt lib.3. epist. de Spurina. Lotus accubat, & paulò mox cibum differt: interim auditi legentem remissius aliquid, & dulcius. Paulò post, apponitur cœna non minus nitida, quàm frugi, in argento puro, & antiquo. Idem eod. lib. epist.5. de auunculo suo. Æstate siquid otij, iacebat in sole, liber legebatur, adnotabat, excerpebatq;. Post solem plærunq; frigida lauabatur, deinde gustabat, dormiebatq; minimum. Adeò antiquissimis illis Troianorum temporibus, hunc ante cibum lauandi morem fuisse vsurpatum, Homeri monumenta satis superq; testantur: de quo antequam dicamus, de nominibus prius pauca quædam præmittemus.*

Cæl lib. 30. cap 17. Βαλανεῖον, eius notatio.

Lauationes, siue lotiones corporis à Græcis λόϊσις, & per contractionem λοῦσις communiter appellantur: quæ quidem sunt duplices: frigidæ nimirum, & calidæ. Frigidæ, quæ aquis sunt frigidis: calidæ, quæ aquis vel sua sponte atque natura calidis, (quæ thermæ vocantur) vel calefactis constant, quas Græcè propriè βαλανεῖα: Latinè, nomine inde deducto, balineas siue balneas, nonnunquam balnea siue balnea, & balnearia appellari volunt. Βαλανεῖον Græcè, vt volunt Grammatici, dicitur ἀπὸ τῦ βάλλειν τὰς ἀνίας, hoc est, quòd tristitiam, lassitudinemq; depellat: vndè λοῦσις ἀπὸ πόνων παντοῖα eleganter ab Athenæo appellantur lib.1. Eòdem alludit Acantbio seruus apud Plautum in Mercator.

Nunquam ædepol omnes balneæ mihi hanc lassitudinem eximent. Idem Homerus ipse videtur innuere illis verbis, Οδ.Κ.

——λὸ σὺν Ξιφεϊ δῖον ὑειδλον
Θυμῆρες κεφάσασα κατὰ κρατόστε καὶ ὦμον,
ὄφρα μοι ὃν κάματον θυμοφθόρον εἵλετο γυῖων.

Idem testatur Augustl. lib.9 Confess. Suidas autem βαλανεῖον, inquit, τὸ λουτρὸν παρὰ τὸ βαλανοῦσθαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑποχαίεσθαι, id est Balneum dicitur lauacrum, quod antiqui ad illud succendendum glandes subijcere soliti essent. Nam, vt idem inquit, veteres glandibus vesci soliti, easque igni alimenta præbuerunt. Indè βαλανεὺς balneator, & βαλανεῖτις, πλυντρία, βαλανίσσα, balneatrix dicitur. Latinè in singulari numero balineum, & balneum: in plurali balineæ, siue balneæ, & hæc balnea dicuntur, auctore Phoca. Est autem hæc differentia, quod balneæ publicæ fœminino genere dicuntur: balnea verò sunt priuatorum, sicut docet M. Varro lib.3. de Analogia. Hinc apud Apuleium, Balneas facile percontabimur: & apud Gell. lib.3. Noct. Att. cap.1. Apud balneas Sicias cum philosopho Fauorino ambulamus. Plin. lib.31. cap.5. Vapore ipso quoq; aliquæ aquæ prosunt: tanta est vis, vt balneas calefaciant. Promiscuè tamen vsurpantur ista ab eruditis: vnde Plin. M. Agrippa balnea publica fecit, &c. Sic Cic. balneas vocat, balnea M. Bruti primata, lib.2. de Orat. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat. Idem, in Orat. pro cluentio, Eas, inquit, balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere.

Moris porrò huiusce non certas tantùm corporis partes, siue membra, sed totum corpus ante cibi sumptionem lauandi atq; vngendi crebra admodum apud Homerum fit mentio: Vt ιλ.κ. *sub finem de Diomede & Vlysse, vbi duplicis lauationis fit mentio: primò enim aqua marina, deindè dulci calefacta, vt opinor, corpora sua abluerunt:*

Αὐτὰρ ἐπεὶ σφιν κῦμα θαλάσσης ἱερῷ πολλὸν ἀπενίζοντο θαλάσσῃ
Ἐσβάντες, κνήμας τε, καὶ ἀμφίτε μηρὰ ἑ.
Νίψαντο πρὸ χροτὸς, καὶ ἀνέψυχθεν φίλον ἦτορ.

Ex prima speciei lauationis, quæ facta est aqua marina. vbi Eustath. annotat, ῥύπτω μὲν δοτοδικὸν τὸ ἐν θαλάσσῃ νιφθῆται, καὶ ἀναψυχὴς δὲ τυὸς αἶνον. Id est, Mari lauari cùm ad sordium depositionem, tùm ad animi recreationem facit. Subiungit deinde alteram lauationis speciem:

Ἐς ῥ' ἀσαμίνθους βάντες δξέας λοσάνθ.
Τῷ δ' ἐλαιοτραφέω καὶ ἀλειψαμένω λίπ' ἐλαίῳ
Δεῖπνον ἐφιζανέτην ἐκ δὲ κρητῆρος ἀθόων.

Hinc colligitur, inquit Eustath. veteres post lauationem vngi fuisse solitos. τὸ δ' εἶπνω ἐφιζάνειν, est ἄνω τὸ δ' εἶπνω καθῆσθαι. Sic Οδ.β. de famulis, seu lotricibus Nausicaæ:

Αἱ δὲ λοεσσάμεναι, καὶ χρισσάμεναι λίπ' ἐλαίῳ
Δεῖπνον ἕποντ' εἰλοῦθ παρ' ὄχθῃσιν ποταμοῖο.

Omnino in Homericis istis, quæ passim occurrunt, lauationum, vnctionumq; descriptionibus, hæc mihi videntur consideranda.

Primò lauationum quarumcunq; nomen commune. λόϊσις enim ab Homero appellantur: vt Οδ.θ. θερμὰ λόϊσα.

Deinde illarum vsus, qui est sordium corporis depositio, lassitudinis depulsio, animi recreatio. de quo paulò antea ex Eustathio. His adde Homeri illa Οδ.Κ.

——λὸ σὺν Ξιφεϊ δῖον ὑειδλον
Θυμῆρες κεφάσασα κατὰ κρατόστε καὶ ὦμον,
Ὄφρα μοὶ ὃν κάματον θυμοφθόρον εἵλετο γυῖων.

Quibus congruunt illa, quæ supra de βαλανεῖου notatione dicta sunt. Plutarchus in lib. de vita Homeri dicit, Homerum his verbis lauacrorum vtilitatem maximè demonstrare: quoniam nimirum calefaciendi, & humectandi vim habent, sicut labores exiccant. Eustath. similiter in hæc ipsa verba (ὄφρα μοὶ ὃν κάματον) finis hic est lauationis. Lauatur enim quis, vt aquis calidis laboris, seu lassitudinis malum depellat: aliàs enim ἀποῤῥύψεως χάριν, etiam frigidas quis adhibuerit, vel circa mare, vel circa flumina. Athenæus similiter lib.4. sub Aristot. persona, Homerus, inquit, omnia accuratè persequutus est, etiam hoc parui admodum momenti non prætermisit, τὸ δεῖν διεξοδεύσαντα τὸ στεμάτιον καὶ λησάμενον εἶναι πρὸς τὸ δεῖπνον, id est, oportere prius curato, & loto corpore ad conuiuium accedere: Et paulò post, mentione facta huiusmodi lauationum, & vnctionum, quæ Homeri temporibus fuerant vsitatæ, subiungit: ἀφροσύνη γὸ, ait Aristot. ἐκεῖ εἰς τὸ συμπόσιον σὺν ἱδρῶτι πολλῷ, καὶ κονιορτῷ δεῖν τὸ γαργαλιστὰ μυκτηρυπᾶν, μετὰ δυσμενείας βορβόρῳ χαίρειν, καθ' ἡράκλειτον, hoc est, Erat enim, inquit Aristot. indecorum multo cum sudore, & puluere accedere ad conuiuia: quippe cùm viro liberali, & ingenuo, neq; sordere, neque squalere conueniat, neq; limo gaudere, vt Heraclitus inquit. Idem, in illa verba Homeri paulò ante recitata, Λύτὰρ ἐπεὶ σφιν κῦμα θαλάσσης ὑδρὸ, &c. Vnde, nouerunt, inquit, Troiani belli heroes λοῦσα εἶναι ἄκη πόνων παντοῖα, id est, lauacra esse omnifaria lassitudinum pharmaca, quæ aqua marina, quæ neruis maximè conducit, soluebant: ac musculorum distensiones ὑποβάσεις, id est, lauacri insessione, laxabant. Vsus ergò lauationum, auctore Athenæo, & Eustath. duplex nobis ab Homero proponitur: nimirum mundities, seu elegantia, & animi corporisq; ex laboriosis atq; doloribus recreatio.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tertiò lauationum differentiæ obseruandæ, secundùm aquas marinas, & dulces: item aquas frigidas, & calidas. Paulò antea propositum est exemplum ex Homero Diomedis & Vlyssis, qui primò marinis, ijsq; frigidis: deinde dulcibus, & ijs, vt est verisimile, calidis ad se lauandum vsi sunt. Marinis, ijsq; frigidis primò vsi sunt, vt est verisimile, ad sordes potissimùm abluendas, animumq; recreandum: sed quoniam marinæ aquæ constipandi, & meatus obstruendi vim habent, idcircò postea dulcibus, ijsq; calefactis vsi sunt, poros relaxandi, aperiendiq; causa. Verùm crebrior aquæ calidæ, seu calefactæ fit apud Homerum mentio: vt Od.θ. de Vlysse:

——ὁ δ' ἀρ' ἀασάσιος ἷδε θυμῷ
θερμὰ λόεσσα. *Vbi Eustath.* ἥδιόν δὲ καὶ μᾶλλον τοῖς ἐκ κόπου τὰ θερμὰ λυόμενα; cuiusmodi sunt τὰ ἡράκλεια λυτρά, id est, balneæ Herculeæ, quæ calidæ fuerunt, secundùm Comicum Pindarum, quibus æruminosus Hercules gaudebat, à Minerua submissum. Hinc prouerbium, Herculana balnea, quoties ætate, aut labore quopiam fatigatus, ministeriū postulò diligentius, ad vires reficiendas, adhibetur. Plato lib. 6. de Leg. γεροντικὰ λυτρά, id est, senilia balnea, calida vocat, ijsq; senes assuescere hortatur. Et vt Homerus canit, lauare, edere, & mediter dormire δίκη ὅτι γερόντων, id est, senum iusta sunt.

Quartò, aquas balneares calefaciendi modus, apparatusq; sæpè ab Homero proponitur: vt Od.κ. de Circes famula,

ἡ δ' ἐτέρτῃ ὕδωρ ἐφόρει, καὶ πῦρ ἀνέκαιε
Πολλὸν ὑπὸ δῖ' ἐπὶ μεγάλῳ, ἰαίνετο δ' ὕδωρ. (id est, ἐχλιαίνετο, ἐθερμαίνετο. *Eustathius.*)
αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' ἐν ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ.

Ζέειν idem quod παρὰ ζέειν, ἤ καὶ γλάζειν. ἤνοψ etiam nunc ὁ χαλκὸς, vel ὁ ἰμφαίνων, ἢ φαιγὸς, ὅ ἐστιν ἐποπτίζων. vel vocale, vel splendidum. Sic Od.θ.

Ἀμφὶ πυρὶ στῆσαν τρίποδα μέγαν· ὦρτο δὲ τάχιστα,
Αἶδ' ἐλοεζόμενον τρίποδ' ἵσασαν ἐν πυρὶ κηλέῳ, id est, καυστικῷ
Ἐν δ' ἄρ' ὕδωρ ἔχευαν ὑπὸ δὲ ξύλα δαῖον ἔλυσαν.
Γάστρην μὲν τρίποδι θῆκε πῦρ ἄμφεπε, θέρμετο δ' ὕδωρ.

Eustathius, Describitur λυσικὴ παρασκευὴ, apparatus balnearis: τρίπους idem quòd τρίβιον apud *Lycoph.* quasi τρεῖβιον, id est, ξύλα βάσεις ἔχων. Ὀρτύειν. ξύλα ὑποκαίειν idem quod sub tripode ἀναλαίειν, id est, accendere. Vnde ξύλα δυνὰ καὶ καῦ, καυα εἰς δαίεσθαι καὶ καίεσθαι ἐντρέπει, id est, ad findendum, & comburendum apta.

Quintò considerandus est ipse lauationis actus, cuius hæc sunt capita: Primò enim vestes exuebant ac deponebant, secundùm illud Od.P.

Αὐτὰρ ἐπειρὴ ἴκοντο (*Telemachus*, &c.) δόμους εὖ ναιετάοντας
Χλαῖναν μὲν κατέθεντο κατὰ κλισμοὺς τε θρόνους τε.

Deinde ingrediebantur labra, siue solia balnearia, vt mox sequitur,

Ἐς δ' ἀσαμίνθους βαίτες εὐξέστας λέσαντο.

Ἀσάμινθος, inquit *Eustath.* ἡ πύελος· ἤτοι λεκάνη παρὰ τὸ τὴν ἄσιν ὅ ὄζει τὸν οὖπον μινύθουσα. ἦσιν ἐλατῆρα, id est, labrum, siue solium balneatorium (ein badstanden) à limo cauum imminuendo denominatum. Pollux inter vasa balnearia recenset, vide Cel. lib. 30. cap. 10. Suidas ἄσιν λανεῖον ὁδὸς εἰς ξυφλὸν, id est, Balnea viam munierunt ad delitias: nam cum balnea adhuc non essent in vsu, veteres σκάφαις, καὶ πύελσι, hoc est, labris, & scaphis ex lapide, aut ligno excauatis corpora labore fessa leuarunt. Postea mulieres seu ancillæ ingressos lauare, atq; oleo inungere solebant, secundùm illud,

Τὼς δ' (*Pisistratum & Telemachum*) ἐπεὶ ἂρ δμῳαὶ λόεσαν, καὶ
χρίσαν ἐλαίῳ. Od. Δ. *ab initio ferè*, & Od. Γ. *in fine*,
τόφρα (*interim dum parantur sacra Minervæ*) δὲ πλείμαχον λόεσκε
καλὴ πολυκάστη. *vbi Eustath. p. 138.* vt Il. E. *ferè in fine*,

Hebe Martem lauat: ita hic Polycaste filia regia, procul dubio patris sui iussu, Telemachum venerem lauit. Erat autem hoc mulierum opus seu ministerium, quod tunc temporis fiue offensionis vbi bant, vt alijs quoq; ex locis apparet. Homerus enim non ea tantùm, quæ sunt politica, & urbana, verùm etiam quæ tunc temporis erant in vsu & consuetudine posita, licet posteris simplicia & in

urbana videantur, describit. Aliquando tamen legimus ipsos, qui lauabantur, seipsos lauisse atque vnxisse, vt Diomedes & Vlysses speculatores Troia redeuntes, & labore sessi, sudorem aqua marina abluerunt, corpusq; oleo vnxerunt, vt testis est Homerus Il. K. *Obseruandum autem, quòd* Vnctiones Homericæ.
vt hoc in loco, ita in alijs quoq; innumeris apud Homerum olei, atq; vnctionis sit mentio, quæ lauationem statim fuit consequuta. Idcirco Eustath. paulò post addit, ἐλαίῳ δὲ ἐχρίοντο οἱ λουτρόφροι, ἁπαλύνοντες τὰς σωματικὰς πόρους, ὡς ἂν μετὰ λουτρὸν εὐχερῶς ὑγρύνηται. Sic Athenæus lib. 1. in illa Homeri Il. K. τῶ δὲ λοισσάμενὼ, ὦ καὶ ἀλειψαμένὼ λοιπὰ λαικάζω. Post lotionem, ne aquarum aspergine corpora rigerent, oleis & vnguentis accepis inungebant, cuiusmodi erat vnguentum gieucinum, irinum, amaracinū, & abietinum, & nobile illud ex nardi spicis vnguentum. Huiusmodi porrò vnctiones post exercitia, ac lotiones, posteris quoq; temporibus à Græcis & Romanis fuisse adhibitas, ex Medicorum, atq; Historicorum libris passim constat: id fiebat, partim, vt ne plus æquo corpus digereretur, partim, vt exigua obstruerentur spiramenta. Huc accedebat, quod vnctio & calefaciendi, & humectandi, & emolliendi, & si calida est, discutiendi quoq; vim habet. Vnctio tamen vnà cum frictione nonnunquā etiam ante balnei ingressum, aliquando etiam sola per se sine balneo vsurpari fuit solita, idq; vel in Sole, vel ad ignem, de quo Hippoc. Galenum, Celsum, & alios consulere poteris: Vide etiam Plutarchū lib. de sanit. tuend. vbi inter alia, frigida aqua lauari post exercitationē, plus ostentationis, quàm vtilitatis habere, dicit, calidiq; balnei vsum magis probat. Deinde vnctionis vel sine balneo ad ignem vel etiam in sole adhibendæ modum præscribit. Persius Satyr. 3. ——vncta vixisse patella,

Semper, & assiduo curata cuticula sole. *Idem,*
At si vnctus esses, & figas in cute solem. *Iuuenal.*
Vestra bibat vernum contracta cuticula solem.

Iam verò postquàm lauti vncti q; fuerant è solio egressi vestibus rursus ab ancillis induebantur, secundùm illud Od.θ.

Τὸν δ' (*Vlyssem*) ἐπεὶ ἂρ δμῶαι λόεσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ
Ἀμφὶ δὲ μιν χλαῖναν βάλον ἠδὲ χιτῶνα.
Ἐκ ῥ' ἀσαμίνθων βὰς ἀΐδρας μετὰ οἰνοποτῆρας.

Postremò tempus in Homero obseruandum, in quo lauationibus illis suis atq; vnctionibus vti consueuerunt: nimirum paulò ante cibi potusq; sumptionem. Hinc illud, *Vt lauit, sumpsitq; cibum dat membra sopori.* Sic in omnibus ferè alijs locis (quorum quædam suprà fuerunt recitata) post lauationem, atq; vnctionem sequitur cœna, epularumue descriptio. Sic Græci φιλολουτρῶντες, & illorum imitatione Romani non nisi lauti prius, vnctiq; ad conuiuia accesserunt, atque accubuerunt. Appianus Alexand. Catonem Vticensem circa vesperum à balneo ad cœnam transisse dicit: Sic Seruius in illa Virgil.

Littore aena locant alij, flammasq; ministrant.

Aena, inquit, parata erant à Troianis, vt se ante lauarent, quàm cœnarent, cum Heroicis temporibus carne elixa non vescerentur. Terentius, Tene aſymbolum venire vnctum, atq; lautum è balneis, id est, lotum. Vides hîc lautum & vnctum coniungi, quoniam duo hæc apud veteres coniungebantur. Et quidem aliquando postquàm iam accubuerunt oleo se inunxerunt, id quod colligi potest ex illis Aristoph. verbis in Comœdia σφῆκες,

——τὰ γόνατ' ἔκτεινε, καὶ γυμναστικῶς
ὑγρὸν κύτλασον σαυτὸν ἐν τοῖς πρόμασι.

Id est, Extende genua, & gymnastico more humido, id est, oleo temetipsum perfunde in stratis. Schol. κύτλασον, id est, ὀλίγον σαυτὸν, ὑγρῶς ἄλειψαι. κυλάζειν δὲ τὸ μικρὸν καὶ ὀλίγον χεῖν. κυτλῶν δὲ κυρίως τὸ ὑγρῷ ἐπιπολῆς ὕδατι ὄντα τὰ σώματα ἀλείφεσθαι καὶ κύλικα, τὸ ὑδρέλαιον, id est, oleum aqua mixtum. Ridiculum sanè est quod de Philoxeno poëta homine edacissimo Athen. refert. Is enim cum ad balneas quotidie accederet, feruenti aquæ os subluere solitus fuit, digitoq; in ebullientia balnearum labra demisit, quò & manus, & guttur ad feruentissima quoq; assuefaceret obsuna, vt si fortè (quòd plærunq; accidit) ea in cōmunijs huiusce modi essent appositæ, abstinentius facilè alijs, solus quod ei libuisset, impunè prægustaret. Plautus in Sticho, Vel vnctiones Græcas, sudatorias, &c. Græcas, hoc est, interprete Lambino, quibus vtebantur in Græcia, quæ elegantio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vnctionũ quadrundã species.

res scil. erant, propter vnguentorum copium. Sudatorias, hoc est, quæ adhibebantur ad eos qui sudabant, Græcis vsitatæ. Solebant enim priusquàm accubitum irent, in balneum sudatorium ingredi, & ibi inungi: quem morem posteà Romani vsurparunt, & mutuati sunt, atq; adeò superauerunt. Nam nondum cocto cibo epulis referti in alia balnea ibant, & sudabant, deinde epulas repetebant: ex quo illud Iuuenalis, Crudum pauonẽ in balnea portas. Addit parasitus ille apud Plautum: Vel alias magis malacas (id est molles) crapularias id est, vnctiones, quæ adhibendæ sunt ijs, qui heri no die plus nimio adbiberunt, neq; dum crapulam edormierunt. Lib. vulg. habent ampullarias, & quidam ampullarias cum voce cauillationes coniungunt, & interpretantur, cauillationes ampullarias, id est, cauillationes quæ in balneo iactantur, dum vngimur. Mox ibidem sit mentio strigilum rubiginosæ, & ampullæ rubidæ, quæ ipsa quoq; sunt instrumenta balneatoria. Nam strigilis, quæ hic rubiginosa, id est, rubigine squallidam vocat, defricabantur veteres in balneis, postquàm vnctifuerant: defricabantur autem à parasitis diuites, & vngebantur. Ampulla autem vas olearium, cuius etiam vsus erat in balneis.

Ampullaria cauillatio.

Strigil rubiginosa.

Ampulla rubida.

Hora balnei.

Plin. lib. 3. Epistolarum, epist. 1. ad Caluisium, horam quoq; balnei ante cœnã indicat his verbis de Spurina loquens: Vbi hora balnei nunciata est (est autem hyeme nona: æstate octaua) in Solis se Spurina loquens: Vbi hora balnei nunciata est (est autem hyeme nona: æstate octaua) in Solario, si caret vento, ambulat nudus: (Celso quoq; ambulatio in sole, si caput patitur, melior videtur, quam si caret vento, ambulat nudus: (Celso quoq; ambulatio in sole, si caput patitur, melior videtur, quam in vmbra, de quo suprà) deinde mouetur pila vehementer, & diu nam hoc quoq; exercitationis genus pugnat cum senectute. Lotus accubat, & paulisper cibum differt: interim audit legentem, vel ipse aliquid & dulcius. Sic Martial.

Suffreie in nonam nitidis octaua palæstris,

Idem lib. 10

Nunciat octauam Phariæ suæ turba iuuencæ,
Et pilata redit, iamq; subitq; cohors.

Temperat hæc Thermas, nimios prior hora vapores Halat, & immodico sexta Nerone calet. Adrianus imperator, teste Ælio Spartiano, ante octauam horam in publico neminem, nisi ægrum, lauari passus est: Is lauacra quoq; pro sexibus separauit, vt idem auctor testatur. Vnde colligimus, octauam exercitationibus huiusmodi conuiuij (quod nona ferè imitabatur) progymnasticis fuisse destinatam apud veteres. Appianus Catonis mentionem faciens, circa vesperam, inquit, è balneo ad cœnam transit. Vitruuius, Tempus lauandi, inquit, à meridiano ad vesperum est maximè constitutum. Erat autem moris, vt tintinnabulo, hoc est, instrumento æreo (quod nunc campana vocatur) populus lauandi hora vocaretur. Martial.

Redde pilam, sonat æsthermarum, ludere pergis, Virgine vos sola lotus abire domum.

De Commodi, Pertinacis, Gordiani iunioris, Galieni iunioris, Adriani imperat. Rom. insana quædam sæpius in die balneandi cupiditate atq; consuetudine vide Perrottum in Cornucopiæ. Apuleius quoq; in suis libris aliquoties mentionẽ facit huiusmodi balneorum, & vnctionum ante cœnam: vt lib. 4. At nobis fortissimi fideissimiq; mei hospitatores (Beroaldus, sospitatores putat legendũ) aduenes, affatim cuncta suaui sapore percocta pulmenta præstò sunt: panis numerosus, vinum prodi calicibus effricatis affluenter immissum: & ex more calida tumultuario lauacro vestro præparata. Ibi fine sermonis huius statim sese deuestiunt: nudatiq; & flãmæ largissimæ vapore recreati calidaq; potfusi, & oleo perunctí mensas dapibus largiter instructas accũbunt. Et paulò post: Hi simili lauacro refecti inter soros sociorũ sese reponunt. Et in lib. 3. Manu firmiter iniecta Milo iussis balneatoribus (id est, balneatoribus, seu balnearum vtensilibus, cuiusmodi erant strigiles, ampulla olearia, linteum & alia hoc genus) adsequi, producit ad lauacrũ proximum: vbi mox sequitur: Raptim demq; pertinax Milonis cœnula perfunctus. Item lib. 1. Ego (Aristomenes) igitur inefficaci celeritate fatigatus, commodum vesperi oriente ad balneas processeram: (nota hic balneas, pro balneo promiscue capi) Ecce Socratem contubernalem meum conspicio, humi sedebat, scissili paliastro semiamictus, penè alius luroris ac miserę macie deformatus, qualia solent fortunæ deterrimæ stipes in triuijis ostentare. Et paulò post: Et simul vnam ex lacinijs meis exuo, eumq; properè vestio (dicam, an te ego noui?) & illico lauacro trado: quòd vnctui, quod tersui ipse præministro (ministro amico vernulæ balnei, videlicet ampullam oleariam, quam alij lecythum: (vt de ἀντολήκυθοι à Græcis vocatis sunt pauperes, qui sibimetipsis ad balneas ampullam ferebant, cum seruos ampulligeros non haberent) Cyprianus, capsacem: Iuuenalis, guttam nominat: & strigilem, qua lori distringuebantur: & linteas tergendi vtebantur, de quibus Epigrammata

De balnearum vnctionumq; vsu ante cœnã ex Apuleio.

Balnearum vtensilia.

Ampula olearia.

tarius: Non tàm sæpè teret lintea fullo tibi) sordium exormem eluuiem (spurcitiam & illuuiem) operosè effrico. Sequitur cœna. Probè curato, ad hospitium lassus ipse, fatigatum ægerrimè sustinens perduco, lectulo refoueo, cibo satio, poculo mitigo, fabulis permulceo. Idem lib. 1. At vocata (Milo) ancillula, Fotis, inquit, sarcinulas hospitis susceptas cum fide conde in illud cubiculum: Ac simul ex promptuario oleum vnctui, (ad vngendum) & linteа tersui, (ad tergendum) & cætera: hæc eidẽ vsui profer ocyter, & hospitem meum produc ad proximas balneas. Item lib. 8. Dispositа cœnula, balnea obeunt. Et lib. 10. Qui quùm se refecturi, clausa cellula, balneas petissent. Cic. pro Deiot. Huc te è balneo, priusquàm accumberes, ducere volebat. Idem in Vatin. Cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquã data est? cum tot hominũ milia accumberent, cum ipse epuli dominus, &c. Idem lib. 1. Epist. ad Atticum, illum inuitans, sic loquitur: Tu pridie compitalia memento, balneum calefieri iubebo. Horat. Od. 19. Mercemur, quis aquam temperet ignibus, hoc est, qui balneum calefaciat. Est autem aquam ignibus temperare, calefacere, aut certè tepefacere, quam si quis malit intelligere adhibere ad vinum hyeme calefaciendum, non dissentiam, nec pugnabo. Plautus in Sticho, Quam mox cocta est cœna? impransus ego sum. E. Abi intrò ad me, & laua. Et in Amphytrione, Lauisti, Amph. Quid postquam lauit? Alc. Accubuisti. Iuuenalis quoq; ad huiusmodi vnctiones alludit: vt Sat. 11.

Cicero.

Horatius.

Plautus.

Iuuenalis.

Nostra bibat vernum contracta cuticula solem,
Effugiatq; togam, iam nunc in balnea salua Fronte licet vadas.

Simile illud Persij, Satyr. 4.

Persius.

Quæ tibi summa boni est? pncta vixisse patella
Semper, & assiduo curata cuticula sole.

Vbi similiter alludit ad vnctiones in sole fieri solitas: nam, vt supra ex Celso dictum, aliàs fiebant ad ignem, aliàs in sole. Idem infrà,

At si vnctus cesses, & figas in cute solem. In hunc locum sic commentatur Ioan. Baptista: Duo sunt liquores corporibus humanis gratissimi: intus, vim: foris, olei: cuius vsum ad luxuriam vertêre Græci vitiorum omnium genitores. Olei natura est tepefacere corpus, & contra algores munire. Vnde omnibus post fatigationem cibum sumpturis erat commune, si balneum non erat, calido loco vel in sole, vel ad ignem vngi, atq; sudare, quo alludit Persius. Cic. lib. 12. epist. ad Atticum. Pro isto asso sole, quo tu abusus es in nostro prætulo, à te nitidum solem, vnctumq; repetemus. Turnebus in suis Aduersarijs: Assum, inquit, solem intelligit aridum, torrentem, calidum, æstuosum, siccum, sine vnctione, quam Græci ἡλιοκαΐαν vocant: Solem verò nitidum & vnctum, cœnam opiparam & lautam post ambulationem in solario, aut sub dio. Solebant etiam vncti in sole nudum corpus calefacere, & tanquam torrere, vt ex illo Persij versu constat, At si vnctus cesses, &c. Vide de olei, & vnctionis vsu seu vtilitate plura apud Langium, epist. 51. Vnctores dicebantur aliptæ, quorum meminit Seneca in 7. epistola Et Iuuenalis,

Duo liquores corporibus nostris grauissimi Olei natura.

Vnctores vocantur aliptæ.

Grammaticus, Rhetor, Geometer, Pictor, Aliptes.

Ex his constat cùm exercitationes, tùm balneæ, frictiones, atq; vnctiones (quæ exercitationes plerunq; consequebantur, & pars postrema exercitationis erat, Apothempeutice vno verbo dicta) ante cibum Græcis pariter, atque Romanis vsitatissimas fuisse.

Apud Romanos porrò, Galeni etiam tempestate, plurimæ erant balneæ: aliæ quidem in vsum publicum, vrbiũ instar, exædificatæ, quæ Xeni balneæ dicebantur, pro hospitibus: aliæ multæ, quas diuites priuatas habebant in proprijs domibus, magnis extructas impensis. Erant præ cæteris sumptuosæ Agrippinæ, Ciceronianæ (in villa quam Cicero Academiam appellauit, oculis conferente) Neronianæ, Antonianæ, aliæq; id genus: etiam pensiles quædam, quæ Asclepiadæ Medici industria fuerunt ædificatæ. Romanorum verò mos fuit singulis lauare diebus.

Forma balnearum.

Sed operæpretium quoque fuerit balnearum veterum formam, vt à Vitruuio, Galeno, & alijs describitur, postremo loco subijcere, ex qua illarum vsus melius adhuc perspicietur. Erant ergò illarum 5. potissimum partes.

Partes balnearum veterum quinque.

Primùm enim erat locus siue conclaue, in quo vestes deponebantur, qui ideirco à Græcis dictus est ἀποδυτήριον, ἀπὸ τοῦ ἀποδύειν, ab exuendo: à Latinis Spoliatorium, & spoliarium: à nonnullis etiam Tepidarium atq; Aereum: propterea quod in tepida prima hac parte lauaturi se exuebant, atq; nudabant. Tepebat autem hac parte aër, vel ex calidis, & siccis vaporibus abigne delatis: vel calidis, ac humidis ab herbis & plantis decoctis transmissis: vel aqua in ignitos lapides, aut candentes laminas infusa excitatis. Cicero, In balnearijs, inquit, hypocausta, in alterum apodyterij angu-

Apodyterium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lum promoui: propterea quod ita erant posita, vt eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, esset subiectum cubiculo. Ergò Cicero quoq; apodyterij voce vtitur, quod Germani abziechstuben appellant. Hæc prima pars à Gal. qui 4. tantum balnei partes facit, prætermissa est, quoniam balneis naturam non attingit. Apodyterij Plin. quoq; meminit in epistol. ad Apollinarem pluribus in locis. Qui verò mercede seruanda in balneis vestimenta suscipiebat, Capsarius dicebatur, vt refert Vlpianus iure cons. de officio præfecti vigilum.

Gal. tantùm 4. balnei partes facit.

Pars secunda, seu cella, Galeno prima, testudinis instar constructa, ærem continebat aqua accenso absq; fumo, quam idcirco ξηρὸν ὀδόν, id est, siccam testudinem vocare solet. Erat autem rotunda, & ignis vaporibus incensa, vt testatur Vitruius lib. 5. A Græcis etiam πυριατήριον, & ὑποκαυστον (qua voce Cic. quoq; pro latina vtitur) à fornace: Romanis calidarium: Senecæ, Iuuenalique: à quibusdam etiam Laconicum dictum est, à Laconibus, teste Dione, qui illo peculiariter ad sudorem excitandum vsi fuerant, vt indicat Martialis de Thermis lib. 1. Epigram. 6. & Columella in præfatione. Vaporarium quoq; idipsum à Cic. appellatur, vbi sicco calore eruditas extenuatur, sudorq; prouocatur. Germ. Schweißbad.

πυριατήριον, & ὑποκαυστον.

Laconicum.

Lauacrum & Baptisterium.

Tertia pars, seu cella caldaria, quam & lauacrum appellare possumus, & baptisterium Græci βαπτιστήριον. In ea erat solium lauandi gratia aquam continens omnis malæ qualitatis expertẽ, in qua homines considentes abluebantur. Vnde & labrum. Cic. Terent. seu lauabrũ, lauacrum, & piscina, & vulgò etiã tina nominatur: nymphæum quoq; Plinio videtur dici. Germ. wasserbadzuber. Græc. ἀσαμίνθος. Homer. πυελὸς: Δόρυ Nicand. πλυτὸς vocatur.

Piscinas Romani maximo luxu sumptuq; construxerunt.

Piscina Hierosolymis.

Pars quarta, Galeno tertia, solio constabat frigido, & ob id frigidaria cella dicti consueuit, frigidariũ Vitruio: λουτρὸν Xenophonti, vbi frigida perluebantur. Hic obseruabis à Romanis piscinas maximo luxu sumptuq; fuisse cõstructas, quas Græci à natando κολυμβήθρα appellarunt: qualis Piscina fuit Hierosolymis illa probatica, sed diuiniore vsu ad curam ægrorum quing; porticibus vallata. In his autẽ, magno impendio, marmore Thasio, ac porphyrite constructis, & circumseptis, corpora natando exercebant, ac multa sudatione languida reficiebant, & corroborabant: quæ Paulus Æginetaὑγροκλυσίαι, Sidonius à mergendo Baptisteria appellat. De his vide Plin. lib. 5. ad Apoll. & lib. 2. ad Gal. Paulum Æginetam lib. 1. cap. 51. & Gal. lib. 3. Salub. de Psychroluteis.

Ἀλειπτήριον, καὶ ἐλαιοθέσιον.

Pars quinta, Galeno quarta, locus erat in quo sudor detergebatur, vngebãturq; vnctiones egerentes: ideò & detersorium, atq; vnctuariũ, ἀλειπτήριον Græcis vocabatur, & ἐλαιοθέσιον, ab ἔλαιον id est, oleum, & θέσις, id est, positio: quoniam in ipso sordibus detersi vngebantur.

Has partes balnei, & singularum vsum Celsus his verbis breuissimè complexus est lib. 1. ca. 4. Si in balneum, inquit, venit (scil. is cui caput est infirmum) sub veste primùm paulum in tepidario insudare, ibi vngi: tùm transire in caldarium: vbi sudauit, in soliũ non descendere, sed multa calida aqua per caput se totum perfundere: tùm tepida vti, dein frigida, diutiusq; ea caput, quàm cætera partes, perfundere: deindè id aliquandiu perfricare: nouissimè detergere, & vngere.

Fornax.

Fornax autem (vnde fornacator, & fornacarius seruus, qui fornacẽ balnei caminumq; succendit Cæl. lib. 25. cap. 23.) constituta erat, in qua per præfurnium ignis accendebatur, quo Laconicum, & aqua calefiebant pro Caldario, atq; Tepidario. Fornacem autẽ hanc verisimile est duobus præditam fuisse præfurnijs, vt vno subseruiret Laconico, altero verò aquæ calefaciendæ: aut vno tantùm, fornace existente ampliori. Tria etenim ahena ordine constituta erant, caldarium, caldã continens: Tepidarium, tepidam: & Frigidariũ frigidam: è quibus quantùm de aqua hauriebatur ex caldario, tantundem de tepidario descendebat in caldarium, & de frigidario in tepidarium.

Calidarium. Tepidarium. Frigidarium.

Apparatus balneorum antiquorum. Solium. Guttus.

Balneantibus autem opportuna parabantur multa. Solium quidem labrum, aut lauacrum, ex ligno, vel ex marmore, in quo residentes lauabantur. Guttus, vas guttatim oleum fundens, quo post lauationem in vnctuario vngebantur. Guttus (pro quo Apuleius ampullam olearia dixit) sphæræ vt plurimùm è cornu bubulo. Nobiliores è cornu Rhinocerotis habebant. Iuuenal.

Magno cum Rhinocerote lauari, Qui solet.

Et Epigrammatarius poëta in Apophoretis.

Gestauit modo fronte me iuuencus
Verum Rhinocerota me putabis.

Strigilis.

Strigilis, & strigecula, à stringendo, (quod radere significat, vt scribit Marcellus) σκλῆγξ, ἐλαστὴρ, instrumentum

instrumentum quo vtebantur ad sudorem corporis, & sordes in balneis abradendas, & abstergendas, etiam post frictiones, quæ & sordes, & strigmenta vocantur. Hæc olei in balneis, gymnasiorum parietibus, & statuis coacernata strigmenta, magistratus ludorum legimus octingentis sestertijs vendidisse, quùm illorum vsus in depellendis morbis non esset vulgaris, de quo vide Dioscor. lib. 1. cap. 28. Plin. lib. 35. cap. 13. Langium epist. 51. Persius,

I puer, & strigiles Crispini ad balnea defer.

Hinc apud Valerium pro gymnicorum seruo stramenta gymnasij colligenti, rectè Turnebus legit, strigmenta gymnasij lib. 1. Aduers. c. 10. Fiebant autem strigiles ex auro, aut argento, aut ebeno (vt apud Indos, teste Strab. lib. 15.) aut Lapidibus quandoq; quibusdam: & spongijs aliquando (id quod Hippocrati magis placet li. 3. Reg. acut.) pro strigilibus vtebãtur. Scribit Apul. in Florib. Hippiã Sophistam sibi concinnasse strigilem lunam, ita fabrè factam, vt in manu capulo moraretur, & ex ea sudor riuulo laberetur. Pergameneæ strigiles, vt optimæ ab antiquis celebratæ. Mart. in Apophor.

Pergamus has misit curuo distringere ferro,
Non tam sæpè teret lintea fullo tibi.

Lintea, sudariũe.

Endromis.

Balneatores.

Pilicrepi.

Aliptæ.

Alipili.

Sordes autem è corpore radendo detergentes, Græci ξυστρίδας, hoc est, distringentes nominarunt, vt Plin. lib. 7. cap. 24. ostendit. Lintea, sudariãue, quibus corpora detergebantur. Ἐνδρομὶς, vestis quædam balnearia hirsuta, villiq; longioris, quæ ex Gallia mittebatur, cuius vsus in balneis & gymnasijs præcipuus erat. Præter hæc, aderant & qui probè rem curabant, exactèue lauabant, qui & balneatores vocabantur, & qui pilicrepi, pilis, globulisue pice illitis, per præfurnium in fornaculam actis, ignem excitantes: & Alipiæ, seu vnctores, qui corpora oleo inungebant: & Alipili, alarum pilos volsella euellentes. Hæc de balnearum antiquorum forma & apparatu: de quibus plura videre licet apud Galenum lib. 10. Therap. Vitruium 5 architect, Plinium epist. ad Gallum & Apoll. Palladium lib. 1. tit. 39. Fumanellum libro de Balneis aquæ potabilis. Cæl. lib. 30. cap. 17. 18. 19. 20. Langij epist. medic. 50. 51. & 52. Beroaldi Comment. in lib. 4. Apulei. Panlini Comment. in 1. Cels. cap. 3. Cornucopiæ p. 154. Cardanum libro de Aqua. Sidonij interpret. Ioan. Baptistam Pium, Franciscum Marium de Partibus ædium lib. 1. cap. 10. De Romanarum balnearum antiqua magnificentia atque luxu passim apud Plinium & alios auctores plurima occurrunt. Antiqui, teste Celso, timidius balneis vtebantur. Hinc Festus quoque lautitiam, id est, epularum magnificentiam, secundùm quorundam opinionem, vult dictam esse, quia apud antiquos hæ elegantiæ, quæ nunc sunt, non erant, & rarò aliquis lauabat. Atque hæc de lauationibus, frictionibus, & vnctionibus veterum Græcorum, & Romanorum, quæ cœnis antecedebant, satis sint dicta, quibus illi partim sanitatis, partim munditiæ, partim deniq; delitiarum, & voluptatis gratia vsi fuerunt.

Lautitia Festo vnde dicta.

Iudos quoq; priùs lauari solitos fuisse, quàm ad conuiuium accederent, testis est Philost. lib. 2.

De Germanis scribit Cor. Tacitus, illos lauari sæpius calida, (vt apud quos plurimùm hyems occupat) lautosq; cibum capere fuisse solitos.

Apud Iudæos vsitatas fuisse, ante cibi sumptionem, manuum, atque etiam pedum ablutiones, satis constat. An verò Græcorum, & Romanorum more balneis, ac totius corporis lauationibus, vnctionibusq; ante epulas vsi fuerint, id non videtur expresso aliquo, manifestoq; sacræ scripturæ loco comprobari posse. 2. Sam. 11. mentio fit lauationis Bersabeæ sub tempus vespertinum: cuius infœlix sanè, atque funestus exitus meritò pudicas castasq; mulieres à voluptuario balnearum atque thermarum publicarum studio deterrere debet. Hanc autem lauationem, quoniam tempore vespertino facta est, cœnam antecessisse est verisimile: verùm an illa totius corporis immersio in aquis, an verò certarum tantùm partium, vt puta, manuum, aut pedum ablutio fuerit, de eo nihil certi ex loci illius circumstantijs videtur colligi posse. Sic filia quoq; Pharaonis Exod. 2. descendisse dicitur sese lauandi gratia in flumine sub Nilo: (quod lauacrum Mosi, totiq; populo Israëlitico salutiferum extitit) vbi similiter dubitatur an vestibus se exuerit, fluuioq; illi corpus suum immerserit, an verò manus tantùm atq; pedes fluminis aqua abluerit. Prior tamen opinio verisimilior videtur, quoniam ipsa non ad flumen, sed in flumine sese lauasse, ancillas autem eius atq; pedisequas ad ripam fluminis deambulasse dicuntur, dominam scilicet suam expectantes, donec lauandi finem fecisset. Verũ expressior & luculentior illis duobus est locus ille in historia Susannæ Dan. 13. vbi lauacri illius fit mentio: quod & ipsum, quùm illam in summum pudicitiæ atq; vitæ suæ periculum

Bersabeæ lauatio.

Filiæ Pharaonis lauatio.

Susannæ lauacrum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lum atq; discrimen adduxerit, satis indicat quàm damnosa atq; periculosa sint mulieribus publica lauacra atq; balnea, si ijs intemperantius vtantur. Ibi v.15. Susanna pro more suo quotidiano cum duabus ancillis in hortum ingressa fuisse dicitur, & quoniam æstus erat, lauare voluisse. Insit etiam sibi ab ancillis asseri oleum, & σμῆγμα lauandi gratia. En hîc & deambulationis, qua illa quotidie vsa fuisse scribitur, & lauationis atq; vnctionis simul sit mentio, quam cœnæ tempus præcessisse verisimile est. Σμῆγμα Suidæ est καθαρτικὸν, πρὸς ἀποσμῆχον. Grammatici enim dictum volunt à Σσμῶ sine Σμήχω, quod purgare & abstergere significat: Saponem nonnulli interpretantur, vt Theocriti interpres. Hunc respondet Hebr. בורית Borith. Malach. 3. Hiere. 2. Iob. 39. quod Rabbi D. Kimbi in libro Radicum, in 2. cap. Hier. & 3. Malach. Saponem & herbam saponariam interpretatur vestiam eluendis abstergendisq; maculis aptam. à ברר Barar, quod mundare seu purgare significat. Iob. 39. Si abluero me aquis niuis, & mundauero (בור, bor, id est, expurgatorio forte mate) manus meas. Galen. Therapeut. 14. inter caput purgantia medicamina σμῆγμα quoq; numerat. Omnino σμῆγμα, quicquid emaculat & abstergit sordes, vt erant spongiæ, strigiles, tea, territoria, de quibus suprà, quit quid deniq;, vt Apuleius loquitur, est tersui. De Smegmate vide Nicolaum Myrepsum, numero 25. 28. 29. 30. 32. 34. 25. &c. Iudæi vulgari sua lingua balneum, hoc est, locũ lauationis, seu lauacrum מרחצה Marchazah appellent, à רחץ Rachaz, quod à sordibus corporis abluere cum vehementiore quadam defricatione & abstersione significat, vt Grammatici volunt. 2. Sam. 11. & Exod. 2. De manuum pedumq; lauatione, necnon vnguentis in ipso conuiuio adhiberi solitis, suo in loco dicetur.

Σμῆγμα.

An statim à balneis sit edendum & bibendum

Anton. Niger.

Verùm vt de exercitatione, vti suprà dictum est, ita de balneis quoq; quæritur, an statim ab illis edendum sit, aut bibendum. De hoc animaduertendum est Hippocratis Medicorum facilè principis consilium, qui lib. 3. de rat. vict. acut. sect. 55. a balneo confestim neque sorbendum, neq; bibendum esse censet. Idem affirmat Galenus in Comment. Antonius Niger in suo libello de Valetudine custodienda, Seriò, inquit, monemus balneum ingressuros, vt pòst confectum magna ex parte in vetriculo cibum inroeant, neq; crudum, vt iuuenalis ait, pauonem in balnea portent. Iudaneo verò à cibo & potu omni abstineant: loto deniq; capite ante fatigationem & lassitudinem egressi, totum corpus, præcipuè verò caput desiccent, & à frigore custodiant, nec prius mensa accumbant, quàm tota balnei caliditas è corpore expirarit. Cibus enim aut potus, vel paulò ante balneum ingressum, vel maximè in ipso balneo sumptus, vel statim ab eo, sumante ab hoc corpore, ingestus, venas viscerum obstruit, ex quarum obstructione hydropicos plurimos factos, & mortuos vidi. Nonnullos etiam quosdam qui vnico largiore cereuisiæ hausu balneo egressi, hepatis calorem extinxerunt & aqua inter cutem rapti perierunt. Commodus Antoninus, Imperator luxuriosissimus, per dies septies atq; octies lauare est solitus, & in ipsis balneis edere, teste Ælio Lampridio. Verùm de balneorum differentijs, vsu, commodis & incommodis Hippocratem, Galenum, Celsum, Fumanellium, & alios consule. Quomodo præterea Græci atq; Romani balneis atq; vnctionibus non tàm ad sanitatem atq; munditiem honestam & liberalem, quàm ad mollitiem, delitias, luxuriam atq; libidinem abusi fuerint (sicuti hodie quoq; à Christianis fieri cõsueuit) passim apud scriptores antiquos videre licet. Verùm omissis alijs, vel vnus Clemens Alexandrinus eius rei satis idoneus est, ac locupletes testis, qui lib. 3. sui Pædagogi cap. 5. balneorum sui temporis luxuriosum libidinosumq; abusum hoc modo perstringit ac reprehendit. Primò, quòd ædificia nimis sint sumptuosa, artificiosè compacta, pensilia, cuua, & φορητὰ quæ circumferri possunt, sindone tecta. Deinde, quòd cathedris argenteis, & magnis innumerabilibus escarijs, potorijs, balnearibus, ex auro atq; argento confectis, vterentur. Tum quòd eòusq; intemperantiæ processerunt, vt tàm mulieres, quàm viri inter lauandum cœnarent, atq; adeò sese nimio vino obruerent, suamq; supellectilem ostentationis gratia in balneis expenerit. Præterea hoc quoq; potissimùm nomine mulieres culpat, quòd cum viris & fœminis communia essent balnea, ipsæ vnà cum vestibus pudorem omnem exuentes, sese nudas extraneis spectatoribus, cum corum cauponibus, conspiciendas præberent, ac quodammodo prostituerent, cum εἰς τὰ οἰκεῖα ἐρωτικὰ id est, ex aspectu amor nascatur, idq; contra Hesiodi præceptum, qui suadet,

Balnearum luxuriosus abusus.

Clemens Alex.

Historia.

Commodus Antoninus.

Μὴ δὲ γυναικείῳ λουτρὸν χρόα φαιδρύνεσθαι, id est,

Corpus fœmineo non exhilarare lauacro.

Quod si quæ autem non eòusq; impudentiæ fuerant progressæ, vt se ab externis conspici paterentur, tamen

tamen vnà cum suis seruis atque ministris nudæ lauari, atq; ab ijs etiam fricari solebant, cùm veteres quoque athletæ in suis certaminibus subligaculis vterentur ad pudorem tegendum. Quemadmodum ergo in hydropicis humores praui, qui abstrusi latent, ex cutis superficie apparent: sic lasciua illarum concupiscentia ex corporis gestibus elucet. Monet deinceps viros vt pulchrum se veritatis exemplum fœminis præbentes, erubescant vnà cum eis exui, & lubricum periculosumq; aspectum fugiant. Postremò totam hanc suam reprehensionem, ex qua balneantium quædam consuetudines, tunc temporis vsitatæ, cognosci possunt, aurea hac sententia concludit, quam omnes Christiani intimo pectore recondere, & ad quotidianum vitæ vsum assiduè reuocare debent: ὅπου μὲν οὖν τὰς γυναῖκας, καὶ τοὺς οἰκέτας αἰδεῖσθαι χρή: ἐν δ' ἐταῖς ὁδοῖς, τοὺς ἀπαντῶντας: ἐν δὲ τῇ λουτρίδι, τοὺς γυμνοὺς: ἐν δὲ ταῖς ἰδιωτικαῖς, ἑαυτὸς: πανταχοῦ δὲ τὸν λόγον, ὃς δεῖ πανταχοῦ, καὶ ἔχειν τὸ θεῖον αἰεὶ παρόν. Ὅπερ δὴ μόνον ἁπλῶς τις ὀφείλοι, εἰ πάντοτε αὐτῷ συμπαρεῖναι νομίζοι τὸν θεόν, Id est, oportet ergo domi parentes atque famulos reuereri: in vijs, eos qui sunt obuiam: in lauacris, mulieres: in solitudine seipsum: vbique, Verbum, quod est vbique, & sine quo factum est nihil. Hac enim sola ratione aliquis se à lapsu immunem conseruat, si Deum sibi ipsi semper adesse persuasum habeat. Idem porrò auctor eodem in libro, capite nono, de balnei vsu, & abusu præclarè sanè pieque disserit. Primò enim quatuor de causis, nimirum vel munditiei, vel caloris, vel sanitatis, vel voluptatis causa homines balneis vti dicit. Ac munditiei quidem simul, & sanitatis causa, mulieribus: sanitatis verò solius causa, viris balneorum vsum concedit. Caloris autem gratia lauari (cum is alijs modis depelli possit) superuacaneum: Voluptatem autem impudentem omnino reijciendam esse docet. Deinde immodico immoderatoq; balneorum vsu animi, corporisq; vires eneruari demonstrat. Hinc à veteribus balneas ἀνθρωπογναφεῖα, hoc est, fullonicas hominum officinas fuisse appellatas: propterea quòd citius, quàm par erat pannosa, vt ita loquar, corpora efficiunt, & ante tempus faciant consenescere, abstergendi vim habentia, dum, non secus, ac in ferro, caro calore mollificatur. Deinde neq; nimis inani, neq; nimis repleto balneo vtendum esse, sed ætatis, corporis, temporis, anni rationem esse ducendam suadet. Neq; verò assiduè & sæpè in die lauandum, neq; multorum in balneis ministerio vtendum esse præcipit. Postremò, id quòd in primis obseruatione dignum est, animam præcipuè ratione lauandam atq; purgandam esse monet, secundum illa Christi verba contra Pharisæos & Scribas Matth. 23. Væ vobis, quoniam similes estis sepulchris dealbatis. Et paulò pòst: Væ vobis, quoniam mundatis quod est extrinsecus, &c. Tandem concludit: τὸ μὲν οὖν ἐκτὸς λυτρὸν τῆς ψυχῆς ἀποσμήχει τὸν ῥύπον, τὸ δὲ πνευματικὸν, hoc est optimum ergo lauacrum expurgat sordes animæ, est q; spirituale. Hæc præstantissimus ille Philosophus atq; Theologus non medicè solùm, verumetiam piè, Christianeq; de vtili, honesto, legitimoq; balneorum vsu disseruit: quæ optima sanè, saluberrimaq; monita, vtinam nos Christiani nobis ante mentis oculos proponeremus, ijsq; obtemperantes, non tàm turpiter atq; nefariè, qui hodie communis ferè est mos ac consuetudo, balneis illis siue naturalibus siue artificialibus nobis à Deo ad sanitatem concessis, ad turpissimam voluptatem, ad luxum atq; luxuriam, ad libidinem, impudentiam, audaciam, arrogãtiam, omnium scelerum atq; flagitiorum licentiam, cum summa animorum corporumq; nostrorum noxa atq; pernitie abuteremur. Quid enim quæso hodie Christianorũ publica illa balnea atq; thermæ aliud sunt, quàm omnium impuritatum atq; libidinum tabernæ & officinæ, ad quos plurimi non tàm sanitatis, quàm voluptatis & libidinis gratia confluunt? In illis dies noctesq; belluantur, comessantur, bacchantur, scortantur, summa deniq; est omnium scelerum atq; flagitiorum licentia atq; impunitas.

Simile ab hydropicis.

NOTA.

Balnearum legitimus vsus.

Balneas veteribus ἀνθρωπογναφεῖα appellata.

NOTA.

Verùm vt ad illas corporis lauationes, vnctionesque, quæ à veteribus ante cœnam fuerunt adhibitæ, redeam, licet illæ hodie non ita sint in vsu: danda tamen est omnibus liberalibus & ingenuis hominibus opera, vt ne ἀσύγκριτοι, & ῥυπαρόνυχοι, hoc est, sordidatis capillis, atque vnguibus, ac omnino capite, capillis, manibus, facie vultuq; immundo, sordido, atque squalido ad conuiuia accedant, ne conuiuatori simul, atque conuiuis sint nauseæ, fastidio, irrisui, atq; ludibrio, vti suprà quoque ex Athenæo dictum est. Nec verò conuiua solùm, verumetiam conuiuatori corporis est adhibenda mundities, cauendæ sordes, illuuies, atque immundities, quæ conuiuis nauseam atque molestiam aliquam parere possint. Vt autem conuiuæ pariter atque conuiuatori inseruiendum est corporis munditiei: ita contrà vitanda κομψοπίσματα, hoc est, nitor nimius, atq; fucus, cui mu-

Quomodo liberalibus & ingenuis hominibus ad conuiuia accedendum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lieres potissimùm studere solent. Illæ namq; ad conuiuium aliquod accessuræ, arrogantia atq; libidine, ceu pessimis consultricibus, impulsæ, prius capillos, malas, palpebras, supercilia, manus, & cæ-
quas corporis partes stibio, croco, cerussa, purpurissо, melino, hoc est, si verum fateri volumus, fu-
fuligine, spuma, sputo, atq; venenis pingere, fingere, illinere, colorare, fucare, & vt vere dicam, de-
formare atq; corrumpere solent. Quod fucorum atq; pigmentorum genus, quàm sit à Christianorum
hominum officio, religioneq; alienum, Tertullianus in libris de Cultu & habitu muliebri. Origenes
Tom. 2. Hom. 4. Cyprianus Serm. 5. de Lapsis, & libro de Habitu virginum. Ambrosius in lib. de
Virginibus. Chrysostomus Hom. 31. in Matth. Hieronymus contra Heluidium, & in epist. ad Le-
tam de institutione filiæ firmissimis rationibus demonstrat. Hiero. in epist. ad Furiam de viduitate
seruanda, fucationem ostendit aduersari pœnitentiæ, cui Christiani toto vitæ suæ curriculo incum-
bere debent. Et affert exemplum mulieris peccatricis, quæ lachrymis vbertim fluentibus Domini
pedes abluit, eosq; crinibus abstersit. Non habuit, inquit, eos stibio fuliginatos. Deinde cerussam, &
purpurissum vocat, ignes iuuenum, fomenta libidinum, impudicæ mentis indicia. Augustinus epist.
ad Possidium 7. Fucari, inquit, pigmentis, quò mulier vel candidior, vel rubicundior appareat,
adulterina fallacia est, qua etiam ipsos maritos non dubito nolle decipi. Hinc facilè colligimus
non licere talibus vti picturis, cum sint adulterinæ fallaciæ: nec tantùm adulterinæ, sed etiam per-
nicio sæ, quia in fraudem spectantium proponuntur. Hæc ille. Vt ergo non sordidæ, atq; squalidæ:
In Mostellaria. ita nec Philomatij meretricis illius instar apud Plautum cerussatæ, purpurissatæ, stibiatæ, atq; fu-
catæ ad conuiuia accedere debent: nec etiam odoribus imbutæ atq; perfusæ. Nam, vt est apud Plu-
tum, mulier rectè olet, vbi nihil olet. Quòd si autem mulieres quoq;, quibus tamen nonnihil huius mo-
di deliriarum à natura videtur esse concessum, à mollitijs istis atq; fucis sibi temperare debent, quan-
tò magis viros ab ijs abhorrere decet vel secundum illud poëtæ Ethnici:

Forma viros neglecta decet. *Et,*
Sint procul à nobis iuuenes vt fœmina compti.

Cum pulchritudinis, inquit Cicer. lib. Offic. duo genera sint, quorum in altero venustus sit, in altero
dignitas: venustatem, muliebrem ducere debemus: dignitatem, virilem. Ergo à forma remouenda
omnis viro non dignus ornatus. Et paulò post: Formæ autem dignitas coloris honestate tuenda
est, color exercitationibus corporis. Adhibenda præterea est mundities non odiosa, nec quæsita
nimis, tantùm quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam.

Hospites in cõ uiuatoris ædibus lauari & vngi soliti fuerunt.

Obseruandum quoq; est, conuiuas seu hospites plærunq; in conuiuatoris ædibus, à quo inuitati &
excepti fuerant, balneare, lauari, atq; vngi solitos fuisse, balneis à conuiuatore paulò ante conuiuij
tempus apparatis, id quod ex locis suprà citatis facilè apparet. Hinc Thales in cõuiuio Plutarchi
cum ad cœnaculum venisset, lauare recusauit, quòd se vnctum diceret.

DE VESTITV CONVIVIALI. DE VESTIMENTIS ALBARVM (QVAE IN EPVLIS POTISSIMÙM vsurpari fuerunt solitæ) ac in genere coloris albi vsu, significatione, præstantia ac dignitate.

CAPVT XXVI.

Tertia corporis ad epulas præparandi ratio.

SEQVITVR nunc tertia corporis ad epulas futuras præparandi actio, quæ in vestitu consistit. Fuit enim hæc veterum consuetudo, quæ etiamnum hodie viget, vt ad conuiuia
accessuri certis ac peculiaribus quibusdam vestibus, & quidem splendidioribus vestiantur: quæ quidem à Græcis ἐνδύματα δεῖπνικά, & στολαὶ δειπνητικὰς: à Latinis vestes cœnatoriæ, & cœnatoria in plurali numero, alio etiã nomine togæ triclinares & cibariæ fuerunt appellatæ. Martial. lib. 10.

Vestium epularium nomina

Pugnorum reus, ebriæque noctis
Cœnatoria mittat aduocato. *Et in Apophoreto cœnatoria,*
Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota,
Hic opus est pictis accubuisse thoris. *Petronius,*

Petronius, Cœnatoria, inquit, repetimus, & in proximam cellam ducti sumus, in qua tres lecti stra-
tj erant. Vocabulum etiam recidipna, composito ex vtraq; lingua vocabulo. Recimium enim apud Recidipna.
nos est vestis antiquissima quadrata, vt Varro refert: cuius mediam partem retrorsum iacebant:
vnde recimati mimi dicebantur. ὑπνον verò cœnam significat. Itaq; recidipna dictæ sunt vestes,
quas cœnatorias vocant. Iuuenal.

Rusticus ille tuus sumit recidipna Quirine.

Vestes triclinaria.

Eadem etiam triclinaria dicuntur. Plinius, Metellus Scipioni triclinaria Babylonica festertium
octuagies remisse, &c. Beroaldus in Iuuenalem, recbedipna legẽs, dicit esse vestem, qua in gymna-
sijs vtebantur, cuius & Athenæus lib. 6. & Plutarchus in Sympos. mentionem faciat. Ad hanc
consuetudinem Matth. 22. cap. alludit Christus in illa sua parabola, in qua inter alia conuiuam
quendam, qui non erat indutus ἐνδύματι γάμου, id est, veste nuptiali, hoc est, ea quæ in nuptijs ad-
hiberi consueuerat, dicit in exteriores tenebras fuisse exturbatum. Hoc etsi mystice seu allegoricè de
spirituali veste, hoc est, de fide per charitatem efficace, siue, interprete Theophilacto, de Miseri-
cordia, benignitate, atque φιλαδελφίᾳ intelligi debet, qua qui sunt vacui, æternæ illius lucis atque
beatitudinis communione, excluduntur, & in tartareas illas plagas, atq; tenebras præcipitantur:
tamen simul ex illo loco temporis illius consuetudo colligi potest, qua nimirum in nuptialibus illis
festiuitatibus, atque sympositis peculiares quædam, & vti par est, splendidiores vestes fuerunt ad-
hibitæ. Sic Iuditha inuitata ad conuiuium Holoferni, vestitu & omni mundo muliebri se exornã-
uit, vt scriptum est Iudit. cap. 12. v. 15.

Albi coloris vestitum in conuiuijs vsitatum fuisse.

Equidem ex veterum scriptorum monumentis facilè colligi posse existimo, albi potissimùm
coloris vestitum in conuiuijs vsitatum fuisse, ita vt nigris vestibus accumbere apud gentes quas-
dam nephas duceretur. Philo de Vita Theoretica testatur Iudæos olim dierum festorum conuiuia
λευχειμονοῦντας, hoc est, albatos seu candidatos agitare fuisse solitos. Huc quoq; referẽdus ille mos
Iudæorum decimum quintum diem mensis Ab celebrandi vestibus albis, atq; choreis, de quo sic scri-
ptum est in Tahanit fol. 26. p. 1. Decima quinta mensis Ab, id est, Iulij filiæ Ierusalem egredie-
bantur in vestibus albis, quas qui nõ habebant à ditioribus mutuò sumebant, ne, cui vestes deerant,
remorarentur quò minus ad choreas venirent: omnes vestes laudabantur. Filiæ Ierusalem egredie-
bantur, & choreas ducebant in vineis. Quid verò dicebant? Adolescens attolle oculos tuos, & vide
quã tu velis eligere ex omnibus, ne respicias pulchritudinem, siquidem fallax est, at eam, quæ Deũ
timet laudes. Idem mos apud Romanos quoq; fuit. Hinc. Horat. lib. 2. Sat.

Vsus vestium candidarum apud Roman. in diebus festis.

Ille reporta, natales, aliosue dierum
Festos albatus celebret.

De vsu vestium candidarum in diebus festis apud Romanos multa alia testimonia præter Ho-
ratij extant apud auctores. Xiphilinus, die celebri Romæ ob ingressum Teridatis, μάλιστα δὲ ἡ
ὁρᾶ ἐπεπλήρωτο, τό τε λευκὸν αὐτῆς ὁ δῆμος λευχειμονῶν, καὶ δαφνηφορῶν κατὰ τέλη ἔχει,
τὰ δ' ἀλλὰ οἱ στρατιῶται λαμπροὶς ὁπλισμοῖς, id est, populus albatus, & laureatus. Vopiscus in
Florian: Tantum illud dico, Senatores omnes ea lætitia esse elatos, vt domibus suis omnes albas
hostias cæderent, albati sederent. Persius, —*Negato*

Iuppiter hoc illi, quamuis te albata rogaret.

Prudentius contra Symmachum,

Exultare patres videas pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amicum
Sumere. *Et Ouidius,*
Vestibus intactis (vsu nondum sordidis, aut obsoletis) Tarpeius itur in æquus *Persius in re simili,*
Et populus festo concolor ipse suo est.
Scilicet hoc populo pexusque, togaque recenti
Et natalitia tandem cum Sardonyche albus
Se de leges celsa. *Idem Satyr. 2.*
Vota negato Iuppiter hæc illi, quamuis albata rogant.

Hoc est, vestibus albis amicta. Cic. in Leg. Color albus præcipuè Deo decorus est, cùm in cæteris,

Universidad de Deusto
Biblioteca

tùm maximè in textili. Nec verò solùm in natalitijs, & repotijs, & nuptialibus, aut sponsalibus, sed etiam in funebribus cœnis hanc consuetudinem seruatam fuisse locuples, testis est M. Tullius in Vatinium, vbi illi obijcit, quod cœnauerit atratus: verba eius hæc sunt, Atq; illud etiam scire cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Cn. Arij familiaris mei cum toga pulla accumberes: quem vnquam videris, quem audieris, quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non putasse. Optimè. Nullæ fuerint supplicationes, &c. Quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulum est funebre, vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum, populi Romani festum diem argento, veste, omni apparatu visendo: quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, (en consuetudinem balneandi ante epulas) præter te, toga pulla vnquam data est? cum tot hominum millia atcumberent: cum ipse epuli dominus Quintus Arius albatus esset, tu in templum Castoris te cum Caio Figulo atrato, cæterisque tuis furijs funestum inculsisti. Quis tum non ingemuit? &c. Hunc tum morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam puer, aut adolescens inter cœnos fueras? Fausti adolescentis nobilissimi paulo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras dominum cum toga pulla, & cum amicos ante conuiuium? Quæ te tanta tenuit amentia, vt tu, nisi id feciisses, quod fas non fuit, vbi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos ciuium, morem veterum, (hinc constat morem huc fuisse vetustum) eius qui te inuitarat auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putasse. Ex graui hac Ciceronis inuectiua satis constat, Romanos veteres conuiuia interijsse albatos, ita vt nephas ducerent pullatum, seu atratum in conuiuio etiam funebri accumbere. Sidonius quoque Apollinaris ad hunc albarum vestium in exequijs, epulisque exequialibus vsum alludit lib.5. epist. ad Aumastum: Nam libenter, inquit, incedunt armati ad epulas, albati ad exequias, pelliti ad ecclesias, pullati ad nuptias, castorinati (castorijs pellibus induti) ad lærantas. Plutarchus testatur in Problematis, fœminas antiquitus in luctu vestes, vittasq; albas gestasse (quibus die reginarum Galliæ lugentium mos est, teste Polyd. Virg.) & Argis quoque, teste Socrate, albas vestes aqua elutas, in luctu gestare fuisse solitas. Ibidem cadauer quoq; defuncti albo tegmine involutum fuisse scribit. Apud Græcos, vt scribit Alex. ab Alex. lib.3. ca.7. sed sine auctore, fœminæ, viriq; in candida veste cum coronis, amplissimi viri exequias prosequuntur, & veluti in luctu publico complorant promiscuè. Quod fuit in more Syracusanis, qui candido amictu velati, & fronte coronati, Timoleonem extulere. Sicyonij similiter Aratum in veste alba, & coronis sepulchro intulere. In Imperatorum Romanorum funeribus, vestes albas adhibitas fuisse, Plutarchus & Herodianus testantur. Colorem album antiquitus matronis in luctu fuisse vsurpatum, Scaliger quoq; statuit lib.1. Poet. Sic Blondus quoq; Foroliuiensis lib.2. Romæ triumphantis, & Vrbinas ille, qui libros de Inuentoribus rerum scripsit, & alij non indocti viri, nulla temporum adhibita distinctione, in luctu antiquas mulieres, albas semper vestes vsurpasse existimant. Verum hos errare, & paulatim probat. Varro de Vita patrum, vt apud Nonium legitur, de muliere. Propinquæ, inquit, adolescentulæ, etiam adolescentuli proximi amiculo nigello, capillo promisso sequuntur luctu. Idem, Vt dum supra terram essent, ricinis lugerent, funere ipso pulli pallis amictæ. Erat autem ricinium, vt Nonius ait, quod sua ætate masurtium dicebatur, palliolum fœmineum breue, cuius formam appingit ipsemet Varro lib.4. de Lingua Latina. Apuleius lib.2. de Asino aureo, Vmbo, inquit, demonstrat cubiculum, matronam flebilem, fusca veste contectam. Eadem quo q; apud Græcos consuetudo fuisse videtur, siquidē Iphigenia Euripidis Clitemnestræ matre inuniger, ne suā ob mortem crinem lanier, idemq; vt suis renunciet sororibus, scilicet ne quando nigris vestibus membra contegāt. Vnde & Hom. Il. lib.24. Thetim futuram filij necem deflentem, velo nigro tectam lugere facit. Niger enim color mortalis est, vt inquit Hippocrates in libro de Morbo sacro, sunt quidquis ille fuit, qui librum illum conscripsit, quem Galenus Hippocratis esse negat. Theocritus in epitaphio Adonidis, Venerem cyanea stola indutam, ad lugendum Adonidis mortem mittat. Nigrarum vestium mos apud mulieres Romanas mox obsoleuit, vt Plutarchi testimonio intelligimus. Deinde moribus depranatis, & viros albas vestes in luctu vsurpasse, colligere possumus ex his Pauli

In cœnis funebribus albati accumbebant.

Balnea ante epulas.

In exequijs atque luctu.

In cadaueribus inuoluendis.

Alia testimonia de vestium nigrarum vsu in exequijs.

Ticinum quid.

Color niger.

Pauli verbis lib.1. Sententiarum, sub titulo de Sepulchris & lugendis. Qui luget, inquit, abstinere debet à comuijs, ornamentis & alba veste.

Liuius scribit, in luctu matronas Romanas nihil aliud, quàm purpuram aurumq; deponere, quæ, cum eluxerunt, resumunt. Dionys. Halicar. lib.5. refert Romanas matronas Valerium Publicolam, Brutumq; luxisse annuum tempus, depositione auri, & purpuræ, vt est illis luctus consuetudo in necessariorum, cognatorumq; funebribus. Alexand. ab Alex. lib.5. cap.18. scribit diebus natalitijs & Calendis Ianuarijs, nonnunquam ludis Rom. albas lacernas, prætextasq; induros incedere, & ludos spectare fuisse solitos. Nam in veste pulla ludis interesse Augustus prohibuit. Alexander Seuerus, teste Lampridio, cùm natalem diem commendaret, hostia cruenta effugit, & vt se similiter gereba, ac permixtus populo erat, albam eius vestem, cum qua constiterat, cruentauit. Laternis candidis vsos fuisse Romanos in spectaculis, ex illis Martialis carminibus constat, quibus ille perstringit Horatium, qui nigra lacerna spectaculis interfuerat,

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs, & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet
Toto vix cecidit repentè cœlo
Albis spectat Horatius lacernis.

Augustus, teste Suetonio, habitum, vesticumq; pristinum reducendi studiosus, visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus, & clamitans, ait, En Romanos rerum dominos, gentemq; togatam. Negotium ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circòue, nisi positis lacernis, togatum consistere. Item, Sanxitq; ne quis pullatorum media cauea (theatrali consessu, vbi populus spectauit) sederet. De lacerna candida amphitheatrali, vide plura apud Lazium lib.8. cap.10. Com. reipub. Plutarchus in Æmilio de Triumpho P. Æmilij verba faciens, dicit, Omnes καθαρὰς ἐσθῆτας καὶ λευκοστεφεῖς, id est, albis vestibus indutos ludos spectasse. Fuit candidarum vestium alius quoque apud Romanos frequens vsus: tales enim erant vestes castrenses, sacerdotales, atque muliebres.

In natalitijs.

In spectaculis.

De castrensibus Trebellius Pollio in Galeno sic scribit: Iam primum inter togatos patres, & equestrem ordinem, albatos milites (albis vestibus induros) & omni populo præeunte. Sic candidatos milites Vegetius rei militaris vocat principales, qui priuilegijs muniuntur.

In militia.

Vestimenta sacerdotalia similiter linea fuerunt, & alba pretiosa, nullo infecta colore, pura. Virgil. 12. Æneid.

In sacris.

Procedunt castris, puraq; in veste sacerdos. Ouid.
Nunc Dea linigera colitur celeberrima turba. Iuuenal.
Cum grege linigero circundatur, & grege caluo. Martial.
Linigeri fugiunt calui, sistrataque turba.

Sic Flamen, vt Varro tradit, cum Ioui sacra ferebat, totus albatus erat, & pileum etiam gestabat album. Item virgines Vestales suffibulo amictæ sacrificabant. Fuit verò suffibulum vestimentum album, prætextum, quadratum, oblongum, quod illæ in capite habentes sacrificabant, idq; sub mento fibula comprehendi solebat, vnde nomen, Pierius lib.40. Hieroglyph. De calceamentis sacerdotum Romanorum, Athenensium, & Alixandrinorum candidis, vide Lazium lib.8. cap.13. Com. reip. Rom. Talis Ægyptiorum quoq; sacerdotum vestitus fuit, de quo Herodotus sic scribit: Sacerdotes linea ferunt vestimenta, semper recens ablura, huic rei semper vacantes. Idem calceos papyraceos gestant. Plin. lib.19. vestes sacerdotibus Ægyptijs lineas gratissimas esse eo genere lini, quod gossypon, & xylon vocant, vnde dicta xylina, quibus nulla sunt candore, mollitiáue præferenda. Apuleius cæremonias Ægyptiorum explicans, Insiuunt, inquit, turbæ sacris diuinis initiatæ, viri fœminæq; omnis dignitatis, lineæ vestis candore puro luminosi. Ab hac veste linea poëtæ linigeros vocant sacerdotes, Isidis Deæ Ægyptiorum. Pierius tamen, nescio quo auctore, Sacerdotes, inquit Ægyptij contra nostrorum mores cùm supplicabant, nigris vtebantur vestibus, neque alias, quam nigras vestes eum decere arbitrabantur, qui Dijs preces allegaret: quippe vt forma ipsum supplicare confirmarent, ex qua mortales conformati sumus. Ea autem apud ipsos nigra figurabā-

Suffibulum.

Aegyptiorum sacerdotum vestitus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur. De Ægyptiorum sacerdotum caluorum vestitu atque habitu candido, vide plura apud Appuleium lib.11.& 2. Poteris hunc habitum, vt Beroaldus facit, cum habitu sacerdotum nostri temporis conferre. De vestibus religiosis,& sacerdotalibus Iudæorum, vide Beroaldum in Sueton. ex Hieronymo.

Vestes mulieb̃res. Linum candidum.

Muliebria quoque vestimenta linea atq; alba Romanis fuerunt probata, vt testatur Lazius lib.8.Comment.cap.1. Vnde prouerbium, Linum candidum lucri causa ducis, in eum qui dotis causa ducit vel deformem, vel anum. Linum autem vocat vxorem, vel quod apud veteres solæ mulieres lineis vterentur, &c. Erasmus in Adagijs. Turnebus in suis Aduers. in illum Horatij versum: Mirator cunni Cupennius albi, Ex pudenda, inquit, parte mulierem intelligis, ex albo ingenuam: in ingenuis autem stupra legibus vindicabantur, non item in libertinis. Ingenuæ autem mulieres albatæ erant, libertinæ atratæ, nobiliores purpuratæ. Vnde Artemidorus: καὶ εἰ μὲν ἐλευθέρας γυναῖκας εἶη λαβεῖν, ἐλλαβεῖν· εἰ δὲ μέλαιναν, ἀπολαβεῖν· εἰ δὲ πορφυρᾶν, ἔχειν ἑαυτῷ: sic enim conijcit, somnia illa & visa Artemidorus, quod his essent solitæ vti vestibus ingenuæ, libertinæ, & nobiles.

In manumissionibus.

Præterea vestis candida apud eosdem manumissionis quoque insigne fuit. Moris enim erat Romæ, vt serui facti liberti candidati ad cœnam domini sui admitterentur. Hoc perspicuè docet Tertullianus libro de Resurrectione carnis, his verbis: Oro te, si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro, atq; anima permanebunt, quæ flagellis, & compedibus, & stigmatibus obnoxiæ retrò fuerant, idcirco ne illa eadem pati oportebit? non opinor. Atq; & vestis albæ nitore, & auri annuli honore, & patroni nomine, ac tribu, mensaq; honoratur.

In magistratuũ petitione. Magistratuum petitores cur toga candida induti fuerint.

Adhæc candida vestis signum erat petitionis honorum atque magistratuum, quorum petitores candida toga induebantur, ac proinde dicebantur candidati, vnde ambitio cretata eleganter à Persio dicta est. Hoc autem ideo factitatum esse Plutarchus in Problem. existimat, vt magistratus dignos non genere, non diuitijs, non gloria, sed vulneribus, & cicatricibus iudicarent: quæ vt ab his conspicerentur, quos ambiendo prensabant, in toga candida ad petendum descendebant: vel quia corpus nudando, ac seipsos submittendo populum captabant. De toga pura, qua tyrones, nouæq; nuptæ induebantur, suprà dictum est, de qua Cæl.lib.14.cap.16. quibus adde quæ Calcagninus annotat. Pura toga, inquit, quam exeuntes pueritiam adolescentes induebant non sine parentum delatate, fuit colore vel simplici, vel candido, aut in candoris animi testimonium, aut quòd gerendis magistratibus iam idonea ætas videretur. Candidati enim magistratuum competitores comitia tribunal. Vel certè, quòd nondum quicquam descriptione dignum gesserint. Nam sic & tyronibus primæ stipendia facientibus, alba parma, & pura hasta tradebatur. De hac pura veste, vide plura apud Bayff. de Re vestiaria, vbi probat, vestem καθαρὰν, id est, puram, pro candida à Plutarcho vsurpari. Sic album vicissim, pro puro vsurpatur, quia hic color est purissimus. Sic lintea vestis alba supra cæteras vestes inducta, puellaris ætatis indicium fuit, quòd eo genere amiculi apud veteres puellæ ante duodecimum annum vtebantur, Pierius. Toga, vt inquit Isidorus, candidem̃q; cretata, in qua candidati, id est, magistratum petentes, ambiebant, addita creta, quò candidior, insigniorq; esset. Persius huc alludens,

Pura toga.

ἁπλῆ καθαρά.

Vestis lintea alba.

——Quem ducit hiantem Cretata ambitio.

Prouerbium. Cretes petitoriæ.

Quæ autem essent artes petitoriæ, (Cicero munus candidatorium dixit, pro officio & labore petitionis) hoc est, candidatorum, docet Mamertinus in Panegyr. his verbis: Quis ignorat tunc quæ cùm honores populi Romani suffragijs mandabantur, multos fuisse candidatorum labores? adesse omnia omnia nomina tribulium, homines singuli salutandi, prehendanda obuiorum manus, omnibus arridendum, multaq; alia propter honorem adipiscendum agenda, quæ aliàs virum honore dignum facere non deceret. Hinc Cæsaris, siue Principis candidatus, prouerbium de eo, qui inani quadam confidentia, & securitate nixus, negligentius munus aliquid obit, de quo multa Cæl.lib.14.cap.16. De iisdem Cic.in Orat.cui titulus est, in toga candida, quam dixit in Senatu in petitione consulatus, (huius orationis meminit Beroaldus in Suetonium, & Cælius libro 14. cap. 16.) olim tribunos legem promulgarunt, ne cui album vestimentum (sic ille togam candidam appellat) adderet petitionis causa liceret. sicuti tradit Liuius in IIII. ab vrbe condita. Pierius tamen in Hieroglyph. lib.40. album vestem modestiæ, animiq; sua sorte contenti signum esse dicit: purpuram autem ambitionis,

litionis, animiq; sublimis, & vasti, amplitudinis, summiq; magistratus. Hinc cum apud Alexandrũ quidam Antipatri parsimoniam, atq; modestiam commendaret, Ἐξωθεν, inquit, λελικμημένος· ἔσω δὲ ὅλος πόρφυρος. Cæl.lib.9.cap.7. id est, Foris albo vtitur pallio, intus verò totus est purpureus, fictam notans in homine ambitiosissimo, qui maxima quæq; appeteret, modestiam. Sic paries dealbatus Act.23. & sepulchra dealbata Matth.23. hypocritæ appellantur. Hæc ille. Tales profectò erant Romani illi candidati, qui candida veste animi candorem atq; modestiam, innocentiam præ se præferebant, cum animi illorum essent purpuri, id est, ambitiosi atq; sanguinolenti. Purpuram autem Romanorum quoq; magistratuum insigne illud Martialis indicat,

Paries dealbatus Act. 23. & sepulchra dealbata Matth 23 quid denotent.

Diuisit nostras purpura vestra togas.

Et ab eodem purpura vsurpatur pro magistratibus,

Purpura te fœlix, te colit omnis honos.

Purpura.

Plin.10.de Gallis, vt planè dignè aliti honoris tantum præbeat Romana purpura, id est, magistratus Romanus. Hinc perfidi quoq; Iudæi Christum per ludibrium πορφυρᾶν, id est, purpura, vt Marcus, inquit, siue, vt Ioannes loquitur, ἱμάτιον πορφυροῦν, id est, veste purpurea induerunt, cum ille sibi verè, illorum autem opinione falsò, regiam dignitatem assignaret. Fuit simul sanguinis illius effundendi symbolum. Eam vestem chlamidem coccinam Matthæus appellat. Coccina tunica prælij futuri signum fuit Romanorum Imperatoribus, teste Plutarcho in Fabio. Sic quoque vestis Christi coccina, fuit signum prælij, quo Christus cum diabolo, morte, atq; peccato erat dimicaturus. Fuit etiam vestis purpurea, vestis triumphalis, vt Bayffius ex Plutarcho probat. Fuit ergo illius simul futuræ victoriæ atque triumphi symbolum. Purpuræ appellatione coccum non contineri Bayffius ex Vlpiano probat, vnde Euangelistæ videntur à se inuicem dissidere, quorũ vnus, Matthæus nimirum, coccineam, reliqui duo purpuream illam Christi vestem fuisse affirmant, quam rem Sorbonicis Theologis dijudicandam relinquit. Vestem purpuream à coccina differre Brodæus probat lib.1. Miscell.cap.8. Coccos enim, inquit ille, est surculosus paruus frutex, cui grana ceu lentes adiacent, teste Dioscorid.lib.4. His colorem coccineum fieri eoq; infecta vestimenta coccinea appellari puto. Purpura autem, vt fatentur omnes, piscis est è concharum genere, qui florem illum tingendis expetitum vestibus in medijs habet faucibus. Mihi quidem Matthæus colorem (est enim coccineus color idem ferè cum purpureo) reliqui duo materiam videntur expressisse, vt etiam Rondeletius sentit in sua Historia piscium. Candidati autem eleganter dicuntur petitores non solùm magistratuum, sed aliarum quoque rerum. Sic à Quintil. candidatus eloquentiæ, à Plinio in Panegyrico candidatus gloriæ, & immortalitatis: ab Hieronymo candidati fidei, catechumeni; qui ad fidem instruuntur, & munerarius pauperum, & egentium candidatus: & ab Apuleio candidatus cruci, hoc est, qui crucem petit, siue qui iam iam est futurus crucifixus, & (vt veteres loquebantur) directus, vt C. Rabirius ille pro quo Cicero.extat oratio: à Plauto cruci salus dicitur, quasi in crucem saliens: & Libertus Icelus à Suetonio, summus equestris ordinis candidatus: à Seneca homo multarum rerum candidatus appellatur, à quo fortunæ comitia dicuntur. Sic à Tertulliano simili translatione, perelegantissimè, æternitatis candidati appellantur Enoch, & Elias, libro de Resurrectione carnis, & candidatus timoris, qui paulatim timorem Domini imbibit, libro secundo ad Vxorem, & candidati diaboli dicuntur, qui idololatricis sacris sunt initiati, libro aduersus Marcionem. Item in libro de Baptismo, Baptismum pœnitentiæ, quasi candidatum remissionis & sanctificationis in Christo subsecutura vocat. Nam quod prædicabat (scilicet Ioannes Baptista) Baptismum pœnitentiæ in remissionem delictorum, in futuram remissionem enunciatum est. Siquidem pœnitentia antecedit, remissio subsequitur. Ab eodem libro de Corona candida salutis, & candida martyrij, eleganter pro æternæ salutis præmio vsurpatur. Item de S. Paulo verba faciens, dicit illum gloriam carnis, notam circumcisionis, Pharisæa candidæ dignitatem, pro detrimento sibi deputasse: vbi candida metonymicòs pro ordine, siue honore videtur vsurpari: vel forsan Pharisæi hypocritæ, qui à Christo dealbatis sepulchris comparantur, vestes albas seu candidas gestarunt. Verùm de vestitu Romanorum albo, plura tradit Iustus Lipsius Electi. lib.1. cap.13. lectu dignissima, quorum hæc est summa: Romanis in vestitu placuisse colorem album, siue quòd is, vt Plato vult, lætitiæ sit proprius: siue potius quia agrestis illa, & prima gens, fœtus accersitis coloribus, lanæ nativum retinuit, id est, album. Ita togá Romanorum alba, &

Candida salutis, martyrij.

Albus color in vestitu cur Romanis placuerit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tunica fuit, & Calcei, & omnis cottidiana vestis. Togam albam fuisse, quam Græci λευκὴν, & ad discrimen prætextæ, ὁλοσύριον vocant, Titinnij, Plauti, Statij, Persij, Martialis testimoniis probat. At obijciat quis: Si toga vulgò alba, cur, qui prensabant, induebantur toga candida, vt hac quasi nota intelligi & excerni possent à reliqua plebe? Respondet, albi coloris togas vulgò fuisse, non candidi. Albus color natiuus lanæ est: candidus propriè splendens ille, & qui est ab arte. Ideo Polybius aliquot locis λαμπρὸν dictam maluit petitorum togam, quàm λευκὴν: & Latinè commodè splendentem dixerimus. Nam petitores non contenti insito lanæ colore, cretam adhibebant in vestem, vt splendesceret. Vnde Isidorus, Fit toga addito quodam creta genere candidior. Obijciunt item de diebus festis, Romani, inquiunt, saltem per dies festos in veste alba erant. Non ergo cottidianas vestes censendum albas. Respondet, non aliud fuisse in eo more, quàm vt per dies priuatim, aut publicè lætos, togas recentes sumerent, & vsu nondum sordidas, aut obsoletas, quemos planè geminus est moribus nostris. Nec verò Romani solùm in lætitia, aut in sacris adhibebant hunc colorem, sed etiam externi, id quòd de Rhodijs Liuij testimonio probat, & de Ægyptijs Suetonij in Vita Augusti. Propter has togas albas fullonum apud veteres crebrimus vsus, rarior tinctorum. Fullonum, qui maculas scilicet, & sordes è toga eluebant, & addito furfure, ac creta, iterum candefaciebant. Alba igitur toga, & ea quamdiu in communi vsu, discrimen nullum inter ciues fuit à colore vestis, nisi quòd diuites, mundiores, elegantes semper in toga sua è fullone niuea: vulgus ferè sordidiores essent, & togis magis pallentibus, ac, vt propriè dicam, obsoletis. Ideò Seneca epistol. 115. per sordidos intelligit vulgum. Mirari, inquit, non debes, corruptè excipi non tantùm à corona, sed ab hac turba quoq; cultiore. Togis enim inter se isti, non indigni dissident. Sed & viri illustres ac nobiles rei facti per dies iudicij sumebant hanc togam sordidam, positâ niuea, vt miserabiliores essent in veste plebeia. Itaque rei in sordibus esse dicuntur, aut sordidati: non pullati, ne quis errei, qui color tantùm funebris. Viri etiam graues ac rigidi non amabãt eximium illum candorem. Vnde simia ille apud Horatium,

Albi & candidi coloris discrimen.

Rhodij, Fullonũ apud veteres crebrimus vsus.

Sordidi pro vulgo.

Reorum toga sordida.

Exiguaq; toga simulat tesquore Catonem.

Duo enim lauti homines amabant in toga, laxitatem & candorem: spreuerat vtrumq; Cato, atrã toga contentus, & ea squallenti: Id enim Horatius tesquor, pro quo malè vulgò legunt tentore. Postea mutata republica, & labente imperio, toga, quæ olim necessaria ciuibus, imperatorum temporibus, apud paucos remansit, & non nisi honestiores. Vulgus spreta ea, abijt ad Pænulas, lacernas, aut tunicas solas, easque colore pullo, id quod statim sub Augusto cœpit. De pænulis, tunicis, lacernis, vide ibidem plura. Pereunte toga, interijt color albus, & pullo plebeio omnes vestes. Hinc discrimen natum inter ciues, ignotum sæculo priori, vt alij candidati dicerentur, pullati alij. Candidati non ij, qui peterent (vt olim) sed honestioris ordinis ciues. Pullati, infima plebs, siue vulgus.

In toga duo amabantur. Toga mutata.

Pullati qui.

Porrò Naucratitas quoque, testis est Athenæus libro 4. in Genethlijs Vestæ Prytanitidis, in Pryaneo epulantes, nec non in Dionysiacis, & Panegyri Comæi Apollinis albis vestibus vsos fuisse, quas suo quoq; tempore Prytanicas vestes dicit fuisse appellatas. Cereris quoq; initiatos candidis, vt Bellonæ nigris, & Saturni purpureis, atq; rubicundis vestibus indutos fuisse Tertullianus testatur libro de Pallio, his verbis: Cur istas non spectas? vel illos item, qui nouitate vestiũ regionem mentiuntur, cùm ob cultum omnia candidatum, & ob notam vittæ, & primilegium galeri Cereri initiantur: cùm ob diuersam affectionem tenebricæ vestis, & tetrici super caput velleris in Bellonæ montes fugantur: cùm latioris purpuræ ambitio, & galatici ruboris superiectio, Saturnum commendat: cùm ipsum hoc pallium morosius ordinatum, & crepidæ Græcatæ Æsculapio adulantur. Alexand. ab Alexand. lib. 6. cap. 19. Romanos, scribit, in toga candida indutos spectare solitos fuisse, & mulieres in veste alba Cereris sacrum facere solitas fuisse, vt tunc Dijs gratum esse censerent, si à lætis, nec funere pollutis celebraretur. Et tamen, vt testis est Pierius Hieroglyph. apud Arcadas Cereri nigra vestis induebatur. Sic Falacralis Flamen, teste Pierio, nigro vrebatur pileo, erat enim Plutonis, cui cum immolabant, vestibus vtebantur nigris, quem colorem aiunt dijs inferis dedicatum.

Naucratitæ vestibus albis vsi fuerunt.

Vestium superstitiosarum apud ethnicos varij colores.

Ex his, quæ adhuc dicta sunt, constat, vestes candidas apud Naucratitas, & præcipuè apud Romanos, non solùm in conuiuijs, verùm etiam in sacris, in magistratuum petitionibus, in manumissionibus,

in militia, in spectaculis, in triumphis, in nuptijs, in luctu quoque, & cadaueribus inuoluendis adhibitas & vsurpatas fuisse. Ac omnino vestes albas siue candidas, in sacris pariter atque prophanis literis vehementer commendari constat, ceu insignia atque symbola cùm virtutum, vt modestiæ, puritatis morum, innocentiæ, synceritatis, atque integritatis: tùm fœlicitatis, beatitudinis, victoriæ, libertatis, lætitiæ atque gaudij. Hinc præter suprà commemorata exempla, Magi in Persida, teste Pierio, Deum ipsum non nisi albis vestibus delectari affirmabant. Et Plutarchus Problemat. Rom. 26. Magos aduersus Plutonem, & tenebras lucido, & illustri amictu se munuisse scribit. In somnijs quoque candidæ vestis somnium pro fœlici augurio habetur. In sacris literis angeli semper candidati apparuerunt, id quòd illorum cùm innocentiæ, tùm beatitudinis est argumentum. Sic, vt ex plurimis, vnum proferam, gloriosæ Christi resurrectionis, quæ diaboli, mortis atque peccati victrix extitit, primi testes atque præcones fuerunt angeli, albis vestibus induti atque ornati. Eius rei testes sunt Matthæus vigesimo octauo, qui εἶδος illius nitus instar λευκὸν fuisse dicit: Marc. 16. qui illum στολὴν λευκὴν περιβεβλημένον, id est, stola candida amictum fuisse perhibet. Et Ioan. 20. qui duorum angelorum mentionem faciens, illos ἐν λευκοῖς, id est, candidis vestibus indutos fuisse testatur. Christus ipse in monte Thabor μετεμορφώθη λευκὴ, vestitu candido, instar lucis, siue nuis, sese discipulis suis conspiciendum præbuit, qui cum puritatis, tùm victoriæ, atque beatitudinis æternæ fuit symbolum. Sic Apocalyps. cap. 1. Christus candidatus Ioanni apparuit, Vestitus, inquit, erat ποδήρη, scilicet ἔνδυμα, vestem talarem, siue ad talos vsq; demissam. ποδήρης Suida, χιτὼν ἕως τῶν ποδῶν, tunica ad pedes vsque demissa. Eucherio est sacerdotalis vestis lintea corpori penitus adstricta, eademque talaris, ἀπὸ τῶν ποδῶν appellata, quæ & subucula dicitur. Per hanc, teste Pierio in Hieroglyph. quæ alijs subijciebatur, doctrinam sacratiorem intelligi, veteres Theologi tradiderunt. Exod. Et fecerunt vestimentum podere sub vmbone, opus textile, totum hyacinthinum. Sequitur apud Ioannem: Caput autem eius, & capilli erant candidi velut lana alba, & tanquam nix. Hic candidus, niueusque Christi habitus, siue vestitus, est indumentum illud salutis & iustitiæ, quo, vt Isa. 61. dicitur, sponsam, id est, Ecclesiam suam vestit, tegit atque ornat: eique suam imputando iustitiam, & sanctitatem, facit vt illa quoque alba & candida, id est, iusta coràm Deo appareat, sine ruga & macula Ephes. 1. secundum illud Isa. 1. Si peccata vestra, &c. Hinc quoq; facit ἐσθὴς λαμπρὰ, vestis splendida, seu, vt vulgatus interpres vertit, alba, qua Christus per ludibrium ab Herode fuit indutus. Illa enim vera argumentum fuit Christi innocentiæ, & regiæ dignitatis, Luc. 23. Forsan vt ἐσθὴς καθαρὰ, & καθαρὸν ἱμάτιον, id est, pura vestis à Plutarcho pro alba vsurpatur, sicut Baysius testimonijs quibusdã probat: sic λαμπρὰς vocabulum eodem modo vsurpatur, nisi malimus purpuream vestem intelligere, cuiusmodi veste à Iudæis per ludibrium fuit amictus. Apoc. 3. Laodicensi ecclesiæ Deus suadet, vt vestimentis albis sese induat, vt non appareat dedecus nuditatis eius, hoc est, vt Christum vna fide induat, vitæ morumq; candori, & synceritati studeat. Et ab initio eiusdem Capitis: Sardensis ecclesiæ nõnulli esse dicuntur, qui nõ inquinauerant vestimenta sua, & additur: Et ambulabunt mecum in albis, qui digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ. En hic quoque candida insigne est victoriæ, cœlestis gloriæ & fœlicitatis. Et Capite eiusdem lib. 6. Martyribus dantur stolæ albæ, ceu insignia illorum victoriæ, libertatis atque beatitudinis. Ab initio eiusdem Capitis equus albus inducitur, & eques, seu insessor eius arcu, ac sagittis armatus, & corona insignitus ceu victor. Equus ille albus, (cuiusmodi erant quatuor illi equi candidi apud Romanos, triumphalem causam ducentes) vt & corona, insignia sunt victoriæ, qua Christus de omnibus hostibus suis potitur. Sic equi albi apud Virg. cùm belli, tùm victoriæ sunt insignia. Sic enim Anchises loquitur Æneid. 3.

Vestis candidæ præstantia.

Angeli semper candidati apparuerunt.

Marc. 9. Matth. 17.

Christus discipulis suis candidatus apparuit.

ὁ ποδήρης.

Quattuor hîc primum omen equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore niuali.

Hoc Anchises interpretatur de bello,

Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

Sed paulò post est pacem candidam significare (spes est pacis) ait. Latenter ostendit victoriam adepturos, vt Seruius annotat. Huc facit illud Græcum ἵππους μελαίνας καλὸν πάντως βλέπειν· ἵππους δὲ λευκὰς ὄψις ἀγγέλων φάσις. Hinc quoque natum est prouerbium illud, Equis albis

Universidad de Deusto
Biblioteca

præcedere: & Plautinum illud, Nunquàm ædipol albis quadrigis indipiscet postea, de quo Erasmus in Adag. Sic equi illi albi Zachariæ 6. Hieron interprete, Maccabæorum sub Antiocho rege victoriam: alijs Iudæorum fœlicem statum sub Macedonibus: alijs bonos angelos significat. Virg. tamen Georg. 3. album equi colorem deterrimum facit:

Equi albi. —Color deterrimus albis.

Seruius, Atqui alibi ait. Qui candore niues anteirent. Sed aliud est candidum esse, id est quadam nitenti luce perfusum, aliud album, quod pallori constat esse vicinum. Iudic. 5. v. 10. asinarum candidarum sit mentio in illo Deboræ epinicio: Qui ascenditis asinas candidas: omnes ferè interpretes mercatores intelligunt, alij pingues, vel forsan quia asinæ candidæ erant meliores, robustiores, agiliores. Apocalyp. quoq; 7. electi omnium gentium innumerabiles coràm throno cœlesti, & agno stantes, inducuntur amicti stolis candidis, & ferentes palmas in manibus suis, Deum laudibus celebrantes. Et paulò post, Hi sunt, qui venerunt ex afflictione magna, & dilauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas (hoc παρὰ δόξαν videtur mundo, atq; rationi) per sanguinem agni. Hæ quoque stolæ candidæ martyrum, & electorum, symbola sunt illorum munditiei, iustitiæ, libertatis, victoriæ, gloriæ, beatitudinis denique, quam agni illius immaculati, hoc est, Christi sanguine fuerunt consecuti. Huius vestitus typus & figura fuit vestis aspersa sanguine hostiæ, de qua Lemit. 6. Hucque referenda illa Tertulliani lib. 4. aduersus Marcionem: Nazaræus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris. Vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazaræos appellant per eū. Nam & sumus, de quibus scriptum est, Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retrò luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Regius ille concionator cap. 9. sui libri, dum morum candorem, & animi puritatem persuadere vult, omni tempore, inquit, sine vestimenta tua candida: quibus verbis, interprete Pierio in hieroglyph. præcipit nullam ætatem, nullum officium, nullum ocium & negocium toto vitæ tempore synceritate & innocentia (cuius symbola sunt vestimenta candida) vacuum esse debere. Hæc ille. Sic Hieronymus in suis in eccles. commentarijs interpretatur: Habeto corpus mundum, & esto misericors. Mihi quidem hoc ipso in loco Solomon simul videtur illudere ad cōuiuialem vestitum, quem apud Iudæos quoq; (vt ex Philonis loco suprà citato videtur colligi posse) album fuisse verisimile est. Nam & versu proximè antecedente 7. præcepisset in epulis atq; conuiuijs lætitiæ esse indulgendum, mox versu 8. sequente, duo lætitiæ illius conuiuialis quasi signa seu causas effectrices subiungit, vestes nimirum albas atq; oleum: quorū vtrumq; cum lætitiæ, partim significādæ, partim efficiendæ, maximam vim habeat, in conuiuijs adhibitum & vsurpatum fuisse legimus, vti suprà dictum est. Simplex ergo sensus erit, sis semper lætus & hilaris: lautè vivito, genio indulge. Sisinnius Nouatianorum episcopus homo mollis & delicatus, cum & bis in die lauaretur, & cādida semper veste veteretur, & ob id reprehensus esset à quodam, excusauit se cum hoc loco Ecclesiastis, tùm Christi, Heliæ & Mosi exemplo, quos vestibus albis vsos fuisse dicebat. Testis est Socrates lib. 6. cap. 22. Hieron. lib. 2. epist. 14. Vestes pullas æquè denita, vt candidas. Ornatus, & sordes pari modo fugienda: quia alterum delitias, alterum gloriam redolet. Cum ergo vestes albæ non in prophanis solum, verumetiam sacris literarum monumentis tantoperè cōmendentur, ceu maximarum, & pulcherrimarum rerum symbola & insignia, mirum profectò non est, Christianos primitiuæ ecclesiæ easdem in sacris, atq; sacramentis suis vsurpasse.

Stolæ albæ.

Nazaræi.

Loci Eccles. 9. interpretatio.

Vt igitur apud Romanos, sicuti dictum est, magistratuum atque honorum petitores erant candidati: sic in primitiua ecclesia Baptismi candidati, (qui etiam competentes vulgò fuerunt appellati) cùm quadragesimæ initio nomina sua dedissent, & toto illo quadraginta dierum spatio atrum vestibus, promisso capillo, in sordibus & squallore iacuissent, paulò ante Pascha lauabantur, (quod Augustinus epistol. 118. ad Ianuarium baptismum antebaptismum vocat) tandemq; loti, candidisq; induti vestibus, ad Baptismum accedebāt. Idem infantum quoq; baptizandorū habitus fuit, de quo eleganter Pontius Paulinus,

Baptizandorū vestis candida.

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos.
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

(Quos tamen versus Pierius Fortunato tribuit) Et Lactantius in carmine de resurrectione dominica.

Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Meminit etiam Socrates lib. 7. cap. 17. candidæ huius vestis, quæ dabatur baptizatis. Loti semel salutifero fonte, nunquam stolam candidissimam, quam suscipiunt inbaptismate, inquinare docentur. Rabanus Maurus Moguntinus episcopus lib. de instit. cler. 1. cap. 29. Pòst baptismum traditur Christiano vestis, designans puritatem, & innocentiam. Nazianzenus in orat. de Sancto lauacro, illud dicit à Christianis varijs nominibus appellari, nimirū δῶρον, χάρισμα, βάπτισμα, χρίσμα, φώτισμα ἀφθαρσίας ἔνδυμα, Et paulò post, ἔνδυμα ἐς αἰῶνας κήδυμα, id est, ceu turpitudinis tegumentum. Hinc Ammonius monachus lib. 3. de gestis Francorum mentionem facit pueri recisi, qui adhuc, vt ille loquitur, erat in albis regenerationis, hoc est, qui recens erat baptizatus, nondum baptismalibus illis atque candidis vestibus exutus. Nam qui baptizabantur in vigilia Paschatis, incedebant veste candida induti per octo dies, ac vocabantur albati, siue in albis, atque octauo demum die vestem albani deponebant: quibus adde, quòd, vt Tertull. docet, lib. de Corona militis, ex ea die, qua erant baptizati, lauacro quotidiano per totam hebdomadam abstinebant. Et quoniam Paschatis hebdomada, antiquitus plures vnà tingi consuerunt, ea de causa feriæ illæ, quæ ad hoc omnes institutæ sunt, & quæ subsequitur Hebdomada, atque dominica, quam nos, Quasimodo geniti nominamus, in albis fuit appellata. Vestis hæc candida in baptismo symbolum erat cum ipsius Christi, quem electi fide induunt, secundùm Paulum Eph. 4. Coloss. 3. cum illius munerum, hoc est, iustitiæ, vitæ puritatis, & innocentiæ, (Tertull. hoc indumentum Spiritus Sanctus vocat lib. de pudicitia) libertatis, victoriæ, gloriæ, immortalitatis, quam ex aqua & spiritu regenerati consequuntur, de quo pluribus disserit Ambrosius in lib. de iis, qui initiantur mysterijs, cap. 7. Vt ergò olim apud Romanos candida vestis, qua serui à Dominis decorabantur, erat insigne illorum manumissionis: sic candida illa baptismi vestis signum erat illos ex manibus diaboli atq; peccati immanissimis esse liberatos, vt posthac Deo, ceu patrono suo fidelissimo, seruirent vitæ puritate, ac sanctitate. Præterea, cum candidus color olim victoriæ & triumpho fuerit consecratus, candida hac vestis illos monebat, vt cogitarent sibi in hac vita, ceu in militia, perpetuò esse cum diabolo, peccato, atque mundo dimicandum in Christo, & vincendum.

Nomina sancti lauacri.

Paschatis hebdomada, & dominica Quasimodo, in albis appellata.

Vestis candida in Baptismo quale symbolū

Iam verò in cœnæ quoque Dominicæ administratione album vestitum antiquitus adhibitum fuisse, ex illis Hieronymi verbis videtur colligi posse lib. 1. contra Pelagianos, Quæ sunt, rogo, inimicitiæ, inquit, contra Deum, si episcopus, presbyter, & diaconus, & reliquus ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum candida veste processerint. Verisimile est cùm eos, qui sacrosancti illius epuli communione fruebantur: tùm eius administratores, hoc est, sacerdotes atque diaconos albas vestes gestasse. Harum autem vestium antiquarum vestigia sunt tunicæ illæ quas choro, & ærum candidum retinemus, & imitamur: at religionis, morumq; candorem, integritatemq; iampridem amisimus: contrà verò τὸν λευκὸ τῆς σαρκὸς ἀσπιλωτόδυτον χιτῶνα, vt Judas in sua epistola loquitur, hoc est, tunicam carnis contactu maculatam gestamus.

Tunica choro appellata.

Vestes albæ duplices.

Cæterum notandum est, vestes albas esse duplices: alias, quæ natiuo colore constant, qui leucophæi dicitur: aliàs quæ artificiali, quas volunt propriè candidas dici. Leucopeati dicuntur Martiali, qui rudiori alba veste, ac vili, ac natiui coloris induti sunt.

Cur vestes, dealbatæq; res albo colore imbutæ in tanto fuerint apud veteres precio atq; honore.

Verùm quoniam multa de candidæ vestis vsu, dignitate, significationeq; mystica dicta sunt, de quo etiam Clem. Alexand. pædago. lib. 2. cap. 10. legere poteris, consyderanda etiam nobis videtur ratio, cur vestibus illis tantùm à veteribus tributum fuerit. Ea peti potest ab ipsius coloris albi siue candidi vi atque natura. Nam cum is color secundùm Plutarch. prob. Rom. 26. maximè sit naturalis simplex, purus, syncerus, lucidus, atque perspicuus, vt qui lucis plurimum habet (vnde

Universidad de Deusto
Biblioteca

Coloris albi significationes allegoricæ.

λευκὸν *album mihi dicto* τῷ λεύειν, *id est, videndo videtur dictum*) *mirum profectò non est illa* (*vti etiam lumine, cui maximè est affinis, atq; cognatus*) *cùm mores ingenuos, puros, ac simplices, tùm lætitiam, libertatem victoriam, fœlicem denique quemuis rerum statum atque conditionem, in prophanis sacrisq; literis significari, ac proinde vestes aliasq; res colore illo imbutas in tanto fuisse apud veteres pretio & honore. Album, inquit Pierius in Hieroglyph. est prima veluti materia quædam, in quam colores, quotquot volueris, perindè ac in vniuersalem illam possis omnes species inducere. Hinc ad Dei cultum alba plurimùm indumenta, omnium penè nationum consensu adhiberi solent, semperq; albus color sacris accommodatur. Atque ideò ait Persius, Quamuis albata rubigarit. Sed quid indigemus Persio, si Assertoris nostri indumenta, cum gloriam suam vellet discipulis patefacere, alba sicut nix apparuêre? Apud Cic. 2. de Legib. Color albus præcipuè decorus Deo est, tùm in cæteris, tùm maximè in textili. Et nostra pietas canit, vt lineas easq; purissimas induti tunicas, sacra Deo canentes. Plato similiter colorem album vult lætitiæ esse proprium, atque deorum. Hinc veteres, teste Platone, & Plutarcho, niueo splendore spectabiles, vt deorum venerabantur filios, Cel. lib. 24. cap. 26. Album porrò & candidum pro bono: vt atrum & nigrum pro malo, passim accipitur. Iuuenal. Satyra 3.*

——*Maneant qui nigrum in candida vertunt.*

Id est vitium in virtutem: virtutem in vitium, qui secundùm Terentium in Phorm. recta prauè faciunt: secundùm Isaiam, bonum malum: dulce amarum, & contrà, dicunt. Persius; Ouid.

Per me equidem sint omnia protenus alba, id est, bona.
Candida de nigris, & de candentibus atra. Horat.
Hic niger est, hunc tu Romane caueto.

Candidus sermo λευκὸς λόγος, *id est, perspicuus: & φωνὴ λευκὴ vox candida, quæ facilè hominum aures penetrat: &* λευκότερον εἰπεῖν, *rem clarius explicare. Sic apud Senecam Asinius Pollio Albutij sententias albas appellauit, quòd essent apertæ. Eras. in adag. Auis alba, pro re noua & auspicata, Ciceroni epist. fam. lib. 7. Sic albæ gallinæ filius Iuuenali, hoc est fœliciter natus, (sed contrarium apud eundem, Nati infœlicibus ouis) quia Latini læta, & auspicata, alba vocant: vt contrà inauspicata, nigra & atra. Erasmus in Adag. Cic. Nec minus niger, inquit, nec minus candidus fidens, quàm ille, pro Cæcinna de teste Sexto Clodio. Horat. in Serm.*

Sani, an creta, an carbone notandi.

Quem imitatur Persius in 5. Satyr.

Quæq; sequenda forent, & quæ vitanda vicissim:
Illa prius creta, mox hæc carbone notasti.

Sic candido calculo, lapillo, aut creta: aut contra nigro lapillo notare: de quibus Erasmus in suis adagijs. Dies albus, & alba faba, ibid. Albi calculi, absolutorij: nigri, damnatorij: in prouerb. λευκὸν λίθον προσθεῖναι, *id est, album calculum addere, id est, approbare. Nouit quid album, quid nigrum, id est, recti, prauiq; discrimen. Vultu mutabilis, albus & ater, id est, bonus, & malus est. Horat. in extrema epistola:* —— *candidum Pauperis ingenium,* Idem Ode. 11. apod.

Sic passim candor, pro integritate animi: & candidus homo, pro syncero, & ingenuo vsurpatur. Pythagoras aiebat, id quod esset colore candido, ad boni naturam: quod colore atro, ad naturam mali pertinere, vt Erasmus annotat in prouerbia illa: Creta notare, id est, approbare: Carbone notare, id est, damnare. Verùm hæc satis sint dicta de albi coloris vi, natura, dignitate, atque prærogatiua, eiusq; significatione allegorica, de qua multa passim in sacris & prophanis literis occurrunt, in quorum explicationem forsan non iniucundam, & inutilem delapsus sum, occasione vestium candidarum, quarum olim in conuiuijs, atque etiam in reliqua vitæ humanæ consuetudine creberrimus, & frequentissimus vsus fuit, vt ex suprà commemoratis testimonijs, & exemplis satis patet.

PLVRA

PLVRA DE CERTIS QVIBVSDAM VESTIVM EPVLARIVM GENERIBVS. DE MORE VETERUM CALCEOS, SOLEASVE ANTEQUÀM ACCUMBERENT DEPONENDI. DE CALCEORUM QUATENUS VEL INDUI, VEL DETRAHI ATQUE DEPONI SOLENT, SIGNIFICATIONE SYMBOLICA, DE EORUNDEM ABUSU MOLLI ATQ; LUXURIOSO.

CAPUT XXVIII.

Vestium apud Romanos genera.

NVNC vt alia quoque, quæ ad conuiuialem habitum pertinent, persequar, obseruandum imperatorum quoque temporibus cænatorias vestes apud Romanos fuisse in vsu. Aliæ namq; illis erant vestes militares, aliæ domesticæ, aliæ forenses, aliæ cænatoriæ. Militares, vt saga, quibus in bello vtebantur: Forenses, quibus in foro: Domesticæ, quæ erant vestes quædam viliores, quibus domi vtebantur. Tullius 2. de Finibus: Aut enim vt vestitum, sic sententiam habeam, aliam domesticam, aliam forensem. Et Plutarchus in Sylla: Vestem aliam cum domi maneret: aliam cum in forum descenderet, vel procederet, scilicet gerebat. Sueton. in Augusto. Veste non temerè alia, quàm domestica vsus est, ab vxore, & sorore, & filia, neptibusq; confecta. Et paulò post: Et forensia autem, & calceos nunquam non intra cubiculum habuit, ad subitos, repentinosq; casus parata. Cænatoriæ denique vestes erant, quibus in cœna vtebantur, quas antequam accumberent, cum togis mutabant. Harum in vitis Imperatorum crebra fit mentio. De Adriano imperatore sic scribit Dion Cassius Nicæus, Hic aliquando, inquit, peruesperi cùm domum rediret, auditisset q; eum, cui patrocinium quandoq; pollicitus fuerat, causam agere, in veste cænatoria, quam tunc habebat, iudicium ingressus est. Sic Maximinus, teste Iulio Capitolino, cùm puerulus ad cœnam ab Alexandro esset rogatus in patris honorem, quòd ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit. Huc quoque facit illud, quod Ælius Spartianus scribit, Adrianum imperatorem senatores, & equites Rom. semper in publico togatos esse iussisse, nisi si à cœna reuerterentur. Tunc enim licuit illis cænatorijs vti vestibus, quibus ipsis vti iam duobus locis probatum est: induti à cœna domum reuertebantur. Quæ illarum fuerit forma, non intelligo. Aliquando trechedipna, aliquando pallia, aliquando togas, nonnunquam etiam lænas inter cænatorias vestes numerari reperio. Trechedipna, de quibus Turnebus in suis Aduersarijs apud Iuuenal. in illum versum.

Cœnatoriæ vestes.

Rusticus ille tuus sumit Trechedipna Quirites,

Trechedipna ibi existimat intelligi iocoso vocabulo gymnasticas vestes (quæ alias Endromides dicuntur) nomẽ habentes à cursu & cœna, vt perstringat rusticos Romanos acriter, qui tam dediti fuerunt gymnasticis & græcanicis exercitationibus, vt ijs prope vitam & spiritum ducere viderentur, ad eas q; tanquàm ad cœnam currerent: qua veste etiam esuritores fortasse Græculi ad cœnam cursitantes vti solebant. De hac voce supra quoq; quædam dicta sunt.

Pallia.

Pallia, vt apud Martial. 11.

Ad cœnam venies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Sic in apophoretis, vbi in lemmate est cœnatoria, Bayffius pallia, *subaudiendum esse dicit. Idem* auctor in lecto pallijs Romanos vsos fuisse his testimonijs probat. Ouid. in amoribus,

Nec in lecto pallia nostra sedent. Martialis
Gutta palliaque nec fefellit vlla.

Iuuenalis in sexta:

—— tunc corpore sano
Aduocat Archigenem, onerosaq; pallia iactat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Prouerbium. Pallium, vestis Græcorũ propria.

Ælius Spartianus, *Adrianum imperatorem, scribit, in conuiuio semper discubuisse aut pallio tectum, aut toga submissa. En hîc pallij simul, & togæ sit mentio. Sic Spartianus in vita Seueri Septimij: Habuit etiam illud omen imperij, cùm rogatus ad cœnam imperatoriã, palliatus venisset, qui togatus venire debebat, togam prætidiariam ipsius imperatoris accepit. Pallia autem tunicæ imponebantur, vt ex prouerbio liquet: Tunica pallio proximior. Pallium fuit vestis Græcorum propria. Vnde Sueton. in Augusto: Sed cæteros continuos dies inter varia munuscula, cœgas insuper, & pallia distribuit, lege proposita, vt Romani Græco: Græci Romano habitu vterentur. Idem auctor de C. Iulio Cæsare: Conuiuabatur assiduè, inquit, per prouincias duobus triclinijs: vno, quo sagati (id est, milites, sagum enim erat militare vestimentum) palliatiue (id est, Græci, & alij peregrini, qui pallio honestiore vestes latæ, diffusæq; genere vtebantur) altero, quo togati (id est, Romani) cum illustrioribus prouinciarum discumberent. Verùm pallium philosophorum quoque vestem fuisse, & illo nomine communia vestimentorum genera, viris & fœminis promiscua, nonnunquam intelligi Bayffius in suo libello de re vestiaria probat. De pallij inter Christianos, cum veros philosophos, vsu, vide apud Tertull. lib. de pallio, in quo pluribus vestem illam commendat.*

Pallium vestis Philosophorũ.

Pallij inter Christianos vsus.

Prouerbium.

Hinc prouerbium natum, de toga ad pallium, de commutatione vitæ splendidæ cum frugali: & magnarum opum, cum paupertate, quod inde natum est, quòd illi, qui paganismo relicto, Christianam religionem amplexi erant, simul toga relicta pallio vestiebantur.

Læna.

Quò ad lænas, illarum quoq; in conuiuijs vsum fuisse, ex illis Auli Persij versibus constat, Satyra 1.

Hîc (scil. inter pocula, vt paulò ante dixit) aliquis, cui circa humeros hyacinthina (violacea) læna est.

Sic Bayffius quoque Romanos vsos fuisse lænis cœnatorijs pallij vice, his testimonijs probat. Iuuenal. Satyr. 5.

—— plurima sunt quæ
Non audent homines pertusa dicere læna.

Martial. de Lusco conuiua furacissimo

Et tectus lænis sæpè duabus abit.

Χλαινοδύτης vt & λωποδύτης fur vestium dicitur, cuiusmodi Luscus ille fuit. In sacrificijs quoque læna vsos fuisse, Tullius in Bruto his verbis indicat. Licet etiam aliquid de M. Popilij ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contrà patres concitatione, & seditione nunciata, vt erat lana melius, ita venit in concionem, seditionemq; cùm auctoritate, tum grauitate sedauit. Læna vestis genus fuit, villorum crassitudine calefaciens, chlamydem dicunt, quam χλαίναν vocant, Nam χλιαίνειν, quod significat tepefacere. Varro lænam à lana vult dictam. Porrò cœnatorias illas vestes exeuntibus è balneo dari solitas fuisse, ex illis Cic. verbis videtur colligi posse in Vatinium: Cur de balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquàm data est? Sic, vt supra dictum, ex sancto & salutari illo balneo exeuntibus, hoc est, baptizatis candida vestis dari consueuit.

Læna vnde dicta.

Romani calceis non sunt vsi, sed soleis. Mos soleas ante accubationem deponendi.

Præterea Romanos legimus veteres consueuisse calceos in triclinio siue soleas ponere antequàm accumberent, ne videlicet lectos conspurcarent: id quod ex multis literarum veterum locis constat. Horat. Satyr. lib. 2. Satyr. 8. de Nasidieno inter cœnam surgente,

Et soleas poscit: tum in lecto quoque videres.

Ex hoc loco, inquit Lambinus, intelligere, & colligere licet, cõuiuas soleas ponere solitos antequàm accumberent. Sic apud Plautum, Dinarchus in Truculento,

—iam redijt animus: deme soleas, cedò vinum,

Hoc est, detrahe soleas, vt rursus accumbam, vt apud Terentium, & soccos detrahunt. Et paulò ante, cum idem discessum simularet,

Cedò, inquit, soleas mihi, properate, auferte mensam.

Hinc quoque colligimus apud veteres, vbi è lectis surrexerant, in quibus accubuerant, mensas remouere solitos. Virgil.

Post quàm exempta fames epulis, mensæq; remotæ. Martial.
Deposui soleas, adfertur protinus ingens,
Inter lactucas, oxygarumq; liber. Plinius

Plinius epist. 17. lib. 9. Quàm multi, inquit, cum lector, aut lyristes, aut comœdus inductus est, calceos poscunt, aut non minore cum tædio cubant, quàm tu ista (sic enim appellas) prodigia perpessi es? Similis moris apud Græcos argumento sunt illa Aristoph. in Vespis.

Εὐθὺς, ἀπὸ λαμπτῆρος, κἀκεκράγειν ἐμβάδας.

Hoc est, Statim à cœna clamore postulabat crepidas. Idem colligi potest ex illa picturæ antiquitatis, cuius Philander in suis commentarijs in Vitruuium meminit, quæ est huiusmodi Romæ, inquit, in ædibus Mastæi, & Marsæi Sassij visuntur marmora, vbi sunt lecti duo decubitorij, cum mensa vna: In vno sedet vir seminudus, supposito humeris puluino: ad eius genua est & alter seminudus, pronus, innixus cubito, luxta secundum lectum, stat promissa barba ventrosus senex (Silenum esse crediderim) cui soleas nudus iuuenis, & iacituro demit. Ponè verò alius nudus inclinabundum sustinet, donec detrahantur. Extat eiusdem Martialis iocus in Cottam, qui soleas amisit pueri negligentia, dum cœnaret,

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam.

Horat. epist. lib. 1. ad Vinnium.

Vt cum pileolo soleas conuiua tribulis.

Scil. subula portat. Soleas autem, teste Gellio lib. 13. cap. 20. dixerunt omnia fermè id genus, quibus plantarum calces tantùm infimè teguntur, cætera propè nuda, & teretibus habenis iuncta sunt (vndè à Græcis ὑποδήματα videntur dicta) nonnunquam voce Græca crepidulas, & crepidas, quas Græci κρηπῖδας vocant: cuius sutores crepidarios dixerunt. Hæc ille. Solea Festo ea dicitur, quæ solo pedis subijcitur. Hinc solearij, id est, solearum confectores Plauto, vt calcearij calceorum: & soleati, hoc est, soleis induti. Ab hac voce solea, cum Gall. soulier, calceum significãs, (Gallicas quoque Gellius nouo vocabulo soleas, seu crepidas appellatus fuisse testatur) cum Germanicum Solen *i hoc est, planta pedis, cuius solea tegumentum fuit procul dubio deriuantur. Soleæ forsan à solo, quod calcant: vt calceus, calceamentum, calceamen, calceatus, calcearium, à calce, id est, postrema parte pedis, qui & pes imus dicitur. Simile quid huic solearum depositioni videtur esse, quod mulieres apud nos in Germania, antequàm mensæ assideant, solent sandalia siue crepidas quas* Pantoffelen *Germani & Galli vocant, prius deponere. Soleatos autem per vrbem ingredi Senatores, olim vitio datum esse constat ex Titi Castritij Rhetoris verbis, qui Adriani imperatoris temporibus floruit: ea citantur à Gellio, Cum, inquit, discipulos quosdam suos senatores vidisset die feriato tunicis, & lacernis indutos, & gallicis calceatos: Equidem, inquit, maluissem vos rogatos esse. Pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos. Sed hic vester huiscemodi vestitus de multo iam vsu ignoscibilis est, soleatos tamen vos populi Romani Senatores per vrbis viam ingredi nequaquam decorum est. Soleas autem, & soccos vel detrahere, vel pedi addere, seruorum fuit ministerium vile admodum, & abiectum. Vnde Martialis in distichon, cui Lemma.*

Soleæ quid & vnde dictæ.

Senatores soleati.

—— *Soleæ lanatæ*
Defuerit si fortè puer, soleasque libebit
Sumere, pro puero proderis ipse tibi.

Augustus tamẽ Imp. teste Suet. calceauit & amicis seipsum In sacris literis etiam pro vili ministerio, famulatuq; accipitur. Sic enim Ioan. Baptista semetipsum extenuans, Christũ verò, dominũ suum, cuius anteambulonem agebat, extollens, dicit, se non dignum esse, qui sese ad terram demittens soluat, τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, hoc est, soluat vincula calceamentorum eius, quibus nimirum, vt paulò antea dictum est, alligata erant calci, siue solo pedis. Theophilact. Neque infimus eius seruus dignus sum, τὸ λῦσαι τὸν ἱμάντα, hoc est, τὸν δεσμὸν τὸν ἀπὸ λώρια τῶν ὑποδημάτων. Vincula pedum à Marone appellantur ὑποδήματα, siue soleæ,

Matth. 3.

Et Tyrrena pedum circundat vincula pedis.

Marcus cap. 1. habet, qui gestem eius calceos, siue soleas, ad quam seruitutem olim Chananæi serui adhibebantur, vt Fagius in Deut. 25. ca. annotat. Theophilactus: οὐδὲ ἱκανός εἰμι, ἵνα βαστάζειν τὰ τοῦτο, hoc est, ne minimus quidem & vilissimus eius seruus sum, vt gestem eius calceamentum. Eodem modo matulam porrigere, & alicui manibus aquas affundere, pro vilissimis ministerijs accipitur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Detractio porrò calceorum, pedisq; denudatio, vt de illa in genere nonnulla dicam, multarum apud veteres rerum (quarum nonnulla ad hoc ipsum nostrum propositum pertinent) symbolū fuit. Nam primò quoniam calceamenta pro viatoribus sunt excogitata, & viæ itinereq; faciendi sunt instrumenta: idcirco calceatus pro expeditionum, & quarumuis rerum agendarum auspicijs: calcei autem depositio, pro quiete, otio seu cessatione vsurpatur. Hinc in celeberrimo illo epulo paschali celebrando conuiuæ singuli iubentur esse calceati, siue, vt sacræ scripturæ phrasi vtar, habere calceamenta in pedibus suis, ceu expediti ad iter iam iam incundum. Sic Christus discipulos suos, cum illis euangelij prædicandi mandata dedisset, iussit esse ὑποδεδεμένους σανδάλια, Marci 6. Sandalijs indutos, hoc est, promptos, expeditos, & alacres ad Euangelij præconium faciendum. Vbi obiter notabis vocem σανδάλια pro quouis calceamento vsurpari, vnde Matth. habet ὑποδήσασθε σανδάλια. Sic & Actor. 12. angelus iubet Petro è carcere liberato, περιζῶσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Nam alibi σάνδαλον, siue σανδάλιον, quod nomen & Latini vsurparunt, proprie calceamentum muliebre significat. Hic quæritur an non hoc Christi præceptū, & angeli mandatum, quod dedit Petro, contrarium sit eiusdem Christi mandatis apud Matt. 10. Luc. 10. vbi calceamenta, & virgam sumere prohibentur, de quo interpretes potenter consulere. Græci respondent, ὅτι τὰ δεῖν τοῦτο μὴ κτᾶσθαι εἰρημένα πρὸς καιρόν τινα, καὶ ὡς ἐπὶ πᾶν τὸ, hoc est, certi fuisse temporis, non perpetui. Paulus ad Ephesios 6. armaturam Christianorum spiritualium describens, inter alia iubet illos ἐν ὑποδήσει τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, pedibus esse calceatos, hoc est, expeditos semper ad prædicationem euangelij pacifici atque salutiferi. Sic Parasitus ille apud Plautum in Captiuis dicit, se cum calceatis dentibus venturum ad cœnam, hoc est, paratis, & instructis ad obsonia quæuis deuorandum. Contrà ergo calceorum depositio, & pedum denudatio animi, seu vacationem à motu actionéue significat. Sic enim nonnulli interpretantur illud quod Moses iubetur soluere calceamina, quasi Deus voluerit illum stare, & non longius progredi. Hinc apud Egyptios innuptis puellis non erat licitum calceis vti, vt euagandi licentia cohiberetur, quum nuda pede extra septa in publicum prodire nefas foret, vt testis est Alex. ab Alexand. lib. 5. ca. 18. Hinc ergo cibum capturi apud Romanos ceu ab alijs negotijs vacantes, calceos exuebant.

1 Calceatus.

Σάνδαλον si ne σανδάλιον propriè quid.

Calceati dētes.

2. Deinde calceorum depositio nonnunquam fit honoris, & reuerentiæ cuiusdam ergò. Sic enim & Moses, vt scriptum est Exod. 3. & Actor. 7. & Iosue cap. 7. ob Dei præsentiam, & loci in quo consistebant sanctitatem calceos iubentur soluere, atque detrahere, vt nimirum hac cæremonia ad maiorem reuerentiam, atque timorem excitarentur. Calcei namque, quoniam ex cadauerum pellibus constabant, secundum legem antiquam immundi haberi poterant. Simili modo hanc solearum in conuiuijs depositionem interpretari poterimus, cùm conuiuium atq; mensa veteribus res sanctæ, religiosaq; visa sit, de quo in primo libro.

3. Tertiò calceorum depositio symbolum fuit apud veteres cessionis de iure aliquo suo, seu reiectionis eius, ita vt si quis suo iure cedere, & alteri possessionem tradere vellet, calceum detractum alteri daret. Exemplum illustre extat in historia Ruthæ cap. 4. v. 7. vbi sic scriptum est: Hic autem erat mos antiquitus in Israel in redemptione, & commutatione, ad confirmandū quodcunq; negotium. Detrahebat aliquis calceamentum suum, & dabat proximo suo, & hoc erat testimonium (cessionis) in Israël. Itaque cognatus Ruthæ cum negasset se ducturum Rutham, & agrum eius accepturum, detrahit calceum suum, illumq; Boazo tradit, quo symbolo significabat, se iure suo renunciare, illudq; Boazo tradere, de quo vide plura apud Lauaterum in eius Commentariolo doctissimo. Deutero. 25. lex fertur, vt si quis nollet vxorem viduam fratris, carentem liberis, ducere, ad semen fratri excitandum, ei illa publicè calceos detraheret, & inspueret in faciem eius, vocareturq; eius familia, domus discalceati. Significabatur hac cæremonia, teste Fagio, fratriam immunem esse à potestate successoris, recusantis illam grauidam facere, ad hoc, vt nomen fratris demortui in Israël supersit.

Multa, vt idem auctor testatur, Iudæi disputant de calcei istius materia, atque forma, sanè inepta atque ridicula, quorum commemoratione videtur supersedendum. Illud tantùm addam, quod ijdem volunt, moris fuisse demortui fratrem adhortari ad fratriam in vxorem ducendam, argumentis ductis à commendatione formæ, ac iuuentutis. Sin autem mulier erat iuuenis, ipsemet verò senio confectus, tunc hortabantur eum לחליצא Lachaliza, hoc est, vt pateretur sibi calceamentum detrahi, atque ita de iure suo cederet. Sic quoq; nonnulli illud interpretantur, quod Dauid in seditione Absolomica operto capite fleuisse, nudisq; pedibus incessisse dicitur, quasi hæc cæremonia sit professus se iure suo cedere: alij tamen, id quòd mihi verisimilius videtur, vtrumq; volunt fuisse lugentium habitum, atque cæremoniam tunc temporis vsitatam. Huc etiam in primis pertinet historia quæ apud Zonaram legitur, quod Michael imperator Græcus Theophi filius in cœna, cui & Basilius equiso, & Eudoxa huius coniunx interfuerunt, Basilino cuidam remigi imperatoriæ triremis multo iam exhausto mero, & mente turbata, calceos purpureos tradiderit. Illi verecundanti, & Basilium intuenti, hic innuit vt obtemperaret. Qui cum calceos induisset, imperator Basilio iratus dixit, imperij insignia isti aptiora sunt, quàm tibi. Ex eo tempore Basilius & de imperio, & de vita sollicitus, Michaelem imperatorem delere maturè cogitauit, id quod postea factum est. Nonnulli quoque Dauidem volunt ad hanc consuetudinem alludere Psalm. 60. vers. 10. his verbis (quæ reperuntur Psal. 108.) proijciam super Edom calceamentum, siue, vt alij, compedem, siue, vt nonnulli, chirotheca meam, hoc est, illos subijciam meo iuri, seu redigam in meam potestatem: de quo vide Lauat. in 4. cap. Ruth, & Pierium in Hieroglyph. lib. 11. Similis aliqua ex parte videri possit cæremonia illa hodie in nobilium nuptijs apud Germanos vsitata, qua sponsa postquàm in thalamum ad lectum genialem est deducta, calceum detractum in circumstantium turbam proijcit, quem qui excipit (in quo certatim omnes laborant) is id ceu futuri matrimonij fœlix, faustumq; omen interpretatur. Hac forsan calcei proiectione illa significat se cedere de iure, & potestate suorum parentum, & consanguineorum, vt in mariti ius, & potestatem transeat, secundum illud, [illegible] (id quod etiam de muliere intelligendum) relinquet patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ. Hic mihi quoque in mentem venit, apud populos quosdam esse in vsu, vt si puellam aliquam violarint, oalceamentorum dono sese matrimonij cum illa contrahendi necessitate eximant, ac vindicent. Verùm hoc quàm sit a Christiano officio, atq; religione alienum, nemo nō nisi mentis expers, facile intelligit. Hæc sunt quæ olim calceorum depositione veteribus fuerunt significata: quæ singula ad solearum detractionem in conuiuijs apud Romanos vsitatam aliquo modo transferri possunt, quod nimirum illa non modò ciuilitatis, atque munditiei causa, verùm etiam ad otium, & quietem, qua fruerentur, ad honorem & reuerentiam significandam, & quod aliquo modo iure suo ad tempus aliquod cedentes se conuiuatoris potestati permitterent. Verum de calceamentorum varia atque multiplici apud multas gentes forma, figura, materia, vsu, atq; abusu: nec non quorundam ἀνυποδησίᾳ, nuditate pedum, vel exercitij, vel religionis, atque etiam superstitionis causa susceptā, vide si vis, plura apud Lazium lib. 8. cap. 13. & Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 18.

2. Sam. 15.

Gen. 2

De calceorum luxu.

Omnino vt olim & Iudæorum, de quo Isaias cap. 3. & Græcorum, atque Romanorum, aliarumq; gentium maximus fuit in calceis luxus: ita hodie quoque non minor est Christianorum, qui calceis ad libidinem, ad luxum, atque etiam ad immanissimas potationes fædè abutuntur. Mulieres præsertim hac in re vt plurimùm peccant, quæ calceis, atq; crepidis vel nimis mollibus, delicatis, atq; sumptuosis, cuiusmodi fuerunt Achæarum mulierum calcei albi, & tenues: Athenienſium elaboratæ artis, iphicratides dicti: Iudaicarum fœminarum calceamenta ornatissima: crepidæ Atticæ, & Sicyoniæ: Cothurni Persici, & Hethrusci, de quibus Clemens Alex. lib. 2. Pædag. cap. 11. vel nimis altis, quò proceriores videantur esse staturæ, quàm sunt: cuiusmodi calceis & Persas, & Augustum imperatorem vsos fuisse historici testantur. Obseruandum quoq; Romanos calceis albis vsos fuisse, Martial.

Sordidior cœno sit toga, calceus autem
Candidior prima sit tibi Cinna nive.
Detecto quid ineptè pedes perfundis amictu.

Spartianus in Alexandro. Fasceis semper vsus est, baccas albas habuit, non coccineas, vt prius solebant. Lipsius emendat, baxeas albas. Isidoro baxeæ, siue, vt alij legunt, braxeæ sunt & comædorum, & mulierum calciamenta. Baxeæ pro calceis apud Plautum, & Apuleium lib. 11. Iuuenem quempiam linteis amiculis intectum, pedesq; palmeis baxeis indutum. In floridis. Vestem de texter na emere baxeas istas de suterna præstinare. Ciuile autem illud, quod Alexander calceis albis vsus erat more cæterorum, non coccineis, vt ante eum Imperatores, & homines aliquot delicatiores. Apud Vopiscū tamen, in Aureliano calcei albi damnantur, vt parum viriles. Calceos mulleos, & cereos,

Baxeæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Color galbus.

& albos, & ederatios viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. Lipsius pro albos, galbos ibi legendum putat. Est autem galbus color, vt idem testatur, in veteri glossario χλωρὸς, id est, herbacei coloris, qui idem galbeus, & galbanus, est & galbinus. In luxuriosum huiusmodi calceorum abusum grauiter inuehitur Clem. Alex. lib. 2. pædag. cap. 11. Primò ergò compta nimis atq; ornata mulierum sandalia reprehendit. Deinde verum calceorum vsum, partim in tegendis pedibus, partim offensionibus atq; viarum asperitatibus propulsandis, consistere dicit: Tum mulieribus calceorum candidorum vsum concedit, & si iter illis sit faciendum, illis vti posse affirmat. Præterea virum αὐτοσκέλια decere dicit, nisi similiter. Optimum namq; exercitationis genus, & ad sanitatem, & ad celeritatem esse nudis vti pedibus, nisi necessitas aliud flagitet. Hic etiam eleganti paronomasia ad ὑποδημάτων notationem alludens, inquit, καὶ γὰρ πως ἐγγὺς τὸ ὑποδεῖσθαι τῷ δεδέσθαι. Hoc est, calceatum esse idem ferè est, quòd ligatum, vinctumq; esse. Deniq; si iter non sit faciendum, nec tamen αὐτοσκέλια ferre possint, βλαύτας, καὶ φαινοπόδια (soleas interpretantur) vtendum esse suadet, quas vt idem inquit, κρηπῖδας Attici nominarunt, διὰ τὸ πελάζειν τῇ κόνει τοὺς πόδας. id est, quod pedes terræ appropinquarent. Hæc ille. Athenienſium, atq; Alexandrinorum sacerdotum calceamenta candida Appianus Alexand. lib. 4. ciuil. belli φαινοπόδια vocat. Verùm vt cultum calceamenta candida Appianus Alexand. lib. 4. ciuil. belli φαινοπόδια vocat. Verùm vt cultum calceamentorum, quæ à Tertull. lib. de pallio, immundissima pedum tutela appellantur, in conuiuijs omniq; hominum conuentu, vitandus est nitor nimius, atque splendor: ita cauendum quoque, ne calceorum, pedumq; sordes, atque fætor conuiuis molestiam exhibeat.

DE VARIA ET MVLTIPLICI CVM SACRA, TVM PROPHANA ATQVE CIVILI IN CONVIVIIS, in sacris, in luctu atq; aliàs capita aperiendi operiendiue consuetudine. De pileorum vsu, & significatione symbolica.

CAPVT XXVIII.

Romani fuerint ne tecti, an apertis capitibus.

NVNC vt à pedibus, ceu parte corporis infima, ad caput, supremam eiusdem partem, transeamus, apertóne, an potius operto capite Romani in conuiuijs fuerint quæri, nec tamen de il.o certi quid affirmari posse existimo.

Serui manumissi pileati.

Primò quidem, vt hinc potissimùm exordiar, constat seruos recens manumissos, (quos Volones vocabantur) pileatos, aut lana alba velatis capitibus epulari fuisse solitos. Eius consuetudinis testis est T. Liuius 4. Decad. 3. de Volonibus seruis manumissis verba faciens, Et Graechus, inquit, ita permisit, vt publicè epularentur omnes, ante suas quibusq; fores prolata omnia, pileati, aut lana alba velatis capitibus. Et iterum, Postera die serui ad pileum vocati, excaterue leus, siue pileum, Græcè πίλιον Plutarcho in Caton. & πιλίδιον Demost. tegumentum capitis ex lana arctata, vel floccis confectum, sic dictum, vel quod ex pilis fieri soleret, vel quod capitis pilos tegeret, manumissionis quondam ac libertatis apud Romanos signum: quoniam moris erat apud eos, vt serui, qui per manumissionem liberi fierent, caput raderent, & calui pileum capite acciperent. Ad hanc consuetudinem alludit Sosia seruus apud Plautum in Amphit.

Pileus siue pileum quid & vnde dicatur.

—— quod ille, inquit, faciat Iupiter,
Vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum.

Serui manumissi pileo tecti epulari consueuerunt.

Hoc est, vt fiam liber.

Serui manumissi cur caput radere soliti.

Nonius hunc Plauti locum citans, Qui liberi fiebant, inquit, ea causa calui erant, quod tempestatem seruitutis videbantur effugere, vt naufragio liberati solent. Baptista Pius, cur raderent serui manumissi caput, hanc rationem reddit in suis comment. in Amphit. Scito, inquit, ea obseruari vt capillitium reddatur, quoniam scil. omnis vmbra seruitutis capiti, tanquàm primario membro, & arce, acropoliq; hominis exercebatur, renouabaturq; seruus, qui ad libertatem spectabat: & quod non vnicuique fieri poterat in omnibus corporis partibus, per digniorem, honorificentioremq; & sacriorem locum perficiebatur. Eos qui tempestatem effugerant maritimam, pileum sumere, caputq; radere solitos fuisse testatur Iuuenal. —— gaudent tibi vertice raso

Garrula

Garrula securi narrare pericula nautæ.

Macrob. lib. 1. Satur. Dicet aliquis, me nunc dominos de fastigio suo deijcere, & quodammodo ad pileum seruos vocare. Plutarchus in Tito Flaminio, Hi enim viri, quemadmodum consueuerunt serui, vbi manumissi fuerint, rasis capitibus pileos gerere: ita ipsi ornati Tito triumphanti comites se præbuerunt. Idem in Apophtegmatis testatur L. Terentium, Scipionem triumphantem, à quo ex Carthaginensium seruitute liberatus fuerat, subsecutũ esse pileatum, veluti libertum. Ibidem de T. Quintio refertur, quod illum in triumpho subsecuti sunt pileati omnes Romani, quos in bello captos, & apud Græcos seruientes drachmis 500. redemptos ipsi dono dederant, cuius meminit T. Liuius lib. 4. de bello Macedon. Appianus de bello Mithridat. de Prusia loquens eiusdem consuetudinis mentionem facit, Prusias, inquit, obuiam processit Romanorum imperatoribus togatus, & Italico more calceatus, capite raso, & pileatus, quomodo ornati nonnulli prodeunt in publicum eorum, qui testamentis libertate donati sunt. Hinc ad pileum vocare Latinis sæpè idem quod libertate donare siue ad libertatem vocare. Suetonius in Tiberio, Ac primò Præneste, inde Neapolim euasit, seruiss ad pileum frustra vocatis, in Siciliam profugit. Idem in vita C. Cæsaris Dictatoris commemorat, quam historiam Appianus Alexand. ita recenset lib. 2. belli ciuilis: Interfectores Cæsaris nonnulla in senatu dicere conati, auscultante nemine, vestes clypeorum in morem siniſtris adnectentes, pugionesq; cruore illitos palàm deferentes, regem se ac tyrannũ occidisse clamitabant. Ex his quidam pileum proferebat in hasta, libertatis signum, vniuersosq; ad libertatẽ patriam vocabant. Lambin. testatur se vidisse in veteribus nummis Clementis Teuenini expressam Bruti effigiem pileatã cùm pugiunculis, quod significat Brutum liberasse populũ Rom. tyranno interfecto. Lazius quoq; in suis commentarijs historiã illam in veteri quodam nummo aureo expressam se vidisse testatur, in cuius altera parte Bruti erat imago, in altera facie duo pugiones cum pileo, literis subiunctis Id. Mar. id est, Idibus Martijs, quo die interfectum dictatorem Cæsarem à Bruto, & Cassio constat. Dion. certè scribit, Brutum pugiunculos, & pileum gestasse, significare volentem, à se, & Cassio patriam libertatã. Eandem ob causam Castor, & Pollux, qui Σωτῆρες, id est, liberatores Græciæ, & seruato res vocabantur, pileati fingebantur, quia pileus sit insigne libertatis, quanquam alij hanc eius causam afferunt, quod essent Lacones. Lacedæmonij autem pileati pugnarent. Sic enim Festus, Pilea Castori, & Polluci dedecunt antiqui, quia Lacones fuerunt, quibus pileatis pugnare mos est. Romani contrà, teste Lazio, pileis in bellis haudquaquam vtebantur. Lares quoq; pileatos fingi Laribus se in nummo quodam argenteo Clementis Teuenini vidisse testatur in Comm. in Plautum. Exempla nummorum, in quibus pileum est cum inscriptione Libertatis, vide apud Pierium in Hieroglyph. lib. 40. ibidem meminit numismatum, in quibus sunt Bruti, & Cassij imagines. Aurelius Victor in vita Neronis. Cæterum, inquit, adeò cunctæ prouinciæ, omnisq; Roma interitu eius exultauit, vt plebs indura pileis manumissionum, tanquam sæuo exempta domino triumpharet. Idem testatur Sueton. in eiusdem vita. Tantumq; inquit, gaudium publicè præbuit, vt plebs pileata tota vrbe discurreret. In Saturnalibus ad libertatem declarandam pileata erat Romana turba, vt docet Seneca in 2. epist. mortalium. Martialis,

Ad pileum vocare quid.

Bruti effigies pileata.

Castor & Pollux pileati.

Lares pileati.

Plebs pileata in Satur.

Permittis puto pileata Roma. Idem,
Dumq; decent nostrum pilea sumpta Iouem. Idem,
Toris pilea sarcinis redemi, id est, rebus omnibus relictis, contemptisq; mihi libertatem peperi. Idem,
Si possem totas cuperem misisse lacernas
Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Hinc constat capitis tegimen fuisse. Aulus Persius Satyr. 3.

—— at illum
Hesterni capite induto subiere quirites.

Capite induto, id est, accepto pileo,

quod quidem in templo Feroniæ, quæ libertorum dea est, serui, qui manumittebantur, accipiebant, testis est Seruius in 8. Æneid. Gellius lib. 7. cap. 4. tradit seruos, quorum nomine venditor nihil præstaret, pileatos venundari solitos, cuius ibidem ex Cæcilio Sabino iureconsulto causa affertur, vide reliqua quæ ibi scribat.

Feroniæ dea.

Pileum porrò & nobilitatis symbolum, etiam olim apud Græcos extitisse, (vndè Vlyssis caput

Pileum nobilitatis symbolũ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pileum sacerdotij symbolū.

pileatum faciunt) & hodie apud Turcas esse, idem probat. Fuit etiam sacerdotij apud Romanos symbolum: vnde Flamines volunt dictos quasi pileamines: tametsi nonnulli arbitrentur à flammeo, quod & ipsum capitis est tegumentum, appellatos, de quo idem plura scribit. De Hippocentauro magine pileata, & pilei antiqui forma atq; materia eiusdem consulere poteris. Laxius quoq; de variis pileorum generibus multa habet in suis comm. reipub. lib. 8. cap. 14. Hæc de pileo, quo quidem tecti, vti dictum est, serui manumissi epulari consueuerunt. Vnde videtur colligi posse, Romanos in conuiuijs capite tecto, atq; velato, non autem aperto discubuisse.

Romanos in conuiuijs capite tecto discubuisse coniectura sumpta à manumissionis consuetudine.

Huc quoq; referendum, quod omnibus dijs, exceptis Saturno, & Honore, capite velato sacrificare fuerunt soliti. Vnde Curculio parasitus apud Plautum in Curcul.

Quis hic est qui operto capite Æsculapium salutat?

Mos dijs supplicandi capite operto.

Et Virgil. Helenam Æneæ sic dicentem inducit,

Purpureo velare comas adopertus amictu.
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto.
Hac casti maneant in religione nepotes.

Ob hanc nimirū causam, vt inter sacra sensus ab omni obtutu securi, soli diuinæ rei vacarent homines. Vnde meritò culpandus videtur Demetrius Triclinius, qui in illud Pindari hymno Olympiorum συγκλὶς ὑπαίθρου, & sic commentatur: δίχα πρὸς ἐν καλυπτὴ κάλυμμα ἐστὶ τὸ ὑπαίθριον ἐυχέσθαι. Hoc est, sine capitis operculo, sic enim moris erat supplicare. Saturno verò, quia veritati præsidebat, & Honori, qui non nisi illustris esse debet, vetustas noluit esse aliquid occultum, vt pluribus verbis Plutarchus in problem. docet.

Operto capite Romani cur Dijs sacrificarint.

Quod dijs operto capite Romani sacrificarunt, has causas Plutarch. affert prob. Rom. 10. Vel quod ea re animi demissionē consiterentur: vel potius, quòd verentes ne qua vox mali ominis forte accideret, vsq; ad aures vestem sursum attrahebant. Hoc enim eos admodum vitasse vel id est indicio, quòd ad oraculum consulendum accedentes, tinnitu æris circumsonabantur. Aut, vt Cn. Cæsor tradit, qui Romana instituta Pythagoricis accōmodat, vt ostenderent genium, qui in nobis est, deorum, qui extra sunt, ope indigere, ijsq; supplicare capite operiendo per ambages arguentes animum a corpore occultari atq; tegi. Vel forsan hæc consuetudo promanauit ab Æneæ, quem narrant, cum vellet sacram faceret, Diomede præterunte, caput velasse, itaq; sacrificiū absoluisse. Nonnulli etiā hanc illius consuetudinis rationem reddunt, vt nimirū inter sacra sensus, ab omni obtutu securi, soli rei diuinæ vacarēt. Saturno verò, ceu veritatis (cui nihil est occultū) patri atq; præsidi, (chronos enim id est, tempus, vnde Saturnus chronius dictus, veritatem licet diu occultatam reuelat:) & Honori, qui nō nisi illustris esse debet, aperto capite, ac sine velamento sacra fecerunt, vt ibid. Plutar. docet.

Aperto capite cur Saturno et Honori sacra facta.

Idem præterea auctor (vt hoc quoq; obiter addam) prob. 4. testatur apud Romanos filios patrem suos velatis capitibus: filias autem nudis capitibus, passisq; crinibus efferre consueuisse: cuius sanè consuetudinis aliquot ab illo rationes afferuntur.

Opi quoq; atq; Herculi omnes aperto capite supplicare solitos fuisse, more vetusto, tradit Alex. ab Alexand. lib. 2. cap. 22. sub finem. Cur Herculi aperto capite sacra fieri solita fuerint causam asserit Macrob. lib. 3. cap. 6. Satur. sub finem.

Romanos in conuiuijs tectis capitibus accubuisse, coniectura sumpta à sacrorum consuetudine.

Quòd autem Romani, vti dictum est, opertis capitibus deos suos orare, atq; venerari fuerunt soliti, inde coniectura admodum probabilis mihi videtur peti posse, illos in mensa quoq; atque conuiuijs, quæ illis sacra quodammodo, & religiosa visa sunt, propter libationes potissimùm ijs adhibitas, capitibus tectis atq; velatis accubuisse.

Romanorum consuetudo Deos tectis capitibus orandi à Paulo perstringitur.

Romanorum porrò consuetudinem opertis tectisq; capitibus Deos orandi atq; venerandi ex à natura, rationeq; alienam Paulus in Corinthijs, apud quos eadem locum habebat, grauiter perstringit, 1. Cor. 11. cap. Mulieres itaq; in sacris vult opertis esse capitibus, id quod signum sit illarū subiectionis: viros contrà capitibus apertis, ad illorum dignitatem, libertatem, atq; imperium, quod habent in mulieres, significandam. Et quidem viros esse velatos: mulieres autē nudo & aperto capite in publicis cœtibus atq; supplicationibus tàm vult esse absurdum, & à ratione atq; natura alienum, quàm si vir sit comatus (id quòd illi fuerit dedecori) mulier autem tonso sit capite, cui quidem coma,

coma, ceu velamen, atq; gloriæ insigne ab ipsa natura sit attributum. Hinc Virgil. Polydori funus instauratum describens:

Et circum Iliades crinem de more solutæ.

Omnino autem, quoniā in hanc capitis vel aperiendi ac denudandi, vel cooperiendi tegendiue rationem incidimus, illa varia olim fuit atq; multiplex apud gentes, ita vt eandem sæpè ob causam alij populi operto, alij aperto nudoq; capite fuerint. Ac primo quidem religionis, vel etiā superstitionis causa Romanos legimus cæteris quidem Dijs opertis & velatis: Saturno autē, & Honori nudis capitibus sacra fecisse, de quo suprà pluribus dictum. Paulus cōtrà mulieres quidem tectis, viros verò apertis capitibus vult Deum adorare, atq; venerari: qui etiam hodie mos est Christianorum. Iudæi etiam hodie Deo supplicantes, linteo caput obnubunt, vt monet Brodæus lib. 5. Miscel. ca. 8.

Probl. 10. Caput aperit honoris ergo.

Deindè, quoad honore ciuilem, is quidē viris dignitate, & auctoritate superioribus exhibetur, caput aperiendo. Vnde Plutarchus quærit in Probl. cur Romani deos capite velato adorent, cum aliquin hominibus obuiam facti venerandis, caput, si fortè eo tecto incedunt, detegant. Cuius consuetudinis hanc inter alia rationem affert, quòd nimirum coràm potentioribus caput nudent, non augendi honoris eorum gratia: sed vt eos inuidia potius liberent, ostendantq; eos non poscere eosdem sibi cum diuinis honores, neq; ferre, aut gratum habere eodem se, quo Deos modo coli. Hæc ille. Contra itaq; Vitellius, teste Suetonio, miri in adulando ingenij primus Caium Cæsarem adorari vt Deū instituit, qui reuersus ex Syria non aliter adire ausus est, quàm capite velato, quo modo deos coli solitos fuisse dictum est, circumuertens sēse, deinde procumbens. Ex his verbis rursus colligitur, quòdam salutatione principum non solum quondam caput aperiebatur: verum etiam circumuertebatur corpus, qui mos esse iam desijt. Laxius in suis comment. reipub. Rom. ex illa Romanorum religiosa aperto capite Saturno, atq; Honori rem diuinam faciendi consuetudine, hunc eorundem morem tractum esse existimat, vt hominibus similiter, qui modò dictis dijs subijciuntur, senibus videlicet, & in aliquo munere, atq; honore constitutis, capite nudo, pileo detracto, honorem exhibuerint, quam Germani, Itali, Galli, atq; Hispani ab eo adhuc populo consuetudinem retinemus.

Vtrum salubrius capite esse aperto, an operto.

Capita aperiri, inquit Plin. lib. 28. cap. 6. aspectu magistratuum, non venerationis causa inssēre: sed, vt Varro auctor est, valetudinis, quò firmiora consuetudine ea fierent. Quò ad igitur valetudinem, illis quoq; gratia aliquando apertum, aliquando tectum, idq; vel mages, vel minus esse debere Medici præcipiunt: de quo illos consulere poteris. Magis tamen ἐς ὃν τὸ πλεῖον valetudini illis videtur conducibile, aperto esse capite, quàm velato: de quo paulò antea Varronis ex Plinio prolata est sententia. Illi suffragatur Celsus, qui lib. 1. cap. 4. Cui caput, inquit, est infirmum, is (si benè concoxerit) leniter perfricare id (quod vnge fricare cum ratione Plinius vocat lib. 28. cap. 6.) mane manibus suis debet, nunquā id (si fieri potest) veste velare. His addit, aut ad cutem tondere, vtileq; lunā vitare, maximeq; ante ipsum lunæ, solisq; concursum: sed nusquàm post cibum progredi. Hippocrates quoq; lib. de liquid. vsu, apertè causam indicauit, quamobrē nimis delicatè, molliterq; caput, vt corpus, foueri non debeat. Tegi enim, inquit, atq; velari solitum, quicquid postea insuetum est, & à familiari calore alienum, peregrinoq; frigori proximum, adipsum protenus auersatur. Atq; hinc offensio: atq; ex offensione deinde debilitas consequitur, quæ vitia mox plurima recipit, & admittit. Detecta ergò capita contra vim algoris, caloris sue haud dubiè firmiora esse, & ad valetudinem mirè proficere multi censuēre. Ideò Ægyptij, quòd detecto sunt capite, habentur firmiores. Persæ verò, quòd cum mitra, & pileo, debiliores, adeò vt leui ictu offendantur capita. Hodie quoq; Persam regem propter rubea capitis tegumenta Kisilpassa, id est, rubeum caput vocant: ita principem Moscouiæ Regē Album propter alba tegumenta appellari Sigismun. Baro existimat in suis comment. rerum Moscouit. Romæ quoq; vt testis est Plutarch. in probl. Rom. mulieres ferè tectis: viri autem nudis capitibus in publicum progredi consueuerunt: vnde illorum quoq; corpora tantò videntur fuisse firmiora. Hinc Hannibal, Masinissa rex Numidiæ, Iulius, Hadrianus, Seuerus, imperatores Rom. & alij summi duces semper vel in summis frigoribus caloribus atq; tempestatibus nudo capite fuisse, iterāq; feciſſe perhibentur.

Iam verò manumissionis quoq;, & libertatis apud Romanos signum fuisse, pileatum esse, siue laua habere caput obuolutum, suprà satis fuit explicatum. Paulus tamen contrà, capitis quidem denudatione in viris libertatem, & imperium: eiusdem verò velatione in mulieribus seruitutem vult significari, 1. Cor. 11.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In luctu caput modò tegi, modò denudari consuevit.

In funeribus præterea, atq; luctu, nec non alijs doloribus atq; ærumnis caput modò aperiri, modò tegi atq; velari, moris fuisse legimus. Plutarchus in probl. Rom. testatur filios parentes suos velatis capitibus: filias autẽ nudis, passisq; crinibus efferre fuisse solitas. Cuius sanè consuetudinis has rationes affert. Vel quòd filijs venerandi sint patres tanquam dij: (qui aperto capite culti fuerunt) filiabus autem lugendi vt mortui, quos aperto capite luxerunt. Lex igitur vtriq; sexui suum decorum conueniens officium assignauit. Aut qui luctui maximè congruit, quod est alienum à cõmuni vitæ consuetudine. Solebant autem ferè mulieres rectis, mares nudis capitibus in publicũ progredi. Nam apud Græcos etiam, si qua calamitas incideret, tondebantur mulieres, viri comam alebant, cum alioquin hi tonderi: illæ comam gerere sint solitæ. Leuit. 10. & 21. Caput nudare luctum significat. Kimchi in radicibus sic scribit. Mos erat lugentes denudare, seu aperire caput suum, & auferre mitram suam, galerum suum, & tiaram suã de capite suo. Vox Hebraica, quæ Leuit. 10. ponitur פרע Para, vel denudare, discooperire, vt 70. & auctor vulgatus reddit, significat: vel comam nutrire, vt Paraphrastes Chald. vertit. Aliæ gentes lugebant capite nũ nudo, sed pileis obtecto. Contrà tamẽ in sacris literis caput tegere, siue velare non raro dolorem, & ignominiã significat, sed non vsitato tegmine, verùm pallio, ac penitus. Iere. 14. Pudore affecti sunt agricolæ, obtexerunt caput suũ. Nam qui ignominia sunt affecti, quoniam nec videri ab alijs, nec videre alios volunt, idcirco faciem suam tegunt. Id Græci dixerũt ἐγκαλύπτεσθαι. Sic Dauid 2. Sam. 15. operto capite fleuisse, nudisq; pedibus incessisse dicitur præ luctu, quẽ hauriebat ex seditione à filio suo concitata. Ibi capitis denudatio fletus: vt & pedum nuditas luctus fuerunt symbola. Nonnulli deiectionis fuisse symbolum, secundum illud, quod mulier cooperto capite iubetur orare. Sed verisimilius est, opertum fuisse caput more gentium. Supra similiter dictum est apud Romanos filios in parentũ suorum funeribus tectis fuisse capitibus. Apud Homerum quoq; eiusdem rei illustre habemus exemplum Od. θ. Nam cum cantor à Cœna Troian. atq; Græcor. calamitates cecinisset, —αὐτὰρ ὀδυσσεὺς

Πορφύρεον μέγα φᾶρος ἐλὼν χερσὶ στιβαρῇσι
Κὰκ κεφαλῆς εἴρυσσε, κάλυψε δὲ καλὰ πρόσωπα.
Αἴδετο γὰρ θαίηκας ὑπ' ὀφρύσι δάκρυα λείβων.
Δάκρυ' ὁμορξάμενος, κεφαλῆς ἄπο φᾶρος ἑλέσκε.

Cessante autem cantore,

Et paulò post cum cantor ad carmina illa sua rediisset,

Αὐτὰρ ὀδυσσεὺς κατὰ κρᾶτα καλυψάμενος γοάασκε.

Vt ergò Dauid capite tecto seu obuoluto fleuisse dicitur, sic hoc quoque in loco Vlysses.

Postremò in communi vitæ consuetudine, habita vtriusq; sexus ratione, illud quidem satis patuit, mulieres autem tectis velatisq; capitibus fuisse, id quòd etiam, vel Paulo teste, decoro ipsius naturæ sanè est conuenientissimum.

Mos mulierũ varius caput vel aperiendi, vel tegendi.

Quòd ad verò muliebrẽ sexum, solùm apud quasdam gentes, virgines: apud alias, sola mulieres: apud alias, vtræq; fuerunt velatæ. Apud Carthag. mos olim fuerat solennis, vt non modò mulieres, sed & virgines velarentur: deinde res arbitrio cuiusq; permissa est. Quibus maior probitatis cura, veterem consuetudinem vltrò diligenterq; obseruabant, quam cæteri negligebant, vel vt non præciperet, vel vt suis moribus non conuenientẽ. Tertull. itaq; cum cerneret quantùm mali ex hoc nasceretur, quòd virgines aperto capite starent in congregationibus Christianorum, non secus, ac si cæteræ solent, quæ maritum quærunt, peculiarẽ librum de velandis virginibus scripsit: in quo inter alia docet ea, quæ Paulus de velandis mulieribus præcepit, ad virgines quoq; pertinere. Quantùm verò mali atq; scandali existat ex eo, si puellæ atq; virgines intecto capite conspiciantur in publico, multis alijs his verbis egregiè describit. Ipsa concupiscentia, inquit, nõ latendi, non est pudica: patitur enim quod virginis non sit, studium vtiq; placendi viris. Quantùm velit bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis: dum digitis demonstratur, titillatur: dũ nimiùm amatur: dum inter amplexus & oscula assidua concalescit. Sic frons durat, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desyderare. Sed enim vera, & tota, & pura virginitas, nihil magis timet, quàm semetipsam: etiam fœminarũ oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet: confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonũ suum protegat ab

NOTA.

gat aduersus ictus tentationum, aduersus iacula scandalorum, aduersus suspiciones & susurros, & æmulationem, ipsum quoq; liuorem. Hæc illæ, quæ vtinam hodie virgines nostræ, illarumq; parentes diligenter obseruarent, melius profectò illarum castitati, atq; pudicitiæ consultum foret. Arabicæ, inquit idem pater, fœminæ Ethnicæ iudicabunt vos, quæ non caput, sed faciem quoq; ita totam contegunt, vt vno oculo liberato, contenti sint dimidiam frui lucem, quàm totam faciem prostituere. Hodie in Italia quoq; & Gallia mulieres atq; virgines tota facie obuolutæ in publicum prodeunt. In Germania mulieres quidem tectis, virgines autem intectis plærunq; capitibus in publico conspiciuntur. Mulieribus, inquit Plutarchus in Probl. Ro. olim Romæ omnino licebat caput obnubere, itaq; Sulpitium Gallum, ferunt vxori suæ nuncium remisisse, quod illam vidisset veste attracta caput tegere.

Velaminum muliebrium luxus.

Iam verò, quo ad hæc ipsa mulierum velamina, & integumenta capitis, calyptra generatim dicta, & capitia (quæ Tertul. eleganter illarum iugum appellat) illa vt olim, ita hodie quoq; ita sunt bene compta, ornata atq; speciosa, vt ad irritandam potius aliorum libidinem, & ad maritorum loculos exhauriendum, quam ad pudorem pudicitiamq; tegendam, comparata esse videantur. In primis verò, quando ad conuiuia aliqua festiuiora accedunt, incredibile dictu est, quanto studio, opera atq; sumptu capita illa sua capitosa, ac plurimorum malorum capita tegant, comant atq; exornent. Virorum quoq; inter Christianos præsertim Germanos, nouæ subinde, & inusitatæ, nè dicam monstrosæ pileorum ac petasiorum formæ, illorum mentis stultitiam & inconstantiam satis arguunt.

Quo ad verò illa virginum Vestalium atq; sacrarum, quæ vulgo moniales seu monachæ dicuntur, velamina, cuiusmodi olim fuerunt flammea, & capitalia, ricæ, Romanorum sacerdotum, sub illis quoq; quantæ nostris hisce perditis prostigatisq; temporibus atq; moribus, animorum corporumq; labes lateant, quid opus est multis verbis? res ipsa, & experientia quotidiana satis loquitur. Hæc de capitis velatione & denudatione, & varijs vtriusq; causis satis sint dicta.

Romani fuerint ne apertis an tectis inter epulandum capitibus dubitatur.

Nunc, vt ad propositum redeam, Romani fuerintne tectis, an apertis capitibus in suis conuiuijs, non ausim certò affirmare. Duas suprà posui coniecturas admodũ verisimiles, illos capite fuisse operto: quarum vna à sacrorum, altera à manumissionis consuetudine ducta est. Verùm cùm, teste Plutarcho, in publico quoq; aperto fuerint capite, inde verisimiliter forsan aliquis coniecteretur, multò magis tales fuisse in triclinijs. Verùm hæc alijs antiquitatum Romanarum peritioribus diudicanda relinquo. De Iudæis similiter atq; Græcis nihil certi affirmare possum. Nostris temporibus in Italia, Gallia & alijs in locis epulantes plærunq; sunt capite tecto. In Germania liberum id cuiq; permittitur, si conuiuæ ferè sint æquali dignitate: verùm si adsit vnus, vel plures dignitate, autoritate excellentes, tunc decorum hoc plærunq; obseruatur, vt illi quidem sint capite tecto: qui verò ijs sunt ætate, dignitate inferiores, capite sint aperto, qui etiam ministrorum mensæ consuevit esse habitas. Illud quoq; est obseruandum, apud Germanos creberrimè inter epulandum capita aperiri, vt in precationibus, sternutationibus, propinationibus atq; alijs de causis fieri cõsueuit. A Gallis contrà atq; Italis inter epulandum caput aperire indecorum, atq; incivile habetur, hoc enim modo pileos vnctis manibus inquinari aiunt.

DE CINGVLORVM ATQVE ZONARVM VARIO MVLTIPLICIQVE VSV. DE ZONIS CINCTVQVE VIRGINVM, puerperarum, ministrorum, sacerdotum, prophetarum, militantium, iter facientium, epulantium. De more antiquo nummos in zonis portandi. De modo in vestibus adhibendo. De more arma quoq; gestandi inter epulas.

CAPVT XIX.

De cinctura.

NVNC quoniam de duarum extremarum partium, capitis nimirum atq; pedum, vestitu coniuncti dictum est, de media quoq; corporis parte, quæ cingitur, est dicendum. Quæ quidem à Græcis dicitur ζώνη, ζῶμα, & ζῶσμα: à Theodoro cinctus, à nonnullis cingulum appellatur. Ipsæ verò vestes, siue arma, quibus pars illa corporis cingitur, à Græcis quidem ζῶναι, ζωστῆρες, ζώματα, ζῶστρα, & ζωμάτια: à Latinis zonæ, cingula & cinctus, loræ;

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cinctus à cingulo differre. Cinguli.

baltei nominantur. Varro cinctum à cingulo differre tradit, tanquam cinctus viris: cingulum mulieribus attribuatur. Alij cingulum neut. genere, hominũ: cingulas fœ. geuere, brutorum existimãt. Cingulos, teste Festo, appellabant homines, qui in his locis, vbi cingi solet, satis sunt tenues. Cinctum quoq; pro amictu toto accipimus. Virgilius, Cinctuq; Gabino: quamuis aliqui cinctum Gabinum dicant esse togam sic in tergum reiectam, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hominem cingat: quo vestimenti genere vtebatur consul Rom. bellum indicturus. Sic ζώνυι Græc. Ammo. virile, ζώστρον muliebre cingulum esse vult.

Zonarum vsus varius.

Zonarum autem, siue cingulorum, vt hodie, ita olim apud omnes ferè gentes creberrimus, & quidem varius, & multiplex vsus fuit: cuius in sacris simul, & prophanis literis frequẽs admodum fit mentio. Cinctura namq; renum, lumborum, aliarumq; corporis partium, ad eius non modò ornatum, verumetiam sanitatem, celeritatem, firmitatemq; plurimùm facit.

Ornamento esse viris pariter atque fœminis cingula quis dubitet, cùm corpora bene cinctis discinctis longè speciosiora, atque pulchriora appareant? Vt nihil dicam de ipsorum cingulorum forma, atq; materia speciosa, in qua, vt olim, ita hodie quoq; viri pariter atq; mulieres omnem modum excedunt, qui velim sibi ante mentis oculos proponant diram illam Isaiæ commination em cap. 3. qui mulieres sui temporis ornatissimas illas suas zonas, quibus superbiebant, cum funibus dicitur commutaturas esse, quibus alligatæ, atq; constrictæ in Babylonicam seruitutem sint abstrahendæ. γυνὴ ζώνη & dicitur ab Homero, pro εὐκόσμητ & synecdochicõs, interprete Eustath. significat totum καλλωπισμὸν, id est, ornatum. Nam videntur olim, inquit idem, mulieres φιλοτιμως ἔχειν τῇ ζώνῃ, cupidæ seu studiosæ fuisse cincturæ.

Zona virginitatis symbolũ.

Fuit etiam olim zona virginitatis symbolum apud Græcos, Latinos & Hebræos, teste Pierio. Trœzeniorum virgines zonam Palladi Apaturiæ ante nuptias dedicabant, sicuti crines Hippolyto, auctore Pausania. Apud Romanos, teste Festo, cingulo noua nupta ex lana ouis cõfecto præcingebatur, quod vir prima nocte in deæ virginalis honorem, sponsæ accubans, in lecto soluebat. Vnde puellæ nubiles & viripotentes à Græcis ζωσταὶ appellantur. Pindarus Ode. 3. σὺν ζωστῆρσι καλοῖς παῖδες Λήδας. Cum alter præcinctæ gemellis filijs Ledæ. Illud erat concordiæ, & connectionis futuræ augurium, vt sicut illa in glomos sublata coniuncta inter se sit, sic vir suus secum sit in suscipiendis liberis, vt fuit Hercules, qui 70. liberos reliquit. Hinc, eodem teste, Cinxia Iuno cinctus vinctusq; esset. Hunc Herculano nodo vinctum vir soluebat ominis gratia, vt sic ipse felix. Cinxia Iuno dicta, quod cingulum puellæ ponentes in thalamo erat cincta. Siue, vt scribit Martianus, Cinxia Iuno dicta, quod cingulum puellæ ponentes in thalamus, à Iunone protegantur. Arnobius lib. 3. Vnctionibus, inquit, superest Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi. Huc alludit Ouidius,

Iuno Cinxia. Mos zonam soluendi in nuptijs.

Castaque fallaci zona recincta manu.

Eodem spectat Catullianum illud,

Qui zonam soluit diu ligatam.

Et Homerus in Od. λ. λυσὲ δὲ οἱ παρθενικὴν ζώνην, soluit ei zonam. De hac zonas soluendi consuetudine ante primum concubitum plura cùm alij tradiderunt, tùm Antonius Iustus in Commentarijs suis in Ludouici Ariost. Satyram.

Zonæ solutio puerperij symbolum. Diana λυσίζωνος.

Quin etiam zonæ solutio puerperij fuit symbolum. Olim namq; zonam soluere dicebantur quæ primò pariebant, eaq; de causa leuatæ partu mulieres, zonam Dianæ dicabant. Vnde fanum Dianæ λυσιζώνης Soluizoniæ Athenis fuit, de quo apud Apollonium in Argonaut. Eadem & Hippolyta Hercynos nuncupatur, teste Phurnuto. Hinc Theocritus,

Ἔνθα τὸ εἰλειθυίαν ἐβώσατο λυσίζωνον. Idyll. 17.

Hic vbi Lucinam vocitabat Lysizonam.

NOTA.

Orpheus in hymno, λυσίζωνε, φίλοισρε, κυνήγετ', ἀνυμέναιε. Sic Gallicè mulier prægnans enitibile, hoc est, incincta (qua voce pro cincta Apuleius vtitur) appellatur: & Germanicè ertbinden/hoc est, discingere Deum dicimus prægnantes, quændo illas graui illo veri onere liberat, quidem/hoc est, discingere Deum dicimus prægnantes, quændo illas graui illo veri onere liberat, quidem verus est λυσίζωνος, & vera Lucina, hoc est, lucis dator atq; auctor. Latini Virginensem deam pari ratione vocauêre. Sanè sunt, qui zonam tum solui tradiderunt, cùm primùm nupsit puella, id quod Apollonij interpretes

interpretes: vnde Dianæ Lysizonæ templum apud Athenienses, cuius Hesychius quoq; meminit. Huc quoq; spectat, quod etiam Veneri cestum cingulum, seu balteum attribuerunt, varium & pulcherrimum, vt poëta Hom. lib. 2. describit. Illo enim in loco Iuno concubitura cum suo Ione, Venerem adit, atq; ab ea cingulum gratiarum, & amorum conciliatorem commodum petit. Hinc proverbium, Cestum habet Veneris, de eo qui nouit quemlibet nouis modis in amorem sui pellicere, de quo vide plura apud Eras. in Adag. Huc de muliebribus, ac virginalibus zonis.

Prouerbium.

De sacerdotali cinctu apud Iudæos, vide Leuit. 38. quem fortitudinis fuisse symbolum theologi volunt: de quo etiam Pierius scribit in suis Hieroglyph. lib. 40.

Cinctus sacerdotalis.

Prophetarum quoq; cingula pellicea, vt Heliæ 2. Reg. 1. Ioan. Baptistæ Matth. 3. Marc. 1. in sacris literis celebrantur, quibus illorum renes atq; lumbi præcincti fuerunt: quæ & ipsa illorum fortitudinis atq; operæ strenuæ, quam in diuino suo munere præstiterunt: nec non temperantiæ atq; moderationis, qua renes & lumbos suos, hoc est, fluxas & dissolutas animorum suorum cupiditates atq; libidines coërcuerunt, illustrem significationem habuerunt. Sic lumbare illud atq; lineum Ieremiæ propheticum cingulũ, siue balteus, quo Dei iussu lumbos suos præcinxit, quemq; eodẽ iubente ad Euphratis vndas deportauit, & ibi in petræ foramine abscondidit, vt ibi computresceret, magnarũ rerum symbolum fuit. Nam primò intimam & arctissimam Dei cum populo Israëlitico coniunctionem significauit, Deo ipso interprete: quòd nimirum, quemadmodum cingulum viri lumbis adhæret: ita illi sibi populum illũ arctissimè coniunxerit ad suam gloriam illustrandam. Deinde eiusdem cinguli deportatio ad Euphratem, & putrefactio, exilij & ablegationis in capciuitatem Babylonicam, signum fuit. De materia autem eiusdem cinguli, quæ fuit linum, communis ferè sacerdotalium vestium materia, vide plura apud Pierium in Hieroglyph.

Prophetæ cingulũ. Cap. 13.

Maximus porrò & frequentissimus cingulorum vsus fuit olim in bellis apud omnes ferè gentes. Hinc ζώνη apud Homerum sæpè significat ὁπλισμὸν, siue πολεμικὴν ὁπλισιν, hoc est, armaturam bellicam Synecdochicũs, & ζώννυσθαι, hoc est, cingi siue præcingi, idem quod ὁπλίζεσθαι, id est, armari, vt à Σώμαι, Σορίασθαι: ab αἴχμη, αἰχμάζειν, siue αἰχμάσσειν: à Σόρυ, σορύσσειν, vbi pars seu species armatur, pro tota armatura militari vsurpatur, quemadmodum Eustath. annotat lib. λ. p. 758. & lib. β. vbi Agamemnon dicitur Marti fuisse similis ζώνην, hoc est, πολεμικὴν ὁπλισιν. Suidas ζώννυσθαι, id est, cingi est κατασκευάζεσθαι, hoc est, armari, & ζώνη tropicè ὑπὸ χειρὸς ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν ὦμον εἰς ἑωυτὸν μέχρι τῶν ἰσχίων, siue τῶν μηρῶν, ἐστὶ λεγόμενος ὅτι πρὸς πρᾶξιν, hoc est, zona accipitur pro viribus siue robore, quoniam is, qui est cinctus, expeditior est ad actionem. Hinc μονόζωνοι eidem ὁπλίται καὶ ἀκρόχειρες, siue τιμιοι ἐν πραπωτῷ, οἱ μὴ τὸν αὐτὸν τῆς ἄλλοις ζωστῆρα φορῦντες. hoc est, militum præcipui, qui non eandem, quam cæteri zonam gestant. Eodem tamen nomine etiam ἀπόδοι βάρβαροι, & ἀσκεῖς ταχτοι, καὶ ὠμοὶ καὶ λησταὶ, hoc est, homines barbari, incompositi, & quasi sicarij, siue latrones, eodem Suida teste, appellantur. Huc quoq; pertinet, quod literis proditum est, simulachra apud Thebanos stetisse Pallados ζωστηριας, quod ibi arma ceperit aduersus Eubœos & Chalcodontem, quoniam veteribus ζώσασθαι signat ἐνδύεσθαι τὰ ὅπλα, id est, arma induere, auctor est Cæl. lib. 22. cap. 19. & Hesych. & Paus. Hinc cinctus, siue ea pars corporis quæ cingitur, Marti antiquitus fuit consecrata, vt frons, Genio: brachia Iunoni: pectus, Neptuno: renes, Veneri: pedes Mercurio: digiti, Mineruæ, vt auctor est Alex. ab Alexand. lib. 2. cap 19. Hunc ob causam veteres discinctos veluti dissolutos ignauos, & militiæ minimè aptos putabãt: præcinctos verò fortes & strenuos. Pers. Sat. 3.

Cinguli vsus in bellis. Zonæ nuptiæ pro armatura bellica

Discinctus. Præcinctus.

Non pudet ad morem discincti viuere Nacæ,

Idest, ignauus. Vnde etiam illud: Discincta vestis, discinctus animus. Seruius Æneid. in illa verba, Illi se prædæ accingunt, &c. Accinctus enim, inquit, industrios dicimus: vt, Paribusq; accingitur armis. Horat. Altius ac nos præcincti fumus. Sicut contrà negligentes, discinctos vocamus: vt, Discinctos Mulciber Afros, & Horat. Quod aut auarus, vt Chremes, terra premam: Discinctus aut perdam, vt nepos: vt Græcè & ζωνει, expediti dicuntur. Quare Macedonum lex erat militaris, vt qui miles hostem non occidisset, non militari cingulo, sed capistro cingeretur: & apud Carthaginenses discincti postremi homines ducebantur, testis est Alex. ab Alexand. lib. 2. c. 20. Sic Augustus Imp. teste Sueto. milites delinquentes iussit pedibus stare discinctos, id quod erat ignominiosum. Spartianus quoq; in Seuero principe demonstrat militaris ignominiæ genus fuisse, milites esse discinctos. Aphrorũ tamẽ peculiaris mos fuit, vt essent sine cinctu siue discincti. Hinc illud Plaut. in Pœnul.

Lex Macedonum militaris.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tu qui zonam non habes, quid in hanc venisti vrbem.

Idem discinctum Afrum significare volens, festiuiter ait,

Sanè genus hoc mulierosum est tunicis demissitijs,

Hoc est, longis, & ad talos vsq; demissis, tanquam talaribus, & nulla zona succinctis. Neronem *Imperat.* Sueton. *scribit prodisse in publicum siue cinctu, & discalceatum.* Idem de *Cæsare, Vsus fertur lato clauo ad manus fimbriato: nec vnquam aliter, quàm super eum cingeretur, & quidē fluxiore cinctura, vnde emanasse Syllæ dictum optimates sæpius admonentis, vt malè præcinctū puerum cauerent.* Sic *Mæcenati probro dabatur, discinctum fuisse.* Itaq; *in eius epicedio id excusatur, his verbis:*

Quod discinctus eras animo quoque, carpitur vnum:
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo:
Quæ bene præcinctos postmodo pulsa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?
Et tibi securo tunicæ fluxere solutæ. *Iterum:*
Lydia te tenicas iussit lasciua fluentes. *Iterum:*
Inter lanificas ducere sæpe suas.

Cingulum militare.

Cingulum militare, quo Romani vsi sunt, balteus sine balteum dictum fuit, quod quidem Varro definit cingulum è corio bullatum. Sed postea non coriaceos modò, verumetiam auratos, argenteos, & constellatos habuerunt balteos, de quibus vide Lazium lib. 8. cap. 14.

Cingi cingulo.

Hæc autem quæ adhuc dicta sunt de cinctura, præsertim militari, ad multa loca, & phrases sacræ scripturæ illustrandas faciunt. Vt, Cingens se cingulo. 2. Reg. 3. vers. 21. pro militari ætate, seu adolescentibus iam gladium gestantibus, vsurpatur. Cingi item cingulo significat armatum & paratum esse ad pugnam, strenuum esse bellatorem. Hinc 1. Reg. 20. Ne glorietur accinctus, sicut discinctus, id est, quòd vulgò dicitur, non est canendum epinicion ante victoriam, nisi ius schezeten

Accingi lũbos.

cinctus, id est, quòd vulgò dicitur, ob daß man über den graben kompt. *Sic accingi lumbos, est corroborari, & præparari ad aliquid agendum. v. Reg. 19. 2. Reg. 4. Iob. 38. Ierem. 1. Luc. 12. Ephes. 6. Sic enim Dominus suos Apostolos ablegabat. Contrà discingi, pro infirmari, militiæ iure priuari: & discinctus, pro imbecillo, ignauo, & imbelli, vt apud Græcos & Latinos: ita Hebræos quoq; vsurpatur. Esa. 23.* Non est *cingulum vltra Iudæis, id est, robur, vires: sic suprà ζώνῃ dixi à Græcis vsurpari. Iob. 12. aut 18.* Deum balteum regum dissoluere, & ligare zonam in renibus eorum: hoc est, eorum opes, dignitatem, auctoritatemq; frangere: (sic ζώνη Suidæ δύναμις, & ἀξίωμα) ac contrà illos accingere

Discingi. Discinctus.

seruili zonâ, qua constricti in custodia tenentur. *Nam* מוסר *musar R. Moses ex veterum traditionibus dicit esse cingulum latius, auro, argentoq; ornatum regibus peculiare. Plærig, tamen Hebræorum ibi musar interpretantur vinculum, hoc est iugum, siue tyrannidem, quam Deus à subditorum ceruicibus sæpè depellit. Mihi secundum priorem interpretationem alterum versus hemistichium hoc quoq; modo explicari posse videtur, quòd vt illos sæpè infirmat atq; debilitatita cōtrà illis robur, animamq; quando vult, addit. Ita vt cingulum dissoluere, & cingulo ligare inter se opponantur. Isa. 25. Ego discingam coràm te reges, hoc est, inermes, & imbelles efficiam. Contrà reges illæ gloriæ, Christus nempe, lumbos suos cingulo iustitiæ, & renes fidei balteo cinctus esse dicitur. Isa. 21. Hoc est, summa iustitia atq; fide ornatus atq; instructus. Hic Christi balteus, quo & ipse armatus est, & suos armat atq; ornat, illo sacerdotali cinctu, de quo Leuit. 28. adumbratus fuit. Verba illa ad Ephes. 6.* Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, *Bayf. verti posse ita existimat, succincti subligaculo. vel simpliciter succincti, quàm balteo. Nihil enim commune habēt cum balteo, vide librum de Re vest. capite 20. sub finem.*

Cingulum in conuiuijs vsus.

Consuetudo militi in suis balteis & gladijs, & pecunias gestandi.

Notandum præterea est, milites antiquitus in suis illis balteis & gladios, qui inde alligati dependebant, & pecunias gestasse. Hinc Gracchus apud Gellium in oratione. quam ad populum in contione habuit de parsimonia, & pudicitia sua, reuersus ex Sardinia. Itaq; Quirites, cum Roma profectus sum, zonas quas plenas argenti extuli, eas argenti inanes domum retuli. Plutarchus in Gracchis idem referens, pro zona vertit βαλάντιον: & idem in Lucullo, aureis quingentis loculis ζωσάμενον, id est, succinctum dicit interfectum fuisse. Zona quidem cingulum est, sed tamen fuit

Zona pro crumena.

quòd ad zonam crumenam alligabant, siue quòd latiore in latere dextro zona vterentur, cui assuta & clauibus affixa erat scortea crumena, (cuiusmodi me puero adhuc ferre consueuerant) factū est, vt zona pro crumena fuerit vsurpata, vt Beroaldus annotat in Iuuenal. Vitellium testatur Suet. Zona se aureorum plena cinxisse. Plutarchus in Demetrio memorat, Soligenem aureos nummos habuisse in cingulo militari pro viatico. Apuleius lib. 7. de quadam Plotina sic scribit, & auro monetali (hoc est, nummis aureis, qui & aureoli vocātur) zonis refertis incincta, id est, cincta. Hanc zonam aureo monetali refertam signat Iuuenal. illo versu,

Obrutus & zonam læua, morsuque tenebit.

Vopiscus in Aureliano has leges militares ab eo latas recenset. Arma tersa sint, ferramenta sanciata, calciamenta fortia, vestis noua vestem veterem excludat, stipendium in balteo, non in pomo gestet. Pescennius Niger apud Spartianum vetuit, ne milites zonam secum deferrent in bellum, sed si quid haberent pecuniæ, publicè commendarent receptui post prælium, simul & ipsis luxuriei materiam eripiens, & hosti prædam, si quid aduersi accidisset. Lampridius in Alexandro, Miles non timet nisi vestitus, calceatus, armatus, & habens aliquid in zonula. Plaut. in Pœnulo,

Tu qui zonam non habes, quā in hanc venisti vrbem? aut
quid quæritis?

In his Plauti verbis duplex est allusio, & ad vestem Pœnorum more discinctam, & ad pecuniam, quæ in zona gestatur, citra quam in vrbe sumptuosa non sat commodè viuitur. Sic apud eundem in Mercat. Charinus iter facturus, Zonam, inquit, sustuli, iam machæra est in manu, tollo ampullam, atq; hinc eo: zona enim, machæra, ampulla olearia erant itineraria instrumenta veterum. Et in Trinummo, sector zonarius dicitur, qui ab Aristophane βαλαντοτόμος, crumenisecа, seu crumenarum sector. Sic enim crumenisecа, & crumenisex, auctore Beroaldo, Latinè dici potest: vt fœnisecа, & fœnisex ab antiquis falcarius operarius dictus est: & crimen ipsum, crumenisecium, siue crumenisecium, vt fœnisecium, vel fœnisicium, quibus verbis Varro, & Columel. vtuntur. Hinc Prouerbium. *prouerbium, Zonam perdidit, in ἀχρημάτους, id est, eos qui nihil habent nummorum. Horat. lib. 2. Epist. ad Iulium Florum,*

Ibit eò, quò vis, qui zonam perdidit, inquit, quod Acron à Græca quadam fabula tractum putat: Porphyrion à militum consuetudine, qui omnia sua secum in zona portant, secundum illud Lucilij citante Nonio,

Cui neque iumentum est, nec seruus, nec comes vllus,
Bulgam, & quicquid habet nummorum, secum habet omne
Cum bulga cœnat, dormit, lauat, omnis in vna
Spes hominis bulga, hac deuincta est cætera vita.

Bulga quid.

Bulgam appellat Lucilius folliculum, siue crumenam, & sacculum de brachio propendentem. Fellus Gallicum vocabulum appellat, certè Galli & Germani hodie ea voce vtuntur. Ad illam porrò veterum (quæ etiámnum hodie populis quibusdam vsurpatur) nummos in zonis gestandi consuetudinem pertinet illud Christi præceptum, quod discipulis suis dedit, cum inquit, Non possidete aurum, neque argentum, neque æs in zonis vestris. Quibus verbis eos monet, ne sint solliciti Christi præceptum. *de corporis victu, atque cultu, & vt omnia impedimenta muneris sui bene administrandi abijciant. Notabis obiter quod ibi Theophilactus annotat in illa verba, dignus est operarius, τῆς ἐφῆς τροφῆς, inquit, Christus dixit, non τρυφῆς. ἐᾶ γὰρ λέγειν τρυφᾶν τοὺς διδασκάλους. Hæc de cingulorum vario & multiplici vsu in genere dicta sint, quæ ad multa sacrarum & prophanarum literarum loca melius, atque facilius intelligenda non parui, mea sententia, sunt momenti.*

Cingulum in conuiuijs vsus.

Nunc de eorundem in conuiuijs vsu quædam subijciamus, ad quam Martialis hoc carmine videtur alludere,

Longa satis nunc sum, dulci, sed pondere venter
Si tumeat, fiam tunc tibi zona breuis.

Illyriorum mulieres, teste Athenæo lib. 10. à viris in conuiuijs adhibitæ, ipsos ebrios factos domum abducebant, καὶ κακόβιοι, inquit, πάντες εἰσὶ, καὶ ζώνυνται τὰς κοιλίας ζώναις πλατείαις, ὅταν πίνωσι: καὶ τοῦτο μὲν σῶφρον μέτριά ποιοῦσιν, ἐπειδὰν δὲ σφοδρότερον πίνωσι, μᾶλλον εἰς σωφ

Universidad de Deusto
Biblioteca

γνσι τλὼ ζώντ, Hoc est, malæ sunt vitæ omnes, & quando bibunt latis γονὶς ventrem præstringunt, quas initio mediocriter, postquàm autem validius biberunt, magis semper cogunt, arctiusque constringunt. Hodie contrà à gulosis helluonibus fieri consuevit, qui, postquam ventrem suum multo cibo potuq; referserunt, cingula, quibus præcincti sunt, laxare solent (id quòd nos Germani vulgò dicimus, Ein bauren läſſy thün) quò plus adhuc cibi vinig; ingerere possint. Observandum præterea Romanos milites balteos suos, quibus semper erant accincti, in mensa deponere fuisse solitos, de quo sic Vulcatius Gallicanus, Nam statim, inquit, ad signa edici iussit, & programma in parietibus finxit, vt si quis cinctus inueniretur apud Daphnem, discinctus rediret. Eiusdem rei luculentius testimonium nobis Trebellius Pollio suppeditat, in Vita Salonini Gallieni. Vnum, inquit, ponam, quod incunditatem quandam, sed vulgarem habuit, morem tamen nouum fecit. Nam cum cingula sua plærique militantium, qui ad conuiuium venerant, ponerent, hora conuiuij Salonino puer, siue Gallienus, bis auratos, constellatosq; (hoc est, ex stellarum sculptura, cuiusmodi cingulis hodie quoque fœminæ vtuntur) rapuisse perhibetur. Et cum esset difficile in aula palatina requirere quod perisset, ac taciti militares viri detrimenta pertulissent, postea rogati ad conuiuium, discincti accubuerunt. Cumq; ab his quæreretur cur non soluerent cingulum, respondisse dicuntur, Salonino deferimus. Atque hinc tractum morem, vt deinceps cum Imperatore cincti discumberemus. Negare non possum, alium plærisque videri huius rei ortum esse morem. Dicunt enim militare prandium ab eo quod ad bellum milites paret, à cinctu initium: cuius rei argumentum est, quod à discinctis etiam cum Imperatore cœnatur. Huc quoque forsan pertinet locus ille Plutarchi in Camillo: ξιφιδιστὶ δ' τλὼ μάχαιραν ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα τῆς στρμοῖς, id est, gladium vnà cum balteo exutum lancibus apposuit. Quæ idcirco posui, quia digna & memoratu videbantur, & cognitu. Hîc forsan non incommode addi poterit, quod Sigismundus Baro in suis Comment. rerum Moscouitar. scribit, magno Ruscia principi iam inaugurato inter prandendum munera quasi loco offerri cingulum latum auro, argento, gemmis pretiosis confectum, quo cingitur. Hodie plærique populi cingulis præcincti ad cibum capiendum solent accedere. An verò cinctum, vel discinctum cibum sumere hac in re seruiendum, tùm cinctura neq; nimis arcta, & angusta, quæ cibi descensum in ventriculum, ipsamq; concoctionem impedit, & anhelitum reddit graueolentem: neque laxa nimis, fluxaq; videtur esse vtendum. Mulieres nonnullæ, quò magis graciles, atque iunceæ (quos cingulos, teste Festo, veteres appellarunt) videantur, ad conuiuia solent accedere zonis arctissimè constrictæ atq; compressæ, cum maximo valetudinis suæ, præsertim si sint, grauidæ incommodo, ac detrimento: male sanè in ipso conuiuiuio conuiuis spectantibus, & irridentibus illas soluere rursus, atq; laxare coguntur. His zona verè est tormentum, vt eleganter à Tertul. appellatur lib. de Pallio.

Historia.

An cinctum vel discinctum cibum sumere, sit valetudini conuenientius.

Germani ad conuiuia arma ti procedunt.

Iam verò gladijs quoque accinctos, & armatos mensæ accumbere apud populos quosdam moris est, apud alios non item. Germani olim, teste Corn. Tacito, ad negotia, nec minus sæpè ad conuiuia procedebant armati. Hodie quoque Germanis familiare est, & in serijs negotijs, & in conuiuijs armatos adesse, sicut ordinem militarem decet, & hodie à præcipua nobilitatis parte hæc eadem consuetudo retinetur. Nonnunquam tamen antequam accumbant, gladios deponunt, præsertim si loci sint angustiæ, hæc simul vulgò dictitantes, Es ist hie güter frid/hoc est, bona hîc est pax, ac proinde non opus esse gladijs. Et certè mensæ, quæ pacis est, amicitiæq; socia, arma nequaquam videntur conuenire. Cæterum antiquitus apud Romanos in pace prohibitam fuisse eorum gladiorum gestationem, sicuti etiam per Italiam, & Galliam fieri consuevit, & certum fuisse eorum re priuilegium eorum, quibus potestas erat gestandi gladios (quod inde Gladiatorium nominabatur) Lazius hisce T. Liuij verbis lib. 4. Decadis 5. conatur probare, quum Genthij Illyriorum rex gis captiuitatem describeret. Et principium orationis, inquit, ab accusatione stultitiæ suæ, postmò ad preces, lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem se dedit. Primò honorificè est epulatus: deinde in custodiam Caio Cassio tribuno militum est traditus, vix glaanimum habere iussit, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad suos redijt, & cum prætore ea diatorio accepto, decem talentis ab eo rege receptis vt in eam fortunam recideret. Hæc de vestro conuiuiali cùm totius corporis, tùm certarum eius partium, vt capitis, pedum, atque cinctus satis sint dicta.

Gladiorum gestatio prohibita apud Romanos in pace: sicut & Italos, & Gallos.

Omnino

Omnino autem, vt huic quoq; loco finem imponam, quemadmodum in cæteris rebus omnibus: ita his quoque adhibenda est mediocritas. Sit igitur vestitus tuus primò omnium tuæ personæ, sexui, ætati, muneri, facultatibus, consuetudini denig; patriæ, atq; ciuili aptus & accommodatus. Deinde neque sit cynicus, hoc est, sordidus, squallidus, lacerus, cænosus, luculentus, & male olens: neq; Sybariticus, hoc est, nimis operosus, splendidus & sumptuosus, ita vt neq; τυπηρὸς, ac proinde contiuiarum contemptor, neque φιλέκδυτος, siue φιλόκοσμος dicaris: sed sit liberalis, mundus ac purus. Deniq; vt decorum est splendidiore solito amictu ad conuiuia accedere, ita simul danda est opera, vt bene morati potius, quàm nimis splendidis vestibus ornati ad illa accedamus. In primis verò summoperè nobis est elaborandum, siquidem nobis animarum nostrarum salus cordi est, vt ad salutiferum illud conuiuium Dominicum non sumptuosis vestibus, quemadmodum hodie à vulgo hominum fieri solet, sed veste potius illa verè nuptiali, atq; spirituali, hoc est, vera fide atq; charitate induti, & ornati accedamus.

Vestitus quem lis conueniat.

DE CONVIVAE ADVENTV, NE IS NIMIS SIT VEL MATVRVS, VEL TARDVS, AD IANVAM vbi peruentum, quomodo conuiua & conuiuator se gerere debeant. De ianuarum situ, eas pulsandi, aperiendi, custodiendiue antiqua consuetudine, de earundem ornatu superstitioneq; veteri.

CAPVT XX.

ADHVC de conuiuatoris, & conuiuæ præparatione dictum est, nunc consequens videtur esse, vt de conuiuæ aduentu dicatur. Is igitur tempore opportuno ac constituto prandij siue cœnæ fieri debet, ita vt neq; maturius nimis sit, neque nimis tardus, vnde magna sæpè incommoda nascuntur. Nam primò qui citius quàm par est ad conuiuia accedunt, qui à Græcis eleganter, vt est apud Plutarchum Sympos. 7. Probl. 7. πρεχίδ ερνοι appellantur, illi magnæ nonnunquam sunt in conuiuio adornando occupatis molestiæ, & impedimento. Deinde ipsi quoque pudore afficiuntur, dum se præpropero hoc nimis suo aduentu vniuersæ familiæ molestos esse sentiunt. Sed secundò multò adhuc magis cauendum est, vt ne nimis tardè seroq; ad conuiuium accedamus, quod qui faciunt eleganter à Græcis ζοφερὸς δεῖπνος, hoc est, nocticænæ, & κολυσιλέηνοι, hoc est, remoricænæ appellantur, teste Plutarcho lib. 7. Proble. propterea quod sua mora & cunctatione cœnam remorantur, illamq; in obscuram noctem protrahi faciunt. πρέχ δ' ερνον quoque à nonnullis τὸν ὑστερίζοντα τῶ δ' ερνον appellari, Plutarchus ibidem testatur, propterea quòd is, qui moram aliquam interposuit, tanto maiorem postea currendi celeritatem adhiberi cogitur, vt in tempore adsit: quo tamen nomine illos quoq;, qui nimis citò veniunt appellari, paulò ante dictum est. Item ἐμβολιδέρνον, eodem teste Plutarcho, Græcis dicitur, qui quamuis multis sit occupatus negotijs, tamen cœnitandi cupiditate dudum vocationem non renuit, sed tardius accedit, quo nomine Cæsar cuiusdam scurra à Batto fuit appellatus. Hæc autem in parte qui peccant, illi & sibimetipsis, & conuiuis reliqui, & ipsi conuiuatori, seu conuiuij domino magna sæpè incommoda atq; molestias conciliant. Nam ipsi primùm hac sua cunctatione efficiunt, vt & magna parte conuiuij frustrentur, & locum incommodiorem, seq; minus dignum sortiantur, secundum trita illa nostra, quæ vulgò iactantur, Wär sich verſaumpt der har den ſchaden/hoc est, qui nimiam trahit moram, incommoda patitur: & Tardè venientes, male sedentes, cùm contrà, vt vulgò dicitur, wol gſäſſen/ iſt halb gäſſen. Deinde conuiuis iam sedentibus ludibrio nonnunquam solet esse, & irrisui, & ab illis variis iocis perstringitur, cuiusmodi sunt illa, Er kompt weñ man daß braatriß gibt: Wir hand auff jn nur der lincken hand gewarret. Item/ Es gebürt ſich nit daß vil barrend auff einen narren. Deinde ipsis conuiuis sunt molestiæ, dum vel expectare nimis diu coguntur, ac proinde ad iram concitantur, secundum illud Plauti, Mora & fames bilem in nasum conciunt: vel postquàm iam sessum receperunt, surgere rursus, ac sedes suas mutare coguntur. Præterea ipsi quoque conuiuij domino

De conuiuæ aduentu, qualis nimirum is esse debeat.

Non citius, quàm par est, ad conuiuia accedendum.

Nec minus tardè quoq; ad cõuiuium accendum.

ζοφερὸς δεῖπνος, & κολυσιλέηνοι.

Ἐμβολιδέρνος.

Ἐμβολιδέρνος, & sibimetipsis, & conuiuis, & conuiuij domino incommoda conciliant

Conuiuis.

Conuiuij domino.

Universidad de Deusto
Biblioteca

totiq; familiæ hac sua cunctatione plurimùm molestiæ exhibent, dum vel cibi eduruntur nimis, ac corrumpuntur, vel ipsi cum plurimis alijs negotijs sint occupati illum denuò ad cœnam vocare cogunturTheocriti Scholiastes indicat hos senarios in eum, qui tardè ad cœnam veniret, vulgò olim fuisse iactatos,

ὅστις ἐπεὶ δεῖπνον ὀψὲ κληθεὶς ἔρχεται
ἢ χωλὸς ἐστιν, ἢ δ' ἀδίκως συμβολάς, *Id est,*
Quisquis vocatus tardus ad cœnam venit,
Aut claudus est, aut non dat ille symbolas. *Theocriti verba hæc sunt,*
ἢ μετὰ δαῖτα κλητὸς ἐπείγεαι, *Id est,*
An quoquam ad cœnam properas conuiua vocatus?

Et addit, eos qui vocati sunt celerius ire, qui non vocati, tardius. Etenim qui vocatus, se venturum promisit, inciuile putat, si conuiuatori sit in mora. Qui non vocatus venit, vel pudore tardior est, vel quia exclusus ipse alterius conuiuij. Ita qui symbolam dedit, properat ne mulctetur denuo, si post tempus venerit. Qui non dedit, huius rei securus, vt lubet ambulat. Hæc Scholiastes ille Eroſmo interprete in Adag. Huc quoq; referri potest illud Eubuli Comici apud Athen. lib. 1.

Ἀσυμβόλου δεῖπνον ὃ ὄψις ὑστερεῖ
τῆτον ταχέως νομίζει καὶ τάξιν λιπεῖν.
Qui cœnam ad immunem venire prorogat
Hunc credito posse ordinem relinquere.

Peregrè proficiscentium adueniendi tempus.

Illi quoq; qui peregrè ad aliquem proficiscuntur, dabunt operam, vt vel ipso prandij, aut cœnæ tempore veniant, vel ante: ne, si post venerint, patri matriq; familiâs, ac toti familiæ molestiam, negotiumq; faccssant, dum nouæ illis epulæ sunt parandæ. Huc quoq; videntur pertinere, quæ Cicero in Officijs de incessu præcipit, ne aut tardi tardiores vtamur in gressu molliorib⁹, vt similes pompam ferculis esse videamur: aut (id quò τρεχέδειπνοι facere solent) in festinationibus suscipiamus vitiosas celeritates, quæ cum fiunt, anhelitus mouentur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed vt conuiua neque nimis citò, neque nimis tardè (nisi magna id necessitas postulet) ad epulas accedere debet: ita conuiuatoris partes sunt, vt conuiuas, qui moram trahunt, vel ipse me:, vel per famulos, & ancillas suas denuò vocet, quemadmodum regem illum in parabola Euangelica fecisse legimus. Illud quoque, quod ad conuiuium attinet, non videtur esse prætereundum: vt nimirum is, si quem vel vicinum, vel amicum habet, quem etiam inuitatum esse nouerit, illius ædes prætereundo illum vocet, vt illo comitatus ad conuiuium veniat, id quòd non modò decorum est, atq; ciuile: verumetiam amicitiæ, beneuolentiæq; significationem habet.

Inuitatoris officium si cõmoram trahunt.

Luc. 14.

Conuiuæ præterea officium

Conuiua, si ad hospitis ædes iam peruenerit, quid facere debeat.

Iam verò postquàm conuiua ad hospitis, seu conuiuatoris domum peruenit, primò quidem sedulò operè cauebit, ne in illam temerè irrumpat, aut ianuam nimis crebrò, proteruè, violenterq; pulsando (quod Plautus proteruè foribus iniuriam facere appellat) conuiuatori, eiusq; familiæ molestiam aliquam exhibeat, sed patienter potius expectet donec domus ei aperiatur, cogitans familiares multis negotijs distractos, & impeditos teneri, quò minus illi pulsanti statim domum aperire possint. Sed tamen interea paterfamiliâs, siue conuiuator dabit operam, vt conuiuis atque hospitibus domus pateat, vel certè quàm celerrimè aperiatur, ne diu præ foribus cogantur expectare. Et si nocturnum fuerit tempus, mox aderunt aliqui, qui illis lumen præferant, ne forsan in tenebris impingant, atq; offendant: vel ipse paterfamiliâs hospites atq; conuiuas introducet in domum, vel pro suos familiares illos introduci curabit, vt ille Iosephi œconomus dicitur fratres eius in domum ipsius introduxisse, Gen. 43. v. 24.

De ianuis.

Nunc antequàm vlterius progrediar, quoniam ianuæ pulsandæ, aperiendæq; falla est: non facere non possum, quin de ianuis, quarum apud veteres magnam religionem fuisse reperio, quædam cognitu & vtilia, & iucunda interponam. Hic autem mihi primò omnium in mentem venit illa Dei verba Apocalyp. 3. Ecce sto, inquit, ad ostium, & pulso. Si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, introibo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. Quibus verbis Deus significat, se salutis nostræ studiosissimum, tum interno sancti sui Spiritus instatu, tum extrinseco verbo, ac sacramentis suis cordium, animorumq; nostrorum fores assiduè pulsare, vt ea

NOTA.

ad pœnitentiam perducat. Quicunq; itaq; Deo, salutaria præcipienti atq; monenti, mentis suæ ianuam aperuerit, illiq; obtemperarit, is illo vtetur conuiua, hoc est, illius conspectu, colloquio, conuictuq; cum immensa & infinita animi corporisq; sui voluptate perpetuò fruetur. Hæc Deus elegantissima hac allegoria docet, quæ quidem à re conuiuali, & vulgari hac ianuæ pulsandæ, aperiendæq; consuetudine, de qua nunc agemus, est petita. In vetere olim ianuam fuisse, gradibusq; ad eam aliquot ascendi solitum, quod hodieq; fieri videmus in optimatum ædibus, regijsq; principum; Turnebus in suæ Aduers. ex illis Virgil. verbis:

Postesque sub ipsos, *Nituntur gradibus.*

De ianuæ pulsatione.

Quod ad ianuæ siue forium pulsationem attinet, Latinis id est fores ferire, pulsare, & pultare, verberare, vt passim apud Terentium & Plautum. Græcè κόπτειν, (Vnde forsan nostrum Klopffen, id est, percutere) & κρούειν, quæ vox posterior sæpè in sacris literis occurrit: vt Actor. 12. Apocalyp. 3. Luc. 13. Matth. 7. Hinc θυροκοπτίνας, & θυροκόπος, ὁ τῶν θύρων κόπτων Suidæ. Et θυροκρουσεῖν, fores pulsitans Heraclidi. Aristoph. in Vespis:

——ἀπὸ δὲ οἰνοχόοιτας
καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ παλέξαι, καὶ βαλεῖν
κἀπτειν δοκοῦσιν ἀργύριον ἐκ κραπάλης.

Fores porrò pulsantur variis modis, vt pedibus, calcibus, saxis, & instrumentis quibusdam artificialibus. Sicenim κορεών Græcè dicitur annulus ostij, quo pulsatur, vel ob figuram, vel garrulitatem sic dictus, qui etiam κοπὶς dicitur, & κοπίον, & κρικὸς, item ῥόπτρον, ὀπίσπαστρον, & ὀπισθάπτορον.

κόπτειν & ἀροῦν quoæ modo differãt.

Obseruandum autem olim ianuas & fores ab ingredi volentibus percussas fuisse, & intrinsecus etiam ab ijs, qui exire volebant: vnde Suidas in illud Aristoph. ἀλλ' οὐχὶ κόπτω τὴν θύραν, inquit, ὅτι ἐξιέναι μέλλοντες τὴν θύραν κρούουσιν τὸ κόπτειν λέγεται: ὅτι δὲ ἠνῴγεσαν, ἀροῦν: quæ accuratè distinxit Menander. Nam de ijs, qui præ foribus stabant, verba faciens, ait, κόψω τὴν θύραν, pulsabo ianuam: de ijs verò qui sunt intrò, ἀλλ' ἀνέῳγε καί τις τὴν θύραν ἔξιών. Idem testatur Aristoph interpres, in illa verba: ἀροῦν τὶς ἔνδον, de eo qui foras vult exire. Ianuam vehementer violenterq; pulsare Plautus vocat. Apuleius libro primo, ostium accedo, & ianuam fortiter oppessulatam pulsare vocaliter incipio. Morezi, annotat Beroaldus, expressit vsitatissimum, vt feliciter, qui pulsat ostium, etiam forinsecus inclamet. Idem mihi videtur colligi possе ex illo loco Actorum duodecimo, pulsante Petro ianuam vestibuli accessit ancilla audiendi gratia (quis nimirum adesset) καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, &c. Vnde colligimus Petrum ianuam vocaliter, hoc est, voce simul edita pulsasse, quem ancilla illa statim agnouit. Sic Lucæ decimo tertio, Et cœperitis foris stare, & pulsare ianuam, dicentes, Domine aperi nobis, &c. Apud nos sunt etiam nolæ, seu tintinnabula, quibus aperiendi ianuas signum datur, quæ apud veteres non videntur in vsu fuisse. Hic quoque obseruandum, moris fuisse apud Romanos, vt cum lictores iussu Consulum, aliquem è domo euocarent, fores ædium virga percuterent, quasi eo signo publicam adesse personam innotesceret. Si cui tamen ob dignitatem claritatemque deferebant, virga fores percuti vetabant. Cum enim Pompeius M. Posidonij domum summi sapientiæ professoris esset ingressurus, fores virga percuti vetuit, & fasces submisit, testis est Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 27.

ianuam vocaliter pulsare.

Domum, siue ianuam aperire, recludere, reserare, pandere, repandere, patefacere dicunt Latini, Græcè ἀνοίγειν.

De antiqua ianuas claudendi aperiendiq; ratione apud Græcos.

Apud veteres porrò Græcos ostia ita fuerunt posita, & comparata, vt extrorsum aperirentur: vnde etiam fores volunt dictos, quasi foras aperiri solitas. Atque idcirco qui exibant, & in publicum domo prodibant, fores percutere, crepitumq; edere digitis consueuerunt, (quod Græcè θυρίζειν propriè dicitur, de quo suprà) ne qui foris starent, quine præterirent, à valvis læderentur, aut in angiportu interciperentur. Plutarch. hoc idem literis memoriæq; prodidit in Publicola, his verbis: πᾶς δ' ἐλλογιμᾶς (ianuas) ἀνοίγων ἅπας ἦν ἀπάσας λύχνου, ἀπὸ τῆς κοιμωμένου ὥρας λαμβάνοντας. ὅπως κόπτωσι, καὶ θοροῦσι τὰς ἑαυτῶν θύρας ἔστε δυσὶ περιέναι μέλλοντες ὅπως ἀδήποτε ἔξω γένοιτο πᾶς παρειργασμένοις, ἢ φεύγειν δοκοῖεν, καὶ μὴ καταλαμβάνοιντο περιίστασις τοῖς ἀλεκτρύοσιν εἰς τὸ σκοτεινόν. Itaque in Plauti, & Terentij fabulis nunquàm ferè quisquàm egredi

Universidad de Deusto
Biblioteca

ditur domo, vt non antea crepuisse fores dicerentur. Nam quoniam illæ fabulæ è græco fuerunt conuersæ, idcirco quarundam consuetudinum, quibus olim Græci vsi sunt, impressa in eis vestigia cernere licet. Plaut. in Curcul. Sentio sonitum, Tandem Ædepol mihi morigeri pessuli sunt. Item. Sed interim fores crepuere, linguæ moderandum est mihi. In Pœnulo, Fores hæ fecerunt magnum flagitium. Ad. Quid est flagitij? Co. Crepuerunt clarè. Apud Romanos antiquis temporibus non ita fores aperiri fuisse solitas M. Valerij Poblicolæ exemplum docet, qui, teste Plutarcho in eius vita, hoc honoris insigne habuisse dicitur, vt fores ædium ipsius, non introrsum trahendo, sed in viam publicam pellendo aperirentur: vnde colligimus id Romæ rarum fuisse, quod in Græcia quondam vulgatum fuit, vbi omnium ædium fores eo modo pandebantur. Eiusdem rei Plinius quoq; meminit lib. 36. de Val. Poblicola & eius fratre his verbis. Adijci decreto vt domus eorum fores extra aperirentur, & ianua in publicum reijceretur. Eadem de re vide Alex. ab Alex. libro quinto capite vigesimo quarto.

Apud Romanos.

De ianuæ custodibus.

Nunc de ianuæ custodibus aliquid dicamus. Antiquitus illustres domos, qui etiam hodie mos est, legimus habuisse suos custodes, quibus ianuarum, ædiumque custodia commissa erat, quique aperiendi & claudendi, & homines vel intromittendi, vel extroducendi, canes, fures, mendicos abigendi potestatem habebant. Virg. lib. 9 Æneid.

hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusq; ad limina custos.

Seruius, Ædituus fuit, quod, vt supra diximus, ingenti honore apud maiores fuit. Illic enim & epulabantur, & deos colebant, census etiam omnis illic seruabatur: quod & Plautus docet in Asinaria, in qua inducit seruum Atriensem in tota familia plurimum posse. Dicuntur etiam Liminarchæ & famuli ad limina. Silius 1. Punic.

Famuli turbato ad limina somno
Expauere trucem per vasta silentia vocem.

Vbi famuli ad limina sunt liminis præfecti, cubiculique custodes. Hi à Græcis θυρωροὶ, & βλοσυρῶπες θύρης, πυλωροὶ: à Latinis ianitores & ostiarij, in fœminino genere ianitrices, & ostiariæ appellantur. Plaut. in Asin.

Ita hæc morata est ianua, extemplò ianitorem
Clamat, procul si quem videt ad se ire calcitronem.

Romanorum imperatorum custodes ad fores.

Admissionales

Sacrarij ædiũ custodes.

Appellatio Missæ, cœnæ dominicæ, vnde attributa.

θυρωρεῖν, πλατάττειν κατὰ τὴν χώραν, ἢ παρὰ ταῖς θύραις αὐλίζεσθαι. Apud Romanos imperatores habebant suos ministros ad fores, & admissionales, qui eos, qui salutatum venirebant admittere vel dimittere solebant, quorum mentio fit ab Ælio Lampridio in vita Seueri imperatoris. Salutabatur, inquit, quasi vnus de senatoribus, patente velo, admissionalibus remotis: aut solus ipse qui ministri ad fores fuerant, cum antea salutare principem non liceret, quod eos videre non poterat. Admissionales ergo dicebantur, quorum officium erat admittere intra cubiculum volentes salutare principem & alloqui. Ab Ammiano Marcellino dictus est magister admissionum, qui præerat huiusce modi negocio, siue officio admittendi in cubiculum, & introducendi ad principem: quæ dignitas, vt idem ait, fuit honorata. Sueton. in Vespasiano, quidam, inquit, ex officio admissionalis est, vnus ex admissionalibus Palatinis. In primis verò sacræ ædes suos habuerunt custodes & ministros. De templi Hierosolymitani ianitoribus, vide multa 1. Par. 26. Horum officium erat asseruare quatuor portas, & introitus atriorum, ne impuri & immundi secundum legem, atque præpositi templum ingrederentur: dare item operam, ne qui ad portas tumultuarentur. Hoc in primitiua ecclesia Diaconorum munus & officium fuisse ex Dionysio Areopagita, & alijs scriptoribus constat, qui portas custodiebant, post psalmos decantatos, & sacram alicuius Prophetæ, aut Pauli, & Euangelij lectionem atque enarrationem, priusquam consecrationis mysterium ordiretur sacerdos, catechumenos, energumenos, desertores & pœnitentes exire iubebant alta voce clamantes. Catechumeni exeunto, vel si quis Catechumenus remansit, exeat. A qua quidem Catechumenorum dimissione, vulgus appellationem Missæ cœnæ dominicæ attribuit, quemadmodum ex Isidoro probat Rhenanus in annot. in lib. 4. Tertull. aduersus Marcionem. & de Corona militis. Hi postea ostiarij dicti sunt. De ædituis siue ædicuis templi Serapidos custodibus, qui etiam pastophori nuncupati sunt, vide Pierium in Hierogl. lib. 43. Ædituli quasi ædium intimi: æditui à tuendis ædibus dicti sunt, vt est apud Charisium. Quin etiam canes ceu fidelissimi ianuarum custodes adhiberi solent. Vnde Homerus ιλ. χ. Αυτὸ δ' αὖ πυμάτῳ ἐπὶ κύνες ὠρσωσι δύεσθαι Ὠρυσταὶ ἰρύσιν. Vbi Eustathius, Πρᾶτα, inquit, Σύρας Homero sunt, αἰ αὐλειοι, quas moris erat à canibus custodiri, quas etiam προθύρους manifestius vocat.

Romanorum imperatorum custodes ad fores.

Admissionales

Sacrarij ædiũ custodes.

Appellatio Missæ, cœnæ dominicæ, vnde attributa.

Aeditimi & æditui vnde dicti.

Postremò de ianuarum ornamentis, atque religione, sicuti erat propositum, dicatur. Vt vrbium, atque templorum portas. ita priuatarum quoque ædium ostia, siue ianuas sacras fuisse veteribus, religioseq; cultas, passim ex veterum monumentis constat. Ianuæ, vt suprà dictum est, à Iano, cui consecratæ erant, fuerunt denominatæ, eui gentiles, teste Isidoro, omnem introitum, vel exitum sacrauerunt. Vnde Lucanus:

De ianuarum ornamentis at que religione.

Ianus.

Ferrea belligeri compescat limina Iani.

Cicero libro de Nat. Deorum 2. Cumque, inquit, in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quo transitiones peruiæ Iani, foresque in luminibus prophanarum ædium ianuæ nominantur. Hæc Cicero. Sic Portumnum finxerunt portarum Deum, penes quem clauis tutelam, & claudendi vim ac potestatem esse putabant, qui idcirco clauem manu tenere fingebatur, teste Festo. Hoc in loco Gyraldus parum sibi constare dicit, an pro Portuno, siue Portumno Vortumnum legendum sit, cum plærique Ianum, & Vortumnum eundem fecerint, & ei deo sit clauis attributa. Hac imagine hodie S. Petrus exprimitur. Similiter Forensis Deus dictus est, quem foribus præesse existimabant. Singulæ quoque ianuæ, siue ostij partes peculiaribus quibusdam dijs fictitijs sacræ erant. Vt cardines, Cardea dea, (quam quidam libentius Carnam vocant) quæ, vt canit in sexto Fastorum Ouidius, ab Iano compressa, acceperit cardinum potestatem, prius Crane nuncupata, deinde per antistichon, Carna. Hanc & Cardineam viri alioquin eruditi, inter quos Sigonius, appellarunt. Cardines ab eo munere, quod in valuis, ostijsq; sustinendis præstat, dignitatem, auctoritatem, reiq; summam significare Pierius docet lib. 49. inde etiam Cardinales dicti, de quibus vide ibidem. Liminum similiter custodem atque præsidem finxerunt Limentinum deum. De his dijs sic scribit Tertullianus in libro de Idololat. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturæ sæcularis, etiam ostiorum deos apud Romanos, Cardeam à cardinibus appellatam, & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipsum Ianum à ianua. Et paulò post: Etiam apud Græcos Apollinem θυραῖον, & antelios dæmonas ostiorum præsides legimus. Et Augustinus de Ciuitate Dei libro quarto, capite octauo, sub finem: Vnus quisque domui suæ ponit ostiarium: & quia homo est omnino non sufficit. Tres deos isti posuerunt: Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus simul fores & cardinem limenque seruare. Nulla in ianua, quæcunque esset hora, veteres loqui fas esse arbitrabantur. Nam Pytagoricum, & Ægyptiorum dogma sapientum id fuit, quum Deum innuerent silentio esse colendum, à quo sunt rerum primordia. Cælius libro 15. cap. 3. ibidem in ianuis olim meridiei, & austri symbola visa fuisse testatur. Limina quia sacra veteribus, idcirco limen calcari in ingressu domus sine scelere à noua nupta minimè posse putabatur. Ita enim ingrediebantur illæ, vt limen pedibus non tangerent, neque per se transirent aut transcenderent. sed aliorum manibus subleuarentur ac tollerentur, quod refert Plutarchus in quæst. Rom. eiusque rei rationes ibidem explicat. Eadem de reidem Plutarchus in Romulo scripsit. Huc pertinet illud Catulli in carmine nuptiali Iulij & Manlij:

Portumnus portarũ deus.

Forensis Deus qui foribus præest.

Cardea, siue Carnea, Cardinum dea.

Cardinales vnde dicti.

Limentinus liminum Deus.

Transfer omine cum bono
Limen aureolas pedes.

Et illud fortasse Lucretij libro primo:

Nam sublata virum manibus, tremebundaq; ad aras
Deducta est, non vt solenni more sacrorum
Perfecto, posset claro comitari hymenæo.
Sed casta incesti, &c.

Lucanus libro secundo de Nuptijs Catonis, & Marciæ,

Turritaque premens frontem matrona corona,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Translata vetuit contingere limina palma. Ouid. 1. Eleg.

Missa foras, iterum limen transire memento
Cautius, atq; altè sobria ferre pedem.

Hunc morem veterum Romanorum in nouis nuptis domum mariti introducendis Plautus quoque mirè & luculenter expressit in Casinæ his verbis,

Sensim superattolle limen pedes noua nupta, sospes
Iter incipe hoc, &c.

Ex his patet quod noua nupta non solum non contingebat pedibus limen domus, in quam deducebatur, sed nec eius ex qua exibat, vt obseruauit Turnebus in suis Aduersarijs. De noua nupta, & imperatoris leuatione vide Petrum Pithoeum Aduers. lib. 2. cap. 6. Huc quoque non incommodè videtur posse referri superstitio cultorum Dagonis, qui limen portæ templi transilire solebant, eò quòd dolii illius caput atque manus ibi iacuerant, vt primo Samuelis quinto scriptum est. Eandem superstitionem Sophonias quoque capite primo videtur perstringere, cum inquit: Qui transiliunt limen. Vide Chald. Paraph. vertit. Qui non ambulant in statutis Palæstinorum. Postes similiter veteres venerari fuerunt soliti. Valerius Maximus libro secundo capite quinto, scribit, prædones quosdam cum à Scipione Africano foribus reseratis intromissi fuissent, postes ianuæ tanquam aliquam religiosissimam aram, sanctumque templum veneratos fuisse. Huc quoq; pertinet illud Virg. secundo Æneidos.

Postium cultus.

Tum pauidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq; tenent postes, & oscula figunt.

Turnebus in suis Aduers. lib. 12. cap. 5. in hæc verba: Hoc, vt opinor, inquit, è Romanorum moribus dictum est, qui religionis aliquid liminibus & postibus tribuebant. Apud Plautum limen inferum & superum quadam religione salutatur, & apud Tibullum liminibus oscula dantur, vt his apud Maronem postibus: & qui ædem dedicabat postem tenebat, ad deorumq; placandam iram postes caput tundebant:

Non ego, inquit Tibullus, si merui, dubitem procumbere templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.
Non ego tellurem pedibus perrepere supplex,
Et miserum sancto tundere poste caput.

Et apud Poëtas amatores dant postibus serta. Quod si non satis religionis opinionem confirmat: ad certè verisimile eandem posti, quam limini reuerentiam & cæremoniam tribuam. Igitur amplectuntur postes, & osculantur, eorum religione se tutas fore, & immunes ab hostium iniuria existimantes. De more Iudæorum antiquo in festiuitate Paschali Agni mactati sanguinem postibus ædium aspergendi, vide Exodi duodecimo capite, de quo mysterio suprà dictum est. Hoc facit quòd, Beroaldo teste, mos fuit quarundam gentilium conuius domum intrantibus, aut ingressis, ostendere limen, dicendo, Extra illud nihil, id est, ad mensam audita caue foras eliminues, vt Horatius loquitur epistola sexta ad Torquatum. Vetus quoque Romanorum mos fuit, vt nouæ nuptæ mariti domum intrantes, axungia postes vngerent, ea enim religione tenebantur, vt axungia putarent plæraque mala arceri. Seruius libro quarto Æneidos, morem fuisse ait, vt nubentes puellæ simul cum venissent ad mariti limen, postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, & oleo vngerent, & inde vxores dictas. Sed Plinius & Massurius non oleo, aut axungia, sed lupino adipe postes inungere moris fuisse, prodiderunt, ne scilicet malum aliquod medicamentum eò ferretur. Ab illo postes vngendi more Vnxia Iuno cognominata, teste Martiano. Alexander ab Alex. eiusdem consuetudinis meminit libro secundo capite quarto. Sponsus inquit, illam domi operiens, in qua sedes erat coniugij futura, paratu magno lanam cingit & coronat: multaque lanificio exornat, postesque vittis laneis primùm à noua nupta attingi & ornari, oleoque & adipe suillo, vel lupino inungi iubet: ne quid pernitiosæ pestis in domum irrepat, quod magorũ commenta sunt, se dicunt, vt felle nigri canis suffitas domos, & genitale sub limine desossum habeant, contra mala medicamenta, & amatoria maleficia maximè proficere arbitrati. In foribus verò villarum, lupinum strum, ne quid deperiret, neue mala fascinatio in domum irreperet. Alij stellam marinam sanguine

Vxores vnde dictæ.

Iuno Vnxia vnde cognomi nata.

sanguine illitam, ne quid periculi foret, aut noxæ, defixere. ἐλαιστεφῆ *dicebatur ramus oleaginus lana obuolutus arborum fructibus circumpendentibus, qui ante ianuas ædium per puerum poni erat solitus in honorem Apollinis, vt testatur Pausanias, Suidas, & Aristoph. interpres in Plut. & Equit. Plutarchus in Theseo. Eustath. ιλ. χ. fol. 1389. Id fieri consueuit in Pyanepsijs, de quo festo vide plura ibid. Hunc autem ianuas in nuptijs, alijsq; festiuitatibus coronandi consuetudinem Tertullianus aliquot in locis attingit: Vt lib. 2. ad vxorem. Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus dæmonum, omnibus solennibus regum incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de ianua laureata, & lucernata, vt de nouo consistorio libidinum publicarum. Et in apologetico: Cur die læto non laureis postes obumbramus? nec lucernis diem infringimus? Honesta res est solennitate publica exigente inducere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris. Ibidem de hostibus Cæsarum, Quàm recentissimis, & ramosissimis laureis postes præstruebant? quàm elatissimis, & clarissimis lucernis vestibula enubilabant? Idem lib. de Idololat. Ergò, inquis, honor Dei est, lucernæ pro foribus, & laurus in postibus, non vtiq; quod Dei honor est: sed quòd eius qui pro Deo eiusmodi officijs honoratur, &c. Et paulò post. Si autem sunt, quæ in ostijs adorantur, ad eos & lucernæ, & laureæ pertinebunt. Idolo feceris, quicquid ostio feceris. Et paulò post. Scio fratrem per visionem eadem nocte castigatum grauiter, quòd ianuam eius subitò adnunciatis gaudijs publicis seruì coronassent. Et iterum. Accendant igitur quotidie lucernas, quibus lux nulla est, adfigant postibus lauros postmodum arsuras, quibus imminent ignes. Illis comperunt & testimonia tenebrarum, & auspicia pœnarum. Item, plures iam inuenies Ethnicorum fores sine lucernis & laureis, quàm Christianorum. Eundem morem hi quoque Iuuenalis versus declarant Satyr. 6.*

Mos ianuæ or nandi lauro at que lucernis.

Ornentur postes, & grandi ianua lauro.

Idem Satyra 12.

Hic nostrum placabo Iouem, laribusq; paternis
Thura dabo, atq; omnes violæ iactabo colores.
Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.

Lypsius hîc pro operatur, legit operitur, id est, regitur, vestitur. Hunc porrò ianuas lauro, & lucernis ornandi morem in omni publica priuataq; lætitia Seneca quoque perstringit epist. LXVIII: Quid tu existimas ea tantùm oprobria esse, quæ per voluptatem, & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Lucernæ porrò huiusmodi pensiles erant, suspendebanturq; catenulis, accensæ ad ædium singularum ianuas, aut fenestras. Vndè Persius;

——Vnctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

De more sabbatis lucernas accendendi, nec solùm ædibus, sed etiam arboribus sacris appendendi: de more sacrificiorum atque vatum lucernam, & laurum præferendi: denique lucernas ad ædes lenonias suspendendi, ceu notam notæ lupanaris, vide Lipsium Electi. lib. 1. cap. 3. Huc quoque pertinet quod Plutarchus prob. Rom. eos, quos peregrè mortuos falsò fama nunciauit, reuersos per fores non admittebant: sed conscenso tecto in domum demittebant: cuius consuetudinis aliquot à Plutarcho rationes afferuntur, quas legere poteris probl. 5. Inter alia, dicit hunc morem similem esse Græcorum consuetudini, qui prophanos habebant, neque se ijs permiscebant, neque ad sacrificia admittebant eos, quibus factum fuerat funus, & sepulchrum tanquam mortuis. Romani itaque eos similiter, quos semel sepultos, ac rebus humanis exemptos esse fuerat creditum, existimauerunt non debere per ostium ingredi, per quod sacrificatum exitur, ac sacrificatu redìtur: sed eum deorsum ex ædibus volverunt in atrium sub dio positum demitti, expiationes enim omnes ferè solent sub dio peragere. Ac omnino mos hic fuit gentilium antiquissimus, vt post ostium ac postes collocarent suos lares ac penates, ac aliorum fictorum numinum simulachra, vt fœlix esset & faustus tam egressus, quàm ingressus: cuius Alexand. ab Alexand. meminit lib. 5. cap. 24. Hunc morem qui in Iudæa quoque inualuerat, Isaias cap. 57. ver. 8. grauiter perstringit his verbis: Et post ostium, & retrò postem posuisti memoriale tuum, hoc est, post ostij valuas & postes, siculneorum tuorum deorum, atque superstitionis monumenta collocasti, cum ego potius tibi præceperim, vt legem meam in fori-

Universidad de Deusto
Biblioteca

bus & ianuis scriberes, vt eius memoria subinde tibi refricetur, vt Deut.6. scriptum est. Similes autem gentilium illorum sunt plærique etiam hodie Christiani, qui nullam domus partem vacuam idolis habent, quæ pro Deo colunt, quæ nominare superuacaneum fuerit, vt scribit Franciscus Ferrerus Vlyßiponensis Theologus & concionator ad hunc locum. De more iuxta limina epulandi, deosq; colendi supra dictum est ex Seruio. De more in foribus & atrijs domorum, in quibus aræ, genius, & lar familiaris erat, non deorum modò simulachra: sed maiorum & defunctorum imagines collocandi: nec non hostium spolia, ensES, clypeos, galeas, currus, ac deuictarum nauium rostra affigendi, vide Alex.ab Alexand.lib.5.cap.24. De Romanorum more postes hostium spoliis ornandi sic scribit Polybino: εἴτε ταῖς οἰκίαις κατὰ τὰς ἐπιφανεστάτας πύλας τὰ σκῦλα. Liuius. Spolia eius vrbis ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? Maro Æneid.7.

Barbarico postes auro spolijsq; superbi. Iterum,
Multaq; præterea sacris in postibus arma
Captiui pendent currus, curuæq; secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra
Spiculaq; clypeiq;, ereptaq; rostra carinis.

Sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere aut tollere, vt Plinius literis mandat. Belgarum verò mos fuit barbaricus, Alex.ab Alexand.teste, cæsorum hostium capita postibus tanquam spolia affigere: qui etiam Galatarum, qui vltrà Rhenum incolunt vsus traditur, vt spolia hostium sangine perfusa, & trunca capita foribus affigant. Geloni hostium cutes, vt ea omnibus spectaculo sint, ac fortium factorum insigne documentum, & hostibus pertimescendum fores. In Ægypto autem in vestibulis domorum, alas vulturum proponere, inditum nobilitatis, & vetustatis familiæ censebatur. Apud Phryges pardalis pro foribus affixa (Homero teste) signum immunitatis erat, ne hostium incursibus pateret. Ad fores Pontif. Max. pro splendore dignitatis, viridis laurus affixa videbatur, teste eodem lib.2.cap.8. Ianualis porta Romæ à Iani signo ibidem affixo fuit denominata, vt idem auctor est. Romanorum imperatorum ciuica corona quercea, quæ erat clarissimum illorum clementiæ insigne, vnà cum lauro in vestibulo ædium Palatinarum poni fuit solita, quæ ob id à Plinio dicitur ianitrix Cæsarum, pontificumq; quæ & domes exornat, & ante limina excubat. Ouid.de lauro,

Postibus Augusti eadem fidissima custos,
Ante fores stabis, mediumq; tuebere quercum.

Idem in 4. Fastorum.

Stare Palatinæ laurus, prætexaq; quercu,
Stet domus æternos tres habet vna deos.

Quercum Ouid.posuit meton. pro corona ciuica, quæ erat querna. Sueton. de Tyberio. Et ciuicam in vestibulo coronam recusauit. De ianua laureata suprà ex Tertull. dictum est. Seruius in verba Virg. Æneid.1.

Tum foribus diuæ, &c. Magno, inquit, studio, & labore templorum fores fiebant, quas quibusdam insignibant historijs: vt in foribus Ieium Androgeo. Item,

In foribus pugnam ex auro, solidoq; elephanto.

Celtas hospitalissimos ianuas ædium suarum nunquam claudere fuisse solitos, Æthiopum autem ædes ἀθύρους, id est ianuis caruisse Nicolaus testatur in lib. de mor. gent. Hæc de ianuis, quibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

φώνησις dicitur) illa rursus bifariam videtur diuidi posse, ita vt vel in nominibus atque titulis honorificis: vel in certis verborum formulis atque phrasibus consistat.

Nomina in salutationibus vsurpari solita

Quòd ad nomina, quibus in salutationibus vtimur, illa vel sunt propria (vt Grammatici loquuntur) vel appellatiua, eaque vel naturæ, atque sanguinis, vt est nomen patris, & filij, nepotis, & prunigni: vel sortis atque conditionis, siue etiam coniunctionis cuiuscunque, vt sunt nomina domini, & serui: præceptoris, & discipuli: clientis, & patroni: tutoris, & pupilli: collegarum, &c. Præstantissimùm fuit, inquit Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 19. apud Romanos, suis nominibus quemque venerari, & salutare. Salutantibusq; reddere salutem. Ideò nomenclatorem dictum, qui nominatim singulos appellat: vt puta in foro, reos: aut in conuiuio, conuiuas. Magistratuum candidati secum habebant huiusmodi nomenclatores, qui illis ciuium singulorum nomina, quæ quidem illi tenebant, suggerere solebant, quò singulos suis nominibus appellare, atque salutare possent, ad illorum fauorem, atque suffragia aucupandum. Idem etiam ab imperatoribus adhibebantur in exercitu, quò singulos milites, id quod ad illorum beneuolentiam conciliandam non exigui erat momenti, possent appellare. Apul. Et ad nomenclatorem mox citati venerunt. Sueton. in Augusto testis est, illum die senatus nunquàm patres, nisi in curia salutasse, & quidem sedentes, ac nominatim (id est, proprijs nominibus, vt Salue Pollio, Salue Messala) singulos nullo submonente: (non indigens nomenclatore) & discedens eo modo sedentibus singulis Valedicebat. Hodie quoque experientia quotidiana testatur in salutationibus permultum ad amorem & beneuolentiam facere, si quis nomine suo proprio, aut etiam cognomine aliquem salutet. Hinc Theologi illud quoque, quod Deus Moysem proprio suo nomine appellauit atque vocauit, ceu singulare quoddam eximiæ humanitatis diuinæ inditium atque signum interpretantur. Et quoniam in salutando, siue proprio quem, siue appellatiuo nomine appellemus, vocatiuo casu vtimur (vt Iacobe, Rodolphe, Domine, pater, &c.) hinc casus ille etiam salutatorius à nonnullis veterum est vocatus. Si qui tamen præcipua dignitate & honoribus excellerent, illos olim proprijs salutare nominibus haud decorum videbatur, vt Alex. ab Alexand. testatur. Idipsum hodie quoque moris est: nam regem, principem, aut magistratum aliquem proprio nomine, vt Ioannem, Petrum, &c. in salutationibus appellare, à decoro vtique videtur planè esse alienum. Discipuli Christum appellantes in Euangelio, illum non proprijs suis nominibus, sed Rabbi, magistrum, & dominum suum vocant. Et certè naturæ, sanguinis, atque officij nomina plærunque in salutationibus, nescio quo modo, plus honoris, atque amoris præ se ferunt, quàm nomina propria. Itaque Græci quoque, teste Alexandro ab Alexand. non proprio, sed officij nomine, aut muneris, quod gerebat, salutare religiosius putarunt. Apud Hebræos nomen Adon, quod dominum significat, vsitatum fuit in salutationibus, quo vel dignitate superiores, vel peregrinos, atque extraneos honoris gratia appellare consueuerunt, vt ex multis sacræ scripturæ locis constat, & Adoni quidem, hoc est, mi domine, hominibus, Adonai autem Deo tribuitur, vt grammatici obseruant. Apud Homerum nomen honorificum quo seniores à iunioribus appellantur, honorantur q;, est ἄτται: vt Il. θ. φοινὶξ ἄτταν προσεφώνεε. verba Achillis ad Phœnicem: & in Epigrammate ἄττα γέρον δ' ὦ με καλεῖ γάμος. Videtur mihi respondere appellationi Helueticæ alter atter! hoc est, pater senex, qua iuniores quosuis ætate prouectos honoris ergo salutare consueuerunt. Vox enim illa ἄττα, vt & Helueticum nomen atty / hoc est, pater, à Chaldaica voce abba patrem similiter significante videtur promanasse, duplici τ. in duplex τ. conuerso. Eustath. in Odyss. π. p. 592. vocem ἄττα προπάτορα, ἀπαράγωγον, ἀκλινῆ, διὰ τριῶν πλὴν ἀνωμαλίστου ἀπὸ τριῶν dicit fuisse indicatam. Cato in lib. de pueris educandis dicit à pueris & matrem mammam, & patrem tatham appellari. Vt autem vox ἄττα, sic πατὴρ & quoque (quæ mihi videtur eiusdem esse cum illa significati) apud Homerum est vsitata, quando iuniores senes, & quidem peregrinos appellant: sicuti etiam apud Heluetios fieri consuevit. Πατὴρ autem, vt hoc quoque addam, Deus dicitur, interprete Eustath. ὡς τὸ πάντων πρῶτον: homo autem, ὡς τῆς πατρίδος πρῶτον. multis conuersis literis potius ab Heb. אב videtur deriuatum. Hæc de nominibus.

Nomenclator.

Casus salutatorius.

Adon.

Adoni & Adonai.

ἄττα.

Πατὴρ vnde dictus.

Formulæ salutatoriæ.

Quòd autẽ phrases seu formulas salutatorias, illæ vt nunc, ita olim quoq; apud multos populos variæ fuerunt atque multiplices, quarum exempla quædam proponam. Apud Hebræos huiusmodi ferè fuerunt salutandi formulæ. Angelus Gedeonem frumentum excutientem salutauit his verbis. Iehoua tecum vir fortis. Iudic. 6. Sic Boaz messores suos his verbis salutauit, Dominus vobiscum: cui illi respondêrunt, Benedicat tibi Iehoua. lib. 2. ver. 4. Eadem salutandi forma angelus coram Maria virgine vsus est. χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ. Christus hac sæpè salutandi formula vsus est, Pax vobis, & eandem discipulis suis præscripsit Matth. 10. Ingressi domum aliquam, salutate eam dicentes, εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ, id est, pax sit huic domo. Hebraicæ huius salutationis multa exempla in sacris literis reperiuntur, vbi voce שלום Schalom, hoc est, pacis omne boni genus intelligitur. Sic Sunamitis illa mulier ad Elisæũ profectura virum suũ ante discessum salutauit, inquiens, Schalom, id est, pax, hoc est, vale, 2. Reg. 4. v. 23. tametsi verbũ illud alij aliter interpretantur. A Schalom quoque, salus latinum videtur esse deriuatum, & inde salutio. Hodie quoq; Iudæi, & Turcæ hac pacis voce vtuntur in salutando, & resalutando. Nam vt ex præceptore meo rabbi Menahem olim intellexi, is qui salutat, solet dicere, Salemaleck, hoc est, pax tibi: cui resalutans respondet, Veleck Salem. Et tibi pax. Huic similis est vernacula illa nostra salutationis forma. Gott grütz dich/ & grütz dich Gott: *id est, Deus te gratiet, vt ita loquar, hoc est, gratiam suam atque salutem tibi largiatur. Nam vocabulum* grütz *id est, salutatio, &* grützen *hoc est, salutare, à latino vocabulo gratiæ videtur profluxisse: quo similiter atq; pacis nomine in sacris literis quoduis boni, atq; salutis genus intelligitur. Apud Græcos in salutationibus & antiquissimum, & vsitatissimũ est χαῖρε vocabulum. Eustath. in Od. A. in illa verba,* Χαῖρε ξεῖνε, *πρὸ ἄλλου φιλοφρονεῖται, inquit, τοῦτο ὧν διαφωνεῖν τοῖς ξενιζομένοις τὸ χαῖρε ξεῖνε, inde nomen χαῖρε etiam epistolis apud posteriores præpositum fuit. Paulus quoque scribendis epistolis, tùm in exordio, tùm etiam in fine salutationes affixit. Suidas contrà illos hallucinari, inquit, qui hunc morem epistolis inscribendi χαίρειν à Cleone primùm (de quo etiam Aristoph. Scholiastes in Nubibus) voluit vsurpatum fuisse, esse enim antiquissimùm. Ibidem Cleonem χαίρειν, Platonem εὐφραίνεσθαι, Epicurum εὖ ἄγειν, literis suis inscribere fuisse solitos, testatur: addit Aristoph. Scholiastes, Pythagoræos τὸ ὑγιαίνειν vsurpasse. Suidas χαίρειν τὸ ὅτι προσαγόρευσις ἀπὸ τῶν ἀποχωρούντων, ἢ προσεπιχωρούντων, hoc est, fuit appellatio, seu salutatio discedentium, aut adeuntium: positum etiam fuit in principio epistolarum. Idem auctor docet, veteres vocem χαίρειν vsurpasse non modò, quando primùm conueniebant, vt nunc quoq, sed etiam discedentes, & ἀντὶ τοῦ ὑγιαίνειν, & ἐρρῶσθαι, χαίρειν διεκελεύοντο ἀλλήλοις: quemadmodum aues quoq, eodem teste, τὸ χαῖρε, καὶ τὸ εὐφραίνεσθαι, καὶ τὸ ζῆν ἵλεως ab hominibus edoctæ, precantur, nescientes quid dicant, nec affectu aliquo ergà homines præditæ. Hæc ille. Hodie profectò multi hominum sine vllo vel intellectu, vel amoris affectu, se inuicem, animi illarum instar, salutant. Apud Aristoph. in Pluto.* χαίρειν μὲν ὑμᾶς ἔστιν ὦ ἄνδρες δικασταί, ἀρχαῖον ἦδη προσαγορεύειν, καὶ σαφρον. Ἀσπάζομαι δ' οὐκ ἔθ' ὑμᾶς ἔτι, *ex hoc quoq, loco constat verbum* χαίρειν *in salutationibus fuisse antiquissimum, pro quo Chremes dicit se malle vti verbo* ἀσπάζεσθαι, *ceu recentiore. Latini porrò suas quoque habuerunt tàm in congressu, quàm in digressione peculiares salutandi formas. In congressu duplici ferè verbo vsi sunt, vno manè, Aue nimirum (quòd teste Festo, & cupere significat, forsan ab Heb. Iuab. id est, cupiuit, desyderauit, & gaudere) altero vesperi, quod fuit Salue. Hoc manifestè colligitur ex his Dionis Cassij verbis de Adriano imperatore. Hadrianus, inquit, indices salutauit, non dicens Aue, quæ matutina erat salutatio: sed vespertino vsus verbo Saluete, inquit. Vale autem in digressionibus fuit vsurpatum. Vtrumque autem, nempe Vale, atque Salue, colimmegebant veteres, discedentes ab ijs quos nunquam visuri essent. Plaut. in Curcul.*

Aue, salue.

Vale.

Vale & salue.

— vale, atque salue,
Nam & operam & pecuniam benignè præbuisti.

In Cistellaria,

Quando ita tibi lubet, vale, atque salue. *In Mercat.*

Limen superum, inferumq; salue, simul autem vale.

In Captiuis,

Vale, atq; salue, etsi aliter vt dicam, meres
Tu Aristophontes, de me vt meruisti, ita vale.

Quin ita saluere, & valere iubebant mortuos. Virgil.

Salue sanctè parens iterum saluete recepti:
Ne quiquam cineres, &c. *Et iterum lib. 11. Æneid.*

A Schalom Hebræo salutatio videtur denominata.

Grützen à gratia.

Χαῖρε.

Universidad de Deusto
Biblioteca

—*Salue æternum mihi maxime Palla,*
Æternumq́ vale. *Hæc inde nouissima verba appellat, vt lib.6.*
Lustranitq́ viros, dixitq́ nouissima verba. *Seruius, Id est, illicet: nam*
Vale dicebatur pòst tumuli peracta solennia. Idem interpres in verba illa Æneid. 11. paulò ante
citata, Varro in libris Logistoricis dicit, ideò mortuis salue, & vale dici, non quòd valere, aut salui
Vale interdum maledicti significationem habet. *esse possint (melius nos Christiani) sed quòd ab his recedimus, eos nunquam visuri. Hinc etiam*
est, vt etiam maledicti significationem interdum Vale obtineat, vt Terentius.
Valeant qui inter nos dissidium volunt, hoc est, ita à nobis discedant, vt nunquam ad
nostrum reuertantur aspectum. Ergò quum mortuo dicitur Vale, non etymologia consyderanda est,
sed consuetudo, quòd nullis vale dicitur, nisi à quibusdam recedamus. Hæc ille. Hæc de salutatione
verbali, hoc est, quæ fit verbis.

Sacra salutationis formula. *Omnes porrò hæ salutandi formulæ, quibus alij alijs benè precamur, vel fiunt in sacris, vel*
diuina administranda, siue in sacris cœtibus, atq́ concionibus: vel in communi & quotidiana vitæ
consuetudine, de quibus nunc potissimum agimus. Quò ad illas, quæ fiunt in sacris, illarum exem-
plum perfectissimum habes Num. 6. Deus namq́ ipse certam quandam, & quidem egregiam bene-
dicendi seu salutandi formam sacerdotibus præscripsit, qua illi in sacrorum administratione vti
fuerunt. Loquere, dicit Deus Moysi, ad Aaronem, & filios, sic benedicetis filijs Israel, dicetisq́ ad
eos, Benedicat tibi Dominus, custodiat te, illuminet faciem suam super te, & misereatur tui. Leuet
Dominus faciem suam super te, & ponat te in pace. Ponent nomen suum super filios Israel, & ego
benedicam eis. En hic habes quasi prototypon, formam atq́ caput omnium tam sacrarum, & solen-
nium, quàm vulgarium benedictionum, precationum, salutationum, ominationum fanstarum, quibus
homines vti solent. Solenni illa atq́ sacra salutationis formula hodie quoq́ sacrorum antistites,
Vulgares salutationes. *ante & pòst sacras conciones, remq́ diuinam, vti consueuerunt. Huc quoq́ referendæ salutationes*
illæ apostolicæ in epistolarum principio atq́ fine. Quòd autem ad vulgares illas salutationes attine-
net, quæ in communi vitæ consuetudine vsurpantur, illæ rursus variæ sunt, atq́ multiplices, ac pro-
indè variè quoq́ vel secundùm hominum congressum, atq́ digressum, vel secundùm tempora, vel se-
cundùm varias actiones, illarumq́ euentum vel secundum, vel aduersum, alias denique circumstan-
tias distingui possunt. Exemplorum quorundam, præsertim germanicorum, appositione rem illustra-
bimus. In cõgressu, vt Heb. Pax tibi, Dominus sit tecũ: Latinè, Salue: Germ. Gott grüß dich/ biß gott willkom/ oder willkumen: *Gall. Dieu vous gardt. In digressu, Græce ἐρρῶσθαι: Latinè, Sa-*
ne, Vale: Germ. Gott behüt dich: *Gall. à dieu, à dieu vous commande: Allobroicè, adissiu. Se-*
cundùm tempora, vt manè, diem faustum: vesperi, vesperam: noctu, noctem nobis inuicem precamur.
Güt: ẽ morgen/ Ein güten tag: Ein güten abendt: Ein güt nacht. *Gall. bon iour,*
& bon an: bon soir: bone nuict, bon di, bona sera, bona notte, &c. Sic ineunte nouo anno: Gott gäb
dir ein gůt gluckhafftig jar/ Gott gäb dir vil gütter: *noua ineunte hebdomada,* Ein
güte wuchen/ *vellicantes etiam nonnunquam nobis inuicem aurem. Secundùm varias actiones*
atq́ fortunas, seu euentus: Vt iter inituro dicimus: Gott wölle dich beleiten/ dem gleichs-
mann seyn/ Wölle Gott das wir bald mit frőuden wider zůsamen kommẽ. *Re-*
deunti, biß gott willkomen. *Ei qui balneauit,* Gott gsägne dir dein bad/ dẽ leyb/ vñ der
trunck. *Qui filiolo auctus est,* Gott fye globt daß dn grychet hist. *Ei quæ peperit,* Gott
fye gelobt das er dich entbundẽ hat. *Qui nouam induit vestem,* mit lieb verschlyssen/
mit gsundtheit verbrächen. *Opus facientibus,* Gott hälff iich. *Munus, aut honorem ad-*
pro, Gott gäb dir vil glück zů dinẽ eeren. *Epulantibus, Bene precandi formulæ Græcis ita*
miliares sunt, ferè huiusmodi, χαίρετε δ' εὐπνεῖτε, ἐυ ἔρρεῖτε συμποσιάζοντες, &c. Gott gsẽ-
ge ne iich das ässen/ Gott eer das eloch. *Lugentibus,* Gott ergetze dich deines leids.
Ægrotanti, Gott tröste vnd stercke dich/ Gott wölle es besseren. *Sunt ita salutatio-*
nes vel gratulatoriæ ob prosperam fortunam: vel consolatoriæ ob aduersam. In conuiuijs denique sa-
lutationes valdè sunt vsitatæ: vt in congressu, atq́ digressione: in ciborum appositione: in propina-
tionibus: in sternutationibus, de quibus omnibus suis in locis dicetur, quæ nunc breuiter perstringenda
fuerit. Salutationes huiusmodi minimè damnari debent, sed sunt probandæ, dummodo abs re
superstitio, vel hypocrisis, & simulatio.

DE SALVTATIONIBVS, QVAE VEL TOTIVS CORPORIS, VEL CERTARVM EIVS PARTIVM quodam gestu, motu, contactu, atque deosculatione fiunt. De earundem vsu & abusu.

CAPVT XXXII.

Salutationis triplex species. Salutationum realiũ diuisio. NVNC cõsequens est, vt de reali, siue malis appellare, cæremoniali salutatione scribamus, hoc est, illa, quæ sit ipsius corporis gestu, motuq́, vel totius, vel certarũ eius partium, quæ quidem fit partim cum aliquo contactu eius personæ, quæ salutatur: partim sine eius contactu. Obseruandum autem est, huiusmodi corporis motus, atque gestus, de quibus nunc agemus, cum in ciuilibus atque politicis hominum: tum in sacris & religiosis, Dei, atq́ etiam deorum falsorum salutationibus, atq́ supplicationibus adhibitos olim fuisse, & etiamnũ hodie adhiberi.

Capitis gestus in salutationibus. Primò autem de ijs agemus salutationũ generibus, quæ sine eius, qui salutatur, contactu fiunt. Huiusmodi est capitis, vt ab illo potissimùm exordiar, certus quidam motus, atq́ habitus. Nam caput in salutationibus moueri, & inclinari solet: & aliquando velari atque tegi, aliquando aperiri, ac denudari. Romani, vti suprà dictum est, Deos suos operto, homines autem aperto atq́ detecto capite salutabant. Fuerunt tamen nonnulli qui imperatores quoque operto capite salutarunt, diuinos illos honores tribuentes. Quin imò ex ipsis imperatoribus nonnulli, vt C. Caligula, & Diocletianus, cum sibi diuinam vim ac potestatem arrogarent, contra maiorum instituta tecto capite salutari voluerunt, qui deorum proprius honor erat secundum Romanorum morem. Aliàs & Romanorum & gentium ferè omnium communis hic fuit mos, & adhuc est, vt illi, qui alios salutant, honoris gratia, caput aperiant: de quo suprà. Petrus Laurentij Celsi Venetorum ducis pater, principem filium nunquam æquo animo adire salutandi causa poterat, quod grauiter ferret, se patrem iam senio grauem, ad nouum exemplum cogi, vt aperto capite filio occurreret. Quæ re tandem filius animaduersa, prudenter excogitauit, vt pileo suo crux aurea imponeretur, quam visam pater non grauatè salutaret: quam crucè ad hunc vsq́ diem principes Veneti retinent, testis Egnat. lib. 9. cap. 11. Draculas Vngariæ Transalpinæ præfectus, inauditæ crudelitatis homo, cum Turcarũ legati pilea Phrygea ex patriæ instituto deponere recusassent confirmandi moris gratia, tres capitibus eorũ clauos affixit, ne amplius amoueri possent. Idem, vt hoc quoq́ de monstro illo addã, innumeros Turcas palis præfixit, & inter eos cum amicis lautè discubuit. Mendicos præterea omnes perditæ ignauiæ, miserabilisq́ valetudinis, & fortunæ lautissimo conuiuio excepit: deinde cibo vinoq́ cõpletos iniecto igne ebsumpsit. Author Bonfinius lib. 10. Decad. 3. Sic quoq́ orator quidam Italus, eò quòd caput suũ coram principe Moscouitarum verba facturus non nudarat, crudeliter fuit interemptus. Cum enim orator patriæ suæ consuetudinem (qua nullius dignitas, vel maiestas tecto capite orantis offendi putatur) allegaret, efferus princeps ferreo clauo pileum cranio affigi iussit, asserens se ritum huiusmodi tali modo non violaturum, sed confirmaturum, auctor est Albertus Crantzius in sua historia, & Olaus lib. 11. cap. 11. Sept. histor. Salutationes autem Dei sacras à viris aperto: à mulieribus operto capite fieri debere suprà ex Paulo dictum est.

Mos aperto capite salutandi.

Draculæ principis Valachiæ sæuitia.

Pilei caput aperire nolentium clauis affixi capiti.

Mendicorum & valetudinariorum epulantium concreamatio.

Manibus quoque salutationes, atque supplicationes sacræ pariter atque prophanæ fieri olim consueuerunt, & adhuc solent. Veteres Romani, teste Plin. lib. 28. cap. 2. in adorando dexteram ad osculum referebant, totumq́ corpus circumagebant. Quòd in læuum Galli maiore cum religione se facere putabant. Apud Persas honoris genus erat, coram digniore in Coras, hoc est, vestium manicas manus immittere, vt auctor est Cel. lib. 7. cap. 15. Hinc à Cyro sororis Darij filij fuerunt necati, quòd illi occurrentes in coras non immisissent manus, quòd vni tantùm regi fieri assueuerant. De manuum extensione, atque expansione in salutationibus religiosis, hoc est, supplicationibus, vide 1. Reg. 8. & Tertull. in Apologetico cap. 30. Illuc (in cælum) suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus, &c. & ibid. Sic itaque nos ad Deum expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus, &c. & ibid. Sic itaque nos ad Deum expansos vngulæ fodiunt, &c. Manus quoque suas osculari salutantes olim consueuerunt, & deinde porrigere, qui etiamnum hodie mos est in Italia.

Salutationes manibus fieri solitæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Γονυκλισία.

Huc præterea pertinet γονυκλισία, *hoc est, genuflexio, siue geniculatio, cuius vt nunc, ita olim in salutationibus honorificis creberrimus vsus fuit. Ab Hebræis huiusmodi gestus* ברך *barak* dicitur, *quòd, vt volunt grammatici propriè significat aliquem alloqui siue salutare cum geniculatione: vnde* ברך *Berak, genu appellatur quod placidè flectitur, &* ברע *Cara idem significat:* γονυκλιεῖν *&* γονυπετεῖν *cùm genua siue crura flectere, seu incuruare: tùm sese ad alterius genua pedesq; abijcere & prosternere significat, quorum vtrumque in ciuilibus, atque religiosis salutationibus fieri solet. Hinc in sacris literis* γόνατα κάμπτειν *Rom.14. Ephe.3. &* θεῖναι γόνατα, *Act.7. & 20. pro precatione, & adoratione accipitur: & genu flectentes in primitiua ecclesia, qui genibus fierent orabant.* γονυκάμπτειν, *vt Eustath. testatur Il.τ pag.1134. Homero est* καθεδώνιαι, *assidere ad differentiam τῆς ἱσάδας: (Hesych. exponit* ἀναπαύεσθαι) *at posteriores illam vocem vsurparunt* ὑπὸ ἀνασίας, καὶ προσκυνήσεως, *pro* γονυπετεῖν. *Petrus cum Cornelius Centurio ei obuius fuisset coràm eo procidisset, nuluit sibi illum honorem deferri, Surge, inquit, & ego ipse homo sum. Actor. 10. Reliqua mihi sunt 7. millia virorum, qui ante Baal genua non incurauerunt, id est, illi adorarunt.*

Totius corporis prostratio.

Huc etiam refertur totius corporis prostratio in terram, quam nonnulli verbo Hebr. השתחוה *Hischtachaueh intelligunt, quòd Græci aliquando vna voce* προσκυνεῖν: *aliquando participio* πεσών: *vel alio aliquo appositio circumlocuti sunt. Matth.4.* ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. *cap.18.* πεσὼν δὲ ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ λέγων. *κύριε. & paulò post,* πεσὼν παρεκάλει αὐτόν. *Apoc.7.* ἔπεσον ἔμπροσθεν τοῦ θρόνου, *ὅτι* προσκυνοῦσι αὐτῷ, *καὶ* προσκυνήσατε τῷ θεῷ λέγοντες. *Nonnulli hoc verbum* ἀπὸ τοῦ κυνῶ, *id est* canibus adulantibus domino suo volunt esse derivatum. *Herodian. in Polym. testatur, Spartanorum legatos, cum dicerentur illis necesse illis fore* προσκυνεῖν βασιλέα *Persas, Medos, & Indos reges adorare, & in salutando homines toto corpore procidere solebant.*

Ismenias.

Quare Ismenias Thebanus iussus Artaxerxem adorare, ne contra decus faceret, prolapsum animum sustulit, & ita adorantis speciem præbuit. Ælianus de varia historia.

His postremò addam, quæ Mercerus piæ memoriæ præceptor meus obseruandus, de verbis quibusdam Hebraicis vel totius, vel quarundam eius partium prostrationem, inflexionemve significantibus tradidit. Quod ad verbi השתחוה *Hischtachaueh, genuinam significationem in annotationibus suis in Pagninum (id est, Dictionarium Pagnini Lugduni impressum anno 1527.) hæc apposuit. Verbum hoc significare propriè corporis prostrationem, quæ reuerentiæ causa etiam hominibus fiebat, maximè principibus aut magnis viris, vt apud Orientales mos erat, Suetonius in Augusto dixit, supplicare. Et sæpè in nouo Testamento, & aliàs per vnũ verbum* προσκυνεῖν *adorare, & interiecto participio* πεσὼν, *aut simili redditur. Tribuitur autem Deo, quòd aptius adorare, & interiecto participio* πεσὼν, *aut simili redditur. Tribuitur autem Deo, quòd apiùs habeamus, sed tùm internam adorationẽ significat, cuius hæc externa certum signum est. Verbum* סגד *ergò hoc & Latriæ (vt vulgò in Scholis vocant) cultum, & Duliæ cultum complectitur: quorum ille Deo, hic hominibus etiam exhibetur, quum illius assurgitur. Huius synonimum est verbum* כרע *Vaistachaue Gen.43. Sagad, teste eodem Mercero, qui ait Caldæũ Paraphrastem pro* וישתחו *12. habere* וסגד *segid, vtrumq; tamen Isa.44. vers.15. coniungitur: vtrumq; totius corporis prostrationem & inflectionem sonat. Reddere poteris inflectet se, & procidet. Quidam enim volunt* סגד *Sagad, vocem Chaldæam in illo Isaiæ versu coniungi, vt Chaldæa vox per Hebræam exposita sit, vel certè* סגד *Sagad, generalius erit. In Hebræo textu tantùm quater occurrit. Et* ברך *Barak, genu est, à Themate* ברך *Barak, quòd benedicere est, & genu flectere, quòd placidè flectatur benedicendo, aut salutando, vt nonnulli volunt vtrumq; huius radicis significatum eodem reducentes. hinc illud Iosephi Gene.41.43. quamuis aliæ sint huius vocis expositiones.* ברע *Cara a curuare se incurvare se de genu flexu & corpore in terram prosterni,* קרר *Kadad Item aliud adorationis genus, quod vertice fieri solebat.*

Salutationes cum contactu.

Quòd ad salutationes, quæ fiunt cum apprehensione siue contactu eorum qui salutantur, illæ hodiernæ olim quoque multiplices fuerunt, secundùm varia corporis membra, quæ veteres in salutationibus attingere, apprehendere, atque etiam exosculari cõsueuerunt. Osculum namq; olim in salutationibus, vt hodie quoque, apud omnes ferè gentes vsitatissimum fuit. Ac primò quidem, vt à superioribus partibus siue membris corporis, ad inferiora progrediar, mentum attingere eius, qui salutatur, moris olim fuisse, ex illo Homeri versu Od.τ.

Osculandi genera.

Ἀμφιμέδων δ' ἄρ' (Penelope) γενείου, ὀδοὺς ἅπαν προσέειπεν.

Et Il.α. de Thetide,

Καὶ ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων
Σκαιῇ, δεξιτερῇ δ' ἀρ' ὑπ' ἀνθερεῶνος ἐλοῦσα.

Sic Eumæus, & Dolius Vlyssis serui caput, & humeros domini osculantur, & item Vlysses eorum. Od.φ.

Καὶ κύνεον ἀγαπάζομοι κεφαλὴν καὶ χεῖρε καὶ ὤμους:
Ὡς δ' αὔτως κεφαλὰς, καὶ χεῖρας ἔκυσε. Sic Od.τ.
Μητὴρ δ' Ἀμφιδάμαντος ἐνὶ μεγάροις πολυφῶτα
Κῦσ' ἄρα μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά.

Et Od.π. Eumæus Telemachum aduenientem excipiens,

Κῦσε δὲ μιν κεφαλὴν, καὶ ἀμφὼ φάεα καλά,
Χεῖρας τε ἀμφοτέρας, θαλερὸν δὲ οἱ ἔκπεσε δάκρυ.
Ὡς δὲ πατὴρ ὃν παῖδα φίλα φρονέων ἀγαπάζει
Ἐλθόντ' ἐξ ἀπίης γαίης ἑνδεκάτῳ ἐνιαυτῷ
Μοῦνον τηλυγέτον, τῷ ἐπ' ἄλγεα πολλὰ μογήσει,
Ὡς τότε τηλέμαχον θεοειδέα δῖος ὑφορβὸς
Πάντα κύσον πελάφυς ὡς ὲκ θανάτοιο φυγόντα.

Confer hunc locum, cum illo in Euangelio patris filium suum perditum peregrè redeuntem, atque pœnitentem excipientis. Eustath. in hunc ipsum locum, hoc, inquit, Eumæus facit non tanquàm seruus, nam seruorum non erat ambos oculos osculari: sed veluti aliquis sanguinis propinquitate coniunctus, id quod sequens similitudo docet, qua paternus quidam affectus Eumæi ergà Telemachum ei filium exprimitur. Deindè manuum, præsertim dextræ, apprehensione, atque exosculatione se inuicem veteres salutare consueuerunt, atq; etiam pacta atq; fœdera inire. Paulò ante dictum est, quomodo Vlysses seruorum suorum caput, atque manus exosculatus sit. Sic ibidem Vlysses serui Dolij dexteram osculatur,

Salutatio fieri solita manuum apprehensione atq; deosculatione.

Ὡς ἀρ' ἔφη, Δολίῳ δ' ὄμβρους χεῖρε πετάσασε:
Ἀμφοτέρας, ὀδυσσεὺς δὲ λαβὼν κύσε χεῖρ' ὀπὶ καρπῷ.

Item Il.ω.

— ἀγχίδ' ἄρα σφὰς
Χερσὶν ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας.

Plutarchus in Cat. Vtic. Χαροπίδην τῶν τὰς χεῖρας. *hoc genus honoris, quod milites Catoni ex prouincia reddeunti exhibuerunt, imperatoribus tantùm, ijsq; perpaucis tunc temporis tributum fuisse, idem auctor testatur. M. Liuius, & Cl. Nero consules, ob rem aduersus Hadrubalem ad Metaurum prosperè gestam, decreto patrum Romam vno tempore ambo venerunt. Eos vniuersa multitudo non solùm salutauit, sed dextras etiam victrices, quæ Romano populo salutem peperissent, certatim osculati sunt ciues, vt testis est Sabellicus lib.5. Ænead.5. Seneca: Hos ego deprehendam alienorum seruorum osculantes manum. Cornel. Tacit. de Nerone: Ad genua ipsius aduolui, & dextram osculis fatigare. Obseruandum quoque hic est, fuisse apud veteres osculi quoddam genus, quo solebant pueri parentes, aut alios, vel amantes inter se, alterius auribus manu vtraq; apprehensis, osculari. De quo Canterus lib.1. nouarum lectionum cap.17. ex veterum monumentis hæc tradit: copnica iucunda. Hoc osculi genus, inquit, veteres κύψαι, siue ollam vocabant: credo quòd in eo gestu vt caput ollæ, ita aures ansarum speciem referre viderentur. Ac Græcum quidem huius rei exemplum adfert primum Iul. Pollux lib.10. cum de coqui instrumentis disserens; hæc ἐν παρόδῳ inter serit: εἰδ' ἴναδ' ἃ φαῦλοι, ὅτι καὶ κύψα φιλήματα & λῶ εἰδ &, ὅπότε τὰ παιδία φιλοῖν, τὰς ὦτων ὁπλαμβανόμενα. ὑπόδηλοι δ' ἴυγγα & ἰυγγίζειν,*

Mos osculandi auribus alterius apprehensio.

Κύψα olla, salutationis species.

Λαβόσα τὰς ὦτων φίλησον πλὼ κύψαν. *Qui versus Latine sic reddi potest:*
Ollam prehensis osculator auribus.

Aliud deinde apud Theocritum od ὀπώρῃσις inuenimus:

ἄκρεμι' ἀλκίππας, ὅτι νεαρὰν οὐκ ἐφίλασα
Τὰν ὥπιον κατέλειπ', ὅκα οἱ τὰν φάσαν ἐδώκα.

Quin & Clemens Alexandrinus huius consuetudinis, etiam suo tempore vsitatæ, meminit lib. Stromatum 5. causam interim reddens mysticam. Sic enim ait: οὐκοῦν εἰκὴ τοῖς παιδίοις ᾠδὴ κα-

Universidad de Deusto
Biblioteca

λόμεθα, τῷ ὥσπερ λαμβανομένους φιλεῖν τὰς προσήκοντας, τοῦτο δ' ἦπου αὐτοτέρποις, ἢ ἐκοῦς ἐγγυᾶσθαι τῆς ἀγάπης τῷ σωφρονεῖν, &c. Meminit & Plutarchus initio libelli πῶς ἂν τις αἰσθοίτο ἑαυτοῦ προκόπτων. Inter Latinos autem hoc oſculi genus expreſſit primùm Plautus in Pœnulo, vbi Milphio ſeruus Adelphoſio meretrici ſic adblanditur:

Sine te exorem, ſine te prendam auriculis, ſine dem ſuauium.

Et in Aſinaria Leonida ad Philænium inquit:

Prehende auriculis, compara labella cum labellis.

Tibullus deinde libro 2. inter felicis anni euentus hunc quoq; annumerat:

Et fœtus matrona dabit, natusq; parenti
Oſcula compreſſis auribus eripiet. *Malè enim legitur in exemplaribus,*
Oſcula compreſſis naribus eripiet. *Deniq; apud Italos hodieq; iſtum oſculandi*

morem in vſu eſſe, quidam referunt.

Quò ad manuum apprehenſionem ſiue contactum, eius multa admodum exempla extant Euſtathius in illud Od. Γ.

Χερσὶν' ἁπαξόμενοι. exponit αὐτὶ τοῦ ἅψασθαι, καὶ εἶλκον δεξιώσεως εἰς ἑαυτούς, καὶ τοιοῦτον ἀεὶ τοῖς παλαιοῖς κυρίως ὁ ἀσπασμός. ὅτι δὲ καὶ νεῦ πολλάκις τῷ ἐθιεῖν ἰδιοῦν ἐν τῷ ἀλλήλοις συναντᾶν, δῆλα ποιοῦντας τῇ χειρὶ, καὶ τοῦτο σύνθημα πρᾶον, καὶ τὰς χεῖρας ἐπικυρτοῦντας, καὶ εἰς κύκλον φερομένας, καὶ φερομένας μᾶλλον ἢ ἐπὶ τὸ αὐτοῖς ὁ ἀσπασμὸς δοκῇ τὸ ἁπλοῦν. Hinc ergò conſtat ἀσπασμὸν propriè Græcis illam ſalutationem dici, quæ fit manibus: hinc paulò pòſt addit, καὶ εἰρηται τὸ χερσὶν ἁπαξόμενοι περὶ ἀγοράν, &c. interpretatur περὶ λόγοις ἀσπαζόμενοι. Idem in illad Ιλ. φ. τὼ δ' ἐπεσέτην οἱ, Εἶλε παλάμῃ, &c. interpretatur πρὸς ἑαυτὸ ἐλαβεν, ὁ καὶ ἁπτόμενοι λέγεται, ὅ ἐστι πρὸς ἑαυτὸν ἀπῆγε. Item in illad Od. τ. *Vlyſſem Autolycus & eius filij.*

Χερσὶν' ἁπαξόμενοι ἐπιτοσίτῳ μειλιχίοισι.

Τὸ δὲ χερσὶν ἁπαξόμενοι ἡγνόησεν ἑρμηνεύων, καὶ εἰς ἑαυτὸς ἐπεσπᾶτο. χείλεσι δὲ ἁπτόμενοι νοεῖ.

Salutatio quæ fit manibus, inuenitur apud poëtam. Dicitur quoque ſalutatio hæc, quæ fit manibus, δεξιώσις *Græcè, de quæ ſuprà multa dicta ſunt lib. 1. de modo hoſpites excipiendi. His ſimilia ſunt illa Euſtath. in* Il. β. ἐν τοῖς ὅρκοις ἠθέλησε ἐλαττον εἰς πίστιν ἐλαύνεσθαι καὶ τὸ τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἅπτεσθαι: ἐν δὲ τοῖς ξίωσις αὐτὴ, καὶ εἰς ἓν ἀποκατάστασις, καὶ οἱονεὶ ἑνώσεως. Λ δ' ἐχω, & fut. δ' ἕξω. δέξα εἰς δέξιν, & pleonaſmo iota δέξια. Δέξια κυρίως ἡ ἀνάδοσις ἐν χερσὶν, καὶ ἡ ἀγαθὴ ἐνέργεια in ſacris literis. δέξια veteres vocabant τὰ σύμβολα ἀρίστερα δὲ, τὰ μοχθηρά. Item δέξιας τὰς συμβάσεις. δέξιος etiam docti, & milites ſtrenui, laudeq; digni fuerunt appellati. δέξιος δ' παιδεύσεως. δέξιος φιλοφρονεῖσθαι. δέξιωσις ὑποδοχὴ. Suidas. Idem in illud Ariſtoph. in *Nubibus.* κοὐδὲν μὰ, τὸν ἀέρα, χεῖρα δ' οὐ τῷ δέξιᾳ. ὅτι πίστει, inquit, καὶ συμβάσει διδόναι τὰς δέξιας ἀλλήλοις εἰώθασιν. *Alcumena apud Plautum in Amphit.*

Ecaſtor equidem te certò heri hic aduenientem illico,
Et ſaluti aui, & valuiſſeme vſq; exquiſiui ſimul
Mi vir, & manum prehendi, & oſculum tetuli tibi.

His verbis complectitur breuiter Plautus morem antiquum aduenientes ſalutandi. Paterniana Salutationis noua quædam exultatio, & manum contingendi cupiditas. Virg. Æneid. lib. 5.

Pars mihi pacis erit, dextram tetigiſſe tyranni.

Dextra, inquit Seruius Æneid. 3. fidei ſacra. Vnde Virg.

——*atque animum præſenti pignore firmat.*

Sic prædones quidam, teſte Val. Max. lib. 5. cap. 5. Scipionis Africani in ædes intromiſſi, dextram cupidè apprehenderunt, ac diu oſculati, poſitis ante veſtibulum donis, quæ deorum immortalium numini conſecrari ſolent, læti, quia Scipionem vidiſſe contigiſſet, ad lares proprios reuerſuri. Tubellius Pollio teſtis eſt, Gallienum matronas ad conſulatum ſuum rogaſſe, iſſdemq; manum ſibi oſculantibus quaternos aureos ſui nominis dediſſe. Huc quoq; pertinet lepida admodum illa hiſtoria de Amalaſunta regina Longobardorum, Theodorici regis Italiæ filia. Illa enim cùm poſt regis mortem liberis caueret, prudenter ac grauiter regnum adminiſtraret, & magno apud ſubditos cum honore, atq; gratia eſſet, tandemq; ei à proceribus oblata eſſet libera facultas ex proceribus aliquem ſibi

ἀσπασμὸς Græcis proprie quid.

Salutatio quæ fit dextera.

Dexteræ notatio & ſignificatio.

Dexteram dare, apprehendere, oſculari.

Hiſtoria.

regem atq; maritum eligendi, eiq; nubendi, accerſiuit ad ſe quendam eximiæ atq; ſpectatæ virtutis virum, Theodatum nomine. Is cum ſe ad aliquod regni negotiũ vocari putaſſet, obuiam prodeunte ei regina, de equo deſilijt, ſeq; incuruauit oſculaturus eius manum. Cui illa ſubridens reſpondit: Non manum, ſed faciem oportere eum oſculari, quo indicabat illum non iam ſubditum, ſed maritum regemq; fore. Ab hoc illa ingratiſſimo marito tandẽ in Vulſinenſis lacus inſulam relegata, in balneo ſtrangulata fuit, vt auctor eſt Bonfinius lib. 7. Decad. 1. & Ritius lib. 1. Reg. Hiſp. & Paulus diaconus. Salutationis inditium antiquitatis fuiſſe dexteram iunctam dexteræ Varro, atq; etiam Callimachus in Ætijs teſtatur. Vnde Virgil. in eandem ſententiam Æneam inducit cum patre in Elyſijs loquentem ita queri. Cur dextræ iungere dextram non datur. In hunc ſanè diem mos hic peruaſit, vt hoſpites peregrinos, & quoſcunq; notos peregrè venientes, dexterarum cõiunctione ſaluteremus. Plinius, quandam eſſe in dextera religionem vel inde apparet quòd oculis auerſa appetitur. Qui adorant, inquit Hieronymus Apolog. 1. in Ruffinum, ſolent manum deoſculari, & capita ſummittere, quod ſe Iob elementis & idolis feciſſe negat. Vnde Hebræi deoſculationem, pro veneratione vſurpant: eiuſmodiq; loquendi formam, inquit Pierius in Hieroglyph. per totam iam Italiam, ex quo Hiſpanos in dominationem admiſimus, inoleuit, cùm prius id honoris non niſi pontificibus deberetur. De hac manus, & ſuas ori labijſq; admotas (vnde forſan adoratio dicta, licet Nonius eam ab ador deducat) & alterius oſculandi conſuetudine cum ſuperſtitionis, tum ciuilis honoris ergò vide pulchra apud P. Pithoeum Aduerſar. lib. 1. cap. 7. vbi cum prophanæ, tum ſacræ ſcripturæ quædã loca Iob. 30. 13. Reg. cap. 19. Eccleſiaſt. cap. 29. explicantur. Ammianus rerum geſtarum lib. 21. Nebridium, qui contra Conſtantium vnus omnium iurare noluerat, metu militum, qui ferrum in hominem ſtrinxerant, ad Iulianũ profugiſſe, ſuppliciterq; iuraſſe, vt timoris leuandi cauſa ei dexteram porrigeret. Cui Iulianus: Ecquid, ait, præcipuũ amicis ſeruabitur, ſi tu dexteram attigeris meam? Mos verò adhuc eſt, inquit Pierius in ſuis Hieroglyph. noſtris præſulibus in admittendis in clientelam amicis manum porrigere exoſculandam, quòd firmũ quaſi fœderis, & conciliationis ſignum habetur. Dextra, inquit Iſidor. vocatur à dando: ipſa enim pignus pacis datur, ipſa fidei teſtis, atq; ſalutis adhibetur, & hoc eſt illud apud Tullium. Fidem publicam iuſſu ſenatus dedi, hoc eſt, dexteram. Vnde & Apoſtolus dicit, Iacobus & Ioannes dextras dederunt mihi. Porrò de manus, atq; dexteræ ſignificationibus, atq; vſu in ſalutationibus, in rebus diuinis, in amicitijs, fœderibus, atq; pace contrahenda, ſancienda, atq; confirmanda, vide plura apud Pierium lib. 35. In Nebulis Ariſtoph. ait: κοὐδὲν μὰ, καὶ τὸν χεῖρα δος τὸν δεξιὰν, Vbi interpres, οὐδ' δ' ὅτι πίστει, καὶ συμβάσεις βεβαίας τὰς δεξιὰς διδόναι ἀλλήλοις.

Deoſculatio, pro veneratione.

Venio ad genua, atq; pedes, ad quæ procidere, ſiue procumbere, ea attingere, exoſculari deniq; veteres in ſalutationibus, atq; ſupplicationibus conſueuerunt. Exempla apud Homerum multa occurrunt. Vt Od. N. vbi *Vlyſſes Palladi paſtoris ſimilitudinem præ ſe ferenti ſupplicat,*

——τοὶ δ' ἔγωγε Εὔχομαι ὥς τε θεῷ, καὶ σὸ φίλα γούνατ' ἰκάνω.

Et Il. α. *de Thetide,*

Καὶ ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων, Σκαιῇ, δεξιτερῇ δ' ἀρ' ὑπ' ἀθερίωφ ἐλάσσε. Od. Λ.

Τίπτε νεῦ τὰ σὰ γούνατ' ἰκάνομαι, αἰχ' ἐθέλοντα. *Euſtath.*

Τοῦτο, ἱκετεύω, περίφρασις ἐστὶ τὸ γονάζεσθαι. *Item,* Il. ω.

Οὐκοῦν ἀλλ' ἁμοῖροι λιταὶ εὐσεβέων, αἵκ' ἐλέησιν

Omnino ſæpè apud Homerum γούνων ſiue γουνάλοιβεῖν, λεῖν, ἅψασθαι, hoc eſt genua tangere, apprehendere, vſurpatur in ſupplicationibus, & aliquando metonymicè hic ipſe geſtus pro ſupplicatione accipitur. Item ἱκάνειν, ſiue ἱκάνεσθαι γόνατα, ἀντεσθαι πρὸς γούνατα, γουνάζεσθαι, pro λιτανεύειν, & λιτανεύειν, ſeu ἱκετεύειν accipitur, ab habitu ſupplicantium, qui ſe ad pedes eorum, quibus ſupplicant, abijciunt, ac illorum genua attingunt. Latinè ingeniculare ſeu ingeniculari, congeniculare. Idem ſignificant verba γουνάλιξ, & γουνάλιξειν, γουνάλιξειν, γουνάζεσθαι, γονατίζειν, προσκυνεῖν: quæ verba & genua flectere, genu ſuccidere, procumbere, & ad alterius genua ſeſe abijcere: & metonymicè ſupplicare, ſeu deprecari, venerari, atq; honorare ſignificant. Græci alibi idem vocant προσπίπτειν γόνασιν, vel πρὸς γόνατα. Euripid. in Hecuba,

Προσπίπτε δ' οἰκτρῶς τὸ δ' ὀδυσσέως γόνυ.

Genua atq; pedes attingendi, exoſculandi, ad illos procumbendi mos.

Latini etiam id appellant genua prenſare, Tacitus: attingere, ad ea manus tendere, Plin. genua

Universidad de Deusto
Biblioteca

amplecti, Virgil. Ad genua accidere, genibus aduolui, procumbere, procidere. Virgil. Æneid. 3.

——Et genua amplexus, genibusq; volutans. Idem Æneid. 10.

Et genua amplexus (Homerus ἀμφὶ γούνασι λαβών, ἠλιτον) affatur talia supplex.

Ouid Metamorph. 9. Dicentem, genibusq; manus adhibere parantem.

Idem 13. Metam. Genibus procumbere.

Heb. ברך Caraid est, curuauit sua crura, curuauit se pedibus, seu cruribus, (vndè ברים Cerium crura à curuitate dicta) & differt à verbo Hischtahauch. quod prosternere se in terram corpore, & facie significat, & est non pedū, sed totius corporis, & faciei, vt vult Kimchi Psal. 95. A genibus repellere. Cic. in orat. pòst reditum in senatu. Tu, inquit, meum generum, propinquū tuum: tu affinem tuum, filiam meam superbissimis & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti. Plautus in Rudente, Trachalio seruus, ——Per ego hæc genua te obtestor senex

Quisquis es. D. quin & tu ergo omitte genua, & quid sit mihi expedi.

Vndè colligitur seruum illum supplicem Dæmonis genua fuisse amplexum. T. Liuius li. 45. Summitentemq; se ad pedes sustulit, nec attingere genua passus. Sueton. in Tyberio. Ac prius quàm in capitolium flecteret, descendit è curru, seq; præsidenti patri (Augusto Cæsari) ad genua summisit. Idem de Tyberio. Adulationes adeò auersatus est, vt neminem senatorum aut officij, aut negotij causa ad lecticam suam admiserit. Consularem verò satisfacientem sibi, ac per genua orare conantē ita suffugerit (retrò fugerit, nolens à viro consulari adorari per genua) vt caderet supinus. Idem de Claudio Cæsare, quem gregarius miles extractum, præmetuq; ad genua sibi accidentem imperatorem salutauit. Apuleius lib. 2. Huius diu manus deosculatus, & ipsa genua contingens, Miserere, ait, sacerdos, miserere per cælestia sydera, &c. Sic vidua illa Sunamitis (2. Reg. 4.) cùm ad Elisæū prophetam venisset, sese ad illius pedes abiecit, illos apprehendit, à quibus seruus Gehazi illū summouere est conatus. Thebanus hunc supplicandi morem, atq; religionē elusit, atq; irrisit. Nam cùm pro quodam Gymnasij principi supplicaret, procumbens coxam illius pro genibus attigit: principe; præfastu indignante, Quid, inquit, annón hæc tua sunt, vt genua? Sic, vt obiter hoc addam, iuramentes apud Iudæos (est autem iusiurandum supplicationis quædam species) femur illius, cui se obligabant, solebant tangere, vt ex ca. 24. & 48. Geneseos constat. Huc quoq; videtur referendum, quod Genes. 48. ver. 12. Iosephus dicitur ambos suos filios eduxisse à genibus eius, scil. Iacobi, quæ forsan honoris, & reuerentiæ ergò illi amplexi fuerant, cùm illos (vt versu præcedente 10. scriptum est) Iacob amplexatus, osculatusq; fuisset.

Pedum exosculatio.

Nunc de pedum quoq; exosculatione dicamus. Christus Luc. 7. ad Simonē Pharisæum inquit. φίλημα μοι οὐκ ἔδωκας, αὐτη δὲ ἀφ' ἧς εἰσῆλθον, οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. Ac cuiusmodi osculum & antiquissimum, & commune ferè, ac peruagatum apud omnes gentes, cùm amicitiæ: (vnde φίλημα à Græcis appellatur) tum venerationis, fidei, obedientiæ, & obseruantiæ symbolum, in salutationibus, atq; supplicationibus, creberrimè fuit vsurpatum. Vnde Nomadum asperrima rusticitas culpata fuit, qui ne filios quidem suos osculabantur. Apud Iudæos, quam vsitatum fuerit osculum in amicorum salutationibus mutuis, cùm vel primùm conuenirent, vel rursus digrederentur, innumera sacræ scripturæ loca testantur. Moyses socero suo obuiam progressus, seq; incuruans eum osculatus est. Exod. 18. Esau fratrem suum Iacobum redeuntem ex Mesopotamia, diuq; non visum, osculo excepit, Gene. 33. Iacob Rachelem salutat osculo Gene. 29. Raguel Tobiam, Tob. 7. Ioseph. omnes fratres, Gene. 45. Hinc Augustin. lib. 2. quæst. supra Gene. cap. 87. ait, consuetudinis fuisse in illa simplicitate antiquorum, vt propinqui propinquos oscularentur. Sic Sacerdas osculo salutat Dominum: Luc. 15. legimus, patrem exosculatum esse perditum filium pœnitentiam agentem: & presbyteros Ephesinos Paulum postremò eis valedicentem. Elisæus vocatus ab Elia, vel tantum pallio tectus, petit vt sibi liceat osculari patrem, & matrem: quòd & facit, adhibito insuper sacrificio, & amicorum cōuiuio. Iacob patriarcha nepotes suos ex Ioseph, quos illi adduxerat, osculatus, & amplexatus fuit, Gene. 48. vers. 10. Sic Arpa discessura, vt Ruth. libro scriptum est, socrum suam osculata est, ei hoc modo valedicens. Genesis 31. Laban conqueritur Iacobum fuga sua non permisisse, vt osculari posset filias suas. Sic secundo Samuelis decimonono Dauid Barzillai dimittit osculo. Tobias decimo, Raguel Saram filiam suam. Ex his constat apud Iudæos in amicorum congressu, atque digressu osculationes mutuas fuisse vsurpatas. Interdum

Osculandi mos & antiquus, & multis populis familiarissimus.

Mos osculandi apud Iudæos.

etiam dissidentes facta reconciliatione testabantur osculo depositam offensam, vt 2. Sam. 14. Dauid Absolomo seditioso reconciliatus, eundem osculo excepit. Huc etiam referri potest illud osculum Luc. 15. quod pater filio prodigo, quem in gratiam receperat, fixit. Interdum etiam fuit testimonium approbatæ virtutis. Vt Darius Zorobabelem rectè de veritate differentem osculo complectitur, 3. Esd. 4. Hinc Prou. 27. scriptum est, Meliores sunt plagæ diligentis, quàm fraudulenta oscula odio habentis. Tale fuit Iudæ osculum, quod Christo dedit Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22. & Ioabi, qui Amasum osculatus occidit, 2. Sam. 20. & filij illius, de quo est in fabula, qui simulans se velle matrem osculari, cùm ad supplicium duceretur, ore admoto, auriculam eius mordicus auulsit. His quoq; annumerari meritò debet Absolomi illud hypocriticum osculum 2. Sam. 15. Is enim insurgens regnum patris, osculabatur manus accedentium, hoc modo insinuans se in gratiam populi, vt abillo rex crearetur. Porrò in Apostolica & primogenia quoq; illa Christianorum ecclesia, Christianos mutuis osculis mutuam charitatem, animorumq; in eadem religione consensum contestatos fuisse, satis constat. Hinc dicitur osculum sanctum, vt 1. Cor. 16. & 13. 2. Thess. 5. osculum charitatis 1. Pet. 5. quia eius fuit symbolum. Hic mos diu in ecclesia primitiua durauit, & inde factū, vt grauiter de causa rempore cœnæ Dominicæ, præsentes sibi oscula mutua dederint. Quòd enim in actione profitebantur, id hoc symbolo confirmare volebant, consensum scilicet & charitatem: de quo vide Tertull. in Apolog. & Iustinum in 2. Apolog. vbi elegantissimus de hoc osculo legitur locus. Inter cætera ait, ἀλλήλους φιλήμασι ἀσπαζόμεθα, παυσαμένων τῆς εὐχῆς. August. quoq; in libello de Anima c. 6. idem testatur, quo in loco osculi vsum legitimum, his verbis elegater exprimit. Corporale, inquit, osculum impressione labiorum, certis & honestis horis conceditur: vt in reconciliatione, in pacis contestatione, communione cœnæ, amoris professione, vt inter sponsum & sponsam, cum aduena & hospes suscipitur, & in Catholicæ vnionis signo. Ambros. in cap. vlt. 2. epist. ad Corinth. Sunt quædam oscula spiritualia, non carnalia, in quibus testimonium syncerę, & puræ charitatis apparet, non autem affectus libidinosi indicium est. Hic autem mos se inuicem osculandi in sancta synaxi postea mutatus est in osculationem circumgestatæ crucis, aut aliquarum reliquiarum, quam Pacificale nominant. Sacris pontificijs Romæ ritu solenni per mutuas osculationes pacis augurium celebratur, de quo extant hi versus:

Ipse etenim casta dum operatur mente sacerdos, Oscula dat, quæ dent ille vel ille alijs.

Oscula fraudulenta.

Pierius in Hierog. Apud Persas quoq; amicos sese inuicem osculo excipere fuisse solitos, Xenophon in Cyri prædia, & Herodotus in Clio testatur. Salutationis loco, inquit Herod. in via sibi occurrentes, se mutuò salutant. Quòd si alter paulò fuerit humilior, genas osculantur duntaxat: Sin autē alter fuerit multò inferior dignitate, prostratus adorat honoratiorem. Apud Lacedæmonios osculum modò concessa fuerunt, sed etiam instituti ludi, propositaq; præmia ijs, qui seniores lepidius suauiarent. Nisæorum id inuentum, & à Megarensibus etiam in honorem Dioclis obseruatum: de quo vide Cæl. lib. 15. cap. 9. Apud Græcos quàm osculandi mos fuerit vsitatus, ex suprà cōmemoratis testimonijs satis liquet. Apud Romanos mulieres cognatos suos osculo salutabant, cuius à Plutar. in prob. Rom. Prob. 6. multæ rationes afferuntur, vbi inter alia osculum illud dicit consanguinitatis testeram fuisse. Cato hoc ideo institutum tradit, vt explorarent, an mulieres temetū olerent. Capitale enim erat Romanis fœminis gustare vinum: ideoq; ferunt fœminam, quæ sub Romulo vinū biberat, à marito impunè occisam. Huc videtur referri posse illud Hieronymi: Vinum, inquit, nunquā redoleas, ne forte illud philosophi audias: Hoc non est osculum porrigere, sed vinū propinare. Oscula quippe salutabant priores. Eadem de re disserit in lib. de Mulierum virtutibus, vbi honoris, ac præmij loco has fœminarum Rom. salutationes sancitas fuisse tradit. Nam cùm Aboriginibus in Tyberim inuectis, Roma quædam nomine inter mulieres, quas secū adduxerant, nobilis, auctor fuisset vt classis absumeretur incendio, ac proinde ibi coacti fuissent sedē figere, hocq; illis fœliciter successisset, ad auspicati illius facti memoriam propagandam, hoc honoris genus mulieribus constituerūt. De hac consuetudine Rom. vide etiā Plin. lib. 14. c. 13. ex Cato. & Ath. lib. 10. c. 3. Alienæ autē fœminæ osculum figere, verbere dignum habitū est, vt etiā testatur Aug. de Ciu. Dei li. 21. c. 11. Etenim iudicabāt, nō carere suspicione sinistri affectus, alienæ in collū ruere. Ideo mos ille salutādi postea recte à Tyb. Cæs. edicto sublatus est. Princip. Ro. peregrè pfecturi, & mox vrbē repetētes, ita cōdito more, senatores osculo soliti fuerūt accipere, ac proinde in Ner. Tranq. Neq; aduenientes, neq; proficiscentes

Oscula Persarum.

Oscula Spartanorum.

Oscula Romanorum. Cæl. lib. 30. cap. 8.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Osculandi genera.

quenquam osculo impertiuit, ac ne re salutatione quidem. Cæl. lib. 4. cap. 3. Donatus tria osculandi genera facit. osculum, basium, & suauium. Oscula, officiorum sunt: basia, pudicorum affectuum: suauia, libidinum vel amorum. Osculum dare, præbere, ferre, Plauto in Epidico.

Quid est pater, quod me exciuisti ante ædes? P. tuam vt matrem
Videas, ædeas, aduenienti des salutem, atq; osculum.

In Belgico, Flandria, Anglia, Gallia, non tantum amicos, sed & hospites osculantur mulierculæ, & hi vicissim illas. Hæc in genere de osculo, nunc ad pedum exosculationem reuertamur. Supra dictum est, veteres non modò caput, oculos, genas, frontem, os, atque faciem, verumetiam manum, ac dexteram præsertim exosculari fuisse solitos: verùm genuum atque pedum exosculatio, quod sciam, illis non fuit vsitata. Genua quidem apprehendere atque tangere, non autem osculari scitos fuisse legimus: & tamen mos genua, pedesq; Imperatorum osculandi postea à Romanis vsurpari cœpit. De quo sic scribit Pompeius Lætus in suo Compendio Rom. historiarum. Imperatores antea manus exosculandas nobilibus præbebant, post suis manibus subleuabant ad ora osculum. Vulgus genua osculabantur. Diocletianus edicto sanxit, vti omnes sine generis discrimine prostrati, pedes exoscularentur: quibus etiam venerationem quandam adhibuit, exornans calceamenti, pedes exoscularentur: quibus etiam venerationem quandam adhibuit, exornans calceamenta auro, gemmis, & margaritis. Quòd feciisse ante Caium Caligulam memorant, &c. Hæc ille. De Caligula sic scribit Suetonius, C. Caligula Imperator osculabatur paucos, manum suam, pedemue plurimis, ijsq; Senatoribus ad osculandum præbebat: ita vt ij, quos ipse osculatus esset, ei etiam ne Senatu gratias agerent, licet salutatores quotidie in conspectu omnium oscularetur. Testis est Seneca C. Iulium Cæsarem porrexisse ad osculandum sinistrum pedem Pompeio Pæno, vt ita osculum deret soleum auratum, margaritisque distinctum: cuius etiam Polyd. Virgil meminit lib. 4. cap. 13. de Rerum inuent. Maximinus similiter Imperator, ob corporis robur superbissimus, pedes osculandos offerebat se alloquentibus, testis est Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 19. Plutarchus quoq; testis est, Romanorum sacerdotum pedes olim reliquos fuisse exosculatos. Similiter Pontificum Rom. pedes, non vulgaris tantùm sortis atq; conditionis homines: verùm summi quoq; reges atq; Imperatores exosculantur. Sic olim Carolus Magnus Adriani Pontificis, teste Blondo Decad. 2. lib. 2. & Crantzio in Metropoli lib. 2. cap. 1. Iustinianus Imperator Constantini Papæ, teste Platina, Stephani II. Pont. pedes humi prostrati osculati sunt Pipinus, filius eius Carolus Magnus, Luitprandus Longobardorum rex, & stapedes eius apprehenderunt, & frenum equi illius tenentes, stratoris officia ei præstiterunt, testis est Martinus in Chronico, Blondus libro 1. Decad. 1. Henricus V. Imperator ad vestigia Paschalis II. Ro. Pontificis corruit, exurgensq; in nomine Trinitatis pore, in fronte, in oculis pacis ei osculum fixit, stratoris q; impleuit officium, moxq; dexteram Pontificis apprehendens, ad templum simul iuere, Chronicon Cassinense lib. 4. cap. 4. Sic Crescentius Rom. Othonis seueritatem formidans, Ioannem XVII. Pontificem à se profligatum, ex Hetruria reuocauit, eiq; cum cæteris Senatorij ordinis viris, ac plebis ingenti multitudine obuiam processit, & ad pedes eius prouolutus, & eos osculatus est, supplexq; veniam impetrauit, testis est Platina. De hac autem Pontif. Rom. deosculatione pedum, sic disserit Polyd. Virgil. lib. 4. cap. 13. de Rerum inuentione. Romani Pontifices, inquit, deosculandos pedes exhibendi morem à Christo se accepisse prætexunt. At Christus non Magdalenæ osculandos pedes obtulit: sed sponte peccata fatentem, & suam misericordiam non solo amplexu genuum, vt Ethnici, sed etiam osculo pedum implorantem, eius consolandæ causa, admisit. Hoc ipsum honoris genus alioquin non minus repudiauit Cæsar, etsi sibi reuera debitum, quàm appellationem magistri boni. Sic quoq; Petrus Cornelium Centurionem ad genua procidentem manu sua subleuauit, Surge, homo sum, inquit, rui similis: tamen abfuit vt osculandos pedes exhibuerit. Decipimur specie recti, & sæpè cum Caligula pedes protendimus, dum Christi humilitatem vel spernimus, vel fucato conseruandæ Apostolicæ auctoritatis titulo exornare laboramus. Hæc ille. Solent quoq; multi Pontifici Rom. salutationis loco adscribere deuota pedum oscula beatorum. Hispani quoq; atq; Itali solent in suis salutationibus, ac valedictionibus dicere, Baso tes vostres mans, aut baso tes vostras podas, osculor tuas manus, aut pedes. Hæc de osculo, quòd vt olim, ita hodie quoq; honoris, & amoris ergò in salutationibus rectè adhiberi potest, modò absit superstitio, ambitio, atq; libido, quibus plærunq; verus osculi vsus corrumpitur, ac in fœdum, tetrumq; abusum degenerat.

Mos genua pedesq; osculandi.

Causæ cur veteres in salutationibus, atque supplicationibus certas corporis partes attingere, atq; etiam interdùm osculari consueuerint.

Nunc operæpretium fuerit causas exponere, propter quas veteres in salutationibus atq; supplicationibus prophanis pariter atq; sacris & caput, & dexteram, & genua eorũ, quos salutabant, attingere, atq; etiam nonnunquam osculari consueuerunt: quarum lectio, vti spero, non iucunda modò, verumetiam vtilis erit. Eustath. in illa verba Ιλ. α.

Καὶ μι- (scilicet) γνυπετῆσαι, καὶ μὴν πρόσασθαι οἷόν.

Veterum namque, inquit, hic mos fuit, vt supplicantes caput eius, cui supplicabant, & manum dexteram, vel etiam genua apprehenderent. Caput autem non totum contingebant, sed vel αὐδηρὰ, secundum Homerum, hoc est, mentum: vel γένειον, siue μέσον γενειάδος, barbam seu barbæ meditullium, secundum illud Euripidis. ὀρῶ τέλειν δεξιὰν χρύσοφρυν, καὶ πρόσπολον ἐμπαλιν πρόσρυτα, ὡς μέσα προσθίζω γενειάδος. Idem indicat etiam illud, μὴ θεὸς γένειόν μὴ, ξίλη τὰ φίλτατα, &, ἀλλ' ὦ φίλον γένειον αἰδέσιμον. Hoc autem fiebat διὰ τὸ ἡγεμονικὸν, ἐν αὐτῇ ὃ τὸ λογιστικὸν, hoc est, quia caput pars est princeps corporis humani, in qua rationalis facultas consistit. Dexteram verò attingebant διὰ τὸ πρακτικὸν, quòd in illa maxima insit agendi facultas. Genua denique διὰ τὸ κινητικὸν, καὶ βαδιστικὸν, hoc est, propter motus, & progressionis potentiam. Symbolicè itaque eos, quibus fiebant supplices, per caput quidem, quod attingebant, εἰς τὸ συνιέναι, καὶ καταινεῦσαι, hoc est, ad consensum: per dexteram, εἰς τὸ πρᾶξαι, hoc est, ad actionem: per genua denique, εἰς τὸ κινηθῆναι, hoc est, ad progressum, ea quæ petebant, sibi præstandi causa, incitabant. Vel etiam vt illorum, quibus supplicabant, animi inclinarentur seu flecterentur, cùm in genibus potissimùm corpus frangatur, atque flectatur. Erant itaque hæc symbola quædam, & velut οἰωνισμοὶ τὲ τῆς ἱκετείας τέλος, hoc est, auguria finis supplicandi. Nec verò læuam siue sinistram manum attingebant, διὰ τὸ λῦσιωνίσον. hoc est, mali ominis, sine augurij vtilitate gratia. Non enim sinistra curabant, vnde etiam τὰ μὴ αἴσια, hoc est, non auspicata, καὶ ἀπρισκέπτα, læua seu sinistra nominabant: sicuti contra bona δεξιὰ, id est, dextra, dicentes, τύχῃ δεξιᾷ, fortunam dextram: & νόημα δεξιὸν, mentem dextram: & δεξιοῦσθαι pro φιλοφρονεῖσθαι vsurpantes. Sciendum quoque est, addit idem, quòd licet supplicantes & caput, & dexteram, & genua apprehendere fuerunt soliti: tamen totum supplicationis actum veteres per Synecdochen vocabulo γονάζεσθαι expresserunt, idque propterea, quòd supplicantibus genua maximè sunt in promptu, cùm vel caput ob eius celerem conuersionem, vel dexteram, quæ nonnunquam absconditur, non ita facilè sit attingere. Posteriores ab hoc verbo γονάζεσθαι inuenerunt verbum γονυπετεῖν, quod componitur ἐκ τοῦ γόνυ, & τοῦ πετεῖν, ex quo πίπτειν, vt ἀπὸ τοῦ πίπτειν, πίπτειν, & hinc γονυπετεία deriuatur. Hæc Eustathius. De iisdem sic Plinius libro 11. cap. 45. Hominis genibus, inquit, quædam & religio inest, obseruatione gentium. Hæc supplices attingunt, adhæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia inest eis vitalitas. Namq; in ipso genu vtriusq; commissura dextra lævaq; à priore parte gemina quædam buccarum inanitas inest, qua perfossa, ceu iugulo spiritus fugit. Inest & in alijs partibus quædam religio, sicut dextra osculis auersa (quæ opisthenar dicitur) appetitur, in fide porrigitur. Antiquis Græcis in supplicando mentum attingere mos erat. Est in aure ima memoriæ locus, quem tangentes attestamur. His accedit tertius testis admodum locuples, qui in illa verba Æneid. 3.

Dixerat, & genua amplexus, genibusque volutus
Hærebat, &c. sic disserit.

Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: vt aures, Memoriæ. Hinc est, Cynthius aurem Vellit & admouit: frontem, Genio: vnde, Deum venientes tangimus frontem: Dextram, Fidei: vnde paulò post.

Auris sacra Memoriæ. Frons sacra Genio. Dextra sacra Fidei.

Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni, atque animum præsenti pignore (manuum coniunctione)
firmat. Et,
Cur dextram iungere dextræ
Non datur. Item,
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.

Genua denique Misericordiæ consecrata sunt: vnde hæc tangunt rogantes. Hæc ille. Quò ad genua duplex affertur ratio, cur illa in supplicationibus contingi fuerint solita. Vna est Plinij, quòd

Genua Misericordiæ sacra.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Genua cur in supplicationibus contingi fuerint solita. Ratio prima.

nimirum in illis sit vitalitas, vt ipse loquitur. Hinc Theocritus οἷς γόνυ χλωρὸν, hoc est, quibus genu est viride, hoc est, qui vigent robore: cui simile illud Horatij, dumque virent genua. Sic Homerus quoque corporis vigorem, genuum vigore seu robore æstimauit. Vt Od. ε.

Ἐν δὲ βίην ὤμοισιν, καὶ ἐν γείνασιν ἔθηκε.

γόνυ vnde dictum.

Et sæpe apud illum genua λαὶ ψηρὰ, cum verbis μένος, βίη, ἀρετὴ, hoc est, vires, robur, virtutem significantibus coniunguntur. Hinc tritum illud θεῶν ἐν γούνασι κεῖθεν, hoc est, in Deorum viribus potestate situm est: tametsi nonnulli misericordiam (cui genua sunt consecrata) interpretantur. Hinc etiam Apollonij interpres, & Etymologici magni auctor, γόνυ volunt dictam esse quasi κάμπτυ, ἀπὸ τοῦ κονεῖν, hoc est, ἐνεργεῖν. Alij tamen, vel quòd γονίαν, id est, angulum sui flexione faciat, vel quasi ἀπὸ τοῦ εἰς γῆν νύσσειν, quòd in terram inclinetur. Sic sæpe γούνατα ἐρρώσατο, τὸ ἰσχυσε pro firmitate virium: contrà γούνατα λύεσθαι, βλάπτεσθαι, & aliquem γούνατα λῦσαι, sive ἐπόνησαι, pro virium enervatione, & infirmitate apud eundem accipitur. Similes multæ in sacris literis reperiuntur dicendæ formæ. Vt Nahum. 2. Cor liquefactum erit, & collisio genuum, &c. cui simile illud Homeri Od. ξ.

ὡς φάτο τῆς δ' αὖτε λῦτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ.

Ratio secunda.

Psalm. 109. Genua mea debilitata sunt à ieiunio. Sic Homerus dies caniculares dicit virorum genua debilitare. Ezec. 7. Omnia genua ibunt tanquam aquæ. Is. 35. Genua debilia roborate. Eadem locutio & Iob. quarto, & alibi reperitur. Secunda ratio affertur à Seruio, quòd genua misericordiæ sunt consecrata. Hinc Isidorus lib. 11. Orig. Genua, inquit, sunt commissiones fæmorum & crurum:

Genua vnde dicta.

& dicta genua, eò quòd in vtero genis sint opposita. Cohærent enim sibi ibi, & cognata sunt oculis lachrymarum indicibus, & misericordiæ: nam à genis genua dicuntur. Denique complitatum genium, formarique hominem dicunt: ita vt genua sursum sint, quibus oculi firmantur, vt casi, & recondita fiant. Ennius,

Atque genua comprimit arta genu.

Inde est, quòd homines, dum ad genua se prosternunt, statim lachrymantur. Voluit enim eos natura vterum maternum rememorari, vbi quasi in tenebris consedebant, antequàm ad lucem peruenirent. Huc quoque facit, quòd Isa 66. vers. 12. Mollis piorum tractatio depingitur consuetudine matrum, quæ infantes suos curantes, aut cum ijs ludentes solent illos in genibus habere, ac mollitare. Super latus, inquit, portabimini, & super genua lætificabimini. Sic apud Homerum de Vlysse.

Παῖδα νεὸν γεγαῶτα κιχήσατο θυγατέρ' ἧς·
τὸν ῥα οἱ Εὐρύκλεια φίλοις δὲ γούνασι θῆκε,
Γαυοιδέϊ κόρσιμο.
Inuenit puerum, peperit, quem filia paruum
Eurycleæ illum mox inter genua locauit,
Destitit vt cænare.

Genes. 48. Iosephus dicitur ambos suos filios à Iacobi genibus eduxisse: inter quæ similiter illi sedebant. Sic Iob. 3. Genibus quare exceptus sum? cur lactatus vberibus? Sic Rachel ad Iacobum: Ingredere ad ancillam meam, & pariat super genua mea. Ergo quia infantes nati obstetricum, atque nutricum genibus excipi primùm, & ab ijsdem, nec non matribus molliter gestari, foueri & agitari consueuerunt: hinc quoque factum puto, quòd genua indulgentiæ, atque misericordiæ fuerunt consecrata. Nos quidem Christiani in salutationibus nostris sacris, sive supplicationibus Dei, & caput, hoc est, prouidentiam atque omniscientiam, & dextram, hoc est, fidem atque potentiam: & genua, hoc est, eius misericordiam, non quidem manu, sed mente, atq; fide nostra apprehendimus, & amplectimur.

Complexus.

Porrò his commemoratis salutandi modis, qui fiunt certarum partium corporis contactu, alique deosculatione, addere poteris complexum, qui hodie apud multas nationes est in vsu, ita, vt vel conuenientes primum, vel digredientes sese mutuò manibus vel circum collum, vel circum humeros, vel etiam circlum circumductis complectantur: cui cæremoniæ plerunque etiam osculum accedit. Sic Iacob patriarcha nepotes suos ex Iosepho, quos illi adduxerat pater, humanissimè osculatus est, & יחבר להם Iehabbec, laham, id est, amplexatus est illos, Gen. 48. v. 10. Hac satis

dicta de variis salutandi modis, in quibus omnibus cùm regionis in qua es, consuetudini tibi est seruiendum, à cæremonijs extraneis, & inusitatis abstinendum: tùm in primis danda opera, vt externus his actionibus, atque cæremonijs salutatorijs animus tuus respondeat. Nam detestanda est Christianorum quorundam hypocrisis, qui, quos externis verbis atque gestibus humaniter & honorificè salutant, illos animo suo contemnunt, oderunt, execrantur, perditos cupiunt, Iudæ proditoris similes. Qui quidem licet homines fallant, Deum certè minimè fallent, illumque seuerum aliquando, grauemque perfidæ huiusce suæ simulationes vltorem experientur. Nam quid hoc est aliud, quàm, vt est in prouerbio, altera manu panem ostentare, hoc est, ore, atque gestibus externus pacem, amicitiam, beneuolentiamque præ se ferre, altera manu gestare lapidem, hoc est, animo atque corde inimicitiam, & simultatem gerere, perniciemque cogitare? Detestanda quoque est alia Anabaptistarum verè misanthropos hypocrisis, qui neminem salutandum esse aiunt, & salutati ab alijs, neminem resalutant, similes superbissimorum illorum Numidiæ regum, qui Maiestate sua dignum esse existimabant, nulli mortalium vel osculum, vel salutem impertiri, & Neronis illius immanissimi monstri, qui nedum salute, sed ne resalutatione quidem quenquam impertiit. Demetrium quoque ferunt, præter se, & Antigonum patrem regem nec nominasse quenquam, nec salutasse. Horum itaque regum superbissimorum, atque crudelissimorum imitatores existimandi sunt Anabaptistæ, qui contra multorum sanctissimorum hominum, atque etiam Angelorum exempla atque præcepta: contrà ipsius Dei mandata, quæ in sacris literis extant: imò contra ipsum ius naturæ salutationibus abstinent, abstinendumque esse præcipiunt. Salutationes constat ex sacris literis, à viris sanctissimis, ab Angelis, ab Apostolis, ab ipso Christo omnium sanctorum, angeloruuque coryphæo atque principe & vsurpatas, & præceptas fuisse. Christus Matth. 10. 11. discipulis suis præcipit, vt ingredientes in domum aliquam, omnes eius incolas salutent, & salutationis formulam præscribit. Idem Matth. 5. Inimicos quoq; vult salutari. Ait enim: Si tantùm salutaueritis eos, qui salutarunt vos, quam mercedem habebitis? Nonne publicani id faciunt? Quòd autem præcepit, id exemplo quoque suo expressit. Salutabat enim Apostolos crebrò, dicens, Pax vobis. Et cum esset à mortuis excitatus, dixit mulieribus, quæ à sepulchro redibant, Auete. Videtur item inter Apostolos fuisse consuetudo, vt accedentes, & reuertentes mutuò sese salutarent, ac etiam præceptorem, id quòd vel ex hypocritica illa Iudæ proditoris salutatione potest colligi. Notæ sunt Paulinæ salutationes in principio, & fine epistolarū. Idem Corinthijs, & alijs præcepit, vt se mutuò salutarent osculo sancto. Gabriel salutauit S. Mariam. Angelus Gedeonem salutare iussit, dicens, Dominus tecum. Mater quoque Samsonis audiuit ab Angelo salutem. Hæc exempla docent, salutationes esse opus honestū, atq; pium. Præterea cùm salutatio nihil sit aliud, quàm fausta & fælix precatio, si Dei iussu debemus pro nobis inuicem precari, certè debemus etiam nos mutuò salutare: & est hoc charitatis erga proximū non postremum opus. Dubium quoq; nō est, quin salutationes mutuæ plurimum faciant ad animorum coniunctionem mutuam tuendam atq; augendam. Ex quo ipso constat illas vtiles atq; necessarias esse in Christiana Rep. & ecclesia. Huc facit præclarum illud Augustini dictum Serm. 42. de Sanctis: Si quis obuium hominem sibi non salutarit, aue salutanti non reddiderit salutem, à viatore non habebitur homo, sed truncus, lapis, aut Mercurius, qui stans in via monstrat iter, & nihil loquitur. Anabaptistæ autē ad huiusce sui erroris defensionem citant illud quòd Christus Luc. 10. septuaginta discipulis dixit, In via neminem salutaueritis: quo nihil aliud significare voluit, quàm vt ne vllis alijs officijs atq; actionibus humanis, se à diuino suo munere auocari patiantur: aut si secundum literam illa verba sunt intelligenda, dicemus personale siue speciale fuisse illud præceptum, non generale. Augustinus in hunc locum, verbis hisce dicit exaggerationem significari festinationis: addit ibidem interpretationem subtilem, & allegoricam, Nos populo, inquit, dum prædicamus Euangelium, vobis vtique salutem dicimus: nulla quippe alia re, quàm Euangelio filij Dei potestis fieri salui. Proinde salutandi estis hoc genere saluti: at non in via, id est, obiter, vel obliquè: quòd illi faciunt, qui non ex animo prædicant veritatem, sed ad quæstum prædicant, ad honores, vel ad inuidiam, & odium alicui conflandum: non vt auditores Domino lucrifaciant, vt illi faciebant, de quibus Paulus Philippenses monuit: Nam qui viatorem salutant, non accedunt illum hac de causa, non ad eius domum proficiscuntur, vt bene illi precentur, sed obiter id faciunt, & in via (ἐν τῇ παρόδῳ) In eiusmodi fugang.

Quæ in salutationibus obseruanda

Detestanda hypocrisis in salutationibus.

Hypocrisis Anabaptistarū.

Salutationes vsitatæ viris sanctis, Angelis, Apostolis, & Christo.

Salutationes honestæ, piæ, vtiles atq; necessariæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cur Elisæus famulo præcepe-rit, ne aliquem in via salutaret.

Simile huic Christi præcepto est illud Elisæi (quod etiam obiici potest) 2. Reg. 4. ver. 29. Elisæus enim Gehazi famulo suo abituro inter alia mandat, ne quempiam in via saluet, nec saluantem ei cissim saluere iubeat. Videtur ergo Elisæus salutationes damnasse. Verùm hic mens Vatis magis, quàm verba spectanda. Nam et Kimbi scitè vereq; expressiè hoc in loco, non aliud sibi voluit, quàm vt festinaret, nec moras in via necteret: sed animus illius, & cogitatio vni tantum rei atq; negotio, cuius efficiendi causa mittebatur, esset intenta: nec respiceret cor eius ad aliud quippiam, vel in re vel in opere vel in sermone. Vel etiam hoc præceptum dicemus fuisse speciale pro tempore, alterumq; circumstantiarum ratione, propter quas salutationem illa differri aut suspendi oportuit, cum alia grauiora officia essent obeunda. At, aiunt, neminem posse alteri salutem dare, igitur salutationes esse superuacaneas. Respondeo, eodem argumento etiam deprecationes tolli, cum saluatio nihil aliud sit quàm votum seu precatio quædam: nam salutantes proximum nostrum, illi salutem nō quidem nos damus, sed à Deo, ceu vero salutis datore atq; auctore precamur. Superuacanea quoq; secundum hanc illorum argumentationem erit diligens illa & accurata benedictionis solennis præscriptio, qua Deus sacerdotes vti voluit, vti Num. 6. scriptum legimus. Salutatio tamen non videtur esse impendenda excommunicatis & hæreticis obstinatis, secundum illud Ioannis, Ijs non esse dicendum Aue. Hæc de salutationibus, quæ cum apud alias nationes, tum apud Romanos fuerunt vsitatissimæ. Magni enim honoris loco ducebatur salutatio, & inter præcipua officia memorabatur. De salutationibus matutinis clientum, quibus suos patronos honorabant, & aliorū ciuium, passim multa extant. Vnde salutantibus distribuebantur sportulæ, siue pecuniarū, siue cibariorū quotidianarum. Et proceres eius Reip. pro foribus ædificarunt vestibula, vbi consisterent & quodammodo stabularentur matutino tempore salutantes, priusquam per Admissionales in salutatorio admitterentur. Ab hac quasi consistitione, seu constabulatione, quidam spatia illa volunt Vestibula fuisse appellata, quæ à Græcis προπύλαια propylæa vocantur, Germ. Vorhof. Ouidius tamen in Fastis, Vestibulum à Vesta deduci existimat,

Salutationes non esse superuacaneas.

Vestibula vnde dicta.

Hinc quoq; Vestibulum dici reor, vnde precamur
Quam famur Vestam, quæ loca prima tenet.

Legimus tamen quosdam salutationis specie & simulatione per insidias fuisse occisos. Hoc postremò coronidis loco addam, quod Adrianus imperator senatores ad epulas suas adeuntes stans (cum reliqui imperatores sedentes) excipiebat, teste Ælio Spartiano, qui etiam, vt testis est Dion Cassius Nicæus in eius vita, monenti olim cuidam vt quiesceret, respondit, præpositos rerum oportere stantes mori. Nec illud quoq; fuerit silentio prætereundum, quod Sigismundus Baro in suis Commentar. de Moscouitarum cæremonijs in ingressu in alterius domum adhiberi solitus literis memoriæque prodidit. In singulis ædibus & domicilijs imagines habent sanctorum pictas aut fusas in honorificentiore loco positas. Cum itaq; quis alium accedit, domum ingressus, caput statim aperit, ac vbi sit illa imago circumspicit: qua visa ter se crucis signo munit, caputq; inclinans inquit: Domine miserere: deinde salutat hospitem his verbis: Deus det sanitatem. Mos porrectis manibus deosculandi se mutuò, capitaq; inclinant. Deinde alter alterum intuetur, vter nimirum se magis inclinatur atq; demitteret: atq; ita ter, quaterq; alternatim caput inclinantes, honoremq; sibi inuicem exhibentes quodammodo concertant.

Porrò post mutuas illas conuiuatoris atq; conuiuarum salutationes, mutua plærunq; eorundem sequuntur colloquia, antequam mensæ accumbatur. Conuiuator dabit operam, vt horis illis, quæ conuiuæ adesse iussi sunt, omnia cocta sint atq; parata, ne conuiuis diuturna mora atque cunctatio molesta sit & odiosa. Quod si autem nondum cibis coctis necessariò illis aliquantisper fuerit expectandum, blandis sermonibus atq; excusationibus illos demulcere conabitur. Huc quoq; pertinet Athenæi præceptum lib. 4. δεῖ δὲ καὶ τὸν ἥρω τὸν εἰς ἀλλοτρίαν οἰκίαν ἐρχόμενον δεῖ δ' εἶπον μὴ παραπλησίως τοῖς ἀθύροις δεῖ τὸ συμπόσιον χωρεῖν, ἀλλά τι δ' εἶναι πρότερον τοῦ φιλοσταμεῖν, καὶ καταπαύσαι τὴν οἰκίαν. Hoc est, oportet eum qui in primis in alienam domum ingreditur, non ita accedere ad conuiuium, vt ventrem statim expleat, sed aliquid prius videndi studio tribuere, domumq; ipsam contemplari. Hoc docet exemplis nonnullis ex Homero & Aristophane petitis: Vt Od. δ.

Intrauere domum diuinam, ipsiq; videntes
Mirati sunt spectantes: sacri atria regis

Nam qualis splendor Solis, Lunæque nitentis
Fulgebat clari Menelai tecta per alta.

Addidem docendum Aristophanis quoq; testimonio vtitur. Sic apud Plutarchum in eius Symposio Thales Periandri domum ingressus, palæstras spectauit, & lucum ad mare probè exornatum, non quòd eorum quicquam admiraretur, sed ne contemnere Periandrum, eiusue magnificentiam despicere videretur. Huc quoque facit illud Aristophanis in Comœdia Σφῆκες: vbi inter alia conuiualia præcepta, hoc quoque traditur. Ἔπειτ' (postquàm accubueris, antequàm cibi inferantur) λεκτέον τῷ χαλκοκράτων, ὀρόφῳ θέασαι, κρέκα δ' ἀνίπτῳ ποδί. *Scholiast. Quoniam illi, qui in conuiuijs accubuerunt, antequàm cibaria inferuntur, laudant domus vasa, atque supellectilem, domum, & ea quæ sunt in aula. Verùm quemadmodum domus conuiuatoris colluuiari, & cùm ipsa domus, tùm si qua sunt illa laude digna, laudari possunt, ac debent: ita quoque summa est adhibenda cautio, ne quis curiosè nimis singulas domus partes, culinam præsertim, inspiciat ac perscrutetur, id quòd valdè odiosum est, ac inciuile: ac is præsertim, qui culinam ingreditur, aut nimis curiosis oculis introspicit, id vel malitia quadam, ac calumniandi studio, vel etiam delitiarum, cupediarumque amore facere videtur. Atque idcirco qui id faciunt, huiusmodi quodam apud Germanos prouerbio perstringuntur, büb/ oder mit dem hund auß der kuchy / hoc est, pueri, atque canes è culina exeunto. Quo dicto vel pueris, vel etiam canibus gulosis atque molestis importuni huiusmodi hoomines comparantur. Huc quoque referendum est illud omuli cuiusdam dictum ad Antoninum Pium Imperatorem Romanum, Cùm in alienam domum veneris, & mutus, & surdus esto, testis Iulius Capitolinus.*

DE MANVVM PEDVMQVE ABLVTIONIBVS SACRIS ATQVE PROPHANIS ANte epulas remq; diuinam vsitatis.

CAPVT XXXIII.

De manuum, pedumq; lotione.

NVNC vt reliqua, quæ cibi potusq; sumptionem antecedere solent, ordine persequar, inter illa manuum quoque, atque etiam pedum ablutio meritò est recensenda, quæ, vt hodie, ita olim quoque apud omnes ferè gentes ante cœnam, & quidem antequam mensæ accumberetur, vsitatissima fuit. Vnde apud Plaut. Al. Lauisti. Am. Quid posteaquam lauisti? Al. Accubuisti. Lambinus: Priusquam mensæ accumberent, lauabant veteres maximè peregrè venientes. Dictum est supra de balneis, ac totius corporis ablatione, nunc de pedum tantum, manuumque lotione dicendum, qua veteres cùm aliàs, tùm verò atque in primis ante epulas atque sacrificia, partim sanitatis, partim munditiei, partim religionis, partim denique superstitionis causa vsi fuerunt, id quòd exemplorum appositione facilè patebit. Ac primò quidem omnium apud Iudæos antiquissimus huiusmodi pedum, manuumq; lotionem ante cœnam fuisse vsitatam, ex sacris literis satis constat.

Pedum lotio.

Quò ad lotionem pedum, illa Iudæis, & Orientalibus omnibus in communi vsu fuit. Hoc autem officij genus apud Hebræos hospitibus atque peregrinis potissimùm exhibebatur, ita vt antequam illis cibus daretur, illorum prius pedes, itineris labore lassi, calidi atque puluerulenti abluerentur, refrigerarentur atque reficerentur, id quòd apud nos quoque post cœnam, antequàm cubitum eatur, fieri consuevit. Sic. Iudicum cap. 9. vers. 21. primò pedes suos lauisse, deinde comedisse atque bibisse dicuntur. Similiter Iosephi fratribus familiæ illius præfectus aquam dedisse scribitur, qua abluerunt pedes suos ante epulas, Genes. 43. Sic Patriarchas aliquoties legimus hospitum, quos exceperunt, pedes prius abluisse, ac deinceps illis cibum præbuisse, Genes. 18. & 19. Christo quoque idem officium nonnunquam exhibitum fuisse legimus. Sic enim mulier illa peccatrix Lucæ septimo, Christi in Simonis Pharisæi ædibus accumbentis, epulantisque pedes sacrosanctos lachrymis suis irrigauit, capillis absterfit, ore osculata est, vnguento denique odorato perfudit atque inunxit: & idcirco Pharisæo illi, à quo ad conuiuium fuerat inuitatus, exprobrauit, quòd sibi intranti

Universidad de Deusto
Biblioteca

in domum eius, ὑδωρ δοὺς τοῖς πόδας οὐκ ἔδωκε, aquam pedibus suis non dederit. Ex quo loco satis manifestè constat, hoc officij genus hospitibus atque conuiuis simul atque domum fuerunt ingressi, exhibitum fuisse. Huius porrò mulierculæ deuotio, vt scitè admodum Cyprianus loquitur in libro de Ablutione pedum, vsa est capillis pro linteo: oculis pro catino: lachrymis pro baptismate tetigit, lauit, & vnxit vnguento. Mactata intrinsecus anima, proprium in sancta sanguinem intulit, jugula suum præbuere mysterium, cor contritum erupit in lachrymas, fides lauit, charitas vnxit. Hæc multa in conspectu tuo congerens holocausta, de fonte cordis fletus hausit, quos protulit, de pœnitentiæ pixide vnguenta, quæ obtulit, caputq; pro suppedaneo strauit, crinibus circumfusis pedes sacros inuolui, & terfit. Nihil sibi de se retinens, totam se tibi donauit: & tu affectum potius, quàm factum attendens: vngebas vngentem, abluebas lauantem, tergebas intrinsecus penetrantem. Paulus quoque exigebat à probatis viduis, vt sanctorum pedes abluissent. Humanissimæ consuetudinis apud Christianos primitiuæ Ecclesiæ illustre sanè laudabileque exemplum extat apud Sozomenum lib. 1. cap. 11. Tempore Quadragesimæ quidam ex itinere ad Spiridionem diuertit, quem cùm ille valdè fessum videret, Age, inquit, filia, lauato hospiti pedes, & quòd comedas cæpone (en hîc quoque pedum lotio cibi sumptionem præcedit) Cùm verò filia respondet, nec farinam seu polentam esse, & veniam petisset, mandauit filiæ, vt carnes suillas, quas domi salitas habebat, coqueret: quibus coctis, hospitem fecit secum accumbere, deque appositis carnibus ipse cæpit comedere, hortans hospitem, vt idem faceret. Id cùm ille facere recusasset, dicens se Christianum esse: Hanc, inquit, ob causam, eò minus recusare debes, Verbum enim Dei pronunciat, Mundis omnia esse munda. En egregium boni, hospitalisque patrisfamilias exemplum, qui ipsam filiam suam (sic apud Homerum filiæ regum hospites in balneis lauant) hospiti pedes lauare, eiq; carnes coquere, atque apponere iussit. 2. Sam. 11. versu 8. quod Dauid Vriæ dicit, Descende in domũ tuã, & laua pedes tuos, videtur Synecdochicôs, antecedens pro sequente poni, siue patrisfamilias, siue parentis. Quoniam autem olim ad hanc rem vrebantur ministrorum, & seruorum opera, idcirco lauare pedes aliquando significat sordidissima, & ignobilissima quæque munera obire. Sic enim Abigail post mortem Nabalis, facietenus sese in terram incuruans, respondet Dauidi, ipsam in vxorem ambienti, 1. Sam. 25. Ecce ancilla sit tua famula, vt lauet pedes seruorum domini sui: tametsi Rimbi putat, eam his verbis significare nuptias cum aliquo ex famulis Dauidis, quòd vxores sponsi lauare illis temporibus maritis suis lauare pedes. Sic Christus, vt perfectum suæ humilitatis exemplum ederet, quod discipuli imitarentur, eò sese abiecit, atque demisit, vt illorum pedes lauaret, deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. De hac lauatione pedum multa præclarè, & diuinitus disserit Augustinus Tractatu 56. & 57. in Ioannem, cuius inter alia hæc sunt verba consolationis plenissima: Humani, inquit, affectus, sine quibus in hac mortalitate non viuitur, quasi pedes sunt, vbi ex humanis rebus afficimur, & sic afficimur, vt si dixerimus, Quia peccatum non habemus, nos ipsos decipiamus, & veritas in nobis non sit. Quotidie igitur pedes lauat nobis, qui interpellat pro nobis, & quotidie nos recte pedes habere, vt pedes lauemus, id est, vias spiritalium gressuum dirigamus, in ipsa oratione Dominica confitemur, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et Tract. 57. Baptismo quidem totus homo abluitur, sed dum iste posteà viuit in sæculo, humanis infectus terram, velut pedibus calcans, ipsa scilicet vitæ huius conuersatione contrahit, vnde iterum lauetur. Dimitte nobis debita nostra. Ac sic etiam inde mundatur ab eo, qui pedes lauit discipulis suis, nec desinit interpellare pro nobis. Huc quoque facit egregia illa Cypriani precatio, in Tractatu de Ablutione pedum sub finem, digna quæ semper in mente, atque ore nostro versetur, Clementissime magister, inquit, quoties ego doctrinæ tuæ transgressus sum regulas, quoties edicta tua, Domine sancte, contempsi: & cùm diceres mihi, Reuertere, non sum reuersus: cùm minareris, non timui: cùm bonus esses, & lenis, exasperans fui, vltra septuagies septies in cœlum, & coràm te peccans, quot sordes abluet? quis abradet stercora conglobata? Quicquid dicat Petrus, necesse est, vt pedes nos abluas, neque enim lauare nos possumus, sed in omnibus, quæ agimus, indulgentiæ tuæ lauacro indigemus. Ad mensæ tuæ participationem Iudas proditor est admissus, sed ab hoc lauacro salutari exclusus: lauari in fine non potuit, quia apostolatus sui honorem detestabili cupiditate fœdauit. Quia verò apud te fons vitæ est, & miserationum quæ à sæculo sunt profunditas infinita, quos abluisti baptismo, quos lauisti sanguine tuo, quos semper lauas quotidiana peccata donando, transfer à paludibus sæculi huius, & luto vitæ præsentis ad purgatissimum gloriæ tuæ regnum, vbi nec scabies vlla, nec lippitudo, vbi nemo fluxum sanguinis patiens, nemo immundus, vbi nullo amplius opus est lauacro, configurato corpori claritatis tuæ corpore nostro, secundum promissa tua, necesse est vt impleas, & qui incepisti in nobis opus bonum, perficias, solidesq; per te Christum Dominum nostrum. Ad hunc porrò morem abluendi hospitum pedes, Paulus quoque alludit 1. ad Timotheum 5. capite, de viduæ in Diaconissam eligenda verba faciens, si lauit pedes sanctorum, quo & hospitalitatem & humilitatem eius notat. Hoc enim magnam animi demissionem arguit, cum vilissima & sordidissima hominis pars ferè sint pedes, quos qui ita contrectare, & curare non grauabitur, certè nec vilia quælibet alia munera & ministeria, quæ pauperibus ægrotantibus impendi necesse est, obire nunquam recusabit. Egregium quoque pœnitentis humilisque animi exemplum edidit mulier illa in Euangelio, quæ Christi pedes suis lachrymis lauit, suisque capillis, quibus mulieres valdè superbiunt, extersit. Psalm. 60. v. 10. Moabum, hoc est, populum Moabiticum Deus per contemptum appellat ollam, vel peluim lotionis suæ, & super Edom dicit, se proiecturum calceamentum suum, hoc est, Moabitæ mihi seruiliter subiecti eruut, veluti lebes, & peluis, in qua pedes lauare soleo, quæ Festo pelluuium dicitur, & peluis, Græcè ποδονιπτηρ, & νιπτηρ Ioannis 13. & ποδανιπτηρ Clementi Alex. Herodotus lib. 2. literis memoriæq; prodidit, Amasim regem Ægyptiorum peluim habuisse auream, in qua tàm ipse, quam omnes semper conuiuæ pedes abluere, atque etiam in illam euomere, atque emingere consueuerunt. Hanc rex ille tandem confregit, ex eaque Dæmonis statuam fecit, & in celeberrimo vrbis loco statuit. Hæc de pedum ablutione.

Spiridonis filia lauit hospitum pedes.

Cœnis suillæ ejus.

Lauare pedes pro sordido ministerio.

Christi exemplum.

NOTA.

Pelluuium pro idolo cultum.

Nunc de manuum lauatione dicamus, quæ, vt hodie, ita antiquitus apud Iudæos ante epulas, atque sacrificia vsitatissima extitit. Scribæ & Pharisæi, vt Matthæi 15. scriptum est, Christum interrogantes, aiunt, Cur discipuli tui transgrediuntur traditionem maiorum? non enim manus suas lauantur, quando panem (hoc est, cibum) comedunt. Idem testatur Marcus 7. cap. Pharisæi, inquit, & Scribarum nonnulli qui Hierosolymis venerant, cùm vidissent quosdam ex discipulis Christi, κοιναῖς χερσὶν, τουτ' ἔστιν, ἀνίπτοις, communibus seu pollutis, hoc est, illotis manibus, panes comedere, illos gratiuter reprehenderunt. Nota hic, commune vocari id, quod est prophanum, impurum, & immundum: qua significatione idem vocabulum etiam Actorum 10. ad Romanos 14. & Hebræos 10. accipitur, vt etiam vernacula nostra lingua, Gemein / ist vnrein / hoc est, commune est immundum. Hinc κοινῶν, hoc est, communicare, Matthæi 15. Actorum 21. & 10. inquinare, & polluere, significat. Sunt etiam, qui nomen Latinum cœnum, à communi ductum putant. Addit Marcus Euangelista: Pharisæi enim, omnesque Iudæi, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι. Theophilact. illud πυγμῇ interpretatur, ἄχρι τοῦ ἀγκῶνος. πυγμὴν δὲ λέγονται, τὸ ὀπίσω τοῦ ἀγκῶνος, & ἄχρι καὶ τῶν ἄκρων δακτύλων, hoc est, à cubito, ad digitos vsque extremos. Huiusmodi videri queat illa Turcarum lotio, quæ Abdar dicitur, alij Aptam vocant, quinq; sensuum organis perneccessaria: qua manus, & brachia ad cubitos vsque abluunt: debinc os, nares, & totam faciem ad aures vsque, &c. vt testis est Cuspinianus. Ideo (inquit Camerarius in hunc locum) sicut opinor, quòd Græci, illud spacium inter mensurarum nomina ponentes, πυγόνα appellarint. Addit idem, πυγμὴ quod crebrò interpretati sunt, videtur à pugilum iteratis pugnis translatum esse, qui sunt πύκται, & πυγμάχοι, & πυγμὴ illa est pugna. πυγμὴ igitur iterum, atque iterum, neque causa esse videtur, cur alia scriptura exquiratur. Beza, Quasi pugillatim, inquit, dicat, vt, translatione à pugilibus sumpta, summum lauandi studium, ac veluti certamen. Idem, sicut ἀπὸ τρίτης τρίτις casus οἰγῇ aduerbialiter accipitur, sic etiam πυγμὴ deriuari put à πυγμὴ, quòd non modò decuratam cubiti mensuram: sed ipsam quoque pugillationem, hoc est, pugilum certamen significat. Syriaca versio habet, nisi רבטילאית Dabbe thilaith, diligenter lauerint manus, &c. Addit Marcus, Tenentes maiorum traditionem: & à foro venientes, hoc est, à negotijs forensibus, ne cibum quidem capiunt Pharisæi, & omnes Iudæi, nisi prius βαπτίσωνται, id est, se in aquas demerserint, id est, abluerint, sicuti poculorum quoque, ac sextariorum, & æra-

De manuum lauatione Iudæis vsitata manuum lauatio ante epulas & sacrificia. Pharisæorum manus lauandi consuetudo. Cõmune quid significet.

Cœnum vnde dictum. πυγμὴ.

Turcarum lotio.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Baptisterium.

Βαπτίζειν proprie quid.

Pharisæi à Christo reprehenduntur.

Plutarchi sententia elegans

Iudæorum consuetudo superstitiosa.

Sacerdotum apud Iudæos mos abluendi manus ante sacrificium, lege diuina institutus, & cur.

Non solum ante sacrificia atque epulas, sed etiam alias Iudæi manus abluebant.

mentorum, & lectorum ablutiones ijsdem vsitatissimæ fuerunt. Hic βαπτίζεσθαι plus est, quàm χερνίπτειν, quod illud videtur de corpore vniuerso, vnde Baptisterium, de quo supra: sed de manibus duntaxat intelligendum. Neque verò βαπτίζειν significat lauare, nisi à consequente. Nam proprie significat tingendi causa immergere. Huc quoque pertinent sex illæ hydriæ lapideæ, quæ dicuntur positæ esse κατὰ τον καθαρισμὸν, id est, ad purgationem, seu lustrationem Iudæorum. Ioan. 2. Ex his ergo constat Iudæos, & in primis Pharisæos accurata manuum ablutione ante cibi sumptionem vsos fuisse, non modò sanitatis, munditiei, ac ciuilitatis cuiusdam causa, sed etiam religionis ergò, ita vt illam sine scelere prætermitti minimè posse existimarent. Persuadebant namq; sibi stulti illi homines, se externis huiusmodi lotionibus verè, & coram Deo à peccatis mundari, & idcirco externæ potius corporis ablutioni, quàm internæ animi munditiei, atque puritati studebant: neglectis Dei præceptis, quæ maximi erant momenti, atque ponderis, externas huiusmodi maiorum suorum traditiones, atq; præcepta mordicus tenebant, diligentissimeq; obseruabant. Quo semel nomine à Christo, discipulos suos excusante, grauissimè reprehenduntur, quemadmodum Euangelista in sequentibus docent. Idem testatur Lucas cap. 11. Nam cùm Christus à Pharisæo quodam ad prandium siue conuiuium (ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ) vocatus esset, Christus domum ingressus, ἀνέπεσε, accubuit. Id cùm vidisset Pharisæus, valdè admiratus est, quòd Christus non prius ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου, id est, ablutus fuisset ante prandium (hinc quoque colligi potest, prandia Iudæis fuisse vsitata) Christus itaque hac occasione Pharisæorum hypocrisin grauissimè reprehendit, dum eos dixit exteriorem poculi, patinæq; partem purgare, cùm intus pleni sint rapina, & sceleribus. Hoc simili ducto à re præsenti, vasis nimirum epularibus, docet, non corpus tantùm, sed etiam, & quidem multò magis, animum à vitiorum sordibus esse repurgandum. Huc quoque facit festa & elegans illa Plutarchi sententia Sympos. lib. 1. Probl. 2. πολὺ μᾶλλον θεραπεύειν τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα πηλοῦ καὶ κονιορτοῦ ἐμφορᾶς τοῖς ποδὶ ὧν ἐλαχίστας πόνον ἀλλήλοις συμφέρεσθαι, id est, Multò magis oportet ex animo eluere, quàm cœnum à pedibus detergere, vt in conuiuio possimus facilè, & commodè cum alijs versari. Obseruandum porrò, hodie quoque à Iudæis eundem morem superstitiosè obseruari, tenentur enim lauare ante, & post cibum, ante gratiarum actionem: vnde dicunt vulgò, aquam priores oderunt carnem porcinam: at aquæ posteriores interfecerunt hominem. Huiusmodi vsitata dicendi formula ex historijs siue fabellis quibusdam nata est. Fertur enim quendã venisse in forum abhospicium, qui cùm manus, antequàm mensa assideret, non lauisset, hospes cum illum putaret non esse Iudæum, illi carnem porcinam apposuit. Deinde ferunt etiam alium quendam, eò quòd post cibum non lauisset manus, & vultum, remansisse de pisce, nescio quid, in barba, atque ita in forum abisse: At quendam cum eum vidisset, adijsse vxorem, dixisseq;, Maritus tuus dixit, te aureos nummos tot debere mihi dare, quibus datis, abijt. At paulò post cùm maritus domum redisset, vxor illi hæc narrasset, maritus iratus vxorem interfecit, quòd periculum, vt posthac cuiuis cibum tenenti etiam Lauare manum ante cibum, liberum est cuiuis hoc facere, aut non: at post cibum tenentibus hoc facere. Præterea sacerdotum olim apud Iudæos mos fuit manus abluendi ante sacrificium, lege diuina institutus: & populus quoque varijs ablutionibus vtebatur antequàm ad talem rem diuinam accederet. Quæ quidem lotiones erant institutæ, non quòd per se mundarent, vel delerent, ac remouerent peccata: (qua tamen prauæ opinione multorum animi erant imbuti) sed partim, vt commonefierent hac actione ad rem, cultumque diuinum non esse accedendum illotis manibus, hoc est, mentibus, atque conscientia polluta: sed prius vera pœnitentia animorum sordes deponendas, puritatique, & innocentiæ studendum esse: partim quòd erant typi atque figuræ sanguinis Christi, quo verè ab omni peccatorum cœno emundamur. Nec verò ante sacrificia tantùm, atque epulas verumetiam aliàs, quando contestari volebant se alicuius innoxios esse sceleris, neque impurè in facinoribus immiscuisse, assensúmue præbuisse, in multitudinis conspectu manus abluebant, vt scilicet ex illa manuum munditia, animi puritatem indicarent: non secus, atq; Romani olim candidati magistratuum, vestis candore suam innocentiam, & animum alienum à sanguine, & crudelitate, candidum, & ingenuum (cuiusmodi sane in magistratu requiritur) propalàm venditabant. Hinc Deutero. cap. 21. præscripsit Deus cæremoniam, qua senatores ciuitatem lotione manuum testarentur, se innoxios esse à cæde reperti in vicinia cadaueris. Sic Pilatus, Matth. 27. suæ innocentiæ protestandæ gratia, vt qui in Christi innocentis cædem non consentiat, sed tantum Iudæorum importunitate coactus, illum ad supplicium dedere cogatur, manus suas impuris atque sanguinolentas coram toto populo lauat. Verùm hæc manuum Pilati ablutio, ipsius potius Christi innocentiæ locuples testis extitit: qui quidem non propter suam, sed alienam potius culpam diros illos cruciatus, mortemque pertulit, qua verè immanes ac impuræ nostræ manus, mentesque fuerunt expiatæ. Ad huiusmodi autem legales manuum ablutiones Dauid alludit Psalm. 26. cum inquit: Lauabo manus meas in innocentia, & circumdabo altare tuum, hoc est, studebo puritati vitæ, & innocentiæ, cuius signum erat externa illa manuum ablutio. Huic opponuntur impiorum manus atque dexteræ mali consilij, munerumque plenæ, de quibus mox in eodem Psalmo sequitur. Sic Psal. 73. vers. 13. per hypotyposin impiæ & prophanæ multitudinis cogitationes exprimens: certè frustrà, inquit, mundaui cor meum, & laui in innocentia manus meas, hoc est, frustrà studui innocentiæ, integritati, & honestati, vbi similiter allusio sit ad antiquas illas, & cæremoniales manuum ablutiones.

Huiusmodi porrò manuum, aliarumque corporis partium, nec non vestium ablutionibus Ethnicos quoque ante impura sua sacra summa cum superstitione vsos fuisse legimus. Theophrastus in libro Characterum δεισιδαιμονία δὴ δεῖλια πρὸς δαιμόνιον, ὁ δεισιδαίμων δὴ ὁ τοιόσδε ῥαντίζεσθαι τε χύτρας, καὶ περιστερὰν ὑφ' ἱερᾶ δρυὸς ἐκ τοῦ ὄρους λαβὼν ἔτι τὴν ἡμέραν περιπατεῖν. Paulò post: καὶ δὴ ταῖς τελεταῖς κεφαλὴν λούσασθαι, καὶ τυχὸν τὴν οἰκίαν καθαρεῖν, καὶ δὶ ὅλης ἡμέρας μύσασθαι. Hæc verba Franciscus Robortellus sub finem libelli de Elegia, profert ex vetustissimo libro manuscripto, quem se habere dicit. Sic apud Virgilium Æneas nefas esse dicit, se attrectare sacra, quandoquidem tum primùm ex bello tanto, ac recenti cæde venerit, donec se flumine abluerit. Idem testatur receptum fuisse veteribus Sophoclis interpres super Aiacem. Macrobius lib. 3. Satur. cap. 1. Constat, inquit, Dijs superis sacra facturum corporis ablutione purgari: cùm verò inferis litandum est, satis actum videtur, si aspersio sola contingit. De sacris igitur superorum ait Æneas, cùm se violatum nosset multa cæde pollutum,

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates,
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Plura exempla vide de purificatione, ad sacra superorum pertinente deorum, ibidem. At Dido cùm sacra dijs inferis instituit, ait Æneid. 4.

Annam chara mihi nutrix hîc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.
Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Et alibi, Nec non cum Misenum sepulturæ mandari refert, Æneid. 6.

Idem ter socios pura circumtulit vnda.
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ.

Circumtulit aquæ hîc idem est, quod aqua purgauit. Circumferre enim pro lustrare, verbum est antiquum, & pontificale, vt notat Seruius ad hunc versum. Sic Plau. in Amph. Quæso quin tu istanc ubes pro cerrita (tanquã insanam, & à Cerere irata vexatam) circumferri, hoc est, lustrari & purgari: propterea quod qui lustrant, eũ quem lustrant, sæpe aliquid circũferentes, circumeunt, vnde & lustrare circuire est. Inde & περιαγίζειν apud Græcos, & περικαθαίρειν, & περιάγειν, id est, circumpurgare, circumlustrare, quod res certæ certaq; februa siue purgamina circumferebantur ei, qui expiabatur. Et περιμάκτης, περιμάκτειον, περικαθάρτης, qui lustrat. Sed & περιαρχὴ dicebatur, qui domum aut concionem vrbemq; lustrabat, in quo nomine inest & circuitus quædam & ambitus significatio. De hac aquæ aspergine, & aspergello partim è rore marino, partim ex oliua fœlici, partim è lauro confici solita, & in genere de veterum lustrationibus, vide Turneb. Aduers. lib. 13. cap. 21. Sed & cum facit Æneam apud inferos ramum Proserpinæ consecraturum, ita refert Æneid. 6.

Occupat Æneas aditum, corpusq; recenti
Spargit aqua.

Eadem de re sic Festus. Itaque funus prosecuti, ignem supergrediebantur aqua aspersi, quod pur-

Ethnicorum consuetudo.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ethnicis vsitatæ fuerunt aspergines aquæ lustralis.

gationis genus appellabant suffitionem. Præterea Ethnicis fuisse in vsu aspergines aquæ lustralis, historia Ecclesiastica testatur, in qua sic de Valentiniano scribitur: Cùm nondum esset Imperator, & comitaretur Iulianum Apostatam, venisseté ad Fanum, ibi ædituus aqua sua illum aspersit. Ille indignatus, ei colapbum impegit, dixitéque, Cur meam purpuram aqua tua contaminasti? Theodoretus, Ἐκατὸν δὲ ἦν ἐν τῷ θυρῶνι εἰς ἡκείαν νεωκόροι, φεῤῥάντηρίοις τὸν εἰσιόντας περιχαθαίροντες ἐκέκιζον. Ab vtraque ianuæ parte steterunt æditui, qui vasis plenis aqua lustrali ingredientes prius lustrabant, vt sibi persuadebant. Sozomenus: ἐπεὶ δὲ ἔμελλον τοῦ βασιλέως τὸν ναὸν τὸν ὑδρὸν, ἀλλά τινας ἁγιβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ ἑλληνικῷ φεῤῥάντρια τοὺς εἰσιόντας, id est, Cùm autem iam superaturi essent templi limen, sacerdos quidam ramos madefactos manibus tenens, ingredientes more Ethnico aspergebat. Aspergillum ex lauro potius fieri solitum, ex illo Iuuenalis patet:

— Lustrari si qua darentur,
Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus,

Id est, aqua persusa, & madens ad aspergendum & purgandum. Eiusdem moris testis quoque est auctor libri de morbo sacro, qui Hippocrati vulgò ascribitur, cum tamen Galenus ex Hippocratis familia eximendum dixerit. Eius verba Latinitate donata hæc sunt. Deus itaque, inquit, est qui maxima, & sceleratissima peccata purgat & purificat, & liberatio nostra existit: ipsiq; templum ac delubrorum nostrorum dies designamus: vt nullus, qui non purus sit, eos templum ac delubrorum nostrorum dies designamus: vt nullus, qui non purus sit, eos transcendat. Et ingressi respergimur, non veluti qui inquinemur, sed, si quod etiam prius peccatum habemus, purificemur. Cicero libro 1. de Legibus docet, Aspersione aquæ labem corpoream tolli, & castimoniam corporis præstari. Vide & Augustinum libro 21. de Ciuitate Dei. Apuleius libro 9. Metamorph. septimáq; discussa pigni quiete, alacer exurgo, meq; protinus purificandi studio, marino lauacro transfero: septiesq; submerso fluctibus capite, quòd eum numerum præcipuè religionis aptissimum, diuinorum ille Pythagoras prodidit. Septies submerso capite. Ex superstitione priscorum, qui aqua fluuiali quasi purgatoria immergebant capita, iuxtà illud Pers.

Tyberino ingurgite mergis
Mane caput bis terq;, & nocturnum flumine purgas.

Iuuenalis quoque similiter,

Ter matutino Tyberi mergetur, & ipsis
Vorticibus timidum caput abluet.

Septenarius numerus in omnibus rebus potentissimus.

*Cùm septenarius numerus sit in rebus omnibus, & potissimùm in religionibus potentissimus, scitissimè dixit, se septies caput fluctibus immersisse. Consimiliter libro quarto Regum. Helisæus Prophetæ inquit leproso: Vade, & laua te septies in Iordane, & recipiet sanitatem caro tua, & mundaberis. Item paulò post: Lauit, inquit, septies in Iordane, iuxta sermonem Prophetæ, & mundatus est. Septenario numero (vt auctor est D. Augustinus in Epistolis) vniuersitatis figuratio sæpè figuratur: qui etiam ipsi Ecclesiæ tribuitur, quod est instar vniuersitatis. Clemens Alexandrinus libro 4. Stromat. Baptismatis imaginem à Mose Poëtis traditam fuisse dicit: vnde Homerus Penelopen dicit: ὑδρηναέμην καθαρῷ χροΐ μᾶτ' ἐχησιν, ἤρχεθαι δὲ πλὼ δ' ἐχέων hausta aqua mundas gestantem in corpore vestes, venisse ad preces: & Telemachum ablutum manus pelago Mineruæ vota fecisse. Hunc quoque Iudæorum morem esse tradit, vt sæpe in ipso lecto tingerentur. Ac omnino de Christianorum, opinor, sui temporis moribus, verba faciens, quis, λελουδρῦς φασὶ δεῖν δὴ τὰς ἱεροποιὰς, καὶ τὰς ἀγὰς ἱέναι καθαρὰς, καὶ λαμπρὰς, hoc est, Dicunt nos ablutos ad sacrificia & preces accedere mundos, & splendidos: & hoc quidem fortè signi symboliæ gratia. Sed addit rectè à quodam dictũ esse, ἰδοὶ μὴ λυτρὸς, ἀλλὰ νόῳ καθαρὸς, hoc est, Esto non lauacro mundus, sed animo. Subiungit deinceps sententias quasdam, quæ sunt illa, notatu dignissimas: ἱκανὴ δὲ οἶμαι ἀνθρώπῳ καθαρσις μετάνοια ἀκεῖθέ, καὶ ἀληθὴς φωνὴ, hoc est, Sufficiens, mea quidem sententia, hominis est purgatio, perfecta, firma, stabilisque resipiscentia. De labris atque vasis, cùm Iudæorum, tùm Romanorum, quæ ante templa posita aquas lustrales continebant, quibus sacerdotes atque populus ad sacra accessuri prius se aspergebant, vide Gulielmi Choulij librum Gallicum de Antiqua Romanorum religione. Athenæus libro nono: χέρνιψ, inquit, ὦ ὕδωρ εἰς ὃ ἀπέβαπτον δυλὸν ἐκ τῦ βωμῦ λαμβάνοντες, ἵφ' ὧ τοῦ θυτέων ἐπιτέλει, καὶ τύτῳ περιραίνοντες τὰς παρόντας ἁγνίζον: hoc est, aqua erat, in qua torrem ex ara, in qua sacrificia peragebant, capientes tingebant: qua quidem aqua circumstantes conspergebant, atque purgabant. Hinc satis constat, aquam Christianorum benedictam, vt vulgò appellatur, siue lustralem, ex antiquis illis Iudæorum, atque gentilium cæremonijs promanasse: cuius tamen Polyd. Virgil. Alexandrum eius nominis primum Romanorum Pontificem auctorem facit, quem scribit instituisse, vt huiusmodi lustralis aqua sacraretur, & ad dæmonas effugandos, in templo, domiq; seruaretur. Turcæ quoque huismodi aquis lustralibus vtuntur, & quidem maximam illis vim tribuunt. Præparant se Turci ad orationem lotione, quæ apud eos triplex est, de quibus multa in illorum Alcorano legere licet.

Aquæ benedictæ origo.

Lib. 5. cap. 2.

Aquæ lustralis vsus apud Turcas.

Porrò vt apud Iudæos, ita apud Græcos quoque moris fuisse, vt ante epulas manus lauarent, passim ex scriptorum veterum monumentis satis constat. Apud Homerum quidem semper ferè ante epulas ablutionis manuum fit mentio. Vt Ιλ.

Græci quoque ante epulas manus lauarũt

ἦρα καὶ ἀμφίπολιν ταμίαν ὦτρυν' ὁ γεραιὸς,
Χέρνιβον ὕδωρ ἐπιχεῦαι ἀκήρατον, ἠδ' ἅ πυρίεσθαι
Χερνιβον ἀμφίπολις φορέουσ' ἀμφὶ χέρνιβα ἔκτα.
Sic fatur, seruamq; senex capere imperat vndam
Inq; manus liquidam diffundere, constitit illa
In manibus, peluimq; tenens, gutturnium & ipsum. Et Οδ. Α.
Χερνιβα δ' ἀμφίπολος φορέουσ' ἐπέχευε φίρυσα
Καλῇ χρυσείῃ ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος
Νίψασθαι. —

Athenæus lib. 1. cap. 12. obseruatione dignum esse dicit, quòd Homerus Vlyssem manus lauantem facit priusquam cibum capiat, quòd in Iliade facientes nunquam reperiuntur: rationem addit: nam in Odyssea vita est otiosorum, & delicatè in pace viuentium: vnde illi corpora curant, balneis, lauacrisq; indulgent, talis, ac pila ludunt. Hæc ille. Idem tradit Eustath. Οδ. Α fol. 34.

In manuum ablutione consideranda. Personæ.

In hac porrò manuum ablutione vt Iudæi, ita Græcis quoque, atque Romanis, alijsq; vsitata, hæc videntur consyderanda. Primò, personæ per quas illa fit. Apud Homerum cùm ancillarum, tùm ex supra commemoratis testimonijs liquet, tùm præconum id fuit ministerium, secundùm illud Οδ. Α.

Τοῖσι δὲ κήρυκες μὲν ὕδωρ ἅλι χεῖρας ἔχυδον,
Σῖτον δὲ Δμῶαι παρενήνοθεν ἐν κανέοισιν.
Inq; manus lympham præcones fundere primùm
Ast seruæ panem vimeis gessere canistris.

Fuit omnino hoc apud Græcos & Romanos seruorum officium, secundùm illud Virgil.

Dant famuli manibus lymphas, cereremq; canistris
Expediunt, tonsisq; ferunt mantilia villis.

Sic Elisæus, Eliæ prophetæ discipulus atque minister describitur ab hoc ministerio 2. Regum tertio, versu vndecimo. Nam quidam ex famulis Ioram regis inquit: Est hic Elisæus filius Saphati, qui fundebat aquam super manus Eliæ, id est, illius minister, nam synechdoch. pars pro toto accipitur. Iudæi fabulantur pro suo more, in monte Carmelo, cùm Elias contrà Baalitas certaret, suumque madefaceret holocaustum, vellet; impleri aquis foueam, quam altari circumduxerat, Elisæum ad eius manus fudisse aquas, vtq; non deficerent, vi diuina illius digitos ita cepisse destillare aquas, perindè ac si versi fuissent in totidem fontes.

Vasa & instrumenta.

Deinde consyderanda instrumenta manibus, pedibusq; abluendis, & abstergendis destinata. Hebraicè מזרק misrak, gutturnium dicitur, etiam alio nomine מזשבה misrab, id est, vas, ex quo effunditur guttatim aqua ad manus abluendas. Eustath. Ιλ. Ω. φεῦχος Homero, λέβης χίων ὕδωρ τὸ κατὰ χειρὸς. Apud Homerũ hæc memorantur: φεῦχος, siue φεύκης. Eustath. Οδ. α. ἠχεῖον ἐν ᾧ τὸ ὕδωρ. & Οδ. Σ. δι' ἧς ὕδωρ χροὸν δαιχέεται: aliàs & Οδ. Σ. ξείλω ποτίζειν ὑδρηχόον Homero dicit esse τὸ ὑδροφόρον ἀγγεῖον. Latinè, Guttus Plinio, Gutturnium, aquale Varr. manale vrceolus à nonnullis à manando, vas angusti oris, vndè guttatim aquæ latex manibus affunditur. λέβης Homero, interprete Polluce, λέβης.

φεῦχος.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ἐστὶ τὸ ὑποδεχόμενον ἀγγεῖον. *Eustath. Odl.α.* λέβης, τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον χερνίβιον καθ' ὃ νιπτόμεθα, παρὰ τὸ λαβεῖν λαβὼν secundum veteres dictum, siue potius ὅτι λείβεται ὕδωρ εἰς αὐτόν.

χρόνιπτρον. *Hoc etiam λεβήτιον posse dici Pollux testatur: vt* θοίνης, θοινητήριον, *& vtrumq; χειρόνιπτρον. Eustath. Λ Ω. in illa verba,* χέρνιβον ἀμφιπόλοι, *&c. χέρνιβον, inquit, Homerus praeter suam consuetudinem hoc tantùm in loco dixit, quòd nos χειρόνιπτρον appellamus, hoc est,* τὸ τῶν ὑδρίων ὑδατικὸν ἀγγεῖον, *id est, vas liquoris receptaculum, quod Homerus λέβητα vocare consueuit: aliàs χέρνιβα solet appellare* τὸ κατὰ χειρῶν διὰ ὀμβρου ὕδωρ. *Pollubrum Festo, malluuium trullam, vas quo aqua ex ablutis manibus polluta excipitur,* handbecke / handwasserglschirr.

ποδόνιπτρον, ποδονιπτὴρ. χέρνιβον, χερνιβεῖον. *Aponiptron quoque* λεκάνην, *id est, peluim illam manibus lauandis destinatam à veteribus appellatam fuisse, Athenæus verisimile esse putat, lib.9. vt* ποδόνιπτρον, *siue* ποδονιπτὴρ *Clem. Alex. & vitiosè Ioan.13. peluis, pelluium Festo, vas lauandis pedibus aptum. Idem* χέρνιβον *Homerus, Atticis, teste Athenæo,* χερνιβεῖον *dicitur, Eupoli* χειρονιπτῆρα, *Epicharmus* χειρόνιπτρα *appellat. Apud Tragicos, & Comicos paroxytonos reperitur scriptum* χερνίβα. *Clem. Alex. lib.2. cap.3. Pædagog.* πόθεν ἡ κρεμαστὴ τὸ χερνιβεῖον, ὑφ' ἑστίαν τὸ ἀπόνιμμα τῆς χειρὸς, *hoc est, Quid verò si fuerit peluis fictilis, an ablutarum manuum sordes non excipiet?* ὑφ' ὃ ποδονιπτὴρ (*Ioan.13. vitiosè dicitur*) τὸ ἀπόνιμμα τῶν ποδῶν, *hoc est, & vas fictile, quo pedes lauamus, pedum sordes.* Περιρραντήρια *quoque nonnulli volunt esse instrumenta ad abluendas manus, verùm Bredæus lib.1. Miscell. cap.38. dicit pura fuisse in templis aut concionibus vasa, aqua lustrali plena, qua aut sacerdotes, aut ædituι, ingredientes aspergerent: id probat nonnullis Theodoriti, Sozomeni, & Æschinis testimonijs, qui hac voce in illa significatione vtuntur. Illa porrò, quæ sunt manibus, abdibusq; extergendis, seu abstergendis (quod Græcè est,* σμήσασθαι, *siue* ἀπομήσασθαι,) *idonea, Græcis* σμηγεία, *& χειρόμακτρα appellantur, teste Polluce. Suidas,* χειρόμακτρον ἢ πανίον ἐν ᾧ μαίοις καλεῖται μανδύλιον, παρὰ τὸ μάττειν τὰ ὕλια: *à Romanis mantile vocatur, sic dicta ab extergenda materia. Sic Christus* λαβὼν, *quo fuit præcinctus, cœpit* σμήσειν, *id est, extergere pedes suorum discipulorum. Et mulieris illius pœnitentis Luc.7.* σμηγεῖον *fuit capillitium illius, quo Christi pedes* ἐξέμαξε, *siue* ἐξέμαξε, *id est, extersit. De verbo* ἀπομήσασθαι, *id est,* ἀπομάττειν, σμήχειν, ἀπομάσσειν, σμήσασθαι, *& cognatis, vnde* σμηγεῖον *secundum veteres, id est, σμῆγμα. ἀποτύπωμα,* στρεγλὶς: *& ἀπομάγματα, & ἀπόμαχλα, id est, ἀποκαθάρματα, & μηδέποτε λια, vide Eustath. Odl.τ.684. & Odl.γ.728. Athenæus lib.9.* χειρόμακτρον *vocabant, ὃ τοῖς χείλεσι ἀπεμάττοντο τὸ ὠμόλινον, id est, manus abstergebant, quod Philoxenus Cytherius ἐξέμαγμα appellauit: aliàs etiam* ὠμόλινον *vocatur, de quibus Athen. lib.9. sub finem.*

Materia lauationis. *Nunc de materia lauationis dicatur. Illa est aqua, quæ vel est pura & simplex (*ὕδωρ ἁπλοῦν, *hoc est,* καθαρὸν μὴ ἔχον κηρὸν τινα, *Eustath. interprete, ab Homero Iλ Ω. dicitur) vel*

Aqua pura. *mixta ex alijs quoque rebus.* χέρνιβα *Homerus aquas, quibus manus abluebantur, appellat. Eustath. Odl.α.* χέρνιβα δὲ τὰ εἰς χειρὸς νίμμα κατὰ χόμβους, οἷς πολλάκις καὶ τὸ σμῆγμα. Φιλόξενος καθαρτικὸν χειρῶν *secundùm illud Antiphanis, δίπτυς δ' ὕδωρ, καὶ σμῆγμα. Pollux,* χέρνιβα μὲν τὸ ὕδωρ *Homerus appellat. Dicta est etiam* ὕδωρ κατὰ χειρὸς, καὶ κατὰ χειρῶν, *teste Athen. lib.9. Eustath. Odl.α.* τὸ χεῖρας νίπτεσθαι ἀφ' ἑαυτοῦ χέρνιβα, ὃ χερνιπλύσασθαι ἐκάλουν. Διὸ καὶ κατὰ χεῖρας εἴωθε λέγειν, καὶ κατὰ χειρῶν. *Aristophanes tamen Grammaticis, eodem teste, voluit, antiquos propriè* κατὰ χειρὸς *appellare solitos ablutionem manuum, quæ ante prandium, cœnamue fiebat: quæ verò post,* νίψασθαι, *siue* ἀπονίψασθαι: *quod quidem discrimen quia ignorant, illos irridet. Idem discrimen inter* κατὰ χειρὸς, *& νίψασθαι Polemon quoq; statuit, teste Athenæo, & Eustath. Odl.α pap.34. ex Tryphone, & Ammonius. Aristoph. in comœdia Σφῆκες. Postquàm accubuerunt,*

Discrimē inter κατὰ χεῖρας, & νίψασθαι siue ἀπονίψασθαι.

ὕδωρ κατὰ χειρὸς, τὰς τράπεζας εἰσφέρειν
λεπτὰ ἄμυλα, δοτονιάμεθ' ἡδὺ ἀπόδομα.

*En hoc in loco primò ponitur accubitus: deindè ablutio manuum (*ὕδωρ κατὰ χειρὸς:) *tùm mensarum illatio: deinde cibi sumptio: postea* τὸ ἀπονίψασθαι, *id est, ablutio manuum: postremò libationes, quæ vsitato ferè more se ex ordine consequebantur. Scholiastes in illa verba (*ὕδωρ κατὰ χειρὸς δὸς ὦ παῖ*): peracta autem cœna,* ἀπονίψασθαι δὸς ὦ παῖ. *Aristophanes, φέρε πάλιν τὸ χέρνιβον*

κατὰ χειρὸς ὕδωρ παρέπεμπε τὸ χειρόμακτρον, *quòd post cœnam factum est. Verùm Athenæus* ἐν τῷ νίψασθαι *docet Homerum vsurpasse in ablutione manuum, quæ facta est ante epulas, &* κατὰ χειρὸς *nonnunquam dici de illa, quæ post cœnam fit: ita vt nullum videatur hoc esse discrimen, nisi forsan illud ab Atticis fuerit obseruatum.* Κατὰ χειρὸς δοῦναι, *siue* διδόναι κατὰ χειρὸς ὕδωρ τινί, *Græcis idem est quod Homero* ὕδωρ ὀπὶ χεῖρας χεύειν, *manibus dare aquas, siue id fiat ante cœnam, siue post. Sic* κατὰ χειρὸς αἰτῆσαι, *&* κατὰ χειρὸς λαμβάνειν *siue* δέχεσθαι, *&c. Græci dicebant, vt apud Athen. videre licet lib.9. vbi poëtarum quædam testimonia recitat.* Discrimē inter νίψασθαι, & ἀπονίψασθαι. *Polluci similiter* τὸ νίψασθαι ᾠδῇ dicitur τὸ ἐφ' ἧς ᾄδουσι· ἀπονίψασθαι δὲ τὸ μετὰ τὴν ᾠδήν. *Tertullianus aquam, quæ manibus datur, aquam manualem appellat, Apologetici cap. 30. Post aquam manualem, & lumina, &c. Malluuium Festo, quo manus lauantur: Malluia, quibus manus sunt lotæ: Pelluuia, quibus pedes, Idem, Malluuium latum in commentario sacrorum significat, manus qui lauet: à quo malluuia, quibus manus sunt lotæ: perindè vt quibus pedes, pelluia. Apud Caprum Grammaticum, vt annotat Turnebus in suis Aduersarijs, aqua, qua manus initio cœnæ, vel prandij lauamus, vel pedes abluimus, aquam eleganter pedibus, & manibus à veteribus appellatam fuisse, testatur: credo quòd aquam pedibus cum poscerent, & manibus, tantùm dicere soierent, Aquam pedibus, Aquam manibus, nullo adiecto verbo. Nec verò pura tantùm, & simplici* Aqua mixta saponibus, & odoriferis vnguentis. *aqua veteres ad manus abluendas vsos fuisse reperio: verùm etiam saponibus siue smegmatis, & odoriferis quibusdam vnguentis. Athenæus lib.9. Vereres, inquit, vtebantur ad manus abluendas* καὶ σμήγμασι ἀποῤῥύτοις χάριν, *hoc est, Smegmata siue sapone, sordis depellendæ gratia: Vtitur Antiphanes in Coryco,* καλὸν τόντινα φέρειν ἀπονίψασθαι, δοτις δ' εὖρε ὕδωρ, καὶ σμήγματα ἐπορύξατο χάριν, ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τοῖς δείπνοις κατεχείσεως τῆς ἀπὸ μυρελαίου τινός· ἀπιμήσαντες, *quas Lacedæmonij κυτρίδας appellabant. Eundem hunc morem veterum vngendi manus rebus odoriferis, comprobat Epigenis, & Antiphanis testimonijs, nec non Philoxeni, cuius hæc sunt verba in libro quem inscripsit* Δεῖπνον. Ἐπεῖτα δὲ παῖδες νιπτῆρ' ἔδοσαν κατὰ χειρῶν σμήγματα ἱερομνήστοις χαροπαῖς ὕδωρ ἐπηγάζοντα τοῦτον ἐκχέαι, σκεύασμα τάτε λαμπρὰ σιδοῦν διδοσαν, χείσματ' ἀμβροσίου μύρου, καὶ στεφάνους ἰοδαλίας, *Hoc est, Pueri postea manibus aquas dederunt, cum saponibus trino vnguento mistis, quibus tantùm affundebant aquæ, quantum sat erat: dederunt præterea mantilia lintea, & vnguenta suauissimi odoris, atq; coronas violaceas. Et hæ videntur fuisse aquæ vnctæ, quarum Horat.* Aqua vnctæ. *lib.2. Sat.2. meminit, vbi Lambinus, Aquam vnctam, hoc est, vnguento, perfusam conuiuis præbere luxuriæ non ferendæ esse ait, siue ea aqua adhibeatur ad manus lauandas, siue ad balneū. Nardum pulueremq; vento impactum laudat Dioscorides ad cheroniptram, id est, ad manuum ablutionem, Cel. lib.28. cap.1.* Σμῆγμα, *Theocriti scholiastes saponion interpretatur à σμήχω, id est, purgo. Verùm de Vnguentis, & vngendi more suo loco pluribus dicetur. Hodie quoq; Germani, & aliæ nationes aqua stillatitia rosarum, florum lauendulæ liquoribus, alijsq; aquis adoratis, ad manus in conuiuijs splendidioribus abluendum vti solent.* Ἀπονιπτῆρα *veteres, teste Athenæo, appellabant* τὸ ἀπόνιμμα: (abwäſcheten) *tametsi eadem voce etiam videntur vsi esse ad significandam* λεκάνην, *hoc est, peluim, quæ etiam* χειρονιπτῆρα *appellatur. Eustath.* τὸ δὲ μετὰ τὸ καθαρὸν κατὰ πόδας ὑγρὸν ἀπονιπτῆρα σκαλεῖπε, *siue* χειρῶν ἀπόνιμμα. *Propriè tamen, vt auctor est Athenæus libro nono, & post illum Eustath. annotat Odl. A.* ἀπόνιμμα *Athenienses appellabant illas lauationes, siue aquarum effusiones, asperfiones ue, quibus vel mortui, vel scelere aliquo polluti lustrabantur, seu expiabantur. Athen.* δῆτα τῷ εἰς τὸ τῷ τοῖς τεκοῦσι γινομένῳ, καὶ δῆτα τῷ ἐναγεῖς καθαιρόντων. *Eustath:* ἀπόνιμμα δῆτα χοῶν νεκρικῶν, καὶ δῆτα ἐναγῶν καθαιρομένων. *Hunc verò morem super fossas, siue sepulchra mortuorū aquas & vnguenta effundendi, nec nō scelere aliquo obstrictos aquis expiandi Athenæus testimonijs quorundā poëtarum confirmat lib.9. sub finem. Idem etiam hodie à Christianis fieri solet, qui in exequijs defunctorum sepulchra aqua lustrali solent aspergere. Obseruandum porrò est, veteres panibus quoque olim vsos fuisse ad manus abstergendum,* Panis vsus ad manus abstergendas. *quos deinde canibus proijciebant. Athen. lib.4. de Arcadum sacris epulis verba facieus, inquit:* κατὰ δὲ τὸ δεῖπνον, ἀποδύσας ἐποιοῦντο κἀπονιπτόμενοι τὰς χεῖρας, ἀλλ' ἀποματτόμενοι τοῖς ἀρτίοις, καὶ τῷ ἀπομαγδαλίᾳ ἵνα δ' ἐπίφερε, τοῦτο ποιοῦντες ἵνα μὴ ἐν ταῖς ἐμφόδοις γεγομένοις νυκτερινῶν φόβων; *Hoc est, post cœnam libationibus operabantur, non quidem lotis*

Universidad de Deusto
Biblioteca

manibus: sed iure seu ossa, bucella, frusto panis, & quo se abstersérat quisque, id secum auferebant: quod faciebant ob terrores nocturnos, qui in compitis solent accidere (quorum causa addit Eustath. Od. τ, Hecate videbatur esse) Sic ille Erasmus addit, arbitror sane non inutile remedium adversus canes in compitis adorientes viatorem. De his Apomagdalijs vide multa apud Erasmum in Chiliad. Eustathium, Pausaniam, Iulium Pollucem, Suidam, Aristoph. interpretem. Plutarchum in Lycurgo. Hæc de materia, olim in manibus vel lauandis, vel vngendis, & abstergendis adhiberi solita.

De modo lauãdi manus.

Nunc de modo manus lauandi dicatur. Antiquitus, sicuti ex Homero, & alijs scriptoribus constat, ancillæ, siue famuli gutturnium quidem aqua plenum dextra, peluim verò seu pollubrum, quo aqua excipiebatur, sinistra manu tenentes, ex gutturnio aquas super conuinarum manus effundebant, atque ita illas abluebant: Deinde mantilibus eásdem extergebant. Hoc ex multis Homeri locis colligi potest. Hinc Fabius Pictor, Aquam manibus dato, pollubrum sinistra manu tenato, dextra, vas cum aqua. Virgil. Æneid. 1.

Dant manibus famuli lymphas, Cereremq́, canistris
Expediunt, tonsisq́, ferunt mantilia villis.

Alij ergo, interprete Donato, aquam abluendis manibus dabant, alij mantilia porrigebant, quibus manus abluta tergerentur. Et Georg. lib. 4.

—— manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisq́, ferunt mantilia villis.

Ibi Seruius, Mantilia, quibus manus terguntur. Varro appellat mantelia, quasi manutenias. Eius Diminut. mantellum Plautus posuit in Sticho:

Nec his sycophantijs, nec fucis vllum mantellum obijciam.

Lucilius autem mantella dicit, Mappas, mantella, merumq́, quæ Græci μαίδυα vocant. Similis hodie ferè apud Gallos, Italos, Polonos, & alias nationes manus lauandi mos atque consuetudo obseruatur. Nam ministrorum vnus gutturnium, ex quo aqua fundítur, dextra: mallium autem siue lebetem, quo aqua excipitur, sinistra tenens, aquam vel singulis, vel simul multis affundit. Adest deinde alius minister mantile ijsdem porrigens ad manus extergendum. Aliquando duo mantile illud longiusculum gestant, quorum vnus principium, alter extremum eius manibus imposítum tenent. Sæpè tamen vnus idemq́, minister & gutturnium, & malluium, & mantile humeris imáginem gestans, hoc conuiuarum manus lauandi, abstergendiq́ ministerium obit. In Germania, gutturnia, malluia, atque mantilia parietibus sunt affixa, itaque conuiuarum singuli, quo ordine à conuiuatore ad accumbendum vocantur, ad gutturnia accedentes, manus ἀυτοδάξαντα, id est, sibimetipsis lauant, deinde mantilibus, quæ propè sunt, eásdem abstergunt. Sed tamen in principum conuiuijs antiquus ille, & multis gentibus familiaris mos, de quo paulò antea dictum est, obseruatur. Hoc in Imperatorio illo coronationis conuiuio, de quo suprà, omnium primus Brandeburgicus Elector, qui pocillatoris munere fungitur, è curia descendens, equum generosum conscendit, & ad mensam quandam, in medio foro positam, properans, auream inde pelluim, & mappam accipit, ipsáq́ in Curiam rediens Cæsari, & Regi, vt manus lauent, atque abstergant, administrat: postea pelues, mappa, & equus Comiti Zollerano antiquo iure cedit.

Quando & quoties in conuiuijs abluantur manus.

Dicendum nunc quando, & quoties in conuiuijs manus abluantur. Antiquitus & ante epulas, & in ipsis epulis, & post, manus lauari solitas fuisse reperio: id quòd ex suprà commemoratis locis & alijs constat, præsertim vbi de discrimine κατὰ χειρὸς, & νίψασθαι: item νιψάσθαι, & ἀνανίψασθαι dictum est: quorum vno manuum lauatio ante cænam: altero, illa quæ fit post cænam, peculiariter fuit significata. His adde, quæ Eustath. scribit Od. A. pag. 34. σημειοῦνται δὲ οἱ παλαιοὶ ὅτι τοῦτο ὁμήρῳ ᾠῴδη τὴν βερμήστην δεξιοκονται νιπόμβροι, ὡς αὖ διαχῶς δεῖ τὰς ἀπορδὰς ἀλλαχοῦ. καὶ δὲ καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν ὡς εἰκὸς ἐνίπτοντο, σιωπᾷ ὁ ποιητὴς ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀπὸ ἀρχαίου θεσμοῦ καλλιμόρου σιωπώμενα. Notandum apud Homerum conuiuis, postquàm sessum receperunt aquam fuisse datam, secundum illud Od. α.

—— οἱ μὲν ἔπειτα,
Ἑξείης ἔζον κατὰ κλισμούς τε, θρόνους τε
Τοῖσι δ' ἐπὶ χέρνιβα μὲν ὕδωρ δόσαν καλὰ ῥέεθρα.

Sic apud Gallos post epulas conuiuis adhuc sedentibus aqua ad manus abluendas subministratur. Idem hodie quoque apud plerasq́, gentes moris est. Celius lib. 28. cap. 1. Seruatum & illud veteribus dicit, vt per singula fercula manus abluerent, significat id Lampridius in Heliogabulo: Parasitis, inquit, in secunda mensa sæpè cæreum, sæpè ligneam, sæpe eburneam aliquando fictilem, nonnunquam etiam marmoream, vel lapideam exhibuit: ita vt omnia illis offerrentur videnda ex diuersa materia, quæ ipse cænabat, quùm tantum biberent per singula fercula, & manus, quasi comedissent, lauarent.

De vsu ablutionum. Vsus sacer, duplex. Religiosus. Superstitiosus.

Postremò de vsu quoque huiusmodi ablutionum quædam dicenda. Is duplex est, sacer nimirum, & prophanus. Sacer, rursus vel verè sacer, & religiosus, ad quem referendæ illæ manuum ablutiones veteris testamenti, antè sacrificia ab ipso Deo institutæ, de quibus supra: vel superstitiosus, cuiusmodi fuerunt illæ Iudæorum, præsertim Pharisæorum, antè cibi sumptionem manuum ablutiones, & gentilium, qui ad epulas, atq́ sacrificia illotis manibus, atque pedibus accedere nefas esse ducebant. Hinc prouerbia ἀνίπτοις ποσὶν ἀναβαίνειν, illotis pedibus ingredi, & ἀνίπτοις χερσὶν, id est, illotis manibus, de quibus plura Erasmus in suis Adagijs. Æneas sophista in Epistola quadam, οἱ μὲν πολλοὶ τὸ δ' ἀλεγόμενον ἀνίπτοις ποσὶν ἐπεισπέσωσι τοῖς ἱεροῖς, id est, Plærique illotis, quod aiunt, pedibus irrumpunt ad sacra. Illotis manibus negotium aggredi apud Iurisconsultos dicitur, pro imparatum, ac non satis instructum accedere, deducta locutione ex Deorum sacris, ad quæ sine præparatione (cuius pars erat manuum ablutio) nefas fuisset accedere. Caius l. 1. ff. de de orig. iur. Deinde, si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta iudicem exponere: quantò magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis initijs, atque origine non repetita, atque illotis, vt ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare? Hesiodus, in operis & diebus verat, ne quis mane Ioui liber vinum χερσὶν ἀνίπτοις, id est, manibus illotis.

Μηδ' ἅπαξ' ἐξ ἠοῦς δ' ἐπὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίπτοισιν, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισιν. Id est,
Ne vnquam manè Ioui vinum libaueris ardens
Illotis manibus, neque diuûm præterea vili.

Ac ne vel amnem quispiam ingrediatur, aut fontem χείρας ἀνίπτους, id est manibus illotis, idem præcipit. Sic apud Homerum rem diuinam auspicantur à manuum lotione, atque etiam conuiuium, vtpote rem sacram.

Vsus prophanus.

Alter vsus ablutionis pedum, atq́ manuum, est prophanus, qui partim ad munditiem, partim ad sanitatem corporis refertur. Nam primò, vt olim, ita hodie quoq́ ἄλουτοι pedes, ac præsertim manus cibum capere sordidũ, illiberale, atq́ agreste putatur, conuiuis nauseam, fastidiumq́ pariens. Similiter post cibi quoq́ sumptionem manus cibis pinguibus sordidatæ omnino sunt abluendæ, ne ijs vel vestes, vel cæteras corporis partes contrectando inquines, atq́ pollinas.

DE MORE VESTES NONNVNQVAM QVASDAM ET ARMA DEPONENDI ANTEQVAM AD MENSAM accumbatur. De more sedendi ad mensam, de sedilibus atq́ sellis. De more accumbendi mensę, de lectis accubitorijs, eorum nominibus, materia, apparatu, numero. De consuetudine standi, atq́ etiam inambulandi in cibo capiendo.

CAPVT XXXIIII.

QVONIAM vt antiquitus, ita hodie quoque ferè moris est, vt conuiuæ, postquàm manus lauerint, ex ordine singuli mensæ assideant, siue accumbant: (tametsi apud Homerum sedentibus primò conuiuis, & aquas ad lauandum manus datas, & mensas singulis appositas fuisse legimus) idcircò non incommodè post manuum lotionem de conuiuarum accubatione, siue in genere de vario atque multiplici conuiuarum in epulando situ, & collocatione, videtur

Universidad de Deusto
Biblioteca

esse dicendum. Prius tamen illud quoq; non est silentio prætereundum, aliquando pallia, vestes superiores, nec non gladios antè deponi, quàm mensæ accumbatur: aliquando hæc in ipsa quoq; mensa retineri. Apud nos quidem plærunque pallia, seu vestis superior deponitur. Nam simul atque conuiuarum aliquis domum est ingressus, statim vel ipsemet pallium deponit, vel id quòd est conuiuis pallijs suis prompte exuunt, illa certis in locis reponunt, & surgentibus è cœna conuiuis, ac discedere volentibus, illa reddunt, illorumq; humeris injiciunt. Eodem modo mulieres quoq; hi post ingressum atque salutationem superioribus illis suis stolis (quas Schuben vocamus) vel ab ancillis & pedisequis suis, vel à familiaribus atq; domesticis exuuntur. Quò ad gladios, illi quoque aliquando deponuntur, præsertim si locus sit angustior: aliquando autem, & quidem plærunq; gladijs accincti Germani mensæ accumbunt. In Aulis autem, & nobilium ædibus, ac magnæ dignitatis, auditoriatisq; virorum conuiuijs, moris est in Germania, vt conuiuæ pallijs amicti accumbant: quæ apponere in ciuile valdè ac rusticum habetur, nisi id Princeps, aut nobilis, qui supremum in conuiuio locum obtinet, id omnino voluerit. Apud nos quoq; in nuptialibus conuiuijs, mulieres superiores stolas suas stolas, quas in alijs deponunt, in mensa solent retinere. Verùm antiquitus idem quoq; apud Iudæos moris fuisse, vt pallijs amicti accumberent, Christi exemplo videtur probari posse. Is enim vt Ioan. 13. scriptum est, ex sacrosancta illa sua cœna, quam cum discipulis suis agitauit, surgens τὰ ἱμάτια, id est, posuit vestimenta, nimirum pallium (sic enim τὸ ἱμάτιον, & συμπρόβολον ἱμάτιον Atticè dixere, qui est amictus quidam exterior) καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν, id est, linteo se præcinxit, ad lauandum discipulorum suorum pedes. Qua lauatione peracta λαβὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν, hoc est, accepto rursus pallio, accubuit. Hinc ergo colligimus, Christum pallio indutum accubuisse: qui cõmunis videtur tunc fuisse Iudæorum mos & consuetudo, cùm præsertim Christum in externo vitæ cultu νόμῳ καὶ χώρᾳ, id est, legi, atque regionis moribus sese accommodasse legamus. Scitè admodùm, vt illud quoq; obiter addam, Augustinus illa verba, tract. 55. in Ioan. illam vestium Christi depositionem, siue mutationem, hoc modo per allegoriam interpretatur: Quid autem mirum, inquit, si surrexit à Cœna, & posuit vestimenta sua, qui cùm in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit? Et quid mirum si præcinxit se linteo, qui formam serui accipiens, habitu inuentus est, vt homo? Et paulò pòst: Linteo quidem vt se præcingeret, posuit vestimenta quæ habebat: vt autem formam serui acciperet, quando semetipsum exinaniuit, non quod habebat deposuit, sed quòd non habebat accepit. Crucifigendus sanè suus expoliatus est vestimentis, & mortuus inuolutus est linteis, & tota illa eius passio, nostra purgatio est, figura est. Verùm de conuiuiali habitu, & vestium commutatione, quæ in conuiuijs fieri solet, quoniam ille prà pluribus dictum est, ideirco eò nunc sum brevior.

De conuiuarũ situ.

Nunc de conuiuarum situ vario, atq; multiplici inter epulandum, collocatione, ordine, loco honoratiore, vel minus honorato, & alijs huiusmodi, quæ eodem pertinẽt, dicatur. Situs, Græcè κατάκλισις, est relatio partium corporis inter se, quam ratione loci vel naturalis, vel fortuiti, in quo collocatæ sunt, habent. Is autem est duplex, naturalis, & fortuitus. Situs naturalis, est relatio partium membrorum corporis inter se, quam ratione loci naturalis, in quo collocatæ sunt, habent: vt est situs membrorum corporis: vt situs capitis, sursum: ventris, in medio: pedum, deorsum. Situs fortuitus, est relatio partium corporis inter se, quam ratione fortuiti loci, in quo collocatæ sunt, habent: huiusmodi est cõtuarum situs, qui epulandum triplex ferè, nimirum sessio, accubatio, statio: quibus tamẽ etiã inambulatio addi potest. Epulantur namq; homines vel sedentes, vel decumbentes, vel stantes, vel etiã inambulantes (sic etiam cœnam ipsam vel sedentariam, vel discubitoriam, vel statariam, vel inambulatoriam (ut ab Apuleio dicitur) appellare possumus. De singulis ordine agemus, exordio ducto à Sessione.

1. De Sessione. Sedenti mos in omnium antiquissima, & hodie quoque apud omnes ferè gentes maximè vsitata. Philo de Iosepho epulis antiquissimus. seu vita politica, conuiuij, quo Iosephus fratres suos excepit, mentionem faciens, inter alia inquit: ἐξεῖς δ' ἕκαστον κατὰ τὰς ἡλικίας καθίζεσθαι, μήπω τῆς αἰθρώπων ἐν ταῖς συμποσίαις κατακλίσεως ἠγνοημένων, ἐθαύμαζον οἱ αἰχμάλωτοι: hoc est, inssit deinde sedere unumquemque ætatis ordinem (nondum enim discumbendi mos receptus erat) mirabantur, &c. Ex hoc ergo loco satis constat, antiquissimum fuisse morem sedendi in epulis. Athen. similiter lib. 1. Ευωχῶνται, inquit, apud Homerum καθήμενοι, hoc est, epulantur sedentes. Idem eodem in libro, καθίζονται δ' ἐν τοῖς συνδείπνοις οἱ ἥρωες, οὐ κατακέκλινται, hoc est, sedent in conuiuijs heroes, non decumbunt. Id etiam Alexander rex aliquando imitatus est, vt auctor est Duris, qui cùm quadringentos duces aliquando excepisset conuiuio, illos in argenteis curribus sedere fecit, & in sellis purpureis, vestibus substratis, collocauit. Testatur Hegesander, neque in Macedonia moris fuisse quenquam in conuiuio discumbere, nisi extra retia aprum interfecisset: tunc temporis enim sedentes cœnabant. Itaque Cassander cùm trigesimum, & quintum vitæ suæ annum attigisset, tunc etiam comedebat sedens apud patrem, cùm certamen illud non potuisset perficere, quamuis robustus esset, ac bonus natator. Quin etiam vt apud Romanos virilis toga insigne erat virorum: sic apud Græcos fuisse in publicis conuiuijs accubationem Aristot. in 7. lib. de Repub. his verbis videtur indicare: ὡς δ' ἐπὶς φαίνεται καὶ λεγόμενον, ἢ θεάτλιον τῷ ἀπηγορεῦμένον, τὸν μὴν ἐλεύθερον, μήπω δὲ κατακλίσεως πέπομφόν ἐν τοῖς συνεστιάσεις ἀπιμίας κολάζειν, καὶ πληγαῖς, Id est, Quod si constet aliquem quippiam eorum vel dicere, vel facere, quæ vetita erunt, isq; ingenuus sit, necdum in conuiuijs publicis accumbat, castigandus erit ignominia, virgisq; cædendus. Athenæus lib. 11. ab initio: Apud Adrastum καθίστατο οἱ ἀριστεῖς δειπνοῦσι, id est, optimates sedentes cœnant. Et paulò pòst: Veteres sedentes cibum cepisse, vel ex illo quoq; manifestum esse dicit, quòd Autolyco, qui ex Ithaca ad diuitem populum venerat, sedenti nutrix cibum apposuit. Idem auctor lib. 5. ἐκαθίζοντο δὲ καὶ δόπνουν οἱ πάντ, Hoc est, tunc temporis sedebant cœnantes: vndè crebrò illud apud Homerum occurrit Od. α.

Ἐξείης ἕζοντο κατὰ κλισμούς τε, θρόνους τε. Item Od. κ.
Δαίνυντο τε παρ' ἄλλοι καθήμενοι οἷα περ ἡμεῖς.

Hinc sæpenumero apud Homerum ἵζειν, καθίζειν, παρίζειν, ἐφιζάνειν, ἵζεσθαι, ἰφίζεσθαι, quæ omnia sedere, siue sessum recipere significant. Sic idem Homerus Il. λ.

— ἀυτὰρ ἔπειτα
Ἑς κλισίην ἐλθόντες δαὶ κλισμοῖσι καθίζον, Et Od. υ.
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκὰ ζοντο δαιδαλέα
ἥμενοι ἐξείης. Athen. lib. 7. idem docet his verbis: Cum igitur sibi persuaderent deos esse præsentes moderatè, & temperanter dies festos agitabant antiqui. Itaque neque solebant accumbere, sed epulabantur sedentes. Catullus ipsos quoq; Deos sedentes, non accumbentes facit in carmine de Pelei & Thet. nuptijs,

Qui postquam niueis flexerunt sedibus artus. Et Apollon. Argon. lib. 2.
Αὐτὰρ δαὶ μέγα δόρπον ἐνὶ μεγάροισιν ἔθυνθ
Δαίνυντ' ἐζόμενοι.

Instrumenta sessionis.

Sellæ porrò seu instrumenta sedendi, hæc ferè ab Homero passim commemorantur: δίφροι, θοάνοι, κλισμοὶ, θρῆνες, de quibus sic Athenæus lib. 5. & post eum Eustath. Od. Δ. ὁ θρόνος ἐλάμβανε δὲ καθέδρα σεὺ ὑποπόδιον, ὅπερ θρήνυν καλοῦσι, διὸ τῷ θρῆσασθαι, τοῦτ' ἔστι καθίζεσθαι: hoc est. Thronus cathedra est liberalis cum hypopodio siue scabello, quod Threnyn vocat, à verbo θρῆσασθαι, quod sedere significat. ὁ δὲ κλισμὸς πανταχόθεν περικλώμενος ἀνακλίσεως: hoc est, Clismus autem sedes est cultior, & instructior ad recumbendum apta, τύπτων δὲ ὠτειλὰς ἐρῶ διφρον. Id est, verùq; autem, throno scil. & clismo, vilior erat sella, quæ diphros vocabatur: vnde Vlyssi mendici speciem præ se ferenti, δίφρον ἀεικέλιον, & mensa parua fuit apposita. Item κλιντὴρ δίφρος ἀνακλιντὸς, εἶδος φορείου: ἢ κλινίδιον ἔχον ἀνάκλισιν, οἷον τὸ νῦν καλούμενον καθέδριον, Etymologus & Varinus, κλισμὸς, ἢ καθέδρα: καὶ ὁ θρόνος ἔχων ἀνάκλισιν, ἢ ἀναπαυτῆρόν τι ὤν καὶ τάπης ἐξ ἑαυτοῦ ὑπέχεται φερόσκεφάλαιον δ' ἦν παλαιὸν Varinus. Hæ fuerunt sellæ profundiores, instratæ cum anaclintro, id est, parte quæ dorsi reclinationem excipit, quibus vt olim, ita hodie quoque nonnulli accumbunt magis, quàm assident mensis. A sedendo (inquit Varro) sedes, sedile, sedium, sella, & seliquastrum: & ab his etiam subsellia. De his, & maximè quid scimpodium, scamellum, (quod iuniores scabellum vocamus) suppedaneum ex veterum auctoritate vide Crinitum de hon. disciplin. lib. 2. cap. 3. De subsellio, bisselio, sella, throno, scamno, scabello, hemicyclo, vide Franciscum Marium lib. 3. De varijs quoque sedilium nominibus, & generibus, vide Beroald. in

ὁ θρόνος.

ὁ κλισμὸς.

ὁ δίφρος.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Apuleium libro primo. Isidor.lib.20.cap.11. Orig. Seruius in illa carmina Æneid.septimo.

Hæ sacris sedes epulis, hîc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Perpetuis, inquit, hoc est longis, ad ordinem exæquatis sedentium: maiores enim nostri sedenter epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet in libro de gente populi Romani, in quibus dicit quid à quaq; traxerit gente. Idem testatur illa Ouidij Fast.5.

Ante focos olim scamnis considere longis,
Mos erat, & mensæ credere adesse deos.

Isidor. quoq; lib.20. Esym. ex eodem Varrone scribit, apud veteres Romanos nõ fuisse vsum accumbendi, & posteà viros discumbere cœpisse, ac mulieres sedere, quòd turpe visus est in muliere accubitus. Cic. pro Murœna, Lacedæmonios quidem, dicit, quotidianis epulis in robore accumbere Cretensium autem neminem vnquam gustasse cubantem. Athen. lib.4. οἱ κρῆτες κατήμενοι τῶν. Macrob. Satur. lib.3. cap.6. in illos Virgilij versus,

Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula, gramineoq; viros locat ipse sedili.

Mos sedendi in sacris.

Non vacat, inquit, quòd dixit sedili. Nam propria observatio est, Herculis sacris operari sedentes. Et Cor. Balbus ἐξηγητικῶν lib.18. ita ait: Apud arum maximam observatum, ne lectisternium fiat. Plutarchus Numæ Pompilio ascribit illud Pythagoricum, καθιζάνειν προσκυνοῦντας (in Aldino exemplari προσκυνήσαντας legitur) hoc est, adoraturi sedeant: id quòd proverbij loco vsurpatur, quo quidem significatur, vota certa concipi oportere, & in ijs, quæ optima sunt, persistendum, & perseuerandum esse: quidam tamen alium putãt esse sensum, quòd nimirum eos, qui deperantur sacris, oportet non obiter, ac velut agentes hoc facere: sed vacuos, ac totos rei diuinæ tribuere, ac tirentes esse. Vnde Plutarchus idem tradit, quoties Pontifex auguria, seu sacra aggrediebatur, præcones clamabant, Hoc age. Ea vox hortabatur, vt qui sacra audirent, reuerenter & attentè id facerent. Idem in Problematibus rerum priscarum refert, qui Dijs vota fecissent, in templis manere, & quietem agere solitos, quòd actiones huius vitæ frequenter hominem inuoluant, & implicent molestijs. Seruius ille apud Plautum, Sine iuxta aram sedeam, & dabo meliora consilia. Vnde sedere secundum Plautum est, consilium capere. Ex illo loco similiter mihi videtur posse colligi, sedentes olim deos adorasse. Augurij quoque, vt testatur Seruius in 9. Æneid. post dilegnatas cæli partes, sedentes captabant. Vnde Virgil.9. Æneid.

Hoc agè.

Pilummi Turnus sacrata valle sedebat:

Hoc est, consilia capiebat.

aut agurabatur: quod idem supra quoq; indicauit, latenter inducens Picum solum sedentem: vt,

—— paruaque sedebat Succinctus trabea:——

Quod est augurum, quùm alios stantes induxerit. Sessio in sacris sedulitatem, ac sedatam mentem significabat maximè requiri. Sic illi, qui Iezabelis impulsu aduersus Naborthum testimonium falsum dixerant, sedisse dicuntur, forsan ex trito more: quoniã testes sedentes perhibebant testimonium, quo significabatur illos sedato, quieto, & tranquillo animo, affectibus vacuo, debere illud suum munus præstare. Sic Iudices sæpè dicuntur sedisse in portis. De sella, & sessionis varijs significationibus vide Pierium. Hunc porrò morem assidendi post orationem cùm Christiani nonnulli superstitiosè imitarẽtur, Tertullianus illos grauiter reprehendit in lib. de Oratione. Ex superioribus perspicuum constat Romanos quoq; antiquitus sedentes epulari, atq; etiã sacris suis operari fuisse solitos. Macr. lib.2. cap.1. Fœmine, inquit, viris cubantibus, sedentes cœnitabant, quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. Nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno & Minerua in sellam ad cœnandum inuitabantur: quòd genus seueritatis ætas nostra diligentius in capitolio, quàm in suis domibus seruat: videlicet quia magis ad rem pertinet Deorum, quàm mulierum disciplina contineri. Legimus quoq; apud Strabonem Lusitanos sedentes cœnitare fuisse solitos, in parietibus lectos habentes. Hæc de sessione.

2 De Accubitu seu Accubatione. Nomina accubationis.

Nunc de Accubitu, seu Accubatione dicendum, qui quidem post sessionem antiquitus apud omnes ferè gentes vsurpata fuit. Huiusmodi corporis situs à Chaldæis verbo סבר Semak exprimitur, ab Heb. verbo סבב Sabab, quòd tamẽ verbũ propriè circuire, siue circũdare significat, ideò quod conuiuæ sedebant per gyrum, siue circuitum. 1. Sam.16. Non accumbemus (לא נסב Lo Nasob) ad comedendum. Hinc מסב Mesheb, id est, accubitus, Cant.1. Cum esset in accubitu suo. Inde מסבה Meshib. conuiua, & solùm inuenitur in num. plurali, Psal.140. ver.10. Caput מסבי Meshibai, alij obsidentum me verterunt. Hier. sel conuiuarum meorum: quòd tamẽ etiam videri possit deductum esse à סבא Saba, quòd significat potare, seu inebriari, quòd fieri solet in conuiuijs. רבץ rabaz quoque Hebræis est accubare, quod Isa.14. ver.30. & Psal.23. ver.1 de hominibus vsurpatur, aliàs plerunq; animantibus tribuitur, & ita illud Grammatici à שבב Schacab, volunt differre, quod hoc primum sit hominum, illud animalium brutorum. Verùm hæc duo posteriora vocabula generatim quamuis accubationẽ, illud propriè epularem videtur significare. Græci Accubationem bis ferè verbis exprimunt, ἀναπίπτειν, vt Luc.14. ἀναπίπτειν εἰς τὸν ἔσχατον τόπον: ἀνακεῖσθαι, Matth.1. & 6. ἀνέπεσα Christus, & duodecim eius discipuli Luc.22. Athenæus lib.1. cap.18. ἀναπίπτειν proprie vult de animo dici, & idem significare, quòd ἀθυμεῖν, & ὀλιγωρεῖν, id est, contristari, & parùm facere: id quòd testimonijs nonnullis probat. Idem tamen lib.10. ex auctoritate Græcæ linguæ, etiam huius significationis exemplum affert: & sic est propemodum verbo hoc vsus Euripides in Fabula, cuius titulus Cyclops. ἀνακεῖσθαι idem significat, Matth.26. ἀνακεῖσθαι Christus cum duodecim, id est, recubuit, siue accubuit. Athenæus lib.1. cap.18. hoc verbum ἀνακεῖσθαι propriè vult de statuis dici: vnde illos idem testatur derisos fuisse, qui de accumbentibus hac dictione vsi sunt, exempla affert ex Diphilo, & Philippide: nonnunquam tamen idem verbum accumbentibus dicit accommodari, sed rarius: id quòd Sophocles testimonio comprobat. Vnde συνανακείμενοι conuiuæ appellantur, Luc.14. Κατακεῖσθαι autem, idem auctor propriè vult dici de accubatione. Κατακλιθῆναι similiter de accumbentibus propriè dici testatur Athen. lib.1. cap.18. Aristoph. in Σφῆξι.

Ἀνακεῖσθαι.

Καταλεῖσθαι. Κατακλιθῆναι.

Παῦ' ἀλλὰ λαβὼν κατάκλινει, πρόσμανθανε
Συμποτικὸς εἶναι, καὶ σωφρονιστικὸς
Φιλ. Πῶς ἂν κατακλίνω, φράζ' ἀνύσας. Βδ. ὀζυμιόνως.
Φιλ. ὦ δικαιότατε (Scholiast. φαίνεται ὅτι πρὸς τὸ σῶμα ἔχων τὰ γόνατα κατακλίθει) καθακλιθῆναι; Φιλ. μηδαμῶς.
Φιλ. Πυδαῖ. Βδ. Τὰ γόνατ' ἔκτεινε.

Ex his verbis simul aliquo modo accumbendi modũ colligere licet. Verbo ἀνακλιθῆναι Matt. vsus est cap.14. eodẽ sensu Christus enim iussit cõuiuas suos ἀνακλιθῆναι, & mox ἀνέπεσον. Theoph. ibi, ὑπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλῖναι πάντας, hoc est, iniunxit eis (discipulis) vt discumbere facerent omnes. Hoc verbum, cùm propriè neutrum sit, hîc degenerat in formam coniugationis Hiphil. In Basilienſi verò editione legitur ἀνακλιθῆναι passiua significatione, quasi dicas reclinari. Matth.8. multi venient ab Oriente, & ἀνακλιθήσονται cum Isaaco & Iacobo in regno cœli. παρεμβάλλειν, & κατακλίνεσθαι Plutarcho idem significat prob.2. lib.1. Latini dicunt Cubare, Accumbere, Accubare & Discumbere. Cic. Pæto, Accubueram hora noua, quùm id literarum exemplum in codicillis exaraui. Cic. pro Murœna, Qui quotidianis epulis in robore accumbunt. Idem 4. Tuscul. morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes: indè accubatio epularis amicorum, Idem de Senect. Epulis accumbere diuũm, Virg. Toris discumbere pictis, Idem. Mensis accumbere, Stat. Maturè veniunt, discumbitur. Columell. lib.2. cap.1. Villicus sit frugalitatis exemplum, nec nisi ferijs diebus accubans cœnet. Acron voluit Deorum esse, accumbere: virorum, discumbere: ferarum, recumbere, id quòd sibi ridiculum videri Lambinus scribit in Horat. cùm ita loquatur Cicero oratione de supplicijs: vt mulierbria quotidie conuiuia essent, vir accumberet nemo, præter ipsum & prætextatum filium. Et pro Deiot. Huc te è balneo, priusquàm accumberes, ducere volebat. Idem in Catil.2. ad Quirites, Qui mihi accubantes in conuiuijs complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo. Terentius Eunucho, At dum accubabam, quàm videbar mihi esse pulchrè sobrius? Itaque hoc tantùm interesse putat Lamb. inter illa duo priora, accumbere, & discumbere, quòd discumbere semper de pluribus dicatur: vt. M. Tull. ad Attic. lib.5. epistola prima, Discubuimus omnes præter illam: accumbere autem, & de vno, & de pluribus siue hominibus siue Dijs. Qui autem recubare putat ad feras tantum pertinere, legat primum versum Virgil. in Tityro: & illum locum Cic. pro Deiot. Cum in lectulo recubuisses. Et de diuinat.2. Deinde cum se collegisset, idq; visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse. Nam ex illis locis

Accumbere, discumbere, recumbere quo modo differant.

Recubare non de feris tantũ dici.

Universidad de Deusto
Biblioteca

eis intelligere licet, recubare, seu recumbere, non esse ferarum proprium. Est autem recumbere toto corpore iacêre, ita scilicet composito, vt facilius somnum capere possis: interdum tamen pro accumbendi verbo vsurpatur: vt epist. ad Torquatum lib. 1.

Si potes Archaicis conuiua recumbere lectis.

Hæc Lambinus, obseruandus meus præceptor piæ memoriæ. Hæc de verbis.

Apud Hebræos porrò vsitatas fuisse accubationes in epulis, ex veteri, & nouo Testamento constat. Quid, quòd notatur à Rasi, in tractatu Talmudico, Suca dicto, charta secunda, facie altera, veterum conuiuia fieri solita בהסיבה Behesibah, id est, cum decubitu, decumbentes scilicet in lectis super latus sinistrum, non recti stantes, aut sedentes, sicut nos. Sic Christus in vltima cœna cum discipulis suis accubuit, vbi Ioannes dicitur ἀναπεσεῖσαι ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ἰησοῦ, hoc est, in Christi sinu recubuisse: & paulò pòst, ὅπου ἔκλινεν τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, id est, pectori Iesu incubuisse: nimirum secundum illius temporis conuiuiorum morem, cùm in sumendo cibo protensi recumberent humi, seu in pauimento lectis instrato, ita vt quasi circulum quendam facerent, capitibus quidem semper introrsum ad epulas, pedibus verò extorsus porrectis. Quare semper sequens in priori sinu recumbere videbatur, dum caput eius quasi incumbebat pectori superius accumbentis. Sic ergò tum accubuit Ioannes, vt caput haberet in suo lectulo versus Iesu caput, itaque attingere facilè suum eius potuit. Et ideò interrogaturus eum, incubuit, seu inclinauit caput procidendo in pectus Iesu, cùm Petrus innuisset vt percontaretur de proditore. Huiusce accubationis formam, seu delineationem, vide apud Illyr. in clane sacræ scripturæ, in nomine Simo. Sic Plinius lib. 4. epist. 22. Canabat Nerua cum paucis. Velento proximus, atque etiam in sinu recumbebat. Apud Liuium Decad. 4. lib. 9. Placentiæ in conuiuio quodam L. Quintij Flaminij Consulis Rom. meretrix quædam famosa, cuius amore deperibat, ab illo accersita, & infra eũ accubuisse dicitur. Ad cuius scorti procacis, in sinu eius recubantis, nutum atque libidinem, captiuus quidam attractus, in eius conspectu securi percussus fuit. En hæc quoque inter epulandum in sinu eius recubuisse dicitur: id quòd fuit amoris, sed turpis atque nefarij signum: vt contrà illa S. Ioannis recubatio in sinu Iesu, argumentum fuit puri sanctiq; illius amoris erga discipulum illum suum charissimum.

Christus cum discipulis suis inveltima cœna accubuit.

Quomodo Christus dicatur cum discipulis suis accubuisse, cum tamen moris fuerit in epulo Paschali stare.

Sed quæritur hîc simul, quomodo Christus dicatur cum discipulis suis accubuisse, siue recubuisse, cùm tamen moris fueris in epulo Paschali stare, non accumbere. Theophilactus, cui Beza, & Camerarius suffragantur, vult, Christum primò stantem comedisse Pascha: deinde discumbentem tradidisse proprium mysterium. πρῶτον μὲν οὖν τὸ τυπικὸν τελέσαι, εἶτα ἀναπεσὼν τὸ ἀληθινὸν παραδοῦναι. *Tremellius, vir doctissimus, de hoc Christi discubitu sic differit, Christum discubuisse metaphoræ. Tremellius, vir doctissimus, de hoc Christi discubitu sic differit, Christum discubuisse metaphoræ. Tremellius, vir doctissimus, de hoc Christi discubitu sic differit, Christum discubuisse metaphoræ.* [illegible] *morant Euangelistæ in cœna, qua Pascha comedit, quòd prima fronte cum diuino instituto videant pugnare. Præcipitur enim Exod. 12. ver. 3. vt edentes Pascha, lumbos accinctos, pedes calceatos, baculum teneant manibus: &, vt citò comedant, quæ fieri nequeunt à discumbentibus. Sed sciendum est ibi præcipi, qua ratione exituri ex Ægypto, prima illa vice comedant Pascha, paulò antequàm exeant ex Ægypto, & iter ingrediantur, quia ita exigebat illius temporis necessitas. Sed in Lege deinde, vbi præcipitur, vt cæremonia illa Agni Paschalis quotannis renouetur, ea non adduntur. Quamobrem omnes Hebræi doctores, tùm antiqui, tùm recentes, summo consensu docent, mandatum illud de aspergendis sanguine postibus, de induendis calceis, & cingendis lumbis, atque sumendis baculis, & cum festinatione comedendo agno, non se extendisse ad generationes sequentes: sed tantùm fuisse noctis illius, qua egressuri erant ex Ægypto. Imò antiquissima fuit apud eos traditio, (quòd in Thalmud, tractatu de Paschate commemoratur) vt manducaturi Pascha, in signum libertatis adeptæ, discumberent. Nihil ergò contra diuinum institutum in cœna Christi factum est: quia secutus est Christus illam Paschatis institutionem, quam Deus in suo populo voluit conseruari. Ioannes tamen Russiæ metropolita in quadam epistola ad Pontificem Rom. inter alia exprobrans Romanis Azymorum vsum in Cœna Dominica, inquit, Quòd illo tempore non azymi erant, nec Pascha fiebat, nec Dominus tunc comedebat Pascha Iudæorum, vt daret azyma Apostolis, probabile est ex eo, quòd Iudæorum Pascha stando fit, & comeditur, quòd in cœna Christi non fiebat, vt scriptura dicit: Recumbentibus eis cum duodecim. Item, & discipulus recubuit super pectus ipsius.*

Porrò

Porrò Græcos quoque, atque Romanos olim in epulis suis accubuisse μικρῷ δεῖν ὑπᾶντες κατακειμένους, vt Lucianus inquit in conuiuio Lapitharum, passim ex veterum monumentis atque picturis liquidò constat, de quo sic Lambinus in illud Horatij Od. 27. lib. 1.

Græci atq; Romani in epulis suis accubuerunt.

Et cubito remanente presso, &c.

Hoc corporis habitu, ac situ cœnabant Græci ferè omnes, & Romani illi veteres, accumbentes scil. & cubito innitentes, non sedentes: cuius rei complures in ruinis, & parietinis Italiæ vestigia, ac monumenta vidi. Et paulò post: Ex his locis perspicuum est ita composito corpore cœnasse veteres, vt modicè inflexa & incuruata superiore corporis parte, reliqua iacerent, quod est accubare. Idem auctor adhuc manifestius hunc veterum in epulis accumbendi morem describit, in illud Horat.

Accumbendi ritus.

— *& quibus,*
Languidus in cubitum iam se conuiua reponet.

Iacere, pro accubare.

Id est, qui pisces assati ita sint conuiuis suaues, & grati futuri, vt illi etiam cibo, vinoq; confecti, ac saturi, & penè dicam, nauseantes, in eum tamen corporis situm sese de integro componant, quo situ esse solent conuiuæ tantisper dum cibum capiunt. Hoc igitur in primis sciendum est, inter prandendum & cœnandum, non sedisse veteres illos Romanos, sed accubuisse. Accumbebant autem singulis in lectis terni, aut quaterni, hoc modo (nam eadem opera huius verbi vis aperietur) superiore parte corporis modicè inflexa, capite leuiter erecto, tergoq; aliquantulum subleuato, nempe cervicalibus, aut puluillis subiectis: reliqua parte corporis in lectos reclinata, & iacente in cubito altero nitebantur: atque vtranque manum quidem ad epularum, & poculorum vsum adhibebant, sed maximè dexteram. Fingamus igitur tres lectos esse discubitorios, & in singulis quaternos conuiuas discumbere, & mensam rotundam mediam inter lectos esse collocatam: ita fient duodecim conuiuæ ex vna mensa communi cibum capientes. Iam singulorum lectorum conuiuæ, quos quaternos esse posuimus, hoc modo discumbebant, vt eius qui summus accumberet, pedes pone secundum pectus reponerentur, & secundi pone tertium, & ita deinceps: rursus eius, qui secundus accumberet, occiput ad vmbilicum, aut pectus primi obuersum esset: ac sic deinceps cæteri accubabant. Quandiu igitur vescebantur, & porabant, eo corporis situ manebant. Vbi verò cibum capere vel desierant, vel intermiserant, tum dorsi spinam, quæ antea erat inflexa, & ad epulandum composita reponebant, & caput in cervical reclinabant: nonnunquam etiam sedentium instar erigebant. Philander in Vitruuium, Ex antiquis, inquit, marmoribus animaduerti potest iacuisse, aut non sedisse, vt nos solemus, id est, vt spina cum femore rectum angulum efficeret, & item femur cum tibia: (nam id esse sedere dicit Gel. lib. 3. de Vsu partium corporis) sed distentis aliquando cruribus, nonnunquam dextro poplite lœuum premente genu, interdum complicitis cruribus in alternas vicissitudines, aliquando in coxam, seu cossim insidentes, quo gestu sedere solent sartores, & Turcæ cibum capiunt. Idem dicit se vidisse Romæ in æde D. Eustathij, & alijs locis, Mutinæ etiam, scalptum in marmoribus singulis iacentem in lecto hominem subiecto pulullo cubito, apposita ad lectum tripode mensa, aliquantùm monopodio. Huiusmodi duo marmora se vidisse Vmetius quoque testatur. Hanc deinde rem (id est, accumbendi apud veteres ritum) duabus picturis appositis declarat. Præterea Romæ in ædibus Hieron. Maffæi, & Matthæi Sessij videri dicit marmora non admodum absimilia, vbi sunt lecti duo decubitorij, cum mensa vna. Hunc ipsum modum Iustus Lipsius lib. 3. Anciq. lect. sic describit: Accumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta, & iacente: capite leuiter erecto, dorso à pulullis modicè suffulto. Ab hac ratione interpretatur, & emendat Plauti versum in Milite,

In vitis ipsorũ.

Sed procumbunt, & se percellunt, dimidiati dum appetunt. Vt enim apud Homerum fastidiens, & languidus in cubitum sese conuiua reponit: ita contra inbians & imminens toto corpore in cibum procumbebat, & à decoro illo habitu recedebat: qualem gestum exprimere voluit Plautus. Sed cùm veteres consueuissent in lectis discumbere, Annibalem scribit Plutarchus nunquam cubantem cœnasse: Tiberium verò trans Rhenum sedentem in cespite nudo cibum cœpisse, Suetonius auctor est: Catonem etiam Vticensem nunquam iacuisse nisi dormiturum, sed sedisse post cœna ciuilia bella, & auditam Pharsalicam cladem, idem Plutarchus tradit. Maximum autem meridie ante tabernaculum ambulantem, vel stantem solitum capere cibos legimus apud Front. lib. 4. Strateg. cap. 3. Gracchus verò Consul in secundo Punico bello, exercitum Volonum, quòd in

Universidad de Deusto
Biblioteca

prælio socios deseruissent, ea pœna affecit, vt per omne belli tempus cibum stando caperent. Nimirum cùm desertores amicorum starent, alijs honorificum videbatur quòd sederent, scribit Liuius lib.4. Decad.3. Decubitus autem plurium talis erat, & hoc modo omnes æqua parte ad mensam pertingebant. Primus decumbebat ad caput lecti, cuius pedes porrigebantur pone dorsum secundi: secundus verò occiput obuertebat ad vmbilicum primi, pulvillo interiecto, pedes iacebant ad tergum tertij: & sic deinceps tertius, sic quartus. Nec verò singuli conuiuæ singulares lectos habebant, sed aut terni, aut plærunque quaterni vnum lectum occupabant. Horat.

Sæpè tribus lectis videas cœnare quaternos.

Plures etiam tribus in lecto accubitorio iacuisse, Martial. indicat Epigram. lib. 9. in Mamurram:

Et testudineum mensus quater hexaclinon,
Ingemuit citro non satis esse suo.

Querebatur Mamurra, quod lectus quem comparare velle videri optabat, minus quadraret, cùm sex tantùm caperet, ipsius autem mensa amplior esset, atque capacior. Si plures: sordidum id, & minimè lautum habebatur. Cic. in Pisonem: Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, &c. Græci quini stipati in lectulis, sæpè plures, ipse solus. Ita fiebat, vt ex vna communi mensa vix esset vt suprà duodecim vescerentur. A quo numero illa Augusti famosa cœna apud Sueton. Δωδεκάκλινος dicta. Apud Macrobium tamen in cœna Pontificiæ descriptione in duobus triclinijs decem modò conuiuæ nominantur, vt pateat in magnifico aliquo epulo vix binos lectum vnum occupasse. His ita recumbentibus, Mensæ cum ferculis per vnum, & alterum seruum apponebantur, collocabanturq; in repositorijs ad hoc paratis, quæ & trapezophora videntur dici, Lazarus Bayf. Hunc autem accumbendi morem inclinante imperio adhuc fuisse, ex veterum scriptis constat. Sic enim Sidonius, eius seculi scriptor, lib.1. Epistolarum scribit, Recumbente posse se filio Camilli fratris, qui duabus dignitatibus & ipse decursis, pariter ornauerat proconsulatum patris, patrui consulatum. Hunc propter Pœonius, &c. Obseruandum quoq; est, vt apud Romanos virilis toga insigne erat virorum, & ciuium, sic apud Græcos fuisse in publicis conuiuijs accubationem. Aristoteles enim in septimo libro de repub. hoc videtur his verbis indicare, ἐαν δ' ἡ φαινηται πλέων ἢ φερεται τὴν ἀπηγορευμένην, τὸ μὲν πρῶτον ἀλύθητος, μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐκ τῆς συσσιτίας ἀπωσίας κολάζειν καὶ πληγαῖς, id est. Quod si constet aliquem quippiam eorum vel dicere vel facere quæ vetita erant, isq; ingenuus sit, necdum in conuiuijs publicis accumbat, castigandus erit ignominia, virgisq; cædendus.

Mensa. Lecti.

Nunc de lectis, in quibus olim epulantes accumbere, seu discumbere consueuerunt, dicendum. In cœnaculo ergò MENSA collocabatur, circùm illam LECTI erant. Sunt autem omnino lecti duplices, alij cubiculares, in quibus noctu somno, & quieti indulgetur: alij triclinares, seu discubitorij, in quibus olim ad mensam, siue ad epulas accumbebatur. Hebraicè vtrique Mitboth appellatur, quasi ἀνακλιντήρια, reclinatoria, strata, lecti, super quibus homo reclinat, & se extendit. Natach, id est, extendit, inclinauit, reclinauit. Et quidem in sacris literis sæpè vox hac vsurpatur pro lectis triclinaribus, vt 2. Reg. 4. ver. 10. Faciamus, quæso, cœnaculum parietis parum, & ponamus ei ibi lectum, & mensam, & sellam, & candelabrum. Ezech. 23. Israelitarum idololatriam, atque superstitionis studium depingit, allegoria ducta à scortationibus, & quæ cum illis coniuncta sunt, compotationibus atque commessationibus inhonestis. Propter quos, inquit Deus, te lauisti, & stibio fucasti oculos tuos, & ornasti te ornamento (alludit ad morem meretricum, quæ amatas epulas sese lauare, comere, ornare, atque fucare solent, quò amasijs suis placeant) & sedisti super lectum honorabilem, mensaq; præparata est ante ipsum, & thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eum. En hic lecti, mensæ, suffitus, vnguenta rum sit mentio, quæ omnia in conuiuijs olim fuerunt vsitatissima. Similis est descriptio adulteræ in Prouerbijs Salom. cap. 7. quæ iuuenem quem apprehensum osculabatur, dicit se adornasse cœnam, (carnes sacrificiorum pacificorum mihi sunt, hodie reddidi vota mea) & ornamentis ornasse lectum suum constantem ligno assabre intexto & sunc Ægyptio. Horum lectorum mentio fit etiam Amos 3. & Estheræ 1. & 7. vbi Aman in cœnaculo, quod domus conuiuij appellatur, dicitur cecidisse super lectum, super quo erat Esthera. Hinc triclinium siue cœnaculum ipsum ab Heb. beth mithet, id est, domus lectorum appellatur. Græci lectos, & in genere omnia in quibus accumbitur, quorum varia differentia, κλίναι, κλισίαι, κλιν-

Lectorum nomina.

δία, κλιντῆρες, κλιντήρια, & ἀνακλιντήρια, ἀνάκλιντρα, δίκλιντρα, ἀσκάντας, στιβάδας, & στιβάδια (vnde στιβαδοποιεῖν, lectum sternere) ἡμικύκλια, σκίμποδας, χαμόδυνας, & χαμεύνια, χαμευνάδας (propriè lectulos, seu toros humiles, humistratos) φυλλάδας (propriè sunt thori è fronde coacernatis) πηρίδας, (forsan quia ex filice herba πηρὶς dicta) προσκεφάλαια, & alijs huiusmodi appellant, secundùm varias illorum formas, quantitatem, materiam, &c. de quibus vide Pollucem lib. 6. cap. 1. & Cæl. lib. 27. cap. 25. & lib. 26. cap. 29. Latinè lecti (vt & lecticæ) teste Varrone lib. 4. à legendis, hoc est, colligendis stramentis, atque herbis, ex quibus fierent, (quòd nunc quoque in castris fieri videmus) dicti: quanquam alij à Græcis potius cedunt, qui λέκτρον lectum dicunt, vel quod fatigatos ad quiescendū alliciat: nonnulli etiam à collectis pannis ad cubitandum. Inde lectulus, & lecticula, & lectisternium, cum sacrorum gratia lecti, & pulvinaria in templis sternebantur ad discumbendum, sedendum, siue etiam pernoctandum. Sic, teste Philostrato lib. 2. Rex apud Indos in lecto è stramentis facto accubabat, iuxtaq; ipsum ex agnatis eius ad summum quinque, cæteri sedentes in sellis epulabantur. Tori auoq; appellantur, à tortis herbis dicti, quæ accumbentium humeris supponebantur, vt vult Isidorus, & Seruius libro 5. Æneid. Tori vnde dicti.

Proximus vt viridante toro consederat herbæ. Et lib. 2. Æneid.
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto.

Seruius, toro alto, summus enim semper est pontificalis locus, & Æneas vbiq; quasi sacratus inducitur. Martialis,

Imperat extructos frangere nona toros. Virgil.
— *Toris iussi discumbere pictis.* Ouid. Amor. lib. 1. Eleg. 4.
Cum premet ille torum, &c.

Vnde & stibadia tori, siue cubilia ex herbis facta nominantur, quas Græci στιβάδας vocant. Stibadij crebra mentio est apud Sidonium, Martialem, Seruium. Plato lib. 2. δεῖ καλαμὸν τινα φέρειν, βαλλόμδρον, ἢ φύλλα καθαρὰ καταπλίνητε δεῖ στιβάδων ἱστρωμένων μαλακῶν, καὶ μυρρίνας ὡς χάσονται ἀυτοῖς, καὶ τὰ παιδία, δεῖ πίνοντας τὸ οἶνο ἐστεφανωμένοις, καὶ ὑμνοῦντας τὸς θεός. Hæc ille de victu frugali, quem fictæ suæ Reipub. ciuibus præscribit. Ad tori etymologiam videtur alludere Apuleius lib. 5 statim ab initio, his verbis: Psyche teneris, & herbosis locis, in ipso toro graminis suauè recubans, &c. Scibadium Isidorus vult dictum à stipitibus quasi stipadium. Seruius in illud Æneid. lib. 1.

Stibadia.

Aurea composuit sponda, mediamque locauit.

Stibadia, inquit, antiqui non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur: vnde & triclinium sterni dicitur. Sic Cicero: Sterni triclinia, & in foro & in rostris iubebat. Triclinium quoq; pro lectis discubitorio, siue accubitorio accipi, supra pluribus fuit explicatum. Dicuntur etiam Accubita, & Anaclinteria, lectuli super quibus quiescimus. Apud Lampridium de Commodo scribitur, quòd non accubuit, nisi in accubitis, quæ pilum leporinum habuissent, aut plumas per dicum subalares. De eodem Spartianus, Lectum eminentibus quatuor anacliterijs fecerat, minimo reticulo vndiq; incluso, cumq; foliis rosæ, quibus demptum est album, replebat. Ex his apparet accubita, anacliteria ad lectos pertinuisse. Vide Cælium libro 26. capite 29. & libro 27. capite 25. Accubitos non apud Lampridium tantùm, sed apud ipsos etiam iurisconsultos pro culcitris, & toralibus accipi, Crinitus probat lib. 23. cap. 2. de Honest. discipl. Accubitus aliàs pro ipso accubandi actu accipitur. Plin. lib. 18. cap. 2. Plærisq; hominum triclinijs accubitu ire per lectos. Strata etiam atque sponde (quæ voce propriè tabulæ vtrinque lectum continentes significantur) dicuntur lecti in quibus discumbitur. De varijs lectorum nominibus atque differentijs, vide etiam Isidorū lib. 20. ca. 11.

Lectorum materia.

Nunc de materia lectorum triclinarium dicatur. Primis & antiquissimis temporibus fuerunt quadrati, ex herbis, siue cespitibus, atq; graminibus, ex stramentis, & palustri vlua constati: vnde etiam lectos, toros, stibadas siue stibadia, & strata antiquitus appellarunt, vti supra dictum est. Postea ex lignis & præsertim ex acerina materia, & fraxino confecti sunt, quem morem ab Arcadibus & Bœticis Romanos sumpsisse Lazius vult li. 5. de Rep. Rom. Huiusmodi lecti videntur Achaici ab Horatio dicti li. 1. epistol. ad Torquatum:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Si potes Archaicis conuiua recumbere lectis.

Lecti Archaici Sotherici.

Archaicis Turnebus in *suis Aduersarijs* vult dictos humiles, parvos, inelegantes, non sumptuosos ab *Archia* artifice sic notatos, vt Seneca vocat lectos Sothericos de artificis nomine rudes, impolitos, inelegantes. Ita etiam Acron & Porphyrion. Sed Lambinus, (cui etiam suffragatur Nannius libro secundo Miscell.) vult archaicos Græco vocabulo, priscos siue antiquos esse intelligendos, antiquo modo & more fabricatos, quasi antiquæ consuetudines, non recentis luxuriæ, quo sensu etiam Dionysius Halycarnaß. τραπέζας ξύλινας ἀρχαικὰς dixit. Potest & vterque locus cùm de materia, tùm de forma rudi atq; vili intelligi. Persius Satyr. 1. citreorum lectorum mentionem facit, cum ait,

——*Non quicquid denique lectis,*
Scribitur in citreis.

Lectos discubitorios intelligit, qui vt & mensæ ex citro fiebant. Terent.

Lecti citrei.

Lectulos in sole iligneis pedibus faciundos dedit,
Vbi potetis vos.

Lectorum pedes ilignei. Lecti lignei Tuberonis.

Lecti iligneis pedibus ob firmitatem ilicis fiunt, vnde πίνοι ἀθρόοι, *duri & solidi, &* στερεὰς *durum significat. Seneca epistola 96. Tuberonis lectos ligneos memorat. Eorundem Cicero quoque in Oratione pro Muræna meminit, his verbis: Strauit pelliculis hædinis lectos punicanos. Videntur hîc Tuberonis sordes perstringi, quod non ex ære aut ebore, aut testudine lectos comparasset, nec eos peristromatis, tapetis, aut Babylonicis strauisset. Punicanos lectos Isidorus vocat lectos paruos & humiles primùm à Carthagine aductos, & inde nominatos. Cn. Manlium primum, cum Romani Asiam subiecissent, triclinia (sic lectos vocat) ærata Romam vexisse testatur. Plinius libro trigesimo tertio capite vndecimo. Tandem crescente luxuria, ex auro, argento, ebore, & testudinum putaminibus fuerunt confecti, vt Plinius eodem in loco testatur. Lectos miserum, inquit, iampridem totos scimus operiri argento, & triclinia quædam quibus argentum addidisse, primus traditur Catullius Pollio eques Romanus, non, vt operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punica. Idem & aureos fecit. Nec multò post argentei Deliacos imitati sunt. Idem libro nono capite decimotertio: Testudinum putamina secare in lamnas, lectosque & repositoria, his vestiri Carbilius Pollio instituit. Ac omnino lectorum eburneorum & testudineorum crebra passim apud auctores fit mentio. Sic enim Varro lectos alios ex ebore, alios ex testudine apud Romanos fuisse dicit libro octauo. Et ibidem, Nemo, inquit, facit triclinij lectos, nisi pares & materia, & forma, & figura. Apuleius libro decimo Met. Lectus Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus. Mart. 12. ad Amænum:*

Lecti Punicani

Lecti ærati.

Lecti argento & auro operti

Lecti eburnei, & testudinei.

Gemmantes prima fulgent testudine lecti.

Iuuenalis Satyr. vndecima, veterum Romanorum frugalitatem cum sui temporis hominum luxuria comparans,

Nemo (inquit) inter curas & seria duxit habendum,
Qualis in Oceani fluctus testudo nataret.
Clarum Troiugenis factura, ac nobile fulcrum.
Sed nudo latere, & paruis frons ærea lectis,
Vile coronati caput ostendebat aselli.

Iauolenus D. lib. 32. l. 100. cui testudinea legata essent, & lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Trebatius respondit. Lectorum porrò siue stratorum eburneorum luxum Amos quoque cap. 6. Hierosolymitanis, atque Samaritanis sui temporis Dei nomine exprobrat, in quibus molliter & delicatè recumbentes compotationibus immanissimis indulgebãt. Sic Clemens Alexand. lib. 2. cap. 3. Pædag. sui temporis luxum perstringens, inter alia memorat κλίνας ἀργυρόποδας, & ἐλεφαντοκλίντους, *id est, lectos argentipedes, & ex ebore compactos, nec non* χρυσοστρώτους, καὶ χελώναις πεποικιλμένας κοίτης χλιαδάδας, *hoc est, auro interspersas, & testudine variatas cubitis valuas, quæ tunc temporis fuerunt vsitatæ. Idem,* σιμπόδιος, *inquit, (erat humile genibadium) nihilo deteriorem præstant* κατάκλισιν, *hoc est, accubitum, quàm lectus eburneus. Ex his constat, eburneorum, atque testudineorum lectorum maximum olim vsum fuisse. In Assueri conuiuio magnificentissimo lecti aurei, & argentei fuerunt in pauimento strat, vt Esth. 1. cap. scriptum est. Lecti regis Persarum luxuriosissimi descriptionem habes apud Athenæum libro 12. Ad illius caput ædificium quoddam erat* παντόκλινον, *in quo auri 50. millia talenta semper erant reposita, & id appellabatur* προσκεφάλαιον βασιλικὸν, *hoc est, cervical, siue pulvinus regius: & ad pedes alia erat ædicula* τρίκλινος, *in quo erant semper tria millia talenta argenti, quòd* ἀναπόδιον βασιλικὸν *vocabatur. Heliogabalum, tradit Lampridius, solido argento habuisse lectos triclinares, & cubiculares. Laminarum aurearum, & argentearum in toro discubitorio meminit Suetonius in Caligula: Romæ, inquit, in publico epulo ob detractam lecti argenteam laminam confestim carnifici tradidit. Ad furtum illud de lectis triclinaribus Epigrammaterius quoque poëta carmine quodam alludit. Apud Virgilium Æneid. 1. in regali conuiuio Dido reginæ dicitur aurea se composuisse sponda.*

Lectorum apparatus.

Sequitur nunc vt de illorum apparatu dicamus. Hi namque lecti (id quòd ferè sub cœnæ horam fiebat) insternebantur aulæis, purpura, aut alia veste stragula pro copia, aut inopia conuiatorum. Hinc lectisterniator Plauto in Pseudolo, seruus qui lectos sternit, qui etiam lectistrator vulgò dicitur. Terent. Heaut. Accurrunt serui, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos sternere, cœnam apparare. Cicero pro Muræna, Tubero homo eruditissimus, ac Stoicus in epulo quodam publico ac funebri, strauit pelliculis hædinis lectulos Punicanos. Lectus lepidè stratus, Plautus in Pœnulo. Illa porrò, quibus lecti sternuntur, à Græcis ἀντίδες, τάπητες, στρώματα, *& ἀμφιστρώματα à Latinis vestes stragulæ, siue stragula, thoralia, & accubitalia appellantur, nec non stromata, & peristromata. Stragulum, quicquid insternebant, dictum à sternendo, Varro. Toral, inquit, Turnebus in suis Aduersarijs, inuolucrum erat thori, hoc est, congestæ plumæ, vel herbæ, vel arundinis operimentum, quod & elegantiore rursus stragulo obducebatur conuiuij causa, aut feriarum. Toralia lecti stragulæ appellantur, Bayfius. Accubitalia pro ipsis stratis, seu stragulis accipiuntur, vt in epistola Valeriani Imperatoris ad Lofymionem Syriæ procuratorem. Nam cùm Claudio, legionis Martiæ præfecto, complura forent pro militiæ instituto tribuenda, misit illi Valerianus Imperator accubitalium Cypriorum (vt vocat) paria duo, interulas puras, togam, &c. Crinitus de Honest. disciplin. lib. 23. cap. 2. Instratum quoque nominant omne id, quòd insternitur. Habebant & pulvinos, quibus hinc inde sese fulcirent, & etiam ceruicalia ad ceruicem. Martialis in tertio:*

Vestes stragulæ. Toralia. Accubitalia. Pulvini. Ceruicalia.

Cubitis trudit hinc, & in conuiuas
Effultus ostro, sericisque pulvinis.

Philarchus apud Athenæum lib. 4. de Lacedæmonijs: καὶ πόλιν αὐτοῖς στρωμαίτε τοῖς μεγίθεσιν ἵππας ἐξοπλισίας πολυτελῶς, καὶ τὴν ποικιλίαν διαφόρους, ὥστε τὴν ξενὴν ἐνίοις τὴν σύλλειψιν ἵππων ὀχνεῖν τὸν ἀγελάρχην ὅτι τὰ προσκεφάλαια ἰρεῖδειν. *Hos pulvinos Ælius Lampridius videtur subalares culcitras vocare in Heliogabalo. Huiusmodi stragularum vestium, quibus lecti olim sternebantur, maximus luxus fuit. Heliogabalus, teste Lampridio, primus omnium purpureum toros aureis toralibus texit. Tibullus,*

Stragularum vestium luxus.

Nam neque tum plumæ, nec stragula picta soporem,
Nec sonitus placidæ ducere possit aquæ.

Cicero in secunda Antoniana: Conchiliatis Cn. Pompei peristromatis seruorum in cellis lectos stratos videres. Vestes ergo stragulæ, aut conchyliatæ, aut purpureæ, aut Babylonicæ à locupletissimis patribus familiâs circundabantur. Sic Clemens Alexand. lib. 2. cap. 3. στρωμνὰς ἁλυργὰς, καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίστων, *id est, stragulas vestes purpureas, & aliorum colorum paratu difficilium, commemorat suis temporibus vsitatas. Similiter Philo,* στρωμνὰς ἁλυργεῖς, ἐνυφασμένα χρυσῷ, καὶ ἐνυδοβαφεῖς ἱστορίας παντοίων χρωμάτων πρὸς τὸ τῆς ὄψεως ἐπαγωγὸν, *id est, stragulæ purpureæ, auro intertextæ, variis florum coloribus depictæ refert, quæ suis temporibus fuerint in vsu. Virg. lib. 1. Æneid. in descriptione regalis epuli,*

Iam pater Æneas etiam Troiana iuuentus,
Conueniunt, stratoque super discumbitur ostro, *id est,*

Stragulis vestibus ex ostro confectis.

Ibidem,

Arte laboratæ vestes, ostroque superbo.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lecti eburnei strati vestibus coccinis referuntur ab Horat. Satyr. lib. 2. Satyra 6.

— panis vterque
In locuplete domo vestigia: rubro vbi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburnos.

Lambinus in illum Horatij versum Satyr. lib. 2. Satyra 4.

Et Tyrias dare circum illota toralia vestes,

Horatij versus exponitur.

Id est, & circum toros dare, id est, circundare toris illota toralia, videlicet vestes singulas purpureas illotas & ita toralia, & vestes Tyriæ vnum erunt. Plærique per Tyrias vestes, significari putant conuiuarum vestes, hoc sensu: & téne oportet committere, vt conuiuæ vestes suas Tyrias toralibus illotis, atque immundis inquinent? sed errant. Nam primùm verba Horatij non recipiunt hanc sententiam. Quod cum sit perspicuum, non est, quòd eos pluribus verbis refellam. Deinde veteres non solebant cænare purpurati, sed albati potius, vt alibi docuimus. Omnino purpureas vestes inter cænandum, & dum accumberent, non habebant. Contrà autem lecti, in quibus discumbebant, & in quibus dormiebant, stragulis vestibus textilibus, aut purpureis insteruebantur. M. Tullius Cicero lib. 5. Tuscul. collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto. Catull. de Pel. & Thet. nupt.

Hæc vestis priscis hominum variata figuris,
Heroum mira virtutes indicat arte. *Ibidem,*
Purpureáue tuum consternens veste cubile.

Titus Liuius lib. 33. Annalium, Et, cùm tibi viro liceat purpura, in veste stragula vti, matrem familiàs tuam purpureum amiculum habere non sines? Lucret. lib. 2.

Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostroque rubenti
Iacteris, quàm si plebeia in veste cubandum.

Apud Homerum aliquoties fit mentio stragulorum, seu tapetum purpureorum, qui sedibus fuerunt instrati: vt, Ιλ. α. de Achille,

Εἶσεν δ' ἐν κλισμοῖσι τάπησί τε πορφυρέοισι. *Id est,*
Phœnicem, Vlyssem, Aiacem legatos ab Agamemnone.

Τάων (ancillarum Circes) ἡ μὲν ἔβαλλε θρόνοις ἔνι ῥήγεα καλὰ
Πορφύρεα καθύπερθ' ὑπένερθε δὲ λῖτ' ὑπέβαλλεν.

Οδ. κ. & Οδ. γ. *Euridæa ad famulas,*

— ἐν δὲ θρόνοις ἄνωγε τάπητας,
Βάλλετε πορφυρέους.

Stratus auro, argento, purpura, amplior aliquot hominibus, quàm Dijs immortalibus adornantur. Phauorinus in Oratio. qua legem Licimiam suasit apud Gellium lib. 15. cap. 8. Leno apud Plautum in Pseudolo minatur seruis suis, se illorum latera loris ita varia effecturum, vt sunt peristromata Campanica (in Campania elaborata, vel quibus Campani vtebantur) picta, & Alexandrina, & tapetia conchyliata belluata, id est, in quibus erant belluæ acu pictæ. Στρώματα, hoc est, stragula purpurea in foro quoque strata fuisse in Cotys nuptijs, testatur Athenæus lib. 4. cap. 2. στρώματας apud Homerum διαπρεπόντας esse dicit Athenæus lib. 1. cap. 10. cuiusmodi & Babylonij substrata fuerint, & Nestor apud Telemachum plurimis se abundare gloriatur. Heliogabalus, teste Lampridio, stravit & triclinia de rosa, & lectos, & porticus, ac sic per ea deambulauit, idque omni florum genere, liliis, violis, hyacinthis, narcissis. Nec cubuit in accubitis facilè, nisi his, quæ pilum leporinum haberent, aut plumas perdicum subalares, sæpè culcitras mutans. Στρωτῆρας inuentores Persæ, teste Athe. 1. Lepide factũ traditur à Vario Antonio Aug. qui Heliogabalo est appellatus in amicorum conuiuijs. Nam cum his cœnam fortè exhiberet, quibusdam simul discumbentibus, non accubitus quidem pro consuetudine, sed reflatibus folles substerni curauit, ideq; ipsum mirifica arte, & ingenio. Sic vt conuiuæ reflatu paulatim follibus infra cæteros subipsis mensis tridicule subsiderent, Crimitus de Honest. discipl. lib. 19. cap. 10.

Στρωτῆρας inuentores. Heliogabali Imp. locus elegans de suorũ conuiuarum discubitu.

Nunc postremò de lectorum numero quædam adiiciamus. Tres, vt plurimum, lecti olim circum mensam erant, vnde triclinij nomen. Varro, Nam vt quatriclinium constraruntsi quem lectum de

Lectorum numerus.

tum de tribus vnum imparem posuerunt, aut de paribus nimium, aut parum produxerunt, vnà corrigimus, & ad consuetudinem communem, & ad aliorum tricliniorum analogias. Vbi simul notabis morem triclinia consternendi. Iuuenal. Satyr. 5.

Tertia ne vacuo cessaret culcitra lecto.

Vel duo etiam, quod Plautus Biclinium in Bacchid. Act. 4. posterior ætas à Vespasianoorum imperio Sigma vocare cœpit, de quo supra pluribus. Cleomenis frugalitas laudatur à Plutarcho in eius Vita, quòd non nisi tribus lectulis vsus est, in conuiuijs solennioribus duos adhuc addidit. Nec verò duo tantùm, aut tres, sed plures etiam lecti fuerunt strati pro numero conuiuarum, à quorum lectorum numero ipsa loca conuiualia denominata fuisse, supra dictum est. Lectos olim exemptiles fuisse, nõn loco affixos. P. Nannius Miscellan. lib. 2. Terentij & Homeri quibusdam testimonijs comprobat. Et hæc de lectis discubitorijs, vti à Plinio denominantur, qui etiam lecti triclinij, triclinares ab Ælio Lampridio, & triclinarij nominantur, quorum olim in epulis tàm sacris, quàm prophanis maximus vsus fuit. Hodie quoque nonnunquam in lectis, quos Germani Gutschen/ *Galli conches, à cubando, vocant, sedentes epulari solemus. Sunt autem illi sex ferè pedum longitudinis, vt singuli tres conuiuas capiant: quanquam singuli tantùm huiusmodi lecti in singulos ætis, vel hypocaustis, vt vocant, nostris habeantur.*

Mos discumbẽdi in humo.

Porrò notandum est, veteres sæpissimè in ipsa terra siue humo discumbentes epulari fuisse solitos, ita vt terra ipsis, & mensæ, & lectorum loco fuerit, qui mos etiam hodie nonnunquam vsurpatur. Est autem huiusmodi discubitus conuiualis ipsi naturæ, meo quidem iuditio, valde accommodatus. Nam primò terra verè omnium nostrũm mensa est & dici debet, hoc est, parens atque nutrix, quæ nobis alimenta esculenta quæ saluberrima ac iucundissima assidue gignit atq; suppeditat: vnde meritò à Græcis φερέσβιος, ac ζείδωρος, à Latinis etiam Ops fuit nuncupata. Deinde illa quoque communis est omnium hominum lectus, in quo & viui & mortui recubant atque requiescunt. Et huc facit Plinianum illud sanè perquam elegans terræ elogium: Terra, inquit, est illa, cui vni rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indimus maternæ venerationis. Sic hominum illa, vt cœlum Dei, quæ nos nascentes excipit, natos alit, semelque æditos sustinet semper: nouissimè complexa gremio, iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater operiens. Aquæ subeunt in imbres, rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, præcipitantur in torrentes: Aer densatur nubibus, furit procellis. At hæc benigna, mitis, indulgens, vsusque mortalium semper ancilla, quæ coacta generat? quæ sponte fundit? quos odores saporesque? quos succos? quos tactus? quos colores? quam bona fide creditum reddit onus? quæ nostri causa alit? Hæc ille de terræ laudibus, quas nos meritò illi cœli terræque conditori ac conseruatori, nempe Deo Optimo Maximo ascribere debemus. Esse autem accubationem sessione aptiorem ad cibum capiendum, Plutarchus Sympos. 7. Problemat. 11. his verbis significat: Sicut κλίνη, inquit, hoc est, lectus commodior est bibentibus, quàm καθέδρα, id est, sella, propterea quòd ille corpus continet, omnique motione vacuum præstat, ita maximè conuenit animam in quiete conseruare. Huiusmodi verò discubitus terrestris, seu humicubationis epularis pulcherrimum sanè habemus exemplum in admirandis illis epulis, quas Christus ingenti hominum turba præbuit. Illi namque Christi conuiuæ δὶ τῆς γῆς, vt Marcus cap. 8. scribit, hoc est, super terram, siue, vt idem cap. 6. loquitur δὶ τοῦ χλωροῦ χόρτου, viridi in gramine, siue, vt Matthæus 14. cap. scribitur, ἐπὶ τοὺς χόρτους, hoc est, fusi per herbas, (Clem. Alex. lib. 2. cap. 3. Pædag. ἐπὶ τῆς πόας χαιταὶ exponit) vnà fuerunt epulati. Quo quidem, vt Theophilactus in 14. cap. Matth. scribit, Christus docere voluit τὸν ἐντέλειαν, ἵνα κἂν οὗ μὴ ἐπὶ κλινῶν πολυτελῶν, κἂν στρωμάτων ἀναπαύῃ, hoc est, frugalitatem, ne tu quoque in pretiosis lectis, stratisq; accumbas. χόρτος alij herbas, alij gramina vertunt, vulgata fœnum, Syr. Asba, id est, herbam. Sic Celtæ, teste Athenæo libro 4. conuius χόρτον ὑποβάλλειν, id est, gramina subijcere fuerunt soliti, χόρτος nonnullis nisi de herbis resectis dici videtur: in qua significatione etiam 1. Cor. 3. accipi videtur. Inde χορτάζεσθαι, & χορτάσαι, vt testatur Eustath. Ιλ. λ. propriè de brutis dicitur, quorum cibus est gramen: transfertur tamen ad humani quoq; cibi satietatem. Sic apud Virgil. lib. 1. Æneid.

Lectum sella est commodiorem.

χόρτος.

Tum victu reuocant vires, fusíq; (discumbentes) per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Polydius, teste Athenæo lib.14. cum in via sacrificaret Peteum prætereuntem retinuit, cumq; eum inter herbas sedere fecisset, germinaq; confregisset pro mensa, apposuit illi ex ijs, quæ immolata fuerant. His similia illa Tibulli lib.2. Eleg.5.

—— Pubes discumbet in herbas,
Arboris antiquæ, qua leuis vnda cadet.
At sibi quisque dapes, & festas extruet altè
Cespitibus mensas, cespitibusque torum.

Ouidius lib.3. Fastorum, de Festo Annæ Perennæ:

—— Virides passim disiecta per herbas Potat.

Apud Homerum quoque sæpè legimus comedentes super virgulta pellibus strata sedisse, secundum illud:

πὰρ δὲ συβώτης,
χίυεν ἂρ᾽ χλωρὰς ῥοὰπας, καὶ κώεα ὕπαρθεν. (Hinc Ouidius,
Qui poterat pelles addere, diues erat.)
Εὗδε καθεζόμενος. Et Od.Γ.
καὶ ἐφρυσεν παρὰ λαυτὶ.
Κώπην εἰ μαλακοῖσιν, ὅτι ῥάμμασιν ἁλίπσι, Id est,
Collocauit eos in pellibus mollibus, in arenis marinis.

Eustathius. Considera, inquit, hic ἡρωϊκὴν αὐτέλειαν, hoc est, Heroicam frugalitatem. Nam filius Nestoris regis, peregrinos collocauit non ὅτι ἁλιπορφύροις ταπήσιν, ἢ ἄλλης τινὸς ἀβεσιλικῆς θρυλλῆς πεποιημένης πολλῆ, ἀλλ᾽ ὅτι ῥάμμασιν ἐν θ᾽ ἅλμασιν, μαλακοῖς μέντοι, hoc est, Non in tapetijs purpureis, alijsue stragulis sumptuosis, sed in arena atq; pellibus, mollibus tamen.

Et Od.Z. Εἶσεν δ᾽ εἰσαγαγὼν, ῥῶπας δ᾽ ὑπέχευε δασείας,
Ἐξόρισεν δ᾽ ὅτι ἕρμα ἰονθάδ᾽ ἀγρίῳ αἰγὸς,
Αὐτῇ ἐπ᾽ ἰνίοιον μέγα, καὶ δασύ.

Hoc est, illum introducens sedere fecit, substratis illi virgultis densis, super quas strauit pellem capræ agrestis atq; iuuenis, ad cubandum, dormiendumq; aptam, magnam atq; densam. ῥῶπας, inquit Eustathius, sunt ἱμαντώδη φυτὰ, virgulta, siue plantæ flexibiles, vimineæ, παρὰ τὸ ῥέπω. τὸ δὲ ὑπέχευεν, verbo sustundendi seu substernendi significare voluit στιβάδα stratum molle ex foliis atque graminibus teneris, ne illud nimis durum foret, atq; densum. ἕρμα τὸ autem, (qua voce hîc vtitur) & κώας, qua alibi sæpè, hanc idem differentiam affert, quòd ἕρμα quidem significat, τὸ ἁπλῶς ἐκδεδρόμενον. id est, id quòd simpliciter excoriatur: κῶας autem, siue κῶος, ἐν ᾧ κεῖται τις, ἢ κοιμᾶται, διὰ τὸ κεῖσθαι, hoc est, in quo quis iacet, aut dormit, vestis stragula, siue stragulum. Strata ergo, siue stragula Homerica partim virgultis, partim pellibus constabant. Cum Iudith ab Holoferne ad epulas fuisset inuitata, ancilla ei humi pelles dicitur strauisse, vt super illis accumbens, cibum caperet. Athenæus porrò huiusmodi conuiuium, in quo humi discumbitur, eleganter appellat lib.4. vbi mirabilem Parthorum regum morem commemorat: Δεῖπνον χαμαιπετὲς δεῖπνον, hoc est, à terrestri illa cœna abstractus, lutis libet de causa ἔτος παθεῖν τὸ χαμαιπετὲς δεῖπνον, hoc est, à terrestri illa cœna abstractus, lutis tesselatis, virgisq; cæditur: atque cum factus est sanguinolentus, eum, à quo plagis est cæsus, tanquàm benefactorem, ὅτι τὸ ἐδαφος πρηνὴς προσπεσὼν προσκυνεῖ, id est, pronus humi procumbens, adorat atq; veneratur. Paulò post narrat, regem Heraclionem Beriæum cùm circiter mille milites ad cœnam vocasset, eos discumbere fecisse ὅτι τὰ ἐδάφη ἐν ὑπαίθρῳ, id est, humi sub dio. Calecutienses similiter hodie humi procumbentes comedunt in trulla ænea, vt testis est Ludouicus Romanus, idem tradit ipsum quoq; Regem Calecutiensium humi recubare absq; stragulis, quem sacerdotes circumstant, non propius, quàm ad quaternos passus accedentes, regisq; verba summa cum reuerentia excipientes. Canarienses quoq; solo accumbentes, cibum capere, Amer. Vesputius testatur. Carolo Burgundiæ duci nocte, qua ad montem Hericum Gallos vicit, trepido adhuc, nec satis victoriæ suæ fidenti, mensa est humi apposita, & tria aut quatuor cadauera subducta ex eo loco, vt

Parthorum mos mirabilis.

Calecutiensium mos.

loco, vt esset vbi Princeps sederet victor. Tum vnus aut alter fascis allatus straminis: ibi sessus è labore prælij, & saucius, & parum securus, sumpsit eam cœnam, qualem conijcere quisq; potest illo & loco, & tempore, & rerum motu potuisse apparari, Ludo. Viues, de Concord. & Discord. lib.3. Turcæ epulaturi, subijciunt floreas, Hactser vocatas, deinde insternũt tapetia aut pulunaria. Alij in nuda humo discumbunt. Mensa illorum. Tsophra dicta, ex corio fit, & explicatur, & contrahitur, vt marsupium. Non assident nostrorum more, nec discumbunt veterum ritu, vt cubito innitantur, sed decussatim pedibus inter se complicatis, more sartorum, testis est Bartholomæus Georgieuizius. Hodie agricolæ, vindemiatores, messores atq; milites sæpissimè sub dio humi recubantes, cibum solent sumere. Nullus Tartaris mensarum & sediliorum est vsus. Cutes equorum iam tum fumantes, & recens bestiæ detractas pro scamnis consessuri consternunt. Sed hæc satis de duplici hoc conuiuarum situ, sessione nimirum & accubatione: quibus addendum, mixtum olim fuisse conuiuarum situm, ita vt in ijsdem epulis alij quidem sederint, alij verò accubuerint. Sic enim, vti supra dictum est, apud Romanos fœminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant, teste Val. Maximo lib.2.c.1. Idem testatur Isidorus lib. Etymol.20. ex Varrone de vita populi Rom. hac ratione addita, quod turpis visus est in muliere accubitus. Huius rei exemplum illustre occurrit apud Apuleium lib.1. Intuli me, cumque accubantem exiguo admodum grabatulo, & commodum cœnare incipientem inuenio, assidebat pedes vxor, & mensa vacua posita Et paulò post: Iubet vxorem decedere, vtq; in eius locum assideam iubet, meq; etiamnum verecundia cunctantem, abrepta latinia detrahens, Asside, inquit, istic. Illud assidebat pedes, Beroaldus corrigit, penes, hoc est, iuxta mariti: vt conueniat cum verbis Luciani, γυνὴ δ᾽ ἐπικαθῆσο πλησίον. Similiter apud Parthos, Rex in excelso lecto recumbebat, amici ab illo inuitati humi sedebant, de quo supra.

Mixtus conuiuarum situs.

Standi mos inter epulandũ.

Standi quoq; nonnunquam fit epulatio, quam Mamertinus prandium statarium vocat, quod sumitur raptim, & quasi in pedes stando σταδιαῖον ἄριστον. Huiusmodi fuit Iudæorum quondã Sabbatale illud epulum, de quo supra. Terentium, Varronem & Hannibalem post res afflictas non secundentes, vt antea, sed stantes cœnitasse legimus: quemadmodum Cato iunior post bellum ciuile, non accumbens, vt prius, sed sedens cibo parciore vsus est, de quo Alex. ab Alex. lib.5.c.21. Hannibalem neq; cubantem cœnasse, neq; plus sextario vini indulsisse testis est Iustinus lib.32.

Deniq; inambulando nonnunquam homines cibum capiunt. Sic Apuleius ientaculum ambulatorium eleganter vocat, quod sensim ambulando equus carpebat in prato, lib.1. statim ab initio. Monachus quidam, Pios nomine, teste Suida, ambulando cibum capiebat, qui interrogatus, cur id faceret, respondit, ὅτι βούλομαι τὸ βρώματι ὡς ἔρχω χρῆσθαι, ἀλλ᾽ ὡς παρέρχομαι. Idem alteri cuidam similiter interroganti, huiusmodi responsum dedit: ἵνα μὴ ἐν τῷ ἰδίῳ ἱδρῶτι ἐσθίοντες σπερμάτων ἀποθνήσκωμεν ἡ ψυχή. Alio sensu cœnam ambulantem Martialis vocat, vbi appositæ epulæ ad proximè accumbentẽ ordine transeunt, qui mos in cœnobijs receptus, seruatur etiam nunc. Hæc satis sint dicta de quadruplici ferè conuiuarum inter epulandum situ atq; habitu, qui apud alias atq; alias gentes, nec non alijs atq; alijs temporibus varius est atq; multiplex, sicuti dictum fuit.

De conuiuarũ gestibus.

Verum huc quoq; pertinent, quæ de varijs conuiuarum gestibus, corporis, vel totius, vel certarum eius partium, motu atque compositione inter epulandum præcipi ac disputari solent. De his Erasmus in libello suo de Ciuilitate morum sic disserit: Accumbens, inquit, vtranq; manum super mensam habe, non coniunctim, nec in quadra. Quidam enim indecorè, vel vnam, vel ambas habent in gremio. Cubito vel vtroq;, vel altero inniti mensæ, senio morbóue lassis condonatur: idem in delicatis quibusdam aulicis, qui se decere putant quicquid agunt, dissimulandum est, non imitandum. Interea cauendũ, ne proximè accumbenti cubito, neu ex aduerso accumbenti (quem ἀντίκρουσον Græci eleganter vocant) pedibus sis molestus. In sella vacillare, & nunc huic, nunc alteri nati vicissim insidere, speciem habet subinde ventris flatum emittentis, aut emittere conantis. Corpus igitur æquo libramine sit erectum. Mantile, si datur, aut humero sinistro, aut brachio læuo impositio. Inurbanum est oculos circumactis obseruare, quid quisq; comedat, nec decet in quenquam conuiuarum diutius intentos habere oculos: inurbanius etiam transuersis birquis intueri, qui in eadem accumbunt latere: inurbanissimum, retorto in tergum capite contemplari, quid rerum geratur in altera mensa. Sedentem pedibus ludere stultorum est, quemadmodum & manibus atq; digitis gesticulari, iactare brachia, motare caput, vultum in varios mutare habitus, leuitatis, & inconstantiæ est ar-

Universidad de Deusto
Biblioteca

gumentum. Verùm oculorum, superciliorum, frontis, genarum, oris, vultus totius, labrorum, dentium, capitis, cervicis, humerorum, genuum atq; pedum, totius denique corporis, qualem in hominum congressu, colloquijs, ac præsertim inter epulandum, compositionem, motum, gestum, atq; moderationem esse conveniat, idem auctor pluribus eodem in libello explicat. Cicero quoq; lib. 1. Offic. de morum atq; gestuum civilitate scitè admodum, eleganterq; hunc in modum in genere disserit: Decorum, inquit, in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu & statu cernitur, idq; positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto, in quibus continetur cura etiam illa, ut probemur ab ijs, cum quibus, & apud quos vivimus. Et paulò post: Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa oculorum, auriumq; comprobatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maximè fugienda, ne quid effœminatum, aut molle, aut ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratoribusq; concedendum est, ut ijs hæc apta sint, nobis dissoluta. Et paulò post: Ergo & à forma removeatur omnis viro non dignus ornatus, & huic simile vicium in gestu, motuq; caveatur. Nam & palæstrici motus sæpe sunt odiosiores: & histrionum nonnulli gestus ineptijs non vacant, & in utroq; genere, quæ sunt recta & simplicia laudentur. Clemens Alex. lib. 2. Pædag. cap. 7. Quòd si sederint, inquit, ne pedes sæpè permutent, nec alterum femur alteri superponãt, nec manum mento sustentent. Illiberale enim est, & indecorum seipsum non ferre, idq; datur vitio adolescenti. Idem sub finem: Sit autem gravis quoq; aspectus, colliq; conversio, ac motus honestus, & decorus, & manuum quoq; in loquendo gestus. De gestuum moderatione vide quoq; Ambrosium lib. 1. cap. 17. Hæc Erasmi, Ciceronis, aliorumq; præcepta de corporis vel totius, vel certorum eius membrorum apto, civili atq; decoro gestu, motuq; cùm in omni hominũ congressu atq; cœtu: tùm verò, atq; in primis in conviviis diligenter, accuratéq; sunt servanda.

DE CONVIVARVM COLLOCATIONE, ATQVE ORDINE. QVAENAM HAC IN RE CONuiuatoris atque conuiuarum sint partes. De locorum discrimine secundum varias gentes.

CAPVT XXXV.

NVNC consequens videtur esse, ut de convivarum collocatione, atque ordine dicatur. Collocare, seu ordinare Græcè dicitur τάττειν, ἱδρύειν, διατίθεσθαι τοὺς κλισιεῖς, ἀποπλῆσαι δεσποτικὸν ὄγκον τάξιν. Plutarchus, νέμειν κλισίαν. Plutar. pro quo Luc. 14. ἐστὶ νεκρὸν, εἰς τὸν ἐσχάτην χαλκὸν καταβεβὶς Plutarchus 7. sapien. con. Luc. 14. ἐστὶ τοῦ τόπου, ποιεῖν ἀναπεσεῖν, Ioannis sexto, κλίνειν, Nonnus. Apud Plutarchum libro 1. Sympos. Problemat. 2. quæritur, an convivas is, qui convivio excipit, ipse debeat καταλέγειν, id est, collocare, an verò collocationem convivarum arbitrio permittere, ita ut unusquisque eorum locum, quem vult, capiat: & in utramque partem speciosa admodum, probabilesque rationes afferuntur. Verùm ut à sacris literis exordiar, in ijs cùm exempla, tùm præcepta huiusce rei clara admodum, & illustria habemus. Iosephus, sicuti Genes. quadragesimo tertio capite scriptum est, in splendido illo & magnifico epulo, quo fratres suos excepit, illos secundum ætatis ordinem sedere iussit: ita ut Ruben primo, Simeon secundo, Leui tertio, Iudas quarto, Beniaminus vltimo loco assideret. Et additur, Admiratique sunt viri illi, hoc est, Iosephi fratres, alter ad alterum: nimirum vel quòd tantum sibi honoris haberetur, vel quòd de ætate non interrogati, sua tamen debita singulis loca essent assignata: cùm se putarent esse ignotos, neque facilè ex habitu corporis colligi potuerit, quis nam alterum ætate anteiret. Sæpenumero enim seniores videntur iuniores esse. Philo in libro de Iosepho eiusdem rei mentionem facit, his verbis: Iussit deinde sedere iuxta ætatis ordinem, mirabantur Iosephi fratres, quòd Ægyptij non aliter, quàm Hebræi, ordinis rationem ducerent, & in honorandis hominibus ætatis rationem haberent: sic animis suis secum reputantes, hic fortasse magistratus pro suæ prudentia non solùm seriis & magnis rebus ad pacis, belliq; recta munia spectantibus induxit decorum ordinem: verùm etiam honestatem in istis levioribus, & penè ludicris, quam Ægyptij hactenus rudiores nescierunt. Nam ὑμᾶς τὰ δεῖπνα ζητεῖν δύσκολα, σεμνὸν ἄγαν, καὶ αὐστηρὸν συμποτὴν ὤκιστα ἀφιέμενα δηχόμενον, hoc est, Hilaritatem convivia desyderant, gravem nimis, & austerum convivam minimè admittentes. Ex his ergo constat, Iosephum ex more Hebræorum fratres, convivas suos non temerè, atq; promiscuè, sed secundùm ætatis ordinem, sedere iussisse. Samuel cum Saulem, & eius famulum, vnà cum alijs, qui erant 30. numero, epulo excepisset splendido, dicitur Sauli, & eius famulo locũ dedisse in capite invitatorum, hoc est, summum, sive præcipuum, ac principem, quæ illius ϑεοειδεια regiæ dignitatis, ad quam vocabatur, quasi præludium fuit, vt & portio carnis, qua similiter à Samuele honoratus fuit. At obijciat non nemo, Iacobus tamen capite 2. reprehendit sui temporis Christianos, quòd in Synagogis juris dictibus, splendidè vestitis, honorificam sedem assignarent, pauperes autem, & sordidis vestibus amictos, vel stare inberent, vel ad hypopodia sua reijcerent: quibus verbis videtur omne personarum discrimen (quod προσωποληψιαν vocat) tollere. Nam quòd de Synagogis dicit, idem ad convivia quoq; & reliquos cœtus transferri potest: imò sunt, qui hunc locum de agapis, hoc est, Christianorum antiquis sysitijs interpretantur. Respondeo, Iacobum his verbis non personarum omne discrimen tollere, & velle omnibus parem & æquabilem vel loci, vel alterum rerum honorem haberi: sed culpat illorum perversum iudicium, & arrogantiam, qua non tam virtutes atque religionis habita ratione, quàm divitiarum, divites quidem, quantumvis impios, nimium honorabant, ijsque adulabantur omnibus modis: contrà pauperes omnino negligebant ac contemnebant, vt ferè fieri solet. Hic potius locus monet, eos qui convivis sedes assignant, ve non tam externum corporis, quàm internum animi ornatum spectantes, locis honoratioribus illos potius collocent atque ornent, qui virtutibus, quàm qui vestium splendore fulgent. Sæpe tamen numero fit, id quòd ipsa experientia testatur quotidiana, vt homines etiam ignobiles, atque turpes, ob vestium splendorem nobilibus, ac magnæ virtutis & dignitatis hominibus minus splendidè vestitis, præferantur. Christus quoque partim verbis, partim facto & exemplo suo, quæ nam hac in re cum convivatoris, tum convivæ sint partes, egregie docuit. Nam cùm, sicuti Luc. 14. cap. scriptum est, die Sabbati in cuiusdam Pharisæorum principis domo epulatus fuisset, & vidisset quosdam Pharisæorum nimis ambitiose πρωτοκλισίας ἐκλέγεσθαι, hoc est, affectare, atque captare, parabola apta, & idonea hanc illorum ambitionem graviter perstrinxit, simulque docuit convivas qui dem non debere primum in convivijs locum temere occupare, ne cum illorum ignominia atq; dedecore in extremum reijciantur: convivatoris verò partes esse suum cuique invitatorum pro dignitate locum assignare, ita vt quò quis sit ἐντιμότερος, hoc est, maioris dignitatis, & auctoritatis, eatenùs illi honoratior quoque locus tribuatur. Sic idem, cum magnæ illi hominum turbæ epulum dedisset, vt Marci 6. scriptum est, τάξει quoque, seu ἐνταξίας in illis collocandis rationem habuit. Nã, vti testatur Marcus, ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι πάντας συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν, καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. Illud συμπόσια συμπόσια vulgata secundũ contubernia exponit: Erasmus distributis convivijs: alij, sigillatim per convivia: alij, per singulos convivarum ordines: Gallicè par bandes: Germanicè, Jtr geschafft vnd rotten/ allwegen ein rott in einem manno maden. Hebræi enim pro vocabulis distributivis, vti solent vocabulis geminatis. Convivia ergo vocat, quæ Galli vulgò tablees, hoc est, hominum numerum, quantum vna mensa capere potest. Syr. Semakim semakim, id est, discumbentes discumbẽtes. Theophilactus, διαιρετικῶς ἀντὶ τοῦ τραπέζας διαφόρους, id est, separatim, per mensas diversas. Deinceps illud συμπόσια συμπόσια explicatur per πρασιαὶ πρασιαὶ Πρασιαὶ πρασιαὶ. Syr. discubitus discubitus, hoc est, interprete Tremelio, per diversos ordines, quò inter ordinum aliquod esset inter discumbentium series ad apponendos, & colligendos panes. Vulgò, dimissi in viridaria. Theophilactus, πρασιαὶ πρασιαὶ, hoc est, διαφόρους κόσμους, καὶ μέρη: πρασιαὶ γὰρ λέγονται τὰ ἐν τοῖς κήποις διάφορα κόσμια, ἐν οἷς φυτεύονται διάφορα πολλάκις λάχανα, hoc est, πρασιαὶ sunt consitorum olerum ordines. Idcirco nonnulli verterunt per areolas, hoc est, per spacia quædam continentia convivas, vt areolæ hortenses (garrenbett) sua olera. Πρασιαὶ δὲ λέγονται καὶ ἐν τοῖς κήποις τετράγωνοι λάχανα, (krautbett) hoc est, vt Plinius vocat, pul-

An conviuas is qui conuiuio excipit, ipse debeat collocare, an verò collocationem conuiuarum arbitrio permittere.

Iosephus fratres, conuiuas suos, secundum ætatis ordinẽ sedere iussit.

Συμπόσια συμπόσια.

Πρασιαὶ πρασιαὶ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

minorum tori, aut sulcorum tramites. Suidas, τραπέζαι, αἱ τῶ κήπω λαχαῖαι, καὶ φράσιον λάχανον. Omnino per συμπόσια, & τραπέζας, intelliguntur turmæ centenariæ, siue centuriæ, & quinquagenariæ, in quas Christus magnam illam conuiuarum suorum multitudinem distribuerat. Hoc ergo suo exemplo Christus docuit, cùm cæteris in rebus, tùm in conuiuarũ collocatione, διάταξιν esse conuiuatori rationem habendam. Et huc faciunt quæ à Plutarcho sub Timonis persona disseruntur problemate paulò ante citato. Nam primò adducit Pauli Æmilij Imperatoris exemplum, qui cum debellato Perseo, in Macedonia multa conuiuia victorialia agitaret, admirabile eminium rerum ordine, atque apparatu vsus, dixisse fertur, τὸ αὐτὸ αὐδρὸς εἶναι καὶ φάγειν σπουδαῖον καὶ συμπόσιον ἡδύνον, hoc est, Eiusdem esse viri, & armatam aciem quàm maximè formidabilem, & conuiuium quam iucundissimum instruere: nam in vtroque ταξίαν, id est, ordinis artem, rationemque reperiri. Et Homerus viros præstantissimos, regnandique peritissimos, κοσμήτορας λαῶν, hoc est populorum ordinatores, appellare consuenit. Deinde ab ipsius Dei magni exemplo argumentatur, qui secundum Philosophorum sententiam, nihil vel addendo, vel detrahendo, sed suis quæque in locis constituendo, ἀκοσμίαν διάταξιν εἰς κόσμον μετέβαλε, hoc est, confusam rerum molem, ad ordinem, formamque pulcherrimam redegit, atque ita mundum constituit. Verùm his maioribus & grauioribus omissis, Videmus, inquit, τὰ δὲ εἰπεῖν δαπάνην ἀλλὴν ἔχοντα δόξαις, ἀλλ' ἀληθείαις, εἰ μὴ τάξιν & μεταβολὴ, hoc est, Sumptum, qui conuiuijs impenditur, nihil habere iucundi, aut liberalis, si absit ordo. Proinde ridiculum esse πῆς ὀψοποιοῖς, καὶ τραπεζοκόμοις, hoc est, coquis, mensæque ministris, curæ esse quid primo, quid secundo, medio, vltimòue loco apponent: atque adeò etiam vnguentis, sertis, fidicinæ (si adhibeatur) suum esse ordinem atque locum: illos autem, qui ad hæc vocantur, temerè, & fortuitò iuberi discumbere, neque ætatis, magistratus, aliarúmue id genus rerum vllam haberi rationem, cum quidem conueniente instituto, ordine, & honore afficiatur præstantior, &, qui eo minor est, assuescat locum cedere digniori: & denique is, qui collocat, exerceatur in iudicio, & coniectura de decoro facienda. Neque enim suus in conseßu, suus in astando locus est potiori, nullius est in discumbendo, neque conuiuator in præbibendo ordinem seruabit, ita vt huic potius, quàm alij prima præbibat, in locis autem mensarum distribuendis personarum discrimina negliget, & principio statim τὴν ἀρχομένην μίαν μύκωνον ἀποφήνας τὸ συμπόσιον, hoc est, totum conuiuium facies vnam (quòd aiunt) Myconum, significans, interprete Erasmo in Adagio (Omnia sub vnam Myconum) indistinctos adhuc conuiuas: vnde constat hoc adagium, de indiscretis, atq; confusis dictum. Homeri quoq; auctoritas, quæ hìc adducitur, ad idem probandum non parum valet. Is namque viros honore dignos, cùm alijs rebus, tùm etiam sede honorandos esse, multis exemplis docet. Sic enim Lyriorum ille princeps ἐδώκε, χρεάσσιν, vt etiam Saulem Samuel, de quo supra 1. Samuel. 9.) ἦδὲ πλείοις δ' ἀπάσσω, inquit, hoc est, assesßu; carnis missu, plenisq; culullis, Sarpedonem excepit (vt etiam Athen. testatur lib. 1. cap. 6.) quibus verbis ordini primas honoris tribuit. Alcinoum quoque laudamus, quum hospitem iuxta se collocaret, Od. v.

ὣς ἄρα φωνήσας ἀγαπλείονα λαομέδοντα
ὃς οἱ πλησίον ἧεν μάλιστα δ' μιν φιλέεσκε.
Gnatum inßisset cùm surgere Laomedonta
Carus præ reliquis ipsum qui ponè sedebat.

Ordinē in conuiuis collocandis esse adhibendum.

Vna Myconus.

Ilia. Homerica conuiuia collocandi ratio.

Ἐπιδέξιον sanè, & φιλαίδρονον, hoc est, humanum hoc illius, & scitum dextrumq; factum fuit, quòd supplicem in locum dilecti recepit. Hominum generis, dignitatisque rationem habendam esse, docet Crinitus lib. 2. cap. 4. De collocatione conuiuarum, siue conseßu apud veteres, vide egregium locum apud Eustathium Il. β. f. 186. v. 36. Agamemnon conuiuio excepturus Græcorũ præstantiores, primum locum Nestori dat, senectutis & prudentiæ ergò: sextum, siue postremum Vlyßi, ob eosdem, primum locum Nestori dat, senectutis & prudentiæ ergò: sextum, siue postremum Vlyßi, ob eosdem mos, primum locum Nestori dat, senectutis & prudentiæ ergò: sextum, siue postremum Vlyßi, ob prudentiam: intermedia loca Idomeneo, Aiaci, & Diomedi, fortitudinis ergò. Extrema, quoniam velati termini sunt, honorificentiora sunt intermedijs: & propterea etiam prudentiæ, quæ fortitudinem honestatis, & mediocritatis limitibus circumscribit, extrema loca committuntur vtrinque. Similiter in statione nauium, propugnaculorum vice, Achilles vnum, Aiax alterum extremum tuentur apud eundem. Pisistratus Nestoris filius, vt est apud eundem Od. γ. statim ab initio Minerua, atq; Telemachi apprehensa manu,

καὶ ὑδρηνε παρὰ Λαιτὶ
Κώπιν ἐν μαλακοῖσιν, ὅθι ἁμάθοις ἁλίηισι,
Πὰρ τε καταγήτῳ θερσυμήδεϊ καὶ πατέρι ᾧ.
Huc facie illud, quod crebrò occurrit,
Ἑξείης ἕζοντο κατάτε κλισμοῦσι θρόνοισι τε,
Hoc est, ex ordine, non ἀκρίτως, καὶ ἀτάκτως. Plura alia apud eundem Poëtam huiusmodi exempla occurrunt, quibus docet, eos, qui alios hospitio, conuiuioq; excipiunt, debere operam dare, vt singulis pro cuiusq; dignitate loca, sedesq; commodas, & honorificas assignent. Quin etiam dijs ille certas sedes tribuit. Neptuno enim, quanquam vltimus venisset in concionem, nihilominus

Ἕν ἄρ' ἐκ μέσσοισι, Il. v. ver. 15.

Hoc est, in medio collocauit, nimirum hoc loco ei conueniente. Minerua autem videtur eximium hunc locum habuisse, vt semper Ioui proximè assideret, idq; Poëta innuit de Thetide canens,

ἡ δὲ σχεδὸν Διὶ πατρὶ καθέζετο, ἕζετο δ' Ἀθήνη.
Assedit patriq; locum cedente Minerua.

Id quod etiam Pindarus disertius dixit,

πῦρ πνέοντ' ἄτε κεραυνὸν ἄγχιστα ἱμάσσων.
Spiranti flammas quæ propè fulmini assidet.

Etsi ergo antiquæ Hebræorum consuetudini, Christi exemplo, atque præcepto, antiquis populorum moribus atq; adeò ipsi naturæ atq; rationi, quæ διάταξιν omnibus in rebus postulat, conueniens videtur esse, ac consentaneum, vt ipse conuiuator, seu conuiuij dominus conuiuas pro sexus, ætatis, dignitatis, conditionis, aliarumq; circumstantiarum ratione, bene apteq; collocet, & ordinet: tamen summum hìc iudicium, summa cautio adhibenda, præsertim in solennioribus epulis. Nam sæpè ex huiusmodi cõuiuarum collocatione, dum alij alijs præferuntur, maxima odia, inimicitiæ, simultates exoriuntur, vel iam sopitæ renouantur, ac rursus accenduntur, id quòd conuiuiorum finì, qui est mutui amoris, beneuolentiæ conseruatio, iusto atq; legitimo, valdè contrarium est, & inimicum. Adhæc igitur euitanda summa est conuiuatori adhibenda dexteritas & prudentia, dandaq; opera, vt ita conuiuas collocet atq; ordinet, ne vel ipse in odium, offensionemq; conuiuarum incurrat, vel inter ipsos conuiuas æmulationem, odia, simultatesq; excitet. Regulæ itaq; quædam, & præcepta hìc sunt obseruanda. Primò enim dabit operam, vt patrium morem ac consuetudinem hìc diligenter obseruet, ciq; pareat.

Conuiuiorum finis.

Præcepta obseruanda in collocandis conuiuis ad mensam

Deinde, vt peregrinis, senioribus atq; magistratibus magis honorifica, quàm ciuibus, iunioribus atq; priuatis, loca assignentur, id quòd ferè omnium gentium consuetudine cùm antiqua, tùm recentior tritum est, & vsitatum, ipsiq; rationi conuenientissimum.

Præterea si multi (id quòd non sæpè fit) ἰσόμοιροι τοῖς ἀξιώμασι, hoc est, pares dignitate conuenerint, ita vt difficiles sit dijudicatio, cum secundum Plutarchi præceptum, cum multa sint loca honorata, satis illi erit copiæ, & facultatis honores distribuendi, modò iudicio, ac coniectura valeat. Sic enim alium honorabit loco primo, alium medio, alium quòd eum collocabit vel iuxta se, vel amicum, aut familiarem suum, aut magistrum aliquem. Reliquis deinde vel munusculis, vel assiduis, humanis, & honorificis salutationibus, compellationibus, colloquijs, satis facere conabitur. Illa quoque nonnunquam, si adsint conuiuæ honore & dignitate æquales, ijdemq; morosi, ars atq; machina adhiberi poterit, Plutarcho auctore, vt nimirum patri, si adsit, aut auo, socero, aut alicui cognatorum, ei denique, cui apud conuiuatorem peculiaris sit quædam honoris prærogatiua honestissimus locus tribuatur. Id sequutus est Achilles apud Homerum, qui cum videret Menelaum, & Antilochum, de equestris victoriæ premio contendere, metueretq; ne ira & contentio longius serperet atq; progrederetur, hoc excogitauit commentum, vt tertio, Eumelo nimirum, præmium illud tribueret, cum verbis quidem præ se ferret atq; simularet, se id miseratione ductum facere, reipsa autem atque facto æmulationis, contentionisq; illorum causam tolleret. Hic mihi in mentem venit id, quod Venetijs cum ibi essem, accidit: Nam cum Principatum, qui tunc vacabat, duo potentissimi, opulentissimiq; viri ambirent, Senatus ille pro sua prudentia æmulationis, contentionisq; illius reprimendæ gratia, Lauredano, illustris quidem dignitatis, & spectatæ virtutis sapientiæq; viro, duobus tamen illis competitoribus opibus atq; diuitijs, forsan etiam generis splendore, aliquãto inferiori, illũ honorem detulerunt, Principemq; crearunt.

Il. ψ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Præterea, vt Plutarchus benè, sapienterq; monet, non semper in collocandis ad mensas conuiuis respiciendum est ad gloriam, aut vnicuique dignitatem, sed ad iucunditatem, καὶ τὰ ἐπὶ τὸ ἥδιον χέοντα, καὶ ἁρμονίαν, id est, quomodo alius ad alium sit affectus, & quomodo ipsis inter se conueniat, id quòd alijs quoque in rebus locum habet. Nam, exempli gratia, qui domum ædificat, non lapidem Atticum, aut Laconicum ob nobilitatem præponit: neque pictor colori pretiosissimo principem locum attribuit: neque nauis compactor atque fabricator Isthmicam abietem, aut Creticam cupressum, reliquis priorem lignis ponit: sed hæc omnia eo modo atque ordine inter se componit, concinnat, atque coagmentat, quo totum opus validum, pulchrum, & vtile maximè videtur futurum. Ipse quoque Deus, quem bene Pindarus ἀρίστοτέχναν appellauit, non vbique supra ignem, infrà terram posuit: sed hæc omnia ita inter se composuit, quemadmodum corporum vsus & necessitas postulabat. Hanc ergo habent hæc constitutionem, quam non naturalis locorum distributio, sed nonnulli operis confectio exigit. πανταχῆ μὲν ἂν ἀτοξία, inquit, πονηρὸν, ἐν δὲ αὐθρώποις, καὶ ταῦτα πίνουσιν ἐγγινομένη μάλιστα τῶν ἐν τοῖς ἀνθρωπείνοις μοχθηρίαν ὕβρει, καὶ κακοῖς ἄλλοις ἀμυθήτοις, ἃ περιοῖ ἔσται, καὶ φυλάξασθαι ταχυῶς, καὶ ἁρμονικῶς αἰσθέσθαι ἐστὶν, hoc est, Confusio, ordinisque perturbatio vbique mala est, verùm vbi ea incidit in homines, & quidem potantes, contumelia, alijsque innumeris malis prauitatem suam demonstrat, quæ prouidere, atque præcauere hominis est eius, qui ordinis atque conuenientiæ est gnarus. Sed deinceps magis specialim sub Lampriæ persona exprimit, quæ sibi optima conuiuas inter se in mensa componendi, collocandique ratio videatur. Videtur mihi, inquit Lamprias, Pammenes Thebanus haud iniuria reprehendisse Homerum, vt amatoriæ rei ignarum, qui tribus tribubus, curias curijs adiungi iusserit, cùm potius amici amicis sint adiungendi, ἵνα ἡ συμπνυς ἡ φάλαγξ δι' ὅλης ἰσχυρὸν ἔχοιμι δεσμὸν τοῦτο, hoc est, Vt tota phalanx animato hoc deuincta vinculo tantò magis consisteret. Pammenem ergo secutus, ita conuiuas disponam, non vt diuitem, diuitis: iuuenem, iuuenis: principem, principis: amicum, amico adiungam. ἁρμονία γὰρ, καὶ ἀρχὴ πρὸς εὐνοίας ἐπίδοσιν, καὶ γενέσεως τάξις, id est, Hæc enim dispositio otiosa est, neque ad benevolentiam parandam, augendámue quicquam conducit. Verùm id, quod vnicuique deest accommodans, iubeo φιλόλογον μὲν ἔχοντα παλαίειν φιλομαθῆ, δυσκόλου δὲ πρᾶον, ἀδολέσχου δὲ πρισβύτην φιλήκοον γενέσθαι, τοῦ δὲ ἀλαζόνι, τὸν εἴρωνα, τοῦ δὲ ὀργίλῳ τὸν σιωπηλὸν, hoc est, Homini libenter de humanioribus & liberalibus artibus disceuti, discendi studiosum apponam: morosо, mansuetum: loquaci sentiadolescentem audiendi auidum: glorioso, subsannatorem: iracundo, tacitum: diuiti munifico, probum pauperem, vt tanquam è pleno poculo, in vacuum aliquid ex illo, in hunc defluat: Sophistam verò assidere Sophistæ, aut Poëtam Poëtæ nolo,

Hesiod. πτωχὸς δὲ πτωχῷ, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Vrit enim cantor cantorem, & egenus egenum.

Rixosos etiam, dicaces, & iracundos diuello à se inuicem, interijciens placidum aliquem tanquam ad emolliendum extremorum rigorem: deditos contrà palæstræ, venationi, aut agriculturæ coniungo. Similium enim quædam sunt μάχιμα, quæ pugnam cient, vt galli: quædam sunt ἔτοιμα, quibus inter se conuenit, vt graculis. Hæc sunt Plutarchi præcepta de conuiuis ad mensam collocandis, quæ non videntur esse contemnenda.

Mulierum collocatio.

Quod ad mulieres attinet, illæ antiquitus in solennioribus, atq; celebrioribus epulis, plerunq; seorsim à viris in certis cœnaculis cœnarunt, nec vnà cum viris eodem in cœnaculo, eadémue mensa cibum sumpserunt. Apud nos quidem mulieres, modò in separatis à viris cœnaculis, vel modò eodem in cœnaculo, sæpissimè etiam eadem in mensa vnà cũ viris collocari, atq; epulari solent. Moris quoq; est, vt mulieres primò, & quidẽ plerunq; à matre fam. in superiore mensæ parte, deinde viri infra illas, & quidẽ plerunq; à patre fam. ad mensam collocentur. Philo Iudæus tradit, apud Iudæos quoq; moris fuisse, vt mulieres senes in festiuis conuiuijs vnà cũ viris epularentur. διαγενεῖται δὲ ἡ κατάκλισις, χωρὶς μὲν ἀνδράσιν ὅπῃ δεξιὰ, χωρὶς δὲ γυναιξὶν ὅπῃ εὐώνυμα, hoc est, Discubitus ita distribuitur, vt seorsim viri dextrum latus: seorsim mulieres sinistrum teneãt. Apud Græcos, vti supra ex Cicerone dictum est, non fuit moris, vt in virorum conuiuio mulieres accumberent. Hodie quoq; moris est in Principum, & nobilium solennioribus, ac præsertim nuptialibus conuiuijs, vt conuiuij magister, quem Hofmeister vocant, manu tabellam, libellúmue tenens, cui singulorum vtriusq; sexus conuiuarum nomina sunt inscripta, mulieres primò atq; virginem: deinde viros ex ordine singulos nominatim appellet, & accumbere iubeat, qui mos etiam apud veteres videtur fuisse: quo munere qui fungebatur, is ὀνομακλήτωρ à Græcis, hoc est, nomenclator, καὶ ἀρχὶ δ' εἰπνων ταξιάρχων, hoc est, cœnarum gubernator, fuit appellatus, vt scribit Athen. lib. 2. cap. 5. ab hac nimirum nominum appellatione. ὀνομακλήτωρ.

Debit porrò is, qui conuiuas collocat, operam, non modò vt debitis in locis singuli, sed etiam vt quàm commodissimè sedeant. Nam verum est illud, quòd vulgò dicitur, dimidium pastus, qui benè sedet, habet: quod nos Germani sic efferimus, **wol gſåſſen iſt halb gåſſen.** Id Homerus quoq; docet, dum sæpè conuiuas facit collocari ἐν μαλακοῖσι κώεσιν, hoc est, pellibus atq; stratis mollibus, (cuiusmodi sunt apud nos puluini, super quos sedemus) & pedibus illorum θρῴοισι, hoc est, ὑποπόδιον, scabellum subijci.

——ὑπὸ δ' ἑ θρῴοισι ποσὶν εἴσῃ τοῦ κεν ὀπὶ χοίνικι λιπαρὰς πόδας εἰλαπινάζων.

Quemadmodum apud nos quoq; mulierum, præsertim grauidarum, atq; etiam senum, & valetudinariorum pedibus huiusmodi scabella siue hypopodia subijci solent.

Debit etiam conuiuator operam, ne conuiuæ nimis arctè, & angustè sedeant, id quòd illis valdè molestum esse solet: teter etiam sæpè indè odor nascitur, secundùm illud Horatij, lib. Epist. 1. ad Torquatum.

Sed nimis arcta premunt olidæ conuiuia capræ.

Hoc est, interprete Lambino, licet plures tecum comites adducas: sed hoc est metuendum, ne è multitudine conuiuarum arctè sedentium, existat alarum odor grauis, & teter, qui hîc capræ nomine, Ode. 12. hirci nomine intelligitur. Huic loco conuenit illa quæstio, quam Plutarch. lib. 5. Sympos. probl. 6. mouet, quid causæ sit, quòd initio cœnæ angustè, postmodum laxè sedeatur: cùm contrarium videatur debere fieri, corporibus in cœna cibo potuq; distentis. Huius rei tres ab illo afferuntur rationes. Prima petita est ab ipso discumbentium situ, atq; forma: eò quòd cœnantes in latum discumbant, dextras in mensam protendentes: cœnati autem magis in latus sese obuertant, corporumq; figuram acutam reddant, neq; tam secundùm superficiem ferè sed ad lineam spatium occupent, id illustrat simili ducto à talorũ tactu. Sicut ergò tali minus loci occupant, si recti, quàm si proni cadant: ita vnumquemq; discumbentium principio in faciem proclinari, dum in mensam intuentur, deinde transformare accubitum in altitudinem ex latitudine. Secunda ratio petita est ex stragulo, quod, dum accumbitur, dilatatur, & laxius sit, non secus atque calcei vsu ipso, atq; attritu paulatim diducuntur, & pedi spatium concedunt. Tertia ratio quæ ab illo sub senis cuiusdam iocantis persona affertur, huiusmodi est: quòd cùm duo sint vnius cuiusq; conuiuij præsides, atque antistites, Fames nimirum, atq; Bacchus: illa quidem ab initio cœnæ cibis nimium inhians, discumbentium ordinem perturbat atq; confundit, vnde illæ loci angustiæ: Bacchus autem, quem omnes optimum exercitus ducem fuisse confitentur, quiq; λυτῆρ, καὶ χορεύτης, Lyæus, & Choreus, à soluendo, & choris instituendis dictus est, conuiuantium chorum rursus εἰς τάξιν ἰλαρὰν, καὶ φιλοθρόνου καθίστησιν, hoc est, ad ordinem venustum, atque humanum redigere. Hæc postrema ratio leuis admodum est, cùm Bacchum, teste ipsa experientia, εὐταξίας potius omnis, quàm τάξεως auctorem atq; effectorem esse constet. Atque hæc quidem de hac quæstione sint dicta, quæ quoniam huc pertinet, non fuit prætermittenda.

Cur initio Cœnæ angustè, postea laxè sedeatur. 1.

2.

3.

Bacchus cur λυτὴρ, καὶ χορεύτης dictus.

Ad has autem loci angustias odiosas sanè, & molestas euitandum, dabit quoque conuiuator operam, ne plures inuitet, quàm locus conuiuialis capere possit, de quo supra dictum est. Tametsi illud quoq; verum est, quòd locus sæpè angustus plures capit conuiuas, si illi amici sint, atque concordes, quàm amplus, si minus benè inter se conueniat.

Conuiuator nõ plures inuitare debet, quàm locus conuiuialis capere possit.

Verùm quoniã satis multa de conuiuatoris officio in collocandis cõuiuis dicta sunt, illud quoq; videtur adijciendum, & quærendum, an non ipse quoq; conuiuator conuiuis assidere debeat, & quem ille sibi locum in conuiuio deligere debeat. Mihi quidem humanitati conuenienus videtur esse, si ipse quoq; conuiuator vnà cum conuiuis accumbat, id quòd etiam apud veteres videtur fuisse vsitatum. Sed locum ille sibi non primum, sed postremum potius pro sua modestia deliget, qui & ad circumspiciendum omnia, & ad surgendum, si ita opus fuerit, sit accommodatus. Nam ille intentos in omnes partes oculos suos habere debet, & nonnunquam surgere, operamq; dare vt omnia, quæ ad conuiuij

An conuiuator quoq; conuiuis assidere debeat

Universidad de Deusto
Biblioteca

pertinent, benè legitimeq́ administrentur, omniaq́ quibus ipsis conuiuis opus est, illis abundè, liberaliterq́ suppeditentur. Nec verò primus accumbet, id quod indecorũ valdè, ac inciuile videtur esse, licet id apud quosdam inferioris Germaniæ populos in vsu esse intellexerim. Apud Romanos, teste Plutarcho lib. 1. Sympos. probl. 3. cùm duæ mensæ inuitatis tribuerentur, conuiuator in tertij lecti loco primo plærunq́ accumbebat. Ratio elegans additur, quæ simul illius munus & officium complectitur. Ενταῦθα γὰρ ὥσπερ ἡνίοχος ὁ κυβερνήτης ὑπὸ δεξιὰ πρὸς τὴν ὑπόβλητον ἔχεται τῆς ὑπηρεσίας, ἡ τοῦ φιλοφρονεῖσθαι, καὶ τοῦ ὀμιλεῖσθαι τοῖς παροῦσιν ἐκ ἀπήρτηται τὴν συνέμψυχα τόπον: Hoc est, Ibi enim tanquam auriga atq́ gubernator dextrè potest intueri in ministeria, & à proximis locis non ita longè remouetur, quin cõpellare possit conuiuas humaniter, & colloqui. Locus porrò infra eum, vt Plutarchus addit, erat vxoris, aut liberorum: qui suprà, is Consuli (quando is aderat) ceu conuiuarum honoratissimo tribuebatur. Ex hoc loco videtur colligi posse, vxorem quoque liberos in epulis vnà cum reliquis conuiuis accumbere fuisse solitos.

De locis. Locus medius honoratissimus apud Persas, Celtas, Numidas.

Dicendum porrò est in genere de locis, quorum, vt plutarchus in eodem problemate disserit, alius apud alios honoratur. Nam Persis medius, quem accumbens rex occupat, videtur honestissimus: apud Græcos primus: apud Romanos mediæ mensæ vltimus, quemipsi ὁ πανίκον, hoc est consularem vocabant. Apud quosdam Græcorum iuxta Pontum habitantium, vt Heracleotas, media mensæ primus, in quo, vt paulò antea dictum, conuiuator Romæ solebat accumbere. Hæc Plutarchus. CELTAE, cum plures simul cœnarent, sedebant in circulo, seu in orbem. Medius erat opti mus, & fortissimus, veluti chori totius princeps, qui alios vel rerum bellicarũ experientia, vel generis nobilitate, vel diuitiarum splendore antecellebat. At qui proximi ex vtraq́ parte illi assidebant, ob virtutis, & reliquarũ rerum præstantiam, hunc locum consequebantur. Apud NVMIDAS quoq́ medium locum honoratissimum fuisse habitum, ex Sallustij historia Iugurthina constat. Nam cum post Micipsæ mortem Adherbal, Hiempsal, & Iugurtha conuenissent, vt inter se de cunctis negotijs ad regnum pertinentibus disceptarent: Hiempsal, qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatẽ Iugurthæ, qui materno genere impar erat, despiciens, dextra Adherbalem adsedit, ne medius ex tribus, quòd apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen, vt ætati Iugurthæ concederet, fatigatus à fratre, vix in partem alteram transductus est. Idem scribit Sab. lib. 1. Enneadis 6. Hic locus medius apud plærasq́ gentes honoratissimus habitus fuit. Apud

Medij lecti vltimus locus apud Romanos præcipuus habitus, & cur.

Romanos medij lecti vltimus locus consuli tributus fuit, ac proinde consularis dictus, ac præcipuus habitus: cuius rei, neq́ vt quia primus, neq́ vt quia medius, ratione definiri posse testatur. Licet ita multæ rationes asserantur, tres tamẽ sibi videri maximè probabiles. Vna, quòd deiectis regibus consules, cum ad popularem formam omnia redigerent, seipsos è medio, & regio loco deorsum subduxerunt, ne vel ipse locus, tanquam regij imperij, ac potestatis reliquiæ quædam, molestus esset ciuibus. Secunda, quòd cùm duæ mensæ conuiuis tribuerentur, tertia, eiusq́ primus locus conuiuatori maximè congruebat, ob causas supra cõmemoratas: locus autem infra eum vxoris esset, & liberorum: is qui supra eum erat, iurè ac meritò conuiuarum honoratissimo, hoc est, consuli tribuebatur, vt propè conuiuatorẽ esset. Tertia ratio est, quòd hic locus ad actiones obeundas maximè opportunus, & vtilis erat. Non enim consul Romanorum (obseruatu hæc, quæ sequuntur, sunt dignissima omnibus magistratibus) more Archiæ Thebanorum Polemarchi, hoc est, imperatoris sese gerit, vt literis inter cœnandum, aut sermone aliquo consyderationẽ requirente, oblatis, tantùm fatus eis ἐσο τὸ σπουδαῖον, hoc est, in crastinum seria reijciantur, epistolam reijciat, ac poculũ Thericleum arripiat. Sed in hoc ipso temporis articulo solicitum admodum, ac circumspectum se præbeat. Quippe non medò, nox incutit gubernatori, qui sapit, dolorem, vt est apud Æschylum; sed in quouis conuiuio, quamuis animi recreatione, & oblectatione conuenit magistratui, ac principi curare, vt & audiat, & mandet, quæ opus est, & subscribat. Hoc quò facilius atq́ commodius efficere possit, hunc habet locum eximium, vbi secunda mensa ad primam applicata angulus flexu suo intercapedinem facit, quæ spacium accedendi, alloquendi, & audiendi præbeat scribæ, apparitori, stipatori corporis, nuncio ab exercitu venienti: Cùm interim consul neq́ molestiam cuiquam conuiuarum exhibeat, neq́ ipse à quoq́ obturbetur, sed & dexteram, & vocem liberam habeat, atq́ expeditam. Hæc Plutarchus. Hodie quoq́ apud nos magistratus, & viri principes in exteriore mensæ parte sedere solent, vt manum habeant liberam, & is locus ferè honoratissimus habetur.

Finis

Hunc autem Romanorum consulum morem, cuius Plutarchus meminit, vtinam hodie Christiani consules, atque magistratus sedulò imitarentur, ac inter ipsas quoq́ epulas atq́ pocula muneris, officijq́ sui memores, de ijs agerent, cogitarent, ac consultarent, quæ ad Reipub. suæ fidei commissæ, salutem pertinerent, omnibusq́ ad se accedere volentibus, facilem quouis tempore aditum, accessumq́ præberent. Meliore profectò fœlicioreq́ in loco plereq́ Christianorum Respub. esset. Verum, proh dolor, multò plures hodie magistratus vinosi ac oscitantis illius Thebanorum imperatoris similes reperiuntur, qui inter epulandum omni vel cogitatione, vel sermone, vel literis, quæ inciderunt, consyderationem requirentibus, reiectis ac repudiatis, pocula ampla, & capacia accipiunt, atque exhauriunt assiduè, seq́ immoderato potu ita ingurgitant, vt inter ipsos, atque quadrupedem nihil ferè quicquam interfit. Hoc itaq́ modo sæpè maximarum rerum agendarum occasiones, quæ in minimis plærunq́ temporum momentis consistunt, negliguntur, ipsaq́ Respub. maximis periculis exponitur. Ergò, vt ad propositum redeam, is, qui primus, & ad caput lecti decumbebat, summus dicebatur: qui ad pedes imus: qui inter istos, medius. Hinc illa Plautina,

Romanorum consulum mos laudabilis.

Quis locus primus, summus, imus, medius, fuerit.

Da puer ab summo. Iterum:
Standum est in lecto, si quid de summo petat. Et Horat.
Secutis omnibus imũ.

Summum locum dignissimum antiquitus fuisse ex illo Virgilij videtur colligi:

Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto.

Thorus altus.

Vbi Seruius altum torum, locum summum interpretatur, quem ait Pontificalem fuisse. At Iustus Lipsius lib. 3. Antiq. lect. non summum, sed medium locum honorificentissimum habitum confirmat. Cic. Epist. lib. 9. ad Pætum. Accubueram hora nona. Vbi? apud Eutrapelum, & quidem suprà me Atticus, infrà Verrius familiares tui. En, summus, inquit, Lipsius, Atticus fuit, medius Cicero, quid autem clarius, quàm Ciceronem consularem senem dignissimo loco accubuisse? Ita apud Virgilium,

— aulæis iam se regina superbis,
Aurea composuit sponda, mediamq́ locauit,
Vt decebat reginam. Seruius in hæc verba, Ipse enim apud maiores domini locus fuerat, vt aperte docet Sallust. 3. histor. Igitur discubuêre, Sertorius inferior: in medio super eum T. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo Antonius: & infrà scriba Sertorij Versius, & alter scriba Mecœnas in imo: medius inter Tarquinium & Denatium Perpenna. Ecce è duobus lectis alterum medium Sertorius occupat, vt imperator: alterum Perpenna, vt conuiuij dominus. Ad hunc morem Plautus alludit in Sticho,

Haud postulo equidem medio in lecto accumbere.
Scis tu med. esse imi subsellij virum.

Quibus verbis indicat Parasitus, se nolle medium, aut summum accumbere, satis esse se in imo hærere: id quòd sequentia docent,

Ergò oratores populi summates viri, Summi accumbent: ego infimatis, infimus.

Sic igitur distinctè concludit Lipsius: Si tres conuiuæ erant vno in lecto, medius fuit dignissimus, proximus honore summus. Si quatuor, medium censeri arbitratur, proximum à summo. Si duo tantùm, dignissimus summus fuit.

Sacerdotum accubitus.

De Sacerdotum accubitu apud Romanos sic Festus: Ordo Sacerdotum æstimatur deorum (hic desunt quædam) maximus quisq́. Maximus videtur Rex: deinde Dialis: pòst hunc Martialis, quarto loco Quirinalis: quinto Pontifex Max. Itaq́ in conuiuijs solus Rex supra omnes accubat: sed Dialis supra Martialem, & Quirinalem: Martialis supra proximum: omnes dein suprà Pontificem. Rex, quia potentissimus: Dialis, quia vniuersi mundi sacerdos, qui appellatur Diuus, siue Diuus: Martialis, quia Mars conditoris vrbis parent: Quirinalis socio imperij Romani Curibus ascito Quirino: Pontifex Max. quòd iudex, & arbiter habetur rerum diuinarum, humanarumq́. Gellius quoque lib. 10. cap. 15. testatur, super Flaminem Dialem in conuiuijs apud Romanos neminem accubuisse nisi Regem sacrificulum. Seruius tamen Æneid. 2. Summum semper fuisse Pontificalem locum testatur, quem etiam hodie Pontifices Rom. obtinent.

Dextræ quoque alicuius personæ principis assidere, siue accumbere, siue id fiat in conuiuio, siue alio in loco, semper honorificum fuit habitum. Hinc Christus in sacris literis ad Dei patris sui

Universidad de Deusto
Biblioteca

dexteram sedere, atque etiam stare dicitur, ad illius honorem, & maiestatem, in quam est euectus, declarandam. Legimus Ioannis filij Henrici VII. Imp. nuptias cum Regis Bohemiæ filia aliquandiu Petri Moguntini, & Colonien sis antistitis superbia fuisse interturbatas, quòd vterq; dexteræ Principis assidere contendebat. Cyrus tamen, vt Xenophon testatur, conuiuas à sinistro latere locabat honoris gratia, seu cordi propinquiores, & chariores. Verùm hæc satis de loco honoratiore, & conuiuatoris officio in collocandis ad mensam conuiuis.

Conuiuarum officium.

Nunc de conuiuarum quoq; hac in parte officio dicendum. Primò ergò conuiua secundum Christi præceptum non affectabit nimium πρωτοκλισίας, seu πρωτοκλισίας in conuiuio: quo nomine Scribæ atq; Pharisæi ab illo grauissimè reprehenduntur, qui, quemadmodum Luc. 20. & 14. & Matth. 23. scriptum est, & ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, & πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, & πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις, hoc est, salutationes in foro, primas in Synagogis sedes, primos in cœnis accubitus nimis ambitiosè affectabant. Huiusmodi ergò φιλονικίαν vitandam esse, Christus egregiè parabola illa Luc. 14. docet, cum inquit, Si inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne κατακλίνῃς εἰς τὸν πρωτοκλισίαν, hoc est, noli in primo, & honorificentissimo loco accumbere, ne si honoratior aliquis sit inuitatus, tu ab inuitatore loco cedere, & cum ignominia atque dedecore tuo extremum locum tenere cogaris. Sed potius vbi vocatus fueris, extremum locum occupa: vnde posteà ad altiorem & digniorem locum cum gloria tua eueharis. Addit huiusce parabolæ epimythion seruatu dignissimum, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

Christi præceptum.

Plutarchi præceptum.

Hac de re Plutarchus quoque in suo illo conuiuio 7. sapientum egregiè præcipit sub Thalete persona. Nam cum Alexidemus Milesius Thrasybuli tyranni filius spurius ex cœnaculo sese prospuisset tratus, eò quòd alijs prælatis minus sibi dignam sedem à conuiuatore assignatam esse arbitrabatur. Thales vanam & stultam hanc hominis illius ambitionem huiusmodi verbis egregiè sapienteq; perstrinxit. Itáne verò, ait, metuis ne, quemadmodū Ægyptij stellas aiunt virtibus proloci in quem attolluntur, aut denehuncur conditionæ augeri, minuive: ita tibi quoq; locus claritatem, obscuritatémue adferat? Certè Lacone illo es deterior, qui, cùm ei in choro quodam vltimum locum præfectus adsignasset, Bene, inquit, abs te factum est, qui huius quoq; loci cohonestandi rationem repereris, cum non hominē loco, sed locum potius homine ornari atq; cohonestari existimaret. Non ergo curandum est, quo loco, aut posti quos collocemur: sed potius ὅπως εὐάρμοστοι τοῖς κατακειμένοις ὦμεν, ἀγχοῦ καὶ μακρὰν φιλίας ἰσότης ἐν αὐτοῖς δηλοῦντες, hoc est, vt cum ijs, quibus accumbimus, nobis benè conueniat, statimq; in nobis ipsis principium, ansamq; amicitiæ ineffe ostendamus.

Laconis facetè dictum.

Senecæ oratio de ira.

bimus, nobis benè conueniat, statimq; in nobis ipsis principium, ansamq; amicitiæ ineffe ostendamus, dum non succensemus locanti, sed laudamus quod talibus nos adiunxerit. Etenim qui loci causa irascitur, is magis τῷ συγκλιτῇ, ἢ τῷ κεκλικότι, hoc est, ei iuxta quem positus est, quàm vocatori, succenscitur, & vtriq; fit infensus. Similis est Senecæ lib. 3. de ira oratio. Minus honorato loco collocanti irascitur, & vtriq; fit infensus. Similis est Senecæ lib. 3. de ira oratio. Minus honorato loco positus irasci cæpisti cōuiuatori, vocatori (κεκλικότα Plutarch. vocat, forsan est ὀνομαστικὸν hoc in loco) ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partē? Honestiore te, aut turpiorem potest facere puluinus? Assuescant ergo conuiuæ ἀτύφως, καὶ ἀδιαφόρως κατακλίνεσθαι μετ' ἀλλήλων ἡδὺς ἐστὶ τῇ θυρῶν (vt eleganter Plutarchus 1. Sympos. probl. 2. loquitur) hoc est, sine fastu, atq; fraternè seu amicè statim à ianua, hoc est, à principio cœnæ vnà versari, atq; accumbere. Nam huiusmodi πρωτοκλισίας, sive πρωτοκαθεδρίας, πρωτοκλισίας ambitiosa captatio cùm in foro, in theatris, in incessu, congressu quouis, atq; cœtu: tùm in conuiuijs maxima sæpè odia, simultates, inimicitias, certamina, atq; cædes funestas gignere solet, quemadmodum plurimis exemplis probari posset. Ergò cùm in alijs actionibus, vitæq; humanæ constitudine: tùm in epulis quoq; secundùm Christi, & Apostolorū præcepta, alij alijs loco, atq; honore cedere, & alios potius, quàm nosmetipsos honorare, studeamus, honorem mundanum non tàm sectemur, quam fugiamus, qui tamen, vt verè ille dixit, fugientem sequitur. Laudabilis fuit ille iuuenum Romanorum mos, qui, teste Valer Max. lib. 2. cap. 1. inuitati ad cœnam, diligenter quærebant, qui nam ei conuiuio essent interfuturi, ne senioris aduentum discubitu præcurrerent. Huc quoq; facit illud Erasmi præceptum in lib. de ciuilitate morum: Sedis, inquit, honorē alteri libenter cede, & ad honorificentiorem locum inuitatus comiter excusa: si tamen id crebrò, seriòq; iubeat aliquis auctoritate præditus, reuerendè obtempera, ne videāre pro ciuili, præfractus. Huc quoq; referendi sunt alij conuiuarum ciuiles, atq; decori, qui in cœnuiuiali hoc consessu sunt obseruandi, de quibus suprà dictum est.

πρωτοκλισίας ambitiosa captatio maxima sæpè odia, eiq; cædes funestas gignere solet

Romanorum iuuenum mos laudabilis.

Quo modo

DE CONSECRATIONE MENSAE

QVA IVDAEI, CHRISTIANI, ET ALIAE gentes olim vsæ sunt, & hodie vtuntur.

CAPVT XXXVI.

De Precationibus.

QVONIAM posti accubitum, vt olim, ita hodie quoq; plærunq; precationes fiunt, quæ à nobis vulgò mensæ consecrationes appellantur, de ijs nunc commodus videtur esse dicendi locus. Ac preces quidem cum reliquarum nostrarum actionum omnium: tum conuiuiorum exordia pariter, atq; terminos esse debere, non sacræ modò literæ, verùm etiam prophanarum gentium monumenta, ritus, atq; consuetudines docent: de quibus suo in loco dicetur. Platò certè, vt vnum ex multis proferam, in Alcibiade sub finem, preces Deo quibusuis vel splendidissimis victimis longè gratiores esse dicit: idemq; non vno in loco omnium nostrarum actionum exordia à Deo ducenda esse docet. Et est certè (vt verè, sciteq; inquit Eustath. Il. π.) παρὰ τοῦ θείου ἐνεργὴς ἡ εὐλογος εὐχὴ, hoc est, efficax est apud Deum precatio cum ratione coniuncta. Huiusmodi autem ante, ac post cibi sumptionem mos precandi, in solennioribus præsertim epulis, apud Iudæos & antiquitus, & nunc quoque est vsitatissimus, de quo nobis dicendum.

Precum vtilitas.

Iudæorum precationes ante & post epulas.

Primò ergò omnium Iudæus paterfamilias, quem sua lingua בעל חביה Baal habait, vocant, id est οἰκοδεσπότην, Dominum familiæ, vt Exod. 22. ver. 7. scriptum est, simul ac mensæ cum omnibus suis conuiuis siue domesticis accubuit, præmittit admonitionem ad preces & cibi appositi consecrationem. Mox ordiuntur vnanimiter canere vel Psalmum vel rythmum, qui extat in libello cui titulus est סדור הכרכת והצמירות Siddur haberab vehasmirots, id est, Tractatio vel ordinatio Benedictionis, & cantionum. Quo decantato incipit ante sumptionem cibi pater familiàs orare: Benedictus sit Dominus Deus noster, rex mundi qui cibat totum mundum bonitate, gratia, beneficentia & misericordia sua, qui dat alimentum omni carni. Cuius bonitate nec hactenus defuit, nec deerit cibus vnquam propter magnum eius nomen. Solus enim is est qui vegetat & conseruat omnia, & benefacit omnibus, & cibum præparat singulis creaturis suis quas condidit. Benedictus sis tu Domine qui cibas omnia. Deinceps poculum vino repletum dextra manu apprehendit atq; in hunc modum consecrat, dicens: ברוך אתה יחוה אלהינו מולך העולם בורא פרי הגפן Baruk atta Iehoua Elohenu mælæk haolam bore peri haggæphæu, id est, Benedictus sis tu Domine Deus noster rex mundi, conditor fructus vitium. Hac benedictionis formula dicta, primus omnium vinum ipse degustat, idemq; mox omnibus mensæ accumbentibus degustandū porrigit. Et hanc orationem Hebraicè קדוש Kidduſch, id est, sanctificationem vocare solent, qua nimirum & Christus Cœnam suam sacram & mysticam exorsus est, vt Lucas scribit: Et accepto poculo benedixit, (nam τὸ εὐχαριστήσας, nihil aliud significat nisi ויברך Vaiebarek, id est, & benedixit hoc est consecrauit precibus & benedictione, gratiarumq; actione) ac dixit: Accipite vos, & diuidite inter vos. Dico enim vobis quòd non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat. Post calicis benedictionem & sumptionem, idem statim panem quem integra massa constare oportet, accipit, eumq; vtraq; manu tenendo, his verbis consecrat: ברוך אתה יחוה אלהינו מולך העולם מוציא לחם מן הארץ Baruk atta Iehoua Elohenu mælæk haolam mozi læhæm meæræz, id est, Laudatus & benedictus sis tu Domine Deus noster qui educis de terra panem. Hocq; dicto, paterfamiliàs paululum de pane edit, simulq; singulis mensæ accumbentibus buccellā de eo distribuit: quo facto, tùm demum reliquis epulis manus injiciunt. Hunc ritum benedicendi calicem & panem in festiuis tantùm diebus obseruant, aliàs enim panem duntaxat, & non poculum pariter consecrare solent. Plærunq; autem paterfamiliàs ante pastum, cibum mensamq; consecrat, posti sumptum autem cibum vnus ex inuitatis cui honoris causa iniungitur à patrefamiliàs, Habent enim apud sè hanc Regulam, vt dicant, רבעל חביה חבריע את לחם יכרך בראשית חסעירה Vbaal habait habore eth læchæm iebarek bereschit haseudah, id est, Dominus ædium qui panem scindis primò cibum consecrare debet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sumptis verò epulis, ac finito conuiuio, gratias agunt, quod munus rursus paterfamilias, aut honoratior quisq; inter conuiuas, præsertim si sit hospes (honori enim ducitur) vsurpat. Is poculum vino refertum vtraq; manu tenendo sic ad gratiarum actionem quotquot mensæ assident, adhortatur: נברך אלהנו שאכלנו משלו *Nebarek Ælohenu Schæacalnu Mischælo, id est, Benedicamus siue gratias agamus Deo nostro, quia edimus de suo. Hoc dicto respondent actutum conuiuæ,* ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו וחיינו *Baruk Elohenu Schæakalnu mischælo vbetubo chainu, id est, Sit laudatus Deus noster de cuius bonis comedimus cuiusq; benignitate viximus. Hanc gratiarum actionem Hebræi* ברכת המזון *Bircath hammazon, id est, Benedictionem cibi vocant, vulgò* Tischgebet *Benedicite, siue gratias. Atque hoc est poculum, quo Christus à Cena sua mysterium sanguinis sui, discipulis suis commendauit. Post hæc qui orando præit, sic deinde orat* ברוך הוא וברוך שמו *Baruk hu vbaruk schemo, id est, Benedictus sit ipse, & benedictum sit nomen eius. His deinceps addit prolixiorem quandam orationem cuius formula extat in libello qui* סדור הברכות והצמירות *Siddur haberakoth vehasmirots, id est, Tractatio de benedictionibus & canticis inscribitur: extat etiam in 8. cap. Deut. Sed præter hanc communem precationis formam, habent etiam peculiares quasdam, quibus certis diebus festinis vtuntur, vt in sabbatho, in initio Nouilunij, quod* ראש חדש *Rosch chodæsch, id est, initium mensis vel calendas vel Nouilunium, Νεομηνίας vocant, & in festo encæniorum quod Hebr.* חנוכה *Chanukah, id est, dedicationem & consecrationem nominant, scil. altaris, quod Iudas Machabæus 2. Mach. 2. cap. instauravit, postquam Antiochus sanctuarium contaminauit: in festo* פורים *Phurim, id est, Vrnarum seu sortium, quæ tempore Esther & Mardochæi missæ fuerunt in vrnas, qui dies non secus atque Bacchanalis à Christianis magna cum luxuria atque petulantia celebrantur. De peculiaribus hisce precandi formulis extat libellus apud Iudæos, quas commemorare nimis longum foret, vide ipsum libellum supra citatum, vel Fagium, qui easdem transcriptas edidit. Porrò his precationibus omnibus à præcunte finitis, omnes conuiuæ qui mensæ assident, sequentem orationem submissa voce, & tacitè apud se dicunt: Timete Dominum sancti eius, quia non est penuria ijs, qui eum timent. Leones penuria pemuntur, & esuriunt: qui autem Dominum inquirunt, non carebunt vllo bono. Post illa rursum qui orando præit, hac precatiuncula, cuius ante mentio est facta, alta voce prolata, gratiarum actionem concludit: Benedictus sis tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui creas fructum vitis. Hæc vbi dixit, ex consecrato poculo, quod manu tenet, paululum bibit, idq; nox omnibus conuiuis ordine degustandum præbet, atque ita distribuit. Sic mitium conuiuij sit à benedictione calicis, & in eadem terminatur: quem ritum & Christus in sacra sua cœna obseruauit, vt eum Lucas Euangelista tradit. Atque hæc quidem est communis precandi forma, quæ hodie Iudæis in solennioribus conuiuijs vtuntur, nisi quòd, pro ratione vniuscuiusq; festi, alia quædam adhuc adjiciunt, de quibus vide Fagium. Verisimile est autem, Christum quoque quibusdam, quæ in illis precibus continentur, maximè quod principium, & finem attinet vsum fuisse, non autem alijs, quæ à posterioribus Iudæis fuerunt addita. Durat quoque hic mos adhuc hodie apud Iudæos, vt habita gratiarum actione pro sumptis cibis* זמירות *zemiroth, id est carmina, siue cantilenas dicant. Secundùm quem morem Christus quoque, peracta sua cœna, hymnum cum discipulis suis dixisse fertur ab Euangelistis. Paulus Burgensis, vetustam Iudæorum traditionem atq; consuetudinem fuisse ait, vt comesso agno Paschali, Psalmos, Laudate pueri Dominum, cum sequentibus vsq; ad Psalmum, Beati immaculati, qui ambulant in lege Domini, ab 112. vsq; ad 119. decantarent, & hunc hymnum esse putat, quem hîc Christus cum discipulis suis cecinerit. Illorum certè Psalmorum materia cum eo, quod agno paschali memorabatur, probè conuenit, ita vt sit verisimile hos ipsos Psalmos etiam à Domino decantatos fuisse. Habent præterea Iudæi plures adhuc benedictiones, quibus in festiuis conuiuijs vtuntur, cum inter edendum lautum aliquid apponitur. Cum enim matrona vinum apponit, dicunt, Benedictus sis tu Domine Deus noster, qui bonus es, & benignè facis omnibus. Et hanc benedictionem vocant* ברכת טוב והמטיב *Bircat tob vehammetib, id est, Benedictio, Benigni & Benefactoris. Cum Aromata apponuntur, dicunt, Benedictus sis Domine Deus noster, rex mundi, creator arborum aromaticarum: hanc benedictionem appellant* ברכת המינים *Bircat hamminim, id est, Benedictio confummati, scil. conuiuij, quia vltimo apponi solent aromata aliaq; adoramenta, vt & apud nos etiam mos est. Cum suaue odoramentum aliquod apponitur, sic*

tur, dicunt, Benedictus sis tu Domine Deus noster, qui creas species aromaticas: Hanc benedictionem nuncupant, ברכת המרשק *Bircat Hamuscak, id est Benedictio delitiarum, vel rei appetitæ. Cum fructus arborum apponuntur, dicunt, Benedictus sis Domine Deus noster, qui creas fructus arborum. Cum apponuntur obsonia, dicunt Benedictus sis Domine Deus noster, qui creas genera ciborum: hanc benedictionem vocant* ברכת הפרפרת *Bircat Hapharphæræt, id est, Benedictio obsonij. Ex his omnibus apparet veteres illos Iudæos nullos cibos absque benedictione, & gratiarum actione sumere fuisse solitos. Huc nimirum & Apostolus respexit, 1. Tim. 4. cum dicit omnem creaturam Dei bonam, & non reijciendam esse, si cum gratiarum actione sumatur: Sanctificatur enim, inquit, per sermonem Dei, & precationem. Sic 1. Corinth. 10. Siue igitur editis, inquit, siue bibitis, siue quid facitis aliud, omnia in gloriam Dei facite. Porrò super carnibus, piscibus, ouis, oleribus, caseo, & pulmento nullam benedictionem recitant, de quo tale Rabbinorum præceptum extat: Res, quæ propter conuiuium, in conuiuium afferuntur, non egent benedictione, vt caro, pisces, olera, caseus, pulmentum. Obiter quoque hic indicanda esse videtur illa Manichæorum superstitiosa oratio, qua ante panis esum vti fuerunt soliti, quæ est huiusmodi. Neque ego temessi, neque molui, neque expressi, neque in clibanum misi, sed alius fecit hæc & attulit mihi, ego sine culpa comedo. Hac oratione vtebantur eò quod existimabant eum qui panem comederet, necessariò ipsum quoque esse comedendum in panem mutatum. Testis est Epiphan. libro secundo Tom. 2. contra Hæres. Vtuntur quoque Iudæi breui hac gratiarum actione, Chaldaicis verbis comprehensa, post sumptum cibum: Benedictus sit misericors, rex mundi, dominus cibi: & pro cibi benedictione solent etiam vti Psalmo 23. Dominus pastor meus, ideo in nullo defilia, &c. Christum in Euangelio crebrò legimus antè cibi sumptionem preces ad Deum fudisse, id quod vocibus* εὐλογεῖν, *& εὐχαριστεῖν exprimitur, vt Marci octauo, Christus εὐχαριστήσας, & εὐλογήσας fregit panes, & pisciculos, populoq; distribuit. Item Matth. 14. Acceptis quinque panibus, & duobus piscibus,* ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν, *hoc est, sublatis in cœlum oculis, benedixit: vbi Theophilactus* εὐλογεῖ τὰς ἄρτους τὰ χαμαὶ, καὶ ἵνα πιστώσηται ὡς ὢν αὐτὸς θεὸς, ἀλλ' οὐ τῷ πατρὶ εὔλογεν, καὶ εὐχαριστεῖ, ἀμφὶ δὲ καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς ἀποδύεσθαι εὐχαριστεῖν, καὶ ἡμᾶς ἐθίσῃ. *Hoc est, consecrat, siue benedicit panes, forsan vt fidem faceret, se non esse inimicum Deo, sed à patre, atque cœlo prodijsse, simulq; nos doceret, vt mensam attingentes gratias prius agamus, ac deinceps cibum capiamus. Idem in Marco capite sexto. In cœlum, inquit, suspicit, vt nos doceat cibum à Deo petere, & non à Diabolo, id quod faciunt illi, qui iniustis opibus alunt: simulq; turbæ illæ significare voluit se non esse Dei hostem, sed Deum inuocare.*

Eustath. in illa Homeri de Achille precante,

Εὔχετ' ἔπειτα μίσῳ χεῖρας ὀρέξας, λεῖβε δὲ οἶνον.
Οὐρανὸν εἰσανιδών. ——

Locum, inquit, indicat, quò mittuntur preces. Non enim ad terrestrem Iouem preces fundit, sed ad cœlestem: vndè ait, ζεὺ ἄνα, *ad significandum τὸν ἄνω τόπον. Sic etiam ἀνερύειν τὰ δυόμενα, locum significant, ad quem respiciunt ea quæ mactantur, nimirum τὸν ἄνω. Verbo autem* εὐλογεῖν *pulchrè respondet τὸ εὐχεσθαι καὶ εὐχὴ, παρὰ τὸ εὖ χέειν, ἤτοι ῥεῖν λόγους, id est, quoniam verba bene fundantur, siue fluunt. Vel potius παρὰ τὸ ἔχεσθαι τῷ εὖ, ἤτοι τῷ δείσῃ, τοιοῦτον γὰρ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀνάτασις δι' εὐχῆς, quoniam precationibus quis coniungitur, & agglutinatur ei, quod est bonum, seu optimum, hoc est, diuino numini. Potest etiam εὐχὴ dici, ἀπὸ τῷ εὖ ἔχειν, cuius contrarium δυσαναχετεῖν. ὁμοῦ γὰρ εὐχόμενός τις ὁπωσοῦν εὖ ἔχει ἐφ' ᾧ ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ δυσαναχετῶν, ἀβασάλευτος ἔχει, id est, Nam qui precatur, is bene se habet: secus si quis fecerit, male se habet. Hæc Eustath. Odyss. μ. quæ precationis vim, vsumq; egregiè exprimunt. Porrò* εὐλογήσας Suidæ ἐυλογεῖν quo modo Deus, & homines dicantur. *ἐυλογεῖν τε μὴν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν λόγοις αὐτὸν θεσφέρουσι μόνοις, ἔργῳ δὲ αὐτὸν ἐυεργετοῦσι ὑπὸ δυνάμεως: ὁ δὲ θεὸς ἐυλογῶν, βεβαιοῖ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις. καὶ παντοδαπῶν παρέχει φορὰς ἀγαθῶν τοῖς εὐλογοῦσιν. Hoc est, Homines benedicentes Deum, verba illi solum offerunt, reipsa autem illi benefacere non possunt: at Deus benedicens reipsa atque facto verba confirmat, & omnis generis bona largitur illis, qui ab illo benedicuntur. Huic verbo* εὐλογεῖν *respondet verbum Heb.* ברך *Berek,*

Cœlum intueri inter precandum.

Εὐχὴ vnde dicta.

Christi consecratio mensæ.

Εὐλογεῖν.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod similiter alia significatione Deo, alia hominibus tribuitur. Philo in lib. de vita theoretica similiter mentionem facit precum, quæ apud Iudæos initio cœnæ fieri solitæ fuerunt: προσεύχονται, inquit, sublato in cælum vultu, atq; manibus, βύμπαν ηχοῦσαι, καὶ κατὰ νῦν ἀπαντῶσιν ὑπὲρ ὑγιείας, vt ex animi voto conuiuium succedat: absolutis precibus, seniores discumbunt. Hic porrò mos precandi ante cœnam, & illa finita à Iudæis ad Christianos promanauit, de quo sic Polyd. Virgil.

Christianorum consecrationes mensæ.

Nostris, inquit, mos est mensam iam instructam sacris quibusdam sanctificare verbis, priusquam vesci incipiant, quòd ad imitationem Christi fit: quippè qui cum ritum seruasse fertur, cum in deserto quinque panes, cùm in Emauso coràm duobus discipulis mensam sanctificauit. Præterea vsus agendi gratias pòst sumptum cibum, id quòd & illum facere consueuisse constat, & Apostolus fieri præscripsisse videtur: qui ait, Bonum esse quodcunque cibariorum genus, si cum gratiarum actione sumatur. Potest & ab Hebræis videri mutuò sumptũ, quia illi immolatas edebant escas. Tertull. Christianorum prisc. morũ mos.

de Agapis primitiuæ Ecclesiæ verba faciens Apol. 39. Oratio, inquit, auspicatur, & claudit cibum. Patrum testimonia de consecratione mensæ.

Huc facit Distinct. 44. C. Nullus. Quando autem conueniunt Presbyteri ad aliquod conuiuium, aliquis prior illorum versum ante mensam incipiat, & cibum benedicat: & tunc secundùm ordinem sedeant, alter alteri honorem præbentes, & per vices cibum & potum benedicant, & aliquis illorum aliquid de sancta scriptura legat. Pòst refectionem similiter hymnum dicant, ad exemplum Domini, sicut in Cœna fecisse legitur, &c. D. Hieronymus ad Eustochium Tomo 1. de consecratione mensæ sic scribit: Vnde nobis sollicitius prouidendum est, vt solennem diem non tàm ciborum abundantia, quàm spiritus exultatione, celebremus. Quia valdè absurdum est, nimia saturitate velle honorare martyrem, (Petrum intelligit, in cuius natali hæc scripserat) quem scias Deo placuisse ieiunijs. Ita tibi semper comedendum est, vt cibum & oratio sequatur, & lectio. Id paulò ante in Epistola ad Marcellam D. Ambrosij exemplo confirmat, quoniam dicit in epistola quadam scripsisse, nunquàm se cibum, Origene præsente, sine lectione sumpsisse: nunquam misisse somnum, nisi vnius è fratribus sacris literis personaret. D. Ioannes Chrysostomus, cùm Annam Samuelis Prophetæ matrem, pòst epulas intentè Deum orasse dixisset, vt illi sterilitatem solueret, hæc subijcit: Hoc igitur à fœmina lucro consecuti sumus, vt sciamus & pòst conuiuium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, nunquam in ebrietatem aut violentiam incidet, nunquam edacitate distendetur: sed quoniam expectationem precum habet freno imposito animo, conueniente mensura attinget ex omnibus, quæ fuerint apposita, multaq; benedictione tùm animam, tùm corpus implebit. Siquidem conuiuium, quod à precatione cœptum, in precationem desinit, nunquam deficit, sed quouis fonte vberius nobis omnia afferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum. Absurdum enim fuerit, si quùm famuli nostri, si quando partem aliquam eorum quæ nobis apposita sunt, acceperint, nobis gratias agant, beneq; nobis precentes, abeant: nos, cùm tot tantisq; fruamur bonis, ne hoc quidem honoris Deo persoluamus, præsertim cùm hinc multam simus consecuturi securitatem. Vbi enim precatio, & gratiarum actio, eò sancti Spiritus aduenit gratia, abiguntur Dæmones, & omnis aduersaria potestas diffugit, ac discedit. Qui se conuersurus est ad orandum, non audet quicquam absurdè loqui, ne in medio quidem conuiuio: aut si loquutus fuerit, mox resipiscet. Proinde oportet tùm in initio, tùm in fine conuiuij gratias agere Deo, ob hanc præcipuè causam, quòd quemadmodum dicere cœperam, haud facilè prolabentur in ebrietatem, si nos ipsos in consuetudinem constituerimus. Quin, si quando surrexeris ex epula potúq; grauatus, ne sic quidem abijcies consuetudinem, &c. Veteribus in vsu fuisse non prius ordiri epulas, quàm Sacerdos, aut senior aliquis cibis precibus suis benedixisset, argumento est illud 2. Sam. 9. versu 13. vbi Saüli interroganti de Samuele responsum est: Cum veneritis in ciuitatem, illicò inuenietis eum, priusquam ascendat ad excelsum vbi comedet: neque enim populus comedit, donec ille veniat: nam ipse benedicit hostiæ, postea comedunt inuitati. Precendi formula & prudentio. *Prudentius huiusmodi sanè piam elegantemq; precandi formulam ante prandium composuit:*

Christe prius genitore potens,
Huc nitido, precor, intuitu
Flectle saluciferam faciem,
Fronte serenus, & irradia,
Nominis vt sub honore tui
Has epulas licent capere.
Te sine dulce nihil Domine:
Nec iuuat ore quid appetere,
Poculaui prius, atque cibos
Christe tuus fauor imbuerit.
Omnia sanctificante fide
Fercula nostra Deum sapiant.

Sic autem gratiarum actionem idem prosequitur:

Pastis visceribus, ciboq; sumpto
Quem lex corporis imbecilla poscit
Laudem linguæ Deo patri rependat
Christus & influat in patinas,
Seria, ludicra, verba, iocos
Deniq; quod sumus, atque agimus.
Trina superna regat pietas.
Sic nos muneribus tuis refecti
Largitor Deus omnium bonorum,
Grates reddimus, & sacramus hymnos.

Sunt huius generis complures precandi formulæ apud probatissimos auctores, cuiusmodi etiam in Biblijs reperiuntur. Sic piæ & deuotæ benedictiones, atque gratiarum actiones in rythmos coniectæ ante, & pòst mensam dicendæ, vel canendæ germanicæ, atque latinæ excusæ sunt Tegernsee, anno 1576. Verùm omnium optima, perfectissima, & ad impetrandum efficacissima censeri debet illa precandi forma, quæ ab ipso Christo præscripta est: quæ quidem mira verborum paucitate, sex, septemue concisa membris, magna mysteria complectitur, omniaq; ea, quæ vel ad Dei gloriam, vel nostram necessitatem, atque salutem spectant, vel etiam proximi emolumentum. Hæc igitur precatio omnium precationum caput est, norma regula, atque compendium. Oratio Dominica.

Porrò mensæ benedictionibus veterem Ecclesiam vsam fuisse, cùm ex ijs, quæ iam antea posita sunt, tùm ex ijs, quæ sequuntur, apparet. Chrisostomus non semel mentionem facit benedictionis mensæ, quæ vsitata fuerit monachis per Ægyptum: cuius etiam descriptio extat apud Clementem libro septimo, constitutionum. In Horologio verò Græcæ Ecclesiæ integra formula huius benedictionis describitur. Primò, antequam cibi apponantur, legitur totus Psalmus 145. Exaltabo te Deus meus, rex, & benedicam nomini tuo in seculum, &c. Deindè appositis cibis, recitatur à Sacerdote benedictio mensæ, & quæ apposita sunt, ita benedicuntur: Christe Deus noster, benedic cibo, ac potui seruorum tuorum: quoniam tu es sanctus & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen. Postea quando cibum gustarunt in mensa, surgunt, & simul omnes recitant illam benedictionem, cuius & Clemens, & Chrysostomus mentionem faciunt. Benedictus es Domine Deus (ὁ ἐλεῶν) qui misereris nostri, & pascis nos à iuuentute nostra: qui das escam omni carni, reple gaudio & lætitia, seu hilaritate (εὐφροσύνης) corda nostra, vt semper omnem habentes sufficientiam (αὐτάρκειαν) seu habentes in omnibus animum præsentibus contentum, exuberemus (περισσεύωμεν) in omne opus bonum, in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor, virtus, seu imperium, (κράτος) adoratio, cum sancto spiritu, Amen. Pòst sumptum cibum, primò recitatur hæc Gratiarum actio: Gloria tibi sancte, gloria tibi rex, quoniam dedisti nobis escas ad lætitiam, imple nos etiam Spiritu sancto, vt inueniamur in conspectu tuo accepti, & non confusi seu pudefacti (αἰσχυνόμενοι) quando reddes vnicuique secundum opera sua. Deinde legitur Psalmus 122. Lætatus sum in his qui dicunt mihi, in domum Domini ibimus. Postea additur hic versus: Sicut in medio discipulorum tuorum (cœnantium) adfuisti Saluator, dans ipsis pacem: ita veni etiam ad nos, & salua nos. Tandem legitur ex Psalmo 22. Edent pauperes, & saturabuntur: laudabunt Dominum qui quærunt eum, vsque ad finem. Kyrieeleyson. Concluditur demum hac precatiuncula: Benedictus es Deus, qui misertus nostri, ex opulentis donis tuis pauisti nos. Eius gratia & benignitate (φιλανθρωπίᾳ) detur nobis frui, & nunc & semper, in secula seculorum, Amen.

In Latina Ecclesia fuit forma benedictionis mensæ fermè similis. Hæc scilicet. Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno: aperis tu manum tuam, implens omne animal benedictione. Gloria patri, & filio, &c. Sicut erat in principio, &c. Kyrieeleyson, &c. Pater noster. Benedic Domine nos, & tua dona, quæ de tua largitate sumpturi sumus, per Christum Dominum nostrum. Mensæ cœlestis particeps faciat nos rex æternæ gloriæ. Pòst sumptum cibum: Confiteantur tibi omnia, Domine, opera tua, & sancti tui benedicent tibi. Gloria patri. Agimus tibi gratias omnipotens Deus, pro vniuersis beneficijs tuis, qui viuis & regnas in secula seculorum, Amen. Deinde legitur Psalmus 51. Miserere mei Deus, &c. Et subijciuntur versus: Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In Domino gloriabitur anima mea, audiant mansueti, & lætentur. Magnificate Dominum meum, & exultemus nomi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ni eius in idipsum. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, & vsque in secula. Deus det nobis suam pacem. In cœna recitantur hi versus: Edent pauperes, & saturabuntur: & laudabunt Dominum, qui requirunt eum. Viuent corda eorum in seculum seculi. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Gloria patri, & filio, & spiritui sancto. Benedictus Deus in donis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, qui viuit & regnat in secula seculorum. Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi. Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini in æternum. Gloria patri, &c.

Catholicorum mensam consecrandi ritus.

Huiusmodi ferè consecrandi mensam formulis hodie quoque Catholici, siue Pontificij vtuntur, addito crucis signaculo: quòd quidem apud Primitiuæ Ecclesiæ Christianos in quotidiana vitæ consuetudine valdè vsitatum fuisse constat. Hinc Tertull. lib. de Corona militis: Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum: ad vestitum, & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Harum, & aliarum huiusmodi disciplinarum, si legem expostules scripturæ, nullam inuenies, traditio tibi prætendetur auctrix: consuetudo confirmatrix: & fides obseruatrix. Idem libro secundo ad vxorem: Latebisne tu cum lectulum, cum corpusculum tuum signas, &c.

Catholici certas & peculiares quasdam certarum rerum benedictiones, & generalem cuiuslibet creaturæ consecrationẽ, habent.

Habent præterea Catholici hodie certas & peculiares quasdam certarum rerum, vt aquæ, frondium, atque florum, agni Paschalis, lactis, mellis, caseï, panis, & laganorum, ouorum, pernarum, vini, benedictiones: & generalem quandam cuiuslibet creaturæ consecrationem, in quibus expressis conceptisque verbis petunt, vt Diaboli vis ac potestas ex ijs expellatur, & per has consecrationes fiant sanitas mentis, atque corporis. In die Resurrectionis consecrant lac, mel, carnes, caseos, oua, panes, pernas, &c. quas res consecratas etiam vendunt tanquam ad salutem animarum viles. Sic in die Ascensionis S. Mariæ consecrant herbas, plantas, radices, fructus arborum, quibus deinceps singularis adsit vis diuina. In dies Ioannis benedicunt vino, quasi prius fuerit impurum, & maledictum. In die S. Stephani pascuis benedicunt: In die S. Marci, segetum.

Rationes propter quas in conuiuijs preces sunt adhibendæ.

Omnino 1. ad Timoth. 4. vult Paulus verbum Dei, & quæ inde proficiscitur precationem, & gratiarum actionem in vsu ciborum à fidelibus adhiberi: cuius sanè rei hæ à Theologis, & quidem optimæ, grauissimæq; rationes afferuntur.

Primò, vt admoneantur ne cibos vel pecorum, vel infidelium instar, sine pijs cogitationibus sumant: sed ex ipsius Dei larga, munificaq; manu se illos capere cogitent, qui quidem corporum quoque nostrorum curam gerens, ijs alimoniam bonam ac salutarem præbet.

Secundò, vt commonefiamus Adamum donationem illam diuinam (Gene. 1.) nobis per ipsum (Gene. 3.) amisisse, & nos propter peccata, propter abusus, & ingratitudinem indignos esse illis etiam corporalibus donis: sed per, & propter Christum donationem illam nobis restitui, qui etiam idcirco panes in manus suas sumpsit, & posteà benedictionem, seu gratiarum actionem ex suis manibus iussit populo diuidi, & apponi. Inde in benedictione mensæ dicitur, Per Iesum Christum Dominum nostrum.

Tertiò, vt habeant fideles certum testimonium, & priuilegium se absque offensione Dei, & læsione conscientiæ vti posse.

Quarto, vt precatione agnoscamus, & fateamur benedictionis diuinæ esse, vt vsus cibi corpori, & valetudini vtilis sit, ac salutaris, sicut inquit Psalm. 104. Aperiente te manum tuam, omnia implentur bonis, vt vinum exhilaret, & panis confirmet cor hominis. Et Psalm. 145. Aperis tu manum tuam, & imples omne benedictione, seu beneplacito.

Quintò, quia in vsu ciborum facilè admittitur vel abusus, vel intemperantia, ne igitur ita edamus sicut Epulo ille Luc. 16. qui posteà audit: Recepisti bona tua in vita tua. Vel sicut inquit Psalm. 17. de viris mundi, quorum pars est in hac vita, vt venter ipsorum impleatur. Et Ieremiæ duodecimo cap. saginantur vt oues ad diem occisionis. Ideò additur verbum, & oratio, vt iuxta dictum Salomonis Eccles. 4. Edamus in lætitia panem nostrum, vt Deo placeant illa ipsa etiam opera nostra. Et sicut Iob. cap. 1. posteà conuiuia filios suos sacrificijs sanctificabat, si quid forte peccassent. Vtque moneamur in ipso vsu cibi corporalis cogitandum esse non tantùm vt edamus, &

mus, & saturemur, sed vt operemur etiam cibum, qui non pereat, sed permaneat in vitam æternam, quem filius hominis nobis dat Ioan. 6. vel sicut Luc. 14. dicitur, vt cogitemus etiam de edendo pane in regno cœlorum.

Sextò, quia in saturitate facilè euenit, quòd scriptum est, Sedit populus edere, & bibere, ac surrexit ludere. Item impinguatus, & recalcitrauit, ideò additur oratio, & gratiarum actio vt iuxta quod scriptum est Deut. 8. cum comederis, & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, ne postquàm comederis, & saturatus fueris, eleuetur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui: vel Esa. 5. opus Domini non respicitis, & opera manuum eius non consyderatis. Hæ sunt rationes grauissimæ, propter quas preces conuiuijs sunt adhibendæ, quibus addere licet illud Ecclesiastici cap. 32. A mensa surge etiam in tempore, & non sis vltimus, sed festinans domum te recipe, & lude ibi, & fac quod libet: ita tamen, vt nihil patres mali, neque tumultueris. Sed age gratias pro omnibus creatori tuo, qui te condidit, & opibus suis saturauit. Hæc ille. Quod si conuiuij domino, & quidem merito gratias agimus, quod nobis cibum, potumq; præbuit: quantò magis illi Domino dominorum, patri atque pastori nostro cœlesti, ac munificentissimo gratias & agere, & habere debemus, cuius immensa & infinita benignitate alimur, atq; pascimur? Cibo enim implet Deus, & lætitia corda hominum, benefaciens etiam incredulis, Act. 14. Damnanda itaque meritò est Christianorum quorundam (si digni sunt hoc tam augusto nomine) consuetudo impia & prophana, qui pecorum instar ad cibum capiendum irruunt non præmissis precibus, indeq; rursus sine gratiarum actione sese proripiunt, id quod impiæ sanè ingratitudinis erga Deum manifestum est & inditium. Multi pro precibus pijs, potius vtuntur imprecationibus, execrationibus, atq; blasphemijs diris, & horrendis. Multi etiam ita se cibo vinoq; immoderato ingurgitant, & obruunt, vt nihil amplius Christiani hominis officio dignum vel loqui, vel etiam cogitare possint. Atq; adeò ipsas auiculas videmus habere plus rationis, quàm impuros illos homines: quæ postquàm cibo expletæ, & saturatæ fuerint, voces gutture suo fundunt suaues, atq; canoras, quibus Deo conditori, & alitori suo quasi gratias agunt. Mirum itaq; profectò non est, alimenta nostra sæpè in corporis nostri pernitiem conuerti: meretur namque id impia nostra, atq; nefaria erga Deum ingratitudo. Gentes quoq; nonnullæ veræ religionis expertes & olim, & hodie quoque feruntur non nisi precibus, sacrisq; adhibitis cibum sumere. Naucratitarum memorabile est exemplum, (qui fuerunt incolæ Naucratidis vrbis Ægypti, teste Stephano, à Milesijs conditæ, vt testis est Strabo lib. 17.) hi, vt Athenæus refert lib. 4. καὶ κατακλινέντες ἅπαξ ἀπανίστανται εἰς γόνατα, τῶ ἱερογλύφῳ & τὰς πατρίους εὐχὰς κατὰ λέξιν & συναναδοῦντες, hoc est, etiam posteà discubitum surgebant rursus, atque in genua procidebant, & præeunte præcone, seu sacrorũ administro patrias quasdam preces cernui simul profundebant, quibus absolutis, demùm mensæ accumbebant. Huc quoque facit illud T. Liuij Decad. 4. lib. 9. vbi, postquam narrauit quendam Placentiæ L. Quintij Fœminij Consulis Rom. iussu in ipso epulo secum fuisse in scorti cuiusdam gratiam percussum, addit facinoris illius amplificandi gratia: Commissum est facinus hoc sæuum atque atrox inter pocula, atq; epulas, vbi libare dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis in sinu consulis recubantis mactatam humanam victimam, & cruore mensam respersam. Iulianus imp. cùm Daphnen (quæ fuit Antiochiæ amœnissimum suburbium) ad publicum epulum venisset, sacerdos Apollinis, atq; æditui cibum imperatorum prius lustrasse dicuntur, testis Sozom. eccl. histor. lib. 3. cap. 14. Quoniam sacrificijs preces semper ab Ethnicis adhibebantur, λιτὰι dictæ sunt θυσιάδες à Sophocle, id est preces cum sacrificijs adhibitæ: & ἀρνὸν, & ἀρνί (per syncopen ἀπὸ τῦ ἀρλῶ, ἀρλιὸν) id est, agnum volunt dictum ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, id est, εὐχῆς: quia ἐν εὐχαῖς παρελαμβάνετο τὸ ζῶον θυόμενον, quoniam cum votis atq; precibus sumebatur bestia mactanda, & quia aliàs optabilis est pecorum possessio, hæc Eustat. Ilia. Eodem spectat prouerbium illud, ne à chytropode cibum nondum sacrificatum rapiat: quo, interprete Erasmo, monemur ne ritu pecudum ad cibum capiendum irruamus, sed ita demum edamus, si prius inde primitias Dijs immolauerimus. Antiquitus enim, vt auctor est Plutarchus in Symposiacis, inter res sacras habebatur mensa quotidiana, ac proinde cibum sumpturi, Dijs consecrabant τὰς ἀπαρχὰς, hoc est, primitias: ac deinde non indecore, neque tumultuanter, sed religione quadam ad conuiuium accedebant non aliter, quàm ad sacrum epulum: qui mos & hodie durat apud benè moratos Christianos, Hæc ille. Turcas quoque antequam cibum sumant precatio-

Ecclesiastic.

NOTA.

Ethnici quoq; precibus vsi in cibo capiendo.

Naucratitarũ exemplum.

Preces in sacrificijs adhibitæ.

Λιταὶ θυσιάδες.

ἀρνὸς.

Prouerbium.

Turcarũ mos.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Calecutiensiũ mos horribilis.

nem præmittere testis est Bartholomæus Georgeuix. Apud Calecutienses monstrosus traditur esse huiusmodi mensam execrandi potius, quàm consecrandi mos ac consuetudo. Rex illorum cibum sumpturus prius non discumbit, quàm quaterni sacerdotes regias dapes Dæmoni in hunc fermè modum obtulerint. Nam passis manibus, eisdemq; supra verticem elatis, ac sensim vtraq; manu à se tracta, pollice tantùm prominente idolo esculenta, quibus rex vesci debet, offerunt, ac ibi tantisper opperiuntur, donec non sit vero absimile quempiam esse potuisse. Ea adducti ratione id agunt, ne rex quicquam sumere velle videatur, quòd idolo honoris gratia non prius sit oblatum, testis est Ludouicus Romanus. His ferè similia sunt quæ de Lituanis & Samogitis narrantur. Hi enim in domibus sub fornace, vel in angulo vaporarij vbi mensa stat, serpentes fouent, quos numinis instar colentes (en antiqui illius atq; tartarei serpentis astutiam) certo anni tempore precibus sacrificuli euocant ad mensam. Hi verò exeuntes, per mundum linteolum conscendunt, & super mensam assident: vbi postquam singula fercula delibarunt, rursus descendunt, seq; abdunt in cauernis. Serpentibus digressis, homines læti fercula illa prægustata comedunt, ac sperant illo anno omnia prosperè sibi euentura. Quod si ad preces sacrificuli non exierint serpentes, aut fercula super mensam posita non delibauerint, tum credunt se anno illo subituros magnam calamitatem. Quòd si igitur Ethnici, Turcæ, Calecutienses non nisi precibus adhibitis epulari, & cibos impuros illis suis Dijs, seu potius Dæmonibus consecrare solent: quantò magis nos Christianos in vera religione natos, & educatos decet, cùm in omnibus alijs actionibus, tùm in epulis quoque, verum Deum inuocare illiq; pro acceptis muneribus atque beneficijs gratias agere? Si Ethnicis, inquit Eras. colloq. religiosa erat mensa: quantò magis oportet esse sacram Christianis, quibus habet imaginem quandam illius sacrosancti conuiuij, quòd Dominus Iesus postremum egit cum suis discipulis. Et ob id receptum est, ablueremanus, vt si quid odij, liuoris, aut turpitudinis alicui forsitan resideat in animo, id ejiciat ante, quàm accedat ad cibum capiendum. Hoc exemplum nobis ab ipso Christo traditum est, vt ab hymno cibum auspicaremur, & rursum hymno finiremus. Hæc Erasmus.

Hoc autem precandi, mensamq; consecrandi munus aliquando obeunt Ecclesiæ atq; Sacrorum Antistites: (vt in Imperatorio epulo mensam consecrant Archiepiscopi Treuerico verbis præeunte, cui reliqui duo respondent) aliquando liberi patrisfamiliâs: aliquando ipse paterfamilias: nonnunquam etiam conuiuarum aliquis, qui cæteris ætate, & auctoritate est superior.

Cœnæ Dominicæ consecratio.

Porrò si prophanis quoque epulis preces debent interponi: quantò magis sacrosancto illi epulo Dominico preces piæ, sanctæ, & ardentes & præmitti, & illud comitari, ac denique consequi debent? Et hæc est, quæ vulgò dicitur, Cœnæ Dominicæ benedictio, sanctificatio, aut consecratio. Atque hic quidem fuit antiquissimus sanè, laudabilissimusq; Christianorum Primitiuæ Ecclesiæ mos, quemadmodum Iustinus, Irenæus, Dionysius, Augustinus, & alij testantur. Iustinus Apologia 2. tradit, postq; lectionem, & interprecationem scripturæ, omnes κοινῇ ἁπάντες ἀναστάσεις ποιοῦνται, hoc est, consurgere, & preces fundere fuisse solitos, siue vt ibidem loquitur, εὐχὰς ποιεῖσθαι τοῦ παυσαμένου τὸν ὅλον δρόμον τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὸν πνεῦμα τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει, καὶ εὐχαριστίας ποιεῖται, &c. His finitis, & vinum præposito afferebatur, qui εὐχὰς ὁμοίως, καὶ εὐχαριστίας ὅσην δύναμις αὐτοῦ ἀναπέμπει. Hoc est, pro sua virili preces, gratiarumque actiones Deo offert: καὶ ὁ δῆμος ἐπιφωνεῖ λέγων τὸ ἀμήν, Hoc est, quibus finitis, populus fausta acclamatione dicit Amen. Has preces deinceps sequitur δόσις καὶ μετάδοσις, hoc est, distributio panis, atque vini. Et hinc ἡ τροφὴ αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία, hoc est, ob has preces hic cibus, mensis nimirum, non ventris, Eucharistia siue Gratiarum actio appellatur. Post communionem commonefacimus nos inuicem de dilectione, & coniunctione fraterna, & contribuimus eleemosynas, quibus egentibus subueniatur. Et ὅτι πᾶσι τε οἷς προσφερόμεθα ἐυλογοῦμεν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων, hoc est, super omnibus illis, quæ offeruntur, benedicimus patrem fabricatorem omnium, per Filium & Spiritum sanctum. Huiusmodi verò precum antiquitus in celebratione Cœnæ Dominicæ adhibitarum, mentionem faciunt etiam Irenæus libro quarto. Dionysius Areopagita, Augustinus epistola 59. ad Paulinum explicans illud Pauli 1. Timoth. 2. de precationibus, &c. Chrysostomus Homil. decima octaua in 2. ad Corinth. & in 1. ad Timoth. 2. Tertullianus in Apologetico, Ambrosius de consecratione 2. cap. Propter has ergò præeuntes, comitantes, & subsequentes actionem cœnæ Dominicæ à tota Ecclesia conceptas pastore præeunte preces, ipsa cœna

Dominica, & εὐχαριστία, & etiam sacrificium, siue oblatio à veteribus fuit appellata, vt Theologis nonnullis placet. Et hæc de mensæ benedictione seu consecratione satis sint dicta, quæ quidem post primam ferculorum appositionem ferè fieri consueuit, & id certè etiam decoro videtur esse consentaneum, vt non, nisi appositis cibis fiat. Huc postremò etiam referri debent illæ benedictiones, seu precationes faustæ, quibus & conuiuæ singuli, dum vel primùm aduenium, vel mensæ accumbunt, vel de mensa surgunt, & illi qui fercula apponunt, vti solent, cuiusmodi est illa Germanè vsitata precandi formula, Gott gsägnis/ oder gsägnis Gott/ hoc est, Deus vobis cibum hunc benedicat.

DE LIBATIONIBVS, ANTE ET POST EPVLAS ADHIBITIS, DE ILLARVM NOMINIbus, materia, cæremonijs, instrumentis, vsu.

CAPVT XXXVII.

Ἀπαρχαὶ, & ἀπονδαὶ, siue λοιβαὶ Ethnicorum veterum.

DE precationes porrò videntur referendæ Ethnicorum veterum ἀπαρχαὶ, hoc est, primitiæ, & ἀπονδαὶ, siue λοιβαὶ, hoc est, libationes, quibus illi in deorum suorum honorem ante, & post conuiuium vti consueuerunt. Athen. lib. 4. καὶ πρὸ τῶν δείπνων ἀπονέμειν ἡμῖν διδάσκει πάλιν ὅμηρος, ἀπαρχὰς τῶν βρωμάτων νέμειν τοῖς θεοῖς, id est, Humerus præterea quæ ante conuiuia nobis sint facienda docet, Dijs nempe primitias ciborum esse persoluendas, exempla passim occurrunt. Hæc Plato quoq; in conuiuijs, vt idem Athenæus monet, obseruauit. μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον ἀπονδὰς τε φησὶ ποιητέον, καὶ τὸν θεὸν παιωνίσαι τοῖς νομιζομένοις γίγνεσθαι, hoc est, post cœnam & libamina dijs offeruntur, & carmine Deum statutis honoribus celebrant, id quod à Xenoph. quoq; traditur. Sic Christus quoq; si licet sacra miscere prophanis, post sacrum illud suum epulum hymnum in patris sui cœlestis honorem vnà cum discipulis suis cecinisse scribitur. Apud Epicurũ autem ἡ ἀπονδὴ, ἐκ ἀπαρχὴ τοῖς θεοῖς, hoc est, neq; libatio, neq; primitiæ dijs offeruntur: sed, vt Simonides inquit, de muliere ἀκόσμου, ἃ δύνατα δ' ἱερὰ πολλάκις κατεδίει, hoc est, illibata sæpè sacra deuorat. Turnebus in suis Aduersarijs in illa Flacci,

Ante larem proprium vescos, vernasque procaces,
Pasce libatis dapibus, &c.

Libare dapes quid.

Hæc annotat: Ego hoc crediderim referendum ad antiquorum pietatem, qui partem cœnæ lari dijsq; donabant, ea in focum mittebant lari sacrum, vt constat, id enim erat libare dapes. Ex ea consuetudine, vt arbitror, scribit Varro, vt à Marcello citatur: Quocirca oportet bonum ciuem legibus parere, & deos colere, in patellam dare μικρὸν χρίας. Et Cicero de Finibus: Atqui reperimus Asotos primùm ita non religiosos, vt edant de patella, id est, vt edant ea, quæ dijs è cœna libata sunt. Sed ritus ille optimè intelligetur è Plutarcho, ita in libello de Fortuna Rom. scribente: Ocreatam virginem, inquit, identidem primitias, & libationes à regia mensa accipere, & ea ad focum perferre consueuisse, cumq; aliquando pro more ea in ignem injceret, &c. Ad hunc itaq; morem alludens, ea se castitate, & sanctimonia ruri dicit cœnare Horatius: vt dapibus, nisi ante Deo pie libatis, vesci non soleat. Inde & Dij patellarij à Plauto festiuè vocante sunt dicti, quibus in patella libebatur, non magna sacrificia fiebant. Tales dij erant in lrario domestici penates, & lares. Hæc ille. Verùm operæpretium erit hîc de libationibus, quæ cùm in sacrificijs, tùm in fœneribus, tum in conuiuijs adhiberi olim consueuerunt, paulò copiosius scribere. Libationes partim religiosas & in sacris, partim prophanas, & prophanis in epulis adhiberi fuisse solitas, Macrob. testatur lib. 3. Sat. cap. 11. de quo suprà in tractatu de mensis. Verùm vt ordine procedat hæc nostra tractatio, primò de nominibus agemus.

Dij patellarij.

Libationum diuisio.

Græci duo habent vocabula quibus actionem hanc exprimunt, ea sunt σπένδειν, & λείβειν, quæ secundum nonnullos videntur à se inuicem differre: cùm tamen apud Homerum & alios au-

Libationum nomina.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Σπένδειν. Σπένδεσθαι. Σπονδεῖος.

flores sæpissimè confundantur. Ac σπένδειν quidem (cuius prototypon secundum Heraclidem, teste Eustathio, est σπείδειν, vnde Futurum σπείσειν, & σπείσω) Hesychius exponit σὰν χύσω, προσενέγκω, θύσω θεῷ, hoc est, effundere, offerre, sacrificare Deo: & apud eundem σπένδομαι, θύομαι. Sic σπονδὰς à Suida exponitur pro τεθυκὸς. Paulus 2. Philippen. ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, hoc est, etiamsi pro libamento offerar super hostia, sacrificio & fidei vestræ. Alludit Paulus ad morem vinum libandi, hoc est, effundendi super victimam, vt significet se paratum esse similiter suum sanguinem libare, siue profundere pro illorum fide, quæ sit optimum sacrificium, siue pro Christo, qui sit hostia illa verè piacularis, quam illi fide apprehenderint, atque colant. Idem verbum præsertim in passiuo, sæpè pro fœderis contractu vsurpatur, quòd sacrificijs, & libationibus intercedentibus fieri consueuit. Hinc σπονδὴ, libatio, sæpe etiam pro fœdere vsurpatur: & σπονδὰς ποιεῖν, siue ποιεῖσθαι, & libare, & fœdus inire significat. σπονδὰς τοῖς θεοῖς ποιεῖσθαι, Xenoph. Pædag. 4. & ποιεῖν, Platoni idem quòd σπένδειν τοῖς θεοῖς. Et ἄσπονδος, fœderis expers, ἐκσπονδος, à fœdere exclusus, ἔνσπονδος, confœderatus, παρασπονδος, fœdifragus. σπονδὴ aliquando non tàm libationem, quàm libamen, aut libamentum, id est, vinum, quod libatur significat.

Σπονδὴ. Ἔσπονδος.

Alterum est λείβειν, siue λίβειν, siue λοιβάδην. Hesychius, σπένδειν, & σκεδάννυειν. Galenus scribit propriè significare τὸ στάζειν, id est, stillare. Vnde λοιβὴ θυσία οἴνη, vt Hesychius exponit, ἡ ὑγρὰν θυσία, hoc est, sacrificium quòd sit per humida. Eustathius Ιλιαδ. π. in illa Homeri,

οἶνον δ' οὐ δαπάων χαμάδις χέον,

Poëta, inquit, interpretatur λείβειν, quasi idem sit ὅτι σπονδὴς λείβειν, & χέειν: vnde etiam τὸ χεικὴ χοὴν λοιβὴν apud Sophoclem dicitur in illis verbis, τύμβον λοιβαῖσι σίψω. Idem Οδ. γ. λείβειν idem esse, quòd σπένδειν illud indicat, quòd statim subiungit,

Αὐτὰρ ὑπὲρ σπείσαντ' ἐπίονθ' ὅσον ἤθελε θυμὸς,

Id quòd potionis instæ, atque sufficientis est indicium. Constat etiam passim idem esse λείβειν, καὶ ἤβειν, & Ionicum, atq; Æolicum esse τὸ εἴβειν, deriuatum à λείβειν, vt vox αἰψηρὸς à λαψηρὸς. Εκ δὲ τοῦ εἴβειν, εἴβνυσθαι ὑ στάζων. Hæc duo porrò verba libationem Græcis significantia, licet, vt Eustath. annotat in illa Homeri verba,

ἐπεὶ δ' ἄδοντα οἶνον λείβε,

λοιβάπον & σπονδεῖον quomodo differant.

Idem videantur significare: tamen illorum denominatiua nonnihil à se inuicem differunt. Nam λοιβάπον, quòd à λείβω: & σπονδεῖον, quòd à σπένδω deriuatur, ita secundum nonnullos differunt, quòd λοιβάπον quidem de olei: σπονδεῖον autem de vini libatione propriè dicatur. Esse quoque aliquam inter λείβειν, & σπένδειν differentiam hinc constat, quòd λοίβιδας de lachrymis dicitur, & nonnunquam etiam de aquis: vnde τὰ λείβδα locus est, & λοιβήτριοι τόποι ὅθι φιλία, hoc σπένδεσθαι, in illa significatione nonnunquam vsurpatur. Præterea σπένδεται τις ἑαυτὸν, quasi est, libat qui amicitiæ ergò, at non dicitur λείβεται. A λείβειν porrò deriuatur κάλαβη, quasi χάλαβη παρὰ τὸ χέειν λοιβὴν εἰς αὐτὸ, siue, vt alij volunt, ἀπὸ τοῦ χέειν, & λοίβειον secundum illud ς ἰψον τὰν καλάβαν. Idem in Οδ. Μ. in illa verba,

ἦ δ' ἔιχον μίδυν λεῖψαι ὑπ' αἰθομένοιο ἐρεσσῶν
Αλλ' ὕδατι σπένδοντες.

Poëta, inquit, σπένδειν, & λοίβειν idem est: pro σπένδω autem dictum est σπείδω. Idem in Ιλ. Π. duo hæc verba docet idem significare.

Libare.

Hebraicè נסך Næsak, vt Græcum λείβειν, & σπένδειν, & fundere, & libare significat. Vnde נסך Næsak, & נסר, & מנסר Mimsack, commixtionem, effusionem, atque libationem, siue libamen significat: 70. interpretes σπονδὴν vertunt. Vt autem Minha propriè aridorum: sic Nesech liquidorum sacrificium fuit. Sacrorum libaminum, quæ è vino & sicera erant, fit mentio Exod. 25. Num. 28. & 29. 2. Reg. 23. & alibi.

Libare Latinus, vt volunt Grammatici, propriè est leuiter degustare, & quasi primis labris attingere: dictum, vt quidam putant, à labijs, quasi labiare. Virgil.

Purpureosque metunt flores, & flumina libant.

Per metaphoram aliquando pro leuiter attingere vsurpatur. Virgil.

Oscula libauit natæ, dehinc talia fatur.

Deniq; libare (id quòd ad propositum nostrum facit) Isidorus vult propriè idem esse quòd fundere, voce deducta à Libero quodam, qui in Græcia vsum reperit vitis. Idem, Libatio, inquit, tantummodo calicis oblatio est. Hinc illud,

— Et libauit de sanguine vuæ.

Sic & secularium quidam poëtarum, Nunc, inquit, pateras libate Ioui. Ouid. quoq; 3. Fastor. Libationem à Libero vult dictam,

Nomine ab auctoris ducunt libamina nomen.
Libaque quòd sanctis pars datur inde focis.

Varro lib. 4. Liba (quæ fuerunt placentæ ex farre & melle Deorum sacrificijs aptæ: vnde forsan Germanicum Läbkuchen) ideò dicta vult esse, quòd libandi causa fierent, vel quòd libarentur priusquam essent cocta. Horat. epist. ad Fuscum:

Vtque sacerdotis fugitiuus, liba recuso,
Pane egeo iam mellitis potiore placentis.

Hinc constat libum esse placentam mellitam. Athenæus tamen lib 3. significat libum siue placentam ex lacte, & sumine & melle componi. Mihi & libare, & libatio, & libamen, seu libamentum, & libum à Græca voce λείβειν, & λοιβὴς videntur deriuari. Vinum quoque dare Latinis auctoribus idem quod libare. Cato de Rustica, cap. 134. Postea Cereri exta, & vinum date, id est, libate. Nam vinum quod libabant, quasi dijs dabant ac propinabant. Notandũ porrò vt Nasak Hebraicum, ita libare Latinum nonnunquam etiam de aridis vsurpari.

Erat enim apud Ethnicos omnino duplex libatio, qua cùm in sacrificijs, tùm in epulis vti conuerãt. Vna erat dapum, atq; ciborum, quorum pareem aliquam decerpentes, illam in ignem focumue conijcerẽt, atque ita Dijs suis religiosa suæ erga illos gratitudinis testificãdæ gratia eon secrare solebant, de qua paulò antea. Altera fuit potus, atque liquorum, de qua nunc agemus. Illa autem Hebraicè נסך Næsak, Græcè σπονδὴ, & λοιβὴ, Latine libatio dicta, nihil aliud erat, quàm vini, siceræ, aquæ, lactis, olei, aut alterius alicuius liquoris ex vase effusio, vel in arã, seu victimas, vel in terram, certis adhibitis cæremonijs atq; precibus in Dei, deorumue honorem olim facta. Latini vinum, vti dixi, dare Dijs pro libare vsurpant. Sic multibiba illa lena apud Plautum in Curculi. vini quiddam defundens, inquit:

Venus de paulo paululum hoc tibi dabo haud lubenter:
Nam tibi amantes propinantes vinum dant,
Mihi haud sæpè tales hæreditate eueniunt.

Sic vinum fundere, item vergere, & inuergere pro libare sæpè apud Latinos ponitur. Statius libro 6. Theb.

Spumantesque mero pateræ verguntur, & atri
Sanguinis, & rapti gratissima cymbia lactis.

Anus apud Plautum in Curculione,

Ipsum expeto tangere, inuergere in me liquorem,

Hoc est, Infundere. Virgilius libro 6.

Inuergit vina sacerdos. Lucret. lib. 5.
Illi imprudentes ipsi sibi sæpè venenum
Vergebant, nunc dant alijs solertius ipsi.

Vnde constat verbum hoc proprium sacrum sæpè transferri ad prophanum vsum. Quam autem Seruius inter fundere, & inuergere differentiam statuat, postea explicabitur. Iudæi habuerunt olim sanctas, & religiosas suas libationes, vt ex Num. 28. & alijs ex locis constat, quæ in Dei honorem celebrantur. Oseæ 9. Non libabunt Domino vinum. Has libationes, vt alios quoq; Iudæorum ritus, atq; cæremonias Ethnici κακοζηλίᾳ quadam fuerunt imitati. Primò autem de libationum Ethnicarum materia: deinde forma atq; modo, ritibus, siue ceremonijs agemus.

Libationum materia.

Quòd ad materiam, obseruandum est primò id, quòd Eustathius Ιλ. Α. annotat, τὰς σπονδὰς ἐξ ἄλλων τε, καὶ ἄλλῳ ὑγρᾷ χυνόμενας πρὸς τὰς καμπὰς, hoc est, alio atq; alio humore, siue liquore pro temporum ratione fieri solitas fuisse. Apud Hebræos libamina fiebant ex aqua & sicera, vt

Oscula

Universidad de Deusto
Biblioteca

constat ex 28. & 29. cap. Num. Apud Ethnicos in plærisq; licet sacrificijs vino libare moris esset: tandem erant quædam sacra, in quibus non erat fas vino libare. Hinc alia sacra dicta sunt σπονδα, nempe in quibus fas erat vinum libare: alia ἄοινα, siue νηφάλια (quæ absternia apud Gell. lib. 3. cap. 29. appellantur) in quibus vini nullus erat vsus. Ac vinum quidem apud Ethnicos (vt etiam apud Hebræos) in plærisq; sacris, seu sacrificijs libatum fuisse, eiusq; simul causam Eustathius loco ante citato, his verbis explicat: Vinum etsi non vnà cum molis salsis sumebatur, tamen vrile erat in libationibus post molas salsas. Non minus enim illius, quàm hordei inuentio ad ciuilem, & mansuetam vitam pertinet: sero enim fuit inuentum. His verbis rationem reddit, cur libatio, id est, vini effusio in sacrificijs fuerit vsitata.

Sacra σπονδα. Sacra ἄοινα. Vinum apud Ethnicos in plærisq; sacrificijs libatum fuit.

Non quoduis vinum in sacris potuit adhiberi.

Notandum autem non quoduis vinum in sacris potuisse adhiberi. Nam ex Græca, & amputata vite, seu fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata, aut immunditia polluta fuerat, aut iuxta quam homo laqueo pependerat, quæq; circumcisis vinaceis profluxerat, vinum Dijs libare infaustum erat. Pythagoreorum quoque symbolum fuit, Ne Dijs libaret ex amputatis vitibus. Hinc Spurcum vinum dicebatur, quòd sacris adhiberi non poterat, vt ait Labeo Antistius lib. 10. Commentarij iuris Pontificij, Cui aqua admixta est, defrutúmue, aut igne tactum est, multúmue antequàm defæuescat.

Vinum spurcũ

Vino meraco veteres in libationibus vsi fuerunt.

Observandum præterea, veteres omnino mero, seu meraco vino in libationibus vsos fuisse: de quo sic Eustath. Il. λ. πάντες (οἱ παλαιοὶ) ἀκράτῳ ἔσπενδον, κατὰ τὸ, σπονδαὶ ἄκρητοι, hoc est, Omnino veteres vino meraco in libationibus vtebantur, secundum illud, Libationesque meracæ. Idem Il. β. in hac ipsa Homeri verba, σπονδαὶ ἄκρητοι, hoc est, libationes meracæ: ἀκρήτους, inquit, id est, meracas dixit libationes propterea, quòd mero libabat, quo innuebant, τὸ τῆς γνώμης ἀμιγὲς καὶ ἄδολον, id est, mentis synceritatem expertem fraudis, atque doli (sic contrà vino aqua mixto doli atque superstitiones in sacris literis adumbrabantur) quòd si quando autem cratere vinum dicuntur miscuisse, non aquæ atq; vini, sed duorum vinorum commixtio ibi est intelligenda. Idem in illud Hom. Il. ι'.

Vino meraco veteres in libationibus vsi fuerunt.

χαλὶξ.

χαλίκρατον quid.

— κρητῆρι δὲ οἶνον Μίσγον.

ἄλλως δὲ γε οὐ μεμιγμένα, ἀλλ' ἄκρατα ἐλείβοντο αἱ σπονδαὶ. Idem Od. Γ. ἢ ὅτι οἰνοποίῳ σπονδὴ ἴσον ἴσῳ κεκραμένον (κεκραμένον est in exemplari) οἶνον ὕδατι εἶχεν, hoc est, Vinum Dionysio libari solitum, æquali aqua fuit permixtum, secundum Comicum, vt alibi explicatum est, quæ libatio diuersa fuit ab Homericis libationibus, quas ἀκρήτους, siue ἀκράτους appellat. Apuleius libro quarto: Post istum sermonis terminum poculis aureis memoriæ defunctorum commiliconum vino mero libantes: debinc canticis quibusdam Marti Deo blanditi, paululum conquieuerunt. Hinc nefas erat libare vino Græcæ vuæ, quoniam aquam habeat. Nota hîc simul morem hymnum canendi post cœnam. Apud Æschylum quoque sunt σπονδαὶ χαλίκρητοι, vbi Eustathius ait, se dubitare, num ibi libationes ἀκρῆτοι sint intelligendæ, hoc est, puræ, siue meracæ, ὅτι τῷ Διονυσίῳ κεραννῦσιν. Nam χάλιν aiunt esse Dionysium, ex quo vinum meracum, vnde etiam χαλιμὰς mulier dicitur veteribus ἡ ἀπὸ μέθης χαλωμένη τὸ σῶμα. Hesychius, χαλίκρατον, & ἴυκρατον, hoc est, merum, siue meracum exponit, vt Suidas quoque χαλίκρητον, pro μὴ κεκραμένον in quodam Epigram. Scholiastes Apollonij Rhodij, χαλίκρατον μέθυ, exponit non modo ἄκρατον, verumetiam χαλᾶν τὰς φρένας, subiungens, Athenienses χάλιν dici τὸ ἄκρατον. Apollonius χαλίκρητον postea vocat ζωρὸν; libro 1. Argonaut. Stephano videtur χαλίκρητον significare vinum meracum, alio meraco mixtum, vt aqua misceri solet, à κεκρᾶσθαι, hoc est, miscendo, & χάλις voce significante ἄκρατον. Sic, vt paulò antea dictum est, Eustath. quoties in libationibus fit mentio mixtionis vini, vult vinum alio vino, non autem aqua mixtum, esse intelligendum. Aristoph. Scholiastes in illa Pluti,

Οἶμοι δὲ κύλικός γ' ἴσον ἴσῳ κεκραμένης.

Cur alijs Dijs detur ἄκρατα & σπονδὴ alijs κεκραμένη. Mercurio autẽ κεκραμένη.

Addit ὄνυ, καὶ ὕδατος, hoc est, vino & aqua. Ζωρότερον γὰρ τὸ τοιοῦτο κέραμα. Alludit ad cauponas. Quæritur autem, cur alijs Dijs datur ἄκρατα & σπονδὴ, libatio meraca: Mercurio autem κεκραμένη, id est, mixta. Respondemus id fieri, quoniam Mercurius & vinis, & mortuis dominatur, & ab vtrisque honores accipit.

Observandum

Observandum hîc quoque, veteres ex vino consecrato ad libationes, augurari solitos fuisse, quod diuinationis genus οἰνομάντεια dictum est, vt Peucerus testatur. Homerus sæpè meminit vini ἀδόπτου in libationibus, de qua voce alibi. Atque illos quidem optimo suauissimoque vino in libationibus vsos fuisse, vel ex epitheto illis, quibus passim Homerus vtitur, apparet: cuiusmodi sunt, οἶνος ἡδὺ ποτὸς, μελίφρων, μελιηδὴς, &c. Hæc de libationibus, quæ vino fieri consueuerunt.

οἰνομάντεια

Vino optimo, suauissimoq; in libationibus vsi fuerũt veteres.

Nunc de ijs dicendum, in quibus non vinum, sed alij liquores, vt mulsum, aqua, mel, lac, oleum adhibebantur. Huiusmodi autem libationes, atque sacrificia, à Græcis νηφάλια, ἄοινα, ἀμέθυστα, & speciatim ὑδροσπονδὰ, μελισπονδὰ, γαλακτόσπονδα fuerunt dicta. ὑδροσπονδὰ, hoc est, libationes aquæ fuerunt illæ sociorum Vlyssis, quarum mentio fit Od. μ. Nam cum vino fuissent destituti, aqua Soli libarunt, de qua sic Homerus,

De libationibus, in quibus non vinum, sed alij liquores adhibebantur.

Οὐδ' εἶχον μέθυ λεῖψαι ἐπ' ἀδμῆσιν ἱερῆϊν,
Ἀλλ' ὕδατι σπεῖσαντες ἐπώπιον ἔγκατα πάντα.

Hinc Eustath. pro hordeis, dicit, vsos fuisse quercus folijs: pro vino, aqua. ἕως ἀνάμνησιν τῆς παλαιᾶς τροφῆς, hoc est, ad recordationem pristini victus, qui constabat glandibus, & aqua. Idem Il. Z. Omnino libationes antiquitus mero celebrabantur: sit tamen quarundam libationum mentio, quæ planè fuerunt ἄοινοι, hoc est, vini expertes, vt libatio quæ Soli fiebat melle. Idem Od. κ. ex Athenæo docet, Græcos Soli sacrificantes, solitos fuisse mel libare, vinum non inferentes altaribus: δεῖν λείβοντες τὸν πάντα ἄκρατον πολύτιμα, καὶ σωφρονοῦντα ἀλλότριον εἶναι μέθης. Plutarchus Sympos. 4. νηφάλια ταῦτα, καὶ μελίσπονδα θύσει, id est, sacra sobria, & quæ mellis libamenta habent. Idem in libro περὶ ἀοργησίας: ἀμεθύστους καὶ ἄοινας διάγειν ὥσπερ νηφάλια, καὶ μελίσπονδα θύοντας. Hinc νηφαλίσειν, & νηφαλίζειν, Polluci, & Hesychio est eiusmodi sacra vti. Huiusmodi erant Cereris sacra, de quibus primo in libro. In sacris similiter Deæ Rumiæ inserre vinum expiatione dignum fuit: quippe illi sacrum facientes, hostiæ lac, non vinum inspergebant. Et in sacris Bonæ Deæ, cùm vinum libabant, lac esse dicebant. Vestæ quoque non vino, sed de Numico flumine, vt ait Seruius, libabant, quibus diebus mense Iunio molæ frumentariæ, & asini sertis, & pane coronabantur. Proditum quoque memoriæ est, Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. Quin etiam Athenienses Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ, Veniæ, Nymphis non vino, sed aqua, melle dilutæ, sacrificarunt, teste Suida. Pausanias tamen, ait Eleos thure cum tritico melle subacto, additis oleæ ramis, aras suffire solitos, & vti vino. Solis autem Nymphis, καὶ ταῖς διακοναίαις id est, Cereri, & Proserpinæ vinum minimè libare consueuisse, nec ad aram omnium Deorum. Sunt & qui hoc sacrum Dionysio interdum, & Erechthei filiabus exhibitum tradunt, vt testatur Philochorus. Plutarchus in libro de Sanitate: αὐτοῦ τοῦ διὸ νύσῳ πολλάκις νηφάλια θύομεν, εἰθιζόμενοι καλῶς μὴ ζητεῖν ἀεὶ τὸν ἄκρατον. Silius Italicus lib. decimotertio Punic.

Corpora lanigerum procumbunt lecta bidentum,
Fundunt mella super Bacchique, & lactis honorem.

Ex his constat, in libationibus sacrificiorum inferorum antiquitus, non vinum tantùm, verum etiam mella, atq; lac inuergere fuisse solitos. Idem ex Virgilio constat: tametsi in inferijs vina Numa lege libare vetitum aliquando fuerit, iuxta illud:

Vino rogum ne aspergito.

Oleo quoque vsi sunt. Virgilius,

Pingue super oleum fundens ardentibus extis.

Hæc de libationum materia.

Nunc de earum ritibus, atq; cæremonijs varijs dicamus. Ac primo quidem cùm manuum ablutionem, tùm certas preces in libationibus adhibitas fuisse, cùm ex alijs auctoribus, tũ ex Homero satis constat, vt Il. Z. Hector ad matrem:

χερσὶ δ' ἀνίπτοισιν δὶς λείβειν αἴθοπα οἶνον
Ἀζομαι· οὐδέπη ἔστι κελαινεφέι Κρονίωνι
Αἵματι, καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάασθαι.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hîc vtrumq; vides coniungi. Sic. Ιλ.Ι. *antequàm biberent,*

Αυτίκα χείρυπες ὧν ὕδωρ δὴ χεῖρας ἔχυσαν, *&c.*

Et Οδ.γ. *nec non* Οδ.ρ. *eiusdem lotionis manuum, quæ ante libationem facta fuit, iisdem verbis fit mentio. His accedit Hesiodi testimonium clarum, & illustre lib.2. de op. & die.*

Μηδ' ἐπὶ νῆϊς δὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
χερσὶν ἀνίπτοισιν, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι
οὐ γὰρ τοι κλείουσι, δυσωπύουσι δὲ τ' ἐρᾶς.

Preces ante libationem.

Apud Homerum potissimum creberrima fit mentio huiusmodi precum in libationibus adhibitarum: vt Ιλ.Ι. *inquit Nestor ad Græcos:*

φέρτε δ' ὲ γερσὶν ὕδωρ, δίφημεν δαίτα κέλεσθαι,
ὄφρα Διὶ κερνίσ' ἠρι σόμεθ', αἶκ' ἐλεήσῃ.

Sic Οδ.Γ. *Pisistratus Nestoris filius, cum Telemacho atq; Mineruæ hospitibus partem viscerum, & poculorum vini plenum dedisset, Mineruam his verbis alloquitur:*

Εὔχεο νῦν ὦ ξεῖνε ποσειδάονι ἄνακτι.
τῷ γὰρ καὶ δαίτης ἠντήσατε δ' εὖερ μολόντες.
Αὐτὰρ ἐπὴν σπείσῃσθε, καὶ εὐξάσθω ἡ θέμις ἔζῃ,
Δὸς καὶ τοὔτῳ ἔπειτα δέπας μελιηδέος οἴνου
Σπεῖσαι, ἐπεὶ καὶ τοῦτον ὀΐομαι ἀθανάτοισιν
ἔυχεσθαι, πάντες γὰρ δὴ θεῶν χατέουσ' ἄνθρωποι.

Sequuntur postea preces, quas Minerua ad Neptunum fudit, quibus peractis, deinde Telemacho poculum tradidit, vt ille libaret simul. Sic Οδ.ι. *in fine,*

τῷ ὁ γέρων κρητῆρα κεράσατο, πολλὰ δ' ἀθήνη
Εὔχην δεσπενδων.

Virgil. lib.4. Georg. describens conuiuium magnificum, quo Cyrene filium loco festiuo excepit, libationis quoq; meminit, his verbis:

——*Panchæis adolescunt ignibus aræ,* *hoc est, thure aræ illato.*
Et mater, Cape Mæonij Carchesia Bacchi
Oceano libemus, ait.

Id est, Hoc Carchesio vinum pretiosissimum in honorem Oceani libemus, & in hanc aram thure succensam defundamus.

——*Simul ipsa precatur*
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores
Centum, quæ syluas, centum quæ flumina seruant.

En preces quas fudit ad Oceanum, ac Nymphas sorores, quibus aut syluarum & rurìs custodiæ aut fluuiorum & aquarum cura commissa erat. Sequitur ipse libationis actus:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:

πυεσμαντία.

Id est, Ter vinum ardenti foco asperserat. Sequitur omen: vnde πυεσμαντία:

Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa.

Id est, Ter flamma ad summum conclauis tectum ferebatur, ibiq; relucebat. Vnde bono omine capto, animoq; confirmato Cyrene, sic ad filium loqui incipit. Virgil. in Æneid.

In mensam læti libant, Diuosque precantur.

Sic libans Dido in conuiuio precatur:

Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur. *Et apud Horat.*

——*Et alterus, te mensis (mensa secunda, in qua solet libatio fieri, & deorum precatio) adhibet deum:*

Id est, Te vt deum obsecrant, & tibi vt Laribus libant. Itaq; mox libatio sequitur:

Te multa prece, te prosequitur mero, *Defuso pateris.*

Quoniam autem in sacris huiusmodi libationibus voce morosa, & cunctabunda vsi sunt, hinc

Σπονδαῖος pes vnde dictus

σπονδαῖος, *hoc est* σπονδεῖος *pes dictus est, constans duabus syllabis longis, quòd ἐν ταῖς σπονδαῖς ἀεὶ ὑποδιπλάσιος πρὸς τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἰχνεῖ, teste Hephæst. Schol. Arnobius de Sacrificijs*

crificijs verba faciens, operæpretium, inquit, est etiam verba, ipsa depromere, quibus, cùm vinum datur, (id est, libatur) vti, ac supplicare consuetudo fuit,

Mactus hic vino inferio esto.

Inferio vinum inferium.

Inferio, inquit Trebatius, verbum ex causa additum, eaq; ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in Cellis, & apothecis est conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promptum est, esse sacrum incipiat, & vsibus eripiatur humanis. Addito ergò hoc verbo, solum erit, quod infertur, sacrum, nec religione obligabitur, vt inferium videlicet vinum dicatur sacrum, quod Dijs infertur. Et hæc de manuum ablutione, & precibus, verbisq; conceptis, & sacris, quibus olim libantes vsi fuerunt.

Σπονδοφόροι.

Nunc vt reliquos libationum ritus, atq; cæremonias persequar, primò quidem ministri seu famuli (qui idcircò dicti sunt σπονδοφόροι*) libamina, hoc est, liquores, quibus libabatur (inter quos præcipuum erat vinum) afferebant, ijsq; crateras ad summum implebant (quod Homero est* δαιτυτίειν*, Virgil. coronare, de quo alibi) quos deinde in medio collocabant. Hinc sæpè Homerus,*

Κὴρυσι δ' κρητῆρας ἐπεστεφάνωσε ποτοῖο, Οδ.Γ. *Item,*
Στήσαντο κρητῆρας ὑπουρήϊας οἴνοιο
Λείβον δ' ἀθανάτοισι θεοῖς αἰειγενέτῃσιν. Οδ.Β. *sub finem.*

Athen. lib.14. Cyatho enim tunc non vrebantur, neq; cotyla, sed crateræ dijs statuebant non argenteum, neq; lapillis distinctum, sed ex terra coliade: hunc quoties impleuissent, libantes dijs, ex phiala vinum postea fundebant, cymbio nuper mistum tingentes, vt etiam nunc apud nos in Phiditijs fieri solet. Plutarchus Polit. præcept. Τῷ κρατῆρι καὶ ἀγάλμασι δεῖ ταῖς σπονδαῖς χαίρειν. *Hic quoq; vsitata fuit vini mixtio, cuius sæpè apud Homerum fit mentio, non cum aqua, (non enim licebat antiquitùs dijs vinum aqua dilutum dare, siue libare) sed cum alio vino meraco, de quo suprà.*

Δέπατα.

Ex crateris porrò deinde vina in minora pocula infundebant, quæ Homerus δέπατα ferè vocat aurea: ex quibus deinceps pars vini effundebatur. Homerus Ιλ. Κ. *in fine,*

—— δοπὸν δ' κρητὴρ Αθήνη
πλείην ἀφυσσόμενοι λείβον μελιηδέα οἶνον.

Hoc est, ex cratere pleno haurientes, scilicet in minora pocula, libabant mellitum vinum. Eustath. ἀφυσσόμενοι, *id est,* ἀντλήσαντες. Οδ.θ.

Καὶ δ' ἔπας ἀμφυκύπελλον ἐλὼν ἐπείσατο θεοῖς.

Δέπας quid.

Δέπας *Hesych.* ποτήριον, παρὰ τὸ δέχεσθαι τὸ πόμα. *Et Athen. lib.11.* δέπας *pro idem significat Athen. lib.9. inde* δεπάζω, *hoc est, πίνω. Homerus quoq; nominat* ἄλεισον *poculum libatorium,* Οδ.θ.

ὦ (*Vlysse*) ἴχω (*Alcinous*) τὸ δ' ἄλεισον ἐμὸν περικαλλὲς ὀπάσω.
Χρύσεον, ὅτρ' ἐμέθεν μεμνημένος ἦματα πάντα
Σπένδῃ ἐνὶ μεγάροισι δίτε ἄλλοισί τε θεοῖς.

Αλεισον quid.

Est ἄλεισον *Suidæ* ποτήριον, *Hesychio poculum torno factum, Eustathio* περιφερὲς, *hoc est, rotundum, seu circulare. Omnino autè vasa huiusmodi, quorum in libationibus olim vsus erat, à Græcis generali vocabulo dicta sunt* σπονδεῖα, *vt Athen. lib.11. ex Clearcho & Nicandro probat: ab Antimacho Colophonio, dicit,* λοιβάδας *vocari, libatoria nonnulli vertunt. Item* λοιβεῖον, *& λοιβάδιον, hoc est vas libatorium appellatur, quo tamen, vt & Pollux lib.10. & Athen. lib.11. & Eustath. speciatim vas illud, quo oleum dijs libabatur, significari volunt. Suidas* λοιβεῖον *exponit* ἓν μυρ, *hoc est ipsum libamen. Latini libatoria huiusmodi vasa crateras, pateras, sympuuia, &c. appellant.*

Σπονδεῖα.

λοιβάδιον.

λοιβεῖον.

Virgil. Pateris libamus, & auro.

Pateræ vnde dictæ.

Pateræ, inquit Varro, dictæ, quòd pateant, quibus etiam nunc in publico conuiuio antiquitatis retinendæ causa, cum magistri fiunt, potio circumfertur: & in sacrificando de eis hoc poculo magistra tus dat Deo vinum, hoc est libat. Etiam patellæ dictæ, Iuuenal. Satyr.6.

Et Vaticano fragiles de monte patellas.

Sympynium.

Arnobius similiter de libationibus verba facient: Date, quæso, inquit, per Ironiam, Dijs immortalibus vt bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniaq; depromite. Sympinium etiam sympullum fuit vocatum, cyatho haud dissimile, cuius Cic. meminit lib.3. de Legibus, & Plin. lib.35. c.12. In sacris non murrhinis, crystallinisue, sed fictilibus Sympulis prolibabatur innocentius. Sunt autem Sym-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sympula quid. Catinum.

pula calices fictiles, & vascula quibus vtebantur in sacrificijs. Apuleius Catinum, & Sympulum (non pauci perperam legunt Sympunium) sacrificijs adhiberi solita ostendit in Apologetico, his verbis: Paupertas populo Rom. imperium à primordio fundauit: proq; eo in hodiernum dijs immortali! us sympulo, & catino fictili sacrificat. Sergius Galba, teste Suetonio, quum exercitus luce prima ad expiandum somnium, præmissis qui rem diuinam appararent, Tusculum excurrisset, nihil inuenit, præter tepidam in ara fauillam, atratumq; iuxtà senem in catino vitreo thus tenentem, & in calice fictili merum, hoc fuit præsagium eius mortis. Idem vas etiam Sympuium fuit vocatum.

Sympunium.

Hinc Iuuenal. Simpuuium ridere Numæ, nigrumq; catinum.

Depestà.

Varro inter vasa vinaria olim in sacris adhibita Depestam (forsan à δέπας Græco) numerat, Guttum à guttis dictum, quo vinum dabant, & minutatim fundebant, & quo sumebant minutatim, à sumendo Simpulum nominauerunt. In Simpuli locum, addit ibidem, in conuiuijs è Græcia successisse Epichysin, & Cyathum: in sacrificijs remansisse Guttum, et Simpulũ. Hinc Simpulatrices mulieres sacris deditæ, vt ait Festus. Hæc de vasis libatorijs, quæ ἀποδοχεῖα à Græcis appellãtur.

Epichysis, & cyathus.

Porrò libationis vnus quidem quasi præsultor videtur fuisse, qui deinceps singulis ex ordine poculis dedit plena vini ad libandum, atq; bibendum: id quod ex quibusdã Homeri locis videtur posse colligi, vt Odyss. Γ. ferè ab initio:

Αὐτὰρ ἐπὴν σπείσας τε, καὶ εὔξατο πᾶσι θεοῖσι,
Δὸς καὶ τῷ ἕπεῖν ἐθέλοντα· δέπας μέλλησθα δοῦναι.
Σπεῖσαι. ——

His Pisistratus iubet Telemachum, postquàm ipse libarit, alteri quoq; poculum tradere, vt similiter libet. Vel etiam famuli singuli pocula vini plena dederunt, ex quibus libarent. Hinc sæpe illud occurrit apud Homerum,

Νώμησαν δ' (διαμοιρᾶσαι Hesychio) ἄρα πᾶσιν ἐπαρξάμενοι δεπάεσσιν.

Sic Odyss. θ. Alcinous ad Pontonoum,

Ποντόνοε κρητῆρα κεράσσαμεν, ὃς μέθυ τεῖμον,
Πᾶσιν ἄνα μέγαρον, ἵνα καὶ θεοῖσι λιτώμεσθα Διὶ τερπικεραύνῳ
Σπείσομεν. ——

Et paulò posᵗ Pontonous hoc illius mandatum sic dicitur fuisse executus,

Ποντόνοε δ' ἁμαλίφρονα οἶνον ἔκιρνα
Νώμησιν δ' ἄρα πᾶσιν.

Κεραννύειν, sine κιρνᾶν.

Notabis verbum κεραννύειν, siue κιρνᾶν, significare non modò miscere, sed etiam infundere vinum, vt multis in locis Eustath. annotat.

Σπόνδικες.

Vinum porrò antequàm fundebat sacerdos in sacris (σπόνδικες inde huiusmodi sacerdotes vocabantur, οἱ τὰς σπονδὰς χέοντες, Hesych.) prius simpulo ligneo propinabat, vel fictili, quod etiã Simpuuium vocatum estᵗ. Portio, siue gutta vini, aut cuiuscunq; alterius liquoris, quæ inter libandum è pateris fundebatur à Græcis σπονδῆς χαλκοῦ. hoc estᵗ, stilla libatoria dicta estᵗ.

Σπονδῆσις χαλκοῦ.

Hæc ipsa autem effusio varia fuit, & multiplex. Et vt olim in veteri Testamento, quemadmodum constat ex 25. & 30. Exod. Num. 28. vinum libari, hoc estᵗ, effundi consueuit super omnes victimas: ita Ethnici quoq; in suis sacrificijs huiusmodi vini super victimas effusionibus plærunq; vsi fuerunt. Ac primò quidem vinum inter cornua hostiæ, antequàm illa esset mactata, spargere solebant. Vnde Virg. lib. 4. Æneid.

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Ibi Seruius, Non estᵗ, inquit, sacrificium, sed hostiæ exploratio, vtrum apta sit. Item Æneid. 6.

Quattuor hic primùm nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontiq; inuergit vina sacerdos.

Seruius in illum locum, in Quarto ait,

—— Media inter cornua fundit.

Fundere. Vergere.

Et fundere estᵗ supina manu libare, quòd fit in sacris supernè: Vergere autem estᵗ conuersa in sinistram partem manu ita fundere, vt patera conuertatur, quòd in infernis fit. (nota hìc diuersos libandi gestus.) Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem, vt si non stupuerint, apta præbentur.

bentur. Plutarchus de Defectu Oracul. ἐὰν δὲ προθύμῳ, καὶ κατασίροντες, ἱερεῖα, καὶ κατασπένδοντες, hoc estᵗ, Neq; verò ante sacrificando (molæ salsæ insperſionem significat, preces, pilorum euulsionem, & concremationem, quæ ab Eustathio sæpè πρόθυμα appellantur) neq; infulis, vittisq; victimas coronando, neq; hostiæ vinum infundendo, contra rationem istam facimus. Rursum Plutarchus eodem in libro: Nisi, inquit, bestia toto corpore, dum libamentis mactatur, siue libamentis profunditur, ab imis vsq; articulis succuciatur, & concremiscat. Hinc κατάκαυσις persimilis huiusmodi dicta estᵗ, quæ hostia solebat perfundi. Plutarchus de Defectu oracul. πρὸς τὴν κατάκαυσιν ἄπνοιαν, καὶ ἀκινησίαν, hoc estᵗ, nihil affici, neq; moueri, dum humor innergitur. Ex his ergo colligitur, hostiam primò fuisse vino, aliisque liquore perfusam, vt probaretur. His adde Ouid. festimonia Fastor. lib. 1.

Hostiam primo vino, aliisque liquore perfusa.

Rode caper vitem, tamen hinc cum stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit erit.
Verba fides sequitur, noxa estᵗ tibi deditus hostis,
Spargit ad effuso cornua Bacche mero.

Deinde super exta, aliásue partes hostiæ in ignem coniectas, vina fundere consueuerunt. Hinc Homerus Ιλ. λ.

Σπένδων (Nestor) οἶνον, ἐπ' αἰθομένοις ἱερῆσιν. Et Odyss. μ.
Οὐδὲ θεῖον μὲν λεῖψαι ἐπ' αἰθομένοις ἱερῆσιν.

Cui simile illud Virgilij de sacrificio:

Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum fundens ardentibus extis.

Sic Apollon. lib. 1. Argo. ὃ δ' ἀκρήτῳ χεῖτο λοιβάς,

Sciluet super femora, quæ paulò ante dixerat fuisse concremata. Hinc Ioan. Grammat. in Hesiodum libationem definit vini effusionem in id, quod immolatur.

Libatio Ioan. Grãmat. quid.

Aliàs extra, puta sacrificia, vinum in humum effundebant, secundum illud Homeri Ιλιαδ. π. sub finem:

Οἶνον δ' ὃν δεπάων χαμαὶ δίε χέον, οὐδὲ τὶς ἔτλη
Πρὶν πίειν, πρὶν λεῖψαι ὑπερμενεῖ Διὶ χεσσίῳ. Et Virg. Æneid. lib. 5.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho, Fundit humi.

Apud Virgilium Æneid. lib. 5. & exta, & vina in mare eijciuntur:

Exta porriciuntur.

Stans procul in puppi (Æneas) pateram tenet, extaq; salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit. Item,
—— Extaq; salsos Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam:

Apud eundem quoq; leniter viui aliquid ex patera defundebant in mensam: vt,

Dixit & in mensa laticum libauit honores. Item,
In mensam læti libant, diuosque precantur.

Arnobius gentilium libationes falsè perstringit.

Sed operæpretium erit Arnobij verba hìc subijcere, qui festiuè huiusmodi libationes describit simul, & irridet: Merum, inquit, thuris estᵗ socium, quòd explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensioni. Si enim ratio, cur fiat, non ostenditur, nec habebit sui expositam causam, nõ ista tam errori obijciendum estᵗ ludicro, sed (vt dicatur expressius) insaniæ, dementiæ, cæcitati. Vt enim tam sæpius dictum estᵗ, debet omne, quòd geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contectam. Si ergo fidibus facto, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id estᵗ, vinum superfundatur altaribus. Nunquid enim Numinum corpora sitim sentiunt aridam & eorum necesse estᵗ siccitates humore aliquo temperari? Nunquid nobis, vt mortalibus, mos estᵗ cænis intermiscere potiones: pari etiam more posᵗ solitos victus liborum, & pulcium, hostiarumq; cæsarij, quo putrefiat facilius, & percoquatur cibus, frequentissimo irrigãt, accipiuntq; se vino? Da te quæso immortalibus dijs vt bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniaq; depromite: & quoniã tauri, pinguibusq; se dapibus, atq; optimis inferciunt esces, ne quod in stomachi tramite malè transuorsum, subsisterit viscus, properate, Ioui optimo, maximo merum, ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potus estᵗ: at in illa labatur, & dissoluatur obstructio, periculum maximum estᵗ, ne oblisus interrumpatur spiritus, & viduatum remaneat fine suis administratoribus cælum. Sed frustra, inquit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

inequitas nobis: non enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tanquam illos existimemus aut sitire, aut bibere, aut suauitatis eius affectione lætari. Honoris ergo eis datur, quò fiat illorum elatior, amplior, angustiorq; sublimitas, altaria super ipsa libamus, & venerabiles emissas carbonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infligi contumelia dijs potest, quàm si eos credas accepto mere propitios fieri: vt honorem existimes his habitum magnum, si modò vini exigui rorem super viuidam ieceris, atq; instillaueris prunam? Et paulò post: Nimirum quia apud nos plus valet nullam habens consuetudo rationem, quàm rerum inspecta natura, veritatis examinatione ponderata. Quidest enim Deo cum vino, aut in eius materia vis qualis, aut quanta est, quòd cum effusum fuerit, sublimitas eius augescat, & honorata existimetur auctoritas? Quid, inquam, Deo cum vino est, vt ereris re proxima, neruos omnium debilitante virtutum, verecundiæ, pudoris, & castitatis inimica? quòd in insanias & furores mentes sæpius præcipitauit excitas, ipsosq; illos deos maledictis compulit exauctorare dementibus? Itáne istud non nefas, & plenum sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius sumpseris, quid facias, nescias: quid loquaris, ignores, ad extremũ temulenti, luxurioſi ac perditi conuitium, calumniamq; mereatis.

Libationum vsus multiplex.

Nunc postremò addamus quædam de vario, & multiplici libationum vsu. Primò itaq; illæ vsi sunt in omnibus sacrificijs, quemadmodum suprà explicatum est. Prima sacrificij pars erat libare: secunda, immolare: tertia, reddere: quarta, litare, Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 17.

Σπονδὴ & fœdus, & libamen significat.

Deinde libationes fuerunt vsitatissimæ in fœderibus: vnde etiam apud Græcos vna & eadem vox σπονδὴ & fœdus, siue inducias, & libamen significat, propterea quòd vt sacrificijs, ita libaminibus quoq; intercedentibus illa olim contrahi, atq; sanciri consueuerunt: vt Il. B.

Σπονδαὶ τ' ἄκρητοι, καὶ δεξιαὶ ἃς ἐπέπιθμεν,

Id est, Sacramenta libatione meri sancita, & dexteræ datæ. Xenoph. Hellen. 3. ἔπεμψαν ἐσπεισαμένους Διὸς κήρυκας ἀποφέροντας σπονδάς: *& apud Pollucem,* σπονδὰς ἐπινεγκεῖν *pro libamenta, quæ sanciendis fœderibus adhibentur, accipiendum existimatur. Hinc* σπένδεσθαι σπονδάς *Luciano idem, quòd* σπονδὰς ποιεῖσθαι *fœdus inire, seu inducias pacisci.*

Sic in sponsalibus quoq;, quæ & ipsa mutua quædam sunt viri & vxoris fœdera, libationes fieri solitas vel inde patet, quòd Festus dicit, sponsum, & sponsam ex Græco dictam esse, quòd ij σπονδαὶ, interpositis rebus diuinis, faciant.

In exequijs quoq; libationes multiplices adhibitas fuisse libro primo ostensum est, in tit. de Conuiuijs funeralibus.

Deniq; in conuiuijs cùm sacrificialibus, hoc est, ijs quæ sacrificia statim fuerunt consecuta: tùm etiam in alijs omnibus libationes vsitatissimas fuisse, passim ex auctoribus colligitur. Præterea exemplum libationis illustre extat apud Arrianũ lib. 8. de Alexandro Magno, & Macedonibus.

Conuiuiũ concordiæ faciendæ, confirmandæq; causa.

Nam Alexander M. discordia, quæ inter Persas & Macedones exarserat, composita, quò dijs gratias ageret, sacrificio facto, conuiuium populare instituit, in quo primi circa ipsum honoris gratia Macedones accubuêre, deinceps Persæ: post eos ex alijs gentibus deinceps, quicunq; aut dignitate, aut virtute præstabant. Tum crater, quo Rex biberat, ad eos qui circa ipsum discubuerant circumlato, vota suscepta sunt, incipientibus Græcis vatibus, & magis, tũ alia exercitui, Regiq; prosperatum maximè æternam Macedonum, ac Persarum concordiam, & communis imperij societatem precantibus. Nouem millia virorum huic conuiuio interfuisse fama est: eosq; omnes ex eodem cratere bibisse. Apud Homerum certè in omnibus ferè epulis πρὸ σπονδῶν, καὶ λοιβῶν, hoc est, libationum fit mentio. Nec verò bibebant nisi libatione prius dijs facta, id quòd colligitur ex illo loco Homeri Il. n. sub finem:

Crater.
Vota.

Conuiuarum 9. millia.
Libatio.

Οἶνον δ' οὐ πάσσαντο καρηβαρέες ἐόντες
Πρὶν πιέειν, πρὶν λεῖψαι ἀκηδέα κεροῖσιν.

Apud Homerum etiam proci,

Δμῳῆσι Σπείσαντες μακάρεσσι πίον μελιηδέα οἶνον.

Et Achilles priusquam biberet,

λείβε δ' οἶνον
ἱερὸν εἰσανιὼν, δι' ἃ δ' ἄλδε τερπικεραύνου. *Vide apud Virg. Dido*

Dixit, & in mensa laticum libauit honores. *Et alibi.*

In in mensa læti libant, diuosque precantur. *Seruasse*

Seruasse hoc priuatim Romanos legimus apud Dionem Cassium, qui inter alios honores Augusto delatos, hunc quoq; commemorat, quòd decretum fuit, vt per Genium eius vulgò iurarent, & in conuiuijs omnibus pro salute eius libarent. Ethnici, vt ex hoc, & alijs testimonijs scriptorum prophanorum constat, nefas ducebant nisi sacrificijs prius, atq; libationibus factis, cibo ac potui indulgere: pudeat ergo nos Christianos neglectis precibus, (quæ quidem veræ sunt Christianorum libationes, atq; sacrificia) ad cibum, potumq; capiendum plærumq; prorumpere. Optandum quoq; esset, vt quemadmodum Ethnici olim in falsorum suorum deorum honorem aliquam cibi, potusq; portionem in hostias, in focum, atq; humum profundebant: sic nos Christiani in Christi vicarios, hoc est, in pauperes, & inopes aliquam cibi potusq; nostri portionem profunderemus, qui quidem gratissimus Deo est cultus atq; honos. NOTA.

Obseruandum porrò veteres post cœnas, antequam cubitum irent, maximè libationibus operæ dari solitos fuisse, id quod ex multis Homeri locis constat. Sed præ cæteris locum habes illustrẽ Od. Γ.

Αλλ' ἄγε (inquit Minerua ad Nestorem) τάμνετε μὲν γλώσσας, κεράσατε δ' οἶνον.
Ορφα ποσειδάωνι, καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισι
Σπείσαντες, κοίτοιο μεδώμεθα: τοῦτο γὰρ ὥρη
οὐ γὰρ φάος ὀΐχεθ' ὑπὸ ζόφον, οὐδ' ἐὸικε
Δηθὰ θεὰν ἐν δαιτὶ θαασσέμεν, ἀλλὰ νέεσθαι
ἦος Διὸς θυγάτηρ, τοι δ' ὄκλυον ἀνδησάσης
τοῖσι δὲ κήρυκες μὲν ὕδωρ ὀπὶ χεῖρας ἔβαλλον
κοῦροι δ' ἐκρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.
Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι ἐπαρξάμενοι δεπάεσσιν
Γλῶσσας δ' ἐν πυρὶ βάλλον, ἀνίσταντο δ' ἐπέλειβον.

Hinc Athenæus lib. 1. Libabant enim è cœnis discedentes, quæ libationes Mercurio fiebant, nõ aurem, vt postea, Ioui τελείῳ perfecto, siue adulto. Mercurius enim, ὅτινα πρεσβύτης εἶναι, id est, somno videtur præesse. Libant etiam eidem linguas à cœna discentes, eò quòd linguæ illi, ceu deorum, hominumq; interpreti, atq; internuntio tribuuntur. Eustathius eadem de re in versus illos Homeri paulò ante allegatos, eleganter sanè hunc in modum disseris, quæ quia vtilia simul sunt, & iucunda lectu, subijciam. His verbis.

Linguæ Mercurio cur sacrificentur.

Diuidite linguas, miscete vinum, &c.

Homerus antiquam consuetudinem indicat. Veteres enim post sacrificium cubitum se recepturi, vtilissimarum prius linguas sacrificabant, illas in ignem conijcientes, idq; de Ionum, siue Atticorum more. Dabant autem illas, atq; consecrabant dijs, vel vt sese à maledicentia repurgarent: vel quòd lingua membrum sit præstantissimum: vel etiam quòd ea, quæ inter pocula dicta erant, dijs dedicabant, vt quæ illis testibus essent dicta. Quinetiam secundum aurem poculorum libabant, diuinam augurantes auditionem. Vel quòd in conuiuio dicta silentio oportet premere, vnde etiam est προτέρβιον, μετὰ μυάμονα συμπότην, *hoc est, odi memorem compotorem, hoc est, eum qui silentio digna memoria retinet, ac patefacit. Nam aliàs laude dignus est, qui eorum, quæ sunt honesta, memor est compotor, quiq; pro hesterna ἰσωλοφαγίᾳ intemperantia honestos, atq; liberales sermones potest proferre, quos epulæ hesternæ cum cratere habuerunt commixtos, siue coniunctos. Præterea hac quoq; de causa linguæ sacrificantur, vt in lingua seruetur id solùm, quòd in illa est optimum, ne de illa, ceu ἐπαμφοτερεζέους, hoc est, in bonam & malam partem inclinante, propter multorum bominum διαφοτερόγλωσσον, is qui de illius vi duplici sententiam tulit, gloriari meritò possit. Is autem fuit, qui interrogatus, quod nam esset in victimis pulcherrimum, linguam misit: deinde rursus interrogatus, quod nam in victimis esset deterrimum, iterum linguam misit. Hoc significare voluit multos lingua & prodesse, & obesse, quod quidem opus est calumniæ δίσκημον τὸ οἰοντε ξιφος ἢ γλῶσσα, hoc est, est namq; lingua veluti gladius anceps, contrariorum vim habens, nimirum & nocendi siue lædendi, & commodandi. (His similia sunt, quæ Iacobus scribit in sua Epist. cap 3.) Adhæc dijs linguas consecrabant sub vesperam, ceu iam tacituri, & linguam, ceu depositum custodituri, & idcirco illas Mercurio dedicabant, ceu λόγια δοτῆρες, hoc est, datori sermonis. Forsan etiam, vt omni λογοδαιμονίᾳ, id est, loquacitate, seu garrulitate liberarentur ξωπυξοῤῥοντορες ὄντες,*

Proverbium.

Pittacus ubi mirum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quemadmodum conuiuantibus accidunt. Veteres porrò linguas Mercurio vltimo libasse, vt memor esset cubilis, Homerus quoq; indicat. Et forsan talis erat apud posteros ὁ πότιμος Ερμῆς, Mercurius potabilis, de quo Dipnosophista, qui dicit Ερμῆν esse εἰς ὃν πόσεως, hoc est, genus potionis apud Stratidem. Et paulò post: Præter hæc sciendum consecratas fuisse linguas vt bona audirent, quibus proferendis lingua subseruit. Mercurio autem illas sacrificabant ὡς τὰ λόγεια ἐφόρῳ, cum sermonis præsidi. Vnde Comicus Mercurio δυσφημῶν, infausta quædam dicente, exprobrat, id ei in quiens τῷ κήρυκι τάπιον γίνεται, quòd perinde esset, ac si diceret, Fruſtrà linguæ sacrificantur talium præconi. Aristophanes in Pace,

ἡ γλῶττα χώρις τέμνεται, — Id est,
Lingua ipsa seorsim inciditur. — Interpres admonet prouerbialiter dictum.

Sumptum autem ex Homero. Od. γ.

Αλλ' ἄγε τάμνετε μὲν γλώσσας, — Id est,

Eia age iam linguas incidite. Eiusque sententiæ Callistratum citat auctorem. Rursum in Pluto, ὁ γλῶττα τῷ κήρυκι τέμνεται, id est, Præconibus horum præcidi solet. Callistratus, vt cernitat interpres, tradit enim in sacrificijs linguam exectam præconibus dari solitam. Nam alioquin sunt qui dicant, ex victimis Mercurio deberi linguam. Est autem in Aristoph. verbis ἀμφιβολία non infacetа, qua lingua vtrolibet referri potest, vel ad bones, vel præcones. Interpres admonet alludsum esse ad prouerbiale dictum, ἡ γλῶττα τῷ κήρυκι, Lingua præconi. Quo recte videmur vsuri, cùm præmij nonnihil debere significabimus, qui in conficiendo negotio pro sua virili adiumento fuit, aut βοηγόλιον dandum læta nuntianti. Sic enim vocat Homerus mercedulam, quæ dari consuenit lætum adferentibus nuntium. Apud Plutarchum Antipater, cum intidisset mentio de Demade iam senio imbecilli, fractoq; , Velut, inquit, ex immolata victima, solus venter, & lingua supereſt. Apparet linguam, ceu prophanum membrum sacrum adhiberi non solere. Et Pittacus Amasidi regi mittit è victima linguam, vt membrum peßimum, & idem optimum. Præcones autem linguam habent venalem, & in sacrificijs admonebant populum, vt linguis fauerent. Plautus in Prologo Pœnuli,

Exerce vocem, per quam vius, & colis.
Nam nisi clamabis, statim te obrepet fames.

Hæc Erasmus in Adagijs. Addit autem Eustathius: In vetusto Commentario scribitur, symbolicè hoc dici cõsueuisse, ἄλλ' ἄγε τάμνετε μὴ γλώσας, hoc est, agedum, diuidite linguas, quod idem valet, quòd age fileamus, parentes nocti. Stultum enim aiunt esse dicere, πντιμε τὰς λόγας. Vnde ex hoc linguas diuidendi more id innuit. Idem scholium testatur, in solo Nestoris sacrificio poetam mortis ißius meminisse, qui quidem sit Atticus hinc profectus. Possit etiam fortasse quis festinè inseruire sermones conuiuales hoc vsurpare: Αλλ' ἄγε τάμνετε μὴ γλώσας, κερόωδε δ' οἶνον, quanquam do linguæ sale conditæ inbentur apponi. τάμνετε autem γλώσας Ionica dialecto, pro θύετε, id est, sacrificate, accipitur. Illas porro linguas cum libamine concremari fuisse solitas, illa verba indicant, γλώσας δ' ἐν πυρὶ βαλλον, ὅ ἐστιν ἐτίθυν, hoc est, linguas in ignem conijciebant: surgentes autem libabant.

Obseruandum etiam præter libationem, potionemq; , quæ super lingua fieri consuevit, fuisse etiam poculum, vt Ælius Dionysius tradit, ἀγαθοῦ δαίμονος, hoc est, boni Dæmonis appellatum, quòd remotis mensis proferebatur, de quo infrà. Hæc Eustathius de libationibus illis, quæ post epulas olim fieri consueuerunt. Horatius,

Et venerata Ceres, vt culmo surgeret alto, — Explicuit vino contractæ seria frontis.

In quæ verba Turnebus in suis Aduersarijs, significari libationem puto, quæ antiqui post epulas vti solebant. Nam paterам tenentes, ex ea aliquid in honorem Dei, vt hic rusticus in honorem Cereris, venerantes, precantesq; fundebant, deinde bibebant. Hic ergo colonus ait, se cum suis consuetis venerarum Cererem, vinum post cœnam bibisse, & contractæ frontis rugas vino explicuisse. Apollon. in Argonaut. lib. 1.

ἠδ' ὅτε δὴ μετέπειτα κεραστάρμοι δὴ λοιβὰς
ἤθεμις ὀξὺ τέως ὅτε τε γλώσσησι χέοντες
Αἰθομφὰς, ὕπνῳ δὲ δόσαν κνίφας ἰμάσσοντο.

De Argonautis conuiuium sacrorum Apollinis celebrantibus. De his sic Scholiastes, ἡ θέμις, hoc est, si fas est. Quoniam, inquit, mos erat veterum, vt dormituri craterem miscerent, & hostiarum linguas Mercurio sacrificarent, vinumq; libarent, idq; forsan naturali quadã ratione ducti. Nam quoniam Mercurius sermo esse dicitur, illius autem instrumentum est lingua, quæ somno irruente quiescit, idcirco meritò illam Mercurio immolant. Direchidas autem in Megaricis talia literis, memoriæq; prodidit. Alcathus Pelopis filius ob Chrysippi cædem Megara pulsus in exilium, in aliam quandam vrbem sese recepit. Is cùm ineidisset in leonem quendam, qui Megarã depopulabatur, aduersus quem etiam alij à rege Megarensium missi fuerant, illum prosternit, eiusq; lingua supra regum posita, Megaram rediit. Cùm verò illi, qui ad venandum missi fuerant, à se prostratam illam feram esse dicerent, allata pera illos mendacij coarguit. Quamobrem rex Dijs sacra faciens, postremò linguam altari imposuit: vndè mos ille Megaræ semper permansit. Philochorus autem in lib. de sacrificijs hanc affert causam, quòd lingua optima sit, & princeps pars corporis: & Homerus, ἀλλ' ἄγε τάμνετε γλώσσας, pro παύετε τὰς λόγας, dixit Hesiodus:

Αλλοτε δὴ σπονδῆσι θυέσσετε ἱλάσκεσθαι
Ἠμὲν ὅτ' ἐυνάζῃ, καὶ ὅταν φάος ἱερὸν ἔλθῃ.

Obseruabis hic cùm tempus duplex, quo libationibus atq; sacrificijs operam dabant, matutinum nimirum, atque vespertinum: tum finem, qui erat, vt deos placarent, sibiq; propitios redderent. Scholiastes in vocem σπονδῆσι addit, Hic erat alter modus cultus, & ille quotidianus, libationibus constans in conuiuijs, & comparationibus. Eustath. in illa Homeri Od. ν. ὦ πυμάτῳ αὖτε δαίσιον, ὡς ὀπίσω πομπῷ, καὶ ὑπνοδότην σκεῖνο ἐπενέσθην πινικαῦτα κάρῃ. Plutarch. in Sympos. 7. sapientum: Σπείσαντες δὲ μύσαις, καὶ πρὸς ὄπνον ἀφλύοντι (εἰ δοκεῖ) τὸ συμπόσιον. Idem 7. Sympos. probl. 9. citans versum illum Homeri,

Σπένδοντας δαπάτοισιν ἐυσκόπῳ ἀρχεφόντῃ
Ὦ πυμάτῳ αὖτε δαίσιον ὅτε μνησαίατο κοίτου.
—Vltimo — Mercurio libant cum iam dare corpus somno
Est animus.— — Nonne coniungunt, inquit, cum vino rationem, quando

vt præsenti, καὶ συνεπισκοπῶντι τῷ φρονιμωτάτῳ θεῷ, & vna dispicienti prudentissimo Deo vota faciunt (παρασκευάζονται) iam discessuri. Athen. lib. 15. Cum surrexissent, atq; libassent, reliquum quod erat meri, dederunt famulo, qui illis poculum porrexerat exhauriendum. Aristoph. αὐτὸν ἀγαθοῦ δαίμονος, scil. κέρατα pro τὸν μετὰ τὰς τραπέζας ἄκρατον αἴσιον, quum videlicet bono genio libatur, vt, prosperam mittat fortunam. Verùm de hoc poculo boni Dæmonis alio in loco plura dicentur.

Notandum quoq; quòd Eustath. scribit ιλ. Α. de libationum vsu: τῷ δὲ λείβειν, inquit οἶνον χωρὶς τὸ μόνον ὁ κατὰ τὰς θυσίας, ἀλλὰ καὶ ὁ κατ' ἀρχὰς ὁδοιπορίας, καὶ ὕπνου, καὶ ξυλίας καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Mos quoque fuit veterum Rom. vt vinum nouum libarent Dijs immortalibus, priusquàm ipsi gustarent: cuius rei exemplum habes in Od. 31. lib. 1.

—quid orat, de patera nouum
Fundens liquorem? Et Od. 5. lib. 4.
Te multa prece, te prosequitur mero — Defuso pateræ.

Ad eundem morem idem poëta alludit, lib. 2. Satyr. 2.

Ac nisi mutatum parcit defundere vinum:

Vbi codices alij, vt vulgati, habent diffundere: alij defundere, quæ scriptura Lambino verior videtur, vt sit sensus: Tantùm abest vt hic Auidienus vinum nouum Dijs libaret, deindè ipse biberet, vt non nisi corruptum, & acidum defunderet, &c.

Dij postremo quibus conuiuantes libare solebant à Græcis dicti sunt dij παρασπονδιοι, vt erant Mercurius, bonus dæmon, &c. Pisidæ, teste Nicolao de mor. gent. conuiuantes parentibus, vt alij dijs parasspondijs, ἀπάρχεσθαι, id est, primitias libare solebant.

FINIS LIBRI SECVNDI.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANTIQVITATVM CONVIVIALIVM LIBER TERTIVS: PARTIM IPSVM SVBSTANTIALEM, VT ITA LOQVAR, CONVIVIORVM ACTVM (QVI IN CIBI POTVSQVE SVMPTIONE, ET IN colloquijs mutuis videtur consistere) partim illa quæ conuiuia vel comitantur, vel consequuntur, complectens.

DE CIBORVM APPOSITIONE, FERCVLORVM NOMINIBVS, PERSONIS ILLA APPONENTIBVS, de eorundem numero, & ordine. Cuiusmodi ciborum genera antiquitus primò fuerint apposita, & in genere quis ciborum ingerendorum salubris ordo de medicorum sententia.

CAPVT I.

Ciborum nomina Latina. Ferentū quid. Ferculum vnde dictum.

HACTENVS ferè dictum de ijs quæ conuiuium antecedunt, nunc de ipso conuiuio vt ita loquar, actu dicamus. Ac conuiuium quidem omne in duas ferè principes partes videtur posse diuidi: nempe, in mensam primam, & mensam secundam. Primò autem omnium dicendum de ciborum appositione, exordio ducto à nominibus.

Dapes igitur, siue cibi qui apponuntur, fercula Latinè dicuntur. Ferculum, teste Nonio, est missus cibi, ita dictus quòd mensæ inferatur. Ferculum dictum à ferendo, Prisciano teste lib. 4. per quod vas ipsum epularum propriè intelligitur, aliquando cibos ipsos significat. Idoneatines: Multaq; de magna superessent fercula cœna.

Ferculum æquiuocum.

Appellantur etiam τετράπεζαι, Polluci mensæ primæ, secundæ, tertiæ. Latinè quoque mensæ pro ferculis. Isidoro Ferculum missus carnium. Petron. Arbiter. Postquàm ferculum allatum. Aliàs etiam pompæ triumphalis gestamina fercula appellantur: vt simulachra oppidorum, Deorum, spolia hostium, coronæ, machinæ, pegmata, & id genus alia, quæ ferri solent in pompa triumphali. Sic fercula ludorum, fercula quæ in ludis: quæ in sacris feruntur, sacrorum: de quibus sic Cic. Cauendum est, ne tarditatibus vtamur in ingressu mollioribus, vt similes pomparum ferculis esse videamur. Idem repetitum à S. Ambrosio his verbis lib. 1. de officijs. Sunt qui sensim ambulando imitantur histrionicos gestus, & quasi quædam fercula pomparum. Liuius ferculum appellat lignum, quo suspensa oprima spolia gerens Romulus in capitolium ascendit. Fercula etiam missus à Latinis fuerunt appellati, vnde Gallica vox mets idem significans, vt Ælius Lamprid. in vita Heliogabali. Celebrauit item tale conuiuium, vt apud amicos singulos singuli missus apparentur. Et paulò post: tamen per ordinem in eorum domibus singula fercula ederentur. Item paulò post: Sybariticum missum semper exhibuit ex oleo, & garo, quem quo anno Sybaritæ repererunt, perierunt. Idem auctor de eodem Imperat. Exhibuit parasitis cœnas de vitreis, & nonnunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his edulijs picta quæ apponerentur, quot missus esset habiturus. Idem ait, Heliogabalum solitum struere omnes missus carne phasianorum. Vt autem fercula, sic missus quoque ludorum dicuntur, vt Suetonius in Domitiano: In his Circensium die, quò facilius centum missus peragerentur, singulos à septenis spatijs ad quina corripuit. Cœnæ etiam vocabulum nonnunquam pro missu accipitur: vt missus piscium, cœna piscium: missus auium, cœna auium dicebatur. Hinc etiam nonnulli Cœnam Dominicam volunt Missam dictam, quòd vno missu seu ferculo constet, nempe corpore Christi: sed hoc nimis videtur esse argutum.

Missus.

Missus Sybariticus.

Cœna pro missu.

Græcè ferculum ciborum ἀναφερόμενον, (Plato de Repub. οἱ λιχνοὶ ἀεὶ τῶν ἀναφερομένων ὀρέγονται) παραφερόμενον, & παρεφόρησις dicitur Athen. lib. 5. ἄγοντες δὲ τὰς παρεφερούσας ἀυτὸς εἰσήγαγεν.

Hebraicè

Hebraicè משאת Niseth leuanda, ferculum, donarium dicitur. 2. Sam. 19. An comedendo comedimus cum rege, aut ferculum accepimus: à נשא Nasa quod ferre, leuare significat. Italicè viuanda que si porta in tauola. Germanicè, Tracht: nimirum à tragen, hoc est, ferendo, vndè & Latinus ferculum, & etiam Gricht vocant. Quin etiam ein Gang propriè appellant, quoties simul fercula aliquot mensæ imponuntur: Gallicè assiette dicitur: Tracht autem, siue Gricht ipsa fercula, siue cibos varios qui apponuntur, quos Galli mets appellant.

Cibi Latinè propriè apponi dicuntur, vt & mensæ. Cic. ad Atticum: Lancibus & splendidissimis canistris, non oluisculis nos soles pascere, quid te in vasis fictilibus appositurum putem? Idem ad Atticum Epistola decimaquarta. Hæc ad te scripsi apposita secunda mensa apud Vestiurium. Idem in Verrem: Is cœnam isti dabat, apposuit patellam in qua sigilla erant egregia. Idem in Tusculan. Zenocrates adduxit legatos ad cœnam in academiam, ijs apposuit tantum, quod satis esset nullo apparatu. Plinius libro trigesimo sexto. Extant leges Censoriæ, glandia, & glires in cœnis apponi vetentes. Plinius iunior in Panegyr. Non ante medium diem distentus solitaria cœna spectator conuiuij tuis immines: nec ieiunus ipse eructans non tàm apponis, quàm obijcis cibos. Apud Plautum in Amphit.

Cœna apposita est, cœnauisti mecum, Hoc est,

Dapes in cœnam appositæ sunt. Sic in Triumno,

Apposita sit cœna, populatem quam vocant.

Inferre etiam cibos latinis idem est quod apponere. Continuare dapes, est nouas assiduè dapes apponere. Mensas epulis extruere, Cic. Mensæ extructæ, idem. Mensas extruere, Plautus.

Græcè παρατιθέναι Marc. 8. παράθεσις φέρετν Athen. lib. 5. Germanicè, auffragen/ fürtragen/ fürlegen. Odyss.

Σίτον δ' αἰδοίην τιμὴν παρέθηκε φέρουσα
Εἴδατα πολλὰ ἐπιθεῖσα χαριζομένη παρεόντα.
Οἶδ' ἐπ' ὀνείαθ' ἕτοιμα παρατίθεμεν καὶ ἔδωκε χεῖρας ἑλέσθαι.

Εἰσκομίζειν. Philo. ἅπαντα γὰρ καὶ πλείστε εἰσκομίζονται τράπεζαι. Vox τράπεζαι hîc fercula videtur significare, vt etiam mensæ apud Latinos.

Exempta fames epulis, mensæq; remotæ. Virgil.

Turnebus in Aduersa. intelligit fercula, magidas, lances, quæ saturis conuiuio remouebantur.

Hebraicè, שים Sum, apponere cibum significat, vt Gene. 45. Iussit, scil. Iosephus apponere panem, hoc est, cibum. Et paulò post: Et apposuerunt illi seorsim, & illis seorsim, Ægyptijs qui comedere solebant cum eo seorsim: non enim possunt Ægyptij comedere cum Hebræis panem, quia illud abominatio est. Hic videtur esse contradictio. Nam postquàm dixit, Ægyptios cum Iosepho comedere fuisse solitos, paulò post subiungit, Ægyptijs non est licitum cum Hebræis cibum capere. Respondeo: Iosepho de more Principum cibos seorsim fuisse appositos.

In ferculorum appositione 3. notanda.

Hæc de nominibus, quò ad verò rem ipsam, hoc est, ipsam ferculorum, siue ciborum appositionem, tria videntur esse obseruanda. Primò à quo illa apponantur: secundò, quot, & quæ-lia fercula: quo ordine, quæ primo, quæ secundo loco, & ita deinceps: tertiò, quo modo, quibusue ritibus, atque cæremonijs.

Personæ cibum apponentes.

Quò ad primum, apud Homerum ancillas ferè, atque famulos legimus munus hoc obijsse, vt passim ex illius scriptis apparet, exempla vide supra in titulo de ministerio conuiuiali. Athenæus libro quinto, eos, qui hoc ministerio funguntur, appellat ἀγκόνας τὰς τὰς ἀναθήσεις φέροντας, qui etiam λεπτοφόροι: à Latinis dapiferi: à Germanis Truchsässen, à ferendis cibis: à Gallis panetiers nominantur, de quo supra. Suidas, λεπτοφόροι αἱ τέρψεις τοῖς καταπλήροις ἐν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερῷ τὰ λείψανα. Coquorum quoq; antiquitus id videtur munus fuisse. Abrahamus cum tres illos angelos hospitio, conuiuioq; excepisset, ipsemet butyrum, lac, & vitulum coctum apposuit, & iuxta eos sub arbore stetit, illis nimirum ministrandi causa, cùm Sara vxor eius esset in tabernaculo cibis parandis, atq; coquendis intenta. Gedeon coqui munere fungitur, apparauit hædum caprarum, panes azymos confecit, carnes posuit in canistro, ius posuit in olla, eduxit ad angelum, & obtulit. Iudic. 6. Hîc offerre pro cibum apponere, auffragen. In epulis illis admirandis, quibus Christus ingentem hominum multitudinem perexiguâ panis, atque piscium

Universidad de Deusto
Biblioteca

portione pauit, ipsi discipuli cibos illos à Christo acceptos, atque benedictos, seu consecratos populo παρέθηκαν, id est, apposuerunt, atque distribuerunt, sicuti Marci 8.6. & Matth.14. scriptum est. Eius Theophilactus hanc rationem affert, vt nimirum discipuli cibos illos suis metipsis manibus attrectantes, tanto altius, ac firmius tantum miraculum animis, memoriæq; suæ imprimerent. Hodie ipse aliquando paterfam. siue conuiuij dominus, aliquando materfamilias, nonnunquam famuli, & ancillæ hoc apponendi cibos ministerio funguntur.

Ferculorum numerus.

Nunc secundo loco de ferculorum numero, qualitate, & ordine, interualloq; dicendum. Roma olim magnificus apparatus erat, vt epulæ trinis ferculis distinguerentur: qui mos hodie durat in plebe, vbi tres adhibent missus, drey trachten: hinc ad sena, & plura itum est fercula, vt & hodie apud nobiles. In piscibus Romani summam luxuriam tripartito distinguebant, vt vna esset marinarum, altera luporum, tertia mixtionis, & ne frigescerent, focos quoque cum obsonijs transferri institutum est, quod hodie quoque videas: foculos enim patinis subijciunt ignitis carbonibus. Seruius in illud Virgil.

Fit strepitus in tectis vocem per ampla volutat
Atria, —— Tangit, inquit, Romanam historiam, nam, vt ait Cato, & in atrio, & duobus ferculis epulabantur antiqui. Augustus potentissimus Romanorum imperator, teste Suetonio, cœnam ternis ferculis, aut, quùm abundantissimè, senis præbebat, vt non minimio sumptu, ita summa comitate. Antoninus Heliogabalus, teste Lampridio, exhibuit aliquando tale conuiuium, vt haberet viginti, & duo fercula ingentium epularum. Olim in Germania tria ferè tantummodo fercula apponebantur, ein vorässen/mittelässen/vnd nachässen: hodie longè aliter fieri solet, ferculorum numerus quotidie augetur, & amplificatur.

Ferculorum ordo.

Quòd ad ferculorum ordinem attinet, quorum alia primo, alia secundo loco, alia deinceps apponuntur, de eo variæ & olim fuerunt, & hodie sunt multorum populorum consuetudines, varia item medicorum de eodem iudicia, atque sententiæ τοῖς ὀψοφαγικοῖς καὶ ξηροφαγικοῖς σοφοῖς μέλεσι τὸ πρῶτον, ἢ τὸ δεύτερον, ἢ μέσον, ἢ τελευταῖον ἐπάξασι. Sympos.1.probl.2. Turnebus in suis Aduersarijs annotat in lautissimis cœnarum conuiuijs primos ferculorum missus, primosq; gustus, & tanquàm primam mensam antiquitus ante cœnam fuisse appellatam: Secunda autẽ ferculaq; ipsum, veluti solidum corpus cœnæ, cœnam fuisse dictam: hoc duobus testimonijs probat. Primum est Metrobij, cuius hæc sunt verba. Ante cœnam, inquit, echinos, ostreas, crudas, quantùm vellent: deinde mox in cœna fumina, synciput, aprugnum, &c. Alterum est Petronij. Iussi ergò, inquit, discubuimus, & gustatione mirifica initiati, vino etiam Falerno inundabamur. Gustatio, inquit Turnebus, est ei prima pars cœnæ, gustus alijs, vt Martial.

Antecœnam, cœna.

Gustatio, siue gustus.

Prima tibi dabitur ventri lactuca mouendo,
Vtilis, & porris fila resecta suis.
Et quæ Picenum seuerunt frigus oliuæ.
Hæc satis in gustu, cætera nosse cupis.
Mentiar, vt venias, pisces, conchylia, fumen.

Prandium pro gustu.

Nonnulli etiam eam cœnæ partem Prandium volunt ab Horatio dictam, quod, quam propriè cœnam vocabant, antecedat, cùm ita canit:

—— Ille salubres,
Æstates peraget, qui nigrum prandia moris
Finiet. —— Hoc enim, vt vult Iustus Lipsius, dicere Celsus voluit, initio cœnæ mora ponenda esse, quòd Galenus, & medici probant, non autem nihil sumendum præter mora. Vocarunt ante cœnam etiam Promulsidem, vt Turnebus in suis Aduersarijs, & Iustus Lipsius lib.3. Antiq.lect. annotant, ideò videlicet, quòd daretur ante mulsum. Nam antiqui in conuiuijs primum hausturn è mulso ducebant, illoq; primam sitim sedabant, quod vacuis, & inanibus venis initio dulcem esse potionem putarent infundendam. Itaque ex austero vino mulsum conditum reprehenditur. Aristippus, inquit Horatius, forti miscebat mella Falerno. Mulsum itaque principio cœnæ vel confectum apponi moris fuit, vel eius loco separatum vinum, & mel, vt conuiua quisque pro arbitrio id temporis mulsum sibi conficeret. Hinc apparet cur Varro scripserit lib.3. de re rustica: Fanus venit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in secundam mensam

Promulsis.

Mulsum initio cœnæ apponi solitum.

mensam administratur. Lusit in hac promulsidis voce nimiùm argutè scortillum illud apud Petronium, quæ protracto peculio pueri Gytonis: Hoc tam rude, inquit, belle cras in promulside libidinis nostræ militabit. Nam hodie post asellum diaria non sumo. Significans videlicet illud pueri vasculum minutum, quasi in ante cœnam sibi fore ad libidinem solidam, & robustam irritandam, interprete Lipsio. Alij promulsidem interpretantur, quòd vice mulsi conuiuis ad appetentiam prouocandam dabatur. Athenæus lib.4. prima fercula, siue missus eleganter cœnæ proœmium appellat ex Dromea parasito sic scribens. Is enim interrogatus in vrbe ne, an in Chalcide lautiores cœnæ fierent, respondit τὸ πρόοιμον ἦδη ἐν χαλκίδι δεῖπνον χαρίεστερον εἶναι τῆς ἐν ἄστει θοἰνασκλήσεως, τὸ πλῆθος ἦδη ὀψέων, καὶ τῷ ποικιλίᾳ, πρόοιμον εἶπὼν δεῖπνον: Hoc est, Proœmium cœnæ in Chalcide illustrius esse, quàm totum Athenienſium apparatum: sub nomine promiij ostrearum copiam, & varietatem indicans. Tale est illud Alexidis poëtæ:

Cœnæ diuisio.

Cœnæ proœmium.

Πρῶτον μὲν ἔσαι παρὰ νηρεῖ τινι ἰδὼν
Γέροντι φυκίοισιν ἡμφισμένῳ
Ελαβον, ἐχίνους τε, ἔστι γὰρ πρόοιμον
Δείπνου χαρίεντος ταῦτα πρωτίστου νεμέσθαι.
In primis ostrea apud Nereum quendam intuitus
Senem fucis indutum
Accepi acerinaceos, nam initio
Cœnæ eleganter apparatæ hæc apponentur.

Primi ergò cibi siue fercula quæ fuerunt apposita antiquitus & principium cœnæ, & πρόοιμον, proœmium & antecœna, gustatio, gustus, prandium, promulsis fuerunt à veteribus appellata, vt ex testimonijs commemoratis liquet. Germani Vorässen. Hebraice פרפראות שלפני חמשון *Parperaoth Schaliphne Hamason*, quòd Galli vocant entree de table, introitum, hoc est, principium mensæ: at פרפראות שלאחרת *Parperaoth Schalacharits*, contrarium, quòd scil. Galli vocant sortie de table, hoc est exitium cœnæ. Quamuis, vt volunt nonnulli Rabbinorum hoc nomine פרפראות *Parperaoth* volunt significari quicquid vnà cum pane editur, (quòd Itali vocant companatico) vt sunt legumina, olera, & his similia: at קינוח סעודה *Kinuach Seudah*, esse omne id quòd post conuiuium editur, quòd Galli vocant la deserte, siue sortie de table. Omnino ergò secundùm antiquos cœna potest diuidi vel in tres partes: nimirum in antecœnam, gustationem, siue gustum, & in cœnam proprie dictam, & in mensam pomorum, siue mensas secundas. Vel in duas partes, in mensam primam, & mensam secundam. Mensa prima rursus in duo membra, nimirum in antecœnam, & cœnam. Cœna porrò propriè dicta præcipuum ferculum, caput cœnæ dictum fuit. Exempli gratia: si gallina, pulli, olina, rapula, capparis, & alia huiusmodi secundo loco fuissent apposita, hæc omnia simul cœna fuerunt dicta: caput autem illius cœnæ, gallina. Ita Martialis,

Cœnæ caput quid.

Mulus tibi quatuor emptus
Librarum cœnæ pompa caput fuit.

Cic.5. Tuscul. negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Simili ratione Græci κεφαλὴν δείπνου appellant. Alexis:

Βοῦς δὲ διόνη χορεῖον ὃν ποτ' εἶδον
Ετεπαίζεται, κεφαλὴ δ' ἐδείπνει γίνεται.

Veteres porrò in principio cœnæ ostrea præbere consueuisse, præ cæteris Plutarchus quoque videtur testari 8. Sympos.9. his verbis: αἱ γὰρ καλύκων φύσεις ἔοικε τοῖς ὀστρείοις ἔχειν ἀμυδρὰν ἀίσθησιν, ὥσπερ ἔφησε τὸ Πλάτων, ἀπ' ἐσχάτης δὲ τῆς σώματος μεταθεῖσαι, πρὸς τῷ στόματι τάξιν ἔχουσιν: Hoc est, Mensæ frigidæ, quòd ante ostrea olus crudum habent, vt dixit Plato, à cauda ad os translatæ, primum pro vltimo ordinem habent, ita locum hunc correxit, & vertit Mercurialis lib.4. lect. variarum. Addit ibidem. Ex quo conijcere quoque licet, mensas frigidas vocatas, quas nunc acetarias Latini appellant, & antiquitus in vltimo mensæ ponebantur, tempore Plutarchi cepisse primo loco in mensas ferri. Cui etiam adstipulari videtur Martialis, qui lactucam prius vltimo loco positam, sua ætate ante alias dapes esitatam testatur hoc distichon:

Ostrea apud veteres ante alias cibos comedebantur.

Lactuca.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Claudere quæ cœnas lactuca solebat auorum
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

Vixit autem Martialis iisdem temporibus, quibus Plutarchus: cùm alter sub Domitiano, alter sub Traiano, qui Domitiano posᖴ Neruam successit, floruerit: vt hac ratione potuerit vterque vsum acetariorum eo tempore innouatum nobis significare. Huc quoque facit Pliniana illa cœnæ descriptio in epistola ad Erutium. Heus tu promittis ad cœnam, nec venis. Dicitur ius, ad cuius descriptio in epistola ad Erutium. Heus tu promittis ad cœnam, nec venis. Dicitur ius, ad assem impendium reddes, nec id modicum. Paratæ erant lactucæ singulæ, cochleæ ternæ, ouæ binæ, alica cum mulso & vino. Nam hanc quoque computabis, imò hanc in primis, quæ perit in ferculo, oliuæ, bataticæ, cucurbitæ, bulbi, etc. At tu apud nescio quem ostrea, vuluas, echinos. Ostrea porrò ante alios cibos comedendi vetus fuit consuetudo, sicut & herbas loco cœnæ vltimò antiqui ponere consueuerunt. Plutarchus itaque declarans nouorum morborum causas, inter alias commemorat τὸν ἀφθονον τὰ ὄντια, καὶ τὰ ὄψα, καὶ τὰς ἄλλας διαίτας τὰ σώματα ἀγαλλαχῶν, hoc estᖴ, Nouum ciborum vsum, nouamq; victus siue diætæ rationem, & τὴν τάξιν αὐτῶν ἀδιεφόρων, καὶ μεταχόσωντα μικραν ἔχειν διαφοραν, hoc estᖴ, ordinem etiam ciborum immutatum non leue discrimen afferre. Subiungit præter commemoratum exemplum aliud de propomatis, de quibus suo in loco dicetur, nunc enim de cibis tantum agimus. Lactucam porrò antiquorum epulas finisse ille quoque Moretti scriptor testatur hoc versu,

Lactucam antiquorum epulas finisse.

Grataq; nobilium requies lactuca ciborum.

Et Athenæus lib. 2. οἱ μὲν τοι ἀρχαιοι πάντες πρὸ τῶν δείπνων ἐσθίειν ἐν παρόψεσιν ὑδρόμελι, ὅτι θρίδακας, ὅτι ἄλλοτι τῷ τοιούτῳ πάντα γίνεται, vbi multa de eius viribus tradit inter alia: καὶ ὡς μέντοι ἡ θρίδαξ (quæ etiam θριδακίνη dicitur) εὐστόμαχος, ψυκτικὴ, εὐκοίλιος, ὑπνωτικὴ, εὐγυλος, ἰσχνικὴ τῆς πρὸς τὰ ἀφροδίσια ὁρμῆς, hoc estᖴ, Lactuca omnino stomacho confert, refrigerat, ventrem resoluit, somnum conciliat, bonum gignit succum, Veneris vim atque impetum sedat: vndè etiam εὐνοῦχος à Pythagoricis, vt ibidem attestatur, fuit appellata: & Callimachus finxit Venerem Adonim inter lactucas abscondisse, qua fabula significare voluit, ὅτι ἀθρεῖς εἰσι πρὸς τὰ ἀφροδίσια οἱ σωτικῶς χεώμενοι θριδακι. His adde quòd Aristoxenus Momo voluptuarius, eodem teste libro 1. non dubitauit lactucas in horto suo vesperi, atque mane mulso irrigare, quas virides placentas appellabat è terra natas. Causam autem cur veteres cœnam lactucis claudere soliti fuerint, putat esse Christoph. à Vega lib. 2. cap. 7. quòd antiqui vim quandam ventrem cohibendi, & ipsum roborandi tribuebant lactucæ: quæ verò talis naturæ sunt, ante reliquos cibos edi non debent, ne eorundem descensum inhibeant. Galenus tamen nouit lactucam nec astringere, nec laxare, ac facilè exinci à natura, ac perinde ad primas mensas ipsam ministrari præcepit, præter id quòd præparatio ex sale, oleo, & aceto ipsa per ventrē celerius demittit.

Lactucæ vires.

Cur veteres cœnam lactucis claudere sint soliti.

Ouæ quoque olim in principio prandij apponebantur: vndè estᖴ illud Horatianum, ab ouo vsq; ad mala. lib. 1. Satyr. 3.

Ouæ.

Si collibuisset, ab ouo *Vsque ad mala citaret.*

Hinc Lambinus, Prouerbium, inquit, estᖴ, quod valet, à prima mensa ad secundam. Cic. lib. 9. Epistola ad Varronem: Integrum famem ad ouum affero. Apponebant enim veteres etiam ouæ in prima mensa. Hinc latius apud Horatium cœnarū artem editurus, primum omnium de ouis tradit,

Longa quibus facies ouis erit.

Idem testatur Varro Endymionibus apud Nonium his verbis. Discumbimus mussati, dominus maturat ouæ, ac cœnam committit. Ita legendum tribus Nonij locis Iustus Lipsius censet in suo lib. antiq. lect. aut certè. Dominus maturo ouo cœnam committit. Nonius enim ipse disertum explicat. Committit, id estᖴ, incipit: nimirum vt latinè committi dicuntur ludi. Idem ex Athenæo lib. 2. cognoscere licet, quanquam idem tradit lib. 14. etiam in secunda mensa apponi solita his verbis: ἐδίδοτο δ' ἐν καὶ ὠὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ τραπέζῃ. Ouum cur in Bacchicis orgijs fuerit consecratum, & gallinané priùs fuerit, an ouum, vide Plutarch. Sympos. 2. probl. 3. Horat. lib. 2. Satyr. 4.

Oua.

—— Ille salubres,
Æstates peraget, qui nigros prandia moris
Finiet. —— *Leuinus Lemnius in explicat. Herb. biblic.*

Fructus, inquit, huius arboris (mori) salubriter expetitur in refrigerandi vsum, æstiuis præsertim mensibus, quibus potissimùm viget: idq; in prima mensa, atq; ante cibum assumptus: nam per alio prandio, aut cœna in corpus admissus putrescit, ac morbis ex corruptione excitatis seminaria ministrat, vt cerasa, pruna, corna, persica, vuæ recentes, &c. quæ ante cibum refrigerant, sitimq; sedant, ac calidam hepatis intemperiem mitigant, ac reprimunt. Nec verò grauatè posᖴ cibum admittere soleo, modò horum fructuum succus deglutiatur non admisso in corpus cartilagineo illo stamine, quod à pediculo, cui fructus adhæresceit, per morum se porrigit. Sic enim vino exhilaratus fumos reprimit, vt poma succulenta, punica, arengia, limones, & mala citrea, quæ absoluto prandio hoc efficiunt, vt quis minus ebrietati succumbat, & mens illi minus fumo, ac vapore vini obnubiletur. Sic enim à naturali ratione non videri posſit alienum, nec valetudini contrarium, quod Horatius de moris cecinit. Hæc Lemnius, quæ ad loci huius explicationem videntur facere. Lambinus in eundem Horatij locum. Non dicit, inquit, Catius eum salubres æstates traducturum, qui, posteaquam se obsonio expleuerit, prandium moris claudet, & terminabit (mea quidem sententia) sed qui nihil præter mora nigra, & matura ex arbore decerpta, in prandio comeder. Nam perspicuè Galenus docet, morā esse principio apponenda. Apud Venetos principium cœnæ olim fuisse gobium Martialis hoc disticho testatur,

Gobius.

In Venetis sint lauta licet conuiuia terris
Principium cœnæ gobius esse solet.

Veteres cibum sumpturos rutam prius edisse, testis estᖴ Eras. in Adag. Ne festines.

Ruta.

Porrò de ordine ferculorum, ac sumendi cibi quæ sit medicorum sententia, nunc videamus. Cibus, inquit Galenus lib. 3. de symptom. caus. cap. 1. parum conueniente ordine, aut intempestiuè sumptus concoctionem vitiat. Idem eodem in lib. & cap. Ciborum inconueniens ordo estᖴ, cùm frustus primò, deinde alia emollientia, vt oleum ex garo, sumuntur. Idem lib. 2. de Aliment. facul. cap. de Sycaminis: Ex cibis qui subducuntur, posteriores quidem sumendi, qui tardè permeant, omnium autem primi, qui celeriter peruadunt. Celsus lib. 1. cap. 2. Cibus, inquit, à salsamentis, oleribus similibusq; rebus melius incipit, tum caro assumenda, quæ assa optima, aut elixa estᖴ. Secunda mensa bono stomacho nihil nocet, in imbecillo coacescit. Si quis itaq; hoc parum valet, palmulas, pomaq;, & similia melius primo cibo assumit. Hîc Paulin. Ceisi interpres, Secūda mensa, inquit, quæ fructibus & bellarijs constat. Omnem enim cœnationē veteres in duas mensas partiebantur. Prior ouis, oleribus, salsamentis, carnibus adornabatur. Posterior fructibus, ac bellarijs. Idem paulò posᖴ: Caterum fructus posteriorū mensæ ex arboribus illi decerpebant, vti priorem mensam è villa, atq; agro eximebant. Vndè quod toto cœnationis tempore fieret, ab ouo ad mala factum dici solebat. Valleriola lib. 2. loc. com. cap. 6. Ordo, inquit, hic esse debet, vt quæ leuia sunt, & aluum subducentia, prius: posterius verò, quæ plenius alunt, ingerantur: nec dura mollibus, nec astringentia subducentibus, nec crassiora tenuibus, nec concoctu grauia facilibus præmittantur. Christophorus à Vega eadem de re adhuc diligentius & accuratius præcipit lib. 2. de art. med. quæ quoniam vtilia simul & iucunda sunt lectu subijciam. Ordo, inquit, est præscribendus, quo vti expediat in diuersorum alimentorum vsu in eadem mensa. Quidam enim voluerunt anteponenda esse alimenta quæ difficile coquuntur, vt quæ facile: quoniā venter magis calidus estᖴ in fundo, ea parte qua carnosior, & iecori proprior. Tali igitur ordine alimenta erunt ingerenda, vt æquo tempore omnia coquantur, ne crudum cocto misceatur: id verò fiet, vbi quod difficilius coquitur antecedat, & imam ventris partem, quæ calidior estᖴ, præoccupet: quod verò facilius coquitur, superiorem, & minus calidam. Quidam contrarium asserunt, oportere dicentes alimenta ea primo loco assumere, quæ facilius coquuntur, vt cocta descendant, & reliqua deinde coquantur. Nam si ea antecedant, quæ difficilius coquuntur, ea quæ facilius coquuntur interim superata, & cocta non descendent, inferioribus nondum cocto, duæq; inde sequentur noxæ. Prima quòd coctum crudo miscebitur: secunda, quoniam recentum quodiam coctum estᖴ, corrumpitur, non gubernatum à natura. Alij verò medio quodam modo respondent distinguentes. Nam si parum interestᖴ inter alimenta, ita vt facilitate coctionis non longè superentur, & superent, ea quæ difficilius coquuntur antecedere debent, reliqua subsequi, vt pari tenoris interuallo à partibus ventris differentibus superentur. Quod si magna interfit, expediet ea præcedere quæ facilius coquuntur, vt cocta citius statim descendant, neq; ab alijs impediantur, aut eisdem misceantur, & confundantur. Nos verò ad euidentem veritatis assequutionem, & perspicuam

Fructus.

Ciborū inconueniens ordo quis.

Quo ordine alimenta ingerenda.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alimentorum distinctio.

doctrinam hac vtemur distinctione. *Alimenta quædam liquidam habent substantiam, quædam solidam: & ex solidis quædam citius, quædam tardius superantur à calore ventriculi: ventriculus autem non habet in partibus suprema, & infima parem calorem: siquidem infima crassior est, & carnosior, & iecori propius sita. Vbi alimenta eam habent differentiam, vt quædam liquida sint, tenuis substantiæ, quædam solida, si ingerantur simul, nihil omnino refert, siue præcedant liquida, siue sequantur. Exemplum est ius carnis, & caro, si quis hæc duo eadem mensa accipere debeat, nihil refert ius antecedere, aut subsequi: nam si antecedat, adueniente carne, facilè inuicem miscentur, & in vnam deducuntur substantiam, masticata, ac comminuta prius carne, quod in externis rebus conspicimus. Si namq; in vas fundas ius, aut aquam, deinde comminutam carnem, statim caro ius imbibet, nedum in ventre, vbi calor comminuens hæc eadem commiscere solet. Si verò caro præcedat, sequatur tamen ius, totam carnis substantiam ius peruadet, cui adamussim commiscebitur. Ea est ratio, ob quam sine manifesta noxa quidam ante, quidam post ius ingerunt, & potum (quamuis liquida substantia sit) cum cibis, & post cibos accipimus. Quòd si alimenta solida fuerint, sed disparis naturæ: aut liquida, sed crassæ substantiæ, vti fercula, quæ facilius concoquntur præire debent, subsequi verò reliqua, quod Galen. docuit lib. 2. de Aliment. facult. cap. de Piscib. dicens, quia & huius communis edicti meminisse oportet, videlicet, omnia cibaria prauum succum cum humiditate obtinentia, ex facili descendere, eoq; prima mensa esse assumenda. Rursus lib. 3. de ratione victûs acut. comm. 2. inquit. Nam perpetuo prius ingerenda sunt, quæ & facilius corrumpuntur, & quæ subducuntur magis. Sed & ratio valida hanc comprobat sententiam. Cùm enim alimentum, quod facilè coquitur, præassumitur, prius coquitur, ac descendit, deindè aliud sequitur, quod eò diutius immoratur, quò longiore tempore eget ad coctionem. Non enim coctum alimentum in ventre momento temporis descendit, sed quod superiori parte continetur, tardius: decet igitur id tardius coqui, vti tardius descendit, vt diu retentum perficiatur: & tam id quod facilè, quàm id quod difficile coquitur, parum à completa coctione descendat. Vbi verò vnum tantùm alimentum assumatur, quemadmodum pars superior tardius coquetur, ita magis immorabitur, donec perficiatur. Ex his excluditur opinio dicentium, quòd si pari interuallo distent ciborum naturæ cum caloribus partium ventris, is qui magis reluctatur coctioni antecedere debet, vt vno tempore omnino coquantur: nam inde fieret vt totum alimentum in breuissimo tempore descenderet, aut superior pars corrumperetur. Primum autem non fit, quoniam quiuis facile agnoscet, plus quàm duarum horarum tempore, ventrem onus in intestina deponere, quo tempore leuior sensim redditur venter. Secundum igitur, id est, alimentum in ventre corrumpi, accidet, si duarum horarum spatio coctum teneatur in ventre. Exluditur quoque aliorum placitum, qui dixerunt alimenta tardioris coctionis antecedere debere, eadem re validiore ratione.*

DE MENSIS SECVNDIS, ILLARVM NOMINIBVS, MATERIA VARIA ATQVE MVLTIPLICI. DE ferculorum eduliorúmue varietate vitanda ceu valetudini aduersa. Gesneri iudicium de modo & ordine in ferculis adhibendo. De certis cum antiquis tùm recentibus ritibus, ac instrumentis in ciborum appositione adhibitis.

CAPVT II.

NVNC dicendum de secunda mensa, quæ quasi secunda pars est conuiuij, siue catastrophe, quam etiam conuiuij epilogon appellare possis, secundùm illa Dionysij Halycarnassei verba in lib. de arte Rhetor. καὶ ἔνται τὰς ἐπιλόγους ὥσπερ ἐν δείπνῳ ξαγήματα εἶναι τῶν λόγων, hoc est, Existimant epilogos sermonum perinde se habere, atq; bellaria in cœna. Secundæ mensæ nomine veteres intelligebant quosuis cibos, suaues præsertim, ac delicatos, qui vltimo loco conuiuis iam cibo, potuq; expletis ac satiatis apponebantur, ad illorum famem, stimulum, iam extinctam, quasi rursus accendendũ, & irritandum. Hic enim fuit mensæ secundæ finis, vt & Galenus lib. 1. aliment. & Aristot. Sect. 21. probl. 6. testantur: vnde etiam non minus elegan-

Mensæ secundæ nomine, veteres quos cibos intellexerint.

ter, quàm verè εὐφροσύνια ἡδονῆς, hoc est, voluptatis solatia, seu potius irritamenta à Platone fuerunt appellata, licet honesta ratione, & physica videantur introducta ad concoctionem, & digestionem ciborum. Athen. lib. 14. docet etiam apud veteres fuisse secundas mensas πολυτελῶς μεμεριμνημένας, id est, eleganter, & accuratè apparatas, idq; confirmat Pindari testimonio. Vndè etiam quidam apud Athenæum lib. 14. ad mensas secundas accommodauit illud, αἱ δ' ὑστεραι φερτεραι ἁνδρὸς σοφωτέρῳ, der Schlafftrunck ist besser dann das Nachtmal. Clem. Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 1. ἐπὶ δὲ ἑορτῆς παρὰ τοῖς αὐθρώποις ἡ λιχνεία. καὶ τὸ εἰς τὰ πέμματα, καὶ τὰ μελίπηκτα, φεῦ δὲ καὶ εἰς τὰ ξαγήματα ἐξώκειλεν ἤδη ὁ ὁρμισμάτων πλῆθος διέσκασε, παντοδαπὰς ἡδυσμάτων ποιότητας, hoc est: Hominum ingluies nullum habet modum. In libanum placentas, & bellaria prouecta est, merendarum, & cœnæ appendicum multitudinẽ inuenies. Dicæarchus lib. 1. expeditionis Trophonij, teste Athenæo, de iisdem sic scripsit. Accessit secunda mensa, quæ in cœnis magnum sumptum præbet: Coronæ, vnguenta, suffimenta, quæq; hæc consequi seu comitari consueuerunt. Dabatur ouum etiam in secunda mensa, nec non lepores, turdi, cum placentis mellitis inferebantur. Hinc etiam ille apud Athenæum existimat meritò de mensis secundis illud Euripidis posse vsurpari, ὀρθῶς τὸν εὐτράπεζον ὡς ἡδὺς ὁ β. &. Mensæ secundæ insigne luxus irritamentum, inquit Cœlius lib. 7. cap. 10. non aliundè, quàm ab Ionia legimus irrepsisse. Verè dixit Alcetes in Polyclea, vt testis est Athenæus lib. 14. ὁ πρῶτος δρῶν κόμψος καὶ λιχαγήματα, τὰ συμποσίοις δὲ ἀλαβίβλῳ ἐξόρυξ πως, κἀργὸς ἐν Ἀνδ ἑπτεσιαζόντας, hoc est,

Scitus fuit is qui prior bellaria
Conuiuij morem venustam reperit.
Habere maxillas nec vnquam inutiles.

Mensas secundas etiam in honorem deorum exhibere consueuerunt. Ex his ergò adhuc commemoratis constat, mensas has secundas, minimè profectò secundas, sed aduersas potius, & inimicas hominum animis, atq; corporibus, ad voluptatem, ad luxuriam, ad gulam & ebrietatem totas esse comparatas: quas idcirco omnino ex hominum, præsertim Christianorum, consuetudine sublatas vehementer sanè esset optandum. Nam dici satis non potest, ac ne cogitari quidem quot, & quanta ex secundis his mensis mala atq; incõmoda proficiscantur: cùm tamen Pontanus lib. 2. de conuiu. cap. 4. secundam mensam magnum conuiuijs splendorem afferre dicat, cui etiã magnopere videatur esse studendum. Nam vt optimo cuiq; poëtæ, inquit ille, vltimus actus magnæ curæ est, sic ab ijs, qui conuiuia parant, magna secundæ mensæ cura est suscipienda.

Græci nomina mensam secundam significantis.

Hæ porrò mensæ secundæ varijs nominibus à Græcis insigniuntur. Dicuntur enim ξάπεζαι δεύτεραι, hoc est, mensæ secundæ: & in singulari, ξάπεζα δευτέρα, mensa secunda, ad differentiam mensæ primæ, nam vt supra dictum, veteres suas epulas in has quasi duas partes distribuebant. ξάπεζας etiam simpliciter, hoc est, mensas, nimirum κατ' ἐξοχὴν à veteribus dictas fuisse Athen. testimonijs Archæi, & Aristophanis probat. Aristot. in lib. de Ebrietate, δευτέρας ξάπεζας vocat, teste Athenæo. Idem non malè dicit à primo δευτέραν ξάπεζαν fuisse appellatas in singulari numero. Antiphanes, Εἶτ' ἐπισπᾶται χορείαν, ἡ ξάπεζα δ' ἄρτι ἁν, καὶ παρέδησε γέλωτα ταῖς παρεδαπαῖς, hoc est, Posè introduxit choream, siue secundam mensam, & apposuit omnibus bellarijs multiplicibus.

Appellantur etiam ξάπεζαι ὁπὸ ὄρπην, ὁπὸ ὁρμισμάτα, vt Athen. lib. 14. τοιοῦτον ἡμῖν παραπεπλήρωκεν ὁπὸ ὁρμισμάτων, & μετὰ ὄρπια, ὁπὸ ὁρμισμοὶ, ὁπὸ ὁρμισάσθαι ἔλεγον τὸ ἐξαγεῖν, καὶ ὁπὸ εἰπνῆσαι, quod Athenæus Archippi, & Herodoti testimonijs comprobat: ὁπὸ δ' εἰπνίδες, ξαγήματα, Aristot. in lib. de Ebrietate ξαγήματα dicit mensas secundas à veteribus appellari: τερπγάλια δὲ ὁπὸ ὁρμισμὸν εἶναι, hoc est, nam bellaria esse secundas mensas. ξαγεῖν φαγεῖν Suidæ: nimirum, vt Eustath. tradit Od. Z. ἐκ τῦ τρώγειν aorist. 2. ἔφαγον, vnde ξάγω (hircus) ζῶον βορώτατον animal voracissimum: item ἐκ τῦ φαγεῖν, & ξαγεῖν, ξωγάλια, ξάγημα, τραγήματα ξώ. τράγημα autem atq; βρῶμα perinde differt, atq; ἔδισμα, & τρωγάλιον, Ibidem, οὗτος δὲ ὁπὸ ὁρμισμὸς τραγημάτισμός τις ἐστι, κὰ δεῖπνον ἕτερον ἀναπαύλιμ ξαγήματα. Vnde φιλοξαγήμων Athenæo ὁ χαίρων ξαγήμασι, & opponitur φιλοδείπνῳ. Epiclesis quoq; καλεῖσθαι τὰ μὴ τὸ δεῖπνον ξαγήματα Athenæus Apionis, Diodori, atq; Pamphili testimonijs comprobat. ἔπαυλα & ὁπὸ ὄρπια à barbaris ἀνάδειπνα vocari testis est Eustath. Od. M.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dicuntur quoq; ἐπιφορήματα: cuius vocis hæc notatio ab Athenæo affertur ex Tryphone. Tryphon, inquit, antiquam fuisse consuetudinem, vt conuiuarum singulorum, priusquàm ingrederentur, μοῖραι, id est, portiones mensis essent appositæ: postea autem multa & varia inferri consuesse, vnde ἐπιφορήματα, hoc est, illationes fuerint appellatæ, ab inferendo, quasi secunda ferculata. Herodotus, σιτίοις δ' ὀλίγοισι χρέονται, ἐπιφορήμασι δὲ πολλοῖς, hoc est, cibis paucis vtuntur bellariis autem multis. Hinc prouerbium, ἄβυσσον ἐπιφόρημα τέλῳ τι ἔχειν κακῷ ἐπαμβλύνον (videtur in his verbis esse mendum) vt Aristides inquit lib. 3. Prouerbiorum. De hoc sic Erasmus in Adagijs: ἄβυσσον ἐπιφόρημα, hoc est, Abydena illatio, seu irruptio: Dici solitum vbi quis obstrepit, aut contiuantibus, aut aliud quippiam agentibus, & tumultu molestiam affert. Zenodotus aut extare prouerbium apud Eudoxum in fabula, cui titulus suppositicius. Atq; hinc esse natum, quòd olim Abydemi (Asiæ ciuitas fuit, ad Hellespontum sita, quæ & Milesiorum colonia fuit) mos fuerit, si quem ciuem, aut hospitem acciperẽt conuiuio: præterea in sacris, & in solennibus epulis, vt post vnguentum, & coronas, infantes à nutricibus inducerentur, circumferenturq; suauiandi. Idem etiã hodie apud nos, præsertim in nuptialibus epulis, fieri cõsueuit. Vagientibus aũt, & clamantibus pueris, garrientibus item, & obstrepentibus nutriculis, conuiuium tumultuosum, & iniucundum reddebatur. Ergò cum amicis aliquot suauiter colloquentibus, interueniat rabula aliquis, & immodicè loquax, qui confabulationem sua loquacitate sit inamœnam redditurus, rectè dicemus ἄβυσσον ἐπιφόρημα. Tametsi in quibusdam codicibus ἐπιφορημα legi, id est, acclamatio, verùm, vt opinor, mendose: quandoquidem Athen. lib. 14. mentionem facit huius adagij, demonstrans plurium auctorum testimonijs, ἐπιφορήματα dici bellaria, siue secundas mensas ab inferendo, non ab acclamando. Stephanus similiter, Zenodotus, & Suidas ἀπόφορημα legunt. Solus Hesychius legit ἐπιφόνημα, indicans & hoc dici in eos, qui hospites calumniabantur. Cæterum quòd in nonnullis codicibus legitur ἄβυσσον νῶν pro ἄβυσσον νοῦν, minimum interest ad sensum.

Prouerbium.

Ἐπιφαπεζώματα quoq; οἷον τὰ ἐπιπεμπόμενα ταῖς ἐφεστίοις βρώμασι à Platone appellari mensas secundas Athen. testatur, cuius hæc sunt verba in Menelao. Εἰπέ μοι ὡς ὀλίγα λοιπὰ τῶν ἐπαπεζωμάτων. ὁ γὰρ θοῖνος ἰχθὺς ἀυτὰ κατέφαγεν, hoc est, Dic mihi quàm pauca reliqua sunt epitrapezomata, id est, bellaria. Hic enim dijs inuisus ipsa comedit.

Dicuntur etiam πέμματα. Vnde πίμπραν ἄπλετα, id est, bellaria Attica, Erasmus in Adag. de lautitijs, & cupedijs quibusuis dici, & etiam ad quamcunq; rem valdè suauem, & iucundã transferri posse existimat. Plato Polit. lib. 3. Ψέγοις καὶ ἀττικῶν πεμμάτων τὰς ἡδονὰς εἶναι ἐπιθείας, id est, Damnas & Attica bellaria, quæ videntur ad lautitias pertinere. πέμματα Suidæ πλακοῦντια. Ἀριστόμαχος Eupolis pro bellarijs, seu pemmatibus posuit.

Bellaria Attica

Εὐθυνταὶ bellaria delitiose parata dicũtur, quæ in sacris inferebantur: Vnde Apol. Εὔθυνται dictus. Hypatus mons in Bœotia (teste Pausania) supra Glissantem vrbem: In eo autem Iouis templum, ex quo Hypatus cognominatus. Ara in delubri vestibulo, quod Erechthion appellabant. Ad eam verò nihil, quod animatũ esset, immolabatur: verũ omnis generis tantũ bellaria, & libamenta.

Τραγήματα. Quin etiã χέρας ἀμάλθειας cornu Amaltheæ, nimirum ob suam lautitiam, mensas secundas à dijs fuisse appellatas vult Philoxen. apud Athen. His nominibus secundas mensas à Græcis olim fuisse appellatas Athen. testatur lib. 14. vbi etiam copiosè docet cuiusmodi nam illæ ciborũ, siue edliorum genere constiterint: nimirũ ouis, lacte, caseo, melle, Iouis cerebro, leporibus, turdis, conchis, inculis quibusdã, placentis varijs, præsertim ex melle confectis, rapis, fabis, malis, pyris, mespilis, nucibus, deniq; omni fructuũ genere. Iouis cerebrũ, quod Athen. l. 14. inter secundæ mensæ delitias numerat, pro epulis, atq; cibo opiparo, & suaui vsurpari docet Eras. in Adagio Iouis & regis cerebrũ. Huc accesserũt vinũ suaue, vnguenta, coronæ, musica instrumenta, & aliæ huiusmodi voluptatis illecebræ.

Iouis cerebrũ.

A Latinis appellantur mensæ secundæ, atq; bellaria: de quibus sic Gellius lib. 13. cap. 11. Varro in libro, qui inscribitur: Nescis quid vesper serus vehat, de secundis mensis, cuiusmodi esse eas oporteat, præcepit. His enim verbis vtitur: Bellaria, inquit, ea maximè sunt mellita, (μαλάκια τα) quæ mellita non sunt: πέμμασι enim cum πίλει, hoc est, concoctione, societas infida. Quod Varro in hoc loco dixit bellaria, ne quis fortè in ista voce hæreat, significat id vocabulũ omne mensæ secundæ genus. Nam quæ τραγήματα Græci, aut πέμματα dixerunt, ea veteres nostri bellaria appellauerunt. Vina quoq; dulciora est inuenire in Comœdijs antiquioribus hoc nomine appellata, dictaq;

dictaq; ea esse liberi bellaria. Bellaria, teste Pompeio, olim dictæ res bellis aptæ, seu bellica instrumenta: vnde nonnulli bellaria omne secundæ mensæ genus volunt dicta, quòd vt illa belli, ita hæc mensarum sunt instrumenta: siue, vt alij volunt, à bonitate, quòdq; mensæ illæ secundæ belle splendideq; essent instructæ, vti supra dictum est. Franciscus Patricius testatur bellaria dicta, quòd bellatoribus sint opportuna. Mihi potius bellaria videntur dici, vel, (vt etiam bellum) per antiphrasin, quasi minimè bella, ac bona, eò quòd corpori, animoq; valdè sint permitiosa: vel etiam quòd quasi bellum habeant stomacho, atq; valetudini inditum, hoc est, ei plurimùm noceant, & obsint. Observabis igitur hanc vocem bellariorum aliquando latè accipi pro omni ciborum, atq; etiam vini dulcis genere, quæ mensis secundis inferuntur: aliquando angustius pro omnibus delicatis crustulis, placentis, libis, laganis, melle atq; saccharo conditis, quorum in mensa secunda est vsus, secundum quam significationem à fructibus distinguuntur. Seruius lib. 1. Æneid. in illa:

Bellaria.

Postquàm exempta fames epulis, mensæq; remotæ.

Quia, inquit, apud maiores mensas apponebant pro discis: vndè est, Et mensæ grates secundæ. Duas enim habebant mensas, vnam carnis, alteram pomorum. Idem in eodem lib. in illa:

Postquàm prima quies epulis, mensæq; remotæ.

Licet sub extranea persona, tamen Romanorũ exequitur morem, apud quos duæ mensæ erant, vna epularum, altera pomorum. Hinc colligo, mensam secundam etiam dictam esse mensam pomorum. Vnde etiam Lampridius de Alexandro Seuero Imp. Rom. Pomis, inquit, vehementer indulsit, ita vt secunda mensa illi sæpius poneretur: vndè etiam iocus extitit. Non secundam mensam Alexandrum habere, sed secundum. Horat. Satyr. 2. lib. 2.

—— Tum pensilis vua secundas,
Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu.

Dictæ sunt etiam alteræ mensæ ab Horat. Carminum lib. 4. Od. 5.

Mensæ alteræ.

—— & alteris
Te mensis adhibet deûm:

Quæ verba Turnebus in suis Aduersarijs ita explicat. Romani tui, Auguste, pro Deo te colunt, & in mensa secunda, in qua solet libatio fieri, & deorum precatio, te vt deum obsecrant, & tibi vt Baccho libant.

Germani mensas secundas vocant, nachricht / oder nachtisch. Galli desserte de table. Itali, mesti secondi. Hispani, frutas de sanlen.

Mensæ secundæ materia.

Constant autem hæ mensæ secundæ, vt olim veterum, partim iusculis quibusdam, partim lacte, atq; caseo: partim trageis mellitis, atq; saccharatis, partim frugibus, pomis, atq; nucibus, vel crudis vel coctis, vel etiam conditis: partim deniq; vinis quibusdam dulcibus.

Saccharum.

Veteres porrò Romanos non habuisse bellaria ex saccharo concinnata, caruisseq; tanta voluptate, quanta est in edulijs ex saccharo confectis, quæ nostris temporibus multifaria, scitissimoq; sapore conditæ componuntur, Beroaldus his Plin. verbis 12. lib. probare conatur. Saccaron, inquit, & Arabia fert, sed laudatius India. Est autem mel in arundinibus collectum, gummium modo candidum, dentibus fragile, amplissimũ nucis auellanæ magnitudine, ad medicinæ tantùm vsum. Idem forsan Celsi etiam testimonio probare possis, qui mensæ secundæ nomine fructus tantùm, eosq; arbores intelligit, cùm inquit lib. 1. cap. 1. Secunda mensa bono stomacho nihil nocet, in imbecillo coacescit. Si quis itaq; hoc parum valet, palmulas, pomaq; & similia melius primo loco assumit. Plinius quoq; eiusdem rei testis citari potest, qui lib. 12. cap. 2. de arborum vsu atq; vtilitate verba faciens: Arbores, inquit, postea blandioribus fruge succis hominem mitigauere. Exijs recreans membra olei liquor, vires, potus vini, cot deniq; sapores annui spontè venientes: & mensæ (depugnetur licet earum causa cum feris, & pasti naufragorum corporibus pisces expectantur) etiamnum tamen secundæ. His verbis apertè significat mensas secundas arborũ fructibus constitisse. Pollux bellaria dicit esse myrtidas, caricas, & mespilos. Græcorum etiam in conuiuijs pyra aqua mersa erant, quod apud nos in æstate rosacea fit. Plinius etiam sua tempestate per Hispaniã obseruari dixit, vt in secundis mensis glandibus vescerentur. Menedemo verò fuisse bellaria pyra, & mala punica, tùm mature, tùm præcocia, sæpè caricas, & huiusmodi memoriæ prodidit Laertius. Plutarchus in Artexerxe, reges Persarum de more regio initiandos pro bellarijs therebinthum degustasse scribit. Lacedæmonij bellaria non comedebãt: quamobrẽ cùm Thasij Agesilao regi esculentum obtulissent, ali-

Fructus arborei.

Therebinthus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quot bobus, & pecudibus acceptis, reliqua remit, inquiens, Date Ilotibus: bi Spartanorum seruitutis. Veterum bellaria Amphis poëta Comicus vno quasi fasciculo his versibus complexus est:

—— ἢ δὲ πότ' ἦκυσας, βιον
Αλλιμδρον αὐτῷ τυχεῖν ὅτι σαρῶς
Αμητες, εἶτ' ἀνδρὸς, ἁπλῶς, σησαμαι
Μύρσιν, στέφανον, αὐλητρίς, ὦ διοσκόρω
Ονόματ' ἀπ' ἀρχῆς δώδεκα θεῶν διαλλάττειν. Hoc est,
Iam forte vbi audiuisti, victum
Victum posce. Palàm consequi licet
Ametes, vinum dulce, oua, sesamum,
Vnguentum, coronam, tibicina, ô Dioscuri
Nomina duodecim deorum percurristi.

Poma. Alij poma, & mel secundis mensis dedicarunt: alij semen papaueris quoq; cum melle, & lactuca ad concilianda somnum. Pertinens huc vuæ, ficus, pyra, arboreiq; fructus alij. Iberi glandem quoq; huc referebant. Graci ova cum turdis, leporinas carnes, mellitas placentas, linguas tostas tanquam sermonis symbola: alij vina dulcia huc inferebant, quæ Liberi bellaria dicebant. Plato ficus, cicercs, fabas, myrthi baccas, glandes de fago prunis tostas approbat. Has secundas mensas Attica deliria in primis excultre, vt in his exquisita res. Hodie arborei fructus in vsu sunt, ficus, pyra, poma, amygdala, caseus multiplex, Aretius. Legimus apud Athen. lib. 4. veteres inter bellaria posse cauisse interdum etiam folia lauri adhibuisse. Quod Mercurial. lib. 4. cap. 6. lect. var. pluribus rationibus factum putat: sed potissimum hisce duabus, tùm vt foliorum vi exiccatoria fumi ad caput elati absumerentur: tùm etiam vt odor vini, ac ciborum, qui solet sæpenumero à saturis hominibus grauius emitti, absconderetur: id quòd Martialis in 5. facetè & clarè admodum significat.

Lauri folia.

Fœtere multo Myrtale solet vino,
Se fallat vt nos, folia deuorat lauri,
Merumq; canta fronde non aqua miscet.
Hanc tu rubentem prominentibus venis
Quoties venire Paule videris contra,
Dicas licebit, Myrtale bibit laurum.

Hæc de ferculorum ordine, & de prima, atq; secunda mensa. Interuallum quoque ferculorum, quæ apponuntur, si longum fit, valdè & odiosum, & damnosum esse solet. Nam sic conuiuia in multum tempus protrahuntur cum magna temporis, atq; valetudinis, ne dicam rei quoq; familiaris iactura ac detrimento. Nam & tempus, quod grauioribus, & vtilioribus rebus debebat impendi, sic inaniter consumitur, ac perditur, & interim dum postrema alimenta mensæ apponuntur, priora iam sunt propè cocta, quò fit vt cocta crudis misceantur cum magno valetudinis dispendio. Is mos est apud Germanos: at verò apud Gallos, Anglos, Scotos, Hispanos, Italos, Turcas, breui tempore, ac omnia ferè fercula simul apponuntur.

Ferculorum varietas valetudini est inimica.

Ferculorum porrò, siue ciborum qui apponuntur varietas quantum incommodi valetudini hominum importet, cum vnanimis medicorū consensus, tùm experientia, tùm ipsa ratio satis superq; testatur. Vulgò dicitur, Varia delectant, Græcè ποικιλότης τερπνότης. Verum ciborum varietas atq; diuersitas licet in præsenti delectet, tamen in posterum dolores, molestias, nauseam, morbosq; innumeros gignit, atq; conciliat. Huc facit Hippocratis dictum lib. de flatibus. Cibos varios, & dissimiles inter se simul assumere ad prauam victus rationem pertinet. Seditionem enim mouent quæ sunt inæqualia, aliquaq; citius, aliqua tardius concoquuntur. Sic Galenus quoq; in com. de rat. victus, ciborum varietatem, præsertim vbi variis constent facultatibus, nocentissimā esse testatur. Horatius similiter Satyr. 2. lib. 2. vbi victum frugalē ac simplicem pro dignitate laudasset, hanc saporum, condimentorumq; coacernationem vt permitiosam his versibus detestatur:

Accipe nunc, victus tenuis, quæ quantaq; secum
Afferat: inprimis valeas bene, nam variæ res
Vt noceant homini, credas, memor illius escæ,
Quæ simplex olim tibi sederit: at simul assit
Miscueris elixa, simul conchilia turdis,

Dulcia

Dulcia in bilem vertunt, stomachoque tumultum
Lenta ferez pituita, vides, vt pallidus omnis
Cœna desurgat dubia? quin corpus onustum
Hesternis vitijs animum quoq; prægrauat vnà,
Atq; affligit humo diuinæ particulam auræ.

Arist. Prob. Sect. 1. ποικίλη τροφὴ νοσώδης: ταραχώδης γὰρ, καὶ ἀμία πέψις, id est, cibus varius morbosus: turbulentus enim est, neq; eius vna concoctio est. Christophorus à Vega lib. 2. In vnica præterea, inquit, mensa pluribus cibis vti in hominum est consuetudine non sine magno salutis dispendio. Licet quidem panem reliquis alimentis miscere, quoniam panis est materia alimentosa, vt cera, aut oleum materia medicamentosa: & quemadmodum cerum omnibus ferè sine noxa miscemus vnguentes: ita & panem omnibus alimentis, vti carnibus, piscibus, leguminibus, fructibus, & oleribus: at miscere legumina carnibus, aut has piscibus, aut omnia hæc eadem mensa, malū est. Ex alimentis enim quædam sunt pituitosæ, quædam biliosæ, aut alterius naturæ: quædam etiam ex ijs ciò, & quædam tardè coquuntur, ita vt coctum crudo misceatur. Quòd si retineantur amplius, id quod coctum est, corrumpetur, & putrefiet non gubernatum à natura: quòd si venter eadem expellere tentet, crudum cocto mixtum expelletur, ac per intestina deducetur, aut ad iecur etiā ipsum: inde verò ne enumerari quidem possunt qui oriuntur morbi. Hæc ille. Carnes & pisces simul edere permitiosum est, ob diuersam admodum naturam, dispari namq; tempore coquuntur, & deinde digeruntur. Pisces quoq; & lac eadem mensa coniungere pessimum est: præter id enim quòd ventrem sistibus distendunt, lac breui corrumpitur, inde verò nausea, & vomitus sequuntur. Non vomentibus tamen vlcera cutis, impetiginem & scabiem inferre solent, nobis id quotidiano experimento probantibus. Idem: Caseum & carnes in eodem conuiuio edere vetitum Hebræis secundum legem. Par vnum in lacte, vel cū lacte matris non edes, ex Misnaioth cholin f. 2. p. 2. col. 2. Clemens quoq; Alex. lib. 2. Ped. cap. 1. pluribus docet cibum ἁπλοῦν καὶ ἀπερίεργον maximè esse eligendum, quoniam is ad digestionem, & corporis leuitatem perquàm sit accommodatus: inde corporis augmentum, sanitas, robur iustum. αἱ δὲ πολυειδεῖς ποιότητες ὀπωπυσίαι ποικίλας ἐντίκτουσι βλάβας, κοιλίας στομάχων, ἀνατροπὰς σομάχων, &c. hoc est: Sunt autem multiplices qualitates respuendæ, quæ varia detrimenta pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subuersiones. Vide plura apud eundem hac de re. Plutarchus Sympos. lib. 4. Probl. 1. disputat, εἰ ἡ ποικίλη τροφὴ τῆς ἁπλῆς εὐπορίστερα, hoc est, multiplex ne cibus, an verò simplex concoctu sit facilior. Primò sub Philini persona affert argumenta, quibus probat simplicem cibum concoctu esse faciliorem vario. Vt primo, ὅτι τὰ θηρία τροφαῖς μονοειδέσι καὶ ἁπλαῖς χρώμενα, μᾶλλον ὑγιαίνει τῶν ἀνθρώπων, id est, quòd bruta animalia, quia cibis vtuntur vnius generis, & simplicioribus, saniora sunt hominibus: quæ verò inclusa aluntur, procliuia sunt ad morbum, obnoxiaq; cruditati, quòd mixto & condito vtantur alimento. Deinde, quòd nemo medicorum fuit tàm temerarius, aut ad res nouandas audax, vt offerret febricitanti cibum varium, sed simplicem, & ἀχυμον, ὡς ὑπήκοον μάλιστα τῇ πέψει, id est, nidoris expertem, vt concoctionis maximè patientem exhibent. Affici enim oportet alimentū, mutariq; subactum ab ijs quæ insunt nobis facultatibus. Sed & tinctura simplicium colorum facilius in barret: & fragrantissimum oleum maximè seplasarijs medicamentis mutatur: & alimentū simplex vniuscuiusq; generis facillimè à concoctione adficitur. Multæ autem & variæ qualitates inuicem nonnihil contrariæ, repugnando sese mutuò abolent (instar multitudinis conuenarum ac promiscuæ turbæ in ciuitate) neq; consentientem admittunt constitutionem, dum vna quæuis suapte natura alienis reluctans coitionem respuit. Vinum nobis euidens huius rei indicium suppeditat. Celerrimè enim in ebriat diuersorum vinorum vsus, quas allœnias Græci dicunt. Similis autem est ebrietas cruditati à vino nō cocto profectæ: ideoq; vitant mixtum vinū potores: & qui miscent, clàm id faciunt, vt qui insidias struant. Mutatio enim & inæqualitas animum de statu suo deturbant. Quamobrem Musici quoq; magnam adhibent cautionem in multitudine neruorum agitanda: quibus nihil præter mixtionem & varietatem mali adest. Præter hæc argumenta cōmemorata, alijs quoq; rationibus vtitur ad idem probandum, necnō Philonis auctoritate, atq; Socratis, qui dicere solebat ab illis cibū esse cauendum, qui non esurientes ad edendū allicerent, quo quidem dicto nihil aliud quàm multiplicem ciborum varietatem vitandā esse præcipiebat. Deinde sub Marcionis persona, in eodē Probl.

Universidad de Deusto
Biblioteca

alia in contrariam partem argumenta afferuntur ad probandum nutrimentum multiplex simplici præstare, nec voluptatem omnino à sanitate esse segregandam, quæ inter se conferre poteris.

Macrobius similiter lib. 7. Sat. cap. sub Disarij medici, & philosophi nobilissimi persona ijsdē ferè rationibus, quibus Plutarchus, vtitur, probat simplicem cibum præferendum esse multiplici, vt qui digestu sit facilior. Poteris vtraq; loca inter se conferre. Seneca ad Lucilium: Multos morbos multa fercula fecerunt. Antiphanes Delius medicus Græcus: Μία τῦ νόσε αἰτιόν ἐστιν ἁπλῶς πᾶν τὸ πολυειδία, teste Clement. Alexand. lib. 2. Pæd. cap. 1. Plin. lib. 21. cap. 53. Homini cibus utilissimus simplex: acervatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora. Auicenna 3. 1. doc. 2. cap. 7. Nihil deterius est, quàm si multa simul ac varia ciborum genera coniungantur, atq; iusto longius deinde in comedendo tempus protrahatur: cùm enim postremum accedit nutrimentum, primum iam aliquo modo confectum est, parcet ergo in coquendo non adsimilantur. Atque inde sanè morborum scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur. Cùm diuersorum ciborum diuersa sit natura, efficitur, vt alij alijs celerius, tardiùsue conficiantur. Quod cum accidit, mirā ingenerant in ventriculo cruditatem: ac proinde ciborum varietate in eadem mensa, copia, ac productione in longas moras nihil nocentius homini ad salutem esse, omnibus ex æquo medicis visum est. Sit itaque, vt Horatius, & Martialis monent, conuictus facilis, & sine arte mensa. Hūc quæ adhuc dicta sunt de ferculorum numero, ordine, interuallo, varietate adijcere libet colophonis loco Gesneri piæ memoriæ censuram super conuiuio cuiusdam amici, quam D. D. Vuolphius obseruandus meus affinis, bibliothecæ illius amplissimæ possessor, mihi communicauit: ea igitur est huiusmodi. Quum somnus cœnam tuam secutus minus integer esset, & nox molestior, quàm solet, cùm mediocriter cœno, succensere cœpi sumptibus tuis non inutilibus modò, sed etiam damnosis ijs, quos tu lautè, & benignè tractare voluisti. Itaque cogitaui non gratias quidem tibi agere, vt vulgò fieri solet, pro sumptuosis conuiuijs, sed hoc differre donec simplicius & frugalius alibi me reciperes: in præsentia verò hac censura quo modo & ordine id facere debeas ex professionis medicæ penetralibus te docere. Quamuis enim vt in bello leges ciuiles silent, ita in conuiuijs medicorum, & sanitatis præcepta vulgò negligantur, non decet tamen virum sapientem ea, quæ vulgò malè & sine ratione fieri solent, imitari. Audi igitur æquo animo censuram, quam ego ingenuè & libere, nō tam ex mea sententia, quàm ex veterum, Græcorum præsertim, medicorum tibi proponam. Hanc si probaueris, communicabis etiam alijs amicis tuis, qui ad sua te conuiuia vocare solent: sin minus, rationibus, vel auctoritate ea dilui à te velim quæ non admiseris.

Gesneri censura super conuiuio cuiusdam amici.

Quis modus in ferculis adhibendus.

Studiosis non conuenit copiosa alimentū, & cur.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, &c. Quem igitur conuiuij modum dicemus? An vt fercula non sint plura pauciorue duobus aut tribus, alioue numero? Non potest neq; ferculorum numero, neq; mensura aut pondere modus rectè præscribi: idem alijs parum est, quod alijs nimium, alijs mediocre. Respectus igitur conuiuarum habendus est. Studiosius duplici nomine minus conuenit quàm reliquis, cum & ingenij maiora, & corporis exercitia minora (pleriq; nulla propemodū) habeant. Quamobrem non egent copioso alimento, neq; id vincere & concoquere possunt, cū ventriculus eis non æquè vt laborantibus caleat, ideoq; copia alimenti vel omnino ab eis non coquitur, vel non rectè, vel nimis tardè: ἀπεψίαν, δυσπεψίαν, & βραδυπεψίαν vocant. Hinc vapores aut multi, aut mali, aut longo tempore ad caput feruntur, & exhalant, sensus & cogitationes opplentur, turbantur, & studijs ineptæ fiunt. Αὐη ψυχὴ σοφωτάτη, monebat Democritus. Exercitia corporis quantò plus alimenti requirunt, tanto minus quæ ingenij sunt. Hippocrates verissimè tria salubrima pronuntiauit, πόνε ἀσκῆσιν, τροφῆς ἀκρίσιν, ἀφροδίσια μέτρια & σωτήρια. Rectè etiam Hesiodus celebrauit: ἄμεινον δὲ μολόχης καὶ ἀσφοδέλου μετ' ὀνείαρ, quæ verba ad victus frugalitatem pertinent. Sed non opus est pluribus testimonijs, modum vt in quauis re, ita in victu etiam tùm communi, tùm conuiuali optimum esse, & in ijs etiam rebus seruandum, quæ præter quotidianam consuetudinem extendi solent. Hoc enim te minimè negaturum puto, in tua verò cœna modum non obseruatum negabis. Sed quomodo non immoderata est cœna vbi circiter tres horas continuò accumbitur, ferculis, poculis, & bellarijs semper appositis, atque variantibus, & vbi multa semper noua ponuntur, & multæ omnium reliquiæ supersunt? Nec aliud apponitur, donec omnes defessi, aut fastidiosi iam priora non amplius attingunt. Accedunt subinde repetitæ monitiones strenuè vt scendum esse præsentibus, nec aliud sperandum ferculum, etsi plura sequantur. Iam cùm etiam in

vnius generis cibarijs modum excedere insalubre sit, (vt si pisces tantùm, siue omnes vna, siue diuersis apparati rationibus: vel carnes solùm, siue auium duntaxat, siue quadrupedum apponantur) longè insalubrius est, si cibaria non nimia solùm, sed diuersi quoque generis fuerint, & in hac ipsa varietate non melius dicam, sed minus noxiè ea coniungantur, quæ facilia sunt concoctu, minusq; alant, præsertim si ordine certo ingerantur, vt si auis initio vel cerasa, vel butyrum, vel raphanum edat: deinde panem cum iusculo: tertio ouа sorbilia, vel oryzā, vel aliud legumen: quarto loco piscem. Hic præter piscem omnia facilia sunt concoctu partim sua natura, partim ordinis causa, nam si is inuertatur, omnia difficiliora erunt. Quod si pisces carnibus misceantur, cum vtraq; vt multum alunt, ita concoctione multa indigent, longè insaluberrimum omnium hoc conuiuium iudico, idq; eò magis, quò magis ipsa etiam variant. Quid autem magis varium toto conuiuio esse potuisset? Elixi primum pisces appositi, lacustres puto simul, & fluuiatiles: deinde carnes auium & quadrupedum assæ: mox iterum pisces assi. Caseus deinde, & opera lactaria, bellaria, nuces, persica. Rursus hanc cœnam secuta est cœnula, siue comessatio cum sumanalibus, raphanis, pane dulciario. Poculа interim semper plena, nec expectabatur sitis, quæ infundi postularet, aut saltem poculi exiccatio. Hoc solum in conuiuio tuo laudauerim, quòd vnum genus vini appositum est, idq; neq; dilutius aut acerbius, neq; fortius, quàm studiosis conueniebat. Gallos, Italos, & Hispanos nunquam, aiunt, pisces simul, & carnes coniungere, quòd tamen non prorsus affirmauerim. Hoc sanè longè melius, & moderatius, quàm nos, faciunt, quòd licet plura fercula apponantur, singulorum tamen exigua copia est, vt vel vna, vel duabus vicibus omnia apponantur. Tàm longo tempore ne ditissimi quidem, & voluptuosissimi accumbunt. Vini genus vnum duntaxat, non sitienti nemo infundit. Sed hæc, & huiusmodi tu melius nosti, ego medicorum tibi sententias depromere pergo, quæ ad conuiuium tuum reprehendendum, & tuam, conuiuiarumq; tuorum valetudinem tuendam deinceps faciant. Et ne sim immodicus in laudando conuiuij modo, nunc dicam de ordine cibariorum.

De cibariorum ordine.

Ordinem ciborum vulgarem tu quidem, & conuiualem, quiq; mulieribus placet, sed planè insalubrem seruasti. Quam enim fecisti secundam mensam, prima esse debuit. Raphani, nuces, persica, vuæ, panis dulciarius, & quæ huiusmodi cibi cæteris præponi debent, nunquam postponi.

De perficis ex Actio. Canon.

Perficum frigidum & humidum est, caro eius comesta facilè corrumpitur, omninoque noxam infert, ac propterea haud in secunda mensa, sicut nonnulli faciunt, sed ante reliquos cibos offerri oportet: fluitat enim, & statim putrescit. Illud obseruandum quod perpetuò verum est, cuncta vitiosi succi, quæ liquida, & lubrica sunt, & quæ promptè secedunt, præ cunctis obsonijs comedenda esse, sta enim & ipsa citò egeruntur, & cæteris iter parant. Quòd si posterius sumantur, facilè corrupta integris alimentis contactu suo putredinem inferent.

De nucibus.

Virens adhuc, humescentsque nux, ad alui ductionem aridæ præstat; præcipuè si cum garo offeratur: si tamen aridæ inglandes aquæ præmaduerint, virentibus similes erunt. Debent igitur ex canonē præcedente ab initio mensæ sumi cùm virides, quum aluum molliunt, tùm aridæ, quæ iam oleaginem, & pingue quippiam habent. Pinguia autem omnia, vt oleum, butyrum, &c. in prima mensa sumenda sunt: postremò enim sumpta supernatant, & vt Ægineta, Galenus quoque scribit, facilè in bilem vertuntur, nauseam cient, & exhalant, & os ventriculi claudi non patiuntur, cùm relaxent, capiti, & pectori nocent, (nux à nocendo, κάρυα ὅτι τὸ βλάπτειν τὸ κάρυα) eò plus autem nocebunt, quò eis viciniora sunt, quoque magis immorantur ventriculo: ab initio sumpræ non immorantur, sed promptè descendunt. Galli hodie ab initio apponunt nucleos decorticatos in aquæ salsa. Non simul omnia in ollam iniiciuntur à coquis, sed prius quæ tardiora sunt coctu, posterius quæ faciliora, vt minus diu ignem ferant. In ventriculis diuersa est ratio, diutius enim immorantur, quæ posterius iniecta fuerint. Ab Aëtio lib. 1. cap. 262. inter alia quæ ante cibum sumpta aluum laxant, hæc numerantur. Malua, beta, caseus recens cum melle, atriplex, cucurbita, pepones, ficus, caricæ, vuæ dulces, præcipuè vbi humidæ sunt, morа, inglans, pruna recentia, aut sicca mulso prius madefacta.

De raphano.

Non satis mirari queo crudam à nonnullis post cœnam comedi concoctionis iuuandæ gratia: id quidem se illi experimento comperisse contendunt, quorum tamen exemplum nemo adhuc impunè imitatus est. Dioscorides quidem in fine edi præcipit, sed reprehenditur à Galeno. Simeon Sethi conuiuiare eos conatur: sed nulla Simeonis, aut Dioscoridis in victibus ciborum, aut medicamentorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud medicos auctoritas est. Galeni maxima. Veteres etiam lactucam edebant in fine mensæ, sed posteriores melius in prima tantùm, vt scribit Martialis. Aloisius Mundella epist. 11. contra Dioscoridem, & Trallianum (qui puto ex illo descripsit) raphanos, siue radiculas (quas Amphis poeta aliàs μέσης φάρμακον, id est, ebrietatis medicinã appellat) in prima tantùm mensa sumendas docet, omnium huius ætatis medicorũ accedit consensus, & Galli, & Angli sic vtuntur. Simeon Sethi in Rhodacinis, sic enim vocant Persica: Δεῖ δ' ἐν ἀρχῇ τῆς τροφῆς προσφέρεσθαι, καθάπερ τὸν ἴριν τοῖς ὄψοις: δεῖ δὲ ἐν τέλει προσφέρεσθαι τὸ ὄψον τοῖς ὕδωρ, ἢ ὄξος, ἢ ὀξύμελι προσφέρεσθαι τροφάς.

Cibaria diuersa vitanda.

Diuersa cibaria non simul sunt ingerenda, præsertim cum viribus, & facultatibus pugnant: ventriculum enim & stomachum male afficiũt. Gal. lib. 3. dietæ acutorum, Cõment. 37. & alibi. Ex multis composita citius corrumpuntur, quam ex paucis. Rasis lib. 25. Continens ca. dicens, Reflectimnis tempus ne sit longũ, neq; diuersi cibi, &c. Auicenna. Olim contenti erant solius carnis esu in prandio, & solius panis vesperi. Apparet ergo nihil salubrius esse frugali, & simplici cibo: nihil in posterum esse iucundius, nihil studijs aptius. Epicurus pane & aqua solis aliquando vescebatur, voluptatis secuturæ magis gratia, quam præsentis. Nos cœlum terræ miscemus, hoc est, quæ in terra crescunt, vt olera, & fructus arborum: quæ in aquis, piscium omne genus: & quæ in aëre volitant, vnã in ventrem coacernantur: & quarti elementi, hoc est, ignis loco, fortia vina, aromata, raphanos, nasturtia, synapi, &c. Ita confusis elementis tempestates varias, cõmissiones, & tanquam tonitrua toto corpore cieri nihil mirum est, vt ex continuis vaporibus catarrhos, fluente, refluente tanquam in euripis materia,

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis.

De ciborum diuersitate, item de ordine Anton. Gazius cap. 60. & 61. in cœna florida. Pisces facilè solubiles sunt, & citius concoquuntur quadrupedũ carne præsertim assa: nos tamẽ carnibus etiã assis, eoq; durioribus, pisces præsertim assos componimus, vel postponimus. Pisces cum oleribus non comedendos præcipiunt medici (præcipuè Aëtius) quòd vlcerum, & scabiei diuersa genera inde oriantur. Nostri non modò coniungunt, sed olera etiam, quòd deterius est, postponunt, & pisces frixos sæpenumerò addunt, qui vt per se insalubres sunt, ita cum oleribus insalubertimi. Lactaria op

Lactaria.

ra recentia (vt etiam lac ipsum) non modò ante reliquum cibum edi debent, cum pauco sale, & mele, vel saccharo, sed ita vt interuallum aliquod inter ipsa, & cibum post sumendum, interfit: quemadmodum & inter cætera quæ vel manifestè molliunt aluum (vt cerasa dulcia, pruna, &c.) vel facilè corrumpuntur: vbi verò neutrum contigit, vt in communibus insculis immediatè reliquo cibo præponantur. Nostri & in medio, & fine apponunt. Inter Socratis virtutes numeratur, quòd nusquam in conuiuijs plus edere, aut bibere solitus sit, quàm domi. Sed quia paucorum hæc virtus est, nec minus accusandi, qui materiam peccandi præbet, quàm ille qui peccat, frugale cõuiuium esse conuenit. Danda est opera vt eiusdem generis homines, & qui cibis etiam eisdem delectentur, ad conuiuium pariter vocentur, non chirotechnæ simul, & studiosi: non creophagi, & ichthyophagi. Carnes super prunas assa non debet post alium cibum sumi, nec bibendum prius est, nisi modicum, si cogat necessitas.

Ceremoniæ quæ in ciborũ appositione adhibentur.

Nunc postremò de certis quibusdam cùm priscis, & antiquis, tũ recentibus cibos apponendi ritibus atq; cæremonijs dicendum. Fuit olim moris, Athen. teste lib. 2. vt conuiuij domino simul ac discubuisset traderetur γραμματίδιον, id est, scheda, quæ descripta ordine obsonia omnia haberet, vt iam tum sciri posset, quid primum, quid postremum coquus missurus esset. Hîc simul obserua quus ipsos consueuisse cibos inferre. Porrò non singulos seruos, vt hodie ferè moris est, singula ferculà, sed mensas ferculis onustas duos seruos conuiuis iam accumbentibus antiquitus apponere fuisse solitos, Bayf. probat in lib. de Vasc. de quo vide suprà in mensæ tractatu.

Notandum etiam quòd Erasmus in prouerbium illud, Ἀμαζόνων ἄσμα, hoc est, Amazonum cantilena, annotat, moris fuisse antiquitus, vt epulæ lautiores tibicine, præcedente inferrentur, vt acipenser. De consuetudine manus abluendi per singula fercula suprà dictum est. Heliogabalus, vt testatur Ælius Lampridius in eius vita, exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet vnius & duo fercula ingentium epularum, sed per singula lauarent, & mulieribus vterentur & ipse, & amici. Celebrauit item tale conuiuium, vt apud amicos singulos singuli missus apparerentur, & cum alter maneret in Capitolio, alter in Palatio, alter super aggerem, alter in Celio, alter trans Tyberim, &

rim, & vt quisq; maxime esset, tamen per ordinem in eorum domibus singula fercula ederentur, iretur-que ad omnium domos, cum & mulieribus vterentur. Turpis hic fuit mos, cuius hîc postremò mentio fit, contrà pius & honestus fuit mos Iudæorum, de quo suprà, singulis ferè ferculis atq; potionibus certas quasdam precationes interponendi, quemadmodum etiam Christiani singulorum ferculorum appositioni benedictiones adhibere solent. Apud Germanos qui cibor apponunt simul ita precantur, das gesägne Gott / hoc est, Deus hæc vobis benedicat: respondent conuiuæ, Lon dir Gott / id est, hoc Deus tibi remuneretur, siue, agimus tibi gratias. Moris quoque est apud nonnullos, præsertim literatos, vt singulis ferculis vel gratiarum actiones, vel lectiunculæ quædam sacræ interponantur. Apud Persas ἁθρόα πάντα τὰ σιτία ἅμα τῶν τραπεζῶν προτίθενται, hoc est, omnia simul edulia mensæ apponebantur, teste Athenæo lib. 4. qui ferè mos est apud Gallos, Hispanos, Italos & alias gentes. Idem auctor lib. 1 docet hunc antiquorum fuisse morem, vt toto conuentus tempore mensa plena, cibisq; onusta adesset, quæ etiam nunc apud multos barbaros consuetudo obtineat, apud quos mensæ semper sint κατάπλεως παντοίων ἀγαθῶν, hoc est, variis bonis coopertæ secundum Anacreonta. Post conuiuarum demum discessum famulæ cibum, mensam & pocula auferebant. Idem mos etiam hodie est apud Germanos. Addit ibidem Athenæus panes cum canistris fuisse appositos: id quod ex multis Homeri locis constat, & Eustathius quoq; Od. θ. annotat. Didymus etiam testatur hunc fuisse antiquorũ morem, vt cœnæ canistrus (κανέοις græcè) inferrentur: vnde proverbium ἀυτὸς κανοῦ, hoc est, vnà cum ipso canistro, quod citatur apud Zenodotum, ἀνὴρ πάντας ἀπάξαπαντ' ἀυτῷ κανοῖ, hoc est, ipso canistro cuncta rapuisti simul. Quadrat in eos, Erasmo teste & interprete, qui rem intemperanter profundunt, deuorant & abliguriunt.

Vasa porrò escaria, quibus cibi mensæ apponebantur vt hodie, ita olim fuerunt multiplicia. Κάπιον nuncupabant vas magnum concauum escarium, in quo pultem, aut iurulenti aliquid portabant (müßblatten) Persius Sat. 3. Κάπιον.

Horat. —positum est algente catino Durum holus

Scribit M. Varro, Siculos vas, in quo ponebant esculenta, catinon appellare: vtebantur & Romani catino in sacrificijs, vt scribit Apuleius. Dicitur & catinus & catinum, vt nonnulli volunt, à capiendo. —laganiq; catinum.

Πίναξ quoq; est vas quo cibi apponuntur: vnde Marci 6. legimus sanctissimi illius viri Ioan. Baptistæ caput in carcere amputatum, ceu ferculum quoddam δαὶ πίναξι patinæ impositum, ac impositum, ac impurissimæ illi saltatriculæ datum fuisse. Extat elegans iocus incerti cuiusdam poetæ, in quendam auarum, qui conuiuis suis argenteos quidem, sed πεινολίμους πίνακας, hoc est, famelicos, ciborum inanes catinos apponebat, πίναξ.

Ἀργυρίῳ λιμοῦ τὰς εἰς εἰλαπίνην μὲ καλέσας,
Ἔκτανε πεινολίμους τοὺς πίνακας θεσπέσιον.
Ὀχθήσας δ' ἄρ' ἔειπον ἐν ὀψοφαγείμασι.
Πῶς μοι χορτασθῇ ὀστρακίνων πινάκων.
Ἐξίτω πινάκων πόθεν ἄνομα τοῦτο καλέσω,
Καὶ παρὰ σοὶ κληθεὶς, εὗρον ὅθεν λέγεται
Πείνης δὲ μεγάλης, μεγάλους πίνακας παρέθηκας.

Hoc est,

Argentea fame quidam inuitatum me ad conuiuium
Cruciauit, famelicos apponens orbes,
Suspirans autem dixi in fame argento corruscante,
Vt mihi saturitas est orbium fictilium.
Quærebam vnde πίνακες, hoc est, orbes nomen hoc haberent:
Et inuitatus à te etymologiam inueni.
Nam apposuisti nobis magnos orbes magnæ pinæ, id est, esuriei:
Famis instrumenta famelicos orbes.

Magida à magnitudine, quæ & patina, quod pateat appellatur. Magida.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lanx. Tympanum. Concha. Paropsis.

Lanx, quæ & langula, dicitur à latitudine. Tympanum patinis, & lancibus simile, sed magnitudine excellens. Concha vas oblongum concauum à conchæ similitudine. Paropsis patinæ genus aliquantum concauæ, in qua obsonia ponuntur. Iuuenal.

Quàm multa, magnaque paropside cœnat.

Paropsis vnde dicitur.

Dicitur autem παροψὶς à παρὰ præpositione, & ὄψον obsonium. Ferè in veteribus exemplaribus semper parapsis legitur, & Hesychius non tantùm paropsidem appellari, sed etiam parapsidem obseruat, vt Turnebus annotat in suis Aduersarijs. Io. Baptista Pius in suis Commentarijs in Sidonium, mendum esse, inquit, in perublgatis exemplaribus, paropsis enim scribendum, non parapsis. Apud Horatium,

Tabulas cœnabat omasi, &c.

Patella.

Tabulas more Græcorum (qui πίνακας vocant) paropsides vult intelligendas Turnebus in suis Aduers. In patella olim dijs apponebantur epulæ, cùm res diuina dijs penatibus, laribusq; fiebat, aut de cœna eis libabatur. Nonius in voce patella profert hoc ex Varrone in Eumenid. Patella esurienti posita prouocat Neapolitanas piscinas. Et hoc ex eodem in Manio. Quocirca oportet bonum ciuem legibus parere, & deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας. Hinc apud Plautum in Cistellaria patellarij dij appellantur dij minuti, vt lares & penates, vel ex eo quòd in patella epulæ apponebantur, & patellis, non pateris colebantur: vel à piscibus minutis, qui in patellis apponebantur, non in pateris, quemadmodum cibi tenuiores, & viliores vt oluscula, & terra nata, in patellis ponebantur. Vnde Horat. in epist. ad Torquatum,

Nec modica cœnare times olus omne patella.

Verùm de huiusmodi vasis dicere infinitum esset, de quibus suprà in genere dictum est, & plura, si placet, videre poteris apud Bayf. & F. Marium de Partibus ædium lib. 2. cap. 3. Item Plinium lib. 33. cap 11. Antonini Getæ Imperat. ingenio admodum venusto, atq; eleganti prædicti lepidum senè huiusmodi commentum à veteribus refertur. Is igitur consuetudinem hanc in parandis conuiuijs seruabat, vt ipsa sercula in appositis literis notari, atque intelligi vellet, scientibus idipsum seruis. Nam ficubi in prandio voluisset exhibere perdices, pauos, porcellos, pisces, ac pernas, tum primæ dictionũ literæ ad hunc modũ p p p p p Vel mutatis aliter literis f f f. Tum alia varij generis edulia pari literarum ordine de notabat, in quo visus est aliqua ex parte L. Luculli cœnas, & ordinem imitari. Hæc Crinitus de Discipl. lib. 14. cap. 11, ex Ælio Spartiano, cuius verba hæc sunt: Habebat etiam istam consuetudinem, vt conuiuia, & maximè prandia per singulas literas iuberet scribi: vt tibus seruis, vel in quo erat anser, aprugnus, anas: item pullus, perdix, panus, porcellus piscis, perna, & quæ in eam literam genera eduliorum caderent: item fasianus, farta, ficus, & talia. Huc alludere videtur Iuuenal. Satyr. 11.

Interea gustus elementa per omnia quærunt,

Hoc est, per singulas literas, quæ elementa dicuntur, quòd quemadmodum illa cœuntia omne corpus perficiunt, sic etiam literæ coniunctæ literalem vocem, quasi corpus aliquod componunt: Tametsi alij elementa hìc propriè accipiunt, vt nimirum significetur volatilia, aquatilia, & terrestria animantia quæri ad epulandum.

DE MORE ANTIQVO CIBOS DIVIDENDI, DISTRIBVENDIQVE SINGVLIS CONVIVIS.

De partium epularium nominibus atq; differentijs, ac more contitas honoratiores partibus lautioribus honorandi, ac etiam absentibus de cœna mittendi.

Quæ olim τῆς Παιδικῆς disciplina, qui munus illud obire sint soliti.

Mos nonnunquam animalia integra cocta in mensis apponendi.

CAPVT III.

CIBORVM, nec non poculentorum appositionem sequitur plærunq; consecratio, prægustatio, atq; distributio. De cõsecratione suprà dictum, nec non de prægustatione, nunc igitur de diuisione, atque distributione dicendum. Fuit sanè hic mos & antiquissimus, & plærisque gentibus cõmunis, vt ciborum poculentorumq; certas partes, seu portiones singulis conuiuis distribuerentur. Hæc ab Heb. מנות פתים נתחים *manoth pittim nethachim à Græcis μερίδες, μοῖραι, μέλισμοὶ (id est, quoq; carnium particulæ dicuntur) à Latinis partes vulgò dicuntur. Strobila Vmbrorum lingua dicta sacrificiorum, epularumq; partes. Homero carnes victimæ exteriores* ὑπερθύρια, *interiores* ἔγκατα *dicuntur, Plut. Sympos. 5. Probl. 8.* אשפר *æschphar, frustum carnis, scilicet pulchrum à* שפר *Schaphar inquit Kimhi: at faciunt compositum ex tribus quasi* אחר בושש בפר *Æchad mischisch bapar. Vnum ex sex in tauro, hoc est, sexta pars tauri: alij ex* אש *æsch igne, &* פר *par tauro, quasi frustum carnis bubulæ igni assatæ.* Θετταλικὴ ἰδέα, *vt Iunius annotat in suis Adagijs, Thessalica buccea, pro ingenti ponitur, Athenæo teste, & Polluce lib. 6. Hermippus in* μοίραις, ὁ Ζεὺς ξυνεπαλαίει τῶν Θετταλικῶν εὐδείπνων, *id est, At Iuppiter mansum efformabat Thessalum. Phileterus in Lampadigeris,* Θετταλόμιστος κρέας βοείους, *suillæ carnis portionem Thessalico more sectam vocat, frustum ingens quantum manu tolli poterat, inde nata dicti gratia, quòd Thessali in prægrandia frusta carnes partiri solebant: vnde & Crates in Lamia,* Επεὶ τετράχηνα Θετταλικὰς τετμημένα, *id est, Nam sunt tricubita more sectæ Thessalo. Non absimiliter à gentis polyphagia, Frisonicum ferculum pro magno, vulgare dicterium appellat. Alioqui Thessali olim audiebant strenui gurgites, & insigniter edaces, vnde illud Antiphanis Comici,* Αεὶ γὰρ ὀξύπεινος ὢν Θετταλὸν λέγεις, *hoc est, Vsq; esurit, nunquam satur, tu Thessalum depingis.*

Mos distribuendi singulis conuiuis certã cibi atq; potus portionem apud Hebræos.

Apud Hebræos quidem hunc fuisse morem ex nonnullis sacræ scripturæ locis satis patet, apud quos partim coqui, partim ipsi patresfamiliãs, conuiuijque domini hoc diuidendi, distribuendique singulis conuiuis cibi atque potus munere functi sunt. Huc videtur alludere Christus Lucæ decimo, cum Mariam verbis Christi operam dantem, dicit elegisse ἀγαθὴν μερίδα, bonam partem; quæ ab illa non sit auferenda. Videtur metaphora ducta à partibus conuiuialibus. Dauid Rex, quemadmodum 2. Samuel. 6. & 1. Paralipom. 16. scriptum est, postquam holocausta, & pacifica offerendi finem fecit, populo Dei nomine benedixisse, singulisque ex illo, tàm viris, quàm fœminis (cum nimirum omnes regio epulo excepisset,) certam placentæ, panis, carnis, atque pultis portionem, nec non vnicuique lagenam vnam, scilicet vini distribuisse dicitur. Sic Elcanah, 1. Samuel. 1. versu 4. & 5. Samuelis pater, cum Deo pacificum sacrificium obtulisset, in epulo, quod quidem de more antiquo fuit consecutum, Peninnah vxori suæ, omnibusque eius filijs, atque filiabus certas partes tribuit. Hannæ verò alteri illius vxori מנה אחת אפים *Manah achat appaim, partem maximè honorabilem dedit, propterea quòd illam singulari quodam amore complectebatur. Vocem quæ ibi ponitur* אפים *Appaim, aliqui vertunt honorabilem.* אף *aph vox Hebraica duo significat, nempe vultum, seu faciem, nec non iram: vnde asseruntur huius loci geminæ interpretationes. Prima est, Elcanam dedisse Hannæ portionem præstantissimam, & idcirco dualis numerus est adhibitus, quòd eius portionis duplex qualitas esset, vt quæ haberet pinguitudinem, & eadem ex altero latere careret, vt ea vesceretur pro vario apperitu, quam interpretationem secutus est R. L. Ben Gerson. Vel dicitur hoc nomine, quòd ea pars cùm pulchra esset, & honorabilis, alliciebat faciem, & vultum discumbentium ad se præ cæteris optandam, & expetendam. Germanicè commodè vertes,* den aller ansichtigisten teil. *Sin verò sequamur alteram significationem, nempe iræ, dicemus Elcanam eam partem dedisse Hannæ, vt eius mœrorem ac tristitiam, ex sterilitate conceptam, sedaret. Qui enim sunt in mœrore, dum se vident donis quibusdam honorari, vtcunque leniuntur. Dedit ergo eam partem, quæ huc videbatur conducere. Quamuis ægritudinem, ac molestiam alij referunt ad ipsam Elcanam, nimirum quòd ipse dando suam partem Hannæ tristis, & mœstus fuerit, quòd eam doleret sterilem esse. Vtraq; interpretatio Martyri verisimilis, & ad verba historiæ posse accommodari videtur. Vox* מנה *Manah in plurali* מנות *Maneth* Manah. *portionem, partem, seu particulam ab alijs detractam significat, à* מנה *manah quod subtrahere, sequestrare, destinare, & deputare significat. Sæpè in sacris literis pro portionibus certis cibariorum in sacrificijs, & in epulis accipitur, vt Exod. 29. & pectusculum sit tibi in partem. Leuit. 7. Et erit*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Partes sacrificiorum.

ei armus dexter in portionem. Nehemiæ 8. Et mittite partes quibus non est paratum quicquam. Hic משמנים, id est, pinguium & partium nomine videtur sacrificij portiones significare, quæ familijs afferentium cedebant, & conuiuis eorum. Esth. 9. Et missio partium quisque proximo suo. Partes Leuitarum & Sacerdotum Nehem. 12. partes cantorum ibidem, & cap. 13. Esther 9. Et mittant sibi mutuò partes epularum, & ciborum. Quemadmodum apud Indæos sacrificiorum pars Deo offerebatur, pars sacerdotibus, pars offerentibus cedebat: ita quoque in Etnicorum sacrificijs fieri consuevit. Aristoph. interpres in Pluto, in voce κωλῆς (vbi de Mercurij sacrificio verba fiunt) κῶλα, inquit, τὰ ἐμπρόσθια μέρη τῷ ἱερείων, ὅτι δὲ ἱερὸν ἑρμοῦ, ὁ βραχίων ἢ τὸ ἀλόγων ζώων, hoc est, κῶλα, sive κωλαὶ vocantur anteriores partes victimæ: erat autem brachium animalium brutorum Mercurio sacrum. Aliter: τὰ ἐμπρόσθια μέρη τῶν ἱερείων τοῖς ἀγκυλαῖς, ὁ σώδεις, ἀναβαλλεῖ ἄνωθεν ὁ σιαῖς τοῖς θεοῖς προσφέροντας, id est, Anteriores partes victimarum, vt poplites, ossea. Perstringit itaque illos ceu ossa dijs offerentes. Idem Scholiast. paulò post in illa verba: ἂν τὰ νομιζόμενα σὺ τούτων (sacrificiorum) λαμβάνεις (Carto ad sacerdotem Iouis) τοῦτο δ' ἐστὶν εἰπεῖν τὸ δ' ἑρμαῖον, κῶλα τὰς κωλάς. ἐπειδὴ νόμος ἦν τὰ ὑπολειπόμενα τῶν ἱερῶν λαμβάνειν. Præsiciæ dictæ sunt partes quæ dijs offerebantur. Porrò hunc morem antiquum partes conuiuis tribuendi manifestè quoque indicat locus ille Samuelis 1. cap. 9. versu 23. & 24. vbi Samuel coquo iubet cercam partem, armum nimirum in conuiuio, quo illum vnà cum alijs exciperat, Sauli apponere. Hoc autem armo (quæ pars solebat esse sacerdotum) ceu symbolo Samuel illum monere voluit, vt nonnulli arbitrantur, vt rex factus cum Dei ministris coniunctè viueret, ita enim illum habiturum esse rempublicam florentem. Alij armum datum putant, quòd ea pars maximè valeat ad onera ferenda: ac si eum moneret Samuel, vt cogitaret, se non ad ludum, & ad voluptates, sed ad maximum reipublicæ onus sustinendum, regem deligi. Reges enim debent populum quasi humeris suis sustinere, ac sustentare. Vt autem hic armus Sauli, ceu regij honoris atque muneris symbolum, datum est: ita apud Græcos (de quo postea) regibus τὰ νῶτα, καὶ τὰ μηρία dari fuerunt solita. Observabis etiam hic simul coquos apud Iudæos partes distribuisse, vt apud Græcos similiter μάγειρος dicti. Penes quos cibos diuidendi olim munus fuisse illud quoque Platonis est argumentum, qui in Phædro Dialecticæ, rationisque diuidendi ignaros imperitis, ineptis coquis comparat, qui carnes, quas scienter secare debebant, potius discerpunt, atque dilacerant. μαγειρεύειν itaque & mactare, & carnes diuidere atque distribuere significat, quod olim coquorum fuit munus, de quo plura suprà in tit. de ministris mensæ. Iosephus quoque in epulo illo, quod fratribus suis exhibuit, (Genesis quadragesimo tertio, versu trigesimo quarto) partes illis, & Beniamino quidem, fratrum minimo, quintuplo maiorem, quàm reliquis, portionem dedisse dicitur. Ibi partes, sive fercula משאות meschaoth dicuntur, quæ vox etiam ponitur 2. Regum 11. & Hierem. 40. Dedit quoque ei magister militum cibaria, & munuscula. Ab hac porrò œconomia, sive more conuiuiali, quo vel patresfamiliàs, vel conuiuatores quicunque in epulis cùm priuatis, atque demesticis, cùm publicis, singulis certum dimensum, sive portionem cibi, potusque dare solebant, nonnulli volunt natas esse illas dicendi phrases in sacris literis vsitatas. Vt Psalm. 11. Hæc est pars, sive portio calicis eorum: & Psalm. 16. Iehouæ pars portionis meæ, & calicis mei. Hinc etiam frangere panem Hebræis est fractum distribuere. Isa. 58. Frange esurienti panem tuum, hoc est, distribue, sis liberalis, & ad eleemosynam dandam procliuis. Sic Christus cùm alijs in epulis, cùm in vltima illa sua cœna panem fregisse, & distribuisse dicitur ex more Iudæorum, apud quos paterfamiliàs mensæ benedicens, discumbentibus conuiuis, panè frangere, ac cibos diuidere solebat. Itaq; Hebræis שבר Schabar frangere ac distribuere significat: vnde שבר Scheuer frumentum dictum est, quia, vt nonnulli volunt, frangitur molendo, vt inseruiat alimento hominis, & quia in alimentum distribuitur, item quia vendendo distribuitur. Hinc quoque Chaldæus Paraphrastes pro Hebræo ירך Iebareck, quod benedicere significat, vtitur his verbis חרא פיס Hu pharis, hoc est, ipse frangebat. Pro verbo etiam κλᾶν Matthæi decimoquarto, & κατακλᾶν Marci sexto, & Lucæ nono ponitur etiam verbum μερίζειν, hoc est, diuidere, sive partiri. Marci octauo. Habebant olim Orientales non panes eleuatos, vt nos habemus, ita vt ad scindendum gladio esset opus, sed latos pinsebant, atque subtiles instar placentæ: vnde manibus frangebant, atque inde frangere panem in sacris literis sæpe dicitur. Tales erant azymi panes, & apud nos hodie panes Alpinorum

κῶλα quæ partes victimarũ.

Præsiciæ.

Armus cur Sauli in epulo appositus.

Coquorũ olim partes cõuiuis distribuere.

μαγειρεύειν quid signifiget.

Mos panes frangendi.

Panes Orientalium.

lati, & non spissi, qui facilè franguntur, non perinde scinduntur. Sibenthalerbrot/gerstenbrot/klepsen/ꝛc. Fractio similiter panis cum pro quouis alio conuiuio, tum pro cœna Dominica sæpe in sacris literis vsurpatur, de quo suprà. Vt ergo ab illa cibos diuidendi consuetudine Græcis λαῖς, ἀπὸ τοῦ λάειν, ita Hebræis similiter fractio panis, quoduis conuiuium, cœna, aut refectio quæ cibo potuque constat, dici consuevit. Observandum etiam hîc obiter fractionem panis in cœna Dominica in Orientali Ecclesia, & in Africa diu olim fuisse in vsu, quemadmodum ex primitiæ Ecclesiæ monumentis constat, quæ etiam hodie in quibusdam ecclesijs est vsitata, vt panis azymus sumatur, & frangatur. Ad illam consuetudinem Paulus alludens, inquit, Panis quem frangimus, ꝛc. Fractio hæc panis in cœna Dominica, Christi, & meritorum eius applicationem, eiusdem mortem atque passionem, nec non nostram cum Christo, & inter nos mutuam communionem: deinde que corporis, carnisque nostræ mortificationem significat, vt docent Theologi. Dionysius Areopagita scite admodum pieque hanc panis fractionem ac distributionem interpretatur in sua Hierarch. cap. 3.

Apud Græcos porrò eundem, qui apud Hebræos, cibos diuidendi, ac singulis conuiuis certas cibi (de potione postea vberius dicetur) tribuendi consuetudinem & antiquam fuisse, & valdè eriam, & vsitatam, passim ex auctoribus liquet. Apud Homerum certè plurima eius consuetudinis vestigia extant. Vt Od. ο.

Παρ' δὲ βοὸς δίης κρέα λαίτο καὶ νέμε μοίρας.

Hinc & Athen. libro primo, & eum secutus Eustathius Od. α. sub finem γ. ο. p. & alijs multis in locis, nec non Suidas in voce λάτη, λατρὸς, λατρεύειν, & ipsas epulas celebertimè ab Homero λαῖτας εἰσας ἀπὸ τοῦ λαίειν διῆσις, sive ἰσομοίρους, æquabili partium diuisione ac distributione olim vsitatissima volunt esse dictas, & λατρὸν τὸν ἴσην ἐκάστῳ μοῖραν δαίμονος, hoc est, æqualem cuique partem distribuentem: & λατρεύειν, more λατρῶν carnes diuidere, ac distribuere, sive λατρὸν ἄγειν, coquum agere, & λατρὸν Homero idem quod diuisum, & λατρεστύνη, ipsa ars sive scientia cibos aptè diuidendi atque distribuendi, de quibus vocabulis suprà quoque est dictum. Eiusdem consuetudinis Clemens quoque Alexandrinus meminit lib. 2. cap. 3. Pædag. vbi instrumenta ad eiusmodi ciborum diuisionem idonea commemorat. μαχαίριον, inquit, διατεμνίζον (tischmässer) ἂν μὴ ἀργυρόπλουν ᾖ, ἢ ὀξὺ ἐλέφαντος πεποιημένον τῷ λαβὴν ἢ τέμνει, ἢ δεῖ τοῦ μοίρας τὰ κρέως ἐνδικὸν σίδηρον χαλκευτέον, hoc est, Culter, sive gladiolus qui in mensa ponitur, si clauos non habuerit argenteos, vel non fuerit factus ex ebore capulus, non scindit, ac ad carnem diuidendam Indicum ferrum nobis fabricandum? Culter Hebraicè מאכלת Maacaleth, ab edendo, seu consumendo, & מחלת Machalaph, ab incidendo, sive commutando, à Rabinis סכין Saccin vulgò appellatur, qui è ferro cuditur, & cotibus pacatur ad conuiuiales & coquinarios vsus. Idem sacrificijs adhibebatur. Silius, Centum cadat hostia cultris. Vnde culterarij, victimarij, qui & popæ, victimarum immolatores, & cultro carnes lanij diuidunt.

Culter.

Culterarij.

De hac porrò carnium, aliorumque eduliorum in sacrificijs, conuiuijsque æquabili diuisione, atque distributione antiquitus vsitata, elegans extat Plutarchi Problema lib. 2. huiusmodi. πότερον οἱ πολλοὶ βέλτιον ἐποίουν πρὸς μερίδας, ἢ οἱ νεώτεροι ἐν κοινῷ διανέμοντες, hoc est, Laudabilius ne fecerint maiores certis portionibus, an recentiores communibus dapibus vescentes, de hoc disputatur vtramque in partem. Ac primò quidem rationes afferuntur, cur satius esse videatur communibus epulis vesci secundum recentem consuetudinem, non autem suam cuique portionem tribui, qui mos fuit antiquorum. Prima ratio ducta est ab ipso conuiuiorum fine. ἡ μὲν γὰρ φαγεῖν χάριν, καὶ πιεῖν, οὐδὲν ἧττον, ἀλλὰ τοῦ συμπίειν, καὶ συμφαγεῖν καλοῦμεν ἀλλήλους, hoc est, Non enim libendi, atq; edendi, sed vnà combibendi, atq; comedendi gratia nos mutuò ad epulas inuitamus. Ac ista κοινωνία, hoc est, carnium in partes diuisio, sublata κοινωνία, hoc est, communione, multas cœnas, multosq; cœnantes facit, neminem alterius conuiuam, quando veluti ἀπὸ κοινοπλίας πραπίζος (fleischbanck) à lanij mensa pondere acceptam quisq; sibi partem proponit. Confert huiusmodi epulas Demophontidarum conuiuio, quo Orestem excepernt, in quo apposito vnicuique conuiuarum peculiari calice, atq; scutario vini pleno, nec non propria mensa, ipse Orestes iussus est pro se bibere, nec alios obseruare. Præterea & sermonis, & cantus, atq; musicæ, & ipsius crateris communio (qui ἔστιν ἔχων ἐν μέσῳ φιλοφροσύνης ἄφθονος, hoc est, nullis certis circumscri-

Rationes cur cõmunibus potius cibis vtendum, quam suã cuiq; portio tribuenda.

Demophontidarum epulæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ptus cancellis in medio propositus vberrimus mutuæ beneuolentiæ fons existit) nos ad communitatem inuitat, cum ista certa panis, carnisq; diuisio ἀκοινώνητον τὶ, καὶ αὐλέυτερον, hoc est, à communione alienum quid, atq; illiberale esse videatur. Secunda ratio ducta est à iustitia, siue iusta portione, cui ista partium distributio videtur aduersari. Nam panis & carnis iniustissima portio æqualitatis mensura iniustissimè se venditat apud inæquales. Idem enim & ei qui paruo indiget, nimium est, & ei cui multo opus est, non sufficit. Hoc ipsum similis appositione illustrat docto à re medica, quemadmodum is qui multis ægrotantibus æqualia medicamenta mensuris, & ponderibus exactis distribueret, esset valdè ridiculus, ita etiam haberi debet conuiuator qui homines neq; satietes æqualiter, neq; esurientes æquali vniuersos modo, æquali modo curare vellet, mensuram iustamq; partem vnicuique debitam arithmetica, non geometrica ratione definiens. In cauponam quidem imus publica omnes mensura vna rentes, ad cœnam autem quisq; proprium apportantes ventrem venimus, quem non æquale, sed id quod iustum est atq; sufficiens impleat. Neq; verò Homericæ illæ cœnæ militares, atq; castrenses huc sunt transferendæ, sed æmulanda potius antiquorum humanitas, qui vt omnem venerantur communionem, non modo ὁμήρους, & ὁμοσφίκους, ἀλλὰ καὶ ὁμοσκήνους, καὶ ὁμοσίτους, id est, contubernales, & sub eodem tecto degentes, sed etiam coëpulones, atque commensales plurimi fecerunt. Valeant ergo Homericæ cœnæ, à fame, & siti non vsque adeò immunes, quibusq; præsunt reges Italicis cauponibus ad rem attentiores, qui in ipsis prælijs præcisè commemorent quantum in cœna apud ipsos quisq; biberit. Pindaricæ nimirum meliores, in quibus heroës venerandam iuxta mensam permiscentur, ijsdemq; cum cæteris ferculis vtuntur. Ea enim vera est δαίμιξις καὶ σύγκρισις permixtio, cum omnia omnibus sint communia. Illud verò potius est diuisio atque distractio amicissimorum, cùm ne obsonio quidem eodem communicare possint. Hinc Plinius in epistola ad Auitum lib. 2. reprehendit quendam, apud quem cœnauit, ceu sordidum & sumptuosum, his verbis: Nam sibi, & paucis optima quædam, cæteris vilia & minuta ponebat. Vinum etiam paruulis lagunculis in tria genera descripserat, non vt potestas elegendi, sed ne ius esset recusandi. Et aliud sibi, & nobis, aliud minoribus amicis (nam gradatim amicos habet) aliud suis, nostrisq; libertis. Animaduertit qui mihi proximus recumbebat, & an probarem interrogauit: nequaquam. Tu ergo, inquit, quam consuetudinem sequeris? Eadem omnibus pono, ad cœnam enim (videtur ad notationem nominis alludere) non ad notam inuito, cunctisque rebus ex æquo, quos mensa & toro æquaui. (qui ἰσοδίαιτοι eleganter à Luciano dicuntur) Etiamne libertos? etiam: conuictores enim tum, non libertos puto, &c. Hinc illud Epigram. poëtæ:

Cur sine te cœno, cùm tecum Pontice, cœnem?

Sic Suetonius testis est, C. Iul. Cæsarem pistorem pedibus constringendum dedisse, quòd alium sibi quàm conuiuis panem subiecisset. Cato cùm in Hispaniâ nauigaret, Non aliud, inquit, vinum bibis quàm remiges. Xenophon quoq; in Pædia laudat Cyrum, quòd conuictoribus eadem, quæ sibi esculenta proponeret.

Cõmunioni in epulis maximè studendam.

Rationes cur æqualis portionum distributio magis probanda.

Contrà afferuntur, vt ad Plutarchi Problema redeamus, aliæ rationes ad illam æqualem portionum distributionem comprobandam, quæ & ipsæ petitæ sunt ab antiquitate, ab ipsa natura, à communione, & amicitia, ad quam illa videtur facere. Æqualitatem enim, quæ iuxta Euripidem sociorum est, atq; ciuitatum maximum vinculum, mensæ communio maximè requirit, cuius vsus à natura non lege necessarius est, neque ab opinione nouatus, atque introductus. Plura porrò de communibus edenti inimicus est, qui minus accipit, quique tanquam celeri fluctu incitatam nauem non potest assequi. Non enim φιλικὸν, ἀλλ' ἐμπορικὸν δίκαιος ἄρρημον, amicum, & conuiuio dignum epularum est exordium, ὑφορμὸς, καὶ ἁρπαγμὸς, καὶ χειρῶν ἅμιλλα, καὶ ὄψου νεμεσὴς, hoc est, suspicio, rapina, manuum concertatio, cubitorum pulsatio, sed absurda hæc sunt, & canina, & quæ plærunque in conuitia, atque rixas desinant, non conuiuarum modò inuicem, sed etiam aduersus conuiuiorum administratores, atq; conuiuatores. Quandiu autem ἡ μοῖρα, καὶ ἡ συμμετρία ἰσότητα (ἰσότης φιλότης, hoc est, æqualitas amicitiæ parens) τηρεῖ τὰ δεῖπνα, καὶ συμπόσια κοινωνίαν ἐβράβευον, hoc est, quandiu Mœra, & Lachesis, cui à sorte nomen, in cœnarum & conuiuiorum communione æqualitatem administrauerunt, nihil indecorum, atque illiberale videre licuit, sed & conuiuia δαῖτας, & conuiuas δαιτυμόνας, & περιπλεκόμενος, structores appellarunt, δ' αἴτρεις, dimisores, διὰ τὸ διαιρεῖν, καὶ διανέμειν, id est, à diuidendo, atq; distribuendo. Latedæmonij similiter κρεωδαῖται, hoc est, carnium diuisores habuerunt non vulgares, sed primarios viros, quando id munus etiam Lysandro in Asia rex Agesilaus mandauit. Tum demum aiunt, hoc est, distributiones è conuiuijs fuerunt electæ, cum nimirum placentæ, candyli, caricæ, aliaq; ὀψαρτυμάτων καὶ ὄψων παραθέσεις condimentorum, & obsonicum fercula non poterant diuidi, sed deuicti istis delitijs, gulaq; studio τὴν ἰσομοιρίαν, hoc est, portionum æqualitatem abiecerunt. Argumento est, quòd etiámnum sacrificia, & publicas cœnas ἀφορισμοὺς portionibus distributis agitant, ob vetus simplicitatem, atq; munditiem, vt omnino qui ἀφορισμὸν, hoc est, distributionem in vsum reuocat, simul etiam reducat frugalitatem. At obijciat aliquis, ὅπερ τὸ ἴδιον ἐστι, διαλλύεται τὸ κοινὸν, hoc est, vbi proprium est, ibi commune perit. Respondeo, id sit vbi non est æqualitas. ἐν δὲ οἰκείᾳ χύσει, καὶ πλουτείᾳ σῴζει τὸ κοινὸν ἀδικίας ἀρχὴ, καὶ διαφορᾶς, ἣν ὅρος, καὶ μέτρον τὸ ἴδιον κατανέμοντες οἱ νόμοι τῆς ἴσης μετέσης εἰς τὸ κοινὸν ἀφῆκε, καὶ δ' ἰσομοιρίας ἐπώνυμοι γεγόνασι, hoc est, Non enim propriæ rei possessio, sed alienæ ablatio, & id quod commune est sibi vindicandi libido initium excitat iniustitiæ atq; discordiæ, quam leges termino, atq; modo proprietatis tollentes ab illa quam habent commune æqualiter distribuendi vi & facultate nomen suum apud Græcos sunt sortitæ: νόμοι dictæ ἀπὸ τοῦ νέμειν. Hæc deniq; partium æqualis distributio ad communionem pertinet, & pauperi quidem atq; humili animum addit: diuitem autem atq; potentem citra molestiam castigat, illumq; ad ferendam æquo animo æqualitatem condefacit. Hæc à Plutarcho in illo Probl. eleganter sanè de illa portionum æquali distributione in veterum sacrificijs atq; epulis vsitatissima disputantur, ex quibus etiam colligitur illam sorte (quam eleganter Euripides τὴν τύχης παῖδα, hoc est, fortunæ prolem appellat) olim fieri fuisse solitam. Hinc, teste Suida, ductum est prouerbium, quod est apud Aristoph. in Equit. πρὶν λαχεῖν τὰ κοινὰ κατεσθίειν, hoc est, priusquàm sortiaris, cõmunia deuoras, in eum qui non expectata sortione rem inuadit. Hinc cibiæ quoq; conuiuiales παροίνιοι dictæ, erant pares & æquales ad significandum æqualitatem conuiuiorum. Et Ceres iccirco non solùm specifera, sed etiam legifera appellata, cui ob eam rem agerent θεσμοφορία: vt eadem sit & ciborum, & iustitiæ inuentrix, vt tradit Scaliger lib. 1. Poët. Huiusmodi autem partium circumlationem à Xenophonte συμφεροφορὰ dici Cel. testatur lib. 28. cap. 1. Eiusdem vocis Clemens quoq; Alex. meminit lib. 2. Pædag. cap. 1. cuius verba hæc sunt: ἐγὼ δὲ ἀφαιρῶμεν τὴν συμφεροφορὰν, ἀλλὰ τὸν ὀλισθοντας συνηθείας εἰς συμφορὰν (elegans allusio συμφεροφορᾶς, καὶ συμφορᾶς.) ἀναλογισώμεθα, hoc est, Non enim ferculorũ circumlationem tollimus, sed consuetudinis prolapsionem, vt calamitatem suspectam habeamus.

Kρεωδαῖται Spartanorum.

Mos conuiuas honorandi partibus lautioribus.

Partes quæ olim honoratiores.

Obseruandum est præterea, moris olim fuisse, vt qui erant inter conuiuas honoratiores lautioribus atq; præstantioribus partibus honorarentur. De more hospitibus primò, deinde magistratui dandi partes, vide lib. 1. de conuiuijs hospitalibus. Athenæus lib. 1. εἰσὶ δὲ καὶ ἀρίστοις κατὰ δεῖπνα τιμαί. Sunt etiam (apud Homerum) optimatibus in cœnis honores: quales fuerint illi honores subiungit. Nam & Tydides carnibus, & pluribus poculis honoratur. Et Aiax νώτοισι διηνεκέεσσι γέρασται, longis decoratur tergoribus, quos honores etiam reges consequuntur, vt Menelaus, Idomeneus, & Agamemnon, qui poculo etiam copiosiore honoratur. Sarpedon similiter à Lyrijs ijsdem & sedis, & carnium honoribus afficitur. Eustathius in illa Homeri, νώτοισι δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέρασται, (in sacris Ioui factis posse partam ab Aiace victoriam in monomachia cum Hectore ιλ. η.) Ideò, inquit, id factum est, aiunt, ὅτι οὐκ ἐκλίνη ἐνόπτα τὸ πολεμίου, καὶ πρὸς τῆς αὐτοῦ ἀριστερὸς ὁ βασιλεὺς δεξιᾶται νενικηκότα, id est, quoniam hosti dorsum non inclinarat, vel Rex amicè atque honorificè Aiacem excipit ceu victorem ferculis, quæ ipsi fuerunt apposita. Nam videntur ijs, qui in dignitate, atque principatu fuerunt constituti, τὰ νωτιαῖα κρέατα (boch ruckenstuck) carnes ex tergo fuisse appositæ. Herodotus quoq; testatur, Spartæ reges honoris loco in sacrificijs immolatorum tergora, atque pelles accipere fuisse solitos. primoq; sedere in conuiuio, omniq; illis duplo maiora fuisse tributa. Omnino autem passim apud alios etiam hi floricos, atq; potas honores leguntur optimatibus fuisse in epulis exhibiti. Apud Homerum quidem manifestum est, & Sarpedonem à Lyrijs sede atq; carnibus fuisse decoratum (ιλ. μ.) & Tydidi honoris ergò plura, & pleniora fuisse pocula tributa (ιλ. δ. & θ.) & Menelaum bouis tergora cuidam dedisse (Telemacho, & Pisistrato οδ. δ. ferè ab initio) τὰ ῥὰ οἱ (γέρας) πόρθησαν ἀντιβολήσαντες. Idem auctor in illa ιλ. θ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Τυδείδη, πέρι μὲν σὺ τίον δόρατοὶ ταχύπωλοι
Εὕρητε, χρατεῖντε, ἰδὲ πλείοις ἐνὶ πάσαις:

Sic commentatur. ὄρα καὶ τοῦτο ὡς σμικρολογεῖται τὰ τῆς ἡρῴας χρόνα. οἶον φερεκυδία καὶ κρίατα, καὶ οἶνου πλήρη ποτήρια. Sic Odyss.

Ὡς φάτο, καὶ σφιν ἔθηκε βοὸς παρὰ πίονα δῆκε
ὄπλ' ἐπὶ χρυσὸν ἐλάων, τὰ ῥὰ οἱ γέρα πάρθεσαν ἀυτοῦ.

Menelaus hic apponit pinguia bouis terga regijs iuuenibus, quæ illi honoris loco appositæ fuerunt. Eustath. Hinc apparet, vt aiunt veteres, maiorem partem regibus fuisse appositam honoris ergò, vnde etiam alijs gratificandi facultatem haberent, vt hic facit Menelaus, qui hospitibus honorificum illud suum munus apponit: & Agamemnon in Iliad. tergoribus honorat Aiacem. Hinc etiam Lycurgus legibus sanxit Lacedæmoniorum regibus διμοιρίαν, hoc est, duplo maiorem partẽ præberi. Obserua hìc regiarum epularum frugalitatem. Non enim ei χλιδανόν, sed bouis terga apponuntur, vt etiam apud alios sit, pinguia tamen, quo nimirum delicatæ esset regia portio. Ho. Od. ι.

Οὐδ' ἠδη μοίρας τ' ἔτυμον κερόων τότε οἶνον.

Eustath. hoc est, εἰλαμιακὸν, hoc est, conuiuiale. Obserua autem quòd μοῖρας appellat μοῖρας κοινότερον γράφας. Deinde paulò post Vlysses præconem alloquens iubet illum τοῦτο δὸς τῷ ἀοιδῷ μόνῳ Demodocum cantorem lauta carnium parte honorare. Ibi Eustathius non terga solùm, verumetiam μηρὸν, hoc est, fœmora fuisse φιλοπάδακα, in pretio & honore, Posidonius, vti ante diximus, indicat, dum scribit ex partibus præstantissimum fœmur (μηρὸν) accepisse: pro qua parte etiam sæpè ad mortem vsque depugnabant. Hercules ab Eurystheo conuiuio exceptus cum singulis conuiuis sua fuisset apposita portio, si autem ab Eurysthei filijs ταπεινότερα fuissent apposita, vnum ex illis occidit, Athenæus lib. 4. ἦν δ' ἐφ' ἑκάστου ἐδώδιμον, ἕκαστον δεῖ τῆς αὐτοῦ μοίρας δωρεῖσθαι οἷς ἐβούλετο. Huiusce cõsuetudinis & in sacris, & in prophanis literis crebra fit mentio. Sic Iosephus, vt suprà dictum est, partes à conspectu suo, hoc est, è patera ipsi apposita fratribus suis misisse, & Beniamino quidem quinduplò maiorem dedisse dicitur. Plura exempla ex sacris suprà reperies. Cyrus similiter rex Persarum, vt scribit Xenophon lib. 8. Paed. si quem ex amicis vocabat à mulieribus coli, & honorari, cibariorum partes de mensa ad eum mittebat. Illos enim suspicimus, ac veneramur, quibus viderimus aliquid mitti de regia lance, velut cariores illi sint, & amicorum intimi. Perfici huius moris Plutarchus quoq; meminit in Sympos. lib. 7. Probl. 4. vbi studis hunc honorem præcipuè deferri solitum amicis, ducibus, & corporis custodibus, quos σωματοφύλακας vocant. Apud Moscouitas similiter rex conuiuis suis, præsertim oratoribus, atque legatis, de mensa sua panis frusta, atq; salem, nec non aliorum obsoniorum particulas per dapiferos suos honoris ergò, & gratiæ atque honoris sui testificandi gratia certis quibusdam atq; solennibus verbis adhibitis mittere solet: illi quibus ea mittuntur consurgendo, & caput inclinando principi gratias agunt, vt testis est Sigismundus Liber Baro in suis Comment. rerum Moscouiticarum.

Mos partes absentibus mittendi de cœna.

Nec verò præsentibus tantùm, verumetiam absentibus partes de cœna mittendi antiqua fuit consuetudo, quæ etiámnum hodie obtinet, quæ quidem partes, hofessen siue beſcheidessen/ vernacula nostra lingua appellantur. Græci hoc appellarunt πέμπειν ἀπὸ ταπέζης. Xenoph. Paed. 8. τούτοις ἐπέμπετο ἀπὸ ταπέζης. Ibidem: οἷς αὖ ὀρθῶν πεμπόμενα ἀπὸ τῆς βασιλέως ταπέζης Cicuiusq; dicit, De mensa mittere. Suetonius in Caligula: Equiti Romano contra se hilarius, amidinibus vescenti, partes suas misit. Pertinax Imperator Rom. amicis si quando de prandio suo mittere voluit, misit offulas binas, aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos. Fabianum nunquam priuato conuiuio comedit, aut alicui misit, teste Iulio Capit. Et paulò ante: Nisi quòd missum esset edulium, quotquot esset amici, nouem libras carnis per tres missus ponebat. Si autẽ plus aliquid missum esset, etiam in alium diem differebat. Ad eandem consuetudinẽ referenda illa Apul. lib. 7. Inter dum tamen in simulatione promendi quæ poscebat vsus, ad puellam commeabat assiduè, partesq; subtras præs clãculò, & præguſtatas à se portiones, offerebat hilaris. Et lib. 2. Abi, inquit, fatue, qui tu dicax funesta cœnas, & partes requiris. Beroald. in illa verba, singnificanter locutus est: Nam partes dicuntur eduliorum in mensa, quas amoris testificandi causa solent principes conuiuatoribus dare, vt apud Suet. & Xenoph. legimus. Græcè μερίδες dicuntur. Scribit Dicearchus, nõ fuisse moris apud antiquos in cœnis partes distribuere: postea obtinuit consuetudo, vt deficientibus edulijs partes vi-

ritim darentur, cum prius potentiores infirmorum alimenta corriperent, & inde contingeret, vt ex voratrina suffocarentur: Vnde factum est prouerbium, μερὶς ἔ πνίγει, id est, Pars non strangulat. Ælius Spartianus in vita Antonini Caracallæ. Post hoc fratrem patruelem Afrum, cui pridie partes de cœna miserat, iussit occidi. Ex his patet hac edulia mittendi consuetudo. Obseruandum hìc religioni, charitatiq; Christianæ valdè esse consentaneũ, vt de epulis nostris, præsertim lautioribus, non modò amicis atq; propinquis, verùm etiam pauperibus, mendicis, atq; ægrotantibus partes crebrò mittamus, ac ita illos nostræ mensæ participes faciamus. Hoc modo ipsum Christum habebimus ὁμοτράπεζον, imò communi rege, atq; dominum, qui epulis nostris benedicet, illasq; ad animi, corporisq; nostri salutem diriget. In cœna Dominicæ olim panis, viniq; distributio (quam Græci, vt Iustinus, ἐξάδοσιν, & μεταλῆψιν vocat: Dionys. Areopag. ἐξαμπισινκὴ ἐξαγομὴν) antiquitus per Diaconos fiebat, qui etiam absentibus partes asserebant, siue mittebant. Iustini verba hæc sunt: οἱ λεγόμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τῆς εὐχαριστηθείσης ἄρτου, καὶ οἴνου, καὶ ὕδατος, καὶ ἀπενεγκεῖν τοῖς μὴ παροῦσι. Item paulò post: καὶ ἡ διάδοσις, καὶ ἡ μεταλῆψις ἑκάστου τῆς εὐχαριστηθέντων ἑκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς μὴ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται. Ex his apparet antiquitus non modò in prophanis, verumetiam in sacris epulis partes absentibus de cœna fuisse missas. De consuetudine antiqua partes secum domum ex sacrificijs, atq; epulis deportandi suo in loco dicetur, cum de ijs agemus, quæ conuiuium consequi solent.

Structores.

Apud Romanos porrò atq; Latinos cibos apte incidendi, dividendiq; accuratã fuisse rationem passim scriptores testantur. Eo munere qui fungebantur illi structores à Latinis fuerunt appellati. Iuuen. Sat. 5.

Structorem interea (ne qua indignatio desit)
Saltantem spectas, & chironomonta volanti
Cultello, donec peragat dictata magistri,
Omnia, nec minimo sanè discrimine refert,
Quo gestu lepores, & quo gallina secetur.

Structorem vocat à struenda mensa: vnde est illud Virgil. Cura penum struere. Hunc appellat saltantem, hoc est, optimè agilem, quodam corporis tripudio ante dominum seruientem. Eundem præterea vocat chironomonta, qui quadam manuũ agilitate, & veluti lego obsonia incidit: à χεὶρ manu, & νέμω lego. Quòd autẽ ait donec, peragat, id est, persequatur, omnia dictata, id est, præcepta: magistri, hoc est præceptoris eiusmodi artis: notandum in vrbe fuisse qui artem incidendorum ritè obsoniorum docerent per varia animalia formata ex ligno, qua de re idem poeta Satyr. 11 sic canit:

Magistri τῆς δαιτικῆς.

——Quin ipsa manubria cultellorum Ossea: non tamen his vlla vnquã obsonia fiunt.
Rancidula, haud ideò peior gallina secatur.
Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis
Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem
Sumine cum magno lepus, atque aper, & pygargus,
Et Scythicæ volucres, & Phœnicopterus ingens,
Et Getulus oryx, hebeti lautissima ferro
Cæditur, & tota sonat vlmea cœna Saburra.

Ludus structorium.

Ex his manifestè apparet Romæ fuisse doctores, qui ludum structorium aperirent, vt Trypherus temporibus poetæ, qui ludum iuxta Saburram (regio fuit vrbis celebratissima) vbi tradens discentibus præcepta scindendi obsonia, quæ ex ligno habebat formata, hebeti cultello docebat, quo gestu hæc vel illa secaret: & inde cœnam vlmeam nominat, quoniam ex ligno obsonia essent formata. Seneca de breuitate vitæ: Quàm videam quàm suspensi sint, quomodo aper à coquo cæsus exeat, quanta celeritate signo dato gladij ad ministeria decurrant, quanta arte scindantur aues in frusta non enormia. Plin. item lib. 10. Postea culinarum artes, vt clunes spectentur, vt diuidantur in tergora, vt à pede vno dilatatæ repositoria occupent.

Serui olim solliti cibos dissecare.

Illud autem officium seruis olim demandatum erat, qui secare solebant, quæ ad mensam offerebantur. Vnde Seneca lib. Epist. 6. Epist. 47. ad Lucilium sic scribit, vbi de seruis loquitur: Alius, inquit, pretiosas aues scindit, & per pectus, & clunes certis ductibus circumferens eruditã manum, & in frusta excutit. Subiungit deinceps. Infœlix qui vni huic rei viuit, vt altilia decenter secet, nisi quòd miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quàm qui necessitate discit. Hodie varia est, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

multiplex apud diuersas gentes cibos incidendi, dissecandiq; ratio. Fit hæc ciborum dissectio, siue anatomia, quæ à Germanis zerlegen/oderfürschnyden dicitur, aliquando ab ipso conuinatore, seu conuiuij domino, aliquando ab aliquo conuinatorum honoratiore, atq; digniore, vel certè eius artis peritiore, vt ferè in Germania fieri consuenit. Quibusdam in locis id inuenum est, qui conuinio interfunt, munus: in alijs seruorum, vt olim apud Romanos: In Anglia, & alijs in locis, puellæ atq; mulieres eius artis peritissimæ ministerium illud obeunt. Plærisq; in locis, vt quisq; videri vult lautissimus atq; ciuilissimus, ita vltrò solet officium illud (quod olim seruile erat) sibi desumere. Hinc fit vt qui artis istius sunt ignari, à reliquis ferè derideantur, minusq; ciuiles, atq; libenter habeantur: quemadmodum Themistocles, quum Lyram, quæ pro more in cœna circumferebatur, recusaret, se eius imperitum esse confessus esset, indoctior est habitus. Eras. de ciuilit. morum, Discenda est cuique, a primis statim annis secandi ratio non superstitiosa, quòd quidam faciunt, sed ciuilis, & commoda. Aliter enim incidit armus, aliter coxa, aliter cervix, aliter crassus, aliter capus, aliter phasianus, aliter perdix, aliter anas: qua de re sigillatim præcipere vt prolixum sit, ita nec operæpretium. Illud in vniuersum tradi potest, A priorū esse, omni ex parte, quicquid palato blanditur, abradere.

De modis incidendi copiosè disserit Michael Sauanorola tract. 2. Rubri. 51. nec nō de partibus animalium, & earum qualitate, quæq; alijs præstantiores eiusdem tract. rub. 32. Vide etiā de partibus animalium pedestrium, volatilium, &c. Christoph. à Vega lib. 2. & Bruyneriū de re cibaria. Oportet namq; eum, qui callidè, atq; ita vt decet, hoc munus vult obire, primò tenere aptam, & commodam singula obsonia incidendi rationem (quod Græcis est ὀψοτομεῖν:) deinde nosse quæ partes vel interiores, vel exteriæ quadrupedum, piscium, auium, aliorumue obsoniorum, magis vel minus sint laute, ac delicatæ, quò honoratioribus semper meliores, ac præstantiores partes apponat. Qui ignarus est huius artis, caueat ne vel sua sponte, & vltrò munus hoc vsurpet, vel sibi oblatū temerè recipiat, ne inepta, & agresti sua ciborum dilaceratione potius, quàm diuisione conuiuis reliquis trisitiæ sit, atq; ludibrio. In ciuile quoq; est, atq; illiberale aliquem rei istius gnarum atq; peritum, si cibaria incidere rogetur, illud obstinatè, atque contumaciter recusare.

Omnino vt in genere quædam de obsoniorum dissecatione dicamus, illa quodammodo videtur esse duplex. Vna, quæ est crudorum, antequàm coquuntur: Vt cum carnes crudæ partim in macello à lanijs in maiores, partim à coquis in culinæ minores in partes diuiduntur, quò facilius, atq; commodius ollis, aliisq; vasis coquinarijs imponi, atq; coqui possint. Altera est ciborum diuisio iam coctorum in minores adhuc partes, quò facilius comedi, ac concoqui queant, quæ rursus est bipertita. Nam primò carnes, atq; etiā alia obsonia iam cocta, vel antequam mensæ conuiuiali imponantur, in culina, siue in abaco: vel mensæ iam impositæ diuiduntur in maiores partes: Deindè conuiuæ partes sibi appositas minores adhuc in particulas secant, quò facilius illas manducare, atq; masticare possint. Sic enim senes, præsertim edentuli, vel etiam alij dentium infirmitate laborantes, carnes, aliosq; cibos in minimas particulas concidere, atq; comminuere solent.

Animalia nonnunquam integra apponuntur.

Notandum postremò, integra nonnunquā animalia coqui, atq; etiam in mensa conuiuis apponi fuisse solita. Sic enim apud Indos, testis est Philostratus, integros nō modò pisces, atq; aues: verum etiam leones, capreas, apros fuisse appositos, ita vt quisq; conuiuarū ex propria sede surgens, & particulā ab ijs animalibus abscissa, aut auulsa in propriā sedem reuerteretur. Idem in Persarum mensis fieri cōsuevit, teste Herodoto & Athenæo, lib. 4. Huc quoq; referendus bos ex myrrha, thure, & prætiosissimis aromatum generibus compositus, & spectatoribus distributus ab Empedocle Agrigentino in victoriali epulo Athen. lib. 1. Macrob. lib. Saturnalium 3. cap. 12. refert Cincium in narratione, qua suasit legem Fanniam de moderandis sumptibus, obiecisse suo seculo, quòd porcum Troianum mensis inferrent. Erasmus in Adagijs: Gulæ, inquit, veteres architecti & hoc commenti sunt, vt bos, aut camelus totus apponeretur differtus intus varijs animantibus. Hinc & porcus Troianus venit in populi fabulam, quòd ita varias animantium species vtero tegeret, quemadmodum durius equus texit armatos viros. Macrobij verba sunt. Quem illi ideo sic vocabant, quasi alijs inclusis animalibus grauidum, vt ille Troianus equus grauidus armatis fuit. S. Rullus Romæ primus integrum aprum vna mensa apposuit. Huc referendus est bos ille, qui apud Germanos in superiore coronationis epulo ex veteri consuetudine integer multis alijs animalibus farctus ligneo veru in foro torreri solet, ex quo pars aliqua ad inauguratum Imperat. delata, reliqua multitudini dirripienda cedit.

DE CIBI SVMPTIONE, EIVS NOMINIBVS, GESTIBVS INCIVILIBVS, ET IN PRIMIS GVLA ATQVE ingluuie ceu animo, corpori, atq; fortunis pernitiosissima fugienda. De repletionis immoderatæ remedijs.

CAPVT IIII.

NVNC tandem ad ea accedamus quæ sunt de conuiuij, vt ita loquar, substantia. Illa autem sunt cibi, potusq; sumptio, & sermocinatio, siue colloquium mutuum, quod quasi alter quidam est mentis cibus atq; pabulum, conuiuijq; suauissimum, salubberrimumq; condimentum. In omni namq; conuiuio editur, bibitur, sermo cæditur, de quibus nunc ordine agemus, ac de quibus tribus etiam Ecclesiasticus cap. 31. & 32. breuia quidem, sed bona sanè, atq; vtilia præcepta tradit. Ac primò de esu, siue cibi sumptione dicatur, exordio à nominibus ducto.

Hebræis verba cibum capere significantia sunt אכל acal quod est generalissimum: ברה Baruch, vnde ברוך Biriach prandium cibus (quidam morsellum delicatum vertunt) בלע bala quod propriè est absorbere, &c.

Græcis edere est ἰδεῖν, ἰαδίειν, βρώσειν, βεβρωσθίειν, ἐρυτίειν, φαγεῖν siue φάγεσθαι, vt est Luc. 14. ἀπὸ τῆς φηγοῦ, id est, glandium cibo prisco, vt vult Eustath. Od. τ. in illa Penelopes verba proverbialia ad Vlyssem, αὐδ' ἐπὶ δρυὸς ἔσται παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης: & Il. α. de quo suprà. Hinc esculum quoq; quæ est è genere glandiferarum arborum, vocatam volunt ab esu, quo antiquis primum vsi fuerint. Item φαγεῖν & φώγειν (vnde φάγος animal voracissimum, teste Eustath. Od. ζ. Hinc forsan gallica droges, & dragee. Ἐρείδειν quoq; comedere Græcis significat, propriè de brutis. Pollux lib. 6. τὸ συμπόνως ἰαδίειν, ἀδ' ἑνὶ ἰαδίειν. ἀποτηγανίζειν, apposita patella (quæ Græcis τήγανον, & τάγηνον, & λοπὰς dicitur) obsonium comedere, Athen. lib. 1. Γρῶ etiam antiquis comedo, & δάφθε ἔφ: vnde nonnulli & γράσιν volunt deductam, quàm etiam χράσιν veteres scribunt, τὸ ἡμίξηρον χόρτον τοῖς ἀλόγοις φίλον, & γραῦς, annus γέρων διαφθαρμένος, & γράφειν. Il. ζ. φλαῦ idem quod comedere cum sono, Aristoph. Schol. σμπατζgen/ διασπαράσσειν. τρώειν idem quod ἰδίειν, Aristoph. Schol. & ἐγκάλλαν Homer. idem significat.

Latinis est edere, comedere ἀπὸ τοῦ ἔδειν forsan hoc ab Heb. עץ ex, quod arborem, siue ligni significat, vt φαγεῖν, siue φηγεῖν ἀπὸ τῆς φηγοῦ, quoniam primus mortalium esus fuerunt arborei fructus. Hinc edor ab antiquis appellatum fuit Far, quod postea ador vocauerunt teste Festo, eò quòd populus Rom. trecentis propemodū annis ex omni frumenti genere solo fare vsus fuerit, vt ex Varrij sententia refert Plin. lib. 18. cap. 7. Cibū capere, & capescere idem Cic. Vesci, quod ex ve, & esca volunt esse compositum. Cic. in Orat. Quæ est in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus glande vescantur. Idem de Nat. Deor. Dij nec escis, nec potionibus vescuntur. Hinc notabis vesci etiam de potionibus dici. Hinc vescum quicquid edibile. Virg. —Vescumq; papauer.

Vesci aliquando absolutè ponitur. Vergil. Vescitur Æneas simul, & Troiana iuuentus.

Esse etiam Latinis pro edere vsurpatur, forsan quia homo esse, hoc est, viuere non potest sine esu. Vndè sapienter ille monuit, Edere oportet vt viuas, nō viuere vt edas. Mandere quoq;, & manducare (vnde, teste Varrone, manducum obsonium dicitur) Latinis idem est quod comedere, & vt Grammatici volunt, propriè ea quæ dura sunt, & dentibus reluctantur, quasi manibus cibū ducere, hoc est, sumere, siue capessere. Hinc Gallicum & Italicum manger, siue mangiare. Manus namq; vt aliarum ferè actionū omnium, ita comedēdi quoq; præcipuū est instrumentū. Nam vt cætera animalia, quemadmodū eleganter Cic. inquit, cibum partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim linguinum tenacitate accipiūt, partim aduncitate rostrorum, ita homo manibus cibum apprehendit, illumq; ori admouet, atq; ingerit. Animalium tamen nonnulla, vt Plin. inquit lib. 11. cap. 43. vt manibus vtuntur, priorū ministerio pedum, sedentq; ad os illis admouentia cibos, vt sciuri. Manus est, inquit Ambros. Hexam. lib. 6. ca. 9. quæ cibum ori ministrat. Hinc eleganter Gregorius Nyssenus in lib. de opificio hominis cùm propter alias causas, tùm etiam propter sermonē, homini maximè prouidum, manus hominibus tributas esse hac ratione concludit. Nam nisi manus, quibus cibū pararet, atq; in os mitteret, habuisset, necessariò os sumendis è terra cibis, vt in cæteris brutis, idoneum fabricare cogebatur: os autem eiuscemodi loquelæ, atq; sermoni planè ineptum fuisset, vnde vt loqui posset, manus homini dedit.

Manus (vnde manducare) ad capiendi instrumentum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cibi utilitas.

Hæc de naminibus, nunc de reipsa. Cibus propterea capitur, vt sussultiat artus, inquit Lucretius. Vnde rectè cibus à Græcis ὀνειαρ dicitur, ὡς τὸ ὠνεῖν τὸ ὀφελεῖν, ὅτι ὀνήσιμον ἢ τροφήν, vt Eustath. docet. Ὀδ. α. & τρέφω. Philo medicus apud Plutarch. lib. 6. Sympos. prob. 2. nutrimentum vult dictum ἀπὸ τοῦ πρεῖν τὴν φύσιν, id est quod naturam conseruet. Et Hom. λ.

Σῖτε, καὶ οἰνοποτὸν τό γε μήδεα & ὅτι καὶ ἀλκὴν.

Et ἴσα παρὰ τὸ εἶναι τὸ παρέχειν, siue εἶναι τὸ ὑπάρχειν, eò quòd cibi sunt causa τοῦ εἶναι, ζῆν. καὶ τροφὴν εἶναι, teste Eustath. Et Hebraicè cibus & symposion dictum est Sendah, quasi dicas fulcimentum à Saad, id est, sustentare, qui hominis vitam sustentat, atque fulcit. His vocibus pulchrè admonetur homines mensæ assidere debere vt vitam cibo sustentent, non vt crapulæ, & vino indulgeant. Nam cum tota corporis nostri moles, vt Gal. lib. 1. de tuenda valetud. scribit, in perpetuo sit fluxu, cumq; nisi altera similis substantia in eius, quæ defluxit, locum reponatur, vniuersum dissipari fuerit necesse, idcirco summus rerum artifex insitas quasdam vires deficientis ac desyderati semper appetentes, statim ab initio indidit. Non enim sugere, vesci, bibere, vt etiam respirare à quoquam audimus, sed statim à principio facultates in nobis habemus, quæ hæc omnia citra docentem perficiant. Cibo igitur, quicquid solidioris substantiæ effluxit, restituimus: potione, quicquid humidioris. Cæterum cùm id, quod singulis partibus defluxit, tale sit, qualis est ipsa particula, nihil autem eorum quæ eduntur, bibuntur ue, tale prorsus sit, necessum fuit animanti ea primum assumere, deinde etiam retinere, tertiò immutare, atque concoquere, ac quàm maximè licet corpori alendo, restituendo que similia efficere: & postremò excrementa, quæ necessariò has mutationes subsequuntur, expellere: adhæc itaque efficienda Deus ceu optimus artifex cùm externa, tum interna membra, nec non facultates quasdam, vt ἑλκτικὴν, κρατητικὴν, ἀλλοιωτικὴν, & ἀκκριτικὴν est fabricatus, de quibus subtilius medici, atque philosophi disserunt, nobis illa pingui, vt ita loquar, Minerua attigisse satis fuerit. Cicero libro secundo, de natura deorum perspicuè sanè, eleganterq; totam cibi capiendi atq; nutritionis rationem expressit.

Nunc de cibi capiendi partim salubri, partim ciuili, decoro, atque vrbano modo gestuq; dicatur: de quo Ecclesiasticus cap. 31. optimè sanè, sapientissimèq; præcipit. Horum summa est, in conuictu hominum, conuiuijsq; sobrietati, temperantiæ, modestiæq; esse seruiendum: Contra ingluiem, atque voracitatem, vt rem agrestem, odiosam, animo, corporique pernitiosam, vitandam summopere esse, atque fugiendam. Ingluuies certè atque gula cùm animo, corpori, atque fortunis pernitiem, damnumq; maximum affert, tum omnium ferè gestuum, atque morum in mensa illiberalium atque inciuilium, de quibus Erasmus, & alij, potissima ferè est causa. Sed operæpretium fuerit ipsius Ecclesiastici verba proponere, cumq; illis aliorum de ciuilitate morum præcepta, atque monita conferre. &c. Cum ad mensam magnificam, siue diuitis federis, ne aperias faucem tuam super eam, hoc est, ne faucibus tuis illi inhies: nec dicas, id est, cogites animo tuo, multa esse apposita, hoc est, quoniam ingens ferculorum copia suppetit, idcirco tibi esse helluandum. Quidam simpliciter sic exponunt: Caue ne multũ loquaris super mensa aliena: quod quidem bonum est præceptum secundùm illud: Εὔταχτον εἶναι τ' ἀλλότρια λείποντα δεῖ. Alij sic intelligunt, Non multa verba facias de cibis, qui apponuntur, siue multi sint, siue pauci, siue boni, siue mali, ne in eorum, quæ te inuitarunt offensionem incidas, quin potius gratus taceas, & tibi appositis fruaris. Hoc primum est illius sapientissimum sanè præceptum, quo monet cùm in omni conuiuio, tùm verò atque in primis in diuitum, & potentiorum epulis splendidis, atque magnificis, ad quas vocati sumus, nobis temperare modestiæ, abstinentiæq; esse studendum, ne in illorum odium, inuidiamq; incurramus. Hæc enim statim rationem subiungit. Fac memineris siue cogites, quantum malum sit oculus nequam, hoc est, inuidus. Ecquid nequius oculo creatum est, quippe qui ab omni facie sua, hoc est, quauisque de causa, siue cuiusuis rei molestæ obiectu lachrymetur, hoc est, contristetur, & offendatur, vt ita vel lachrymas effundat per oculos cupiditatis, tristitiæq; indices, cùm nimirum videris te ita cibos auidè deuorare. Prima igitur causa, ob quam Ecclesiasticus gulam, atque ingluiem in epulis vitandam esse censet, est, quoniam illa cùm ipsis conuiuatoribus, præsertim auaris, & inuidis, tum conuiuijs est odiosa, id quòd etiam verbis sequentibus copiosius docet. Ergò ne in conuiuatoris paciter, atque conuiuarum contemptum, odium, inuidiamq; incidamus, in conuiuijs præsertim asymbolis, voracitas vehementer est fugienda. Huc facit illud Comici, Εὔταχτ

In mensa alienæ præsertim diuitum modestiæ studendũ.

Εὔταχτον εἶναι τ' ἀλλότρια λειπνοῦντα δεῖ, *Hoc est,*
Modestum esse decet eum, qui alienis vescitur.

His quoque similia sunt illa Prouerb. 23. Quum sederis vt comedas cum principe, considerando consydera, hoc est, prudenter, diligenterq; aduerte quæ ante te sunt posita. Si tu gulæ tuæ indulgere voles, gutturi tuo cultrum intentabis, hoc est, tibi nocebis. Alij sic: gulæ tuæ modum pone, & si vis compos tui manere, ne concupiscas cibos eius. Addit enim: Ne concupiscas pulmenta eius, quum cibus sit fallax. Et paulò post: Ne comedas panem malum oculum habentis, hoc est, inuidi neque concupiscas pulmenta, siue edulia eius. Quoniam vt æstimauit animo suo, sic est: comede, & bibe dicet tibi, cor autem eius non est tecum. Bucellam tuam, quam comedisti, euomes (**wirſtu wol müſſen kõwen** *) & perdes verba tua dulcia. Quidam tamen, vt illud addam, hunc volunt esse illorum Ecclesiastici verborum sensum: Gulæ non esse indulgendum, propterea quòd oculus, id est, animi cupiditas, quæ obiectu aspectuq; rerum iucundarum excitatur (vndè dicimus cupiditatis oculos, ad rem aliquam adijcere) praua est, & incitata semel, non facilè coërceri rursus, ac reprimi potest. Liranus totum hunc locum sic exponit. Non dicas, id est, non quæras ferculorum varietatem: sed gratus accipe, quod proponitur, memineris malum esse illum oculum, qui minus impleri potest, quam venter (sic nos Germanicè dicimus de guloso,* **man möcht jm den bauch füllen/ möchte man jm nun die augen erfüllen.** *) Ab omni facie lachrymabitur, id est, ægrè ferret si minus parata sint fercula delicatè, quàm cupiat appetitus.*

Cibi alieni nõ auidè appetendi.

Addit Ecclesiasticus, μὴ σμπτείνης χεῖρα, καὶ μη συνθλίβε ἐπ' αὐτῷ ἐν τρυβλίῳ, hoc est, Ne extendas manum quocunque aspexerit, nec eam cum ipso in catinum inferas. Manus, vt paulò antea dictum, potissimum est cibi sumendi capidiendiué instrumentum, quo & cibum apprehendimus, contrectamus, & ori admouemus, atq; ingerimus. Huc facit tritum illud apud Homerum:

Manibus cibi decore sumendi.

Οὐκ ἐπ' ὀνείαθ' ἑτοῖμα προκείμενα χεῖρας ἰάλλον, *id est, ἐπέμπον, ἢ ἔβαλλον, hoc est, In cibos coctos & appositos manus mittebant: & est periphrasis τοῦ ἤσθιον, interprete Eustath. Ὀδ. α. vbi plura de vocabulo ὀνείατα, & ἰάλλειν. Dicit autem τὸ δ' ἐ χεῖρας ἰάλλον ἀστείως, hoc est, vrbane dici, ὡς εἴπερ οἱ χεῖρες δεῖ ἔργον ἐπιτελοῦντο, οἷα καὶ τοῖς θεράπουσι: hoc est, perinde ac si manus, ceu ministræ quædam siue famulæ, operi immitterentur, seu adliberentur. Addit ibidem: aliud est χεῖρας δὴ ἰάλλειν, τὸ χεῖρας δὲ ἰάλλειν: illud enim esse, eis βρῶσιν ἄγειν, hoc est, cibo immittere: illud verò contrà, ἀπέχειν, siue ἀπάγειν, hoc est, amouere, siue remouere. Manus porrò, cum sit præcipuum organum, quo cibus capitur, illa in primis decenter est in conuiuijs regenda, atq; moderanda: id quòd Ouidius venustis his versibus est complexus:*

Carpe cibos digitis, est quidam gestus edendi,
Ora nec immunda, tota perunge manu.

Huc faciunt illa Erasmi: Quod porrigitur, aut tribus digitis, aut porrecta quadra excipiendum est: nam quod digitis excipi non potest, quadra excipiendum est. Item, Si quis è placenta, vel artocreà porrexit aliquid, cochleari, aut quadra excipe: aut cochleari porrectum accipe, & inuerso in quadram cibo, cochleare reddito. Si liquidius est, quod datur, gustandum sumito, & cochleare reddito, sed ad mantile extersum. Digitos vuctos vel ore prælingere, vel ad tunicam extergere, pariter inciuile est, id mappa potius, aut mantili faciendum. Item, Digitos in iusculenta immittere agrestius est, sed cultello, fuscinaue tollat, quod vult. Cibos igitur contrectamus, atq; accipimus vel solis manibus, vel adhibito etiam alio aliquo instrumento, vel cochleari, cultro, fuscinula, quadra, id quòd plærunq; ciuilius videtur esse, atq; vrbanius. Cochleare Martiali dicitur quo liquida sorbemus. Græcè κοχλιάριον, ὑύσπορον Athenæo, μυστιλάριον Polluci, κοχλήρυγον, ὃ οἷδ' ἀξ eidem. Germ. **löffel.** *Tudicula Columellæ est cochleare maius, quòd idem volunt esse, quod à Græcis φορύνη, ἀλεξίβανον, λάκτις Nicand. Germ.* **Kochlöffel.** *Cochlearium ligneorum, orichalceorum, vel argentariorum in iusculis, & pulmentarijs apud Germanos frequentissimus est vsus: apud Gallos, Italos, aliasq; nationes non item, apud quas manibus solis, nullo adhibito cochleari, iuscula, siue panes in iure macerati, comeduntur. Leo Affricanus testatur, Aphricanos illos, qui Numidæ olim fuerunt dicti, caua manu, ceu naturali instrumento, pro cochleari vti ad ius sorbendum. Horum autem apud veteres quoque fuisse in cibo capiendo vsum, vel ipsa nomina testantur. Idem docet illud Martialis distichon quod ab Isidoro citatur quo coclearis etymon vsusq; ostenditur.*

Cochlearij vsus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sum cocleis habilis, & nec inminus vtilis orti
Nunquid scis potius cur cocleare vocor?

Omnino ergò decenter, & quadam quasi cum religione cibi apprehendi, atq; attrectari debent.

Cauendum porrò est, vt ecclesiasticus monet, ne omnia, quæ apposita viderimus, attingamus: cui similia sunt illa Erasmi: Ne ex toto eligas disco, quòd solent liguritores: sed quod forte ante te ipsum iacet, sumas: quod vel ex Homero discere licet, apud quem creber est hic versiculus:

Οἰδ' ἐπ' ὀνείαθ' ἑτοῖμα προκείμενα χεῖρας ἴαλλον.

Id quoq; si fuerit insigniter elegans, alteri cedat, & quod proximum est accipias. Vt igitur intemperantis est in omnes patinæ plagas manum immittere: ita parum decorum patinam inuertere, quò veniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorem, præfatus excusatunculam recipias, sed resecta tibi portiuncula reliquum offeras ei, qui porrexerat, aut proximè assidenti communices. Ecclesiasticus ergo, vt ad illum redeamus, similiter monet: primò, vt ne in omnia, quæ apposita sunt, manibus nostris inuolemus, eaq; alijs quasi præripere conemur: deinde, ne, quæ ante alios posita sunt, sed quæ ante nos, accipiamus: vel, vt alij interpretantur, ne vnà cum alio simul & semel manum in catinum immittamus, id quòd ipsum quoq; valdè incivile est, atq; agreste. Rationem addit: Quæ sunt proximi ex te ipso consydera, ac rem omnem perpende, hoc est, ex te ipso fac coniecturam, quid inuitus, aut volens ferat proximus tuus, & modestum te præbe in omnibus: quod ab altero tibi fieri nolis, id alteri ne feceris. Nolis autem alterum ea, quæ tibi sunt apposita, tibi præripere, ac vnà tecum manum in catinum quoquò versus inferre: noli ergo id alteri facere.

Addit Ecclesiasticus, φάγε ὡς αἰθερπὸν τὰ ὑποκείμενά σοι (*Homerus* προκείμενα subinde vocat) καὶ μὴ δλμασῶ, μὴ μισηθῇς, *hoc est, Comede quasi homo ea quæ tibi sunt apposita: nec te ingurgites, siue sis vorax, ne in odium incurras.* δλμασᾶσθαι, *siue* δλμαοσᾶσθαι *componitur* ἀπὸ τοῦ δλω, *quod intendit, &* μαοσᾶσθαι *quod mandere siue manducare significat: vnde* δλμασᾶσθαι *est vehementer, & auidè comedere, seu potius vorare: hinc* μαοστῆρες (*inde forsan Gallicum* masçhoires) *musculi oris, qui dum cibus manditur, mouentur: &* μάσαξ *esca, os oris:* δλμασμὸς *id quod ore mansum est,* μάσακα, μάσημα, ζόφον λέγεται, καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ μάσημα ὁμοίως. ὡς καὶ χοίνικα λέγομεν καὶ τὸ μέτρον, καὶ τὸ μεδίμνον. δλμασμὸς *manditio, manducatio. Hoc quoque versu voracitatem fugiendam docet duplici de causa. Primò, quòd cibos vorare, sic ingurgitare est* θηριῶδες, *id est, belluinum, alienumq; à natura hominis, qui ex omnibus animantibus, vt rationis, ita etiam pudoris, modestiæ, temperantiæq; particeps est. Hinc sæpè homines voraces bestijs comparantur. Clemens Alexand. huiusmodi homines* ὅτι γαστέρα ἕρποντας, θηρία ἀδρείκελα κατ' εἰκόνα τὰ παχὺς αὐτῶν τὸ λίχνον θηρίον, *hoc est, super ventrem serpentes, belluas hominibus similes, imò patris sui ceu bellua voracis imaginem referentes vocat. Deinde, quòd edacitas hominum odium parit, vt suprà quoque dictum, & mox rursus sequetur. His ergo verbis, Comede vt homo (in quibus tacita quædam est hominis atq; bestiæ antithesis) comprehenduntur semel omnia, quæ de temperantia, atque sobrietate deq; morum ciuilitate, in mensa adhibenda, præcipere solent, atque possunt. Vt ergò in alijs actionibus, ita quoque in cibo capiendo, præsertim cum alijs, meminerimus nos esse homines, ac proinde mentis, rationis, ordinis, pudoris, modestiæ participes. Comedamus ergo vt homines, humanæ naturæ congruenter, hoc est, modestè, temperanter, sobrijs, adhibito pudore, ordine, atque modo. Non imitemur lupos, canes, feles, aliasq; bestias voraces, quæ sine intermissione vorant, sed q; inuicem deuorant, de cibis acerrimè certant, illosq; sibi inuicem præripere conantur. Ethnici quoque philosophi hoc potissimùm argumento homines à gulæ, ebrietatis, voluptatumq; amore, atq; studio deterrere sunt conati, ducto à naturæ illorum dignitate atque præstantia, hoc est, cùm ab interna illorum forma, id est, ratione, tùm externa corporis figura, qua ceteraque à bestijs differūt. Sallustius: Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animantibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transigant, veluti pecora, quæ natura prona, atq; ventri obedientia finxit. Cui similia sunt illa Ouidij:*

Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est. Et paulò post:
Pronaq; cùm spectent animalia cætera terram,

Voracitas ab humanæ naturæ, rationeq; aliena.

Os homini

Os homini sublime dedit cœlumq; videre.
Iussit (hinc αἰθερπὸν *dictus) & erectos ad sydera tollere vultus.*

Cicero in Paradoxis: Voluptatem summum esse bonum, vox mihi pecudum videtur esse, non hominum. Tu cùm tibi sine Deus, sine mater (vt ita dicam) rerum omnium natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neque diuinius, sic te ipse abijcies, atque prosternes, vt nihil inter te, atq; inter quadrupedem aliquid putes interesse? Aristot. teste Cic. lib. 5. Tuscul. disput. cum Sardanapali opulentissimi Syriæ regis epitaphium legisset, quod incidi iusserat in busto,

Hæc habeo, quæ edi, quæq; exsaturata libidò
Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta:

Quid aliud, inquit, in bouis, non in regis sepulchro inscriberes? Musonius de victu, vt citatur à Stobæo: Cùm ἀμαθία, hoc est, excessus nulla non in re sit vitiosus, tùm in victu maximè suam maximam prodit, dum ὀψοφαγίας, id est, liguritores, & helluones ex hominibus in sues, aut canes, quò ad ingluuiem, transformans, omnis honestatis in manibus, visu, esuq; oblitos. Tantam ipsis inijciam cupediarum amor gignit. Quid autem turpius, quàm ita se præstare circa victum, vt bruti possis animalis, quàm prudentis hominis imago sit? Hæc ethnici senserunt, qui in summa veræ religionis ignoratione versati sunt, natura duce, atq; magistra: quantò magis id nos Christianos sentire decet, qui non modò nati sumus singulari Dei beneficio, sed etiā renati siue regenerati semine illo incorrupcibili verbi diuini, atq; cœlesti spiritu. Ergò non modò vt homines, sed etiam vt Christiani homines, à voracitate belluina abhorrere vehementer, atq; abstinere debemus. Non enim est regnū Dei (ad quod nos vocati sumus) esca & potus, vt sapientissimè Paulus monet ad Rom. 14. cap. sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Idem 1. Cor. 6. τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην, καὶ ταῦτα καταργήσει. *Non, vt bestiæ, ad edendum, & bibendum: sed potius ad Deum, secundùm illius voluntatem, colendum: & ad proximo, hoc est, cuius homini, qui ope nostra, auxilioq; indiget, inseruiendum, commodandū à Deo formati, & in hisce terris collocati sumus. Gulosus dicit Clemens Alexand. cibos appetere, quos mox simus excipit: nobis autē τοῖς θεοφιλέσι τοῦ βρῶσιν τοῦ ἐπιθυμίου, ἄρχειν ἀνάγκης τῆς ὑπὸ τὸν ἡσυχον καιρὸς, hoc est, cœlestem cibum venantibus, necesse est ventri, qui sub cælo est, imperare. Idem lib. 2. Paedag. cap. 1. vbi pluribus præcipit* πῶς δεῖ τὰς ὀρέξεις ἀναστρέφειν, *hoc est, quomodo in alimentis versari oporteat, vbi non solum voracitatem & ingluuiem ceu ab omni non modò diuina, sed humana quoq; ratione alienissimam, verumetiam omnes inciuiles, indecoros, illiberales, agrestes, planeq; belluinos membrorum corporis motus gestusque in cibo sumendo, vitandos esse docet, quæ cum illis quæ Erasmus & alij de ciuilitate morum scripserunt, conferri poterunt: hic breuitatis ergò prætermittuntur.*

Porrò addit Ecclesiasticus adhuc quædam, quæ & ipsa ad morum ciuilitatem, quæ in cibo capiendo tenendum, pertinent. Modestiæ, siue disciplinæ causa desiste primus, nec te insatiabilem præbeas, ne quid offendas. Est sederis inter multos, manum primus ne extenderis. In quibusdam exemplaribus additur, nec prior poscas bibere. His quoq; verbis moderationem, atq; modestiam in cibo capiendo adhibendam docet. Nam cum insatiabilis illa, quasiq; lupina, siue canina edendi cupiditas fœdissima sit, odioq; hominum dignissima, cibi potusq; modus est conseruandus, & vbi expletum est naturale desyderium, desinendum, non quò inexplebilis rapit cupiditas progrediendum. S. Martinus Dumiensis Episcopus, in libello ad Mironem Galliciæ regem inter alia de continentia hæc scripsit: E de citra cruditatem: bibe citra ebrietatem. Nec præsentibus delitijs inhærebis, nec desyderabis absentes. Victus tibi ex facili sit: nec ad voluptatem, sed ad cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non sapores. Desyderia tua paruo redime, qui hoc tantum curare debes, vt definant, atq; quasi ad exemplar compositus diuinum, à corpore ad spiritum, quantum potes, te festina reducere: Epictetus: μεῖζον ἔχω σοι παντὸς εἴτε, καὶ πότε, ἢ πρὸ τῆς ὀρέξεως ἐμπόδισις: οὐδὲν δὲ κωλύσει, ἀυτὴ ἡ ὄρεξις, καὶ ὅτι πλείονα τῆς δόντος φορτίον, ὅτε ὀλοποιῶν δώσει, πεποίηται τοῦ ἀπροσόντα ἀφαιρεθῆναι: *Hoc est, Prima repletio appetitionis, modus sit omnis cibi, potusq;. Ipsa autem appetitio, obsonij, & voluptatis loco sit. Sic enim neq; plura, quàm opus est, ingeres, neque instructoribus obsoniorum egebis, & potum quemuis approbabis. Huc facit illud, Homeri-*

cum, quod crebrò occurrit:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Αὔξαρ πρὸς τὸν καὶ ἱδρυτὸν ἐξ ἔσω ἐντὸς, id est, ἐξαπλῶσαι, παρὰ τὸ ἕως τὸ πλησθῆναι τὴν γαστέρα, καὶ πεῖν, Eustath. interprete, Odyss. α. vbi addit: ὅτι αἰσχιστον ἀλλοθι ἐστὶ μέχρι κόρου ἐσθίειν, καὶ, ὡς οἱ παλαιοὶ φασὶ, δ πλησμονὴς τὰ γὰρ ἐν στόμαχῳ πεφθέντα ὁ ποιητὴς ἐδίεντα φησὶν ἕως ἂν ἐν θυμὸς ἱδρύσεται ἕησι, καὶ ἕως πρὸς τὸν καὶ ἱδρυτὸν ἐξ ἔσω ἐστὶ. Addit ibidem, posum esse præponi vel forsan fortuitò, vel ὅτι βιαιότερον ἡ δίαιτα τῆς πείνης, διὸ καὶ τὸ ἀναγκαῖον θεραπευτικὸν τῆς πρὸς τὸν καὶ ἱδρυτὸν πρόσεσθε. His similia sunt illa Ouidij:

Nèue diu præsume dapes, sed desine citra,
Et capias paulò, quàm cupis esse minus.

Sallustius testatur, cibum Numidis aduersus famem atque sitim non libidini, neq; luxuriæ fuisse, de bello Iugurth.

Adhuc Ecclesiasticus voracitatem ostendit esse inciuilem, illiberalem, brutam atq; belluinam: ab humana natura, rationeq; alienam: Deo, hominibusq; odiosam: nunc eandem animo pariter, atq; corpori noxiam vehementer, atque damnosam esse docet, ac proinde summopere vitandam: Quam paruo, siue paucis homo bene institutus atque moratus, est contentus: quò fit vt in cubili suo non anheler. Vigiliæ laboriosæ, & cholera, atque contorsio hominis intemperantis comes est. Somno salubri fruuntur viscera temperantis, mane is surgit, & est apud se, siue compos animi. Commodam hoc in loco commoda, atque incommoda corporis, atque animi, quæ ex temperantia, aut ex gula atq; crapula consequi solent. Homo modestus & sobrius est paruo contentus, naturaq; deficeria cibo & potu facili, ac parabili explet: itaque hac victus moderatione ac sobrietate tuetur valetudinem tùm mentis, tùm corporis. Πλησμονὴν Philo δεῖ βίᾳ θνητικὴν, verè dixit ἐχθρὸν, καὶ ἐπίβουλον εἶναι ψυχῆς, καὶ σώματος, hoc est, inimicam esse, atque insidiari corpori, & animo. Huic simile est illud Clement. Alexand. ἡ ὑπερβολὴ ζωπυρεῖ τὸν αὐταρκειαν διαιτα τὸν ἀσθενοῦντα κακοπινοῦσα μὲν τὸ ψυχὴν, ὀλισθαλὲς δὲ, εἰς ὅσον ἐργαζομένη τὸ σῶμα. Sic Hieron. Epistolarum, inquit, largitas & corpus frangit, & animum. Tria hîc corporis incommoda commemorantur, quæ ex immoderato cibo potuq; consequuntur: nempe, ἀγρυπνία ποτώδης, hoc est, vigilia molesta atque laboriosa, secundum tritum illud:

Ex longa cœna stomacho sit maxima pœna
Vt sis manè leuis, sit tibi cœna breuis.

Contra temperantis hominis somnus est quietus, sine anhelante spiritu, atq; dulcis, quo qui fruitur, is manè surgit impiger, & alacer ad opus suum. Huc facit illud Horatij 2. Satyr. 2.

Alter (qui parcè, & tenuiter viuit) vbi dicto citius curata sopori,
Membra dedit: præscripta ad munia surgit.

Sic Ion, teste Plutarcho Sympos. lib. 7. in præfatione, ἔπαινος ἀφελεῖς, καὶ ἀφλογιστίνης laudabat, cuiusmodi essent Platonis, quas dicebat sequi ὕπνους τε καθαρὸς, καὶ βεβαχυνείρους φαντασίας τῷ σώματι & διαν, καὶ γαλήνιον ἔχοντας, hoc est, somnum syncerum, visa somnijs breuibus oppositum, corpore quieto, & tranquillo. Vt autem somno animales facultates reparantur, cœliones alimentorum, atque crudorum humorum perficiuntur: ita contra insomnium, atque vigiliæ, quarum causa est immoderata cibi, potusq; ingurgitatio, animales vires frangunt, atque debilitant, cruditateq; pariunt ceu causas omnis generis morborum.

Secundum incommodum est cholera, morbus acutus, & valdè periculosus, estq; euaporatio, siue effusio fellis in pectore: eius notæ sunt, Ventriculi, & intestinorum morsus, quem sequitur fluxus ventris, & vomitus excrementorum variorum, quandoq; cum syncope, sudore, pulsu inæquali, & paruo, tum conuulsionibus crurum, & brachiorum. Situs quoque accedit, quando morbus tam diu perseuerat, donec stercus per os excernatur.

Tertium est στρόφος, id est, tortus, siue contorsio intestinorum, quæ varia est, atq; multiplex.

Voracitas morborum mater.

Omnino autem voracitas, atq; ingluuies, cùm ipsa per se sit morbus, quem caninam appetentiam, atq; bulimon, siue μαλακίαν, & πίκαν secundum medicos appellare possis: tùm omnis generis morborum parens est, atq; procreatrix, quemadmodum & medici, & ipsa experientia quotidiana satis superq; docet. Vbi cibus præter naturam, vt Hippocrates inquit. 1. Aph. 17. hoc est, plus aquo ingestus est, morbum facit. Nunquam enim ad satietatem, sæpè infra illam cibum sumpsisse profuit. Sic enim melior fit concoctio, & excrementorum minus gignitur. Hinc idem auctor lib. de

Epidem. part. 5. Aph. 20. verissimè, sapientissimeq; dixit, ἄσκησις ὑγιείνε: ἐκοεἰνξοφῆς, ἀσκεῖν πόνων: hoc est, Sanitatis studium est, non satiari cibis, & ad labores impigrum esse. Idem non minus eleganter, quàm verè cῦσ εἶαν dixit εἶναι μητέρα τῆς ὑγείης, hoc est, indigentiam, seu temperantiam in victu matrem esse sanitatis: vnde ex contrario colligere licet, gulam matrem esse aduersæ valetudinis, atq; morborum. Continentia in victu, & tenuis apparatus vires à calore natiuo, & penitus insito imminutas & labefactatas reficit, resarcit, & recreat: nimia verò copia, & luxuria opprimit, obruit, atq; extinguit: quòd quidem his verbis confirmat Theognis:

Πολλοί τοι πλέονας λιμὲ κόρ& ἄλεσεν ἄνδρας,
Ἀνδρας, ὅσοι μοίρας πλέον ἔχειν ἔθελον.

Idem etiam à medicis crebrò vsurpari solet. Vbi ad cibum ventum est, inquit Celsus lib. 1. de medic. cap. 2. nunquam vtilis est nimia satietas, sæpè etiam inutilis nimia abstinentia. Tantum igitur, vt Cicero quoque monet, cibi & potionis adhibendum, vt reficiantur, non opprimantur vires. Sumatur ergò cibus citra eruditatem, & potus citra ebrietatem. Hinc doctissimus ille Dissarius medicus, & philosophus idem præstantissimus apud Macrobium lib. 7. Satur. cap. 4. sapientissimè admonebat, & Socrates suadere solitus erat, illos cibos, potusue vitandos, qui vltra sitim, famemue sedandam, appetentiam producerent. Nocet namq; dolore empta voluptas: quam verissimè Plato omnium malorum escam dixit. Cruditates, vt eodem in loco Dissarius inquit, eueniunt aut qualitate succi, in quem cibus vertitur, si non sit aptus humori, qui corpus obtinuit: aut ipsius cibi multitudine, non sufficiente natura ad omnia, quæ congesta sunt, concoquenda. Eodem in capite pluribus docetur, cibum simplicem præferendum esse multiplici, vt qui sit digestu facilior. Hinc etiam legimus in Decret. Canon. distinct. vlt. de consecratione, quosdam morbo articulari & podagra laborantes, ad simplicem mensam, & pauperes cibos redactos, conualuisse. Constat eos qui escis vruntur vilissimis esse robustiores, saniores, & generosiores, vt famuli dominis, coloni possessoribus: nec solùm fortiores, sed etiam prudentiores, vt philosophi diuitibus. Cicero, Sustentatur valetudo, inquit, nostra sui corporis, & obseruatione earum rerum, quæ aut prodesse, aut obesse soleant: & continentia in victu omni, atq; cultu corporis tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus: postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Meritò itaq; Diogenes Cynicus eos irridere solitus est, qui pro bona valetudine Dijs rem diuinam facerent, & deinde cibo, potuq; contra sanitatem se ingurgitarent: asserens insanum esse ea à Dijs precari, quæ in nostra sunt potestate. Idem Persius Satyr. 2. eleganter his versibus expressit:

Poscis opem neruis, corpusq; fidele senectæ,
Esto age, sed grandes patinæ, tucetaq; (genus est farciminis ex carnibus suillis minutim concisis: cibos regios Fulgentius interpretatur) crassa
Hoc est, impediunt
Annuere bis superos vetuere, Iouemq; morantur,

ne te reddant robustum. His verbis similiter irridet eos, qui corporis vires sibi dari petunt, cùm ad eas assequendas immoderatus epularum luxus omnino obstet. Meritò ergo nos quoque Christiani irridendi sumus, & leuitatis, inconstantiæq; accusandi, qui cum bonam valetudinem, quæ non in nostra, sed in Dei est potestate, precemur, interea illam nostra ingluuie perdimus, atq; corrumpimus.

Gula mentis inimica.

Nec verò minus animo atque menti, quàm corpori nimia hæc immoderataq; cibi ingurgitatio nocet. Temperantiam cibi, atq; potus rectè Græci σωφροσύνην appellarunt, quasi σῶζουσαν τὴν φρόνησιν, hoc est, prudentiæ custodem, atq; conseruatricem: vnde etiam Democritus monebat, ἀνδρὶ ψυχὴν εἶναι σοφωτάτην, hoc est, animam siccam, id est, sobriam, atque temperantem esse sapientissimam. Idem dicebat, satius esse mori, ἢ δίχα σώφρονα τὴν ψυχὴν ἀμαυρώσαι, hoc est, quàm per intemperantiam animum obnubilare. Vide quæ in hanc sententiam scribat Iunius in suis Adagijs lectu dignissima. Huc quoque pertinet scitum illud Epicteti dictum: Ἐν τοῖς ἐκτὸς σοι μέλλουσι σοι, ὅτι δ' ὑπὸ σοῦ λαμβάνεται δίχα, τοῦτο ἄθλιος ἔσῃ, ὅτι δ' αὖ τὴν ψυχὴν, δίχα πάντος τοῦ ἐκτὸς: Hoc est, inter epulandum consydera duos tibi excipiendos esse agones, corpus & animam. Tùm quod omne in corpus collatum repentè effluxurum sit: quod autem in animam, perpetuò seruandum. Contrà, vt verè Clemens Alexand. inquit, αἱ ὑπὸ τοῦ μὲν πολλὰ βλάπτουσι, καὶ λύπῃ ἐπιφέρουσιν ἡδονὴ: διαπαίσεται δ', καὶ λήθῃ, καὶ ἀσφαλείᾳ ἡ πρὸς ψυχὴν ἐπιτείνεται τῇ ψυχῇ: Hoc est, Hominibus autem sæpenumero quidem damnum, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

stiam procreauit voluptas: graues autem affectiones, & oblivionem, & insipientiam in animo parit nimia alimenti copia. Hinc Ecclesiasticus noster illum qui moderato vtitur manè surgere & animi compotem esse dicit: vndè contra licet colligere, illum qui se cibo nimio obruit, in multum diem stertere, & animi, & mentis esse impotem. Musonius in lib. de Alimentis dixit: ἀρχὴ βουλῆ τὸ σωφρονεῖν ἔνιοι τῶν ἐν στοαῖς, καὶ ποπῖς ἐγκρατείας: hoc est, initium, & fundamentum sapientiæ esse continentiam circa cibum, atque potum. Cic. lib. 5. Tuscul. disput. multa de victus frugalitate differens, adde, inquit, siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu: adde integritatem valetudinis. Confer sudantes, ructantes, refertos epulis tanquàm opimos boues: tùm intelliges qui voluptatem maximè sequantur, eos minimè consequi, iucunditatemq; victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauisset apud Platonem, eoq; conuiuio admodùm delectatus esset, vidisseq; eum postridie, dixisse, vestræ quidem cœnæ non solùm in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè vti possumus multo cibo, & potione completi? Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his verbis: Quò cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq; mensarum nullo modò mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vnquam pernoctare solum, cæteraq; quæ comitantur huc vitæ, in qua sapiens efficitur nemo vnquàm, moderatus verò multò minus. Quæ enim natura tàm mirabiliter temperari potest? quomodo igitur iucunda vita esse potest, à qua absit prudentia? absit moderatio? Huc quoq; pertinet quod scripsit Theopompus lib. 5. Philipp. Multa edere, & carnibus vesci, rationis & consilij vsum adimit, animosq; efficit tardiores, & eos immani quadam duritia, ac stultitia complet. Horatius lib. 2. Satyr. 2.

— quin corpus onustum
Externis vitijs, animum quoq; prægrauat vnà,
Atque affigit (affligit Lambinus legendum putat) humo diuinæ particulam auræ.

Huic illud affine Sapientis: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animum, ac sensum deprimit multa cogitantem. Plinius ait, magis auidi sunt ciborum, quibus ab aluo longius spatium, ijdem minus solertes, quibus obesissimus venter. Hinc Persius Satyr. 1.

Qui potes? vis dicam? nugaris, cum tibi calue
Pinguis aqualiculus propenso sesquipede extet.

Id est, cum ventri tantùm inseruias. γαστὴρ παχεῖα λεπτὸν οὐ τίκτει νόον. Prouerbium Hebraeum, quod habetur in Talmud Beracoth. Venter plenus res malas (profert.) Gregorius 31. bas qnatuor gulæ filias tribuit, ineptam lætitiam, scurrilitatem, multiloquium, & hebetudinem mentis circa intelligentiam. Etsi ergò omnibus hominibus, tùm verò atq; in primis ijs, qui magna munera sustinent, vel politica, vel ecclesiastica, quiq; res magnas atq; præclaras moliuntur, à gula, atq; ingluuie, ceu certissima animi, corporisq; peste, rerumq; gerendarum impedimento maximo, sibi cauere debent. Ciborum enim redundantia, vti iam dictum est, cruditatem efficit, vires debilitat, attenuat mentis obtundit, languorem animis affert, desidiam, ignauiam, stuporem, tarditatem ingenerat, atque postremò vitam breui temporis spatio consumit. Illos autem, quos Deus vel reipub. vel ecclesiæ, vel vtriusque custodes constituit, oportet esse sanos, atque valentes, ad mala præcauenda sagaces, & ad pericula magna propulsanda magnanimos. Huc facit illud Ecclesiastici cap. 10. Væ tibi terra, quando rex tuus puer est (non tam ætate, quàm iudicio, atque mente) & principes tui mane comedunt. Beata es terra, quum rex tuus filius est nobilium, & principes tui in tempore, hoc est, commodo & opportuno, cibum capiunt propter fortitudinem, & non propter potationem. Nam vt Musonius apud Stobæum inquit, σκοπὸς τῆς ζοφῆς δεῖ παιδεύειν ὑγείαντε καὶ ἰσχύι, οὐ τρυφῆν μόνον ἕνεκα βορτέον, ἃ δ' εἶται πολυτελείας ἐδ' ἐμιῶς. Qui igitur minus conuenit quàm illos ei vitio inseruire, quod morbos innumerabiles corpori, & tarditatem animo infert, adde etiam ignominiam insignem, atque dedecus. Nihil enim profectò fœdius, & flagitiosius Reipub. procerè, vel Ecclesiæ pastore ructante, oscitante, nauseante, somno desidiaq; languente. Censuit Plato non paruisse virtutem tradi Siculis, & Italis eo tempore, quo ille eas oras peragrauit, propterea quòd se his in die extructis epulis satiarent, & rectè quidem censuit. Corpus enim cibis expletum, saginaq; gra-

Principibus ac magistratibus in primis gula est fraudi.

natum, vt paulò antea ex Horatio dictum est, non solum virtutis, rationisq; imperium minimè sequi potest, verùm etiam mentis altitudinem deprimit, indolemq; totius honestatis extinguit. Quomodo ergo quæso honestatis atque virtutis capaces, & adres magnas, laudeq; dignas efficiendum apti & idonei esse possunt multi Christiani rerumpub. ecclesiarumq; præpositi, qui non bis, sed ter, quaterue in die saturi fiunt, imò qui dies noctesq; se tanquam anseres, aut boues cibis saginant, atq; infertiunt. Accedit etiam illa deformitas, quæ in corpus ex nimio adipe redundat: abdomen enim prodigiosè distenditur, labra tument, malæ fluunt, oculi obruuntur, aspectus hebescit, eoq; tandem species humana redigitur, vt non hominem, sed hominis monstrum te intueri putes. Adde ponderis grauitatem, quæ vix loco moueri potest. Is enim, qui ex nimia luxuria sapinam contrahit, mole sua grauissimè laborat, neq; manchus solùm, & claudus: sed membris omnibus captus est. Quid dicam de misera seruitute? Ingluuies namq; adeò morosa, atq; difficilis domina est, vt eo tempore, quo vel vniuersi populi salus agitur, quamuis occasio rei benè gerendæ instet atque vrgeat, hominem tamen a studio communis salutis auertat, vt ventrem expleat, & turpissimæ cupiditati satisfaciat. Quomodo ergò alijs imperare, & munus aliquod honestum exequi poterit is, qui gulæ, ceu importunæ turpiq; dominæ, est mancipatus? In media namq; muneris functione insaturabilis abdominis imperio coactus, officium repentè deseret, totumq; se ad studium impurissimæ illius cupiditatis applicabit. Præterea vt olim Esau ille gula impulsus primogenituræ ius atque dignitatem, libertatemq; simul suam vendidit: sic hodie multi homines gulosi omnem dignitatem, libertatemq; suam alijs prostituunt: cuiusmodi sunt gnathones, atque parasiti aulici, qui ventris studio, ac cibi cupiditate perpetuæ seruituti sunt addicti: omniaq; ad aliorum voluptatem seu potius libidinem, nihil ad veritatem loquuntur, & faciunt. Diogenes Cynicus (alij tamen volunt Aristippum fuisse: nam de illo inter scriptores Græcos non satis conuenit) cum aliquando betas cœnæ gratia ablueret, Platonem intuitus, summissa voce dixit: Si Dionysio obsecutus fuisses, olera non cœnares: cui ille, Atqui si tu olera cœnare didicisses, Dionysio tyranno non seruires: quo responso illi turpem seruitutem exprobrauit, cui se cibi lautioris gratia addixerat. Adhuc explicata sunt magna atque grauia animi, corporis, atque fortunæ mala & incommoda, quæ ex gula proueniunt, ex quibus constat illos, qui ei seruiunt, sine suo, quem sibi habent propositum, valdè frustrari. Illi enim voluptatem, iucunditatem, atque delectationem quærunt: at contra iusto Dei iudicio maximis, grauissimisq; animi, corporisq; doloribus atque laboribus implicantur.

Gula seruitutis causa.

His adde quòd Gula homines ad paupertatem, mendicitatemq; redigit. Multi namq; opes opimas, patrimonia lautissima breui temporis spatio abliguriunt, atque absumunt, tandemq; ad probrosam, ignominiosamq; inopiam atque paupertatem rediguntur. Hinc sæpè fit, vt quando abdomen quidem illud insaturabile, quo magnam opum vim absumpserunt, manet adhuc, atque durat: opes autem & facultates deficiunt, ad malas artes, ad omnis generis scelera atque flagitia impellantur. Ecclesiasticus 19. Caue asotiam, & ne assuefacias te ad helluationes, ne incidas in mendicitatis periculum, cùm destituat te crumena, & cogeris à fœneratoribus accipere. Sic Aristot. in Ethicis: ὅσοι τοι κατατικίζουσι γίγνονται πένητες, hoc est, Prodigi helluones exhausti fœnore fiunt pauperes. Nulla est vorago, nullum barathrum, quod magis absorbeat, magisq; præcipitet rem, quàm Gula, quæ quò magis impletur, magis esurit: quò melius prandet, melius cœnare studet. Quam autem insatiabilis sit voracitas, eleganter sanè Ouidius his versibus expressit, Erisichthonis insanam ingluuiem describens:

Gula paupertatis parens.

Nec mora, quod pontus, quod terra, quod educat aër
Poscit & appositis queritur ieiunia mensis.
Inq; epulis epulas quærit, quodq; vrbibus esse
Quodq; satis poterat populo, non sufficit vni,
Plusq; cupit, quò plura suum demittit in aluum,
Vtq; fretum recipit de tota flumina terra,
Nec satiatur aquis, peregrinosq; ebibit amnes,
Vtq; rapax ignis non vlla alimenta recusat
Innumerasq; faces cremat, & quò copia maior
Est data, plura perit, turbaq; voracior ipsa est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sic epulas omnes Erisichthonis ora prophani
Accipiunt, poscunt́q; simul, cibus omnis in illo
Causa cibi est, semperq; locus sit inanis edendo.

Iuuenalis Satyra vndecima.

Et quibus in solo viuendi causa palato est.
Egregius (magis egregiè) cœnat, meliuśq; miserrimus horum,
Et citò casurus (in paupertatem lapsurus) iam per lucenta ruina,

Hoc est, egestate apparente. Plura vide in illa Satyra in eandem sententiam.

Talibus à dominis (luxuriosis) post cuncta nouissimus exit
Annulus, & digito mendicat Pollio nudo, &c.

Facetè Diogenes cum luxurioſi cuiuſdam nepotis venalem domum proſcriptam legeret: Sciebam, inquit, quòd vino, ciboq́; oppleta quàm primum dominum euomeret. Idem cum nimio luxu adiniuſtam redactus adoleſcens oleas in cœna eſitaret, ſortè præteriens, ſi ſic pranſus, inquit, eſſes, non ita cœnares. Non infuſè etiam Bion Boryſthenites philoſophus peracutus, & grauis ad quendam, qui poſſeſſiones ſuas vorauerat, inquit: Terra Amphiarium abſorbuit, tu autem terram. Non opus eſt hîc veterum quorundam luxuoſorum exempla commemorare, qui patrimonia ſua per luxuriam ſubitò prodegerunt: cuiuſmodi fuit Fabius ille, qui à deuorato patrimonio Gurges fuit cognominatus: C. Sergius cui ortæ nomen fuit, quòd ingenus piſcium magna auiditate vorauit: Abidius ciuis Rom. quem Cato proteruiam feciſſe per iocum dixit: Æſopi tragœdi filius, qui quò maiorem pecuniæ vim citius in ventrem mergeret, liquefactos vniones prandio appoſuit, & phœnicopterum, & auiculas cantu commendabiles, & in deliciis habitas, magno quoque emptas, proficuas tacos, & auiculas cantu commendabiles, & in deliciis habitas, magno quoque emptas, proficuas lites condire non dubitauit. Quotidiana, pro dolor, experientia magnam eiuſmodi exemplorum copiam ſuppeditat, vt auctiones, proſcriptionesq́; quotidianæ teſtantur. Eſt igitur gula vitium omnium fere vitiorum antiquiſſimum, omniúḿq; malorum principium, atque ſeminarium. Primi namq́; illi noſtri parentes cum partim ſuperbia, partim gula incitati, & impulſi, auctore & ſuaſore diabolo, contra Dei legem arboris illius, quæ boni & mali ſcientiam continebat, fructum attigiſſent, ac deguſtaſſent, ſe ſimul, atque nos illorum poſteros, non in temporalem modò, ſed æternam miſeriam præcipitarunt. Hæc fuit origo humanæ miſeriæ, hoc malorum omnium ſemtnarium, hinc mortis initium natum eſt, quæ crudeli dominatu omnes poſtea homines oppreſſit. Ergo vel hac ſola de cauſa meritò gulam cane peius & angue odiſſe, fugere, execrari: contra ſobrietati, atque temperantiæ ſtudere debemus. De gula vide Agrippam libro de vanitate ſcientiarum cap. de arte coquinaria. Thomam Aquinat. in lib. quæſt. diſputat. quæſt. decimaquarta, in qua trifariam peccatur, nempe in cibi ſubſtantia, cùm exquiſitus nimirum eſt, & delicatus: in quantitate, ſi nimius eſt, & non ſecundum leges ſumptuarias: qualitate, ſi nimium delitioſè ſit conditus, qui non τρυφὴ ſed τρυχὴ, non cibus, ſed cupediæ dicuntur. Gregor. 30. Moral. docet nos 5. modis gulæ vitium tentare. Aliquando namque indigentiæ tempora præuenit: aliquando lautiores cibos quærit: aliquando quæ ſumenda ſunt, præparari accuratius appetit. Aliquando in ipſa quantitate ſumendi menſuram refectionis excedit. Aliquando ipſo æſtu immenſi deſyderij quis peccat: qua continetur in hoc verſu.

Præproperè, lautè, nimis, ardenter, ſtudioſè.

Nunc reliqua Eccleſiaſtici, quæ ad cibi ſumptionem pertinent, perſequamur. Subiungit repletionis immoderatæ quædam remedia (medicum agens:) ex quibus ipſis colligere licet, quantum damni afferat immodica cibi ingurgitatio: Καὶ εἰ ἐβιάσθης ἐν ἐδέσμασι, ἀνάστα μεσονυκτίου καὶ ἀναπαύσον, hoc eſt, Si fueris ad cibos coactus, exurge, obambula, vome, & conquieſcas: (additur à nonnullis, nec morbum corpori tuo contrahas.) Præceptum hoc eſt ἰατρικὸν, de ingurgitatione violenta aut ejicienda, aut concoquenda. Nam deambulatio moderata, ac quies ad cibum concoquendum valent: vomitus verò ad ſubleuandum, exonerandumque ſtomachum. Hinc Valler. li. 12. locorum com. Quòd ſi aut deprauato more, aut ciborũ illectamentis quis ſe plus ſatis illum inuitarit, ſatagat inedia longa, ſomno, quiete, vomitu, aut lenta in poſterum diem deambulatione, tantam ciborũ molẽ deponere, & cruditati hac via mederi: Vnde eſt illud Celſi lib. 1. ca. 3. Quòd bene cũcoxit, manè cuiò ſurget: qui minus, quieſcere debet, ac neq; ſe labori, aut exercitationi credere.

Quòd dicit, ſi coactus fueris ad nimium edendum, hîc & conuinator, & conuiua ſui officij admoneri poterunt. Conuiua quidem, ne vel ſua ſponte, cupiditate illum impellente, corpus, ſtomachúmue ſuum immoderata ciborum copia repleat, neue ſe à quoquã ad plus edendum, bibendúmue impelli patiatur, quàm pietatis ſanitatiſq́; ratio patiatur. Conuinator autem leniter quidem atq́; humaniter conuiuas ſuos ad manducandum inuitabit atq́; alliciet, inuitũ autem ad plus, quàm ipſe velit, edendum bibendúmue coget neminem. Eſt enim hoc non à decoro ſolum ciuili, ſed pietate quoq; charitatéq́; alieniſſimum. Et tamen ſunt quidam importuni, moleſtiq́; homines, qui aſſiduis vocibus, quaſi facibus, conuiuas ad immoderatam cibi potuſq́; ſumptionem impellant, qui dum ciuiles atq́; humani videri volunt, agreſtes profectò vehementer ſunt atq́; inhumani, qui conuiuis ſuis maxima mala atq́; detrimenta conciliant.

Porrò immoderatæ repletionis quatuor remedia ſubiungit Syracides. Primò monet eſſe ſurgendum, quo monet non debere aliquem menſæ ita eſſe affixum, vt inde ceu à præſepi auelli amplius nequeat. Surgere commodo & opportuno tempore antequàm cibo nimio atq́; potu ita onereris, vt vix tibi ſurgendi amplius ſit facultas. Videre enim licet quoſdam apud menſam ita ſe cibo nimio potioneq́; ſaginare atq́; implere, vt mouere ſe loco vbi ſedent, atq́; ſurgere amplius non poſſint: vel vbi ſurrexerint, ſtatim recidant, huc illuc ruant atq́; impingant, ita vt ſint irriſui omnibus. Nonnulli etiam, quoniam neq́; pedes, neq́; manus amplius officium ſuum facere poſſunt, ceu trunci quidam atq́; ſtipites, ſiue ſacci pleni à menſa auferuntur, atq́; aſportãtur. De his ſic eleganter Cic. lib. 2. de Finib. Aſoti, inquit, qui in menſam vomunt, & qui de conuiuijs auferuntur, crudiq́; poſtridie ſe rurſus ingurgitant, qui Solem, vt aiunt, nec Occidentem vnquam vident, nec Orientem, qui conſumptis patrimonijs egent.

Repletionis immoderatæ remedia.
1. Maturè è mẽſa ſurgendum

Secundò monet eſſe deambulandum. De deambulatione à cœna ſeu cibo ſumpto, multa benè atq́; ſalubriter Medici præcipiunt, de quibus ſuo loco vberius dicetur. Plutarchus in libro de Sanitate tuenda Ariſtotelis auctoritate probat, deambulatione à cœna calorem naturalem excuſcitari, ſomno autem ſuffocari atq́; opprimi, tametſi alij quiete adiuuari concoctionem, motu perturbari, & idcirco quieti potius, quàm deambulationi à cœna ſeruiendum eſſe exiſtimant. Quid dicam de ijs, qui prænimia cibi potuſq́; redundantia neq́; loco conſiſtere, neq́; incedere amplius atq́; deambulare poſſunt, bi certè Eccleſiaſtici conſilio minimè parere poſſunt.

2. Poſt cœnam deambulandũ.

Tertiò vomitus, ſiue vomitionis mentionem facit, quæ quidem ingluuiei atq́; crapulæ comes eſſe ſolet, atq́; pediſſequa, ſecundum illud Iſa. 28. v. 8. Quia omnes menſæ impletæ ſunt vomitu, & ſordibus: vbi tamen per vomitus metaphoricòs falſæ doctrinæ atq́; blaſphemiæ, quas impij temerè, ſine iudicio atq́; ratione impuro ſuo ore euomunt. Hi ſunt aſoti illi (quaſi ἄσωτοι, Clem. Alexand. interprete, hoc eſt, ſalutis expertes) qui, vt paulò antea ex Cic. dictum, in menſam vomunt, & fruſtis eſculentis vinum redolentibus omnia replent. Plutarchus in lib. de Sanitate tuenda præclarè ſanè, vereq́; ἰατρικῶς, καὶ κοιλίας καθάρσεις ὑπὸ φαρμάκων μαθὼν ἀβασθήτους πλησμονὰς appellat, hoc eſt, vomitus atq́; purgationes ventris per medicamenta, turpia redundantiæ eſſe remedia. Vtrunq́; igitur niſi magna vrgente neceſſitate non vult vſurpari, ac proinde communem multorum conſuetudinem meritò reprehendit, qui & vacuationis cauſa corpus replent, & rurſum repletionis gratia idem exinaniunt contra naturam, non minus repletionis, quàm vacuationis impatientes. Nam & πλῆσσον ὡς κώλυσιν ἀπολαύσεως, hoc eſt, impletionẽ ceu impedimentũ fruendi voluptatibus moleſtè ferũt, & πλὴν οὐδ' ἂν ὡς χάρεν ἀεὶ ταῖς ἡδοναῖς ἀσχολάζοι, hoc eſt, vacuando ſemper receptaculum nouis voluptatibus parant: cum manifeſtũ ſit vtrumq́; eſſe damnoſum, vtroq́; enim corpus perturbatur & conuellitur. Vomitus autem hoc peculiare dicit eſſe malum, τὸ πλὴν ἀπλησίαν αὔξειν καὶ τρύφειν, hoc eſt, quòd inſatiabilem edendi cupiditatem alit atq́; auget. Id in ſequentibus probat, ſimulq́; docet quid damni afferant crebri alui expurgationes. Ac paulò poſt: ἄριστον μὲν οὖν τὸ μετρίᾳ διαίτῃ καὶ σώφρονι τὸ σῶμα ποιῆσαι· δεῖ τε κενώσεις, καὶ πληρώσεις αὐτοῖς ἀεὶ, καὶ σύμμετρον, hoc eſt, Optimum ergo fuerit moderata & temperata victus ratione corpus ita comparare, vt vltrò ſit ad enacuationes, repletionesq́; benè compoſitum. Optimè ergo, ſapientiſſimeq́; monet Plutarchus temperantiæ, ſobrietatiq́; eſſe ſtudendum, ita vt vomitionibus, aliiſq́; purgationibus (quæ valetudini plurimum officiunt) non ſit opus. Sed tamen ſi neceſſitate flagitante illis ſit opus, citra mendicamenti vſum, & nimiam operam, nulla corporis cum conturba-

3. De vomitu.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tione illas vult tentari, de quo præcepta subiungit. Postremò addit, quosdam medicamenta illa vomitionum atque purgationum corpus corrumpentia ac conturbantia ita arripere, quomodo libidinosæ mulieres σκβολιοις, καὶ φθοριοις, pharmaca abortum aut fœtus interitum efficientia arripiunt, vt impleri rursus, ac voluptates percipere possint. Celsus lib.1.cap.3. pluribus agit de vomitu, & deiectione. Vomitum ait ab Asclepiade esse reiectum in volumine quodam, quod de tuenda sanitate composuit. Hoc, inquit, non reprehendo, si offensus eorum est consuetudine, qui quotidie eijciendo vorandi facultatem moliuntur. Purgationes quoque dicit ab eodem fuisse expulsas, quas quidem permitiosas esse fatetur, si nimis valentibus medicamentis fiant. Sed hæc tamen submouenda esse non est perpetuum, quia corporum temporumq; ratio potest ea facere necessaria, dum & modo, & non nisi cum opus est adhibeantur. Ergo ille quoque ipse (Asclepiades) si quid iam corrumpetum esset, expelli debere confessus est. Ita non ex toto res condemnanda est. Vomitus vtilior est hyeme, quàm æstate. Nam tùm & pituitæ plus, & capitis grauitas maior subest. Inutilis est grauibus, & imbecillum stomachum habentibus. Vtilis est plenis, & biliosis omnibus, si vel nimium se replerunt, vel parum concoxerunt. Nam siue plus est, quàm quod concoqui possit, periclitari, ne corpus corrumpatur, non oportet. Si verò corruptum est, nihil commodius est, quàm id, qua via primùm expelli potest, eijcere. Itaq; vbi amari ructus cum dolore, & grauitate præcordiorum sunt, ad hunc protinus confugiendum est. Sed in primis obseruatu dignum, quòd ait: Itaq; istud (vomere) luxuriæ causa fieri non oportere confiteor: interdum tamen valetudinis causa rectè fieri experimentis credo. Commoneo tamen, ne quis qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat.

4. De exercitationis vsu.

Quartò Ecclesiasticus de corporis exercitatione monet, quæ ad πονοπονλω, cuius paulò antea facta est mentio, emendandam, & in vniuersum ad digerendos & expellendos humores superfluos atque noxios, & bonam valetudinem tuendam mirificè conducit. Verba eius hæc sunt: Ev πᾶσι τοῖς ἔργοις σῦ γίνε ἐντριβεις, καὶ πᾶν ἀῤῥόστημα ὰ μὴ σοι ἀπαντήσει, hoc est, In omnibus operibus tuis esto promptus, alacrem, diligentem, solertem te præbe, nec vllus morbus te inuadet. Hinc Plutarchus libro de Sanitate: ὑγὸ ἀρχὴ ὠφελείας, ἀγε δὴ μάλιστα γνώμλω καὶ ταῖς νόσις φοβοῦσι, καὶ δὸ ἐν ἀμφίβρει τὸ τὰ ὄμματα πρὸ μὴ ἀμβλύπειν, καὶ πλεῖω φανῆν τὸ μὴ φθεγγεσθαι φυλάττοντας, ὁ πλεῖω ὑγείαν τῇ ἀχρησία καὶ ναυχία χρῆζειν ὀδόντες, hoc est, Non enim otio, & inertia venalis est sanitas, quæ duo maxima sunt malorum morbos comitantium: & si quis bonam valetudinem quiete, & actionum abstinentia putat se paraturum, perinde facit, ac si quis nihil dispiciendo oculos, aut vocem non loquendo conseruare instituit. Ac paulò post: ἴκιστα δὲ πλεῖω ἀργίαν ὑγιεινὴν ὑποληπτέον, ἢ τὸ τῆς ὑγείας τέλος ἀπόλλυσι, καὶ δὸ ἀλλοδὲ ἔξι τὸ μᾶλλον ὑγιάνειν τὰς ναυχίας ἄγοντας, hoc est, Minimè igitur putandum est, desidiam sanitatis finem illa perimit, neque verum est quieti & otio deditos magis lubrem esse, quoniam sanitatis finem illa perimit, neque verum est quieti & otio deditos magis valere: id exemplis quibusdam appositis probat. Sic Cyrus apud Xenophontem ait, se ἐκπονοῦν τὸ εἰσιόντα, ὅπω δὸ πλεῖω τὰ ὑγείαν μᾶλλον ἀναμφίβρειν, καὶ ἰσχὺν παρέχειν, hoc est, Se elaborare cibum sumptum, ita enim & sanitatem conseruari, & robur corporis augeri. Huc facit nota illa Hippocratis sententia: πόνοι, σιτία, ποτὰ, ὕπνοι, πάντα μέτρια, hoc est, Exercitia, cibus, potus, somnus, omnia mediocria. Idem inter præcepta saluberrima ponit ἀοκνίην πόνου, hoc est, impigrum esse ad laborem. Plura suprà de exercitationis vtilitate dicta sunt.

Subiungit Ecclesiasticus præceptum, de beneficentia, qua nostro pane, ac cibo alios sustentandos, reficiendosq; esse docet. Est enim huiusmodi benignitas maximè peculiaris, & laudabilis, vt contrà illiberalitas in cibo, potuq; præbendo maximè est odiosa. Possunt hæc etiam ad conuiuatorem referri. Nam quemadmodum conuiua, vt paulò antea Syracides monuit, se in cibo potuq; præsertim alieno sumendo, modestum, temperantemq; gerere debet, ita conuiuatoris est non restrictè, atq; sordidè, sed liberaliter, atque copiosè cibum potumq; conuiuis suis communicare. Atque ita quæ & conuiuatoris, & conuiuæ sint, quoad manducationem, seu cibi sumptionem, partes, Syracides optimè, sapientissimeq; docuit.

DE ABSTINENTIA VEL AB OMNI VEL A CERTIS CIBORVM GENERIbus, multiplicique eius forma, atque modo.

CAPVT V.

NVNC quoniam de nimia inordinata immoderataq; ciborum appetentia, hoc est, de gula, ingluuie atq; voracitate dictum est: consequens videtur esse, vt de Abstinentia quoq; à cibis partim laudabili atq; honesta: partim vitiosa atq; vituperabili dicam.

Nomina.

Abstinentia à cibo in genere à Græcis appellatur νησεια, à τὸ particula priuante & σθομαι, quod est validum & firmum esse, quòd ea corporis vires eneruentur. Siue, vt alij volũt, à τὸ particula extensiua, quòd abstinentia à cibo res quædam sit firma atq; robusta: quoniã is qui ea vtitur, dolorem perpeti, quàm ab hoc suo proposito discedere, mauult. Sunt qui νησειαν & νησθειν à τὸ priuato, & ἐδιον siue οἰκεῖσθαι volunt dictum esse. Vnde νησις, teste Suida & Eustathio, cum ἄσιτος siue ἄγλυς & σίτυ quasi νήσιτις Il. 2.1242. 43. appellatur: tùm intestinum, quod est inter stomachum atque ventrem. Κεῤῥὸν νῆσις ab Atheniensibus vocabatur ὁ τὰ πολλὰ ἀδηφαγῆσαι παραλῆψ. Eustathius Od. 374.42. Dicitur etiam à Græcis, ἀσιτία, ἀβρωσία, ἀπασία, ἀγλυσία: ἄκμητος ἢ παρὰ τὴν ἀκμὴν, ὁ ἐξ ἀσιτίαν Æolicè, ἢ ὡς μὴ κακῶν ἐν σθένει ὄν, ἀείσας, id est, qui nihil laborat in prandij apparatu. Et à cibo abstinens siue ieiunus inediaue laborans, ἄσιτος, ἀπόσιτος, νήσις, ἄπαστος, ἄγλυστος, &c. Απαστος id. ntus sæpè apud Homerum ἄγλυστος Il. a. Eustath. 104.45.

Hebraicè appellatur, צום Zom, quod vt literarum transpositione: ita modo tantùm significandi variat à verbo מוץ Moz, quòd ieiunium emulgeat & exhauriat vires & pinguedinem corporis. Appellatur etiam ieiunium in sacris literis sæpè afflictio. Vnde Aben Ezra inquit: Vbicunque in sacris literis afflictio animæ inuenitur, ibi intelligitur ieiunium. Affinis huic alia vox צמא Zama, quæ significat sitire. Nam qui multum ieiunant, sitire consueuerunt: quia corporis humores inedia & ieiunio exiccantur. Hinc Plutarchi extat Probl. Sympos. lib. 6. Quam ob causam ieiunantes sitiant, quàm esurientes grauius: & Probl. 5. eiusdem libri: Cur famelici si bibant, famelibrentur: sitibundis verò si comedant, increscat sitis.

Ieiunium, teste Isidoro, est parsimonia victus, abstinentiaque ciborum: sic dictum ex quadam parte viscerum tenui semper & vacua: quod vulgò ieiunum vocatur. Vnde ieiunij nomen creditur deriuatum, quod sui inedia viscera vacua & exinanita existunt. Fasten German. à fastidiendo dictum. Hæc de nominibus: nunc de reipsa.

Abstinentia à cibo omnino videtur esse quadruplex, nempe naturalis, voluntaria, miraculosa, violenta siue coacta. Naturalem voco, cùm quis natura vel sana ac benè constituta: vel morbo aliquo vitiata atq; corrupta à certis cibis abhorret: ac proinde ab ijs abstinet.

Abstinentiæ diuisio. I.

Abstinentia naturalis & ea duplex.

Nam primò sunt, qui bona licet & inculpata valetudine sint prædita: tamen natura abhorrent à certis cibis, illosque minimè ferre possunt, quos si vel prudentes vel imprudentes sumpserint, illos statim eijciunt, quod ni fit, sæpè in morbos graues atque difficiles incidunt. Nam vt ad cibum aliquem naturali appetitu mouemur, vt amplectamur: ita alium naturali odio fugimus, & ab illo abhorremus. Quam hominum aliam atque aliam proprietatem in ciborum atque aliarum etiam rerum delectu Græci ἰδιοσυγκρασίαν vocant. Hoc efficit, vt alius bubulam, suillam alius, caseum, poma vel impense amet summaq; auiditate prosequatur, illisq; inuetur: vel extremè oderit.

Deinde morbida est à cibis abstinentia, cùm appetitus aut periit, aut remissus admodum est atq; languidus, quæ appetitus deiectio ciborumq; auersio à Græcis ἀοκρεξία & ἀπονοτία Hippoc. & ναυτία siue ναυτινσις, à Latinis nausea & fastidium cibi appellatur. Dicitur autem ναυτία, Latinè nausea, à nauibus & nauigatione, quod nauigantibus præsertim in mari nausea oboriri soleat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Est autem nausea cùm vomendi appetitus, tùm fastidium ciborum, quæ ferè sunt coniuncta. Hæc abstinentia valetudinaria atq; morbida plærunq; pœna est intemperantiæ atq; gulæ iusta debita, ex illaq; promanat. Sic enim iusto Dei iudicio, vt homines ciborum præsertim delicatiorum nimium appetentes atq; auidi, postquam illis sese præter omnem modum rationemq; ingurgitauerint, eorundem tandem nausea atq; fastidio sane molestissimo periculosissimoq; torqueantur. Et hæc de abstinentia naturali.

II. Abstinentia voluntaria, eaq; duadruplex.

Abstinentiam porrò à cibis voluntariam voco, quæ certa voluntate, ratione atq; consilio suscipitur, quæ quidem pro diuerso fine varia est atq; multiplex. Nam vel est medica, vel politica atq; ciuilis, vel religiosa, vel superstitiosa.

3. Medica.

Medicam appello, qua homines siue sani sint, siue ægroti valetudinis suæ vel tuendæ, vel recuperandæ causa de medicorum consilio atque sententia à cibis vel omnibus vel certis complexionis valetudinisque suæ aduersis atque inimicis abstinent, sibiq; temperant, idque vel ad tempus quodam, vel perpetuò. Hæc vulgò ab illis Diæta appellatur: de qua illi potissimum sunt consulendi.

2. Politica.

Abstinentia politica siue ciuilis est, qua honestatis vtilitatisue causa ad tempus aliquod vel ab omnibus, vel à certis atque peculiaribus cibis abstinetur. Sic enim sæpè homines vtilia aliqua atque necessaria negotia, quæ illis incumbunt, exequendi conficiendique causa ab omni cibo poturque ad tempus aliquod abstinent, ac in animum suum inducunt non prius cibum capere, quàm illa fuerint exequuti. Ita Dauid cum persequeretur Palæsthinos & victoriam haberet in manibus, interdixit, ne quis cibum caperet ante vesperam. Sic Hebræi quidam vouerunt, se neque cibi quid, neque potus sumpturos prius, quàm Paulum interfecissent, vt in Actis Apostolorum scriptum est. Verùm vt hæc Iudæorum abstinentia in malo hoc proposito atque conatu vehementer fuit vituperanda: sic eadem si vel à singulis hominibus, vel à multis simul honesta quædam atque vtilia negotia tàcò facilius conficienda adhibeatur: quis dubiter, quin maximâ laudem mereatur? Multi tamen hodie Christianorum ita gulæ crapulæq; sunt dediti, vt vel maximi momenti negotia siue priuata intermittere, quàm vel minimum à cibi potusq; sumptione publica, siue ingurgitatione potius sibi temperare malint. Huc quoque referenda illa abstinentia siue ieiunium, quod nonnunquam à Rebuspub. benè institutis pro tempore indici solet, quo carnis, vini, aliorumue ciborum delicatiorum vsus ad tempus aliquod, vel etiam perpetuò prohibetur, siue politico. Sic Anglos audio quadragesimali tempore carnium vsum prohibere, quò nimirum & piscatores pisces suos vendere possint, & tantò maior postea atq; vberior supperat carnium facultas. Apud antiquos quosdam populos vini deliriarumq; quorundam importatio, vsusq; fuit interdictus, ne ijs hominum corpora atque animi eneruarentur atq; mollescerent.

3 Religiosa, eaq; duplex.

1 Moralis, quæ est vel 2. Ordinaria.

Sequitur tertia abstinentiæ voluntariæ species, quam religiosam appello, quæ nimirum ab ipso Deo instituta est atq; præcepta, & religionis ergò suscipitur atq; vsurpatur: quæ vel est moralis, vel cæremonialis.

Moralis rursus vel est ordinaria & quotidiana: vel extraordinaria, & ad tempus aliquod instituta.

Abstinentia ordinaria & quotidiana nihil est aliud, quàm temperantia siue sobrietas in cibo atque potu, quæ à Græcis σωφροσύνη dicitur, quæ quidem virtus pijs religiosisq; hominibus est familiaris. Illi enim non solùm valetudinis honestatisq; ciuilis ergò (vt ab Ethnicis quoq; multis factitatum legimus) verumetiam multò magis religionis causa, diuinæ voluntati obsequendi, & actionibus meditationibusq; pijs tantò facilius incumbendi gratia tenui victu contenti, à ciborum præsertim lautiorum crebro immoderatoq; vsu abstinent, sobriè & temperanter cum gratiarum actione cibum sumunt.

2. Extraordinaria.

Abstinentia religiosa extraordinaria quouis tempore suscepta est, illa quæ ieiunium κατ' ἐξοχὴν Latinis dicitur, Hebraicè Tzom, quæ sic describi potest: *Abstinentia non tantùm à cibo & potu ordinario, sed etiam ab omnibus aliis rebus corpus oblectantibus, præter modum vsitatum, quantum vires ferre possunt, profecta ab animo pœnitenti veraq; fide ad domandam carnis libidinem atque petulantiam effrænatam, & ad ambiendam precibus Dei clementiam, propter calamitates vel iam prementes, vel iam instantes.* Hæc abstinentia cùm publica est, tùm priuata, cuius sanè in veteris nouiq; Testamenti literis, necnon primitiuæ Ecclesiæ monumentis plurima & præclara exempla & elogia habemus, quæ nos meritò ad illam colendam crebroq; vsurpandum incitare atq; impellere debent, hisce præsertim nostris miserrimis periculosissimisq; temporibus. Verùm proh dolor, vt aliæ virtutes, mores, consuetudines Christianæ: ita hæc quoq; vt antiquissima, ita laudatissima sanè Christianaq; consuetudo ac disciplina inter nos planè languet, ac comportationum cœssationumque quasi tempestatibus obruta iacet. Alij enim religiosè sibi videntur ieiunare, si abstineant certis diebus à carnibus, ab ouis & alijs huiusmodi, cùm interim eodem tempore piscibus alijsque cibis lautissimis, necnon vinis, poculentisque suauissimis sese inferciant atque obruant, & omni delitiarum voluptatumque genere indulgeant. Alij verò peruersum ieiuniorum abusum, qui hodie longè lateque dominantur, vnà cum eorundem vero, legitimoque abusu de Ecclesia planè sustulerunt. Et hæc de abstinentia morali.

Abstinentiam cæremonialem voco, qua à certis quibusdam cibis religiosè abstinetur, propterea quod illi à Deo fuerunt prohibiti, quæ ante Christi aduentum in Ecclesia Dei locum habuit, post illum fuit sublata. Ac primò quidem ante lapsum primis illis nostris parentibus omnium quidem aliorum fructuum paradisi liberrimus vsus ejusq; concessus fuit, ab vnius tantùm arboris fructibus vt abstinerent ijsdem seueriter, mortis pœna proposita, mandatum fuit, quod cùm illi impie nefarieque violassent, se nosq; suos posteros in æternam mortem miseriamq; præcipitarunt, ex qua nos rursus Deus pro immensa sua misericordia vnigeniti sui filij morte liberauit. 2. Cæremonialis.

Deinde post fœdum illum lapsum, seu potius apostasiam, cùm ex amœnissimo illo horto fuissent pulsi, idem quidem, qui prius, illis victus fuit, ex arboribus nimirum terraq; nascentibus, sed cum ante peccatum sine illorum sudore atq; laboribus terra illis sponte proferebat: post peccatum autem laboriosissima terræ cultura illis fuit acquirendus. Tunc quoq; temporis ex communi ferè Theologorum consensu, carnium vsus erat prohibitus, quæ sacrificijs erant destinatæ, quo videbantur à Deimensa submoti. Duravit hæc abstinentia ad Noahi vsq; tempora, ante quæ nulla esus carnium in sacra scriptura fit mentio. Iustinus Martyr contra Tryphonem manifestè inquit, Noacho primum edendi carnes datam esse licentiam. Iosephus similiter libro 13. & 18. Antiquit. vult populo Hebræo non statim post Adamis lapsum concessum fuisse carnium esum, & quidem non ante Noachi tempora.

Post diluuium liberrimus fuit ciborum vsus Noacho concessus, carnibus quoq; animalium in cibum concessis. Nam vt Theologi volunt, credibile est terræ fructus horrenda illa aquarum illuuione multis modis vitiatos fuisse, vt non tàm boni & salubres tunc exiterint, quàm fuerunt ante diluuium, quam iacturam in hominis alimento, Deus nouo priuilegio compensauit. Deinde tàm graues atque funestas pœnas humano generi inflictas singulari aliquo beneficio compensare voluit; Noacho ad consolationem. Et tamen in tanta ciborũ licentia, abstinentia à sanguine ex Dei mandato religiosè fuit seruanda. Genesis nono: Omne reptile quod est viuens, vobis erit in escam, sicut germen herbæ, dedi vobis omnia: veruntamen carnem cum anima eius quæ est sanguis eius, non comedetis.

Duravit ista licentia vsq; ad Mosen, sub quo ex seuero Dei præscripto ciborum vsus certis terminis circumscriptus, & accuratior eorum delectus institutus fuit. Animalia itaq; lege diuina quædam fuerunt munda, quorum vsus illis in cibum erat concessus: alia immunda, à quorum carnibus illis religiosissimè erat abstinendum.

Munda erant primò viua, deinde ex quadrupedibus vngulam habentia & simul ruminantia, vt sunt bos, ouis, capra, cervus, caprea, bubulus, capricornu, dama, vrus, alce, &c. Ex piscibus pinnulus & squamas habentes: Ex auibus mundæ, non reptantes. Immunda erant primò aut à feris rapta, lacerata, aut sponte mortua. Deinde ex quadrupedibus ruminantia & non findentia vngulam, vt sunt camelus, lepus (vide Plutarchum Sympoſeon libro 4. Problem. 5.) cuniculus: aut findentia vngulam, sed non ruminantia, vt sus. De Iudæorum abstinentia à porcina carne, vide Plutarchum Sympos. lib. 4. Probl. 5. Iustinum lib. 36. Tacitum lib. 21. Oros. lib. 2. cap. 8. Iuuenalis Satyra 6. Leuit. 11. Deut. 14.

Obseruant vbi festa mero pede Sabbata reges
Et vetus indulget senibus clementia porcis:

Idem Satyra decimaquarta:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quidam sortiti metuentem Sabbata patrem.
Nil præter nubes & cœli numen adorant.
Nec distare putant humana à carne suillam.
Qua pater abstinuit: mox & præputia ponunt.

Huc quoq; pertinet facetum illud Augusti Cæsaris dictum, quo tempore Herodes Iudæorum rex Christo recens nato mortem meditabatur. Nam cum audiuisset inter pueros quos in Syria Herodes intra bimatum iußisset interimi, filium quoq; eius occisum, ait: Melius esse arbitror Herodis porcum esse, quàm filium. Auctor est Macrobius lib. 2. Satur. cap. 10. Tum ex piscibus, pinnulas & squamas non habentes. Deniq; ex auibus, aquila, accipiter, mergus, miluus, vultur cum alijs rapacibus, corui omnis generis, struthiocamelus, vlula, cuculus, nisus cum suo genere, noctua, bubo, vespertilio, crocrotalus, ciconia, cycnus, ardea, graculus, vpupa & hirundo, reptantes omnes.

Hæc abstinentia ab immundis illis animalibus, pij de virtutum officijs fuerunt admoniti, qua de re sic scitè admodum scribit Strigelius in argumento in Deutero. Non simus tenaces iniuriarum vt cameli: non timidi, vt lepores: non labefactemus doctrinam rectè explicatam, sicut cuniculi fundamenta ædium conuellunt: non volutemus nos porcorũ ritu in cœno vitæ flagitiosissimæ. Abhorreat etiam natura nostra à crudelitate: quam tyrannicæ aues exercent: & ab ἀσοργίᾳ struthionis, qui deserit ova & pullos suos: non simus cuculi ingrati erga benemeritos: non vpupæ contaminantes nidum Ecclesiæ: non hirundines garrulæ, hoc est, arguti ciues sine virtute. Eadem de re vide plura egregia scripta à Thoma Aquin. Prima secundæ Quæst. 102. De præceptis cæremonialibus Vet. leg. quantum ad suas causas. Eusebium de Præparat. Euang. libro 8. cap. 3. Huc quoque referenda abstinentia à certis animalium partibus, vt à sanguine. De abstinentia à sanguine, eius causis, vide Martyr. 1. Sam. 14. Leuit 7. & 17. Deut. 12. ab hœdo cum lacte matris cocto. Exod. 23. ab adipe bouis, ouis, capreæ in sacrificijs. Leuit. 7. Erat præterea illis religio vesci neruo contrahente, qui est in cauo femoris, quoniam in eo perstrictum fuit cauum femoris Iacobi patriarchæ, cum luctatus esset cum angelo. Gen. 32. Huc postremò refer abstinentiam à fermento in diebus Paschatis. Denique abstinentia à טרפית *teriphot, id est, carnibus discerptis atque dilaceratis lege diuina Israelitis fuit mandata.* טרפה *tercpha autem, id est, rapta aut discerpta caro cuius esus est vetitus: complectitur etiam id cuius pulmo est perforatus, & id genus, etsi alioqui non sit discerptum neque in eo agnoscatur incisio. Elias autem notat in Tisbe significari hoc nomine omnes cibos interdictos. Hæc sunt eius verba in Latinam liguam translata,* טרפה *terephah, quo vesci lex prohibet, absolutè positum carnem iumenti aut feræ, quæ à lupo vel vrso, vel simili bestia discerpta significat. Veruntamen Rabini vtuntur translatè & pro reliquis vetitis cibis. Vocant item* טרפה *si pulmo foramen habeat, & id genus alia. Item faciunt octodecim genera* טרפות *terephot, nomen* טרפה *terephah significat in genere cibum, cuius esus vetitus.*

Abstinentia hæc cæremonialis in Ecclesia veteris Testamenti firmißimè religioßißimeque seruata fuit, propterea quod ab ipso Deo fuit præscripta, cui in omnibus sine vlla exceptione recusationeq; est obediendum. Daniel itaque ne lege diuina prohibitos cibos animalium comedere cogeretur, leguminibus potius vesci, quàm regijs Nabuchodonosoris dapibus frui maluit. Daniel. 1. Tobias similiter in vrbe Niniue captiuus nunquam se gentilium cibis inquinari passus est. Et Iuditha Holofernis cibo potuq; vti noluit. Machabæus cum septem filijs & Eleazaro sub Antiocho porcinas carnes contra legem diuinam gustare noluerunt: maluerunt mortem oppetere, quam ea in re legem diuinam violare. Sic mater cum septem filijs mori maluit, quàm suillas gustare carnes. Et Petrus Act. 10. religione quadam ductus, inquit: Domine, nunquam quicquam immundum intrauit in os meum.

Cæremonialis abstinentiæ abrogatio.

Abstinentia hæc cæremonialis, quam violare nefas erat Christi aduentu, cum alijs Mosaicis ritibus antiquata atq; sublata fuit, & ciborum vsus ad pristinam libertatem, quam Apostoli quoq; constanter docuerunt, quæq; Noacho data fuerat, à Christo fuerit reuocatus. Matth. 15. Quod inprimis per os, non inquinat hominem. Act. 10. Petro dicitur: Quod Deus sanctificauit, tu ne immundum dixeris. Rom. 14. Regnum Dei non est cibus aut potus. Coloss. 2. Nemo vos iudicet in cibo & potu. 1. Cor. 10. Omne quod in macello venditur, comitte, nihil interrogantes propter conscientiam. Idem constat Act. 15. cap. Tit. 1. Omnia munda mundis. 1. Timoth. 4. Dæmoniorum doctrina damnatur.

citur ciborum prohibitio. Hanc libertatem Ecclesiæ quoque orientales retinuisse ac conseruasse videntur, id quod Canon Apost. testatur Can. 53. Si Episcopus, presbyter aut diaconus diebus festis noluerit vesci carnibus & vino, fastidiens non propter corporis exercitium, deponatur tanquam propria conscientia iniustus & causa scandali malitis factus. Similis huic est Canon 51. Idem ex Euseb. lib. 5. cap. 3. in historia Attali & Alcibiadis lib. 1. cap. 10. Tripart. de Spiridone & similibus. Eleutherius vanas hominum obseruationes tollendi studiosus fuit, contra Seuerianos hæreticos, vt ne quis Christianus ab illis abstineret cibarijs, quæ consuessent vsurpari alibi vsui esse. Quod & contra Iudæos est, qui ex præscripto legis, porcina ac quorundam aliorum animalium carne non vescuntur, id quod in Leuitico iustus proditur. Citra ieiunium nefas est Christiano homini cibum aliquem, quo vescitur mortales, abominari, idq; seruator mandauit, dicens discipulis suis: In quamcunque vrbem intraueritis & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis. Apostolus item Timotheo iußit, vt prædicaret, nihil ex cibis, quibus homines vescerentur, esse reijciendum, &c. Item ad Corinthios, Esca vos non commendat Deo, &c. Omnis enim cibus, bonus est, si cum gratiarum actione sumatur: sanctificatur per verbum Dei & preces, &c.

Hæc tamen ipsa libertas quomodo sit charitate moderanda, & nonnunquã cùm vitandi scandali, tum domandæ carnis causa à cibis etiam licitis sit abstinendum, egregiè Apostolus Paulus docet 1. Cor. 8. & 10. Rom. 14.

His postremò adde quòd Apostoli Spiritus sancti instinctu Christianis sui temporis abstinentiam cum ab idolothytis, cum à sanguine suffocato præceperunt. Hoc Apostolorum præceptum quidam, teste Thom. Aquin. voluerunt intelligendum esse non secundum literam, sed secundum spiritualem intellectum, vt scilicet prohibitione sanguinis suffocati, idolothytorum, ipsius homicidij, violentiæ atque rapinæ, idololatriæ prohibitio mysticè intelligatur. Alij, eodem teste, volunt hæc cibaria esse prohibita, non propter legalium obseruantiam, sed gulæ comprimendæ causa. Tertia est opinio eorum, qui volunt ista ad literam fuisse prohibita non cæremonias obseruandi causa, sed quò facilius Iudæi atque gentiles ritus communione in vnum coalescere possent. Iudæis enim propter antiquam consuetudinem sanguis & suffocatum erant abominabilia. Immolatorum autem esus in Iudæorum animis potuisset gignere suspicionem de gentilibus, quasi illi ad idololatriam rediissent. Itaque hæc ad tempus aliquod fuerunt prohibita, donec Iudæi atque gentiles in vnum coaluerunt. Postea autem cessante causa cessauit effectus, patefacta nimirum Euangelicæ doctrinæ veritate: quoniam Dominus docuit, nihil eorum quæ os intrant, hominem inquinare. Matth. 15. Hæc Thomas. Et hæc satis sint dicta de Abstinentia cæremoniali eiusq; abrogatione.

4. Superstitiosa abstinentia.

Sequitur nunc quarta species Abstinentiæ voluntariæ, superstitiosa nimirum, quæ præter Dei verbum atque præceptum ab hominibus veræ religionis expertibus quadam Iudæorum κακοζηλίᾳ olim culta fuit, & adhuc hodie colitur. Huiusmodi fuit cum antiqua illa gentilium, tum hæreticorum quorundam Ecclesiæ primitiuæ, tum denique Mahumetanorum, aliorumq; populorum nostris temporibus vera religione carentium à certis cibis seuera rigidaq; abstinentia, cuius exempla quædam illustria proferam.

Pythagorici.

Pythagorici ab omnibus carnibus abstinebant, quòd metuerent animarum in similes animantes, quas edissent, transmigrationem. Horum auctor fuit Pythagoras Samius, qui vixit tempore captiuitatis Babylonicæ, teste August. lib. 7. de Ciuit. Dei cap. 2. Et lib. 18. cap. 25. quinq; fuit eodem teste lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 4. Hydromanticus & Necromanticus. De Pythagoricorum abstinentia ab esu animatorum, nec non de ipso Pythagora & eius symbolis, vide Plutarchum lib. 8. Sympos. Problem 7. Pythagoricos de marinis mullo maximè vrticaq; abstinuisse & gallum album colaisse, testis est Plutarchus Symp. lib. 4. Prob. 5. Idem lib. 4. Probl. 2. testatur Orpicii & Pythagoricis statutis dedicos non modò cor & cerebrum, vt ortus principia. sed oua quoq, eandem ob causam abominatos fuisse. Hinc versu illo:

(Ἐσθιε καρδιαν ἠδ' ἐγκεφαλον, κεφαλὴ γὰρ τοκήων, Id est,
Siue faba comedas, capat aut genitoris, idem sit:)

Volunt Pythagoricos per κυάμους innuisse ova, ἀπὸ τοῦ κύειν, id est, à generatione, cum sentirent perinde esse vesci ouis, atq; animalibus, quæ ova gignunt. Hinc ergo constat Pythagoricos ouis quoque abstinuisse. Quæritur illo Problem. Gallina priusnè fuerit, an ouum. Sic Apollonius ille Tia-

Universidad de Deusto
Biblioteca

næus abstinuit à carnibus. Empedocles Agrigentinus Pythagoricus, ac proinde ab animantibus abstinens, equis victor in Olympico certamine bouem myrrha, thure, alijsq; aromatibus implectum distribuit spectatoribus. Athenæus lib.1.cap.1.

Ægypti sacerdotum. Similiter antiquos illos Ægypti sacerdotes, ex quo cœperunt ficticio illi suo cultui diuino inseruire, carnibus & vino semper abstinuisse, testatur Hieronymus libro secundo contra Iouinianum, citans ex Chæremonte Stoico illorum descriptionem. Rationem ibidem addit Hieronymus, his verbis, Propter tenuitatem sensus & vertiginem capitis, quam ex prauo cibo patiebantur & maximè propter appetitus libidinis, qui ex his cibis atq; potu nascuntur. Iidem pane quoque rarò vescebantur, & si quando comedebant, simul sumebant hyssopum, vt escam grauiorem illint calore tantò facilius possent concoquere. Oleum tantum in oleribus nouerant, verum & ipsum parum propter nauseam & ad gustus asperitatem leniendam. Quid loquar, addit Hieronymus, de vitulinis, quum ouum quoq; pro carnibus vitauerint, & lac, quorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse docebant colore mutato? Hæc S. Hieronymus de Ægyptiorum sacerdotum abstinentia. Herodotus lib.2. vbi pluribus agit de infinitis Ægyptiorum cæremonijs, inter alia testatur, apud illos nefas fuisse vel pisces vel fabas gustare. A porcinis carnibus non minus quàm Iudæi, Ægyptij quoq; olim abstinuerunt. Suillum pecus detestati sunt adeò, vt si quis porcum vel attigisset solum, is cum omnibus indumentis flumine ablueretur. Eandem ob causam subulcus templo rum omnium aditu fuit interdictum. De Iudæorum Ægyptiorumq; abstinentia à sulla carne eiusq; causis vide plura apud Plutarch. lib.4. Sympos. Probl.5. Ibidem testatur Iudæos leporum quoque esu abstinuisse, verisimile esse dicit, propterea quòd illos ceu pollutos & impuros auersentur. Iouisq; quoq; prophetæ in Creta non solùm à carnibus, sed & ab omni cibo cocto abstinuisse, S. Hieron. eodem libro Euripidis testimonio confirmat. Polyd. Verg. Priscis, inquit, temporibus nec carnibus vescebantur, nec animalia dijs immolabant, sed liba & fructus cæteraq; huiusmodi sacrificia pura dijs offerebant. Nam vesci carnibus, vt inquit Plato lib.6. de Leg. & deorum aras polluere sanguine impium videbatur.

Mysos legimus, inquit Cælius Rhodig. lib.18. cap.23. deorum cultui adeò mancipatos, vt esitatis animantibus eximiè abstineant: quo nomine pecora etiam ab ijs declinari omnia. Viuendi ratio illis in lacte, melle, caseo. Barceas mulieres gustu vaccinæ & suillæ carnis abstinuisse, testatur Ioan. Rauisius.

Athenienſium. Apud Athenienses in templo Cereris Eleusiniæ inter leges Triptolemi tria quoq; hæc extabãt præcepta: Honorandos parentes, venerandos deos, carnibus non vescendum, vt idem Hieronocratis testimonio comprobat. Apud eosdem prohibitum fuit gustare agnum ἄπυρον intonsum, cum eiusmodi animal aliquando apud eos defecisset.

Babyloniorũ. Babylonios olim piscibus tantùm victitasse Herodotus scribit, & Persarum magos exceptis farina & olere nihil in cibum admisisse idem testatur. Orpheus in carmine suo carnium esum detestatur. De carnium esu impuro, vide Philostrat. lib.1. Augustinus de Ciuitat. Dei scribit: Porphyrium docuisse abstinendum esse à carnibus & cibis crassioribus. Volaterranus lib.4. cap.7. Anthropscribit Indorum magos, quando ad Solis sacerdotium euecti erant, carnibus penitus abstinuisse. Et cap.7. Qui Isidis sacris erant initiandi decem dies à carnibus & vino abstinebant. Idem solitus est facere Numa Pompilius profrugibus sacra facturus. Plutarchus in libello de Iside & Osiride ait sacerdotes Heliopoleos prorsus abstinuisse ab omnibus cibis, qui carnis petulantiam alere & augere possent, & vinum in templum dei sui nunquam intulisse. Iuuenal. Satyr.15.

—— Lanatis animalibus (ouibus) abstinet omnis
Mensa, nefas illic fœtum iugulare capellæ.

Carnibus humanis vesci licet. Irridet Saitas & Thebanos, qui oues colebant, ac proinde ab illarum esu abstinebant, quòd hæ pariant, & lanicio velamenta corpori, lacte verò & caseo alimenta præstent.

Britanni olim leporem & gallinam & anserem gustare fas non putabant. Hæc tamen alebãt animi voluptatisq; causa. Auctor est Cæsar Cõment. lib.5. de Bello Gall. Sic Lybes orillam non gustabant: erat enim apud eos facinus inexpiabile, si quis ediſſet.

De Ægyptiorum, Syrorum, Græcorum, Pythagoreorum abstinentia à piscibus, vide Plutarchum lib.

chum lib.8. Sympos. Probl.8. Quare Pythagorici de animalibus maximè pisces pro cibo sint auersati. De symbolo Pythagoreorum: Pisces non gustato, vide Reuchlinum lib.2. Cabalæ. De Ægyptiorum abstinentia à piscibus, vide Herodot. lib.2.

Ethnicorum à certis animalium partibus abstinentia. Porrò à certis quoq; animalium partibus Ethnicos olim superstitione quadam abstinuisse, auctores testantur. De Ægyptiorum sacerdotum abstinentia ab ouis, atq; lacte suprà ex Hieron. dictum est, quos postea imitati fuerunt Manichæi, vt infrà dicetur. Plutarch. lib.8. Sympos. Probl.8. testatur veteres nefas duxisse vel vuluam, vel cerebrum, vel polypodis caput gustare: multos quoq; veterum à cucumere, pepone, malo Medico, pipere omnino abstinuisse. Plutarchus apud Gellium testatur, Aristotelem scriptum reliquisse, quòd Pythagoras μήτρας καὶ καρδίας καὶ ἀχλυοῦς καὶ τοιούτων παντὸς ἄλλου ἀπείχετο, id est, vuluæ, corde & marina vrtica, atq; id genus quibusdam alijs abstinuerit.

Indi, teste Philostrato lib.2. tigrium non nisi clunes comedebant, cæteris animalis huiusce partibus vesci prohibebantur. Ferunt enim hoc animal, cùm primùm nascitur, priores pedes versus Solem attollere, quem illi ceu deum adorabant.

Huc quoq; referenda illa Pythagoræ symbola: Cor ne edito, id est, ne te excrucies. Et, μὴ φαγεῖν περὶ μελανουρων, id est, ne gustes ea, quibus est nigra cauda. Ii sunt, Reuchlino interprete, falsi fratres, quos atratos vocant. τὸ γὰρ ψεῦδος ἐν ἰχθύσιν αἴριον μελαίνεται: vt scripsit Tryphon Grãmat. id est, Falsum enim in extremis nigrescit. Plutarch. in lib. de Liberis instituendis, hoc symbolo vult prohiberi consuetudinem cum improbis. De his & alijs Pythagoræ symbolis, vide plura apud Reuch. lib.2. Cabalæ, & Eras. in Adag.

Ethnicorum abstinentia à quibusdam frugibus. Hæc sint dicta de abstinentia Ethnicorum superstitiosa ab animalibus, quam hæretici, vt postea dicetur, fuerunt imitati, de quo antequam verba faciam, prius de Ethnicorũ abstinentia à quibusdam frugibus atq; fructibus quædam sunt dicenda.

Alanos Scythiæ populos carnibus quidem vesci, non autem panem manducare fuisse soliros, testis est Ioannes Rauisius. De Pythagoreorum abstinentia à fabis, passim multa occurrunt apud auctores Græcos & Latinos.

Horat. inquit Lambinus, facetè cognatam Pythagoræ fabam dixit, quasi Pythagoras existimarit fabam animal esse, vel certè in fabis mortuorum animas inesse, atq; idcirco ab hoc cibo abstinuerit, veritus ne in fabam aliquam animus paternus immigrasset. Tertullianus Pythagoram quem Samium Sophistam, desidem & imbellem, Geometriæ, Astrologiæ & Musicæ deuotum vocat, dicit ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidisse. Lib. de Anima.

Pythagoras cunctis animalibus abstinuit qui — Horat. in Sat.4. lib.2.
Tanquam homine, & ventri indulsit non omne legumen
O quando faba Pythagoræ cognata, simulque
Vncta satis pingui ponentur oluscula lardo.

Variæ tamen causæ adferuntur, cur Pythagoras voluerit à fabis abstinere, quas refert Laertius ex Aristotele. Aristoteles, inquit in libro de fabis Pythagoram scribit iubere à fabis abstinere, aut quod partibus virilibus inhonestè similes sunt (vnde κυάμους quidam volunt appellatos, quasi sint εἰς τὰ ἀφροδίσια νοσοῦντα, id est, ad ferendum vterum efficaces) aut quod Orci portis (sterile enim quidam est faba) aut quod corrumpit, aut quod naturæ vniuersi similis est, aut quod ad paucorum principatum pertinet: fabis enim sortiuntur magistratus. Hoc postremum etiam Reuchlinus approbat lib.2. Cabalæ. Plutarchus libro de Liberorum educat. hoc symbolo vult significari, Abstinendum esse à tractandis Reipub. muneribus, propterea quòd antiquitus in creandis magistratibus suffragia per fabas vice calculorum ferebantur. Quanquam idem in Problem. diuersam adfert causam, nempe quòd omnia legumina ventum & humorem impurum adferant, atque hanc ob causam ad Venerem incitent. Ex quo etiam Pythagoræis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod res habet inflammationem magnam. Plinius ob id existimat à Pythagora damnatam fabam, quòd bebetet sensus, & pariat insomnia, vel quod animæ mortuorum sint in ea. M. Tull. Cic. libro 1. de Diuinat. eandem ferè causam adfert, his verbis: Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quòd habet inflationem magnam vi ad animi tranquillitatem

Universidad de Deusto
Biblioteca

mentis quærentis vera contraria. *Idem lib.2. Iam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, qui in somnis certiora videamus, præparatos quodam victu atq; cultu proficisci ad dormiendum iubent. Faba quidem Pythagorici vtiq; abstinuere: quasi verò eo cibo mens, nō venter insletur. Tertull. libro de Anima: Præsumptio vt cum Pythagorici ob hanc quoq; speciem fabam respuunt, nerosum & inflatui pabulum. Aristoxenus tamen apud A. Gellium contra affirmat, Pythagoram nullo legumine sæpius vsum, quàm fabis, quòd is cibus & aluum sensim subduceret & leuigaret: porculis quoque minusculis, & hœdis tenuioribus solitum vesci. Plinius tradit fabam existimatam esse hebetare sensus, insomnia quoque facere. Festus ait fabam nec tangere, nec nominare Dialis Flamini licuisse, quòd ea putetur ad mortuos pertinere. Nam & Lemuralibus iactitur laruis, inquit, & parentalibus sacrificijs adhibetur, & in flore eius luctus literæ apparare videntur. Varro quoque idem testatur & Plinius. Herodotus libro secundo, & Theon Grammaticus apud Plutarchum in Sympos. testantur apud Ægyptios tantam fuisse fabarum religionem, vt eas neq; sere neque comedere fas fuerit, imò ne aspicere quidem sacerdotibus licuit. Hinc Pythagoras, qui in Ægyptum discendi gratia profectus, sacerdotum arcana mysteria cognouerat, fabas videtur damnasse.*

Ferunt Romanos, ante Antonium Musam, ob religionem lactucas minimè commanducasse cuius causam aliqui voluerunt esse, quoniam Venus Adonim ab apro interemptum sub lactuca condiderit, qui antea id olus quoq; ederat. Lactucas libidinibus Venereis refragari non est dubium. Brassicam Ægyptios non edisse, testis est Herodotus: eosdem à sale quoque abstinuisse, idem auctor testatur. Plutarchus quoque libro 5. Sympos. Problem. 10. Ægyptiorum sacerdotes cum sint castissimi, sale in vniuersum abstinuisse testatur, adeò vt pane quoque insulso vesci fuerint soliti. Eius causæ asseruntur, vel quod ob calorem sal ad rem Veneream inciteț & ad generandum haud parùm facere credatur, cùm ipsi sese castitati dicauerint: vel quod sit condimentorum mundissimum. De Salis diuinitate atque præstantia, vide ibidem plura. Et Sympos. libro tertio, Problem. quarto.

Pelusiotæ Ægypti sacerdotes cepis abstinuerunt, quia solum olerum contrarias Lunæ vices habet minuendi atq; augendi: vt testis est Gellius. Hinc S. Hieron. Impelle, si vales, Pelusiotem, vt edat cepe. Adde, quòd allium & cepas inter Deos iureiurando habet Ægyptus, vt testatur Plin. lib. 19. cap. 6. Vnde Poëta ille Satyrographus:

Porrum & cepe nefas violare & frangere morsu:
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina. ——

Cepis aliàs caput grauatur, cerebrum infestatur, somnus q; grauis inducitur. Tradit Diodo. Siculus Ægyptios vtilitatis causa abstinere alios faba, lente alios, nonnullos caseo, alios cepis & porris. Hæc de Ethnicorum abstinentia superstitiosa à certis cibis, satis sint dicta.

Hæreticorum à certis cibis abstinentia.

Porrò hæretici quoq; multi partim Iudæorum, partim Ethnicorum peruersa præposteraq; imitatione religionis specie atq; simulatione superstitiosissimè à certis cibis abstinuerunt, & ab ijs abstinendum esse docuerunt.

Essæorum.

Essæorum (vt ab illis exordiar) quidam coluerunt vitam practicam, quos Iosephus describit. Alij verò circa θεωρίαν fuerunt occupati, qui vulgò θεραπευταὶ fuerunt appellati, quorum vitam Philo peculiari libello descripsit. His, eodem teste, fuit τράπεζα καθαρὰ ἀπὸ ἐδεσμάτων, id est, mensa pura à dapibus cruentis, hoc est, animantium, quæ sanguinem habent. Rationem addit, quòd obsonia opipara τῶν θρεμμάτων, id est, ex animantibus iudicarent stupefacere τὴν ἐπιθυμίαν, id est, irritare concupiscentiam. Similiter à vino abstinuerunt, quod οἶνος sit θεοστύγης φάρμακον, id est, dementiæ venenum seu irritamentum. Hæc scribens Philo, inquit Sozomenus libro 1. capite 12. significare voluit illos Hebræos, qui sua ætate religionem quidem Christianam proficebantur, adhuc tamen morem Iudæorum ἰσοδαικόπαθον in vita sequebantur, & eorum instituta seruabant. Idem repetit Nicephorus, & Sophronius quoq; testatur in vita Mariæ. Philo, inquit, videns primam Ecclesiam Alexandriæ Iudaizantem, quasi in laudem gentis suæ, de eorum conuersatione scripsit.

Encratitarum.

Ex Tatiani schola circiter annum Domini 181. progressi fuerunt, qui se appellarunt ἐγκρατεῖς,

sicut Irenæus apud Eusebium loquitur: vel ἐγκρατήτας, sicut Epiphanius loquitur. Hi iuxta Irenæi descriptionem τὴν ἐμψύχων βρῶσιν εἰσηγήσαντο, id est, abstinentiam à carnibus animantium introduxerunt. Epiphanius dicit ἐμψυχοφαγίαν ἀπαγορεύκοι, id est, animantium manducationem prohibent. Idem ne in mysterijs quidem vino vti voluerunt, sed aqua: vnde dicti sunt ὑδροπαραστάται. Et de Seuerianis idem dicit, οἶνον παντελῶς ἀπέχοντας, id est, à vino omnino abstinent. Rationem abstinentiæ à vino Encratitarum atq; Seuerianorum hanc proponit Epiphanius. Vinum enim δολοῦν (machetoll) turbare mentem homini, & iam ad libidines, iam ad iram, iam ad insaniam excitare, id quod probarunt exemplis Noe, Loth, &c. Dixerunt autem inde hoc fieri, quia serpens seu diabolus terræ comminatus vitem produxerit, & venenum illud draconis in vino ita turbare mentem, & ideò vinum esse diabolicū, illoq; vtentes esse ἀνόμους & ἁμαρτωλούς, id est, iniquos & peccatores. Sed Epiphanius rectè respondet, non vini, sed intemperantiæ hanc esse culpam, quæ in alijs etiam rebus rectè probibeatur.

Abstinentiæ autem à carnibus Encraticæ hanc rationem reddiderunt, sicut Epiphanius scribit. Dixerunt enim se βδελύσσειν καὶ ἀπαγορεύειν, id est, abominari & prohibere manducationem animantium κατὰ φόβον καὶ ἔνδαλμα, propter metum & imaginationem quasi spectrum, ne damnarentur ob perceptionem carnium animantium. De Tatianis & Encratitis, vide Eusebium Ecclesiastic. historia libro quarto, capite vigesimo octauo, Irenæum libro 1. cap. 34. Epiphanium libro 2. Tom. 1.

Nazaræi etiam nefas putabant carnibus vesci, quod quò facilius persuaderent discipulis suis, reijciebant libros Mosis posse diluuium.

Ebionitarum.

Ebionitæ quoq;, vt testatur Epiphanius Tom. 2. lib. 1. carnium esum damnarunt. Hanc autem suam à carnibus & animatis omnibus abstinentiam tueri conabantur, partim S. Petri exemplo, quem & ipsum ab animatis & carnibus, omniq; edulio ex carnibus confecto abstinuisse mugabatur: partim quod talia vt ex coitu & corporum commixtione nata, immunda esse dicerent. Iuxta has, vt rectè addit Epiphanius, illorum nugas, quas ore suo euomunt, ipsi quoq; toti erant abominabiles, vt qui ex viri & mulieris permixtione sunt procreati. Idem Ebionem hæreticū (quod nomen Hebraicè inopem significat) & mente & spe & ope inopem esse dicit, vt qui Christum nudum hominem putet, ac proinde veræ fidei atq; spei sit inops.

Marcionitarū.

Marcion, quem Tertullianus in catalogo hæreseon natione Ponticum, Episcopi filium fuisse testatur, dicebat eos non posse saluari, qui carnibus vescerentur. Hunc Tertullianus hoc nomine hæreticum accusat, quòd sanctitatem aliquam in piscibus constitueret.

Montanistarū.

Montanistarum quoq; notæ sunt ξηροφαγίαι. Nam, vt Tertullianus auctor est, vescebantur solùm pane, sale & leguminibus: bibebant aquam: abstinebant certis temporibus à carnibus & vino. Hæc ex Tertulliano libro de Ieiunio aduersus Psychicos colligi possunt. Fuit autem Tertullianus secta illi addictus. Videtur igitur is in libro de Cultu fœminarum Montanistas, his verbis expressisse. Quidam ipsam Dei creaturam sibi interdicunt, abstinentes vino, & animalibus exulantes (sic in libro de Resurrectione carnis, carnis exules vocat) quorum fructus nulli periculo aut sollicitudini adiacent, sed humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant. Sic enim idem de Montanistarum sub Psychicorum, id est, Christianorum persona, quos loquentes introducit, verba facit: Arguunt nos Montanistas (Psychici) quod ieunia propria custodiamus, quod etiam Xerophagias obseruemus siccantes cibum ab omni carne (en cur Xerophagiæ dictæ, id est, siccorum esus) & omni iurulentia & vuidioribus quibusq; pomis, nec quid vinositatis vel edamus vel bibamus: lauacri quoq; abstinentiam congruentem arido victui, &c. Et paulò post: Xerophagias verò nouum adfecti officij nomen & proximum Ethnicæ superstitioni, quales castimoniæ Apim, Isidem & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cum fides libera in Christo ne Iudaicæ quidem legi abstinentiam quorundam ciborum debeat, &c. Idem Montanicas hasce suas Xerophagias defendens eodem in libro: Sed de prouidentia (inquit) Spiritus sancti, prædamnans iam hæreticos perpetuam abstinentiam præcepturos ad destruenda & despicienda opera Creatoris, quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem hodiernum de Pythagora hæreticum, non apud Paracletum. Quantula est enim apud nos interdictio ciborum? duas in anno hebdomadas Xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet Sabbatis

Universidad de Deusto
Biblioteca

& Dominicos asserimus abstinentes abijs, quæ non reijcimus, sed differimus. Ac omnino sanctus ille pater, hac in re humanum quid passus, in toto hoc suo libro Montanica illa ieunia, Xerophagias, ieiunationes, stationes, cibi disciplinam, carnis vinij, abstinentiam, victus castigationem, στρωτοδερμίαν appellat, acerrimè cum Paracleti, hoc est, aduocati, Spiritus nimirum sancti inspiratione, tùm sacræ scripturæ testimonijs & exemplis, tùm traditionibus non scriptis defendit atque confirmat aduersus Psychicos, vt vocat, hoc est, Christianos, qui eas cùm nouitates, tùm Iudaicæ atque Ethnicæ superstitionis nomine damnabant, ab Apostolo Paulo prædictas & damnatas esse dicebant.

Manichæorum abstinentia à carnibus, ouis, lacte, vino.

Manichæi à Manete Persa (qui etiã Manichæus & Mannichæus & Cubricus fuit dictus) sic appellati circa annum Domini 247. inter multos alios errores impios & impuros abstinentiam quoq; à certis cibis tradiderunt. Hi enim, vt testis est August. lib.6. contra Faust. c.6. & lib.3. cap.5. & lib. de Hæresibus, non vescebantur carnibus, tanquam de mortuis vel occisis fugisset diuina substantia, tantumq; ac tale inde remansisset, quod iam dignum non sit in electorum ventre purgari. Nec ova saltem sumebant, quasi & ipsa, cum franguntur, expirarent, nec oporteat vllis mortuis corporibus vesci, & hoc solum viuat ex carne, quod in farina, ne moriatur, excipitur. Sed nec alimonia lactis vrebantur, quamuis de corpore animantis viuentis mulgeatur, siue fugatur, non quia putarent diuinæ substantiæ ibi nihil esse permixtum, sed quia ipse sibi error non constabat. Nam & vinum non bibebant, dicentes fel esse principum tenebrarum, cùm vescantur vuis. Nec mustum aliquid vel recentissimi sorbebant. Idem coniugia quoque atque fœtus damnabant. Obiectandum autem est, quod solis electis suis (perfectioribus & sacris initiatis) simpliciter vsu carnium, ouorum, lacticiniorum & vini interdicebant. Auditoribus verò suis (hi erant similes catechumenorum apud Catholicos) tanquam imperfectioribus secundam veniam illa edenda concedebant, sicut scribit Augustinus contra Faustum lib.30. cap.5.

Priscillianistarum.

Postea sub annum Domini 300. à Priscilliano quodam in Hispanijs & Gallijs eadem heresis renouata fuit, carnes scilicet esse execrandas, & immundas, atque ideo ab vsu earum abstinendum. De his vide Bernardum Sermone 66. in Cantica: Superstitiosa hæc Manichæorum & Priscillianistarum à carnibus abstinentia Synodo Ancyrana circa annum Domini 308. Can. 14. Toletana prima Can. 21. Braccarensi celebrata in Hispania, anno 690. Can. 14. & 32. Gangrensi, Can. 3. damnata fuit. Augustinus passim contra Manichæos damnat istam carnium abstinentiam, nisi sobrietatis & dilectionis gratia fiat. Vide Augustinum lib. 2. ad Ianuar. cap. 19. 20. 21. lib. 2. de Moribus Manichæorum, vbi docet abstinendum nonnunquam à carnibus partim ad delectationem atq; lasciuiam coercendam, partim charitatis ergo ne infirmi offendantur. Hæc de superstitiosa hæreticorum antiquorum abstinentia.

Mahometanorum & Moscouitarum.

Nostris temporibus Mahometani cùm à carnibus porcinis, tùm à vino abstinent. Apud Moscouitas metropolitæ, episcopi & archiepiscopi carnibus perpetuò abstinent. Tamen cùm illis inuitant hospites laicos, aut sacerdotes eo tempore, quo carnibus vescuntur, habẽt hanc prærogatiuam, vt carnes illis in suo conuiuio apponant, quod Abbatibus, quos Igumenos: & Prioribus, quos Archimandritas vocant, prohibitum est: testis est Sigismundus Baro in Comment. rerum Moscouiticarũ. De eorundem ieunijs solennibus & abstinentia cùm à carnibus, tùm etiam à piscibus, de plura apud eundem. Extra tempus ieunij die Sabbato vescuntur carnibus, Mercurij verò abstinẽt. Iidem, quicquid mulierum manibus suffocatur, siue gallina sit, siue aliud aliquod animalium, ab eo tanquam impuro abhorrent. Itaq, cum viris absentibus fortè & seruis, gallinas ingulare volunt, stant pro foribus, gallinã aliudue animal manibus tenentes & cultrum, prætereuntes, vt ipsi iugulent, vehementer rogant.

Calecutienſiũ.

Rex & optimates vrbis Calecutij inconsultis sacerdotibus non audent carnibus vesci, cæterùm autem licet quibusuis vesci carnibus, exceptis vaccis, quæ Nirani & Doliar dicuntur. Vescuntur quoq; Calecutienses moribus & piscibus Sole exustis, testis est Lud. Rom.

Atq, hæc quidem satis sint dicta de superstitiosa ciborum certorum prohibitione & abstinentia ab ijs, de qua Paulus Apostolus vaticinatus est 1. Timoth. 4. Et hæc satis sint dicta de abstinentia voluntaria, quam fecimus partim medicam, partim politicam, partim religiosam, partim superstitiosam.

Sequitur

III. Miraculosa abstinentia.

Sequitur abstinentia miraculosa, quæ humanas vires superat, & à Deo nonnunquam mirabili ratione ad doctrinam veram commendandam atque confirmandum sanctis viris fuit concessa. Huiusmodi fuit & Mosis & Heliæ & Christi ieiunium seu abstinentia ab omni cibo 40. dierum spatio. Hoc nobis mirari potius, quàm imitari licet.

IIII. Violenta seu coacta abstinentia.

Postrema est abstinentia violenta seu coacta, qua homines cibo potuq; destituti, ab illo necessariò abstinere coguntur: vt in annonæ caritate & inopia fieri consuenit. Hac abstinentia Deus hominum partim fidem atque patientiam explorare atque examinare: partim impietatem, intemperantiam, libidinem, lasciuiam atq, petulantiam coërcere atque punire consuenit: quemadmodum egregiè Lauaterus in suo libello de Fame docet.

Hanc sequitur fames, quæ etiam esuries, esuritio & esurigo à Latinis, à Græcis λιμὸς, & si sit vehementior, βουλιμία: ab Hebræis רעב Raab & רעבון Raabon appellatur. Sunt autem apud Hebræos tria nomina famem significantia, quæ ab illis sic distinguuntur. רעב Raab, inquiunt, est, quum nulla extant frumenta כפן Caphan, quum sunt frumenta, sed carè & magno pretio venduntur: & בצרת Bazoreth, quum neque pecunia adest, neque frumenta, quam duplicem penuriam innui volunt literæ ב beth, sit quasi duplex afflictio. Fame recte Cicero ad Atticum libro quinto, nihil miserius esse dixit. Horatius, Od. 21. Illam miseram appellauit. Homerus quoque Od. μ. ait mortes omnes esse hominibus tristes & acerbas, sed omnium miserrimum esse fame mori. Verba eius hæc sunt:

Παντας μὲν συγε ρὴ θάνατοι λευγαλέοισι βεβῆσθαι,
Λιμῷ δ' οἰκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἁπάντων.

DE POTATIONE CEV ALTERA SVBSTANTIALI CONVIVII PARTE. DE POTATIONIS NOMINIBVS, fine septuplici, materia varia. De aquarum vtilitate ac differentijs. An aqua nutriendi vim habeat, & quæ potu sit saluberrima. De aquæ niuatæ, frigidæ, calidæq; vsu antiquo in epulis, de varijs modis aquæ refrigerandæ.

CAPVT VI.

Syracides porrò sapientissimus vt aliorum ita conuiuialium quoque morum officiorumq; magister optima sane, maximeq; naturali methodo, postquam de manducatione, eiusque iusto, salubri, atque ciuili modo disseruit, nunc de potatione (quæ quasi secunda est conuiuij pars substantialis, vnde etiam multa conuiuiorum nomina apud Hebræos, Græcos, atque Germanos denominantur,) præcipit, de qua similiter nobis nunc videtur scribendum. Ac potu quidem in epulis post cibum sumptum (ὡς δεῖ τὸ πλεῖστον) non autem antè vtendum esse passim medici præcipiunt, ac merito. Hinc Hippocrates in illo aureo suo aphorismo ποτοι, σιτα, ποτα, ὅσοι πάντα μέρεα, cibum ponit ante potum, vt qui præcedere debeat. Et ideirco edendi verbum in authoribus plerunque præponitur, vnde intelligitur ab esu non à potu esse incipiendum. Homerus Od. α.

Καὶ φαγέμεν πίεμέν τε

Idem Od. τ.

Αζηχὲς φαγέμεν καὶ πίεμεν.

Isocrates in areopag. ἐν πανηλείᾳ δὲ φαγεῖν, πιεῖν δὲ εἰς ἡδονὴν οὐκέτι ἔδοσαν ἐπιμελεῖσθαι. Æschines in Ctesiph. καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τραπέζης ἔφαγες, καὶ ἔπιες, καὶ ἔσπεισας. Gene. 24. Et comederunt, & biberunt. Est. 4. Et ne comedatis, neque bibatis, Exod. 32. Et sedit populus ad comedendum & ad bibendum.

Quòd ad illud scholæ Salernitanæ,

Vt vites pœnam, à potibus incipe cœnam,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Interpretes potuum nomine cibos liquidos intelligunt. Sed non vt humida cibaria sicciorib⁹ præire debent, sic & potus cibum præcedet. Quin contra & prandium & cœna semper à cibo, nunquam à potu auspicanda, neque vnquam committendum, vt ieiuno ventriculo potui locus detur. Nec verò vinum vacuo ventriculo ingestum vnquam salutare esse potest. Quare nec illa quorundam consuetudo probanda, qui mane vel domi, vel œnopolia accedentes, offas vino maceratas comedunt, vt bibendi, vt ipsi sibi persuadent, ventriculi gratia. Non enim sic tenorem eius conseruant, sed potius dissoluunt.

Bibendi porrò actionem (vt primò de nominibus, deinde de re ipsa dicatur) Hebræi duobus ferè nominibus exprimunt, vt שתה *Scatha*, & שבר *Schakar*, *quod plærunq; in malam partem vsurpatur inebriari significans, vnde* שכור *Schichor ebrius, siue temulentus, & in fœm.* שכורה *siue* שכורת *ebria*, 1. *Reg.* 1. *Esa.* 31. & שכרון *Schikaron ebrietas, & deniq;* שכר *Sechar, sicera siue omnis potus inebrians. Nonnunquam tamen idem verbum bonam in partem accipitur pro liberaliter se inuitare, siue potare, item expleri, siue saturari potu, vt Gen.* 43. *vbi verunq; vocabulum coniungitur,* וישתו וישכרו *Iisti, Vescerentur, biberunt (fratres Iosephi) & inebriati sunt, siue potius liberaliter potarunt ad satietatem vsq; citra ebrietatem.* סבא *Saba potare vinum, seu sicerum absumere, seu haurire: quod verbum & sono & significatione cum nostro vernaculo* sauffen *id est, potare congruit.* סבא *Sebe potator, ein sauffer. Rabini hoc nomine etiam cauponem vocant, qui vinum vendit.*

Βρέχειν *quoq; quod proprie irrigare significat, metaphoricè κατὰ τὸ πίνειν εἴρηται, teste Antiphane apud Athen. lib.* 1. *ὁ εὖ δὲ φαγὼν καὶ διὰ μιᾶς βρέχειται. Inde* βεβρεγμένος, *id est, bene potus quasi bene irrigatus, appotas, qui plurimũ se bibendo inuitauit. Hesych.* κεκωμαβύων. *Sic Heb.* שקה *sacah, & potum dare, siue propinare, & irrigare significat Iob.* 21. *Psalm.* 64. *Visitasti terram, & inebriasti eam, id est, irrigasti. Metaphora ducta est eleganter à plantarum irrigatione. Nam quemadmodum (vti Antisthenes apud Athenæum docet) plantæ diurnis, nocturnisq; aquis irrigatæ crescunt, atq; florent, quibus si destituantur, illas exiccari, atq; emori est necesse, sic animalium vita potione vtili sustentatur, sine qua illam extingui est necesse.*

Bibere autem vocabulum Latinum videtur vel à Græco πίνειν esse deriuatum, vel à βίος, id est, vita, vt bibere dicatur quasi viuere, quod nimirum animalium vita absq; potu constare non potest, vt paulò ante dictum est. Tametsi in nimium bibaces siue ebriosos rectè tritum illud vsurpatur. Quem nihil est aliud viuere, quàm bibere, qui nimirum viuunt vt bibant, non bibunt, vt viuant. Inuenitur etiam passiuum huius verbi bibo in tertia persona. Idem præterea hoc bibendi verbum, cum suis compositis sæpe & sacris, & prophanis in literis pro cuiusuis tam bonæ, quam malæ rei haustu, perceptione, fruitione, perpessioneue accipitur. Vt Horat. lib. Car. 2.

Pugnas, & exactos tyrannos
Densum humeris bibit aure vulgus.

Id est, cupidè, studioseq; audit, cognoscit, percipit. Sic combibere artes. Cicero de finibus, Sed tamen insici debet his artibus, quas si, dum è teneris combiberit (didicerit, perceperit) ad maiora veniet. Comparatior. Aurelius, vt poëta optimus maximus teneris imbibitus annis non facile elaberetur. Contra ebibere pro obliuisci videtur accipi apud Plautum Amphit. Non ego cum vino simul ebibi imperium tuum, id est, oblitus sum imperij tui, (nam vinum est memoriæ mors.) Et memor sum, & diligens, vt quæ imperes, compareant. Sic in sacris literis Iob 15. *Bibere iniquitatem, id est, discere, re percipere. Et trigesimo quarto, bibere subsannationem, id est discere, aut assuefieri scelerib⁹, & derisioni hominum. Sic Prouerb.* 9. *bibere pro discere accipitur. Apocal.* 18. *De vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, id est, ab ea didicerunt idololatriam. Sic idem verbum in sacris literis per Metaph. spiritualium atq; diuinorum bonorum perceptionem, fruitionemue significat. Vt bibere sanguinem Christi, Ioan.* 6. *Bibere aquam quam Christus Samaritanæ illi mulierculæ, & omnibus eam sitientes appetentibus præbet, ac pollicetur. Ioannis quarto, Isaiæ quinquagesimo quinto, Prouerbiorum quinto, & nono, prima Corinthiorum decimo. Bibere spiritualem potum. Deinde bibere & simpliciter, & cum adiectione poculi, siue calicis Domini, cladis quoque & calamitatis, siue crucis (quæ calix & poculum dicitur) perpessionem significat. Vt Matthæi vigesimo sexto. Potestis poculum bibere, id est, perferre, & perpeti eam calamitatem, quæ mihi est subeunda.*

Innumera huiusmodi dicendi formæ in sacris literis exempla occurrunt, vt Ierem. 25. 49. *Matthæi vigesimo sexto, Ioannis decimo octauo, & alibi. Sic, vt Erasmus annotat in suis adagijs, eodem bibere poculo, est iisdem affici incommodis, communibusque malis esse obnoxium. Plaut. Cassina. Vt senex eodem hoc poculo quo bibi biberet. Paulo diuersius est quod ait Aristophan. in Equitibus:*

ὅποτ' ἐκ ταυτοῦ μεθ' ἡμῶν πίεται ποτηρίου.
Ille nobiscum haud eodem potat vnquam poculo.

Taxat fellatorem. Huiusmodi autem dicendi formæ videntur translatæ vel à bibendi certaminibus, vbi coguntur conuiuæ ebibere certas mensuras non sine fastidio, & corporis, valetudinisque læsione: vel ab ijs qui metuunt venena: vel denique quod sicuti patres famil. soliti sunt olim singulis familiaribus suum dimensum cibi, atque potus distribuere: sic & Deus summus pater famil. non tantum beneficia, sed etiam pœnas certa mensura atque pondere hominibus dispertitur pro sua vel clementia, vel iustitia.

Potare quoque Latinis est quod bibere, quod à Græco deducitur. Potare.

Item haustum facere apud Latinos eleganter dicitur pro potare vt annotauit Sipontinus. Ouid. 3. *Fastorum inquit, exiguis haustibus bibere. Veteres, quemadmodum etiam hodie populariter fit, haustum vocabant potum vna vice factum. Vnde etiam hausto frequentatiuum, & compositum ex haurio, quod est, euacuo, à quo similiter frequentatiuum exhausto.* Haustum facere.

Hausit spumantem pateram, 2. Æneid.

Item ducere eleganter accipitur pro bibere, vt calicem siue poculum ducere. Horatius Od. 3. *libro tertio:* Ducere.

Ducere nectaris succos: & Od. 12. *lib.* 4.
Ducere Liberum: Od. 17. *lib.* 6.
Innocentis pocula Lesbij ducere. Ita lib. 2. *Satyr.*
Ducere oblunia vitæ solicitæ.

Id est, quodammodo potare seu exhaurire obliuia curarum. Sic Germanis quoque zuͤchen *id est, ducere, siue trahere idem est quod potare, & eum qui multum potus est potare dicunt vulgò, eum posse bene ducere, Er mögewol zuͤchen. Græci similiter verbis,* ἕλκειν, *& ἀνᾶν in eadem significatione vsurpant. Vina etiam liquare pro bibere apud Horat. lib.* 1. *Car. Vina, inquit, liques, ex antecedente consequens significat, id est, vinum bibas, & tibi indulgeas: ex antiquorum consuetudine, qui vinum vt defæcarent, & liquidius redderent, minusq; nocens fractis velut viribus, antequam biberent, colo transmittebant, Tertullianus. Conquirito altilium enormem saginam, defæcato senectutem vini.*

Germanicum trincken *à triclinijs videtur deriuatum, in quibus maximè bibitur, ædificijs compotationibus destinatis. Hæc de nominibus.*

Nunc ad rem ipsam accedamus, exordio ducto à fine, qui quidem omnibus in rebus, & actionibus primò atque potissimum videtur spectandus. Est autem bibendi, siue potationis varius, & multiplex finis atque vsus. Bibendi finis & vsus.

Nam primo quidem omnium bibitur sitis sedandæ, seu extinguendæ gratia, qui potus vulgò à medicis sedatiuus dicitur, quem illi circa prandij siue cœnæ finem naturæ maximè congruere affirmant, quippe cum tunc ob calidi, siccij, cibi æstuationem vera sitis maximè nos vrgeat. Hinc potum ijdem augendum minuendumue esse præcipiunt pro ipsius sitis ratione. Est autem sitis bibendi desyderium, siue vt Athen. definit lib. 3. ὄρεξις ὑγρᾶς τροφῆς ποτῆ, ἢ ψυχροῦ, *id est, appetitus calidæ frigidæue potionis, vel vt idem paucis definit, cupiditas qualiscunq; potionis. Et paulò post,* ὁ δὲ ψὶν ἐπιθυμία τῆ πόματος, *sitire est appetitus potionis, vt esurire cibi. Quemadmodum igitur sagax prouidaque natura ad cibum sumendum cibi appetentia animantia excitauit, Sic ad potionem humidi desyderio, hoc est, siti. Et vt cibo quicquid siccioris substantiæ effluit restituimus, sic potione quicquid humidioris perijt resarcimus, teste Galeno libro primo, de tuenda sanitate. Atque hæc quidem potionis præcipua est vtilitas, siccitatis nimirum ablatio, & humidæ in nobis substantiæ perennis, & collabentis instauratio, ac veluti renouatio quædam. Etsi autem grauis est famis affectio tamen sitim multo impotentiorem, ac tollerãtu difficiliorem esse* Sitis quid. Sitis tollerãtu difficilior fame

Universidad de Deusto
Biblioteca

tùm ipsius, vnde sit, causæ consyderatio, tùm experientia arguit. Ipsa enim cum frigido, & humido reprimatur, ignea est, & ob id efficacior celeriorq; censenda videtur. Vnde & animalia siti affecta vehementius, etiam, importuniusq; vrgentur, & ad restinguendam procurrunt. Quo facit illud Dauidis Psalm. 42. Sicuti cerua desyderat ad fontes aquarum, sitiunt anima mea ad te. Quoniam itaque sitis vis vehemens & acris animalibus valde est molesta, importuna, atque noxia nonnulli δίψαν (quæ etiam δίψος dicitur) Græcè sitim volunt vocatam quasi ἴψαν, id est, noxam, ἀπὸ τοῦ ἴπτειν, quod βλάπτειν, id est, lædere, siue nocere significat.

Quò autem malum hoc grauius est, & funestius humano generi, tanto maior est Dei Opt. Max. & benignitas erga nos, quibus tam varios, & multiplices potus quasi remedia quædam ad tantum corporis incendium restinguendum suppeditat, & illius iustitia atque seueritas erga eos, quos nonnunquam iusto iudicio importuno hoc malo grauissimè affligi, atque vexari, vel certè omnino opprimi atque suffocari patitur. Vt autem fames cibi, ita sitis potus optimum est suauissimumque condimentum: vnde Dario Persarum regi bis ab Alexand. Magno acie superato, ex fuga defesso, atque sitienti legimus aquam turbulentissimam, & cadaueribus inquinatam suauissimam fuisse visam. Ex huius denique finis primi ac principis consyderatione colligi potest, quanta sit illorum peruersitas, atque dementia qui vel non sitientes libidine tantum illos impellente bibunt, vel etiã immoderata potus ingurgitatione sitim non modo non depellunt & extinguunt, verum etiam illam magis magisq; accendunt, & inflammant, vnde morbi maximaque valetudinis incommoda consequuntur.

Sitis potus optimum condimentum est.

2. Potus primatius.

Secundò bibitur cibos sumptos tantò facilius, atque commodius commiscendi, concoquendi, eliquandi, atque ex ventre in totum corpus deducendi gratia. Hinc duplex alius à medicis potus statuitur, vnus quem commixtiuum, seu permixtiuum, alter quem delatiuum vulgò nominant. Prior est qui vna cum cibis ingeritur, ijsque alternatim ac modicis interuallis interponitur sapius, ac permiscetur ad eorundem & commixtionem, & eliquationem faciens. Hunc non vel ad prandij siue cœnæ finem, vel eò vsque donec sitis vrgeat differendum, sed cibis assumptis sæpius, & ἐναλλάξ, id est, alternatim interponendum esse medici docent, quoniam cibi permistione humoribus alternæ potionis molliores redditi per membra nutritioni inseruientia facilius atque commodius peruehuntur. Ad hunc referri debet vulgatum illud,

Inter prandendum sit sæpe parumq; bibendum.

Potus delatiuus.

Alter potus à medicis delatiuus ideo dictus est, quia ad cibum prima coctione iam peracta, atque etiam paulò antequam aliud quippiam edatur, ex ventre in totum reliquum corpus deferendum distribuendumque bibi debet. In vtroque vinum cæteris omnibus potionibus præferendum, ob facilem quam efficit in membra omnia distributionem, vnde scite admodum ὄχημα τῆς τροφῆς cibi est cibi vehiculum ab Hippocrate nuncupatur, tametsi contra hodie potatoribus magnis cibus potius est ὄχημα τοῦ οἴνου, vini vehiculum, à Germanis vulgò wynleiterly vocatur, cibos enim ingerunt quò plus potare possint. Verum de vtroque hoc potu multa egregia medicorum præcepta extant, mihi hæc perstrinxisse breuiter satis fuerit, de quibus alio quoque in loco plura forsan dicendi sese offeret occasio.

3. Tertius bibendi finis, atque vsus in medicina latissimè patet, cùm nimirum bibitur morbos quosuis, siue humores crudos, vitiosos, atque varios, ex quibus morbi nascuntur depellendi, & euacuandi, sanitatisque recuperandæ causa. Huc referuntur omnes illæ medicatæ potiones, quæ hominibus valde insuaues, acerbæ, amaræ, atque odiosæ solent esse, quas qui effugere cupit, is cibi potusq; temperantiæ studeat. Verum de illis hic non est dicendi locus.

4. *Quartò bibitur non modo necessitatis atque sanitatis, verum etiam voluptatis honestæ gratia, vt cum nonnunquam quis vel se vel etiam alios plusculum inuitat animum tristem lætificandi, exhilarandique, ac tristitiæ depellendæ causa. Id si fiat moderatè, atque intra modum, non fuerit contra officium, cùm sacræ quoque literæ vinum non modo ad necessitatem, sed etiam ad voluptatem, siue lætitiam nobis à Deo tributum, atque concessum esse testentur. Huc facit illud Proverb. 20. Date vinum his qui amaro sunt animò, bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. Item Ecclesiastici 3. Vinum ad iucunditatem creatum est, & non ad ebrietatem ab initio. Sed de hoc postea pluribus quando de vini commodis disputabitur.* Quinto

Quinto bibitur etiam religionis siue superstitionis ergò, & huc cùm religiosi illi & mystici cœnæ dominicæ potus, nec non libationes veteris testamenti, tùm superstitiosæ gentilium libationes, atque comporationes in deorum honorem factæ referri debent. 1.

Sextò amicitiæ vel ineundæ, & contrahendæ, vel etiam firmandæ stabiliendæq; gratia bibi solet, qui idem in vniuersum iustus, legitimusq; conuiuiorum finis censeri debet, de quo supra pluribus. Hinc Athenæus lib. 5. de hospitalibus conuiuijs verba faciens, eleganter sane vinum dicit videri ἱλαστικόν τι πρὸς φιλίαν, id est, ad amicitiam attrahendi vim quandam habere: & alius quidam, vinum amicitiæ fomitem, & sodalitatis metropolim appellauit. Huc referendi potus siue potationes illæ, quæ fœderis contrahendi, sanciendiq; causa suscipiuntur, inter quos principem facile locum obtinet mutuus ille Christianorum in epulo Dominico potus, de quibus supra dictum est. 6.

Septimò non tam vtuntur, quàm abutuntur sæpe homines potu sibi à Deo ad salutem concesso, ad mutuam perniciem atque exitium. Huiusmodi sunt venenatæ potiones, quas impij & nefarij homines alijs propinant illos vel subita, ac repentina morte, vel lento, diurnoq; morbo conficiendi, interimendiq; causa: cuiusmodi toxicarum potionum omissis Themenis, Socratis apud Athenienses, & aliorum antiquis exemplis, quotidiana, proh dolor experientia, nobis plurima & tristissima exempla suppeditat. Huiusmodi quoque sunt amatoriæ illæ potiones quæ alios ad sui amorem, seu libidinem potius pelliciendi causa parari atque præberi solent, quas tamen plerunq; vel mors repentina, vel lenti ac diuturni morbi consequuntur. 7. Abusus potationis. Potiones venenatæ.

Denique hisce commemoratis potionibus merito annumerari debent, celeberrimæ illæ, ac frequentissimæ, diurnæ ferè nocturnæq; hominum ebriosorum perpotationes, atque propinationes, quæ muleis licet speciosis honoris, amicitiæq; titulis tegantur, reuera mortiferæ sunt, atque veneficæ. His namq; homines innumera animi, corporis, atque fortunæ mala, & detrimenta, ac tandem mortem quoque non modo temporalem, verum etiam (nisi resipuerint) æternam, funestissimamq; sibi inuitem accersunt, atq; conciliant. Verum de hoc suo loco vberius. NOTA.

Potus materia.

Hæc de potationis fine, nunc de eius materia exordio ducto à nominibus. Potationis igitur materia, siue id quod bibitur Hebraicè generatim dicitur, שתי *Scheti. Item* שכר *Schicui, id est, potus, vel poculum aut irrigatio. Psal. 101. Et poculum meum cum fletu miscebam. Oseæ 2. Oleum meum, & potus meos. Ibi potus non solum pro vino dixit, sed pro omni quod ex quauis reparatur poculo, siue ex pomis, siue ex ordeo, vel quacunque id natura humida efficiatur.* סבא *Soba potus scil. vini, vel siceræ Isa. 1. Oseæ 4. Conficiebantur enim pons apud Hebræos ex frumentis, piris, malis punicis, cornis, mespilis, sorbis, moris, nucleis pineis: ex herbis, asparago, cumila, origano, quæ omnia quamuis vini nomen non propriè sortiantur, sicera tamen, & potus in sacris libris dicuntur: de quibus passim in antiquis deuteroſibus mentio fit. In libro Misnatoth de decimis.* משקה *Masche potum dans, vel pincerna, & potus vel poculum. Leuit. 11. Et omnis liquor qui bibitur, id est omnis potus. Esa. 32. Et potum sitienti auferet.* Materia. Nomina Hebraica.

עסיס *Aasis similiter significat omnium rerum humidarum succum ad potum idoneum, vt quæ ex malis, aut pomis, aut caricis, aut alijs rebus pocula parantur, quæ aut seorsim bibuntur, aut vino permixta suauiores reddunt potiones. Deriuatur à* עסס *Aasas, id est, conculcare, comprimere, eo quod fit conculcatione, aut compressione. Cant. 8. Et mustum malorum granatorum meorum. Isa. 29. Et quasi musto sanguine suo inebriabuntur. Idem vocabulum reperitur Ioel. 1. & 3. Kimbi testatur hoc vocabulo vinum significari, & omnem potum qui contusione, & calcatione exprimitur. Ionath. reddit vinum merum, Rab. Selom. vinum bonum.*

Græcè potus dicitur πόμα, πόσις, ποτὸν, ποτὴς πτὸς (quod est poëticum) πώτημα, πότημα Dioscorides. Nomina Græca.

Latinè dicitur potus, & potio, quæ secundum Grammaticos ita differunt. Potus nimirum vini, aquæ, similiumq; dicitur: potio verò à medicis datur ægrotanti, quod Græci dicitur φάρμακον. Nonnunquam tamen potio pro potu accipitur, & confunditur hæc à Latinis differentia. Vt Cicero pro Cluentio. Iam vero illud quam non probabile, quàm inusitatum iudices? quam nouum? in pane datum venenum facilius ne potuit, quàm in poculo? latius patuit abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset. Idem de finibus, Cum cibo, & potione fames, sitisq; depulsa est. Ibidem, Demus scutellum dulciculæ potionis. Item poculenta potus dicuntur. Antiqui- Potus, potio, posca, Latina nomina.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Posca.

tus quoq; vt esca pro cibis, ita posca pro potibus fuit vsurpata, quando, vt notat Barbarus in antiquissimis Festi codicibus, & in Ferentini vetusto monumento posculenta pro poculentis legantur. Aliàs posca dicta fuit vinum acidum aquæ mixtum quod pro vili plebecula antiquitus venale extitit, vt annotat. Hier. Mercur. lib. 3. obseruat. Cæl. lib. 30. cap. 21. Oxycratum, inquit, aqua est aceto temperata, Latinis poscam dicere moris est.

Potus quotuplex statuatur.

Potus à nonnullis triplex statuitur, Non nutriens, vt aqua: nutriens vt vinum & ζythũ quod ceruisia hodie dicitur: nutriens simul & alterans, vt vinum absynthites, nectarites, hyssopites, & ceruisia herbis condita. Potus porrò apud omnes ferè homines sunt aqua, aut succus vuarum, vinum appellatus, aut succus pomorum appellatus Sidra, aut succus ordei appellatus ζythum, aut ceruisia.

Aquæ potus antiquissimus.

Potus antiquissimus maximeq; simplex, communis, & naturalis est aqua secundum illud Boëtij de prima ætate.

Somnes dabat vmbra salubres
Potum quoque lubricus amnis.

Clemens Alex. lib. 2. pæd. 2. cap. φυτικὸν καὶ ἡφαίστειον, ποτὸν ἀναγκαῖον δ' ὠφελοῦσιν ὅσοις ὕδωρ id est, potus naturalis, sobrius, sitientibus necessarius est aqua. Idem paulò infra aquam, cui συμφορώτατον τὸ μάγειρον, id est temperatiæ medicamentum appetendum, vinum autem ceu πρὸς ἀπεστίαν λύω, id est, ignis minas esse fugiendam docet. Obseruandum etiam vt vox panis apud Hebræos pro quouis cibo accipitur, ita vocem Maim, id est, aquarum pro quouis potu accipi in sacris literis. Nam vt panis est cibus, ita aqua est potus omnium gentium communissimus, atque naturalissimus. 1. Reg. 13. Non comedam panem, neque bibam aquam in loco isto. Isa. 3. omnem baculum panis, & omnem baculum aquæ. Oseæ 2. Dant panem meum, & aquam meam. 2. Reg. 6. ver. 22. Quin appone eis panem, & aquam, vt comedant, & bibant, & mox sequitur versu sequente, Apparauit itaque eis apparatum magnum, & comederunt, ac biberunt: vnde colligitur panem & aquam pro quouis cibo potuq; generatim poni. Huiusmodi autem synecdochica dicendi forma S. Spiritus videtur homines frugalitatis atque sobrietatis admonere. Aquæ etiam in scriptura sacra significant bonum absolutum, quo desyderium & animæ & corporis satiari potest. Scaturigo talis solus Deus est supremum & consummatissimum bonum. Hoc deserto Israelitæ foderunt, id est maximis laboribus & impensis pararunt sibi lacunas, hoc est, alienos deos, ad creaturas nimirum se conuertentes, ad eos qui non sunt dijs, neq; desyderia eorum exaturare potuerunt.

Aquæ pro quouis potu.

Aqua pro symbolo bono.

Aquarum vtilitates.

Porrò aquarum innumeræ sunt vtilitates, atque commoditates ad bibendum, medendum, lauandum, purgandum, coquendum, incendia restinguendum, agros hortosq; irrigandum, nauigandum, itavt non sine causa Pindarus poëta μελιφρονώτατον, vt eum Athenæus appellat, carminum suorum exordium ab aquæ laudibus duxerit, ἄριστον μὲν ὕδωρ, id est, optima quidem est aqua. Quare Philosophi quoque nonnulli veteres, vt Thales Milesius, aquam omnium rerum principium, & originem esse dixerunt. In eadem sententia nonnullis Hesiodus quoq; videtur fuisse: quum Chaos omnium rerum initium statuit. Nam per Chaos illum nihil aliud volunt intellexisse, quàm aquam, quam ille Chaos appellarit ἀπὸ τῆς χύσεως, id est effusione, quippe cum aqua sit χυτὸν καὶ ῥυτόν, id est, res quædam fusilis, atq; fluxa. Hanc illi opinionem ex sacra historia de mundi creatione hausisse videntur, in qua statim ab initio aquarum fit mentio, quibus incubans Spiritus sanctus, varias animalium, atque plantarum formas ex ea finxisse videatur: vnde rectè etiam aqua videtur dicta quasi à qua omnia nascantur, alantur, atque foueantur. Hinc apud Ægyptios quoq; cum illorum sacerdotes docerent omnia liquoris vi, ac potestate consistere, legimus in more fuisse positum, vt hydria ad templum summa cum religione deferretur, ac postea in terram procumbentes manibus ad cœlum sublatis gratias diuinæ bonitati pro tanto munere agerent. Cel. lib. 27. cap. 5.

Aquarum præconium egregium vide apud Plin lib. 3. cap. 1.

Aquæ potus antiquissimus maximeq; communis.

Verum nos omissis innumeris aliis aquæ commodis, nunc de ea tantum quatenus potui seruit quædam dicemus. Aquæ potus omnium est antiquissimus, & maximè communis, ac peruagatus, & reliquarum potionum ferè causa & origo, vnde recte ab illo exordium ducitur. Omnium antiquissimum esse aquæ potum, sicuti & cibum glandium antiquitas credidit. Hinc Virgilius in

Georgicis,

Liber & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit aristâ,
Poculaq; inuentis Acheloia miscuit vuis.

Certè secundum sacram quoq; historiam ante Noachi, & horrendi illius diluuij tempora non nisi aquæ potus videtur in vsu fuisse. Plinius omnes terræ vites aquarum beneficio esse dicit, & Athenæus similiter lib. 2. ἐν τῷ περὶ ὕδατων, inquit, ὅτι καὶ φύεται, ex aquis vinum nascitur. Plinius lib. 34. cap. 22. Naturam dicit aquæ nobis liquorem ceu saluberrimum ad potum dedisse, tametsi Celsus aquæ potionem omnium imbecillissimam appellat lib. 2. cap. 18. Aquam medici docent ad tres vsus bibi, nempe vt sitim sedet, vt calorem extinguat, vt alimenta elixet atque diducat. Sitim quidem sedat, vbi illa ex intemperie calida orta est, aut simul cum siccitate sine humore. Nam si bilis in ventre adest, aqua ibi diutius commoratur atque corrumpitur. Elixationi ciborum ita prodest, vt sine ipsa elixari non possint solida alimenta, nisi vinum aut liquor alius vires eisdem impleat. Diductioni vero ciborum inseruit cumea quæ cum cibis ad elixationem bibitur, tùm ea quæ iam coctis assumitur. Defert hæc cibos in vniuersum corpus, quibus delatis iterum in renes & vesicam recurrit, inutilis enim est alitioni, teste Gal. lib. 3. de ratione victus acut. com. 39. inquit enim: Neque prorsus imas partes penetrat, neque siccitatem humectat. Plistonicus, teste Athenæo, aquam affirmauit esse πεπτικώτερον, hoc est, magis digerere, quam vinum. An (ibi annotat Gesnerus) quod ipsa facilius concoquitur, an quod iuuet aliorum concoctionem? quod placet. Idem Athenæus aquæ bibendæ rationem valetudini accommodatam sic describit. Oportet igitur sanitatis studiosos exercitationibus mediocribus vti, ne nimium sudent, & lauacris ita, vt corpora madefaciant, ac mollia reddant. Postea aquam bibere, προπιεῖν, (Gesnerus, an simpliciter pro niuem, an vel ante cibum, vnde forte propomata dicta?) vtilissimum, vt quæ hyeme quidem & vere sit ferè calida, æstate frigida, ne stomachum lædat, denique mediocri oportet quantitate bibere. An, inquit Gesnerus, his verbis mane primum iubet se exercere, deinde lauare, postea aquam bibere, & demum prandere? Ad hidroposian ergo salubrem tria secundum hæc Athenæi verba requiruntur: primo aquæ qualitas bona, de qua postea, deinde quantitas mediocris, & temperata (nam, vt idem inquit, illis qui ὑπερπλύσεως, id est, nimis multum aquæ bibunt stomachus minus bene afficitur, atque vitiatur, vnde ciborum corruptio) postremo ordo, nempe post exercitationem, & lauacra. (Quando aqua bibenda an cum cibo an post, vide Cardanum lib de aqua pag. 25.) Addit deinceps Athenæus, Quod si quis nostrum id difficulter facit, aquam dulcem, aut calidam (hic Gesnerus reste vinum dulce, atque calidum legit) præassumito, maximè vinum proropon appellatum dulce Lesbium, quod est δυσόμαχον, id est, stomacho conducit. Nam vinum γλυκάζον dulce, minus caput aggrauat, vt testis est Hippoc. lib. de diæta, ὁ γλυκὺς minus est καρηβαρικὸς τῷ οἰνώδει (nota hic γλυκὺν καὶ οἰνώδη opponi) vinum dulce minus caput grauat, quam vinosum, minus mentem captat, & est διαχωρητικώτερον per viscera melius, quam reliquum digeritur. Ibidem Athenæus ex Dioclis atq; Protagoræ sententia aquæ vim & facultatem in genere describit. ὕδωρ ἐστὶ πεπτικὸν, id est, digerendi vim habet, est ἄφυσον, id est non inflat (Gesnerus, per accidens forte quosdam inflat calore ventriculi imminuto) ψυκτικόν τε μετρίως, mediocriter refrigerat, est εὐδιάβροχον, id est, visum acuit (macht lutere ougen/ vt nos vulgo dicimus) καὶ ἄκρως καρηβαρικὸν, id est, caput minimè grauat, denique est κινητικὸν ψυχῆς καὶ σώματος, id est, corpus animumq; mouet. Hæc de ὑδροποσίας, id est, potionis aquæ vsu & vtilitate Athenæus disserit lib. 1. Porrò in aquæ potu quæ obseruanda, & aquæ commoda in bibendo vide egregia apud Cardan. de aqua. Addit ibidem Athenæus Eubulum affirmare fuisse solitum solam aquam bibentes esse ἐφευρετικὸς, id est, solertes & ingeniosos rerum inuentores, contra vinum ὀλισθαίνειν τε φρενῖτις, mentis caliginem offundere. Contra, eodem teste, Amphis comicus dixit quosdam aquam bibentes esse ἀβελτέρους, stupidiores. Subiungit etiam exempla quorundam ὑδροποτῶν, hoc est, qui vel per totam vitam, vel per quoddam temporis spatium non nisi aquæ potu vsi fuerunt. Vt Theodorus Lariſæus, Glaucon, Anchimolus, & Moschus philosophi, Matris Atheniensis, Lamprus musicus, Moschion, Polemon Academicus, Diocles Peparethius, Demosthenes. Iberi qui quamuis omnium hominum essent ditissimi, tamen ob parsimoniam & aquam tantum bibere, & semel in die cibum capere soliti sunt, vestibus verò splendidissimis indui. Apud Massilienses similiter, vt idem testatur

Vites.

Aquæ vsus.

Aqua iuuat digestionem.

Ratio aquæ bibendæ.

Ad hydroposiã vtilem 3. requiruntur.

Potionis aquæ vtilitas.

Aquam bibentes solertes sunt.

ὑδροπόται.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mulieres δεσποτεῖαι. Reges.

rur lib.10. mulieres lege iussæ fuerunt δεσποτεῖν. Idem author lib.2. tradit exempla quorundam regum qui certis quibusdam aquis ceu summis delitijs ita fuerunt oblectati, vt vel ex longinquis regionibus magnis cum sumptibus illas sibi adferri, ac secum vbi cunque rint. Sic enim Persarum reges Parthorum reges ex Choaspe fluuio Susam præterfluente, & Eulæo tantum biberunt, vt etiam testis est Plinius lib.31. cap.3. Secundus item Ægypti rex Philadelphus cognomento cum filiam suam Berenicem Assyriæ regi despondisset, magnis impensis curauit Nili aquam asserri, vt solius huius fluminis aquam filia sua biberet. Eorum qui absq; cibo aquæ potu vitam sustentarunt exempla tradit Cel. lib.13. cap.14.

An aqua alendi vim habeat.

An aqua alendi vim habeat quæstio est. Aquam esse τρόφιμον, id est, alere inde ait Athenæus patere, quod animalia quædam hac sola nutriantur, vt cicadæ. Homerus, eodem teste ὑδατοφαγίαν μάτατον esse testatur, maximam habere vim alendi, vbi meminit nemoris quod plenum sit aluarum ὑδατοφόρων, id est, aquis nutritarum. Huiusmodi arborum in sacris literis crebra fit mentio, vt Psal.1. & alibi. Cur arbores & plantæ pluuijs potius, quam affluentibus aquis nutriantur, & cur marina non alantur Plut. docet in quæstion. physicis. Galenus multis in locis negat aquam alere vt lib.3 de ratione victus, com.39. lib.4. de vsu partium. 4. sect. aphoris.13. Aristoteles tamen probl. 13. sect.1. quærit cur mutationem aquarum grauem, aëris vero non grauem esse affirmemus, & addit, An quod aqua corporibus alimento est, quo iam habito complexoq; peregrinamur, aër autem nullo est alimento. Dicunt aliqui Aristot. hic fuisse loquutum de aquis medicatis, quas ipse dixit multarum specierum vt anisi, aut fœniculi, atq; has nutrire. Alij, vt Christoph. à Vega, volunt Aristot. aquam alere dixisse, quoniam alimentorum conducit coctioni, & diductioni. Sic Cardanus quoq; lib. de aqua, contra Galenum aquam vult nutrire: Mirum est, inquit, quod Galenus concesserit aërem nutrire, & neget illud de aqua quæ longè corpulentior est. Solida igitur membra ex terreis nutriri videntur, & liquida ex potibus vino, atq; aqua, spiritus ex aëre. Sedat autem aqua sitim non solum nutriendo, sed etiam temperando membra supercalefacta. Vnde aqua frigida melius sitim sedat, quam calida, aut tepida: Cum enim vtraq; sitim sedet, constat quod enutriendo sitim sedat, non sola qualitate. Videmus etiam pisces aqua sola nutriri, quod & Rondelet. expertum se testatur. Et animalia si bibant aquã sertius ex fame pereunt, quã si omnino nihil bibant.

Quæ aqua potui sit aptissima.

Cum autem aqua, quæ potui est apta, Græcè πόσιμος dicta, plures sint differentiæ à loco vnde manant, à substantia, & illius qualitatibus sumptæ, in genere dicendum, quæ nam ex medicorũ sententia optima sit ad potandum saluberrimaq; aqua: Ea nempe quæ à Græcis ἄποσος, hoc est, qualitatis omnis expers dicitur, hoc est, quæ nec gustu, nec olfactu alienã vllam qualitatem præ se ferat, nec dulcis, nec salsa, nec acida, nec acris, nec malè olens, nec puteis, nec alio quouis modo est insuauis. Est eadem etiã pellucida, leuis, quæ ne minimo quidem tempore in præcordijs commoratur, sed ciliq; in illa fertur via, & citra molestiã, nec inflationes parit, cito calefit, & cito refrigeratur, & id quod in ea calefit seu coquitur, id similiter fit citò, hyeme calet, æstate friget, etc. Huiusmodi aqua Galeno, Hippocrati, Paulo, Plutarch. Vitruuio, Athen. & alijs medicis optima videtur esse atq; saluberrima.

Aquæ potabilis species.

Aquæ porrò potabilis quinq; sunt in vniuersum species, nempe aqua pluuia, fontana, puteana, fluuialis, palustris, Græcè ὕδωρ ὄμβριον, πηγαῖον, φρεάτιον, ποτάμιον, λιμναῖον. Has sic breuiter & generatim complexus est Celsus lib.2. Aqua leuissima pluuialis est, deinde fontana, tùm ex puteo, post hæc ex niue, aut glacie, grauior his ex lacu, grauissima ex palude. Harum singularum explicatione omissa, de niuatis, quas ἀκρυσάλλους χιόνας & ὕδατα vocant, quædam dicemus. Hæ quidem omnium vt crassissimæ, ita perniciosissimæ quoq; habentur. Niuem quidem, inquit Plin. lib.31. cap.2. glaciemq; subtilissimam elementi eius videri miror, appositio grandinum argumento, è quibus pestilentissimum potum esse conuenit. Nec vero pauci inter ipsos è contrario ex gelu, ac niuibus insaluberrimos potus prædicant, quoniam exactum sit inde quod tenuissimum fuerit. Hæc ille. Niuatæ autem aquæ (vt eam Theodorus Priscianus libro secundo, capite decimo tertio, vocat) creberrimum fuisse antiquissimis temporibus vsum satis Athenæus ex Alexandri, Strati, Dexicrate, Euthyele, & Xenophonte libro tertio, probat, vti etiam niues potasse, easque in fossis magnus, quibus quernos ramos super iniiciebant, conseruare consueuisse, memoriæ mandauit. Idem Plutarch. quoque sexto Symposiacon fieri solitum fuisse scribit cum paleis, & rudibus paninis niuibus circunductis, easque ab aëre tuentibus, & frigiditate acquisita conseruantibus.

Niuatæ aquæ veterum deliciæ.

Vnde

Vnde & D. Augustinus lib.1. de ciuit. Dei, Quis dedit, inquit, paleæ tam frigidam vim, vt obrutas niues seruet? vel tam feruidam, vt poma immatura maturet? (cur niuem paleis & vestibus inuolutam veteres fuerint conseruare soliti vide Plut. lib.6. Sympos.) Hinc Alexander M. cum præclaram Indorum ciuitatem Petram obsideret, 30. subterraneas scrobes effodit, quas niue ad infrigidanda militum pocula adimpleuerat: ita luxuria potus commenta est reponendæ niuis officinas. Plinius in huiusmodi niuium atq; glaciei potus his verbis inuehitur lib.19. cap.4. Heu, inquit prodigia ventris: Aquæ quoq; separantur, & ipsa naturæ elementa vi pecuniæ discreta sunt. Hi niues, illi glaciem potant, pœnasq; montium in gulæ voluptatem vertunt. Seruatur algor æstibus, excogitaturq; vt alienis mensibus nix algeat. Decoquunt alij aquas, mox & illas hyemant. Nihil itaque homini sic quomodo rerum naturæ placet. Heliogabalus quoq; Rom. Imperator, vt testis est Lampridius in eius vita, in viridario domus suæ montem excauauit, in quem hybernas niues, & glaciem ad æstus refrigerium reconderet. Ante eum Nero excogitauit aquã decoquere, vitroq; demissam in niue refrigerare, & in piscinis niue refrigeratis sub caniculæ æstu seruare. Nec niuis algore contenti eius aquam per vas ex lapide velut pumice percolatam (colum niuarium vocat Bayff. vas quo aqua ex niuibus colari solebat) bibere ingeniosa sitis illecebra Romanos, & Græcos docuit. Vnde Martialis,

Non potare niuem sed aquam potare rigentem
De niue commenta est ingeniosa sitis.

Seneca lib.15. ad Lucil. Quid tu illam æstiuam niuem non putas callum interioribus obducere? appellat niuem æstiuam, quæ decocta refrigerabatur. Nam, vt idem inquit, didicerunt Romani monstrante luxuria niues ad tempus æstatis locis subterraneis custodire. Alexis poëta comicus.

Καὶ χιόνα μὴν πίνειν παρασκευάζομεν, Id est,
Et ad bibendum niues nos accingimus.

Hinc niuaria cola, quibus niues attenuabantur, vt Martialis scribit. Ad antiquam hanc consuetudinem videtur Salomon alludere. Prou.26. cum inquit, Sicut frigus niuis tempore æstatis, legatus fidelis mittentibus eum. Eadem tamen similitudine eodem in capite vtitur ad significandam rem quæ minus conuenit, cum inquit, Sicut nix æstati, ita stulto gloria (scil. minimè conuenit. Nostris quoque temporibus niuem ad vini refrigerium Schlesitæ, Boemi, Vngari, Moraui in subterraneis scrobibus recondunt. Hanc autem niualis aquæ potionem quamuis Galenus 7. Methodi ad curandos æstuantis ventriculi affectus plurimum conferre dicat, tamen frigidæ potionem in libello de boni & mali succi alimentis, & in lib. de affectibus eisdẽ verbis testatur adolescentibus primùm insensibilem, sed morbidam tamen in præcordijs altercationem parere, & inde ingrauescente ætate, affectus in articulis, neruis, visceribus incurabiles afferre. Christoph. à Vega lib.2. de arte medendi testatur in Hispania hanc eandem perniciosissimam consuetudinem exortam esse apud quosdam ætate tantùm, apud alios omnibus anni temporibus vinum niue diluendi, cum tamen ex frequenti huius vsu aut solius, aut vino mixtæ maximum immineat periculum hydropis, aut mali habitus ex ictoris, & ventris imbecillitate & coli dolore. Quod sic eorum quispiam ab his, & similibus morbis liberetur, hac vna tantum ratione id sibi euenisse putet, quod pari ratione incontinentes sunt in vsu calidorum, vt piperis, zingiberi, cinnamomi, & mellis, quæ omnia niuis malitiam aliquatenus corrigunt, sed vtrumq; excessum vt mortiferum damno. Apud Athenæum tamen sunt quibus aquæ ὀχιόν, id est, niuata vtiles admodum videntur esse, nec non pluuiæ, quæq; sunt ex glacie, lib.2.

Aquarum præterea differentiæ statuuntur secundum saporem, colorem, odorem, loci situm, quas hic breuitatis causa prætermitto.

Aquarum quatenus misceantur cum vino differentia.

Sunt præterea aquarum differentiæ quatenus miscentur cum vino. Est aquæ quædam in Cnidi more paulum calida, quæ duos vel tres dies vinum sibi admixtum conseruat, teste Ath. lib.2. In Temno contra fons est, cuius aqua vino non miscetur, vt idem testatur. Hinc aquam etiam ἄκρατον, id est, indilutam dixere veteres, vt Sophron. ὕδωρ ἄκρατον εἰς τλὼ κύλικα, id est, aquam indilutam in calicem. Ibid. Aquæ ex locis editioribus atq; collibus defluentes minimum vini sufferre possunt. Athen. ex Hipp. in hunc locum (vinum paucum ferre possunt) Gesnerus sic annotat, Sic & Comarius, vt hic legitur transtulit. Gratarollus putat optimã aquam, vt salubriter bibatur pauco vino indigere, malæ vero multum vinum miscendum. Sed forsan hæc loquutio multa, vel pauca aquæ indigere ad vinũ pertinet, vnde & oligophoron, & polyphoron dicimus, non aquam. Hæc ille.

Universidad de Deusto
Biblioteca

His addamus quod Athenæus tradit quosdam etiam fontes vino miscere fuisse solitos, vt Antiochum Epiphanem, & Medam Phrygium. De aquis inebriantibus, & vel fœcunditatem, vel sterilitatem afferentibus (vnde illæ πολυγονοι, seu πολυγόνιοι, hæ ἄγονοι appellantur) alijsq; admirandis multarum aquarum viribus, atq; effectis vide Athen. lib. 2. Plin. lib. 31. cap. 2.

Aquarum differentia ex frigore & calore.

Plures quidem aliæ aquarũ differentiæ afferri possent, sed postrema sit nobis illa, quæ maximè ad conuiuia pertinet, secundum frigus & calorem diuisio seu differentia. Est itaq; alia aqua frigida, ὕδωρ ψυχρὸν à Græcis dicta, alia calida, quæ ὕδωρ θερμὸν, alia demiq; medio in loco, egelida, atq; tepida, quæ à Græcis ὕδωρ χλιαρὸν, γαλακτώδες, lactis modo tepida, atq; etiam μεταξύ (vt Athen. lib. 3. multis testimonijs probat) ab Athenienſibus fuit appellata. Fuit autem olim antiquis illis Græcorum, atq; Romanorum mensis atque cœnis cum frigidæ, tùm calidæ aquæ maximus vsus.

Aqua frigida.

Primò igitur de frigida dicamus, vt de illa quæ ad potandum maximè est apta, atq; idonea, secundum illud etiam Christi Matth. 10. ἂν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ. id est, Aquæ frigidæ potum qui dederit vni ex minimis istis in nomine discipuli, non perdet mercedem suam. Ponitur ἀπὸ τοῦ μέρους pro toto. Pontianus apud Athenæum lib. 3. veteres dicit nouisse τὸ ὕδωρ τὸ πόσιμον, ideſt, valde frigidæ potionem, idq; probat Alexis testimonio, qui dicit in Parasito, se bellè summaq; cum voluptate bibere aquam puteal em, quæ quidem est frigidissima. Est autem aqua vel suapte natura frigida, & quidem alia alia frigidior, vel arte adhibita niue, glacie, sale, nitro. Veteres enim, vt Athen. eodem in loco multis testimonijs confirmat, variis rationibus atq; artibus aquam vel frigidã conseruare, atq; refrigerare fuerunt soliti. Vsitatissima fuit ratio per niues, de qua supra dictum est.

Aquæ quomodo frigidæ fiant.

Aquæ refrigerandæ ratio.

Protagorides lib. 2. comicarum historiarum huiusmodi quoddã aquæ refrigerandæ artificium commemorat, quo regis Antiochi milites vsi fuerunt. Aquam interdiu in aprico loco ponebant, & quod crassum erat sub noctis principium excolantes, reliquæ noctis parte in hydrijs fictilibus sub dio in aditoribus domus partibus exponebant. Per totam deinde noctem duo pueri ipsa vasa externis irrigabant, & dilaculo incipiente purgantes rursus, fæcemq; subtrahentes, & tenuem ipsam aquam maximè sanitati aptam facientes, inter paleas hydrias ipsas collocabant, sicq; demum illa vtebantur, nullam niuis inopiam cognoscentes. Non admodum ab hoc diuersus erat ille refrigerandi aquam modus, quem Galenus in Alexandria, atq; vniuersa Ægypto seruatũ se vidisse testatur, 4. comm. 6. epid. vbi occidente sole prius aquam calefactam testaceis vasis inijciebant, eaq; vasa fenestris ad ventos expositis, vt tota nocte refrigerarentur, suspensa, deinde ante solis exortum humi depositis frigida aqua conspergebant, ac interdum ipsis folia frigida vitium, lactucæ, & similium circumponebant, vt frigus aquæ noctu acquisitum conseruaretur. Semus Delius, teste Athenæo, lib. 2. insula Cimolia loca refrigeratoria excauata scribit, in quibus æstatis tempore vasa fictilia tepida aqua plena deponebant, postea aquam nulla re niuibus differentem exportabant. Alium refrigerandi modum fuisse tradit Plutarchus ex Aristot. 6. sympos. 6. vbi cotibus, & silicibus, nec non plumbeis laminis aquæ iniectis eam refrigerari docet. In puteis quoq; vinum refrigerandi morem habuisse veteres Athen. authoribus quibusdam probat. Celebratur præterea cùm à Græcis, tùm à Latinis Neronis aquæ refrigerandæ inuentum, de quo sic Plin. lib. 31. cap. 3. Neronis principis instantum est decoquere aquam, vitroq; demissam in niues refrigerare, illa voluptas frigoris contigit, ne vitijs niuis. Omnem vtiq; decoctam veriorem esse conuenit, item calefactam magis refrigerari, subtilissimo inuento. Sed Nero pro aqua sua decocta tãdem coactus fuit bibere aquam cœnosam, vt auctor est Suetonius. Vitiosæ autem aquæ remedium est si decoquatur ad dimidias partes. De eadem sic Iuuenalis, Satyr. 5.

Galenus.

Plutarchus.

Vitiosæ aquæ remedium.

Cum stomachus domini feruet ciboq; potuq;
Frigidior Geticis petitur, decocta pruinis.

Eiusdem Martialis quoque his verbis meminit in apophoretis,

Spoletina bibis, vel Marsis condita cellis
Quòd tibi decoctæ nobile frigus aquæ.

Suetonius, Nero aquam è subiecta lacuna potaturus manu hausit, & hæc est, inquit, Neronis decocta, vnde Martialis.

De huius

Niuea custodia coctæ.

De huius decoctæ frequenti apud Romanos vsu Athen. lib. 3. testatur, vbi Mercurialis in suo lib. observationum, vt & Cæl. lib. 27. ca. 6. notat conuiuas illos errasse, qui apud illum authorem probare nitebantur antiquiores Nerone decocta fuisse vsos. Nam cum Cynuleus iussisset aquam decoctã afferri, Vlpianus illum increpuit, quod Romano barbaro verbo vsus esset. Galenus quoq; eadem de aqua sic scribit lib. 7. Method. ὧν ἐνίοις μὲν ἐ μόνον τὸ ψυχρότατον ἐδωκα πιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον καὶ ψυχρόν: ὡς ἐν ῥώμῃ σφόδρα ὄντας καὶ θερμαινομένους, τοῖς δὲ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ μεταβαίνειν ἀναγκαῖον ἦν, ubi male Linacer vertit bis coctam, pro decoctam, quæ vox Latina à Græcis fuit vsurpata. Ibidem Galenus refert se interdum stomachi, & membrorum intemperiem aqua niuibus refrigerata curasse. Plutarch. 8. Sympos. eiusdem aquæ calefactæ prius, ac deinde refrigeratæ mentionem facit, vbi dicit homines etiam τῇ ψυχρότητι, id est, frigidate luxuriari, Omnis aqua, inquit, prius calefacta magis refrigeratur, vt ea quæ imperatoribus paratur igni admota dum feruerat, vase deinde multa niue accumulata circundato frigidior redditur. Eius rationem reddit simili ductu à corporibus nostris. Nam quemadmodum nostra corpora vbi lauerimus facilius frigescunt, quia lauatio à calore accidens corpus multis meatibus patens rarius facit, ita vt iam externũ aërem confertim recipiens vehementius muteture; sic aqua dum è puteo hauritur ictu, eaq; agitatione præcalefacta celerius refrigeratur. In illo problemate docet aquã è puteo haustam, si in ipso aëre in vase suspensa pernoctet, frigidiorem reddi ea, quæ recens est hausta.

Aquæ frigidæ frequens potus noxius est.

Aquæ porrò frigidæ potum, si is frequens sit atq; copiosus, obesse potius, quam prodesse sanis medici docent. Calorem enim innatum extinguit, pectus offendit, ciborum appetentiam deijcit, & neruos omnibus aduersatur partibus, vt testis est Hippoc. lib. 5. aph. 18. & 24. Aquæ quò frigidiores eò deteriores. Sunt enim σκληροί, γαστρὸς ἐρεθιστικοί, ac proinde δυσκατεργαστότεροι, id est, difficiliores digestionis, minirum ob frigiditatis excessum, vt Athen. docet lib. 2. Legimus etiam nonnullos omnibus intempestiuo frigidæ aquæ potu repentina morte fuisse extinctos. Hinc Scaliger exercit. 33. Aqua epota frigida, inquit, homini labore, & sole æstuanti nocet. Messorem enim à meridiana tritura sitebundum primo ad fontem haustu vidimus extinctum. Athenæus similiter lib. 2. scribit ex Aristophane Tiresiam cum ex Tilphosa fonte Boëotiæ similiter frigidissimo bibisset, frigusq; ob senectutẽ ferre non posset, subitò fuisse mortuum. Asclepiadem tamen medicum testis est Plin. lib. 29. cap. 2. mentes hominũ traxisse admirabili artificio, vinum promittendo ægris, dandoq; tempestiuè, tùm frigidam aquam, quò vulgi gratiam venaretur. Aquæ tamen temperatæ frigidæ maximus est & saluberrimus vsus, de quo multa medici, in primis Cardanus lib. de aqua. Hæc de aqua frigida, nunc de calida.

Aqua calida.

Calidum potum contra naturam esse Plinius probat argumento brutorum, quæ frigidum persequuntur, & neq; ipse, neq; Galenus, vllam ferè huiusce potionis nisi in ægrotis mentionem fecerunt. Crebra tamen in antiquis Roman. cœnis non modo frigidæ, sed calidæ quoque aquæ fit mentio, vnde vtramq; in vsu fuisse constat. Hinc Iuuenalis,

Martialis,

Quando vocatus adest calidæ, gelidæq; minister?
Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit

Et iterum:

Alget adhuc nudo clausa culina foco.
Frigida non desit, non deerit calda petenti.

Aquæ calidæ frequens apud veteres vsus fuit.

Eandem Plautus intellexerat. Pers. versu illo à Lipsio correcto,

I. Ite foras, hic volo ante ostium, & ianuam meos participes bene accipere
Statuite hìc lectulos, ponite hic quæ assolent, hic statui volo primum
Aquilam (siue aquulam) vnde ego omnes hilares, ludentes, (alij lubentes) lætificantes faciam vt fiant mihi.

Athenæus lib. 3. Eupolis, Alexis, Philemonis, & Antiphanis testimonijs confirmat caldæ potum à veteribus in conuiuijs fuisse vsurpatum. Seneca de ira lib. 1. cap. 12. Irascuntur, inquit, boni viri pro suorum iniurijs. sed idem faciunt. si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum, si calceus lutosus sparsus est. Idem eodem in lib. 2. cap. 25. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita, ad ista concitari insania est. Paullus I. C. l. 18. de instr. & instl. leg. Nec multum refert inter cacabos & aënum, quod supra focum pendet: his aqua ad potandum calefit, in illis pulmentarium coquitur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Miliarium.

Posteriori seculo vas huic aquæ proprium repertũ, quod Miliarium dixerunt. Id erat ex ære, pẽnebaturq; in mensa cuius formam Seneca his verbis describit quæst. Natural. lib. 3. cap. 24. Facere solemus dracones, & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus per deciue circundatas: vt sæpe eundem ignem ambiens aqua, per tantum sinat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida namq; intrat, effluit calida. Nominat iterum lib. 4. cap. 8. Quemadmodum minora balnearia, & minora miliaria citius calefiunt, si hæc foramina, &c. Hoc miliarium, inquit Lipsius in suo elect. lib. pertinuisse ad calidam, fortasse primi obseruauimus, & confirmamus ex Athen. lib. 3. Εἰσὶ τοι νῆες εἴσιν, ὦ ἑταῖροι, οἱ καὶ τὸ μιλιάριον καλούμενον ἀνὸ ῥωμαίων, τὸ εἰς θερμὸν ὕδατος κατεργασίαν κατεσκευασμένον, ἱπνολέβητα ὀνομάζουσιν. Lego, inquit Lipsius, & in priscis glossis Miliarium θερμίδιον, quasi dicas calfactorium. Varro lib. 4. Calix à caldo, quod in eo calida puls apponebatur, & calidam eo bibebant. Etiam apud Graecos idem mos fuit, Lucianus, τράπεζα δ' ἐπὶ τῇ κλίνῃ παρεστήκει ποτήριον ἔχουσα, καὶ ὕδωρ ἐνῆν μολιβδοῦν, καὶ θερμόν. Athenæus lib. 2. φερήνεγκεν ὕδωρ, ἐν μὲν χειμῶνι, καὶ ἐαρι θερμὸν ὡς μαλιστα, ἐν δὲ τῷ θέρει ψυχρόν. Apud eundẽ lib. 3. quæritur vtrum aqua calida, an frigida potui bibenda sit, & vtranque in partem afferuntur rationes. Nec in vsu tantum calida, sed quod mirum, in delitijs fuit. Inde apud Plautum thermopolij fit mentio, cum bilarior inuitatio describitur, aut solutior luxus, vt Curculione de ebriosis,

Thermopolium.

Quos semper videas bibentes esse in thermopolio

In Trinumo ——Satin' in thermopolio

Condalium es oblitus, postquam thermoportasti gutturem.

Id est, Satis ne annulum tuum in thermopolio oblitus es, postquam guttur potione calida demulsisti. Thermopolium taberna vbi dulces potiones venibant. Idem Rudente,

Ne thermopolium quidem vllum ille instruit Ita falsam præbet potionem, & frigidam.

Vbi thermopolia vult Lipsius non aliud esse quam cauponas in quibus hæc calida venirent, calida, inquam, pura puta, non potio nescio quæ dulcis & confecta, quod sine authore veteri, & vulgus interpretum, & eximiũ dicit affirmare Turnebum. Verum in thermopolijs non aquam tantum calidam puram putam, sed alias quoque potiones dulces, atque calidas vendi solitas fuisse locus ille Plauti manifestè videtur indicare Pseudulo,

Ps. Quid si opus siet, vt dulce promat indidem (ex pectore) ecquid habet?

Ch. Rogas? murrhinam, passum, defrutum, mellinam, me l quotussmodi.

Quin in corde instruere quondam cœpit thermopolium.

Dulcium legato apud Iurisconsl. hæc continentur, mulsum, passum, defrutũ & similes potiones: item vuæ, fici, palmæ, caricæ. l. Vlti. ff. de trit. vin. Item Paul. lib. sentent. 3 Dulcibus legatis sapa, defrutum, mulsum, dulce etiã vinum, palmæ, caricæ, Vuæ passæ debebuntur. Rectè ergò, quod pace Lipsij viri doctissimi dixerim, & Lambinus thermopolium locum definit, vbi dulces potiones venderentur, quas calidas bibere solebant, & eximius Turnebus idem sensit, qui etiam locum hunc restituit, cum in libris manuscriptis scriptum esset thermopolium, in vulgatis Osnopolium.

Thermopolia sublata.

Thermopolia porrò Romæ à Claudio fuisse sublata, & calidam in cauponis prostare abrogatum interdictum esse Dio Cassius his verbis significat, τότε καπηλεῖα ἐς ἃ συνιόντες ἔπινον, κατέλυσε, καὶ προεῖπε μήτε κρέας τινὰ ἐψῆσαι, μήθ' ὕδωρ θερμὸν πωλῆσαι. Caius similiter Caligula cauponem quendam interfecit, quod per dies funeris Drusillæ calidam vendidisset. Idem Dio τὸν, inquit, πανδοκεύσαντα θερμὸν ὕδωρ ἀπέκτεινεν ὡς ἀσεβήσαντα. Scil. quasi impium, & luxuriæ siue lasciuiæ administrum in publico luctu. Illustris quoque est Dionis locus de Druso Tiberij filio, quem ebrietatis accusat, quod aliquando cum Prætorianis ad ignem restinguendum è conuiuio excitatus, aquam illis poscentibus, calidam infundi iusserit, nimirum quasi conuiuij res esset, non incendij. Hinc Tiberius quoque imperator cognominatus Biberius Caldius Mero. Caldius videlicet à frequenti calidæ potu. Calidæ huiusmodi potionis à Plinio quoque videtur mentio fieri lib. 7. cap. 4. his verbis, Operosissima tamen securitas mortis in M. Osilio Hilaro ab antiquis traditur, comœdiarum histrione, cum populo admodum placuisset natali die suo, conuiuiumque haberet, ædita cœna calidam potionem in pultarium popposcit, simulque personam eius diei acceptam intuens, coronam è capite suo in eam transtulit, tali habitu rigens nullo sentiente, donec accubantiũ proximus tepescere potionem admoneret. Tacitus quoque Annalium 13. calidæ mentionem facit, his verbis, Illic epulante Britannico, quia cibos, potusque eius dilectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut ne morte verinsque proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc, & præcalida, & libata gustu potio traditur Britannico: dein postquam feruore aspernabatur, frigida in aqua diffunditur venenum. Pollux quoq; lib. 9. cap. 6. scribit caldam chalco (quæ Mercuriali lib. 1. Obseruat. quadrantis Italici, vel paulò plus mensura videtur esse) vendi solitam, quæ paucitas, vt idem obseruat, non lotioni, sed potui inseruire potuit. Sic Philemon apud Athenæum, qui vilitatem & copiam caldæ demonstrauit, eam scribit quadrante vendi.

Aqua calida, quam antiqui potabant, quæ rit ne per se calida, an igne, solèue calefacta.

Huiusmodi porrò aqua calida, quam antiqui potabant, quamq; medici frequenter sub vocabulo θερμὸν nominabant, qualisnam fuerit, calidane per se, an igne solèue calefacta, & purane an mixta, cur denique adhibita fuerit, meritò quis cum Mercuriali, atque Lipsio viris doctissimis miretur. Equidem & per se calidam, & calefactam adhibitam existimauerim, tametsi Mercuriali nunquam inter conuiuia veteres aquam calefactam bibisse visum fuerit, quod ea potius ad vomitum concitandum, quàm ad voluptatem sanitatémue faciat, & Plinius quoq; naturæ inimicam tradat, & neq; ipse neq; Galenus vllam huiusmodi potionis, nisi in ægris mentionem fecerint. Verùm calefactam aquam in conuiuijs fuisse adhibitam, cùm alia superius commemorata, tùm illud Martialis epigramma, vel ipso Martiali teste satis arguit,

Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit
Alget adhuc nudo clausa culina foco.

Purane an mixta aqua in cõuiuijs adhibita fuerit.

Item illa Paulli I. C. Nec multum refert inter cacabos, & ahenum, quod supra focum pendet, his aqua ad potandum calefit, in illis pulmentariũ coquitur. Hinc manifestè videtur posse colligi aquæ igni calefactæ vsum in veterum conuiuijs fuisse. Deinde quæritur purane, an mixta fuerit adhibita, atque adeo in delitijs habita. Equidem Lipsio facilè assentior, qui duplicem calidæ vsum agnoscit, & cùm solitariam, tùm & vino infusam vult bibi fuisse solitam. Idem tamen gulosibus expetitam maximè, & laudatam cum vino se comperisse scribit, cuius causam affert, quod procliuius & iucundius potio feruens, quam frigida iret in bulgam, id quod seipsum aliquando expertum nõ abhorrere dicit. Addit deinceps huiusce aquæ calidæ vsus apud veteres claros testimonia. Athenæus lib. 11. ex Aristot. docet, ollis Rhodianis aquam, qua vinum miscebatur, calefieri olim fuisse solitam iniecta in ea myrrha, mastiche, croco, balsamo, amonio, cinnamomo, & alijs aromatibus cùm ebrietatis, tùm Veneris coërcendæ gratia. Apud Apuleium Fotis accipit poculum, & desuper aquã calida iniecta porrigit vt bibat. lib. 2. Beroaldus, Mixtura aquæ calidæ pocula temperabantur: omnem decoctam aquam vtiliorem esse conuenit: item calefactam magis refrigerari subtilissimo Neronis inuento. Martialis,

Me conuiua leget misto quincunce, sed antè
Incipiat positus, quam tepuisse calix. Alibi,
Iam defecisse portantes calda ministros
Si non portares Sextiliane merum.

Hi versus disertè probant mixtionem. Sed clarissimè Plautus, qui vinum ita mixtum intelligens, calidi nomine vti, non calidæ voluit, Curculione:

Vbi quid surripuêre operto capitulo calidum bibunt.
Tristes atque ebriosi incedunt.

Et Milite eleganter potionem eam exprimit puer ebrius,

Neque equidem heminas octo exprompsi in vrceum
Neque ille hic calidum exhibit in prandio.
Pa. Neque tu bibisti? Lu. Dij me perdant, si bibi,
Si bibere potui. Pa. Quidiam? Lu. Quia enim absorbui
Nam nimis calebat, amburebat gutturem:

Et quæ sequuntur, neq; enim est vt scena ea intelligatur sine hoc more.

Calda porrò (vt veteres loquebantur) siue calida cur vsi fuerint veteres, meritò nonnulli miratur, cuius vsum Plinius his verbis damnauit, Notandum, inquit, nullum aliud animal (præter bo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cur à veteribus calidæ potus vsurpatus fuerit.

minem scilicet) calidos potus sequi, ideoq; non esse naturales. Aquæ calidæ potus, inquit Christoph. à Vega, frequens catharros efficit, ventriculi imbecillitatem atq; hecticã. Possunt tamen afferri probabiles quædam rationes, cur à veteribus calidæ potus cùm meræ, tùm vino mixtæ fuerit vsurpatus. Ac primò quidem sanitatis ea in re videtur habita ratio. Plato enim lib. 1. de Rep. aquæ calidæ mentionem faciens, illa dicit intestina refrigerari, & appetentiam concitari. Hinc medici quoque Græci, teste Mercuriali, ad reprimendum venùm feruorem calidæ potum ante alios cibos summopere cõmendant. Verisimilis est quoq; illa Mercurialis coniectura, ad remittendam cùm vinorum, tùm aquarum vehementiorem frigiditatem calidam fuisse adhibitam: quando rationi est consentaneum inter multos conuiuas fuisse, qui frigidissimo potu, alios qui subfrigido, egelidóne delectarentur, rursus aliquos qui ab omnibus frigidis læsi calidum amarent, solitam fuisse aquam calidam vel etiam calefactam & refrigeratam apponi, vt vnicuiq;, quod magis optaret potus temperamentum, efficere liceret. Certè hodie quoq; in conuiuijs alijs frigidissimam potionem, alijs subfrigidam, vel etiam calefactam præberi videmus, prout quisq; hac vel illa delectatur, atq; etiam iuuatur. Adhæc cum Orientalium hominum ob aërem quo fruuntur calidissimum ventres sint frigidissimi, quod multis rationibus naturalibus probari posset: verisimile est illos ad temperandam ventriculi frigiditatem tantò frequentiore calidæ aquæ vel puræ, vel vino infusæ potu vsos fuisse. Verisimile præterea vt Mercuriali, ita mihi quoq; videtur, quosdam luxuriæ quoq; causa calefacta illa aqua vsos fuisse, qui nempe vomere cupiebant, vt tantò copiosius & maiori fame rursus sese ingurgitarent. Id Antiphanes in Omphale hisce versibus probat:

—— ἐν χύτρᾳ δέ μοι
ὅπως ὕδωρ ἕψοι, (aliter scriptum, ἑψοντα μηδ' ἐν forsan legendum
ἐφθὸν) ὄψομαι
ἢ δὴ κακὸν ἔχω. μηδ' ἔχοιμ' ἐὰν δὲ ἄρα
στρέφῃ με φεῦ τὴν γαστέρα, ἢ τὸν ὀμφαλὸν
παρὰ φερτάτῳ δακτύλιόν ἐστι μοι δραχμῆς.

—— In olla autem mihi
Aquam coctam non contingat cernere.
Non enim malè mecum agitur, nec agatur precor. Sin autem
Turbent meum tormina ventrem vel vmbilicum
Paratus ex optima mihi annulus drachmia est.

Et Strabonicus apud Athenæum 8. Dipnos. ideri testatur. Is enim Rhodios appellauit albos Cyrenæos, quod vt his colore dissimiles, sic lasciuia similes forent, colligens autem illud ex consuetis ipsis calidæ potu perspicuum fecit, Rhodios non ob aliud calidam potasse, quàm vt eius ope acceptoi cibos reuomerent, sicq; iterum impleri possent. His postremò addam quod Philo quoq; calidæ potionis mentionem facit, quæ refrigeraretur, lib. περὶ φυτουργίας, his verbis, νῦν μὲν γὰρ ἄχει τῷ σάμῳ, καὶ ψυχὴν παρεῖναι, πίνουσι ἀθρόως, καὶ ἀπνοῇσι χαίουσιν ἔτι καὶ περσφέρειν τοῖς οἰνοχόοις μεθύοντες, κἂν δύμενοσιν ἀγανακτῶντες. ὅτι τὸ θερμὸν λεγόμενον παρ' αὐτοῖς ποτὸν ψυχροῦ ἐστιν. Non enim vsq; ad animi corporisq; languorem potant absq; respiratione bibentes, & vbi ebrij pincernas vrgentes, indignantesq; illis cessantibus, dum caldam, quam vocant, frigefaciunt. Hinc colligi videtur posse illos calidam aquam prius refrigerasse, antequam illam vino miscerent, vel etiam puram biberent, calefaciebant autem prius ad illius crudit atem mitigandam, quò minùs stomacho noceret. Quin etiam vinum calidum aquæ similiter calefactæ commiscere prius, ac postea refrigerare rursus, veteres consueuisse, ex illa Aristæneti epistola videtur posse colligi, vbi hæc verba ponuntur, ὁ δὲ ἐμμανὴς οἰνοχόος ὡς ἐξεπίτηδες τοσοῦτο θερμότερον τὸ δίον ἐποίησεν ὕδωρ ὡς ἂν ἀκμαιότατον ἐκκαύσειεν. ὅσον ἔμελλεν ὁ ψυχρότατος ὅλκὸς ἐπιπολάζων, αὐτὸ τὸ κραδὲν ἐπιψύχειν. ὅπως αὖ μόνοις τῆς ἀμέτρου θερμῆς τοῦ ψυχροῦ μεταμέλοιτο συμμέτρου καταλοίπου. Hæc de aqua calida vsu antiquo in epulis.

DE VINO, EIVS DEFINITIONE, NOMINIBVS, ORIGINE, AVctore, commodis.

CAPVT VII.

OMNINO autem duo sunt præstantissimi salubrimiq; potus humano generi à Deo tributi atq; concessi, aqua nempe & vinum: quorum illa quidem homini cum cæteris animantibus est communis, hic verò hominis quasi proprius est potus. Ac quoniam de aqua dictum est, nunc dicendum de vino, cuius vim, naturam, vsum, commoda, & incommoda, Syracides noster (vt ad illum redeamus) egregie hoc in loco demonstrat. Primò igitur de vini nominibus illius vim significantibus, deinde origine atq; authore, tùm effectis bonis pariter, atq; malis, quorum Syracides hic meminit, disseremus.

Vinum proprie dictum.

Vinum propriè dictum est succus vuarũ, siue succus in vite, qui feruendo vires è musto sibi fecit, quod & dulcescit primo calore proprio & acquisititio. Sine vt alij illud definiunt, Vinum est substantia liquida ex vuis expressa, quæ ebullitione vires acquisiuit. Quia ergo vinũ est succus vuarũ, siue vitis, hinc elegãter & Ho. ἐριηράφυλον Od. 1. & Euripid. in Bacch. ἀμπέλου ὀργάν, vitis succũ, & Pind. ἀμπέλου γόνον vitis fœtum: & ipsam vitem Græci vulgò ἄμπελον οἰνοφόρον viniferam, & οἴνηρον, Hippoc. οἰνάδεον, Astydamus apud Athen. οἰνομήτορα, id est, vini matrem nominant, sic gephen iain, id est, vitis vini, seu vinifera legitur Num. 6. Imò ἄμπελον, id est, vitem Aristoph. interpres vult dictam ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ ἔχειν τὸν πηλὸν, id est, quod vinum (nam πηλὸς vinum significat) in se contineat.

Vini nomina Hebræa.

Vinum ab Hebræis יין, siue יַיִן Iain, siue Ien dicitur, vnde verisimile est Iacchi nomen, qui idem qui Bacchus fuisse dicitur, deriuatum. Verbũ autem hoc Iain ferè semper Chald. Paraph. transtulit חֲמַר chamar, id est, vinum rubrum, vt Hom. οἶνον αἰθοπα ferè semper nominat, forsan quia tunc temporis vina rubra præstantiora iudicabantur albis. Eustath. Ιλ. α. p. 102. 24. αἰθοπα dicit vinum ab Homero appellari οἷον ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν ἢ ἐρυθρὸν, ἢ καὶ θερμὸν καὶ ἐκκαίοντα, παρὰ τὸ αἴθειν: & idem p. 806. 24. Nomen hoc, inquit, vino nigro est impositum laudis ergò. Est nanq; vinum nigrum efficacissimum, quodq; in bibentium habitu diutissimè moratur. Sunt qui nomen hoc significatione volunt cognationem habere cum voce יָרַן Iaruen, id est, lutum liquidum seu sax, à turbiditate, quod in terra Chanaan omnia vina fuerint turbida, & fæculenta, rubriq; coloris. חֲמַר chamar, vini rubedo, aliqui turbationem seu turbiditatem aut feruorem exponunt, quod vinum rubrum etiam potum efferuescat & cerebrum turbet. Kimbi vinum lutosum & turbidum rubrum esse intelligit, & ita dictum putat quod in terra Israël præstabilius sit. De voce עֲסִיס hasis suprà est dictum.

תִּירוֹשׁ thirosch propriè mustum seu vinum nouum significat, à יָרַשׁ Iarasch, id est, possedit, quod vinum omnium optima sit possessio. Sunt qui illud volunt deriuari à יָרַשׁ Iarasch altera significatione, hoc est, ad paupertatem miseriamq; redigi, eò quòd vini abusus immoderatus plarumq; paupertatis est causa. Chaldæi thirosch vocant בֵּיסָרָה siue מְרָה merit siue merat vinum prodromum, quod deriuatur ab eodem themate, à quo Hebræum scilicet à יָרָה Iarah mutato sch in n, eban, tamesi non desunt, qui à Latina voce merum Chaldæum volunt derivatum, forsan contrà merum à Chaldaico vocabulo promanauit.

Græca nomina

Græci vinum οἶνον appellarunt, quasi διόνυσον, ἀπὸ τοῦ διήσεως ἡμᾶς τὸν νοῦν ἐμπιπλᾶν; id est, quod mentem nostram vanis & elatis opinionibus (hoc enim διήσεις propriè Græcis) impleat, vel ὅτι αἰεδίαν νοῦν ἔχειν ποιεῖ τῷ πινόντων τὰς πολλὰς ἀκ ἔχοντας, id est, quòd multos illud bibentes facit opinari sibi mentem esse, qua carent, vt Pluto voluit in Cratylo, & qui eum secutus est Plutarchus lib. 7. Sympos. Item Eustathius Ιλ. β. p. 500. παρὰ τὸ αἴτιον εἶναι διήσεως τὸν οἶνον τοῖς πίνουσι, φερομανεῖν δὲ ὅλως ὡπιῶς ὁ οἶνος τοὺς ἀμέτρως φιλοῦντας αὐτὸν, id est, quod causa sit furoris, furiosè agere autem omnino vinum in ijs, qui immoderato eius amore sunt capti, vanæ opinionis illud bibentibus, gignit enim vinum in ijs, qui immoderato eius amore sunt capti, vanæ opinionis illud bibentibus, gignit enim vinum in ijs, qui immoderato eius amore sunt capti, superbas, vanasq; opiniones. Idem author eodem in loco nõnullos ait existimare, οἶνον dictum παρὰ τὸ ὄιεσθαι τὸ νομίζω, καὶ τὸν νοῦν, id est, quòd mentem afferat, idq; conuenienter Athenæi opinioni, & Cõ

Vini etymon.

Universidad de Deusto
Biblioteca

mici illius dicto, ἀρδεύσαι οἴνῳ τὸν νοῦν ὡς λέγειν τὶ δεξιόν, mentem irrigari vino, vt dextri quid, seu opportuni proferat. Huc faciunt illa Platonis lib.1. de Leg. Homo, ὁπόσον πλέον αὐτὸ γίνηται, τοσοῦτῳ πλείονων ἐλπίδων ἀγαθῶν πληρῶται, καὶ δυνάμεως εἰς λόξαι: καὶ τελευτᾷ δὲ πᾶσα ὁ τοιοῦτος παῤῥησίας, ὡς σοφὸς ὤν, μεστοῦται, καὶ ἀλαζονείας, πᾶσης δὲ ἀφοβίας, ὡστε εἰπεῖν τὸ ἀκράτως ὀπῶσι, ὡσαύτως δὲ καὶ φρέξαι. Quo quis illud copiosius hauserit, tantò maiori spe impletur, tantoque animosius de se sentit, idemq; præsentia quadam atque liberalitate tanquam sapiens repletur: pellitur omnis metus, vt intrepidè quiduis pariter & dicat, & agat. Fuerunt etiam, qui οἶνον voluerunt denominatum ἀπὸ οἰνέως Oeneo vini inuentore, vt Nicanor Colophonius, & Mellannipedes Milesius senserunt, teste Athenæo libro secundo. Alij, vt refert Eustathius (id quod Athenæo quoque magis probatur) οἶνον volunt dici ἀπὸ τῦ ὀνεῖν, ὅ ἐστι ὠφελιμεῖν, siue ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, id est, eius vtilitate, ad quam etymologiam Homerus videtur aliquando alludere, vt ἰλαρωτέρως, id est, eius vtilitate, ad quam etymologiam Homerus videtur aliquando alludere, vt ἰλαρωτέρως, id est, secunda.

ἔπειτα δὲ αὐτὸς ὀνήσεαι ἄμπνοα πίνδα.
Si biberis magnum reseres mihi crede iuuamen. Et Od. τ.
ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὀνήσεαι πιὼν.

Sic idem cibos quoque ὀνεῖα τα appellauit ἀπὸ τῦ ὀνίσκειν ἡμᾶς, id est, quod nos iuuent. De οἶνος etymologia, vide plura apud Eustathium Od. 29. 34. *Quid si potius &* οἶνος, id est, vini, & οἶνος nomen (quo antiqui, teste Athenæo lib.2. vineam appellarunt) dicamus à Iain, siue Ien Hebræo profluxisse. ἔυοινος & boni vini terra, ὐδυοινος & suaue vinum ferens, πολύοινος & locus vini ferax, πολυοινία vini copia, ἀπὸ τῦ οἶνος dicuntur. *Vini seruandi reponendiq; in cellis vinarijs modus à priscis seruatus, pluribus explicatur à Galeno lib.1. de Antidotis.*

Ionez. *Iones, teste Hesychio, vinum* πηλὸν vocarunt ἀπὸ τῦ πάλλειν καὶ σείειν ἡμᾶς τὰς φρένας, id est, quod mentes nostras vibret atq; commoueat: nam idem vocabulum πηλὸς propriè cœnum siue terram aqua irrigatam significat. Simile quid de voce Iain, & Iauan suprà dictum est. Hinc κάπηλος & ὁ πηλὸν τὸν οἶνον caupo, vini vēditor, sed potius corruptor. Nā Scholiast. Aristoph. in Plutō κάπηλον vult dictum esse παρὰ τὸ κακύνειν τὸν πηλὸν, quod vinum corrumpat, qui mos est cauponum. Ad quem alludens Paulus 2. Cor. 2. eleganter per metaphoram dixit, καπηλεύειν τὸν λόγον τῦ θεῦ, id est, cauponari sermonem Dei, hoc est, sermonem Dei ceu vinum salutiferum cœnosis, turbulentis, atque pestiferis humanarum opinionum, atque traditionum aquis lucri causa corrumpere, quod cap. 4. vocat δολοῦν τὸν λόγον τῦ θεῦ. Ἀμπηλος quoque dicta vitis, ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ ἔχειν πηλὸν, de quo suprà.

μέθυ. *Dicitur etiam vinum Græcè* μέθυ, *quod verbum Poëtis duntaxat est vsitatum: vt* μέθυ ζωὸν apud Apollon. & μεθυ δζώοντ apud Euripid. id est, vinum meracum. Hom. Od. ν.

ποντόνοος κορεσάμβροτ μέθυ τεῖμον, πάσιν ἄνα
μάγεσσιν.

Homerus Od. ν. μεθυ, & Od. ξ. γλυκὺ, id est, dulce vocat. Potest tamen hoc censeri non pro perpetuo epitheto (quoniam aliquod vinum potest esse, quod non sit dulce) sed pro epitheto certi vini, cuius in illis locis fit mentio. Plutarch. in Sympos. lib.3. Probl.2. vult μέθυ propriè esse τὸ αὐτοκρυς ἄκρατον. *Hoc porrò verbum à* μεθίημι deductū esse Eustath. *sæpè testatur, vel quod nos ad* νήφοντας, id est, negligentes reddit, *vel quod eius vsu homines* μεθιεντ ἑαυτοὺς εἰς ἀφροσύνην καὶ ἀπονήμονας, id est, recreantur ac relaxantur, *in fine* ιλ. 2. & Od. ν. *Eadem reperiuntur apud Athen. quo teste, & Bacchus Methymnæus ac* μεθυδόπης, & *vrbs Thraciæ vitibus abundantissima Methona, & alia vrbs Lesbi insulæ* πολύοινος *& Methymna fuit ab eodem nomine appellata.*

Temetum. *Temetum quoq; Latinum Hen. Stephano videtur inde originem suum habere, ita vt ex* μέθυ *primùm Methum: deinde verò temethum præfixa vna syllaba dictum fuerit, quod & in alijs quibusdam vocibus Latinis, quæ è Græcis factæ sunt, videre licet, tandem & mutationem spiritus in tenuem accessisse.*

Vini etymon. *Vinum Latinè nonnulli volunt esse dictum à vi, quod menti vinū vim inferat, siue quod magna sit eius vis & ad bonum, & ad malum pro diuerso nempe eius vsu. Varro, Vitis à vino, idque à vi, huic vindemia, quod est vini demia, aut vitis demia. Vinum potius à Graco οἶνος videtur esse deriuatum. Veteres vinum appellarunt temetum, quod esset grauius. Vnde temulenti ebrij dicuntur, &*

tur, & temulentia ebrietas, & abstemij, qui temeto, id est, vino carent. *Ab hoc nonnullis, & temere, id est, stultè, siue inconsyderatè, & temerarius, id est, audax, & temeritas, id est, audacia, & denique temerare, & contemerare (quod propriè de sacris dicitur) id est, violare, siue contaminare, videtur esse derivata. Vinum enim immoderatè sumptum homines temerarios & audaces reddit, & ad sacra pariter atque prophana temerandum, hoc est, polluendum, violandumq; impellit. Alij tamen, vt paulò ante dictum est, temetum à Græco μέθυ volunt esse deriuatum. Sunt etiam qui temetum dictum volunt, quod tencat & labefactet nimium mentem, deinde membra.*

Merum. *Merum propriè dicitur vinum solum, purum sine aqua, quod etiam vinum meracum appellatur. Nam merum Latinis in genere significat modo id quod est solum, siue solitarium, secundum illud Terentij, Nil habeo nisi spem meram, vnde merulam auem quidam dictam existimant, quod solitaria incedat. Modo purum significat siue syncerum. Plaut.*

Nescio quid est non merum quod gemit.

Hinc & merendam, de quo suprà, & meridiem vult dictum Isidorus. Nonnulli, vt suprà dictum est, merum à Chaldæo mera, id est, vinum seu mustum significante volunt promanasse. Hæc de nominibus quorum explicatio & iucunda est, & ad vini vim atque naturam intelligendam apprimè conducit.

De vini origine atq; inuentione. *Nunc de vini origine atque inuentione dicatur. Vinum Syracides dicit* κεδῦναι, id est, condītum esse, *sed nec à quo, nec quando additur, id quod ex alijs sacræ scripturæ locis nobis fit manifestum. De vitium viniq; origine, inuentione atq; inuentoribus primis variæ fuerunt olim Ethnicorum fabulæ, de quibus vide Athen lib.2.*

Noachus primus vitisator. *Sed nos omissis fabulis, sacris literis edocti, scimus vitium viniq; vsum post horrendum demum illud vniuersæ terræ diluuium cæpisse: vnde Deucalionis temporibus Dionysium finxerunt Ethnici hospiti suo in terra Africa ostendisse, vt ex August. lib.18. de Ciuit. Dei cap.13. docet. Noachus enim, vt Gen.9. scriptum est, cum egressus esset ex Arca terram studiosè coluit, vineamq; manu sua seuit, ex qua cum primum fructum cepisset, lætus factus bibit ad ebrietatem vsq; somnoq; profundore correptus, nudus summo cum dedecore atq; ignominia iacuit, vnde maledicto postea, atq; seruitus fuit consecuta. Hic ergo primus ἀμπελοφύτης seu vitisator extitit, qui, vt inquit Lactantius lib.2. cap.14. non modò Liberum, sed etiam Saturnum, atque Vraniam multis antecessit ætatibus. Cuius deinceps filij, atque nepotes qui hinc inde per totum terrarum orbem dispersi, cæteris mortalibus vitis serendæ atque colendæ artem à patre acceptam tradiderant, innumeris procul dubio huiusmodi fabulis occasionem dederunt. Principalis tamen, vt omnium bonorum, ita vini quoque* Deus vini author & largitor. *dator, autorque agnoscendus celebrandusq; est Deus Optimus Maximus, qui Noacho ceu ministro ad tantum bonum hominibus impertiendum, illosque vites serendi, vinique conficiendi rationem docendum vsus est. Meritò itaque Hoseas capite secundo suarum concionum, grauiter Israëlitas reprehendit, quòd panem, aquas, linum, oleum, vinum, cæterosque potus, quorum copia abundabant, non, vti par erat, soli Deo ceu fidissimo suo marito, sed Ethnicorum nimirum more, atque imitatione, commenticijs, fictitijsque quibusdam dijs (quos illorum deamatores, & amasios appellat) impiè, nefariéque acceptos ferrent. Idem sub finem Cap.2. elegantissima sanè gradatione demonstrat, frumenti, vini, atque olei, id est, omnium frugum atque fructuum terra nascentium principem causam esse Deum Optimum Maximum, qui idem omnium bonorum, tàm corporeorum, quàm spiritualium fons est vberrimus. Causas verò secundas & instrumentales esse cœlos, atque terram. Deus, inquit, exaudiet cœlos, cœli terram, terra frumentum, vinum, oleum, hæc deniq, Israëlem. Impiè ergo Manichæi vinum fel principem tenebrarum esse existimarunt, à quo etiam ceu re impura omnino abstinuerunt.*

Vini vis & vtilitas multiplex. *Vini porrò vt & plurimorum medicorum, atque physicorum literæ, & ipsa experientia quotidiana ceu testis locupletissima docet, magna vis & efficientia, multiplex vsus atque vtilitas, ita vt* τελὲ *& vinum Latinè à vi, seu virtute, & οἶνος Græcè ἀπὸ τῦ ὀνεῖν, id est, iuuando dictum esse videatur, de quo suprà. Asclepiades medicus de vino dando volumen ædidit, in quo vini vtilitatem mirificis laudibus extulit, idq; vix deorum potentiæ æquari posse dicere ausus est. Mirum itaque profectò non est Ethnicos olim Bacchum, quem vini primum esse authorem sibi falsò persua-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aesculapius & Bacchus quo nomine in honore fint habiti.

ferant, ceu deum coluisse. Æsculapius & Bacchus, inquit Galenus in Exhortatione ad bonas artes, siue quondam homines fuerint, siue dij ab initio summos honores promeruerūt, alter ob monstratam artem medendi, alter quod nos docuerit vitium colendarum rationem. Vinum, teste Athenæo lib. 2. optimum deorum donum esse, dixit Mnesitheus, similiter affirmans à dijs illud datum esse bominibus ceu maximum bonum, si eo rectè vtantur, sin minus, ceu maximum malum. Cum autem innumeræ sint vini commoditates ad coquendum, ad lauandum, atque purgandum (vnde vino legimus olim infantes à mulieribus ablutos, vt etiam hodie fieri solet, de quo Col. lib. 8. cap. 1.) demiq; ad medendum, vlcera siccandum, glutinandum, atq; sanandum (vnde Luc. 10. Samaritanus ille saucij illius vulneribus oleum, vinumque infudit) tamen ijs omnibus omissis, de illo nunc tantummodo quatenus potui inseruit, pauca quædam atque selectiora ex innumeris antiquorum scriptis delibando proferemus.

Vinum decorū donum optimū

Vini sobrio potu bonitas vita sustentatur.

Ac Syracides quidem noster, vt ad illum redeamus, vini commoda simul & incommoda breuiter quidem, sed perfectè videtur esse complexus: sed de incommodis post, nunc de commodis. Cum igitur duæ sint hominis partes ex quibus est constatus, virtus que sanitatem, ac proinde totam hominis vitam vini sobrio potu constare, Syracides his verbis docet, Vinum vitæ humanæ accommodatum est, si moderatè bibatur. Et quæ hæc est vita vbi deest vinum? Vini, inquit Theognides, immoderata potio mala est, moderata autem non solùm non mala, verumetiam bona, commodaq; exisit. Hinc Bacchus pasim medicus, & sanitatis author olim fuit appellatus, & etiam oraculo quodam præceptum fuit, vt Bacchus ὑγιάσιος, id est, sanator cognominaretur, quemadmodum Athenæus lib. 3. Mnesitbei testimonio confirmat. Hoc autem cognomine, vt Eustathius inquit in Il. p. 347. 16. significatum fuit, τὸν οἶνον ὑγιαστικὸν εἶναι, id est, vinum sanandi vim habet.

Cur Bacchus medicus fuerit appellatus.

Vinum alendi & medēdi vim habet.

Est enim vinum hominis alimentum pariter atque medicamentum. Hinc Eululus apud Athenæum Bacchum sic loquentem inducit, Prudentibus viris ego tres misceo crateras, primum quem sanitatis, secundum quem amoris & voluptatis, tertium quem somni ergò bibant, quo epoto sapientes ad conuiuium inuitati domum se recipiunt. Vinum quemadmodum medici vnanimi consensu affirmant, probè, celeriterque nutrit, humectat, calefacitque solidas partes, vires corporis omnes roborat atque confirmat, succorum, coloris q; bonitatem facit, concoctionem distributionemq; ciborum adiuuat, vrinam & sudores promouet, corporis habitum calefacit, & aduersus senectutis duritiam, & frigiditatem summum remedium est. Sicut enim igne ferrum, ita vino corpora senū molliuntur, atque temperantur. Adhæc somnum conciliat, spiritus, & sanguinem fouet, bilis amaræ acrimoniam mitigat ac frangit, nativum calorem accendit, & conseruat, membris robur addit, fœminis fœcunditatem creat, vomitionem sistit, putredini resistit, cicutæ atque veneni optimum est antidotum. De his quæ breuiter perstrinxi, pleni sunt Galeni, Hippocratis, Dioscoridis, aliorumq; medicorum libri. Augustinus libro ad Sacras virgines cap. 1. accuratè admodum vno quasi fasciculo has vini vires atque commoda complexus est. Est quidem in multis, inquit, vitæ mortalium vtilissimum necessarium. Debilem stomachum reficit (vnde Paulus Timotheo hydropotæ ob stomachi imbecillitatem, & frequentes morbos vini modicum vsum ceu ἔπιδορον φάρμακον, vt Clem. Alexandrinus inquit lib. 2. cap. 2. medicamentum corroborans atque confirmans suadet) vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus infusum medetur. Sic Plutarchus lib. 3. Sympos. Problem. 5. medicos vino & languenti stomacho atque ob imbecillitatem confirmationis indigenti mederi, & fluxus ventris & sudoris eruptiones sistere testatur. Ibidem etiam vinum potum post haustam cicutam veneni vim retundere scribit, quo signo nonnulli vini calorem monstrari aiunt. Galenus lib. Quod animi mores, &c. Vinum liberalius haustum malum, modicè bonum esse dicit, quo hilarescit, & ipsam noctem διάνυστον, id est, prudentiæ aptam fuisse appellatam. Et Probl. sequente 10. pluribus differit de vini moderatè sumpti commodis, vnde inter pocula consultationes de rebus grauibus fieri posse docet.

Augustinus.

Galenus.

Vini cōmoda.

Vinum præterea quoniam nutriendo copiosum generat spiritum, & solo etiam sæpe odore spiritum recreat (secundum illud Ouidij,

Et iam deficiens sic ad tua verba reuixi
Vt solet infuso vena redire mero.)

hinc magnam hominis animum lætificandi, & exhilarandi, tristitiei contra fabriciq; curis atq; mœroribus liberandi vim habet. Vnde Syracides noster, καὶ οἶνος ἐκτισθη εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας καὶ ψυχῆς οἶνος μετρίως & ἐν καιρῷ αὐτάρκης, id est, Ipsum (vinum) ad exhilarandos animos creatum est. Lætitiam cordis animiq; hilaritatem parit potus vini iustus atque opportunus. His verbis vini vsum iustum duabus rebus ostendit, tempore, atq; modo, siue ea moderatione, qua nō plus aut minus vini quàm natura postulet, sumatur: debet igitur potus vini esse cùm ἔυκαιρος, id est, tempestiuus seu opportunus, tùm αὐτάρκης, id est, iustus, moderatus. Qui bibunt alieno tempore, vt illi, quos Isa. c. 4. dicit manè surgere ad potandum, aut plus sumūt quam naturæ vires ferre possint, ij nō vtuntur optimo dono Dei, sed abutuntur, ac proinde iusto Dei iudicio non lætitiam, sed tristitiam potius, atq; mœrorem sibi accersunt. De hac porrò vini moderatè sumpti, optimo effectu multa quoque alia in sacris & prophanis literis, pulcherrima testimonia extant. Iudic. 9. Vinum Deum hominesq; lætificare dicitur. Prouerb. 23. Vinum inijcitur ijs damnatis, qui amaro tristiq; sunt animo, quòd suæ miseriæ, egestatis, impietæ, dolorum, atque laborum obliuiscantur. Psalmo similiter 104. Psaltes Deum canit cùm alias fruges, atq; fructus, tùm vinum quoque (vnde eleganter in sacris & prophanis literis terræ sanguis dicitur) producere ad cor hominis exhilarandum, quod Buchananus sic reddit,

Quæque bilarent mentes iucundi pocula vini.

Homerus.

Ἀνδρὶ κεκμηότι μὲν & μέγα οἶνος ὀνίνησι
Vinum viro defatigato magnum robur addit.

Idem Il. τ. dicit, Virum cibo, vinoq; repletum παντμήχανον πολεμίζειν, vel per totum diem pugnare posse. Hinc vinum ab Euripide eleganter ἀρκεσίγηρον, id est, membrorum confirmator appellatur. Nec verò

Vinum quid animo cōferat.

Nec verò corpori tantùm, verumetiam animo mentiq; moderatus vini potus plurimum prodest. Ac ipsam primò mentem ingeniumq; acuit, atque confirmat. Chæremon Tragœdus apud Athen. lib. 2. vinum eo rectè vtentibus, σοφίαν, εὐμηχανίαν, εὐβουλίαν, id est, sapientiam, dotilitatem, prudentiamq; conciliare dicit. Apud eundem ὠφέλιμον, id est, temperatè vinum bibenti, φρονιμὸς fieri dicitur. Hinc οἶνον quoq; à Græcis nonnulli dictum volunt, quod homini mentem asferat, de quo suprà. Huc quoq; facit lepidum illud Græcorum epigram.

Οἶνε & τοι χαρίεν μεγαλε πέλεις ἔπη & ἀοιδῇ
Ὕδατο δ' οὔτινος, ξεῖνε, ἐδὲ ἓν ἄξιος εἶς.
Idem est,
Vinum lepido magnus est equus Poëtæ.
Aquam verò bibens, nihil paries boni.

Huc quoque facit illud Propertij lib. 4. Eleg. 6.

Ingenium potis irritet Musa poëtis. Et mox:
Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec
Iniiciat radios in mea vina dies.

1. Mentem & ingeniū acuit.

Apud Macrob. lib. Saturn. 2. Euangelus, Agite, inquit, antequam surgendum nobis sit, vino indulgeamus, quod decreti Platonici authoritate faciemus, qui existimauit fomitem quendam & incitabulum ingenij virtutisq;, si mens & corpus hominis vino flagret. Idem sensisse videtur ille, qui dixit, Vinum modicè sumptum, intellectui videtur acumen afferre. Huc quoq; faciunt illa Horat.

Fœcundi calices quem non fecere disertum.

Item Epistola ad Mœcenatem:

Nulla placere diu nec viuere carmina possunt
Quæ scribuntur aquæ potoribus, &c. Item lib. 1. Car. Od. 18.
Sicci omnia nam dura Deus proposuit, &c.

Hinc Rufus testatur Persas, atque Helenos volentes disserere, ratiocinari, consilium dare Reipub. gerendæ, versus condere, musicam exercere, vino prius vsos fuisse, seq; experientia didicisse vino mentem hilarem reddi, veritatem pandi, ingenium acui & rationem. Idem testatur Plutarchus lib. 7. Sympos. Problem. 9. & idcirco antiquissimos Dionysium εὔβουλον, id est, bonum consiliarium, & ipsam noctem διάνυστον, id est, prudentiæ aptam fuisse appellatam. Et Probl. sequente 10. pluribus differit de vini moderatè sumpti commodis, vnde inter pocula consultationes de rebus grauibus fieri posse docet.

2. Animum exhilarare. Syracides.

Vini iustus vsus duabus rebus constat.

Vinum præterea quoniam nutriendo copiosum generat spiritum, & solo etiam sæpe odore spiritum recreat (secundum illud Ouidij,

Et iam deficiens sic ad tua verba reuixi
Vt solet infuso vena redire mero.)

hinc magnam hominis animum lætificandi, & exhilarandi, tristitiei contra fabriciq; curis atq; mœroribus liberandi vim habet. Vnde Syracides noster, καὶ οἶνος ἐκτισθη εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας καὶ ψυχῆς οἶνος μετρίως & ἐν καιρῷ αὐτάρκης, id est, Ipsum (vinum) ad exhilarandos animos creatum est. Lætitiam cordis animiq; hilaritatem parit potus vini iustus atque opportunus. His verbis vini vsum iustum duabus rebus ostendit, tempore, atq; modo, siue ea moderatione, qua nō plus aut minus vini quàm natura postulet, sumatur: debet igitur potus vini esse cùm ἔυκαιρος, id est, tempestiuus seu opportunus, tùm αὐτάρκης, id est, iustus, moderatus. Qui bibunt alieno tempore, vt illi, quos Isa. c. 4. dicit manè surgere ad potandum, aut plus sumūt quam naturæ vires ferre possint, ij nō vtuntur optimo dono Dei, sed abutuntur, ac proinde iusto Dei iudicio non lætitiam, sed tristitiam potius, atq; mœrorem sibi accersunt. De hac porrò vini moderatè sumpti, optimo effectu multa quoque alia in sacris & prophanis literis, pulcherrima testimonia extant. Iudic. 9. Vinum Deum hominesq; lætificare dicitur. Prouerb. 23. Vinum inijcitur ijs damnatis, qui amaro tristiq; sunt animo, quòd suæ miseriæ, egestatis, impietæ, dolorum, atque laborum obliuiscantur. Psalmo similiter 104. Psaltes Deum canit cùm alias fruges, atq; fructus, tùm vinum quoque (vnde eleganter in sacris & prophanis literis terræ sanguis dicitur) producere ad cor hominis exhilarandum, quod Buchananus sic reddit,

Quæque bilarent mentes iucundi pocula vini.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Syracides noster cap.40. Hominis, inquit, ad vsum vitæ necessaria sunt aqua, ignis, ferrum, salsa rina, mel, lac, vinum, oleum, vestes. Hæc omnia pijs cedunt in bonum, impijs verò ad damnum. Et cap.41. Vinum, inquit, & musica exhilarant cor, ac sapientia iucundior est vtroque. Denique Esd. 3. legimus vinum securitatem, iucunditatem, tristitiæ, debitiq; oblivionem afferre. Hinc Augustinus libro ad Sacras virgines cap.1. Vinum, inquit, tristitiam remouet, omnes animi languores delet, lætitiam infundit, conuiuas honesta colloquia miscere facit. Hæc sacræ scripturæ testimonia, ac vim præconia de vino ἀκαίρως, ματρίως, καὶ ὅπῃ μόλις sumpto intelligi debent. Hic autem agnoscenda nobis atque prædicanda summi, atque cœlestis illius nostri patrisfamiliâs clementia, atque benignitas, qui nos non tantùm alit ex dimenso, vt olim diligentes patresfamiliâs suos domesticos, sed etiam liberalius pro paterna sua indulgentia tractat. Atque idcirco non aqua tantùm, quæ sufficere posset ad sedandam sitim, & ad refrigerandas, & humectandas partes in corpore hominis calore assiduo exhaustas, & vrefactas, vti nos voluit, sed vini vsum posse diluuium addidit, primum vt senescentis, & deficientis naturæ vires conseruaret: deinde vt animum à laboribus, molestijs, & ærumnis, quibus hæc vita scatet, (de quo vide Syracidem nostrum cap.40.) auocatum interdum recrearet, & exhilararet. Vnde colligitur Deum non delectari perpetua tristitia, miseria, & squalore hominum, quos ad nominis sui gloriam condidit, & in agnoscendo, ac celebrando suo conditore vult nos esse animo placido, læto, tranquillo, & composito.

Augustinus.

NOTA.

Illis porrò commemoratis sacrarum literarum testimonijs pulchrè consentiunt atq; congruunt multa prophanorum authorum testimonia, quæ operepretium fuerit subiungere. Ac ipsum quidem primo vinum Athenæus lib. 8. & eum secutus Eustathius (vt suprà dictum est) idcirco μεθυ vocant à Poëtis Græcis fuisse vocatum, quod eo vsi homines μεθιενται εἰς ἐυφροσυνην καὶ αἴσιν, id est, sese demittunt ad hilaritatem, animiq; recreationem. Hinc ipse Bacchus quem antiquitas vini inuentorem credidit, à Græcis ἐυιος & ιηιος dictus est eodem Athenæo teste. Eandem ob causam à Marone lætitiæ dator, & vulgò à Græcis atq; Latinis Lyæus ἀπὸ τῦ λύειν, & Liber à liberando dictus est, teste Senera libro de Tranquillitate vitæ, quod nimirum animum à seruitio earum liberet. Eandem ob causam Homerus vinum & ἐυπνορα Od.4. hoc est, interprete Eustathio 190. ἀεδρίας ἀβρωτικὸν, id est, forticudinis incitamentũ, et crebrò ἐυφρενα καρπὸν ἀρίστης, hoc est, interprete Eustath. lib.γ. p.312. ἐυφραντικὸν, lætificantem telluris fructum appellat. Idem,

Bacchus ἐυιος & ιηιος.

οἶνόν τοι μενέλαε Διὸς πόσιν ἀδρὸν ἐόντα
θνητοῖς ἀνθρώποισι δόσαν μάλα δ' ἄσαι μάλα δ' ὄνας.
Iucundum Menelae dij fecere inuamen
Vina Dei, curasque virûm disperdere prauas. *Euripides in Bacchis*
βότρυος ὑγρὸν, πομ' ἔυρε κεισενέγκατο
θνητοῖς, ὅ παύει τὰς παλαιπώρους βροτὰς
λύπης, ὅταν πλησθεῖσιν ἁμπέλου ἐρῆς
ὑπνον τε λήθην τῆμ καθ' ἡμέραν κακῶν
λάβωσιν, οὐκ ἔστιν ἄλλο φάρμακον πόνων.
Lyæus vsum vitium mortalibus
Inuenit, vt curas mero depellerent.
Oblivionem ferret & malis sopor
Quæ singulis diebus hic nos obruunt.
Non efficacius mali est pharmacum.

Theognis apud Athenæum libro secundo,

πᾶσας δ' οἰκ κραδίας ἀνίας αὐδρὸν ἀλαπάζει
πινόμυος κατὰ μέτρον, ὑπαρ μέτρον δὲ χαρείων.

Galenus in libro in quo docet animam sequi corporis temperaturam, λύπης, inquit, ἀπίσης, καὶ ἀυθυμίας καθίζει οἶνος πινόμενος, id est, Tristitiam, & mœrorem vinum alleuat omnem. Idem eodem in libro inquit, Vino animus noster & mitior simul & fidentior redditur. Sic Socrates apud Xenophontem in Symposio, Αλλ' πίνειν μὲν, ὦ ἄνδρες, καὶ ἡμοὶ πατροδοκεῖ. τοῦ γὰρ ὅτι οἶνος ἀφιδὼν τὰς ψυχὰς τὰς μὲν λύπας ὥσπερ ὁ μαγδαλεγόρας τὰς ἀνθρώπους κοιμίζει, τὰς δὲ φιλοφροσύνας, ὥσπερ ἔλαιον φλόγα, ἐγείρει. *At vt bibamus, viri etiam mihi valdè placet. Quippe enim*

vinum rigans animos, curas quidem, non secus atque mandragora homines, sopit: hilaritates autem velut oleum flammam excitat. Citatur ab Athen. lib.2. Panyasis,

οἶνος γὰρ πυρὶ ἶσον ὀλιγοθνήτοισιν ὄνειαρ
ἐσθλὸν ἀλεξίκακον πάσῃ συνοπηδὸν ἀνίῃ
ἢ μὴν καὶ θαλίης ἐρατὸν μέρος ἀγλαΐσται, &c.
Est cibus igni par vinum mortalibus ipsum
Cuiusuis medicina mali, medicina dolorum
Maxima lætitiæ pars, & splendoris in ipsis, &c. **Theognis,**
τῷ πίνειν δὲ μὴ χαλεπὰς σκεδάσεις μελεδώνας
θυμοφθόρους δὲ ἔσται πολλὸν ἐλαφρότερος.
Bibendo dispelles multas graues curas
Potus eris multò hilarior. *Idem.*
Εἰ πίομαι πενίης θυμοφθόρα δ' μελεδήματα
ὥστε κακὸν ἀνδρῶν οἱ μὲ λέγουσι κακὸν.

Cui simile est illud Horatij libro Carm.1. Od.18.

Quis potest vina grauem militiam, aut pauperiem crepat?

Hoc est, Quis potus militiæ, aut paupertatis incommoda queritur, & habet in ore? Anacreon,

—— σκεδάσαι θέλω μερίμνας, id est,

Dispellere volo curas scilicet vino. *Idem,*

ὅταν πίω τὸν οἶνον ἐυδουσι αἱ μέριμναι.
Quando vinum bibo, dormiunt curæ. *Idem,*
ὅταν ἐγὼ πίω τὸν οἶνον ἀποπίπτουσι μέριμναι, παλυφρονιδίαι βυλαὶ.
Quando vinum bibo abijciuntur curæ.

Vide apud Iunium proverb. Helenæ crater. Plato lib.1. de Legibus, Vinum, inquit, hausum continuò hominem seipso lætiorem, atque hilatiorem reddit. Idem vinum eleganter ἀνηρόπινον, auferitatis senilis θάλικρον, & φάρμακον appellat, quod senes faciat quasi repubescere, & mœstitiæ oblitionem capere, ita non secus atque ferrum igni impositum mollius fiat, & tractabilius, ita hominum mores vino emolliuntur, atque mitescunt. Simile ferè est illud Xenonis philosophi dictum, vt lupini amarissimi crebra aquarum aspergine macerati dulcescunt, ita animos tristes & amaros vino irrigatos mitescere. Macrob. lib.2. Saturn. Διὸ μυθεῦται ὁ οἶνος τὸν τῆ γῆρως δυσθυμίαν, inquit *Theoph. Quod & Poëtæ significarunt, Baccho hederæ semper virentis coronam tribuentes, quod corpus vino moderatè bibito, quasi in perpetua viriditate conseruetur. Clemens quoque Alexandrinus libro Pædag. capite secundo, Senibus Christianis liberaliorem vini potum permittens, addit vinum ab alijs loco medicinæ propter solam sanitatem adhiberi, ab alijs verò, ἵν αὐθσει, καὶ δλαχύσι, id est, vt se relaxent, & exhilarent.* οἶνος γὰρ ἄριστον μὲν αὐτὸν ἀυτῷ τῷ ὑγιαίνοντι ποιεῖ τὸν πόνοις μᾶλλον ἢ πρότερον, καὶ τοῖς συμπόταις ἡδίονα, καὶ τοῖς διακόνοις πρᾶον, καὶ προσηνέστερον τοῖς φίλοις. *Vinum enim primum quidem facit eum, qui plusquam ante bibit, ipsum sibijpsi æquum, & clementem, & comitem suauem, & famulis mitiorem, & amicis iucundiorem. Huc faciunt multa Græca vini epitheta, quæ passim apud authores antiquos occurrunt. Homerus,* οἶνον ἐυφρατα, λαθικηδέα, λυσιμέριμνον, *eleganter dixit lib.γ. hoc est, interprete Eustathio 1355.* παυσίλυπον, καὶ εἰς λήθην πάντας βλάβας ἄγοντα: *cui simile illud, κρατὴρ ὑπνοδότης ἀπήμων. Item,* ὑπνοποιὸς &c. *Sic Chæremon Tragicus apud Athenæum lib.2. Mitium γίλοτα, Mœstibeus similior idem moderatè sumptum, & aquæ temperatum* ἀνθιεῖν *efferre dixerunt. Sophocles,* τὸ μεθύειν πημονῆς λυτήριον, *noxæ solutionem esse dixit. Euripides in Bacchis vinum eleganter* παυσίλυπον *vocat, vinoque sublato, nihil iucundi hominibus relinqui dicit. Aristydemas similiter vinum,* ὅπερ φόρον λύπης, id est, *ceu tristitiæ antipharmacum mortalibus monstratum esse ait. Simonides apud eundem Athen.* οἶνον *vocant* ἀμύητον & δυσφροσυνάων, id est, *insipientiæ depulsorem.*

Vinum & medicinæ & relationi seruit.

Vinũ tristitiæ antipharmacũ

Similes his Græcorum multæ apud Horatium, alios; Latinos poëtas elegantissimæ sententiæ reperiuntur. *Horat. Od.7. lib.1.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

—— O fortes peioraque passi
Mecum sæpe viri, nunc vino pellite curas.
Take est illud Carm. libro secundo, Ode vndecima,
—— Dissipat Euius
Curas edaces, &c. *Et Epod. nona,*
Curam, metumque Cæsaris rerum iuuat
Dulci Lyæo soluere.
Hic eleganter alludit ad Græci nominis etymon, de quo suprà. Idem epistola ad Vall. lib. 1.
Ad mare cum veni generosum & lene requiro,
Quod curas abigat, quod cum spe diuite manet
In venas animumque meum, quod verba ministret.
Et libro secundo Carminum, Ode decimatertia,
Illic omne malum vino cantuque leuato.
(sic Ecclesiast. 40. Vinum & musica cor exhilarant.) Item Satyra 7. lib. 2.
Nunc vino quærens, nunc somno fallere curas.
Idem Ode 7. Vinum Massicum obliuiosum vocat, quia ægritudinum & molestiarum obliuionem parit siue per se, siue propter somnum, qui liberaliorem potum subsequitur. Sic idem lib. 2. Satyr. 5.
Ducere sollicitæ iucunda oblitia vitæ.
Quod, interprete Lambino, idem quodammodo valet, quod potare, seu haurire obliuia curarum, nunc veterum librorum, nunc somno. Eiusmodi est illud Virgil. Æneid. 6.
—— Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices & longa obliuia potant.
Idem Horatius libro primo Carminum Ode decima octaua,
Siccis omnia nam dura Deus proposuit, neque
Mordaces aliter diffugiunt sollicitudines. *Et iterum Od. 27.*
Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est.
Huc quoque faciunt elegantes illi Varronis versus,
Vino nihil iucundius quicquam cluet
Hoc continet coagulum conuiuia
Hoc hilaritatis dulce seminarium
Hoc ægritudinem ad medendum inuenerunt.
Sic Tibullus libro tertio, Eleg. septima:
Odit Lenæus tristia verba pater. *Et Ouidius,*
Vina parant animos faciuntque caloribus aptos
Cura fugit multo diluiturque mero
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit
Tunc dolor, & curæ, rugaque frontis abit.
Tunc aperit mentes æuo rarissima nostro
Simplicitas, artes excutiente Deo,
Illic sæpè animos iuuenum rapuêre puellæ
Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.
Sic apud Lucianum in Dialogis Deorum, cùm Iuno Ioui exprobrasset, quod filium haberet effeminatum, & mollem, Bacchum scilicet significans, qui tamen suo inuento multorum malorum ignorat author, respondit Iupiter in hunc modum, Nihil hoc est, quod ais, Non enim vinum hæc, neque Dionysius facit, sed excessus potationis indecorus. Qui verò modicè biberit, hilarior fit & iucundior.

DE EBRIETATE, EIVS NOMINIBVS, DIVISIONE, INCOMMODIS animi, corporis atque fortunæ.

CAPVT VIII.

Vini abusus exitialis.

PORRO quemadmodum vini temperatus, moderatus, & opportunus vsus corpori, animoq; sicuti dictum est, apprimè vtilis est, & salutaris: ita contra eiusdem immoderatus vsus, seu abusus potius, qui hodie, proh dolor, passim in orbe Christiano regnat, atque dominatur, teterrima sanè est funestissimaq; animi, corporisq; pestis, atque adeò omnium malorum causa, quemadmodum Syracides noster hoc ipso in loco breuiter quidem, sed luculenter, atque perspicuè docet. Hic verò vinit turpis, indecorus, inhonestus, ac detrimentosus abusus, siue intemperantia, Latinè ebrietas, Græcè μέθυ appellatur, vt ipsum vinum eius subiectum μέθυ dicitur. Hic operæpretium fuerit nomina prius, quibus ebrietas, ebriosi, ipseq; inebriandi actus ab Hebræis, Græcis, atq; Latinis exprimitur, proponere, ex quibus ipsis vitij huiusce fœditas, ac turpitudo aliquo modo elucebit. Hebraicè שבר Schacar, cùm immoderatam vini alterius ue potus ingurgitationem, tùm liberaliorem potum nonnunquam significat: inde שברון Schicaron, id est, ebrietas Ezech. 23. cap. 39. de qua voce suprà.

Ebrietatis nomina.

Græca nomina. μέθυ.

Græci, & quia illorum lingua valdè copiosa est, & locuples, & quia olim natio illa huic vitio maximè fuit dedita, plurimis vocabulis hoc vitium, eoque laborantes significantibus abundant. Maximè commune nomen, quo ebrietas à Græcis insignitur, est μέθη, quod nonnullis videtur esse deriuatum à μέθυ, quod vinum significat, eò quòd ebrietas vino maximè committitur. Athenæus, Eustathius, & alij eandem veriusq; nominis notationem afferunt, ἀπὸ τῦ μεθίναι, de quo suprà satis. Quibus addere libet Philonis testimonium, quod extat in lib. de Plantatione Noe. Quidam inquit, μέθην volunt dictam, ὅτι τῆς μεθύσεως τῆς ψυχῆς αἰτία γίγνεται: quia causa est remissionis animi. Relaxatur autem insipientium quidem ratio ad peccandum licentius: rectè sapientium verò ad fruendum tranquillitate hilaritateq;. Alij tamen ἀπὸ τῦ μετὰ τὸ θεῖν, id est, post sacrificia μέθην, & μεθύειν volunt denominari, propterea quòd peractis sacrificijs in deorum honorem olim liberaliori potui indulgere fas esse existimabant, vt testis est Athenæus lib. 2. Idem habes apud Philonem loco paulò ante citato: vbi docet prisci sæculi homines, non nisi peractis votis, & sacrificijs placato numine, post corporum & animarum purificationem, aquis ablutos, & sacratum legum cognitione imbutos, lætitiæ genioq; indulsisse. Etymolog. μέθην vult dictam παρὰ τὸ μὴ θεῖν, quoniam οἱ μεθυσθέντες sæpe sunt ἀκίνητοι, id est, immobiles, donec ἀμεθυσθῶσιν. Hinc μεθύειν ebrium reddere, passim μεθύεσθαι ebrium esse, nonnunquam inebriare. μεθύσκειν ebrium reddere, passim μεθύεσθαι μεθύσκεσθαι, & ἐμμεθύσκεσθαι inebriari, quod tamen verbum, vt & Hebræum Schacar, non modò in malam partem pro immoderata vini ingurgitatione, sed etiam pro liberaliore potu nonnunquam vsurpatur, vt Ioan. 2. ὅταν μεθύσκεσθαι supra modum inebriari, contra κατὰμεθύσκεσθαι exinebriari, vt ita loquar, id est, ebrietate liberari. μέθυσος ebrius, interdum ebriosus, quod etiam in fœmino genere vsurpatur à Libanio, ὡς ἔστιν ἡ γυνὴ μοι μέθυσος, id est, μεθύσων Atticis apud Aristoph. in Vespis, & Nubibus, μεθύστρια Polluci, id est, ebriosa, μεθυστικὸς ebriosus, ad ebrietatem proclivis, item quod inebriandi vim habet: μεθυσοκότταβος temulentus propriè de eo, qui iam ebrius cottabo, siue cottabis ludis, de quibus suo in loco. ἡμιμέθυσος semiebrius Polluci. μεθυπλήξ. Eustath. ιλ. 148. 14.

A vino præterea seu præcipuo ebrietatis subiecto plurima huiusmodi verba atq; nomina synonyma ad ebrietatē pertinentia deriuantur, vt φίλοινος, id est, πρὸς οἶνον ἕτοιμος, interprete Athen. lib. 2. ad vinum propensus, & inde φιλοινία, id est, vini amor. Item οἰνομανὴς, id est, vini amore insaniens. Eustat. ιλ. 21. p. 484. Sic & ἕξοινος (quod tamen aliquando sobrium significat) κάτοινος, οἰνωδρύος, διοινωδρύος, καταινωδρύος, ἐντοίνιος, πάροινος, qua voce Paulus vtitur Tit. 1. 1. Ti. 3. vnde παροινία ebrietas, & quæ eius comes, petulantia, & παροινιάσαι, id est, conuitijs & contumelijs afficere, παροίνιον & παροίνημα conuitium, calumnia, & ἐμπαροινεῖν temulentum alicui contumeliam aut iniuriam inferre.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ὔνωσις bene potum seu appotum esse, incipere inebriari, minus quam μέθη. Græci enim μέθην ebrietatem, quæ mentem de sede suâ deturbat, οἴνωσιν verò eam, quæ liberalis est, vocant, vt Gal. ὔνωσις, ἤτοι μέθη. Plutarchus de loquacitate cùm citasset hos Hom. versus ex Od. 2. de vino,

ὅστ' ἐφέηκε πολυφρονέων μάλ' ἀεῖσαι
Καί θ' ἁπαλὸν γελάσαι καὶ τ' ὀρχήσασθαι ἀνῆκεν,
Καὶ πὶ ἔπος ἔκφυγε καλὸν ὅπερ τ' ἄρρητον ἄμεινον.

Scribit videri ibi poëtam exprimere differentiâ inter οἴνωσιν & μέθην, quæ à philosophis investigatur, οἰνώσεως μὲν γὰρ ἄνεσιν, μέθης δὲ φλυαρίαν: nam μέθη est λήρησις πάροινος, id est, garrulitas vinosa. Idem initio lib. 3. Sympos. citatis ijsdem Homeri versibus subiungit, οἰνώσεως ἐντεῦθεν τὸ ποιητὴν, καὶ μέθης (ὡς ἐμοὶ δοκεῖ) διαφορὰν ὑποδεικνύναι. ὡδὶ μὲν γὰρ, καὶ γέλως, καὶ ὄρχησις οἰνηρίοις μᾶλλον ἁρμόττει. τὸ δὲ λαλεῖν, καὶ βλέπειν ἀβέλτερον, ἢ σιωπᾶν, παροινίας ἤδη καὶ μέθης ἔργον ἔχει. Similiter Zeno dicit hominem sapientem debere quidem οἰνοῦσθαι, sed non μεθύσκεσθαι. Idem tamen sine discrimine verunq; verbum copulat, vt lib. 2. de Alex. fortuna, in quo nonnullis reprehendunt μέθην καὶ οἴνωσιν. Philo in illa quæstione, εἰ μεθυσθήσεται ὁ σοφὸς, ἔστι δίνουν τὸ μεθύειν διδοὺς, ἐν μὲν ἴσον τι τῷ οἰνοῦσθαι, ἕτερον δὲ ἴσον τῷ ληρεῖν ἐν οἴνῳ: Quæritur verum sapiens inebriabitur. Est igitur duplex ebrietas, altera vino madere significat, altera vino delirare. Οἰνοπότης præterea Plin. vini potor, & οἰνοποσία in fœgen. Anacreonti, οἰνοποτὴρ, οἰνοποτὴς, οἰνοποσίαι, Hom. Poll. vnde οἰνοποσία, id est, vini potio, seu potatio. Item οἰνοφλὺς, & οἰνοφλυζωδὴς, qui vino bullit, qui vinum eructat, vino fus. Xenoph. Polluci: vnde οἰνοφλυγία, id est, insolentia & οἰνοφλυγεῖν, id est, vino esse deditum, siue vino se ingurgitare: οἰνόφλυκτος quoq; temulentus dicitur Basilio. Eustath. ιλ. ζ 959. 3. φλῶ γὰρ τὸ ὁρμὴν ἔχω impetum habeo, vnde nonnullis οἰνοφλυὴς videretur deriuatum. Idem ιλ. ζ. p. 330. τὸ δὲ φλύσω φλύξω, φλύκτης καὶ οἰνοφλυὴς καὶ οἰνοφλυγία, ὅτι τὸν οἶνον φλύει τις, ὡς οἱονεί ἀναζέων ἐν τῷ λαλεῖν, quoniam etiam secundum Herodotum, οἶνος καπόνῃ ἀναπλώσειν ἔπεα. οἰνοβαρὴς, id est, vino grauis ιλ. α. (Ouid. Graues vino somnoq; iacebant) & οἰνῳ βιβαρνὼς Hom. Od. ζ. & τ. vino grauatus, vnde οἰνοβαρέω, id est, vino sum grauis, siue sepultus, Hom. Od. φ. cui simile οἰναρβὴς Hesych. vino grauis. οἰνόλητος & quoq; vino quasi captus Plutarcho, & οἰνοπλὴξ sicuti etiam μεθυπλὴξ quasi vino percussus dicitur, hoc est, ebrius. Sic Tibullus Eclog. 2.

Nequicquam multo percussum tempora Baccho Excitat, &c.

Aliquando & ebriosum significat. Præterea οἰνοπλανὴς & vino errans Euripidi, οἰνοφρὴς ad vini potum proclivis Hesych. οἰνοκάλλης & temulentus, & οἰνοκήλη vino gaudens seu vinosa Pollux. οἰνοκάλη à veteribus dicta fœmina ἡ ὑπὸ μέθης χαλωμένη τὸ σῶμα Eustath. Od. 132 5. οἰνοκλυτὴς, χαλιμὸς à veteribus dicta fœmina ἡ ὑπὸ μέθης χαλωμένη τὸ σῶμα Eustath. Od. 132 5. οἰνοκλυτὴς, πάντῃ qui circumcirca vagis oculis inuestigat quid bibat (Aristoph. ἀπὸ τοῦ πιπίζειν, id est, sugere, pipire) vt γυναικοπίπης, παρθενοπίπης, ἀφ' ὧν πιπεύειν circumspicere, vel obseruare, ἀπιπεύειν inuentis oculis captare.

A vini quoq; meraco potu huiusmodi quædam nomina ebrietatem significantia promanârunt. Huiusmodi est vocabulum θωρηξις, quod peculiariter ἀκρατοποσίαν, id est, vini meracioris potum significat, quod eo pectus incalescere, & quasi armari putetur, vt placet omnibus qui Hippoc. aphorismi 21. lib. 2. (λιμὸν θώρηξις λύει) interpretati sunt, teste Corn. Eadem de voce vide plura apud Hen. Steph. Ἀκροθώρηξ siue ἀκροθώραξ leuiter appotus, quasi pectore tenus, vt ait Bud. (mauult tamen Steph. Ἀκροθώρηξ siue ἀκροθώραξ leuiter appotus, quasi pectore tenus, vt ait Bud. (mauult tamen Hen. Steph. summo pectore tenus, ἀπὸ τοῦ ἄκρου, & θώραξ. Eras. Chil. Cæl. lib. 3. c. 39. Erotianus apud Hippoc. exponens vocabulum θωρηξαι scribit ἀκροθώρηκας ad suam vsq; ætatem vocari solitos, τοὺς μὴ ὅλῃ πλέον οἰνομέλιτος. At Scholiast. Aristoph. & Suidas exponunt, ἀκρομίσθους & ἀκρατοπότας, ἀκρατοκώδωνας, ἀκροχάλικας quod Camer. interpretatur, qui incipit inebriari, siue qui incalescit potu. Sed expressius reddetur, Cui pectus incalescit potu meratiore. Aristot. Probl. sect. 3. Prob. 21. τὰς σφόδρα μεθύοντας, id est, valdè ebrios, & ἀκροθώρηκας inter se opponit, scribens, δῆλον τί οὐχ οἱ σφόδρα μεθύοντες παροινοῦσι, ἀλλ' οἱ ἀκροθώρηκες μάλιστα, id est (Camer. interpretante) Non debacchantur prorsus iam ebrij, sed incalescentes potu. Idem οἱ δὲ ἀκροθώρηκες κείνοντε) Non debacchantur prorsus iam ebrij, sed incalescentes potu. Idem οἱ δὲ ἀκροθώρηκες κείνοντε μᾶλλον δῆλον τὸ μὴ σφόδρα μεθύειν, κακῶς δὲ, δῆλον τὸ μὴ νήφειν, id est, qui autem sunt ἀκροθώρηκες inebriantur quidem, quod non valdè sunt ebrij, sed malè iudicant, quia non sunt sobrij. Plutarch. quoq; in 3. Sympos. Problem. 8. hanc Aristot. sententiam examinans, idem quod is omnino sentire videtur. ἀκροθώ-

ἀκροθώρηκας scil. corpus non adeo dissolutum habere, vt & moueri, & secundum ipsum aliquatenus operari non valeant, at eorum discurrendi vim minime liberam esse, nempe cum inditium phantasias, & non rationem sequuntur. Hæc eadem de voce, qua & Clem. Alexand. & Philo vtuntur, vide Mercurial. lib. 2. Var. Lect.

Ἀκρατοπότης merobibus, ἀκρατοποτεῖν merodedititum esse apud Aristot. in probl. ἀκρατὴς quoq; Aristot. idem qui ἀκρατοπότης in prob. sect. οἱ ἀκρατίστερον πίνοντες, ἢ ὅλως ἄκρατον μᾶλλον κεκραμένῳ πίνουσι, id est, qui dilutiusculè bibunt, quàm qui merum ex toto magis crapulam sentiunt, ἀκρατοποσία vini intemperantia, meraca vini potio. Diosc. lib. 5. ἀκρατοποσίας certamen Alexander edidit in India, id est, certamen temulentiæ, Plutarch. in Alexand.

Ζωεποτὴς quoq; merobibus, Suid. Hesych. ἀκρατοπότης μεθυστὴς, ζωεποτεῖν merum bibere in epigram. Eustath. Appollonides lib. 2. epig. δὲ ζωρότερον πίνειν idem quod ἀκρατοποτεῖν meracius potare. ζωρότερον (inquit Hesych.) ἀκρατέστερον. ζωρότερον πίνω intemperantius bibo pro ζωρότερ & ait Phryn. Orator dicit εὐζωεῖς. Εὐζωεῖν bene mercatũ & particula vim intendente, Eurip. & ζωεῖν μέθυ, οἶνῳ & εὔζωρ & apud Aristoph. in concion. εὔζωρ & κύλιξ apud Plut. Theseo: inde comp. εὐζωροτέρου, siue irregularius εὐζωρέστερον Athen κέρασον εὐζωρέστερον lib. 9. Sapius apud Homerum ζωρότερον πίνειν, item κεράσαι (siue subintelligendo οἶνον, siue ποτὸν, aut πόμα) sicut apud Latinos quoq; meracius bibere. ζωρὸν merum meracum, ζωρὸν μέθυ merum apud Appollon. in epigram. & ζωρὸν δ' ἔπας potus meracus ibidem in epigram. Quidam (vt author est Plutarch. lib. 3. Sympos. prob. 4.) apud Homerum ζωρὸν exponunt non ἄκρατον, sed θερμὸν διὰ τὸ ζωπυρεῖν, καὶ τῆς ζέσεως ita Sosicles, alij deriuantes hoc vocabulum à ζα significante illius magnitudinem quandam, & ὠρ & significante annum ζωρὸν exposuerunt quasi ζαωρὸν, id est, πολυετῆ vt annosum vinum intelligatur. Comparatiua autem loco positiuorum vsurpari non est nouum aut insolens. Quidam etiam quasi ζωρὸν dictum voluerunt, vt vinacior potus, & cuius vis mixturæ nondum extincta sit, accipiatur, quæ etymologia superioribus est tolerabilior: Eustath. verò mauult ζωρότερον idem esse quod ἀκρατέστερον. ζωρὸς quidam exposuerunt etiam εὐκρατ & contraria planè significatione, vnde scribit Athen. lib. 10. Theoph. ἐν τῷ περὶ μέθης tradere ζωρότερον est τὸ κεκραμένον adducentem hoc Empedoc. ζωρότερα τὰ πρὸν ἄκρητα vbi ζωρὰ, & ἄκρητα sibi opponuntur.

Ἀκρατοκώδωνας similiter vocant τοὺς πλέον ἄκρατον αὐτῶντας qui multũ meri hauriunt, merobibos ἀπὸ τοῦ κώδωνος & cothone poculo Laconico ad militiam idoneo, quasi dicant, vini meri poculo. Athen. lib. 1. Cel. lib. 7. ca. 27. Pollux. ἀκρατοκώδωνος & Hyperides dixit. Hesychio quoq; κώδωνος non tantum genus est poculi, sed etiam ἀπὸ τοῦ, μέθυος & ebriosus. φιλοκωδωνιστὴς ὁ μέχρι μέθης Athen. lib. 10. item πολυκώδωνος. Arcadion à Polemone in quodam epithaphio dictus fuit eodem teste lib. 10. Hinc κωδωνίσαι potare, seu compotare, siue cothone certare, & ludere, & κωδωνισμὸς, id est, compotatio, siue lusus, & dimicatio, quæ fit cothone. Athen. lib. ex Eubulo βιβρεγμένος & ἄκρατος καὶ κακῶς κωδωνισμένος & id est, ebrius. Et Aristot. in prob. κωδωνιζόμενοι ταῖς μεγάλαις amplis & fœcundis poculis se proluentes, & κωδωνιζεῖν Polluci τὸ πραγτέρῳ πίνειν, vltra modum bibere: Sic μεθυστόκοτταβοι similiter dicuntur ebrij, à cottobo poculi genere, de quo infrà.

Ἐπισκυθίζειν, ἐπισκυθίζειν, ἐπισκυθίσαι, siue σκυθίζειν, ἀκρατοπίνειν, ζωρότερον πίνειν, siue ζωεποτεῖν Callimacho, & inde σκυθικὴ πόσις, id est, ἀκρατοποσία, id est, meri potio, & intemperantia, siue ebrietas, quia Scythæ erant multibibi, & merobibi, vt Plautinis verbis vtar, ac vinolenti, indeq; σκυθίσαι, id est, μεθῦσαι, Herod. lib. 6. Lacones quando volũt ἀκρατίστερον πίνειν ἐπισκυθίσαι dicunt Athen. lib. 10. pro quo homines ficti & temperantes solebant διϊκνεῖσθαι, id est, dilue, & aquã infunde. Et apud ipsum Achæus in Æthone Satyrico ægreferentes Satyros inducit, quod dilutius biberent. καλῶς μὲν ἄγειν σκυθίζειν. Philiasius Timon, teste Athen. lib. 10. τοὺς τὸν πολλὸν αὐτῶντας οἶνον ἄκρατον vocauit ἐρρυθμοποτοῦντας. incomposite & intemperanter bibentes. Eodem in libro ebriosi eleganter calicum remigies appellantur.

Verba quoq; βαπίζειν & βρίχειν vsurpantur pro inebriari. Philo. πρὶν τελέως βαπίδηναι antequam omnino inebriati fuerint, & βιβαπισμένοι apud eundem idem quod βιβρεγμένοι, ἀφιλῶς βρίχειν apud Athen. ὑπερβεβρίχθαι Polluci, Sic vita temulenta ὑγρὸς καὶ ἄοινος & β. & dicta apud Philonem. θάξαι quoq; Hesych. μεθῦσαι, id est, ebrium esse.

Universidad de Deusto
Biblioteca

A verbo deniq; πίνειν multa huiusmodi nomina formantur, vt οἰνο πότης, οἰνοπότηρ, οἰνοπατίζων, οἰνοποσία, οἰνοποτεῖν, οἰνοποτᾶζειν, φιλοπότης de quibus supra, ποτικὸς Athen. n. 10. πλυποτης, πολυποσία, δυνατὸς πεῖν. Item ἀμυξὶ πεῖν, ἀμυξίζειν (de quo suo in loco) χανδὸν πίνειν, οἶνον χανδὸν ἐλεῖν, Odyss. φ. θρασία πόσις, σκυδικὴ πόσις, ὀξυθυμαίτερα πίειν, σιαπεῖν Pollux, maschalam tollere à more siue gestu in ebrietate vsitato, vnde Homerus χεῖρας ἀίσσοντες γίλω ἔκθανον, de quo Eras. in adagijs.

Κραιπάλη. Vox quoq; κραιπάλη crapula, pro ebrietate Metonymicôs vsurpatur, cum tamẽ propriè ebrietatis sit effectus, capitis nimirum luctatio, fluctusq;, & agitatio, quando ex vinolentia caput tremit. Suidas κραιπάλην definit ὀλιγωρίαν τῆς πολλῆς οἰνώσεως παλιὸν. Galenus in aphor. scribit omnem noxam ex vino factam, à Græcis κραιπάλη nominari παρὰ τὸ κάρηνον siue κήρη siue κῆτα, id est caput, & πάλλειν, id est concuti, Ger. huiusmodi dolores capitis τὰς πάλλοντας κῆτα eleganter trôscher & schmidknächt appellant, Thomas putat κραιπάλῃ propriè dici ebrietatem ex pridiana die, seu hesterna, μέθῃ ex præsenti, vt Ammonius quoq; sentit. Hinc Alexis:

Εἶτ' ἔχ' ἁπάντων ὅστι τὸ μεθύειν κακὸν
Μέγιστον ἀνθρώποισι, καὶ βλαβερώτατον
Ἐχθὲς ὑπέπινες, εἶτα νυῒ κραιπάλᾳς
Καπνύσασον παύσει σε· εἶτα σοὶ δόπο ῥαφανὸν τὶς ἐφθῶ.
Iam verò nonne malorum omnium est ebrietas
Maximum hominibus, & nocentißimum,
Heri subbibisti, ideò nunc crapula vexaris
Obdormito, ac leuaberis: deinde tibi det *Radiculam quis elixam.*

Κραιπαλᾶν, & αὖ, & κραιπαλίζειν est ex ebriatate laborare: & κραιπαλόκομος & ὀκρῦ μέθῳ γέμων, & ὕμνος, ἰωλοκρασία. Poll. hesternæ repletionis grauedo, & incõmoda temulentia pridianæ.

A poculis quoq; amplis, quæ ὀκτάπαλα dicuntur, appellatus est ebriosus homo πανυλλοχάων ἐσσι gaudens amplis poculis. Eustath. ιλ. 1. 73. 27. Sic κυπελλοχάιος. Od. 567. 42. Diotimus Athenæus χώνη, id est infundibulum fuit cognominatus, eo quod infundibulo in ore posito bibebat ἀπνευστὶ ὡς sine interuallo, seu intermissione vinum infusum, teste Athen. lib. 10. cap. 12.

Ebrietas & ebriositas quomodo differãt.

Latinè ipsa nimia immoderataq; bibendi auiditas ebrietas, & ebriositas appellatur, quæ tamen duo vocabula Cic. 4. Tuscul. ita vult differre à se inuicem, vt amator, & amans. Ebriositas itaq; propriè est affectatio, vel habitus, cum quis libenter, sæpè, citò & facile fit ebrius: ebrietas verò est ebriosi status, cùm scilicet quis actu est ebrius, sic ira differt ab iracundia, inuidia ab inuidentia. Eodem modo ebrius, & ebriosus non secus differunt atq; inuidus, & inuidiosus. Ebriosus enim propriè dicitur ad ebrietatem procliuis, vel qui sæpe ebrius est, vt Cic. de Fato, Stilphonem Megaricum philosophũ scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse. At ebrius, qui actu est ebrius. Potest enim quis esse ebrius, qui tamen natura & consuetudine ab hoc vitio maxime abhorreat, & contra quis ebriosus esse potest etiam cum vini nihil gustauerit. Ebriolus quoq;, & ebriacus (vnde Ital. imbriaco) veteribus teste Nonio, dictus est ebriosus. Huic oppomitur sobrius qui in cibo & potu temperans est, quasi sine ebrietate, à quo sobrietas, & sobrie sobrius etiam dicitur, qui non est actu ebrius. Vnde non sobrius pro ebrio accipitur. Ebrius porrò (vt de illius notatione dicamus) videtur dici quasi ebiberius ab hauriendo potu, nam multa pocula siue multum vini ebibendo homines fiunt ebrij. Nisi forsan quia teste Marcel. prorsus omnia inebra appellantur, quæ tardant, vel morantur agentem (vnde aues inebræ, quæ in augurijs aliquid fieri prohibent) ebrietas similiter dicta quasi inebra, id est, mora, & impedimentum ad quidquid benè, rectè commodeq; agendum.

A bibo bibax dicitur, bibosus, bibaculus, bibulus, merobibus, bibacitas. A potando, potus, potator, perpotare, perpotatio. A vino, vinosus, vinolentus, vinolentia. A temeto, temulentus, temulentia. Crapula quoq; apud Latinos propriè omnem noxam à vinositate proficiscentem significens, sæpe metonymicôs pro ebrietate vsurpatur, vnde crapulari est ebrietati indulgere.

Madere similiter vino, & madidum esse pro ebrio ponitur. Plaut. Mostell. Madet homo, id est, ebrius est. Madere & madidi vnguento, vinoq; dicũtur, qui vnguẽto sunt illiti, & vini pleni. Tibul.

Vina diem celebrent, non festa luce madere *Est rubor, errantes & male ferre pedes.* Madido

Madido opponitur siccus quod sobrium sæpe significat. Hæc de nominibus, ex quibus ipsis vitij huiusce fœditas pestifera, atque pernitosa appareat. Siccus.

Nunc vt de re ipsa dicamus: sciendum est primo ebrietatis vocabulũ in sacris atq; etiam prophanis authoribus esse πολύσημον hoc est, modo propriè, modo metaphoricè cùm in bonam, tùm etiam malam in partem vsurpari. Duplex itaq; omnino est ebrietas, vna quidem animi & metaphorica, altera verò corporis corporea ac proprie dicta. Ebrietas duplex est, animi & corporis.

Metaphorica porrò siue spiritualis ebrietas, quæ est animi, rursus est bipertita, alia quidem bona, alia verò mala. Ebrietas animè bipertita est.

Bona est quam Marsilius Ficinus in argumento dialogi 2. de iusto, ebrietatem super lunam ceu cœlestem appellat, excitatam nectaris potione, per quam animus extra se, & supra se positus, morborum mortalium obliuiscitur, & diuina suspicit, quorum splendore primum caligat, sed illorum saporem gustans, calore nouo è priori habitu permutatus, vnde mox perspicue cernit Spiritualia, & illa dum salubriter gustat, summo cum fructu nutritur. Vnde in Psalmo scriptũ est inebriabimur ab vbertate domus tuæ, & Hier. 3. Inebriabo animam sacerdotum pinguedine, & populus meus saturabitur bonitate terræ. De bona hac & sancta ebrietate etiã David canit Psal. 22. Calix siue (vt Ambrosius legit) poculum inebrians quam præclarum? Eandem Paulus diserte his verbis expromit, atq; definit ad Ephes. 5. Nolite inebriari vino, in quo est luxus, sed repleamini spiritu sancto loquentes vobis inuicẽ in Psalmis & hymnis. Hinc S. Ambrosius quoq; de Helia & ieunio ca. 16. Est, inquit, ebrietas culpæ, est & gratiæ. Et forte hæc naturæ, quæ gratiæ, quia ad similitudinem & imaginem Dei facti, Spiritu sancto repleti esse debemus. Cyprianus de Sacramento Domini calicis, in locum illum Psal. 22. Calix tuus, &c. de eadem ebrietate spirituali pulchrè disserit. Huius quoq; luculenta fit mentio in prouerbijs Salomonis, vbi sapientia homines inuitat ad vinum bibendum, quod in mensa sua copiosè & affatim miscet. Quin & à Christo, qui vera est sapientia, nobis talia vinũ promittitur in regno cœlorum. Ergo spiritualis atq; cœlestis hæc ebrietas est, qua animus Spiritu sancto ceu lætissimo saluberrimoq; vino repletus, Dei rerumq; diuinarum, atq; cœlestium amore flagrat, in Deo ceu summo suo bono non modo acquiescit, verum etiam gaudet, atq; exultat, illum debitis meritisq; bonoribus atq; laudibus afficit ac celebrat: quæ quidem ebrietas in hoc mundo inchoata, in altero seculo perfecta est, & absoluta. Bona & sancta ebrietas.

Altera verò ebrietas animi prauа atq; vitiosa, quæ à Græcis ἄοινος appellatur, à Marsilio ebrietas sub luna, & mundana appellatur, quæ, vt idem docet, lætheo potu: hoc est, carnali excitatur, per quam anima extra se posita, & infra se diuinarum rerum obliuiscitur, & delirat. Siue vt aliter definitur, mala est animi vertigo, & amentia, qua seductores & seducti ita sunt fascinati, & quasi incantati, vt temerè leuiq; momento huc, & illuc sententijs atq; cogitationibus suis impellantur, atq; ruant, nescientes quid dicant aut faciant. De hac vide Isa. 26. Sic omnes gentes dicuntur inebriatæ vino scortationis Babylonicæ meretricis Apocalipseos 17. 18. 19. Theophrastus, teste Plutarcho lib. 7. Sympos. prob. 10. τὰ χωρεῖα ἄοινον μέθην, hoc est, tonstrinas ebrietatem vini expertem solebat appellare propter garrulitatem nimirum quæ, vt hodie, ita olim quoq; in illis locum habebat. Nam illic desidentes homines non secus atq; ebrij inter pocula voces effutiunt temere per iugulum non nunquam, vt ait Plinius, roduras. Sit insolentia atq; superbia morumq; licentia panaria ebrietas appellatur, quæ secundis rebus comes esse consueuit. Vnde Horatius, *Fortuna dulci ebria.* Ebrietas animi prauа & vitiosa. Panaria ebrietas Cœl. lib. 28. cap. 32.

Hæc autem ebrietas ἄοινος periculosior est, quam ebrietas illa vinosa. Nam vini æstus pauculis horis, aut somno deferuescit, hæc diu, ac per omnem ferè vitam durare consueuit. De gemina hac ebrietate vide plura apud Cœl. lib. 7. cap. 13.

Ebrietas porrò corporea, de qua hic nobis est sermo, nihil est aliud quam intempestiua immodica, immoderataue vini, vel cuiusuis etiã potionis ingurgitatio. Thomas in 2. 20. quæst. 150. Ebrietas, inquit, quæ μέθη à Græcis dicitur, status est hominis, qui mentis suæ non est compos ob nimiũ vinum sumptum. A medicis sic ferè definitur, Ebrietas est mentis turbatio, iudicij, atq; rationis ex fumis, siue exhalationibus ad caput elati à vino hausto, aliõue potu vaporoso ob immoderatum calorem. Clemens Alexand. lib. 2. pædag. cap. 2. μέθην, παροινίαν, & κραιπάλην (quæ tria pro ebrietate vsurpantur) ita definit simul atq; à se inuicem distinguit, μέθη μέν ἐστιν ἀκρασία τροφῆς· παροινία δὲ ἐν οἷς τῆς χρήσεως ἀκοσμία· κραιπάλη δὲ ἡ δὶς τῇ μέθῃ δυσαρίστησις, καὶ Ebrietas animi prauа & vitiosa quid?

Universidad de Deusto
Biblioteca

ἀνεῖσα, ἐστὶ τὸ κάρη παλλειν, *Ebrietas meri vsus est vehementior: debacchatio vero, quæ Græce* ἐστὶ παροινία, *indecorũ quod ex illo vsu promanat: crapula autem dicitur molestia, & fastidium, quæ propter ebrietatẽ existit, sic dicta quod caput vibret, & exagitet. Hæc de ebrietatis definitione.*

Ebrietatis incommoda.

Nunc porrò de eius incommodis agendum, quæ quidem tot & tanta sunt, vt nullius vel cogitatione comprehendi, vel oratione enumerari possint. Nullum hodie vitium magis est tritum, communе ac peruagatum, quodq; magis in orbe præsertim Christiano regnet, atq; dominetur, quàm tetrum, immane, atq; funestum hoc ebrietatis vitium sane vitiosissimum, cuius quasi sinu gremioq; omnia reliqua vitia continentur. Et vt olim terra tristissimo funestissimoq; illo aquarũ diluuio tota fuit obruta, quo omnes eius incolæ, paucissimis exceptis, internecione deleti atq; extincti fuerunt, ita quoq; postremis hisce nostris perditissimis temporibus, atq; moribus vniuersum ferè mundum penitus exceptis, (sicuti etiam à Christo prædictum fuit Luc. 21.) hoc quasi vini, ebrietatis, atq; compotationum cataclysmate siue diluuio obrutũ, oppressumq; videmus esse, quo plurimi quotidie mortales absumuntur, atq; perduntur. Ab hoc vitio nos sacræ veteris & noui Testamenti literæ, seu ipse potius Spiritus sanctus per illas grauissimè, vehementissimeq; dehortatur, propositis nobis innumeris malis, incommodis, ac detrimentis quæ ex illo promanant: quæ quidem nos merito, nisi συλληρικῶς quadam planè ἀμετανοήτῳ obduruissemus, ac callum, vt ita loquar, ad omnem impietatem obduxissemus, meritò ad illud non modo vitandum atq; fugiendum, verum etiã toto pectore execrandũ commouere atq; impellere debebant. Ipse in primis Christus de nostrorum temporũ desperata deploratáq; intemperie, morumq; extrema impietate ac corruptela (quam ille diuinæ suæ mentis acie præuidebat, nos, prob dolor, quotidie experimur) cùm verba faceret, quàm sapienter, quam fideliter nos monet, ne mundi huiusce immundi exemplo, & imitatione corda nostra aggrauemus, & obruamus crapula & ebrietate. Sed pleriq; hodie Christianorum, proh Dei hominumq; fidem, Christi, à quo nomen suum tàm augustum habent, quo etiam superbissimè gloriantur, seruatoris, ac præceptoris sui optimi optimis fidelissimisq; hisce consilijs monitisq; neglectis atq; contemptis dies noctesq; crapulæ ebrietatiq; indulgent, ita vt nihil vel homine solum, nedum Christiano homine dignum cogitare, dicere, aut facere possint, sintq; brutorum potius quam hominũ similes, quorum vita, vt Clementis Alexandrini verbis vtar, nihil est aliud quam comessatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus, κῶμοι κραιπάλη, βαλανεῖα, ἄκρατος, ἀμιδες, ἀργία, πότος. Mirum itaq; profectò non est tot hodie in Christiano nostro orbe mala, clades, & calamitates cum publicas, tum priuatas grassari hac nostra luxuriosissimaq; vitæ morumq; consuetudine (vt de cæteris innumerabilibus sceleribus atq; flagitijs, quæ inde promanant, taceam) nullũ diuinæ, & quidem iustissimæ iræ, atq; furoris diuini prouocandi, ac incitandi finem faciamus. De ebrietate legantur quæ scripta sunt Prou. 20. 21. Oseæ 7. Amos 6. Ioelis 1. Luc. 21. Ephes. 5. & alijs multis in locis sacræ scripturæ, quæ quominus complexus, illa, Deo iuuante, explicare, & cum sacrorum, tum prophanorum etiam autorum, atq; scriptorum testimonijs selectioribus illustrare studebimus.

Quare Syracides de vino modice iumendo præcepta det.

Non mirum est autem, vt de illo primum dicam, sapientissimum hunc nostrum magistrum in conuiuiali hac sua præceptione, de vino quoq; tempestiuè, modiceq; sumendo præcepta dare, vinique dicè immodicèue bibiti commoda, atq; incommoda recensendo, cùm in omnibus conuiuijs potus, ac in primis vini potus principem videatur locum obtinere: eiq; magis, quam cibo homines inhiare, exantlare? Citius enim & facilius cibo, quam potu homines implentur, vt inquit Hipp. lib. 2. Aphor. Denique cùm in conuiuijs maximè requiratur animorum hilaritas, sermonisq; festiuitas (quæ si absint quasi mortua videntur esse, ac prorsùs ne conuiuiorum quidem nomine digna) ad illam profectò excitandam, atq; gignendam plus momenti atq; ponderis afferre moderatum potum vini præsertim, quàm cibi sumptionem, satis est manifestum. Vnde etiam mirum non est ipsa conuiuia ab Hebræis, Græcis, & alijs quoq; in linguis à potatione potissimum denominari. Verum vt moderatus vini præsertim potus ad conuiuas exhilarandum, totumq; conuiuiũ ornandum ac decorandum pertinet, (vnde eleganter εὐθύμιον συμποσίων φρύτανις, *id est lætorum symposiorum moderator ab Ioue Chio appellatur apud Athen. lib. 10. cap. 16.) ita contra nihil est, quod conuiuium quoduis magis deturpet, atq;*

Ebrietas conuiuiorum labes & pestis.

deformet, quàm vini, alterius ve potionis inebriandi vim habentis immoderata ingurgitatio, quam multi turpes, indecori, & inhonesti gestus, dicta, atque facta consequuntur. Itaque meritò ebrietatem conuiuiorum quorumuis fœdissimam labem, atque maculam, imò pestem atq; perniciem appellabimus, fini conuiuiorum, qui est mutui amoris conciliatio atq; confirmatio, maximè contrariam atque inimicam.

Admonitio Syracidis est bipertita.

Hæc porrò Syracidis παραίνεσις duas habet partes, vna est dehortatio, altera ἀπολογία, siue ratio. Quod ad primã, οἶνῳ οἶνῳ inquit, μὴ ἀνδρίζου, id est, in vino ne viriliter agas, siue ne te virum exhibeas, hoc est, ne vires tuas ostentes, sicut Isa. cap. 5. huic generi hominum væ imprecatur, væ vobis qui robusti estis ad potandum. Sunt enim multi qui magnam vini vim exhauriendo, seu potius perdendo (secundũ illud Homeri οἶνον φθινύθουσιν ὑπερ βίον ἐξαφύοντες Od. ζ.) virtutis, ac fortitudinis laudem captant, quorum hæc est oratio, quæ Pamyasidis illius apud Stobæum:

Ξεῖν' ἄγε δὴ καὶ πῖν' ἀρετὴ δ' ἐστὶ τίς ἐσι καὶ αὐτὴ
Οσσ' ἀνδρῶν πολὺ πλεῖσον ἐν εἰλαπίνῃ μέθυ πίνῃ
Εὖ, καὶ ὅπισ' ἀμάρτῃσι, ἄμαχ' ἄλλον φῶτα κελεύῃ.
Ισὸν θ' ὅστ' ἐν δ' αὐτῇ καὶ ἐν πολέμῳ θοὸς ἀνὴρ
Τσμίνας δύπτων ταλαπενθέας, ἐνθ' ἔτε παῦροι
Θαρσαλεοὶ τελέθυσι, μόρκσί τε θῦρον ἄρηα
Τῷ μὰν ἐγὼ θείην ἴσον κλέος, ὅστ' ἐνὶ δ' αὐτὴ
Τέρπηται παριὼν, ἄμαχ' ἄλλον λαὸν ἀὼγῃ. *Id est,*

Age dum bosses, quin bibis? Hoc enim virtutis est,
Si quis in virorum conuiuio plurimos calices exiccauerit
Rectè, sciteq;, aliumq; simul pronocauerit.
Tam inter epulas fortis vir esse potest, quam qui in bello
Pugnas sequitur luctuosas, in quibus pauci
Animosi sunt, ac Martem impetuosum excipiunt:
Huic ego illum æquali laude contulerim, qui epulis
Assidens gaudet, aliumq; pariter cætum incitat.

Alludit ergo Syracides noster ad immania illa poculorum certamina, quibus alij alios roboris ac fortitudinis suæ ostentandæ gratia cum magna suæ valetudinis, omniumq; bonorum animi atq; corporis iactura, denique cum magno non modo temporalis, sed etiam æternæ mortis periculo vincere, ac superare conantur. O infelix certamen, ô tristem atq; luctuosam, vereq; Cadmeam victoriam. Nascitur, inquit Augustl. lib. ad sacras virg. cap. 1. ex hac potandi infœlicitate inter prouocatos & prouocantes ignominiosa certatio, & vincenti est turpitudo deterior. Huiusmodi παροινίαν ἀγῶνα, vt à Philone appellatur, siue ἀκρατινοσίας certamen olim Alexander ille magnus in India proposuisse fertur, in quo primum præmium erat talentum, secundum minæ triginta, tertium vero decem: nec non Dionysius Siciliæ tyrannus Athenis in festo choum, cuius præmiũ erat corona aurea teste Athen. lib. 10. cap. 12. Mithridates similiter Bacchus cognominatus similia bibacitatis, voracitatisq; certamina, atq; præmia proposuit, teste Plutarcho lib. 1. Sympos. probl. 1. Sed hodie, proh dolor, potatoria huiusmodi certamina atq; pugnæ inter Christianos quotidie ferè exercentur magno cum Christiani nominis dedecore, atq; ignominia, quorum graphicam plane & elegantem descriptionem videre licet apud D. Ambrosium lib. de Helia & ieiunio cap. 13. in qua totũ illud caput consumitur. Fit autem plærunq;, iusto Dei iudicio, vt vinolenta, violentaq; illa certamina non modo verborum, verum etiam pugnorũ atq; telorum dimicationes, ac tristes tandem tragicæq; cædes consequantur. Præterea strenui illi potatores dum se multum vini potando, seu potius perdendo vires suas iactare & ostentare conantur, quauis vel mollissima muliere molliores, infirmioresq; animo pariter, atq; corpore redduntur. Nam vt vinum moderatè sumptũ animo corporiq; vires addit, vnde οἶνος ὀνοος Homerus appellat, hoc est Eustathio interprete, ἀνδρίας ἀεξητικὸς, ἢ πνοὴν συμμέτρως ἐπαίρων, καὶ ἀθυμίαν τε ἔχει, καὶ πόνου θεραπείαν ἐν ἀνδράσι φέρει, ita contrà ἀμέτρως, καὶ ἀκαίρως προσφερόμενος, ἀπογυμνοῖ τε ἰσχύος, καὶ πόνου θεραπείαν ἐν ἀνδράσι φέρει (vt Eustath. inquit Od. Δ.) hoc est immoderatum, ac intempestiue sumptum animi, corporisq; vires frangit, atq; debilitat. Non ergo ἄνδρες sed ἀνήνορες, & ἀνάνδροι, atq; adeò ἀνδριάντες, hoc est, non viri, atq; fortes, sed molles, effœminati, ac quasi statuæ quædam seu idola illi ποτηριομάχοι sunt existimandi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rationes cur fugienda sit ebrietas.

Subiungic secundo loco Syracides rationem cur fugienda sit ebrietas. primò gene ratim, deinde in specie enumerando animi, corporisque incommoda quæ ex ebrietate nascuntur. Primo ergo in genere inquit, πολλὰς γὰρ ἀπώλεσεν ὁ οἶνος, *scilicet ἀνθρώπους, καὶ ἀπαίρας πενόμενους. Multos enim peredidit vinum immoderatè, ac intempestiuè hausturn, quemadmodum contra supra dixit vinum ἐν μέτρῳ, id est, συμμέτρως πινόμενον vitæ humanæ proficuum esse, siue accommodatum. Sic Dionys. Halicar. lib. 2. antiquit.* μέθην *dicit esse* φθορᾶς ἀρχὴν, *id est, corruptionis principium. Et Pontianus apud Athen. lib. 10. vinum, scilicet intemperanter hausturn, omnium malorum metropolim non minus eleganter, quàm verè appellat, ebrietas ibidem maximum malorum omnium dicitur. Hinc vinum impiorum Deut. 32. felli draconum, & veneno aspidum insanabili comparatur. Lucretius quoq; & alij vinum crebro virus, siue venenum eleganti paranomasia appellarunt. Vnde Augustin. lib. ad sac. virg. cap. 1. Rusticanum, sed sanum est dictum, Vinum medicamentum, plus iusto sumptum venenum cognoscitur. Sic apud Senecam lib. 12. ep. 84. vinum veneno, opio, elleboro comparatur, quia mortiferum, somniferum, secreta aperit. Sic Prou. 23. Vinum colubro venenato, atque mordenti comparatur. Ne contempleris, inquit Solomon, vinum quando rubet, & cum in phiala colorem suum diffundit, postremum enim eius veluti serpens mordet, & velut regulus. Atq; hac quidem de causa Spiritus sanctus, væ illud creberrimè intonat, & imprecatur ebriosis hominibus. Isa. 5. & 28. Eccles. 10. Amos 6. Hab. 2. qua particula omnium malorum cumulus significatur. Ignis quoque ebrietas sæpe in sacris & prophanis literis comparatur, propterea quod ignis instar παιφάγου hoc est edacis, breui tempore plurima bona conficit, atque consumit. Vnde illud tritum: Ignem in gremio gestare, qui assiduo vtatur potu, de quo Cel. lib. 28. cap. 31. Eandem merito illi Pandoræ pixidi comparabimus ex qua omni tempore innumera mala in terram eruperunt, & adhuc erumpunt, atque redundant: quibus homines miserrimè grauissimèq; affliguntur, atq; vexantur. Sic ebrietatem publicorum malorum omnium causam dixit Seneca lib. 12. epist. 84. Rectè ergo Syracides vinum perditionis, exitij, atq; interitus multorum causam statuit.*

Ebrietas multis perditionis, exitij, & interitus causa.

Perdit enim primò animum & illius bona, hoc est, mentem, rationem ingenium, iudicium memoriam, docilitatem, virtutes omnes, affectus, atq; sensus corrumpit. Deinde perdit corporis sanitatem, robur, formam, atq; pulchritudinem. Perdit hominis authoritatem, dignitatem, gloriam, decus, opes, atque fortunas. Perdit non singulos modo homines, sed totas nationes, regna, imperia, respublicas atq; ecclesias. Nec verò temporalis modo, verum etiam æternæ perditionis est causa, vt sacræ literæ atq; ecclesiastæ. Nec vero temporalis modo, verum etiam æternæ perditionis est causa, vt sacræ literæ atq; ecclesias. Et vt bona quæuis perdit, ita, id quod est consequens, contra causa est, radix, atq; fons omnium malorum. Mala autem alia sunt, vt à theologis appellantur culpæ, id est, vitia, scelera, atq; flagitia, alia pœnæ, siue pœnalia: mala pœnæ rursus alia sunt temporalia, alia æterna, vt æterni illi tartarorum cruciatus. Mala temporalia rursus vel sunt animi, vel corporis, vel fortunæ, vti vulgò appellantur. Horum omnium malorũ parentem, ac procreatricem esse ebrietatem locupletissimè testantur.

Ebrietas animi corporisq; corruptrix & pestis.

Ebrietas malorum omnium causa.

Vinum immoderatè sumptũ hominem corrumpit.

Sed quod in genere dixit Syracid. id deinceps in sequẽtibus speciatim probat, atq; cõfirmat à partium enumeratione. Num cum duæ sint principes partes hominis ex quibus est compositus, animus scil. atq; corpus, vtriusq; partis, ac proinde totius hominis corruptricem pestemq; certissimam esse ebrietatem demonstrat. Primò ergo inquit, κάμινος δοκιμάζει τόμωμα ἐν βαφῇ, ἡ ἕξις οἴνου καρδίας ἐν μέθῃ *(in quibusdã exemplaribus est ἐν μάχῃ) ὑποφαύσκει, id est, Caminus probat aciem gladij in tinctura, vinum in corde superborum in ebrietate siue in pugna: hoc est, vt fornax probat duriciem mucronis, ita vinum cor superborum, quum inebriantur: vel dum poculis certant. Similis planè huic est illa Eratosthenis sententia,*

Οἶνός τε πυρὶ ἶσον ἔχει μόρον, οὔ τε καὶ ἐς ἄνδρα
Ἔλθῃ, κυμαίνει δ' οἷα λίβυσσαν ἅλα
Βορρᾶς ἠὲ νότος· τάδε καὶ κεκρυμμένα φαίνει
Βυσσόθεν, ὃς δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτάραξε νόον.
Vinum igni æqualem habet vim: vbi hominem
Subierit, quem conturbat, vt Lybicum mare
Aquilo, vel Auster: itaque prodit latentia

In mentis recessu, animumq; vniuersum concutit

His consentanea sunt illa Theognidis,

Εν πυρὶ μὲν χρυσὸν τε καὶ ἄργυρον ἴδρις ἀνδρὸς
Γιγνώσκω δ' ἀνδρὸς δ' οἶνος ἔδειξε νόον
Καὶ μάλα περ πυτῦ, καὶ ὀπίπα δ' ἐπάσσατο λέγχει
Ὡς τε καταιχύσειν καὶ πρὶν ἰόντα σοφόν.
Igne aurum, argentumq; viri periti
Dignoscunt, at vino animus humanus arguitur
Licet admodum sapiens, vitium omne detegitur
Ita vt qui prius videbatur sapiens pudore suffundatur.

Philocborus similiter, teste Athenæo lib. 2. dicere solebat libentes nimium non modo seipsos ἐμφανίζειν, id est, patefacere, sed alijs quoq; postquam dicendi libertatẽ ex vino sunt adepti, ἀνακαλύπτειν, *id est, detegere, atq; reuelare. Huc facit illud Æschyli,* κάτοπτρον εἶδος χάλκου ἐστὶ οἶνος ἀνδρὸς ἀθρόοις, *id est, vinum formæ speculum est, vinum mentis. Sic Alcæus* οἶνος ἀνθρώποις δίοπτρον, *id est, vinum hominibus est instar dioptræ, qua cognoscuntur eorum mores, διὸ καὶ καλῶς, vt est apud Athenæum lib. 10.* οἱ παροιμιάζομενοι λέγουσι, τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν πολλὰ, *vnde recte quidam proverbij loco dicunt: Vinum caret clauo, de quo vide Eras. Adag. Hinc Plutarch.* τὸν οἶνον τῆς παῤῥησίας, καὶ δι' αὐτὸν ἀληθοῦς γνωμώτατον *vocat, hoc est, libertatis dicendi, ac per eum veritatis fœcundissimum eleganter vocat Sympos. probl. lib. 7. prob. 10.* τὸ γὰρ ἐν τῇ καρδίᾳ τὸ νήφοντος τῆς γλώττης ἐξῆπτε μεθύοντος, *quod enim est in corde sobrij, id est in ore ebrij, vt idem ait de Garrul.* Voller mund/sagt deß hertzen grund. *Clemens Alexand. li. 2. pædag. ca. 3.* μάλιστα ἐν οἴνῳ καθορᾶται τὸ ἦθος τῆς ὑποκρίσεως ὑπογυμνούμενον ἐξ ὧν ἀνελεύθερον παῤῥησίας· δι' ὧν κατακοιμίζεται μὲν ὁ λόγος ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καμβαρήσας τῇ μέθῃ. τὰ δ' ἐκ βάθους ἐπεγείρεται πάθη, καταδυναστεύοντα τῆς ἀθέσεως τὸν λογισμόν, *id est, Fraudulentarum hominum mores in vino maximè perspici solent, vt qui sint omni simulationis inuolucro nudati propter illiberalem loquendi licentiam obortam ex ebrietate, qua quidem ratio ipsius animæ sopitur vino oppressa, atq; grauata, & affectus illiberales atque scurriles excitantur, qui animum infirmum & imbecillum impotenti dominatu oppressum tenent. Plato similiter in vino ceu speculo multorum ingenia videri, atq; cognosci posse dicebat vt citatur à Plutarcho lib. 3. Sympos. Sic Antiphanes, duobus exceptis, inquit, poteris omnia celare, vino nihil ingeniorũ mirum & amore. Vtrunq; enim visu atq; sermone prodit homines licet negantes, & dissimulantes. Itaque Pittacus, teste Athenæo lib. 10. Periandrum Corinthium monebat ne fieret ebrius, neq; lasciuiret, ne noscatur, inquiens, qualis sis, neq; etiam qualem te esse similes, cum vt speculum æreum formæ, ita vinum mentis sit index. Huc quoq; facit illud* οἶνος καὶ ἀλήθεια, *id est, vinum & veritas, siue* ἐν οἴνῳ ἀλήθεια *in vino veritas quod Athen. citat lib. 2. Durat & hodie vulgo tale proverbium, non audiri verum nisi à tribus hominum generibus, pueris, ebrijs, & insanis. Hinc Cicero in Topicis inter ea quæ certam faciunt fidem commemorat pueritiam, somnum, imprudentiam, vinolentiam, insaniam. Non ineptè ergo ille Æsopum increpauit: Quid quæris, ridiculum caput, illas fenestras, per quas alterius cogitationes quis intueri potest? vinum enim nos aperit, & ostendit, nec finit nos latere, sed speciem atq; laruam detrahit, lege tanquam pædagogo longissime remoto. Vnde & Dionisij templo, vt idem testatur, victoriæ insigne fuit tripus, nam ex tripode loqui eos solebant qui vera loquuntur. Plato lib. 1. de legib. in extremo scitè admodum vereq; dixit* ἐγὼ βάσανον τῆς ψυχῆς ὅπου τὸν εἶναι νῦν μόνον τὸν οἶνον *esse morum tormentum, imò nullum tormentum esse minus sumptuosum, minusq; noxium, ac periculosum, quam vinum ad explorandos, & exquirendos hominum affectus, & mores. Recte hæc Plato & sensit, & scripsit. Prodit enim semetipsum homo vino saburratus, & mores suos ostendit, arcana etiam in apricum proferens, quæ ab illo sobrio vix vllis tormentis, & quæstionibus accerbissimis extorqueri potuissent,* οἶνος γὰρ καθάπερ ὑπολώιον ἔπαε, *id est subsidente vino supernatant verba. Nam sobrios aut metus, aut pudor cohibet, quò minus effutiant ea, quæ satius putarint supprimere. At vinum & pudorem discutit, & timorem abigit. Plautinem sequutus Horatius vinum & ipse leue tormentum appellat, Od. 21. lib. 3.*

Vinum speculum mentis.

Plato in Alcibiade, veritatẽ esse inter vini filiã appellat.

Vinum speculum ingeniorũ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tu leue tormentum ingenio admoues
Plærunque duro. *Idem lib. de arte poëtica ad Pisonem,*
Et torquere mero, quem perspexisse laborent
An sit amicitia dignus. *Et Epist. ad Loll. 1. lib. 4.*
Commissumq́ teges & vino tortus, & ira.

Idem poëta, quem admodum vinosum fuisse constat, alibi quoq́ disserit de hac vini, quam habet, vi hominum naturas quantumuis tectas, ac reconditas explorandi, atq́ experiendi, vt lib. 1. Sat. 4.

Condita cum verax aperit præcordia Liber. *Hoc est*

Interprete Lambino, cum Bacchus veritatis amator, & simplex aperit consilia in præcordijs condita, Catullus condita pectoris appellat. Idem. Horat. Od. 11. epod. 11.

Simul calentis immerecundus Deus
Fer uidiore mero arcana promorat loco. *Idem Od. 18.*
Arcaniq́ fides prodiga, pellucidior vitro.

Id est, vt Lambinus interpretatur, fides non continens clausa consilia sibi commissa, sed ea omnibus aperiens, & indicans. Aptissima autem vitri similitudine vsus est ad significandam eorum levitatem, ac perfidiam, qui consilium alioqui occultum sibi commissum continere, & tegere non possunt. Quemadmodum enim vitri natura, quæ pellucida est, nihil earum rerum, quibus imponitur occultare aut tegere solet, imo eas perspicuas, & aspectabiles, omniumq́ oculis expositas relinquit: sic ingenia vana, & fatilia nihil rerum occultarum clausum habere possunt, sed eas non solum lingua, verum etiam fronte, ac vultu aperiunt, & declarant. Horat. lib. 1. Epist.

Quid non ebrietas designat? operta recludit?

Ouidius lib. 1. de arte idem testatur,

Tunc aperit mentes auo rarissima nostro
Simplicitas, artes excutiente Deo.

Huc quoque faciunt illa Propertij lib. 1. Eleg. 9.

Ipse Deus tacito permisit lene ministro
Ederet vt multo libera verba mero
Ipse Deus somno domitos emittere vocem
Iussit, & inuitos facta tegenda loqui.

Plinius lib. 14. cap. 22. Tunc animi secreta proferuntur, alij testamenta sua nuncupant, alij mentiri fera loquuntur, redituraq́ per iugulum voces non continent, quàm multis ita interemptis. Vulgóq́ veritas iam vino attributa est. Verissimè ergo Syracides noster superborum corda vino non secus atq́ ferrum igne explorari, examinari, aperiri, ac detegi scribit. Quod autẽ ille de superborum seu arrogantium corde dicit, idem de cæteris quoq́ affectibus animi atq́ cogitationibus verissimè affirmari potest & debet, quæ quidem per vinum siue ebrietatem ceu per fenestram quandam facilimè cognoscuntur. Superbiæ autem potissimum mentionem facit, propterea quod affectus ille omnium vitiosissimus, magnamq́ cum ebrietate cognationem atq́ affinitatem habet, vnde sæpenumero ebrietatis metaphoricôs pro superbia seu arrogantia in sacris atq́ profanis literis vsurpatur.

Quæ ratione homines temulenti se prodãt.

Produnt autem homines temulenti suam mentem, naturam, ingenium, mores, affectus, consilia, arcana suæ fidei commissa atq́ concredita cum fronte, atq́ vultu (qui tacitus quidam mentis est sermo) tùm gestibus (qui corporis sunt sermo) atq́ factis ridiculis, turpibus ac inhonestis, tùm denique atq́ in primis oratione, siue sermone, qui mentis est interpres ac sermo. Est enim ebrietas loquacitatis, garrulitatisq́ non modo temerariæ, inconsyderatæ, vanæ atq́ ridiculæ, verum etiam turpis, inhonestæ, atq́ impiæ causa, ex qua plurima sæpe damna, atq́ mala proficiscuntur. Plutarchus in libro περὶ ἀδολεσχίας τῆ οἰνώσει, id est liberaliori potationi exhilarandi, recreandiq́ animi, quæ autem, id est, ebrietati φλυαρίαν καὶ ἀδολεσχίαν, id est, futilem, inanem, & importunam quidem quod in buccam venerit effutiendi licentiam tribuit. Idem libro tertio Sympos. τὸ δὲ λαλεῖν καὶ βλέπειν ἀβέλτερον ἢ σιωπᾶν πανοῦργος καὶ μέθης ἔργον ὄζει, id est, garrire atque circumspicere temerè atque stultè, ebrietatis opus est. Idem in libro de garrulitate, τῆς μέθης ἀδ ὧν ἄτοπα κατηγορεῖται, ὡς τὸ φῶς τὰς λόγχας ἀγόντες, καὶ ἀόριστον, id est, ebrietas nullis magis culpatur, quam ob immoderatam & infinitam loquendi libidinem. Bias in quadam conuiuio cum sibi tacenti à garrulo quodam stoliditas obijceretur,

Quis verò stultus, inquit, inter pocula posset tacere? Athenis autem quidam conuiuium regijs legatis præbens operam dedit, vt ijs hoc cupientibus philosophos eòdem vocaret: Ibi cum reliqui colloquio instituto vterò citroq́ pro sua quisq́ persona disseruissent, Zenonem qui tacitus sese continebat comiter allocuti hospites cum salutassent poculo, de te verò aiebant, quid dicemus regi? Respondit Zeno: Aliud nihil, quam esse senem Athenis, qui inter pocula silere sciret. Idem ἢ σιγὴ βαθὺς ἢ μυς ἠρεμῶδες, καὶ νηφάλιον, ἢ δὲ μέθη λάλον, ἄνευ γε, καὶ ὀλιγόφρον δῆλον, τὸ δὲ πολύφωνον. Hinc Philosophi definiunt ebrietatem λήρησιν πάροινον. Idem in Sympos. οἶνον πολύφωνον vocat quia homines reddit loquaces. Idem lib. 1. Sympos. prob. 1. πάντων ὧν ὁ Διονύσιος λυσιὸς ὅτι, καὶ λύδιος, μάλιστα δὲ τῆς γλώττης ἀφαιρεῖται τὰ χαλινὰ, καὶ πλείστην ἐλευθερίαν τῆ φωνῆ δίδωσι, id est, Bacchus dictus est Lysius, siue Lydius eò quod omnia soluat, sed linguam potissimum soluit frænis, plurimumq́ libertatis voci concedit. Idem lib. 7. Sympos. prob. 10. πολύφωνος ὁ οἶνος ὅτι, καὶ λαλιᾶς ἀκαίρου, καὶ φρενῶν ἡγεμονικῆς καταπίμπλησι. Athen. lib. 1. vinum γλωσσαλγίας, id est, nugacitatis causam esse dixit, apud eundem Alexis testatur vinum reddere homines φιλολόγους, id est, loquendi cupidos. Hinc Philoxenus, eodem teste, οἶνον, eleganter appellauit εὐῤῥεῖταν, καὶ πάμφωνον, id est, bene fluens, omniaq́ dicens. Et Homerus etiam Ιλ. ξ. ait hominem etiam πολύφρονα, id est, valde prudentem ac sapientem à vino impelli, vt cantet, & molliter rideat, & saltet, & nonnulla loquatur, quæ tacere præstitisset. Homeri verba hæc sunt,

Οἶνός τ' δὲ πολύφρονα περ μάλ' ἀείσας
Καὶ μ' ἁπαλὸν γελάσας, καί τ' ὀρχήσασθαι ἀνῆκε
Καὶ τι ἔπος τ' ἀφέηκεν, ὅπερ τ' ἄῤῥητον ἄμεινον
Nam vinum vel prudentem cantare coëgit
Et tenerum ridere, pedesq́ inferre choreis
Atque tacenda loqui, nec idonea dicere dictu.

Theognis in eandem sententiam sic eleganter canit,

Οσσ' αὖ ὑπερβάλλῃ πόσις μέζον, ἀκέτ' ἐὼν τῆς αὐτῆ γλώσσης καρτερὸς, οὐδ' ἐὸς νόος
Μυθεῖται δ' ἀπάλαμα, τὰ νηφύσιν γίνεται αἰσχρά.
Quisquis bibendo modum superauerit, is non amplius
Suæ linguæ compos est, neque mentis
Verba effatur balba, quæ sobrijs dedecori sunt.

Stultus inter pocula tacere nequit.

Inter pocula silere.

Omnino ebrietatem causam esse ἀθυροστομίας, γλωσσαλγίας, πολυλογίας, ἀδολεσχίας, φλυαρίας, μωρολογίας, ἀσχολογίας, λογομαχίας experientia quotidiana testis est locupletissima.

Addit porrò Syracides alia quibus significat quantam perniciem ebrietas animo afferat. πικρία ψυχῆς οἶνος πινόμενος πολὺς ἐν ἐρεθισμῷ, καὶ ἀναπλασμῷ. Πληθύει θυμὸν μεθυ ἄφρονος εἰς προσκομμα, ἐλαττοῖ ἰσχὺν, καὶ πρόσωπον ξαυμάτων, id est, vinum copiosius sumptum acerbitatem animi parit cum rixis, & contumacia. Animum stulti maiorem efficit ad offendicula, vires enervat, infertq́ vulnera. His verbis Syracides primò quidem docet ebrietatem verè esse θυμοφθόρον, hoc est, animum, quæ melior est hominis pars, depravare atque corrumpere, deinde etiam corpori quanto eadem sit damno paucis attingit. Quoad primum, animum hominis (quem Syracides hic καρδίας, ψυχῆς, καὶ θυμοῦ nominibus exprimit, quorum medium quidem est generale, duo verò extrema magis sunt specialia) à Platonicis tres in partes seu facultates fuit distributus, nempe in rationem, iram, atque cupiditatem, quarum primam ceu principem, atq́ reginam re liquarum in capite veluti in arce, secundum in corde, tertiam subter præcordia locarunt. Alij, quos secutus est Cic. lib. 1. off. & lib. 1. Tusc. quæst. alijsq́ multis locis, eundem in duas partes diuiserunt, quarum vna sit particeps rationis, altera rationis expers, in qua quidem sint appetitus, siue motus cum irâ, tum cupiditatis. Syracides autem noster licet, vnius tantum partis, quæ irascibilis dicitur, præcipuè mentionem faciat, illinsq́ incõmoda quæ ex ebrietate in illam redundant, vt sunt πικρία, ἐρεθισμὸς, θυμὸς (quæ quidem à philosophis vel species iracundiæ, vel etiam effectus statuuntur) tamen reliquas quoq́ animæ partes, seu facultates simul perstringit, quas quidem omnes ebrietate vitiari atque corrumpi satis superq́ constat. Irascibilis autem potissimum mentionem videtur fa-

Platonici animum in 3. partes seu facultates distribuerunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cere, propterea quòd vinum immoderatum seu ebrietas in illam potissimùm animi partem seu facultatem immanem suam exitialemq; vim depromit, manifestèq; exerit. Nam cum ira & vini præsertim immoderatè hausti (vnde vtrunque crebrò in sacris & prophanis literis igni comparatur) ignita quædam vis sit atque ardens, necesse profectò est, vt quando vinum immodicum ira, ceu ignis igni, aut ceu oleum camino additum fuerit atque suffusum, magnum inde atque horrendum existat furoris insaniæq; incendium, vnde plurima animi corporisq; mala, ac detrimenta proficiscuntur. Interim verò reliquis quoque animi partibus ebrietas minimè parcit, sed vna tademq; opera illas quoque infestare solet, atque funestare. Nam postquam caput potissimum atque cerebrum calidissimis suis vaporibus impleuit, ipsam primo mentem rationemq;, ceu principem ac planè diuinam humani animi partem, qua sola brutis animalibus præstamus, proximeq; ad Dei angelorumq; similitudinem accedimus, tyranni instar immanissimi, de sanitatis dignitatisq; suæ statu deijcit, atque deturbat, hominemq; non modo quadrupedi, sed trunco etiam, atque stipiti simillimum reddit. Hinc Gal. lib. Quod animi mores, &c. Vinum totum corpus, ac præsertim caput calidis vaporibus implens, cùm motus immoderatiores efficit in cæteris animæ partibus, tùm consilia præcipitat rationalis partis. Huc facit illud Clement. Alexand. lib. 2. cap. 2. pædag. Quemadmodum Elpenor fregit calcaneum cùm cecidisset propter ebrietatem, ita ebriosorum cerebrum caligine effusum in ejus, & in cor, hoc est, δι' ἡδονὴν φιλαυτίαν, καὶ τὸν θυμὸν, id est, voluptatem & iram maiori casu decidit, quàm fingunt poetæ Vulcanum cœlitus à Ioue in terram fuisse deiectum. Vade colligi potest magna nefariaq; ebriosorum hominum erga Deum ingratitudo, qui mentem, & rationem illam, & immortalem vitam assequendum intemperantissimis illis suis potationibus perdunt, ac labefactant. Huc facit illud Æpictet. Αἰσχρὸν τοῖς τῆς μελίττης δωρήμασι γλυκάζοντα τὴν κατάποσιν τοῦ ἥδεος δῶρον λόγον παρέχειν τῇ κακίᾳ, id est, Turpe est muneribus apum potionem edulcorare: rationem autem deorum munus vitiorum amaritudine inquinare.

Ebrietas rationem hominis perturbat insaniæ causa.

Deinde in inferiores quoque illas animi partes in quibus appetitus, affectus motusq; iræ, atque cupiditatum continentur impetum facit, ijsq; horrendam quandam stragem, atque vastitatem infert, omnes affectus quasi furia quædam violento impetu concitat, perturbat, ac in transuersum rapit, secundum illud Lucretij:

— vehemens violentia vini
Conturbare animum consuevit corpore in ipso

Hinc itaq; toto animo, intellectu nimirũ, & affectu, quæ duæ principes eius sunt partes, corrupto ac perturbato, stuporem quendam immanem, memoriæ mortem, brutam atque belluinam omnium diuinarum, humanarumq; rerum ignorantiam, errores turpissimos, opiniones monstrosissimas, cupiditates denique & appetitus feros, atque feroces, omne rationis imperium, atque regimen repellentes, furorem denique & insaniam dæmoniacum consequi est necesse. Quamobrem non immeritò vinum & ebrietas ab Hosea cap. 4. cor auferre, à Christo cor aggrauare, à Plinio mentem mutare, ac furorem gignere, à Sthenelo apud Athenæum καὶ φρονέοντας εἰς ἀφροσύνας ἀναβάλλειν dicitur. Hinc eadem non minus eleganter quàm verè à Pythagora μανίας μελίτη, id est, insania meditatio, à Theodoreto, Augustino, & Seneca, insania voluntaria, à Philone ἑκούσιος, καὶ παροφροσύνης αἰτία nec non ἀφροσύνης φάρμακον, à Chrysost. & Basylio, ἀνθαίρετον καὶ ἑκούσιον, ab Augustino dæmon manifestarius fuit appellata. Plato lib. 6. de legibus. Qui vino, inquit, refertus est, tàm animi, quàm corporis rabie concitatus, quouis & trahit, & trahitur, & est ebrius tanquam mente captus. Seneca lib. 2. natural. quæst. cap. 10. Ebrietas donec exiccetur, dementia est, & nimia grauitate fertur in somnum. Idem epistola 60. ad Lucillum circa finem, Ebrietas, inquit, vnius horæ liberam insaniam longi temporis tædio pensat. Apud Athenæum multa in hanc sententiam extant atque citantur testimonia, vt lib. 1. cap. 9. Vinum multum atque meracum prudentibus mentem eripere, & lib. 10. cap. 9. dementiæ atque nugarum esse causam, imò ipsam esse insaniam, & cap. 12. Bacchum insanum insaniæ esse authorem, & cap. 15. merum multum mentem auferre, & cap. 16. ex vino φόβους εἰς δόξαν promanare dicuntur. Idem lib. 1. cap. 4. Hometum probat εἰς τὸν ἀντὸν πίθηκα πλάσιγγα τὸν μέθυσον τῇ μανίᾳ ebrietatem insaniæ facere similem. Plutarchus de garrulitate μανίᾳ ὁμόσοιχος μὴν ὀργὴ (inquit) κατ' ἐνίους, ἡ δὲ μέθη τοιαύτη,

τοιαύτη, μᾶλλον δὲ μανία, τῷ μὲν χρόνῳ ἥττων, τῷ δ' ἐκστάσει, ὅτι τὸ ἀνθαίρετον ἀυτῷ παρέστηκε, id est, Insaniæ ira est comes, ebrietas contubernalis, imò vt insaniæ cedit duratione, ita eam hoc superat quod vltrò asciscitur. Philo de phyturgia μανομένῳ appellauit ἀρτιλῶ τῆς ἀεὶ τὸν οἶνον ἐργασίας, καὶ τὰς ὀξ' αὐτῶ καταχέτας γενομένας βακχὰς μανιάδας. Ἐπὶ μανίας καὶ φθοροποιοῦσης αἰτίᾳ τοῖς ἁπλῶς ἐμφορκμένοις ὁ οἶνος. Huic simile est illud Prou. 20. Subsannatores facit ebrietas, & tumultus parit ebrietas, Quisquis illa delectatur non erit sapiens. Sic Theognis,

Ος δ' ἂν ὑπερβάλλῃ ποσὶ μέθον, οὐκ ἐπιεικὴς
Τῆς αὐτῆς γλώσσης κάρτερος, οὐδὲ νόου.
Quisquis libendo modum superauerit, is non amplius
Suæ linguæ compos est, neque mentis. Velsic,
Sed quicunque modum superauerit, ille nec vltra
Consilij compos, is neque mentis erit. Idem,
Αφρονος ἀνδρὸς ἄγαν, καὶ σώφρονος οἷ' ἐστὶν, ὅταν δὴ
Πίνει ὑπὲρ μέθον, κέφον ἔδηκε νόον
Tam stolidi, quam sapientis vinum
Immoderatè potum leuissimum reddit animum.

Hesiodus idem eleganter docet his carminibus apud Athenæum lib. 10.

Οἷα διονυσος δῶκ' ἀνδράσι χάρμα, καὶ ἄχθος
Οσσις ἄδην πίνει, οἷος δ' ἐπλετο μαργὸς
Συν δὲ ποδας χειρας τε κάρη τε γλῶσσαντε νοόντε
Δισμοῖς ἀρρήτοισι, φιλεῖ δ' ὁ μολθακὸς ὕπνος.
Gaudia quanta viris Bacchus dedit, atque laborem
Si quis multa bibit fiunt insania vina
Illa pedes, mentemq; ligant, linguamq;, manusq;
Non fractis vinclis, somnus demulcet & illum

Hinc Græci & μεθύειν dicto τὸ μεθιέναι, quod mentem de statu suo deturbet (vt illi contraria virtutis sobrietas σωφροσύνη quasi σωζουσα τὴν φρόνησιν, id est prudentiæ custos, & conseruatrix dicta est,) & οἴησις vinum ἀπὸ τῆς οἰήσεως, id est, vana, & superba opinione, qua animum impleat, & ipse Bacchus μαινόλης, eiusq; comites Bacchæ μαινάδες ab insaniendo à poetis dictæ fuerunt, & illius festa Bacchanaliorum quoque vt olim ab ethnicis, ita hodie quoque à Christianis furiosamo quoque cum furore, atque rabie celebrantur. Hinc Bacchari circa fana seruium Vlpianus dixit pro furere, quasi Bacchi numine afflatum in l. 1. §. idem ff. de ædil. παρὰ τὸ βακχεύειν, quod ita Bacchanalibus clamores ab ebrijs tollebantur, quasi Bacchi spiritu afflatis.

Ebrietas virtutum animi expultrix, & vitiorum semina trix.

Ebrietas ergo omnium virtutum animi expultrix, vitiorumq; proseminatrix, &, vt Augustini verbis vtar in lib. ad fratres virg. cap. 1. flagitiorum omnium mater, culparum materia, radix criminum, vitiorum omnium origo, homines ad Dei imaginem fictos, & formatos non modo belluis, atque feris, sed immanissimæ furiosissimæq; illi bestiæ infernali, hoc est, Diabolo quàm simillimos reddit, sicuti quotidiana experientia satis superq; testatur. Huiusce ergo impuri dæmonis (sic enim Theodoretus, Basilius, Augustinus, ebrietatem ipsam appellant) tetro funestoq; afflatu & instinctu in rabiem acti, ad omnis generis vitia, scelera, atque flagitia præcipiti quodam impetu rapiuntur, secundum illud poetæ. ἐμέθυον, ἱκανὴ φροντὶς εἰς ὕβριν τανεῖ, id est, Ebrius fui, idonea videtur hæc esse omnis peccati excusatio. Hinc enim opiniones, cogitationes vanæ, inanes impiæ, ac inhonestæ, quæ deliria potius, atque somnia, quam cogitationes dici mereantur. Hinc audacia, temeritas, impudentia, inuerecundia, hinc socordia, securitas atque ignauia, hinc leuitas, & inconstantia, hinc petulantia atque libido, hinc iræ ardentes, odia acerbissima, inimicitiæ, & simultates grauissimæ, hinc inuidia liuor, atque æmulatio, quibus affectibus ceu facibus quibusdam tartareis homines incensi, & inflammati perniciem sibi inuicem verbis factisq;, cùm apertè, tùm occultè moliuntur atque machinantur. Hinc dicta atq; verba temeraria, vana, stulta, intempestiua, & importuna, quibus homines partim stultos animi sui sensus atque affectus abstrusos, atque reconditos produnt, & omnibus irridendos propinant, partim suæ alicuius, secreta atque arcana publica atque priuata fidei suæ commissa in apertum proferunt, vnde plurima postea & in ipsos,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& in alios, atq; adeo sæpe in Remp. totam atq; ecclesiam dedecora, atq; damna redundant. Hinc tot rixæ sanguineæ, iurgia, conuitia, contumeliæ, calumniæ, opprobria, blasphemiæ, quas homines ebrioſi vel in ipſum Deum, veram religionem, eiuſq; antiſtites, vel in alios quoſuis homines cum præſentes, tum etiam abſentes, tam viuos, quàm mortuos eiaculantur, atque euomunt, vnde plurima damna atque detrimenta proueniunt. Hinc verba impudica, obſcœna, libidinoſa quibus auditorum animi præſertim puerorum atque puellarum offenduntur, & ad impuras libidines incitantur. Hinc clamores, cantiunculæ, voceſq; meptæ, ridiculæ, impiæ, beſtiales, atq; furiales. Hinc vultus, totiuſq; corporis geſtus indecori, inciuiles, incompoſiti, agreſtes, furioſorum planè geſtibus ſimilimi. Deniq; nullum eſt ſcelus, nullum facinus, atq; flagitium tàm graue, tàm atrox, tetrum atq; funeſtum, ad quod ſuſcipiendum ac perpetrandum homines ebrietate nõ impellantur. Alij enim vino, quod iræ eſt incitamentum, incitati ad pugnas, ad verbera, ad pulſationes, ad cædes deniq; non ſolùm tantum ſuorum, atq; alienorum, verum etiam propinquorum, atq; amiciſſimorum proſiliunt. Hinc Salom. Vbi eſt væ? vbi dolor? vbi contentiones? vbi murmur? vbi vulnera ſine cauſa? apud eos nimirum qui vinum ſectantur. Alij eodem incenſi, ac inflammati ad ſtupra, ſcortationes, adulteria, inceſtus deſignandos furibundo quodam impetu ſeruntur, atq; ruunt. Nam, vt Tertull. ait lib. 2. in Marcionem, ebrietas eſt ſcortationis comes, &, vt Auguſt. caſtitatis naufragium, & vt Hier. vinum eſt libidinis incendium, &, vt Plin. lib. 14. cap. 22. inquit, ebrietatis ſummum præmium eſt libido portentoſa, ac iucundum nefas. Hinc Horat. ſcitiſſimè craterem Veneris ſodalem, & Apuleius lagenam Veneris gladiatoriæ antecœniam appellauit, propterea quod ſit præludium & præparatio quædam ad Veneris palæſtrã exercendam. Hinc vinum lac Veneris vulgò dicitur, ἐν πολλῶν ἀπῶντες, vt Ariſtoph. ait apud Athen. li. 10. ἔνιοι δ' ἀνόμων ἀφροδισίων ὀρίζειν λαμβάνουσι, hoceſt, quo nonnulli intemperanter hauſto portentoſis atq; nefandis amoribus inflammantur. Nam, vt eſt apud Terentium, ſine Cerere & Bacchо friget Venus. Cui ſimile illud Euripid. οἶνος δ' ἐὰν μὲν πιόντι σ' ἄκρατον κύπρις, &, quod legimus in Græcorum monumentis, Νικρὸν ἀφροδισιάζειν δ' ἀνεπιτήδειον: & apud Athen. 6. Ἐν τῇ κενῇ δὲ γαστρὶ τὴν καλὴν ἔρως οὐκ ἐθέλει πειθοῖσιν δ' ἡ νύμφις πικρά. Cibus enim, & potus irritamenta ſunt libidinis, peculiariter autẽ vinum irritat libidinem. Sic Apuleius Veneri ebriam cœnam affingit, cum interim eſuriat Pſyche. Et certè magna eſt Bacchi Veneriſq; cognatio, vnde apud Oſeam quoq; cap. 4. vinum atq; ebrietas cum ſcortatione coniungitur, quorũ vtrunq; mentem aufferre dicitur, ad quem locum illuſtrandum, & ſimul vtriuſq; vitij vim pernicioſam atq; peſtiferã breuiter exprimendam. Virg. illud pertinet.

Vinum rixarum & diſſidiorum cauſa.

Vino inflamtur libido.

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore,
Vno nanq; modo vina, Venusq; nocent.
Vt venus eneruat vires, ſic copia vini
Et tentat greſſus, debilitatq; pedes.
Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri
Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum ſæpe parit ferus exitiale cupido
Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Perdidit horrendo Troiam Venus improba bello
At Lapithas bello perdis Iacche graui.
Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum
Ne te muneribus lædat vterq; ſuis.

Hæc quæ adhuc dicta ſunt non opus eſt exemplis antiquis comprobrare, experientia quotidiana plurima, proh dolor, vel luctuoſiſſima exempla nobis ſuppeditat.

Incõmoda corporis quæ ex ebrietate oriuntur.

Ebrietas ſanitatem & robur corporis labefactant.

Iam vero corpori quoq; quot & quanta damna ebrietas interdum importet, nemo eſt qui vel cogitatione, nedum oratione conſequi queat. Hæc Syracides noſter breuiter perſtringit, dum vinum ſine modo ſumptum vires dicit imminuere ſcil. corporis: nam eleganti antitheſi dicit illud animum quidem inſipientis augere, vires autem, ſcil. corporis, imminuere. Corporis ergo & ſanitatem, & robur, & formam quoq; conuellit, atq; labefactat. Ebrietas enim ſtomacho cruditatem inducit, ſpem inflammationibus accendit, pulmones putrefactos diſſoluit, corpus totum tremore concutit, caput vertigine rotat, pedes certis greſſibus incedere prohibet. Hæc ipſa dum ſpiritus violenti ſuperna petunt,

petunt, & inde repercuſſi venas implent, atq; obſtruunt frequenter morbi comitialis, ſæpe etiam mortis repentinæ cauſa eſt. Adde his oculorum lippientium rubedinem, anhelitus fœtorem intolerabilem, dentium putredinem atq; ſcabriciem, aurium vndoſum ſpiritum, linguæ balbutiem atq; hæſitantiam, manuum tremorem, & ineptas geſticulationes, pedum incertos lubricoſq; greſſus, turpes ventris cauſa ronchos & motus, alui & veſicæ vinculorum relaxationem, frontis rugas, narium mucorem, naſi rubedinem coctili cancro ſimilem, acutiſſimos calculi dolores, lentos podagræ, & chiragræ cruciatus, aquæ intercutis fœdiſſimum fluxum, & infinitos alios morbos, qui ex iſto ſemente inſtar ſegetis luxuriantis enaſcuntur. Hinc Lucret. ſic canit,

Conſequitur grauitas membrorum præpediuntur
Crura vacillanti, tardeſcit lingua, madet mens
Nant oculi, clamor, ſingultus, iurgia gliſcunt.

Seneca ad Lucil. de ebrio. Adijce illum ignorantem ſui, dubia & inexplanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum. His ſimilia illa Iuuenalis ſunt Satyr. 6.

Quum bibitur concha, quum iam vertigine tectum
Ambulat, & geminis exurgit menſa lucernis.

Ex ebrietate pulmones veſtione vini quotidiana putreſcunt, & per ora veluti mortuorum ſpiritus tetros emittunt. Aug. lib. ad Sacr. virg. cap. 1. His ſimilia ſunt illa Clemen. Alexand. lib. 2. Pæd. cap. 2. Οἶνῳ δ' ἐὰ μήτρῳ ἡ γλῶττα μὲν βραδύλαλος γίνεται (vnde etiã tempeſtas linguæ ab Auguſtino vocatur) παρεῖται δ' ἡ τὰ χείλη, ὀφθαλμοὶ δὲ βαρυτρέπονται, οἷον κολυμβῶσεις τῆς ὄψεως ὑπὸ τῆς πλήθους τῆς ὑγρότητος, καὶ ψευδεῖται βιβλιασμῶν, κύκλῳ μὲν ἡγοῦνται φερόμενα τὰ πάντα. ἀριθμεῖν δ' οὐ δύνανται τὰ πόρρω ὡς ἔτι μόνα. Ἐ αἰβάσεις καθάπερ ῥεύματι τοφέρονται, λυγμοὶ τε, καὶ ἔμετοι, καὶ βραφροσύναι, id eſt, Vino immodico lingua præpeditur, labia ſolluntur, oculi detorquentur, ac diuertuntur (cum præ humiditatis multitudine viſus tanquam in piſcina natitet) & mentiri coacti exiſtimant quidem omnia in orbem circumagi, numerare autem non poſſunt quæ procul ſunt, tanquam ſint vmica, greſſus tanquam fluctu impellente ſubſidunt, nec poſſunt locum tenere, ructusq; ac ſingultus, vomitusq; atq; deliria pro ludo & delectamento ſubeunt. Eoſdem poſtea vocat σφαλλομένους, ἀνακλίνοντας, ἀχρεῶντας τὰ ἐφεστῶτα, πολλοὺς, id eſt, ceſpitantes, ſordidatos, vultu pallido, & liuido præditos, beſternæ temulentiæ aliam infundentes. Plin. quoq; quantũ ebrietas noceat corpori, his verbis docet lib. 14. cap. 22. Hinc (ex ebrietate) pallor, & genæ pendulæ, oculorum vlcera, tremulæ manus effundentes plena vaſa, & (quæ ſit pœna præſens) feriales, ſomni, & inquies nocturna. Poſtera die ex ore halitus fœtidi, &c. Valeriola libro 2. Loc. com. Quid vino, inquit, pernicioſius? quid peſtilentius? cùm id immodicè ſumptum vitam, ac valetudinem perdat, paralyſim, ſtuporem, apoplexiam, neruorum incontinentiam, furorem, rabiem, conuulſionem, vertiginem, arthritidem, cæcitatem, malum habitum, omniumq; frigidorum morborum colluuiem tandem inferat? &, vt in ſumma dicatur, veriſſima ſit homini peſtis? Vinum ἄκρατον, inquit Mneſitheus apud Athenæum lib. 1. efficit παράλυσιν τῷ σώματος. Ennius articulari morbo fuit conſumptus, quem ex immodico vſu vini contraxerat, teſte Sereno. Vinum morborum eſſe cauſam, Plutar. quoq; docet lib. 1. Symp. Prob. 1. Idem 3. Symp. Prob. 3. eadem ebrietatis quæ ſenectutis dicit eſſe manifeſtiſſima ſymptomata, nempe τρόμους ἀρθρων, ἀλλομένους δ' ἡλοίους, πλανωμένους δ' ἀλλοτρίας, ὀξύπτας δ' ὀργῆς λήθας τε καὶ διαφορὰς διανοίας, id eſt, tremorem membrorum, linguæ hæſitantiam, garrulitatem, iras acres, oblitionem, & errorem mentis: ac proinde minime non eſſe, ſi ſenes facilè inebrientur, nihil ſeni tam eſſe ſimile, quàm iuuenem temulentum. Idem eodem in lib. Prob. 5. quo quæritur an vinum facultate ſit frigidum, eadem quæ à frigore, ab ebrietate quoq; corpori accidere ſcribit incommoda, nempe ζόμους, βαρύπτας, ὠχριάσεις, σίλλους τὰ ὦδε τὰ γῆρα πτόλματος, ἀσαφείαν γλώττης, ἔντασιν τῷ ὦδε τοῖς ἄκροις νεύροις καὶ ἀπονάρκησιν: τοῖς δὲ πλείστοις εἰς πάρεσιν αἱ μέθαι τελευτῶσι, hoc eſt, Tremorem, grauedinem, pallorem, agitationem ſpiritus in membris, linguæ titubationem, contentionem extremitatum in neruis ac torporem. Plariſq; ebrietatem in reſolutionem deſinere, vbi merum calorem omnino profligauit & extinxit. Hæc porrò incõmoda corpori à temulentia illata ſanari dicit tegmine ab initio iniecto atq; decubitu: poſtridie lauacro, vnguento, cibisq; ſenſim calorem corporis vino profligatũ reuocantibus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dioscorides libro 5. capite 7. similiter testatur, omnem ebrietatem præsertim iugem, ac continuatam valdè esse perniciosam, quoniam nervi copioso vino diebus singulis obsessi trucidant manus, crebriusq; corporis compago soluitur. Seneca ad Lucilium, Epulæ cruditates afferunt, ebrietates nervorum torporem, tremoremq;, & libidines, pedum, manuum, articulorumq; omnium depravationem. Quare Propert. lib. 2. Eleg. 4. eleganter canit,

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Hac de re vide plura apud Auicennam 3. 1. doc. 2. cap. 8. vbi testatur sex morborum genera in humanis corporibus excitari, vino immodicè sumpto, quæ etiam Galenus libro 3. de Temperamentis confirmat. Auicenna tamen loco ante citato, non parum emolumenti ex eo consecuturum patet, si quis semel in mense inebrietur, quo videlicet per ebrietatem vomitus excitetur, vt qui maximè ab ægritudinibus chronicis, hoc est, longis ac malis tueri nos queat. Sed Rabbi Moses Tuchatu quarto ad Soltanum Babyloniæ hanc illius sententiam ceu falsam, his verbis convellit, Nec est, inquit, ebrietas omnis, & maximè assidua. Errauit ergo, qui esse putauit vtilem ebrietatem semel in mense. Quin eadem etiam à Gulielmo Plantino libro 1. cap. 8. de Curatione membrorum, & Gerdonio parte 2. l. 4. cap. 21. & à Valesco libro 1. Philonij cap. 8. redarguitur, vt quibus præservari, quàm curari melius esse videatur. Vt ergo sobrietas, atque temperantia mater est, atque nutrix sanitatis, ita contrà ebrietas parens est, atque procreatrix, & nutricula blanda, sed pernicies omnis generis morborum, nec animum tantùm, verumetiam corpus sua sanitate priuat, atque spoliat. His adde, quòd per ebrietatem externis quoque multis modis violentis, vt casu, lapsu, offensione, percussione corporis membra grauissimè lædi, vel etiam totum hominem subita morte interire sæpissimè contingit. Hinc ergo apparet, quam graui scelere sese obstringant strenui isti potatores, qui dum & ipsi sese vino nimio ingurgitant, & alios ad idem faciendum impellunt, atque cogunt, non se modò, verumetiam alios innumeris morborum, mortisq;, vel lentæ, vel etiam repentinæ periculis exponunt, suum, aliorumq; animum, corpusq; perdunt, ita vt αὐτοφονίας merito, atque αὐτοφονίας nomine sint accusandi. Non vinum profectò, sed virus potius, atque venenum & animi & corporis, immanissimi illi potatores sibi invicem propinant, atq; ita sese mutuò, ceu Cadmæi fratres conficiunt atq; consumunt.

Ain vtile sit nõ nunquam inebriari.

NOTA.

Ebrietas publicæ inopiæ causa est.

Nec verò animum tantùm atque corpus, sicuti dictum est, & vtriusque bona, quæ animi corporisq; bona appellantur eumulentia perdit, verumetiam in opes, & facultates ad vitam hanc corpoream sustentandam necessarias grassatur, & illas quoque absumit atque perdit, vnde egestatem, mendicitatemque ignominiosam consequi est necesse. Nulla profectò est pestis, qua rei domesticæ tantùm obsit. Nam quod per multos dies toti familiæ alendæ sufficere poterat, vno die, aut etiam pauculis horis ebriosus paterfamilias absumit, neque pecuniæ modò, verumetiam temporis iactura facit, quod in opere faciendo debebat impendi, & familiam totam negligens, tàm vxorem, quàm liberos egestate perire sinit, ita vt non in alios melius, quàm in ebriosos illud Apostoli conueniat, 1. Timoth. 3. Si quis suis, & maximè familiaribus atque domesticis, non prospicit, ac consulit, is fidem abnegauit, & est infideli deterior. Vnde Augustinus libro ad Sacras Virgines capite 1. Ebrietas, vt cernimus, quotidie amplarum familiarum plurimas labefacit, & cura gubernationis destitutos, parentum auorumque suorum bene diu congregata, atque ingenti pretio comparata, vili nummo distrahere fecit. Hinc Diogenes Cynicus cum videret hominis vino deditissimi ædes, vænales esse, ex ianuæ inscriptione, Sciebam, inquit, te præ vini crapula tandem domum euomerum, author est Brusc. libro primo, capite nono. Hinc rectè Solomon, Qui vinum amat, & pinguia non ditescet. Idem capite 23. sic scribit, Non sis inter potatores vini, & cum illis qui deuorant carnes. Potator enim & comessator ad inopiam redigetur, & lacerus vestibus induet se, qui assuescit dormitationi. Nec verò priuatæ tantùm, verumetiam publicæ inopiæ, egestatis, caritatisq; causa est ebrietas. Nam quò plus vini absumitur, seu perditur potius atq; corrumpitur, tanto magis vini & annonæ caritatem & inopiam crescere atq; augeri necesse est. Tantã itaq; mendicorum turbam alienis opibus inhiantiũ hodie inter Christianos passim grassari atq; vagari cum maximo rerumpub. dedecore, damno, at periculo, mirum profectò non est eiusq; causam ebrietati potissimùm atq; luxuriæ effrænatæ, atq; indomitæ esse ascribendã, nemo credo, qui sanæ sit mentis, inficiabitur. Nec verò egestatem tantùm, verumetiã dedecoris atq; ignominiæ notas plurimas hominibus ebrietas inurit, propter

Ebrietas etiam bona quæ dicuntur fortunæ perdit.

propter multa turpia dicta atque facta, quæ ab ijs ebrietate excæcatis designari solent. Nullum profectò est vitium quod hominis honorem, famam, existimationem, dignitatem, authoritatemque magis deformet atque minuat. Quid dicam, quod tempus quoq; quo nihil pretiosius, quodq; honestis atq; vtilibus actionibus, laboribusq; impendi oportebat, similiter vt & alia pretiosissima quæq; bona perdit. Vnde Augustinus ebrietatem temporis amissionem vocat, & illam tempora furari, dies surripere dicit. Huc quoq; pertinent hæc eiusdem patris verba, obseruatione dignissima. In ebriosis, inquit, non ratio vlla, non vllum vitæ gerendæ consilium, non gestorum aut lectionum memoria, nec vlla artium, aut industriæ prouidentia: vtpote quem prandio accumbentem Solis occidentis videt occasus, & cœna pernoctantem insperatus occupat dies: & dum iugi amentia dies noctesque discumbendo dormitat, bibit, in hac vita adhuc positus sepelitur. Ebriosos, dicit Paulus, noctu ebrietati indulgere, at hodie Christiani diurnum nocturnumq; tempus in immanissimis illis suis helluationibus atque potationibus consumunt. Denique quod cumulus est omnium malorum, ebrietas homines cœlestis illius regni hæreditate æterna priuat, & in tartaream illam æternarum miseriarum regionem præcipitat, secundum illud Pauli, Ebriosi regnum Dei non possidebunt. Et quis miretur Deum ebriosis hominibus æterni illius ignis, mortisq; pœnam comminari, atque etiam, sine fide atq; pœnitentia hinc decesserint infligere, cùm ebrietas omnis quasi impietatis, improbitatisque sit epitome, diuinarum, humanarumque legum, atque iuris violatrix, vitiorum flagitiorumque omnium procreatrix, atque nutrix, Deo hominibusque infesta atque inimica. Ebrietate namque potissimum lex illa diuina, ab ipso Deo multis ante sæculis in monte Sinai & promulgata, & literis, memoriæque consecrata, quæ omnium legum mater est & origo, æquitatis, officijque, quo Deo, hominibusque sumus obstricti, epitome atque compendium, impiè nefarieque violatur, quemadmodum pluribus facilè demonstrari posset. Ebriosi namque, vt rem paucis perstringam, primo in ipsum Deum grauiter peccant, atque iniurij sunt, dum idolo illi suo siue dæmoni, ceu deo alieno, hoc est, Baccho dediti, atque mancipati (qui multa in illorum mentibus idola, hoc est, errores, atque opiniones peruersas atque præposteras gignit) Deum verum, eiusque cultum iustum atque legitimum negligunt, imò etiam deserunt, contemnunt, atque irrident. Deinde nomen, numenque illius augustum, ac sacrosanctum suis blasphemijs atque deierationibus, quas inter immania illa sua pocula eructant, polluunt atque contaminant. Præterea Sabbathum aliosque dies festos, diuino honori consecratos, nefarijs illis suis potationibus, multisque quæ illat comitantur, ac consequuntur, non modò vanis, verumetiam impijs actionibus violant, ac conspurcant. Iam verò quantum damni & detrimenti homines ebriosi proximo suo inferant, nemo est qui verbis explicare possit. Nam primo parentes, aliosque, qui illis parentum loco esse debebant, vt præceptores, tutores, patronos, magistratus suos, homines denique senili ætate, atque prudentia præditos, non modò debito iustoque honore defraudant, sed etiam ignominia, dedecore, plurimis contumelijs atque iniurijs afficiunt. Deinde sunt ad cædes, ad stupra, & adulteria, ad mendacia, atque periuria proclines atque propensi, quibus proximi vita, fama, atque fortunæ læduntur. Denique cupiditatis suæ, quam in illis ebrietas accendit, nefariæ oculos ad proximi seruos, ancillos, vxorem, opes, atque fortunas adijciunt, illisque potiri omni virium suarum contentione moliuntur. Meritò ergo ebriosi ceu manifestarij totius legis diuinæ violatores in Deum homines q; iniurij, contumelioſi, atque ingrati, non temporalibus modò, verumetiam æternis pœnis à Deo mulctantur.

Ebrietas æterni exitij causa.

Ebrietate tota lex diuina violatur.

Ebrietas idololatria est.

Ebrij Sabbathũ violant.

EBRIETAS POPVLIS VNIVERSIS, AC OMNIS AETATIS, SEXVS, ORDINIS CONDITIONISVE hominibus exitialis, omnis societatis officijq; perturbatrix. De vinis factitijs, quorum duo sunt præcipua zythum atq; sidra, de quibus pauca.

CAPVT IX.

Universidad de Deusto
Biblioteca

SYRACIDES porrò noster in generali illa propositione non simpliciter dicit vinum homines perdere, sed addit multos, quod ipsum quoq; consyderatione dignum est, nam inde quam latè pateat, atq; diffusa sit vis ebrietatis pestifera, quamq; non paucis tantùm, sed vniuerso hominũ generi infesta atq; noxia sit, manifestius adhuc patebit. Primo ergo constat totos populos, huiusce vitij contagione ceu peste atq; luc quadam infectos deuastari atq; perdi. Populi ebrioſi. λαοὶ καὶ πολυποτᾶι ab Athen. lib. 10. cap. 4. hi commemorantur. Tapiri, qui vini adeò fuerunt auidi, vt nullo alio vnguento nisi vino vsi fuerint. Phigalenses, qui in cauponis semper habitarũt, timidi atq; imbelles. Bizantij, qui mercaturæ quoq; dediti, totam noctem perpotare fuerunt soliti. Tirynthij atq; Argini, qui inter pocula pugnaces fuerũt, in prælijs strenuè fugerunt. Milesij ebrioſimul & ὑβριστᾶι, id est, iniurij. Elienses vinolenti, atq; mendaces. Thraces omnes bibacissimi extiterunt. Chalcidenses, qui neglectis optimis institutis totos se potationib. ignauiæ atq; intemperantiæ dediderunt. Methymnæi, qui à Cleomene tyranno atq; Periandro contumeliosissimè vnà cum suis vxoribus tractati fuerunt. Assyrij, qui mulieres quoq; vnà secum in cauponas atq; conuiuia publica ducere consueuerunt, quas cuius præsentium ad potandum prouocare liberum erat, atq; concessum, ipsiq; tandem à mulieribus domum abducebantur, vnde κωχόβιοι ob insignem luxuriam fuerũt appellati. His addit, Arimos, qui singulis diebus inebriari atq; epulari fuerunt soliti, tandemq; à Celtis fuerunt visi. Item Ægyptios, qui destituti vino, hordaceum vinum conficiunt, quo poto non secus atq; vino obruti lætari, canere, saltare consueuerunt. De Parchis vetere prouerbio, Leontini semper iuxta pocula vel craterat dicebant, plus biberint, eò plus sitire. Habet enim hoc temulentia, vt posteaquam obsurduit palatum, magis ac magis cupiant haurire. Sic & veteri prouerbio, Leontini semper iuxta pocula vel craterat dicebant, quos Alexander Magnus ἀκροποσίας certamen instituit, vt idem testatur. Hinc ad hæc compotationes & voluptates relecit. Indorum quoque φιλοτιμίαν Athen. lib. 10. cap. 12. describit apud quos Alexander Magnus ἀκροποσίας certamen instituit, vt idem testatur. Hinc ad hæc κῶμοι καὶ μέθυα, ad quas Antiochum Epiphanem conuersum scribit. Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. ca. 2. ebrietate maxime vti dicit Scythas, Celtas, Iberos atq; Thraces gentes bellicosas, quibus pulchrum hoc, ac beatæ vitæ studium, & institutum videtur esse, λύειν δ' ἢ, addit ibidem, τὸ εὐφυὲς καὶ γενναῖον εἰς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' εἰς ὕβριν ἐστρέφεται, ὑφαλίως πίνουσι φιλοτησίας, Nos autem qui sumus genus pacificum, ad vsum, non ad petulantiam, & contumeliam conuiuantes, sobrijs hausti-bus amicitiæ ergò bibimus, vt vero, & conuenienti nomine amicitiæ pocula appellentur. De Thracum porrò atq; Scytharum ferocissimarum gentium vinolentia simul atq; violentia multa veterum testimonia extant, quam Plato lib. 1. de Legibus, his verbis notat, σκύθαι μὲν καὶ θρᾷκες ἅπαν τὸ φῦλον παντάπασι χρώμενοι γυναικί τε καὶ ἄνδρες καὶ αὐτοὶ καὶ κατὰ τὰ ἱμάτια κατακεχυμένοι καλὸν καὶ εὐδαίμονα βίον ἡδονὴν μὴ νομίσαι. Ad hanc & Anacreon, & Horatius in suis carminibus sæpe alludunt. Hinc Scythicæ atq; Thraciæ potationes pro meracibus atq; luxuriosis olim proverbij loco fuerunt vsurpatæ. Apud Germanos, teste Tacito, diem, noctemq; continuare potando nulli probrum. Crebræ vt inter vinolentos rixæ, raro conuitijs, sæpius cæde, & vulneribus transiguntur. Et paulò post, Aduersus sitim non eadem intemperantia. Si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facilè vitijs, quàm armis vincentur. De Græcorum quoq; bibacitate plerunq; sunt veterum historiæ. Vnde græcari, pergræcari, Græcorum more bibere, prointemperantiam potare. Horat lib. 2. Sat. 2.

Militia assuetum Græcari, seu pila velox. Plautus Mostell.

M. Tul. Cic. Verrin. 3. Fit sermo inter eos, & imitatio, vt Græcorum more biberetur.

Dies noctesque bibite: pergræcamini
Amicas emite, liberate, pascite parasitos, obsonate pollucibiliter.
Idem Baccb. Atq; id pollicetur, se daturum aurum mihi,
Quod dem scortis, quodque in lustris comedam, & congræcem pater.

Quod si quis autem & harum, & quæ commemoratæ sunt, & aliarum gentium antiquarum, quæ quidem ebrietati inseruierũt, historias euoluat atq; consyderet, reperiet præcipuam illarum exitij atq; interitus causam extitisse ebrietatem atq; luxuriam, quæ, teste Paulo, ebrietate est comeſ. & vt

scirè Hieronymus in illum locum inquit, Primogenita est ebrietatis filia. Vide contra alios populos legimus vinum ad se importari prohibuisse, ne illo effœminarentur, ac seueris legibus atque pœnis ebrietatẽ coercere fuisse solitos, vt de Lacedæmonijs, Locrensibus, Epizephyrijs, Massilien- Populi abſtemij. sibus, alijsq; populis literis memoriæq; proditum est, de quo Athen. lib. 10. cap. 9. & 10. Hodie, proh dolor, Christianorum gens, atq; natio, ebrietatis studio, & amore reliquas ferè gentes omnes, quan- Christiani cum Turcis bello in tumuis barbaras, crudeles, immanes, à vera religione abhorrẽtes, & alienas loge vincit ac superat, ac proinde iusto Dei iudicio ab ijsdem quotidie ferè armis vincitur, illarum rapinæ, direptionibus, atq; depopulationibus est exposita, illarũ deniq; imperio atq; tyrannidi magis magisq; subijcitur. Ve igitur veteres illi Bizantij atq; Thraces sua ebrietate atq; intemperantia libertatem, imperiumq; perdiderũt, sic noui isti Bizantij atq; Thraces, hoc est, Turcæ truces atq; feroces, partim sua sobrietate, partim nostrorum ducum, militumq; intemperatia (id quod vel inuiti cogimur fateri) Christianorum libertatem, imperiumq; magis magisq; imminuunt, ac labefactant, contrà sui imperij fines atq; terminos latius indies extendunt.

Ebrietatem porrò omnis ætatis sexus, conditionis atq; ordinis hominibus exitialem esse nemo sobrius credo, sanæq; mentis negabit. Quoad ætatem Plato in lib. 2. de Leg. senibus quidem liberalio- Ebrietas omnis ætatis sexus atque cõditionis hominibus noxia & exitialis est. rem vini potum vsumq; concedit, ὡς δαπάνης τῆς τῷ γήρᾳ ἀνυπέρπτου καὶ φάρμακον ἀτῆς ἀνθρώπων ἀντὶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίγνεσθαι, μαλακώτερον ἂν πλήρη τὴν ψυχὴν ἔσης, καὶ θᾶττον εἰς πῦρ σιδήρου ἐντιθέντα μαλακώτερον καὶ ἥττους δύναμις ἔσεσθαι, id est, ceu auxiliare aduersus senectutis austeritatem pharmacũ, quo reiuuenescere videantur, & mœstitia illos capiat obliuiosq; ipseq; habitus animi mollis è duro factus, vt ferrum igni impositum, tractabilior fiat. Idem docet Clem. Alex. lib. 2. c. 2. Pæd. vbi senibus eousq; permittit vino indulgere, dum & rationem, & memoriã habuerint adhuc vigentem, & corpus immotum & inconcussum. Vide Gal. lib. Animi mores tempera- Senibus quatenus indulgere liceat. turam corporis sequi, & lib. 5. de Sanit. tuenda, vbi vinum senibus aptissimũ esse dicit. Senes mero magis delectari & quæ eius causa, vide Plutarch. Symp. lib. 1. Prob. 7.

Pueris autem & adolescentibus non absq; ratione vini vsum Plato interdicit ad 8. vsq; ætatis annum, ad furiosum iuuentutis habitum coërcendum: deinde vt vino moderatè vtantur ad annum vsq; 20. suadet, ab ebrietate verò, immoderataq; vini intemperantia abstineant, cum absurdum simul sit & periculosum πῦρ δεῖ πῦρ ὀχετεύειν, id est, ignem igni addere. Immoderatus verò vini vsus non iuuenili tantùm, sed etiam senili ætati indecorus est, turpis atque perniciosus. Idem docet Clemens Alexand. lib. 2. cap. 2. ab initio, vult enim pueros & puellas omnino à vino abstinere ex quo ceu igne igni addito erumpant, ὁρμαὶ τὰ ἀγρίαι, καὶ φλόγ μαίνουσι θυμίαι, καὶ δῆλ πυρὸν ἤθη, agrestes & immanes appetitiones, cupiditates ardentes, mores ignei, &c. Plura ibidem quomodo potus singulis ætatum gradibus sit accommodandus, docet. Idem ex Platone docet, & confirmat Galenus libro, Quod animi mores, &c. Idem libro 5. de Sanitate tuenda, vinum pueris alienissimum, senibus aptissimum esse docet. Pueris & nutricibus non esse dandum vinum Aristoteles monet de Somno & Vigilia. Et Auicennas, Vinum pueris, inquit, dare est ignem igni addere lignis debilibus. Sed quod de immoderato vini vsu dictum est, illum non modò iuuenili, sed etiam senili ætati esse indecorum, turpem, & pernitiosum, de vtroq; sexu est intelligendum. Apud Massilienses vini vsus mulieribus fuit interdictus, teste Leont. lib. 3. c. 87. & 88. nec non apud Romanos, de quo vide plura apud Athenæum lib. 10. cap. 13. ex Polybij lib. 6. Valerium Maximum lib. 2. Dionysium Halycarnaß. in Romulo. Gellium libro 4. cap. 14. Ælianum lib. 2. Variæ historiæ. Ciceronem libro tertio & quarto de Repub. vt citatur à Carolo Sigonio in Fragmentis. Plinium libro 14. cap. 13. Dionysius Romulum mulieribus vinum prohibuisse scribit. φθορὰν μὲν γὰρ νοσοποιὰς ἀρχὴν νομίσας, μέθην δὲ φθορέως. Mulierum contrà vinolentarum præsertim Græcarum exempla antiqua, vide apud Athenæum libro 10. capite 13. Sed non opus est recitare temulentarum mulierum exempla antiqua, hodierna habemus inter nos Christianos plurima. Quam verò mulieribus vitanda sit ebrietas, vide multa apud August. lib. ad Sacras virgines cap. 3. Hieron. in lib. de Virginit. conseruanda, Adolescentulas dixit, ita vinum debere fugere vt venenum, ne pro ætatis calore feruenti bibant, & intereant. Inde est, inquit Isidor. lib. 20. cap. 4. quod apud veteres Romanos fœminæ non vrebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus. Mulier quippe ebria, vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

testatur Ecclesiast.cap.26. vers.11. ac mente alienata animum grauiter offendit: vt quæ turpitudinem suam non celet. ὀργὴ μεγάλη γυνὶ μέθυσος, ὁμοίως καὶ ἀνδρὶ οἰνομάχλῃ γυνή. ὃς ἀφ' ἑσπέρας συγκαλύπτει. Ira magna est mulier ebria, tanquam ira Dei mulier temulenta. Ignatius Metellus, vt testatur Valer. Max. lib. 6. cap. 3. Vxorem quod vinum bibisset fustè percussam interemit. Idq; factum non accusatore tantùm, sed etiam reprehensore caruit, vnoquoque existimante optimo illam exemplo violatæ sobrietatis pœnas pependisse. Et sanè quæcunque fœmina vini vsum immoderatè appetit, & virtutibus omnibus ianuam claudit, & delictis aperit. In triclinio choa prouerbium de muliere bibosa, nimisq; garrula, de quo vide Iunium in Adag.

Præterea cuiuscunque homines sint ordinis, atque conditionis, ebrietas illis omnibus ceu pestilentissima pestis semper est fugienda. Eorum autem in primis periculosa valdè, & cum illis ipsis, tum alijs & dedecori, atque ignominiæ, & noxæ, atque fraudi maximæ est, quos Deus in excelsiore aliquo honoris, ac dignitatis gradu locauit, quosque alijs hominibus præfecit, cuiusmodi sunt cum regnorum, atque rerum publicarum, tùm ecclesiarum rectores, sacrorumq; antistites. Hi in primis rebus pub. atque ecclesijs, maxima damna, ac detrimenta important. Vnde verissimè Solomon dixit Ecclesiast. 10. Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comessantur. Eiidem Prouerb. 31. Regibus vinum dare prohibuit, hanc addens rationem, ne iuris obliuiscantur. Sic Oseæ quoque 7. & Amos 6. ebrietas in regibus regnique proceribus grauissimè damnatur. Hinc Solon legislator sapientissimus principem morte mulctandum censuit, si ebrius deprehenderetur. Nec inscitè mulier illa, quæ à Philippo rege temulento iniustè damnata fuerat, Prouocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. Nec enim Philippum verum, vel regem esse arbitrabatur, qui per ebrietatem mente alienatus pro tribunali sedebat. Augustus ergo Imperator laudandus, qui rebus bellicis immensè occupatus, vinum vllo tempore gustare permissus est, sed toto militiæ tempore aquam bibebant. Apud Indos regi minimè licebat vllo tempore ebrium fieri, at apud Persas vno tantùm die, quo Soli sacra faciebat, & inebriari, & Persico more tripudiare erat concessum, vt testis est Athenæus lib. 10. cap. 11. Multa in historijs antiquis extant regum atque principum temulentorum exempla, quos constat omnes sua temulentia maxima regnis, atque rebuspublicis, quibus præfuerunt, vulnera inflixisse, horrenda scelera, atque flagitia designasse, ac tandem tragicum, ignominiosumq; vitæ exitum fuisse sortitos. Sic enim Ela rex Israelis in Thirsa potans, & temulentus occiditur, 3. Reg. 16. Holofernem Iuditha vino somnoq; sepultum trucidauit, Iudith. 2. Balthasar rex Chaldæorum postremus per temulentiam & crapulam sacra vasa superbia violauit, quapropter regno simul & vita spoliatus fuit, sicuti scriptum est Dan. 5. Horribile temulentiæ factum à Cambyse Cyri filio designatum fuit in Paraxaspis amici paterni filium, qui eum admonuit ebrietatis fideliter quidem, sed infœliciter, teste Seneca lib. 3. de Ira. Alexander ille Magnus multis virtutibus præclarè gestis, multis potitus victorijs, totoq; ferè Oriente in potestatem suam redacto, intemperantia, temulentiaq; in Cliti, aliorumq; amicissimorum fidelissimorumq; hominum cædem profusus est, tandemq; magno poculo, quod Proteas illi propinarat exhausto, vitam turpissimè finiit. Vnde Seneca, Alexander Magnus scypho Herculano victus est, antea inuictus, lib. 12. epist. 84. De quo vide Q. Curtium, & Athenæum lib. 10. cap. 11. vbi plura de insana illius φιλοποσία tradita, quem etiam ob ebrietatem ἀναπρόδυτον, id est, minus in Venerem propensum fuisse scribit, tum ἀλὰς vinum Veneris sit lac, id est, irritamentum, vt vulgò dicitur. Eadem de Alexandri Magni πολυποσία etiam Plutarch. habet lib. 1. Sympos. Prob. 1. & 6. in libro de Sanitate tuenda, vbi inquit illum, qui non ausus est aduersari illum cogenti ad bibendum interijsse. Vt autem Proteæ seu pernicioßissimi adulatoris damnanda fuit propinatio illa, qua regi illi mortē immaturam attulit, ita contrà laudanda & imitanda Callisthenis sobrietas, qui tanto regi se ad illas specie humanas & amicas, reipsa autem immanes atq; perniciosas inuitanti parere noluit, vt testis est Athenæus ibidem, nec non Plutarchus 1. Sympos. Probl. 1. qui addit idcirco illum craterem sibi propinatum recusasse, ne Æsculapio sibi esset opus, quemadmodum ibidem docet Plutarchus, vinum mortiborum esse causam. Quàm paucos, proh Deum immortalem, hodie in regum & principum aulis Callisthenes, quàm multas autem Proteas, seu potius Proteos, hoc est, pernicioßissimos assentatores reperire licet, qui se in omnes formas vertunt, ac principum suorum libidinibus, atq; cupiditatibus nefarijs turpissimè obsequuntur. Athenæus eodem in libro plura profert regum vinolentorum exempla, vt Philippi patris Alexandri, qui cùm natura, tùm ob ebrietatem furioßus, & in pericula temerarius, ac moribus intemperans fuit, scurras, atque tibicines semper secum habuit, multaque per temulentiam indecora, & à maiestate regia aliena gessit. Item Dionysij iunioris Siciliæ tyranni, qui per dies aliquando nonagima continuos potare fuit solitus, & ob ebrietatem ἀμβλυωττὰς καὶ τὰς ὄψεις, id est, hebetiore visu fuit, vnde illius adulatores διονυσοκόλακες dicti, se nihil cernere, neque epulas, neque calices appositos agnoscere, & ab illo manu duci fingebant, de illius monstrosa bibacitate, vide plura ibidem. Item Nisæi regis Syracusanorum, & Appolloceratis (qui ambo Dionysij prioris filij fuerunt) quorum ille quidem intemperantißimus simul & libidinoßissimus extitit, ac veluti in morte fuisset deprehensus, cognouisseque se paucos menses victurum, ebrietati, ventrique indulgebat: illum autem adulatorum quidam à patre alienißimum fecerat. Tertius eiusdem Dionysij filius fuit Hippatinus tyrannus, qui & ipse ob temulentiam iugulatus fuit. Arcadioni quoque, qui Philippi fuit inimicus, ebrietas mortem attulit, vt epitaphium quoddam illius à Polemone conscriptum, testatur. Cleomenes Lacedæmonius ἀκρατοπότης, cultro sibimet ipsi mortem conscijt, teste Herodoto. Amasis quoque rex Ægyptiorum, & Nicoteles mirificè ebrioßi fuerunt, teste Phania Ereßio in libro qui inscriptus fuit τυράννων ἀναίρεσις ἐν πυθοῖ, id est, Tyrannorum interitus ex vltione. Scotta quoque Creontis filius ebrietati valdè fuit deditus, ex sympoßio sedens in throno à quatuor domum gestari solitus. Antigonus quoque rex valdè bibax, postq; epulas dormire consueuit, vesperiq; è somno excitatus ad potationes rediit, ius rarò sobrius dixit, ac proinde Aristus, & Themison duo fratres Cyprij illi semper assiebant, regnumque gubernabant. Huiusmodi Antigonos hodie inter Christianos plurimos inuenire licet, qui aliorum arbitrio seu potius libidini summa rerum permißa, illi interim vino, Veneri, ventrique indulgent, nulla habita salutis suorum ratione. Antiochus ἐπιφανὴς, & ob furorem θεομάχης cognominatus, bibacißimus simul & prodigalißimus extitit, multaque Romæ, vbi obses fuit, tum alibi turpia, inhonesta, regiaque maiestate indigna gessit. Talis fuit etiam alius Antiochus, qui ab Arsace in Media victus, & occisus fuit, in cuius funere talia Arsaces dixisse fertur, Fefellit te, ô Antioche, audacia, & ebrietas, sperueras enim te in magnis poculis regnum ebibiturum. Antiochus similiter ille Magnus, quem Romani debellarunt, vinolentißimus fuit, qui cùm duo maxima opera Græcorum, nempe liberationem, bellumque aduersus Romanos suscepißet, ob ebrietatem spe, conatuque illo suo frustratus fuit. Ab his autem vinolentißimis simul violentißimisque regibus populus Dei grauissimè afflictus, atque vexatus fuit, vt Iosephi & aliorum historiæ testantur. His adde Darium Persarum regem, de quo Athenæus libro 10. capitè 11. (de Persarum regum ebrietate memorabili, vide Crinit. libro 6. capite 2.) Agronem Illyriorum regem, qui ebrietati atque compotationibus deditus, tandem laterum dolore fuit consumptus, nec non alium eiusdem gentis (quæ, vt suprà dictum est, ipsa quoque ebrietatem sectata est) regem Thentionem nomine, qui per temulentiam multa ἀσελγεῖ designauit, Pleuratum fratrem suum occidit, in subditos crudelißimus extitit, vt idem testu est libro eodem. De Mithridatis regis bellicoßißimi bibacitate, voracitateque, qui ideirco Bacchus fuit cognominatus, & ebrietatis, edacitatisque certamina instituit præmijs propositis, vide Plutarchum Sympos. libro 1. Problemat. 1. & Muretum Lectionum variarum libro 2. Quantum præterea damni & M. Antonij consulis, & Tiberij, Neronis, Caligulæ, Bonosi, aliorumque Imperatorum Romanorum ebrietas, Romano Imperio dederit ex historijs satis constat, qui ferè omnes vt non fuerunt sicri, ita nec ficta morte hinc ad inferos migrarunt. Fliolmus Gothorum rex milites suos non solùm commilitones, sed combibones effecit, ad exemplum Saturnaliorum, quæ seruos dominis in mensa coæquant, vnà cum eis comedere, & in longam noctem potare solitus. Cum solito more noctem cum suis potando duceret, ab ipsis ebrietate suffusis, in ingens dolium cereali liquore repletum, quod pro explenda bibacium gula in media aula collocatū erat per ludibrium præcipitatus interijt, testis Ioan. Magnus libro septimo, capite decimo septimo. Ex his & alijs huiusmodi exemplis constat, quam calamitosa, ignominioßaque sit regum, principum, atque magistratuum ebrietas non ipsis tantùm, verumetiam vniuersæ Reipublicæ, quæ illorum fidei & custodiæ à Deo est commissa, atque concredita. Multis

Regum temulentia quanta rebuspub. damna inferat.

Philippus pater Alexandri Magni ob ebrietatem furioßus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ergo nominibus Christiani magistratus, si ebrietati crapulæque studens, sunt vituperandi. Primo quod cum Deus illos ad tam excelsam atque sublimem honoris & dignitatis sedem euexerit, illosq; cæteris hominibus præfecerit, sui & nominis, & honoris participes fecerit, illi insano hoc ebrietatis & gulæ studio committunt, vt in sues, atque bestias immanes deformentur. Deinde quod temulentia hac sua somnolenta, somnolentiaq; temulenta, Rempubliceam negligunt, illius aut prorsus nullam, aut perexiguam curam gerunt. Tum quod ebrietate ceu insana consulerice, rationi, consilioque inimica impulsi, plurima sæpe committunt atque designant, vndè non in ipsos tantùm, sed in vniuersam Rempublicam dedecora atque damna redundant. Denique voluptuariæ, luxuriosæque huiusmodi suæ vitæ exemplo subditos suos ad eandem vitæ morumq; consuetudinem suapte sponte atque natura satis proclives, atque propensos incitant, quo sit vt totum Reipublicæ corpus hoc quasi contagioso insanabiliq; morbo correptum tandem consumatur, atque intereat. Nec vero in pace tantùm, sed multò etiam magis in bello periculosa est ebrietas, cùm militum, tùm verò atque in primis ducum, atque imperatorum. Hannibal fœlicissimus Pœnorum imperator, tùm primum vinci cœpit, cum & semet ipsum, & exercitum suum Campano luxu, atque temulentia enervari passus est, vt testatur Liuius 3. Dec. 3. Hinc Plato quoque, quod citatur à Galeno libro, Quod animi mores, &c. vinũ prohibebat militibus in castris, iudicibus, ac gubernatoribus, & magistratibus, & seruis, & virtus, ac mulieribus liberis operam daturis. Ibidem, Vinum, inquit Plato, vt inimicum cauendum, quod si semel corpus imuasit, & gubernatorem vexat, quo minus nauis clauos, vt consueuerit, versat, & milites in acie sobrij sint. Iudices quoque cum exercenda est iustitia, errare facit, & præsides omnes male moderari, nihilq; sani iubere. Non sine causa igitur Carthaginenses militibus suis vini vsu olim interdixerunt. Vnde rectè Iuuenal. Sat. 14.

Adde quod & facilis victoria de madidis, &
Blasis, atque mero titubantibus, &c.

Omissis veteribus exemplis, quid causæ est, quamobrem Christiani Turcis plærunq; succumbant, nisi quod ipsi ebrietatis, atq; gulæ amore insaniunt, quo illorum animi corporisq; vires enervari necesse: Turcæ autem sunt abstemij, tenui vilique cibo & potu contenti, famis atq; suis patientissimi, & consilijs corporisq; viribus plurimum pollent?

Ebrietas religionis & sacrũ præsulibus in primis ignominiosa & damnosa.

Porrò in ijs potissimum qui ecclesiæ, religioni, rebusq; sacris præsunt, valdè turpis, inhonesta, & cùm ipsis, tùm vniuersæ ecclesiæ ignominiosa, atque damnosa est ebrietas. Non sine causa igitur in vetere Testamento olim Deus mortis pœna interposita veruit Aaroni, & reliquis sacerdotalis ordinis, atque dignitatis viris, ne in rei sacræ atque diuinæ procuratione vinum biberent. Sic enim Leuit. 19. scriptum est, *Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis tu, & filij tui, quando introibitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini, vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mundum, doceatisq; filios Israël omnia legitima eius quæ loquutus sum ad eos per manum Mosis.* Idem Ezech. 45. cap. repetitur his verbis, *Et vinum non bibet vllus sacerdos, quando ingressus est atrium interius, in hæc loca vide Augustinum lib. ad Sacras virgines capite primo: Sic Nazaræi, qui Domino erant consecrati, præcipit Moses Numeri sexto, vt à vino, & ab omni quod inebriare potest, abstineant, nec quicquam quod ex vua expressum est bibant.* Vuas præterea neque recentes, neque siccas gustent omni eo tempore quo voto fuerint Domino obligati. Isaiæ capite vigesimo octauo grauiter acriterq; sacerdotum, & prophetarum temulentiam reprehendit, qui cùm reliquorum libidines, continentiæ, sobrietatisq; exemplo frangere, nec non verbis illos ab ebrietate deterrere debuissent, illi contrà sese similiter vino ingurgitabant, & multo vino meracius sumpto obruebantur, vel ad vomitum vsque. Ita mens illorum ebrietati alijsq; flagitijs atq; libidinibus, quæ inde oriuntur, obscurata, & à statu suo deiecta minimè verum cernere rectèq; iudicare potuit. Similis in hoc genus hominum ob ebrietatem & gulam grauissima inuectiua extat cap. 36. In nouo Testamento Paulus episcopis, presbyteris atq; diaconis grauissimè ebrietatem vehementer fugiendam esse docet, nec ad tam augustũ munus eligendos esse, qui vinolenti sint & dediti, 1. Tim. 3. & ad Tit. c. 1. Enumerat ibidẽ multas egregias virtutes, quibus ecclesiastes pastorem ornatũ esse deceat, quarũ quidẽ omniũ exterminatrix est ebrietas, ex quo ipso cõstat, quàm illa sit ecclesiæ antistiti fugiẽda. S. Hier. ministrũ institutes ecclesiasticũ, Nunquã vinũ, inquit, sacerdos bibat. Concilij Agathensis Canon extat, dist. 35. Ante omnia clericis vitanda ebrietas, quæ omnium vitiorum comes atque nutrix est. Itaque is quem ebrium fuisse constiterit (vt ordo patitur) aut 30. dierum spacio à communione submoueatur, aut corporali subijciatur supplicio. Extat eadem de re Canon ex Concilio Naueton. distinct. 44. Nullus presbyterorum, quando ad anniuersarium diem, trigesimum, aut septimũ, aut tertium alicuius defuncti, aut quacunq; vocatione ad collectam, se inebriari vllatenus præsumat, nec precatus amore sanctorum, vel ipsius animæ, bibere aut alios ad bibendum cogere, vel se aliena precatione ingurgitare, nec plausus, & ritus inconditos & fabulas inanes ibi referre aut cantare præsumat. Item ex eadem ibidem. Quando autem conueniunt presbyteri ad aliquod conuiuium, aliquis prior illorum versum ante mensam incipiat & cibum benedicat, & tunc secundum ordinem sedeant, alter alteri honorem præbentes, & per vices cibum & potum benedicant, & aliquis de illorum clericis aliquid de sancta scriptura legat. Post refectionem similiter hymnum dicant ad exemplum Domini, sicut in Cœna fecisse legitur. Et se contineant omnes presbyteri (maximè in talibus locis) vt non vituperetur ministerium eorum. Hinc olim cùm in Oriente, tùm in tota Græcia clericis fuit prohibitum, ne cauponas, & popinas ingrederentur, nisi peregrinarentur in aliena regione, de quo Sozomenus libro 3. capite 36. & Socrates lib. 5. capite 18. Tripartita historia libro 6. capite 29. Extat eadem de re decretum Concilij Laodicen. cap. 24. Denique Canon, Non oportet, & Can. sequ. dist. 44. Non opus est rationes alias afferre, propter quas ebrietas ecclesiæ pastori sit fugienda, nam qui illas non per se videt, is omnis rationis imo cõmunis sensus videtur esse expers. Petrus Rauennas grauiter sane vereq; hac de re ita disserit. Ebrietas, inquit, in laico crimen est, in sacerdote sacrilegium, quo alter animam suam præcat, alter se prophanat, & spiritum sanctitatis extinguit. Ebrietas enim mater est luxus, furoris genetrix, petulantiæ magistra. Huic qui obnoxius est, homo non est, hac qui laborat non modò peccatum facit, sed ipse est peccatum. Hæc enim est rabies voluntatis, inuisatus hostis, pernicies honestatis, & pudoris iniuria. Vbi enim regnat ebrietas, ratio exulat, intellectus obtunditur, consilia deuiant, & iudicia subuertuntur. Sic in Can. decret. distinct. 25. ministrus templi vinum probibetur ac siceram bibere, ne ebrietate grauentur corda eorum, & vigeat perpetuo sensus, ac tenuis sit, vel quia venter mero æstuans despumat in libidines. Extat Canon Apost. 42. δὰ τοῦτο δεῖ, ἵνα μὴ μεθύωσιν, ἢ ὑπνώττωσιν, ἢ δουλεύωσιν, ἢ κύβοις σχολάζωσιν καὶ μέθαις, ἢ παυσάσθωσαν, ἢ κολαζέσθωσαν. His adde, quòd Ethnici quoque quasi tacito naturæ instinctu sacerdotibus suis vel omnino, vel certè quando rei diuinæ vacabant, à vino abstinendum esse indicabant. Ægyptios sacerdotes à carnibus, & vino semper abstinuisse, testis est Hieronymus libro secundo aduersus Iouinianum. Volateranus libro 13. capite 4. scribit Amphiaraum summum vatem fuisse sacerdotibus, qui responsa clara accipere & reddere vellent, integrum diem à cibo, à vino autem triduò abstinere. Hinc apud Trœzenios, teste Alexand. ab Alexand. libro 6. capite 2. qui ad Aridati aram rem diuinam facere volebant, & deorum responsa petere, ij paulò ante commemoratum Amphiarai præceptum obseruabant. Essæos quoq; scribit Iosephus in Antiquitat. Iudaic. nec non in libello peculiari, quem de illorum vita composuit, à vino abstinuisse, cuius hanc rationem Philo addit, quod vinum sit ἀφεκτὸν φάρμακον, id est, dementiæ venenum. Legimus præterea & Seuerianos, & Tatianos, qui se ἐγκρατεῖς, siue ἐγκρατίτας, id est, continentes appellabant, & à carnibus, & à vino omninò abstinuisse, ita vt ne in mysterijs quidem vino vti voluerint, sed aqua, testis est Epiphanius. Encratitas erroris conuincit Clemens Alexandrinus libro 2. Pædag. capite 2. exemplo Christi, qui & vinum bibit in conuiuijs (vnde vini potor fuit per contumeliam appellatus, Luc. septimo) & cœnæ mysterium vino instituit, vinumque ipse bibit, vide locum. Manichæi similiter vinum non bibebant, cùm illud dicerent fel esse principis tenebrarum, cum vescantur vuis. Nec multi aliquid vel acerbissimi sorbebant, vt testis est Augustinus de Hæresibus. Sic Plutarchus quoque in Sympos. scribit nefas olim fuisse mustum gustare. Verùm vt damnata est superstitiosa hæc Ethnicorum atq; hæreticorum quorundam abstinentia à vino, ita contrà colenda est summopere omnibus ecclesiæ, rerumque sacrarum administratoribus atque doctoribus temperantia in cibo, atque potu, dandaque opera vt vino modicè, sobriéque vtantur, ebrietatem ceu anguem venenatum, atq; pestiferum fugiant, oderint, execrentur: & ab illa cùm vitæ sobriæ exemplo, tùm verbis grauissimis auditores, atq; discipulos suos deterreant, ac debortentur.

Sacerdotum & prophetarum ebrietas reprehenditur.

Clericis cauponæ & popinæ prohibentur.

Ebrietas in sacerdote sacrilegium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ebrietas omnia officia, quibus alij alijs sunt obligati, violat

Verùm vt tandem hùnc de ebrietate locum concludam, de cuius turpitudine atque pernicie ne cogitari quidem satis, nedum dici potest, illa constat non modò commune nostrum officium, quo omnes sumus Deo, atque proximo obstricti, verumetiam propria, atque peculiaria officia, quibus alij alijs pro varia vitæ conditione, statu, societate sunt obligati, perturbari, atque violari. Sic enim, exempli gratia, & magistratus, vt paulò ancea dictum est, senatores, iudices, cæteríque Reipublicæ proceres, præ temulentia sui plærunque muneris, & officij in puniendis improbis, defendendis innocentibus, legibus sartis tectis tuendis, iure denique suo cuique tribuendo, obliuiscuntur, & omnem ferè Reipublicæ curam abiciunt. Et contrà subditi magistratus suos, quorum temulentiam imitantur, non eo quo par est amore, honore, obseruantia, atque obedientia prosequuntur, quin potius illos ceu vinosos homines, suique similes contemnunt, atque despiciunt. Nam vinum, vt ille verè dixit, facit omnes æquales. Deinde verbi diuini ministri (quos vini ministros seu mancipia potius verius dixeris) atque præcones, quibus ecclesiæ animarumque salus à Deo commendata est, ebrietati inseruientes, sacrosanctum & augustum suum munus, quod in verbi diuini præconio, legitima Sacramentorum administratione, vitæ honestæ, piæ, sanctæque actione consistit, vel negligenter admodum, & oscitanter obeunt, vel etiam turpiter cum funesta suæ, aliorumque salutis iactura produnt, ac deserunt. Et vicissim, id quod est consequens, auditores, atque discipuli horum suorum pastorum, seu impostorum potius, atque compotorum exemplo ad ebrietatem, ad quam suapte natura sunt propensi, magis inflammantur: deinde non illos modò, verumetiam, quod est horrendum, sacras illorum conciones, ceu sonoras quasdam cantiones, atque fabulas, atque adeò ipsum verbum Dei, Sacramenta, totam denique religionem despiciunt, ac pro ludibrio habent, vel certè non tanti faciunt, quanti facere meritò debebant. Præterea linguarum & artium tàm sacrarum, quàm prophanarum doctores, atque magistri ebrietati indulgentes, non quo par erat studio, opera, diligentia, assiduitate, iuuentutem suæ curæ fideique commissam, quæ quidem totius Reipublicæ ecclesiæque est seminarium, cùm bonis artibus atque literis, tùm honestis atque ciuilibus moribus instituunt, atque erudiunt, quin imò hoc officium suum turpiter negligunt. Et vicissim discipuli præceptorum suorum temulentiam imitantes, in illorum monitis, dictatis, atque præceptis percipiendis, repetendis, memoriaque, (cuius mors est vinum) infigendis, valdè se negligentes præbent, ac omnino debitam, iustamque præceptoribus suis obseruantiam, obedientiamque minimè præstant. Adhæc in matrimonijs, quæ omnium ciuitatum sunt seminaria, ebrietatis vitio, atque culpa multifariam, & quidem grauissimè, periculosissimeque peccatur. Nam primo mariti ebriosi vxores suas, quas secundum Apostoli præceptum tanto amore, charitateque complecti debebant, quanta Christus ecclesiam consponsam, corpusque suum complectitur, ebrietate efferati, ac veluti furiarum tædis ardentibus exagitati, contumeliosissimè crudelissimeque verbis, verberibusque tractant. Et contra vxores temulentæ pudorem omnem exuunt pudicitiamque suam plærunque præstituunt, remque familiarem negligunt, atque perdunt. Hinc dissidia grauissima, diuortia funestissima, familiarum labes, atque naufragia calamitosissima. Deinde parentes temulenti suorum liberorum iustam & honestam institutionem, educationemque negligunt, illis sua illa temulentia omnium malorum sunt authores: & vicissim liberi à vinosis parentibus proseminati, ac proinde paternæ maternæque temulentiæ strenui plærunque imitatores, effractis ruptisque omnibus pudoris, atque pudicitiæ repagulis, non modò illos, qua par erat obseruantia, non colunt, verumetiam contemnunt, irrident, multis contumelijs iniurijsque onerant, tandemque patrimonia vel lautissima breui tempore dilapidant, id quod Deus illa Noachi, & illius liberorum historia nos docuit. Hinc constat coniugum ebrietatem cùm ἀταξίας (nam homines ἀϊσώτους reddit) tùm κακοταξίας, id est, malorum & improborum liberorum esse causam, idque cùm ob exemplum, tùm generationem vitiosam. Et huc facit illud Diogenis ad adolescentulum quendam desipientem & insanum, Pater ebrius te seminauit, teste Plutarcho libro de Educatione liberorum. Plutarchus similiter eos qui multum meri bibunt, segniores ad coitum esse, nihilq; validi aut benè temperati gignere scribit, sed ob seminis frigiditatem ac prauitatem inanes esse eorum cum mulieribus coitus. Sympos. 3. Prob. 5.

Subditorum animos reddit feroces & contumaces.

Denique & domini erga seruos & ancillas suas præ ebrietate sæpenumero vel nimis suos remisi, molles atque dissoluti, vel plus æquo duri, sæui, & contumelioси: & vicissim serui, atque ancillæ suis

cillæ suis patribus, atque matribus familiàs, non modò legitima iustaque officia & ministeria non præstant, verumetiam illos sæpè maximis iniurijs, contumelia, atque dedecore afficiunt, rei familiari maxima damna, ac detrimenta important. Hinc ergo constat ebrietatem & Reipublicæ, & ecclesiæ, & scholæ, & matrimonij, atque priuatarum familiarum, atq; adeò omnis cum generalis, tum specialis atque priuatæ hominum societatis, atque communionis, omnisque officij capitalem atque fatalem esse pestem. Hæc de ebrietate sint dicta, de qua, teste Athenæo libro decimo, scripsit Theophrastus, & Chamæleon Heracleota. De eadem vide plura apud Athenæum libro decimo ferè toto, & passim alibi. Philonem in libro περὶ τῆς φυτουργίας sub finem, & libro peculiari περὶ τῆς μέθης. Chrysostomum Homil. 13. in 1. Timoth. 5. Ambrosium libro primo de Offic. capite 20. & libro de Helia & Ieiunio. Augustinum in libro ad Sacras virgines. Basilium qui peculiarem contra ebrietatem librum conscripsit. Clementem Alexandrinum libro 2. Pædag. capite 2. Basilium de ebrietate. P. Martyrem in Iudicum caput 9. Gualtherum in caput 2. Habac. 7. caput Oseæ, Ioelis primum. &c. Senecam 83. epist. Hæc de vino propriè dicto, eius differentijs, commodis & incommodis.

Vina factitia quæ sint.

Vina factitia, & arte parata ad medicinæ potius, quàm ad vitæ vsum ferè sunt innumerabilia, quæ alienam habent cum vino admixtam vinis cuiusuis simplicis, aut fructus, aut herbæ substantiam, vnde etiam nomina sua sortiuntur. Vt vinum scylliticum è scylla paratum, Thebalassomenon, id est, marina aqua constans. Cydonites, absinthites, Hyssopites, Penanthinum, Rhodites, Melomeli, hydromeli, omphacomeli, Aromatites, Nectarites, &c. penè infinita, quæ magis ad varios corporis affectus leuandos, quàm ad quotidianum vsum sunt excogitata: quibus etiam sæpè ebriosi homines ad crapulam, aliaque corporis incommoda, atque morbos ex immoderata potatione obortos discutiendum, mitigandúmue vtuntur: quò deinde alacriores ad belluinas illas suas potationes redeant. De his vinis vide plura apud Dioscoridem libro 5. & Plinium libro 14. capite 6. Bruyerium & alios. Sed duo sunt præter vinum cùm olim, tùm hodie quoque triti & vsitati apud populos, illos præsertim, qui vitibus carent, potus, qui tamen etiam vinis factitijs annumeratur, vinum nimirum latius pro quouis potu inebriante accepto.

Zythum.

Primus est, qui ex hordeo conficitur, quo Ægyptij olim fuerunt vsi. Ægyptij, inquit Herodotus libro secundo in Euterpe, vino viuntur facto ex hordeo, desunt enim in ea regione vites. Hecatæus, teste Galeno, de Ægyptijs scribens, illos & ἀρτοφάγους εἶναι, & τὰς κριθὰς εἰς τὸ πέμμα καταλύειν, panis esse voraces, & hordeum in potum conijecere. Et idem in periodo Europæ, Pæonas ait bibere βρυτὸν ἀπὸ τῆς κριθῆς, brytam bibere ex hordeis, & parabiam ἀπὸ κέγχρου, καὶ κόνυζης, id est, milio, & conyza. Zythum Ægineta, & recentiores Græci Phucam vocant. Strabo libro 17. de Ægypto scribens, Ceruisia, inquit, quanquam propriè apud illos fiat, tamen communis est, & apud quemque diuerso modo conficitur.

Ceruisia.

Multus eius in Germania, Britania, Neustria, Picardia, & Belgica Gallia est vsus. Conficitur ex hordei & tritici succo, cum lupo salicario, quem lupulum nominant, Galli du hobelon, aqua multa feruefactis, & despumatis, vehementerque agitatis. Potus vulgò Biera, & Ceruoyse, (Ceruisia à Cerere, hoc est, à fruge dicta, quod sit potio ex seminibus frumenti vario modo confecta) à Germanis & Gallis appellatur. Galenus zythum vocat. Dioscorides tamen libro secundo capite 111. Duo huiusmodi ex hordeo potionum genera confici scribit, alterum quod zythum nuncupatur, alterum quod Curmi (κοῦρμιον vulgò Graeci vocant) & à poëtis quandoque Pelusiacus potus. Hermolaus, sed dubitans, Curmi vult idem esse quod cereuisia: eodem teste Aristotele, pinum vocat vinum, quod ex hordeo fit. Suidas, ζῦθος, inquit, οἶνος ἀπὸ κριθῆς γενόμενος, vinum ex hordeo confectum: quod Sophocles, & Æschylus βρύτον vocarunt. Eius authorem primum apud Ægyptios aut Dionysium Hammonis filium, aut Osyridem, quem ille sibi in filium adoptauit, cuius vxor Isis fuit, vt est apud Diodorum Siculum, omnes ferè fatentur. Quare à loco primæ inuentionis Pelusiacus potus à Pelusio Nili Ægyptiaci ostio nominatur, inde ad alias nationes vini natiui copia carentes fuit propagatus, & diuersis nominibus appellatus. Aristoteles quoq; πῖνον nuncupauit, nempe vinum hordeaceum, quo temulentos aut pronos decumbere, aut supinos idem testatur. Eiusmodi vinum ex frumento decoctum Græcis est πυελιγγίς. Athen. lib. 10. cap. 16. Sed, vt Aristoteles inquit, libro de Ebrietate testatur, εἰς τὰ κατὰ πίπτειν οἱ τὸν κρίθινον πεπωκότες οἶνον πῖνον καλοῦσι, id est, retrorsum siue in tergum

Curmi.

Pelusiacus potus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cadunt, qui bibunt hordeaceũ, quod πῖνον vocant. Citat deinde Aristot. verba, quorum hic est sensus: Nam qui reliquis potionibus inebriandi vim habentibus implentur, in omnem partem, & in dextrã & in sinistram, & proni, & supini cadunt, sed soli qui vino sunt inebriati, retrorsum, atq; supini decumbunt. Vinũ autem κρίθινον etiam βρῦτον à nonnullis appellari, Sophoclis atq; Æschyli testimonijs probat. Hellanicus eodem teste, βρῦτον etiã ex radicibus confici scribit, cuius hæc sunt verba, πίνουσι δὲ βρῦτον ἐκ τῆς ῥιζῶν, καθάπερ οἱ θρᾷκες ἐκ τῆς κριθῆς. Plin. lib. 14. cap. 22. luculentiorem huiusmodi potionis mentionem facit, his verbis, Est & occidentis populis, inquit, sua ebrietas, fruge madida, pluribusq; modis per Gallias, Hispaniasq; nominibus alijs, sed ratione eadem. Hispaniæ iam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque è fruge sibi potus finitimo excogitauit, nullaq; in parte mundi cessat ebrietas. Meros quippe hauriunt tales succos, nec dilendo vt vina mitigant. At hercule illic tellus fruges parere videbatur. Heu mira virtorum sollertia, inuentum est quemadmodum aqua quoque inebriaret. Hæc ille. Cornelius Tacitus de Germanorum victu verba faciens cap. 31. Potui, inquit, est humor ex hordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus. De Cereuisia siue hordeacea, siue triticea Germania communi, vide plura apud VVilichium in Comment. in Taciti Germaniam. Vina porrò huiusmodi hordeacea, siue ex cerealibus facta, valdè Dioscorides atq; Galenus damnant, vti flatuosa, praui succi, & ex putredine genita. Vnde partim acrem, & calidum potestate fieri eius generis potum, partim frigidum, aqueum, & aridum volunt, hæc enim Galeni verba sunt, lib. 6. de Simplic. facult. c. de Zythum. Dioscorides verò vrinas eò impelli, neruosq; affici, cerebri membranas tentari, elephantiasm contrahi, malosq; succos eo potu gigni affirmat lib. 2. cap. 311. & 312. Zythum siue Cereuisiam irridens cauillatur etiam Græcum illud Epigramma,

Τίς; πόθεν εἰς Διόνυσε; μὰ τὸν ἀληθέα βάκχον
οὐ σ' ἔθελγε νόημα. τὸν Διὸς οἶδα μόνον
κεῖνος νέκταρ ὀδώδει, σὺ δ' ἐτέγγυ: ἦ ῥα σε κελτοὶ
τῇ πενίῃ βοτρύων τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων
πρός σε χρὴ καλέειν δημήτριον, ἢ Διόνυσον
πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ βρόμιον, ἢ βρόμιον,

Id est, Erasmo interprete:

Bacche quis? vnde venis? verum tibi deiero Bacchum
Te haud noui, tantum est cognitus ille Ioui
Is nectar redolet, hircum tu, Dic age num te
E spicis sinxit Gallia vitis inops?
Non igitur Bacchũ te dixero, sed Cerealem (vnde cèreuisia quasi Cereuisia)
Et frumentigeram, nec Bromium, immò Bromum.

Verum licet & Epigramma hoc Græcum, & antiquorum medicorum authoritas reprobare eos potus videatur, qui ex hordeo constant, experientia tamen constat Britannos, Belgas, Germanos, Pannonas, aliosq; Septentrionis incolas, Zythi potores & pulcherrimos & saluberrimos, & robustissimos esse. Neq; enim fieri posset, si tam damnosa atq; insalubris hæc hordeacea potio esset, quam illam prisci authores, atque medici faciunt, quin ex illius assiduo potu, non in grauem valetudinem, qui eo vtuntur inciderent, cùm contrà nulli sint præ his aut forma, colore, aspectuque pulchriores, nulli valetudine firmiores, aut corporis habitu salubriores. Hoc & Valleriola libro Locorum comm. & Manardus libro Epistolarum 5. epistola 2. & libro 17. Epist. 5. Antonius Niger de Tuenda valetudine testantur. De Cereuisiæ autem conficiendæ ratione, temperamento, differentijs & usdem vsu, commodis & incommodis, conditura, vide VVillichium in Taciti Germ. Omnino vtrijs, quæ petuntur ex modo coctionis, consistentia, colore, sapore, odore, ætate, delijs, seu vasis, de quibus hic quoq; potus ingens est Dei beneficium, ita ingens est hominum, ac impia planè, improbaq; ingratitudo erga Deum, qui illo ad ebrietatem, & ad animi corporisq; pernicies abuuntur, vt hodie in multis Christiani orbis partibus fieri videmus.

Sidra. Quartus potus multis nationibus vsitatus est, qui ex pomorum succo conficitur, eo modo in dolijs seruatur, & sidra vulgo, ab Hebr. secar appellatur, cuius duo sunt præcipua genera: Vnum quod ex pyris fit, quod à Normannis du pere vulgo appellatur, à Græcis apire, siue apijtes, Latinè pyraticum nimirum à pyris. Liquaminis è pyris conficiendi rationem ad fœminarum ieiunia, quod castimoniale dicebatur, vide apud Benedictum Curtium lib. 23. hort. cap. 16. ex Palladio. Alterum genus est, quod ex pomis conficitur, quod Galli vulgò du Cydre appellant. Vtrumq; genus à Germanis hochbaumer & bärlymost appellatur, hoc est, potus arboreus, siue pyraceus.

Apud Hebræos potus ex omni pomorum genere confici solebat, qui quidem Secar fuit appellatus, de quo supra. Hieron. in illud Leuit. 10. Vinum & siceram non bibes, &c. annotat hac voce comprehendi quicquid inebriare potest, quod tametsi verum est, tamen magis propriè ab alijs videtur definiri, qui hac voce volunt notari omnes potiones è fructibus expressas, quarum eadem fere est suauitas, atque illecebra quæ vini. Apud Orientales certè hodie tam ex dactylis palmarum, quàm ex alijs fructibus suauissimi, delicatissimiq; potus conficiuntur.

DE BIBENDI MODO PARTIM MEDICO, PARTIM LIBERALI ET CIVILI, PARTIM ILLIBERALI & inhonesto. De propinationum nominibus, origine, fine, vsu & abusu.

CAPVT X.

ADHVC de bibendi fine, & materia dictum est, nunc de bibendi modo dicamus, qui quidem duplex in genere videtur posse statui. Vnus quidem iustus, honestus, legitimus, sanus atque salubris, qui partim ad necessitatem, sitim nimirum depellendam, partim ad sanitatem, partim etiam ad voluptatem liberalem atque honestam refertur. Alter verò modus bibendi est immoderatus, immodicus, immodestus, inhonestus, turpis illiberalis, pernicios us, voluptuarius plane, atque epicureus, non humanus, sed belluinus, qui ad ebrietatem refertur, qui quidem varius & multiplex & olim fuit apud gentes barbaras atque feroces, & hodie, proh dolor, est apud Christianos, qui quidem bibendi modus atque ratio, modi rationis q; omnis est expers, à modo rationeq; vera alienissima. Modus bibendi duplex.

Non incommodè etiam forsan triplicem statuemus bibendi modum: vnum quidem, vt ita loquar, medicum, qui partim ad necessitatem, partim ad sanitatem refertur, alium liberalem atque ciuilem, qui voluptatis honestæ amicitiæq; ergo suscipitur, tertium deniq; illiberalem atq; seruilem, imo belluinum, qui modum omnem excedit. Ad hos tres bibendi modos accommodari possunt tres, quatuor, plureſue illi Eubuli, Asclepiades, Apulei, & aliorum crateres. Eubulus enim apud Athen. lib. 1. (quod etiam citatur à Cœlio lib. 15. cap. 16.) sub Bacchi persona monebat tres tantum prudentibus viris crateras miscendos, primum sanitatis, secundum voluptatis, tertium somni, quo epoto sapientes, qui sunt vocati, domum abeunt. Quartum verò dicit non nostrum esse, sed ὑβριστικὸν iniuriæ, seu contumeliæ, quintum βοῆς, id est, vociferationis, sextum κώμου, id est, lasciuiæ, septimum ὑπνικὸν, suggillationum, octauum κλητῆρος & vocantis, nonum χολῆς, id est, bilis, decimum μανίας, id est, insaniæ. Primo ergo cratere sanus, & necessarius, secundo & tertio liberalior, reliquis septem illiberalis & immoderatus potus significatur, eiusq; simul incommoda enumerantur. Asclepiades similiter apud eundem, calicem primum ad sitim, secundum ad voluptatem, tertium ad ebrietatem, quartum ad insaniam pertinere dictitabat. De simili Apulei dicto supra dictum est.

Iam verò quoad primum illum bibendi modum, de illo diligenter & accuratè medici præcipiunt, ac disputant, illumq; cum ipsius potus substantia, qualitate, quantitate, cum bibentis natura, habitu, ætate, sexu, consuetudine, tum denique temporis loci, alimentorum quæ sumpta sunt, aliarumq; rerum circumstantijs probè definiunt: de quibus omnibus ipsorum libri, qui extant plurimi, sanitatis suæ studiosis sunt consulendi, nos, quantum instituti nostri fert ratio, breuiter dicemus. Ac primum quidem hoc illorum est saluberrimum, maximeq; naturale præceptum, vt ad necessitatem, non ad voluptatem, aut intemperantiam vinum, aquam, aliumue potum sumamus, parcitas adhibeatur atque modus, intemperantia omnis vitetur. Deinde, vt inter edendum ad cibi comixtionem, & commodam delationem atque distributionem bibendum esse suadent, ita vel ieiuno

Universidad de Deusto
Biblioteca

bibere, vel à cibo dum concoctio perficitur nocentissimum esse docent. Nam à cibo potasse concoctionem euertit, flatusq; multos, & cruditates gignit. Ieiuno vero ventre vinum sumptisse, neruos, caputq; lædit, & multorum malorum seminarium existit. Nec etiam posse fructuum esum, malorumue ciborum ingerendum potum existimant, præsertim multum, & generosi vini: efficit enim, vt præcipiti lapsu vitiosus succus in vasa permeet, & incoctus putredinem, & malum morem recipiat. Si tamen fructus horatij sint, humidi, & putredini obnoxij, vt cærasa, mora, persica, melones, & huiusmodi, aut nihil prorsus bibendum, aut exiguum meri potentis. Sic enim Isaac in diæta particularibus, particul. 1. cap. de persicis, ac persicorum esu vinum vetus, & odoratum bibendum iussit, sed modicum tamen. Valleriola tamen si à cibo malo (fructibus præsertim) bibendum sit, aquam vino vti salubrius existimat, ne & vini potu feruor, & ebullitio accedat: præcoxq; cibi in vicera transitus (est enim vinum penetrator summus, vt vulgò dicitur) & putredo, obstructio, crudas, aut corrupcela sequuntur, quod facere vinum haustum solet. Aqua vero frigiditate sua, & feruorem, & putredinem inhibet. Præstiterit tamen ad celerem fructuum subductionem, post illorum esum iusculum optimæ carnis calidum sumpsisse, vt facilius mali succi cibus labatur & paream contrahat in ventriculo moram. Dormiturus porrò, & à cœna (nisi valida admodum sitis vrgeat) nocentissimus est ex medicorum sententia potus, & ob id rectè illud dicebat Hippocrates, 5. Aphoris. 27. Qui noctu bibere appetunt, his admodum sitientibus, si superdormierint, bonum. Somnus enim sitim eam (quæ falsa, atque mendosa vt plurimum est) sedare solet. Potio item aut vini, aut aquæ, si frigida sunt, & mox ab exercitio, aut balneo sequantur, exitialis esse solet. Vnde est illud Cels. lib. 1. cap. 3. A labore sudanti aduersissima frigidæ potio & illa Dioscoridis lib. 6. c. 33. aqua frigida abunde pota, aut meracum vinum liberalius epotum præsertim à balneo, aut cursu, aut vehementi exercitatione strangulatus, & dolores infert. In quibus (subdit) sanguinem mitto protinus, & vacuatio, imminentia soluunt pericula. Nec minus regionis natura varias bibendi leges præscribit. In frigida regione liberalius vinum potandum (quod probe facere Germani, Belgæ, Poloni, & aliæ nationes norunt) & in calida parcius bibendum. Sic & consuetudo, multo enim potui assueti facilius plenniores haustus tolerant, vt insueti minus, iuxta illud Hyppocratis lib. 2. aphoris 50. Quæ ex longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sunt, insuetis minus molestare solent. Qui imbecillum cerebrum habent, vinum non tolerant. Signum enim fortitudinis cerebri ac bonitatis eius (inquit Auicenna) est à vini generosi vaporibus non lædi, vinique potentiam sustinere. Quod si quis vini immodico haustu temulentus fiat, consilium fuerit vomitum ciere, inediam, somnumq; imperare, & succum malorum punicorum, vel oxicratum potandum dare, aut caulium sectione adhibenda docet. Principio sanis existimat non posse certò aliquid, aut determinatè præstitui, cum plerique diuersæ potandi consuetudini sint assueti, quam citra valetudinis iacturam mutare nemini sit facile. Deinde optimum, ac securissimum bibendi modum pro sua cuiq; ætate, pro temporum ratione, pro inueterata consuetudine, pro vini natura ac viribus decernendum putat. Præterea potu vtendum ad desyderio satisfaciendum, & vt cibus in sicco nec sit, nec fluitet, sed moderato madescat. Subinde itaq; modicis q; interuallis corpus potione refocillari, ac cibum super infusorem identidem macerari oportere, quo comodius peracta concoctione venas subeat, atq; in corpus digeratur. Ebrietatem, potumq; vel inter initia, primoq; mensæ accubitu, vel inchoata iam cœna concoctione noxium esse docet. Consultum quoq; arbitratur inter edendum non confertim, nec auido, sed sensim, ac paulatim bibendum, quo commodè vtraq; misceri queant, pariq; concoctione perficiantur. Qui verò ea vtantur edendi consuetudine, vt ad prandij medium potu sibi temperent, assatim illis bibendum esse monet, quo potus penetret, ac per cibū vndiq; diffundatur. An expediat mensas claudere potu, an cibo vide Christoph. à Vega lib. 2. Sect. 3. sub finem. Veteres potu cenas suas & incho-re, & terminare, atq; claudere videntur fuisse soliti. Clemens quoq; Alex. lib. 2. ped. cap. 2. quadam medica & salutaria dat potus sumendi præcepta pro sexus, ætatis, atq; temporum ratione. De cibi potusq; capiendi ratione salubri vide Celsum lib. 1. cap. 2. & 3.

De his vide Lemnium. Lem. lib. 2. de occult. nat. miraculis c. 21.

Lemnius quoq; Lemnius lib. 2. de occult. nat. miraculis cap. 38. quis modus, ac mensura sit in potione adhibenda docet. Principio sanis existimat non posse certò aliquid, aut determinatè præstitui, cum plerique diuersæ potandi consuetudini sint assueti, quam citra valetudinis iacturam mutare nemini sit facile. Deinde optimum, ac securissimum bibendi modum pro sua cuiq; ætate, pro temporum ratione, pro inueterata consuetudine, pro vini natura ac viribus decernendum putat. Præterea potu vtendum ad desyderio satisfaciendum, & vt cibus in sicco nec sit, nec fluitet, sed moderato madescat. Subinde itaq; modicis q; interuallis corpus potione refocillari, ac cibum super infusorem identidem macerari oportere, quo comodius peracta concoctione venas subeat, atq; in corpus digeratur. Ebrietatem, potumq; vel inter initia, primoq; mensæ accubitu, vel inchoata iam cœna concoctione noxium esse docet. Consultum quoq; arbitratur inter edendum non confertim, nec auido, sed sensim, ac paulatim bibendum, quo commodè vtraq; misceri queant, pariq; concoctione perficiantur. Qui verò ea vtantur edendi consuetudine, vt ad prandij medium potu sibi temperent, assatim illis bibendum esse monet, quo potus penetret, ac per cibū vndiq; diffundatur. An expediat mensas claudere potu, an cibo vide Christoph. à Vega lib. 2. Sect. 3. sub finem. Veteres potu cenas suas & inchoare, & terminare, atq; claudere videntur fuisse soliti. Clemens quoq; Alex. lib. 2. ped. cap. 2. quadam medica & salutaria dat potus sumendi præcepta pro sexus, ætatis, atq; temporum ratione. De cibi potusq; capiendi ratione salubri vide Celsum lib. 1. cap. 2. & 3.

Nunc

Nunc consequens est, vt de reliquis duobus bibendi modis dicamus, quorum vnum liberalem, atque ciuilem, alterum illiberalem, inciuilem, barbaricum, atque violentum appellare possumus. Ad vtrunque referuntur προπόσεις, vt à Græcis appellantur, siue, vt à Latinis, propinationes, vt olim ita hodie quoq; in conuiuijs præsertim solennioribus vsitatissimæ, de quarum origine, vsu, & abusu hîc proprius videtur esse dicendi locus exordio ducto à nominibus.

Hebraicè השקה in hiphil potare, propinare, potum præbere, irrigare significat, & cum pro terræ irrigatione, tùm potu, qui vel hominibus, vel animalibus etiam brutis præbetur, crebro sacris in literis vsurpatur, vt Genes. 2. Et irrigabit omnem superficiem terræ, Genes. 29. Potum præbuit ouibus. Num. 5. Et potauit mulierem aqua. Ierem. 35. Potabis eos vino. Iob 22. Non lasso aquam propinasti, neque famelico præbuisti panem. Esther. 1. Propinabant in vasis aureis. Habac. 2. Væ qui propinat, siue potum præbet socio, &c. Nomina propinationē significantia.

Græcis προπίνειν. id est Athenæo lib. 14. propriè est τὸ ἑτέρῳ πρὸ ἑαυτοῦ δίδναι πεῖν, alteri pro se dare bibere, ad quam significationem probandam allegat illud Homeri, Odyss. v. Vlysses: προπίνειν.

Ἀρήτη δ' ἐν χερσὶ τίθει δ' ἔπας ἀμφικύπελλον,

Et illud Il. 1.

Πλησάμενοι δ' οἶνοιο δέπας δ' εἰδέκτ' ἀχιλῆϊ,

Addit Athenæus, πληρεῖντες δὲ προέπινον ἀλλήλοις μετὰ προσαγορεύσεως. Adducit idem author illud Anacreontis, ἐγὼ δ' ἐ ἔχων σκύπφον ἐρυθρὸν τοῦ λοιποῦ ἕνεκεν, αὐτὸ τοῦτο προέπινον. Eustath. quoque Odyss. v. p. 503. in illum versum Homeri ἀρήτη δ', &c. προπόσεις quædam est id quod Vlysses hic facit, προπείνει δὲ τὴν ἐξαίτησιν δέπας, ὥστε πεῖν, vt idem in Iliade Achilli, & postea seruo Eumæo. Nam etiam illud Il. 1. πλησάμενοι δ', &c. erat προπόσεως καθ' ὧν πληροῦντες δ' ἔπας, id est, ἐδίδουν προς τινα, id est, secundum quam implentes poculum illud alicui tradebant, vt etiam hic Vlysses Aretæ, & hoc est propriè προπίνειν τὸ πρὸ ἑαυτοῦ δίδοναί τινι πίνειν aliquando autem significat etiam τὸ ποτήριον δοποχαρίζεσθαι. Sic Pindari Scholiastes προπίνειν exponit τὸ ἅμα τῷ πόματι καὶ τὸν φιάλην χαρίζεσθαι. Ergo antiquitus προπίνειν Græcis idem erat, quod poculum tradere, seu porrigere, antequam quis biberet, item poculum donare. Verum non seruatam fuisse posterioribus seculis antiquam illam verbi huiusce significationem (mutatis enim consuetudinibus mutantur etiam verborum significationes) vel illa Athenæi verba satis manifestè indicant, προέπινον δ' ἀλλήλοις οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς (τοῦτο γὰρ προπιεῖν ἐστιν,) ἀλλὰ μεσὸν τὸν σκύπφον. Budæus προπίνω σοι reddit etiam Poculo te prouoco, asserens illud ex Athen. Ἀλέξανδρος ἔν αἰτήσας ποτὲ ποτήριον δίχαν, καὶ πιὼν, ἔφησε τῷ Φιλοτᾶ, & addit eum semper sic vti. Ex eodem præterea affert illud προπίνω σοι κύλικα, & etiam illud, προπίνω σοι κύλικα πλήρη. Apud eundem Athenæum legimus etiam προπίνειν φιλοτησίαν, & apud Demost. in plural. προπίνειν φιλοτησίας propinare pocula amicitiæ, ἐπὶ τοῖς Φιλίππου συνταξάντες φιλοτησίας προπίνειν, scil. κύλικα. Προπίνειν, inquit Suidas, ἐστὶ δίδοσθαι τὸν οἶνον πρῶτον, καὶ φιλοτησίας προπίνειν, scil. κύλικα. Προπίνειν, inquit Suidas, ἐστὶ δίδοσθαι τὸν οἶνον πρῶτον, καὶ προδιδόναι. Sic Demost. patriæ proditores dicebat προπίνειν τὰς παῖδας τοῖς ἐχθροῖς. Sic Aristophanis illud citans πρωτοπίνομεν interpretatur ἀλλήλοις διδόμεθα. Et rursus filiabus pharmacum porrexit, & ipse quoque bibit δυσχερὴς κοινωνήσας προπόσεως καὶ φιλοτησίας.

Latinis propinare (quam vocem à Græcis mutuati sunt) est prægustato leuiter vino poculum alteri offerre. Beroaldus in illa Iuuenal. Satyr. 5. Propinare.

—Quando propinat
Vitro tibi, sumitq; tuus contacta labellis
Pocula: quis vestrum temerarius vsq; adeo, quis
Perditus, vt dicat regi bibe?

Propinare, inquit, propriè est poculum porrigere, & præbere ad bibendum. Martialis,

Qui nulli calicem tuum propinas
Humanè facis, Herme non superbe?

Tranquillus in Tiberio, Ignotissimum quæsturæ candidatum nobilissimis anteposuit ob eporam in conuiuio propinante se vini amphoram, hoc est, porrigente, & præbente. Nec solum propinare

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad potionem refertur, sed etiam ad alia: vnde Iulius Capitolinus in M. Antonio: vt parte altera veneno lita vuluam inciderit, venenatam partem fratri edendam propinans. Vnde & Terentius metaphoricôs dixit in Eunucho,

Hunc ego vobis comedendum, & deridendum propino, Hoc est, trado & præbeo, sicut pocula præbentur bibenda.

Præbere. Idem quoque Latinis est præbibere. Apuleius lib. 10. Heus, ait, puer lautum diligenter ecce illum aureum cantharum multo contempera, & affer parasito meo: simul quod ei præbiberim commoneto. Hic quoq; præbibere idem est, quod propinare, siue προπίνειν, siquidem ex ritu conuiuij solebat archisymposiarcha, siue dominus conuiuij ante bibere, & mox alij subsequebantur, quasi ille describat conuiuis bibendi legem. Dido Virgiliana cum præbibisset, & summo tenus ore poculum attigisset,

Tum Bitiæ dedit increpitans, ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se protulit auro.

Sic phormio Terentianus ex procacitate parasitica inquit, Prior bibas, prior decumbas. Gurgulio Plautinus, Propino, inquit, militi magnum poculum, ille ebibit. Hæc de nominibus.

Propinādi mos antiquus. Est autem propinandi consuetudo antiquissima, olim & ab Hebræis, & à Græcis, & à Romanis siue Latinis vsurpata. Apud Hebræos, vti iam antea dictū est, paterfamiliâs solebat cum primum mensæ accubuisset cum domesticis suis, poculū vino refertum dextra manu tenendo, huiusmodi precatione vti, Benedictus sis tu Domine Deus noster, rex mundi, creator fructus vitis. Hac oratione finita, prior vinum degustabat, idemq; mox omnibus mensæ accumbentibus degustandum porrigebat, & hæc erat illius propinatio. Aliquando non ipse paterfamiliâs, sed alius aliquis ex conuiuis honoratior, cui hunc honorem paterfam. defert, illa & oratione, & propinatione cœnam inchoat. Propinationum etiam sed inhonestarum, atq; turpium, quales plæræq; ferè esse solent, meminit Athenæus, & earum descriptionem q; luculentam habes apud Habac. cap. 2. de qua suo loco pluribus. Apud Persas quoq; atq; Medos vsitatas fuisse propinationes conuiuij illius regis Assueri historia Esteræ cap. 1. satis indicat.

Propinationes Græcorum. Sed in primis apud Græcos & antiquas, & valde vsurpatas fuisse propinationes, præter ea quæ fuerunt commemorata, alia quoq; plurima authorum testimonia satis testantur. Athen. lib. 11. Homeri testimonijs comprobat, ὣ δ' ἐπὶς, inquit, ἀυτὰρ καὶ δέπα τοι ἀμφικύπελλα θοάσσω χρυσοῖσι δικτύοισι σιδηρείοισι δὲ ἔχοντα ἀλλήλας (ιλ. δ'.) ἦτοι ὃ ἐξίετο θεσπεσίοιο γέροντος ἐκ θρόνου ἀμφικύπελλον ἐπὶ χρυσοῖσι δικτύοισι σιδηρείοισι δὲ ἔχοντα ἀλλήλας, αἰτῷ τῷ ἰδίῳ ἐξέτι, ὃ ὃς θεσπέσιον ἀνδρὶ, ἢ δέπας ἀμφικύπελλον ἐς τὸ πότνιον. Idem paulo ante docet heroas solitos fuisse se inuicem poculis honorare, secundum illud καὶ ὀχαμένους πλείοσι δέπασι πιμῆ. Item τὸ δὲ σιδήρεον γῦ καὶ κρέασι, καὶ πλείοις δέπασι πιμῆται. Plutarch. Sympos. li. 1. λέγεις θεσπέσιος, φίλος ἐσσῶν. Epigram. 1. ὅτ' ἂν χρεὼ ἐκ θεσπεσίων ἐμῶν, πάντα χύδην ἔσω, ψαλμὸς, ἔσο, θεσπέσιος. Sed præter Athenæum & alios, Suidas propinationum Græcanicarum originem atq; vsum his verbis luculenter describit, verbi θεσπέσιον significationem explanans, οἱ ἀρχαῖοι βασιλεῖς ὅπιτιλεῦντες ἑορτὴν πάνδημον, ἐν ᾗ αἱ τῆς πόλεως, ἃς ἀργυρᾶς κιρνῶντες ἰδίᾳ ἔχον μὴ πρὸς ἢ οἰνοχόη, αὐτοὶ ἀπέπιον δ' ἐκ μιᾶς ἐν τῇ πόλει καὶ ὡς συμβολὴ ὄντος τότε φιλίας πλῆθος· καὶ τότε παρεγίνετο ὧ ἂν ἐβούλοντο καὶ τὴν πόλιν καὶ ἐκαλεῖτο θεσπέσιον, ἡ δὲ ἐν μέσῳ φιλοτησία, hoc est, Græciæ reges, siue principes solenni die, quem Philotesium appellabant, miscentes aureis, atq; argenteis poculis vina, cahicem primum à pocillatore sumebant, ac parum ex eo præbentes, quod magnæ amicitiæ erat symbolum, illi deinde cui volebant, porrigere solebant, atque hoc quidem illis erat θεσπέσιον. Idem eiusdem sic disserit in voce φιλοτησία. Φιλοτησία, inquit, φιλία, δεξίωσις. Ælianus, δοκεῖ τοῖς συμποσίοις φιλοφρόνημα εἶναι φιλοτησία· ἐν γὰρ τοῖς πότοις ἐν τοῖς συμποσίοις ἔθος ἦν φιλοτησίαν τῷ δὲ, φιλοτησία ἡ φιάλη ἡ δεξαμένη ἐν τοῖς πότοις· ἐν γὰρ τοῖς συμποσίοις φιλοφρονούμενοι ἀλλήλοις, ἐπεδίδοσαν οἶνον κυλικα, ὃν φιλοτησίαν ἐκάλουν, ὡς τοῦτο δηλοῖ καὶ ἀλέξις, καὶ Ὅμηρος, δεξιὰς ἔχατ' ἀλλήλους· καὶ αὖθις ἔγχειτο τὸ τοῦτο φιλοτησίαν· καὶ ἐν ἄλλοις ἐν δείπνοις ἐκ δεξιώσεις δὲ τῆς φιλίας, καὶ φιλοτησίαν θεσπέσιον ὄζει, νίκης τὸ ἐν δείπνοις ἐκ δεξιώσεις δὲ τῆς φιλίας· καὶ φιλοτησίαν θεσπέσιον ὄζει, νίκης τὸ ἐν δείπνοις ἐκ δεξιώσεις δὲ τῆς φιλίας,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Propinationū abusus inter Christianos.

NOTA.

Propinationis impia graphica descriptio apud Hab.2.

Verum vt nihil est tam bonum, tàm honestum, atq; laudabile quod non deformet, atq; deturpet hominum abusus, ita hæc quoq; propinandi consuetudo & antiqua, & per se amoris amicitiæq; plena, ac proinde honesta, atq; laudabilis, iam à multis seculis in turpissimum perniciosissimumque abusum degenerauit, qui hodie passim in orbe Christiano regnat, atq; dominatur. Nam vel ad Plutonis vsq; cancellos, vt ita loquar, hodie Christiani sibi inuicem spetioso amoris atq; amicitiæ obtentu propinare, seq; vel blanditijs, vel etiam vi aperta ad plus, quam illorum officij atq; salutis ratio postulet bibendum cogere solent, quæ quidem propinationes ἀπαγωποσίας potius, quàm φιλοποσίας dici merentur, cum magna animi corporisq; pernicie, & æternæ salutis periculo coniunctæ. Ac merito quidem optimo iure partim cum antiquis illis diabolo, ac primorum nostrorum parentum, partim cum meretricis illius, cuius in apocalypsi fit mentio propinatrinæ luctuosissimis fatorum ne, funestissimis videntur posse comparari. Nam primo quidem quemadmodum tartareus ille Draco Euam primùm, illa deinde Adamum maritum suum ad fatalia illa poma contra expressum Dei legem degustanda blandissimis verborum illecebris, atq; lenocinijs inuitauit, vnde mors animi atq; corporis, omniumq; malorum cumulus in illos, nosq; illorum posteros redundauit: sic quoq; isti gurgites ad immania illa sua πάματα, atq; pocula se inuicem quasi serpentinis quibusdam cum blanditiarum, tùm minarum sibilis, ac plurimis tortuosis flexuosisq; fraudibus, atq; fallacijs inuitant atq; impellunt. Deinde quemadmodum nobilis illa meretrix in Apocal. cap. 17. sanctorum atque martyrum sanguine ebria, poculo illo suo aureo, quod manibus tenebat, pleno abominationis, immunditiæ, atq; libidinis, cum reges, tùm alios terræ incolas inebriauit, & ad turpissimas libidines, amores, atque stupra pellexit: sic quoq; turpissimi isti potatores, ac propinatores quauis meretrice audaciores, & impudentiores sese inuicem immanissimis & quasi Circæis illis suis propinationibus ad amentiam, insaniamq; redigunt, & ad turpissima quæuis scelera, atq; flagitia designandum incitant, & impellunt. Harum autem ipsarum propinationū graphicam & illustrem descriptionem habemus apud prophetam Habac. cap. 2. qua potatorū istorum cùm propinandi modum, studium, propositum, atque finis, tùm pœna grauissima, iustissimaq;, suis vt ita loquar, coloribus depingitur. Propheta namq; seu potius Spiritus sanctus per prophetam Chaldæorum populo, atq; regibus partim vinolentiam, & ebrietatem, partim violentiam, atq; tyrannidem immanem exprobrans, huiusmodi grauissima sanè oratione, atq; apostrophe vtitur. Væ, inquit, qui potum præbes, siue propinas socio, siue sodali tuo, seu qui socium ad potandum inuitas. Primo particula Væ dira, atq; funesta, quam alijs quoq; in locis, vt Isa. 5. & 28. Eccleſiast. 10. Amos 6. Spiritus sanctus ebriosis intentat, significatur potatores istos insanos omni infortuniorum, atque malorum genere multari, atq; macerari, id quod ipsa experientia quotidiana satis docet. Contra tamen Epicuri illi de grege porci inter insanas illas suas compotationes, atq; propinationes sibi inuicem gratulantur, bona atq; sancta quæuis pollicentur, augurantur, atq; precantur. Spiritus sanctus Væ inquit illis qui & se & alios vino immoderato ingurgitant, at impuri illi atq; mendaces Spiritus Væ inquiunt, hoc est, male sit siccis, atq; sobrijs, qui genio, ebrietatiq; indulgere nolunt, cōtra Euge, bene sit illis, qui strenuè potant. Addit sodali, socio, siue proximo suo. Et si omnes homines scelerati, atq; flagitiosi suorum & scelerum atq; flagitiorum, & malorum cupiunt habere socios, tamen id ebriosorum hominum maxime est proprium. Non enim contenti semetipsos immoderata vini copia obruere, alios quoq; quamplurimos in sui huiusce sceleris, atq; flagitij societatem protrahere conantur. Quærunt igitur dies noctesq; bonos socios (vti vulgo appellantur gůt ɑsellen, *bons compagnons*) *cum quibus potent, bellentur, plerumq; ex eo voluptatis capiunt, si illos quoque vini quam plurimum ingurgitare videant. Agrestis, immanis, infida, atq; turpis est istius modi gregalium societas, cum antiqua illa vel Lapitharum, atq; Centaurorum sodalitate merito comparanda, licet hodie Christianorum,

Universidad de Deusto
Biblioteca

aſſiduis propinationibus Deum quoq; ad dirum illum atq; triſtem iræ, atq; furoris ſui calicem nobis propinandum, ſeu, vt eſt in Apocal. cap. 16. ad ſeptem illas iræ ſuæ phialas ſuper nos effundendum, hoc eſt, ad innumeras clades atq; calamitates nobis infligendum prouocamus. Obſeruanda etiam hic dicendi forma qua Habac. vtitur (circundabit, ſiue circundabitur ſuper te calix dextræ domini) qua mihi videtur ad antiquum propinandi morem alludere, quo paterfamiliâs dextra ſua poculum vini plenum tenendo, ac illud prælibando, atq; precando proximo porrigebat, ex quo deinceps ſinguli conuiuarum ex ordine bibebant, de qua ἐγχυκλοπαιδείᾳ ſuo loco pluribus dicetur.

PROPINATIONVM QVIBVS HODIE CHRI-

STIANI VTVNTVR, CVM ANTIQVIS ILLIS GRAECORVM, ROMA-

norum, Scytharum, Thracum, aliarumq; nationum barbararum comparatio, atq; deſcriptio, certis quibuſdam conſtans circumſtantiijs, ſiue capitibus. Huiuſmodi ſunt primò certæ quædam corporis exercitationes ceu progymnaſmata, nec non antidota ſiue antipharmaca, partim eſculenta, partim poculenta (quæ propomata appellantur) quibus homines ſe ad dirum illud propinandi certamen quaſi præmuniunt. Deinde perſonæ ipſæ à quibus certamen illud exercetur, tum vinum quo potiſſimum propinatores multifariam ad ſeſe inebriandum abutuntur. De vini vel meraci, vel diluti atq; temperati vſu. De varijs veterum vini temperaturis.

CAPVT XI.

De propinationibus Chriſtianorũ aliorumq; populorum hodie vſitatis.

HIS præmiſſis nunc ſtatui de Chriſtianorum, aliorumq; populorum propinationibus, quæ hodie ſunt in vſu, paulò latius ſcribere, illasq; cum antiquis illis Scytharum, Thracum, Sybaritarum, Græcorum, aliarumq; nationum barbaricis, luxurioſiſq; propinationibus conferre, quæ collatio cùm ad antiquos quoſdam ritus atq; cæremonias cognoſcendum, & id quod eſt conſequens, ad multa ſacrorum, prophanorumq; ſcriptorum loca tanto melius intelligendum, tum ad deploratos hoſce noſtros perditoſq; mores non tam cognoſcendum, quàm deplorandum, execrandumq;, vti ſpero, conducet. Pudeat, pudeat, inquam, tandem aliquando nos, qui Chriſto nomen dedimus, illius ſacris initiati atq; imbuti ſumus, ac proinde Chriſtiani dici atq; haberi volumus, illas antiquas Thracum, Scytharum, aliarumq; gentium à Chriſtiana religione alienißimarum propinandi conſuetudines monſtroſißimas tàm ſtrenuè imitari, quibus profecto animi corporisq; noſtri non temporalem modo, ſed æternam etiam noſtram ſalutem, pro qua Chriſtus vitam ſanguinemq; ſuum profudit, perenni atq; perpetuo illi noſtro hoſti perdendam propinamus, atq; prodimus. Hæc porrò mea deſcriptio atq; comparatio certis quibuſdam circumſtantijs definietur, de quibus ordine agam.

NOTA.

Progymnaſmata ad propinationum certamina ſuſtinendum.

Ac prima quidem circumſtantia, ſeu primus locus ſunt cùm exercitationes, & quaſi progymnaſmata, tùm antidota ſeu antipharmaca quæ præſumi ſolent. Nam primò quemadmodũ Athletæ atq; pugiles ad futurum certamen ſeſe præparant progymnaſijs quibuſdã, ſic etiã multi ad infeſtũ hoc atq; funeſtum propinationis certamen inſœliciſſimè certandum, vel certè ſuſtinendum corpora prius quibuſdam exercitationibus vtuntur. Ad ſudorem vſq; ſe exercent, vt deinde ad ſudorẽ vſq; potare, ac plurimum vini haurire, ſeu perdere potius poſſint. Huc pertinent peregrinæ exercitationes, & voluptatio in cœno, & pectoroſa ceruicis repandæ oſtentatio, per quæ omnia prædicatur ſirisq; robur & ſanitatem (qui quidem iuſtius, & propriùs corporeæ exercitationis finis cenſeri debet) quæri, vt ait Plin. li. 14. cap. 22. Impius hic eſt ac perniciosus exercitationis finis, qui non ad corpus ſed potius & ad animi, & ad corporis peſtem perniciemq; refertur. Deinde antidotis quibuſdam vtuntur ad ebrietatem vel arcendam, vel etiam irritandam. Sybaritas ferunt olim crambem primũ eſitaſſe, quo plus deinde bibere poſſent. De hac Eraſmus in Proverb. Crambe bis mori eſt. Plinius incer braſſicæ ſpecies tertio loco refert & cramben, quam Dioſcorid. tradit, præterquam quod adhibita ad multæ remedia efficax ſit, etiam ebrietatis & crapulæ incommoda tollere, ſi cruda edatur ante cœnam ex aceto, vt indicauit M. Cato. Ineſt autẽ peculiaris quædam vis Crambe obſiſtendi vino, vt ſi in vineto ſeratur, vinum proueniat dilutius. Proinde apud Ægyptios & Sybaritas ſolenne erat ante omnia ſumere cramben coctam: quibuſdã mos erat ex amethyſtino vaſculo crambes ſemen ante compotationem capere, quo citra periculum ebrietatis vino indulgere poſſent. Suidas ſcribit illam antiquitus in conuiuijs adhiberi ſolere, verum recoctam adeò naueam afferre, vt Græcis in faſtidij prouerbiũ abierit. Eadem de re vide Angel. polit. miſcell. cent. 1. cap. 33. Sic Chriſtiani quoq; multis vtuntur antipharmacis, quibus ſe munire conantur ad ebrietatẽ propulſandam, ac vt tanto largius bibere poſſint. Huiuſmodi ſunt amara potiſſimũ, & ea omnia quæ humores aqueoſos per vrinam expurgant, quibus præſumptis ſit vt fumi aliò quàm ad caput deferantur, ac viuũ venas ſubire prohibeatur, exiccante etiam amarore humiditatem. Vt ſunt amigdalæ amaræ, perſicorum nucleus, foliorum perſici arboris ſuccus expreſſus, abſinthij Pontici ſiccum, nux muſcata, oleum ex vuis expreſſum, ſeſami ſemina. Item panis bucella copioſo melle imbuta, quibus omnibus præfertur broſſica Catoni ad faſtidium vſq; nobilitata, quæ vulgo Caulis appellatur, de quibus Leum. l. 2. lib. 2. cap. 17. Druſi (qui Tiberij Cæſaris fuit filius) medicum bibaciſſimũ ferunt, 5. aut 6. amygdalas amaras ſubinde ante compotationem comedere ſolitum, ne inebriaretur, teſtis eſt Plutarchus, l. Symp. prob. 6. Chriſtoph. quoq; à Vega lib. 3. de arte medendi ebrietatis cum præcauendæ, tùm arcendæ quædam præcepta tradit cap. 5. de capitis doloribus. Mercurial. lib. 4. cap. 6. Lect. variarum veteres vt euitarent ebrietatem, ac interim multum biberent interdum lauro, hedera, anetho, ſimili bus, alijs eos coronatos inter potandum fuiſſe teſtatur, de quo infra pluribus.

Ebrietatẽ quæ antidotarẽant.

Antiquorum προπόματα.

Hùc referenda ſunt antiquorũ προπόματα, de quibus ſic Hen. Stephanus in ſuo lexico. Πρόπομα, quaſi diceret, propinamentum, potus qui propinatur. Sed peculiariter de certo quodam potionis ſeu potus genere dictum fuit πρόπομα, ſiue quod eo in propinando vterentur, ſiue etiam, quod illum cæteris præbiberent (quum πρόπομα præcedat τὸ ἄριστον apud Plutarchum) Erat autẽ hic potus ex vino, & melle confectus, quum vini ſextarijs quatuor mellis deſpumati vnus miſceretur citra quidem cocluram, ſed longa inſolatione. Verum fuerunt & alij προπόματων conficiendorum modi, vtpote quæ ad varios vſus comparata eſſent. Vide Ætium, qui vina purgantia vocat προπόματα, & alibi roſatum flauæ bilis purgatorium itidem πρόπομα. Quineciam ſub nomine κονδίτου videtur πρόπομα comprehendere, cum ſcribat lib. 11. cap. 10. μετ' οἶνον ἢ κονδίτου, ἢ ἑτέρου προπόματος. Apud Athen. legimus εἰς πρόπομα (intellige autem de eo quod voluptatis gratia vtebantur) iniici hæc fuiſſe ſolita, πάσσειν, σμύρναν, κύπειρον, μύρον αἰγύπτιον. Diſcimus ex eodẽ in antecœnijs (vt loquitur Apuleius) προπόματα locũ habuiſſe. Scribit enim ille, vel potius Phylarchus apud illum προπόμα ἢ προπότιδα εἰσφέρετο καθὼς εἰώθει τὸ πρῶτον. Non dubiũ eſt autẽ, quin & in anteprandijs (liceat enim hanc vocem ad illius exemplum fingere) idem fuerit προπόματων vſus. Imo vero anteprandium quoddam videtur Plutarcho fuiſſe, ſeu potus quidam anteprandianus (& hoc nomine vti fas mihi eſto) Sympoſ. lib. 1. quæſt. 6. à quodam Heraclide pugile. Hic alios vocabat ad πρόπομα, alios ad ἄριστον, alios ad δεῖπνον, alios ad κῶμον. Sed ſiue ante prandium, ſiue ante cœnam προπόματα vtebantur, hoc conſtat fuiſſe quædam potus genera à quibus compotationis initium faciebant, vel quæ compotationis quaſi præludium erant. Niſi potius ad illam verbi πρόπινειν reſpicientes ſignificationem, de qua dictum eſt, & ad illum verbalis πόσις, inde, πρόποματα nomen accepiſſe putemus, quod eſſent veluti propinamenta, id eſt, quod ea potus genera propinationibus primum fuerunt deſtinata. Hæc Stephanus in ſuo lexico. Apud Plutarch. 3. Sympoſ. prob. 7. Ariſtænetus Nicæus quibuſdã in libris ſe legiſſe ait, dulcia vino admixta reprimere ebrietatem, & medicorum nonnullos præcipere ebrijs, vt dormituri panem melli intinctum guſtent. Hinc muſtum quoq; non inebriare, vt in illo problem. pluribus probatur. Illi tamẽ irriſores Actio. 2. diſcipulos Chriſti varijs linguis diſſerentes de myſterijs cœleſtibus γλεύκους, id eſt, muſti plenos eſſe dicebant. γλεῦκος proprie vinum nouum dicitur. Muſti autẽ tempus, non eſt tempus certè Solſtitij. Sed γλεῦκος vocarunt & γλεῦκος, vinũ dulce, quod & Σίραιον, & Ἥμερα & γλυκὺ, quod coquendo ea dulcedo paratur, vt annotat Camerarius in illum locum.

Antidota ad ebrietatem vel arcendam vel irritandam.

Recentatum quid.

Legitur apud Trallianum 11. lib. fuiſſe apud Romanos propomatis genus, quod illi Recentatum nuncuparunt, quodq;, vt in eo bibendo magis delectarentur, peculiari quadam arte refrigerabant. Id nomen quid ſignificaret, quodue potionis genus eſſet, multos diu ambiguos tenuit, nec defuerunt qui Alexandri codicem corruptum eſſe crediderint. Mercurialis verò vir doctiſſimus

in antecœnijs.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lib.1.cap.5.lect.var.textum minime corruptum esse existimat, recentatumq; Romanos vocasse vinum antiquum musto, vel luxuio, vel tortuo commixtum, quasiq; renouatum, quomodo plærosque hodie factitare conspicimus. Recentare enim apud veteres in vsu fuisse pro renouare author est Nonius: quod etiam ex Gn. Mario testatus est Gell.lib.15. cap.25. Vnde etiam quod à Varrone in libris de lingua Latina vinum vetus nouum nuncupatum inuenitur hoc ipsum recentatum fuisse arbitratur, quod caupones pro vetere interdum vendere solitos memorat Galenus lib.de cibis boni & mali succi. Hanc autem potionem ceu valetudinarijs optatam existimat nõ communi, & vsitato, sed diuerso aliquo modo fuisse à Romanis refrigeratam, ita vt egelida potius, aut saltem modice frigida, quam verè gelida fieret, non autem vel lamina, vel glarea, vel glacie, vel niue, qui fuerunt antiquis vsitati aquam vinumue refrigerandi modi. Vel, vt idem coniectatur, recentatum forsan fuit, quod Græci ἀειγλύκιον, Latini semper mustum, & semper dulce vocarunt, ita vt refrigerandi consuetudo non ad bibendi tempus, sed ad recentati conficiendi modum referatur. Sic enim de hoc loquitur Columella lib.12. cap.29. Mustum vt semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito: Antequam prælo vinacea subijciatur, de lacu quàm recentissimum addito mustum in amphoram nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire possit. Tunc in piscinam frigidæ, & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita ne qua pars extet. Deinde post diem XL. eximito. Sic vsque ad annum dulce permanebit. Columellæ astipulatur Plinius lib.14. cap.9. nec non Florentinus inter Geoponticos lib.6. cap.16. Idem porrò author de veterum propomatis in genere sic scribit. Scribit Paulus Ægineta cap.15. lib.7. propomata mixtiones quasdam extitisse factas ex mellis despumati sextario vno, & vini quaternis. Vt verò Alexand. Trallianus lib.1. cap.10. & 11. & alibi sæpe meminit propomata nulla alia erant, quam vina factitia diuersorum generum, de quibus plura leges apud Plinium, & Columellam magnos linguæ Latinæ authores, & quæ Aëtius interdum μεσοποτάμια vocat. Hæc autem sic appellata ea ratione credendum est, quod ante reliquos potus, atque cibos sumerentur. Quam huiscemodi vina bibendi consuetudinem sub Tiberio Claudio principe inuectam medicorum placitis, nonnihil aliqua se commendantium scribit Plinius lib.14. cap.20. Post quem Plutarch.8. Sympos. problem.9. dum quæritur, tempore suo propomatum vsum, qui nouis morbis occasionem præstaret, inductum, nihil aliud intellexit, quam quod Plinius antea detestatus erat, hæc scil. factitia vina bibendi murem. Quamuis προποτικὰ & vti antiquæ consuetudinis apud Athenæum est mentio. Cur verò ita medicis commendatum, opinor quòd, vt principibus ac nobilibus viris largiorem bibendi copiam facerent, ea vina excogitarint, quæ variè affectos stomachos curarent, confirmarent, & ad bibendum impunè magis excitarent, quando etiam non deerant, qui vt copiosius potare & edere possent, vina prava, quæ ipsis incitarent vomitum, præporabant. De qua re sic Iuuen. Satyr.7.

Mustum vt semper dulce maneat, quomodo conficiendum.

——tandem illa venit rubicundula, totum
Oenophorum sitiens plena quod tenditur vrna
Admotum pedibus, de quo sextarius alter, id est, duo sextarij
Ducitur (id est bibitur) ante cibum rabidam facturus orexim
Dum redit, & terra luteo (alij luto, id est, frustis esculentis vinum redolentibus) ferit intestino.
Marmoribus riui properant (sola & pauimenta marmorea vinorum riuis natant) aut lata Falerno.
Peluis olet (vomitus vini pelui excipitur) nam sic tanquam alta indolia longus.
Decideris serpens, bibit, & vomit.

Vinum admotum pedibus, siue à pedibus hic vocat vinum pessimum, quod seruis (qui à pedibus dicuntur) apponi fuit solitum, quod ἐμετικὸν & καθαρτικὸν, id est, versionem appellabant, quod stomachum subuerteret, ac perturbaret. Huiusmodi igitur vinum bibebant vomitus ciendi gratia, vt euacuato per vomitum stomacho tantò maior esset edendi, bibendiq; orexis, id est appetentia. Vnde Seneca, Vomunt vt edant, edunt vt vomant. Idem Seneca ad Lucilium loquens de intemperantia mulierum, Non minus inquit, potant, & oleo, & mero viros prouocant. Æque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remittunt. Hinc ergo apparet veteres illos vinis gurgites

gurgites non modo post, sed ante cœnam quoque cùm vinis malis, tùm alijs rationibus vomitus ciere fuisse solitos, quò exinanito stomacho edendi bibendiq; appetitus excitaretur. Et huc facit illud Martialis:

Nec cœnat prius, aut recumbit,
Quam septem vomuit deunces.

Propomatum porrò, vt ad illa redeam varia genera, quæ ex absynthio, aromatibus, & alijs sunt confecta, videre licet apud Nicolaum Mirepsum sect.38.numero 4.6. & in sequentibus. Vide etiam Ætium lib.3.cap.57. & lib.eodem cap.72. Cæl.lib.7.cap.26. Sunt & propomata, inquit, velut antecedentia pocula, vt sint bibendi proœmia. Est apud Palladium caput lib.3. quo pacto spontè nascantur propomata, id est, vina condita, cuiusmodi est rosatum, & violatum. Huiusmodi autem propomatum hodie apud Christianos quoque maximus est, & frequentissimus vsus, quibus potatores maximi ceu proœmijs quibusdam atque præludijs vtuntur, ad dirum illud suum propinandi certamen. Ac maxime quidem commune est propoma absynthites, quod, vt Trallianus testatur, vim habet στομαχον ῥῶσαι, καὶ λεπτῦναι, καὶ ἀπο θῦσαι τὸ περιττὸν ἐν ὑγρᾷ κατεχόμενον stomachum corroborandi, & extenuandi, expellendiq; excrementa quæ in eo continentur. Hoc fere propomate (vt taceam innumera alia vina factitia) potatores hodie maxime ab initio cœnæ vtuntur ceu pharmaco cùm hesternæ, atque præteritæ, tum futuræ ebrietatis, atque crapulæ. Fit autem iusto Dei iudicio vt impijs istis potatoribus qui vino tàm nefariè aburuntur, omnis cibus potusq;, qui moderatè sumptus illis non modo salubris, verum etiam suauis, atque iucundus esse posset, in fel, atque amaritudinem conuertatur. Nam amara primo sunt plæraque illa quæ præsumunt propomata, atque cibi, vti dictum est, deinde amaræ & acerbæ sunt illæ ipsæ ad quas se mutuo cogunt, immoderatæ violentæq; potationes, denique amarissimæ sunt potiones medicatæ, quibus tandem stomachi cruditates immoderato cibo potuq; collectas expurgandi causa vti coguntur. Sic igitur fit vt voluptuarij isti homines quorum summum bonum est voluptas, quique voluptatem cum alijs in rebus, tùm maximè in cibo atq; potu consectantur, multiplici atque molestissima nausea fastidioq; afficiantur. Quantæ præterea est stultitiæ, imo insaniæ, antidotum, vt est in prouerbio, ante venenum sumere? Perinde hi faciunt atque si quis, postquam in animum suum indaxisset venenum bibere, antidotum prius aliquod sumeret: Sic enim isti quoque vt vinum immoderatum, ceu venenum auidius atque largius haurire possint, antipharmaca illa præsumunt. Quantò satius esset illos veneno abstinere, ita vt medicamento illis nihil sit opus. Optima ac præstantissima ebrietatis antipharmaca sunt timor Dei, sobrietatis studium, ebrietatis, atque intemperantiæ odium. Cogitare deinde quàm turpe, quàm fœdum, quàm perniciosum, quàm Deo hominibusque pijs inuisum sit ebrietatis vitium, quàm sit à natura humana, à Christiani hominis officio, à tua persona quam Deus tibi imposuit alienum. Quanta illud mala animi, corporis, atque fortunæ secum trahat. Proponas etiam tibi ante mentis tuæ oculos & Dominum nostrum Iesum Christum qui salutis nostræ sitientissimus cruci affixus acerbissimam sitim perpessus est, & illius membra, hoc est, plurimos homines inopes, pauperes, ægrotos, qui grauissima fame sitiq; torquentur, ad quam restinguendã vix minima sæpe vini guttula illis suppetit. Hæc si homines Christiani diligenter, vt par erat, animis suis secum reputarent, nihil profectò illis opus esset illis vel laboriosis exercitationibus, vel amaris antipharmacis ad ebrietatem arcendam, ab ebrietate enim sua sponte toto pectore abhorrerent, nec ad illam se vllo pacto cogi, impellique paterentur. Plinius lib. 14. cap.22. cum alia ebrietatis irritamenta à suæ ætatis hominibus excogitata fuisse scribit, tùm venena etiam bibendi causa confici fuisse solita cum alij cicutam præsumerent, vt bibere mors ipsa cogeret, (en quo dementiæ ebrietas homines adigat) alij pumicis farinam, & quæ referendo pudet dicere.

Propomatum varia genera.

Propoma absynthites.

Antidotũ ante venenum sumere.

Ebrietatis antipharmaca optima quæ sint.

Secunda circumstantia in propinationibus consyderanda sunt personæ, & eæ triplices, nempe conuiuij magistri, ministri, atque ipsi conuiuæ. Quoad primos attinet, tam antea dictum est apud Hebræos patremfamiliãs dextra manu poculum tenentem præmissis certis quibusdam precibus in prouerbio, ante venenum sumere? Perinde hi faciunt atque si quis, postquam in animum suum propinationem fuisse auspicatum, quem deinceps reliqui conuiuæ sunt secuti, ac sibi inuicem ex ordine propinarunt. Apud Græcos, & qui illos fuerunt imitati, Romanos moris erat aliquem è conuiuis forte eligi, qui bibendi leges (quas Græci συμποτικὰς νόμους leges conuiuiales, Horatius me-

Personæ sibi inuicem propinantes.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ritò insanas appellauit) ferebat, quibus cæteros omnes parere necesse erat. Hic ergo, qui Symposiarcha, conuiuij rex, dominus, magister, bibendi arbiter fuit appellatus, ceu præsultor siue promachus propinationem inchoabat, quem mox alij subsequebantur ad illius imperium atque dictata bibere coacti. Ad certam enim mensuram atque numerum conuiuas bibere cogebat, & ceu ipsos ioco

Vini regna. me instabat, vrgebat. Hinc illorum imperia ab Horatio vini regna, à Cicerone magisteria fuerunt appellata, & illorum leges quibus conuiuæ ad insanas potationes, atque adeo ad insaniam adigebantur merito ab Horatio insanæ fuerunt dictæ Sat. 6. lib. 2. ad quas Cicero quoque eleganter alludit Verrina 5. Est enim imperator seuerus, & diligens, qui populi Rom. legibus nunquam paruisset, illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. Huiusmodi quoque fuerunt illi διόνυσοι qui diligenter inspiciebant, num omnes ex æquo biberent. Verum de his antiquum sympositorum magistris, illorum nominibus varijs, atque munere, quoniam supra copiosius est dictum, idcirco nunc sum brevior. Apud Christianos similiter hodie conuiuatores, siue conuiuij domini qualescunque illi sint, plærunque bibendi initium faciunt, cæterosq; conuiuas suo exemplo, ac quibuscunque possunt verborum stimulis ad insanas potationes incitant & impellunt. Ipsi quoque plærunque & primi fiunt ebrij, & præ cæteris conuiuis vino maximè implentur, cùm & ipsi alios inebriare conentur. & conuiuæ confertim in illos impetum faciant. Hinc fit vt multis vel ineptis nugatorijs atque ridiculis, vel obscœnis atque fœdis, vel etiam contumeliosis gestibus atque dictis conuiuas suos grauissimè offendant, ac in illorum vel odium atque offensionem grauissimam, vel certè contemptum incidant, quorum tamen gratiam, fauorem, atque amorem aucupari sunt conati atque ita vt vulgo dicitur, operam & oleum perdunt. Non est ergo rarum illud quod vulgò à Germanis iactatur.

Der Wirt der ist der aller best/ Dann er ist völler dann die gest.

Hoc est, hospes, seu conuiuator is est optimus, qui præ cæteris conuiuis vino maxime est plenus. Conuiuator ergo qui non modo conuiuarum (quæ certè illius sunt partes) sed etiam suæmet ipsius saluti, famæ, atque existimationi optime vult consultum, ab intemperantissimis huiusmodi potationibus sibi temperet, ad bibendum plus iusto nec ipse quenquam cogat, nec cogi se à quoquam alio patiatur.

Conuiuiorum ministri. Secundum personarum genus sunt ministri, qui vinum vel recondunt, atque depromunt è cella vinaria (vnde promi, atque cellarij dicti) vel ex maioribus vasis in pocula infundunt (vnde οἰνοχόοι & ἐπιγύται sunt dicti) vel aquamiscent, ac temperant (vnde pincernæ videntur appellari ὅτι τὸ πίνειν, καὶ κιρνᾶν, ἀ Suida ταὐτόν ἐστιν) vel pocula prægustant (vnde προγεύστας Græcè, Latinè prægustatores) vel denique pocula conuiuis porrigunt, atque tradunt, quod Græcis est ὀπίζειν. De horum nominibus atque officio supra quoque multa dicta sunt, nunc dicenda ea quæ ad nostrum hoc propositum pertinent.

Ministrorum dura conditio. Horum igitur dura, difficilis, & inquieta est in isto propinationum certamine conditio. Nam sine vlla ferè intermissione diurnis nocturnisque laboribus agitantur, vexantur, atque defatigantur potatorum assidue vina flagitantium summa importunitate. Deinde ipsi quoque dominis suis iam defatigatis, & languentibus sæpe συμπροπίνειν coguntur, & cum ab illis, tùm à conuiuis ad ebrietatem incitantur, atque coguntur, ita vt tandem illi quoque huic certamini succumbant, & neque pes, neque manus amplius suum officium faciat, ministerijsque sui planè obliuiscantur. Quin imò plærunq; isti ministri quasi tubicines, atque buccinatores, classicum canunt, & vel sua sponte, vel dominorum suorum iussu atque impulsu cùm verbis, tùm propinationibus conuiuas ad strenue potandum impellunt.

Ministrorum fraudes. Quid dicam de varijs eorundem fraudibus, atq; fallacijs, quibus miseros conuiuas sæpe decipiunt, dum alijs pleniora, alijs minus plena, alijs meraciora, alijs dilutiora pocula: alijs vina validiora, alijs tenuiora porrigunt, atque ministrant, sæpe etiam instrumentis falsis ita manifestis suis fraudibus atque dolis se excusantes? Eò denique tandem res redit vt ministri dominis suis, atque conuiuis exequentur, atque adeò illis insultent, illos multis contumelijs, conuitijs, atque iniurijs afficiant, multis damnis sua ebrietate mulctent. Quam illud etiam absurdum & à ratione alienum principes prægustatoribus vti, veneni nimirum arcendi gratia, cum ipsi & sibimetipsis, & alijs venenum propinent, dum se, alios q;, ad vinum immoderatum, quod veneni instar obtinet, hauriendum inuitant?

Conuiuæ. Venio ad ipsos conuiuas, quorum in propinatorio hoc agone nobis cùm qualitas, tùm quantitas est consyderanda. Qualitas, dum nimirum vel amici amicis, noti notis, familiares familiaribus propinant, quò fit, vt sæpè tandem sibimetipsis inimicissimi reddantur. Vel ignoti ignotis propinant notitiæ, amicitiæque contrahendæ causa, sed tandem euenit, vt neque intueri se inuicem amplius, nedum nosse possint. Innotescit etiam illis sæpè mutua animi stultitia, atque improbitas, vnde mutuus postea contemptus, atque odia nascuntur. Propinant etiam sæpè inimici inimicis, non tam inimicitiæ deponendæ, quàm vel tegendæ astutè, atque occultandæ, vel etiam magis inflammandæ gratia, atque hoc est, quod vulgò dicitur, auff hoffrächt trincken/ aulico more bibere, quoniam simulare, atque dissimulare aulicorum est proprium, quam artem, qui ignorat, is exeat ex aula, in qua omnia fucata sunt, & simulata. Propinant præterea sæpè æquales, dignitate, authoritate q;, superiores inferioribus, vt magistratus suis subditis, ecclesiarum pastores, scholarumq; moderatores suis auditoribus, atque discipulis, parentes suis liberis, seniores iuuenibus, atque ita pessimo suo exemplo præter & contra omne decorum atque officium fanum eos, quos regere, moderari, & in officio continere, quibus sobrietatis, omniumque virtutum exemplo prælucere debebant, corrumpunt, atque depranant. Hinc fit vt se tandem illis contemnendos, atque irridendos propinent, nam æqualitas, vt vulgò dicitur, parit contemptum. Illi itaque vicissim omni deposito, abiectoque pudore, atque obseruantia, illos sine vlla sæpe honoris præfatione, ad idem bibendi certamen prouocant, id quod ipsum quoque ab omni decoro, non dico Christiano, sed ciuili quoque atque liberali est alienissimum. Tales erant illi potatores (quorum hodie inter Christianos numerosissimus est numerus) Hoseæ temporibus, qui, vt propheta ille testatur cap. 7. reges suos illorum die scilicet natali, siue inaugurationis atq; coronationis, vere vim ægrotare faciebant (vt ille loquitur) hoc est, immoderatis suis capacissimorum poculorum (quæ verum nomine Synecdochicos intelligenda) propinationibus ad ebrietatem compellebant, quæ corporis mentisq; sanitatem labefactat, quo nimirum deinde illis cùm corpore debilitatis, tùm animo effœminatis atque dementatis facilius pro suo arbitrio abuti possent. Illi enim, vt mox sequitur, vino & ebrietate ad insaniam redacti, manus suas ad illusores extendebant (alludit ad ebriosorum ineptas, & indecoras gesticulationes) hoc est, impijs illusoribus, Dei hominumque contemptoribus (tales enim, teste Solomone, vinum reddit) sese coniungebant, illos in delicijs habebant, ferebant in oculis, osculabantur, familiariter, atque blande amplexabantur, in manibus habebant (qui mos est ebriosorum hominum) atque ita suam illis authoritatem, dignitatemque sibi à Deo tributam turpiter prostituebant, quam singulari morum probitate, grauitate q; tueri debuerant. Annon quæso illorum regum multi hodie Christianorum reges, atque principes simillimi reperiuntur, ita vt Hoseas non tam suorum temporum reges descripsisse, quam de nostræ ætatis principibus, atq; magistratibus plurimis vaticinatus fuisse existimari possit.

Præterea & viri mulieres non suas modò, verumetiam alienas, & mulieres vicissim oblitæ omnis pudoris, atque verecundiæ naturalis, viros non suos modò, verumetiam alienos, ipsæ mulieres se inuicem ad ebrietatem prouocant. Denique pares cum paribus vt facillimè, secundum tritum prouerbium, congregantur, ita se quoque inuicem maximè ad immanes illas propinationes lacessunt atque impellunt. Sæpe etiam numero fit (vt illud quoque addam) vt conuiuæ postquam nescio minem conuiuarum vident, vel velle, vel etiam posse voluntati seu potius libidini suæ satisfacere, atque morem gerere, ad seruulos atque ancillas vel vilissimas decurrant, illis propinent, illis compotoribus vtantur, id quod cùm apud antiquos, tùm etiam hodie apud populos quosdam valdè indecorum videtur esse, atque inciuile, cum tamen idipsum hodie multis humanissimum, liberalissimumque esse videatur. Seruis vel ancillis labore nimio defatigatis, atque sitientibus cibum, potumque nonnunquam præbere illos reficiendi, recreandi q; causa humanitatis videtur esse, sed eosdem ad ebrietatem cogere, vt hodie plærunque fieri solet inter Christianos, valdè cùm inciuile est, tùm inhumanum.

Quoad quantitatem, vel vnus vni propinat, quod monomachiæ cuiusdam siue duelli instar obtinet. Aliquando vnus, dum vult ἀνδριζέσθαι, vt Symcides loquitur, hoc est, corporis sui vires, roburq; ostentare plures, vel simul conuiuas omnes ad bibendum prouocat, qui ferè Gallorum mos est, dum illud suum aloha, hoc est, agedum vsurpant. Nonnunquam plures, vel conuiuæ omnes in

Universidad de Deusto
Biblioteca

vnum aliquem, vt conuiuij dominum, peregrinúmue aliquem impetum faciunt, & fi illum propinationibus ſuis proſtrauerint, egregiam laudem, & ſpolia opima ſibi videntur retuliſſe. Denique plures ſæpe pluribus, vt qui ſedent in vna menſa, alijs qui ſedent in altera menſa certam vini menſuram propinant. Hæc de perſonis, ex quarum ipſarum conſideratione propinationum iſtarum indignitas, atq; fœditas magis apparet.

Tertia propinationum circumſtantia, vinum.

Sequitur tertia circumſtantia in propinationibus conſyderanda, vinum nempe quo illæ potiſſimum exercentur. Quæ autem de vino dicentur, eadem ferè ad ceruiſiam, & alios potus inebriandi vim habentes, referri poſſunt. Vinum ergo, vt inde potiſſimum exordiar, vel purum, ſeu meracum bibitur, vel aqua dilutum, & quaſi fractum, vt Germani vocant, quoniam vis eius frangitur, atq; debilitatur. Antequam verò de antiquorum vini temperaturis dicam, operæpretium erit de nominibus quædam præmittere. Hebraicè מסך maſak, & vinum miſcere aqua, & infundere ſæpe ſignificat. Vt Iſa. 5. Prou. 9. Rabbini interpretantur ערב aarab, & בירבל cercel (vnde forſan κρῆσις Græcum) id eſt miſcuit. Hinc מסך mæſæk, Pſal. 75. mixtio, & מסך Prouerb. 23. vinum mixtum. מזג mæſæg quoq; Hebr. idem quod miſcere, vnde מזג mæſæg poculum mixtum ſeu temperatum, Cant. 7. & יין מזוג iain maſug vinum aqua temperatum. Græcis ſimiliter κεραννύειν, ſiue κρᾶν, κιρνᾶι, κεραίνειν, κεραίρειν, &c. cùm οἶνον μίσγειν τῷ ὕδατι, id eſt, vinũ aqua miſcere, tùm ſimpliciter ἐγχεῖν, & διδόναι πεῖν, id eſt, infundere, & poculũ miniſtrare ſignificat, vt Euſtath. & alij Grammatici docent. Cùm itaq; hæc vinũ aqua miſcendi conſuetudo apud Orientales fuerit vſitatiſſima, non eſt mirum & Hebræis, & Græcis vinum idemq; vocabulum cùm vinum aqua diluendi, tùm infundendi ſignificationem habere, cùm vinum non niſi aqua dilutum infundere ſint ſoliti, cùm vina haberent fortia. Hinc & κέρνα, & κρατὴρ, & pincerna denominatur, & Græcis ephodie vulgari lingua Græca κρασὶ appellatur. Vinum autem purum, ſeu meracum à Græcis appellatur ἄκρατος, quod aliquando coniungitur cum οἶνος, aliquando ſine adiectione οἶνος ponitur, vt merum apud Latinos: & οἶνος ἀκήρατος, vinum purum, non adulteratum, cuiuſmodi eſt vinum dilutum, cui opponitur δύσκρατος, malè temperatũ. Item οἶνος αὐτοκράς, αὐτόκρατος, αὐτοκράτης Ionice, & αὐτόκρατος ὁ μηδεμιᾶς προσθήκης δεόμενος, (cuiuſmodi eſt vinum caponum) per ſe mixtum, quod eius temperiei eſt, vt admixtione nulla illi ſit opus. κεκρασμένος mixtura Hippocrati ſignificat aquæ mixturam, qua aquæ frigiditas calidiore addita frangitur, vt annotat Galenus Com. 3. εἰς τὰ ἐπιδημ. κρᾶμα vinum propriè aqua mixtum, ſeu dilutum ſignificat. Plutarchus de Sanitate tuenda, τὸ κρᾶμα καὶ τοὶ ὕδατος κατέχον τὸ οἰνῶδες, οἶνον κεκραμένον. Hac voce Clemens Alexandrinus libro 2. Pædag. capite 2. ſæpe vtitur. κρᾶσις mixtio ſeu mixtura peculiariter de ea mixtura dicitur, qua aqua vino miſcetur, de qua poſtea. κέκρασται, ſiue νεόκρατος Polluci. ὁ νεωστὶ κεκραμένος, vinum recens mixtum ſeu dilutum. Latini vinum miſcere, & temperare dicunt. Tibul. lib. 1. Eleg. 7.

Temperet annoſum Martia lympha merum.

Idem libro ſecundo Eleg. prima,

Miſtaque ſecuro eſt ſobria Lympha mero.

Miſcere Latinis ſimiliter, & aqua temperare, & infundere ſignificat.

De authore primo temperaturæ vini varia traduntur. Alij enim Staphylum Sitheni filium, vt ſcribit Plinius, vinum aqua miſcere primum cœpiſſe volunt, alij, vt vult Staphylus apud Athenæum, Melampum id primum feciſſe tradunt. Philochorus apud Athenæum libro quarto, vinũ κρᾶσιν σύμμετρον ab Amphyctione rege Athenienſes primum edoctos fuiſſe teſtatur, & idcirco templum ſiue aram Dionyſij ὀρθόν, id eſt, rectè condidiſſe, quoniam tunc ὀρθὸς ἦν τοῖς ὄνοις καὶ ἀσφαλερὸς, ὅταν συμμέτρως, καὶ κεκραμένως πίνηται. Polyphemus contrà vt barbarus, & tumultuoſus increpat Vlyſſem vinum aqua temperantem, cùm illud ſic corrumpi exiſtimaret, de quo vide Eraſ. in Adag. Perdidiſti vinum infuſa aqua. Plato contrà monet, vt Bacchum temulentum deum Nymphis ſobrijs deabus temperemus.

Huiuſmodi porrò mixtio longis temporum interuallis non exiguam varietatem accepit, tùm à natura vini, tùm à natura bibentium, tùm etiam à tempore quo potabatur. De quo ſic Mercurialis

rialis ex Athenæo & alijs, libro 1. Lectionum variarum, capite 18. A natura vini primum varietas eſt mixtio, quando Maroneum vicies tanto aquæ addito ob eius vim miſcendum eſſe voluit Homerus: cuius generis vini facultas vigorque indomitus etiam Mutiani ter conſulis tempore durabat, qui eius ſextarios ſingulos octonis aquæ miſceri comperit. Sic enim Falernum indomitum vocauit Iuuenalis, quod vix & ipſum multa aqua domaretur: vt Galenus aliud ὀλιγοφόρον, quod pauca aqua vincebatur. Atqui communes vini temperaturas tres extitiſſe, ex Prouerbio antiquo, ἓ πίνειν, ἢ τρία ἢ μὴ τέτταρα, monſtrat tertio Symp. Plutarch. vbi ait: Qui Dionyſij harmonias callebant, eos tres vini cum aqua conſonantias aſpexiſſe, ſeſquialteram, diapaſõn, & diateſſaron. πέντε namque hemioliam denotaſſe, quæ efficiebatur tribus aquæ partibus duas vini addendo. τρία indicaſſe diapaſõn, quæ fiebat, vni vini parti duas aquæ immiſcendo. τέτταρα diateſſaron ſignificaſſe, quæ naſcebatur ex tribus aquæ partibus, & vna vini ſimul temperatis. Addit idem Plutarchus, poſtremam & ſeſquitertiam portionem tanquam remiſſam & ſobriam ijs in vſu fuiſſe, qui in Prytaneo dominabantur, & qui Philoſophiæ aut contemplationibus incumbebant: nempe quos mente prædicos atq; ſobrios eſſe conueniebat. De qua etiam temperatura Ion poëta apud Athenæum ſermonem faciens, dicebat:

Εὑρὼν ὁ μάντις Παλαμήδης ἐμαντεύσατο
Πλοῦν ἑστιᾶν τοὺς Ἕλληνι πίνουσι τρεῖς
Πρὸς ἕνα κυάθους.

Huiuſce temperaturæ Heſiodus quoque meminit lib. 2. Op. & Dier. his verſibus:

Κρήνης δ' ἀενάου, καθαρρύτου, ἥτε ἀόλωτος
τρὶς ὕδατι μὲν ἔπειτα, τὸ δὲ τέταρτον ἐπ' οἴνου. *Id eſt,*
Et fontem perennem & deſluentem, qui ſit lympidus
Tres aquæ partes infundas, & quartam immittas vini.

Alios verò à prædictis eam mixtionem effugiſſe: vnde Menander apud Athenæum,

——Οὐ γὰρ αὖ ποτε
Ἐπίνον τρεῖς ὕδατι, οἴνου δὲ μόνον.

Temperaturam porrò, quæ ex duabus aquæ partibus, & vna vini mixtis conficiebatur, mentem turbare, & leuem quandam ebrietatem inducere creditum: eam autem, quæ ex duabus vini partibus, aquæ tribus mixtis ſub πίνειν complexa contemperabatur, ſomnum inducere, curarum obliuiones parere, paſſiones ſedare, dictum. Sed illud πίνειν πίνειν ſecus intelligi debere, Athenæus cenſuit, qui hanc mixtionem ex duabus vini partibus & quinque aquæ factam fuiſſe ſcripſit, atque ad id comprobandum nonnullorum poëtarum teſtimonio vſus eſt. Qui meracius bibere volebant, præter dictas mixtiones ex aduerſo quinque vini partes duabus aquæ miſcebant. Id quod Athenæus idem Anacreontis authoritate comprobat:

Ἄγε δὴ φέρ' ἡμῖν ὦ παῖ
Κελέβην, ὅπως ἄμυξιν
Πεσσίω, τὰ μὲν δύ' ὕδατ', (alij legunt τὰ μὲν δὺ') ἔγχει
Τὰ δ' ἄλλα πέντε δ' οἴνου
Κυάθους, ὡς ἂν ὑβρίσωσιν,
Agedum affer nobis puer
Celeben, vt amyſtin
Propinem, decem quidem (ſiue duo) infunde
Aquæ, quinque autem vini
Cyathis vt inſolescentem.

Euſtath. Od. ν. aliter prouerbium illud eſt interpretatus, vbi ait, τρία ſignificaſſe vnius vini cyathi cum duobus aqua confuſionem, πέντε duorum vini cum tribus aquæ: τέτταρα totidem vini quot aquæ: quod dicitur & ab Hippocrate, & apud Athenæum: ἴσον ἴσῳ. Ab his verò extitiſſe & quartam bibendi rationem, vt ſi quis merum bibere maluiſſet, quàm παρέλυσιν afferre, ſicuti ſuperiorum trium mixtionum, duas priores hominum ſanorum eſſe, & tamen bilarorum, poſtremam inſanorum, ſcripſit. Poteſt alia fortaſſe non inepta prouerbij, ἢ πίνειν πίνειν, ἢ τρία, ἢ μὴ τέτταρα

A natura vini quomodo varia ſit mixtio.

Tres cõmunes vini temperaturæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ea explicatio afferri: quod illo vetaretur quartum cyathum, siue vltra quintum potari, sed vel ternum duntaxat, vel vsq; ad quintum. Scribit Plinius à Democrito conditum esse volumen, quare cyathi quaterni & sextarij non essent potandi. Eubulus quoq; apud Athenæum quartum cyathum ὕβρεως, sextum κώμων & post hunc alios aliorum vitiorum esse maiorum fecit, vt intelligere possimus, quartum cyathum nunquam laudatum. A natura bibentium quoq; variata fuit vini temperatura: quoniam iuuenes & natura calidi ac desides maiorem aquæ mensuram adhibebant: ex aduerso frigidi, debiles, & exercitati minorem. Et propterea senes (vt disputat Plutarchus) quia gis mero gaudent, meraciorem mixtionem semper secuti inueniuntur: idq; Achilles apud Homerum animaduertens, cum Phœnicem & Vlyssem senes esse, ac in armis tota die occupatos, ob idq; non aquoso, sed meraciore vino, quemadmodum cæteros senes, gaudere sciret, vinum pancum aquæ misceri iubet, sub hisce verbis, ζωρότερον δ' κέραιρε. Qua voce vsus est quoque Hippocrat. libro de Exectione, item de Nat. mulieb. & alibi. Etsi non defuerint, quibus apud Plutarchum hanc Homericam sententiam in diuersos trahere sensus placuerit. In anxietudine, oscitatione, & horrore dicebat Hippocrates. οἷ & ἴσος ἴσῳ πυκμῷ. & λύει τὸν νοῦσον; videlicet vinum pari aquæ portione epotum soluat morbum, quum mixtionem appellans meraciorem Galenus, sub his verbis, ἐχρῆν οὖν τὴν εἰρημένων οἷον πόσιν διεγκεῖν ἀκρατεστέραν demonstrat similem vini temperiem magis mero cæteris accessisse. Denique secundum tempus vini mixtiones diuersas fuisse constat, cum præter medicorum præcepta, qui dilutius æstate, meracius hyeme bibendum voluerunt, etiam veterum mores attestentur. De liberis & ingenuis loquor: quoniã me non latet, Catonem præcepisse, vt mancipia, & vniuersa ruris familia hyeme aquosius & parcius, vere & æstate, quando magis laborarent, largius ac meracius potarent: quomodo Hesiodi sententiam interpretandam puto, qui meracis potionibus per viginti dies ante Canis ortum, totidemq; postea vti suadet. Hallenne Mercurialis de varijs vini temperaturis, de quo etiam consulere poteris Erasmum in Prouerb. Perdidisti vinum infusa aqua. Item aut quinq; bibe, aut ter, aut ne quatuor. Athenæum ipsum vide libro & lib. 2. de Inuent. primo mixtionis Amphyctione, de Nymphis nutricibus Bacchi: de ἀκρατοποσία Iouis seruatoris. Lib. 10. δὲ τῆς κρίσεως οἴνου, Scytharum ἀκρατοποσία. Vas (vt hoc quoque addam) quo aqua vinum miscebatur, & mistarius à Lucilio poëta fuit dictum, à miscendo, & luto, à luto siue loto, quod pro dilno veteres vsurparunt. A Græcis κρατὴρ ἀπὸ τοῦ κεράω.

Meri potatio quondam probroducebatur.

Meri potatio quæ ἀκρατοποσία dicitur, olim probro ducebatur, qua quoniam Scytharum gens fera, atq; barbara delectata fuit, idcirco σκυθικὴ πόσις, siue μεθυσις, id est, Scythica propinatio siue potatio dicta est Polluci & Athenæo. Vnde Anacreon:

Ἄγε δ' ὦτι, μηκέτ' ὄντω
Πατάγωτι κἀλάλητοῖ
Σκυθικὴν πόσιν παρ' οἴνῳ
Μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοὺς
Τοποτίνοντες ἐν ὕμνοις.

Agite date, ne amplius ita
Strepitu & fremitu
Scythicam potationem inter vina
Exerceamus, sed pulchros
Potantes inter hymnos.

Et δεισκυθίζειν Lacedæmoniorum adagio dicitur, pro eo quod est vinum merum intemperantius bibere. Et Achæus in Æthone Satyrico σκυθιστὶν, siue σκυθικὶ πίειν dixit, pro eo quod ἀκρατοπεῖν meracius biberè. Hæc Athen. lib. 10. Idem refert Cleomenem regem Spartanorũ cum Scythis agentem, consuetudinẽ & illorũ ἀκρατοποσίαν imitantem, ad insaniam fuisse redactũ, quemadmodum interpretantur Spartani. Hinc natum (Herodoto teste) apud eosdem Spartanos vulgare dictum, vt si quando velint ζωρότερον, siue ἀκρατιστέρον πίνειν, id est, intemperantius bibere, dicant δεισκύθιζον, hoc est, minimum infundito aquæ, pro eo quòd dicendum erat δεῖ χυσον, id est, infunde aquam. Athenæus quoq; dubitat, num à Scythis scyphus (poculi genus) habeat nomen, vt σκύτος dictus sit, quasi σκυθος. Scythæ igitur atq; Thraces ἀκρατοπόται dicti sunt, id est, meri robibi, vnde plærunq; conuiuia illorum sanguinolenta fuerunt atq; tumultuosa. Atque vinum hoc modo pluspuam barbaricus intra Scytharum & Thracum fines constitisset, nec ad nos vsque demanasset. Non enim solùm bibimus intemperanter, verumetiam cogimus alios ad bibendum, & reuerentem ferro adorimur, quum inhumanius penè sit cogere ad bibendum qui non sitiat, quàm sitientem submouere à potu, quemadmodum eleganter apud Athenæum dixit Sophocles, Τὸ μὴ διψᾶν πίνειν, ἴσον κακὸν πέφυκεν τῷ διψᾶν βίᾳ. Sed Scythicæ illæ propinationes Christianis hodie sunt familiarissimæ, quibus vtuntur ad se inuicem conficiendum. Quod si quando aqua vinum miscent, id non sit temperantiæ, sed vel ebrietatis, vel auaritiæ causa. Nam & bibones vino nonnunquã vtuntur diluto, quò plus vini haurire & absorbere possint, dãtq; operã vt sibi quidem vinũ dilutius, alijs verò meracum infundatur. Caupones præterea pro antiquo more, & consuetudine lucri, & quæstus causa vinum aqua diluũt, seu corrumpunt potius, atq; adulterant, vnde sæpenumero sacræ literæ eiusmodi cauponum mixturis dolosis veræ doctrinæ, verbiq; diuini corruptelam adumbrant, de quo suprà. Vnde etiam spurcum vinum, testo Festo, dicebant antiqui, cui aqua erat admixta, quod sacris adhibere non licebat. Eodem nomine etiam dicebatur defrutum, aut igne coctum mustũmue antequam deferuescat. Obseruandum quoq; vinum nonnunquam non aqua, sed alio vino efficaciore misceri, vnde prouerbium, Thasium infundis. Nam Thasia vina laudatissima quondam fuisse testatur Apul. Apol. 1. Sæpe quoq; conuiuis imponitur, dum illis aqua vinum miscere volentibus, pro aqua vinum album aquæ colore simillimum supponitur. De vino mexico post cibum, degustari solito, quod boni Dæmonis poculum fuit appellatum, & de vino temperato aqua, quod postea biberũt, quodq; poculum Iouis Seruatoris fuit dictum, vide Athen. lib. 2. de quo infrà pluribus.

Spurcum vinũ.

Thasium infundere.

Mixtiones diuersæ secundũ tempus.

Scythæ & Thraces ἀκρατοποται

Scythicæ Christianorum propinationes.

Quoniam autem veteres à meri potationibus abhorruerunt, mirum non est in cœna Dominica antiquitus à Christianis non vinum meracum, sed aqua dilutum fuisse adhibitum. De consec. dist. 2. legimus quosdam lacte vsos esse, alij etiam aquam adhibuerunt, quorum consuetudo mox explosa atq; reiecta fuit. Aquarios diligenter refutat Cyprianus epist. 5. ad Cæcilianum, idemq; probat mixtionem quam Græci κρᾶμα vocant, affert etiam rationem probabilem, quia ex latere Domini fluxit sanguis, & aqua. Iustinus similiter in 2. Apol. pro Christianis ὕδωρ & κρᾶμα facit mentionem. Et Cyprianus epist. 68. ad Cæcilium hac de re ex professo disputat, cuius hæc sunt inter alia verba, Admonitos autem nos scias, vt in calice offerendo dominica seruetur traditio, neq; aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, vt calix, qui in commemoratione eius offertur, mixtus vino offeratur, &c. Eadem de re vide Clement. Alexand. lib. 2. Pæd. cap. 2. statim ab initio, vbi similiter illam vini mixtionem in cœna Domini κρᾶμα vocat. Hæc mixtura varias postea disputationes peperit: an scilicet aqua illa simul cum vino mutetur in sanguinem Christi: an verò vinum in sanguinem, aqua in phlegma mutetur. Quidam disputarunt, aquam sine mutatione accidentibus vini circumfusam in aëre pendere. Hæ disputationes extant Extra, de celebrat Missarum ca. cùm Marthæ. Hæc de vini temperatura sint dicta.

Veteret cur in cœna Dominica non inierunt, sed vinũ aqua dilutum admiscuerunt. Aquarij refutantur à Cyp.

Vinis porrò vinolenti isti homines in suis propinationibus vtuntur non modò meracis, verumetiam conditis, atq; factitijs quàm plurimis, de quibus suprà dictum est. Iis multa injiciunt, quæ partim ad ebrietatem arcendam, partim ad sitim inflamandam, partim etiam ad nauseam stomacho ex improuiso mouendam videntur facere. Quin imò solent nonnulli sal quoq; & fœda alia oculis aliorum injicere ad vomitum illis concitandum, atq; ita illos aliorum ludibrio, ignominiæq; exponendum. Persarum multi farinam in vinum iacientes bibunt, alij onorum lutea, vt author est Athen. lib. 10. cap. 9. Plutarch. lib. 1. Symp. Prob. 1. docet veteres bugloſſam vino injicere fuisse solitos, quod hæc conuiuis εὐθυμίαν, καὶ εὐφροσύνην, id est, hilaritatem, comitatemq; conciliare existimaretur. Græci vinum vnguento mixtum bibebant, & suprà quam satis esset, aut necessitas postularet, hac mixtione vtebantur, vt testis est Athen. lib. 15. cap. 18. Plin. 31. ita scribit, At Herculei iam quidam etiam in potu addunt (vnguenta) tantiq; amaritudo est, vt odore prodigo fruantur ex vtraq; corporis parte, exteriore & interiore. Hinc Iuuenal. Satyr. 6.

Vina adulteria.

Quum perfusa mero spumant vnguenta Falerno.

Athen. quoq; tradit nonnullos olim vinis coctis vsos fuisse, vnde vinum ἄπυρον Arcadino dixit id est, non coctum. Hodie vina arte parata, & saccharata (quorum plurimus apud Anglos est vsus) quæ videlicet peregrinis aromatum saporibus in saccos additis, transmittuntur, ac percolatur, maximo sunt in vsu, quæ vini genera vulgò Clareti, & Hippocras nominibus appellantur. Vinis præterea potatores isti insani vtuntur, partim validis, partim tenuibus, & vtrumq; ebrietatis gratia.

Vina olim meliora atq; validiora ab initio cœnæ apud Hebræos quidem fuisse apposita, ex illis architriclini Euangelici verbis videtur posse colligi, Ioan. 2. qui postquam degustauit aquam illam in vinum à Christo conuersam ad sponsum inquit, Omnis homo primò apponit bonum vinum, postquam autem conuiuæ vino se expleuerint, tunc id quod est deterius affert: tu verò bonum vi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

num seruasti vsq; adhuc. Apud nos contrà vina meliora, atque validiora posteriore loco, priore autem minus bona apponuntur. Fit tamen sæpè vt strenui isti potatores iam vino onusti, quo diutius certamen illud ferre, ac sustinere possint, postremò tenuissima vina postulent, quæ vulgò in minora pocula infunduntur, vt præstantiora in meliora. Quid dicam, quod non contenti vno vini genere, vel etiam duobus, in vna cœna multa ac diuersa vini genera apponuntur. Res olim apud Romanos inusitata habebatur, quod in triumphali cœna quatuor vini genera à Iulio Cæsare, tanto Imperatore, nempe Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum, fuerant apposita, cum hodie in quibusuis, & quotidianis vel tenuissimæ sortis atque conditionis hominum compotationculis tot, vel pluraetiam vini genera apponantur. Vt autem ciborum, sic vinorum quoque varietas, atque diuersitas dubium non est, quin valetudini plurimum officiat. Plutarchus quoque Sympos. lib. 4. Probl. 1. testatur, diuersorum vinorum vsum ad ebrietatem plurimum habere momenti, αἱ ἀλλοιαι, inquit, λεγόμεναι τῦχαι μεθύσκουσι, id quod vel ipsa experientia quotidiana testatur. Quidam, quod non contenti plærique vinis patrijs, atque domesticis, quæ nobis Deus sua gratia largitur, quæq; valetudini nostræ maximè sunt accommodata, importatis, & aduentitijs, plarumq; propolarum, negotiatorum, atq; cauponum fraudibus adulteratis cum maxima non pecuniæ modò, verumetiam valetudinis nostræ iactura vti malumus? Vt olim Romani non contenti suo Falerno, quod optimum erat & saluberrimum vinum, nauibus vindemiam condebant, vt M. Varro loquitur, ex insula Choa & Chia. Eo nomine Clemens Alexand. lib. 2. Pæd. cap. 2. suæ quoq; ætatis Christianos grauiter his verbis reprehendit, Non ergo, inquit, vinum Chium magnopere requirendum, si absit, nec Arethusium, si absit. Sitis enim est ἐνδείας πρὸς πόθον, id est, indigentiæ alicuius affectio, ad quam explendam quærendum conueniens auxilium, non autem vinum ardens, ac fumosum. Languescentis autem, & imbecillæ propter intemperantiam appetitionis sunt transmarinæ vini importationes, despiente in desiderijs animo vel ante ebrietatem. Nam & Thasium Δόμαντος, id est, oderiferum, & Lesbium ὕπνον, id est, bene spirans, & Creticum γλυκὺ, id est, suaue, & Syracusanum ἡδὺ, id est, dulce, & Mendesium quoddam Ægyptiacum, & insulare Naxium, & aliud aliquod εὐοσμίας, id est, bene flagrans ex Italia. Multa quidem hæc nominauit. Moderato conuiuæ vinum vnum, quod ex vnius Dei agricultura prouenit. Quid enim, an non vinum in sua patria natum cuique sufficit ad suam explendam cupiditatem? Nisi forte etiam aquam sint importaturi quemadmodum stulti reges. Choaspes, qui sic dicitur, est fluuius India, cuius est ad potum optima aqua Choaspia. Quemadmodum autem vinum vinosos, ita quæ inebriatur aqua diuites miseros efficit in delitijs. Hæc ille. Similis hodie est Christianorum luxuria, qui vina patria fastidientes sæpè omnium optima, atque saluberrima, peregrinis supra modum gaudent, atque delectantur, licet deterioribus, cum magno & rei familiaris, & sanitatis suæ dispendio. Ac omnino Christiani hodie vino ad duo maximè contraria vitia abutuntur, nempe cùm ad ebrietatem, atque luxuriam, tùm ad auaritiam, vt propolæ, monopolæ, atque caupones. Præterea insani illi potatores quo plus vini absorbere possint, illud quoque vel calefieri, vel refrigerari curant. De quo vini calefaciendi, refrigerandiq; modo suprà dictum est, cum de aqua calida ageremus. Sic illis non modò vinorum sapore, odore, atque colore, verumetiam cùm calore, tùm in primis frigiditate ad ebrietatem abutuntur.

Vinorum varietas in epulis

Vina adulterata.

Vini duplex abusus.

DE POCVLIS CEV PRAECIPVIS PROPINATIONVM INSTRVMENTIS, DE EORVM NOMINIBVS, MATERIA, ATQ; FORMA MULTIPLICI.

CAPVT XII.

SEQVITVR tertia & quidem latissimè patens propinationum circumstantia, pocula nimirum, quæ quidem maxima & potissima sunt propinationum, luxuriæ, atque ebrietatis instrumenta. Hæc enim sunt veluti tormenta atq; tela bellica, quibus Cyclopici illi potatores

potatores se inuicem torquent, petunt, atque prosternunt. Hinc eleganter Ambrosius libro de Helia & Ieunio cap. 13. Cernas poculorum diuersorum ordines, aetem ordinatam pates: vasa exposita aurea, & argentea, pompam arbitreris, cornu in medio vini plenum. (hic est crater) Non epularis, sed præliaris instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamẽ accendat. De poculorum primo nominibus generalioribus, deinde substantia atque materia, tùm quantitate, postremo forma dicemus.

Poculorum nomina.

Hebræis commune est nomen כוס Cos in plurali כוסות Cosoth. Gen. 40. Psal. 10. Hierem. 35. Ab hoc nonnullis χας (quod est mensuræ genus heminarum octo, siue duorum cantharorum) videtur promanasse: & χοινιξ quod videtur esse diminutiuum à χᾶς continens duos sextarios seu vnum cantharum. Est etiam χοινιξ Græcis dimensum continens tres cotylas.

Hebræa.

Græca nomina poculorum.

Græci vasa ex quibus bibitur generatim ποτήρια vocant, cuius nominis primus inuentor dicitur Amorgus ποήτα ἀπὸ τῆς πόσεως, hoc est, à potatione, siue vt nonnulli volunt, ἀπὸ τοῦ πωρεῖν τὴν πόσιν, vnde Ceres ποτηριοφόρος, hoc est, poculifera, siue poculorum gestatrix dicta est, quæ in Achaia culta fuit, κατὰ τὴν Ἀθηνῶν χωραν, vt ex Antocrate probat Athenæus: hinc ποτηριοπλύπης poculorum sculptor siue cælator. ποτὴρ etiam Euripidi est idem quod ποτήριον, Hesychio autem est μέτρον ποτοῦ.

ποτηρ. ποτήριον.

Πότημα quoq; est poculum, si Hesychio credimus, qui scribit πότημα, ποτήριον, ἢ ὁ τόπος πότημα. ἀντὶ τοῦ, vbi Stephanus pro τόπος putat reponendum ποτος. ὀπτέματα quoq; Græcis, præsertim Atheniensibus generatim pocula dicta sunt. Sunt & alia quoq; apud Græcos plurima vocabula, vt κυλὸς, κύλιξ, σκύφος &c. quia licet speciatim certa poculorum genera significent, tamen generatim sæpe pro quouis poculo vsurpantur. πίναξ quoq; cum pro esculento, tùm poculento vase vsurpatur. Apud Homerum crebrò πίνακες χρύσεοι, πίνακες σίτου. Dicuntur etiam πίνακες ὕδατος, & quidem Eustathio teste Od. 11 magis propriè ἀπὸ τοῦ πίνειν nimirum nomine deducto.

ὀπτέματα.

Pocula.

Latinis hæc bibendi instrumenta generatim pocula dicuntur, nimirum à potu, siue potando (quæ nomina à Græcis sunt deriuata) inde diminutiuum pocillum, hoc est, parum poculum, & pocillator, id est, pincerna. Potoria quoque à Plinio & alijs nominantur. Poteria Plautus voce Græca vtitur in Trinumo. Habent quoque innumera vocabula cùm propria, tùm à Græcis deriuata, quæ cùm certa quædam & peculiaria poculorum genera denotant, tùm generatim pro quibusuis poculis accipiuntur, vt est scyphus, calix, patera, trulla, cupa, cantharus.

Potoria.

Poteria.

Scyphus.

Calix.

Manus naturalia & maximè propria sunt hominis poculum.

Nunc dicamus de poculorum substantia, atque materia. Pocula, vt inde exordiar, hominis maximè propria atque naturalia sunt manus, quas natura, seu Deus potius naturæ author, homini soli ceu animali & erecto, & excelso, & mentis, rationisq; participi, ad rationis, prudentiæq; suæ munera exequendum tribuit, vt Aristoteles & Galenus testantur. Diogenes itaque cum vidisset puerum aquas manibus haurientem, abiecit poculum, quod habebat ex ligno, dicens, Nesciebam; quod natura haberet poculum. De hoc poculo naturali eleganter dictum est illud à Calphurnio in Bucolicis,

Concauat ille manus, palmasque in pocula vertit.

Hoc poculo sæpè milites, & ipsi quoq; duces in bello, aliorum poculorum inopia, vti coguntur. Deus quoq; sicuti scriptum est Iudic. 7. hoc poculo naturali explorare voluit Gedeonis milites, qui aduersus Madianitas erant pugnaturi. Illos enim à Gedeone ad pugnam illam voluit deligi, qui manu ad os reducta aquas bibebant, canumq; instar lambebant, contrà illos reijci, qui flexis poplitibus, se ad aquam bibendum abiecerant. Nero quoque Imperator crudelissimus, atq; luxuriosissimus (id quod sæpè eiusmodi hominibus accidere solet) in misera illa sua fuga, cum ad necem quæreretur, extrema siti afflictus, aquam cænosam (pro delicata illa sua decocta) ex subiecta lacuna potaturus, manu (cum antea sumptuosissimis poculis vsus esset) haurire fuit coactus, vt testis est Suetonius in eius vita. Item Dario, & alijs sæpè potentissimis, ac superbissimis principibus accidit. Manibus potatores multifariam in immanissimis illis suis propinationibus abutuntur, vt experientia quotidiana testatur, quò fit, vt illæ iusto Dei iudicio plærunq; tremore corripiantur, Deo sic manifestè fœdissimum manuum abusum puniente ac vindicante.

Pocula ex cranijs.

Capitibus siue cranijs humanis Scythæ olim, alijq; populi Barbari vsi sunt, quibus etiam vnc hodie nonnulli vtuntur, de quo primo in libro dictum est, in explicatione epularũ funebrium. His

Universidad de Deusto
Biblioteca

adde quod Sigismundus Baro in suis Commentarijs rerum Moscouiticarum tradit, Sunatoslaum principem Rhutenorum anno mundi 6480. Cures princeps Pieczenigorum ex insidijs interfecit, & ex cranio eius poculum confecit auro circundato, cum hac inscriptione, Quærendo aliena, propria amisit.

Pocula ex cornibus.

Iam verò partes quædam animalium ad poculorum vsum destinantur. Ac cornuum quidem ad eam rem antiquissimum vsum fuisse legimus. Athenæus libro 11. tradit antiquos ex cornibus bouillis bibere fuisse solitos, & idcirco Dionysium κερατοφῦη cornutum fingi, & Taurum à pluribus nuncupari, & ταυρόμορφον, id est, taurina facie conspici in Cyzico. Eiusdem moris ex cornibus bibendi id quoque esse indicio, quod & vinum aqua miscere κεράσαι dicatur, & vas ipsum in quo huiusmodi mixtio fiebat, κρατὴρ appelletur ἀπὸ τῶ κέρας quasi κρατὴρ, ἀπὸ τῶ εἰς κέρας ἐγχεῖσθαι τὸ πόμα, id est, quod potus in cornu infundatur. Hinc Ambrosius quoque loco paulò ante citato, Cornu, inquit, in medio vini plenum. Addit Athenæus ibidem, Nostris quoq; temporibus cornuum apparatus cernitur, quæ ῥυτὰ Rhyta nonnulli appellant. Poëtæ præterea multi antiquos inducunt ex cornibus bibentes. Profert etiam exempla Centaurorum, Thracum, Paphlagonorum, Perrhæborum, Philippi regis Macedonum, regum Pæoniæ, qui ex cornibus (quorum labra nonnunquam vel auro, vel argento operiebant) bibere consueuerunt. Athenienses autem argentea cornua facientes ex ijs bibebant. Ælianus author est Ptolomæo Secundo ex India cornu bubulum allatum, quod tres amphoras caperet. Quidam autem cornua aurea vsurpabant, alij osculum poculi aureum, vel argenteum faciebant. Pæonios aiunt boues educare, qui cornua gestent tantæ magnitudinis, vt cepere possint tres, aut quatuor choas, & idcirco ex ijs facere pocula, quorum labia auro, argentóue circumducebant, Athenæo teste. Philostratus quoque in libro de vita Apollonij Thyanei refert, regum pocula olim fuisse cornua. Esse autem in vicinis locis Phasidos fluuij asinos, qui vnum in fronte cornu haberent, quo cum elephantis fortiter pugnant, ex illorum cornibus Indi pocula conficiebant, asseruntq; qui ex tali poculo biberit, eo die nullo morbo, nec vulneris dolore, aut ignis flamma offendi, nec veneno intaxari posse. Hoc verò animal non Rhinocerota, cui vnum ex naribus cornu prominet, sed Monocerota Plinius appellat. Vnicornes Indiæ boues, duos vnos Sulthano ex Æthiopia muneri missos, ac circa templum Mechæ septis inclusos, Ludouicus Romanus Patritius se vidisse gloriatur. At non solùm monocerotis cornua, sed ceruorum quoque cornua contra virus esse efficacia experimentis constat, quorum etiam nidore fugantur serpentes, & scobe eorundem vermes infantium enecantur, teste Plinio lib. 8. cap. 27. Virg. in Georg. Non temerè igitur veterum quoq; medicorum instrumenta fuerunt cornea. Cornibus enim liquores mensurabant, cornibus in scarificatione pro curcubitulis modò ex aurichalco, vel etiam vitro constatis vtebantur, cornibus clysteria administrabant, teste Gal. lib. .. & 2. de Compos. medic. & lib. 13. Methodi. Atq; hanc quidem ob causam cornibus quoq; veteres cau saluberrimis poculis vsi fuerunt, vt etiam annotat Langius epist. medic. 29. de salubriore poculorum materia, vbi ex læuigatis ceruorum cornibus, quum monocerotis desint, confecta sibi non improbari tradit. Nicandri quoq; Scholiastes memoriæ mandauit veteres cornibus potare fuisse solitos. Samogithas vrorum cornibus pro poculis vti, testis est Sigismundus Baro in Comment. rerum Moscouit. De hoc cornuum vsu antiquo Mercurialis quoq; scripsit in lib. 1. Gymnasticæ, eiusdem meminit lib. 1. Variar. lect. vbi verisimile sibi aut videri veteres cornibus vsos fuisse tùm ob rudes eorum mores, tùm fortasse quod putarent, inde potandi maiorem securitatem accedere, vnde teste Æliano, Indorum reges ex asini Indici cornu bibere voluerunt, sperantes se à morbo epileptico, & venenis inde tutos euasuros. Cæl. quoq; lib. 28. cap. 27. & lib. 3. cap. 1. eiusdem rei meminit. Hodie quoq; licet rarior, huiusmodi poculorum κεράτινον, id est, ex cornibus est vsus. Vidi ipsemet huiusmodi cornu bouinũ ingens, cuius labium argento est obductum.

Regum pocula quondam fuerunt cornua. Monoceros.

Vetcrum medicorum instrumenta fuerunt cornea.

Conueniens profectò est cornupetis illis Bacchi manicipijs huiusmodi poculi genus.

Pocula ex ouis struthionum.

Oua quoq; Struthionum propter amplitudinem pro quibusdam habebãtur olim vasis, teste Plinio lib. 10. cap. 1. ex transuerso secta fiunt vasa potoria, author de natura rerum. Caput enim infantis magnitudine referunt, rotunda, cum senescunt ebur effingunt. Suspendi solent in templis, quod durissima sint, humoreq; exempto quasi ossea redduntur.

Pocula lignea.

Præterea ex varijs plantis, arboribus, pocula conficiuntur lignea. Ex fago olim, sicut & hodie pocula fuerunt confecta. Ouidius,

—Fabricatáq; fago Pocula. Item Fast. 5. Fagina pocula.
Terra rubens crater, pocula fagus erant.

Et Virgilianus pastor ait,

Insanire libet, quoniam tibi pocula ponam
Fagina, cælatum diuini opus Alcimedontis. Tibullus,

Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Gutti etiam ex ea materia conficiebantur, quo genere vasorum antiqui ad sacrificia fuerunt vsi. Vnde M. Curius ille iurauit è præda se nihil aliud attigisse, præter faginum guttum, quo litaret.

Pocula è buxo confecta.

E Buxo olim, vt etiam hodie, cum alia vasa, tùm pocula quoque conficiebantur. Nam cùm torno materies probetur, cui non omnis apta est, verum ea tantùm, quæ prædura, atque solida, & minimè crissa est, cuiusmodi est buxi, nulla alia torno vtilior, præstantiórue. Quare Virgilius,

—Aut torno rasile buxum.

Quare ex buxo & vas, in quo sal terebatur, teste Polluce, & elementa ad pueros literis imbuendos in eo formabantur, quæ tabula pyxion dicebatur, Herodoto teste. Pictores etiam artem in buxo docebant: liquidis medicamentis è buxo etiam pyxides fiunt, quod maximè Dioscorides probat, vnde etiam nomen suum sunt sortitæ, quòd frequentius ex ea materia fieri solitæ. Turbo etiam in oui similitudinem tornatus è buxo apud antiquos fuit. Persius Satyra 5.

Neu quis callidior buxum torquere flagello.

Pocula ex terebintho.

Ex terebintho apud antiquos Thericles calices torno facere solitus est, qui ex nomine authoris Therielei fuerunt appellati, teste Polluce, (Thericlei amicus, prouerbium in bibosum) quemadmodum Antigonides, Seleucides, quibus Antigonus, & Seleucus nomina dederunt, authore Plutarcho in Æmilio.

Lagenæ è filis radicum.

Plinius lib. 16. cap. 21. lagenas tradit, id quod est memorabile, è radicum filis tùm fici, tùm etiam siluestrium fieri fuisse solitas.

Hederacea pocula.

Hederacea porro pocula apud veteres magno fuerunt in vsu atque pretio, cuius duplex ratio videtur posse asserri. Nempe quod ebrietati frigore suo obsistunt, ac discutiendis capitis doloribus ex temulentia contractis sunt accommodata, foliis etiam aut ramusculis forte capiti admotis, & obiecorollæ quoque conuiuales ex hedera potissimum confici fuerunt solitæ ad temulentiam arcendam. Deinde quod caponum fraudes, qui vinum aqua misceant, eo poculo deprehenduntur. Nam, teste Catone libro de Re rustica, capite decimo, mira hæc est hederæ vis atque natura, vt si vinum lymphatum in vas hederaceum effundatur, illud continuò per poros resudet atque effluat, atque interim per lignum diffundatur, aqua verò ob grossiorem substantiam remaneat. Tanta enim est inter hæc antipathia, hoc est, discordia, vt alterum alteri admisceri non sustineat, sed vasculum hederaceum vinum respuat. Fuit hæc arbor Baccho sacra, ac ob id cùm sacerdotes, tùm alij sacra illius celebrantes hederaceis coronis erant redimiti, id quod etiam ex 2. Machab. capite 6. constat. Mirum itaque non est pocula quoque ex hedera potissimum antiquitus confecta fuisse, quæ quidem à Græcis κισσίβια fuerunt appellata, quorum ab Homero crebra fit mentio. Cyssibium, inquit Pollux, κισσὸς, id est, hedera ambiebat, vnde poculo inditum nomen. Athenæus lib. 11. de hac voce varias sententias refert. Philemoni est κυοσίβιον, ποτήριον μονώτον, id est, poculum habens vnicam aurem. Neoptolemo Pariano videtur esse κισσινον ποτήριον, id est, hederaceum poculum, quod Euripides in Andromeda pastorum mentione fecta, κισσινον ακύφιον, id est, scyphum hederaceum vocat. τὸ δὲ κισσύβιον, aut idem, ὃν ἀνεδοῦ καὶ ἐοικὼς λίγηται ἢ ἔστι μάλιστα θερατὸν τὸ ξύλινον ποτήριον. Eumolpus dicit genus esse poculi, quod forsan ab initio ex ligno hederaceo fuit confectum. Nicander Colophonius, foliis hederaceis antiquitus libabant, vnde antiqua pocula Homerus κισσίβια appellat, vt Od. 1.

Κυοσίβιον μίγα χερσὶν ἔχων μέλαι ὄινοιο.

Asclepiades Myrleanus, Scypho, & Cyssibio in vrbe, eorum quibus vel mediocres opes, nullius vrebatur, sed bubulci, pastores, atque ruricolæ. Sic Polyphemus Cyssibio vsus est, & Eumæus. Dionysius Samius libro sexto de circulo putauit κυοσίβιον, & κύμβιον vnum idemq; fuisse poculum. Nam Vlysses, inquit, cum impleuisset κύμβιον (pro κυοσίβιον legit) mero, porrexit illud Cyclopi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

κυασίβιον igitur alij ἀπὸ τῆ κισσῆ, id est, hedera, ὅτι εἰκάσεις αὖ τις τὸ κυασίβιον τὸ ᾠὸν ἔμβρυον κεκρυμμένον ὑπὸ τοιμένων ὡς κισσίνη ζίλη. Alij tamen volunt dictum ἀπὸ τῆ κεῖσθαι, τὸ δ' ὄπισθεν χωρεῖν. Hæc ex Athenæo. Eustathius Od. Ξ. κυασίβιον ποτήριον ἀγεωτικὸν, quod postea σκύφος & in neutro genere appellatur.

Pocula thamariscina, & fraxinea.

Verùm ex alijs quoque lignis cùm olim, tùm hodie pocula confici solent. Cumque præclaræ medendi vires plarisque lignis insint, vt thamarisco, fraxino, quorum hæc venenis, & calculo, illud verò spleni obstructo præclare medetur, lignis ex illis compacti calices non videntur improbandi.

Pocula arundinea.

Ex ligno quoque Guaiaco pocula torno excauata vtilia valdè, atque salubria videntur esse. Babylonij ex arundinibus varia genera vasorum contexuere, quæ etiam liquida continerent. Pocula ex cupresso, ex iunipero, ex nucibus moschatis ob odoris fragrantiam hodie frequenti sunt in vsu. Poculum ex subere confectum D. D. Volsius habet. Ac omnino olim cum sobrietati atque frugalitati adhuc locus esset in antiquorum conuictu, tum catinus, scyphus, ac cyssibium, ex ligno confecta pocula in censu vasorum nobilium quoq; erant, de quo suprà quoq; dictum est. Hodie Christianis pocula lignea sordent, nisi multo sint auro, argentoq; obducta, miro artificio, magnoq; impensis elaborata. In Martinalibus apud Germanos, quibus noua vina degustantur, ligneorũ poculorum frequentissimus est vsus.

Pocula fictilia.

Vt autem ligneorum, sic figlinorum quoque, siue fictilium simulachrorum, vasorum atq; poculorum (quæ κεραμεῖα, & κεραμεῦα Græcis dicuntur) olim apud Græcos, atque Romanos tam in sacris, quàm in conuiuijs celeberrimus fuit vsus ad Macedonum vsque tempora, quæ ferè ex terra Samia fingebantur. Horum crebra apud authores Latinos fit mentio. Plautus in Stycho,

——Quibus diuitiæ domi sunt, scaphio, cantharis
Batiolis bibunt, nos nostro Samiolo poterio.

Cicero Fragmen. libro sexto de Repub. Oratio extat, Læli, quam omnes habemus in manibus, quàm dijs immortalibus grata sint sympina, seu sympima Pontificum, Samiaque, vt is scribit, capedines. Et pro L. Muræna, Et exposuit vasa Samia, quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus. De ijsdem vide Isidorum libro 20. caput 4. Lacedæmonios figlinis vsos in epulis nuptialibus virginum, & sacrificijs traditur, cum in alijs conuiuijs alijs vasis potarent. Quin & Argiui in quibusdam cœnis figlina vsurpabant. Fama est (inquit Ausonius) fictilibus cœnasse Agathoclea regem: qui ex plaste Syracusanorũ rex designatus, noluit pocula, quæ ipse olim ex luto finxerat, aspernari, cum tamen amicis, & in suis cõuiuijs aurea præberi curaret. Romanos quoq; antiquos cùm in sacris, tùm in epulis figlinis vsos fuisse, passim ex historijs cõstat. Non alijs vasis Numa Pompilius dijs litabat, quam vt Cicero refert in Paradox. 2. & libro de Nat. deorum, fictilibus vrnulis, capeduncul is, ac sypullis, quæ erant vasa fictilia, quibus in sacrificijs sacerdotes dijs præliba bant. Hinc Tibullus lib. 1. Eleg. 1.

Adsitis diui: nec nos è paupere mensa
Dona, nec è puris spernite fictilibus
Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula, de facili composuitque luto.

Iuuenalis Satyra quinta,

Pugna Saguntina seruet commissa lagena.

Id est, Fictili, à Sagunto ciuitate Hispaniæ, vnde vasa fictilia pulcherrima mittebantur. Martialis.

Ficta Saguntino Cymbria mala luto. Idem,
Quæ non sollicitus teneat, seruetque minister,
Sume Saguntino pocula facta luto. Martial.
Arretina nimis ne spernas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Plinius refert lib. 33. cap. 12. Catum Elicium (quem alij Catum Ælium vocant) cum Æbolorum legati ei ex fictilibus prandenti vasa argentea obtulissent, ea non accepisse. Et tantus consul, & victor vsq; ad supremum vitæ diem nec plura, quàm duo habuit argenti pocula, quæ L. Paulus cecer ei ob virtutem deuicto Perseo rege donauerat. Dolia veterum, vt Turnebus annotat in sua

Aduersarijs, erant fictilia: vnde prouerbium figlinam à dolio incipere: Græcum dolium dicit Cumanum. Nam & Cumanam patellam in Lemmatis memorat Martialis,

Hanc tibi Cumano rubicundam puluere testam.
Municipem misit casta Sibylla suam.

Et Varro calices Cumanos, cum ait, Dolia atque apothecas triclinares, melicas, calenas, obbas, & Cumanos calices.

De fictilium porrò vasorum vsu apud Romanos priscos Iuuen. quoq; testatur Satyr. 6.

Et Vaticano fragiles de monte patellas.

Idem Satyr. 11. simulachra quoq; Iouis fictilia fuisse docet,

Hanc rebus Latijs curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro.

Romanorum luxuria.

Et tamen Romæ aliquando eò peruenit luxuria, vt fictilia pluris vænirent, quàm murrhina, vnde & collegium figulorum illis fuit constitutum. Verùm de his vide plura apud Plinium libro 35. capite 12. Apud Athenæum libro 11. capite 2. quidam fictilia viranda esse dicit, propterea quod, teste Cæsia, apud Persas fictilibus illi vtebantur, quos rex honore priuauerat. Idem tamen addit iucundissima se sæpius pocula fictilia cognouisse, vt erant illa, quæ ex Copto vrbe Ægyptiaca asportabantur, quæ ex terra mulcis irrigata aromatibus coquebantur, de quibus etiam Leonic. scribit lib. 3. cap. 93. Aristoteles quoque in libro de Ebrietate testatur, ollulas χυτρίδας etiam quæ Rhodiacæ dicebantur, cùm ad voluptatem in conuiuijs fuisse adhibitas, tùm quia vinum calefaciunt, & ebrietatem arcent. Nam si myrrha, mastiche, resq; eiusmodi in aquã iniecta coquantur, ac mox vino misceantur, minus qui bibunt ebrios fieri. Et alibi idem, Fiunt, inquit, ollulæ Rhodiacæ myrrha, lentiscĩq; floribus, croco, balsamo, amomo, ac cinnamomo simul coctis, ex quibus quæ vino mista fuerit aqua, ita sistit ebrietatem, vt vel Venerem sedet, surgentéque etiam spiritus digerat. Strosterus in suo Cõm. an Sphæram 2. pocula fictilia ebrietatem prohibentia, hoc modo fieri præcipit. Religatur brassica in puluerem, similiter rostra birundinum, item myrrha cõteratur, quo ad fieri potest. Hæc omnia argilla immisceantur & interantur, atq; ita arte figlina parentur. Ibidem videre licet explicationem quorundam poculorum, vt sunt gyalæ, dinon, dactilota, emphora, elephas, cantharí, siue cantharia, carchesia, ceras, scythia, tinæ, morocepoma, monachocepoma, &c. Porrò Athenæus lib. 6. ex Ioba probat. Romanos vsque ad Macedonum tempora figlinis vasis in cœnis vsos fuisse. Æginetas, tradit Herodotus, tantum ἐκ χυτρίου & πιγχρίου, id est, vrceolis aut ollis in Ægina factis bibere fuisse solitos. Poll. lib. 6. cap. 16. Langius epist. med. 29. se dicit fictilium vsum vt insalubrium minimè repudiare, modò non sint ex terra palustri quæ putrilaginem oleat, aut minueris participet, sed ex terra pingui, & spissa, quæ ignis in fornace coctura lapidescit, confecta, qualia sunt in Hispanijs Valentiniana, in Germanijs Colonienſia, valdè opportuna pharmacopolis (ad seruandos liquores, electuaria, & eclegmata) vasa. Verùm in his eligendis id tibi maximè prodesit, quod, vt D. Hieron. ait, calix, & vrceolas fictilis probantur prius, quàm emuntur, sola vxor non ostenditur, ne antea displiceat, quàm ducatur. Quare empturus fictilia, si vinum infusum saporem, aut colorem mutauerit, vel terram resipit, illa quoq; facilius quàm vxorem semel ductam repudiare poteris. Quod si ita exactè concocta ac præparata fuerint, tum minus admirabimur Vitruuium lib. 5. cap. 7. vasa fictilia melius saporis integritatem, quàm argentea retinere & conseruare affirmantem.

Olle Rhodiacæ.

De poculis ex metallis & metallicis confectis.

Nunc reliqua poculorum genera persequamur, quæ ex metallis atque metallicis conficiuntur. Huiusmodi pocula vno quasi fasciculo comprehensa ponuntur ab Apul. libro 2. in descriptione magnifici epuli: Ampli calices variæ quidem gratiæ, sed pretiositatis vnius. Hic virrum ostrabre figulatum, ibi crystallum impictum, argentum alibi clarum, & aurum fulgurans, & succinum mire caruatum, & lapides vt bibas, &c. Exordium igitur ducemus à vitreis. De vitri origine & confician ratione, & de obsidiano vitro, & multis alijs vitri generibus vide Plin. lib. 36. cap. 26. De illius verò vsu ad pocula is sic disserit. Sed quid refert, Neronis principatu reperta vitri ars, quos zonas dicos calices duos, quos appellabant pterotos H-S. sex millibus vendereit? Et paulò post, Vsus vetò vitri scilicet ad potandum argenti metalla, & auri pepulit. Iuuen. Sat. 5. v. 7.

Pocula vitrea.

Beneuentani sutoris nomen habentem Siccabis calicem naforum quattuor,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Id est, Calicem vitreum & deformem, cuiusmodi calices habuit Vatinius quidam Beneuentanus sutor vitrearius, cuius Cor. Tacit. meminit in Nerone. Nasorum, ait, 4. id est, quatuor rostrorum. Nam ita protensis quatuor rostris instar nasorum singebantur. Vnde est illud Mart. Distich.

Vilia sutoris calices monumenta Vatini,
Accipe, sed nasus longior ille fuit.

Addit Iuuenalis, —*Ac iam*
Quassatum, & rupto poscentem sulphura nitro.

Nam vitrea rupta sulphuratis permutabantur. Vnde Martialis,

Qui pallentia sulphura fractis,
Permutat vitreis. — *Stat. in Syluis lib. 2.*
—*Quique comminutis,* *Permutat vitreis gregale sulphur.*

Vitrea pocula apud Romanos fuerũt vsitata.

*Vitreorum diuersitate, atque operositate vehementer delectatum esse Verum Imperatorem, Fl. Vopiscus testatur. Ex his constat vitrea pocula olim apud Romanos vsitata valdè magnoq; in precio fuisse. Nostra quidem aetate nulla fere alia materia elegantiora praestat potoria, tùm magnatibus, tùm pauperibus. Cumq; vitro, vt testatur Plinius, nulla sit materia segnacior, aut etiam pictura ac commodatior, vitrum sit omnibus ferè coloribus. Raro tamen sic picti & coloribus infecti calices ad potandum vsurpantur à vitae elegantioris hominibus, tantum ad ostentationem habentur, nisi quae margines inauratos habere visuntur, aut rares lineas in calicis orbe rectas transuersas. Alij ad escaria vasa, hoc est, tragematum, & saccharatorum vitro picto vtuntur, aut rubro, aut caeruleo, aut hyacinthum imitante, aut saphirum. Inopia ligni vitreorum annonam flagellat. Hodie potatores nullo ferè poculorum genere magis gaudent ac delectantur, quàm vitreis, id quod vel illorum cantiunculae, quibus se mutuò ad potandũ incitant, satis testantur, in quibus vitri plærunq; fit mentio. Id forsan fit, quia vini color, quo maximè capiũtur, in vitro maximè resplendet. Vnd Salomon Prou. 23. Noli, inquit, contemplari vinum quum rubet, & quum phiala (quidam vitrum vertunt) colorem suum reddit rectà procedentem. Est autem vitrum ebriosorum hominum moribus, atq; ingenio accommodatum. Nam primo quemadmodum vinum, resq; aliae per vitrum resplendent, sic etiam ex vino intemperanter hausto ebriosorum mores, ingenia, atq; affectus elucent, atq; apparent. Deinde quemadmodum vitrum licet valdè splendeat, tamen est fragile (vnde ille, vitrea est fortuna, dum splendet, frangitur) sic quoq; ebriosorum hominum vita, omniaq; animi, corporis, fortunarumq; bona quantumuis splendida, valdè fragilia sunt atq; caduca. Deniq; quemadmodum vitrum virus in se continere creditur, & fractum valdè est virulentum, sic quoq; vinum immoderatè sumptum virus est atq; venenum nocentissimum. Galienus Imp. asperuatus fortur calices vitreos, adeo nocens, Nihil vitro communius. Rectè tamen vasa ex vitro conflata Langius in epist. medic. eo nomine metallicis salubriora esse dicit, quod nulla sulphuris, aut argenti, plumbi, ac ceruſae virulentia participent, & suo congenito frigore saporem vini quauis niue, & glacie melius conseruent. Clem. Alex. lib. 2. Paed. c. 2. vasorum poculorumq; vitreorum luxuriam, his verbis perstringit, καὶ ὑάλου δὲ πολυτρήτου φείσῃ· ἐφ ὑέλῳ κενοδοξία εἰς θεοῦσιν ὁδῷ τέχνης ἐπιμονίσεις, διδύναις ἄμεμπτον καὶ πίνειν διδάσκουσι, φειδωλία τῆς δυνάμεως ἡμῶν, id est, Quineciam curiosa & superflua vitrorum in vitro (Apul. vitrum fabrè sigillatum, id est, eleganter caelatum) vana gloria adfrenat

Universidad de Deusto
Biblioteca

Emptus pueros, argentum, murrhina, villas. Martial. 3. Epigram.
Optimianum moriombus nectar,
Cryſtallinisq́, murhinisq́ propinas.

Pocula ex ſuccino, ſeu electro conflata.

Murrhinis atque cryſtallinis adiungi poſſunt pocula ex ſuccino, ſiue electro conflata, quibus veteres vſi fuerunt, de quibus Plin. lib. 37. cap. 2. Proximum locum in delitijs fœminarum tamen adhuc tantum ſuccina obtinent, eandem omnia hæc quam gemmæ authoritatem. ſanè maiorem aliquibus de cauſis cryſtallina, & murrhina, rigidi potus vtraque. In ſuccinis cauſam ne delitia quidem adhuc excogitarunt. Subiungit deinceps multas Græcorum fabulas de ſuccini ortu. Apuleius lib. 2. inter alia vaſa ſeu pocula pretioſa ponit etiam ſuccinum mirè cauatum, ſcilicet in pocula electrina in quæ ſic commentatur Beroaldus, Priſci crediderunt ſuccum arboris ſuccinum eſſe, & nomen argumento eſt, vt author eſt Plinius. A Germanis appellatur gleſſum, & ob id inſularum vna in Septentrionali Oceano Gleſſaria nominata. Liquidum primo deſtillare, indicio ſunt quædam intus tranſlucentia, vt formicæ, culices, lacertæ. Candidum odoris præſtantiſſimi, ſuluo maior authoritas, ſumma laus phalerno, ita à vini colore dicto. Attritu digitorum accepta vi caloris, attrahit in ſe paleas, & folia arida, vt magnes lapis ferrum, vnde harpaga à repiendo vocitarunt. Taxatio ſuccini in delitijs maxima eſt, in tantum vt hominis quamuis parua ex ſuccino effigies, viuorum hominum vigentiumque pretia ſuperet. Domitius Nero princeps capillos vxoris ſuæ Poppeæ ſuccinos appellabat. Alio nomine electrum appellant à ſole, ex fabula vulgatiſſima. Iuuenalis Satyr. 5. de poculorum luxuria ſui temporis:

—— ipſe capaces
Heliadum cruſtas, & inæquales beryllos
Virro tenet phialas, tibi non committitur aurum.

Per Heliadum cruſtas intelligit potoria ex electro facta. Heliadum, id eſt, ſororum Phaetontis, quæ in arbores populos ſicu nimio mutatæ ſunt, ex quibus electrum ſtuat, & inde calices fiant, ſecundum poëtarum fabulas. Vocant & electrum metallum ex auri argentiq́ mixtura, cui authoritas fuit apud priſcos, Homero teſte, qui Menelai regiam electro fulgere tradit. Helena in templo Mineruæ ſacrauit calicem ex electro mammæ ſuæ menſura. Cum enim auro inſit argentum vario pondere, alibi nona, alibi octaua parte, vbicunque argenti quinta portio ineſt, electrum vocatur, vt ſcribit Plin. lib. 33. cap. 4. vide de electro multa etiam lib. 27. cap. 2. Iuriſconſ. Si quis, inquit, electrum ex alieno auro, argentoq́ miſcuerit. Iulius Capitolinus author eſt Cor. Macrum patrem electrinam habuiſſe, quæ per conuiuas circumferretur, in cuius medullio effigies Alexandri Magni expreſſa videbatur, quod idcirco poſui, quia dicuntur iuuari in omni actu ſuo, qui Alexandrum expreſſum vel auro geſtitant, vel argento. Hæc ille. Poculum ex electro naturali, inquit Langius in ſuis med. epiſtol. quod auro, & quinta eius parte conſtat conflatum, quia ſtridore, & maculoſo in ſuperficie interna arcu, quo nitor eius obſoleſcit, virus infuſum prodit, cæteris etiam ex auro obrizo metallicis poculis præferrem.

Pocula ærea.

Æreorum quoque poculorum antiquiſſimum fuiſſe vſum ex veterum monumentis conſtat. Æreis enim poculis dijs libabant, & bibebant, eorumque quoque repoſitoria χαλκοθήκας appellabant. Herodotus Ægyptiorum ſacerdotes ex æreis tantum poculis bibiſſe author eſt lib. 2. Ac omnino ethnici in ſuis ſacris æreis ferè inſtrumentis vſi fuerunt, id quod Iudæorum imitatione, ſeu χοχοζηλία potius videntur feciſſe, quorum ſimiliter inſtrumenta ſacra ærea fuerunt, vt literis ſacris proditum eſt. In agro Tigurino paucis ab hinc annis vrna fictilis eſſ oſſa eſt, in qua cruſtula fuit ærea opere vermiculato. Apud Romanos vaſa Corinthiaca χαλκώματα dicta, quanto fuerint in pretio paſſim authores teſtantur. Illa aurum tum primum ex ære fieri cæperunt, cum Corintho à L. Mummio deuaſtata incendio, ſimulachra ex omnifarijs æris, argenti, & auri metallis conflata in vnam maſſam confluxerunt, vt teſtis eſt Plin. lib. 34. cap. 2.

Pocula ex lapidibus pretioſis atq; gemmis confecta.

Porro ex lapidibus pretioſis, atq; gemmis (quæ gemmata potoria Plinius vocat) calices aliquos conflatos fuiſſe ex authoribus conſtat. Plin. lib. 33. cap. 1. de ſuorum temporũ luxuria verba faciens. Nec hoc fuit ſatis, inquit (ſcil. ex cryſtallinis, & murrhinis vaſis potare) turba gemmarũ potaturus, & ſmaragdis teximus calices, ac temulentiæ cauſa tenere Indiam iuuat, & aurum iam acceſſio eſt. Hoc ipſum Virgilius quoq; ſeuerè admodum, & verè reprehendit carmine ſuo Georgico cum ait,

Hic

Hic petit excidijs vrbem, miſeroſq́ penates
Vt gemma bibat, & Serrano dormiat oſtro.
Cypr. in epiſtol. ad Donat. ſuſpirat illo in conuiuio, bibat licet in gemma. Martialis.
Gemmarum Scythicis vt luceat ignibus aurum
Aſpice, quot digitos exuit iſte calix.
Et Satyrographus Satyr. 5.
—— *Et in æquales beryllos,*
Id eſt, calices beryllos, & alijs lapidibus pretioſis diſtinctos. Inæquales dixt, quia, vt reſtatur Plinius libro trigeſimo ſexto, ſexangula figura politebantur, vt color repercuſſu angulorum excitaretur. Idem:
Qui numeret gemmas (gemmatos calices) vngueſq́ obſeruet acutos
Da veniam, præclara illic laudatur iaſpis
Nam Virro (vt multi) gemmas ad pocula transfert
A digitis.——

Partim ergo calices potorios lapidibus, & gemmis ornabant, partim ex lapidibus pocula figurabant. Vnde Plinius tradit ex onychite lapide, & ex murrha eſcaria facta: aliorum quoque lapidum meminit, ex quibus pocula fierent. Cic. 6. in Verrem, conuiuium deſcribens quo rex Siciliæ Verrem prætorem exceperat, Exponit, inquit, ſuas copias omnes, multum argentum, non paucæ etiam pocula ex auro, quæ, vt mos eſt regius, & maximè in Syria, gemmis erant diſtincta clariſſimis. Erat etiam, addit, vas vinarium ex vna gemma pergrandi, trulla excauata cum manubrio aureo. Ex marmore Zeblicio (vt Agricola nominat ab oppido Miſſenæ iuxta quod effoditur: videtur autem Ophitæ cognatum eſſe: nam vulgò etiam ſerpentariam nominant) cochlearia & pocula faciunt Miſſenæ, quod veneno reſiſtere perſuaſi ſint. Geſnerus in libro de figuris lapidum. Idem, Pocula, inquit, fiunt ex metallis diuerſis, auro, & argento præcipue vulgaria è vitri materia funduntur, vel luto argillaue à figulis tornantur. Ex gemmis verò murrhina, Iaſpide, Cryſtallo: item è marmoribus, Alabaſtrite in primis, quæ pellucent (quale pulcherrimum doctiſſimus medicus ciuis meus Caſpar Vuolphius Venetijs olim emptum dono mihi dedit) ex ophite quoque, & ei cognato apud Miſenos Zeblicio marmore, Salina quoque duo ex Alabaſtrite habet Caſpar Vuolphius.

Pocula aurea & argentea.

Nunc poſtremo dicendum de poculis aureis, atque argenteis, (סִפּוֹת בַּסַּף *Sippoth cæſaph* crateres argentei vocantur, 2. Reg. 12. 14.) de quibus Athen. lib. 6. & 4. multa habet. Athenæus apud Græcos rarum antiquitus auri, & argenti vſum fuiſſe pluribus docet. Vnde Duris Samius refert Philippum regem Macedonum Alexand. M. patrem, vnam tantum ex auro phialam habuiſſe, quam noctu ſub puluinari celare ſolitus fuit. Res videbatur admiranda, ſi quis poculum argenteum in Græcia conſpexiſſet, cum diuiſſimi quique ex æreis poculis biberent. Plura in hanc ſententiam ibi videre poteris. Apud Romanos ſimiliter auri & argenti vſum antiquitus rarum fuiſſe pluribus docet Plinius. lib. 33. cap. 4. Tam rarus olim auri, atque argenteæ ſupellectilis Romæ vſus fuit, vt Fabricius imperator Rom. plus quam vnam ex argento pateram, & ſalinum habere ſeruerit. At poſtea & apud Græcos, & apud Romanos, poſtquam illi Aſia fuerunt potiti, tantus auri & argenti vſus inoleuit, vt nihil in conuiuijs magnificentius haberetur, quam pleno ſe auro proluere, & Poppea Neronis vxor ſoleat iumentis ſuis aureas inducere, templa, triclinia, ac mulierum cellæ, & boſtiarum cornua auro fulgerent. Verus imperat. teſte Fl. Vopiſco, argentum menſale quod priuatus habuerat, miniſterijs conuiuiorum, quæ in templis fierent, dedicauit.

Luxuria Romanorum.

Apud Hebræos Salomonis regis temporibus auri atque argenti omnia fuerunt plena. Nam & templum auro fulgebat, omniaque vaſa ſacra ex auro atque lapillis pretioſis erant conflata, & regia Salomonis, atque ſupellex tota aurea erat, nec non gemmis atque lapidibus pretioſis diſtincta, ſicuti ſcriptum eſt, 1. Reg. 11. Et in primis verſu 21. ſcribitur omnia regis Solomonis potoria fuiſſe aurea, omnia item vaſa domus ſaltus Libani ex auro puro fuiſſe, ita vt argentum præ auri copia pro nihilo fuerit reputatum. Ioſephus quoque addit, multa etiam vaſa, nec non pocula gemmis torno elaboratis, & expolitis quàm artificioſiſſimis conſtitiſſe. Magna autem illa auri atque argenti, nec non eboris, aromatum aliarumque rerum pretioſarum copia ex Tharſis, atque ophir

Salomonis regis magnificentia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

(quam nonnulli Peru hodie dictam insulam auro abundantissimam esse existimant) Hiramirregis beneficio in Iudæam aduehebatur. Multi præterea qui singulis ferè annis ex omnibus orbis terrarum partibus ad Solomonem, illius Sapientiæ fama commoti, confluebant, munera secum pretiosissima, vt vasa aurea, & argentea, vestes, arma, aromata, equos, mulos afferebant, vt testis sunt sacræ literæ. Inter hos principem facile locum tenet regina illa Sabæorum, quæ magnam auromatum, auri atque gemmarum vim Salomoni attulit. In conuiuio Assueri regis Persarum atque Medorum, quod dedit populo Susis (ciuitas ob loci amœnitatem sic dicta, nam Susum Hebr. Vocē est lilium in quo reges Persarum hyemare solebant, vt in Ecbatanis æstatem degebant, Athen. libro duodecimo, capite tertio) pocabant omnes ex vasis aureis, quæ assidue mutabantur, vnum regium & quidem copiosum iuxta manum, id est, imperium, siue opes regis, sicut Esther primo scriptum est statim ab initio. Sic Ptolomæus, vt testatur Athenæus libro vndecimo capite quarto, nec non Varro, Pompeio res gerente circa Iudæam mille conuiuas totidem vasis aureis (cum vasa mutarentur cum ferculis) saginauit vt scribit etiam Plinius libro trigesimo tertio, capite decimo. De scypho aureo in Claud. Imperat. Rom. conuiuio à T. Iunio viro prætorio (alij Quinium fuisse prodiderunt) surrepto, & quomodo imperator furtum illud vltus sit vide Crinit. libro duodecimo, capite vono, de honest. descript. & Corn. Tacit. Eiusdem Suetonius quoque meminit, qui pro aureo scypho, fictilem postero die illi appositum fuisse scribit in vita Claudij, nec non Plutarchus eiusdem in Galba meminit.

Assueri regis Persarum & Medorum magnificentia.

Sed quid opus est plura antiqua luxuriosi vsus auri atque argenti exempla proferre, cùm hodie apud Christianos non modò templa, altaria, simulachra, aliaq; vasa sacra, verùm etiam profanæ ædes, vestes, pocula, vasa atque supellex omnis auro, argento, ebore, marmore, gemmis atque margaritis resplendeat, cum illi interim, qui illa possident, plurimis vitijs, sceleribus atque flagitijs sordidi sint atque squalidi. Ac in primis aureorum argenteorumque poculorum hodie tam communis est vsus, vt nullus ferè tàm vilis abiectaq; conditionis homo reperiatur, qui non argenteum aliquod vas atque poculum possideat. Huiusmodi autem potoria, quæ hodie vulgò ex argento conflata parantur argento viuo, nonnullis videntur valdè esse noxia vitæ humanæ, idque probabili sanè ratione. Nam vix fieri potest, quin tempore atteratur aurum, & reliquiæ argenti viui potibus admisceantur, quæ quidem viscera exedant, atque perrumpant tabe dira. Constat certè artificum & artificum in aurantium corpora tremore pertentari.

De eodem hoc pretiosorum poculorum luxuria, vide Clement. Alexand. libro secundo Pædag. capite tertio, vbi aliquot poculorum sumptuosorum genera enumerat, vt sunt Thericlei calices, antigonides, cantbari, labronij, lepastæ, pscteres & oenochoæ, &c. De his alijsq; innumeris poculis vide Athen. lib. xi. totus ferè ille liber in poculorum descriptione consumitur.

Hæc de poculorum substantia atque materia, in qua ipsa Christianorum monstrosa luxuria atque libido hodie passim se prodit. Nam primò quidem lignea, fictilia atque vitrea pocula (nisi sint valdè sumptuosa) plurimis sordent, qui quidem nisi ex auro & argento bibere nolunt, idque non sanitatis, sed luxuriæ atque superbiæ causa. Deinde immanes illi potatores in immanissimas illos suos propinationibus eò tandem insaniæ atque furoris progrediuntur, vt contemtis abiectisque vsitatis poculis quantumuis splendidis atque pretiosis, quibusuis vasis, instrumentis atque etiam vestibus nonnunquam fœdissimis ad potandum abutantur. Huiusmodi sunt vasa vinaria in quibus vina reconduntur & asseruantur, vt cantheri siue oenophora, idem vasa escaria, aquaria atque coquinaria, aliaque instrumenta ad longè alios vsus destinata. Pileis quoque atque calceis immundis sæpè immundi illi porci ad impuras illas suas propinationes vtuntur. Solent etiam nonnunquam in nuptijs ex sponsæ calceis sibi inuicem propinare. Quid dicam quod pelues quoque atque matulas, quibus sæpè in medio triclinio positis fœda illorum excrementa excipiuntur, tandē ad propinandum quoque adhibent, quod quidem planè Sybariticum est. Sybaritas enim primos matulas in conuiuia inferre solitos fuisse testatur Athen. libro duodecimo, capite secundo. Annon quæso horrenda hæc est planè potatorum illorum libido, quæ horrendam pœnam atque vindictam diuinam mereatur? Denique vina noua sibi inuicem in fictilibus poculis (quæ crusculæ vulgò appellantur) propinantes, ipsa quoque tandem pocula fracta atque comminuta japonicè merò sibi inuicem propinant.

Nunc

Nunc de poculorum forma atq; figura dicamus, quæ vt olim, ita hodie varia est atq; multiplex, non tàm ad vsum necessarium atq; honestum, quàm ad luxuriam atq; temulentiam comparata. Alia enim ventrosa & patula: alia angustiata & strictiora. Plin. lib. 33. in præmio. Heu, inquit, prodidiosa ingenia, quot modis auximus precia rerum? Accessit ars picturæ, & aurum argentumq; celando carius fecimus. Didicit homo naturam prouocare, auxere & artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare iuuit, ac per obscœnitates bibere. Idem lib. 14. cap. 22. Iam verò quæ vasa adulterijs cælata, tanquam per se parum doceat libidines temulentia, ita vina ex libidine haurientur. Huiusmodi fuerunt phallostrobuli apud Iulium Capitolinum, id est, vasa potoria ex vitro propriè (licet & ex alia materia) oblonga, & instar priapi, Vnde Iuuenal. Satyr. 2.

Pocula turpis formæ.

Vitreo bibit ille priapo.

Huiusmodi pocula, proh dolor atq; pudor hodie quoq; inter Christianos visuntur. Apud Græcos multa fuisse poculorum genera à re nauali cognominata, vt tarchesia, cymbia, quæ fuerunt pocula procera, & nauibus similia, Macrobius testatur lib. 5. cap. 21. Saturnal. Cantharum quoq; libero patri dicatum (vt Scyphus Herculi) & poculi & nauigij genus fuisse, & Herculem secundum antiquam historiam poculo tanquam nauigio immensa maria transisse ibidem tradit. Hodie quoq; apud Germanos multa nauigiorum forma pulcherrima pocula conficiuntur. L. Crassius orator confessus est duos Scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertijs C. emptos habuisse, nunquam tamen se his vti propter verecundiam ausum fuisse, testis est Plinius lib. 33. cap. 11. Propertius lib. 1. Eleg. 14. Lesbia Mentoreo vina bibas opere. Variæ olim in poculis figuræ atq; imagines excidebantur, vt Deorum, hominum, animalium, stellarum, aliarumq; rerum. Hoc indicat celebre illud & quidem elegans atq; venustum Anacreontis carmen, quo erotica exprimitur, cuiusmodi poculum fieri sibi expetat, vt in eo videlicet non armatos duces non, cæli signa, Pleiades vel Bootem requirat, sed ventres, sed amores, sed racemos & Bacchū. Vide Crinit. lib. 9. cap. 4. Huc alludit Iuuenal. Satyr. 1.

Argentum vetus, & stantem extra pocula caprum, hoc est, pocula argentea, antiquis (vt ait Seneca) nominibus artificum nobilia, quæ & archetypa dicebantur. Notandum, cùm alias figuras, tum maximè caprum in poculis excisum fuisse, quod animal sit Baccho infensum. Vnde Martial. in 13.

Stat caper in phiala Thebani vellere Phrixi,
Cultus ab hoc mallet vecta fuisse soror.

Sic hoc loco stantem extra caprum vocat, id est, extantem & cælaturæ eminentem. Sic Ouidius in Metamorph.

Sed altius extantem signis, multæq; in pondere massæ
Ingentem manibus tollit cratera duabus.

Pocula literis & carminibus præsertim Homericis, insignire solebant, cuiusmodi poculorum genera Grammatica fuerunt à Græcis appellata. Athen. lib. xi. cap. 4. Huiusmodi poculum argenteum literatum in Capua Campaniæ Palladi depositum visebatur. Suetonius testatur Neronem duos habuisse scyphos gratissimi vsus, quos Homericos à cælatura carminum Homeri vocabat. Apud Achæum Tragicum grammatici poculi fit mentio. Huiusmodi fuit & illud, in cuius ambitu verba hæc legebantur: Διὸς σωτῆρος, id est, Iouis seruatoris. De ijsdem Cælius lib. 7. cap. vltim. Poculi astrologici, quod inter alia munera Ferdinandi Imperator. legati Constantinopolitano Cæsari attulerunt, descriptionem habes apud P. Iouium. Excelsum erat Germanico more ex auro poculum lectissimis exornatum gemmis, eruditaq; insuper admirationis argenteam machinam, in qua non horarum modo spatia, sed errantium etiam syderum motus, menstruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactissima ratione monstrabantur: intus scil. dentatis rotis, certisq; ponderibus, admirabili momento, vel in multum ævum minutissimas temporum mensuras dispensantibus: quin inter celeres, tardosq; orbes, in tam vario inæqualiq; polorum ordine, audaci quadam supremi motoris æmulatione connexta cōgruerent. Ea à peritissimis astronomis excogitata perfectaq; Maximiliani Cæsaris fuisse dicebatur. Hæc ille. Scyphi sigillati dicti à Cicerone, id est, sigillis ornati, in 6. in Verrem.

Pocula Grammatica.

Pocula sigillata.

Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius, iubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. Signa & sigilla dicuntur simulacra deorum vel heroum, vel alterius alicuius rei, quæ Græcè ἀγάλματα & ἀγαλμάτια & εἴδη θεῶν appellantur. Huiusmodi sigilla vasis & scyphis illigabantur cælatorum & vascularium artificio, quæ idcirco sigillata fuerunt dicta, vt Bayfius

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pocula ymblematis & crustis ornata.

in libr. de vasculis annotauit. Ornabantur etiam pocula aliaq; vasa emblematis dictis Νοτὰ τῶ ἐπιβλεῖδων, quod vasis adijcerentur & reuellerentur, cum libitum erat, de quibus copiosè Budæus in annotat. Illigabantur & aureis crustis vasa, vt est apud Plautum in Pediculis, infra eodem in hæc verba: Cymbia argentea crustis aureis illigata. Quarum crustarũ meminit Cicero in 6. in Verr. his verbis: Cybiratæ fratres vocantur, pauca improbant, quæ probarant, ijs crustæ aut emblemata detrahebantur. Sic Haluntini excussis delitijs cum argento puro domũ reuerterũt. Vasa pura dixit Iureconsult. non cælata in l. Si in rem, supra de rei vindicat. A crustis autem huiusmodi dicti crustarij, quorum artificij vasa crustis illigabantur. Plin. lib. 33. Habuit & Teucer crustarium famam. Incrustare quoq; dicimus. Horat. Serm. 2. Syncerum cupimus vas incrustare. Huiusmodi crustarum meminit & Iuuenal.

— Ipse capaces
Heliadum crustas, &c. Vasa aureis crustis illigata etiam Chrysendela à

Martiale dicuntur in 6.

Ponuntur semper Chrysendela Calperiano
Siue foris, seu cum cænat in vrbe domi.

Dicuntur & lances Chrysendelæ ab eodem in apophor. De vasis auri puri, & de crustis & emblematibus poculorum vide etiam Turnebum in Aduers. lib. 8. cap. 10.

Pocula speculis figurata.

Figurabantur etiam pocula exsculptis intus ceu crebris speculis, vt vel vno intuente, totidem populus imaginum fiat, quod euenit figura materiæ. Calicis nasorum quatuor meminit Iuuenal. quem amplum fuisse verisimile est, cum obijciat quendam posse siccare calicem nasorum quatuor.

Imagines in poculis exsculptæ

Solebant veteres etiam mortuorum imagines, quos charos habuerunt, memoriæ causa in poculis exsculpere. Sic Corn. Macer, teste Iulio Capitolino, pateram habuit ex electro, quæ per conuiuas circumferebatur, in cuius meditullio effigies Alexandri expressa visebatur. Sic Epicuri amoris memoriæq; ergò Epicuri imaginem in poculis suis sculpi curabant, vt quoties biberent, toties illius recordarentur, vt testis est Cic. lib. de finibus. Hieronymus refert quosdam etiam Apostolorum imagines in vasis excidisse, cuius hæc sunt verba in Ion. proph. cap. 4. Timuit videlicet (scil. Cantheius Rom. (à quo se reprehensum & sacrilegij accusatum dicit, quod pro cucurbita hederam fulerit) ne si pro cucurbitis hederæ nascerentur, vnde occultè & tenebrosè biberet, non haberet. Et reuera in ipsis cucurbitis vasculorum (quas vulgo Sancomarias vocant) solent Apostolorum imagines adumbrare, à quibus & ille non suum sibi nomen assumpsit.

Christianorum pocula multi formia ad luxuriam comparata.

Nunc vt ad nostra tempora veniamus, hac quoq; in parte Christianorũ sese prodit luxuria, quæ antiquam illam Græcorum atq; Romanorum luxuriam non modò æquasse videtur, sed etiam longè superare. Nam cum multæ sint variæ atq; multiplices poculorum formæ atq; figuræ, quas enumerare operosissimum foret: tamen nouæ ferè quotidie excogitantur, ita vt nihil ferè in rerum natura esse videatur, ad cuius imaginem atque similitudinem illa non effingantur. Quemadmodum igitur ebrietas ipsos homines vera sua forma, hoc est, ratione exutos in varias ac portentosas animalium brutorum formas conuertit atque commutat: sic eosdem ad varias & nouas quotidie poculorum formas excogitandum impellit. Alia morionum larua, alia draconibus, alia ocreis similia fieri curauimus. Habent etiam nonnulli ad diaboli imaginem formata, vt ita nimirum se illius mystas esse testentur. Sic in poculis quoq; suam petulantiam produnt.

Sunt autem plæraq; illæ formæ non tàm ad necessitatem aut commoditatem aliquam, quàm ad luxuriam atque ebrietatem comparatæ. Sunt pocula ἀυτόματα, quæ certo modo in mensa collocata ad eum, cui illa sunt exhaurienda, mouentur. Sunt pocula ἄπεδα, vt ita loquar, quæ sisti ac collocari non possunt, sed ab eo, qui illa accepit, vini plena vel manibus semper sunt cum molestia tenenda, vel exiccanda, & huiusmodi verè sunt illa hospitalia pocula, seu potius inhospitalia, vulgò Germanis willkom dicta, quæ peregrino siue hospiti primùm aduenienti proponuntur necessario exhaurienda, quæ plærunque ita ampla sunt atque capacia, vt illis epotis hospes ille bonus, vbi verum sit, nesciat. Vtuntur etiam nonnunquam scyphis quibusdam siue irrullis ore angusto præditis, in quas vina per infundibulum infunduntur. Has qui eius rei sunt periti, tàm citò epotant, atq; alia vasa, quæ sunt ore amplissimo, & in eo nonnulli artem suam ostentant: alij, qui idem tentant, facillimè inebriantur. Huiusmodi potoria Germanicè Gutrufft vocantur, forsan à guttis antiquis sic dicta, quæ fuerunt cum vasa vnguentaria, tùm pocula sacra, sic appellata, quòd guttatim ex illis liquores fluerent: vnde etiam vox gutteren videtur deriuata. Multis etiam in locis certi quidam conficiuntur calices, in quorum pede alea vitro est inclusa. Hunc qui exhausit, vitrum illud cum alea mouet, quòd si iecerit vnitatis notam, calix illi denuò est ebibendus: sin autem aliam numeri notam, tunc secundum eam, qui post eum à sinistra parte in mensa sedet, calicem illum vini plenum in manus accipere & exhaurire cogitur: quo facto, deinceps eodem modo alium quærit aleæ iactu. Denique innumera pocula ab illis potatoribus finguntur, quibus non modò socios suos ad bibendum inuitant, sed etiam fallunt atque decipiunt, ita vt plus bibere cogantur, quàm ipsi illis propinauerint. Vt ergo materia, sic forma quoq; poculorum accommodatur ad ebrietatem.

DE POCVLORVM QVANTITATE. DE MORE AD CERTAM POCVLORVM MENSVRAM ATQVE NVmerum propinandi. De precatiunculis quibusdam, atq; etiam imprecationibus inter propinandum adhiberi solitis. De more pocula ad summum vsq; implendi, certam vini poculorumue mensuram conuiuis præscribendi. De poculo illo Christo in cruce propinato disputatio.

CAPVT XIII.

Pocula ampla spectanda.

NVNC de poculorum quantitate dicatur, quæ quidem potissimum in propinationibus est spectanda. Athenæus libr. 11. statim ab initio Dicearchi Messenij (qui Aristot. fuit discipulus) testimonio probat Græcos antiquitus μικροῖς ἐκπώμασι καρήνοις, καὶ δυσχερέσιν πεπωκέναι, id est, minoribus poculis fuisse vsos, & dilutius bibisse. Eiusdem rei testis est Chamæleon Heracleotes in libro de ebrietate, qui docet magnorum poculorum vsum apud Græcos non antiquum, sed nouum esse, à populis barbaris primò inuentum & in Græciam translatum, qui ἀπερισκέπτως τῆς παιδείας ὁρμῶσιν δεῖ τὸν πλοῦν οἶκον, καὶ πορίζονται ἑορτὰς πεῖρας, καὶ παντοίας, id est à disciplina alieni ad largiorem vini porum epularumq; magnificentiam immani quadam cupiditate rapiuntur. Hinc postea inquit: τὰ μεγάλα τῆς ὀκπώμασι τοὺς δυνάστας, id est, maiora pocula principibus seu optimatibus cæperunt esse vsitata. Notanda ratio, quam addit: Εἰσὶ δὲ οἱ ταῖς ἐξουσίαις χρώμενοι καὶ τὰ πλυτεῖν, προσπαίζειν τῷ μέθῳ ταύτῃ, ὃ δὲ θαυμαστὸν. οὐκ ἔχοντες ἡδὺ ἑτέραν ἡδονὴν ταύτης καλλίω, διὰ μᾶλλον εὐχρῆ, καταφεύγουσι εἰκότες δεῖ τὸν οἶνον.

(Iudicum cap. 5. phiala fortium pro poculo peramplo ac patente accipitur.) Præterea addit ibidem passim in Græcia neq; in picturis, neq; in antiquorũ scriptis magnum poculum inueniri præter Heroica. Nam ῥυτὸν potorium sic appellatum, teste Theoph. debatur solis Heroibus & bibacioribus: quod ipsum nonnulli volunt διὰ τὸ ὀξύνοτα τῆς ὀπφανείας τῶν δαιμόνων, hoc est, ob celerẽ dæmonum apparitionem demonstratum fuisse. Illos enim χαλεπὸς καὶ πλήκτας, id est, difficiles & percussores esse existimant, idq; magis noctu, quàm interdiu. Ne igitur moribus potius & consuetudine, quàm ebrietate tales esse videantur, faciunt illos magnis poculis bibere. Rhyton portò capiebat 2. choas, cuius meminit Martialis. Nestoris quoq; poculum apud Homerum celebratur insigni magnitudine, quod vix iuuenis aliquis gestare poterat, at ille tollebat illud ἀμοχητί, id est, facillimè, nullo labore. Præterea potorium illud datum Cyclopi ab Vlysse, quod κυαθίσκον vocat poëta, alij κύμβιον, nequaquàm paruũ extitisse inde apparet, quòd eo ter poto monstrum illud horrendum, quod vertice feriebat sydera, ebrius iacuit per antrum. Hoc quoq; nonnullis visum est barbaricum fuisse quoddam poculum, ex Cyconum præda allatum: Posset tamen etiã quis illam Cyclopis ebrietate non tàm poculi magnitudini, quàm vel vini viribus tribuere, vel quod Cyclops lactis, non autem vini potui assueuerit. Hæc Athenæus. Ex quibus constat Græcos antiquitus paruis poculis vsos fuisse & quidem benè dilutis, poculorumq; magnorum vsum esse barbaricum. Idem tamẽ postea amplis & capacibus poculis fuerunt vsi. Magnum poculum Athen. lib. 11. putat eleganter dici posse φρεαρ ἀργυρῦν, id est, puteum argenteum. Huiusmodi fuit carchesium dictum, & alia innumera.

Rhyton.

Nestoris poculum.

Puteus argenteus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pocula magna apud Hebræos.

Apud Hebræos reges atque optimates capacioribus poculis fuisse vsos constat ex illo, Hos.7. reges faciunt ægrotare vtre vini, vbi vtris nomine ampla pocula intelliguntur. Sic Amos 6. cap. populi principes dicuntur vinum bibisse in phialis aut pateris. Nam vox Mizrak, qua Amos vtitur, derivata à spargendo, vas propriè patulum (σκαφαλο Græcis sunt latiora pocula. Cel. lib. 28. cap. 6.) amplum & capax significat, vt volunt grammatici: quod Latinè craterem siue phialam rectè verteris.

Exempla poculorum capaciū.

Πατίλλια dicta sunt pocula perampla, teste Eustath. Ιλ. Cælius lib. 15. cap. 6. (quæ ab Homero σκαφαλα appellantur) vnde παπιλλοχαίρων ebriosus, qui poculis amplis gaudet. Amphiteton erat poculi genus ita factum, vt quauis ex parte positum staret, nullumq; certum haberet fundum. Probabilius est, quod inter varia addit Hesychius, Amphiteton esse poculum, quod ob magnitudinē ambabus tollitur ac reponitur. Id Hollandi nautæ vocant busam. Hinc prouerbium: Ex Amphithito bibisti: in eum, qui meracius & largius potaret. Erasm. in Prouerb. Cicero in Verrem nominat pocula Heraclea siue Heraclia magna & capacia, quæ Herculis tanti herois, qui in potoribus maximis numerabatur, sitim extinguere & satiare posset: quorum poculorum etiam apud Athen. fit mentio. Nec Elephantus ebiberit: prouerbium. Erasmus vult dici de poculo prægrandi, quum elephantus proboscide magnam aquarum vim qualibet hauriat. Fundo carens calix: Prouerbium, quod etiam de prægrandi poculo intelligi potest. Vide Iunium in prouerbijs. Athen. lib. 4. de Cestu: Απορροφᾶσι σὺν τῷ ἄυτῷ ποτηρίῳ καὶ μικρὸν (οὐ πλεῖον χυάθου, πυκνότερον δ' ἢ τὸ ποιοῦσι.

Pocula magna apud Romanos

Romanos quoque magnis & capacibus poculis vsos fuisse cùm multa alia literarum monumenta, de quibus postea forsan pluribus: tùm illa Galeni verba satis testantur. libro 1. Methodi Therap. statim ab initio, vbi de Romanorum luxuria, ebrietateque verba facieus, dicit illos in cœnis solitos fuisse προπίνειν ἀλλήλοις καὶ ἀμιλλᾶσθαι περὶ μεγέθους ποτηρίων, id est, sibi invicem propinare & de magnitudine poculorum certare, ita vt is optimus censeretur, non qui pulcherrimis instrumentis musicis aut etiam sermone philosophico vti nouit, sed qui multos eosq; maximos calices exiccarit. Cicero in sua interrogatione Pisoni obijcit maximos calices, quibus ille vtebatur & hos Placentinos. Idem exprobrat Antonio: Quod si inter cœnam in immanibus illis tuis poculis accidisset, &c.

Hodie Christiani, sed in primis germani poculorum magnitudine Græcos & Romanos vicedentur longè superare: monstrosæ certè magnitudinis poculis vti consueuerunt, de quo vide plura apud Cornarium in libello de conuiuijs Græcorum & Germ. Horatius Od. 9. Capaciores affer huc puer scyphos. In quem locum sic Lambinus: Affer maiores calices, vt bibamus liberalius. Sic Satyra 7. lib. 2. Et calices poscunt maiores, quod Græci dicunt αἰτεῖν μείζας subaudi κύλικας. Athen. lib. 2. Αἰτοῦντος δὲ τὸ γραμματικὸν λεωνίδα μεῖζον ποτήριον, &c. M. Tullius autem Verr. 3. sic fit sermo inter eos & imitatio, vt Græco more biberetur, hospes hortatur, poscunt maioribus poculis, ibi Pædianus poscunt, id est, prouocant. Sed mihi videtur hoc quoq; loquendi genus à Græcis expressum. Sic enim loquuntur: Αἰτεῖν πεῖν μεγάλην κύλικα. Athen lib. 15. ἔδει τοῖς ὀλίγοις πεῖν μεγάλην κύλικα, &c. Ita Plautus in Rudente non ineptè: Neptunius magnis poculis hac nocte eum inuitauit. Iuuenalis Satyra sexta. Quum bibitur concha, id est, grandi poculo. ὑπερβολικῶς. De poculis magnis, quibus mulieres vtebantur, vide Pherecratis carmina.

De mensuris, & numero poculorum.

Hic porrò de bibendi mensuris poculorumque numero, quem veteres ferè in suis propinationibus obseruarunt, dicendi erit locus. Ac varijs quidem mensuris veteres potasse constat. Finis apud Romanos vocabula sunt inuenta, Triens, Quadrans, Quincunx, Septunx & reliqua, quæ non magis pocula, quàm mensuras significant, à quibus tamen calices potorij fuerunt nominati: id quod ex illo Martial. lib. 8. constat: Dat numerum cyathis, &c. In illo septuncem pro hausto 7. cyathorum, trientem pro hausto 4. Quincuncem pro 5. Bessem pro 8. cyathis posuit. Præ cæteris autem tres potissimum videntur obseruandi: Sextans, Deunx & Triens: quarum duæ priores, tertia frequentius & à pluribus in quotidiano vsu videtur vsurpata, Sextante temperatos ac valetudinarios: Deunce intemperatos & bibaces potasse valdè est verisimile. Nam Suetonius auctor est, Augustum Cæsarem sextante bibisse, eumq; sexies tantùm in conuiuijs publicis ori admouisse, eius verba hæc sunt: Vini quoque natura parcissimus erat. Nowamplius ter bibere eum solitum super

Mensurarum nomina.

Sextans.

super cœnam in castris apud Mutinam, Cornelius Nepos tradit. Postea quoties largissimè se inuitaret, senos sextantes non excessit: aut si excessisset, reijciebat. Et maximè delectatus est Rhetico, neque temerè interdiu bibit. Romani, vt Budæus vult, sextantem siue sextarium, quasi legitimam & quotidianam virilis potus mensuram statuentes, ab eo quasi ab asse incipientes, reliqua vocabula quasi eius partes fecerunt. Augustus itaque, vt idem Suetonij verba interpretatur, ita plarunq; sibi temperabat super cœnam, vt ternos sextantes, id est, dimidiatam aliquam mensuram biberet, & cum licentius bibere proposuerat, sextarium non excederet, ac ne excedere quidem posset cura reiectionem, quippe qui infirma valetudine fuerit. Verum similiter Imp. vitæ fuisse parcissimæ, ita vt sextarium vini tota die nunquam potauerit, sæpè intra heminam, testatur F. Vopiscus Sic Martialis de semetipso & Cinna:

Sextantem poto, tu potas Cinna deuncem,
Et quereris quod non Cinna bibamus idem.

Idem de Lusco bibone ad Aulum:

Potator nobilis, Aule, lumine vno
Luscus, Phryx erat alteroq; lippus.
Huic dicit medicus, Bibas caueto.
Vinum, si biberis, nihil videbis:
Ridens Phryx oculo, Valebis, inquit,
Misceri sibi protinus deunces.
Sed crebros iubet: Exitum requiris?
Vinum Phryx, oculus bibit venenum.

Deunx.

Ex his videtur posse colligi, Deuncem siue vndecim vnciarum calicem ebriosorum potius & intemperantium hominum: Sextantem verò temperatorum mensuram extitisse. Cæterùm in communi ferè omnium vsu extitisse calicem quinque paulò plus minusue vnciarum, Trientem appellatum, Mercurialis (qui hac de re disserit lib. 1. antiq. lect. cap. 22.) inde videtur posse colligi, quod poetæ qui omnibus alijs auctoritate melius veterum, in edendo præsertim & bibendo, mores expresserunt, cum de huiusce modi potus mensuris vasisq; loquuntur, ferè semper trientes nominant. Propertius libro tertio.

Triens.

Cum fuerit multis exacta trientibus hora.

Persius Satyra tertia.

Sed tremor inter vina subit calidumq; trientem.

Martialis qui cæteris copiosius de his rebus iusit, lib. 1.

Crebros ergò bibas licet trientes. Et lib. 4.
Sed nec posit primum legat hac, summumue trientem.
Sed sua cum mediis prælia Bacchus amat. Et lib. 9.
Septem posit calices Opimiani
Deuin iam iaceam triente blasus Et lib. 10.
Candida Setini rumpant crystalla trientes
Dormiat in pluma nec meliore Venus. Et
Cum potes amethystinos trientes. Item lib. 11.
Misce dimidios puer trientes Et
Et numerat nostros adstricta fronte trientes
Tanquam de cella sit cadus ille sua. Et lib. 14.
Setinos moneo nostra nive frange trientes,
Quando ego vos medico non prohibente libam?

Hinc colligere quiuis potest, calices quotidianos & à cunctis ferè propotu vsitatos, trientes fuisse, quæ erat quarta sextarij pars. Vnde etiam fit verisimile (vt Budæus quoque vult) Sextarium eam forsan fuisse potus mensuram, quam in cœna quotidie sumebant, quamque in quatuor partes siue in trientes quatuor diuidebant. Obseruandum magnos potores sæpè abijsse à communi mensura, quas ebibere consueuerant, cognomina fuisse sortitos, vt Cotyla, Methretes, Amphora, Tricongius.

Pototores magni à mensuris cognominati

Universidad de Deusto
Biblioteca

Conuiuæ cõacti ad certum poculorum numerum & mensuram bibere.

Veteres porrò cùm Græcos, tùm Romanos, qui Græcos imitabantur, in conuiuijs solennioribus atque splendidioribus ad certum poculorũ & quidem æqualem numerum atq; mensuram, quam conuiuij magister plærunque præscribebat, potare, seq; inuicem ad bibendum inuitare fuisse solitos, passim ex veterum monumentis constat. Asconius in 3. Verrina Cic. in illa verba: Fit inuitatio vt Græco more biberetur. Primò reprehendit eos, qui grandibus (inquiunt) poculis & meracis potionibus, qui non intelligunt dicta Ciceronis, & hoc putant Græco more potare. Addit deinceps:

Græco more bibere.

Est autem Græcus mos (vt Græci dicunt) συμπεῖν κυαθιζομένους, cum merum cyathis libant, salutantes primò deos, deinde amicos suos nominatim: nam toties merum bibunt, quoties & Deos & charos suos nominatim vocant. Κύαθον Athen. αἰτλητῆρα, Suidas αἰτλητήριον μέτρον ὑγρῶν vocat, ἀγγεῖόν βʹ. κοχλάριον, dictũ ἀπὸ τῦ χέω, quasi χύαθος. Vox licet græca, tamen Latinis

Cyathus quid

quoque vsitata. Fuit vasculum paruum, quo partim ad bibendum vtebantur, partim eo modum potionis metiebantur, & certis cyathis vini certos cyathos aquæ miscebant, quod qui faciebant, ad cyathum stare & cyathissare (qua voce Plautus vtitur) græcè κυαθίζειν dicebantur. Nam cyatho hauriebant vinum & aquam è vasis, & in pocula fundebant, quod κυαθίζειν græcè appellant, noto Marcelli ioco, cuius naues machinis Archimedis leuatæ in puppim aut pronim, deinde illisæ mari, aquam cùm plurimam hauirent, aut grauibus libramentis depressæ acciperent aquam, ludens dixit: Archimedem suis manibus pro cyathis vti. Turnebus in suis Aduersarijs. Hinc cyathi etiam dicti ἀρύσταινα, nec non ἀρυστῆρες & ἀρύστιχοι dicti ἀπὸ τῦ ἀρύσασθαι, id est, hauriendo, teste Athenæo libro decimo, capite quarto. Hinc κυαθίζειν, vt vult Erasmus in suis Adagijs, etiam dicebantur ij, qui poculis indulgebant, vt κωθωνίζειν: vel potius videtur hoc in eos conuenire, qui parcè bibunt, nec sextarios hauriunt, sed cyathis subinde repetitis, tamen inebriantur. Solent enim quidam ita proponere: Quisque bibet heminam non amplius, & sæpenumerò sit, vt paulatim incalescente libidine plus bibant. Idem in illa verba Militis apud Plautum in Pœnulo: Prob, nebulæ, cuius ego cyatho septem noctes non emam. Loquitur, inquit, miles ille non absque specie prouerbij de muliere fastidiosa, sed non perinde formosa, & cyathum dixit pro minimo pretio, cui res erat cum cyathis. Cyathus minimum erat poculum, crater amplius. Lambinus illum locum ex veteribus suis libris sic legit: Quoius ego vel nebulæ cyatho septem noctes non emam, hoc est, eodem interprete, quam ego ita contemno, vt eius noctes septem cyatho nebulæ, id est, cyatho rei futilis & friuolæ nolim emere: quam lectionem etiam Turnebus libro Aduersar. 20. capite primo probat. Fortassis, inquit Turnebus, summa potio decem cyathorum erat, quibus seimuitarant, & Græcam cantionem cecinerant: Quinque bibe, tres bibe & semiquatuor: quæ summa decem cyathorum est. Et sic putant nonnulli illa Plauti verba intelligenda: Volo ego nos pro summo bibere, nulli relerimus postea hoc sensu: Volo nos pro summo bibere, vt modum quem dicimus, ne superemus, isque sit cyathorum summus modus in potando: vel potius, hoc summum sit & vltimum quod bibimus, nullique postea relinamus è cado, sed finem potandi faciamus. Sed Turnebus mauult ibi legi, Nolo, hoc sensu, Nolo nos bibere immanibus haustibus: nulli postea relinamus, cadum aperiamusque summis haustibus bibituro: subitò enim cadus verti posset, vt ait, quod est exhauriri, si tàm magnis poculis nos ingurgitaremus: vt apud Horatium:

——Inuertunt Alifanis vinaria tota,

Id est, exhauriunt. Nam cadus, qui inanitur, inuertitur, Οβστυρτεν.

Propinaturi Deum aut hominem aliquẽ præfabuntur.

Erat mos apud veteres, vt propinantes aut bibituri, Deum quempiam aut hominem ominis causa præfarentur, eumq; gignendi causa proferebant. Sic apud Lucianum in Lapithis Alcidamas Cynicus sponsæ Herculis nomine propinat. Eras. Hinc Horat. Od. 19. lib. 3.

Da Lunæ properè nouæ
Da noctis mediæ, da, puer, auguris
Murenæ (subaudi cyathum aut poculum) tribus aut nouem
Miscentur Cyathis pocula commodis
Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet.
Vates: tres prohibet supra
Rixarum metuens, tangere Gratia.

Id est

Id est, Poëta Musarum amore flagrans nouies bibet, si voler insanire, sed Gratiæ vetant eum, qui à rixis & conuitijs abhorreat, plus quàm tres vini cyathos haurire. Quod autem prohibet græca cantio, ne 4. biberent, ad veterum superstitionem pertinet, qua creditum est impares numeros ad omnia efficaciores esse. Vnde illud: Numero Deus impare gaudet. Et Democritus, teste Plinio lib. 28. cap. 6. numerum quaternarium condito volumine improbauit, rationemq; reddit, quare quaterni cyathi, sextarijue non essent potandi. Septenos cyathos Toxitus apud Plautum in Persa vult propinari, cuius hæc sunt verba: ——Age puere, A summo septenis cyathis committe hos ludos, moue manus, propera, &c. Hæc de Cyatho dicere volui, propterea quod Græcis atq; Romanis hæc vsitatissima fuerit mensura, ad quam bibere fuerunt soliti, quaq; potus suos dimetiebantur.

Tres crateres.

Solebant ergò veteres cùm in deorum, tùm in amicorum & amicarum honorem atq; gratiam certum cyathorum numerũ in suis illis inuitationibus, siue propinationibus exhaurire. Ac primò quidem obseruandum veteres Græcos in cœnis tres crateras (est autem crater, quem Latini crateram vocant, vas in quo veteres vinum aqua temperabant) in Deorum gratiam statuere solitos fuisse: primam Mercurio, alteram Gratijs, tertiam Ioui Seruatori, quam Διὶ σωτῆρι vocabant: sed & earum vna post epulas remotis mensis statuebatur ad libationem & inuitationem. Præterea ad

Mos vel 9 in Musarum, vel 3. in gratiarum honorem ebibere.

numerum Musarum nouem cyathos propinare solebant, vel in Gratiarũ honorem tres duntaxat. Vnde in prouerbium consuetudo abijt: Aut ter bibendum, aut nouies: quod Ausonius his verbis expressit.

Ter bibe, vel toties ternos, sic mystica lex est:
Vel tria potandi, vel ter tria multiplicanti.

Idem in epistola nancupatoria ad Symmachum, præposita grypho, eiusdem consuetudinis meminit his verbis. Super mensuram meam facta est inuitatio, non illa de ludibrij conuiuio, vt Græco more biberetur, sed illa de Flacci ecloga, in qua propter mediam noctem & nouam Lunam & Murenæ auguratum ternos ter cyathos attonitus petit vates. Hunc locum de ternario numero illico nostra illa poëtica scabies cæpit exculpere. Et paulò post: Capros inter prandendum versiculos ante cænæ tempus absoluti, hoc est, dum bibo & paulò antequam biberem.

Mos in amicorum & amicarum gratiam certa vini pocula propinandi.

Vt autem in Deorum, sic in amicorum quoque & amicarum cùm præsentium, tùm absentium gratiam bibere, & quidem ad certum cyathorum numerum solitos fuisse ex antiquis scriptis colligi potest, ad illorum memoriam inter bibendum recolendum ac renouandum. Huius moris exemplum est apud Theocritum. Eid. 14.

Ἰδ᾽ ἢν δὲ πρώτον ἕδος ὑπαχείδαι ἄκρατον
Ὧπνον ἔδηλ᾽ ἔκας᾽ ἐδ᾽ εἰ μόνον ὤπνον ἐνεῖν.

Et Eid. 11. ——Ἀπὰρ τόσον αἴων ἔρωτος Ἀκρήτῳ ὑπαγεῖτο.——

Id est, semper amoris vinum fundebat seu bibebat. Amoris vinum est (inquit interpres) quod quis bibit amicam suam aut amicum memoria repetens. Quod ipsum ex illo quoq; eiusdem Theocriti versu colligere licet. ——Θαλυς

Καὶ πόμαι μαλακὸς μεμνημένος Ἀγιδωνος. *Horatius,*

Vultis seueri me quoque sumere
Partem Falerni? dicas Opuntiæ
Frater Megillæ, quo beatus
Vulnere, qua pereat sagitta.

Item Tibullus Eleg. 1. lib. 2.

Sed benè Messallam sua quisq; ad pocula dicat
Nomen, & absentes singula verba sonent.

Horatius iterum Od. 19. lib. 3. *Da noctis mediæ, da puer auguris* *Murenæ, &c.*

Heic vinum Murenæ dixit, vt ille Syculus οἶνος ἔρωτος. Turnebus in illa verba in suis Aduers. sic scribit: Tres cyathos vini petit sibi dari. Puerum enim ad cyathum habebant, qui quot petebant cyathos vini, admetiebatur, in poculumq; fundebat. Sic & Græci, quos Flaccus videtur imitatus esse, cyathos sibi nomine eorum miscere petebant, quos charos habebant. Alexis apud Athenæum: Καὶ τὴν μεγάλην δ᾽ ὃς τὴν ἀνοχὰς φιλίας κυάθων τὸ πρῶτον τὴν Ἀφροδίτης πίνεις φησὶν, δεύτερον δ᾽ ὑγιείας ἔστιν, τρίτον δὲ τὸν εὐνοίας, τέταρτος δ᾽ ἔστιν οἰνοπότου, πέμπτος δ᾽ ὕβρεως, ἕκτος δὲ μέθης, ἕβδομος δ᾽ ἔστιν ὀργῆς, ὄγδοος δὲ τὸν ἐπιβουλῆς, ἔνατος δὲ τὸν ἐκφοβίας, δέκατος δὲ τὸν μανίας.

Universidad de Deusto
Biblioteca

κύαθον ἀπιεναι, φέρε τὸν τρίτον φίλης ἀφροδίτης.

Mos bibendi tot cyathos quot sunt in amici aut amicæ nomine literæ.

Quin & illud erat moris, vt in honorem amici aut amicæ tot cyathos haustibus singulis biberent, quot literæ in eo nomine essent. Hunc morem festiuum hoc Martialis epigramma testatur libro primo.

Nœuia sex cyathis (Lesbia sex cyathos, alij legunt) septem Iustina bibatur,
Quinque Lycæa, Lyde quattuor, Ida tribus.
Omnis ab infuso numeretur amica Falerno:
Et quia nulla venit, tu mihi somne veni. *Idem lib. 11.*
Nunc mihi, dic quis erit, cui te, Calatisse, deorum
Sex iubeo cyathos fundere? Cæsar erit.
Sutilis aptetur decies rosa crinibus, vt sit
Qui posuit sacræ nobile gentis opus.
Nunc bis quina mihi da suauia, fiat vt illud
Victor ab Odrysio quod Deus orbe tulit.

In hoc carmine cyathorum, rosarum, basiorum numerus respondet bis tribus nominibus, Cæsar Domitianus Dalmaticus. Huc quoque pertinet illud Plauti in Sticho:

Sag. Vide quot cyathos hos bibimus? St. Tot, quot digiti sunt tibi in manu.
Cantio Græca est, ἢ πέντε πίν, ἢ τρία πίν, ἢ μὴ τέτταρες.
Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde, si sapis.
S. Benè vos, benè nos, benè te, benè me, benè nostram etiam Stephanium.
Bibe, si bibis. St. Non mora erit apud me.

Turnebus in suis Aduersarijs in eadem Plauti verba sic scribit: Legem bibendi proponit serum, vt o' m solebat in conuiuijs, vt tot cyathos bibant, quot digitos habent in manu, id est, quinque. Tot enim in manu sunt digiti. Itaque subijcit græcam cantionem: Aut quinque bibe, aut ter bibe, aut ne quatuor. In Athenæo legitur: ἢ πίνε τρία, id est, tria bibe, quod integrius puto: cantionem ipsam interpretatur de vini temperatione, quinque vini cyathorum ad duos aquæ, aut trium ad vnum, quo sensu non videtur accepisse Plautus: sed ad quinque tantum cyathos vini retulisse, quibus non duos aquæ cyathos, sed semicyathum miscerì iubet. Nam quinque cyathorum decima est semicyathus. Sequitur autem protinus: Tibi propino decima fonte, quod valet aquæ decima parte.

Mos tot cyathos bibendi, quot in manu digiti.

Obseruandum autem est in hoc Plauti loco Stichum (quem alter seruus conuiuij strategum, hoc est, magistrum fecerat) velle pro illo suo imperio bibi decem cyathos, quot literis constet nomen amicæ suæ tunc absentis Stephanij. Et solebant amicarum suarum & eorum, quos amabant & venerabantur & colebant nomina commemorare, antequam biberent. Deinde obseruanda hic trina illa & vsitata Græcorum in propinationibus cantio: Aut quinque bibe, aut tres, aut non quatuor. Quidam tamen pro ἢ μὴ τέτταρας legunt, καὶ ἡμιτέτταρας, id est, Et semiquatuor. Semiquatuor autem, id est, duo. Plautus igitur hanc cantionem ad numerum cyathorum vini refert, quemadmodum etiam nonnulli eandem cantionem volunt pertinere ad illum locum Horatij, Od. 19. lib. 3. Tres prohibet supra, &c. Verùm Athenæus lib. 10. & Eustathius Od. 1. nec non Plutarchus hanc cantionem aliter intellexerunt, nimirum de vini & aquæ temperatione, non de cyathorum vini numero, quos quis ebibit, de quo suprà.

Precandi formulæ inter propinandum adhibitæ.

Notandum postremò in hoc loco precandi formula in propinationibus vsitata. Benè vos, benè nos, benè me, benè nostram etiam Stephanium. Simili salutatione vtitur Toxilus in Persa Lemniselenæ propinans. Pagnium tardè cyathos mihi das: cedò sanè: benè mihi, benè vobis, benè amicæ meæ. Fuit & hic mos (inquit Lambinus) antiquorum illorum Græcorum & Romanorum, nè precari sibi & suis, ad quem hæc verba pertinent. Est enim Græca loquendi consuetudine elum à Plauto: Benè vos, benè nos, & subintelligitur εὔχομαι, id est, precor seu opto, quòd latinè diceremus precor vt vobis benè sit, benè nobis, benè mihi, benè tibi, benè nostræ Stephanio. Vel benè vos viuere precor, &c. Inter libandum etiam benè eodem modo precari solebant. Ouidius libro secundo, Fastorum.

Et benè vos, benè tu patriæ pater optime Cæsar
Dicite suffuso per sacra verba mero.

Sed &

Sed & propter suos, aut amicorum successus bibere consueuerunt, vt Horat. Da puer augurijs Murenæ: quod est Græco more dictum, causa subaudita. Id est enim propter auguratum Murenæ: vel interprete Ausonio, qui ita scribit, in qua propter mediam noctem & nouam Lunam & Murenæ auguratum ternos ter cyathos attonitus petit vates. Huc referendum quod Romanos olim legimus in Liberalibus tot cyathos exhausisse, quot alicui annos precabantur, id quod Ouidius pulchrè ostendit, his verbis, lib. 3. Fastor.

Sole tamen vinoq; calent, annosq; precantur
Quot sumunt cyathos, ad numerumq; bibunt.
Inuenies illic qui Nestoris ebibat annos
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Mos bibendi pro absentium sanitate.

Hanc porrò antiquam Græcorum & Romanorum consuetudinem propinandi in honorem seu pro salute eorum, quos amabant atque venerabantur, cùm præsentium, tùm absentium D. Ambrosius suis quoque temporibus vsitatam fuisse docet libro de Helia & Ieiunio cap. 17. Quid autem obtestationes, inquit, potantium loquar? Quid memorem Sacramenta? quæ violare nefas arbitrantur. Bibamus inquitant, pro salute Imperatorum, & qui non biberit, sit reus in deuotione. Videtur enim non amare Imperatorem, qui pro eius salute non biberit. (piæ deuotionis obsequium) Bibamus pro salute exercituum, pro comitum virtute, pro filiorum sanitate. Et hæc vota ad Deum peruenire iudicant. Sicut illi qui calices ad sepulchra martyrum deferunt, atque illic ad vesperam bibunt: & aliter se exaudiri non posse credunt. O stultitia hominum, qui ebrietatem sacrificium putant, &c.

Mos Christum inuocandi inter bibendum.

Videtur etiam olim apud Christianos moris fuisse, vt in compotationibus suis bibituri, Christum inuocarent, seu crucis signaculo signarent, id quod illa Gregorij Nazianzeni verba videntur innuere, quæ extant in Oratione prima in Iulianum apostatam, vbi de militibus Christianis differens, qui miris artibus à Iuliano decepti, & ad idololatriam inducti fuerant: λέγονται τοι τῆς ἀλόντων πυκὶς δὲ ἀγνοίας, ἐπειδὴ τὰ τοῦτο παθεῖν, καὶ ἀπαχωρήσαντες οἴκαδε, τοῖς συνήθεσι κοινωνεῖν τραπέζης, εἶτα τὰ πότε παρελθόντος εἰς τὴν συνήθη ψυχαγωγίαν, ὡς ἰδιώτας ὄντας καὶ ἀπείρους ἐλεγχε, τὴ ψυχοφόρῳ κύλικι χρισὸν ἐπιστεῖν μετὰ τῆς σφραγίδος ἀπαβλέψαντας. τῆς συοσίτων δὲ τινὸς θαυμάσαντος, καὶ τί τὸ εἰπόντος, χρισὸν ἐπικαλεῖσθε μετὰ τὴν ἄρτησιν; hoc est, Feruntur quidam eorum qui imprudentes & per ignorantiam erant capti (id est, ad idololatricum quid designandum Iuliani fallacijs erant impulsi) postquam in hanc calamitatem incidissent, ac domum reuersi cum sodalibus ad mensæ participationem consedissent (ex exemplum hyfitiorum militarium) & inde bibendi consuetudo ad frigidam processisset compotationem, tanquam nihil molesti fuissent perpessi, ad frigidi calicis haustum Christum inuocasse, ac crucis signatione in altum aspexisse. Hic cùm quidam contubernalis admiratione captus, dixisset: Quid hoc rei est? Christum post abnegationem inuocatis? &c.

Hunc verò pro absentium sanitate bibendi morem Moscouitis quoque vsitatissimum esse, Sigismundus Baro de Rebus Moscouiticis, ceu oculatus testis, luculenter docet, quem quidem hoc modo describit: Sciunt pulchrè homines inuitare ad bibendum, & quum nullam aliam habent propinandi occasionem, incipiunt tandem bibere pro sanitate Cæsaris, fratris eius Principis, aliorum denique incolumitate, quos videlicet in aliquo dignitatis & honoris gradu constitutos esse existimant. Illorum nomine quenquam recusare poculum non debere, nec etiam posse existimant, &c. Sed quid dico de antiquis Græcis, Romanis, Scythis illis siue Moscouitis? hodie Christiani multis in locis ad illorum imitationem tandiu pro sua & aliorum salute bibere consueuerunt, donec tandem omnem & animi & corporis sanitatem amittant, atq; adeò æterna quoq; illa salute no bis Christi morte atque sanguine parta spolientur. Et hæc satis sint dicta de antiqua illa (quæ hodie quoque est in vsu) in deorum hominumque gratiam & honorem tot vel tot pocula propinandi consuetudine.

NOTA.

Imprecationes inter propinandum adhiberi solitæ.

Ve autem precibus olim atq; precationibus: sic etiam diris contra imprecationibus sese inuicem ad bibendum plus aquo inuitarunt, seu coëgerunt potius. Deorum indignationem atq; iram minitabantur ijs, qui bibere recusabant, id quod ex illis Tibulli carminibus de Libero patre, colligi potest, vbi sic canit:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iam venit iratus nimium, nimiumque seuerus:
Qui timet irati Numinis magna bibat.
Quales his pœnas Deus hic, quantasque minetur
Cadmææ matris præda cruenta docet.

Idem hodie à Christianis fieri solet, qui similiter minis, deierationibus atq; execrationibus horrendis se inuicem ad potandum cogunt.

Mos conuiuis certam vini & poculorũ mensuram præscribendi.

Hanc autem certam vini siue poculorum mensuram, ad quam conuiuæ singuli adstringebantur, ipse conuiuij dominus, vti suprà iam aliquoties attigimus, pro conuiuiali illo suo imperio seu dictatura præscribebat, illamq; à singulis conuiuis importunè solebat exigere. Hinc Ambrosius cap. 13. de Helia & Ieiunio: Ac ne immoderatum hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub iudice, sub lege decernitur agonotheta. Illic furor est, stipendium debilitatis, victoriæ præmium, culpa, &c. Huc facit illud Agesilai regis Spartanorum apophtegma, quod Plutarchus refert, statim ab initio apophteg. Lacon. Is enim forte quadam in conuiuio magistratu nactus, pincernæ interroganti quantum cuiq; conuiuarum vini iuberet apponi: Si multum, inquit, vini in promptu est, cuius quantum poscat, fundito: si parum, æqualiter inter omnes distribue. Hac ille dexteritate mirè prospexit, ne vini copia deesset, quibus placeret largior potatio: vel ad bibendum cogerentur, quibus placeret sobrietas.

Deus quoq; suũ cuiq; calicem præscribit.

Ad hanc porrò & antiquam & valdè tritam ac pervulgatam suam cuiq; conuiuarum certam cibi potusq; & quidem plærunque æqualem portionem atq; mensuram in conuiuijs distribuendi consuetudinem (quæ distributio per patremfamiliâs conuiuijq; regem facta est) crebrò alludunt Sacræ literæ illa calicis siue poculi Domini Metaphora, qua cùm bonorum, tùm verò atque in primis malorum atque pœnarum diuinarum distributio atque collatio in homines intelligitur, quæ quidem certa sit iusta q; mensura, numero atque pondere, non secus atque vel paterfamiliâs dimensum cuique seruo assignabat, ac inter liberos portiones distribuebat, vel bibendi arbiter conuiuijs præses suam cuique vini portionem, quam hauriret, statuebat, atque dimetiebatur. Exempla metaphoricarum huiusmodi locutionum habes. Psalm. 16. Ezech. 23. Psalm. 75. Isa. 21. & 50. Hierem. 25. Matth. 26. Hieronymus in Commentarijs Oseæ 2. exponens illud Psal. 75. Calix in manu Domini, &c. Duos, inquit, calices legimus, & inclinauit ex hoc in illum, de iustitiæ calice in calicem misericordiæ: & rursum de calice misericordiæ in calicem iustitiæ. Si iniquitates, inquit, obseruaueris Domine, quis sustinebit?

Duo sunt Dei calices.

Etsi igitur plærunq; ad certam mensuram olim in suis illis propinationibus bibere consueuerit, à conuiuij magistris præscriptam: nonnunquam tamen nullam esse seruatam in bibendo mensurationem legimus, ita vt libere cuiuis tot, quot vellet, pocula ebibendi potestas permitteretur: quemadmodum inuitat Martialis Caium Proculum lib. 11.

Quincunces (quinq; cyathos) & sex cyathos, bessemq; (octo cyathos) bibamus.
Canis vt fiat Iulius, & Proculus.

Huius illustre exemplum habemus in magnificentissimo illo Assueri epulo, quod Esther cap. 1. describitur. Ibi potatio dicitur fuisse secundum legem, ita vt nemo cogeretur plus bibere, quàm vellet. sed bibendi modus erat in cuiusque voluntate positus. Sic enim rex suis aulæ magistris præceperat, vt singulorum voluntati obsequerentur, neminem ad bibendum cogerent.

Mos à minoribus poculis progrediendi ad maiora.

Obseruandum est præterea antiquissimam hanc fuisse Græcorum & Romanorum consuetudinem, vt ab initio cœnæ minoribus, deinde maioribus poculis vterentur. Hanc consuetudinem quos nulli significari volunt illis Ciceronis verbis in 6. Verrin. Fit sermo inter eos & imitatio, vt Græco more biberetur. Hospes hortatur, poscunt maioribus poculis. Anacharsis Scytha hunc Græcorum morem ceu absurdum & à ratione alienum reprehendebat, quod cum initio minoribus poculis biberent, postea iam saturi & vuidi se maioribus prouocarent: vt testis est Laertius. Immerito ergo ab Asconio videntur reprehendi, qui illud Ciceronis, Græco more bibere, interpretantur grandibus & meracis potionibus. Eiusdem moris, quo quasi methodo synthetica à minoribus poculis progrediebantur ad maiora, Philo de Ebrietate expressam mentionem facit, his verbis: Ναὶ μὴν δι' ἐλάσσω, καὶ ἀρχόντων μὴ ἀπὸ τῶν βαρυτέρων κυάθων: προϊόντες δὲ τοῖς μείζοσιν ὀνόμασιν ἐγχεῖν προσηγόρευσαν: ἐπειδὰν ἀκροθώρακες γενόμενοι χλιαρθῶσιν, οὐκέτι κεραννύουσιν

ἑαυτοῖς ἀλλὰ μεθύουσι; τὰς δὲ οἰνηρύσεις καὶ τὰς ἀμυστεῖς καὶ τὰς κραταιὰς ὅλας προσενεγκάμενοι, ἀκράτῳ πίνουσιν ἀθρόως, μέχρις ἂν ἡ βαθεῖ ὕπνῳ δαμασθῶσιν, οὐκέτι κεραννύειν ἑαυτοῖς δυνάμενοι, ἢ τῷ ὄγκῳ τοῦ πλήθους, ὑφ' οὗ βλύζει τὸ ἐπεισχεόμενον. Bibendo enim, inquit, sitiunt (docet ebrietatem esse ἀνάπλεων, id est, inexplebilem) incipientes à minoribus cyathis: procedente verò potatione iubent pincernas in maiores infundere calices, postquam incaluerũt iam pro suum sui compotes, infundibula, crateras, amyssides integras exhaurientes & merum ingurgitantes, donec profundus somnus occuper, nec seipsos, nec quæ ingesserunt continere valentes, regurgitanto potu nimio, &c. De eodem more sic eleganter Ambrosius disserit libro de Helia & Ieiunio cap. 13. Primò minoribus poculis velut voluntarijs pugna præluditur. Verùm hæc non sobrietatis est sed ebrietatis disciplina. Etenim vt Tragœdiarum actores primò sensim vocem excitant, donec viuæ vocis aperiant iter, vt postea magnis possint personare clamoribus: ita isti quoque in principio prolusorijs sese exercent poculis, vt irritent sitim: ne fortè restinguant eam, & satiati potea bibere non possint. Ergo vbi recalere cœperint, poscunt maioribus poculis, feruor inardescit, arctius cibus siti exæstuat, & vbi imminui vasa cœperint, potu meratiore reparantur. Certant pocula cum ferculis, & inter moras sæpè geminantur. Deinde procedente potu longius, contentiones diuersæ, & magna certamina quis bibendo præcellat. Nota grauis si quis se excuset, si quis temperandum fortè vinum putet. Et hæc donec ad mensas perueniatur secundas. At vbi consummatæ fuerint epulæ, putes tam esse surgendum. Tunc de integro instaurant potum suum, & cum consummauerint, tunc inchoare se dicunt, tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum, &c. Alexander similiter Trallianus libro 1. Problem. institutum esse refert, vt contrarijs poculis vterentur, in principio scilicet minutis, in fine verò amplioribus: cuius instituti hæc ratio affertur: Vt enim epularum gratia, in quibus frequentius bibere decebat, veteres crebrius potarent, à paruis calicibus inchoabant, & in capaciores desinebant, quippe cum parua implere satis, vbi potare liberalissimè liceret, nequirent. Quod si ab amplioribus incæpissent, ocyus repleri necesse erat & subinde minus potare. Siquidem natura à largo protinus hausu accepto velut expleta, copiam omnem subsequentem contemnit: ex aduerso, si paruis poculis assueta paulatim ampliora exhibeantur, facilè copiam quamcunque sustinet. Cicero tamen in libro de Senectute, se poculis, sicut in symposio Xenophontis, minutis & rorantibus delectatum fuisse scribit.

Apud Indos quoq; hoc in more fuisse positum, Philostratus lib. 2. testatur, vt vbi iam propemodum saturaci facti erant, aurei argenteiq; crateres afferentur, quorum singuli potoribus decem sufficere videbantur, atq; ab his tanquam ex flumine potantes incuruati bibebant. Hodie inter Christianos hic quoq; mos est valdè vsitatus, vt primò minoribus poculis ceu præludijs certẽt, deinde vbi iam vino incaluerint, amplioribus sibi inuicem propinent.

Mos pocula singula singulis conuiuis apponendi.

Notandum porrò aliquando conuiuis singulis singula fuisse apposita pocula, vt Homerus tradit in Heroum illorum veterum epulis fuisse vsitatum. Apponitur, inquit Athenæus libro 1. capite 1. singulis Homeri conuiuis canister, mensa & poculum, vt bibant quando volunt. Et hic ferè mos est apud Germanos: singulis enim conuiuis singula apponuntur pocula in ipsa mensa. Aliquando autem ex vno & eodem poculo omnes bibunt. Adhæc pocula aliquando in ipsa mensa epulari apponuntur plena: aliquando (qui magis videtur veterum mos fuisse) in abaco, vnde conuiuarum aliquis bibere volens, à ministro poculum aliquod sibi misceri, impleri ac porrigi iubet, qui hodie mos est Gallorum, Italorum & aliarum nationum. At Germani pocula ante se posita plena semper habent, ita vt si quis vel parum ex poculo biberit, illicò illud rursus à pincerna impleatur, quasi nefas sit pocula vel vacua, vel semiplena in mensa stare. Hic quoque notandum veteres solitos fuisse paria pocula in mensa Delphica ponere, quam quidem multis poculis onerabant. Hinc Flaccus:

——Et lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet.

Idem declarat Agretius sic scribens, Cicero, iubeo promi vtroq; binos vt habeam, quia in Delphica comparia vasa semper sunt, vnde & ipse Cicero dicebat, Scyphorum comparia plura. Turnebus Aduers. lib. 4. cap. 10.

Præterea pocula vel ad summũ vsq; implentur, quod nos appellamus gestrichen voll/ *vel pen*

Universidad de Deusto
Biblioteca

lò minus. Hinc Stichus apud Plautum in Sticho: Vbi illic biberit, vel seruato meum modum, vel tu dato. Nolo ego nos pro summo bibere, nulli relerimus postea. Namq; ædepol, quamuis de subito vel cadus verti potest. In quem locum sic Lambinus: Nolo ego nos bibere quàm maximo modo & quàm plenissimus poculis: nolo ego nos bibere, quàm maximis haustibus bibi potest, quare nulli postea cadum relinamus, id est, neminem, qui pro summo bibere velit, vinum ex cado depromere sinamus, (relerimus pro releuerimus positum.) Namq; ædepol ita effusè & immaniter bibendo, quamuis subito etiam cadus inuersus exhauriri potest. Ita ferè Turnebus explicat aduers. lib. 4. cap. 21. Vide Lambinum in Od. 29. lib. 3. Horat.

Tyrrhena regum progenies tibi, Non ante verso lene merum cado, &c.

Et Satyr. 8. lib. 2. Inuerunt Alphanis vinaria tota.

De hoc pocula ad summam vsq; oram implendi consuetudine, vide etiam suprà quædam ca. 21. lib. 2.

Pocula porrò ad summas vsq; oras implere nonnullis idem videtur, quòd vina coronare Latinis, Græcè ὑπερπλήθειν. Alij verò verumq; verbum interpretantur de more veterum pocula coronis floreis cingendi atq; ornandi, de quo infrà pluribus.

De poculo Christo in cruce propinato.

Secundum hanc consuetudinem Romani quoq; illi milites, qui Christum crucis supplicio affecerunt, poculũ illud aceti atq; fellis, quod Christo sitienti propinarunt, hyssopo per ludibrium cinxisse atq; coronasse videntur: de quo sic scriptum est Ioan. 19. Σκεῦος ἔκειτο ὄξους μεστὸν, id est, vas autem illic positum erat aceto plenum (Græci, teste Athenæo lib. 2. ὀξυβαφον vocant ἀγγεῖον τὸ ὄξει χωρίον ὄξος. i. vas aceti receptaculum) οἱ δὲ (milites) πλήσαντες σπόγγον ὄξους, id est, cùm spongiam impleuissent aceto. Marc. 15. Vnus militum accurrens καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξους, implens spongia aceto. Et paulò ante vers. 23. cum ad locum Caluariæ peruentum esset, dicuntur illi dedisse οἶνον σμυρνισμένον, vinum murratum siue myrrhatum. Theophilactus, quoniã Matthæus vocat acetum felle mixtum, ita hæc conciliat, quòd Marcus generaliter acerbum vel potius amarum potum murratum vinum vocarit, cum myrrha sit admodum amara: ἴσως ὁ οἶνος ὄξους ἦν, ὃ δὲ συμπεπιγμένος ἦν πικρὸς ὡς χολὴ, id est, fortasse erat vinum iam accessens, myrrha autem amara est instar fellis. Vel forsan quoniam omnia ibi confusè & perturbatè agebantur, vt idem vult, alius quidem et acetum simplex, vt Lucas scribit: alius acetum felle mixtum, secundum Matthæum, alius acetũ hyssopo coronatum, secundum Ioannem: alius vinum myrrhatum, secundum Marcum. Quid sibi porro fuerit Christo data: prima, quando in locum supplicij venit, antequam cruci fuit affixus, quam vinum myrrhatum Marcus vocat: altera illi iam in cruce pendenti, quam idem acetũ vocat. Luc. 23. καὶ ὄ & προσφέροντες αὐτῷ, id est, offerentes ei acetũ. Matth. 27. Dederunt ei bibere ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, id est, acetum mixtũ felle. Syriaca versio habet: ומרורתא Merartab, quæ vox et fel & absynthium significat propter vtriusq; amaritudinem insignem. Nam, teste R. David Kimbi in lib. Rad. morte plectendis potio ex succo absynthij præberi fuit solita, mortis acceleranda causa. Vnde Theophylactus Marc. 15. acetum illi dederunt, ἵνα συντομώτερον αὐτοῦ τοῦ φόβου μηνῆς τὸ ὄξος δυνατῶν. Addit Ioan. Καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι (ומבבא) ei, id est, circumpositam siue tinctam & coronatam (scilicet illam spongiam) hyssopo (Syr. ומבבא) admouerunt ori eius.

Impij ergo illi milites, quemadmodum sacrosanctum illius caput corona spinea cinxerunt: sic nunc per summam contumeliam atque ludibrium spongiam illam ceu calicem aceto felleq; mixtum Christo propinantes, eum hyssopo cingunt atq; coronant, idq; ex communi illo pocula coronandi more atq; consuetudine. Sic Rodolpho Gualthero viro doctissimo & acutissimo videtur hic locus intelligendus. Nonnus poeta acetum illud oblatum Iesu mistum hyssopo fecit: vocat enim ὑσσωπόκαρπον, id est, hyssopo temperatũ, quemadmodũ igitur olim, vti suprà dictũ est, corona floreis vel ipsi flores soluti, atq; etiã omnis generis herbæ, buglossus in primis poculis iniici fuerũt solita: sic Nonnus poëta voluit milites poculum illud Christo oblatum hyssopo herba miscuisse. Theophylactus similiter aceto, quod eis mortis offerri fuit solitum, additam ait esse hyssopum, εἰς ἀναίρεσιν ceu venenatum quid siue mortiferum. Nonnulli, addit idem, volunt hyssopum appellari calamum, propterea quòd ἡ τῶν καλάμων κόμη, calami coma talis est. Spongiam itaque calamo apposuerunt, propterea quod os Christi erat sublime. Hinc Marc. 15. Syriaca versio habet: Et spongiam alligatam בקניא Bekania arundini, &c. Camerarius, si cõiecturis relinquitur locus, suspicatur in

ur in archetypo fuisse ὑσσῷ περιθέντες, vt sit, suprà pilum spongiam ibi circundatam Iesu fuisse oblatam. Nam pilum Romanæ militiæ peculiare telum Græci appellarunt ὑσσὸν (vnde verisimile est hastæ vocabulum fuisse deriuatum) de quo fortasse Matthæus arundinis nomine vsus est telorum generali. Sed, pace tanti viri dixerim, periculosæ sunt huiusmodi coniecturæ. Omnino boc poculo, quod milites illi libidine quadam petulantiaq; impulsi nihil tale quicquam cogitantes Christo propinarunt, mortis passionisq; Christi cum acerbitas & amaritudo, tùm vis salutaris egregiè sanè fuit adumbrata. Nam primò acetum, fel, myrrha ingentes animi corporisq; dolores, quos Christus exantlauit, mortemq; duram & acerbam significant, secundum vaticinium Psalm. 65. Vnde & ipse Christus hunc calicem, siquidem ita ferat Dei voluntas, à se remoueri petyit, ne illum haurire cogeretur. Hyssopus autem qua calix ille fuit coronatus, mortis passionis, sanguinisque Dominici in cruce profusi vim & efficaciam salutiferam egregiè denotat. Hyssopi namque in veteri illa Lege Mosaica atque cæremoniali frequentissimus vsus fuit. Primùm in aspersione superliminaris & vtriusque postis, &c. Exod. 12. Secundò in mundatione leprosi, Leuit. 14. Nam leprosi aspergebantur sanguine passeris fasciculi hyssopi, & viuo passere in sanguinem immolati intincto. Tertiò, in sacrificio pro peccato & aspersione lustralis aquæ, quæ conficiebatur ex cinere combustæ vaccæ & pro peccato oblatæ. Numer. 19. Fuit ergo hyssopus ille cæremonialis typus & figura sanguinis Christi, qui omnes fideles verè purgat, mundatque ab omni peccato, illosque peccatorum suorum conscientia iudicijque diuini metu perculsos, & consternatos reficit & recreat. Hyssopus namque, vt volunt medici, & purgandi vim internam habet, maximè pulmonem, & animi deliquium passos recreandi erigendique vim habet. Vnde Dauid Psalm. 51. versu 9. Expiabis me hyssopo & mundabor, lauabis me, & præ niue dealbabor, id est, ablues & mundabis me à reatu filij tui sanguine, quo verè expiantur & tolluntur peccata. Vnde Augustinus libro 2. de Doctr. Christ. capite 16. Hyssopus herba quidem humilis, sed magna eius est vis: Sic mors Christi humilis quidem illa videtur, & abiecta, sed magna est eius virtus. Suidas, Hyssopus, inquit, est βοτάνη ῥυπτικὴ: & citans illud Dauidis: Asperges me hyssopo, &c. Hyssopus, inquit, nullam peccatorum remissionem efficiebat: τύπος δ' ἐκείνη τῆς σωτηρίου παθημάτων, ἄλλο δὲ ἐστὶν ἡ ὑσσὸς καὶ ξύλον σωτηρία. Hæc de mystica calicis illius Christi propinatione coronationeq; dicere voluimus. His adde illa Cypriani verba de bono Patientiæ: Christus felle cibatus fuit, qui cibum cælestem dedit: aceto poratus, qui salutare poculum propinauit.

Poculi illius mystica explicatio

Hyssopi vis.

DE PROPINANDI METHODO ATQVE MODO MVLTIPLICI. DE ANTIQVIS GRAECORVM ET Romanorum propinationibus in orbem fieri, & à dextris inchoari solitis, quæ hodie Christianis quoq; sunt familiares. De varijs loquendi formulis, salutationibus, cantiunculis, gratulationibus, acclamationibus, gesticulationibus, ludis, præmijs atq; pœnis, quibus potatores inter propinandum vtuntur. De amystimis vt olim, ita hodie quoq; vsitatissimis. De varijs vini effusionibus inter potandum fieri solitis, cùm superstitionis, tùm amoris ergò, cuiusmodi fuit cottabus antiquus Siculorum ludus.

CAPVT XIIII.

De propinatione in orbem.

QVARTA circumstantia propinationum est methodus, qua potatores vtuntur. Huc referri potest illa antiqua, quæ hodie quoque in vsu est, à minoribus poculis ad maiora & capaciora progrediendi consuetudo, de qua suprà satis est dictum. Deinde aliquando in orbem fit propinatio, aliquando in transuersum, Kreutzweyß/ vt Germani vocant. Propinatio illa in orbem & antiquissima est & vt olim, ita hodie vsitatissima. Græci id vocãt ἐν κύκλῳ πίνειν, id est, in orbem bibere: & vt cibi, ita poculi circumlatio in orbẽ περιφορὰ, & συμπεριφορὰ poculũ circumferre περιφέρειν à Græcis appellatur: de quo more sic Athen. lib. 11.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cap.28. *Plutarchus, inquit, phialam sibi dari iussit, qua postquam Musis earumq; matri Mnemosynæ libauit,* πρέπειν πᾶσι φιλοτησίαν ἐπειπὼν φιάλαν, *id est, omnes inuitauit amicitiæ poculo, unti appellabat,* ἐμόνον γε νῦν ἐμβροχὴν πρέπειν, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς φιλτάτοις, ἔδωκε τοῦ παλαι παρῆκεν, ἀλλὰ πίνει τὴν κύκλῳ, *id est, neque enim vel vnum calicem velula prætermisit, sed bibit in circulum. Idem.* Καὶ ταχὺ πάλιν τὸ φιάλον πρόσβεσβεῖ, Ποτήριον αὐτοῖς ἀκέρατον, *id est, Rursus statim primum meri poculum in circulum fecit circumferri. Huc facit etiam illud Euripidis in* Κρήσσαις: τὰ δ' ἄλλα χαῖρε κύλικι & ἐμπάσης κύκλῳ, *id est, In cæteris gaudens cum poculum serpit in orbem. Eiusdem* ἐγκυκλοποσίας *mentio fit apud Athen. lib. 8. vbi citatur illud Sophronis:* πρόφερε κύκλῳ μεστὸν τὸν σκύφον, *id est, Circumfer scyphum plenum.*

Propinationes in orbem à dextris inchoari solitæ.

Porrò à dextris propinationes has in orbem incœpisse auctor est Athen. lib. 11. vbi sic scribit: Τρόποι εἰσὶ πόσεων κατὰ πόλεις ἴδιοι, *id est, Bibendi consuetudines atque modi ciuitatibus peculiares sunt, vt scribit Critias in libro de Lacedæmoniorum politia:* Ο μὲν χῶ, καὶ θάσιος ἐν μεγάλων κυλίκων ὅλισθέξια, ὁ δὲ ἀτταλικὸς ἐκ μικρῶν ὅλισθέξια: ὁ δὲ θετταλικὸς, ἐκ τώμματα πρέπινεί ὅτῳ αὖ βέλωνται μεγάλα. λακεδαιμόνιοι δὲ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐκας & πίνει, ὁ δὲ παῖς οἰνοχοεῖ, ὅσην αὖ ἕκαστος, *id est, Chij & Thasij in symposijs suis magnis calicibus ad dexteram bibunt: Athenienses similiter ad dexteram, verùm minutis poculis potare consueuerunt. Thessali autem nullo penitus ordine cuicunq; cõmunarum libuisset, grandes appositos calices propinant. Apud Lacedæmonios verò conuiuis singulis singuli solent apponi calices, quibus astantes pueri quantum fuerit vini ebibitum, tantũdem illicò refundunt. Eundem morem* ὅλισθέξια πίνειν, *Anaxandridis quoq; testimonio confirmat:*

Τίνα δ' ἡ παρασκευασμένοι πίνειν τρόπον
ἐς τ; νυνὶ λέγετε, τίνα τρόπον πίνειν
ἡμεῖς; τοιοῦτον οἷον αὖ κἀμοὶ δοκῇ
βάλεσθε δῆτα που τὸν ὅλισθέξια, πάτερ,
λέγειν. ὅλισθ' ἡμῖν τὸν ὅλισθέξια
λέγειν, Ἄπολλον, ὡς περεὶ τὸ δυνκόπι.

Vt in veneratione Deorum dextrorsum circumagi solebant, vt Athenæus libro quarto de Celtis testatur: ita in hac quasi sacra symposi moris fuit pateram in dextrum circumferre. Hom. Ilia.

Μετὰ δ' ἧσαν δ' ἐπαισλὸς ἐλίξατο χειρὶ κύπελλον
Αὐτὰρ ὁ τοῖς ἄλλοις, θεοῖς ἐνελίξια πᾶσιν
Ωνοχόει γλυκὺ νέκταρ ὃ κρητῆρ & ἀφύσσων. *Et in Epigram.*
Παῖς ὀξαπομπούση πρεπόσεις τ' ὅλισθέξιον ὦμον.

In Platonis conuiuio sub finem Agathon, Aristophanes & Socrates biberunt ex phialis magnis ὅλισθέξια, *id est, ex magna phiala ad dextram biberunt. Eiusdem consuetudinis idem Athenæus luculentam mentionem facit, lib. 10. cap. 11.* πρεπόσεισ δὲ τὰς οἰνομβρίας ἐν τοῖς συμποσίοις λακεδαιμονίοις οὐκ ἦν ἔθος πιεῖν, οὐδ' ἐφιλοτησίας δεῖ τούτων πρὸς ἀλλήλους ποιεῖσθαι, *hoc est, Propinationes, quæ in symposijs fieri consueuerunt amicitiæ ergò apud Lacedæmonios non fuerunt in vsu: de quo sic eleganter Critias in Elegijs:*

Propinationes Lacedæmonijs prohibitæ.

Καὶ τὸ δ' ἔθος Σπάρτη μελέτημά τε κείμηλον ὄξι.
Πίνειν τὴν αὐτὴν οἰνοφόρον κύλικα.
Μὴ δ' ἀποδωρεῖσθαι πρεπόσεις ὀνομαζὶ λέγοντα
Μὴ δ' ὅλισθέξιτέαν χεῖρα κυκλοῦν διάσω.
Καὶ πρεπόσεις ὀρέγειν ὅλισθέξια, καὶ προκαλεῖσθαι
Ἐξονομακλείδην ὃν προπεῖν ἐθέλει.

His verbis Critias eleganter sanè propinationum huiusmodi circularium modum describit:

Hoc studium Spartæ, mos hic seruatur in illa,
Ipse suum siccet vinifer vt calicem.
Vel potum donare vocato nomine cuiquam

Inque manum dextram vasa tulisse vetant.
Porrigere à dextris potum, vel dicere nomen
Conuiuæ cui quis præ cupiat bibere.

Subiungit deinceps auctor cùm incommoda immoderatarum huiusmodi propinationum, tùm commoda moderatæ potationis, quæ quia sunt elegantia, libuit ea addere:

Propinationis immoderatæ incommoda.

Εἶτ' ἀπὸ τοιούτων πόσεων γλωσσὰς τε λυθεῖσι
Εἶς αἰσχρὰς μύθης, τόματ' ἀμαυρότερα.
Τὄμμασιν: φρὸς δ' ὄμμα ἀχλὺς ἄμβλωπ & ἐρίζει.
λῆσις τ' ἐκτήκει μνημοσύνην πρεπίδων.
Νῦς δὲ παρέσφαλται, φλιαῖς δ' ἀκόλαστον ἔχυσι
ἦθ &, ἐπειαπίπλει δ' οἰκοτρεβὴς δαπάνη.
Hoc potu linguam soluunt in turpia verba:
Hoc etiam potu corpora debilitant.
Inuaditque oculos cæca caligine nubes
Curas lethæo pocula more fugant.
Mens fit hebes, seruosque capit lasciuia multa,
Ac impensa grauis multa domum aggreditur.

Potationis moderatæ commoda.

Sequuntur deinceps Laconicæ moderataq; potionis commoda:

Οἱ λακεδαιμονίων δὲ κόρυι πίνυσι τοσοῦτον,
Ὡστε φρέν' εἰς ἱλαρὴν ἀσπίδα πάντ' ἀπάγειν.
Εἴστε φιλοφροσύνην γλαφυραν, μήτε λόγ τε γέλωτα
τοιαῦτα δ' ἐστὶ σώματι τ' ὠφέλιμ &.
Γνώμητε, πλήσειτε καλῶς εἰς ἔργ' ἀφροδύτης
Πρόσθ' ὕπνον ἵερμος αι ὕβ καμάτων λιμύα.
Πρὸς τὴν τερπνοτάτην τε θεὰν θνητοῖς ὑγίειαν
καὶ τὴν εὐσεβίης γείτονα σωφροσύνην.
At Lacedæmonij tantùm potare solent, vt
Non vellant mentem pocula, at exhilarent.
In blandam soluunt linguam, risumque modestum:
Pocula conducunt talia corporibus.
Ac menti & Veneri capiendis fructibus aptè
Ad somnumque parant, meta laboris vbi est.
Efficiunt sanos, quæ iucundissima diuûm
Dona, modestos haud religione procul.

Deinde subiungit:

Αἱ δ' ὑπὲρ τὸ μέτρον κυλίκων πρεπόσεις, θ ρσαλέημα
τέρψασι, λυπεῦσ' εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον.
ἡ λακεδαιμονίων δὲ διαιθ' ὁμαλὰς ἔσχεται
Εὐθεῖαν, καὶ πίνειν σύμμετρα πρὸς τὸ φανὲν.
Καὶ τὸ πονεῖν εἶναι ἀμυαθὲς.
Pocula plus æquo nam quæ fœcunda bibuntur
Mox faciunt lætos, tempus in omne nocent.
At Lacedæmonios victus mensura gubernat:
Namque palàm comedunt & moderata bibunt.
Obscurum non est posse hos perferre labores.

Ἐγκυκλοποσία etiam Romanis familiaris.

Circularis porrò hæc propinatio Romanis quoq; perquàm familiaris fuit, quam quidem Circumpotationem appellarunt, cum nimirum pocula de manu in manum tradebantur, & in circuitum rotabant. Eius Cicero meminit libro de Leg. Hæc præterea sunt in legibus de vnctura, quæ seruilos dibent. Eius vnctura tollitur, omninoq; circumpotatio. Quod autem Græci vocant περιφέρειν, *id Plautus vocat dare circum. Sic enim apud illum loquitur Philotares in Mostellaria:* —Age tu

Universidad de Deusto
Biblioteca

Interim da ab Delphio (initio facto à Delphio) citò cantharum circum.

In quæ verba sic commentatur Lambinus: Solebat dominus in conuiuijs remissioribus & hilarioribus iubere poculum ab vno ex conuiuis initio facto in orbem per alios circumferri, ex quo συμφορὰι à Græcis dictæ sunt tales poculi circumlationes, & περιοβεῖν dicunt ijdem Græci, & Pollux, τὰς κύλικας ἐν κύκλῳ περιλαύνειν, in orbem bibere, vt docet Athenæus libro 11. & refert Budæus in Comment. linguæ Græcæ. Notat & Turnebus Aduers. lib. 19. cap. 15. Plauto quoque à summo dare vel bibere idem est, quod Græcis ἐν κύκλῳ πίνειν, ab eo conuiua scilicet, qui summus accumbit ad imum. Plautus Persa: *Age puere*

A summo septenis cyathis committe hos ludos.

Quæ verba Lambinus sic exponit: Age puer, à summo loco præbe pocula singulis conuiuis septenos cyathos. Erat autem apud veteres lex hæc in conuiuijs rata & solennis, vt à summo ad imum pocula circumferrentur, idq; certo cyathorum numero præfinito, vt inter omnes conuiuas æqualitas quædam seruari videretur. *Idem Plautus Asinaria:*

Da puere ab summo, age tu interibi ab infimo da suauium.

Pertinet huc illud Ciceronis in Catone: Et is sermo, qui more maiorum à summo (magistro vox quæ in vulgatis additur, Lipsio videtur exturbanda) adhibetur in poculis. Ad huiusmodi in orbem propinandi consuetudinem Ieremias quoque capite 25. videtur alludere, in descriptione vindictæ diuinæ, omnibus gentibus inferendæ, quæ calicis vini omnibus circumquaq; gentibus propinari imagine eleganter exprimitur.

Patera in propinationibus vsitata.

Notandum porrò certum poculi genus, paterum nimirum huic potioni à summo fuisse sacram. Varro: Præterea in poculis erant paterę, eò quòd pateant latius, sic dictæ. Hisce etiam nunc in publico conuiuio antiquitatis retinendæ causa, cum magistri fiunt, potio circumfertur, & in sacrificando hoc poculo magistratus dat Deo vinum. Hoc ergo in loco circumferri potionem Varroni idem videtur esse, quod in orbem præberi A summo: id quod Plauti quoque illud docet Persa:

Age circumfer mulsum bibere, da vsq; plenis cantharis.

Christianorum circumpotationes.

Huiusmodi porrò circumpotationes hodie inter Christianos valdè sunt vsitatæ, quas Galli vocant boire à tour de rolle, Germani, **ein rund trunck**/ *quæ quidem ad conuinas omnes aquabiliter inebriandum plurimùm valent. Toties in orbem bibitur, donec tandem illis omnia in orbem verti atque rotari videantur. Nec verò in orbem tantùm, sed etiam in transuersum alij alijs propinant, qui Thessalorum mos fuit, vt suprà ex Athenæo dictum est.*

Minimè etiam videtur hic silentio prætermittenda mirabilis Armeniorum propinandi mos, cuius Xenophon libro 4. Cyri αἀαβ. his verbis mentionem facit: ὁπότε δὲ τις φιλοφρονοῖτο παρ' ἄλλου, καὶ εἰ βούλοιτο πρωπεῖν, ἐλάκειν ὅτι τὸν κέρατα, εἶτα κύψαντα ἕλκειν ῥοφῶντα πρὸς ἄνω, ὥσπερ βοῦς. hoc est, Quando quis amicitiæ ergò alteri volebat propinare, illum oportebat ad cratera accedere, seseq; incuruantem sorbendo bouis ritu inde bibere. Idem de Celtis tradit Athen. lib. 4. & de Idem, Philostratus, de quo suprà.

Variæ loquèdi formæ in propinationibus adhiberi solitæ.

Quinta circumstantia. In propinationibus consyderanda sunt verba, atque dicendi formæ variæ atque multiplices, quibus potatores se inuicem æd immodestè immoderateq; bibendum prouocant. Hæc autem vel sunt sacra, vel prophana, vel blanda, vel minacia. Aliquando enim verbis vtuntur blandissimis, dum sibi inuicem amoris, honoris, boni ominis ergò propinant. Prophanis, verumetiam sacris atque religiosis, vt suprà ex Ambrosio dictum est. Ne Deo quidem atque sanctis parcunt, quo liberius ebrietati possint indulgere, quin imò illorum quoque nominibus ad Cyclopicas illas suas propinationes impiè abutuntur. Suprà dictum est, cuiusmodi propinandi formulis atque salutationibus veteres vsi sint, similibus hodie Christiani vtuntur, imò nouæ quotidie excogitantur, atque adeò ne à sacrorum quidem & verbi diuini abusu sibi temperant, vt in hoc schola ingenioſi satis esse videantur. Apud nonnullos moris est, vt quoties poculum aliquod exhauritur, toties verba illa vsurpentur: Cor mundum in me crea Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Propino, inquit is, qui primò alium inuitat quasiq; stipulator, hoc tibi, sue tua gratia

gratiæ poculum, amoris, amicitiæ, notitiæ, huius alteriúsue personæ siue rei causa, pro tua, huius illiúsue salute. Sine, saluto te hoc poculo. Respondet alter, qui inuitanti tantùdem se vini ebibiturum spondet, huiusmodi similiter salutis precationibus vtens: Prosit tibi, siue Deus tibi benedicat: gratissima mihi hæc tua est propinatio, gratissimum hoc officium. Hic quasi contractus longè sanctius & religiosius seruatur, quàm quiuis alij vel sanctissimi contractus atque obligationes, quem violare nephas ducitur. Qui stat contractu atque promissis, hoc est, tantum vini absorbet, quantum sunt ab inuitante absorptum, is ceu re benè gestæ, ac veluti boni viri functus officio laudatur, is Gallis rationem facere, Germanis officium seciſſe, seu modestiæ operam dedisse dicitur, cùm certò certius constet immanes huiusmodi propinationes omni rationi, modestiæ, probique viri officio planè contrarias esse & inimicas. Tandiu igitur rationem faciunt, donec tandem omni ratione spolientur.

Contractus mutuæq; obligatio sibi inuicem propinantium.

Scolia etiam in conuiuijs canebantur, in quibus poculum circumlatum ὠδὸς appellabatur: quod non liceret absque cantu vel propinare vel excipere: eius meminit Triphon Grammaticus, ἐν ὀνομαστικοῖς. Huc quoque referendæ cantiunculæ, atque carmina symphoniæ, quibus potatores se inuicem ad alacriter multum vini exhauriendum incitant, non secus atque equi, aliáue animalia vocis sono atque fistulis ad bibendum incitantur. Interim enim dum quis poculum ori admotum plenis faucibus ingurgitat, cæteri compotores cantiunculis quibusdam illi animum addunt. Suidas teste est ζήσεις, id est, viuas, solitum fuisse in conuiuijs dici ijs, qui ἄλυσι, id est, vno hausto multum ebiberant. Vt hodie quoque in festiuo illo trium Regum conuiuio, rege bibente, cæteri acclamare solent: Rex bibit, siue rex viuat. Itaque cùm, Dione teste, Commodus Imperator in theatro feras conficiens, pulcherrimæ fœminæ manu poculum vini accepisset, cumq; biberet, populus cum Senatu acclamauit, τὸ ἐν συμποσίοις εἰωθὸς λέγεσθαι· ζήσεις, id est, Bene viuas, aut diu viuas.

Cantiunculæ inter propinandum vsitatæ.

Salutandi formula.

Apud Ægyptios moris fuit, vt sceletum, hoc est, aridum iam inueteratumq; sale cadauer conuiuio inferrent, illud incinentes: Ede, bibe, talis post mortem futurus. Ad quod forsan referendum illud Plutarchi in Antonio, qui administros hortabatur, largè propinare ac epulis distendi: quoniam foret incertum, an in posterum id essent facturi. Cælius libro 28. capite 4. Præterea vt olim, ita hodie quoque eos, qui strenuè vno impetu multum vini exhauserunt, salute, laude, gratulatione, applausu, faustaque acclamatione prosequuntur. Exemplum antiquæ consuetudinis illustre habes apud Apuleium lib. 10. Grandissimum illum calicem vno hausto perhausit, id est, ebibi. Et clamor exurgit consona voce cunctorum salute me prosequentium. Ex his verbis liquidò constat olim quoque moris fuisse, salutè & incolumitatem precari, qui vno potu plurimùm hausissent: qui mos etiam hodie inter Christianos est vsitatissimus.

Sceletum Aegyptiorum.

Gratulationes & acclamationes inter propinationes.

Iam verò si blanditiæ nihil proficiunt, conuertuntur ad minas atroces, ad diras imprecationes, execrationesque, ad maledicta, ad conuitia, quibus ceu facibus quibusdam se inuicem cogunt & impellunt ad plus æquo iustoque bibendum. Illi graui sese affectos iniuria putant, si quis illis respondere detrectet, & à verbis minacibus ad verbera, ad calces, pugnos, vim apertam conuertuntur. Mordicus enim antiquum illud Græcorum πολυθρύλλητον tenent: Aut bibe, aut abi. Hæc de verbis.

Minæ.

Gesticulationes inter propinandum variæ.

Sexta circumstantia, sunt gestus varij seu potius gesticulationes atque ludi planè histrionici, quos potatores in propinationibus illis suis adhibent: sunt q, veluti inuitamenta seu incitamenta potius ad immoderate bibendum. Huc primò referuntur Threiciæ illæ potationes, vei vocantur, quando nimirum vno haustu, ictu seu impetu sine respiratione poculum exhauritur. Plinius inter alias leges, quibus apud Romanos constabat ars bibendi, hanc quoq; commemorat: optima fide non respirasse hauriendo. Id Græci venustè vno verbo exprimunt ἀμυστίζειν siue ἀμυστὶ πιεῖν, quod est, hausto & labris nõ clausis bibere. Μύζειν enim, hodie **mutzis** *est mussare, sugere, os & labra claudere. Huiusmodi ergo intemperata & barbara compotatio dicta est ἄμυστις, quia ruptim, vno haustu & sine respiratione plurimum vini exhauritur. Hoc nomine Anacreon vtitur:*

Ἀμυστὶ φὴ φὴρ' ὑμῖν, ὦ παῖ, κελίβην, ὅπως ἀμύξω ἐλκύσας. *Et Euripides seu Aristius in Cyclope: Εδ' ἕξατο ἅσασιν ἄμυξιν ἐλκύσας. Et Aristoph. ἄμυξιν ἐξέλαφε (***vßglappet***) hoc est, Suida interprete, ὁμοῦ τῇ ἀθρόως ἴσιον, ἢ πυρὸν τὸ ἀπτύστως ἐκπιεῖν,*

Amυστίζειν.

Universidad de Deusto
Biblioteca

παρὰ τὸ μὴ μύειν. Huius potationis meminit & Horatius Carm. lib.1. Bassum Threicia vincat amystide: quo in loco amystidem quidam ipsam potationem interpretantur, quod Lambino quoque magis placet: alij, poculi genus. Isidoro Emystis (pro amystis) poculi genus, quo ductim, id est, uno spiritu bibitur. Deinde, teste Suida, ἄμυσις etiam est genus potionis φιαλοειδὲς. Idem ἀμυσὶ πιεῖν, inquit, dicitur, ὅταν τὴν ἀπόδυσιν καὶ ἀνάπαυσιν πίνοντες. οἱονεὶ μὴ διὰ μυστάτου, hoc est, de ijs dicitur, qui sine respiratione & sine intermissione non crebrò geminatis haustibus, sed uno haustu poculum ad fundum usq; euacuant. Idem auctor idem vult esse ἐξαμυσισμὸν, ἀμυσίζειν & ἀμυσὶ πιεῖν, & ἄμυσις ἡ ἀπόδυσις πόσις. Illiterati ἀθρόως, καταλόην, ἀπόδυσιν καὶ ἀμυσὶ ferè idem significant. Addit ibidem Commodum Imperatorem, id quod etiam Dion narrat, in solitudinibus & in æstuationibus Theatricorum certaminum, quando ex superiore loco vrsos iaculis impetebat, ingens poculum dulcis vini solitum fuisse haurire ἀμυσὶ, in quo à spectantibus vt in conuiuijs frequens acclamatum ferunt: ζῆσαι, id est, viuas. Sed amphibolicè pronunciatum, Grammatici tradunt, perinde ac dicatur, comple viuendi modum, id est, morere, testu etiam est Cæl. lib. 7. cap. 26. Suidas: ζῆσαι, id est, πλεῖσθαι τὸν ζῶντα. Olim apud veteres ij, qui griphum siue ænigma propositum inter pocula soluere non poterant, poculum fulsum ἀπόδυσιν ἤλκειν, sine respiratione ducere cogebantur, vt Athen. Antiphanis testimonia probat, lib. 10. cap. 17. Aliquando hæc duo ἀμυσὶ πιεῖν & ἀπόδυσιν πιεῖν coniunguntur ceu vnum & idem significantia, quod Germanè sic efferunt: **One schnauffen vnd bart wüschen.** Pollux lib. 2. ἀμυσὶ πιεῖν, ἀμυσίζειν, καταδύειν ἡ θερμὴ ποτός. **Zů eim suffle.** Galli vocant, d' vn traict, &c. Plutarchus 5. Symp. Probl. 3. scribit à veteribus fuisse traditum, τοὺς ἄθρουν καὶ ἀπόδυσιν πίνοντας, eos qui vno hausu & citra respirationem magna siccant pocula (quod ἀμυσίζειν vocant) non facilè inebriari, nimirum quòd merum in his non diu moretur, sed impetu impulsum per corpus transeat, ac proinde mulieres quoque quòd illas plerunq; sic bibere videmus, non facilè ebrietate capi. Thracia huiusmodi potatio hodie Christianis est familiarissima, quam etiam varijs nominibus insigniunt.

Præterea variæ aliæ & quidem ridiculæ adhibentur manuum gesticulationes atq; ludi, vel pro ipsius conuiuij magistri imperio, vel pro conuiuarum arbitrio. Turnebus Aduers. lib. 7. cap. 9. in illa Horatij: Culpa potare magistra: Excogitatum, inquit, erat ludi genus post cænam, quo non magistri imperio ad bibendum cogebantur, ne nimium ebrietati indulgeretur, sed vt ea coërceretur, nemo nisi qui qua in re peccarat, calicem ducebat, vt bibere pœnæ & dedecoris esset, non inuitationis aut magisterij. Plautus in Sticho: Qui peccat, poculo multatur. Vter, inquit, demutasit, poculo multabitur. Simile exemplum ex Athenæo paulò ante allatum de eo, qui griphum propositum soluere non poterat. Huc facit illud Plutarchi lib. 1. Sympos. Proble. 4. Agamestori Academico, cui crurum alterum tabe consumptum & exile erat, insultantes compotores iusserunt vnumquenq; vno dextro stantem in pede poculum ebibere, aut multam persoluere. Cum autem ius mandãdi ad ipsum peruenisset, omnes iussit ita, vt ipsum viderent, bibere: allataq; inani testa, in eam inserto debili pede poculum exhausit, reliqui omnes cum periculo facto præstare id se non posse viderent, mulcã soluerunt. De incompositis mulierum gestibus in bibendo, vide Clemen. Alexand. lib. 2. Pædag. 2. cap. Plin. lib. 14. cap. 22. Atq; etiam, inquit, præmio inuitatur ebrietas. Et si dijs placet, emitur alius, vt quantum biberit, tantum edat, & prelium vinolentiæ lege emit. Alius quantum alea quæsierit, tantum bibit. Huc igitur similiter referri possunt pœnæ siue multæ, necnon præmia, quæ vt olim, ita hodie quoq; in funesto huiusmodi propinationum certamine vel strenuè bibentibus, vel id facere detrectantibus sunt proposita. Sic mos olim fuit in festo Choon, vt stantes super vtrem biberent, & qui primus poculum exhauserat, is vtrem præmij loco accipiebat, dabatur autem certaminis huiusce potatorij signum buccinæ sono à præconibus. Aristoph. Schol. in Acharn. in illa verba:

Præmia & pœna propinantibus proposita.

Ἀκούετε λεὼ; κατὰ τὰ πάτρια τὰς χοὰς
Πίνειν χὠ τῆς σάλπιγγος· ὃς δ' ἂν ἐκπίῃ
ᾠρώτις ᾖ, δισκὸν κτησιφῶντ' ἀλήψεται, *Id est,*
O populi audite iuxta patrios ritus sacrificia, scilicet oportet
Ebibere à tuba, qui verò ebiberit,
Primus vtrem Ctesiphontis accipiet.

Septima circumstantia est Tempus, quo potissimum huiusmodi propinationibus indulgerunt. Antiquitus

Antiquitus legimus vel mensis secundis, vel peracta iam cœna id fieri fuisse solitum, id quod hodie quoq; fieri solet. Huc facit illud Macrobij lib. 7. Saturn. cap. 1. statim ab initio: Primis mensis post epulas iam remotis, & discursim variantibus minutioribus poculis. Item illud Ambrosij: Et hæc donec ad mensas perueniatur secundas. At vbi summotæ epulæ, pures iam esse surgendum: tunc de integro potum instaurant suum: & cum consummauerint, tùm inchoare se dicunt, tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum. Sunt tamen qui statim ab initio cœnæ se immoderatè vino ingurgitant, secundum illa Plinij lib. 13. cap. 22. Iam verò alios lectum expectare non posse, imò verò nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vasa corripere, relut ad ostentationem virium, ac plenè infundere, vt statim vomant, tursusq; hauriant, idq; iterum, tertioque: tanquam ad perdenda vina geniti, & tanquam illa effundi non possint, nisi per humanum corpus.

Mensis secũdis potissimũ propinationibus olim indulgebatur.

Nunc vltimo loco addamus quædam de varijs vini effusionibus, quæ veteribus fuerunt vsitatæ, quæ vel superstitionis, vel amoris libidinisq; gratia factæ sunt. Apud veteres duplex potissimum vini effusio in epulis fuit vsitata: Vna, quæ superstitionis ergò in deorum honorem fiebat, ἀπαρχὴ Græcè, Latinè libatio dicta, quæ quidem propinationes præcedebat: de qua suprà satis est dictum. Athenæus libro 10. cap. 9. Libatio dijs, cottabus amasijs dicatus: ἦν δὲ ἀπ' ἀρχῆς, inquit, τὸ μὲν ἀπαρξάμενον ἀποδιδόναι τῶν θεῶν, ὁ δὴ κότταβον τοῖς ἐρωμένοις. Altera, quæ in amicorum gratiam fiebat, Græcè κότταβος dicta, de cuius nominibus, inuentoribus atq; modo nunc agemus.

Vini effusio duplex veteribus vsitata.

Huiusmodi igitur παιδιᾶς πρόγονον ἐδίδου, id est, potatorij siue conuincialis lusus genus à Græcis κότταβος Atticè, pro κόοτταβος, κοτταβισταὶ & κοτταβιστὴς appellatur, quibus illo vtuntur, illi κοτταβίζοντες & ἀποκοτταβίζοντες dicebantur, & παίζοντες πρὸς κότταβον, nec non μεθυσοκότταβοι, eò quòd iam vino madentes illud agerent. Inuentum illud primò fuit à Siculis, quæ gens fuit olim valdè voluptuaria, atque luxuriosa, & à Græcis præsertim inuenibus amanibus antiquitus creberrimè vsurpatum. Hinc Critias apud Athenæum: κότταβος ἐκ Σικελίης ἐξὶ χρόνος ἐπτέρηκε ἔρχον. Et Anacreon: σκολιὸν κότταβον ἀγκύλη δαίζων.

Cottabi descriptio.

Illius autem varius fuit apud veteres modus atque ritus. Simplicissimus hic erat, quo postquam ex poculo aliquantum hauserant, amicorum, siue amicarum suarum prolatis nominibus (vnde λάτταξ ἀφεσδέτου & à Siculis dictus) humorem siue guttam residuam (quæ à Græcis λάπαξ, λαπάζα & κότταβος fuit dicta) læuo cubito innitentes, dextra manu molliter circumagentes in æneam phialam siue peluim (κότταβον similiter, κοτταβεῖον & λαπάγιον, λαταγεῖον, λαταγὴν dictam) sic effundebant proijciebántue, vt id resonaret, & si elisa maior ederetur sonus, ab amasijs diligi se augurabantur. Hunc sonitum Euripides in Plisthene, his verbis exprimit:

Πολὺς δὲ κοσσάβων ἀσφαγμὸς κυπρίδος πεδόσωδος
Ἀγχιμέλος ἐν δόμοισι.

Athenæus lib. 2. docet Cottabum à Siculis primùm introductum esse in conuiuia, tantumq; studij in eo ludo veteres posuisse, vt & præmia (quæ κοττάβια Athenæo, seu κοττάβεια Polluci, ἄθλα κοττάβων Euripidi, νικητήρια) τοῖς καλλικοττάβοις, dextrè eo ludo vtentibus fuerint proposita, illa erant bellaria, πυραμίδες, id est, placentæ triticeæ, sesemina, quæ χαρίσια fuerunt dicta, ex gaudio eorum, qui accipiebant item oscula. Deinde calices, qui ad eam rem maximè veiles & idonei esse viderentur, conficiebantur, qui κοττάβιδες κύλικες fuerunt dicti, fictiles, teste Athenæo lib. 11. cap. 9. Tum rotunda domicilia & gradus suis locis peropportuni ædificabantur, vt omnes cottabo in medio locato, ex æquo interuallo & locis similibus ac paribus de victoria certarent. Non enim solùm magno studio contendebant, vt ad signum propositum ejicerent poculi reliquias, sed etiam vt singula, quæ in eo ludo intercedebant, venustè ac decenter efficerent. Oportebat enim τὸν ἀριστερὸν ἀγκῶνα ἐρείσαντα, id est, læuo cubito innitentem, & ἀγκυλοῦντα τὴν χεῖρα dextram manum circumagentem siue συνεσφιγμένην καὶ ἐγκυλωμένην χειρὶ per gyrum siue ambitum ὀρθῶ, vt Athenæus loquitur, id est, decenter, siue vt Pollux ὑγρᾷ τῇ χειρὶ, id est, molliter λαπίζειν, & ἀποκοτταβίζειν (vt Græci loquuntur) hoc est, reliquum quod erat in calice, ἀφιέναι, ῥίπτειν πέμπειν, βάλλειν, ἀποκοτταβίζειν (vt Græci loquuntur) hoc est, ejicere, demittere, effundere.

Ab hac autem molli manuum flexione seu incuruatura (ἀγκυλὴ dicta) ipsi κότταβοι dicti sunt ἀγκυλητοί, id est, ancyleti, ab Æschylo incurnati, & ἀπὸ τῆς κοττάβου ἀφέσεως, id est, cottabi,

Universidad de Deusto
Biblioteca

siue humoris eiaculatio, siue demissio ἀπ' ἀγκύλης *fuit appellata, teste Athenæo. Et* ἀπ' ἀγκύλης βαλλειν *siue* ἀγκύλαι, *Polluci. Qui poterant bene* κοτταβίζειν, *inquit Athenæus, maiores sibi sumebant spiritus, quàm qui dextrè* ἀκοντίζειν, *id est, iaculari poterant. Eiusdem ludi talis modus à Pelluce describitur:* κοτταβεῖον *Cottabium è laqueari pedenbat supinum quoddam & læuigatum (nam pro* καὶ τέλειον *videtur legendum* καὶ λεῖον) *ex ære vasculum. Deinde longa quædam erat virga, quam virgam cottabicam appellabant. Erat præterea caua quædam & rotunda peluis, quam* χαλκεῖον, *id est, æneam (nempe à materia) &* σκάφην *(nimirum à forma) appellabant, similis polo, qui horas demonstrat. (Hoc vas siue peluis etiam* κότταβος *&* κοτταβεῖον, *teste Athenæo fuit dicta.) Illo igitur quod è laqueari dependebat, oportebat ludentem sonitum quendã edere, qui* τάλαντ' *dicebatur. Hoc autem Aristophanes* κοτταβεῖον κάτακτον *vocat, siue* κότταβον, *comparans illud tubæ crepitaculo siue ori lato. Peluis porrò illa ænea implebatur aqua, in cuius superficie natabant sphæra & lanx, siue trutina (apud Athenæum* πλαστιγξ *vocatur illa pars vasis, quæ sonitũ reddebat latagis, id est, guttis illis eiectis casa percussa) &* Μάνης *(ænea statua, quã Euripid.* βάκχον χάλκευμα *Sophocles* χάλκειον κάδον, *Eustath.* παιγνικὸν χαλκεῦν πρόσωπον *appellabat Cottabi prominula pars. Cælius lib. 13. cap. 54.) & tres virgæ ex myrto, & tria acetaria siue acetabula. Itaque ludentem oportebat agili molliq; manu (vnde ad artificiosam illam manus incurnationem non dura, sed tenera, molliq; manu opus erat, Athen. teste) deijcere siue demittere guttam siue liquorem (*κότταβον & λατάγα *siue* λατάγην *dictam) in vasa pelui subiecta innatantia, quorum si aliquod attigisset, ita vt sonum æderet humor, qui in ipsum defundebatur, is laudabatur: quisquis plura innatantium vasculorum demersisset, præmij loco accipiebat* πνεγμῖτα & osculum abeo, *quam præ cæteris amaret.*

Eodem de ludo conuiuali sic scribit Suidas: In phialas æneas, quæ λαταγεῖα *dicuntur, coniiciebant aliquid potionis, & si maior inde reddebatur sonus, augurabantur se ab amasijs suis amari. Cottabus autem dicitur poculi residuum, quod in latagas, id est, pelues illas æneas coniiciebant. Idem, Cottabus, latax, ænea phiala, quam inter prandendum collocabant vino plenam. Deinde in minora pocula ab alto miscentes sonum ædebant, qui cottabus fuit dictus. Laudabatur is, qui maiorem sonum ædere poterat: quiq; hoc modo ludebant, dicti sunt methysocottabi. Apud eundem extat adhuc copiosior huiusce ludi explicatio, quæ quia superioris illi Pollucis descriptioni est consimilis, idcirco illam hic prætermitto. Eustath. eiusdem ludi meminit Ιλ. τ. p. 1232. vbi dicit Euripidem videri eo delectatum, propterea quòd crebra apud eum eius fit mentio. Idem:* ἐλίγετο δ' ἐν λαδεμ ταξ καὶ λατάγη, ποτήιον ὄυσα ἐν ᾧ οἶνος ἦν, χρησὸς ἀποχέεσθαι εἰς κότταβον, διον λεκάνη πλήρης ὕδατος. δαινεῖτε ἐπ' αὐτῆς ὀξύβαφα κεκά, ἐφ' ἃ βάλλοντες τὰς λατάγας ἐκ καρχησίου ἐπειρῶντο καταδύνειν. Χρῆσις δὲ κοσσάβου, ἐν τοῖς πολὺς κοσσάβων ἀγὼν ἦν. *De hoc ludi genere, vide plura copiosè apud Aristoph. interpretem in* εἰρωνῶν, *in illa verba:*

Μόλιβδον δὲ τυτὶ τὸ κοῖλον ἐγχέας
Επειτ' αὖ ὦσον ῥᾴβδον ὀξυτεῖς ὑπόμακρον
Γεννήσεται σοι τῷ κατακτῷ κοττάβων, στε.

Ibi tradit duplicem Cottabi modum. Athen. lib. 15. Cæl. lib. 28. cap. 5. Notabis autem κότταβον *ludum & totum ludum: & vinum seu alium liquorem, qui in peluim demittebatur: & ipsum vas, in quod: & poculum, ex quo liquor ille effundebatur: & ipsum sonum, qui reddebatur. Xenophon lib. 2.* ἑλλην. *de Socrate:* Καὶ ἐπειρᾶτο δοτοῦ πιεῖν αἰαγκαζόμενος τὸ κώνειον ἐπιτὸ λεπτόμβριον ἐκπιὼν ἀποκοτταβίσαντα εἰπεῖν ὧν τὸν Κριτόβουλον τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ, *quæ verba vertit Cicero Tuscul. 1. sed more suo, id est, paulò liberius, quàm audeat religiosus interpres, hoc modo: Qui cum comes ille in carcerem triginta tussu tyrannorum venenum vt sitiens obbibisset (vel, vt doctissimi viri legunt, obduxisset) reliquum sic è poculo eiecit, vt id resonaret. Ad hunc morem nonnulli referunt illa Horat. Od. 14.*

Et mero tinget pauimentum superbum.

Lambinus tamẽ simpliciter de solo respersо hunc locum intelligendum putat, vt sit sensus: Ita vinum non parcet, vt etiam eo solum respergat: vel tantum bibet, vt flatim effundat atq; euomat. Vt Cicero Philip. 11. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum, natabant pauimenta vino, madebant parietes. Athen. scribit. lib. 16. Alexand. M. solitũ fuisse vnguento pretiosissimo vinoq; flagrantissimo solum respergere.

Potest

Potest & ad veterum Græcorũ morem referri, qui conuiuijs solebant puerorum aut puellarum, quas amabant, aut amicorũ suorum nominibus commemoratis aut prolatis vinum in humum fundere, quod declarat versus Theocr. εἰδ. Ιδ.

ἤδ' εἰ δὲ προϊόντ' ὀπιχεῖαι ἄκρατον.

Interpretes Theocriti Idyll. 2. & 14. εἰώθασι γὰρ οἱ ἐρῶντες ὑπὲρ τῆς ἀγαπωμένων πλείονας κυάθους ὀπιχεῖσθαι. *Moris fuit vt in symposijs amatores in gratiam eorum, quos amabant, aliquot cyathos libarent, terræ infundentes. Idem Idyll. 14.* ἔπω εἰώθασι ποιεῖν ἐν τοῖς συμποσίοις, ἀπάρχεσθαι λαμβάνειν καὶ ὀνομάζειν τινὰς ἐρωμένους ἢ φίλους, ὀπιχεῖν τῇ γῇ, καὶ φθέγγεσθαι τῆς φιλτάτων τὰ ὀνόματα, *&c.*

Cottabismus porrò Romanis quoq; fuisse vsitatum vel illa Iuuenalis declarant Satyr. 3.

Si benè ructarit, si rectum minxit amicus:
Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Turnebus in suis aduersarijs ita hunc Iuuenalis locum interpretatur: Si trullam vini ebibit ita, vt & fundum inuerterit, & eporo toto vino labris surgens crepuerit & strepitum dederit. In eundem locum sic Beroaldus: Hic illum significari putamus, qui postquàm calicem (nam trullus pocula esse & vasa potoria inter omnes constat) in ipso fundo, ructu aut sibilo crepitum facere more detestabili non fuit veritus: vbi idem crimen bis arguere Satyricæ dignitatis fuit. Vel de eo qui postquam vini calicem hausit, id quod remansit, ita elisit in pauimentum, vt resonaret. Quod insolentissimi animi, audacis & petulantis nimiæq; securitatis fuisse liquet: quem abusum apud compotores & belluones impuros, qui scortis vinoq; madidi & epulis distenti erant, Græcis inualuisse multi adnotarunt: ita vt ludus inde conuiualis foret, quem κοτταβεῖον *appellarunt, cum residuum potum in aneas phialas iactarent, qui si fortè creparet, se ab amica redamari & mutuo affectu teneri putabant. Quod esse probabile & ab auctoris sensu non alienum, ex contextu verborum liquere putamus. Eleganter sanè Charmides quoque ille senex apud Plautum in Trinummo alludit ad ludicrum hoc conuiuale his verbis, quæ ad seruum facit: Caue sis tibi, ne bubuli in te cottabi crebri crepent. Facetè certè & more suo Plautus heic per cottabos bubulos significat vel plagarum crepitus & sonitus, qui cùm redduntur, cùm serui corio bubulo cæduntur: vel lora ipsa bubula, quibus cæduntur. Huiusce ludi à Plinio quoque videtur mentio fieri lib. 14. cap. 22. vbi inter legum conuiualium scita illud quoq; fuisse scribit, contra bibendi fallacias nihil ad elidendum in pauimentis sonum ex vino reliquisse. Hermolaus ibi ex veteri lectione mauult legi summum, quam sonum, vt postremum intelligamus potum, qui Cottabus esset dictus. Cælius lib. 28. cap. 5.*

Porrò Scythas quoque, Carthaginenses, Celtiberos & Thraces merobibos legimus solitos fuisse in conuiuijs merum per vestes effundere, pulcòrum id auspicatum & studium esse arbitrantes, vt auctor est Athen. lib. 10. cap. 10. & Cæl. lib. 28. cap. 6.

Hæc de ludicris vini effusionibus sint dicta, quibus olim Græci molles, & Thraces atque Scythæ barbari in illis suis propinationibus fuerunt vsi, quæ quidem meritò omnibus pijs atque cordatis viris non modò ridiculæ, verùm etiam illiberales atque impiæ videntur esse. Nam quid quæso à ratione pietateq; magis est alienum, quàm vinum ad animi corporisq; salutem nobis à Deo datum ita impiè effundere, idq; partim superstitionis, partim amoris libidinisq; ergò? Verùm si quis rem diligentius animo suo perpendat, facilè intelliget, non minus hac in re Christianos hodie peccare, quàm olim barbari illi irreligiosiq; homines fecerint.

Vini effusiones turpes Christianis familiares.

Nam primò quidem antiquo illi Græcorum cottabismo similis admodum videtur esse ille Germanorum mos, quo cum inuitatio fit in conuiuijs, is qui vinum hausit, obuersum poculi os ad solum, vngue etiam eo percusso, vt si qua vini gutta supersit, ea pauimento aspergatur, ad fidem faciendam optima fide hausti poculi, ostenter. Solent etiam nonnulli residuum poculi liquorem vngue excipere illumque vel ebibere, vel in eius cui propinant faciem, vel in aliud poculum aspergere, vel etiam in terram effundere. Præterea à vino iam obrutis tantùm sæpè vini vel per imprudentiam, vel etiam dedita opera effunditur, vt non modò mensæ, mappæ atque comotatorum vestes madeant, verùm etiam pauimenta vino natent, ita vt dubitari meritò possit, plus ne vini sit bibitum, an effusum. Nonnulli etiam vinum adhuc crudum per vrinam atque secessum effundunt, quo plus vini mox tursus in corpus infundere atque perdere possint. Exeunt ali-

Universidad de Deusto
Biblioteca

quoties ad vino se exonerandum, vt deinde rursus vino se onerare atque obruere possint, & ita bibunt vt mingant, minguntq; vt bibant. Quo quaeso quid turpius? Quid dicam de turpissimis illis cottabismis, hoc est, vomitionibus, quae sepe in ipsa mensa fiunt, quae quidem impuris illis hominibus iocus ludusq; videntur esse. Pollux testis est κοτταβίζειν (cui affinis vernacula nostra vox Cottabismi turpes, id est, vomitus. Poizen / vomere significans) & ἀνακοτταβίζειν per iocum etiam accipi pro ἐμεῖν & ἀποβλύζειν, id est, vomere & ejicere. Et ad hunc verbi vsum alludit Aristophanes dicens: Τότε μὲν σε κατακοτταβίζον, νυνὶ δὲ κατεμεσεν. Τάχα δὲ οὐ οἶδα ὅπῃ κατέχεσόντας.

Vt enim κοτταβίζοντες è superiore loco vinum cum crepitu defundebant in peluim: ita & vino nimio obruti ex ore suo impuro atque fœtido vinum in ipsam sæpè mensam, in pocula, atque adeò in compotorum faciem cum fœdo oris sono, cum ructu crepituque effundunt atque euomunt. Huiusmodi autem Cottabismi seu potius Cotzabismi immanissimis illis vini cibiq; helluonibus vsitatissimi, quàm sint illiberales, turpes & inhonesti, quid attinet multa dicere? res ipsa satis loquitur. Et tamen nonnunquam in ipsis triclinijs pelues collocantur ad turpem hunc vsum, quae à Græcis lecania, lebetiæ & scaphæ appellantur, teste Cælio lib. 27. cap. 9. ad huiusmodi sordes excipiendum destinatæ: vbi ille pluribus agit de vomitus huiusmodi ex crapula fœditate ac turpitudine. Turpes inhonestæ atque impiæ sunt illæ commemoratæ vini effusiones, quibus hodie multi Christianorum vtuntur in illis suis propinationibus, ad quas partim libidine, partim ipsa necessitate impelluntur, dum nimirum corpora sua maiore cibi vinique onere onerarunt, quàm cui ferendo paria esse possint. Et tamen vinum illud ipsum immoderatum, quo nonnulli sese ingurgitant cum summa animi corporisq; sui pernicie, satius esset ab illis vel in profluentem, vel in terram effundi. Huc facit scitum admodum illud Diogenis Cynici dictum, qui cum copiosum lautumq; vinum sibi donio darum in terram effudisset, eiusq; facti causa ab illo quæreretur, respondit satius sibi fuisse vinum illud effundere, quàm illud bibendo tam vinum, quàm semetipsum perdere: auctor est Stobæus. Verùm qui & suæ & aliorum saluti optimè consulium volunt, illis fœdis ac inhonestis vini effusionibus profusionibusq; abstinebunt, potiusq; dabunt operam, vt & cibi & vini partem aliquam pauperibus hominibus, egestate, fame sitiq; laborantibus impertiant, cuiusmodi sanè cottabismi atque libationibus cùm ipsius Christi, tum hominum quoque gratiam sibi conciliabunt, cùm contrà turpes illæ vini effusiones Deo hominibusq; odiosæ sint atque inuisæ, &c.

DE VNGVENTORVM NOMINIBVS, ET VSV MVLTIPLICI PRAESERTIM IN EPVLIS. HISTORIA EVANGELICA MULIERIS ILLIUS, QUÆ CHRISTUM INTER EPULANDUM VNGUENTO NARDINO INUNXIT.

CAPVT XV.

ATQVE hæc quidem satis sint dicta de potatione seu altera (vt ita loquar) substantiali conuiuiorum actione: quam quoniam antiquitus vnguenta, atque coronæ fuerunt comitatæ, idcircò nunc de ijs proprius videtur esse dicendi locus. Vnguenta enim, atq; coronæ olim in propinationibus fuerunt adhibitæ, non modò seu oblectamenta: verùm etiam ebrietatis, atq; crapulæ antipharmaca. Vnde Iuuenal. Satyr. 15.

——Inde (post epulationem) virorum.
Saltatus nigro tibicine, qualiacunque
Vnguenta & flores, multaq; in fronte coronæ.

His similia illa Lucretij de Natura rerum lib. 4.

——Conuiuia, ludi,
Pocula crebra, vnguenta, coronæ serta parantur
Nequicquàm, quoniam medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat.

Primò igitur de vnguentis, deinde de coronis agemus. Vnguenta non ad voluptatem modò, sed etiam ad

valetudinem pertinent, vt probat Pompon. Horum priscis temporibus, præsertim apud Orientales, cùm in omni vitæ consuetudine & sacra, & prophana, tùm potissimùm in conuiuijs crebrimus, & frequentissimus vsus fuit.

Vnguentum Hebraicè שמן Schæmen, siue שמן Schamen, à שמם Saman, hoc est, impinguare, siuè incrassare, qua voce & oleum, & in genere omne vnguentum significatur. Græcè μύρον, ὅτῐ τὰ μετὰ πολλῆς μύρου, καὶ πότου (forsan πόνου) μεταῖς γινόμενα, hoc est, quòd multo cum labore, & inani dissoluto potu (forsan labore) conficiatur, apud Athenæum lib. 15. Chrysippus vult fuisse dictum. Sunt autem vnguentorum varia genera, σμαντὰ & ψακαστὰ apud Ephippum & Arcbestratum, quibus opponuntur τὰ παχέα apud Athenæum lib. 12. Idem vel à colore, vel à materia, vel à locis vbi sunt, dicta, de quibus Galenum ad Glauc. Dioscoridem lib. 1. Athenæum lib. 12. & 15. Plinium lib. 14. cap. 1. & alios consulere poteris. Apud eosdem authores de oleorum, & vnguentorũ prima origine, confectione, & compositione: nec non eorundem medico, militari, gymnastico, coquinario, conuiuiali, funebri, sacro siue superstitioso, voluptuario, luxurioso, q; vsu atq; abusu reperies. Plinius Vnguenta Iliacis temporibus vult nondum extitisse, quibus nec thure fuerit supplicatum: à Persis vult ad Græcos: (cum expugnatis Darij regis castris, in eius apparatu Alexander vnguentorum scrinium cœpisset) ab illis, præsertim Asiaticis, ad Romanos tandem fuisse translata. Lacedæmonios vnguentorum artifices, veluti olei corruptores, ex vrbe sua expulisse: Solonem item legibus suis μυροπωλίαν, id est, vnguentorũ venditione prohibuisse, testis est Athen. lib. 15. Verùm nos de vnguentis, quatenus ad propositum nostrum, id est, ad conuiuia pertinet, quædam dicemus.

Vnguentorum vsus in conuiuijs.

Fuit ergò vnguentorum in conuiuijs vsus (quem tamen Socrates in Xenophontis conuiuio repudiat) antiquus quidem & frequens.

Apud Hebræos quidem, quorum regio oleorũ fuit abundantissima, vnde terra olei appellatur, vsitatissima fuisse, cùm aliàs, tùm in conuiuijs, olea atq; vnguenta, ex multis sacræ scripturæ testimonijs patet: Vt ex inuectiua illa Amosi in conuiuiorũ luxum cap. 6. vbi inter alia inquit: Qui bibunt in phialis vinum, & primitijs oleorum, hoc est, lectissimis, præstantissimisq; vnguentis, non ad necessitatem, vt ad membra refocillanda, & consolidandos artus, sed ad voluptatẽ luxuriosè vtuntur. Chaldæus vertit, & excellentia pretiosorũ vnguentorũ inunguntur. Nonnulli per caput siue primitias vnguentorum, intelligunt balsamũ, quod, teste Plinio, cæteris odoribus præfertur, vni Iudeæ concessum, nempe apud Hierichontа lib. 12. cap. 25. & lib. 16. cap. 32. Namq; Ægyptium minore omni no laude celebratum est. In eo genere, quod triplex erat, opobalsamum excellebat, hoc est succus balsami, quem Plinius miræ suauitatis esse dicit, quod nonnulli hìc per primitias volunt intelligi. Iuuenal.

Hirsuto spirant opobalsama succo.

De hoc vide plura apud Plinium lib. 23. cap. 6. Quidam Amosi illum locum ita explicant, qui caput pretiosis vnguentis inungunt. Nam vnguenta cum per totum corpus, tùm præsertim per caput solebant perfundi: de quo, ad quædam S. scripturæ loca tantò cõmodius intelligenda, nonnulla dicemus. Ad hunc morem alludit Ecclesiastes cap. 9. his verbis: Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum super caput tuũ ne deficiat, hoc est, perpetua lætitia, vitaq; huius commoditatibus perfruaris. Ex eodem more tracta similitudine Dauid Psal. 133. fraternæ concordiæ suauitatem exprimit hisce verbis: Sicut oleum optimum in capite destillans ad barbam. Eodem videtur spectare locus ille Psal. 141. qui obscurus admodũ est, & varie explicatur. 70. verterunt, Oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meum. Secundùm quam 70. ac vulgatam versionem, quidam volunt esse horum verborum sensum: Percutiat me iustus, & pius me arguat, oleum autẽ Rosch, id est, principis aut magnatis, non frangat, lædat, vel non attingat caput meũ, hoc est, malo à bonis & pijs castigari, atq; durius tractari, quàm ab impijs, cum mea pernicie, & exitio, delitijs foueri, & saginari, secundùm illud August. Magis amat obiurgator saltans, quàm adulator tangens caput. Et ita secundũ 70. caput interpretatur peccatores, ipsum Saulum, & aulicos, quorũ summa erat potentia: oleum verò pestiferas adulationes, & blanditias, quibus in exitiũ præcipitant improbi. Alij sic vertunt eodem ferè sensu: oleũ capitis, hoc est, pretiosum, non destituat, seu non deficiat caput meũ, h. e. fidelis correptio nunquã desit capiti meo, ceu salutaris medicina. Oleũ capitis, vt illi interpretantur, est præcipuũ oleũ, sicuti supra Amos Reschith Schemamim eadem significatione vsurpatur. Et Exo. 30. scribitur, capies tibi בשמים ראש Beschamim roſch, hoc est, aroma præcipuũ. Sic. Psal. 23. vbi Dauid suam beatitudinẽ, qua Dei beneficio fruebatur, describens, ait: Vnxisti oleo caput meum, hoc est, aroma præcipuum, quo vnguentorum nomine intelligitur. Et Ecclesiastes cap. 9. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum super caput tuũ ne deficiat, hoc est, perpetua lætitia, vitaq; huius commoditatibus perfruaris. Ex eodem more tracta similitudine Dauid Psal. 133. fraternæ concordiæ suauitatem exprimit hisce verbis: Sicut oleum optimum in capite destillans ad barbam. Eodem videtur spectare locus ille Psal. 141. qui obscurus admodũ est, & varie explicatur. 70. verterunt, Oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meum. Secundùm quam 70. ac vulgatam versionem, quidam volunt esse horum verborum sensum: Percutiat me iustus, & pius me arguat, oleum autẽ Rosch, id est, principis aut magnatis, non frangat, lædat, vel non attingat caput meũ, hoc est, malo à bonis & pijs castigari, atq; durius tractari, quàm ab impijs, cum mea pernicie, & exitio, delitijs foueri, & saginari, secundùm illud August. Magis amat obiurgator saltans, quàm adulator tangens caput. Et ita secundũ 70. caput interpretatur peccatores, ipsum Saulum, & aulicos, quorũ summa erat potentia: oleum verò pestiferas adulationes, & blanditias, quibus in exitiũ præcipitant improbi. Alij sic vertunt eodem ferè sensu: oleũ capitis, hoc est, pretiosum, non destituat, seu non deficiat caput meũ, h. e. fidelis correptio nunquã desit capiti meo, ceu salutaris medicina. Oleũ capitis, vt illi interpretantur, est præcipuũ oleũ, sicuti supra Amos Reschith Schemamim eadem significatione vsurpatur. Et Exo. 30. scribitur, capies tibi בשמים ראש Beschamim roſch, hoc est, aroma præcipuũ. Sic. Psal. 23. vbi Dauid suam beatitudinẽ, qua Dei beneficio fruebatur, describens, ait: Vnxisti oleo caput meum, hoc est, aroma præcipuum, quo vnguentorum nomine intelligitur. Et

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur, lauti atq; delicati conuiuij imagine depingit, *Instrues*, inquit, coràm me mensam in facie tribulantium me, impinguas caput meum oleo, calix meus erit exuberans. Sic *Psal.* 45. 8. *Vnxit te Deus tuus oleo seu vnguento exultationis*, vbi similiter alludit S. S. ad vnguentum quo in conuiuijs ad delitiarũ causa olim homines inungebantur. Quoties enim excipiebant conuiuas honoratiores, quos splendidè tractare volebant, eos balsamo, aliisq; vnguentis fragrantibus perfundebant, vt ita exhilararentur: nam cerebrum, & spiritus suaui odore mirabiliter reficiuntur, & excitantur. Eodem spectat Christi sermo Matth. 6. vbi ad ieiunium celandum atq; dissimulandum iubet caput vngere, & faciem lauare, quæ nimirum non ieiunantium, sed conuiuantium potius erant opera. Sic 2. *Sam.* 14. ver. 2. *in luctu prohibetur olei vsus. Ezech.* 23. *in epularum descriptione odorum, thymiamatum, & vnguentorum fit mentio. Hunc præterea morem, & consuetudinẽ conuiuialem, Sancti Spiritus ductu atq; impulsu, secuta mulier illa in Euangelio Matth.* 26. *Marc.* 14. *Luc.* 7. *Ioan.* 11. *alabastrũ, secundùm Matthæum μύρου βαρυτίμου, hoc est, vnguenti pretiosi: secundùm Marcum μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς, fregit atq; effudit super, siue per caput Christi accumbentis atq; conuiuantis in Bethania apud Simonem leprosum ad futuram illius sepulturam (sicuti Christus ipse interpretatur) adumbrandam. Hîc duo nobis consyderanda.*

Πιστικῆς epitheti à Marco appositi, significatio.

Primò, ipsa vnguenti, quod in genere Matthæus attingit, species siue materia, quam Marcus exprimit, cum addit νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς. Fuit ergo oleum illud, siuè vnguentũ nardinum, siue ex nardo. Nardum autem, testis est Athen. lib. 15. *sicuti & Stacten, Sambucinum, Serpillinum, Crocinum, ad potum maxime conducere. Oleum Nardinum, inquit Plin. lib.* 13. *cap.* 2. *siue foliatum vnguentũ, constat omphacio, balanino, iunco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. Hinc constat vnguenti huiusce magnum pretium, vt non sine causa à Matth. βαρύτιμον, à Marco πολυτελοῦς hoc est, pretiosum, sumptuosumq; fuerit appellatum. Coronas è nardi folio (quod simpliciter folium à Plin. κατ' ἐξοχὴν appellatur) lautissimas dari testatur Plin. lib.* 21. *cap.* 3.

Illius puro distillent tempora nardo. *Tibullus Eleg.* 2. *Idem lib.* 3. *Eleg.* 5.

Iamdudum Myrio madefactus tempora nardo
Debueram sertis implicuisse comas.

Pompon. similiter in l. 21. §. 1. *D. de aur. argen. nardum numerat inter ea vnguenta, quæ valetudinis causa parata sunt. Ibi Gurum vult addi Hotomannus in comm. de verb. sig. vt à Plniano distingueret, quod alijs permixtis constat, & voluptatis ac suauitatis causa tantummodo paratur, tametsi hoc quoq; puto elegantiores vngi mulieres suauitatis tantum causa subiungat. Athen. lib.* 5. *ex Polybio, Antiochum Epiphanem, seu potius Epimanem cùm alijs vnguentis, tùm Cinnamomis, atq; nardinis, ceu pretiosissimis, delectatum esse dicit, de quo vide etiam Leon. lib.* 3. *ca.* 91. *Eiusdem meminit lib.* 4. *Od.* 12. *Horatius:*

Nardi paruus onyx eliciet cadum.

Hinc colligitur vnguentum ex nardo fuisse magni pretij apud veteres. Nardini vnguenti in conuiuijs vsitatissimi Athen. lib. 15. *ex Menandro poëta mentionem facit, cuius poëtæ hæc verba recitat: ἡδὺ δὲ τὸ μύρον παιδία. ἡδὺ δὲ πῶς ἢ τὸ νάρδινον: hoc est, Suaue hoc vnguentum pueri, quomodo enim non suaue est vnguentum nardinum. Epitheton porrò πιστικῆς à Marco appositum, philactus existimat vel peculiare quoddam nardi genus significare, vel nardum ἀδόλου, καὶ γνησίας κατακεκαθαρμένην, hoc est, synceram, incorruptam, fideliter præparatam, vnde quidam probatam interpretantur. Posteriorem sententiam Syriaca versio, (Schatiphtha debasma dicit) confirmat, quæ pistichaia, hoc est, alabastrum vnguenti nardi præstantis) & Valla sectatur. Nam, vt docet Plinius lib.* 13. *cap.* 1. *miris modis adulterabatur, quum variæ sint nardi species, & nonem etiam numerentur herbæ, quæ nardum imitentur: sed πιστικὸν, & πίστις (vt Stephanus in suo Thesauro Græco annotat) in hac significatione vsurpatum valdè insolens videtur. Prior sententia magis placet Bezæ, Camerario, & alijs, qui volunt latinam esse vocem corruptam, græca terminatione inflexam, quemadmodum & de Sexto græcè fecerant ξύστον, & ex Sextario ξέστιον: Sic & quod à Paulo nominatur penula. Similiter itaque à Spicata nardo factã esse πιστικὸν, vt intelligatur exiguum, & admodum pretiosum vnguentum confectum de spicis Nardi. Laudatur enim maximè in vnguentis, vt tradit Plinius, ea Indicæ nardi species, quæ in aristas assurgit, quam Gal. ad Glauc. νάρδοστάχυν, Plinius Nardi spicam: officinæ spicam nardi: Arabes, teste Auicenna lib.*

na lib. 2. *cap.* 646. *Cembul Indi, hoc est, Spicam Indicam, Hispani azumbar & espigasil appellant. De Nardi generibus vide plura in meis commentarijs in periplum maris Erythræi. Nonnus πιστὸς τείαι μέτρα φαπζοιδὴς ἀπὸ νάρδου. Videri possit (inquit Camerarius) à loco nomen illud esse dictum, quia mediam syllabam producat. Hen. Stephanus in suo Thesauro græco annotat, πιστὸν & idem quod ἔμπιστον, hoc est, ad fidem faciendam aptum significare, & potabile, vt πιστὸν, deriuatum παρὰ τὸ πίειν, hoc est, à bibendo. Quæ autem potabilia, ea & liquida: vndè fit, vt pro liquido accipiatur Marc.* 14. *habens alabastrum vnguenti nardi πιστικῆς, id est, liquidæ. Nam liquidus non crassis vnguentis perfundi in conuiuijs solebant. Quosdam tamen, inquit Plin. crassitudo maximè delectat, liniq; iam, non solum perfundi vnguentis gaudent. Dicitur alioqui potius πιστὸν, à verbo πίειν. Hæc ille.*

Nunc secundo loco de vase quoque illo vnguentario nonnulla dicenda. Pollux inter vasa vnguentaria, quibus vnguenta effundebantur, λήκυθον, μυρηρὰν, μυλίδα, ἀλάβαστρον, id est, alabastrum, gathium numerat: vas quoque in quo vnguenta continebantur, phialæ simile, dicit ἐγχέλειον appellari. Notabis etiam ληκύθους græcè pro oratione amœna, & pigmentis orationis perpolitæ à Cic. & Plinio accipi. Sic Horatius pro oratione tumida, & magnifica, vide Turneb. Aduersar. lib. 9. *cap.* 3. *χύτλον quoque vas olearium dicitur. Alabastri vnguentarij vsum in conuiuijs fuisse vsitatissimum ex Athenæo patet: vt cap.* 14. *lib.* 15. *Cùm pueri inquit, vnguenta in vasculis aliis aureis, & in alabastris circumferrent, quidam Cynatri faciem vnguento plurimo perunxit. Eiusdem cap.* 17. *facit mentionem, vbi dicit, quendam non ex alabastro perungere conuiuas fuisse solitum: sed per summam luxuriam* 4. *columbas dimittere solitum perfusas non eodem vnguento omnes, sed singulas proprio, quæ circumuolitantes, vestes, stratáq; conuiuarum perfundebant. ἀλάβαστρον porro, vel ἀλάβαστος ὁ καὶ ἡ, siue etiam ἀλάβαστον sine litera ρ. Alabaster vasis vnguentarij genus, longitudine fastigiata, in pleniorem orbem desineus: (vt ex Plinio constat) vel forma turbinata sine ansulis, vt alij docent. Neq; enim, vt quidam crediderunt, sic vocatur generaliter vas quoliber vnguentarium. Alabastrum, inquit Isidorus, vas vnguentarium à lapide sui generis cognominatum, quem alabastriten vocant, qui incorrupta vnguenta conseruat. Sic autem appellatur hoc vasi genus, vel (vt Methodius tradit apud Etym.) quasi ἀ λάβεσθαι (hoc est, quod prehendere) propter læuorem sit impossibile: vel, διὰ τὸ μὴ λαβὰς ἔχειν, hoc est, quòd ansas non habeat (sicut & Suidas dicit esse λήκυθον ἐξ οὗ δεῖ λάβεσθαι διὰ λειότητα, & ἄγγος μύρου μὴ ἔχον λαβάς λίθινον, hoc est, vas lapideum ansis carens: item λίθινον μυροθήκην, hoc est, lapideum vnguenti repositorium. Latini quoq; retinentes hanc vocem græcam, modò in masculino, modò in neutro genere vsurpant. Cic. Acad. lib.* 3. *Quibus etiam alabaster vnguenti putere videtur. Martial. lib.* 11.

Ἀλάβαστρον

Quod Cosmi redolent alabastra, focíq; deorum.

Ἀλάβαστρον ab Hesych. exponitur non solùm μυροθήκη, hoc est, vnguenti theca, sed etiam λίθου ψῆφος, id est, alabastrites, ἀλαβαστρίτης, siue ἀλαβαστίτης, (subintellige λίθος) & in fœm. genere ἀλαβαστρῖτις: siuè ἀλαβαστῖτις πέτρα, marmoris genus ita dicti, quòd ex eo alabastra conficiuntur: alio nomine onyx appellatur. Dioscor. lib. 5. *ἀλαβαστρῖτις λίθος ὁ καλούμενος ὄνυξ. Plin. lib.* 36. *cap.* 8. *Onychen, inquit, aliqui alabastriten vocant, quem cauant ad vasa vnguentaria, quoniam optimè ea incorrupta seruare dicitur. Idem lib.* 37. *cap.* 10. *scribit, Alabastriten gemmam nasci in Alabastro Ægypti, & in Syriæ Damasco, candore interstincto varijs coloribus. Idem lib.* 13. *cap.* 2. *Vnguenta, inquit, optimè seruantur in alabastris: odores in oleo. Alabastri mentionem facit Pausanias in Atticis, de lacunari quodam verba faciens, quod ornatum esset auro, & lapide alabastro. Theocrit. in ἀδωνιαζούσαις, συρίῳ δὲ μύρῳ χεύσει' ἀλάβαστρα dixit, hoc est, aurea alabastra, vnguenti Syriaci. Sunt qui tradidere alabastrum, id est, huiusmodi vasculum vnũ tantùm fuisse, vt libram vnam caperet. Herodotus etiam in Thalia inter munera, quæ Cambyses per legatos ad regem Æthiopum misit, recenset ἀλάβαστρον μύρου, id est, alabastrum vnguenti. Poculum elegans, & 2. salina ex alabastrite habet D. D. Caspar Vuolfius affinis meus: ex quo etiam pyxides vnguentariæ, quæ alabastra vocant, fiunt. Onychis mentionem quoque facit. Horat. Od.* 12. *lib.* 4.

Ἀλαβαστῖτις siuè ἀλαβαστίτης.

Nardi paruus onyx eliciet cadum.

In quæ verba sic commentatur Lambinus: Idem dicit quod paulò antè dixerat. Nam Virgilium ad cœnam ea conditione inuitat, si nardi conchã, aut onychem afferat. Contrà Catullus, cœnatu-

rum esse apud se Fabullum dicit paucis pòst diebus, si modò ille cœnam lautam, & copiosam attulerit cum vino & sale: se autem nihil præter vnguentum fragrantissimum præbiturum. Sic Catullus,

Cœnabis benè, mi Fabulle, apud me
Paucis, si tibi Dij fauent, diebus:
Si tecum attuleris bonam, atque magnam
Cœnam, non sine candida puella,
Et vino & sale, & omnibus cachinnis.

Deinde paucis versibus interpositis

Nam vnguentum dabo, quod meæ puellæ
Donarunt Veneres, Cupidinesq;

Onyx quid.

Ονυξ (vt ait Dioscorides lib.2.) πῶμα ἐστι κογχυλίου ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας, ἐυειδοκόμβου δὲ τῇ Ινδικῇ ἐν ταῖς ταραδοφόροις λίμναις. διὸ καὶ ἀφεσματίζει τὰ μύρα τῷ κογχυλίῳ παραπλησίως. Onyx Conchylij est operculum, purpuræ operculo simile, quod reperitur in India in paludibus ijs, quæ nardum ferunt. Itaque & odores suauissimos afflat, quoniam conchylia nardo vescuntur. Ex his igitur siue testis, siue conchis, fieri poterant ad vnguentum seruandum aptissimæ, quippe quæ nardi odore iam essent penitus imbutæ. Est enim onyx lapis idem, qui alabastrites, ex quo onyx vnguentarius, id est, vas ad diuturnam vnguenti custodiam probatissimum. Vide Hermolaum Barbarum. Duxerunt autem appellationem & hic lapis, & hæc concha à similitudine vnguis humani, quia nihil sit in eis rugosum, nihil asperum: sed omnia, vt in vngue, læuia & polita. Propertius lib.3.

Onyx vnguentarius,

Sit mensæ ratio, noxq; inter pocula currat,
Et crocino nares myrrheus vngat onyx.

Vasa olearia siue vnguentaria ab Isidoro hæc memorantur: emicadium, scortia, alabastrum, pyxis, lenticula quod & lichitum, quorum explicationem vide lib.20. cap.7. Luc. porrò 7. vbi eadem historia describitur, vnguento illo pedes quoque Chrysti, & lachrymis rigasse, ac capillis extersisse, & deosculata esse, ac denique inunxisse dicitur. Vndè Christus, pium hoc illius mulieris factum officiumq; amplificandi causa, Simoni dicit: Tu mihi ingresso ædes tuas aquam non dedisti pedibus meis: at illa lachrymis quoque pedes meos rigauit, eosdemq; suis capillis capillis extersit. Tu osculum mihi fixisti osculum: at illa sine intermissione pedes meos deosculata est. Tu denique caput meum non vnxisti: at hæc minimè dubitauit vel ipsos pedes meos inungere. Ex hoc loco colligimus, mulierem illam non modò caput Christi: (id quòd fuit communi consuetudine tritum) verumetiam eiusdem pedes, id quòd non vsque adeò videtur fuisse vsitatum, inunxisse. Cur autem caput interdum de Vnguentis, quia quod præassumptum fuit ab ijs, quorum caput est aridum, superius fertur atque attrahitur. Hinc fit, vt cum febres corpora adurant, capitis tempora humectent, ne feruida præsumpta in ipsum caput siccum & vacuum impetu suo ferantur. Ne item vinum, præsertim largius & meracius hausum, ad superiora tendat, caput perungendum esse, quò humectatum, eius impetu minus feriatur atque lædatur. Plutarchus similiter in lib. de Iside & Osiride ex Aristot. sententia dixit, vnguentorum, florum, pratorum odoriferas respirationes non minus ad sanitatem quàm ad voluptatem conferre, cùm cerebrum natura frigidum & concretum calore, & lenitate reuocent. Vtendum porrò ijs maximè vnguentis in potu, quæ minimè caput infestent, quæq; paulatim stringant, & refrigerent. Quoniam autem oleis varijs capita perfundi solebant, eius rationem habuit, inquit, apud Athenienses pedes τῷ τρυφᾶν ἐναλείφειν ὑδρηῖς, hoc est, delicatorum vnguentis imbuere. Sic Plinius quoque lib.13. cap.3. de vnguentorum luxuria verba faciens, sed quosdam, inquit, erasitudo maximè delectat, idipsum approbantes: linitq; iam non solùm perfundi vnguentis gaudent. Vidimus etiam vestigia pedum tingi, quòd M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. Quæso vt sentiretur iuuari ab ea parte corporis? Ergò non modò Athenæus in Græcis, verumetiam Plinius in Nerone huiusmodi vnctiorum pedum luxuriæ nomine perstringunt: quam tamen Christus admisit, & etiam approbauit, non luxuriæ, sed alterius cuiusdam mysterij causa. Homerus vt testis est Athen. lib.1. cap.4. & 12. suos heroas, ceu frugalitatis studiosos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit: vnum dicit Paridem inducì, cuius facies à Venere vnguento fuerit delibuta: Idem tamen, eodem teste Athen. lib.15. vnguentorum vnctiones cognouit, quæ olea appellat. Constat tamen, posteris temporibus Græcos fuisse vnguentorum studiosissimos, vt ex innumeris veterum monumentis apparet. Athen. lib.15. cùm in primis Sardianos, tùm verò etiam Athenienses, apud quos intollerabile eorum fuerit pretium, vnguentorum amantissimos fuisse, testatur. Hæc vnguentorum luxuria tandem in Rempub. quoque Romanam inuasit, de qua conqueritur Plin. lib.13. cap.3. Quando id primum, inquit, ad Romanos penetrauerit, non facilè est dicere. Certum est Antiocho rege, Asiaq; deuicta, vrbis anno quingentesimo, sexagesimo quinto. P. Licinium Crassum, Iulium Cæsarem censores edixisse, ne quis venderet vnguenta exotica, sic enim appellauêre. At herculè iam quidam etiam in potu addunt, tantaq; amaritudo est, vt odore prodigo fruantur ex vtraq; corporis parte. Valerius M. lib.2. prodidit, Ionas (quorum mollities in prouerbium abijt, vndè Ionicus risus in molles, & voluptarios dicitur) primos vnguenti, coronarumq; in conuiuio dandarum, & secundæ mensæ consuetudinem, haud parua luxuriæ irritamenta, reperisse. Idem choros quoq;, & lasciuas saltationes in conuiuia introduxerunt, vt testis est Martinus Tyrius in opere cui titulus, Quis sit Philosophiæ finis. Hinc Horatius in Odis:

Caput inter pocula chr veteres vngere sint soliti.

Quibus vnguentis vtendum in potu.

Ionas vnguentorum, corona rum, & secundæ mensæ inuentores.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

Hinc & apud Aristoph. ἰωνιῶς pro eo, quod ἁβρῶς, hoc est, molliter, & delicatè viuere. Ægyptum Plinius terrarum omnium vnguentis accommodatissimam esse dicit. Ægyptij certè olei, myrrhæ copiam inter alia medicamentorũ genera, & vnguentorum mixtiones primi omnium excogitarunt: quæ ab illis ad alias quoque nationes fuerunt transportatæ. Hinc apud celebriores veterum auctores maior vnguentorum, atque oleorum pars Ægyptiorum cognomina sibi vendicauit,

Vndè tractum adagium, oleo nitidus. Alia aurium grauitatem, sonos & tinnitus discutiunt, vermiculos in his exiccant. Alia oculorum claritati plurimùm conferunt, eorumq; caliginem discutiunt, vt multis exemplis Plin. lib.23. cap.4. probat. Capillis quoque hominis oleum ἀφεψητόν, id est, salutare, testatur Plato in Protagora, quòd tamen cùm plantis, tùm pilis aliorum animalium est πολεμιώτατον, hoc est, inimicissimum. Non mirum itaque est, capitis vnctiones cum aliàs, tùm in symposijs olim apud Hebræos, aliasq; gentes, fuisse vsitatas. Huc facit illud Massarij apud Athenæum, ô fœlix, an non nosti sensus nostros, qui sunt in cerebro, excitari suauibus odoribus, & puriores suauioresq; effici: sicut Alexis ait, sanitatis maximam partem bonos odores cerebro cedere. Idem Athen. lib.15. antiquos fuisse φιλομύρους, hoc est, vnguentorum studiosos, vel hinc patere dicit, quòd singulis membris corporis, singula & peculiaria vnguenta accommodarent. Vt Ægyptio vnguento pedes, & crura: Phœnicino maxillas, & mammas: Sisymbrio, alterum brachium: Amaricino, cilia, & cæsariem: Serpillino, genua & collum. Idem cor quoque maximè perungi fuisse solitum, scribit, quòd odoribus suauibus recreetur, quodq; animæ sedem in corde collocatam esse veteres sint arbitrati. Quòad autem vnguentorum vsum apud Hebræos, illud quoque notatu videtur dignum, quòd Porphyrius in libris, quos de abstinendo à carnibus scripsit, vt est apud Eusebium de præparatione Euangelica, Essæos è Iudæorum gente vngi oleo non pati ait. Quòd si quis oleo tactus fuisset, diligenter, tanquàm à magna corporis macula, corpus abstergebatur, quòd eos corpore aridos, non molles esse oporteat. Quòad verò vnctionem pedum, cuius Luc.7. fit mentio, Athen. cùm lib.15. tùm verò atque in primis lib.13. multa citat testimonia, quibus probat eam apud Græcos fuisse vsitatam, quam tamen, ceu luxuriosam, videtur reprehendere. Nam inter alia, Mos fuit, inquit, apud Athenienses pedes τῷ τρυφᾶν ἐναλείφειν ὑδρηῖς, hoc est, delicatorum vnguentis imbuere. Sic Plinius quoque lib.13. cap.3. de vnguentorum luxuria verba faciens, sed quosdam, inquit, erasitudo maximè delectat, idipsum approbantes: linitq; iam non solùm perfundi vnguentis gaudent. Vidimus etiam vestigia pedum tingi, quòd M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. Quæso vt sentiretur iuuari ab ea parte corporis? Ergò non modò Athenæus in Græcis, verumetiam Plinius in Nerone huiusmodi vnctiorum pedum luxuriæ nomine perstringunt: quam tamen Christus admisit, & etiam approbauit, non luxuriæ, sed alterius cuiusdam mysterij causa. Homerus vt testis est Athen. lib.1. cap.4. & 12. suos heroas, ceu frugalitatis studiosos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit: vnum dicit Paridem inducì, cuius facies à Venere vnguento fuerit delibuta: Idem tamen, eodem teste Athen. lib.15. vnguentorum vnctiones cognouit, quæ olea appellat. Constat tamen, posteris temporibus Græcos fuisse vnguentorum studiosissimos, vt ex innumeris veterum monumentis apparet. Athen. lib.15. cùm in primis Sardianos, tùm verò etiam Athenienses, apud quos intollerabile eorum fuerit pretium, vnguentorum amantissimos fuisse, testatur. Hæc vnguentorum luxuria tandem in Rempub. quoque Romanam inuasit, de qua conqueritur Plin. lib.13. cap.3. Quando id primum, inquit, ad Romanos penetrauerit, non facilè est dicere. Certum est Antiocho rege, Asiaq; deuicta, vrbis anno quingentesimo, sexagesimo quinto. P. Licinium Crassum, Iulium Cæsarem censores edixisse, ne quis venderet vnguenta exotica, sic enim appellauêre. At herculè iam quidam etiam in potu addunt, tantaq; amaritudo est, vt odore prodigo fruantur ex vtraq; corporis parte. Valerius M. lib.2. prodidit, Ionas (quorum mollities in prouerbium abijt, vndè Ionicus risus in molles, & voluptarios dicitur) primos vnguenti, coronarumq; in conuiuio dandarum, & secundæ mensæ consuetudinem, haud parua luxuriæ irritamenta, reperisse. Idem choros quoq;, & lasciuas saltationes in conuiuia introduxerunt, vt testis est Martinus Tyrius in opere cui titulus, Quis sit Philosophiæ finis. Hinc Horatius in Odis:

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

Hinc & apud Aristoph. ἰωνιῶς pro eo, quod ἁβρῶς, hoc est, molliter, & delicatè viuere. Ægyptum Plinius terrarum omnium vnguentis accommodatissimam esse dicit. Ægyptij certè olei, myrrhæ copiam inter alia medicamentorũ genera, & vnguentorum mixtiones primi omnium excogitarunt: quæ ab illis ad alias quoque nationes fuerunt transportatæ. Hinc apud celebriores veterum auctores maior vnguentorum, atque oleorum pars Ægyptiorum cognomina sibi vendicauit,

Adagium.

Antiqui singulis membris corporis, singula & priuata vnguenta accommodarunt.

De vnctione pedum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt Galenus in impositione vocum Hippocratis testatur. Apud illos σταχτὴ stacte vnguenti genus omnium simplicissimum extitit, quod ex sola myrrha constitit, ipsius nimirum myrrhæ gutta, ὅσον κατὰ μικρὸν στάζειν, inquit, à guttatim decidendo. Vnde Athenæus lib. 15. myrrha pinguitudinem appellat. Ab Ægyptijs ad Iudæos, Persas, Græcos, & alias nationes fuit hic vnguentorum vsus propagatus.

Quàm vnguentorum vsus apud Romanos in conuiuijs profusus luxuriosusq; fuerit, plurima auctorum, præsertim poëtarum, antiqua monumenta testantur. Horat. Od. 12.

Nardi parum onyx eliciet cadum. Idem lib. 2. Od. 3.

Huc vina, & vnguenta, & nimium breues
Flores amænæ ferre iube rosæ. Idem,

I, pete vnguentum puer, & rosas.

Pueri enim mensæ ministri vnguenta circumferre solebant. Vncta quoque aqua, hoc est, vnguentis perfusa conuiuis præberi solita, id quòd erat luxuriæ non ferendæ, siue ea aqua adhiberetur ad manus lauandas, siue ad balneum. Solebant lautiores, & elegantiores homines capillum vnguento perungere. Cic. pro Rosc. Amerino de Chrysogono Syllæ liberto: ipse verò quemadmodum composito, & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterua togatorum, videtis iudices. Catullus,

Respondi id quòd erat, nihil neque ipsi,
Nec quæ floribus esse, neque coborti, cur quisquàm caput
Vnctius referret.

Archestratus apud Athen. lib. 2.

Ἀεὶ δ' ἐν στεφάνοισι κέρα παρὰ δ' αἷμα πυκάζει
Παντοδαπῶν πεῖσ', εἷς ἀν γαίας πέδον ὄλβιον ἀρδῃ,
Καὶ σταχτοῖσι μύροις ἀγαθοῖς χαίταν θεράπευε.

Horat. Od. 7. lib. 2.

Fregi, coronatus nitentes
Malobathro Syrio capillos,

Id est, Vnguento Syrio delibutos, λιπαροὺς, vt supra Od. 4. lib. 1.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto.

Iterum Horat. lib. 1. Epist. ad Villicum suum:

Quem tenues decuêre togæ, nitidiq; capilli,

Id est, λιπαροὶ, vnguento delibuti. Nec longè aberat vnguentum foliatum ex Malobathri folijs & alterum ex Nardi spica confectum, quo quisque conuiuarum lotus se inungere posset: & ait vt salubrior redderetur, odorata Cyphi confectione, & incenso Dijs dicato suffumigabatur, Langius in med. Sympos. De conuiualium vnguentorum vsu, & Cyphi arom. incensi confectione, vide Dioscor. lib. 1. c. 24. Gal. lib. 2. de Antidotis. Oleum Romæ maximo fuit in pretio, & vel rarissimo pretio vendi solitum. Vnde prouerbium, Vt in velabro olearij. Velabrum enim, auctore M. Varrone, Romæ fuit locus, in quo olearij oleum distrahebant. Mos autem huc hominum generi fuit, vt inter se de pretio conspirarent, quo pluris venundarent: vndè tractum est suprà commemoratum prouerbium, quod de ijs dicitur, qui conspirant, remq; ex composito gerunt. Plautus in Captiuis:

Prouerbium.

Vna res, omnes compacto rem agunt, quasi in velabro olearij.

Coronas vnguentis aspergere veteres sunt soliti, teste Athen. lib. 15.

Vnguenta bibere quoq; consueuerunt, vt patet ex Luciani Nigrino, vbi inquit: Hos (scil. philosophos, quos ibi pluribus carpit) qui & vnguenta bibant, quo nomine maximè sint reprehendendi, quòd ne vti quidem voluptatibus scirent, sed & in bisce peccarent, & fines earum confunderent. Sic in conuiuio Plutarchi Thales Alexidemum narrat adolescentulum insolentis ingenij, vnguentum præclarum, quod Thrasibulo allatum fuerat, in magnam craterem infudisse, meroq; affuso ebibisse. Omnino veteres tam potui, quàm cibis vnguenta admiscuisse Plin. Plutarchus & Athenæus memoriæ prodiderunt. Vnde prouerb. in lente, siue in lenticula vnguentum, quo apud Florem Turnebo in Aduersar. nihil aliud significari videtur, quàm in tenuiculo apparatu & vili, vt in lenticulæ pulmento, non esse locum vnguentis ob edulij vilitatem, quibus in lautis opiparisq; conuiuijs vti solebant: de eodem vide Eras. in Chiliad.

DE CORONARVM NOMINIBVS, FORMA, MATERIA, VSV VARIO ATQVE MVLtiplici præsertim in conuiuijs.

CAPVT XVI.

VT autem vnguentorum, sic coronarum quoque antiquitus in epulis celeberrimus vsus extitit, vnde prouerb. κονᾶσμὸν στέφανον ἔχων, Δίφη δ' ἀπόλωλος, Suidæ, id est, connas coronam quidem habens, cæterum siti perditus: eò quòd tibicen erat vinosus, & in epulis assidue coronatus potabat, de quo plus in Chil. qua de causa de ijs quoque nunc dicendum, quantùm ad nostrum propositum pertinet. Corona Hebraicè & עטרת Atarah dicitur Psal. 21. Prou. 4. à עטר Iter, hoc est, coronare, seu circuire in modum coronæ: & אר Pheer, quæ vox & decorem simè gloriam significat, à פאר Phaar, id est, decorare: & coronam, siuè ornamentum capitis. Coronas nomina.

Græce antiquitus, teste Appione Grammatico in Commentarijs, quæ addidit de lingua Latina apud Athen. l. 15. χορεῦτὸς, siue, vt aliter scribitur, χόρευμα fuit appellata: eò quòd χορεύεσθαι, id est, histriones, & saltatores ijs olim in theatris verentur, illarumq; adipiscendarum gratia omnia faciant: cuius quidem verbi idem auctor Simonidem quoq; in Epigrammatibus meminisse dicit. Corona itaq; si Appioni illi credendum, non Latinum, sed græcum videri possit vocabulum, licet tamen pridem latini sermonis consuetudine sit tritum, crassa in tenuem commutata litera. Corona, inquit Festus, cùm videatur à choro dici, caret tamen aspiratione: siue coronæ dicantur, quòd cohonorent eos, quibus imponuntur: vndè corolla est diminitiuum, Perottus in suo Cornucop. Corona ergo, siuè, vt veteres scripserunt cum aspiratione, chorona à choro videtur originè traxisse, quòd coronas gestare in choris, ac saltationibus mos erat, qui etiam hodie durat. Isidorus coronam vult dictam, quòd initio circum aras curreretur, atq; ad imaginem circuitus vel chori esse formatam, & nominatam.

Coronarum porrò alia nomina latina secundum varias illarum species atq; formas apud Plinium, & alios auctores hæc ferè sunt. Strophia Plinio sunt coronæ tenuiores, quibus antiqui vtebantur, vnde nata Strophiola, vt idem inquit, quibus in sacris vtebantur. Sic videntur dicta ἀπὸ τοῦ στρέφειν, id est, à vertendo. Hoc vocabulum Plinius tardè communicatum esse dicit, inter sacri tantùm & bellicos honores coronis suum nomen vindicantibus. Cùm verò, ait idem, è floribus fierent serta, à serendo seruiæ appellabantur. Turneb. in suis Aduers. ex chirographis antiquis locũ hunc sic corrigit: cùm verò è floribus fierent, serta à serendo, sertilia appellabantur. Sertum & serta, vt Marius Seru. Honorat. Virgil. interpres ait, dicimus, cùm nihil adijcitur, vt sertis recentibus balant: Item alibi expressius: Serta procul tantùm capita delapsa iacebant. Si autem sertos dixero addo flores: Si sertas, addo coronas. Vt Lucan. Accipiunt sertas nardo florente coronas. Serta, serti, sertilia.

Pactili coronæ Plinius summam auctoritatẽ esse dicit, vt in Saliorum sacris inuenimus solennes cænas, sic enim Turnebus hunc locum emendauit. Pactiles autem coronæ, inquit idem, plærisq; videntur compactiles: fortasse tamen fuerint, quarum coronamenta in soculo rotundo, vel vspiam figuntur pangunturq;. Iunius in sua Nomenclat. pactilem coronã interpretatur, quæ pangitur insertis floribus, Græc. στεφάνωμα πηκτὸν, Germ. Krantz zůsamen gebefft. Pactiles coronæ.

Coronæ sutiles sutos habebant flores aut coronamenta: fiebant ferè è mero roseæ folio. Plinius. Transiere deinde ad rosaria, eoq; luxuria processit, vt non esset gratia, nisi mero folio sutilis. Hinc illud omenturq; rosis tempora sutilibus. Coronam sutilem Iunius interpretatur, quæ consuitur filis flores constringentibus Στέφανωμα ῥαπτὸν. Corona sutilis.

Corona plectilis è surculis vel ramulis plectitur vel innectitur, vt è ramo lauri aut myrti, Turnebus. Idem, corona plectilis, quæ ex herbis odoratis plectitur, non conseritur neque suitur. Itaque à sertis floribus, & sutilibus coronis differt. Corona plectilis.

Coronæ hybernæ, teste Plinio dictæ, quæ deficientibus hyeme floribus, ramento è comibus tincto conficiebantur. Corollæ, vt idem inquit, inter initia propter gracillitatem fuerunt nominatæ, mox & corollaria, postquàm è lamina tenui inaurata aut margentata dabantur. Coronarius, græcè στεφανόπλοκος qui coronas facit. Græcè etiam corona στέφανος, στέφανη, στέμμα dicitur, Coronæ hybernæ. Corollæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& στεφανίσκος diminutiuum, id est, corolla: à στέφω corono, redimo, cingo: quod quidem verbum & κοσμεῖν, id est, ornare, (nempe quia corona est ornamentum capitis, vnde Festo quoq; corona à cohonorando videtur dicta) &, (teste Athenæo lib.15. Scholiaste Theocrit. Idyll.31. & Hesychio) πληρῶσαι, id est, implere significat: cuius quidem posterioris significationis hanc Athenæus reddit rationem: Antiquitus enim, inquit ille, sacrificantes (id quòd Diis gratũ acceptumq; esse putabant) coronari consueuerunt: atqui, teste Aristot. in lib. de Symposio (qui hodie non extat) nihil Dijs κόλοβον, id est, mutilum, seu mancum: sed τέλεια καὶ ὅλα, id est, perfecta, & integra offerimus: Corona ergò perfectionis symbolum. Vocem porrò στέφειν, id est, coronare, πλήρωσιν, id est, impletionem significare, his quoq; duobus testimonijs probat. Homerus sæpè,

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, *Id est,*
Crateras pueri statuunt, & vina coronant. *Item,*
—— θεὸς μοῦνος ἔπασι στέφει, *Id est,*
Sed verbis formam Deus ipse coronat,

Hoc est, eos qui sunt deformes ἀναπληροῦν τὰς λείψεις πάθους, id est, implet dicendi gratia seu grauitas. Contrà verò, inquit idem, quando alicuius commiseratione tangimur, nos quodammodo ipsos capillorum tonsura, coronarumq; depositione mutilamus. Huc quoque pertinet quòd Aristot. teste Cæl. lib.27. cap.26. dicit, veteres coronis in conuiuijs vsos esse ad significandum obscurè, angrandumq; annonæ sterilitatem, rerumq; copiam & abundantiam. Verum vt στέφειν apud Græcos non solùm στεφανῶσαι, & κυκλῶσαι, id est, coronare, siue redimere, teste Hesychio, sed etiam κοσμεῖν, & πληρῶσαι, id est, ornare & implere significat: sic etiam apud Hebræos supra commemorata vocabula similiter vsurpantur, nempe pro decoratione, & pro impletione. Vt Prouerb.4. Sapientia dabit capiti tuo augmentum gratiæ, coronam decoris dabit tibi. Sic Psal.8. Gratia, & honore coronasti, id est, ornasti eum. Sic eleganter Prouerb.17. Mulier industria viri, filij ac nepotes senum coronæ, id est, decus & ornamentum, dicuntur, & Paulus ad Philipp.4. Pios suum gaudium, & coronã appellat. Quod ad posteriorem significationẽ attinet, Deus Psal.65. dicitur annum bonus coronare, id est, augere, seu implere. Sic Psal.103. Qui te coronat, id est, replet, atq; cumulat misericordia, & miserationibus: & contra afflictione dicitur coronare, id est, implere, seu cingere, Esa. 22. Hæc de nominibus

Coronarum inuentores.

Coronarum vsus multiplex.

Coronarum porrò, quarum antiqui, teste Athenæo, Ianum Διπροσώπον primum fecerunt auctorem, & in sacris (in quibus & hostiæ, & sacrificantes, & idola coronari consueuerunt) & in certaminibus, ludis, victorijs atq; triumphis: (victorum enim hæc fuerunt præmia) & in nuptijs, ceu sponsorum, atq; sponsarum insignia, & in regum, ac sacerdotum inaugurationibus, ceu illorum ornamenta: & in funeribus, in quibus libitinæ, teste Tertulliano, cadauera, (vnde Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ impositæ mortuo cuidam Castritio) sepulchra, atque adeò cippi quoque, atq; columnæ (quod Lucianus in Nigrino stultitiæ nomine perstringit) corollis atq; floribus insigniebantur: & deniq; in conuiuijs cùm sacris, tùm prophanis, ac præsertim in nuptialibus apud omnes ferè gentes antiquissimum, frequentissimumq; vsum fuisse reperio. Hinc Plin. lib.21. cap.3. Et iam tum coronæ Deorum bonos erant, & larium publicorum, & priuatorum, & sepulchrorum, & matrimonium, summaq; auctoritas pactili coronæ. Sutiles saliorum sacris inuenimus, & solennes cœnæ. Athenæus similiter lib.5. inde probat conuiuiorum originem à veteribus ad Deum fuisse relatam, quod coronis deorum proprijs in ijs vterentur. Cic. de orat. lib.2. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est, laudabile, & honestum. Quoniam igitur coronarum apud gentes vsus partim superstitiosus, vt in illarum sacris & in exequijs, partim luxuriosus, in illarum nimirum epulis extitit, hinc factum puto, quòd Christiani primitiuæ Ecclesiæ tantoperè à coronarum vsu abhorruerunt, vt constat ex Tertulliani libro de corona militis, & Clement. Alexandrini Pædagog. lib.2. nec non ex M. Minutij Fœlicis Romani quondã causidici apologia aduersus Cæcilij calumnias, qui inter alia Christianis hoc quoque exprobrauit, quòd neque vnguentis deliburi, neque sertis redimiti essent. Cui Minutius ita respondet: Sanè quòd caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio, capillisue solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut sentienti coronam, aut non sentienti coronam, cùm & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. Idem patet ex Luciano, qui in suo Nigrino Romanos irridet, quòd Christianos non imitentur, & faciant contra naturam, planeq; nihil sapiant. Adde Tertull. de cor. mil.

Coronæ cur Christianis veteribus exosæ.

Quantum verò ad conuiuialem coronarum vsum attinet, (de quo potissimùm verba faciemus, & vnde nonnulli δᾶϊτα volunt θάλειαν, id est, virentem dictam) illum, si Athenæo, & alijs credimus, primò peperit vtilitas, vel etiam necessitas: confirmauit verò atque auxit voluptas, ad vtrumq; enim coronæ illæ epulares videntur spectare. Nam cùm veteres, vt Plutarchus tradit, & ex illo Cæl. lib.27. cap.26. liberalius in sympotijs suis vino se inuitarent, ac profusius biberent, ad capitis doloribus, quos merum, largius præsertim haustum, parere solet, occurrendum atque medendum, fasciijs primùm seu vittis illud vincire atque ligare consueuerunt. Ac ligamina quidem illa siue vincula (δεσμὰς Græci vocant) verisimile est ex rudi & vili materia fuisse confecta, vtpote lino lanaue non tincta, coloria à Festo appellata: vnde rectè Festus coronas laneas antiquis temporibus ait facilitatas esse, quod etiam Isidorus tradit. Postea ad hanc vtilitatem accessit ornatus & elegantia coronarum, ex floribus, atque frondibus contextarum: quæ quidem ceu naturalia, iucunda, ac salutaria capitis vincula (sic enim coronæ à Varr. appellantur) blandissimo, suauissimoq; suo colore, atque odore hominem mirifica vtilitate perfunderent ac demulcerent. Hoc Athen. lib.15. Aristotelis, Aristonis, Cij philosophorum Peripateticorum testimonijs confirmat. Vt autem vinì ipsius, quod maxima sæpè mala hominibus dare solet: ita eiusdem salutaris cum aqua mixtionis, nec non coronarũ (quæ quidem salutaria sunt κεφαλαλγίας φάρμακα) primum auctorẽ Bacchum antiquitas credidit, ac testis est Plutarchus 3. Sympos. quæst.1. Hinc Isidorus, Coronæ principium gentiles à libero quodam existimant, quòd & in potando mota vino capita vincire fasciolis instituunt: idcircò olim linei & lanei generis corona fuit, sicut erat in sacerdotibus gentilium. Cùm itaque, vt Plutarchus loco paulò ante citato docet, merum ipsum caput primùm atque potissimum feriat, atque perturbet, florum exhalationes mirabili contra hoc malum sunt præsidio, eaq; veluti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam. Nam & calidi flores molliter aperiendis meatibus faciunt vt perspirare vinum possit, & quæ leuiter frigida sunt, mediocri contactu vaporem repellunt, vt violacea in primis, & rosacea corona. Vtrumque enim horum adstringit ac reprimit odore suo ea, quibus caput grauatur. Aristoph. Scholiastes in illa Aristoph. in Auibus:

—— φέρε πού στέφανον καταχέσθω.

Τοῖς ἰατροχειρόνοις πελέκεινῶ οἱ στέφανοι, κατακλύζοντες τὸ κρανίον ἀπὸ τῆς τοῦ οἴνου θέρμης.

Hoc est, Moris fuit vt conuiuæ coronis cingerentur ad caput refrigerandum, recreandumq; ex calore vini. Athenæus (id quòd rationi valdè est consentaneum) ipsos medicos hoc remedij genus excogitasse testatur. Nam (vt scribit Plinius lib.21. cap.3.) apud Græcos de coronis priuatim scripsere Mnestheus, atque Callimachus medici, quod nocerent capiti, quoniam & in hoc esset aliqua valetudinis portio, in potu atque hilaritate præcipuè, odorũ vi surripiente fallaciter solertiam: De hoc conuiuiali coronarum vsu sic eleganter Ouid quoque cecinit lib.5. Fastor.

Ebrius incinctis (innexis) phyllira conuiua capillis
Saltat, & imprudens vtitur arte meri:
Ebrius ad durum formosæ limen amicæ
Cantat, habent vnctæ mollia serta comæ.
Nulla coronata peraguntur seria fronte,
Nec liquidæ iuncto flore bibuntur aquæ
Donec eras mistus nullis Acheloe racemis
Gratia sumendæ non erat vlla rosæ:
Bacchus amat flores, Baccho placuisse coronam
Ex Ariadnæo sydere nosse potes.

Coronarum porrò huiusmodi Sympotiacarum vtilitas, quam veteres spectarunt, magis adhuc apparebit ex illarum materia, hoc est, floribus, atque frondibus, ex quibus olim fuerunt contextæ. Ac antiquissimæ quidem feruntur esse coronæ hederaceæ, quarum ipsarum Bacchum primum eum- Coronæ hederaceæ.
dem antiquitas fecit. Plin. lib.16. cap.1. Ferunt, inquit, primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo (scil. coronam) ex hedera: quam Festus sic ait esse dictam; vel quòd hæreat, vel

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd edita petat, vel quòd id, cui adhæserit, edat. Persius sequacem vocat, quòd naturâ sit sequaci, omnibus adhærescat. Idem testatur Plutarchus 3. Sympos. probl. 1. Bacchus, inquit, ederam quoque facultate sua vino maximè resistentem in honore habendam docuit, eaq; bacchantes coronauit, vt minus à vino læderentur, edera suo frigore ebrietatem restinguente. Idem 3. Sympos. probl. 5. antiquos, ait, vt de repentinis draconem: ita ederam de stirpibus Baccho consecrauerunt, quia frigida & gelidæ sint naturæ, vt & vinum. Eiusdem de ederæ natura, calidá ne sit an frigida, egregium extat probl. 2. lib. 3. vbi eleganter inter alia, ederam dei Boëotij, id est, Bacchi παλιντλῶ, hoc est, clientem, & mensæ παράσιτον, hoc est, asseclam, siue sociam vocat. Athenæus quoque lib. 15. antiquos primò omnium hederaceis huiusmodi vinculis, id est, corollis ad ebrietatem arcendam ligasse dicit, quòd edera ipsa & multa esset, & omnibus in locis nasceretur, & ipso quoque aspectu non esset inucunda: quippe quæ frondibus, ac corymbis (qui sunt rami hederæ in orbem circumacti) tempora regeret, stringendiq; vim pateretur, sine graui odore refrigeraret, ac idcircò, addit, videtur Dionysius coronam vitis reliquisse, ac potionis dilutæ auctor extitisse. Hederam & thyrsos Bacchi sacerdotes ferebant, mulieres quoque, teste Plutarcho in Problem. in Bacchanalibus, & nocturnis sacris, cùm Bacchicis furoribus afflari, & corrumpi vellent, ad ederam eo tempore ferebantur, quam manibus diuellebant, & lacerabant. Idem testatur Clemens Alexand. in suo Pædagog. Vnde lib. 2. Macc. ab. cap. 6. legimus Antiochum Iudæos coëgisse, vt reiectis patrijs atque diuinis legibus & institutis, Bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent, quod qui facere recusabant, illi morte mulctabantur. Hinc ederam Ouid. Baccho gratissimam, & ipsum Bacchum corymbiferum vocat, hoc est, ederæ pampinis & siculneis frondibus coronatum. Poëtæ quoque, quorum præses Bacchus fuit indicatus, hedera, (nigra præsertim, quæ idcircò Dionysia, & Bacchica dicta) vt etiam lauro, coronari fuerunt soliti. Vnde Virg. Eclog. 7.

Pastores hedera crescentem ornare poëtam.

Cur autem hedera Baccho ab antiquis fuerit consecrata, multas rationes, opinionesq; videre poteris apud Benedict. Curtium lib. 5. Hort. cap. 11. Eandem ob causam hedera signum fuit cauponarum,

Adagium. & vini vendibilis: vnde deductum adagium: Vino vendibili non opus est hedera suspensa, hoc est, vera virtus non indiget præconio. Pocula quoque hederacea, de quibus infrà, apud antiquos frequenti fuerunt in vsu, eadem, opinor, de causa, quia etiam coronæ, nempè quòd ebrietati obsistit ac discutiendis capitis doloribus, ex temulentia contractis, est accommoda, folijs etiam, aut ramusculis foris capiti admotis. Huc quoque videtur referendum, quòd nonnulli virgultum illud Kikaion,

Kikaion. quod Ionæ prophetæ aduersus solis æstum vmbraculum præbuit, hederam fuisse existimant, cum huius arboris vmbra Ionæ videatur non fuisse incommoda, eò quòd hæc planta, sicuti paulò antè dictum, capitis grauedinem ex æstu, & lassitudine contractam, discutiendi vim habeat. Hieronymus certè secutus, vt ille inquit, veteres translatores, qui vocem Kikaion hederam, græcè κισσὸν interpretati sunt, cùm aliud quid dicerent non habebant, ipse quoque hederam vertit: quam ob causam dicit se à Cantherio quodam reprehensum, quòd pro cucurbita hederam verterit. Idem tamen testis, est vocem קיקיון Kikaion linguæ Syræ, vt Punica Elkeroam dici, quam sic describit: Est autem genus virgulti, vel arbusculæ, lata habens folia in modum pampini, & vmbram densissimam, suo trunco se sustinens, quæ in Palæstina creberrimè nascitur, & maximè in arenosis locis, mirumq; in modum, si sementem in terram ieceris, citò consurgit in arborem, & intrà paucos dies, quam herbam videras, arbusculam suspicis. 70. verterunt κολοκύνθην, hoc est, cucurbitam, quæ & ipsa ad hunc vsum videtur fuisse accommodatissima, vt docet pluribus Leuin. Lemnius cap. 33. libri de herbis & arboribus sacræ scripturæ. Arias Montanus, vir doctissimus, in suis in Ionam commentarijs, Kikaion siuè Kik Hebræus, Arabicis Keruag, Græcis κίκι, Latinis ricinum esse vult, quæ planta foliorum figura, & magnitudine Platano est simillima, & idcircò ad vmbram efficiendam aptissima. Sed hæc obiter.

Nardi coronæ. Coronas ex nardo quoque fuisse vsitatas, testis est Plin. lib. 21. cap. 3. cùm inquit: Lautissimum quippè habetur è nardi folio eas (coronas) dari. Est enim nardi odor suauissimus, vt testis est etiam sacra scriptura, vt Cantici 1. nardus mea dedit odorem suum: & Cantic. 4. Hebraicè נרד Nerde, plural. נרדים Neradim dicitur, vnde græcum, ac hebraicum vocabulum promanauit. νάρδος species nardi, quam Plinius sic vult dictam, quoniam in coronis non addatur. Hoc genus

non Hewrich. Stephan. mirum videtur, potiusq; ita appellatum videtur quoniam in scopis non addatur, præsertim quum Dioscorides quoque contra Plinium esse πόαν στεφανωματικὴν dicat libro 1. capite 9.

Inter herbas coronarias melilotus quoque apud veteres non postremum locum tenuit, ac ob id à Latinis modò sertula, modò campanica serta fuit vocata. Nec id sanè fuit mirum, quippe cùm coronis ad sedandum ebrietatis feruorem instituris, melilotus ad id apprimè conferret: quippe cùm teste Athenæo lib. 3. στέφανοι μαλιλώτινοι, id est, coronæ melilotinæ sint πάνυ εὐώδεις, καὶ κάυσωνα & ὥρας ψυκτικώτατοι, hoc est, fragrantis odoris, & maxima refrigerandi vi polleãt. Hanc sanè ob causam Hieron. Mercurial. in lib. Variarum lectionum, melilotus videtur apud Athenæum lib. 15. ἀειφρούρα, hoc est, semper custos à Cratino fuisse appellata, propterea quòd, vt ille interpretatur, eius herbæ potestate semper ab ebrietate custodirentur.

Myrti coronæ. Fuerunt præterea epulares huiusmodi coronæ ex myrto, teste Athenæo, ad vini euaporationem reprimendum, & paulò post coronam Naucratitem (quam Pollux σάμψυχον vocat) eam esse dicit, quæ ex myrto, atq; rosis sit composita, quam Anacreon gestare cõsueuerit: cuius quidem nominis rationem ibidem reddit. Cur Myrtus Veneri sit dicata (vnde nonnulli Venerem Murtiam, seu Myrtiam appellatam volunt, & ipsa Myrtus Paphia à Statio fuit nuncupata, & à Virgilio formosa, Veneriq; gratissima dicta) vide Curtium lib. 5. cap. 8. Hort. Myrtus quoq; sacris literis celebratur, vt 3. Esd. 4. 2. Esd. 8. Esa. 41. 55. 60. Zachab. 3. 1. Mach. 10. Coronarum myrtearum in epulis (quæ etiam olim ab ouantibus Romæ fuit vsurpata) creberrima fit mentio apud Anacreontem, & Horat. vt lib. 1. Od. 4.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto, hoc est, coronas ex myrto capiti imponere, &c. Idem lib. 1. Od. 25.

Læta quòd pubes hedera virenti
Gaudeat, pulla magis atque myrto. Tibullus,
Hunc (porcum mactatum) cum veste sequar, myrroq; canistra
Vincta geram, myrto vinctus & ipse caput.

Rosea coronæ. Rosearum quoq; coronarũ in epulis frequentissimus fuit vsus, eò quòd, teste Athenæo, aliquantulum refrigerandi, capitiq; dolores mitigandi vim obtinent. Plutarchus quoq; Symp. 3. rosaceas, vt & violaceas, coronas leniter frigidas, astringendi, eaq; quibus caput grauatur, odore suo reprimendi vim obtinere dicit. Idem testatur Clemens Alexand. in suo Pæd. Anacreon Od. 14.

Εμοὶ μέλει μύρσοισι καταβρέχειν ὑπήνην.
Sed curo delibatam Vnguento habere barbam.
Εμοὶ μέλει ῥόδοισι καταστέφειν κάρηνα.
Sed implicare curo Meos rosis capillos. Idem Od. 4.
τὸ ῥόδον τὸ τῶν ἡρώτων μίξωμεν Διονύσῳ,
Rosam amoribus dicatam Sociemus ad Lyæum,
τὸ ῥόδον τὸ καλλίφυλλον κροτάφοισιν ἁρμόσαντες,
Folijs rosam decorum Capiti reuicientes, Calices iocemur inter.
Πίνωμεν ἄβρεχ' ἡδέως.

Subiungit mox rosæ descriptionem vel ipso florit illis odore atq; colore iucundiorem. Item Od. 3.

Ἐμὲ μᾶλλον, ὡς ἔτι ζῶ,
Μύρισον, ῥόδοις δὲ κρᾶτα
Πύκασον. Hoc est,
Potius manente vita,
Rosea meo corollas
Capiti feraque odores. Et Od. 5.
Στεφάνους μὲν κροτάφοισι
ῥοδίνοις σώραμόσαντες,
Μεθύομεν ἄβρεχ' ἡδέως. Horat. Od. 29. lib. 3.
Tyrrhena regum progenies, tibi
Non ante verso lene merum cado

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cum flore Mecœnas rosarum,&
Pressa tuis balanus capillis
Iamdudum apud me est.

Idem lib.2.Od.3.

Huc vina,& vnguenta,& nimium breues
Flores amœnæ ferre iube rosæ.

Martialis quoque aliquot epigrammata extant in floris huiusce commendationem, ex quibus vnum tantum referam,quo ministros suos ita alloquitur.

Sextantes Calliste duos infunde Falerni,
Tu super æstiuas Alcine solue niues,
Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo
Lassenturq́ (alij ornentur) rosis tempora subtilibus.

Ouid.Fast.5.de Floribus.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis
Et latet iniecta splendida mensa rosa. *Et paulò post:*
Decidere in mensas vt rosa missa solet.

Propert.Eleg.4.lib.3.

Me iuuat & multo mentem vincire Liæo,
Et caput in verna semper habere rosa.

Rosam Plutarch.3.Sympos.probl.1. & Clemens Alexand. à Græcis ῥόδον vocari affirmant, ἀπὸ τῆς ῥοῆς ὀδωδῆς, quòd odorū fluxum emittat, quæ causa vt ocyßimè marcescat, & refrigerandi vim habeat. Grammatici ἀπο τῦ ὄζειν, Cæl.lib.27.cap.26. Oleo rosaceo quoque homines olim vnugebantur, idq́ iam à Troianis temporibus, teste Homero,

ῥοδόεντι δ' ἔχρισεν ἐλαίῳ.

Plin.lib.21.cap.3. Transiere deinde ad rosaria, eoq́ luxuria processit, vt non esse gratia nisi mero folio. Rosa etiam Veneri sacra est, Vergil.in Rosa:

Syderis & floris est domina vna Venus.

Quoniam vt breui hoc tempore durat, & ocyßimè marcescit, sic forma, & voluptas Veneria citò pereunt secundùm illud Theocriti,

Καὶ τὸ ῥόδον καλόν ὅτι καὶ ὀχρόν· ἀπὸ μαρύνει.

Hieronymus Angerianus idem festiuo disticho notat,

Pulchra breui durat rosa tempore, forma breuiq́
Tempore, sic formæ par rosa tempus habes.

Ac omnino conuiuijs amica & familiaris, silentij quoq́ symbolum fuit, quo, præsertim in conuiuijs, fidos quæ sunt inter amicos dicta premi tegiq́ debent. Itaq́ poëtæ finxerunt Cupidinem Veneris filium Rosam Harpocrati silentij Deo apud Græcos (vt & Angerona apud Romanos) seuerato esse voluisse, eoq́ munere eum decorasse, vt rosa loquacibus exhiberetur, veluti silentij symbolum. Hinc verisimile est, morem illum profectum, vt multis in locis Germaniæ in cœnaculis rosa lacunaribus suprà mensæ verticem affixa conspiciatur, quò quisq́ sit secreti tenax, ne quid temerè effutiat, sed omnia reticenda meminerit: quem morem carmen illud graphicè depingit,

Est rosa flos Veneris, cuius quò facta laterent,
Harpocrati matris dona dicauit Amor.
Inde rosam mensis hospes suspendit amicis
Conuiua vt sub ea dicta cauenda sciat.

Hinc prouerbium quoque illud peruulgatum apud Germanos. Hæc sint sub rosâ acta, siue dicta. Quo significatur, ea quæ vel dicta, vel facta sunt liberius, fida taciturnitate esse tegenda, minimeq́ foris euiminanda. Germanos quoq́ olim rosis vsos esse ad reprimendos vini vapores, Possidonij testimonio comprobat Appianus libro secundo de Bellis ciuilibus, qui ibidem illos ebriosos atq́ temerè

diculos appellat.

Rosa denique apud omnes nationes flos est spectatissimus, suauissimiq́ odoris, quo cor, cerebrumq́ mirificè recreantur. Sacris quoque literis celebratur: Sic enim Sapientia æterna patris Ec-

clesi.39. rosæ Hierichuntinæ: (quæ sunt præstantissimæ) & 39.cap. Simeon Pontifex rosæ vernæ comparantur.

Rosarum, vt etiam aliorum florum, vsum in conuiuijs apud Hebræos quoque floruisse ex illo Sapien.2. videtur posse colligi, vbi Solomon homines epicureos, ac voluptuarios ita loquentes introducit: Quum ætas nostra imbecilla sit, æuiq́ breuis, & vt fumus, & vmbra euanescat, agite fruamur bonis præsentibus, & vtamur rebus naturæ dum iuuentus adest. Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus, & non sinamus elabi florem temporis. Coronemus nos rosis, antequàm marcescant, nullum pratum, aut viridarium sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Ad eundem morem Ezech. quoque cap.23. videtur allusisse, vbi symposiorum facta mentione, quæ meretrices nonnunquam amatoribus suis apparare solent, inter alia dicit illas coronas quoque gloriæ, id est, egregias & elegantes illorum capitibus imponere: Amicas olim amatores suos coronis reuincire, ac floribus opplere solitas fuisse, illa quoque Apuleij lib.2. satis indicant: Commodùm cubueram: & ecce Fotis mea, iam domina cubitum reddita, iacta proximat rosa serta, & rosa soluta in sinu tuberante, ac me pressim deosculante, & corollis reuincto, ac flore prosperso arripit poculum. Huc etiam referri potest, quod statuas quoq́ meretrices olim coronare fuerunt solitæ, de quo Iustus Lipsius libro 2. Variarum lect.

Neque sanè lauream coronam, inquit Athenæus, à potu alienam esse existimare conuenit. Hoc non sine causa dixit: nam laurus præter vim medicam vires propè diuinas aduersus fulmina, fulgura, tonitrua, morbum sacrum, maleficia, fascinationes, dæmonas, segetum rubiginem obtinet, ita vt meritò Romani eam boni ominis plantam vocauerint. Secundam enim valetudinem adferre existimatur. Proinde laurus, & carica Ianuarij mensis, prima die à populo principibus dabatur. Idem lib.4. veteres testatur, inter bellaria post cœnam etiam lauri folia adhibuisse, quod Mercurialis lib.4.cap.6. Var.lect. factum putat, tùm vt vi foliorum exiccandi vim habente fumi ad caput elati absumerentur: tùm etiam vt odor vini ac ciborum, qui solet sæpenumero à sacuris hominibus grauis emitti, absconderetur, id quod Martialis lib.5. facetissimis carminibus probat. De coronarum laurearum, necnon populonearum vsu in sacris, vide plura apud Curt. Hort. lib.3. cap.8. Empedocles laurum tanti fecit, vt optimam conuersionem in eam arborem esse existimaueri, quasi posset mortalium vitam in bestiarum naturam migrandum sit, vnde à lauri foliis voluit omnino esse abstinendum. Scribunt Plinius, & Tranquillus, Tiberium principem tonitrua præter modum expauescentem, tonante cœlo contra fulminum metus nunquam non lauream coronam capite gestasse. Huiusmodi ergo coronas, ob causas commemoratas, quis non ex Athenæi sententia iudicet conuiuijs maximè esse accommodatas?

Conuiuijs præterea peculiaris fuit corona Philyrea, sicuti ex Ouid.5.Fastor. patet, Corona Philyria.

Ebrius incinctis philyra conuiua capillis
Saltat, & imprudens vertitur arte meri.

Contexuerunt enim antiqui è philyra, hoc est, prætenuissimis, quæ inter lignū & corticem tiliæ sunt, tunicis, coronas. Quibus lemmisci quasi lanitij, id est, fasciolæ pendulæ intortæ, quibus possent subligari, ne ex capite laberentur, vel potius vt aliquid ornamenti ijs adderent, assuerentur. Quibus verò non nisi aurei appendi debuerunt, propter Hetruscos, de ijs Horat. Od.38.lib.1

Displicent nexæ philyra coronæ.

Qui enim deferebant, Græcè philyrini synthomatici dicti. Philyram Veneri Phurnutus dedicat, quia apposita Venerem citat, & quòd ad nectendas coronas ea maximè vtantur.

Vsitatæ quoq́ olim fuerunt in conuiuijs coronæ ex apio. Horat. Od.7.lib.2. Coronæ ex apio.

——Quis vdo
Deproperare apio coronas,
Curáue myrto?

Id est, Valdè properare, nectere, & concinnare coronas. Idem Od.36.lib.1.

Non desint epulis rosæ,
Non viuax apium, non breue lilium.

Viuax apium quòd diu viret, contrà breue lilium. Idem lib.4. Od.11.

——Est in horto Phylli nectendis apium coronis:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Est hederæ vis
Multa, qua crines religata fulges. Anacreon,

Ἐπὶ δ' ὀρφνοι σελίνων στεφανίσκες ἔιμφυοι.

Theocr. εἰδ. ξ. πολυγνάμπτω τε σελίνῳ. Et εἰδ. ιγ. καὶ θάλλοντα σέλινα. Et εἰδ. ιθ. χλωρὸν σέλινα, apia nitentia appellantur. Pollux lib. 6. cap. 19. Sapphonem, & Alcæum coronarum ex apio conuiualium meminisse dicit. Æneas, & socijs eius cùm primùm in Italiam aduenissent, humi discumbentibus, ac prandentibus, solum apio fuisse substratum, idq; illis mensæ loco fuisse, scribit Dionysius Halicar. lib. 1. Antiquit. Rom. Apio honos in Achaia coronare victores sacri certaminis Nemeæ, Plinius lib. 19. cap. 8. Et tamen Nicolaus Leonicus lib. 1. de Varia historia, cap. 24. dicit veteres ex omnibus ferè herbis floribusq; serta nectere consueuisse, præterquàm ex apio. Hoc autem ideò, vt inquit Duris Samius, in ijs quos de certaminibus scripsit Commentarijs, quoniam lugubre est apium, luctibusq; magis, quàm hilaritati conueniat. Quamobrem tumulorum thecas (vt aiunt) antequàm in illis ponerent mortuorum corpora, apij foliis sternere consueuerunt. Magnus Mitcel. lib. 2. cap. 17. Ioannem Babt. Pium Bononiensem hoc nomine reprehendit, quod asserit eumulos passim apio coronari fuisse solitos. Vide ibidem de Varijs coronarum sepulchralium generibus. Morem apio coronandi putant, iam olim ab Hercule inductum, post interfectum Nemæ leonem, quod & Pindarus alicubi videtur indicare. Nam in Nemeis hymno 4. dicit, ἐν ἀγῶνι βαρυκτύπου Ἄλκα σὺν κορυθαίοις σελίνοις, hoc est, Vbi in certamine tumultuosi floruit Corinthiacis apijs. Significat quendam in certamine Neptuni Isthmico coronatum fuisse à Corinthijs.

Violaceas quoque coronas (ἐκ τῶν ἴων) Plutarchus eandem ob causam in conuijjs approbat, ob quam rosaceas: quòd nimirum veraque leuiter frigidæ adstringant, atque odore suo καρηβαρίας, hoc est, capitis grauedines reprimant. Apud Platonem in Symposio Alcibiades Agathonis in Tragœdia victoris, & Socratis quoque caput corona quadam densa ex hedera & violis parata redimit. Coronæ violaceæ apud Aristophanem quoque fit mentio in Acharn. & apud Theocritum εἰδ. λ. ζ στεφάνῳ ἀνθίνῳ, ῥοδ' ὁπτῇ θ', καὶ λευκοΐῳ, id est, rosa ex anetho, ex rosa, & ex violis albis contexta, fit mentio in Symposijs læti descriptione. Plinius lib. 21. cap. 19. Violas purpureas dicit refrigerare, contrà inflammationes illini stomacho ardenti: imponi & capiti in fronte cum pulam & grauedines capitis, impositis coronis, olfactiue discutere. Athenæus tamen lib. 15. Coronas ex albis violis cùm caput moueant, atque perturbent, vitandas esse dicit. Idem Hicesium citat affirmantem, λευκίον, hoc est, albam viclam mediocriter astringere, & optima suauissimaq; διαθεσία esse præditam, sed quæ non diu duret. Nigram autem eadem esse vi præditam, sed multò dorationem.

Coronæ ex lilijs.

Ex lilijs quoque (ἐκ κρίνων) fuerunt compositæ, vt testis est Athenæus. Idem Philinum dicit affirmare, κεῖνον, id est, lilium, ab alijs λείριον, (quod Homero est nomen generale cuiusuis floris, teste Athenæo) ab alijs ἴον, id est, violam appellari: à Corinthijs ambrosia dicitur, teste Nicandro in Linguis. τὰ κεῖνα, hoc est, lilia Theophrastus scribit esse purpureos flores. Lilium rosa nobilitate proximum Plin. Sacris quoque literis nobilitatur, vt Eccles. 29. & 39. vbi rosæ semper coniungitur.

Plutarchus Symp. 3. Cypri, id est, ligustri, inquit, flos, & crocus & baccaris ij, qui adhibentur somnum ἄλυπον, id est, molestia vacuum conciliare. Exhalare enim mite quidpiam, & gratum, quo inæquabilitates quæ inebriatorum corpori accidunt, asperitatesq; diffunduntur, ita vt temperatione oborta retundatur & digeratur id, quod crapulam erat facturum. Cypri Hebræis כפר Cepher, plural. כפרים Cepharim dicti (vnde vox Græca & Latina promanauit) ceu suauissimi, & fragrantissimi fit mentio vnà cum nardo, & alijs floribus odoratis Cant. 1. & 4. De Cypro & croco idem testatur Clemens Alexand. in suo Pæd.

Baccar radix est odorata, à quibusdam nardum rusticum appellatum. Vnguenta ex ea tritico fieri solita apud antiquos, Aristophanes priscæ Comœdiæ poëta testis est. Odor est ei Cinnamomo proximus, Plin. lib. 21. cap. 6.

Croci vsum Plin. lib. 21. cap. 6. in coronis nusquam esse dicit: herbam enim esse folio angusto, nè in capillamenti modum: sed vino mirè congruere, præcipuè dulci, tritum, & ad theatra refrigeratis.

Idem tamen lib. 21. cap. 20. inquit, qui crocum prius biberint, crapulam non sentient: ebrietati ea resistunt. Coronæ quoque ex eo mulcent ebrietatem: somnum facit: caput leniter mouet: Venerem stimulat. Ex his constat crocum conuiualibus coronis esse aptum, vt Plutarchus quoque voluit. Croci ob singularem odoris suauitatem in sacris quoq; literis fit mentio, vt Cant. 4. Heb. ברכס carcos dicitur. Coronæ ex loco Theocr. meminit εἰδ. ιν.

Athenæus plura alia coronarum florearum, & frondosarum genera commemorat, vt coronam λυχνίου, id est, ex vitice, cuius antiquum vsum fuisse docet, de qua Anacreon. Megisthes, inquit, perhumanus, iam decem menses ex quo vitice coronatus est, suauemq; bibit vini sacem. Hæc Dianæ (quæ idcirco λυχόδετμος dicta) consecrata fuit, anna teste Galeno, castitatem seruat, quando substernitur, aut estur, vel bibitur. Hinc ἁγνὸς & dicitur, id est, pura, casta, ab α priuatiua, & γένος genero, quòd inhibet rei veneree vsum. Quare Paulus quoque his qui in somno, aut vigilia copiosiore fluxu abundant, vnà cum refrigerantibus herbis, viticis ramos substernendos præcipit. Quare Athenienstum matronæ castitatem custodientes, auctore Dioscoride, in Thesmophorijs, id est, Cereris sacris, folijs eius sibi cubitus substernebant. Idem deniq; ex Theophrasto στεφανώματα ἄνθη, id est, flores coronarios, siue coronis aptos, hos commemorat: ἴον, ῥόδον, αἴθοπα, ἴφιον, φλόγα, κυανέαν, καλλὲς, ὀναθήνην, νάρκισσον (quam Clemens Alexand. neruis νάρκην, id est, torporem afferre dicit) ἀνεμώνην, βολβὸν, κρόκον, μελάνιον, ἐλίχρυσον, ξίφιον, ὑάκινθον, λυχνίδα, ἀμάρακον, φρύγιον, πόθον. Florum coronariorum Pollux quoq; meminit lib. 6. De ijsdem vide plura apud Plinium lib. 21. cap. 3. & 4. & deinceps. Florum in coronis, teste Polluce, hunc delectum habuerunt, vt ijs potissimùm vterentur, quorum & color oculis, & odor naribus suauem voluptatem afferret. Ex folijs ne magis an ex frondibus corollæ conuiuales sint probandæ, vide Stoesterum in Sphæram Procli. Hæc de coronarum conuiualium materia.

Coronæ quibus corporis partibus adhibitæ.

Coronæ porrò, vt Athenæus docet, & capiti, & fronti, & collo, & pectori, (vbi cordis sedes) adhibitæ fuerunt. Apollonij Scholiastes, Veteres, inquit, trifariam vtebantur coronatione, coronas vel capiti, vel fronti, vel collo imponentes, διὰ τὸ θυμοειδὲς τῆς τοιαύτης ψυχῆς, id est, propter triplicis animæ voluptatem. Testis est Athenæus, esse coronas quasdam apud Æolas, & Ionas ἀνθεμίδες, & ἀνθεμίδας dictas, quas circa colla gestare consueuerunt, veluti in Alcæi, Anacreontisq; poëmatis videre liceat. Horat. ad eas videtur alludere lib. 2. Satyr. 3.

——Potus vt ille
Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,
Postquam est impransi correptus voce magistri.

Idem Athenæus testatur, Phyletam affirmare, myrti ramum à Lesbijs hypothymida nominari, circa quem cùm violas, tùm alios etiam flores innectere consueuerint. De huiusmodi coronis collo siue cruici appensis, earumq; vsu sic disserit Plutarchus lib. 3. Sympos. Probl. 1. Quorundam etiam florum, inquit, odoribus sursum dissipatis ad cerebrum, sic vt & meatus, qui sunt instrumenta sentiendi, expurgentur, & humores incidantur, sensim absq; vehementi ictu aut agitatione discussi, simulq; cerebrum natura frigidum refocilletur. Itaque serta è floribus texta præcipuè à cruice suspendentes hypothymidas appellabant, vnguentisq; quibus ea erant delibuta, pectus inungebant. Testatur etiam Alcæus, iubens vnguentum sibi affundi super multa passum caput, & canum pectus. Sic etiam inde odores à calore eiaculantur in cerebrum, rapientibus eos naribus. Non enim ideò hypothymides vocauerunt collo appensas coronas, quòd animum castra sua in corde habere putarent: (est enim thymos animus) sed propter exhalantem potius fragrantiam, quam ipsi apothymiasin nominant, &c. Ex hoc eodem loco constat coronas à veteribus vnguentis quoq; perfundi fuisse solitas, de quo suprà.

Christianis porrò primitiuæ ecclesiæ, sicuti suprà dictum, coronas capiti quidem ex gentium more & consuetudine imponere erat religio: at verò illas vel manu gestare, vel etiam collis apponere non dubitasse, colligi potest cùm ex Tertulliani de Corona militis, tùm ex illis Minutij verbis: Quis autem ille qui dubitat vernis nos indulgere floribus, cùm capiamus & rosam veris, & lilium, & quicquid aliud in floribus blandi coloris, & odoris est? His enim & sparsis vtimur molliùs, ac solutis, & sertis colla complectimur. Sanè quòd caput non coronamus, ignoscite, &c. Ergo à sertis siue coronis illis στεφανωτικὲς dictis non abhorrebant.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Obseruatu præterea dignum, veteres non modò capita, atq; colla, verumetiam ipsa pocula coronare fuisse solitos. Hunc morem colligunt nonnulli ex illo Homeri versu Od. α.

Κοῦροι δ' ἐκ κρητῆρας ἐπιστέψαντο ποτοῖο,

Quem versum propemodum ad verbum expressit Virg. lib. 1. Æneid.

Crateras magnos, & vina coronant.

Et 7. libro eiusdem operis,

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Hinc ergò nonnulli colligunt, veteres esse solitos poculis imponere coronas, qua sententia Tibulli auctoritate confirmari potest, lib. 2.

Aut è veste sua tendet vmbracula sertis,
Vincta: coronatus stabit, & ipse calix.

Idipsum Virgil. Æneid 3. luculenter videtur significare, his versibus,

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit (coronauit) implevitque mero.

Coronabãt enim pocula hilaritatis causa conuiualis, & libationis. *Idipsum illa quoq; Tertulliani* verba de Resurrect. testantur. *At enim & calix, inquit, benè sibi conscius, & de diligentia ministri* cõmendatur, de coronis quoq; potatoris sui inornabitur (alij legũt inorabitur, id est, in ora sine extre*mitate cingetur potatoris sui coronis, interprete B. Rhenano) aut aspergine florum honorabitur. At verò Athenæus locum illum lib. 1. his verbis interpretatur:* διὰ τί φέρονται δὲ πρὸ τοῦ οἱ κρατῆρες, ἢ τοὺς ὑπορχεῖλεῖν οἱ κρατῆρες ποιοῦνται, ὥστε δύνασθαι ποτὲ διὰ τοῦτο φανῆναι, id est, Quum crateris *ad summum vsque labrum implentur vino, vt corona veluti imposita cingi videantur. Eandem sententiam Homeri Scholiast sectatur. Vt* Ιλ. α. & Od. γ. διὰ τί φέρονται, κρατῆρες interpretatur, ὑπερχειλεῖς ποιεῖσθαι, καὶ μέχρι στεφάνης, ὃ δεῖ χείλους, ἐμπιμπλᾶν, ἢ μᾶλλον ὑπερχειλεῖς ποτὲ ποιεῖν, hoc est, *Ad summum vsque coronam & marginem, vel potius supra illam implere, vnde Pausaniæ quoque* διαστέψαι, id est, coronare, idem est quod πληρῶσαι contra ἐκστέψαι q. d. excoronare, idem quod, ἐκκενῶσαι, id est, euacuare. *Hinc* διαστεφὴς quoq; *in eadem significatione videtur ab Homero vsurpatum Od. β.*

Στήσαντο κρητῆρας διστεφέας οἴνοιο — *Sic* Ιλ. Θ.
Λεῖβον δ' ἀθανάτοισι θεοῖς αἰειγενέτῃσιν.

Πίνοντας κρητῆρας διστεφέας οἴνοιο,

Id est, διστεφανωμένους, *inquit Hesych.* πλήρεις καὶ ὑπερχειλεῖς *Suidas, qui addit antiquos simpluisse crateras boni ominis ergò.*

Notandum quoq; veteres coronas fuisse poculis infundere solitos, & ex ijs bibisse, quod appellabant coronas bibere, cuius rei illustre exemplum extat apud Plinium libro vigesimo secundo, capite tertio: Scelerata, inquit, Cleopatra apparatu belli Actiaci gratificatione ipsius reginæ M. Antonio timente, nec nisi prægustatos cibos sumente, fertur ab ore eius (alij pauore legunt) extremis coronas floribus veneno illitis. Ipsáq; capiti imposita, mox procedente hilaritate inuitauit Antonium, vt coronas biberent. Quis istas timeret insidias? Ergo concepta (alij coniecta) in scyphũ, incipiente haurire (scil. Antonio) mox opposita manu: En ergo sum, inquit illa, chare Antoni, quã tu nona prægustantiũ caues diligẽtia: adeò mihi, si possem sine te viuere, occasio & ratio nocendi adest. Inde eductum è custodia bibere iussit, illicò expirantem. Ad hunc bibendi morem Polydorus Virgil. lib. 2. cap. 17. vult Virg. versibus illis paulò antecõmemoratis allusisse. Ad quem etiam Propertius vt videtur, allusit,

Cum tua præpendent demissa in pocula serta
Et mox deducta carmina voce legis.

Huius moris infundendi pateris coronas hilaritatis gratia Iones ferunt esse auctores.

Vnguentis quoq; coronas imbuere veteres fuerunt nonnunquam soliti. Sic rex Persarum, teste Plutarcho lib. 7. Sympos. Probl. 6. coronam è rosa & croco consertam, vnguento intinctam Antalcidæ Spartano misit. Idem testatur Athenæus lib. 11. & Plutarchus 3. Sympos. Probl. 1. Plinius lib. 21. cap. 11. Lautissimum quippe habetur, inquit, è nardi folio eas dari, aut veste serica versicolores vnguentis madidas. Eò ergo progressas est veterum luxuria, vt non contenti naturali florum odore,

odore illum vincere, seu potius corrumpere tentarent.

Nunc dicendum quoque quo tempore conuiuij huiusmodi coronis vti consueuerint. Athenæus lib. 15. Nicostrati testimonio probat, πλὴν εἴωθον πρότερον πρὸ τοῦ δείπνου, καὶ μετὰ τὴν σπονδὴν τῆς β τραπέζης, id est, *Vnguenta & coronas prius in secunda mensa fuisse vsurpatas. Idem in libro suo, cui titulus* δεῖπνον, *dicit Philoxenum Dithyrambicum coronam fecisse principium conuiuij. Eandem apud Ægyptios quoque consuetudinem obtinuisse, idem testatur. Philostratus libro 2. refert, Indos quoties apud regem conuiuarentur, coronatos ad conuiuia accessisse. Conuiuium ferè apud Græcos, & Romanos hãc consuetudinem fuisse, ex veterum scriptis constat, vt ferè ad finem conuiuij, cùm largiori potui indulgere vellent, coronas, & vnguenta sumpserint: ita vt corona sue rei ebriorum insigne. Vnde Mercurius apud Plautum in Amphit.*

Capiam coronam mihi in caput, assimulabo me esse ebrium.

Et paulò antea,

Ibo intrò, capiam ornatum, qui potum decet.

Sic senex ille in Pseudolo admirabundus inquit,

Quid ego video?
Ps. Cum corona ebrium Pseudolum tuum.

Hinc Propertius,

Sobrius ad lites, at cum est imposta coronis
Clamabis capiti vina subesse meo.

Memorabile quoque est quod Pomp. Festus scribit, Ægyptios inter potandum genus quoddam ãnium (quas dagnades, siue dacnades appellarunt, forsan à δάκνειν, id est, mordendo) cum coronis deuinere fuisse solitos, quæ vellicando, morsitandoq; & cantitando assiduè non patiebantur dormire potantes.

Nec verò plectilibus tantùm, siue subtilibus coronis atq; sertis: verumetiam floribus vsi sunt, quibus humi, triclinia, siue loca cœnatoria sparserunt. Sic olim Heliogabalus, teste Æ. Lampridio, triclina, lectos, ac porticus omni florum genere, rosis, liliis, violis, hyacinthis, & narcissis strauit, atq; adeò in tricliuijs versatilibus parasitos suos violis & floribus oppressit, ita vt multi animam efflauerint. Hunc coronarum vsum nonnulli improbant, de quo vide Plutarchum lib. 3. Sympos. Probl. & Cal. lib. 27. cap. 26. Plutarchi interpretem, & Clement. Alexand.

Coronarum florearum hodie quoque in sacris ac nuptialibus festiuitatibus frequentem vsum esse constat. In Germania media, in quã Misnenses, Bæthlandi, ac Thuringi censentur singulis conuiuijs subinde alias atq; alias coronas imponi moris est, de varijs florum pro tempore generibus aut etiam ex chartarum fascijs pictis, aut ex equinis sectis tinctis: velut olim, Plinio teste, ex ramentis è cornibus tincto, conficiebatur. Coronariæ mulieres non exiguum apud illos quæstum faciunt. Mensæ quoq; plurimus in locis sertis, vel etiam floribus solutis sparguntur. In symposijs quoq; illis quæ per vices fiunt corollæ illi, ad quem vices peruenere, imponi solet ceu conuiuij domino. Verùm de coronarum in genere vsu sacro atque prophano, nominibus atque generibus varijs, qui plura cupit cognoscere, is legat Athenæum lib. 15. Plinium lib. 21. per aliquot capita, Perotum in Cornucopiæ, Theophrastum, Lazium, Tylesium, cuius peculiaris de coronis libellus extat. Caelium Rhod. 27. cap. 27. Stoefflerum in Procli Sphæram.

DE SERMONVM CONVIVIALIVM (QVI TERTIA SVNT PARS SVBSTANTIALIS CONVIVIORVM) nominibus, vtilitate iucunditateq; mirifica. De garrulitate & silentio perpetuo; ceu duobus extremis, inter epulas vitando. De griphis & ænigmatibus conuiualibus. De facetijs & cauillationibus, an, & quomodo ijs vrendum.

CAPVT XVII.

Universidad de Deusto
Biblioteca

NVNC de sermonibus conuiuialibus, qui quidem tertia principalis substantialisq; conuiuiorum pars videntur esse, nobis est dicendum. Sic enim Syracides quoq; noster optimus cùm aliorum, tùm cõuiuialium quoq; officiorum præceptor atq; magister, postquam docuit quomodo quis sese in esu atq; potu gerere debeat, deinceps sermonis quoq; in conuiuijs benè moderandi optima præcepta tradit. Rectè autem potationi sermocinationem subiungit ceu illius effectum. Nam vt Prætextatus ille inquit apud Macrob. lib. 7. cap. 1. solet cibus cum sumitur tacitos efficere, potus loquaces, secundum illud Horatianum:

Fœcundi calices quem non fecere disertum?

Accidit itaq; ferè semper, vt mensarum initio conuiuæ sint taciturni, intenti scilicet patinis, & lautrantem stomachum lenire curantes. Posteà procedente & feruente conuiuio liberaliore videlicet potu hilariores facti, sermones & murmura exoriuntur.

Sermonum conuiualium nomina Græca.

Sermones porrò conuiuiales siue epulares, vt ab Apul appellantur, à Græcis λόγοι, ἐξηγήσεις, siue διηγήματα κυλίκεια, δεῖπνα κυλικία, δεῖπνα ἑστιατορία (Germ. tischreden) συμποτικὰ, συμποσιακὰ, λαγυνόδειπνοι, λόγων ἑστιατόρων, eleganter appellantur. Κυλικηγορεῖν quoq; Græcis est inter calices siue scyphos loqui. Athenæus lib. 11. inde κυλικηγόρον, qui inter pocula fabulatur, vel (vt Athenæus cap. 11. ait) ὁ περὶς κύλικα λαλῶν siue ἐν τῷ συμπίνειν (περὶς οἶνον Athenæus sæpè, beynæus) λαλῶν. Idem docet Eustathius Od. 1. f. 359. 24. Κυλικηγορεῖν vrbane dicitur ad similitudinem τῦ δημηγορεῖν, sic etiam κυλικηγόρον vt δημηγόρον. Δειπνολογία quoque dicti οἱ περὶ τὰ δεῖπνα λόγοι. Cæl. lib. 14. c. 58. Cloarchus, Δειπνολογίαν vocant τὸ ποίημα, alij ἐφολογίαν, Chrysippus μαγειρομουσαν, alij ἡδυπάθειαν. Hæc de nominibus.

Sermonis conuiualium vtilitate iucunditateq; quædam dicenda. Is certè conuiuij pulcherrimum suauissimumq; ornamentum seu condimentum atque adeò anima dici potest, quo sublato conuiuium quoduis non modò iniucundum, verumetiam quasi mortuum, ac proinde ne conuiuij quidem nomine dignum videtur esse: cuiusmodi conuiuium à Luciano καφὸν καὶ ἄφωνον appellatur, quod simile est scholæ Pythagoricæ. Hinc Cicero in libro de Senectute: Ego propter sermonis delectationem tempestiuus conuiuijs delector. Idem ad Pætum: Sed me Hercule, inquit, mi Pæte, extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè viuendum arbitror, vt cum viris bonis, iucundis, amantibus tui viuas. Nihil est aptius vitæ, nihil ad beatè viuendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ atque victus, remissionemq; animorum, quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est in conuiuijs dulcissimus. Ex his Ciceronis verbis liquidò constat, id quod vel ipsa experientia quotidiana satis docet, sermonem conuiuijs maximè aptum esse, & accommodatum, ita vt si ille absit, conuiuiorum nulla voluptas ac delectatio, imò nullus planè vsus esse videatur.

Oratio societatis humanæ cõciliatrix.

Nam cum, vt suprà dictum est, præcipuus conuiuiorum finis sit amoris amicitiæq; conciliatio atque conseruatio, illa certè non tàm eiusdem cibi atque potus, quàm sermonis mutua communione videtur fieri, quemadmodum Plutarchus in Præfat. lib. 4. Sympos. egregiè docet. Oratio namque, vt Cicero inquit in libro de Legibus, & mentis est interpres, & maxima humanæ societatis conciliatrix. Idem lib. 1. Offic. Difficile dictu est, inquit, quantopere conciliet animos hominum comitas affabilitasq; sermonis. Et quoniam magna vis orationis est, eademq; duplex, altera contentionis, altera sermonis: contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, senatus: sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur, persequatur etiam conuiuia. Idem libro de Senectute: Conuiuiumq; vicinorum quotidie compleo, quod ad multam noctem, quàm maximè possumus, vario sermone (non, inquit, propinationibus) producimus. Idem paulò antè eodem in libro: Epulabar igitur cum sodalibus omnino modicè, sed erat quidam feruor ætatis, qui progrediente omnia fiunt indies mutiora. Neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem voluptatibus corporis magis, quàm cœtu amicorum & sermonibus metiebar. Et paulò post: Ego verò propter sermonis delectationem tempestiuus quoque conuiuijs delector, nec cum æqualibus modò, qui pauci iam admodum restant, sed cum vestra etiam ætate atque vobiscum. Idem ad Pætum: Conuiuio delector, ibi loquor aliquid, quod in solum, vt dicitur, & gemitum, & risum maximos transfero.

Vt ergo cibo atque potu corpora, ita sermonibus animi pascuntur ac delectantur. Vnde apud

Athenæum lib. 6. λόγοι καλοὶ τῆς ψυχῆς τροφὴ, id est, sermones pulchri & honesti eleganter sanè animi cibus siue pabulum appellantur. Et verbum ἐσθίειν metaphoricè pro animum sermonibus pascere seu oblectare crebrirmè apud Platonem & alios auctores accipitur. Plutarchus lib. 1. Sympos. Probl. 1. Sunt, inquit, qui buglossa vino admiscent, aut solum rigant verbenarum, adiantorumque succis imbuta aqua, quòd hæc conuiuijs εὐθυμίαν καὶ φιλοφροσύνην, id est, hilaritatem aliquam comitatemque parare arbitrantur, imitantes Homericam Helenam, quæ medicamentum vino immiscuit, nec intelligunt fabulam illam longo itinere ex Ægypto vsq; deductam, tandem in sermones decoros & elegantes desinere. Bibentibus enim illis narrat Helena de Vlysse Od. δ.

Λλ' οἷον ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνὴρ
Αὐτὸν μὴ πληγῇσιν ἀεικελίῃσι δαμάσας.
Infracta quantum tolerarit mente dolorem
Cùm se verberibus fœdè multasset acerbis, &c.

Hoc enim fuit opinor illud νηπενθὲς φάρμακον καὶ ἀνώδυνον, id est, Nepenthes mœrorem abolens & dolorem amoliens, nempe oratio præsentibus euentibus atq; rebus accommodata. Eustath. quoq; Od. δ. in illud carmen:

Αὐτίκ' ἄρ' οἷς οἶνον βάλε φάρμακον ἔνθεν ἔπινον
Νηπενθὲς, &c.

Illud νηπενθὲς interpretatur λαθικηδὲς, nimirum τὴν ἐν συμποσίῳ φιλικὴν ὁμιλίαν, ἧς ἀφαιρεμένης τὸ φιλοτησίῳ κρατῆρι, καὶ εἴτε ἀπὸ ἄλα, ἤτε καὶ ἄλλως ἡδέα, καὶ ἀσκεῖα ζητήματα (ζητήματα legendum videtur) ὠφελεῖσθαι τι & τῷ ὑμφορᾶν κακῶν, οἷα χανδὸν ἐκπιπτάμβρον ἀχοῦτο τὸ φάρμακον (ἐν κύκλῳ φέρεσθαι νομίζων) κρατῆρα, ὅσον τε τῆς ὁμιλίας γλυκὺς, ὑφ' ἧς πᾶν λυπηρὸν τῆς τοιαύτης δαιτυλικίας ἀφύεται & ἐξωσμένον, &c.

His similia sunt illa Macrobij libro 7. cap. 1. Nam (sicut fateri necesse est) in omni conuentu aut tacendum est, aut loquendum. Quæramus silentium ne conuiuijs, an opportunus sermo conueniat. Nam si, sicut apud Athenas Atticas Areopagitæ tacentes iudicant, sta inter epulas oportet semper silere, non est vltra quærendum, inter mensas philosophandum necne sit. Si verò non erunt muta conuiuia, tur vbi sermo permittitur inhonestus, honestus prohibetur? maximè cùm non minùs, quàm dulcedo vini hilarent verba conuiuium. Nam si Homeri latentem prudentiam inscrutemur altius, delinimentum illud quod Helena vino miscuit, non herba fuit, non ex India succus: sed narrandi opportunitas, quæ hospitem mœroris oblitum flexit ad gaudium. Vlyssis enim præclara facinora filio præsente narrabat:

Πάντα μὲν οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, &c.

Ergo paternam gloriam & singula eius fortia facta dicendo, animum filij fecit alacriorem, & ita credita est contra mœrorem vino remedium miscuisse. Quid hoc, inquit, ad Philosophiam? Imò nihil ràm cognatum sapientiæ, quàm locis & temporibus aptare sermones personarum quæ adeunt, æstimatione in medium vocata. De eadem Helena sic Athenæus scribit libro quinto, capite tertio: Helena Iouis filia, quæ multa ex Ægyptijs sapientibus didicerat, παναλχὲς reuera pharmacum in vinum conjcit, cœpitque narrare Vlyssis casus. Eustathius Od. 4. folio 210. 6. in illud carmen:

——παρέδηκε (Calypso Mercurio) τερπέσθαι ἀμβροσίης πλήσασα, &c.

Διὰ τετραπέζιον τοῦτο νέκταρ, καὶ πόμβροσιαν τὴν φιλοτήσιον αἰνίττεσθαι δύναται ἐμοὶ ἡ συμποτικήν.

Plutarchus porrò loco paulò ante citato, eleganter dicit, Bacchum non minus Musis, quàm Nymphis esse diligendum, quoniam ἐκεῖναι μὲν τοῖς σώμασιν ἥκιστα καὶ σπάνιον, αὗται δὲ τοῖς ψυχαῖς μεγαλίκιον ὄντως, καὶ χαριδότην ὑπεισάγουσι, id est, Quòd hæ corporibus minùs, illæ animis reuera benignum & beneficum præstabunt. Sic Macrobius libro 7. capite 1. Crateri liquoris ad lætitiam nati adhibeatur non modò Nympharum, sed Musarum quoque admistione temperies, &c. His non absimile illud quod apud Heliodorum libro 5. Æthiopicæ historiæ Cnemon dicit ad Nausiclem: Καί μοι δοκεῖς καὶ τῶ δαιμονίῳ μάλιστα συνιέναι τὸν Ἑρμῆν τῷ Διονύσῳ συγκαθιδρύων, καὶ λόγων ἡδυσμὸν τῷ πότῳ συναναχέων, id est, Videris mihi rei sacræ rationem optime

Universidad de Deusto
Biblioteca

mè callere, qui Bacchum Mercurio associas, & orationis condimentum poculis permisces. Zenonem ferunt interrogatum à quodam, cur cùm natura esset severus, in conuiuio tamen hilaresceret, lepidè respondisse: Et lupinum cùm sit suapte natura amarum, tamen aqua maceratum dulcescere. Naturale est cibo potuque rigato corpore discuti tristitiam. Verùm hoc non tàm cibis atque potui, quàm sermonibus, ceu epulis animi, videtur tribuendum. Athenæus libro secundo ex Hesiodo in Melampodia:

Ἡδὺ γὰρ ἐν λαυτῇ καὶ ἐλαφρίνητε θαλείῃ
τέρπεσθαι μυθοισιν ἐπὴν λαιτὸς κορέσσηται. *Id est,*
Dulce etenim gratis inter conuiuia lauta
Mulceri verbis saturato corpore primum.

Bacchilides quoq; poëta benè sanè sapienterq; quatuor hæc scribit, iusto conuiuio inesse debere: primùm est, cibi potusq; apparatus: secundum, colloquia suauia: tertium, vera conuiuarum beneuolentia: quartum, bonum vinum, quo senes maximè delectantur.

Ab hac porrò vtilissima suauissimaq; inter scyphos confabulandi consuetudine, multi præclari libri promanarunt, qui ferè Sermones conuiuiales siue Conuiuia inscribuntur, qui quidem non eodem modò, quæ ad conuiuia epulásque propriè pertinent, verumetiam multa alia cognitu vtilia atque iucunda, ac proinde cognitione dignissima complectuntur. Huiusmodi est Symposium Platonis, Xenophontis, Luciani, Plutarchi, Macrobij Saturnalia, Athenæi Dipnosophistarum libri 15. Antiquis illis similes sunt Georgij Pictoris Conuiuiorum libri duo, necnon Conuiualium sermonum alij libri duo. Item, Conuiuiorum Francisci Philephi libri duo varia eruditione referti. Huc adde Conuiuiales sermones Gastij Brisacensis, Ioannis Peregrini Petrosolani, Peutingeri de Germania, Ioan. Manlij, & aliorum. Hinc Plutarchus lib. 1. Sympos. Proble. 1. Viri, inquit, præstantissimi, Plato, Xenophon, Aristoteles, Speusippus, Epicurus, Hieronymus, Dion Academicus operæpretium duxerunt ἀναγράψασθαι λόγους παρὰ πότον γενομένους, id est, conscribere sermones, qui inter scyphos fuerunt habiti, existimauerunt q; debere nos colligere quicquid de rebus ad humanitatem pertinentibus memoria dignum, sparsim vel apud exteros, vel in Græcia in mensa & inter pocula disputatum sit. Ad quem morem dicit se iam tres libros confecisse, quorum singuli decem quæstiones conuiuiales continet. Sed & quæstiones, inquit Origenes Homil. 1. in Cant. Canticorum, de amore quasi in conuiuijs propositæ referuntur, inter eos puto, inter quos non ciborum, sed verborum conuiuium gerebatur.

Adhuc in genere de Sermonis conuiualis vtilitate, iucunditate q; dictum est, cui omnes sanè vel delicatissimi cibi potusq; longè sunt postponendi: nunc id quod caput est, de eiusdem benè temperandi moderandiq; ratione dicamus. Nam cùm in omni hominum consuetudine atq; congressu, tùm hoc quoq; iucundissimo suauissimoq; cœtu conuiuiali danda est in primis opera, vt sermone benè atque ita vt decet, vtamur, cuius vt vsus iustus atque legitimus inter epulas iucundissimus esse solet: ita eius abusus non iniucundus modò atq; fastidiosus, verumetiam pernitiosus vehementer esse consueuit. Hic itaq; primò omnium, vt in omnibus actionibus, aurea illa mediocritas seruanda est, modusq; adhibendus, duo vitanda extrema. Vnum est excessus, garrulitas nempe siue loquacitas effusa & effrænis: alterum est defectus, Taciturnitas siue silentium pertinax atq; perpetuũ, cuius sanè vtriusq; extremi siue vitij plærunq; immoderata cibi potusq; ingurgitatio causa existit. Gellius lib. decimo tertio cap. 11. Nec loquaces, inquit, conuiuas, nec mutos legere oportet. Quia eloquentia in foro & apud subsellia: silentium verò non in conuiuio, sed in cubiculo esse debet.

In cõuiuijs duo vitanda extrema, loquacitas, & silentium perpetuum.

Primò igitur garrulitas siue loquacitas, quæ à Græcis eleganter ἀδολεσχία, φλυαρία, ἀσυσσοῖα, λογοδιάρροια, ἀπεραντολογία, μακρηγορία, πολυλογία, λαλία, κενολογία, λογοφιλία, λαλαγία appellatur, cùm omni in congressu, tùm in conuiuijs summoperè est fugienda. Clemens Alexand. li. 2. c. 7. Οὔτε μακρηγορητέον, οὔτε πολυλογητέον, οὔτε ἀδολεσχητέον. Hanc garrulitatem Astydamas eleganter linguæ deambulationem appellauit in hoc carmine:

Γλώσσης ἀβλαβὴς ἐστιν ἀδολεσχία
λαρεῖς ἐν ἀδείοντι καιρὰ φιλοσόφων. *Id est,*
Linguæ garrulitas est deambulatoria
Nugaris non congruenti tempore philosophans.

Ἀδολεσχίαν Theophrastus definit in Characteribus suis orationem importunam & fastidiosam: cuius quantum sit vitium, apertè docet & scripturæ auctoritas, & ipsa ratio siue natura. Syracides enim cap. 7. inquit: Ne sis loquax apud seniores, & cum oras, tempera tibi à multiloquio. Nota quoq; est illa Solomonis sententia Prouerb. 10. cap. 19. *In multiloquio non deerit peccatum, qui autem moderatur labia sua, prudens est.* Et cap. 27. Cohibet eloquia sua, qui scit scientiam, & pretiosus spiritus est vir intelligens. Item Ecclesiastis cap. 6. 11. Sanè verba multa multiplicant vanitatem, quid amplius homini? Et Ecclesiastici cap. 19. & 20. multa in hanc sententiam præcepta extant contra garrulitatem: Qui multa garrit, fastiditur, & qui arrogat sibi potentiam, odio habetur. Ἐκ γὰρ πολλῆς ἀσθενεσπορ, inquit Iacob. cap. 1. Epist. suæ, ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν. Hesiodus lib. 2. Op. & Dier.

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
Φειδωλῆς. πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰόντος. *Hoc est:*
Optimus est hominis linguæ thesaurus, & ingens
Gratia, quæ parcis metitur singula verbis.

Huc facit illud Ciceronis. Nec verò tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios, sed cùm reliquis in rebus, tùm in sermone communi, vicissitudine nonnunquam vtendum putet. Idem: Animaduertendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat, & vt incipiendi ratio sueverit, ita sit desinendi modus. Plutarchus Symp. 8. Prob. 1. Nullam cibum, nullúmne potũ non decito modo apparatum tàm insuauem esse dicit, quàm sit sermo ἀκαίρως καὶ ἀδόκητος, id est, intempestiuè & insipienter in conuiuio circumagitatus. Præterea cùm Philosophi ebrietatem vituperantes λήρησιν πίρωνον, id est, delirationem è vino obortam appellent, nihil esse aliud λῆρεῖν, ἢ λόγῳ κακῷ χρῆσθαι καὶ φλυαρῶδες, id est, delirare, quàm sermone vti vano atque nugaci. Cum autem λαλιὰ ἄτακτος & φλυαρία, id est, garrulitas incomposita atq; nugæ vino accedunt, tunc finem excessumq; sequi ἀμουσότατον καὶ ἀχαριστότατον, ὕβριν καὶ παροινίαν, id est, inscitum planè atq; ingratum, contumeliam nimirum & bacchationem.

Garrulitas vitũ curatu difficillimum.

Quàm porrò effrænata hæc immoderataq; loquendi libido sit indecora, turpis, inhonesta, pernicioſa atque odiosa pluribus. Plutarchus docet in aureo illo suo libello περὶ τῆς ἀδολεσχίας, *vbi ex professo rem hanc tractat. Primò igitur vitium hoc curatu difficillimum esse probat hoc argumento. Nam oratio, quæ ad morbum illum depellendum valet, est audientium. At garruli neminem audire volunt: semper enim loquuntur.* Τοῦτο δ' ἔχει πρῶτον κακὸν ἡ ἀδολεσχία, τὴν ἀκοήν, id est, Hoc enim primum mali ijs, qui tacere nesciunt, inest, quod nihil audiunt. *Est namque necessitas* ἀνθαίρετος, id est, quædam quasi surditas vltrò accita hominum naturam, vt videtur, culpantium, quòd vnicam eis linguam, duas aures dederit. Quod si verò quid exiguum garrulus audierit, id arreptum veluti æstus affluentis maris illicò multiplicatum reddit. Et vt porticus Olympiæ vnam vocem multis reflexionibus resonabat, vnde πολύφωνος, id est, septiuox dicta: sic garrulitas vel minima voce si tangitur, statim sonitus reddit varios, ita vt auditus, foramina garrulis non in animum, sed in linguam desinere videantur. Deinde cùm alijs vitijs dediti, vt auaritiæ, ambitioni, intemperantiæ, plærunque ijs, quæ appetunt, potiantur: garruli contrà voto suo magnæ cum animi sui molestia frustrantur. Cupiunt enim habere multos auditores, at omnes illos fugiunt & auersantur. Itaque quemadmodum orto silentio in colloquutione aliqua, Mercurium aiunt subintrasse: ita cum in consessum aut conuiuium notorum garrulus aliquis sese infert, omnes obticescunt, ne illi loquendi ansam præbeant, & si ille vel vltrò discit, illicò vniuersi digrediuntur, æstum & nauseam veluti borea circa maritimum promontorium fremente præuidentes. Itaque omnes ab illorum conuictu, contubernio, quouis denique congressu atque consuetudine abhorrent, illam quocunque modo possunt, vitant atque fugiunt. Huc facit illud Ecclesiastici cap. 20. Qui multa garrit, fastiditur: & qui arrogat sibi potentiam, odio habetur. Vnde Aristoteles absurdis quibusdam atque futilibus narratiunculis à garrulo quodam vexatus, subinde dicente: Nonne hoc mirum est Aristoteles? respondit: Non profectò hoc mirum est, sed si quis pedibus præditus te sustinet atque tolerat. Verùm etiamsi quis illos audire cogatur: tamen animum non aduertit. Vnde idem Aristotes cuidam id genus hominiꝰ posti multa verba dicenti: Molestus tibi mea loquacitate Philosopho fui. Non me hercule, inquit: nõ enim aduerti animum. ὥσπερ ἂν τὴν πρὸς τὰς συνουσίας

Universidad de Deusto
Biblioteca

ἀνηταφόρον ἄχονον εἶναι τὸ ἀσύρματα λέγουσι: ἢ τὸν τῷ ἀδολέσχῳ ὁλόγῳ, ἀτελῆς καὶ ἄχαρπός ἐστι, id est, Vt eorum qui ad Venerem sunt procliues semen aiunt esse sterile: ita & garrulorum sermo futilis est atq; infructuosus.

Garrulitas à natura aliena.

Præterea loquacitatem vel ab ipsa natura alienam esse docet, eò quod nullum nostrorum membrorum natura perinde atque linguam vallo coërcuit, positis ante eam præsidij loco dentibus, vt sit ratione intra resonantia frena premente, obedire nolens prosiliret, morsibus eam lancinantes, eius intemperantiam compescerent. Non enim ἀχαλίνων ταμιείων, ἢ δι' ὀπυμόπτων, ἀλλὰ στόμα τὸν τῆλε δυσχέαν, id est, Non enim penuum aut conclauium serra, obicibusue carentium, sed oris effrænis finem esse calamitatem, dixit Euripides. Hoc ipsum Zeno quoque dixit, naturam nempe binas dedisse aures, & vnam tantùm linguam, eamque duplici vallo, nimirum dentium & labiorum coërcitam, ne temerè exiret. Hinc Ecclesiasticus quoque eleganter dicit: Sepem spinosam prætexis tuis prædijs, quare non potius ori tuo obdis ostium & repagulum? (Hinc ora ἀθύρα καὶ ἄκλειστα eleganter à Plutarcho appellantur.) Aurum & argentum tuum expendis libra, quare non trutinas verba tua in libella aurificis?

Garrulis non habetur fides.

Præterea garrulis fides non habetur, quam quidem omnis oratio expetit. Orationis namq; finis est fidem facere audienti. Ἀπιστοῦνται δὲ οἱ λάλοι καὶ ἀληθεύοντες, id est, loquacibus fides derogatur, etiamsi vera dicant. Nam sicut triticum vasi inclusum, mensura quidem amplius, vsu verò deterius reperiuur: sic loquacis hominis sermo mendacij largum additamentum habet, quod fidem vero derogat.

Garrulitatis causa ebrietas.

Adhæc ebrietatem ceu insaniæ sociam atq; comitem quinis vir verecundus atq; modestus vitat: at nullo nomine ebrietas magis culpatur, quàm τῷ κωλύειν τὰς λόγους ἀκρατεῖ καὶ ἀοράτῳ, id est, loquendi intemperantia atq; libidine effrænata. Pluribus deinceps docet ebrietatem garrulitatis esse causam: vnde etiam Philosophi ebrietatem definiunt λήρησιν παροινοῦσι, id est, vaniloquentiam vinolentam. Itaq; βάθυπ καὶ μυσταγωγὸς ἢ σιγὴ καὶ τηφάλιον, ἢ δὲ μέθη λάλον, ἄνεν καὶ ὀλυγόφορον, ὅθεν τοῦτο καὶ πολύφωνον, id est, silentium arcanum quiddam & sacris simile atq; sobrium est, at ebrietas loquax est: mente enim & prudentia vacat, ideoq; vocalis. Malunt multi loqui vel cum prauis hominibus ἔστι δεξιοῖς, id est, opportuno sermone vtentibus, quàm cum bonis garrulis. πάσαν ἥρμοσε χρεὼν ἢ τῷ λόγων ἀκαιρία ἐξαφθείρει καὶ ἀπόλλυσι, id est, omnem facilis imitatur gratiam dictorum importunitas perdit atq; corrumpit. Σοφὸν γὰρ σιγὴ εὐκαίρως, καὶ παντὸς λόγου κρεῖττον. Πολλοῖς γὰρ ἀνθρώπων φάρμακον κακῶν σιγὴ, μάλιστα δ' ἔστι σώφροσι & ξύνεσιν ἔχουσι, inquit Carcinus. Item Demosthenes: ἀσφαλὲς τὸ σιγᾶν. Rabbini Hebræorum, silentium sapientiæ sepem scitè admodum appellarunt.

Garrulitas odiosa omnibus.

Præterea quàm ταυτολογίαν, id est, eorundem sermonem crebræ repetitiones, quibus garrulitas vtuntur, molestiæ fiat odiosæq; auditoribus, pluribus, docet eleganti hac vtens similitudine. Nam quemadmodum vinum ἡδονῆς καὶ φιλοφροσύνης εὑρημάτων, id est, voluptatis comitatisq; gratia inuentum, illos qui eo intemperanter vti cogũtur, ad tristitiam vinolentiamq; redigit: ὅτως καὶ τὸν λόγον ἥδιστον ὄντα καὶ φιλανθρωπότατον συμβόλαιον οἱ χαίρωδροι κακοὺς, καὶ ἀσχέλειος ὀπισθόπορον ποιῶσι, κἀ ἄμυκτον, ὃς ὅσονται χαείζεσθαι, λυποῦντες; καὶ ἀφ' ὧν θαυμάζεσθαι, καταγέλωθρωποι; καὶ δι' ὧν φιλεῖσθαι, δυσχεραίνονται, id est, ita sermonem, cuius suauissimum est & humanissimum commercium, qui malè eo temerè vtuntur, inhumanũ ac insociabilem reddant, molestiæq; afficiunt eos, quibus se putant gratificari: & deridentur ab ijs, quibus volunt esse admirationi: imoq; eorum causa fiunt, ob quæ se putant amari. Itaq; cum reliquorum viliorum quædam sint cum ridiculo coniuncta, alia odiosa, alia ridicula, hæc omnia garrulitati optimè congruunt. Nam & cõmunia narrant, subsannantur, & in odium incurrunt, mala nunciantes: & in periculum veniunt, dum arcana continere nequeũt. Subiungit deinceps exempla quorundam, quibus garrulitas noxia atq; pernicioſa fuit, dum arcana quædam atq; secreta prodiderunt.

Silentium.

Silentium contrà, quod loquacitati opponitur, rem non modò vtilem, sed etiam sactam esse docet. Loquendi, inquit, magistros habemus homines, tacendi deos, adhibito ad sacrificia & arcana ritus silentio. Homerus quoque & Vlyssis hominis sapientissimi, & filij eius, necnon vxoris & nutricis atque sociorum taciturnitatem vehementer laudat. Proinde rectè Pittacus cùm ei hostiam misisset Rex Ægypti, iussissetque optimam & pessimam carnem eximere, exemptam lin-

guam ei misit, vt cùm bonorum, tùm malorum maximorum instrumentum. Imò autem Euripidea laude fuit digna, quæ ait se scire:

Σιγᾶν τε ὅποι δεῖ, καὶ λέγειν ἴν' ἀσφαλές. Id est,
Tacereq; in loco, & cum tutum est eloqui.

Docet deinceps arcana omnino quæ esse volumus, nulli prorsus esse committenda, quæ si vel vni significata fuerint, illicò diuulgantur. Nam quemadmodum vnitas non egreditur suum terminum, sed (quod & nominis ratio docet) simpliciter vnum manet: binarius autem principium infinitum est diuersitatis, qui statim duplicando mutat suam naturam, & ad multitudinem vergit: sic sermo in primo manens verè arcanus est, si ad alterum efferatur, iam famæ locum obtinet. Et vt autem è manibus dimissam non est facile denuò comprehendere: ita neq; sermo ex ore emissus rursum capi ac teneri potest. Vnde verba alata Homerus appellat. Nauim à vento correptam funibus & anchoris inhibent, eiusq; velocitatem frangunt: orationi autem ex ore tanquam è portu semel egressæ nulla statio, nullus anchoræ iactus est reliquus, sed magno cum sonitu & fragore vecta auctorem in graue magnumq; aliquod periculum demergit. Arcana nemini facile committenda.

Curiositas cum garrulitate coniuncta.

Præterea τὴν ἀδολεσχίαν καὶ ἡ περιεργία κακὸν ἐβλάστον φεύγεσθαι, id est, cum garrulitate comunctum est aliud non minus malum, nempe Curiositas. Garruli namq; multa audire volunt & abscondita præsertim atque arcana scrutantur, quo vberior illis garriendi faculras suppetat. Deinde sunt instar puerorum, qui glaciem neque tenere volunt, neque dimittere: imò veluti serpentibus in sinum collectis non continent, sed ab ijs peroduntur. Belonas pisces & viperas partu rumpi aiunt, arcana autem eos, qui non continent, foras prolapsa perdunt, id quod probat exemplis quibusdam. Tonsores autem maximè loquaces esse atque garrulos (vnde Theophrastus τὰ κηρεῖα eleganter μέθυ ἄοινον appellauit) inde probat, quod omnium loquacissimi ad illos confluunt, issque adsident, ita vt consuetudinem garriendi inde parent. Itaque eleganter Archelaus rex garrulo tonsori, qui iam rectis linteo humeris quærebat: Quomodo te tondebo rex? respondit: Tacens. Hinc prouerbium: Tonsoribus atque lippis notum: dere maximè nota & pertulgata. Præterea garrulos homines proditoribus omnium deterrimo ac perditissimo hominum generi comparat, imò ijs deteriores esse dicit. Garrulus enim proditor nullo conductus est pretio, vltroq; suam operam offert, non equos prodens aut munitiones, sed arcana publicans dicta in iudicijs, in seditionibus, in certaminibus, de Repub. quæ tandem in ipsius pernitiem interitumq; vergunt.

Garrulitatis remedii duplex.

Hæc Plutarchus verè profectò sciteq; de garrulitate disseruit, quæ meritò quemuis ab illa deterrere debent. His addit postremò duplicem & quidem generalem cùm garrulitatis, tùm cuiusuis alterius vitij sanandi atque curandi medicinam, ea est χρεία τε & ἄσκησις, id est, iudicium & exercitatio. Iudicium autem præcedit exercitationem, cum nemo se assueſaciat ad vitandum & ex animo omnino euellendum ea quæ ei molesta non sunt. Inuisa enim tùm demum nobis vitia fiunt, cùm illorum damna atque turpitudo nobis fuerit cognita atque perspicua. Primò ergò cùm garrulitatis incommoda ac turpitudinem: tùm ἰχνευθίας, id est, silentij atque taciturnitatis, quæ ei contraria est, laudes, commoda, honestatemq; animo suo quis diligenter reputabit atq; reuoluet. Deinde exercitatio quomodo capienda & τὴν βραχυλογίαν, id est, breuiloquentiæ studendum, pluribus docet: quomodo item interrogationibus & responsionibus vtendum.

Mulieres & iuuenilem ætatem silentium maximè decet.

Etsi autem effusa illa immoderataq; loquentia in conuiuio præsertim omni hominum generi maxima est vitanda: tamen in primis mulieribus atq; adolescentibus, quorum maximum ornamentum est silentium tempestiuum atq; moderatum, signum pudoris, verecundiæ atq; modestiæ, qui quidem internus est animi ornatus. Ergo & mulieres in præsentia virorum, & iuuenes præsentibus senioribus linguis fauere & parci omnino sermonis esse debent: ad audiendum atq; discendum, quàm ad dicendum propensiores. Dicendi ergo partes senibus potissimum relinquant, sibi tacendi potiores partes sumant. Turpe enim & vitiosum est eos, qui puerili & iuuenili sunt ætate plura in conuiuio loqui, quàm eos qui sunt ætatis prouectioris. Signum enim hoc est & argumentum magnæ immodestiæ, agrestis cuiusdam & illiberalis animi. Atque de hoc ipso quidem sic Syracides noster in conuiuialibus suis præceptis disserit capite 32. Senior loquatur: nam ipsum id decet vt verum peritum. Et paulò post: Adolescenti etiam licet loqui semel aut iterum, cum opus est. Et cum interrogatus fuerit, breuiter loquatur, sic se gerens vt agnoscat se imperitum esse, quà

Universidad de Deusto
Biblioteca

tacere malit. Non parem se existimet dominis, & seniori loquenti non interrumpat sermonem. Tonitrua coniunctas habent coruscationes, verecundia coniunctam habet magnum fauorem. Hæc ille. Idem capite septimo. Ne sis loquax apud seniores, &c. Conuiuium ergo rectè nonnulli monent simile esse debere alphabeto, in quo sunt Vocales, Semiuocales, Mutæ. Vocales sunt senes, docti, prudentes, vsu periti. Semiuocales sunt iuuenes, qui interrogati breuiter & modestè respondent. Non interrogati sint mutæ, nec alios loquentes interpellant. Quod autem de iuuenili ætate dictum est, idem de muliebri sexu est affirmandum, quem in conuiuijs maximè taciturnum esse decet. Et tamen hodie inter Christianos multæ reperiuntur mulieres, quæ excusso omni pudore non dubitant in publicis conuiuijs canere, mimas agere, ludere, saltare, garrulitate & suæ ipsos vitos obtundere, & ne ab obscœnis quidem dicterijs abstinent, cum magnæ pudicitiæ castitatisque suæ periculo. Clemens Alexandr. lib. 2. pædag. cap. 7. σιγὴ μὲν γὰρ ἀρετὴ γυναικῶν ἐστι, ἀκουὴ δὲ τῶν νέων γέρας, id est, Silentium mulierum est virtus, adolescentium honor periculi expers. De silentio puerorum & mulierum ornamento vide plura apud M. Mantuam in Polymathia lib. 11. cap. 3. Hæc de vno extremo.

Non silentio perpetuo vtendum inter epulas.

Alterum extremum est perpetuum ac pertinax silentium siue taciturnitas, quæ ipsa quoque in conuiuio est vitanda. Est namq; valdè odiosa atque molesta, & vel odij, iræ atque inimicitiæ: vel nauseæ atque fastidij: vel superbiæ atque arrogantiæ: vel ebrietatis: vel etiam insciti, stupiditatisq; suspicionem parit. Nam conuiua qui semper tacitus, imò mutus & elinguis in conuiuio sedet, ob aliquam causarum commemorandarum id facere videtur. Itaque illi qui semper tacent, loquuntur imò vociferantur, dum alto illo suo silentio quasi altæ voce vitiosos animi sui affectus abstrusos atque reconditos aperiunt atque produnt: ac proinde conuiuis reliquis plurimùm molestiæ, fastidijq; conciliant. Apud Xenophontem Socrates quendam interrogans, ait: Dic mihi quid sit, se turpiter gerere in conuiuio. Cui ille respondit: Quid sit non possum dicere: sed quid mihi videatur, dicam. Dicigitur quid videatur? Εστ λυπεῖν τὰς συμποτας, id est, continuas molestia afficere, respondit ille. Cui Socrates: Hoc tu facis, quia tacendo nobis omnibus es molestus. Simonides ad quendam in conuiuio semper tacentem hoc apophtegmate vsus est: Εἰ μὲν πλείω σοφός, ἑλλίδιον. Hoc est: Si es stultus, sapienter facis, quod tacet: si sapiens, insipienter. Verissimum quoque est illud Plutarchi libro octauo Sympos. problem. primo. Σιωπῶντας μὲν γὰρ ἐμπλάττειν ταῦτ' ἀλλήλων κωμῳδὴ συῶδης καὶ ἴσως ἀδύνατον, id est, Tacentes enim eos qui conueniunt impleri nimis quam porcorum mori est affine, atque haud scio an etiam fieri possit.

Ebrietas vtriusque extremi, id est vitij causa.

Vtriusque autem huiusmodi extremi, hoc est, cùm futilis & inanis loquacitatis: tùm intempestiui, importuni atque morosi silentij potissima causa est ebrietas, quæ hominum linguas aliàs ad intemperanter garriendum & quiduis effutiendum incitat: aliàs quasi vinculis quibusdam ita astrictas & impeditas tenet, vt non modò nihil viro bono dignum effari ac eloqui possint, sed mutæ planè sint atque elingues. Sic enim ebrio, cuius linguæ officium suum amplius facere non potest, vulgò nos Germani dicimus, os esse abscissum siue amputatum.

Sermones epulares magnorũ principum.

Multos contrà legimus magnæ auctoritatis atque sapientiæ viros in conuiuijs non perpetuo silentio fuisse vsos. Cyrum Persarum regem scribit Xenophon in conuiuijs prudentissimos lepidissimosq; sermones habuisse cum principibus, quos mensæ suæ participes fecerat. Optimè enim nouerat modestis facetijs, quæ scurrilitate carent, animi vigorem recreari, & ad bonestos labores alacrem reddere. Sic Cleomenes rex Lacedæmoniorum in suis conuiuijs nec ludos vllos, nec cantus adhibebat, sed ipse conuiuas oblectabat partim quærendo, partim commemorando rem aliquam iucundam auditu, ita vt eius sermones graues simul essent & iucundi, ita tamen vt abesset dissolutio: testis est Plutarchus in eius vita. Epulæ quoque Emanuelis regis Lusitaniæ, teste Osorio in historia de eius rebus gestis, dulci magis & erudito sermone, quàm coquorum artificio erant condita. Adrianus similiter imperator semper circa se & Romæ & extra vrbem optimates habuit, quos etiam in conuiuijs adhibebat: quapropter quartus sæpè accumbebat. Venabatur quoties cingebat, prandebatq; sine vino (prandium caninum) deinde cum principibus & optimis viris canabat, & semper erat cœnatio omnifariam sermonibus referta: teste Dion. Cassio. Vespasianus & super cœnam & semper aliàs comissimus, multa ioco transigebat. Erat enim diacitatis plurimæ & fe-

ste scurrilis ac sordidæ, vt ne prætextatis quidem verbis, id est, obscœnis abstineret, Sueton. teste. Cretenses in suis Syssitijs post cœnam de rebus publicis primùm consultare solent, postea de rebus in bello gestis mentionem faciunt: eosq; laudant, qui viri & boni & fortes fuerunt, iuuenes interim ad probitatem fortitudinemq; simul adhortantes. Athen. lib. 4. cap. 12.

De materia sermonum conuiualium.

Nunc de conuiualium sermonum materia est dicendum, quæ quidem varia est, multiplex ac penè infinita, nullis certis terminis circumscripta ac definita. Omnibus namq; de rebus, quæ vel in cœlo, vel in terra continentur, atq; etiam de ijs quæ non sunt in rerum natura inter epulandum verba possunt fieri atque etiam solent. Et quidem quales sunt conuiuæ, tales plærunque etiam illorum solent esse sermones conuiuiales. A veteribus sæpè quæsitum & disputatum fuit, quibus nam de rebus inter epulandum dici deberet. Gellius lib. 13. cap. 11. hanc Varronis hac de re sententiam commemorat: Sermones igitur, inquit, id temporis (inter epulandum) habendos esse censet, non super rebus anxijs aut tortuosis, sed iucundos atque inuitabiles cum quadam illecebra & voluptate vtiles, ex quibus ingenium nostrum venustius fiat & amœnius. Quod profectò, inquit, euenret, si de id genus rebus ad communem vitæ vsum pertinentibus confabulemur, de quibus in foro atque in negotijs agendis loqui non est otium. His similia sunt illa Macrobij lib. 7. Saturn. cap. 1. Deinde vbi sibi locum patere videat (scilicet philosophus) nõ de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquetur: nec nodosas & anxias, sed vtiles quidem faciles q; quæstiones mouebit. Idem oportet, inquit, versari in conuiuio sermones, vt castitate integros, ita appetibiles venustate. Lucianus λόγους δεῖπνου καὶ φαιδρὰς conuiuijs congruere dicit in Cronosolon.

Griphi & ænigmata conuiualia.

Et tamen hunc veterum morem fuisse legimus, vt in conuiuijs griphi & ænigmata, hoc est quæstiones iocosæ quidem, sed argutæ, anxiæ, scrupulosæ, difficiles intellectu proponerentur, id quod cum propbanarum, tum sacrarum literarum testimonijs comprobari potest. Athenæus libro decimo cap. 17. copiosè de illis scribit.

Ac primò quidem γρῖφον definitionem affert ex Clearcho Solensi huiusmodi: γρῖφός ἐστι βλαμμα δεῖ διανοητικὸν, προστακτικὸν τοῦ δεῖ ζητήσεως δρᾶν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθὲν, πῶς, ἢ διὰ τίνων χάριν εἰρημένον, id est, Gryphus quæstio est iocosa siue ludicra, quæ imperat cogitatione inuenire propositam rem vel honoris vel mulctæ gratia dictam. Suidas γρῖφος τὸ ἄϊκτυον λέγεται (etiam γρῖπος appellatur) καὶ ὁ δόλιος καὶ ὁ συμπεπλεγμένος λόγος, ὃ ἔχων πάλιν ἐν ἑαυτῷ μὴ φανερόμενον: siue γρῖφος ὁ ἀσαφὴς λόγος: vnde λόγος γριφώδης. Hoc est, griphus & rete siue sagenam, & sermonem difficilem, obscurum, implicitum, nodosum significat. Vocantur etiam γρῖπες μαται: & γριφώδης dicitur, qui huiusmodi quæstiones ænigmaticas soluit. A Theodecte Phaselita, qui huiusmodi griphos siue ænigmata & proponendi & soluendi scientissimus fuit, μνημόνια fuerunt appellata, eò quòd ille memoriæ vi pollebat: testis etiam Pollux: vt ex Hermippo Athenæus probat eodem libro.

Dicebantur etiam vulgò ζητήματα κυλικεια, teste Polluce, hoc est, quæstiones pocillatoriæ, quia inter pocula proponebantur. Horum septem genera ab Athenæo commemorantur ex Clearcho, qui peculiarem de illis librum scripsit. Symbola quoque Pythagorica griphi & ænigmata apud Athenæum appellantur. Fuit porrò moris, vt idem testatur, vt ei qui griphum siue ænigma propositum soluere poterat, carnis certa portio præmij loco tribueretur: contrà verò ij qui id non poterant, ἔπινον ἄλυκον ὡδαμισγομένῳ τοῦ αὐτοῦ πότου, καὶ ἐδεῖ προσενέγκασθαι τὸ ποτήριον ἀπνεῦσαι, id est, potionem salsam vno hausti siue respiratione bibere cogebantur: & hæc erat illorum pœna: id quod Athenæus Antiphanis poëtæ testimonio probat: γρῖφον προβάλλεις τοῦτον εἰπεῖν δ' ἐστὶ τὰ; id est, Ænigma proponis hoc domine soluendum? Et paulò post de eorum qui non soluissent, pœna sic disserit: ἄλυκος δ' ἐγχρῶ σε πεῖσόμενον ποτήριον,

Præmia & pœnæ eorum qui griphos soluere, vel non soluere potuerunt.

Οἰδ' οὖν ὅπως γε δεῖ σε τοῦτο σκοπεῖν,
Κομιδῇ γε πως ἐνίσχειρον ἀποφέροντά σοι:
Οὐκ, ἀλλ' ὅπισω τοι χεῖρε ποτήσαντα δεῖ
Ἕλκειν ἀπνεῦσαι, ——

Id est, Salsuginis poculum circumferre oportebat,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Scis ergo illud tibi ebibendum esse.
Num adferentem tibi protinus monstrabam?
Non: verùm reiectis posᖴ tergum manibus oportet,
Exhaurire vno spiritu.

Griphi Lucianus meminit: *Quid, inquit, sunt homines? Dij mortales. Quid verò Dij? Homines immortales. Ænigmata profers & griphos conglutinas equidem, vt Loxias, apertum nihil promis. Eustath. Odᖴ. χ. fol. 788.* γρίφος δ' ὑσπολον ζήτημα ὁ ἐν συμποσίοις ἔλεγε τις θεχευμένης φιάλης οἴνου γευσης, καὶ ὁ διπλυσάμενος & τὸ ὑποροφθὲν, ἐξέπεινεν: εἰ δὲ μὴ, ὑποροήσας ἐνεφορεῖ ὑ τῆς φιάλης. *Aristophanes in* Σφῆξι:

Οὐδὲν ἄρα γρίφου διαφέρει πλεύνυμος
Πῶς δ' ἢ θερσαρεῖ τις τοῖσι συμποτίαις λέγων
Οτι ταυτὸ θηρίον ἔστι γῆ, καὶ ἐν ὕδατι;
Καὶ τῇ θαλάττῃ γ' ἀπέβαλε τὼ ἀσπίδα.

Scholiastes: γρίφος παροίνιον ζήτημα. *Item,* γρίφοι δὲ λέγονται τὰ ἐν τοῖς συμποσίοις θεβαλλόμενα αἰνιγματώδη ζητήματα θεὸς λύσιν. *Hoc est, Griphus quæstio est inter pocula. Item: Griphi dicuntur quæstiones ænigmaticæ in conuiuijs propositæ conuiuis ad soluendum. Griphus autem hoc intelligitur aquila, cui Cleonymum comparat* δ' εἰλόν καὶ ῥιψάμενος. *Pollux:* γρῖφ μὲν τοι συμποτικὸν, αἴνιγμα καὶ γρίφος: τὸ μὲν παιδιὰν ἔχον, ὁ δὲ γρίφος καὶ σπουδὴν. Καὶ ὁ μὲν λύσας γέρας εἶχε κρεῶν τινα περιφοράν: ὁ δὲ ἀπιστήσας, ἅλυπος ποτήσειν ἔμελλεν, ἀλλήθη δὲ ἔδει τῷ ἀλαζονικῶν γρίφων. *Athenæus porrò Athenis eos, qui propositum griphum non soluebant, hanc pœnam subijsse dicit, vt biberent phialam* κεκεφαλωμένην, *id est, mistam, teste Clearcho. Eodem teste* ἡ τῶν γρίφων ζήτησις ἐκ ἀλλοτρία φιλοσοφίας ὄφι, *id est, aenigmatum explanatio non prorsus est aliena à Philosophia. Et quidem veteres per illam sapientiam demonstrabant. Nam quæstiones inter pocula proponebant graues, non quales nunc, quæ sint iucundissima Venus, quis optimus piscis: quarum quæstionum præmia quidem victoribus proponuntur oscula, quæ quidem liberali animo præditis sunt odiosa, multa autem victis constituta est meri potatio suauis, quàm sanitatis ratio postulet. Hæc ille. Exempla autem ænigmaticorum huiusmodi problematum plura vide ibidem.*

Plutarchus quoque libro quinto Symposeôn problem. 8tatim ab initio conuiuialium huiusmodi ænigmatum atque griphorum mentionem facit, cum inquit etiam φορτικὰς καὶ ἀφιλολόγους homines illiteratos & à literis humanioribus alienos à cœna animum à corpore longissime ad alias voluptates abducere, ænigmata & griphos & nomina certo numerorum symbolo tecta proponendo: vnde etiam mimus, ethologis Menandrois, & eius fabulas agentibus locum conuiuia cessserunt. Idem lib. 8. sub initium in agroniorum festo peracta cœna scribit conuiuas solitos fuisse ænigmata & griphos ἀλλήλοις προσβάλλειν, *id est, sibi inuicem proponere.*

Exempla griphorum in sacris literis.

Huiusmodi porrò griphorum siue quæstionum ænigmaticarum, quæ in conuiuijs olim proponebant, in sacris quoque literis exempla occurrunt, quæ quidem ab Hebræis חִידוֹת *Chidot appellantur, à verbo* חִידָה *Chidad quod acuere significat, propterea quod acutissimam eius mentis aciem esse oportet, quæ in huiusmodi dictorum sententiam penetrare possit: vel quod faciant ad exercenda hominum ingenia. Huiusmodi griphus siue ænigma fuit illud, quod Samson in conuiuio nuptiali conuiuis suis quos vocauerat, qui erant quinquaginta numero, proposuit ea lege atque conditione, vt si illud soluerent intra septem dierum spatium, quo conuiuium illud durabat, 30. linteamina atque 30. vestes mutatorias ab illo præmij loco acciperent: sin minus, vt ipsi Samsoni totidem linteamina atque vestes darent tenerentur. Ænigma erat: De comedente exiuit cibus, & de fortiori egressa est dulcedo. Iud. 14. Quærit heic D. Ambrosius, cur Samson griphum hunc proposuerit & eius hanc rationem adfert. Quoniam in conuiuijs homines interdum benè poti dicatum locum solent, & intemperantius alios proscindere, quæ res in iurgia & rixas frequenter erumpit. Ideo fieret, graues homines ænigmata, seu problemata proponere solebant, colloquijs periculosis omissis & animo conuerso ad propositarum rerum explicationem. Quorum exemplum Samson est secutus, & mercedem ei proposuit, qui quæstionem suam explicuisset, quasi scientia & mentis acumen assici debeat præmio: & pœna contrà est constituta insciitiæ & tarditatis: id quod antiquitus apud Ethnicos fieri consueuit. Vnde poetæ fictis suis fabulis prodiderunt Sphingem præmium solitum proponere ei, qui ænigma soluisset, vt liber dimitteretur: Sin verò defecisset, vt præceps è saxo præcipitaretur.*

Porrò Christus quoque parabolarum quarundam inuolucris atque integumentis multa præclara & βιωφελῆ vtilia vitæ præcepta ac documenta in conuiuio dedit: quemadmodum Luc. 14. scriptum est. Nam κενοδοξίας καὶ φιλοπρωτείας vitiosum affectum parabolis quibusdam, quæ griphos annumerari possunt, perstrinxit τῆς ταπεινώσεως διδάσκαλος καὶ ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς, vt Theophylactus eleganter loquitur.

Hæc de antiquorum griphis, hoc est, ænigmaticis & parabolicis antiquorum quæstionibus atque sermonibus olim in conuiuijs vsitatissimis: qui partim graues atque serij, partim iocosi fuerunt. Ac omnino omnes sermones conuiuiales commodè & ad propositum nostrum accommodatè, in hæc duo genera videntur posse diuidi, vt alij sint graues atque serij, qui de rebus grauibus atque serijs habentur: alij sint ioculares atque ludicri, de quibus posterioribus, qui quidem inprimis epulis videntur congruere, priore loco dicam. Sermones conuiuiales omnino duplices.

Huc referuntur ea, quæ vulgò à Latinis vocantur dicta, dicteria, ioci, sales, facetiæ, cauillationes, quæ licet animos hominum valdè oblectent: tamen nobis summa in illis adhibenda cautio atque moderatio, ne vel in Dei vel hominum offensionem atque odium incurramus, si illis incautius atque imprudentius vtamur, id quod sæpissimè fieri solet. Cicero lib. 2. de Orat. sub Cæsaris persona de huiusmodi iocis pluribus agit. Idem ad Pætum: Accipies hospitem non multi cibi, sed multi ioci. Senex ille apud Plautum in Milite glorioso: Dicteria, ioci, sales.

Vel cauillator facetus, vel conuiua commodus
Item ero, neque ego oblocutor sum alteri in conuiuio.
Incommoditate abstinere me apud conuiuas commodè
Commemini & meæ orationis iustam partem persequi
Et meam partem itidem tacere, cum aliena oratio est.

Plato τὸ παιγνιῶδες διμβίνυε, *inquit,* καλῶς ἔχον ἂν δόξαι τὸ παίζειν ἐμμελῶς, καὶ κεχαρισμένως, *id est, benè & liberaliter instituti opus est eleganter & cum gratia iocari. Cicero, Genus vocandi, inquit, (siue id fiat verbis, siue factis) non profusum nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Vt enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex igitur omnino est iocandi genus, vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum: quo genere non modò Plautus noster & Atticorum antiquæ Comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt, multaque multorum facetè dicta, vt ea quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur* ἀποφθέγματα. *Facilis igitur est dictinctio ingenui & illiberalis ioci: alter est, si tempore sit à remisso animo & libero dignus: alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibeatur verborum obscœnitas. Plutarchus Symposeôn secundo, problemate primo, & post illum Macrobius libro septimo. Saturn. capite tertio, varia scommatum genera tradunt, quæ ab illis* σκώμματα, λοιδορίαι, ψόγοι, ὀνείδολαὶ *appellantur, & accuratè à se inuicem distinguuntur: dantur etiam ab ijs, præcepta quædam, quomodo quamq; cauteᖴ ijs sit inter conuiuas vtendum.* Facetiarum genera.

Σκώμματος, *inquit Plutarchus,* πρὸς μὲν ἰωνδρώπους μετ' ὀλιγαβείας καὶ τέχνης κατὰ καιρὸν ἀπτέον, πανταπασι ἀφυκτέον. *Hoc est, dicterijs siue cauillationculis, qui nequit cautè, artificiosè ac tempestiuè vti, ijs omnino abstineat censeo. Addit: Sicut enim lubrico in loco etiam ij subuertunt, qui vel in transcursu tantum attingunt: ita in vino quæuis oratio non satis commodæ occasionem nobis peccandi præbet. Est cùm cauillationibus facetis magis, quàm contrijs exagitamur: cùm hæc ab ira* ἀβουλήτως, *id est inconsultò proficisci sæpe videamus, illa non à necessitate, sed studio contumeliæ & malignitate. His similia sunt illa Macrobij: Scomma non minus quidem amarum, quàm accusatio, si apertè proferatur. Sed à sapiente sic profertur, vt dulcedine quoque non careat. Idem* λοιδορίαν *quidem definit exprobrationem ad directam contumeliam:* In scommatis siue cauillationibus iocosis quæ adhibenda cautio secundum Plutarchū & Macrobiū.

Universidad de Deusto
Biblioteca

σκῶμμα autem morsum figuratum, qui sæpè fraude, vel vrbanitate tegitur, vt aliud sonet, aliud intelligas. Nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquàm ijs, in quos iacitur, & dulce est. Quod genus maximè vel sapiens vel alius vrbanus exercet, præcipuè inter mensas & pocula: vbi facilis est ad iracundiam prouocatio. Nam sicuti in præcipiti stantem vel leuis tactus impellit, ita vino vel infusum vel aspersum, paruus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in conuiuio abstinendum scommate, quod tectam intra se habet iniuriam. Idem: Tali scommate, inquit, quod foetus contumeliæ est, abstinendum sapienti semper in conuiuio est. Plutarchus σκώμματα, id est, dicteria seu cauillationes magis dicit mordere, quod instar hamatorum telorum diutius hærent. Sic Macrobius: Tantò enim pressius hærent talia dicta (scommata) quam directa lædoriæ, velut hami coagulosi, quàm directi mucrones tenacius infiguntur, maximè si dicta huiusmodi risum præsentibus mouent, quo velut assensus genere confirmatur iniuria. Plutarchus præclaram hanc Lacedæmone disciplinam fuisse tradit, fuisse dictis alios impetere sine molestia, & æquo animo dicteria ferre: nam si quis iniquius ferret, alter statim mordendi finem faciebat: Ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι τῆς μαθήματων τοῦτο ἦν τὸ σκώπτειν ἀλύπως, καὶ σκωπτόμενον φέρειν. Macrobius: Apud Lacedæmonios, inquit, inter cætera exactæ vitæ institutæ, hoc quoque exercitij genus à Lycurgo fuit institutum, vt adolescentes & scommata sine morsu dicere, & ab alijs in se dicta perpeti discerent. At si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, alterius ei in alterum dicere non licebat. Xenophon Socraticus Gobriam scribit cœnantem apud Cyrum, quùm alios Persarum ritus esse admiratum, tum verò illum quo se inuicem iucundè interroganres & scommata quoquè non negligentes, vel etiam ijs, in quos morsus illi stringi videbantur, voluptatem conciliabant.

Subiungunt deinceps præcepta quædam quomodo iocis illis atque dicterijs falsis quæ in alios iacientur, sit vtendum citra conuiuarum offensionem. Nam, vt Plutarchus inquit, difficile est dicterium inuenire gratum ei qui incessitur, cum etiam citra molestiam falsis dicterijs vti δὲ τυχεῖν ἰμπειρίας καὶ δεξιώσεως, id est, non vulgaris peritiæ atq; dexteritatis esse videatur.

Primò igitur illa scommata siue dicteria, vt inquit Plutarchus, quæ sontibus molestiam adferunt, grata contra sunt ijs, qui procul à culpa & crimine absunt. Sic Macrobius: Sunt scommata, inquit, quæ in superficie speciem habent contumeliæ, sed interdum non tangunt audientes, cum eadem si obnoxio dicantur, exagitent: vt contra sunt, quæ speciem laudis habent, & personam audientis efficiant contumeliæ plenam. Vt si exempli gratia, hominem ab auaritiæ, superbiæ, libidinis, furti aliorumue vitiorum suspicione alienissimum, eorundem vitiorum nomine falsò perstringas, id ille non molestè feret, quin potius ijs delectabitur. Contrà si quem commemoratis vitijs vel etiam alijs obnoxium contrarijs virtutum nominibus appelles, vt si timidum aliquem Achilli aut Herculi, aut iniustissimum Aristidi comparandum dixerit, id acerbissimè feret, verba laudem sonantia sine dubio ad vituperationis notam propter conscientiæ morsum tracturus. Nam, vt addit Plutarchus, quemadmodum ij qui res personasue bonas per iocum nominibus probrosis afficiunt, si id accurate agunt, magis delectant, quàm qui apertè laudant. Sic enim Diogenes, teste Macrobio, Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat velut vituperando laudare. Sic contrà magis etiam mordent, qui honestis nominibus in cauillando vtuntur. Quod autem de vitijs animi dictum est, idem etiam de corporis vitijs est censendum.

Deinde Plutarchus docet ei qui dicterijs concinne vti volet, discrimen esse tenendum vitiorum atque studiorum. Alia enim sunt quæ homines ægrè ferunt sibi obijci, vt auaritiam, contemptum studium: alia quæ sibi obijci gaudent, vt venationis & musicæ studium. Idem discrimen in corporis vitijs est observandum. Nam si quem aduncо aut compresso naso præditum aut caluum fastu perstringas, ridebit: at si cui oris aut nasi tetrum fœtorem exprobres, indignabitur ac succensebit. Oportet etiam, inquit Plutarchus, ingenijs eorum, quibus cum agimus & moribus considentes vti cos vsurpare, dareq; operam, vt absque molestia & cum gratia colloquamur. Observandum item tempus & locus.

Præterea vterque auctor monet eorum qui intersunt, ducendam rationem. Nam eadem scommata, vt inquit Macrobius, modò iuuare, modò mordere possunt, pro diuersitate præsentium personarum. Sunt enim quæ si coràm amicis obijciantur nobis, libenter audire possumus. Vxore verò, vel parentibus magistrisue præsentibus dici in nos aliquod scomma nolimus, nisi fortè tale sit, quod illorum censura libenter accipiat. Vt si quis adolescentem coram parentibus aut magistris irrideat, quod insanire possit continuis vigilijs lectionibusq; nocturnis: aut vxore præsente, quod stultè faciat vxorium se præbendo, nec vllam elegantiam eligendo formarum. Hæc enim & in quos dicuntur & præsentes hilaritate persundunt.

Commendat præterea, vt vterq; monet, scomma conditio dicentis, si in eadem causa sit, vt si pauperem pauper, aut obscurè natũ natus obscurè irrideat. Ergò, vt inquit Macrobius, cum idem nomen scommatis sit, diuersi continentur in eo effectus. Id etiam, inquit Plutarchus, diligenter est curandum, vt dicterium obiter & subitò ad interrogationem iocumue alterius aptetur, non longè repetitum & ascitum cum apparatu videatur. Nam sicut iras & pugnas in conuiuijs obortas facilius ferunt: si verò extrinsecus superueniens aliquis turbas det, vel conuitia ingerat, eum pro inimico & odio habent: sic venia datur libertaci & dicacitati, si è re præsenti simpliciter & absq; fastidio nascatur. Si verò nihil ad sermonem præsentem faciat, sed alienum sit, simile est insidijs & contumeliæ scomma. Quod enim intempestiuum & ad institutum non facit, id maleuolentiæ & contumeliæ speciem habet, quique ijs vtuntur, illi ob orationem, rem leuissimam (vt ait Plato) grauissimam pœnam subeunt.

Atque hæc quidem duo bi philosophi clarissimi præceperunt de ratione iocis siue dicterijs benè commodeq; vtendi, vt inde voluptas potius atq; hilaritas, quam molestia proficiscatur, de quibus etiam pulchrè sapienterq; disserit M. Mantua in sua Polymathia lib. 7. cap. 8. Idem Plutarch. lib. 1. Sympos. problem. 4. de regis conuiuij officio differens inter alia inquit: Qui verò ludi causa fingebus scrijs ad conuiuia accedunt, eos inhibebit (conuiuij magister) accuratè cauere, ne fallant commelia. Et paulò post: At conuiuij rex meritò præmium & honorem desulerit ei, qui iocum adsper- σοῦ εἶναι, contumelia carentem & oblectationem vtilem, risumq; ἀπὸ γέλωτος, καὶ ὀβριστικοῦ χάριτος καὶ φιλοφροσύνης ἐναίσιμον, id est, non momi & iniuriarum, sed gratiæ comitatisq; socium in conuiuium introduxerit. *Hanc enim ad rem plæraq; conuiuia naufragia facunt, dum non rectè gubernantur. Est autem hominis modesti & prudentis iram & inimicitias vitare, quarum occasiones in foro, ex auaritia: in palæstra & gymnasijs, è contendendi studio: in magistratibus & honorum petitionibus, ex ambitione: in cœna autem & inter pocula, è iocis captatæ nobis insidiantur.* Εἰ δὲ τὸ σοφρονεῖν ἀνδρὸς ἔχθρας φυλάττεσθαι καὶ ὀργάς, ἐν ἀγορᾷ μὲν καὶ πλούτου, καὶ γυμνασίοις καὶ παλαίστραις καὶ φιλονικείας, ἐν δὲ ἀρχαῖς καὶ φιλοτιμίας καὶ φιλοδοξίας, ἐν δὲ εἴπνῳ καὶ παρὰ πότον καὶ παιδιᾶς ἐπιπεμπούσης.

Verùm in primis est obseruandum, quod Macrobius sub finem addit: Cum videas, inquit, anceps omne esse scommatum genus, suadeo in conuiuijs, in quibus lætitiæ insidiabitur ira, ab eiusmodi dictis facessas, & magis quæstiones conuiuales vel proponas, vel ipse dissoluas. Quod genus veteres ita ludicrũ non putarunt, vt & Aristoteles de ipsis aliqua cõscripserit & Vesterinus. NOTA. *Nec contemnendum quod tot philosophantium iura meruit. Cum ergo Macrobius quoq; ab huiusmodi dicterijs inter epulas abstinendum potius, quàm ijs vtendum esse censuerit: multò magis nos Christianos id sentire decet, quorum vt vita tota atq; actiones, ita sermones quoq; omnes graues potius, quàm ioculares ac ludicri esse debent. Omnino sales isti atq; ioci plærunq; vel sunt turpes & obscœni: vel contumelioſi idq; vel in Deum, vel in proximum, ita vt partim ad libidinem, partim ad iram prouocandam faciant, quemadmodum experientia quotidiana testatur.* Christiani à scommatis abstineant.

Quamobrem ab ijs abstinendum esse Christianis cùm sacræ literæ, tùm ipsa ratio docet. Apostolus Paulus ad Ephesios 4. Πᾶς λόγος σαπρὸς (φαῦλος, μοχθηρὸς siue σκηπτὸς καὶ ὑποκρισεως) ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας (nota & usitata enallage, id est, πρὸς οἰκοδομὴν χρειώδη seu χρήσιμον) ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούσιν, id est, Nullus sermo corruptus siue futilis, spurcus, leuis ex ore vestro exeat, sed si quis est commodus ad ædificationem vtilis, quiq; gratiam auditoribus afferat, hoc est, qui vtilis simul sit & suauis. Idem cap. 5. Scortatio autem & omnis impuritas aut auaritia ne nominetur quidem inter vos sicut decet sanctos. Καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. Et obscœnitas & stultiloquium & dicacitas futilis atq; scurrilis (εὐτραπελία Suidæ μωρολογία, κωφότης, ἀπαιδευσία) quæ non conueniunt, sed potius gratiarum actio. Idem

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad Coloss. 4. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, id est, ἀστείως καὶ ἐπιτηδείως χάριεν. Conditus sit quasi sale, gratia: quibus verbis pia sermonis venustas & suauitas indicatur. Sic Dominus noster Iesus Christus Matth. 12. Dico vobis quodcunque verbum ἀργὸν, id est, malum, leue, vanum atq; futile loquuti fuerint homines, de eo rationem reddituros in die iudicij. Ex sermonibus enim tuis iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis. Clem. Alexand. lib. 2. cap. 6. Διαλογίας δὲ παντελῶς ἀπεῖναι τὸν ἡμῖν ἀφεκτέον καὶ τὰς χαμαιρικὰς αὐτῆς ὀπισθομισεῖν καὶ ὄφεις δριμυτέρους καὶ φερωνύμους ἀποστροφὴ καὶ τοῦ ἀπομυκτισμοῦ καλαμβύης, πολλάκις δὲ καὶ λόγῳ τραχυτέρῳ, id est, Turpiloquio & nos omnino abstinere oportet, & ijs qui illo vtuntur, os obstruere, & aspectu seueriore & vultus auersione, & ea quæ vocatur, subsannatione, & sæpè etiam asperiore oratione. Ibidem διαλογίαν definit πλοῦ φεῦ τῆς κακίας ἔργον λογοποιία, id est, Turpiloquium est oratio quæ habetur de turpibus factis. Ἀδολεσχίαν quoque φλυαρίαν, id est, nugas ineptas silentio prætermittendas esse docet. Idem præterea cap. 7. Ἀπεστω ἀπὸ ἡμῶν, inquit, τὸ σκώπτειν ὕβρεως προκαταρχον, id est, cauillari, à quo incipit contumelia, ex quibus deinde contentiones, pugnæ, inimicitiæ exoriuntur. Est autem ὕβρεις μίσους δημιουργοί, id est, contumelia est ebrietatis administra. Syracides cap. 31. ἐν συμποσίῳ, inquit, μὴ ἐλέγξῃς τὸν πλησίον, καὶ λόγον ὀινεσμοῦ μὴ ἐλπῆς ἀυτῷ, id est, noli proximo tuo conuitiari inter pocula, neque contumeliose irrita eum in lætitia eius. Dicto probroso ne lædas illum, nec in occursu eum affligas. Prouerb. 14. vers. 3. In ore stulci est baculus contumeliæ. Hoc eleganter oratio insipientium appellatur βακτηρία, baculus, id est, ὑβρίβαβα, id est, scipio, cui incumbit atque innititur contumelia. Huiusmodi autem dicteria contumeliosa aliena esse censenda à conuiuijs docet argumento ducto à conuiuij fine, qui est ἡ φιλίας τῶν συνόντων φιλοφροσύνη, id est, Benevolentia in eos qui simul sunt: ὅθεν τὸν ἀγάπην αἱ ἑταιρίδες συνέλευσεις, id est, charitatis enim ergò ad conuiuia conueniunt. Ex dicterijs autem illis inimicitiæ nascuntur: quamobrem illis est abstinendum. Quod si qui, inquit Clemens, adsint φιλοκώμμονες, id est, alios cauillandi cupidi, nobis tacendum, & versa superuacanea, tanquam plena pocula à nobis sunt transmittenda. Lubricus enim est huiusmodi lusus, &c.

AN, ET QVATENVS DE REBVS SERIIS, ET GRAVIBVS ET PHILOSOPHICIS SIT INTER POCULA DISSERENDUM. De sermonibus, problematibus & parabolis conuiualibus Christi. De lectiunculis cùm sacris, tùm prophanis & olim & hodie inter epulas, postque adhiberi solitis.

CAPVT XVIII.

QVOAD res serias, de quibus inter epulandum verba solent fieri, illæ sunt variæ atque multiplices, theologicæ, philosophicæ, mathematicæ, logicæ, physicæ, politicæ, ethicæ, œconomicæ, quæ partim ad contemplationem, partim ad actionem referuntur.

An inter epulandum de rebus grauibus et philosophicis sint verba facienda.

Apud Plutarchum lib. 1. Sympos. primum hoc problema extat: Sit ne inter pocula philosophandum? Idem argumentū Macrob. quoq; lib. 7. Satur. cap. 1. eodem ferè modo tractauit, quando nimirum & quibus de rebus sit philosophandū in conuiuio. Ac primò quidem veteres, sub alienis personis argumenta quædam adserunt ad probandum, philosophiæ inter pocula nullum debere esse locum. Illam namq; tanquam censoriam quandam & plus nimio verecundam matremfamilias decebere se suis continere penetralibus, nec se miscere Libero, cui tumultus sunt familiares, cum ipse huius sit verecundiæ, vt strepitum non modò verborum, sed ne cogitationum quidem in sacrarium suæ quietis admittat. Hanc rationem illustrant simili ducto à Persarū, siue, vt eos Macrobius appellat, Parthorum consuetudine. Nam quemadmodum illi non cum coniugibus suis, sed cum concubinis seu pellicibus suis conuiuia inire & ebrietati tripudijsq; indulgere solebant, tanquam haec & in vulgus produci & lasciuire quoque illas non nisi domi abditas tueri deceat tectum pudorem: eodem modò musicam & histriones introduci, philosophiam autem excludi debere, quod neq; nos tàm seriis rebus vacare possimus, neque illa ad colludendum sit idonea.

Deinde argumentatur à minore ad maius hoc modo: Philosophia non est producēdā, quò Rhetoricæ ars & professio populariū venire erubuit. Isocrates enim celeberrimus Græciæ orator, qui verba prius libera sub numeros ire primus coëgit, cum in conuiuio à sodalibus orraretur, vt aliquid in medium de eloquentiæ suæ fonte proferret, hanc veniam deprecatus, huiusmodi vsus excusatione: ἐν δὲ μέσῳ ἐγὼ δεινὸς, οὐχ ὁ νῦν καιρὸς: ἐν οἷς δ' ὁ νῦν καιρὸς, ἐγὼ δεινὸς. Quæ præsens, inquit, locus & tempus exigit, ego non calleo: quæ ego calleo, nec loco præsenti sunt apta, nec tempori.

Secundo loco ab vtroq; rationes afferuntur ferè eædem, quibus probatur Philosophiam non esse excludendam è conuiuijs. Τὴν φιλοσοφίαν, inquit Plutarchus, τέχνην οὖσαι βίου ὅλου, οὔτε τινὸς παιδείας, οὔτε τινὸς ἡδονῆς ἀλογωτάτης ἐχθρὸς ἐστὶν εἰκὸς, ἀλλὰ πᾶσι παρεῖναι τὸ μέτριον καὶ τὸν καιρὸν ἐπιφέρουσαν. Philosophiam namq; ceu vitæ magistram par est nullo etiam à loco, ludo aut delectatione abesse, adesse omnibus modumq; imponere, nisi fortè temperantiam etiam & iustitiam velimus à conuiuio arcere, seueritatem earum præscribendo. Vnde constat dissimilem Rhetoricæ & Philosophiæ rationem esse. Sic idem in libro de Sanitate tuenda culpat eos, qui volunt inter cœnandum ab omnibus philosophicis disputationibus esse abstinendum. Phœnicis caput, inquiunt illi, ferunt suaue quidem esse, sed κεφαλαλγὸν, id est, caput aggrauans: Dialecticam autem esse τερπνὸν ἐν λόγοις, bellarium nequaquam dulce, & tamen valdè laboriosum, caputq; vehementer aggrauans atque lædens. Sic Macrobius: Si philosophia à conuiuijs exulabit, procul hinc facessant & alumnæ eius, honestatem dico & modestiam, nec minus cum sobrietate pietatem. Quam enim harum dixerim minus esse venerabilem? Ita sit vt ab eiusmodi cœtibus relegatus matronarum talium chorus, libertatem conuiuiorum solis concubinis, id est, vitijs & criminibus addicat. Nam παύτων μὲν ὁ Διονύσιος λυσιῳδεῖ καὶ λύει, μάλιστα δὲ τῆς γλώττης ἀφαιρεῖται τὰ χαλινὰ, καὶ πλείστην ἐλευθερίαν τῇ φωνῇ δίδωσιν, ἀβίλτερον ὂν ὄμμα καὶ ἀνόητον ἐν λόγοις πλεονάζον τὸ ἄπειρον ἄστος ἐρεῖν ἢ περὶ ἀρίστων λόγων, id est, Si Bacchus verè est Lysius & Liber, ac maximè soluit linguam frænis, licentiāq; plurimum voci concedit, stultum ego & à ratione alienum esse arbitror, velle impestiuam ornationis redundantiam optimis sermonibus spoliare. Sed absit vt Philosophia, quæ in scholis suis sollicitè erudiat de officijs conuiualibus, quæ sit vitus compotoris, quomodo vtendum vino, ipsa conuiuia reformidet, tanquam non possit ἀργῷ βαθεῖ, ἃ διδάσκει λόγῳ, hoc est, interprete Macrobio, rebus asserere, quæ solet verbis docere, aut nesciat modum, cuius in omnibus vitæ humanæ actibus terminos ipsa constituit. Neque enim ita admensas inuito philosophiam, vt non seipsam moderetur, cuius est, disciplina rerum omnium τὸ μέτριον καὶ τὸ καιρὸν διαφέρειν, id est, moderationem docere.

Tertio loco docent quis philosophandi modus atque ratio inter pocula sit adhibenda. Ac primò quidem præsentium conuiuarum ingenia atque mores diligenter sunt æstimandi. Nam si plures adsint φιλόλογοι, id est, literati, periti & philosophiæ amatores, vt in Agathonis Socratis, Phædrus, Pausanias, Eryximachus: & in Calliæ Charmidæ, Antisthenes, Hermogenes, alijq; boni similes, concedemus ijs sermonum philosophicorum vsum, vt non minus Musis, quàm Nymphis viridi diluant. Nam veluti paucæ literæ mutæ dispersæ inter multas vocales, in societatem vocis facilè manuescunt: ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum, aut consonant si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Si verò plures adsint, qui cuiuscunq; auis, nervi aut linguæ, quàm philosophi vocem audire malint: vrile est Pisistratum Athenarum tyrannum imitari. Is enim cum ex quadam cum filijs discordia, suisset sentiretq; hoc inimicis & æmulis suis gaudio esse, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse nouitatem: aduocata concione dixit: Voluisse quidem se liberis suis suam persuadere sententiam, ijsq; non acquiescentibus patria voluntate succumbere, sed hoc sibi posteà visum paternæ aptius pietati, vt in liberorum sententiam ipse concederet. Seruet igitur ciuitas, sobolem regere cum patre esse concordem. Hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantis quieti. Sic etiam philosophus inter conuiuas non admittentes orationem suam, mutato instituto ijs morem geret, eorumq; rationem probabit, quatenus decoro suo non repugnabit, scieq; ἢ πρωρέωσι, μὴ ἄνθρωποι δὲ λόγῳ, φιλοσοφοῦσι δὲ καὶ σιωπῶντες καὶ παίζοντες καὶ σκωπτόμενοι καὶ σκωπτόμενοι. Hoc est, vt Macrobius inquit, hæc est vna de virtutibus philoso-

Universidad de Deusto
Biblioteca

phiæ, quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore quàm loquendo philosophatur. Non modò enim extrema est iniustitia, vt Plato ait, iustum videri, cum non sis: sed etiam summæ scientiæ philosophari, ita vt hoc non videaris agere & ludentem res seriàs conficere. Atque vt Bacchæ siue Mænades ἄνοπλοι καὶ ἄοιδοι τὸ πρὶν, id est, inermes & ferro carentes apud Euripidem thyrsulis suis feriunt & sauciant eos, quos adoriuntur: ita verorum philosophorum σκώμματα καὶ γέλωτες, id est, sales atq; risus eos, qui non planè sunt stupidi efficiunt aliquo modo atque mouent.

Est etiam quoddam conuiuijs accommodatum narrationum genus, quarum alias historia suppeditat, alias sumere ex rebus obuijs licet, multa philosophicæ doctrinæ exempla, multa pietatis habentes, studiumq; æmulandi fortiter, magnanimè, benignè, humaniter, quibus si quis apud nec opinantes quicquam tale vtatur, is bibentes ἀσεπιδαγώγως, id est, tanquam pædagogus moderans, non minima ebrietatis mala intercluserit. Macrobius: Nihil, inquit, tam cognatum sapientiæ, quàm locis & temporibus aptare sermones, personarum quæ aderunt æstimatione in medium vocata. Alios enim relata incitarunt exempla virtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ: vt & qui aliter agebant, sæpe auditis talibus ad emendationem venirent. Sic autem vitijs irretitos, si & hoc in conuiuijs loquendi ordo exegerit, feriet philosophia non sentientes, vt Liber pater thyrso ferit per obliquationem circumfusæ hederæ latente mucrone: quia non ita in conuiuio profitebitur censorem, vt palàm vitia castiget. Quid mirum si feriet sapiens non sentientes, cum interdum sic reprehendat, vt reprehensus hilaretur.

Porrò, vt Plutarchus inquit, elegantiore doctrina præditi homines etiamsi ita philosophentur, vt id præ se haud obscurè ferant: tamen oratione probabili, atque ad persuadendum apta magis vtuntur, quàm violentia demonstrationum. Vides enim, vt Plato in Conuiuio de Fine disserens & primario bono, ac omnino theologica tractans, tamen non demonstrationibus ceu validis nexibus constringit aduersarium, sed sumptionibus mollioribus, exemplis atque fabulis fidem auditoribus faciat.

Quarto loco docent quibus potissimum de rebus sit philosophandum in conuiuio, si modò philosophandi detur occasio. Vbi philosophia, inquit Macrobius, sibi locum patêre viderit, non de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquetur: nec nodosas & anxias, sed vtiles quidem facilesque quæstiones mouebit. Eodem modo Plutarchus ζητήσεις ὑγρὰς τὸ πρὶν, πεσβλήματα γοώδη καὶ μυθολογικὰς, id est, quæstiones magis familiares atque notas, interrogationes moderatas, neque nimis subtiles in conuiuijs adhibendas censet, ne ijs rudiores opprimantur, aut à colloquijs arceantur. Nam quis ferat in lætitia conuiuiali medicum conuiuis leges præscribentem ciborum aut potuum? quis philosophũ de materia prima, de metaphysicis disserentem? quis iurisconsultum de legum nodis disceptantem? astrologum de Epicyclis? Mathematicum de numeris, de terræ mensura? Dialecticum de Syllogismis? Theologum de Prædestinatione disserentem? & id genus alios professores disciplinarum. Ad hoc verò suum præceptũ illustrandum vtuntur eiusmodi similibus. Sicut enim comportores in conuiuijs sese choreis atq; saltationibus exercent: si verò ad arma depugnandum, aut ad cursum, ad pugillatum, ad discum iactandũ eos cogas, non modò inuitos, sed etiam damnosum fuerit conuiuium, & is qui sodales ad talia lacessiuerit, quasi insanus relegabitur ab alacritate conuiuij: sic animos quæstiones faciles, concinnæ & vtiles mouent atq; delectant: à contentiosis autẽ, vt ait Democritus, & perplexis vtilitigationibus abstinendum, quæ & proponentẽ eas in rebus tenuibus, & intellectu difficilibus cum molestia occupatos tenent, & præsentibus sunt odiosa, δεῖ δὲ τὸν οἶνον κοινὸν εἶναι, καὶ τὸν λόγον, ἣ πάντες μεθέξουσι. id est. Nam vt vinum ita orationẽ oportet omnibus esse communẽ, cuius omnes participes fiant. Contrà si fiat in conuiuio id Æsopico illi atq; fabuloso gruis & vulpis conuiuio sibi simile videri ait. Vulpes ad cœnã inuitata grui pultem tenuem in tabula proposuit, quam illa ob liquorem diffluentẽ rostro suo prehendere aliqui edere non posset, atq; ita ridicula esset: vicissim grus vulpi ad conuiuiũ vocatæ cibum in laguncula proposuit, quæ tenue haberet & longum collum, ita vt ipsa quidem rostro per id inserto cibum facilimè capere posset, vulpe interim, quæ id non poterat, esuriente. Ita etiam quando Philos. inter pocula λεπτὰ καὶ διαλεκτικὰ, id est, quæstiones subtiles & dialecticas, argutias sophistarum proponunt, reliquis nihil earum intelligentibus molestiam exhibent: contrà hi, homines nempe rudes & illiterati,

ἰδιῶται τινας καὶ διημαρτημένους λόγους βαναύσους, καὶ ἀγοραίους, id est, incantationes, narrationes nugarum plenas, sermones illiberales atque forenses dum proferunt, actum est de conuiualis societatis fine, & Bacchus iniuria afficitur, cum sine planè ἀφωνότατα. Plutarchus quoque lib. 8. Sympos. probl. 1. statim ab initio, illos qui philosophiam è conuiuijs eijciunt, idem vel etiam deterius agere dicit, quàm qui lumen inde tollunt. Nam lucerna iubilata, modesti ac pudici homines nihilo deteriores fient, quippe qui pluris faciunt se inuicem reuereri, quàm intueri. At verò vbi ἀμαθία καὶ ἀμουσία, id est, inscitia & bonarum artium imperitia ad vinum accesserint, iam ne aurea quidem illa Mineruæ lucerna πόθον ἐυχαρῖσιν καὶ κόσμιον, id est, compotationem gratiosam atque modestam reddere poterit. Non inepte igitur, addit ibidem, apud nos in festo Agroniorum mulieres Bachum quærunt tanquam fugitiuum, ac tandem quærendi finem faciunt dicentes eum ad Musas confugisse atque apud eas latere occultatum: paulò post cœnæ finita ænigmata & griphos sibi inuicem proponunt. Hoc mysterio atque cæremonia docere voluerunt, inter pocula sermone vtendum esse, qui aliquid cõmendationis eruditionisq; contineat, quæ si ebrietas adsit, occultatur τὸ ἄγριον καὶ τὸ μανικὸν, id est, vini ferocia & insania à Musis detenta. Hæc Plutarchus & Macrobius de philosophandi ratione inter pocula præclarè admodum sapienterq; videntur disseruisse.

Philosophorũ conuiuia acroamatica.

Mos porrò fuisse olim in conuiuijs inter philosophos & literatos homines, vt eruditos literatosq; sermones conferrent, Gellius quoque lib. 6. cap. 13. testatur, vbi de Tauri conuiuio disserit. Factitatum, inquit, obseruatumq; hoc Athenis est ab ijs, qui erant philosopho Tauro iunctiores, cum domum suam nos vocaret, ne omnino (vt dicitur) immunes & absymboli veniremus, coniectabamus ad cœnam non cupedias ciborum, sed argutias quæstionum. Vnusquisque igitur nostrum commentus paratusq; ibat, quod quæreret. Eratq; initium loquendi, eundiq; finis. Quærebantur autem nec grauia, nec verenda, sed ἐνθυμήματα quædam lepida & minuta & florentem vino animum lacessentia. Quale hoc fermè est subtilitatis ludicræ, quod dicam. Quæsitum est, quando moriens moreretur, cum iam in morte esset: an tum etiam cum in vita foret. Et quando surgens surgeret, cum iam staret: an tum etiam cum iam esset, an cum iam non esset. Talia apud Taurum symbola & alia quæ erant secundarum mensarum, vt ipse dicere solitus erat, τραγήματα. Quoniam itaque in conuiuijs confabulationibus eruditis vti consueuerunt, hinc prouerbium promanauit: ἐν ἀκροάσει ἡ μουσικὴ, id est, interrupta est Musica. Quod quidem ab ijs vsurpari fuit solitum, qui sermones suos cantorum, histrionum, saltationum strepitu interrumpi molestè ferebant.

Huiusmodi porro philosophorum conuiuia acroamatica dicta sunt: cuiusmodi fuit illud Agathonis apud Platonem, & Socraticum Xenophontis. Acroamata autem sunt festiuæ recitationes ludicræq; narrationes. Cic. in orat. pro Sylla: Hic quasi festiuum acroama, ne sine corollario de conuiuio discederet, ibidem conuiuis inspectantibus emblemata euellenda curauit. Idem in oratione pro Archia poëta. Themistoclem illum summum Athenis dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama: aut cuius vocem libentissimè audiret: eius, à quo virtus sua optimè prædicaretur. Macrobius: Delectatus erat inter cœnam Symphoniacis Turonij Placei mangonis, atque eos frumento donauerat, quum in alia acroamata nummis liberalis fuisset. Acroamata dicuntur non solum ipsæ voces & verba, sed ipsi quoque histriones, enarratoresque acroamatum vocales. Sic Alexand. Imp. Rom. teste Lampridio, nanos, nanas, moriones, vocales, exoletos & omnia acroamata & pantomimos populo donauit. Plinius in Epist. ait: Interdum acroamata audiebamus, interdum iucundissimis sermonibus nox ducebatur. Augustus Imp. & ad communionem sermonis tacentes, vel summissim (id est summissa & depressa voce) fabulantes prouocabat, & aut acroama & histriones: aut etiam ciuiales ex circo ludos interponebat, ac frequentissimè arretalogos: teste Sueton. Arretalogus autem non tam videtur à virtute dici, quæ ἀρετὴ vocatur, quàm ab ὀρῶ, id est, gratus & placens, qui narrationes & fabellas, acroamataque auribus auditorum grata loquitur: proinde & nugatores eo etiam nomine & garruli censendi, cum sæpè vsu veniat, vt scurrilli nugentur & garriant?

An Christianos deceat interesse epulandi de rebus grauibus, & diuinis sermocinari.

Porrò si veteres illi philosophi veræ philosophiæ sapientiæq; ignari ac imperiti non in Scholis tantum, sed etiam in triclinijs de rebus grauibus atque serijs, ad beatè beateq; viuendum pertinentibus, & de literis atque artibus liberalibus disserere fuerunt soliti, disserendumque esse consuerunt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

tum: quanto magis nos Christianos veræ solidæque sapientiæ cognitione imbutos decet in nostris symposijs sermones inter nos conferre graues, honestos, pios, religiosos, qui ad ædificationem, vt Apostolus Paulus loquitur, hoc est, partim ad Dei gloriam, partim ad mutuæ fidei, spei, charitatisq; confirmationem spectent. Et tamen sunt nonnulli, qui omnem sermonem de Deo, de religione, de rebus diuinis, sacris atque cælestibus, de Christiani hominis officio in conuiuio valdè indecorum, eiq; minimè conuenientem esse existiment. Itaque vt olim nonnulli philosophiæ illi humanæ: sic hodie plurimi Christianorum diuinæ illi nostræ atque cælesti philosophiæ, hoc est, Theologiæ in conuiuijs nullum volunt locum esse relinquendum. Sales tantùm, iocos atque dicteria non modò leuia, nugatoria atque ridicula, verùm etiam blasphema in Deum, atque contumelioſa in proximum in conuiuijs volunt locum habere.

NOTA.

Christi sermones conuiuiales cuiusmodi.

Verùm longè alia fuit summi illius nostri sapientissimiq; magistri atq; Domini nostri Iesu Christi mens, sententia ac consuetudo. Is namq; teste Euangelica historia, non modò in templo, in scholis siue synagogis, aliisq; in locis, verùm etiam in triclinijs, in ipsa mensa non dubitauit, cùm huiusce vitæ piè honesteq; transigendæ, tùm æternæ illius adipiscendæ optima saluberrimaq; præcepta traderet. Illos itaque à quibus cibo potuq; corporeo atq; caduco pascebatur, ille vicissim nectare atque ambrosia illa cælesti atq; æterna, hoc est, verbo suo optimè fidelissimeq; pauit: Fuerunt autem huius sermones partim διδασκαλικοὶ: partim ἐλεγκτικοὶ: partim etiam παροιμιῶδεις. Sic in conuiuio illo, quo à Pharisæo quodam fuit exceptus, vt Luc. 11. scriptum est, Pharisæorum hypocrisim, fictam simulatamq; pietatem, φιλοτιμοδοξίας, honoris atq; gloriæ popularis cupiditatem, extremam denique impietatem, improbitatemq; magna cum parrisia reprehendit atq; culpauit, illisq; diuinam vindictam denunciauit. Fuerunt ergo hi illius sermones conuiuiales ἐλεγκτικοὶ.

Idem, vt Lucas scribit cap. 14. cum apud quendam ex primoribus Pharisæorũ die Sabbati cibum capisset, multos ibi habuit sermones pios atq; vtiles. Nam primo quidem cum hydropicũ quendam sanare vellet, idq; animaduertisset Pharisæus atq; legis interpretibus vehementer displicere, existimantibus facto illo Sabbati religionem violari, huiusmodi illis problema proposuit: Εἰ ἔξεστι τοῖς σαββάτοις θεραπεύειν, id est, Liceatne sabbato sanare? Illis autem tacentibus, Christus ægrotũ illum sanauit, simulq; huiusmodi interrogatione falsam illorum opinionem refutauit. Quis est vestrum, qui si ipsius asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahat eum die Sabbati. Huiusce illæ suæ interrogationis ceu argumentationis validissimæ, quæ fuit à minori ad maius, laqueo ita illos impeditos tenuit, vt nihil quicquam respondere potuerint. Habes hic illustre exemplum problematum atq; interrogationum conuiualium, quæ olim in symposijs valde fuerunt vsitatæ, quibus Christus docuit Sabbatum non tam otio atq; cessatione ab operibus, quàm charitatis officijs sanctissimè coli, atq; ita legis diuinæ vim atq; sententiam contra peruersam atq; præposteram Pharisæorum interpretationem egregiè explicauit.

Deinde parabola cuiusdam, qui cùm ab initio supremũ locum occupasset, postea honoratiori cedere coactus, à conuiuij domino in postremum locum detrusus fuerat, docuit & specialim in conuiuijs φιλοπρωτίαν non esse affectandam, vt à Pharisæis & Legis doctoribus fieri viderat: & speciatim φιλοπρωτίαν καὶ κενοδοξίαν, id est, primatus atq; gloriæ amorem fugiendum, humilitatisq; studendum esse, addita præclara hac sententia ceu epimythio: Omnis enim qui semetipsum extollit, deprimetur: quiq; semetipsum abijcit, humiliter submisseq; gerit, is extolletur.

Præterea alio sermone, quem ad conuiuatorem dirigit, docet non modò amicos, fratres, cognatos, vicinos, diuites spe ἀντιπαδόσεως, id est, retributionis, sed pauperes, claudos, mutilos, cæcos, à quibus nulla spes est compensationis in hoc mundo, nobis ad epulas esse inuitandos. Multi namq; conuiuijs conuiuia, gratiã, fauorem, honores, opes aucupantur: cùm potius religioni magis sit consentaneum conuiuijs pauperum sitim, famem, inopiamq; subleuare. Adhæc cum quidam conuiuarũ ex postremis illis Christi verbis: Retribuetur tibi in resurrectione iustorum: arrepta occasione exclamasset: Beatus qui comedet panem in regno Dei: Christus alia rursus parabola ab ipsis conuiuijs sumpta, & Dei erga Iudæos clementiã atq; benignitatem, & Iudæorũ contra insignem erga Deum ingratitudinẽ atq; contumaciam: & denique cum Iudæorum repudiationem, tùm gentilium ad fidem, religionemq; veram vocationem conuersionemq; egregiè depinxit. Porrò Lucas cap. 7. suæ historiæ mentionem facit alterius conuiuij, quo Christus à Pharisæo quodam, Simone nomine fuit exce-

ptus. In illo quoq; Christus minimè mutus & elinguis sedit, sed occasione mulieris illius peccatricis, quæ illius pedes preciosissimo vnguento perfuderat, capillitioq; suo absterserat, multa præclara verba fecit de mutua Dei hominumq; dilectione, de peccatorũ remissione, de officijs hospitalitatis, &c. Sed in primis vltima illius cœna, quam cum charissimis suis discipulis iniuit, plena refertaq; fuit multis sapientissimis, saluberrimisq; sermonibus, quos & Lucas cap. 22. & Ioannes capitibus aliquot copiosissimè descripsit. Quibus quidem Christus discipulos suos partim veræ religionis mysterijs, vitaq; piè honesteq; degendæ præceptis instruxit: partim illorum superbiam & ambitionem repressit: partim denique solatijs ceu antipharmacis aduersus futuras calamitates præmuniit.

Huiusmodi Christus conuiuialibus sermonibus vsus est verè philosophicis, hoc est, pietatis sapientiæq; plenissimis, cum omnem ille homines ea, quæ ad illorum salutem faciunt, docendi occasionem aucuparetur. Hoc itaq; Christi exemplum cùm omnes Christianos, tùm verò atq; in primis Ecclesiæ ministros atq; doctores imitari decebat, dareq; operam, vt non modò in templis ac pro suggestu, verumetiam in ipsis symposijs, quaus data & oblata occasione, homines officij sui commonefacerent, ad pietatem incitarent, ab impietate omni improbitateq; reuocarent, rudes & imperitos docerent atq; instituerent, miseros & afflictos consolarentur pulcherrimis sententijs, historijs, exemplis ex sacrarum literarum penu depromptis. Huiusmodi reliquorum quoq; conuiuarum colloquia mutua in symposijs esse debebant, cuiusmodi sanè primitiuæ Ecclesiæ Christianos in Agapis suis vsos fuisse legimus. Ita fabulantur, inquit Tertull. in Apolog. cap. 39. vt qui sciunt Dominum audire, hoc est, sermones inter se conferunt, castos, pudicos, pios, religiosos, quorum nouerunt se auritum habere testem ipsum Deum cuncta videntem atq; audientem. Facit ibidem mentionem cantionum atq; precationum, quæ Agapas illas antecedere atq; consequi solebant.

Sermones epulares Christianorum prisci sæculi.

Ab huiusmodi cùm Christi, cùm Christianorum primogeniæ Ecclesiæ sermonibus conuiualibus quantum discrepent nostri sermones conuiuales, quotidiana experientia satis testatur. Erant illi graues, modesti, casti, pudici, pij, religiosi, nostri contrà sunt leues, nugatorij, mendaces, scurriles, turpes, obscæni, blasphemi, contumelioſi, quibus Deus pariter atq; homines grauissimè offenduntur. Sanctè profectò veteres Hebræorum sapientes dixerunt eos, qui in conuiuijs sermonem de rebus diuinis non habent, perinde se habere, ac si de sacrificijs mortuorum comederent. Contrà habere, qui Dei verbum, legem & diuinæ sapientiæ opera celebrant, super hos quiescere diuinitatem, & non secus eos habere, atq; si de mensa ipsius Dei comederent. Contrà hodie plærique Christianorum sacrum sermonem planè ἀποσιόδυσσον, conuiuijs minimè cõuenire existimant, quem si quis inferat, illum ceu hominem inciuilem, rusticum & agrestem explodunt atq; subsannant. Tametsi, proh dolor, tanta est hodie nostrorum conuiuiorum luxuria atq; intemperantia, vt si quis sacrum aliquem & diuinum sermonem ijs inferat, ille tanquam margaritas canibus atq; porcis obijciens, reprehensione dignus esse videatur. Minimè etiam hîc videtur silentio prætermittenda Chrysostomi oratio in Homil. 13. in Epistolam ad Romanos: Et vtinam, inquit, in tabernis vinarijs, in comessationibus & balneis, imò & vbiq; de gehenna disputaretur. Non enim sinet in gehennam incidere, gehennæ meminisse. Propter hoc ipsum quippe illam & parauit & minatus est, ne in eam incidamus, timore ipsius meliores facti.

Porrò illum quoq; antiquorum morem fuisse legimus, vt non modò ipsi conuiuæ sermones inter se conferrent, sed etiam anagnostæ siue lectores adhiberentur, qui antiqua quædam literarũ monumenta conuiuis auscultantibus legerent, eorum animos iuuandi oblectandiq; gratia. Hinc Plin. lib. 1. Epist. ad Erucium: Audisses, inquit, Comœdum lectorem vel lyristem, vel quæ mea liberalitas, omnes. Seneca loquens de Calphisio Sabino in conuiuijs illum dicit habuisse seruos literatos ad pedes, vt versus, quos referret, subministrarent. Hi Grammatici analectæ fuerunt dicti. Nec verò legere tantùm, verumetiam excerpere aliquid & adnotare solebant viri docti apud Romanos inter epulandum: quod vtrumq; Plinium fecisse legimus, alios q; non paucos. Hinc Persius Satyr. 1.

Lectiuncula veterum inter epulandum.

Et Horat. Non quicquid denique lectis, scribitur citreis. Id est, Discubitorijs.
Mutauit mentem populus leuis, & calet vno
Scribendi studio puerique patresque seueri
Fronde comas vincti cœnant & carmina dictant.

Plinius lib. 3. epist. 5. de auunculo suo: Mox quasi alio die studebat in cœnæ tempus, super hanc libe-

Universidad de Deusto
Biblioteca

legebatur, adnotabatur & quidem cursim. Memini quendam ex amicis, cùm lector quædam perperam pronunciasset, reuocasse & repeti coëgisse, huic anunculum meum dixisse, intellexeras? nempe cùm ille annuisset, cur ergo reuocabas? decem amplius versus hac tua interpellatione perdidimus: tanta erat parsimonia temporis. Alexander Seuerus interdum inter epulandum, sæpius tamen finito conuiuio vel ipse aliquid legere vel cæteris legentibus benignas aures præbere consueuerat: vt testis est Alex. ab Alexand. De eodem sic scribit Ælius Lampridius: Cum inter suos conuiuaretur, aut Vlpianum, aut doctos homines adhibebat, vt haberet fabulas literatas, quibus se recreari dicebat & pasci. Habebat cum priuatim conuiuaretur, & librum in mensa & legebat, sed Græca magis: Latinos autem poëtas lectitabat. Cicero ad Atticum: Hunc lego conuiuis tuis, sed si me amas, hilaris & benè accepris. Et paulò post: Non assequor, vt scribam, quod tuæ conuiuiæ non modò libenter, sed etiam æquo animo legere possint. Tiberius similiter ex lectione quotidiana quæstiones discutiendas proponebat: & Adrianus Comœdias, lectores atq; poetas conuiuijs suis adhibuit, qui aliquid recitarent, quod animum post conuiuia recreare posset, eodem teste. Cõmemorabile quo que est illud quod Cornelius Nepos de T. Pomponio Attico memoriæ prodidit: Nemo, inquit, in conuiuio eius aliud ἀκρόαμα audiuit, quàm anagnosten, quod nos quidem iucundissimum arbitramur. Neq; vnquam sine aliqua lectione apud eum cœnatum est, vt non minus animo, quàm ventre conuiuæ delectarentur. Pythagoricos quoq; post conuiuium sacrificia adhibuisse & lectionem, testis est Iamblichus. Varro, teste A. Gellio lib. 1. cap 22. In conuiuio nec omnia legi debere dixit, & ea potissimum, quæ simul sunt ὠφέλη, & delectent potius, vt id quoq; videatur non superfuisse. Pertinax Imp. cùm sine amicis cœnaret, adhibebat vxorem suam & Valerianum, vt cum eodem qui docuerat, fabulas literatas haberet, teste Iul. Capitol.

Lectiunculæ sacræ Christianorum proceorũ inter epulas.

Hunc morem secuti sunt Christiani primitiuæ Ecclesiæ, adhibitis inter cœnandum sacræ scripturæ lectiunculis. Hinc Augustinus epist. 109. ad monachas & in libello de Communi vita sacerdotum: Cur accedis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu, sine contentione audire, ne solæ vobis fauces cibum sumant, sed & aures esuriant Dei verbum. Idem in Sermone, quem in cap. Ieiunij habuit, à fidelibus contendit, vt lectionem sacrarum literarum conuiuijs loco aleæ ac tesserarum adhiberent. Hac Augustinum ferunt plus, quàm epulis fuisse delectatum, quæ in monachorum contubernijs atque collegijs olim vsitatissimæ fuerat, quam Augustinus epist. 109. monachis maximè commendat. Sidonius in epist. ad Industrium: Vetuli viri illustris vitæ morumque consuetudinem describens, inter alia: Inter hæc, inquit, sacrorum voluminum lectio frequens, per quam inter edendum sæpius sumit animæ cibum, Psalmos crebrò lectitat, crebrius cantat, &c. Extat Canon 44. distinct. quando autem. Conuiuium clericorum debet præcedere mensæ benedictio, intra mensam lectio, post mensam gratiarum actio. Hoc Polydorus Virgilius ex Seruatoris nostri instituto profectum existimat, qui cùm aliàs sæpius inter edendum docere consueuit, tùm postremò inter cœnandum discipulos vescentes de consummatione omnium ferè mysteriorum religionis docuit, vt Matth. 26. abundè refert. Vnde patres, ne memoriam frequentarent tàm salutaris instituti, hunc sacræ scripturæ in mensis legendi ritum iam inde ab initio introduxisse videntur. Similem morem memini me Tubingæ aliquot ante annos vsurpari vidisse in collegio stipendiariorum principis illustrissimi VVirtembergensis, cui M. Samuel Heylandus, vir insigni doctrina pietateque præditus, præceptor & amicus meus obseruandus, tam per multos annos summa cum laude vtilitateque præfuit. Singulis ibi ferculis sacræ scripturæ lectio interponitur. Idem quoq; fieri solet Lipsiæ in Collegio Paulino, vbi cæteris studiosis prandium cœnamue sumentibus, vnus pulpitum ascendit, & aliquot è S. Bibliis capita legit: quæ quidem à principio vsque ad finem ordine hoc modo legi consueuerunt. Idem quoque in ludis literarum Lauretiæ fieri solet, vt cæteris prandentibus aut cœnantibus, vnus pulpitum conscendat, legatque aliquot virorum doctorum Commentarios. Cornelius tamen Celsus à cœna intensam cogitationem non desse tutam asserit, quia & medicorum placita decernunt non esse inter edendum laborandum. Proinde tunc intendere lectione animum fortè non parum esse noxium quis censuerit.

M. Samuel Heylandus.

DE MORE QVORVNDAM POPVLORVM CONSVLTANDI INTER POCVLA. QVO TEMpore cœnæ, sermonibus sit indulgendum. De vocis risusq; moderatione: clamores, aliosq; sonos inciuiles & indecoros esse vitandos. Ea quæ dicta aut facta sunt inter epulas, non temerè esse eliminanda.

CAPVT XIX.

OBSERVANDVM porrò consultationes quoq; seu deliberationes olim à gentibus quibusdam inter pocula agitari fuisse solitas, ita vt illorum triclinia βουλευτήρια, συνεδρία, siue curiæ quædam esse viderentur. Atq; hunc quidem Persarum olim fuisse morem multi veterum historicorum testantur. Xenophon illos refert temulentos de rebus bellicis consultasse, vt quisq; vino cordatior factus suum de Repub. consilium liberius referret: altero tandem die, quid facto opus esset, decernebant. Plutarch. Sympos. lib. 1. Proble. 9. hanc non minus Græcorum, quàm Persarum antiquam fuisse consuetudinem, testimonijs quibusdam probat. Ac primò quidem Græcum fuisse illum dicit, cuius hæc sunt verba:

Consultationes inter epulandũ

γαστρὸς δὲ πλείης βουλὴ κρείσσων ἀμείνων. Id est,
Consilium melius capietur ventre repleto.

Græcus quoq; cum Agamemnone Ilium obsidentibus, dum ederent ac biberent:

Ὁ γέρων πάντων πρότερος νόον ἤρχετο μητίν. Id est, Cæpit
Consilium sapiens primus tum texere Nestor.

Et hac quidem ipsa de causa auctor regi fuit, vt viros sapientia præstantissimos ad conuiuium imitaretur.

—— Δαῖτυ δαΐτα γέρουσι
Πολλῶν ἀρχοιδρόνων, τοὺς πρεῖσται, ὅσσοι ἄριστοι
βουλὴν βουλεύσιν. Id est,
Tu cœnam senibus præbe,
Collectis multis, qui consulet optima parè.

Suasit itaq; Nestor Agamemnoni Græcorum in bello Troiano regi, vt accersitis senioribus, de afflictis Græcorum rebus in symposio consultaret.

Præterea plurima bona & antiqua Græcorum instituta à vino sua habuisse initia docet. Nam & Cretensium Andria & Spartanorum Phiditia, βουλευτηρίων ἀπορρήτων καὶ συνεδρίων ἀριστοκρατικὴν τάξιν ἔχε, id est, Quondam conciliabulorum arcanorum, & consessus optimatum vim locumq; obtinebant. Tale quoq; φρυτανεῖον καὶ ἀνδρομβεῖον videtur fuisse. Eodem quoq; referendus νυκτερινὸς σύλλογος & τῶν ἀρίστων καὶ πολυπειρατάτων ἀνδρῶν, id est, Conuentus nocturnus verorum principum, ac Reipub. gerendæ peritissimorũ apud Platonem, in quem res maximi momenti consideratione & dignissimi reijciuntur. Idem præterea probat consuetudine illa Græcorũ trita qua vltimo Mercurio libant, cum iam corpora dare somno Est animus. Od. n.

Coniungunt itaque cum vino rationem, quando ὡς παρόντι καὶ συνεπισκοποῦντι τῷ φρονιμωτάτῳ θεῷ ceu præsenti & vnà dispicienti prudentissimo Deo vota faciebant, iam discessuri. Denique antiquissimi ipsum Bacchum, tanquam Mercurio minimè indigentem, βουλῆς, id est, bonum consiliarium, & noctem εὐφρόνην quasi prudentiæ aptam appellarunt. Hæc Plutarchus de Græcorum consultationibus conuiualibus.

Eustath. in illa Hom. Ιλ. ι. Δαῖτυ δαΐτα γέρουσι, &c. hæc annotat notatu dignissima: ὅτι ὅπως τὰ τῶν ἡρώων ἀεὶ συμπόσια σπουδαῖα ἦσαν, ὡς μυθολογοῦσιν οἱ σοφοὶ οἱ συναγόμενοι τὰ σπουδῆς ἄξια παρ' οἶνον ἐβούλευον. ὡς γοῦν φασιν οἱ παλαιοὶ, ῥάονες ἑαυτοῖς ἐν οἴνῳ ὄσμεν, ὅ καὶ ὁ κωμικὸς φησι. Τὸν νοῦν ἵν' ἀρδω, καὶ λέγω τι δεξιόν, καὶ ἡ τὸ ὁμοτραπέζιον δὲ φασὶ κοινωνία, φιλοποτέον δεῖ. Vide quàm honestæ atq; frugales fuerint Heroum cœnæ, vt sæpissimè id testantur sapientes, qui conuenientes de rebus grauibus atq; seriis inter pocula consultabant. Nam, vt aiunt veteres, nobismetipsis faciliores mitioresq; sumus in vino, id quod etiam Comicus testatur, cum inquit: Vt mentè irrigem, & dextri quid eloquar: deinde conuiualis consuetudo amicitiæ conciliandæ vim

Universidad de Deusto
Biblioteca

obtinet. Addit deinde Persarum atq; Rhodiorum exemplum. Nam & Persæ bibentes quidem deliberant, sobrij autem decernunt: & Rhodiorum lex summis magistratibus imperabat, συνεστιᾶσθαι τὰς ἀρίστας περὶ τῆς ἐσομένης παραλείου βουλευομένους, id est, conuiuia simul inire deliberandi gratia de ijs, quibus manè facto opus esset. Non igitur, addit ibidem, Græci cõuenienter ad ebrietatem vsq; bibebant, ἀλλ' ὅσον τὸ κοινωνικὸν συμπραττειν τὰ περὶ δίαιτα βουλεύοντες, id est, sed societatis conseruandæ gratia de rebus serijs atq; honestis consultantes.

Porrò Bactrianos quoq; inter pocula de bellis consultasse, necnon fœdera contraxisse, testatur Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 21. Rhodij lege cauebant, vt proceres eorum quod manè faciendum esset, de eo vnà prius conuiuati deliberarent. Brachmannos quoq; Indorum Philosophos inter pocula de grauissimis rebus consilia inire fuisse solitos legimus.

Idem de Germanis antiquis testatur Corn. Tacitus, his verbis: Sed & de reconciliandis inimicem inimicis & iungendis affinitatibus & adsciscendis principibus, de pace demiq; & bello plerunq; in conuiuijs consultant, tanquã nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec calida, aperit adhuc secreta pectoris licentia iocis. Ergo detecta & nuda omnium mens postera die retractatur, & salua vtriusq; temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt. Hæc ille. Antiquum hodie obtinere Germanos quotidiana experientia facit manifestum.

An inter pocula consultandũ.

Porrò rectène fecerint illi qui παρὰ πότον, id est, inter pocula consultarunt, Plutarchus quærit lib. 7. Sympos. Probl. 10. Ac primò quidem rationes afferuntur, cur ab huiusmodi consultationibus in vino abstinendum esse videatur. Ratio enim tanquam oculus in humido fluctuante, δυσκρινὴς καὶ δυσεργὸς ἕξις, id est, agitare sese commodè nequit, estq; inefficax. Deinde quicquid nobis est molestum, id quasi reptilia à sole, exagitatum vndiq; & sese proferens animi iudicium reddit δολιοφαλὲς καὶ ἀκατάστατον, id est, lubricum & inconstans. Præstat igitur animum in quiete conseruare, omni motu, agitationeq; liberam atq; solutam. Aut si id fieri nequit, quemadmodũ pueris, qui quietis sunt impatientes, non gladios aut hastas, sed crepitacula & pilas, quibus ludant, porrigimus: vtq; Bacchus ferulam ebrijs tradidit, leuissimum telum, & mollissimũ ἀμυντήριον, id est, defensionis instrumentum, quod cum celerrimè ferit, minimum nocet: Ita ebrijs non tragicæ quædã graues quæstiones, sed leues atq; ridiculæ sunt proponendæ.

Præterea cùm in omni consultatione id maximè requiratur, vt imprudens rerumq; imperitus, prudentes rerumq; experientia præditos sequatur ijsq; assentiatur, id ebrius certè minimè faciet, vino hoc illi faciendi potestatem adimente. Illud namq; hominum animos vana quadam & inani persuasione opinionibusq; implet, ita vt sibijpsis non modò nobiles, pulchri, diuites, verumetiam omnium sapientissimi esse videantur. Vnde rectè Plato οἶνον voluit dictum ἀπὸ τοῦ οἴεσθαι νοῦν ἔχειν. Hinc itaq; fit, vt intempestiua quadam & importuna garrulitate, animiq; elatione in transuersum rapti, dum se omnibus alijs dignitate auctoritateq; præire existimant, audiri potius, quàm audire, & regere seu ducere potius, quàm sequi alios velint.

Aliæ contrà sub Nicostrati persona rationes afferuntur ad probandum consultationibus inter pocula locum esse debere. Quæ quoniam non ita magni, vt priores, sunt momenti, illas hic ibens prætermitto.

Vna illarũ est quod vinũ est τῆς παῤῥησίας καὶ δι' αὐτὴν ἀληθείας χορυφωτάτου, id est, libertatis dicendi, & per eam veritatis fœcundissimũ: quæ si absint, nihil peritia, nihil iudicij soleria prudentibus in conuiuijs prodesse. Hinc antiqui Dionysium ἀληθέστατον καὶ λύσιον, id est, à liberandi ac soluendi vi & potestate appellarunt, eiq; magnam vaticinandi facultatem adscripserunt, non, quod Euripides dixit, vbi debacchationes & furores, sed quod seruilem metum, & seruitutem eximens, eaq; animum liberans, homines inter se veritate dicendiq; libertate vti doceat. Huiusmodi forè argumẽtis Plutarchus probare nititur consultationes de rebus grauibus atq; serijs non esse ἀπροσδιονύσους.

Quod si Christianorum conuiuia talia essent, qualia esse debebant, hoc est, temperantia, moderata atq; frugalia, non modò sermocinationes, verumetiã deliberationes de rebus vel ad Ecclesiam atq; religionem, vel ad Rempub. pertinentibus in ijs agitari conuenientissimum sanè vtilissimumq; foret. Nunc verò ita se plerig; in illis immoderato cibo potuq; ingurgitant atq; obruunt, vt nullus amplius inter illos rationi, iudicio atq; consilio sit locus relictus, temeritate, audacia, garrulitate, furore atq;

insania omnia occupante. Fit tamen sæpenumero, vt cibo multo potioneq; completi atq; distenti, quando, vt rectè dixit Cicero, ne mente quidem rectè vti possumus, de rebus arduis, vt sacris, politicis iudicium ferre conentur. Sic Persius quoq; Satyr. 11. Sui seculi homines reprehendit, quod inter ipsa pocula ebrij & cibo pleni, ac proinde iudicio rationeq; carentes non dubitarent de poëmatis ferre iudicium, bonàne an mala essent, disputantes. Sic enim ait:

——Ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.

Idem quoque Horatius improbat his verbis:

Discite non inter lances mensasque nitentes
Cum stupet insanis acies fulgoribus, & cum
Acclinis falsis animus meliora recusat.
Verùm hoc impransi mecum disquirite, &c.

Porrò cùm in conuiuijs partim seria, partim ioci versentur, quomodo ioci serijs temperandi, & contrà: ipsumq; conuiuij dominum vtrisq; se accommodare oporteat, vide Plutarch. Sympos. Prob. 4. Atq; hæc de materia sermonum conuiualium sint dicta, &c.

Nunc de tempore quædam dicamus, quo illi potissimum videntur habendi. Apud Homerum legimus conuiuas cum silentio cibum potumq; capientes, vt Athen. lib. 5. annotat, finita demum cœna sese ad sermones, colloquiaq; mutua conuertisse. Huiusce consuetudinis plurima apud illum poëtam exempla occurrunt. Ιλ. β.

Αὐταρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο
τοῖς ἄρα μύθων ἦρχε γερήνιος ἱππότα Νέστωρ.

Hortatur autem duces, vt congregato exercitu acies instruant. Ιλ. η.

Αὐταρ ἐπεὶ πόσιος, &c.
τοῖς ὁ γέρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἦρχε μήτιν
Νέστωρ. Suadet Græcis, vt castra muro fossaq; cingant. Ιλ. ι.
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος, &c. τοῖς ὁ γέρων —— Νέστωρ.

Suadet Agamemnoni, vt Achillem sibi infensum donis placet. Ιλ. λ.

Τὼ δ' (Nestor & Machaon) ἐπεὶ οὖν πίνοντ' ἀφέτην πολυαγρέα Δί Ϝαν
Μύθοισι τέρπονθ' ὡς πρὸς ἀλλήλους ἐνέποντες. Ibidem,
Αὐτὰρ ἐπὲ τάρπησαν (ego Nestor, Vlysses, &c.) ἐδητύος, ἠδὲ ποτῆτος
Ἦρχον ἐγὼ (Nestor) μύθοις, καὶ Δεῖλον (Patroclum & Achillem)
ὑμεῖς δὲ ἐπεύθεσθον (in Asiam.)

Plura exempla vide apud eundem, in quibus etiam obseruandum, quod ferè semper senio ae dignitate præstantioribus, vt Nestori, Priamo, primæ dantur dicendi partes. Similia exempla extant apud Apollonium in Argonauticis, vt lib. 1.

——Μετέπειτα (postq; cibum potumq; sumptum) δ' ἀμοιβάδις ἀλλήλοισι
Μυθεῦνθ' οἷα τε πολλὰ νέοι παρὰ πατρὶ, καὶ οἴνῳ
Τερπνὰς ἐψιόωνται, ὅτ' ἄατος ὕβρις ἀπείη.

Ἐψιόωνται, inquit Scholiastes, παρὰ τὴν ἑψίαν, ἥτις ἐστὶ δεῖπνον λόγων παιδιᾶς; οἷον ἑπτασία τις οὖσα παρὰ τὸ ἕπτα. Aliud exemplum vide lib. 1. Αλλήλους δ' ἐρέεινον ἀμοιβάδις. Et lib. 2. Num. 15. & 53. & 55. Item lib. 3. Num. 12.

Plutarchus lib. 5. Symp. ab initio: In compotationibus vrbani atq; belli homines statim à cœna ad colloquium veluti secundas mensas se conferentes, ijs se inuicem oblectant. Id illustrat eleganti simili ducto à nutricum consuetudine. Nam quemadmodum illæ dum cibum infantibus præbent, parùm percipiunt voluptatis: saturatis autem ijs atq; sopitis, ipsæ tùm commodo cibo potuq; fruuntur. Ita animus voluptatum, quæ edendo bibendoq; percipiuntur, particeps fit, corporis appetitionibus nutricis more rituq; inseruiens, eiusq; desyderijs sese accommodans, concupiscentiamq; demulcens: vbi verò illud mediocriter affectum conquieuit, ibi tùm defunctus suo ministerio & negotio vacuus, ad voluptates suas conuertitur, λόγοις διωχμένην καὶ μαθήμασι, καὶ ἱστορίαις, καὶ τοῖς ζητήμασιν ἀκούειν τῆς θεωρίας, id est, Sermonibus semetipsum pascens atq; oblectans, & disciplinis, historijs, rerumq; excellentium quæstionibus. Ibidem ænigmata quoq; atq; griphos post cœnam proponi fuisse solitos scribit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aliquando tamen inter epulandum, dum alia atq; alia fercula interuallo quodam temporis apponuntur, sermones & olim habiti fuerunt & hodie quoq; haberi solent. Charmus Syracusius, teste Athenæo, in singula quæ apponebantur, primus versiculos concinnauit & paræmias: teste Cæl. Rhodig. lib. 28. cap. 8.

Vocis moderatio in epulis.

Orationis porrò indicem cum habeamus vocem, vt Cicero inquit, illius quoq; moderatio in conuiuijs maximè requiritur. Sit itaq; neq; nimis submissa, sed clara & suauis: nec nimis elata. Vocis enim elatio atq; contentio concionibus atq; disputationibus conuenit, non autem conuiuijs, in quibus omnia leniter, mansuetè moderateq; & fieri & dici debent. Huc facit illud Homeri:

Νῦν μὲν δὴ μεμύκμοι σιτοφώμεθα μηδὲ βοητὺς ἔστω.

Hoc vrebantur Homeri dicto olim illi, qui in conuiuio, colloquióue familiari à vociferatione immoderata abstinere iubebant. Horat.

Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est, tollite barbarum
Morem: verecundumque Bacchum
Sanguineis prohibete rixis. *Item,*
Lenite clamorem sodales. *Item Od. 8. lib. 3.*
Procul omnis iste clamor & ira. *Pindarus Od. 9.*

Ἡσυχίαν δὲ φίλει
Μὴν συμπόσιον, νεοθαλὴς δ' αὔξεται
Μαλθακᾶ νικαφορεία σὺν ἀοιδᾷ.
Θαρσαλέα δὲ παρὰ
Κρητῆρα φωνὰ γίνεται. *Hoc est:*
Tranquillitatem autem amat
quidem conuiuium, & recenter florens
Victoria augetur molli cum cantu.
Audax autem apud craterem est vox.

Clemens Alexand. lib. 2. Pæd. cap. 7. Σωφρων δ' ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τῇ φωνῇ μεμετρημένον. *Et paulò antea: Verè qui differit vocem suam metiatur iusta proportione, atq; moderatione.* τὸ γὰρ μεγαλόφωνον τῆς ἀφροσύνης σημεῖόν ἐστιν. *Elatus enim clamor pronunciationis res est insanissima. Addit: Cum proximis autem ita loqui, vt non audiaris, eius est qui nullo sensu est præditus: neque enim audiet. Est hoc quidem ἀγεννείας, id est, pusilli & abiecti animi: illud autem ἀυθαδείας, id est, audaciæ arrogantiæq; signum.* Αλλὰ καὶ τὸ τεθρυμμένον τῆς φωνῆς θηλυδρὲς, *id est, Vox fracta & eneruata fœminæ propria est vitanda. Sed neq; ἐρεθιστικῶς καὶ συνδιωκομένως, id est, voluptuariè & præcipitanter colloquendum,* τὰς τε ἀκμὰς βάσας καὶ τὰς κατωφερείας διεξομαλίσαι, *id est, importunis vociferatoribus & exclamatoribus os obstruendum. Hæc ille de vocis moderatione.*

Et tamen hodie Christianorum hominum conuiuia atq; triclinia vocibus seu potius vociferationibus atq; clamoribus non modò ineptis, inciuilibus atq; indecoris, verùm bestialibus planè atque furialibus personant, ita vt non hominum voces, sed potius vel canum latratus, vel luporum vlulatus, vel suum grunnitus, vel denique aliarum bestiarum atque ferarum voces esse videantur.

NOTA.

Harum autem causa est Bacchus, vnde rectè illum ἀπὸ τοῦ βαχεῖν, quod vlulare & inconditè clamare significat, Eustathius dictum esse voluit: & eandem ob causam ἐυβέσιον & ἐυβρεστὴν fuit à Græcis appellatus: secundum etiam illud Solomonis: Vbi væ, vbi rixæ, vbi clamor, vbi tumultus, &c.

Risus moderatio.

Huc quoq; referenda est risus inciuilis, immodestus, turpis, & inhonestus, qui plærunq; in conuiuijs dominatur, ex vino & ipse immoderatè hausto proueniens: secundum illud Ouidij:

Cura fugit multo, diluiturque mero.
Tunc veniunt risus, &c.

Quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat, atque ita repentè erumpat, vt eum cupientes tenere, nequeamus: & quomodo simul latera, os, venas, vultus, oculos occupet, videbit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet, & si pertinere, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur, inquit Cicero lib. 2. de Orat. Est quidem risus

homini proprius, vnde etiã homo ζῶον γελαστικὸν, id est, animal risibile seu ridendi facultate præditum, definitur. Verùm vt aliæ facultates naturales: ita hæc quoq; modo rationi est frænanda. Et hoc est quod Clemens Alexand. inquit lib. 2. Pæd. cap. 5. ἁπλῶς γὰρ ὅσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις ἔξι, ταῦτα οὐκ ἀναιρεῖν ἔξεστιν· μᾶλλον δὲ μέτρον ἀυτοῖς καὶ καιρὸν δοτέον ἐστὶ παρέσεται, *id est, Omnino enim quæcunque hominibus à natura insunt, illa non sunt ex illis tollenda, nec etiam tolli possunt, sed modus potius ijs est atq; tempus opportunum adhiberi conuenit. (Hinc Menander dixit:* γέλως ἄκαιρός ἐν βροτοῖς, ἀλειτὸν κακόν, *id est, Risus intempestiuus mortalibus graue est malum.) Nam quemadmodum equus, licet hinnitus ei sit proprius: non tamen semper hinnit: sic homo quoque, quamuis illius proprium est ridere, idq; illi à natura insitum est atque insitum: non tamen semper & quauis de causa ridere debet. Risus namque si iusto debitoq; modo proferatur,* κοσμιότης, *id est, decorem & honestatem: sin minus ἀκολασίαν, id est, intemperantiam præ se fert. Plato in libro de Legibus ait: In ipso risu maximum inesse signum tùm grauitatis, tùm leuitatis. Nam quia vehementissimus est motus atque impetus natus ex aliqua re, quæ videtur subturpis ac plane ridicula, videmus quosdam in eo genere ita dissolutè effuseque ridere, vt modestia in his desideretur. In risu igitur est nota quæ grauem & moderatum à leui atque stulto facilè possis discernere.*

Quæ porrò sit optima risus moderandi temperandiq; ratio, idem Clemens Alexand. pluribus docet. Ac primò quidem ipsum risum non nimis intentum, effusum, immoderatumq; esse debere docet: ac proindem duplicem risum statuit. Alium quidem ἐμμελῆ, δι' ἐγκρατοῦς καὶ σωφρονος, *id est, concinnum atque moderatum, quem Græcis vult dici* μειδίαμα, *quem definit* τὴν καθ' ἁρμονίαν τοῦ προσώπου καθάπερ ὀργάνου, κόσμιον αὔξησιν, *id est, Vultus tanquam alicuius instrumenti decoram & concinnam remissionem. Ita appellata est diffusio & exhilaratio, & risus eorum, in quorum vultu residet modestia. Alius verò risus est* ἐκμελὴς τοῦ προσώπου ἔκλυσις, *id est, immoderata & inconcinna vultus dissolutio (vnde risus solutus ab Horatio dicitur) quæ si sit in mulieribus, Græcè appellatur* χιγλισμὸς, *vnde forsan nostrum vernaculum* Gichlen *) qui est* γέλως πορνικὸς, *id est, risus lasciuus ac meretricius: vel est in viris, &* καχασμὸς, *id est, cachinnatio appellatur, qui quidem* γέλωτος ὄζει μυκτηριώδους καὶ ὑβριζόντων, *id est, risus procorum insolens & proteruus.* Καγχασμὸς *Latinè cachinnus risus est solutior, à* καγχάζομαι, *id est, soluto rideo vel a sono vocis per onomatopœiam, quod & Porphyrio tradit. Decachinnamur dixit Tertullianus pro deridemur. Persius Satyr. 1.*

Sed sum peculanti splene cachinno.

Nam splen siue lien risus atq; iocorum est sedes, vt tradit Plin. lib. 11. Nat. hist. Præcipit Seneca, vt risus noster sit sine cachinno. Ab Apuleio risus immodicus & solutior festiuè admodum cachinnabilis appellatur. Epictetus Philosophus: Risus, inquit, neq; multus sit, neq; ob multa, neq; solutus. Vituperatur cachinnatio quamuis ridere concessum sit, inquit Tullius, &c. Ecclesiastes cap. 7. Melior est indignatio risu: quia tristis vultus pariet lætum cor. Et paulò post: Qualis est sonus spinarum sub olla, talis est risus stulti: id quod etiam est vanum. Et cap. 21. Stultus autem in risu exrollit vocem suam: Vir autem astutus (id est, prudens) vix sensim subridebit. Hoc est, Stultus sonoros cachinnos edit, sapiens autem verecundè subridet: secundum illud tritum:

Per risum multum debes cognoscere stultum. *Huic simile est illud poëtæ:*
Πάντας δ' ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοὺς αἰσήκους ὀΐομεν
Καίτοι ἁπλῶν γελάσαι, καὶ ὀρχήσασθαι ἀνώγει. *Id est,*
Omnes autem stultos, vt vno verbo dicam, vinum
Et ridere iubet molle, & saltare lubenter.

Sed neq; rursus, inquit Clemens, oportet esse tristem, sed grauem & cogitantem. Sed ipsum quoque risum temperatũ regere oportet, & si de rebus turpibus fuerit, ἐρυθριάντας μᾶλλον ἢ γελάσαντας φαίνεσθαι, *id est, erubescere potius videri, quàm subridere, ne illis assentiri atq; lætari videamur. Si autem de rebus molestis fuerit, tristitiæ potius, quàm lætitiæ speciem præ nobis ferre debemus. Illud enim est humanum, &* λογισμῷ τεκμήριον, *id est, considerationis humanæ argumentum: illud autem crudelitatis suspicionem adfert. Ergo neq; semper est ridendum, neq; omnibus, neq; apud quoslibet, neq; propter omnia, neq; omni in loco, sed diligens & accurata est & personarum &*

Universidad de Deusto
Biblioteca

verum, & loci & temporis habenda ratio. Vt autem non est effuse, effrænatè inconsideratéq; ridendum: ita nec risus mouendus atq; captandus, vt idem philosophus Christianus docet. Μιμηλὰς ἀθρώπους γελοίων, μᾶλλον δὲ καταγελάστων παθῶν τῆς πικτερᾶς ἕξεως ἧττον πολιτείας, id est, Rerum ridicularum, seu affectionũ potius imitatores ex Repub. nostra sunt exterminandi. Nam cum verba à cogitatione atq; mente promanẽt, verba certè ridicula à moribus ridiculis proficiscuntur. Καρπὸς γὰρ τῆς διανοίας ὁ λόγος, id est, sermo enim est fructus mentis. Quod si ridiculorum nos ne auditores quidem esse conuenit, multò minus imitatores. Et multò adhuc est absurdius, aliquem semetipsum ridiculum præbere, hoc est, probris, irrisioneq; dignum. Res omnium pretiosissima in nobis est λόγος, id est, sermo siue ratio: est ergo valde à ratione alienum, orationem, rationémue ludibrio exponere. Quamobrem χαριεντιστέον, ἤ γελοποιητέον, id est, vrbanè nobis lepideq; est loquendum, non autem risus mouendus. Crudelis & immanis fuit ille C. Caligulæ risus plane & Sardonius. Is enim, teste Suetonio, cum lautiore cõuiuio subitò in cachinnos fuisset effusus, consulibus, qui iuxta cubabant, quidnam riderer, blandè quærentibus: Quid, inquit, nisi vno meo nutu, singulari verumq; vestrum statim posse. Huiusmodi vrinam non multorum Christianorum essent risus blandi atq; hypocritici, quibus illi amicitiæ beneuolentiæq; speciem præ se ferunt, animis interim suis acerba odia inimicitiasq; fouent, ac cædes, omnisq; generis mala cogitant atq; moliuntur. Idem quoq; cum lugeret Drusillæ obitum, ridere, lauare, cænare cum parentibus, coniuge, liberisue capitale fecit, teste eodem auctore.

Non lachrymãdum facilè.

Vt autem non est temerè in conuiuijs ridendum, ita ne lachrymandum quidem, vt idem Clemens docet cap. 7. χρὴ δὲ καὶ γελᾶτον εἰρηνικὸν ἕξιν εἶναι καὶ δακρύων ἀκαθαίρετον. πολλάκις γὰρ οἱ ὀνυμῶνται καταγελασαντες ἐπὶ πλεῖον, ἔπειτα μὴ τὸ ὑπηχθησαν ἐκ δίκης ὅπως παρουσία τῶν φῶτα εἰβάλλοντες εἰς δάκρυα. Abstinendum autem est & à risu importuno atq; soluto, & à lachrymis immodicis. Sæpè enim temulenti, postquam in cachinnum magnum eruperunt, deinde tursus nescio quomodo in lachrymas deuoluuntur.

Soni inciuiles.

Huc deniq; referendi multi quoq; alij soni inciuiles, indecori, atq; odiosi, qui vel ore, vel alijs corporis membris edũntur, quiq; ex nimia plærunq; repletione proueniunt. Vt sunt illi, quorum Terentius in Heauton. meminit:

Inuersa verba, euersas cernices tuas,
Gemitus, screatus, tussim, risus abstine.

Et Clemens Alexand. lib. 2. Paed. cap. 7. Πομφυσμοὶ καὶ συρεγμοὶ καὶ οἱ διὰ τῆς δακτύλων φόφοι τῆς ὀινοπῆς οἱ τοιχλητικοὶ, ἄλογοι σημασίαι ὅσαι λογικοῖς ἀνθρώποις ἀκκλιτέον, id est, Pompysmata, sibili, digitis expressi soni, quibus famuli accersuntur, cùm sint significationes rationis expertes, hominibus ratione præditis sunt vitandæ. His addit, συριχαὶ ἀποπύειν, πτύειπλεῖον, βδέειν βδαὶ πρότερον, ἀποιμύττεσθαι παρὰ πόδα, id est, frequenter spuere, violentius excreare, & etiam emungere in conuiuio vitandum est. Sic senex ille apud Plautum in Milite glorioso:

Minimè sputator, screator sum itidem minimè.

Hæc enim conuiuis nauseam pariunt & intemperantiam arguunt. Non enim sicuti bobus & asinis simul est præsepe & sterquilinium. Et tamen multi vno eodemq; tempore se emungunt, spuunt, sternuant. His adde πάρμες, ἴρυγας, id est, sternutationes, ructus, qui soni conuiuis molesti & odiosi omni modo sunt coërcendi atq; comprimendi: vt Clemens Alexand. docet. Arrogantiæ enim, inquit, & insolentiæ est istus soni aliquid velle addere, non autem detrahere. Præterea vt aurium fricationes, ita sternutamentorum irritationes, sunt suilli pruritus & confricationes, quæ intemperantem meditantur fornicationem. Addit postremò, quod diligenter notandũ, καθόλου ὁ χρισμὸς ἡμῖν καὶ ἡσυχίας καὶ γαλήνης καὶ εἰρήνης οἰκεῖος ὄζει, id est, In summa Christiani propria est quies, pax, tranquillitas, &c. Sternutamento reuocari ferculum, mensámue, si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur, aut omnino non esse. Plin. lib. 28. cap. 3. Efflatus quoq; atq; crepitus ventris in mensa valdè sunt inciuiles atq; agrestes. Claudius tamen Imp. teste Suetonio in vita eius, dicitur meditatus edictum, quo veniã daret efflatum crepitumq; ventris in conuiuio emittendi, cùm perelitatum quendã præpudore ex continentia cognouisset. Idem testatur Plin. his verbis: Per mensas vetabantur munditiarum causa deflare. Claudius tamen existimabat licere in conuiuio pedere, id est, crepitum ventris emittere, & hoc ex sententia Stoicorum, qui aiunt, Crepitus ventris aquè liberos,

liberos, ac ructus esse oportere, teste Cicerone lib. 9. Epist. Fam. 24.

Dicta atq; facta inter epulandum non temerè eliminanda.

Porrò quemadmodum conuiuis est danda opera, ne eiusmodi in conuiuijs vel dicant, vel faciant, quæ vel ipsis vel alijs opprobrium damnúmue afferant: sic ijsdem quoq; summoperè cauendum, ne conuiua liberius in conuiuijs dicta factaue foras aperiant atq; diuulgent, vnde in conuiuas dedecus atq; damnum aliquod redundare possit, id quod à conuiuali officio atque fide alienissimum censeri debet. Huc facit tritum illud Græcorũ dictum: Μισέω μνήμονα συμπόταν, id est, Odi memorem compotorem, de quo sic Plutarchus lib. 1. Sympos. Probl. 1. statim ab initio: Ενιοι δὲ τὴν παροιμίαν ὀιονται τοῖς παρὰ πόδον λεγομένοις καὶ θεατρικοῖς μνησίαν ἐπάγειν· διὸ τὴν δὲ λήθην οἱ πάτριοι λόγοι καὶ τὸν νάρθηκα τῷ θεῷ συγκαθιερῶσιν, ὡς ἂν μηδενὸς δέον μνημονεύειν ἧττον ἐν οἷς πανημιμεληθέντων, ἢ παντελοῦς ἐλαφρᾶς καὶ παιδικῆς νηθυίας διαφθόνων, id est, Alij adagium illud imperare censent obliuionem eorum, quæ inter pocula dicuntur atq; aguntur: ideoq; maiorum nostrorum ritu obliuio & ferula vnà cum Baccho dedicantur: quo indicatur aut nihil eorum memoria retinendum, quæ per vinum decantur, aut leui omnino ac puerili pœna corrigendum esse. Ideò Horat. in Epist. 6. Torquatum vocans ad conuiuium, promittit se curaturum, vt nemo sit in conuiuio, qui dicta foras eliminet, id est, foras efferat atq; diuulget. Elegans est Epigram. lib. 2. Epigram. Græc. quòd declarat, quàm sit horribile ac fugiendum id hominum genus, quod quæ dicuntur liberius in conuiuio libero, perfidissimè enunciat ac diuulgat:

Οὐ μοὶ πλησιάδων φορέειν δ' ὕσις, οὐδὲ θυλάοντος
Ορνύμενον σφέλας κῦμα πρὸς οἰκοπέλου.
Οὐδ' ὅταν ἀστράπτῃ μέγας ἐρανὸς, ὡς κακὸν ἄνδρα
τάρβω, καὶ μύθων μύημονας ὑδροποτας.

Fuit mos veterum, teste Beroaldo, conuiuij domum intrantibus aut ingressis, limen ostendere, dicendo: Extra illud nihil, id est, ad mensam audita caue foras dixeris alijs. Quare & nostra ætate hic mos est supra mensas rosas habere depictas, vt sub illis dicta inter pocula nõ effutiantur. Hinè vulgò Germanicè dicimus: Was wir hie kosend/das bleyb vnder der rosen/&c.

DE MVSICAE DIVISIONE, VI, VTILITATE AC SVAVITATE, VSV MVLTIPLEX IN SAcris, bellis, epulis apud Hebræos, Græcos, Romanos, &c. De lyra, & myrto ἄσαρκος dicta in conuiuijs circumferri solita, de scolijs & cantiunculis epularibus. An & quatenus Musica in epulis adhibenda, de eius abusu.

CAPVT XX.

SYRACIDES noster de sermonis conuiualis decoro moderatoq; vsu præclarè sanè sapienterq; pro more suo verba faciens, Musicæ simul cantusq; luculentam mentionem facit: quem quidem in conuiuijs omnino vult adhiberi ceu maximũ illorum decus & ornamentũ. Verba eius hæc sunt: Καὶ μὴ ἐμποδίσῃς μουσικὰ ὅπου ἀκροάματι, μὴ σκῆνες λαλιὰν ἐν ἀκαίρῳ μὴ σοφίζου. σφραγὶς ἄνθρακος ὃν τὶ κόσμῳ χρυσοῦ, σύγκραμα μουσικῶν ἐν συμποσίῳ οἴνου, καὶ καταδησάμενον χρυσοῦ σφραγὶς σμαράγδου καὶ μίλος μουσικὸν ἐφ' ἡδονῇ οἴνου, hoc est, Nec musica prohibe. Et vbi est acroama siue quando carmina canuntur, noli loquaciter obstrepere & intempestiuè sapientem agere. Nam concentus musicorum in symposio, est quasi insigne carbunculi in ornatu inclusum aureo. Et modulatio cantorum adhibita ad suaue vinum est tanquam sigillum smaragdi in apparatu aureo, seu in auro fabrefacto positum. His verbis Syracides egregiè musicam conuiualem commendat. In conuiuio varia delectatio adhibetur, alia ex cibo & potu, quo venter iucundè pascitur: alia ex cantu, quo aures suauiter afficiuntur: alia ex varijs spectaculis, quibus oculi pascuntur: alia ex vnguentis, floribus, odoribus, quibus nares recreantur. Sed omnium optima & liberalissima est sermonis, quo vno animus maximè delectatur & pascitur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Post sermonem autem Musica videtur primas obtinere, quæ idcirco hic à Syracide cum sermone coniungitur.

Musicæ diuisio

Est autem Musicæ cùm eius, quæ assa voce, siue humana tantũ exercetur: tùm quæ fidibus atque instrumentis constat, quam Organicam siue instrumentalem vocant, magna vis & efficacia. Prisci sapientes triplicem Musicam fecerunt, mundanam, humanam, organicam. Mundanã eam censuerunt, quæ in illo concinno cœlestium corporum motu, atque in elementorum dissimillimorum consensu quasique concentu cernitur. Eius motus concentum inde colligunt, quod tantorum corporum motus tacitus esse non possit, & quia concinnus sit, suauem esse necesse sit. Quam Harmoniam non modò Plato & Ptolemæus tradiderunt, verumetiam Homerus & Augustinus, alijq; viri grauer & sapientes videntur approbare. Vide Platonem in Timæo, Ciceronem in Somnio Scipionis, & de Vniuersit. Macrob. lib. 6. Virgil. 6. Æneid. & 4. Georgic. Humana musica videtur ea dici, quæ sit hominis voce. Organica denique ea, quæ sit organis ad edendos concinnos sonos affabrè factis. Organorum autem (vt in Protheoria in Psalmos Chrysostomus scribit) alia sunt ἐμφυσώμενα Athenæo, siue πνευματικὰ, siue vt hæc eadem Plutarchus vocat, ἐμπνευστὰ, quæ inflata ab hominibus sonum edunt, vt sunt tubæ, buccinæ, classica, tibiæ & fistulæ. Alia sunt ἔγχορδα, Plutarcho ἔντατα, quæ constant chordis, & vel plectro vel digitis tanguntur, vt cytharæ, testudines, lyræ, psalteria, sambucæ, panduræ, barbiton, nablium, pectis & alia huius generis. Alia verò κρουστὰ, quæ pulsantur, vt tympana, sistra, cymbala & campanæ. Vnde & sonorum tria genera putantur, quorum primum viua voce animantis edatur: secundum fiat organorum inflatione: tertium denique pulsu. Cato: Melos autem, inquit, in cantibus est bipertitum, vnum quod est in assa voce (hoc est, sola voce linguæ tantummodo, aut vocis humanæ non admistis alijs Musicis) alterum, quod vocant organicum. Alij volunt Musicam esse triplicem, vel ore, vel manu, vel flatu editam. Cicero in Rosciana cantum vocum, neruorum & tibiarum nominat, quàm alijs vocabulis harmonicam, organicam & rhythmicam vocant eius artis magistri.

Organorum musicorum diuisio.

Tria sonorum genera.

Musicæ vis & efficacis.

Musicæ porrò incredibilis sanè est vis atq; virtus ad animos pariter atq; corpora (quorũ est artissima societas atq; affinitas, summáq; συμπάθεια) variis modis mouendum atq; afficiendum. Illam mentibus nostris esse cognatam, testatur Alexand. Aphrodis. lib. 1. Prob. 76. & 119. Aristot. in Politicis, Musicam adsirmat conducere ad mores & animum, facere enthusiasticos. Theophrastus in peculiari libro, quem de Musica conscripsit, tria eius facit principia, nempe dolorem, voluptatem, instinctum diuinum, quoniam horum vnumquodq; homines ad canendum incitat atq; impellit: de quo vide plura apud Plutarch. lib. 1. Symp. Prob. 5. Athen. lib. 14.

Musicæ vis ad mouendum animos.

Quantum Musica valeat ad hominum animos vel leniendum atq; molliendum, vel incitãdum docet & Dauidis exemplum, qui mali spiritus impetum, quo Saul vexabatur, musicis sonis fræuit: & Heliæi, qui cum esset animo nonnihil aduersus regem commoto, psaltem aduocari iussit. Musica ergo ad hominum animos iræ atq; furore inflammatos restinguendum atque placandum, plurimum habet momenti atque ponderis. Similia sacris illis exempla Athenæus adfert lib. 14. de Clinia Pythagorico, qui, vt testis est Chamæleon Ponticus, cùm & viuendi ratione, & moribus paulò esset difficilior atq; morosior, si quando erat ira vehementiore correptus, lyram pulsando eam lenire atque mitigare studebat. Achilles etiam Homericus cithara leniebatur, quam solam ex Eetionis spolijs Homerus illi permisit, quæ illius iracundiam posset cohibere. Vnde non temerè plærque Græcorum ciuitates, teste Martiano Capella, sanciuerunt, Asclepiade auctore, vt perturbationes animorum & morbi corporum ad lyræ modulos curarentur. Hinc olim remedia ægris præstantes, ait Macrobius, præcinere dicebantur. Et Xenocrates lymphatos modulis carminum dementia liberauit. Quare verisimile est illud Aristotelis, equos lymphatos desperata rabie correptos solo tibiarum concentu mitescere. Nil igitur mirum à Theophrasto in libello de Afflatu numinis memoriæ proditum ischiacorum dolores lenibus tibiarum Phrygiæ harmoniæ modulis sedatos, tibicinemq; scitè & modulatè canentem viperarum morsibus mederi. Gell. lib. 4. cap. 13. Athen. priorem opinionem confirmat lib. 14.

Musicæ vis ad morbos sanandos.

Non etiam silentio prætereunda Martiani Capellæ verba: Quid afflictationibus corporum, nónne assidua meditatione succurrit? febrẽ curabant, vulneráq; veteres cantione. Asclepiades tubæ surdissimis medebatur. Ad affectiones animi tibias adhibebat Theophrastus. Ischiadas quis nescit ex

scit expelli? Xenocrates organicis modulis lymphaticos liberabat. Thaletem (alij Thaleatem legunt) Cretensem cytharæ suauitate compertem est morbos ac pestilentiam fugauisse. Erophilus aegrorum venas rhythmorum collatione pensabat. Hæc ille.

Legimus præterea phreneticos ab Asclepiade, vel tibiarum, vel sidicularum cantu adhibito, sanatos. Dicitur quoq; Ismenias Thebanus ischiaticos tibiæ sonis incolumitati restituisse. Brodæus lib. 4. Miscell. cap. 31. hæc omnia quæ de Musica morborum illorum corporis curatione allata sunt, in dubium videcur reuocare, nec sibi verisimile videri ait, morbos illos musicis sonis sanari posse. Addit idem auctor, se audire in Apulia phalangium araneorum genus esse (Itali tarentulam nominant) alio anni tempore ad nocendum non magnam vim habens, in magnis verò solis ardoribus, acerbitatis virus pestiferum infligere: cui perniciei vnam hanc salutarem inuentam esse medicinam, vt ictus vario ac multiplici cantu tibiarum, ac citharistarum, aliorumue musicorum permulceatur. Hoc quoq; licet nonnulli id se in Apulia vidisse testentur, se difficulter credere testatur: & idcirco se id in medio relinquere. Addit tamen postremò, se non negare, quin tibiarum tubarumq; sonus ægros huiusmodi à somno reuocet & ad saltandum inciter, quo lethargus mitigetur.

Musicæ in humanos animos, inq; corpora ipsa vim esse maximam Hieron. Magius cùm veterum monumentis, tùm experientia eorum, quæ quotidie eueniunt, comprobat Miscell. lib. 4. cap. 13. Musica, inquit Athen. lib. 14. confert ad exercitationem mentis q; acumen, quamobrem omnes & Græci & Barbari, qui aliquo humanitatis cognitionis q; sensu pollent, ea vtuntur. Aristot. in Politicis cantilenas eleganter vocat μιμήματα, ὁμοιώματα, καὶ σημεῖα ἠθῶν. Apud Arcadas, Lacedæmonios & Græcos omnes quantum olim fuerit Musicæ studium pluribus docet Athen. lib. 14. Græci, vt ille testatur, antiquitus Musicæ fuerunt studiosissimi. Sed postquam magna Rerumpub. perturbatio atq; confusio fuit consequuta, omnes q; leges & disciplinæ consenuerunt, ipsa quoq; Musicæ disciplina fuit corrupta, eius q; mores emerserunt absoni, quibus singuli vtentes pro humanitate mollitiem, pro temperantia intemperantiam animiq; dissolutionem colunt.

Musicæ vsus multiplex. In sacris.

Fuit autem antiquitus Musicæ varius & multiplex vsus & in pace & in bello, cùm in sacra, tùm in prophana humanæ vitæ consuetudine. In sacris olim apud Hebræos Musicam fuisse adhibitam, & carmen illud egregium, quo Hebræi Mosis ætate in arca vel tollenda vel deponenda vsi fuerunt, & Leuitarum illa quotidiana carmina in tabernaculo atq; templo statis horis decantari solita, necnon Dauidis hymni satis testantur. Quo ad primitiuam Ecclesiam constat ex historia Ecclesiast. in Oriente citius, in Occidente tardius cantus in templis, reiq; diuinæ celebratione fuisse vsurpatos. Ethnicos quoq; in suis illis nephandis sacris musica vsos fuisse, satis superq; constat. Et quidem cùm Arcadas, tùm Græcos omnes antiquitus Deorum immortalium laudes, resq; gestas heroum carminibus decantare fuisse solitos, testis est Athen. lib. 14.

In bellis & certaminibus.

Præterea in bellis & certaminibus vt hodie, ita olim maximus & frequentissimus Musicæ vsus fuit. Nam, vt eleganter est apud Athenæum scriptum, τὸ ἀρχαῖον μουσικὴ ἐπ' ἀνδρείαν ἄγον ἦν, id est, Antiquitus Musica erat incitamentum ad fortitudinem. Itaq; vt testis est Athenæus ex Herodoto, & Clemens Alexandrinus, in bellis suis Ethrusci vtebantur tuba, Lydi tibijs ac syringibus, Arcades fistula, Cretenses lyra, Lacedæmonij tibia, Thraces cornu, Ægyptij tympano, Arabes cymbalo, Syculi instrumentis quibusdam, quæ appellabant πηκτίδας. Multi etiam barbarorum, teste Athenæo, τὰς ἐπιπυρκείας, id est, legationes de pace obibant cum cytharis, bostium nimirum animos leniendi mitigandiq; causa. Hodie apud omnes ferè gentes in bellis vsitata instrumenta musica sunt tympana, tubæ, buccinæ, tibiæ, fistulæ, quibus varij soni edũtur. Est igitur Musica & belli & pacis alumna atq; comes.

In funeribus.

In funeribus quoq; atq; exequijs olim Musica fuit adhibita. Funus ad tubam aue tibiam deducebatur, vnde Persius:

Hic tuba candelæ, tandemque beatulus alto
Compositus lecto.——

Qui ad huiusmodi næias accersebãtur tibicines, τυμβαῦλαι à Græcis, à Romanis fiticines aut fidicinistæ nominantur. Galenus: βομβόδεις δ' εἰσὶν ἕτεροι, τοῖς ἐξ ὀρυτῶν αὐλοῦ ἐοικότες, ἑνὸς ἔχουσι οἱ τυμβαῦλαι καλούμενοι. Sic τριηραῦλαι vocabantur, qui in triremibus tibia ca-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nebant. Sic Vitellius Imperat. Rom. in epulo funebri, quod in Neronis honorem celebrari curauit, citharœdum placentem admonuit palàm, vt aliquid de Domitio diceret, inchoantiq; Neroniana cantica (id est, in Neronis laudem ædita, vel ab ipso Nerone inuenta, & vsurpata) primus exultans etiam plausit, id est, plausu excepit & approbauit, Suetonius in vita Vitellij. Hunc morem apud Iudæos quoque inualuisse, ex Euangelica historia constat, Matth. 9. Venit Christus, inquit, in domum principis synagogæ, cuius filia mortua fuerat, viditq; αὐλητὰς, id est, tibicines. Syriacè

Tibicines, & tibiæ funebres Hebr.

צמר zemare, à צמר tibia cecinit. Porrò mos fuit valdè antiquus apud Iudæos tibicines adhiberi ad luctum mortuorum, quos Thalmuditæ vocant חלילין Chalilin, id est, aulædos, à חליל Chalil, id est, tibia. Pagninus: חליל tibia, inquit, sunt qui dictam putent quasi prophanum instrumentum, cuius sit vsus in publicis choreis & solennitatibus, vnde חללים Cholelim, id est, tibicines, quod habetur Psalm. 87. quasi prophani, id est, publicis & prophanis latitijs inseruientes, tibicines. He-

Chalil.

bræi potius חליל, id est, tibiam à concauitate deducunt. Nam חלל est concauus. Huc & מחול, id est, Chorus: etsi alij choream prophanam & publicam, vbi tibia canitur, exponant. Sederant & sacræ choreæ, Exod. 15. De illa consuetudine multa passim leguntur in Thalmudicis libris & inscriptis Rabbinorum: præsertim autem in Thalmud Hierosolymitano tractatu de Benedictionibus capite 3. & in tractatu de Sabbato capite 23. & in Baba Mezia capite 6. Item in Rabbi Schelomonis Comment. in Ezec. capite 25. vbi inquit: Sunt quæ adhiberi consueuerunt ad luctum & ad lætitiam, sed non est in eis par ratio, cuiusmodi sunt aulædi pro sponso & pro mortuo. De sunebrium tubarum forma, à Cæsellio, Capitone, Gellio, Nonio, & cæteris ignorata, & in genere de tubis, tiqijsque, quem sonum Sitticines incitant, & cur grauem sonum organa musica, quæ instantur, emittant, vide Hieron. Magij Miscel. lib. 1. cap. 12. De cantilenis lugubribus & fistula sunebri, vide etiam Plutarch. in lib. 3. Symp. Prob. 8.

Musicæ vsus conuiualis.

Sed nos omisso reliquo Musicæ vsu, de conuiuali potissimum dicemus, id quod nostri est propositi. Constat ergo apud omnes ferè gentes Musicam in cõuiuijs præsertim splendidioribus, vt sacris, natalitijs, nuptialibus, funebribus maximè in vsu fuisse. Nam, vt ab Hebræis exordiar, cùm in sacris, tùm etiam prophanis illorum epulis tritam fuisse canendi psallendiq; consuetudinem, ex multis

Apud Hebræos

sacrarum literarum testimonijs liquidò constat. Patresfamiliàs olim cùm vel accumberent, vel cœna surgerent, hymnos quosdam canebant, dum nimirum solennes festosq; dies iuxta legis præscriptum agitarent. A quo laudabili more Christus quoq; non videtur abhorruisse, quando post cænam Paschalem illa nocte, qua proditus fuit, vnà cum Apostolis hymnum cecinit, ac in montem oliuarum exiuit Marc. 14. Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον, &c. Ad huiusmodi cantum conuiualem Paulus quoq; videtur alludere ad Ephes. cap. 5. cum inquit: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria,

In ecclesia primitiua.

sed potius date operam vt compleamini spiritu, loquentes vobismetipsis ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, psalmis, hymnis & odis spiritualibus, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, id est, canentes atq; psallentes vestro Domino (vnde Augustinus:

Non vox, sed votum: non chordula musica, sed cor
Non cantans, sed amans cantat in aure Dei.)

gratias agentes Deo semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi. Heic Paulus videtur eos monere qui in conuiuijs accumbunt, ne vel ebrietate, vel crapula, vel lasciuis cantilenis & obscœnis scurrilibusq; iocis Deum offendant, sed potius & spirituali ebrietati studeant, & sacris carminibus Deum laudent ac celebrent. Hinc in agapis illis, id est, cœnis Christianorum primitiuæ Ecclesiæ charitatis plenissimis, cantus quoq; legimus fuisse adhibitos, vt Tertull. testatur in Apologet. cap. 39. Posteaquam, inquit, manualem & lumina, vt quisq; de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere. Hinc probatur quomodo biberit. Æque oratio conuiuium dirimit. Et alibi, dum religionis eiusdem matrimonium commendat, Christianos ait conuenire mutuò sese prouocare ad laudes Deo canendas. Idē colligi potest ex his Cypriani verbis ad Donatum: Et quoniam nunc feriata quies ac tempus est otiosum, quicquid inclinãte iam sole in vesperum diei superest, ducamus hunc diem læti, nec sit vel hora conuiuij gratiæ cœlestis immunis, sanctos psalmos conuiuium sobrium. Vt tibi tenax memoria est, vox rauca, aggredere hoc munus ex more: magis charissimos pasces, si sit nobis spiritualis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.

Hanc

Hanc porrò vsitatam apud Hebræos in conuiuijs canendi consuetudinem Syracides noster, sicut paulò antea dictum est, carbunculi atq; smaragdi duarum pretiosissimarum gemmarum similitudine commendat atq; amplificat. Idem quoq; cap. 40. Vinum, inquit, & Musica (ecce musicam cum vino coniungit) mentem & cor exhilarant, sed vtroq; magis sapientiæ studium. Fistula & psalterium suauem edunt cantum, linguæ verò suauitas vtrunq; superat. Idem cap. 49. Nomen Iosiæ est sicut incensum pretiosum, & odores ex myrothecio, dulcis est sicut mel in ore, & sicut musica in symposio vini. Ad hanc consuetudinem alludit etiam Dauid Psal. 69. vers. 13. vbi se cunctis ludibrio fuisse dicit. Loquebantur, inquit, aduersus me qui sedebant in porta, id est, iudices & seniores populi, qui in portis publica iudicia exercendi causa sedere & conuenire solebant: & in me psallebant (scil. organa musica) qui bibebant vinum, id est, homines plebei & leues in symposijs suis me perstringebant contumelioſis suis canticis. Id Buchananus eleganter expressit his carminibus:

Musicæ epulatoris commendatio in sacris literis.

Me salibus petit è portæ statione senectus,
Et ebriosæ sum tabernæ cantio.

Esaias cap. 5. luxuriosissima Iudæorum conuiuia reprehendens. Væ, inquit, qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam & potandum vsq; ad vesperam, ita vt vino æstuetis. Cinnor, nabel, thoph. chalil, id est, cythara, nablum, tympanum & tibia in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consyderatis. Et cap. 24. vers. 8. Cessauit gaudium tympanorum, quieuit sonitus exultantium, quieuit gaudium citharæ. Cum canticis non bibent vinum, amara erit sechar bibentibus eam. Simili inuectiua Amos quoque vrget cap. 6. intemperantissimas illorum compotationes perstringens inter alia dicit illos canere ad sonitum psalterij. Verba eius hæc sunt: חפרטים Haporetim, id est, qui modulantur iuxta os, id est, iuxta vocem seu rationem Nablij פרט Peret, Leuit. 19. significat grana singula vuarum, quæ post vindemiam remanent, quæ Dominus eo loco pauperibus & tenuioribus relinqui iubet. Et apud doctores Hebræos passim פרט Perat significat particulare, siue singulare, contrarium בלל Celal, vniuersalis, generalis. Est ergo Poretim proprium fidicinum, qui minutatim singula verba cantici instrumento musico accommodant & applicant, quod ferè fit imminutione, gallicè freddons G. erm. leiſte/siue riſli/ appellantur. Præterea sigillatim explorandæ chordæ instrumenti musici & ad concentum harmoniamq; eius, quod canitur, accommodandæ sunt. Id significatur per Haporetim (de verbo ad verbum, diminuentes siue particularizantes) qui sigillatim applicant sua cantica, Latinè dixeris, qui modulantur. Nam & ex eadem ratione ductum est verbum Latinum. Hæc Mercerus piæ memoriæ præceptor meus obseruandus scripsit in suis comment. in hunc propheram. Mihi quidem Horatius eodem sensu videtur dixisse: Imbelli cytharæ carmina diuidet: quæ verba Turnebus sic interpretatur. Videtur, inquit, carmina per cytharæ neruos partiri, quòd cytharœdi faciunt, cum modulantur: nunc enim hanc, nunc illam chordam carpunt, & de cantilena huic, & illi chordæ aliquid impertiunt. Sic enim per cytharam carmina diuiduntur: vel potius cytharæ carmina canuntur, audientibusq; diuiduntur. Simile est quodam modo illud eiusdem: Nulli personæ tamen diuidit oscula, id est, impertit, tribuit. Hæc ille. Hieronymus tamen vocem Haporetim simpliciter interpretatur: Qui canitur, LXX. οἱ διηκροατῶντες, qui tangunt seu pulsant. Ionathan, qui psallunt. Arias putat genus cantionis Diatonicum significari, quod ad voluptates magis & ad permulcendas aures natum esse videtur, quod minutis temporum sectionibus, & modulis crebrioribus præter vocum consonantiam, cætera auium garritus imitetur. Omnino his verbis mihi videtur significari musicæ lasciua, molles in catu flexiones, & falsæ voculæ, cantus molles, turpes, effœminati, quibus impurè luxuriosi, illi homines in conuiuijs suis indulgebant.

Musicæ abusus in epulis luxuriosorum.

Sed in nouo quoq; Testamento musicæ conuiualis illustre exemplum habemus Luc. 15. in lætissima illa cœna aduentitia, qua pater filium suum peregrè redeuntem & ad meliorem mentem conuersum excepit. Ibi mentio fit συμφωνίας καὶ χορῶν, id est, concentus musici & saltationum siue tripudiorum, quæ quidem musicam plærunq; in conuiuijs consequi solent, secundum illud Matth. 11. Tibiæ cecinimus vobis, & non saltastis: vnde etiam apud Homerũ sæpissimè coniunguntur. Huic autem loco, vbi filius senior ex agro rediens & ad domũ appropinquans auditis symphoniacis atq; choreis quæsiuisse dicitur, quidnam hæc sibi vellent, &c. similis admodum mihi videtur esse ille locus apud Homerum, vbi Vlysses cùm vnà cum Eumæo subulco ad ædes suas appropinquasset, talia verba facit. Odyss.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Εὔμαι' ἥ μαλ' ὃ γ' τάδε δώματα καλ' ὀδυσῆος,
Γιγνώσκω δ' ὅτι πολλὰ ἐν αὐτῷ πάσσατο πίσεα,
Ἀνδρός. ὅτις κνίσσης μὲν ἀνήνοθεν, οὐδὲ τε φόρμιγξ
Ἡπύει. ἣν ἄρα δαιτὶ θοὶ ποίησαν ἑταίρω.

Ex his ergo satis constat Musicam apud Hebræos in illorum symposijs admodum fuisse vsitatam.

Musicæ vsus e-pularis apud Græcos.

Porrò Græcorum natio vt cæterarum quoque artium atque disciplinarum omnium, ita Musicæ quoque & inuentrix & cultrix præ cæteris ferè omnibus gentibus studiosissima sanè extitit. Hinc triplex illud Harmoniæ genus secundum tria nationis illius genera promanauit, nempè Do-

Harmoniæ genus triperitiū.

ricum μεγαλοπρεπὲς, id est, magnificum: Æolicum ὀγκώδες, id est, elatum & sublime: Ionicum αὐηρὸν, id est, austerum, de quo multa apud Athenæum lib. 14. & alios auctores videre licet. In primis verò in illorum symposijs antiquis frequens ſq; Musicæ vsus fuit. Nam vt ab ouo, vt ita loquar, Troiano exordiar, non modò procorum, verùm etiam heroum illorum antiquorum mensis, epulisq; familiarissimam fuisse, neminem qui vel mediocriter in Homericis est versatus, latet.

Homerica testimonia de musica epulari.

Nam & Musicæ, & quæ illius comes est atque socia, saltationis creberrima apud Homerum in epularum descriptionibus sit mentio. Hinc Od. α. μολπῇσι καὶ ὀρχηθμῷ, id est cantum & saltationem, & Od. φ. μολπῇ καὶ φόρμιγγι eleganter sanè vocat ἀνάθήματα λαοῦ, id est, donaria conuiuijs dicata, siue, vt Hesychius interpretatur, κοσμήματα, id est, ornamenta conuiuiorum Eustath. Od. α. fol. 27. Manifestum est, inquit, hæc non cuiuslibet atque vulgaris, sed magnifici sumptuosiq; conuiuij esse anathemata, id est, ἱερὰ τινα κειμήλια, sacra quædam donaria. Eandem ob causam idem poëta φόρμιγγα (quæ præcipuum fuit organum musicum, cuius sæpè meminit) & Od. ρ. deos dicit fecisse δαιτὸς ἑταίρω, id est, epularum sociam, & Od. θ. eandem συνήνορα δαιτὸς θαλείης, id est, epulo splendido aptam atque accommodatam appellat: quibus simile est illud Horatij lib. 2. Od. 11.

Diuitum mensis & amica templis lyra.

Duplex melodia apud Homerum.

Duplicis autem, vt ex locis commemoratis constat, Musicæ siue Melodiæ apud Homerum fit mentio. Vna quidem est ἡ ἐν τῇ φωνῇ: altera verò ἡ ἐν τοῖς ὀργάνοις, τοῦτ' ἐμπνεομένοις, τοῦτο ἐντεινομένοις, id est, Vna quidem quæ voce constat: altera quæ instrumentis, quorum alia instantur, alia intenduntur. Instrumenta, quorum in epulis Homerus crebram mentionem facit, sunt κίθαρις, quam περικαλλέα Od. α. appellat: & φόρμιγξ, quam alibi γλαφυρὴν, vt Od. α. alibi λιγείαν, vt Od. θ. alibi περικαλλέα, vt Il. α. appellat. In bellis αὐλῶν καὶ συρίγγων meminit. Plerunque autem in conuiuijs vox siue musica vocalis, quam ἀοιδὴ ὠμολπὴ ἱμερόεσσα καὶ ἡδεῖα sæpè appellat, cum musica organica siue organis musicis coniungitur. Scribit idem procos seu homines voluptuarios ad vesperam vsque huiusmodi suis cantiunculis atque saltatiunculis indulsisse.

Vt Od. ρ. ——τοὶ δ' ἐς (proci) ὀρχηστύι καὶ ἀοιδῇ
Τέρπονθ', ἧδη γὰρ καὶ ἐπήλυθε δείελον ἦμαρ.
Οἳδ' εἰς ὀρχηστὼν τε καὶ ἱμερόεσσαν ἀοιδὴν
Τρωσὶν ἀμύμονες τέρπον· ἐδόκει δ' ὀδὶ ἔσεσθαι ἐλθεῖν
Τοῖσι δὲ τερπομένοισι μέλας ὀδὶ ἔσπετο νύξ.

Et Od. α.

Idem testatur Od. σ. de ijsdem. Hodie Christiani vel in mediam noctem lascivas suas cantiones atque tripudia producunt.

Hymni deorū in conuiuijs decantati.

Fuit porrò antiquorum moribus & legibus constitutum, teste Athenæo lib. 14. vt in conuiuijs Deorum immortalium hymni communi voce ab omnibus canerentur ὅπως καὶ δι' ἀλλήλων πρῶτον τὸ καλὸν, καὶ σωφρονικὸν ἁρμῷ, id est, sese mutuò ad temperantiam honestatemq; colendam atque tuendam adhortarentur. Εναρμόνιον γὰρ ὄντων τῶν ἀσμάτων, προσηνόμφου ὁ τῶν θεῶν λόγος, διὸ καὶ μιμεῖται τὸν ἠθῶν τρόπον, id est, Nam cum cantilenæ sint concinnæ, si Deorum sermo accesserit, hoc pacto singulorum mores graues redduntur atque compositi. Id probat Philochori testimonio, qui affirmat veteres non semper solitos fuisse διθυραμβεῖν, id est, dithyrambos canere, sed Dionysium quidem libantes canebant inter vina & ebrietatem: Apollinem autem adhibito ordine, quiete & tranquillitate. Hinc colligi posse vult Athen. ὅτι οὐχ ἡδονῆς χάριν ὑπὸ πολλῶν καὶ σωφρόνων ἡ μουσικὴ παρῆλθε καταρχὰς εἰς τὰς ἑστιάσεις, id est, Musicam antiquitus non lenitatis, vulgaris popularisq; tantum voluptatis causa in conuiuia fuisse introductam.

Arcadas quoque Musicæ studiosissimos hymnos atque pæanas in Deorum atque heroum suorum honorem canere consueuisse, idem testatur, vbi de illorum cœnis loquitur. Illorum enim pueri, vt idem auctor testatur, lib. 14. à teneris annis secundum legem hymnos atque pæanas canere assuescunt, quibus singuli iuxta patria instituta heroas indigenas atque Deos decantare atque celebrare consueuerunt. Cyrus apud Xenoph. lib. 4. Expedit. ad milites, νῦν δὲ ὡς καὶ θεοφιλεῖς, καὶ ἀγαθοὶ, καὶ σώφρονες ἄνδρες, δ' εἰσπονοποιεῖσθε καὶ σπουδὴς τοῖς θεοῖς ποιεῖσθε καὶ παιᾶνα ἐξάρχετε, καὶ ἅμα τὸ παραγγελλόμενον ποιεῖ. Vt ergo Græci olim fictitiorum suorum deorum, sic & Iudæi antiquitus & Christiani primitiuæ Ecclesiæ veri Dei laudes atque hymnos in symposijs suis canere fuerunt soliti.

Hominum virtutes & res gestæ decantatæ in epulis.

Nec verò Deorum tantum, verùm etiam hominum clarorum virtutes resq; præclarè gestas in conuiuijs carminibus atque cantilenis celebrarunt, quibus nimirum se inuicem ad illorum imitationem incitarent. Huiusmodi carminum cùm in Deorum, tùm etiam hominum laudem plurima passim apud auctores exempla exstant. Penelope apud Homerum Od. α. talia ad Phemium κλυτὸν, id est, inclytum cantorem verba facit:

Φήμι, πολλὰ δὲ ἄλλα βροτῶν θελκτήρια οἶδας
Ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν ἀοιδοί. Item Od. θ. ferè ab initio:
Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσις ἦεν, καὶ ἐδμήτῳ ἐξ ἔσον εὖδε
Μῦθ' ἅρ' ἀοιδὸν ἀνῆκεν ἀείδειν ἐμβρια κλέα ἀνδρῶν
Οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει.

De Harmodio carmine quod in Harmodij & Aristogitones honorem, qui Pisistratidarum tyrannidem sustulerunt, in epulis vulgò decantari fuit solitum, vide Aristoph. Scholiast. in Acharn. in illa verba: ἐδ' ἐπ' ἐμοὶ ποτὲ τὸν Ἁρμόδιον ἄσεται, Συγκαταλιπεῖς, ὅτι πεφόνευκεν ἀνὴρ ἔφυ, &c. Eius cantilenæ initium erat, φίλτατε Ἁρμόδι οὔτι πω τέθνηκας, id est, Charissime Harmodi, nondum es mortuus. Varro: In conuiuijs, inquit, pueri modesti, vt cantarent carmina antiqua, in quibus laudes erant maiorum & assa voce & cum tubicine. Cicero in Bruto: Carmina in epulis esse cantata à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato. Idem: Est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicines de clarorum hominum laudibus. Huiusmodi autem paræmiæ, id est, carmina laudatoria in ἐπιδείπνοις, id est, cœnis funebribus olim in primis fuerunt vsitata: vnde prouerbium illud promanauit de homine illaudato: Οὐκ ἐπαινεθείης ἐδ' ἐν ἐπιδείπνῳ, id est, Non possis laudari, ne in parentalibus quidem: de quo vide Eras. in Chiliad. Non est laudandus ne in cœna quidem. In hominem vehementer illaudatum. Antiquus mos erat, præsertim Atticis, in cœnis funeralibus, quas Græci ἐπιδείπνα vocant, encomijs, epicedijs & epitaphijs laudare vita defunctum, etiamsi parum meruisset in vita. Siquidem, vt inquit Ouidius: Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit. Fortasis hinc ductum est, quod antiquitus mos fuisse videtur, vt in compotationibus aliquorum, etiam viuentium laudes decerentur. Quemadmodum apud Platonem Alcibiades Socratis encomium refert, & apud Plutar. Alexandrum Magnum laudat Callisthenes. Eiusmodi verò laudes non admodum speciosæ videbantur, vt inter pocula decantatæ. Nec absurdum arbitror, si quis ad priscorum consuetudinem referat paræmiam, quæ fieri solet, vt in conuiuijs cytharædus aut deorum, aut insignium virorum facta decantaret. Velut apud Homerum in omnibus fermè conuiuijs. Apud Virgilium item:

——*Cythara crinitus Iopas*
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisq; labores
Vnde hominum genus & pecudes, vnde imber & ignis
Arcturum, pluuiasq; Hyades, geminosq; Triones,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Hæc de materia præcipua carminum conuiualium, quæ in symposijs partim humana voce, partim instrumentis decantari consueuerunt.

Cùm ipsi conuiuæ cantare soliti, tùm cantores adhibiti.

Observandum porrò antiquitus cùm cantores, aulædos, cytharædos, tibicines, item mulieres tibicinas, αὐλητρίδας, ψαλτρίας, κιθαριστρίας, μισθαρνὰς, ᾠδικὰς, ὀρχηστρικὰς, alioſq; Musicæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

peritos fuisse adhibitos, qui conuinas cantilenis musicis, instrumentis oblectarent: tùm ipsos conuinas partim voce, partim fidibus canere consueuisse. Nam & omnes communi voce pæana siue hymnum aliquem in Bacchi atque aliorum Deorum honorem canebant, idq; cùm ab initio, tùm in fine cœnæ, quando libabant: & deinde vnusquisque accepto myrti aut lauri ramo propriam cantionem canere, atque etiam lyram, quæ circumferebatur, pulsare cogebatur. De hoc antiquorum more atque consuetudine testimonia quædam præter supra commemorata alia quoque illustria ex antiquis monumentis deprompta adferam. Apud Stobæum Serm. 145. Chærondæ Catanæi proœmia legũ pulchra & vtilia recitãtur, & ibidem inter alia lex imperat, vt ciues omnes hæc proœmia calleant, eaq; in festis poſt pæanas recitent, quemcunque ἐτιάπερ, id eſt, conuiuij dominus id inſerit, vt singulis illa præcepta familiarissima fiant. Plutarchus lib. 1. Symp. problem. 1. Quin etiam carmina illa in conuiuijs decantari solita, quæ vulgò σκολιὰ, id eſt obliqua siue tortuosa appellantur, craterem in medio propoſito & corollis (quas Deus libertatis ergò nobis imponit) diſtributis decantare, forsan neque pulchrum, neque conuiuio aptum esse videatur. Et tamen Scolia nonnulli aiunt non esse genus carminis siue cantilenæ obſcuræ, sed inde sic fuisse appellata, vt sequitur. Nam primò omnes cõmuni voce carmen Deo (Baccho) canere solebant, illum celebrantes. Deinde vnusquisque propriam cantilenam canebat accepto myrteo ramo, quem idcirco ἄσαρχον appellabant, διὰ τὸ ἀδ εἰν τὸν δεξάμδον, id eſt, quia is qui illum acceperat, canere solebat. Et quia simul quoque lyra circumferebatur, quam artis quidem illus peritus pulsare, carmenq; illud concinne modulari, musicæ autem imperiti id recusare solebant, hinc Scolion fuisse nominatum, quod illud neque omnibus esset commune, neque etiam facile. Alij tamen myrtum non ordine traditam fuisse aiunt, sed à lectulo in lectulum transmissam, ita vt qui primus cecinisset, primo in secunda mensa eam mitteret, is primo tertiæ, eodemq; modo secundi secundis. Itaque διὰ τὸ ποικίλον καὶ πολυκαμπὲς τῆς πορεὸδ ν, id eſt, ob varietatem & tortuosos in circuitione flexus, Scolion videtur fuisse dictum. Hæc Plutarchus. Quo ad vocem ἄσαρχον (vt vulgò legitur) qua Plutarchus scribit myrtum illam, quæ cantus erat insigne, fuisse appellatam, non parum illa habet difficultatis. Iunius ἄδαρχον vult legendum, forsan quia Plutarchus addit διὰ τὸ ἀδ εἰν τὸν δεξάμδον. Xylander in suis annotat, in hunc locum pro ἄσαρχον, ἄσαρον vult legendum, nimirum ἀπὸ τῆ ἄσου, id eſt, canam. Addit idem apud Plin. 21. 6. Asaron vocitari herbam, quoniam in coronis non addatur. Iacobus Amyotus gallius Plutarchi & quidem elegantissimus interpres ἄσαχον legit, ὅτι ἔδετο ἄσαι ἔχοντα. Mihi videtur vulgata lectio retinenda, & ἄσαρχον componi ἀπὸ τῆ ἄσαι καὶ ἄρχειν, quasi cantum subministrans siue suppeditans: vel legendum ἄσαρχον, ἀπὸ τῆ ἄσαι καὶ ἄρχειν, quod incipere & lacessere significat, quod qui illam myrtum tenebat, canere incipiebat, & reliquos ad idem faciendum exemplo suo lacessebat, secundum illa Scholiast. Aristoph. Καὶ γδ ὁ ἐξάρχης δάφνιν ἢ μυρρίνιν κατεχων ἦδε, id eſt, qui primus laurum, siue myrtum tenebat, is canebat, vnde etiam ἔξαρχον posſis legere, id eſt, præcentorem, quod qui eam acceperant, canendo præibat. Sic παιᾶνα ἔξαρχον Xenoph. dixit epularum mentione facta, & Athen. lib. 4. τὸ γδ ἐξάρχειν τῆς φόρμιγγ & ἴδιον, & μῆσαι dicit ἀρχισίμολπον à Stesichoro fuisse dictam. Verùm hæc doctioribus diiudicanda relinquo.

Vetus canendi in epulis consuetudo.

Scolion.

Myrtus circumferri solita inter canentes cur ἄσαρχος dicta.

Huiusce autem antiquorum in epulis canendi consuetudinis Clemens quoque Alexand. lib. 2. pædag. cap. 4. luculentam mentionem facit his verbis: Cæterùm, inquit, παρὰ τὰς συμποτικὰς ἑλικωνίδας καὶ τὰς ὑπολιγαζούσας κύλικας, id eſt, in sympoſijs & inter roranti a siue distillantia pocula ad psalmorum hebraicorum similitudinem ἄσμα, id eſt, carmen canebatur, quod σκολιὸν appellabatur, communiter omnibus voce παιανιζόντων, id eſt, pæana canentibus: nonnunquam etiam ἐν μέρει περιελιττόντων τὰς φορὰς τῆς ᾠδῆς, id eſt, per cantici vices propinationes circumagentibus. Qui autem erant ex ijs μουσικώτεροι, id eſt, Musicæ peritiores, etiam ad lyram canebant. Solebant conuiuæ φορμιγγιζειν ἢ ὀνομακλιδὶ λιν, id eſt, nominatim prouocare, cui propinaturi erant & lyram traditurus: quò alludit Terentius in Eunucho. Phædriam intromittamus, cantatum prouocemus.

Myrtus ad dextram circumlata.

Scolion quid & vnde dicta.

Mos canendi ad lyram.

Quo ad Lyram in conuiuijs olim adhibitam, eius moris teſtis eſt etiam Fabius lib. 1. Inſtitut. Vnde, inquit, etiam ille mos, vt in conuiuijs poſt cœnam circumferretur lyra, cuius quum se Themistocles imperitum confeſſus esſet (vt verbis Ciceronis vtar) habitus eſt indoctior. Ciceronis ipsius verba hæc sunt lib. 1. Thuscul. diſp. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum vocumq; cantibus: Igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Græciæ, fidibus præclarè cecinisse dicitur. Themistocles q; aliquot antè annis, cum in epulis recusasset lyram, habitus eſt indoctior. Idem Galenus quoque teſtatur lib. 1. Therapeut. vbi scribit turpissimum olim habitum si lyra abesset à conuiuijs, ἄπαιδευτον δ' ἐπάλαι κατὰ τὰς τοιαύτας συνόδους καλὸν ἐνενόμιζο. Gelo tyrannus, teſte Plutarcho in Apophteg. cùm in conuiuio lyra circumferretur, eamq; conuiuæ, vt mos erat, ordine pulsarent, ipse sibi equum adduci iussit, & in eum facilè atque expedite insiluit. Pindarus in Olymp. Od. 1.

Αγλαΐζεται δὲ καὶ Ανδρες ἀμφὶ θυμὸ
Μουσικὰς ἐν ἀώτῳ Τερπέζαν, ἀλλὰ δωρέαν ἀ
Οἷα παίζομεν φίλαν Πὸ φόρμιγγα παρὰλυ λάμβανε.

Resplendet autem & musices in flore, qualiter ludimus frequenter nos viri circa mensam amicam. Sed Doricam citharam è clauo eximè. Pollux lib. 6. cap. 17. Καὶ παροίνια δ' ἐδόμεναι λδ, καὶ σκολια, καὶ μυελγλυ δὲ τινες ὅτι δεξια περιφέροντες, καὶ ἐκπωμα, καὶ λύσαν, ᾄδειν ἤξιον, id eſt, Erant etiam conuiuales quædam cantiones, scolia & myrto ad dextram circumlata, nec non poculo atque lyra cantum exigebant. Suidas: Σκολιον οἱ παροίν. & ᾠδὴ. Eodem teſte Dicæarchus in lib. de musicis certaminibus, tria dixit esse odarum siue carminum genera: Τὸ μὲν ἐκ τῶ πάντων ἀδόμενον καθ' ἕνα ἐξῆς (hic videtur aliquid deesse, nempe τὸ δι.) Aliud quidem quod ab omnibus canebatur: aliud quod à singulis ordine: aliud quod à sapientissimis ὡς ἔτυχε τῇ τάξει, id eſt, quorum ordine. Et hoc quidem ab ordinem σκολιον dici. Vel vt Aristoxenus & Phyllis musicus scribunt, quoniam in nuptijs circa vnam mensam multis collocatis lectis, singuli ex ordine myrtos tenentes canebant gnomas & amatoria. Circuitio autem erat σκολιὰ, id eſt, flexuosa siue obliqua ob lectorum ordinem, idcirco ipsa quoque carmina sic fuerunt appellata. Idem: Σκολιον τὸ ῥᾴδιον per antiphrasin μάλ & τι ὀλιγόστιχον. Idem affert exemplum quoddam elegans huiusmodi σκολιῶ de diuitijs, cuiuis auctor fuit Timocreon Rhodius. Eadem habet Aristoph. scholiastes in Comœdia Σφῆκες: quibus hæc ab illo adduntur. Alij verò aiunt mortis fuisse, vt is qui non posset in sympoſijs canere, accepto lauri aut myrti ramo, ad illum caneret. Sunt qui dicant per antiphrasin σκολιὰ fuisse appellata τὰ παροίνια μέλη epularia illa carmina. Nam illa oportebat esse ἁπλᾶ καὶ εὐκοπα, id eſt, simplicia atque facilia, vt quæ inter compotandum canerentur. Sed hoc non benè ab illis dicitur. Nam τὰ δύσφημα ὅτι τὸ εὐφημότερον μεταλαμβάνεται, ἃ μὲν τύμπαλιν, id eſt, ea quæ mali sunt nominis ad prosperiorem appellationem conuertuntur, non contrà. (Hoc scholiastis dictum à Cælio reprehenditur lib. 12. cap. 15.) Verùm quoniam non ordine lyra conuiuis tradebatur, sed alternatim, propter obliquam illam lyræ circumlationem, carmina illa σκολία dicebantur. Idem scholiastes paulò antea de ijsdem Scholijs sic disserit in illa Aristoph. verba: Τα σκολι ὅπως δεῖχει καλῶς, &c. ἀρχαῖον, inquit, ἦθ & εὐωμβόυς ᾄδειν. Antiquus fuit mos epulantes canere. Addit: ἀκολάθως τὸ πρῶτον εἰ παύσαιτο τῆς ᾠδῆς. Καὶ γδ ὁ ἐξάρχης δάφνιν ἢ μυρρίνιν κατέχων ἦδε σιμωνίδη, ἢ σησιχόρυ μέλη, ἄρχεις δ' ἤθελε: καὶ μετὰ ταῦτα ᾧ ἐβούλετο, ἐδίδου, καὶ εἰς ἃ ἐβούλετο. διὰ τὸ παντας ἂν ἀπροσδοκήτως ᾄδειν καὶ λέγειν τὰ μέλη, σκολιὰ εἴρηται διὰ τὴν δυσκολίαν. ἄλλως. ὅπως δ' ἀδηλέξηνται κύκλω γδ ἦτοι διὰ τὰ σκολιὰ, ἃ εἰσὶ παροίνια ᾠδαὶ. Cæl. lib. 12. cap. 15. Scolia, inquit, Græci interpretantur συμποτικὰ ἄσματα, id eſt, conuiuales cantilenas, quarum meminerit Sympoſ. 3. Didymus atque item Horat. Sic verò nuncupari etymologici tradunt, quod vinolenti iam καὶ σκολιῶς ἔχοντες τὰ αἰδοτήρια ᾄδωσι, id eſt, tortuosis bebetibusq; ac retusis sensibus ea concinant. Alij per antiphrasin volunt dicta, quod minus obliqua essent aut tortuosa, quod scolij vocabulum indicat, sed facilia, vt quæ in conuiuijs canerentur.

Scolia Meliti celebrantur ab eruditis, quæ carica haberent aulemata, hoc eſt, incentiones flebiles. Tyrannion commentarium concinnauit de scolio metro, Caio Cæsare rogante. Scitum eſt illud Timocreontis Scolion de Pluto, id eſt, diuitijs, cuius Suidas meminit, cuius tale eſt exordium: ὄφιλες ὦ τυφλὲ πλάτε μήτε ἐν γῇ, μήτε ἐν θαλάτῃ, μήτε ἐν ἠπείρῳ φαίνεσθαι, ἀλλὰ Ταρτάρου ναίειν κάχέροντα. διὰ σε γδ παντ' ἐν ἀνθρώποις κακὰ. Vtinam ô cæce Plute, neque in terra, nec in mari, nec in continente apparuisses, sed Tartari perpetuus fuisses incola & Acheron-

Scolia Meliti.

Scolion de Pluto cæco.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tis: ex te namq; omnia hominibus mala. Ad Scolij huiusmodi similitudinem compositum fuit à Pericle in Megarenses decretum: Μεγαρέας μήτ' ἀγορᾶς, μήτε θαλάττης, μήτ' ἠπείρου μετέχειν. Leges idem ferebat seu Scolia scriptas. Hæc ex Suida.

Scolio Admeti.

Sed & Admeti Scolion Athenis celebratum, in Lexico Pausanias scribit, idq; ab Alcæo concinnatum alios tradere, alios verò à Sappho, fuisse etiam qui Praxillæ Sicyoniæ esse opus crederent. Eiusdem Aristoph. quoque meminit in Σφηξι:

Ad' μήτε λέγον ὦ ταῖρε μαθὼν. Τὸς ἀγαθὸς φίλει.

Scholiastes: Hoc erat principium scolij, quod est tale.

——Τὸς ἀγαθοὺς φιλε
Τῶν δ' ειλων δ' ἀπέχε, γνῶς, ὅτι δ' ειλῶν ὀλίγα χάρις,

Id est, Bonos & generosos ama, timidos autem fac missos, cum scias exiguam esse timidorum gratiam. Et in πελαργοῖς: Ὁ μὲν ἥδ' ὢν Ad μήτε λόγον ὧδε μυρρίνων. ὁ δ' ἄνδρ' ἀνάγκαζεν ἀφεῖναι γαμεῖν. De utroque plura vide apud Scholiasten. Respicit illud Admeti scolion Alcestin generosam mariti subeuntem fata, Admeti verò patrem obire prorsus recusantem. Amphibrachum pedem, qui breui constat, longa & breui etiam Scolion dictum se animaduertisse scribit Cæl. quoniam is sit Scolio aptus.

Scoliorum exempla plura apud Athen.

Horum porrò Scoliorum siue carminum conuiualium Athenæus quoq; mentionem facit lib. 8. breuiter, vbi dicit: Διὸ καὶ τὰ σκόλια καλούμενα μέλη τῆς ἀρχαίων ποιητῶν, πλήρη ὄντα, Id est, Hoc etiam poëtarum antiquorum carmina, quæ Scolia nominantur plena sunt, scilicet cottabo-rum, de quibus ibidem plura disserit. Idem lib. 15. copiosius de Scolijs scribit. Dauli, inquit, meminerunt Atticorum illorum scoliorum, quæ etiam digna sunt commemoratu ob illorum antiquitatem simplicitatemq;, qui ea composuerunt, quiq; in hoc poëticæ facultatis genere laudem fuerunt, gloriamq; consequuti, vt Alcæi & Anacreontis, secundum illud Aristoph. in Δαιταλεῦσι: Ἀσον δὲ μοι σκολιόν τι λαβὼν ἀλκαίου καὶ ἀνακρέοντος &, id est, Cane mihi scolion aliquod Alcæi & Anacreontis. Praxilla quoque Sicyonia ob hanc Scoliorum poësin admirabilis fuit. Scolia autem appellantur ἀπὸ κατὰ τὸν τῆς μελοποιίας τρόπον, ὅτις σκολιός ἐστι, id est, non ob carminis modum, quod is obliquus ac difficilis esset, (λέγουσι γὰρ τὰ ἐν τοῖς ἀνειμένοις σκολιὰ, id est, nam quæ sunt in remissis scolia appellantur) sed cùm tria essent genera, auctore Artemone Cassandro lib. 2. Χάρακος, eorum quæ in conuiuijs decantari consueuerant, primum, quod omnes secundum legem canebant: secundùm, quod omnes quidem canebant, sed κατά τινα ἀντιφοράν & περιπολήσεις, ita vt ambitu siue circuitu quodam atque successione omnes cantum exciperent: tertium, quod similiter in omnibus ordinem seruabant, quo iam non amplius omnes participabant, sed illi tantum, qui sapientes esse videbantur secundum locum ordinemq;, qui cuiq; sorte obtigerat. Hoc ergo quia solum ἀταξίαν τινα, id est, ordinis quandam confusionem obtinebat, & neq; simul ab omnibus, neque ordine quodam atque successione, sed pro vt contingebat, quouis loco atque ordine canebatur, σκολιὸν fuit nuncupatum. Hoc autem tùm demum canebatur, quando carmina omnibus communia atque necessaria erant finita. Tunc enim demum sapientum quisque carmen aliquod pulchrum canere iubebatur, quod admonitionem aliquam atque sententiam vitæ vtilem complecteretur. Subiungit deinceps huiusmodi scoliorum quædam exempla, quæ ibi videre poteris. Ibidem inter alia rami quoque myrtei, de quo supra, mentionem facit. De Scolijs vide etiam Scalig. lib. 1. Poët. c. 44.

Musicæ conuiualis vsus apud Romanos.

Porrò apud Romanos quoque (quos Athen. lib. 4. μισομούσους vocat) vsitatam fuisse in epulis musicam ex multis literarum monumentis facis constat: & quidem abusum illius luxuriosum Cicero quibusdam in locis perstringit. Vt in Orat. pro Cæl. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baijs acta conuiuia, comessationes, cantus, symphonias, nauigia iactant. Idem in Ver. 5. Lucus ille litoris percrepabat totus mulierum vocibus, cantuq; symphonia. Ibid. Curritur ad prætorium, quòd istum è conuiuio illo præclaro reduxerant paulò ante mulieres cum cantu atq; symphonia. Ibidem: Cum in eis cõuiuijs symphonia caneret, maximisq; poculis ministraret. Liuius testatur post victoriam Asiaticam demum conuiuialia ludorum oblectamentum, vt psaltrias, sambucistrias in epulis fuisse adhibitas: Decad. 3. De Cano tibicine (quem alij choraulem vocant) inter cœnandum canere solito, & Galbæ imperatori grato, vide Suetон. & Plutarchum in vita Galbæ, de quo etiam illud Martial. videtur esse.

Plaudere nec Cano, &c. Val.

Val. Max. lib. 2. Maiores natu, inquit, in conuiuijs ad tibias egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quò ad ea imitanda iuuentutem alacriorem redderent. Quintil. lib. 1. cap. 17. Sed veterum quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit.

An musicæ epulis adhibendæ.

Verùm quæri potest, num Musica, quæ vel assa voce, vel instrumentis siue organis constat, omnino sit in conuiuijs adhibenda? Apud Plutarchum quoque Sympos. lib. 7. probl. 7. extat: An tibicinæ sint conuiuio adhibendæ. Plato quidem illius vsum videtur improbare, apud quem Socrates in Protagora sic loquitur: Καὶ γὰρ δοκεῖ μοι τὸ σοφὸν ποιήσεως δύναμιν ἐξελέγχεσθαι ὁμοιότατον εἶναι τοῖς συμποσίοις τοῖς τῶν φαύλων καὶ ἀγοραίων ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ὅταν μὴ δυνατοὶ ὦσι τὸ μὴ δι' αὐλοῦ ἀλλήλοις συνεῖναι ἐν τῷ πότῳ, μισθοῦνται τὴν αὐλητρίδα τὴν ἄλλου φωνῆς, καὶ τῶν λόγων τῶν ἑαυτῶν χωρὶς ἀπὸ αὐλοῦ διὰ τῆς ἐκείνου φωνῆς ἀλλήλοις σύνεισιν. Ὅταν δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ συμπόται καὶ πεπαιδευμένοι εἰσίν, οὐκ ἂν ἴδοις ὑπ' αὐλητρίδας, ὑπ' ὀρχηστρίδας, ὑπὲρ ψαλτρίας, ἀλλ' αὐτοὺς αὐτοῖς ἱκανοὺς ὄντας συνεῖναι ἄνευ τῆς λήρουντες καὶ παιδιὰν τοιαύτην, ἄλλῃ τῆς αὐτῶν φωνῆς λέγοντας καὶ ἀκούοντας ἐν μέρει ἑαυτῶν κοσμίως, κἂν πάνυ πολὺν οἶνον πίωσιν, &c. Videtur namq; mihi illud de poësi differere simillimũ esse Symposijs hominum abiectorum, imperitorum atq; circumforaneorũ. Hi enim cum eam vim atque facultatem non habeant, vt vrbana aliqua & eleganti collocutione tempus illud epularis accubationis traducere, & mutuis sermonibus animos suos hilarare possint: eius rei remedium à mimis & ab histrionibus & à vocum fidiumue cantibus petunt, magnis sumptibus conductis. At quas ad epulas boni & eruditi conuiuæ conuenerint, in eis neque tibicinam neq; psaltriam audiri, neque saltatricem spectari vllam: ablegatis eos eiusmodi nugis atque ineptijs modestè inter se & hilare colloqui, neque vnquã deesse ipsis, de quo sermones iucundissimos conferant, etiamsi multam in noctem conuiuium producatur. Itaque ex nobili illo apud Agathonem conuiuio eijcitur tibicina, & aut sibi aut mulieribus iubetur canere. Plutarchus lib. 7. Sympos. probl. 7. vbi ex professo hac de re disputat, contra hoc Platonis testimonium & exemplum adducit Xenophontis auctoritatem, & Homericarum epularum exemplum, nec non alias rationes, quibus probat huiusmodi elegantiam & oblectationem minimè esse è conuiuio exturbandam. Xenophon enim qui Platonis æmulus fuit, in id conuiuium, in quo & Socrates esset & Antisthenes & alij doctrina sapientiaq; præstantes viri, non modò Philippum excitandi risus artificem induxit, verùm etiam sublatis epulis Syracusanum illum comessatorem cum tibicina & saltatrice & formoso puero, qui & ipse tùm saltando, tùm fidibus canendo, summa eos, qui aderant, voluptate perfunderet. In Homericis similiter non modò procorum intemperantium & luxuriosorum, sed heroum quoque atque deorum epulis adhibita fuit musica.

Plutarchi testimonium.

Musica epulis accommodata.

At verò Musica quin conuiuijs maximè apta sit & accommodata, neminem dubitare arbitror, nisi quis forsan reperiatur Ateæ immanissimi illius regis Scytharum similis, qui cum Ismenium auladum ad epulas canere iussum omnes qui aderant, cum voluptate audirent, & magnis laudibus ornarent, testatus est sibi multò iucundiorem esse hinnitum equi omnibus Ismeniæ cantibus. In quo quidem declarauit sibi nihilo plus humanitatis esse, quàm in quauis immani quadrupede. Qui enim à Musica alienus est, humanitatis expers habendus est, cum musica non modò homines feros, atque barbaros, verùm bestias quoque rationis expertes moueri; summaq; voluptate affici constet. Vnde veteres finxerunt Orpheum omnia animalia rationis expertia, Amphiona saxa quoque carminibus ad se illexisse & traxisse. De quo sic Martianus Capella: Animalium verò sensus meis cantibus incunctanter adduci saltem Thracius cytharista perdocuit. Vnde enim cerui fistulis capiuntur? Pisces in stagno Alexandriæ crepitu detinentur. Cygnos hyperboreos citharæ cantus adducit: elephantes Indicos organica permulsos detineri voce compertum: fistulis aues allici comprobatum: infantibus crepitacula vagitus abrumpere: fides Delphinis amicitiam hominum persuadere. Quid cantibus allici disrumpiq; serpentes? Glandem ferunt messes, transire, manes, cieri, lunamq; laborare, &c.

In conuiuijs maximè requiritur hilaritas honesta atque moderata (quam Deus quoque in epulis etiam sacris & festiuis præcepit. Deut. 16. Nehem. 8.) ad quam gignendam efficiendamq; nihil videtur musica esse aptius & efficacius, Musica, inquam, lætitiæ atque hilaritatis, in epulis maximè necessariæ, parens est atque procreatrix: mœroris contrà atque tristitiæ, quæ conuiuio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum maximalabes est, atque macula, expultrix. Hinc Aristoteles in Politicis musicam dicit εἰς διαγωγὴς καὶ σωφροσύνας introductam, quia maximam homines exhilarandi vim obtineat. Idem musicam εἰς ἀνάπαυσιν καὶ παιδιὰν facere, καὶ τῆς ἐξ πόνων λύπης ἰατρείαν tuam esse verissimè affirmauit. Musæus quoque, eodem teste, εἶναι βροτοῖς ἥδιστον ἀείδειν, id est, mortalibus iucundissimum esse cantare dixit. Præterea cùm inter conuiuas sæpenumero iræ, rixæ, iurgia, contentiones, odia atque inimicitiæ exoriantur, vix vllum aliud huiusmodi malorum præsentius & efficacius remedium excogitari potest musica, quæ incredibilem quandam animos hominum sedandi placandiq; vim habet. Quid dicam quod carminibus præsertim sacris conuiuæ sæpenumerò ab ebrietate atque crapula, nec non immoderata, inhonesta, turpi atque obscœna loquendi garriendiue denique ab actionibus atque gestibus lasciuis renocantur atque coërcentur? In hanc sententiam præclarè disserit Athenæus lib. 14. Vnde etiam Homerus antiquam Græcorum consuetudinem secutus ait: φόρμιγγόθ' ἱὼ Παιὴν θεοὶ ποίησαν ἰταλοῖσι: quibus verbis indicat epulis quoque vtilem & accommodatam esse hanc artem. Erat autem hoc, vt videtur, lege constitutum. Primò quidem vt vnusquisque eorum, qui ad ebrietatem & intemperantiam præcipites feruntur, musicam ceu optimam ὕβρεως καὶ ἀκοσμίας, id est, contumeliæ atque immodestiæ medicinam adhiberent. Deinde, quòd audaciam temeritatemq; sedat. Περιαιρεῖται γὰρ τὸν συγκοπτα, ποιεῖ δὲ σώφρονας καὶ χαρὶν ἀλλοθι ειον, id est, Nam cum tristitiam austeritatemq; tollat, facilitatem hilaritatemque liberalem parit. Vnde Homerus ipsos quoque Deos inducit musica vtentes ἰλα. post illam de Achille contentionem,

Φόρμιγγ' ἐξεκάλλιον, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων
Μουσέων ἄ τ' ἀείδον ἀμοιβάδις ὀπὶ καλῇ, Id est,

Formosam citharam hanc manibus tenebat Apollo
Musarum, vocem variantes hæc canebant.

Nam placari contentiones atque tumultus oportebat. Videntur itaque multi hanc artem conuiuijs assignasse τῆς ἐπανορθώσεως χάριν καὶ ὠφελείας, id est, immoderatam conuiuiorum vim motusq; corrigendi temperandique causa. Vnde etiam Deorum immortalium hymnos in epulis canimoris fuit, quibus conuiuæ ad temperantiam modestiamque incitarentur. Hæc ille. Vnde Martianus Capella lib. de Musica: Ebrios iuuenes perindeque improbius petulantes Damonvnus è sectatoribus meis modulorum gratitate perdomuit: quippe tibicinem spondæum canere iubens, temulentæ perturbationis dementiam infregit. Plutarch. similiter libro septimo, Symposeôn problemate septimo, vult etiam philosophum non debere tibiam in conuiuio fugere, neque hasce voluptates ἀβλαβεῖς ἁδονὰς, id est, maximè innoxias abominari, sicut cantheri. Nam si vsquam, inter pocula maximè, talibus blandimentis, & relaxationibus indulgendum, animusque adhæc Deo dedendus est.

Euripidis igitur sententiam sibi minimè probari, qui musicam ad luctus & βαρυθυμίαν, id est, mœstitiam vult esse transferendam. Ibi enim medici loco præstò esse debet sermo sobrius atque honestus. Baccho autem id est, compotationibus huiusmodi, voluptates ludique admisceri debent. Ac omnino inter potandum atque remissionem animi huiusmodi voluptates sunt deguslandæ, dandaque opera vt ex ijs voluptatis simul aliquid percipiamus. Idem problemate octauo eiusdem libri, quænam potissimum cœnæ sint adhibenda acroamata, musicam non quidem omnino à conuiuijs esse arcendam, sed eius moderationem quandam esse adhibendam docet. Enimverò inquit, cithara antiquitus & iam inde ab Homeri temporibus eo nomine nota fuit, quod socia conuiuij esset, ac proinde tam diuturnam cognationem affinitatemque diuellere non conuenit: id modò à citharœdis petamus, vt nimios luctus & gemitus è carminibus eximentes, modos qui sint bonis ominis, genioque indulgentibus (θαλιάζουσι) accommodati, sonent. Tibiam autem (τὸν αὐλὸν) ne si velimus quidem, à mensa arcere licet. Nam libationes eam flagitant vnà cum corona, & vbi pæani accinens diuinum cultum absoluit, suaui cantu per aures transit, iucunda eas voce perfundens, quæ quidem tranquillitatem animi efficit, ita vt si quid tristitiæ & curarum mero non fit discussum, id cantilenæ concinnitate suauitateq; sopiatur, modò cautio adhibeatur, ne tibia modum excedat, nimiosque animo motus adferat, illumque sonorum modulorumque multitudine

Tibiæ vsus in epulis.

mollitum extra se atque in transuersum rapiat. Nam sicut pecora orationem hominis non intelligunt: sibilis autem & palpationibus, fistulis atque conchis excitantur à pastoribus, atque sopiuntur: ita quod habet anima pecoris naturam respiens rationisq; expers & eius dicto non obtemperans, id cantilenis & rythmis incantantes componere solent atque placare. Ex his Plutarchi verbis constat tibiæ olim in conuiuijs frequentissimum fuisse vsum. Quæ sint tibiæ pares, & impares, dextræ & sinistræ vide Brod. Miscell. libro quinto capite trigesimo secundo, & P. Nannij Alcmariani Miscell. lib. 1. Scalig. lib. 1. Poët. cap. 20. vbi tibias conuiuiales παρσενικὰς dictas vult pares & æquales easque pusillas fuisse, ad significandam æqualitatem conuiuiorum. Ibidem plurè copiosè de tibiarum inuentoribus, sono, materia, numero, figura, vsu multiplici disserit. Tibia curalis dicta vide Turneb. in Aduers.

Verùm si mihi dicendum sit, quod sentio, nunquam vel tibiæ vel lyræ cantus absque sermone, & oda conuiuio videtur delectationem allaturus. Sic enim studiosè est assuescendum, vt ludos quoque atque iocos non sine liberali sermone obeamus: cantilenam rythmumq; tanquàm condimentum colloquio adhibeamus, non seorsim vsurpemus, aut delicatè in ijs luxuriemus. Nam quemadmodum voluptatem in vino & cibo vnà cùm nutrimenti vtilitate subeuntem nemo aspernatur: vnguentariam autem voluptatem tanquam non necessariam, atque superuacaneam Socrates veluti alapa inflicta eiecit: ita psalterij aut tibiæ vocem aures ferientem tùm demùm admittamus, quando cum docto carmine coniuncta nos inuitat & oblectat. Existimo enim Marsiam illum à Deo fuisse supplicio affectum, quod cum capistro & tibijs os sibi obturasset, ausus fuit nudo cantu decertare aduersus odam citharæ coniunctam. Id vnum caueamus, ne conuiuijs qui literato sermone oblectare se inuicem possunt, tale quid ad illorum aures admoueamus, quod impedimentum potius delectationis sit, quàm delectatio.

Clemens Alexand. lib. 2. pædag. cap. 4. de immoderato luxurioso que musicæ abusu in conuiuijs hunc in modum disputat, quorum multa illis Plutarchi verbis admodum sunt similia. Vna cum petulantia in comessatione, inquit, versatur cantilena. In potu vero vigiliæ ebrietatem accersunt, libidinemq; excitant & audacia versatur αἰσχροποιὸς, id est, ad turpia incitans. Sin autem in tibijs & psalterijs, choris & saltationibus & plausibus Ægyptiorum & dissolutis eiusmodi otijs versentur, immodesti, insolentes, valdeq; à bona disciplina alieni euaserint, vtpote quos cymbala & tympana circumsonent, & fraudis instrumenta circumstrepant. Reuera enim, vt mihi videtur, eiusmodi conuiuium est ebrietatis theatrum. Et paulò post. Fistula (σύριγξ) tribuatur pastoribus: tibia autem (αὐλὸς) hominibus superstitiosis, qui ad idolorum cultum contendunt. Reuera enim hæc instrumenta sunt à sobrio conuiuio amandanda quæ magis bestijs, quàm hominibus conueniunt, & ijs hominibus qui à ratione sunt alieniores. Ceruas enim fistulis demulceri accepimus, & in laqueos inter venandum cantu duci à venatoribus. Equis autem coëuntibus, veluti quidam hymenæus, tibia carmen canitur. Id autem ab incitandis equis Musici appellarunt, ἱππόδρομοι. Item. Fractorum enim cantuum & flebilium Caricæ Musæ modorum varia venefitia, intemperanti & prauo musicæ artificio, mores corrumpunt, ad huius comessationis affectionem trahentes. Deinceps instrumenta illa musica Psalm. 150. ἀλληγορικῶς de carminibus siue hymnis spiritualibus interpretatur. Addit: Alia autem si quis curiosius inquirat, inueniet instrumenta bellica cupiditates inflammantia, vel amores incendentia, vel animum iramq; irritantia. Subiungit catalogum musicorum quorundam instrumentorum, quæ à singulis gentibus in bellis fuerunt vsitata. At nos, inquit, vno instrumento, nempe solo verbo pacifico vtimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri psalterio & tuba & tympano & tibia, quibus illi vtebantur, qui in bello se exercebant. Duplex autem sit nostra in potu beneuolentiæ ergò inuitatio & Lege. Si enim diliges Dominum Deum tuum: deinde proximum tuum. Prior quidem, quæ est in Deum beneuola imitatio, fiat per gratiarum actionem, & Psalmodiam. Secunda autem, quæ est in proximum, per honestam vitæ consuetudinem.

Clem. Alexan. diuini iudicium de musicæ vsu conuiuiali.

Ne autem Clemens omnem Musicæ præsertim instrumentalis vsum in conuiuijs reprehendere videatur, addit: Si ad lyram vel citharam canere aut psallere noueris, nulla in te cadet reprehensio: hebræum iustum regem imitaris. Et paulò post: Verùm amatoria procul absint cantica: sint autem cantica Dei laudes. Quemadmodum autem antequam sumamus alimentum, laudare

Canere ad lyram aut citharam.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nos decet vniuersi creatorem: ita etiam in potu ei nos decet psallere, cum eius bonorum efficimur participes. Est enim ἐμμελὴς εὐλογία, id est numerosa laudatio. Postremò antequam nos somnus inuadat, pium & sanctum est Deo gratias agere, vt qui eius gratiam & benignitatem fuerimus consecuti. Tandem concludit: Sunt enim admittendæ modestæ & pudicæ harmoniæ, à forti verò & neruosa nostra cogitatione molles & eneruatas harmonias amandando quam longissimè, quæ improbo flexuum vocis artificio vtentes ad delicatam & ignauam vitæ agendæ rationem deducunt. Graues autem & quæ ad temperantiam pertinent modulationes, ebrietatis proteruiæ valedicunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino proteruiæ floribusq; redimitæ, & meretriciæ musicæ sunt relinquendæ. Ex his posterioribus constat Clementem non omnem Musicæ vsum etiam in conuiuijs tollere, sed eius tantummodo immoderatum, luxuriosum, fractum, mollem & lasciuum abusum reprehendere atque damnare. Huc pertinet Plutarchi problem. 5. lib. 7. Ὃν δεῖ μάλιστα τοὺς δεῖ τὰς κακοηθείας, καὶ ὅπως φυλάττεσθαι, καὶ πῶς φυλακτέον. De musica & eius vsu vide eundem in libello quem scripsit de Musica, in quo sub finem rationem reddit, cur in symposia atque cœnas fuerit introducta.

De Musicæ epularis abusu apud Christianos.

Hodie profectò tam turpis est Musicæ in Christianorum epulis abusus, vt illam vel omnino ex illis tolli optandum esse videatur. Nam primò musica multi, qui olim Græcorum mos fuit, seu classico quodam ad immanissimas illas suas propinationes abutuntur. Et quidem, id quod valdè est horrendum, nonnulli sacris quoque carminibus ex verbo diuino depromtis abutuntur, quibus se inuicem ad pocula tantò citius exhauriendum incitant. Deinde cantiunculæ multæ amatoriæ, turpes, lasciuæ (quas Græci κώμους appellant) decantantur, quibus auditores ad amores, ad venerem libidinemq; impuram atque nefariam incitantur, cuiusmodi cantiones rectè ἐπῳδοὺς appellari possint. Adhæc instrumentorum musicorum mollibus, delicatis & eneruatis sonis atque modulis ad lasciuas, petulantesq; saltationes atque choreas impelluntur. Cantiones quoque fabulosæ, nugatoriæ, necnon blasphemæ atque maledicæ in conuiuijs sæpè adhibentur, ex quibus odia, inimicitiæ, rixæ atque contentiones sæpè grauissimæ nascuntur. Præterea immodico, immoderatoq; symphoniacorum hominum cantu seu potius strepitu, pia, honesta, iucunda, atq; vtilia conuiuarum colloquia sæpè interrumpuntur atque impediuntur, cum magna illorum molestia atque tædio. Huc facit prouerbium illud: συνέκοπλας ἡ μουσικὴ: de quo suprà.

Huiusmodi igitur vario atq; multiplici, qui hodie inter Christianos maximè versatur, musicæ conuiualis abusu sublato, verus moderatusq; eius vsus retinendus, nec omnino repudiandus videtur esse. Verùm lurcones, belluones, bouinatores multi (quos diaboli luscinias, seu coruos potius appellare possis) inciuili, indecoro incompositoq; cantu, seu rugitu potius, boatu grunnitu, atque adeo arcadicorum animalium more in mediam vsque noctem clamare, cum maxima vicinorum omnium molestia, consueuerunt. Ebriosorum musica (quàm ὕειον ἁρμονίαν, vt est in prouerbio, id est, suillam harmoniam verè dixeris) sunt clamores insani, strepitus, fremitus, crepitus inciuiles, stridor, clangor, murmur, susurrus, sibilus, boatus, tinnitus, tumultus, vociferationes: modò luporum instar vlulant, modò equorum more hinniunt, modò boum ritu mugiunt, modò ouium more balant: deniq; leonum rugitus, asinorum ruditus, canum latratus, porcorum grunnitus, infantium vagitus, coruorum crocitus, rhonchi, gannitus audiuntur, &c.

Verùm antequam hunc de musica epulari locum concludam, notandum est Musicam olim & in principio & in medio & in fine conuiuij fuisse adhibitam, qui mos etiamnum hodie durat. Nam primò, vt hodie in aulis principum, conuiuij signum tubis atque buccinis dari solet, quòd vulgò appellant zů hof blaasen: ita olim quoque eundem fuisse morem illa Vergilij Æneid. xi. videntur indicare.

At non in venerem segnes, nocturnaq; bella,
Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes & plenæ poculæ mensæ,
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus aruspex
Nunciet, & lucos vocet hostia pinguis in altos.

Deinde musica ab initio cœnæ adhibetur, quod German. vulgò vocant: Eins über tisch machen: Et in medio & sub finem cœnæ, quod vulgò vocant: Eins ab tisch machen. Notandum

dum etiam olim quosdam cibos præeunte atque canente tibicine inferri atque imponi fuisse solitos, vt accipenser apud Romanos, de quo suprà. Denique obseruabis coquos olim epulas quoque ad tibiæ sonum apparasse: vnde Eubulus apud Athen. lib. 9. ait moris fuisse, vt si quid peccasset coquus, tibicen vapularet.

DE SALTATIONVM SIVE CHOREARVM NOMINIBVS, ORIGINE, DIFFERENTIIS, VSV QVADRIPERTITO, nempe superstitioso, theatrico, militari, conuiuiali. De saltationum epularium vsu apud Græcos, Ionas, Sybaritas, Macedonas, Iudæos: quæ vt olim Romanis, ita hodie Moscouitis sunt exosæ. Quot nominibus illæ sint improbandæ atq; fugiendæ præsertim Christianis.

CAPVT XXI.

MVSICAE, siue cantionis conuiualis comes atque pedisequa solet esse Saltatio, quemadmodum vel ipsa experientia quotidiana testatur: itaque consequens videtur esse, vt de illa dicamus. Apud Homerum quidem cantus atque saltatio, præsertim in epularum descriptionibus, plærunque coniunguntur, vt ex sequentibus testimonijs apparet. Od. θ. Saltatio musicæ comes.

Ἀεὶδ' ἡμῖν θαῖστε φίλη κιθαρίζε χορείτε. Item:

Item: Μολπῆς τε καὶ ὀρχηθμοῖο, vt Hesiodus, ὀρχηθμῷ, καὶ ἀοιδῇ dixit.

Ἀλλῳ μὲν δὴ ἔδωκε θεὸς πολεμήια ἔργα
Ἀλλῳ δ' ὀρχηστύν τε, καὶ ἱμερόεσσαν ἀοιδήν.

Item Od. A.

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο
Μνησῆρες τοῖσιν μὲν ἐνὶ φρεσὶν ἄλλα μέμηλεν
Μολπήτ' ὀρχηστὺν τε, τά τ' ἀναθήματα δαιτός.

Item eodem in libro.

Οἱ δ' (proci) εἰς ὀρχηστοί τε, καὶ ἱμερόεσσαν ἀοιδήν.
Τρεῖς ἀμφὶς τέρποντο. Et Od. Σ. de iisdem

Sic Lucæ 15. in descriptione cœnæ illius aduentitiæ, qua pater filium suum pœnitentem excepit, συμφωνίας simul & χορῶν fit mentio. Et Matth. 11. Fistula, inquiunt illi pueri, cecinimus, & non saltastis. Ratio huius est in promptu. Nam Musica lætitiæ plærunque est prouocatrix, qua qui sunt affecti, sibi temperare nequeunt, quin rideant, gestiant, exultent, saltent: vt contra mœrore affecti, tacent, sedent, abiectis siue deiectis sunt animis, atq; corporibus. Hinc eleganter Latini aliquem vehementi gaudio correptum, exultare, exilire, atq; tripudiare gaudio dicunt. Rectè itaque, & ordine post musicam, siue cantionem de saltatione videtur esse dicendum, de qua primò in genere dicemus, exordio sumpto à nominibus. Musica lætitiæ ac proinde saltationis quoq; est effectrix.

Hebraicè saltare, exultare dicitur רנן Sanack, Deut. 33. רתר Natar, Deut. 29. רקד Racad. Eccle. 3. Tempus plangendi, & tempus saltandi: (Græcè καὶ καιρὸς τοῦ ὀρχήσασθαι) עלז aalaz, quod exultare, lætari, gloriari significat. רנן Ranan & exultare, & cantare siue laudare, quia hæc solent esse coniuncta. Item שׂשׂ Soseh, lætari, gaudere, exultare, quia lætitiam sequitur exultatio. Saltationis nomina Hebræa.

Græcè χορὸς teste Suida, καὶ οἱ χορευταὶ καὶ ὁ τόπος. Homerus, ἐν δὲ χορὸν ποίκιλεν, vbi significat τὸ σύστημα τῆς χορευτῆς. Idem, χορὸς τὸ σύστημα τῆς ἐν ταῖς συνουσίαις ἀδόντων, hoc est cœtus eorum, qui in templis canunt. Eustath. in illa verba in Hom. Od. θ. Nomina Græca. χορὸς & χορεία.

——ἀμφὶ δὲ κοῦροι
Περθέσθαι ἴσαντο δαήμονες ὀρχηθμοῖο.
Πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν.

χορὸν hic dixit τὸν τόπον τῆς χορείας, καὶ τῆς ὀρχήσεως, siue ὀρχήστρας. Et paulò post, Ad simi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ludinem βελῆς ὁ χορὸς non modo significat, τὸ χορεύειν, καὶ τὸ χορευτικὸν πλῆθος, ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ ταῦτα, sicuti etiam vox ἀγὼν, καὶ ἀγορᾶς accipitur. Χορείαν, teste Suida, veteres appellabant τὴν μετ' ᾠδῆς ὄρχησιν Plato χορὸν deducit ἀπὸ τῆς χαρᾶς à gaudio, quòd sit quaedam gaudij testificatio, vel quod à gaudio proficiscatur. Inde εἰς χορὸν ἰέναι, siue ἔρχεσθαι, hoc est, ire agitatum choros. Ποιεῖσθαι χορὸς, choros agitare, siue celebrare. χορεύειν, τὸ εἰς χορὸν βαίνειν, Suidæ. ἡγεῖσθαι χόρου, choreas ducere, quod est præsultoris. Χορηγὸς, ὁ τῆς χορῆς ἐξάρχων Suidas, qui & χορηγέτης, χορηγοῖος, κορυφαῖος χορῶν Poll. & Hesych. dicitur, & χορηγὸς διδάσκαλος, chori magister. Item χορηγὸς, & χορηγὸς ὁ τῶν χορῶν ἡγεμών, καὶ δοτὴρ, dux chori, qui chorum ducit, choro præest, choragus latinè. χορικὸς similiter Suidæ ὁ τῶν χορῶν ἐξάρχων. χορηγεῖον, χορεῖον, χορηγὸν, χορευτήριον, locus in quo choreæ dicuntur. Χορεύειν, choros agitare, ducere, exercere. Χορευτὴς, qui in choro, seu choreâ terram pedibus plaudit, siue pulsat: inde χορευτικὴ, ipsa actio solum pedibus plaudendi inter saltandum. Χορεύτης, qui citharam in choro pulsat. χοραύλης, qui tibias in choro inflat: nam & citharas, & tibias choris adhibitas fuisse, Horatius testatur.

Ὀρχησις. Ὀρχησιν etiam saltationem Græci dixêre, cuius vocis variæ asseruntur etymologiæ. Eustath. Ὀλ. Ψ. ὀρχεῖσθαι dicit veteribus vsurpatum fuisse pro κινεῖσθαι, hoc est, moueri, & videri deriuatum ἀπὸ τοῦ ὀρέγειν, ex quo ἄρχεσθαι, hinc per syncopen ἄρχα, inde ὄρχησις, quod significat, κίνησίν τινα χειρῶν, καὶ ποδῶν μυθικὴν, hoc est, quendam pedum, atque manuum motum, siue agitationem insignitis in locis significat. Alij ἀπὸ τῆς ὀρχῶν, hoc est, vinearum ordinibus, in quibus inter vindemiam primitias Baccho offerentes choreas agebant. Alij παρὰ τὸ ὀρέγειν τὰς χεῖρας, quia consertis, & extensis manibus fiat chironomia: propriè quæ manibus exercetur saltatio dicta est. Scaliger ὀρχησιν vult dictam παρὰ τὸ ὄρμαω, καὶ τὸ ἔχειν detracta aspiratione, aut ἀπὸ τοῦ ὀρύειν. & saltationem definit motum compositum, numerosum, cum gestu effingentem rem, aut personam, vel quam canit, vel quam tacet: est enim saltatio alia vocalis, alia tacita. ὀρχεῖσθαι idem quod σκιρτᾶν, κινεῖσθαι, saltare, tripudiare. ὀρχεῖσθαι ἐν ῥυθμῷ Xenoph. ad numerum saltare. Idem in Sympos. ὀρχεῖτο πρὸς αὐλὸν. Athen. lib. 4. in cœna πρὸς ὅπλα ὀρχεῖσθαι, hoc est, in armis saltabant: vnde ἐνόπλιοι ὀρχήσεις. Plato in Cratylo Palladem vult dictam ἀπὸ τοῦ ἐν ὅπλοις ὀρχήσεως, hoc est, saltatione in armis: nam ὀρχεῖν, & ὀρχεῖσθαι idem est, inquit idem, quod κατεωρίζειν, ἢ ἀπὸ τῆς γῆς, ἢ ἐν ταῖς χεροὶ πάλλεσθαι, καὶ πάλλεσθαι. Inde ὄρχησις, ὄρχημα, ὀρχηστικὸς, ὀρχηστρὶς, ὀρχηστὴς, hoc est, saltatio: ὀρχηστὴρ, ὀρχηστὴς, saltator, & in fœm. ὀρχήστρις saltatrix: ὀρχηστικὴ ars saltandi, ὀρχηστοδιδασκάλος, qui saltatoriam artem exercet. φιλόρχημων saltationis studiosus. Obseruandum etiam quod ὀρχεῖσθαι, & χορεύειν vel idem videntur significare, vel non multum à se differre. Hoc tamen Græci inter vtramq; vocem discriminis statuunt quòd τὸ χορεύειν sit saltare cum cantu: ὀρχεῖσθαι autem rhythmicè moueri etiam sine cantu. Hinc Suidas, χορεῖαν, dicit, veteres dixerunt: τὸν κατ' ᾠδὴν ὄρχησιν, & ante eum Plato de Legib. lib. 2. χορεία γὰρ μετὰ ὀρχήσεως τις, καὶ ᾠδή ἐστι ξύνολον ὄντι. Ἀλλεσθαι etiam Græcis idem est quod Ἀλλεσθαι. saltare. Βαλλίζειν similiter (vnde Ital. ballare) tripudiare, pedibus plaudere, tripudiantium more saltare significat, κωμάζειν, καὶ χορεύειν Eustathio, qui dubitat, an, vt βαλὸς, à βάλλω deriuatum sit. Sic apud Athenæum lib. 8. cùm quidam dixisset ὅτι βαλλίζουσιν οἱ κατὰ τὴν πόλιν ἅπαντες τὴν θεὸν, Vlpianus ridens, Quis, inquit, Græcorum hoc βαλλισμὸν vocauit, quum oporteat dicere κωμάζουσι, ἢ χορεύουσι: vbi significat βαλλίζειν idem esse, quod κωμάζειν, ἢ χορεύειν. βαλλισμὸς apud Athen. est tripudiatio, siue chorea ad tympanorum, & cymbalorum crepitum, tibiarumq; bombos, qualis Romæ agitabatur Palilibus, siue natalibus vrbis. Suidas, βαλλίζειν, τὸ κύμβαλα κτυπεῖν, καὶ σκιρτᾶν τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι. Hæc de Græcis vocabulis, nunc de Latinis.

Chorus. *Chorum Latini non solùm saltantium, canentiumue collectam multitudinem, sed etiam consortum cantum, atque saltationem appellarunt, teste Seruio in illud Virgil.*

Omnis quam chorus, & socij comitantur ouantes.

Vndè apud poëtas, Plaudentes chori, canori chori, æquales chori, Fœminei chori, Virginei chori, Leues Nympharum cum Satyris chori. Hinc chorea Latinis vsitata est vox pro saltatione. Vnde choros, siue choreas agere, ducere, celebrare.

Salire, inquit Scaliger, est moueri in sublime, vel tanquàm medium, vel tanquàm metam: eius

eius frequentatiuum saltare, vnde concisum saltare, Græca origo verbi ἅλλεσθαι. Alij à Salijs Martis sacerdotibus saltationem volunt denominari. Nam in sacris eius cymbala concutiebant circum aras, motus quosdam corporis edebant, per vrbem etiam interdum cursitabant. Hinc saltus, & saltatio, hoc est, corporis concinnus motus, numeris aptus. Nam πηδᾶν, vt ait Plato animantes à natura habent: homo autem, qui rythmum, numeros, & harmoniam intelligit, motum corporis concinnitate quadam numerosa exornauit. Hæc de nominibus, nunc de saltationis origine, atq; auctoribus dicamus.

Vnde ortum choreæ habuerint, variæ sunt opiniones. *Alij enim, vt Lucianus testatur, ab obseruatione diuersi motus stellarum errantium, & fixarum: alij à religione, siue sacris originem suam traxisse volunt. Nulla enim antiquitus erant sacra, in quibus nõ saltaretur, de quo posteà pluribus. Omnino mihi ab ipsa natura saltationes videntur promanasse. Nam cùm homines ipsius naturæ impulsu, cùm aduersis, tùm secundis in rebus, & animis, & corporibus vehementius commouearentur, variosq; motus atq; gestus edant: accessit deinde ars, qua hi ipsi naturales corporis motus, gestusq; numerosi facti fuerunt, atq; harmonici. Quis autem primus choreas inuenerit atq; introduxerit, inter veteres controuertitur. Græci ferè ad Musæum, & Orpheum referunt: forsan quia illi mysteria cum saltatione instituerunt. Alij Erato fecerunt primam saltationis inuentricem. Non desunt, qui saltationis originem ad Hieronem Siculum tyrannum referant. Eum quippe aiunt, vt suam tyrannidem stabiliret, populo interdixisse mutuis colloquijs. Quare cœpisse homines in Sicilia sensus, & cogitationes nutibus, & gestibus corporis exprimere, idq; posteà in vsum, & consuetudinem abijsse. Molles saltationes, & gestus impudicos ad psallendi normam accommodatos Ionas primùm inuenisse dicuntur. Phidamon homo nobilis in Delpho apud Pythium delubrum primus choreas instituit circa annum mundi 3920. tempore Gedeonis Hebræi, vt scribit Eusebius in Chronicis. Pyrrhicham autem saltationem in armis idem Eusebius Cretibus, & Corybantibus tribuit, qui Gnossum condiderunt, circa annum 3656. tempore Mosis. Apud Latinos Romulus dicitur bellicrepam saltationem in armis instituisse. Idem Salios Martios ordinauit, hinc in sacris adhibitæ. Liuius tamen scribit morem ducendi choreas ab Hetruscis ad Romanos profectum.* Vnde choreæ orũ duxerint. Vide Isido. lib. 18. cap. 47

Porrò constat apud omnes ferè gentes, & antiquissimum, & frequentissimũ fuisse saltationum vsum, quemadmodum Lucianus multarum gentium exemplis probat: quarum etiam innumera ferè genera, atq; modi exciterunt, de quibus plura apud Lucianum, Athenæum, Pollucem, Scaligerum lib. 1. Poëtices. Cæl. lib. 5. cap. 3. & 4. videre licet. Sumuntur autem saltationum differentiæ, atq; nomina, vel à cantu, vel à motu, vel à regionibus, vel ab inuentoribus, vel ab argumento subiecto, vel à partibus corporis, vel ab imitatione, vel ab instrumentis, vel ab habitu, vel à sexu, vel ab ætate, vel ab vsu. Exempla singularum vide apud auctores paulò ante citatos. Saltationum vsus antiquus. Saltationum differentiæ.

A cantu, nam vt assam vocem veteres dixerunt cantum siue tibia, aut cithara, aut lyra, teste Varrone: ita saltatio quædã sine cantu fuit, eaq; vetustissima: deinde cantus additus. Illa, quã tacitam vocare possumus, ὀρχησιν: hæc, quam vocalem, χορείαν propriè dicta est, teste Suida, & Eustath.

A motu primò summæ illæ duæ saltationis sunt differentiæ, stataria, & motaria, pro argumentu fabularum, non quòd non vtraq; moueatur, sed quòd hæc magis, à quibus species illæ deductæ, constantiæ, remissæ, seriæ, molles, ridiculæ. Motum in animali Aristoteles confieri dicit ἐξ ὠσεως, καὶ ἄξεως, hoc est, impulsu, & tractu, quæ sunt summa motus differentiæ. Minores autem sunt, flexus, procursus, saltus, conquinisscentia, diuaricatio, claudicatio, ingeniculatio, manuum innixio, contortio, compectinatio, agitatio, commutatio, complosio, elatio, iactatio, pedum permutatio, alternatio, supplosio, atq; aliæ talia. Gal. quoq; lib. 2. de Conseruanda sanitate aliquot meminit: ὀρχησάν αὐτοὺς τοὺς κινήσεις, ἐν αἷς ἄλλονται μέγιστα, καὶ ὧδε διεύνται στρεφόμενοι ταχιστα, καὶ ὀκλάσαντες ἐξαίφνης ἀνίστανται, καὶ ἀναπηδῶσι, καὶ διαχίζουσιν ὅτι πλεῖστον τὸ οὐδαρ: appellabant hosce modus corporis σχηματισμὸς, in quibus non soli motus, sed etiam quietes numerabatur. A Plutarcho in Symposiacis tres statuuntur saltationis partes, φορὰ, σχῆμα, & δεῖξις, id est, motus, gestus, demonstratio. Vide Turneb. in Aduers. lib. 4. cap. 21.

Quo ad vsum, Plato ὄρχησιν ita diuidit in sua Repub. vt aliam dicat esse πολεμικὴν, id est, bellicam, siue militarem, qualis est Pyrrhica ἔνοπλος saltatio, quam studiosè iuuentutem docere Saltationum vsus duplex.

Universidad de Deusto
Biblioteca

bant Lacones, & Persæ. Aliam ἐνοπλίου constituit, & ἐμμέλειαν vocat, cuius vsus sit in sacris. Vtraque γυμναστικὴ est species, & apud eum auctorem invenies. Tertium deinde genus recenset probrosum, & odiosum Platoni, id totum à sua Republica iubet exulare. In eo genere Tragicas, Comicas, Bacchicas saltationes numerat, quæ non ad liberos homines, sed ad seruos spectent. Alij ὀρχησιν distinguunt in πολεμικὴν, & γελαστικὴν: priorem belli artibus ascribunt, posteriorem theatris, & conuiuijs relinquunt. Omnino quadruplicem antiquitus apud gentes saltationum vsum fuisse comperio: nempe, sacrum siue superstitiosum, theatricum, militarem, conuiuialem.

Saltationum vsus quadruplex. Sacer, siue superstitiosus.

Quo ad primum, Lucianus saltationem vocat exercitium diuinum, ac mysticum, quod in deorum cultum, atque honorem celebrari fuit solitum. Nulla enim apud veteres, vt idem inquit, sacra, nullæ festivitates, cæremoniæ, initiationes, sine saltatione peragi consueuerunt. Orpheum, & Musæum ferunt sanxisse, vt cum rythmo, & saltatione initiationes fierent. Corybantes in Phrygia, Curetæ in Creta in Rheæ deæ suæ honorem, cuius erant sacerdotes, saltationibus vacabant. In Delo nulla sacra peragebantur, cui saltatio non fuisset adhibita. Nam ingressi puerorum chori tibia, & citharæ præcinentibus saltabant, quos subsecuti optimi, facto delectu, choreis excipiebant. Itaque & cantilenas eiusmodi choris conscriptas hyporchemata nominare consueuerunt, quæ concinebant saltantes in altaris ambitu, cum iam igni admota essent sacra: & illi, qui mysteria prodiderant vulgò dicebantur ἐξορχήσασθαι, hoc est, desultasse, ad quod aduersus Androtionem alludens Demosthenes, ἐξορχησάμενον, pro eo qui vertisset terga posuisse videtur. Iudi similiter post aquam manè è stinto excitati, Solem precibus venerati fuerant, non, quemadmodum nos (inquit Lucianus) deosculata manu, perfectam precationem esse arbitrantur: verùm ad Orientem conuersi, saltatione Solem consalutabant, seque ipsos cum silentio conformantes, dei choream imitari, atque effingere conabantur. Et hæc Indorum fuit precatio, chorus, sacrificium: sicque bus in die, mane nimirum, atque vesperi Deum venerari consueuerunt. In hoc Indorum exemplo obiter notandum, quòd dicit Græcos Solem manuum osculo, vt Iudi saltatione, venerari fuisse solitos. Ad hunc enim morem Iob quoque alludit, cap. 31. cùm inquit, Si videns lucem (Solis) splendidam, & Lunam claram incedentem. Et osculatè cor meum mihi persuasit, vt manus mea ori applicaretur. Nam, vt ea est iniquitas, iudicio capitali digna: Deum enim, qui supra est, negassem. Hoc est, interprete Rabbi Gersonite, Si visa claritate Solis, & Lunæ, deceptus fum eos arbitratus, quemadmodum penè cuncti quondam, exceptis Hebræis, Deos, & dominos mundi, maxime Solem, qui lucem largitur Lunæ, quam fundat in terras, eosque deos esse suspicatus, quòd admouere os non poteram, manum prosul fum osculatus, ad orationis, & cultus indicium, &c. Sic Hieronymus in capite 13. Hoseæ, eundem hunc Iobi locum citans, Qui adorant, inquit, Solem, manum suam deosculari solent, id quòd Iob se feciſſe negat. Verùm, vt ad propositum redeam, Lucianus Salios (vt de etiam videntur dicti) apud Romanos in Martis dei sui grauissimè, religiosissimeque saltasse dicit. Dionysia quoque atque Bacchanalia, eodem teste, olim quasi maxima sui parte saltationibus, atque tripudijs constabant. Hodie quoque idem apud Christianos in more videmus esse positum. Nam funestissima illa festa, lasciuis potissimùm, & impudicis saltationibus hodie à Christianis celebrantur. Ducebant Ethnici in sacris suis tripudia à sinistra parte altaris ad dextram, quo motum cæli ab Oriente in Occidentem referirent: postea reddebant à dextra ad sinistram, vt errantium stellarum cursum exprimerent, quod forte Virg. significauit, cuius ista canit:

Instaurantq; choros, mixtiq; altaria circum, &c

Ipsos quoq; deos, atq; deas suas Ethnici fecerunt saltantes. Sic enim Musæ apud Hesiodum, & Anacreontem animi gratia saltant. καλλίχορος κἀπὸ δῶρα θεὰ ὀρχεῖται ἁλαθείης. Est etiam Pindari Apollo saltator. Quid ni saltet etiam Iuppiter ipse? De Ioue saltante ita dicitur,

ὀρχεῖτο πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Apud Apuleium libro sexto, in illo epulo nuptiali Psyches, & eius mariti, in quo etiam Iuppiter Iuno, cæteriq; dij accubuerunt, Apollo cantauit ad citharam, Venus suaui musicæ superingressa formosa saltauit, scena sibi sic concinnata, vt Musæ quidem chorum canerent, tibias inflaret Satyrus, & Panisc us ad fistulam diceret. De saltationibus hisce sacris, vide plura apud Platonem de Legibus 2. vbi docet singulis dijs peculiaria sacrificia, atque saltationes esse accommodandas. Hunc verò superstitiosum in sacris saltandi morem idololatricas illas gentes, ceu simias, veriſimile est

mile est ἠχοῤῥυθμία quadam traxisse à saltationibus quibusdam siue choreis, quarum sacris in literis fit mentio. Dauid ephod cinctus lineo Mecarcer, id est, saltabat coràm Arca Domini: Græce, ἀπεκρύπτετο ἐν ὀργάνοις ἁρμοσμένοις, quod licet saltationem non exprimat, mox tamen Michol filia Saulis videt Dauidem ὀρχούμενον, id est, saltantem, 2. Samuel. 6. Maria Mosis soror Pharaone aquis obruto, atque deleto organis lusit, & choreas cum mulieribus duxit, sicuti scriptum est Exod. 15. Mulieres similiter, occiso Goliatho, choreas agunt. Huiusmodi tripudij sancti illi homines ad animi sui lætitiam, & εὐχαριστίαν erga Deum pro acceptis beneficijs testificandam vsi fuerunt. Aliàs nusquam legimus Hebræos in sacris suis choreas, aliósue ludos adhibuisse: epulis quidem lætis indulserunt, idque Dei ipsius mandato, sed non fit tripudiorum, aliorúmue ludorum mentio. Quòd autem Exod. 32. Israelitæ vituli illius aurei cultores lusisse, atque saltasse, & Iudicum 21. puellæ in solenni Iehouæ festo choreis indulsisse dicuntur, id fecerunt ex idololatrarum more, ac proinde iustas, graues que illarum suarum saltationum pœnas luerunt. Hodie qui ad nos veniunt è Syria testantur Christianos, qui degunt in illis regionibus, die Resurrectionis Dominicæ, nec non alijs celebribus festis venire in templum cum lyris, & citharis, & psalmos inter se cantare, ac vnà, sobriè tamen & modestè, seorsim viros, & seorsim mulieres saltare, qui sanè illorum mos ab Ethnicis videtur promanasse, qui falsò sibi persuadebant, numen huiusmodi tripudijs placari, cum spiritu, & pura mente, & quiete magis, atque silentio, quàm motu colatur. Hodie quidem passim apud Christianos dies festi, vt quotidiana docet experientia, partim compotationibus, partim, quæ illarum sunt appendices, saltationibus, atq; tripudijs agitantur. Huiusmodi tripudia in festiuitatibus à Christianis veteribus summoperè fuerunt culpata. Theologi Scholastici in 3. Sentent. distinct. 37. choreas in festis diebus prohibuerunt: idem ciuilibus quoq; legibus fuit prohibitum. In C. Quippe Tit. de Ferijs l. Dies festos: Relaxamus quidem otium diebus festis, sed nolumus homines deineri voluptatibus. Proinde saltationibus, siue libidinosæ fuerint, siue comparatæ ad voluptatem, non licebit vti diebus festis.

Saltationum vsus theatricus.

Secundus saltationum vsus fuit theatricus, siue theatralis in Comœdiarum, atque Tragœdiarum actione. Fuit autem theatralis saltatio, teste Luciano, triplex pro fabularum modo, numero, atque genere. Vna in Tragœdia, quam vocarunt Ἐμμέλειαν, quæ grauis erat, & composita, vt nomen ipsum indicat. Hanc nonnulli à Bathyllo Alexandræo volunt fuisse inuentam. Altera in Comœdia solutiore licentia κόρδαξ dicta, vnde κορδακίζειν de licentiosa saltatione dicitur. Species eius, ἡ σίκιννις, & ἡ σῦρα, iucundæ ambæ, vnde & nomina. Tertia lasciua inconstans in Satyris appellata σικιννὶς, vt quidam volunt à Sicinnio quodam barbaro: alij Cretensem, non barbarum prodidere. Fuit ea maximè motoria, gesticulatione creberrima, & celerrima, potissimùm Satyrorum, quare Scamon dictam putant παρὰ τὸ σείεσθαι. Idcircò saltantes Satyros dixit poëta:

Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.

De his vide plura apud Athenæum lib. 1. & 14.

Saltationum vsus militaris.

Tertius saltationum vsus apud veteres fuit militaris, qui quidem omnium vtilissimus, ac laudatissimus videtur fuisse. Lucianus testatur, Lacedæmonios (quos omnium Græcorum præstantissimos censeri dicit) à Castore, & Polluce κατ' ἐνόπλιον (quæ saltationis species à Carijs Laconiæ vrbe dicta fuit) artem edoctos omnia cum carminibus facere, & ad tibiarum quoque modulos, rythmum, moderatumq; pedis ingressum, prælium committere fuisse solitos. Ephœbos quoque illorum non minore studio saltationi, quàm ὁπλομαχίᾳ armis exercendis operam dedisse. Fuit illis peculiare quoddam saltationis genus, quæ Hormus fuit dicta, cuius rationem ibidem pluribus describit. Pyrrhicha quoque Laconibus belli progymnasium fuit, à quinto ætatis anno condiscentibus singulis πυῤῥιχίζειν, hoc est, Pyrrhicham exercere. Hinc Quintilianus libro 1. Institut. orat. de generis institutione prima, Lacedæmonios, inquit, saltationem quandam ad bella vtilem habuisse inter exercitationes. Huiusce saltationis, quæ ab armatis pueris peragebatur, Athenæus mentionem facit libro decimoquarto, ostendens, ea belli imaginem repræsentari, impetum & ardorem adorientium, & celeritatem fugientium. Ælius Spartianus in Adriano, Militares, inquit, Pyrrhichas pulo frequenter exhibuit. Tranquillus item eiusdem meminit, Pyrrhichen, inquit, saltauerunt Asiæ, Bithyniæque principum liberi. Pollux libro quarto, capite 14. inter varia saltationum

Universidad de Deusto
Biblioteca

genera commemorat ἐμμέλειαν Tragicorum, κόρδακα Comicorum, σκιννίδα Satyricorum: πυρρίχιον, ac τελισίαν, quas ἐνοπλίους vocat, quod armati saltarent: vnde ξιφισμὸν dictam indicat, quòd gladijs peragéretur, & ποδισμὸν, quòd mira pedum celeritate corpus circumagerent. Idem commemorat & alia saltationum genera, quæ belli habebant imaginem: κάλπιν, & τετράκωμον, quam ait Herculi fuisse sacram. Rursus aliam, quam κορικὴν dixère, quæ & ipsa armis peragebatur. Plato libro septimo de Legibus duo potissimum saltationis genera facit, vnum εἰρηνικὸν, hoc est, pacificum, quod ἐμμέλειαν vocat: alterum πολεμικὸν, hoc est, militare, & ἐνόπλιον, hoc est, armatum, quod πυρρίχη dicebatur: eam pluribus describit. Meminit & Scholiastes in Il. Hom. π. commemorans tria saltationum genera, Pyrrichen, Sicinen, quæ pertinet ad sacra, & cordacismū, qui sit indecorus, & prophanis conueniens. Eustath. ιλ. υ. in illa Homeri:

Αλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήϊα ἔργα.
Αλλῳ δ' ὀρχηστὺν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ ἀοιδὴν.
Αλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τίθει νόον ἄρυοπα ζόλον.
Εθλὸν. ——

Saltationem hîc intelligit laudabilem, cuiusmodi fuit illa Persarum, qui vt equitandi, ita saltandi quoque artem discebant, cùm existimarent id decorum, atque conueniens esse virium corporis exercitium. Feruntur etiam apud Antiochum Magnum cognomine in ipsa cœna ad arma saltasse non solùm regis amici, sed ipsemet rex. Fuit etiam saltatio militaris, Pyrriche, quam armati pueri saltabant, sic dicta à Pyrricho Lacone, quæ diu in Lacedæmone duranit, etiam χειροπληξία appellata. Erant autem ἀγωνίσεις ignobiles quoque nonnullæ saltationes, vt Comicorum, de quibus alio in loco. De notatione vocabuli variæ sunt opiniones. Alij à Pyrrho Achillis filio volunt dictũ, quod Plin. lib. 7. c. 56. sentire videtur, scribens armatam saltationem Curetes docuêre, Pyrrhichen Pyrrhus, vtrumq; in Creta. Athenæus, & qui eum sequitur Eustath. à Pyrricho quodã Lacedæmonio, hanc enim Lacedæmonij bellicosi diligenter ab incunte ætate discebãt, quod illi vocabant πυρίζειν, & πυρρίχιζα· qui eo saltationis genere se exercebãt. Alij ab ignea eius vi sic volunt nominatam. Vnde & Pyrrichio pedi nomen, quod impetum habet similẽ militis in prælium ruentis. Xenophon apud Athenæum in conuiuio Seuthæ Thracis multa huiusce modi saltationum, præsertim militarium, genera refert: Thraces, inquit, ad tibiam saltabant armati, & in sublime facili, ac leui saltu corpora subijciebant, ac gladijs ita vtebantur, vt alter alterum feriret. Nemo erat quin verum putaret vulnus, adeò compositè is, qui percussus fuerat, cecidit. Tum clamor ab omnibus sublatus est. Ille igitur qui percussisse videbatur, lectis spolijs, exiuit canens Sitalcam. Is est illis cantus, qui Græcis Pæan. Iacentem comites defuncti modo extulerunt, quum nullo affectus esset malo. Hoc saltationis genus hodie inter Christianos quoque est vsitatissimum, quod Germani mortuorum saltationem vocant. Homerus ιλ. π. Cretensem quendam bello strenuum ὀρχηστὴν appellat, hoc est, saltatorem, ob Pyrrichen nimirum, de qua dictum. Strenui bellatores sæpè ab Homero ὀρχήσασθαι appellantur: vt apud Thessalos viri strenui, & in dimicando principes, quos aliâs θεράποντας, θεραπαινίδας appellarunt, θεοράρχης fuerunt dicti, teste Luciano. Idem manifestum ex statuarum titulis: quas ijs, quorum strenua opera extiterat, excitabant. πρέπειν θεοράρχης ἦν ἡ πόλις. Et alibi, εἰλατίωνι τὰς εἰκόνας ὁ δῆμος θεοράρχησαμένῳ τὴν μάχαιραν. De Pyrriche vide etiam Suidam, qui tres saltationis species esse dicit, πυρρίχιον, σκιννίδα, & κορδακισμὸν. Aristophanes in Comœd. ὄρνισι, πυρρίχιον βλέπων, hoc est, interprete Scholiaste, ἐνόπλιον, καὶ πολεμικόν: ἐνόπλιον δὲ ὄρχησις ἡ πυρρίχη. Vlpianus in Commentarios in Demosthenem Olynth. κορδακισμός ἐστιν εἶδος ὀρχήσεως αἰσχρᾶς, καὶ ἀπρεπὲς, περὶ δὲ ὀρχήσεων ἡ μὲν πολεμικὴ, ὡς καὶ ἡ πυρρίχη, ἡ δὲ γελοιστικὴ ἢ χρῶνται ἐν θυάτειρις, καὶ πότοις, hoc est, Cordacismus saltationis est species turpis, & indecoræ. Nam saltationum aliæ quidem sunt bellicæ, vt Pyrricha: aliæ ridiculæ, qua vtuntur in theatris, & compotationibus.

Saltatio in armis olim non modò rei militaris exercitatio erat, verumetiam pœnæ genus, quo afficiebantur iuuenes cum deliquissent, vnde Pyrricharij fuerunt dicti. Eius rei mentio fit in ff. ad Pœnas. L. Ad damnum. Æthiopes olim non alia quàm saltandi ratione illatis iam signis bellum ingrediebantur, nec quisquam Æthiopum vel sagittam excussam emittebat auulsam à capite (hoc enim vice pharetræ vtebantur, tela capiti circumponentes) nisi prius saltauerit, & saltatione hostibus terro-

ri terrorem incussisset. Plato in Cratylo ipsam quoque Palladã, ἀπὸ τῆς ἐν ὅπλοις ὀρχήσεως vult dictam, quia ὀρχεῖν, & ὀρχεῖσθαι idem significat quod πάλλειν, & πάλλεσθαι. Idem lib. septimo de Legibus: Gymnastices duo facit genera, ὄρχησιν, καὶ πάλην. Vbi etiam saltationem dicit adhiberi εὐεξίας, ἐλαφρότητός τε ἕνεκα, καὶ κάλλους τῆς τε σώματος & αὐτῆς μελῶν, καὶ μερῶν. Ibidem & Curetum, ἐνοπλίων παιγνίων, & Lacedæmoniorum Dioscurorum saltationis mentione facta, dicit Mineruam quoque saltationis armatæ ludo fuisse delectatam, quam quidem conueniat omnes cùm pueros, tùm puellas imitari, πλὴν τῆς θεοῦ χάριν παίοντας, πολέμου τ' ἐν χρείᾳ, καὶ ἑορτῆς ἕνεκα, hoc est, Deæ gratiam celebrantes cùm ad belli vsum, tùm festiuitatum causa. Itaque idem vult pueros, atque puellas saltatores, atque saltatrices præfici, à quibus saltandi artificium discant. Athenæus libro decimoquarto, Saltationis, inquit, olim in choris genus fuit ἐυσχήμου, καὶ μεγαλοπρεπὲς, καὶ ὡσανεὶ τὰς ἐν τοῖς ὅπλοις κινήσεις ἀπομιμούμενον, id est, decorum, magnificum, quodq; eas ferè motiones, quæ in armis fiunt, imitabatur. Ibidem tradit Socratem in poëmatis scripsisse, eos qui scitè saltarent, maximè esse idoneos ad res bellicas,

Οἵ δὲ χορεῖς κάλλιστα θεὰς τιμῶσιν, ἄριστοι
Ἐν πολέμῳ. hoc est,
Qui rectè sciuêre choris decorare deos, hi
Optimi & in bello.

Idem, ὥσπερ ἐξοπλισία τις ἦν ἡ χορεία, καὶ ὑπόδειγμα οὐ μόνον τῆς λοιπῆς διαταξίας, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν σωμάτων εὐπαιδείας, hoc est, Quasi armorum instructio erat saltatio, & demonstratio cum reliquæ compositionis, tùm diligentiæ corporum. Et paulò post, Admotiones armatas exercebantur cum cantu, quod cantionis, saltationisq; genus Pyrriche dicebatur: subiungit deinceps plura saltationum genera, atque nomina. Et hæc quidem hactenus de bellico seu militari saltationum vsu, qui omnium & honestissimus, & vtilissimus videtur esse. His enim corpus humanum firmum, robustum, agile, & ad rem militarem aptum, atque idoneum redditur. Nam vt venatio, teste Xenophonte, Athenæo libro 1. capite 20. ita saltatio (quæ totius corporis motus, & exercitatio) vtilissima ad rem militarem videntur esse progymnasmata.

4. Saltationũ vsus epularis.

Quartus saltationum vsus est conuiualis, quem ipsum quoq; apud omnes ferè gentes vsitatissimum fuisse ex veterum monumentis satis constat. Ac apud Homerum quidem, vt inde exordiar, crebra admodum fit saltationum in epulis mentio, quæ ferè cum musica coniunguntur, vt ex explis suprà citatis constat: ita vt hæ duæ fuerint quasi perpetuæ conuiuiorum appendices. Sic apud Phæacenses fatetur rex Alcinous in vsu esse Οδ. θ.

Αιεὶ δ' ἡμῖν φίλα ἔστε φίλη κίθαρίς τε, χορός τε.

Idem mox facto comprobant, Demodoco ad citharam canente surgunt, κῆροι πεφωνῆσθαι, δαίμονες ὀρχηθμοῖο. Καὶ, πέπλυγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν. Deinde Halius, & Laodamas Alcinoi filij leguntur μινύζ ὀρχήσασθαι, καὶ ὀρχείσασθαι δὴ ἔπειτα ποτὶ κρουνὸν πολυβοτείρη. Vlysses domum reuersus saltationes instituit domi, vt putent nuptias esse in aula Penelopes. Cantor orditur,

Μολπῆς τε γλυκερῆς καὶ ἀμύμονος ὀρχηθμοῖο.
Τοῖσιν δὲ μέγα δῶμα πεφυζήκει κονίσσῃ
Ἀνδρῶν παιζόντων καλλιζώνων τε γυναικῶν.

Eustathius ibidem, Saltatio inculpata erat in nuptijs, in festiuitatibus, καὶ ἐνόπλιος, hoc est, armata, Οδ. ψ. Athenæus libro 1. annotat, duo esse apud Homerum saltationum genera. Vnum περὶ κυβιστήσεων, eorum qui in caput saltabant, nam κυβιστᾶν est se in caput mittere, cuius inuentionem alij Naufficæ, alij Sicyonijs, alij Lacedæmonijs acceptam ferunt. Alterum verò saltationis genus erat, quod fiebat διὰ τῆς σφαίρας, quam saltationem idcirco & σφαιριστικὴν, & διὰ τῆς σφαίρας ἅρπαστὸν, & φαινίνδα appellat. De vtroque saltationis genere, eodem in loco vide plura. Ibidem Phæacas etiam sine pila tripudiasse dicit, καὶ ἀνὰ μέρος, per partem. Præterea Homerum testatur illam quoque saltationem cognouisse, quæ fit ad cantum. (ὄρχησιν πρὸς ᾠδήν) Nam Demodoco canente iuuenes saltarunt in armis: & puero citharam pulsante alij insanis cantibus, atq; tripudijs indulserunt,

Αλλοι δὲ μανίᾳ μολπῆτ' ὀρχηθμοῖτ' ἔσκαιρον, Ιλ. σ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Saltationis studium apud Græcos.

Porrò apud Græcos in primis saltationes olim in conuiuijs fuisse adhibitas, plurima literarum monumenta testantur. Attici, vt inquit Athen. lib. 4. ἐν τοῖς συμποσίοις solebant ὀρχεῖσθαι πίνοντες, vbi hanc Alexidis sententiam citat, ἅπαντες ὀρχοῦντο δῆθεν, αἳ οἶνα μόνον ὀσμὴν ἔσχον. Lucianus in libro de Saltatione Phrygiam saltationem conuiuijs, & compotationibus conuenientissimam esse dicit, quam ebrietate impulsi sæpè homines exercent. Rusticos quoq; & agrestes homines sæpenumero duris, incompositis, atq; laboriosis tripudijs in conuiuijs vti testatur. De Thracum saltatione militari, in Seuthæ conuiuio adhibita, suprà dictum est ex Athen. lib. 1. cap. 3. cuiusmodi Xenophon meminit lib. 6. expedit. Cyri statim ab initio, in descriptione sacrificij atq; epulij Græcis in Paphlagonia celebrati. Peracta libatione, inquit, & pæanismis Thraces primo saltauerunt, & ad tibiam saltarunt cum armis. Athenæus, Polysperchontem Macedonem, nullis rei militaris peritia secundum, tradit sæpius in symposijs, talari indutum tunica, Sicyonijsq; calceatum cothurnis, ad tibiam, magna cum licentia, saltasse. Antiochus quoq; eodem teste, cognomento Epiphanes, quem meritò Polybius Epimanem, id est, mente captum appellat, cum aliquando in certaminibus, quæ Antiochiæ celebrauit, Græcos omnes epulo magnificentissimo excepisset, in eo cum conuiuio, & histrionibus adeò turpiter, impudenterq; saltauit, vt omnes conuiuas præ pudore oculos à se auertere cogeret: de eodem Leon. lib. 3. cap. 91. Ionum saltationum studiosissimi.

Iones saltationum studiosissimi.

Ionas quoq; quæ gens fuit luxuriosissima, saltationum valdè fuerunt studiosi, id quòd Maximus Tyrius testatur in opere, cui titulus, Quis sit Philosophiæ finis. Crotoniates, inquit, Olympicum oleastrum adamat: Spartiates armaturam: Venationes Cretensis: luxum Sybarites: Ionum choros. Hinc Horat. in Odis,

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

Lasciuas saltationes, & parum decoras indicans. Turnebus in Aduersarijs: Ionicus à Plauto in Sticho, appellatur saltator ferè molliculus, & effœminatus, delicatiusq; se mouens, tùm quòd Ionum mores, & saltationes lasciuiores, & teneriores, petulantioresq; erant: tùm quòd Siculi saltationem quandam, vt reor blandam, & voluptuariam, in honorem Dianæ celebrabant, Ionicam vocatam. Pollux, τὸ δὲ ἰωνικὸν Ἀρτέμιδι ὠρχοῦντο σκελιστὶ μάλιστα. Sybaritæ in conuiuio equos quoq; introducebant ita institutos, vt incinentis tibiæ cantu audito, statim arrigerentur, ac pedibus ipsis prioribus manuum vice, gestus quosdam chironomiæ, motusq; ederent ad numerum, & saltarent, de quibus vide plura apud Angel. Politianum Miscell. cap. 15. Sic apud Indos Arrianus docet elephantos quoq; saltationem doceri, & exercere. Camelos similiter Hebræi ob id Circaroth appellari contendunt, quòd ob leuem, & velocem cursum saltare videantur. De Simijs refert Strabo lib. 13. in festo Dianæ Coloes saltare solitas. Apud Persas, teste Athenæo lib. 10. Ἐν μόνῃ τῇ ἑορτῇ τῶν ἀγομένων ὑπὸ περσῶν τῷ μίθρᾳ βασιλεῖ μεθύσκονται, καὶ τὸ περσικὸν ὀρχοῦνται. Macedones quoque cùm symposijs, tùm saltationibus maximè fuisse addictos plærique veterum memoriæ prodiderunt. Vide Leon. lib. 2. cap. 91. Scepsius, teste Athenæo, scribit Antiochum cognomine Magnum, in cœna quadam armatum cum amicis saltasse. Quo in loco ferunt cum ad Hegesianactem Alexandrinum ex Troade elegiacum scriptorem saltandi vices peruenissent, è thoro illum consurrexisse, altaq; vt exaudiri posset, voce dixisse: Elige quod mauis Antioche, aut malè saltantem me in præsentia videre, aut peculiaria de te carmina satis pro tempore recitantem audire. Silentio igitur facto, cum illum rex dicere iussisset, & multa ille carmina, ceu diuino quodam afflatu, de regis laudibus profudisset, regem, cæterosque conuiuas tantoperè oblectauit, vt illum plurimis munerib⁹ donatum, in amicorum, & familiarium suorum album receperint. In sacris literis conuiuialis saltationis mentio fit: & Exod. 25. vbi Israelitæ in Vituli cultu post compotationem saltationibus indulsisse dicuntur, & Marc. 6. vbi Herodiadis filia in natalitio Herodis epulo impudica sua saltatione innocentissimo viro Ioanni Baptistæ mortem attulisse scribitur. Lucæ quoque vigesimoquinto in cœna illa parabolica, qua pater filium suum in patriam reuersum, & ad meliorem conuersum mentem, excepit, symphoniæ, atque chori fit mentio. Ex his locis videtur colligi posse tripudia in Iudæorum quoque epulis fuisse vsurpata. Æmilius Probus in vita Epaminondæ ait, Cantare, & saltare apud Romanos parum honorificum fuisse, cum apud Græcos summo in pretio haberetur. Sallustius in Catilinaria inquit, Semproniam quandam mulierē lasciuam, & impudicam canere, & saltare fuisse doctam elegantius, quàm honestæ matronæ conueniret, atque ibi duæ hæc luxuriæ

Sybaritæ.

Saltationes bestiarum.

Macedones saltationibus diditi.

Saltationes cōuiuiales in sacris literis.

Saltationes apud Romanos probrosæ.

luxuriæ instrumenta appellat. Cic. in 3. Offic. dicit virum honestum, & probum nolle in foro saltare, etiamsi eo modo possit ad maximum patrimonium peruenire. Idem in sua Orat. quâ habuit post reditum in Senatu, A. Gabinium inimicum suum vocat saltatorem calamistratum, contumeliæ causa. Et de eodem in Pisonem sic scribit: Cum illum suum saltatorium versaret orbem. Turnebus in suis Aduersarijs libro 4. capite 21. Vorsus, inquit, & orbis saltatorius species sunt motus tuius multa genera tripudiatores frequentant, sed ijdem etiam sæpè se versant, in orbemque rotant, &c. Regi quoque Deiotaro idem obiectum est. L. Murænæ criminis loco in iudicio obiectum est, quòd in Asia saltasset, ad quod Cicero sic respondet: Nemo saltat sobrius, nisi fortè insaniat, neque in solitudine, neque in conuiuio moderato, & honesto. Intempestiui conuiuij, amœni loci, multarum delitiarum comes est extrema saltatio. Idem in Philippicis exprobrat Antonio inter cætera saltationem. Ipsi quoque Græci, licet lasciuis huiusmodi tripudijs valdè diditi fuerint, tamen saltationes illas in theatris, & compotationibus vsurpari solitas, γελαστικὰς, hoc est, irrisione dignas appellarunt, vti suprà dictum est.

Hodie non modò apud barbaros gentes, sed apud omnes ferè Christianos omnis generis saltationes atq; tripudia in epulis præsertim solennioribus, summa cum licentia, atque libidine exercentur, quas quidem illi à gentium seu petulantia, seu superstitione hauserunt. Omnes ferè illæ antiquæ Thracum, atque Græcorum turpes, obscœnæ, lasciuæ, atque petulantes saltationes quasi postliminio in Christianorum orbem, atque ecclesiam sunt introductæ. Nullum agitatur conuiuium, cuius non extrema comes sit saltatio, secundum tritum illud Gallorum dictum, Apres la pance la danse, hoc est, gulam sine ingluuiem sequitur saltatio. Sunt autem hæ Christianorum saltationes multis nominibus vehementer improbandæ, atque culpandæ. Nam primò animi conciuati, & quodammodo furibundi sunt argumenta, cum Christianorum animos & secundis, & aduersis in rebus quietos, sedatos, atque tranquillos esse conueniat. Deinde plærunque ex vino, & compotationibus immoderatis saltationes nascuntur, vt experientia testatur, & illud Ciceronis pro L. Murena, Nemo saltat sobrius, &c. Vnde Iuuenal. Satyr. 15.

Inde (Æthiopes iam ebrij) — τὸς ἀνόητος ὁ οἶνος — Stultos vinum

Saltatus nigro tibicine, &c. Et poeta illo, καὶ θ' ἁπαλὸν γελάσαι, καὶ ὀρχήσασθαι ἀναγκάσει. Et ridere iubet molle, & saltare lubenter.

Hinc Bacchus quoq; teste Plutarcho Sympos. 3. Problem. 6. θεὸς λιαῖος καὶ χόρειος dicitur esse, quòd curas soluat, & auctor sit chorearum. Cùm igitur ebrietas mater sit saltationis, illam ceu matrem turpissimæ turpissimam filiam meritò damnandam, fugiendamque esse iudicabimus. Præterea plæraque Christianorum saltationes mixtim fiunt confuso sexu, quales plæraque veterum non erant (seorsim enim viri, seorsim mulieres saltabant) ac proinde multò maiora sunt lasciuiæ, Veneris, atque libidinum irritamenta, quàm illæ veterum fuerint. Nam si, secundum illud peruulgatum Græcorum, σὺ τὸ ὀφθὲν γίγνεται ἔρως, hoc est, Ex aspectu amor nascitur, quantò magis ex mutuo illo hominum vtriusque sexus, non modò conspectu, verumetiam colloquio, contactu, complexu, atque basijs (quæ in saltationibus illis sunt vsitata) Veneris, libidinisque flammam accendi, ac quasi oleo infuso foueri, atque augeri est necesse. Hinc ergo connubia multa temeraria, atque illegitima: hinc concubitus illiciti, stupra, adulteria, incestus nascuntur. Nec verò saltātes tantùm, sed etiam spectatores ad libidinem incitantur, dum saltantium leues, incompositos, atque lasciuos motus gestusq; & corporis partes obscœnas, quæ sæpè deteguntur, oculis suis aspiciunt. Deinde multæ prauæ suspiciones, zelotypiæ, odia, inimicitiæ, iurgia, contentiones, atque adeò cædes funestissimæ ex illis Christianorum tripudijs promanant, cuius rei quotidianus vitæ vsus nobis multa tragica exempla suppeditat. His addè, quòd huiusmodi saltationes post cibum potumq; sumptum (tunc enim potissimum exerceri solent) corporis quoq; valetudini vehementer inimicæ sunt, atque infestæ. Nam vt medici, & ipsa ratio docet, omnis vehemens corporis motus, atq; exercitatio à cibo sumpto, noxia valdè est, atq; perniciosa. Præterea à saltationibus meritò nos deterrere debent illa, quarum in sacris literis fit mentio, tripudia, quorum horrendi sanè miserandiq; fuerunt exitus. Nam et προρικὴς illius ὀρχήσεως in Herodis natalibus, de qua Matth. 6. habetur, vt Chrysostomus rectè loquitur, fuit caput Ioannis, hoc est, iustissimi illius viri supplicium, seu potius latrocinium iniustissimum. Deinde populus Israëliticus non saltauit, nisi iam idololatra factus, & immo-

Saltationum vsus hodie apud Christianos frequentissimus.

Christianorum saltationes cur improbandæ.

1.

2.

3.

4.

5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

derato cibo, potuq; obrutus, ac mox ingenti cæde ad horrendam mortem saltauit. Similes profectò
solent esse hodie illorum quoque, quæ à Christianis exercentur, tripudiorum exitus, exitiales plane,
atque funesti. Saltatores isti, atque saltatrices & se, & alios in maximum honoris, famæ, pudicitiæ,
6. vitæ, atque salutis discrimen conijciunt. Præterea cum multi quoque ex ipsis gentibus viri corda-
tiores, grauioresq;, & exemplo, & verbis saltationes damnarint, quanto magis Christianos ab il-
lis, ceu à pietate, grauitateq; Christiana alienissimus, decet abhorrere? Platonis extat illustre hac
de re & factum, & dictum. Cum is à Dionysio prouocaretur, vt etiam sumpta purpura saltaret, re-
cusauit, dicens: οὐκ αἰδοῦμαι Διονύσιον σὺν ἐσθῆτι καλῇ, ἄρρην πεφυκὼς, καὶ γέρων ἄνδρας ὀρχήσεσθαι. &
Verùm nos Aristippum magis exprimimus, saltamus etiam non sumpta purpura. Priamus tan-
quam probrum obiecit filijs saltationem. τοὺς παῖδας ὀνειδίζει ὡς ἡδομένους τε, καὶ ὀρχησομένους. Sed
vt omittamus Græculos palliatos, quos constat pro morum leuitate ad omne lasciuiæ, libidinisque
genus semper proclines fuisse. Romanos quidem constat etiam Ciceronis temporibus, quibus colla-
Romani saltationes improbarunt. psa iam ferè fuerat morum disciplina, saltationes vitij, imò criminis loco duxisse. Furius Albinus
apud Macrobium antiquitatis peritus lib. 3. cap. 14. tradit, antiquitus quidem inter duo bella Pu-
nica saltationem certatim, vel ab honestis fuisse appetitam, ita vt ingenui, imò senatorum filij in
ludum saltatorium commearent, & ibi crotala gestantes, saltare discerent. Præterea matronas e-
tiam saltationem non inhonestam putasse, & inter probas quoq; saltandi peritas fuisse, dummodo
non esset curiosa ad artis perfectionem. Verùm addit Scipionem Africanum Æmilianum, virum
grauissimum, in oratione contrà legem iudiciariam Tyberij Gracchi, hanc matronarum, virgi-
num, atq; puerorum saltandi libidinem, ceu inhonestam, & à maiorum moribus alienam, grauissi-
mè reprehendisse: cuius hæc sunt verba grauitate plena: Docentur præstigias inhonestas, cum ma-
dulis, & sambuca, & psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quæ maiores nostri inge-
nuis probro ducier voluerunt. Eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinædos virgines, pueriq;
ingenui. Hæc mihi cum quispiam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos nobiles
homines docere. Sed cùm ductus sum in ludum saltatorium, plus, medius fidius, in eo ludo vidi pue-
ros, virginibusq; quingentis. In his vnum (quo me Reipub. maximè miserum est) puerum bulla-
tum, petitoris filium, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare, quam saltationem impu-
dicus seruulus honestè saltare non posset. Vides quemadmodum ingemuit Africanus, quòd vidisset
cum crotalis saltantem filium petitoris, id est, candidati, quem ne tùm quidem spes, & ratio adipi-
scendi magistratus, quo tempore se, suosque ab omni probro (en probro duxerunt saltationem) de-
buit vindicare, potuit coërcere, quò minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur. Cæterum su-
perius plærumq; nobilitatem hæc propudia (sic tripudia vocat) celebrare conqueritur est. Vide quàm
nobilissimis illis Romanis dissimiles sint nostrorum temporum Christiani, & quidem nobilissimi, &
amplissimi quiq;. Ille ingemuit, grauiterq; conqueritur est de saltandi studio, quod tunc temporis in-
ter pueros, virgines q; nobiles vigebat, ceu maximo Reipub. probro, atque damno: at nostris tempo-
ribus inter Christianos nobilissimi quiq; summoq; dignitatis, atque auctoritatis homines saltatio-
nibus maximè delectantur. Nec ipsi tantùm, licet prouectæ iam, imò confectæ sint ætatis, saltant,
atq; tripudiant: verumetiam sedulò dant operam, vt liberi sui vtriusq; sexus, saltandi artem probè
discant, vnde maxima sæpè probra atq; damna tandem in illos, totamq; familiam redundant. Ad-
dit præterea Albinus, Nullum suo tempore ante cuiusquam triclinium saltatricem, vel saltatorem
visum fuisse. Sed quàm ingnominiosum fuerit Ciceronis tēporibus saltare, vel exillius oratione
satis colligere licet. Castor Deiotari accusator, Regi obiecerat inter alia crimina, quòd in conuiuio
nudus saltasset. Hoc Cic. ceu grande maledictum diligenter refellit. Quòd si, inquit, auum saltato-
rem habuisses, neq; eum virum vnde pudoris exempla petuntur: tamen hoc maledictum minimè in
illam ætatem conueniret. Quibus ille studijs ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, &c. Sic L.
Murænam Cato appellarat saltatorem, probri loco. Cicero respondet maledictum esse, si verè obij-
ciatur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledicti conuitiatoris. Ac dicit non oportere maledictum
arripere ex triuio, aut ex scurrarum aliquo conuitio. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi forte in-
sanit, neq; in solitudine, neq; in conuiuio moderato, atq; honesto, &c. Idem acerbè Pisoni saltatorem
exprobrauit, & tonsam saltatricem: cuius hæc sunt verba: Cumq; ille nudus in conuiuio saltaret. Sta
quo ne tum quidem, cùm illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Sta-

Gabinium aduersarium insigni notaturus contumelia, calamistratum vocat saltatorem. Ex his
satis liquet saltationem apud Romanos probri loco habitam fuisse. Memorabile quoq; est Dema-
dis oratoris factum, quod huc spectat. Cùm Philippus Macedo, benè potus saltaret cum amicis, &
captiuus suas miserias exprobraret, grauiter eum reprehendens Demades, inquit: Quid, ô Rex, cùm
fortuna tibi Agamemnonis personam induerit, non pudet te talis exprimere Thersitem? Quo rex
commotus mores illos dicitur mutasse. Hodie Moscouitas quoq; nullas prorsus choreas ducere, &
abijs abhorrere, testis est Sigismundus Baro.

In iure ciuili etiā olim prohibebantur publicæ lege, vt est videre in Cod. Tit. de Ferijs L. Dies
festos. Fridericus tertius Imperator, solebat dicere, se malle febricitari, quàm saltare. Sic de Alber
to Imperatore ferunt ipsum venationem quidem iudicasse vtilem exercitationem: saltare autem
muliebrem, vt auctor est Æneas Syluius. Et eo ipso Gallos leues iudicabat Alphonsius rex Sici-
liæ, quòd choreis indulgerent tantò magis, quò erant ætate prouectiores. Sacri quoque canones cùm Saltationes lē-
ommibus, tùm in primis clericis saltationes grauissimè prohibuerunt, vt est videre in Conciliorum gibus canonicis
libris. Laodicense Concilium, quod celebratum fuit anno 364. choreas in nuptijs prohibet, eius hæc prohibitæ.
sunt verba: Non conuenit Christianis hominibus saltare in suis nuptijs. Prandeant, & cœnent gra
uiter, & moderatè, gratias Deo agentes de nuptiarum beneficio. In eodem Concilio etiam habetur:
Clerici non accedant ad spectacula vel in theatro, vel in nuptijs. Possunt quidem nuptijs interesse,
sed postquam accesserint συμπαίκται, hoc est, cantores, & citharœdi, qui saltationibus inseruiunt,
surgant, & abeant, ne sua præsentia videantur eam lasciuiam probare. Idem confirmatum fuit
Concilio vniuersali Constantinopolitano, cui 300. circiter Episcopi interfuerunt. In Concilio quoq;
Agathensi, quod habitū fuit anno 450. saltationes cōiunctæ cum cantionibus amatorijs, & lasciuis,
omnibus in vniuersum Christianis fuerunt interdictæ. In Ilerdensi Concilio, quod habitum est sub
Symmacho, & Hormisda Papis, ac rege Theodorico, anno Domini 515. idē statuitur, ne Christia-
ni saltent in nuptijs. In Altissiodorensi verò Concilio, quod fuit sub Papa Deusdedit, hoc videtur
ad clericos restringi. Ibi enim cauetur, ne clerici in conuiuio vel cantent, vel saltent, quasi cæteris
aliquomodo id liceat. Idem sentiunt quidam Theologi Scholastici in 3. Sentent. distinct. 27. quo pro
bibitiones istas referunt tantùm ad dies festos. Ricardus de Media villa, choreas ducere in diebus
festis, grauissimum ait esse peccatum, quasi id cæteris diebus permittatur. In Decretal. extat ana-
thema Zachariæ Pontificis contrà saltationes noui anni Cal. Ianuarij, cuius verba: Si quis Calen. S. Patrum testi-
Ian. ritu Ethnicorū colere, vel aliquid plus noui facere propter nouum annū, aut mēsas cum lampa monia contra
dibus: vel epulas in domibus præparare, & per vices, & plateas cātatores, & choreas ducere ausus saltationes.
fuerit, anathema esto. His addeverterum primitiuæ ecclesiæ patrum auctoritatem, à quibus cōmuni Ambrosius.
consensu tripudia, ceu à Christiana fide, atq; religione alienissima, vehementissimè culpata, atq; dam
nata fuerunt. Ambros. lib. de Helia & Ieiunijs, c. 18. de mulierum ebriosarū saltationibus verba fa
ciens: Illæ, inquit, in plateis inuerecundos viris sub conspectu adolescentulorum intemperantiū cho-
ros ducunt, iactantes comam, trahentes tunicas, scissæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus,
saltantes pedibus, personantes vocibus, irritantes in se iuuenū libidines, motu histrionico, petulanti Augustinus.
oculo, dedecoroso ludibrio. Spectat corona adolescētium, & fit miserabile theatrum. Inter saltantiū
lapsus oculo impuro, & cōtaminato aspectu terra turpi saltatione polluitur, quæ obscœnis cantibus
verberatur. August. contra Petil. c. 6. Nugaces, inquit, & lasciuas saltationes, episcopi semper sole
bant coërcere. At hodie nonnulli sunt episcopi, qui choreis intersunt, & vnà saltant cū mulieribus, &
tantùm abest, vt hoc vitium coërceant. Idem in Psal. 32. ea verba exponens: In Psalterio decē chor
darum psallam tibi: decem illas chordas facit decem mandata, & cū de singulis aliquid dixisset, po
stremò venit ad Sabbathum, de quo scribitur, Memento vt diem Sabbathi sanctifices: Melius est Chrysostomus:
enim toto die fodere, quàm saltare die Sabbathi. Chrysost. Hom. 56. super Genes. cum ageret de nu
ptijs Iacobi: Nuptias, inquit, audistis, sed nō choreas, quas ibi appellat diabolicas. Sponsus, & spon
sa, inquit ibidem, corrumpitur saltando, & tota familia fœdatur, plura vide eodem in loco in hanc
sententiam. Idem Hom. 48. in Gen. Vides, inquit, nuptias, choreas non vides. Nam illa tempestate
non perinde, atq; hodie lasciuiebant. Sed multò plura habet Hom. 49. c. 14. vbi de saltatione Hero
diadis ad populum loquebantur, & inter cætera dicit: Hodie Christiani homines non dimidium sui
regni, non caput alienum: sed suam ipsorum animam tradunt in perniciem. Et subdit: Vbi lasciuia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Basilius. Refutatio argumentorum quibus nonnulli saltationes palliare conãtur.

saltatio instituitur, ibi diabolum vnà saltare. Vide eiusdem Homil. vlt. in Epist. ad Colos. Basilius quoq; magnus saltationes acerrimè reprehendit in oratione de ebrietate. Nonnulli tamẽ contra saltationes huiusmodi ferè ratiunculis excusare, vel etiam tueri, atq; defendere conantur, quas operæpretium fuerit paucis simul refutare. Primò Dauidis, Mariæ, puellarum Iudaicarũ exemplo vtuntur, de quo suprà. Sed dispar longè ac dissimilis est illarum, & nostrarum chorearum ratio. Illæ seorsim à viris, & seorsim à mulieribus fuerunt celebratæ, ad animi lætitiam testificandum, & Deo obsumma pudoris, atq; pudicitiæ iactura, & non ad Dei laudem, atq; gloriam: sed ad voluptatẽ potius, atq; libidinem referuntur. Deinde aiunt matrimonia nonnunquam hac occasione honesta cõciliari. Non pia hæc est, atq; honesta matrimonia ineundi ratio: quin cõtrà ipsa experientia docet ὡς ὅτι τὸ πλεῖστον (id quòd in omnibus rebus potissimum est consyderandũ) huiusmodi saltationibus & multa temeraria, atq; illegitima matrimonia contrahi, & iustè cõtracta fœdari, & stupra, atq; adulteria ex ijs promanare. Aiunt præterea multos castitatis, & pudicitiæ amantes ijs non moueri ad libidinem. Esto, sint nonnulli huiusmodi, ac contrà plærique ijsdem ad libidines inflamantur, cùm non quidò mala, sed malorum quoq; species, suspiciones, occasionesq; sint vitandæ. Dicunt etiam nõnulli, satius esse saltare, quàm se immoderato cibo, vinoq; ingurgitare. Respondeo, Non faciendũ est malum alterius mali vitandi gratia, sed vtrunq; vitandũ. Deinde saltationibus vt Veneris, ita vini quoq; atq; bibendi libido accenditur, & inflamatur. Vnde meritò tympana, & tripudia luxuriæ instrumenta à Iustino historico fuerunt dicta lib. 30. Nam plærunq; saltatores isti, lasciuis illis suis saltationibus sitim accendunt, quã dum rursus exinguere conantur, nimio potu sese ingurgitant, ac deinceps rursus bene poti ad saltationem redeunt. Sic itaq; fit, vt à choreis ad potationem, & à potatione ad choreas subinde, ὡς ἐν κύκλῳ alterna quadã vicissitudine redeãt, atq; remigrent. Hæc de saltationibus Christianorũ dicere volui, quibus illi in nuptijs, in quibusuis tàm sacris, quàm prophanis festivitatibus, in omnibus denig; ferè epulis vtũtur, cum magno Christiani nominis dedecore, de quibus qui plura cupit videre, legat libellum Gallicum recens impressum, in quo amplè, copioseq; hæc quæstio tractatur, An Christianis liceat saltare.

DE VARIIS LVDORVM CONVIVIALIVM GENERIBVS, VT COMOEDIIS, TRAGOEDIIS, LVDO ALEATORIO vt olim, ita hodie in epulis frequentissimo, denicq; de pugnis, certaminibus gladiatorijs, alijsq; ludis obscœnis, qui inter epulandum ædi consueuerunt.

CAPVT XXII.

QVONIAM de sermonibus, Musica siue cantu tripudijsq; conuiualibus dictum est, quæ quidem maxima conuiuiorum ornamenta atq; oblectamenta habentur: nunc in genere de ludis, qui & olim & hodie in cõuiuijs adhiberi solent, nobis videtur dicendum. Plutarch. lib. 1. Symp. Probl. 1. non inscitè meo iudicio duo tradit esse eorum, quæ ad cœnas, atq; conuiuia pertinent, genera. Vnum quidem est eorum, quæ sunt necessaria, vt sunt vinum, cibi, obsonia, vestes, stragulæ, mensæ, &c. Alterum est eorum, quæ sunt, ἐπεισοδίως τῆς ἡδονῆς ἕνεκεν, id est, voluptatis gratia introducta, vt sunt ἀκροάματα, θεάματα, γελωτοποιοί, auditu iucunda, spectacula, mimi, histriones, &c. quibus vt præsentibus delectantur conuiuæ, ita absentibus citrà molestiam carent, neq; conuiuium eo nomine tanquam minus perfectum culpant. Hinc Lucan. de Nat. rerum lib. 4.

—Conuiuia, ludi Pocula crebra, vnguenta, coronæ, serta parantur, &c.

Duo sunt genera eorum quæ ad epulas pertinent.

Sunt autem ludorum, qui cùm aliàs, tùm in conuiuijs adhibentur, innumera genera, de quibus copiosè Pollux scribit lib. 9. Ludi à nonnullis ita diuiduntur, vt alij dicantur consistere in dictis seue verbis: alij in factis siue gestibus: & illos quidem iocos, hos verò ludos propriè dici volunt Grammatici: tametsi duæ hæ voces sæpè ab authoribus confunduntur. Ludi qui vel verbis constant, vel sonis, & ad aurium delectationem pertinent, ἀκροάματα: qui verò factis, & oculorum iuuandorum oblectamenta, θεάματα, id est, spectacula meo iudicio dici possunt. Tametsi plærique ferè, & quidem omnium

omnium suauissimi ludi, partim dictis, partim factis, siue gestibus constant, & ex vtrisque sunt compositi, cuiusmodi sunt Comœdiæ, Tragœdiæ, qui ad aurium pariter atque oculorum oblectationem spectant. Plutarchus lib. 7. Sympos. Probl. 8. in quo disputatur, quæ nam acroamata cœnæ sint adhibenda, moris Romæ fuisse dicit (quem tamen recentem vocat) vt Platonis Dialogi, qui partim narratione, partim actione constant, & idcirco dramatici appellantur, in cœnis, animi iuuandi causa agerentur. Pueri enim facillimos ex ijs ediscentes, illos memoriter recitabant, simulq; gestus adhibebant personarum moribus congruentes, & vocis effectionem, atque formam, affectionesque dictis congruas. Hæc ab austeris quidem & eruditis maximoperè probata, ab effœminatis autem & imperitis repudiata fuisse dicit. Eodem modo Sapphus & Anacreontis carmina recitabantur. Præterea agebantur Comœdiæ, atque Tragœdiæ, vt idem testatur. Ac Tragœdias quidem ceu nimis graues, & propter rerum imitationem ingentes animo metus afferentes, miserationemq; excitantes conuiuijs non admodum aptas esse docet: Quoad Comœdias, nouas quidem ob conuiuandi leuitatem, scurrilitatemq; ob verba turpia, & lasciua, quibus repletæ sunt, adde etiam propter obscuritatem à conuiuijs remouendas esse existimat. Veteres verò, præsertim Menandri Comœdias, quoniam ad animos benè componendos, moresq; ad humanitatem conformandos faciunt, & ita conuiuas oblectant simul atque iuuant, epulis aptas maximè & accommodatas esse demonstrat. Hadrianum Imperatorem epulis non modò sambucas, sed etiam Poëtas, Comœdias, atque Tragœdias adhibuisse legimus. Plinius Epistola. 1. libro 3. ad Caluisium de Spurina: Frequenter Comœdis cœna distinguitur, vt voluptates quoq; studijs condiantur. Mimi quoq; inter acroamata enumerat conuiuialia, quorum alij ἀνθβιστοι, id est, argumenta: alij πάλυνια, id est, iudicra appelleneur: ac mimos quidem prioris generis ob actionum longitudinem, & sumptuum difficultatem: posterioris verò generis mimos, quia verborum leuitate, scurrilitateq; scatent, ac proinde castas mulierum puerorumq; aures lædunt, atq; offendunt, ab epulis relegandos esse censet.

Acroamata conuiualia.

Comœdiæ atq; Tragœdiæ in epulis aguntur solita.

Mimi.

De citharœdis, cibicinibus, saltationibus hîc quoq; mentionem facit, singulorumq; modum præscribit, de quibus suprà satis. Obseruatione porrò hic dignum est, quod Plutarchus, dramata, Comœdias, Tragœdias, mimos, omnesque denique ludos, qui auditores ad impudicitiam, libidinem, affectus, actionesque turpes & inhonestas incitare possunt, ab epulis vult remoueri, ac ijs tantùm locum dari, qui honesti sunt, casti, ac pudici, ac proinde ad hominum animos non modò delectandum, verumetiam benè honesteque componendum, atque conformandum valent. Hæc Ethnicus ille, hoc est, à Christiana fide, religioneque alienus. Alexander quoque Seuerus Imperator, nanos & nanas, & mariones, & vocales exoletos, & omnia acroamata, & pantomimos populo donauit, ac huiusmodi hominibus aulam suam repurgauit, teste Ælio Lampridio. Idem voluptates scenicas in conuiuio nunquam habuit, sed summa illi oblectatio fuit, vt catuli cum porcellis luderent, aut perdices inter se pugnarent, aut auiculæ sursum & deorsum volitarent. Hodie tamen, proh pudor, atque dolor, in Christianorum epulis, ac præsertim in principum aulis passim volitat ingens hominum turpissimorum, pernicioſissimorum turba, atque colluuies, cuiusmodi sunt ludiones, saltatores, atque saltatrices, funambuli, mimi, histriones, præstigiatores, tibicines, fidicines, tubicines, psalteriæ, cytharistriæ, scurræ, ioculatores, nugatores, aretalogi, qui partim dictcrijs, partim gestibus, actionibusque turpibus, obscœnis, flagitiosis atque magicis conuiuas oblectant. Itaque Paulus illa Corinthiorum reprehensio 1. Cor. 10. ad nos quoq; pertinet, Neq; idololatræ, inquit, sitis sicut quidam eorum, vt scriptum est Exod. 32. Sedit populus ad edendum ac bibendum, ac surrexerunt ad ludendum. Obiurgat Paulus his verbis Corinthios eo nomine, quòd Ethnicorum epulis sacrificalibus intererant, cum quibus ludi coniungebantur in deorum honorem instituti, in quibus multa petulanter nimis, libidinoseq; fiebant. An non idem quæso hodie Christianorum mos est in festiuis atq; solennioribus conuiuijs?

NOTA.

Porrò nonnulli non incommodè, vt ego arbitror, ludos ita diuidunt, vt alios dicant esse fortuitos, qui prorsus ad casum referuntur, & ab illo pendent, vt qui plura puncta vel hæc vel illa ceciderit, præmium auferat, qui aleæ nomine intelliguntur: alios, quibus vel animi, vel corporis vires exercentur: vnde ipsa animi, corporisque exercitia ludi sæpe appellantur. Vtriusque generis ludorum exempla habemus apud Homerum, vt inde exordiar, qui partim inter epulandũ, partim post, partim etiam ante epulas fuerunt adhibiti. Athenæus lib. 1. dicit, Heroas fedata fame, alios quidem

Ludorum alia diuisio.

Universidad de Deusto
Biblioteca

prorupisse ad exercitationem Athleticam, Λίσποισι καὶ αἰχμαῖσι discis & iaculis sese oblectantes, καὶ τὴ παιδιὰ τὰ σφῶν αὐτῶν διαλεγόμενοι, id est, ea quæ sunt seria per ludum exercentes: alios verò audiuisse citharœdos, & res gestas Heroum cytharis, metroq; compositas. Idem docet Eustath. Od. A. in illa Homeri carmina:

ἤδη μὲν πλατὸς κεκορήμεθα δίσπος
φόρμιγγος θ' ἡ πλαυτί,
Νεῶν δ' ἐξελάσαμεν, καὶ ἄεθλων πειρηθέμεν πάντων.

Addit ibidem Eustath hoc ipso significari hominem non debere semper remissioni esse deditum, vt rumetiam intendi, vt ita loquar, ad res agendum serias. Ludi, qui ad corporis exercitationem faciunt, quinq; præcipui commemorantur, qui hoc versu Græco comprehenduntur:

Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην, Id est,
Saltus, cursus, iactus, pugillatus, lucta.

Apud Homerum quatuor ferè huiusmodi ludorum genera commemorantur, σφαῖραι, δίσκος, αἰχμαὶ, πάλη.

Ludi fortuiti ferè sunt πάλη, ὀσμαχία ἀστραγαλισμός, id est, talorum siue taxillorum lusus, & κύβεια tesserarum, vel aleæ ludus. Κύβος tessera, quiddam ex omni latere quadratum, certis punctis distinctum, quo in aleæ lolo luditur, seu βολοκυβεύειν. Plato in Phædro Theutis Ægyptiorum dæmonium, cui dicata est Ibis, vult talos & aleam inuenisse. Ad quod forsan alludit Chrysostomus Homil. 6. in Matth. vbi dicit: Deum non inuenisse ludum, sed Diabolum. Sedit enim populus ad manducandum & bibendum, & surrexerunt ad ludendum in honorem turpissimi idoli.

Lydi, teste Herodoto in Clio, & Eustath. Κύβας, ἀστραγάλας, σφαίρας, & alia παίγνια, id est, ludicra siue genera lusoria, excepto ludo πεττῶν, inuenerunt, vnde ludos nonnulli volunt à Lydis esse dictos. Idem testatur Cælius lib. 20. cap. 14. Vt autem πεττοὶ καὶ κύβοι apud Græcos sæpè copulantur, ita Cicero talos & tesseras.

Aleæ lusus olim in epulis frequentissimus.

Aleæ porrò vsum olim in epulis potissimum celebrioribus fuisse adhibitum Suetonius in Augusto, ipsius Augusti, ἀυτοχεδίους satis manifestè probat. Aleæ (inquit) rumorem (nam aleæ ludus erat infamis) nullo modo expauit, lusitq; simpliciter & palàm oblectamenti causa, etiam senex, atq; præterquam Decembri mense (quo propter Saturnalia ludi talarij, tesserarij, & omne genus aleæ impunè exercebatur, teste Macrob. de Saturnal. & Martiali in Xenijs, & Apoph. Et Luciano in Cronosol. vbi Saturn. leges dicit esse παιδιὰν, πρωτίνδην, ἀρπαστὸν) alijs quoq; festis profestisq; diebus, nec id dubium est autographa quadam Epistola. Cœnaui (ait) mi Tyberi, cum ijsdem. Accesserunt Vinitius, & Silius pater. Inter cœnam lusimus, γεροντικῶς & heri, & hodie, id est, senili lusione. Nam, vt ait Cato apud Cic. tali & tesseræ erant senum ludi. Talis enim (qui ἀστραγαλισμὸς Græcè) iactatis scilicet tàm manu, quàm area in tabulam aleatoriam, vt quisq; canem (iactus hic erat damnosus, κύων à Græcis dictus, vnde à Persio dicta est damnosa canicula, & damnosi canes) aut senionem (senio punctus in talis à senario numero, vt videtur dictus, interdum lucrosus erat, vnde à Persio dexter dicitur, interdum damnosus, eruditi quaternarium existimant eo significari) miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos rollebat vniuersos, qui Venerem iecerat. (Venus fœlicissimus erat iactus.) Et rursus alijs literis: Nos, mi Tyberi, quinquatrijs satis iucundè egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumq; aleatorium calfecimus, id est, exercuimus. Idem scribit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis conuiuis dederam, si vellent inter se inter cœnam, vel talis, vel par impar ludere. Fuit hoc genus ludi puerilis vulgò notum, de quo sic Horat.

Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Iulius Capitolinus, Veri Imperatoris sumptuosissimum epulum describens, posse illud lusum dicit fuisse tesseris vsq; ad lucem. Eundem Imperatorem idem author, sub finem aleæ cupidissimum, vtq; semper luxuriosæ fuisse dicit. Propert. lib. 2. Eleg. 33.

Lenta bibis, mediæ nequeunt te frangere noctes
An nondum est talos mittere lassa manus?

Catullus ad Licinium Epigr. —Verq; nostrum

Ludebat

Ludebat numero modò hoc, modò illoc,
Reddens mutua per iocum, atque vinum.

Idem ex illo dicto parasiti apud Plautum in Capt. colligitur,

Nam in conuio sibi
Amator talos cum iacit, scortum inuocat. Sic in Asin.
Iace puer talos, vt nos porrò iaceamus. De. Maximè.
Te Philænium mihi, atq; vxori mortem, hoc Venerium est. Et in Curcul.
Ille annulum suum apposuit: inuocat Planesium.

Iuuenalis Satyra 1. Insanum aleæ ludendi studium, quo Romani suis temporibus flagrabant his verbis perstringit:

Et quando vberior vitiorum copia? quandò
Maior auaritiæ patuit sinus? alea quando
Hos animos? neque enim loculis comitantibus itur,
Ad casum tabulæ, posita sed luditur arca.
Quem damnosa Venus, quem præceps alea nudat.

Id est, pauperat, vt Plautus loquitur. Horat. Epist. lib. 1. ad Lollium. Legibus Romanis alea erat vetita: hinc Cicero Antonio inter alia obijcit Philipp. 2. quod domus eius plena fuerit aleatoribus & ebriosis: & Lenticulam collusorem Antonij de alea condemnatum fuisse tradidit. Horatius: Seu malus vetita legibus alea. Catullus: Quis hoc videre potest? quis pati? Nisi impudicus & vorax & aleo. Sallust. in Catilina: Quicunque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene patria bona dilacerauerat. Eandem ob causam Augustus quoq; imperator notatus est, teste Suetonio, vt pretiosæ supellectilis, Corinthiorumq; præcupidus, & aleæ indulgens. Vnde bello Siciliensi Epigramma vulgatum est:

Aleæ Romanorum legibus prohibita.

Qui imperat. Rom. aleæ dediti.

Postquàm bis victus classe, naues perdidit,
Aliquando vt vincat, ludit assiduè aleam.

Claudius quoque Imperator, vt idem author testatur, sanguinarius tùm gulæ & ebrietati, tùm aleæ ita fuit addictus, vt de illius arte librum quoque emiserit: solitus etiam in gestatorio, id est, lectica, siue sella qua vehebatur, ludere, ita essedo, alueoq; adaptatis, ne ludus confunderetur. Extat libellus Senecæ, de ludo Claudij, in quo fingit Claudium apud inferos ludere, percusso fritillo, iubente Aeaco. His adde Domitianum, qui & ipse quoties otium esset, aleæ se oblectabat, etiam profestis diebus, matutinisq; horis, vt Sueton. scribit. Vt autem olim, ita hodie quoque aleæ lusus cùm inter epulandum, tùm post epulas, præsertim apud Germanos est vsitatissimus. Vtuntur autem illo præsertim iam vino madidi ad se inuicem partim vino adhuc magis ingurgitandum, obruendumq; partim defraudandum, pecuniaq; emungendum. Nam is qui eiusmodi ludo victus est, poculum vel uirus, minimeq; sitient, ac sæpius tot pocula, quot cuncta iecerit, exhaurire cogitur. Itaque nulla est illorum excusatio, qui vt saltationes, ita hunc quoque ludum eo nomine excusant, quod sint quasi perfugia quædam, & diuerticula ab inebriatione. Quid enim, inquiunt, an non satius est aleæ ludere, quàm vino se nimium ingurgitare? Quibus respondeo, neutrum esse faciendum, sed veruntq; contra vitandum. Deinde plerunque cum compotatione aleæ est coniuncta, ebietatisque, vt paulò antè dixi, instrumentum est. Pie sapienterq; Augustinus monet Christianos, vt aleæ & tesserarum loco in mensa adhibeant Sacrarum literarum lectionem, quæ quidem optima sunt & saluberrima cuiuiorum ἀκεσώματα. Ac omnino omnis ludus fortunæ mutabilitati subiectus, in quo non artis peritia, ratio, consilium, sapientia, sed casus, fortuna, temeritas, atque etiam fallacia, dolus, astutia locum habet (qui communi aleæ nomine appellatur) vt sunt chartæ, tesseræ, pyrgus, fritillus, latruncului, antiquis legibus ciuilibus, atque Canonicis, nec non patrum sententia vehementer fuit improbatus. In ff. de Aleat. dicit Prætor: Si aleator à socio suo iniuria affectus fuerit, non dabo illi iudicium: sin alter alteri rapinam, aut vim intulerit, reddam quidem ius, quamuis sint indigni. Et posteà: si quis alterum coëgerit ad ludum, sumetur de illo iuditium, vt vel in latumias, vel in publicos carceres conijciatur. Apparet ex his aleæ lusum iure ciuili fuisse damnatum. Addunt adhæc leges, si aleatores (etiam antiquitus aleones vocabantur) fecerint inter se sponsiones, ne sint ratæ.

Claudius.

Domitianus.

Aleæ vsus epularis apud Germanos.

Ludus aleatorius à Christianis alienus.

Augustini testimonium.

Lusus aleæ ciuilibus & canonicis legibus prohibitus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quatenus aleæ lusu concessus.

Familiæ tamen conceditur, vt inter se ludant de eo quod postea in conuiuio comedatur. Verum in C. de Religiosis sumptuum funerum, de lusu, aleæ, & aleatoribus grauius statuitur. Antiquitus militibus permittebatur, extra operas ludere alea. Sed Imperator conqueritur eo tempore omnes ludere, & puncta quædam numerando exhaurire patrimonii, & blasphemias postremo in Deum addere. Itaque decreuit nemini licere ludere, nec spectare ludentem, & episcopos monet, vt ista diligenter curent obseruari. Idem Iustinianus Imperator in Authenticis tit. de Sacrosanctis Episcopis 9. Interdicimus: nominatim prohibet, ne Episcopus, Presbyter, Diaconus vel ipsi ludant, vel aspiciant ludentes. Cypriani extat Epistola 96. de aleatoribus, qua aleæ ludum ceu impium ac blasphemum à Christianorum vita atque moribus alieniſsimum esse docet, & aleatores idololatriæ, prodigalitatis, furti, rapinæ, periurij, blasphemiarum, aliorumq; scelerum atque flagitiorum nomine accusat. Et certe si quis rem diligentius & accuratius expendat videbit cum aleæ studio omnis generis scelera, atque flagitia esse coniuncta, illoq; omnia ferè legis diuinæ præcepta violari. Aleator enim est idololatra, cuius idolum, quod colit, & veneratur est ipsa alea, lucrum turpe, & inhonestum, cuius amore insatiabili flagrat. Aleator nomen domini multis horrendis conuitijs, atque blasphemijs plærunque polluit, atque contaminat. Aleator dies festos, & cultui diuino consecratos turpi illo suo studio prophanat, & omne tempus, quod melioribus studijs atque negotijs impendi oportebat, noxio hoc suo studio perdit, atque consumit. Aleator impius est in suos parentes, quorum opes, atque patrimonia multis illorum laboribus atque sudoribus parta dilapidat: impius in magistratus, in præceptores, & pædagogos suos, quorum leges, atque præcepta turpes atque damnosos huiusmodi ludos prohibentia negligit, atque violat. Aleator etiam impius est in suos liberos, vxorem, totamq; familiam, quam immani hoc suo studio sæpe ad extremam, ignominiosamq; inopiam, penuriam, mendicitatemq; detrudit. Impij quoque sunt cum politici, tum ecclesiastici magistratus in suos subditos, qui opes publicas quæ ad reipub. ecclesiæq; conseruationē, ad pauperum inopiam sustentandam subleuandamq; conferri debebant, sæpe insano immaniq; hoc suo studio dilapidant, ac deinde subditos suos decoquunt, grauissimis, ac pene intollerabilibus tributis, atque vectigalibus onerant, seu potius opprimunt. Denique aleatores ebrietate, cuius plærunque alea socia est, atque comes, nec non auaritia inexplebili, odio, ira, libidine, alijsq; huiusmodi affectibus ceu æstris quibusdam incitati ad dolos atq; fraudes, ad periuria: mendacia, maledicta atque conuitia, ad rapinas, atque furta, ad stupra, ad cædes deniq; & homicidia horrenda præcipiti quodam impetu rapiuntur, id quod experientia quotidiana testatur.

Addam postremo quæ Osorius, diuinum illud eloquentiæ flumen, in elegantissimo illo suo opere, de Regis institut. de hoc ludo disserit, lib. 7. vbi nobilium officium describit. Quod nam igitur, inquit, nobilium opus est: num delitijs affluere, & dicta iacere, & de amore conqueri, & vulnus sibi cupidinis sagittis inflictum assiduè lamentari? negabitis opinor: nullum enim ex eorum vrbanitate, & elegantia, nec ex amoribus quidem leuissimis respub. fructum capit. Num noctes, atque dies in aleæ ludo consumere? non profectò. Est enim hic ludus altor otij, magister ignauiæ, instrumentum auaritiæ, fraudis officina, rei familiaris euersio, temporis iactura, rixæ materia, morum pernities, dignitatis labes, & insignis ignominia, est præterea angor animi, & cruciatus assiduus. Qui enim perdit, afflictatur: qui lucrum facit, quamuis intemperanter exulter, ne tamen id, quod est lucratus, amittat, animo anxio, & sollicito reformidat. Adde nunc impuræ consuetudines, & familiaritatis dedecora, quibus afficiuntur ij qui cum aleatoribus viuunt. Adde pœnæ illius diuturnitatem, qua damnati sunt omnes, qui eiusmodi ludis affixi sunt. Vt enim Prometheus ad Caucasum affixus (vt poëtæ perhibent) inuitus aquilæ viscera laceranda, atq; deuoranda præbebat: sic aleatores ita nequitiæ vinculis astricti sunt, vt quamuis viscera sua consumi cum magno cruciatu videant, non tamen inde euelli possint, secundum illud Ouidij:

Sperne lucrum, vexat mentes insana libido
Et reuocat trepidas alea sæpe manus.

Anni verò interim labuntur, ætas flagitiosè conteritur, res familiaris absumitur, studium dignitatis abijcitur, omnisq; ratio industriæ, & humanitatis, & pietatis extinguitur. Nec enim is, qui hoc ludo tenetur & ducitur, rem suam familiarem curat: nec suis liberis, aut seruis, aut amicis consulit, neque pietatis, & religionis memoriam vllam conseruat: sic enim occupat illius animum hoc flagitiosum,

tiosum, & infame ludendi studium, vt nullum honestæ cogitationi locum relinquat. Vt autem nullum aliud malum inde proueniat præter otium illud, cuius vitia persecuti sumus, id certe tantum est, vt sit nobilitati tanquam totius dignitatis exitium summa totius animi contentione fugiendum. Hæc ille. Sed quorsum, inquies, tam multa de alea? Propterea quod illa otij, comessationumq; plærunque comes est atque socia, quam Christiani hodie passim cum ingenti & publicarum, & priuatarum suarum rerum, fortunarumq; damno, ac detrimento impune, magnaq; cum licentia exercent, cum tamen & ratio ipsa, & leges diuinæ, atque humanæ, & sanctissimorum patrum auctoritas, & ipsa experientia quotidiana, hunc ludum turpem, inhonestum, impium ac damnosissimum esse doceat. De quo plura qui cognoscere cupit, is legat Ambrosium in lib. de Thobia. cap. 11. Nicolaum de Lyra in suo præceptorio, P. Martyrem in lib. Iud. cap. 14. Lamberti Danæi libellum de alea: Cœl. Rhodig. lib. 28. cap. 30. M. Mantuam in Polymath. lib. 8. cap. 9. vbi docet ludum esse crimen, & malorum dæmonum inuentum. Huc referendæ sortes conuiuales. Heliogabalus Imp. teste Ælio Lampridio, tales habuit sortes conuiuales scriptas in cochlearibus, vt alius exhiberet decem camelos, alius decem muscas, alius decem libras auri, alius decem plumbi, alius decem struthiones, alius decem ona pullina, vt veræ sortes essent, & fata tentarentur: quod quidem & ludis suis exhibuit, cum & vrsos decem, & decem gryllos, & decem lactucas, & decem auri libras in sorte habuit: primusq; hunc morem sortis instituit, quem nunc videmus.

Quoad illos ludos quibus corpora exercentur illis ante cœnam potius vtendum esse medici, & ratio ipsa docent, quam post cœnam, de quo supra pluribus est dictum. Huc facit illud Plutarchi 1. Sympf. problem. 1. quod à Macrobio repetitur lib. 7. cap. 1. Compotores ita solent à conuiuio discedere, vt exercitij causa se ad saltationem, aut choreas conferant, vel etiam in medijs saltent conuiuijs: at verò si quis eos ad armis depugnandum, aut discumiactandum, vel ad cursum, vel ad pugillatum cogat, non modo iniucundum, sed etiam damnosum fuerit conuiuium is q; quasi ineptus relegabitur ab alacritate consortij. His verbis monet vtrisque ludis vtendum esse vel inter epulas, vel post illas non nimis vehementibus, sed mollioribus, atque remissioribus.

Crudeles planeq; barbaræ fuerunt antiquæ illæ Campanorum, Tyrrhenorum, atque Romanorum monomachiæ, pugnæq; gladiatorū etiam in priuatis conuiuijs de quibus multa tradit Athen. libro quarto, cap. decimoseptimo. Antoninus Heliogabalus, teste Lampridio, gladiatores ante conuiuium pugnantes sibi frequenter exhibuit. Struxit sibi triclinium in summo lusorio. Et dum prandaret, noxios, & venationes sibi exhibuit. Idem quadrigas Circensium in triclinijs, & in porticibus sibi semper exhibuit pransitans, & cœnitans, conuiuas senes agitare cogens nonnullos honoratos iam imperatori. Verus quoque imperator, teste Iulio Capitolino, gladiatorum frequentius pugnas in conuiuio habuit, trahens cœnam in noctem. Celtæ similiter, teste Athenæo loco ante citato in conuiuijs μονομαχῶσι, ἐν δὲ τοῖς ὅπλοις ἐγερθέντες σκιαμαχοῦσι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀκροχειρίζονται, inter cœnandum singulari certamine pugnant. Armati enim atque excitati vmbratili pugna dimicant, & summis tantum manibus inter se colluctantur. Aliquando verò ad vulnus vsque procedunt, vnde vsque adeo irritantur, vt nisi præsentes eos distraherent, ad interitum vsq; pugnarent. Similis ferè mos apud Galatas, atque Thracas obtinuit, teste eodem. lib. 4. cap. 17. De iisdem vide Leon. lib. 2. cap. 101. Huc quoque referri potest mos ille Thracum matulas in capita conijciendi, de quo Athen. Huiusmodi sunt hodie quoque Christianorum ebrietati indulgentium ludi sanguinarij, atque cruenti. Quid dicam quòd cædes quoque nonnullis olim pro ludis, delitijsq; fuerint inter epulandum fuerunt habitæ? C. Cæsari Caligulæ, vt Suetonius inquit in eius vita, ammum quoq; remittendi, ludoq; & epulis dedito, eadem dictorum, factorumq; sæuitia aderat. Sæpe in conspectu prandentis, vel comessantis seriæ quæstiones per tormenta habebantur. Miles decollandi artifex (securi cædendi peritus) quibuscunq; è custodia capita amputabat. Puteolis dedicatione ponti ab eo excogitati, quum multos è litore inuitasset ad se, repente omnes præcipitauit. Quosdam gubernacula apprehendentes, contis, remisq; detrusit in mare. Romæ publico epulo seruum, ob detractam lectis argenteam laminam (nam lecti tricliniares teste Plin. lib. 33. laminis argenteis operiebantur, siue bracteis) carnifici confestim tradidit, vt manibus abscissis, atque ante pectus à collo pendentibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduce-

Universidad de Deusto
Biblioteca

retur. Mirmillonem (gladiatorem, qui aduersus retiarium pugnabat) è ludo (ex ludi consuetudine, vbi exercitij causa ad gladiaturam iuuenes exercebantur) rudibus secum luctantem (virgin gladiatorijs depugnantem) & sponte prostratum confodit ferrea sica, ac more victorum cum palma discurrit. Admotæ altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium præcauit. Lautiore conuiuio effusus subitò in cachinnos, Consulibus, qui iuxta cubabant (in mensa discumbebant) quidnam rideret, blande quærentibus. Quid, inquit, nisi vno meo nutu iugulari vestrum vestrum statim posse? Cædibus hisce epularibus Caligulæ similis fuit & illa L. Flamini, qui inter epulas vnum de damnatis occidi curarat, vt scorto gratificaretur, quod aiebat nunquam se vidisse hominem decollari, vnde à Catone senatu fuit motus, & illa Herodis, qui ingratiam infestuosæ suæ coniugis, atque filiæ Ioan. Baptist. in carcere decollari, & caput illis in epulum natalitium ceu ferculum asseri, curauit.

Præterea vt olim à Græcis, aliisq; populis luxuriosis varij fuerunt adhibiti ludi, quibus se inuicem ad ebrietatem lacessebant, de quibus supra, sic idem quoque à Christianis fieri solet. Multiplicia enim ludicra vsurpantur, & noua etiam quotidie excogitantur, quibus se inuicem infestant, & ad potandum plus æquo prouocant: Vide Eras. in Chiliad. in adag. Melitæus catulus.

Ludi quoque olim libidinosi, multa acroamata, atque spectacula libidinem inflammantia à prophanis illis gentibus fuerunt adhibita. Apud Babylonios teste Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 21. postcepulas mulieres summa velamenta exuere, & amiculis reuelatis (proh pudor) pudenda ostendebant, omniq; abiecto pudore, turpissime iocabatur. Apud Tyrrhenos vt Athenæus ex Theopompo, & Timæo testatur, in illorum epulis nudatis corporibus virgines discumbentibus ministrabant conuiuis, mulieresq; apud eosdem fuerunt communes, quæ etiam pudore deposito in gymnasijs publicis, & palæstris nudæ cum viris luctari, & sese exercere consueuerant, minimè enim apud eos turpe ducebatur nudatas fœminas vulgò conspici. Ijdem in ipsis epulis, compotationibusq; suis plurimis accensis facibus Veneri turpissimæ operam dare consueuerunt, de quo etiam Leon. lib. 3. cap. 96. Promiscui huiusmodi coitus, siue concubitus in sacris præsertim, vt in Eleusinijs, atque Bacchanalibus fuerunt vsurpati. Vtinam turpissimorum huiusmodi ludorum hodie non in Christianorum quoq; conuiuijs plurima exempla reperirentur. Nam, vt recte ille dixit, Nox, vinum, mulier nihil moderabile suadent. Huc facit illud Terentij. Affatim edi, bibi, lusi, id est, Veneri operâ dedi.

Omnino vt hunc de ludis conuiualibus locum concludam, ἀλλ' ἐστὶ καὶ παιδιὰ εὐχάριτος, vt est apud Athen. lib. 5. hoc est, ludi in conuiuijs adhiberi possunt & debent animi relaxandi refocillandiq; causa, modo illi sint liberales, & honesti, absit omnis turpitudo, atque lasciuia. Huc quoque facit præclarum illud Cic. præceptum lib. 1. offic. Neque enim, inquit, ita generati à natura sumus, vt ad ludum, iocumq; facti esse videamur, sed ad seueritatem potius, & ad quædam studia grauia, atque maiora. Ludo autem, & ioco vti illis quidem licet, sed sicut somno, & quietibus cæteris, cùm grauibus, serijsque rebus satis fecerimus: ipsumque genus iocandi non profusum, nec immoderatum, sed ingenuum, & facetum esse debet. Vt enim pueris non omnem ludendi licentiam damnamus, sed eam quæ ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus: vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum: quo genere non modò Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt, vt ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur apophtegmata facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci: alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus: alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibeatur verborum obscœnitas. Ludendi est quidam modus retinendus, vt ne nimis omnia profundamus, elatiq; voluptate in aliquam turpitudinem delabamur.

DE IIS QVE CONVIVIVM CONSEQVVNTVR. QVANDO VETERES COENAM FINIERINT. DE PERVIGILIIS

Sympoliacis, certamine & præmijs antiquorum vino tota nocte inuigilantium. Quomodo & conuiuæ, & conuiuator se circa consurrectionem è mensa gerere debeant. De manuum ablutione post cœnam. De poculo, siue propinatione vltima, vt olim, ita hodie vsitatissima. An cœna potu terminanda.

CAPVT XXIII.

NVNC postremo loco dicendum de ijs, quæ epulas solent consequi, siuè post epulas ferè fieri solent, quæ quidem Syracides his verbis mihi breuiter videtur esse complexus cap. 32. Ἐν ὥρᾳ ἔξεγείρου, καὶ μὴ ἐφέστηκε, ἀκροῦ ἔχε εἰς οἶκον, καὶ μὴ ῥαθύμει. Ἐκεῖ παίζε, καὶ ποίει τὰ ἐνθυμήματά σου, καὶ μὴ ἐν ἁμαρτίαις, ἢ λόγῳ ὑπερηφάνῳ, siue vt alij legunt, καὶ μὴ ἁμάρτῃς λόγῳ ὑπερηφάνῳ, Καὶ διὰ τὰ τοῖς εὐλόγησον τὸν ποιήσαντά σε, καὶ μεθύσκου τὰ σὰ, ἀκροῦ τῆς ἀγαθῶν αὐτοῦ: Hoc est, Surge, scil. à mensa, in hora, hoc est, in tempore, siuè maturè, & non sis vltimus, (ἐφέστηκε proprie est extremam exercitus partem ducere: vnde ἐφεστὼς ductor extremæ partis exercitus: & ἐφεστία pars extrema agminis) domum te celeriter recipe, neque desideas. Ibi lude, tuoq; indulge arbitrio, non in peccatis, atque in sermone superbo, hoc est, modò ne pecces, aut superbè quid agas. Adhæc celebra eum, qui te creauit, & qui te suis bonis cumulat. Hæc præcepta etsi ad adolescentes potissimùm videntur pertinere: tamen in genere ad omnes conuiuas, cuiuscunque illi sint ætatis, atque conditionis videntur posse referri: ad quæ explicanda antequàm accedamus, operæpretium fuerit nomina, quibus conuiuij finis, siue terminatio à Græcis appellatur, proponere. Pollux lib. 6. τὸ δὲ παύσασθαι τῶν ἱστιάσεων, ἀφαλύσαι τὸ συμπόσιον, (vnde apud Plutarchum in conuiuio sapientum, ἀφαλύωμεν, inquiunt conuiuæ, τὸ συμπόσιον) ἀφαυῆσαι τὸ συμπόσιον, λῦσαι τὸν πότον, οἷον εἰπεῖν, ἐπανασῆσαι τὰς συμπότας, ἐξανασῆναι, (Sic Syracides ἔξεγείρου) ἐξελθεῖν, ἀπαλλαγῆναι, ἐπεὶ κοίτῳ ξαπέδαι. Primò igitur omnium inquit Syracides, surge in tempore, & non sis vltimus. Omnino, vt incipiendi quibusuis in rebus, ita etiam desinendi, certus debet esse modus, tempusq; spectari commodum, & opportunum. Hinc conuiuia ἔνκαιρα, hoc est, tempestiua illa dicuntur, quæ fiunt tempore opportuno, nec vltrà tempus iustum, legitimumq; protrahuntur: quibus contraria sunt ἄκαιρα, hoc est, intempestiua, quæ vel incommodo, vel importuno tempore fiunt, vel nimis diu durant. Veteres cùm hora ferè nona, quæ nobis est tertia, aut quarta, cœnarent, sub solis occasum, nocte iam imminente, cœnam finiebant. Athenæus lib. 5. docet, apud antiquos in deorum festis, irreligiosum fuisse visum diutius post solis occasum in conuiuijs commorari. Quare γνωμικῶς, hoc est, scitè Pallas inquit apud Homerum Οδ. γ.

Ἤδη γὰρ φάος οἴχεθ' ὑπὸ ζόφον, οὐδ' ἔοικε
Δηθὰ θεῶν ἐν δαιτὶ θαασσέμεν, ἀλλὰ νέεσθαι. Hoc est,
Mergitur Oceano lumen, iam dedecet esse
Præsentes mensis diùm, discedere præstat.

Quando veteres cœnam finierint.

Ante solis occasum è conuiuijs discedi solitū.

Suis quoq; temporibus Athenæus testatur, sacra quædam celebrari fuisse solita, in quibus lege cautum erat, vt antequàm sol occideret, discederetur. Idem, omnia conuiuia veteres, dicit, ad deorum suorum honorem retulisse, & idcircò adhibuisse coronas, hymnos, cantum, & dùm adhuc esset dies, ante Solis occasum è conuiuio discessisse. Eustath. in illa Homeri verba,

οὐδ' ἔοικε—— Δηθὰ θεῶν ἐν δαιτὶ θαασσέμεν, &c.

Non diu in sacrificijs sedendum, conuiuandumq;, ne conuiuæ ebrij facti in peccatum aliquod prolabantur, sacrificiumq; contaminent. Nam in festiuitatibus quidem more fuit receptum κατανυχίζειν, hoc est, pervigilia agere: in sacrificijs verò non conueniebat moram trahere, noctu bibendo, ne potatione vlterius producta, indecori aliquid fieret. Præterea, vt fertur, dijs cœlestibus interdiu sacrificabant, vnde δειλιναὶ θυσίαι, hoc est, vespertina sacrificia vates euitantes, sole oriente illa peragebant, Homerus Ιλ. Λ. Deos suos tota die conuiuantes finxit, seq; post occasum solis domum recipientes,

Nomina conuiuij finis, siue terminationis.

Explicatio verborum Syracidis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ως τότε μὲν πεζὸν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδῦναι,
Δαίνυσθ'.— Et paulò posᵀ:
Αὐτὰρ ἐπεὶ κατέδυ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
Οἱ μὲν, κατὰ κλεῖον τοὺς ἔβαν οἶκον δὲ ἕκαστος.

Solon in Plutarchi conuiuio, pareamus, inquit, Homero sapientissimo,

Νὺξ δ' ἤδη τελέθει, ἀγαθὸν καὶ νυκτὶ πιθέσθαι, *Hoc estᵀ,*
Iam nox incessit, nocti nos cedere verum estᵀ. Ilia.

Ergò libatione peracta, διαλύωμεν τὸ συμπόσιον, hoc estᵀ, cœnationi finem imponamus. Hinc ergo constat, Græcos veteres sub Solis occasum, nocte iam imminente, conuiuia sua finisse. Hunc morem veterum secutus Domitianus, teste Suetonio, conuiuabatur frequenter, ac large, sed penè raptim; certè non vltra Solis occasum, nec vt postea comessaretur, hoc estᵀ, postᵀ cœnam cibo, epulisq; indulgeret, hoc enim estᵀ comessari, vndè & comessatio dicta. Augustus conuiuia nonnunquam & serius inibat, & maturius relinquebat, cum conuiuæ & cœnare inciperent priusquam ille discumberet, & permanerent digresso eo. Sueton. Scribit Iulius Capitolinus Gordianum imp. fuisse adeò cibi parcum, vt intrà punctum temporis vel prandium, si prandoret: vel cœnam finiret, si cœnaret. Sed postea cùm Græcos, tùm Romanos quoque legimus, in multam noctem conuiuia sua produxisse, (sic Nero epulas à medio die ad mediam noctem protraxit, vnde Noctes Neronis, Iuuenalis Satyr. 2.) imò totam noctem ijs traduxisse. Sic Platonicum illud Sympoſion fuit παννύχιον, ex quo lices nonnulli, vt Eryximachus, & Phædrus discesserint: tamen Socrates vnà cum Agathone, & Aristophane per totam noctem mero inuigilauit, quod quidem illi ex ordine διαδέξια sibi inuicem propinarunt. Nonnulli etiam illorum somno indulserunt, quos, die illucescente, sopitos Socrates, & Agathon reliquerunt. Huiusmodi ferè hodie solent esse Christianorum, Germanorum præsertim, conuiuia: quorum alij quidem ibi iacent vino, somnoq; sepulti: alij παννύχιοι totam noctem

Pernigilia in potu,

perpotant: alij discedunt, & se domum proripiunt alijs insalutatis. Tales παννυχίδας, hoc estᵀ, pernigilia in potu, Clem. Alexand. lib. 2. cap. 4. Pædag. grauissimè reprehendit, quæ quidem hodie inter Christianos valdè sunt vsitata. Huiusmodi pernoctationem, siue pernigilium in potu, Græci, teste Polluce, appellabant διανυκτερίσαι, καὶ ὅλην παννυχίδα πιεῖν νύκτα, ἕστε πρὸς ἥλιον. Hinc Lucerna quoque, quæ illis lucebat, λύχος παννύχος, id estᵀ, lucerna pernigil fuit appellata. Præmia quoque huiusmodi pernigilia agentibus erant proposita σησάμους, καὶ πυρίτας, quæ erant πέμματα δι' ἁλῶν πλακοῦντα, τὸ μὲν ἐν σησάμῳ, τὸ δὲ ἐν πυρῶν πεφρυγμένων.

Hæc quoq; dicta sunt χαρίσια teste Eustathio.

Aristoph. interpres: εἰώθασι δὲ ἐν τοῖς συμποσίοις ἁμιλλᾶσθαι πρὸς ἀγρυπνίας, καὶ ὁ διαγρυπνήσας μέχρι τῆς ἕω λαμβάνει τὸν πυραμοῦντα, in Equitibus, Hoc estᵀ, Certamen etiam olim apud priscos fuit in Symposijs vigiliarum, vt qui vigilando auroram attigisset, ille placentam auferret. Indè λυχνόβιοι, hoc estᵀ, lucernariam vitam ducentes, teste Erasmo, prouerbiali ioco dici possunt vel nocturni potores: vel homines lucubrationum studiosi, qui plus olei, quàm vini absumunt, vt dictum estᵀ de Demosthene: vel sordidi & parci, quasi lucernario oleo victitantes: vel etiam ijs, qui præposteram vitam agunt, cuiusmodi hominem Seneca describit lib. 2. Epist. 122. eum Lucifugam appellans, qui quicquid hominum vulgus interdiu facere solebat, id faciebat ille noctu. Habuerunt Ethnici olim sua pernigilia in Deorum suorum honorem, cuiusmodi fuit Veneris Pernigilium, quod tres noctes agebant in eius honorem: Pernigilium Fortunæ, cuius mentio fit apud Suetonium in Galba cap. 4. Pernigilium Cereris apud Tacitum. Liuius quoque lib. 23. pernigilij trinoctij mentionem facit, incertum cui Deo, aut Deæ: nec non Sueton. in Caligula cap. 54. & in Vitellio cap. 10. pernigiliorum meminit. Hodie Christiani simul Bacchi, Comi, Cereris, Veneriq; pernigilia agunt, dum totam sæpè noctem comportando, comessandoq; transigunt. De Cymbricæ Chersonensi incolarum pernigilijs Bacchicis, vide Ianum Cornarium in libello, quo Germanorum, atq; Græcorum conuiuia inter se comparat. Sed illud in tota Germania, atque adeò in toto orbe Christiano hodie communi tritum estᵀ consuetudine. Imò quod Tacitus de antiquis Germanis tradidit, diem noctemq; continuare potando nulli estᵀ probro. Væ imprecatur Isa. cap. 5. ijs, qui maximè sese ad indulgendum ebrietati expergefaciunt, & ad vesperum vsque perpotant, ita vt vino multo confecti, & languidi, ebrietatisq; incendio combusti iaceant. Quid dicendum igitur de ijs, quorum hodie plurimi inter Christianos reperiuntur, qui dies noctesq; in compotationibus consumunt: Illos

manè somno solutos statim ientaculum excipit, ientaculum sequitur prandium, prandium merenda, merendam cœna, cœnam deniq; comessatio, quæ vel ad mediam noctem, vel sæpè etiam ad diei sequentis auroram protrahitur, ita vt neq; Orientem neq; Occidentem solem videant. De Romanorum cœnis, atq; potationibus nocturnis suprà dictum estᵀ, vndè crebrò lucernarum fit mentio. Cùm ergò Syracides dicit, in tempore esse surgendum, docet prandia, atq; cœnas non debere nimis esse diuturnas, & in tempus longum produci, quod hodie inter Christianos perquàm estᵀ vsitatum. Galli tamen, Hispani, Itali, atq; Angli breuioribus cœnationibus vtuntur: raptim enim comedunt, & prima fercula simul apponunt. Turcæ quoq; raptim comedere, & breui temporis spatio epulas suas absoluere dicuntur. Germanorum contrà, Polonorum, aliarumq; nationum conuiuia, cum summa temporis, valetudinis, fortunarumq; iactura, in longum tempus extenduntur.

Præterea vt Syracides hîc monet, maturè esse surgendum, domumq; eundum: ita contrà hodie multi sese vino nimio ita onerant atq; obruunt, vt surgere amplius non possint, quin etiam sæpè in ipsa mensa somno correpti, saccorum siue stipitum instar, atq; truncorũ iaceant, donec tandem auferantur. De his Cic. ita loquitur lib. de Finibus: Nolim, inquit, mihi fingere asotos, qui in mensam vomant, & qui de conuiuijs auferantur, crudiq; postridie se rursus ingurgitent. Claudium Cæsarem, testatur Suetonius, non temerè vnquam triclinio abscessisse, nisi distentum, atq; madentẽ. & vt statim supino, ac per somnum hianti penna in os inderetur ad exonerandum stomachum. Idem de illo testatur Cornel. Tacitus. Similiter L. Verus Imperator, teste Julio Capitolino, in ipso thoro conuiuali somno sæpè corripiebatur, ita vt leuatus cum stromatibus in cubiculum perferretur. Sic Ioannes ille Magnus Moscouitarum princeps, in prandio plærunq; adeò se potu ingurgitabat, vt somno opprimeretur: inuitatis interim omnibus timore perculsis, & silentibus: expurrectus, oculos tergere, ac tùm primùm iocari, & hilarem se conuiuis exhibere solebat, testis est Sigismundus Baro in commentar. rerum Moscouit. Græcis ἀβελξαι estᵀ, teste Suida, ἀπὸ βορᾶς νυστάξαι, ἢ κοιμηθῆναι, hoc est, à sumpto cibo dormire, siue cubare. Est autem huiusmodi in ipsa mensa dormiendi consuetudo cum vehementer inciuilis, & plærunq; voracitatis, ebrietatisq; testis: tùm sanitati vehementer inimica, & infesta, de quo postea pluribus. Et tamen multi inter Christianos reperiuntur asoti, vt illos Cicero appellat, qui imperatorum illorum impiorum imitatione, vbi se immoderato vino impleuerunt, in ipsa mensa somnum capiunt, quo soluti, deinde rursus ad immanes illas suas propinationes, atq; potationes redeunt. Excusandi tamen hîc sunt multi, qui non ob nimiam cibi, potusq; ingurgitationem: sed vel ob senectutem, vel ob corporis, valetudinisq; imbecillitatem, vel etiam ob vigilias præcedentes, somno sæpè in ipsa mensa opprimuntur: quos tamen ipsos satius esset vel omni modo somno resistere, vel etiam de mensa surgere, ne vel in gulæ, vel in ebrietatis suspicionem inciderent.

Multi in ipsa mensa vino somnoq; sepulti iacent.

Ἀβελξαι Græcis quid.

Obseruandum est præterea, moris olim fuisse, vt homines tubis ad epulas conuocarentur, & iisdem rursus quasi receptui caneretur, id quòd etiamnum hodie in Principum aulis fieri solet.

Consyderanda etiam hîc certa quædam conuiuatoris, & conuiuarum officia.

Quòad Conuiuas, vt non temerè ad epulas accedere debent: sic nec temerè inde recedere, atque à mensa consurgere, ne vel conuiuatori, vel conuiuis mali quid de sese suspicandi occasionẽ præbeant. Consurgendi quoq; initium (quod nos vulgò appellamus den auffbruch machen/ *) non quilibet, sed ij potissimum facere debent, qui cæteris ætate, dignitate, auctoritateq; præstant, quiq; minima conuiuatori sunt necessitudine iuncti, nec nisi cum conuiuatoris venia. Quòd si qua te necessitas vrgeat, vt nondum finitis epulis surgere, atq; discedere cogaris, causam tui discessus afferes, veniamq; summissè à conuiuatore, atq; conuiuis petes. Sæpè etiam si in ebriosorum, ac importunorum conuiuia inciderís, vel fingere honestam aliquam surgendi è media cœna, abeundiq; causam licet, ebrietatem, aliaq; incommoda vitandi gratia, quo id sine conuiuatoris, atq; conuiuarũ offensione, suspitioneue ministra fieri possit. Ex illis quoq; Syracidis verbis, surge in tempore, & ne sis vltimus, videtur olim moris fuisse, vt non omnes simul consurgerent, seq; domum reciperent, sed alius postᵀ alium. At hodie honestissimus, humanissimusq; hic videtur mos esse, vt omnes simul consurgant è mensa, seq; domum recipiant. Huc quoq; pertinet, quòd multi sæpè è mensa consurgunt, seq; ad negotia quædam transigenda conferunt, pignoris loco cultello, aut alia re relicta, quibus peractis ad conuiuarum cœtum redeunt. Pueri etiã, atq; adolescentes hîc sunt monendi, ex Symeidis præcepto, vt quando cum senioribus in epulis accumbunt, non ad extremum vsq; sint mensæ affixi, sed surgant nonnunquam & senioribus ministrent.*

Conuiuæ quomodo se gerere debeant quando è mensa surgunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Conuiuator quomodo se in conuiuio surrectione conuiuarũ gerere debeat.

Quòd conuiuatorem, is omni modo suspicionẽ hanc vitabit, ne videatur cupere conuiuas mox discedere, idq; vel auaritia, vel morositate, vel maleuolentia aliqua impulsus. Conuiuas itaq; humanissimè verbis atq; precibus ad diutius manendum, epulandumq; inuitabit. Cauebit tamen idem, ne importunè vel omnes, vel certos quosdam inuitos, & contra voluntatem, commodumq; suum retineat. Præsertim si adsint homines senes, mulieres grauidæ, minus benè vel corpore, vel animo affecti, ac constituti: deniq; quibus necessaria quædam negotia sunt efficienda, illi non sunt importunè nimis, atq; pertinaciter retinendi, sed potius discedendi illis est venia, atq; facultas danda. Et hæc de conuiuij duratione, atq; consurrectione è mensa opportuna ac tempestiua sunt dicta.

Manuum ablutio post epulas.

Nunc alia, quæ epulas finitas consequi solent, persequamur. Huiusmodi est manuum ablutio, (ἀπονίψασθαι id propriè dicitur post cibum sumptum, teste Polluce) quæ, vt olim, ita hodie quoq; est vsitatissima & ante, & post epulas: de qua quoniã suprà abunde est satis dictum, inde desumes, quæ huc pertinent. De illius vtilitate vide plura in Schola Salernitana. Fit autẽ huiusmodi manuũ ablutio aliquando cõuiuis adhuc ad mensam sedentibus: qui mos est in Gallia, Italia, Polonia, &c. aliquando postquàm conuiuæ iam è mensa cõsurrexerunt: qui cõmunis est German. mos, & consuetudo.

Manuum porrò ablutionem sequebatur apud veteres libatio, & extrema propinatio. Hinc Pallas, quæ se Mentorem finxerat, Menelaum sic affatur Od. γ.

Iam miscete merum sacrum, iam cædite linguas
Libantes vti Neptuno, superisq; beatis
Curemus somnum, vocat huius temporis hora.

Sic Solon in illo Plutarchi conuiuio septem sapientum, Pareamus, inquit, sapientissimo Homero,

Νὺξ ἤδη τελέθει, ἀγαθὸν καὶ νυκτὶ πιθέσθαι
Σπείσαντες δ' ἔρχεσθε, καὶ ποσσὶ δὸς, καὶ ἀμφίξητε.

Ἀναλύωμεν εἰ δοκεῖ σύμποσιον. *Hoc est,*

Iam nox incessit, nobis nos cedere verum est,
Libemus Musis, Neptuno, Amphitaq, Eoq; peracto, *si nobis videtur, dissoluamus conuiuium. Atq; hic quidem fuit illius conuentus finis. Ibidem sublatis mensis, sertisq; à Melissa distributis nos quidem libauimus, & tibicina, cum paululum ad vota nostra cecinisset abiit. Verùm de libationibus suprà satis dictum est, inde petes quæ huc pertinent.*

De poculo seu propinatione vltima.

Mos porrò fuit veteribus poculo quodam certo, siue propinatione (Pollux πότον μετὰ δόρπον vocat) cœnã claudere, siue terminare, idq; partim religionis, siue superstitionis potius, partim amicitiæ ergò. Huiusmodi poculum, seu propinationem, & μετανιπτρίδα, & διὸς σωτῆρος, & ὑγείας, & ἀγαθοῦ δαίμονος appellarunt, de quibus nunc quædam auctorum testimonia subiungam. Μετανιπτρὶς, inquit Pollux, κύλιξ ὄξις, ᾗ μετὰ τὸ ἀπονίψασθαι ἐλάμβανον, hoc est, calix est, quem post ablutionem, scil. manuum, sumebant. Nomen autem, addit idem, habet non à certa poculi forma, sed ab ordine. Idem, Καὶ κύλιξ μεταπτρὶς ἡ ὅτι πᾶσιν, hoc est, calix omnibus cõmunis, quem etiam ὀπιπτρὶς dixerunt appellare. Idem πότον καλεῖσθαι μετὰ δόρπον vocat. Eustath. Od. α. μεταπτρὶς κύλιξ, ἡ πόσις διδομένη μετὰ τὴν χεῖρα, ἤτοι μετὰ τὸ νίψασθαι, hoc est, calix, siue potio, quæ dabatur post lauationem. Nicostratus in Pandroso, vt citatur ab Athen. lib. 15.

Μετάπτρὶς ἢ μεταπτρίς.

——Κἀγὼ φιλτάτη
Μεταπτρὶς (*in alijs exemplaribus est* μεταπτρίδα) δ' αὐτοῦ τῆς
ὑγείας ἔγχεον.
Λάβε τῆς ὑγείας δ' ἣ σὺ φέρεις τύχα ἀγαθῇ
Τύχῃ τὰ θυγατρὶ πράγματα, πρόνοια δὲ
Τυφλόν τι κἀνυπόπτατόν ἐστιν ὦ πάτερ. *Hoc est,*

——*Ego etiam amicissima*
Pocula, siue poculum sanitatis ipsi impleui
Cape tu sanitatis, fer bona fortuna.
Fortuna enim est rerum mortalium, prouidentia autem
Cæcum quid est, & incompositum ô pater.

Athen. lib. 11. Μεταπτρὶς ἡ μετὰ τὸ δεῖπνον, ἐπεὶ ἀπονίψωνται, μεταδιδομένη κύλιξ, *hoc est, Calix, qui post cœnam datur, postquàm se abluerunt: qui mos & hodie religiosè seruatur apud Britannos,*

tannos, teste Erasmo in Adagijs. Antiphanes in Lampade, Δαίμοσι δ' ἀγαθῷ μεταπτρὶς ἐντραγεῖν, *hoc est, Boni dæmonis metaniptrum comedere. Diphilus in Sappho,*

Ἀρχίλοχε δ' ἔξαι τοῦ δὲ τοῦ μεταπτρίδα,
Μεγάλου διὸς σωτῆρος ἀγαθοῦ δαίμονος. *Hoc est,*
Archiloche sumas hanc metaniptridem statim,
Plenam Iouis seruatoris, atque Dæmonis boni.

Nonnulli verò τοῦ μετὰ τὸ νίψασθαι πόσιν, *id est, potum intelligunt, qui post lotionem datur. Vt Seleucus in Glossis, & Callias in Cyclopibus:* καὶ δ' ἔξαι τινὰ δὲ μεταπτρίδα τῆς ὑγείας, *hoc est, Cape hanc sanitatis metaniptridem. Philetærus in Æsculapio,* Ἐνέσδοε μεγάλου ἴσον ἴσῳ μεταπτρίδα μεγάλου ὑπεισπὼν τῆς ὑγείας τάνομα; *hoc est, concussit magnã metaniptrida plenam pari cum addideris, adiungens sanitatis nomen. Philoxenus similiter, Dithyramborum poëta in cœna* μετὰ τὸ δειπνῆσαι τὸν πάνυ πίνει, *hoc est, cum totis manibus poculo quendam prouocasset, inquit,* τὸ δὲ τὰν δ' εὐβάκχιον (*alij* εὐβακχία *legunt*) δίδροσον πλήρη μεγαπτρίδα δ' ἔξαι, σεμνότατοι βρόμιε, γαῖ' ὃ δ' ὑς, ὅτι τέρψιν ἀπαντᾷς ἔχει (*alij* ἄγει:) *hoc est, Tu optimi roris Bacchici plenam metaniptridem sumito, priusquàm, cùm Bromius lætitiam dederit, omnes in oblectationem inducat. Antiphanes in Lampade,*

Τραπέζα φυσημένεις (*alij legunt* φυσημένεις) ἀλλὰ μοῦ δαίμονι
Ἀγαθῷ μεταπτρίσῃ. *Hoc est,*
Conspersa phystis mensa, verùm Dæmonis
Boni metaniptrum. *Nicostratus in Contradicente,*
Μεγαπτρίδα δ' αὐτοῦ τῆς ὑγείας ἔγχεον, *Hoc est,*
Infunde sanitatis ei metaniptridem.

Ex his constat μεταπτρίσῃ, *siue* μεγαπτρίς *vocabulum esse generale, quo vltimum illud poculum, siue potio, post cœnam, manuumq; ablutionem significatur, quod quidem etiam* ὑγείας, διὸς σωτῆρος, ἀγαθοῦ δαίμονος, Ἑρμοῦ, φιλοτησία *appellabatur.*

Poculum ὑγείας.

Ὑγείας poculum dicebatur forsan boni ominis ergò, quòd illud sibi inuicem bonæ valetudinis ergò propinabãt. Pollux, οἷς δ' ἐστὶ καὶ ὑγιεία ἱερὸν, *hoc est, erat autem etiã sanitas sacra. Pro sanitate quomodo olim propinationes fieri sint solitæ, & etiamnũ hodie fiant, suprà dictũ est. Athe. li. 15. Post hæc cum alij boni dæmonis, alij Iouis saluatoris, alij sanitatis, siue valetudinis poculum poscerent, &c. Videntur autem hæc pocula fuisse diuersa, pro diuersis mixtionibus. De poculo ὑγείας, hoc est, sanitatis, suprà aliquot testimonia fuerunt prolata, quæ μετάπτρεα ὑγείας appellantur. Vel forsan dictum sic fuit illud poculum, quòd ὑγεία sanitati, quam Græci ceu Deam coluerunt, cuius simulachrum apud Sicyonios insigne erat, fuit dedicatum.*

Poculum διὸς σωτῆρος, *siue* σωτηρίας.

Dictum etiam est vltimum illud poculum διὸς σωτῆρος, *hoc est, Iouis seruatoris, quòd nimirum illi erat dicatum, & in eius honorem bibi fuit solitum. Pollux, Crateres erant tres, primus Iouis Olympij, & deorum olympiorum, siue cœlestium: secundus Heroum: tertius* διὸς σωτῆρος τελείου, ὅτι καὶ τὰ τέλεια σῴζων τέλειος ἀεθμιὸς, *hoc est, Iouis seruatoris perfecti, quoniam etiam perfecta primus sunt perfectus numerus. Idem,* ὥσπερ καὶ διὸς σωτῆρος κρατὴρ, ἡρῶος δέ, *hoc est, quemadmodum etiam Iouis seruatoris crater sacer erat. Antiphanes apud Athen. lib. 15. in Agreslibus.*

Ἁρμόδιος ἐκαλεῖτο, παιὰν ἤδετο
Μεγάλου διὸς σωτῆρος ἑκατὸν ἥρπις. *Hoc est,*
Harmodius vocabatur, pæan canebatur
Magnum Iouis seruatoris poculum (ἑκατὸν propriè nauis piscatoriæ genus: hic poculum, ob formæ, vt videtur, similitudinem significat) capit quis. *Alexis in Fœneratore, seu Mentiente,* ——Ἀλλ' ἔγχεον
Αὐτῷ διός γε τοῦ δὲ σωτῆρος θεῶν
Θνητοῖς ἁπάντων χρησιμώτατον πολύ.
Ὁ ζῶν ὁ σωτηρίαν ἐγὼ λαβὼν λέγω
Οὐδ' ἐν μόνῃ εἰ πείθει (*aliter* μέλοι σοι πίθι) θαρρῶν. *Hoc est,*
——*Sed infunde* *Ipsi hunc Iouis seruatoris, deorum*
Mortalibus omnium longè vtilissimum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iuppiter Seruator, quòd ſi ego conſperſero, ſiue diſrumpor
Id ne tu cures, bibito audaciter.

Sic Pindari interpres, hunc veteribus morem fuiſſe tradit, vt Crater princeps Iouis diceretur Olympij, ſecundus terræ heroum (cuius rei etiam Plutarchus in Cauſis meminit:) tertius Διὸς σωτῆρος. Sophocles in Nauplio,

——Ζεῦ παυσίλυπε
Καὶ Διὸς σωτηρίᾳ σπονδὴ τελεία κρατῆρος.

Idem teſtatur Æſchilus in Epigonis. Cælius lib. 28. cap. 6. hanc rationem reddit, cur calix tertius Ioui Soteri, ſiue Seruatori fuit nuncupatus, quòd nimirum is bibendi modus citra violentiam omnino ſubſtringebatur, vltrà progredienti, & largius, hilariuſq; vinum ingurgitanti, non deerat intemperantiæ nota. Idem τέλειος dictus, à ternarij numeri perfectione, in quo ſit principiũ, mediũ, & finis. Dictum eſt igitur poculum Iouis ſeruatoris, eò quòd in illius honorem ſub finem cœnæ bibebatur: de Ioue autem, quem Græci σωτῆρα, Latini Seruatorem, & conſeruatorem appellarunt, atq; coluerunt, vide plura apud Gyraldum in hiſtoria Deorum. Nos agnoſcimus, colimus, atq; veneramur ſolum Chriſtum, ceu vnicum, & verum noſtrum Seruatorem, qui ſua morte atq; ſanguine nos ab æterna morte liberauit, atq; redemit. Illius Seruatoris noſtri poculũ, quod ipſemet nobis propinauit, & adhuc propinat, in Sacroſancta illius cœna bibimus, quod quidem veriſimè Διὸς, ſeu potius Διὰ σωτῆρος ποτήριον appellare poſſumus.

Poculum ἀγαθοῦ δαίμονος.

Præterea poculum illud vtinum maximè communi & vſitato nomine poculum ἀγαθοῦ δαίμονος, hoc eſt, Boni dæmonis, ſiue Genij, ſiue Fortunæ fuit appellatum, de quo ſic Theophraſtus ſcribit in lib. de Ebrietate, vt allegatur ab Athen. lib. 15. Vini meraci, quod in cœna datur, quod quidem boni dæmonis propinationem appellant, parum deguſtantes, in memoriam reuocant quanta ipſius Dei ſit vis, quantumq; hoc illius ſit donum. Ac poſtquàm impleuerunt, dant quàm minimum hauſtum, & tertiò flexis genibus adorantes, ex menſa capiunt, tanquàm Deo ſupplicantes, ne quid deſipiant à decoro alienũ: neue vehementi aliqua illius potus cupiditate accendantur: ſed hauriant abſtinentia, quæ honeſta ſunt, & vtilia. Philochorus ſimiliter apud eundẽ de hoc potu ſic ſcribit: Mos, atq; conſuetudine fuit receptum, vt poſt cibos vinum meracum omnibus offerretur illud deguſtandi gratia, ceu λεῖγμα τῆς δαίμονος τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ, hoc eſt, ad demonſtrandam vim boni Dei. Reliquo autem omni conuiuij tempore vinum dilutius bibere conſueuerunt, & ideircò ipſas etiam nymphas Bacchi nutrices appellarunt. Ex his Theophraſti, atq; Philochori verbis videtur poſſe colligi, hunc vini puri, ſiue meraci potum, quem boni Dæmonis poculum nominarunt, & ab initio cœnæ, & in extremo conuiuio antequàm ſurgerent, aſſportarenturue menſæ, à conuiuis fuiſſe vſurpatum. Moris autem fuiſſe, vt omnes in conuiuijs menſæ poſt vltimam illam dæmonis potionem remouerentur, ſiue aſportarentur, vel impium illud atq; ſacrilegum Dionyſij tyranni facinus teſtimonio eſſe poteſt. Is enim cum Syracuſis in Æſculapij phano aurea ante ſimulchrum menſa repoſita eſſet, patera mero repleta propino tibi, inquit, Æſculapi boni dæmonis calicem, & cum dicto aurcam ſtatim menſam auferri iuſſit. Hinc Pollux ἀγαθοῦ δὲ δαίμονος (κύλιξ) ὁ μετὰ τὰς τραπέζας ἄκρατος. Euſtath. Od. Π. Sciendum etiam, præter illam libationem atq; potationem in linguis fuiſſe poculum quoddam, vt teſtatur Ælius Dionyſius, quod ἀγαθοῦ δαίμονος fuit appellatum, τὸ μετ' ἄρτον τραπεζῶν προφερόμενον, hoc eſt, quod ſublatis menſis proferebatur. Aliter etiam de eodem ſic ſcribunt: ἀγαθὸς δαίμων, ὦ μετ' ἄρτον τραπεζῶν ἔπινον. Hinc Nicoſtratus apud Athen.

Αλλ' ἐγχέασα θᾶσσον ἀγαθοῦ δαίμονος
Απενεγκέ μοι τὴν τράπεζαν ἐκ ποδῶν
Ἰκανὰς κεχόρτασμαι γὰρ ἀγαθοῦ δαίμονος
Δέχομαι. λαβὼν ἀπένεγε ταύτην ἐκ ποδῶν. Hoc eſt
Citiſſimè infundens boni ſed dæmonis
Hinc auffer menſam mihi à pedibus
Ego ſatur nam ſum, boni ipſe dæmonis
Sumo, capiens auferas hanc quæſo ſtatim,

Xenarchus in Didymis eiuſdem poculi his verbis meminit,

——ὡς εὖ πάνυ
Νυσσεῖν γε χὠτὸς ἄρχομαι ἠτ' ἀγαθοῦ δαίμονος
Σωσίου εἰσίμ' ἐκπεθεῖσα φιάλη παντελῶς

Η τᾶδε συντῆρος ταχισάγα
Απώλεσεν ἀυτιὼ, κἀ κατεπότωσέ μ' (λέπας)
Οερᾶς ἔλιφος μελίπωια (aliter ὀρᾶς. Ελιφος μελιβοία) ἐκπεπίη δ' ἔχας (aliter
Ηειν ἀγαθᾶ πρῶτον δ' αἴμοι λαβεῖν, πρὶν Διὸς σωτῆρος.

Hoc eſt.

——*Quam bonum aliquando*
Conniuere & ipſe incipio, & boni dæmonis
Excitauit me expetita phiala omnino
Hæc autem Iouis Seruatoris citiſſimè
Ipſam perdidit, ac immerſit me.
Vides. Eriphus in Melibœa. *Ebibiſti verò*
Priuſquàm boni dæmonis caperes, priuſquàm Iouis Seruatoris.

Ariſtophanes quoq; non ſemel eiuſdem potionis mentionem facit: Vt in Equitibus,

Μὰ δι' αλλ' ἄκρατον οἶνον ἀγαθᾶ δ' αἴμοι
Ισως γὰ αὖ χρὴς ὀνπερ βυλόυσώμεθα. Hoc eſt,
Non per Iouem (ſcil. taurinum ſanguinem bibemus) ſed vinum merum boni dæmonis
Forſan enim boni quid conſilij capiemus. (monet.

Scholiaſtes, αἰσχυμβρυης τῆς τραπέζης μετὰ τὸ δεῖπνον, ἄκρατον ἐφεφέρετο, καὶ ἐκαλεῖτο ἡ κρᾶσις ἀγαθᾶ δ' αἴμονος, *hoc eſt, Menſa ſublata, ſiue remota, poſt cœnam merum circumferebatur, iaq; vocabatur mixtio boni dæmonis. Aliter primum poculum boni dæmonis bibebant. Paulò poſt,*

Ιθι νυῦ ἄκρατον ἐγκαναξὸν μοὶ (ἐγχέε, ἐγκένωσον) πολιὼ
Σπυδιὼ λαβὲ δ' ἡ. καὶ σπεῖσον ἀγαθᾶ δαίμονος
Ελχ' ἕλκε τιὼ τᾶ δ' αἴμονος φερμνίω, id eſt, τᾶ φερσηνᾶς. *Schol.*

Cum deberet dicere δαίμονος τᾶ ἀγαθᾶ, *dixit*, φερμνίω, *quoniam vinum Pramnium eſt pretioſum: de hoc plura ibidem. Paulò poſt eporo illo poculo inquit,*

Ω δαῖμον ἀγαθὸ σὸν τὸ βάλδμ' ἀπ' ἐμὸν. *Et paulò poſt,*
——ταῦτ' ἀπὸ τᾶ δαίμονος
Δέδοιχ' ὅπως μὴ τὸξομαι κακοδαίμονος, *Hoc eſt,*
O bone Dæmon, tuum eſt hoc conſilium, non meum.
——*Sed hic dæmon* *Vereor ne mihi fiat cacodæmon.*

Ne propter hunc dæmona cadum in infortunium. Idem poëta in Σφῆξες.

Μηδ' ἐποτε πίοιμι ἀκράτῳ μισθὸν ἀγαθᾶ δαίμονος. *Scholiaſt.*

Cum debuiſſet dicere ἄκρατον ἀγαθᾶ δαίμονος, *dixit* μισθὸν, *mercedem innuens* τὸ φιλόδικον. *In more autem erat poſitum, vt quando menſa erat tollenda, boni dæmonis poculum ſorberetur, teſte Theopompo.* ἦθος ὡ, ὁπότε μέλλοι ἡ τράπεζα ἄρεσθαι, ἀγαθὸ δ' αἴμονος δεῖπροφεῖν. *Eiuſdem poculi mentio ſit quoque in Pace:*

Νυῦ γὰ ἡμῖν ἁρπάσαι πάρεσιν ἀγαθᾶ δαίμονος. *Scholiaſt.*

Nam, vt fertur, cœnati quidem ſorbebant boni dæmonis potum: diſceſſuri autem, bibebant Iouis Seruatoris, cum dicerent, νυῦ γὰ αὖ σοι ἥ πίνειν ὄξιν ἡμῖν ἀγαθᾶ δαίμονος πόμα, *hoc eſt, Nunc enim licet nobis libare, ſiue bibere, boni dæmonis poculum. Bonum autem hanc dæmona alij Fortunam, vt Euſtath. alij Bacchum interpretantur. Pauſanias in Arcadicis teſtatur, ad ſiniſtrã viæ, quæ in montem ducit Mænalum, fuiſſe ἀγαθοῦ Διὸς ναὸν, hoc eſt, boni Dei templum. Thebis boni dæmonis templum viſebatur, & in Ionia, teſte Apoſtolio, ſecundus menſis dies boni dæmonis fuit appellatus. Cælius lib. 28. cap. 6. potionem in conuiuijs principem, præfationem δαίμονος ἀγαθὲ ſolitam offerri ſcribit guſtandam modò, quod foret meracior. Dæmona autem etiã Liberum videntur multi accepiſſe. Poſtremam, quæ lymphatior erat, Iouis præfatione liberatoris. Celebratum eſt & in Lemno ab Athenienſibus Seleuci Soteris poculum, quòd in eos fuiſſet beneficus. Siculus quoq; Diodorus lib. 5. Biblioth. Aiunt, inquit, quum purum in cœnis vinum datur, omnes Deum ſoſpitem optare bibenti: at quum à cœna dilutius hauritur, Iouem vocari Sotera: nam puri vini potus ad inſaniam redigit: aqua Iouis mixtus, voluptatem parit, ac lætitiam, & arcet inſaniam. Vide eadem. Eraſmum in adagio Bonæ fortunæ. Ex his videtur poſſe colligi primam potationẽ vini me-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

raci ab initio cœnæ fuisse boni dæmonis: postremam, quæ erat lymphatior, Iouis Seruatoris. Sed ex ijs quæ suprà commemorata fuerunt satis, meo iudicio, constat illam meracam boni Dæmonis portionem non modò ab initio cœnæ, sed etiam postremò, sublata iam mensa, vel paulò antequàm illa tolleretur, fuisse adhibitam. Verisimile tamen est, alio atq; alio tempore, & alias atque alias apud gentes diuersam fuisse hac in parte consuetudinem, vnde diuersæ etiam sunt doctorum sententiæ.

De potu boni Dæmonis vide plura apud Gyraldum in Cnypho ternario.

Porrò Pollux potum vltimum etiam Ερμεῖον, id est, Mercurium fuisse appellatum testatur. Huic enim, Homerus inquit,

Πυμάτῳ ἀνέδησαν, ——

Hoc est, postremò libabant. Athenæus similiter testatur Mercurio, non, vt postea fieri consueuit, Ioui perfecto surgentes à cœna prohibare fuisse solitos, quia sit somni præses.

Nec verò in deorum tantùm honorem, boni ominis, auspiciiq; causa vltima illa potatio fieri solita est, verum etiam amicitiæ mutuæ testificandæ, sanciendæq; causa, vndè φιλοτησίαι fuit appellata. Pollux, φιλοτησία ἐστὶ ποσις τις μετὰ τὸ δεῖπνον ὑπὲρ φιλίας, hoc est, Philotesia est propinatio quædam post cœnam, amicitiæ ergo fieri solita. Dicebatur etiam Tantali poculum, siue Philotesia. Hinc Philostratus de vita Apoll. lib. 3. Tantali poculum nobis bibendum est, inde somno indulgebimus. Et paulò post, Amicitiæ namq; firmandæ, atq; conciliandæ causa huiusmodi compotatio apud Indos inuenta est, ita vt maioribus poculis sibi inuicem propinarent cubitum iturj, pronis in phialas capitibus. Eius poculi initiatorem, & quasi pincernam faciunt Tantalum, quòd ἐς φιλοφροσύνην & ἐς ἀνθρώποις, hoc est, incredibili inter homines benevolentia, liberalitateq; præcelluisse creditur.

φιλοτησίαι.

Poculum Tantali.

Apud Hebræos quoq;, vti supra dictum est, mos fuit, vt & ab initio cœnæ, & in extremo poculum vino refertum circumferretur, ex quo omnes biberent, quod quidem paterfamiliâs primò, oratione præmissa, degustabat, ac deinde omnibus mensæ accumbentibus porrigere solebat.

Ille porrò Græcorum atque Hebræorum mos cœnam religioso quasi, & amico poculo terminandi ad Christianos quoq; promanauit, qui apud Germanos imprimis valdè tritus est, & vsitatus. Peracta enim cœna, posquam conuiuæ surrexerunt, & iam iam sunt discessuri, vel cubitum se recepturi, ingens phiala meracioris, generosioris q; vini circumfertur, ex qua omnes bibunt. Conuiuator atque conuiuæ se inuicem hoc vltimo poculo inuitant, atque salutant boni ominis, amicitiæq; ergò, quod poculum seu propinatio vltima vulgò S. Ioannis benedictio, ab alijs Domini, siue Dei nostri benedictio appellatur. Ab hac quoque consuetudine cœnæ mensa secunda à Germanis conciliandi causa potatio illa fiat, sitiq; somni prodromos: vndè Græci quoque antiquitus in Mercurij honorem vltimam illam libationem propinationemq; celebrare consueuerunt, quòd illum somni προεστάτην, hoc est, præsidem, atque conciliatorem esse crediderunt. Huiusmodi propinatio si moderatè fiat, non videtur esse improbanda: est enim amoris, amicitiæq; mutuæ testis, atque symbolum. Verùm turpissimus hodie illius est abusus, ita vt non ἀγαθῆ δαίμονι, sed κακοδαίμονι, vt Aristophanis verbis vtar: nec benedictionis, sed maledictionis: neque etiam φιλοφροσίας, sed ἀκρασίας potius poculum seu propinatio dici mereatur. Cogunt enim se inuicem plurimi huiusmodi poculis, atq; propinationibus vltimis, quas crebrò ingeminant, ad plus vini hauriendum, atq; ingurgitandum, quàm par sit, & honestatis, sanitatisq; ratio postulet. Et ad id abuntur turpiter atq; nefariè. S. Ioannis, ipsiusq; Dei Opt. Max. nomine, nec non specioso amoris, amicitiæq; prætextu: cùm tamen immoderatæ, immanesq; illæ propinationes non S. Ioannis, non Dei optimi maximi sed Satanæ potius, atque Cacodæmonis ductu, impulsuq; fiant, nec ad amicitiam, sed inimicitiam potius Dei hominumq; conciliandam spectent. Vt nihil dicam quàm multa sæpè animi, corporisq; incommoda, ac detrimenta nascantur, ita vt verè illa pocula vltima maledictionis, non autem benedictionis causas appellare possimus. Nam qui huiusmodi vel S. Ioannis, vel Dei benedictionibus, vt vulgò appellant, pleni sunt atque referti, nihil benè amplius vel cogitare, vel dicere, vel facere possunt: sed ad mala potius plurima cogitandum, loquendum, faciendumq; proclines sunt, atq; propensi. Idem etiam, vt experientia quotidiana testatur, in plurima animi, corporisq; mala, atq; pericula incidunt. Atq; hæc quidem satis sint dicta de vltimis poculis, siue propinationibus, quibus vt antiquitus, ita hodie quoq; prandia, atq; cœnæ terminari solent.

Poculum vltimũ quo se Christiani post epulas inuitant.

Sed

An cœna potu terminanda.

Sed hîc quoque videtur moueri posse quæstio: Sit ne cœna potu claudenda, & vtile ne sit ante somnum potu vti, qui, vt ex superioribus constat, mos fuit veterum. De hoc Christophori à Vega sententiam, atque iudicium subiungam. Præterea, inquit libro. 2. de Arte medic. sect. 4. an expediat mensas claudere potu, an cibo, scire oportet eum, cuius os ventris laxum est, aut cuius caput ex vini potu compatitur, egere cibo quopiam adstringente postremo loco, quem non sequetur potus. Quorum autem venter siccus est, aut siti molestantur, non longè à cibo bibere debent, sed parum ad finem mensæ. Sic etiam eis, quibus nulla prauæ adest ventriculi affectio, conuenit finito prandio, aut cœna, parum vini, si ita assueuerint, sumere, vt postremus ille cibus è gula descendat, liquetur, & commiscetur alijs cibi partibus: alijs verò æquè similis potus conueniet: deinde os & dentes vino colluere omnibus erit ex vsu: diluatur, si capitis malis tentantur, aliàs non. Celsus libro primo: Vbi expletus est aliquis, inquit, facilius concoquit, si quicquid assumpsit, potione aquæ frigidæ includit, tùm paulisper inuigilat, deinde benè dormit. Hanc sententiam Celsus Pantimo interpreti videtur deprompsisse ex Hippocrate, qui sic scribit libro 3. de Victu acut. Vbi timueris ne vel caput vehementer vino, morbo q; grauetur, vel mens etiam teneatur, tùm vel aquam, vel vinum aquosum, & album, & neutiquam odorum exhibere, & deinde paulum aquæ superbibere conuenit. Sic enim vini potentia non tàm facilè caput, mentemq; attingit. Addit Pantimus, Perperam etiam non fecerint, qui pro aqua, è cido nijs malis conditi portiuncula, aut coriandri ex aceto præparati cochleari, aut citriorum succo, aut limonum, aut oxycanthæ, aut punicorum, aut istorum syrupis, aut denique adstringentis alicuius, maturique pomi esu ventriculi os occluserint, simul & vini exhalationem, ac vim refrænauerint, præsertim, si quis etiam inter quietem, ac somnum, & inter aquæ, viniq; sumptionem paulisper vnigilauerit. Idem paulò post: Confert quoque neq; cœnam, neque prandium potu vnquam finire, quin aliquid ex superioribus, aut quid escæ superedatur. Vnde tritum illud,

Sit tibi postremus semper in ore cibus.

Siquidem innatant cibi, illicò post cœnam si quis biberit, ita vt eos ventriculi corpus, propter interpositum humorem, non contingat. Quanquam rursus si quis sitibundus sit, prohibere illum in totum graue est, ita nec expediens, sed tantillum indulgendum, quod & molestiam soletur, & sitim leuet. Postea verò quàm is nutrimentum concoxerit, abundè cùm bibere quoque finendus est: quippe potio celerrimè, si quis ita faciat, per corpus digeritur: à qua si mensam rursus inchoes, perfluit, nec sitim, cui dicata est, animali pellit. His obseruatis & caput minus offenditur, & omne corpus somno iucundius fruitur. Hæc ille.

DE PRECIBVS ET CANTIVNCVLIS POST COENAM. *DE MVTVA CONVIVARVM ATQVE CONVIVATORIS gratiarum actione. De salutationibus atq; valedictionibus. De munusculis conuiuialibus, vt apophoretis, &c. Quomodo conuiuæ domum se recipiant. De more conuiuas domum deducendi. De lucernarum vsu, partim inter ipsas epulas, partim in conuiuis domum deducendis.

*De hoc vide Poggij disceptationem conuiualem: Conuiuator ne an conuiuæ gratias agere debeant.

CAPVT XXIIII.

Preces & cantiones post cœnam.

RORRO veteres Græci, alijq; populi populi soliti fuerunt, finita cœna, libationibus, sacrificijs, precibus, atq; cantionibus operam dare in deorum suorum honorem: quibus quidem illi gratum suum erga illos, memoremq; acceptorum beneficiorum animum testificabantur, de quibus suprà pluribus dictum est. Idem Hebræorum mos fuit antiquus, de quo suprà. Benedictionem, quæ post conuiuium fit, illi vocant ברכת המזון, hoc est, benedictionem cibi: Germanicè das groß benedicite, oder gratias: quam qui dicit, hunc poculum vino plenum dextera manu tenere oportet. Huc quoq; referenda videntur esse Ecclesiastis nostri verba, καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐπιγνῶναι σοφίαν, καὶ μαθεῖν γνῶσιν (nota verbum μανθάνειν hîc in bonam

Universidad de Deusto
Biblioteca

partẽ aceipi, pro implere (ἀπὸ τῆς ἀναπλήσεως οἶμαι). His verbis monet nos, vt Deũ vitæ nostræ auctorẽ, & conseruatorẽ gratis animis celebremus, illiq; pro innumeris beneficijs, quibus nos cumulat, iustas debitasq; gratias & agamus, & habeamus animis nostris. Christiani primitiuæ ecclesiæ, teste Tertulliano, illas suas agapas, hoc est, cœnas charitatis plenissimas post aquam manualem & lumina, Psalmorum cantu, atq; oratione terminare consueuerunt. Hodie contrà Christianorum plerique antiquorum illorum Christianorum dissimillimi, ita sese potu, vinoq; nimio ingurgitant, vt omnia ferè Dei creatoris, atq; alterius sui abiecta memoria, nullas Deo gratias agant, neq; etiam agere possint. Quin etiam eiusmodi hominum, seu potiorum potius preces Deo minimè gratæ & acceptæ esse possunt, quin potius inuisæ ei sunt, atq; odiosæ, ita vt imprecationes potius diræ ac funestæ, quàm preces appellari mereantur. Et hæc quidem est gratiarum actio sacra, quæ ad Deum refertur. Est autem alia quoq; gratiarum actio ciuilis atq; prophana, quæ inter conuiuatorem, atq; conuiuas celebrari solet. Nam primò conuiuator, vt apud nos est moris, conuiuis suis humanissimè gratias agit, quòd ad epulas suas venire non sint grauati, illos rogat, vt earum tenuitatem æqui bonique consulant, non voluntatem sibi, sed facultatem illos liberalius pro illorum dignitate, atq; meritis tribuisse diffisse indicans: offert illis in posterum omnia sua studia, atq; officia, se vicissim, suosq; vt habeant commendatos, rogat. Deinde vicissim conuiuarum aliquis, qui dignitate, auctoritateq; cæteris præstat, omnium nomine conuiuatori gratias agit pro officijs, beneficijsq; sibi præstitis, illa verbis effert, atq; extollit, referendæ gratiæ animum ac voluntatem propensam illi defert ac pollicetur. Et hæc quidem mutua gratiarum actio ferè antequam è mensa consurgatur, fieri solet.

Gratiarũ actio prophana.

Deinde antequam discedatur varia, atq; multiplices salutationes, valedictionesq; honorificæ, & amicæ inter conuiuatorem, atq; conuiuas fieri solent, idq; partim verbis, partim gestibus, vt manuum contactu, & apprehensione mutua, osculo, complexu, (de quo suprà in tit. de Salutat.) partim etiam propinatione illa vltima, de qua suprà, quæ sæpe diuturna admodum est, atq; odiosa, Eustath. Od. N. ἀμύνοντες οἱ παλαιοὶ τὸ ξενοδόχων παρασιωπᾶν τὸ χαίρειν ἐπευχόμενοι. Ita vetus quoque illud vsurpatum fuit,

Salutationes & valedictiones multiplices.

——Ventum gaudeo ecastor ad te
Ita hodie hìc accepti fuimus suauibus modis.

Sic hodie quoque conuiuæ discessuri, & conuiuatori, & sibi inuicem fœlicia, atque fausta omnia precantur.

Nunc dicendum de donis quoq; siue muneribus conuiuialibus, quæ vltrò citroq; dari solent. Antiquitus moris fuit in splendidis, atq; magnificis conuiuijs, vt munera à cœna conuiuis darentur domum deferenda, quæ quidem ἀποφόρητα Græcè fuerunt appellata, ἀπὸ τοῦ ἀποφέρειν, hoc est, quòd ad domum deferrentur. Sic enim Martialis ipse quasi explicans versus inscriptos Apophoreta ait,

Dona conuiuialia. Apophoreta.

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Sed luculentissimè omnium D. Ambrosius in Exhortatione ad virgines ita scribit: Qui ad conuiuium magnum inuitantur, apophoreta secum reportare consueuerunt. Ego ad Bononiense inuitatus conuiuium, vbi sancti martyris celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis, & gratiæ reseruaui. Et in Epist. ad Rom. Ad quod omnes inuiteati apophoreta duplicia consequuntur. In Alexandri Magni conuiuio nuptiali cum nouem mille fuissent conuiuæ, singulis data est phiala aurea ad libationes, vt testis est Plutarchus in eius vita. Sic in Carani Macedonis epulo nuptiali conuiuis singulis, qui erant 20. numero, donata est argentea phiala, singuli etiam statim ab initio strigili aurea fuerunt coronati, teste Athenæo lib. 4. In Imperatorum Romanorum epulis crebra fit apophoretorum huiusmodi, siue munerum conuiuialium mentio. Iulius Capitolinus Veri Imperatoris conuiuium describens: Notissimum quidem eius, inquit, fertur tale conuiuium, in quo primum duodecim accubuisse dicuntur, cum sit notissimum dictum de numero conuiuarũ, septem conuiuium, nouem verò conuitium. Donatos autem pueros decoros, qui ministrarent singulis. Donatos etiam structores, & lances singulis quibusq; donatas & viua animalia, vel cicurum, vel ferarum auium, vel quadrupedum, quorum cibi appositi erant. Donatos etiam calices singulis per singulas potiones murrhinos, & crystallinos Alexandrinos, ac quoties bibitum est. Data etiam aurea atque argentea pocula, & gemmata. Coronas quin etiam datas lemniscis aureis interpositis, & aliquot temporis floribus. Data & vasa aurea cum vnguentis ad speciem alabastrorum. Data & vehicula

cula cum mulabus, ac mulionibus cum iuncturis argenteis, vt ita de conuiuio rèdirent. Omne autem conuiuium æstimatum dicitur sexagies centenis millibus H-S. Hoc conuiuium posteaquàm Marcus audiuit, ingemuisse dicitur, & doluisse publicum fatum. C. Caligula, teste Sueton. Prasinæ factioni, i. aurigarum viridi panno insignitæ, (vt Veneta, quæ Veneto, id est, cæruleo, & marinis fluctibus simili: alba, quæ albo: rosea, quæ roseo panno fuit insignita) ita addictus, & deditus, vt cænaret in stabulo (Prasinarum aurigarum) assiduè, & maneret. Agitatori Cythico (nomen est aurigæ factionis Prasinæ) comessatione quadam (luxuriosa, extraordinariaq; posit cænam epulatione) in apophoretis vicies sestertium contulit. Incitato (aurigæ nomen) equo (propter equum) præterequile marmoreum, & præsepe eburneũ, præterq; purpurea tegumenta, ac monile è gemmis, aomum etiam, & familiam, & supellectilem dedit, quò lautius nomine eius inuitati acciperentur, hoc est, tractarentur. Verbum est conuiuijs accommodatum, Virgil.

Illos porticibus rex accipiebat in amplis.

A. Vitellius, vt idem auctor testatur, Asiaticum libertum primo imperij die aureis donauit annulis super cœnam. Heliogabalus, teste Ælio Lampridio, in conuiuijs eunuchos pro apophoretis dedit, & aureos millenos, & centena pondo argenti. Cibi quoq; conuiuis domum deferendi nonnunquam dati fuerunt, id quòd vel ex illo Luciani cõuiuio colligere licet. Iamq; nobis inferebatur ea conuiuij pars (absolutam cœnam vocant) singulæ singulis aues, carnes aprugnæ, pulpa leporina, pisces Tarentini, placenta: breuiter illa, quæcunq; liberum est. Seu velis in aluum condere, seu domum asportare malis. Suprà quoque dictum est de antiqua consuetudine partes ex sacrificijs, epulisq; domum deportandi. Hodie quoque similis ferè apud Germanos est consuetudo: nam conuiuæ, mulieres præsertim, certas quasdam ciborum reliquias, sibi à conuiuatoribus datas, domum deferunt, quas suis liberis dare solent. Laudanda est in primis illorum liberalitas, qui pauperes & inopes, quos conuiuio exceperunt, non modò in præsentia pascunt benignè, verumetiam certas quasdam ciborum portiones illis dãt domum asportandas, quibus sequenti quoq; die vesci possint vnà cum vxore sua, atque liberis. Nunquam enim satis benignitatis atque beneficentiæ in homines pauperes ceu in ipsius Christi vicarios conferri potest, quæ quidem ipsum Deum & in præsenti & in futuro sæculo remuneratorem habebit munificentissimum. Vt autem conuiuator ob huiusmodi benignitatem erga homines pauperes laude est dignus: ita vituperatione dignissimi sunt sordidi, & auari quidam conuiuæ, qui eo non contenti, quòd liberaliter, lauteque fuerunt accepti, insuper auderer sanè, & impudenter cùm cibos, tùm etiam alia vel clàm, vel apertè domum transportant. Hinc Plutarchus in præfat. lib. 4. Sympos. Illiberale profectò est, & importunum, dare operam, vt aliquid ex conuiuio asportes, amico auctum abire iucundum est, & honestum.

Vt autem conuiuator conuiuis olim solitus est dare munera, atque dona domum referenda: ita vicissim conuiuæ quoq; nonnunquam quædam dare solent, antequam discedant. Illa verò vel sunt debita, vel gratuita. Debita, vt sunt symbolæ, collectæ, comessalia, vti vulgò appellantur, de quibus suprà. Gratuita, vt sunt illa quæ gratuitò vel conuiuatori ipsi, vel familiæ dantur. Conuiuatori nonnunquam dona à conuiuis dari fuisse solita, vel illud exemplum satis docet, quod extat apud Xenoph. libro 7. de Expedit. Cyri, vbi Seuthis regis Thracum epulum magnificentissimum describitur. Ibidem mos Thracum esse dicitur, vt qui à rege inuitantur, pro copijs suis ei dona deferant. Itaque conuiuarum alius regi simul propinando pocula, & barbaricos tapetas: alius equum album: alius puerum: alius vestimenta ad vxoris vsum: alij alia atque alia dono dederunt. Apud Germanos multis in locis more est receptum, vt ancillis, atq; famulis, siue ministris præmiola pecuniaria dentur, quæ vulgò Letzinen appellantur. Et hæc de munera vltrò citroq; in epulis dandi, accipiendiq; consuetudine.

Nunc tempus est vt conuiuæ se domum recipiant, de quo Syracides noster hìc præcipit. Vult enim vt conuiuæ, præsertim adolescentes, maturè domum se recipiant. Fit tamen sæpenumero vt conuiuæ in ijs ipsis ædibus, in quibus cœnati sunt, pernoctent: id quòd multis de causis accidere solet, quarum aliæ necessariæ sunt, atque honestæ: aliæ inhonestæ, atque turpes. Honestæ atque necessariæ sunt, vt cum conuiuarum aliquis vel est peregrinus, vel senio, vel morbo malè affectus: vel etiam si magna quædam ingruat tempestas, via non sit tuta, tunc conuiuator humaniter illos ad pernoctandum in suis ædibus inuitabit, nec facilè exire patietur. Inhonestæ sunt, vt cum quis

Universidad de Deusto
Biblioteca

vino potúque ita se ingurgitauit, vt pedes ad eundum non amplius officium suum facere possint, tunc quoque conuiuatoris humanitas nonnunquam postulat, vt miseri illius hominis salutis rationem ducat, illum apud se retineat, ne quid illi mali in via accidat. Libro 2. Samuel. 6. capite, mentio fit magnifici epuli, quo Dauid populum excepit, ibique sub finem additur, finito epulo conuiarum vnumquenque sese in domum suam recepisse, id quod non temerè, vt Ludouico Lauatero videtur in Commentarijs in libros Paralipomenon fuit positum: Vult enim, vt ille inquit, ostendere Spiritus sanctus, quòd cibis & potu non ita se ingurgitarint, vt incedere amplius non possent, sed in domo regia, vel etiam in via subsistere cogerentur. Hodie contrà, qui ex publicis, vel priuatis conuiuijs veniunt, ita se vino onerant, vt neque manus, neque pes, neque lingua officium suum faciat. Et vt plaustrum fœno, vel tritico onustum furcis sustinere oportet, ne cadat, ita illi vtrinque à comitantibus tantùm non sunt fulciendi, ne in terram collabantur, secundum illud Ouidij tertio Fastorum:

Dum redeunt titubant, & sunt spectacula vulgi,
Et fortunatos obuia turba vocat.

Multi moram trahunt ad mensas, vt illo die domum redire non possint. Multi etiam cibo licet, vinoque benè pasti, atque distenti, non tamen se domum conferunt ad familiam suam: sed vel in tabernas, atque cauponas, vel etiam lupanaria se proripiunt, ibique cum gulæ, & ebrietati, tùm libidinibus turpissimis indulgent. Multi etiam per vrbem volitantes, insanis suis clamoribus, atque vociferationibus vehementer cunctis sunt molesti: obuios quosque conuitijs, atque calumnijs incessunt, vi aperta, sicariorum, atque latronum instar, inuadunt, vnde conflictus, vulnera, cædes funestæ sæpè consequuntur: turbæ quoque sæpè, atque seditiones publicæ. Multi quoque sæpenumero vino somnoq; sepulti in vijs, atque vicis publicis iacent, & frigoris vi extinguuntur. Nonne causa igitur Syracides monet conuiuas, vt peracto conuiuio domum suam abeant, nec diutius moram trahendo & ipsi conuiuatori, & reliquis ciuibus negotium, atque molestias facessant, & pariter, atque alios in maxima mala, atque pericula conijciant. Videre etiam licet plurimos, qui licet non ita sint vino onusti, quin facilè commodeque se domum recipere possint, tamen quadam naturæ importunitate, atque morositate abire nolint, & in multam noctem moram trahendo conuiatori, totiq; familiæ sint molestissimi.

Mos conuiuas domum deducendi.

Conuiatoris porrò est officium, dare operam, vt conuiuæ honorificè domum deducantur. Apud Romanos honorificum fuit domum comitatu aliquo deduci. Imperatores Romani, teste Plutarcho in Problemat. post victoriam populum Romanum cœna triumphali in loco publico accipere consueuerunt: deinde ab eodem domum deduci. Id honoris, quoniam Consulibus præsentibus, ipsis tribui non poterat, idcirco moris fuit, vt Imperatores inuitarent quidem Consules ad triumphale illud epulum, sed postea eosdem rogarent, ne venirent. Ac magistratibus tantùm, non autem priuatis hominibus id honoris apud Romanos tributum fuisse, ex illo Ciceronis loco videtur posse colligi de Senectute: Redeuntem, inquit, à cœna senem sæpè videram, delectabatur cereo funali, & tibicine, quæ sibi nullo exemplo priuatus sumpserat. tantum licentiæ dabat gloria. Quomodo inuenes Romæ cognatos, amicos, senatum ad curiam deducere, & domum reducere honoris ergò fuerint soliti, vide Valerium lib. 2. cap. 1. Quoniam autem antiquitus apud Græcos, & Romanos, aliasque nationes noctu potissimum conuiuia agitari consueuerunt, hinc sæpè apud scriptores antiquos lucernarum, atque lampadum sit mentio, quarum cùm in ipsis epulis, tùm in conuiuis domum deducendis maximus vsus erat. Itaque de illis quædam videntur dicenda. Apud veteres varia fuerunt & multiplicia luminis instrumenta, quæ à Græcis, teste Polluce, λυχνοὶ, λυχνίαι, λυχνοῦχοι, ἐπιλαμπάδες, λαμπῆρες, δᾷδες appellantur. λυχνεῖον & Suidæ φανὸς, λαμπτὴρ, de qua voce vide plura apud Crinitum de Honesta disciplin. libro 17. capite 6. vbi docet, λυχνοῦχον non esse aliud, quàm lucernam, quæ Græcè φανὸς, & λύχνη dicitur, etsi facem, vel lucem quidam interpretantur. Perperam igitur quibusdam in locis pro voce lychnuchos lychnos suppositum fuisse. Vt apud Suetonium in vita C. Iulij Cæsaris, vbi dicit illum, cum dictator esset, Capitolium ascendisse ad luminaria elephantis dextra, ac sinistra lychnuchos gestantibus. Item in Domitiano, Venationes, inquit, & gladiatores noctibus ad lychnuchos exhibuit. Fuit etiam, teste Polluce, λυχνοῦς δίμυξος, & τρίμυξος, & πολύμυξος, à duobus, tribus, pluribusq; angulis & naribus dictus. Candelabrum, inquit Varro, à candela, ex his enim funiculi ardentes figebantur. Lucerna post inuenta, quæ dicta à luce, aut quod id vocant Græci λύχνον. Lucernæ aliæ sunt cubiculares, aliæ triclinares, siue epulares. Cubicularis dicitur, quæ in cubiculo tota nocte ardens seruatur, de qua Martialis.

De lucernarũ vsu, partim inter epulas, partim ad cõuiuas domum deducendum. Lucernarum nomina.

Lucernæ duplices.

Dulcis conscia lecticuli lucerna
Quicquid tuis facias, licet tacebo. *Item,*
O quæ prælia, quas vtrinque pugnas
Fœlix lectulus, & lucerna vidit.

Apuleius existimauit ab aliquo amatore inuentam, vt cupitis per noctem dulcius potiretur. Tarpe hic est, & libidinosus lucernarum cubicularium abusus: honestus contrà, ac nonnunquam necessarius est propter illos, qui periculosis morbis decumbunt.

Lucernæ triclinares, seu conuiuales λαμπῆνες ἐπιδόρπιοι appellantur, de quibus sic scribit Eustathius Od. Σ. in illa verba, ὠρίνετο λαμπήνεσι τρεῖς ἑστάναι, scilicet famulæ procis. Sciendum, inquit Eustathius, illum hîc λαμπήνεσι appellare, quas agrestes λυχνίας vocant, super quas faces positæ in cœna accenduntur, siue ligna arida, διὰ τὸ ἄκαπνον, quod nullum fumum edunt. Vel etiam ambo permixtim, vt etiam hîc sit apud procos splendidos, idque secundum Heroicam frugalitatem, ad quod etiam λυσσίδες, hoc est, seruæ, siue ancillæ inseruiunt, secundum antiquum morem. Notum autem est apud Phæacas delicatiores lautioresque fuisse λαμπήνεσι ἐπιδορπίους, quibus λουτροὶ βωμοὶ, hoc est, aræ, siue altaria lucernarum arearum loco erant. Pro famulis autem erant conflatiles ex auro pueri, faces manibus tenentes. Fuit olim, vt hodie quoq; luminum huiusmodi, siue luminariorum epularium maximus luxus: quorum elegantem descriptionem habes apud Lucretium,

Lucernæ triclinares.

Luminariorũ epularũ luxus

Si non aurea sunt (inquit) iuuenum simulachra per ædes,
Lampadas igniferas (hi sunt lychnuchi) manibus retinentia dextris
Lumina nocturnis epulis vt suppeditentur.
Nec domus argento fulgens, auroque renidet
Nec citharis reboant laquearia, auratáq; templa. *Virgil.*
Pendent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

Apud Germanos quibusdam in locis more est receptum, vt quando primum lumina in epulis accenduntur, atque inferuntur, omnes conuiuæ sibi inuicem bonum vesperum, siue noctem, æternamq; lucem à Deo precentur. Angli Deum, & S. Stephanum illatis primùm luminibus epularibus inuocare consueuerunt. Græcis frequentissimi fuit moris, quum inferretur lumen, religionis causa dicere, φῶς ἀγαθὸν. hoc est, lumen bonum, vt testatur Cælius libro 15. capite 15. Romani olim quando à cœna redibant, lumina solebant extinguere, ne cõuiuijs, & voluptatibus viderentur immodicè indulgere. Abortus causam plærunque fieri, vt hoc obiter addam, odorem à lucernarum extinctu, testis est Plinius libro 17. cap. 7. Plutarchus in Quæst. Rom. quæst. 75. quærit, Cur Romani non soliti fuerint lucernam extinguere, sed illam vltrò consumi, atque extingui passi fuerint. Eius consuetudinis has rationes affert. Vel quòd eam venerabantur, vt cognatam, & germanam ignis perennis, & inextinguibilis. Vel quòd eo significabant, animata, nisi noceant, interficienda non esse. animalis autem similis est lucerna, quòd & alimento indiget, & à seipsa motum habet, & cum extinguitur, vocem edit, quasi necata. Aut hic mos docebat, neq; ignem, nec vllã rem necessariam, cuius copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed alijs relinquenda esse, quibus vsus est ijs, vbi nos non amplius indigemus. Eadem rationes ab eodem auctore afferuntur lib. 7. Sympos. Probl. 4. & copiosius explicantur.

Porrò alius lucernarum vsus est in conuiuis domum deducendis, de quo nunc dicendum. Ministri, qui illis præluceant, à Græcis λυχνοῦχοι, & λυχνοφόροι appellantur. Huiusmodi fuerunt decem illæ virgines in Euangelio Matth. 25. quæ ad mediam vsq; noctem sponsum expectarunt, vt illum ad nuptias, siue epulum nuptiale deducerent. Alludit ad morem veterum, quo sponsa noctu ad sponsi ædes solebat deduci: vnde facum, atq; tædarum nuptialiũ, vt à Cic. in Orat pro Cluent. crebra apud auctores fit mentio. Seruius in illa Virgil. Eclog. 8.

Secundus lucernarum vsus in domum deducendis.

Mopse nouas incide faces, tibi ducitur vxor.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Faces intelligit, quæ solent præire nubentes puellas. Sanè Varro in nuptijs dicit ideò faces præire, quòd antea non nisi per noctem nubentes ducebantur à sponsis, quas etiam ideò limen ait non tangere, ne à sacrilegio inchoarent, si deposituræ virginitatem calcent rem Vestæ, id est numinis castissimo consecratam. Idem in illa Æneid. 4.

——Fulsere ignes.

Varro dicit aqua, & igni mariti vxores accipiebant: vnde & hodie faces prælucent, & aqua petita de puro fonte per puerum fœliciſſimum, vel puellam, quæ interest nuptijs, de qua nubentibus solebant pedes lauari. Apud Pautum in Casina Olympio,

Primùm omnium lucebis nouæ nuptæ facem.

Hoc est, facem præferes, διὰ τὴν ἐχόνης λαμπαδοφορησιν, Suidæ. Virgil. lib. 2.

Si non pertæsum thalami, tædæque fuisset.

Cur autem quinque faces (tot etiam in Euangelio fit mentio, quæ sponsum illum deduxerunt) non plures, neque pauciores fuerint adhibitæ, rationes explicat Plutarchus in Quæst. Rom. Seruus igitur qui tædeam nouæ nuptæ præferebat, prælucere dicebatur, Græcè διὰ τὸ ἔχειν, Latinè prælucens dictus. Hinc Philostratus in Epistol. Ὦ καλοὶ διὰ ἔχοι ἔρωτες φοβοῖτο μὴ πεῖν τὸ κάλλος ὑπνοῦσαι, oculos alloquens per quos amor concipitur. Gentiles, teste Arnobio lib. 4. coniugalia secreta miscentibus luminis ministram, & lucernam modulatricem fecerunt. Hæc de nuptiali lucernarum vsu in sponsa duccnda. Iuuenal. Satyr. 3. eleganter docet diuites magna cum pompa, comitatu, & lampadibus deduci:

——Cauet hunc, quem coccina lena
Vitari iubet, & comitum longissimus ordo,
Multum præterea flammarum, atque ænea lampas
Me, quem Luna solet deducere, vel breue lumen
Candelæ, &c.

De lucerna, candelabro, cereo, candela, lampade, face, laterna, quid, & vnde dicta, vide Isid. lib. 20. cap. 10. Lacedæmonij ex Phiditijs suis sine face se domum recipiebant, vt testis est Plutarchus in vita Lycurgi, & in Laconicis institutis. Et hæc de conuiuarum reditu in domum suam, eosq; deducendi, comitandiq; consuetudine sint dicta.

DE SOMNO, QVIETE, ET MOTV, SIVE EXERCITATIONIBVS ANIMI ATQVE corporis post cibi potusq; sumptionem adhibendis, vel non adhibendis.

CAPVT XXV.

De exercitatione, & somno post cœnam.

NVNC consequens videtur esse vt de somno, siue quiete simul, & de exercitationibus dicam, quæ cibi potusq; sumptionem consequi solent. Veteres, vt suprà explicatum est, cùm ipsi somno, quem Deum putarunt, tùm Mercurio, quem somni datorem, ac præsidem credebant, vt virga sua hominibus pro arbitrio suo somnum vel daret, vel auferret, à cœna vinum, atque linguas libare consueuerunt. Huiusce ritus meminit Apollon. l. Argonaut. & Homerus aliquot in locis. Probabili autem sanè ratione ducti post cœnam & ipsi somno, & eius rectori, atque moderatori Mercurio (vt sibi falsò persuaserunt, nam verus, & vnicus somni, vigiliarumq; auctor est Deus Opt. Max.) sacra fecerunt. Nam, quemadmodum medici præcipiunt, vt cibum exercitatio debet præcedere, ita post cibum ad somnum conuerti est salutare, secundum illud Hippoc. Labor, cibus, potus, somnus, Venus, omnia moderata. Est autem somnus, si opportunè, moderatéq; capiatur, animo, corporiq; valdè vtilis, ac salutaris. Is enim, vt omnes medici vnanimi consensu affirmant, ipsaq; experientia docet, alimentorum concoctionem optimè adiuuat. Nam calidior natiuus eo tempore, quo dormimus, ad penetralia, viscerag; intima contrusus, totusq; collectus, cruda viscera in cibis concoquendis egregiam operam nauat, secundum illud Hippocr. 6. de Morb. pop. part.

De somno, eius vtilitate.

pop. part. 5. Labor articulos, & carnibus: cibus, & somnus visceribus. Viscera enim roborantur, è quorum numero ventriculus est, qui calidior redditur per somnum, per vigiliam frigidior, teste Hippocrate libro 6. de Morb. pop. part. 4. Itaque animali quidem virtute tum quiescente, naturali verò vehementius operante, nutrimentũ, non in ventre modò, sed etiam in tota animalis mole concoquitur, vt Galenus pluribus docet libro 3. de Causis symptom. & 2. de Muscul. motu. Vnde scitè admodum, eleganterque Plinius somnum definiuit animi in medium corpus quendam recessum. Humectat igitur somnus (vnde irriguus à poëtis dicitur,

Fessos sopor irrigat artus.)

nutrit, pinguefacit, & quod planè corruptum est, vel sudore, vel vrina expellit, & si quæ semicocta sunt, ea perficit, vtiliaque reddit: ac bilem denique mirificè contemperat, quæ multorum morborum est causa. Vt autem somnus concoctionem iuuat, atque acuit, ita ipsam vigilia retundit, & obstupefacit, & vt Hippocrates inquit, saturos lædit: at somnus eum, qui comederit, excalefaciens humectat, alimentumq; per corpus diffundit. Itaque mirum non est, veteres post cœnam somno, Mercurioque libasse & sacra fecisse, & Homerum post epulas sæpè somni mentionem facere, quem epulati ceperint. Vt Il. ω.

——Τοὶ μὲν δ' ὀρπιοιο μέδοντο
ὑπνῷ τε γλυκερῷ τε πάρα πήδεσι κεῖτο.

Et Il. α. deorum conuiuium describens, addit, illos eo finito post Solis occasum domum se recepisse, somnumq; cepisse.

Ἐνθα πάρος κοιμᾶθ' (Iuppiter) ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι
Ἐνθα καθευδ' ἀνάβας.

Tria hîc simul ponuntur vocabula somnum significantia, nempe κοιμᾶσθαι, ὕπνος, & εὕδειν, quæ à nonnullis ita distinguuntur, quòd κοιμᾶσθαι propriè sit ad somnum se componere, quod Germani vocant Schlaaffen gehn: *ὑπνεῖν dormiendo respirare,* Schnarchen / *ὅτε τὸ κοιμᾶσθαι νήφειν: εὕδειν dormire,* Schlaaffen / *à penetrando, quòd sopor omnes occupat sensim artus, totos sensus. Nec verò corpori tantùm, verumetiam animo somnus opportunus, moderatusque plurimum prodest. Ægritudines namque, omnesque curæ obliuione delentur, & ita animi pariter, atque corpora laboribus, atq; doloribus defatigata, recreantur, atq; reficiuntur, laboribusq; renouantur. Hinc Homerus Il. ψ.*

Verba Græca dormire significantia distinguuntur.

Εὖτε τὸν ὕπνος ἔμαρπτε λύων μελεδήματα θυμῷ,

Id est, κάματος ψυχῆς μελεδῶνας, quæ sic videntur Eustathio dicta, ὡς τὰ μέλη κάσαι, καὶ τήκεσθαι, quia membra exedunt, ac tabefaciunt. (vt Latini curas edaces volunt dictas, quasi cor edentes) Vnde, vt idem testatur, & hoc in loco, & Il. ω. rectè ὕπνον Grammatici volunt dictum, quasi λύπονον per amphæresin, & syncopen, παρὰ λύειν τὰς πόνους, hoc est, à soluendis laboribus, quos dormientes non sentiunt. Alij tamen, quod videtur esse verisimilius, ὕπνον putant esse dictũ παρὰ τὸ ἀναπνέειν, quod est suspirare, quod in dormientibus pulmo quidem non desit officio suo: tamen in benè sanis, mollius, & submissius ducatur spiritus, vt in multis vix deprehendas πνεύματα, ac certum est ὑπὸ præpositionem in compositionibus quandoque significare remissiorem actionem. Ab ὕπνῳ nonnullis somnus videtur deriuatus, quasi sopnus, prima aspiratione in σο, π. in μ. verso, euphoniæ gratia, vt ex ὕπερ super, ex ὖς sus, & similia. Et vt hîc ab Homero somnus λύων μελεδήματα θυμοῦ: ita alibi vno verbo λυσιμελὴς vocatur, quod etiam mortis est epitheton, cuius quidem somnus, vt Ouidius inquit, est imago, & vt Homerus loquitur, ἀδελφεός, vt Seneca, frater, vt Virgil. consanguineus, vt Menander, μικρὰ τὰ θανάτου μυστήρια, Homerus Οδ. Ν.

Somni etymologia epitheta varia.

ὕπνος ἦδυς θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικὼς.

Cui simile illud Virgilianum,

Dulcis, & alta quies, placidæq; simillima morti,

In sacris literis creberrimè mors ipsa somnus appellatur: Vnde Christus de Lazaro mortuo loquens, ait: Lazarus amicus noster dormit. Mors est somnus, ex quo aliquando corpora nostra sunt euigilatura. Diogenes vt scribit Plutarchus, somnolentius, ac morti vicinius, excitanti ipsum medi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

co,& num moleſtiæ quicquam pateretur percontanti, nihil moleſtiæ, reſpondit, mihi ineſſe, ὅ δὲ ἀδελφὸς τὸν ἀδελφὸν προλαμβάνει, hoc eſt, frater enim fratrem præuenit, ſomnus videlicet mortem. Euſtathius in illa Homeri Ιλ. ω.

——ὑδὲ μιν (Achillem) ὕπνος
Ηρει παυδαμάτωρ, ἀλλ' ἐρύφετ' ἔνθα καὶ ἔνθα.

Somnus ab Homero dicitur παυδαμάτωρ, quia omnes domat (Sic Seneca, Tuque ô domitor, Somne malorum) quem Simonides δαμασίφωλα, hominum domitorem: Orpheus superûm, hominumq; & cunctorum animalium ἄναχτα, hoc eſt, regem appellauit. Pindarus Pyth.1. antiſtr. κελαινόπιν νεφέλαν vocat, ἠδὺ κλεῖθρον βλεφάρων. Idem, λύπων, λυσίπονον, λυσιμέλης, λυσιμέριμνος, γλυκὺς, μελίφρων, ἀμβρόσιος ab Homero, & Orpheo fuit nominatus, quòd curas, & labores mortalibus ſoluit. Eandem ob cauſam Alexis ſomnum βροτείων πόνων παυσῆρα, & alius ποῆτα, καμάτων λιμένα, hoc eſt, laborum portum appellauit, qui idem non minus eleganter, νηρεΐ, & ὑγείαν τερπνοτάτην θεὸν βροτοῖς, καὶ σωφρονοῦσιν εὐσεβείης γείτονα dixit, id eſt, ſanitatem iucundiſſimam mortalibus deam, & temperantiam pietatis vicinam. Hæc Euſtath. illo in loco. Huc quoque pertinet illud Hom. Οδ. Ε.

——τῷ δ' ἄρ' ἀθήνη
Ὕπνον ἐπ' ὄμμασι χεῦ' ἵνα μιν παύσειε τάχιστα
Δυσπονίης καμάτοιο.

Cui ſimile eſt illud Senecæ,

Tuque ô domitor
Somne malorum (hinc παυδαμάτωρ Homero) requies animi,
Pars humanæ melior vitæ,
Volucer matris genus aſtreæ
Frater duræ languidæ mortis
Veris miſcens falſa, futuri
Certus: & idem peſſimus auctor
Pelle inſanos
Fluctus animi: redeat pietas
Virtuſque viro.

Idem ſomnum curarum domitorem, portum vitæ, lucis requiem, noctisq; comitem appellat, qui par regi, famuloq; venit. Euripides, φίλον θέλγητρον, καὶ ἡδὺ ξυνέοντα. Mænander, ὕπνος πέφυκα σώματος σωτηρία, hoc eſt, Somnus eſt corporis conſeruator. Et, ὕπνος πάσιν ὑγείαν βίου, hoc eſt, ſomnus omnium vitæ ſanitas eſt. Et Ouid. ad ſomnum Metamorph. lib. 11.

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne deorum
Pax animi, quem cura fugit, cui pectora duris
Feſſa miniſterijs mulces, reparaſq; labori.

Somni immoderati & intempeſtiui incommoda.

Verùm vt ſomnus ſi ſit tempeſtiuus, atque moderatus, animo, corporiq; apprimè conducit: ita idem, ſi modum excedat, maxima eſt animi, corporisq; peſtis. ὕπνος πολὺς, vt Plato inquit lib. de Legib. 2. ὥτε τοῖς σώμασι, ὥτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ὧδ' ἀυταῖς πρὸξισι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἀμύθητον ὄζει κατὰ φύσιν, id quod ſequentibus pluribus docet, & explicat Martial. ad Sparſum,

Numerare pigri damna quis poteſt ſomni.

Hippocrates ſimiliter ſomnum, atq; vigiliam nocere affirmat, ſi mediocritatem exceſſerint: Nam vigilia, vt Hippoc. & alij medici teſtantur, ſi modum tranſgreditur, tùm cibi, tùm potionis cruditatem efficit, exiccat, extenuatq; corpus. Somnus verò immoderatus, corpus, atque animum peſſimis & humoribus & vaporibus, non modò in cerebro, ſed etiam in omni reliquo corpore accumulatis, valdè grauat. Pueros idcircò impuberes, vt inquit Varro apud Gellium. Noct. Attic. lib. 4. cap. 14. compertum eſt hebetiores fieri, ſi plurimo cibo, atque potu, nimioq; ſomno vterentur, animaduerſum eſt ſæpius hinc elici tarditatem, & corpora eorum improcera fieri, minusq; adoleſcere. Huc quoque illud pertinet, ſomnum mortis eſſe fratrem, vt Homerus, & Heſiodus ſcriptum reliquerunt, & ſtygiæ paludis amatorem. Hinc ſomnus alius naturalis dicitur, alius non naturalis.

Naturalis

Naturalis, qui concoctioni ſufficit, & viribus naturæ reparandis: qualis à medicis conſtituitur ſex horarum, vel octo ad ſummum: hoc enim interuallo ſtomachi concoctio abſoluì poteſt. Non naturalis eſt, qui corpus magis aggrauat, & naturæ magis nocet: qualis eſt tùm diurnus, tùm nocturnus, modum excedens. Talis eſt κάρος dictus, hoc eſt, quædam dormiendi neceſſitas, & καταφορὰ, grauis ſomnus, torpor: λήθαργος, inexpugnabilis dormiendi appetitus, veternus Latinè. Latini ferè diſtinguunt in ſomnum, ſoporem, & veternum: quæ vocabula ſimiliter gradibus differunt. Apud Hebræos eodem ferè modo Tenuma, Schena, & Tardema diſtinguuntur, teſte Abenezra. Tenuma enim ſignificat capitis nutationem, prima quaſi rudimenta ſomni, cui ferè reſpondet κοίμησις, ein nickly: Schena autem ſomnum plenum, qualis eſt ὕπνος, Der rächt natürlich ſchlauff: Tardema profundus eſt ſomnus, qualis eſt ſopor, ſiue veternus. Huic reſpondet καταφορὰ, aliàs κάρος, aliàs ἔκστασις, cuius fit mentio Gen. 2. de Adamo. Aquila hanc vocem vertit καταφορὰν, Symmachus κάρον, 70. ἔκστασιν, & Gen. 15. 12. Factum eſt cum occumberet Sol, & Tardema obruit Abrahamum. 70. ἔκστασις ἐπέπεσεν.

Somni nomina Hebraica diſtinguuntur.

Eſt præterea ſomnus immoderatus temporis iactura, honeſtiſſimarum, vtiliſſimarumque cogitationum, actionumq; impedimentum. Hinc Euſtathius in illud Homeri de Iouis ſomno. Ιλιαδ. α.

Κοιμᾶθ' ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι.

Κοιμᾶσθαι Græcis vſurpatur pro ὑπνοῦσθαι, id eſt, dormire. Ioannis 11. verſ. 12. Εἰ κεκάμηται σεσῶσται Apoſtoli de Lazaro mortuo, quem Chriſtus dixerat figuratè dormire, hoc eſt, mortuum eſſe. Homer. Ιλ. Τ.

Κοιμήσαντο δ' ἔπειτα καὶ ὕπνου δῶρον ἕλοντο. Id eſt,
Dormiebant ſanè deinceps, & ſomni donum acceperunt.

Ex hoc loco & ſuperiore colligi poteſt, rectè Euſtathium affirmare κοιμᾶσθαι propriè eſſe ſeſe ad quietem componere, à κίω, & κίομαι, id eſt, vado, & compono me ad rem. Hinc ſequitur τὸ ὑπνῶν καὶ ἐυδειν, id eſt, ipſe dormientis actus, & ſomni fructus. Et ita ſecundum Grammaticos κοιμᾶσθαι propriè differt ἀπὸ τῦ ὑπνῶν καὶ ἐυδειν.

Dulcem porrò Homerus hic ſomnum vocat eum, qui maximè eſt naturalis. Obſeruabis præterea, non debere nos ſomnum temerè accerſere, ſed dormire, ὅτε ὕπνος ἱκάνει, τυτθὸν, καταλαμβάνει, id eſt, Somnus ipſe venit, nosque occupat. Quinetiam vir honeſtus atque probus, non modò non vocat ſomnum, ſed illum etiam vltrò venientem arcet, atque depellit, quoniam non oportet παννύχιον ἐυδειν ἀνδρα λαὸν ἀγείρα. Hoc Euſtathius præceptum ijs præſertim obſeruandum, qui ad Rerumpublicarum, eccleſiarumque gubernacula ſedent, ſecundum illud ipſius Homeri Ιλ. β. vbi Iris Agamemnona ſomno excitans:

Plus vigilandũ quàm dormiendum Rerump. rectoribus.

Οὐ χρὴ παννύχιον ἐυδειν βυληφόρον ἄνδρα.
Ὧ λαοὶ τ' ὄπιτε τράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

In quem locum Euſtathius ſcribit, Oportet igitur virum principem etiam noctu nonnihil vigilare, conſilijs, conſyderationibusque intentum eſſe, iuxta prouerbium, ἐν νυκτὶ βυλὴ, In nocte eſt conſilium. Vnde etiam nox Euφρόνη dicta eſt à veteribus, id eſt, prudens, propterea quòd eo tempore melius ſapere videamur. Vnde Epicharmus, ἦ τι ζητεῖς σοφὸν, τῆς νυκτὸς ἐνθυμητέον. Hinc Euripides, ἡδὴ ποτ' ἄλλως νυκτὸς ἐν μικρῷ χρόνῳ ἐφρόντισα. Et paulò poſt: ὡς ἡμῖν καιρίοτερον σκέψεων, νυκτὸς μάλιστα φροντιζομένων. In bello præſertim ſomno quàm minimum eſt indulgendum, quoniam is cum maximis periculis ſolet eſſe coniunctus. Vnde Neſtor, vir ſummi conſilij, maximiq; animi, Iliad. 10. vigiles his verbis alloquitur:

Nox conſilijs apta.

Vigilate viri, atque inſiſtite curæ,
Vt facitis, ſomnumq; oculis arcete nocentem
Rebus in afflictis ſæuo ne forſitan hoſti
Ludibrium, riſumq; incuriæ noſtræ pararit.

Vide in hanc ſententiam plura apud Platonem libro ſeptimo de Legibus, vbi non principibus modò, ſed etiam alijs ciuibus turpe, & inhoneſtum eſſe dicit, totam noctem dormiendo traducere. So-

Universidad de Deusto
Biblioteca

crates cùm Aristippo disserens apud Xenophontem libro 2. Ἀπομνημ. illum, inquit, qui gubernandi artem discit, ne res propter ipsius somnolentiam detrimentum patiatur, in somno continentem esse oportet, vt possit & tardè dormire, & ante diluculum surgere, & vigilare si opus sit. Augustum, testatur Suetonius, non vltrà septem horas dormire solitum, quo quidem spacio somnus plerunque circumscribi solet. Sunt tamen, qui breuiori contenti esse possunt, vt senes, vt aridi, vt fame enecti, vt parum fatigati. Sunt item qui longiori indigent, vt pueri, pleni, crudi, laboribus fracti. Sed rectius alimentorum concoctione definitur, quæ vbi est consummata, expergiscimur, ideò tardè concoquentibus certum horarum curriculum præfiniri non potest, præstat enim eos in lecto morari, quàm crudos surgere. Vnde Celsus lib 1. de Medic. Ex his, qui benè concoxit, mane tuò surget, qui parum quiescere debet, & si mane surgendi necessitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquiescere, ac neque labori se, neque exercitationi, neque negotio credere. Huc pertinent illa Persij Satyr. 3.

Sternimus indomitum, quod despumare Falernum,
Sustineat. ——

Id est, tantùm est dormiendum, quantùm ad cibi vinij, concoctionem sufficiat. Sylla, teste Plutarcho Symp. lib. 8. Prob. 7. sub finem, illud Pythagoræ symbolū, quo è lecto surgentes iubebat conturbare vestem stragulam, existimabat pertinere ad dehortandum de somno diurno, sublato nimirum lecti apparatu, vt intelligamus noctu dormiendum, interdiu agendum esse, & ne vestigium quidem corpori in lecto relinquendum, cùm nullus vsus sit viri dormientis, vt neq; mortui. Celsus lib. 1. de Med. longis diebus, id est, artificialibus, & æstius meridiari, id est, de die siue meridie somnum capere potius ante cibum quis debet, sin minus, post eum, per hyemem potissimum totis noctibus conquiescere. Hæc de somni mensura.

De somni tempore.

Quoad tempus, somnus alius est diurnus, alius nocturnus. Diurnus rursus duplex, alius ante meridiem, qui sit ieiuno ventriculo, is tollendibilis est, nec omnino noxius. Non enim tunc superiora illa mala, atque morbi, vacuo ventre, & materia exhalationum non supperente obrepunt: quò referri potest illud vulgò iactatum: *Esurienti vulpi somnus accidit*: & ὑπνῳ πεινας τὴν κακοπαθειαν δαμᾶ, id est, Somnus domat famem malum, quod difficulter coërceri potest. Verùm somnus ieiunos attenuat, & frigefacit, corpusque exhaurit, & debilitat, vt docet Hippocrates lib. 2. de Diæta. Meridianus autem, siue pomeridianus à prandio, ceu capitalis valetudinis hostis, est fugiendus. Vnde ille apud Plautum in Mostell.

Non bonus somnus est de prandio.

Cibos enim in ventriculo non concoquit, sed corrumpit, ructus acidos, flatusq; parit, cerebrum multa crassa, mordaciq; humiditate, atq; fuligine replet, vnde grauedines, oscitationes, pandiculationes, vertigines, catarrhi, capitis dolores, anginæ, apoplexia, incubus, epilepsia, paralysis, & alij morbi frigidi, atq; mortiferi promanant. Nonnulli tamen certis cautionibus adhibitis, mitiora, ac minime perieulosa illa sibi efficiunt: primùm consuetudine, & longo vsu: deinde non protinus à cibo, neq; capite demisso dormiendo: præterea vel somno plenius indulgendo, vel parum longo vtendo: postremo non subitò, ac raptim, sed paulatim vigiliam reuocando. Democritus, ὑπνος, ἡμερασίνε, dicebat, σῶμα δ' ὄχλησιν, ἡ ψυχῆς ἀδημοσύνη, ἡ ἀργίη, ἀπαιδευσίαν, id est, Diurnos somnos corporis turbationem, aut animæ mœrorem, aut pigritiam, aut imperitiam significare. Somno accommodatissimum esse tempus nocturnum, Ægineta his rationibus probat, Quoniam nox naturali humiditate, silentioq; somnum accersens, absolutam molitur concoctionem. Somnus nimium intempestiuus obrepit, quod pro confesso sumit Aristoteles 6. Probl. 7. Interdiu vigilandum, noctu dormiendum esse docet Hippocrates 2. Prog. à qua consuetudine si quis aberrauerit, prior erit somnus, inquit, qui inter quartam horam & noctem, quàm qui matutino tempore ad quartam. Quamobrem ne quid peccetur, & vt Deum (quod dici solet) sequamur, quoad fieri potest interdiu vigilemur, noctuq; dormiatur æquè sanis, & ægrotis. Quanquam mane ad tertiam diei partem dormire, quàm reliquo die, minus malum videtur medicis.

Somnus non statim à cibo sumpto capiendus.

Auicenna quoque præcipit, paruam lentamque motionem post cœnam esse vsurpandam, quòniam facit in stomacho cibum quiescere, mox esse dormiendum. Hoc præceptum secutus Catonem

Vticensis, post cœnam solitus est deambulare, peractaque deambulatione, in cubiculum se recipiebat, vt auctores est Plutarchus. Domitianus quoque Imperator à cœna ad horam somni nihil aliud, quàm secretò solus deambulabat, teste Suetonio in eius vita. Somno cibos concoquere, inquit Plinius libro 11. capite 53. corpulentiæ, quàm firmitati vtilius. Ideò Athletas malunt cibos ambulatione perficere. Peruigilio quidem præcipuè vincuntur cibi. Somnus naturæ maximè est consentaneus nocturnus. Nox enim à Deo Optimo Maximo somno, & quieti est destinata. Vnde νυκτὸς Ὑπνοδότειρα, μητὴρ ὀνείρων, Ἀφροσύνη τερπνὴ, Δάιμον, id est, Somnidatrix, somniorum mater, iucunda, benefabula, seu occurrens à poëtis appellatur. Itaque peruersè atque præposterè contra ordinem à Deo institutum agunt multi, quos λυχνοβίους, & humanas noctuas appellare possis, qui diem in noctem vertunt, & contrà noctem in diem: hoc est, noctu vigilant, & quidem non tàm Musis, quàm mero, interdiu autem somno sunt dediti. Nec tamen statim à cœna somnus est capiendus, id enim valdè est perniciosum. Nam quemadmodum non statim ab exercitatione cibus est sumendus, sed prius turbatione sedata: ita quoque non statim à cibo sumpto est dormiendum, sed pauco quodam, ad minimum duarum horarum, interuallo interposito, per quod leui motu, deambulationeue vti decet, vt cibus ad inferiorem ventriculi partem descendat. Aliàs enim fiet, vt cibus supernatet, tardius descendat, & coquatur: vapor autem tùm multus, tùm crassus ascendat, vnde ingenij, memoriæq; iactura, atq; labes consequitur.

Quibus actionibus à sumpto cibo incumbendum.

Hinc Plutarchus libro de Sanitate tuenda. Nos autem, medicis inquit, pareamus, qui monent inter cœnam, & somnum semper faciendam esse quandam intercapedinem, ne congestis in corpus cibis, & oppresso spiritu, confestim crudo & feruido alimento aggrauemus vim concoctricem, sed respirationem, & relaxationem concedamus. Ergo sicut qui mouenda post cœnam corpore affirmant, non cursu, aut pancratio id faciunt, sed lentis deambulationibus, & choreis modificatis: Ita nos quoque existimabimus à cœna animos nostros exercendos esse, non sanè negotijs, non curis, non sophisticis concertationibus, quæ ad ostentationem, aut animorum motus concitandos spectant. Sed multæ de rebus naturalibus quæstiones faciles, ac probabiles suppeditant, multæ narrationes, quæ ad disputationem de moribus faciant, quibus animus demulceri possit. Sunt historiæ, & poëticæ quæstiones elegantes, atque iucundæ, quas quidam hominum literatorum secundas mensas appellarunt. Sunt & narrationes ἄλυποι non molestæ, fabularumque recitationes. Terminus autem temporis hîc præfigitur, vt iam alimento sensim subsidente, quod concoctio elaborare possit. Huiusmodi animi exercitijs leuioribus opera detur. Porrò de Aristotelis sententia, ambulatio quidem excitat, somnus autē statim à cœna captus suffocat calorem naturalē. Alij autem quiete ad tuuari, motu perturbari digestionem nutrimenti putant, itaque alijs, vt à cœna statim deambulent, alijs vt quiescant, persuasum est. Vtriusque consilij scopum non ineptè videtur attingere, qui fouens à cœna, quietumque seruans corpus, animum non illicò otio & quieti mandat, sed, vt dictum est dicendo, & audiendo ea quæ blanda sunt, & neque mordent, neque grauant spiritus, digerit, atque attenuat. Ac omnino medici à prandio statim, atque cœna ab omni vehementi animi, corporisque contentione, exercitationeue abstinendum, ac leniusculis quibusdam exercitijs vtendum esse suadent.

Celsus libro primo, capite quarto, ijs potissimum, qui capite sunt infirmo, aut alterius partis imbecillitate laborant, neque legendum, neq; scribendum, nec voce contendendum esse docet post cœnam, post quam ne cogitatio quidem satis sit tuta. Idem capite quinto, eiusdem libri: Cum omnibus, inquit, inutilis sit post cibum aut cōtentio, aut cogitatio animi, tum tribus præcipuè, qui vel capitis, vel arteriæ labores habere consueuerunt, vel quoslibet alios oris affectus. Idem lib. primo, cap. 1. Post multas potiones, quæ aliquantulum sitim excesserunt, nihil edendum est, post satietatem nihil agendum. Vbi expletus est aliquis, facilius concoquit, si, quicquid assumpsit, potione frigidæ aquæ includit, tùm paulisper inuigilat, deinde benè dormit. Si quis interdiu se impleuit, post cibum neque frigori, neque æstui, neque labori se debet committere. Idem, Si lucubrandum, non post cibum id facere oportet, sed post concoctionem. Ergo de Celsi aliorumque medicorum sententia à cibo, donec is subsederit, atque à cruditate vindicetur, nihil est agendum quo vel animus, vel corpus paulò vehementius, incitatiusq; agitetur, neque legendum, neque scribendum, neque voce con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tendendum, neque verò cogitandum vlla de re attentius: nedum lucubrandum, saltandum, currendum. Spiritus enim plærique omnes, & calor concoctionis, & nutritionis soli opifices, cum ex reliquo corpore, tùm è ventriculo euocantur in eiùs semper partis præsidium, quæ summoperè in laborem incumbit, vt in pedes, cerebrum, thoracem, artus, siquid illis præcipuè fiat, aut exerceatur: quòd fit, vt cruditas cumprimis periculosa consequatur. Apollonius tamen in fine libri primi de Dieta ijs, qui calido temperamento sunt, mandat, vt post sumptos cibos actiones obeant, quoniam sic cator cibi temperatus eos stabiliores, ac rebus agendis aptiores reddit. Et hæc de somno, siue quiete, & motu, siue exercitatione à prandio, atque cœna sint dicta. Quò referri potest illud Syracidis nostri, qui postquam præcepit de maturo reditu in ædes, addit, Ludis esse indulgendum pijs, & honestis.

De ludo quoque Veneris (licito loquor, atque legitimo) hic quæritur, & disputatur à medicis, num is a cibo, & ante somnum, an confecto iam cibo, & post somnum sit exercendus. Priorem sententiam tuentur Paulus lib. 1. cap. 35. Aëtius lib. 3. cap. 8. propterea quod si quis à cibo, & ante somnum concumbat, mox á, se quieti, & somno det, minor virium resolutio sequatur, & si quæ facta sit, somno ea facilè resarciatur, & mulier id temporis somnum capiens genitale illapsum semen fortius retineat. Posterioris sententiæ fuerunt Hippocrates, & Galenus. Hippocratis hic est aphorismus, labor, cibus, potio, somnus, Venus, quo rectum concumbendi ordinem videtur tradidisse, vt labor quidem cibum, cibus potionem, potio somnum, somnus Venerem præcedat. Ergo Venus concocto tam cibo post somnum exercenda, vt libro secundo de Sanitate Galenus tradit. Hæc sententia Valeriolæ magis arridet propter rationes, quas affert libro secundo Locorum communium, capite decimo tertio. De hoc vide Plutarchum Problem. 6. libro 3. Concubituris parcè cœnandum esse, Mercurialis docet, in libro Variarum lectionum lib. 2. cap. 15. & lib. 4. cap. 17. Omnino, vt huic quoq; loco finem imponam, si somno volumus frui placido, quieto, atque salubri, sobrietati est studendum, contraque abstinendum à cibo immoderato, nimiaque potione. Nam cœnam ἀφλέγματον, id est, nulla inflammatione turgentem, tenuem, atque frugalem, cuiusmodi Platonica fuisse perhibetur, somni sequuntur κάθυροι καὶ βεαχύνοες. Contrà autem, qui immoderato cibo, vinoque onusti, quieti se tradunt, illi somnis somnijsque furialibus, inquietis, perturbatis, atque pernicijosis, & à natura alienis, vexantur, vt veterno, qui Græcis κάρος, lethargus, aut coma dicitur. Vnde Apuleius libro primo: Na meritò, inquam, medici fidi cibo, & crapula distentos sæua, & grauia somniare autumant. Mibi denique, quod poculis vesperi (cœna vespertina) minus temperaui nox acerba duras & truces imagines obtulit, vt adhuc me credam cruore esse humano aspersum, atque pollutum. Interdum (vt Macrobius ait) temeto ingurgitatus, ac distentus cibo, existimat se vel abundantia præfocari, vel grauantibus exonerari, interdum esuriens cibum, sitiens potum inuenisse videtur. Multi etiam vigilijs torquentur, dum præ nimia pastus, potusque ingurgitati copia, somnum capere non possunt, ijdem quoque ad omnes vel serias, vel iocosas actiones, cogitationesque minimè apti sunt, atque idonei. Quid dicam, quod multi immoderato potu, pastuque impleti, vbi somno se tradiderunt, repentino aliquo morbo oppressi, atque suffocati statim exspirant, & extinguuntur præcisa illis omni pœnitentiæ agendæ, & ideò veniæ petendæ facultate? Quæ nam igitur quæso de illis salutis spes esse potest, qui ita hinc migrant? Vnde appareret, in quantum vitæ atque salutis periculum illi se conijciant, qui intemperantiæ, gulæ, ebrietatique sunt dediti, quibus sæpè somnus hic naturalis ianua est ad æternum illum lætalem, funestumque somnum, hoc est, mortem æternam. Non sine causa igitur Christus nos monet, vt vigilantes simus, atque sobrij, ne corda nostra grauentur crapula, & ebrietate.

Somnia ebriosorum.

NOTA.

DE RELIQVIARVM NOMINIBVS, VSV MVLTIPLICI, VARIA ILLAS VEL COLLIgendi, ac recondendi, vel absumendi ratione. Deijs, quæ sub mensam cadunt, quid fieri soleat.

CAPVT XXVI.

RELIQVVM nunc est postremo loco, vt de reliquijs agamus, quæ sæpenumero nouarum sequentis diei epularum causa sunt, siue occasio. Reliquiæ Latinè à relinquendo dictæ, Hebraicè שיריר Schear, scherit, mischara Ierem. 42. Deuteron. 28. Exod. 8. & יתר nothar Exod. 29. Leuit. 7. appellantur, & נותרת nothæra Leuitic. 2. Reliquiarum nomina.

Græcè λείψανα, λειπόμενα, κλάσματα ἀπὸ τῦ κλάειν, id est, Frangendo, cui respondet Germanicum, Bröckly. Marci 6. φέρειν τὰ κλασμάτων, Matthæi 14. & Marci 8. φέρειν κλάσματα κλασμάτων appellantur. Arnobius reliquiarum fragmina vertit. Nonnus Ioannis 6. κλάσματα φέρειν τοσοβόσιο τραπέζης, & λείψανα πολύπλαγα vertit: vbi mentio fit epularum miraculosissimarum, quibus Christus ingentem hominum multitudinem, paucis omnino panibus, atque piscibus saturauit, vt Arnobius loquitur, reliquiarumque fragminibus duodecim sportas impleuit, quod quidem diuinæ Christi virtutis certissimum fuit argumentum, secundum illud Theophilacti, φέρειν δὲ δυνάμεως τὸ μὴ μόνον θρέψαι τοσύτους, ἀλλὰ καὶ φέρειν τὰ καταλιπεῖν, ad quod amplificat comparatione, & Mosis, qui licet Manna dederit, tamen quantum ad vniuscuiusque necessitatem sat erat, & Heliæ, qui cibauit viduam, sed ad satietatem vsque. Christus autem non modò populum ad satietatem vsque pauit, sed etiam reliquiarum plurimum fecit. Elisæum quoque legimus 2. Regum 4. viginti panibus hordeaceis centum viros ad satietatem vsque pauisse, ita vt etiam reliquiarum aliquid fuerit. Verùm hoc non Elisæi, sed ipsius Dei virtuti ac benedictioni est acceptum ferendum, qui facillimè potest cibos & ad alendum efficaces reddere, & augere atque amplificare. Ideò scriptum: Non solo pane viuet homo, sed omni re, quam Deus iusserit alere. Ἀποτεγύγματα quoque Græcè cùm cibi, tùm reliquiæ appellantur apud Athenæum libro decimo quarto, ἀπὸ τῦ δαντεραγεῖν, quod comedere significat. Eustathius Od. α. in illud Homeri: Ἐΐδατα πολλὰ δαιβεῖσα, χαριζομένη παρέοντα· παρέοντα βρώματα vocat τὰ ἐν ταμείῳ ἀποθετα, ἤτοι ἐώλα τὰ ὑπὸ θεσφατα ὁ διακρὶς ὠνόμασεν: vel alio modo, παρέοντα vocat, τὰ δὴ πολὺ ὠφελοῦντα, ὁποῖα τὰ ἀλίπορα, hoc est, In penu recondita, siue reliquiæ hesternarum, seu pridianarum epularum, nam recentia coquus siue structor apponebat: vel sic vocant, quæ diu possunt durare, vt sunt sale siue muria condita. Hæc de nominibus.

De reliquiarum vario vsu.

Nunc de reliquiarum vario, atque multiplici vsu dicamus. Vbi primò obseruandum ipsis conuiuis discedentibus sæpè, vti suprà quoque dictum est, multa ex reliquijs dari domum asportanda. Laudanda quidem hac in parte est conuiuatoris liberalitas, præsertim si pauperes, & inopes sint conuiuæ, quibus huiusmodi reliquiarum partem aliquam impertit: sed culpanda contrà conuiuarum nonnullorum ingrata rusticitas, inciuilis & agrestis, cùm auaritia, qui non contenti liberali potu pastuque, quo fuerunt accepti, multa insuper domum secum vel clàm, vel præcatoriò deferunt, quæ quidem in familiæ, liberorum, seruorum, ancillarum, pauperum vsum cedere potuissent. Apud Homerum, vt Athenæus libro 1. capite 4. notat, conuiuæ reliquias non auferebant domum, sed satiati illa relinquebant conuiuatori, quæ conda colligebat, atque seruabat, vt hospitibus aduenientibus dandi esset facultas. Apud Romanos reliquiæ olim cedebant in seruorum, atque vernarum vsum, quos illi non admittebant ad mensam, vti suprà pluribus fuit explicatum. Hinc Plutarchus libro 2. Probl. 4. inter alias causas, ob quas Romani nonnunquam consueuerunt mensam prorsus inanem tollere, hanc quoque affert, quod semper aliquid consueuerunt à cœna relinquendum seruis, illorum animos sibi conciliandi causa, cum quibus mensam aliquo pacto communem habere vide-

Reliquiæ olim apud Romanos cedebant in vsum seruorum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

rentur. Idcirco Persarum quoque reges, vt fertur, non amicis modò, & proceribus, ac stipatoribus solebant de cœna portiones mittere, sed semper seruorum quoque, & canum cœna in ipsorum mensa proponebatur, quò nimirum huiusmodi cibi communicatione illorum opera tantò fideliori verentur. Eiusdem consuetudinis Romanorum meminit idem auctor in Quæst. Roman. quæst. 64. Nec non Seneca lib. 11. epistola ad Marcellinum 18. his verbis: Quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus (ministris, qui ferui ad pedes vocabantur) diuiduntur, sic peracta vita aliquid porrigit his, qui totius vitæ ministri fuissent. Item Suetonius in Galba circa finem: Inter cœnam verò vsque eò abundantem, vt congestas super manus reliquias circumferri iuberet, spargique ad pedes stantibus, id est, seruis mensæ ministris. Alexandrum Seuerum, testatur Ælius Lampridius, semper de manu sua ministris conuiuij & panem, & partes aut olerum, aut leguminum, aut carnis dare fuisse solitum, ita vt simili prorsus maturitate patremfamiliàs ageret. Parasitos quoque olim huiusmodi reliquias deuorare fuisse solitos, Plautinæ Comœdiæ satis testantur. Vnde Saturio parasitus in Persa:

Nunc huc introibo, visam hesternas reliquias,
Quieuerint rellè, nec ne: num infuerit febris.
Opertæ ne fuerint, nequis obreptauerit.

Et Curculio alius parasitus in Curcul.

Et quidem reliqui in ventre cellæ vni locum,
Vbi reliquiarum reliquias reconderem.

Et Pemiculus in Menæch.

Ibo etiam, nam reliquiarum spes animum oblectat meum.

Hodie apud Germanos, & alias nationes familiares, atq; domestici, vt vxor, liberi, ancillæ, mensæ ministri peracta cœna, ac ferè post conuiuarum discessum, ex cibariorum reliquijs cœnare consueuerunt, cœna illa vulgò nachtisch à Germanis appellatur.

Reliquiæ diligenter colligendæ atq; seruandæ. Exemplum Christi.

Omnino autem epularum reliquias diligenter colligendas, custodiendas, atque seruandas esse cùm ipse Christus suo exemplo, atq; præcepto, tùm alij quoq; viri cordati, atq; sapientes docuerunt. Christus enim, vt Marc. 6. Matth. 14. scriptum est, reliquias epuli, quo magnam illam hominum turbam pauerat à discipulis suis non tam cibo corporeo, quàm verbo suo colligi, atq; in sportas duodecim recondi voluit, optimi scilicet & prudentissimi patrisfamiliàs functus officio. Plutarchus lib. 7. Sympos. Prob. 4. hanc quoq; ob causam existimat Romanos nephas duxisse mensam prorsus inanem tolli, quòd innuerent semper aliquid reseruandum in posterum tempus, & hodie nos crastinæ diei debere meminisse. Eodem illi videtur pertinere, & illud Pythagoræ symbolum, χοίνικι μὴ ἐπικάθησθαι: Chœnici ne insidias. Et illud vulgò iactatum, ἰχθὺς ἀπολειμμάτων, pisces repositus: & illud tritum, ac peruulgatum Boëtorum dictum, λειπέτω καὶ τοῖς ὑπόδοις: Relinque aliquid & Medis. Perpetuò enim, & vbiq; addit idem, in promptu nobis esse debet: λειπέτω καὶ ξένοις ἐπελθοῦσιν, hoc est, Relinque aliquid etiam hospitibus superuenturis. His prouerbijs monemur prudentis esse è cibis semper habere aliquid reliquum atq; sepositum, quò subitum excipias hospitem, nec Achilleum Homericum imitari, ad quem cum Aiax, Vlyssis legati, aut Priamus accedunt, domum, mensam & inanem atq; famelicam offendunt, vt ιλ. ο. & ω scriptum est. Eumæus contra viri sapientis almus sapiens est imitandus, cui inopinatus ac improuisus Telemachi aduentus nihil negotij molestiæue exhibuit. Statim enim ei ad mensam collocato cœnam apposuit, lances apponens plenas.

Chœnici ne insidias prouerb. Relique aliquid Medis prouerb.

ὀπταλέων, ἃ ῥα τῇ πρόσθεν ὑπέλιπον ἔδοντες.
Assatæ carnis, cœnæ de nocte priori
Reliquias. Od. π.

Pontanus lib. de Conuiuentia cap. 4. Vt autem Sullana, inquit, illæ in flumen deiectiones lautissimorum ciborum vehementissimè videntur improbandæ, sic illud exigendum est, vt multa post cœnam supersint, ac non modò postquam cœnatum est reliquiæ ipsæ, sed ex ipsa mensa, atq; è culina epulæ intactæ ad amicos mittantur, quæque etiam à ministris dispensentur inter eos, qui spectatum venerint. Hæc ille. Apud multos viget mos hic planè Christianus, vt reliquiæ vel omnes, vel maxima illorum pars mendicis, atq; pauperibus distribuantur. Sæpenumero quoq; fit, vt reliquiæ illæ nouarum epularum sequentis diei causa sint, & occasio. Nam vel ipsi conuiuæ hesterni, vel etiam alij inuitati ad reliquias illas absumendũ, comedendumq; iursus

reuersus conuenire solent, quod Germ. die bröcklp vsiäsen / siue stürmen / item / die spän essen / brenten rumen / &c. appellant. Hinc etiam prandium nonnulli volunt dictum quasi perendinum, quod illud ex cœnæ pridianæ reliquijs ferè fieret.

Sacrificiorum reliquiæ.

Hinc quoq; referendæ sacrificiorum, quæ fuerunt quasi epulæ quædam sacræ, reliquiæ, quæ olim sacerdotum erant apud ipsos quoq; ethnicos. Hinc Aristoph. Scholiastes in Pluto, in illa verba: Οὔκ ἂν τὰ νομιζόμενα σὺ ταῦτα (sacrificiorum) λαμβάνοις.

Cur Deo reliquiæ epularũ sacrificialium comburi vetuerit.

Caro ad sacerdotũ Iouis: τοῦτο δ' ἐστὶν εἰπεῖν τὸ δέρμα, καὶ τὰς πλάκας: ἐπειδὴ νόμος ἦν τοῖς θύουσι τὰ ἱερεῖα λαμβάνειν, id est pellem dicere voluit, & anteriorem partem victimæ, quoniam more fuit receptum, vt quæ ex sacrificio reliqua fuerant, sacerdotes acciperent. Verum, vt de sacrificijs Iudæorum antiquis loquamur, de illorũ reliquijs sic scriptum legimus Leuit. 7. vers. 16. Quod si votum, vel spontaneum fuerit sacrificium, oblationis eius die, quo ille obtulerit sacrificium suum, comedetur, & sequenti die comedetur, quod superfuerit ex eo. Quod autem superfuerit de carne sacrificij die tertio, igni comburetur. Si autem comedendo comedatur aliquid de carne sacrificij pacificorum die tertia, non placebit offerens illud, neq; imputabitur illi, abominatio erit, & anima comedens ex eo, iniquitatem suam portabit. Leuit. 8. vers. 32. Reliquias epularum sacrificialium, quarum sacerdotes erant participes, igni comburi præcepit: ossa similiter, quæ quidem nefas erat frangere, & carnium sacrarum reliquias ex epulo Paschali flammis adoleri, atq; consumi, nihilq; in posterum diem reseruari Deus voluit. Hoc, vt Theologi volunt, Deus significare voluit, ea quæ mente capere non possumus, eò quod intelligentiam nostram superent, esse fidei flammis, & incendio committenda, nec vllo modo dubitandum, quin insit in illis sanctissimum aliquod sapientiæ diuinæ mysterium, aut à prudentibus iam ratione perceptum, aut certè opportunis temporibus enuntiandum, & simul intelligeremus, non esse tutum aliquid, quod ad veram animi sanctitatẽ pertinet, differre, atque procrastinare. Hic quoq; obseruandũ cœlestis illius panis Man dicti (quo Deus olim admirabili ratione quadraginta annis, Israelitas suos in squallido illo deserto pauit) reliquias conseruatas in crastinum diem vermes ebulisse. Idem die ante Sabbathũ largiter cadebat, vt posset duplum colligi pro ea die, & pro Sabbatho, quoniam die sabbatho non inueniebatur. Quoniam verò in epuli illius Paschalis locum successit epulum dominicum, de illius quoq; reliquijs commoda hîc sese offert quædam dicendi occasio, qua in re variem olim consuetudinem fuisse reperio. Hesychius Nazianzeni discipulus explicans illud Leuit. 8. Quidquid reliquum fuerit de carne, & panibus igni absumet, indicat sui seculi morem fuisse, vt si quid omnibus cõmunicatis reliquum esset, incenderetur, & cremaretur. Antiquitus tamen legimus reliquias illas vel à clericis, vel etiam à pueris ludum literarium frequentantibus comedi, atq; consumi solitas fuisse. Huc facit canon ille vetustissimus Clementis Pontificis, quem B. Rhenanus in lib. Tertull. de corona militis citat, qui vetat Eucharistiam asseruari, & sic sonat: Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur. Et si negligenter agendo proportione corporis domini nostri Iesu Christi presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percussus digna humiliationis plaga feriatur. Certè tanta in altario holocausta offerentur, quanta populo sufficere debeant: Quod si remanserint, in crastinã non reseruentur, sed cum timore & tremore clericorum, & diligentia consumantur. Qui autem reficua corporis domini, quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conueniant, ne putent sanctæ Portioni commiscere cibum, qui per aqualiculos digestus in secessum funditur. Si autem mane Dominica portio editur, vsq; ad sextam ieiunent ministri, qui eam consumpserunt. Et si tertia, vel quarta hora acceperint, ieiunent vsq; ad vesperũ. Sic secreta sanctificatione æterna custodienda sunt sacramenta. Præcipimus etiam ne cum extero ecclesiæ, siue laico de fragmentis oblationũ domini potentur ad mensam. Vnde scis tu, qui passim sacrarij panes indignis impendis, vnde nosti, si à mulieribus mundi sunt: Hactenus, inquit Rhenanus, Canonis clementini verba retulimus. At hodie reliquarum hostiarum absumptores sacerdotes ne mementum quidem vnum abstinent ab epulis, dum taxat eius rei gratia. Adde quod putrescentes particulas (sic enim vocant) aut receptaculi vitio iam muscidas sumere coguntur, quas igni vetustas consumebat, id quod hoc tempore piaculi loco haberetur, tum ex clericis nemo offendebatur.

De reliquijs cœnæ Dominicæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nicephorus lib.17.cap.25.describens historiam,de Iudæi cuiusdam vitriarij puero,temporibus Iustiniani circa annum Domini 250.narrat longo tempore consuetudinem fuisse in Constantinopolitana ecclesia,vt cum post communionem plusculum de partibus immaculati, diuinique corporis reliquum esset,non reseruaretur, sed ex ludo literario delecti quidam pueri accerserentur, qui reliquias illas ederent. Hæc consuetudo ex Clementis canone paulo ante allegato intelligi potest,qui dicit reliquias illas eodem die esse consumendas à clericis: quando verò plusculum supererat reliquiarum,quibus consumendis clerici non sufficiebant,adhibebantur in Constantinopolitana etiam Scholastici. Huiusce consuetudinis non multò post mutatio quædam facta est. Concilium enim Matisconense 11. præcipit,reliquias, quæ post peractam communionem superant,4. vel 6. feriâ pueris illis percipiendas esse: postea verò per integrum annum asseruari cœperunt. Sed Humbertus Episcopus Syluæ Candidæ contra libellum Nicetæ monachi, illum Græcorum ritum grauiter reprehendit ex verbis institutionis,& inter cætera inquit: Legimus Dominum non imperfectam,sed perfectam commemorationem suis discipulis tradidisse,pane benedicto,& mox fracto, atque distributo. Non enim benedixit tantum, & reseruauit frangendum in crastinum, nec fregit tantum,& reposuit,sed fractum statim distribuit. Vnde Alexander martyr, & papa ab Apostolo Petro,passionem Domini inferens canoni Missæ, ait: Hoc quotiescunque feceritis, id est benedixeritis, fregeritis, & distribueritis, in mei memoriam facietis. Quia quodlibet horum trium sine reliquis fiat,scil.aut benedictio sine fractione,& distributione,aut fractio sine benedictione,& distributione, perfectam Christi memoriam non repræsentat,sicut distributio nulla sine benedictione,& fractione. Hæc Humbertus. Gabriel Biel.in Canonem Lect.26.allegans Paschasij sententiam inquit, Christus volens discipulos suos fructus huius sacramenti participes fieri, postquam corpus suum confecrauit,non sistebat in consecratione, neque dedit discipulis, vt ipsum honorificè conseruarent,sed dedit in sui vsum,dicens: Accipite,manducate. Et quia per vsum manducatio transit, & consumitur,dedit eis,quoties vellent,consecrandi potestatem,dum addit. Hoc facite in mei commemorationem. Extat liber continens explicationem Leuitici, quem quidam Origeni, alij Cyrillo ascribunt. Ibi in explicatione cap.7.de carnibus sacrificij eodem die comedendis, ita vt non remaneret ex ijs quicquam vsque mane, legitur descriptio moris ecclesiastici, ex verbis institutionis cœnæ desumpta. Nam & Dominus panem,quem discipulis dabat,dicebat eis, Accipite,manducate, non distulit,nec seruauit in crastinum. Ex his ergo omnibus adhuc commemoratis constat antiquissimum hunc fuisse morem, vt reliquiæ sacrosanctæ illius epuli à clericis, atque Scholasticis comederentur crastino die,vel etiam igne consumerentur. Idq; forsan ad imitationem antiquarum illarum epularum sacrificialium,quarum reliquias partim à sacerdotibus die sequenti comedi,partim etiam igne consumi solitas fuisse dictum est. Postea progressu temporis mos hic in ecclesia inualuit, vt reliquiæ illæ cœnæ dominicæ in longum etiam tempus asseruarentur, ac primò quidem sub altari, vt canone concilij Turonensis Rhenanus probat: postea sacellis atque ædiculis ad illum vsum extructis, quæ ædiculæ, siuè domunculæ sacramentariæ vulgò appellantur. Hanc asseruationem postea circumgestatio secuta est,quæ omnia Theologis dijudicanda relinquo.

Apud Ethnicos veteres fuit sacrificium quoddam quod vocabatur Proteruia, in quo mos erat,vt si quid ex epulis superfuisset,igne consumeretur. Hinc Catonis iocus est. Namque Albidium quendam,qui sua bona comedisset,& nouissimè domum,quæ ei reliqua erat,incendio perdidisset,proteruiam fecisse dicebat,hoc est,id quod comesse non potuit,combussisse. Macrob.Saturn.2. cap.2. Luc. Sylla cum deposita dictatura vniuersi sui patrimonij Herculi decimam consecrasset, splendidumq; populo per multos dies epulum præbuisset, magnam quotidie cibariorum copiam, quæ reliqua fuerant,in amnem proijci curauit, quas quidem conseruari, & pauperibus distribui longè satius fuisset. Athenæus ex Euripide tradit τα λείψανα,id est, reliquias canibus obijci solita insectum est,canibus obijciebantur,non de θεοῖσοῖς, id est reliquijs quæ seruorum erant, vult loqui. Hodie tamen Christiani magnam sæpè huiusmodi reliquiarum epularum partem canibus (quæ illorum est charitas) quàm vel ministris,atque famulis, vel pauperibus,atque mendicis communicare malunt. Sudini Borussiæ populi,apud quos succinum colligitur, facta messe solenne sacrificium pro gratiarum actione conficiunt, quod Ruthenica lingua ozinek, id est, consummatio messis dicitur,in quo capro litant. Quo peracto,& apparatis dapibus epulantur atque helluantur tota die atque nocte vsque ad vomitum. Ebrij deinde summo mane extra villam progrediuntur, vbi reliquias epularum,quæ remanserunt,certo in loco terræ operiunt,ne vel à volatilibus, vel à feris diripiantur,testis est Ioan. Miletius in epistol.de relig. & sacrificijs veterum Borussorum ad Georg. Sabinum. Apud Calecutienses mirabilis mos est,de quo sic scribit Ludouicus Rom. in sua historia Ind. Rex illorum, postquam edere desijt, sacerdotes quidquid est reliquiarum in certum quendam locum transferunt, & in humo nuda collocant, deinde manuum complosione corniculas aues nigricantes, quæ ad huius vsum aluntur, excitant, quæ huiusmodi signo dato in regias illas reliquias inuolant, illasq; deuorant. Sunt hæ aues sacrosanctæ, quas ledere nefas est, & idcircò liberè, tutoq; passim volitant. Simili fere more, atque consuetudine multi quoque Christianorum reliquias suas auibus,quas animi,venationisq; gratia alere solent, obijciunt, quas pauperibus dari longè satius,& Christianæ charitati conuenientius esset.

Hic quoque dicendum de ijs,quæ de mensis decidunt in terram, quæ à Græcis ἀναλεκτα analecta (voce Latinis quoque vsitata) appellantur ἀπὸ τῦ ἀναλέγεσθαι hoc est, colligendo, propterea quod illa olim manu colligi,non scopis euerri solebant. Panis si è mensa in terram decidat,religiosè apud Christianos & cum osculo colligi solet: quod etiam apud Christianos primitiuæ ecclesiæ videtur moris fuisse. Vnde Tertullianus de corona militis: Calicis, inquit, aut panis etiam nostri (communis) aliquid decuti in terram anxiè patiuntur: in quæ verba sic Beatus Rhenanus commentatur. Propter crebram sacramentorum tractationē inolita illis fuit religio, etiam vulgarem panem,& vulgare poculum reuerenter tractandi. Apud Moscouitas panis est,quem beatæ Virginis vocant,quemq; quodammodo consecratum venerari,atque etiam edere, denique vulgò in ædibus in loco eminentiore honorificè seruare solent. Huiusmodi panis cùm fortè inter prandendum, quemadmodum Sigismundus Baro testis oculatus prodit, tentorio commoto in terram decidisset, princeps alijq; omnes qui aderant,eo casu grauissimè obstupefacti stabant trepidantes. Mox accersitus fuit sacerdos,qui illum ex gramine summo studio & veneratione colligebat.

Porrò cœnarum purgamenta, & quisquilias ciborum sub mensam cadentes, ethnicorum veterum superstitione tollere nephas erat, cum amicis defunctis atque heroibus essent consecrata: vt Athenæus docet lib.10. τοῖς δὲ τετελευτηκόσι τῶν φίλων ἀπένεμον τὰ πίπτοντα τῆς τροφῆς ἀπὸ τραπεζῶν, id est, amicis mortuis dabant cibos,qui de mensa deciderant. Idem testatur Aristoph.in Heroibus teste Laërtio. Hinc Pythagoræ symbolum τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι,quæ decidérint ne tollas,siue, vt alij efferunt μηδ' ἐσθίειν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς τῆς τραπέζης καταπεσόντα, id est ne gustes,quæcunque de mensa deciderint. Hoc symbolo,vt docet Erasmus in adagijs,admonet, vt assuescamus moderatius cibum sumere. Sic veteres Borussi in epulis suis funebribus de vnoquoque ferculo aliquid sub mensam iacere solent,quo animam pasci credunt, eiq; potum effundunt. Si quid forte decideret de mensa in terram, id non tollunt, sed desertis (vt ipsi loquuntur) animabus relinquunt manducandum, quæ nullos habent vel cognatos, vel amicos viuentes, à quibus excipiantur conuiuio. Hæc scribit Ioan. Miletius in epistola ad Georgium Sabinum de religione,& sacrificijs veterum Borussorum. Libet hic interserere integram, quæ in eadem epistola continetur epularum funebrium descriptionem,quæ ad illa,quæ in primo libro de huiusmodi conuiuijs sunt dicta illustranda, plurimum conducent.

In funebribus hic,inquit,seruatur ritus à rusticanis: defunctorum cadauera vestibus & calceis induuntur,& erecta locantur,super sellam, cui assidentes illorum propinqui, perpotant ac belluantur,epota ceruisia,fit lamentatio funebris, quæ in lingua Rutenica sic sonat: Ha le le,le le, y proez ty mene vmarl? Ha le le,le le ij za tij nie miel kraß ije mlodzice? ij proez tij vmarl? Id est, Hei hei mihi. Quare mortuus est? Num tibi deerat esca aut potus? Quare ergo mortuus es? Hei, hei mihi: An non habuisti formosam coniugem? Quare ergò mortuus es? &c. Hoc modo lamentantes enumerant ordine omnia externa illius bona, cuius mortem deplorant: nempe liberos,oues,bouer,equos,anseres,gallinas,&c. Ad quæ singula respondentes, occinunt hanc Naniam, cur ergò mortuus es,qui hæc habebas?

Universidad de Deusto
Biblioteca

Post lamentationem dantur cadaueri munuscula, nempe, mulieri fila cum acu: viro linteolum, idq; eius collo implicatur. Cum ad sepulturã efferetur cadauer, plerique in equis funus prosequuntur, & currum obequitant quo cadauer vehitur: eductisq; gladijs, verberant auras, vociferantes Gey geythe begaythe peckelle, id est, aufugite vos dæmones in infernum. Qui funus mortuo faciunt, nummos proijciunt in sepulchrum, tanquam viatico mortuum prosequentes. Collocant quoq; panem, & lagenam ceruisiæ plenam ad caput cadaueris in sepulchrum illati, ne anima vel sitiat vel esuriat. Vxor manè & vesperi, Oriente & Occidente sole, super extincti coniugis sepulchrum sedens veliacens, lamentatur diebus triginta. Cognati verò ineunt conuiuia die tertio, sexto, nono, & quadragesimo à funere. Ad quæ conuiuia animam defuncti inuitant, precantes ante ianuam. In his conuiuijs, quibus mortuo parentant, tacitè assident mensæ tanquam muti, nec vtuntur cultris. Ad mensam verò miscentur duæ mulieres, quæ hospitibus cibum apponunt, nullo etiam cultello vtentes. Peracto prandio, sacrificulus surgit de mensa, ac scopis domum purgat: animasq; mortuorum cum puluere ejicit, tanquam pulices, atq; his precatur verbis vt è domo recedant, Selij pilij dussicæ: nuwen, nuwen: hoc est, edistis ac bibistis animæ dilectæ: ite foras, ite foras. Post hæc incipiunt conuiuæ inter se colloqui & certare poculis. Mulieres viris præbibunt, & viri vicissim mulieribus, seq; mutuò osculantur.

De hac oblatione ciborum super tumulos defunctorum meminit etiam August. sermone 15. de Sanctis, cuius verba hæc sunt: Miror cur apud quosdam infideles hodie tàm pernicioſus error increuerit, vt super tumulos defunctorum cibos & vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ, carnales cibos requirant. Epula enim & refectiones caro tantum requirit. Spiritus autem & animalis non indigent, parare aliquis suis charis dicit, quod ipse deuorat, quod præstat ventri, imputat pietati, &c. Hactenus Augustinus.

Hæc porrò (vt illuc, vnde digressus sum, reuertar) quæ sub mensam ceciderant, olim scopis à seruis euerrebantur, dum subtegulanea pauimenta in vsu erant. Postea verò asarotis inuentis cessauit vsus scoparum, & manibus colligi purgamenta cœperunt, pauimenta verò spongijs mundari. Martialis Epigram. 7.

Colligere longa turpe, nec pudet dextra
Analecta, & quidquid canes reliquerunt. Et alibi:
Otia, sed scopis nunc analecta dabunt.

Cæl. lib. 13. cap. 31. Analecta inquit, in Epigrammatario poëta sunt reliquiæ sub mensa, quæ quod colligi debeant, id sunt sortitæ nomen, quamuis etiam pro instrumentis, ad ipsum destinatis quidam interpretari maluerint. Serui, qui illo munere fungebantur scil. analecta colligendi, verrendiue analecta, ἀνάλεκτα analectæ fuerunt appellati. Eodem nomine teste cælio lib. 13. ca. 31. per translationem fuerunt dicti, qui multa lectione exercitati memoria sunt firmissima, ita vt quidquid vnquam aut legerint, aut audierint habeant in promptu, & ad manum scil. in numerato. Nomen deductum est à verbo ἀναλέγεσθαι, quod inter alia significat, ἀναμφιβόλως ἔχειν καὶ ἐννοεῖσθαι, id est, memoria concipere, & firmiter retinere. Sabino suasit Satellius Quadratus, vt grammaticos haberet analectas, qui memoriæ, ingenijq; subsidium domino essent futuri. Quidam analectas his interpretantur doctissimos, qui omnia ad manum, & in numerato habeant: alij eos, qui minutissima quæq; colligunt ex auctoribus. Neutris se assentiri dicit Turnebus in suis Aduersarijs, sed potius existimat sanna quadam derisum ab eo Sabinum fuisse. Vt enim analectæ serui dicebantur, qui reliquias cœnæ, aut ea quæ ceciderant de mensa, colligere solebant, (ea autem analecta dicebantur) sic cùm ipse Sabinus inter cœnandum in versibus, quos subiectos referebat, subinde excideret, Quadratus festiuè dixit, ei grammaticis analectis opus esse, qui colligerent eum cadentem, & verba quoque ei excidentia inter cœnam redderent. Pollux denique libro sexto, capite decimoquinto, copiosè docet seruos omnes ciborum reliquias in solum proiectas, vt lactucæ folia, carnium ossa, conchyliorum, ostreorum, cancrorum, atque piscium testas, fructuum reiectamenta (quæ μίσυλοι, & κορύμματα appellantur) spongijs, alijsq; instrumentis colligere, atque in corbes, siue sportas quasdam (quas ἀρρίχους, κοφίνους, σαυρίδας, σαραίχια, φερνία vocat) reponere fuisse solitos. Et hæc de reliquijs.

TANDEM

TANDEM aliquando hoc meum antiquitatum opus Dei ope auxilioq; absolui, & ad finem perduxi, quo sanè nomine gratias illi meritò ago & habeo ingentes. Eundem præterea precor, vt bosce meos labores ad suam gloriam, reiq; publicæ literariæ vtilitatem dirigere, & aduersus omnes maleuolorum ac inuidorum morsus atque calumnias tueri dignetur. Postremò, id quod in toto hoc meo opere sæpissimè feci, omnes veros Christianos, qui suæ salutis cura tanguntur, sedulò admoneo, vt ab immanibus & insanis, quæ hodie passim dominantur, compotationibus comessationibusque, ceu certissimis animi corporisque pestibus, abhorreant: illas cane peius & angue oderint, execrentur, fugiant. Contrà operentur, secundum Christi præceptum & exemplum, eum cibum, qui non perit, sed permanet ad vitam æternam, hoc est, ipso Christo interprete, diuinæ voluntati totos se addicant, & ad illius iussa atq; mandata, quæ nobis in suo verbo præscripsit, exequendum paratos sese promptosq; præbeant, quò tandem æterni illius & immortalis epuli, quod in amplissimo cæmisitorio cœli palatio electis ab æterno adornauit, participes fiant. Ad illud nos, contemptis repudiatisq; omnibus corporeis huiusce seculi cupedijs, lautitijs atque delitijs, non fragilibus modo atque caducis, verum etiam pernicioſis, toto pectore aspirare atque contendere debemus. In illo namq; cœlesti triclinio vnà cum Abrahamo, Isaaco atque Iacobo, hoc est, cum omnibus electis ad mensam illam immensis delitijs atque voluptatibus cumulatissimam, in ipsius gratiæ & amoris diuini sinu, ceu lectulo mollissimo, securè recubabimus. Ibidem ab omnibus peccatorum repurgati sordibus, candida innocentiæ, iustitiæ, atque salutis veste ornati, ipso Deo ceu vero nectare & ambrosia assiduè saginati, vnguentis Spiritus S. fragrantissimis delibuti, æternis gloriæ, honoris, omniumq; virtutum corollis redimiti, sermones de Deo rebusque diuinis incundissimos conseremus, illius laudes concordissimo animorum concentu decantabimus, in ipso gaudio lætitiaque immensa tripudiabimus: denique ludis, spectaculis, acroamatis cœlestibus, quæ omnem
non modò orationem, sed rationem quoque sensumque humanum longè superant, æuo sempiterno perfruemur.

Ioan. 6.

Ioan. 4.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

INDEX RERVM, VERBORVM ET HISTORIARVM SCITV MAXIME DIGNA-rum in libros Antiquitatum Conuiuialium, ditissimus.

A

ABACVS quid 198.b
Abadini Hebræis qui 202.b
Ablactationis tempus 36 conuiuium 35.b
Abluentium vsus 252
Absinthiræ propoma 327
Abraham primus decimas dedit 46
Abrahami hospitalitas 81.b 82
Absentibus de cœna partes mittendi mos 285.b
Absteme sacra quæ 269.b
Abstemij populi qui fuerint 318
Abstinentiæ nomina, diuisio, vsus & finis 293.a.b.294.a.b
Abydena illatio quale Prouerb 278.b
Abystinorum mos in conuiuijs cera venenum 206
Achillea comam Sperchio vouens 38.b
Achillis conuiuium in honorem Patrocli mortui 74. in præmio victoriæ distribuendo factum 261
cithara ex Erionis spolijs 368.b
Acer qualis arbor 200.b
Aceti vsus 52.b
Acetaria quid 276.b
Acetariorum vsus 163.b
Acor inuscarum deus 142.b
Accingi lumbos quid 233.b
Acetipenser piscium nobilissimus 160.a.b
Accubationis nomina 234
Accubitus in conuiuijs 253.b 254
Accumbendi ritus 255
Accubitalia quid 257
ἀκροθίνια quid & quando sumendū 27.b.16.b.21
ἀκροκώλια 17
Acridophagi phtiriasi laborant 367
Acromata quid 363. conuiualia 381
Adaschim Hebræis lentis genus 56
Ad cyathos qui dicti 208
Adipalis cœna 24.b
Admissionales qui 236.b
Adon Hbr. quid 239.b
Adoniæ ad inaugurationem apparatus 47.b
Adoptionis dies vt natalis celebris 31.b
Adorea quid 158
Adonibesek tyranni factum 147.b
Adriani Imperatoris prandia 13
Aduentus conuiuæ qualis sit 235
Adulari quid 144
Adulatio amicitiæ morbus 145
Adulatorum Epitheta varia 143.b
Aeclon cœnæ genus 109
Aedes Saturni ærario destinata 125
Castoris Romæ 197
Aediruus quid 190. b. 236.b 237
Aedes vnde dicta 186
Aedium sacrarum custodes 236.b
Aediles Cereales Rom. 133.b
Aedificij duæ partes 185
Aedilitas Romanorum quid 179.b
Aedilium Romanorum epulæ 48.b
Aegiseetarum festa 127.b. in sacrificijs Neptuni mos 213
Aegrotantium tempus edendi 26.b
Aegypti nuptiæ funestæ 71.b
Aegyptij ludęorum conuictu abhorruerunt 7
Aegyptij in publico conuiuari 188
Aegyptij sacerdotes a sale abstinēt 165
Aegyptiorum furandi mos 53
Aegyptiorum natalitia 32
Aegyptiorum nobilitatis indicium 238.b
Aegytiorū sacerdotum vestitus 223
Aenigmata conuiualia 359
Aerea pocula 314.b
Aerati lecti 256.b
Aesopi ridiculum factum 238.b
Aesculapius quo nomine in honore habitus 306.b
Aesculapij vindemia 64.b
Aestatis victus ratio 27
Aethiopum in cipo parcitas 26
Aethiopes infantibus dant Eucharistiam 31.b
Aethiopum circumcisio 31
Aethiopum mensa Solis 113.b
Aethiopum saltatio bellica 378
Aethiopum victus locustæ 161.b
Affricanus salutationi Inimicus 376.b
Agath Heb. panis 56
Agathensis concilij canon in clericos ebriosos 320
Agathonis conuiuium philosophicum 362.b
Agapæ vnde ortæ 113
Ἀγάπαι 2.a.b.5.b.117.b
Agnus paschalis typus Christi 114.b
Ἀγορά quid 274
Agoranomi qui 197
Agraria quales ludi 381.b
Ἀγύιαι
ἀεκήτιον sacrificium 3
ἀθμητοφόρια in fœderibus 13.b
Αἰγανέα quid 150
Alienæ quadræ seruus 130
Alabastrites 243.b
Alani putne abstinere 248
Alanorum parentandi mos 296
Alais sancti Bernhardi mater 37
Albus color in vestitu cur gratus 224.a.b.226
Albi coloris vestitus in conuiuijs vsitatus 222
Alcairi coquorum copia 182.b
Alcachi facinus egregium 274
Alcæ ludus qualis 381.b 382
Alexander Magnus coquorum & pistorum contemptor 180.b
Alexander Magnus Scypho Herculano victus 318.b
Alexandri Magni Apophtegma 21.b
Alexandri M. conuiuium cum nouem millibus hospitum 273.b
Alexandri M. ebrietas 312
Alexandri triclinium magnificentissimum 187
Alexandri Imper. Romanor. educatio 41
Alexandri Seueri natalitiarum celebritas 33.b
Alexandri Seueri Imperatoris deliciæ 616
Alexandri Seueri dicta 55.b
Alexandri seueri ludi epulares 381
Alexandri Seueri parsimonia 192.b
Alexandri Seueri mortis omen 55
ἀλιτός quid
ἄλκιμος quid 375.b
ἀλκυονολογούμενα quid? 271
ἀλλοφαγία 68.b
Ἀλφίται cur mendici 189
ἀλωπεκοφόροι 146.b
Alexidemi Milesij stulta ambitio 145
Alimentum & Alimentarij 263.b
Alimenta quo ordine ingerenda 156.a.b
Alimentorum diuersitas conuiuij duplicia 277. copiosa quando danda 28. animalibus triplicia 160
Alimentorum distinctio 160
Alium receptacula 277.b
Aliptæ veterum quid 170
Allium in festibus quale Adagium 219
52.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

Allij virtutes & vitia 53.a.b
Alij vsus in militia 52.b.53
Alphabeto conuiuium simile 378.b
ἄλφιτον quid 83
Ἄλφα festiuitas agricolarum 63
Amalasuntæ reginæ Longobardorum historia 242.b.243
Amaltheæ cornu quid 278.b
Amasis Aegyptiorum regis superstitio 248
Amazones vnde dictæ quibusdam 84
Amazonum catilena Prouerbium 281.b
Ambitio in conuiuijs 10.42.b 48.b
Ambulatorium quid 17.b
Americensium conuiuia funebria 78.b.79
Ambrosia quid 5.b.164.b
Ἀμβρόσια festa Bachi 121
Ambrosius de suppellectili sacra 193.b.194
Ambrosij encomium hospitalitatis 82.b
Ammonitarum Deus 20.b
Amphionis cantus 373
Amphitherum poculi genus 337.b
Amphidromia quid 29.b
Ampulla olearia 218.b. rubida quid 218.b
Amyntæ Macedonis cædes legatorum Persarum 138
Ἀμνίζειν quid 344
Anabaptistarum hypocrisis 246. Patroni 31
ἀναπαυστήρια qualis dies festus 68
ἀναγαφὰς ἐν quid? 26.b
ἀνάψυξις 38
ἀνάψια Cretensium 108
Ἀνακλίδες quid 254
Ἀνακλιντῆρες quid 254
Anaximenes Milesius Sciotrici inuentor 26.b
Ancillarum circes officium 207.b
Anclabris mensæ genus 198
Angelus sub quercu epulatus 189
Angeli semper candidati apparuerunt 225. spiritus ministratorij 203.b
Angelorum salutationes 246
Angelos non vti cibo 164.b
Angelorum Saturnalia 125
Animi ebrietas prava 311. in tres facultates distributio Platonica 286.b
Animalia conuiuio integra apponi solita 286.b. musica delectari 373. munda & immunda quæ 294.a.b
Animalium receptacula 269.b 170
ἀνάκτορες veteribus quid 251
Ἀναπέζεσθαι Phœnicum 60
Animarum omnium solennia sacra Christianorum 56.b
Animalium partes quæ delicatissimæ 161.b. quod nam pestimum 144.b
Annibalem luxuries vicit 54
Anni tempora quomodo in victu consideranda 27
Anniuersaria conuiuia 114.b
Anniuersaria Christianorum sacra pro defunctis 80
Annona Rom. militum ordinaria 56
Annonæ præfecti apud Græcos 177
Annonæ vocis origo 24.133.b.174 b.175.b
Annonæ cura apud Romanos 177.a.b
Anseris iecur delitiæ 161.b
Antecœna quid 275.b
Antecœnium 19.b
Antecœniarum πρόπομπα 326
Antelij dæmones 122.b
Anteuindemiæ festum 122.b
Antidota ad ebrietatem 327.b
Antidotum ante venenum fumere 327
Antigoni regis superbia 246
Antiochi Epiphanis dementia 378.b
Antipatri parsimonia 224
Antipharmaca ebrietatis optima 327
Antisterion mensis Baccho sacer 121.b
Antiochi Epiphani triumphale conuiuium 58.b
Antiochi medici victus ratio 28
Antonij & Cleopatræ luxuria 9.b 11
Antonini pij testandi mos 25
Antonini Geræ Imperatoris mos 282
Antonini Heliogabali luxuria 49
Ἀδρυπτοτροφεῖα quid 221
Anthoprophagorum immanitas in epulis funebribus 78.b
Ἀνάκτορον pars ædificij 185.b
Apaturia quale festum 38.123.127
ἀνατετακέναι Adag. 139.b
Apha Heb. quid 179.b
Apiaria quid 170.b
Apiata mensa quæ 201.b
Apij coronæ 353
Apodyterium quid 219.a.b
Apomagdalia canibus obiecta 148.b
Apollo in Thessalia cœnans 19. βουφόνιος 90
Apollinis Actij fanum in Leucede 142
Apollonitarum inhospitalitas 99
Apollonitarum socordia 100
ἀπύρους 242.b
Ἀπύρημα proprie quid 251
Apophoreta quid 93.b
Apostolorum victus vnde 46.b
Apotheca quid 171
Ἀποφράδες dies ferales 74
Aprugni inter edulia præstantia 162
Apulei sententia de Natali 55.b
Apparatus balnearum antiquarum 219.b
Aqua Iudæorum potus 37
Aqua lustralis Ethnicorum 249.b
Aquâ mixta quomodo 304
Aqua vncta in lotionibus 255
Aquæ benedictæ origo 250
Aquæ calidæ vsus apud veteres 303
Aquæ potus antiquissimus 300.b vsus 301.a.b
Aquarum quatenus miscentur cum vino differentia 302.a.b
Aquarum vtilitates 300.b
Arabum continentia 26
Araneorum phalangium natura 369
Arbiter conuiuij 255.b
Arbe locustæ species 167
Arbor capillata quæ? 38.b
Arbores conuiuales illustres in Heluetia 388.b 157
Arcadum cibus 157
Arcana nemini committenda 318
Arcotalogus quid 363
Archaici lecti qui 256.b
Archelai regis dictum ad conuiuem 358
Archestratus poeta de numero conuiuarum 139
Archiæ Theabani Imperat. inepsig 262.b 180
Archimagyrus quis 306.b
Ἀρχισυμβώλος 151.b
Architriclinus quid 255
Argentinensium Sysitia quotidiana 213 209
Argenteæ mensæ 3.16.b.17.18
ἄρκευθος 14
Arma pro instrumentis 191.b
Armus cur Sauli in epulo datus 117 b.283.b
Arma quando pueris sumere concessum sit 39.b
Arnobius libationes perstringit 272 145
Artarogus quid 47
Ataxerxis epulum magnificum b.48
Artes petitoriæ quale Prouerbium 223.b 199
ἄρτος vnde dictus 1.b
Arucha conuiuium 333.b
Archundinea pocula 225.b
Asinæ albæ signum 86.242.b
Ἀστραγὶς quid 242.b
Aspenæ regiorũ puerorum bonus custos 41.b 185
Assare quid 144.b
Assecla quid 198
Assidelæ quid 198
Astrologicum poculum Constantinopolitani Cæsaris 196
Astyanactis delicata nutricia 37.b
Assueri regis magnificentia 35.b 48
Assueri regis epulum 48
Assueri regis sponsalia cum Esthera 66.b 72
Assueri triclinium ornatissimum 90.b
Asymbolus & immunis 331.b
Ἀσύμβολοι quis 331.b
Atali regis mors 32
Atrebatum loculstæ species 167.b
Atticenicilium tribus 109.b Sysitia 109.b
Athletarum victus ratio 28
Atræ Scytharum regis dictum de Musica 218.b
Atrium quid & vnde 373
Attiarij Ierui 187
Ἀῦλα Græcorum vox honorifica 239.b
Auariria diuitum Romanorum 23.b in conuiuijs 10
Aue latinis salutatio 240
Auenæ descriptio 240
Auenacea puls quid & eius vsus 158 55.b
Auguralis cœnæ descriptio 43
Auguralis cœnæ 15.b
Augustus pristinum vestitum reducendi studiosus 223
Augusti Imper. frugalitas in vasis 192.b. in bibendo moderatio 318 b. cœna famosa 255.b
Augustinus diei natalis defensor 34
Auidij Cassij disciplina militum 54.b
Auli Cæcinnæ ædes indigna 11
Auris memoriæ sacra 245
Aurea & argentea pocula 335
Auribus vtraq; manu apprehensis cum oculo salutandi mos 242
Aureliani consulatus 48.b
Aurumul victus ratio 27
Aurium carnis esus 161.a.b
Auxiliaidis S. Bernhardi matris laus 40
Azymi panes Iudæorum 115
Azymarum placentarum vsus apud Heb. 82.b

B

BAbyloniorum in victu religio 295.b
Baccar qualis radix 353.b
Bacchari quid & vnde 315
Bacchanalia Romanorum 122.b 123. Christianorum 123.b. Iudæorum 115
Bachanalium sacrorum ministri 210. sodalitia 112.b
Bacchilidis poetæ præceptũ de conuiuijs 356.b
Bachus cur Sappus dictus 129. cur dictus Hymenæus 70.b. ebrius Nymphis sobrijs temperandus 328.b. quo nomine cultus 306.b cur triumphº dictus 58.b. cur Lyæus dictus 262.b. πολίτικος 20.b
Bacchi nomina Græca 307.b. festa 121
Bacchũ musis & nymphis esse diluendum 365.b
Bachanorum consultationes inter pocula 367.b
Baculus mendicorum 147. panis quid 255
Badij Campani perfidia 90
Balarum descriptio 54.b
Balæ Heb. quid 56.b
Balnearum vetustas 63
Balneatores qui 229
Balnearum veterum forma, partes 219.a.b. & vnctionum vsus 218.b 221. luxuriosus abusus 220.b. vtensilia 218.b
Balnea Herculana Prouer. Rom. ante epulas 222.b
Balnei tempus Rom. 23.b
Balsamum frigidorum precosissimum vni Iudææ concessum 347
Balteus quid 233.b
Baptisteria Romanorum 219.b
Βαπτίζειν proprie quid 248.b
Baptisterium vnde dictum 248.b
Baptismus Christianorum 31
Baptismi aqua cur sanguis Christi 57. tempus 31
Baptizandorũ vestis candida 225.b
Barbæ depositio apud Ethnicos 38.a.b
Basilica quid 187
Basilicensium puerorum festiuitas solennis 38
Baxeæ quid 229
Beatos in altero seculo non vti cibo 164.b
Baschal Hebr. quid 179.b
Beelzebub muscarũ princeps 142.b
Belgæ butyrophagi 162
Bellaria quid 278.b. 279. Attica 278.b
Belonas pisces partu rumpi 358
Benedicere Deum & homines quid 265
Bernhardi inuectiuę in sacerdotum luxuriam 45. sententia de vasis sacris 194. vita 40
Bernensium puerorum solennis festiuitas 38
Berich vnde dictum 102.b
Berfabeæ lauatio 220
Bibere coronas quid 354.b. quid & vnde dictum 298.b
Bibendi ad numerum poculorum mos 338.b. finis & vsus 299.a.b modus duplex 322. mos quot sunt in amicæ nomine literæ 339.b mos pro sanitate absentum 340
Bibendæ aquæ ratio 301
Biberius Caldius Mero, vnde sit dictus 303.b
Biclinium quid 187
Bionia Boristhenitis philosophi dictum 291.b
Biriach Heb. quid 55.b
Blandus cur inimicus 145
Bouis integri assati forma 40.b
Bolerum Cl. Cæsaris edere quid 10.b
Bombycum esus 166.b
Βουβαλόχοι 144.b
Boni Dæmonis poculum quod 330
Bonifacij dictum de vasis sacris 193.b
Bononiense epulum in coronatione Caroli V. 50.b. 51.a.b
Bonosi Imperatoris vinosi importuniras 87.b
Bos Mollosiorum, prouerb. 165
Bubyle 170
Bubulæ carnis esus 161
Buccellatum 52
Buccellarij quid 52
Bulga quid 234
Bulla aurea quale insigne 38.b 39
Brachmanni Indorum philosophi 365.b
Brassica cur abstinuerint Aegyptij 296.b
Britannici mors 304
Brumalia quid & vnde 131.b
Bruti effigies cur pileata 230
Βρύχος 168
Busiridis Aegyptiorum regis aræ funestæ 99.b
Butyri esus 162. vsus 56.b
Βυσσίνα 15
Buxea pocula 332

C

CAbilonensis concilij decretum de ieiunio 25.b
Cachinnus quid? 367
Cadmus Dionysij anus coquus 180.b
Cadus ligneus ad sacrificia 192
Cæcus iacuit prouerb. 208.b
Cædes ex conuiuijs 10
Cæpe vsus & vtilitas 53.b
Cæsarianum epulum 49.a.b
Chargol loculstæ genus 167.b
Calil quid, & vnde 363.b
Calabrorum hospitalitas 95
Calceatus quid 228.b
Calceorum vsus apud Rom. 227.b luxus 229. depositionis symbola 228.b
Calculorum ludus qualis 387.b
Caldam Plinius damnat 304.a.b
Calecutiensiũ mos horribilis 267.b luxuria 26. mos in conuiuijs 258 b. in victu obseruatio 297.b
Calepsus locus Euboeæ amœnissimus 187.b
Calendæ Martiæ fœminarum Saturnalia 126. quid & vnde 115.b
Calicem suum Deus cuiq; præscribit 340.b
Calices Dei 340. b. sacri lignei 193.b
Calices mysterium in sacris 154
Calidis famis intolerabilis 27
Calidus potus contra naturam est 303
Caligulæ crudelitatis causa 37. largitio propter ambitum 48.b
Calliæ Charmidæ conuiuium philosophicum 362.b
Callisthenis sobrietas 318.b
Cananææ mulieris exemplum 147.b
Canarienses incertis horis edere soliti 26.b
Candidati milites qui dicti 223
Candida salutis quid 224
Candidatorum labores 223.b
Canere ad lyram & citharam 374

Universidad de Deusto
Biblioteca

Canes mensales παράσιτοι 148. parasiti 145. à quibus conuiuijs arcendi 148.b.149
Canis domi relinquendus Prou. 149. instar cibum colligere 147 b. viuens ex Magdalia, Prouer. 148.b
Canon frumenti numerus 333.b
Canum officia antiquitus 148.a.b
Cantiunculæ inter propinandum 344
Canariensium humi accubentium mos 258
Capacia pocula 337.a.b
Caper cur Baccho immolatus 121.b
Capedo vasis genus 193
Capillus Deo dicatus quomodo dictus 38.b
Capitolinæ cœnæ 15.b
Caprile 170
Caprinæ & agninæ carnis esus 161
Caput in luctu tegere aut denudare 231.b. inter pocula cur vinctum 348.b. radere cur serui manumissi soliti 229.b. aperire honoris ergò 231. apertum an opertum salubrius 231
Capite aperto cur sacrificarint Romani 230.b
Capitis gestus in salutationibus 241
Caroli Magni beneficentia in ministerium Ecclesiæ 47
Carani Macedonis epulum nuptiale luxuriosum 67.b
Cardanus deridetur 21
Cardea siue Carnea Dea quæ 237
Cardinales vnde dicti 237
Carmanorum immanitas 169
Carnarium quid 174.b 171.b
Carneadis natiuitas 32
Carnes ab Homero celebratæ 160 b. 161. & pisces simul edere pernitiosum 280
Carnea Lacedæmoniorum festa 64
Carnis suillæ esus 247.b 160.b
Carnium assatarum vsus veterum 183. b. diuisio apud Roman. 133.b
Carnispriuia quid 121.b
Caroli Burgundiæ ducis cœna funesta 259
Caroli Gothorum regis hospitalitas 91.b
Caroli V. epulum Aquisgrani 50.a.b
Carthaginenses milites abstemij 57
Carthaginensium lex contra vinum 318.b. Syssitia 169.b. inhospitalitas 99.a.b
Carribulum mensæ genus 199
Caseus cur lactis filius 56. qualis cibus 162.a.b. cibus militaris 56
Casei nomina, & præstantia 56. bubuli vsus 56.b
Caspiæ gentes inordinatæ in edendo 26.b
Castra Turcarum & Christianorũ qualia 55
Castor & Pollux pileati 230
Casus salutatorius quid & vnde dictus 239.b
Cati Elicij frugalitas 332.b
Cati Aelij continentia 192
Catholicorum consecrandi mensam ritus 166.b
Catilinæ cõspiratio ejusque finis sancta 105
Catonis cibus ἔραπις 159.b. in militia potus 52.b
Catonis Censorij vxoris laus 37.b
Catinum quid 271.b
Catuillij Pollionis luxuria 256.b
Cauea auicularum quid 170.b
Cauillatio ampularia quid 218.b
Caupona quid 175
Caupones siue copiarij qui 97
Cauponatio olim ignominiosa 97.b
Cauponarum multitudo pernitiosa 98.b
Cauponum auaritia coercenda 99 mores praui 98
Cauſidicorum hora Rom. 23
Cedrinæ mensæ 200.b
Cedrus qualis arbor 201
Celia quid, vnde, & genera 171
Celer Pyrrandæ 187.b
Celtarum mensæ quales 199.b in conuiuio locus primus 262.b. parasiti 143.b
Celtæ hospitales 94.b.238.b
Cemosch Moabitarum deus 20.b
Censores Rom. etiam sacerdotes 180.b
Cereales cœnæ 14.b. 124. Aediles qui 177.b
Ceremoniæ nuptiales veterum 70 in ciborum appositione 281.b
Ceremonialis abstinentia quæ 294 abrogatio eius 294.b
Cereris sacra 123.b
Ceruiculia quid 257
Ceruisia 257.b
Ceruisiæ descriptio 321
Cestus Veneris quid 233
Cibaria diuersa vitanda 281.b
Cibarium sacrificium quid 116.b
Cibus Heb. vnde dictus 156. in die quoties sumendus 26.b. 27.a.b mendicorum veterum 147.b. immodicus pueris noxius 40
Cibus cibatus & cibaria quid 156.b
Cibi vtilitas 287.b. coquendi locus 182.b. distribuendi mos Heb. 283 inordinata sumptio valetudini noxia 28.b. sumendi modus 290 militares qui fuerint 52. mensæ secundæ nomine qui intelliganturr 377.b. alieni non auidè appetendi 288. salubres & incorrupti 178.b. delicati pueris subtrahendi 39.b.40
Cibum apponentium nomina 275
Ciborum nomina Lat. 274.b. nomina Græca & Latina 155.b 136.a.b. diuisio quadripartita 157.a.b. genera 164.a.b. elutiber post diluuium 294. coemptio 173. inconueniens ordo quis 277. emptionis delectus 178.b
Cibus quare communibus vtendũ 284.a.b
Ciceris vsus 158.b
Ciceronis conuictores quales 135.b
Ciceronianæ mensæ 16
Cimonis domus Pyraneum ciuitatis 118
Cinctus sacerdotalis, prophetarum qualis 233. à cingulo differt 232.b
Cinctum vel discinctum edere vtrũ melius 234
Cinctura ministrorum 270.b
Cinguli apud Hebr. vsus 233.b
Cingulorum vsus in conuiuijs 234 in bellis 238
Cinxiæ cur dicantur vxores 71
Circularis potatio Romanorum 343
Circumcisio Aethiopum 31. Turcarum 31. Festanorum 31. cur octauo die fieri debuerit 30
Circumpedes serui qui 210.b
Circumpotatio cœnæ genus 75.b
Circumpotationes Christianorum 343.b
Cisharæ vsus 374
Citreæ mensæ 201
Citrei lecti 256.b
Ciuica corona querna signum imperat. Rom. 238.b 288
Cochlearis vsus 145
Cochleæ quasi parasiti 145
Cœlum intrueri inter precandum 265
Cœnaculum quid 185.b 186
Cœnandi hora vespertina Græcè 24
Cœnatio & cœnatiuncula quid 186
Cœnationis diuisio apud veteres 277
Cœnatica qualis vox 53.b
Cœnatoriæ vestes 227
Cœnatoria loca vnde dicta 186
Cœna Serapica 127. collatitia quæ 170.b. recta quæ 132. ex leguminibus & oleribus 159.b. Pentificalis vetustissima 43. pollinctura quæ 77.b. philosophica 15 nimis longa 24. semper a cibo auspicanda 298.b
Cœna Domini conuiuium sacrum 117.b. cur manè celebretur 28 28.b
Cœna pro missu 274.b. quid 19. 20 ambulans Martiali quid 259. cur primo in sessione angusta 262
Cœnæ etymon 5.b. hora Romanis 22.b. proœmium 276 hora vespertina Græcorum 24. condimentum amicus & Dominicum

Dominicæ finis 7.a.b. consecratio 267.b. pater quid 152.b. hora ordinaria Rom 22.b. 23. condimentum optimum 21. quantitas 27.b
Cœnam in noctem producẽdi mos 24.a.b prandio maiorem esse debere 27.b.28
Cœnæ imperatoriæ 49. Saliares quid? 43. triumphales 59. Deûm 32.a.b. Christianorum cœnosæ 33. terrestres 13.b. Deorum 15 Philosophorum 114.a.b
Cœnarum funebrium vestitus 222 b. varia genera apud Rom. 102 collatitiarum vsus hodierunus 132
Cœtus nocturni periculosi 112.b
Cœnum vnde dictum 248
Colliatores Symbolorum 130
Collationes quid 17.b
Collectæ & comessalia quid 130
Collegium Christianorum apostolicæ Ecclesiæ 113. Iudæorum 112.b
Collegia quid 111.b. quomodo pernitiosa 112.b. cur dissoluantur 112.b
Collegiorum Romæ osores 112 conuiuia 111.b
Coloris albi & candidi discrimen 224.b. albi Allegoriæ 226.b
Columbarium quid 170.b
Collybistæ qui sint 197
Collyridiani hæretici in Arabia 83.b
Conuictores primi qui 5
Conuictus author primus 5
Conuiuari Græcè quid 4.b
Conuiua & cõmessator discrepant 20.b
Comœdia vnde orta 64.b. vnde dicta 20.b
Comœdiæ in epulis actæ 381
Commessabilitatis vitium 9.b
Comessatio, comissatio & comassatio quid 20.a.b. in templorum dedicationibus vnde 34
Comessator 20.b
Comissationum turpitudo 25
Comites conuiuarum 149
Commendare de meliore nota quid 172
Commodus Imp. cum mererricibus epulabatur 137.b
Commodi Imperatoris bibacitas 344.b
Commodi Antonini luxuria 220.b
Compitalia Romanorum quid 64.b
Complexus quid 245.b.246
Commune quid significet 248
Communioni in epulis studendum 284.b
Conclaue quid 186.b
Condicere quid 135
Condimenta epularum Lacedæm. 169
Condimenta 163
Condus quid & vnde 209
Congiaria Imperatorum 59.b
Cononis post victoriam conuiuiũ 58.b
Connubij dignitas 65.b
Consecratio leguminum 158.a.b
Consecrationes catholicorum in singulis rebus 226.b. Mensæ Christi 265
Consolatorius ablactationis vsus 36
Consuetudo altera natura 28
Consuetudinis vis in victu 27
Consulis locus in conuiuio 262
Consulum Rom. epulæ 48
Consultationes inter epulas 365
Consulcandumne sit inter pocula 365.b
Contactu salutandi mos 241.b
Contractus sibijnuicem propinantium 344
Conuiuator quid 152.b. 184.b. scitus 154.b
Conuiuatoris officium 212.b. 151.b munus in præparandis cibis 183 b. 184
Conuiuatori num assidendum conuiuijs 262.a.b. quid faciendum si morantur conuiuæ 235.b
Conuiuæ inuitati officium 140.b 150. Epitheta 136. descriptio 6
Conuiuæ non inuitati mulcæ 142 non inuitati quales 141.b. 142 quotinuitandi 262. Abrahami tres 139. lautioribus partibus honorandi 285 quomodo collocandi 259.b. 260 a.b
Conuiuarum nomina 4. non inuitatorum nomina 142.b. delectus 135.a.b. 136.a.b. 137.a.b. litus mixtus 259. 252.b. multitudinis incommoda 140. numerus indifferetus 139.b. ad conuiuia præparatio 213.a.b. in propinatione conditio 328. pastor optimus 212.b. in assidendo officium 263.b. erga ministrantes officium 213. gestus 259
Conuiua numerandi mos 140.b
Conuiualis mensarum vsus duplex 197.b
Conuiualium locorum diuisio & differentia 187.a.b. 188.a.b. ministrorum munus 212. ministrorũ genera & differentiæ 204.a.b locorum nomina 184.b. 185
Conuiuium parare 4.a. & b. quid 4.b. moderatum 12. concordiæ Symbolum 272.b. Iautum Græcè [illegible] 130.b
Conuiuij etymon 5.b. apparatus duplex 151. 154. 2. 155.a.b. 156.a.b. Dominus quis 152.b. vitiosi species 9. locus olim forte lectus 189.b laus 5.6.a. & b. ablactationis exemplum 35. b. fœderalis exemplum 103
Conuiuio excipere 4.b
Conuiuia quid desiderent 260. sacra quæ 116. 114.b. propriè quid 20.b. quæ fugienda 8.b. publica 7.b. priuata quæ 115.b. paralitia quæ & qualia 19.a.b. 32. nocturna vtilia 28. quæ non fugienda 130. b. funebria Christianorum 78.b. Iudaica in regum inauguratione 47.b. improborum cur accesserit Christus 8.b. Turcarum in circumcisione 31. luxuriosa 9.b. Splendida, Magnifica luxuriosa, &c. 14.a.b. 15 a.b. Christianorum Ecclesiæ primitiuæ 7 Heliostiorum in honorem Magistratuum 51. opificum & artificũ 60.a.b. Romanorum funebria 76 nuptialia Romanorum 67.b. philosophorum 111. post nuptias 68 supra arbores & fabros 188. in depositione muneris 60. sacrificalia & sacerdotum 116.b. ante profectionẽ 101.b. puerilia duplicia 35.b. ob reditum 101.b
Conuiuiorum nomina Latina & Germanica 3.b. Hebræa 1.a. & b publicorum nomina & vsus, &c. 107.b. hospitalium nomina 81.b diuisio 12.a.b. genera secundum tempus 184.b. luxuriosorum exitus 10.b. 11. magnificorum exempla 16. abusus 8.a.b. abusus in contractibus 107. origo, finis, vsus, &c. 5.a. & b. 6.a.b. militarium descriptio 51.b. 52.a.b. pestis ebrietas 312 finis 267. prophanorum finis 7. b. funebrium finis bonus 73. funebrium exempla 74. ministri 327.b
Conuiuijs gratiam quærere quam pernitiosum 42.b. præsidentium nomina 151.b
Conuirium pro conuiuio quando 179.b
Copiarij Latinis qui 91.b
Copis cœnæ genus 109
Copidæ quale conuiuium Spartæ 36.b
Cophinus vasis genus 194.b
Copona quid 97
Corinthiorum obsonandi modus 178.b. 179
Coquere Latinis quid 180.b
Coquendi ratio 182.b
Coqui officia & virtutes 182.b 183 & pistoris differentia 181.b. 182 Pontificis 158.b
Coqui olim conuiuis partes distribuebant 283.b. primi & præstantissimi 179.b. olim sacrificia curabant 180
Coquorum apud Græcos dignitas 180.a.b. vilitas ibid. antiquorum mos 181.a.b. improborum pœnæ ibid.
Coquinarius appparatus Homeri 183.b
Corus siue cohors quid 170
Corda vino aperiri 312.b
Cordacissmus qualis saltatio 377.b
Corinthia vasa quæ 192.b
Corinthiorum conuiuia à Paulo re-

Universidad de Deusto
Biblioteca

præhensa 381. hospitalitas 92
Cornea pocula 331.b
Coroliæ & corollaria quid 350
Corona magistri conuiuij 354.b
Coronatio poculorum 354.b
Coronandi pocula mos 270.b
Coronæ poculis infudi solitæ 354.b quo tempore conuiuij vsurpatæ 355. quibus corporis partibus adhibitæ 354
Coronarum conuiualium nomina 350. inuentores, vsus 350.b.351 authores in conuiuijs 349
Corporea ebrietas quæ 311.a.b. incommoda eius ibid.
Corporis ad conuium præparatio 213.b. exercitationum genera 213 incommoda ex ebrietate 315.b 316.a.b. totius prostratio in salutando 241.b
Corni parasiti 145
Coruorum cœnæ quid 80
Cottabi descriptio 345.a.b.346
Cottabisini Christianorum turpes 346.b
Cotys rex Thraciæ in nuptijs filiæ dapifer fuit 250.b. delicatus 189
Coxinæ tunicæ signum 224
Χαῖρε qualis vox 240. [vox vnde & quid 86
Χαλκάσπιδες quid 269.b
Charistia 127.b. Romanorum 114
Chasol locustæ genus 168.b
Chatthah placentæ genus 83.b
Chœnix Græcorum mensura dimensum 56. quid & vnde 61
Chiliarcha quid 56
Chiliarchi centonarij qui 112
Chilonis sapientis dictum 150.b
Χορὸς Coronarum quid 270.b
Choaspia aqua optima 330.b
Χορεῖα qualis vox 20.b
Χοὺς Argiuorum 231
Χοὸς festum 122
Chorus quid 375.b
Choreæ vnde ortæ 376
Chrestibij Chalcedonensis facetiæ 131.b
Christiani cur Turcis inferiores sint bello 318. cur infantibus munera dare soleant 19.b
Christianorum luxuriosa suppellex 136.b. Saturnalia 126.b. nostri temporis ieiunia 25. militum disciplina corrupta 54. Baptismus 31. luxuria 16. conuiuia licita 9 pocula multiformia 336.b. consecrationes mensæ 265.b. lectiunculæ inter epulas 364.b. in Syria salutationes sacræ 377. regum impietas 41. Primitiuæ Ecclesiæ oscula 144. luxuria in vasis 192.193 propinationes Scythicæ 329.b epulæ impietatis plenæ 150.b. error in sepulturis 79.b. natalitia celebrandi mos execrandus 54.b luxus 9.b
Christianis veteribus coronæ exosæ 350.b
Christus conuialis minister 202.b
conuiuiorum amans 8. discipulis candidatus apparet 225. in vltima cœna accubuit 254.b. exemplum hospitis 90.b. cur negociatores è templo eiecerit 197
Christi salutationes 246 exemplum in lotione pedum 247.b Sermones conuiuiales 365.b. præceptum contra auaritiam 234 præceptum de accubitu 265.b. natalis vt celebretur 54.b. victus vnde 46.b
Christum inuocandi mos inter bibendum 340
Chrysostomus de vasis in cœna 193.b
Chytri festum Athen. 122.a.b.
Chus mensura Attica 122
Claudius Imperator aleę dedit 382 in Fucino lacu conuiuatus penè submersus 188
Claudij Imper. disciplina domest. 41. initiatio 38.b. boletus 10.b
Clemens Alexand. de balæatorum abusu 220.b.221. de parasitis 145
Clementia Dei in educatione Danielis 42
Cleomenis frugalitas 258 vrbanitas 358.b
Cleopatra ad quid coronis veneno illitis vsa sit 354.b
Clericis cauponæ interdictæ 320
Clismus quid 253
Clodij Albini natiuitas læta 29
Cn. Manlij Volti luxuria 54
Crambæ vis obsistendi vino 326
Crapulæ vox quid & vnde 310.b
Crater philotesius quid 324
Crateres tres bibere 339
Credentia mensæ quid? 43.b.198.b
Creta argentaria & vilis 211.b
Cretensia sacra 125
Cretensium famulorum festa 205 hospitalitas 92
Crispini Romani hospitalitas 90
Croci descriptio 353.b.354
Cruditatum ventriculi origo 28
Crustularius quid 182
Crux aurea in Principum Veneror. pileo vnde 241
Crucis signaculum olim vsitatum 266.b
Cristallina pocula 333.b.334
Cryza quid 158
Culina hospiti non inspicienda 247
Culinæ publicæ sunt popinæ 182.b
Culter & cultrarij quid 284
Culteri vox vnde 355
Cultus muliebris in viro maledictus 30.a.b
Cupedinarium farum quid 174
Curculio parasitus 145
Curiæ Romanorum 110.b
Curialium sacratum conuiuia 110
Curij dentati frugalitas 192
Curiositas garrulitati vicina 318
Curmi potio qualis 321
Custodes ianuæ apud antiquos 216.b
Cyathus quid 338.b.271.b
Cylibatum mensæ genus 199
Cynica cœna 13.b
Cypriani precatio de ablutione pedum 247.b
Cyri educatio 40.b. 41. mos in sollocandis conuiuis 263.b
Cyrilli querela de abusu sacrorum festorum 129.b

D

DAgonis culcorum superstitio 237.b
Δαὶς
Danielis & sociorum eius educatio 42
Daps quid, & eius faciendæ ratio 62.128.b
Dapem quomodo fieri oporteat 128
Dapes libare quid 14
Dapalis cœna quæ? 205.b
Dapiferi qui 54.b
Daphne lucus 54.b
Daphnici mores quid 138
Dapsolybum mos inhonestus 176
Dardanus magus 176.a.b
Dardanarij qui 176.a.b
Dauidis inauguratio celebris 47.b luctus qualis fuerit habitu saltatio sacra 377
Deæ præsides puerorum quæ 36.b
December genialis 124.b
Decempes vmbra prouerb. 341.b
Decimus tertius numerus Gallis mali ominis 139.b
Decimæ ante legem dare solitæ 46 Christi temporibus datæ 46.b
Decimarum ortus apud Christianos 47. officium neglectum 46.b species 46. vsus & abusus 47. collator primus 46
Decubatio quid 48.b
Decurionale conuiuium 18.a.b
Δείπνου & συμποσίου 18.a.b 19.a.b
Δεῖπνον significationes variæ 18.a.b 19.a.b
Δειπνεῖν Atheniensium 29.b
Defundere vinum quid 178.b
Delectus in cibis emendis 198.b
Delphica mensa quæ 308
Demadis oratoris factum 61.b
Demensum seruorum 146
Demetrij regis superbia 21
Demetrij Poliarcetis latrocinium
Democritus fœneratoræ maximus 176
Democriti Abderitis sententia de melle 182.b
Demophonti darum epulum 139
Denarij numeri ratio 115
Dendrophori qui 76.b
Denicales feriæ quæ 228.b
Dentes calceati quid 37.b
Dentitionis conuiuium 207
Deorum pocillatrices 245
Deosculatio pro veneratione 275
Δεῖπνα quid 271.b
Depesta quid
Derbices Scythæ vt exequias secerint 58.b
Δεσπότης 320.b
Deuerra Dea Deus

Deus vbi author 306
Deum non vsi cibo 164.b
Deunx quid 338
Dexterа fidei sacra 245.a. facta salutatio quæ 242.b
Dextræ apprehensio apud antiquos 86. assidere qualis dignitas 263.b
Dexteræ in fœderibus contrahendis iunctæ 104.
Dicta bellica Christianorum 55. imperatorum dura 55.b. & Diætarij quid 185.b. puerorum 39.b. 40.a.b.
Διαβατήρια quid 101.b
Diana cur 232.b.
Dianæ Ephesiæ simulachrū 201
Diaria seruorum 61.b. quid 133.a
Diaconi ecclesiæ qui 210
Διάκονος
Dialis sacerdos quis & vnde 205
Διαλεκτικὸς quid 17.21
Διαμονὴ 17.a. quid 288.b
Didima Iuliani Imp. parsimonia 159
Dies moritis non execrandus 15 septima cur infantib⁹ periculosa 30 defunctorum memoriæ destinati 79.b.80. Lustrici qui 30 quo nomina infantibus imponebantur semper conuiuijs celebrata 29.
Dies certum tempus in victu seruandum esse 28.b diuisio secundum veteres 23.b distributio Romanis 23.a.b. Dominicæ prophanatio 129 horæ vmbris notatæ 24
Diem frangere quid 22.
Dierum sacrorum abusus prophani 34.b.
Dicta inter epulas non eliminanda 368.
Dictator conuiuij 152.b
Dicterijs in conuiuio quomodo vtendum 360.b
Dijs infernales Erhnicorum 72.b peregrinorum habitu errantes 89. 90. natales qui veteribus 33.b pa tellarij quid 264
Dijs supplicandi mos 230.b
Dimensum quomodo suum cuique tribuendum 154
Δίοβολα quid Athen. 111
Διοικητὰ ἔσθητα 111
Diocletis opsophagi voracitas 74.b
Diodori grammatici victus 25
Diogenis Apophtegma lepidū 188 sententia de hora edendi 26 b
Dionysij conuiuium magnificum 191 monstrosa bibacitas 319.312
Dionysij Epiphania in Iudæos Bachanationum contemptores crudelitas 123
Διονύσια 121
Diisturorum saltatio 378
Discus apud veteres quid 381.b
Disciplinæ bellicæ apud Rom. instauratores 54
Dissiogi & discinctus quid 233.b
Discinctus qualis vox 233
Dispensator 208.b
Distributores frumenti qui & quot 133.b
Diuersoriū quid & vnde dictū 97.b
Diuersoriorum publicorum ratio 98. vsus & necessitas 98.b abusus ibid.
Diuinatio ex vino 270
Doctoralia conuiuia 45.b
Dolia fictilia & dioræ 172
Doliare vinum quid 172
Domicœnium quid 20
Domus nomen vnde 187. optimæ fidei 199.b. sceleste ob violatum ius hospitij 93
Donare conuiuium quid 11
Donatiua imperatorum 59.b
Dotes prædiorum quid 171
Δρὸς pro conuiuio 1.
Dormiturus potus nocentissimus
Δόρκας Δορκὰς 19.b.20
Δόρκων Homero quid 18.19.b.21
Δορὶς 38
Δορυφὸς 19.b
Draculę principis VValachiæ sæuitia 241
Dressatorium quid 43.b
Drusillani Rotundi luxuria 192.b
Dubia cœna quid 14.b
Dugbijn populi igni se deuouentes 81
Duodenarius numerus 139.b
Δῶρα quid 202.b

E

Εὐτραπελία 169
Ebionitæ carnium osores 297
Ebria cœna 14.b
Ebrietas omnibus hominibus noxia 318 & ebriosi quomodo differant 310.b. saltationis mater 379 æterni exitij causa 317 in sacerdote sacrilegium 320 cur fugienda 312.b garrulitatis causa 357.b animi quæ 311 omnia officia violat 320.b
Ebrietatis nomina 309.a.b.310. cum peregrinis vsurpatæ vitium 100.b
Ebrietatem quæ arceant 326
Eburnei & testudinei lecti 256
Ebusbar Hebr. quid 171.b
Ecclesia primitiua natalium celebrationem vitauit 33.b
Ecclesiæ primitiuæ mos alendi ministros 38.b.47 Græcæ benedictio mensæ 266 primitiæ ieiunia 25.a.b
Ecclesiastica decreta contra nuptiarum luxuriam 72
Ecclesiastici præcepta de Magistro conuiuij 152.b
Edendi post balnea tempus 210.b
Educatio Secundus humanæ vitæ actus 31.b. puerorū apud Persas 40 puerorum hodierna prauitas 42
Edulia exleuia 56 cocta & cruda emi 173.b
Edusa puerorum dea Tutelaris 36.b
Ἐθελοκάκια 2.b
Ἐθελοπρωτία 130
Ἐθίσματα in conuiuijs 152.b
Electri descriptio 334.b
Eleemosynariæ largitiones 134
Elemporia quid 92
Eleutheria quales epulæ 60.b
Ἐλευθερικοὶ qui 210
Eleusinia sacra 124
Eliæus cur famulo salutationem prohibeat 246.b
Elixare quid 183
Elogium terræ 353
Emanuelis Lusitaniæ regis facetiæ 358.b
Emblematis ornata pocula 336.b
Empedoclis Agrigentini Pythagorici bos aromaticus 58.b
Ἐναγίσματα conuiuia funeralia 73.b
Enceniorum festa 128 epulæ 115
Enecpticarum abstinentia 320 superstitio in victu 297
Endromis qualis vestis 220
Ἐνκαινοδέσμιον 143.b
Encryphia quid 165.b
Ἐνυάλια Argiuorum feralis festiuitas 74
Ἐνχυτροδάκτυλοι qui 143.b
Ἔνταφια epulæ ferales quæ 74
Enneamixon quid 64
Ennij mors ex immodico vini vsu 316
Ἔντερα 193
Ἐντομὰ quæ sacra funebria 74.b
Entheca quid 178
Ἐπαίτης cur mendici 146.b
Epaulia quid 68.b
Ἐπαχθοῦντες 207
Epha Heb. dimensum 55.b
Ephæborum Rom. ornatus 39
Ephraimitæ Gabaonenses hospitalitas 84
Ἐφ. βίῳ 34
Epichisis quid 271.b
Ἐπιδημιουργὸς 20
Epicharmi dictum de luxuria 11
Ἐπιδόσια Græcorum 58.b.
Ἐπιφάνια 115.b
Epiphaniæ festum 34.b
Ἐπιστάμενος 152
Ἐπιτάφιος quid 86
Ἐπιτάφιοι Homero vocati mendici 146.b
Episcopi annonæ qui 178
Ἐπισκηνίζειν quid 129.b
Epithalamium quid, & vnde 70
Ἐπιτηδειότητες 235
Ἐπιτραπεζία 191.b
Ἐπίτριτοι qui 85
Epulandi mos in Pyræo 135
Epulandi mos veterum in atrijs 187 in cryptis subterraneis 185.b
Epularis cœna 14 saltationum vsus 378
Epulum paschale 7 cur vesperi Christus celebrarit 26 Cæsareanum 49.a.b.50.a.b
Ἐπὶ τράπεζαν

Universidad de Deusto
Biblioteca

Epuli Baptismalis Christianorum incommoda 51.b. Pontificalis descriptio 43.b 44.a.b. Dominici præstantia in forideribus 17. De curionalis monumenta 49.
Epulæ Beli & Draconis 128. cur olim sepulchris impositæ 73. funebres monitrolæ 78. funestæ ante mortem agitare 81. ferales Græcorum 73.b. militares festiuæ 57.b. post prælium 58. hospitales 87.b sepulchrales Christianorum primitiuæ ecclesiæ 70.b. post trituationem 63. regales 14.b. post sacrificia 7. nuptiales Græcorum 66. communes Christianorum 113. regiæ 15. Hæbræorum ante migrationem 101. conuiuatoris sumptu factæ 131. b. sacræ antiquitus quales 128.b ex tranearum vitandæ 150. b.
Epularum funebrium luxuria 80. b. collatitiarum vsus 130.b. 131. hospitalium abusus duplex 100.b
Equile 170.
Equini lactis præstantia 162.
Ἐπιτάκις quid 268.b.
Ἔραστος 3.
Ἔρανος quid 130.b.
Ἐρυσίβη frugum vitium 168.b.
Erogationes priuatæ 134. Rom quid 133.
Eruca quid 168.
Esca & escarius quid 156.b.
Esculentorum nomina Hæb. 155.
Ἐσκαρίσμα 19.b.21.
Esiæorum frugalitas in victu 25. à vino abstinentia 320. à certis cibis abstinentia 296.b.
Essedonum ritus in exequijs 78.b.
Ἑστίασις pro conuiuio 1.b.
Ethnici parte prædæ Dijs vouebant 46. sacerdotes alebant 46.b.
Et nicorum precandi mos inter capiendum cibum 266. à certis animalium partibus abstinentia 296. consuetudo in lotionibus 249. ante & post messem ritus 62.b. hospitalitas 85. conuiuia Iudæis interdicta 6.b.
Excaldationes quid 54.b.
Exequiari quid 76.
Exequiæ quid, & vnde 72.b.
Exequiarum vestitus 222.b.
Exequialia conuiuia Iudæorũ 72.b.
Exercitationis vsus 292.b. ante conuiuium nomina, diuisio, definitio 213.b.
Extorum porrectio 272.
Extra illud nihil, quale adag. 368.b.
Extrema conuiuij quæ 356.b
Eucharistica sacrificia quæ 116.b
Eucharistia pueris data 31.a. quid & vnde 267.b
Εὐχὴ vnde dicta 265.
Eucharisticus ablactationis vsus 36.
Εὐλογία quid 265.
Εὐνομία 2.

Exuerræ quid 77.
Exoperij Tolosani Episcopi continentia 193.b.
Euripidis mors 32.
Ezechiæ edictum de decimis 16.b.

F

FAba cur Pythagoreis interdicta 296.a.b.
Fabacia quid 158.b.
Fabæ vsus 158.b. & prouerbia ibid.
Fabarum vsus priscus 52.b.
C. Fabricij frugalitas 192.a.b.
Facetiarum genera 360.
Facta inter epulas non elimmanda 368.
Factiuorum vinorum genera 330.
Fagina pocula 332.
Fames quid & eius incommoda 298. Romanorum crudelis 55.b ma lesuada 176. Cæzari mendici 147.b
Familiaritas nimia contemptum parit 212.b.
Fannia lex de conuiuarum numero 139.
Far primus Latij cibus 55.b.
Farris descriptio 158.
Farrea & Farreario 158.
Farreum quid 171.b.
Farciminum conuiuia 61.b.
Farror coqui genus 162.
Fax prima Latinis quid 22.b. nuptialis quid 70.
Februa defunctorum piamina 66.b
Femur tangere, fustibus dum suppiti cationis species 243.b.
Fera mors vetcrious 75.
Feralia Romanorum quid 75
Feralium epularum nomina 73.b
Ferculum quid & vnde 164.b.
Ferculorum appositio recta 275.a.b numerus ibid. varietas noxia 279.b. modus 280.b.
Fellanorum fordes in excipiendis hospitibus 98. epulæ nuptiales 68.b.169.a.b. luctus in funeribus 81. circumcisio 31.
Festum soluere quid 32.b.
Festi descriptio 38. tabernaculorum festiuitas 115.
Festa Christianorum luxuriosissima 119.
Festorum abusus 34.b. omnium metropolis 34.b.
Festiuitates puerorum scholarium 58.
Fictilia pocula 332
Ficuum vsus in lustrationibus 157.b
Fides non habetur garrulis 357.b.
Filoimi Gothorum regis bibacitas 319.b.
Floralia 127.b
Focus & eius deriuata 182.b.
Fœdus Salis 103.a. vnde dictum 104.b.
Fœderis ineundi ratio Hebr. 102.b. cum Abrahamo initi exemplum 102.b.
Fœdera sancita in Eucharistia 7.b.

faciendi ritus variarum gentium 104.b.105.
Fœlicis Diui Natalis Nolæ celebris 34
Fœnoratores coercendos esse 176
Foreulus Deus quis 336.
Formæ turpis pocula 332.
Formulæ salutandi conuiuas 239.b. 240.
Fornax balneatum 319.b.
Fortunæ bona ebrietate perdi 316.b
Forensis Deus quis 237.
Forensia quando exercebant Rom. 23.b.
Foronia Libertorum Dea 230.
Forum quid 174.a.b. coquinarium 181.
Fractio panis in cœna Dominica 284.
Franciscus Gallorum rex Popinas sustulit 112.b.
Francisci Dinduli supplicationis forma 148.
Fraxinea pocula 332.b.
Fridericus tertius Imp. saltationum 380. otor 189.
Frigere quid 189.
Frigida temperatura famis tolerans 271.
Frigus nocturnum concoctioni aptum 28.
Frisonicum ferculum quid 285.
Frittilla Græcis ferculum 55.b.
Frons Genio sacra 249.
Fructus fugientes 257.b. arborei 279. imenta fecunda
Frugalitas veterum in vtensilibus 182.
Frugalitatis veterum argumentum 159.b. 157.b
Frugum duo genera 56.b.
Frumen quid
Frumentum à frangendo dictum 155. 56.b.
Frumenti & tritici vox 157.b
Frumenta quid 155.
Frumentatio Rom. quid 133.b.
Frumentarij qui dicti 220.b.
Fucationis pcitis 224.b.
Fullonum apud veteres vsus 224.b.
Fundere quid in libationibus 271.b.
Funebriorum conuiuiorum nomina 72.b.
Funerationis membra 72.b.
Furij Placidi consulis ambitus 48.b

G

GAbaonitarũ inhospitalitas 84. Γαλαξεπτία puerorum Tigurinorum 58.
Galbus color qui 229.b.
Gallia hominum paradisus, equorum infernum 93.b. 40.
Galli obesos mulctabant 328.
Gallorum hospitalitas 94.b. inter tando monomachia 328. 170.b.
Gallinarium quid 170.b
Gallinæ cohortales quid 170.b
Gallieni historia de cingulis raptis 254.b

254.b dixta 53.b
Gallonij luxus 160
Γάμος 2.b vade & quid 67
Γαμικὸν 25.b
Ganeæ & ganeones quid 175
Ganeorum correctio 112.b
Garrulitatis vitium 357 remedium 358
Gazam locustæ genus 167.b
Gedeon coqui, pistoris, & dapiferi exemplum 279.b
Gedeonis hospitalitas 82.b
Γεύματα 143.b
Gemmea pocula 334.b 335
Genera duo eorum quæ ad epulas pertinent 380.b
Γένεσια mortuorum festiuitas 74 & Natalitia quid differant 33
Genethlia Iudæorum 32
Geniculatio salutationis genus 241.b
Gentes luxuriosissimæ 26
Genua & pedes attingendi & exosculandi mos 243.a.b misericordiæ sacra 245.a.b
Germani ad conuiuia armati proceduntur 234.b prisci vini vsu carue runt 40
Germanorum inter epulas consultationes 365.b rusticorum conuiuia propria 640.b luxuria in eõ uiuijs puerperalibus 31.b hospitalitas 94.b priscorum victus in bello 55 Baptismi celebrandi ritus 31 voracitas 26
Gesneri censura super conuiuio amici 280.b
Gesticulationes inter propinationes 344
Gith qualis fructus 159
Gladios in pace gestare apud Rom. prohibitum 234.b
Gladios in balteis gestandi mos 233.b
Glandes primus hominum cibus 157
Glomus panis genus 56
Goba locusta 167.b
Gobius Venetis cœnæ principium 277
Gomer quale dimensum Hebr. 56b
Γόνυ vnde dictum 245.b
Gothorum hospitalitas 95.b
Græciles corpore frequentius sunt alendi 27
Grammatica pocula quæ 336
Grammatici analectæ qui fuerint 364
Granarium quid 171.b
Gratulationes inter propinandum 344
Gratulatoriorum Allegoria 116.b
Græca nomina mensæ secundæ 278
Gelus Tyrannus pro lyra equum posciit 372
Græci inter epulas musici 370.b
natura voluptuarij 180.b hospitalissimi 85 superstitiosi & ebriosi 121 saltationum studiosi 378.b
Græculi sordidi cur dicti 9
Græcorum accumbendi mos 255 comedendi mos 21.a.b epulæ serales 73.b lotio ante epulas 250 mos in forideribus 193.b mos excipiendi hospites 91.a.b ritus in exequijs 75 sponsalitia 66
Græco more bibere quid 328.b
Gruis & vulpeculæ conuiuium 362.b
Gryphi conuiuiales 359.a.b
Gulæ incommoda 289.b.290 vitium 9 b
Gustatio & gustus quid 275.b
Guttum quid 271.b
Γυμνασία & γυμνάσιον 213.b
Γυμνασίαρχοι qui 240.b
Gymnastices genera 378
Gymnosophistarum apud Indos Systitia 113.b
Gysanterarum mellis conficiendi industria 162.b
Gynæconitis 185

H

HAbidis pernicies 37
Habitus ministrorum 210.b.212
Hadriani victus moderatissimus 53.b ludi epulares 381
Haumbalis continentia 259
Haporedim qui 370
Harmodium carmen quid 371
Harmoniæ genera 370.b
Harabachim Hebr. quid 180
Hatherfara Hebr. quid 206.b
Ἡδύσμιον 3
Hamach Hebr. quid 56.b
Hebræorum ieiunium quale 25 inuitandi conuiuas forma 241 mos obsonandi 14 mos in cœnæ initio & fine 387.b
Hecate cœna 127.b.128.a.b
Hecobolij Sophistæ factum 163
Hedera cur Baccho sacra 352
Hedera post Antistheria Adag. 221
Hederacea pocula 332.
Hederaceæ coronæ vsus 356.b
Heliogabalus leones mensis adhibuit 140 parasitorum ofor 145
Heliogabali conuiuium turpe 281.b 190.b.139.b.192.b.383
Helena quomodo contra mœrorem vino remedium admiscuerit 356
Heluetiæ arbores conuiuiales 188.b
Heluetij hospitales 95.b
Heluetiorum priscorum victus mitiaris 55.b conuiuia Senatoria 51 mos inuitandi ad nuptias 141
Heptacometæ in arboribus habitarunt 189
Herculis sacra 127
Herculeæ balneæ 217.b
Herculea pocula quæ dicta 337.b
Hesterna factum Heroicum 43
Hierosolymitana piscina quid 170.b
Hieronymi Gabucinij sententia de prandij & cœnæ quantitate 28.b
Hilaria qualia festa 48.127.b
Hispanorum edendi consuetudo 26
Hippomolgi qui & vnde dicti 55
Hirundo hospitis imago 8.b
Herodis natalis dies 33.34
Hoc age, qualis vox in sacris 253.b
Hœdorum primogenitorum caro optima 82.b
Hœdile 170
Holerum appositiones Prouerbium 159.b
Homerus optimus hospitalitatis magister 85.b
Homeri testimonium in vinum 38.b
Homerica conuiuia collocandi ratio 260.b
Homericæ sententiæ de hospitalitate 88.b
Hominem quando capru facilis 206
Honores ambire per epulas prauum 42.b
Honores Augusto delati 273
Hora balnei 218.b
Hora nona Christi morte celebris 24
Hordea sale conspersa 206.a.b
Hordeum quid 157.b
Hordeacij panis vilitas 52
Horologij scioterici inuentor 24
Horreum quid 171.b
Horrearius quid 171.b
Hortus conuiuij locus 187.b pauperum macellum 159.b
Hortensij lautitia in cibis 14
Hospes Ὁμοτράπεζος 95
Hospitis nomen æquiuocum 92.b
Hospites non inditi retinendi 88 post cœnam interrogandi 87.b
Hospitibus inuitatis promissis standum 155
Hospitum exceptorum officia 90
Hospitium renunciare 94
Hospitij abrigui vestigia apud Germanos 95.b coniunctio sanguinis præstantior 91.92.b.93 ius 90.b.92.93
Hospitio excipere Græcè 85.b
Hospitia Græce quomodo dicta 97
Hospitiorum Gallicorum & Germanicorum discrimen 98.a.b
Hospitalis amicitia posteris colenda 90.b
Hospitalis domus, mensæ, sellæ 92
Hospitalitas in Romanis religiose culta 92.b.93
Hospitalitatis exempla in sacris 84. a.b præcepta 84.85.a.b officia 86.a.b.87.a.b.88.a.b laus 81.b Prouerbia 87
Hospitalium epularũ exempla 81.b
Hospitalia munera, loca &c. 85.b
Hospitalia Romanorum 93
Hostia in Palilibus cæsa nefas 33
Humi discumbendi mos 258
Humanitas mendicis præstanda 146
Hybernæ coronæ quæ 356

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hyberniæ epulæ nuptiales inhonestæ 69
Hyemis victus ratio 27
Hymnum canendi post cœnam mos 269.b
Hymni Deorum in coniugijs decantati 379.b
Hypatus mons 278.b
Hypocaustæ Germanorum 189.b
Hypocrisis Pharisæorum in loriene 248.b in salutando detestanda 246
Hypothymiades quid 54.b.354
Hyssopi natura 342

I

IAbelis Hebri Kenæi vxoris factum 99.b
Iabensium moderatio in nuptialibus 70.b
Iacere pro accubare 255
Iacobi votum de decimis 46
Iactus Venereus in talis cur Basilicus 153
Iain pro symposio 1
Ialchleuetissimi Aphricanorum mos in ambiendis vxoribus 138
Iani religio apud veteres 237
Ianuarius cur [illegible] Athenienſibus 67
Ianuæ lauru atq; lucernis ornatæ 238
Ianuarum religio apud veteres 235 b.237
Ianus claudendi antiqua consuetudo 236.a.b
Ianualis porta Romæ 238.b
Ibis Aegyptiorum dæmonio dicata 381.b
Ieiuno ventre bibere pernicioſum 322.b
Ieiunium verum Basilio quod 15.b
Ieiunia a pueris nõ requirenda 39.b
Iudæorum 25. Sabbataria 64
Ieiuniorum tempus 184.b
Ientaculũ 17.a.b ambulatoriũ 259 antiquorum quale 28 pueris vsitatum 84.b
Ientacula cur dicta collationes 131.b
Græcorum tenuia 21.b Iudæis non vsitata 26
Ieremias diem suum natalem execratur 35
[illegible] & [illegible] quid 183.b.
[illegible] 210
Icci Tarentini luctatoris temperantia 13. cœna 12.b 13
Ichthophagi saluberrimi 160.b
Idololatriæ ebrietas par 317
Ignatij Metelli facinus in ebriam mulierem 318.b
Ignis præstantiſsima 6
Ignis vnde dictus 183
Imagines in poculis exsculptæ 336 b
Imperatores Rom. aleatores qui 182
Imperatorum Rom. cura annonæ 378 custodes ad fores 236.b victus 53.b luxuria pernicioſa 53.b 54 studium in tollendo ſestorum abusu 129.b
Impij ad cœnas non inuitandi 135.b
Imprecatio in sacrificijs fœderalibus 104
Imprecationes in eos qui peregrinos lædunt 89.b inter propinandum vsitatæ 340.a.b.
Improborum consuetudo vitanda 150
Inambulando cibum capere 259
Inauguratio sacerdotum noſtri temporis luxuriosa 43.b
Inaugurationes regum apud Iudæos 47.b
Inconuiuentiæ vitium 8.b.
Incœnis quid 20
Indorum comedendi tempus 26.b disciplina puerilis 41 mensæ sublimes 199.b mos in funeribus 81 precatio 376.b varia sepeliendi consuetudo 78
Inebriari quando sit vtile 316.b
Infames erant ante cœnam edentes Græcis 21.b
Infantis in vtero nutrimentum fœdiſsimum 36.b
Infantes matrum lact-alendi 36
Infantum nutricationis tempus 36.b
Infantibus quo die nomina Romani imposuerint 30
Inferiæ quid 77
Inferorũ cibus malua & porrũ 159.b
Ingeniorum speculum 313
Ingenuorum hominum conuiuia 221.a.b
Ingluuies in epulis vitanda 287.b
Inhospitalitatis vituperatio 99 exempla 99.a.b.86.87.b
Inimici quoque inuitandi 137
Infaniæ causa ebrietas 314.b. 315
Inscriptiones Spoleti natalitia publica testantes 33
Insignia puerorum Rom. 38.b
Inopiæ publicæ causa ebrietas 316.b
Intemperantiæ incommoda 40.b
Inter os & offam quale prouerb. 55.b
In tergore bouis desedit Adag. 105
In triclinio choa quid 287.318.b
Inuentio vini 306
Inuitatio ad conuiuium 134.b
Inuitationis modus 141.b
Inuitati ad conuiuium officium 213.a.b
Inuitati cur non inuitatos adducere prohibiti 149 b
Inuitandi conuiuas modus 141
Inuitandorum numerus 262
Ioannis Baptistæ acridophagia 166
Ioannis Magni Moscouitarum principis temulentia 395
Iolas Antipatri filius Alexandro venenum dedit 296
Iob diem suum natalem execratus est 35
Iobi filiorum conuiuia 114
Iocandi genus duplex 383.b.
Iocosis cauillationibus cautio adhibenda 360.a.b
Iones saltationum studioſissimi 378
Ionice viuere quid 349
Iosephus prudentissimi Magistratus exemplum. 176.b.177
vt fractæ conuiuas collocarit 159 b.260
Iouis cerebrum quid 278.b temeplum & lectisternia Romæ 128
Iozeoth Heb. quid 174
Irus bibomius 20
Isaaci sponsalia
Ismeniæ Thebani adorandi simulatio 241.b
Ismeniæ Thebani virtus 369
Italiæ præstantia 15.b
Italicæ mensæ 15.b
Itineraria instrumenta veterũ 214
Iudaicæ mulieres coquæ 181.b
Iudaicorum sacerdotum luxuria 45.b
Iudæi Christianorum conuictu abhorrent 6.b.7 cur hacchum coluisse crediti 63.b cur in sublactatione conuiuati 35.b orantes linteo caput obnubunt 231
post ieiunia laute viuebant 25
vestibus candidis vti soliti 222
Iudæorum collegia cur ab Augusto permissa 112.b consuetudo superſtitiosa 248.b conuiuialis vestitus albus 225.b conuiuia funebria 72.b hospitalitas 95 lauatio ante epulas & sacrificia 248
luctus in exequijs 80.b militaris victus 55 mos inuitandi ad nuptias 142.a.b. mos post victoriam 58.b preces ante & post epulas 264.a.b.265 sacra supellex preciosa 193.b sponsalia 65.b.66
victus militaris 56.b
Iudæis Ethnicorum conuiuia prohibita 6.b prandia & cœnæ vitatæ 25.a.b
Iugarius vicus Romæ 71.b
Iuliani in Daphne luxus 54.b
Iulij Cæsaris epulum magnificum 48 cœna triumphalis 59.a.b diligentia in annonæ cura 178
natalis 35.b
Iuppiter Dapalis 128 hospitalis Romanorum 92.b nuptialis 66
prædator vnde 46 [illegible] 110 b
[illegible] 88.b.89.a.b
Iuno Cinxia vnde dicta vnxia vnde cognominata 317.b
Iunonis varia nomina 71
Iusta vnde dicta 75.b præbere quid Ciceroni 61.b
Iurisiurandi mos antiquissimus 104
Iuuenilem ætatem silentium decet 358

K

KIkalon Ionæ quale virgultum 351.b
Kisilpassa cur dicatur rex Persarum 251
Kali Heb. quid 55.b
[illegible]

[illegible]
[illegible] quid 97.b
[illegible] quid 183
[illegible] quid 282
[illegible] 143.b
[illegible] 130
[illegible] & [illegible] 86.b
[illegible] quid 272
[illegible] quid 271.b
[illegible] pincerna veterum 207
[illegible] 3.b
[illegible] quid 161
[illegible] 3.b
[illegible] 7
[illegible] vnde dicatur 143
[illegible] quid 197
[illegible] & [illegible] quid differant 236
[illegible] Athenienſium 38
[illegible] vnde 207.b
[illegible] 143.b
[illegible] parentationis genus 73.b
[illegible] 3.b
[illegible] victimarum partes 283.b
[illegible] quid 20.a.b
[illegible] quid 111

L

LAbani & Rebeccæ hospitalitas 84
Lacinia tenere prouerb. 141.b
Laconis dictum de accubitu 263.b
Lacones cur parasiti 144
Lacedæmonij cur bibendo armabantur 57
Lacedæmonij Græcorum præstantiſsimi 377.b
Laconica cerna 13.b
Lacedæmonij quare comam alucrint 38.b
Lacedæmonijs propinationes vetitæ 342.b
Lacedæmoniorum erga hospites benignitas 92.b
Lacænæ nutrices olim præstantiſsimæ 37.b
Lachrimæ quando decoræ 367.b
[illegible] 160
Lacuna Cellæ vinariæ 172
Lactatio infantum miraculosa 36.b
Lactis materni vis 37.a.b. vsus 36.b. esus 162.a.b
Lactaria fercula quomodo sumenda 281.b
Lactuca Veneri contraria 296.b
Lactucæ vsus 276
Lageræ è filis radicum fici 332
Lactantij sententia de Vasis in facris 194
Lanius & Lanio quid 182
Lanienæ quid 174.b
Lapide fœdus & iusiurandum olim fiebat 104.b
Largitionis pestis 48.b
Lares pileati 230
Laridum quid 52
Lauræ ecclesiæ benedictio mensæ 266
Latinorum in edendo consuetudo 21.b.22
Lauri virtus 353
Lautia qualia munera 93.b
Lautitia quid & vnde dicta 220
Lauare pedes pro sordido ministerio 247.b
Lauacri sancti nomina 226
Lauationis materia 250.b
Lauationum vsus 217
Lauandi hora Romæ 23
Lanx quid 282.b
Lazari & epulonis Parabola euangelica 146.b
Lazarus vnde dicatur 146.b
Læna vestis qualis 227.b
[illegible] quid & vnde 203
Lechem pro conuiuio 1
Lectus Sella commodior 258
Lecti auro & argento operti 256.b
Lectorum apparatus 257 in conuiuijs numerus 258.b inter epulas vsitatorum nomina 255.b
Lectisternia quid & quomodo facienda 128.b
Lectiunculæ veterum inter epulas 364
Lectisternlator qui 205.b
Legatis cur viranda ebrietas 101
Legem Dei totam ebrietate violari 317
Leges canonicæ salrationes prohibent 380 cibariæ quæ 116.b frumentariæ 133 infamæ comportationum 154 sumptuariæ 11.a.b
Legislatorum de conuiuijs instituta 6.b
Legumina quid 8
Lælius Strabo Brunduſij primus auiariorum author 170
Lemuria & Lemuralia quid 77
Lentis descriptio 158.b.159 56.b
Lentis leguminis esus quid præstet 73
Lentulorum nomina vnde 56.b
Leporina caro 161
Leporaria 70
Leuana Dea quæ 29
Leucanorum hospitalitas 94.b
Leuiticæ tribus stipendium 46
Lex regia Prouerb. 141
Libarius coquus qui 182
Libare proprie quid 268.b.269
Libatio in fœderibus 104
Libationes Ethnicorum 268 in fœderum contractu 104 mellitæ 163 non vino sed alijs liquoribus factæ 270
Libationum genera 268.b.269.4.b vsus 272.b
Ligare & dissoluere cingulum quid 233.b
Liberalia festa quæ 122.b
Libidinis fomes vinum 315.b
Lignei lecti qui 256.b
Lignea pocula veterum 331.b & fictilia vasa in sacris 193
Liguſtri coronæ 353.b
[illegible] 121
Liliorum coronæ 353.b
Limentinus Deus qui 237
Linguæ cur Mercurio sacrificentur 237.a.b
Linum candidum quale Prou. 223.b
Linteorum vsus 220
Lipsensis collegij mos inter epulas 364.b
Liquores corporibus grauissimi 219
Liuianorum mos precandi inter epulas 267.b
Liuonum ritus in exequijs 75
Locus conuiualis 184.b.190.a.b. 191
Loci in conuiuijs gradus 263
Locultarum damna 168.b.169. esus 166.b.167 genera ibidem 168.a.b
Locustiuori populi 161.b
[illegible] quid 268.b
[illegible] quid 271
Lomentum quid 158.b
Longobardorum comæ depositio 38.b
Loquendi formæ in propinationibus 341.b.344
Loquacitas in conuiuio vitanda 316.b
Loquacitatis vanæ causæ 317.b
Loto corpore conuiuandum 217
Lothi hospitalitas 82
Lucernarum vsus, nomina 389.b 390.a.b.24.b mentio apud authores vnde? 24.b
Lucernaria vita quid 384.b
Lucifugæ hominet qui ibid.
Luci olim conuiuiorum & sacrificiorum locus 187.b
Lucus Tigurinæ vrbis 187.b
Luculli triclinium Apollineum 189.b
Luctus signa apud Iudæos 72.b
Ludus Structorius quid 286
Ludi conuiuiales duplices 380. b. quibus exercentur corpora 83
Ludorum genera 381.a.b
Lugentium habitus Hebr. 229
Lupercorum sodalitas 112.b
Lurconum exempla 291.b
Lusus aleæ prohibitus & concessus 382. a.b Rom. quando habitus 23.b
Lustralis aquæ vasa 249.b.259.a.b
Lustrationis modus 30.a.249
Lustricum & Lustrarium quid 29.b
Lustricus Baptismi dies Germanorum improbandus 8
Lustratores quid? 30
[illegible] 35
Luxus supellectilis vitandus 191.b Persicus 48. Sabbatarius 64
Luxuria diuersoriorum coercenda 89 pestis in militia 53. b. 54. quæ vituperanda 16.a.b quorundam illustrium 18 Romanorum 335
Lycaonis fabula 92.b
Lyciæ laus 188
Lyctus vrbs Cretæ 108
Lycurgus oculo priuatus 108.b
Lycurgi ratio educandi pueros 40

Universidad de Deusto
Biblioteca

lex de conuiuijs in propatulo 188
Lydi exupones primi 97.b ludorum inuentores 381.b
Lysius cur dictus Bacchus 314
Λυτηρίδιος quid 267

M

Maaphe Hebr. quid 179.b
Macelliũ & Macellarij quid 174
Maiora pocula post minora capiendi mos 340.b.341
Macedones saltatores 378.b
Macedonum lex militaris de cingulis 233
Mœsonicæ cauillationes quid 180.b
Mœschuta Heb. quid 67
Machometanorum in victu superstitio 297.b
Magacreontis Abderitæ dictũ 21.b
Magister conuiuij 152.b
Magistri conuiuij electio 152.b.153 a.b munus 153.b.154.a.b nomina Græca 152
Magistri Μαγειρικῆς 286
Magistralia conuiuia 45.b
Magistratuum peritorum vestitus 223 b
Magistratibus gula in primis fraudi est 190.b
Μάγειρος quid 180
Μαγειρικὴ quid sit 283.b
Magnæ Deum Matris Sacra 127
Maius Mensis veteribus inauspicatus nuptijs 72
Μακαρίας 143
Malluuium quid 251
Mammeæ diæta Alex. Imp. Romamatris 189.b
Mancipij vilitas 181
Manducare quid & vnde 287
Manducandi tempus apud veteres 21
Manichæorum abstinentia à vino 320. certis cibis 297.b superstitiosa oratio 265
Manumissionis vestitus qualis 223
Manus lauandi modus 251.b.252
Manus naturalis hominis poculum 331
Manuum ablutio obseruanda 250. 248.185.b apprehensio in salutationibus 242
Manibus cibi decore sumendi 288
Mappæ quid & vnde dictæ 201.b
Marcionitarum superstitio 297
Marcipanes 84
Mardocaicus dies qui 115
Marinæ aquæ natura 217.b
Marius potator 23.b
Marmoreæ mensæ 200
Marcia quercus 188.189
Marcialis sacerdos vnde dictus 263
Marsilij dicta de conuiuijs 6
Martyrum festa 80.b μαρτύρια quæ 35
Martyrij candida quid 224
Massagetarum crudelitas in ægrotos 78
Matske Heb. quid 206.b
Matrimonijs diæta 53.b
Matrimonium contrahendi mos in conuiuijs 69
Matrimonijs ebrietas damnosa 320.b
Matris familiàr officium 172.b 179.b
Matronalia festa 125.126
Matrum munus in nutriendis infantibus 37
Matutini temporis commoditas 184.b
Maximiliani Austriaci II epulum Cæsarianum 49.b
Mazah Græcorum quid 83.a.b
Mazones cœnæ Archadicæ 84
Mazoth Heb. quid 82.b
Μέζα: Ethymon & deriuata 84
Μεθυσοδοτρεχίται 385.b
Μεθύστακος quid 247.b
Micis sub mensa saturari 303.b
Miliarium quale vas 53.b
Milites cum imperatoribus vescebantur 53.b
Militum luxuria perniciosa 55.b.54 castigatio 52
Militaris disciplina apud Rom. iuncta 51.b. saltationis vsus 377 Turcarum victus 55
Milium quid 298
Miraculosa abstinentia 387
Mimi conuiuiales 344
Ministri à voluptatibus 208.b mensis eleganti vestitu olim adhibiti 204
211 vnde dicti
Minutia frumentaria quid 135.b
Ministrorum conuiuij dura conditio 327.b conuiualium gradus 208.b hospitij in Gallia dignitas 208.b in primitiua ecclesia victus 47 vinetorum tabernas 320.b
Ministerij conuiualis ratio 202.b
Μεταχειρισταὶ 146
Μεταχειρίσματα sacrificia 62.b
Mithridates fœdere à Rhadamisto deceptus 105.b
Mithridates Bacchus cognominatus 312
Mithridatis antidotum veneni 306
Missus quid 274.b
Missæ vox cur cœnæ dominicæ attributa 236.b
Mischre pro conuiuio 57
Mistheiain Heb. quid 2
Mixtio vini à natura quomodo seruata 329.a.b
Moab cur olla Dei 248
Modestia in mensa seruanda 287.b
Modiperator quid 312.b Moderatæ

Moderatæ potationis commoda 343
Modij tritici pondus 56
Mola salsa in sacrificijs 106
Monachorum & Monacharum luxuria 45.a.b. nuptiæ 43.b.45.a.b
Monialium σφρίγωσις 38.b. vestitus mutatio
Monoceros Indorum 39
Monomachiæ in conuiuijs Roman. 331.b 181
Monophagia quid 127.b olim probrosa
Μονοσίτια 27. quibus sit noxia 8.b
Μονόσιτος qui? 27
Montanistarum superstitio in victu 26 297
Μόρον
Mora qualis fructus 152
Moralis abstinentia quæ 276.b
Mors in olla quid 293.b
Mortis dies Christianis celebris 53.b
Mortuorũ natalitia celebrata superstitionum causa 151.b
Mos antiquus lac, mel, vinum, panem Eucharisticum dandi infantibus 34
Moscouitæ choreæ ofores 380. pueris septem annorum dant Sacramentum 51.b
Moscouitarum regum mores in conuiuio 285.b victus militaris 55
Moscouitis symbolum amicitiæ panis 105.b.106
Mosynorum hospitalitas 95
Morus post cœnam ratio 390.b
Mulieris probæ in culina officium 281.b
Mulieres cur bina habeant vbera 37
Græcorum cum viris non accumbebant 337.b in conuiuio permutandi mos 138. silentium decet 358. quomodo collocandæ 261.b
Mulierum caput aperiendi & tegendi mos varius 231.232. in potandi agone impudentia 328. fucatio 221.b quæ lactare nõ possunt officium 37.b
Mulieribus Rom. olim coquere vetitum 181.b
Multi vsus 163.279.b.56.b
Mundo renunciare quid 45.b
Munus septem solidorum quid 57.b
Muneris conuiualis descriptio ex Tacito 154.a.b
Munera esculenta emittendi mos 91.b hospitibus danda 32. Saturnalitia 125
Munuscula circumcisis Turcarum infantibus dantur 31. pueris recens natis data 29.b
Munerum conuialium, quæ Apophoreta 388.b.389
Murrhina vasa 334
Mures quasi parasiti 145
Musicæ parasiti ibid.
Musulmam circunciforum apud Turcas nomen 31
Musicaria instrumenta 208.b
Musica epulis accommodata 373
in conuiuijs 23. b. conuiualis Romanorum 372.b. cœna 13
Musicæ abusus 370.a.b.374.b laus in sacris, diuisio, vis, vsus 368.a.b.369.a.b. conuualis vsus apud Rom. 372.b.23.b
Mustacea placentæ genus 67.b
Mustelarum esus 166.b
Mustum semper dulce quomodo cõficiendum 326.b
Mutitare conuiuia quid 114
Mutuandi vox quid & vnde 62.b
Myconiorum more ad conuiuium venire quid 142.b
Myodes quis ibid.
Myrtus cur Veneri sacra 59. interæ canentes circumferri solita 371.b pro verbena in fœderibus adhibita 104.b
Myrti coronæ 352
Mychragyrtæ qui 148
Mysiorum superstitiosa abstinentia 295.b
Mysteria ablactationis puerorũ 36

N.

Nabuchodonozoris sapientia 41 a.b
Nazaræorum vestitus albus 228.b
Nardi coronæ 351.b
Nardini olei præstantia 347.b
Nasamonum turpitudo in nuptialibus 69
Nasak Heb. quid 269
Nasturtij vsus 55. esus apud Persas 40.b
Natales celebrandi ratio vera 34.b
Nativitatis dies execrandus 35
Natalis Christi vt hodie celebretur à Christianis 34.b
Natalis diei summa hilaritas 32.b
Natalis sacrorum 43.b
Natalitia cum publica tum priuata 33.b conuiuia luxuriosa 32.b. cõuiuia quibus Gentibus vsitata 32 Iudæorum 32. publica veterum 33. quando & quomodo à Christianis celebranda 34. Christianorum nostri temporis 34. quomodo celebrata 33.b
Natalitium mos antiquus 29
Natalitiorum vestitus apud Romanos 223
Naucratitarum in nuptijs mediocritas 70. inter epulas religio 267 fyssitia 111. vestitus 224.b
Nazad & Nazan Heb. quid 180
Nazaræi carnibus abstinentes 297
Nazaræorum συσσίτια 38.b
Νεηστεία quid & vnde 215.b
Nectar quid 364.b
Nestoris poculum 337
Nigri coloris significatio 222.b
Nigrarum vestium vsus in exequijs ibid.
Ninatæ aquæ quæ veterum delitiæ 301.b. 302
Νίψασθαι & ἀπονίψασθαι quid 251
Νηχύτια festum ferale in Bithynia 74
Νηφάλιος
Noachus vini sator 13.b
Nobilium conuiuia 306
Nocturna conuiuia 114
Nomadum rusticitas 14.20.a.b
Nominalium solennitas Romanis 243.b 30
Nomina cur infantibus post septimũ diem impolita 30. in salutationibus vsurpari solita 239.b
Nomenclator in conuiuijs quis 262 239.140.b
Nonæ Capratinæ festum Romanorum 125
Nordmannorum fraus in America 79
Nouilunia Atheniensibus honorata 116
Nouendialis Romanorum 76.a.b
Nox à Romanis dea credita 115.b
Nucis natura & qualitas 281
Nudipedalia quid & vnde 64
Numa collegiorum artificum author 112
Numerus conuiuarum 139
Numeri sepsenarij ratio ibid. ternarij ratio 138.b
Numerorum veterum obseruantissimi 139.b
Numidarũ locus obseruantissimus 262.b regum superbia 246
Numina nuptialia 71
Numulariorum Romæ ratio habita 197
Nundinæ Romanorum dea 30
Nundinalis coquus quis 181.b
Nundinariæ epulæ 116
Nuptiarum finis præcipuus 71.b
Nuptiarum spiritualium descriptio 67
Nuptialis vestis Christo quid 222
Nuptiales epulæ 15.b
Nuptialium conuiuarum numerus 140.b epularum vsus & abusus 69.b. 70.a.b festiuitatum luxus insanus 70.b 61.b
Nuptialia Iudæorum conuiuia 66.b
Nutrices quales eligendæ 37.b
Nutricum vitia in infantes deriuari 37
Νυκτήλια Bacchi sacra 321.b

O.

Obesus qualis vox 41
Obeforum pœna apud Spartanos 41
Obsonium quid, & obsonare, & vnde dictum 173.a.b
Obsonandi modus 178.b.179
Obsonatores ministri qui 205
Obsonitor quis 173.b
Odi memorem compotatorem quale Prou. 273.368
Odilo Monachus Cluniacensis 76.b
Ὀδοντίδες quid? 37.b
Octonarius conuiuarum numerus 139
Oeci quid 285
Oeconomi prudentis officiũ 169.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

O filij Hilari mors operosa 305
Officia hominum duplicia 42.b
Officiorum gradus apud Rom. 92.b
Ὀθόνιαι propriè quid 203
Οἰκουρία qualis festiuitas 38.b
Οἰνιστήρια Athenienſium 207
Ὀλύνθιοι 152.b
Ὄμφαξ vas 206
Oleribus veſci olim qui ſoliti 159.b
Oleum cibarium quid 156.b
Olei diſtributio apud Rom. 133.b
natura 210
Oleo nitidius quale Adag. 349
Olearij in velabro Prou. 349.b
Olitores qui 376.b
Olitorij conuiuij exemplum 160
Olla cuprea in Moſcouia 134. pulmentaria Tiguri 134. ſalutationis ſpecies 242
Olle amicitia Prou. 143.b
Ollæ Rhodiacæ 333
Omaſum bubalum 161.b
Omophagia Bacchi ſacra 121.b
Ὀμφαλωτὸς 111
Omuli dictum ad Antoninum Pium 247
Ὀπτικὸν 29.b
Onix quid 348
Ὀξυφαγεῖν quid 163.b
Opalia & Saturnalia cur ſimul celebrata 124.b
Ophe Heb. quid 179.b
Ophiomachus quid 167.b
Opificum & mercenariorum luxuria 60.b
Ὄπτα quid 16.b
Ὀπτὸν quid ſit 173
Ὀπτήσιμον 177
Ὀπτήτης & ὀπτητὴς 180
Ὀπτοπώλιον 174
Ὄρνια 291.b
Oſophagia Romanorum 160.b
Opſonatores qui 173.b
Oporatheca quid 171.b
Ophim Heb. qui 182
Ὀψαρίων quare dicta culina 183.b
Ὄψαριον allario vnde 183.b
Ὀψοφαγία quid 106
Operarija ientacula & merenda viſitata 25
Ὄρχις 121
Oratio Dominica qualis 266
Oratio ſocietatis humanæ concilia trix 355.b
Ordo in conuiuijs collocandis 260.b
Ὀργανικὰ ἐδέσματα 111
Ὀργιάζειν quid & vnde ibid.
Ὄρχανοι quid 375.b
Orchia lex de conuiuarum numero 140.b
Organorum Muſicorum ratio 368.b
Orientalium mos vina condendi 172.b panes 283.b potus factitij 322. vinum miſcendi conſuetudo 328.b
Origines contra Natalitia 33.b
Ὀρνιθάριον quid 103
Ornithones quid 170
Ὀρνιθοφῶνες ibid.
Ornitogonia quid 170
Orphei cantus 373
Ochmaria Chriſtianorum feſta 122.b
Oſcilla Chriſtianorum 126.b
Oſcula fraudulenta 244
Oſculandi genera 241.b.244.b 243 b
Oſtrea cur primo comeſta 276
Ὀφθαλμοὶ in conuiuijs quid 152.b
Oua prandij principium 276.b
Ouationis ritus 59
Ouium præſtantia & laus 62.b cotſura apud Iudæos 62
Ouile 170
Ozar Heb. quid 171

P.

PAcificum ſacrificium quid 116.b
Pacificale Papiſtarum 244
Paſtilis corona preciоſiſſima 350
Παμφάγος 169
Παιδαγώγια quid 29
Pædagogi boni exemplum 41.b
Pædeorum immanitas 78
Palmarum feſtum apud Iudæos 63.b
Pallium veſtis Græcorum propria 227.b
Pallia qualis veſtitus 227
Panaria quid 133
Panaria ebrietas quæ 311
Panarium quid 271.b
Panathenæ Athenienſium 127.b
Pantherina menſa 201
Pancharij Gallorum dapiferi 206
Panis ceremonia in nuptijs 105.b conficiendi ratio 164.2.b cum melle Attico quid 28. gradilis quid 133.b. hordeaceus 157.b Iudaicus 184. & aqua pro quouis cibo, &c. 155. & placentarum genera 163.b & ſal amicitiæ ſymbola veteribus 105. b. militaris genera 50 particulæ Græcè 147.b vtilitas 280 vſus ad manus abſtergendas 251. 2.b.
Panes frangendi mos 283.b
Pandemij qui 145.b
Πανδοχεῖς 97.b
Πανδοκεῖον 15
Panicum fructus 158
Papyrius Curſor Solarij inuentor 26.b
Paranymphus quid 66.92
Paraſiti voluptatis miniſtri 208.b
Paraſiticæ artis definitio 145.b
Paraſitorum nomina, mores, natura 142. b. 143. 2.b. 131. b. 210 144
Paraſitium qualis locus 143
Παρασκευὴ ibid.
Parentalia quid 73 75.b
Paries dealbatus quid 224
Parilia ſiue palilia feſta quæ & vnde dicta 33
Pariſetum vinum theologicum 43
Parochus in conuiuijs quis 152.b 202.b.92
Πάροχος qui 382.b
Paropſis quale vas 206
Partes quæ olim honoratiores 285
Parthi canum more à regibus ſuis paſci ſoliti 147.b
Parthorum mos mirabilis 258.b
Paſcha cur hodie celebretur à Chriſtianis 115
Paſchatis hebdomada Quaſimodo dicta 116
Paſchale conuiuium 114.b
Paſtarma Turcarum in bello victus 51
Paſtorum eccleſiæ intemperantia 45.b
Patera in propinationibus vſitata 343.b electrina Cor. Macri. 332.b 282.b
Patellæ vſus 239.b
Πατὴρ vnde dictus
Patrum familiis cura præcipua 169. b Sanctorum ſententia contra ſaltationes 380. 2.b. teſtimonia de conſecratione menſæ 265.b
Patroni artificum apud Chriſtianos 60
Pauo crudus in balneo quid 220.b
Pauo inter edulia delicatiſſimus 161.b
Pauli Aemylij Imperat. induſtria 260 b
Pauli Aemylij epulum victoriale 59
Pauli doctrina de præparatione ad cœnam 235.b 196
Paupertatis parens Gula 196
Pauimenta floribus conſtrata 190.b marmorea veterum 190
Pax cur dicta cœna dominica 7.b
Pecunia Pryttanea 332.b
Pecunias in balteis geſtandi mos 233.b
Peccata populi comedere quid ſit 45 244.b
Pedes oſculandi mos
Pedum lotio Iudæorum ante cœnam 247 exoſculatio 241.b vnctio qualis 349 125
Peloria feſta quæ 321
Peluſiacus potus quis 322
Peluſiotæ Aegypti ſacerdotes carnis abſtinentes 296.b 251
Pelluuium quid 171.b
Pendens vinum quid 328.b
Πενθητήριον
Pentecoſtes feſtum Iudæorum 115 156.b.173
Penus quid
Penulam ſcindere, Prouerbium 141.b 205.b
Peniculi miniſtri qui 147
Pera mendicorum
Peregrinus olim hoſtis dictus 93
Peregrini cautè excipiendi 99.b. & 100
Peregrinorum duo genera 100.b.b quatuor genera Peregrinos

Peregrinos excipiendi ratio duplex 96.b
Peregrinantium adueniendi tempus 235.b
Pericles conuiuiorum oſor 8.2.b
Περιδεῖπνον
Περιστιατικὸν ſacrificium 73
Perpetua menſa quid 62.b
Perſea arbor Aegyptiaca 200
Perſæ Anabaptiſtarum Patroni 31
inter epulas fœdera faciebant 105 ſemel in die ſoliti fuerunt edere 26
Perſarum educatio 40.b in conuiuio locus primus 262 b luxuria in veſtis 192.b. Magorũ cibus 159 b mos in conuiuijs inuitandis 137.b pauitia 32 oſcula 244 potus 322 puerorum 40 regis lecti luxurioſi 257 ritus in exequijs 78
Perſici deſcriptio 281
Perſici reges æſtate in Ecbatanis hyeme Suſis agebant 189 b
Perſicorum regum inaugurationes 47.b. luxus 48
Perſonæ coquentes cibum 179.b
Perſonæ ſibijnuicem propinantes 317.2.b
Perſonæ quæ inuitandæ 135
Pes Pyrrichius vnde dictus 377
Peſcendi inſtitutum in militum vſum 51.b dicta 53.b ſcuera disciplina militaris 52.57
Peſtes Reipub. qui 176.b
Petitores cur candidati dicti 224
Peruanorum ſtultitia in exequijs 79
Pernigilia in potu 384.b
Φάγεσια Chriſtianorum 122.b
Φαγέσιον quale edulium 56
Phallonitrobulum turpe poculum 316
Pharaonis natalis dies 33.34 filiæ lauario 220
Phariſæorum lauandi conſuetudo 248 220
Phariſæum mos in inuitandis conuiuijs 138
Phidicia vnde dicta 108.b
Philoturorum Author ibid.
Philadelphi regis factum 100.b
Philippus rex vmbras ad conuiuium adduxit 249.b vino furioſus 319 Alexandrum filium ob ſarpitionem taxat 48.b
Philoſophorum conuiuia acroamatica 163 luxuria 16 Syſitia 188
Philoſophandum ne ſit inter pocula 161.b.162
Φιλοτησία quid 387.b 323.b
Philoxenus homo edaciſſimus 218
Phœnicum conuiuium 10.b
Phiſicillus panis genus 109
Φοινικὶς ſiue φοινίκη quid 310.b
Phratriarum Athen. cum Curijs Romanorum comparatio 110.b
Phrenereticorum remedium 369
Phrygum immunitatis ſignum 238.b
Φῦσις quid 37
Phyliaria corona 351
Pius Monachus ambulando cur cibum ſumpſerit 259
Pij cæſaris ientaculum 28
Pilati ablutio manuum 249
Pilæ inuentor 38.b
Pileus quid & vnde dictus 229.b
Pilei ſeruorum in Saturnalibus 125 ſacerdotij 230.b
Pili cur ex hoſtiarum capitibus abſciſſi 103 b
Pilicrepi in baloneis qui 210
Πίτυρα quid 282
Pincerna quid 206.b
Pincernæ munus 207.2.b.208
Piſces cum oleribus noxij 281.b ſaluberrimi qui 160.b
Piſcium eſus 160.2 b proueribia 160.b
Piſcina Hieroſolymis 219.b
Piſcinæ quid 170.b Romanorum 219 b
Piſcarius quid 182
Piſcatorij ludi qui 174
Paſtores quid 181.b
Piſatidarum muſcarum natura 142
Piſcinis ſordes 180
Piſiſtrati diſcordia cum ſilijs 362.b
Paſtor dulciarius & lactarius quid 182
Pitaci de lingua iudicium 273 b
Πιθήγια feſta quæ 321.b
Pituitoſi famis tolerantes 27
Placenta nuptialis quid 67
Placentæ ſacræ quæ 83.b
Plagipatidæ 144
Platanus apta conuiuijs 188.2.b
Platæenſium ritus in exequijs 75
Plato Italorum vocacitatis admirator 21.b Muſicæ improbator 373
Platonis doctrina de Hoſpitalitate 91 leges de nuptialibus 70.b.71 nariuitas 32 Sympoſium
Platoni ſaltationes exoſæ 370.b
Platonica cœna 13.2.b
Plutarchi præcepta de Magiſtro conuiuij 153. b. inuitatione conuiuarum 140
Plebs pileata in Saturnalibus 230
Plectilis corona quæ 350
Poculum Chriſto in cruce propinatum 341.b 342 vltimum inuitationis Chriſtianorum 187.b
Poculum, ὑγιεία quod 384 &
38.16.b 387 b 227.b.92
Pocula coronare quid 354.b. ex cranijs 331.2 b magnum apud Hebræos 337.b metallica 333.2 b ex Succino ſeu Electro conflata 314.b in amicorum & amicarum gratiam propinata 339 ſingula ſingulis conuiuijs danda 346
Poculorum nomina varia 331
Poculentorum genera 167.333
Pocillator quis 208
Ποδαγρικὸν quid 68.b
Pol Heb. quid 16
Polenta quid? 51.b.157.b
Politicæ Romanorum collegia 111.b
Politicæ abſtinentiæ vſus 295 b
Πόλεως ἡ πολιτεία 55.b
Polybius Africani præceptor 6
Polypus quaſi Paraſitus 145
Pollionis Romuli lonpæuitas 162.b
Pollinctura & pollinctus quid 76.b
Pollucis epitheta Paraſitos deſcribentia 146.b
Pollucibilis cœna 14
Pomaria quid 171.b
Ponticarum gentium ritus in exequijs 78
Pontificis Max. inauguratio apud Iudæos 42.b
Pontificis Rom. ſolenne conuiuium 43 l. 44 2.b
Pontificalis cœna veruſtus eius ſemper ſummus 265
Pontificales cœnæ 16.b
Pontificalia conuiuia Romanorum 42.b.43
Pepæ qui dicti
Popinæ quid 210
Populi ebrioſi 174.b
Populorum hodierna edendi hora 16.b
Popularis cœna 14.b
Portæ Heb. forum rerum venalium 175
Porci Troiani deſcriptio 51
Porcij Catonis temperantia 54
Portionum æqualis diſtributio cur laudabilis 284.b
Portumnus qualis Deus 217
Poſca qualis victus 52 b.280 b
Poſſium cultus apud veteres 237 b
Potina puerorum dea 36.b
Potus calidæ cur à veteribus vſurpatus 304.b frequens aquæ frigidæ noxius 303 varia genera 299.b
Potu num cœna ût terminanda? 388
Potationis abuſus, materia, & nomina varia 300 308 b. 309
Potationum nuptialium; & choreæ abuſus 170 b
Potatores vitreis maximè delectari 333 b vinum mitrum vitare 280 magni à menſuris cognominati 338.a.b
Potatorum miſera conditio 316.b 325.2.b
Prandium militare vnde dictum 53. 57 b. Paſſerinum 13.b pro uſtu 271.b
Prandiolum 17 b
Prandij condimentum 21 b. duplex ſignificatio 19. & cœnæ contrarietas apud patres 26. a. & b. ſignificatio 19. largitas

Universidad de Deusto
Biblioteca

27.b parcitas apud antiquos 28
Prandia Romanis vsitata 22
Prandiorum vsus apud Græcos 21.b
Prandere sibi quid 213
Πρανίκια πρανίσια quid 260
Preces ante libationem vsitatæ 270.b cur conuiuijs adhibitæ 266.b & cantiones post cœnam 388.2.b in sacrificijs adhibitæ 267
Precum vtilitas 263
Precandi formula Prudentij 265.b formulæ inter propinandũ 339.b
Precatio in fœderibus 104
Preficiæ victimarum partes 283.b
Præbibere quid 323.b
Præcepta colloeandorum conuiuarum 261.2.b
Præcinctus quid sit 233
Præfecti annonæ quomodo creandi 176 Romę 77.b conuiuij descriptio ex Polluce 154.b
Præfectura annonæ quid 133.b
Prægustatores qui 206.2.b
Præmia & pœnæ eorum qui gryphos soluebant aut non 359
Præmia propinantibus proposita 344.b
Præsepe quid 159.b
Præsulibus sacrorum ebrietas damnosa 319.b
Prætor peregrinus Romanus 93
Prætorium epulum quid 57.b
Prætextati vnde dicti 39
Præla quid 226
Priamo saltatio turpis visa 379.b
Primogenij olim sacerdotes 46
Primitiæ Ethnicorum 268
Princeps ebrius morte mulctandus 318.b
Principum sermones epulares 358.b vitium in imitando 136
Priscus Tarquinius triumphator primus 58.b
Priscillianistarum in victu superstitio 297.b
Priuati coqui qui 281.b
Procuratores qui 210
Problematum conuiualium exemplum 363.b
Προγύμνασματα Græcorum 66
Προπίσμα & eius vitia 263
Profectum facere quid 229
Progymnasmata propinationũ 325.b
Προπόματα Antiquorum 326
Prometheo ad Caucasum affixo 2. leatores similes sunt 382.b
Promi qui & vnde dicti 209
Promptuarij vox & species 171. 2.b
Promptuaria quid 269
Promulsis quid 275.b
Prophana gratiarum actio post cœnam 388.b
Propinare quid 323.2.b
Propinantes Deum aut hominem præfabantur 338.b
Propinantibus pœna proponi solita 344.b
Propinatio laudabilis 325
Propinationis immoderatæ incommoda 342 impię descriptio 324.b in conuiuijs leges 153.b. in orbem mos 342 vltimæ ratio 385.b
Propinationes Græcorum 323.b ho die vsitatæ 325.b
Propinationum descriptio 342.343 vsus liberalis 324.2.b abusus ibid.
Propinationibus amicitiæ initæ 105
Propola quid 175.b
Propolarum pœna diuina 176.b
Propositionis mensa 197.b
Προτίστιοι qui 176
Πρόστιτα Græcorum quid 91.b
Προσφάγιον quid 68
Πρωτόκλινος quid 66
Prouidentiæ diuinæ duo munera 36.b
Prytaneum quid, & qui ibi conuiuati 110
Prytanensia conuiuia 169:b
Prytanensium conuiuia qualia 110
Ptolemæus Epiphanes administrator conuiuij 212.b
Ptolemæus Lagi filius vasa à vicinis sumpsit 193.b
Ptisana quid 157.b
Πτοχῶν ἄλμη 147
Πυραυλίδαι 143
Pfyches nuptiale epulum 376.b
Publici coqui qui 191
Pub. Cornelius Rufinus Senatu motus ob luxuriam 192.b
Puellæ alimentariæ 156.b
Puellarum Christianarum in ministrando lasciuia 211.b. 212
Pueri an epulis adhibendi 138.b
Puerorum impuberum apud Rom. insignia 38.b
Pueris sæpius in die edendum 27 vinum interdicendum 318
Pueritiæ renunciatio 38.b
Puerilia conuiuia quæ 35.b
Puerperalia conuiuia quæ? 29
Puerperalium conuiuiorum luxus apud Germanos 31.b
Pulmentorum vsus apud Heb. 56.b
Puls Germanis quid? 55.b
Pulsatio ianuæ 236
Pultis genera 55.b
Pullati quid 224.b
Pului naria Deorum quid 228.b
Puluinorum vsus 257
Punicani lecti qui 256.b
Pura toga quid 223.b
Purgandi vtensilia ratio 195
Purpura Magistratuum insigne 224
Purpuræ prætextæ typus 59
Puteus argenteus quale poculũ 337
Puteus in Plauto quid 181.b
Πυχίς quid 248
Πυχνωτὴς quid 270.b
Pythagoræ Samij superstitio 295 symbolum 105.b.106.b
Pythagoreorum collegia mala 112.b
Pythagorica mensa veterum 198.b
Pythagoricorum abstinentia superstitiosa 295 mos post conuiui. 364.b prandium 28 su-
persitio in numeris 139.b
Pyrricha quid 377.b
Pythij Bithyni platanus aurea 140.b

Q

Quadrans baluearoris merces 132.b
Quadrupedum receptacula 178
Quasimodo in albis quid 226
Quercus Basilicnsis 188.b Mamręę 189 Martiana Arpinatium 189
Quies concoctionem adiuuat 28
Quies Christiani in epulis pretium 367.b
Quietis & somni post cœnam vtilitas 390.b.391
Quintij Flaminij consulis factum fœdum 267
Quirinalis sacerdos qui & vnde dictus 263

R.

Rabbinorum error quoad defunctos 79
Raguelis nuptiæ tristes 241
Realis salutatio quæ 212
Recinium quale vestis genus 182
Receptacula alimentorum duplicia 178
169.b triplicia 326.2.b
Recentatum quid 254.2.b
Recubandi vox 254.2.b
Recusandi conuiuium modus 150.b
Rectoris conuiuij nomina 151.b
Rectoralia in Academijs conuiuia 45.b
Refrigerandæ aquæ ratio 302.b
Regum conuiuæ quales 135.b.136 ebriosorum exempla 319 optimi præstantissimæ 41 pocula quondam fuerunt cornua 331.b ornamenta nocentissima 318
Regina vini 315
Reipub. Christianæ interitus vnde? 11.b 393.b
Religiosa abstinentia quæ 224.b
Reorum toga sordida 226
Repositoria alimentorum inanimatorum 171.2.b
Repotia in nuptijs quid 98.b.19
Repletionis immoderatæ remedia 292 296.2.b
Repositoria quid 176
Rerum necessariarum exportationes cauendæ 174
Rhenani de Natalitijs iudicium 38
Rhetræ Lycurgi leges 337
Rhyton poculum Heroicum 187
Rex conuiuij in Gallia 373.b
Rex mensæ quis 314
Rhilotesum propinare quid 170
Roboraria quid 182
Rodolphus Habspurgensis Abbati S. Galli reconciliatus 7
Rhodiorũ in albo vestitu mos 224.b
Rhódij cur albi Cyrenę dicti 304.b
Ricinum vestis genus 227.b
Ridere hominis proprium 367
Risus moderatio inter epulas 366.b
Rixarum causa vinum 311.b
Romani an tectis capitibus epulati sint 232. 230. b

palim epulari soliti 188. piscinarum studiosi 170.b pulmphagi 56.b quando luxuria corrupti 92 b quoties in die comedere soliti 22.b vespere cœnare soliti 22.b
Romanorum accumbendi mos 255
Ædilium officium 177.b comæ depositio 38.b conuiuia funebria 75. consulum mos laudabilis 263 edendi mos 22.a.b iuuenum in aedibus mos laudabilis 263.b hospitalitas erga legatos 93.b industria in annonæ cura 177.b luxuria 333.335.349.b mos in conuiuijs inuitandis 137.b mos in fœderibus 104. frugalitas in vasis 192 Natalitia 52. oscula 244. puerorum diæta 41. propinationes 324 sponsalia 66.b
Romanis saltationes probrosæ 378 .b.379
Romæ vrbis natalis dies 33
Romuli natalis dies 33.b
Rosa silentij symbolum in conuiuijs 352.b
Roseæ coronæ 352.2.b
Rusticorum luxuria 65
Ruidum quid 52
Rustica cœna 13.b
Rustici cur statim à cibo exerceantur 28
Rusticum vitæ genus honorificum 62
Ruta veteribus cibi principium 277

S

Sabah pro conuiuio 1
Sabbathi abusus 129.2.b violatio in ebrijs 317. obseruatio superstitiosa 64
Sabbatæ Iudæorum luxuriosæ 64
Saccan festum Babyloniorum 40.b 125
Saccati descriptio 279.163.b
Sacerdotes Imperatorum 111
Sacerdotum accubitus 263. Aegypti abstinentia 296.b comæ depositio 38.b & Prophetarum ebrietas reprehenditur 319. b initiationes epulis celebratæ 43.b nostri temporis luxuria 44.b Iudæorum ablutio manuum ante sacrificium 248.b
Sacra collegia Romanorum 111.b conuiuia 116.2.b
Sacra [illegible] quid 269.b
Sacrificium conlatiuum 137.b in fœdere adhibitum 104. Nephalium 13. b epulæ sacræ 7. seeus viam profectionis causa facta 161.b
Sacrificiorum genera, vsus 116.2.b partes 283.b
Sagmarium quid 170
Sagum militare vestimentum 229.b
Salaam quid 167.b
Sal diuinus 163. hospitalitatis symbolum 92. 106.b hospitibus primo appositum 92.106
Salis effusi malum omen 106.b mysterium in sacrificijs & fœderibus 106. Prouerbia 106.b
Salgama qualis victus 52
Salgamarius coquus quid 182
Saliares cœnæ 15.b
Salij quales sacerdotes 43
Saliorum mores 375.b
Salire quid 373.b
Salinæ vsus efficax 30
Salomonis mensa 197.b magnificentia 335. victus quotidianus 48
Salsamentarius quid 182
Saltatio Musicæ comes 375
Saltationis effectrix 375. nomina 375
Saltationes bestiarum 378.b conuiuiales in sacris literis 378.b prohibitæ 380. 2.b quomodo à quibusdam defendantur 380.b
Salutationum antiquus vsus 376.2.b. 377 a.b vsus hodiernus 379. improbandus ibid.
Saltandi per ignem mos in Pallijs 33
Salus à Schalom Heb. 240
Salutare in via neminem cur iusserit Christus discipulos 246.b aperto capite 241
Salutatio duplex 239. 2.b opus honestum 246.2.b
Salutationis sacræ formula 240.b humanæ forma Homerica 86
Salutationes manibus fieri solitæ 241. 2.b Romanorum 23. b sanctorum 246
Salutandi horæ Romanis 23.a.b in potando formula 344
Salutatorum præmium 332.b
Salutatoriæ formulæ 239.b
Samaritanorum in lectis luxuria 256 b. inhospitalitas 84.b
Sanila vasa pretiosa 191.193
Sampetrea quercus Basilcæ 188.b
Samsonis nuptiale conuiuium 66.b gryphus in conuiuio 360
Samuelis ablactatio celebris 36
Sandalium quid 228.b
Sancta ebrietas quæ 311
Sanorum hominum vita qualis esse debeat 40
Sanguis cibo conformis sit 39.40
Sanitatis studium quid 290
Sapientiæ laus 370
Saponibus & vnguentis aqua mixta 251
Scolion quid 371.b.372.2.b
Seleuci Soteris poculum 387
Sardolybies frugales 192.b
Sardonyche natalitia quæ 32.b
Saturnus vnde dictus 124.b
Saturni cœna 12.b
Saturnalia optimus dies dictus 125
Saturnalia 124.2.b
Saturnaliorum festiuitas 64.2.b
Saturio parasitus 145
Scaphutiana tilia triclinaris 189
Sceletum Aegyptiorum 344
Schecathah Heb. quid 184.b
Schemota locusta 168.b
Shiruta Heb. quid 25
Scholastica collegia 113.b
Scholasticorum Ethnicorum feriæ 38
Scioterici inuentor 26.b
Scipio Asdrubalt reconciliatus 8
Scipionis diæta 53.b
Scipionis stratagema contra Asdrubalem 58
Sclauorum hospitalitas 95.b
Scobes quid 190
Scommata Christianis vitanda 361
Sfungia panis 165.b
Scommatum moderatio quæ 360
Scurra quid, & vnde 144.b
Scopæ ex palma 190.2.b
Scoparius quid 205.b
Scorta cur parasiti dicti 144
Scyphus quid & vnde dictus 57
Scythæ Bacchanaliorum ofores 123 merobibi 329.b
Scytharum iusiurandum per conuictum 5
Sebah sacrificium & epulum 103
Secluforium quid 170.b
Sector zonarius quid 234
Secundæ mensæ vsus 77.2.b 238.2.b
Secar Hebræorum potus 332
Senes olim ientare soliti 25
Senibus decrepitis sæpius in die cibum sumendum esse 27 quatenus vinum dandum 318
Septimana, solennia Christianorum pro defunctis 80
Septimij Seueri congiaria 59.b
Septemuiri epulonum 128.b
Septenarius numerus potentissimus 249.b.193
Septimontium quale festum 126.b
Septimontialis dies qui 133
Sepulchra dealbata quid 224
Sera velo Thisbin Heb. prouerbium 169.b
Sergij Galbæ mos cum reliquijs 212.b veraciras 24.b
Sermones epulares magnorũ principum 358.b.23.b.360. Christianorum priscorum 364. pulchri animi pabulum 356.b
Seruorum conuiualium materia 359 nomina, vilitas & iucunditas 355.b
Serta, ferti & sertæ 370
Serui ad pedes qui 210.b manumissi pileati 229. b olim structores 286.2.b quomodo tractandi 61.b Romanorum non admittebantur ad mensam 138.2.b supellectilarij qui 191.b
Seruorum victus & diæta 61
Seruis sacra accedere non licitum 205
Seruilia conuiuia 60.b
Seruituris causa gula 291
Seruij Tullij natalis dies 33.b
Seseli herba 18
Sesemus qualis fructus 158
Sessio in sacris quid significarit 253.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sessionis instrumenta 253
Scueri Imperat. disciplina militaris 54
Schudah pro conuiuio 1
Sextans quid 337.b
Sedes mendicorum prisorum 147
Sedere ad pedes alicuius quid 210.b
Sedendi mos antiquus in conuiuijs 252.b.253 mos in sacris 253.b
Seleucides aues locustis vesci 167
Sellæ & Mensæ fabricator 196.b
Senatus Prytanensis Athenis 109.b
Senatores Soleari 228
Senatoria conuiuia 48
Sicilia Romanorum cella penuaria 171
Siculorum voracitas 21.b
Sidra potionis genus 321.b
Sigillaria quid 125.b
Sigillata pocula quæ 336
Sigmatos vocis interpretatio 199.b
Signa & sigilla quid 336
Signa boni cerebri quæ 322.b
Silatum 17.b.18
Silentium in cubiculo non conuiuio 356.b perpetuum in conuiuio vitandum 356.b
Silentij vtilitas 357.b.358 perpetui in conuiuio vitium 358.b
Silere inter pocula 314
Silicernium quid 75.b
Siligo quid 158
Similia ducta à locustis 167.a.b
Simultates conuiuijs sublatæ 8
Sippoth Heb. quid 56
Sitalcam canere 377.b
Sisis potus condimentum 299.b quomodo restinguenda 52.b quid 299 eius incommoda 299.b
Συσσιτοι qui 182
Σιτοφιλακες qui 177
Σιτομετρησις 61.b
Σιτωνες 177
Sittim quale lignum 200
Silimius Nouatianorum Episcopus mollis 225.b
Σκόλια quid 220.b
Sobrietas in nuptijs 71
Socigena cur dicta vxor 71
Socrates vnguentariæ oser vmbrarum author in conuiuijs 149.b
Sodalium sacerdotum nomina 111.b
Sodalitates Germanorum 113
Solarium quid 26.b
Solearum vsus apud antiquos 227 b.228 depositio in conuiuijs 229
Solennitatum descriptio Tertulliani 30.b
Solis mensa Aethiopum 113.b.128
Solutionis zonæ symbolum 232.b
Somnus concoctionis adiutor 28
Somni post cœnam ratio 390.b
Sonah Heb. quid 175.b
Soni inciuiles quid, & cur vitandi 367.b
Sonorum musicorum genera 368
Sordes in supellectili 194.b
Sordidi pro vulgo 22.4.b Ciceroni qui 176
Sordities Græculorum 9
Sortes conuiuales 383
Sortium dies apud Iudæos 115
Sothierici lecti qui 256.b
Spartanorum puerorum potus 40 41 Sysitia 108.a.b κρεαδαίτια 285 oscula 244
Spartanos quid perdideris 55
Spharica qualis ludus 371.b
Spenda Scaffusianorum 134
Σπονδεῖον quid 268.b
Speculis figurata pocula 336.b
Spiridonis filia lauit hospitum pedes 247.b
Splenis descriptio 367
Spundæus per vnde dictus 270.b
Σπονδαῖος quid 268.b
Σποιδαὶ Græcorum quid 103.b
Σπονδὴ fœdus & libamen idem 272.b
Σπονδιακοὶ qui 271.b
Σποδοφάγοι qui 271
Sponsalitia conuiuia 65.b
Sportæ quid & vnde 173.b
Sportula pro salario iudicum 132.b
Sportulæ Christianorum 134
Sportulæ quid 132
Spurcum vinum quod 269.b.330
Σπόρος vnde dicta 130
Stabulum quid 97
Stabulariæ mulieres quæ 97.b
Stacte vnguenti genus 349.b
Standi mos inter epulandum 254.b
Stercoriuori Medici 169
Stibadia quid 256
Stipendia eorum qui sacris operantur 46 in Christianismo vnde 47
Stolæ albæ Symbolum 225.b
Stragularum vestium luxus 257
Strangulatoria conuiuia Germanorum 55
Strategus in conuiuijs 192.b
Stratonici Citharœdi dictum 85.b
Strena quid, & vnde 125.b
Strenua dea quę ibid.
Strigilis rubiginosæ vsus 218.b
Structores in conuiuijs 206.286
Struthionum ouarum pocula mutata 331.b
Studiosis alimentum copiosum noxium 280.b
Stultus inter pocula non tacet 314
Subditi ebrietate ferociunt 320.b
Subitantia conuiuij quæ 287
Succidia quid 52
Suatoslai Rutenorum principis seueritas 54.331.b
Suecorum hospitalitas 95.b
Suffibulum vestis genus 223
Suile 170
Suizeri Suecorum coloni 95.b
Sumptuariæ leges 11.a.b.178
Susannæ lauacrum 220.a.b
Susæ vrbs Medorum 335.b
Susceptorum nomen Christianis vnde 31.b
Susannis vidua 194.b
Supplices ad focum sedere soliti 85
Supellex conuiuialis 191.a.b ire diuina veretum 193
Supellectilis disponendæ ratio 194.b
Superbiæ affectus omnium vitiosissimus 313.b
Superstitiosa abstinentia quæ 295
Surgendi è mensa tempus 292
Surgentibus è mensa quid faciendum 385.a.b
Sutilis corona quæ 350
Sybariticum conuiuium 95.b
Sybaritarum saltandi mos 378.b
Sybaritæ ante annum inulieres ad conuiuium inuitabant 215
Sybaritarum libido inter poenia 335 b.192.b
Sycophantæ qui 144.b
Sylla luxuriosus 31.b.54
Syllæ post Dictaturam epulum 60
Συμβίωσις 5.b
Symposiarcha 152
Sympula fictilia veterum 193
Συμποσιάρχια 134
Sympositarchæ sobrietas 154.b
Συμποσία συμποτικὰ quid 260
Sympositarcha quid 327.b
Συμπόσια vnde dicta 131
Symplatores quid 67.b
Sympunium quid 271
Sympyuium quid 271
Symplatur & Symplones qui 4
Symbola siue collecta quid 130
Symbolum Apostolicum vnde 131 2.5.b
Συνεῖσι 3
Συναγώγιον 143.b
Συναπτηνοτριφάγοι 126
Synthesis vestis Saturnalitiæ 130.b
Συνδεῖπνον 3
Συνέδρια cur dicta cœna dominica 7 8
Συνόδους
Syracidis de vino modice sumendo præcepta 311.312
Συνουσιασὶς quid 185
Συνουσία pro conuiuio 2 Atheniensium sacra 110.b militum qualia esse debeant 51.b coniugum qualia esse debeant 72.a.b cur instituta 107.b.108
Sysitiorum apud Lacedæmonios ratio 108.b
Syracusanorum mos in exequijs 222.b 15.b
Syracusanę mensæ

T

TAbach Hebr. quid 179.b
Taberna quid 97
Tabernaculorum festum 118. 69 a.b. 175
Tabernę quid 382
Tabbahim Heb. quid 2.b
Θαλία 135
Talorum iactus varij ibid.
Talorum iactus in eligendo Symposiarcha 387.b
Tantali poculum quid Tantali aquam Indi in fœderibus potabant
Ταφικὸν quid 105
Tartarorum militaris victus mos in accubitu 17.209 55
Τάφου & ταφίδευσις differentia 259
Tarquinius Priscus bullæ aureæ author 73.b 39
Tarquinius Superbus collegia sustulit
Ταρχήματα funebria festa 112
Ταρχύειν quid 74
Tauroscytharum crudelitas 163
Taurus philosophus 99.b
Ταῦροι Ephesiorum pincernæ 363
Tedneftani Africani hospitalitas 95.b 207
Tegesdeltorum Africanæ gentis hospitalitas 82
Temetum quid 305.b
Terebinthus Persis gratus 279
Telephi Grammatici victus 27.b
Terrullianus contra Marcionem de Baptismo 31.b de vasis sacris 194
Terrulliani querela de Ethnicismo Christianorum 127
Terebinthina pocula 332
Teres cœna funesta 10.b
Terra Vesta dicta 199
Terræ nomina varia 258
Terminationis conuiuij nomina 384
Terræ simulachrum mensa 199
Τετραπόδων quid 56.b
Θύραζ & θυραζε quid 203.b
Thales sapiens Græciæ fœnerator 176
Thaletis de adulatione dictū 144.b
Thamariscina pocula 332.b
Thasium infundere quid 330
Thalassius nuptiarum Deus 71.b
Thebanorum lex de mercatoribus 176.b
Theoretarum mos in conuiuijs seiunctis 205
Thesea festa 127.b
Thesserarum quatuor genera 94
Thesei comæ depositio 38.b
Thessalorum Heloria 125
Thessali edaces 283
Thessera hospitalis 93.b
Thessala rempe 287.b
Testa Græca quid 172
Theobach pro conuiuio 1
Theatricus saltationum vsus 377
Theophra Turcarum mensa 201.b
Theriaca rusticorum 53
Thermopolium quid 303.b.174.b
Themistocles gloriæ cupidus 363
Thraces natales suos luctu celebrarunt 35
Thraces cur allio vescantur 52.b
Thracum conuiuia quare tumultuosa 329.b mos sepulturæ 78
Thiasi qui 3
Thiasi quale sacrificium 101.b
Trielinares lucernæ 390
Θύειν 3
Θύειν 2
Tholus Athenis quid 110
Thronus quid 253
Thorus altus quid 263
Temulenti proditores sui ipsius 315.b
Temperaturæ vini authores 328.b
Templum Hieros. cur spelunca latronum dictum 197
Terminalia 127.b
Tempestiua conuiuia 184.a.b
Tempus discedendi è conuiuio veterum 384. confuetum cibi capiendi quando negligendum 28.b in inuitatione conuiuarum 140.b 141.a.b in apparando cibo 184 obsonandi 179.a.b
Temperaturæ vini tres 329
Θεοξενία 90
Θεοξενεῖα Christianorum 31
Θέμις quid 196.b
Tyrrhænorum ludi libidinosi inter epulas 383.b
Thyestea cœna 10
Θύμος 198
Tiberius cur semper lauream coronam gestarit 353
Tiberij bibacitas vnde 37 frugalitas 192.b cœna libidinosa 212
Tibiæ vsus in epulis 374
Tibicines & tibiæ funebres 369.b
Ticinum quid 222.b
Τιβανίδια Spartanorum 36
Tigrina mensa Plinij 201
Tigurinorum hospitalitas 96.b.96 a.b. ritus nuptiales eorundem 68 tyronum literarum, solennis festiuitas 38
Tiliæ conuiuiales Tiguri 189
Timonia conuiuia vitanda 14
Timothei Athenensis dictum de cœna Platonis 290.b
Timoleontis Syracusani natalis dies celebris 33.b
Tineæ quasi parasiti 145
Tiresiæ mors 303
Tobiæ sponsalia 66
Toga mutata quid 224.b. puerilis cur pura & candida fuerit 39. prætexta quale insigne 39
Togæ candidæ vsus apud Romanos 223 sumptio quid fuerit 38.b
Togam puram dare quid 39
Tonsores maximè loquaculi 358
Tonsoria conuiuia Hebræis magnifica 62.a.b
Toralia quid 257
Tori vnde dicti 256
Τράπεζα & eius significationes 196
Τραγήματα quid 278.b
Τραπεζαφαλλισμένα 15
Trapezophorum quid 196
Τραπεζοποιὸς 143.b
Τραπεζοποιεῖς in conuiuijs 152.b
Tragœdiæ vnde natæ 64.b in epulis agitatæ 381
Tragematopola quid 282
Traiani diæta moderata 53.b
Trechedipna vestis 227
Θρηττικὰ 38.b
Trœcensium conuentus 125
Trigesima Christianorum pro defunctis 80
Tritici descriptio 158 in alendo præstantia 55.b
Triumphale epulum Romanorum 58.b.59
Triturantis epulæ 65
Triumphalium virorum inuitandi conuiuas mos 141.b
Triens quid 338
Triumuiri epulones qui 128.b
Trieterica Bacchi sacra 121.b
Triclinium quid 186.a.b
Τρικλίνια quintuplex significatio 187
Triclinarcha quid 151.b.152
Triclinarchæ qui 208.b
Triclinariorum lectorum materia 256
Triclinaria vestis genus 222
Trifitiæ antipharmacum vinum 308.a.b
Τριακονταδίσις sacra feralia 74
Troianorum puerorum cibus 37.b
Tuberonis lecti lignei 256.b
Tubingensis collegij mos inter epulas 364.b
Tullus hostilius insignium Roman. author 39
Tunica pallio proximior, Proverb. 227.b
Tunica 226
Turpiloquium quid 361.b
Turcarum precandi mos inter epulas 267. mos in accubando 259 infantibus nomina in die natali indunntur 31 cura annonæ 178 parsimonia 192.b lotio ante epulas 248. in exequijs consuetudo 79 aqua lustralis 250 luctus in funeribus 81 ritus in circuncisione 31 disciplina militaris 55
Tycta Persarum qualis festiuitas 48
Tyrrhenorum serui vestitu pretiosi 211.b
Θυεῖα utierur 216.b
Θυώνιον quale sacrificium 60
Tyberij conuictores quales 135.b cura annonæ 178
Typicus ablactionis vsus 36
Tyrannis populorum cœtus inuisi sunt 112

V

VAcerra quid 169.b.170
Vacuna dea quæ 65
Vale cur dicebatur mortuis 75.b
Vale maledicti significationem habet 240.b
Vale & salue Latinorum salutatio 240
Vasa escaria & potoria ex ære 192 fictilia & lignea 193 quæ comparanda 194.a.b quatenus commodato poscenda 194.b
Vasorum conuiualium nomina 191 b.192
Velaminum muliebrium luxus 232
Veliterna platanus 188.a.b
Veneti cur Lauredano Principatum detulerint 161
Venetorum præfectura annonæ 178
Venire in pede quid 210.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

Venter multorum malorum causa 147.b
Ventres quibus solarium 26 b
Ventris operarij qui 144
Venus vnde Pastophoros dicta 185
Veneris fomes saltatio 379 inctus 153 lac vinum 318.b sacra 124
Vergere in libando quid 271.b
Veri Imperatoris luxuria 182
Veris victus ratio 27
Veritas vini filia Platoni 313
Vernæ vnde dicti 144.b
Vescum quid & vnde 287
Vespasiani truculentia 11 comitas 318.b
Vesper pro cœna 22.b
Vesperna 19.b.20
Vespertinæ epulæ 19.b
Vestibulum quid Romanis 132.b
Vestibula vnde dicta 246.b
Vestis linrea alba quæ 223.b candidæ præstantia 225 candidæ in Baptismo symbolum 226
Vestes hospitibus dandæ 88 albæ in epulis funebribus 77.b muliebres Romanorum 223.b stragulæ quæ 257 triclinares quæ 187
Vestium apud Rom. genera 227.a.b candidarum vsus apud Romanos in festis 222 epularij nomina 221 b. depositio ante epulas 252.b mutatio in festiuitatibus 126.b superstitiosarum apud Ethnicos colores 224.b
Vestitus in conuiuijs qualis deceat 235 mendicorum priscus 147 mutatio cum sacris 38.b Romanorum in spectaculis 223
Vestimenta sacerdotalia Romanorum 223 militaria Romanorum 223
Vernilitus qui 144.b
Victitare fabilibus quid 158.b
Victima cur sale condita 106
Victimæ Ethnicorum in fœderibus 103 b
Victoriales epulæ 58.b
Victus monstrosus populorum quorundam 165.a.b rusticorum antiquus 65 ratio in adolescentibus 39.b.40.a.b quid & vnde 156
Viennensium Senatorum conuiuia 48.b
Viginti octo conuiuas cur Plato expetat 139.b
Vigilias eruditates afferre 28
Vindemiale conuiuium quid 64.b
Vincula escaria quid 156.b
Vinolentia nostri temporis 40
Vinum aqua dilutum olim in cœna Dominica 330 apedibus quod 326.b inferium quid 271 theologicum quid 43 quale in libationibus adhibitum 269.b.270 quando naturæ aduersissimum 25 quatenus pueris dandum 40
Vini diuersæ mixtiones secundum tempus 329.b duplex abusus 330 b.309 effusiones turpes Christianis familiares 346.a.b effusio duplex veteribus vsitata 345 certa mensura conuiuis præscripta 340 b, iustus vsus 307 nomina, etymon, vis 305.a.b vtilitas 306.a.b 307.a.b. 308.a.b regna & magisteria 327.b repositoria 171.b 172.a.b vsus in militia 57 vis 7.b.87.b.88
Vino vendibili non opus est hedera Prou. 351.b
Vina adulcitia 330.b factitia quæ 311
Vinorum varietas in epulis 330.b
Violaceæ coronæ 353.b
Violenta abstinentia 298
Virgines innuptæ à conuiuijs abdicatæ 137.b
Virginitati renunciandi ritus 38.b
Virtutes in epulis decantatæ 371
Vitæ varium genus conuenire sanis 40
Vitellius adulator insignis 231 cœnaculum conduxit 186.b luxuriosus 24.b
Viticis corona 354
Vitiorum arx quæ 192.315
Vitiosæ aquæ remedium 302.b
Vitrũ ebriosorũ mores referre 333.b
Vitrea pocula 133
Viruli faginati caro 161
Viuaria quid 170
Viuere carnibus leporinis, Prou. 161
Vladislai & Amuratis fœdus 107
Vlpicum quid 53
Vmbo candidus quid sit 39.a.b
Vmbra decempes 24 inter conuiuatores quid 149.a.b
Vmbræ in conuiuio officium 150
Vndulata mensa quid 201.b
Vlysses à canibus agnitus 148
Vna Myconum, quale conuiuium 269.b
Vncta cœna quid 14
Vnctionum species 218.b
Vnctiones Homericæ 218
Vnguentum in lente, Prou. 349.b
Vnguenta bibere soliti veteres 349.b singula singulorum membrorum 349 quæ inter pocula vsurpanda 348.b
Vnguentorum vsus in conuiuijs 347
Vocis moderatio in epulis 366 b
Vocare ad pileum quid sit 230
Vocatores qui 235.205
Vomitus ingluuiei comes 292.a.b
Voracitas morborum mater 289.b
Voraces cur bestijs similes 288.b
Vota & sacrificia itineris adeundi causa 101.b
Vrnarium mensæ genus 199
Vrsinfilia quid 191.b
Vrses pro poculis 325
Vtrium vsus in cõdendis vinis 172.b
Vulcanus deorum pincerna 207
Vulgares salutationes 240.b
Vulturæ fusillis præstantia 162
Vxores vnde dictæ 7b 237.b

X

Xenia & Xeniola 93.b
Ξίνος vocabulum ambiguum 85
Ξενοπετοῖα 99
Ξενοτροφεῖς 97.b
Xenodochion Basilienſe 134
Ξενοτρόφοχοι qui 91.b
Xenocratis caseolus, Prou. 262.b
Xerophagiæ Montanicæ 297
Xerxes vmbra platani delectat 188.b
Xerxis luxus turpissimus 48

Y

ὑδροπότης 301
ὑδροποσία 105
ὑδροποσία in fœderibus 70
ὑμεναῖος quid 67.b
ὑμεναῖος quid & vnde dicti 67.b
ὑπερῴτιον, ὑπερῷα & ὑπερῷον quid 203.b
ὑποδεκτικὰ conuiuia 101.b
ὑπορία agricolorum sacra & conuiuia 62.b

Z

Zachariæ Pontificis decretum de solennitate Calend. Ian. 226.b 279.b
Zalach Heb. quid 158
Zea quid 1
Zebach pro conuiuio 335
Zeblicium marmor quid 191.b
Zeno seuerus cur in conuiuijs hilarior 356.b
Zenonis doctrina de vino 309.b 185.b
Zeta quid 233.b
Zona pro crumena 332.b
Zonæ symbolum 234
Zonam perdere quale Prou. 232.b
Zonarum vsus varius 56.b
Zon Heb. quid 232.b
Zepherini Episcopi vasa vitrea in sacris 195.b 162.b
Zoroastris in desertis victus 321
Zythum vini factitij genus 235
Ζώνη pro armatura bellica

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, QVI IN his libris Antiquitatum conuiuialium doctissimè explicantur.

GENESIS.

Efferis puluere toto vitæ tuæ tempore 79
14 Dedit itaq; ei decimas de omnibus 46
24 Succrubus Mamre Emorrhæi fratris Eschol & fratris Aner 189
27 Sume mihi vaccam triennem & caprã atq; arietem triennes, turturorum quoq;, &c. 102.b
18 Mi Domine, si gratiam inueni in oculis tuis 82.141
18 Butyrum & lac suis hospitibus Abraham apposuit 56.b
18 Et sedebat Abraham circa meridiem ad ostium tabernaculi sui 81.b
18 Et seruus Abrahami vitulum fecit 180
19 Lauate pedes vestros 247
19 Obsecro vos mei domini ad domum serui vestri diuertite 82 141
19 Et coxit azyma, & comederunt 179.b
21 Quum autem creuisset puer ablactatus fuit, fecitq; Abraham conuiuium magnum 35.b
22 Et Abraham ponit verem aquæ in scapulas Hagar 172.b
24 Dixitq;, Ingredere benedicte Iehouæ, cur stas foris, cum ego præparauerim tibi? 84
24 Etiam palea & pabulum multũ est apud nos, quin & locus ad pernoctandum 84
25 Non comedam, donec loquar sermones meos 87.b.191
25 Protulit itaq; seruus ille vasa argentea & vasa aurea atq; vestes deditq; ipsi Ribcha 65.66
25 Coxit autem Iacob pulmentum 161.180
27 Et commutauit Esau cum pane & ebulitione lentium primogenituram 159.155.b
26 Fecit itaq, eis conuiuium & ederunt ac biberunt 103
28 Vouitq; Iacob votum dicendo: Ex omnibus quę dederis mihi decimas dabo tibi 46
29 Potum præbuit ouibus 323
31 Cur clam me fugam capescere voluisti?
Erectã statua, nec non lapidum tumulo excitato, super eum vnã panem sumpserunt 103
31 Immolauit quoque Iacob victimam in monte, & inuitauit fratres suos 103
31 Laban autẽ abierat ad tondendum oues suas, furata est interim Rahel simulachra 62
32 Caurum erat religione vesci neruo contrahente 294.b
33 Esau fratrem suum osculatus est redeuntem ex Mesopotamia 243.b
40 Et restituit principem pyncernarum ad propinationem suã 206.b
40 Fuit itaq; die tertio, die quo natus fuerat Paroh, vt faceret conuiuium omnibus seruis 32
42 Fractionem famis domuum vestrarum 155
43 Et duxit Ioseph fratres suos in meridie secum cibum capturos 25.b
43 Et introduxit eos in domũ 235.b
43 Sedebant itaque coram eo, primogenitus secundum primogenituram suam, & minor 159.b
43 Non potuerunt Aegyptij cum Hebræis comedere panẽ 155
45 Iacob Rachelem salutat osculo 243.b
45 Iussit Ioseph apponere panem, id est, conuiuium parare 275
45 Et osculatus est eos & amplexatus 243.b
48 Ioseph ambos filios suos eduxit è genibus suis 243.b

EXODI.

2 Filia autem Pharaonis descendit se lauandi gratia in fluuio 228
3 Exue calceos tuos, locus enim in quo stas locus sanctus est 228.b
10 Adduxit ventum Orientalem in terram tota die illa, & mane facto ventus eleuauit locustas 167.b
12 Edentes Pascha lumbos accinctos, pedes calceatos ac bacula manibus tenete 254.b
12 Coxerunt; farinam quam dudum de Aegypto consperfam tulerant 179.b
15 Mosis soror Iusit organis & choreas duxit 377
16 Quisq; sibi accipiebat Gomer Mannæ 55.b
18 Moses obuiam progressus socero suo, seq; incuruãs eum est osculatus 243.b
18 Et accepit Iethro socer Mosẽ holocaustũ & sacrificia Deo 84
23 Non coques hœdum in lacte matris suæ 179.b
25 Abstinere ab adipe bouis, ouis, capreæ in sacrificijs 294.b
25 Facies præterea mensam è lignis Sittim, & reges eam ex auro puro 197.b
28 Tolle iuuencum vnum filium bouis, & arietes duos immaculatos 42.b
29 Et pectusculum sit tibi in partẽ 283
32 Et summo mane surrexerunt sequenti die atq, obtulerunt holocausta 120.b
32 Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere 150.b.377
33 Ad terram scilicet fluentem lacte & melle 56.b
34 Et solennitatem hebdomadarũ facies tibi in primitijs messis triticeæ 63
34 Non mactabis super fermento 82.b
37 Fecit præterea mensam è lignis Sittim 197.b

LEVITICI.

2 Anima autem quum offeret oblationem minham Iehouæ, similа erit oblatio eius 116.b
2 Omne munus quod offertur Domino non facies cum fermento 82.b
2 Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies, nec facies cessare 106
6 Oblationem verò pro delicto suo adducet arietẽ Iehouæ in tegrum è pecudibus 42.b
7 Adolebit verò sacerdos adipem super altare 117
7 Et erit ei armus dexter in portionem 283
8 Et fecit Moses quemadmodum præceperat illi Iehoua 42.b
11 Focus & caminus destruentur 182.b
11 Omnis liquor quibibitur 300
16 Ad emittendum illum in Azazeel in desertum 79
19 Pherer, id est, grana singula 320
19 Vinum non bibes tu & filij tui cum introibitis atrium testimonij 319.b
23 Decimo quinto die mensis septimi, quando cõgregaueritis fructum terræ 63
23 Pauperi & peregrino relinques eam 84.b
23 Mense septimo primo die erit vobis sabbathum monumẽtũ clãgoris, cõuocatio sãcta 63.b
23 Vsq; ad posterum diem sabbathi septimi numerabitis quinquaginta dies 63
26 Decem mulieres coquent panem in clibano vno 181.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

NVMERORVM.

5 Et potauit mulierem aqua 323
6 Dominus benedicat tibi & illuminet faciem suã super te & misereatur tui 240.b
11 Recordamur p. . om quos comedebamus gratis, cucumerum & peponũ, & porrorum, & ceparum 159
13 Peruenimus ad terram ad quam misisti nos, & certe fluens est lacte & melle 56.b
18 Omnes deuotiones tradidi tibi ac filijs tuis atque filiabus in statutum perpetuum 106
18 Primitiæ omnium quæ in terra eorum, quas offerent Iehouæ, tuæ erunt 46
25 Habitauit verò Israel in Sittim 200
28 Porro die primitiarum quando offeretis minham nouam, &c. 63
28 Vinum libare super victimas 271.b

DEVTER.

1 Iudicate iuste inter virũ & fratrem suum, & inter peregrinum eius 84.b
2 Et aquas scindetis ab eis pro argento vt bibatis 1.b
6 Quemadmodum dixit Iehoua patrum tuorum in terram fluentem lacte & melle 56.b
8 Terram frumenti & hordei, & vitis, & ficus, & malogranati, terrã oliuę, olei & mellis 56.b
10 Faciens iudicium pupillo & viduæ, diligens item peregrinum dando ei panem & vestimentum 84.b
12 Abstinete ab hœdo cum matris lacte cocto 294.b
12 Maledictus qui mulicbribus induitur 30.b
13 Non poteris comedere intra portas tuas decimã frumenti tui, & vini tui, & olei 117
14 Decimando decimabis omnem prouentum seminis tui 46
14 Non incideris igitur vos, neque poneris caluitium inter oculos vestros super mortuum 73
14 Tertio quoq; anno proferes omnes decimas prouentus tui anno ipso, &c. 64
16 Septem deinde hebdomadas numerabis tibi, ex quo cœperit falx esse in segete 63
16 Solennitatem tabernaculorum septem diebus facies, quum collegeris tu de area tua, & de torcular tuo 63
25 Boui trituranti non obligabis os 64.b
25 Quum habitauerint fratres pariter & morruus fuerit vnus ex eis, & filius non fuerit 229.b
26 Tunc accipies de primitijs omnium fructuum terræ, quas afferes 46
28 Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua 171
32 Butyro boum, & lacte ouium 56.b
32 Et fecit vt surgeret mel è petra & oleum è silice petræ 56.b
33 Adiunxerunt se pedibus tuis 210.b

IOSVE.

1 Parate vobis cibum 155
2 Et ingressi sunt domum mulieris hospitæ cuius nomen erat Rachab 84
9 Tollite in manu vestra escam pro itinere 155

IVDICVM.

1 Septuaginta reges pollicibus manuum suarum ac pedum abscisis, colligebãt sub mensa 147
4 Congregauit Baras Zabulon & Nephtalim, & fecit eos ascendere ad pedes 210.b
4 Sisera Imperator exercitus Iabini regis Chenaan cum à tribu Nephtali 99.b
9 Vnde egressi in agrum vindemiauerunt vineas suas & calcauerunt & lætari sunt 120.b
5 Phiala fortium 337
6 Dominus tecum vir fortis 239.b
6 Et voluit Gedeon viro Dei sacrificium apponere 1
6 Gedeon hœdum caprarium apparauit, panes azymos confecit 179.b
6 Veniebantq; instar locustarum præ multitudine, neq; ipsorũ erat numerus 167
8 Date tortas panis populo, qui est in pedibus meis 210.b
9 Gedeon iuit & apparauit hœdum caprarum, panes azymos confecit, carnes posuit in canistro, ius posuit in olla, eduxit ad angelum & obtulit 275 offerre pro cibum apponere
9 Vnde egressi in agrum vindemiauerunt vineas suas, & calcauerunt, & lætati sunt 64.b
9 Et lauerunt pedes suos & comederunt 247
14 Examen apum erat in cadauere leonis & mel, sumpsitq; illud in manus 163
16 Satrapæ autem Philisthinorum congregati sunt vt facerent sacrificiũ magnum Deo suo Dagon, & vt lætarentur 58.b
16 Palæstinorum satrapæ conuenerunt, vt Dagoni suo magna sacra facerent 120.b
19 Fulci cor tuum bucella panis 155
20 Ieiunarunt illo die vsque ad vesperam 25

RVTH.

1 Arpa discessura socrum suam osculata est 243.b
4 Hic autem erat mos antiquus in Israele, in redemptione 229.b
4 Sedit itaque illa à latere messorum 138
2 Dominus vobiscum. Responderunt: Benedicat tibi Iehoua 241

I. SAMVELIS.

1 Deduxitq; illum secum postquam ablactauit eum cum iuuencis tribus, & modio vno farinæ, & vtre vini 36
5 Dagon limen portæ templi transilijt 237.b
5 Pater Samuel dedit vxori suæ & filijs filiabusq; partes in epulo 285
8 Filias quoque vestras faciet sibi vnguentarias, & focarias, & panificas 179.b
9 Et dedit eis locum in capite inter inuitatos 260
9 & 22 Samuel apprehendens Saulem & puerũ introduxit eos in cœnaculum magnũ 184.b
9 Apprehendẽs itaq; Samuel Saulem & puerum eius introduxit eos in cœnaculum 84
9 Et duxit eum in cœnaculum 239
9 Et suspendit mactator armum & dicit Samueli 179.b
14 Et diuertit populus ad prædam, & acceperunt oues, & boues, & vitulos, & mactauerunt humi, &c. 58.b
14 Ionathan intinxit virgam in fauum mellis, conuertitq; manum ad os suum, & illuminati sunt oculi eius 56.b
16 Non accumbens ad comedendum 253.b
16 Non discumbemus donec veniat huc 117
16 Sanctificate vos & venite mecum ad victimam 117
17 Tolle nunc fratribus tuis Ephi polentæ, ac decem panes, & curre ad castra 55
20 Cras sunt Calendæ, itaque remoraberis, vacabitque sessio tua 115.b
20 Ecce eras sunt Calendæ, & reddendo fedre foleo apud regem 116.b
25 Benedictio hæc quam attuli detur ministris Domini mei 210.b
25 Ecce ancilla sit tua famula vt lauet pedes seruorum Domini 247.b

25 Eratq;

25 Eratq; vir ille magnus valde, qui habebat ouium tria millia & mille capras, fuit autẽ vt tonderet oues suas 62
26 Et Scyphus aquæ stetit ad caput Saulis 57
28 Porro mulieri erat vitulus saginarij 170

II. SAMVEL.

3 Posthæc planxit rex ipsum Abner, & dixit 72.b
6 Finito epulo quisq; in domum suam abijt 389.b
6 Michol Dauidem saltantem delusit 377
6 Rex Dauid peractis sacrificijs populo benedixit singulis portionem placentæ, panis carnis & pulcis distribuit 283
11 Descende in domum tuam & laua pedes tuos 247.b
11 Egressus est rex Dauid & vniuersa familia in pedibus eius 210.b
12 Vidit mulierem lauantem se è tecto, eratq; mulier aspectu decora valde 220
14 Dauid Absalonem osculo excepit 244
14 In luctu prohibetur olei vsus 348
15 Viri qui venerant in pede eius 210.b
17 Et mel & butyrum & pecudes & caseos vaccinos obtulerũt Dauidi 56
17 Lectum & crateras & vasa figulina, & frumentum & hordeum & fariuam & polentã 56
19 Nisei pro ferculo aur donario 275
20 Ioab osculatus Amasam occidit 244
22 Fecit Dauid ipsi Abner, & viris qui erant cum eo conuiuiũ 203

I. REGVM.

1 Ascendit autem vir ille Elkana cum tota familia sua, vt offerret, &c. 117
1 Et Abisag Sunanimitis ministrabat regi 202.b
4 Erat autem cibus Selomoh in singulos dies triginta Cori similæ, & sexaginta Cori farinæ 48.84.b
8 Fecitq; Salomon tempore illo festiuitatem & vniuersus Israel cum eo, congregatio magna 117
8 Et extendit manus & benedixit 241
9 Ascende ante me in excelsum & comedetis mecum hodie 117
9 Samuel apprehendens Saulem & puerum eius introduxit eos in cœnaculum, & dedit ei locum in capite inuitatorum 117
9 Sustollens itaq; coquus armũ, & quod erat super eum apposuit Saulí 117
9 Fecit insuper Salomon omnia vasa alia quæ erant in domo Iehouæ, altare aureũ, & mensam auream 197.b
11 Omnia Solomonis pocula aurea 335
12 Finitoq; ieiunio Dauid magnũ conuiuium fecit 25
13 Non comedam panem neq; bibam in isto loco 300.b
13 Veni mecum vt prandeas 1
18 Tunc dixit Elias ad Achab, Ascende comede & bibe 58.b
19 Accingi lumbos. 19 Et recubuit & dormiuit subter genistam vnam 189
20 Ne glorietur accinctus sicut discinctus 233.b

II. REGVM.

1 Ieiunauerunt vsq; ad vesperam propter Saulem & Ionatham 25
1 Ite consulite Baalzebub Deũ Ecron 142.b
1 Vir pilosus & cingulo pelliceo accinctus renes suos 232
3 Cingens se cingulo 233.b
3 Post sepulturam Abner cum vniuersus populus venisset ad Dauidem, &c. 25
4 Cum ipsi comederent de ebullitione 155.b
4 Dispone ollam grandem & coque pulmentum filijs 159.b 179.b
4 Et coque ebullitionem prophetarum 155.b
4 Et venit & confecidit in ollam ebullitionis 155.b
4 Faciamus cœnaculum parietis paruum & ponamus ibi ei lectum & mensam & sellam & candelabrum 255.b
4 Et viduarsese ad pedes illius abiecit 243.b
2 Pax 1. Vale 140
4 Ibi aderat mulier magna quæ ui retinuit eum, vt comederet panem 84
4 Ne quem in via salutes, nec salutantes saluere iubeas 246.b
6 Adornauit illis conuiuium 1.b
6 Apparauit eis apparatum magnum & comederunt & biberunt 300.b
6 Pone panem & aquam coram eis vt comedant 155
6 Quin apponc eis panem & aquam vt comedant & bibant 300.b
12 Crateres argentei 335

I. PARALIPOMENON

12 Fueruntq; in Hebron cum Dauide diebus tribus comedentes & bibentes 47.b
16 Cumq; finem fecisset Dauid offerendi holocausta & pacifica tum benedixit populo 117

II. PARALIPOMENON

13 Iehoua Deus Israelis dedit regnum Dauidi super Israelẽ in seculum, illi & filijs eius pacto salis 106
20 Ingressi sunt autem Ierusalem cum Psalterijs & citharis & tubis in domum Iehouæ 58.b
31 Et præcepit populo vt darent portionem Sacerdotibus & Leuitis vt confortarentur, &c. 46.b

I. ESDRAE

2 Dixitq; Thirsata illis ne comederent de sanctitate sanctitatum 117
4 Nos ergo memores salis, quod in palatio comedimus 106.b

II. ESDRAE QVI ET NEHEMIAE

4 Darius Zorobabelem osculo complectitur 244
8 Et mittite partes quibus non est paratum quicquam 283.b
8 Ite comedite pinguia, & bibite dulcia, & mittite partes ei cui nihil est 117
9 Digressi ergo manducare pinguissima quæque, & bibite dulcissima, & mittite munera ijs qui non habent 117
10 Et afferemus primitias terræ nostræ, & primitias omnis fructus 46.b
12 Partes sacerdotum, & cantorũ 283.b
13 Partes castrorum 283
13 Atq; oblationi lignorum tempore ibus constitutis: primitiuis quoq;, &c. 46.b

BARVCH

5 Sequere Deum nudus 191.b
6 Sacerdotes vociferantes coram Dijs suis rugiunt 73

Universidad de Deusto
Biblioteca

TOBIAS.

1 Primas omnium fructuum decimas dabã sacerdotibus 46
7 Deus Abrahami & Deus Isaac & Deus Iacobi vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleatq; benedictionem suam in vobis 66
10 Raguel filiam suam dimittit osculo 243.b

IVDITH.

1 His rebus gestis ipse cum omni turba, & maxima bellicosorũ virorum multitudine Niniuẽ reuersus, oria, &c. 58.b
6 Vocatis presbyteris fecit magnam cœnam & confecto ieiunio illos relecit 25
12 Simul exurgens se vestitu & omni mundo muliebri exornauit 222. & 15. cap. ibid.
15 Et imposita sibi sociæq; sue corona oleagina, choream vniuerso populo ducés, &c. 58.b

ESTHER.

1 & 7 Aman in domo conuiuij cecidit super lectum 255.b
1 Propinabat in vasis aureis 322 b
1 Postulatio mea & petitio mea est, Si inueni gratiam in oculis, &c. 141
2 Et placuit puella illa in oculis eius, susceptiq; misericordiã coram illa, &c. 48
5 Si Regi placeat veniat rex & Haman hodie ad conuiuium 141
9 Et mi ssio partium quisq; proximo suo 283.b
9 Vt confirmarent dies sortium istos, temporibus suis 115

IOB.

1 Solebant autem ipsius filij apparare conuiuia, quisq; domi suæ per vices dierum 114
1 Mittebantq; & vocabant tres sorores suas, vt comederent & biberent secum 138
1 Post conuiuia filios suos sacrificijs sanctificauit, si quid sorte peccassent 266.b
13 Et accepto linteo præcinxit sese 211
15 Bibere iniquitatem pro discere 298.b
16 Faciet mensam tuam plenam pinguedine 196
31 Peregrinus non foris negligendus, viatori ostiũ pateat 84.b
32 Venter meus tanquam vter vini, qui non est apertus 172.b
34 Bibere subannationem 298.b
38 Accinge vt vir lũbos tuos 233.b

PSALMI.

8 Ex ore infantium & lactẽtium fundasti laudem tuam 36.b
11 Hæc est pars calicis eorũ 283.b
14 Qui populum meum comedũt vt panem 176.b
23 Adornas in cõspectu meo mensam meam coram hostibus meis 196
22 Edent pauperes & saturabuntur 266
22 Calix inebrians 311
23 Dominus pastor meus 265
35 Qui dat escam omni carni, & pullis coruorum 163
51 Consummatum est 116.b
51 Miserere mei Deus 266
52 Qui deuorant plebem meam vt cibum panis 45
56 Pone lachrymas meas in vtre tuo 172.b
60 Moab olla lotionis meæ 243
69 Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum 196
78 Parare mensam in deserto 196
78 Quia comederunt Iacob & locum eius desolauerunt 45
81 Clangite in Nouilunio tuba, in operimento, in die &c. 115.b
81 Et cibasset eum Deus adipe frumenti, & de petra melle saturasset te 56.b
101 Et poculum meum cum fletu miscebam 300
103 Qui te coronat miserationibus 350.b
104 Conterent onagri sitim suã 155
104 Vinum exhilarat cor hominis 307
104 Et panis qui fortificat cor hominis 155
104 Aperiente te manum tuam omnia implentur bonis 266.b
105 Et vocauit famem super terrã omnem virgam panis contriuit 155
108 Projciam super Edom calceũ 229
109 Sicut vmbra, dum inclinat transeo, excussus sum quasi locusta 167.b
122 Lætatus sum ijs, qui dicunt mihi in domum Domini ibimus 266
140 Amaritudo conuiuarum meorum 4
144 Ipse est qui implet omne animal benedictione 163
146 Qui dat esurientibus escam 163

PROVERBIA SALO.

4 Sapientia dabit capiti tuo argumentum gratiæ & coronam decoris 350.b
7 Ad diem operimenti veniet domum 115.b
7 Adornaui cœnam, & ornamentis lectum ornaui ex lignis aſs fabrè incisis & sune Aegyptio.
9 Sapientia ædificauit domum sua, excidit columnas suas, &c. 196
9 Bibere pro discere 298.b
In multiloquio non deerit peccatum 317
11 Prohibenti frumentum maledicit populus 176.b
11 Qui iuuat egentes & communicat frumentum, huic benedicit Dominus 177
15 Melior & victus oleris quam vitulus saginatus cum odio 155 159.b
15 Melius est conuiuium oleris vbi est dilectio, quam bouis saginati vbi est odium 13.b
17 Mulier industria viri corona 310.b
23 Vinum date ijs, qui sunt amaro animo 307
23 Potator & comessator ad inopiam redigetur 316.b
23 Ne sis inter potores vini & cum deuoratoribus carnis 316.b
23 Ne edas cibum mali oculi, neque desideres edulia eius 150.b
23 Non concupiscas cibos sapidos 155
26 Sicut frigus niuis tempore messatis legatus fidelis mittentibus eum 308
27 Meliores sunt plagæ diligentis quam fraudulenta oscula odio habentis 249
30 Qui exprimit lac, educit butyrum & mel comedet 56.b
31 Date siceram & vinum his qui amaro sunt animo 37

ECCLESIASTICVS.

30 Tolerabilior est mors ipsa quã valetudo aduersa 73
31 Vino ne viriliter agas 311.b
31 In conuiuio noli proximo tuo conuitiari.
Surge in tempore ne sis vltimus 385
32 Si conuiuij rector es constitutus, ne te supra alios efferas, sed quasi vnum ex illis 311
33 Asino pabulum debetur & flagellum & onus, ita seruo panis castigatio, labor 61.b

ECCLESIASTES.

4 Edamus panem nostrum in lætitia, vt Deo placeant illa ipsa etiam opera nostra 266.b
6 Sanè verba multa multiplicant vanitatem 317
7 Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua 61.b
7 Seruum ne lædas in veritate operantem, neq; mercenarium dantem animam suam 62
7 Satius est in domum luctus quã domũ conuiuij intrare 184.b
9 Sint vestimenta tua candida 225.b
9 Viri iusti sunt conuiuæ rei, & in timore Domini sit gloriatio tua 155.b
10 Væ tibi terra cuius rex puer est, & Principes tui mane edunt 85.b.86
10 Beata terra cuius rex 25.b

CANTICA.

1 Nardus mea dedit odorem suum 311.b
1 Cum esset in accubitu suo 254
2 Et mustum malorum granatorum meorum 300

ISAIAS.

1 Si peccata vestra fuerint vt coccinum 225
1 Cognouit asinus præsepe suum 170
3 Omnem baculum panis & omnem baculum aquæ 300.b
4 Mane surgere ad potandum 307
5 Cithara, nablum, tibia tympanum in biuijs vestris 370
5 Væ fortibus ad potandũ 311.b
7 Butyrum & mel comedet 56.b
14 Contriuit Iehoua baculum impiorum, virgam dominantium 155
21 Cinctus baltheo iustitiæ & renes fidei baltheo 233.b
22 Filius areæ meæ 157.b
22 Afflictione coronare 350.b
24 Cessauit gaudiũ tympanorum tuorum 370
25 Ego discingam coram te reges 233.b
56 Gentes inebriatæ vino scortationis 311
28 Quia omnes mensæ implerunt vomitu & sordibus 292
29 Quasi musto suo inebriabuntur 300
31 Et potum sitienti auffert ibid.
31 Venite emite absq; vllo argento vinum & lac 31
38 Quis instar ductus est ad victimam, & quasi agnus coram tonsoribus suis obmutuit 62.b
38 Vniuersi isti canes muti non valent latrare, dormitantes iacentes, &c. 41.b
38 Et post ostium & retrò postem posuisti memoriale tuum 238
38 Frange esurienti panem tuum 285.b
65 Qui manent in sepulchris & in desertis pernoctant 79

IEREMIAS.

1 Inebriabo animam sacerdotum pinguedine 311
6 Vmbræ vespertinæ appetunt 24
11 Vt darem illis terram fluentem lacte & melle secundũ diem hanc 56.b
13 Et cinxit lumbos suos cingulo 333
32 Et dedisti eis terram hanc super quam iurasti patribus eorum terram fluentem lacte & melle 56.b
34 Viros, inquam, istos qui fœdus meum transgressi sunt, neq; rata habuerunt verba 202.b
35 Potabis eos vino 321
42 Et cibaria eius cibaria perpetua tradantur ei à rege 155
46 Vt vitula formosa Misram, ex ciso ab Aquilone venit 170
46 Multiplicabuntur enim magis quam locustæ 167
49 Bibere poculum iræ 299

EZECHIEL.

4 Et tu cape tibi hordeum & triticum & fabas, & lentes, & milium, & vicias, & pone ea vase vno 59
4 In exordio anni, decima mensis, decimo quarto nño 124.b
5 Et famem congregabo super vos, & conteram in vobis baculum panis 155
14 Et conteram ei virgam panis, & mittam in eam famem 155
18 Super montes non comedet 287.b
23 Te lauisti & stibio fucasti oculos tuos & ornasti te ornamento & sedisti super lectũ honorabilem, mensaq; præparata est ante ipsum & thymiama meum & vnguentum meũ posuisti super eum 255.b
24 Panem quoque hominum afflictorum ne comedas
34 Væ pastoribus Israel, qui pascunt semetipsos, &c. 45.b
45 Et vinum non biber vllus sacerdos cum ingreditur atrium interius 319
46 Istę sunt domus coquorũ 179.b

DANIEL.

1 Dixitq; rex ad Aspenax principem Eunuchorum, vt adduceret de filijs Israel, &c. pueros in quibus non esse vlla macula 41
5 Vt biberent in eis rex & principes eius, vxores eius & concubinæ eius 138
5 Adornauit conuiuium magnũ

OSEAS.

2 Dant panem & aquam meam 300.b
4 Peccata pọpuli comedent 45
4 Vinum & Scortatio auferunt cor 300.b
7 Dies regis nostri ægrotare fecerũt principes vere vini 172.b
7 Reges faciunt ægrotare vere vini 317.b
9 Nõ libabunt domino vinũ 289

IOEL.

1 Residuum erucæ comedit locusta 167.b

AMOS.

4 Vineas vestras, & ficeta vestra, & oliueta vestra comedet eruca 167.b
6 Qui modulantur iuxta rationem nablij 370
6 Comedunt̃q; agnos pingues de grege, & vitulos de medio saginarij 170

MICHEAS.

6 Carnẽ populi deuorant 178.b

NAHVM.

3 Gladius deuorabit 22.168
3 Multiplica te vt bruchus multiplica te inquã vt locusta 167

ABAKVK

2 Væ, qui potum præbes socio 216.b. & 323

SOPHONIAS.

1 Deus parauit victimam & sanctificauit 134.b
1 Qui transiliunt limen 237.b
1 Præparauit Dominus sacrificium 8

AGGEVS.

1 Quando retegerit cum ala sua panem, aut, &c. 155.b

ZACHARIAS.

6 In quadriga autem tertia equi albi 225.b

MALACHIAS.

4 Egrediemini & multiplicabimini sicut vituli saginarij 170

II. MACHABAE.

6 Quod si qui minus in Graecorum ritus trãsire voluissent, interficerentur 121.b
6 Nam templum luxu replebatur & comessationibus gentium, quæ inter scorta desidebant 120.b
15 Sed eam insignem celebrarent tertiam decimam duodecimi mensis, pridie die Mardocliæ 215

MATTHAEVS.

7 Pulsate & aperietur 234
9 Venit Christus in domum principis synagogæ, viditq; ibi tibicines in funere 369.b
10 Neq; peram ad iter neq; binas tunicas, neque soleas, neque virgam 147
10 Dignus est operarius sua mercede 46.b
10 Dicite pax vobis 249
12 Et quum venit, inuenit eam vacantem, versam, & ornatam 105

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca